3.15.1[illegible]

Library of the Theological Seminary,
PRINCETON, N. J.

Presented by A. G. Cameron, Ph.[illegible]

Division BS2335

Section B466
1850
v. 2

H Clay. Cameron
Nassau Hall
Sep 2nd. 1852

D. JOH. ALBERTI BENGELII

GNOMON

NOVI TESTAMENTI,

IN QUO

EX NATIVA VERBORUM VI SIMPLICITAS, PROFUNDITAS, CONCINNITAS, SALUBRITAS SENSUUM COELESTIUM INDICATUR.

Editio Tertia,

PER

FILIUM SUPERSTITEM,

M. ERNESTUM BENGELIUM,

QUONDAM CURATA,

TERTIO RECUSA

ADJUVANTE

JOHANNE STEUDEL.

TOMUS II.

LIBRARY OF PRINCETON
MAR 15 1910
THEOLOGICAL SEMINARY.

TUBINGAE,

SUMTIBUS LUDOV. FRID. FUES.

1850.

ANNOTATIONES
IN
EPISTOLAM PAULI AD ROMANOS.

CAPUT I.

v. 1. *Παῦλος, Paulus)* Epistolae initium, Inscriptio. *) Epistolicam formam prae libris V. T. habent scripta N. T. et in his non solum Pauli, Petri, Jacobi, Judae, sed etiam uterque Lucae, et omnes Johannis libri. Plus etiam est, quod ipse Dominus Jesus Christus suo nomine septem epistolas dedit, Johannis manu, Apoc. 2. 3. ac tota Apocalypsis instar est epistolae ab Ipso datae. Non ad servos, sed ad liberos, eosque emancipatos potissimum, epistolae mitti sunt solitae: epistolicumque scribendi genus prae quovis alio accommodatum est ad regnum Dei quam latissime propagandum et ad animas quam locupletissime aedificandas. Plus in hoc quoque genere unus laboravit Paulus, quam ceteri omnes. Namque XIV ejus exstant epistolae: quarum varius est ordo, varia divisio. Unam ad Hebraeos, non praefixo nomine suo scripsit: ceteris nomen adjecit; atque hae partim ad ecclesias, partim ad singulos viros datae sunt; eamque hodie seriem obtinent in voluminibus, ut plurimorum quaeque versuum prima ponatur. Multo autem dignior consideratu est ordo chronologicus, de quo egimus in *Ordine temporum*, cap. 6. Eo constituto, et historia apostolica et ipsae epistolae mutuam sibi lucem afferunt: et congruentia noëmatum locutionumque in epistolis uno tempore super eodem rerum statu scriptis cernitur: et incrementum apostoli spirituale cognoscitur. Unam hoc loco divisionem potissimum commemorandam ducimus. Aliter scripsit Paulus ad ecclesias opera sua plantatas; aliter ad eas, quibus facie ignotus erat. Illas epistolas comparare possis cum homiliis pastorum ordinariis: has cum homiliis, quas habent hospites. Illas status ecclesiarum evangelio magis minusve congruens vel dulci vel acri familiaritate replet: hae, evangelium quasi meracius universim et in abstracto propinant. Illae sunt magis domesticae et quotidianae: hae, festae et festivae. Confer not. ad cap. 15, 30. Haec ad Romanos epistola maxime festa est. — *δοῦλος ἰησοῦ χριστοῦ, servus Jesu Christi)* Huic exordio respondet conclusio, cap. 15, 15. seqq. — *χριστοῦ — θεοῦ, Chri-*

*) Quae nostro nunc more Subscriptionis, Inscriptionis et praeviae Salutationis nomine veniunt, ea prisci Graeci et Romani ab epistolarum suarum primordiis ponebant, idque brevissime vulgo, ut si dicas: *Paulus Christianis Romae salutem dicit.* Ea vero ex largissima spiritûs mensura grandi sermonis ubertate Apostolus exprimit, Jesum Christum praecipue Ejusque Evangelium, et suum Apostoli munus evangelicum summopere depraedicans. *V. g.*

sti — Dei) Ubique in epistolis Pauli et in toto N. T. consideratio *Dei et Christi* arctissime conjuncta exstat. v. gr. Gal. 2, 19. seqq. [*Idque et nobis fas est pervium esse.* V. g.] — *κλητὸς ἀπόςολος, vocatus apostolus*) Subaudi, *Jesu Christi.* Nam, quod praecedit, *servus Jesu Christi*, nunc specialius declaratur. Ad *apostolum*, et ad *vocatum apostolum*, pertinet, *Romanis* quoque scribere. [*Tali videlicet servo mundus universus est obnoxius.* V. g.] Ceteri quidem apostoli per diutinam cum Jesu consuetudinem educati fuerant, et primo ad sequelam ac discipulatum vocati, deinde ad apostolatum producti. Paulus, persecutor antehac, de subito apostolus per vocationem factus est. Ita Judaei erant sancti ex promissione; Graeci, *sancti* ex mera *vocatione.* v. 6. s. Praecipuam ergo *vocatus apostolus* cum *vocatis sanctis* similitudinem et conjunctionem habebat. Simili titulo et se et Corinthios afficit 1 Cor. 1, 1. 2. Eaque similitudo refert *ὑποτύπωσιν* sive repraesentationem illam, de qua 1 Tim. 1, 16. Dum vocat Christus, facit quod vocat, coll. cap. 4, 17., idque celeriter. Act. 9, 3. seqq. 15. — *ἀφωρισμένος, segregatus*) Idem *Pharisaei* etymon fuerat: hoc autem loco Paulus se non solum ex hominibus, ex Judaeis, ex discipulis, sed etiam ex doctoribus *segregatum* a *Deo* significat. *Segregatio* aliqua antecessit vocationem, Gal. 1, 15., et secuta est Act. 13, 2. Atque hanc ipsam spectat in praesenti. — *εἰς εὐαγγέλιον, in evangelium*) Sequitur conjugatum, *προεπηγγείλατο, ante promisit.* v. 2. Promissio erat evangelium promulgatum: evangelium est promissio repraesentata. Act. 13, 32. *Deus promisit evangelium*, id est, promissione comprehendit. Promissio non solum erat promissio evangelii, sed evangelium ipsum.

v. 2. *ὃ, quod*) Sermonis Paulini ubertas in ipsis inscriptionibus se exhibet. quare filum parentheseon vigilanter observandum est. [*Promisit DEUS, non solum gratiam suam in Filio exhibiturum se, sed etiam universo mundo id ipsum promulgaturum esse. Arrige aures, et ambabus arripe.* V. g.] — *προεπηγγείλατο, ante promisit*) pridem, saepe, solenniter. Veritas promissionis et veritas impletionis se invicem confirmat. — *διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ, per prophetas suos*) Quod prophetae Dei dixerunt, Deus dixit. Luc. 1, 70. Act. 3, 24. — *γραφαῖς, scripturis*) Cap. 16, 26. — Etiam voce, non modo literis, usi sunt prophetae; et plus firmitatis in uno populo vox habebat, quam in totius orbis partibus; itaque firmitudo *voci* prae *literis* praerogativam daret: attamen *literis* ad posteritatem ita multum tribuitur, ac si nulla vox fuisset. Adeo scriptura traditioni praevalet. [*Fideles Romani partim exjudaei fuere, partim* exgentiles: *atque horum praecipuam Paulus rationem habet.* v. 13. V. g.]

v. 3. *περὶ, de*) Summa *evangelii* est, de *Filio Dei, Jesu Christo Domino nostro.* Interponitur hoc loco declaratio, quid denotet appellatio *Filii Dei.* v. 3. 4. *) — *τοῦ γενομένου*) *qui natus est.* Sic Gal. 4, 4. — *κατὰ, secundum*) Particula determinans. v. 4. 9, 5.

---

*) JESUS CHRISTUS DEI FILIUS EST. Hoc omnîs legitimi accessûs Jesu Christi ad Patrem Deumque suum fundamentum est; itemque nostri per Ipsum, ut *Dominum nostrum*, ad Ipsius nostrumque et Patrem et Deum, qui peculium nos Ipsi tradidit, aditûs. Etiam ante exinanitionem suam Filius DEI Is quidem fuit: sed exinanitione filiatio occultata fuit, et plene demum retecta post resurrectionem. His

v. 4. *τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ θεοῦ, qui definitus est Filius Dei) τοῦ* ait rursum, non *καὶ* aut *δέ.* Articulus facit epitasin, iteratus. Multis in locis, ubi utraque natura Salvatoris memoratur, humana ponitur prius, quia divina demum post resurrectionem ex mortuis evidentissime omnibus est demonstrata. [*Inde est, quod identidem ingeminatur:* Hic: *non alius quisquam.* Act. 9, 20. 22. etc. V. g.] Participium, *ὁρισθέντος,* multo plus dicit, quam *ἀφωρισμένος.* v. 1. nam *ἀφορίζεται* unus ex pluribus, *ὁρίζεται* unicus quispiam. Act. 10, 42. Illustri illo loco, Psalm. 2, 7. חק idem est quod *ὁρισμὸς,* quod Pater *determinatissime* dixit, *Filius meus es Tu.* Hunc *ὁρισμὸν* subsequitur *ἀπόδειξις demonstratio* erga homines. Act. 2, 22. Gloriam *Filii Dei* Paulus inprimis amplificat scribens ad eos, quibus eam non potuerat coram praedicare. Conf. Hebr. 10, 8. s. not. — *ἐν δυνάμει, in potentia)* potentissime, plenissime: ut quum sol lucet in *δυνάμει vi* sua. Ap. 1, 16. — *κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης, secundum spiritum sanctimoniae)* Vocabulum קדוש *ἅγιος sanctus*, ubi de *Deo* agitur, non solum inculpatam illam in agendo rectitudinem, sed ipsam deitatem, vel, ut magis proprie dicamus, *divinitatem* sive divinae naturae eminentiam denotat. Inde *ἁγιωσύνη* medium quiddam dicit inter *ἁγιότητα καὶ ἁγιασμὸν,* coll. Hebr. 12, 10. 14., ut quasi tres sint gradus, *sanctificatio, sanctimonia, sanctitas. Sanctitas* ipsa adscribitur *Deo Patri*, et *Filio*, et *Spiritui sancto.* Cumque hoc loco non memoretur *Spiritus sanctus,* sed *Spiritus sanctimoniae,* disquirendum est amplius, quid ea locutio plane singularis denotet. *Spiritûs* nomen expresse, idque saepissime, *Spiritui sancto* datur: sed *Deus* quoque dicitur *Spiritus;* et *Dominus*, Jesus Christus, dicitur *Spiritus*, in antitheto quidem ad *literam.* 2 Cor. 3, 17. Proprie vero huc conferre juvat, quod *carnis* et *spiritus* antitheton uti hoc loco, ita saepius in sermonibus de Christo occurrit. 1 Tim. 3, 16. 1 Petr. 3, 18. Atque his in locis *Spiritus* dicitur, quicquid Christi est, praeter carnem, [*per ortum ex Davide assumtam*, Luc. 1, 35. V. g.] quamvis mundam et sanctam, et supra carnem, ex generatione a Patre, qui Ipsum *sanctificavit,* Joh. 10, 36.: in summa, *Deitas* ipsa. Etenim ut hoc loco *caro* et *spiritus*, ita cap. 9, 5. *caro* et *Deitas* invicem contradistinguuntur. Hic spiritus non dicitur *spiritus sanctitatis*, quae propria et solennis est appellatio *Spiritus sancti*, quo tamen abundantissime repletus et unctus erat Jesus: Luc. 1, 35. 4, 1. 18. Joh. 3, 34. Act. 10, 38. dicitur autem, uno hoc loco, *spiritus sanctimoniae*, ut simul innuatur *sanctitatis* illius sive divinitatis efficacia, quam resuscitatio Salvatoris et necessario secuta est et potentissime illustrat; adeoque *spiritualis* illa et *sancta* sive divina virtus Jesu Christi glorificati, qui tamen *spirituale* corpus retinuit. Ante resurrectionem latebat sub *carne* Spiritus: post resurrectionem carnem penitus abscondit *Spiritus sanctimoniae:* quan-

---

justificatio Ejus nititur, 1 Tim. 3, 16. 1 Joh. 2, 1.; eaque nostrae justificationis fundamentum est Rom. 4, 25. Hinc non propter opera sua (nam ne Filius quidem Patri quidquam prius dedit, quod Pater Ipsi reddere debuisset), sed ea de caussa, quod Filius esset, in passione sua omnem suam fiduciam in Patre collocavit, nobisque viam praeivit, fidei dux et consummator, Hebr. 12, 2. *V. g.*

quam non carnem, sed quod carnale est (etiam sine peccato,) deposuit: Luc. 24, 39. Illo respectu, ipse se quondam appellitabat *Filium hominis:* hoc respectu, celebratur ut *Filius Dei.* Status *conspicuus* varie modificabatur. In judicio apparebit Gloria *Filii Dei,* et corpus ejus glorificatissimum. Vid. etiam Joh. 6, 63. not. — *ἐξ ἀναςάσεως νεκρῶν, ex resurrectione mortuorum)* Ἐκ non modo tempus, sed nexum rerum (nam Jesu Christi *resurrectio* et fons est fidei et objectum, Act. 17, 31.) denotat. Verbum *ἀνίςημι* ponitur etiam sine praepositione, ut apud Herodotum, *ἀναςάντες τῶν βάθρων·* itaque *ἀνάςασις νεκρῶν* h. l. accipi posset pro *resurrectione ex mortuis.* Sed revera foecundior est sensus. namque innuitur, cum resurrectione Christi penitus conjunctam esse resurrectionem omnium. conf. Act. 4, 2. 23, 6. 26, 23. Artemonius conjicit *ἐξαναςάσεως ἐκ νεκρῶν,* Part. I. cap. 41. p. 214. seqq. atque ita construit: *περὶ ἐξαναςάσεως ἐκ νεκρῶν τȣ̃ υἱȣ̃ αὐτȣ̃ κτλ. de Filii sui resuscitatione ex mortuis.* Atqui I. aperta est Appositio, *de Filio suo — Jesu Christo:* ergo interjecta verba omnia inter se indivulso nexu construuntur. II. Apertum est antitheton: *ΤΟΥ γενομένȣ ΕΚ ΚΑΤΑ: ΤΟΥ ὁρισθέντος — ΚΑΤΑ — ΕΞ —.* III. *ἀνάςασις,* non *ἐξανάςασις,* ex ratione stili Paulini, convenit Christo; Christianis vero *ἐξανάςασις.* conf. *ἤγειρε· ἐξεγερεῖ,* 1 Cor. 6, 14. Objicit Artemonius, Christum etiam ante fuisse Filium Dei. Luc. 3, 22. Joh. 10, 36. Act. 2, 22. 10, 38. Resp. Paulus h. l. non ipsam Filiationem illam, sed Filiationis *ὁρισμὸν* ex resurrectione infert: et huc confert Chrysostomus loca Joh. 2, 19. 8, 28. Matth. 12, 39. atque hunc *ὁρισμὸν* subsequitur praedicatio apostolica. Luc. 24, 47. Itaque aptissima huic exordio est talis mentio resurrectionis, ut Gal. 1, 1.

v. 5. *δι' ȣ̃, per quem)* per Jesum Christum Dominum nostrum. — *ἐλάβομεν, accepimus)* nos, ego et ceteri *apostoli.* — *χάριν καὶ ἀποςολὴν, gratiam et legationem apostolicam)* Sunt haec duo distincta, sed conjunctissima. *Gratia,* et singularis gratiae mensura, *apostolis* obtigit: et ex ea non solum tota eorum legatio, Eph. 3, 2., sed etiam omnes actiones profectae sunt. Rom. 12, 3. 15, 15. 16. 18. Vocabulum *ἀποςολὴ* exstat hoc sensu Act. 1, 25. Apud LXX significat *dimissionem, munus missum* etc. *Gratiae et apostolatui* respondet *obedientia fidei.* — *εἰς ὑπακοὴν πίςεως, in obedientiam fidei)* ut omnes gentes fiant et maneant *submisse dicto audientes* fidei et doctrinae de Jesu (Act. 6, 7.) adeoque praestent *obedientiam* in ipsa *fide* consistentem. Ex relatione ad *Evangelium* patet natura hujus *obedientiae.* c. 10, 16. 16, 26. 1 Petr. 1, 2. Estque *ὑπακοὴ, ἀκοὴ μεθ' ὑποταγῆς.* cap. 10, 3. fin. Sic Maria *credens* dixit, *Ecce ancilla Domini.* Luc. 1, 38. 45. — *ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, in omnibus gentibus)* Quemadmodum *omnes gentes* Romano imperio extrinsecus parent, sic *fidei* omnes gentes, ipsique adeo Romani *parere* debent toto corde. — *ὑπὲρ τȣ̃ ὀνόματος αὐτȣ̃) pro nomine ejus, Jesu Christi Domini nostri.* Per hunc facta est *gratia:* Joh. 1, 17. pro hoc agunt *legati:* 2 Cor. 5, 20. per hunc *fides* in Deum tendit. 1 Petr. 1, 21.

v. 6. *ἐν οἷς) in quibus* gentibus, ad *fidei obedientiam* per *vocationem Jesu Christi* adductis. — *καὶ ὑμεῖς, etiam vos)* Nil praecipue Romanis adscribit Paulus. coll. 1 Cor. 14, 36. Causam tamen attingit, cur ad Romanos scribat. Mox versu sequente directe eos alloquitur. — *κλητοὶ, vocati)* v. 7.

v. 7. πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν ῥώμῃ, *omnibus qui Romae sunt)* Plerique horum erant ex gentibus, v. 13., admixtis tamen Judaeis. Romae erant, vel nati Romae et educati, vel certe ibi commorantes. In maxima urbe sparsim habitabant, neque adhuc in formam *ecclesiae* redacti erant: tantummodo *nonnulli* in domo Priscae et Aquilae convenire solebant. Rom. 16, 5. Cum *omnibus* cohaeret, quod sequitur, *dilectis* etc. neque enim Romanos idololatras alloquitur. — ἀγαπητοῖς θεῦ, κλητοῖς ἁγίοις) Duo haec commata, asyndeton habent, et parallela sunt. nam qui Dei est, sanctus est. conf. Hebr. 3, 1. *Dilectos Dei* speciatim dicit credentes Israëlitas: c. 11, 28. *vocatos sanctos*, credentes ex gentibus. Israëlitae, sunt *sancti* ex patribus: Act. 20, 32. not. coll. annot. ad v. 1. hujus capitis 1. sed credentes ex gentibus dicuntur *sanctificati*, vel *vocati sancti*, sancti per vocationem, ut interpretatur Paulus 1 Cor. 1, 2. Duplex est appellatio, cujus priorem partem ad Israëlitas, alteram ad gentes retuli. Conf. v. 5. 6., et adde loca modo citata. Cel. *Baumgartenius* in Expositione Germanica hujus Epistolae saepius a nobis respicienda scribit: „*Hiedurch würde der gottesdienstliche Unterschied der Gläu*„*bigen und eingebildete Vorzug der* Israëliten *zu sehr bestätiget wor*„*den seyn*, *den* Paulus *vielmehr bestreitet und abgeschaffet oder* „*aufgehoben zu seyn versichert.*“ Resp. Exordio Pauli praerogativa Israëlitica (quanquam *vocatus sanctus* aequae beatus est, ac *dilectus DEI)* non minus congruit, quam τὸ πρῶτον ipsi Propositioni, c. 1, 16., quod cel. *Baumgartenius* plus satis defendit. — χάρις, *gratia etc.*) Solennis est haec Pauli formula. Vide initia epistolarum ejus, nec non Eph. 6, 23. — ὑμῖν, *vobis*) Subaudi, *obtingat*. — εἰρήνη, *pax*) שלום *pax:* usitata Hebraeis formula salutandi: cui praemittitur χάρις *gratia*, vocabulum Novo Testamento et praeconio apostolico plane congruens. *Gratia* obtingit a Deo: inde status *pacis* est apud hominem. cap. 5, 2. not. — ἀπὸ θεῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ κυρίϐ ἰησῦ χριςῦ, *a Deo patre nostro et Domino Jesu Christo*) Solennis appellatio apud apostolos, *Deus et Pater*, *Deus pater noster.* nec saepe, ubi inter sese agunt, dicunt Κύριος *Dominus,* quatenus eo innuitur nomen DEI proprium tetragrammaton: at in V. T. dixerant, *Jehovah Deus noster.* Ratio differentiae; in V. T. erant quasi servi: in N. T. sunt filii; filii autem ita norunt patrem, ut non opus sit, proprium ejus nomen saepe appellari. conf. Hebr. 8, 11. Accedit, quod, polytheismo exstirpato, non perinde opus est, Deum verum nomine proprio a falsis diis discerni. Κυρίϐ construitur non cum ἡμῶν, nam *Deus* dicitur *Pater Jesu Christi et noster*, non, *noster et Jesu Christi;* sed cum ἀπὸ, uti plane 2 Tim. 1, 2. Una eademque gratia, una eademque pax, a Deo et Christo. Fiducia nostra, et oratio, in Deum tendit, quatenus est Pater Domini nostri; et in Jesum Christum, quatenus nos per sese Patri sistit.

v. 8. πρῶτον, *primum*) Non semper sequitur *deinde:* idque hoc loco absorpsit affectus. — μὲν) Sequitur δὲ, v. 13. Jam vos *quidem* in fide, inquit, estis: *sed* tamen cupio aliquid conferre vobis. — εὐχαριςῶ, *gratias ago*) Vel in uno hujus epistolae initio vestigia sunt *omnium* motuum spiritualium. In his excellit *gratiarum actio:* et ab ea fere omnes incipiunt epistolae. Sententia categorica est: nacti estis fidem. Gratiarum actio, quae accedit, sermonem facit modalem. conf. not. ad c. 6, 17. Paulus Romae jam id effectum esse gau-

det, quod alias sibi, omnium debitori, efficiendum esse duceret. — *τῷ θεῷ μου, Deo meo*) Hoc verbum, *Deus meus*, exprimit *fidem*, *amorem*, *spem*, atque adeo totam religionem veram. Ps. 144, 15. Hab. 1, 12. *Deus meus* est *Deus*, *cui servio*. v. seq. — *διὰ*, *per*) Dei munera *per* Christum ad nos, nostrae gratiarum actiones per Christum ad Deum proficiscuntur. — *ἡ πίστις, fides*) In ejusmodi gratulationibus Paulus vel totum Christianismum describit, Col. 1, 3. seqq. vel partem aliquam, 1 Cor. 1, 5. Itaque hoc loco *fidem* commemorat, suo convenienter instituto. v. 12. 17. — *καταγγέλλεται, annunciatur*) Sermo concisus: fidem nacti estis; eam audio; etenim ubique praedicatur. Sic 1 Thess. 1, 8. ait fidem Thessalonicensium *in omni loco* celebrari. — *ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, in toto mundo*) Bonitas et Sapientia divina fidem stabilivit in urbibus primariis, Hierosolymis praesertim et Romae: unde in totum orbem dideretur.

v. 9. *μάρτυς, testis*) Asseveratio pia, de re necessaria, et hominibus, remotis praesertim et ignotis, occulta. 2 Cor. 11, 31. — *λατρεύω, servio*) ut apostolus, c. 15, 16. Testimonium Dei resonat in latria *spirituali:* et qui Deo servit, Deo quam plurimos servire vult et gaudet. 2 Tim. 1, 3. — *μνείαν ὑμῶν, mentionem vestri)* Expressam et explicatam ecclesiarum et animarum *mentionem* faciebat Paulus.

v. 10. *εἴπως ἤδη ποτὲ*) Particulae cumulatae declarant vim desiderii.

v. 11. *μεταδῶ, impertiar*) coram, per praeconium evangelii, v. 15., sermones fructuosos, preces etc. Hoc propositum Paulus, epistola interim scripta non expletus, retinuit. c. 15, 24. Multo majus est bonum praesentiae, quam literarum, ubi illa obtingit. — *χάρισμα πνευματικὸν, donum spirituale*) Talibus donis abundabant Corinthii, qui Paulum praesentem habuerant: 1 Cor. 1, 7. 12, 1. 14, 1. nec non Galatae. Gal. 3, 5. Ac plane ecclesiae illae, quae *apostolorum praesentia* gaudebant, praerogativas insignes in hoc genere habuere, v. gr. ex apostolica manuum impositione. Act. 19, 2. 6. 8, 17. s. 2 Tim. 1, 6. At Romani adhuc certe multo inferiores in hac parte erant: quare etiam cap. 12, 6. 7. perbrevis est charismatum enumeratio. Itaque subvenire illis cupit, *ut corroborentur*. namque per charismata *confirmabatar testimonium Christi*. 1 Cor. 1, 6. Petrus non magis, quam Paulus, antequam haec epistola scriberetur, Romam venerat, ut ex hoc loco et ex toto epistolae tenore noscitur. nam quod Paulus Romanis impertire cupit, Petrus impertiisset. Porro Baronius hanc epistolam A. LVIII. scriptam censet: martyrium autem Petri fuit A. LXVII. Ergo, si Romae omnino fuit, Romae diu commorari non potuit. — *στηριχθῆναι, corroborari)* Modeste loquitur. *Dei* est *corroborare*, cap. 16, 25. Organon tantummodo se esse, Paulus innuit.

v. 12. *τοῦτο δέ ἐστι, hoc autem est)* Explicat illud, *videre vos*, etc. Non ait, *Hoc autem est*, ut vos in formam *ecclesiae* redigam. Cautio erat, ne *ecclesia* Romana afferret perniciem, tamen postea ortam. — *ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ, et vestram et meam*) Non solum associat sibi Romanos, *in quibus simul excitari cupit*, sed eos etiam praeponit sibi. Alius longe stilus est apostolicus, atque curiae papalis Romanae.

v. 13. *οὐ — ἀγνοεῖν, non — ignorare*) Consueta Paulo formula can-

dorem animi ostendit. — *ἀδελφοὶ, fratres*) Appellatio frequens, sancta, omnibus apta, simplex, dulcis, magnifica. Juvat hoc loco expendere titulos, quibus utuntur apostoli. Nomina propria rarius ponunt, *Corinthii*, *Timothee* etc. *Fratres* saepissime dicit Paulus; interdum, hortans, *dilecti*, vel, *fratres mei dilecti.* Jacobus, *fratres, fratres mei, fratres mei dilecti:* Petrus et Judas semper, *dilecti:* Johannes, *dilecti*, saepe; semel, *fratres;* plus semel, *filioli*, ut Paulus, *fili Timothee.* — *καρπὸν σχῶ, fructum haberem*) *Habere*, verbum eleganter positum, medium inter *accipere* et *dare.* quod aliis prodest, ipsum Paulum juvat. Id pro *fructu* habet, Phil. 1, 22. Ubique aliquid in foenore positum habere vult. Hanc cupiditatem quodammodo temperat, quum se *debitorem* versu sequente ait. Et *postulat* et *debet.* v. 12. 11. Ex his duobus nervis firmatur versus 15. — *καθὼς, sicut*) Bonum apud quam plurimos se extendit.

v. 14. *ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, Graecis juxta atque Barbaris*) Graecis hos annumerat, ad quos Graece scribit. Haec divisio in Graecos et Barbaros omnes *gentes* complectitur. Sequitur altera, *sapientibus juxta et insipientibus.* namque inter Graecos erant etiam insipientes, inter Barbaros etiam sapientes. Omnibus, inquit, sum *debitor*, ex divino mei ad omnes missu, et omnium servus. 2 Cor. 4, 5. Qui sapientia vel potentia praestant, iis tamen necessarium est evangelium: ceteri, non excluduntur. Col. 1, 28. not.

v. 15. *οὕτω, sic*) adeo. Est quasi epiphonema, et illatio a toto ad partem insignem. — *τὸ κατ' ἐμὲ*) id est, *meum*, sive *ego*, quatenus non impedior. Sic Ezr. 6, 11., *καὶ ὁ οἶκος αὐτοῦ τὸ κατ' ἐμὲ ποιηθήσεται.* — *πρόθυμον, promtum*) subaudi *est.* 3 Macc. 5, 23. (26.) *τὸ πρόθυμον τοῦ βασιλέως ἐν ἑτοίμῳ κεῖσθαι.* — *ἐν ῥώμῃ, Romae*) *sapientibus*, coll. versu praecedente: *potentibus*, collato versu sequente, et 1 Cor. 1, 24. Itaque hoc, *Romae*, iteratur cum emphasi. Roma, caput et theatrum orbis terrarum. — *εὐαγγελίσασθαι, evangelizare*) Latet hîc Propositio: *Scribam*, quae coram vellem dicere, de *Evangelio.*

v. 16. *οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι, non enim erubesco*) Remissius, ut in exordio, loquitur: postea dicit, *habeo gloriationem*, cap. 15, 17. Mundo evangelium est *stultitia* et *infirmitas*, 1 Cor. 1, 18. quare mundi opinione esset erubescendum, Romae praesertim: sed Paulus non erubescit. 2 Tim. 1, 8. 2 Cor. 4, 2. — *τοῦ χριστοῦ, Christi*) Cur Paulus non appellarit h. l. evangelium DEI aut FILII DEI, bene docet *Baumgartenius;* sed rationes, quas affert, non plus valent ad legendum *τοῦ χριστοῦ*, quam ad omittendum. Facile rationes ubivis in utramque partem excogitantur: sed testes praevalent, atque hoc loco testes, qui omittunt, sufficiunt. Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. — *δύναμις θεοῦ, virtus Dei*) magna et gloriosa. 2 Cor. 10, 4. — *εἰς σωτηρίαν, in salutem*) Ut summam evangelii Paulus hac epistola, sic epistolae summam versu hoc et sequente complectitur. Proprius igitur hic locus est ad exhibendum epistolae conspectum. Est in ea

I. Exordium. Cap. I. 1—15.
II. Propositio, cum summario confirmationis:
1. de fide et justitia:
2. de salute sive vita:
3. de Omni credente, Judaeo et Graeco. 16. 17.
Tribus hisce partibus, quarum prima a cap. I, 18. ad

c. IV, secunda a V ad VIII, tertia a IX ad XI tractatur, non solum haec ipsa Tractatio, sed etiam deducta inde Paraclesis, eodem ordine respondent.

III. Tractatio:
1) de Justificatione, quae fit
I. non per opera; nam sub peccato sunt
gentes, 18.
Judaei, II. 1.
utrique: 11. 14. 17. III. 1. 9.
II. sed per fidem: 21. 27. 29. 31.
III. ut constat exemplo Abrahami et testimonio Davidis. IV. 1. 6. 9. 13. 18. 22.
2) de Salute: V. 1. 12. VI. 1. VII. 1. 7. 14. VIII. 1. 14. 24. 31.
3) de credente Omni: IX. 1. 6. 14. 24. 30. X. 1. 11. XI. 1. 7. 11. 25. 33.

IV. Paraclesis: XII. 1. 2.
1) de FIDE, et, (quia per fidem lex statuitur, c. III, 31.) de amore, quem fides parit, deque justitia erga homines. 3. — XIII, 10. FIDES expresse nominatur c. XII, 3. 6. AMOR, ibid. v. 9. et cap. XIII, 8. JUSTITIAE definitio, ibid. v. 7. initio.
2) de SALUTE, 11—14.
SALUS c. XIII, 11. expresse nominatur.
3) de conjunctione JUDAEORUM ET GENTIUM. XIV. 1. 10. 13. 19. XV. 1. 7—13.
Expressa de utrisque mentio, c. XV. 8. 9.

V. Conclusio. XV. 14. XVI. 1. 3. 17. 21. 25.

— *ἰυδαίῳ, Judaeo*) Post deportationem Babylonis omnes Israelitae, ut Josephus docet, appellati sunt Judaei. hinc Judaeus opponitur Graeco. Alia ratione Graecus opponitur Barbaro. v. 14. — *πρῶτον*) De hac particula vid. App. crit. Ed. II., ad h. l. *) *De fide*, ut ostendi, agit Apostolus c. 1—4, de *salute* c. 5—8, de *Judaeo et Graeco*, c. 9—11. Hujus partitionis cognitio permultum facit ad rectam epistolae intelligentiam. Tertia pars tractationis, de Judaeo et Graeco, particulam *πρῶτον* neque labefactat neque statuminat. Utitur ea Paulus ad Judaeos magis arguendos, c. 2, 9. 10., sed evangelium credenti Judaeo non magis quam Graeco, virtus DEI est ad salutem.

v. 17. *δικαιοσύνη Θεῦ, justitia Dei)* Saepe *justitia Dei* memoratur in N. T. saepe apud Esajam et Danielem, saepissime in Psalmis. Significat interdum *justitiam* illam, qua *Deus* ipse justus est, juste agit, et justus agnoscitur: c. 3, 5. eamque, ut in hominibus appellatur, vel particularem, vel universalem, qua etiam gratia et misericordia continetur; et quae maxime demonstratur peccatum condemnando et peccatorem justificando. quo pacto *Justitia Dei* essentialis non plane excludenda est a negotio justificationis. c. 3, 25. seq. Inde interdum significat *justitiam* hanc, qua homo (*Dei* dono, Matth. 6, 33.) justus fit et justus est: idque vel justitiam Jesu Christi per fidem apprehendendo. c. 3, 21. 22. vel justitiam illam Dei per virtutes et bona opera imitando. Jac. 1, 20. Paulo, de justificatione loquenti, *Justitia Dei* dicitur illa fidei justitia, quia Deus eam invenit et paravit, revelat et donat, approbat et coronat: conf. 2 Petr. 1, 1. cui idcirco opponitur *propria* hominum justitia. Rom. 10, 3. coll.

---

*) *Minus firmam margo* Ed. 2. *eam judicavit, quum* Ed. maj. *lectori potius judicium reliquisset. Nihil definit* Vers. germ. E. B.

Phil. 3, 9. Quin etiam nos ipsi dicimur *Justitia Dei*, 2 Cor. 5, 21. Hoc loco, ut in Propositione, denotat *Justitia Dei* totum beneficium Dei in Jesu Christo ad salutem peccatoris. — *ἀποκαλύπτεται, revelatur*) Patet hinc necessitas *Evangelii*, sine quo nec justitia nec salus cognoscitur. *Ostensio* justitiae Dei facta est in morte Christi, cap. 3, 25. seq. manifestatio et revelatio justitiae Dei per fidem, in evangelio. ibid. v. 21. et h. l. Gemina, collato versu 18., hîc fit *revelatio*, irae et justitiae. Illa, per legem, parum nota naturae: haec, per evangelium, prorsus ignota naturae. Illa praecedit et viam parat: haec subsequitur. Utrumque, *revelatur*, in praesenti exprimitur, in oppositione ad tempora ignorantiae. Act. 17, 30. — *ἐκ πίστεως εἰς πίστιν, ex fide in fidem*) Construe, *justitia ex fide*, ut mox, *justus ex fide*. *Ex fide in fidem*, dicit fidem meram. namque justitia ex fide subsistit in fide, sine operibus. *εἰς* denotat terminum, finem ac limitem. vid. c. 12, 3. et Not. ad Chrysost. de Sacerd. p. 415. Sic 1 Chron. 17, 5.: *eram*, מאהל אל אהל *ex tentorio in tentorium*, ubi non tentorium aliud aliudque notatur, sed tentorium citra domum sive templum. Fides, inquit Paulus, manet fides: fides est prora et puppis, apud Judaeos et gentes, etiam apud Paulum, usque ad ipsam ejus consummationem. Phil. 3, 7—12. Sic pulcre ad *ἐκ* sonat *εἰς*, ut *ἀπὸ* et *εἰς*, 2 Cor. 3, 18. de gloria purissima. Euphemia est, quod Paulus opera nondum expresse excludit, quorum tamen in hac Propositione exclusio qualiscunque fieri debuit. Porro propositionis sic institutae fert indoles, ut multa alia hinc inferantur. nam quia non dicitur, *ἐκ τῆς πίστεως εἰς τὴν πίστιν*, sed indefinite, *ἐκ πίστεως εἰς πίστιν*, sic dicemus, *ex una fide in aliam*, ex fide Dei offerentis in fidem hominum accipientium, c. 3, 2. ss. ex fide V. T. et Judaeorum in fidem N. T. et gentium quoque, c. 3, 30. ex fide Pauli in fidem Romanorum, c. 1, 12. ex fidei gradu uno in ulteriores, 1 Joh. 5, 13. ex fide firmorum in fidem infirmorum, c. 14, 1. s. ex fide nostra exspectante in fidem divinitus praestandam per *vitae* donum. — *καθὼς, sicut*) Tria Paulus modo posuit: I. ex fide est justitia. v. 17. II. ex justitia, salus. v. 16. III. *Judaeo et Graeco*. v. 16. Omnia confirmat illud, *Justus ex fide, vivet:* ex prophetico programmate, Hab. 2, 4. Vid. not. ad Hebr. 10, 36. seqq. Idem Spiritus est, qui per prophetas locutus fuit Dicta a Paulo citanda; et quo duce Paulus ea tam apposite et opportune, in hac praesertim epistola, citavit. — *ζήσεται, vivet*) *Vivit*, pro *vivet*, Latinorum aliqui pridem scripsere. Sphalma, in una literula, apertum, memoratu et refutatu indignum. Refutat, post *Whithium*, *Baumgartenius*, et a me praetermissum notat.

v. 18. *ἀποκαλύπτεται, revelatur*) Vid. vers. 17. not. — *γὰρ, enim*) Particula incipit tractationem, finita propositione. cap. 6, 19. Matth. 1, 18. Act. 2, 15. 1 Cor. 15, 3. Latini fere omittunt. Primum Pauli argumentum hoc est: Omnes sunt sub peccato; idque lex ostendit. ergo ex operibus legis nemo justificatur. Id tractatur usque ad c. 3, 20. Inde infert: ergo ex fide. c. 3, 21. seqq. — *ὀργὴ Θεοῦ, ira Dei*) *Ὀργὴ*, sine articulo, h. l. at *ἡ ὀργὴ* denunciatur iis, qui justitiam negligunt. Ira quasi alia in gentes, alia in Judaeos. Justitia et ira Dei quodammodo antitheton faciunt. Justitia mundi obterit reum: justitia Dei, obterit peccatum, peccatorem restituit. Hinc frequens in hac inprimis epistola *irae* mentio, c. 2, 5. 8. 3, 5. 4, 15. 5, 9. 9, 22.

ac porro c. 12, 19. 13, 4. 5. — *ἀπ᾽ ἐρανȣ, a coelo*) Hoc majestatem irati Dei significat, oculumque videntem, et irae latitudinem. quicquid sub coelo est, et tamen non sub evangelio, sub ira est. Ps. 14, 2. — *ἐπὶ πᾶσαν, super omnem*) Paulus, *iram* Dei repraesentans, in abstracto loquitur, de peccato: *salutem*, in concreto, de credentibus. itaque jam per aenigma innuit, *peccatoribus* gratiam esse paratam. — *ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν, impietatem et injustitiam*) Duo haec momenta tractantur v. 23. seqq. [Injustitiam *saepe appellat Paulus*, v. 29., *utpote directe oppositam* justitiae. V. g.] — *ἀνθρώπων τῶν*) Periphrasis gentium. — *τὴν ἀλήθειαν, veritatem*) cujus est, quicquid bonae frugis habent scripta ethnicorum. — *ἐν ἀδικίᾳ, in injustitia*) Latius jam sumitur vocabulum, quam modo in antitheto ad *ἀσέβειαν*, uti *ἀνομία* c. 6, 19. — *κατεχόντων, detinentium*) Veritas in mente nititur et urget: sed homo eam impedit.

v. 19. *τὸ γνωςὸν*) quod notus est Deus: illa ratio, quod Deus se notum praebet: q. d. *notitudo Dei:* non modo, quod nosci potest. nam v. 21. ait *γνόντες*. Plato l. 5. Polit. *τὸ μὲν παντελῶς ὂν, παντελῶς γνωςόν· μὴ ὂν δὲ μηδαμῇ, πάντῃ ἄγνωςον.* — *ἐφανέρωσε*) Magna proprietate Paulus hoc verbo usus est, ut supra *ἀποκαλύπτω*.

v. 20. *ἀόρατα καθορᾶται, invisibilia videntur*) Incomparabile oxymoron. Invisibilia Dei, si unquam, certe in creatione facta essent visibilia: sed tum quoque non nisi per intelligentiam videri coeperunt. — *ἀπὸ κτίσεως, a creatione*) *Ἀπὸ* denotat hoc loco vel *documentum*, uti *ἀπὸ*, Matth. 24, 32., ut intelligentia patrum a condito mundo, refutet defectionem gentium: vel potius *tempus*, ut respondeat hebraeo מִ et sit, *a condito mundo*, et ultra, retrorsum, quo pacto mox congruit *ἀΐδιος, aeterna.* priore modo *ἀπὸ* cohaeret cum *καθορᾶται*· altero modo cum *ἀόρατα.* — *ποιήμασι*) *operibus* per *κτίσιν, creationem*, productis. Sunt *opera.* ergo est *creatio.* ergo est *Creator.* — *νοȣμενα*) Ii soli, qui *νῷ* utuntur, *καθορῶσι.* — *καθορᾶται, videntur*) nam opera cernuntur. Antitheton, *ἐσκοτίσθη.* — *ἥτε* — *καὶ*) Haec cum *ἀόρατα* stant in appositione. — *ἀΐδιος κτλ., aeterna etc.*) summa Dei, Deo digna, perfectio in essendo et agendo; uno verbo, *θειότης.* quod significat *divinitas*, ut *θεότης deitas.* — *δύναμις*) *potentia*, ex omnibus Dei attributis primum revelata. Singulis Attributis sua opera peculiari modo respondent. [*Esaj.* 40, 26.] — *εἰς τὸ*) Paulus directe excusationem adimit, non solum de eventu aliquo loquitur. Et hoc colon *εἰς τὸ* — habet se instar propositionis ad v. seqq. Constr. cum *φανερὸν ἐςιν.* — *ἀναπολογήτȣς, inexcusabiles*) Sic quoque de Judaeis, c. 2, 1.

v. 21. *διότι*) Hoc *διότι* reassumitur ex v. 19. Non ignorantes, sed scientes peccarunt. — *θεὸν ὡς θεὸν, Deum ut Deum*) Haec est *ἡ ἀλήθεια, veritas*, summa convenientia: ubi naturae divinae respondet cultus. conf. Gal. 4, 8., *non naturâ*, de contrario. — *θεὸν, Deum*) aeternum, omnipotentem, glorificatione et gratiarum actione celebrandum. — *ἐδόξασαν ἢ εὐχαρίςησαν, glorificaverunt aut gratias egerunt*) *Gratias agere* debemus ob beneficia: *glorificare* ob ipsas virtutes divinas. contra Hobbesium. Si esse posset mens aliqua extra Deum, a Deo non creata, ea tamen teneretur ad laudandum Deum. — *ἢ*) *aut* saltem. — *ἐματαιώθησαν*) Hoc verbum, et *ἐσκοτίσθη*, habent vim reciprocam. הבל *μάταια, ματαιȣσθαι*, saepe dicitur de idolis, eorumque cultu et cultoribus. 2 Reg. 17, 15. Jer.

2, 5. nam objecto suo conformatur mens. Ps. 115, 8. *Ματαιότης* opponitur *τῷ δοξάζειν· ἀσύνετος καρδία, τῷ εὐχαριστεῖν.* — *διαλογισμοῖς, cogitationibus)* variis, incertis, stultis.

v. 22. *φάσκοντες) profitentes.* — *ἐμωράνθησαν)* LXX, Jer. 10, 14. s. *ἐμωράνθη πᾶς ἄνθρωπος ἀπὸ γνώσεως — ψευδῆ ἐχώνευσαν — μάταιά ἐστιν, ἔργα ἐμπεπαιγμένα.* Passim in hac epistola alludit Paulus ad extrema *Jesajae* et prima *Jeremiae* capita: ex quo apparet, recentem tum ab eorum lectione fuisse sanctum Dei hominem.

v. 23. *ἤλλαξαν, mutarunt)* summâ stultitiâ. Ps. 106, 20. Jer. 2, 11. Eadem impietas et eadem poena tres habet gradus. In primo emphasin habent haec verba: *καρδία: καρδιῶν:* v. 21. 24. *ἐδόξασαν* et *δόξαν,* et *ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα.* v. 21. 23. 24. In secundo, *μετήλλαξαν,* cujus verbi iteratio, non tamen sine differentia figurae simplicis et compositae, talionem exprimit, v. 25. 26. ut *παρὰ* iteratum, ibid. In tertio, *οὐκ ἐδοκίμασαν* et *ἀδόκιμον.* v. 28. In singulis poenam exprimit *τὸ παρέδωκε.* Si homo Deum non ut Deum colit, sibi ita relinquitur, ut se hominem abjiciat, et a Deo, ad cujus imaginem factus erat, quam longissime discedat. — *τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου, gloriam incorruptibilis)* Perfectiones Dei vel positivis vel negativis terminis exprimuntur. Hebraea lingua positivis abundat: negativos fere per periphrasin reddit. — *ἐν)* Hebr. ב Lat. *pro, cum.* sic *ἐν,* v. 25. — *ἀνθρώπου — ἑρπετῶν, hominis — reptilium)* Climax descendens. *corruptibilis* constr. etiam cum *volucrium etc.* Saepe formam hominis, avis, quadrupedis, serpentis, commiscuerunt. — *ὁμοιώματι εἰκόνος, similitudine imaginis) Imago* est concretum: *similitudo* abstractum, *δόξῃ, gloriae* oppositum. quo majori *similitudine imago* refert creaturam, eo apertius aberrat a vero.

v. 24. *διὸ, propterea)* Peccati alia poena est ex consequentia physica, v. 27. not. *oportebat:* alia insuper ex justitia vindicativa, ut h. l. — *ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις, in concupiscentiis) ἐν,* non *εἰς.* Jam aderant *αἱ ἐπιθυμίαι, concupiscentiae.* Quales deos fingebant, tales erant ipsi homines. — *ἀκαθαρσίαν, impuritatem)* Saepe conjungitur impietas et impuritas, 1 Thess. 4, 5., cognitio Dei et puritas mentis, Matth. 5, 8. 1 Joh. 3, 2. s. — *ἀτιμάζεσθαι, dehonestare)* Oppositum *honor.* 1 Thess. 4, 4. Homo non debet se projicere. 1 Cor. 6, 13. s. — *ἐν ἑαυτοῖς, in se ipsis)* per scortationem, mollitiem et alia flagitia. Ipsi sunt materia poenae suae, et impensa ejus. *Quam juste! qui Deum inhonestant, puniuntur de se ipsis.* Joh. Cluverus.

v. 25. *τὴν ἀλήθειαν, veritatem)* quae jubet Deum colere TANQUAM Deum. — *ἐν τῷ ψεύδει, in mendacio)* Mythologiae pretium. *ἐν,* Lat. *cum.* — *ἐσεβάσθησαν, coluerunt)* interne. — *ἐλάτρευσαν, serviverunt)* externe. — *παρὰ) praeter, prae.* c. 14, 5.

v. 26. *πάθη ἀτιμίας, passiones ignominiae)* Vid. *Gerberi* lib. *unerkannte Sünden,* T. I. cap. 92., *Von der geheimen Unzucht.* Talium plena sunt gentilium scripta. — *ἀτιμίας, ignominiae)* Oppositum *τιμὴ, honor.* 1 Thess. 4, 4. — *θήλειαι, foeminae)* In peccatis arguendis saepe scapha debet scapha dici. Pudorem praeposterum ii fere postulant, qui pudicitia carent. Paulus Romam adhuc non visam sic apertius scribit, ineunte epistola, quam usquam antea. Gravitas et ardor stili judicialis, proprietate verborum non violat verecundiam. — *χρῆσιν, usum)* Subaudi, *sui.* sed est ellipsis. causam habes 1 Cor. 11, 9. *Utendum,* non fruendum. Gravitas stili sacri.

v. 27. *ἐξεκαύθησαν, exarserunt*) πυρώσει abominanda. — *τὴν ἀσχημοσύνην, turpitudinem*) cui ipsa corporis et membrorum conformatio reclamat. — *ἣν ἔδει*) *quam oportuit*, naturali sequela. — *τῆς πλάνης, erroris*) quo aberrarunt a Deo. — *ἀπολαμβάνοντες*) Verbum oppositum, de Gentibus: ut *ἀποδώσει*, respectu Judaeorum. c. 2, 6. In utroque verbo *ἀπὸ* eandem vim habet.

v. 28. *ἔχειν, habere*) Antitheton, *παρέδωκεν, tradidit. ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, habere in agnitione*, plus notat, quam *ἐπιγινώσκειν, agnoscere*. Non plane deerat *agnitio:* sed in eo non ita profecerunt, ut Deum haberent. v. 32. — *ἀδόκιμον*) Ut *ἀδύνατος, ἄπιςος* et similia, et active et passive valent, sic quoque *ἀδόκιμος*. Hoc loco active notatur mens, quae *probat* minime probanda; cui relicti sunt, qui maxime probanda *non probarunt*. Hoc *ἀδόκιμον* tractatur v. 32., *συνευδοκοῦσι· ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα*, tractatur v. 29—31. — *τὰ μὴ καθήκοντα*) *Μείωσις*.

v. 29. *πεπληρωμένους*) Grande verbum. *μεςοὺς*, mox. — *ἀδικίᾳ, injustitia*) Hoc, *justitiae* oppositum, primo loco ponitur: *immisericordia*, ultimo. *Justitia* habet *vitam: injustitia mortem.* v. 32. Tota Enumeratio ordinem habet sapientem, per membra novem, in affectibus: duo, in sermone: tria, respectu Dei, et sui, et proximi; et duo, in rebus gerendis: sex, respectu necessitudinum. Confer de contrariis, c. 12, 9. seqq. — *πορνείᾳ*) Retinendum esse hoc verbum, jam diu agnovi: *) Clementi Romano haud lectum esse non apparet. — *πονηρίᾳ* — *κακίᾳ*) *Πονηρία* est *nequitia*, ejus, qui alteri, etiam sine suo commodo, nocere gaudet. *κακία* est *vitium*, quo alter alteri nil boni conferre potest. *πλεονεξία* denotat *avaritiam* proprie, ut saepe apud Paulum. alias rarius hoc peccatum ab eo redargueretur. Solet autem jungere cum impuritate. nam homo extra Deum quaerit pabulum in creatura materiali, vel per voluptatem vel per avaritiam. bonum alienum ad se redigit. — *κακοηθείας*) *κακοήθεια, κακία κεκρυμμένη*. Ammonius. aliena omnia male arripiens: se alteri molestam exhibens.

v. 30. *ψιθυριςὰς, susurrones*) clam. — *καταλάλους, detractores*) aperte. — *θεοςυγεῖς*) qui *odiosos* se exhibent contra *Deum*. — *ὑβριςὰς*) qui omnia bona et salutaria *contumeliose* a *se* repellunt. — *ὑπερηφάνους*) qui se efferunt supra *alios*. De hoc vitio, et aliis, quae hîc notantur, vid. 2 Tim. 3, 2. seq. — *ἀλαζόνας*) *arrogantes*, ad res magnas et *bonas*. — *ἐφευρετὰς κακῶν*) *inventores malorum*, novarum voluptatum, novorum quaestuum, novarum artium nocendi, v. gr. in bello. 2 Macc. 7, 31. Antiochus dicitur *πάσης κακίας εὑρετὴς γενόμενος εἰς τοὺς ἑβραίους*.

v. 30. 31. *γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀσυνέτους, ἀσυνθέτους, ἀςόργους, ἀσπόνδους, ἀνελεήμονας, parentibus inobedientes, insipientes, refractarios, sine affectione, irreconciliabiles, immisericordes*) Duo terniones, prior apud inferiores; alter apud superiores.

v. 31. *ἀσυνθέτους*) Verbo *ἀσυνθετεῖν* LXX Hebraeum בגד et מעל exprimunt.

v. 32. *δικαίωμα, jus*) Regale divinum, quod Deus virtutes probat, vitia odit, improbos morte afficit, jure meritoque, ut ostendat

---

*) *utut margo* Ed. maj. (A. 1734.) *omittendum censuerit.* Gnomoni *respondet* ed. 2. *et* Vers. germ. E. B.

se non esse injustum. Nam dum nefarios morte punit, ipse justificatur. Id Regale etiam gentibus cognitum. — *ὅτι*, nempe *quod.* — *πράσσοντες· πράσσουσι)* Hoc verbum, *ποιοῦσιν* interjecto repetitum, accurate exprimit petulantiam flagitiosorum, divinae justitiae prorsus contrariam. *ποιοῦσιν*, etiam affectu et ratione. Eadem differentia verborum, c. 2, 3. — *θανάτου, morte)* Lev. 18, 24. s. Act. 28, 4. Subinde improbissima quaeque stirps ex genere humano eradicatur, et tota posteritas ex iis propagatur, qui minus mali fuerant. — *ἀλλὰ καὶ, sed etiam)* Pejus est *συνειδοκεῖν, approbare.* nam qui malum patrat, sua sibi cupiditate abducitur, non sine elencho in se ipsum vel etiam in alios, (conf. *judicans*, c. 2, 1.) et cum approbatione legis. coll. c. 7, 16. sed qui *συνευδοκεῖ* sive *approbat*, corde et ore, malitiae fructum habet ipsam malitiam, eaque pascitur, et suum reatum alieno cumulat, aliosque in peccando inflammat. pejor est, qui et se et alios, quam qui se unum perimit. Haec vero mens est reproba. Conjugata, *ἀδόκιμον* et *συνευδοκοῦσι.* v. 28. not. Huic *approbationi* opponitur *judicatio.* c. 2, 1. Gentes non modo faciunt, sed etiam approbant: Judaeus judicat quidem, non approbans; sed tamen facit. — *τοῖς πράσσουσι, facientibus)* sibi et aliis. conf. Es. 3, 9.

CAPUT II.

v. 1. *Διὸ, quapropter)* Transit Paulus a gentibus ad Judaeos, ut totus sermo subsequens ostendit: et tamen particulam ponit non transitivam, sed illativam; quarum haec, ut valentior, illam absorbet. Gentilis facit mala: Judaeus facit mala. Deinde v. 6. ss. utrosque, Gentes et Judaeos, complectitur. — *ἀναπολόγητος, inexcusabilis)* Defensionem quaerit homo. — *ἄνθρωπε, homo)* De gentilibus capite I. in tertia persona locutus, cum Judaeo in secunda singulari agit; uti lex ipsa non in secunda, sed tertia singulari cum Judaeo agit, quia cum nemine rem habebat nisi cum Judaeo. conf. c. 3, 19. Sed apostolus, qui ad gentes et Judaeos suum sermonem dirigit, Judaeum quidem in secunda singulari alloquitur; communi vero eum nomine appellat, coll. c. 1, 18., neque *Judaeum* agnoscit: v. 17. 28. Eadem differentia tertiae et secundae personae recurrit v. 14. 17. Non dissimile est illud, quod gentes differuntur ad judicium extremum, v. 16.: Judaeis judicium etiam praesens ex lege intentatur, v. 2. — *ὁ κρίνων, qui judicas)* remotus a *complacentia*, c. 1, 32. Paulus gravi verbo utitur. Judaeus se Graeco praefert, v. 19. s. id Paulus jam appellat *judicium:* eoque viam sibi facit ad judicium Dei ostendendum. Philavtiae est, quod homo, quo alios sese pejores putat, eo se meliorem existimat. Gal. 6, 4. Est paregmenon. nam sequitur, *κατακρίνεις.* Conf. c. 14, 22. 23. 1 Cor. 4, 3. seqq. 11, 29. ss. Jac. 2, 4. — *ἕτερον, alterum)* qui ad te nil attinet: cujus apertior injustitia te nil juvat: ethnicum.

v. 2. *οἴδαμεν) scimus;* te, o homo *judicans*, non docente. — *τὸ κρίμα τοῦ θεοῦ) judicium Dei;* non tuum, qui te excipis. — *κατὰ ἀλήθειαν) ad veritatem* summam, nullo discrimine. *δίκαιον, justum*, v. 5. 6. 11.: et secundum interna, non solum externa. v. 16.

v. 3. *σὺ) tu*, prae gentili. quisque se ipse vel sine causa excipit: et sibi assentatur, etiamsi ipse nesciat, quare. — *ἐκφεύξῃ; effugies?)* per rimas, quas quaeris. *φεύγει fugit* reus omnis: *ἐκφεύγει effugit*, qui absolvitur.

v. 4. ἢ) *an.* Homines facile fiunt *contemtores* bonitatis, dum judicium divinum non sentiunt. Particula *an*, ἢ, proprie disjungit opinionem vanam *effugiendi*, et *thesaurizationem irae* apertam, per abusum ipsius bonitatis. — *χρηστότητος, ἀνοχῆς, μακροθυμίας, benignitatis, tolerantiae, longanimitatis)* quum tu et peccasti et peccas et peccabis. [*Benignitate* iram *suam DEUS cohibet*, v. 5.: *tolerantiâ ignotum se quasi tenet*, *donec* revelatur, v. 5.: *longanimitate* justum *suum* judicium *procrastinat*, *ibid.* V. g.] Mox haec omnia significat *τὸ χρηστὸν benignitas* Dei. Etiam ii potuere et debuere resipiscere, qui olim damnabuntur. — *ἀγνοῶν, ignorans)* Miratur Paulus hanc ignorantiam. — *ἄγει) ducit* suaviter: non cogit necessitate.

v. 5. *δέ, sed)* Antitheton inter *divitiarum bonitatis* contemtum et inter *thesaurum irae.* — *σκληρότητα, duritiem)* Antitheton, *χρηστόν.* — *ἀμετανόητον καρδίαν)* Antitheton, *μετάνοιαν.* Volebat dicere, *ἀμετανοησίαν,* a quo verbo recentiores non abhorrent: sed Paulus vitavit verbum insolens. — *θησαυρίζεις, colligis)* etsi tu, o homo, putas te colligere beata omnia. O quid potest homo colligere tot horis vitae suae, in utramque partem! Matth. 18, 24. 1 Tim. 6, 18. — *σεαυτῷ) tibi ipsi,* non alteri, quem judicas. — *ὀργὴν — ὀργῆς, iram — irae)* *Δεινότης* sermonis, magna vi. Cur multi non sentiunt iram? nondum est *dies irae.* erit autem. — *ἐν ἡμέρᾳ) ἐν,* de tempore, praesens notat: *εἰς,* futurum. Ille dies praesens est Deo. Potest autem hoc construi etiam cum *ὀργήν.* — *ἀποκαλύψεως, revelationis)* Quum Deus revelabitur, occulta hominis revelabuntur. v. 16. — *καὶ δικαιοκρισίας)* Particulam *καὶ* testium copia longe potior et irrefragabile apostoloque dignissimum *ἀνοχῆς* et *ἀποκαλύψεως* antitheton (quale est etiam inter *ἀνοχὴν* et *ἔνδειξιν,* c. 3, 26. Ps. 50, 21.) corroborat: v. 4., *τῆς χρηστότητος, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας·* v. 5., *ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως, καὶ δικαιοκρισίας.* *Ἀνοχὴ* et *ἀποκάλυψις* respiciunt Deum, et inter se conferuntur, ut *ἀνοχὴ* et *ἔνδειξις* c. 3, 25. s. *μακροθυμία* et *δικαιοκρισία* spectant peccatorem: *χρηστότης* et *ὀργὴ* ponuntur generatim. Quare non fuit omittenda *καὶ* particula a quibusdam: quam exhibet etiam Orig. c. Cels. in ms. Basileensi, ut docet Sam. Battierius in Biblioth. Brem. Class. VI. p. 98. Pro *ἀποκαλύψεως* habet *Alex. ἀνταποδόσεως.* Hanc varietatem ex alliteratione ad verbum *ἀποδώσει* natum, et aperte absonam, praetermisi antehac, neque ea nunc ad tuendum illud *καὶ* continuo subsequens utor. Novatum *δικαιοκρισίας* verbum in re a mortalibus antea non agnita notat Erasmus.

v. 6. *ὃς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ)* Sic LXX plane Prov. 24, 12. it. Ps. 62, 13.: *σὺ ἀποδώσεις κτλ.* Dictum hoc, et infra, v. 11. inprimis saepe citatur. — *ἀποδώσει) reddet:* non modo *dabit*, sed *retribuet.* [*Hanc consiliorum tuorum normam fac constituas.* V. g.] — *κατά, secundum)* Paulus describit eos, qui vel vitam vel mortem consequentur, generaliter, et pro captu eorum, cum quibus hoc loco res ei est, praescindens adhuc a speciali ratione salutis obtinendae vel amittendae. Ergo hic locus non facit pro merito operum.

v. 7. 8. *τοῖς μὲν — τοῖς δέ, his quidem — iis vero)* Majus discrimen, quam multi nunc putant.

v. 7. *τοῖς)* sc. *οὖσι,* coll. v. seq. nam *κατὰ* (vid. Act. 25, 23.) hîc

fere ponitur, ut *ἐξ*, v. seq. nisi quod *ἐξ* sonat quiddam peccatori naturale; *κατὰ*, quiddam superveniens. Differentiam videbis, si particulas inter se permutaveris: *ἐξ ὑπομονῆς κτλ.* Ita *τοῖς* et *ζητοῦσι* stant in appositione, per asyndeton. — *ὑπομονὴν ἔργου, patientiam operis)* Sic *patientia spei* 1 Thess. 1, 3. *ὑπομονὴ, patientia,* includit h. l. obedientiam, constantiam, eamque submissam. — *ἔργου, operis)* Magna vis in singulari numero. Phil. 1, 6. Ap. 22, 12. — *δόξαν, gloriam)* Constructio: *τοῖς δόξαν κτλ. ζητοῦσιν, (ἀποδώσει) ζωήν· iis, qui gloriam etc. quaerunt, (reddet) vitam.* Amor purus non excludit fidem, spem, desiderium. 1 Cor. 15, 58. — *ζητοῦσι, quaerentibus)* cum tu, Judaee, tibi non opus esse quaesito putes. [*Industria requiritur.* V. g.]

v. 8. *τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας, iis vero* qui sunt *ex contentione)* Horruit Paulus expresse dicere: *Deus reddet iis*, qui sunt *ex contentione, mortem sive aeternam perniciem.* quare eam rem conscientiae peccatoris ex antitheto praecedente subaudiendam relinquit; *reddet,* non sane vitam aeternam: sermonemque flectit ad ea quae sequuntur. Itaque *τοῖς* h. l. vim habet ל praefixi, notantis *quod attinet,* conf. c. 4, 12. not. Ideo non incommode sequitur, *ἐπὶ πᾶσαν* —. nam sic quoque Ex. 20, 5., *ἐπὶ τέκνα, ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεὰν, τοῖς μισοῦσί με.* Porro *ἐξ, ex,* ut v. 27. et saepe, notat partem sive sectam: iis, qui sunt ex parte sive natione contentiosa, tui, Judaee, similes, Deo refragantes. Character pseudojudaismi, inobedientia, contumacia, impatientia. — *τῇ ἀληθείᾳ· τῇ ἀδικίᾳ, veritati: injustitiae)* Saepe haec duo inter se opponuntur. 1 Cor. 13, 6. 2 Thess. 2, 10. 12. *veritas* continet *justitiam:* et *injustitia* connotat *mendacium.* — *θυμὸς καὶ ὀργὴ)* LXX, Ps. 78, (77.) 49.: *θυμὸν καὶ ὀργὴν καὶ θλίψιν. θυμὸς* infligit poenam: *ὀργὴ* persequitur culpam. Vocabulorum proprietas perspicitur ex Eph. 4, 31. 32., ubi *τῇ ὀργῇ* opponitur *τὸ χαρίζεσθαι,* et *τῷ θυμῷ τὸ εὔσπλαγχνον. θυμὸς* Stoicis definitur *ὀργὴ ἀρχομένη.* Nec aspernandum illud Ammonii, *θυμὸς μέν ἐστι πρόσκαιρος· ὀργὴ δὲ πολυχρόνιος μνησικακία.*

v. 9. *θλίψις καὶ στενοχωρία, afflictio et anxietas) θλίψις, afflictio,* in praesens: *στενοχωρία, anxietas,* de futuris. *θλίψις, afflictio* premit: *στενοχωρία* aestuat et urget. Job. 15, 20. seqq. Argumentum est in his verbis, de ultrice justitia Dei. nam ira Dei eo tendit, ut creatura peccans, iram et omnia adversa experiens, discat odisse se ipsam, quod contra Deum fecerit. quod justissimum odium sui quamdiu creatura fugit, in poena est. — *πᾶσαν ψυχὴν, omnem animam)* Hoc vocabulo adjuvatur universalitas sermonis. c. 13, 1. — *πρῶτον, primum)* Sic Psalm. 94, 10.: *Qui gentes castigat, nonne arguet* (vos in populo?) Judaei particeps Graecus.

v. 10. *δόξα δὲ καὶ τιμὴ, gloria vero et honor) Gloria*, ex divino beneplacito: *honor*, ex divina remuneratione: *et pax,* in praesens et in perpetuum. Nam *δὲ, vero*, exprimit oppositionem inter *ira* et *gloria, indignatio* et *honor, afflictio anxietas*que et *pax.* coll. c. 3, 17. 16. quorum laeta spectantur, ut ex Deo proficiscuntur; adversa, ut ab homine persentiscuntur: haec enim absolute in nominativo ponuntur, cum illa e contrario in v. 7. in accusativo ponantur, ut talia, quae Deus impertiat. Sed cur opponuntur *honor* et *dolor:* quum honoris contrarium sit ignominia, voluptatis dolor? Resp. In hoc praecise loco attendendum ad vocem *εἰρήνη, pax,*

quae heîc *dolori*, nimirum *afflictioni anxietati*que opponitur. Ceterum Es. 65, 13. *gaudium* (et honor) *pudori* (et dolori) opponitur: utraque parte concise expressa et ex opposito suo supplenda. Praeterea in bonorum genere summum est honor; in poenarum genere, dolor: et summus gradus, inferiores includens, summo gradui opponitur. sic *gloriatio* et *vae.* 1 Cor. 9, 16.

v. 9. 10. *κατεργαζομένȣ· ἐργαζομένῳ)* Differentia horum verborum facilius sentitur, quam explicatur: facilius ridetur, quam refutatur. Alia differentia: de poena dicitur, *ἐπὶ ψυχήν·* nam poena *incumbit*, et anima feret invita: de praemio, *παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ,* dativus commodi.

v. 12. *ὅσοι γὰρ, quotquot enim)* Gentes: *et quotquot*, Judaei. — *ἀνόμως)* Hoc bis ponitur per antanaclasin, hoc sensu, *οὐκ ἐν νόμῳ, οὐ διὰ νόμȣ,* ut patet ex antitheto. — *ἥμαρτον) peccarunt:* praeteritum, pro judicii tempore. — *καὶ ἀπολȣ̃νται, etiam peribunt) etiam* notat convenientiam modi peccandi et intereundi. et *peribunt* ait: neque enim commodum erat dicere, *ἀνόμως, sine lege judicabuntur;* ut mox apte dicit, *per legem judicabuntur.* — *ἐν νόμῳ) cum lege*, non *ἀνόμως.* i. e. cum legem haberent. — *διὰ νόμȣ, per legem)* c. 3, 20.

v. 13. *οὐ γὰρ, non enim)* Valde exstans Propositio. cujus verba etiam ad gentes spectant; sed ad Judaeos praecipue accommodantur. de illis v. 14. s. de his v. 17. s. quare etiam versus 16. a versu 15. pendet, non a versu 12. Multa turbarunt, qui a v. 14., immo a v. 13. ad fin. v. 15. parentheseos sepem statuerunt. — *οἱ ἀκροαταὶ, auditores)* otiosi, quamlibet seduli. — *παρὰ τῷ θεῷ, apud Deum)* v. 2. — *ποιηταὶ, factores)* nempe, *si* homines se praestiterint *factores.* c. 10, 5. Possunt *facere* ea, *quae sunt legis:* sed totius *legis factores* praestare se non possunt. — *δικαιωθήσονται, justificabuntur)* Hoc verbum, nomini *δίκαιοι, ipso facto justos* denotanti, contradistinctum, involvit conditionem praestandam, et *tum* subsecuturam in die judicii divini declarationem justorum.

v. 14. *ὅταν, quum)* Postquam Paulus judaicum judicium contra gentes perversum refutavit, nunc verum judicium divinum ostendit, contra easdem. De gentibus agitur hîc magis directe ad gentes convincendas; et tamen, quod his obiter conceditur, eo fine conceditur, ut Judaeus peragatur gravius: sed v. 26. de gentibus plane incidenter, ad convincendum Judaeum. quare hîc ponitur *ὅταν, quum;* illic, *ἐὰν, si.* — *γὰρ, enim)* Causam reddit, cur etiam a gentilibus postuletur, ut sint *factores legis.* nam quum vel tantillum faciunt, obligatos se esse recognoscunt.. Et tamen docet, illos per legem naturae sive per se ipsos justificari non posse. Sunt quatuor sententiae: *quum* — *hi* — *qui* — *una testante.* secunda declaratur per tertiam, prima per quartam. — *ἔθνη)* Non, *τὰ ἔθνη·* homines aliqui *ἐξ ἐθνῶν.* Et tamen nullus est, qui plane nihil faciat *ἐκ τῶν τȣ̃ νόμȣ.* Noluit dicere *ἐθνικοὶ,* quod solet in pejorem partem accipi. — *μὴ νόμον· νόμον μὴ, non legem: legem non)* Nec hîc quidem commutatus verborum ordo ratione caret. priore loco emphasin habet *non*, ut amplificetur illud *non habere:* altero loco emphasin habet *legem*, in antitheto ad *sibi ipsis.* Sic quoque *νόμος* modo sine articulo, modo cum articulo, non sine causa dicitur. v. 13. 23. 27. 3, 19—21. 7, 1. seqq. — *φύσει, natura)* Constr. *μὴ νόμον ἔχοντα φύσει,*

non legem habentes natura, *) plane ut v. 27., ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυςία, *ex natura praeputium*, contra ac Syrus, *ex natura legem faciens.* Gentes sunt *natura* (i. e. per se, ut nascuntur, non ut homines, sed ut gentes) legis (scriptae) expertes: cum Judaei sint *natura* Judaei, Gal. 2, 15. adeoque legem (scriptam) habeant *natura.* conf. c. 11, 24. fin. Neque tamen periculum est ullum, ne vis illa constructionis, quam plerique sequuntur, *natura ea, quae sunt legis, faciant*, intereat. nam quod gentes, legem non habentes, faciunt, sane *natura* faciunt. *Legis* vocabulum non philosophico, sed Hebraico usu venit apud apostolum: itaque appellatio *legis naturalis* non exstat in Scriptura sacra: v. 12. res ipsa est vera. — ποιῇ, *faciant)* non solum opere, sed etiam motibus intimis. v. 15. fin. — ὗτοι, *hi)* Haec vocula nomen collectivum ἔθνη, *gentes*, flectit ad sensum distributivum. [— quatenus *scilicet faciunt.* V. g.] — νόμος, *lex)* Quod Judaeis est lex; id gentes ipsae sunt sibi.

v. 15. ἐνδείκνυνται) *demonstrant*, sibi, ceteris hominibus, et Deo ipsi quodammodo. — τὸ ἔργον τῦ νόμυ) *opus legis*, legem ipsam cum sua activitate. Opponitur literae, quae est accidens. — γραπτὸν, *scriptum)* Nomen, non participium. nedum infinitivus. Alludit Paulus ex opposito ad tabulas Mosis. Hoc *scriptum* antecedit *factionem* eorum *quae sunt legis*, sed postea quum quis aut fecit (aut non fecit,) sequitur *demonstratio*, et liquidius apparet permanens illa scriptura. — συμμαρτυρύσης, *una testante)* Allegoria. in judicio sunt actor, reus, testes. testis, conscientia: accusant, vel etiam defendunt, cogitationes. Natura et peccatum ipsum *testatur:* conscientia *una testatur.* — αὐτῶν) *ipsorum.* — τῆς συνειδήσεως, *conscientia)* Nullam facultatum suarum minus in potestate habet anima, quam conscientiam. Sic συνείδησις et λογισμὸς junguntur Sap. 17, 11. 12. — μεταξὺ ἀλλήλων, *inter se invicem)* sicut actor et reus. Hoc, ineunte commate, emphaseos causa ponitur, quatenus *cogitationes cogitationibus* implicatae, opponuntur *conscientiae ad legem* relatae. — τῶν λογισμῶν κατηγορύντων, *cogitationibus accusantibus)* Resolvunt sic: *una testantibus cogitationibus, quae accusant:* sed *cogitationibus accusantibus* stat per se. — ἢ καὶ, *vel etiam)* Particula *etiam* concessiva ostendit, *cogitationes* longe plus habere, quod accusent, quam quod defendant: ipsaque defensio (coll. 2 Cor. 7, 11. *defensionem)* non est de toto, sed duntaxat de parte facti, quae ipsa rursum debitores totius convincit. c. 1, 20. — ἀπολογυμένων, *defendentibus)* Exemplum, Gen. 20, 4.

v. 16. ἐν ἡμέρᾳ, *in die)* Constr. cum *demonstrant.* neque enim obstat tempus praesens. v. 5. Ac saepe Paulus dicit: *in die Domini*, quod plus dicit, quam *in diem.* 1 Cor. 5, 5. conf. *coram* 1 Tim. 5, 21. not. Quale quidque fuit, tale tum conspicietur, definietur et manebit. In illo die constabit illud in cordibus scriptum legis, apologiam etiam aliquam recte factorum conjunctam habens, quamvis homo in *judicio* succumbat, semet accusatore, propter cetera. Idque infert accusationem vel etiam defensionem (a majori ad minus

---

*) *Per hanc interpretationem* comma, *quod in* Vers. germ. *verba* von Natur *praecedit, ad evitandam amphiboliam omitti debere censeas, quanquam* aequivoca distinctione *sciens fortassis volensque b.* Auctor *usus est.* E. B.

procedendo) in hac quoque vita constantem, quoties vel ipsum repraesentatur homini judicium futurum, vel praeludia ejus in conscientia, homine inscio, aguntur. conf. 1 Joh. 4, 17. Ac saepe ita loquitur Scriptura de futuris, speciatim de novissimis, ut citeriora praesupponat. Judaeis v. 5. ut Gentibus h. l. judicium futurum intentatur. — *τὰ κρυπτὰ, occulta*) *conscientiam* et *cogitationes*. conf. 1 Cor. 4, 5. Confirmat hoc nexum versus hujus cum praec. Ex occultis vera qualitas actionum etiam ipsis plerumque agentibus ignota pendet. v. 29. Homines judicant ex manifestis, etiam de se ipsis. Judicabuntur etiam manifesta; sed non tum demum: judicantur enim, ex quo patrantur: occulta, tum demum. — *τῶν ἀνθρώπων, hominum*) etiam gentium. — *κατὰ, secundum*) i. e. ut docet meum evangelium. Hoc incisum addit Paulus, quia hîc agit cum homine Jesum Christum nondum cognoscente. Evangelium est praedicatio tota de Christo: et Christus judex erit: et judicium in gentes non tam in V. T. quam in N. T. declaratur. Idque dicitur evangelium Pauli, per Paulum praedicatum, etiam gentibus. Act. 17, 31. Articuli omnes doctrinae evangelicae et articulus de judicio extremo valde se invicem illustrant, atque hic ipse respectu fidelium plane est evangelicus. Act. 10, 42. 1 Petr. 4, 5.

v. 17. *εἰ δὲ, si vero*) *Si*, coll. *quum*, v. 14. anaphorae simile quiddam habet: nisi quod *ὅταν, quum*, [*de gentibus*] plus ponit; *εἰ, si*, [*de Judaeo*] minus concedit. Post *si* sequitur *οὖν, ergo*, uti *ἀλλὰ, sed*, c. 6, 5. et *δὲ, vero*, Act. 11, 17. conf. Matth. 25, 27. Et protasin longiorem, quae ab *εἰ, si*, incipit, subsequens *οὖν, ergo*, in summam redigit. — *ἰουδαῖος, Judaeus*) Hic apex Judaicae gloriationis (interposita ulteriore ejus descriptione, v. 17—20. additaque refutatione, v. 21—24.) ipse refutatur versu 25. seqq. Descriptio autem gloriationis constat bis quinque commatibus: quorum priora quinque, *requiescis* — *lege*, ostendunt, quid sibi Judaeus sumat; reliqua totidem, *confidis* — *lege*, ostendunt, quid is inde sibi amplius ad alios arroget. Utrinque primum respondet primo, secundum secundo, et sic deinceps: atque ut quintum prius, *institutus*, sic quintum posterius, *habentem*, denotat causam: *quia sis institutus: quia habeas*. — *ἐπονομάζῃ*) Medium: *hoc cognomine te vocas, et vocari gaudes*. — *ἐπαναπαύῃ*) *requiescis* in eo, quod tibi angustiam intentat. paedagogum pro patre habes. — *τῷ νόμῳ, in lege*) Scienter Paulus hoc nomen frequentat. — *ἐν Θεῷ, in Deo*) ut qui tuus sit Deus.

v. 18. *τὸ θέλημα*) *voluntatem*, i. e. quicquid jure placitum est. sic, *voluntas*, absolute, Matth. 18, 14. 1 Cor. 16, 12. Haec autem *voluntas* nulla est praeter voluntatem Dei: sed *εὐλάβεια* magna facit, ut Paulus non addat, *Dei*. — *δοκιμάζεις*) *probas*, approbas.

v. 19. *ἐν σκότει*) *in tenebris* ignorantiae connatae.

v. 20. *μόρφωσιν*) Sumitur h. l. in bonam partem, respectu Judaei gloriantis: *informationem*. — *τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας, cognitionis et veritatis*) ἓν διὰ δυοῖν. *veritas* hoc loco dicit *ἀκρίβειαν* doctrinae cognitae; hodie, *orthodoxiam*.

v. 21. *οὐ διδάσκεις, non doces*) Metonymia consequentis. se ipse non docet, qui non facit. — *κηρύσσων, praedicans*) clare.

v. 21. 22. *κλέπτεις· μοιχεύεις· ἱεροσυλεῖς, furtum, adulterium, sacrilegium committis*) atrocissime peccas in proximum, te ipsum,

Deum. Ad gentes Paulus ostenderat peccata primum contra Deum, deinde contra se, deinde contra alios. nunc ordinem invertit: nam peccata contra Deum, in gentibus apertissima sunt, in Judaeo non item. — ὁ βδελυσσόμενος, *qui abominaris*) etiam ore. — τὰ εἴδωλα, *idola*) Judaei a captivitate Babylonica ad nostra usque tempora idololatriam, cui antea dediti fuerant, abominantur. neque tamen non interfecerunt Christum, et evangelium gloriamque Dei oppugnant. — ἱεροσυλεῖς, *sacrilegium committis*) quia Deo non das gloriam, quae proprie Dei est.

v. 24. τὸ γὰρ ὄνομα) Es. 52, 5. LXX, δι' ὑμᾶς διὰ παντὸς τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι. Conf. Ez. 36, 20. s. — καθὼς γέγραπται, *sicut scriptum est*) Convenienter hoc incisum hîc in extremo ponitur, de re etiam per se evidente: ponitur autem ob Judaeos. c. 3, 19.

v. 25. ὠφελεῖ, *prodest*) Non dicit: *justificat. utilitas* describitur cap. 3. et 4. Apud Judaeos (credentes) adhuc erat in usu circumcisio. — ἐὰν, *si*) Paulus non modo ad hominem, sed etiam ex sua sententia loquitur: et docet, falli eos, qui circumcisione nitantur, violata lege. — παραβάτης, *transgressor*) Verbum Judaeo horribile, v. 27.

v. 26. ἡ ἀκροβυστία, *praeputium*) id est, incircumcisus. nam huc refertur αὐτοῦ, *ejus*. — λογισθήσεται) Futurum: *censebitur*, justo judicio. v. 25. γέγονεν, praeteritum: jam *facta est*.

v. 27. κρινεῖ, *judicabit*) Quos tu judicas, ii te judicabunt, versa vice, in judicii die. v. 16. Matth. 12, 41. sq. 1 Cor. 6, 2. 3. — τελοῦσα, *perficiens*) Grande verbum. Itaque ἐὰν, *si*, v. 26. conditionalem vim habet, non affirmat. — σὲ, *te*) judicem sui. — τὸν) Articulus non pertinet proprie ad παραβάτην, sed τὸν διὰ dicitur, ut ἡ ἐκ — διὰ) *cum*. habes literam, sed et abuteris. antitheton, *ex natura*, *cum litera*. tum, ἓν διὰ δυοῖν, *litera et circumcisione*. De litera et spiritu, vid. ad c. 7, 6.

v. 28. ὁ ἐν) Periphrasis adjectivi. — ἐν σαρκὶ, *in carne*) Oppositum, *cordis*. v. 29.

v. 29. οὗ, *cujus*) qui laudem quaerit et habet non ex hominibus etc. — ἔπαινος, *laus*) Alludit ad nomen *Judaeus*. יודוך *laudabunt te* Gen. 49, 8. Ideo addit οὗ, non ἧς. Resolv. *Judaeos*, *qui in occulto est*, *est ille Judaeus*, *qui laudem habet*, q. d. vera *Judaitas*. Opponitur *judicio*. — οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, *non ex hominibus*) qui ubi se laudant, *gloriantur*. v. 17. — θεοῦ, *Deo*) qui *cor* spectat.

CAPUT III.

v. 1. Τί, *quid*) Frequens Paulo formula inducendi objectionem. — οὖν) *igitur*. si circumcisio, lege non servata, si Judaeus, in aperto, non valet: quid hic habet, quid illa juvat? nulla ergo est Judaeorum praerogativa. negat Paulus consequentiam. Innumerae sunt exceptiones, quas contra doctrinam hac epistola expositam perversitas Judaica et humana profert. omnes eximit Paulus. — τὸ περισσὸν, *praecipuum*) יתר prae gentibus. De hoc agitur v. 2. — ὠφέλεια τῆς περιτομῆς, *utilitas circumcisionis*) De hac vide c. 2, 25.

v. 2. πολὺ, *multum*) Neutro genere. sc. περισσόν. Refertur ad

concretum, de Judaeo, magis quam ad abstractum de circumcisione, v. 1. de qua aget c. 4, 1. 9. s. Sic c. 2, 29. *οὗ* scil. *ἰουδαίου*. — *πρῶτον*) i. e. *primum* atque adeo praecipue. non semper sequitur *deinde.* Una hoc loco Pauli instituto aptissima exponitur praerogativa Judaeorum, (reliquae sequentur c. 9, 4. 5.) ex qua ipsa eos mox, finita hac *προθεραπείᾳ*, tanto magis coarguet. — *ἐπιστεύθησαν, credita sibi habent*) Cui creditur thesaurus, is eum potest vel fideliter et dextre tractare vel secus: ac Judaei Scripturam V. T. varie tractarunt. Ita autem credita Judaeis *eloquia* Dei dicit Paulus, ut *ventura bona*, v. 8. in iis descripta, Judaeorum essent, si ea per fidem reciperent. foecundissima noëmata: Deus est verus, fidelis, credens sua verba hominibus, justus. homo est mendax, perfidus, diffidens, injustus. — *λόγια*) Diminutivum. Responsa divina saepe habuere brevitatem, ut in Urim et Thummim. *λόγιον* etiam *sermo* de circumcisione et ceteris praerogativis Israëlitarum.

v. 3. *τί γάρ; quid enim?*) scil. *dicimus.* v. 5. ubi item *μὴ, num,* sequitur. sic *τί γάρ;* LXX, Job. 21, 4. — *εἰ, si*) Sic facile objiceret gentilis aemulus. — *ἠπίστησαν*) Conjugata: *ἐπιστεύθησαν, ἠπίστησαν, ἀπιστία, πίστιν.* — *τινὲς, quidam*) Euphemia. Atque infideles, quamvis multi, habentur ut *quidam* indefinite; quod non valde sub censum veniant. c. 11, 17. 1 Cor. 10, 7. 1 Tim. 4, 1. — *πίστιν*) *fidem,* qua fient promissa et *venient bona.* Haec fides manet, etiamsi omnes homines sint *infideles:* manet, inprimis respectu *fidelium. Fidem Dei*, respectu *infidelium*, parum agnoscunt, qui universalem gratiam negant. Magni sane habenda est voluntas Dei antecedens etiam respectu reproborum. nam quod non habent, habere tamen poterant. quod ipsum magnam omnino praerogativam eis confert: atque eam si non tuentur, *praecipuum* tamen illud remanet, quod gloria Dei et gloria *fidei* Dei in eis illustratur. conf. *abundavit.* v. 7. *Praecipuum* non est nihili. Convenienter apostolus fidem Dei laudat, fidem nostram asserturus. Conf. 2 Tim. 2, 13. — *καταργήσει; abolebit?*) Futurum: magna vi, in oratione negante. Immota Dei fides.

v. 4. *μὴ γένοιτο*) Solus Paulus, ad Romanos duntaxat et Galatas, hac formula utitur. — *γινέσθω, fiat*) in judicio. — *ὁ θεὸς ἀληθής, Deus verus*) vid. Ps. 116, 12., ubi retributio Dei fidelissima opponitur perfidiae humanae. Hoc, et *mendax*, respicitur mox versu 7. — *πᾶς ἄνθρωπος, omnis homo*) ne Davide quidem excepto. Ps. 116, 11. LXX, *πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης.* Hinc David 1 Sam. 24, 10. dicit, *verba hominis*, i. e. mendacium. — *ὅπως* — *κρίνεσθαί σε*) Sic LXX, Ps. 51, 6. Etiam illa sunt prophetica, quae David in agone poenitentiali oravit. — *ἂν*) *si* usu veniat, si homo ausit experiri. — *δικαιωθῇς* — *νικήσῃς, justificeris* — *vincas*) fidei et veritatis nomine. Humanus judex judicat ita, ut tantummodo sontis culpa pensetur, nec de sua ipsius ceteroqui justitia agit: sed Deus judicat ita, ut non magis injustitia hominum, quam ipsius *justitia* demonstretur. *νικᾶν* dicitur plerunque de *victoria* post aleam belli aut sponsionis aut ludi; h. l. de judiciali victoria, quae non potest non ad Deum pervenire. — *ἐν τοῖς λόγοις σου*) Hebr. בדברך quo uno loco דבר in Kal, extra participium, occurrit. i. e. *quum loqui instituis*, et homini te insimulanti judicialiter respondere, hominemve peragere. [*In genere agnoscunt quidem homines, DEUM esse justum: at ubi de casibus specialibus agitur, tum suam ipsi caussam tueri amant.*

V. g.] — ἐν τῷ κρίνεσθαί σε) Hebr. בְּשָׁפְטֶךָ. Simul Deus et κρίνει et κρίνεται. Κρίνεται, media significatione, qualem habere solent verba *certandi*. κρίνονται, qui in jure disceptant. LXX, Es. 43, 26. Jud. 4, 5. Jer. 25, 31. Exemplum Mich. 6, 2. s. nec non 1 Sam. 12, 7. Ineffabilis benignitas, qua Deus ad hominem disceptandi causa descendit.

v. 5. εἰ δὲ, *si vero)* Nova haec instantia per Judaicam personam elicitur ex verbo *justificeris*. v. praec. — ἡ ἀδικία, *injustitia)* quae committitur per *infidelitatem*. — τί ἐροῦμεν, *quid dicemus)* Ostendit Paulus, hoc *praecipuum* non obstare, quo minus Judaei sub peccato sint. — ὁ ἐπιφέρων) *inferens* iram, in Judaeos *infideles*. Articulus vim habet. Est allusio ad Ps. 7, 11. ὁ θεὸς κριτὴς δίκαιος, καὶ μὴ (אַל pro אֵל) ἐπάγων ὀργὴν καθ' ἑκάστην ἡμέραν. — κατὰ ἄνθρωπον, *secundum hominem)* Homo humanitus posset sic cogitare: Mea improbitas subservit gloriae divinae, eamque illustrat, ut tenebrae lucem: ergo non sum puniendus.

v. 6. ἐπεὶ, *alioqui)* Consequentia nectitur a minori ad majus, ut in *negativis* fieri debet: Si Deus injuste ageret, inferens iram in Judaeum injuste agentem: quod jam est absurdum dictu: sane non posset universum mundum judicare. *Affirmative* sic procederet: Qui universum mundum (juste) judicat, is sane etiam in hoc unico casu juste judicabit. Vicissim a majori ad minus concluditur, 1 Cor. 6, 2. — τὸν κόσμον, *mundum)* Nam etiam totius mundi, (Judaeis oppositi, c. 11, 12.) *injustitia commendat justitiam Dei:* et Deus tamen totum mundum injustum judicat, idque juste. Gen. 18, 25. Immo in ipso judicio humana injustitia divinam justitiam maxime illustrabit. Justitiam divini judicii in mundum agnoscit Judaeus: ostendit autem Paulus, eandem esse rationem judicii in Judaeos non credentes.

v. 7. εἰ γὰρ, *si enim)* Aetiologia, per sermocinationem proposita, ad confirmandam objectionem initio v. 5. inductam. — ψεύσματι, *mendacio)* Quae Deus dicit, vera sunt: haec qui non credit, mendacem facit Deum, ipse mendax. — τί) i. e. *quid* etiamnum me purgo, quasi habeam, cur timeam? conf. τί ἔτι, cap. 9, 19. Gal. 5, 11. — κἀγὼ) *ego quoque,* cui veritas Dei revelata est; non modo ethnici. — κρίνομαι) Resp. κρίνεσθαι. v. 4. 6. LXX, Job. 39, 34. (40, 4.) τί ἔτι ἐγὼ κρίνομαι;

v. 8. καὶ μὴ, *et non)* Subaud. *sic facio, sicut* — sed intercedit commutatio numeri sive personae, qualis c. 4, 17. — καθὼς, *sicut)* Nonnulli calumniabantur Paulum; alii sic sentiebant, et suam sententiam a Paulo probari ajebant. — φασί τινες, *inquiunt quidam)* qui suae perversitati nostrum suffragium praetexunt. Haec epistola inprimis ea de causa scripta est, ut tales confutaret Paulus. — ἡμᾶς, *nos)* justitiae Dei assertores. — ὅτι) Hoc pendet praecise a λέγειν. — ποιήσωμεν, *faciamus)* sine timore. — τὰ κακὰ, *mala)* peccata. — ἔλθη τὰ ἀγαθὰ, *veniant bona)* Eadem locutio LXX int. Jer. 17, 6. Hoc volunt dicere calumniatores illi: Bona ad veniendum propensa sunt; sed mala viam eis debent praeparare. — τὰ ἀγαθὰ, *bona)* Gloria Dei. — ὧν, *quorum)* i. e. eorum, qui faciunt vel etiam facienda dicunt mala, ut veniant bona. — τὸ κρίμα) *Judicium*, quod isti velut *injustum* subterfugere conantur, singulariter eos corripiet. — ἔνδικον, *justum)* Sic Paulus consequentiam illam quam longissime amandat, et tales responsatores abrupte repellit.

v. 9. *τί οὖν; quid igitur?)* Resumit initium v. 1. — *προεχόμεθα;) habemus* quicquam *prae* gentibus? — *οὐ πάντως)* Judaeus diceret: *πάντως*. at Paulus contradicit. Leniter ineunte hoc loco loquitur: (nam aliis locis, ubi dicitur *μηδαμῶς*, non potest *οὐ πάντως* surrogari: et hoc loco illud *nullo modo* tolleret, quod v. 2. concessit:) deinde vero gravius. — *προῃτιασάμεθα) ante convicimus*, quam Judaeorum praerogativam commemoravi. Paulus agit cap. 1. et 2. tanquam severus Procurator justitiae divinae; sed tamen noluit singulari numero uti. plurali numero assensum fidelium lectorum exprimit. *πάντας, omnes* Judaeos, *omnes* Graecos. — *ὑφ᾽ ἁμαρτίαν) ὑπὸ* notat subjectionem tanquam *sub* tyrannidem *peccati*.

v. 10. *καθὼς, sicut)* Sub peccato omnes esse, ex vitiis in genere humano semper et ubique grassatis evidentissime arguitur: perinde ut sanctitas Christi etiam interna describitur per innocentiam sermonum et actionum. Recte igitur allegat Paulus Davidem et Jesajam, tametsi de sua aetate queruntur, idque cum exceptione piorum. Ps. 14, 4. seqq. Nam querela illa exprimit, quales Deus de coelo despiciens inveniat, non quales gratia sua faciat.

v. 10. s. *ὅτι οὐκ ἔϛι δίκαιος οὐδὲ εἷς κτλ.)* Ps. 14, 2. s. LXX, *οὐκ ἔϛι ποιῶν χρηϛότητα, οὐκ ἔϛιν ἕως ἑνός. — εἰ ἔϛι συνιῶν ἢ ἐκζητῶν τὸν θεόν. — ἑνός.* Genus, *non est justus.* sequuntur partes: affectus et studia, v. 11. 12.: sermo, v. 13. 14.: actiones, v. 15. 16. 17.: gestus et nutus, v. 18. — *δίκαιος, justus)* Aptum verbum, in sermone de *justitia*. — *οὐδὲ εἷς, ne unus quidem)* Quis hîc excipiat quenquam? v. 23. ne unus quidem *sub coelo.* Vel unius vel certe paucorum exceptio posset omnibus favorem conciliare: nunc ira eo major.

v. 11. *οὐκ ἔϛιν ὁ συνιῶν, non est intelligens)* Sunt sine intellectu ad bonum. — *οὐκ ἔϛιν ὁ ἐκζητῶν, non est exquirens)* Sunt sine voluntate ad bonum. *exquirere* significat, Deum esse מסתתר Es. 45, 15.

v. 12. *ἐξέκλιναν, declinarunt)* exierunt. Declinatio supponit, omnes antea rectos fuisse. — *ἅμα) simul*, uno tempore. — *ἠχρειώθησαν, inutiles facti sunt)* non habent vires redeundi ad bonum. Et contra his omnibus partibus haerent in malo, vel intus vel etiam aperte. Evaserunt *ἀχρεῖοι, ad usum inepti.* Conjugatum mox, *χρηϛότης*.

v. 13. *τάφος — ἰὸς — αὐτῶν)* Sic LXX, Ps. 5, 10. 140, 4. — *ἀνεῳγμένος)* modo *retectum*, eoque foetidissimum *sepulcrum*. — *ὁ λάρυγξ, guttur)* Observa seriem sermonis ex corde manantis per *guttur, linguas, labia.* totum, *os.* magna peccati pars in verbis est. — *ὑπὸ τὰ χείλη) sub labiis.* nam *in* labiis mel est.

v. 14. *ὧν τὸ ϛόμα ἀρᾶς καὶ πικρίας γέμει)* Ps. 10, 7. LXX, *οὗ ἀρᾶς τὸ ϛόμα αὐτοῦ γέμει καὶ πικρίας καὶ δόλου. — τὸ ϛόμα, os)* Hoc et seq. versu describitur vis, ut v. 13. fraus. — *ἀρᾶς, execrationis)* in Deum. — *πικρίας, amarulentiae)* in proximum.

v. 15—18. *ὀξεῖς — οὐκ ἔγνωσαν)* Es. 59, 7. 8. LXX, *οἱ δὲ πόδες αὐτῶν — ταχινοὶ ἐκχέαι αἷμα — σύντριμμα οὐκ οἴδασι.* Sic, de pedibus, Prov. 1, 16.

v. 16. *σύντριμμα καὶ ταλαιπωρία)* שד ושבר *vastitas et destructio.*

v. 17. *οὐκ ἔγνωσαν, non cognoverunt)* nec sciunt, nec scire volunt.

v. 18. *οὐκ — αὐτῶν)* Sic LXX, Ps. 36, 2. *οὐκ — αὐτοῦ.* — *φόβος, timor)* nedum *amor*, de quo multo minus scit natura. Compluribus

ex locis, ubi vitiositas humana vel per querelam Dei et Sanctorum, vel per confessionem poenitentium exprimitur, partem verborum perscripsit Paulus, *reliqua* omnia ex iisdem locis repetenda innuens. — *ὀφθαλμῶν, oculis*) Verecundiae sedes in oculis est.

v. 19. *ὅσα*) *quaecunque*. Multa Legis testimonia modo cumulavit. — *νόμος, lex*) Ergo testimonium v. 10. s. ex Psalmis productum Judaeos pulsat: neque hi putare debent, Gentes in eis accusari. Paulus contra gentes nullum posuit dictum scripturae, sed illic egit ex lumine naturae. — *νόμος* — *νόμῳ*) *Δεινότης*. — *ἵνα, ut*) Urget Judaeos. — *ςόμα*) *os*, amarum, v. 14. et tamen gloriabundum. v. 27. Judaei maxime notantur, ut per *mundum* gentes. — *γένηται, fiat*) Mundus semper est *obnoxius:* sed *fit*, peragente eum lege. — *πᾶς, omnis*) ne Judaeis quidem exceptis. *Gentium* reatus ut manifestus praesupponitur: *Judaei* ex *lege* peraguntur. Hi sunt rei: his peractis totus *mundus* reus peractus est.

v. 20. *διότι*) *propterea, quia*. — *νόμȣ*) *legis*, indefinite, maxime moralis: v. 19. 9. c. 2, 21. s. 26. quae sola non *aboletur:* v. 31. cujus operibus Abraham praeditus erat ante circumcisionem susceptam. Paulus negans justificari nos ex legis operibus, fidei oppositis, non legi ulli, totam legem dicit, cujus partes potius, quam species erant ceremonialis et moralis. quarum illa, ut jam tum abrogata, non ita veniebat sub censum; haec non sub ea ratione nos obligat, ut est per Mosen data. Opera legis plane nulla habemus extra gratiam in N. T. nam lex nullas dat vires. Non sine causa Paulus *opera* memorans toties *legis* addit. his enim nitebantur adversarii; meliora, ex fide et justificatione provenientia, nesciebant. — *ȣ̓ δικαιωθήσεται, non justificabitur*) De significatione hujus verbi vid. ad Luc. 7, 35. Apud Paulum certe manifesta est significatio judicialis. v. 19. 24. s. c. 4, 5. cum contextu. De tempore futuro conf. v. 30. not. — *πᾶσα σὰρξ, omnis caro*) Synonymon *mundi*, v. 19., sed cum connotatione causae: mundus ejusque justitia est caro. ergo non justificatur ex se. — *ἐνώπιον αὐτȣ̃, coram illo*) c. 4, 2. 2, 29. — — *νόμȣ, legem*) ob id ipsum datam. — *ἐπίγνωσις*) *Agnitio* peccatorum non justificat per se, sed justitiam deesse sentit et confitetur. — *ἁμαρτίας, peccati*) *Peccatum* et *justitia* directe et adaequate inter se opponuntur. at *peccatum* involvit et reatum et vitium: itaque *justitia* dicit oppositum utriusque. *Justitia* est abundantior. c. 5, 16. Praeclare Apol. A. C. *Bona opera*, inquit, *in sanctis sunt justitiae, et placent propter fidem. ideoque sunt impletio legis.* hinc **δικαιȣ̃ν** est justum facere, sive justificare; prorsus congruente huic notioni forma verbi in *όω*, nec difficultas est in verbo derivato, sed in **δίκαιος**. Is igitur, qui justificatur, traducitur a peccato ad justitiam, id est, et a reatu sive noxa ad innocentiam, et a vitio ad sanitatem. Neque est homonymia sive notio duplex, sed simplex et idem praegnans significatus in vocabulis *peccatum* et *justitia*. qualis etiam passim obtinet in vocabulo *ἄφεσις remissio* et in verbis eam denotantibus, *ἁγιάζω, ἀπολέω, καθαρίζω κτλ. sanctifico, abluo, purifico etc.* 1 Cor. 6, 11. not. Ps. 103, 3. Mich. 7, 18. s. Atque hic ipse praegnans significatus verbi *justificare*, totum beneficium divinum, quo a peccato ad justitiam reducimur, denotans, occurrit etiam v. gr. Tit. 3, 7. coll. 2 Cor. 5, 21. Rom. 8, 4. coll. c. 5, 16. Alibi vero, prout res proposita exigit, ad certam quandam partem restringitur, inprimisque ad libe-

rationem a peccato, quatenus in eo spectatur *reatus.* Et sic semper Paulus, ubi de Deo, peccatorem justificante per fidem, ex instituto agit.

v. 21. *νυνὶ) nunc* facit antitheton, inclusa vi temporis. v. 26. — *χωρὶς νόμου — ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, sine lege — a lege et prophetis)* Suave antitheton. *Lex* stricte et late dicitur. [*Prophetis Davides v. gr. adnumerandus.* c. 4, 6. V. g.] — *πεφανέρωται, manifestata est)* per evangelium Jesu Christi. — *μαρτυρουμένη, testimonium habens)* ex promissione.

v. 22. *δὲ, autem)* Declaratur, quae sit justitia Dei. v. 21. — *διὰ πίστεως ἰησοῦ χριστοῦ, per fidem Jesu Christi) per fidem* in Jesum. vid. Gal. 2, 16. not. — *εἰς, in)* Connect. cum *justitia,* v. 21. — *εἰς πάντας, in omnes)* Judaeos, qui sunt tanquam vas proprium. — *ἐπὶ πάντας, super omnes)* gentiles, qui sunt ut solum, recipiens pluviam superabundantem gratiae. Conf. v. 30. — *οὐ γάρ ἐστι διαστολὴ, non enim est distinctio)* Judaei et gentes eodem modo et accusantur et justificantur. Eadem locutio, c. 10, 12.

v. 23. *ἥμαρτον, peccaverunt)* id est, peccatum contraxerunt. Notatur et actus primordialis peccati in paradiso, et habitus peccaminosus, et actus ex eo fluentes. Saepe praeterita significationem habent inchoativam cum continuatione. talia sunt: *ἐπίστευσα, ἤλπικα, ἠγάπηκα, ὑπήκουσα, ἕστηκα, fidem, spem, amorem, obedientiam suscepi, statui me.* — *καὶ ὑστεροῦνται, et destituuntur)* Ex praeterito, *peccarunt,* fluit hoc praesens, *deficiunt.* eoque verbo omne *praecipuum* Judaeorum, cuncta gloriatio carnis omnis tollitur. illud actum; hoc statum; utrumque, privationem denotat. *non perveniunt,* c. 9, 31. *τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, gloria Dei)* Significatur ipsius Dei viventis gloria, *vitam* tribuens: c. 6, 4. ad quam homini, si non peccasset, patuit aditus; sed peccator ab illo fine suo excidit, neque jam eum assequitur, neque gloriam illam, quae in illo effulsisset, ullo modo tolerare potest. Hebr. 12, 20. s. Ps. 68, 2. quo fit, ut *morti* sit obnoxius. nam gloria et immortalitas sunt synonyma, et sic mors et corruptio. at *mortis* ipsius expressiore nulla Paulus mentione utitur, donec consummato justificationis processu et ad *vitam* usque exitu, *mortem* quasi a tergo respectat. c. 5, 12. Itaque summa ipsa status peccati, palmario hoc loco, exquisitissime sic describitur: *absunt a gloria Dei,* i. e. a summo fine hominis aberrarunt. quo ipso omnis connotatur aberratio citerior. At justificati recuperant spem illius gloriae, cum praesentissima tantisper gloriatione, (qua ex sese caruerant, v. 27.) et regnum in *vita.* Vid. omnino c. 5, 2. 11. 17. 8, 30. fin. Itaque oppositum *τοῦ peccarunt* explicatur mox, v. 24. seqq. c. 4. toto, de justificatione: oppositum *τοῦ destituuntur,* cap. illo quinto, coll. c. 8, 17. seqq.

v. 24. *δικαιούμενοι, qui justificantur)* Repente sic panditur scena amoenior. — *τῇ αὐτοῦ χάριτι) Ipsius gratiâ;* non inhaerente nobis, sed in nos quasi propendente. patet ex conjugato *χαρίζομαι* et *χαριτόω.* Melanchthon pro *gratia* saepe vocabulo *favoris* et *misericordiae* utitur. *Ipsius* habet emphasin. coll. v. seq. — *ἀπολυτρώσεως) ἀπολύτρωσις, redemtio a* peccato et miseria. *Expiatio* sive *propitiatio* (*ἱλασμὸς*) et *ἀπολύτρωσις, redemtio* est in fundo rei unicum beneficium, scilicet *restitutio peccatoris perditi.* Haec maxime adaequata et pura idea est, quae nomini *JESU* respondet adaequate. *Redemtio* est respectu *hostium* (de qua re *Koenigii* theologia posi-

tiva in loco de *Redemtione* distincte agit:) et *reconciliatio* est respectu *Dei.* atque hîc voces *ἱλασμὸς* et *καταλλαγὴ* iterum differunt. *ἱλασμὸς (propitiatio)* tollit offensam contra *Deum: καταλλαγὴ* est *διπλευρος,* et tollit *α* indignationem *Dei* adversum *nos,* 2 Cor. 5, 19. *β nostramque* abalienationem a *Deo,* 2 Cor. 5, 20. — *ἐν χριςῷ ἰησῦ, in Christo Jesu)* Non temere *Christi* appellatio interdum prius ponitur, quam *Jesu.* Ex V. T. fit progressus a notitia Christi ad notitiam Jesu; in experientia fidei praesentis, a notitia Jesu ad notitiam Christi. Conf. 1 Tim. 1, 15. not.

v. 25. *προέθετο) ante* omnium oculos *posuit.* Luc. 2, 31. *Πρὸ* in *προέθετο* non connotat tempus, sed est, ut Latinum *proponere.* — *ἱλαςήριον, propitiatorium)* Alluditur ad *propitiatorium* V. T. Hebr. 9, 5. et hoc Graeco vocabulo LXX plerumque Hebraeum כפרת exprimunt. Ex. 25, 17—22. Propitiatio praesupponit offensam. contra Socinianos. — *ἐν τῷ αὐτῦ αἵματι, in ipsius sanguine)* Hic sanguis est vere propitiatorius. conf. Lev. 16, 2. 13. s. — *εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτῦ, in demonstrationem justitiae suae)* Hoc quasi post parenthesin repetitur v. seq. ad continuandum orationis cursum. tantum pro *εἰς* dicitur deinde *πρὸς, ad,* quod quiddam praesentius notat. c. 15, 2. Eph. 4, 12. — *ἔνδειξιν, demonstrationem)* Conf. not. ad c. 1, 17. — *διὰ τὴν πάρεσιν, propter praetermissionem) Ἄφεσιν, remissionem,* Paulus in Actis et ad Eph. Col. Hebr. saepe dicit, cum ceteris apostolis: *πάρεσιν, praetermissionem,* non nisi unus hoc uno loco; certe non temere. *Remissio* etiam ante adventum et mortem Christi erat, c. 4, 7. 3. Matth. 9, 2. quatenus dicit applicationem gratiae ad individua. *praetermissio* autem fuit in V. T. respectu transgressionum, donec earum *ἀπολύτρωσις* fieret in morte Christi, Hebr. 9, 15., quae tamen ipsa *ἀπολύτρωσις* interdum etiam *ἄφεσις* dicitur, Eph. 1, 7. Idem paene est *παριέναι,* quod *ὑπεριδεῖν,* Act. 17, 30. hinc Sir. 23, 3. (2.) parallela sunt, *μὴ φείδεσθαι* et *μὴ παριέναι, in peccata animadvertere.* Ed. Hoeschel. p. 65. 376. *πάρεσις, praetermissio,* non est *ἄφεσις, remissio,* imperfecta; sed longe alia differentia est. illi opponitur *abolitio,* de qua Hebr. 9, 26. huic, *τὸ retinere,* Joh. 20, 23. Simul laudat Paulus *tolerantiam.* Objectum *praetermissionis,* peccata; *tolerantiae,* peccatores, contra quos non est persecutus Deus jus suum. Et haec et illa quam diu fuit, non ita apparuit justitia Dei. non enim tam vehementer visus est irasci peccato, sed peccatorem sibi relinquere, *ἀμελεῖν, negligere.* Hebr. 8, 9. at in sanguine Christi et morte propitiatoria, ostensa est Dei justitia, cum vindicta adversus peccatum ipsum, *ut esset ipse justus,* et cum zelo pro peccatoris liberatione, *ut esset ipse justificans.* cujus idcirco vindictae zelique frequentissima in prophetis, praesertim in Esaja, v. gr. c. 9, 6. 61, 2. mentio est. Et *διὰ, propter* illam *praetermissionem in tolerantia Dei,* opus fuit aliquando fieri *demonstrationem justitiae.* — *προγεγονότων)* quae *facta* fuerant, *antequam* Christi sanguine expiarentur. conf. iterum Hebr. 9, 15.

v. 26. *ἐν) in,* notat *tempus tolerantiae.* antitheton, *in praesenti tempore,* ubi etiam *τὸ νῦν praesens* respondet *τῷ πρὸ ante* in *προγεγονότων.* — *εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον καὶ δικαιῦντα, ut esset ipse justus et justificans)* Justitia Dei non modo apparuit, sed revera se exercuit in sanguine Christi. conf. v. praec. not. *αὐτὸν, ipse,* in antitheto ad *justificandum.* Summum hîc habetur paradoxon evan-

gelicum. nam in lege conspicitur Deus *justus* et *condemnans:* in evangelio, *justus* ipse et *justificans* peccatorem. — *τὸν ἐκ πίστεως*) *eum*, qui *ex fide* est. conf. *ex*, cap. 2, 8.

v. 27. *ποῦ, ubi)* Particula victoriosa. 1 Cor. 1, 20. 15, 55. conf. 2 Petr. 3, 4. — *ἡ καύχησις, gloriatio)* judaica, prae gentibus, erga Deum. c. 2, 17. s. 4, 2. Gloriari potest, qui dicere potest: talis sum, qualis esse debeo, justitiae et vitae compos. Eam gloriationem Judaei quaerebant in se ipsis. — *διὰ ποίου νόμου*) subaudi, *ἐξεκλείσθη ἡ καύχησις;* vel potius, *per quam legem res perficitur?* Similis ellipsis, c. 4, 16. — *οὐχὶ, non)* Etiamsi quis ex lege haberet justitiam et mercedem, tamen ad Deum gloriari non posset: conf. Luc. 17, 10. nunc, nullâ ex lege justitiâ, multo minus loci manet gloriationi; et per legem fidei multo magis, quam per legem operum excluditur gloriatio. — *νόμου πίστεως, legem fidei)* Opportuna catachresis vocabuli *lex*. est haec etiam *lex*, quia instituti divini, cui debetur *subjectio*. c. 10, 3.

v. 28. *λογιζόμεθα γὰρ*) *Γὰρ* pro *οὖν*. hoc sensu: haec hactenus. voluimus *enim* probatum dare, *fide etc.* Plerique *οὖν*. sed id ex v. 27. repetitum videtur; et *γὰρ* servit argumento, quod contra gloriationem, ex justificatione per fidem v. 22., nunc deducitur. — *πίστει, fide)* Luth. *allein durch den glauben. sola fide*, vel potius, *tantum fide;* ut ipse explicat T. V. Jen. f. 141. Arithmetice sic fit demonstratio:

In quaestionem veniunt duo:
fides et opera. 2.
excluduntur opera. 1.
superest fides sola. 1.

Uno de duobus subtracto, remanet unum [*coll.* c. 11, 6.]

Ita plane *μόνον, tantum.* v. 29. ita *μόνον*, ex sensu, addidere LXX, Deut. 6, 13. coll. Matth. 4, 10. Vulgatus, *solum*, Job. 17, 1. etc. *πίστει μόνῃ, sola fide*, Basil. hom. 22. de Humil. quid? de hac ipsa re loquens Jacobus, et abusum dogmatis Paulini refutans, *μόνον, tantum*, addit. c. 2, 24. [*Et* volumina *sane prostant eorum testimoniis referta, qui vocula,* allein, *usi sunt ante Lutherum.* V. g.] Per ipsam fidem justificatio fit, non quatenus est fides, sive opus legis, sed quatenus fides Christi, Christum apprehendens, i. e. quatenus aliquid seorsum habet a Legis operibus. Gal. 3, 12. [*Cave tamen sinistre rem accipias. Sola fides justificat: at nec est nec manet sola. Intrinsecus operatur et extrinsecus.* V. g.] — *ἄνθρωπον*) איש *quemvis*, Judaeum et Graecum. coll. v. seq. Sic *ἄνθρωπος, homo*, 1 Cor. 4, 1.

v. 29. *ναὶ καὶ ἐθνῶν, imo etiam gentium)* [— *Lege quamlibet carentium*, V. g.] ut natura docet, et vaticinia V. T.

v. 30. *ἐπείπερ, si quidem*) Infert, si justificatio sit ex lege, gentes non posse justificari, lege carentes: quae tamen etiam Deo gaudeant justificatore. c. 4, 16. — *εἷς*) *εἷς, ὁ θεὸς, unus*, nempe, *Deus.* ex *unus* pendet *qui.* — *δικαιώσει, justificabit)* Futurum, ut passim. c. 1, 17. 3, 20. 5, 19. 17. 2 Cor. 3, 8. ideo expresse, *μέλλοντος*, c. 5, 14. *μέλλει*, 4, 24. Loquitur Paulus tanquam per prospectum e V. T. in Novum. Huc spectant illa, *providens*, Gal. 3, 8. *promissionem*, ib. v. 14. *spem*, ib. cap. 5, 5. Sic Johannes dicitur *venturus*, Matth. 11, 14. 17, 11. *futura ira*, Matth. 3, 7.: ubi prodromi sermo est, prae-

supponens comminationes. — ἐκ — διὰ, *ex — per)* Judaei pridem in fide fuerant: Gentiles fidem ab illis recens nacti erant. Sic *per*, v. 22. Eph. 2, 8. *ex*, passim. Eandem particularum differentiam omnino conferre par est cap. 2, 27., differentiam rei, c. 11, 17. s. — διὰ τῆς) Non dicit, διὰ τὴν πίςιν. non *propter fidem*, sed *per fidem.*

v. 31. νόμον, *legem)* Similis declaratio haec est declarationi Domini, Matth. 5, 17. — ἱςῶμεν, *statuimus)* dum id tuemur, quod lex testatur, v. 20. 21., et dum ostendimus, quomodo legi vere satisfiat, per Christum.

CAPUT IV.

v. 1. Τί οὖν, *quid ergo)* Ex Abrahami exemplo probat 1) justificationem gratuitam, 2) etiam gentibus paratam. v. 9. — τὸν πατέρα ἡμῶν, *patrem nostrum)* Fundamentum consequentiae ab Abrahamo ad nos. — εὑρηκέναι) *invenisse.* Dicitur de re nova, Hebr. 9, 12. Significatque Paulus, viam fidei esse antiquiorem Abrahamo; et Abrahamum, in quo facta est secessio circumcisionis a gentibus, esse primum, cujus exemplum, si cujusquam, videretur adducendum pro operibus: idemque tamen ostendit, id ipsum multo magis militare pro fide. Atque ita rem confirmatam argumentis, deinceps confirmat exemplis. — κατὰ σάρκα, *secundum carnem)* Nusquam dicitur *Abraham pater noster secundum carnem.* Ergo non construitur cum *patrem.* nam τὸ *secundum carnem* in mentione duntaxat patrum additur, ubi de Christo agitur, c. 9, 5., et Abraham mox v. 11. ostenditur pater credentium etiam eorum, quorum ille non secundum carnem pater est. Itaque constr. *invenisse secundum carnem.* Ipsi quaestioni inserit Paulus aliquid ad respondendum faciens, ne vel momentum relinquat Judaicae justitiae et gloriationi adversus Deum.

v. 2. εἰ, *si)* Particula aegre concedens. — γὰρ, *enim)* Causa post propositionem, et cur v. 1. limitarit, *invenisse*, *secundum carnem* *). — πρὸς) *ad. Non ad Deum ex operibus justificatus est*, adeoque *non ad Deum habet gloriationem*, sed utrumque *secundum carnem.*

v. 3. γὰρ, *enim)* Refertur hoc ad *sed non.* — ἡ γραφὴ, *scriptura)* Eleganter, *scriptura.* non dicit h. l. *Moses.* conf. c. 10, 5. — ἐπίςευσε δὲ ἀβραὰμ κτλ.) Gen. 15, 6. LXX, καὶ ἐπίςευσεν ἄβραμ κτλ. *credidit*, promissioni de semine copioso, et praecipue de semine Christo, semine mulieris, in quo omnes promissiones sunt ita et amen, et propter quem semen copiosum erat optatum. — ἐλογίσθη) λογίζεσθαι, numerare, aestimare, ducere, censere. notat h. l. actum voluntatis benignae. Magna vi frequentatur hoc loco. ἐλογίσθη, passivum, ut λογίζεται, v. 4. 5. *ductum est.* Hebr. *duxit ei* eam, scilicet *rem*, sive *fidem.* nam hoc subauditur ex verbo proximo, *credidit.* — εἰς) Sic c. 2, 26. Act. 19, 27. not.

v. 4. δὲ) *atqui.* Removet Paulus contrarium; ut v. seq. concludat ad illum, qui non operibus nititur, evincatque, Abrahamum non fuisse *operantem.* — ἐργαζομένῳ, *operanti)* si quis revera talis esset. Utrumque, *operanti* et *non operanti*, reduplicative sumendum. *ope-*

---

*) ἐξ ἔργων, *ex operibus*] Abrahamus ante Legem fuit: hinc nullam Legis mentionem Paulus v. 1—12. infert. *V. g.*

rari et *merces* in Hebr. פעל sunt conjugata. [*Operans h. l. dicit eum, qui operibus* omnia praestat, *quae Lex desiderat.* V. g.] — *μισθὸς, merces)* Antitheton, *fides).* — *ὀφείλημα, debitum* intercedente contractu. Correlata: *meritum* strictissime dictum, et *debitum.*

v. 5. *τὸν ἀσεβῆ, impium)* Hoc ostendit excellentiam fidei, quae statuit, impium justificari. c. 5, 6. Conf. et expende cap. hujus v. 17. fin. Vert. *eum qui impius est.* Justificatio individualis. Efficacissime ostendit hoc verbum, Paulo sermonem esse vel maxime de *morali* lege, cujus operibus nemo justificetur. — *κατὰ τὴν πρόθεσιν τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ.) Secundum propositum gratiae Dei*, habet Lat. interpres vetustiss. et inde *Hilarius* Diac. Scholiastes apud *Hieronymum* etc. Id maxime convenire, Beza agnoscit. Etenim apertum est antitheton: *non secundum gratiam, sed secundum debitum:* et, *secundum propositum gratiae Dei.* Facilis Graecorum librariorum saltus a *κατὰ* ad *καθάπερ.* Interjecto inter editionem Apparatus Gnomonisque tempore, sine inconstantia, ad hoc incisum amplectendum, non invito *Beza*, progressus sum: intercedit cel. *Baumgartenius.* Ego meas indicavi rationes, ille suas. Judicent, qui possunt. Sane *opera* et *πρόθεσιν, propositum* opponit Paulus invicem, et quidem tum, quum definite de certis subjectis credentibus, ut h. l. de Abrahamo, agitur.

v. 6. *καὶ, etiam)* post legem datam per Mosen. — *Δαυὶδ, David)* Perapposite post Abrahamum introducitur David: quia uterque in Messiae progenitoribus promissionem suscepit et propagavit. Mosi nulla directa promissio data est de *Messia:* quia hic ei opponitur, neque ex Mosis stemmate prognatus est. — *λέγει τὸν μακαρισμὸν) eloquitur illud beati praeconium, μακαρίζω, beatum dico.* construendum, *λέγει eloquitur sine operibus*, i. e. David, rationem salutis homini tribuendae enumerans, nullam plane mentionem facit operum. Efficax persaepe est argumentum a silentio Scripturae. Atqui David, inquis, continuo addit: *nec est in spiritu ejus dolus.* quod tantundem est ac opera allegare. Resp. Non tantundem est. Additamentum hoc non est pars subjecti describendi, sed pars praedicati. quanquam ne tum quidem meritum operum statueretur: neque enim fur, qui delictum fatetur nec dolose id negat, ea sua confessione veniam delicti meretur. Sensus vero est: *beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum:* beatus est, *nec est in spiritu ejus dolus.* i. e. de re sua, de remissione peccatorum suorum, certus est. licet ei bene confidere: *spiritus* ejus, cor ejus eum non fallit, ut esset tanquam קשת רמיה *arcus dolosus*, Ps. 78, 57. Etiam *Pinehasi* factum ei ad justitiam imputatum fuit, Ps. 106, 31.; non vero ex intuitu operis, sed erat quasi mera fides. Nec videre quicquam aliud nec audire videbatur prae mero zelo, ut honorem Dei sui tueretur.

v. 7. *ἀφέθησαν κτλ.)* Sic LXX, Ps. 32, 1. Synonyma: *ἀφιέναι, ἐπικαλύπτειν, οὐ λογίζεσθαι*, ut peccatum commissum habeatur pro non commisso.

v. 8. *ᾧ, cui)* Vim habet transitus a plurali v. praec. ad singularem, h. v. sicut etiam expressior *viri* et *Domini* mentio accedit.

v. 9. *ὁ)* Complectitur Paulus, quae modo de Abraham et de David dixit. — *περιτομὴν) num super circumcisionem* solam, per se, praecise? *an etiam super praeputium?* — *λέγομεν, dicimus)* v. 3.

v. 10. πῶς, *quomodo)* Id plus valet, quam *quando.* — οὐκ ἐν περιτομῇ, *non in circumcisione)* Nam justificatio describitur Gen. 15. circumcisio, Gen. 17.

v. 11. σημεῖον, *signum)* Ipsa circumcisio signum erat, nota scilicet corpori indita: et *signum circumcisionis* dicitur, uti *dormitio somni*, Joh. 11, 13., et, *virtus pietatis*, id est, pietas virtus. — ἔλαβε, *accepit)* obsequiose. — τῆς ἐν τῇ) τῆς constr. cum πίστεως. coll. vers. seq. — δι' ἀκροβυστίας) διὰ, *cum*, uti c. 2, 27.

v. 11. 12. πατέρα) constr. *ut esset ipse pater omnium credentium cum praeputio*, — *et pater circumcisionis.* Correlata, *pater* et *semen.*

v. 12. περιτομῆς, *circumcisionis)* Abstractum pro concreto, *circumcisae gentis.* — τοῖς) Hebr. ל v. *Nold.* hac partic. n. 30. 10. 15. 19. 22. Vulgo, *quoad.* sic τοῖς, 1 Joh. 5, 16. Luc. 1, 50. 55. LXX, 1 Chron. 13, 1.: μετὰ τῶν ἀρχόντων κτλ. παντὶ ἡγουμένῳ. adde 2 Chron. 31, 2. 16. Num. 29, 4. — οὐκ — μόνον) Qui ergo tantum ex circumcisione sunt, neque etiam fidem Abrahae sequuntur; his Abrahamus non est *pater circumcisionis.* — ἐκ περιτομῆς, *ex circumcisione) Ex* plus valet, quam *in. Circumcisio* saltem signum erat, *praeputium* ne signum quidem. — ἀλλὰ καὶ τοῖς) Sic v. 16. — ἴχνεσι, *vestigiis)* Vestigia fidei opponuntur vestigiis circumcisionis externae. non est via a multis trita, sed vestigia sunt, aperta tamen.

v. 13. οὐ γὰρ διὰ νόμου ἡ ἐπαγγελία, *non enim per legem promissio)* Hoc in terminis patet: et promissio data erat ante legem. *per legem*, i. e. *per justitiam legis:* sed non voluit Paulus mentionem justitiae et legis connectere. — ἢ τῷ σπέρματι, *aut semini)* Fundamentum consequentiae ab Abrahamo ad fideles omnes. — τοῦ κόσμου, *mundi)* eoque *omnium* conf. 1 Cor. 3, 21. *Heres mundi* idem est, quod *pater omnium gentium*, benedictionem accipientium. Totus *mundus* promissus est Abrahae et semini ejus per totum mundum conjunctim. Abrahamo obtigit terra Canaan, et sic aliis alia pars: atque corporalia sunt specimen spiritualium. Christus heres mundi, et omnium, Ebr. 1, 2. 2, 5. 10, 5. Ap. 11, 15., et qui in eum credunt Abrahae exemplo. Matth. 5, 5. not.

v. 14. εἰ, *si)* Promissio et fides rem conficit: nec tanquam homogeneum quiddam legem debemus addere. — οἱ ἐκ νόμου, *ii qui ex lege* sunt) Haec phrasis leniore sensu recurrit v. 16. — κεκένωται — κατήργηται, *inanis facta — abolita est)* Synonyma, sed non permutanda. conf. Gal. 3, 17. 15. Oppositum: *firma.* v. 16. Fides *recipit* plenitudinem bonorum: ergo in contrario dicitur *inanis* fieri, cassari. — πίστις — ἐπαγγελία, *fides — promissio)* Correlata; ordine retrogrado convenienter posita in deductione ad absurdum.

v. 15. νόμος, *lex)* Bis ponitur: primo, cum articulo, definite; deinde indefinite. — ὀργὴν, *iram)* non *gratiam.* v. seq. Itaque *lex* non est *promissionis* et *fidei.* — οὐδὲ παράβασις, *ne transgressio quidem)* Non dicit: *ne peccatum quidem.* conf. c. 5, 13. 2, 12. *delictum*, c. 5, 20., et *transgressio* expressius refertur ad legem, quae violatur. Transgressio iram concitat.

v. 16. ἐκ πίστεως, *ex fide)* Ita *ex*, cap. 3, 30. 5, 1. Subaudi, *hereditas*, coll. v. 14. — ἐκ τοῦ νόμου, *ex lege)* Sic, *ex circumcisione.* v. 12., ubi ad *ex circumcisione* pertinet *non solum*, sed hoc versu *non solum* pertinet ad τῷ, *ei, qui.*

*) v. 17. *ὅτι — τέθεικά σε*) Sic LXX, Gen. 17, 5. Constructio, *τέθεικά σε, κατέναντι — θεοῦ*, similis est illi: *ἵνα εἰδῆτε, ἆρον*. Matth. 9, 6. conf. Rom. 15, 3. Act. 1, 4. — *κατέναντι — θεοῦ, coram Deo*) quum coram hominibus nondum exstarent illae gentes. — *οὗ*) id est, *κατέναντι θεοῦ, ᾧ ἐπίστευσε*. — *ζωοποιοῦντος, vivificante*) Hebr. 11, 19. not. Mortui non sunt Deo mortui: etiam quae non sunt, Deo sunt. — *καλοῦντος, vocante*) Nondum exstabat semen Abrahae, et tamen Deus dixit: Semen tuum sic erit. Multiplicatio seminis praesupponit existentiam seminis. v. gr. Centurio servo, in rerum natura versanti, ait: fac. sed Deus luci, dum ea non est, sic, quasi ea esset, ait: prodi, *γενοῦ*. Cogita frequens illud יְהִי Gen. 1. exprimitur transitus a *non esse* ad *esse*, qui fit *vocante* Deo. conf. Ez. 36, 29.

v. 18—21. *ὅς, qui*) Ostendit Paulus, fidem non esse rem tenuem, cui justificationem adscribat, sed vim eximiam.

v. 18. *παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσεν, praeter spem in spe credidit*) Una eademque res et *fide* et *spe* prehenditur: *fide*, ut res, quae vere edicitur; *spe*, ut res laeta, quae certo et fieri potest et fiet. *praeter spem* rationis, *in spe* promissionis *credidit*. *παρὰ* et *ἐπὶ*, *praeter* et *in*, particulae oppositae, insigne oxymoron reddunt. — *οὕτως, sic*) sicut stellae. Gen. 15, 5. LXX quoque: *οὕτως — σου*. Conf. Gal. 3, 8. not.

v. 19. *μὴ ἀσθενήσας, non infirmatus*) Ratio praebere poterat infirmitatis causas. — *ἑαυτοῦ — σάῤῥας, suum — Sarae*) Senectus utriusque conjugis, alterius etiam praevia sterilitas, auget rem, et ortum Isaaci miraculosum comprobat. Docet series historiae, Saram nonnisi cum Abrahamo conjunctam peperisse Isaacum. Novus corporis vigor etiam mansit in matrimonio cum Ketura. — *ἑκατονταέτης που, quum annos haberet circiter centum*) Post Semum, nemo centum annorum generasse Gen. 11. legitur.

v. 20. *εἰς, in*) Promissio erat basis fiduciae. — *οὐ διεκρίθη, non dubitavit*) *Dubitatio* quid sit, patet ex opposito, *corroboratus est*. Notandum contra dubitationem. — *δοὺς, dans*) Arcte cohaerent haec, *dans gloriam Deo, et certus*. — *δόξαν*) *gloriam* veritatis, (oppositum notatur 1 Joh. 5, 10. in eo, qui non credit:) et potentiae.

**) v. 23. *δι' αὐτὸν, propter illum*) multo ante defunctum. — *ὅτι, quod*.

v. 24. ***) *ἐγείραντα, eum qui excitavit*) Conf. v. 17., *vivificante mortuos*. Fides Abrahami ferebatur in id, quod futurum esset et fieri posset: nostra in id, quod factum est. utraque, in Vivificatorem.

v. 25. *παρεδόθη, traditus est*) Sic LXX, Es. 53, 12., *καὶ διὰ τὰς ἀνομίας αὐτῶν παρεδόθη*. *traditus*, in mortem. Deus Christo mortem non dicitur inflixisse; tametsi ei *dolores* inflixit: sed Christum *tradidisse*; vel Christus, *mortuus*. c. 8, 34. Rem ipsam non nego: vid. Zach. 13, 7. sed locutiones ita se habent, ut magis exprimatur *passio* a Patre injuncta Christo, tum *mors* a Christo exantlata

---

*) *πατὴρ πάντων ἡμῶν, noster omnium pater*] Inde est, quod, utut Christus *Davidis filius* dicatur, fideles tamen non Davidis filii audiunt, sed Abrahami. *V. g.*

**) V. 22. *διὸ, propterea*] quod scilicet gloriam DEO dedit. *V. g.*

***) *δι' ἡμᾶς, propter nos*] Abrahami exemplo excitandos. *V. g.*

obedienter. — *δικαίωσιν, justificationem)* Verbale. Diff. a *δικαιοσύνη, justitia.* Fides ex resurrectione Christi fluit, adeoque etiam justificatio. Col. 2, 12. 1 Petr. 1, 21. Ratio sub qua in Deum credimus: quia resuscitavit J. C. Nec tamen nos non justificat obedientia J. C. et sanguis ipsius. vid. c. 3, 25. 5, 19.

CAPUT V.

v. 1. *Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως, justificati ergo ex fide)* Hoc comma habet *ἀνακεφαλαίωσιν, summam praecedentium.* conf. *justificationem.* c. 4, 25. — *εἰρήνην, pacem)* non jam *hostes*, v. 10., nec *iram* metuentes. v. 9. *Pacem habemus et gloriamur*, summa cap. 5. 6. 7. 8. [*Hinc tam frequenter Paulus* gratiae *apponit* pacem. V. g.] — *πρὸς, ad) erga, versus.* Deus pace nos amplectitur. — *τοῦ)* Paulus plenam *Domini nostri Jesu Christi* appellationem inprimis ponit tractatione aliqua ineunte vel exeunte. v. 11. 21. 6, 11. 23.: qui tamen versus arctius cohaeret cum antecedentibus, quam cum consequentibus, quorum initio ponitur *fratres.*

v. 2. *προσαγωγὴν, aditum)* Eph. 2, 18. 3, 12. — *ἐσχήκαμεν, habuimus)* Praeteritum, in antitheto ad *habemus.* v. 1. Justificatio est *aditus in gratiam: pax* est status permansionis in gratia, inimicitiam perimente. Ideo Paulus in salutationibus conjunctim solet dicere: *gratia vobis et pax.* conf. Num. 6, 25. 26. Complectitur et *praeteritum* et *praesens*, et mox, de spe loquens, *futurum:* quare sic construe, *pacem habemus et gloriamur.* — *ἐν ᾗ, in qua) Gratia* semper manet *gratia:* nunquam fit *debitum.* — *ἑστήκαμεν, stetimus)* stationem nacti sumus. — *καυχώμεθα, gloriamur)* novo ac vero modo. conf. 3, 27. — *ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, super spe gloriae Dei)* Conf. ib. v. 23. c. 8, 30. Judae v. 24. Christus in nobis, *spes gloriae.* Col. 1, 27. Joh. 17, 22. Igitur *gloria* non est ipsa *gloriatio*, sed objectum ejus solidissimum de futuro.

v. 3. *καυχώμεθα, gloriamur)* Constr. cum v. 11. not. — *ἐν ταῖς θλίψεσιν, in afflictionibus)* Afflictiones in omni hac vita nos *morti*, non *gloriae* videntur tradere, et tamen non modo non sunt adversae, sed spem adjuvant. — *ὑπομονὴν κατεργάζεται, patientiam operatur)* scil. in fidelibus: nam apud infideles sequitur potius impatientia et apostasia. *Patientia* non discitur sine adversis: est non solum promti, sed etiam robusti animi ad perferendum.

v. 4. *ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν)* Rursum, *τὸ δοκίμιον τῆς πίστεως, ὑπομονήν.* Jac. 1, 3. *Δοκιμὴ*, non facile invenias, qui ante Paulum dixerit. *δοκιμή* est qualitas ejus, qui est *δόκιμος.* [— *qui per varios casus et rerum discrimina* probatus *est.* V. g.] — *δοκιμὴ ἐλπίδα, probitas spem)* Hebr. 6, 9. 10. 11.: ubi v. 10. est *δοκιμὴ, probitas*, v. 9. et 11. *spes.* Ap. 3, 10. — *ἐλπίδα, spem)* de qua v. 2. fin. In orbem redit oratio: et ad hoc totum pertinet aetiologia, *quia.* v. 5.

v. 5. *οὐ καταισχύνει, non pudefacit) Ταπείνωσις.* id est, summam praestat *gloriationem*, nec fallet. spes erit res. — *ὅτι, quia)* Praesens describitur versu 5 — 8. Inde spes in futurum infertur v. 9—11. — *ἡ ἀγάπη) amor εἰς ἡμᾶς erga nos:* v. 8. ex quo speramus; est enim amor aeternus. — *ἐκκέχυται, effusus est)* abundantissime. Unde hunc ipsum sensum, *αἴσθησιν*, habemus. — *ἐν ταῖς καρδίαις, in cordibus)* non, *in corda.* Indicatur, Spiritum S.

ipsum esse in corde fideli. — *διά, per)* Causa describitur totius status praesentis, in quo Spiritus est arrhabo futuri. [*Prima haec est in hac tractatione* Spiritus sancti *mentio. Nimirum ad hunc usque terminum quum perductus est homo, operationem Spiritus sancti notanter denique sentit.* V. g.] — *δοθέντος) datum*, per fidem. Act. 15, 8. Gal. 3, 2. 14.

v. 6. *ἔτι, adhuc)* Constr. cum *ὄντων, quum essemus.* — *γάρ, enim)* Exponitur amor ille Dei. — *ἀσθενῶν, infirmis) Ἀσθένεια* est *infirmitas* illa animi pudefacti, (conf. init. versus 5.) quae opponitur *gloriationi*: (conf. ad 2 Cor. 11, 30.) Antitheton habes v. 11. ubi haec quoque periocha, cujus initio ponitur *infirmis*, in orbem redit. Infirmitatem, eamque mortalem, (conf. 1 Cor. 15, 43.) habebant

impii,	}		{	*boni:*
peccatores,	}	quorum oppositum	{	*justi:*
inimici,	}		{	*reconciliati.*

Vide, de infirmitate, et de robore gloriationis, Ps. 68, 2. seqq. [71, 16. 103, 35.] Es. 33, 24. cap. 45, 24. 1 Cor. 1, 31. Ebr. 2, 15. adde parallel. verbal. 2 Cor. 11, 21. — *κατὰ καιρὸν ἀπέθανε, secundum tempus mortuus est)* בעתה *κατὰ καιρὸν*, Es. 60, 22. Quum infirmitas nostra ad summum pervenerat, tum mortuus est Christus, eo tempore, quod praefinierat Deus, ita, ut nec citius nec serius moreretur, (conf. *in tempore, quod nunc est.* c. 3, 26.) nec diutius in morte teneretur. Limitat Paulus; nec mortem Christi in hoc loco memorare potest, quin idem de DEI consilio et de resurrectione Christi cogitet. v. 10. c. 4, 25. c. 8, 34. Non est otiosa quaestio, cur Christus non venerit citius: vid. Hebr. 9, 26. Gal. 4, 4. Eph. 1, 10. Marc. 1, 15. 12, 6. perinde ut illa non est otiosa, cur lex non citius data sit. v. 14.

v. 7. *δικαίου· τοῦ ἀγαθοῦ)* Masculina. coll. v. 6. 8. ut recte docet *Th. Gatakerus* lib. 2 Misc. c. 9. sed ita, ut mera synonyma esse putet. Ubi de proprietate locutionis et differentia verborum ambigitur, multum juvabit, si vel supponas aliquid tantisper vel transponas. Transpositis itaque h. l. vocabulis lege: *μόλις γὰρ ὑπὲρ ἀγαθοῦ τις ἀποθανεῖται, ὑπὲρ γὰρ δικαίου τάχα τὶς καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν,* suppone videlicet etiam, *ἀγαθοῦ* positum esse sine articulo. Illico perspicies incommodum, quod haberet haec permutatio, apparebitque, et aliquam esse differentiam inter *δίκαιον* et *ἀγαθὸν,* et magnam inter *δίκαιον* et *τὸν ἀγαθὸν,* ubicunque illa deinceps reperiatur. Sane articulus sic positus Climaca efficit. Omnis bonus est justus: sed non omnis justus est bonus. *Greg. Thaumaturgus: περὶ πολλοῦ καὶ ΤΟΥ παντός. Chrysostomus: μικρὰ ταῦτα καὶ ΤΟ μηδέν.* Hebraeis צדיק dicitur, qui officium legitimum praestat: חסיד qui etiam beneficium. Ille Graecis est *δίκαιος,* hic *ὅσιος.* conf. צדק et ענוה Sophon. 2, 3. at h. l. non habemus *ὁσίου,* sed *τοῦ ἀγαθοῦ.* Quare differentia illa vocum Hebraicarum rem non conficit. Id autem certum, uti *ὅσιος,* sic quoque *ἀγαθὸς* plus dicere, quam *δίκαιος.* (Vide Matth. 5, 45., et ne ibi quoque mera esse synonyma putes, eandem illam adhibe transpositionem: videbis, *blandi* solis mentionem in *justos*, *utilis* pluviae in *bonos* non ita convenire: item Luc. 23, 50.) Atque hoc loco digniorem, pro quo moriatur aliquis, Paulus judicat *τὸν ἀγαθὸν,* quam *δίκαιον.* suntque opposita, *ἀσεβεῖς* et *ὁ ἀγαθός, impii* et *bonus*, tum, *δίκαιος* et *ἁμαρτωλοί, justus* et *peccatores.*

Quid igitur? *δίκαιος*, indefinite, dicitur *homo innoxius; ὁ ἀγαθὸς, omnibus pietatis numeris absolutus*, eximius, lautus, regalis, beatus, v. gr. pater patriae. — *ὑπὲρ γὰρ*) Sejungendi vim *γὰρ* h. l. ut saepe, habet. — *τάχα, τὶς, καὶ, τολμᾷ, forsitan, quis, etiam, audet)* Haec singula amplificant id, quod v. 8. dicitur. *τάχα* (pro *τάχιστα*) minuit affirmationem. *τὶς, aliquis*, plane indefinite ponitur, neque spectatur, utrum in statu irae an gratiae sit ille, qui pro justo aut pro Bono moriatur. *καὶ, etiam*, concessiva, ostendit, cur non simpliciter dicatur, *moritur*, quasi res quotidiana esset; sed dicendum potius esse, *audet mori*, quia magnum quiddam sit et insolitum. *τολμᾷ, audet*, quasi verbum auxiliare, respondet futuro tempori in *morietur. audet*, sustinet. — *ἀποθανεῖν, mori)* Vis habere amicos quam certissimos? *bonus* esto.

v. 8. *συνίστησι*) *commendat.* Elegantissimum verbum. Solent commendari nobis, qui antea ignoti erant nobis aut alieni. conf. *in medium descendit.* Hebr. 6, 17. — *δὲ, vero*) Comparatio haec praesupponit, tantum esse Dei amorem erga Christum, quantus est Dei amor erga sese. Ergo Filius est Deo aequalis. — *ἁμαρτωλῶν, peccatoribus)* Non modo non *boni*, sed ne *justi* quidem eramus.

v. 9. *δικαιωθέντες, justificati)* Antitheton: *peccatoribus.* v. 8. — *νῦν, nunc*) *Recens* tum erat apud fideles memoria mortis J. C. — *ἀπὸ τῆς ὀργῆς, ab ira*) quae alioqui non desinit. qui non assequuntur gratiam, super eis manet ira.

v. 10. *εἰ, si)* Saepe *εἰ, si*, inprimis hoc et octavo capite hujus epistolae, non tam conditionem denotat, quam consequentiam firmat.

v. 11. *καυχώμεθα, gloriamur*) Tota oratio, a versu 3 ad 11., una constructione sumitur hoc modo, *οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν* (*εἰδότες* — *ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ*) *οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν τῷ θεῷ κτλ.* Sic *Colinaei* editio, *Barb.* 4. cod. ms. in colleg. praedicatorum apud *Basileam*, *Bodl.* 5. *Cov.* 2. *L. Pet.* 1. *Steph. ια. Aeth. Arab. Vulg.* ut illud ipsum, *οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα,* parenthesi longa interveniente, [*per epanalepsin*, Not. crit.] repetatur, et sententia per eam suspensa elegantissime dulcissimeque expleatur, hac apostoli, serius a nobis perspecta, constructione: *Pacem habemus, et gloriamur non solum super SPE gloriae Dei; sed etiam, in mediis tribulationibus, gloriamur*, inquam, *in Deo* ipso, *per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem NUNC reconciliationem accepimus.* Recentiores plerique fecere, *καυχώμενοι*, ut si constructio esset, *reconciliati salvabimur, et gloriantes:* uti receptior habet lectio. — *ἐν τῷ θεῷ*) *in Deo*, non *adversus Deum* c. 4, 2. — *τὴν καταλλαγὴν*) *Reconciliationem* et liberationem ab ira insequitur gloriatio de amore, quae plus dicit.

v. 12. *διὰ τοῦτο, propterea*) Respicit totam tractationem superiorem: ex qua haec infert apostolus, non tam digressionem faciens, quam regressum, de peccato et de justitia. Paulinae methodi imitatione agendum primo est de peccato actuali, ex cap. 1. seq. deinde retro de peccati ortu. De peccato illo, quod originale vocant theologi, Paulus minus expresse loquitur: sed enim ad demonstrandum reatum sufficit peccatum Adami; ad demonstrandam corruptionem habitualem sufficiunt fructus tristissimi plurimi. Et ex justificatione homo demum respiciens doctrinam capit de origine mali et reliqua.

Specialem tamen nexum altera haec pars cum priore hujus capitis habet. conf. *multo magis* utrinque regnans. v. 9. s. 15. s. namque ipsa *gloriatio* fidelium exhibetur. coll. v. 11. cum v. 21. Includitur hîc quoque par ratio Judaeorum et Gentium, atque adeo omnium hominum. — *ὥσπερ, sicut)* Protasis, quam continuat *τὸ et sic.* neque enim *sic etiam* subsequitur. Apodosis, variata oratione, latet in seq. — *ἀνθρώπȣ, hominem)* Cur nihil de muliere? Resp. 1) Adamus mandatum acceperat. 2) caput erat non solum generis sui, sed etiam Evae. 3) si Adamus non audisset vocem mulieris suae, peccatum non venisset ad plures. Porro cur nihil de Satana, qui prima peccati causa est? Resp. 1) Satanas opponitur Deo; Adamus Christo. at hic oeconomia gratiae describitur, potius, ut est Christi, quam ut Dei. ideo Deus semel nominatur, v. 15., Satanas nunquam. 2) Quid Satanae cum gratia Christi? — *ἡ ἁμαρτία — ὁ θάνατος, peccatum — mors)* Duo mala distincta, de quibus Paulus deinceps copiose. — *εἰς τὸν κόσμον) in mundum* hunc, qui dicitur genus humanum. — *εἰσῆλθε, intravit)* esse coepit in mundo. nam antea non fuerat extra mundum. — *καὶ διὰ, et per)* Ergo mors non potuit intrare ante peccatum. — *καὶ οὕτως) et sic*, scil. per unum hominem. — *εἰς) in* omnes, penitus. — *διῆλθεν, transivit)* semel *ingresso peccato*, quod initio non fuerat in mundo. — *ἐφ' ᾧ) Ἐφ' ᾧ* cum verbo *ἥμαρτον* eandem vim habet, quam *διὰ*, cum genitivo, *τῆς ἁμαρτίας*. Sensus: *per id, quod*, sive, *quia omnes peccarunt.* conf. *ἐφ' ᾧ*, 2 Cor. 5, 4., et mox *ἐπὶ* alterum, v. 14. — *πάντες) cuncti.* non agitur de peccato singulorum proprio. omnes peccarunt, Adamo peccante: sicut omnes mortui sunt, salutariter, moriente Christo. 2 Cor. 5, 15. Targum Ruth c. 4. fin. על *Propter consilium illud, quod serpens dedit Evae,* אתחייבו מותא *rei facti sunt mortis omnes habitatores terrae.* Targum Eccl. c. 7, fin. *Fecerunt, serpens et Eva, ut irrueret in hominem dies mortis et in omnes habitatores terrae. Peccatum* est prius *morte:* sed *mortis universalitas* prius innotescit, quam *universalitas peccati.* Haec ratio ordinis incisorum quatuor in hoc versu.

v. 13. *ἄχρι, usque)* Peccatum in mundo erat, non modo post legem datam per Mosen, sed etiam toto ante legem tempore ab Adamo ad Mosen usque, quo tempore peccatores *sine lege peccarunt.* c. 2, 12.: par enim est ratio omnium ante Mosen et gentium deinceps: sed hoc peccatum proprie non fuit causa mortis: quia sine lege imputatio peccati nulla fit, et per consequens mors nulla est. conf. v. 20. Peccatum ab Adamo omnium malo admissum dicitur *ἡ ἁμαρτία,* bis, v. praec. nunc, hoc versu, peccatum in communi dicitur *ἁμαρτία,* sine articulo. — *ȣ̓κ ἐλλογεῖται, non imputatur)* Non est sermo h. l. de negligentia humana, quae peccatum, sine lege, non curet: sed de judicio divino; quod peccatum sine lege non soleat venire sub censum, ne sub divinum quidem. Conf. *ἐλλόγει imputa*, Philem. v. 18. not. Itaque *peccatum* non notat scelera insignia, qualia Sodomitae ante Mosis tempora luerunt: sed malum commune. Egregie docet Chrysostomus in h. l. Paulum hoc argumento demonstrare, *ὅτι ȣ̓κ αὐτὴ ἡ ἁμαρτία τῆς τȣ̃ νόμȣ παραβάσεως, ἀλλ' ἐκείνη ἡ τῆς τȣ̃ ἀδὰμ παρακοῆς, αὐτὴ ἦν ἡ πάντα λυμαινομένη. καὶ τίς ἡ τȣ́τȣ ἀπόδειξις; τὸ καὶ πρὸ τȣ̃ νόμȣ πάντας ἀποθνήσκειν. non id peccatum, quo lex violatur, sed illud, quo Adam inobediens fuit, omnem dedisse perniciem: nam etiam ante legem omnes esse mortuos.*

v. 14. ἐβασίλευσεν, *regnavit)* Chrysost. πῶς ἐβασίλευσεν; ἐν τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως ἀδάμ. *quomodo regnavit? in similitudine transgressionis Adam.* itaque, *in similitudine*, construxit ille cum *regnavit.* ac possis subaudire, *regnavit, inquam.* conf. c. 6, 5. Morti adscribitur *regnum*, ut *robur.* Hebr. 2, 14. Sane vix ullus rex tot subditos habet, quot vel reges mors abstulit. Immane regnum. Non est hebraismus. Imperat peccatum: imperat justitia. — ἀπὸ — μέχρι, *ab — usque)* Triplex est oeconomia circa totum genus humanum. 1) ante legem. 2) sub lege. 3) sub gratia. Ejus oeconomiae vim singuli homines experiuntur. cap. 7. — καὶ, *etiam)* Particula indigitat speciem morientium, quibus prae ceteris parsura mors videri potuisset; adeoque universalitatem mortis confirmat. [*Non in eos tantum*, ait, *qui post Mosis aetatem multa peccata*, *ex Lege imputanda*, *commiserunt; sed in eos etiam*, *multo prius*, *qui non commisere talia peccata.* V. g.] — ἐπὶ, *in)* Paradoxon, *dominata est mors in eos*, *qui non peccarant.* Talia amat Paulus in hoc mysterio. conf. v. 19. 2 Cor. 5, 21. Rom. 4, 5. — τὰς μὴ ἁμαρτήσαντας, *eos qui non peccarant)* Omnes quidem peccata commiserunt ab Adamo ad Mosen, quanquam alii fuere probi, alii flagitiosi: sed quia sine lege peccarunt, sine qua non reputatur peccatum, dicuntur *ii qui non peccarant:* Adam autem, *unus qui peccavit*, v. 16. Nota: si septem illa praecepta Noachi essent, quod dicuntur: Paulus *eos qui non peccarant* descripsisset ab Adamo ad Noachum, non ad Mosen. — ὁμοιώματι, *similitudine)* Sicut Adamus, quum legem *transgressus est*, mortuus est: *pariter* etiam mortui sunt, qui non *transgressi sunt*, vel potius, qui non *peccarunt.* nam Paulus verba variat, de Adamo deque ceteris loquens. Conclusio haec est: Quod homines ante legem mortui sunt, id accidit eis *super similitudine transgressionis Adam*, i. e. quia illorum eadem, atque Adami transgredientis ratio fuit: mortui sunt, propter alium reatum, non propter eum, quem ipsi per se contraxere, id est, propter reatum ab Adamo contractum. Sane unius lapsui mors multorum assignatur immediate. v. 15. Sic non negatur, cujusvis peccati stipendium esse mortem, sed ostenditur, primariam mortis causam esse peccatum primum. Hoc nos peremit: sicut latro post homicidium furatus punitur ob homicidium, nec tamen impune furatus est, furti poena in poenam homicidii confluente, sed ad homicidii poenam vix aestimata. — ἀδὰμ, *Adami)* In uno hoc versu ponitur nomen individui ἀδὰμ, in ceteris nomen appellativum, *homo.* Nomen autem *Jesu Christi*, Adami nomine oblivioni tradito, clare praedicatur. v. 15. 17. — ὅς ἐςι τύπος τᾶ μέλλοντος) ὃς pro ὃ, *quae res*, genere congruit cum τύπος. *futurum*, τὸ μέλλον, in neutro dicitur. Hinc sermo in futuro, v. 17. 19. Haec periocha a v. 12. implicite totam comparationem Adami I et II continet, quatenus inter se conveniunt: nam, quae sequuntur, ad differentias pertinent. colligique ex protasi debet apodosis, hoc modo, ad v. 12. Pariter *per unum hominem* justitia *in mundum intravit*, *et per* justitiam vita: *et sic in omnes homines dimanavit* vita, *quia omnes* justificati sunt. Et ad v. 14.: Omnes in vita regnabunt, *ad similitudinem* Christi, qui omnem obedientiam praestistit; *etiamsi* illi per se *non* implevere justitiam. Iterum Chrysostomus: πῶς τύπος; φησίν· ὅτι ὥσπερ ἐκεῖνος τοῖς ἐξ αὐτᾶ, καίτοιγε μὴ φαγᾶσιν ἀπὸ τᾶ ξύλα, γέγονεν αἴτιος θανάτα τᾶ διὰ τὴν βρῶσιν εἰσαχθέντος. ἅτω καὶ ὁ χριςὸς τοῖς ἐξ αὐτᾶ, καί-

τοιγε ϐ δικαιοπραγήσασι, γέγονε πρόξενος δικαιοσύνης, ἣν διὰ τϐ ςαυρϐ πᾶσιν ἡμῖν ἐχαρίσατο. διὰ τϐτο ἄνω καὶ κάτω τϐ ἑνὸς ἔχεται, καὶ συνεχῶς τϐτο εἰς μέσον φέρει. Quomodo typus? inquit: quoniam quemadmodum ille iis, qui ex ipso sunt, quamvis non ederunt de arbore, factus est auctor mortis propter comestionem inductae: sic etiam Christus iis, qui ex ipso sunt, quanquam justitiam non praestiterunt, factus est conciliator justitiae, quam per crucem omnibus nobis donavit. Idcirco NUSQUAM NON urget Unum, et identidem hoc in medium affert. Addatur hoc quoque: quemadmodum peccatum Adami, sine peccatis, quae postea commisimus, mortem attulit nobis; sic justitia Christi, sine bonis operibus, quae deinceps a nobis fiunt, vitam nobis conciliat: etsi, ut quodvis peccatum, sic quaevis actio pia, convenientem accipit mercedem.

v. 15. *ἀλλ' ϐχ, sed non)* Adamus et Christus, secundum rationes contrarias, conveniunt, in positivo; differunt, in comparativo. Convenientiam Paulus primum v. 12—14. innuit, protasi expressa, apodosi tantisper ad subaudiendum relicta. Deinde differentiam multo magis directe et expresse describit. differunt autem (1.) *lapsus* et *donum*, amplitudine. v. 15. (2.) ille ipse, a quo profectum est peccatum; et hic ipse, a quo profectum est donum, differunt potentia. v. 16. Atque haec duo membra nectuntur per anaphoram, *non sicut:* v. 15. 16. et utrumque complectitur aetiologia v. 17. Denique hac differentia per modum *προθεραπείας* praemissa, comparationem ipsam per protasin et apodosin infert atque exsequitur, ratione effectus, v. 18., et ratione causae. v. 19. — *τὸ παράπτωμα — τὸ χάρισμα, lapsus — donum)* Summo studio observanda sunt hoc loco antitheta: ex quibus propria verborum apostolicorum significatio optime colligitur. mox hoc versu et deinde v. 17. *donum* synonymis exprimitur. — *οἱ πολλοὶ, multi)* Hoc *omnes* connotat. etenim articulus habet vim relativam ad *πάντας, omnes*, v. 12. conf. 1 Cor. 10, 17. — *ἡ χάρις, gratia) Gratia* et *donum* differunt. v. 17. Eph. 3, 7. *Gratia* opponitur *lapsui: donum* opponitur *τῷ mortui sunt*, estque *donum vitae.* Pontificii pro gratia habent, quod donum est: et quod gratiam, ut illi eam definiunt, consequitur, non habent pro dono, sed pro merito. At nulla est impensa nostra. — *ἐν χάριτι χριςϐ, in gratia Christi)* Vid. Matth. 3, 17. Luc. 2, 14. 40. 52. Joh. 1, 14. 16. 17. Gal. 1, 6. Eph. 1, 5. 6. 7. Gratia Dei, est Gratia Christi; a Patre in Christum collata, ut in nos ea derivetur. — *τῇ τϐ)* Articuli nervosissimi. Col. 1, 19. Praesertim *τῇ* cautissime additur. quod si abesset, quivis, opinor, illud *unius* pendere potius putaret a *donum*, quam a *gratia.* Nunc constat, Gratiam Dei et Gratiam Jesu Christi praedicari. conf. c. 8, 35. 39. de amore. — *ἑνὸς ἀνθρώπϐ, unius hominis)* Libenter Jesum Paulus (prae ceteris apostolis, qui Eum ante passionem viderant) *hominem* appellat, in hoc negotio. 1 Cor. 15, 21. 1 Tim. 2, 5. Quis humanam Christi naturam excludat ab officio mediatorio? Paulus hoc versu, ubi nomen *hominis* Christo tribuit, Adamo non tribuit: et v. 19., ubi Adamo tribuit, Christo non tribuit. (conf. Hebr. 12, 18. not.) Scilicet non eodem tempore *humanitatem* et Adamus sustinet et Christus: et aut Adam nomine hominis indignum se fecit; aut nomen hominis vix satis dignum est Christo. Porro denominari solet Christus ab humana natura, ubi agitur de hominibus ad Deum adducendis; Hebr. 2, 6. seqq. a divina

vero, ubi agitur de adventu Salvatoris ad nos, et de praesidio, quod ipse nobis praestat adversum hostes. Tit. 2, 13. Nulla hic Deiparae mentio. quae si sine macula fuit concipienda, non patrem, sed tantummodo matrem, habere debuit, uti is, quem peperit. [*Cohel.* 7, 29.]

v. 16. *καὶ, et)* Sententia est haec: *et non, sicut per unum, peccantem*, (judicium:) (sic per unum, justitiae auctorem,) *donum.* id est, Ac non eadem est utrinque ratio. — *κρίμα, judicium)* sc. *est.* — *ἐξ ἑνὸς, ex uno)* sc. *lapsu.* nam sequitur antitheton, *ex multis lapsibus.* Unus lapsus, unius hominis: multi lapsus, multorum. *)

v. 17. *τοῦ ἑνὸς — διὰ τοῦ ἑνὸς, unius — per unum)* Significantissima repetitio: ne peccata per singulos patrata videantur mortem potius peperisse. — *ἐβασίλευσε, regnavit)* Sermo praeteriti temporis ex oeconomia gratiae respicit in oeconomiam peccati: ut mox *regnabunt*, futurum, ex oeconomia peccati prospicit in oeconomiam gratiae et vitae perennis. sic v. 19. — *τὴν περισσείαν)* Diff. *πλεονάζειν* et *περισσεύειν*, ut *multum* in positivo et *plus* in comparativo. v. 20. *Abundantia* gratiae, opponitur uni lapsui. — *λαμβάνοντες, accipientes) Accipere* potest vel tanquam neutro — passivum reddi *empfangen, erlangen, kriegen*, vel active *annehmen.* Illud potius. Relatio tamen ad *δωρεὰν, donum* cum actu *sumendi* melius convenit. In justificatione homo agit aliquid: sed non justificat actus sumendi, quatenus est actus; sed illud quod sumitur sive apprehenditur. *donum* et *sumere* sunt correlata. Porro hoc verbum non adhibetur, ubi agitur de peccato; ex eadem ratione, qua fit, ut in morte non dicamur *regnare*, sed mors *regnavit:* vita vero regnat in nobis, 2 Cor. 4, 12., et nos in vita. h. l. Christus, regnantium rex. Conjuncta quoque *vitae* et *regni* mentio, Ap. 20, 4. *Vitae* appellatio repetitur ex c. 1, 17., et saepe recurrit mox v. 18. 21. et capp. seq.

v. 18. *ἄρα οὖν) ἄρα* infert, syllogistice: *οὖν* concludit, fere rhetorice: non enim amplius, nisi in hoc et sequente versu, de hac materia agitur. — *ἑνὸς — ἑνὸς, unius — unius)* Masculinum. patet ex antitheto, *omnes. unius* plerumque sine *hominis* positum, summa vi designat *unum* utrumvis. — *δικαιώματος — δικαίωσιν) Δικαίωμα* est quasi materia *δικαιώσει justificationi* substrata, obedientia, justitia praestita. *Justificamentum* liceat appellare, ut *ἑδραίωμα* denotat firmamentum, *ἔνδυμα* vestimentum, *ἐπίβλημα* additamentum, *μίασμα* inquinamentum, *ὀχύρωμα* munimentum, *περικάθαρμα* purgamentum, *περίψημα* ramentum, *σκέπασμα* tegumentum, *στερέωμα* firmamentum, *ὑπόδημα* calceamentum, *φρόνημα* q. *sentimentum*, Gall. *sentiment.* Aristot. l. V. Eth. c. 10. opposita statuit *ἀδίκημα* et *δικαίωμα,* atque hoc describit *τὸ ἐπανόρθωμα τοῦ ἀδικήματος.* id quod tantundem est

---

*) Pluralis *iste qui clarissime ostendat*, Paulum hic non agere de peccato originali, quasi unquam existat sine peccatorum aliorum satellitio, *(quod recentiorum nonneminis Postulatum est) equidem fateor me non perspicere. Nimirum et* originali peccato, *et* actualibus *PRAETEREA* singulorum lapsibus *mederi* donum in Christo, *distincte Apostolus docet.* Multa *nimirum sunt* peccata actualia, *quae non ut* consequens necessarium *peccati primi consideranda sunt (alioquin omnis actionum nunc moralitas cessaret:) at* nullum *est peccatum, sive originale audiat sive actuale*, *cujus condonatio et sublatio non haberi debeat pro* mero *χαρίσματος* effectu. *Ergo major est τοῦ χαρίσματος, quam τοῦ κρίματος potentia.* E. B.

atque *satisfactio*, vocabulum Socinianis immerito invisum. Exquisitam verborum proprietatem Schematismus exhibet:

A. B. C. D.
v. 16. *κρίμα, κατάκριμα· χάρισμα, δικαίωμα.*
A. B. C.
v. 18. *παράπτωμα, κατάκριμα· δικαίωμα.*
D.
δικαίωσις ζωῆς.

In utroque versu A et B *συςοιχεῖ*, itemque C et D. sed A et C *ἀντιςοιχεῖ*, itemque B et D. Versu 16. describitur negotium ex parte Dei: v. 18. describitur ex parte Adami et Christi: idque in oeconomia peccati minore verborum varietate, quam in oeconomia gratiae. *δικαίωσις ζωῆς* est declaratio divina illa, qua peccator, mortis reus, vitae adjudicatur, idque jure.

v. 19. *παρακοῆς*) *παρὰ* in *παρακοὴ* perquam apposite declarat rationem initii in lapsu Adami. quaeritur: quomodo hominis recti intellectus aut voluntas potuit detrimentum capere aut noxam admittere? Resp. Intellectus et voluntas simul labavit per *ἀμέλειαν·* neque quicquam potest prius concipi, quam *ἀμέλεια incuria*, sicut initium capiendae urbis est vigiliarum remissio. Adam seductus *διὰ ῥαθυμίαν, propter levitatem animi*, ut ait *Chrysost.* Homil. XXVII. in Gen. et copiose Hom. LX. in Matth. *πόθεν ἠθέλησεν ὁ ἄνθρωπος παρακῦσαι θεῦ; ἀπὸ ῥαθυμίας κτλ. unde voluit homo inobediens esse Deo? a levitate animi etc.* Hanc incuriam significat *παρακοὴ, inobedientia.* Oppositum est h. l. *ὑπακοὴ, obedientia*, ex quo egregium de obedientia activa argumentum fluit: sine qua satisfactio Christi non posset appellari *obedientia.* quare toties ut *ἄμωμος irreprehensibilis* laudatur. — *κατας αθήσονται, constituentur) Aliud est* justum constitui, *etiam ubi de imputatione sermo habetur, aliud* justificari: *cum illud justificationis fundus et fundamentum existat, et justificationem veram, cui substernitur, necessario praecedat. justus enim quis existat, prius necesse est, quam possit vere justificari. Utrumque autem istud a Christo habemus. nam et satisfactionis Christi meritum homini ex se injusto imputatum, justum eundem jam constituit, quum justitiam ei conciliet, qua justus sit; et justitiae hujus virtute, quae merito illo comparatur, justificatur necessario, ubi id opus fuerit: h. e. jure merito absolvitur, qui hac ratione justus exstat.* Thom. Gataker. Diss. de novi instr. stylo, cap. 8. Recte. Apostolus tamen, ut in clausula, talem justorum *constitutionem* videtur praedicare, quae justificationis actum subsequatur, et verbo *inveniri* includitur. Phil. 3, 9. coll. Gal. 2, 17. — *οἱ πολλοὶ, multi) omnes homines.* v. 18. 15.

v. 20. *νόμος, lex)* Sublimitati servit articulus praetermissus. — *παρεισῆλθε*) *subintravit*, per Mosen. v. 14. Antitheton, *intravit*, v. 12. Peccatum, lege antiquius. — *πλεονάσῃ, abundaret)* c. 7, 7. ss. Peccatum sine lege non reputatur: subingressa lege, peccatum ut *abundans* apparuit. Ante legem vero lapsus Adami pro causa mortis haberi debuit. — *τὸ παράπτωμα, lapsus)* Subaudi, *καὶ ἡ ἁμαρτία, et peccatum.* Ad peccatum Adami collata omnia hominum peccata sunt quasi stolones: illud est radix. *Ἁμαρτία*, in singulari, spectatur ut pestis latissime didita, complectiturque omnia etiam actualia *παραπτώματα*, v. 16. — *ἡ ἁμαρτία, peccatum)* sive *lapsus*

et peccatum. differunt enim. vid. not. ad v. 14. *peccatum*, singulari numero. Joh. 1, 29. — *ὑπερεπερίσσευσεν, superabundavit)* Victi victorem vincens tertius utroque melior est. Hominem vicit peccatum: peccatum vincit gratia. ergo Gratiae vis maxima.

v. 21. *ἐν τῷ θανάτῳ — εἰς ζωὴν, in morte — in vitam)* Differentia particularum *ἐν* et *εἰς*. mors habet metam ac terminum: vita est perennis et divinitus intenta. Mors non dicitur aeterna: vita dicitur aeterna. c. 6, 21. ss. — *ἡ χάρις βασιλεύσῃ, gratia regnaret)* Gratia igitur quasi nullum, id est, brevissimum habuit regnum ante lapsum. Credibile est, Adamum non multo post, quam creatus erat, peccasse. — *ἰησȣ͂, Jesum)* Jam ne memoratur quidem Adamus: solius Christi mentio viget.

CAPUT VI.

v. 1. *Ἐπιμενȣ͂μεν; permanebimus?)* Hactenus egit de praeterito et praesenti; nunc de futuro, verbis ad proxime praecedentia accommodatis, de pleonasmo gratiae. Hoc loco proponitur *continuatio* peccati: versu 15., *reditus* ad peccatum victum. Homo, gratiam nactus, potest huc illucve se vertere. In hac tractatione Paulus peccato tergum vertit.

v. 2. *ἀπεθάνομεν, mortui sumus)* in baptismo et justificatione.

v. 3. *ἢ) an?* Interrogatio disjunctiva. — *ἀγνοεῖτε, ignoratis)* Doctrina de baptismo fuit omnibus cognita. Formula recurrit c. 7, 1. cui respondet illa, *annon nostis?* v. 16. c. 11, 2., et 1 Cor. passim. *Ignorantia*, multum officit: scientia non sufficit. — *ὅσοι, quicunque)* Nemo Christianorum jam tum non baptizatus erat. — *ἐβαπτίσθημεν) baptismum admisimus.* Aptissima huic loco *Baptismi* mentio. haec enim, quae hactenus descripsit apostolus, emensus sit oportet dignus Baptismi candidatus adultus. Paulus fere in solennioribus epistolis ad ecclesias (Rom. Cor. Gal. Eph. Col.) missis, quarum initiis apostolum se nominat, *Baptismum* citat: in familiarioribus, (Phil. Thess.) eum praesupponit. — *εἰς) in.* Ratio, sub qua baptizati sumus. — *χριςὸν ἰησȣ͂ν, Christum Jesum)* Christi nomen hic praeponitur, quia id hic magis spectatur. v. 4. Gal. 3, 27. — *εἰς τὸν θάνατον αὐτȣ͂, in mortem ejus)* Qui baptizatur, induit *Christum* Adamum secundum; in Christum, inquam, totum, adeoque etiam in mortem ejus baptizatur: et perinde est, ac si eo momento Christus pro tali homine, et talis homo cum Christo pateretur, moreretur, sepeliretur.

v. 4. *συνετάφημεν, una sepulti sumus)* Sepulturae Christi fructus. Mersio in baptismate, vel certe aqua superfusa, sepulturam refert: sepultura mortem ratam facit. — *εἰς, in)* Constr. cum *baptisma.* coll. v. 3. — *ὥσπερ — ȣ̔́τω, sicut — sic)* Sermo concisus. *sicut excitatus est Christus ex mortuis per gloriam Patris*, sic nos quoque resurgamus: et sicut Christus in gloria Patris, et in ea vita, ad quam resurrexit, regnat perpetuo, *sic et nos in novitate vitae ambulemus.* — *διὰ, per) Per* de Patre etiam 1 Cor. 1, 9. exstat. — *τῆς δόξης, gloriam) Δόξα* est *gloria* divinae vitae, *incorruptibilitatis*, c. 1, 23., potentiae et virtutis, per quam et Christus resuscitatus est, et nos vitae novae restituimur, Deoque conformamur. Eph.

1, 19. seqq. — *ἐν καινότητι, in novitate*) C. 7, 6. 2 Cor. 5, 15. ss. Haec novitas, in vita consistit.

v. 5. *σύμφυτοι*) LXX, *βενὸς σύμφυτος, δρυμὸς σύμφυτος, mons consitus, silva consita*, Amos 9, 13. Zach. 11, 2. qua ratione *ὁμοιώματι* hic casu sexto sumi possit. Sed Hesychius, *σύμφυτον, συμπορευόμενον, συνόν.* et sic *σύμφυτοι* cum Dativo, coll. v. 4. 6., est verbum valde significans. Cluverus: *connaturati; concreti.* Omnis vis vegetativa spiritualis est in Christo, eaque in baptismum collata est. *σὺν* ponitur ut in opposito, *συνεςαυρώθη.* Et etymon *φύομαι* ad *θάνατον* pertinet et ad *ἀνάςασιν.* — *ἀλλὰ*) *at.* Oppositio est inter mortem et resurrectionem. — *τῆς*) id est, *τῷ ὁμοιώματι τῆς ἀναςάσεως.* — *ἐσόμεθα*) sc. *σύμφυτοι erimus*, in vita nova. Futurum. vid. c. 5, 19.

v. 6. *ἄνθρωπος, homo*) Abstractum pro concreto: uti c. 7, 22. et passim. — *ἵνα* — *τῦ μηκέτι*) Observandae particulae: tum tria nomina synonyma, et verba iis adjecta. — *καταργηθῇ, destruatur*) *dominio* suo exuatur. — *τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, corpus peccati*) corpus mortale, scatens peccato, concupiscentiis etc. v. 12. Sic *corpus mortis.* c. 7, 24. not.

v. 7. *ἀποθανὼν, mortuus*) *peccato.* v. 2. — *δεδικαίωται, justificatus est*) nil jam in eum juris est peccato: coll. v. 6. 9. ut non jam sit *debitor.* c. 8, 12. justus est, ratione praeteriti, a reatu; ratione futuri, a dominio. v. 14.

v. 8. *εἰ, si*) Apodosis cadit principaliter in verbum *una vivemus.*

v. 9. *εἰδότες, scientes*) Hoc pendet a *credimus.* — *θάνατος, mors*) Sine articulo: *ulla mors.* — *ὐκ ἔτι, posthac non*) Nunquam *dominata est in Christum mors*, sed tamen in eum incurrerat, Act. 2, 24., et, si eum tenuisset, ei dominata dici potuisset. quod absit. Noluit Paulus hic dicere, *βασιλεύει, regnat.*

v. 10. *ὃ*) *quod.* hic plus valet, quam *ὅτι, quod.* — *τῇ ἁμαρτίᾳ, peccato*) Dativus detrimenti, uti v. 11. Peccatum fuerat conjectum in Christum: sed Christus id abolevit morte sua, pro nobis. vere *defunctus.* — *ἐφάπαξ*) Id plus hoc loco valet, quam *ἅπαξ.* Sic Hebr. 7, 27. et, *ἅπαξ*, 1 Petr. 3, 18. — *ζῇ τῷ θεῷ*) *vivit Deo*, vitam ex Deo gloriosam, v. 4., divini vigoris plenam, in perpetuum. Nam Deus est Deus viventium.

v. 11. *λογίζεσθε, existimatis*) Indicativus. nam versu sequenti incipit imperativus. Sic, *λογιζόμεθα*, c. 3, 28. Quo quisque in statu est, eo se censere debet. — *εἶναι*) Pauci, sed antiqui, omittunt. Legit cel. *Baumgartenius:* ego ambiguum habeo. — *ἐν, in*) Constr. cum *viventes*, neque tamen non etiam cum *mortuos:* v. 8. nisi quod in illa parte potius adhibetur praepositio *cum* et *per.* c. 7, 4. — *τῷ κυρίῳ ὑμῶν*) Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l.

v. 12. *μὴ, ne*) Ad *μὴ ne* refer *ἀλλὰ, sed;* ad *μηδὲ, neque* refer *καὶ τὰ μέλη, et membra* etc. [*Dehortationis et cohortationis hujus eximia vis est.* V. g.] — *μὴ ὖν βασιλευέτω, ne ergo regnet*) Idem verbum c. 5, 21. Synonymon, v. 9. Correlatum, *servire.* v. 6. — *θνητῷ, mortali*) Vos enim, viventes, abalienati estis a corpore vestro. c. 8, 10. — *αὐτῇ ἐν*) Paraphrasin hoc redolet. Etiam h. l. *Baumgartenius* et ego, uterque tuetur morem suum. — *ἐν ταῖς*

ἐπιθυμίαις αὐτοῦ, in concupiscentiis ejus) sc. *τοῦ σώματος, corporis.* Cupiditates corporis sunt fomes; peccatum, ignis.

v. 13. *μηδὲ παριστάνετε)* Majorem vim habet mox aor. 1. *παραστήσατε.* — *τὰ μέλη ὑμῶν· ἑαυτοὺς καὶ τὰ μέλη, membra vestra: vos ipsos et membra)* Primo consideratur persona Christiani, deinde actiones et munera. Homo in peccato mortuus non commode diceretur *sistere SEIPSUM peccato:* sed vivens potest se sistere Deo. — *ὅπλα, arma)* Allegoria a bello; ut *opsonia* v. 23. — *ἀδικίας, injustitiae)* quae adversatur justae voluntati Dei. — *τῇ ἁμαρτίᾳ, peccato)* Peccatum hic consideratur ut tyrannus. — *παραστήσατε, sistite)* ut Regi. — *ἐκ νεκρῶν, ex mortuis)* Christianus est *ex mortuo vivens:* fuerat mortuus, nunc vivit. Conf. Eph. 5, 14. not. Ap. 3, 1—3. Hic quoque somnus est *mortis* imago. — *δικαιοσύνης, justitiae)* Antitheton, *ἀδικίας, injustitiae.*

v. 14. *οὐ κυριεύσει, non dominabitur)* nec jus habet nec facultatem. invitos non coget ad serviendum sibi. — *ὑπὸ νόμον, sub lege)* Qui sub lege est, ei dominatur peccatum.

v. 15. *ὑπὸ, sub)* c. 7, 2. 14.

v. 16. *δούλους, servos)* Notatur *servitus*, ex qua sequitur *obedientia.* — *δοῦλοι, servi)* Notatur status *servitutis*, qui sequitur *obedientiam.* 2 Petr 2, 19. — *εἰς, in) εἰς, in,* bis pendet a *servi.* — *ὑπακοῆς, obedientiae) Obedientia* absolute dicta in bonam partem sumitur. Etiam justitia obedienter agentes sibi promte asserit. — *εἰς δικαιοσύνην, in justitiam)* Subaudi, *et justitiae in vitam.* ex antitheto, coll. v. 20. ss. c. 3, 20. not.

v. 17. *χάρις δὲ τῷ θεῷ, gratia vero Deo)* Idioma Paulinum est, quod propositiones categoricas solet non categorice et nude, sed cum quodam quasi modo, id est, cum significatione affectus, gratiarum actionis, voti etc. efferre. vid. 1 Cor. 14, 18. 2 Tim. 2, 7. not. Ita hujus loci enthymema est: *fuistis servi peccati; sed nunc obedientes facti justitiae.* sed accedit modus moralis: *gratia Deo, quod, quum fueritis servi peccati, nunc obedistis justitiae.* qui tamen modus hoc loco etiam hoc significat, hunc statum Romanorum esse beatum, quem omni modo tueri debeant. Haec observatio faciet, ut multis in locis et sententia sermonis et ardor pectoris apostolici distincte appareat. — *ὅτι, quod)* Sic *quod*, subaudito *quidem*, Joh. 3, 19. — *δοῦλοι, servi)* praesertim in ethnicismo. — *ἐκ καρδίας, ex corde)* Veritas et efficacia religionis christianae. Mali non possunt plane ex animo esse mali, quin eos semper, vel inscios, poeniteat sui et servitutis suae: sed boni ex animo boni sunt et libere. [*Neque ulla hominum doctrina, sed sola divina,* cor *hominis expugnat.* V. g.] — *εἰς ὃν)* Resolve: *ὑπηκούσατε εἰς τύπον διδαχῆς* (coll. *εἰς πάντα ὑπήκοοι,* 2 Cor. 2, 9.) *ᾧ* vel *εἰς ὃν παρεδόθητε.* coll. *εἰς,* Gal. 1, 6. Casus relativi in locutione concisa expressus, pendet a verbo praecedente, c. 4, 17., vel subsequente, c. 10, 14. — *παρεδόθητε, traditi estis)* Alias *doctrina* dicitur *tradi.* 2 Petr. 2, 21. Ea phrasis hic eleganter invertitur: estque verbum valde decorum, de iis, qui a peccato liberati, sese dedunt et sistunt, v. 16., magna dominii mutatione, ad illam lautam servitutem justitiae. — *τύπον, formam)* Pulcerrimum verbum. Exod. 25, 40. Christi ea est forma. Gal. 4, 19. — *διδαχῆς, doctrinae)* Norma illa et regula, ad quam sese componit servus, tantum ei per *doctrinam* ostenditur; urgeri eum, non opus est.

v. 18. *ἐλευθερωθέντες, liberati)* Methodi apostolicae huc usque progressae Conspectum hunc habere juvabit:

I. *Peccatum.* c. 3, 9.
II. Peccati ex lege agnitio: sensus *irae: mors* interna. c. 3, 20.
III. Revelatio justitiae Dei in Christo per evangelium, contra peccatum, pro peccatore. c. 3, 21.
*IV. Centrum Paulinum, *FIDES*: revelationem illam sine exceptione amplectens, et ad justitiam ipsam nitens et enitens. c. 3, 22.
V. Remissio peccatorum et justificatio: qua peccatum admissum homini, Deus Judex pro non admisso, et justitiam amissam pro servata ducit. c. 3, 24.
VI. Donum spiritus sancti: *amor* divinus in corde effusus: *vita* nova interna. c. 5, 5. 6, 4.
VII. *Justitiae* libera servitus in bonis operibus. c. 6, 12.

Ex hoc conspectu patet, quare Paulus justificationem per fidem solam adversus dubitantes errantesve probans, saepe mentionem faciat doni Spiritus sancti, et aliorum, quae justificationem consequuntur. Ex fide quippe est justitia: justitiam comitatur filiatio: filiationem consequitur donum Spiritus sancti cum clamore, *Abba pater*, et cum vitae novitate. atqui fides et justitia per se non incurrit in sensum: donum autem Spiritus sancti habet effectus valde conspicuos et exstantes. conf. *testatus est*, Act. 15, 8. Accedit, quod nobilitas horum fructuum potentissime redarguit vilitatem operum humanorum.

v. 19. *ἀνθρώπινον, humanum)* Humanus sermo frequens et quodammodo perpetuus, quo Scriptura se ad nos demittit. Sermo apertior non semper aptior ad rem ipsam. Accusativus pro adverbio. [*Nostro loquendi modo vertas:* Ich muss es euch nur massiv sagen. V. g.] — *διὰ, propter)* Tarditas intellectus fluit ex infirmitate carnis, i. e. naturae mere humanae. conf. 1 Cor. 3, 3. — *) *τῇ ἀνομίᾳ εἰς τὴν ἀνομίαν, iniquitati in iniquitatem)* Ploce, a Syro non observata. *τὸ iniquitati* (cui *impuritas* tanquam pars toti praemittitur) opponitur *justitiae; τὸ iniquitatem* opponitur *sanctificationi. Justitia* respondet voluntati divinae: *sanctificatio*, tôti quasi naturae divinae. Qui justitiae serviunt, proficiunt: *ἄνομοι, iniqui*, sunt *iniqui*, nil amplius.

v. 20. *τῆς ἁμαρτίας, peccati)* Hic casus vim habet: *peccatum* vos possederat. — *τῇ δικαιοσύνῃ, justitiae)* id est, respectu justitiae.

v. 21. *τίνα ὀν καρπὸν εἴχετε τότε, ἐφ' οἷς νῦν ἐπαισχύνεσθε;)* Tota haec periocha vim habet interrogationis negantis. Justos ait habere *fructum* suum in sanctificationem: sed *fructus* nomine haud dignatur ea, quae sunt *ἄκαρπα*, Eph. 5, 11. Ait igitur: quae vobis nunc pudorem incutiunt, ea antehac non sane fuere *fructus*. Alii post *τότε* interrogationis signum ponunt, ut *ἐφ' οἷς* interrogationi re-

---

*) *ἀσθένειαν, infirmitatem*] Ii, qui sermonem plane apertum usquequaque desiderant, infirmitatis suae notam in hoc ipso agnoscere debebant, neque profundiorem veritatis expressionem aegre ferre, sed pro abundanti beneficio grata mente reputare, si utrovis modo percipere rem ipsis contigerit: sublimius primum, deinde planius, ut Nicodemo Joh. 3, 3. 15. Quae plurimis arrident, ea non sunt optima. *V. g.*

spondeat: sed tum dixisset apostolus, ἐφ' ᾧ, scil. καρπῷ. [Pudoris *hujus contrarium est* sanctificatio, v. 22.: *plane ut* 1 Cor. 1, 28. 30. ignobile *et* sanctificatio *sunt in antithesi. Atqui christianam nunc multitudinem* sanctificationis pudet, *pro re* ignobili *aestimatam. Quanta talibus* mors *imminet! O tempora, o mores!* V. g.] — νῦν, *nunc)* cum resipuistis. — γὰρ) *nam*, pro *autem:* sed majore vi sejungendi. conf. v. 22. fin. δὲ, *autem.* sic γὰρ, *nam*, c. 5, 7. — ἐκείνων, *illorum)* non, *horum.* remote spectat praeterita. — θάνατος, *mors)* Huic nomini nunquam additur epitheton αἰώνιος, *aeterna*, v. 23., non modo in iis, in quibus mors cedit vitae, sed ne in iis quidem, qui in *ignem*, *cruciatum* et *exitium aeternum* abibunt. Si quis cogitare potest, Scripturam casu, non consilio, quando expresse *aeterna vita* memoratur, oppositum nunquam *aeternam mortem*, sed ubique aliter appellare, idque tam multis in locis; ei equidem aequipollentiam phrasium *exitium aeternum* etc. relinquo. Ratio tamen differentiae vel haec est: Scriptura *mortem*, per prosopopoeian, saepe describit ut hostem, eumque destruendum: *cruciatum*, non item.

v. 22. νυνὶ δὲ, *nunc vero) Νυνὶ* persaepe Paulus adhibuit, semper cum δὲ *vero.* — ἔχετε) *habetis:* vel, *habete.* coll. v. 19. — εἰς ἁγιασμὸν, *in sanctificationem)* Antitheton: ἐφ' οἷς ἐπαισχύνεσθε. Estis sanctum Dei sacerdotium. Videtur respici Amos 2, 11., לִנְזִרִים LXX, εἰς ἁγιασμόν.

v. 23. τὰ, τὸ) Nota subjecti. — ὀψώνια — χάρισμα, *stipendia — donativum)* Mala opera mercedem suam merentur, non bona: nam illa stipendium habent, haec donativum. ὀψώνια, *stipendia*, plurale; χάρισμα, *donativum*, singulare, majore vi.

CAPUT VII.

v. 1. Ἢ, *an)* Interrogatio disjunctiva. Arcte haec cohaerent cum cap. 6, cujus v. 6. 14. 21. verba extant hoc capite recurrentia, καταργεῖσθαι, κυριεύειν, καρπὸς, θάνατος κτλ. Continuatur collatio status veteris et novi. — γινώσκουσι, *cognoscentibus)* Judaeis: quanquam omnium christianorum est legem scire. — ὁ νόμος, *lex)* v. gr. matrimonialis. *Lex* tota ponitur per synecdochen, convenienter ineunti periochae, pro *lege matrimoniali.* — τοῦ ἀνθρώπου, *homini)* id est, *mulieri.* v. 2. conf. 1 Petr. 3, 4., ubi *homo interior* exteriorem praesupponit, et parallelismus in eo est, quod *homo* etiam seorsum de *muliere*, non modo de Adamo, viro praedicatur. *Homo* hic in genere: sed versu 2. subsumit Paulus de muliere. — ἐφ' ὅσον, *quoad)* nec diutius, nec minus diu. — ζῇ, *vivit)* Lex. Prosopopoeia. In apodosi vita et mors adscribitur non legi, sed nobis. Hic autem est protasis, in qua ex sensu apostoli legi ipsi adscribitur vita vel mors, et marito. Sermo nititur natura relatorum, quae sunt lex et homo. Ubi alterutra pars moritur, altera censetur mortua. Sic protasis et apodosis cohaerent.

v. 2. ὕπανδρος) Sic LXX. — δέδεται, *ligata est)* Construi potest cum *viro*, et cum *legi.* — τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρὸς) Non incommode statuas appositionem: *a lege*, *viro.*

v. 3. χρηματίσει) scil. ἑαυτὴν, *subibit appellationem adulterae*,

idque vi legis. *Ipsa sibi appellationem* adulterae *contrahet.* — *ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ*) LXX, Deut. 24, 2.

v. 4. *ὥστε*) Hoc majorem vim habet, quam si dixisset, *οὕτως.* — *ἐθανατώθητε*) *mortificati estis.* id plus notat, quam *mortui estis.* Comparationis summa est: maritus vel uxor, conjugis morte, libertati restituitur. nam in protasi pars moriens est vir: in apodosi pars moriens ea est, quae respondet mulieri. — *διὰ τοῦ σώματος, per corpus*) Magnum mysterium. Cur in expiatione peccati mentio fit plerumque corporis Christi prae anima? Resp. Peccati theatrum et officina caro nostra est: huic medetur sancta caro filii Dei. — *ἐγερθέντι, excitato*) adeoque viventi. — *καρποφορήσωμεν, fructificaremus*) A secunda persona venit ad primam. *fructus* respondet proli: nam similitudo est a matrimonio.

v. 5. *ἦμεν ἐν τῇ σαρκὶ*) *eramus in carne*, i. e. carnales. vid. oppositum, v. 6. fin. — *διὰ, per*) v. 8. — *τῷ θανάτῳ*) ei *morti*, de qua v. 13. c. 8, 6.

v. 6. *ἀποθανόντες, mortui*) Sic v. 4., *mortificati estis*, de ea parte, quae respondet mulieri. conf. Gal. 2, 19. *ἀποθανόντες Chrysostomum* quoque legisse, non *ἀποθανόντος*, ostendi *in der Antwort wegen des N. T.* p. 55. A. 1745. — *ᾧ*) Plana constructio hoc sensu: per mortem soluti sumus a lege, nos tenente. — *κατειχόμεθα*) Verbum significans. conf. *συνέκλεισε*, c. 11, 32. *ἐφρουρούμεθα.* Gal. 3, 23. — *ἐν καινότητι πνεύματος, καὶ οὐ παλαιότητι γράμματος, in novitate Spiritus, ac non vetustati literae*) Idem antitheton, c. 2, 29. 2 Cor. 3, 6. *Litera* non est lex per se spectata, quippe quae spiritualis est et viva, v. 14. Act. 7, 38., sed respectu peccatoris, cui Spiritum et vitam dare nequit, sed morti eum relinquit, quin etiam profundius addicit. quanquam ille interim praestare affectet, quod litera ejusque sonus fieri jubet; ut species et nomen remaneat, sicut mortua manus est manus. Per evangelium autem et fidem datur Spiritus, vitam et novitatem tribuens. 2 Cor. 3, 6. coll. Joh. 6, 63. *Vetustatis* et *novitatis* vocabulo Paulus spectat duo testamenta quanquam credentes jam olim habuere primitias novi; et hodie non credentes retinent reliquias, immo totam vim V. T. Observa etiam *in* semel, non bis, positum. *Vetustati* servivimus, non Deo, conf. Gal. 4, 9., *οἷς, quibus:* nunc, non novitati, sed, *in novitate*, servimus Deo. c. 6, 22.

v. 7. *ὁ νόμος ἁμαρτία; lex peccatum?*) Sic fortasse objiciet, qui audierit, eadem de lege et de peccato praedicari: num lex est peccatum sive causa peccati peccaminosa? conf. v. 13. not. — *τὴν ἁμαρτίαν, peccatum*) Observanda iterum proprietas verborum et differentia:

ὁ νόμος· τὸ λέγειν τοῦ νόμου.
ἡ ἁμαρτία· ἡ ἐπιθυμία.

οὐκ ἔγνων, (a *γινώσκω*·) *οὐκ ᾔδειν*, (ab *οἶδα.*) *ἔγνων* majus est, *οἶδα* minus. Hinc posterius, cum etiam minor gradus negatur, est in incremento. *Ἁμαρτία, peccatum*, est quasi materia peccans, ex qua *omnis* morbus et paroxysmus *concupiscentiae.* — *οὐκ ἔγνων, non noram*) Saepe Paulus indefinitum sermonem proponit per primam personam, non solum perspicuitatis gratia, sed ex perpetua applicatione ad se ipsum. vid. 1 Cor. 5, 12. 6, 12. Et sic hoc loco. — *τήν τε γὰρ ἐπιθυμίαν, etenim concupiscentiam*) Penitior et reconditior est *ἡ ἁμαρτία, peccatum: ἡ ἐπιθυμία, concupiscentia*, magis

in sensum incurrit, eademque *peccatum* prodit, ut fumus ignem. Hunc *διορισμὸν*, hanc contradistinctionem, indicant particulae, *τέ γὰρ*, *etenim*. et *peccatum*, unum illud malum inhabitans, operatur *concupiscentiam* variam: v. seq. et rursum concupiscentia parit peccatum consummatum. Jac. 1, 15. [*Peccatum latet in homine, ut aestus in potu, qui, si ex sensatione judices, frigidissimus esse potest.* V. g.] — *οὐκ ᾔδειν*) *non noram*, concupiscentiam esse malam. vel potius, non noram ipsam concupiscentiam. motus demum incurrit in oculos. — *ἔλεγεν, diceret*) Dixit autem, per se; tum, in animo meo conf. *veniente*, v. 9.

v. 8. *διὰ τῆς ἐντολῆς, per praeceptum*) Constr. cum verbo seq. uti v. 11. bis. — *χωρὶς — νεκρὰ, sine — mortuum*) Axioma. — *νεκρὰ, mortuum*) sc. *erat:* non ita furebat per concupiscentiam. vel: *est.*

v. 9. *ἔζων, vivebam*) *ζῆν* h. l. non significat duntaxat *degere;* sed ponitur in expressa antithesi ad *mortem*. Tonus pharisaicus. conf. v. seq. [*Bene* valere, *mihi quidem videbar.* V. g.] — *χωρὶς νόμου, sine lege*) lege amota, procul habita, quasi nulla esset. — *ἐλθούσης*) Antitheton, *χωρίς*. — *ἐντολῆς, praecepto*) *ἐντολὴ, praeceptum*, pars est legis, addita expressiore connotatione virtutis coactivae, quae coercet, injungit, urget, prohibet, minatur. — *ἀνέζησεν*) *revixit*, sicut vixerat, quum per Adamum intrasset in mundum.

v. 10. *ἀπέθανον, mortuus sum*) vitam illam meam amisi. — *εὑρέθη, repertum est*) Sic, *εὑρίσκω reperio*. v. 21. — *εἰς ζωὴν, in vitam*) ratione intentionis divinae primae, et, aliter, ratione meae opinionis, quam mihi habebam *vivens sine lege*. *Vita* et laetitiam et agilitatem indigitat: *morte* oppositum innuente. — *αὐτὴ*) *ipsa*, eadem. Vulgo *αὕτη*, sed cel. *Baumgartenius αὐτὴ*, recte. Conf. Act. 8, 26. not.

v. 11. *ἐξηπάτησε, decepit*) in avia duxit, sicut latro viatorem. ad vitam me tendere putans, in mortem incidi. — *ἀπέκτεινεν, occidit*) Hic terminus oeconomiae peccati, in confinio gratiae.

v. 12. *ἅγιος, sancta*) Subaudi ex seqq. *et justa et bona*. quanquam haec synonyma potissimum ad defendendum *praeceptum*, cum sua virtute pungente, opus fuit cumulari. *sancta*, *justa*, *bona*, ratione causae efficientis, formae, finis; (ut habent *Dorschei Notae ms.*) vel, *sancta*, respectu officiorum erga Deum: *justa*, respectu proximi: *bona*, respectu naturae meae: cui convenit, quicquid praecipitur, nam vita promittitur. v. 10. Ex his tribus epithetis convenientissime tertium assumitur versu seq.

v. 13. *τὸ*) *igitur, quod bonum est* —. Vis articuli notanda. — *θάνατος, mors*) *malum* maximum, et mortis, mali maximi, causa: *κατεργαζομένη operans*. — *ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία, sed peccatum*) sc. *mihi factum est mors*. neque enim participium *κατεργαζομένη operans* sine verbo substantivo praedicatum constituit. — *ἵνα φανῇ ἁμαρτία, ut appareret peccatum*) Ploce. peccatum, minime *bonum*. Hoc cohaeret cum anteced. — *διὰ τοῦ ἀγαθοῦ — θάνατον, per bonum — mortem*) Paradoxon. et magna vi epitheton *bonum* adhibetur pro substantivo *legem*. *κατεργαζομένη, operans*) Participium, ita resolvendum: peccatum mihi mors factum est, *quippe quod* mihi vel per bonum patravit mortem. Non est tautologia; nam illud *per bonum* vim supperaddit secundae parti hujus sententiae. — *ἵνα γένηται, ut fieret*) Hoc pendet ab *operans*. Sic *ἵνα ut* duplex gradationem

facit. Si quis malit anaphoram statuere, sic quoque priorem partem declarabit altera. — καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς) Castellio: *quam peccantissimum.* quia sc. per *bonum*, per praeceptum, operatur *malum*, mortem. — διὰ, *per)* Constr. cum *fieret.*

v. 14. πνευματικός ἐστιν, *spiritualis est)* requirit, ut sensus omnis humanus respondeat sensui Dei: Deus autem est Spiritus. — σαρκικὸς, *carnalis)* v. 18. — εἰμὶ, *sum)* Paulus comparato inter se duplici statu fidelium, pristino in carne, v. 5., et praesenti in spiritu, v. 6., deinceps a descriptione prioris ad descriptionem alterius contendens, id agit, ut et duabus objectionibus, quae ex illa comparatione his verbis formari possent: *ergo lex est peccatum*, v. 7., et, *ergo lex est mors*, v. 13., satisfaciat, et earum solutioni totum intexat processum hominis a statu sub lege ad statum sub gratia cogitantis, suspirantis, contendentis atque enitentis, legisque in ea re functionem ostendat. id, inquam, agit v. 7—25., donec c. 8, 1. s. ad ulteriora pergit. Itaque hoc versu 14. nec particula *enim* ullum omnino, nedum res ipsa tam grandem patitur saltum fieri ab uno statu in alterum. nam Paulus statum carnalem, hoc versu, et spiritualem, c. 8, 4., tum, servitutem versu hoc et 23., libertatemque, c. 8, 2., e diametro inter sese opponit. Utitur autem ante versum 14. verbis praeteriti temporis; tum, expeditioris sermonis causa, praesentis, in praeteritum resolvendis, perinde ut alibi casus, modos etc. facilitatis gratia, permutare solet: et v. gr. mox c. 8, 2. 4., a numero singulari ad pluralem, ibidem v. 9. a prima persona ad secundam transit. Eoque commodius a praeterito tempore ad praesens flectitur oratio, quod status illius legalis indolem tum demum vere intelligat, postquam sub gratiam venerit; et ex praesenti liquidius possit judicare de praeterito. Denique unus ille idemque status processusque varios habet gradus, vel magis praeterito vel minus praeterito tempore exprimendos; et sensim suspirat, connititur, enititur ad libertatem: inde paulatim serenior fit oratio apostoli, ut videbimus. *Hinc minus mirandum, cur in diversa abeant interpretes.* alii ex priore, alii ex posteriore periochae hujus parte nervos quaerunt, et tamen totam periocham de simplici statu exponere conantur, vel sub peccato, vel sub gratia. [*Notandum in genere, Paulum, ut saepius ita et h. l., inde a* v. 7., *non de* sua persona *loqui*, *sed sub schemate hominis pugna ista implicati. Ea pugna pluribus hic describitur: ipsum vero negotium, quoad* punctum *quasi* decisivum, *in multis celeriter confit; quanquam fidelibus ad plenam usque liberationem dimicandum est cum hoste.* v. 24. 8, 23. V. g.] — πεπραμένος, *venditus)* Servus venditus miserior est, quam verna: et venditus dicitur homo, quia ab initio non fuerat servus. Idem verbum, Jud. 3, 8. 1 Reg. 21, 25. *Venditus: captus*, v. 23.

v. 15. ὃ γὰρ, *quod enim)* Describit servitutem, ita ut non excuset se, sed ut peccati tyrannidem accuset, et miseriam suam deploret. v. 17. 20. Γὰρ, *enim*, pertinet ad confirmandum τὸ *venditus.* Mancipium indigno domino primum servit cum gaudio, deinde cum moerore, postremo jugum excutit. — οὐ γινώσκω) *non agnosco*, ut bonum: (idem est, quod *bonitatem fateri*, v. 16. in antitheto:) oppositum, *odi.* — θέλω, *volo)* Non dicit *amo*, quod plus esset, sed *volo*, oppositurus mox τὸ *odi.* — πράσσω — ποιῶ) Pervulgata Graecis est differentia verborum πράσσω et ποιῶ. Illud, gravius quid-

dam, quam hoc. Illud ponitur bis in praesenti, primum in negante sermone, deinde in affirmante. *ȣ πράσσω, non ago*, res non deducitur in actum: *ποιῶ, facio*, intus et extra. Permutantur haec verba v. 19. c. 13, 3. s. haecque permutatio non tantum non contraria est indoli orationis sensim ascendentis, sed etiam eam adjuvat et confirmat. namque v. 15. nondum ita acerbus est sensus mali, quod propterea ne nominat quidem, sed v. 19. valde jam aegre fert *malum* sibi ita imponere. Quo longius anima a *malo* distat, eo major ei cruciatus est, vel minimum *mali* saltem digito uno attingere.

v. 16. *σύμφημι, consentio*) Plus dicit *συνήδομαι, delector*, v. 22. not. Assensus hominis, legi contra semet ipsum praestitus, illustris character est religionis, magnum testimonium de Deo. — *καλὸς, pulcra*) Lex etiam praescindendo a legalitate, pulcritudinem habet. *καλὸς, pulcra*, sanctitatem, justitiam et bonitatem dicit. v. 12.

v. 17. *ȣκ ἔτι, jam non*) Hoc repetitur v. 20. — *οἰκȣ̃σα, habitans)* v. 18. 20. Id verbum deinde dicitur de Spiritu. c. 8, 9.

v. 18. *οἶδα, novi)* Haec ipsa notitia est pars hujus status, qui describitur. — *τȣτέςιν, hoc est*) Limitat. *me* plus est, quam *carne mea:* et tamen *caro* non dicitur ipsum peccatum, (notand. contra Flacium:) sed dicit Paulus: peccatum habitat in carne. Et jam aliquid boni secum vehit hic status, de quo Paulus agit. — *θέλειν, velle)* Accusativus, *bonum*, non additur: et hujus orationis tenuitas tenuitatem *τȣ̃ velle* exprimit. — *παράκειται) jacet in conspectu*, sine victoria. Antitheton, de perficiendo bono, *non*, mox. Mens mea quaerens, non reperit in re.

v. 20. *ȣκ ἔτι) jam non:* sc. ut antea perficiebam ego. Sensim exoritur serenitas et liberatio aliqua. *ἐγὼ* habet emphasin, in antitheto ad *peccatum.* Is, qui ait non *volo ego* cum emphasi, pro *non volo* (v. 16.), jam longius a peccato diremtus est.

v. 21. *εὑρίσκω*) in hac pugna et aerumna *invenio* legem, sine qua vivebam antea. Tantum. Propositio ea, quae exstat v. 14., repetitur. — *τὸν νόμον*) *legem* ipsam, sanctam in se. — *τῷ θέλοντι, volenti*) Dativus commodi. Legem invenio, mihi non peccaminosam aut letalem. Egregia sermonis subtilitate exprimuntur prima stamina harmoniae, amicitiae et consensionis inter legem et hominem. Considerate praeponitur participium, *volenti mihi*, in antitheto ad *mihi* alterum mox absolute positum. Cum *volenti* conf. Phil. 2, 13. — *ὅτι*) *quia.* — *παράκειται, adjacet*) Hîc bilanx commutatur. nam v. 18. voluntas bona *adjacet*, ut pars debilior: nunc malum *adjacet*, ut pars debilior, non mala voluntas.

v. 22. *συνήδομαι, delector*) Hoc quoque jam plus est, quam *σύμφημι consentio*, v. 16. — *τὸν ἔσω, internum)* Hic jam interni, sed tamen nondum *novi* tuetur hominis nomen. sic quoque v. 25. *mente* dicit, non *spiritu.*

v. 23. *βλέπω*) *video*, ex parte animae superiore, tanquam e specula, quae dicitur *νοῦς, mens*, et in se repositam habet conscientiam. — *ἕτερον*) *aliam*, alienamque. — *μέλεσι, membris)* Anima est, ut rex: membra sunt, ut cives: peccatum, ut hostis, culpa regis intromissus, plectendi per civium oppressionem. — *τῷ νόμῳ τȣ̃ νοός μȣ) dictamini mentis meae* Lege divina *delectatae.* — *αἰχμαλωτίζοντά με, captivantem me*) qualibet victoria actuali. Duriore rursum verbo utitur, ex sancta impatientia: allegoria, a bello. coll. *repugnantem.*

v. 24. *ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος) me miserum, qui homo sim! Homo*, si peccatum abesset, tam nobilis ac beatus; cum peccato, magis optat, non esse homo, quam talis esse homo. *homo* dicit statum *hominis* per se, ut est natura. Haec quiritatio summum est in lucta, et ex illa homo opis suae nil esse expertus, quasi imprudens incipit orare, *quis me liberabit?* quaeritque liberationem, et exspectat, donec ad illud *quis* palam sese dat Deus in Christo. *Articulus mortis mysticae.* Ex hoc sensu fideles quiddam trahunt usque ad obitum. c. 8, 23. — *ῥύσεται, liberabit)* Vi opus est. Verbum proprie adhibitum. nam *ῥύεσθαι, ἐκ ΘΑΝΑΤΟΥ ἕλκειν.* Ammonius ex Aristoxeno. — *ἐκ) ex.* — *τοῦ σώματος τοῦ θανάτου, corpore mortis)* corpore ob peccatum mortuo. c. 8, 10. Mors corporis est plena exsecutio mortis illius, de qua v. 13. et tamen in morte sit liberatio. — *τούτου) σῶμα θανάτου τούτου* dicitur pro *σῶμα θανάτου τοῦτο.* conf. Act. 5, 20. not.

v. 25. *εὐχαριστῶ, gratias ago)* Hoc de improviso tanquam perfugium unicum suavissime commemoratur, et nunc demum recte agnoscitur. Sententia categorica est: Deus me *liberabit* per Christum; non meae res opis est. eaque sententia summam rerum innuit: accedit autem modus moralis (de quo ad cap. 6, 17.) *gratias ago.* (Uti 1 Cor. 15, 57. sententia est: Deus dat nobis victoriam: sed accedit *ἦθος* sive modus, *Deo gratia.*) Et *τὸ gratias ago* tanquam hymnus laetus ex adverso respondet quaestui miserabili, qui exstat v. praec. *me miserum.* — *οὖν, ergo)* Concludit ea, in quae ingressus erat versu 7. — *αὐτὸς ἐγὼ) ipse ego.* — *νόμῳ θεοῦ — νόμῳ ἁμαρτίας, legi Dei — legi peccati) νόμῳ* Dativus, non sextus casus. v. 23. Jam homo est in aequilibrio servitutis et libertatis, idemque tamen ad libertatem anhelans legem sanctam ab omni culpa immunem agnoscit. Raro est aequilibrium merum. Hic lanx boni potior jam.

CAPUT VIII.

v. 1. *Οὐδὲν ἄρα νῦν κατάκριμα, nulla ergo nunc condemnatio)* Nunc venit ad liberationem et libertatem. Non autem ponit adversativam *δὲ, autem*, sed conclusivam *ἄρα, ergo:* (conf. ad cap. 2, 1.) quia jam in fine capitis 7. confinia hujus status attigit. Nunc etiam plane ex diverticulo eximio in viam redit, quae habetur c. 7, 6. Indicio est et posita ibi et hic resumta *nunc* particula, quae tempus praesens (ut Germ. *würklich)* denotat. Ad *condemnatio* ref. *condemnavit.* v. 3.

v. 1. 2. *περιπατοῦσιν· ὁ γὰρ νόμος, ambulantibus: lex enim)* Suspendit orationem aetiologia per parenthesin *(lex enim mortis: ambulantibus* v. 4.) qua per epanalepsin clausa, orationem complet illud, *sed secundum spiritum.* ubi *τὸ sed* potius ad *non* v. 1., quam ad *non* v. 4., opponitur. *Τὸ sed secundum spiritum (ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα)* gravissimi testes priore loco praetermittunt: retinet cel. *Baumgartenius.* At continuo tractat Paulus illud, *μὴ κατὰ σάρκα, non secundum carnem:* deinde in progressu addit *ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα, sed secundum spiritum*, v. 4. not.

v. 2. *νόμος τοῦ πνεύματος, lex spiritus)* evangelium cordi inscriptum. coll. c. 3, 27. 2 Cor. 3, 8. *Spiritus* vivificat: et haec *vita* vegetat Christianum. — *ἠλευθέρωσέ με, liberavit me)* Verbum lene, in praeterito: antea posuerat verbum gravius, *ῥύσεται*, in futuro.

Quod homini sub lege difficile videtur, id gratia facillimum reddit, vel potius ipsa facit. Utrumque opponitur τῷ *captivantem*. c. 7, 23. — τῆς ἁμαρτίας καὶ τῦ θανάτυ, *peccati et mortis*) Respicit ea, quae pro lege Dei dixit c. 7, 7. et 13. Observa, quod hic ponitur *et*, ineunte versu non ponitur, in antitheto, *spiritus vitae*, ubi aut est asyndeton, *spiritus*, *vitae*, aut ita resolvendum, τὸ πνεῦμα τῆς ζωῆς, *spiritus vitae*.

v. 3. τὸ) Habet hoc vim epitheti, sic simpliciter resolvendi: Deus perfecit condemnationem peccati, legi impossibilem. Deus (id quod Lex non poterat, nempe condemnare peccatum, salvo peccatore,) condemnavit peccatum in carne. *Τὸ ἀδύνατον impossibile* h. l. valet active: et Lutheri paraphrasis est ex sensu apostoli. vid. Wolfii Cur. ad h. l. — τῦ νόμυ) *legis*, non modo ceremonialis, sed etiam moralis. nam si lex moralis expers esset hujus *impossibilis*, non opus fuisset, mitti filium Dei. Porro *impossibile*, privatio, praesupponit habitum: olim potuit justitiam et vitam praestare lex. c. 7, 10. Hinc homo primae illius viae vestigia etiam post lapsum tam libenter sequitur. — ἑαυτῦ) ἴδιον, v. 32., *suum*, in quem nil poterat peccatum et mors. — πέμψας, *mittens*) Hoc quandam quasi elongationem Filii a Patre, ut esset mediator, denotat. — ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, *in similitudine carnis peccati*) Constr. cum κατέκρινε, *condemnavit*. Nos cum carne nostra peccato penitus infecta debueramus morti dedi: sed *Deus*, *in similitudine carnis* illius (nam similitudinem requirebat justitia) i. e. in carne Filii sui vera eademque sancta, *et* (quidem) *pro peccato*, *condemnavit peccatum* illud, (quod erat) in *carne* (nostra,) ut nos liberaremur. ἐν *in* constr. cum *condemnavit*. coll. *per*, c. 7, 4. — περὶ ἁμαρτίας τὴν ἁμαρτίαν, *pro peccato peccatum*) Substantivum iteratum, uti Luc. 11, 17. not. *divisa domo*, *cadit domus*. Sed hic accedit Ploce, ut indicat articulus posteriore tantum loco positus. hi duo termini ad se invicem referuntur, ut *similitudo carnis* et *caro*. *Περὶ*, *pro*: περὶ ἁμαρτίας est instar nominis, uti Ps. 40, (39,) 7. sic Ebr. 10, 6. 8. Sed hic, in ep. ad Rom. sic resolvo: *condemnavit Deus peccatum eo nomine, quod peccatum est.* Peccatum, *ut peccatum*, est condemnatum. Sic bis ponitur *peccatum*, eodem significatu, (non duplici, ut fit in antanaclasi) sed articulus τὴν addit epitasin. — κατέκρινε, *condemnavit*) omnem vim ademit, confecit, peregit, interemit, *virtute privavit* (conf. *impossibile*, modo.) peccatum, quod in filium Dei erat conjectum. *Condemnationem* enim peccati sequitur etiam exsecutio. Oppositum τῦ *justificare*. v. 1. c. 5, 18. not. et 2 Cor. 3, 9.

v. 4. τὸ δικαίωμα, *jus*) Antitheton, *condemnatio*. v. 1. — πληρωθῇ, *impleretur*) Id *implementum* describitur mox, v. 5—11.: inde *enim*, v. 5. *Justificatum* sequuntur *opera justitiae*. Peccatum est condemnatum: qui fuerat peccator, nunc recte agit, et lex eum non persequitur. — ἐν ἡμῖν) *in nobis*. — μὴ κατὰ σάρκα, *non secundum carnem*) Antitheton: *in carne*. v. 3. Nunc demum evasit Paulus ad apertum discrimen *carnis* et *Spiritus*. Spiritus denotat vel Spiritum Dei, vel spiritum fidelium. v. 16. Hic est vis nova ab Illo producta in nobis et sustentata: et de hoc sermo est, ubicunque *caro* stat in opposito.

v. 5. οἱ γὰρ, *qui enim*) Ab hoc loco Paulus primario describit statum fidelium; et secundario, pro eo illustrando, contrarium. —

ὄντες, qui sunt) Status. — *φρονȣ̃σι, sentiunt)* Sensus, e statu fluens.

v. 6. *φρόνημα, sensus)* Gall. *sentiment.* Resp. *sentiunt.* v. 5. — — *θάνατος* — *ζωὴ, mors* — *vita)* in hac jam vita cum continuatione in altera. Conf. c. 6, 23. — *ζωὴ καὶ εἰρήνη, vita et pax)* Addito verbo, *pax*, praeparat sibi transitionem ad v. seq. ubi describitur *inimicitia.*

*) v. 8. *δὲ) ἐπιτατικόν.* — *ἀρέσαι) ἀρέσκω* h. l. ut saepe, significat, non solum, *placeo*, sed *placere studeo.* 1 Cor. 10, 33. Gal. 1, 10. affine, *subjici*, v. praec.

v. 9. *πνεῦμα θεȣ̃, πνεῦμα χριςȣ̃, spiritus Dei, spiritum Christi)* Testimonium illustre de S. Trinitate, ejusque oeconomia in corde fidelium. conf. cap. 5, 8. 5. 14, 17. 18. 15, 16. 30. Marc. 12, 36. Joh. 15, 26. Gal. 4, 6. Eph. 1, 17. 2, 18. 22. 1 Petr. 1, 2. Act. 2, 33. Hebr. 2, 3. 4. 1 Cor. 6, 11. 13. ss. 2 Cor. 3, 3. s. Ad *Dei* ref. v. 11. et antea ad *Christi* ref. v. 10. Nam Gnorismata hoc ordine procedunt: Qui Spiritum habet, Christum habet: qui Christum habet, Deum habet. Conf. de tali ordine, 1 Cor. 12, 4. s. Eph. 4, 4. s. — *ἐν ὑμῖν, in vobis) In*, particula valde observanda hoc capite, v. 1—4. 8—11. 15. de statu carnali et spirituali. Nos in Deo; Deus in nobis. — *ȣ̃τος) hic* demum non est Christi: adeoque haec tota oratio ad eum non pertinet. — *αὐτȣ̃, illius)* Christi. Christianus est, qui Christi est.

v. 10. *εἰ δὲ χριςὸς, si vero Christus)* Ubi Spiritus Christi est, ibi Christus est. conf. v. praec. — *σῶμα) corpus*, peccaminosum. nam hic spiritui, non animae, opponitur. — *νεκρὸν)* Concretum. *mortuum* dicit, pro, *moriturum*, magna vi: morti adjudicatum deditumque. Sic censent, in quibus succedit separatio animae et spiritus, vel naturae et gratiae. — *δὲ, vero)* Oppositio immediata, quae Purgatorium excludit, neque *corpori*, neque *spiritui* accommodatum, neque cum reliqua epistolae hujus plenissimae oeconomia conveniens. v. 30. 34. 38. c. 6, 22. s. — *ζωὴ, vita)* Abstractum. — *διὰ, propter)* Justitia parit vitam, ut peccatum mortem; non vita justitiam. contra Pontificios. — *δικαιοσύνην, justitiam) Justus* — *vivet.*

v. 11. *ἰησȣ̃ν, Jesum)* Mox, in apodosi, *Christum.* Appellatio *Jesu* spectat ad ipsum; *Christi*, refertur ad nos. Illa appellatio, tanquam nominis proprii, pertinet ad personam; haec, tanquam appellativi, ad officium. — *ζωοποιήσει, vivificabit)* Conf. *vita.* v. 6. Haec vita nescit condemnationem. v. 1. — *διὰ) propter.* 2 Cor. 1, 22. Unus idemque est Spiritus, qui Christi est, et qui est in fidelibus. ergo ut Christus vivit, sic fideles vivent. Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l.

v. 12. *ἐσμὲν) sumus*, nos ipsos agnoscimus et ducimus. Didascalia vergens ad hortationem, (sic *sumus* ponitur etiam Gal. 4, 31.) et praesupponens homines spontaneos. *Debiti* sensum *lubentia* temperat. [*Qualis vero* carnalium *conditio est? Hi nimirum* debitores *sunt, et debitores se confitentur, quoties fieri posse negant, ut vivant spiritualiter.* V. g.] — *οὐ τῇ σαρκὶ, non carni)* Subaudi,

---

*) v. 7. *ȣ̓δὲ — δύναται, neque — potest]* Inde impossibilitatis praetextus, quo illi purgare se student, qui hoc ipso loco redarguuntur ut carnales. *V. g.*

sed spiritui. Sed hoc eleganter subaudiendum relinquitur. — *κατὰ σάρκα, secundum carnem)* quae nos in servitutem revocare conatur.

v. 13. *) *τοῦ σώματος)* Alii, *τῆς σαρκός.* Prius defendit cel. *Baumgartenius:* ego in medio relinquo. — *ζήσεσθε, vivetis)* Non dicit, *μέλλετε ζῆν, nacturi estis vitam;* sed, *ζήσεσθε, manebitis in vita.* In poenitentia eorum, in quibus caro dominata erat, et in tentatione eorum, in quibus spiritus regnat. caro et spiritus quasi in aequilibrium veniunt; gratia illos, peccato hos praeveniente: utramcunque in partem homo se vertit, ab ea denominationem accipit. Ab hoc loco Paulus plane missum facit carnalem statum, et pertexta ea parte, quam cap. 6, 1. inceperat, purum statum vitalem fidelium describit.

v. 14. *ἄγονται)* Medium: *ducuntur,* libenter. [*Haec antecedentium* Summa *est: consequentium, υἱοὶ θεῦ εἰσιν.* V. g.] — *εἰσὶν υἱοὶ θεοῦ)* Alii, *υἱοὶ θεοῦ εἰσιν·* vel *υἱοί εἰσι θεοῦ.* Tres lectiones: quarum primam tuetur *Baumgartenius;* ego alteram, tertia fultam, quatenus *υἱοὶ,* ob emphasin, praeponitur. Et emphasis me impulit ad hanc varietatem attingendam. — *υἱοὶ, filii)* Filiis datur Spiritus. Gal. 4, 6. Ab hoc loco ingreditur Paulus ad ea tractanda, quae deinde verbo *glorificavit* complectitur. v. 30. Non autem meram describit gloriam, sed ut gustus ejus adhuc cruce diluitur. Est ergo summa: per passiones ad gloriam. intexitur sustentatio in passionibus. Hinc totus sermonis nexus patebit.

v. 15. *γὰρ, enim)* Respicit *filii,* v. praeced. — *πνεῦμα δυλείας, spiritum servitutis)* Spiritus sanctus ne in veteri quidem testamento fuit Spiritus servitutis; sed apud fideles, in quibus habitabat, ita suam vim explicavit, ut tamen subesset sensus et affectus, qui quiddam ex servitute traheret, apud *parvulos.* Gal. 4, 1. — *πάλιν) iterum,* ut antea. Habuerant Romani in gentilismo timorem vanum; sed non spiritum timoris, ut habuerant ii, in quorum locum venerant gentes. Ecclesia omnium temporum est quasi una quaedam persona moralis. sic, *iterum,* Gal. 4, 9. 5, 1. — *εἰς φόβον, in timorem)* Vid. Hebr. 2, 15. not. — *υἱοθεσίας, adoptionis)* Vid. Gal. 4, 1. s. — *κράζομεν, clamamus)* singuli et universi. *Clamor*, sermo vehemens, cum desiderio, fiducia, jure, constantia. Et ipse Spiritus *clamat: Abba pater.* Gal. 4, 6. not. [*Id si, dum vivis, nondum expertus es, luge, et experiri stude: sin expertus fueris, cum gaudio fac in eo verseris.* V. g.]

v. 16. *τῷ)* Spiritus noster *testatur:* Spiritus Dei ipse *una testatur* cum spiritu nostro. [*Spiritus* noster *humanus est,* 1 Cor. 2, 11. *adeoque testimonium ejus in se non est infallibile. Mal.* 2, 16. V. g.] Beati, qui testimonium distincte sentiunt. *αὐτὸ τὸ* refertur ad v. 14.

v. 17. *συγκληρονόμοι, coheredes)* ut sciamus, plane magnam esse hereditatem, quam Deus dat nobis: nam Filio suo utique magnam dedit. — *εἴπερ, siquidem)* Haec clausula est propositio nova, respectu eorum, quae sequuntur. — *συμπάσχομεν, una patimur)* Huc ref. *passiones* v. seq. et sic, *una glorificemur,* et *gloriam.*

v. 18. *γὰρ, enim)* Aetiologia, cur modo mentionem fecerit passionis et glorificationis. — *τῦ νῦν καιρῦ, praesentis temporis)* Crux

*) *γὰρ, enim*] Caro pessime retribuit: cui quis velit quidquam debere? *V. g.*

major in N. T. quam olim fuit, sed est brevis. *Καιρὸς, tempus* breve. *praesens* et *futurum* inter se opponuntur. — *πρὸς, ad)* id est, si comparemus invicem. — *εἰς ἡμᾶς) in nos.* conf. 2 Cor. 5, 2.

v. 18. 19. *ἀποκαλυφθῆναι — ἀποκάλυψιν) Revelatur* gloria: et tum *revelantur* etiam filii Dei.

v. 19. *ἀποκαραδοκία)* Hoc notat spem rei appropinquantis, et nixum animi cupide in eam inhiantis. *Exspectatio creaturae*, i. e. creatura exspectans. Luth. in Post. eccl. h. l. *das endliche Harren.* — *τῆς κτίσεως, creaturae) Creatura* h. l. non denotat angelos, a *vanitate* immunes; nec homines duntaxat quoscunque, quanquam ne vanissimi quidem homines excluduntur, qui etsi in strepitu vitae vanitatem pro libertate habent, et gemitum partim obruunt, partim dissimulant: tamen per tempora sobria, quieta, insomnia, calamitosa, suspiriorum vim, aure divina colligente, emittunt: neque excluduntur gentiles probi: fideles autem diserte opponuntur *creaturae.* Quod superest, denotat creaturarum universitatem, visibilium, (uti *κτίσμα Macario* passim notat *creaturam* visibilem. Homil. VI. §. 5. etc.) et pro suo quodque genus captu. [v. 39. c. 1, 25.] Sicut se habet creatura cuncta ad filios Dei, sic se habent praedicata illius ad praedicata horum h. l. Mali nec desiderant libertatem, nec assequentur. Ad creaturam ex peccato redundarunt incommoda: ad creaturam ex gloria filiorum Dei redundabit recreatio. — *υἱῶν) τέκνων.* v. 21. — *ἀπεκδέχεται) Ἀπὸ* in composito hoc denotat exspectationem rei *speratae* ex promissione. Idem verbum, v. 23. Et sic modo, *ἀποκαραδοκία.*

v. 20. *ματαιότητι, vanitati)* unde primus, quem Scriptura laudat, fidelium הבל dictus. Et *vanitati* et *corruptioni* opponitur *gloria*, et maxima *vanitas* est idololatria. c. 1, 21. 23. *Vanitas,* abusus et consumtio. ipsi spiritus maligni dominantur in creaturam. — *ὑπετάγη, subjecta est)* Passivum, media significatione, prosopopoeiae tamen quiddam habente. — *οὐχ ἑκοῦσα, non volens)* Nam initio aliter fuit. inde mavult *subjici Christo.* Hebr. 2, 7. s. — *διὰ τὸν ὑποτάξαντα, propter eum, qui subjecit)* id est, propter Deum. Gen. 3, 17. 5, 29. Adamus eam obnoxiam vanitati fecit, non *subjecit.*

v. 21. *ἐπ' ἐλπίδι, super spe)* Constr. cum *subjecta est.* Sic, *super spe*, absolute positum, Act. 2, 26. Et conf. *spe*, v. 24. — *αὐτὴ ἡ κτίσις) ipsa,* videlicet *creatura.* — *ἐλευθερωθήσεται, liberabitur)* Liberatio non fit per plenam destructionem: alias quadrupedes, quum jugulantur, cum voluptate caderent. — *ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης, a servitute corruptionis in libertatem gloriae) Ἀπὸ, a* et *εἰς, in* sunt opposita. *A* notat terminum a quo; *in*, terminum ad quem. *Servitus* et *libertas* est *creaturae: corruptio* et *gloria* hominum, fidelium. *Vanitas* v. 20. est quiddam subtilius, quam *φθορὰ, corruptio.* Non solum *liberatio*, sed etiam *libertas* illa est meta, ad quam suo modo tendit creatura. — *εἰς τὴν ἐλευθερίαν, in libertatem) ut libere serviant gloriae filiorum.* Cluverus.

v. 22. *γὰρ, enim)* Supponit haec aetiologia, gemitum creaturae non esse irritum, sed audiri a Deo. — *πᾶσα) cuncta.* Consideratur, ut unum quoddam totum. conf. v. 28. 32. 39. — *συστενάζει, simul suspirat)* suspiriis junctis. Singulare exemplum habet *Dio Cassius* lib. 39., de *ejulatu* elephantorum, quos Pompejus, contra fidem

datam, ut homines interpretabantur, in ludos insumpsit: quo ipse populus ita commotus est, ut imperatori diras imprecaretur. — *ἄχρι, usque*) Innuit, finem fore ejus gemitus et dolorum.

v. 23. *ὀ μόνον δὲ, non solum vero*) Concludit a suspirio forti ad suspirium multo fortius. — *αὐτοὶ — καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ, ipsi — etiam nos ipsi*) Prius *ipsi* refertur per antitheton ad *creaturam*, v. 22. posterius, ad v. 26. de *spiritu:* et tamen unum idemque subjectum denotat; alias dixisset apostolus, *αὐτοὶ οἱ τὴν ἀπαρχὴν κτλ.* — *τὴν ἀπαρχὴν τῦ πνεύματος, primitias spiritus*) i. e. *Spiritum*, qui est *primitiae.* vid. 2 Cor. 1, 22. not. *Sumus primitiae quaedam creaturarum Dei*, Jac. 1, 18. habemusque *primitias spiritus.* atque idem Spiritus penetrat omnes *creaturas*, Ps. 139, 7.: quo ex loco gemitus creaturae declaratur. *Primitias* habere dicuntur filii Dei, quam diu sunt in via. *Primitias* et bonum primitias sequens qui habent, iidem sunt. — *ἔχοντες, habentes*) Hoc involvit causam, *quia habemus.* — *ἐν ἑαυτοῖς, in nobis ipsis*) Significat, fidelium gemitum longe differre a gemitu creaturae. — *στενάζομεν*) *Στενάζω* h. l. et v. 22. significat *cum gemitu desiderare.* coll. 2 Cor. 5, 4. — *τὴν*) Hic articulus ostendit, appositione, si eam resolvas, hanc contineri sententiam: *redemtio corporis nostri*, *est adoptio.* — *τὴν ἀπολύτρωσιν, liberationem*) Haec erit in die novissimo, quem sibi jam tum imminere proponebant. Affine *ἐλευθερία, libertas.* Luc. 20, 36. [*Non ea* libertas *innuitur*, *qua nos liberamur corpore*, *sed ea*, *qua corpus morte liberatur.* V. g.]

v. 24. *ἐλπίδι*) Dativus, non medii, sed modi. ita *salvati sumus*, ut supersit etiamnum, quod speremus, et salutem et gloriam. Limitat praesentem salutem, sed, dum limitat, hoc ipso eam praesupponit. — *τί καὶ*) *cur etiam* sperat ille id? cum visione, non est spe opus. Beati erunt certi de aeternitate suae beatitudinis; quia non egebunt spe: adeoque erunt confirmati.

v. 25. *εἰ δὲ, si vero*) Ex natura spei deducit fidelium exspectationem.

v. 26. *καὶ, etiam*) Non solum creatura omnis suspirat, sed Ipse Spiritus fert auxilium. coll. v. 23. not. 2. Fideles ex utroque latere tales habent, qui cum illis gemunt et communem cum illis causam faciunt: ex uno latere totam *creaturam*, ex altero multo magis *Spiritum.* Quatenus Spiritus gemit, respectus est ad *nos:* quatenus *etiam* auxilium fert, respectus est ad *creaturam.* — *συναντιλαμβάνεται*) *σὺν* in hoc composito, ut in *συμμαρτυρεῖ*, v. 16. — *ταῖς ἀσθενείαις*) *infirmitatibus*, quae sunt in nostra cognitione et in nostris votis. abstractum pro concreto: *infirmitatibus*, id est, orationibus, quae per se infirmae sunt. — *γὰρ, nam*) Explicat Paulus, quae sint *infirmitates.* — *τί — καθὸ, quid — sicut*) Conf. *quomodo aut quid.* Matth. 10, 19. — *ὑπερεντυγχάνει*) *ὑπὲρ, super:* uti v. 37. *ὑπερνικῶμεν·* et, *ὑπερεπερίσσευσεν*, c. 5, 20. Utrumque, *ὑπερεντυγχάνει*, hoc v., et *ἐντυγχάνει*, v. 27., praedicatum est de eodem Subjecto, scilicet Spiritu S. Sic fere fieri solet, ut primo verbum compositum in sua emphasi justa ponatur, deinde vero, loco ejus, simplex tantummodo repetatur. Sic Rom. 15, 4. *προεγράφη* prius: subsequitur genuinum alterum *ἐγράφη.* — *ςεναγμοῖς, suspiriis*) Omne suspirium proficiscitur (thema, *ςενὸς*) ex angustiis. itaque materia suspiriorum est ex

nobis: sed formam inducit Spiritus sanctus, unde suspiria, vel ex tristitia, vel ex gaudio, fidelibus sunt ineffabilia.

v. 27. δὲ) Ref. ad *α* privativum in ἀλαλήτοις. — τὰς καρδίας, *corda*) In cordibus habitat Spiritus, et *intercedit.* Christus, in coelo. Qui *scrutatur corda*, est Pater, cui id in Scriptura potissimum tribuitur. — τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος, *sensum spiritus*) Conf. φρόνημα v. 6. *Sensum*, nominativus: a plurali, *sensa*, *sensorum.* — τοῦ πνεύματος, *Spiritus*) sancti. v. praec. — κατὰ) *ad.* κατὰ θεὸν, non κατὰ ἄνθρωπον. (conf. 1 Joh. 3, 20.) ut Deo dignum, eique acceptum et manifestum est. Spiritus sanctus intelligit stilum curiae coelestis, Patri acceptum. Emphasin habet hoc, commate ineunte. — ὑπὲρ ἁγίων, *pro sanctis*) Non additur articulus. *sancti* sunt, et *Deo* propinqui, et auxilio digni, pro quibus *intercedit.*

v. 28. οἴδαμεν δὲ, *novimus autem*) Antitheton: *non novimus.* v. 26. — τοῖς ἀγαπῶσι, *amantibus*) Hic describitur subjectum a fructu eorum, quae hactenus dicta sunt, amore erga Deum; qui *amor* etiam facit, ut fideles *omnia*, quae Deus immittit, dextre in bonam partem accipiant, et omnia constanter pervincant. [Jac. 1, 12. *Exemplo est Paulus*, 2 Cor. 1, 3—11. V. g.] Mox in *vocatis* denotatur causa, cur huic subjecto tam lautum praedicatum tribuatur. — πάντα συνεργεῖ) *omnia cooperantur*, per suspiria et aliis modis. Sic 1 Macc. 12, 1.: ὁ καιρὸς αὐτῷ συνεργεῖ. — εἰς ἀγαθὸν, *in bonum*) ad glorificationem usque. v. 30. fin. — τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσιν, *iis qui secundum propositum vocati sunt*) Nova propositio respectu eorum, quae sequuntur. Anakephalaeosin totius beneficii, in justificatione et glorificatione siti, versu 30. dare instituens, regreditur nunc primum ad summas ejus radices, ex his ipsis fructibus dulcissimis demum noscendas, simulque praeludit capiti nono. πρόθεσις *propositum* est, quod Deus constituit de salute suorum. κλητοῖς, *vocatis*, nomen est, non participium: quia accedit οὖσιν, qui *sunt* vocati. τὸ *propositum* explicatur v. 29. τὸ *vocati*, v. 30.

v. 29. προέγνω) *praenovit.* Hafenrefferus vertit: *antea agnovit.* πρόθεσις *propositum* complectitur πρόγνωσιν *praecognitionem* et προορισμὸν *praedestinationem.* nam et illi et his annectitur *vocatio.* v. 28—30. Eph. 1, 9.: ubi tamen θέλημα, *voluntas* latius patet, quam *praedestinatio.* Et *praecognitionem* certo comitatur *praedestinatio.* nam *praecognitio* tollit *rejectionem:* c. 11, 2. *rejectio* autem et *praedestinatio* sunt opposita. — προώρισε, συμμόρφους, *praedestinavit*, *conformes*) Declarat, qui sint, quos *praenovit*, nempe ii, qui sunt *conformes* etc. Hic est *character* praecognitorum et glorificandorum. 2 Tim. 2, 19. Phil. 3, 10. 21. — τῆς εἰκόνος, *imaginis*) Constr. cum συμμόρφους, quanquam σύμμορφον Phil. l. c. dativum regit. Hic cum genitivo magis habet vim substantivi. Similitudo est ipsa *adoptio filiorum*, non crux aut gloria. nam haec sequitur demum *justificationem*, de qua v. 30.: qui autem *filii* Dei sunt, *fratres* Christi sunt. *Conformitatem* cum Filio Dei (Gal. 4, 19.) subsequitur *conformitas* cum ejus cruce aut gloria. Sic Eph. 1, 5., *praedestinans nos in adoptionem filiorum.* — εἰς τὸ) Causa, cur cum *praecognitione* conjuncta sit *praedestinatio.* nempe Christus debet habere multos fratres: haec multitudo autem excideret, aut certe minueretur, si *praecognitio* esset sine *praedestinatione.* *Praedestinatio* vincit omnia impedimenta salutis fidelium, et adversa con-

vertit in secunda. — *εἶναι) ut sit* et conspiciatur. — *πρωτότοκον, primogenitus)* Ipsa resurrectio gloriosa Christi et fidelium est quaedam generatio. Matth. 19, 28.

v. 30. *τούτους καὶ ἐδικαίωσεν, hos etiam justificavit)* Non absolute parem eorum, qui vocantur, justificantur, glorificantur, numerum Paulus statuit: non negat, posse fidelem inter vocationem specialem et glorificationem deficere, c. 11, 22.; nec negat, eos etiam vocari, qui non justificentur: sed docet, Deum, quantum in ipso est, a gradu ad gradum perducere suos. — *ἐδόξασε, glorificavit)* v. 17—24. Loquitur in praeterito, tanquam a meta respiciens ad stadium fidei, et ex aeterna gloria in ipsam quasi retro aeternitatem, in qua Deus glorificationem decrevit. [Cf. Ps. 16, 3.]

v. 31. *πρὸς ταῦτα) ad haec*, quae cap. 3. 5. 8. dicta sunt. q. d. ultra non possumus ire, cogitare, optare. Et si quis ipsius infidelitatis nomine velit aliquid *πρὸς ταῦτα* (conf. Luc. 14, 6.) *contra haec* proferre, nil possit. [*Coeli portam hoc loco patere, jure dixeris.* v. 31—39. V. g.] — *εἰ) si.* Conditionalis pro causali, firmiorem facit consequentiam. Plerique statuunt tres periochas hoc loco, quarum quaelibet per interrogationem incipiat in *τίς quis,* cum anaphora, et responsionem habeat subsequentem, quae anthypophora vocatur. Atqui aliam spectavit analysin apostolus. Sunt ab hoc versu quatuor periochae: una, generalis; tres, speciales. quaelibet habet primum gloriationem, de Gratia; mox, interrogationem congruam, adversa omnia provocantem, cui *τὸ persuasus sum* respondet. Prima, generalis, est haec: *si Deus pro nobis*, *QUIS contra nos?* specialis prima haec, de praeterito: *qui ne suo quidem filio pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: QUOMODO non etiam cum illo omnia nobis condonabit? QUIS accusabit electos Dei?* (ubi in interrogatione consectarium est ex gloriatione de *praeterito:* natura enim rei non ferebat periocham nonnisi per *praeterita* expressam. Utique duplex etiam *futurum* est in *condonabit*, *accusabit;* sed id tamen manifestum habet ad *praeterita* respectum. Peccata commissa Deus omnia condonabit. Ob ea commissa nemo jam electos Dei accusare potest. Atque *τὸ quomodo, quis* compinguntur hoc modo in unam eandemque periocham, sed duplex item est respectus. 1) *suo Filio Deus non pepercit.* Ergo *etiam cum illo omnia nobis condonabit.* 2) *pro nobis omnibus tradidit illum.* Ergo *nemo accusabit electos Dei.)* secunda, de praesenti: *Deus justificans: QUIS condemnans?* conf. omnino Jes. 50, 8. 9. tertia, de futuro: *Christus etc. QUIS nos separabit.* etc. futurum enim est in *separabit.* coll. v. 38. fin. Praeteritum et Praesens, fundamentum Futuri. Et saepe ex morte Christi amor infertur. c. 5, 5. seqq. Gal. 2, 20. Ap. 1, 5. Frequens etiam est talis apodosis interrogans, et maxime convenit sermoni animoso. Act. 8, 33. Num. 24, 9. Job. 9, 12. 34, 29. Ps. 27, 1. Es. 14, 27. 43, 13. Thren. 2, 13. fin. Amos 3, 8.

v. 32. *ὅςγε, qui)* Prima haec periocha specialis quatuor habet sententias: primam respicit tertia, secundam quarta. Filio non pepercit: ergo nil non condonabit. Filium tradidit pro nobis: ergo nemo accusabit nos propter peccata. c. 4, 25. *traditus est.* Neque *τὸ quis accusabit* tam arcte cohaeret cum eo, quod sequitur, quam cum eo, quod antecedit. nam Christi traditio pro nobis, omnem *accusationem* prohibet: *accusationem* non prohibet, sed vincit *justificatio.*

γέ suavitatem habet plenam exultationis, uti *καὶ, etiam*, v. 34. iteratum. *ὅς, qui*, habet apodosin, *is*, implicitam verbis subsequentibus. — *οὐκ ἐφείσατο, non pepercit)* LXX, *οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου κτλ.* Gen. 22, 16. de Abraham et Isaac: eumque locum Paulus videtur in mente habuisse. Deus paterno suo amori quasi vim adhibuit. — *ἡμῶν πάντων, nobis omnibus)* Alias fere dicitur, *omnes nos, omnium nostrûm*, sed hic *nobis* priore loco positum, majore vi et accentu. Sensus gratiae in *nos* prior est sensu gratiae *universalis.* Multa exstant applicationis exempla sine mentione universalitatis. v. gr. 1 Tim. 1, 15. s. universalitas autem deinceps ad ulteriora officia acuenda laudatur. ibid. c. 2, 1. s. — *παρέδωκεν)* Sic LXX, Es. 53, 6. — *καὶ σὺν αὐτῷ, etiam cum ipso) Καὶ etiam* addit epitasin argumento a majori ad minus. Plus fuit, *Filio non parcere:* nunc, *cum Filio*, id est, quum Filium Dei nobis impensum habemus, utique omnia condonabit. — *πάντα) omnia*, salutaria. — *χαρίσεται, condonabit)* Antitheton: *non pepercit.* Quae ex redemtione consequuntur, ipsa quoque *gratuita* sunt.

v. 33. *ἐκλεκτῶν θεοῦ, electos Dei)* v. 29. — *δικαιῶν, justificans)* Opposita: *justificare* et *condemnare.* v. 3. not. Es. 50, 8. s. quem locum antea citavimus, similiter praecedit subinde hypothesis, et sequitur Subjectio, interrogative concepta: ex gr.

A Propinquus est, qui justificat me:

B 1. *quis litigabit mecum? stabimus una.*

Hoc videtur tantisper ex sensu V. T. dictum esse, quod *propinquus* sit, cum e contrario apud Rom. dicatur, *Deus justificans*, sine restrictione.

B 2. *quis dominus judicii mei? appropinquet ad me.*

C En Dominus Deus auxiliabitur mihi:

D quis est *ille* qui *condemnabit me?*

Hic videtur apostolus *A* assumsisse, et e contrario *B* omisisse, itemque *C* omisisse, et e contrario *D* allegasse.

v. 34. *ὁ ἀποθανών, μᾶλλον δὲ —, ὅς καὶ —, ὅς καὶ, mortuus, magis vero —, qui etiam —, qui etiam)* His quatuor momentis respondet series enumerationis contrariorum, v. 35. 38. s. In v. 35. sunt leviora et minora, quae omnia possunt referri ad *mortem* v. 38. quia sunt dispositiones praeviae ad *mortem.* Graviora sunt v. 38. s. Id statim uberius evolvetur. — *μᾶλλον, magis)* c. 5, 10. Fides nostra niti debet morte Christi, sed *magis* etiam eo debet proficere, ut nitatur Ejus resurrectione, regno, adventu. — *ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ, est in dextra Dei)* potest servare; ipse et Pater. Non praemittitur mentio ascensionis, nec sequitur mentio adventus gloriosi. nam illa est actus sessionis ad dextram: haec, plane tollit omnia, separationem ab amore Dei intentantia, et glorificationem affert, de qua v. 30. — *ἐντυγχάνει, intervenit)* vult servare; ipse et Pater.

v. 35. *τίς ἡμᾶς χωρίσει, quis nos separabit)* Perpetua in posterum conjunctio cum *amore* Christi et Dei deducitur ex Christi *morte, resuscitatione, sessione ad dextram Dei et interventione.* conf. c. 5, 5. s. 9. s. Hebr. 7, 25. *Quis* autem mox per enumerationem declaratur, sine subsequente aetiologia; ex quo iterum patet, aetiologiam ante *quis nos* esse quaerendam, v. 34. et *quis* ait, non *quid*, quanquam subjicit, *afflictio etc.* quia sub his adversis latent hostes. — *τῆς ἀγάπης, amore)* erga nos. v. 37. 39. Fundamentum, cur ab

amore separari non possimus, est amor: fundamentum hujus fiduciae, amor perspectus. — *τȣ̃ χϱιςȣ̃, Christi)* Cum amore Christi unus est amor Dei. v. 39. — *γυμνότης) penuria vestium*, summa egestatis. 1 Cor. 4, 11. 2 Cor. 11, 27. Sermo fere incedit per paria, *fames ac nuditas* etc. — *κίνδυνος, periculum)* Hypocritae saepe periculis meris succumbunt. — *ἢ μάχαιϱα, aut gladius)* instrumentum *mactationis.* Suae mortis genus Paulus nominat. conf. c. 16, 4. Phil. 2, 17. not. Multi martyres, quos alia tormenta conficere non potuere, gladio *consummati sunt*, *ἐτελειώϑησαν.*

v. 36. *καϑὼς, sicut)* Declarat, cur versu praec. tam multa adversa enumeret. — *ὅτι — σφαγῆς)* Sic LXX, Ps. 44, 23. Sic et ecclesia V. T. et multo magis ecclesia N. T. dicere potuit et potest. — *ἕνεκα σȣ̃, tui causa)* Sic pati bonum est: aliis de causis irriti sunt dolores, quibus scatet mundus. — *ϑανατȣ́μεϑα, morte afficimur)* Prima classis beatorum fere completur per eos, qui violenta morte obierant. Matth. 23, 34. s. Hebr. 11, 37. Ap. 6, 11. 20, 4. — *ὅλην τὴν ἡμέϱαν)* Sic LXX passim. כל היום adagium. *totum diem*, *omni die.* Matth. 20, 6. Ps. cit. v. 16. 9. — *ἐλογίσϑημεν, reputati sumus)* ab hostibus, a nobis.

v. 37. *ὑπεϱνικῶμεν, exsuperamus)* vim habemus non modo parem et sufficientem, sed longe superantem ad vincenda praecedentia. ne sequentia quidem oberunt. quia Christus, quia Deus major est omnibus. Hac periocha designatur illa summa quasi linea, quam Christianus ante beatam analysin assequi potest. — *διὰ τȣ̃ ἀγαπήσαντος)* Aoristus: *per eum, qui amore suo* nos in Christo *complexus est*, et ob id ipsum per adversa nos probat.

v. 38. *πέπεισμαι, persuasus sum)* victa omni dubitatione. — *γὰϱ)* Minora non obsunt. *nam* majora non oberunt. — *οὔτε ϑάνατος κτλ. neque mors etc.*] Hoc infertur ex v. 34. ordine admirando:

neque mors nocebit nobis,	nam *Christus mortuus est:*
neque vita: (conf. c. 14, 9.)	*resurrexit:*
neque angeli neque principatus, neque praesentia neque futura: conf. Eph. 1, 20. s.	*est in dextra Dei:*
neque virtus, neque altitudo neque profundum, neque alia ulla creatura.	*intervenit.*

Atque hinc illustratur series verborum. Incedit enim sermo per paria: *neque mors, neque vita: neque praesentia, neque futura:* reliqua duo paria per *χιασμὸν* subjiciuntur: *neque virtus, neque altitudo, neque profundum, neque alia creatura ulla;* sic tamen, ut etiam quaelibet *virtus et altitudo*, ut *profundum et quaevis creatura* conjungantur. Similis *χιασμὸς*, Matth. 12, 22.: *ita ut caecus et mutus et loqueretur et videret.* Quodsi cuipiam receptior enumerationis ordo magis placet, sic legat:

neque mors, neque vita:
neque angeli, neque principatus, neque virtutes:
neque praesentia, neque futura:
neque altitudo, neque profundum, neque alia creatura ulla:

ut sint quatuor specierum paria; et secundum quartumque par, genus primo ultimove loco adjectum habeat. Sed superiorem illam enumerationis seriem defendit major testium antiquitas. [Vid. App. crit. Ed. II. p. 329. sq.] Receptum verborum ordinem egomet faciliorem

agnosco: ac liberum manet lectori judicium. Certe respectus hujus enumerationis ad versum 34, paulo ante demonstratus, ita evidens est et salutari doctrina refertus, ut pro *arbitrario* interpretamento haberi recuset. Nunc eadem incisa singulatim videbimus. — *θανάτος, mors*) *Mors*, maxime terribilis habetur: et primo hic loco ponitur, collato versu 34. ejusque serie, et versu 36. Innuitur ergo mors etiam quae ab hominibus infligitur: vivi comburium, strangulatio, bestiae etc. *) — *ζωὴ, vita*) et in ea *θλίψις, afflictio* etc. v. 35. item vitae diuturnitas, tranquillitas, omnesque *homines* viventes. Horum nil oberit. conf. 1 Cor. 3, 22. — *ἄγγελοι, angeli*) *Angelorum* mentio fit, per gradationem, post implicitam hominum mentionem. conf. 1 Cor. 15, 24. not. Hoc loco et de bonis angelis (conditionate, uti Gal. 1, 8.) et de malis (categorice) accipi potest. (nam hos quoque *angelos* absolute dici, non modo *angelos diaboli*, Matth. 25, 41. reperias.) 1 Cor. 4, 9. 6, 3. 11, 10. 1 Tim. 3, 16. 1 Petr. 3, 22. 2 Petr. 2, 4. Jud. v. 6. Ap. 9, 11. etc. Ps. 78, 49. — *ἀρχαὶ, principatus*) Hi continentur etiam angelorum appellatione, ut ceteri ordines, Ebr. 1, 4. 14. sed speciatim *angeli* videntur appellari, qui saepius reliquis mittuntur. *Principatus* sic dicuntur, atque etiam *throni*, Col. 1, 16. non tamen *regna*. namque *regnum* est Filii Dei. 1 Cor. 15, 25. 24. — *οὔτε ἐνεστῶτα οὔτε μέλλοντα, neque praesentia neque futura*) *Praeterita* non memorantur, ne peccata quidem: nam praeterierunt. *Praesentia* sunt, quae nobis, quam diu peregrinamur, vel mundo toti, dum is finitur, accidunt. Sancti enim spectantur vel singulatim vel conjunctim. *Futura*, quae nobis vel post nostra in mundo, vel post totius mundi tempora occurrent, ut judicium novissimum, conflagratio mundi, supplicium aeternum; vel ea, quae cum jam sint, tamen nobis nominetenus in futuro seculo demum innotescent. Eph. 1, 21. — *οὔτε δύναμις, neque virtus*) *Δύναμις* saepe respondet Hebraico צבא et *copias* dicit.

v. 39. *οὔτε ὕψωμα οὔτε βάθος, neque altum neque profunditas*) *Praeterita* et *futura* spectant ad differentias temporum: *altum* et *profunditas*, ad differentias locorum. Quam multa, magna, varia, his vocabulis comprehendantur, non novimus, nec tamen timemus. *Altum*, grandi hic stilo, dicitur pro coelo: *profunditas*, pro abysso. coll. cap. 10, 6. 7. Eph. 4, 8. 9. 10. i. e. neque ardua et alta, neque praecipitia ac profunda, non dicam, sensuum, affectuum, famae, facultatum, Phil. 4, 12. nec dicam, murorum, montium, aquarum, sed coeli et abyssi ipsius, quorum vel secura cogitatio externare mentem humanam potest, nos terret. Porro Paulus Graece non dicit, *ὕψος, βάθος*, ut alibi alio sensu: neque *ὕψωμα, βάθυσμα* (uti Plutarchus, *ὑψώματα τῶν ἀστέρων*, et Theophrastus, *βαθύσματα τῆς λίμνης*) sed *ὕψωμα, βάθος*· derivativum et primitivum, variumque sonum quasi studio adhibens. *ὕψος*, nomen primitivum, absolute sonat *altitudinem*, *ὕψωμα* verbale quiddam, non tam altum, quam altatum sive elatum: *ὕψος*, Dei est, et coeli tertii; unde nil infestum nobis. *ὕψωμα* fortasse parechesin habet ad verbum *στερέωμα* LXX interpretibus frequens: et certe dicitur h. l. de regionibus

---

*) Statum *potius* mortuorum *hic innui*, *quam* caedem actualem, *in* Vers. germ. *ex eo suspicatur b.* Auctor, *quod jam* v. 35. *quodvis mortis genus contineatur sub* gladii *mentione.* E. B.

illis, quas scandere arduum est, et ubi potestates tenebrarum versantur, adversum nos se horribiliter *efferentes*. *βάθος, quaqua* descendit, nil nocet nobis. — *κτίσις, creatura*) quaecunque sunt, extra Deum, et qualiacunque sunt. Hostes visibiles ne nominare quidem dignatur. — *δυνήσεται, poterit)* etiamsi multa conentur. — *χωρίσαι, separare*) neque vi, v. 35. neque per viam juris, v. 33. s.

CAPUT IX.

v. 1. *Ἀλήθειαν, veritatem*) De nexu vid. not. ad c. 1, 16. Non additur hic articulus: (conf. 2 Cor. 7, 14. 11, 10.) quia non est sermo de veritate omni, sed de re quadam vera in specie, quo sensu etiam *ἀλήθειαι* in plurali dicuntur in Ps. 12, 2., LXX, 2 Macc. 7, 6. Haec asseveratio praecipue spectat versum 3., ubi *enim* ponitur, uti Matth. 1, 18. Itaque v. 2. *ὅτι* notat *quia*, et innuit voti causam. Versus 2. per se, sine tanta asseveratione, fidem inveniebat. — *λέγω, dico*) Deliberate loquitur apostolus. — *ἐν χριςῷ*) ב *ἐν* interdum facit ad juramentum. — *οὐ ψεύδομαι, non mentior*) Hoc aequipollet commati illi, *veritatem dico.* utrique additur sua confirmatio. Hoc caput passim in phrasibus et figuris ad Hebraismum accedit. — *συνειδήσεως, conscientia*) Criterium veri, in conscientia et *corde:* quam illuminat et confirmat testimonium internum Spiritus sancti.

v. 2. *λύπη, tristitia*) In spiritualibus tristitia et (cap. 8. fin.) laetitia in summo gradu possunt esse simul. Sentiebat Paulus, quantis bonis hactenus enumeratis se excluderent Judaei: simulque declarat, se ea, quae dicere habet, non dicere inimico erga suos persecutores animo. — *μοι* — *τῇ καρδίᾳ μου, mihi* — *cordi meo*) Haec aequipollent in utroque hemistichio.

v. 3. *ηὐχόμην, optabam*) Verbum imperfecti temporis, vim potentialem vel conditionalem, *si Christus annueret*, involvens. *dolor* erat *indesinens:* at hoc *votum* non videtur h. l. asseri indesinens, neque absolutum. Verba humana non sunt plane apta, quibus includantur motus animarum sanctarum: neque semper iidem sunt motus illi, neque in earum potestate est, tale semper votum ex sese elicere. Non capit hoc anima non valde provecta. De mensura amoris in Mose et Paulo non facile est existimare. Eum enim modulus ratiocinationum nostrarum non capit: sicut heroum bellicorum animos non capit parvulus. Apud ipsos illos duumviros intervalla illa, quae bono sensu ecstatica dici possint, subitum quiddam et extraordinarium fuere. Ne in ipsorum quidem potestate erat, tales actus ex sese quovis tempore elicere. *Dolor* et *tristitia* de periculo et aerumna populi: pudor pro eorum culpa: zelus pro eorum salute, pro tantae multitudinis incolumitate, pro Dei gloria per tanti populi conservationem magis promovenda: ita eos abstulit, ut sui obliviscerentur tantisper. Exod. 32, 32. paraphrasis mea haec fuerit: *Condona eis: si non condonas*, poenam in eos destinatam in me converte, i. e. ut Moses alibi loquitur, *me interfice.* Num. 11, 15. Itaque est liber vitae temporalis, praescindendo ab aeterna, pro ratione et oeconomia et stilo V. T. Conf. Ex. 33, 3. 5. De libro temporalis vitae agitur Ps. 139, 16. — *αὐτὸς ἐγώ, ipse ego*) Constr. cum *esse.* — *ἀνάθεμα εἶναι, anathema esse*) Satis erit contulisse locum Gal. 3, 13., ubi Christus dicitur *factus pro nobis maledictio.* Sensus est:

optabam Judaeorum miseriam in meum caput conferre, et illorum loco esse. Judaei, fidem repudiantes, erant anathema a Christo. conf. Gal. 1, 8. 9. 5, 4. Utrum privationem duntaxat omnis boni, et destructionem vel annihilationem sui, an etiam perpessionem omnis mali, eamque et in corpore et in anima, et sempiternam, optaret, aut in ipso voti illius paroxysmo intellectui suo obversantem habuerit, quis scit, an Paulus ipse interrogatus definiret? Certe illud *EGO* penitus apud illum in pausa erat: tantum alios, honoris divini causa, spectabat. conf. 2 Cor. 12, 15. Ex summa fide (cap. 8.) nunc summum ostendit amorem, ex amore divino accensum. Res non poterat fieri, quam optarat: sed votum erat pium et solidum, quamlibet cum tacita conditione, *si fieri posset.* Conf. Rom. 8, 38. *persuasus sum.* Ex. 32, 33. — *ἀπὸ τοῦ χριστοῦ, a Christo*) Sic *ἀπὸ*, *a*, 1 Cor. 1, 30. Vel, ut Christus, *maledictio* factus, *a Patre* derelictus fuit: sic Paulus, Christi plenus, *a Christo* destitutus esse Judaeorum vicem optabat, tanquam anathema. Non est sermo de excommunicatione ab aeterna societate ecclesiae. Differunt haec duo. nam *κατάρα,* קללה *maledictio*, majore vi, dicitur quiddam magis absolutum: חרם *anathema,* aliquid respectivum, Gal. 1, 8. 9. 1 Cor. 16, 22. illud gravius, hoc mitius: illud vim reconciliationis per Christi crucem exprimit, hoc in Paulum magis convenit. neque alterum pro altero aut h. l. aut ll. cc. substitui potest. — *τῶν*) De tota multitudine sermo est, non de individuis. — *ἀδελφῶν μου, fratribus meis*) Causa amoris tanti. — *συγγενῶν μου κατὰ σάρκα, cognatis meis secundum carnem*) Causa voti, cur votum, ceteris paribus, justum esset. et *cognatis* additum ostendit, *fratribus* h. l. non accipi, ut solet, de Christianis, sed de Judaeis. Christus factus est pro nobis *maledictum*, quia eramus ejus *cognati.*

v. 4. *οἵτινες, quippe qui)* Nunc explicat causam tristitiae et doloris: tantis bonis non frui Israëlem. Magnam adhibet euphemiam.— *ὧν ἡ υἱοθεσία — ἐπαγγελίαι, quorum* est *adoptio filiorum — promissiones*) Sex praerogativae per paria tria correlatorum enumerantur: ac primo pari spectatur *Deus Pater;* secundo, *Christus;* tertio, *Spiritus sanctus.* coll. Eph. 3, 6. not. — *ἡ υἱοθεσία καὶ ἡ δόξα, adoptio filiorum et gloria*) i. e. quod Israël est filius Dei primogenitus, et Deus gloriae est Deus eorum. Deut. 4, 7. 33. s. Ps. 106, 20. (47, 5.) sed vi correlatorum simul Deus est Pater Israëlis; et Israël est Dei populus. Locutio item concisa, Ap. 21, 7. conf. c. 8, 18. s. Sunt qui *δόξαν gloriam* accipiant de arca foederis: sed Paulus nil corporeum hic commemorat. Ipse Deus dicitur *Gloria* populi Israël, ea metonymia, qua *Timor* pro Deo dicitur. Gen. 31, 42. 54. — *καὶ αἱ διαθῆκαι καὶ ἡ νομοθεσία, et testamenta et legislatio*) conf. Hebr. 8, 6. Causa, cur *testamenta* ante *legislationem* ponantur, patet ex Gal. 3, 17. Plurale est, *διαθῆκαι*· quia *testamentum* sive foedus et saepe repetitum, Lev. 26, 42. 45. Eph. 2, 12., et varie; Hebr. 1, 1. et quia erant duae dispositiones Gal. 4, 24., altera promittens, altera promissa. — *καὶ ἡ λατρεία καὶ αἱ ἐπαγγελίαι, et cultus et promissiones*) Act. 26, 6. 7. Eph. 1, 13. Hebr. 8, 5. 6. Correspondent hic per chiasmum *legislatio* et *cultus*, *testamenta* et *promissiones.* Ex *testamentis* fluunt *promissiones:* et per *legislationem* institutus est *cultus.* [*Cultui dignitatem suam conciliarunt promissiones. Promissus autem fuit Spiritus sanctus. Gal.* 3, 14. V. g.]

v. 5. *ὧν οἱ πατέρες κτλ.*) *Commentationem* ad h. l. et scripsit ven. *Baumgartenius*, et Explicationi hujus Epistolae adjecit. Quae in ea ad me pertinent, explanavi *im Zeugniss.* p. 157. seqq. (ed. 1748.) [c. 11, 28.] — *καὶ ἐξ ὧν, et ex quibus*) i. e. ex Israëlitis, Act. 3, 22. Ad sex praerogativas Israëlitarum modo memoratas accedit nunc septima et octava, de patribus deque ipso Messia. Nobilis est ac sanctus populus *Israël.* — *ὁ ὢν* i. e. *ὅς ἐςι.* sed participium sonat augustius. Doxologiam hoc loco non esse, non inepte probat Artemonius a luctu Pauli: Part. I. cap. 42. sed idem cum sociis contendit, Paulum scripsisse, *ὧν ὁ ἐπὶ πάντων, θεὸς κτλ.* ut notetur haec praerogativa Israëlitarum, quod Dominus sit Deus eorum: et illud, *ὁ ἐπὶ πάντων,* interpretatur ita, hanc praerogativam esse omnium Israelis dignitatum maximam. Sed talis interpretatio *τοῦ ὁ ἐπὶ πάντων,* coll. Eph. 4, 6., (ut hanc primo amoveamus,) sententiam habet non nisi ex patrocinio hypotheseos oriundam, et tali potius formula, *τὸ δὴ πάντων μεῖζον,* exprimi postulantem. Conjectura ipsa, *ὧν ὁ,* apertam textui vim infert. Nam I. ea *τὸ κατὰ σάρκα* discludit a membro opposito, ubique commemorari solito, *κατὰ πνεῦμα.* II. Eadem membrum enumerationis ultimum, cui *καὶ, et,* convenienter datur, *καὶ ἐξ ὧν κτλ.* in duo dividit, et horum alterum duro asyndeto afficit.

Objicit Artemonius: I. Christus nullibi in Scripturis sacris Deus expresse vocatur. Resp. Nullibi? scilicet quia omnia illa loca Artemonius vel alia lectione vel alia interpretatione avertere conatur. Ipse plura unius rei testimonia postulari debere negat pag. 225. De cetero vid. not. ad Joh. 1, 1. Obj. II. Si Paulus scripsit *ὁ ὢν,* praecipuam praetermisit Israëlitarum praerogativam, quod Deus ille Opt. Max. illorum fuerit Deus. Resp. In eo ipso constiterat *filiatio et gloria:* ergo non praetermisit. neque unquam illud, *Dominus est Deus Israëlis*, exprimitur his verbis: *Tuus*, *o Israël*, *est Deus benedictus in secula.* Instat: Etiam in *foederibus* continetur Christus, et tamen mox *Christi* expressam Paulus mentionem facit: quanto magis ipsius Dei Patris? Resp. Ratio dispar est. Omnes praerogativas Israëlis Paulus (patribus obiter cum Christo conjunctis,) ordine temporis commemorat. Itaque Christum commemorat ut exhibitum: at de Deo id non opus erat ita commemorari. Porro Christus singulariter propinquus erat Israëlitis: Deus autem erat etiam gentium Deus. c. 3, 29. Neque tamen Deum, sed Christum apertius repudiabant Judaei. Quid? in ipso nominis *Israël,* adeoque *Israëlitarum* etymo, quod apostolus spectat, v. 4. 6., nomen *El, Deus,* invenitur. Obj. III. Patrum stilus dissentit: imo Pseudoignatius eos, qui dicerent Jesum ipsum esse super omnia Deum, Satanae ministris annumerat. Resp. Hac phrasi Sabellianos descripsit incautius: sub quos mox Artemonitas in eadem classe ponit. Ceteroqui patres Paulinam de Christo phrasin saepe de Patre adhibentes eo ipso vim phraseos comprobant: et tamen patribus praestat apostolus. Pluribus Artemonium refellit Wolfius in Vol. II. Curar. ad N. T. p. 802. seqq. — *ἐπὶ πάντων, super omnes)* Pater utique excipitur. 1 Cor. 15, 27. *Christus est ex patribus*, *secundum carnem: idemque erat*, *est*, *et erit super omnes*, quippe *Deus benedictus in secula*, *Amen!* Encomium idem Patris et Filii, coll. 2 Cor. 11, 31. *Super omnes*, in antitheto ad *ex quibus,* ostendit et *προύπαρξιν* Christi ante patres, oppositam descensui ejus ex patribus secundum carnem: et maje-

statem infinitam, dominiumque gratiae plenum in Judaeos et gentes. conf. de phrasi, Eph. 4, 6. de re, Joh. 8, 58. Matth. 22, 45. Perversi sunt, qui aut hic punctum (nam comma pie poni potest,) figunt; sic enim dicendum fuerat, *εὐλογητὸς ὁ θεὸς*, si modo tali doxologiae hic peculiaris fuisset locus: aut post *σάρκα*. quo pacto illud *τὸ κατὰ σάρκα* suo careret antitheto. — *θεὸς, Deus*) Impense laetari debemus, quod, in hac solenni descriptione, Christus tam aperte Deus appellatur. Apostoli, qui ante Johannem scripsere, praesupponunt deitatem Christi, ut confessam: quare non directe de illa agunt; sed tamen ubi incidit, gloriosissime eam denotant. Paulus c. 5, 15. Jesum Christum appellarat *hominem;* nunc Deum. sic quoque 1 Tim. 2, 5. 3, 16. altera appellatio alteram sustentat. — *εὐλογητὸς, benedictus*) הַבָּרוּךְ. Hoc epitheto subscribitur omni divinae laudi. 2 Cor. 11, 31. — *εἰς τοὺς αἰῶνας, in secula) Qui super omnes — in secula*, est *primus et novissimus*. Ap. 1, 17.

v. 6. *οὐχ οἷον) non est hoc ejusmodi.* Judaei putabant, si non omnes Judaei salvarentur, verbum Dei excidere. id refutat Paulus, simul innuens, verbo Dei potius praedictam fuisse Judaeorum defectionem. — *δὲ) autem*, tametsi scil. magnum dolorem de Israële, Christi experte, profiteor. — *ἐκπέπτωκεν, exciderit)* Aptum verbum. 1 Cor. 13, 8. not. Si totus Israël excidisset, Dei verbum excidisset. absit hoc: ergo etiam illud. nam et nunc sunt aliqui, et olim erunt omnes. Complectitur enim haec sententia omnia, quae dicuntur capite 9. 10. 11., et aptissime est expressa. Arcte cohaeret cum antecedentibus versu 2., et tamen respectu subsequentium, ubi *τὸ λόγος verbum* recurrit, inest ingens euphemia et *προθεραπεία*, ut sermonem tristem prius leniat, quam proferat, uti 1 Cor. 10, 13. — *ὁ λόγος, verbum)* promissionis, Israëli datum. — *οὐ γὰρ πάντες, non enim omnes) γὰρ, enim,* incipit tractationem. *non omnes,* clementer dicitur, pro eo, *multi non sunt.* Judaei sic statuebant: *omnes et soli nos sumus populus Dei.* Quare *τὸ omnes* refutatur hic; *τὸ soli* refutatur v. 24. ss. Judaei erant Particularistae: hos ergo refutat Paulus e diametro. Tota ejus tractatio non solum tolerabilis, sed etiam amabilis erit iis demum, qui capita superiora emensi sunt per fidem et poenitentiam: potior enim hic *fidei* ratio. Summa hujus tractationis, ex mente eorum, qui universalem gratiam negant, haec est: *DEUS dat FIDEM, cui vult: non dat, cui non vult.* ex mente Pauli haec: *Deus dat JUSTITIAM credentibus, non dat operantibus: idque verbo ejus nullo modo est contrarium. Immo Ipse et typis et testimoniis declaravit, illos, promissionis filios, recipi; hos, filios carnis, repudiari. Hoc Dei decretum est certum, irrefragabile, justum: huic decreto uti homo populusve quilibet vel auscultat vel renititur, ita vel per misericordiam assumitur, vel per iram rejicitur.* Huc recurrit analysis *Arminii,* excerpta *Calovio* Theol. apost. Rom. Oraculo LXVIII, et adoptata Oraculo LXIX. Conf. plane c. 1, 16. not. Interim Paulus ad eos, quos refutat, ab hoc capite, de justitia, prius illud, de fide, non valde secernit. neque enim opus erat. — *ἰσραὴλ, ἰσραήλ. Israël, Israël)* Ploce.

v. 7. *ὅτι) quia.* facit haec particula *ἐπίτασιν,* respectu sententiae praecedentis. — *ἀβραάμ, Abrahami)* Quod Patrum antiquissimorum filiis accidit, multo magis accidere potest ulterioribus. —

ἀλλ' ἐν ἰσαὰκ κτλ. sed in Isaaco etc.) Hoc ponitur suppositione materiali. nam subauditur: *scriptum est. idque impletur.* LXX, Gen. 21, 12.: ὅτι ἐν — σπέρμα. Congruit hic etymon quoque nominis *Isaac.* Semen ii sunt, qui *foedus* gratiae cum *gaudio* liberali et puro amplectuntur. Gen. 17, 19.

v. 8. *τουτέστιν*) Ex parrhesia ponit *hoc est* pro *ergo.* — *ταῦτα*) הם id est, *sunt.* Pronomen substantivum pro verbo substantivo. sic *hi*, v. 6., et fere, *hic*, v. 9. Sermo hoc capite decenter hebraizat. sic v. 28. s.

v. 9. *ἐπαγγελίας, promissionis*) Resp. *promissionis*, v. 8. — *οὗτος, hic*) sc. *est.* — *κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ σάῤῥᾳ υἱός*) LXX, Gen. 18, 10.: *ἰδοὺ ἐπαναστρέφων ἥξω πρός σε κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον εἰς ὥρας, καὶ ἕξει υἱὸν σάῤῥα ἡ γυνή σου.* conf. Gen. 17, 21.

v. 10. *οὐ μόνον δὲ, non solum vero*) Id est: mirum est, quod dixi; quod sequitur, magis etiam mirandum est. Sub Abrahamo, Ismaël: sub Isaaco, Esau: sub Israël, Ismaëlis et Esavi similes defecerunt. — *ῥεβέκκα, Rebecca*) scil. *ἐστὶν*, i. e. hoc loco occurrit. Mater et mox Isaacus pater nominantur. — *ἐξ ἑνὸς, ex uno*) Isaacus jam erat ab Ismaële divisus: et tamen sub Isaaco ipso, in quo vocatur semen Abrahamo, Esavus dividitur etiam a Jacobo. Ismaël et Isaac non eadem matre, non eodem tempore nati, atque Ismaël etiam ancillae, Isaac liberae filius: Jacob et Esau et eadem matre, eaque libera, et eodem tempore. — *κοίτην*) Sic LXX pro שכבה saepe, v. gr. Lev. 18, 20. *οὐ δώσεις κοίτην σπέρματος*, de viro: cui phrasi opponitur *ἔχειν κοίτην*, de muliere, h. l.

v. 11. *μήπω γεννηθέντων, quum nondum nati essent*) Nil juvat ortus carnalis. Joh. 1, 13. — *μηδὲ πραξάντων, et quum haud fecissent*) Hoc additur, quia in Ismaële posset aliquis existimare, eum non tam ob id esse expulsum, quod esset ancillae filius, quam quod esset illusor. quanquam ancillae filium deinde vernilitas haec tenet, ut sit מצחק et *κακόζηλος τοῦ* יצחק cui invidet et insultat. — *κατ' ἐκλογὴν*) In sola electione liberrima *πρόθεσις* suam rationem sitam habet. conf. *κατὰ*, c. 16, 25. Tit. 1, 9. Latine diceres, *propositum Dei electivum.* — *μένῃ, maneret*) tolli nescium. Verbo *maneret* praesupponitur, *πρόθεσιν, propositum*, esse prius. — *οὐκ ἐξ ἔργων, non ex operibus*) ne ex praevisis quidem. Vide: *electioni* non opponitur fides, sed opera. — *ἐκ τοῦ καλοῦντος, ex vocante*) *eo, qui* Jacobum *vocavit* superiorem; Esavum, servum. conf. v. 25.

v. 12. *αὐτῇ, illi*) Saepe matribus praedictum est ante conceptum vel partum, quid filiis futurum esset. — *ὅτι ὁ — ἐλάσσονι*) Gen. 25, 23. LXX, *καὶ ὁ — ἐλάσσονι.* — *ὁ μείζων*) *major*, quem ratio putaret debere imperare; sicuti minorem servire. — *δουλεύσει, serviet*) neque id tamen perpetuo. Gen. 27, 40.

v. 13. *καθὼς, sicut*) Cum dicto in Genesi tanto post tempore congruit dictum apud Malachiam. — *τὸν ἰακὼβ ἠγάπησα κτλ.*) Malach. 1, 2. LXX, *ἠγάπησα τὸν ἰακὼβ κτλ.* — *ἠγάπησα — ἐμίσησα, amavi — odi*) Sermo non est de utriusque fratris statu spirituali: sed externus status Jacobi et Esavi, perinde ut Isaaci nativitas corporalis v. 9., est typus rerum spiritualium. Non omnes Israëlitae salvati: nec omnes Edomitae damnati. Innuit autem Paulus, ut inter

filios Abrahami et Isaaci diversitas fuerit, sic inter posteros Israëlis esse diversitatem. Hactenus demonstravit propositum: deinceps objectionem inducit et refutat. *μισεῖν* proprie notat *odisse*, imo *valde odisse.* vid. Malach. 1, 4. fin.

v. 14. *τί οὖν; quid ergo?*) *num ergo* hinc insimulari possumus, nos hac assertione Deum arcessere injustitiae sive iniquitatis? Nullo modo. nam quod asserimus, Dei assertum est irrefragabile. v. seq. — *μὴ γένοιτο, absit*) Judaei putabant, se nullo modo abdicari posse a Deo; gentes nullo modo posse recipi. Ut igitur etiam homo probus adversus flagitatores morosos invidosque majore cum *ἀποτομίᾳ* agit (ut jus suum vel patroni tueatur, neque alieno tempore liberalitatis suae laudem prodat ac projiciat) quam revera sentit: sic Paulus contra Israëlitas solo suo nomine meritisque fretos potestatem et jus Dei defendit; qua in re iis opportune phrasibus interdum utitur, quibus antehac in disciplina pharisaica videtur assuetus fuisse. Hoc dicit: *Domino Deo nullus homo quicquam praescribere, neque quicquam ut debitum ab eo postulare et contumacius extorquere, neque ei ulla re interdicere aut rationem ab eo requirere potest, cur etiam aliis benignum se praebeat.* Itaque Paulus morosos et invidos interpellatores severiori responso abruptius compescit. Talis locus Luc. 19, 22. s. Nam nemini licet cum Deo quasi ex syngrapha agere. sin; etiam Deus cum homine severius agit. conferatur parabola plane parallela Matth. 20, 13—15.: *non injuriam facio tibi etc.* Alia est igitur sententia verborum Pauli, qua satisfacit responsatoribus operariis: alia, mitior, latet in aenigmate verborum, pro fidelibus. Etiam in sacris Scripturis, praesertim ubi a thesi ventum est ad hypothesin, *τὰ ἤθη, (mores)* non modo *οἱ λόγοι, (rationes)* expendi debent. Et tamen commentarius nullus ita planus esse potest, quem facilius, quam Pauli textum, intelligat operarius.

v. 15. *τῷ γὰρ μωσῇ, Mosi enim)* Multi ab hoc v. ad v. 18. statuunt objectionem. quo pacto *enim* ponitur, ut cap. 3, 7., et *dices igitur* v. 19. objectionem concludit, versu 14. inceptam. Et sane hac sermocinatione commode exprimeretur *ἀνταπόκρισις (responsatio)* illa, quae v. 20. redarguitur, et deinceps assumtis vel verbis ipsis vel eorum synonymis refutatur. Interim Paulus verba ita exprimit, ut ὁ *ἀνταποκρινόμενος* eodem tempore sibi ipse respondeat. atque adeo etiam sano sensu per apostoli personam accipi possunt; ut jam conamur ostendere. Moses Exod. 33. pro se et populo oraverat per חן *gratiam* Domini, v. 12. 13. 16. 17., dixeratque postremo: *ostende mihi gloriam tuam.* Respondit Dominus: *Ego transire faciam omne Bonum meum coram facie tua, et vocabo in nomine Domini ante faciem tuam.* וחנתי את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם *Gratiamque praestabo, cuicunque gratiam praestabo; et misericordiam, cuicunque misericordiam.* v. 19. Ne Mosi quidem sine dilatione Dominus aperuit, cui esset gratiam et misericordiam praestaturus, quamvis de Mose et populo solo Israëlitico, non de gentibus agebatur. Huic igitur Mosi, non modo aliis per Mosen (*Μωσῇ,* inquit Paulus, ut mox, *τῷ φαραώ*·) dixit hoc Dominus: *Et praedicatione mea, abundantissimoque deinceps opere eum designabo gratia et misericordia prosequendum, quemcunque gratia et misericordia prosequor.* Quibus verbis significavit se praedicaturum de gratia et misericordia: et mox praedicavit Ex. 34, 6. רחום וחנון

ΟΙΚΤΙΡΜΩΝ καὶ ΕΛΕΗΜΩΝ κτλ. εἰς χιλιάδας· addiditque, *καὶ τὸν ἔνοχον οὐ καθαριεῖ, ἐπάγων ἁμαρτίας πατέρων κτλ.* Itaque ex praedicatione ipsa subsecuta hic sensus praeviae pollicitationis elucet: *Tibi gratiam abundantissimam, eo usque, ut de me videas, quicquid et cupis et capis, quo porro sentias, gratiam esse, praestabo; quia te gratia semel complexus sum, quam tu gratiam agnoscis. et ceteris de populo misericordiam abundantissimam, quo minus interitum praesentissimum ob idololatriam eis infligam, ut porro sentiant misericordiam esse, praestabo, quia eos misericordia semel complexus sum, quam tu misericordiam pro illis agnoscis.* Hujus sententiae vim expresserunt LXX Int. et Paulus, per differentiam temporis futuri et praesentis: *ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτειρήσω ὃν ἂν οἰκτείρω.* Estque Ploce, fere sonans, uti infra, c. 13, 7., et hoc loco libertatem agentis, de quo sermo est, exprimit, uti Exod. 16, 23. Utrumvis autem verbum, per duo commata positum, in priore commate emphasin habet, ut alias fere in commate posteriore. Gen. 27, 33. 43, 13. 2 Reg. 7, 4. Gratiae misericordiaeque agnitionem ex parte Mosis et verorum Israëlitarum simul involvi, patet ex eo, quia Paulus v. 16. *volentem et currentem* in opposito dicit hominem, cui gratia non est gratia, et cui misericordia non est misericordia. את אשר *ὃν ἂν* bis ponitur, innuitque priore loco Mosen, (cui ex ipsis ejus precibus *τὸ* חן *gratiae* vocabulum reponitur, ex v. 13., ubi eadem Ploce est:) posteriore loco, ceteros, *εἰς χιλιάδας,* quibus opponuntur peccantes, eorumque filii, nepotes etc. c. 34, 7. Atque ita hoc testimonium apprime convenit ad probandum, non esse injustitiam apud Deum. Haec est sententia fidelibus aperta. Ad operarios autem est abruptior: causa, cur Deus misereatur, non est alia, nisi Ipsius misericordia. nam nulla alia apud Mosen commemoratur, de Mose et Israële. *Miserebor:* h. e. *nemo per vim extorquere quidquam potest; in mea manu, potestate, arbitrio sunt omnia. si aliter ago, nemo me injustitiae accusare potest.* Hoc responsi satis est operario: cui si quid amplius respondetur, id fit ex abundanti.

v. 16. *ἄρα οὖν, igitur)* Sic quoque v. 18. Infert autem h. l. Paulus non ex particula *ὃν ἂν, quemcunque*, sed ex ipso verbo *ἐλεῶ* et *οἰκτείρω.* — *οὐ τοῦ) non volentis, neque currentis (hominis)* subaudi *est, negotium*, vel, *voluntas, cursus.* non quo irritum sit, recte velle, et, quod majus est, recte currere, sive contendere, 1 Cor. 9, 26. Phil. 3, 14.: sed quod velle et currere affectatum operariorum nil efficiat. Voluntas humana opponitur gratiae divinae; et cursus humanus operationi divinae. conf. v. 30. 31.

v. 17. *λέγει) dicit*, i. e. Deum sic dicentem ostendit. Conf. c. 10, 20., *dicit.* — *γὰρ, enim)* Probat, esse *miserentis, Dei.* — *τῷ φαραῶ, Pharaoni)* qui *Mosis* tempore vixit. — *ὅτι εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου κτλ.)* Ex. 9, 16., LXX, *καὶ ἕνεκεν τούτου διετηρήθης ἕως τοῦ νῦν, ἵνα ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν ἰσχύν μου κτλ.* — *ἐξήγειρά σε)* Exod. l. c. העמדתיך LXX Int. *διετηρήθης* (ut Exod. 21, 21. יעמד *διαβιοῦν*) sed Paulus, pro instituto suo, significantius, *ἐξήγειρά σε.* Observandum autem probe est, per *ἐξεγείρω* non exprimi hic verbum הקים, uti ponitur Zach. 11, 16., sed העמיד, quod omnibus locis omnino praesupponit sub-

jectum jam ante productum. vide differentiam הקים et העמיד 1 Reg. 15, 4. Sensus igitur est: Excitavi te regem, valde potentem (in quo ostenderem potentiam meam) et illustrem (propter quem nomen meum praedicaretur per omnem terram.) Itaque haec *ἐξέγερσις* includit *τὸ διατηρεῖν*, ut LXX vertunt, leniore verbo; et *τὸ ἐνεγκεῖν*, quod v. 22. ex hoc ipso Mosis loco infertur. Antecessor magis coeperat pridem premere Israëlem, Ex. 2, 23., nec tamen successor resipuit. Perbreve hujus regnum fuisse, statuit *Ordo temporum*, pag. 161. [Ed. II. 142.] tota igitur ejus statio erat experientia potentiae divinae. Addendum illud, non initio, sed post multos contumaciae excessus Pharaoni hoc esse dictum: neque id vel jam eo pertinuisse, ut ab agnoscendo Jehovah dimittendoque populo deterreretur, sed ut ad frugem perduceretur. — *δύναμιν, potentiam)* qua mersus cum copiis est Pharao. — *διαγγελῇ, annuntietur)* Id fit hodienum.

v. 18. *ὃν θέλει, cujus vult)* Quem autem velit Deus misereri, quem indurare; id aliis locis docet Paulus. — *ἐλεεῖ, miseretur)* ut Mosis. — *σκληρύνει, indurat)* ut Pharaonem. *indurat*, dicit, pro, *non miseretur*, per metonymiam consequentis, etsi *τὸ non misereri* quodammodo durius sonat. Sic, *sanctificatus est*, pro, *non est impurus*, 1 Cor. 7, 14. — *ἐῤῥύσασθε*, pro, *non tradidistis*. Jos. 22, 31.

v. 19. *ἔτι, adhuc)* etiamnum. Particula valde exprimit morosum fremitum. Ad objectionem h. v. positam Paulus dupliciter respondet: I. Jus Dei in homines majus est, quam figuli in lutum. v. 20. 21. deinde II. respondet mitius: Deus non est usus jure suo, ne in irae quidem vasa. v. 22. — *αὐτȣ̃, illius)* Hoc, pro *Dei* positum, exprimit affectum, quo Deum aversantur responsatores ejusmodi.

v. 20. *) *ἄνθρωπε) homo*, pusille, justitiae ignare. — *μὴ ἐρεῖ κτλ.)* Es. 29, 16.: *ȣ̓χ ὡς πηλὸς τȣ̃ κεραμέως λογισθήσεσθε; μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι αὐτὸ, Οὐ σύ με ἔπλασας.* Idem c. 45, 9.: *μὴ ἐρεῖ ὁ πηλὸς τῷ κεραμεῖ· τί ποιεῖς, ὅτι ȣ̓κ ἐργάζῃ, ȣ̓δὲ ἔχεις χεῖρας. μὴ ἀποκριθήσεται τὸ πλάσμα πρὸς τὸν πλάσαντα αὐτό;*

v. 21. *ἢ) an?* — *ἐξȣσίαν, potestatem)* Constr. cum *luti.* Figulus non facit lutum, sed fodit: Deus facit hominem. ergo majorem habet potestatem, quam figulus. Sed potestas et libertas absoluta non infert voluntatem decretumque absolutum. Si Deus totum genus humanum reliquisset in peccato et morte, non fecisset injuste: sed illo jure non est usus. [*Potestatis divinae repraesentatione percellitur homo, ut omnem posthac suspicacem cogitationum intemperiem contra justitiam divinam dediscat.* Matth. 20, 15. Ex. 20, 20. Job. 42, 2. 6. V. g.] — *φυράματος, massa)* quae ex *luto* parata est et macerata, partes jam magis homogeneas habens. — *εἰς ἀτιμίαν, in dedecus)* Circumspecte loquitur Paulus: nondum dicit, *in iram.* cum his verbis construendum est *vas.*

v. 22. *εἰ δὲ, si vero)* Haec particula apodosin habet v. 23. in

---

*) *μενȣ̃νγε, enimvero*] Severam haec responsio atque vehementiorem indolem redolet. Feroces nimirum compescendi sunt. Deinceps vero suavissimum totius caussae fundamentum retegitur vocatis, v. 24. In hac tractatione qui unum duntaxat membrum resecat a ceteris, eum necesse est, perplexum haerere in tricis: at expeditum iter tenet, qui totam Capitum 9. 10. 11. compagem perpendit. *V. g.*

fine ex v. 20. subaudiendam hanc: multo jam major est, Deo, de homine querendi; et minor homini, cum Deo expostulandi, causa. Confer ἐὰν, apodosi item subaudita, Joh. 6, 62. Interrogatio est, sed implicita, cum ellipsi, *Quid responsas?* — *θέλων, volens)* Resp. *voluntati*, v. 19. *vult*, v. 18. Paulus loquitur *κατ' ἄνθρωπον*, adversarii verbis: et sic εἰ valet *quum*. Simul observandus est sermo ejus de vasis irae, parcior; de vasis misericordiae, uberior. *volens demonstrare*, inquit, non, *ut demonstraret*, coll. v. seq. et Eph. 2, 7. — *ἐνδείξασθαι* — *τὸ δυνατὸν αὐτοῦ, demonstrare potentiam suam)* Haec repetuntur ex v. 17. — *τὴν ὀργὴν, iram)* Non dicit, *divitias irae.* conf. v. 23. — *τὸ δυνατὸν)* Hoc *potentiam* significat, non *potestatem.* — *ἤνεγκεν, tulit)* uti Pharaonem tulit. — *ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ, in multa longanimitate)* quae videlicet reprobos ex statu displicentiae ad poenitentiam alliceret. cap. 2, 4. 2 Petr. 3, 9. Multos malos, in magna felicitate hujus vitae et diutina, tolerat Deus, cum eos posset primo quoque tempore morti tradere. Etiam his patuit janua gratiae. Haec longanimitas voluntatem demonstrandae irae humanitus loquendo, praecedit, nec eam demum sequitur. quare *ἤνεγκεν* interpretandum *tulerat.* Quo ipso validissime refutatur illud, *quis restitit?* v. 19. — *ὀργῆς) irae*, quae sane non sine causa est, sed peccata praesupponit. non dicit, *dedecoris*, neque, *in iram*, sed, *irae.* — *κατηρτισμένα, adaptata)* Id internam et plenam, sed non jam liberam dispositionem notat, non destinationem: non dicit, *quae προκατήρτισε ante adaptavit*, cum tamen v. seq. dicat, *quae praeparavit.* conf. v. 19. c. 11, 22. not. Matth. 25, v. 34. cum v. 41. et Act. 13, 46. cum v. 48. Praescinditur a causa efficiente: tantum dicitur, quales inveniat Deus, quum iram infert. — *εἰς ἀπώλειαν, in perditionem)* Antitheton, v. 23., *in gloriam.*

v. 23. *ἵνα, ut)* Notat exsertiorem finem et scopum, mediis non exclusis. — *γνωρίσῃ, notas faceret)* Hoc verbum dicitur de re ante non agnita; ideo hic et v. praec. ponitur: at *ἐνδείκνυσθαι demonstrare* tantum v. 22. ponitur de ira; de qua etiam gentiles aliquid sciunt. — *ἐπὶ, super)* Oratio sic cohaeret: *si vero Deus*, *ut notas faceret divitias gloriae suae*, subaudi, *fecit hoc*, sive, *notas fecit divitias super vasa misericordiae:* de apodosi vid. init. not. ad v. 22. — *τῆς δόξης) gloriae:* bonitatis, gratiae, misericordiae, sapientiae, omnipotentiae. Eph. 1, 6. — *ἐλέους) misericordiae:* v. 15. 16. 18. 25. quae praesupponit pristinam vasorum miseriam. — *προητοίμασεν, praeparavit)* antecedenter ad opera, v. 11., per conformationem omnium circumstantiarum, quas, qui *vocatur*, in primo suae *vocationis* momento sibi salutares invenit, externe et interne. Id infert praepositio in *προητοίμασεν.* Sic *vas in honorem*, *paratum*, 2 Tim. 2, 21.

v. 24. *οὓς καὶ, quos etiam) καὶ, etiam*, uti cap. 8, 30. Cluverus: *quos (ad gloriam praeparatos) etiam vocavit.* — *ἐκάλεσεν, vocavit)* Antitheton aliqua ratione: *tulit.* Iterum, *vocabo.* v. seq. — *ἡμᾶς, nos)* Hoc noemate Paulus ad Propositionem venit de gratia Judaeis et gentibus obvia: et Particularismum Judaicum refutare, gratiaeque universalitatem defendere instituit. — *οὐ μόνον ἐξ, non solum ex)* Judaeus credens non est eo ipso vocatus, quod Judaeus est: sed vocatus est *ex* Judaeis. Etymon verbi *ἐκκλησία.* [*Universae huic periochae, nec non adhortationi* c. 14. 15. *exinde deduc-*

tae, apprime respondet Epistola ad Ephesios. V. g.] — *ἐξ ἰουδαίων, ex Judaeis)* Id tractat v. 27. — *ἐξ ἐθνῶν, ex gentibus)* Id tractat v. 25. s.

v. 25. *λέγει, dicit)* Deus. Paulus prius jus Dei in vocandis gentibus et vocationem ipsam asseruit: et nunc demum, eventu ostenso, unum testimonium V. T. ac deinceps c. 15, 9. s. plura allegat, memorabili methodo. Praedictiones, quamvis copiosae et ex implemento clarissimae, tamen prius non facile fidem inveniunt. Nervus allegationis subsequentis non est in verbo *καλέσω, appellabo,* sed in reliquo dicto. *ἐκάλεσεν, vocavit*, ponitur, uti cap. 8, 30. Veruntamen *vocationem* statim comitatur *appellatio*, et quodammodo eam praecedit. — *καλέσω τὸν οὐ λαόν μου, λαόν μου· καὶ τὴν οὐκ ἠγαπημένην, ἠγαπημένην)* Hos. 2, 25. LXX, *καὶ ἐλεήσω τὴν οὐκ ἠλεημένην· καὶ ἐρῶ τῷ οὐ λαῷ μου, λαός μου εἶ σύ.* — *ἠγαπημένην, amatam)* tanquam sponsam.

v. 26. *καὶ — ἐκεῖ κληθήσονται — ζῶντος)* Hos. 2, 1. LXX, *καὶ — κληθήσονται καὶ αὐτοὶ — ζῶντος.* — *ἐκεῖ) ibi:* ut non opus sit, illos mutato solo patrio conferre se in Judaeam. conf. omnino Zephan. 2, 11.

v. 27. *κράζει) clamat.* Vid. Es. 10, 22.: ubi accentus quoque conferri possunt. Reclamat Israël: Jesajas majori etiam *clamore* declarat, residuum fore salvum. — *ὑπὲρ) pro* Israële. Gall. *en faveur.* — *ἐὰν ᾖ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν ἰσραὴλ — κατάλειμμα — ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς)* Es. 10, 22. 23. LXX, *καὶ ἐὰν γένηται ὁ λαὸς ἰσραὴλ — κατάλειμμα αὐτῶν — Κύριος ποιήσει ἐν τῇ οἰκουμένῃ ὅλῃ.* In extremo Symmachus et Theodotion habent, *ἐν μέσῳ πάσης τῆς γῆς. Τὸ ἀριθμὸς* intexuit Paulus ex Hos. 2, 1. Si Israël tanto numero fuerit, quantus est arenarum, residuum salvabitur, ex miseria Babylonica et spirituali. In multitudine residui, residuum manere, minus est mirum. *Multi* sunt indurati: *semen* vero paucitatem dicit. v. 29. not. — *τὸ)* Ubi defectio Israëlis ad summa venit, ibi eo ipso salus incipit.

v. 28. *λόγον)* rem *auditam*, adeoque *dictam.* Es. 28, 22. — *συντελῶν καὶ συντέμνων)* Subaudi, ut saepe apud Hebraeos, *ἐστί.* Conf. Act. 24, 5. 2 Petr. 1, 17. Hebr. כלה ונחרצה et כליון חרוץ Dominus *λόγον* de Israële *συντελεῖ* (ut sit כלה) ad poenam fixam; idemque *λόγον συντέμνει* (ut כלה quidem נחרצה sit) ad terminum poenae. *Dominus* subaudiendum ex seq. *τὸ συντελῶν* potest accipi vel pro subjecto, vel potius, quia articulus abest, pro parte praedicati. — *ἐν δικαιοσύνῃ)* שטף צדקה Jes. 10, 22.

v. 29. *εἰ μὴ — ὡμοιώθημεν)* Jes. 1, 9. LXX, *καὶ εἰ μὴ — ὡμοιώθημεν.* — *προείρηκεν, ante dixit) Ante* eventum, vel ante prophetiam versu 28. citatam. — *σαβαώθ)* Pro Hebraico צבאות in libro 1 Sam. et in Jesaja *σαβαώθ* ponitur; in reliquis libris omnibus *παντοκράτωρ.* Ex quo non infirmam ducas conjecturam, alium interpretem, sive mavis, alios interpretes, duorum illorum, alios ceterorum fuisse librorum. Atque in eodem primo Samuelis libro Scriptura incipit hanc Dei appellationem ponere; quum ejus quasi loco aliae jam antea fuissent adhibitae. Exod. 34, 23. — *σπέρμα, semen)* Denotatur 1) paucitas praesens. 2) copia inde postliminio propaganda. — *ὡς σόδομα, ut Sodoma)* ubi nemo, civis, evasit; nullum *semen* relictum.

v. 30. *τί, quid)* Ex digressione, quam v. 24. in medio coeperat,

revertens, totam rem v. 30—32. complectitur summatim; et tractationis a v. 6. ad 23. perductae severitatem mitigat, quam mitigationem nemo capiet, nisi qui viam fidei cognovit. Ex hoc denique tono praecedentia dijudicantur. — κατέλαβε) *sunt assecuta*. [Luc. 13, 29. 24.] — πίςεως, *fide)* v. 33. fin.

v. 31. νόμον δικαιοσύνης, εἰς νόμον δικαιοσύνης, *legem justitiae, in legem justitiae)* *Legem* non dixit v. praec. de gentibus: nunc dicit, de Judaeis. estque Ploce: de Justitia legali et evangelica. Dum unam legem persequitur, alteram non assequitur. Convenienter *legem justitiae* dicit, pro *justitia legis*. Judaei magis legem, quam justitiam spectabant. νόμος, doctrina, תורה. — ὀυκ ἔφθασε) *non est assecutus*.

v. 32. ὅτι, *quia)* scil. *persecuti sunt*. — ὀυκ — ἀλλ' ὡς) Lexicon Basileense: ὡς *in comparatione dissimilium geminatur, et eleganter in priore membro subauditur alterum, posteriorique parti* ὡς *tantum adjungitur*. Exempla ibi subjiciuntur ex Aristotele: nos conferamus Joh. 7, 10. 2 Cor. 11, 17. it. Act. 28, 19. Phil. v. 14. Phil. 2, 12.

v. 33. ἰδὲ τίθημι ἐν σιὼν λίθον προσκόμματος καὶ πέτραν σκανδάλου· καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ ὀυ καταισχυνθήσεται) LXX, Es. 28, 16., ἰδὲ ἐγὼ ἐμβαλῶ εἰς τὰ θεμέλια σιὼν λίθον πολυτελῆ, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαῖον, ἔντιμον εἰς τὰ θεμέλια αὐτῶν· καὶ ὁ πιςεύων ἐπ' αὐτῷ ὀυ μὴ καταισχυνθῇ. Es. 8, 14., καὶ οὐχ ὡς λίθου προσκόμματι συναντήσεσθε, οὐδὲ ὡς πέτρας πτώματι. Talis ὀυ καταισχυνθήσεται, *non pudefiet*, atque adeo gloriam consequetur. conf. c. 5, 2. 5. Id *aeternam salutem* connotat. Es. 45, 17.

CAPUT X.

v. 1. Ἀδελφοὶ, *fratres)* Nunc quasi superata praecedentis tractationis severitate comiter appellat *fratres*. — μὲν, *quidem)* Hanc particulam solet δὲ sequi: sed δὲ v. 2. absorbetur in ἀλλὰ, *sed*. — εὐδοκία, *beneplacitum)* *Lubentissime* auditurus essem de salute Israëlis. — δέησις, *oratio)* Non orasset Paulus, si absolute reprobati essent.

v. 2. *) ζῆλον θεῦ, *zelum Dei)* Act. 22, 3. not. *Zelus Dei*, si non est contra *Christum*, bonus est. — ὀυ κατ' ἐπίγνωσιν, *non secundum scientiam)* Litotes. i. e. cum magna caecitate, congruit mox, *ignorantes*. Flacius: *Judaei habuere et habent zelum sine scientia: nos contra, proh dolor, scientiam sine zelo. Zelus* et *ignorantia* respicitur versu 19.

v. 3. ζητῦντες, *quaerentes)* omni modo. — οὐχ ὑπετάγησαν, *non subjecti sunt)* neque ὑπήκουσαν *obediverunt*, v. 16. Ὑποταγὴ submittit se τῷ θέλειν divino, *voluntati* DEI.

v. 4. τέλος, *finis)* justitiam et vitam, quam lex ostendit, sed dare nequit, tribuens. Τέλος, *finis*, et πλήρωμα, *complementum*, sunt synonyma. coll. 1 Tim. 1, 5. cum Rom. 13, 10. itaque conf. cum hoc loco, Matth. 5, 17. Lex hominem urget, donec is ad Christum confugit. tum ipsa dicit: *asylum es nactus, desino te persequi, sapis,*

---

*) γὰρ, *enim*] Itaque in iis etiam, qui non sunt in statu gratiae, aliquid certe residere potest, quod eos, qui gratia gaudent, compellere ad intercessionem queat. *V. g.*

salvus es. — *χριστὸς, Christus*) Subjectum, *finis legis:* Praedicatum, *Christus* (scil. *ὢν, qui est*) *in* etc. [v. 6. 7. 9.] — *παντὶ τῷ πιστεύοντι, omni credenti*) Tractatur *τὸ credenti*, v. 5. s. *τὸ omni*, v. 11. ss. *παντὶ, omni*, ex Judaeis et gentibus. Caput 9. non est includendum in angustiores terminos, quam Paulus hoc laetiori et latiori capite 10. patitur, in quo regnat *τὸ omnis.* v. 11. seqq.

v. 5. *γράφει, scribit*) litera occidente. Antitheton v. 6. 8.: *dicit*, voce vivida. Par antitheton: *Moses*, in concreto; *quae ex fide est justitia*, in abstracto. — *ὅτι ὁ ποιήσας κτλ.*) Lev. 18, 5. LXX, *ποιήσετε αὐτὰ, ἃ ποιήσας κτλ.*

v. 6. *ἡ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη, quae ex fide est justitia*) Metonymia suavissima. i. e. homo justitiam ex fide quaerens. — *λέγει, loquitur*) secum. — *μὴ εἴπῃς*) *ne dixeris:* nam qui ita dicit, is in lege, quod quaerit, non invenit; et quod in evangelio invenire poterat, non quaerit: justitiam videlicet ac salutem, quae et in Christo est, et credentibus praesto est in evangelio. Et tamen ita dicere necessum habet, quisquis tantum illud ex Mose audit: *faciens vivet.* — *καρδίᾳ, corde*) Fidei tribuitur etiam *os;* nam illa loquitur: at *incredulitas* fere mussat. — *τίς κτλ.*) Deut. 30, 11—14. LXX, *ὅτι ἐντολὴ αὕτη, ἣν ἐγὼ ἐντέλλομαί σοι σήμερον, οὐχ ὑπέρογκός ἐστιν, οὐδὲ μακρὰν ἀπὸ σοῦ ἐστιν. οὐκ ἐν τῷ οὐρανῷ ἐστι, λέγων· τίς ἀναβήσεται ἡμῶν εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ λήψεται ἡμῖν αὐτὴν; καὶ ἀκούσαντες αὐτὴν ποιήσομεν. οὐδὲ πέραν τῆς θαλάσσης ἐστὶ, λέγων· τίς διαπεράσεται ἡμῖν εἰς τὸ πέραν τῆς θαλάσσης καὶ λήψεται ἡμῖν αὐτὴν; καὶ ἀκούσαντες αὐτὴν ποιήσομεν. ἐγγύς σου ἐστὶ τὸ ῥῆμα σφόδρα· ἐν τῷ στόματί σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ταῖς χερσί σου, ποιεῖν αὐτό.* Ad hunc locum haec quasi parodia suavissime alludit, sine expressa allegatione. Loquitur Moses item de coelo, ut Paulus: sed ille deinde ait, *trans mare*, pro quo Paulus orationem *de abysso* dexterrime inflectit, ut e contrario mentionem facere possit resurrectionis Christi ex mortuis. Abyssus est ingens cavitas in globo terraqueo, sub mari simul et sub terra. confer, multis de rebus, Hiob 28, 14. 22. Phil. 2, 10. not. — *τίς ἀναβήσεται, quis ascendet)* Qui ita dicit, ostendit, se velle, sed negat, se posse ascendere, et, descendere, ut e longinquo petat justitiam et salutem. — *τοῦτ' ἔστι, hoc est)* Redarguitur perversitas eorum, qui dicunt: *quis ascendet in coelum?* nam perinde loquuntur, ac si non praesto esset verbum de *Domino coelesti*, quem os credentis confitetur Dominum, v. 9. et qui volunt salutem inde a coelo deducere, volunt Christum (quippe extra quem salus nulla est) e coelo, unde pridem descendit, deducere: atqui hoc fieri non potest. ergo ne illud quidem. In praesenti *hoc est* ter adhibetur magna vi.

v. 7. *τοῦτ' ἔστι, hoc est*) *Hoc* cum *dicere* construitur, ut substantivum et adjectivum. Redarguitur autem iterum perversitas eorum, qui dicunt: *quis descendet in profundum?* nam perinde loquuntur ac si non praesto esset verbum de *Christo ex mortuis resuscitato*, quem cor credentis resuscitatum agnoscit. eodem versu 9. et qui volunt salutem e *profundo terrae* petere, volunt Christum (quippe extra quem salus nulla est) e profundo, quod ille semel in resurrectione reliquit, adducere: atqui hoc fieri non potest. ergo ne illud quidem. Itaque credens neque coelum eatenus moratur, neque profundum, rem tam prope habens, quam ipse est sibi. Infidelitas

autem fluctuat. vult semper, nec scit, quid velit; quaerit semper, neque invenit quicquam. Itaque profundum cum vertigine intuetur, neque coelum cum laetitia adspicere potest. — *χριςὸν, Christum*) Infidelis *Christum* non suo, id est, Christi nomine aut e coelo aut ex abysso repetit: sed infideli ignoranti nomenclaturam *Christi* suggerit justitia ex fide hic loquens. q. d. illud, quod tu, o infidelitas, coelum et abyssum movens, ad coelum aut abyssum perfugiens, (ut apud Virgilium est, *Acheronta movere,*) quaeris, id scito extra Christum nec a me cogitari, nec abs te inveniri posse. v. 4. Est locutio hypothetica. Id, quod fieri non potest, ut a coelo aut ex abysso petatur *justitia*, *procul;* removet Paulus: atque ita unum relinquit perfugium, verbum de Christo, quod est in *proximo.*

v. 8. *ἀλλὰ, sed)* Particula h. l. aut habet vim ἐπιτατικὴν, uti Matth. 11, 8. 9., aut cadit super *ἐγγὺς prope.* — *ἐγγὺς, prope)* Christum non debemus quaerere procul, sed intra nos. Dum enim *fides* credere incipit, Christus habitat in corde. Quaeritur non ab iis tantum, qui modo incipiunt, sed etiam a proficientibus. Cant. 3, 1. Ps. 105, 3. 4. Hic enim sermo est, ut si justitia fidei secum ipsa colloqueretur. — *ἐν τῷ ςόματί σε καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σε*) Sic Hebr. sed LXX addunt, *καὶ ἐν ταῖς χερσί σε.* — *τῦτ᾽ ἔςι*) *Verbum, hoc est verbum fidei, prope est tibi.*

v. 9. *ἐὰν*) *si* modo. — *ὁμολογήσῃς, confessus fueris)* Confessio salvat non per se; alias infantes non possent salvari: sed quatenus fidem includit. — *κύριον, Dominum)* In hac appellatione est summa fidei et salutis. Qui *Dominum* fatetur Jesum, non demum conatur eum ex *coelo* deducere. — *ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, excitavit ex mortuis)* Speciale objectum fidei. Qui credit *resurrectionem* Jesu, non demum conatur eum ex mortuis adducere. v. 7.

v. 10. *καρδίᾳ, corde)* Probatur consequentia a mentione cordis et oris apud Mosen ad fidem et confessionem: quia nempe cor est fidei proprium subjectum, et os confessionis. ideo *corde* et *ore* sententias inchoat.

v. 11. *λέγει, dicit)* c. 9, 33. not. *)

v. 12. *ὐ γάρ ἐςι διαςολὴ, non enim est differentia)* c. 3, 22. Hic non additur *primum Judaeis,* ut initio, c. 1, 16. — *ὁ γὰρ αὐτὸς, idem enim)* c. 3, 29. 30. — *Κύριος, Dominus)* v. 9. — *πλετῶν*) *dives,* et largus. quem nulla quamvis magna credentium multitudo exhaurire potest; qui nunquam necesse habet restrictius agere.

v. 13. *πᾶς ὃς ἂν, omnis quicunque)* Act. 2, 21. not. Hoc monosyllabon, *πᾶς,* (*omnis,*) toto mundo pretiosius, propositum v. 12., ita repetitur v. 12. et 13., et ita confirmatur ulterius v. 14. 15., ut non modo significet, quicunque invocarit, salvum fore; sed, Deum velle, se invocari ab omnibus salutariter.

v. 14. 15. *πῶς, quomodo*) Climax retrograda: qua Paulus ab ulteriore quovis gradu ad citeriorem argumentatur, et hujus necessitatem, tum ex necessitate ipsam existentiam ejus infert. Qui vult finem, vult etiam media. Deus vult, ut homines invocent Ipsum salutariter. ergo vult, ut credant. ergo vult, ut audiant. ergo vult, ut habeant praedicatores. Itaque praedicatores misit. Omnia fecit, quae

---

*) *οὐ καταισχυνθήσεται, non pudefiet*] Injustitia et pernicies pudorem inferunt: gloriam, justitia et salus. *V. g.*

ad rem pertinerent. Voluntas ejus antecedens est universalis, et efficax.

v. 14. ὃ οὐκ ἤκουσαν) *quem*, scil. loquentem, in evangelio, v. 15., vel, se offerentem, *non audiverunt.*

v. 15. πῶς δὲ κηρύξουσιν, *quomodo vero praedicabunt*) sc. οἱ κηρύσσοντες, *praedicantes.* hoc verbum, uti antecedentia, in futuro positum est, imitatione Joëlis, apud quem exstat τὸ *invocaverit,* v. 13., per prospectum illum ex V. T. in Novum. — καθὼς, *sicut*) i. e. non defuere nuncii. Esajas in spiritu alacres eorum gressus vidit. — ὡς — εἰρήνην. τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά) Es. 52, 7. LXX, ὡς — ἀκοὴν εἰρήνης, ὡς εὐαγγελιζόμενος ἀγαθά. — ὡραῖοι) ὥρα proprie dicitur de pulcritudine et amoenitate physica. — οἱ πόδες, *pedes*) eminus: quanto magis ora, cominus. — τῶν εὐαγγελιζομένων, *evangelizantium*) qui dum loquuntur, Ipse Dominus loquitur. Es. 52, 7. coll. v. 6.

v. 16. ἀλλ', *at*) Hic demum culpa notatur. — οὐ πάντες, *non omnes*) Antitheton: *omnis.* v. 11. ss. Culpa est hominum, speciatim Judaeorum. *non omnes*, i. e. fere nemo. confer statim, *quis?* — ὑπήκουσαν) Conf. ὑπὸ in ὑπετάγησαν, v. 3. Etiam ii debuerant et potuerant obedire, qui non sunt obedientes facti. — λέγει) *dicit,* mox sub verba v. 15. citata. Vid. Joh. 12, 38. not.

*) v. 17. ἄρα) *igitur.* Ex prophetae querela de auditorum infidelitate infert, non deesse verbum Dei, et praedicationem, tanquam propriam fidei causam et ansam. — ἐξ ἀκοῆς) ἀκοή, *auditio*, et hinc *oratio*, *sermo*, *praedicatio.*

v. 18. μὴ οὐκ ἤκουσαν; *num non audiverunt?*) *num* facultas audiendi defuit, quando non nisi ex auditu fides est? — εἰς πᾶσαν — ῥήματα αὐτῶν) Sic LXX, Ps. 19, 5. In eo Psalmo est Comparatio, et protasis quidem v. 2—7., apodosis autem v. 8. seqq. Inde liquido eadem ratio Praeconii coelorum et evangelii, omnia penetrans, perspicitur. Comparatio nititur maxime allegatione apostolica, nec textui vim infert. — ὁ φθόγγος, *sonus*) Ps. 19, 5. קַו. Id Aquila olim verterat κανών. conf. omnino 2 Cor. 10, 13. Sua cuique apostolo definita erat regio et quasi provincia, quo vox ejus esset perventura. Sed *canon* est tantum singulorum: *sonus* sive *sermo*, ad cunctam terram pertinet.

v. 19. μὴ οὐκ ἔγνω Ἰσραήλ; *num non novit Israël?*) Sensus est: Israëlem potuisse et debuisse agnoscere justitiam Dei: sed non voluisse. v. 3. Idque ostenditur nunc ex Mose et Esaja. Paulus cap. 9—11. frequenter appellat *Israëlem*, non *Judaeos.* — πρῶτος μωϋσῆς, *primus Moses*) Moses, sub quo Israël formam populi accepit, jam tum dixit. — ἐγὼ — ὑμᾶς — ὑμᾶς) Deut. 32, 21. LXX, κἀγὼ — αὐτοὺς — αὐτούς. — οὐκ ἔθνει) Latine possis dicere: *Ne-gente.* Quemadmodum populus deos non-deos secutus est: ita Deus, perfidiam populi ulciscens, populum non populum, populum, qui non habebat Deum, populum Israëli plane dissimilem, suscepit. Sic *populi* nomen redit non v. 20., sed v. 21. — ἀσυνέτῳ, *insipiente*) Sapientia populum facit. Job. 12, 2. Itaque populus insipiens est *non gens;* populus, qui Deum non novit, est *insipiens.* גוי est μέσον vocabulum, quo etiam Israël notatur. Epitheton נבל gentes alias notat.

---

*) ἡμῶν, *nostrae*] tuorum, inquit, legatorum. *V. g.*

v. 20. *ἀποτολμᾷ*) Quod Moses innuerat, Esajas *audacter et plane eloquitur.* — *εὑρέθην, inventus sum*) praesto fui. Es. 65, 1. LXX, *ἐμφανὴς ἐγενήθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, εὑρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν.*

v. 21. *ὅλην, totam*) Es. ib. v. 2. LXX, *ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου ὅλην τὴν ἡμέραν πρὸς κτλ.* Conf. *totam diem*, c. 8, 36. vid. *J. C. Pfaffii*, de gratia Dei *continua*, dissertatio insignis. — *ἐξεπέτασα, extendi)* Metonymia antecedentis: *sinunt me extendere manus*, *nec veniunt.* Vel hoc uno verbo refellitur dogma de duplici voluntate divina, beneplaciti et signi. — *ἀπειθοῦντα, non credentem*) corde. — *ἀντιλέγοντα, contradicentem*) ore. conf. v. 8. seq.

CAPUT XI.

v. 1. *Μὴ ἀπώσατο*) *num* totum *abdicavit.* Sic Gideon, in fide expostulans, ait: *νῦν ἀπώσατο ἡμᾶς.* Jud. 6, 13. At, *οὐκ ἀπώσεται Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ.* Ps. 94, (93,) 14. Num abdicavit, inquit Paulus, ita, ut jam non sint populus Dei? Quum c. 10. gratiam erga gentes et defectionem Judaeorum tam graviter exposuit, objici hoc posset. respondet igitur: absit, ut a Deo rejectum dicamus populum ejus: ubi ipsa *populi ejus* appellatio rationem negandi continet. Illud *absit* declaratur (1) de praesenti tempore populi offendentis: et nunc esse aliquos, (conf. Act. 21, 20. not.) et crescente deinceps gentium introitu permultos fore, qui credant ex Israël. hi dicuntur *reliquiae* et *electio*, v. 5. 7. (2) de futuro: ipsum populum aliquando conversum iri. v. 24. not. — *ἐγώ, ego*) Paulus ab individuo ad genus mavult concludere in bonam partem, quam a genere ad speciem in contrariam partem: *ego*, persecutor quondam, repelli dignus. Genus, Judaei universi: Species, credentes ex Judaeis (quorum unus erat Paulus in individuo) vel, credituri.

v. 2. *προέγνω*) *prius agnovit*, ut populum sibi proprium. v. 29. — *ἐν Ἠλίᾳ, in Elia*) in historia Eliae, qui in summis erat angustiis, qui solus sibi videbatur; quum ad majorem paucitatem, quam unquam, venisset Israël. — *ἐντυγχάνει*) Hesychius, *ἐντυγχάνει, προσέρχεται.* conf. Act. 25, 24. 1 Macc. 8, 32.

v. 3. *Κύριε, τοὺς προφήτας σου — τὴν ψυχήν μου*) 1 Reg. 19, 14. LXX, *ἐγκατέλιπον τὴν διαθήκην σου οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, τὰ θυσιαστήριά σου καθεῖλον, καὶ τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν ἐν ῥομφαίᾳ, καὶ ὑπολέλειμμαι ἐγὼ μονώτατος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχήν μου λαβεῖν αὐτήν.* Observanda stili apostolici subtilitas: LXX *μονώτατος* h. l. ut saepe: Paulus, *μόνος.*

v. 4. *κατέλιπον, reliqui)* ne eos occidat Hasaël, Jehu, Elisa. LXX, l. c. v. 18.: *καὶ καταλείψω ἐν Ἰσραὴλ ἑπτὰ χιλιάδας ἀνδρῶν, πάντα γόνατα ἃ οὐκ ὤκλασαν γόνυ τῷ βάαλ.* Ex verbo *reliqui* derivatur *λεῖμμα reliquiae*, v. seq. — *ἐμαυτῷ, mihi ipsi)* Hoc Paulus addit emphaseos causa, in antitheto ad querelam Eliae de sua *solitudine.* Dominus novit suos. — *ἑπτακισχιλίους, septem millia*) in populo ad miram paucitatem redacto, numerus non parvus, imo ipse totus. 1 Reg. 20, 15. Ex his tota X duntaxat tribuum posteritas propagatur. Hebr. כל i. e. *mere tales*, nullo Baalita admixto. Non dico, eadem fuisse individua 1 Reg. 20, 15. et 19, 18., sed par est numerus 7000, in cap. 20, 15., et, circiter 70 post annis, in cap. 19, 18., post Hasaëlem,

Jehu et Elisam. conf. 2 Reg. 13, 7. 14. — *ἄνδρας, viros*) Viri maxime veniebant in censum, et intererant cultui publico. horum igitur conjuges et liberi accedunt etiam ad septem millia. — *τῇ βαὰλ*) Foemininum, subaudito *εἰκόνι, imagini* Baal, ad contemtum, in antitheto, *viros*. Sic LXX quoque Jud. 2, 11. etc. Sub immunitate a cultu Baal continetur immunitas a cultu vitulorum.

v. 5. *οὖν, ergo*) Consequentia a V. T. ad N. T.

v. 6. *χάριτι, gratia*) Alia vis dativi; alia particulae *ἐκ* cum genitivo. Ille vehiculum potius seu instrumentum innuit, quasi canalem, in sensu puro: haec, magis proprie, causam materialem, principium, fontem. — *οὐκ ἔτι, jam non*) Hoc, quater positum, ostendit vim consequentiae. Absolutum decretum est hoc, quod Deus decrevit: *Justos faciam non nisi ex fide, neminem ex operibus.* Hoc nemo perrumpet. — *γίνεται — ἐστὶν, fit — est)* Subtilis et apta verborum differentia. Natura quaerit opera: fides agnoscit gratiam supervenientem, *γενομένην.* sic, *ἐγένετο,* Joh. 1, 17. *φερομένην χάριν,* 1 Petr. 1, 13. — *εἰ δὲ ἐξ ἔργων, οὐκ ἔτι ἐστὶ χάρις· ἐπεὶ τὸ ἔργον οὐκ ἔτι ἐστὶν ἔργον, si vero ex operibus, jam non est gratia: si quidem opus jam non est opus*) Ex inciso illo, *jam non ex operibus*, infertur illud, *Israël non est assecutus:* et ex hoc inciso, *jam non est gratia*, infertur hoc, *electio est assecuta.* Prior pars hujus versus excludit opera; altera gratiam statuit, coll. v. 5. Prior facit protasin; altera apodosin, quae semper est pars magis necessaria, et hoc loco male a nonnullis omissa. Conf. omnino c. 4, 4. 5. Eph. 2, 8. 9. Opposita sunt *gratia* et *opus.* פְּעֻלָּה LXX ut plurimum interpretantur *ἔργον.* v. gr. Ps. 109, 20.

v. 7. *ἡ ἐκλογὴ, electio*) praecipue ex Israëlitis. *electio,* i. e. electi, quia electi, assequuntur.

v. 8. *ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ θεὸς πνεῦμα κατανύξεως, ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ ὦτα τοῦ μὴ ἀκούειν*) Deut. 29, 4.: *καὶ οὐκ ἔδωκε Κύριος ὁ θεὸς ὑμῖν καρδίαν εἰδέναι, καὶ ὀφθαλμοὺς τοῦ βλέπειν, καὶ τὰ ὦτα ἀκούειν, ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης.* Es. 29, 10.: LXX, *πεπότικεν ὑμᾶς Κύριος πνεύματι κατανύξεως, καὶ καμμύσει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν κτλ.* Adde Matth. 13, 14. not. *ἔδωκεν, dedit*, justissimo judicio, et dixit eis, *habete.* — *κατανύξεως*) *Κατάνυξις* h. l. notat *πάθος* ex frequentissima punctione in stuporem desinens. In bonam partem sumitur Act. 2, 37., et saepissime apud scriptores asceticos. Latinis, *compunctio.* — *ἕως, usque*) Tacita limitatio. 2 Cor. 3, 14.

v. 9. *γενηθήτω — αὐτῶν εἰς παγίδα καὶ εἰς θήραν, καὶ εἰς σκάνδαλον καὶ εἰς ἀνταπόδομα αὐτοῖς. — σύγκαμψον*) Ps. 69, 23. 24. LXX, *γενηθήτω — αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν καὶ εἰς σκάνδαλον. — σύγκαμψον. — τράπεζα, mensa*) שלחן Ps. 69, 23., ubi coll. v. praec. est allegoria. Id est, dum cibum capiunt securi, capiantur. — *σκάνδαλον, scandalum*) H. l. magis proprie accipitur, ut synonyma *laqueus* et *captio.* nam *σκάνδαλον, scandalum*, est illud mobile tigillum in decipula. Respondet מוקש Psalm. cit. Gradatio: *laqueus* tenet partem, pedem; *captio*, totum: *scandalum* non solum capit, sed etiam laedit. — *ἀνταπόδομα, retributionem*) Culpa igitur eorum intercesserat, non absolutum Dei decretum.

v. 10. *σκοτισθήτωσαν — σύγκαμψον*) Qui habent oculos obtenebratos, et dorsum incurvatum, sane *πταίουσι, titubant*, v. 11., et ruunt in decipulam.

v. 11. ἔπταισαν) πταίω proprie de *pedum* titubatione dicitur. Conf. Jac. 3, 2. not. Proprietas physica verbi πταίω et de pede et de lingua opponitur significatui morali. — ἵνα πέσωσι) *ut caderent* plane, cuncti, idque sine instauratione? Locutio adagialis. aliquo modo *cecidere*, v. 22., sed non prorsus. — τοῖς ἔθνεσιν, *gentibus*) Ipsum articulum rei gestae habemus Act. 13, 46., *ecce*. — εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτὺς, *ut ad zelum provocarentur*) Israëlitae, ad fidem. v. 14. [*Fac, Lector, tu quoque quavis re ad zelum provoceris, haud mediocriter valiturus gratia.* V. g.] Aliter hoc verbum occurrit c. 10, 19.

v. 12. εἰ δὲ, *si vero*) Duas partes habet hic versus. prior tractatur v. 13. s. posterior, *quanto* etc. tractatur v. 23. s. — κόσμυ — ἐθνῶν, *mundi — gentium*) *Mundus* connotat qualitatem, παράπτωμα *lapsum* pristinum; *gentes*, quantitatem sive multitudinem, cui opponitur ἥττημα, *paucitas*. unde τὸ πλήρωμα dicit mox *copias* Israël abundantes gratia. — ἥττημα) *paucitas*. oppositum πλήρωμα, *abundantia*. Es. 31, 8., ἔσονται εἰς ἥττημα. — πόσῳ μᾶλλον, *quanto magis*) Nam ubi multa sunt semina, eorum major est proventus. — τὸ πλήρωμα αὐτῶν, *abundantia eorum*) Subaudi, *erit divitiae gentium*. ergo etiamsi Judaei credidissent initio, non exclusae fuissent gentes. Idem verbum, v. 25.

v. 13. ὑμῖν) *vobis*, non ut vos efferamini, sed ut Judaei inviten-tur. — διακονίαν, *ministerium*) apostolatum in gentibus. — δοξάζω, *glorifico*) Nempe Paulus amplificat gratiam ethnicis datam, ejusque in ipsos Israëlitas reciprocandam abundantiam. Et hic causam reddit, cur eam gratiam sic amplificet.

v. 14. τὴν σάρκα, *carnem*) i. e. fratres. Es. 58, 7.

v. 15. γὰρ, *enim*) Particula cum propositione connectens tractationem. — ἀποβολὴ, *jactura*) Antitheton, *assumtio:* sed eo sensu, ut Deus dicatur *assumere* per gratiam; homines, ἀποβάλλεσθαι, *jacturam pati*, sua culpa. Super *jactura* Judaeorum gentes *assumtae* sunt et gratiam consecutae. v. 30. — πρόσληψις) αὐτῶν, Hesychius: πρόσληψις, γνῶσις. Conf. προσελάβετο, c. 14, 3. Τίς concludit a minori ad majus. ἀποβολὴ, *jactura*, et πρόσληψις, *assumtio*, sunt contraria: itaque καταλλαγὴ, *reconciliatio*, praemittitur τῇ ζωῇ ἐκ νεκρῶν, *vitae ex mortuis*, quae multo plus dicit. — ζωὴ, *vita*) *mundi*. v. 12. — ζωὴ ἐκ νεκρῶν, *vita ex mortuis*) id quod multo majus et optabilius. Sensus: *vita eorum*, *qui fuerant mortui*. Ez. 37, 3. ss. ita ἐκ, *ex*, c. 6, 13. 2 Cor. 4, 6. Sermo est de vivificatione totius: ut non sit residua massa mortua. Totius generis humani sive mundi conversio comitabitur conversionem Israëlis.

v. 16. ἡ ἀπαρχὴ, *primitiae*) patriarchae, — ἁγία, *sanctae*) Deo dicatae et acceptabiles. conf. v. 15. cum 1 Tim. 4, 4. 5. — φύραμα, *massa*) Num. 15, 20. 21., ἀπαρχὴ φυράματος. — ἡ ῥίζα, *radix*) stirps patriarchalis, naturaliter, nec non ut compos circumcisionis et promissionis spectata. *Wellero*, post Origenem, *radix* est Christus: *rami*, etiam patriarchae, ex quibus natae *primitiae*.

v. 17. σὺ, *tu*) tu *Romane*, gentilis. — ἀγριέλαιος, *oleaster*) calamus *oleastri*. Synecdoche δεινή. [*Id nostra etiamnum aetate tristis experientia clamat. Promiscua multitudo, veri christianismi impatiens, ruditate perquam agresti laborat; ne iis quidem exceptis, qui virtutem atque scientiam haud vulgarem ostentant.* V. g.] — ἐν αὐτοῖς) *inter eos: eos* non refertur ad τὸ *quidam*, sed ad *ra-*

mos in universum. — *συγκοινωνὸς*) Saepe *σὺν* dicit Paulus de gentibus. Eph. 2, 19. 22. 3, 6. conf. *μετὰ*, Rom. 15, 10.

v. 18. *μὴ κατακαυχῶ, noli gloriari contra*) Videant, ne *glorientur contra*, qui negant conversionem Judaeorum. — *ἐ σὺ, non tu*) Subaudi, *scito*, *memento*, *non te* etc.

v. 19. *ἵνα, ut)* Haec particula exprimit vim *gloriationis.* confer autem, *propter vos*, v. 28., et *τῷ*, v. 31.

v. 20. *τῇ ἀπιςίᾳ* — *τῇ πίςει, infidelitate* — *fide*) Neutrum (inquit Paulus) absolute. nam si absolute, gloriationi locus esset, quae hic refutatur. *fides*, Dei donum, demissos faciens. — *ἕςηκας*) *hunc statum es adeptus et adhuc tenes.* oppositum: *eos*, *qui ceciderunt.* v. 22. — *μὴ ὑψηλοφρόνει, ἀλλὰ φοβἕ*) Prov. 3, 7., *μὴ ἴσθι φρόνιμος παρὰ σεαυτῷ, φοβἕ δὲ τὸν θεόν.* — *φοβἕ, time*) Timor opponitur non fiduciae, sed supercilio et securitati.

v. 21. *μήπως*) repete, *φοβἕ.* — *φείσεται*) Indicativus, particula *μήπως* quasi praetermissa, magis categorice sonat. Cum *μήπως* cel. *Baumgartenius* legi mavult *φείσηται.* At *Mart. Crusius ἵνα, ὡς, ὅπως, μὴ*, aliquando cum indicativo futuro poni docet, Gramm. Gr. Part. II. pag. 867., et praeter cetera notat illud *Demosthenis*, *ὅπως τὰ παρόντα ἐπανορθωθήσεται.* Alia exempla collegit *Blackwallus* in class. sacris, p. 432. ed. Woll. ubi hunc ipsum Pauli locum elegantiae nomine laudat. Certe oratio magis categorica timorem movet.

v. 22. *χρηςότητα καὶ ἀποτομίαν, bonitatem et severitatem*) Sejugatio gravis. — *ἐπιμείνῃς, permanseris*) Est *permanere* in bono, hic: in malo, v. seq. Illud describitur ex parte Dei; hoc, ex parte hominis. Conf. v. 28. 30. s. Non permansit Romanus in bonitate, invecta operum justitia. — *ἐπεὶ, alioquin*) Fideles possunt deficere et labi. — *ἐκκοπήσῃ, excideris*) ferro. non modo *ἐκκλασθήσῃ, defringeris*, ut illi, manu. כרת LXX *ἐκκόπτω.* Jer. 44, 8. non tamen eo plerumque sensu, quo *ἐξολοθρεύω.*

v. 23. *ἐὰν μὴ, si non*) Ergo conversio eorum non erit irresistibilis. — *δυνατὸς, potens*) Praecipua objectio esse poterat: quomodo convertentur Judaei, qui tot seculis id agunt, ut se subducant fidei et oracula V. T. a vero Messia deducant et credentibus eripiant? Respondet Paulus: *potentiam* Deus habet. conf. *potens*, c. 14, 4. Et hujus potentiae gloriam, cui nemo gentium obniti potest, ostendet. Magnum igitur opus erit! — *πάλιν*) *iterum*, non modo minore numero, ut nunc; sed majore, ut antea, quum essent populus Dei.

v. 24. *ἀγριελαίε, oleastro*) Magnum discrimen eorum, qui verbum revelatum vel non habent, vel habent; quantum interest inter oleastrum et oleam. — *παρὰ φύσιν*) plane *praeter naturam.* nam in re hortensi insitio, quae duas arbores naturae item diversae quidem copulat, calamum, quem fructus sequitur, mitem stirpi silvestri committit: Paulus autem calamum oleastri in oleam dicit insitum esse, ut oleae pinguedinem sequatur. — *πόσῳ μᾶλλον, quanto magis*) Sensim a *posse* venit ad *esse.* Sane incrementum sumit oratio. ante Paulus ex prophetis demonstravit, plures esse malos in Israël, quam bonos: nunc item ex prophetis demonstrat, plures fore bonos, quam malos. Atque hoc ille dum expromit, *mysterium* appellat, aptum ad retundendum fastum gentium, ne putent, partes Judaeorum semper inferiores fore.

v. 25. *μυςήριον, mysterium*) Paulus *mysteria* vocat non sem-

per ea dogmata, quae fidelibus initio sunt necessaria cognitu: sed arcana, multis etiam fidelibus ignota, donec illis ea, fidei charitatisve causa, re cogente, ex Scripturis antehac obsignatis aperirentur. Conf. 1 Cor. 15, 51., et, in re pari, Eph. 3, 3. *Mysterium* fuerat vocatio gentium: c. 16, 25. nunc item *mysterium* est conversio Israelis. [*Itaque diversum quiddam innuitur a tali conversione, qualis Pauli temporibus quotidie prostabat.* V. g.] Utrumque, magna pars illius *mysterii*, quod confirmatur Ap. 10, 7. Porro si mysterium est, patienter ferri debent, qui non agnoscunt tam cito; et sperari tempus, quum omnes agnoscent. — *) *φρόνιμοι, prudentes)* *somniantes, ecclesiam Romanam non posse deficere.* Cluverus. Ipsa *mysterii* appellatio fastum lectorum retundit. Hinc repetitur monitum c. 12, 16., quod jam exstat v. 20. not. — *ἀπὸ μέρους, ex parte)* Molliter loquitur. nam *οἱ πωρωθέντες, qui indurati sunt,* erant ut arena maris, v. 7. c. 9, 27. Itaque conversio, quae non erit *ex parte*, sed *omnis Israëlis*, v. seq. erit longe abundantissima. Atque interea etiam semper aliqui convertuntur: cui rei fideles semper invigilare convenit. — *πλήρωμα, plenitudo)* *supplementum copiosissimum.* antitheton: *ex parte.* Nulla remanebit gens, cui non praedicatum fuerit evangelium in toto orbe; etiamsi magna pars hominum mala sit mansura. — *εἰςέλθῃ, ingressa fuerit)* Joh. 10, 9. 16. Ingressum hunc multis jam seculis multa sufflaminant, suo tempore perrumpenda, ut plenitudo gentium, pridem vocata, penitus intret: ac tum Israëlis *obduratio* desinet. Ps. 126, 2. 3. *Ad zelum* christianum Paulus *provocat* Israëlitas: idque praesupponit gentes ante Israëlem conversas, et tamen potest per plenam Israëlis conversionem deinde reliqua copia gentium lucrifieri. v. 11. 12. 15. 31. Ez. 39, 7. 21. ss. 27.

v. 26. *καὶ οὕτω, et sic)* Non dicit, *et tunc*, sed majore vi, *et sic*, quo ipso *τὸ tunc* includitur. nempe ipso introitu gentium terminabitur caecitas Israëlis. — *πᾶς ἰσραήλ, omnis Israël)* Israël gentibus contradistinctus, de quo v. 25. Dicuntur שארית et פליטה respectu eorum, qui periere: sed ipsum *Residuum*, in se copiosum, totum convertetur. Mich. 2, 12. — *σωθήσεται)* Hoc ipsum *Latinus* expressit, *salvus fieret.* non inepte. Sententia haec inest: *plenitudo gentium intrabit, et sic omnis Israël salvus fiet.* sed *ἄχρις οὗ usque dum* mutavit verbum prius, *εἰσελεύσεται,* in *εἰσέλθῃ,* manente altero, *σωθήσεται.* Talia vide notata ad Marc. 3, 27. Sensum expressit Latinus. — *ἥξει ἐκ σιὼν — διαθήκη, ὅταν ἀφέλωμαι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν)* Es. 59, 20. 21. LXX, *καὶ ἥξει ἕνεκα σιὼν — διαθήκη, εἶπε Κύριος κτλ.* Es. 27, 9. LXX, *καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ εὐλογία αὐτοῦ, ὅταν ἀφέλωμαι τὴν ἁμαρτίαν αὐτοῦ κτλ.* Hebr. *et veniet* גואל לציון *Sioni* (ejusque bono) *Redemtor, et revertentibus a* transgressione *in* Jacob. Paulus c. 3. in descriptione peccati allegarat Psalmum 14. et Esajae caput 59. potissimum: nunc in descriptione salutis eosdem textus conjungit. *ἐκ σιὼν,* ait, ut LXX, Ps. 14, 7. Venit Redemtor (*ἐκ*) e Sione, et (ל *ἕνεκα*) bono Sioni. Adventus factus est pridem: fructus ad summa perveniet suo tempore. *Sion* est totum, in bonam partem; *Jacob* h. l. est totum, in partem sequiorem: *revertentes*, sunt pars.

---

*) *ἵνα μὴ, ne*] Nullum unquam mysterium curiositatis caussa considerandum est: humiliatio semper quaerenda. *V. g.*

v. 27. *αὕτη) hoc*, de quo v. praec. — *παῤ ἐμοῦ, a me)* Ipse faciet. — *διαθήκη, testamentum)* scil. *tum erit*, *tum expedietur.* — *τὰς ἁμαρτίας) peccata*, et ortas inde miserias.

v. 28. *ἐχθροὶ) hostes.* Igitur obstinatio Judaeorum non debet allegari in praejudicium conversionis eorundem. Porro dicuntur *hostes*, active; mox, *dilecti*, passive: (utrumque respectu Dei, non modo respectu Pauli:) malum imputandum homini; bonum proficiscitur a Deo. Sic quoque opponuntur inter se misericordia et infidelitas. v. 30. ss. — *δι' ὑμᾶς, propter vos)* v. 31. 12. 15.

v. 29. *ἀμεταμέλητα, quorum non poenitet)* Axioma vere apostolicum. Absolutum quiddam significatur: nam Deus non in perpetuum cedet infidelitati populi sui. Poenitudo abscondita est ab oculis Domini. Hos. 13, 14. — *χαρίσματα, dona)* erga Judaeos. — *κλῆσις, vocatio)* erga gentes.

v. 30. *καὶ)* Particulam, obelo quondam a me notatam, recepi dudum *): et nunc cel. *Baumgartenii* consensu delector. — *ἠπειθήσατε, increduli fuistis) Incredulitas* cadit etiam in eos, qui ipsi non audivere verbum Dei; quia tamen primitus id in Patriarchis, Adamo, Noacho, susceperant.

v. 31. *ἠπείθησαν, increduli fuerunt)* relicti sunt infidelitati suae. — *τῷ ὑμετέρῳ, vestra)* Genitivus objecti, uti *τὰ ἐλέη δαυίδ.* 2 Chron. 6, 42. רצון עמך Ps. 106, 4. — *ἐλέει, misericordia)* Constr. cum *ἐλεηθῶσι, misericordiam consequerentur;* nam *ἵνα, ut*, saepe transponitur: et versu 30. *incredulitas* Judaeorum praecedit *misericordiam* gentium: quare versu 31. *misericordia* gentium non praecedit *incredulitatem* Judaeorum eandem. Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. — *ἐλεηθῶσι, misericordiam consequerentur)* misericordiam eam, quae fidem antecedit, nec nisi per fidem, qua retractatur *ἀπείθεια, incredulitas*, agnoscitur et accipitur.

v. 32. *συνέκλεισε) simul conclusit*, Judaeos et gentes. conf. Gal. 3, 22. not. Phrasis LXX Int. *εἰς θάνατον συνέκλεισε.* Ps. 78, 50. — *εἰς ἀπείθειαν, in incredulitatem)* Eph. 2, 2. Qui vim *incredulitatis* experti sunt, tandem purius se ad fidem recipiunt. — *ἵνα) ut.* Res ipsa efficietur. — *τοὺς πάντας) universos*, cunctos. conf. v. 30. 31. — *ἐλεήσῃ, misereretur)* Misericordia Ejus ab illis agnita, v. 6.: fide eis ab Ipso donata.

v. 33. *ὦ βάθος, o profunditas)* Paulus cap. 9. quasi in freto navigarat; nunc, in oceano. *profunditas divitiarum* describitur v. 35., et respicit ad c. 9, 23. 10, 12. (quare non debet in epitheton resolvi:) *profunditas sapientiae*, v. 34.: *profunditas cognitionis*, v. 34. Conf. de divitiis et sapientia, Eph. 3, 8. not. et Ap. 5, 12. Dignae sunt observatu et collectu differentiae vocum biblicarum. *Sapientia* dirigit omnia ad finem optimum: *cognitio* novit finem illum et exitum. — *ὡς, quam)* Nemo scrutatur, nemo pervestigat, nisi Ipse. Hic et v. 34. s. est chiasmus, coll. anteced. et conseq. *Profunditas* describitur altera parte versus 33. *Cognitio* ipsa, ut diximus, v. 34., *quis enim —: sapientia* ipsa *aut quis —: divitiae* ipsae, v. 35. — *τὰ κρίματα, judicia)* circa infideles. — *αἱ ὁδοὶ, viae)* circa fideles. Gradatio. Viae sunt quasi in plano; judicia, profundiora. ne vias quidem pervestigamus.

*) *Conspirat* Vers. germ. E. B.

v. 34. *τίς γὰρ — ἐγένετο*) Es. 40, 13. LXX, *τίς ἔγνω — καὶ τίς αὐτοῦ σύμβουλος ἐγένετο; Quis?* i. e. nemo; nisi ipse. — *γὰρ, enim)* Sequitur expressior scripturae allegatio. In dogmatibus probandis adhibetur formula, *scriptum est:* aliis in locis saepe ea praetermittitur. c. 12, 20. — *νοῦν Κυρίου, mentem Domini)* Esajas: את רוח יהוה *Spiritum Jehovah.* Paulus ponit versionem *τῶν* LXX. Ceteroqui non sunt synonyma רוח et *νοῦς*. Optima autem est consequentia: nemo capit Spiritum: ergo nemo capit mentem sive sensum Domini. Implicitus est ad SS. Trinitatem respectus. confer, ad *τὸ εἰς αὐτὸν* v. 36., Es. 34, 16. fin. — *σύμβουλος)* Non modo neminem fuisse *σύμβουλον,* dicit Paulus, sed ne nunc quidem esse posse. *σύμβουλος* autem est vel *particeps consilii,* vel certe *conscius.* nam modo dixit: *quis enim novit mentem Domini?* Et tamen multi in disceptationibus, v. gr. de ortu mali, quae multo profundiores oeconomiae divinae recessus tangunt, quam haec, quae inter v. 32. et 33. ab apostolo religiose abrumpitur, (multum enim interest inter lapsum multorum angelorum totiusque generis humani, et inter casum Israëlitarum,) perinde se jactant, ac si non modo consiliarii Domini, sed etiam quaesitores, patroni, vel judices essent. Scriptura ubique subsistit in eo, quod Dominus voluit, et dixit, et fecit: rationes rerum universalium singulariumve non pandit: de iis, quae nostram superant infantiam, ad aeternitatem remittit fideles, 1 Cor. 13, 9. ss. Ceteros, importunos scrutatores, torquebit et uret sciendi sitis, in aeternum.

v. 35. *ἢ τίς κτλ.)* Haec verba, apud LXX, Es. cap. cit. v. 14., alii habent; alii non habent. at Job. 41, 2. Hebr. et Vulg. ita habent: *Quis ante dedit mihi, ut reddam ei? Omnia quae sub coelo sunt, mea sunt.*

v. 36. *ἐξ αὐτοῦ καὶ δι᾽ αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν, ex Eo et per Eum et in Eum)* Denotatur Origo et Cursus et Terminus rerum omnium. conf. 1 Cor. 8, 6. [*Porro, ἐξ αὐτοῦ divitiarum est: δι᾽ αὐτοῦ, sapientiae: εἰς αὐτὸν, cognitionis.* V. g.] — *ἡ δόξα, gloria)* Divitiarum, Sapientiae, Cognitionis. [*Hac doxologia* Omnipotentiae *simul*, Sapientiae *et* Amoris *divini laus continetur*, *unde* vires, intellectum *ac* beatitudinem *hauriunt creaturae.* V. g.] — *ἀμήν, amen)* Verbum finale, in quod affectus apostoli, quum ad suprema venit, desinit.

CAPUT XII.

v. 1. *Παρακαλῶ, hortor)* Moses jubet: apostolus hortatur. Solet Paulus hortationes ponere dogmatibus antea tractatis congruentes. Eph. 4. coll. cap. 3. Sic h. l. usus generalis ex tota tractatione continetur v. 1. 2., ut allegationes statim subsequentes demonstrant. Usus speciales, a v. 3. usque ad conclusionem epistolae, ostendimus ad cap. 1, 16. — *διὰ τῶν οἰκτιρμῶν, per miserationes)* Totum noëma derivatur ex cap. 1—5. vocabulum fluit ex antitheto *irae,* c. 1, 18. nam innuitur hoc loco tota oeconomia gratiae sive misericordiae, ab ira nos eximens, et *gentes* inprimis ad officium excitans. c. 15, 9. Qui *misericordia* Dei recte movetur, in omnem Dei *voluntatem* ingreditur. [*At anima irae obnoxia vix quiddam juvatur adhortationibus. Saxum perfundis oleo.* V. g.] — *παραστῆσαι, sistere)* In tanto officiorum catalogo Paulus nil earum rerum habet, quae hodie apud Romanenses fere utramque paginam faciunt. *παραστῆσαι,* repetitur

ex c. 6, 13. 16. 19. *sistere.* Oblatio *viva sistitur;* non mactatur. — *σώματα, corpora)* Antitheton ad nefarium *corporum* abusum apud gentes. c. 1, 24. Sequuntur enim mox plura antitheta, ejusdem capitis respectu. Corpus plerumque impedit animam: corpus Deo siste; anima non deerit. c. 6, 12. Vid. etiam cap. 7, 4. Hebr. 10, 5. Vice versa, *anima* magistratui subjecta, etiam corpore parebit. c. 13, 1. — *σώματα, λατρείαν, corpora, cultum)* Appositio metonymica, corpus et animam innuens. — *θυσίαν, victimam)* peccato mortificato. conf. de hoc sacrificio, c. 15, 16. — *ζῶσαν, viventem)* ea vita, de qua cap. 1, 17. 6, 4. ss. Abominabile est, cadaver offerre. — *ἁγίαν, sanctam)* qualem postulat *sancta* lex. c. 7, 12. — *εὐάρεστον, bene placentem)* cap. 8., maxime v. 8. — *τῷ θεῷ, Deo)* Constr. cum *παραστῆσαι, sistere.* — *λογικὴν, rationalem)* sincerum, (1 Petr. 2, 2.) respectu intellectus et voluntatis. congruit verbum *δοκιμάζειν,* v. 2. *φρονεῖν κτλ.* v. 3. Gentium *λατρεία, ἄλογος.* c. 1, 18. seqq. 25. Judaeorum confidentia, *ἄλογος,* c. 2, 3. at Christianus omnia recte reputat, et ex beneficio Dei miserentis colligit officium suum. Verbo illi, quod saepe ponit, *λογίζεσθαι,* c. 3, 28. 6, 11. 8, 18., nunc respondet epitheton. *λογικὸν γάλα,* 1 Petr. l. c. est periphrasis *verbi* ipsius, *Lac verbi:* hic vero *λατρείας cultus* epitheton est *λογικὴ, rationalis.* *Ἄδολον* dicit Petrus: *Verbum* est sincerum, et *cultus* ex verbo est sincerus.

v. 2. *μὴ συσχηματίζεσθε — ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε) μορφὴ, forma,* penitius et perfectius quiddam notat, quam *σχῆμα, habitus.* conf. Phil. 2, 6. 8. 3, 21. A *forma* interna non debet abludere *habitus* sanctorum externus. — *αἰῶνι, seculo)* quod totum, neglecta *Dei voluntate,* suitatem sequitur. — *δοκιμάζειν, probare)* Hoc quoque pertinet ad illam *μορφὴν formam* novam. Antitheton, c. 1, 28. [*Dum quis haeret in antiquitate mentis, voluntatem DEI, utut sagacissimus, probare nescit. Modo haec modo ista defendere conabitur, DEUM sui similem opinatus.* V. g.] — *) *καὶ τέλειον, et perfectam)* Qui oblationem *vivam, sanctam, bene placentem* sistit, noscit voluntatem Dei *bonam,* viva et sancta requirentem, *beneplacentem, et,* cum profectu fidelium, *perfectam.* [Perfectam *hanc voluntatem indignis modis devitant, qui ea semper exquirunt, quae citra peccatum (ut existimant) perpetrare etiamnum liberum est. Viatorem hi tales agunt, qui non tuto tramite, sed extrema ripa, praeter necessitatem, incedere gestiat.* V. g.]

v. 3. *λέγω)* Flacius: *edico.* Hoc verbum hortationi subsequenti moratae vim addit imperativi. — *γὰρ, enim)* Docet, quid Voluntas Dei velit. — *διὰ τῆς χάριτος, per gratiam)* Ipse Paulus exemplum praebet *σωφροσύνης,* quam commendat: ne videatur temere hac formula, *λέγω, edico,* qua solus Christus absolute uti potuit, aliis tam ardua praescribere. conf. v. 6. — *ὄντι)* cuilibet, *qui est inter vos,* vestri ordinis, fidelis. — *ἐν ὑμῖν, in vobis)* Multa erant, cur Romani se viderentur efferre posse, et postea se extulerunt. — *δεῖ) oportet,* pro veritate et officio. — *φρονεῖν) sentire,* et inde *agere.* — *εἰς)*

---

*) *τὸ θέλημα, voluntas*] Ob rationes speciales plurimae subinde quaestiones oriuntur, hoc illudve jure fiat nec ne? Facilis est decisio iis, quibus DEI *voluntas* curae est cordique. Sed probatione opus est atque intelligentia. Eph. 5, 17. *V. g.*

Particula limitat *). — *ἑκάστῳ, unicuique)* Nemo debet se unum pro norma habere, ad quam ceteros exigat, et putare, ceteros plane debere tales esse, et idem et eodem modo agere, atque ipsum. — *ὡς) sicut.* non plus, v. 5., sed nec minus. v. 6. s. ideo *δὲ, autem*, adhibetur v. 6. — *μέτρον, mensuram)* Et fides et fidei mensura est donum Dei. — *πίστεως, fidei) ex qua reliqua manant dona:* (Cluverus:) et quidem dona sanctificantia et administrantia. Omnium fons est fides, et, in ipso usu, norma. *fidei*, de qua tractatum capite 1. et seqq. [*Sequitur* amor, v. 9. V. g.]

v. 5. *ὁ δὲ καθεὶς)* Vid. Marc. 14, 19. not. — *μέλη, membra)* Eph. 4, 25.

v. 6. *ἔχοντες, habentes)* Hoc quoque pendet ab *ἐσμέν·* est enim apodosis ad v. 4. fin. *ἐσμὲν* autem notat *sumus*, simulque vergit ad lenem hortationem, uti Gal. 4, 28. not. Inde in singulis partibus hujus enumerationis debet subaudiri imperativus. coll. v. 14. sed *ἦθος* est, quod Paulus imperativum non saepe exprimit, v. 3. semel praemissum. — *χαρίσματα, dona)* Haec sunt *διάφορα, diversa: χάρις, gratia*, una. — *προφητείαν, prophetiam)* Haec princeps charismatum. vid. Act. 2, 17. 18. 11, 27. 13, 1. 15, 32. 19, 6. 21, 9. 10. 1 Cor. 11, 4. s. 12. seqq. Eph. 2, 20. 3, 5. 4, 11. 1 Thess. 5, 20. 1 Tim. 1, 18. 4, 14. Ap. 1, 3. etc. quibus locis collatis, patet, prophetiam esse charisma, quo mysteria coelestia, interdum etiam res futurae, proferuntur in notitiam hominum, fidelium praesertim, cum explicatione prophetiarum scripturae, quae per communes interpretandi regulas non posset elici. Non autem adduntur, in hac tam copiosa epistola, cetera, de quibus ad Corinthios: vid. c. 1, 11. et 1 Cor. 9, 2. nott. — *κατὰ, secundum)* Repete, *habentes*, scil. *donum*, *prophetiam.* et sic deinceps. Sic modo, *secundum gratiam.* Ut homini datur, sic homo debet administrare. — *τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως, analogiam fidei)* Id est, *ut Deus distribuit* (prophetae cuique) *mensuram fidei.* v. 3., nam ibi jam hoc attigit Paulus, et eo, interjectis aliis, redit. Etiam 1 Cor. 12, 9. 10. 13, 2. *prophetia* et *fides* arcte connectuntur. Petrus 1 ep. 4, 11. eadem de re, *ΩΣ λόγια Θεοῦ, tanquam eloquia Dei.* Tantundem est, ut si Paulus diceret: *sive prophetiam, in prophetia.* coll. seqq. ne extra fidem et ultra eam feratur, neve quis ex suo corde prophetet, ultra id quod vidit; ac rursum, ne celet sepeliatve veritatem: quantum vidit et novit et credit, tantum eloquatur. vid. Col. 2, 18. Ap. 1, 2. Exemplum talis analogiae ipse praebet 1 Cor. 7, 25. Erasmus: *JUXTA PROPORTIONEM ut intelligas, hoc esse majora dona, quo fides tua fuerit integrior.* sic quoque Corn. a Lapide, Piscator, Petrus Martyr. Basilius M. de Spiritu sancto: *Omnia implet virtute, solum autem digni eum accipere possunt: neque uno μέτρῳ modo accipitur, sed κατὰ ἀναλογίαν τῆς πίστεως, ad analogiam fidei distribuit operationem.* cap. 9. Chrysostomus: *quanquam enim gratia est, tamen non simpliciter effunditur: sed τὰ μέτρα modos ab iis, qui accipiunt, sumens*, in tantum *influit*, in quantum *invenerit vas* fidei *sibi oblatum.* Copiose de hoc loco agit *Lichtscheid* in Tr. Germ. *vom ewigen evangelio*, pag. 60. ss. Ut Paulo hic, ita Marco Eremitae unum idemque est *μέτρον, mo-*

---

*) *σωφρονεῖν, moderatione uti*] Egregia virtus, *σωφροσύνη* in spiritualibus. *V. g.*

dus, et *ἀναλογία, analogia*, lib. *περὶ τῶν οἰομένων ἐξ ἔργων δικαιωθῆναι*, paulo post medium: *rerum* (negotiorum, rerum agendarum) *notitia secundum analogiam exercitii praeceptorum obtingit: veritatis autem* (doctrinae salvificae) *cognitio, secundum mensuram fidei in Christum.* idemque saepe ita vocabulo *analogia* utitur. Apud Paulum tamen vox *μέτρον* magis limitat, ad modestiam, ad vitandum excessum: *ἀναλογία* dicit quiddam abundantius, (collatis iis quae sequuntur,) ad vitandum defectum. Omnino in fide, quae creditur, (sic enim vocant Theologi) mirabili analogia congruunt inter se omnia capita; et quivis articulus, de quo quaestio incidit, ad articulos jam firmiter cognitos dijudicari, ad Dictum scripturae liquido explicatum interpretatio ceterorum exigi debet. Estque haec analogia ipsius scripturae et fidei, quae creditur. Sed neque omnia cognoscit unusquisque; neque pari omnia, quae cognoscit, firmitate cognoscit: quae autem firmiter cognoscit, haec ille tenet ea ipsa fide, qua creditur; quare et ipse in prophetando, omnia ad analogiam fidei, qua credit, et ceteri in audiendo, ad analogiam fidei, qua credunt, dijudicare debent. 1 Cor. 14, 29. 37. Hebr. 13, 8. 9. 1 Joh. 2, 20. seqq.

v. 7. s. *εἴτε, sive*) Ploce triplex: *Age*, quod *agis*, ut res nomen suum tueatur. Coh. 9, 10. Eadem ratio sententiarum subsequentium *).

v. 8. *μεταδιδοὺς*) *διδόναι, dare: μεταδιδόναι, participare*, ut se non plane exuat, qui dat. — *ἐν ἁπλότητι*) uti Deus dat: Jac. 1, 5. *simpliciter*, abundanter. 2 Cor. 8, 2. [*neque privati commodi studio impeditus, neque anxia deliberatione, sitne dignus alter beneficio, et justus in dando modus an servetur?* V. g.] — *ὁ προϊστάμενος*) *qui* alios *curat* et in clientela habet. — *ἐν σπουδῇ, in studio*) Hujus verbi vis late patet. v. 11. 2 Cor. 7, 11. not.

v. 9. *ἡ ἀγάπη, amor*) De fide egit a v. 3. nunc de amore. Versus 9. 10. 11. respiciunt cap. 7. versus 12. respicit caput 8. versus 13. respicit caput 9. seqq. de communione fidelium Judaeorum et Graecorum. Versus decimi sexti comma tertium iteratur ex c. 11, 25. — *ἀποστυγοῦντες — κολλώμενοι, aversantes — adhaerentes)* et animo et ejus declaratione, etiam cum periculo et invidia. Explanatur *τὸ ἀνυπόκριτος, non simulatus. Labia mea ODERINT malitiam.* Prov. 8, 7. Hoc recte annectitur *amori.* 1 Cor. 13, 6. Verba valde emphatica. Odio mali qui vacat, non amat vere bonum. Ab hoc loco per paria sententiarum incedit oratio. [*Sunt homines* 1) *qui malo patrocinantur et bonum impugnant:* 2) *qui bonum amant sed malum non ea, qua par est, indignatione aversantur:* 3) *qui malum fastidiunt, sed frigidius justo bonum fovent:* 4) *qui malum aversantur et bono adhaerent ita, ut obscurum in eis esse nemini queat.* V. g.]

v. 10. *φιλόστοργοι, benigni*) *στοργή, amor* spiritualis *fratrum.* — *προηγούμενοι, praevenientes*) si non semper gestu et factis, at certe semper animi judicio. id fiet, si alterius bona, et tua vitia potius contemplere. Virtutes homileticae sanctorum. Talmudici: *Quisquis no-*

*) *ἐν τῇ διακονίᾳ, in administratione*] ne quid ultra sibi sumat, neque tamen non satisfaciat officio suo. *V. g.*

verit, quod proximus suus consueverit ipsum salutare, praeveniat illum salutando.

v. 11. *τῇ σπουδῇ — τῷ πνεύματι, studio — spiritu*) Sic instruitur vita externa sive activa, et interna sive contemplativa. — *τῷ κυρίῳ δουλεύοντες, Domino servientes*) Christo, et Deo, servire debemus. v. 1. c. 7, 6. 14, 18. 16, 18. Act. 20, 19. Phil. 3, 3. Ps. 2, 11., ubi *servire* et *gaudere* parallela sunt, ut h. l. [*Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. qui lectionem καιρῷ plane debilem, neque apostolo dignam esse ostendit.* Not. crit.]

v. 12. *ἐλπίδι, spe)* Hactenus de fide et amore: nunc etiam de spe. coll. c. 5. et 8. Deinde de officiis erga alios, sanctos, v. 13., persecutores, v. 14., amicos, alienos, inimicos, v. 15. ss. — *χαίροντες, gaudentes)* Gaudium verum non modo est affectus et beneficium, sed etiam officium christianum. v. 15. Summa Dei comitas: vult, nos gaudere, et gaudio vitam nostram spiritualem exerceri.

v. 13. *ταῖς χρείαις*) *τῇ θλίψει.* Phil. 4, 14. Romae inprimis magna erat occasio. Memorabile est, Paulum, ubi expresse de officiis e communione sanctorum fluentibus agit, nil tamen de defunctis usquam ponere. — *διώκοντες, sectantes)* ut hospites non modo admittatis, sed quaeratis.

v. 14. *διώκοντας, persequentes*) Christi causa. — *καὶ μὴ καταρᾶσθε, neque maledicite)* ne animo quidem.

v. 15. *χαίρειν, gaudere)* Infinitivus pro imperativo, Graecis non infrequens, et hic moratus. Subauditur *hortor* ex v. 1. Fletui proprie opponitur *risus:* sed hoc loco (uti 1 Cor. 7, 30.) *gaudium* dicitur, non *risus*, qui Christianis in mundo minus convenit.

v. 16. *τοῖς ταπεινοῖς, humilibus)* Neutrum. praecedit enim, *alta.* — *συναπαγόμενοι, una abducti)* Verbum medium, quo *voluntaria συγκατάβασις condescendentia* notatur. qui humilis est, eum superbi putant auferri: sed sic auferri bonum est. sic David ablatus est. — *μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς*) Prov. 3, 7. LXX, *μὴ ἴσθι φρόνιμος παρὰ σεαυτῷ.* [Conf. Rom. 11, 25.]

v. 17. *προνοούμενοι καλὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων*) Prov. cap. cit. v. 4. LXX, *προνοοῦ καλὰ ἐνώπιον Κυρίου καὶ ἀνθρώπων.* — *καλὰ, pulcra)* Gemma non solum debet esse gemma, sed etiam bene sedere in annulo, ut splendor occurrat in oculos. — *πάντων, omnibus)* Nam multi sunt suspicaces et iniqui. vid. v. seq.

v. 18. *εἰ, si) Si pote*, conditionem facit, et potest construi hoc cum versu 17., quatenus saepe bonae actiones, praesertim si circumspectio desit, minus bonae videri possunt nonnullis. *τὸ ἐξ ὑμῶν, ex vobis*, limitat. nam, per *alios*, non semper est *possibile.* — *μετὰ πάντων ἀνθρώπων, cum omnibus hominibus)* quorum maximus Romae confluxus. Nemo homo ita ferus est, ut non erga quosdam humanus sit: atqui erga omnes pacati, lenes, mites esse debemus. Phil. 4, 5. 2 Tim. 2, 24. Tit. 3, 2. [*Semel quandoque iterumque res tibi per omnem vitam cum homine aliquo intercedit: quocum prouti agis, sic te ipsum deinceps tuamque universam agendi rationem aestimat.* V. g.] — *εἰρηνεύοντες, pacem habentes)* c. 14, 17. 19.

v. 19. *ἀγαπητοὶ, dilecti)* Hac appellatione mitigat iratos: eamque saepe adhibet in adhortationibus ex sensu gratiae divinae erga hortantem et erga hortandos fluentibus. conf. v. 1. — *δότε τόπον, date locum)* Qui se ipse ulciscitur, in ea, quae sunt irae Dei, invo-

lat. — *τῇ ὀργῇ) irae* illi, de qua in scripturis tam multa dicuntur; id est, irae Dei, quae sola justa est, et sola meretur ira dici. Ellipsis religiosa. 2 Chron. 24, 18. — *ἐμοὶ, mihi)* scil. *esto.* Deut. 32, 35.: *ἡμέρᾳ ἐκδικήσεως ἀνταποδώσω.* — *ἐκδίκησις, ultio)* Intulit hinc Paulus: *non vos ipsos ulciscentes. ἐκδικεῖν, jure exigere,* exsequi totam litem. — *ἐγὼ ἀνταποδώσω, ego reddam)* i. e. hoc mihi relinquite. [*Facile omnem haec consideratio* vindictae cupiditatem *supprimit. Fac, adversarium tuum non meliorem, te ipsum non pejorem esse opinione tua: iste tamen aut consequetur tandem gratiam divinam, aut non consequetur. Si consequetur; injuriam tibi quoque illatam, vel te non superstite, agnoscet profecto; quo casu accessu ad DEUM prohibere illum simultate tua haud, spero, gesties, sed quavis potius ratione precibus eum tuis juvare. Si non consequetur; DEUS certe propter culpam, qua eum tu liberas, pro sua, supremi judicis, parte grave supplicium ab eo sumere nequaquam negliget.* V. g.] — *λέγει κύριος, dicit Dominus)* Formula prophetica: qua non usi sunt apostoli, nisi in citandis prophetis. quia alia ratio theopneustiae est in prophetis, alia in apostolis.

v. 20. *ἐὰν ὖν πεινᾷ — ψώμιζε — αὐτῦ)* LXX. Prov. 25, 21. s. *ἐὰν πεινᾷ — τρέφε — αὐτῦ, ὁ δὲ κύριος ΑΝΤΑΠΟΔΩΣΕΙ σοι ἀγαθά.* Formulam *scriptum est* magis adhibuere apostoli ad dogmata, quam ad mores. — *ἐχθρὸς, hostis)* Id inprimis valet de hoste acerbo et vehementi. — *ψώμιζε, ciba)* manu tua. Sic LXX, 2 Sam. 13, 5. Sic vel ferreus hostis mitigabitur. — *ἄνθρακας πυρὸς, carbones ignis)* Omnis vindictae finis est, ut hostem poeniteat sui: ut hostis se tradat in potestatem ultoris. Utrumque facillime consequetur, qui hostem benigne tractaverit. Utrumque describitur hac phrasi insigni. *urit* enim quam maxime poenitudo illa. 4 Esr. 16, 54. et hostis fit ultoris proprius libenter. habebis illum ad nutum. — *ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῦ, super caput ejus)* id est, super ipsum, totum, ea quidem parte, qua maxime sentiet.

v. 21. *μὴ νικῶ, ne vincaris) νικῶ,* medium. Quos mundus victores putat, revera vincuntur. — *κακῦ)* a *malo*, hostis tui, et naturae tuae. — *νίκα, vince)* Fortis est, qui ferre potest. — *ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακὸν, bono malum)* Sic quoque c. 13, 3. s. unde amoena connexio.

CAPUT XIII.

v. 1. *Πᾶσα, omnis)* ad Romanos, quorum urbs erat sedes imperii, copiosissime scribitur de magistratu: idque vim habet apologiae publicae pro religione christiana. Quae etiam causa esse potuit, cur Paulus in hac tam longa epistola, nonnisi semel, et quidem post hanc demum ipsam apologiam, appellationem *regni Dei*, alias tam solennem, adhibeat. c. 14, 17. nam pro *regno, gloriam* appellat. conf. tamen Act. 28, 31. not. Nemo mortalium non debet esse sub magistratu; poenas daturus, si malum fecerit. v. 4. — *ψυχὴ, anima)* Corpora Deo sistenda dixit c. 12, 1., animas praesupponens: nunc *animas* magistratui subditas esse vult. *Anima* est, quae vel bene vel male operatur, c. 2, 9., et mali operis formido sunt imperantes. Nobilitas hominis, non tollit obsequium. — *ἐξυσίαις ὑπερεχύσαις) ἐξυσία* ab *εἰμὶ, ὑπερέχω* ab *ἔχω· esse* prius est, quam *habere. ὑπερεχύσαις*

continet aetiologiam. 1 Petr. 2, 13. Gall. *Souverain.* — ὑποτασσέσθω) Antitheton, ἀντιτασσόμενος, v. 2. Conjugata, τεταγμέναι, διαταγή. *subjicitor:* monitum, Judaeis inprimis necessarium. — ἐξουσία, *potestas)* ἐξουσία dicit munus magistratus in abstracto: αἱ δὲ ἐξουσίαι, v. 2., *imperantes*, in concreto. ideo δὲ ἐπιτατικὸν interjicitur. Illa facilius agnoscitur esse a Deo, quam hae. De utrisque affirmat apostolus. Omnes a Deo sunt, qui generatim omnes instituit, et singulas sua providentia constituit. — εἰ μὴ ἀπὸ) Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l.

v. 2. διαταγῇ, *ordinationi)* Abstractum, quo concretum connotatur. Sic 1 Petr. 2, 13. κτίσις, *creatura*, abstractum, simul complectitur v. gr. *regem* in concreto. — ἀνθέστηκεν) Praeteritum: id est, *eo ipso resistit.* — κρίμα) *judicium* divinum, per magistratum. — λήψονται, *sument)* Dum potestatem alienam *sumunt*, sua sponte judicium *sument.* Mimesis.

v. 3. οὐκ — ἀγαθῶν, *) *non — bonorum)* Id tractatur mox, *vis — in bonum.* — κακῶν, *malorum)* Id tractatur v. 4. *si — patranti.* Mala patrant inprimis etiam rebelles. Sic *enim*, initio versus, propriam vim retinet. — θέλεις, *vis)* Omnes quodammodo *volunt*, sed non perinde se gerunt. — μὴ φοβεῖσθαι, *non timere)* Alius timor praecedit malas actiones, et ab iis deterret: hic manet. v. 7. alius sequitur malas actiones: et ab hoc timore liberi sunt, qui bene agunt. — ἔπαινον, *laudem)* 1 Petr. 2, 14. cum praemio. conf. 1 Cor. 4, 5.

v. 4. θεοῦ γὰρ, *Dei enim)* Anaphora. Divinae providentiae vestigium, quod etiam mali in magistratu constituti bona fovent, mala ulciscuntur. — **) σοὶ, *tibi)* Elegantissime hoc ponitur, *tibi*, de bene agente: at de male agente, indefinite τῷ dicitur. — εἰς) *quod attinet* ad bonum, utile. — τὸ κακὸν, *malum)* *Bonum* huic *malo* oppositum notatur v. 3., non v. 4. — φορεῖ) *gestat*, non modo φέρει, *gerit:* ex divino instituto.

v. 5. ἀνάγκη) Hoc in *aliquot mss.* deesse notat cel. *Baumgartenius.* Non nisi in graeco-latinis deest: qui ubi nullos codices Graecos consentientes habent (uti etiam accidit c. 1, 19.) indigni sunt nomine *manuscriptorum.* Hoc non contentionis causa moneo; sed quia eum de N. T. Graeco bene mereri perspectum habeo, qui bilinguium codicum auctoritatem quovis loco imminuit. — διὰ τὴν ὀργὴν, *propter iram)* quae male agenti imminet. v. 4. Patet hinc altera connexio hujus capitis cum praecedenti, ubi vide v. 19., *irae.* — διὰ τὴν συνείδησιν, *propter conscientiam)* quae bonae actionis laudem exspectat a ministro Dei v. 3.

v. 6. λειτουργοὶ, *ministri)* Iisdem appellationibus *ministerium* et *magistratus* ornantur. sic v. 4., διάκονος Conf. Es. 44, 28. Jer. 25, 9. — προσκαρτεροῦντες, *perseverantes)* Utinam id omnes recte facerent.

v. 7. ὀφειλὰς) *debita.* — τῷ) Concisa locutio, uti 2 Cor. 8, 15. not. — φόρον, τέλος) in re. φόρος, genus: τέλος, species. — φόβον,

---

*) *Lectionem* — τῷ ἀγαθῷ ἔργῳ, ἀλλὰ τῷ κακῷ, *praefert margo* Ed. 2. *et* Vers. germ. E. B.

**) διάκονός ἐστιν, *ministra est*] Eadem verba de magistratu Paulus adhibet, quibus evangelii ministerium alias exprimit. Ita et v. 6. *V. g.*

τιμὴν, *timorem, honorem)* animo et verbis gestibusque. φόβος, *respect*, major *honoris* gradus.

v. 8. μηδενὶ, *nemini)* Ab officiis erga magistratus transit ad officia generalia, *mutua.* — ὀφείλετε, *debete)* Incipit nova pars adhortationis. — ἀγαπᾶν, *amare)* Debitum immortale. Cant. 8, 7. fin. Si amabitis, nil debebitis. nam amor implet legem. Amare, libertas est.

v. 9. ὀ μοιχεύσεις, *non committes adulterium)* Paulus liberiore ordine praecepta recenset. — ὀ ψευδομαρτυρήσεις) Hoc a Paulo repositum esse, ego non arbitrabar: arbitratur autem, *Whitbium* conferri *oportere* scribens, cel. *Baumgartenius.* Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. *). — εἴ τις ἑτέρα, *si quod aliud*) v. gr. *honora patrem.* — ἐντολὴ) ἐντολὴ, *praeceptum*, pars: νόμος, *lex*, totum. — λόγῳ, *sermone)* brevi, facili. — ἀνακεφαλαιοῦται) *summatim continetur;* ita, ut etiamsi de praeceptis specialibus non cogites, tamen nil cuiquam eorum contrarium committas, amore praeditus. conf. *impletur*, Gal. 5, 14. item, *pendet*, Matth. 22, 40. — ὡς σεαυτόν.) Sic *Seidelianus* cum aliis. Alii, ὡς ἑαυτόν. approbante cel. *Baumgartenio.* Ego sigma unum pro duobus scriptum censueram. Qui morem librariorum norunt, facile assentientur. Exempla dedi in Appar. crit. p. 383.

v. 10. κακὸν οὐκ, *malum non)* Pleraque autem officia in negativo consistunt, aut certe, ubi nemo laeditur, officia positiva sua sponte et cum voluptate peraguntur. Ubi verus est amor, ibi non committitur adulterium, furtum, mendacium, cupiditas. v. 9. **)

v. 11. καὶ τοῦτο, *et hoc)* sc. agite, ea, quae a c. 12, 1. s. maximeque a. c. 13, 8. exstant. — καιρὸν) *tempus*, gratiae plenum. c. 5, 6. 3, 26. 2 Cor. 6, 2. — ὥρα, *hora)* sc. *est.* Arctum temporis spatium definit. *horae* ratio habetur ad surgendum. — ἤδη, *jam)* sine mora. mox, νῦν, *in praesenti.* — ἐξ ὕπνου, *ex somno)* Dilucescit, quum homo fidem accipit: et tum somnus cedit. Surgendum igitur, ambulandum, opus faciendum, ne somnus iterum obrepat. Paraclesis evangelica semper PLUS ULTRA tendit: et praesentis status vetustatem praesupponit in comparatione ad ea, quae sequi debent, noviora, Salutis propinquitati respondentia. — ἡμῶν) Constr. cum ἐγγὺς, quod continetur in ἐγγύτερον, potius quam cum σωτηρία. namque semper alias aut *salus Dei* dicitur, aut *salus* absolute, non *salus nostra.* conf. de hac *propinquitate salutis*, Gal. 3, 3. 5, 7. Utroque loco supponit apostolus, cursum Christiani semel coeptum subinde amplius progredi et propius ad metam pervenire. Pridem scripserat Paulus ad Thessalonicenses utramque epistolam. ergo quum de propinquitate salutis scripsit, considerate scripsit. conf. 1 Thess. 4, 15. not. Observa: alibi dicit, nos saluti esse propinquos, Hebr. 6, 9., at hic, salutem, tanquam diem, nobis esse propinquam. Qui bene coepit, non debet deficere prope metam, sed proficere. — ἡ σωτηρία) *Salus*, in adventu Domini consummanda, quae est meta spei, c. 8, 24., et finis fidei, 1 Petr. 1, 9. Mentio *salutis* repetitur ex cap. 5. et 8.

---

*) *Habet incisum* Vers. germ., *memoriae potius lapsu, opiner, quam crisi mutata.* E. B.

**) οὖν, *igitur*] Amor per se non extinguitur: enimvero bene agere, nisi malo aliquo remoram patiatur, nunquam cessat. Hinc ex mali fuga impletio legis, quae et bonum continet, derivatur. *V. g.*

[*Atque ex illa tota tractatione haec adhortatio deducitur, tanto brevior, quanto ista prolixior fuit.* V. g.] — *ἢ ὅτε ἐπιςεύσαμεν*) *quam* tum, *quum* initio *credere coepimus*, et viam c. 1—4. descriptam ingressi sumus. sic, *πιςεύειν, fidem suscipere*, Act. 4, 4. 32. et passim. [*Qui semel bene coepit, is ad salutem subinde propius accedit, vel salus ad ipsum, ut h. l. dicitur, accedit propius. Praeter exspectationis alacritatem non habet, quod magnopere curet.* V. g.]

v. 12. *ἡ νὺξ*) *nox* vitae hujus caliginosae, *προέκοψεν, ad summa venit: dies* salutis plenae appropinquavit, dies Christi, dies novissimus, Hebr. 10, 25., cujus diluculum est totum hoc tempus interjectum inter utrumque adventum Domini. Loquitur Paulus, ut ad expergiscentes, qui non statim capiunt confinium noctis et diei. Qui pridem expergefactus est, ipse novit, quota hora sit. Sed cui demum dici debet, non amplius nox est, dies appropinquavit, is intelligitur spectari ut talis, qui nunc demum expergiscitur. — *ἔργα, opera)* quae vel jacentes patrant: *armorum* nomine indigna. conf. Gal. 5, 19. not. Accedit, quod *opera* ab internis veniunt: *arma* aliunde suppeditantur. nox ne vestes quidem habet; dies, etiam arma. — *ὅπλα, arma*) Hoc repetitur ex cap. 6. *arma*, quae expeditos decent; ut thoracem et galeam. 1 Thess. 5, 8.

v. 13. *) *εὐσχημόνως*) *bono amictu.* — *κώμοις καὶ μέθαις, comessationibus et ebrietatibus*) in nosmet ipsos. *κῶμος, comessatio*, convivium lascivum, cum saltatione et vario tumultu. Sap. 14, 23. 2 Macc. 6, 4. — *κοίταις καὶ ἀσελγείαις, cubilibus et lasciviis*) cum aliis. — *ἔριδι καὶ ζήλῳ, contentione et aemulatione*) contra alios. In v. 13. 14. est chiasmus: *α non comessationibus — β non contentione et aemulatione: γ sed induite*, in amore, *Dominum Jesum Christum, δ et — non — in cupiditates.* Correspondent *β* et *γ*, *α* et *δ*.

v. 14. *τὸν*) Hic summatim continetur *omnis lux et virtus* N. T. ut omnis salus. [*nullo vitio non excluso.* V. g.] 1 Cor. 6, 11. — *ἰησοῦν χριςὸν, Jesum Christum*) c. 6, 3. s. — *σαρκὸς, carnis*) Respicitur caput 7. et 8. — *πρόνοιαν, curam*) *Cura carnis* nec vetatur hoc loco ut mala, nec ut bona laudatur; sed ut medium quiddam, et tamen quodammodo suspectum, in ordinem redigitur, et munitur contra pericula. *Πρόνοια praevia cura* carnis opponitur *spei* sanctae. — *ἐπιθυμίας, cupiditates*) voluptatis et iracundiae. coll. v. 13. [*et c.* 6. 7.]

CAPUT XIV.

v. 1. *Ἀσθενοῦντα*) Participium lenius est, quam *ἀσθενῆ*, *infirmum*, adjectivum. — *πίςει, fide*) Adhuc apostolus omnia ad *fidem* refert. — *προσλαμβάνεσθε, assumite*) Idem verbum v. 3. cap. 11, 15. 15, 7. Philem. v. 17. [*Utrisque, Judaeis et gentibus, per fidem obtigit salus: itaque neutra pars alterutram impedire debet, sed utraque alteram juvare.* V. g.] — *μὴ εἰς, non in*) Qui alterum urget ad idem agendum, quod ipse agit, videtur eum assumere; sed tum

---

*) *ὡς ἐν ἡμέρᾳ, tanquam in die*] Qualis in die novissimo spectari cupis, talem nunc fac te geras. *V. g.*

assumit ita, ut *διαλογισμοὶ cogitationes* ejus in *διακρίσεις dubitationes* impellantur, ut nequeat in suo sensu *πληροφορεῖσθαι, pleno cursu ferri. τῷ διακρίνειν* opponitur *τὸ ἀδιαφορεῖν. dubitationes cogitationum* appellat: nam *dubitantes* plura *cogitant*, quam *loquuntur.*

v. 2. *πιςεύει, credit*) Hoc verbum in praedicato sonat expressius: participium *ἀσθενῶν* quasi dissimulat infirmitatem edentis olera. — *λάχανα, olera*) cibum (prae carnibus, v. 21.) certissimae libertatis. Gen. 9, 3.

v. 3. *αὐτὸν, illum*) *qui edit* in fide. — *προσελάβετο, assumsit*) v. gr. ex gentibus.

v. 4. *σὺ*) *tu*, infirme. — *τίς εἶ*) *quis es*, qui tantum tibi sumas? — *ἀλλότριον οἰκέτην, alienum servum*) Hunc, alio respectu, *fratrem tuum* appellat, ut proposito convenit. v. 10. — *κυρίῳ, Domino*) Christo. v. 6. s. 9. s. 14. s. 18. — *ςήκει, stat*) etsi tibi, o infirme, non ita videtur. — *ςαθήσεται δὲ, statuetur vero*) si ceciderit; *statuetur*, firma cognitione. — *δυνατὸς γὰρ, potens enim*) Saepe a *posse* ad *esse*, in operibus divinae gratiae, valet consequentia; contra eos praesertim, qui aliter judicant; pro iis, qui sunt infirmi.

v. 5. *πᾶσαν ἡμέραν*) *πᾶσαν ἡμέραν κρίνει ἡμέραν, omnem diem judicat diem*, omni tempore ex aequo benefaciendum esse judicat. — *ἰδίῳ νοΐ*) *sua*, non aliena. *νῦς* non significat sententiam mentis, sed *mentem.* — *πληροφορείσθω, pleno cursu feratur*) i. e. *quilibet agat, et alter eum agere sinito* (haec vis Imperativi, uti v. 16.) *pro suo judicio*, sine anxia disceptatione, cum hilari obedientia. conf. v. 6. Non est sermo praecise de intellectu. nam haec duo contradictoria: *licet edere, non licet edere*, non possunt esse simul vera; et tamen potest aliquis, qui vel hoc vel illud statuit, *pleno cursu ferri in sua mente*, sicut cymba potest vel in angusto canali, vel in spatioso lacu inoffensum habere cursum.

v. 6. *εὐχαριςεῖ γὰρ — καὶ εὐχαριςεῖ, gratias enim agit — et gratias agit*) Gratiarum actio omnes actiones, quae eam non debilitant, extrinsecus diversas, sanctificat. 1 Cor. 10, 30. Col. 2, 7. 3, 17. 1 Tim. 4, 4. Majorem tamen vim habet *enim*, quam *et.* nam gratiarum actio conjunctior est cum esu, quam cum suspensione esus; et in eo, qui *edit*, fidei, illius etiam, de qua v. 22. et conscientiae certae; in eo, qui *non edit*, non fidei quidem illius, de qua v. 22. sed tamen conscientiae inoffensae, et fructus et criterium et quodammodo causa est. — *καὶ εὐχαριςεῖ, et gratias agit*) pro oleribus. v. 2.

v. 7. *ἡμῶν, nostrum*) fidelium. nam ceteri sibi vivunt et moriuntur. — *ἑαυτῷ, sibi ipsi*) Wellerus: *Nemo sibi ipsi debet vivere, neque formaliter, ut sui juris existens sua juxta desideria vitam instituat: neque materialiter, quod se contentus sibi blandiri velit: neque finaliter, ut vitam ad voluptates referat.* — *ζῇ, ἀποθνήσκει, vivit, moritur*) Eadem ars moriendi, quae vivendi.

v. 8. *τῷ κυρίῳ, Domino*) Divina Christi majestas et potestas. — *ἐσμὲν*) *sumus*, non modo esse incipimus.

v. 9. *καὶ ἀπέθανε καὶ ἔζησεν, et mortuus est et revixit*) Hoc congruit cum antecedentibus et consequentibus. *καὶ ἀνέςη* legit cel. *Baumgartenius*, et verisimilitudinem omissionis per librarios allegat: sed nullam verisimilitudinis causam affert. Mihi adjectio ex hac fit verisimilis, quod notissimam locutionem de Christo, *ἀπέθανε καὶ ἀνέςη*, 1 Thess. 4, 14. librarii facillime arripuerint: quo facto alii *καὶ*

ἔζησεν omiserunt, alii tamen id quoque retinuerunt, et quidem vel primo loco posuerunt, ut apud *Iren.* l. III. c. 20.; vel medio, ut apud *Syrum;* vel tertio, ut apud *Chrysostomum*, qui tamen in exegesi τὸ καὶ ἀνέστη ipse praeterit. *Whitbius*, quem *Baumgartenius* conferri *oportere* scribit, se ipsum refutat: nam ait, ἀπέθανεν et νεκρῶν, ἔζησεν et ζώντων inter se respondere, (ut etiam *Origenes* observat, c. Cels. p. 103. ed. Hoesch.) ἀνέστη ad quod respondeat, nil reperit. Testimonia patrum, ab illo allegata, in *Apparatu* expedivi. Lectio ἔζησεν firma est; ἀνέζησεν multo debilior. — νεκρῶν, *mortuis*) Morientes et mortui Domino gaudent Jesu, qui mortuus est, et mortem peremit, et diabolum devicit. Hebr. 2, 14. — ζώντων, *viventibus*) Viventes et reviviscentes triumphant cum Goële vivo. Deus vivens est Deus viventium. Matth. 22, 32. Christus redivivus est Dominus reviviscentium. Paulus ponit hic, v. 7. 8. hanc *vitam* ante *mortem;* et in v. 9. per gradationem, post *mortem* illam *vitam*, uti cap. 8, 38. coll. v. 34. *Christus*, inquit, *mortuus est*, *ut morientibus dominaretur: Christus revixit*, *ut viventibus dominaretur.* Christus *mortuus* est: ergo *mors* (actus, sive potius passio moriendi et status mortis) ab Ipso nos non divellet. Christus est *resuscitatus:* ergo *vita* (futuri seculi) ab Ipso nos non divellet. Dominium Christi in mortuos tollit *psychopannychiam*, contra quam etiam argumenta solida fluunt ex apparitione Mosis et Eliae, Matth. 17, 3. ex resurrectione sanctorum, Matth. 27, 52. s., ex spe Pauli etc. Phil. 1, 23. 2 Cor. 5, 8. Hebr. 12, 23. Addatur sigillum V. Apoc. 6, 9. not. et ὄχλοι beatorum, Ap. 7. et 14. etc. A judicio de iis, qui foris sunt, ipsi apostoli abstrahebant 1 Cor. 5, 12. Status merendi (verbo in utramque partem late sumto) sine dubio non ultra hanc vitam extenditur. Ab articulo mortis dependet hominis conditio in omnem aeternitatem, quanquam, sine hominis cooperatione, diversi gradus exsistere possint. Conf. Luc. 16, 9. 22. 25. Joh. 9, 4. (coll. Koh. 9, 10.) Gal. 6, 10. 2 Tim. 4, 6. 8. Tit. 2, 12. fin. Ebr. 3, 13. 6, 11. fin. 9, 27. Ap. 2, 10. Rom. 8, 23. etc.

v. 10. σὺ δέ, *tu vero*) tu, infirmior. Cum hoc apostolus hactenus egit: nunc alloquitur etiam firmiorem, *aut etiam tu.* — κρίνεις, *judicas*) Qui judicat, genua sibi reapse flecti postulat. — *) ἐξουθενεῖς, *nihili facis*) animo et facto.

v. 11. γέγραπται, *scriptum est*) Christus est Deus. nam dicitur *Dominus* et *Deus:* Ipse est, cui vivimus et morimur: Ipse jurat per se ipsum. — ζῶ ἐγώ, λέγει κύριος· ὅτι — καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ θεῷ) Es. 45, 22. s. LXX, ἐγώ εἰμι ὁ θεὸς καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος — ὅτι — καὶ ὀμεῖται πᾶσα γλῶσσα τὸν θεόν. **)

v. 12. ***) δώσει, *dabit*) Lenis adhortatio: nemo involet in partes judicis.

v. 13. κρίνατε, *judicate*) Pulcra mimesis ad id, quod praecedit, *jam non judicemus.* [*Industria opus est ea in re.* V. g.] — πρόσκομμα, *offendiculum*) si cogatur frater idem facere, v. 20. — σκάνδαλον, *scandalum*) si idem vos aversetur ob factum.

---

*) τοῦ χριστοῦ, *Christi*] DEUS judicabit per Christum. c. 2, 16. *V. g.*

**) ἐξομολογήσεται, *confitebitur*] Serio. DEI juramento respondet juramentum fidelium. Esaj. 45, 23. *V. g.*

***) περὶ ἑαυτοῦ, *de se ipso*] non de alio quoquam. *V. g.*

v. 14. *ἐν κυρίῳ ἰησοῦ, in Domino Jesu*) Ex facie Christi resolvuntur optime et certissime omnes casus. *novi et persuasus sum*, rara verborum consociatio, sed huic loco apta, ad confirmandum, adversus *ignorantiam* et *dubitationem*.

v. 15. *δέ, sed)* Antitheton. Non solum fides, v. 14. *sed* etiam amor adesse debet. — *διὰ βρῶμα*) *μείωσις*. conf. Hebr. 9, 10. 12, 16. 13, 9. — *λυπεῖται, contristatur*) Oppositum v. 17. *gaudium*. — *οὐκ ἔτι, jam non*) Proponit sibi aliquem in amore stantem: et innuit, nunquam ex oculis dimittendum esse amorem. Amor et gaudium, non amor et tristitia, conjuncta sunt. — *κατὰ ἀγάπην, secundum amorem*) Hinc patet connexio versus primi cum cap. praec. v. 8. — *τῷ βρώματί σου, cibo tuo*) Ne pluris feceris tuum cibum, quam Christus vitam suam. — *μὴ ἀπόλλυε, ne perdas*) 1 Cor. 8, 11. Perire potest etiam verus frater, pro quo Christus mortuus est amantissime.

v. 16. *μὴ, ne*) Bonum fidelium est libertas, 1 Cor. 10, 29. 30. ex privilegiis regni Dei fluens. Hujus libertatis abusui opponitur *servitus* generosa. v. 18. Apud patres etiam S. Coena appellari solita est *τὸ ἀγαθὸν, bonum*, ut docet *Suicer*. Observ. sacr. pag. 85. quod quidem ab hoc ipso Pauli loco non alienum est, qui 1 Cor. 10, 16. s. eadem de re scribens, argumentum sumit a S. Coena. Sub *bono* fidelium comprehenditur. Dicit autem *τὸ ἀγαθὸν, bonum*, ad ostendendam indignitatem *blasphemiae*, quae committeretur vel ab infirmis, libertatem firmiorum pro licentia habentibus, vel etiam ab aliis.

v. 17. *ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, regnum Dei)* Regnum Dei est, quum homo est in potestate Dei. sic 1 Cor. 4, 20. — *βρῶσις καὶ πόσις, esus et potus*) Non consistit in strenuo et securo usu libertatis, v. gr. ad cibum et potum. — *δικαιοσύνη, justitia*) respectu Dei. Tria hujus descriptionis momenta summam totius epistolae attingunt, ordine. Unica est fidei et vitae, extra articulum de justificatione peccatoris, *justitia*. — *εἰρήνη, pax*) respectu proximi. conf. c. 15, 13. — *χαρὰ, gaudium*) respectu nostri. conf. c. 15, 13.

v. 18. *ἐν τούτοις, in his*) sive edat, sive non edat. *ἐν τούτῳ, Alex.* et alii, *Lat.* Non habet singularis *τούτῳ*, quo referatur. Ortus esse potest ex alliteratione ad *τῷ* subsequens. — *εὐάρεστος — δόκιμος, bene placens — probatus*) Id agit, unde Deo placeat, et hominibus sese probet probarique ab hominibus debeat: *probatus* etiam iis, quibus non studet placere.

v. 19. *εἰρήνης, οἰκοδομῆς, pacis, aedificationis*) Haec duo valde sunt conjuncta. Theologia per se est pacifica, et ad aedificandum comparata. Polemica minus directe facit ad *aedificationem*, etsi interdum adjungi debet. conf. Nehem. 4, 17.

v. 20. *μὴ κατάλυε, noli dissolvere*) Tristes iique magni effectus unius peccati esse possunt. v. 15. — *ἕνεκεν βρώματος, ob escam*) rem minimam. — *τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ, opus Dei)* rem maximam: *opus*, quod Deus struit intus in anima, per *aedificationem*, et in ecclesia, per *concordiam*. [*Fides praecipue innuitur. Joh.* 6, 29. V. g.] — *κακὸν, malum*) *τὸ edere*, supple ex consequentibus. non dicit *κακὰ, mala*. — *διὰ προσκόμματος, per offendiculum*) ita ut edendo offendatur alter.

v. 21. *μηδὲ, ἐν ᾧ*) *neque* scil. edere, bibere, facere quicquam, *in quo* etc. — *προσκόπτει*) *impingit* et vulneratur, adductus ad te imitandum temere, cum jactura *justitiae*. Ut differt *justitia* et *gau-*

dium, sic differt jactura utriusque. — *σκανδαλίζεται, scandalizatur*) irretitur et impeditur, abhorrens ab actione tua, cum jactura *pacis*. — *ἀσθενεῖ*) *infirmus fit*, vel certe manet; 1 Cor. 8, 9. s. viribus internis defectus, et haesitans inter imitationem et horrorem, cum jactura *gaudii*. conf. v. 17. כשל LXX *ἀσθενεῖν*.

v. 22. *πίστιν, fidem*) de puritate cibi. — *σεαυτὸν* — *θεῷ, te ipsum — Deo*) Antitheton duplex, ad proximum: uti c. 15, 3. — *ἔχε, habe*) Fundamentum verae prudentiae et dissimulationis. — *μακάριος, beatus*) Haec verba usque ad finem capitis habent antitheton. c. 15, 1. *autem*. — *κρίνων, judicans*) Contraria: *judicare* et *probare*. quibus combinatis exquisite describitur conscientia dubitans, ubi homo rem probat, et tamen suam actionem judicat.

v. 23. *ὁ δὲ*) Causa, cur firmior non debeat infirmum inducere ad edendum. — *ἐὰν φάγῃ, si ederit)* Hoc et de uno actu et multo magis de esu frequenti accipiendum. — *κατακέκριται, condemnatus est)* Conf. Gal. 2, 11. not. — *ἐκ πίστεως, ex fide*) de qua v. 2. 5. fin. 14. init. 22. Innuitur ergo ipsa fides, qua fideles censentur, conscientiam informans et confirmans; partim fundamentum, partim norma rectae actionis. — *ἁμαρτία, peccatum*) adeoque *condemnationi* obnoxium.

CAPUT XV.

v. 1. *) *Δὲ, autem*) Magnum est periculum, nec nisi Dei virtute custodimur: debemus *autem* nos invicem observare. — *ἡμεῖς*) *nos*. connumerat se, debitorem, ut apostolus, et ut gentium apostolus. — *οἱ δυνατοὶ, potentes*) Conf. Gal. 6, 1. not. — *βαστάζειν, ferre*) Id sane onus est. — *ἀρέσκειν*) *Ἀρέσκω, placere studeo*. qui sibi placere studet, alteri placere non curat, neque conscientiam ejus moratur. Metonymia antecedentis.

v. 2. *εἰς τὸ ἀγαθὸν, πρὸς οἰκοδομὴν, in bonum, ad aedificationem*) *εἰς, in*, notat finem internum, respectu Dei; *πρὸς, ad*, finem externum, respectu proximi. *Bonum*, genus: *aedificatio*, species.

v. 3. *ὁ χριστὸς, Christus*) qui unus erat vere *δυνατὸς, potens*. conf. v. 1. cum cap. 5, 6.: *δυνατοὶ, potentes: ἀσθενεῖς, infirmi*. — *οὐχ ἑαυτῷ, non sibi ipsi)* Admiranda *συγκατάβασις*. Non sibi, sed nobis. v. 7. 8. Ps. 69, 33.: qui *vident* et *gaudent*, iis *ἀρέσκειαν* paravit Christus. — *ἀλλὰ*) *sed*, sc. illud in se suscepit, quod scriptum est. — *γέγραπται, scriptum est)* Ps. 69, 10. coll. v. 11. 12., hemistichio quolibet posteriore. — *οἱ* — *ἐμὲ*) Sic LXX. — *ἐπέπεσον, inciderunt)* Jure potuerat Christus gerere se, ut Deum, et divino honore florere: sed non usus est jure suo, propter nos. Phil. 2, 6. Contumelias vero, quibus Deum afficiunt homines improbi, eo dolore persensit, quo ii, qui illas commisere, debebant persentiscere: ipseque eas contumelias et tulit et luit tam patienter, ac si ipse eas commisisset. Tota passio hic innuitur: tum *ministrum* egit. Matth. 20, 28. [*Tum non placuit sibi Ipsi: se ipsum vero interposuit, ut in omnibus, qui DEUM dehonestarant, beneplacitum DEUS caperet. Multa ipsum ferre oportuit, cum patientia*. v. 1. 4. V. g.]

v. 4. *γὰρ, enim*) Causa allegationis modo factae. — *προεγράφη*) *scripta sunt ante* tempus Novi Testamenti: uti illud, quod v. 3. de

---

*) *ὀφείλομεν, debemus*] propter Christum, v. 3. *V. g.*

Christo scriptum allegatur. — *ἡμετέραν) nostram*, fidelium N. T. c. 4, 24. 1 Cor. 10, 11. — *ὑπομονῆς, patientiam*) cujus exemplum praebuit Christus, *non sibi ipsi placens*. — *καὶ) ἐν διὰ δυοῖν*. Scripturarum *paraclesis* adducit nos ad *patientiam*. Summa Scripturae sacrae. — *παρακλήσεως, solatium*) quod medium est inter *patientiam* et *spem*. c. 5, 4. *paraclesis* est, quum in anima resonat illud, *tu es δόκιμος probatus*. 2 Cor. 1, 6. — *τῶν γραφῶν, scripturarum*) Plurale congruit cum *quaecunque*. [Scripturae *de Christo testantur, ejusque nos exemplo edocent, quid agendum sit nobis quidve omittendum*. V. g.] — *τὴν ἐλπίδα, spem*) Observandus articulus. Conf. de *patientia* et *spe*, cap. 5, 4. de *spe*, v. 12. 13. Namque ex hac *patientiae et solatii* mentione deducitur versus 5., et ex mentione *spei* versus 13. — *ἔχωμεν, habeamus*) Prior pars hujus versus agit de usu universae scripturae; altera, de usu maxime Dicti versu 3. citati. Hinc fluit votum duplex, v. 5. 13. conveniens conclusioni appropinquanti.

v. 5. *θεὸς τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως, Deus patientiae et consolationis*) Sic, *Deus spei*, v. 13. *Deus pacis*, v. 33. Appellationes ex re, quae tractatur. Alibi, *Deus gloriae*, *Deus ordinis*, *Deus viventium*, *Deus coeli*. — *τῆς παρακλήσεως — τὸ αὐτὸ φρονεῖν — κατὰ*) Sic plane Phil. 2, 1. 2.

*) v. 6. *ὁμοθυμαδὸν, unanimiter*) uno animo credente. — *ϛόματι, ore*) confitente. — *δοξάζητε, glorificetis*) Judaei et gentes. v. 7. 9. — *τὸν θεὸν καὶ πατέρα τȣ͂ κυρίȣ ἡμῶν ἰησȣ͂ χριϛȣ͂, Deum et Patrem Domini nostri Jesu Christi)* Frequens appellatio, 2 Cor. 1, 3. 11, 31. Eph. 1, 3. Col. 1, 3. 1 Petr. 1, 3. sic resolvenda, *Deus Domini* etc. Eph. 1, 17. et, *Pater Domini* etc. pro eo, quod veteres dixere, *Deus creator* et *Dominus coeli* et terrae, Ps. 124, 8. et *Deus Abrahami et Isaaci et Jacobi*, subscribentes horum fidei. Sic alibi, *Deus et Pater noster*. Gal. 1, 4. Duplicem cum Deo et Patre necessitudinem habet Christus, prae nobis; duplicem nos quoque, per Christum, Joh. 20, 17.

v. 7. *ὑμᾶς, vos*) infirmos quondam: Judaeos et Graecos, sine discrimine. — *εἰς δόξαν θεȣ͂, in gloriam Dei)* Constr. cum *assumsit:* coll. v. 6. 8. s.

v. 8. *λέγω δὲ, dico vero*) Declaratur comma praecedens de Christo. — *χριϛὸν ἰησȣ͂ν, Christum Jesum*) Alii, *ἰησȣ͂ν χριϛὸν, Jesum Christum*, vel *Christum*. Qui nomen *Jesum* hoc loco praetermiserunt, versum 3. et 7. respexisse videntur. Nomenclatura *Jesu Christi* et *Christi Jesu* non debet promiscue haberi. *Jesus*, nomen est; *Christus*, cognomen. Hoc Judaeis, illud gentibus prius innotuit. Ergo *Jesus Christus* ordine verborum naturali et communi dicitur: ubi autem, inverso verborum ordine, *Christus Jesus* dicitur, officium Christi solenniore quodam instituto spectatur. Idque praesenti loco inprimis congruit. Interdum uno loco uterque verborum ordo obtinet. v. 5. 6. Gal. 2, 16. (not.) 1 Tim. 1, 15. 16. 6, 13. 14. 2 Tim. 1, 9. 10. vide etiam 1 Cor. 3, 11. coll. 1 Tim. 2, 5. — *διάκονον, ministrum*) Apta appellatio. coll. v. 3. Matth. 20, 28. [*Insignis humiliatio! Hic*

---

*) *τὸ αὐτὸ φρονεῖν, item sentire*] Patientia et solatium concordiam promovent. Qui a se ipso dissentit, difficillimum se praebet aliis. Concordia in Christo Jesu fundatur; ut plena spes deinceps in Spiritu sancto, v. 13. *V. g.*

vero patientia *opus fuit.* v. 4. 5. V. g.] Factus est autem Christus Jesus *διάκονος minister* Patris ad salutem circumcisionis: voluntati Patris inserviit Christus; Pater eum saluti multorum impendit: unde genitivus *circumcisionis* eam vim habet, quam Gal. 2, 7. s. et huic diacono mox adscribitur *imperium.* v. 12. Non repetitur autem haec appellatio v. seq. nam vocatio gentium cum statu exaltationis cohaeret: sed ibi dicitur *glorificarent.* nam major gratiarum actio a gentibus, quam a circumcisione praestatur. — *περιτομῆς, circumcisionis)* id est, Israëlis. — *πατέρων, patrum)* Genitivus vim habet. Matth. 15, 26.

v. 9. *διὰ — ἔθνεσι — ψαλῶ)* Ps. 18, 50. LXX, *διὰ — ἔθνεσι, Κύριε — ψαλῶ. — ἐξομολογήσομαι, confitebor)* Quod in Psalmo Christus dicit se facturum, id Paulus gentes ait facere: nempe Christus facit in gentibus. Ebr. 2, 12. ubi psalmus 22, ut hic psalmus 18. citatur. In ps. 22. Christus fratribus annunciat nomen Domini: in ps. 18. confitetur Domino in gentibus, et gentes confitentur Ei in Christo. Mox, in psalmo 117. Judaei invitant omnes gentes et omnes nationes. לאם dicit multitudinem, עם politiam. — *ψαλῶ, psallam)* Gentes psallunt, et laudant, quia misericordiam consecutae sunt. Hebr. אזמרה adhibito organo.

v. 10. *λέγει)* sc. *ὁ λέγων. — εὐφράνθητε ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ)* Sic LXX, Deut. 32, 43. Conf. Ps. 67, 5. *gentes in terra.* Imperativus, per apostrophen positus, neque enim gentibus data est promissio, instar est indicativi categorici. — *μετὰ, cum)* Gentes non erant populus: haec misericordia est, quod tamen admittuntur.

v. 11. *αἰνεῖτε — καὶ ἐπαινέσατε)* Ps. 117, 1. LXX, *αἰνεῖτε — ἐπαινέσατε.*

*) v. 12. *Ἡσαΐας Esajas)* Tria Dicta sine nomine Mosis et Davidis citarat: nunc Esajam appellat, cujus *Haphtara* cum hoc Dicto legitur die octava Paschatis, eo anni tempore, quo haec videtur epistola data. — *ἔσται ἡ — καὶ ὁ — ἐπ' αὐτῷ —)* Es. 11, 10. LXX, *καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἡ — ὁ — ἐπ' αὐτὸν —. — ἡ ῥίζα, radix)* Christus alibi dicitur *radix Davidis:* Ap. 22, 16. sed h. l. ex Es. l. c. coll. v. 1., dicitur *radix Jessae.* Jessae suo prius, quam Davidis nomine destinatus fuit ortus regum et Messiae ex ejus domo: ortusque ille etiam ex alio Jessae filio sperari potuit. 1 Sam. 16, 7. Sed David rex fuit, non Isai: et regnum Christi, respectu Judaeorum, fuit quodammodo hereditarium, ex Davide, Luc. 1, 32., sed non respectu gentium. Ideo dicitur h. l. non *radix Davidis*, sed, quod proximum erat, *radix Jessae.* Nec Jessae illi, Messias ex eo oriturus, nec gentibus Messias omnino promissus fuerat: et tamen utrisque obtigit. Jessae tamen destinatum fuisse Messiam ea testantur, quae proxime antecedunt, ubi dicitur *radix Jessae*, et locus 1 Sam. 16, 7., ubi de primogenito Jessae dicitur, *reprobavi eum.* — *ὁ ἀνιστάμενος)* Sic LXX interpretati sunt Jesajanum vocabulum נס *vexillum.* Suave antitheton: radix est in infimo; vexillum ad summa surgit, ut etiam gentes remotissimae conspicerent. — *ἐλπιοῦσιν, sperabunt)* Divinus cultus debitus Christo etiam secundum humanam naturam. Gentes antea nullam spem habuerant. Eph. 2, 12.

---

*) *αἰνεῖτε, laudate*] gratiae et veritatis nomine. Haec enim sequuntur in Psalmo, ubi gentibus acclamat Israël. *V. g.*

v. 13. *ἐλπίδος, spei)* Conf. *sperabunt*, v. praec. et mox, *in spe. Deus spei*, nomen Deo gloriosum: gentibus ignotum antea. Nam falsa dea Spes fuerat: cujus aedem Romae, fulmine ictam, Livius libro XXI, iterumque incendio conflagratam, libro XXIV memorat. — *χαρᾶς καὶ εἰρήνης, gaudio et pace)* Respiciatur c. 14, 17. De *gaudio* conf. v. 10. *laetamini:* de *pace*, ibidem, *cum.* — *ἐν δυνάμει)* Constr. cum *περισσεύειν.*

v. 14. *ἀδελφοί μου, fratres mei)* Ut ex magna urbe egredientes una saepe via per plures portas ducit: sic hujus epistolae multiplex est conclusio. prima ab hoc versu: secunda, c. 16, 1.: tertia, ibid. v. 17. quarta, ibid. v. 21. quinta, ibid. v. 25. — *καὶ αὐτὸς ἐγώ, etiam ipse ego)* non modo alii hoc de vobis existimant. c. 1, 8. — *καὶ αὐτοί, etiam ipsi)* vel sine mea admonitione. — *δυνάμενοι, qui possitis)* Ea facultate ut utantur, hortatur hoc ipso. — *καὶ ἀλλήλους, etiam vos invicem)* non modo quisque se ipsum. conf. 2 Tim. 2, 2. — *νουθετεῖν, monere)* Ad hanc facultatem spectat, ut aliquis sit *μεστὸς plenus bonitatis*, *plenus*, ex ipsa nova creatione; *πεπληρωμένος impletus omni cognitione*, *impletus*, diuturna exercitatione; in intellectu et voluntate. sic conjunguntur *bonitas* et *cognitio*, 1 Petr. 3, 6. 7. et illa mulieribus commendatur speciatim, haec viris. *Γνῶσις* est proprie *cognitio*, et ea *cognitio*, quae vasis infirmioris rationem habet, nanciscitur nomen *moderationis.* revera tamen est *cognitio.*

v. 15. *τολμηρότερον, audacius)* Id est, *τολμηρότερον audacius* feci, qui scriberem ignotis, cum potius ipse venire deberem. In scriptione ipsa, non in modo scribendi, *audaciam* aliquam ait esse positam. A *scripsi* pendet *διὰ propter.* — *ἀπὸ μέρους, ex parte)* Modeste hoc ponit: neque omnem docendi partem, sed tantum unam, *admonendi*, neque hanc totam, sibi sumit. nam subjicit, praemisso *ὡς, ἐπαναμιμνήσκων*, non simpliciter, *ἀναμιμνήσκων.*

v. 16. *λειτουργὸν, ἱερουργοῦντα, προσφορὰ)* Allegoria. Jesus est sacerdos: Paulus, sacerdotis minister: ipsi gentiles sunt *oblatio*, cap. 12, 1. Es. 60, 7. 66, 20., eaque *bene accepta*, quia *sanctificata*, (Joh. 17, 19.) cum suis muneribus. v. 31. — *ἐν πνεύματι ἁγίῳ, in Spiritu sancto)* quem accipiunt gentes per evangelium Dei.

v. 17. *καύχησιν, gloriationem)* Latum cor Paulo erat. sic v. 15. *audacius:* et v. 20. *φιλοτιμούμενον.* — *ἐν χριστῷ ἰησοῦ, in Christo Jesu)* Hoc declaratur versu seq. Gloriatio mea in iis rebus, quae ad Deum pertinent, posita est in Christo Jesu. — *τὰ πρὸς θεὸν, in iis, quae ad Deum* pertinent) Limitat Paulus, ceteroqui pauper et abjectus in mundo. 1 Cor. 4, 9. ss.

v. 18. *οὐ γὰρ τολμήσω, non enim ausim)* Id est, animus refugit, sine divino impulsu. — *λαλεῖν τι, loqui quidquam)* commemorare quidquam de rebus meis gestis, vel potius, doctrinam evangelii praedicare. est enim locutio concisa, hoc modo: *non enim ausim loqui quidquam* (aut facere quidquam) eorum *quae non* (loqueretur aut) *faceret Christus per me.* nam sequitur, *verbo et opere.* Theopneustia Pauli. conf. 2 Cor. 13, 3.

v. 19. *ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, in virtute signorum et prodigiorum)* Id ref. ad *opere.* — *ἐν δυνάμει πνεύματος θεοῦ, in virtute spiritus Dei)* Id ref. ad *verbo.* Gradatio. nam Spiritui Dei plus tribuit, quam signis. — *ἀπὸ* — *μέχρι, a — usque)* Magnus trac-

tus. — *ἰλλυρικȣ͂, Illyricum*) cujus pars Dalmatia. 2 Tim. 4, 10. — *τὸ εὐαγγέλιον, evangelium*) munus evangelii praedicandi.

v. 20. *δὲ*) *autem*. Declarat, cur illa sibi climata sumpserit. — *φιλοτιμȣ́μενον*) Accusativus absolutus, neutro genere, ut *ἀρξάμενον*, Luc. 24, 47. — *ȣ̓χ ὅπȣ, non ubi*) Hoc majorem habet emphasin, quam si dixisset, *ubi non*. nam indicat, se quasi vitasse illa loca, ubi Christus jam fuisset notus. Ita Col. 2, 1. Gal. 1, 22. ignotus dicitur fuisse Paulus iis, qui antea fidem susceperant. — *ἀλλότριον, alienum*) Fundamentum Paulus h. l. non appellat ipsum Christum, sed operam aliorum in praedicando Christi evangelio.

v. 21. *οἷς — συνήσȣσι*) Es. 52, 15. Sic plane LXX.

v. 22. *πρὸς ὑμᾶς, ad vos*) utpote quibus nomen Christi non jam ignotum est.

v. 23. *κλίμασι, climatibus*) Haec appellatio praescindit a politica distributione orbis terrae. nam hanc non solet sequi evangelium. Etiam Reformationis fructus primo tempore extra Germaniam quoque exstitit. — *ἐπιποθίαν ἔχων*) Id sonat amplius quiddam, quam *ἐπιποθῶν*.

v. 24. *ὡς ἐὰν*) *Ὡς* principalis particula: *ἐὰν, cunque, παρέλκει. quocunque modo, aut tempore, aut itinere*. — *εἰς τὴν σπανίαν, in Hispaniam*) ubi evangelium nondum praedicatum est. — *διαπορευόμενος, transiens*) quia Romae jam fundata est fides. — *προπεμφθῆναι, deduci*) Passivum, sensu reciproco, id est, deducendum se curare vel permittere. familiariter, quasi pro jure suo, scribit ad fratres adhuc non visos. — *ὑμῶν, vobis*) Modeste. Romani potius habituri erant, quod *satiarentur* Paulo. — *ἀπὸ μέρȣς, ex parte*) Significat, se tamen non fore tam diu Romae, quam vellet: aut, Christum esse, non fideles, unde fideles *perfecte* satientur.

v. 25. *διακονῶν, ministrans*) Christi exemplo. v. 8. — *τοῖς ἁγίοις, sanctis*) Vid. not. ad Act. 20, 32.

v. 26. *μακεδονία καὶ ἀχαΐα, Macedonia et Achaja*) Colligi hinc tempus potest epistolae scriptae. Act. 19, 21. — *κοινωνίαν, communionem*) Honesta et aequitatis plena appellatio. — *τῶν ἁγίων, sanctorum*) Non ait: *pauperes sanctos*. Ergo non omnes *sancti* erant *pauperes*. ergo jam cessarat Hierosolymis communio bonorum, post mortem Ananiae et Sapphirae, et post persecutionem, Act. 8, 1.

v. 27. *εὐδόκησαν γὰρ, nam placitum habuerunt*) Subaudi, *inquam*. coll. vers. praeced. init. Bis memorat *placitum*; bis, *debitum*. — *καὶ, et*) Libertas et necessitas in bonis operibus sunt una. — *εἰ γὰρ, si enim*) Haec ratio etiam in Romanos convenit. igitur hos etiam molliter, in epilogo, invitat et monet, ut conferant. conf. c. 12, 13. — *ὀφείλȣσι, debent*) debito aequitatis fraternae. 2 Cor. 9, 7. — *λειτȣργῆσαι, ministrare*) *Ministrat* inferior superiori.

v. 28. *ἐπιτελέσας καὶ σφραγισάμενος*) Verba affinia. 2 Reg. 22, 4. וְיַתֵּם אֶת־הַכֶּסֶף LXX, *καὶ σφράγισον τὸ ἀργύριον*. Perfecit Paulus prius: nil abrupit, quamlibet strenuus. Act. 19, 21. *σφραγισάμενος, postquam obsignavero*, non tantum, ut bonam fidem tradentis agnoscant, sed etiam in communione spirituali confirmentur. — *ἀπελεύσομαι*) *abibo*; vel si nunquam rediturus sim ex Hispania. Haec vis verbi compositi. — *σπανίαν, Hispaniam*) Non videtur Paulus in Hispaniam pervenisse. Saepe in animis piorum existit sanctum propositum, quod etsi non impletur, tamen pretiosum est. 2 Sam. 7, 2. 4.

v. 29. *πληρώματι, plenitudine)* conf. v. 19. Parallelismus realis est in *plenitudine* evangelica, intensiva et extensiva. — *εὐλογίας, benedictionis)* quae conspicua sit et Hierosolymis et Romae. — *τοῦ εὐαγγελίου)* Omiserunt aliqui. Causa hiatus, *τοῦ* recurrente, facile noscenda. *)

v. 30. *κυρίε, Dominum)* Hortatur per *nomen Domini:* coll. *per amorem*, mox. — *ἀγάπης, amorem) Amor spiritus* latissime patet: ad te refert etiam quae aliena viderentur. — *συναγωνίσασθαί μοι, una certare mecum)* Ipse oret oportet, qui alios vult orare secum. Act. 8, 24. 22. Orare, *agon* est, praesertim ubi homines resistunt. Solus ex apostolis Paulus preces fidelium pro se ipso expetit: et quidem fere in conclusionibus epistolarum, neque id tamen promiscue. Sic enim non tam ad eos scribit, quos ut filios cum (paterna gravitate vel etiam severitate tractat, ut Timotheum, Titum, Corinthios, Galatas; quam ad eos, quos quasi aequales fraterna cum reverentia tractat, ut Thessalonicenses, Ephesios, Colossenses, (apud quos non fuerat,) atque adeo Romanos, itemque Hebraeos. Innectit id eleganter 2 Cor. 1, 11. Phil. 1, 19. Philem. v. 22.

v. 31. *καὶ ἵνα, et ut)* Haec quoque res magna. — *εὐπρόσδεκτος, bene acceptum)* ut Judaei et gentes arctissimo amore copulentur. Liberalitas gentium, propter nomen Jesu praestita, argumentum praebuit Judaeis pro veritate efficaciaque fidei christianae, et gentium legitima communione. 2 Cor. 9, 13.

v. 32. *ἐν χαρᾷ ἔλθω, in gaudio veniam) Veniam* respicit partem priorem versus 31. et, *in gaudio*, partem alteram.

v. 33. *ὁ θεὸς τῆς εἰρήνης, Deus pacis)* Gradatio respectu v. 5. 13.: *Deus patientiae, spei.* sic, *Deus amoris et pacis*, 2 Cor. 13. 11. *Deus pacis*, c. 16, 20. 1 Cor. 14, 33. Phil. 4, 9. 1 Thess. 5, 23. Hebr. 13, 20. **)

CAPUT XVI.

v. 1. *Φοίβην, Phoeben)* Nomina ex diis gentium sumta retinuere christiani, in memoriam gentilismi relicti. — *οὖσαν διάκονον, quae est ministra)* citra docendi partes. Ea ut *ministra* in hac ipsa legatione erat consideranda. — *κεγχρεαῖς, Cenchreis)* ad Corinthum.

v. 2. *ἐν κυρίῳ, in Domino)* Plurima mentio *Domini*, *Christi*, in hoc capite. *In Domino:* hodie dicimus, *christiano more.* Phrasis Paulo propria, at frequens. — *καὶ γὰρ, etenim)* Magnum argumentum. 1 Cor. 16, 15. s. Phil. 2, 29. Ampla necessitudo fidelium: Phoebe commendatur Romanis ob beneficia extra Romam posita. — *προστάτις, praestes)* Credibile est, Phoeben fuisse opulentam: quae tamen *ministerium* non subterfugit, apud peregrinos, egenos etc.

---

*) Omissionem *itaque hujus vocis* Bengelio placuisse, *per errorem vel* S. R. D. Foertschius *in Progr. ad h. l.*, *vel* S. R. D. Ernesti, *in recensione Programmatis, perhibet, Bibl. th. T. V. p.* 471. *Conferatur, s. pl.*, Editionis utriusque *margo* (*ubi signum δ omissionem pro lectione* minus firma *declararat*), *nec non* Vers. germ., *quae, citra parenthesin, exprimit voc.* des Evangelii. E. B.

**) *ἀμήν, Amen* finale Graeci librarii ex usu ejus frequentissimo adjicere amarunt, non dicam in doxologiis, quae *Amen* habent in Ps. 41, 14. 72, 19. etc. sed in votis et librorum clausulis. *Not. crit.*

nec morata est apud cives rei suae intentos opinionem malae oeconomiae. — *πολλῶν, multorum)* Fideles debent gratiam referre non modo ei, qui ipsis, sed etiam ei, qui aliis inserviit.

v. 3. *ἀσπάσασθε, salutate)* Observanda apostoli humanitas, in salutationibus scribendis; fidelium familiaritas, in committendis, v. 21. s. rursum, illius humilitas, in suscipiendis; horum amor, in frequentandis. — *πρίσκαν, Priscam)* Hanc lectionem satis firmat vis testium: *πρίσκιλλαν* praefert cel. *Baumgartenius. Priscillae* nomen diminutivum Latinum videtur sancta mulier in Italia gessisse, Act. 18, 2., sed gravius *Priscae* nomen in ecclesia. Conjugis nomen hic ante maritum ponitur; quia illa in ecclesia spectatior erat, Act. 18, 18.: vel etiam, quia hic praecessit mentio Phoebes mulieris. — *ἀκύλαν, Aquilam)* Nomina propria, Romana, Hebraea, Graeca, fidelium, promiscue posita, *paradoxas* gratiae *divitias* N. T. ostendunt. — *συνεργὺς, cooperarios)* docendo, vel tuendo. v. seq.

v. 4. *οἵτινες, qui)* Suis singuli virtutibus officiisve distinguuntur: nunquam vero ita quenquam scriptura laudat, ut causam habeat extollendi sui, sed Deum laudandi et in Deo gaudendi. — *ὑπέθηκαν)* Vis verbi non incommode declaratur ex nomine *ὑποθήκη*. — *αἱ ἐκκλησίαι, ecclesiae)* etiam Romae, propter Paulum servatum. Et nos adhuc quodammodo gratias agere debemus Aquilae et Priscillae, vel olim agemus.

v. 5. *κατ᾽ οἶκον, domi)* Ubi Christianus quispiam spatioso utebatur domicilio, locum dedit conventui. Adhuc neque episcopos neque diaconos habebant fideles Romae. Adeo nil tum simile papatui. Non videntur Romae tum plures domesticae fuisse ecclesiae: alias Paulus earum quoque mentionem faceret. Erat igitur Aquila Romae, quod Corinthi Cajus, c. 16, 23. quanquam persecutio eum inprimis attigerat. Act. 18, 2. — *ἐπαίνετον, Epaenetum)* Romae nondum fuerat Paulus, et tamen multos ibi familiares habebat, ex Asia, vel etiam ex Graecia, Palaestina, Cilicia, Syria. Nulla hic Lini Clementisve mentio: unde colligas, eos postea demum Romam venisse. — *ἀπαρχὴ, primitiae)* Plane favorabilis appellatio. 1 Cor. 16, 15. — *ἀχαΐας)* alii, *ἀσίας*· idque probat Grotius cum Britannis a Wolfio citatis, quibus haud scio, quam recte, Whitbium consentire, dicat. *ἀχαΐας* tuetur inprimis *D. Hauberus*, eam ratiocinandi solertiam, qua ipse pollet, nimis liberaliter tribuens librariis. *Bibl. Betracht.* Part. 3. pag. 93. seqq. Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l.

v. 7. *συγγενεῖς, cognatos)* Sic v. 11. 21. Erant Judaei. c. 9, 3. — *ἀποστόλοις, apostolis)* Viderant Dominum, 1 Cor. 15, 6.: ideo *apostoli* dicuntur, vocabulo latius sumto, quamvis quidam fortasse post ascensionem Domini ad fidem se contulerunt, per primos Petri sermones. Ceteri poterant esse veterani: et tales agnosco illos plus D fratres. Allegatus ex 1 Cor. locus innuit multitudinem eorum, qui Christum viderant, et apostolico inde testimonio fungi poterant. — *πρὸ ἐμὲ, ante me)* Venerabiles facit aetas, in Christo maxime. Apud veteres *venerabile erat praecedere quatuor annis.* — *γεγόνασιν ἐν χριστῷ) coeperunt esse in Christo.*

v. 8. *ἐν κυρίῳ, in Domino)* Constr. cum *dilectum.* nam *salutate* v. 6. et passim absolute ponitur.

v. 9. *ἡμῶν, nostrum)* v. 21.

v. 10. *τὸν δόκιμον, probatum)* Incomparabile epitheton. [*Spec-*

tatae hic virtutis fuit. V. g.] — τὲς ἐκ τῶν) *Aristobulus* fortasse defunctus erat, et *Narcissus* v. 11. nec omnis eorum familia conversa. Nonnulli ex his non videntur Paulo noti fuisse facie, sed fama pietatis. Fides non facit morosos, sed affabiles. Paulum ne gravitas quidem apostolica impediit.

v. 11. ὄντας, *qui sunt)* Ergo pars illius familiae erant ethnici.

v. 12. τὰς κοπιώσας, *quae laborarunt)* etsi nomen habent ἀπὸ τρυφῆς, *a deliciis*, ut *Naëmi.* Probabile est, fuisse has duas sorores secundum carnem.

v. 13. ἐκλεκτὸν, *electum)* Insignis appellatio. 2 Joh. v. 1. 13. 1 Tim. 5, 21.

v. 14. ἀσύγκριτον κτλ., *Asyncritum etc.)* Paulus eos conjungit, quorum propria erat conjunctio necessitudinis, viciniae etc. Nec potuit non valde exhilarare salutatio nominatim facta ad tenuiores, qui se fortasse ne notos quidem apostolo scirent.

v. 16. ἀσπάσασθε ἀλλήλες, *salutate vos invicem)* subaudi: *meo nomine.* — ἐν φιλήματι ἁγίῳ, *osculo sancto)* Erat hic flos fidei et amoris. *Osculum amoris*, 1 Petr. 5, 14. Eo utebantur post preces. *Osculum sanctum* commemorat Paulus, epistolam 1 ad Thessalonicenses, utramque ad Corinthios et hanc ad Romanos concludens. Has epistolas primo tempore scripsit. Mox puritas amoris apud quosdam refrixit; aut abusus exstitit. Nam ad Eph. Phil. Col. postea, ex vinculis, hoc osculum non praecepit. Differentia est ratione temporis: non ratione loci. nam *Philippenses* erant in Macedonia, uti *Thessalonicenses.* Differentiam tamen temporis non dico plane unicam osculi jussi aut non jussi causam. In ep. II. ad Thess. non opus fuit tam cito post priorem epistolam id juberi. Galatae tum non erant capaces. — αἱ ἐκκλησίαι *), *ecclesiae)* quibuscum fui. c. 15, 26. His significarat, se Romam scribere.

v. 17. ἀδελφοὶ, *fratres)* Dum Christi ecclesias v. 16. animo amplectitur, hortatio subit; quia per parenthesin conclusa, iis, *qui salutantur*, adduntur, *qui salutant.* v. 21. — τὲς τὰς) Erant igitur Romae tales homines. Conferatur secunda ad Thess. ante hanc ad Rom. scripta, cap. II. — τὰς διχοστασίας, *seditiones*) per quas bonum non bene defenditur. — τὰ σκάνδαλα, *scandala)* per quae malum invehitur. — ἐμάθετε, *didicistis*) Semel didicisse, obligat. 1 Cor. 15, 1. 2 Cor. 11, 4. Gal. 1, 9. Phil. 4, 9. 2 Tim. 3, 14. — ἐκκλίνατε) Conf. στέλλεσθαι, 2 Thess. 3, 6. παραιτε̃, Tit. 3, 10. conf. 1 Cor. 5, 11. 2 Joh. v. 10. Nondum Romae erat forma ecclesiae. Accommodatum est igitur monitum *singulis* potius, quam universis. Est tamen testimonium in futura tempora in hac ep. ad Rom. ut Canticum Mosis, Israëli praescriptum.

v. 18. οἱ τοιε̃τοι) hi *tales.* notatur substantia cum sua qualitate. — κοιλίᾳ, *ventri)* Phil. 3, 19. — χρηστολογίας) de se, pollicendo. — εὐλογίας) de vobis, laudando et assentando. — τῶν ἀκάκων) Verbum μέσον, per euphemiam פתי LXX in Prov. ἄκακος, non semel. ἄκακοι dicuntur, qui tantum carent malitia, cum deberent etiam pollere prudentia, et alienam κακίαν cavere.

v. 19. ὑπακοὴ, *obedientia)* quae est τῶν ἀκάκων. ipsa obedien-

---

*) *Lectionem* πᾶσαι, *utut per marginem* utriusque Ed. *pro minus firma declaratam*, *recepit postliminio* Vers. germ. E. B.

tia, non modo fama ejus, pervenit ad omnes, ubi per frequentem commeatum fideles ex Romanis etiam ad alia loca venerunt, et ipsa eorum obedientia coram observata fuit. Exsistit hoc modo, ut apud malos mala, sic apud bonos bona infectio, in bono sensu. — *πάντας) omnes*, vos vel etiam alios. — *ἀφίκετο*) Hesychius: *ἀφίκετο, παρεγένετο*. — *τὸ ἐφ' ὑμῖν, quod ad vos attinet*) in oppositione ad turbatores, qui curam afferunt, non gaudium. — *θέλω δὲ, volo autem*) Antitheton: obedientia quidem et *ἀκακία*, ut constat, non deficit vos; sed accedere debet discretio. — *σοφοὺς, sapientes)* Contra atque illi, de quibus Jer. 4, 22. *σοφοί εἰσι τοῦ κακοποιῆσαι, τὸ δὲ καλῶς ποιῆσαι οὐκ ἐπέγνωσαν*. — *ἀκεραίους*) Si quid mali se offert, dicitote: hoc a me alienum duco. *ἀκέραιος* hoc loco passive sumitur.

v. 20. *δὲ, vero)* Dei virtus faciet, non prudentia vestra. — *τῆς εἰρήνης, pacis)* Antitheton: *seditiones*. v. 17. Vid. 1 Cor. 14, 33. — *συντρίψει*) Futurum: *conteret* Satanam, quum apostolos ejus conteret. — *τὸν σατανᾶν, Satanam)* litium satorem. Semel in tota hac epistola hostem nominat: et in omnibus epistolis Satanam novies omnino appellat: diabolum sexies. Nempe Scriptura directe de Deo et Christo agit; indirecte de Satana et antichristo. — *ὑπὸ τοὺς πόδας, sub pedes)* Eph. 6, 15. Quaevis victoria fidei, novum dolorem affert Satanae. — *ἐν τάχει*) *celeriter*, quod ad initia conterendi pertinet, in periculo subito. — *ἀμήν)* Voculam hanc votis adjecere librarii persaepe, quanquam h. l. fere omnes ea carent. Tuetur tamen *Baumgartenius*.

v. 21. *συνεργὸς, cooperarius)* Hic ponitur ante *cognatos*, non tamen ponitur c. 1, 1. quia non fuerat Romae.

v. 22. *ἀσπάζομαι, saluto*) Hoc Pauli vel hortatu vel concessu facili interposuit Tertius. Paulus dictavit: ex quo patet, quam promti fuerint apostoli in libris suis fundendis, sine commentandi molestia. — *τέρτιος, Tertius)* Nomen Romanum. Librarius Romanis sine dubio notus. — *ἐν, in*) Constr. cum *qui scripsi*. Implicita fidei confessio.

v. 23. *γάϊος, Cajus)* Corinthius. 1 Cor. 1, 14. — *ὅλης, totius*) Nam permulti adibant Paulum. — *ὁ οἰκονόμος, oeconomus)* Romanis non potuit non laeta esse fides amplissimi viri. — *τῆς πόλεως, urbis)* sine dubio Corinthi.

v. 24. *ἡ χάρις — ἡμῶν*) Non legebant Alexandrini. — *ἀμήν.)* De hac particula modo egimus.

v. 25. *τῷ δὲ, ei vero)* Doxologia claudit, uti tractationem c. 11, 36. sic jam totam epistolam. sic 2 Petr. 3, 18. Jud. v. 25. Extrema hujus epistolae verba plane respondent primis: c. 1, 1—5. praesertim de Potentia Dei, Evangelio, Jesu Christo, Scripturis, obedientia fidei, gentibus omnibus. — *δυναμένῳ — κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, qui potest — secundum evangelium meum)* Potentia Dei certa est. c. 1, 16. Act. 20, 32. not. — *ὑμᾶς, vos)* Judaeos et gentes. — *στηρίξαι*) Idem verbum c. 1, 11. — *ἀποκάλυψιν*) Idem verbum, c. 1, 17. *κατὰ ἀποκάλυψιν* construendum cum *εὐαγγέλιόν μου*. — *μυστηρίου, mysterii)* de gentibus *concorporatis*. Eph. 3, 3. 6. — *χρόνοις αἰωνίοις, temporibus aeternis)* ex quo non modo homines, sed etiam angeli conditi sunt, quibus utrisque mysterium initio fuerat incognitum. Eph. 3, 9. 10. Notantur *tempora*, primo sui initio *aeternitatem* quasi praeviam attingentia, et ei quasi immixta; non ipsa aeternitas, cu-

jus quasi rivi sunt tempora. nam *ANTE tempora aeterna* dicitur 2 Tim. 1, 9. Ps. 77, (76.) 6. *ἡμέρας ἀρχαίας καὶ ἔτη αἰώνια.* — *σεσιγημένου, taciti*) Vetus Testamentum est tanquam horologium in suo cursu tacito: Novum Testamentum est sonitus et pulsus aeris. In Scripturis propheticis praedicta erat vocatio gentium: sed Judaei non intellexerunt.

v. 26. *φανερωθέντος, manifestati)* Col. 1, 26. 2 Tim. 1, 10. Tit. 1, 3. — *ἐπιταγὴν, jussum)* Fundamentum apostolatus. 1 Tim. 1, 1. Tit. 1, 3. — *τοῦ αἰωνίου θεοῦ, aeterni Dei)* Epitheton aptissimum. coll. v. praec. *temporibus aeternis.* Sic Tit. 1, 2. Silentium divinum praesupponit scientiam aeternam. Act. 15, 18. Oeconomia nova nullam in ipso Deo mutationem infert: notum ipsi suum est opus a seculo. Conf. mox, *soli sapienti.* — *ἔθνη, gentes)* non tantum ut sciant, sed etiam, ut fruantur.

v. 27. *σοφῷ, sapienti)* Sapientia Dei glorificatur per evangelium in ecclesia. Eph. 3, 10. *Qui potest,* v. 25. et *sapienti*, h. l. conjunguntur, uti 1 Cor. 1, 24. ubi Christus dicitur *Dei potentia et Dei sapientia.* — *ᾧ, cui)* positum pro *αὐτῷ, ei.* sic *ὧν,* c. 3, 14. conf. 2 Tim. 3, 11. Act. 26, 7. 2 Cor. 4, 6. not. LXX, Es. 5, 28. Et hiulca esset oratio sine pronomine. — *ἀμήν. Amen)* et omnis lector fidelis dicat: *Amen!*

IN

EPISTOLAM PRIOREM AD CORINTHIOS.

CAPUT I.

v. 1. *Παῦλος, Paulus)* Constat epistola

I. Inscriptione.	c. I. 1 — 3.
II. Tractatione: in qua	
1. Exhortatio ad concordiam, elata carnis judicia deprimens.	v. 4 — IV. 21.
2. Elenchus:	
1) ob malum non ejectum.	V. 1 — 13.
2) ob judicia perversa.	VI. 1 — 11.
3. Dehortatio a scortatione.	VI. 12 — 20.
4. Responsum de conjugio.	VII. 1. 10. 25. 36. 39.
5. de idolothytis.	VIII. 1. s. 13. — IX. 27. X. 1. — XI. 1.
6. de muliere velanda.	XI. 2.
7. de Coena Dominica.	XI. 17.
8. de spiritualibus donis.	XII. XIII. XIV.
9. de resurrectione mortuorum.	XV. 1. 12. 29. 35.
10. de collecta; de suo et Timothei et Apollo adventu: de summa rei.	XVI. 1. 5. 10. 12. 13. s.
III. Conclusione.	XVI. 15. 17. 19. s.

— *ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, apostolus Jesu Christi)* v. 17. — *διὰ θελήματος θεοῦ, per voluntatem Dei)* Sic 2 Cor. 1, 1. Eph. 1, 1. Col. 1, 1.

2 Tim. 1, 1. *Mandatum* dicitur 1 Tim. 1, 1. Ratio auctoritatis, ad ecclesias; humilis et promti animi, penes ipsum Paulum. Conf. Rom. 1, 1. not. Namque mentione *Dei* excluditur auctoramentum humanum; Gal. 1, 1. mentione *voluntatis Dei*, meritum Pauli, c. 15, 8. ss. unde hic apostolus eo gratior et promtior. 2 Cor. 8, 5. fin. Sua ipsius voluntate Paulus nunquam factus esset apostolus. *) — *σωσθέ-νης, Sosthenes)* comes Pauli, Corinthius. Apollo hic non memoratur, neque Aquila. non enim videntur tum cum Paulo fuisse, quanquam in eadem urbe erant. c. 16, 12. 19. In posteriore Timotheum sibi adjungit.

v. 2. *τῇ ἐκκλησίᾳ τȣ̃ θεȣ̃, ecclesiae Dei) Ecclesiae* appellationem Paulus ad Thessalonicenses et Corinthios et Galatas scribens familiarius, adhibet: ad ceteros, periphrasi augustiore utitur. *Ecclesia Dei in Corintho:* laetum et ingens paradoxon. — *τῇ ȣ̓́σῃ, ei, quae est)* florenti. v. 5. s. Sic, *quae erat,* Act. 13, 1. — *ἡγιασμέ-νοις, sanctificatis)* iis, qui Deo asserti sunt. Jam tractationi praeludens admonet Corinthios majestatis ipsorum, ne se hominibus mancipent. [*Tum in Exordio etiam, v. 4—9., egregiis eosdem encomiis, utut animi elationi vicinos, mactat. Quae a gratia divina derivatur laus, ea humilitatem potius alit, excitationi praeterea subserviens.* V. g.] Participii vis declaratur mox, *vocatis sanctis.* conf. Rom. 1, 7. not. — *σὺν πᾶσι, cum omnibus)* Connect. cum *sanctificatis* et *sanctis*, non cum *ecclesiae.* conf. *nostro* in fine versus. Consequenter tamen epistola pertinet etiam ad reliquos in Achaja fideles. 2 Cor. 1, 1. Nec tamen universalitas ecclesiae includitur in viciniam *Corinthi.* Paulo de locis Corinthiorum et Ephesiorum cogitanti, in mentem veniebat tota ecclesia. Consideratio ecclesiae universalis animum liberat a studio partium, et flectit ad obedientiam. Ideo Corinthiis ea statim proponitur. conf. c. 4, 17. 7, 17. 11, 16. 14, 33. 36. — *τοῖς ἐπικαλȣμένοις*) *invocantibus,* ita ut ad illum se in adorando vertant, et ex eo sese appellent. conf. v. 10. de auctoritate nominis Christi. [*Illi nimirum adhortationi, quae v. cit. sequitur, viam h. l. parat.* V. g.] — *αὐτῶν, illorum)* prope Corinthum. — *ἡμῶν, nostro)* ubi Paulus et Sosthenes versabantur.

v. 5. *λόγῳ — γνώσει, verbo — cognitione) Cognitionem* sequitur *verbum*, in re: et ex hoc cognoscitur illa. Ostendit, tales debere esse Corinthios, quibus non necesse sit scribi. Mirabantur autem illi charismata: ergo mentione charismatum animos eorum sibi conciliat, et viam munit ad elenchum.

v. 6. *καθὼς, sicut)* Corinthiis nil deesse, declarat ex eo, quod testimonium Christi in eis confirmatum sit. Particula demonstrans. — *τȣ̃ χριςȣ̃, Christi)* Christus non modo objectum est hujus testimonii, sed etiam auctor. Act. 18, 8. not. — *ἐβεβαιώθη, confirmatum est)* per se et per concomitantia charismata et miracula. c. 12, 3. 2 Cor. 1, 21. s. Gal. 3, 2. 5. Eph. 4, 7. s. Ebr. 2, 4.

v. 7. *ὥςε ὑμᾶς μὴ ὑςερεῖσθαι, ita ut non egeatis)* Hoc pendet a *divites facti estis,* antitheto. — *ἀπεκδεχομένȣς, exspectantes)* Cha-

---

*) Voluntatem DEI ducem habere, plurimum juvat. Sua voluntate aliquid moliri, utut nomine admodum specioso commendabile, plena discriminis res est. Facile mundo molestas tali tricas parit et perquam difficiles. *V. g.*

racter christiani veri vel falsi, revelationem Christi vel exspectare vel horrere. [*Suum aliis MEMENTO MORI relinquens, laetam tu exspectationem urge.* V. g.]

v. 8. *ὃς, qui) Deus*, v. 4. coll. v. 9. — *ἕως τέλους, usque in finem)* Antitheton ad *initium*, *quae data est.* v. 4. Hic *finis* mox describitur hoc versu, coll. c. 15, 24. — *ἐν τῇ ἡμέρᾳ, in die)* Constr. cum *inculpatos.* 1 Thess. 5, 23. Post diem illum periculi nil. Eph. 4, 30. Phil. 1, 6. Nunc sunt dies nostri, quibus operemur; dies hostium, per quos exerceamur: tum erit dies Christi et gloriae ejus in sanctis.

v. 9. *πιστὸς, fidelis) Fidelis* dicitur Deus, quia praestat, quae pollicitus est, et quae fideles sibi de Illius bonitate pollicentur. — *ἐκλήθητε, vocati estis)* Vocatio pignus ceterorum beneficiorum. [*cui respondebit finis*, v. 8. V. g.] Rom. 8, 30. [1 Thess. 5, 24.] 1 Petr. 5, 10.

v. 10. *) *δὲ, autem)* Connexio exordii et tractationis: Habetis finem et spem; servate etiam amorem. *Fratres*, congruit ineunti tractationi. — *διὰ) per.* Instar obtestationis. — *τοῦ κυρίου, Domini)* Christum Paulus vult Corinthiis unum esse omnia. Ideo hoc primo capite tam saepe Eum appellat. — *τὸ αὐτὸ λέγητε, idem dicatis)* Diversa dicebant. v. 12. — *σχίσματα, schismata)* Antitheton: *κατηρτισμένοι coagmentati.* coll. Matth. 4, 21. *Schisma*, discidium animorum. Joh. 7, 43. 9, 16. — *νοΐ) mente*, intus, in credendis. — *γνώμῃ) sententia*, prolata, in agendis. Resp. *dicatis.*

v. 11. *ἐδηλώθη, significatum est)* Exemplum delationis bonae, nec sine causa celandae. c. 11, 18. — *ὑπὸ τῶν χλόης, ab iis qui sunt Chloës)* Hi homines videntur fuisse et Paulo et Corinthiis inprimis probati, et Chloë matrona, cujus filios Corinthii, cum literis, c. 7, 1. ad Paulum miserint. Miserant Stephanam, Fortunatum et Achaicum, c. 16, 17.: quorum unus alterve etiam Chloës esse potuit, ex Stephana patre. v. 16. 16, 15. — *ἔριδες, lites)* Rem suo nomine appellat.

v. 12. *λέγει, dicit)* gloriabundus. v. 31. c. 3, 21. s. — *παύλου, Pauli)* Gradatio, qua Paulus se infimo loco ponit. Et Kephas, et Paulus, et Apollo, erant ministri genuini et doctores veri, quorum unum prae ceteris jactare majus nefas erat, quam si fidelis Corinthius aliquis se Christianum Paulinum dixisset, ut se a pseudapostolis discriminaret. — *κηφᾶ, Kephae)* Petrus non videtur fuisse Corinthi, c. 4, 6. et tamen ibi magni habitus erat. Jure id quidem: sed tamen abutebantur nonnulli; et hunc *Petrismum* (qui postea Romae multo vehementius pullulavit) Paulus aeque ac *Paulismum* detestatur. Quanto minus dicendum aut gloriandum, *Ego sum papae.* — *ἐγὼ — χριστοῦ, ego — Christi)* Hi rectius loquebantur, quam ceteri; v. 2. c. 3, 23.: nisi eo obtentu *ministros* despexerunt. c. 4, 8.

v. 13. *μεμέρισται; divisus est?)* Num non omnia membra sub uno jam sunt capite? cum tamen ille unus pro vobis crucifixus, in illius unius nomen baptizati sitis? Gloria Christi non est dividenda cum servis ejus; neque corporis unitas scindenda, quasi Christus desinat unus esse. — *μὴ, num)* Saepe *num* ponitur in interrogationis inciso secundo. c. 10, 22. 2 Cor. 3, 1. — *ἐσταυρώθη — ἐβαπτίσθητε, cruci-*

---

*) *παρακαλῶ, hortor*] Reprehensione quum opus haberent; *adhortationis* formali utitur. *V. g.*

fixus est — *baptizati estis*) Crux et baptismus nos Christo asserit. Relata: redimere, se addicere.

v. 14. *εὐχαριςῶ, gratias ago*) Providentia Dei regnat saepe in rebus, quarum ratio postea cognoscitur. Pia phrasis, pro vulgari illa, *gaudeo*, gravitatem rei indicans. — *κρίσπον καὶ γάϊον, Crispum et Cajum*) Testes adducit. Viros amplissimos Paulus sua manu baptizavit; alios non multos: non ex ambitione, sed quia illi inter primos credidere. Justa aestimatio muneris sui non est superbia. c. 16, 4. Baptismi administratio non tam erat apostolorum, quam diaconorum. Act. 10, 48. Neque id dignitatem baptismi imminuit.

v. 15. *ἵνα μὴ, ne*) Paulus occurrit calumniis, quae, quamlibet iniquae, tamen oriri poterant; easque removet. 2 Cor. 8, 20. — *ἐμὸν, meum*) quasi pro me colligerem coetum.

v. 16. *) *λοιπὸν, ceterum*) Valde solicitus est in commemoranda re gesta. — *ὐκ οἶδα, non novi*) sine labore non occurrit memoriae meae. — *εἴ τινα, num quem*) Id est, aut nullum alium, aut vix ullum baptizavi. coll. v. seq. Singulorum memoriae relinquit, per quos sint baptizati.

v. 17. *ἀπέςειλε, misit*) Quo quis mittitur, id agere debet. — *βαπτίζειν, baptizare*) in nomine suo, nedum, meo. Operosa baptismi actio, saepe suscepta, impedisset praedicationem: ceteroqui apostoli baptizarunt, Matth. 28, 19. primos praesertim discipulos. — *εὐαγγελίζεσθαι, evangelizare*) Hoc, respectu antecedentium, est syncategorema; respectu consequentium, Propositio. Ipsa transeundi ratione Paulus utitur tali, cui nescio an congruerent leges eloquii Corinthiaci. [*Itaque* apostolicae *quasi* stultitiae *specimen hoc ipso loco Apostolus praebet: neque tamen non sapientissime omnia ordinata sunt.* V. g.] — *σοφία λόγυ, sapientia sermonis*) [*Cujus gratia majoris me vestrum aliquis minorisve facit, quam reliquos.* V. g.] Frequenter hic adhibentur nomina *sapientia* et *potentia*. *Sapiens sermo* penes mundum habetur, qui nil minus, quam crucem edisserit: sermo autem crucis nil heterogeneum admittit. — *ὁ ςαυρὸς τῦ χριςῦ, crux Christi*) v. 24. Ignoratio mysterii crucis, totius v. gr. Alcorani fundamentum est. [*Evangelii*, *quoad initia*, *summa innuitur.* v. 18. 23. 2, 2. Crucem *qui respuit*, *is et reliquorum expers manet: qui accipit, huic et* virtus *deinceps cum* gloria *innotescit.* V. g.]

v. 18. *μωρία, stultitia*) *et scandalum.* Vide antitheton, *potentia*, mox. Duo gradus salutis: Sapientia et Potentia. Apud pereuntes sublato primo gradu, tollitur secundus: apud beatos, primum secundus praesupponit. — *σωζομένοις, iis qui salvantur*) Praesens, ut in *pereuntibus*. qui evangelium audire coepit, nec ut perditus nec ut salvatus habetur, sed est quasi in bivio, et nunc aut perit aut salvatur. — *δύναμις, potentia*) *et sapientia.* Sic quoque c. 2, 5.

v. 19. *ἀπολῶ — ἀθετήσω*) Es. 29, 14. LXX, *καὶ ἀπολῶ — κρύψω*. verba intermedia eadem sunt, illorum ac Pauli. — *ἀπολῶ, perdam*) Hinc, *destruere*. v. 28. 2, 6.

---

*) *καὶ τὸν ςεφανᾶ οἶκον*, *Stephanae etiam domum*] Achajae scilicet primitias, c. 16, 15. Corinthiorum credentes reliqui per Silvanum, Timotheum, Crispum, Gajum, vel per Stephanae certe domesticos, baptizati fuerint. *V. g.*

v. 20. *πῦ σοφός; τῦ γραμματεύς; πῦ συζητητὴς τῦ αἰῶνος τύτυ;*) Es. 33, 18. LXX, *πῦ εἰσι γραμματικοί; πῦ εἰσιν οἱ συμβυλεύοντες; πῦ ἐςιν ὁ ἀριθμῶν τὺς συςρεφομένυς;* Hebr. איה ספר איה שקל איה ספר את המגדלים Proponit prius hemistichium — duas interrogationes, quarum prior declaratur hemistichio altero; posterior, versu proximo: (qualis etiam figura Es. 25, 6. *ubi scriba? ubi pensitator? ubi scriba cum turribus? ubi pensitator, cum populo roborato, quem visus tuus non ferat?* Videtur enim locutio proverbialis, cui inservire solet particula את *cum* in tali sermone universalitatem denotans. Deut. 29, 18. Penes scribas curationem aliquam turrium fuisse, colligas ex Ps. 48, 13. s. Pensitatorum appellatio facile convenit copiarum praefectis. Conf. Heinr. Scharbau Parerg. Phil. Theol. P. IV. p. 109—139. qui multa erudite collegit nobisque ad haec cogitanda ansam dedit. Locum Esajae utrumque Paulus contra Judaeos producit; et alterum quidem verbis ita flexis, ut magis conveniant in tempora citeriora; et simul in gentes. v. 22. Sunt qui notari existiment tria doctorum Judaeorum genera חכמים ספרים דרשים. Invenias certe primum et secundum, Matth. 23, 34. Antitheton autem triplex idque insigne est Es. cap. cit. v. 22., ubi sanctorum in Domino gloriatio exprimitur. Hoc autem dicit apostolus: Sapientes mundi non modo non probant et promovent evangelium; sed oppugnant, idque frustra. — *τῦ αἰῶνος τύτυ*) *hujus seculi*, quod totum est extra sphaeram verbi crucis. — *ἐμώρανεν, stultam fecit*) ita ut rationem divini consilii et beneplaciti non possit mundus exputare. v. 21. — *τὴν σοφίαν, sapientiam*) Antitheta: *sapientiam mundi hujus; in sapientia Dei.* — *κόσμυ,* *) *mundi*) in quo Judaei et Graeci.

v. 21. *ἐν τῇ σοφίᾳ, in sapientia*) *quum* tanta Dei sapientia sit v. 25. — *ὐκ ἔγνω, non cognovit*) Ante praedicationem crucis, quamvis creatura creatorem praedicaret, quamvis prophetae eloquentissimi venerant, mundus tamen Deum non cognovit. qui prophetas audivere, sprevere; qui non audivere, hoc animo erant, ut spreturi forent. — *διὰ τῆς σοφίας, per sapientiam*) scil. *praedicationis:* ut patet ex antitheto, *per stultitiam praedicationis.* — *εὐδόκησεν ὁ θεὸς*) *placitum est Deo,* ex gratia erga nos. Plane videtur Paulus verba Domini imitatus, Luc. 10, 21. — *διὰ τῆς μωρίας, per stultitiam*) Deus cum homine perverso agit per contraria, ut homo se abneget ac Deo gloriam reddat, per *fidem crucis.* — *κηρύγματος, praedicationis*) quippe de cruce.

v. 22. **) *αἰτῦσι, petunt*) ab apostolis, ut olim a Christo. — *σοφίαν, sapientiam*) Christum philosophum sublimem, per demonstrationes procedentem.

v. 23. *ἡμεῖς, nos*) Paulus, Apollo. — *κηρύσσομεν, praedicamus*) methodo potius historica, quam philosophica. — *χριςὸν ἐςαυρωμένον, Christum crucifixum*) sine articulo. Crucis mentio non additur v. seq. Sermo incipit a cruce, c. 2, 2. qui sic accipiunt, iis totus Christus ejusque gloria innotescit: qui non accipiunt, toto excidunt. Act.

---

*) *Etiam h. l. pronomen τύτυ, utut in* Vers. germ. *omissum*, utriusque Ed. *gr. margo defendit.* E. B.

**) *σημεῖα, signa*] potentes actiones. Non reperias, Corinthi signum editum esse per Paulum. Act. 18. *V. g.*

25, 19. 17, 32. — *σκάνδαλον, scandalum*) Ut *stultitia* et *sapientia*, sic *scandalum* et *signum* opponuntur. nam *signum* est opus omnipotentiae alliciens, ut saepe synonyma sunt *signum* et *potentia*. *Scandalum* autem, proprie in decipula dictum, res valde debilis. [*Sic res admodum viles* nugarum *hodie* (*germ.* Schwachheiten) *nomine veniunt.* V. g.] Usque adeo crucem Christi horrent Judaei et Graeci, *) ut cum ea vel signum et sapientiam repudient.

v. 24. *αὐτοῖς*) *ipsis*, construe cum *Judaeis*, *Graecis*. — *κλητοῖς, vocatis*) Huc ref. *vocationem*, v. 26. — *χριςὸν*, *Christum*) cum sua cruce, morte, vita, regno. [*Non additur h. l.* Crucifixi *cognomen. Superato crucis scandalo, mysterium Christi universum patet. V. g.*] — *δύναμιν — σοφίαν, potentiam — sapientiam*) Experientia potentiae prior est; sapientiae, sequitur.

v. 25. *τῦ θεῦ, Dei*) in Christo. — *σοφώτερον — ἰσχυρότερον, sapientius — validius*) v. 30. — *τῶν ἀνθρώπων, hominibus*) Sermo concisus: i. e. sapientius, quam sapientia hominum; validius, quam valentia hominum: quamvis et sapientes et potentes sibi videantur, et definire velint, quid sapiens et potens sit.

v. 26. *βλέπετε*) *videtis.* Indicativum innuit *enim*. — *τὴν κλῆσιν ὑμῶν, vocationem vestram*) statum, in quo coelestis vocatio vos offendit. sic, *vocatio*, c. 7, 20. — *ὐ πολλοὶ, non multi*) Ergo tamen nonnulli. Subaudi: *vocati sunt.* Ut cum praeconibus evangelii, sic quoque cum auditoribus comparatum est. Ellipsis euphemiam habet. **) — *κατὰ σάρκα, secundum carnem*) Affine, *mundi*, mox. *Mundus* secundum *carnem* judicat. — *εὐγενεῖς, nobiles*) qui plerunque etiam sapientes et potentes sunt. [*Eorum societatem*, *qui vernacula* Freymaurer *audiunt*, *hoccine charactere distinctam credas?* V. g.]

v. 27. *τὰ*) Articulus vim habet: *ea* potissimum, *quae stulta sunt* etc. — *ἐξελέξατο, eligit*) [*cumulatim scilicet, Act.* 18, 10. V. g.] Hoc ter ponitur, electio, et vocatio, v. 26., conjuncta. Ez. 20, 5. Haec illius indicium. Electio est judicium divinae gratiae, eos, qui *vocationem* per fidem admittunt, ex communi hominum pernicie eximentis in Christo. Omnis *vocatus* a primo fidei momento est *electus:* et quamdiu in *vocatione* et fide manet, *electus* manet: si quando vocationem et fidem amittit, electus esse desinit: quando in fide fructus affert, *vocationem* et *electionem* confirmat penes sese: si ad fidem redit et credens obdormit, ad statum electionis redit et *electus* obdormit. Atque hi *κατ᾽ ἐξοχὴν* dicuntur *electi* et *praecogniti. Electio* est vel *populorum* vel *individuorum.* De electione *populi* agitur h. l. et Ez. l. c. nec non Act. 18, 10. 1 Thess. 1, 4. et *haec electio* magis incurrit in sensus hominum credentium, quam *electio individuorum.* nam de populo individua quaedam possunt excidere, salva *vocationis* et *electionis* aequali latitudine. Electio quorundam extra ecclesiam est Reservatum divinum ad amussim praeconii evangelici non exigendum. — *τὺς σοφὺς, sapientes*) Mas-

*) *Lectionem ἔθνεσι*, *per marginem* utriusque Edit. *lectioni ἕλλησι aequalem*, *praefert* Vers. germ., *germanis nimirum lectoribus magis perviam.* E. B.

**) *σοφοὶ*, *sapientes*) Hinc Athenis, quae graecae sapientiae sedes erant, numero tam exiguo lucrifacti sunt homines. *V. g.*

culinum, ad exprimendam speciem speciosissimam. cetera neutra, ut in opposito, etiam *stulta.* — *καταισχύνῃ, pudefaceret)* Hoc bis dicitur: deinde *destrueret.* Utroque verbo tollitur *gloriatio*, de re vel magis vel minus voluntaria.

v. 28. *τὰ μὴ ὄντα, quae non sunt)* Genus, sub quo continentur *ignobilia* et *contemta*, nec non *stulta* et *infirma.* Est ergo appositio: cui toti unum illud opponitur, *quae sunt.* — *τὰ ὄντα) quae sunt* quidpiam.

v. 29. *ὅπως μὴ, ut ne)* Antitheton, *ut.* v. 31. — *πᾶσα σὰρξ, omnis caro)* Apta appellatio: *caro* speciosa et tamen caduca. Es. 40, 6. — *ἐνώπιον, coram)* Non *córam* illo, sed *in* illo gloriari possumus.

v. 30. *ἐξ αὐτȣ̃, ex eo) Ex Deo* estis, non jam *τȣ̃ κόσμȣ, mundi.* Rom. 11, 36. Eph. 2, 8. — *ὑμεῖς, vos)* Antitheton ad *multos*, v. 26. Ipsi illi, quos apostolus alloquitur, *vos*, erant *non multi sapientes secundum carnem* etc. — *ἐςὲ ἐν χριςῷ ἰησȣ̃, estis in Christo Jesu)* estis Christiani etc. Antitheton: *quae non sunt*, et *estis:* item, *caro* et *Christus.* — *ἐγενήθη ἡμῖν, factus est nobis)* Sic plus dicit, quam si diceret illud: *nos facti sumus sapientes.* etc. Factus est nobis sapientia, etc. respectu cognitionis nostrae, et, ante eam, per se, in sua cruce, morte, resurrectione. *nobis*, dativus commodi. — *σοφία, sapientia)* cum antea essemus *stulti.* Miseriam nostram ex nobis praesupponit varietas beneficii divini in Christo. — *δικαιοσύνη, justitia)* cum antea essemus *infirmi.* [*Rom.* 5, 6.] conf. Es. 45, 24. *Jehovah, justitia nostra*, Jer. 23, 6. ubi coll. v. 5. de Filio sermo est: nam Pater non dicitur *justitia nostra.* — *ἁγιασμὸς, sanctificatio)* cum antea essemus *ignobiles.* — *ἀπολύτρωσις) liberatio*, ad summum usque: cum antea essemus *abjecti*, *ἐξȣθενημένοι.*

v. 31. *ἵνα, ut)* scil. *fiat.* — *ὁ καυχώμενος, qui gloriatur)* Non est omnium gloriari. — *ἐν κυρίῳ, in Domino)* non in se, non in carne, non in mundo.

CAPUT II.

v. 1. *Κἀγὼ, et ego)* Ostendit apostolus, se convenienter subservisse consilio et electioni *Dei.* — *ȣ̓)* Hoc non construitur cum *ἦλθον,* sed cum sequentibus verbis. — *λόγȣ ἢ σοφίας, sermonis aut sapientiae) Sapientiam* sequitur *sermo*, rem sublimem oratio sublimis. — *καταγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον, annuntians vobis testimonium)* Sancti homines non tam testantur, quam testimonium, quod Deus dat, annunciant. — *τὸ μαρτύριον τȣ̃ θεȣ̃, testimonium Dei)* per se sapientissimum et potentissimum. Correlatum, *fides*, v. 5.

v. 2. *ȣ̓ γὰρ ἔκρινα, non enim judicavi)* Quamvis alia multa scirem, tamen sic feci, ac si nescirem. Minister evangelii si eis rebus, quibus excellit, tamen abstinet, ut Christum pure praedicet, maximum earum rerum fructum capit. Doctrina christiana non debet in gratiam quidem empaectarum et scepticorum, eorumque, qui illos mirantur, aspergi et condiri philosophematis, quasi videlicet per theologiam naturalem convinci possint facilius. qui revelationem contumaciter repudiant, nulla disputatione ex lumine naturae, quod paedagogiae primae duntaxat inservit, lucrifient. — *ἔκρινα)* Frequens Paulo ad Corinthios verbum hoc cum compositis. v. 13. ſs. c. 4, 3. ſs.

11, 29. 31. 32. 34. — *ἰησοῦν χριστὸν, Jesum Christum*) Norat Paulus inprimis, quam parvi hoc nomen mundus faceret. *)

v. 3. *καὶ ἐγὼ, et ego*) Antitheton: *sermo meus*, v. 4. et, *scire*, v. 2. Describit enim rem, praeconem, orationem. — *ἀσθενείᾳ, infirmitate*) Hoc opponitur *robori*. Non debemus cogitare in apostolis statum animae semper lautum et perturbationibus plane vacuum. 2 Cor. 7, 5. 11, 30. Gal. 4, 13. — *καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ πολλῷ, et in timore et in tremore multo*) Sermo adagialis, notans timorem, qui etiam in corpus ejusque gestum et motum redundat. Marc. 5, 33. Eph. 6, 5. Phil. 2, 12. LXX, Deut. 11, 25. Sic Es. 19, 16. LXX, *ἔσονται ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ*. **) Alia omnia mundus miratur. — *ἐγενόμην*) *esse coepi*, *apud* vos, erga vos.

v. 4. *λόγος, sermo*) privatus. — *κήρυγμα, praedicatio*) publica. — *πειθοῖς*) Verbum valde proprium. Antitheton, *demonstratione*. Locum hunc citat Didymus l. 2. de Spir. S. ubi Hieronymus vertit *persuasionibus*, ut sit appositio, *πειθοῖς λόγοις*. a *πειθὼ*, cui affine *πειθή*. Hesychius, *πειθή, πεισμονή, πίστις*. — *σοφίας, sapientiae*) Cujus sapientiae sermones et argumenta removeantur, declarat. v. seqq.

v. 5. *σοφίᾳ, sapientia*) et virtute. — *δυνάμει, virtute*) et sapientia.

v. 6. *σοφίαν δὲ λαλοῦμεν, sapientiam vero loquimur*) Redit, quasi post parenthesin, ad ea, quae c. 1, 23—25. attigerat. *loquimur* habet epanalepsin verbi *praedicamus:* sed *loquimur* est quiddam occultum; coll. v. 7. 13. *praedicamus*, publicum. nam *sapientia* hic denotat non omnem doctrinam Christianam, sed capita ejus sublimia et arcana. Est etiam antitheton temporis praeteriti, v. 1. seqq. et praesentis h. l. — *ἐν τοῖς τελείοις*) *penes perfectos*, Corinthi aut alibi. Constr. cum *loquimur*. Cognitio Dei et Christi est summa cognitio. Conf. *ἐν*, c. 14, 11. Phil. 1, 30. *Perfectis* opponuntur non solum mundani et animales, usque ad finem capitis; sed etiam *carnales* et *infantes*. cap. 3. init. Hebr. 5, 14. 13. — *οὐ — οὐδὲ, non — neque*) *Seculo* opponitur *Deus*, v. 7. *principibus mundi*, *apostoli*. v. 8. s. — *ἀρχόντων, principum*) c. 1, 20. Lato vocabulo Paulus utitur, quo et Judaeorum et Graecorum proceres complectitur. — *τῶν καταργουμένων, qui destruuntur*) c. 1, 19. 28. Hoc epitheton pertinet ad principes mundi, et ad mundum ipsum: ex quo constat, sapientiam mundi non esse veram, quia non affert immortalitatem.

v. 7. *ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀποκεκρυμμένην, in mysterio, occultam*) Est occulta, antequam expromitur: et quum expromitur, tamen occulta manet multis, imperfectis. — *προώρισεν, praefinivit)* Alludit ad *paravit*, v. 9. — *πρὸ, ante*) Adeo non *destruitur*. v. 6. Sapientia haec mundanam antiquitate longissime antecedit. — *αἰώνων, secula*) Plurale. Oppositum, *seculi hujus*. v. 6. — *εἰς, in*) ut illa sit *gloria* nostra, conf. v. seq. et *gloriatio*. c. 1, 31. — *δόξαν*) *gloriam*, ex Domino gloriae; v. 8., olim revelandam, tum quum principes mundi *destruentur*. Antitheton ad *mysterium*.

v. 8. *ἣν, quam*) Ref. ad *sapientiam*. — *οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων — ἔγνωκεν, nullus principum — cognovit) nullus*, fere nullus; immo plane nullus, qua *princeps*. Antitheton hujus praedicati est in *sed*,

---

*) *ἐσταυρωμένον, crucifixum*] Antitheton sublimis sapientiae, v. 1. *V. g.*
**) Antitheton sermonis eximii, v. 1. *V. g.*

v. 9.: subjecti, in *autem*, v. 10. — *τὸν κύριον, Dominum*) qui omnes *principes* vincit. — *ἐςαύρωσαν*) *Crux*, servorum supplicium. Eo *Dominum* gloriae affecerunt.

v. 9. *ἀλλὰ, sed)* scil. *factum est.* conf. Rom. 15, 3. 21. et 1 Cor. 1, 31. — *καθὼς, sicut)* Ostendit, principes mundi non cognosse sapientiam. — *ἃ ὀφθαλμὸς*) Es. 64, 3. LXX, *ἀπὸ τῦ αἰῶνος ὐκ ἠκύσαμεν, ὐδὲ οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν εἶδον θεὸν πλὴν σῦ, καὶ τὰ ἔργα σῦ, ἃ ποιήσεις τοῖς ὑπομένῦσιν ἔλεος.* — *ἃ, quae*) *quae oculus non vidit*, sunt ea, *quae paravit Deus.* — *ὀφθαλμὸς, ὖς, oculus, auris*) hominis. — *ὐκ ἀνέβη) non ascenderunt:* i. e. in mentem non venerunt. — *ἡτοίμασεν, paravit)* Hebr. יעשה *faciet.* Quae Esajae tempore futura erant, Pauli tempore facta erant. Hinc etiam ille, *exspectantibus;* hic, *amantibus.* conf. *donata*, v. 12., per *gratiam* N. T. cujus fructus consummantur in aeternitate. [*Rom.* 8, 28. *Jac.* 2, 5.]

v. 10. *ἡμῖν*) *nobis*, apostolis. — *ἀπεκάλυψε, revelavit)* Antitheton: *occultatam.* Conf. Es. 45, 19. 15. Ps. 51, 8., iterumque Luc. 10, 21. — *πάντα, omnia*) v. 9. — *τὰ βάθη, profunda*) maxime occulta. Ps. 92, 6. non modo ea, quae fideles scrutantur. v. 9. et 12., utrinque in fine. Profunda Dei, etiam naturae divinae, non modo regni ejus.

v. 11. *τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τῦ ἀνθρώπυ; quis enim novit hominum ea quae sunt hominis?) Ἀνθρώπων* omittit *Al.* isque solus: et tamen id dispunctum cupit Artemon. Part. I. cap. 47. Magnopere vero hoc polyptoton, *hominum*, *hominis*, *hominis*, ad institutum apostoli pertinet. notat enim similitudinem naturae, quae videatur notitiam dare mutuam sensuum humanorum, nec tamen dat: quanto minus quisquam sine Spiritu Dei Deum noscet? — *τὰ τῦ ἀνθρώπυ*) *humana*, interna. — *τὸ πνεῦμα τῦ ἀνθρώπυ, spiritus hominis*) Articulus *τὸ* plane denotat spiritum hominis proprium, non aliunde immigrantem. — *τὸ ἐν αὐτῷ, qui* est *in eo*) Criterium veri, natura conscia. — *ὐδεὶς*) *nemo*, omnium extra Deum. Hominem ne homo quidem alter cognoscit: Deus est unus, sibi uni notus. — *τὸ πνεῦμα, spiritus*) A Spiritu Dei non potest sejungi deitas; sicut nec ab hominis spiritu humanitas.

v. 12. *τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμυ, spiritum mundi)* Eph. 2, 2. — *ἐλάβομεν*) Spiritus mundi *non sumitur*, sed in eo semper sunt, qui de mundo sunt. Spiritum Dei *accepimus.* — *ἐκ, ex*) Antitheton, *in.* v. 11.

v. 13. *καὶ, etiam*) Sic jungitur *sciamus* et *loquimur.* — *διδακτοῖς, doctis*) doctrina et institutione constantibus. *Τὸ σοφίας* apud *λόγοις* non est in epitheton resolvendum. *Sapientia* est scaturigo *sermonum.* — *ἀλλ' ἐν, sed in*) Oppositio immediata: neque dixeris, apostolos naturalem duntaxat, inde ab arte, hinc a spiritu remotam, sermonis facultatem contulisse. — *διδακτοῖς*) Magis placet lectio, *διδαχῇ. in doctrina* *), quam per nos praebet Spiritus **) sanctus. Ea *doctrina* complectitur et sapientiam et sermones. — *πνευματικοῖς*

---

*) *Consentit* Vers. germ.; *quanquam* Editiones graecae *in medio rem reliquerunt.* E. B.

**) *Omissionem epitheti ἁγίυ* Vers. germ., *cum margine* Ed. 2. *distinctius, quam* Ed. maj., *comprobat.* E. B.

πνευματικὰ, spiritualibus spiritualia) hominibus spiritualibus (v. 6. 15.) res et sermones spirituales convenienter interpretamur, ita ut velint et possint accipere. *συγκρίνω, σύγκριμα, σύγκρισις,* LXX frequentant v. gr. de interpretatione somniorum. Gen. 40. et 41. Dan. capp. 2. 4. 5. 7.

v. 14. *ψυχικὸς, animalis)* qualiscunque, quantuscunque homo est citra Spiritum Dei. Bene Ephraim Syrus: *τὸς κατὰ φύσιν ἀνθρώπους ὁ ἀπόςολος ψυχικοὺς ἐκάλεσε· τὸς δὲ παρὰ φύσιν, σαρκικὸς· οἱ δὲ πνευματικοί εἰσιν, οἱ καὶ τὴν φύσιν εἰς τὸ πνεῦμα μεθαρμοζόμενοι.* f. 92. *caro et sanguis,* Matth. 16, 17. not. — *οὐ δέχεται, non capit)* quamvis oblata sint, tamen *non vult* admittere. conf. *δέξασθε, suscipite,* Jac. 1, 21. Hic mox respondet illud, *non potest.* Conf. Rom. 8, 7. Utrique additur aetiologia, per *enim* et *quia.* [*Utrumque antithesin facit ad mentem Pauli* 1 Tim. 1, 15., *πιςὸς καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος.* V. g.] — *τὰ τῦ πνεύματος* *), *ea quae sunt Spiritus)* Sic, *ea quae sunt Dei.* v. 11. — *μωρία, stultitia)* Ille autem sapientiam quaerit. c. 1, 22. — *οὐ δύναται, non potest)* non habet *spiritum et potentiam.* — *γνῶναι, cognoscere) ea quae sunt Spiritus* Dei. — *πνευματικῶς)* nonnisi *spiritualiter.*

v. 15. *ὁ)* Pulcre additur hic articulus: *ψυχικὸς* sine articulo. — *πάντα, omnia)* Neutrum plurale, uti v. 9—14. *Omnia* omnium, adeoque etiam omnes. Neutro comprehenditur masculinum, uti Matth. 11, 27. — *αὐτὸς) ipse.* — *ὑπ᾽ οὐδενὸς, a nullo) animali.*

v. 16. *τίς, quis)* Nemo, qui merus homo sit. conf. Jer. 23, 18. Es. 40, 13. LXX, *τίς ἔγνω νῦν Κυρίυ — ὃς συμβιβάσει αὐτόν*; — *ὃς, qui)* Non est hoc interrogativum, sed relativum, quo vis interrogandi, quae est in *quis*, propagatur. valet, *adeoque.* — *νῦν χριςῦ, mentem Christi)* Spiritus Patris idem est Filii Spiritus. — *ἔχομεν, habemus)* Id et plus et minus est, quam *cognoscere.* qui habet *mentem Christi*, omnia *dijudicat*, a nemine *dijudicatur.*

CAPUT III.

v. 1. *Καὶ ἐγὼ, et ego)* Locutus est c. 2, 1. de ingressu suo; nunc de progressu. — *ὡς σαρκικοῖς; ut carnalibus)* Id lenius, quam *animalibus*, accedente praesertim mitigatione, *ut parvulis in Christo,* de gradu statim subsecuto.

v. 2. *γάλα, lac)* Ita loquitnr, ut Corinthios redigat ad humilitatem. — *ὐ, non)* Subaudi verbum *cibavi,* aut aliud affine *τῷ potum dedi.* Doctoris non est docere, quae ipse scit, sed quae auditoribus congruunt. Scriptura est perfecta: nam v. gr. Corinthiis *lac* propinatur; Hebraeis, *cibus solidus.*

v. 3. *ὅπυ) ubi.* — *ζῆλος, zelus)* in affectu. — *ἔρις, jurgium)* in sermone. — *διχοςασίαι, dissidia)* in actione. Crescit oratio. *lites* dixerat c. 1, 11. nunc verba multiplicat. sic verbo *gloriari* utitur c. 3, 21., deinde graviori, *inflari,* c. 4, 6. — *κατὰ ἄνθρωπον, secundum hominem)* non *secundum Deum:* humano more.

---

*) *Non dissimulat* Vers. germ. *additamentum τῦ θεῦ, quanquam omissio, per marginem* utriusque Editionis, *firmior aestimatur.* E. B.

v. 4. *) *οὐχὶ, nonne)* Nam Spiritus non fert studium partium humanarum.

v. 5. *τίς, quis)* Redit ad institutum. — *διάκονοι, ministri)* Humile verbum, eoque aptum. — *δι' ὧν) per quos*, non in quos. Recte Pelagius ad h. l. *Si nos nihil sumus, quos ministros ipse constituit, quanto magis illi, qui in carnalibus gloriantur?* — *ἑκάςῳ, unicuique)* i. e. *unusquisque, ut illi.* — *ὁ κύριος, Dominus)* Correlatum, *διάκονοι ministri.* — *ἔδωκεν, dedit)* varie. v. sq.

v. 6. *ἐφύτευσα — ἐπότισεν, plantavi — rigavit)* Act. 18, 1. 19, 1. Eadem mente postea *fundamentum* et *ea quae superstruuntur; genitorem et paedagogos* dicit. — *ηὔξανεν, incrementum dedit)* v. 10. init. Act. 18, 27. fin.

v. 7. *ὁ φυτεύων· ὁ ποτίζων) plantans, rigans*, qua talis: sive *plantatio, rigatio* ipsa. — *ὁ αὐξάνων, qui incrementum dat)* scil. *ἐςὶν, est, τὶ quiddam*, atque adeo, quia solus, omnia. Sine hoc incremento granum a primo sationis momento esset instar lapilli: ex incremento, protinus fides germinat. v. 5.

v. 8. *ἕν) unum;* neuter aeque *quidquam* est. Ut in coelo stella alte supra stellam eminet; idiota autem altitudinis differentias non capit: sic Paulus apostolus longe supra Apollo eminebat; sed Corinthii id non intelligebant. neque ea de re admodum eos docet hoc loco Paulus: modo Christi eminentiam asserit. — *ἴδιον — ἴδιον, propriam — proprium)* Congruens iteratio. Antitheton ad *unum.* — *μισθὸν, mercedem)* quiddam salute ulterius. v. 14. s. Oeconomus fidelis accipiet laudem; operarius solers, mercedem. — *κόπον, laborem)* non modo *secundum opus.*

v. 9. *θεοῦ, Dei)* Hoc mox gravem habet anaphoram, et cum emphasi ponitur initio, ter: uti v. 10. *gratia*, et v. 11. *fundamentum.* — *συνεργοὶ, cooperarii)* Sumus *operarii* Dei, et *cooperarii* invicem. — *γεώργιον, agricultura)* Summa antecedentium. *γεώργιον,* verbum late patens, agrum, hortum, vineam complectens. — *οἰκοδομὴ, aedificatio)* Summa sequentium.

v. 10. *χάριν, gratiam) Προθεραπείαν* adhibet, ne arroganter videatur se *sapientem* dicere. — *δοθεῖσαν, datam)* Erat ergo in Paulo habituale quiddam. — *σοφὸς) peritus.* Tales facit cognitio Jesu Christi. — *θεμέλιον, fundamentum)* Fundamentum est prima institutio. — *ἄλλος) alius*, quisquis est. Eleganter abstinet nomine proprio. Antecessor non videt successorem: et Paulus consulit dignitati Apollo. sic mox, *unusquisque.* nam erant etiam alii. c. 4, 15. — *βλεπέτω, videat)* Ego, inquit Paulus, feci quod meum est: viderint, qui sequuntur. — *πῶς) quomodo*, quam *sapienter*, quam *affabre.*

v. 11. *γὰρ, enim)* Causa, cur tam deliberate dicat, *superstruit.* — *οὐδεὶς, nemo)* ne Apollo quidem. — *θεῖναι, ponere)* Corinthi et ubicunque Christus innotuit. — *ἰησοῦς χριςὸς, Jesus Christus)* Convenienter hic utrumque nomen ponitur.

v. 12. *εἰ) num* conf. *quale*, v. 13. Est interrogatio obliqua, quae signum interrogationis non valde requirit. In v. 13. est apodosis, sive *num* valeat *εἰ*, sive *si.* — *χρυσὸν, aurum)* Tria genera enumerat, quae ignem ferunt: totidem, quae comburuntur. Illa deno-

---

*) *ὅταν γὰρ, quum enim)* Vide, quanti momenti esse queat res parum visa referre. *V. g.*

tant homines vere fideles; haec, hypocritas: et concreto includitur abstractum, ut connotentur doctrinae verae et solidae, vel falsae et sublestae; utrinque vel majoris vel minoris momenti. Etiam mica auri, aurum est: etiam stipula levissima, ignem pascit. — *λίθες τιμίες, lapides pretiosos)* Hoc non *gemmas* pusillas dicit, sed lapides nobiles, ut *marmor* etc. — *ξύλα, ligna)* In mundo multa recte aedificantur ex ligno; sed non in aedificatione Dei. conf. Ap. 21, 18. s. — *καλάμην)* *stramen.*

v. 13. *ἔργον)* *opus*, quod quivis exstruxit. — *ἡ ἡμέρα, dies)* Domini. Sic Hebr. 10, 25. conf. mox cap. 4, 3. 5., ubi ex intervallo, ut solet, clarius loquitur. Non excluduntur plane dies citeriores, qui ignem repraesentant, in adversis, in morte. — *δηλώσει, declarabit)* omnibus. [*Complura, aliquibus certe, prius etiam revelantur: sed extremum Paulus atque certissimum ponit.* V. g.] — *ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται)* *in igne revelatur* sc. Dominus, cujus dies ille est: vel, opus. 2 Thess. 1, 7. 8. *revelatur*, praesens, quia certum est et propinquum. Ap. 22, 20. — *τὸ πῦρ, ignis)* Metaphora, ut in toto hoc sermone. Significatur ignis diei novissimi et judicii divini, ut patet ex subsequente sermone proprio. c. 4. 5. 2 Cor. 5, 10. [2 Thess. 1, 8.] cui in die illo respondebit ignis visibilis. — *δοκιμάσει)* *probabit:* non *purgabit.* Hic locus *ignem purgatorium* non modo non fovet, sed plane exstinguit: nam in novissimo demum die *ignis* probabit opus cujusque. ergo ignis purgatorius non praecedit. Neque ipso illo die *purgabitur* opus; sed, quale in utramvis partem *antea* fuerit, probabitur, quum vel manebit vel comburetur.

v. 14. *εἴ τινος, si cujus)* Hinc Paulus ex fratrum constantia sibi gloriam polliceri [*hinc adhortationes etiam depromere*] solet. 2 Cor. 1, 14. Phil. 2, 16. 1 Thess. 2, 19.

v. 15. *ζημιωθήσεται, jacturam faciet)* mercede excidet, non salute. — *αὐτὸς)* *ipse.* — *σωθήσεται, servabitur)* quia fundamentum *hoc* non deserit. v. 12. — *ὡς, ut)* Particula declarans et limitans: *ut* qui per *ignem* debuerit ire. — *διὰ, per)* Sic *διὰ, per*, Rom. 2, 27. *non citra ignem.* v. 13. Ut mercator naufragus, amissa merce et lucro, servatur per undas.

v. 16. *ναὸς, templum)* Nobilissimum genus *aedificii.* — *ἐςὲ, estis)* vos universi. — *τὸ πνεῦμα, Spiritus)* Inhabitatio Spiritus sancti, et Dei, ejusdem dignationis est. Ergo eadem est Spiritus sancti dignitas, quae Dei. c. 6, 19.

v. 17. *φθείρει, perdit)* per schismata, ex mundi sapientia. — *φθερεῖ, perdet)* talione justissima. Multae sunt poenae, quae non fluunt ex peccato per nexum physicum. — *ἅγιος, sanctum)* divinum, inviolabile.

v. 18. *δοκεῖ)* Frequens verbum hoc, et *λογίζομαι,* ad Corinthios: sed *δοκῶ* magis in priore; alterum, lenius, in posteriore. *si quis est sapiens, et talem se esse cogitat.* Saepe enim, in hac praesertim epistola, *δοκῶ* hanc vim habet, ut res ipsa non negetur, sed hominis rem illam habentis existimatio de se ipso, vel justa vel inflata, connotetur. c. 7, 40. 8, 2. 10, 12. 11, 16. 14, 37. — *σοφὸς, sapiens)* Hic praescindit a sapientia mundana vel divina. [*Misera sane sapientia, se ipsum* decipere. V. g.] In qua enim quisque sapientia sapere vult, in eodem genere sapientiae se prius stultum autumare debet, ut fiat sapiens.

v. 19. *ὁ δρασσόμενος τὲς σοφὲς ἐν τῇ πανεργίᾳ αὐτῶν*) Eliphaz Jobi 5, 13. LXX, *ὁ καταλαμβάνων σοφὲς ἐν τῇ φρονήσει.* Videntur apostoli verba LXX Interpretum maxime tenuisse in locis apud Hellenistas valde notis, v. gr. in Parschijoth et Haphtaroth, item in Psalmis; Hebraica autem, in locis minus usitatis, qualis est hic Jobi locus. Etiam alibi Paulus Jobum spectavit. Phil. 1, 19. not. — *ἐν, in)* non solum dum se sapienter agere putant, sed ita, ut ipsa eorum sapientia sit laqueus.

v. 20. *σοφῶν, sapientum*) LXX *ἀνθρώπων, hominum. Cogitationes* non per se, sed *sapientum* addito, respondet מחשבות Hebraico. Ps. 94, 11., LXX. — *εἰσὶ, sunt) homines* videlicet cum suis cogitationibus. vid. Ps. cit. in Hebraicis.

v. 21. *ἐν ἀνθρώποις, in hominibus)* Id pertinet ad extenuandum. — *πάντα, omnia*) non modo *omnes.* — *ὑμῶν, vestra)* Illa vestra sunt; non vos illorum. c. 1, 12. 2 Cor. 4, 5.

v. 22. *παῦλος, Paulus*) Paulus, quasi a se ipso alienus, in tertia persona loquitur, quomodo Corinthii de illo debebant loqui. Et se ipsum, quasi infimum, primo loco ponit. — *κηφᾶς, Cephas*) In Petro quoque gloriabantur: ne id quidem recte. c. 1, 12. not. — *κόσμος, mundus)* Repentinus hic a Petro ad totum mundum saltus orationem facit amplam, cum quadam quasi impatientia enumerandi cetera. Petrus et quivis in toto mundo quamlibet excellens, vel ingenio, vel charismatis, vel munere, ecclesiastico vel politico. *vestra sunt;* vobis inserviunt, etiam inscienter. conf. de *mundo*, v. 19. c. 4, 9. 6, 2. 7, 31. Rom. 4, 13. Gal. 4, 3. — *εἴτε ζωὴ, εἴτε θάνατος, sive vita, sive mors*) adeoque *vivi et mortui.* Conf. Rom. 14, 8. Phil. 1, 21. — *ἐνεςῶτα, praesentia)* in terra. — *μέλλοντα, futura)* in coelo.

v. 23. *ὑμεῖς δὲ χριςϐ, vos vero Christi)* immediate: non interveniente Kepha. — *χριςϐ — θεϐ, Christi — Dei)* Huc resp. c. 4, 1. — *χριςὸς δὲ, θεϐ, Christus vero, Dei)* c. 15, 28. Luc. 9, 20.

CAPUT IV.

v. 1. *Οὕτως, sic)* Determinat, et ex praecedentibus repetit. — *λογιζέσθω, reputet)* citra gloriationem. c. 3, 21, — *ἄνθρωπος, homo*) איש *homo* quivis, nostri similis. c. 3, 21. — *ὑπηρέτας, ministros*) Luc. 1, 2. — *χριςϐ, Christi)* in officio ejus: non, *hominum.* — *οἰκονόμυς μυςηρίων θεϐ, oeconomos mysteriorum Dei)* Paulus ministros evangelii, ubi eos humillime describit, tamen *oeconomos* agnoscit. vid. Tit. 1, 7. not. Conf. *Christi* et *Dei* cum c. 3, 23. [Mysteria *sunt doctrinae coelestes, quae citra DEI revelationem ignorantur ab hominibus.* V. g.]

v. 2. *ὃ δὲ) Quod porro* Deus *quaerit* et homines *in oeconomis* suis; illud est, *ut aliquis fidelis reperiatur.* Huic paraphrasi respondet versus 3. — *ζητεῖται, quaeritur)* per inquisitionem, cum tempus est. Correlatum *inveniatur.* — *πιςὸς, fidelis)* Eo non contenti erant Corinthii. — *εὑρεθῇ, inveniatur)* Interea quilibet vult fidelis existimari.

v. 3. *ἐμοὶ) mihi,* pro mea parte. — *δὲ) autem,* quamvis fidelis reperiri possim. — *εἰς, in*) Mitigans particula. Non contemno vestrum judicium per se; sed quando Dei judicium cogito, tum vestrum paene *ad* nihilum venit. — *ἐλάχιςον, minimum*) Unius Dei judicium

magni fieri debet. — *ὑφ' ὑμῶν, a vobis*) privatim. Antitheton: *ab humano die*, publice. [*Limitat*, *quae* c. 3, 21. *dixerat:* Omnia sunt vestra. V. g.] — *ἀνακριθῶ, dijudicer*) fidelisne sim, nec ne. Videbantur utique Corinthii sola fidelitate non esse contenti, sed apostolus *ἀποτόμως* agit. — *ἀνθρωπίνης, humano*) Hoc pertinet ad minuendum. [*Omnes dies, dominico citeriores*, humani *sunt.* V. g.] — *ἡμέρας, die*) Sic appellat in antitheto ad diem Domini. *ἡμέρα, dies* dicta rei agendae. Estque hic abstractum, pro concreto, coll. *vobis:* item, locutio hypothetica; nemo enim fidelium erat apostolo diem dicturus. — *ἀνακρίνω, dijudico*) Non debemus enim nos *dijudicare*, sed *judicare. ἀνάκρισις* est *dijudicatio* unius, respectu aliorum; *κρίσις, judicium* simplex. Felix oblivio boni sui. Sic vehementer refutatur *dijudicatio* Corinthiorum de Paulo.

v. 4. *οὐδὲν*) *nil*, perfidum. conf. *fidelis*, v. 2. Sic LXX, *οὐ γὰρ σύνοιδα ἐμαυτῷ ἄτοπα πράξας*, Job. 27, 6. Quem conscientia accusat, is tenetur se dijudicare. — *οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι*) *non in hoc*, si me ipse dijudicem, *justificatus sum*. Judicium enim superest. Justificabit me Dominus, v. 5. Paulus vel spectari potest ut judex sui ipsius, vel ut testis. Ut testis scit, se nihil sibi conscium esse. Ut judex non audet ideo se dijudicare, sive pronunciare, se justificatum esse. — *ἀνακρίνων με*) *dijudicans me*, non refugientem, in suo adventu, v. 5., et justificans. *)

v. 5. *κρίνετε, judicate*) Non dicit, *ἀνακρίνετε, dijudicate.* propius alludit ad judicium, quod Dominus aget. — *ὁ κύριος, Dominus*) Jesus, cui servimus. v. 1. — *καὶ*) *etiam.* non modo judicabit, sed judicium proferet. — *φωτίσει*) *φωτίζειν* est *lucem inferre in rem*, v. gr. *φωτίζειν τὴν νύκτα*, Ex. 14, 20. in marg. ed. Wech. *lucem inferre in noctem:* vel, *rem proferre in lucem.* 2 Tim. 1, 10. Utrumque tum fiet. — *τὰ κρυπτὰ, abscondita*) Sane *cor* hominis, *crypta* est. — *τοῦ σκότους, tenebrarum*) quo nulla acies humana penetrat. — *φανερώσει, manifestabit*) ita, ut tum demum nos plane cognituri sitis. — *τὰς βουλὰς, consilia*) quis *fidelis* fuerit, vel minus. *τῶν καρδιῶν, cordium*) Ut *cor* est, ita actio est *justa* et *laudabilis*, vel secus. — *τότε, tunc*) Eo exspectate. — *ἔπαινος, laus*) Mundus laudat suos principes, duces bellicos, legatos, sapientes, artifices: Deus ministros suos deinde laudabit. — *ἑκάστῳ*) *cuivis*, *laudabili*, fideli oeconomo. vos unum duntaxat laudatis, v. gr. Paulum. Sic *quivis*, c. 3, 8. De laude a Deo, vid. Matth. 25, 21. Etiam ii, qui non sunt fideles, laudem exspectant, sed laus eorum erit opprobrium. Itaque vocabulo *laus*, per euphemiam, connotatur etiam contrarium, ut in *probabit* etc. c. 3, 13. 8, 8. 10. not. Sic *benedictio* complectitur etiam *maledictionem*. Gen. 49, 28. 7. Similis locus 1 Sam. 26, 23. (24.)

v. 6. *ταῦτα*) *haec*, quae inde a c. 1, 10. s. exstant. — *μετεσχημάτισα, transfiguravi*) Conf. 2 Sam. 14, 20. *Schema* in eo est, quod Paulus ea, quae Corinthios admonerent, non solum in secunda, sed in prima potissimum persona scripsit, v. 3. 4., ut causae *sensus* moderati, quibus Paulus et Apollo movebantur, eaedem Corinthios moverent, v. 16., et Corinthii de Paulo cogitarent, quomodo Paulus de sese. — *μάθητε, disceretis*) Hoc verbo componit Paulus elatos Corinthios.

---

*) *κύριός ἐστιν, Dominus est*] Jesus Christus, v. 5. Hujus, cum DEO mentio simul injicitur, ut v. 1. *V. g.*

— *γέγραπται, *) scriptum est*) Conf. כַּכָּתוּב 2 Chron. 30, 5. *Scriptum*, in tota Scriptura, unde modo c. 3, 19. s. citata sunt aliqua: nam praeter eam, et ultra eam, sentire *non oportet*. Rom. 12, 3. 15, 4. Ea canon est respectu omnis sensus spiritualis: et canonem migrare non licet. 2 Cor. 10, 13. In Scriptura, cujus archetypon in coelo est, describitur communis ratio omnium fidelium, qua Dominus quemvis judicabit, et qua quisque solum Christum suspicere, quisque se ipsum censere potius debet, quam iis donis, qua alios antecellit aut se antecellere putat. (Luc. 10, 20.) [*Adde, quod Scriptura DEO soli gloriam tribuit; homini, nullam omnino*, c. 1, 31.; *adeoque humana gloriatio Scripturae contrariatur ejusque universo sensui*. Luc. 16, 15—18. 29. Esai. 66, 2. V. g.] Congruit mox *unus, uno*. Tali modo *boni* omnes, et *mali*, (Jud. v. 4.) pridem in Scriptura notati sunt. — *εἷς ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς, unus pro uno*) Definitio sectae, ubi singuli singulos mirantur et sequuntur. Articulus *τοῦ* addit emphasin. Unicus minister non est solus. — *φυσιοῦσθε*) Subjunctivus, pro *φυσιῶσθε*, ut *ζηλοῦτε*, pro *ζηλῶτε* Gal. 4, 17. Est vero irregularis ista forma Subjunctivi, quam nonnulli indicativum vocant. Singularis ratio contractionis. Non enim credibile est, tantum apud haec verba indicativum pro subjunctivo poni. — *ἑτέρου, alterum*) v. gr. contra Apollo.

v. 7. *τίς*) *quis?* non tu, non alius homo: sed, si modo aliquid habes eximium, Deus solus. — *σὲ, te*) Hoc et ad Corinthium aliquem referri potest, et, mutato *schemate*, ad Paulum. *σὲ, te* ipsum, quantus quantus es: in antitheto ad dona, quae acceperis vel non acceperis. — *διακρίνει, discernit*) vel, discrimine aliquo eximie distinguit. — *τί δὲ ἔχεις, ὃ οὐκ ἔλαβες; quid vero habes, quod non accepisti?*) Sensus: *quicquid habes, non a te, sed a Deo accepisti*. vel: *multa sunt, quae non accepisti; eaque idcirco non habes, nec venditare potes. aut accepisti, aut non accepisti: si non accepisti, non habes. si accepisti, non nisi acceptum habes, citra causam gloriandi*. Is quem Paulus hic alloquitur, est homo, v. gr. Paulus, cujus sensum Corinthius imitari debet. Posterior sensus vim *τοῦ et*, quod mox sequitur, expressiorem facit; et antanaclasin ostendit in *non accepisti: non accipiens*. — *ὡς μὴ λαβὼν, quasi non accipiens*) quasi a te ipso habeas.

v. 8. *ἤδη*) *jam*, prae nobis. Congruit mox, *sine nobis*. — *κεκορεσμένοι, saturati*) Gradatio: *saturi, divites, reges*. Oppositum: *esurimus* etc. v. 11. s. Varium *ἦθος*, incomparabilem asteismum, et copiosum salem, ut duae epistolae ad Corinthios, sic inprimis hic locus habet; ut vel Corinthiorum vel apostolorum respectu, de internis vel externis, de rebus ipsis vel de opinione inflata Corinthiorum, accipiendus sit. Revera lautus erat Corinthiorum status spiritualis; lautus etiam apostolorum. Recte. sed apostolos crux foris macerans retinebat, ne sibi eo placerent: Corinthii etiam in rebus externis lauti, sibi placebant et plaudebant, haud recte. Itaque Corinthii imitabantur filios, qui illustrati parum curant humiles parentes. ex saturitate, fastidium habebant: ex opulentia, insolentiam: ex regno, superbiam.— *χωρὶς ἡμῶν, sine nobis*) Ambiguum novum et aptum. non habetis

*) *Verbum φρονεῖν, post γέγραπται passim obvium, sed per marginem* utriusque Ed. *in medio quasi relictum, omisit Auctor in* Vers. germ. E. B.

nos consortes; inde, non habuistis nos adjutores. obliti estis nostri, sicut dicitur, πολλοὶ μαθηταὶ κρείττονες διδασκάλων. — ἐβασιλεύσατε, *regnavistis*) ad regnum pervenistis. Majestas Christianorum. — καὶ ὄφελόν γε, *atque utinam*) i. e. non invideo vobis, modo vobis revera quam optime sit. 2 Cor. 12, 14. s. — ἵνα καὶ ἡμεῖς, *ut etiam nos*) Ubi vos consummati eritis, otium et finis erit tribulationis apostolicae. — συμβασιλεύσωμεν, *una regnaremus*) Modeste: *vobiscum*. conf. c. 9, 23. 3, 22.

v. 9. δοκῶ, *videtur mihi*) Sensus demissus: clemens mimesis. Corinthii ἐδόκουν *videbantur* sibi praecellere. — τοὺς ἀποστόλους, ἐσχάτους, *apostolos, ultimos*) ἔσχατος, *vilissimus*. v. 10. s. Opposita, uno loco posita. Etiam prophetae affligebantur; sed multo magis apostoli. Et prophetae poterant hostes suos tollere, v. gr. Elias: [*tantaque apud homines eorum existimatio erat, ut vel Magnates revereri eos, et honorificis modis aut insequi aut accersere tenerentur*, 2 Reg. 1, 10. 5, 9. 8, 9. 12. V. g.] at apostolorum erat pati et perpeti. v. 12. — ἀπέδειξεν) Latini, *munus ostendere, munus declarare:* de spectaculis. — ἐπιθανατίους) προσδοκωμένους ἀποθανεῖν. vide Hesychium. — τῷ κόσμῳ, *mundo*) Hic subdividitur mox in angelos et homines, articulo non repetito. — καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις, *et angelis et hominibus*) bonis; sed magis, malis.

v. 10. μωροὶ, *stulti*) c. 1, 21. — διὰ χριστὸν — ἐν χριστῷ, *propter Christum — in Christo*) Hoc in sequentibus duobus membris repetendum. Salva veritate, de uno subjecto; vel de diversis subjectis, quorum eadem est ratio; v. gr. de Paulo et Corinthiis, diversa possunt praedicari; pro diverso respectu, quem h. l. *propter* et *in* exprimit. *propter* in servos, *in* in consortes convenit. — ἔνδοξοι) existimatione intensiva: at ἄτιμοι, mox, etiam existimatione simplici spoliati. — ἡμεῖς δὲ, *vos vero*) Hic postponitur prima persona, qua v. seq. pergit.

v. 11. γυμνητεύομεν, *nudi sumus*) Summus inopiae gradus. 2 Cor. 11, 27. [*Tantum abfuit, ut splendore aliquo regni Christi praecones ornati essent. Nos prorsus alios imaginamur.* V. g.] — κολαφιζόμεθα, *colaphis caedimur*) velut servi: adeo non *regnamus*.

v. 12. κοπιῶμεν) *laboramus*, quasi necessitate adacti. Id pauci faciebant Corinthii. — εὐλογοῦμεν — ἀνεχόμεθα — παρακαλοῦμεν, *benedicimus — toleramus — rogamus*) i. e. non reponimus convicia, persecutionem, blasphemiam; sed tantum benedicimus. nil aliud licet: id mundus spretum putat.

v. 13. περικαθάρματα· περίψημα) Utrumque vocabulum ponitur pro *purgamentis*. quo denotantur homines non solum abjectissimi, sed piaculares. כפר περικάθαρμα δικαίου, ἄνομος. Prov. 21, 18. τὸ ἀργύριον περίψημα τοῦ παιδίου ἡμῶν γένοιτο. Tob. 5, (18.) 26. adde Jerem. 22, 28., ubi עצב נבזה nonnulli verterunt: περίψημα φαῦλον. Hesychius: περίψημα, περικατάμαγμα, ἀντίλυτρα, ἀντίψυχα, ἢ ὑπὸ τὰ ἴχνη πάντων. περίψημα Eustathio est σπόγγισμά τι ideoque tenuius, quam λῦμα, hoc (λῦμα) mollius quam κάθαρμα, cujus vim τὸ περὶ intendit. quare Paulus dicit περικαθάρματα τοῦ κόσμου, περίψημα non solum *mundi* persequentis, sed *omnium*, quamvis non persequantur nos. *mundus* nos odit; *omnes* nos contemnunt. — ἕως ἄρτι, *usque huc*) Epanalepsis, coll. v. 11. init.

v. 14. οὐκ ἐντρέπων, *non pudefaciens*) Exquisita ἐπιθεραπεία.

Pudefacere Corinthios potuisset ipsorum ac Pauli dissimilitudo, filiorum et genitoris. Ἐντροπὴ in animo apostoli non finis erat, sed medium: sicut etiam alias dicit, noluisse se eos contristare, cum tamen revera sic factum fuerit. Saepe quendam quasi leporem apostolus, salva gravitate apostolica, adhibet. ex. gr. 2 Cor. 12, 13. not. — *νυθετῶ, moneo*) ut pater. Eph. 6, 4.

v. 15. *παιδαγωγὺς, paedagogos*) quamlibet evangelicos, *in Christo*, non legales. Opposita: plantare; rigare: fundamentum ponere; superaedificare: gignere; educare. — *ὐ πολλὺς, non multos*) Unusquisque regenitus pariter non habet multos patres. Non dicit Paulus: *unum patrem;* nam hoc soli Deo convenit: satis tamen declaratur *non multos* per *ego* subsequens. Non solum Apollo excluditur, successor; sed etiam comites, Silas et Timotheus. Act. 18, 5. Spiritualis paternitas singularem necessitudinem et affectionem conjunctam habet, prae omni alia propinquitate. — *ἐν γὰρ χριςῷ ἰησῦ, nam in Christo Jesu*) Hoc expressius, quam modo, *in Christo*, ubi de aliis, paedagogis, loquitur.

v. 16. *παρακαλῶ, hortor*) Brevis hortatio post longam et veram exempli sui commemorationem, valet. — *μιμηταί μυ, imitatores mei) ut filii.* Sensum illum, qui in nobis alitur per crucem, vos colite etiam sine cruce, fastu deposito. Imitationem sui proponit illis, quibuscum fuerat. Gal. 4, 12. Phil. 3, 17.

v. 17. *τιμόθεον, Timotheum*) c. 16, 10. — *τέκνον μυ, filius meus*) adeoque *imitator.* Paulus Timotheum fratrem appellat, 2 Cor. 1, 1. not. sed hoc loco *paternus* obtinet affectus. — *ἀγαπητὸν, amatus*) cui libenter negotium dedi. — *πιςὸν, fidus*) cui negotium dare potui. — *ἀναμνήσει, admonebit*) Non dicit, *docebit.* norant Corinthii: admonitu opus erat. — *τὰς ὁδὺς μυ, vias meas*) quas tenui apud vos. — *καθὼς, sicut*) ut *διάκονος, minister.* — *ἐκκλησίᾳ, ecclesia*) Singularis numerus cum emphasi.

v. 18. *ὡς, tanquam*) Quia Timotheum mitto, putant me non venturum. Id valet *δὲ autem* particula. — *ἐφυσιώθησάν τινες, inflati sunt quidam*) Hoc scripsit Paulus in lumine divino: cogitationes illorum in praesenti, dum haec legerentur, nascentes retegens et convincens. Inflabantur variis de rebus, v. seq. c. 5, 2. Eos, inquit, adventu meo compescam. Potuerat forsan etiam hanc inflationem apostolus cognovisse *ἐκ τῶν τῆς χλόης* (c. 1, 11.) At Corinthii non videntur de dilato apostoli adventu inflati esse, nisi postquam cum hac ipsa epistola Timotheum misit, alterum ipsum. Tum vero subito obortae sunt cogitationes istae inflatae: ipse ergo Paulus non veniet. Vitium Corinthiis frequens, *inflatio.*

v. 19. *ἐλεύσομαι, veniam)* Paulus ecclesias passim, de suo adventu scribens, in officio continet. — *ἐὰν ὁ κύριος θελήσῃ, si Dominus voluerit)* Sapienter hanc addit conditionem. Inciderunt deinde nonnulla, ne statim veniret. — *γνώσομαι*) *cognoscam.* Verbum judiciale. Hic et v. 21. paternam ostendit *potestatem,* homo foris adeo abjectus. v. 9. s. — *οὐ τὸν λόγον; non sermonem)* grandem, inanem.

v. 20. *ὐ γὰρ, non enim)* Axioma. — *ἐν δυνάμει, in potentia)* Vim habet articuli absentia, uti Eph. 4, 21. [*Tua Christianismi potentia qua in re consistat, perpende.* V. g.]

v. 21. *τί θέλετε; quid vultis?)* Eligite. [*Conf.* 2 Cor. 13, 3. *Sic*

etiamnum tum quoad caput rei tum quoad varios casus valet istud: quid vis? Amori *locum fac facias.* V. g.] — *ἐν ῥάβδῳ, cum virga*) paterna. Conf. Es. 11, 4. — *ἢ, aut*) Hoc mallet Paulus.

CAPUT V.

v. 1. *Ὅλως, omnino*) Particulam hanc Paulus alibi nusquam, in hac autem epistola, suo convenienter animo, ter posuit. h. l. et c. 6, 7. 15, 29. atque his et omnibus aliis in locis particula *ὅλως omnino* aut ponitur in oratione negante, aut orationi neganti implicite contradicit. sic Chrys. Hom. 5. c. Anom. *Veruntamen, etsi parum differt homo ab angelo, ἐπειδὴ ὍΛΩΣ ἐςί τι μέσον, cum aliquid nihilominus interest, non scimus accurate, quid sint angeli.* Sic h. l. *ὅλως* nulla debebat in vobis audiri scortatio: at auditur *ὅλως*. Eadem particulae *τὴν ἀρχὴν* ratio. — *ἐν ὑμῖν, de vobis*) vestro nomine. — *πορνεία, καὶ τοιαύτη πορνεία, scortatio, et talis scortatio*) Gravis iteratio: quo magis commoverentur Corinthii. — *οὐδὲ, neque*) Infandum flagitium, etiam apud gentes, si aliquot monstra excipias. *προθεραπεία* commatis subsequentis, *ὥςε*. Ostendit apostolus, etiam gentes a tali flagitio abhorrere. — *γυναῖκα, mulierem*) Haec sine dubio fuit ethnica: ideo non eam redarguit. v. 12. s. *Pater*, ut existimare licet, obierat. — *ἔχειν, habeat*) uno actu, aut ipso statu. v. 2. 3.

v. 2. *καὶ ὑμεῖς, et vos*) Urget. — *πεφυσιωμένοι, inflati*) [*quasi nulla in vobis culpa resideret*, V. g.] Vis verbi patet ex opposito, *lugere.* — *ἐςε, estis*) adhuc. — *ἐπενθήσατε, luxistis*) Ipse Paulus haec scripsit lugens, imo flens. 2 Cor. 2, 4. lugere debemus de peccatis alienis, 2 Cor. 12, 21., *poenitentiam agere*, de nostris: utrumque, de peccato primo et originali. — *ἵνα, ut*) Non habuistis luctum, qui vos moveret, *ut* etc. — *ἀρθῇ, tolleretur*) Jam in mente habet Paulus, quod scripturus est versu 13. Mitius verbum *αἴρειν* h. l. quam *ἐξαίρειν* deinde. *)

v. 3. *ἐγὼ μὲν γὰρ, equidem*) Antitheton inter poenam leviorem, quae a Corinthiis fuerat statuenda; et gravem, quae a Paulo intentatur. inde etiam v. 2., *ποιήσας, faciens*, leniore verbo; v. 3. *κατεργασάμενον, operatum*, graviore. Postea Corinthii fecerunt, quod debebant; 2 Cor. 2, 6. ideo graviore animadversione in peccatorem (hic, v. 5.) supersederi potuit. Inde gaudium Pauli. 2 Cor. 1, 24. 2, 1. ss. — *τῷ πνεύματι, spiritu*) Col. 2, 5. 2 Reg. 5, 26. — *ἤδη κέκρικα, jam judicavi*) Graviter suspensa manet et vibrat oratio usque ad v. 5., ubi *operatum* reassumitur in *talem.* — *ὡς παρὼν, ut praesens*) Constr. cum *tradere.* ibid. — *τὸν οὕτω τοῦτο*) Demonstrativum triplex. — *οὕτω, sic*) tam indigne, *sic*, dum frater dicebatur.

v. 4. *ἐν τῷ ὀνόματι, in nomine*) Constr. cum *tradere.* — *τοῦ ἐμοῦ πνεύματος, meo spiritu*) v. 3. — *σὺν τῇ δυνάμει, cum potentia*) *Spiritus* et *potentia* fere sunt synonyma. Paulus de se loquens, *Spiritum* adhibet; de Christo, *potentiam.* conf. 2 Cor. 13, 3. Matth. 28, 20. 18, 20. Hypotyposis i. e. ita, ut virtus Domini statim se exserat.

---

*) *τὸ ἔργον, facinus*] Fuit actio prava, citra matrimonium. *V. g.*

v. 5. *παραδοῦναι, tradere*) Id apostoli erat, non Corinthiorum. conf. 2 Cor. 13, 10. not. et 1 Tim. 1, 20. not. Specimen summi gradus vindictae in rep. christiana, primis illis temporibus conveniens. — *ὄλεθρον*) *perniciem*, mortem, etiamsi non subitam. Id Hebraeo כרת respondet. conf. c. 11, 30. — *τῆς σαρκὸς, carnis*) qua peccarat. [1 Petr. 4, 6. *coll.*, *quoad* spiritum, Rom. 8, 10. V. g.]

v. 6. *οὐ καλὸν, non bona*) *τὸ non* obnititur securitati Corinthiorum. — *τὸ καύχημα, gloriatio*) Ea per se bonum quiddam est et pulchrum, c. 15, 31., sed ubi non solicite custoditur, laborat, et ad *inflationem* accedit. v. 2. — *μικρὰ* — *ζυμοῖ*) Jambicus senarius. Gal. 5, 9. — *ζύμη, fermentum*) unum peccatum, unusque peccator. — *φύραμα, massam*) coetum. — *ζυμοῖ, fermentat*) reatu et exemplo latissime serpente. [*Quanto, eheu! temporum tractu, et quanto gradu universum Christianum orbem, si ab iis quae renovantur discesseris, massam esse oportet colluviemve penitissime fermentatam!* V. g.]

v. 7. *τὴν παλαιὰν, vetus*) ex gentilismo, et naturali corruptione. — *ἵνα ἦτε νέον φύραμα, ut sitis nova massa*) universi, sublato malo. — *καθὼς, sicut*) Tertium hujus versus comma pendet potius a primo, quam a secundo. — *ἄζυμοι, infermentati*) singuli, ex conversione. c. 6, 11. — *τὸ πάσχα, pascha*) Scripta est epistola circa Pascha. c. 16, 8. — *ἡμῶν, nostrum*) Christianorum. Pascha Judaicum, typus paschatis Christiani et novi. — *ἐτύθη*) *immolatum est.* Paulus loquitur in praeterito. multo magis locuturus erat in praesenti, scopo ejus ita requirente, si sacrificium Missaticum agnovisset. Hesychius: *ἐτύθη, ἐσφάγη.*

v. 8. *ἑορτάζωμεν, festum agamus*) Vulgatus, *epulemur:* verbo apposito. — *παλαιᾷ, veteri*) Judaismi et Ethnicismi. Genus. — *κακίας καὶ πονηρίας*) Species. *κακία* est vitium virtuti contrarium, eique purae, sive *τῇ εἰλικρινείᾳ· πονηρία* est in iis, qui *κακίαν* obnixe retinent et defendunt, opponiturque *τῇ ἀληθείᾳ.* Ammonius: *πονηρὸς, ὁ δραστικὸς κακοῦ.* conf. v. 13. *Sinceritas* cavet, ne cum bono malum admittat; *veritas*, ne malum pro bono admittat.

v. 9. *ἔγραψα, scripsi*) Nova pars epistolae, superiori congruens. coll. v. 1. — *ἐν τῇ ἐπιστολῇ*) *in epistola* ante hanc scripta. Eam Corinthii non satis intellexerant: ideo Paulus jam declarat. Non est dubium, quin Paulus et Petrus et ceteri apostoli multa, quae hodie non exstant, scripserint. conf. c. 16, 3. 2 Cor. 10, 10. — *μὴ συναναμίγνυσθαι, non commisceri*) per conversationem. v. 11. fin. — *πόρνοις, scortatoribus*) *πόρνος*, alias, scortum masculum; sed h. l. dicitur de omni eo, qui scortatur. Subaudi hic quoque ex v. 11., *aut avaris etc.*

v. 10. *καὶ*) *idque.* — *οὐ πάντως, non plane*) Sermo non est universalis negans, sed particularis negans. Rom. 3, 9. not. — *τοῦ κόσμου τούτου, mundi hujus*) [*ubi in avaros, rapaces etc. nusquam non incidas.* V. g.] Antitheton, *frater*, v. 11. — *) *ἅρπαξιν, rapacibus*) Hos potius, quam *fures* appellat: quia *furtum* non apparet. [*Connotantur, qui alienas res vel vi vel injuria captant.* V. g.] Tria flagitiorum genera commemorat, quae sunt contra hominem ipsum, proximum, ac Deum. — *ἐπεὶ ὀφείλετε ἄρα, alioqui deberitis*) Alii *ὠφεί-*

---

*) *πλεονέκταις, avaris*] lucri sui studiosis. *V. g.*

λετε scripsere, pro ὀφείλετε· sed praesens adhibetur etiam c. 7, 14.: ἐπεὶ ἄρα τὰ τέκνα ὑμῶν ἀκαθαρτά ἐςι. Quae sine limitatione expressa scribuntur, non debent semper absolute accipi, si aliquid inconveniens inde consequatur. Locum habet hodie parodia: alioqui deberetis ex terra a Christianis habitata emigrare. Vitandi sunt igitur inprimis, qui inter Christianos prae aliis probi haberi volunt, et tamen sunt *scortatores* etc. — ὀφείλετε, *deberetis*) Sic enim tolleretur omne commercium civile. c. 10, 27. Quod Monachis est perfectio evangelica, id Paulo est ἄτοπον et inconveniens. — κόσμυ, *mundo*) qui scatet flagitiosis.

v. 11. ἀδελφὸς, *frater*) Ordinaria appellatio. — ὀνομαζόμενος, *qui nominatur*) Medium. — πόρνος, *scortator*) Enumerantur hic flagitia, quorum nomine alii vitandi sunt: tum cap. 6, 9. s. adduntur plura, quorum nomine sibi quisque timere debet. — *) μηδὲ συνεσθίειν, *ne edere quidem simul)* non modo non *apud talem*, ut hospitem, sed ne *cum* eo quidem, apud tertium. Infimus gradus commercii, quo homines *inter se promiscue agunt*, (v. 9.) *edere simul.* Etiam apud Judaeos חרם excommunicatio tollebat communitatem cibi. Non edendum cum eo, qui non poterit *simul edere* cum sanctis in regno Dei c. 6, 10. Viderit ecclesia hodierna, in qua convivae eucharistici non sunt instar liberorum in una domo, sed instar variorum hospitum in magno diversorio.

v. 12. s. τί γάρ μοι καὶ τὺς ἔξω κρίνειν; ὐχὶ τὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε;) Artemonius p. 212. Clerici conjecturam refert, paucisque mutatis eam sic repraesentat: τί γάρ μοι καὶ τοῖς ἔξω; καὶ νῦν οὖν τὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε. Multiplex literarum commutatio, qua verbum maxime necessarium κρίνειν obliteratur. Si Pauli sensus fuisset, *quid mihi et externis?* ἐμοὶ tulisset Graecum idioma, non μοι. Τί γάρ μοι καὶ τὺς ἔξω κρίνειν scil. ἐςί; *quid enim mihi etiam externos judicatio est?* (Verbalia regunt casum verbi: *Curatio hanc rem.*) Simillimae locutiones: ἱνατί μοι ζῆν; Gen. 27, 46. ὐ σοὶ, Ὀζία, θυμιᾶσαι, 2 Chron. 26, 18. ὐκ ἔςι γὰρ χαίρειν, λέγει κύριος, τοῖς ἀσεβέσιν, Es. 48, 22. ὅπως μὴ γένηται αὐτῷ χρονοτριβῆσαι, Act. 20, 16. πόθεν σοι ταῦτα εἰδέναι, *Hippolytus* de antichristo, cap. 32. Haec ad totam sententiam: nunc verba singulatim expendemus. — καὶ) *etiam.* q. d. Satis negotii mihi, *qui intus sunt*, facessunt. **) — κρίνειν, *judicare*) Judicat, qui non *commiscetur.* — ὐχὶ, *nonne*) Ex eo, quod in ecclesia fieri solet, interpretari debuistis monitum meum. v. 9. Cives judicatis, non alienos: quanto magis ego? Sic *judicatis* notabit judicium rectum. Potest autem etiam praevius isque opportunus esse aculeus in Corinthios, qui *eos qui intus erant judicabant*, quum *sanctos* haberent a judiciis *rerum ad victum pertinentium remotos.* c. 6, 1. s.

v. 13. τὺς δὲ ἔξω, *externos vero*) Cognitio de pernicie aut salute gentium est Reservatum divinum. — κρινεῖ) *judicabit.* Rom. 2, 16. Subaudi: *et hoc judicium nos Deo submisse relinquimus.* Sic propius cohaeret *et* subsequens. — καὶ, *et)* Epiphonema, utrique parti

---

*) μέθυσος, *ebrius*] Innuit eum, qui vino se ingurgitat, etiamsi non prorumpat in effrenatas debacchationes. *V. g.*

**) *Attamen haec ipsa particula et minoris aestimatur in* Ed. 2., *quam in* Ed. maj., *et plane omittitur in* Vers. germ. E. B.

hujus capitis conveniens. Particula *καὶ* cum tota sententia huc citatur ex LXX, Deut. 17, 7. 19, 19. 24, 7. *καὶ, atque ita.* Non autem praefigitur h. l. illud, *sicut scriptum est:* idque fit vel *severitatis* causa, vel quia *ἐξαρεῖτε,* Hebr. ובערת apud Mosen de improbo ex populo per supplicium; apud apostolum de improbo ex ecclesia per excommunicationem tollendo ponitur. — *τὸν πονηρὸν, improbum*) v. 2. 9. — *ὑμῶν αὐτῶν, vobis ipsis*) Sic LXX saepe. Antitheton, *externos*, h. l.

CAPUT VI.

v. 1. *Τολμᾷ, audet)* Grandi verbo notatur laesa majestas Christianorum. — *τὶς, aliquis*) vel unus. — *κρίνεσθαι*) Medium, i. e. *κρίμα ἔχειν,* v. 7. — *ἀδίκων, injustis*) Omnis *infidelis injustus*, plerumque etiam civiliter. — *ἐπὶ τῶν ἁγίων, sub sanctis*) Christianis. Magnum jus fidelium, etiam civilia negotia inter se componendi: neque debet magistratus sese totum ingerere rebus privatis, nisi eorum, a quibus aditur. Judaeis multa indulgebant magistratus gentium: nec ab Judaeis adhuc in ea parte distincti erant Christiani.

v. 2. *ὐκ οἴδατε, an nescitis*) Sexies hoc uno capite haec formula adhibetur, magna vi. Sciebant Corinthii, et se scire gaudebant; sed contra agebant. — *οἱ ἅγιοι, sancti)* judicati prius ipsi. — *τὸν κόσμον, mundum*) eos universos, qui non sunt *sancti.* Antitheton, *ἐλαχίςων, minimis.* conf. c. 3, 22. — *κρινῦσι, judicabunt)* Futurum: coll. v. 3. Ap. 20, 4. Interponitur praesens, *judicatur:* coll. Joh. 15, 8. Etiam civilis potestatis potiti sunt sancti sub Constantino M. id quod praeludium est futurorum. [*Maximarum rerum Scriptura, tanquam in transitu, radium subinde aliquem exhibet. Superbi talia contemnunt: at humiles corde, sobria videlicet mente, reposta tenent. Occulta Sanctis majestas est, suo tempore revelanda.* V. g.] — *ἐν, in*) Conf. Act. 17, 31. — *ἀνάξιοί ἐςε, indigni estis*) Communicatio.

v. 3. *ἀγγέλυς, angelos*) eos, qui non sunt *sancti:* et sic quoque homines malos. Non additur articulus. Gradatio, respectu *mundi.* — *βιωτικὰ, res ad victum pertinentes*) viles, si ad angelos comparentur.

v. 4. *τὺς ἐξυθενημένυς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ*) *eos qui in ecclesia sunt vel tenuissimi;* quosvis potius, quam ethnicos. *minimus* quisque vel maxima in rebus externis negotia capit. [*adeoque non ad antiquas quidem* ethnicorum *leges*, *attamen ex vera* aequitate *dirimere valet.* V. g.] conf. c. 1, 28. 11, 22. itaque *καθίζετε collocate* est imperativus. [*Neque tamen judicum ethnicorum juri quidquam ea re decedere existimandum erat.* V. g.]

v. 5. *πρὸς ἐντροπὴν, ad pudorem*) Compescitur *inflatio* Corinthiaca. c. 15, 34. — *σοφὸς, sapiens*) Sapientiam mirabantur alias: et sapientia ad *dijudicandas* res *facultatem* parit. — *οὐδὲ εἷς, ne unus quidem*) Vel tenuissimus fidelium optatior et sapientior judex, quam impius. — *δυνήσεται*) futurum: *poterit*, si adhibeatur. — *διακρῖναι*) *disceptare.* id differt a *κρῖναι, judicare.* — *ἀδελφῦ, fratrem*) Numerus singularis, pro plurali, ad facillitatem rei notandam: vult, actorem et reum inter se transigere, sine opera judicis.

v. 6. *καὶ τοῦτο, et hoc*) Sic, *et haec*, v. 8. Hebr. 11, 12.

v. 7. *ὅλως*) Particula morata: c. 5, 1. opponitur implicite *τῷ*

μηδόλως. ὅλως nulla judicia habere debebatis invicem, at habetis ὅλως. — ἥττημα, *defectus)* etiam ex parte ejus, qui justiorem causam habet, et se *vincere* putat. [*Matth.* 5, 39.] non dicit, *peccatum:* hoc tamen facile accedit. v. 8. Opposita sunt *defectus* et *laus*, coll. c. 11, 17. not. *Laus* hic quidem non expresse legitur, sed tamen oppositum tale innuitur, quia non expresse *peccatum* vocat. Id quod *laudatur* est aliquid quasi floridius, quam ipsa actio legi consentanea. Sic in opposito. — ὑμῖν, *vobis)* Similis dativus, c. 15, 32. *) — μᾶλλον, *potius)* Hoc, *potius*, non omnes capiunt. Multi nec laedere nec laedi student: laesionem ferre non conantur, quae falsa est mediocritas justitiae. — ἀδικεῖσθε) Medium; ut ἀποστερεῖσθε.

v. 8. ὑμεῖς, *vos)* Emphasis. Antitheton ad eos, a quibus pati debebant. — ἀδικεῖτε, *injuriam facitis)* auferendo. — ἀποστερεῖτε, *fraudatis)* denegando, retinendo. — ἀδελφοὺς, *fratres)* Id auget culpam.

v. 9. ἢ) *an.* — ἄδικοι, *injusti)* v. 8. — βασιλείαν θεοῦ, *regnum Dei)* In hoc regno viget justitia. — οὐ κληρονομήσουσι, *non habebunt hereditatem)* quia non sunt filii Dei. — μὴ πλανᾶσθε, *nolite decipi)* per vos et alios. — πόρνοι — ἅρπαγες, *scortatores — rapaces)* Flagitia Corinthiaca, 2 Cor. 12, 20. s. Romana, Rom. 13, 13. Galatica, Gal. 5, 19. s. Ephesia, 1 Tim. 1, 9. s. Cretica, Tit. 1, 12. Id valet de actu *scortationis etc.* ac multo magis de habitu. — εἰδωλολάτραι, *idololatrae*) Idololatria ponitur inter scortationem et adulterium; nam haec flagitia habebat conjuncta. — μαλακοὶ) *molles.* Etiam manus, in summa solitudine, casta esse debet. Necessarium juventuti monitum.

v. 11. ταῦτα, *haec)* Nominativus, neutro genere pro masculino: vel accusativus, subintellecto κατὰ, ut ἴσα, Phil. 2, 6. Etiam accusativus adverbiascens cum verbo substantivo *sum* construi potest. — ἀλλὰ ἀπελούσασθε, ἀλλὰ ἡγιάσθητε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε· *sed abluti, sed sanctificati, sed justificati estis)* Liberati estis plane a *fornicatione* et peccatis impuritatis, circa vos ipsos; *idololatriae* et impietatis contra Deum; *injustitiae* contra proximum: idque, quod et ad reatum et ad dominium attinet. c. 5, 7. 10. — ἡγιάσθητε, *sanctificati estis) Sanctus* dicitur in respectu ad Deum. — ἐδικαιώθητε, *justificati estis)* Resp. *injusti.* v. 9. Quid emphaseos apostrophus in ἀλλ' huic verbo prae duobus praecedentibus (coll. 2 Cor. 7, 11.) addat, nolui olim perscribere, ne quis exsibilaret. Expendatur tamen antitheton, *injusti.* Sine apostropho ἀλλὰ emphasin habet: sed ubi ἀλλ' apostrophum habet, accentus et emphasis cadit super verbum subsequens, oppositum vitio ei, quod reprehenditur v. 7. ss. nimirum super ἐδικαιώθητε, *justificati estis*, quia hic sermo est, contra *injustitiam;* et 2 Cor. l. c. ἐκδίκησιν, *vindictam*, quia haec est praecipua pars *studii* ex tristitia sancta. adde Marc. 2, 17. — ἐν τῷ ὀνόματι, *in nomine)* Inde remissio peccatorum. — ἐν τῷ πνεύματι, *in spiritu)* Inde nova vita. — ἡμῶν, *nostri)* Ex his causis docet, nil jam obstare, quo minus heredes esse queant regni Dei.

v. 12. πάντα, *omnia)* Cavet apostolus, ne quis abutatur iis, quae mox dicet de cibis et ventre. conf. c. 10, 23. *Omnia* refertur ad ea, quae sequuntur; non ad scortationem, quanquam hoc argumentum

---

*) κρίματα, *judicia*] etiamsi caussam non injustam concernentia. *V. g.*

principale est, sed ad argumentum accessorium et incidens, de esu ciborum, de quo etiam infra cap. 10, 29. in eodem argumento repetitur: omnia, quae licere possunt, mihi licent. — *μοι, mihi*) Saepe Paulus prima persona singulari eloquitur, quae vim habent gnomes; in hac praesertim epistola. v. 15. c. 7, 7. 8, 13. 10, 23. 29. 30. 14, 11. *Mihi*, cogitare debebat Corinthius. — *συμφέρει, conducunt*) Spectandum illud maxime, quid conducat. — *ἔξεστιν· ἐξουσιασθήσομαι*) Conjugata. Qui potestate ac libertate non libere utitur, ex sua potestate exit, et in alienam. v. gr. *meretricis*, v. 15. coll. c. 7, 4. transit. Stolidus esset viator, qui, in medio campo viam habens, semper in ripa et margine undis proximo ambularet. At sic multi vivunt, etiam in piis habiti. *Potestas* penes fidelem, non penes res, quibus utitur, esse debet. [*Libertatem, in se bonam, tollit abusus libertatis* Gal. 5, 13. 1 Petr. 2, 16. V. g.] Ipsum, *non ego*, habet *potestatem*, cum attentione ad se ipsum. *Non ego!* alius audeat per me. Hoc fidelis statuit respectu sui; respectu proximi ait: *non omnia aedificant.* c. 10, 23. — *τινὸς*) *ulla re.* Neutrum, ut *πάντα*.

v. 13. *τὰ βρώματα, escae*) scil. *ἐστὶ, congruunt.* a cibis ad venerem non valet consequentia. — *καὶ ταύτην καὶ ταῦτα, et hunc et hanc*) Demonstrativum, bis, de tempore praesenti: *hunc* praecedit: esca est propter ventrem. — *καταργήσει*) *destruet*, et quidem non solum ita, uti *corpus* destruitur in morte. Ex antitheto ventris et corporis colligas, differentiam sexuum fore etiam in statu angelis simili. Quae destruentur, per se liberum habent usum. Col. 2, 20. seqq. Marc. 7, 18. *non potest.* Eleganter hic et v. seq. ponitur *autem* pro *enim.* nam concessioni subjungitur severa denunciatio, interdicto, laeta declaratio. *τῷ destruet* ex adverso respondet *exsuscitabit.* — *τὸ δὲ σῶμα, corpus autem*) Corpus hic non opponitur alvo, sed cibis. *) — *πορνείᾳ, scortationi*) Abstractum. — *τῷ κυρίῳ, Domino*) Christo. Huic debetur corpus: nam corpus ipse assumsit, nosque sanctificavit; et corporis resurrectione ei jungimur. — *τῷ σώματι, corpori*) Quanta dignatio!

v. 14. *ἤγειρε — ἐξεγερεῖ, suscitavit — exsuscitabit*) [*Praeludit hic Paulus ad ea, quae explicatius* c. 15. *pertractaturus erat.* V. g.] Simplex verbum, convenienter, de primitiis; compositum, rarum, de massa dormientium. *Ἐξ* in compositione saepe dicit consummationem. Usus ex resurrectione carnis nostrae. peccatum semel in carne patratum nunquam fiet infectum. — *διὰ, per*) Hoc Paulus maluit cum resuscitationis, quam cum destructionis mentione connectere. — *δυνάμεως, potentiam*) Quis ergo dubitet? Deus est omnipotens.

v. 15. *σώματα, corpora*) sive totum sive partes spectentur. — *ἄρας οὖν τὰ μέλη τοῦ χριστοῦ, ποιήσω πόρνης μέλη;*) Nonnulli codices *ἄρα*, pro *ἄρας*. *ἄρα οὖν* saepe dicit Paulus; sed talibus in locis, ubi ex prolixiori sermone conclusio subnectitur: *ἄρας* huic loco magis congruit, idque habent optimi testes, in his *Irenaeus*, et summa in hoc participio inest *ἐνάργεια*, indignitatem rei quasi depingens. *tollens*, ultro alienans, *membra Christi faciam meretricis membra?* Sic saepe *παρέλκει* participium *φέρων*, de quo egi ad Chrysost. de

*) *Ventri tamen* corpus *oppositum censet h. l.* Vers. germ., *quae in margine haec habet:* Ventre corpus multo est nobilius. E. B.

Sacerd. pag. 394. ad illud, *φέρων ἑαυτὸν κατεκρήμνισε.* — *ποιήσω, faciam)* Non enim simul possunt esse *meretricis membra* et *Christi.*

v. 16. *ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ, qui adhaeret meretrici)* Syllepsis. i. e. *meretrix et is quiei adhaeret.* nam sic proprie cohaeret praedicatum, *unum corpus est*, congruitque, *hi duo.* — *ἔσονται, erunt)* Hoc primario dicitur de conjugibus: applicatur autem, ob paritatem rationis, ad eos, qui sine foedere una caro fiunt. Per foedus fit mulier *mulier viri*, antequam vir ei *adhaeret:* et in eo potissimum est ratio, cur sint indissociabiles. alias etiam ii, qui scortantur, indissociabiles forent.

v. 17. *τῷ κυρίῳ, Domino)* Christo. Eadem syllepsis. — *ἓν πνεῦμα, unus spiritus)* tam arcte, quam conjuges sunt unum corpus. Experire.

v. 18. *φεύγετε τὴν πορνείαν, fugite scortationem)* Severitas cum fastidio: *fugite;* nam periculum propinquum est. — *πᾶν ἁμάρτημα, omne peccatum)* etiam gulositas et ebrietas: (conf. v. 13.) etiam autochiria. [— *etiam* idololatria, *utut gravius ceteroquin peccatum sit.* V. g.] Gravius est abuti membris Christi, quam cibo aut vino, et ventre: et foedius, a flagitio, est corpus scortatoris, quam cadaver etiam hominis sua manu interfecti. Non dissimilis comparatio, Prov. 6, 30. seqq. — *ἐκτὸς, extra)* Peccat quidem cum corpore et per corpus; sed non *εἰς in* corpus: non terminatur peccatum ejus in corpore; ac laedit quidem, sed non alienat corpus: magis peccat in *κοιλίαν, ventrem*, quam in *corpus*, ut distinguit apostolus. Tales sententiae morales non morose urgendae sunt, nec secundum summam *ἀκρίβειαν.* Videntur viscera, quae proprie ad oeconomiam animalem spectant, abolenda, nec in resurrectione restituenda esse. Ad ossa Scriptura respectu boni et mali, poenae et praemii, multum refert, tanquam ad partes solidas: unde non vana conjectura est, intensissimum dolorem, et sic etiam intensissimum gradum laetitiae et voluptatis futurum esse in ossibus.

v. 19. *ἢ, an)* Suaviter limitatur *τὸ proprium* v. 18. Ita nostrum est corpus, ut sit templum Dei, i. e. habitaculum proprium et perpetuum. — *τοῦ ἐν ὑμῖν, qui in vobis)* Hoc vim habet aetiologiae. Spiritus sanctus est in vobis, ergo estis templum ejus. — *οὗ) quem,* spiritum. — *καὶ οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν, et non estis vestri)* Hoc concinne sequitur: sed tamen arctius cohaeret cum *emti estis*, et in construendo et pendet ab *ὅτι, quod.*

v. 20. *ἠγοράσθητε, emti estis)* toti estis juris alieni. *Vendere* dicitur pro *alienare; emere*, *sibi vindicare*, et hic quidem proprie; nam additur *pretii* mentio. — *τιμῆς, pretio)* Hoc majorem vim sic habet, quam si epitheton esset adjectum. Sic quoque cap. 7, 23. — *δοξάσατε, glorificate)* Epiphonema. Errant, qui putant, intrinsecus duntaxat vel extrinsecus duntaxat colendum esse Deum. — *ἐν τῷ σώματι ὑμῶν,* *) *in corpore vestro)* Rom. 12, 1. Phil. 1, 20.

---

*) *Quae sequuntur usque ad finem hujus commatis, ea per marginem* utriusque Ed. *pro lectione non genuina declarantur: quapropter et in* Vers. germ. *nonnisi per parenthesin exstant. Consentit* Not. crit. *ad h. l.: ὑμῶν, περὶ)* Lectio firma. Agitur h. l. de *corporis* usu et abusu. E. B.

CAPUT VII.

v. 1. *Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατε, de quibus autem scripsistis)* Eleganter rem initio exprimit, generatim potius, quam speciatim. Saepe apostoli in epistolis de conjugio agunt: unus Paulus, semel, nec sua sponte, sed interrogatus, coelibatum suadet, idque lenissime. [*Tantum abest, ut praeceptis humanis ea res obtrudi debuerit.* V. g.] — *καλὸν, bonum)* Hoc congruit cum affectu capitis praeced. Conf. infra, v. 7. 8. 26. 34. med. 35. fin. 40. *Bonum,* pulcrum, conveniens, ob libertatem et immunitatem a *debito,* de quo v. 3. et ob potestatem sui integram, v. 4. quum e diverso *tactus*, de quo v. 1., semper *pudorem* habeat comitem apud castos. — *ἀνθρώπῳ, homini)* in genere, etiamsi non sit christianus. v. 7. 26. — *γυναικὸς, mulierem)* et sic, mulieri, non tangi. Relatorum uno etiam in iis, quae sequuntur, involvitur alterum.

v. 2. *διὰ, propter)* conf. *propter*, v. 5. — *τὰς πορνείας, scortationes)* Corinthi grassantes, [*ethnicisque, et* Graecis *praecipue*, *ne in peccatis quidem habitas*, V. g.] ad quas facile illicerentur coelibes. Plurale vagas libidines notat, eoque magis opponitur unitati conjugis. — *τὴν ἑαυτȣ͂) suam;* ut mox, *ἴδιον, proprium.* Eadem variatio, Eph. 5, 22. 25. *ἑαυτȣ͂ suam* innuit dominium maritale. Utroque verbo excluditur omnis communitas, quae est in polygamia. conf. v. 4. Porro, quae est ratio, cur vir debeat habere mulierem, eadem est, cur debeat retinere, *propter scortationes.* Hinc refutatur etiam *concubinatus.* nam concubina aut est uxor, aut non est. si non est, peccat: si est, manere debet. v. 10. s.

v. 3. *ὀφειλὴν, debitum)* Id explicatur v. seq. Idem officium Graecis *χάριν,* poëtis *φιλότητα* dici, docet Gatakerus. *ὀφειλομένην εὔνοιαν* dixit paraphrasis hujus loci. [*ὀφειλὴν, lectio nativa et simplex.* Not. crit.]

v. 4. *ἰδίȣ, sui)* Hoc cum *potestatem non habet* elegans facit paradoxon. Jus utrinque est aequale.

v. 5. *μὴ ἀποστερεῖτε)* Sic LXX, Es. 21, 10. *τὴν ὁμιλίαν αὐτῆς* (עֹנָתָהּ) *ȣ̓κ ἀποστερήσει.* Congruit hoc verbum cum verbo *debendi.* v. 3. — *εἰ μή τι ἂν, nisi forte)* Valde limitat. Ubi hae conditiones adsunt, non est privatio, sed abstinentia. — *ἵνα σχολάζητε, ut vacetis)* Magnam *σχολὴν* atque otium hic dicit apostolus. Abstinentia praevia servit precibus. [Jejunium *adjecere Graeci jejunatores.* Not. crit.] Alias etiam malas habere causas potest abstinentia. — *καὶ πάλιν, et iterum)* De intervallis talibus eorumque modo vide Seldenum in uxore Hebraica. — *ἐπὶ τὸ αὐτὸ, simul)* Hoc non dicit ipsam consuetudinem, sed opponitur priori sejunctioni. — *πειράζῃ, tentet)* ad scortationem. etc. v. 2. — *ὁ σατανᾶς, Satanas)* qui inter exercitia virtutis sublimioris maximam quaerit ansam nocendi. Non facile est tentatio sine Satana praesumenda. — *ἀκρασίαν, incontinentiam)* v. 9.

v. 6. *τȣ͂το) hoc,* quod inde a v. 2. dictum est. — *κατὰ συγγνώμην, ȣ̓ κατ᾽ ἐπιταγὴν)* Vid. v. 25. not.

v. 7. *θέλω) volo* equidem, v. 32. Paulus gustarat dulcedinem coelibatus: eadem alios gaudere, cupiebat. Possit *τὸ volo* etiam absolute accipi, pro *optandum est.* conf. c. 6, 12. not. ut alias dicit *οὐκ ἦν θέλημα, es wollte nicht seyn.* — *γὰρ) enim*, proprie. Ref. ad v. 6. — *ὡς καὶ ἐμαυτὸν, sicut etiam me ipsum)* coelibem. Viden-

tur Corinthii exemplum Pauli spectasse. v. 8. — *χάρισμα, donum)* Quod in homine naturali est naturalis habitus, id in sanctis fit *donum. Charisma* h. l. est totus habitus animae et corporis apud Christianum, quatenus v. gr. conjugium aut coelibatus ei magis convenit, cum actionibus utrique statui cohaerentibus, secundum praecepta Dei. In statu autem involuntario certius auxilium gratiae apud pios.

v. 8. *λέγω δὲ, dico vero)* Conf. v. 12. ubi expressius. — *τοῖς ἀγάμοις, coelibibus)* utriusque sexus. coll. v. 10. s. — *χήραις, viduis)* Viduos et viduas dicit. — *μείνωσιν, maneant)* in libertate. — *ὡς κἀγώ, ut etiam ego)* Sine uxore tum fuisse Paulum, perspicuum est: conf. c. 9, 5.: et quanquam hic etiam de viduis loquitur, tamen ille videtur potius fuisse coelebs, quam viduus. conf. Act. 7, 58. et deinceps.

v. 9. *κρεῖσσον, melius)* Hic comparativus positivum non tollit. v. 38. — *ἢ πυροῦσθαι, quam uri)* Vehemens verbum. Etiam continens potest habere, quicum luctetur, etiamsi non uratur. *Thomas Aquinas* in h. l. uri, *id est, concupiscentia superari. concupiscentia enim est calor quidam noxius: qui ergo concupiscentia impugnatur, calescit quidem, sed non* uritur, *nisi humorem gratiae perdat a concupiscentia superatus.* Haec *ustio* detrudit tandem in gehennam ignis.

v. 10. *) *παραγγέλλω οὐκ ἐγώ, praecipio non ego)* Simile zeugma, *vivo autem non jam ego.* Gal. 2, 20. Vis verbi *praecipio* affirmate nectitur cum *Dominus.* — *ὁ κύριος, Dominus)* Christus, qui hac de re docuerat Matth. 5, 32. 19, 4. s. vel etiam Paulo hac de re locutus est. coll. v. 12. — *μὴ χωρισθῆναι, non separari) Separatur* pars ignobilior, mulier; *dimittit* nobilior, vir: inde conversa ratione etiam mulier fidelis dicitur *dimittere:* et vir infidelis, *separari.* v. 13. 15.

v. 11. *ἐὰν, si)* Hoc quoque in fine hujus versus de viro accipiendum. — *καὶ χωρισθῇ) etiam separata fuerit,* contra praeceptum.

v. 12. *τοῖς δὲ λοιποῖς) ceteris vero,* in matrimonio viventibus. — *ἐγώ, ego)* Vid. v. 25. not. — *λέγω, dico)* non ait, *praecipio,* uti v. 10. hoc scilicet, quod versu 12. s. 15. s. et quidem maxime versu 15. s. dicitur. nam si versus 12—14. seorsum spectentur, ex versu 10. fluunt. — *συνευδοκεῖ, consentit)* Multi esse poterant, qui vel dubitarent, vel non abhorrerent a fide. — *μὴ ἀφιέτω, ne dimittat)* In V. T. arctior erat haec regula. Respici h. l. differentiam V. et N. T. colligitur ex v. 13. 15. not.

v. 13. *γυνὴ, mulier) soror.*

v. 14. *ἡγίασται) sanctificatus est,* ut pars fidelis sancte uti possit, neque dimittere debeat. conf. 1 Tim. 4, 5. Verbum ponitur valde significans; quia conscientiam ubique expeditam Scriptura nobis praestare vult. — *ἐν τῇ γυναικὶ) respectu mulieris,* cum qua libenter manet. sic *ἐν,* c. 14, 11. Non additur *πιστῇ, fideli, κατ᾽ ἄνθρωπον.* nam vir *infidelis* nescit, quid fit *fides.* — *ἐπεὶ ἄρα, alioqui)* Nam partus sequeretur conditionem parentis *infidelis.* Est matrimonium christianum: est soboles christiana. — *τέκνα, liberi)* qui pa-

*) *τοῖς — γεγαμηκόσι, matrimonio junctis*] quum uterque conjux credentium e numero est. Antitheton *τοῖς λοιποῖς,* v. 12.; ubi alterutra pars est infidelis. *V. g.*

rente fideli et infideli nascuntur. — *ἀκάθαρτα, impuri*) ut ii, qui utroque parente infideli nascuntur, quamvis non sint spurii. — *ἅγιά ἐστιν, sancti sunt*) Ab hoc differt *ἡγίασται*, ut *sanctum fieri* a *sanctum esse:* sed sanctitas ipsa liberorum, et parentis *infidelis*, eadem est. dicit puritatem aliquam, quae non solum facit, ut proles sit legitima, non adulterina; qualem habent etiam ii, qui e matrimonio duorum infidelium nascuntur: sed propinquiorem aliquam cum ecclesia necessitudinem et apertiorem januam ad fidem ipsam importat, perinde ut si ex utroque parente christiano essent. Conf. Rom. 11, 16. Exemplo est Timotheus, Act. 16, 1., qui hanc epistolam tulit: multique tales in subole Corinthiaca esse potuere. [*Maritus alias praefertur: at uxoris fides plus etiam, quam infidelitas mariti, valet.* V. g.]

v. 15. *ὁ) ἢ ἡ ἄπιστος.* — *χωριζέσθω, separator*) suas sibi res habeat. frater sororve sit aequo animo: ne putet, mutandum sibi esse, quod mutare nequit. [*Fidelis pars in gratiam partis infidelis non tenetur fidei renunciare.* V. g.] — *οὐ δεδούλωται*) *non est mancipi.* Libertas eo justior in hac parte, quia parti fideli non multum opis paratum erat a magistratu infideli. quanquam etiam hodie ratio illa valet a libertate et pace; sed cum exceptione illa, *maneat extra conjugium.* v. 11. — *ἐν δὲ εἰρήνῃ, in pace vero*) Axioma; ab internis etiam ad externa procedens. Antea fuerat *inimicitia.* Eph. 2, 15.

v. 16. *τί γὰρ, quid enim*) Ideo non debes nimis anxie laborare; sed tranquillitatem animi retinere tui. Pro modo spei, conandum. — *ἄνδρα, γυναῖκα, virum, mulierem*) a te, adeoque a fide abhorrentem. — *σώσεις, servabis*) Conjux conjugem, quoad potest, debet ad salutem perducere.

v. 17. *εἰ μὴ, si non*) q. d. *si hoc non est*, sive, *ceteroqui.* A *conjugibus* (v. 10.) ad quemlibet externum vitae statum digreditur. — *ἑκάστῳ, unicuique*) Resolve: *unusquisque ambulato, sicut distribuit ipsi Deus.* — *ἐμέρισεν, distribuit*) v. 7. — *ὡς κέκληκεν, sicut vocavit*) quo quemque statu vocatio coelestis invenit. — *ὁ κύριος, Dominus*) Christus. — *περιπατείτω, ambulato*) Haec conclusio, ex *jussu* et *permissu* contemperata, repetitur et declaratur v. 20. et 24. Vocatio superna non abolet status externos. Quod quis citra eam fecit aut facturus fuit, in ea fieri licere, docet Paulus. — *καὶ οὕτως, et sic*) Doctrina universalis: in qua etiam Corinthii possunt acquiescere.

v. 18. *μὴ ἐπισπάσθω, non adducat*) Complures, qui a Judaeis ad gentes defecerant, praeputia sibi quodammodo, chirurgico artificio, recuperarunt. 1 Macc. 1, (15.) 16. vide *Reineccium* ad h. l. Id nonnullos, qui ex Judaeis Christiani facti erant, imitatos esse, ex Pauli monito colligi potest.

v. 19. *οὐδέν ἐστι, nihil est*) Conf. c. 8, 8. Sic quoque, a paritate rationis, nil est *servitus, libertas; conjugium, coelibatus.* — *τήρησις, servatio*) Axioma insigne. — *ἐντολῶν, praeceptorum*) Etiam circumcisio praecepta erat: sed non in perpetuum, ut amor.

v. 20. *ἐν τῇ κλήσει, in vocatione*) Status, in quo vocatio quemque offendit, instar vocationis est.

v. 21. *μή σοι μελέτω, ne tibi curae sit*) ne anxie quaesieris libertatem. sic, *noli quaerere.* v. 27. — *μᾶλλον χρῆσαι, potius utere*) *utere, facultate libertatis assequendae*, vel potius, *utere servitute.*

nam qui liber fieri posset, habet herum benignum, cui servire praestat, quam alias sequi conditiones. 1 Tim. 6, 2. conf. v. seq. initium. idcirco versu 23. non dicit, *nolite esse*, sed *nolite fieri servi hominum.*

v. 22. *ἀπελεύθερος, libertus)* *Ἐλεύθερος, liber*, etiam is, qui nunquam serviit; *ἀπελεύθερος, libertus*, qui servierat. — *κυρίου, Domini) Christi*, ut mox dicitur. — *ὁ ἐλεύθερος κληθεὶς, qui liber vocatus est)* Initio versus *vocatus* ponitur ante *servus:* hic *liber* praeponitur τῷ *vocatus*, emphaseos causa, ut includatur etiam is, qui ex vocatione facultatem libertatis assequendae nanciscitur. Conf. de ordine verborum, Gal. 4, 25. not.

v. 23. *ἠγοράσθητε, emti estis)* Deo. [*ut servi Christi.* V. g.] — *μὴ γίνεσθε, nolite fieri)* Status internus et externus debet congruere, quantum consequi licet, et hic illi subservire. *fieri* hic proprie dicitur ad eos, qui non *sunt* servi. [*Qui liber est, libertatem ne abjiciat.* Not. crit.]

v. 24. *παρὰ θεῷ, apud Deum)* Antitheton ad homines. Rom. 14, 22. Qui Deum semper spectant, sanctam circa externa habent indifferentiam. Limitatur tamen hac ratione illud, quod v. 20. dixerat. Potest enim v. gr. ex servo fieri liber, non mutato statu apud Deum.

v. 25. *παρθένων, virginibus)* utriusque sexus. v. seqq. sic, *virgo*, Ap. 14, 4. — *οὐκ ἔχω, non habeo)* Non dicit: *non habemus.* Exspectabant Corinthii mandatum speciale, per revelationem, quae Paulo obtingeret. — *γνώμην δὲ)* Vocabulum hic et v. 40. exquisite positum, ut mox *νομίζω*. *Aristoteles* proprietatem Graecorum vocabulorum, in Ethicis praesertim, accurate designans, sic ait: *ἡ καλουμένη γνώμη ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς ἐστὶ κρίσις ὀρθή.* iterumque, *ἡ δὲ συγγνώμη, γνώμη ἐστὶ κριτικὴ τοῦ ἐπιεικοῦς ὀρθή. ὀρθὴ δὲ ἡ τοῦ ἀληθοῦς.* l. 6. Eth. Nic. c. 11. Copiosior ibi disputatio exstat, qua tota lecta distinctius percipietur, quid sit *γνώμη καὶ συγγνώμη.* Imperat *ἐπιταγή· γνώμη* censet, affinemque habet *συγγνώμην,* (quae est *γνώμη* ad alterius statum animumve accommodata,) ut in re facta, sic etiam in facienda. Vide v. 6. et 2 Cor. 8, 10. 8. ubi harum utraque opponitur *τῇ ἐπιταγῇ.* Utraque spectat *τὸ συμφέρον commodum* ejus, cui consulitur: eodem versu 10. et hic, 1 Cor. 7, 35. Earum rerum, de quibus hoc capite agitur, talis est natura, ut ipsae partim sub *ἐπιταγὴν,* partim sub *συγγνώμην* et *γνώμην* cadunt. Decorum autem erat, ut *ἐπιταγὴ* nomine Domini perscriberetur, *γνώμη* et *συγγνώμη* nomine apostoli. Itaque de ea re, quae sub *ἐπιταγὴν* cadit, Dominus expresse dederat apostolo, quae scriberet: sed de hac re, quae sub *γνώμην* cadit, non opus fuit dari. Namque apostoli nil scripsere non *θεόπνευστον,* sed interdum habuere revelationem et mandatum speciale: c. 14, 37. 1 Thess. 4, 15. cetera deprompserunt ex habitu fidei, quae in eis ex misericordiae dominicae experientia extiterat: h. v. et ex thesauro Spiritus Dei. v. 40. Atque in his potuere pro varietate negotiorum et personarum, ut sanctus ferebat affectus, varios liberrime adhibere modos, et de suo jure decedere, se ipsos deprimere aut reprehendere, alios sibi anteferre, rogare, deprecari, hortari, 2 Cor. 6, 1. 7, 8. 11, 17. not. ac jam severius agere, jam lenius. quo pacto v. gr. *νομίζω* mollius dicit Paulus, quam *λέγω.* v. 26. 12. Itaque hic quoque, citra *ἐπιταγὴν,* tamen ea scripsit, quae menti

Domini, *γνώμην* duntaxat hanc dari volentis, exacte convenirent. Eodem autem tempore fideliter indicat, ex quo quidque principio scripserit; (a qua modestia quam longe quaeso abiit stilus papae?) documentumque praebet, non debere eos, qui a Dei Spiritu et verbo jam satis praesidii habent, extraordinarium quidpiam postulare. — *ὡς ἠλεημένος, tanquam misericordiam consecutus*) Misericordia Domini fideles facit: fides verum Casuistam. — *ὑπὸ κυρίου, a Domino*) Christo — *πιστὸς, fidelis*) fidem habens Domino: fidem praestans et Ipsi et hominibus.

v. 26. *διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην, propter praesentem necessitatem*) Fames sub Claudio, Act. 11, 28. valde diutina fuit, et gravis, in Graecia inprimis. Itaque consilium hoc Pauli, ex parte certe, accommodatum erat ad tempus. — *ἀνθρώπῳ, homini*) utriusque sexus. — *οὕτως, sic*) uti est. v. 27.

v. 27. *δέδεσαι — λέλυσαι, alligatus es — solutus es*) In ipsis verbis est argumentum. *Alligatus uxori*, saepe retinetur, ut, cum culpa, vel sine culpa, liberalitatem et alias virtutes minus laute exercere possit, quam vellet. In verbo *λέλυσαι, solutus es*, latet participium, et participium habet vim nominis, ut *solutus* denotet non solum eum, qui uxori desiit esse alligatus, sed etiam eum, qui nunquam alligatus fuit. Similis phrasis, Job. 39, 5. — *μὴ, ne:* bis) Id est, non cogeris quaerere.

v. 28. *τῇ σαρκὶ, carne*) Non *spiritu*, cui *afflictio* est peccatum, quod hic nullum. — *ἐγὼ δὲ, ego autem*) Paterno affectu scribit. v. 32. — *φείδομαι, parco*) Magis arduum et forte est, matrimonium, quam coelibatum bene gerere.

v. 29. *τοῦτο δέ φημι, hoc vero dico*) Eadem formula, c. 15, 50. ad explanandum, in summa. — *ἀδελφοὶ, fratres*) Solet Paulus, de rebus praesertim externis scribens, digressiones inserere multo nobilissimas, Spiritu semper ad optima quaevis vocante. — *ὁ καιρὸς*) *tempus* praesens, vel mundi, v. 31. c. 10, 11. vel singulorum, flendi, gaudendi etc. — *συνεσταλμένος*) *angustum*, expeditae libertati contrarium. v. 26. — *τὸ λοιπὸν, ceterum*) Particula valde hic opportuna. [*Innuit, non multum abesse a consummatione seculi.* V. g.] — *ἵνα, ut*) tempus denique est ejusmodi, *ut* debeant etc. [*Sunt, qui superflua vitae* commoditate, *qui vagabundis* cogitationibus, *qui pertinaciori* literarum *studio*, *qui* conviviorum *atque* oblectationum *diuturnitate et frequentia multum temporis consumunt; et virtutis est paenes mundanos, ubi quis dies noctesve vel dimidias, vel totas adeo, verborum et rerum inanitatibus modo haut invenusto traducere cum sodalibus novit. Quodsi vel precibus vacandum, vel liberorum educationi invigilandum, vel amoris officium proximo exhibendum est, tum vero temporis penuria obstat: immo, ne perpendere quidem vacat, quanto ista reatu constent.* V. g.] — *γυναῖκας, mulieres*) et sic, *liberos, amicos, patronos.* Nil debemus proprium existimare. — *μὴ, non*) Sic abnegatio christiana proprie exprimitur. Ea carent, qui habent, ut qui habeant, et diu habituri sint. — *ὦσι, sint*) Hoc subauditur etiam v. sqq.

v. 30. *οἱ χαίροντες, gaudentes*) Non dicit: *ridentes.* [Rom. 12, 15. *De* nuptiis *etc. hic cogites; ut de obitu* conjugis *etc. in praecedentibus.* V. g.] Temperate loquitur pro valle lacrymarum. — *ὡς μὴ κατέχοντες, tanquam non tenentes*) Post *emere* epitasin facit *te-*

nere; quemadmodum post *uti*, *abuti* v. seq. unde patet, tria cola praecedentia habere Plocen. namque uti Paulus hortatur, ut *docens doceat*, et quisque, quod in bono agit, agat, Rom. 12, 7. sic in mundo *gaudentes gaudent:* at hoc idem ille prohibet.

v. 31. *οἱ χρώμενοι, utentes*) Videtur Paulus hoc pro illo, et *vendentes*, posuisse, quia ex omni usu mundi, *venditio* per se maxime convenit peregrinatoribus. Utendum, non fruendum. — *ὡς μὴ καταχρώμενοι*) *tanquam non abutentes.* Compositum Graecum et Latinum non *perversitatem* usus tantum, sed *abundantiam* notat. — *παράγει*) *praeterit*, omni momento; non modo *praeteribit.* — *τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου, habitus mundi hujus*) mundus ipse, ejusque *habitus*, qui est nubere, flere, gaudere, emere etc. Hebr. צלם Ps. 39, 7. 73, 20. Dum homo v. gr. ab anno XX aetatis ad XL progreditur, pristinas fere necessitudines amisit, novis tenetur.

v. 32. *ἀμερίμνους, sine cura*) non modo sine afflictione, v. 28., sed etiam sine cura animum distrahente. — *ὁ ἄγαμος, coelebs*) videlicet si statu suo velit sapienter uti. — *τοῦ κυρίου, Domini*) Christi. — *ἀρέσει*) *placitum se praestet*, per sanctimoniam corporis et spiritus.

v. 33. *πῶς ἀρέσει, quomodo placeat*) Verbum placendi repetitur ex v. praeced. et complectitur hoc versu omnia officia mariti, quae conjux in societate vitae omni postulare potest.

v. 34. *μεμέρισται καὶ ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος*) Id est, *divisa quoque est mulier et virgo:* non tantum mas coelebs et mas, qui uxorem ducit, divisas sibi partes habent, sed etiam uxor et virgo (sexus feminini) quam maxime diversas sibi partes habent. Sunt, qui verbum *μεμέρισται,* particula *καὶ etiam* praeposita, alia interpunctione connectant cum verbis antecedentibus: sed Paulus refert ad ea, quae sequuntur. *Divisio* videlicet inter conjugium et coelibatum, quorum generum utrumvis alias sibi aliasque partes vindicat, magis pertinet ad mulieres, quam ad viros. nam viri adjutorium mulier: majoremque status sui mutationem subit mulier, quam vir, matrimonium contrahendo. conf. v. 39. 40. Accedit, quod praecipue de virginibus sermo est. v. 25. Ideo verbum *μεμέρισται* huic potissimum loco aptum est: neque obstat *singularis* numerus, quo minus id cum *muliere et virgine* construatur. Sic 2 Reg. 10, 5. in Hebr. *et MISIT praefectus domus*, *et praefectus civitatis*, *et seniores*, *et nutricii.* Sic infra, c. 9, 6. *ἢ ΜΟΝΟΣ ἐγὼ καὶ βαρνάβας κτλ.* — *ἵνα ᾖ ἁγία, ut sit sancta*) Sic *placet* Domino, si sit sancta, tota Ei dedita. *Sanctitas* hic plus quiddam dicit, quam versu 14.

v. 35. *αὐτῶν, ipsorum.* — *βρόχον, laqueum*) *Laqueus*, metus peccati, ubi non est peccatum: vel etiam coacta servitus. Laqueo trahuntur inviti. conf. Prov. 7, 21. LXX. Facile pro *laqueo* habetur, quod maxime *conducit.* — *εὔσχημον*) Antitheton *ἀσχημονεῖν*, v. seq. — *εὐπάρεδρον*) Affine verbum, *προσεδρεύειν*. c. 9, 13. Exemplum, Luc. 10, 39. — *τῷ κυρίῳ, Domino*) Dativum regit *εὐπάρεδρον*, ut *παρεδρεύω*. — *ἀπερισπάστως*) Declaratur *τὸ εὐπάρεδρον*. nam opposita sunt *apta assessio* et *distractio*. *Sedere*, adjuvat animam devotam. Conf. Luc. 10, 39. 40. Simile quiddam Paulus de vidua dicit, 1 Tim. 5, 5.

v. 36. *τὶς, aliquis*) parens. — *ἀσχημονεῖν*) scil. *ἑαυτόν*. — *τὴν παρθένον αὐτοῦ*) *virginem*, *suam* filiam. — *νομίζει, existimat*) An-

titheton: *existimo*, v. 26. — ἐὰν ᾖ ὑπέρακμος) si ἀκμὴν annorum praetermittat citra nuptias, quasi spreta a procis. — ὀφείλει, *debet*) [*eo quod melius consulere filiae nescit*, V. g.] Antitheton: *non habens necessitatem*. v. seq. — οὐχ ἁμαρτάνει, *non peccat*) Suaviter res exprimitur per incisa.

v. 37. ἕστηκεν) *constituit se*, constitutum habet. Egregia hoc loco synonymia, descriptioque libertatis. — μὴ ἔχων ἀνάγκην, *non habens necessitatem*) ob quam coelibatum conjugio, v. 26. vel conjugium coelibatui praeferat. — ἐξουσίαν) *arbitrium*, nulla re interpellante. — ἔχει, *habet*) pro *habens*. nam *non* et *autem* ad se invicem referuntur. Eadem enallage, Col. 1, 6. not. — περὶ, *de*) Nam saepe alia voluntas est, alia potestas. — ἰδίου, *propria*) Eleganter notatur libertas. [*Qui voluntatis jam divinae curam habent, in eas ii saepe cogitationes adducuntur, ac si una duntaxat via datum esset consequi, quae voluntati divinae respondeant. Immo vero plenam DEUS quoad res Legi suae consentaneas* libertatem *homini concedit*. Deut. 36, 6. V. g.] — κέκρικεν) *judicatum habet*. — καλῶς ποιεῖ, *bene facit*) non modo non peccat. καλῶς *perbene*.

v. 38. ὥστε, *igitur*) Observandum, quanto studio, quanta fide et copia Paulus huic loco immoretur. — καὶ) *etiam*.

v. 39. ἐν κυρίῳ, *in Domino*) ut Christus hic quoque sit omnia. Mixti inter se habitabant christiani et infideles: christianos ergo christianas jubet ducere.

v. 40. μακαριωτέρα, *beatior*) v. 1. 28. 34. s. Luc. 23, 29. — δοκῶ, *videor mihi*) Corinthii *videbantur sibi* plus quam par erat, de se; et minus de Paulo. Id verbum Paulus eis ἀστείως reponit. — κἀγὼ) *ego quoque*, non minus certe, quam quivis vestrum. — πνεῦμα θεοῦ, *spiritum DEI*) cujus consilia sunt spiritualia, divina.

CAPUT VIII.

v. 1. Περὶ — οἴδαμεν, *de — scimus*) Hoc, parenthesi, quae sequitur, conclusa, reassumitur v. 4. — ὅτι) *quia*. Declaratur τὸ *scimus*. — γνῶσιν, *cognitionem*) Non addit articulum *), non nimium concedens. — ἔχομεν, *habemus*) Loquitur in prima persona, de se, et reliquis firmioribus in fide; latius, in tertia, v. 7. Sic facile conciliatur τὸ *omnes* et *non in omnibus*. — ἡ γνῶσις, *cognitio*) sine amore. [*Etiamsi de doctrinis fundamentalibus, maximeque necessariis atque arduis sermo sit*. V. g.] — φυσιοῖ, *inflat*) quum quis sibi placet. conf. δοκεῖ, *videtur sibi*, v. 2. — ἡ δὲ ἀγάπη, *amor vero*) *cognitione* recte utens: amor, erga Deum, v. 3. et erga proximum. — οἰκοδομεῖ, *aedificat*) quum quis proximo placet. *Scientia* tantum dicit, *omnia mihi licent:* amor addit, *sed non omnia aedificant*.

v. 2. εἰδέναι, *scire*) Respicitur τὸ *scimus*. v. 1. Diff. a *cognoscere*. — τὶ) *aliquid*. Tenue quiddam concedit Paulus. confer comma subsequens. — οὔπω, *nondum*) instar tironis. — καθὼς, *quemadmodum*) videlicet per viam amoris, a Deo.

v. 3. τὸν θεὸν, *Deum*) Amorem Dei sequitur amor proximi. — οὗτος, *hic*) *qui amat*. — ἔγνωσται) *cognitus est*. Cognitionem pas-

---

*) *Itaque et in* Vers. germ. *abesse h. l. articulus debebat*. E. B.

sivam sequitur cognitio activa c. 13, 12. Habetur hoc verbo egregia metalepsis: cognitus est, adeoque cognovit. Gal. 4, 9. not. Est cognitio mutua. — *ὑπ' αὐτοῦ*) ab Ipso.

v. 4. *βρώσεως*) Rem versu 1. propositam determinat propius: *de esu igitur etc.* — *οὐδὲν*) Praedicatum: *nihil.* cujus vim auget oppositum, *in mundo.* תהו 1 Sam. 12, 21. LXX, *οὐδέν*. Conf. c. 10, 19. not. [*Ligni lapidisve pars: praetereaque* nihil. V. g.]

v. 5. *λεγόμενοι, dicti)* Deus dicitur Unus ille potentissimus: inde per homonymiam *dii dicuntur* angeli, propter naturam spiritualem potentes, et homines imperio potentes. — *ἐν οὐρανῷ.* — *ἐπὶ γῆς, in coelo — super terra)* Deorum provinciae sunt apud gentes distributae in coelo et terra cum mari: quorum tamen utrumque Dei est. — *θεοὶ πολλοὶ καὶ κύριοι πολλοὶ, dii multi et domini multi)* Ps. 136, 2. 3.

v. 6. *ἡμῖν*) *nobis*, credentibus. — *ἐξ οὗ τὰ πάντα, ex quo omnia)* Ergo nobis unus Deus. — *τὰ πάντα, omnia)* per creationem. — *ἡμεῖς, nos)* credentes. — *εἰς αὐτὸν, in eum)* Finis fidelium. — *καὶ εἷς, et unus)* Christus, objectum cultus divini et religiosi. Apostoli etiam hanc ob causam, ut polytheismi speciem vitarent, Christum saepius appellavere Dominum, quam Deum, ubi ad ecclesias ex gentibus scripserunt. — *κύριος, Dominus)* Haec appellatio notionem *filii Dei*, adeoque etiam *Dei* in se complectitur, cum idea Redemtoris. — *δι' οὗ, per quem)* Probatur dominium Christi: *per illum* cuncta sunt *ex* Deo. — *δι' αὐτοῦ, per illum)* Per illum nos venimus *εἰς ad* Patrem. Schema hujus periochae sic habet:

ex quo omnia	per creationem: *et nos*	*ad ipsum,*	per restitutionem.
per quem omnia		*per ipsum,*	

v. 7. *ἀλλ'*) Nos habemus *γνῶσιν, cognitionem:* sed alii non perinde habent. — *τινὲς, aliqui)* Antitheton *omnes*, v. 1. Aliqui, Judaei, idolum abominantes; Graeci, idolum reverentes. c. 10, 32. — *τοῦ εἰδώλου, idoli)* Sic affecti sunt*), quasi idolum non sit nihil; vel certe, quasi idolothytum inde sit inquinatum. — *ἕως ἄρτι, usque huc*) cum jam *scientiam* debebant habere. — *ὡς*) *ut.* hinc discrimen pendet. — *μολύνεται, inquinatur*) Verbum appositum, per metaphoram a carnibus. — *βρῶμα, esca)* Indefinite positum. v. 13. — *ἡμᾶς, nos*) scientiam habentes, vel non habentes. — *οὐ παρίστησι*) neque ad placendum, in judicio, neque ad displicendum, *πρὸς τὸ ὑστερεῖσθαι. συνίστημι, commendo:* at verbum *μέσον, παρίστημι,* ut patet ex Ep. Athanasii *πρὸς ἀμοῦν*, ubi parodian instituit: *φυσικὴ τις ἔκκρισις ἡμᾶς οὐ παραστήσει πρὸς τιμωρίαν.* sic v. 10. ut verbum *μέσον οἰκοδομηθήσεται* adhibetur. Est hoc fundamentum *ἐξουσίας.* coll. *δὲ*, v. seq. — *οὔτε — περισσεύομεν· οὔτε — ὑστερούμεθα, neque — abundamus: neque — deficimus*) quia utrinque manet gratiarum actio. Rom. 14, 6.

---

*) *Lectionem συνηθείᾳ h. v. lectioni communi συνειδήσει praeferre cum* Heumanno Bengelium, *cel.* D. Ernesti *perhibet*, Bibl. th. noviss. T. I. p. 511.; *idque cum approbatione quidem, sed nullo fundamento. Videlicet* margo Bengelianus *antiquior lectioni συνηθείᾳ signum γ, recentior autem signum δ subjecit, et* Versio germanica *vocem συνειδήσει distincte expressit.* E. B.

v. 9. ἡ ἐξουσία, *potestas*) *Potestatis* et *libertatis* vocabulum frequens in hac tractatione. c. 9, 1. 4. etc. conf. c. 6, 12. — ὑμῶν, *vestra*) quam obnixe tuemini. v. 11.

v. 10. εἰδωλείῳ) Vocabulum aptum ad deterrendum. Exstat 1 Macc. 1, (47.) 50. 10, 83. 3 Ezr. 2, 10. — οἰκοδομηθήσεται, *aedificabitur*) Antiphrasis: tu deberes *aedificare* ad bonum; sed impellis ad malum. [*Magna exemplorum vis.* V. g.] — τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν, *idolothyta edere*) His ipsis verbis exprimitur horror infirmi, tamen edentis.

v. 11. ἀπολεῖται, *peribit*) jacturam faciet fidei, et, nisi eam recuperat, salutis ipsius. Rom. 14, 23. [*Vide, una actio, parum in externis referre visa, quantas eventorum consequentias habere queat.* V. g.] — δι' ὃν) *propter quem.* *Propter* magis, quam *pro* convenit loco praesenti; ut doceamur, quid nos fratrum *causa* debeamus. — ἀπέθανεν, *mortuus est*) ex amore, quem tu sic minime imitaris.

v. 12. τύπτοντες, *verberantes*) sicut jumentum lassum verberibus urgetur. Eleganter ait, *verberantes*, non, *vulnerantes.* nam *vulnus* cernitur; verbera, minus. *Verberatis* fratres, vel facitis, ut ipsi se feriant. — εἰς χριστὸν, *in Christum*) cui conjuncti sunt fratres. Emphasin accentus in hoc inciso habet illud, *in Christum;* in priore, *peccantes.*

v. 13. κρέα, *carnes*) Quo certius vitarem carnem idolo immolatam, toto genere carnium abstinerem. — σκανδαλίσω, *offenderem*) Commutatur persona: modo dixit, *si cibus offendit.*

CAPUT IX.

v. 1. Οὐκ εἰμὶ ἐλεύθερος; οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος;) Duo haec membra trajicit receptior hodie lectio. atqui Paulus primo ponit thesin, *Liber sum:* deinde aetiologiam, *Apostolus sum:* et inest ἓν διὰ δυοῖν, hoc sensu, *competit mihi libertas non solum christiana, sed etiam apostolica.* Tractatio χιασμὸν habet. nam in ea prius sibi vindicat *Apostolatum*, mox, v. 1—3.: deinde *libertatem*, eamque apostolicam, asserit v. 4. s. 19. Quod in adjectivo *liber* est, id in substantivo est ἐξουσία, *potestas*, v. 4. coll. c. 8, 9. — οὐχὶ — ἑώρακα; *nonne — vidi?*) Vide firmitudinem apostoli. — τὸ ἔργον μου, *opus meum*) *Rerum* testimonium, validissimum.

v. 2. ὑμῖν, *vobis*) ad quos veni: qui evangelium suscepistis. non potestis negare. ὑμῖν, *quod ad vos attinet.* Similes Dativi, v. 21. — ἡ γὰρ σφραγὶς, *sigillum enim*) Ex ecclesia fidelium, argumentum sumi potest pro veritate evangelii, et religionis christianae. — ἀποστολῆς, *apostolatus*) Poterat etiam aliquis, qui non erat apostolus, per evangelium adducere homines ad fidem, ut Philippus, Epaphras, alii: sed Paulus *sigillum vocationis*, non cujuscunque, sed *apostolicae* suae vocat Corinthios; quia signa apostoli habuit, 2 Cor. 12, 12. Rom. 15, 18. s. neque Corinthii fidem solum, sed etiam singularem charismatum abundantiam acceperunt. 1 Cor. 1, 7.

v. 3. ἡ) Anaphora cum ἡ σφραγίς. — ἀπολογία, *defensio*) Plus sibi sumit pontifex Rom. volens esse ἀνυπεύθυνος. — τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν, *iis qui me dijudicant*) qui de meo apostolatu ambigunt.

*) v. 4. μὴ οὐκ ἔχομεν, *num non habemus*) A singulari ad plu-

---

*) αὕτη ἐστὶ, *haec est*] quod scil. vos muneris mei sigillum estis. *V. g.*

ralem venit, *collegas* includens. — *φαγεῖν καὶ πιεῖν, edere et bibere)* sine labore manuum.

v. 5. *ἀδελφὴν γυναῖκα, sororem uxorem)* In casu recto haec est propositio: *haec soror est uxor mea.* quare *sororis* nomine non tollitur matrimonium. — *περιάγειν, circumducere)* Sermo concisus: pro, *habere et circumducere.* non enim habebat uxorem. Non ex habendo, sed ex circumducendo, sumtus afferebatur ecclesiis. — *ὡς, sicut)* Pertinet hoc etiam ad v. 4. — *οἱ λοιποὶ, ceteri)* Articulus ostendit, omnes reliquos sic fecisse. Etiam de Johanne cogitare licet. — *καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ κυρίου, et fratres Domini)* Act. 1, 14. Gal. 1, 19. — *καὶ κηφᾶς, et Cephas)* Gradatio. coll. c. 3, 22. not.

v. 6. *τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι) supersedendi opere manuario.*

v. 7. *τίς, quis)* Pulcre confertur minister evangelii cum milite, vinitore, pastore. Loquitur apostolus de eo, quod communiter fieri solet, etiamsi jam tum fuissent, qui propriis stipendiis milites fuerint, *Volontairs.* — *φυτεύει, plantat)* c. 3, 6.

v. 8. *καὶ) etiam.* Non modo non *secundum hominem,* sed ipsa lege approbante id dico.

v. 9. *οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα)* Sic LXX, Deut. 25, 4. — *ἀλοῶντα, triturantem)* Hodie equi triturant in nonnullis Germaniae locis. — *μὴ τῶν βοῶν, num boves)* Id non plane negatur, boves curae esse Deo. nam qui bovi trituranti os obturasset, peccasset contra legem. Sed conclusio procedit a minori ad majus. Specimen tractandi leges Mosaicas, circa animantia latas.

v. 10. *πάντως, omnino)* Ipsi interrogationi inseritur vocula ajendi. — *ὅτι)* nempe, *quod.* — *ἐπ' ἐλπίδι)* לבטח LXX solent reddere *ἐπ' ἐλπίδι.* conf. Act. 2, 26. — *ὀφείλει, debet)* Commutatio personae. Debitum est penes remunerantes, non penes laborantes: alias hi peccarent non accipiendo. Sic de *praecepto*, v. 14. Conf. *debui*, 2 Cor. 12, 11. — *ὁ ἀροτριῶν, arans)* Hic quoque boum labor. Videtur adagium; quale illud: *Spes alit agricolas.* — *τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ* *), *spei suae)* Abstractum pro concreto: *fructuum*, *quorum spe aravit* is, qui nunc triturat. — *μετέχειν, particeps fieri)* scil. *debet. Spei suae particeps fieri*, periphrasis verbi *triturare.* Nempe qui arat, arat *spe* triturandi et edendi: qui triturat, potitur ea *spe*, quam in arando habuit, et triturat in *spem* edendi.

v. 11. *ὑμῖν, vobis)* Non dicit, *vestra*, ut mox. — *μέγα, magnum)* Conf. 2 Cor. 11, 15. 14. ubi exponitur, *mirum.*

v. 12. *ἄλλοι, alii)* apostoli veri, v. 5. aut falsi, 2 Cor. 11, 20. — *ὑμῶν) vestri.* — *μᾶλλον, potius)* propter majorem laborem. — *τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ)* Vim habet iteratio: *potestate ista.* — *στέγομεν) στέγω,* proprie, *tego;* inde, *protego*, *defendo:* item, *dissimulo*, *dissimulanter fero et tolero.* h. l. et cap. 13, 7. Contra, *οὐ στέγειν, non ferre*, in affectu vehementi, erumpente. 1 Thess. 3, 1. 5. [*Hac tolerantia opus est Evangelii ministro. Tali enim arrogantiae seu avaritiae nomine exprobrantur, quae virtutis esse censentur inter politicos.* V. g.] — *ἵνα μὴ ἐγκοπήν τινα δῶμεν, ne impedimentum ullum afferamus)* i. e. ut quam maxime promoveamus. Expe-

---

*) *Breviorem lectionem, ἐπ' ἐλπίδι τοῦ μετέχειν, cujus nec in margine* Ed. maj., *nec in* Gnom., *nec in* Vers. germ. *vestigium est, praefert margo* Ed. 2. E. B.

ditiores, plus operis faciunt, et minus sumtuum afferunt. Hinc coelibatus sacerdotum in papatu, et militum in republica.

v. 13. *τὰ ἱερὰ) rem sacram.* — *ἐκ τοῦ ἱεροῦ) ex aede sacra.* — *θυσιαστηρίῳ, altari)* Si Missa esset sacrificium, plane Paulus versu sequenti apodosin huc accommodasset.

v. 14. *ὁ κύριος, Dominus)* Christus. Matth. 10, 10.

v. 15. *ἔγραψα, scripsi)* modo. — *μᾶλλον, potius)* Constr. cum *mori.* Ratio tantae asseverationis explicatur 2 Cor. 11, 7. seqq. — *τὶς, aliquis)* qui victum ex evangelio vel det mihi vel dari dictitet.

v. 16. *γὰρ, enim)* Declarat, in quo sit illa *gloriatio.* — *εὐαγγελίζωμαι, evangelizem)* Id sumendum exclusive: si evangelizem, neque id faciam gratis; si nihil praeterea faciam. — *ἀνάγκη, necessitas)* Debitio tollit gloriationem. — *οὐαὶ δὲ, vae vero) vero,* intensivum: non modo non habeo gloriationem, sed etiam *vae.* Jon. 1, 4. Ex. 4, 14. Jer. 20, 9.

v. 17. *ἑκὼν, volens)* Hic ponitur pro *gratis.* unde *mercedem habeo* facit oxymoron. *mercedem* autem et *lucrum* definit. v. seqq. Saepe Paulus de suis rebus loquens, *αὔξησιν* et *μείωσιν,* catachresi non absimilem, et abnegationi sui convenientem, solet adhibere. poterat *volens* evangelizare, et tamen mercedem accipere a Corinthiis: sed si mercedem acciperet, id sibi imputat pro praedicatione ab invito facta. sic v. seq. usus *potestatis* esse poterat citra *abusum;* sed illum ipsum pro hoc sibi imputat. conf. Rom. 15, 15. 2 Cor. 11, 8. s. 1, 24. 2, 5. 7, 2. 3. — *οἰκονομίαν πεπίστευμαι, dispensatio mihi credita est)* Non possum me subducere, tametsi mercede illa excidam. Iterum oratio exclusiva, uti v. 16.

v. 18. *ἵνα, ut)* Respondet interrogationi. — *θήσω)* Futurum subjunctivi. — *εἰς τὸ μὴ καταχρήσασθαι) ut ne abutar:* i. e. ut me ab abusu quam longissime removeam.

v. 19. *ἐκ πάντων, ex omnibus)* Masculinum, ut mox, *omnibus,* coll. *plures.* liber ex omnibus eram: i. e. nemo me habuisset sibi obnoxium. — *ἐδούλωσα, servum exhibui) Servus* se totum ad alium accommodat. — *τοὺς πλείονας, plures)* Articulus habet vim relativam ad *omnes,* i. e. *quam plurimos eorum.* — *κερδήσω, lucrarer)* Congruit hoc verbum cum consideratione *mercedis.*

v. 20. *ὡς ἰουδαῖος, tanquam Judaeus)* in iis rebus, quae non sunt *lege* definitae. sequitur enim, *tanquam sub lege,* quanquam etiam ii, qui Noachicas leges observarunt, homines *sub lege* inter Judaeos et *ἀνόμους* medii, dici poterant. — *ὡς ὑπὸ νόμον) μὴ ὢν αὐτὸς ὑπὸ νόμον,* subjungitur in vetustissimis monumentis. *) Facile omissum in aliis, *νόμον* recurrente. — *τοὺς)* Articulus hic non tam emphaseos, quam necessitatis causa videtur positus, sequente *ὑπὸ, sub.*

v. 21. *ἀνόμοις)* Hic ponitur eo sensu, quem etymi vis praecise parit, ut, *ἀνυπότακτον.* Ebr. 2, 8. — *ὡς ἄνομος, tanquam sine lege)* praetermittendo, quae praetermitti possunt, in ceremonialibus. — *μὴ ὢν ἄνομος, qui non sim sine lege)* Paulus non fuit *anomus,* nedum *antinomus.* — *μὴ ἄνομος θεῷ, ἀλλ᾽ ἔννομος χριστῷ) χριστὸς, θεοῦ ἐστι,* c. 3, 23.: unde, qui est *ἄνομος θεῷ,* est etiam *ἄνομος χριστῷ.*

---

*) *Adeoque tum in margine* Ed. 2. *α signo γ ad signum β elevatum, tum in* Vers. germ. *ipsi contextui insertum est.* E. B.

qui est ἔννομος χριςῷ, est ἐννόμως θεῷ. de Lege Christi, conf. Gal. 6, 2. not. Clementius ἔννομος, dicitur. quam ὑπὸ νόμον.

v. 22. τοὺς ἀσθενεῖς, *infirmos*) Articulus non additus ad ἰȣδαίȣς, nec ad ἀνόμȣς· additus ad ἀσθενεῖς, quia de his praecipue sermo est; c. 8, 7. et hi facile omnes lucrifiunt, si recte tractentur. — γέγονα, *factus sum*) Verbo sic posito oratio ab ἐγενόμην commode traducitur ad praesens ποιῶ.

v. 23. ἵνα συγκοινωνὸς αὐτοῦ γένωμαι) Σὺν et γίνομαι magnam habent modestiam. Ea, quae sequuntur, referuntur ad hunc versum, tanquam ad Propositionem. — αὐτοῦ, *ejus*) Evangelii, et salutis: collato verbo, *servarem*.

v. 24. οὐκ οἴδατε; *haud scitis?*) Similitudo a re Corinthiis valde nota. — *) εἷς, *unus*) Etiamsi sciremus, *unum* fore salvum; tamen operae pretium esset, currere. [*Enimvero de iis quid fiet, qui aliorum tueri se torpore non desinunt? Conf.* c. 10, 5. V. g.] — οὕτω τρέχετε, ἵνα καταλάβητε, *sic currite, ut comprehendatis*) Paulus ad finem usque capitis de se loquitur; nondum directe Corinthios cohortatur. itaque hic videtur per sermocinationem illa induci cohortatio, qua athlothetas et paedotribas, et spectatores uti solitos docet *P. Faber* l. 2. Agonist. c. 32. *Chrysostomus* Homil. in illud, ἐὰν πεινᾷ. et Caesarius quaest. 29. Nam non semel reticetur verbum *inquit, inquiunt* c. 5, 13. 15, 32. 33. Eph. 6, 2. Col. 2, 21. Ps. 137, 3. Jer. 2, 25. 51, 9. Itaque hic quoque sensus est: *ita*, inquiunt, *currite:* pertinetque comma hoc ad protasin, quae v. seq. initio continuatur. οὕτω, *ita*, particula laudandi juxta atque hortandi. Phil. 4, 1. — τρέχετε, *currite*) Omnes incitantur; quasi singuli sint accepturi, non unus. — ἵνα, *ut*) quo.

v. 25. πᾶς, *omnis*) Multa genera erant certaminum. — δὲ, *autem*) Ἐπίτασις. Cursus erat in levioribus; lucta, ad quam mox alluditur, in gravioribus certandi generibus. — πάντα, *omnia*) subaudi κατὰ, *ad, per.* — ἐγκρατεύεται, *continet se*) Admirabilis erat diaeta athletarum. Vide eundem *Fabrum*, eundemque Chrysostomum de Sacerd. l. 4. c. 2. in extremo. — ἐκεῖνοι) *illi*, qui currunt et luctantur, Christiani spectacula reliquerunt. — φθαρτὸν, *corruptibilem*) ex oleagine, malo, apio, picea. Non solum corona, sed etiam memoria ejus perit.

v. 26. ἐγὼ, *ego*, pro mea parte. — οὕτως) *sic*, ut dixi v. 23. conf. ȣ̔́τω, *ita*, v. 24. — οὐκ ἀδήλως, *non in incertum*) Scio, quid petam, et quomodo. qui liquido currit, metam recta spectat et recta petit, omnem sarcinam abjicit, et sermones adstantium negligit, ipsoque interdum lapsu incitatur. — πυκτεύω, *pugilem ago*) Pugilatum cursui prae ceteris certandi generibus adjicit Paulus. — ὡς ȣ̓κ ἀέρα δέρων, *non quasi aërem verberans*) In *sciamachia*, quae certamini serio praemitteretur, solebant aërem verberare. conf. *aërem*, c. 14, 9.

v. 27. ὑπωπιάζω) Eustathius: ὑπώπια φασὶ τὰς περὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς πληγάς· ἐξ ὧν ἐκ μέρȣς καιριωτάτȣ, καὶ τὸ ὑπωπιάζειν, καὶ σώματος ὑπωπιασμὸς μεταφορικῶς, ὁ κατὰ σύντηξιν. Idem docet, in pede esse πρόσκομμα, quod in capite ὑπώπιον. itaque cum ὑπωπιάζω conf. πρόσκομμα et τύπτοντες. c. 8, 9. 12. — τὸ σῶμα, *corpus*) Antagonista propinquus. Rom. 8, 13. 1 Petr. 2, 11. — δȣλα-

---

*) πάντες, *omnes*] Conf. c. 10, 1. *V. g.*

γωγῶ) manum corpori, veluti *mancipio*, injicio, idque *compesco*. conf. de servo, Sir. 33, 25. ὑπωπιάζω, ut *pugil:* δουλαγωγῶ, ut *cursor*. Illi verbo, hoc postponitur. illud magis actum, hoc statum notat. illud gravius, quam hoc: initio enim majore opus est austeritate, dum subigitur corpus. — κηρύξας) Κήρυκες apud agonas erant. [*qui coronas victoribus, nomina eorum nuncupantes, imponebant.* V. g.] — ἀδόκιμος, *reprobus)* indignus brabeo, corona. Vocabulum agonisticum.

CAPUT X.

v. 1. *Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, nolo autem vos ignorare)* Formula pertinet ad totum locum. nam historiam norant Corinthii. conf. c. 9, 13. Particula *) *autem* transfert sermonem a singulari, c. 9, 26., ad pluralem. — *οἱ πατέρες ἡμῶν, patres nostri)* Corinthiorum quoque. nam gentes in locum Judaeorum successerunt. [*Antecessores nostri*, ait, *respectu communionis cum DEO.* V. g.] — *πάντες, omnes)* Aegypto exierant, ne uno quidem ex tanta multitudine aut per vim aut morbi causa detento. Ps. 105, 37. Commemorantur quinque beneficia divina, v. 1—4., et totidem peccata patrum, v, 6—10. — *ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, sub nubem erant)* Ex. 13, 21. s. — *διὰ τῆς θαλάσσης διῆλθον, per mare transierunt)* Ex. 14, 29.

v. 2. *καὶ πάντες εἰς τὸν μωϋσῆν ἐβαπτίσαντο, et omnes in Moysem baptizati sunt) καὶ, et sic.* Reassumit, quod v. praec. de nube et mari attigit; ostenditque, quorsum utrumque pertineat. baptizati sunt in nube, quatenus sub eam erant; et in mari, quatenus per id transierunt. Nec nubes eos, nec mare madefecit, nedum tinxerit; (quanquam ex nube illa miraculosa pluviam lapsam fuisse, ex Ps. 68, 9. 105, 39., nonnulli conjiciunt:) neque baptismi appellatio apud Mosen exstat. Paulus autem percommode sic appellat, 1. quia nubes et mare sunt naturae aqueae: (quare etiam Paulus de columna ignis silet.) 2. nubes et mare patres oculis subduxit et reddidit, sic fere, quomodo aqua eos, qui baptizantur. 3. per nubem et per mare initiati sunt: atque initiatio ut Col. 2, 11. per circumcisionem, sic h. l. per baptismum, mutua inter V. et N. T. metaphora, conf. c. 5, 7., describitur. Baptizati sunt autem in Mosen, tanquam servum Dei, Ex. 14, 31., quia ei credere coeperant, atque ut ei posthac crederent. conf. *εἰς, in.* Rom. 4, 20. *ἐβαπτίσαντο,* medium, *baptismum susceperunt.* Versu 1. innuitur, quid Deus eis praestiterit: versu 2., quid patres acceptarint. Plura, quam duo, fuerunt Sacramenta V. T. si annumerentur haec extraordinaria sub exitum ex aegypto. — *καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ, et in mari) In* repetitum, indicat novum gradum.

v. 3. *καὶ πάντες, et omnes)* Tres superiores articuli spectant baptismum: hic et subsequens, S. Coenam. Si plura essent N. T. sacramenta, ceteris quoque simile quiddam posuisset Paulus. — *τὸ αὐτὸ) eandem*, respectu Patrum cadentium vel non cadentium; non respectu illorum ac nostri. nam in N. T. non est manna Mosaicum. conf. *ex uno*, v. 17. — *βρῶμα, cibum)* Ex. 16, 14. — *πνευματικὸν, spiritualem)* Manna, spiritualis cibus erat, non per se, Joh. 6, 32.,

---

*) *Attamen particulae γὰρ tum in margine* utriusque Edit. *tum in* Vers. germ. *palma decernitur.* E. B.

nec solum ratione praefigurationis: sed quia Israëlitis una cum cibo corporis alimentum animarum *ex Christo* datum est, manna externo longe nobilius. conf. v. seq. Atque ab hac parte potiori fit denominatio. conf. Ps. 78, 24. 25. Et erat cibus spiritualis non solum credentibus, sed etiam, ex parte Dei, ceteris.

v. 4. *πόμα, potum*) Respicitur potius Ex. 17, 6. quam Num. 20, 8., ubi etiam pecudis mentio. — *γὰρ, enim*) Qualis Petra, talis aqua. — *ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας, ex spirituali sequente petra*) Non additur articulus *τῆς*. Populus non norat, quae esset petra. idcirco Paulus postliminio addit: *petra vero erat Christus.* Haec petra spiritualis dicitur *sequens:* non quo sequeretur populum, nam praeibat potius; sed quia, quamvis jam tum vere praesens erat, v. 9., tamen postero tempore demum innotuit. conf. de verbo *ἀκολουθεῖν, sequi*, 1 Tim. 5, 24.: de ordine rerum naturalium et spiritualium, 1 Cor. 15, 46.

v. 5. *ἀλλ', sed)* etsi tot habuere signa praesentiae divinae. — *οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν, non in pluribus eorum*) Observandus *non* particulae situs. Ratio conjiceret, utique *ἐν τοῖς πλείοσιν, in pluribus*, *beneplacitum habere* Deum. id negat apostolus. Notat non solum eos, qui mox speciatim describuntur, sed multos simul alios. — *ὁ θεὸς, Deus*) cujus judicium unius valet. — *κατεστρώθησαν, prostrati sunt*) magnis cumulis, magna vi. Hoc verbum posuere LXX. Num. 14, 16. — *γὰρ, enim*) Eventus docuit, non placuisse eos. — *ἐν τῇ ἐρήμῳ, in deserto*) citra terram promisssionis.

v. 6. *ταῦτα*) *haec*, beneficia, quae populus accepit; et peccata, quae idem admisit. — *τύποι*) *exempla*, quibus erudiamur nos, unde discamus, quid nobis, si paribus beneficiis affecti, pari modo peccemus, exspectandum poenarum esset. — *εἰς τὸ μὴ, ut ne*) Beneficia describuntur eo ordine, quo apud Mosen, diversis Exodi capitibus; delicta, cum poenis, alio ordine. Fundamentum delictorum, concupiscentia. mox, idololatriae mentio maxime ad propositum facit, v. 7. 14., et cum idololatria conjuncta esse solebat scortatio, v. 8., tentatio, cum murmuratione, v. seqq. Ea potissimum delicta memorantur, quae ad Corinthios admonendos pertinent. — *ἐπιθυμητὰς*) Verbale hoc habent LXX. — *κακῶν, malorum*) Rom. 14, 20. — *ἐπεθύμησαν, concupierunt)* Num. 11, 4.

v. 7. *γίνεσθε, efficiamini)* Hoc et v. 10. in secunda persona proponitur; nam Paulus erat extra periculum idololatriae; *murmurationis* vero etiam objectum: cetera in prima: utrumque decore. Sic 1 Petr. 4, 1. 3., in secunda persona. — *τινὲς αὐτῶν, aliqui eorum*) Notandum *aliqui.* ubi *aliqui* incipiunt, facile sequitur major multitudo, et in peccatum et in poenam ruens. — *ἐκάθισεν κτλ.*) Sic LXX, Ex. 32, 6. — *φαγεῖν καὶ πιεῖν, edere et bibere*) Id apposite allegatur. conf. v. 21. — *παίζειν, ludere*) Innuitur festum laetum (*lasciva saltatione circa* vitulum *celebratum*, V. g.]; idemque inane, ob idolum.

v. 8. *ἐπόρνευσαν, scortati sunt*) Num. 25, 1. — *εἴκοσι τρεῖς χιλιάδες, viginti tria millia*) *Viginti quatuor millia* dicuntur l. c. v. 9. Eos plaga divina abstulit: praeterea vero principes suspensi fuere, et judices jussi sunt *viros suos*, quibus praeerant, Baal Peori junctos, interficere. Moses aeque ac Paulus eos numerat, quos *ipsa ejus diei plaga* absumpsit. Num. 25, 18. Cur ergo Paulus mille de-

trahit? Praecisus mortuorum numerus, ut existimare fas est, inter utrumque rotundum medius, si placet, 23600, et ex traditione notus fuerat. Subtilitates aliorum interpretum non sequimur.

v. 9. *μηδὲ ἐκπειράζωμεν*) Compositum, ut Matth. 4, 7. Simplex sequitur mox. — *τὸν χριςὸν, Christum*) Commemorat Paulus quinque beneficia, v. 1—4., quorum quartum et quintum arcte connexa erant: et quinque crimina, quorum quartum et quintum item arcte connexa erant. In mentione quinti beneficii expresse memorat Christum: et in mentione quarti criminis indicat, id commissum fuisse in Christum. [*Vid. App. P. II. ad h. l. ubi lectio χριςὸν adversus Artemonium defenditur.* Not. crit.] — *ἐπείρασαν, tentaverunt*) Num. 21, 5. *Christus*, Deus. Ex. 17, 2. Saepe ea, quae in V. T. de *Domino* enunciantur, in N. T. dicuntur de *Christo*. Rom. 14, 10. s. *Tentatioque* illa, qua populus peccabat, singulari ratione *Christum* offendit. Exod. 23, 20. s. 32, 34. Es. 63, 9. nam quum ex Petra, quae Christus erat, bibissent, v. 4., tamen de aquae defectu querebantur. Num. 21, 5. Proinde etiam, a serpentium ardoribus, exaltato serpente, *Christi* typo, servabantur. Quomodo Abraham vidit Christi diem: quomodo Moses opprobrium Christi amplexus est: sic Israëlitae tentarunt Christum. expressius tamen Christum tentare poterant Corinthii.

v. 10. *μηδὲ γογγύζετε, neque murmurate*) Conf. v. 22. Objectum murmurationis in V. T. *secundarium* fuere, Moses et Aaron. — *ἐγόγγυσαν, murmuraverunt*) Num. 16, 41. Apud Mosen *murmur* erat ante *tentationem:* Paulus vero *murmur* post *tentationem* ponit ultimo loco, tanquam simillimum ei peccato, in quod incidere poterant Corinthii. qui infirmior est (coll. v. 22.,) non debet *murmurare*. Ex. 16, 8. 10. fin. — *ἀπώλοντο, perierunt*) Ibid. v. 49. — *ὀλοθρευτῦ, exterminatore*) Conf. Sap. 18, 22. 25. Hebr. 11, 28. not.

v. 11. *πάντα, omnia*) Reassumit, quae dixit v. 6., et in hac anakephalaeosi addit, *omnia*, quod cum *typi* stat in appositione. — *τύποι*) *) *exempla.* — *ἐκείνοις, illis*) Constr. cum *contingebant.* — *ἐγράφη, scripta sunt*) Usus Scripturae V. T. maxime in N. T. viget. Ea *initio* non fuit perscripta. — *τὰ τέλη τῶν αἰώνων, fines seculorum*) *οἱ αἰῶνες*, cuncta, etiam priora *secula; τὰ τέλη*, in N. T. coll. Rom. 10, 4. Pluralis habet vim magnam. omnia concurrunt et ad summa veniunt: beneficia et pericula, poenae et praemia. conf. v. seqq. Restat, ut Christus veniat vindex et judex: quod dum fit, ipsi fines plures, includunt varias periodos inter se succedentes. — *κατήντησεν, devenerunt*) quasi de improviso. Non dicit, *qui in fines devenimus.* Idem verbum, c. 14, 36.

v. 12. *ὁ δοκῶν*) *qui* stat, et id ipsum *existimat.* — *ἑςάναι, stare) in beneplacito Dei.* v. 5. — *μὴ πέσῃ, ne cadat)* v. 8. 5.

v. 13. *πειρασμὸς, tentatio*) Tentatio humana est, ubi negotium est homini vel cum semet ipso vel cum aliis sui similibus, homini superabilis. huic opponitur *tentatio daemoniaca.* conf. v. 20. 14. — *ὑμᾶς*) *vos.* Majora expertus Paulus: Corinthii, inexperti, securiores erant. — *ὐκ εἴληφεν, non cepit) οὐκ*, inquit, non *οὐκέτι*. Loquitur ergo de tentatione quadam, quae in medio sit. Ad *εἴληφεν, cepit* confer Luc. 5, 5. 26. 2 Cor. 12, 16. — *πιςὸς δὲ, fidelis vero*) Sermo

---

*) *Lectionem τυπικῶς, in margine* Ed. 2. *a signo ε ad signum γ elevatam, exhibet* Vers. germ. E. B.

concisus, cujus membrum alterum ex altero supplendum. Adhuc non graviter tentati estis; id non vestro, sed Dei praesidio debetis: sed nunc major tentatio imminet; in ea quoque tuebitur vos Deus: sed vos etiam vigilate. Ita *vero* vim suam porrigit ad v. 14. *Fidelis* est Deus in praestanda ope, quam et verbum ejus et pristina opera *pollicentur.* — *πειρασθῆναι, tentari)* ab hominibus aut daemoniis. — *δύνασθε, potestis*) scil. *sufferre.* ex fine v. — *σὺν, cum*) Deus nos sinit modice tentari: et simul exitum providet. — *καὶ, etiam*) indivulso nexu. — *ἔκβασιν*) *exitum*, qui fit paulatim, etiam dum aliqua *sufferenda* restant. Idem vocabulum, Sap. 2, 17. 8, 8. 11, (14.) 15.

v. 14. *ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρείας, ab idololatria*) Consequens ponitur, quo magis deterreantur Corinthii, pro antecedente: id est, fugite idolothyta, eorumque usum religiosum, quatenus sunt idolothyta. Hac cautione praemissa, usum eorum civilem licitum quidem esse, sed tamen hunc quoque cautum esse debere, docet v. 23. ss.

v. 15. *φρονίμοις, prudentibus*) quibus pauca verba, de hoc arcano, sufficiunt ad *judicandum.* — *κρίνατε ὑμεῖς, judicate vos*) vobis relinquo judicandum.

v. 16. *τὸ ποτήριον, poculum*) Poculum ponitur ante panem; quia considerationi *cibi* magis ex instituto immoratur, v. 21.: ponitur tamen, quia inseparabile. Ordo hic commutatus argumento est, corpus Christi seorsum accipi, non quatenus sanguinem habet concomitantem. In mentione alimenti magis spectatur cibus, quam potus: sed in mysterio redemtionis saepius nominatur sanguis, quam corpus Christi. Hinc ordo promiscuus Paulo. — *τῆς εὐλογίας, benedictionis*) Eo distinguitur a poculo communi. Matth. 26, 27. — *ὃ εὐλογοῦμεν, cui benedicimus*) Plurale, ut in *frangimus.* subaudi, *nos*, antistites et fideles, pro sua quisque parte. conf. c. 5, 4. Omnes qui simul benedicunt, et frangunt, eo arctius ingrediuntur in communionem. — *κοινωνία, communio*) Praedicatum hoc in abstracto positum indicat, Subjectum item in abstracto debere accipi: *poculum*, *quo utimur*, i. e. *usus poculi.* (conf. Marc. 7, 30. not.) qui de hoc poculo bibit, est particeps sanguinis Christi. sic v. 18., *edentes.* Innuitur summa realitas. coll. v. 19. not. — *τοῦ αἵματος, sanguinis*) effusi. Porro qui particeps est sanguinis et corporis Christi, particeps est etiam sacrificii in cruce peracti, conf. v. 18., particeps denique ipsius Christi. conf. oppositum, v. 20. fin. — *τὸν ἄρτον*) Similis constructio, c. 7, 17. LXX, Num. 32, 4. Hic denuo subauditur *τῆς εὐλογίας*, panis *benedictionis.* — *τοῦ σώματος τοῦ χριστοῦ, corporis Christi) corporis*, pro nobis traditi. conf. oppositum, v. 20. init. Corpus Christi est etiam ecclesia, v. seq. sed hic innuitur ipsum corpus Christi, cui *sanguis* contradistinguitur.

v. 17. *ὅτι, quoniam*) Probat, poculum et panem esse *communionem.* nam panis per se non facit, ut vescentes sint unum corpus; sed panis id facit, quatenus est *communio etc.* — *εἷς ἄρτος, unus panis*) scil. *est.* [*et quidem talis*, *qui frangitur*, *corporisque Christi* communionem *infert.* V. g.] — *οἱ πολλοὶ, multi)* fideles. — *ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου, ex uno pane*) adeoque etiam ex uno calice.

v. 18. *τοῦ θυσιαστηρίου, altaris*) adeoque *Dei.* Is, cui offertur, ea, quae offeruntur, altare, super quo offeruntur, communionem habent: uti patet ex versibus sequentibus. conf. Matth. 23, 20. s.

v. 19. *τί, quid)* In protasi posuit argumentum a sacris christianis et judaicis: nunc apodosin daturus, *προθεραπείαν* adhibet per occupationem, ipsamque apodosin *εὐλαβῶς*, in v. 20., implicite ponit: qui idolothyta edit, communionem, cum daemoniis, colit. *Idolum* *) est lignum, praeterea nihil: idolothytum, est frustum carnis, praeterea nihil: at poculum illud et ille panis, de quibus v. 16., non est merum poculum, non panis merus.

v. 20. *ἀλλ', sed)* scil. *dico.* — *δαιμονίοις, daemoniis)* prae idolis. — *κοινωνὺς, socios)* Qui sacrificiis gentium, daemonia invitantibus, aderant, daemoniis fenestram aperiebant ad sese invadendos. — *θεῷ, Deo)* in cujus communione esse debetis. Deut. 32, 17.: *ἔθυσαν δαιμονίοις, καὶ οὐ θεῷ.* Conf. Baruch 4, 7.

v. 21. *οὐ δύνασθε) non potestis*, sine maximo peccato. — *κυρίυ, Domini)* Christi. — *τραπέζης κυρίυ, mensae Domini)* S. Coena convivium est, non sacrificium; in mensa, non in altari.

v. 22. *παραζηλῦμεν) irritamus?* nempe per idololatriam. v. 7. Ex. 20, 5. Affine הִכְעִיס *ἀγῶνα παρέχειν.* Es. 7, 13. Sic Deut. cap. cit. v. 21., *αὐτοὶ παρεζήλωσάν με ἐπ' ὐ θεῷ.* — *ἰσχυρότεροι, validiores)* ut effugere possimus *zelum* ejus accensum? [Debilior *citra periculum irritatur: secus*, validior. V. g.]

v. 23. *συμφέρει, conducunt)* v. 33. Potestas, qua *ἔξεστιν* omnia, datur a *Deo: συμφέρον,* utilitas est *mea: οἰκοδομὴ,* aedificatio, est *alterius.*

v. 25. **) *μηδὲν ἀνακρίνοντες, nihil dijudicantes)* utrum sit idolothytum, nec ne. Saepe curiositas plus nocet, quam simplicitas. — *διὰ τὴν συνείδησιν, propter conscientiam)* alienam, v. 29. cui consulitur taciturnitate, ne commoveatur.

v. 26. *τῦ κυρίυ, Domini)* non *idolorum.* Ps. 24, (23) 1., *τῦ κυρίυ ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς.* Ps. 50, (49) 12., *ἐμὴ γάρ ἐςιν ἡ οἰκυμένη καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς.* — *πλήρωμα, plenitudo)* etiam omnes cibi.

v. 27. *θέλετε πορεύεσθαι, vultis ire)* Id Paulus non valde probat, nec prohibet.

v. 28. *τὸν μηνύσαντα καὶ τὴν συνείδησιν, indicantem et conscientiam) ἓν διὰ δυοῖν. μηνύω* notat indicium rei serium.

v. 29. *τὴν ἑαυτῦ) tuam ipsius*, coll. v. praec. vel potius, quia ibi sermo est in plurali, *meam ipsius*, coll. eo, quod mox sequitur. — *ἑτέρυ, alterius)* de quo v. 28. — *ἡ ἐλευθερία μυ, libertas mea)* i. e. *ego*, *cum libertate* conscientiae meae. sic mox, *ab aliena conscientia*, ab alio, cum ejus conscientia impedita. — *κρίνεται, judicatur)* i. e. conscientia illius infirma non potest meam conscientiam libertate privare. — *ἄλλης) aliena.* Hoc vim habet majorem, quam si dixisset, *alterius.*

v. 30. *ἐγὼ, ego)* Hoc facit ad *potestatem.* — *τί βλασφημῦμαι; quid blasphemor?)* ab eo, qui libertatem non capit. i. e. nemo potest me *reprehendere* (sed gravius est *βλασφημεῖν*) quasi contra *meam* conscientiam faciam. — *ὑπὲρ οὗ, pro quo)* i. e. cur pro mea

*) *Inverso ordine*, *εἰδωλόθυτον praeponendum*, *εἴδωλον postponendum esse*, utriusque Ed. *margo innuit: sed lectionem textus* Vers. germ. *sequitur.* E. B.

**) *πᾶν*, *omne)* ad differentiam ciborum quod attinet, v. 26. *V. g.*

gratiarum actione mihi probra ingeruntur? — *εὐχαριςῶ, gratias ago)* Gratiarum actio cibum omnem sanctificat: auctoritatem idolorum, negat; Dei, asserit. 1 Tim. 4, 3. s. Rom. 14, 6.

v. 31. *εἴτε, sive)* Magnum axioma. Conf. Jer. 22, 15. 16. — *εἴτε τι ποιεῖτε) sive facitis aliquid*, quod vel magis vel etiam minus commune sit, quam edere et bibere. [*Summae aequitatis est, in omnibus verbis nostris factisque considerare, num in DEI gloriam cedant.* 2 Cor. 9, 12. 1 Petr. 4, 11. V. g.] — *εἰς δόξαν Θεῦ, in gloriam Dei)* cum gratiarum actione et proximi aedificatione.

v. 32. *τῇ ἐκκλησίᾳ τῦ Θεῦ, ecclesiae Dei)* ecclesiae sanctae, ex Judaeis et gentibus vocatae. Eadem appellatio, c. 11, 16. 22.

v. 33. *πάντα) κατὰ πάντα.* — *πᾶσιν, omnibus)* Judaeis, Graecis, Christianis. — *ἀρέσκω, placeo)* in conscientia illorum. — *ἵνα σωθῶσι, ut serventur)* Ex eo dijudicandum *utile.*

CAPUT XI.

v. 1. *Μιμηταί μυ, imitatores mei)* Hunc versum priori addit, ut ostendat, summum exemplum esse Christi, non suum. — *χριςῦ, Christi)* qui *non sibi ipsi placuit*, Rom. 15, 3., sed se ipsum saluti nostrae impendit. Eph. 5, 2.

v. 2. *ἐπαινῶ, laudo)* [*Veri limites capitum.* Not. crit.] Non alibi tam expresse laudat Paulus ullos, ad quos scribit: hic autem scribere instituit de re quapiam, quae proprie non cadit sub *παραγγελίαν.* conf. v. 17.: qua in re si tamen rationibus ab ipso allatis, et mori sanctorum, v. 16., quem ut stringentiorem postremo ponit, obsecuturi sint, *laude* dignos fore statuit Corinthios, neque eos aut *Petri aut suam indignationem incursuros* esse edicit. — *πάντα) κατὰ πάντα.* — *μυ, mei)* Constr. cum *meministis;* vel cum *omnia*, c. 16, 14. — *παρέδωκα — παραδόσεις, tradidi — traditiones)* Hoc dicitur de doctrinis sive coram sive per literas impertitis, sive ad mysteria sive ad ritus spectent: v. 23. c. 15, 3. 2 Thess. 2, 15. magis tamen de ritibus. Versu 23. dicit, se, de coena dominica, et accepisse et tradidisse: sed hoc loco tradidisse se dicit; accepisse, non dicit.

v. 3. *δὲ, autem)* De hac re Paulus antea Corinthiis nihil videtur praecepisse, sed nunc primum, cum opus esse intelligeret, scripsisse. *volo*, apertam facit professionem animi. — *ὅτι, quod)* Etiam ritualia ex moralibus resolvenda, ut eis congruant. Dices: Quomodo virum ad aperiendum caput, mulierem ad operiendum movet una eademque capitis (i. e. Christi virive) ratio? Resp. Christus non conspicitur: vir, conspicitur. sic velamen ejus, qui Christo subest, non conspicitur; ejus, quae viro subest, conspicitur. — *ἀνδρὸς, γυναικὸς, viri, mulieris)* etiamsi non vivant in matrimonio. v. 8. seq. — *ἡ κεφαλὴ, caput)* Alludit haec appellatio ad caput proprie dictum, de cujus habitu agit. v. seq. Affine illud vulgatum, *Principal.* Articulus *ἡ* mox bis est ex hoc inciso subaudiendus. — *κεφαλὴ χριςῦ, caput Christi)* c. 3, 23. 15, 28. Luc. 3, 23. 38. Joh. 20, 17. Eph. 3, 9., ubi Deus omnia per Christum condidisse dicitur: ergo Christi caput est. — *ὁ Θεὸς, Deus)* v. 12.

v. 4. *προσευχόμενος ἢ προφητεύων, orans aut prophetans)* praesertim in *ecclesia*, v. 16., et *conventu.* v. 17. — *κατὰ κεφαλῆς, in capite)* Habitus capitis, partis praecipuae, toti corpori dignitatem

affert. [Facies *inprimis, ubi de velamine sermo est, spectatur.* V. g.] — *ἔχων) habens,* i. e. *si habeat.* Viri Corinthii non velabantur: et in eo ipso mulieres imitabantur viros. ad eas ergo refutandas Paulus conditionale loquitur de viro. — *τὴν κεφαλὴν αὐτȣ̃, caput suum) caput,* proprie dictum, ut modo hoc versu, coll. not. ad v. 6. Alias vir operto capite orans, plus peccaret in Christum, quam mulier in virum, capite aperto.

v. 5. *πᾶσα δὲ γυνὴ, omnis vero mulier) δὲ vero* facit epitasin. Toto hoc loco mulier potissimum, Corinthia praesertim, admonetur. — *προσευχομένη ἢ προφητεύȣσα, orans aut prophetans)* Ergo ab his officiis mulieres non plane sunt exclusae: certe Corinthiae id faciebant, quod quatenus liceat, Paulus differt ad cap. 14., nempe extra conventum solenniorem. — *ἀκατακαλύπτῳ, non velato)* Velamen natura poscit: sed sinciput cum facie, et occiput, quousque velandum sit, moribus populorum relinquitur. Verisimile est, Jesum et discipulos ejus fuisse operto capite, Israëlitico more. unde regula non est universalis, neque antiquior Paulo. Et *παράδοσις* erat, non regula stricte dicta, sed institutum, *eine Verordnung.* Quaeritur hoc loco, quid de *Capillamentis* habendum sit? Primum ea pro *περιβολαίῳ* sive tegmine capitis non habenda videntur: nam sunt comae imitamentum, et, ubi ea tenuior, supplementum, hodie interdum valetudinis causa prope necessarium, ac faciem nihilo magis velant, quam capillus cujusque viri proprius: neque enim, si mulieres talibus uti solerent, eae pro sat velatis haberentur. Itaque caput viri vix magis, dum orat, quam dum non orat, per ea dehonestatur. Revera tamen capillamentum, prolixum praesertim et silvae suae luxuria a similitudine comae naturalis degenerans, est quiddam adventitium, et ortum aetatemque habet a superbia vel certe a mollitie vel voluntaria vel falsam necessitatem contrahenti: *ab initio non erat sic; neque ita semper erit.* Paulus, si hodie eum consulere possemus, eos, credo, qui capillamenta jam gerunt, non cogeret protinus ex toto abjicere; sed eos certe, qui nondum gerere coeperunt, ut quiddam viros eosque orantes minime decens, in perpetuum dedoceret. — *ἐςι, est)* Tales mulier non differt a rasa.

v. 6. *κειράσθω, tondeatur)* Quale occiput est natura in viro et muliere; tale fere sinciput esse decet cultu. v. 14. s. Imperativus permittens, sed permissio habens mimesin sive deductionem ad inconveniens. Dedecet rasura moniales. — *αἰσχρὸν, turpe)* Sic, *dedecus,* v. 14. Oppositum, *decorum,* v. 13., *gloria,* v. 15. — *τὸ κείρασθαι ἢ ξυρᾶσθαι)* Hoc plus est, quam illud. Mich. 1, 16., *ξύρησαι καὶ κεῖραι. ξυρᾶται* sinciput: *κείρεται* occiput. Gradatio apud Micham, l. c. sequitur, in *latitudine* rasurae.

v. 7—10. *ȣ̓κ ὀφείλει κτλ., non debet etc.)* Magis liber est viro, praesertim extra actum orandi et prophetandi, habitus capitis, quam mulieri. — *κατακαλύπτεσθαι, velari)* Versus 7 et 10. exactum habet antitheton. Observa primum, *non debet* et *debet.* deinde aspice diagramma: Vir *non debet* velari: quia vir est *A* imago Dei *B* et gloria Dei. at mulier *debet* velari: *C* quia est gloria viri; *D* et propter angelos. Vir, inquit, est imago Dei; subaudi, *et Christi,* ex v. 3. (vid. v. 8. coll. v. 12. *ἐκ, ex,* de viro et de Deo; at *διὰ, per,* de muliere: non solum propter ipsam potestatem in mulierem, sed etiam propter potestatis causas, scil. quia mulier est ex viro: est

autem ex viro, *quia* (γὰρ) propter virum condita est. At vir propius et ex Deo et sub Deo est; et sic Deum repraesentat. Porro quia vir est imago Dei, est idem gloria Dei. conf. *gloria*, 2 Cor. 8, 23. *Mulier autem est gloria viri:* quia vir caput et dominus mulieris. Non, *imago et gloria viri;* sed tantum, *gloria viri*, ait, sermonem quasi suspendens. Gloriam autem viri esse probat v. 8. et 9. quasi per parenthesin: ex quo etiam colligi potest, cur vir sit *imago et gloria Dei.* Nunc quum mulier est gloria viri, posset eadem dici imago viri: sed hoc Paulus alio sermone rependit, et ait, *propterea*, quia scil. mulier est gloria viri, debet velari *propter angelos.* etenim in diagrammate, quod modo posuimus, *D* habet se ad *A*, uti *C* ad *B.* Hujus brevissimi noëmatis sententia [*in notis ad* Vers. germ. *eodem prorsus modo expressa*,] ex ipsis verbis adjectis elici debet: mulier *se tegat* propter angelos, i. e. quia etiam angeli teguntur. sicut ad Deum se habent angeli: sic ad virum se habet mulier. Dei facies patet: velantur angeli. Es. 6. Viri facies patet: velatur mulier. Neque eo pacto vir supra angelos effertur: sed consideratur duntaxat, quatenus Deum repraesentat erga mulierem, quod de angelis dici nequit. Velari autem maxime debet mulier orans et prophetans. nam viri prae muliere est orare et prophetare: quum ergo mulier eas partes sumit, tum maxime opus est aliqua protestatione, mulierem tamen viro inferiorem esse merito libenterque. Externusque corporis habitus, humilitatem cordis, angelis non pervii, ostendens, et ordo, ipsos angelos delectat: qui etiam ordinem tuentur, et res humanas spectant in ecclesiae coetu: c. 4, 9. Eph. 3, 10. conf. Eccl. 5, 5.: ubi LXX πρὸ προσώπε Θεε· ab angelis ad increatum angelum concluditur ut a minori ad majus. adde Ps. 138, 1. Sin minus, mulier ea deformitate offendit angelos, Matth. 18, 10. 31. Offendere autem angelos eo minus debet, quia mulier etiam aliquanto magis, quam vir, tutela angelorum eget. Eget autem magis, ob infirmitatem propriam, perinde ut minores. Matth. l. c. coll. not. ad Greg. Thaum. Paneg. 160. sicut etiam *daemones* magis insidiantur mulieri, 2 Petr. 2, 19. fin. cum seductione et devictione proportionem habet jus adversus seductum et devictum. atqui mulier prior devicta fuit. *vel etiam* eam magis appetunt impuri illi quamlibet spiritus, quos ob pabuli aviditatem Graeci φιλέλες vocant. conf. Matth. 8, 31. 12, 43. Haec magna viri prae muliere excellentia temperatur versu 11. 12., per ἐπιθεραπείαν, ne vir se efferat, neve mulier se contemtam putet. Jac. Faber Stapulensis: *Vir immediate factus est a Deo, imago et similitudo Dei, ad ejus gloriam: mulier vero mediante viro, quasi velamine inter eam et Deum posito. medium enim, ut interstitium et velamen quoddam est. Ad quod mysterium designandum, cum vir se convertit ad Deum, quod maxime aut orans aut prophetans facit, detecto capite, quasi nullum inter se et Deum velamen habens, suae creationis honorem, ut est, Deo offerens, id facere debet: mulier autem capite velato, suam creationem agnoscens, et ut decet, honorem Deo offerens: secundo loco, et gloria viri intermedia. est enim vir prima et immediata gloria Dei: mulier mediata et secunda, et immediate gloria viri, et ipsius viri gratia facta.* Idem Stapulensis: *Et vir et angeli*, inquit, *immediate creati sunt a Deo; et ideo nullum velamen in hujus rei symbolo debet habere vir, cum convertitur ad Deum,*

non secus ac angeli: at mulier non solum propter virum habere debet, sed etiam propter angelos. superbia enim esset, si creationem suam angelis faceret aequam, cum hanc potestatem habeat mediante viro. Quid est enim, mulierem potestatem habere, et debere quidem habere in capite, nisi mediante viro, mediante capite, qui vir ejus est? Haec cordatus lector ad nostra dextre attemperabit.

v. 8. *οὐ γὰρ, non enim)* Sicut ad primum virum se habet mulier sua; sic totum genus mulierum ad viros. — *ἐξ ἀνδρὸς, ex viro)* ex viri costa.

v. 10. *ὀφείλει, debet)* Hoc verbum differt a *δεῖ, oportet. ὀφείλει* notat obligationem, *δεῖ* necessitatem; illud morale est, hoc quasi physicum: ut in vernacula *wir sollen und müssen.* — *ἐξουσίαν ἔχειν) potestatem habere, super capite.* Ex antitheto illo versus 7. et 10. patet, *potestatem* idem esse, quod *κάλυμμα, tegumentum.* sic Gen. 20, 16., כסות עינים LXX, *εἰς τιμὴν τοῦ προσώπου σου· in tegmen,* i. e. in testimonium intemeratae castitatis matrimonialis. E diverso caput mulieris e viri *potestate* per adulterium egressae vel certe ea de re suspectae *ἀποκαλύπτειν aperire* jussus est sacerdos, Num. 5, 18. Cum utroque loco illo congruit praeclare hic locus: tantum *ἐξουσία potestas* vocabulum aptius hic fuit, quam *τιμὴ, honor.* Nec plane alienum fuerit conferre illud Ps. 60, 9.: *Ephraim robur capitis mei.* *Ἐξουσίαν* dicit Paulus per metonymiam elegantem, signi pro signato; vel etiam clementem, relati, pro correlato, *ὑποταγὴ* aut simili: nisi potius est signum, quo protestetur et confiteatur mulier, se, quanquam oret ac prophetet, tamen viro esse inferiorem; qua demum conditione *potestas* ei obtingit orandi et prophetandi, sine signo illo non exercenda. Atque haec appellatio eo est convenientior, quod affinis est *τῷ δόξα, gloria,* v. 15. et *ἐξουσία* etiam de angelis dicitur.

v. 11. *ἐν κυρίῳ, in Domino) in Christo,* per quem et vir et mulier et conditi et redemti sunt. Respectu Christi, h. l. et respectu Dei, v. seq. jam magis disparet differentia viri et mulieris, Gal. 3, 28., quam respectu angelorum. Itaque versus 9. 10. 11. et 12. in clausulis sibi eleganter respondent.

v. 12. *ἡ γυνὴ ἐκ τοῦ)* Hic duntaxat et v. 10. adduntur articuli. In v. 10. est relativa vis ad v. 9., et in versu 12. ad v. 11. — *ἐκ — διὰ, ex — per)* Differunt particulae. mox, de Deo, etiam *ex* dicitur. — *πάντα, omnia)* vir mulier, et alterius utrius mutua ab altero dependentia.

v. 13. *ἐν ὑμῖν αὐτοῖς, in vobis ipsis)* sine longa explicatione. — *ἐστι) estne?* Directa interrogatio, uti c. 6, 5. — *γυναῖκα — τῷ θεῷ, mulierem — Deo)* Exprimit Paulus saltum, quem mulier non velata faciat, et *virum* et *angelos* praetergrediens. Egregia hypotyposis. quamlibet brevis.

v. 14. *οὐδὲ αὐτὴ) ne ipsa quidem* natura, ex qua facillime omnes discunt. — *ἡ φύσις) natura,* ejusque de decoro lumen. — *ἐὰν κομᾷ) si* magnam *habeat comam,* instar *tegminis.* non enim plane tonsus esse jubetur. — *ἀτιμία, dedecus)* scil. si id sine causa faciat. nam interdum etiam viros decet coma. Num. 6, 5. 2 Sam. 14, 26. Act. 18, 18. Qui comam quamlibet longam habebat Nazir, debuit eam retinere.

v. 15. *ἀντὶ περιβολαίυ, pro tegmine*) Non quin accedere debeat *tegmen* artificiale: sed quod coma prolixior documento sit, capitis quam maxime velandi. naturae debet respondere voluntas. — *δέδοται,* *) *data est*) per naturam.

v. 16. *εἰ δὲ, sin autem*) Praecisio, uti c. 14, 37. Perspicit Paulus, nonnulla posse excipi: sed ea reprimit auctoritate. — *δοκεῖ φιλόνεικος, videtur contentiosus*) Talis disputator putaret, se recte contendere: sed Paulus appellat *contentiosum.* hoc dicit: *si quis vult contendere, idque se jure facere autumat.* Habet haec periocha aliquid ad Corinthios modestiam docendos potius, quam ad omnes obligandos spectans. conf. 2 Cor. 2, 9. Nam inprimis *φυσίωσιν* eorum compescit. conf. c. 14, 34—38. — *ἡμεῖς, nos*) doctores vestri, ex Hebraeis. — *συνήθειαν, consuetudinem*) ut mulier caput non tegat, orans praesertim. — *αἱ ἐκκλησίαι τῦ θεῦ, ecclesiae Dei*) quae non contemni debent. c. 14, 36.

v. 17. *τῦτο*) *hoc*, quod sequitur. — *παραγγέλλω, jubeo*) Domini nomine. v. 23. Cap. 14, 37. — *ὐκ ἐπαινῶν, non laudans*) Oppositum: *laudo.* v. 2. Hoc antitheto duae partes hujus capitis arcte connectuntur. in altera erant probi; in altera peccabant Corinthii. — *εἰς τὸ κρεῖττον, in melius*) Conventus fidelium semper debebat proficere in melius. — *εἰς τὸ ἧττον, in deterius*) adeoque *in judicium.* v. 34. Initio Paulus loquitur mitius. Paronomasia, *κρεῖττον, ἧττον.*

v. 18. *πρῶτον, primum*) Hoc, non subsequente *deinde,* moratam facit orationem. Conventus etiam in usu charismatum poterat apud Corinthios fieri in melius. c. 14. — *ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, in ecclesia*) *Ecclesia* hic vergit ad significationem loci. *ἐπὶ τὸ αὐτὸ,* v. 20. [*ubi omnia ad concordiam fas est componi*, V. g.] — *σχίσματα*) *schismata,* non modo in sensibus, c. 1, 10., sed etiam in coetibus, v. 21. — *μέρος τι, ex parte*) Excipit innocentes: et miti sermone utitur. — *πιςεύω, credo*) salvo amore. c. 13, 7.

v. 19. *καὶ αἱρέσεις, etiam haereses*) *Schismata* et *haereses* hoc loco de una re dicuntur; neque *etiam* pertinet ad faciendum discrimen; sed hoc significat: non modo multa bona, neque modo *offendicula*, c. 8, 9., sunt penes vos, sed etiam haereses sive diversas sententias et plerunque nascentia ex iis schismata esse oportet. Harum necessitas tum et est, et conducit piis, ubi admixti eis sunt *minus probati.* Schisma est discessus mutuus; haeresis, discessus unius partis, ab unitate ecclesiae, vel in fide, vel in cultu. — *οἱ δόκιμοι, probati*) Tales ergo certe nonnulli erant. Sermo *ἀςεῖος·* nam voluit dicere: ut *minus probati* fiant palam.

v. 20. *συνερχομένων ὖν ὑμῶν, convenientibus ergo vobis*) *Ergo* facit ad reassumendum sermonem v. 18. — *ὐκ ἔςι φαγεῖν*) *non est edere.* i. e. *non contingit edere:* esus impeditur, videlicet, quia panis avertitur. ideo notanter ait, *edere.* Locutio indefinita. [*Man kommt nicht dazu, wegen Abgang des Brots und Weins.* Not. crit.] Interdum perveniebant ad coenam dominicam ipsam edendam: v. 26. interdum excludebantur, nonnulli certe, qui tardius adveniebant, non exspectati. v. 33. Sic *ἐςὶ* cum infinitivo, Hebr. 9, 5. Sic non semel

---

*) *Voc. αὐτῇ, cujus omissio per marginem* Ed. 2. *a signo γ ad signum ε detrusa est, exhibetur in* Vers. germ. E. B.

Chrysostomus. vid. ad l. 2. de Sacerd. p. 388. Similis usus verbi *γίνεται*. Act. 20, 16. Sic אין לשמור 2 Chron. 5, 11. אין לבוא Esth. 4, 2. *οὐκ ἔστιν ἆραι·* LXX, 1 Chron. 15, 2. *οὐκ ἔστι πρός σε ἀντιστῆναι,* 2 Chron. 20, 6. et plane Gen. 6, 21., *καὶ ἔσται σοι καὶ ἐκείνοις φαγεῖν.* — *κυριακὸν, dominicam*) Antitheton: *propriam.* v. seq.

v. 21. *ἕκαστος, unusquisque*) G. Raphelius: *Moris fuit Athenis,* inquit, *Socratis aetate, ut, qui ad coenam conveniebant, ipsimet singuli aliquid obsonii afferrent: quod non semper in commune apponebant, sed plerumque quisque suo vescebatur.* inde inducto Xenophontis testimonio, infert: *Quem morem, indicio est hic ipse apostoli locus, illa etiam tempestate a Corinthiis, jam Christianis, eatenus servatum fuisse, ut celebraturi S. Coenam, si non alios etiam cibos, panem certe et vinum in ecclesiam afferrent, ex quibus deinde partes sumebantur, quae consecrabantur in eucharistiam. Primum enim ἴδιον δεῖπνον vocat Paulus sine dubio, quem quisque cibum domo attulerat, in quem quasi jure suo irruebant, non exspectatis ceteris. Deinde οἱ μὴ ἔχοντες* v. 22. *non alii possunt intelligi, quam tenuiores, in quorum conspectu non sine contemtu ipsorum intemperanter epulabantur ditiores, ante distributionem coenae dominicae, cujus fruendae causa aderant pauperes, cibis nullis praeterea sibi paratis.* — *προλαμβάνει, praesumit*) cum deberet exspectare, v. 33. — *ἐν τῷ φαγεῖν, in edendo*) Sermo de pastu corporis, v. 33. s. a quo S. Coena longissime differt. — *καὶ, et*) *et alius quidem* (non habens) *esurit* (et sitit:) *alius vero* (habens, saturatur et) *ebrius est.* Alter plus justo habet sibi, alter minus.

v. 22. *γὰρ, enim*) Interrogando urget. — *οἰκίας, domos*) v. 34. — *τῆς ἐκκλησίας, ecclesiam*) cujus melior pars, pauperes. Jac. 2, 5. — *τοῦ θεοῦ, Dei*) Dignitas ecclesiae. — *καταφρονεῖτε, contemnitis*) quum id, quod *domi* facere poteratis, in ecclesia facitis seorsum. — *μὴ ἔχοντας, non habentes*) *Habentes,* locupletes: *non habentes,* egeni. — *οὐκ ἐπαινῶ, non laudo*) *Μείωσις.* Valde reprehendendi estis.

v. 23. *ἐγὼ γὰρ παρέλαβον, ego enim accepi*) immediate. *Magna ergo veneratione ad id augustissimum mysterium accedere oportet, quod, dum in terris adhuc esset, instituit Dominus, ut ex Matthaeo, Marco et Luca aperte cognoscitur: et quod, ubi coelos scandit, revelatione sancto apostolo ejus Paulo facta, adhuc innovavit.* Jac. Faber Stapulensis. — *ἀπὸ τοῦ κυρίου, a Domino*) Jesu Christo. — *παρέδωκα, tradidi*) coram. — *ὁ κύριος ἰησοῦς, Dominus Jesus*) Hoc, *Jesus,* considerate additur. Modo dixerat, *a Domino.* — *ἐν τῇ νυκτὶ, in nocte*) Inde *Coena* dicitur. Conf. Ex. 12, 6. quanquam de agno paschali tempus diei expresse praeceptum est; de Eucharistia, non item. — *ᾗ παρεδίδοτο, qua prodebatur*) Hoc plane considerate sic effertur. nam proditio abrupit conversationem Jesu cum discipulis. conf. not. ad v. 26.

v. 24. *ἔκλασε, fregit*) Ipsa fractionis mentio, distributionem involvens, refutat *proprietatem* Corinthiacam. v. 21. — *τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον, quod pro vobis frangitur*) Apud Lucam, *quod pro vobis datur.* In S. Coena, cum pane *fracto,* corpus Christi, quod pro nobis in mortem datum est, sumitur et editur, tanquam verus cibus: quanquam nisi *fractio* panis tum communi pridem usu recepta esset, Dominum adhibiturum eam fuisse, nemo spoponderit. Passio natura

prior est, quam eucharistia: ideo institutio S. Coenae quam proxime ante mortem Christi facta est. Itaque corpus Christi dicitur *datum* respectu passionis per se: *fractum*, respectu passionis corpus Dominicum ad edendum aptantis; et τὸ *datum* connotari, docet τὸ *pro vobis*, ut sit locutio concisa, hoc sensu, *Quod pro vobis* datur et vobis *frangitur.* Haec ad communem quidem lectionem, quae habet κλώμενον, ex verbo ἔκλασε proxime praecedente: sed Alexandrina lectio non habebat participium, ut patet ex libro *Cyrilli* contra Nestorium quarto; *) unde alii supplevere διδόμενον, ex Luca. Nervosa sententia, *corpus meum, quod pro vobis:* uti Joh. 6, 51. in codd. vet. *caro mea pro mundi vita.*

v. 25. μετὰ τὸ δειπνῆσαι, *post coenam*) Itaque vos, Corinthii, a Sacra Coena debetis sejungere epula communia. — ὁσάκις, *quoties*) Non praecipitur, *quoties:* sed saepe edendum ac bibendum esse, indicatur. — πίνητε, *bibatis*) hoc poculum. v. 26. — εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν, *in mei memoriam*) Hoc Matthaeus et Marcus praesupponit: Lucas semel ponit; Paulus bis, quia ad institutum ejus maxime facit. Sacrificia vetera faciebant ad *memoriam peccatorum:* Hebr. 10, 3. sacrificium corporis Christi, semel peractum, recolitur per *memoriam remissionis.*

v. 26. τὸν θάνατον τοῦ κυρίου, *mortem Domini*) *mortem*, qua Christus immolatus est pro nobis. [*et sanguis ejus a corpore separatus. Hinc sigillatim*, Hoc est corpus meum, *inquit*, *et sigillatim*, Hic est sanguis meus. V. g.] Sic quoque in apocalypsi *agnus* ut *mactatus* memoratur. — καταγγέλλετε, *annunciatis*) Indicativus, cum *enim*, refertur ad *tradidi.* v. 23. Corinthios ex ipsa eorum praxi qualicunque convincit. *annunciantur* nova: et mors Domini semper nova esse debet memoriae nostrae. Ex. 13, 8., καὶ ἀναγγελεῖς, *et annunciabis:* de Paschate. unde lectio illa paschalis dicitur הגדה *annunciatio.* Etiam *Syro* est indicativus. — ἄχρις οὗ, *usque dum*) Hoc deducit Paulus ex particula ἕως Matth. 26, 29. Quicquid nobis per abitum Christi decedere videtur, id per S. Coenam quasi per quiddam aequivalens compensatur, ut a discessu Domini ex oculis credentium, usque ad adventum ejus visibilem et gloriosum, Ipsum, quem tantisper non videmus, tamen habeamus. *Quod Redemtoris nostri conspicuum fuit, in sacramenta transivit.* Leo M. serm. 2 de ascens. Ideo dicitur, *in mei recordationem:* qua recordandi ratione non opus fuit, quamdiu ipse cum discipulis fuit; unde etiam S. Coenam non citius instituit, sed ea nocte, qua proditio conversationem Jesu in terra visibilem abrupit: tum vero instituit, ne cum visu etiam memoria intermitteretur. Quaeres: cur non instituerit S. Coenam illis XL diebus inter resurrectionem et ascensionem? Resp. 1) Quia maxime pertinet ad memoriam *mortis* ejus. 2) Sacra Coena est specimen communis quasi convictus cum Christo in coelo: at post resurrectionem suam Christus non edit et bibit cum discipulis; sed tantum edit, et eo tantum fine, ut eos convinceret de se ipso vere resuscitato et praesente. Haec memoria est intima et vividissima, ut est liberorum erga parentes, sponsae vel conjugis erga maritum, fratris erga fratrem, cum fide, amore, desiderio, spe, gaudio, obsequio

*) *Hinc et participium* κλώμενον, *et imperativus praecedens*, λάβετε φάγετε, *tum in margine* Ed. 2. *infirmioribus lectionibus*, *mutata Crisi*, *annumerantur*, *tum dubie ponuntur in* Vers. germ. E. B.

conjuncta, summam status christiani complexa. Haec ratio viget a clausula ultimi cum discipulis convivii usque ad adventum Matth. 26, 29. Hoc mysterium duo tempora extrema conjungit. — ἂν) quocunque tempore fiat adventus. *) Tum *bibetur novum.* Matth. 26, 29. — ἔλθῃ) *venerit*, in gloria. c. 4, 5. Non dicitur *reditus.* Act. 1, 11. not.

v. 27. ὥστε ὃς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτον ἢ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ κυρίου ἀναξίως) Pridem ἢ legerunt aliqui pro καὶ, sed manet**) καὶ, ut in eo quod subsequitur, *corporis ET sanguinis.* Ex particula ἢ Pamelius ad Cyprianum de Lapsis frustra necessitatem communionis sub utraque specie impugnat. Particula disjunctiva, si quis Paulum ea usum putat, tamen non separat panem et calicem: alias posset calix aeque sine pane, ac panis sine calice sumi. Paulus bis, et cum pane, et cum calice, *recordationem* Domini Jesu, verbis Ipsius, postulat: v. 24. 25. at apud Corinthios, in ea ratione, qua coenam dominicam celebrabant, poterat aliquis simul et panem hunc edere et calicem Domini bibere, et tamen seorsum panem hunc indigne edere, *vel* calicem hunc indigne bibere, Domini recordatione in alteram utram duntaxat partem violata. v. 21. Quodsi quis jam tum in illa confusione apud Corinthios panem sine calice, *vel* calicem sine pane sumsit, ob id ipsum indigne sumsit, et reus est factus corporis et sanguinis Domini. — ἀναξίως, *indigne*) Id faciunt, non modo qui plane poenitentia et fide carent, sed qui se non probant. Alia est indignitas edentis, alia esus. *Quidam sane dicunt, quia non indignum, sed indigne accipientem revocet a sancto. Si ergo etiam dignus indigne accedens retrahitur, quanto magis indignus, qui non potest accipere digne?* Pelagius inter opera Hieronymi.

v. 28. δοκιμαζέτω, *probato*) dijudicando se ipsum, dijudicando corpus Domini. v. 29. 31. — ἄνθρωπος, *homo*) quilibet, c. 4, 1. et, per se, indignus. — οὕτως) *sic* demum. — ἐκ τοῦ) Praepositio exprimit circumspectum animum: at τὸν ἄρτον, τὸ ποτήριον, facit sermonem indiscretos exprimentem. v. praec.

v. 29. κρίμα) [*Sine articulo. conf.* v. 32. Not. crit.] *judicium* aliquod, morbum, mortemve corporis. v. seq. ut, qui Domini corpus non discernunt, suo corpore luant. Non dicit, τὸ κατάκριμα, *condemnationem.* — μὴ διακρίνων, *non dijudicans*) Conf. Hebr. 10, 29. — τὸ σῶμα, *corpus*) subaudi, *et sanguinem.* — τοῦ κυρίου, *Domini*) Antonomasia, i. e. *Jesu.* Ecclesia non dicitur *corpus Jesu*, aut *corpus Domini;* sed *corpus Christi.* hic igitur de *proprio corpore Domini Jesu* agitur.

v. 30. διὰ τοῦτο, *propter hoc*) Causam hanc Corinthii non observarant: observari autem hodienum convenit. — ἀσθενεῖς καὶ ἄῤῥωστοι, *infirmi et invalidi*) *infirmi* morbis minoribus et *invalidi* gravioribus. conf. Ap. 2, 22. — κοιμῶνται, *obdormiunt*) Verbum μέσον, praescindens a statu post mortem. 2 Petr. 3, 4. Hic tamen non denotat mortem diram.

v. 31. διεκρίνομεν, *dijudicaremus*) ante factum. — ἐκρινόμεθα,

---

*) *Immo vero hanc ipsam particulam* ἂν *omittendam potius per codices esse*, utriusque Ed. *margo*, *consentiente* Vers. germ., *innuit.* E. B.

**) *Recentiorem hanc* ἐπίκρισιν, *a crisi* Ed. maj. *abludentem*, *confirmat margo* Ed. 2., *cum* Vers. germ. E. B.

judicaremur) post factum. Concinne ponitur verbum simplex et composita; neque statim additur, *a Domino:* sed Paulus deinde aperit, *a Domino castigamur.* Ap. 3, 19.

v. 32. *σὺν τῷ κόσμῳ, cum mundo)* Mundo igitur certa est *condemnatio*, experti *castigationis.*

v. 33. *ὥςε, itaque*) Reprehensionem vitii bene sequitur remedium et consilium, quo simplicius, eo melius. — *ἀδελφοί μυ, fratres mei*) Appellatio haec convenit conclusioni.

v. 34. *πεινᾷ, esurit)* quo minus exspectet. Occupatio. — *λοιπὰ, reliqua*) de S. Coena. nam mox in hac epistola item *disponit* de spiritualibus.

CAPUT XII.

v. 1. *Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν, de spiritualibus autem*) Neutrum. c. 14, 1. Mirere, in aliis epistolis non agi etiam de charismatis, quibus tamen non carebant aliae ecclesiae. c. 14, 36. Gal. 3, 5. 1 Thess. 1, 5. 2, 13. Charismatum in ecclesiis Graecis abundantia potenter refutavit literatam Graecorum, sed inanem, curiositatem. Occasionem Paulo ad Corinthios dedit abusus eorum: vestigiumque hoc sapientiae divinae est, quod singuli libri Scripturae sacrae etiam N. T. proprias quasdam habent tractationes. Corinthii abundabant donis *spiritualibus:* ac tamen habuit Paulus, quod ad eos scriberet, cum de ceteris, tum de hoc ipso capite, idque sine mora. coll. c. 11. fin. Describitur autem I. unitas corporis, v. 1—27. II. varietas membrorum et functionum, v. 27—30. III. fundamentum recte exercendi charismata, v. 31. et cap. seq. toto, per amorem. IV. comparatio charismatum inter se, c. 14. — *ὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, nolo vos ignorare)* Hoc per synonymiam, quasi post parenthesin, iteratur versu 3. — *ἀγνοεῖν, ignorare)* c. 14, 38.

v. 2. *οἴδατε, scitis)* Affine verbo *meministis*, quod exstat Eph. 2, 11. — *οἴδατε, ὅτι, ὅτε ἔθνη ἦτε, πρὸς τὰ εἴδωλα τὰ ἄφωνα ὡς ἂν ἤγεσθε ἀπαγόμενοι*) Expeditam haec habebunt analysin, si modo nervum hunc tenueris, *ὅτι ἤγεσθε, vos ductos esse:* ut *τὸ ἤγεσθε* non sit syncategorema, sed ipsum praedicatum. conf. Eph. 2, 12., ubi ethnici et ethnicismus item distinguuntur in enunciatione. Namque pro *ὅτι* sive *ὡς* etiam conjunctim dicitur *ὡς ὅτι,* Germ. *wie dass*, et *ὅτι ὡς·* idque interjecta alia vocula, ut apud Xiphilinum in Epitome Dionis, *λεχθὲν αὐτῷ, ὅτι ἄρα ὡς ἀλέξανδρος ἐλθὼν αὐτὸν διαδέξεται·* vel etiam parenthesi longiore, ut apud Xenophontem: *ἐνταῦθα γνόντες οἱ μαντινεῖς ὡς, εἰ μὴ ἀποκρύσονται αὐτὺς, ὅτι κτλ.* itaque *quod* Graece geminatur, uti *an* in Hebraeo, Gen. 17, 17., subaudito *inquam.* Porro *ἂν* cohaeret cum verbo *ἤγεσθε·* ut apud eundem Xenophontem, *καιρὸς δὲ γράψαι ὡς ἂν ὀρθότατα ἑκατέρῳ χρῷτο.* ubi Devarius (qui utrumque hoc Xenophonteum nobis commodavit) *ἂν δυνητικῶς* in constructionis distributione verbo *χρῷτο* adjungi docet. itaque summa sententiae manebit, si totum *ὡς ἂν* in construendo seponas, uti 2 Cor. 10, 9., ubi notat *quasi*, quo pacto etiam hic accipi posset. neque enim *ἂν* facile cum indicativo, qualis est *ἤγεσθε,* construitur. Jam in *ἤγεσθε ἀπαγόμενοι,* passivum cum medio, simplex cum composito constructum: *ducebamini et abducebamini;* ductui cuilibet vos permittebatis. Huc redit fere Scholion

Chrysostomi, a recentioribus sine causa reprehensum: *οἴδατε, ὅτε· ἕλληνες ἦτε, πῶς ἀπήγεσθε, ἑλκόμενοι τότε.* Adde Castellionem *ἄφωνα, muta*, epitheton aptum, coll. v. 3. *caeci* ad *mutos* ibatis, muti ad caecos.

v. 3. *διὸ, quapropter)* Infert thesin hanc, *spiritualia* esse apud Christianos omnes et solos, i. e. eos, qui Jesum gloria afficiunt: et fidem in Jesum probari per illa. nam idola nil *spirituale* donant. destructa gentium superstitione, non item opus est donis miraculosis. Vicissim, qui Jesum gloria afficit, Spiritum Dei habet: qui gloria non afficit, Spiritum Dei non habet. 1 Joh. 4, 1. s. Paulus praebet criterium veri contra gentes; Johannes, contra falsos prophetas. — *γνωρίζω ὑμῖν, notum facio vobis)* Incognitae Corinthiis antea fuerant ejusmodi operationes divinae. Ante has Pauli literas minus distinctam habebant cognitionem, non multo ante ex gentilismo erepti. — *ἐν πνεύματι θεοῦ, in Spiritu Dei)* Mox, *in Spiritu sancto.* Deitas et Sanctitas, synonyma, praesertim ubi sermo est de S. Trinitate. — *λαλῶν, loquens)* Hoc latissime patet. nam etiam ii, qui sanationes et virtutes operantur, verbis uti solent. Antitheton ad *muta* idola. — *λέγει ἀνάθεμα, dicit anathema)* ut faciebant gentes, sed magis Judaei. Estque *ταπείνωσις. Non dicit anathema*, i. e. maxime *benedicit.* Opposita, *anathema* et *Dominum.* [*Longanimitatis est, omnem captum superantis, quod* Jesus *Christus, Dominus, ad Dexteram Patris, tanto temporum tractu tantum blasphemiarum cumulum ab infidelibus, et a Judaeis praecipue, qua sunt miseri coecitate, tolerare non recusat.* Christianum *ea consideratio quavis indignatione de quocunque utut minime promerito, opprobrio liberare debebat.* V. g.] — *εἰπεῖν, dicere)* *πνευματικῶς, modo spirituali.*

v. 4. *διαιρέσεις, divisiones)* Hoc vocabulo LXX Hebraicum מחלקת exprimunt, de sacerdotum ordinibus. Conf. *dividens*, v. 11. — *δὲ, vero)* Antitheton inter unum fontem et flumina multa. — *χαρισμάτων, donorum)* Quae v. 1. dixerat *spiritualia*, nunc, post mentionem Jesu, appellat *dona.* — *πνεῦμα, Spiritus)* Hoc versu agitur de Spiritu S. v. 5., de Christo: v. 6., de Deo Patre: et his nominibus congruit appellatio charismatum, ministeriorum, operationum. De Spiritu, tractatur v. 7. seqq. de Domino, v. 12. seqq. de Deo, v. 28. seqq. [Conf. Eph. 4, 4. 5. 6.]

v. 5. *διακονιῶν, ministeriorum)* v. 28. — *ὁ δὲ αὐτὸς κύριος, idem vero Dominus)* Filius Dei, quem Spiritus sanctus glorificat per diaconos illos.

v. 6. *ἐνεργημάτων, operationum)* v. 10. — *ὁ δὲ αὐτός* *) *ἐςι θεὸς, idem vero est Deus) Deus*, operante Spiritu ejus. v. 11. — *τὰ πάντα, omnia)* Aliquanto latius spectatur operatio Dei, quam munera Christi et charismata Spiritus. — *ἐν πᾶσιν, in omnibus)* Masculinum, coll. *unicuique*, v. seqq.

v. 7. *φανέρωσις, manifestatio)* varia per quam Spiritus sese *manifestat*, per se absconditus. — *πρὸς τὸ συμφέρον, ad id quod conducit)* Id tractatur v. 12. s.

v. 8—10. *ᾧ· ἑτέρῳ· ἑτέρῳ, huic: alteri: alteri)* Genera tria,

---

*) *Voc. ἐςὶ tum per* utriusque Ed. *marginem, tum per* Vers. germ. *exulare potius debebat.* E. B.

coll. c. 13, 8.: et inter haec species multas τὸ ἄλλῳ *alii* denotat, singulas sub genere suo. sic etiam c. 15, 39. 40. 41. ἄλλος distinguit species, ἕτερος genera. Vicissim ἄλλος ad genera distinguenda adhibetur, ἕτερος ad species: Hebr. 11, 35. *Prophetia* ponitur hic in secundo potius genere, quam in primo, quia in secundo talia enarrantur, quae magis ad extra, ad infideles, valent, quam quae in primo genere, ad fideles. — *διὰ, per)* Mox *κατὰ, secundum: ἐν, in.* singula convenienter adhibita. — *λόγος, sermo)* Sermone exeruntur in ecclesia et sapientia et cognitio. — *σοφίας — γνώσεως, sapientiae — cognitionis) Cognitionem* Paulus, praesertim ad Corinthios, varie nominat, vel per se, 2 Cor. 6, 6., vel cum rebus affinibus: *sermone et cognitione*, 1 Cor. 1, 5. coll. 2 Cor. 11, 6. *fide et sermone et cognitione et omni studio*, 2 Cor. 8, 7. *prophetiam* (de mysteriis) *et cognitionem,* adjunctis *linguis,* 1 Cor. 13, 2. 8. *aut in revelatione, aut in cognitione, aut in prophetia*, *aut in doctrina*, c. 14, 6. *sapientiae et cognitionis,* h. l. Col. 2, 3. Eph. 1, 17. 3, 19. Loquitur ut de rebus, quae Corinthiis sint quotidianae: hodie de ipsarum vocum vi et differentia ambigimus. Illud certum, quod, ubi Deo adscribuntur, in solis objectis differunt: vid. Rom. 11, 33. not. ubi fidelibus tribuuntur, *Sapientia* magis in longum, latum, profundum et altum penetrat, quam *Cognitio. Cognitio* est quasi visus; *sapientia*, visus cum sapore. *Cognitio,* rerum agendarum; *sapientia,* rerum aeternarum. quare etiam sapientia non dicitur abroganda, c. 13, 8. et cognitio est frequentior: uti de Corinthiis non tam illam, quam hanc praedicat Paulus. c. 8, 1. 2, 6. *prophetia* est prophetarum; *sapientia,* sapientum; reliqua *cognitio*, scribarum. Matth. 23, 34. Luc. 11, 52. τὸ αὐτὸ) *eundem*, per quem datur *sermo sapientiae.*

v. 9. *πίστις, fides) Fides* hic non dicitur ea, quae omnibus sanctis est communis, sed charisma singulare, idque distinctum a quatuor speciebus illis, quae mox sequuntur, et tamen cum iis magis, quam cum primo illo et tertio charismatum genere, v. 8. et v. 10. fine, conjunctum. Est ergo *Fides* haec ardentissima et praesentissima apprehensio Dei, in Ipsius potissimum voluntate, ad effectus vel in naturae vel in gratiae regno singulariter conspicuos. id circo conjungitur cum *operatione virtutum*, c. 13, 2. (cujus potissima, quia proximo utilissima, species, *sanationes:)* et cum *prophetia* (cui affines *dijudicationes spirituum*, c. 14, 37.) Rom. 12, 6. Atque ex hac, quam modo vidimus, descriptione patet, quomodo fides communis sive salvifica, et miraculosa, quae charisma est peculiare, vel conveniant vel differant; quomodo altera sine altera, utravis autem sine amore esse possit vel non possit. Omnipotentem Dei voluntatem apprehendere in Christo possunt etiam homines justitiae et amoris expertes: Matth. 7, 22. Voluntatem autem Dei in Christo nobis reconciliatam nonnisi sancti homines. Et in his fides non alia est miraculosa, alia salvifica; sed una eademque: eaque actu primo semper habet vim miraculosam, ipsa enim tota est supernaturale quiddam, Eph. 1, 19., tametsi non semper eo gradu, eave occasione, ut sese exserat. vid. Not. ad Chrys. de Sacerd. §. 416. — *χαρίσματα ἰαμάτων, dona sanationum) Non tantum intelliguntur miraculosae sanationes*, Act. 5, 15. 19, 12. 28, 8., *sed etiam gratiosa benedictio curationis aegrotorum per naturalia remedia: sicut negari non potest, medicorum alios aliis esse feliciores*, *quod non tantum peritiae*

ipsorum, sed inprimis gratiae divinae tribuendum. E. Schmidius. Potest hoc etiam ad reliqua applicari charismata. quippe ut rex Judae, amissis clypeis aureis, aeneos substituit: sic postquam ecclesia a puris charismatis descivit, Gratia tamen sub humanis studiis et subsidiis sese occultius praebet, idque eo locupletius, quo plus ei loci datur.

v. 10. *προφητεία, prophetia)* vid. ad Rom. l. c. — *διακρίσεις πνευμάτων, discretiones spirituum)* ut possit aliis demonstrare, qualem quisque propheta spiritum habeat. c. 14, 29. — *γένη γλωσσῶν* — *ἑρμηνεία, genera linguarum — interpretatio)* v. 30. c. 14, 5. 13. 26. s.

v. 11. *βέλεται, vult) Spiritus.* sic, *sicut voluit Deus.* v. 18. Singulis dat singula, vel aliqua, varia mensura.

v. 12. *οὕτω καὶ ὁ χριςὸς, sic etiam Christus) Totus Christus caput et corpus est. caput unigenitus Dei Filius, et corpus ejus ecclesia.* Augustinus. Congruit Ps. 18, 51., *Uncto suo, Davidi et semini ejus.* sic enim postulat accentus.

v. 13. *ἐν ἑνὶ πνεύματι, in uno Spiritu)* Spiritus S. est in baptismo. — *εἰς ἓν σῶμα, in unum corpus)* ut simus unum corpus, uno quippe Spiritu animatum. — *εἴτε ἰεδαῖοι εἴτε ἕλληνες, sive Judaei sive Graeci)* qui maxime diversa fuerant *corpora*, natura. — *εἴτε δῦλοι εἴτε ἐλεύθεροι, sive servi sive liberi)* qui maxime diversa fuerant *corpora*, instituto. — *πάντες ἓν πνεῦμα) omnes uno Spiritu* potati sumus. [*Omissio τοῦ εἰς, lectio firma.* Not. crit.] Joh. 7, 37. ss. Hinc quoque corporis infertur unitas. Ad S. coenam hic immediate alludi non existimo. confer tamen Marc. 10, 28. not.

v. 14. *καὶ γὰρ, etenim)* Haec protasis de corpore pertingit ad v. 26., et ita instruitur, ut apodosis v. 27. summatim addatur.

v. 15. *ἐὰν, si)* Ignobiliora membra neque a se ipsis abjici debent, v. 15. s. neque a nobilioribus negligi possunt. v. 21. s. — *πὲς, pes)* Eleganter pes de manu, auris de oculo loquens inducitur, pars de parte quam simillima. sic enim in hominibus se quisque cum iis, quibus quam simillima dona habet, potius quam cum longe superioribus aut longe inferioribus comparare solet. Thomas Aquinas: *per membra deservientia motui designantur homines dediti vitae activae: per membra deservientia virtuti apprehensivae designantur, qui student vitae contemplativae.* itaque *pedes* statuit esse subditos; *manus*, praelatos: *oculos*, doctores; *aures*, discipulos. — *ὲκ εἰμὶ ἐκ, non sum ex)* Subaudi *propter hoc*, ex commate sequenti.

v. 15. 16. *ὲ παρὰ τῦτο οὐκ ἔςιν ἐκ τῦ σώματος) Μὴ* interrogans negat quidem v. 29., *μὴ πάντες ἀπόςολοι;* sed *οὐκ* affirmat. c. 14, 23., *οὐκ ἐρῦσιν;* Itaque interrogatio, qua nonnulli legunt, *οὐ παρὰ τῦτο οὐκ ἔςιν ἐκ τῦ σώματος;* sensum pervertit. Duplicem, non simplicem, negandi vim *οὐ παρὰ τῦτο ὲκ* obtinet, uti Act. 4, 20., *οὐ δυνάμεθα μὴ λαλεῖν,* 2 Thess. 3, 9., *οὐχ ὅτι ὲκ ἔχομεν ἐξεσίαν.* Si pes dixerit, *Quia non sum manus, non sum ex corpore,* huic ejus sermoni benigne contradicitur, *non propterea non es ex corpore*, non idcirco desinis esse ex corpore. Simillima phrasis Theophili Antiocheni: *οὐ παρὰ τὸ μὴ βλέπειν τὲς τυφλὲς, ἤδη καὶ ὲκ ἔςι τὸ φῶς τῦ ἡλίε φαῖνον.* lib. I. ad Autol. c. 3. quo item loco *παρὰ* notat *propter*, uti Deut. 23, 4. Origenes: *οὐ διὰ τῦτο οὐ μοιχεύεσιν.* c. Cels. p. 385. Chrysostomus: *οὐ γὰρ δήπε ἐν τοῖς δυσχερέσι κοινωνῦντες, ἐν τοῖς χρηςοτέροις οὐ κοινωνήσετε.* ad 2 Cor. 1, 7.

v. 16. *τὸ οὖς, auris*) pars minus nobilis. — *ὀφθαλμὸς, oculus*) pars nobilissima, et maxime *ἡγεμονική* conf. Num. 10, 31. Visus praestat auditui. v. 17. 21.

v. 17. *εἰ ὅλον ἀκοὴ, si totum auris*) Non dicitur, *et si.* nam subauditur in fine versus *τὸ etc.* vel, *si totum olfactus, ubi gustus et tactus?*

v. 18. *καθὼς ἠθέλησεν, sicut voluit*) Non debemus ultra voluntatem Dei alias rerum causas requirere altiores: *infra* eam voluntatem philosophari fas est; de mundo optimo, ut apostolus hoc loco de corpore humano optimo.

v. 20. *ἓν δὲ σῶμα, unum vero corpus*) Ex hac unitate sequitur mutua membrorum indigentia.

v. 21. *χρείαν, opus*) Huc ref. *necessaria.* v. 22. — *ἡ κεφαλὴ, caput*) pars summa.

v. 22. *ἀσθενέστερα, infirmiora*) manus, ad oculum collata.

v. 23. *ἀτιμότερα, ignobiliora*) ut pedes. Comparativus molliens: *ignobilia*, gravius erat. Ea autem sic vocat, quae vestibus teguntur. — *ἀσχήμονα, inhonesta*) quae egent cultu. — *τιμὴν* — *περιτίθεμεν*) Sic LXX, Esth. 1, 20: *περιθήσουσι τιμήν.* item Prov. 12, 9. — *ἔχει, habent*) a curatura, quae ab aliis membris praestatur.

v. 24. *οὐ χρείαν ἔχει, non opus habent*) Quid igitur opus, planas genas muscis *(mouches)* distinguere? — *συνεκέρασε*) *contemperavit.* — *τιμὴν, honorem*) Conf. v. 23. init.

v. 25. *ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι, pro se invicem curent*) Id explicatur versu seq. Plurale *μεριμνῶσι* curam omnium membrorum expressius notat, quam si Attice diceretur *μεριμνᾷ.*

v. 26. *συγχαίρει*) *gratulantur.* Et hoc, et *compatiuntur*, non solum affectum, sed etiam effectum denotat.

v. 27. *ἐκ μέρους, ex parte*) Hoc addit, quia non soli Corinthii erant Corpus Christi et membra. c. 14, 36. Etiam Roma satis habere debebat, si sit *ex parte.*

v. 28. *ἐν, in*) Sic, *ἐν, in*, v. 18. cum eodem verbo *posuit.* — *πρῶτον, primum*) Apostoli, non Petrus seorsum, in primo gradu sunt; ceteri eos sequuntur, natura officii, tempore, dignitate, utilitate. — *προφήτας, prophetas*) Act. 13, 1. — *τρίτον διδασκάλους, tertio doctores*) *Doctores* eminentem locum habent, prae iis ipsis, qui *miracula* edunt. Sub prophetis et doctoribus continentur etiam evangelistae, et pastores, coll. Eph. 4, 11. — *ἔπειτα, deinde*) Cetera genera non distinguuntur numeris. — *δυνάμεις, potestates*) Abstractum pro concreto, etiam in sequentibus. — *ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, opitulationes, gubernationes*) *Gubernationes* gerunt, qui clavum in ecclesia tenent; *opitulationes*, qui, cum gubernatores non sint, tamen virtute quadam vel facultate pollent, qua fulciantur alii. conf. c. 13, 3. Haec duo non reassumuntur versu 30. Principes, ut ipsi christianam fidem admiserunt, *opitulationum* et *gubernationum* sibi partes vindicarunt: initio autem ii, qui auctoritate, prudentia, opibus in ecclesia praestabant, eam sublevabant et gubernabant. *Gubernatio* circa externa versatur: ideo Spiritus eam inferiore loco recenset. — *ἑρμηνείας γλωσσῶν, interpretationes linguarum*) Non videtur esse glos-

sema ex v. 10.*), nam ibi est ἑρμηνεία γλωσσῶν, singulari numero: et repetitur versu 30. Asyndeton tantundem valet, quantum clausula illa, *et cetera.*

v. 29. μὴ πάντες) *omnes ne?* i. e. non plurimi. — δυνάμεις, *potestates*) sc. *sunt?* nam si Paulus *habent* huc referret, hic exprimeret.

v. 31. ζηλοῦτε, *aemulamini)* Spiritus dat, ut vult: v. 11. sed fideles tamen libere aliud prae alio possunt sequi et exercere. c. 14, 26. Deus operatur suaviter, non cogit. — τὰ κρείττονα, *meliora)* ut quodque amori apportunius est. Theologia comparativa. c. 14, 5. 19. — ἔτι) *quin etiam.* Luc. 14, 26. Non solum hortor, sed etiam methodum et viam sive rationem ostendo. — καθ᾽ ὑπερβολὴν) Hoc nomini substantivo vim superlativi conciliat (Rom. 7, 13.) quasi dicat, *viam maxime vialem.* — ὁδὸν, *viam)* Non addit articulum; suspensos nonnihil tenens Corinthios, dum viam explanat. דרך *via* amoris. — δείκνυμι, *ostendo)* Praesens. Jam ardet Paulus et fertur in amorem. Hac ostensione facta, redit ad charismata, ut verbum *aemulamini* iteratum docet, hic et c. 14, 1.

CAPUT XIII.

v. 1. Ἐὰν, *si)* Omnia charismata [*utut eximia suavitate, amplitudine atque utilitate polleant* V. g.], pro amore ejusque norma, debent aestimari, exerceri, sublimari. Tractationi de charismatis interponit tractationem efficaciorem de amore. Sic in Disputationibus semper revertendum ad ea, quae majorem dant gratiam. — ταῖς) omnibus. — γλώσσαις, *linguis)* Gradatio: *linguis: prophetiam, fidem: distribuero.* — λαλῶ, *loquar)* Tenor amoris facit, ut, quum modo dixerit, *vobis;* nunc tamen in prima persona singulari loquatur. Se non excludit, sub conditione. — καὶ τῶν ἀγγέλων, *et angelorum*) Angeli praestant hominibus; et lingua vel linguae illorum, linguis horum. Linguis autem utuntur ad homines certe. Luc. 1. et 2. — ἀγάπην, *amorem)* quo proximi salus quaeritur. — μὴ ἔχω, *non habeam)* in ipso usu charismatum et in reliqua vita. Sane prophetiam aliaque dona habent multi, charitatis, ejusque fructuum, v. 4. s. expertes. Matth. 7, 22. quae non tam ipsorum, quam aliorum respectu *charismata* dicuntur. — γέγονα) *factus sim*, per defectum amoris. Oratio obtinet ἀποτομίαν. — χαλκὸς, *aes) Aes*, v. gr. aereus numus, minus artis habet, quam v. gr. *cymbalum*, v. gr. argenteum. Cum illo conferri possit, qui sine amore loquatur hominum linguis; cum hoc, qui angelorum. — ἠχῶν — ἀλαλάζον, *tinniens — jubilans)* sono qualicunque, lugubri aut laeto; sine vita et sensu. Oratio variat: *nihil sum; nil proficio.* v. 2. 3. Sine amore, linguae sunt *sonus merus:* prophetia, cognitio, fides, *non est, quod est:* Matth. 7, 22. 15. 1 Cor. 8, 1. s. Jac. 2, 14. 8.: impensa omnis, *sine mercede est.* quamlibet talis homo sibi placeat: se aliquid esse putet: magnum praemium sibi polliceatur. Cum amore, subaudiuntur bona istis defectibus opposita.

v. 2. μυστήρια, *mysteria)* Rom. 11, 25. not. Non addit *sapien-*

---

*) *Plus favet*, *cum* Gnomone, *lectioni pleniori margo* Ed. 2., *quam* Ed. maj. *et* Vers. germ. E. B.

tiam, quae nulla est sine *amore*. — *καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, et omnem cognitionem)* Constr. cum εἰδῶ *noverim*, tanquam cum verbo cognatae significationis, eoque proxime praecedente. Ex iis, quae cap. 12. enumerata sunt, Paulus capite 13. ea, quae sunt insigniora, et quibus opportune opponantur praerogativae amoris, delegit. *Mysteria* sunt rerum reconditarum; *cognitio* complectitur ea, quae sunt magis in promtu et magis necessaria: uti vulgo dicuntur *Wissenschaften*, de rebus naturalibus. — *πίςιν, fidem)* c. 12, 9. not.

v. 3. *καὶ ἐὰν, et si)* Id summum est, quod facere possunt *opitulationes*, *gubernationes*, c. 12, 28. — *ψωμίσω, distribuero)* Summo loco ponit ea, quae sunt humanae voluntatis, et cum amore quam conjunctissima videntur, ad agendum et ad patiendum. qui *opes* et *corpus* tradit, valde amat, 2 Cor. 12, 15.: sed qui sine *amore* tradit, *animam* sibi retinet. nam animae facultas est amor. ideo in apodosi de *utilitate* loquitur. *ψωμίζειν* vid. Rom. 12, 20. — *παραδῶ, tradidero)* pro aliis. — *ἵνα) usque eo ut* urar. Dan. 3, 28., *παρέδωκαν τὰ σώματα αὐτῶν εἰς πῦρ.*

v. 4. *ἡ ἀγάπη, amor)* Naturam amoris describit. non dicit, amor loquitur linguis, habet prophetiam, dat pauperibus; sed, est longanimis. Estque metonymia, pro homine amorem habente. Eos autem potissimum amoris fructus nominat Paulus, qui in exercendis charismatis necessarii sunt, quos a Corinthiis requirit, et sine quibus prophetiae esse, sed non prodesse possunt. Characterem amoris, quem Paulus Corinthiis, et Characterem sapientiae, quem Jacobus item iis, ad quos scripsit, c. 3, 17., attemperavit, utiliter inter se conferas, adhibito loco 1 Cor. 8, 1. s. — *μακροθυμεῖ, longanimis est)* Amoris laudes duodecim (si ab initio unum par, et a fine duo paria connumeres, uti in notis sequentibus ostenditur) per tres classes enumerantur v. 4—7. prima bimembris est: *longanimis est*, *benignus est: non aemulatur.* Idem syntheton et antitheton, Gal. 5, 22. 20. *Longanimis* est in malo ab aliis profecto; *benignus*, in bono ad alios propagando: contra, non dolet alieno bono, nec gaudet alieno malo. Etiam asyndeton est in *benignus est.*

v. 4. 5. *οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται· οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, non agit procaciter*, *non inflatur: non agit indecore, non quaerit sua)* Secunda classis, quatuor membrorum. in primo et secundo tolluntur duo excessus, plerunque conjuncti; in tertio et quarto tolluntur duo defectus item conjuncti. *ἀσχημονεῖν* enim est, etiam id decorum non observare, eam civilitatem, quam observasse conveniebat: et *ζητεῖν τὰ ἑαυτοῦ* conjunctum est cum neglectu aliorum, ubi quis tantummodo se ipsum spectat et alios sibi relinquit. Hos duos *defectus* vitat amor. et primo respondet tertium, nam utrumque pertinet ad studium probandi se aliis; secundo opponitur quartum, nam utrumque pertinet ad cavendum studium partium. *οὐ περπερεύεται, non agit insolenter*, cum fastu et ostentatione: rursum, *οὐκ ἀσχημονεῖ, non est inconditus*, impolitus, rudis. *) vide

---

*) Ubi amor, ibi vera modestia viget, quae *civilitas* mundanis audit (neque tamen *familiaritas* insolentiae incusari debet): contra, quaevis *morum concinnitas*, in summo suo apice, apud homines seculi, *insolentiae* indolem, propter philautiam, refert. Desinat mundus virtutes jactare: nonnisi vero Christianismo istae conveniunt. *V. g.*

quae de verbo *περπερεύομαι* notavi ad *Gregorii* Paneg. p. 141. seqq. *ὀ φυσιοῦται, non inflatur*, nimis in alium studiis. conf. c. 4, 6. rursum, *ὀ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, non studet sibi*, nec sibi ab aliis studeri postulat. Non dissimili modo item bis duo membra se invicem respiciunt, (licet alio subinde ordine collocentur, per chiasmum directum vel inversum) versu 7., et praesertim c. 14, 6.

v. 5. s. *ὀ παροξύνεται — πάντα ὑπομένει, non irritatur — omnia sustinet)* Tertia classis, sex membrorum: quorum tertium et quartum, atque adeo secundum et quintum, primum et sextum, inter se respondent. Est enim *χιασμὸς*, isque retrogradus, valde congruens climaci geminae per gradus negativos et affirmativos. Atque horum omnium objectum personale est proximus; reale, futurum, *amor non irritatur: omnia sperat, omnia suffert:* praeteritum, *non cogitat malum: omnia tegit, omnia credit:* praesens, *non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati.* sed membris ita trajectis concinnitas ordinis Paulini eo magis perspicitur; quem hoc modo repraesentat schema, et cujus nervum et nexum *evidens* ratio ostendit:

1. *non irritatur*
2. *non cogitat malum*
3. *non gaudet super iniquitate*
4. *congaudet autem veritati* — praesens
5. *omnia tegit, omnia credit* — praeteritum
6. *omnia sperat, omnia suffert* — futurum

Ita ordo sibi mutuus constat: et apparet ratio, cur haec postrema *sperat, suffert*, in extremo ponantur, quia nimirum ad *futura* referuntur.

— *ὀ παροξύνεται, non irritatur)* etiamsi studio ardet gloriae divinae, tamen non exacerbatur. conf. Act. 15, 39. — *ὀ λογίζεται τὸ κακὸν) non cogitat malum* ab altero illatum quasi ulturus. Sic LXX pro חשב רעה saepe. [*Non cogitat: Hic vel ille hoc illudve mihi infert; hoc illudve vel fecit vel promeritus est.* V. g.]

v. 6. *ἀδικίᾳ — ἀληθείᾳ, iniquitate — veritati)* De hoc antitheto vid. Rom. 2, 8. not. — *συγχαίρει, congaudet)* gratulatur, cum laetitia. Veritas omnis *gaudium* alit.

v. 7. *πάντα, omnia)* Quater, *omnia;* videlicet, quae tegenda vel credenda; quae speranda et sufferenda sunt. Quatuor hi gradus pulcre se invicem sequuntur. — *στέγει) tegit*, dissimulat, penes se et penes alios. *στέγομεν, tegimus*, c. 9, 12. not. — *πιστεύει, credit)* ut tegit *mala* proximi, quae apparent: sic credit *bona*, quae non apparent. — *ἐλπίζει, sperat)* Causam *spei* vide Rom. 14, 4., *σταθήσεται. sperat* item *bona* in posterum, et suffert *mala.* — *ὑπομένει, suffert)* dum spes aliquando nascatur. 2 Tim. 2, 25. Sic laudes amoris quendam quasi orbem efficiunt, in quo extrema et prima sibi invicem respondent. *longanimis est, benignus est: omnia sperat, omnia suffert.* Quartumque hunc gradum suaviter sequitur illud multo majus, *nunquam excidit.*

v. 8. *ὀδέποτε ἐκπίπτει, nunquam excidit) non destruitur, non cessat.* semper locum suum obtinet: nunquam e statu suo movetur. conf. *ἐκπίπτοντες*, Marc. 13, 25. not. — *εἴτε δὲ προφητεῖαι, sive autem prophetiae)* scil. *sunt.* sic c. 15, 11. *Prophetiae*, in plurali. quia multifariae. — *καταργηθήσονται, destruentur)* Sic de prophe-

tiis et cognitione: at de linguis, *παύσονται, desinent. Linguae*, floridissimum quiddam, sed minime durabile: quae in Pentecoste Act. 2. primum exstiterunt, sed in ecclesia primitiva non tam diu manserunt, quam cetera dona miraculosa. neque habent analogum quidquam in genere perfecto, ut prophetia et cognitio habent, cui cedere debeant: unde ad has prae linguis mox, cum de perfecto agit, respicit. — *γλῶσσαι, linguae*) Hae medio loco ponuntur, quia sunt vehiculum prophetiarum et appendix: at prophetia et cognitio duo genera diversa constituunt. v. 9. 12.

v. 9. *ἐκ μέρους, ex parte*) Non solum hoc dicit: haec prophetia et haec cognitio, quam nos habemus, imperfecta est; nam sic etiam dicendum esset, *ex parte amamus:* sed ipsius prophetiae, excepto uno propheta Jesu Christo, et cognitionis, ea est natura, ut haberi debeat in iis, quae sunt *ex parte*, quia utimur iis in hac vita imperfecta. De locutione conf. not. ad Rom. 15, 15., *audacius scripsi.*

v. 10. *ἔλθῃ, venerit)* suo tempore; per gradus, non per saltum. In spiritualibus aetas imbecillior non debet cupidius affectare maturiora. Venit, quod perfectum est, in obitu, 2 Cor. 5, 7., et in die novissimo. — *τότε, tunc*) non prius. Itaque prophetia et cognitio nunquam plane exspirant in hac vita.

v. 11. *ὅτε, quum*) Cum aetatibus hominis confertur profectus a gratia ad gloriam, singulos fideles et totam manens ecclesiam. — *νήπιος, infans*) Humilitas Pauli. Homo naturalis prae fastu non libenter recordatur infantiae suae: at anima adversis macerata vel primas ortus sui vias fatetur. Job. 10, 10. — *ἐλάλουν, loquebar*) Id refertur ad linguas. — *ἐφρόνουν, sentiebam*) Id refertur ad prophetiam: est enim simplicius quiddam. — *ἐλογιζόμην, ratiocinabar*) Id refertur ad cognitionem: est enim magis compositum. — *ὅτε δὲ, quum vero*) Non dicit: *quum abolevi puerilia*, *factus sum vir.* Hiems non affert ver; sed ver pellit hiemem. sic est in anima et in ecclesia. — *κατήργηκα, abolevi)* ultro, libenter, sine labore. — *τὰ τοῦ νηπίου, puerilia*) sermonem, sensum, consilium infantile. Abstractum, *τά*. Homo non tollitur, sed vir fit.

v. 12. *βλέπομεν, videmus*) Respondet apud LXX Hebraicis ראה et חזה 1 Sam. 9, 9. 1 Par. 29, 29., de *Prophetis.* Habetque hic locus synecdochen speciei nobilioris, pro toto genere: et cum verbo *videmus* subaudias, *et audimus.* nam prophetae et vident et audiunt: et visionibus plerumque verba adjungi solita sunt. Evolvisse juverit *Gregorii* Paneg. et insignem, quem ad illum notavimus, Origenis locum, p. 104. s. 217. 218. s. Quod autem visui est *speculum*, id auditui est *aenigma*, cui *lingua* inservit. Cum hoc loco multis de rebus conferas Num. 12, 8. Dicit autem *videmus*, in plurali: *cognosco*, in singulari. ac *videre* et *cognoscere* differunt in genere rerum spiritualium, ut sensus externus et internus in genere rerum naturalium. Nec toto hoc versu *Deum* nominat; sed loquitur de illo, ut erit *omnia in omnibus.* — *τότε, tunc*) Magnum futurorum illorum gustum habebat Paulus. 2 Cor. 12, 2. s. — *πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, facie ad faciem*) פנים אל פנים facie nostra videbimus faciem Domini. Id plus, quam פה אל פה *στόμα πρὸς στόμα*. Visio, praestantissima fruendi ratio. Concinne posuit verbum *βλέπομεν*, utrique statui, sed diversa notione, aptum. — *γινώσκω· ἐπιγνώσομαι*) Compositum multo plus significat, quam simplex: *nosco*, *pernoscam.*

Atque ita Eustathius Homericum *ἐπιόψομαι* interpretatur, *ἀκριβέςατα ἐπιτηρήσω·* et *ἐπίσκοπος, σκοπευτὴς ἀκριβής·* rationemque addit, *ὅτι ἡ ἐπιπρόθεσις καὶ ἀκρίβειάν τινα σημαίνει καὶ ἐπίτασιν ἐνεργείας.* — *καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην, sicut etiam cognitus sum)* Hoc respondet illi *ad faciem.*

v. 13. *νυνὶ δὲ μένει, nunc vero manet)* Non est proprie sermo de duratione: nam in ea non conveniunt haec tria; sed fides in *speciem*, spes in gaudium terminatur, 2 Cor. 5, 7. Rom. 8, 24. solus amor perstat, v. 8. sed de valore, in antitheto ad prophetiam etc. hoc sensu: omnibus rationibus subductis, haec tria sunt necessaria et sufficientia; stent modo haec tria. haec sunt: haec manent: nil amplius. Christianus potest esse sine prophetia etc. sed non sine fide, spe, amore. conf. de verbo *μένω, maneo*, Rom. 9, 11. 1 Cor. 3, 14. 2 Cor. 3, 11. Hebr. 13, 1. Fides est in Deum; spes, pro nobis; amor, erga proximum. Fides proprie conjuncta est cum oeconomia Patris: Spes, cum oeconomia Filii: Amor, cum oeconomia Spiritus sancti. Col. 2, 12. 1, 27. 8. Quae ipsa etiam ordinis est ratio, quo haec tria enumerantur. *νυνὶ nunc* facit ad epitasin. [*et quae* viatorum *praecipuae partes sint*, *indigitat.* V. g.] — *τρία, tria)* duntaxat. Necessaria non sunt multa. Saepe Paulus haec tria respicit. Eph. 1, 15. 18. Phil. 1, 9. s. Col. 1, 4. s. 22. not. 1 Thess. 1, 3. 5, 8. 2 Thess. 1, 3. s. Tit. 1, 1. s. Hebr. 6, 10. ſs. Interdum fidem et amorem commemorat; interdum fidem, totum Christianismum synecdochice denotans. 1 Thess. 3, 6. 5. In malo sunt, infidelitas, odium, desperatio. — *ταῦτα, haec)* Hebr. הם i. e. *sunt*, scil. majora prophetiis etc. — *μείζων) major*, maximus, *horum*, trium. Amorem non solum anteponit prophetiae, sed etiam iis, quae prophetiam excellunt. Amor proximo plus *prodest*, quam fides et spes per se. conf. *major*, c. 14, 5. Ac Deus non dicitur *fides* aut *spes* absolute, *amor* dicitur.

CAPUT XIV.

v. 1. *Διώκετε, sectamini)* Id plus, quam *ζηλοῦτε aemulamini*, hic, et v. 12. 39. c. 12, 31. — *μᾶλλον, potius)* prae linguis. De *Cognitione* hic non jam expresse agit Paulus: nam ea, respectu aliorum, cum *prophetia* coincidit. v. 6.

v. 2. *τῷ θεῷ) Deo* soli, omnes linguas intelligenti. — *ἀκούει, audit)* i. e. intelligit. — *πνεύματι, spiritu)* v. 14. — *μυστήρια, mysteria)* quae alii potius mirentur, quam discant. Non additur articulus.

v. 3. *οἰκοδομὴν, aedificationem)* Huic generi adduntur duae species praecipuae. *παράκλησις, exhortatio*, tollit tarditatem, *παραμυθία, consolatio*, tristitiam.

v. 4. *ἑαυτὸν, se ipsum)* ea, quae lingua loquitur, intelligentem. — *ἐκκλησίαν, ecclesiam)* totam congregationem.

v. 5. *γλώσσαις, linguis)* Has inprimis colebant Corinthii: quos Paulus non refutat, sed in ordinem redigit. v. 12. — *μείζων, major)* utilior. v. 6. — *διερμηνεύῃ) διὰ* eleganter exprimit interventum interpretis inter loquentem lingua et inter auditorem. Si idem ipse, qui lingua loquitur, etiam interpretem agit, tum idem ipse inter se ipsum quodammodo et auditorem intervenit: pro diverso scilicet re-

spectu. — ἡ ἐκκλησία, *ecclesia*) aedificationem *quaerens;* congruit, *accipiat.*

v. 6. ἢ ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν γνώσει, ἢ ἐν προφητείᾳ, ἢ ἐν διδαχῇ, *aut in revelatione*, *aut in cognitione*, *aut in prophetia*, *aut in doctrina*) Quatuor genera prophetiae late dictae. duo priora pertinent ad illum ipsum, qui charismate gaudet: duo altera majorem simul propensionem ad audientes afferunt. *) De differentia *prophetiae* (quae *revelationi* respondet) et *cognitionis* (cui *doctrina* respondet) vid. ad c. 12, 8. 10. et de tota re, infra, ad v. 26. seqq. *Prophetia* refertur ad res singulares, antea non valde cognitas, ad mysteria, noscenda demum ex revelatione. *Doctrina* et *cognitio* ex communi fidelium penu depromitur, et refertur ad res in materia salutis obvias.

v. 7. αὐλὸς — κιθάρα, *tibia* — *cithara*) Duo summa organorum genera: non solum tibia, quae spiritu tibicinis quasi animatur, sed etiam cithara. — τοῖς φθόγγοις, *sonis*) Casus sextus, coll. *per*, v. 9. — πῶς γνωσθήσεται, *quomodo cognoscetur*) quomodo dignoscetur tibia a tibia, cithara a cithara? alius aliusque unius instrumenti sonus, ad alia et alia pertinens negotia.

v. 8. γὰρ, *enim*) servit gradationi: nam inferiorem gradum comprobat ulterior. — ἄδηλον, *incertam*) Unius tubae cantus alius ad alia vocat milites.

v. 9. ὑμεῖς, *vos*) *animati:* coll. v. 7. — διὰ, *per*) i. e. tum, quum lingua loquimini.

v. 10. τοσαῦτα, εἰ τύχοι) εἰ τύχοι, Lat. *verbi gratia*, coll. c. 15, 37. facit, ut τοσαῦτα habeat vim certi numeri. Si homines unquam inire potuissent numerum vocum, Paulus eum voluerat ponere. — ὐδὲν ἄφωνον, *nullum mutum*) Quodvis eorum suam habet *potestatem*, δύναμιν.

v. 11. βάρβαρος, *barbarus*) vid. Act. 28, 2. not.

v. 12. πνευμάτων, *spirituum*) Plurale, uti v. 32. c. 12, 10. Ut unum est mare, et maria multa, sic spiritus unus, et spiritus multi. *tuba* una, edit sonos multos. — πρὸς τὴν οἰκοδομὴν, *ad aedificationem*) ut quam maxime aedificetur ecclesia.

v. 13. προσευχέσθω) *oret:* et hoc faciet eo fructu et effectu, ut ad linguam accedat interpretatio. v. seqq. Innuitur, precibus hoc impetratum iri.

v. 14. τὸ πνεῦμά μυ — ὁ δὲ νῦς μυ, *spiritus meus* — *mens vero mea*) πνεῦμα, *spiritus* est facultas animae, quum ea Spiritus divini operationem suaviter *patitur:* at νῦς, *mens*, est facultas animae foras progredientis et cum proximo *agentis:* adtendentis ad objecta extra se posita, res et personas alias, quanquam tamen possit esse ἀπόκρυφος λογισμός. conf. v. 20. not. sic *mens*, v. 19. πνεῦμα, penetrale τῦ νοός. Eph. 4, 23. coll. Hebr. 4, 12. νῦς autem a νέω, propter agitationem: conf. Alexand. Aphrod. l. 2. περὶ ψυχῆς, f. 144. ed. Ald. — ἄκαρπος, *sine fructu*) fructum habet, sed non affert. De hoc vocabulo vid. ad Matth. 13, 22.

v. 15. προσεύξομαι, *orabo*) voce. Prima persona singularis pro secunda plurali. — ψαλῶ, *psallam*) cantu vel etiam organo.

---

*) *Plane cum his conveniunt*, *quae in* Moldenhauero *approbat cel.* D. Ernesti, *Bibl. theol. T. VIII. p.* 673. E. B.

v. 16. *ἐπεὶ)* si id facias solo spiritu. — *εὐλογήσῃς, benedixeris)* Nobilissima species orandi. — *ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου, implens locum idiotae)* Locutio haec non est mera *idiotae* paraphrasis, sed complectitur omnes, qui, quamlibet charismatis excellentes, duntaxat eam, qua quis loquebatur, linguam, juxta cum idiota non intelligebant. Eoque magis pudefacit Paulus eum, quem hoc loco refutat. Frequens Hebraeis locutio, *implet locum patrum suorum*, i. e. majoribus se dignum praebet. — *πῶς ἐρεῖ τὸ ἀμὴν, quomodo dicet amen)* Sic jam tum solebant: nec solum idiotae, sed cuncti auditores dicebant, subscribentes *ei*, *qui benedicebat.* Atque ita etiam ii, qui non poterant multa verba facere, aliorum verba adoptabant, et suae mentis assensum declarabant. — *τί λέγεις, quid dicas)* Non modo debet scire, te nil mali dixisse, sed etiam, quid boni dixeris.

v. 18. *εὐχαριστῶ, gratias ago)* Gratiarum actionem et *προθεραπείαν* Paulus adhibet, laudabile quiddam de se dicturus. — *πάντων, prae omnibus)* prae singulis, vel etiam universis. — *ὑμῶν, vobis)* Saepe ii, qui minus habent, plus sibi placent et insolentius faciunt.

v. 19. *πέντε λόγους) quinque sententias.* Numerus definitus pro indefinito: bis millesima pars *myriadis.* conf. Lev. 26, 8.

v. 20. *ἀδελφοὶ, fratres)* Vocativus initio positus suavem vim habet. — *τῇ κακίᾳ· ταῖς φρεσὶ)* Opportune Ammonius: *νοῦς μέν ἐστιν ἀπόκρυφος λογισμός· φρένες δὲ, αἱ ΑΓΑΘΑΙ διάνοιαι.* Neque *κακία* denotat *malitiam*, sed *vitium*, sive, quicquid virtuti opponitur. — *νηπιάζετε) infantes estote. νηπιάζω*, formae *ἀκμάζω, πυῤῥάζω.* — *τέλειοι, perfecti)* adeoque verum cuique rei pretium statuentes ex usu ejus.

v. 21. *νόμῳ, lege)* etiam prophetas complexa. — *ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις)* Es. 28, 11. LXX, *διὰ φαυλισμὸν χειλέων, διὰ γλώσσης ἑτέρας. ἑτερογλώσσοις*, masculinum, vel neutrum. Paraphrasis textum Esajanum ad locum Paulinum accommodans sit haec: *Non audit Me populus iste, consueta lingua loquentem: loquar ergo eis per alias linguas, hostium eis immissorum; sed ne tum quidem mihi auscultabunt.* conf. Jer. 5, 15. Quatenus Deus linguis hostium loqui dicitur, ab illis ad donum linguarum procedit paritas rationis. — *οὐδ᾽ οὕτως εἰσακούσονταί μου)* Es. 28, 12. LXX, *καὶ οὐκ ἠθέλησαν ἀκούειν.*

v. 22. *εἰς σημεῖον) in signum*, quo allecti *auscultare* debebant, sed *οὐδ᾽ οὕτως ne sic quidem* auscultant. — *εἰσὶν) exsistunt.* Accentus ad emphasin pertinet. — *ἡ δὲ προφητεία, prophetia vero)* scil. *in signum est*, vel simpliciter, *est.* coll. c. 6, 13. — *τοῖς πιστεύουσιν, credentibus)* Id sumendum in ampliatione: quatenus prophetia ex infidelibus credentes facit. lingua loquens infidelem sibi relinquit. Sermo Pauli est indefinitus. Infideles fere, ubi linguae in eos incidunt, infideles manent: sed prophetia ex infidelibus fideles facit, et fideles pascit.

v. 23. *ὅλη ἐπὶ τὸ αὐτὸ, tota in unum)* Id rarum, in tanta urbe. — *εἰσέλθωσι δὲ, ingrediantur autem)* hospitum ritu, vel etiam ex curiositate. — *ἰδιῶται, idiotae)* qui qualemcunque fidei gradum habent, sed charismatis non florent. Sequitur, per gradationem, *aut infideles;* qui non tam facile ingrediebantur, nec tamen arcebantur. Hoc versu loquitur Paulus in plurali, versu sequente in singulari. Plures mali se malis sermonibus impediunt: singuli, facilius lucrifiunt.

— ὅτι μαίνεσθε, *vos insanire*) Non enim poterunt ardorem istum a furore discernere. hinc improbe loquentur. conf. Act. 2, 13.

v. 24. πάντες, *omnes) singulatim.* v. 31. — εἰσέλθῃ, *ingrediatur)* Exemplum 1 Sam. 19, 20. s. — ἄπιστος, *infidelis)* Huc refertur, *redarguitur*. coll. Joh. 16, 9. — ἰδιώτης, *idiota)* Huc refertur, *dijudicatur*. c. 2, 15. *Elenchus* ille *infidelitatis*, et *dijudicatio* illa *idioticae* ruditatis, fit ipsius prophetiae vi, etiamsi haec sine applicatione ad individua fiat. Atque hi sunt duo gradus; sequitur tertius, *occulta etc.*

v. 24. 25. ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων, (καὶ οὕτω) τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερὰ γίνεται· καὶ οὕτω πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, προσκυνήσει τῷ Θεῷ, ἀπαγγέλλων ὅτι ὁ Θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἐστι) Prius illud, καὶ οὕτω, alienum est. namque praesens verbi γίνεται, indicat, incisum hoc, τὰ κρυπτὰ — γίνεται, arctius cohaerere cum praecedentibus, ubi sermo fluit in praesenti, quam cum sequentibus, quae habent futurum προσκυνήσει. — ὑπὸ πάντων, *ab omnibus)* partim loquentibus, partim assentientibus.

v. 25. τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ, *occulta cordis ejus)* intima omnia cordis ethnici, talia nunquam experti, et sibi nunc primum innotescentis et de se confitentis. Praecipue enim agitur de *infideli*. *Idiota* obiter additur, ob rationem ejus non plane disparem. Deum vere in fidelibus esse, quilibet in infimo *fidei* gradu ante ingressum in coetum ejusmodi norat. — αὐτοῦ, *ejus)* hospitis non credentis. — φανερὰ γίνεται, *manifesta fiunt)* Dan. 2, 30. fin. — οὕτω) *sic* demum. — πεσὼν, *cadens*) Publica declaratio eorum, qui virtutem verbi in se sentiunt et experiuntur, hodie nimis parce fieri solet. — ἀπαγγέλλων, *pronuncians*) ultro, plane, diserte pronuncians, vel in ecclesia, vel etiam foris. conf. de hoc verbo, *Greg.* Paneg. §. 123. cum Annot. — ὅτι, *quod)* Conf. Dan. cap. cit. v. 46. 47. Argumentum pro veritate religionis, ex operationibus Dei in hominibus divinis, efficacissimum. — ὄντως, *vere*) Confitebitur, vos non furere, sed Deum vere esse in vobis, et verum Deum esse, qui in vobis est.

v. 26. ἕκαστος, *quilibet)* Fructuosior tum erat concio, quam hodie, ubi unus, quocunque est animo, tempus explere sermone debet. — ψαλμὸν ἔχει) *psalmum habet*, habitu vel actu, vel paulo ante, vel jam modo. conf. v. 30. Dabantur eis a Spiritu cantica extemporalia. Habebant singuli *psalmum*, quo Deum laudarent; vel *doctrinam* proximo impertiendam; vel *linguam*, qua sibi loquerentur quisque. Verbum ἔχει, *habet*, iteratum, eleganter exprimit divisam donorum copiam. — ἀποκάλυψιν, *revelationem*) qua Deus homini aliquid pandit: Gal. 2, 2. *revelationem* propheticam. v. 30. 29. — ἑρμηνείαν, *interpretationem*) qua homo homini *linguam* interpretetur. — οἰκοδομὴν, *aedificationem*) Optima norma.

v. 27. εἴτε, *sive*) Specialius explicat, quomodo omnia fieri possint ad aedificationem. — τὶς, *aliquis*) Nunquam debuit unus tantummodo lingua loqui; sed si unus loquebatur, debebat unus alterve subsequi, ad vindicandam Spiritus opulentiam. — τρεῖς, *tres) loquantur.* — ἀνὰ μέρος) divisis temporibus, vel etiam locis.

v. 28. ἐὰν δὲ μὴ ᾖ, *si vero non sit*) Interpretari poterat vel is ipse, qui lingua loquebatur, v. 13. vel alter. — σιγάτω, *taceto*) *qui*

lingua loquitur. — *ἑαυτῷ καὶ τῷ θεῷ, sibi ipsi et Deo*) v. 4. 2. — *λαλείτω, loquatur*) privatim.

v. 29. *προφῆται δὲ, prophetae vero*) Antitheton ad *lingua loquentes.* Prophetia stricte dicta opponitur *revelationi:* v. 6. prophetia latius dicta (perinde ut *revelatio*) opponitur *cognitioni.* ibid. iterum, *cognitionem* complectens, opponitur *linguis* v. 4. — *λαλείτωσαν, loquantur*) subaudi, *ἀνὰ μέρος, singulatim.* v. 27. — *οἱ ἄλλοι, reliqui*) sc. prophetae. — *διακρινέτωσαν, dijudicent*) etiam sermone.

v. 30. *καθημένῳ*) *dum sedet,* auscultans. — *ὁ πρῶτος, primus*) qui antea loquebatur.

v. 31. *καθ' ἕνα, singulatim*) ut semper singuli singulis concedant. — *πάντες, omnes*) Notanda universalitas. — *πάντες μανθάνωσι, omnes discant*) colloquendo, quaerendo, dicendo, auscultando: *omnes*, prophetae. Docendo discitur: loquendo, interrogando, discitur. v. 34. 35. [*Multi quoad spiritualia ideo, quod nihil fere de talibus loquuntur, inepti manent et languidi.* V. g.] — *παρακαλῶνται, confirmentur*) Interdum magis excitat nos alterius sermo, interdum noster.

v. 32. *καὶ*) *et quidem.* sic *καὶ,* 2 Cor. 5, 15. 1 Joh. 3, 4. — *πνεύματα προφητῶν, spiritus prophetarum*) Abstractum pro concreto: prophetae, etiam dum aguntur. — *προφήταις, prophetis*) Non dicit: *spiritibus prophetarum.* — *ὑποτάσσεται, subjiciuntur*) non ut propheta veritatem suae prophetiae propter alterum neget aut abjiciat; 1 Reg. 13, 17. seqq. nam verbum propheticum est supra prophetas: v. 37. sed utne se solum postulet audiri, verum aliis quoque audiendis, dum verba faciunt, det operam, et ex illis ea, quae prae ipso accepere, discat. *subjectio*, silentis, discentis. v. 34. s. [1 Tim. 2, 12.] Omnis actus docendi involvit authentiam quandam. *subjiciuntur*, dicit; non modo *debent* subjici. Dei Spiritus hoc prophetas docet.

v. 33. *ὡς, ut*) Simillima clausula partis proximae, v. 36.

v. 34. *αἱ γυναῖκες, mulieres*) Id scribit Paulus etiam 1 Tim. 2, 11. s. et tamen inprimis Corinthiis hoc scribi expediit. conf. not. ad c. 11, 16. — *ὑμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις*) *in concionibus vestris;* praesentibus viris, qui loqui possunt. — *ἐπιτέτραπται*) *commissum est.* — *ὑποτάσσεσθαι, subjici*) ut suam voluntatem alienae submittant, Gen. 3, 16. Ad virum est תשוקה applicatio mulieris, et quidem ut ad dominum suum. — *καὶ*) *etiam.* conf. c. 9, 8. not.

v. 35. *μαθεῖν, discere*) per sermonem. — *θέλουσιν, volunt*) Occupatio. — *ἰδίους*) *suos* potius, quam alios. — *ἐπερωτάτωσαν, interrogent*) Viris integrum erat in concione interrogare. — *ἐν ἐκκλησίᾳ*) *in concione* vel civili vel sacra. — *λαλεῖν, loqui*) vel docendo vel rogando.

v. 36. *ἢ, ἢ, an, an*) Vos, Corinthii, (vos item, Romani,) nec primi nec soli estis. Atqui etiam alibi silent mulieres.

v. 37. *προφήτης, propheta*) Species: *spiritualis*, genus. Ille, prae hoc, eloquio praeditus. — *ἐπιγινωσκέτω, cognoscat*) Non patitur Paulus demum quaeri, an recte scribat. — *τοῦ κυρίου, Domini*) Jesu.

v. 38. *εἰ δέ τις ἀγνοεῖ, sin autem quis ignorat*) quo minus possit *cognoscere.* si quis ignorat, inquit, vel ignorare se simulat. Ar-

gumentum validum apud Corinthios, *cognitionis* avidissimos. — *ἀγνοείτω, ignoret*) q. d. Non possumus ob talem omnia projicere. habeat ille sibi. Qui sibi ita permittuntur, facilius resipiscunt, quam si invitos doceas.

v. 39. *ὥςε, itaque*) Summa. — *ζηλοῦτε, aemulamini*) Id plus, quam *non prohibite*.

v. 40. *εὐσχημόνως, honeste*) quod ad singulos attinet. — *κατὰ τάξιν, secundum ordinem*) invicem.

CAPUT XV.

v. 1. *Γνωρίζω, notum facio*) Constr. cum *τίνι quo* v. 2. conf. Gal. 1, 11. Paulus Corinthiis jam antea notum fecerat evangelium; sed nunc certiores eos facit amplius, *quo modo* illud eis evangelizarit, qua ratione, quo fundamento, quibus argumentis. Antea fuerat *doctrina*, nunc fit *elenchus*, qui versu 34. *ἀγνωσίαν ignorantiam* severe notat. — *τὸ εὐαγγέλιον, evangelium*) de Christo, maxime de ejus resurrectione. Grata appellatio, qua Corinthios allicit: et morata praefatio, qua eos quasi suspensos tenet. — *παρελάβετε, accepistis*) Praeteritum. [*Aeternam haec acceptatio obligationem involvit.* V. g.] — *ἑςήκατε, stetistis*) i. e. statum nacti estis. Praesens, in sensu.

v. 2. *σώζεσθε, salvamini*) Futurum, in sensu. v. 18. 19. — *εἰ κατέχετε, si tenetis*) *Si* hic significat spem, ut patet ex eo, quod sequitur, *nisi etc.*

*) v. 3. *ἐν πρώτοις, in primis*) Quae maximi momenti sunt, *in primis* doceri debent. בראשׁנה LXX *ἐν πρώτοις*, i. e. *pridem*, 2 Sam. 20, 18.: at, *primo*, Deut. 13, 9. et sic h. l. — *παρέλαβον, accepi*) a Christo ipso. Non ego finxi. conf. 2 Petr. 1, 16. — *ὅτι, quod*) Paulus dicit, se non solum resurrectionem Christi, sed etiam resurrectionem mortuorum inde fluentem, *in primis* praedicasse fidei capitibus: quorum fidem susceperint Corinthii, antequam *baptizarentur* in nomen Christi pro ipsis *crucifixi*, adeoque etiam mortui et resuscitati. c. 1, 13. coll. Hebr. 6, 2. — *ὑπὲρ*) *pro*. Efficacissima locutio, *pro peccatis nostris* abolendis. Gal. 1, 4. 1 Petr. 2, 24. 1 Joh. 3, 5. Sic *ὑπὲρ* Hebr. 5, 3. Confer plane Tit. 2, 14. Luc. 1, 71—74. 2 Cor. 5, 15. — *ἁμαρτιῶν, peccatis*) quibus *mortem* commeriti eramus. v. 17. — *γραφὰς, scripturas*) *Multa* dicta exstant in Scriptura de morte Christi. Testimonium Scripturae praemittit Paulus testimonio eorum, qui Dominum viderunt ex resurrectione.

v. 4. *ἐτάφη, sepultus est*) Matth. 12, 40. [*Arctius hic* sepultura *Christi cum* resurrectione *conjungitur*, *quam cum morte. Nimirum sub ipsum mortis Christi momentum virtus vitae dissolvi nesciae se exseruit.* 1 *Petr.* 3, 18. *Matth.* 27, 52. *Non receptaculum corruptioni destinatum, Christo Domino sepulcrum fuit; sed conclave vitae adeundae aptum. Act.* 2, 26. V. g.] — *ἐγήγερται, excitatus est*) Eo opportunior est copia sermonis de resurrectione Christi, quia circa tempus paschale scripta est epistola. c. 5, 7. not. Urgendum est pondus materiae de *resurrectione*, quod variis titulis

---

*) *εἰκῇ, frustra*] Triste vocabulum. Gal. 2, 2. 3, 4. 4, 11. *V. g.*

hodienum elevatur. — *κατὰ τὰς γραφὰς, secundum scripturas)* quae non impleri non potuere.

v. 5. *κεφᾶ, Cephae)* Luc. 24, 34. — *δώδεκα, duodecim)* Luc. 24, 36. Probabile est, Matthiam tum quoque interfuisse. *ἕνδεκα Photius* in Amphilochiis et alii.

v. 6. *ἔπειτα, deinde)* progressione facta ad numerum majorem. — *ἐπάνω πεντακοσίοις, plus quingentis)* Illustris apparitio. His omnibus se postponit Paulus. — *οἱ πλείυς, plures)* circiter 300 ad minimum. *οἱ πλείυς, plerique*, ob id ipsum tam diu in vita divinitus servati, ut essent testes. [*auctoritatem nacti apostolicae affinem*, V. g.] conf. Jos. 24, 31. — *μένυσιν, manent)* in vita. Hos integrum erat percontari. Tales, Andronicus et Junias fuisse censendi sunt, Rom. 16, 7. — *καὶ, etiam)* Hos testes allegare non minoris erat. Hac fide obierant. — *ἐκοιμήθησαν, obdormiverunt)* ut resurrecturi.

v. 7. *) *πᾶσιν, omnibus)* Apostoli videntur hic plures dici, quam illi duodecim, v. 5.: strictiori tamen sensu, quam Rom. l. c.

v. 8. *ἔσχατον δὲ πάντων) ultimo omnium:* vel potius, *post omnes*, ut se excludat. Etiam post Stephanum. Deut. 31, 27. 29. *ἔσχατον τῦ θανάτυ μυ κτλ.* [*Non excluduntur hac locutione apparitiones* postmodum *insecutae. Act.* 23, 11. V. g.] — *ὡσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι, tanquam abortui)* LXX, *ἔκτρωμα*, Num. 12, 12. Articulus vim habet. Paulus se unum sic appellat, pro statu apparitionis, et pro tempore praesenti scriptionis. Quod inter liberos est *ἔκτρωμα abortus*, inquit, id ego sum in apostolis: et hoc uno verbo se plus deprimit, quam ullis aliis modis. Ut abortus non est dignus humano nomine, sic apostolus negat se dignum apostoli appellatione. Metaphora inde, unde etiam *regeneratio* dicitur. 1 Petr. 1, 3. *εἰ* in *ὡσπερεὶ* nonnihil mitigat: *ut si.* docet, non debere hoc nimium premi. — *κἀμοί, etiam mihi.)* Hoc eleganter ponitur in fine periodi.

v. 9. *ἐλάχιςος*) Latine, *Paulus*, *minimus.* — *ὅς, qui)* Incrementum habet oratio. — *ἐδίωξα, persecutus sum)* Fideles etiam post resipiscentiam imputant sibi, quae semel patrarunt.

v. 10. *χάριτι, gratia)* sola. — *ὅ εἰμι, quod sum)* i. e. apostolus, qui Christum vidi. — *ὐ κενὴ, non vacua)* Probat Paulus auctoritatem evangelii et testimonii sui ab effectu. — *αὐτῶν, illis)* Hoc refertur ad v. 7. — *πάντων, omnibus)* singulis. — *σὺν ἐμοὶ, mecum) Cum* particula conveniens, quia dicit *laboravi.* conf. Marc. 16, 20.

v. 11. *κηρύσσομεν, praedicamus)* uno ore, omnes apostoli. — *ἐπιςεύσατε, credidistis)* Fides semel suscepta fundat fidem subsequentem: et titubantes non modo obligat, sed saepe etiam retinet firmitas prima.

v. 12. *εἰ) si.* Particula affirmans. — *πῶς, quomodo)* Nexus inter resurrectionem Christi ex mortuis et mortuorum erat Paulo longe evidentissimus. Qui vero resurrectionem in genere pro impossibili habebant, ne Christi quidem resurrectionem credere poterant. — *τινὲς) aliqui*, sine dubio ex gentibus. Act. 17, 32.

v. 13. *εἰ δὲ, si vero)* Instituit regressum, et enumerat, quae v. 3—11. allegavit.

v. 14. *κενὸν — κενὴ, vacua — vacua)* contra ac vos ipsi agnovistis. v. 11. *κενὴ*, sine vera re. diff. *ματαία, vana*, v. 17. sine usu.

---

*) *Ἰακώβῳ, Jacobo*] Minori. *V. g.*

v. 15. *ψευδομάρτυρες, falsi testes)* Non licet praedicare de Deo, quod non ita est; tametsi gloriosum videatur. Falsi testes sunt v. gr. Negotiatores, qui quaestus sui causa terrae motus, eluviones, aliosque magnos casus, e remotis fingunt locis, animasque ceteroqui non nimis credulas ad cogitationes et collocutiones de judiciis *divinis*, in thesi bonas, in hypothesi erroneas inducant.

v. 17. *ἁμαρτίαις, peccatis)* etiam caeci ethnicismi. v. 34. [*spe vitae aeternae cassi.* V. g.]

v. 18. *ἀπώλοντο, perierunt) fuerunt, nulli sunt.* Loquitur Paulus sub conditione: sub ea conditione ethnicus poterat, resurrectionem negans, mortuos perinde aestimare, ac si nunquam fuissent. Neque hic opus erat, a Paulo distincte exprimi, quid sit, *in peccatis esse.*

v. 19. *εἰ, si)* Praecedit hunc versum et v. 18. propositio eorum, quae tractantur v. 20. ss. Et hoc versu est propositio eorum, quae tractantur v. 29—34. — *ἐν, in) ἐν, quod attinet.* i. e. si spes nostra in Christo fixa intra hujus *μόνον tantummodo* vitae fines tota vertitur. — *ζωῇ, vita)* Non facile hanc vitam Scriptura *vitam* dicit; saepius, *αἰῶνα, seculum.* hic dicitur *κατ᾽ ἄνθρωπον,* uti Luc. 16, 25. — *ἠλπικότες ἐσμὲν, speravimus) credidimus* cum laeta exspectatione futuri. — *ἐλεεινότεροι, miserabiliores)* Comparativus proprie: nam si superlativi vim haberet, articulus praecederet. *miserabiliores sumus omnibus hominibus:* ceteri *homines omnes* nec falsa spe lactantur, et praesentis vitae fructum libere percipiunt; nos, si mortui non resurgunt, falsa spe lactamur stolide, et, per abnegationem nostri et mundi, certum praesentis vitae fructum amittimus, dupliciter miserabiles. Jam nunc *beati* sunt Christiani: sed non in iis rebus, quibus ceteri homines pascuntur; et sublata spe alterius vitae, praesens laetitia spiritualis imminuitur. Praesentissimum in Deo gaudium habent fideles, et ideo jam sunt beati: sed si non est resurrectio, gaudium illud magnopere debilitatur. Hoc momentum est alterum: prius momentum est, quod Christianorum beatitas non est sita in rebus mundanis. Utroque momento confirmatur felicitas ex spe resurrectionis.

v. 20. *νυνὶ, nunc)* Declarat Paulus, non esse inane praeconium, non esse vanam fidem: abolita esse peccata: non esse nullos, in Christo defunctos: non hac vita terminari spem Christianorum. — *ἀπαρχὴ, primitiae)* scil. *οὖσα* vel *ὢν. Primitiarum* mentio egregie convenit tempori paschali, quo tempore scriptam hanc epistolam paulo superius notavimus: immo ipsi diei resurrectionis Christi, qui item erat postridie sabbati. Lev. 23, 10. 11.

v. 21. *καὶ) etiam ἐπειδὴ γὰρ, siquidem enim* hic habet apodosin.

v. 22. *πάντες ἀποθνήσκουσιν, omnes moriuntur) Moriuntur,* inquit, non in praeterito, uti v. gr. Rom. 5, 17. 21. sed in praesenti, quo apertius in antitheto loquatur de resurrectione etiamnum futura. Et dicit, *omnes.* Moriuntur in Adamo maxime impii; sed Paulus loquitur hic de piis, quorum *ἀπαρχὴ primitiae* Christus est: atque hi ut in Adamo omnes moriuntur, sic etiam in Christo omnes vivificabuntur. Scriptura ubicunque cum fidelibus agit, de ipsorum resurrectione agit primario; 1 Thess. 4, 13. s. de impiorum resurrectione, incidenter. — *ἐν τῷ χριστῷ, in Christo)* Hoc emphasin habet in hoc commate. Posita resurrectione Christi, ponitur omnium vivificatio,

— ζωοποιηθήσονται, *vivificabuntur)* Dixerat: *moriuntur*, non, ἀποκτείνονται, *occiduntur:* nunc, non *reviviscent*, sed *vivificabuntur*, virtute non sua.

v. 23. ἕκαστος — ἀπαρχὴ — ἔπειτα) Ter hoc versu subaudiendum ἐστὶ vel εἰσί. Versu 24. item subauditur *est.* — τάγματι) *ordine* divinitus constituto. τάξις tamen est abstractum, τάγμα concretum. Conjugatum, ὑπέταξεν, v. 27. — ἀπαρχὴ, *primitiae)* Vis hujus verbi complectitur vim verbi ἀρχὴ, *initium*, cui ex opposito respondet *finis.* — ἔπειτα — εἶτα) Ἔπειτα magis disjungit: εἶτα magis copulat. v. 5. 6. 7. ἔπειτα, *posterius*, comparativo opposito ad *primum*, v. 46. cujus, *primum*, vis inest in *primitiae* h. l. εἶτα, *postea*, sensu magis absoluto. Disjunctiva vis τοῦ ἔπειτα et copulativa τοῦ εἶτα clara est v. 5. 6. 7. Conjunguntur enim οἱ *Duodecim* cum *Kepha* per εἶτα· disjunguntur *Quingenti*, et ab his *Jacobus:* Sed copulantur huic, per εἶτα, *Apostoli.* Itaque qui per ἔπειτα memorantur, quasi per parenthesin interponuntur. Sed hic, v. 23. videtur res ambigua. Si dichotomiam instituas, potes vel Christum et eos qui Christi sunt uni membro dichotomiae inserere, atque alteri τὸ τέλος, *finem:* vel Christum, solum, principalissimum, ponere, et alteri lateri eos qui Christi sunt et *postea* τὸ τέλος, *finem* adjungere. Priore modo Christiani sunt appendix capitis sui: posteriore modo Christus retinet suam ubique praerogativam, et cetera in unum coacervantur latus. Priore modo post χριστὸς in textu ponitur comma, posteriore etiam colon: et sic εἶτα sensum magis absolutum, et tamen vim copulativam prae τῷ ἔπειτα retinet. Describit Paulus totum processum resurrectionis, cum iis, quae illam sequentur: eoque ipsam resurrectionem reddit credibiliorem. Nam haec necessario requiritur, ut res eo perducatur, ut Deus sit omnia in omnibus. — οἱ τοῦ χριστοῦ, *qui sunt Christi)* Suave polyptoton, χριστὸς, χριστοῦ. Christiani sunt quasi appendix τῆς ἀπαρχῆς, *primitiarum.* Eodem tempore resurgent impii; sed illi non veniunt sub hunc beatum censum. — ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, *in adventu ejus)* tum erit *ordo* Christianorum. 1 Thess. 4, 16. Non alii post alios resurgent illo tempore. Non appellat Paulus *judicium;* quia cum fidelibus agit.

v. 24. εἶτα, *postea)* post resurrectionem *eorum, qui Christi sunt*, qui, ut *rex*, inter resurrectionem et inter finem, judicium peraget. — τὸ τέλος) *Finis*, resuscitationis omnis. Correlatum *primitiarum.* In hoc fine omnes *ordines* suum nanciscentur complementum. 1 Petr. 4, 7. Rom. 6, 22. Hoc nomen continet vim verborum *tradiderit* et *destruxerit.* Vide, quanta mysteriorum pondera apostolus deducat ex syllabis propheticis עַד et כֹּל Ps. 110, 1. 8, 6. Gr. ἄχρις, *usque*, et πάντα, *omnia.* Itaque etiam verba sunt θεόπνευστα. Nam quae horum ratio, eadem omnium est. — ὅταν — ὅταν) *quum —:* nempe, *quum.* Prius declaratur per alterum: et ad prius refertur pars prior versus sequentis; ad alterum, pars altera. Simulac Filius Patri regnum tradiderit, Pater destruet *omne imperium:* et traditio regni fit, ut fiat abolitio *omnis imperii.* — παραδῷ τὴν βασιλείαν, *tradiderit regnum)* Non incipiet tum regnare Pater, sine Filio: neque desinet tum Filius, sine Patre, regnare. nam regnum divinum et Patris et Filii est ab aeterno et erit in aeternum. Sed sermo est de regno Filii mediatorio, quod tradetur; et de regno Patris immediato, cui tum locus fiet. Interjecto tempore Filius negotium, quod ei Pater

dedit, gerit, pro suis et per suos, pro electis, per angelos etiam, et apud Patrem, et contra hostes, dum horum vel conatus superest. Regnum, quatenus Pater Filio dedit, Filius Patri tradet: Joh. 13, 3.: nec Pater, quum Filium regem constituit; nec Filius, cum regnum Patri tradit, regnare desinit: atque eo ipso, quod non *abolendum*, sed *Patri tradendum* dicitur, significatur, id ipsum quoque infinitae esse majestatis. Gloria autem antemundana, etiam post traditionem illam manebit: Joh. 17, 5. Hebr. 1, 8. neque secundum humanam naturam rex esse desinet. Luc. 1, 33. *) Si cives novae Jerusalem regnabunt in secula seculorum, Ap. 22, 5.: quanto magis regnabit Deus et Christus? — *τῷ θεῷ καὶ πατρὶ, Deo et Patri)* Duplex respectus. Consideratur et ut Deus et ut Pater, ad Christum, Joh. 20, 17. etiam exaltatum, Ap. 3, 12. 21. et ad fideles. Col. 3, 17. Consideratur, ut Deus, adversum hostes. — *καταργήσῃ, aboleverit) Deus et Pater.* de quo etiam dicitur *ponat* et *subjecit.* Pari ratione sermo ad alium in tertia persona flectitur v. 25. et 29. — *πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν, omne imperium et omnem potestatem et potentiam) Imperia et potestates* dicuntur etiam de potestatibus humanis, Tit. 3, 1. saepius autem de angelicis, Col. 1, 16. idque in concreto, ut ipsas denotent substantias: hic autem in abstracto, uti *βασιλείαν*, de *regno* Filii. neque enim substantiae angelicae destruentur. *ἀρχὴ* notat *imperium:* huic subordinatur *ἐξουσία, potestas*, magistratus, et *δύναμις, exercitus*, *copiae. ἐξουσία* et *δύναμις,* magis conjunctae, commune habent epitheton *omnem.* Significatur hic non modo imperium, potestas, copia hostium, v. 25., qualis est mors, v. 26., sed *omnis*, etiam bonorum angelorum. Nam ubi rex, debellatis hostibus, arma deponit, vacatio datur militibus. neque indignum his est verbum *καταργεῖν, abolere.* c. 13, 8. 2 Cor. 3, 7.

v. 25. *δεῖ, oportet)* Praedictum enim est. — *αὐτὸν, illum)* Christum. — *βασιλεύειν, regnare)* רְדֵה *dominare in medio hostium tuorum.* Ps. 110, 2. — *ἄχρις οὗ ἂν, usque dum)* Ulterius non opus erit. — *θῇ, ponat)* Pater. — *πάντας, omnes)* Inserit hoc Paulus, ut transitum paret ad ea, quae sequuntur. — *τοὺς ἐχθροὺς, hostes)* corporales et spirituales. Subaudi, *ejus*, ex illo, *pedes ejus,* scil. *Filii.* sed elegans est jam ellipsis: quoniam Christus eos, quatenus *Christi* hostes erant, pridem *destruxit;* quatenus nostri, eos *destruet.* Ad peractum jam triumphum ejus residua pars victoriae se habet, ut ad orbem alicujus monarchiae humanae subjugatum margo ejus quispiam aut angulus.

v. 26. *ἔσχατος, novissimus)* Praegnans enunciatio: *Mors* est hostis: est hostis, qui destruitur: est hostis, qui destruitur novissimus. novissimus autem, id est, post Satanam, Hebr. 2, 14., et post peccatum: v. 56. nam eodem ordine invaluerunt; et Satanas invexit peccatum, peccatum peperit mortem. Illi hostes aboliti sunt: ergo etiam mors aboletur. Dices: *Nonne omnium hostium par est ratio? nam quatenus ceteri sunt aboliti, etiam mors est abolita.* 2 Tim. 1, 10. *ergo quatenus mors manet, etiam ceteri hostes manent adhuc: neque adeo mors aboletur ultima.* Resp. Christus, quatenus ipse cum hostibus olim conflixit, primo Satanam, per mortem suam; deinde peccatum,

---

*) *Eundem locum, coll.* Dan. 7, 14. *huc refert* S. R. D. Moldenhauer *ad h. l., saepissime cum* Bengelio *consentiens, e. g.* v. 32. 49. *etc.* E. B.

in morte; postremo mortem, in resurrectione devicit: eodemque ordine hostium potestati eripit fideles universos; eodem hostes ipsos destruit. Iterum dices: *Quomodo mors ultima oboletur, si resurrectio mortuorum praecedit abolitionem OMNIS IMPERII?* Resp. Resurrectionem statim sequitur judicium, cum quo conjuncta est abolitio *omnis imperii:* atque hanc statim excipit abolitio mortis cum inferno. Ordo abolitionis describitur Ap. 19, 20. 20, 10. 14. Debet autem sermo accipi reduplicative: hostes destruentur, ut hostes. Namque etiam postea Satanas erit Satanas; infernus, infernus; hoedi, maledicti. Destruentur scilicet prius, ante mortem, hostem novissimum, non ut plane non sint, sicut mors; neque ut non sint, quod audiunt, nempe Satanas, infernus, maledicti: sed ut non sint hostes, resistentes, repugnare valentes. nam fient debellati, imbelles, capti, supplicio affecti, sub pedibus Domini nostri. Abolitio *OMNIS IMPERII* non debet ad abolitionem hostium accenseri: abolitio autem potestatis inimicae juxta Apoc. 19, 20. etiam ante abolitionem mortis fit, quam subsequitur abolitio *OMNIS* potestatis, *OMNIS* imperii. Etiam boni angeli nanciscuntur vocationem. — *ἐχθρὸς, hostis)* Mors, hostis: itaque homini initio non fuit naturalis. Qui negabant resurrectionem, negabant etiam immortalitatem animae. Illa vindicata, haec vindicatur. — *καταργεῖται, destruitur)* Praesens, pro futuro. — *ὁ θάνατος, mors)* Mentione mortis continetur etiam *infernus*, quatenus destruendus. v. 55.

v. 27. *πάντα γὰρ, omnia enim)* ne morte quidem excepta. Psalmus videri posset hac syllaba כל *omnia*, animalia duntaxat et astra, quae appellat, innuere: sed multo eum longius spectare, docet apostolus. *Bona*, subjiciuntur lautissima conditione; *mala*, tristissima. nam haec *abolentur*, et scabellum pedum fiunt. — *ὑπέταξεν, subjecit) Deus et Pater.* Conf. ad *ὑποταγὴν*, Eph. 1, 22. Phil. 3, 21. Hebr. 2, 8. 1 Petr. 3, 22. *subjiciet*, suo tempore: jam *subjecit*, quia *dixit.* — *ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ) Sub pedes ejus* subjecti sunt non modo hostes, sed etiam cetera. Eph. 1, 22. Locutio est synecdochica: *omnia* ei subjiciuntur: et ea quae se opponunt neque subjecta esse volunt, plane ad pedes detruduntur tanquam scabellum. Est sane discrimen inter *τὸ subjici sub pedes* et inter *τὸ dari in manus.* Non tamen illud tam crudeliter intelligere licet: alias non haberet locum exceptio *praeter eum qui subjecit.* — *εἴπῃ, dicat)* propheta. Hebr. 2, 6. — *δῆλον, manifestum)* Nam Pater non subjicitur Filio; *sed* (*δὲ,* v. 28.) Filius Patri. Summam rerum omnium ex Psalmo potenter et sapienter demonstrat apostolus.

v. 28. *ὑποταγῇ, subjecta fuerint)* ita ut in aeternum mansura sint subjecta. — *τότε) tum* demum. Antea conflictandum semper est cum hostibus. — *καὶ) etiam.* — *αὐτὸς) ipse,* ultro. *Ipse* hic facit antitheton ad *omnia*, ut infinita denotetur excellentia Filii: et praeterea, ut saepe, significat quiddam *voluntarium:* nam Filius se subordinat Patri: Pater Filium glorificat. Gloriosius est nomen Dei et Patris, et Filii, quam Regis. Hoc nomen ab illo absorbebitur, ut antea ex illo fluxerat. — *ὁ υἱὸς, Filius)* Christus, secundum utramque naturam, etiam divinam. id quod non tam ex eo colligas, quia *hic* Filius appellatur, conf. not. ad Marc. 13, 32., quam quia expresse consideratur in relatione ad Patrem. Nec tamen hic sermo est de Filio, quatenus Pater et Filius unum sunt, quae quidem unitas es-

sentiae hic praesupponitur; sed respectu oeconomiae, quatenus Pater ei omnia subordinavit. — ὑποταγήσεται) *subordinabitur.* hoc enim verbum magis et proprium est et dignum, quam, *subjicietur.* Aptissimum verbum ad res diversissimas denotandas. Plane enim alia est subordinatio Filii ad Patrem, alia creaturarum ad Deum. Filius Patri subordinabitur eo modo, quo antea non fuerat subordinatus. namque in regno mediatorio separatus quodammodo fulgor Filii a Patre fuerat: deinceps autem Filius Patri plane subordinabitur. eaque *subordinatio* Filii erit plane voluntaria, ipsi Filio optata atque gloriosa: non enim subordinabitur veluti *minister,* Hebr. 1, 14. coll. anteced. sed tanquam Filius. [*Scilicet in humanis quoque non* subditorum *duntaxat, sed* filiorum *etiam est subordinatio. Luc.* 2, 51. *Hebr.* 12, 9. V. g.] Medium igitur verbum est ὑποταγήσεται, non passivum. *Bonum meum*, inquit, *non est praeter TE,* Jehovah. Ps. 16, 2. Hesshusius: *Subjectio et obedientia Filii erga Patrem non tollunt aequalitatem potentiae, nec essentiae diversitatem probant. Filius in omni aeternitate reverentia summa agnoscit, quod ab aeterno a Patre sit genitus: agnoscit etiam, quod regnum spirituale a Patre acceperit, et dominus totius orbis sit constitutus. Hanc suam sanctissimam reverentiam, subjectionem et filialem amorem, toti creaturae demonstrabit, ut omnis honor Patri aeterno tribuatur. Verum hic nihil decedit Filio; siquidem Pater vult, ut omnes honorent Filium, quemadmodum Patrem. Joh.* 5. Exam. p. 10. — ἵνα ᾖ ὁ θεὸς πάντα ἐν πᾶσι, *ut sit Deus omnia in omnibus)* Significatur hic novum quiddam, sed idem summum, ac perenne. *Omnia* (adeoque omnes) sine ulla interpellatione, nulla creatura occupante, nullo hoste obturbante, erunt subordinata Filio, Filius Patri. *Omnia* dicent: *Deus est mihi omnia.* Hoc τέλος est, hic *finis* et apex. Ultra, ne apostolus quidem quo eat habet. Ut in Christo non est Graecus, Judaeus, circumcisio, praeputium, barbarus, scytha, servus, liber, sed omnia et in omnibus Christus: Col. 3, 11. sic tum non erit Graecus, Judaeus etc. neque *principatus, potestas* etc. sed Deus omnia in omnibus. Ab impiis in mundo habetur Deus pro nihilo; Ps. 10, 4. 14, 1. et apud sanctos multa obstant, ne sit unus omnia apud ipsos: sed tum erit omnia in omnibus.

v. 29. s. ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν; εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, τί καὶ βαπτίζονται ὑπὲρ αὐτῶν; τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν;) Primum de distinctione hujus versiculi dicemus aliquid. Incisum hoc, εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, recte multi cum sequentibus jampridem connectunt. nam ejusdem incisi vim in priore hemistichio exhaurit particula sola ἐπεί. εἰ inchoat sententiam, uti v. 32. bis, et saepe v. 12. seqq. Hinc ad νεκροὶ refertur αὐτῶν, pronomen. *) Porro de *baptismo super mortuis* tanta est interpretationum varietas, ut is, qui, non dicam, varietates ipsas, sed varietatum catalogos colligere velit, Dissertationem scripturus sit. Nec martyria, nec baptismi super sepulcris etc. jam tum erant, Corinthi praesertim: sed baptismus super sepulcris, et baptismus pro utilitate mortuorum, ex sequiore hujus ipsius loci interpretatione sumtus est; sicut ignis usus apud Aegyptios et Abyssinos in

---

*) Vers. germ., *nomen* τῶν νεκρῶν, *loco pronominis, in fin. vers., repetens et a* Gnomone *abludit et ab* utriusque Ed. *margine.* E. B.

baptizatis, ex Matth. 3, 11. Saepe, ubi opinione proprior et facilior est interpretatio germana, e longinquo petitur. Nobis notanda I. Paraphrasis: *Alioqui quid agent qui baptizantur super mortuis? si plane mortui non resuscitantur, quid etiam baptizantur super iis? quid etiam nos periclitamur omnem horam?* II. Sensus phraseos, *βαπτίζεσθαι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, baptizari super mortuis.* baptizantur enim *super mortuis* ii, qui baptismum et christianismum suscipiunt eo tempore, quum mortem ante oculos positam habent, jam jamque vel ob decrepitam aetatem, vel ob morbum aut luem, vel per martyrium *ad mortuos accumulandi*, omni fere fructu hujus vitae carentes, *devenientes* ad mortuos, et mortuis quasi *imminentes.* qui dicere possent קברים לי *sepulcra mihi* praesto sunt. Job. 17, 1. III. Prior versiculi pars est lenior: posterior vero, quae a *si plane* incipit, habet epitasin, in protasi sua per *omnino* et in apodosi per *etiam* expressam, quae duae particulae inter se respondent: eademque apodosis anaphoram habet, duas partes ejus per *quid etiam* jungentem. IV. Nexus sermonis. Argumento de Christi resurrectione, ex qua resurrectio nostra fluit, innectit Paulus *propositionem* duorum (plura quidem sunt quam duo: sed absurda antecedentia repetuntur ex prioribus satis jam refutata:) absurdorum, quae, si mortui non resurgant, si Christus non resurrexerit, emergant: et expedito interim argumento de Christo, v. 20—28., duo absurda illa refutat per *tractationem* paulo uberiorem, ex argumento de Christo nervis auctam. Posterius absurdum (hoc enim evidentiorem habet rationem) de miseria christianorum in hac vita, proposuit versu 19., et tractat versu 29. med. et seqq. *si plane:* similiterque prius, de interitu christianorum defunctorum proposuit versu 18., et nunc tractat vel repetit vel declarat parte versus 29. priore. V. Vis argumenti apostolici: quae per se et evidentissima est et urgentissima. VI. Verborum singulorum constans sibi proprietas. *α) quid facient?* est futurum, respectu salutis aeternae. i. e. frustra erunt, nil agent tales baptizati, si defuncti sopiuntur somno sempiterno. *β) Baptismi* vocabulum notione usitata perstat: et sane in hac epistola Paulus frequentiorem, quam in ulla alia, baptismi mentionem fecit. c. 1, 13—17. 10, 2. 12, 13. *γ) ὑπὲρ* praepositio cum genitivo varie sic quoque posset accipi; de objecto simpliciter, ut Latini dicunt *super, de, quod attinet:* hoc sensu, *ut mortuos, sine consideratione resurrectionis, sibi proponant;* vel de impendendo quasi pretio, *ut mortuos pro nullis reputent;* vel de acquirendo pretio, *ut ad mortuos aggregentur in perpetuum:* sed retinemus proprietatem, qua *ὑπὲρ* notat *propinquitatem super aliqua re imminentem;* quo modo Theocritus appellat *ἀσφόδελον τὸν ὑπὲρ γᾶς, asphodelum humi nascentem.* Idyll. 26. Plura exempla dant lexicographi, e Thucydide maxime. Sic baptizantur *super mortuis* ii, qui mox post baptismum ad mortuos aggregabuntur: quo pacto *super mortuis* hoc loco dicitur, ut si diceretur *super sepulcro,* uti Luc. 24, 5., *cum mortuis*, i. e. in sepulcro. Neque incredibile est, saepe baptismum apud funera administratum fuisse. *δ)* Vocabulum *mortuorum* proprie sumitur, de mortuis, in genere, ut articulus quoque poscit, tam late sumtis, quam patet resurrectio. *ε)* Adverbium *ὅλως*, Lat. *plane*, adhibet inductus a Paulo Corinthius, resurrectioni morosius refragatus, neque de jacturis commodorum etiam hujus vitae, quae in baptismo fiant, cogi-

tans. et εἰ ὅλως perinde ponitur, ut ἐπειδὴ ὅλως apud Chrysost. homil. 5. c. Anomoeos: *Veruntamen*, inquit, *etsi parum differt homo ab angelo*, ἐπειδὴ ὅλως ἐςί τι μέσον, *quum aliquid nihilominus interest, haud scimus accurate, quid sint angeli.* ζ) καὶ non παρέλκει, sed intendit vim praesentis temporis βαπτίζονται, *quid agunt, qui baptizantur?* in antitheto ad futurum, τί ποιήσουσιν; *quid agent?* Confer καί, 2 Cor. 1, 14. 11, 12. Phil. 3, 7. 8. 4, 10. Nempe eos, qui super mortuis baptizantur, quasi in articulo mortis constituit Paulus, et iis neque in futurum, negata resurrectione, neque in praeteritum, quicquam mercedis remanere ostendit. Videtur Paulus eos redarguere, qui et resurrectionem corporum et immortalitatem animae negabant. Illa vindicata haec satis superque vindicatur. Estque haec συγκατάβασις Scripturae, quod propter imbecilles et simplices non se immittit in illam subtilem litem, sed rem in ea parte prehendit, quae facilior est demonstratu et tamen demonstrationem partis difficilioris etiam secum vehit. η) Duo commata a τί incipientia pulcre cohaerent; cum gradatione, ab iis, qui aliquantisper duntaxat hac vita frui possent, ad (*nos*,) eos, qui diutius frui possent, nisi spem in Christo fixam haberent. — νεκροὶ, *mortui*) Toto hoc capite, in quaestione, *an*, Paulus νεκροὺς dicit sine articulo: deinde hac expedita, in quaestione *quomodo*, v. 35. etc. articulum adhibet. τῶν autem hoc versu vim relativam habet.

v. 30. ἡμεῖς, *nos*) apostoli. c. 4, 9.

v. 31. ἀποθνήσκω, *morior*) non solum periculo semper proposito, 2 Cor. 1, 8. s. 11, 23., sed etiam ipsa *mortificatione* perpetua. Congruit hoc toti sermoni. — νὴ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, *) ἣν ἔχω ἐν χριςῷ ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, *per vestram gloriationem, quam habeo in Christo Jesu Domino nostro.*) In jurando vel asseverando, si humana persona allegatur, ea solet allegari, quae ut dignior praefertur, adeoque interdum tertia, Gen. 42, 15. 16., νὴ τὴν ὑγίειαν φαραώ· interdum prima, 2 Sam. 3, 35., τάδε ποιήσαι μοι ὁ θεὸς καὶ τάδε προσθείη· conf. ibid. v. 9. sed plerumque secunda. 1 Sam. 1, 26. ζῇ ἡ ψυχή σου. ibid. c. 3, 17. τάδε ποιήσαι σοι ὁ θεὸς καὶ τάδε προσθείη. Ita Paulus hic allegat Corinthiorum lautissimum vitae etiam spiritualis statum, suae ipsius morti oppositum, quam pro gloriatione illorum sustinebat: conf. c. 4, 8. seqq. 2 Cor. 4, 12. 15. Phil. 1, 26. Eph. 3, 13. et ideo allegat, ut ipsos Corinthios commoveat. Non attenderunt hoc, qui pro ὑμετέραν scripsere ἡμετέραν. Sequitur prima quidem persona, ἣν ἔχω, sed singulari numero: ac refertur ἣν non ad ὑμετέραν καύχησιν, sed ad καύχησιν· sic enim interdum relativa solent poni. Gal. 1, 6. 7. Eph. 2, 11., ubi *dicta circumcisio* concretum est, et additur tamen *in carne manu facta*, quod nonnisi abstracto congruit. 1 Tim. 6, 20. s. 2 Tim. 1, 5. Ostendit Paulus, se non temere mori quotidie, sed participem esse gloriationis Corinthiorum. 2 Cor. 4, 14.

v. 32. εἰ κατὰ ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα ἐν ἐφέσῳ, τί μοι τὸ ὄφελος; εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. *si secundum hominem cum bestiis pugnavi Ephesi, quae mihi utilitas? si mortui non excitantur, edamus et bibamus,*

---

*) *Vocativus* ἀδελφοὶ, *tum in marg.* utriusque Ed. *firmioribus lectionibus annumeratus, tum in* Vers. germ. *receptus, exulat h. l.* E. B.

eras enim morimur) Incisum hoc, *si mortui non excitantur*, recte pridem sequentibus verbis annectitur: nam in antecedentibus vim ejus repraesentat formula, *secundum hominem:* id est, si humanitus, humano auctoramento, spe vitae praesentis duntaxat, non spe resurrectionis divinitus exspectandae, cum bestiis pugnavi Ephesi etc. — *ἐθηριομάχησα ἐν ἐφέσῳ, cum bestiis pugnavi Ephesi*) Hoc unum certamen Paulus nominatim commemorat, non solum, quia praegrande, sed etiam, quia recentissimum. Ephesi adhuc erat: c. 16, 8. s. atque ibi habuerat, ante epistolam hanc scriptam, discrimen singulare, quod describi videtur Act. 19, 29. s. 2 Cor. 1, 8. quapropter *pugnam cum bestiis*, qua vita agebatur, appellat. coll. c. 4, 9.: sicut Ephesios Heraclitus Ephesius 400 ante annis *θηρία* solitus fuerat appellare. conf. Tit. 1, 12., de Cretensibus et Epimenide. — *φάγωμεν — ἀποθνήσκομεν, edamus — morimur*) Sic plane LXX, Es. 22, 13. Id est, utamur corporis et vitae praesentis bonis. Mimesis *colloquii mali.*

v. 33. *μὴ πλανᾶσθε*) Medium. — *φθείρουσιν*) *corrumpunt.* Conjugatum, *corruptio*, v. 42. Sententiam Menandri notam sublimiore sensu adhibet et opponit symbolo Epicureo, v. 32., mox v. 34. graviorem stimulum adhibiturus. [*Sane pravorum sermonum et proverbiorum ingens est in vita humana multitudo*, *quibus quamplurimi res utut sanctas et salutares repellunt*, *suamque proterviam tueri student atque hypocrisin. Ejusmodi dicteria Israëlitis quoque frequentata sunt. Ez.* 11, 3. 15. 12, 22. 18, 2. V. g.] — *ἤθη, mores*) Boni mores sunt, quibus homo a rebus caducis ad aeterna transit. — *χρηστὰ*) bonos, vel etiam *faciles, leves.* vid. Scap. ad hanc vocem col. 1820. Conf. Rom. 16, 18. — *κακαὶ, mala*) fidei, spei, amori adversa. Contra, boni sermones, de resurrectione, perimunt gulam et pravos mores.

v. 34. *ἐκνήψατε*) Exclamatio plena majestatis apostolicae: *excutite veternum* sive *crapulam*, v. 32. Sic LXX, *ἐκνήψατε οἱ μεθύοντες*, Joel 1, 5. Mitius dicit, *vigilate*, in conclusione, c. 16, 13. — *δικαίως, juste*) ea justitia, quae fluit ex vera Dei agnitione. Antitheton, *peccare*, et, *mores corrupti*, v. 33. — *καὶ μὴ ἁμαρτάνετε*) Imperativus post imperativum habet vim futuri: (Joh. 7, 37. not.) *et non peccabitis*, vel per errorem intellectus, vel per malos sermones, vel per corruptos mores. qui peccatum in voluntate sola, ac non in intellectu collocant, errant adeoque peccant. Argumentis probantibus adduntur commoventia, uti Gal. 4, 12. not. nam Scriptura totum hominem instruit. — *ἀγνωσίαν, ignorantiam*) *ἀγνωσία*, et *ignorantia*, 1 Petr. 2, 15., et *oblivio*, 3 Macc. 5, 24.: *κατὰ πᾶν ἀγνωσίᾳ κεκρατημένος. Ignorantiam habere* gravior est phrasis, quam *ignorare:* et includit antitheton ad *scientiam*, quae alias Corinthiis placebat. — *θεοῦ, Dei*) adeoque etiam *potentiae* et *operum* Dei. Matth. 22, 29. — *τινὲς, aliqui*) Temperat elenchum. — *ἐντροπὴν, pudorem*) Corinthii magnam sibi *cognitionem* vindicabant. Turpe, ignorantia, somnolenta, unde evigilandum. — *ὑμῖν, vobis*) qui vel ignoretis, vel ignorantes habeatis. Est tamen simul dativus commodi. — *λέγω, dico*) Parrhesia. Severius loquitur, quam initio, de alia re, cap. 4, 14.

v. 35. *τὶς*) *aliquis*, qui ex ignoratione *modi* rem ipsam audeat negare, quia mors tanta fuerit destructio, et resurrectio dicatur tam

gloriosa fore. — *δὲ, vero*) ἐπίτασις. — *ἔρχονται, veniunt*) Viventes dicuntur *manere*, v. 6.: mortui, *ἀπελθόντες, abeuntes*, Chrys. de Sacerd. p. 494.: et *redeuntes*, Ps. 90, 3. Coh. 12, 7. At redivivi, *veniunt*: ac potius *venire*, quam redire dicuntur, propter summam illam novitatem. v. seqq. Conf. Act. 1, 11. not. Paulus ad Corinthios in quaestione *an* haerentes, quaestionem *quomodo* ita tractat, ut identitatem corporis cadentis ac resurgentis, aliquanto quasi remissius ac parcius, quam alias solet, exprimit.

v. 36. *ἄφρον, insipiens*) Miratur apostolus, quenquam hic haerere posse. adeo certum ipse habebat. Hoc quoque pertinet ad *pudorem*, v. 34. Quaerenti illi de *via* resurrectionis et de *qualitate* corporum resurgentium, respondet primo per similitudinem, v. 36—42. med. deinde citra similitudinem, v. 42. seq. In similitudine protasis et apodosis praeclare inter se respondent: agiturque, de *via* resurrectionis, in protasi, v. 36., in apodosi, v. 42. *seminatur etc.* tum, de *qualitate* corporum, in protasi, v. 37—41.: in apodosi, v. 43. — *σὺ) tute*, homuncio. — *σπείρεις, seminas*) in agro. Sequitur allegoria copiosa. — *ού ζωοποιεῖται, non vivificatur*) ad novum germen. — *ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ, nisi moriatur*) Invertit Paulus objectionem: mors vivificationem non impedit, sed praegreditur et praemonstrat, tanquam sementis messem.

v. 37. *ού τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον, non corpus, quod nascetur*) *corpus*, speciosum, non jam *nudum*.

v. 38. *ὁ δὲ θεὸς, Deus vero*) non tu, homo; non granum ipsum. — *αὐτῷ, illi) grano*. — *ἠθέλησε) voluit*. Praeteritum, respectu creationis, Gen. 1, 11. vel certe, quia *velle* est ante *dare*. — *ἑκάστῳ, unicuique*) non modo semini frugum, sed etiam animantum. Gradatio ad v. seq. — *ἴδιον, proprium*) speciei conveniens, individuo proprium, ex seminis substantia productum. Hoc *proprium* amplius declaratur v. seq.

v. 39. *ού πᾶσα, non omnis*) Hoc universaliter negat. Quaelibet species carnis diversa est a ceteris. Docet Paulus, etiam a terrestribus differre corpora terrestria, et a coelestibus coelestia, v. 41.: sed ita, ut utrumvis horum ad differentiam corporis a semine, et corporum coelestium a terrestribus magis illustrandam referat. namque in apodosi nihil de gradibus gloriae ponit, sed hoc sapientibus tanquam per aenigma relinquit existimandum, satis habens ipsam corporum resurgentium gloriam aperte asseruisse. — *ἄλλη ἀνθρώπων, alia hominum*) Eleganter omittit vocabulum *carnis*, ubi *humanae* opponit brutorum carnes. *κτήνη* hoc loco dicuntur quadrupedes omnes; nam eis pisces et volucres opponuntur. — *ἰχθύων, piscium*) Itaque qui piscibus vescuntur, carne vescuntur; idque lautius, varietate delectante.

v. 40. *ἐπουράνια, coelestia*) Sol, luna, stellae. — *ἐπίγεια, terrestria*) vegetabilia, animalia. — *ἑτέρα δὲ, alia autem*) De gloria terrestrium conf. Matth. 6, 28. s. 1 Petr. 1, 24.

v. 41. *ἀστὴρ γὰρ, stella enim*) *Enim* intensivum. Non modo stellae aliam gloriam habent, ac sol, luna, sed etiam, quod majus, una stella subinde aliam vincit claritate. Nulla stella ab altera, nullum corpus gloriosum ab altero plane nihil differt.

v. 42. *οὕτω, sic*) Hoc respicit protasin jam v. 36. coeptam. — *σπείρεται, seminatur*) Verbum amoenissimum, pro sepultura. —

ἐν φθορᾷ, in corruptione) Non solum *mortui* corporis, sed *mortalis* corporis conditio notatur.

v. 43. *ἐν ἀτιμίᾳ, in dedecore*) in *nuditate*, v. 37.: cui opponitur *gloria*, tanquam *vestitus*, v. 53. 49. — *σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, seminatur in infirmitate*) Figura continuatur: sed re ipsa, finita similitudine illa, ad novam partem responsionis fit transitus, cujus propositio haec est: *est corpus animale, et est corpus spirituale.* Affinia inter se sunt, *in virtute*, et *spirituale*, Luc. 1, 17. sicut *incorruptio* et *gloria*, v. 42. s.

v. 44. *ψυχικὸν, animale*) quod totum informatur ab anima, constans *carne et sanguine.* v. 50. — *πνευματικὸν, spirituale*) quod totum informatur a spiritu. — *καὶ*) *atque adeo*, consequenter.

v. 45. *γέγραπται, scriptum est*) Gen. 2, 7. LXX, *ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν.* Cetera Paulus addit, ex natura oppositorum. — *πρῶτος*) Id est, *primus:* nam opponitur *ultimus.* at v. 47., *πρῶτος, prior*: nam opponitur *δεύτερος, alter:* et uterque ibi consideratur, ut exemplar ceterorum. *ὁ ἔσχατος, ultimus* aeque atque *ὁ δεύτερος, alter* innuit Christum: non totam speciem humanam in consummatione. — *ἀδὰμ, Adamus*) Nomen proprium h. l. sed mox per antonomasian iteratur. — *ψυχὴν, animam*) Hinc, *ψυχικὸν, animale*, v. 44. — *ὁ ἔσχατος, ultimus*) Job. 19, 25. אחרון idem qui גאל dicitur, ut ibidem ex parallelismo gemini praedicati patet. Christus, *ultimus:* dies Christi, *ultimus.* Joh. 6, 39. [Christus, *spiritus.* 2 *Cor.* 3, 17. V. g.] — *ζωοποιοῦν, vivificantem*) Non solum vivit, sed etiam vivificat.

v. 46. *οὐ πρῶτον*) *non prius.* — *τὸ πνευματικὸν, spirituale*) corpus. Hic versus versum 44 respicit, versu 45 quasi parenthesin faciente, cui deinde versus 47 respondet. — *ἔπειτα, deinde*) Observent hoc ii, qui de origine mali ita disputant, ac si debuissent omnia statim initio non modo bona esse, ut fuerunt, sed etiam talia, qualia erunt in consummatione.

v. 47. *ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ἐκ γῆς, χοϊκός· ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ κύριος ἐξ οὐρανοῦ, primus homo, ex terra, terrestris: secundus homo, Dominus ex coelo*) Exacta oppositio. Primus homo, *ἐκ γῆς* scil. *ὢν, quum ex terra sit*, est *χοϊκὸς, terrestris*, ita affectus, uti *χοῦς, χυτὴ* terra ac diffluens. ratio, quia *ex terra* est ortus. Haec est protasis: sequitur apodosis, in qua non erat conveniens dicere, *secundus homo, ex coelo, coelestis.* nam terrae quidem hoc in acceptis refert homo, ut sit terrenus: sed Dominus non debet coelo gloriam suam, qui ipse coelum fecit coelum, et per descensum ex coelo se nobis ut Dominum ostendit. Proinde conversa est verborum series, *Dominus, ex coelo.* Verbum *Dominus* in concreto idem notat, quod *Gloria* in abstracto: (Germ. *Herr, Herrlichkeit:*) unde proprie opponitur *terreno.* v. 43. Phil. 3, 20. seq. et ex hac *gloria* fluit incorruptibilitas carnis Christi. Act. 2, 24. 31. Tali pacto defenditur recepta lectio, et varietates, quamlibet antiquae, in *Apparatu* memoratae, amoventur.

v. 49. *καὶ καθὼς, et sicut*) Ex priore statu alterum infert Paulus. — *ἐφορέσαμεν, gestavimus*) veluti vestem. — *τὴν εἰκόνα, imaginem*) Hoc non solum similitudinem, sed etiam dependentiam notat. — *φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, portemus etiam imaginem coelestis*) Tertullianus, *Portemus, non portabimus: praeceptive, non promissive.* Imo *φορέσωμεν*, ac tamen promissive. Sub-

junctivus sermonem facit modalem et moratum, quo Paulus divinam ordinationem (coll. v. 53., *oportet*,) et fidem ei assentientem exprimit. Confer subjunctivum Jac. 4, 13. 15., πορευσώμεθα κτλ. Recentiores fecere, φορέσομεν· eademque varietas est in codd. Origenis c. Celsum, ut notat Sam. Battierius in Biblioth. Brem. Class. VI. p. 102. seq. lectionem φορέσωμεν etiam e *Maximo* περὶ ἀγάπης comprobans.

v. 50. σὰρξ καὶ αἷμα, *caro et sanguis*) Terminus abstractus, [*hominem, quatenus circulatio sanguinis carnem ejus vivificat, innuens*, V. g.] uti φθορὰ, *corruptio*. Alterum refertur ad viventes in mundo, alterum ad mortuos. Utrique debent alii fieri. A faecibus vini non tam valde differt spiritus inde extractus, quam ab homine mortali homo glorificatus. — βασιλείαν θεῦ, *regnum Dei*) plane spirituale, nulla parte animale. Magna mutatio interveniat, *oportet*, dum homo ad regnum illud capax fit. — ἐ δύνανται, *non possunt*) Syllepsis numeri. Notatur enim multitudo eorum, qui sunt caro et sanguis. — ἐδὲ — κληρονομεῖ, *neque — hereditate consequitur*) Non dicit, *non potest hereditate accipere. caro et sanguis* longius abest, quam ipsa *corruptio:* et *corruptionem* id non posse, per se patet, quanquam certe via est ad *incorruptibilitatem.* v. 36. Vim praesentis colligas ex v. 52. init.

v. 51. ὑμῖν, *vobis*) ne putetis vos omnia scire. — λέγω, *dico*) prophetice. c. 13, 2. 1 Thess. 4, 15. — πάντες μὲν ἐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα, *omnes quidem non obdormiemus, omnes vero immutabimur*) Latini, magno consensu: *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur.* Eamque lectionem, praeter ceteros, *Tertullianus* et *Rufinus* sequuntur. Neque tamen Latinus interpres Graeca a nostris Graecis diversa videtur legisse; sed sententiam, ut eam ille quidem accipiebat, expressisse potius, quam verba. Sic enim in hac epistola solet, ut quum c. 12, v. 10. et 28. vertit γλωσσῶν, *sermonum:* et vicissim c. 14, 10., φωνῶν, *linguarum.* itaque ἐ κοιμηθησόμεθα videtur interpretatus: ἐ μενῦμεν κοιμηθέντες, id est, *resurgemus.* Inde sequebatur, ut mox suppleret *non*, antitheti gratia, uti *non* suppresserat c. 9, 6., quo item loco Tertullianus vestigia illius premit. Porro ex Latino fictum est ἀναβιώσομεν apud *Veles.* et ἀναςησόμεθα, (quo verbo Paulus in hoc toto capite non utitur,) in *Clar.* manu prima. Ex Graecis nonnulli habent, πάντες μὲν ἒν κοιμηθησόμεθα, ἀλλ' ἐ πάντες ἀλλαγησόμεθα· ubi ex μὲν ἐ facile factum est μὲν ἒν· neque vero apostolus in hoc versiculo de immutatione negare protinus aliquid, sed affirmare et mysterium proferre voluit. Manet lectio textus, ne Latinis quidem ignota codicibus, Hieronymo ex Didymo laudatis. Utrumque autem incisum habet universalitatem: *Omnes quidem*, nos videlicet, quibus mox contradistinguuntur mortui, *non obdormiemus; omnes autem*, iidem nos, *immutabimur.* Idem subjectum utriusque enunciationis. Conf. πᾶς ἐκ, universaliter, c. 16, 12. Rom. 9, 33. Eph. 5, 5. Ap. 22, 3. Act. 11, 8. Spectat sermo non tam ad illos ipsos, qui tum vivebant, exspectantes consummationem seculi; quam ad eos, qui illorum loco tum victuri sunt. v. 52. fin. 1 Thess. 4, 15. not. — ἀλλαγησόμεθα, *immutabimur*) Anima manente in corpore, corpus ex animali fiet spirituale.

v. 52. ἐν ἀτόμῳ, *in momento*) Ne pro hyperbola habeatur, ad-

dit phrasin magis popularem, *in ictu oculi.* Eximium opus omnipotentiae divinae! Quis ergo dubitet, quin etiam in morte homo possit subito liberari a peccato? — *σάλπιγγι, tuba*) Plena tubarum descriptio reservata in apocalypsin: aliqua tamen praecerpuntur etiam Matth. 24, 31. 1 Thess. 4, 16. de tuba *ultima;* quod quidem epitheton hoc loco expressum est, tubas priores praesupponens: vel quia Spiritus praeviam Paulo allusionem ad apocalypsin inspiravit; vel quia tubas indefinite aliquas ante *ultimam* esse, Scriptura pridem docet; Es. 27, 13. Jer. 51, 27. Zach. 9, 14. Hebr. 12, 19. 4. Ezr. 5, 4. vel praecipue respectu tubae in *ascensione.* Ps. 47, 6. coll. Act. 1, 11. nam *ultimus* dici potest, ubi duo spectantur tantummodo, v. 45., ne dicam, ubi unum; nullo altero subsequente, Ap. 1, 7. — *σαλπίσει γὰρ*) *clanget enim* Dominus, per archangelum. 1 Thess. 4, 16. Tubarum usus olim erat diebus festis, ad convocandum. — *καὶ*) *et* illico. — *ἄφθαρτοι, incorruptibiles*) Proprie dicendum videtur fuisse, *immortales;* nam *incorruptibilitas* induetur per *immutationem*, v. 53., sed *immortalitatem* complectitur *incorruptibilitas.*

v. 53. *τοῦτο*) *hoc ipsum*, praesens. — *ἀφθαρσίαν, incorruptibilitatem*) per alterationem illam.

v. 54. *ὅταν δὲ — ἀθανασίαν, quum autem — immortalitatem*) Suavissima est horum verborum frequentatio. — *τότε, tunc*) non prius. Certa est Scriptura: ergo certa est resurrectio. — *κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος, absorpta est mors in victoriam*) Es. 25, 8. LXX, *κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας. absorpta est* uno haustu momentaneo. conf. Ap. 21, 4. — *εἰς νῖκος*) Hebr. לנצח quod LXX non hic, sed alias saepe vertunt *εἰς νῖκος.*

v. 55. *ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ᾅδη, τὸ νῖκος;*) Hos. 13, 14. LXX, *ποῦ ἡ δίκη (νίκη) σου, θάνατε; ποῦ τὸ κέντρον σου, ᾅδη;* Hebr. שאול אהי דבריך מות אהי קטבך h. e. *ubi pestes tuae, mors? ubi exitium tuum, inferne?* vid. omnino G. Olearii diss. inaug. de redemtione ex inferno. In hoc epinicio *ubi* significat, mortem et infernum antea valde feroces fuisse: nunc conversa res est. *θάνατος mors* et *ᾅδης infernus* saepe promiscue usurpantur; sed tamen differunt, neque enim pro altero utro semper alterum substitui potest. nimirum *infernus* opponitur coelo; *mors*, vitae, et *mors* est prior; *infernus* profundior. *mors* accipit corpora sine animis, *infernus* animas, etiam sine corporibus: non modo impiorum, sed etiam piorum, ante mortem Christi quidem. Gen. 37, 35. Luc. 16, 23. Ideo junctim memorantur; et in gradatione dicitur, *mors et infernus.* coll. Ap. 20, 13. 14. 6, 8. 1, 17.: quibus in locis, evidens est, pro *inferno* non posse substitui *sepulcri* vocabulum. Porro quia hic de corporum resurrectione agitur, ideo *infernus* non nisi semel appellatur, mors saepe, etiam v. seq. — *τὸ κέντρον*) *aculeus*, *pestiferum* habens venenum. Paulus *victoriam* et *aculeum* transponit: id quod non solum magis congruit cum synonymorum hebraicorum gradatione, sed etiam commodiorem facit transitionem ad versum seq. ubi *aculeus* et *potentia* sunt affinia. *Stimulus*, *κέντρον* majus: (conf. Act. 26, 14.) *aculeus*, *κέντρον* minus: interdum promiscue dici possunt, ubi a quantitate abstrahitur. Etiam contra *aculeum* in spinis potest calcitrari. — *ᾅδη, inferne*) Non denotatur hic aeterni supplicii locus, sed receptaculum animarum, in resurrectione cum corporibus iterum conjungendarum. Nil jam hic de diabolo, coll. Hebr.

2, 14. quia illi prius, quam morti, *victoria* eripitur. v. 26. — **νῖκος**) LXX, *δίκη*, an *νίκη*; Paulus *νῖκος* iterat suaviter, coll. v. praec. Raritas verbi opportuna ad *epinikion*.

v. 56. *ἡ ἁμαρτία, peccatum*) Si peccatum non esset, mors nil posset. conf. Hos. cap. cit. v. 12. Contra hunc *aculeum* nemo sua vi potuerat *calcitrare;* nemo illud *ubi* cantare. hoc innuit *vero* particula. — *ὁ νόμος, lex*) pro peccato mortem intentans. sine lege peccatum non sentitur: sub lege, peccatum dominatur Rom. 6, 14.

v. 57. *τῷ δὲ θεῷ χάρις, Deo autem gratia*) Nostrae opis id non fuerat. — *δὲ*) *autem*. tametsi et lex, et peccatum, et mors et infernus nos oppugnarunt, tamen vicimus. Haec est sententia; sed accedit modus sive *ἦθος*, *gratia Deo*. — *τῷ διδόντι, qui dat)* Praesens, pro statu credentium. *) — *τὸ νῖκος, victoriam*) Repetitio, conveniens triumpho. victoriam affectarant mors et infernus. — *χριστοῦ, Christum*) in cujus fide, *legi* morientes, vitam assecuti fuimus. v. 3. seqq.

v. 58. **) *ἀγαπητοὶ, dilecti*) Vera consideratio novissimorum accendit amorem erga fratres. — *ἑδραῖοι, stabiles*) ne ipsi declinetis a fide resurrectionis. — *ἀμετακίνητοι, immobiles*) ne per alios deducamini. v. 12. Sic Col. 1, 23. — *ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ κυρίου, in opere Domini*) Christi. Phil. 2, 30. Generatim dicitur *opus*, quod *Domini* causa geritur. Specialior determinatio pendet a circumstantiis cujusvis textus. — *εἰδότες, scientes*) Certum jam habet de assensu Corinthiorum. — *οὐκ ἔστι κενὸς, non est inanis*) i. e. maxime conducibilis. *Inanem* faciebant, qui resurrectionem negabant: hos Paulus etiam in conclusione refutat leniter.

CAPUT XVI.

v. 1. *Λογίας, collatione*) Aptum initio verbum proprium, v. 2. *benedictio* dicitur 2 Cor. 9, 5. — *εἰς τοὺς ἁγίους, in sanctos*) Sic mavult dicere, quam *pauperes*. id facit et ad gravitatem, et ad impetrandum. — *διέταξα, disposui*) auctoritate apostolica, *Galatis* domestica. — *γαλατίας, Galatiae*) Galatarum exemplum Corinthiis, Corinthiorum exemplum Macedonibus, Corinthiorum et Macedonum Romanis proponit. 2 Cor. 9, 2. Rom. 15, 26. Magna exemplorum vis.

v. 2. *κατὰ μίαν, in una*) Dies Dominicus jam tum singulari ratione observatus. Sabbato, una erant Judaei et Christiani: postridie, hi res sibi proprias agebant. *Sabbatum*, synecdochice *hebdomas*. Plerumque dicitur *ἡ μία σαββάτων, una*, prima *sabbatorum:* sed hic non additur articulus, ut *κατὰ* retineat vim distributivam. Consilium facile. Semel, non tam multum datur. Si quis singulis diebus dominicis aliquid *seorsum posuit*, plus collectum fuit, quam quis semel dedisset. — *ἕκαστος, quisque*) etiam non ditissimi. — *παρ' ἑαυτῷ*) *seorsum;* ut appareat, quid ipse ponat: sive alii parcius sive largius ponant. Nondum habebant aerarium commune in ecclesia

*) *Attamen lectionem δόντι, adeoque* praeteritum *tempus, et margo* Ed. 2., *et* Vers. germ. *praefert.* E. B.

**) *ὥστε, itaque*] Gravis h. l. error Paulo refutandus fuerat; neque tamen adhortationem negligit subjungere. *V. g.*

Corinthii. — *τιθέτω) ponat*, in concione. — *θησαυρίζων, recondens)* copiose. Verbum gratum. 1 Tim. 6, 19. — *εὐοδῶται, commodum sit)* facilitate animi et opum. Prudentiae christianae est, ut res dant sese, ita in agendo obsequi. Eccl. 9, 10. 1 Sam. 10, 7. — *ἵνα μὴ, ut ne)* Occupatio, ne putent, tum quoque collectum iri: simulque parrhesia, q. d. *non plane vos praeteribo*. — *ὅταν ἔλθω, quum venero)* Coram id agere, nec Paulum juvaret, nec Corinthios. nunc, inquit, generosius facietis: tunc alia agemus. — *λογίαι, collationes)* Haec appellatio, minus favorabilis, moram dissuadet.

v. 3. *ὃς ἂν δοκιμάσητε) quoscunque*, me praesente, *probaveritis*, ut fidos. — *δι' ἐπιςολῶν τούτους πέμψω) hos cum litteris* vestro nomine *mittam*. antitheton: *Paulus ipse*. v. 4. Conf. *διὰ*, Rom. 2, 27. 2 Cor. 2, 4. — *τὴν χάριν ὑμῶν, gratiam vestram)* Gratiosa appellatio, eoque frequens. 2 Cor. 8, 4.

v. 4. *ἄξιον, dignum) si operae pretium erit, ut ipse perferam*. Invitat ad liberalitatem. — *κἀμὲ, etiam me)* Justa aestimatio sui non est superbia. 2 Cor. 1, 19. Paulus se primo loco nominat. — *σὺν ἐμοὶ, mecum)* ut occurratur omni suspicioni. 2 Cor. 8, 20. s.

v. 5. *ἐλεύσομαι δὲ, veniam autem)* Dixerat, *quum venero*. v. 2. — *ὅταν μακεδονίαν*) Unius apicis uno hoc loco erratum est in editione minore, post datam praefationem novam, repertum: cujus indicium ideo tantum facere cogimur, ut praefationis illius affirmatio, de editione nostra ad literulam usque correcta, sibi constet. — *διέρχομαι, transeo)* Ploce, cujus antitheton sequitur: *transire*, *commorari*. Quare non est urgendum tempus praesens. Nondum erat in Macedonia, sed id cogitabat. v. 8.

v. 6. *τυχὸν) fortasse*. Familiarissime loquitur. — *οὗ ἐὰν, quocunque)* Modestiae causa non exprimit, quam longe cogitet. Act. 19, 21.

v. 7. *ἄρτι, nunc)* post moram hactenus adhibitam. — *ἐὰν ὁ κύριος ἐπιτρέπῃ*, *) *si Dominus permittat)* Pia conditio. Sanctorum destinationes libertatem aliquam habent, quas bonitas divina varie et antecedit et sequitur.

v. 8. *ἐν ἐφέσῳ, Ephesi)* Ephesi erat Paulus. conf. v. 19. de *Asia*.

v. 9. *θύρα, janua)* Sapientis est, observare occasiones. — *ἀνέῳγε, aperta est)* Ephesi. — *μεγάλη καὶ ἐνεργὴς, magna et efficax)* Tantae occasioni aliquot hebdomadibus satisfacturus erat. coll. c. 5, 7. not. — *ἀντικείμενοι, adversarii)* quibus resistam. Saepe bonum, et, contra ea, malum, simul valde vigent.

v. 10. *δὲ, autem)* Antitheton inter Paulum ipsum et Timotheum vicarium. — **) *ἀφόβως, sine timore)* Id fiet, si nemo eum contempserit. Si Paulum nonnulli contempserunt, quanto facilius Timotheum, adolescentem Lystranum. — *κυρίου, Domini)* Christi. — *ἐργάζεται, operatur)* Id par est fieri sine timore. Fundamentum verae observantiae erga antistites.

---

*) *Lectionem ἐπιτρέψῃ, praeeunte margine* Ed. 2., *exprimit* Vers. germ. *Crisin priorem h. l. sequitur* Gnomon. E. B.

**) *τιμόθεος, Timotheus*] Epistolae hujus perlator. *V. g.*

v. 11. *αὐτὸν, eum*) juvenem. Ps. 119, 141., νεώτερος ἐγώ εἰμι καὶ ΕΞΟΥΔΕΝΩΜΕΝΟΣ. — *ἀδελφῶν, fratribus*) qui item exspectant, vel, item veniant.

v. 12. *πολλὰ παρεκάλεσα, multum adhortatus sum*) Non metuit Paulus, ne Corinthii praesentem Apollo prae se amplecterentur. Apollo, cum Paulus hanc epistolam daret, non aderat. nam nec v. 19., nec cap. 1, 1. memoratur. — *μετὰ τῶν ἀδελφῶν, cum fratribus*) v. 17. Alii sunt hi, atque versu 11. — *οὐκ ἦν θέλημα, non erat voluntas*) Sermo quasi impersonalis: ubi res consideratur, ut volenda vel non volenda, non expresso, cujus sit voluntas; ubi tamen norma est voluntas Dei. conf. Matth. 18, 14. Sic quoque Graeci verbum θέλω adhibent. Act. 2, 12. — *ὅταν εὐκαιρήσῃ, cum opportunum ei fuerit*) *Opportunitas* innuitur non carnalis, sed quae voluntatem Dei sequitur.

v. 13. s. *γρηγορεῖτε, vigilate*) Conclusio, inprimis ad *fidem* et *amorem* hortans. [*Haec omnium eorum Summa est, quae Corinthiis vel Timotheus vel Apollo inculcanda censeret.* V. g.] — *ἐν τῇ πίστει, in fide*) c. 15, 2. 11. 14. 17.

v. 14. *ἐν ἀγάπῃ, in amore*) c. 8, 1. 13, 1.

v. 15. *τοῖς ἁγίοις, sanctis*) Dativus regitur a *ministerium*. *Sanctis*, ex Israële: nam erant *primitiae* ex Achaia. — *ἑαυτοὺς, se ipsos*) ultro. [*Hi ipsi erant, qui Corintho pervenerant ad Paulum.* v. 17. V. g.] Quo magis voluntarium munus in re ardua, eo gratius et laudabilius. 2 Cor. 8, 16. s. Es. 6, 8.

v. 16. *καὶ, et*) vicissim. — *ὑποτάσσησθε, subordinemini*) Resp. *ἔταξαν, ordinaverunt.* — *συνεργοῦντι, cooperanti*) cum aliis. — *κοπιῶντι, laboranti*) per se.

v. 17. *χαίρω, gaudeo*) Paulus, Dei respectu, *gratias agit*, quum dicere poterat, *gaudeo:* c. 1, 14. at quum ad homines scribit, pro *gratias ago* dicit *gaudeo*, vel, *gavisus sum.* Phil. 4, 10. Philem. v. 7. conf. Act. 10, 33. 3 Joh. v. 3. Jam iterum discesserant legati Corinthiorum; ac tamen dicit *gaudeo* in praesenti. nam jucunda manebat memoria, et supponitur praesens pro tempore epistolae Corinthi lectae. — *στεφανᾶ, Stephanae*) Hic videtur fuisse filius Stephanae illius, cujus domus memoratur sine ipso. v. 15. — *ὑστέρημα, defectum*) quatenus mihi defueratis, nec me absentem potuistis ipsi *recreare*.

v. 18. *ἀνέπαυσαν, recrearunt*) Veri fratres, quamvis minores, non frustra veniunt aut adsunt. *Recreatio* sanctorum. — *τὸ ἐμὸν πνεῦμα, meum spiritum*) 2 Cor. 7, 13. — *καὶ τὸ ὑμῶν, et vestrum*) in me. 2 Cor. 7, 3. — *ἐπιγινώσκετε, agnoscite*) Antecedens pro consequente. sic, *εἰδέναι, scire.* 1 Thess. 5, 12. qui id non facit, *ἀγνώμων* dicitur.

v. 19. *πολλὰ, multum*) pro singulari desiderio. Act. 18, 2. 1. — *ἀκύλας καὶ πρίσκιλλα, Aquila et Priscilla*) Alibi mulier haec prius ponitur: ad Corinthios, postponitur. conf. c. 14, 34. — *κατ᾽ οἶκον, domi*) Hoc par conjugum etiam postea Romae *domesticam* instituit ecclesiam. Rom. 16, 5.

v. 20. *ἐν φιλήματι ἁγίῳ, in osculo sancto*) quo omnes dissensiones absorbeantur.

v. 21. *τῇ ἐμῇ χειρὶ, mea manu*) Igitur dictavit superiora.

v. 22. *εἴ τις οὐ, si quis non)* Paulus amat Jesum: vos quoque omnes eum amate. — *φιλεῖ) amat*, corde: osculatur, opere. resp. *φιλήματι, osculo.* v. 20. nam *φιλεῖν* dicitur pro *osculari*, Luc. 22, 47., et *osculari* pro *amare*. Ps. 2, 12. — *τὸν κύριον, Dominum)* Hic anteferendus omnibus etiam fratribus, etiam Paulo et Apollo. — *ἤτω ἀνάθεμα, μαρὰν ἀθά, sit anathema, maran atha)* Tantum abest, ut salutem ei dicam, ut potius anathema eum esse jubeam. Anathemati pondus addit *τὸ μαρὰν ἀθά.* quae formula, familiari Judaeis idiomate expressa, indicat, Judaeorum, pessimo odio Jesum anathema dicentium, c. 12, 3., in anathemate justissime in ipsos recidente consortem illum fore, qui Jesum non amet. sic enim per euphemiam loquitur, pro eo, si quis Jesum oderit. *μαρὰν ἀθὰ*, i. e. *Dominus venit. μαρὰν*, Syriace, *Dominus noster*, vel simpliciter, *Dominus.* nam Hesychius, *μαραναθὰ, ὁ κύριος ἦλθεν κτλ.* perinde ut Gallis *monseigneur* idem est quod *seigneur.* Videtur *μαρὰν ἀθὰ* Symbolum Paulo frequens fuisse, cujus sententiam Corinthii vel jam nossent, vel nunc vehementer commovendi, ex aliis discere possent.

v. 23. *ἡ χάρις, gratia)* Haec est salutatio versu 21. proposita: versu 22. excluduntur indigni. conf. 2 Joh. v. 10. 11.

v. 24. *ἡ ἀγάπη μου μετὰ πάντων ὑμῶν ἐν χριστῷ ἰησοῦ, amor meus cum omnibus vobis in Christo Jesu)* Apostolus amore divinitus accenso non modo eos, qui se Pauli esse dixerant, sed omnes Corinthios amplexatur in Christo Jesu. In solo cod. Alex. omittitur *μου*· sed plane congruit vocula cum initio et conclusione hujus epistolae. Postea additum *ἐγράφη ἀπὸ φιλίππων.* Atqui Ephesi scripta est, v. 8.: fortasse tamen Philippis missa, v. 5., quod Corinthiorum legati Paulum eo comitati essent. Certe Aquila et Priscilla, de quibus v. 19., Ephesi erant: Act. 18, 19. inde supra Philippos iter erat Corinthum. Commodiorem conciliandi viam non refugio. confer ord. Temp. p. 282. lin. 4. et 9., et finem paginae 281.

IN

EPISTOLAM II. AD CORINTHIOS.

CAPUT I.

v. 1. *Παῦλος, Paulus)* Paulus erga Corinthios, superiore epistola severa pie commotos, amorem apostolicum et *στοργὴν* pandit, cum repetitione monitorum: et ceteroqui, ut in illa de rebus Corinthiorum scripserat, sic jam de suis rebus scribit, sed cum perpetuo respectu ad Corinthiorum utilitatem spiritualem. Filum autem et nexus totius epistolae est *historicus:* cetera per modum digressionum intexuntur. Nervos vide versu 8. 15. c. 2, 1. 12. 13. 7, 5. 8, 1. 10, 1. 13, 1. de *praeterito*, *praesenti* et *futuro.* Unde hic epistolae conspectus exsistit: est in ea

I. Inscriptio.	c. I. 1. 2.
II. Tractatio.	
1. In ASIA valde pressi fuimus: sed Deus nos est consolatus. namque sincero animo agimus; etiam in eo, quod non jam ad vos veni, quos decet mihi obsequi.	3. II. 11.
2. TROADE festinavi in vicinam vobis Macedoniam: cum progressu evangelii, cujus glorioso munere digne fungimur.	12 — VII. 1.
3. In MACEDONIA laetum accepi de vobis nuncium.	2 — 16.
4. Macedonum liberalitatem in hoc itinere perspexi. Quocirca vos id exemplum sequi decet.	VIII. 1 — IX. 15.
5. In via sum ad vos, armatus virtute Christi. Ergo obedite.	X. 1 — XIII. 10.
III. Conclusio.	11 — 13.

— *τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς, Timotheus frater)* Timotheum Paulus, ad ipsum scribens, *filium* appellat; de illo, ad Corinthios et alios, *fratrem.* — *τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ, ecclesiae Dei)* Vim synonymi id habet, quod sequitur, *sanctis.*

v. 3. *εὐλογητὸς, benedictus)* Lauta exordiendi ratio, et apostolico spiritui conveniens, in adversis praesertim. — *ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν καὶ θεὸς πάσης παρακλήσεως, pater miserationum et Deus omnis consolationis) Miserationes,* fons *consolationis:* conf. Rom. 12, 1.: *παρακαλεῖν* est *zusprechen.* Eadem saepe ratio hortationis et consolationis. *consolatio*, indicium *miserationum.* [*Et prius miserationum atque auxilii Paulus, quam afflictionum, mentionem facit.* V. g.] Miserationes suas exhibet in ipsa calamitate: neque calamitas sanctorum contraria est miserationi divinae, neque illa apud sanctos contra hanc parit suspicionem: consolationem etiam postea praebet. ideo additur *πάσης omnis.*

v. 4. *πάσῃ· πάσῃ· omni: omni)* Qui in uno genere afflictionum fuit, in eo potissimum potest alios consolari; qui in omni, in omni. Hebr. 4, 15. — *θλίψει, afflictione)* Opposita sunt, ex una parte, *παθήματα, adversa,* et *θλίψις, angustia animi;* quorum altero alterum connotatur: et ex altera parte, *σωτηρία, salus,* et *παράκλησις, consolatio;* quorum altero item connotatur alterum. Frequentatio horum verborum valde sapiet, sed nonnisi expertis. [*Experientiae quanta est necessitas! qua qui caret, quam ineptus magister est!* V. g.] De adversis tractatur a v. 8.: de consolatione, a cap. 7, 2. ss. De solatio generatim loquitur Paulus initio; speciatim tamen spectat illud, quod ex Corinthiorum obsequio hausit. — *αὐτοὶ) ipsi.*

v. 5. *τοῦ χριστοῦ, εἰς ἡμᾶς· διὰ χριστοῦ, ἡμῶν, Christi, in nos: per Christum, nostra)* Suaviter commutantur verba eorumque ordo. — *παθήματα· παράκλησις, adversa: consolatio)* Illa, multa sunt: haec, una, et tamen potior. — *οὕτως, sic)* Ex hac ipsa epistola, ad priorem collata, major post angustias, quae intervenerant, consolandi vis, Corinthiis, priore epistola percussis, opportunissima, adeoque novitas totius interni hominis in dies major praeclare elucet.

v. 6. s. *εἴτε δὲ θλιβόμεθα κτλ., sive autem angimur etc.)* Sententia est haec, *εἴτε δὲ θλιβόμεθα, (θλιβόμεθα) ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας· εἴτε παρακαλούμεθα, (παρακαλούμεθα) ὑπὲρ κτλ. sive autem angimur,* (angimur) *pro vestra consolatione*

et salute: sive confirmamur, (confirmamur) *pro vestra consolatione, quae operatur in patientia eorundem adversorum, quae etiam nos patimur, et spes nostra firma pro vobis: scientes, quod sicut participes estis adversorum, sic etiam consolationis.* Quemadmodum Phil. 1, 16. 19. *θλίψις* et *σωτηρία* inter se opponuntur, ita hoc loco *θλίψις angustia* ministrorum evangelii, et *consolatio salusque* Corinthiorum inter se opponuntur, perinde ut *mors* illorum et *vita* horum, c. 4, 12. Porro uti ex *afflictione* ministrorum evangelii pendet *consolatio* et *salus* Corinthiorum: ita ex *consolatione* illorum pendet *consolatio* horum et *spes* illorum pro his. Participium *scientes* pendet a verbis *angimur* et *confirmamur* subauditis. Ita sibi constant membra hujus periochae, quae aliter aliterque trajecta, in *Apparatu* notamus. Nunc etiam singulatim aliqua declarabimus. — *εἴτε, sive)* Interdum magis sentiuntur adversa; interdum consolatio. — *ὑμῶν, vestra)* Communio sanctorum, in corde Pauli, Titi, Corinthiorum, aliarum ecclesiarum exercita, egregie repraesentatur in hac epistola. c. 2, 3. 4, 15. 6, 12. 7, 7. 13. 9, 12. Haec corda fuere quasi specula, imagines inter se reciprocantia. Conf. Phil. 2, 26. s. — *παρακλήσεως, consolatione)* in anima. — *σωτηρίας, salute)* in re. — *τῆς ἐνεργουμένης)* Medium. c. 4, 12. Rom. 7, 5. — *τῶν αὐτῶν) eorundem* numero. Pauli *adversa* erant eadem Corinthiorum, qui erant in corde Pauli: c. 6, 12. ad illosque redundabat fructus eorum, quanquam obstiterant, quo minus Corinthum veniret. Declaratur communicatio mutua. — *πάσχομεν, καὶ ἡ ἐλπὶς, patimur, et spes)* Cum mentione afflictionum et patientiae jungi solet spes. v. 10. Rom. 5, 3. s. 15, 4. — *βεβαία) firma* est; firmitatem per res adversas nacta.

v. 8. *ἐν τῇ ἀσίᾳ, in Asia)* 1 Cor. 15, 32. not. Afflictionem illam Asiaticam *norant* Corinthii: magnitudinem vero et fructum nunc declarat Paulus. [*Universa epistola itinerarium refert; sed praeceptis pertextum praestantissimis.* V. g.] — *ὑπὲρ δύναμιν) supra facultatem*, ordinariam. — *ἐξαπορηθῆναι, desponderemus)* Affirmat hic, quod c. 4, 8. alio respectu negat. nam hic de humano, illic de divino loquitur auxilio.

v. 9. *ἀλλὰ, sed)* id est, immo. subaudi *propterea, ipsi etc. utne etc.* — *τὸ ἀπόκριμα)* Hesychius: *ἀπόκριμα, κατάκριμα, ψῆφον. ἀποκρίνειν, perditum judicare*, pro nullo habere. oppositum, *confisi*. Aliter Simonius. — *ἀλλ' ἐπὶ, sed in)* Mira natura fidei, in summis difficultatibus, nullum exitum habere visis. — *ἐγείροντι, excitante)* 1 Cor. 15. copiose scripserat de resurrectione mortuorum: nunc eandem doctrinam identidem attingit, et, veritate ejus apud Corinthios praesupposita, usum urget.

v. 10. *ῥύεται, eripit)* Praesens, respectu ipsius *afflictionis*. i. e. *dum* in morte sumus, eripimur. — *ἠλπίκαμεν) spem sumus nacti.* — *ῥύσεται, eripiet)* ut possim ad vos venire.

v. 11. *συνυπουργούντων, subadjuvantibus)* Ex *ἔργον* est *ὑπουργεῖν*. *ἔργον, opus* opis, est Dei: *ὑπουργεῖν, adjuvare*, est apostolorum: *συνυπουργεῖν, subadjuvare*, Corinthiorum. — *καὶ) etiam* vobis, non modo aliis. — *) *ἐκ πολλῶν προσώπων, ex multis respectibus)* *πρόσ-*

---

*) *τῇ δεήσει — εὐχαριστηθῇ, supplicatione — gratiarum actio fundatur*] Qui Sanctorum communionem colit, precum is opportunitate nunquam

ωπον, *facies*, respectus. *Respectu* scil. praeteriti, praesentis, futuri: *eripuit*, *eripit*, *eripiet*. Non vertimus, *ex multis personis*: id enim continetur in *permultos*. — *τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα) auxilium, quod a gratia nobis obtingit.* — *διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ) per multos gratiarum actione celebretur.* Correlata, *χάρισμα* et *εὐχαριστία*. c. 4, 15. — *ὑπὲρ ὑμῶν, pro vobis)* Modo, *pro nobis*, de precibus; nunc, *pro vobis*, de gratiarum actione. In Corinthios redundabat fructus. Neque iterum necesse fuit, post *εἰς ἡμᾶς*, dicere *ὑπὲρ ἡμῶν*. *)

v. 12. *γὰρ, enim)* Nexus: Dei opem et piorum preces non frustra expetimus nobisque pollicemur. — *καύχησις, gloriatio)* etiam in adversis et contra adversarios. — *τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, conscientiae nostrae)* quicquid alii de nobis sentiant. — *ἁπλότητι, simplicitate)* intentione in unum scopum per viam rectissimam. — *εἰλικρινείᾳ* **), *sinceritate)* nulla admixta aliena qualitate. — *οὐκ ἐν, non in)* Opposita: *sapientia carnalis*, et *gratia Dei*, suos sapienter regentis. v. 17. s. — *ἐν τῷ κόσμῳ) in mundo* toto, perfido. — *περισσοτέρως, abundantius)* c. 2, 4.

v. 13. *ἄλλα) alia*, contraria. — *γράφομεν, scribimus)* hac epistola. Ad rem praesentem provocat. — *ἀναγινώσκετε, legitis)* in epistola superiore. — *ἢ καὶ, vel etiam)* Plus est *ἐπίγνωσις*, quam *ἀνάγνωσις*. — *ἕως τέλους, usque ad finem)* cursus mei. Conf. v. 14. fin. 1 Cor. 4, 5.: unde patet, respectum ad diem Domini non excludi.

v. 14. *ἀπὸ μέρους, ex parte)* Antitheton, *usque ad finem*. v. praec.

v. 15. *ταύτῃ, hac)* de qua v. 12. init. — *πρότερον, prius)* De hoc consilio passim in epistola priore. Constr. cum *volebam*. — *δευτέραν χάριν, secundam gratiam)* Primam gratiam [*divinitus exhibitam*, v. 12.] habuerant primo Pauli adventu: (conf. *amorem primum*, Ap. 2, 4.) secundam secundo suo adventu eis destinarat. *Gratia* per se una est: sed in *habendo* est prima, secunda etc. conf. Joh. 1, 16.

v. 16. *προπεμφθῆναι, deduci)* deducendum me vobis committere.

v. 17. *τῇ ἐλαφρίᾳ, levitate)* plus promittendo, quam praestando. — *ἢ) Lat. an?* disjunctive. — *κατὰ σάρκα, secundum carnem)* Significat Paulus, si secundum carnem consuleret, sibi potius veniendum fuisse, quam non veniendum. nam qui secundum carnem consulunt, omni modo id agunt, ut *nae* promissionis, quicquid inciderit, appareat in re, pro tuenda constantia. [*sive bona inde sive mala eveniant*, V. g.] Apostolus autem neque inconstans neque carnaliter constans fuit: quorum utrumvis suspicari potuissent iniquiores. Pollici-

---

carebit; etiamsi de se ipso quod curaret, nihil haberet reliqui. *V. g.*

*) *Itaque lectio ἡμῶν in fine versus*, *per* utriusque Ed. *marginem non probata*, *in* Vers. germ. *videtur non cogitanti irrepsisse.* E. B.

**) *Lectionem εἰλικρινείᾳ θεοῦ*, *per* Ed. maj. *in aequilibrio positam, praefert* Ed. 2., *et plane recipit* Vers. germ. *Sinceritatem* Dei *eam interpretatur cel.* D. Ernesti, *qualem* DEUS desiderat *et* comprobat; Heumannus, *quam* DEUS *ipse* operatur. *Vid. Bibl. th.* T. II. p. 495. E. B.

tus erat sub conditione: et deinde adventum distulit magna de causa, quae intervenerat. — *τὸ ναὶ καὶ τὸ οὔ*) Vid. App. Crit. Ed. II. ad h. l. Simplex *est et non* *) apud Paulum prorsus comprobatur versu sequente, ubi *est et non* negat nimirum de eadem re: quod affirmat v. 17. de diversis rebus. Emphasin in v. 17. habet *τὸ ᾖ sit:* ut ex. gr. de homine inconstante dici potest: *Nec* est *nec* non *apud eum invenias:* id est, non potest quis sermonibus ejus fidere: vel ut de constante viro dicas: *Ejus* est *et* non *valet.*

v. 18. *πιςὸς, fidelis)* Sermo categoricus: Doctrina nostra firma est. Accedit modus: *fidelis* est *Deus*, כּאמן coll. *amen*, v. 20. — *δὲ, autem*) Antitheton inter consilium itineris et doctrinam ipsam. illud justis de causis in re externa mutatum nullam infert inconstantiam doctrinae. Interim ostendit Paulus, qui in rebus externis leves sunt, etiam in spiritualibus leves esse et videri solere. — *πρὸς*) *apud*, ad. *apud vos*, antitheton, *apud me.* v. 17. — *οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ, non factus est nae et non)* Contradictoria non sunt in Theologia.

v. 19. *ὁ γὰρ τοῦ θεοῦ υἱὸς ἰησοῦς χριςὸς, Dei enim filius Jesus Christus)* de quo summa sermonis nostri est. Observandae tres appellationes conjunctae, firmitudinem ostendentes: tum, naturali ordine positae; neque enim prima cum tertia plane eadem est. — *καὶ σιλουανοῦ, et Silvanum) Silam* hunc appellat Lucas. Act. 15, 22. not. — *ἀλλὰ ναὶ*) *sed Ita* merum, ex parte nostra et vestra. — *ἐν αὐτῷ, in ipso) Christus praedicatus* i. e. praedicatio nostra de Christo, facta est *nae in Ipso* Christo. Sic congruit aetiologia versu seq. Omnes promissiones in Christo sunt *nae.* Ergo sane etiam testimonium de ipso Christo, in Christo est *nae.*

v. 20. *ἐπαγγελίαι*) *promissiones*, declarationes. — *τὸ ναὶ — τὸ ἀμὴν, nae — amen)* Suaviter voculis *nae et non* inter se pugnantibus opponuntur voculae congruentes, *nae et amen. nae*, per affirmationem; *amen*, per juramentum: vel *nae*, respectu Graecorum; *amen*, respectu Judaeorum: coll. Gal. 4, 6. not. nam *nae* Graecum, *amen* Hebraeum est. vel *nae*, respectu Dei promittentis; *amen*, respectu credentium: conf. 1 Joh. 2, 8. *nae* respectu apostolorum; *amen*, respectu auditorum. — *τῷ θεῷ πρὸς δόξαν, Deo ad gloriam)* Nam Dei veritas in omnibus ejus promissionibus in Christo verificatis glorificatur. — *πρὸς δόξαν, ad gloriam)* c. 4, 15. — *δι' ἡμῶν, per nos)* Constr. cum *est* iterum subaudito. *Quotquot* enim *promissiones Dei* sunt, est in Illo *Nae* et in illo *Amen. Deo ad gloriam* (est illud *Nae* et *Amen)* per nos. *Τὸ nae* per nos resonat.

v. 21. *ὁ δὲ βεβαιῶν, qui vero confirmat)* Filius glorificat Patrem, v. 19., Pater *autem* vicissim Filium. — *βεβαιῶν, confirmans*) ut firmi simus in fide Christi. Huic verbo respondet *τὸ obsignans:* alterum est ex Christo et unctione; alterum ex Spiritu, tanquam arrhabone. *Obsignatur*, quod alicujus esse confirmatur, sive sit mancipium, sive literae etc. ut certum sit, ad quem pertineat. conf. 1 Cor. 9, 2. Tropus abstrahit a personis ac rebus, unde desumtus sit. — *ἡμᾶς, nos)* apostolos et doctores. — *σὺν ὑμῖν, vobiscum)* Modeste de se loquitur. — *εἰς χριςὸν, καὶ χρίσας, in Christum, et ungens)*

---

*) *Quae lectio quamvis pro minus firma per marg.* Ed. 2. *declarata sit, praeeunte tamen* Gnomone *exprimitur in* Vers. germ. E. B.

Conjugata. Ex *oleo*, *robur*, h. l. et *bonus odor.* c. 2, 15. Omnia tendunt ad τὸ *nae.* εἰς χριςὸν, in fide *in Christum.*

v. 22. ἀῤῥαβῶνα, *arrhabonem*) c. 5, 5. ἀῤῥαβὼν Gen. 38, 17. s. dicitur pro *pignore*, quod debito soluto redditur: alias autem pro *arrha*, quae datur in antecessum, ut fides fiat de subsecutura praestatione plena. Hesychius, ἀῤῥαβὼν, πρόδομα. *Est enim arra*, inquit Isid. Hispal. *complenda, non auferenda: unde qui habet arram, non reddit sicut pignus, sed desiderat plenitudinem.* Talis *arrhabo* est ipse Spiritus: Eph. 1, 14.: unde etiam *primitias Spiritus* habere dicimur, Rom. 8, 23. Vide *Rittershusii* lib. 7. Sacr. lect. c. 19.

v. 23. ἐγὼ δὲ, *ego vero*) Antitheton facit *vero* particula. *volebam venire: nondum vero veni.* — τὸν θεὸν, *Deum)* omniscium. — ἐπικαλῦμαι, *invoco)* Jurat apostolus. — ἐπὶ, *super)* Gravis sermo. — ψυχὴν, *animam)* in qua rerum mearum mihi conscius sum, quam perimi nolim. — φειδόμενος, *parcens*) Grande verbum: ideo declaratur mox. — *Parcere* potest, qui dominatur: parcit etiam, qui gaudium potius, quam dolorem affert. Hanc vim declarandi confirmat, quod *non quo dominemur* dicit, non, *quod non dominamur.* — εἰς κόρινθον, *Corinthum*) Eleganter, pro *ad vos*, in sermone *potestatem* ostendente. Coram, tristius agendum fuisset: nam praesentia, severior. conf. Ex. 33, 3. Hos. 11, 9. Ideo Titum praemiserat apostolus.

v. 24. κυριεύομεν, *dominemur)* Legitima quoque potestate apostolo uti grave fuerat; idque idcirco appellat *dominari.* conf. 1 Cor. 9, 17. not. de tali genere loquendi. — τῆς πίςεως, *fidei)* Fideles, *liberi.* — συνεργοὶ, *cooperarii)* non *domini.* — χαρᾶς, *gaudii)* ex *fide.* Phil. 1, 25. Antitheton, *tristitia*, c. 2, 1. s. — τῇ πίςει, *fide)* per fidem. Rom. 11, 20. — ἑςήκατε, *stetistis)* neque lapsi estis, quanquam periculum fuerat.

CAPUT II.

v. 1. Ἔκρινα δὲ ἐμαυτῷ, *judicavi autem mihi ipsi)* quod ad me ipsum attinet, meo commodo. antitheton: *vobis*, c. 1, 23. — δὲ, *autem)* Antitheton ad *non jam*, c. 1, 23. — πάλιν, *iterum*) Constr. cum *venire*, non cum *venire in tristitia. in tristitia* antea scripserat, non venerat. — ἐν λύπῃ, *in tristitia)* duplici. sequitur enim, *si enim ego contristo*, et, *si vero quis contristavit.* Efficit haec anaphora duas partes oppositas, quarum tractatio concinne respondet. *scripsi*, *ut cognosceretis: scripsi*, *ut cognoscerem.* v. 4. 9. *omnium vestrum: omnes vos.* v. 3. 5.

v. 2. λυπῶ, *contristo)* vel coram, vel literis. — καὶ τίς ἐςιν, *et quis est*) *Tò si* habet apodosin bimembrem: *et quis*, *et scripsi. et, et:* cum, tum. — εὐφραίνων με, *exhilarans me)* per tristitiam poenitentialem. — εἰ μὴ, *nisi)* Ei qui mihi laetitiam per poenitentiam affert, tristitiam per objurgationem incussisse non juvat. Mallem, opus non fuisse. — ὁ λυπούμενος, *contristatus*) Notat Corinthios, sed magis illum, qui peccarat. — ἐξ ἐμῦ, *ex me)* ἀφ' ὧν, *a quibus*, versu seq. Differunt particulae: *a* dicit quiddam liberius; *ex*, quiddam penitius. conf. c. 3, 5. 1 Thess. 2, 6.

v. 3. καὶ ἔγραψα, *et scripsi*) Demonstrat, se jam tum, quum primam epistolam, qua adventum promiserat, dedit, hoc animo fuisse,

quem v. 1. explicat. — *ἀφ' ὧν, a quibus*) tanquam a filiis. — *ὅτι, quod)* Ipsum gaudium Paulo non sua, sed Corinthiorum causa est optabile.

v. 4. *ἐκ γὰρ, nam ex)* Volui vos commovere ante adventum meum, ut postea non opus esset. *angustia cordis* peperit lacrymas, *multa multas.* Lacrymarum vestigia in literis, si ipse scripsit, videre poterant Corinthii, signum angustiae. — *ὐχ ἵνα) non* tam *ut* etc. Tristitiae fructus non est tristitia; amoris autem, amor. — *λυπηθῆτε, contristaremini)* Facile dolet, qui a flente admonetur. — *τὴν ἀγάπην, amorem*) Fons verae correptionis, et ex ea gaudii. — *γνῶτε, cognosceretis*) ex mea fideli admonitione. — *περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς, abundantius in vos*) singulariter mihi commendatos. Act. 18, 10.

v. 5. *τὶς, aliquis*) Clementer jam loquitur, *quis*, et *quid*, v. 10. In utraque epistola pepercit Paulus nomini hujus, de quo loquitur. — *ὐκ ἐμὲ λελύπηκεν*) *non me contristavit*, i. e. non contristatum habet. — *ἀλλ' ἀπὸ μέρυς*) *tantummodo ex parte* attulit mihi tristitiam. — *ἐπιβαρῶ, onerem*) Id gravius, quam *contristem.*

v. 6. *ἱκανὸν*) Neutrum, loco substantivi. *satis tali* est, ita ut non possit plus ab eo postulari. *ἱκανὸν*, verbum forense. Prudentiae christianae est, modum tenere. Bene longum tempus intercessit inter utramque epistolam. — *ἐπιτιμία, objurgatio)* Antitheton, *condonare*, item, *consolari.* — *τῶν πλειόνων, pluribus)* non solum iis, qui praeerant. Ecclesia gerit claves.

v. 7. *χαρίσασθαι*) Hoc vim habet indicativi, *unde potius condonatur:* et indicativus mitissime hortatur. c. 12, 9. Matth. 26, 18. not.

v. 8. *κυρῶσαι, sancire) κῦρος* est penes amorem, non penes tristitiam. majestas regiminis et disciplinae ecclesiasticae sita est in amore. Hic regnat. קם LXX, *κυρῦσθαι.* Gen. 23, 20. Lev. 25, 30.

v. 9. *καὶ ἔγραψα*) non modo scribo, sed *etiam scripsi.* — *τὴν δοκιμὴν*) *documentum*, an sitis filii genuini, amantes, obedientes. — *εἰς πάντα, ad omnia)* ad *objurgationem*, et ad *amorem.*

v. 10. *τὶ, aliquid)* Lenissime loquitur de peccato atroci, sed agnito. — *χαρίζεσθε, condonatis*) Non dubitat, quin faciant, quod scripsit versu 7. — *καὶ ἐγὼ, etiam ego)* Modeste subscribit et se quasi aggregat Corinthiis. — *εἴ τι κεχάρισμαι, si quid condonavi)* Res limitatur per *si quid:* ut ostendat Paulus, se veniam a Corinthiis peccatori datam subsequi. Ex praesenti, *condono*, statim fit praeteritum, *condonavi*, dum Paulus haec scribit. — *δι' ὑμᾶς, propter vos)* scil. *condonavi.* — *ἐν προσώπῳ χριςῦ, in facie Christi*) coram Christo. 1 Cor. 5, 4. — *ἵνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν, ut ne fraudemur*) Detrimentum unius peccatoris, detrimentum commune. Ideo dixit, *propter vos.* — *ὑπὸ τῦ σατανᾶ, a Satana*) cui tradidit vel traditurus fuit Paulus peccatorem. 1 Cor. 5, 5. Satanas non modo carnem, sed animam perdere *cogitabat:* et maxime nocendi locum quaerit per *tristitiam.*

v. 11. *οὐ γὰρ, non enim)* Vera prudentia ecclesiastica. qui habent *mentem* Christi, non ignorant *νοήματα cogitationes* et molimina hostilia. Conjugata, *νοήματα, ἀγνοεῖν.*

v. 12. *καὶ*) *etiam* quamvis. Paulus libenter Troade commoratus esset. — *θύρας, janua*) Nec tamen peccavit Paulus discedens, quia liberum manebat. — *ἄνεσιν, requiem)* Hac primo spiritus, deinde etiam caro coepit carere. c. 7, 5. Scire cupiebat, quomodo priorem

epistolam suscepissent Corinthii. — *τῷ πνεύματι, spiritu)* Inde sensit, non necessum esse, *janua* illa uti. — *τίτον, Titum)* a vobis venturum.

v. 13. *εἰς μακεδονίαν, in Macedoniam)* ubi propior essem et citius fierem certior. [*qualis fuerit prioris epistolae ad vos meae fructus*, V. g.] Haec continuantur c. 7, 2. 5. Interjacetque nobilissima digressio, de rebus tantisper alibi gestis et toleratis; quarum fructum hoc pacto etiam ad Corinthios derivat, apologiae praeludens contra pseudapostolos.

v. 14. *τῷ δὲ θεῷ, Deo vero)* Tametsi Corinthum non veni, Troade non mansi; tamen non deest victoria evangelii, etiam aliis in locis. Accedit sermo modalis: *Gratia Deo.* — *πάντοτε, semper)* Sequitur parallelum, *in omni loco.* — *θριαμβεύοντι ἡμᾶς) qui triumpho nos ostendit*, non ut victos, sed ut victoriae suae ministros. non solum victoria, sed victoriae ostensio denotatur: sequitur enim, *manifestanti. Triumphus* oculos; *odor* nares vehementer ferit. — *τὴν ὀσμὴν, odorem)* Ab omnibus sensibus metaphora sumitur ad describendam virtutem evangelii. Hic *visus* (triumphi) et *odor* occurrunt. — *αὐτοῦ, ejus)* Christi. v. 15. — *φανεροῦντι, manifestanti)* Frequens verbum in hac epistola, suspiciones Corinthiacas refutans. sic 1 Cor. 4, 5.

v. 15. *εὐωδία) odor bonus*, i. e. validus, gratus piis, gravis impiis. Christi odor per nos, ut aromatum per vestimenta, sese exerit. — *ἐν) penes.* — *σωζομένοις· ἀπολλυμένοις, qui servantur: qui pereunt)* Utrius generis quisque sit, ex eo patet, prout quisque evangelium accipit. De priori genere agit c. 3, 1.—4, 2. de altero, c. 4, 3—6. — *ἀπολλυμένοις, pereuntibus)* c. 4, 3.

v. 16. *ὀσμὴ θανάτου, odor mortis)* Habent pro re mortua: inde mortem nanciscuntur jure. — *οἷς δὲ, illis autem)* qui salvantur. Hic versus, collatis antecedentibus et consequentibus, *χιασμὸν* habet. — *καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός; et ad haec quis idoneus?)* Quis? i. e. pauci, nos. Ea sententia modeste innuitur et Corinthiis agnoscenda relinquitur. coll. v. seq. Paulus suam et paucorum *ἱκανότητα sufficientiam* copiose asserit c. seq. et hoc ipsum verbum repetit v. 5. s. ut adversarii videantur vel expresse vel in sensu negasse, Paulum esse *idoneum.*

v. 17. *οἱ πολλοὶ, multi)* Sic c. 11, 18. Conf. הָרַבִּים 1 Reg. 18, 25. Articulus vim habet. *multi*, plerique, *ἄοσμοι, odoris expertes.* Conf. Phil. 2, 21. — *καπηλεύοντες) cauponantes.* qui non id laborant, ut quam plurimum virtutis edant, sed ut quaestum faciant. Loquuntur tales de Christo, sed non ut ex Deo et coram Deo. *κάπηλοι caupones* aliunde mercem sumunt: adulterant: cum quaestu tractant. aliter apostoli in verbo Dei versantur. nam *ex Deo* loquuntur, et *sincere*, et ut Deo se probent. Synonyma, *δολοῦντες, adulterantes*, c. 4, 2. et *ἐμπορεύεσθαι, mercari.* 2 Petr. 2, 3. — *ἐξ εἰλικρινείας, ex sinceritate)* Verbo Dei per se studemus. — *ἀλλ' ὡς ἐκ, sed ut ex)* Gradatio, *sed* iterato. *ut*, declarat. *) — *κατενώπιον* —

---

*) *Attamen et particulam ὡς, ante ἐξ εἰλικρινείας, et particulam ἀλλ', ante ὡς ἐκ θεοῦ, omittit* Vers. germ., *utut omissio minus probata fuerit per* utriusque Ed. *margines.* E. B.

λαλοῦμεν, coram — loquimur) Sic plane c. 12, 19. Semper cogitamus, Deum, ex quo loquimur, praesentem esse loquentibus: homines non curamus. — *ἐν, in)* Sermo, quem *in* Christo habemus, divinitus datur et regitur. — *λαλοῦμεν, loquimur)* Linguam adhibemus: virtus est Dei.

CAPUT III.

v. 1. *Ἀρχόμεθα, incipimus)* Justus aculeus, in illos *quosdam*, qui *coeperant.* — *πάλιν, iterum)* ut antehac factum in epistola priore. sic, *iterum*, c. 5, 12. — *συνιστάνειν, commendare*) humano more: c. 12, 19. commemorando res alibi gestas. — *εἰ μὴ) nisi.* Particula morata: num ita demum pares sumus ipsi ad nos commendandos, *si non* etiam epistolis egeamus? Alii, ἤ. — *τινὲς, quidam) multorum.* c. 2, 17. Hac quoque in re abhorrere se significat a pseudapostolis. illi *egebant.* — *ἐξ ὑμῶν, ex vobis)* ad alios. Hic ergo mos erat Corinthi.

v. 2. *ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, in cordibus nostris)* Vestra fides scripta est in corde nostro: in quo eam et vos ipsos circumferimus, ubique cognoscendam et legendam. Ex corde Corinthiorum reflectebatur ad cor apostolicum. — *πάντων, omnibus)* a vobis et aliis. Argumentum pro veritate evangelica, obvium omnibus, ex ipsis desumendum credentibus. [*c.* 4, 2. 1 *Cor.* 14, 25.]

v. 3. *φανερούμενοι, manifestati)* Constr. cum *ὑμεῖς vos.* Aetiologia, cur legi possit haec epistola. — *χριστοῦ — ὑφ᾽ ἡμῶν, Christi — a nobis)* Declarat *τὸ nostra*, v. 2. Christus, auctor epistolae. — *διακονηθεῖσα)* Verbum *διακονέω* saepe accusativum rei habet. c. 8, 19. 20. 2 Tim. 1, 18. 1 Petr. 1, 12. 4, 10. Sic Paeanius: *τὴν μάχην διακονούμενος, pugnam administrans.* l. 7. metaphr. Eutr. Apostoli *διηκόνουν tanquam ministri dederunt* epistolam. Christus per eos lucem, spiritum, in tabulas cordis Corinthiorum intulit, ut scriba atramentum in cartam fert. Ad scribendam epistolam requiritur membrana vel carta, et calamus, non modo *atramentum.* Quod Paulus atramentum sine calamo et carta memorat, est synecdoche: *τὸ μέλαν* non praecise atramentum notat, sed quamcunque nigredinem, v. gr. etiam carbonum, quibus lapidi aliquid inscribi potest. Totius scriptionis, quae atramento et calamo fit, eadem est ratio, quae decalogi in tabulis lapideis exarati. Lapidi insculptae erant literae, ut cartae inscribitur atra litera. Corda innuuntur Corinthiorum: nam Paulus erat quasi stilus. — *οὐ μέλανι, non atramento)* Synecdoche. nam tabulae apud Mosen, divinitus inscriptae, sine atramento, certe erant materiales. — *ζῶντος, viventis)* Conf. v. 6. 7. — *λιθίναις, lapideis*) v. 7. — *πλαξὶ καρδίας σαρκίναις, tabulis cordis carneis)* Tabulae cordis, genus: tabulae carneae, species. nam non omne cor est carneum.

v. 4. *πεποίθησιν, fiduciam)* qua tales nos esse statuimus et profitemur. Antitheton, *segnescere.* c. 4, 1. — *διὰ τοῦ χριστοῦ, per Christum)* non per nos ipsos. Hoc tractatur v. 14. fin. et seqq. — *πρὸς τὸν θεὸν, ad Deum)* Hoc tractatur v. 6. seqq.

v. 5. *) *λογίσασθαι, cogitare)* cogitando consequi, nedum loqui

---

*) *ἐσμέν, sumus*] Hac ipsa etiamnum hora. *V. g.*

aut perficere. Inesse quiddam videtur mimeseos. Non enim cogitant, quos Deus agit: id est, nil cogitando fingunt aut elaborant. 2 Petr. 1, 21. — τὶ) *quicquam*, vel minimum.

v. 6. *καὶ, etiam*) Epitasis. *sufficientiam* dedit nobis, et *sufficientiam* diaconorum N. T. quae multo plus postulat. — *ἡμᾶς διακόνους, nos ministros*) Appositio. — *καινῆς, novi)* Antitheton, *veteris*. v. 14. — *οὐ, non*) *Novi Testamenti: id est, non literae, sed Spiritus*. vid. Rom. 7, 6. seqq. cum annot. — *γράμματος, literae*) Paulus etiam dum haec *scripsit*, non literae, sed *spiritus* ministrum egit. Moses in proprio illo officio suo, etiam cum haud scripsit, tamen in litera versatus est. — *πνεύματος, spiritus*) cujus *ministerium* majorem et gloriam habet et *capacitatem* requirit. — *ἀποκτείνει*) *occidit;* peccatorem exstimulat ad sensum mortis. nam si peccator vitam haberet, antequam litera venit; vivificatione per Spiritum non esset opus. Huc conf. v. seq. *mortis*.

v. 7. *ἡ διακονία, ministerium*) quo Moses fungebatur. — *ἐντετυπωμένη*) LXX, *κεκολαμμένη*. Ex. 32, 16. — *λίθοις, lapidibus*) Fuerunt igitur duae tabulae diversae, non ex uno lapide. Ex. 34, 1. *impressum lapidibus*, est declaratio incisi hujus, *in literis*. — *ἐγενήθη ἐν δόξῃ*) *nacta est gloriam. γίνομαι, fio*, et *εἰμὶ, sum*, v. 8., differunt. — *μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι*) Ex. 34, 30., *ἐφοβήθησαν ἐγγίσαι αὐτῷ*. — *μωϋσέως, Moysis*) in sua functione versantis.

v. 8. *ἔσαι*) *erit*. Loquitur ex prospectu V. T. in novum. adde, *spem*, v. 12.

v. 9. *κατακρίσεως· δικαιοσύνης, condemnationis: justitiae)* Per hanc multo magis quam per illam refulget Dei gloria. Litera *condemnat: condemnatio* mortem infligit: Spiritus, cum justitia, vitam affert. — *δόξα, gloria*) Abstractum pro concreto, brevitatis gratia.

v. 10. *οὐδὲ δεδόξασαι, ne glorificatum quidem est)* Sequitur mox limitatio, *in hac parte*. Lumen majus obscurat minus. — *τὸ δεδοξασμένον, glorificatum)* Sic LXX, Ex. 34, 29. 35., קרן *δεδόξασαι*.

v. 11. *διὰ δόξης· ἐν δόξῃ, per gloriam: in gloria)* Particulae convenienter variatae. Subaudi *est*. — *τὸ μένον, quod manet)* Non manet ipsa *διακονία, ministerium*, et quicquid *ex parte* est, 1 Cor. 13, 10., sed Spiritus, justitia, vita. Ideo neutrum genus adhibetur.

v. 12. *ἐλπίδα, spem) Fiduciam* dixit v. 4., nunc *spem*, intuitu ejus, *quod manet*, v. 11. — *παῤῥησίᾳ*) *aperta agendi ratione*.

v. 13. *καὶ ὐ, ac non)* Subaudi *sumus* aut *facimus*. — *κάλυμμα*) Sic LXX, l. c. — *πρὸς τὸ μὴ*) *Πρὸς, ad*, congruentiam notat, coll. Matth. 19, 8. Nam *τὸ μὴ ἀτενίσαι* erat ante impositionem velaminis: sed ipso splendore Mosis posterius, v. 7. quare illic *ὥςε* ponitur. Quod de Mose dicitur, Paulus de ministris N. T. negat, nempe totum illud, *ponere velamen, ne inspiciant Israëlitae*. Saepe aliquid inseritur in protasin, quod proprie in apodosin redundet. In v. 7. est *ὥςε μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι*. hic *πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι*. Hic nempe negatur actus, non potentia. Potentia apud Mosen deerat omnibus: apud apostolos, quibusdam. — *εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου, in finem ejus, quod aboletur)* Paulus verba flectit ad allegoriam. *Id quod aboletur*, habet *finem* suum in Christo: v. 14. fin. Rom. 10, 4. eo tendit et terminatur lex.

v. 14. *ἀλλ' ἐπωρώθη, sed obdurati sunt) sed* opponitur *τῷ non intendere oculos*. — *τὸ αὐτὸ*) *idem*, quod Mosis tempore. — *ἐπὶ,*

super) i. e. *cum legunt*, et, *tametsi legunt.* — *ἀναγνώσει)* *lectione*, publica, frequenti, perpetua. Limitat Paulus: velamen non est jam in facie Mosis, aut in scriptis ejus; sed *in lectione*, dum Mosen legunt, et quidem ita, ut Christum non admittant, item, *super corde.* v. 15. — *μένει, μὴ ἀνακαλυπτόμενον)* *manet* superjacens, *ita ut ne retegatur quidem.* — *ὅτι)* *quia* non nisi *in Christo aboletur.* Propositio eorum, quae sequuntur. — *καταργεῖται, aboletur)* *vetus testamentum.* conf. omnino v. 7. 11. 13. Non dicit, *abolitum est*, sed *aboletur*, respectu convertendorum.

v. 15. *ἀλλ' ἕως, sed usque) Sed* opponitur *τῷ non retegitur.* — *ἡνίκα)* Hoc uno loco Paulus hoc adverbio utitur: videtur ei haesisse ex recenti lectione *τῶν* LXX, Ex. l. c. — *ἀναγινώσκεται μωϋσῆς, legitur Moyses)* et quidem obnixe, sine intuitu Christi. sequitur antitheton, *cum vero conversum erit.*

v. 16. *ἡνίκα δ' ἂν — περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα, quum autem — aufertur velamen)* Parodia haec est ad Ex. 34, 34., *ἡνίκα δ' ἂν εἰσεπορεύετο μωϋσῆς ἔναντι Κυρίου λαλεῖν αὐτῷ, περιῃρεῖτο τὸ κάλυμμα.* Igitur *ἡνίκα*, non *si*, sed *quum*, plane affirmat, uti versu praec. et apud LXX passim. *ἡνίκα ἐὰν, ἡνίκα ἂν*, Gen. 24, 41. 27, 40. Ex. 1, 10. 34, 24. Lev. 6, 4. 10, 9. Deut. 25, 19. *ἡνίκα δ' ἂν*, Ex. 33, 8. 22. 40, 36. — *ἐπιστρέψῃ, conversum erit)* scil. *ἡ καρδία, cor.* Resipiscendo veritas agnoscitur. 2 Tim. 2, 25. Non disputationis, sed conversionis methodus erga Judaeos adhibenda est. — *πρὸς κύριον, ad Dominum)* Christum. v. 14. fin. Insignis appellatio. c. 4, 5. — *περιαιρεῖται)* *περιαιροῦμαι*, passivum est, Act. 27, 20. et apud LXX, Lev. 4, 31. 35. sed Medium, apud LXX, persaepe, et quidem eo quoque loco, quem Paulus respicit. Passivam tamen significationem suadet h. l. antitheton versus 15. et 16.: *velamen jacet: velamen aufertur.* Praesens, *aufertur*, emphasin habet.

v. 17. *ὁ δὲ κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν, Dominus autem Spiritus est)* Subjectum, *Dominus.* Christus non est litera, sed est Spiritus, et *finis legis.* Sublimis enunciatio. conf. Phil. 1, 21. Gal. 3, 16. Particula *autem* ostendit, hoc versu declarari praecedentem. Conversio fit ad Dominum, ut spiritum. — *οὗ δὲ τὸ πνεῦμα κυρίου, ubi vero Spiritus Domini)* Ubi Christus est, ibidem Spiritus Christi: ubi Spiritus Christi, ibi Christus. Rom. 8, 9. s. Ubi Christus et Spiritus ejus, ibi libertas. Joh. 8, 36. Gal. 4, 6. s. — *ἐκεῖ)* *ibi* demum. — *ἐλευθερία)* *libertas*, opposita *velamini*, servitutis symbolo. *libertas*, adspiciendi sine timore tali, qualem habebant filii Israël. Exod. 34, 30.

v. 18. *ἡμεῖς δὲ πάντες, nos vero omnes) nos*, Ministri N. T. *omnes*, antitheton ad unum *Mosen.* v. 13. — *ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ)* *facie* nostra *retecta* erga homines. nam erga Deum ne Mosis quidem facies erat velata. Antitheton, *opertum*, c. 4, 3. — *τὴν δόξαν, gloriam)* majestatem divinam. — *κυρίου, Domini)* Christi. *κατοπτριζόμενοι)* Dominus nos *κατοπτρίζει, splendorem* faciei suae in corda nostra *tanquam in specula immittens:* nos illum splendorem suscipimus et referimus. Elegans antitheton ad *ἐντετυπωμένη, insculpta.* Nam quae *insculpuntur*, fiunt paullatim: quae *in speculo repraesentantur*, fiunt celerrime. — *τὴν αὐτὴν)* *eandem*, cum simus multi. Eadem gloriae Christi in tot fidelibus expressio, character veritatis. — *εἰκόνα, imaginem) Domini*, gloriosam. — *μεταμορφούμεθα, transformamur)* Dominus *format* celeri scriptura, imaginem

suam in nobis; sicut Moses retulit gloriam Dei. Passivum retinet accusativum; ut in illo: *διδάσκομαι υἱόν.* — *ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, a gloria in gloriam)* a gloria Domini in gloriam in nobis. Israëlitae a gloria Mosis non erant transformati in similem gloriam. erant enim in litera. — *καθάπερ, sicut)* Adverbium similitudinis. coll. v. 13. *Sicut* Dominus se nobis inprimit, sic per nos exprimitur. Ipse est exemplar; nos, imagines. — *ἀπὸ κυρίου πνεύματος) a Domini* (Christi v. 14.) *Spiritu.* Respicit v. 17., *ubi vero Spiritus Domini.* Si esset appositio, Paulus diceret, *ἀπὸ κυρίου τοῦ πνεύματος.* Alias dicitur *Spiritus Domini;* sed hic, *Domini Spiritus*, emphatice. *Ἀπὸ* est, uti cap. 1, 2., et saepe.

CAPUT IV.

v. 1. *Τὴν διακονίαν ταύτην, ministerium hoc)* de quo cap. 3, 6. seq. — *καθὼς ἠλεήθημεν, sicut misericordiam nacti sumus)* Misericordia Dei, per quam *ministerium* accipitur, facit strenuos et sinceros. Etiam Moses *misericordiam adeptus est*, et inde tantam invenit admissionem. Ex. 33, 19. — *οὐκ — ἀλλ᾽, non — sed)* Duplex propositio. altera pars, per *χιασμὸν*, tractatur mox; prior, a versu 16. Quare ibi repetitur, *οὐκ ἐκκακοῦμεν, non segnescimus*, nil vitii capimus, in loquendo, in agendo, in patiendo.

v. 2. *ἀπειπάμεθα)* Hesychius: *ἀπειπάμεθα, ἀπεῤῥιψάμεθα· ἀπείπαντο, παρῃτήσαντο, ἀπετάξαντο, abdicavimus*, et abdicata esse jubemus. — *τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, occulta pudoris) Pudor*, gloriae dominicae expers, ex *occulto* agit. eam nos agendi rationem missam esse jubemus. Rom. 1, 16. Antitheton, *manifestatione*, mox, et *loquimur.* v. 13. *ἐν πανουργίᾳ, in astutia)* Haec opponitur *sinceritati. astutia latebras* quaerit: nos non utimur. — *μηδὲ δολοῦντες) neque adulterantes.* — *τῇ φανερώσει, manifestatione)* conf. c. 3, 3. — *τῆς ἀληθείας, veritatis)* evangelicae. — *ἑαυτοὺς, nos ipsos)* ut sinceros. — *πρὸς) ad.* — *πᾶσαν) omnem*, de omnibus rebus. — *συνείδησιν) conscientiam*, c. 5, 11.: non ad judicia carnalia: c. 3, 1., ubi implicite notatur *commendatio quorundam* carnalis.

v. 3. *εἰ δὲ, sin autem)* perinde ut Mosis tempore. — *καὶ ἔστι, etiam est) Etiam* intendit vim temporis praesentis in *est.* — *τὸ εὐαγγέλιον, evangelium)* per se apertissimum. — *ἐν, in)* quod ad pereuntes attinet. sic *in*, 1 Cor. 14, 11. — *ἐν τοῖς) in illis*, non in se. — *ἀπολλυμένοις, pereuntibus)* 1 Cor. 1, 18.

v. 4. *ἐν οἷς) ad quos quod attinet.* — *ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, deus aevi hujus)* Grandis sed horribilis descriptio Satanae. [*grandi ejus, at horribili operi, h. l. memorato, respondens*, V. g.] conf. Eph. 2, 2. de re; et Phil. 3, 19. de vocabulo. quis alias putaret, illum posse in hominibus tantae luci officere? Inest autem mimesis aliqua. nam pereuntes, Judaei praesertim, putant, se habere et nosse Deum. *Hujus aevi infidelium*, construxere veteres, quo magis resisterent Manichaeis et Marcionitis. — *τοῦ αἰῶνος τούτου, aevi hujus) hujus*, inquit: non enim semper grassari poterit. — *ἐτύφλωσε, occaecavit)* non modo *velavit.* — *τῶν ἀπίστων, infidelium)* Epitheton, subaudito relativo pronomine, *ἐκείνων, illorum.* nam in iis, qui pereunt, maxime sunt ii, qui, cum audierint, non creduut. *Fide* recipitur *evangelium*

ad *salutem.* — *εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι*) *) *ne luceat.* — *τὸν φωτισμὸν τȣ̃ εὐαγγελίȣ κτλ., illuminatio evangelii etc.*) Mox appellat *illuminationem cognitionis* etc. *φωτισμὸς, illuminatio*, est reflexio sive propagatio radiorum ab illuminatis ad illuminandos plures. *Evangelium* et *cognitio* sunt correlata, ut causa et effectus. — *τῆς δόξης, gloriae)* c. 3, 18. not. — *εἰκὼν τȣ̃ θεȣ̃, imago Dei*) Hinc satis intelligi potest, quanta sit gloria Christi. v. 6. 1 Tim. 6, 15. Qui Filium videt, Patrem videt, *in facie* Christi. Filius Patrem exacte repraesentat ac refert.

v. 5. *ȣ̓, non)* Non *commendamus* nos ipsos, c. 3, 1. quanquam pereuntes id putant. — *γὰρ, enim)* Penes nos culpa non est caecitatis illorum. — *κύριον· δȣ́λȣς, Dominum: servos)* Antitheton. non praedicamus nos ipsos dominos. conf. c. 1, 24. — *δȣ́λȣς ὑμῶν, servos vestros)* Inde Paulus Corinthios sibi praeferre solet. v. 12. s. — *διὰ ἰησȣ̃ν, propter Jesum*) Ex Illo majestas Christianorum.

v. 6. *ὅτι, quia*) Probat, se veros esse *servos.* — *ὁ θεὸς, Deus) Deus* — *splendere;* subjectum: deinde, subaudito *est,* (uti Act. 4, 24. 25.) praedicatum sequitur, *qui splenduit.* — *ὁ εἰπὼν, qui dixit)* qui verbo jussit. LXX, *εἶπεν*, Gen. 1, 3. — *ἐκ σκότȣς φῶς, ex tenebris lucem*) LXX, Job. 37, 15., *φῶς ποιήσας ἐκ σκότȣς.* Magnum opus. — *ἔλαμψεν*) *fulgorem dedit*, ipse Lux nostra: luminis non solum autor, sed etiam fons, ac Sol. — *καρδίαις, cordibus)* per se obscuris. — *ἐν προσώπῳ* **) *ἰησȣ̃ χριςȣ̃, in facie Jesu Christi)* qui est Patris unigenitus et imago, et *manifestatus est* in carne cum gloria sua.

v. 7. *τὸν θησαυρὸν τȣ̃τον, thesaurum hunc)* descriptum a c. 2, 14. Nunc ostendit, afflictiones et ipsam mortem adeo non obstare ministerio Spiritus, ut id etiam adjuvent, et exacuant ministros, et fructum augeant. — *ὀςρακίνοις, testaceis*) Thesauros antiqui asservabant in *ollis.* Sunt testacea vasa, sed tamen munda; contra ac vas aureum tamen immundum esse potest. — *σκεύεσιν, vasis)* Sic appellat *corpus* sive *carnem*, afflictioni et morti subjectam. v. seqq. — *ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως, excellentia virtutis)* quae in thesauro sita se in nobis, dum servamur, et in vobis, dum locupletamini, exserit. v. 10. s. — *ᾖ, sit)* esse agnoscatur, cum gratiarum actione. v. 15. — *τȣ̃ θεȣ̃, Dei)* non modo *ex Deo.* Deus non modo semel largitur *virtutem*, sed semper praestat.

v. 8. *ἐν παντὶ θλιβόμενοι, dum in omni premimur)* Sic c. 7, 5., *in omni*, scil. *re*, *loco.* conf. *semper*, v. 10. — *θλιβόμενοι, dum premimur*) Quatuor participia in hoc versu, ad affectum; totidem in sequenti, ad ea quae foris accidebant, spectant. c. 7, 5. Construuntur cum *ἔχομεν, habemus:* et in quovis membro prius comma probat, *vasa esse testacea:* posterius praedicat *excellentiam virtutis.* — *ȣ̓ ςενοχωρȣ́μενοι, non ad angustias redigimur)* Nunquam deest *exitus.* — *ἀπορȣ́μενοι, haesitamus*) de futuro: ut *premimur*, in praesenti.

---

*) *Pronomen αὐτοῖς, in marg.* Ed. 2. *pluris, quam in* Ed. maj., *aestimatum, exhibet quoque* Vers. germ. E. B.

**) *Nomen Ἰησȣ̃ dubiae lectionis esse, et margo* Ed. 2. *et* Vers. germ. *innuit. Eademque ratio est lectionis τȣ̃ κυρίȣ*, v. 10. E. B.

v. 9. *διωκόμενοι, persecutionem patimur)* Plus est *καταβαλλόμενοι, dejecti*, ubi fuga non patet.

v. 10. *πάντοτε)* Ab hoc differt *ἀεὶ*, v. seq. *πάντοτε, toto tempore: ἀεὶ, quibusvis temporibus.* conf. *ἀεὶ*, Marc. 15, 8. Congruunt verba, *circumferentes, tradimur*, versu hoc et 11. — *τὴν νέκρωσιν, mortificationem)* Haec est quasi actus: *vita*, habitus. — *τοῦ κυρίου, Domini)* Hoc nomen subaudiendum ter versu hoc et seq. *) commode autem primo hoc loco mitigat mentionem *mortificationis. Mortificatio Domini* dicitur, et genitivus innuit communionem, uti c. 1, 5. — *ἰησοῦ, Jesu)* Saepius in hoc toto loco Paulus hoc nomen solum ponit, v. 5., quam alias solet. itaque hic singulariter sensit dulcedinem ejus. — *περιφέροντες, circumferentes)* in terris. — *ἵνα καὶ, ut etiam)* Incrementum sumit consolatio. Modo, quater, *sed.* — *ἐν τῷ σώματι ἡμῶν φανερωθῇ, in corpore nostro manifestetur) manifestetur in mortua carne nostra.* v. seq. Altero loco nomen, altero verbum, emphaseos causa praeponitur. versu 10. spectatur glorificatio: v. 9. conservatio in hac vita, et corroboratio. *nostro* hic potius addit, quam ineunte versu. corpus est nostrum, non tam in morte, quam in vita. *manifestetur* explicatur versu 14. 17. s.

v. 11. *οἱ ζῶντες, viventes)* Oxymoron. conf. *viventes*, c. 5, 15. Miratur se tantis mortibus, vel etiam aliis ob testimonium Christi jam interfectis, v. gr. Stephano, Jacobo, superstitem. Antitheta, *viventes, mortem: vita, mortua.* — *παραδιδόμεθα, tradimur)* Eleganter et modeste abstinet mentione ejus, qui *tradit.* Extrinsecus traditio videri posset temere fieri.

v. 12. *θάνατος, mors)* corporis. [*per corruptionem hominis externi*, V. g.] — *ζωὴ, vita)* spiritus.

v. 13. *τὸ αὐτὸ) eundem*, quem [*et Davides habuit et habetis*] vos. conf. v. 14. — *κατὰ, secundum)* Hoc construitur cum *credimus* et *loquimur.* — *ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα)* Sic LXX, Ps. 116, 10. Hebr. *ἐπίστευσα, ὅτι λαλήσω.* Altero sensu alter includitur. Fides nata mox loquitur: et ex loquela se noscit et auget. — *λαλοῦμεν, loquimur)* sine metu, in media afflictione et morte v. 17.

v. 14. *εἰδότες, scientes) fide* magna. c. 5, 1. — *παραστήσει) praesentes sistet.* Hoc verbum est instar hypotyposeos.

v. 15. *γὰρ, enim)* Causa, cur modo dixerit, *vobiscum.* — *πάντα, omnia)* adversa, secunda. — *ἡ χάρις, gratia)* quae nos servat, et vos in vita confirmat. — *πλεονάσασα· περισσεύσῃ) Πλεονάζω* habet vim positivi; *περισσεύω*, comparativi. Rom. 5, 20. Itaque cum *περισσεύσῃ* construendum *διά. Πλέον* idem quod *πλῆρες* non est comparativus. — *διὰ) propter* complurium gratiarum actionem, pro illa gratia. Gratiarum actio gratiam uberiorem invitat. Ps. 18, 4. 50, 23. 2 Chron. 20, 19. 21. s. — *εὐχαριστίαν, gratiarum actionem)* nostram vestramque. c. 1, 3. s. — *περισσεύσῃ) abundantius obtingat* nobis et vobis, iterum ad gloriam Dei.

v. 16. *διὸ οὐκ ἐκκακοῦμεν, propterea non segnescimus)* v. 1. not. — *ὁ ἔξω, exterior)* corpus, caro. — *διαφθείρεται, corrumpitur)* per *afflictionem.* — *ἀνακαινοῦται, renovatur)* per spem. v. seqq. Haec novitas omne *vitium κακίαν* arcet.

---

*) *Conf. not. marg. ad* v. 6. E. B.

v. 17. *παραυτίκα) modo.* notatur praesens breve. 1 Petr. 1, 6. Antitheta: *modo, aeternum: leve, pondus: afflictionis, gloriae: secundum praestantiam, in praestantiam.* — *καθ' ὑπερβολὴν, secundum praestantiam)* Etiam illa *pressura*, quae *καθ' ὑπερβολὴν, secundum praestantiam*, est, comparata ad minores afflictiones ceteras, c. 1, 8. tamen est levis, ad gloriam *εἰς ὑπερβολὴν, in praestantiam*, comparata. Oxymoron generosum. — *κατεργάζεται) comparat*, conficit.

v. 18. *σκοπούντων) dum spectamus* etc. Quod quisque pro *scopo* habet, id assequitur. — *μὴ βλεπόμενα, quae non cernuntur)* Aliud significat *ἀόρατα, invisibilia.* nam multa, quae non cernuntur, erunt *visibilia*, confecto itinere fidei. — *γὰρ, enim)* Causa, cur spectent illi ea, quae non cernuntur.

CAPUT V.

v. 1. *Γὰρ, enim)* Aetiologia ad illud: *pressura* parit *gloriam.* — *ἡ ἐπίγειος) quae est in terra:* 1 Cor. 15, 47. Antitheton, *in coelis.* — *ἡμῶν, nostra)* Antitheton, *ex Deo.* — *οἰκία τοῦ σκήνους, domus tabernaculi)* Antitheton, *aedificium, domum non manu factam.* Paulum *tabernacularium* metaphora ab arte sua potuit eo magis afficere. — *καταλυθῇ, dissolutum fuerit)* Mite verbum. Antitheton, *aeternam.* — *ἔχομεν, habemus)* Praesens: illico a tempore solutae domus terrenae. — *ἀχειροποίητον) non factam manu* humana.

v. 2. *ἐν τούτῳ, in hoc)* Eadem phrasis c. 8, 10. et alibi. — *στενάζομεν, gemimus)* Sequitur epitasis, *gemimus gravati*, v. 4. — *οἰκητήριον, domicilium) οἰκία, domus*, est quiddam magis absolutum: *οἰκητήριον, domicilium*, respicit incolam. — *τὸ ἐξ οὐρανοῦ) quod ex coelo est. ex* hic denotat *ortum*, ut, *ex terra*, Joh. 3, 31. Itaque hoc domicilium non est coelum ipsum. — *ἐπενδύσασθαι, superindui)* Medium. *ἔνδυμα, indumentum*, corpus; inde *induti*, degentes in corpore: *ἐπένδυμα, superindumentum*, habitatio coelestis et gloriosa, qua etiam corpus, *indumentum*, induetur. Sicut graminis viror et decus est vestimentum graminis, Matth. 6, 30., sic gloria coelestis est domicilium et amictus totius hominis, coelum intrantis.

v. 3. *εἴγε καὶ, siquidem etiam)* Illud, quod v. 2. optatur, locum habet, si nos vivos inveniat dies novissimus. — *ἐνδυσάμενοι, induti)* Corpore induti sumus, v. 4. init. — *οὐ γυμνοὶ) non nudi* a corpore hoc, i. e. defuncti. — *εὑρεθησόμεθα) inveniemur*, a die Domini.

v. 4. *καὶ γὰρ, et enim)* Causa *desiderii.* — *στενάζομεν βαρούμενοι, gemimus gravati)* Proprius sermo. Onus suspiria exprimit. — *ἐκδύσασθαι) exuere* corpus. Non agnoscit fides philosophicum corporis a Creatore dati fastidium.

v. 5. *κατεργασάμενος, parans)* per fidem. — *εἰς αὐτὸ τοῦτο) ad hoc ipsum*, sc. ut ita suspiremus. Rom. 8, 23. — *καὶ) etiam.* Novum indicium. — *τὸν ἀῤῥαβῶνα, arrhabonem)* c. 1, 22. not. — *τοῦ πνεύματος, Spiritus)* suspiria operantis.

v. 6. *θαῤῥοῦντες)* Antitheta: *θαῤῥοῦντες οὖν πάντοτε, θαῤῥοῦμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν μᾶλλον κτλ.* Utrivis parti sua subjungitur explicatio: *cum semper* et in omni vita *confidimus; tum vero confidimus maxime* spe discessus beati. — *καὶ) et.* — *ἐνδημοῦντες· ἐκδημοῦμεν)* Haec duo verba hic commorationem denotant: at v. 8., ubi commu-

tantur, profectionem. — *ἐκδημοῦμεν) peregrinamur.* In hoc ipso verbo latet causa *fiduciae.* nam peregrinator patriam habet, sive cito sive tardius eo perventurus. Hebr. 11, 14. — *ἀπὸ τοῦ κυρίου, a Domino*) Christo. Phil. 1, 23.

v. 7. *διὰ πίστεως, per fidem)* Non videre, prope tantundem est, atque disjunctum esse. — *γάρ, enim)* Ref. ad *ἀπό, a.* — *περιπατοῦμεν, ambulamus)* in mundo. Sic, *πορεύεσθαι,* Luc. 13, 33. — *οὐ διὰ εἴδους, non per speciem)* LXX מַרְאֶה *visionem, adspectum, speciem,* vertunt *εἶδος.* vid. praecipue Num. 12, 8.: *ἐν εἴδει, καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων* it. Ex. 24, 17. Opponuntur inter se fides et species: fides in morte terminum habet, h. l. Ergo tum incipit species.

v. 8. *δέ, vero)* Epitasis. coll. v. 6. not. — *εὐδοκοῦμεν) ita decretum habemus, valde gratum nobis fore.* — *ἐνδημῆσαι) domum ire.* v. 6. not. — *πρὸς τὸν κύριον, ad Dominum)* Phil. 1, 23.

v. 9. *διὸ καί, ideo etiam)* ut assequamur, quod optamus. — *φιλοτιμούμεθα, contendimus)* Haec una *φιλοτιμία,* sive *ambitio* legitima. — *εἴτε, sive)* Constr. cum *bene placentes esse.*

*{— *ἐνδημοῦντες, domi versantes)* in corpore.
{— *ἐκδημοῦντες, decedentes)* ex corpore.

— *εὐάρεστοι, bene placentes)* praesertim in ministerio.

v. 10. *τοὺς γὰρ πάντας, omnes enim)* Convenienter, de morte, resurrectione et vita aeterna agens, etiam de judicio cogitat. Motivum sanctae illius *ambitionis.* — *πάντας ἡμᾶς, omnes nos)* etiam apostolos, sive peregrinantes sive decedentes. — *φανερωθῆναι)* non modo *comparere* in *corpore,* sed *manifestos fieri* cum occultis nostris. 1 Cor. 4, 5. Etiam peccata fidelium pridem remissa patebunt. nam multa eorum bene facta, poenitentia, vindicta contra peccatum, ut plane dispalescant, requirunt revelationem peccatorum. Si quis fratri ignovit offensam, etiam offensa patebit etc. Sed id fiet ipsis volentibus, sine pudore et dolore. nam erunt alii, ac fuerant. Revelatio illa fiet, indirecte, ad majorem eorum laudem. Consideremus rem altius.

§. 1. Dicta scripturae sacrae de remissione peccatorum sunt longe significantissima. Peccata teguntur: non reperientur: jacta sunt retrorsum: in pelago demersa: dissipata ut nubes ac nebula: sine recordatione. Itaque apud omnes, qui in judicio a dextris stabunt, ne atomus quidem peccati haerebit.

§. 2. Vicissim, Dicta de omnibus omnium hominum operibus in judicium proferendis sunt universalia. Eccl. 12, 14. Rom. 14, 10. 1 Cor. 3, 13. ss. 4, 5. etc.

§. 3. Congruit locus 2 Cor. 5, 10., ubi apostolus ex manifestatione omnium, sive domum euntium sive peregrinantium, coram tribunali Christi, infert *TIMOREM* Domini ac Judicis, v. 11. 12., eum-

---

*) *Lectionem εἴτε ἐκδημοῦντες εἴτε ἐνδημοῦντες, inverso ordine, receptae textus lectioni aequalem constituit* utriusque Editionis *margo. Quodsi* Not. crit. *(Appar.* Ed. II. P. IV. nro. XIV. p. 896.) *cum* Vers. germ. *comparetur: videtur b. Auctor et* ordinem *et* significatum *verborum, qualem* Gnomon *exhibet, postea mutasse. Nam* Not. crit. *habet: ἐνδημοῦντες,* domum euntes, *non* domi versantes; *et* Vers. germ.: Wir mögen in der Fremde seyn (i. e. *ἐκδημοῦντες*) oder heimgehen (i. e. *ἐνδημοῦντες*). E. B.

que timorem non modo reprobis, sed etiam sibi et sui similibus cordi esse declarat. Is timor apud sanctos, supposita sententia de peccatis eorum non revelandis, nullus erit. Porro Paulus se et sui similes manifestatum iri dicit non modo eatenus, quatenus rem bene in summa gesserint, sed etiam quatenus ulla ex parte defecerint. Mirabilis est apud eos, qui servantur, mercedis varietas: effectumque demerita habent, non ad poenam quidem, sed tamen ad jacturam mercedi oppositam. 1 Cor. 3, 14. 15. coll. 2 Cor. 1, 14. Phil. 2, 16. 4, 1. Illud, *ut quilibet accipiat* etc. docet, apud justos manifestatum iri defectus quoque. Nam ita demum patebit, cur quivis accipiat hoc mercedis, quod accipit, non minus, non plus. Reddet Dominus cuique, UTI opus ejus erit.

§. 4. Quare dicta §. 1. citata non debemus nimium premere. Peccata electorum praeterita non desinent esse objecta divinae omniscientiae sempiternae, quanquam sine ulla offensa et exprobratione. Et hoc unum pluris est, quam patefactio peccatorum coram omnibus creaturis, si haec etiam perpetua esset, nedum in uno judicii die, ubi non ut commissa, sed ut per poenitentiam retractata et deleta peccata occurrent.

§. 5. Neque apud ipsos electos propria ipsorum peccata desinent esse objectum recordationis suae, quanquam sine ulla molestia. Cui multum remissum est, is multum diligit. Aeterna magni debiti condonati recordatio erit fomentum maximi amoris.

§. 6. Tanta verbi divini est efficacia apud homines in hac vita, ut a spiritu separet animam, Hebr. 4, 12., et occulta cordis recludat, 1 Cor. 14, 25. Pudor admissorum ac remissorum est *animae*, non *spiritus*. Homines in flagitiis se volutantes, saepe occulta sua jactant: desperati, nihil celant. Gratia vero, multo potentior, plane ingenuos facit suos. Vere poenitentes ad apertissimas confessiones occultorum malorum summa cum lubentia progrediuntur. Act. 19, 18. Quanto magis in illo die ferent, se patefieri, plane absorpta affectuum naturalium teneritudine? conf. 1 Cor. 6, 9. 11. Talis candor magnam pacem et laudem confert. Si in judicio esset locus apud justos v. gr. pudori, ea, credo, peccata, quae hodie plurimum teguntur, minus molesta forent, quam ea, quorum hodie minus pudet. Pudet nos hodie eorum maxime peccatorum, quae adversus verecundiam sunt. Jure major esse debebat pudor aliorum peccatorum, ex gr. adversus tabulam primam.

§. 7. Adamum esse salvum, non dubitamus. at lapsus ejus in perpetuum memorabitur. nam aliter restitutio per Christum facta qui celebrari digne possit in coelo, non capio. Davidis cum Uria negotium, Petri abnegatio, Sauli persecutio, aliorum peccata, ipsis remissa, tamen in V. et N. T. tam diu scripta exstant. Si hoc non obstat remissioni pridem factae, ne in judicio quidem extremo mentio peccatorum obstabit remissioni. Non omnis manifestatio delictorum est pars poenae.

§. 8. Tam arctum nexum bona et mala, tam inseparabilem invicem respectum habent, ut bonorum revelatio sine malis intelligi non possit. Quodsi quaedam peccata sanctorum patefient, consentaneum est, omnia in lucem proditura. Facit haec sententia ad gloriam omniscientiae et misericordiae divinae: et tali pacto rationes judicii in

alios benigni, in alios severi egregie invicem elucescent, cum *ἀκριβείᾳ* retributionis.

§. 9. Non dico, omnia omnium beatorum peccata omnibus creaturis actu et distincte perspectum iri. Maledicti fortasse ea non cognoscent: justi non habebunt, cur inter se vereantur. Peccata eorum, luce magni illius diei omnia retegente, non erunt manifestata *directe*, ut fit apud reos, qui plectuntur, (unde Matth. 25. nulla eorum mentio:) sed *indirecte*, quoad conveniens fuerit: quemadmodum in foro humano plenam *speciem facti* multa saepe ingredi solent obiter. Et tali modo bona quoque opera reproborum manifesta fieri poterunt. In luce omnia nosci possunt, sed non omnes omnia noscunt.

§. 10. Haec consideratio timorem nobis in posterum incutere debet: incussit enim apostolis, ut hic locus 2 Cor. 5. docet. Quod si ob praeterita manifestationem illam refugiunt animae teneriores; rite instructae ex iis, quae dicta sunt, praesertim §. 6., acquiescent. Saepe veritas, quae initio amara videbatur, penitius introspecta dulcescit. Si quem amo ut me ipsum, ei licet mea pace omnia de me scire, quae de me egomet scio. Multa aliter judicabimus, in multis aliter affecti fiemus, donec illuc perveniamus.

— *κομίσηται, referat*) Hoc verbum non solum de praemio vel poena, sed etiam de actionibus, quas praemium vel poena excipit, dicitur. Eph. 6, 8. Col. 3, 25. Gal. 6, 7. — *ἕκαςος, quisque*) seorsum. — *τὰ διὰ τῦ σώματος*) Homo, cum corpore, agit, bene vel male: homo, cum corpore, mercedem capit. conf. Tertull. de resurr. carnis, c. 43. *τὰ — πρὸς ἃ, ea* intima, *ad quae* extrinsecus *egit. διὰ τῦ σώματος,* dum is *corpus* habuit. v. 6. 8. c. 4, 10. conf. *διὰ,* Rom. 2, 27. — *εἴτε ἀγαθὸν εἴτε κακὸν, sive bonum sive malum*) Constr. cum *egit.* Nemo potest simul et bonum et malum facere.

v. 11. *) *πείθομεν, persuademus)* ita nos gerimus, et vehementer et modice agendo, v. 13. ut homines, nisi nolint, probare nos possint. Confer, quae de conscientiis dicit, mox et c. 4, 2. Opponi solent *πείθειν* et *ἀναγκάζειν.* vid. ad Chrysost. de Sacerd. p. 396. 392. s. — *πεφανερώμεθα, manifestati sumus*) manifestos nos praebemus et gerimus. Tales qui sunt, sine terrore possunt *manifestari* in judicio. v. 10. — *ἐλπίζω, spero*) *Manifestatum esse* est praeteritum: *spes* est rei futurae. Sperat Paulus aut *manifestationis* jam factae fructum, aut ipsam *manifestationem* adhuc futuram. — *συνειδήσεσιν, conscientiis*) Pluralis habet gravitatem. [*Fit aliquando, ut quis talium quoque conscientiae manifestatus sit, qui rem conantur dissimulare.* V. g.]

v. 12. *γὰρ, enim*) Aetiologia, cur existimandum relinquat conscientiae Corinthiorum. — *διδόντες, dantes*) Subaudi *scribimus*, aut simile verbum generale, cujus vis continetur in speciali *commendamus.* Simile participium, cap. 7, 5. 11, 6. Argumenta, inquit, vobis praebemus gloriandi de nobis. — *καυχήματος, gloriationis*) de nostra sinceritate: tantum abest, ut demum opus esse commendatione nostri putem. — *ἔχητε, habeatis*) repete, *occasionem.* — *ἐν προσ-*

---

*) *τὸν φόβον, timorem*] Cohel. 12, 13. *V. g.* — *ἀνθρώπυς, hominibus*] Multis, quae ipse *DEUS* facit, non probantur: quibus qui probari queant, quae faciunt *servi* Ejus? Quid consilii? Audis, lector, hoc ipso loco. *V. g.*

ὤπῳ· καὶ ὀ καρδίᾳ, *in facie: et non corde*) Idem antitheton, 1 Sam. 16, 7. LXX, et alio modo, 1 Thess. 2, 17. — καρδίᾳ) *corde*. Haec Pauli vena erat: ab ejus corde fulgebat veritas ad conscientias Corinthiorum.

v. 13. εἴτε ἐξέστημεν· εἴτε σωφρονοῦμεν) Illud tractatur v. 15—21.: hoc, c. 6, 1—10. Alterius verbi vis patet ex altero: *ultra modum*, vel *modice*, agere. nimius videri Paulus poterat ex Symperasmate, quod dedit versu praec. [*tantis videlicet encomiis munus suum ornans*. V. g.] — θεῷ, *Deo*) scil. *ultra modum egimus*, quamvis homines non capiant nos. — ὑμῖν, *vobis*) Etiam pii aequiore animo ferunt doctorum moderationem, quam ἔκστασιν, *excessum*: sed horum est obsequi Spiritui.

v. 14. γὰρ, *enim*) Eadem sententia c. 11, 1. 2., sed cum incremento. nam hic *ultra modum egimus* ait et *amor*: illic *insipientiae* et *aemulor*. — ἀγάπη) *amor*, mutuus: non modo *timor*. v. 11. *amor* Christi, erga nos, quam maxime, et inde noster quoque amor erga illum. [*Quod* amorem *h. l. dicit apostolus*, *qui fines migrare fortassis videri queat*, *id vel* aemulationem *postea nuncupat*, *quae* metu *ad* insipientiam *usque concitetur*, c. 11, 1—3. V. g.] — συνέχει, *distinet*) ut nos et Deo et vobis probare conemur.

v. 15. κρίναντας, *judicantes*) judicio verissimo. Amor et judicium non obstant inter se, apud spirituales. — ὑπὲρ πάντων, *pro omnibus*) pro mortuis et viventibus. — ἄρα οἱ πάντες, *igitur hi omnes*) Hinc summa vis τοῦ ὑπὲρ, *pro*, et summa magnitudo mysterii patet. non modo tantundem est, ac si omnes essent mortui, sed omnes mortui sunt. neque mors, neque alius ullus hostis, neque ipsi potestatem sui habent: toti sunt in potestate Redemtoris. οἱ habet vim relativam ad πάντων, *omnibus*. Apta universalitas: Doctores urgent, auditores urgentur; quia pro utrisque mortuus est Christus. — ἀπέθανον, *mortui sunt*) neque jam se ipsi respiciunt. Quod omnium est, id inprimis ad se applicant generosi amatores Redemtoris. *Mors* facta in morte Christi. — καὶ, *et*) Hoc quoque pendet ab ὅτι, *quod*. Primum illa inter se respondent, *unus* et *pro omnibus*: deinde, *mortuus est* et *vivant*. — οἱ ζῶντες, *viventes*) in carne. — ἀλλὰ, *sed*) scil. *vivant*, in fide et vigore novo. Gal. 2, 20. — τῷ) non dicit, ὑπὲρ τοῦ. Dativus est commodi, ut appellant: ὑπὲρ, plus notat. — καὶ ἐγερθέντι, *et excitato*) Hic non subauditur *pro illis*; nam non congruit cum phrasi apostolica: sed analogum quiddam, v. gr. ex Rom. 14, 9.

v. 16. ἀπὸ τοῦ νῦν, *ab hoc tempore*) ex quo amor Christi nos occupavit. Etiam haec epistola gradu differt a priore. — οὐδένα, *neminem*) neque nos ipsos, neque alios apostolos, Gal. 2, 6., neque vos, neque alios. magnos non timemus, tenues non ducimus nobis tenuiores. omnia agimus et patimur, et omni modo curamus, ut omnes adducamus ad vitam. In hac *ecstasi*, (v. 13.) imo in hac *morte*, (v. 15.) neminem novimus superstitum, etiam in ministerio nostro. — κατὰ σάρκα, *secundum carnem*) secundum statum veterem, ex nobilitate, divitiis, opibus, sapientia. [*ut ex respectibus naturalibus hoc illudve vel ageremus vel omitteremus*. V. g.] — εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν) οἶδα et ἔγνωκα differunt. 1 Cor. 2, 8. 11. 8, 1. seq. Tolerabilior erat talis cognitio ante mortem Christi. tum enim erant dies carnis. — κατὰ σάρκα, *secundum carnem*) Constr. cum ἐγνώκαμεν, *cogno-*

vimus. — *χριςὸν, Christum*) Non dicit hic, *Jesum.* Appellatio *Jesu* est quodammodo *spiritualior*, quam *Christi:* et *Christum cognoscunt secundum carnem*, qui eum non *mundi*, v. 19. sed *Israëlis* duntaxat, c. 11, 18. not. agnoscunt Salvatorem, et sibi eo nomine gratulantur, quod sint ex ea gente, ex qua Christus ortus est, et in ejus gloria splendorem politicum, in pristino ejus ante passionem aspectu et auditu qualicunque excellentiam, in ejus cognitione fructum sensuum naturalium quaerunt, neque ad illum fructum enituntur, qui hic describitur, et ex ejus morte ac resuscitatione deducitur. v. 15. 17. s. coll. Joh. 16, 7. Rom. 8, 34. Phil. 3, 10. Luc. 8, 21.

v. 17. *εἴ τις ἐν χριςῷ, si quis in Christo*) ita, ut Christo vivat: *si quis* eorum, qui *nos* audiunt etc. Observa correlatum, *nos in Christo*, h. l. *Deus in Christo*, v. 19. Christus ergo mediator et reconciliator. — *καινὴ κτίσις, nova creatura*) Non solum Christianus ipse novum quiddam est, sed ut Christum ipsum non secundum carnem novit, sed secundum vim vitae et resurrectionis, sic et se ipsum et omnia pro novitate illa intuetur aestimatque. De hac, Gal. 6, 15. Eph. 4, 24. Col. 3, 10. — *τὰ ἀρχαῖα, vetera*) Haec appellatio fastidium aliquod ostendit. vid. Gregor. Thaum. Paneg. cum annot. p. 122. 240. — *παρῆλθεν, transiverunt*) ultro, ut nives vere novo. — *ἰδὲ, ecce*) Demonstrativum rei praesentis.

v. 18. *τὰ δὲ πάντα, haec autem omnia*) quae a v. 14. dicta sunt. Infert Paulus ex morte Christi, obligationem suam erga Deum. v. 13. — *ἡμᾶς, nos*) *mundum*, et nominatim apostolos. conf. v. seq. ubi rursum subjungitur *in nobis.* Illud *nos* inprimis complectitur apostolos, sed non solos. nam initio v. 18. jam late patet oratio. Sic saepe Subjectum in eadem oratione variat, neque tamen mox diserte additur nota diversitatis. — *ἡμῖν, nobis*) apostolis. — *τὴν διακονίαν, ministerium*) *sermonem*, v. seq. *Ministerium* dispensat *sermonem.*

v. 19. *ὡς ὅτι*) Particulae declarantes. — *ἦν καταλλάσσων*) *erat reconcilians.* conf. v. 17. not. Tempus verbi *ἦν* declaratur v. 21. — *ἐν χριςῷ· ἐν ἡμῖν, in Christo: in nobis*) Haec inter se respondent. — *κόσμον, mundum*) infensum antea. — *καταλλάσσων· μὴ λογιζόμενος, concilians: non imputans*) Eadem res affirmativis, et negativis verbis solet amplificari. — *τὰ παραπτώματα*) *offensas* multas et graves. — *θέμενος, ponens*) sicut interpreti committitur, quid loqui debeat.

v. 20. *ὑπὲρ χριςȣ̃, pro Christo*) Christus, fundamentum *legationis* divinitus missae. — *πρεσβεύομεν· δεόμεθα, legatione fungimur: rogamus*) Duo quasi extrema, inter se opposita; quae pertinent ad *τὸ ultra modum egimus:* horum antitheton, inter extrema illa medium, *adhortamur*, c. 6, 1. 10, 1, quod pertinet ad *τὸ σωφρονȣ̃μεν, moderate agimus.* Ideo sermo apostolicus plerunque *παρακαλεῖ, adhortatur:* quum *τὸ legatione fungimur* habeat majestatem, *τὸ rogamus* submissionem non quotidianam. c. 10, 2. [*Conf.* 1 *Thess.* 2, 6. 7.] Utroque verbo non tam, quid nunc faciat, Paulus indicat, quam quid in toto suo munere. alteri *τὸ pro Christo* praeponitur, emphaseos causa, coll. verss. anteced. Mox alterum, eadem de causa, prius ponitur. — *καταλλάγητε, reconciliamini*) este reconciliati.

v. 21. *τὸν*) *eum*, *qui* non norat peccatum; qui nulla eguerat reconciliatione. Elogium Jesu proprium. Maria non erat *ἡ μὴ γνȣ̃σα quae non norat* peccatum. — *ἁμαρτίαν ἐποίησεν, peccatum fe-*

cit) peccatum ita, uti nos *justitia.* Quis auderet sic loqui, nisi Paulus praeiret? Conf. Gal. 3, 13. Ideo Christus etiam derelictus in cruce. — *ἡμεῖς) nos*, qui non noramus justitiam, qui debueramus consumi, nisi reconciliatio inventa esset. — *ἐν αὐτῷ, in eo)* in Christo. Antitheton, *pro nobis.*

CAPUT VI.

v. 1. *Συνεργοῦντες, cooperantes)* Non modo ut *legati Dei*, vel contra, ut *rogantes*, vobiscum agimus; sed etiam, ut amici vestri, *cooperamur* vobis ad salutem vestram. [*Hoc est medium inter gravitatem legatorum, et inter submissam rogationem*, c. 5, 20. *Id est, omnia experimur.* Not. crit.] nam vos debetis salutem vestram *operari*, Phil. 2, 12. *cooperatio* describitur v. 3. s. *adhortatio*, v. 2. 14. s. [*usque ad* c. 7, 1. V. g.] Ab Judaismo deterret, ut *legatus*, et *rogando:* ut *cooperans* deterret ab ethnicismo. In omnes ejusmodi formas non nisi *sanctus* evangelii minister vertere se potest. — *καὶ) etiam.* — *τὴν χάριν, gratiam)* de qua c. 5, 18. s. [*et* c. 6, 2. 17. 18. V. g.] — *δέξασθαι)* Hoc deducitur ex *δεκτῷ.* Gratia divina se offert, fides et obedientia humana se permittit.

v. 2. *λέγει, dicit)* Pater ad Messiam, Es. 49, 8. omnes in eo fideles amplectens. — *γὰρ, enim)* Describit *gratiam.* — *δεκτῷ, accepto)* divini beneplaciti. Hinc Paulus mox infert correlatum, *εὐπρόσδεκτος, bene acceptum*, ut nobis quoque gratum sit. — *ἐπήκουσά σου) audivi te*, orantem. — *ἐν ἡμέρᾳ, die)* Luc. 19, 42. Hebr. 3, 7. — *ἰδοὺ νῦν, ecce nunc)* Summa *adhortationis*, v. 1. per sermocinationem proposita.

v. 3. *ἐν μηδενὶ, in nullo)* Resp. *ἐν παντὶ, in omni.* v. seq. — *διδόντες, dantes)* Participium pendet ex v. 1. — *προσκοπὴν, offensionem)* quae esset, si careremus patientia et ceteris, quae mox memorantur. — *ἡ διακονία, ministerium)* Abstractum. Concretum v. 4. *Dei ministri.*

v. 4. *διάκονοι, ministri)* Hoc majorem vim habet, quam si scripsisset *διακόνους, ministros.* — *ὑπομονῇ, patientia)* Haec primo loco ponitur. c. 12, 12. Sequuntur, *castitas* etc. v. 6. Insignis Gradatio. — *πολλῇ, multa)* Sequuntur ter tria patienda, quibus *patientia* exercetur, *pressurae* —, *plagae* —, *labores* —. Primus ternarius continet genera; secundus, species adversorum; tertius, spontanea. Et notanda singulorum varietas, plurali numero expressa. — *ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις, in pressuris, in necessitatibus, in angustiis)* Affinia haec vocabula et inter se et cum aliis varie junguntur. c. 12, 10. 1 Thess. 3, 7. Rom. 2, 9. 8, 35. Luc. 21, 23. In *pressuris*, complures patent viae, sed difficiles; in *necessitatibus* una, difficilis; in *angustiis*, nulla.

v. 5. *ἀκαταστασίαις, seditionibus)* vel contra nos, vel propter nos.

v. 6. *ἐν γνώσει) γνῶσις* saepe dicit *aequitatem*, quae commodas rerum austeriorum interpretationes amat et admittit: et congruit, quod sequitur, *in longanimitate.* conf. 2 Petr. 1, 5. 1 Petr. 3, 7. not. — *ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηστότητι, in longanimitate, in benignitate)* Haec nomine unius virtutis junguntur etiam 1 Cor. 13, 4. — *ἐν πνεύματι ἁγίῳ, in Spiritu sancto)* ut semper habeamus praesentem Spiritum sanctum, semper vigeamus, etiam in exserendis donis miraculosis.

1 Thess. 1, 5. Sequitur continuo, *in amore*, qui praecipuus fructus est *Spiritus*, et usum donorum *spiritualium* gubernat.

v. 7. *δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν*) per arma *offensiva*, quum floremus; *et defensiva*, quum laboramus. Milites *κλίνειν, ἄγειν, ἐπιστρέφειν ἐπὶ δόρυ* aut *ἐπὶ ξίφος, ad dextram; ἐπὶ ἀσπίδα, ἐφ' ἡνίαν* aut *χαλινὸν, ad laevam* significat, perinde ut Gallis *manus freni* dicitur laeva; *lanceae*, dextra. adde Not. ad Chrys. de Sacerd. p. 464. Haec ita collocavit Paulus, ut simul facerent transitionem. nam modo de armis dextris egit, de sinistris statim acturus.

v. 8. *δόξης, gloriam) Δόξα, gloria* et *ἀτιμία dedecus* proficiscitur ab iis, qui auctoritate pollent, et cadit in praesentes: *infamia* et *bona fama*, apud multitudinem, in absentes. [*Porro*, gloria *ab iis proficiscitur*, *qui*, *qualis sit minister DEI*, *agnoscunt:* dedecus *ab iis*, *qui non agnoscunt*, *adeoque alios*, *in rebus seculi hujus qualemcunque opellam navantes*, *pluris aestimant.* Infamia *ab ignorantibus et malevolis:* bona fama, *a bene informatis pariter atque animatis. Quanto quis vel* gloriae *vel* bonae famae, *tanto etiam vel* dedecoris *vel* infamiae *plus minusve habet.* V. g.] Contraria concinne miscentur. — *δυσφημίας, infamiam)* Hanc si ne apostoli quidem effugerunt, quis effugere postulet? — *ὡς πλάνοι, ut seductores)* Summa *infamia.* — *ἀληθεῖς, veraces)* apud fideles, et re ipsa.

v. 9. *ἀγνοούμενοι, ignoti)* [*ita ut vel plane ignoremur et negligamur*, *vel habeamur prorsus alii quam qui reapse sumus.* V. g.] Gal. 1, 22. Col. 2, 1. — *ἐπιγινωσκόμενοι) agniti.* — *) *ἰδού, ecce)* repente, contra spem.

v. 10. *ἀεὶ) quovis tempore,* quoties tristati eramus. — *πλουτίζοντες, locupletantes)* spiritualiter. — *πάντα κατέχοντες, omnia tenentes)* ne aliis pereant.

v. 11. *τὸ στόμα, os)* Symperasma, quo viam sibi praeparat Paulus, ut ex laude ministerii evangelici a c. 2, 14. hucusque deducti derivet *adhortationem* ad Corinthios. — *ἀνέῳγε, apertum est)* aperuit se. Sane singulare quiddam habet haec epistola. — *κορίνθιοι, Corinthii)* Rara et praesentissima appellatio, quoddam quasi privilegium Corinthiorum exprimens. conf. Phil. 4, 15. not. — *ἡ καρδία, cor)* Ab ore ad cor concludere debebant. Affinia sunt, *apertum* esse et *dilatatum.* — *πεπλάτυνται, dilatatum est) diffusum est.* 1 Reg. 4, 29. רחב לב *χύμα καρδίας, ὡς ἡ ἄμμος ἡ παρὰ τὴν θάλασσαν.*

v. 12. *οὐ στενοχωρεῖσθε, non angimini)* Indicativus. Antitheton: *dilatati estote.* — *ἐν ἡμῖν) in nobis. ἐν*, *in*, proprie, uti c. 7, 3. Sat spatii habet cor nostrum ad vos capiendos. Paulini cordis *latitudo* eadem est Corinthiorum, propter necessitudinem spiritualem, de qua v. 13. — *στενοχωρεῖσθε, angimini)* angustia cordis, propter delictum nuperum. — *ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν, in visceribus vestris)* quae mea causa doluere.

v. 13. *τὴν)* Subaudi *κατὰ*, *secundum.* — *αὐτὴν) eandem:* ut eodem sensu sitis, quo nos. — *ἀντιμισθίαν, remunerationem)* quam mihi ut patri debetis. conf. Gal. 4, 12. — *ὡς τέκνοις λέγω, ut liberis dico)* Innuit hac parenthesi, se nil grave et acerbum postulare. — *πλατύνθητε, dilatamini)* Adhortatio duplex: Pandite vos primum

---

*) *ἀποθνήσκοντες, morientes*] c. 11, 23. *V. g.*

Domino, deinde nobis. conf. c. 8, 5. *dilatamini*, ut Dominus vos inhabitet: v. 14. — c. 7, 1. *capite nos*, c. 7, 2.

v. 14. *μὴ γίνεσθε, ne fiatis*) Molliter, pro *ne sitis*. — *ἑτεροζυγοῦντες, cum parte aliena jugati*) Lev. 19, 19. LXX, *τὰ κτήνη σου οὐ κατοχεύσεις ἑτεροζύγῳ*. Heterogenea sunt, fidelis et infidelis. *Jugo* vicina est notio *servitutis*. Affine verbum הִנְצְמִדִים Num. 25, 5. Deterret apostolus Corinthios a connubiis infidelium, coll. 1 Cor. 7, 39. *tantummodo in Domino*. Eas tamen rationes adhibet, quae etiam ab reliquo cum infidelibus commercio propiore eos deterreant. conf. v. 16. cum 1 Cor. 8, 10. 10, 14. seqq. — *ἀπίστοις, infidelibus*) ethnicis. Omnes peregrinitatis fibras evellit. — *τίς, quae*) Quinque interrogationes: quarum tres primae vim habent argumenti; quarta, *aut quae*, et quinta, simul conclusionis. — *δικαιοσύνῃ καὶ ἀνομίᾳ, justitiae et injustitiae*) Status fidelium et infidelium, diversissimus.

v. 15. *βελίαρ, Belial*) Semper graecis verbis exprimunt LXX, בליעל Hebraicum: hoc autem loco Hebraicum euphemias gratia Paulus adhibet. Est hoc appellativum, 1 Sam. 25, 25. primumque occurrit Deut. 13, 14. Hiller. Onom. S. p. 764.: *Belijahal, sine adscensu: i. e. infimae conditionis, humillimi et obscuri loci. B. Paulus Satanam Belial vocat.* Veruntamen Satanas Deo, *Christo* autem Antichristus opponi solet: quare hic quoque *Belial*, Christo oppositus, omnem colluviem antichristianam notare videtur.

v. 16. *συγκατάθεσις*) LXX, Ex. 23, 1. *οὐ συγκαταθήσῃ μετὰ τοῦ ἀδίκου*. — *μετὰ εἰδώλων, cum idolis*) Non dicit: *μετὰ ναοῦ εἰδώλων, cum templo idolorum*, (quamvis *templo* subaudit Syrus:) nam idola non inhabitant cultores suos. — *ὑμεῖς, vos*) Quae Israëli promissa sunt, pertinent etiam ad nos. — *ἐνοικήσω* — *λαὸς, inhabitabo — populus*) Lev. 26, 11. s. LXX, *θήσω τὴν σκηνήν μου ἐν ὑμῖν — καὶ ἐμπεριπατήσω ἐν ὑμῖν, καὶ ἔσομαι ὑμῶν θεός, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι λαός*. Unum versum citat Paulus; totam periocham vult repetitam censeri. — *ἐμπεριπατήσω, inambulabo*) Divinam praesentiam perpetuam significat *inhabitabo*, *inambulabo* operationem. Materia de inhabitatione Dei gratiosa in anima et corpore sanctorum, declarari potest ex contrario, de obsessione spirituali et corporali; ut omnis oeconomia mali et boni inter se conferri possunt secundum rationes contrarias. — *ἔσομαι, ero*) Summa divini foederis. Ex. 6, 7. Hebr. 8, 10. — *θεός· λαός, Deus: populus*) Gradatio, *in Patrem: in filios etc.* v. 18. Ap. 21, 3. 7. Jer. 31, 1. 9.

v. 17. *ἐξέλθετε — μὴ ἅπτεσθε*) Es. 52, 11. *ἀπόστητε ἀπόστητε, ἐξέλθετε ἐκεῖθεν, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅψησθε· ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῆς, ἀφορίσθητε κτλ.* — *ἐκ μέσου αὐτῶν, ex medio eorum*) ex gentilibus. — *λέγει κύριος, dicit Dominus*) Sequitur epitasis, dicit *Dominus omnitenens*. v. 18. — *ἀκαθάρτου, impurum*) Masculinum. Es. 52, 11. 1. conf. Es. 65, 5. Huc ref. *purificemus*, c. 7, 1. — *μὴ ἅπτεσθε, non tangite*) Videre, cum opus est, non semper inquinat: Act. 11, 6. tangere, magis. — *εἰσδέξομαι, intro recipiam*) tanquam in familiam aut domum. [*Conf. c.* 5, 1—10. V. g.] Sumus foris: sed intromittimur. Respondet, *exite ex etc.* Deus est in sanctis: v. 16. et sancti sunt in Deo. *εἰσδέχομαι* respondet Hebraeo קבץ Ez. 20, 41. Zeph. 3, 19. 20.

v. 18. *εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, in filios et filias*) Es. 43, 6. Promissio Salomoni data, 1 Chron. 29, (28.) 6. applicatur ad omnes fideles. — *Κύριος παντοκράτωρ*) *Dominus omnitenens*. Ex hac appel-

latione perspicitur magnitudo promissionum. Porro τὸ παντοκράτωρ *omnitenens* in N. T. alibi nusquam nisi in Ap. ponitur: hoc autem loco Paulus adhibet more LXX interpretum, quia locum V. T. citat.

CAPUT VII.

v. 1. *Καθαρίσωμεν, purificemus)* Haec postrema pars est hortationis, quae proposita erat c. 6, 1. et exhibita ibid. v. 14. Exhortationem concludit in prima persona. Antitheta, *impurum*, c. 6, 17. item, *inquinamento.* h. l. Idem officium ex simili fonte deducitur 1 Joh. 3, 3. Apoc. 22, 11. — *μολυσμοῦ, inquinamento) Inquinamentum carnis*, v. gr. fornicatio; et *inquinamentum Spiritus*, idololatria, saepe conjuncta erant apud gentes. Etiam Judaismus, in puritate carnis occupatus, nunc est quodammodo *inquinamentum Spiritus.* Illi opponitur *sanctimonia*, huic *timor Dei*, (coll. iterum 1 Cor. 10, 22.) promovens *sanctimoniam.* — *πνεύματος, spiritus)* Conf. Ps. 32, 2. 78, 8. — *ἐπιτελοῦντες, perficientes)* usque ad finem. Coepisse non satis est: finis coronat opus. Antitheta: *ἄρχομαι, ἐπιτελέω, incipio, perficio.* c. 8, 6. 10. 11. Gal. 3, 3. Phil. 1, 6. — *ἁγιωσύνην, sanctimoniam)* Resp. *separamini*, c. 6, 17. — *ἐν, in)* Non dicit, *καὶ φόβον, et timorem.* Timor est sancta passio, quae non *perficitur* studio nostro, sed duntaxat retinetur. [*Purus* DEI timor *cum ipsa lautissimarum* promissionum *consideratione conjunctus est. c.* 5, 11. *Hebr.* 4, 1. V. g.]

v. 2. *χωρήσατε ἡμᾶς, capite nos)* Summa eorum, quae hoc capite et c. 10. seq. dicuntur. — *ἡμᾶς) nos*, vestri amantes, vestra causa laetantes; et nostrum sensum, sermonem, actiones. — *οὐδένα ἠδικήσαμεν, οὐδένα ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν)* Tria proponit per gradationem, quorum primum tractat a v. 4., ipso verbo *ἀδικεῖν* repetito, v. 12. Secundum, a c. 10, 1. ipso verbo *φθείρειν* repetito, c. 11, 3. Tertium a c. 12, 13. ipso verbo *πλεονεκτεῖν* repetito, ib. v. 17. Periochae tamen initium notavi in v. 11. cap. cit. Transitio potest ad antecedentia vel ad sequentia referri. Ipsius incisi illius, *οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν,* tractatio incipit versu 13. Hoc ergo dicit: Nil est, cur nos non capiatis. nam neminem laesimus, asperitate, tristitiam absorbentem pariente: imo ne deteriorem quidem fecimus elatiore agendi ratione: imo ne circumvenimus quidem per quaestum. in omni re consuluimus vobis et commodis vestris, coll. v. 9. idque gratis. Dum malum Corinthiis illatum esse negat, bona eis praestita innuit, sed modestissime oculos quasi avertens.

v. 3. *οὐ πρὸς κατάκρισιν, non ad condemnationem)* Ostendit, se id, quod v. 2. dixit, non ideo dicere, quod existimet, Corinthios abhorrere a Paulo et collegis, sed dicere animo paterno, c. 6, 13.: eamque existimationem, ut ostendat, quam longe ab illa absit, *condemnationem* vocat, nova sui demissione. — *προείρηκα, ante dixi)* c. 6, 12. — *γάρ, enim)* Causa, cur nec ipse eos condemnet, et cur illi debeant ipsos capere. — *ἐν καρδίαις, in cordibus)* Sic Phil. 1, 7. — *εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν, ad una moriendum et una vivendum)* c. 1, 6. 4, 12. Summa amicitia.

v. 4. *παῤῥησία, fiducia)* v. 16. c. 6, 11. — *ὑπὲρ ὑμῶν, pro vobis)* ad alios. antitheton, *ad vos.* — *παρακλήσει, consolatione)* De

hac, v. 6. s. de *gaudio*, v. 7. s. 16. de utroque, v. 13. *consolatio levat*, *gaudium* omnino liberat a tristitia. — *ὑπερπερισσεύομαι, superabundo) super* omnia adversa. — *θλίψει, pressura)* de qua v. 5. *θλιβόμενοι, pressi.* Huc pertinent, quae commemoravit. c. 4, 7. s. 6, 4. s.

v. 5. *σὰρξ, caro)* Late sumitur hoc. expende *τὸ φόβοι, timores.* — *θλιβόμενοι) pressi*, scil. eramus. — *ἔξωθεν, extrinsecus)* a gentibus. — *ἔσωθεν, intus)* a fratribus. conf. 1 Cor. 5, 12. 2 Cor. 4, 16.

v. 6. *τὺς ταπεινὺς, humiles)* Nam *erecti* et *elati* non capiunt solatium.

v. 7. *ἀναγγέλλων) renuncians*, exspectantibus. haec vis verbi compositi. Nominativus pendet a *consolationem accepit:* sensus pertinet etiam ad *τὸ praesentia.* — *τὴν ὑμῶν ἐπιπόθησιν, vestrum desiderium)* erga me. — *τὸν ὑμῶν ὀδυρμὸν, vestrum fletum)* de vobis, peccatum non statim ultis. — *τὸν ὑμῶν ζῆλον, vestrum zelum)* pro salvando spiritu peccatoris. Haec tria recurrunt v. 11.: sed cuilibet horum accedit syntheton aliquod. hic autem parcius agit, et euphemias causa *desiderium* primo loco ponit, et *fletum* dicit, non *indignationem.* — *ὑπὲρ ἐμῦ) pro me.* Quia Corinthii zelum adhibuere, Paulus sublevatus est, quo minus exerceret zelum. — *ὥςε με μᾶλλον, ita ut ego potius)* Transitio occulta. Exstitit apud me non tam solatium, quam gaudium: gaudium *potius.* v. 13.

v. 8. *ἐν τῇ ἐπιςολῇ) in epistola.* non addit, *mea.* mox etiam longius ab ea se removet, quum addit, *ἐκείνῃ, illa.* — *εἰ καὶ) etiamsi.* Optarat Paulus, ut a Corinthiorum poenitentia, si fieri posset, remota esset tristitia. Ter uno versu hanc particulam adhibet. item v. 12. Vide paternam ejus lenitatem: tantum non deprecatur. — *βλέπω, video)* ex re ipsa. — *εἰ καὶ, etiamsi)* In inciso hocce, *ὅτι ἡ ἐπιςολὴ ἐκείνη εἰ καὶ πρὸς ὥραν ἐλύπησεν ὑμᾶς,* formula *εἰ καὶ* vel ante se et post se comma habere debet, vel neque ante neque post. Causam explanat apostolus, cur ipsum haud poeniteat tristitiae Corinthiis allatae. Contristavit vos, inquit, epistola, tantummodo ad tempus, vel potius ne ad tempus quidem. Unde etiam Chrysostomus illud, *ὅτι πρὸς ὥραν ἐλύπησεν ὑμᾶς,* ita repetit in exegesi, ut *εἰ καὶ* praetermittat. Valde morata est *εἰ καὶ* particula, absolute posita. *Sextus πρὸς ἀςρολόγον· Μεθ' ἡμέραν οὐδὲν τῶν προειρημένων δυνατόν ἐςι παρασημειῦσθαι, μόνα δὲ, εἰ καὶ ἄρα, τὰς τῦ ἡλίυ κινήσεις.* ubi *εἰ καὶ ἄρα*, ut apposite loquitur Devarius, *detrahit concessioni factae*, Solis videlicet tantum motus observari posse: *si modo*, inquit, scil. ipsi motus Solis observari possunt. Vide Devar. de partic. Gr. in *εἰ καὶ*, nec non in *ἀλλ' εἴπερ* et *ἀλλ' εἰ ἄρα*, et Budaei Comm. L. Gr. f. 1390. ed. 1556. et, si placet, quae notavi ad Gregorii Neocaes. Paneg. p. 174, de *εἰ* absolute posito. Percommode Lutherus, *Vielleicht.* Alii non observata particulae vi, mire vexarunt hunc locum, *ἦθυς* apostolici plenissimum. Affinis locutio, *ὐδὲ πρὸς ὥραν*, Gal. 2, 5.

v. 9. *νῦν χαίρω, nunc gaudeo) Nunc* facit epitasin: non modo *non poenitet* me, quia *tristitia* fuit *brevis; sed etiam gaudeo*, quia fuit *salutaris.* — *εἰς μετάνοιαν, in poenitentiam) In* hic determinat speciem *tristitiae.* — *κατὰ θεὸν, secundum Deum) Secundum* hic significat sensum animi, Deum spectantis et sequentis. In Deum non cadit tristitia: sed tristitia poenitentium mentem cum Deo conformat.

conf. *κατὰ, secundum*, Rom. 14, 22. Col. 2, 8. 1 Petr. 4, 6. Sic apud Philostr. in Heroicis, p. 665. *κατὰ θεὸν ἥκω, divino auspicio adsum.* — *ἐν μηδενὶ, in nullo)* Congruit hoc cum affectu illo, ex quo apostolus loquitur etiam c. 11, 9. *ἐν παντὶ, in omni.* — *ζημιωθῆτε, detrimentum pateremini)* Omnis tristitia, quae non est *secundum Deum, detrimentosa* est, et mortifera. v. 10.

v. 10. *μετάνοιαν — ἀμεταμέλητον, poenitentiam — non poenitendam)* Vi etymi *μετάνοια* proprie est mentis, *μεταμέλεια* voluntatis; quod illa sententiam, haec solicitudinem vel potius studium mutatum dicat. Unde *Thomas Gatakerus* Advers. misc. posth. c. 29., ubi de his poenitentiae vocabulis accuratissime agit, longam dissertationem hac anacephalaeosi claudit: *Ita seriem habemus non ὁλοσχερῶς, sed ἀκριβῶς delineatam, qua affectio ista a prima sui origine, quasi per gradus et incrementa quaedam, ad* maturitatem, *ut cum Septimio loquar, justam tandem perducitur. Primo loco* animadversio *habetur, quod* שוב לב *pro* שית לב *Hebraeis dicitur: ab hac* erroris agnitio, *μετάνοια* resipiscentia *oritur. Excipit hanc δυσαρέστησις sive λύπη*, displicentia, tristitia; *τὸ* נחם poenitentia: *hanc, ubi* efficax *καὶ γνησία i. e.* genuina *fuerit*, consequitur *τὸ* שוב conversio, *ἐπιστροφὴ, μεταμέλεια, quae colophonem et coronidem imponit, cum* vitae novam *plane* a pristina rationem *inducat.* Haec ille. Porro propter arctissimam intellectus et voluntatis necessitudinem *μεταμέλεια* et *μετάνοια* simul sunt, et nomina ac verba utraque promiscue apud philosophos quoque sumuntur, unique verbo Hebraico נחם apud LXX respondent: in utroque etiam *μετὰ* significat *post.* Unde Plato in Gorgia: *ταῦτα προνοήσασι μὲν, δυνατά· μετανοήσασι δὲ, ἀδύνατα.* et Synesius Ep. IV., *τῷ ἐπιμηθεῖ, φασὶν, τὸ μὲν μέλειν οὐκ ἦν, τὸ δὲ μεταμέλειν, ἐνῆν.* Utrumque ergo dicitur de eo, quem facti consiliive poenitet, sive poenitentia bona sit sive mala, sive malae rei sive bonae, sive cum mutatione actionum in posterum, sive citra eam. Veruntamen si usum spectes, *μεταμέλεια* plerunque est *μέσον* vocabulum, et refertur potissimum ad actiones singulares: *μετάνοια* vero, in N. T. praesertim, in bonam partem sumitur, quo notatur poenitentia totius vitae ipsorumque nostri quodammodo: sive tota illa beata mentis post errorem et peccata reminiscentia, cum omnibus affectibus eam ingredientibus, quam fructus digni sequuntur. Hinc fit, ut *μετανοεῖν* saepe in imperativo ponatur, *μεταμελεῖσθαι* nunquam. ceteris autem locis, ubicunque *μετάνοια* legitur, *μεταμέλειαν* possis substituere: sed non contra. Idcirco hoc loco Paulus utrumque vocabulum distincte ponit: et *μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν* dicit *ἀμεταμέλητον,* quia neque ipsum poenitere potest hanc Corinthiis *μετάνοιαν* attulisse, neque hos, eam suscepisse. — *εἰς σωτηρίαν, in salutem)* cujus omnia impedimenta sic removentur. — *κατεργάζεται, operatur)* Ergo *tristitia* non est ipsa *poenitentia*, sed parit *poenitentiam*, i. e. *studium etc.* v. 11. — *ἡ δὲ) at* sola mundi tristitia etc. cujus ego non exstiti autor vobis. — *τοῦ κόσμου) mundi:* non modo, *secundum mundum.* [*Qualis* Achabi *in caussa* Nabothi *tristitia fuit. Subinde malignae quoque tenebrarum vires, ut in* Saulo, *se immiscent. Tum vel infantum innocens alacritas volucriumve cantus vitulorumve exultationes indignationem quandoque movent. Talis mundi* tristitia *non minus cavenda est, quam* laetitia *mundi.* Laetitia *mundus in sodalitiis,*

reliquo fere tempore tristitia *detinetur.* V. g.] — *θάνατον, mortem)* animae maxime. Patet ex opposito.

v. 11. *ἰδȣ̀, ecce)* Demonstrat hoc Paulus ab experientia praesenti. — *ὑμῖν, vobis)* Dativus commodi: coll. v. 9. fin. — *σπȣδὴν, studium)* *σπȣδαῖον* dicitur, quicquid in suo genere probum, integrum ac strenuum est. Pulcher locus Aristotelis l. 2. Eth. Nicom. c. 5. *ἡ τȣ̃ ὀφθαλμȣ̃ ἀρετὴ τόν τε ὀφθαλμὸν σπȣδαῖον ποιεῖ καὶ τὸ ἔργον αὐτȣ̃· ὁμοίως ἡ τȣ̃ ἵππȣ ἀρετὴ, ἵππον τε σπȣδαῖον ποιεῖ, καὶ ἀγαθὸν δραμεῖν κτλ.* ut *τὸ σπȣδαῖον* sit *τὸ εὖ ἔχον·* et opponatur *τῷ φαύλῳ*, ibid. c. 4. Itaque *σπȣδὴ* dicit *navitatem:* et in praesenti exprimit praecipuum characterem poenitentiae, serio animam penetrantis, quo carent *οἱ καταφρονηταὶ, contemtores.* Act. 13, 41. Hoc studium sequuntur sex characteres speciales, mox: et hujus unius mentio repetitur, v. 12. Idem verbum c. 8, 7. s. 16. s. 22. — *ἀλλὰ ἀπολογίαν κτλ. sed defensionem etc.) Sed* facit epitasin: non solum hoc, quod dixi, *sed* etiam etc. Corinthiorum alii bene, alii minus bene se gesserant in isto negotio; vel etiam cuncti ex una parte fuerant expertes culpae, ex altera culpabiles: unde varii affectus exstitere. *defensionem* ceperant et *indignationem*, respectu sui ipsorum: *timorem* et *desiderium* respectu apostoli: *zelum* et *vindictam*, respectu ejus, qui peccarat. Confer de hoc triplici respectu, v. 7. not. et v. 12. not. — *ἀπολογίαν, defensionem)* quod non approbaveritis factum. — *ἀγανάκτησιν, indignationem)* quod non statim coërcueritis. *ἀγανάκτησις* hic mira proprietate accipitur. notat dolorem, cujus causam aliquis in se ipso habet, v. gr. in dentitione. huc enim confert E. Schmidius illud ex Platone: *κνῆσις τε καὶ ἀγανάκτησις περὶ τὰ οὖλα.* — *φόβον, timorem)* ne cum virga venirem. — *ἐπιπόθησιν, desiderium)* ut me videretis. — *ζῆλον, zelum)* pro *bono* animae illius, qui peccarat. — *ἀλλ' ἐκδίκησιν, sed vindictam)* contra *malum* ab illo patratum. 1 Cor. 5, 2. s. — *ἐν παντὶ) in omnibus*, quas dixi, rebus. — *συνεστήσατε ἑαυτȣ̀ς, commendastis vos ipsos)* probavistis vos mihi, satisfecistis. — *ἁγνȣ̀ς εἶναι) puros esse*, clementer dictum, *esse*, pro *factos esse.* nam non plane fuerant *puri.* 1 Cor. 5, 6. Exprimitur amnestia mutua. versu hoc et seq. — *πράγματι, negotio)* Indefinite loquitur de re odiosa.

v. 12. *ȣ̓χ ἕνεκεν τȣ̃ ἀδικήσαντος)* Quicquid scripsi, *non illius causa, qui laesit*, jam scriptum habeo. *τὸν ἀδικήσαντα* appellat illum, quem c. 2, 5. *τὸν λελυπηκότα·* nunc variat verbum, quia *τὸ contristare* de se ipso dixit, v. 8. s. et ipsam *tristitiam* missam facit. Quia vos Corinthii fecistis de illo, qui peccarat, quod fas fuit, per *zelum* et *vindictam*, acquiesco. — *οὐδὲ ἕνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος, neque laesi causa)* Singularis pro plurali, per euphemian. *Laesi* erant Corinthii, c. 2, 5. quorum *defensio* et *indignatio* faciebat, ut Paulus illorum quoque causa jam posset acquiescere. Alii interpretantur de parente offenso. 1 Cor. 5, 1. — *τὴν σπȣδὴν ἡμῶν, studium nostrum)* Conf. c. 2, 4. — *ἐνώπιον, coram)* Constr. cum *φανερωθῆναι, ut manifestaretur.*

v. 13. *ἐπὶ τῇ παρακλήσει ὑμῶν, super consolatione vestra)* quae ipsam *tristitiam* secuta est. — *περισσοτέρως μᾶλλον, abundantius magis)* Affectus ille *magis* obtinet nomen *gaudii*, quam *consolationis:* et *gaudium*, *περισσοτέρως, abundantius* fuit, quam *consola-*

tio. sic *μᾶλλον* cum superlativo, c. 12, 9. *μᾶλλον* pro *δὲ* *) *autem* ponitur magnifice.

v. 14. *κεκαύχημαι, οὐ κατῃσχύνθην, gloriatus sum, non pudefactus sum)* c. 9, 4. 12, 6. — *πάντα, omnia)* Opportune respicit ad c. 1, 18.

v. 16. *ἐν παντὶ, in omni)* Hoc convenit in antecedentia et consequentia. Si vos reprehendo, inquit, bene accipitis: si de vobis polliceor, praestatis. Sic viam sibi munit ad cap. 8, 1. 10, 1., ubi ipsum verbum *θαῤῥῶ confido* reassumitur. — *ἐν ὑμῖν, in vobis)* vestra causa.

CAPUT VIII.

v. 1. *Γνωρίζομεν, notam facimus)* Haec adhortatio hoc perquam idoneo loco, post amoris mutui dulcissimam declarationem, per mentionem Titi connexa, inseritur, et ex ordine itineris Paulini proponitur, ut postea in graviorem admonitionem epistola possit desinere. Ipsa porro adhortatio, etiam ad Corinthios, ad quos apostolus auctoritate paterna uti poterat, vel maxime liberalis est et evangelica. — *τὴν χάριν, gratiam)* Cum quid bene fit, *gratia* est iis, qui faciunt, et iis, quibus fit. Frequens hic verbum. v. 4. 6. 7. 9. 19. c. 9, 8. 14.

v. 2. *θλίψεως, pressurae)* cum paupertate conjunctae. v. 13. *θλίψις pressura.* — *περισσεία καὶ πτωχεία, abundantia et paupertas)* Oxymoron et *ἓν διὰ δυοῖν* suaviter contextum. — *κατὰ βάθυς)* *Βάθους* est genitivus, qui a *κατὰ* regitur, conf. *κατὰ,* Matth. 8, 32. nec non E. Schmid. ad 2 Joh. v. 3. Citat ille suam Syntaxin particularum graecarum; librum egregium. — *ἁπλότητος, simplicitatis)* Simplicitas liberales facit. c. 9, 11.

v. 3. *ὅτι, quod)* Anaphora, cum epitasi. — *μαρτυρῶ, testor)* Hoc et ad *secundum* et ad *supra* spectat. — *αὐθαίρετοι) sua sponte:* non modo non rogati, sed ipsi rogantes. v. seq.

v. 4. *δεόμενοι, rogantes)* Amanter moniti fuerant a Paulo, ne *supra facultatem* facerent. Macedones contra rogarunt scil. ut munus acciperetur. — *τὴν χάριν καὶ τὴν κοινωνίαν, gratiam et communionem)* *ἓν διὰ δυοῖν.*

v. 5. *ἔδωκαν, dederunt)* Hoc verbum totam periochae structuram sustinet, tali sensu: Non modo gratiam et communionem, sive *δόμα,* munus illud, dederunt, sed plane se ipsos dederunt. Ita Chrysost. Homil. XVI. in 2 Cor. coll. maxime Homil. XVII, ubi repetit *ὑπὲρ δύναμιν ἔδωκαν.* Cum eodem verbo *ἔδωκαν* cohaerent nominativi illi, *αὐθαίρετοι, δεόμενοι·* et ab eodem pendent accusativi, *χάριν, κοινωνίαν, ἑαυτὸς,* sensu facili et suavi. Librarii, post *ἁγίυς,* intrusere *δέξασθαι ἡμᾶς·* quae verba qui pro Paulinis habent, valde se torquent, Beza maxime. Alii alias adhibuere Glossas, plane supervacuas. — *πρῶτον, primum)* se ipsos, prae munere. conf. Rom. 15, 16. — *τῷ κυρίῳ, Domino)* Christo. —— *καὶ ἡμῖν διὰ θελήματος θεοῦ, et nobis per voluntatem Dei)* Ideo dicitur *gratia Dei.* v. 1. Macedones non ipsi muneris amplitudinem antea determinarunt, sed id apostoli dispositioni reliquerunt.

---

*) *Attamen omissio partic. δὲ tum in marg.* utriusque Edit. *tum in* Vers. germ. *minus firma censetur.* E. B.

v. 6. *εἰς*) Non finis, sed consequens significatur. — *καθὼς προενήρξατο, sicut antea incepit) in rebus spiritualibus.* c. 7, 15. Qui bene coepit, huic facile ulteriora obtingunt. Ierat ad Corinthios: ibat ad Corinthios. — *ἐπιτελέσῃ, perficeret*) in *hac re.* [*Si quid boni adortus fueris*, perfice. V. g.] — *εἰς ὑμᾶς, in vos*) ut imitaremini Macedonas.

v. 7. *ἀλλ' ὥσπερ, sed sicut*) *Sed*, inquit. Quae Paulus antea per Titum egerat cum Corinthiis, vim habuerant *ἐπιταγῆς, praecepti:* c. 7, 15. coll. 1 Cor. 5, 7. nunc aliter agit. itaque *ut* mox pendet a *dico*, v. seq. — *ὥσπερ, sicut*) Spiritus in omnibus partibus ducit ad abundantiam. — *γνώσει, cognitione*) Haec apposite memoratur, coll. c. 6, 6. not. Conjugatum, mox v. 10. *γνώμην*, coll. 1 Cor. 7, 25. not. — *καὶ πάσῃ σπουδῇ*) *et omni navitate. σπουδὴ* h. l. *fidem* et *sermonem* (cordis et oris,) *cognitionem etc.* complectitur. Et saepe speciei aut parti uni aut pluribus, interjecto vinculo, *et omnis*, subjungitur genus aut totum. c. 10, 5. Matth. 3, 5. 23, 27. Marc. 7, 3. Luc. 11, 42. 13, 28. 21, 29. Act. 7, 14. 15, 17. 22, 5. Eph. 1, 21. 4, 31. 5, 3. Hebr. 13, 24. Jac. 3, 16. Ap. 7, 16. 21, 8. 22, 15. — *καὶ τῇ — ἀγάπῃ, et amore*) Generi subjungit speciem cum re proposita maxime conjunctam. — *ἐξ, ex*) Non dicit, *amore vestro erga nos*, sed dicit, *amore ex vobis in nobis*, quia Corinthii erant in corde Pauli. c. 7, 3. Amorem eorum allegat. non addit, ut Pauli nomine, qui gratis praedicasset illis, eo plus darent. — *ἵνα, ut*) Hoc pendet a *λέγω, dico* eleganter subjuncto.

v. 8. *διὰ, per*) aliorum studio vobis commemorato. v. 1. — *καὶ*) *etiam.* Hoc omni *imperio* validius. — *ἀγάπης, amoris*) Nil *studiosius* amore. — *δοκιμάζων, probans*) Participium pendet a v. 10.

v. 9. *γινώσκετε γὰρ, cognoscitis enim*) ea *cognitione*, quae debet *amorem* habere. — *χάριν, gratiam*) *amorem* sincerissimum, uberrimum et liberrimum. — *ἐπτώχευσε*) *pauperem egit*, paupertatem gessit. neque id tamen a vobis postulatur. v. 14. — *ἐκείνου, Illius*) Hoc magnitudinem Domini innuit. — *πτωχείᾳ πλουτήσητε, paupertate divites essetis*) Sic omnibus iis, quae perpessus est Dominus, contraria bona nobis parta sunt. 1 Petr. 2, 24. fin.

v. 10. *καὶ*) *etiam.* — *συμφέρει, conducit*) Argumentum ab *utili*, movens ad dandum. sic v. 16., *ὑπέρ.* Suavissimum paradoxon. — *τὸ ποιῆσαι, facere*) pro anno praeterito. — *τὸ θέλειν, velle*) in hunc annum.

v. 11. *τὸ ποιῆσαι, facere*) ut faciatis iterum. — *ἐπιτελέσατε, perficite*) Initium et exitus inprimis fundat actionum laudem vel culpam. Gen. 11, 6. Jos. 6, 26. Jer. 44, 25. — *ὅπως, ut*) scil. *sit.* — *ἐκ τοῦ ἔχειν*) *ex habentia*, non ultra. Propositio respectu sequentium.

v. 12. *πρόκειται, in medio est.* Sic, *πονηρία πρόκειται ὑμῖν.* Ex. 10, 10. — *εὐπρόσδεκτος, bene acceptabilis*) Deo, c. 9, 7., cum suo munere. — *οὐ καθὸ οὐκ ἔχει, non sicut non habet*) Sic enim minus acceptabilis foret tenuior.

v. 13. *οὐ γὰρ*) *non enim*, scil. *id agitur.* Regula exercendae liberalitatis. — *ἄνεσις· θλίψις*) Idem antitheton, 2 Thess. 1, 6. 7. — *ἐξ ἰσότητος, ex aequalitate*) in carnalibus. [*Proximum tuum*, ut te ipsum, *amato.* V. g.] — *ἐν τῷ νῦν καιρῷ, praesenti tempore*) Haec limitatio non recurrit v. seq. — *τὸ — περίσσευμα, abundantia*)

in facultatibus externis. Benigne ἐλλείπει imperativus *γενέσθω, fiat.* Non enim *imperat.* v. 8.

v. 14. *καὶ τὸ — περίσσευμα, et abundantia*) spiritualis. — *γένηται εἰς*) Eadem locutio, Gal. 3, 14. — *τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, vestrum defectum*) quatenus eratis gentes. Jam illorum abundantia explere coeperat Corinthiorum defectum: sermo est igitur de continuatione, augmento et praemio. Neque tamen negare ausim etiam abundantiam *corporalem* Judaeorum aliquando expleturam defectum gentium *corporalem*. omittitur enim limitatio, v. 13. not. quanquam *spiritualis* abundantia Israëlis nititur parallelo Rom. 15, 27. — *ἰσότης, aequalitas*) in spiritualibus.

v. 15. *γέγραπται, scriptum est*) Ex. 16, 18., *ὁ τὸ πολὺ, οὐκ ἐπλεόνασεν· καὶ ὁ τὸ ὀλίγον, οὐκ ἠλαττόνησεν.* Articulus τὸ vim superlativi addit. — *ὁ τὸ πολὺ, qui multum*) scil. *συλλέξας, collegit.* Similis locutio, Num. 35, 8.: *ἀπὸ τῶν τὰ πολλὰ, πολλά.* — *οὐκ ἐπλεόνασε*) *non plus habebat*, quam Omer.

v. 16. *χάρις, gratia*) Studium erat in me; unde profecta est *exhortatio* ad Titum: sed *idem* erat in Tito ipso, datum divinitus: quare Deo gratias ago. Vide, quam late pateat hoc officium gratias agendi. Saepe in aliquo casu magnum unus prae aliis habet studium, ut Titus. Id non debet reprehendi, sed pro *Dei dono* agnosci.

v. 17. *παράκλησιν, adhortationem*) illam, de qua v. 6., nempe ut exiret. — *σπουδαιότερος*) *studiosior*, alacrior, quam ut opus esset hortatu. v. 22.

v. 18. *συνεπέμψαμεν, una misimus*) ego et Timotheus. sic v. 1. etc. Hoc verbum per anaphoram repetitur versu 22., et hoc priore loco cum μετὰ habet emphasin. — *τὸν ἀδελφὸν, fratrem*) Hunc Titi comitem, et illum, de quo v. 22., non opus fuit nominare. c. 12, 18. Lucam indigitari, existimarunt veteres. vide clausulam epistolae. coll. Philem. v. 24. — *οὗ, cujus*) Qui in evangelio fidelis est, fidelis etiam erit in re minori.

v. 19. *χειροτονηθεὶς, constitutus*) Hoc participium non construitur cum *exivit*, v. 17. nam ea constructio interpellaret nexum v. 18. 20. *συνεπέμψαμεν — στελλόμενοι, una misimus — vitantes.* Itaque subauditur *ὃς, qui* ex *οὗ cujus* v. praec. Ecclesiae hunc Paulo comitem dederant, quocunque iret: inde *apostoli ecclesiarum* dicuntur v. 23. idque Paulus declarat pertinere etiam ad praesens negotium. Patet hinc mutuum jus ecclesiarum. — *συνέκδημος ἡμῶν, comes peregrinationis nostrae*) Qui *συνέκδημος ὑμῶν* legunt, apud Wolfium, ii variam pronominis lectionem a fine versiculi per errorem huc referunt.*) — *σὺν, cum*) Constr. cum *συνέκδημος, comes peregrinationis.* Secum portabant munus Macedonum Hierosolymam. — *πρὸς, ad*) Constr. cum *χειροτονηθεὶς constitutus.* — *αὐτοῦ τοῦ κυρίου, ipsius Domini*) Christi. v. 21. — *καὶ προθυμίαν ἡμῶν, et alacritatem nostram*) Longe praevalent monumenta, quae ἡμῶν legunt: atque ὑμῶν in pauculis irrepsit, obvia pronominum Graecorum permutatione, quae hic pronior erat ob alliterationem υ in ὑμῶν ad *προθυμίαν.* Fratrem, de quo agitur, ordinarant ecclesiae, Pauli comitem, cum munere suo ipsarum, non ad *alacritatem Corinthio-*

*) *Itaque et margo* Ed. 2., *secus ac* Ed. maj., *et* Vers. germ. *praefert lectionem ἡμῶν.* E. B.

rum, quae ad ecclesias illas minus pertinebat, sed ad *alacritatem Pauli* et fratris illius, id est, *ne* ob metum *reprehensionis* illius, de qua mox loquitur, *lubentia* suscipiendi et conficiendi negotii minueretur.

v. 20. *ἁδρότητι, exuberantia*) Haec appellatio Corinthios non sinit esse restrictos.

v. 21. *ἐνώπιον κυρίου, coram Domino*) in occulto, in veritate. Conf. Rom. 12, 17. not.

*) v. 22. *αὐτοῖς, illis*) cum Tito et fratre. — *πεποιθήσει, fiducia*) Constr. cum *una misimus*, hic et v. 18. coll. v. 23. — *εἰς ὑμᾶς, in vos*) de liberalitate vestra.

v. 23. *ὑπὲρ, pro*) Motivum *fiduciae*. — *Τίτου, κοινωνὸς, Tito, socius*) Appositio. conf. Luc. 22, 20. not. — *ἀδελφοὶ, fratres*) Dici poterat, *pro fratribus*: sed interveniente casu recto, *socius*, casu recto dicitur, *fratres*, et subauditur verbum, *sunt*. i. e. sive fratres nostri sunt et spectantur. — *ἀπόστολοι*) *legati*: qui publico nomine pium exsequuntur officium. Iterum subaudi, *sunt*.

v. 24. *ἔνδειξιν ἐνδείξασθε*) Dicitur hoc, ut *χαίρειν χαράν*. — *εἰς αὐτοὺς, εἰς πρόσωπον τῶν ἐκκλησιῶν, in eos, in faciem ecclesiarum*) Per legatos notitia rei erat dimanatura in ecclesias.

CAPUT IX.

v. 1. *Τὸ γράφειν, scribere*) Nam testes habebitis praesentes, et scio, vos sine literis promtos esse.

v. 2. *καυχῶμαι, glorior*) Praesens. Adhuc erat Paulus in Macedonia. — **) *ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος*) *zelus, qui ex vobis* propagatus est ad Macedonas. — *τοὺς πλείονας*) *plerosque* Macedonum.

v. 3. *ἔπεμψα, misi*) ante me. v. 5. — *ἐν τῷ μέρει τούτῳ, in parte hac*) Limitat. — *καθὼς ἔλεγον, sicut dicebam*) v. 2.

v. 4. *ὑμεῖς, vos*) multo magis. — *ὑποστάσει*) *constantia*. c. 11, 17.

v. 5. *ἀναγκαῖον*) *necessum*, non modo *conveniens*. — *προεπηγγελμένην, antea promissam*) a me, apud Macedonas, de vobis. — *εὐλογίαν*) Ut דבר dicitur *sermo* et *factum*; sic *εὐλογία benedictum* et *benefactum*, munus lautum. LXX, Jos. 15, 19. — *εἶναι*) pro, *τοῦ εἶναι, ut sit*. — *οὕτως, sic*) Demonstratur Ploce in *benefactum*. — *πλεονεξίαν, avaritiam*) *Avaritia* est, quum datur restricte, et accipitur inique.

v. 6. *φειδομένως*) *parce*. [*Sementis rationibus respondet messis. Id ipsa verba inferunt*. V. g.] — *εὐλογίαις*) Pluralis vim habet.

v. 7. *καθὼς προαιρεῖται τῇ καρδίᾳ*) *pro inductione animi*. Gen. 34, 8. חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ LXX, *προείλετο τῇ ψυχῇ*. *ante destinat: tristitia: necessitate: hilarem:* quatuor verba, quorum primum et tertium, secundum et quartum inter se opponuntur. — *ἐξ ἀνάγκης, ex necessitate*) ideo tantum, quia recusare non potest. — *ἱλαρὸν,*

*) *ἐνώπιον ἀνθρώπων, coram hominibus*] Pravi sunt homines; adeoque suspicaces. Hinc et integerrimos quosque omnem suspicionem fas est avertere. *V. g.*

**) *ἀπὸ πέρυσι, ab anno superiori*] ex priori Pauli adhortatione, 1 Cor. 16, 1. *V. g.*

hilarem) Dei similem. Prov. 22, 9. LXX, *ἄνδρα ἱλαρὸν καὶ δότην ἀγαπᾷ* (Alex. *εὐλογεῖ*) *ὁ θεός*.

v. 8. *πᾶσαν χάριν, omnem gratiam*) etiam in bonis externis. — *περισσεῦσαι*) *abundantem reddere*, etiam dum largimini. — *ἵνα, ut*) Datur nobis, et habemus, non ut habeamus, sed ut bene faciamus. Omnia in hac vita, etiam praemia, sunt semina fidelibus, in messem futuram. — *αὐτάρκειαν, sufficientiam*) ut non egeatis aliena liberalitate. Huc ref. *panem*. v. 10. — *ἀγαθὸν, bonum*) erga egentes. Huc ref. *semen*. v. 10.

v. 9. *ἐσκόρπισεν, sparsit*) Verbum generosum: *spargere*, plena manu, sine anxia cogitatione, quorsum singula grana cadant. Estque metonymia: *sparsit*, i. e. semper habet, quod spargat. Sane Psalmo 112, 9. est pars promissionis. — *ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ, justitia ejus*) *justitia*, i. e. beneficentia. v. seq. Stricte hoc notatum est. Plus est *justitia*. — *μένει, manet*) inexhausta, inoblita, indefatigata.

v. 10. *ὁ δὲ*) Deus. — *ἐπιχορηγῶν, suppeditans*) Abundantia est, quod semen datur; panis, necessarius, utique datur prius. Innuit Paulus, promissione seminis, quae verbo *dispersit* denotatur, praesupponi etiam promissionem panis: sed plura addit. Est enim in textu chiasmus: Deus, qui exhibet *semen* seminanti, praebebit et multiplicabit *semen vestrum:* qui exhibet *panem* in cibum, augebit *germina* justitiae vestrae, animam pascentis. cibus animae, justitia. Matth. 5, 6. 6, 31. 33. *ἐπιχορηγεῖν, suppeditare* habet emphasin, sed plus est *χορηγεῖν, dare*, addito verbo *πληθύνειν, multiplicare*. *Σπόρος, semen*, quatenus opes pie collocantur: *γεννήματα, germina*, omnis proventus spiritualis et corporalis benedictionis, ex illa *satione*. Haec distinctionis ratio, ut ponatur comma post *βρῶσιν*, non post *χορηγήσει*, jam in Apparatu notata est. — *καὶ ἄρτον, et panem*) Es. 55, 10.: *ἕως ἂν δῷ* (*ὁ ὑετὸς*) *σπέρμα τῷ σπείροντι καὶ ἄρτον εἰς βρῶσιν*. — *χορηγήσει*) *dabit*. Indicativus. *) Corinthii locum praebebunt divinae largitati, et haec se iis praestabit. — *γεννήματα*) Sic LXX, *γεννήματα δικαιοσύνης*. Hos. 10, 12.

v. 11. *πλουτιζόμενοι, opibus crescentes*) Pendet ab *abundetis*. v. 8. Praesens: plus, quam, *sufficientiam habentes*.

v. 12. *ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης*) Decora appellatio. *λειτουργία*, functio ipsa: *διακονία, actus*. — *προσαναπληροῦσα, amplius supplet*) Decompositum. Etiam aliunde *supplebantur defectus*. — *πολλῶν*) Foemininum: *multarum*.

v. 13. *δοκιμῆς*) *documentum*. — *δοξάζοντες, glorificantes*) Hoc pendet ex *gratiarum actiones*, v. 12. Iterum casus rectus, uti c. 8, 23. not. *ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν, super subjectione confessionis vestrae*) Rebus ipsis professuri erant, se recognoscere beneficium divinum sibi in evangelio praestitum. [*et victas dedisse verbo gratiae*. V. g.] — *καὶ εἰς πάντας, et in omnes*) Qui aliquos sanctos beneficio afficit, eo ipso omnes afficit. Omnibus enim se favere ostendit.

v. 14. *δεήσει, oratione*) Construe, *glorificantes super eorum oratione*. nam gratias agimus etiam pro orationibus, quae nobis datae sunt. 2 Tim. 1, 3. — *ἐπιποθούντων, desiderantium*) Constr.

*) *Qui, secus ac in* Ed. maj. *factum fuerat, tum in* Ed. 2. tum in Vers. germ. *praefertur*. E. B.

cum *αὐτῶν, eorum.* — *διὰ, propter*) Constr. cum *gratiarum actiones.* — *ἐφ' ὑμῖν) super vobis*, ita, ut in illos redundet.

v. 15. *χάρις, gratia*) Sententia: Deus nobis dedit *τὴν δωρεὰν, donum*, abundantiam bonorum internorum et externorum, quae et ipsa est *inenarrabilis*, et fructus habet consimiles; conf. v. 8. ss. (ubi *enarratio* est, cujus verba animo Pauli non satisfaciunt:) et c. 8, 9. 1.: quorum *enarratio*, prae copia rerum, ipsam orationem in fine capitis praecedentis quodammodo impeditam reddidit. Accedit modus: *gratia Deo.*

CAPUT X.

v. 1. *Αὐτὸς δὲ ἐγὼ παῦλος, ipse vero ego Paulus*) Sermo valde demonstrativus et emphaticus. *ipse*, facit antitheton vel ad Titum et fratres duos, quod praemisit Paulus; vel ad Corinthios, qui ipsi debebant officium observare; vel etiam ad Paulum ipsum, majore coram usurum severitate, ut *αὐτὸς ipse* denotet *ultro.* — *παρακαλῶ) hortor, moneo*, vestra causa; cum possem jubere et minari. Antitheton, *δέομαι δὲ, rogo autem*, mea causa v. seq. — *διὰ, per*) Motivum Pauli et Corinthiorum. — *πραότητος καὶ ἐπιεικείας, lenitatem et aequitatem*) *πραότης, lenitas*, virtus magis absoluta: *ἐπιείκεια, aequitas*, magis refertur ad alios. Utraque, origo vera admonitionum etiam severissimarum. — *τοῦ χριστοῦ, Christi)* Significat, lenitatem suam non esse a natura. Vel, *διὰ per* ponitur, uti Rom. 12, 1.: ut Christi ipsius *lenitas et aequitas* intelligenda videatur. Sed obstat, quod de ipso Christo *ἐπιείκεια, aequitas* nullibi praedicari videtur, et est haec consueta ratio loquendi apud Paulum, quod de Christo in se et per se operante et vim suam exserente dicit. Confer *veritatem Christi*, i. e. *veritatem in Christo*, 2 Cor. 11, 10., et adde Phil. 1, 8. not. — *ὃς, qui)* Mimesis suavis, v. 10., quae hic etiam frequens in verbo *λογίζομαι.* — *ταπεινὸς) humilis*, timidus.

v. 2. *δέομαι, rogo*) *Deum*: c. 13, 7. vel, hic, *vos.* Significat Paulus, se, uti per literas roget, sic coram tamen posse graviter agere. — *λογίζομαι, existimor*) Passivum, uti Rom. 4, 4. 5. — *ἐπί τινας, super quosdam*) Constr. cum *audere.* — *τοὺς λογιζομένους, putantes*) Medium. — *ὡς, tanquam*) Necte cum *secundum carnem.* — *κατὰ σάρκα, secundum carnem*) quasi impune possint nos contemnere.

v. 3. *ἐν σαρκὶ, in carne*) cum debilitate. v. seq. — *) *στρατευόμεθα, militamus*) Hoc verbo fit aditus ad ea, quae sequuntur; contineturque ratio *audaciae*, *τοῦ θαῤῥῆσαι.*

v. 4. *τὰ γὰρ ὅπλα, nam arma*) A *baculo* paterno 1 Cor. 4, 21., nunc ad *arma*, crescente severitate, progreditur. conf. mox v. 6., nec non 1 Cor. 5, 5. 13. — *οὐ σαρκικὰ, ἀλλὰ δυνατὰ*) *non carnalia* et debilia, *sed* spiritualia, eoque *valida.* — *τῷ θεῷ, Deo*) Est casus quartus. Sic c. 2, 15., *Deo.* item, Act. 7, 20. ut praepositio ל praefixi Jon. 3, 3. Non nostra, sed Dei est virtus. Efficacia religionis christianae, argumentum veritatis. — *ὀχυρωμάτων, munimentorum)* Grande verbum. [*Sermonis ampullas hic suspicari queat sen-*

---

*) *ἐν σαρκὶ — οὐ κατὰ σάρκα, in carne — non secundum carnem*] Magna differentia. *V. g.*

sus humanus: enimvero haud vulgaris earum rerum vis est atque potentia, quae in anima ex utroque latere eveniunt. V. g.]

v. 5. *λογισμοὺς, cogitationes)* eas ipsas, de quibus v. 2. — *καθαιροῦντες, destruentes)* Poterat hoc construi cum v. 3. sed magis pendet a v. 4., *destructionem.* Iterum casus rectus pro obliquo, uti c. 9, 13. not. — *πᾶν ὕψωμα, omnem altitudinem) Cogitationes,* species: *altitudo,* genus. non dicit *ὕψος,* coll. Rom. 8, 39. not. — *ἐπαιρόμενον, extollentem se)* muri instar ac valli. — *κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ, contra cognitionem Dei)* Vera *cognitio* facit humiles: [*DEO soli potentiam omnem tribuens,* V. g.] ubi est elatio sui, deest agnitio Dei. — *αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα) Νόημα* dicit facultatem *νοός mentis,* cujus actus sunt *λογισμοὶ, cogitationes.* Hi, per se infesti, *destruuntur:* illud, *victum* et captum, se dedit, ut necessario et libenter Christo victori praestet obedientiam fidei, deposita omni auctoritate sua, sicut servus ex domini sui arbitrio totus pendet.

v. 6. *ἐν ἑτοίμῳ ἔχοντες)* scil. *ἡμᾶς. parati,* inquit, sumus. Zelus jam adest: prometur, cum tempus erit. — *πᾶσαν, omnem)* Hoc latius patet, quam *ὑμῶν vestra,* mox. — *ὅταν, quum)* ne laedantur imbecilliores. v. 8. Caput prudentiae pastoralis. [*Ejusmodi nonnihil Paulus Corinthi jam fecerat,* Act. 18, 7. *Pari ex ratione tantam DEUS longanimitatem in vastissima pravorum multitudine exercet, dum ea, quae lucrifieri possunt, educta sint. Vid. Exod.* 32, 34. V. g.]

v. 7. *τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε; quae secundum faciem sunt, videtis?)* Notatur error Corinthiorum: et refutatur, generatim; v. 7—9. tum, speciatim expositus, speciatim, v. 10. 11. Ideo, *hoc cogitet,* iteratur. — *κατὰ πρόσωπον, secundum faciem)* v. 1. Antitheton, *per epistolas.* v. 9. Coram possum agere severe, inquit. — *εἴ τις) si quis* vestrum. — *πέποιθεν) πεποίθησις* et *πέποιθα* varie hactenus in hac epistola adhibitum Paulo. v. 2. etc. — *ἀφ᾽ ἑαυτοῦ, a se ipso)* antequam per nos convincatur severius. Christianus ex suo sensu metiri fratrem potest. — *καθὼς, sicut)* Indulgentia Pauli, quod parem duntaxat cum iis locum postulat, quos genuerat per evangelium. nam per quem alius Christi erat, is ipse prius erat Christi, sive Christianus. Causa haec pudoris erat apud Corinthios. — *καὶ ἡμεῖς, etiam nos)* Id quod talis experiri poterit.

v. 8. *γὰρ, enim)* Hoc facit epitasin. — *καὶ περισσότερόν τι, etiam excellentius quid)* Erant enim non modo Christiani, sed Apostoli etc. — *ἐξουσίας, potestate)* v. 6. c. 13, 10. — *ὁ κύριος, Dominus)* Christus. — *οὐκ αἰσχυνθήσομαι, non pudefiam)* Non fuerint fulgura ex pelvi: auctoritatem non defugero.

v. 9. *ἵνα μὴ)* Hoc eo dico, *ne* etc. — *ὡς ἂν)* Appositae particulae. — *ἐκφοβεῖν ὑμᾶς, terrere vos)* sicut pueros, vano terrore.

v. 10. *φησὶ) inquit,* scil. is, qui sic inquit: scil. is, de quo v. 11. Occultus obtrectator innuitur, quem Dominus, vel etiam, ostendente Domino, Paulus, videbat. Talis obtrectator erat etiam apud Galatas. Gal. 5, 10. — *βαρεῖαι, graves)* Antitheton, *contemtus.* — *ἰσχυραὶ, validae)* Antitheton, *infirma.* — *παρουσία, praesentia)* Exstabat illud, quod hodie jactatur, *minuit praesentia famam.* Anthologium ecclesiae Graecae de XXIX Junii Commemorationem habet Petri et Pauli, cum descriptione formae apostoli utriusque; quae,

quod ad Paulum attinet, satis bene cum hoc loco congruit. — ἀσθενής, *infirma)* nullum spectantibus metum afferens.

v. 11. τῷ λόγῳ, *sermone)* Antitheton, τῷ ἔργῳ, *opere.*

v. 12. οὐ γὰρ τολμῶμεν, *non enim audemus)* Copiosissime vindicat Paulus potestatem suam apostolicam, in qua sint etiam Corinthii; refutatque pseudapostolos, qui apud illos etiam, quacunque specie arrepta, falcem in Pauli messem immittentes, se ingerebant. quorum fucorum *audaciam* redarguens, ait, *non audemus:* in quo, dum dicit, quid ipse non faciat; notat, quid isti faciant. Ego, inquit, nil ab istis mihi vindico: isti vicissim desinant se nobis, etiam Corinthi, adjungere. Sepem inter se et illos ponit. — ἐγκρῖναι ἢ συγκρῖναι) *aequiparare,* veluti consortes ejusdem muneris; *aut comparare,* veluti participes ejusdem laboris: utrumque penes vos. ἐγκρίνονται, *aequiparantur* invicem, quae sunt ejusdem generis; συγκρίνονται, *comparantur,* quae, cum differant genere, rationem saltem eandem habere judicantur. τῷ ἐγκρῖναι respondet mox μετροῦντες, ut τῷ συγκρῖναι συγκρίνοντες. — τῶν) Genitivus. Eorum, qui se ipsi commendant, audacissimi se ἐγκρίνουσι κτλ. — καὶ συγκρίνοντες, *et comparantes)* Hoc ineunte commate ponitur, emphaseos causa. — ἑαυτοῖς, οὐχὶ κτλ.) Vid. App. Crit. ad h. l. Non sane in pseudapostolos hic sermo convenit, qui revera se conabantur aliis commetiri et ingerere. Paulus contra de se et sui similibus ait: *in nobis,* non in istis, pseudoapostolis, *non ipsos metimur; nobis,* non istis, *comparamus nos ipsos* *).

v. 13. οὐχὶ, *non)* Versu 13—16. et ἔγκρισις et σύγκρισις inter apostolum et pseudapostolos tollitur. Summa est haec: οὐχὶ εἰς τὰ ἄμετρα καυχησόμεθα ἐν ἀλλοτρίοις κόποις. Prius membrum, οὐχὶ εἰς τὰ ἄμετρα opponitur τῷ ἐν ἑαυτοῖς μετροῦντες, et tractatur v. 13. 14., voce μέτρον frequenter posita. Alterum, οὐχὶ ἐν ἀλλοτρίοις κόποις, opponitur τῷ ἑαυτοῖς συγκρίνοντες, et tractatur, v. 15. 16., voce ἀλλοτρίοις iterata. Paulus *mensuram* habet; isti *in immensa* gloriantur: atque Paulus inter gentes *rudes* evangelizare perget; isti εἰς τὰ ἕτοιμα gloriantur. — εἰς) *in,* super. conf. v. 15. not. — ἄμετρα, *immensa)* Acuta amphibolia. ἄμετρον, quod modum sive mensuram vel non servat, vel non habet. Paulus mensuram servat: pseudapostoli plane nullam habent. — ἀλλὰ) *sed,* scil. agemus. — τὸ μέτρον τοῦ κανόνος, *mensuram canonis) Μέτρον* καὶ κανὼν interdum dicitur per synonymiam: hic differunt. *Μέτρον* dicitur respectu Dei distribuentis, κανὼν respectu apostoli laborantis. Itaque κανὼν determinatur per μέτρον. nam μέτρον, apud Eustathium, τάξις· et μέτρον ac μερίζω sunt conjugata: quia utrumque a μείρω. Conf. Clavis Homerica, p. 222. Singulis apostolis divisae provinciae. — μέτρου, *mensurae)* Hoc iteratur, ut οὗ agnoscatur ad μέτρον referri. τοῦ κανόνος absolute ponitur. post accusativum μέτρον ponitur genitivus μέτρου, ad notandam *partem,* apud Corinthios. — ἐμέρισεν, *partitus est)* Hoc verbo aperte excluduntur pseudapostoli. — ἐφικέσθαι) i. e. τοῦ ἐφικέσθαι. — ἄχρι καὶ ὑμῶν) *etiam ad vos usque. Μείωσις.*

---

*) *Congruit, quod* Versio germ., *utut voces* οὐ συνιοῦσιν· ἡμεῖς δὲ *exprimat, ita tamen verborum cohaerentiam instruit, ut idem sensus emergat, quem fundit* Gnomon. E. B.

v. 14. *οὐ γὰρ ὑπερεκτείνομεν) non enim extendimus nos* ultra mensuram nostram. — *ἄχρι γὰρ, nam usque*) Paulus ab effectu probat, Corinthios contineri canone divinitus sibi assignato. — *ἐν τῷ εὐαγγελίῳ) in functione evangelica.* conf. c. 2, 12.

v. 15. *οὐκ εἰς, non in*) Hoc initium alterius membri, quod ad constructionem attinet, nectitur cum fine prioris. conf. not. ad Rom. 8, 1. *Non* inferemus pedem *in* alienam provinciam, dicentes: *Haec mea sunt.* — *αὐξανομένης, crescente)* Praesens. Paulus Corinthios neque ante tempus omittere voluit, neque alios diutius differre. — *ἐν ὑμῖν, in vobis)* Noster penes vos profectus solidissimus gradum nobis magnificum dabit ad proficiendum plus ultra. — *μεγαλυνθῆναι — εὐαγγελίσασθαι) amplificari* revera, *evangelizando.* utrique verbo conjunctim, sed praesertim *τῷ amplificari*, opponitur *gloriari.* — *εἰς περισσείαν) abundanter.* — *εἰς, in)* Antitheta sunt, *in illa quae ultra vos*, et, *in parata.*

v. 16. *τὰ ὑπερέκεινα, illa quae ultra sunt*) quo nullus adhuc pervenit cum evangelio, meridiem versus et occidentem. nam Athenis Corinthum venerat. Act. 18, 1. — *οὐκ ἐν ἀλλοτρίῳ, non in alieno*) Antitheton, *secundum canonem nostrum.* — *εἰς) in* ea, quae parata sunt, gloriando nos inferre. *ἕτοιμα, parata*, plus etiam, quam *ἡτοιμασμένα*, notat.

v. 17. *ὁ δὲ, qui vero)* Receptui quodammodo canit: et tamen hac ipsa *ἐπιθεραπείᾳ* iterum pseudapostolos ferit. — *ἐν κυρίῳ, in Domino)* adeoque Domino *probante.*

CAPUT XI.

v. 1. *Ὄφελον, utinam*) Pedetentim accedit, cum insigni *προθεραπείᾳ* et *προεπιπλήξει*, cui respondet *ἐπιθεραπεία.* c. 12, 11. — *μικρὸν, paullum*) Antitheton, v. 4. 20. — *τῇ ἀφροσύνῃ, insipientia*) Sic appellat, antequam exponat, eoque ipso Corinthios capit. Mitius hoc vocabulum, quam *μωρία.* — *ἀνέχεσθε, tolerate*) Imperativus. coll. v. 16.

v. 2. *ζηλῶ γὰρ, aemulor enim*) Hoc versu et seq. exprimitur causa *insipientiae;* amantes enim videntur amentes. causa *tolerantiae* Paulo debitae explanatur, v. 4. coll. v. 20. — *θεοῦ ζήλῳ, Dei zelo)* zelo sancto et magno. [*Si nimius sum*, inquit, *Deo sum nimius.* V. g.] — *ἡρμοσάμην, despondi)* Appositio est, *uni viro*, *Christo*, et utrumque construitur cum *sistere.* Itaque *despondi* absolute ponitur. Et *ἁρμόζομαι, despondeo*, de ipso quidem sponso dici solet: hic autem Paulus eadem mente de se dicit, qua sibi etiam zelum, qui mariti est, adscribit. nam Christi causa sentiebat et faciebat omnia. — *παρθένον ἁγνὴν, virginam castam)* non singulatim, sed conjunctim. Non dicit *παρθένους ἁγνάς.*

v. 3. *φοβοῦμαι, metuo*) Talis metus non modo non contra amorem est, sed est amoris. c. 12, 20. 19. [*Omnis nimirum zelus ex metu oritur.* V. g.] — *δὲ, vero*) Hoc opponitur *τῷ despondi.* — *ὡς, ut)* Similitudo perquam apposita. — *εὔαν, Evam*) simplicem, mali ignaram. — *πανουργίᾳ, astutia*) quae *simplicitati* inimicissima. — *οὕτως, sic*) Sancti, vel si plane quiesceret peccatum originale, tentari possunt. — *φθαρῇ, corrumpantur*) amissa virginali puritate. Imminebant corruptores Corinthiis. v. seq. Sermo concisus, *corrum-*

pantur et deducantur *a simplicitate.* — *ἁπλότητος, simplicitate)* uni intenta, tenerrima; non *alium*, neque *alterum*, quaerente. v. 4.

v. 4. *εἰ, si)* Ponit conditionem, ex parte rei, impossibilem; ideo dicit in imperfecto, *toleraretis:* sed pro conatu pseudapostolorum, non modo possibilem, sed plane praesentem; ideo dicit in praesenti, *praedicat.* conf. plane Gal. 1, 6. s. — *γὰρ, enim)* Ratio *timoris* Paulini, facilitas Corinthiorum. — *ὁ ἐρχόμενος, veniens)* quilibet; ex Judaea, si placet. Gen. 42, 5., ἦλθον μετὰ τῶν ἐρχομένων. [*Dicit jam, quae, ut dicerentur, Corinthii debebant concedere.* v. 1. V. g.] — *ἄλλον· ἕτερον, alium: alterum)* Differunt haec verba. Act. 4, 12. not. *alium* minus longe hic disterminat, quam *alterum.* — *ὐκ ἐλάβετε· ὐκ ἐδέξασθε, non accepistis: non recepistis)* Verba diversa, rei apta. non concurrit voluntas hominis in accipiendo spiritu, ut in recipiendo evangelio. — *ἢ εὐαγγέλιον ἕτερον, aut evangelium alterum)* Commode verbum *est*, aut *accipitis*, subaudiendum relinquitur. — *καλῶς ἠνείχεσθε, bene toleraretis)* Non probatur haec *tolerantia, corruptionem* allatura, sed *τὸ bene* ponitur, uti Marc. 7, 9. Notatur saturitas Corinthiorum, et aviditas, in Christianismum, si quis esset, magis novum lautumque intenta.

v. 5. *γὰρ, enim)* Particula propositioni annectens tractationem. Ponitur hic summa *gloriationis* Paulinae, et repetitur c. 12, 11. — *τῶν ὑπερλίαν, eximiis)* quales Jacobus, Kephas, Johannes, [*magna praerogativa in transformatione Jesu distincti*, V. g.] vel etiam reliqui de duodecim superstites: Gal. 2, 2. non modo quales ii, qui latiore sensu dicuntur apostoli. i. e. tam sum apostolus, quam qui maxime. Petrus nil habet praecipuum. [Act. 26, 13. 16. Gal. 1, 16.]

v. 6. *εἰ, si)* Apostolum se esse, probat, 1) a cognitione apostolo digna: hoc versu. 2) ab abstinentia. v. 7. s. Ad utrumque proponendum viam sibi facit per occupationem, ut necessitas proponendi perspiciatur. — *ἰδιώτης, idiota)* Hoc opponitur *excellentiae apostolicae.* Idiotam Paulum dicebant iniqui. *Cognitione,* quae prima dos apostoli, negat se esse idiotam; atque exemplum exstat singulare capite sequenti: *sermone* idiotam se esse, neque valde negat, cum id non obsit apostolatui, immo etiam conducat; 1 Cor. 1, 17. ss. neque prolixius, quam facultas ejus in dicendo ferebat, confitetur; neque respondet, etiam alios apostolos sermone idiotas haberi posse; sed rem in medio relinquit, coll. c. 10, 10. 11., ab ipsis Corinthiis dijudicandam. subjicit enim, *sed in omni manifestati etc.* [*Earum itaque rerum, quas Corinthii apostolicae praerogativae suae opponerent, aliam post aliam declinat.* V. g.] — *ἀλλ᾽ ἐν παντὶ φανερωθέντες ἐν πᾶσιν εἰς ὑμᾶς)* Latinus habet, *in omnibus autem manifestati sumus vobis:* ut si superfluum esset vel *ἐν παντὶ* vel *ἐν πᾶσιν.* Atqui diversam vim habent duae locutiones: *ἐν παντὶ, in omni* re, etiam in sermone et cognitione; *ἐν πᾶσιν, in omnibus* hominibus. cap. 1, 12. 3, 2. 4, 2. *ἐν πᾶσι,* masculino genere dicitur 1 Cor. 8, 7. Hebr. 13, 4., et aliis locis. idem, neutro genere, 1 Tim. 3, 11. 4, 15. 2 Tim. 2, 7. 4, 5. Tit. 2, 9. 10. Hebr. 13, 18. Sed *ἐν παντὶ* non nisi neutro genere, idque saepissime, v. 9. cap. 4, 8. 6, 4. 7, 5. 11. 16. 8, 7. 9, 8. 11. Phil. 4, 6. Itaque hoc loco *ἐν πᾶσιν* est masculinum, *ἐν παντὶ* neutrum. Sic Phil. 4, 12., *ἐν παντὶ καὶ ἐν πᾶσι μεμύημαι.* — *εἰς ὑμᾶς, in vos)* Ex eo, quod Paulus etiam apud alios agebat, fructus in *Corinthiorum* corda redundabat.

v. 7. *ἢ ἁμαρτίαν) an peccatum.* Sic posset objici contra illud, *in omni*, v. praec. — *ταπεινῶν, humilians)* in victu. [*De jure suo apostolico hac in re decesserat.* V. g.] — *ὑψωθῆτε, exaltaremini)* spiritualiter. — *τὸ τοῦ Θεοῦ εὐαγγέλιον, Dei evangelium) divinum*, pretiosissimum.

v. 8. *ἐσύλησα, spoliavi)* Justissimam stipendii acceptionem imputat sibi pro *rapina*, et mox pro *segnitie* et *onere*. conf. not. ad 1 Cor. 9, 17. Hoc verbum, et *opsonium*, allegoriam efficit, a re militari. — *λαβὼν, sumens)* in viam, quum ad vos veni. Antitheton, *praesens*, quum vobiscum essem.

v. 9. *προσανεπλήρωσαν, amplius suppleverunt)* Decompositum: nonnihil *supplevit* Paulus sua manu laboriosa. — *καὶ τηρήσω, et servabo)* tantum abest, ut poeniteat. c. 12, 14.

v. 10. *ἔστιν ἀλήθεια, est veritas)* Verbum emphatice praeponitur: *stat.* sermo est de *veritate* speciali. conf. Rom. 9, 1. not. — *οὐ, non)* Metonymia consequentis: *gloriatio non obstruetur*, i. e. posthac nihilo gravior ero.

v. 11. *ὅτι, quod)* Saepe laeditur *amor* etiam recusando.

v. 12. *καὶ ποιήσω) etiam faciam.* — *ἐκκόψω, amputem)* Pseudapostolis non erat commodum, gratis praedicare. v. 20. — *τὴν ἀφορμὴν, occasionem)* in hac re: mox, sine articulo, *ἀφορμὴν*, quacunque in re. — *ἐν ᾧ, in quo)* Gloriatio eorum *in* hoc constitit, ut dicerent: invenimur, ut Paulus.

v. 13. *οἱ γὰρ τοιοῦτοι, tales enim)* Aetiologia, cur nolit istos similes putari ipsius. — *ψευδαπόστολοι, pseudapostoli)* Haec jam pars praedicati. antitheton, v. 5. Nunc tandem scapham scapham dicit. Congruit mox, *δόλιοι, dolosi.* [*Insignis hic sermonis est severitas. Cogitaverint haud pauci:* Oppido etiam tales non spernendae indolis homines sunt; quos tam invidiose deformari non oportebat: Christum videlicet viderunt, Eique diuturnum jam testimonium praebent; adeoque non habendi sunt nullo inter ceteros loco. *Atqui subtilissima est veritatis causa. Qui multis hodie arridet* Indifferentismus, *eum Paulus non coluit.* (Er war kein so gefälliger Toleranz-Prediger.) *Accedit, quod in frequentibus vitae discriminibus zelus Apostoli nil debilitatus perstitit.* V. g.] — *εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ, in apostolos Christi)* Non plane negabant Christum; sed non vere praedicabant. v. 23.

v. 14. *οὐ θαυμαστὸν, non mirum) Non magnum.* v. seq. Magis mirum, de Satana, qui longius differt ab angelo lucis. — *αὐτὸς) ipse*, auctor et magister eorum. — *μετασχηματίζεται, transformat se)* Praesens: i. e. solet se transformare. Fecit id jam in paradiso. Oratio II. in annunciationem, adscripta Gregorio Thaumaturgo, in Ethopoeia Mariae: *μὴ πάλιν εἰς ἄγγελον φωτὸς μετασχηματισθεὶς ὁ ἀρχέκακος δαίμων κτλ.* — *ἄγγελον φωτὸς, angelum lucis)* Id facit, non solum, ut noceat nobis, sed etiam, ut fruatur honore. — *φωτὸς, lucis)* quum tamen Satanae potestas sit in tenebris.

v. 15. *οὐ μέγα, non magnum)* non difficile. — *αὐτοῦ, ejus) Satanae.* — *δικαιοσύνης, justitiae)* quae est in Christo. — *τὸ τέλος, finis)* Quacunque specie se nunc efferant, detrahitur tandem *schema.* Efficacissimum criterium a futuris, in bono et malo. Phil. 3, 19. 21.

v. 16. *πάλιν λέγω, iterum dico)* Novo huic argumento gloriationis iteratam ex v. 1. *προθεραπείαν*, praemittit: qua certe nemo

insaniens utitur. — *μὴ, ne*) Particula prohibendi: *nemo me putarit desipere.* Hoc incisum non ponitur per parenthesin, sed vis verbi *λέγω, dico,* super hoc ipsum incisum cadit.

v. 17. *ὃ λαλῶ, ὀ λαλῶ κατὰ κύριον, quod loquor, non loquor secundum Dominum*) Theopneusta sunt igitur, et *secundum Dominum dicta,* quaecunque Paulus sine hac expressa exceptione scripsit: quin etiam hunc locum, et propriam huic loco exceptionem, sic perscripsit ex regula decori divini, a Domino instructus; perinde ut vir literatus puero dictat epistolam puero accommodatam, cum tamen puer per se non posset ita scribere.

v. 18. *πολλοὶ, multi*) Quod multis licet, uni facilius condonatur. — *κατὰ τὴν σάρκα, secundum carnem*) v. gr. quod Hebraei sint. v. 22.

v. 19. *ἡδέως, libenter.*

v. 20. *γὰρ, enim*) Particula intensiva: fertis *insipientes;* nam fertis etiam oppressores. Cleon apud Thucydidem lib. 3., *πέφυκεν ὁ ἄνθρωπος τὸ μὲν θεραπεῦον ὑπερφρονεῖν· τὸ δὲ μὴ ὑπεῖκον θαυμάζειν.* — *εἴ τις, si quis*) ut pseudapostoli, gloriabundi. — *καταδουλοῖ, in servitutem redigit*) Genus: sequuntur bis duae species. — *κατεσθίει*) Sic LXX, Ps. 53, 5. — *λαμβάνει, accipit*) scil. a vobis. neque enim necessario subauditur *ὑμᾶς vos,* collato inciso subsequente. — *ἐπαίρεται, extollitur*) praetextu majestatis apostolicae. — *εἰς πρόσωπον δέρει, in faciem caedit*) sub specie zeli divini. Id Corinthiis accidere potuerat. conf. Es. 58, 4. 1 Reg. 22, 24. Neh. 13, 25. 1 Cor. 4, 11. 1 Tim. 3, 3.

v. 21. *κατὰ ἀτιμίαν, secundum ignominiam)* quasi jam pro *infami* habitus. Vide 1 Cor. 4, 10., quo ex loco etiam *τὸ infirmi* huc conferas, et *prudentes* ad v. 19. Conf. *secundum,* Phil. 4, 11. — *ὡς ὅτι ἡμεῖς ἠσθενήσαμεν*) *quasi nos infirmati simus* animo, nil habentes, qui gloriemur et audeamus. sequitur antitheton: *quacunque autem in re aliquis. infames* et *infirmi* non possunt gloriari; sed tamen audebo. conf. v. 30. — *ἐν ἀφροσύνῃ, in insipientia*) Sic appellat *κατ᾽ ἄνθρωπον,* v. 16., et modestiae causa.

v. 22. *ἑβραῖοι, Hebraei*) Capita gloriationis, quorum primum et secundum praerogativas naturales, tertium et quartum spirituales indicat. Conf. Phil. 3, 5. — *κἀγὼ, etiam ego*) Hebraeus, non (Hellenista,) ex Hebraeis.

v. 23. *διάκονοι, ministri*) extrinsecus. *) — *παραφρονῶν λαλῶ, insipiens loquor*) Cum perpetuo labore abnegandi sui haec perscripsit Paulus. — *ὑπὲρ) supra,* quam isti. quo quisque plus patitur, eo magis *ministrat.* — *περισσοτέρως, abundantius*) *Labores* et *carceres* experti erant etiam pseudapostoli, sed minus: cetera Pauli propria erant.

v. 24. *πεντάκις, quinquies*) Prodest servis Dei, omnia, quae egerunt, et exantlarunt, accurate meminisse, ut, cum opus olim est, narrare possint. conf. Gal. 1. — *τεσσαράκοντα παρὰ μίαν, quadraginta, minus una*) Triplici loro tredecim ictus incussi *undequadraginta* plagas efficiebant. vid. *Buxt.* dedic. Abbrev.

---

*) *Neque tamen hac distinctione opus fuerit, si* Not. crit. *ad h. l. conferas:* Interrogatio. nam istos negat diaconos Christi, v. 15. *Congruit* Vers. germ. E. B.

v. 25. *τρὶς ἐναυάγησα, ter naufragium feci*) ante naufragium Melitense. — *ἐν τῷ βυθῷ*) ὁ βυθὸς quodvis *profundum* notat; sed, ubi absolute ponitur, *marinum*, hic praesertim, cum mentione naufragiorum. מצולה LXX plerunque *βυθός*. — *ἐποίησα*) *transegi* natans. Multi naufragi cum aquis multas horas ita conflictantur, ut tandem emergant.

v. 26. *ὁδοιπορίαις, itineribus*) Vide Acta. — *ἐν ψευδαδέλφοις, in falsis fratribus*) Hoc periculum molestissimum: praeter *exspectationem* ceteris adjectum, cum suavitate. [*Acerbi erant isti ac pestiferi homines, utut boni specie non destituti.* Gal. 2, 4. V. g.]

v. 27. *ἐν, in*) Quinque commata: primo cohaeret secundum, tertio quartum, suavi rhythmo. — *ἐν λιμῷ, in fame*) Deut. 28, 48., *ἐν λιμῷ καὶ ἐν δίψει, καὶ ἐν γυμνότητι, καὶ ἐν ἐκλείψει πάντων.*

v. 28. *χωρὶς, praeter*) Particula servit connexioni. — *τῶν παρεκτὸς*) Sic appellat labores *externos*. hactenus descripsit suos proprios; nunc alienos, secum communicatos. — *ἡ*) Appositio casus obliqui et recti. qualis illa Basilii Seleuciensis, *ὦ φωνῆς, σωτηρίας πηγή*. conf. not. ad Chrys. de Sacerd. p. 504. — *ἐπισύστασίς μου, incursus in me*) Verbum *ἐπισυνίστημι* et verbale *ἐπισύστασις* LXX saepe ponunt de seditione Kore cum suis. conf. Act. 24, 12. Itaque hic notatur obturbatio illorum, qui doctrinae vitaeve perversitate Paulo molestiam exhibebant, v. gr. Gal. 6, 17. — *καθ' ἡμέραν, quotidie*) Latitudo temporis: loci, in *omnium*. — *πασῶν, omnium*) Id modestius, quam si diceret, *πάσης τῆς ἐκκλησίας, totius ecclesiae. Omnium*, etiam ad quas non veni. Col. 2, 1. Id non peraeque Petrus de se dicere potuisset.

v. 29. *τίς, quis*) Non solum ecclesias, sed singulas animas curat. — *ἀσθενῶ, infirmor*) non modo per *συγκατάβασιν*, 1 Cor. 9, 22., sed per compassionem. — *σκανδαλίζεται, scandalizatur*) *Infirmari* et *scandalizari*, hoc certe loco, (coll. tamen Rom. 14, 21. not.) differunt. Illud fit per se; hoc per alios. — *καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι*) *quin ego incendar.* Non priore, sed hac versiculi parte addit *ego:* nam illic infirmo se accommodat; hic dissimilem se scandalizantis fatetur, partes a scandalizante neglectas scandalizati causa *ipse* suscipiens. Partes a scandalizante neglectae sunt amor, prudentia etc. Idem tamen Paulus etiam partes scandalizati, sive incommodum, quod scandalizatus sentit, in se suscipit. Haec omnia sic sequuntur, vi relatorum. *πυροῦσθαι τοῖς θυμοῖς*, non semel l. 2 Macc. Male sentiunt aut loquuntur, qui scandalum videntes vernacula formula ajunt: *me ipse scandalizavi.*

v. 30. *εἰ*) *si.* i. e. quum. — *τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχήσομαι, de iis, quae infirmitatis meae sunt, gloriabor*) Eximium oxymoron. c. 12, 5. 9. 10. Nam opposita sunt *infirmitas* et *gloriatio.*

v. 31. *εὐλογητὸς, benedictus*) Hoc auget religionem jurisjurandi. — *οἶδεν, novit*) Persecutio Damascena erat e primis et maximis, et huc inprimis pertinebat: Deumque invocat testem Paulus, quia nullum testem ex hominibus ad Corinthios allegare poterat, de re paucis cognita et pridem facta. conf. Gal. 1, 20. Lucas postea perscripsit, Act. 9, 25. Haec religiosa praefatio auget etiam fidem eorum, quae mox cap. seq. commemorantur.

v. 32. *ἐθνάρχης*) Sic appellatur Simon sacerdos summus, 1 Macc. 14. et 15.

CAPUT XII.

v. 1. *Δὴ) sane.* — *ὐ συμφέρει μοι, non conducit mihi)* propter periculum elationis, et colaphorum Satanicorum, et impediendae virtutis Christi. — *ἐλεύσομαι) veniam,* inquit, non, *venio*: non cupide accurrit. sic, *gloriabor*, non *glorior*, in conclusione ipsa, v. 5. — *γὰρ, enim)* Causa, praefatiunculae modo positae. — *ὀπτασίας καὶ ἀποκαλύψεις, visiones et revelationes) Visiones*, ad videndum: *revelationes*, ad audiendum. 1 Sam. 9, 15. LXX. Utrumque numero plurali; quia duos gradus habuere *raptus* illi, ut mox memorat. Sic, *revelationum*, v. 7. Plures ceteroqui visiones et revelationes habuit Paulus. — *κυρίυ, Domini)* v. 8. i. e. *Christi*, v. 2.

v. 2. *οἶδα· εἴτε· ἁρπαγέντα, novi: sive: raptum)* Haec versu sequente iterata non solum suaviter suspendunt acuuntque lectorem, et gloriationi consideratae pondus addunt; sed etiam plane duplex rei momentum exprimunt. Clemens Al. Strom. l. V. *ἕως τρίτυ ὐρανῦ, κἀκεῖθεν εἰς τὸν παράδεισον.* f. 427. Et sic Irenaeus l. 2. c. (56.) 55. (ubi Grabius addit Justinum M. Methodium et ex recentioribus Jeremiam Taylor:) it. l. 5. c. 36., ubi (coll. Matth. 13, 23. Joh. 14, 2.) ex diversitate fructificantium diversas habitationes infert, et statuit *διαςολὴν οἰκήσεως differentiam habitationis* eorum, qui coelo, qui paradiso, qui splendore civitatis gaudent. Athanasius in Apol. *καὶ ἕως τρίτυ ὐρανῦ ἡρπάσθη καὶ εἰς τὸν παράδεισον ἀνηνέχθη.* Orig. ejusve interpres in Rom. 16., *in tertium coelum, et inde in paradisum.* Oecumenius, *ἡρπάγη ἕως τρίτυ ὐρανῦ, καὶ πάλιν ἐκεῖθεν εἰς τὸν παράδεισον.* Diversasque loco hoc revelationes commemorari, agnoscunt Hilarius Diac. Primasius, Anselmus, Gregorius Papa apud Estium. Accedit Hieron. in Ez. 28. Pelag. in h. l. Cassiodor. Haymo, Aquinas. Duplici raptui respondet duplex illud, *ut ne extollerer.* v. 7. *Paradisus* certe, in gradatione subsequens, cum articulo emphatico, interius quiddam in coelo tertio dicit, quam ipsum *coelum tertium.* id quod cum sententia veterum apprime congruit. vid. Gregor. obs. c. 18. conf. Luc. 23, 43. not. et Ap. 2, 7. Ideo res paradisi duntaxat *audire* contigit Paulo; coeli tertii, etiam *videre*, (conf. v. praec.) quanquam de hoc etiam parcius loquitur. Verbi *οἶδα, novi*, vis praecipue cadit super participium, *raptum.* coll. *ὅτι quod*, v. 4. — *πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων, ante annos quatuordecim)* Constr. cum *ἁρπαγέντα raptum.* Pristinum aliquid recenset. longo tempore alius a se ipso quisque factus videtur; ut bona et mala sua liberius commemorare possit. [*Diuturnum sane silentium istud fuit. Neque tamen exiguo temporis intervallo inter Corinthios versatus fuerat, iisque praecipuo quodam familiaritatis vinculo junctus.* V. g.] — *ἐν σώματι, in corpore)* Hoc sine articulo: tum *ἐκτὸς τῦ σώματος, extra corpus*, cum articulo, et sic constanter v. seq. Videtur *opinari* Paulus, *extra* corpus fuisse. Utut est, incorpoream esse meliorem hominis partem, recte hinc infert Claudianus Mamertus l. 2. de Statu animae c. 12. atque haec, anima, ipsa rapta fuit. Extra corpus aut intra erat, quicquid, praeter corpus Pauli, erat. — *ὐκ οἶδα, non novi)* Ignoratio modi non tollit certam rei scientiam. Apostoli multa non scivere. — *ἁρπαγέντα, raptum)* Conf. Act. 8, 39. not. — *ἕως) usque*, longe, *in* tertium coelum. conf. *εἰς, in.* v. 4. Ergo paradisus est extra coelum tertium? Resp. *ἕως, usque*, inclu-

sive, uti Luc. 2, 15. etc. — *τρίτυ, tertium*) Primum coelum, nubium: secundum, stellarum: tertium, spirituale. Duplex coelum visibile dualis in שמים denotat: *tertii* nomenclatura, quod oculus non vidit, Novo Testamento reservata fuit. conf. Eph. 4, 10. not.

v. 3. *καὶ, et*) Particula hoc loco novum rei momentum exprimit. Finge, *coelum tertium* et *paradisum* plane esse synonyma; valde imminuetur nervus orationis Paulinae. — *τὸν τοιοῦτον, talem*) *τὸν ἐν χριςῷ, eum qui* erat *in Christo.* — *εἴτε, sive*) Hoc repetitur, quia vel si in corpore usque ad tertium coelum raptus fuerit, tamen ulteriori gradu in paradisum extra corpus potuit raptus esse.

v. 4. *ἄῤῥητα*) *ineffabilia*, non in se; alias Paulus non potuisset audire: sed *homini*, ut sequitur mox, adeoque ipsi Paulo. *Quis* ea effatus sit, Deus, an Christus, an angelus, an angeli, an spiritus justorum, et cui; Paulus non indicat, an sciat. Sublimitatis certe magnae fuere; nam non omnia coelestia sunt *ineffabilia*, v. gr. Ex. 34, 6. Es. 6, 3. quae tamen valde sublimia. — *ὐκ ἐξὸν*) *non licet*, *ἐξὸν* et *δυνατὸν, licere* et *posse*, dicitur, quod neque res neque lex prohibet. itaque *ineffabilia* et *non licet* se mutuo declarant, negantque, aut posse ea loqui hominem, aut licere homini. Ceteri, qui non audivere, non possunt: Paulus, qui audivit, non satis potest. et, si posset, tamen non liceret, non conveniret, in mortalitate: quia terricolae non caperent. Joh. 3, 12. Latius patet auditus, quam loquela. — *ἀνθρώπῳ, homini*) Constr. cum *licet*. Arctior saepe loquendi, quam cognoscendi potestas.

v. 5. *ὑπὲρ τῦ τοιύτυ, pro tali)* Masculinum. antitheton, *me ipso*. Removere debemus *τὸ ego* a rebus magnis. Duas partes hic versus habet: altera habet aetiologiam versu seq. altera declaratur v. 7. s. — *καυχήσομαι, gloriabor*) i. e. gloriari possem. coll. v. 6. init.

v. 6. *οὐκ ἔσομαι ἄφρων, non ero insipiens)* Etiam cap. praec. dixit *veritatem*, et tamen *insipientiam* sibi adscribit: quia scilicet gloriatus est de rebus minime gloriosis, hic de gloriosissimis. — *φείδομαι, parco)* parce haec tracto. — *μή τις, ne quis)* O quam non verentur haec plerique, etiam Theologi. [*Cominus et eminus haud pauci pluris aestimari se, quam fas est, patiuntur: at quam notabili eos honoris parte penes DEUM se ipsos ea re defraudare existimes? Filiorum DEI siquidem jure gaudeas, fac luceat lumen istud tuum: sed singularibus rebus* caute *et* parce *uti memento.* V. g.] — *βλέπει· ἀκύει, videt: audit*) in vita communi, me non prohibere valente.

v. 7. *ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ut ne extollerer)* Omnibus, quae Paulus egit, quaeque eum apud homines magnum, carum et admirabilem fecerunt, minus efferri poterat, quam his, quorum ipse unus erat sibi conscius. Vana et pusilla est anima, quae ob hominum plausum sibi applaudit. Potiora sunt intus. [*Quanti vero periculi rem oportet esse* sui elationem; *quum* Apostolo *tanto repagulo fuerit opus!* V. g.] — *σκόλοψ*) Hesychius: *σκόλοπες, ὀξέα ξύλα ὀρθὰ, ςαυροί.* notatur sudes acuta, pungens. conf. LXX, Num. 33, 55. Ez. 28, 24. Hoc generale mox declaratur specialiter per *colaphos* illos: neque duplex haec declaratio tertiam ullam requirit, varie tentatam ab iis, qui *colaphos* improprie interpretantur. — *τῇ σαρκὶ*) Casus sextus: *carne*, ad carnem macerandam. Idem casus, 1 Petr. 3, 18. 4, 1. 6. Haec infirmitas major erat omnibus capite praecedente enumeratis: et hanc

ut commemorare posset, necesse habuit revelationes commemorare. — ἄγγελος σατᾶν, *angelus Satan*) Paulus *angelica* expertus nunc *angelum* persentiscit contrarium. τὸ σατὰν non nisi bis terve habent LXX, idque ut ἄκλιτον· sed XXXIV locis in N. T. et in his novies a Paulo σατανᾶς declinatur; hocque uno loco ponitur ut indeclinabile, quasi per apocopen consideratam, certe non sine causa. Itaque *angelus Satan* hoc loco non videtur esse appositio, quasi diceretur *angelus Satanas*, pro diabolo. nam diabolus nusquam dicitur angelus, sed habet angelos suos ipse. Ergo *Satan* aut est nomen proprium in genitivo, aut adjectivum in nominativo, ut notetur vel *angelus a Satana immissus;* vel *angelus infestissimus*, angelus ipsi Satanae sive diabolo similis, praescindendo a Satanae missione. Amphibolia videtur innuere, ipsi apostolo (quo magis humiliaretur) nesciendum fuisse, quae esset hujus angeli ratio. Ex alto habuit revelationem: ex profundo, castigationem. Job et Paulus per hostem vexabantur: Herodem angelus Domini percussit. — ἵνα με, *ut me)* Paulus non est angelus ipse (conf. tamen Num. l. c.) sed, quod angelus Paulum colaphis vexavit. ἵνα, *ut* concinne iterum in medio commatis ponitur, ut antitheton bis praecedat particulam, bis eam subsequatur. Opponuntur enim *excellentia revelationem* et *angelus Satan;* itemque *extolli* et *colaphis caedi.* — κολαφίζῃ, *colaphis caedat) Colaphis (μεγάλαις ἀφαῖς·* hoc enim apud Eustathium habetur etymon:) caedebantur *servi.* 1 Petr. 2, 20. neque obstat quicquam, quo minus proprie hic accipiatur verbum. vid. Job. 2, 6. s. Nam si ab hominibus colaphos aliaque incommoda acceperunt et apostoli et ipse Dominus, c. 11, 24. s. 1 Cor. 4, 11. Matth. 26, 67. coll. c. 4, 5. cur non Paulus a Satana ejusve angelo, vel visibili vel invisibili modo? Talia Antonio quoque obtigere, ut in vita ejus memorat Athanasius. Omnis generis adversa obvenere apostolo, v. 10., quae non deprecabatur: sed hic praecipuum quiddam nominat, quod *infirmitatibus* eum macerabat et dolore ignominiaque occurrebat elationi, magis etiam, aut certe non minus, quam furor libidinis in membris excitatus (quo tamen quam mirabiliter excruciari possint quamlibet sanctae animae, apud Ephraimum Syrum, Estium in h. l. Joh. a Cruce, et P. M. Petruccium legere est) aut cephalalgia vehementissima. Horum colaphorum quasi recentem Paulus pavorem in momenta habuisse videtur, quum tanta frequentia, quantam naturalis lector fastidiat, se inter gloriandum reprimit. Notat Chrysostomus, κολαφίζῃ, *colaphis caedat*, non κολαφίσῃ, *colaphis caederet*, Paulum dicere, ut de re praesenti. *Visus* et *auditus* Pauli ad lautissima admissus erat: *tactus* durissime maceratus.

v. 8. τȣ́τȣ, *hoc*) Demonstrativum. Oblitus erat elationis. — τρὶς) *ter*, ut ipse Dominus in monte oliveti. Paulus rogationes, nescio quibus ex intervallis, tres peregit: deinde palum toleravit, cum vidit, ferendum esse. ne tum quidem, cum haec scripsit, videtur palo caruisse, et quamdiu se efferre potuerat. confer, quae sequuntur. — τὸν κύριον, *Dominum) Christum.* v. seq. Non est rogandus Satanas, ut parcat.

v. 9. εἴρηκέ μοι, *dixit mihi*) tertium roganti. — ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μȣ, *sufficit tibi gratia mea*) Benignissima repulsa, indicativo modo expressa. Dominus Paulo haec verba quasi in os inserit, ut subsequens ea dicat: Sufficit mihi, Domine, gratia tua. Gratia esse potest, etiam ubi maximus doloris sensus est. — ἡ γὰρ δύναμις ἐν ἀσθενείᾳ τελειȣ̃ται, *virtus enim in infirmitate perficitur*) Pro δύ-

ναμις plerique scripsere *δύναμίς μου*, ex alliteratione ad *χάρις μου*. Si Paulus scripsisset *δύναμίς μου*· credo, subjecisset, *ἐν ἀσθενείᾳ σου*.*) Innuitur tamen, ut *gratia Christi*, sic *virtus Christi*. *γὰρ*, *enim*, hoc loco, ut saepe, est particula *διακριτικὴ*, qua discrimen ponitur inter *gratiam* et inter *virtutem*. *Sufficit gratia:* noli postulare *virtutem* sensibilem. *virtus enim* — —. Sic demum particula *enim* vim causandi nanciscitur, non immediate, sed mediante discrimine inter *gratiam* et *virtutem*. — *ἐν ἀσθενείᾳ*, *in infirmitate*) Ex sermone Domini Paulus saepe hoc verbum repetit, cap. 11. 12. 13. — *τελειοῦται*, *perficitur*) omnia sua peragit, perficit. Non ergo debemus sub praetextu falsae *αὐταρκείας* et sufficientiae abjicere virtutem Christi. — *μᾶλλον καυχήσομαι*) *potius gloriabor* in infirmitatibus meis, quam in revelationibus: nam si in his glorier, impediero virtutem Christi. Illis pronomen addit, non his. — *ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμὲ*) *ut* tanquam tentorium *superobtegat me*. *σκῆνος*, *tabernaculum*, corpus: *τὸ ἐπισκηνοῦν*, *superobtegens*, extrarium quiddam. non dicit hic, *ut inhabitet me;* nam sic imminueret sensum infirmitatum suarum. — *ἡ δύναμις τοῦ χριστοῦ*, *virtus Christi*) id est, Christus cum sua *virtute*. Quae huc inserviunt, *libentissime* debemus accipere.

v. 10. *εὐδοκῶ*, *bono sum animo*) Non dicit hic, *gaudeo*, quod plus notaret. — *ἐν ἀσθενείαις*, *in infirmitatibus*) Genus. hinc mox, *infirmor*. sequuntur bis duae species. — *ἐν ὕβρεσιν*, *ἐν ἀνάγκαις*, *in contumeliis*, *in necessitatibus*) quas etiam angelus Satan infert. — *ἐν διωγμοῖς*, *ἐν στενοχωρίαις*, *in persecutionibus*, *in angustiis*) humanitus allatis. — *ὑπὲρ*, *pro*) Constr. cum *εὐδοκῶ*, *bono sum animo*. — *τότε*) *tum* demum. — *δυνατὸς*, *potens*) *virtute* Christi.

v. 11. *γέγονα*, *factus sum*) Receptui canit. — *ὤφειλον*, *debebam*) Commutatio personae: i. e. *vos debebatis me commendare*. — *ὑφ' ὑμῶν*) *a vobis*, inter vos. — *οὐδέν εἰμι*, *nihil sum*) ex me.

v. 12. *μὲν*, *quidem*) Haec particula sive mica modestiam alit. — *σημεῖα*, *signa*) Rerum testimonia adsunt. — *τοῦ ἀποστόλου*, *apostoli*) Articulus vim habet: *ejus qui sit apostolus*. — *σημείοις*) Sic *Al. Lat.* (in cod. Reutl.) *Hilarius*. Lectio media. unde, *ἐν σημείοις*, plerique: *καὶ σημείοις*, *Chrys. Baern. Lat.* in mss. *σημείοις τε Lin.* nec non *Syr.* De *σημείοις* et *τέρασι* vide ad Matth. 24, 24. *Δυνάμεις* sunt evidentissima *omnipotentiae* divinae opera.

v. 13. *τί*, *quid*) Hoc pertinet et ad antecedentia et ad consequentia. — *λοιπὰς*, *reliquas*) vel per me vel per alios apostolos plantatas. — *εἰ μὴ* — *ταύτην*, *nisi* — *hanc*) Insignis asteismus. — *αὐτὸς*) *ipse*. Sequitur antitheton: *nec per alios*, v. 16. s. — *ἀδικίαν*, *injuriam*) *Jure* poterat apostolus opsonia a Corinthiis accipere: quo quum *haud* usus est *jure*, *injuriam* sibi imputat: eamque sic appellat, non per ironiam, a qua sermo apostolicus abhorret; sed per amphiboliam. nam *ἀδικίαν* appellat hoc loco inusitata praecipue notio-

---

*) *Haec tamen* Gnomonis *crisis tum ab* utriusque Ed. *marg. tum* a Vers. germ. *haut obscure abludit. Ergo* non *omni* jure *eo nomine* carpitur *b.* Bengelius, *quod μου post δύναμις omissum voluerit* (*ut habet* D. Ernesti *Bibl. th. T. IV. p.* 705.): *immo vero hoc ipso loco occasionem Vir celeberrimus habuisset*, pertinaciae criticae *culpa liberandi Beatum. Facile etiam ex* Bibl. th. l. c. *suspicari quis possit*, Bengelium *partic. μᾶλλον post ἥδιστα eliminatum voluisse: at contrarium reperient, qui suis utuntur oculis.* E. B.

ne, quae Latino *non jus* possit exprimi, et *α* privativum habet, uti *ἄνομος, ἀνόμως,* Rom. 2, 12. 1 Cor. 9, 21. *ἀνυπότακτον,* Hebr. 2, 8. et tamen notionem *injustitiae* simul admittit, minoris erga Corinthios amoris suspicionem *deprecans: condonate.* coll. c. 11, 11.

v. 14. *τὰ ὑμῶν, vestra)* Phil. 4, 17. — *ὑμᾶς, vos)* ut vos lucrifaciam. Matth. 18, 15. Thesauros spirituales congerit pro Corinthiorum *animis.* v. 15.

v. 15. *ἐγὼ δὲ, ego vero) Vero* facit epitasin. — *δαπανήσω) pendam* mea. — *ἐκδαπανηθήσομαι) expendar* ipse. — *ἧττον, minus)* Amor descendit potius, quam ascendit. [*Indignum est, intensissimum amorem amoris exilitate rependere.* V. g.]

v. 16. *ἀλλ' ὑπάρχων, sed cum essem)* Objectio, quam formare Corinthii [*suspicione permoti,* V. g.] possent. Respondet versu seq. — *ἔλαβον, cepi)* ne rete quaestui positum plane effugeretis.

v. 17. *μή τινα ὧν — δι' αὐτοῦ)* Pro, *μὴ διά τινος τούτων, οὓς ἀπέσταλκα κτλ.* [*Egregie Paulum sociorum bona fides juvit.* V. g.]

v. 18. *παρεκάλεσα, hortatus sum)* ut ad vos iret. — *τὸν ἀδελφὸν, fratrem)* Hic videtur fuisse Corinthius. — *πνεύματι, spiritu)* intrinsecus. — *ἴχνεσι, vestigiis)* extrinsecus.

v. 19. *πάλιν δοκεῖτε)* Nonnulli, *πάλαι δοκεῖτε·* quae quidem lectio pertinacius aversum a Paulo Corinthiorum animum, coll. c. 3, 1., notaret. Nam *πάλαι,* cum verbo praesentis temporis, perseverantiam notat. *Plato* in Gorgia, *ἀλλ' ἔγωγε καὶ πάλαι λέγω.* Probatior lectio, *πάλιν δοκεῖτε·* coll. iterum c. 3, 1. — *ὑμῖν, vobis)* quasi nostra causa opus esset hoc modo favorem vestrum retinere. — *ὑπὲρ τῆς ὑμῶν οἰκοδομῆς, pro vestra aedificatione)* ut potius videatis, quam experiamini cum dolore, quam sim apostolus.

v. 20. *οὐχ οἵους, non quales)* Id tractatur usque ad finem capitis. Tum, *qualem non vultis,* c. 13, 1. seq. Qualis auditor, talis ei pastor. — *ἔρεις, ζῆλοι, θυμοὶ, ἐριθεῖαι)* Gal. 5, 20.

v. 21. *μὴ πάλιν, ne iterum)* Anaphora, *ne forte, ne forte, ne.* Et hoc quidem versu gravius loquitur. — *ταπεινώσῃ, humiliet)* Metonymia consequentis. — *ὁ θεός μου, Deus meus)* Reddit causam, cur commissa in Deum, ad se pertinere existimet. — *τῶν προημαρτηκότων) eorum, qui peccarant ante* proximum meum adventum. — *ἀκαθαρσίᾳ, impuritate)* v. gr. conjugum. 1 Thess. 4, 7. — *πορνείᾳ, fornicatione)* inter coelibes. — *ἀσελγείᾳ, lascivia)* contra naturam.

CAPUT XIII.

v. 1. *Τρίτον)* Numerus decretorius, *tertium.* Sic LXX, *τρίτον τοῦτο.* Num. 22, 28. — *ἔρχομαι, venio)* jam sum in procinctu. — *μαρτύρων, testium)* Ergo in ea re non revelatione immediata, sed testimonio humano niti cogitabat apostolus: neque jubet, reos ante suum adventum ex ecclesia ejici.

v. 2. *προείρηκα καὶ προλέγω, ante dixi, et ante dico)* Ad illud refer *quasi praesens secundum;* ad hoc *absens nunc.* Serio denunciat. Est in textu, qui *τὸ γράφω* tanquam lectionem sequiorem excludit, continuus chiasmus per tria membra, hoc ordine:

ante dixi	*et*	*ante dico*
quasi praesens secundum (quum nimirum in viciniam Corinthum versus venisset, jamque statuisset ipse quoque eo venire, quanquam deinde pepercit)	*et*	*absens nunc*
iis qui ante peccaverunt, scilicet ante secundum hunc adventum.	*et*	*reliquis omnibus*, qui postea peccaverunt, post adventum secundum, et tamen ante adventum tertium.

— *οὐ φείσομαι, non parcam*) Pepercerat antea. c. 1, 23.

v. 3. *δοκιμὴν ζητεῖτε, documentum quaeritis*) Metonymia: irritatis me; tentatis me; sentire cupitis, quis sim. v. 5. *δοκιμὴ* conjugata sua habet versu 5. s. — *τοῦ — χριστοῦ*) i. e. *an Christus* in me loquatur. Dubitarunt Corinthii: dubitare eos non debere, mox probat. — *εἰς ὑμᾶς, ἐν ὑμῖν, in vos: in vobis*) Differunt particulae. c. 10, 1. — *οὐκ ἀσθενεῖ, non infirmatur*) per me, et hanc ipsam epistolam. — *δυνατεῖ*) Ardor spiritus verbum hoc novum, per parodian ad *ἀσθενεῖ*, produxit.

v. 4. *εἰ, si)* Particula concessiva. — *ἐσταυρώθη, crucifixus est*) *Crux*, summa infirmitas; mortem includit. nam *vita* opponitur. — *ἐξ ἀσθενείας, ex infirmitate*) Infirmitatis est, crucifigi. Haec vis particulae. — *ἀσθενοῦμεν ἐν αὐτῷ, infirmamur in illo*) Variatur mox particula, *σὺν, cum* illo. *infirmamur*, non exercemus *δύναμιν, potentiam,* adeoque hanc ipsi minus sentimus, tribulationum sensu praevalente.

v. 5. *ἑαυτοὺς*) *vos ipsos*, non Paulum. Si examinaveritis vos ipsos, sentietis, quales nos simus. Ubi veri sunt doctores et veri auditores, ab altera parte de altera, qualis sit, existimare licet. — *ἐν τῇ πίστει, in fide*) adeoque in Christo. — *δοκιμάζετε, probate)* Graviori verbo, *tentate*, subjicitur lenior admonitio: *si estis in fide, vos ipsos probate. εἰ, si*, ut mox in *εἰ μήτι.* — *ἢ, an*) i. e. potestis utique vos *probare:* nam Jesus Christus est in vobis, eumque in vobis esse nostis. [*Quilibet nimirum* tentare *seipsum potest, sive in fide sit sive minus:* probare *se suumque valorem explorare nemo valet*, *nisi fidelis.* V. g.] — *ἐπιγινώσκετε, agnoscitis*) Compositum emphaticum. — *ὅτι, quod)* Ratio sub qua. — *ἰησοῦς, Jesus)* non solum sensus Christi, sed ipse Jesus Christus. [*ut patet ex adjecto proprio nomine*, Jesus. *Conf.* 2 Tim. 4, 22. V. g.] — *εἰ μήτι, nisi quid)* Sic, *nisi.* c. 3, 1. *τί quid*, mitigat sermonem. — *ἀδόκιμοι, reprobi)* passive et active. nam respicitur conjugatum *δοκιμάζετε,* reciproco sensu.

v. 6. *γνώσεσθε, noscetis*) per *probationem* vestri, sine experimento potestatis meae. v. 10.

v. 7. *εὔχομαι*) Idem verbum cum accusativo et infinitivo, Act. 26, 29. — *μὴ ποιῆσαι ὑμᾶς κακὸν μηδὲν*) *ut nihil mali faciatis:* sic recte Interpres vulgatus. Sequitur enim, *ut vos bonum faciatis.* Grotius interpretatur: *ne cogar cuiquam malum*, poenam, *infligere.* Sed sic amittitur antitheton modo notatum. Habet *ποιεῖν* accu-

sativum personae: sed Paulus, *ποιεῖν πρός τινα, εἴς τινα.* — *ὐχ ἵνα) non ut.* — *δόκιμοι, probati)* coërcendo vos male facientes. — *ὡς ἀδόκιμοι, quasi reprobi)* nulla nobis causa data, potestatis exercendae. *ὡς quasi* mitigat.

v. 8. *δυνάμεθα, possumus)* Conf. *potestatem*, v. 10. — *ἀληθείας, veritatem)* Veritas hic notat jus accuratum, in Corinthios exercendum.

v. 9. *ἀσθενῶμεν, infirmemur)* corpore, et quiescente potestate nostra. — *δυνατοὶ, potentes)* fide. — *καὶ εὐχόμεθα, etiam optamus)* Infirmitas, laeta est, non optata. *κατάρτισις etiam* optata. — *κατάρτισιν) coagmentationem:* v. 11. 1 Cor. 1, 10. ne opus sit quenquam de corpore *rescindere*, *ἀποτόμως severe.*

v. 10. *μοι, mihi)* De potestate apostolica propria agens Paulus a plurali ad singularem redit.

v. 11. *λοιπὸν, ceterum)* Conclusio. Severius scripserat Paulus in tractatione: nunc benignius, re tamen ipsa non dimissa. coll. cap. 12, 20. — *χαίρετε) gaudete.* Redit a prima, c. 1, 24. Opportune autem hic ponitur verbum *χαίρετε,* quo etiam *vale* solet dici. — *παρακαλεῖσθε, confirmamini)* c. 1, 6.

v. 13. *ἡ)* Respondet hoc votum utrique epistolae. Habet quidem etiam prior epistola suam clausulam et votum: sed tamen quia prior epistola in multis capitibus per secundam reassumitur renovaturque, hoc votum etiam in illam quadrat, et in voti universalitate ipsa videtur apostolus etiam ad priorem epistolam respexisse. — *χάρις, gratia)* Haec primo loco nominatur. nam per gratiam Christi venitur ad Patris amorem. [*Egregium de S. S. Trinitate testimonium!* V. g.] — *ἡ ἀγάπη τῦ θεῦ, amor Dei)* v. 11. — *ἡ κοινωνία, communio)* quae etiam vobis gentibus obtigit, et concordiam parit.

IN
EPISTOLAM AD GALATAS.

CAPUT I.

v. 1. *Παῦλος ἀπόςολος, ὐκ ἀπ᾽ ἀνθρώπων, ὐδὲ δι᾽ ἀνθρώπυ, ἀλλὰ διὰ ἰησῦ χριςῦ καὶ θεῦ πατρὸς τῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, Paulus apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum et Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis)* Notabile antitheton, quo Paulus, apostolatum suum asserens, memorat et vocationem divinam: *ὐκ ἀπ᾽ ἀνθρώπων, ἀλλὰ* (subaudi *διὰ*) *θεῦ πατρὸς, non ab hominibus, sed* (per) *Deum Patrem:* coll. v. 15. seq. et institutionem immediatam: *ὐδὲ δι᾽ ἀνθρώπυ, ἀλλὰ διὰ ἰησῦ χριστῦ, neque per hominem, sed per Jesum Christum.* coll. v. 12. Institutio plerumque facta per unum, v. gr. per Gamalielem; vocatio per plures: hinc differentia numeri, *hominibus, hominem.* Contendit, Clericum secutus, Artemonius, pag. 211. s. post *καὶ* inserendum esse *ἀπὸ, a:* sed recte ex proximo sub-

auditur *διὰ per*, et vis particulae *διὰ per* includit h. l. vim particulae *ἀπὸ, a*, non contra. Saepe Paulus in conjuncta Patris et Filii mentione unam praepositionem habet. 1 Tim. 6, 13. — *διὰ, per)* Modo *διὰ* per apostrophum posuerat; nunc sine apostropho, emphaseos causa. — *ἐγείραντος, qui suscitavit)* Semina sparguntur tractationis. Resuscitatio Christi, est fons justitiae et apostolatus. Rom. 1, 4. 5. 4, 25. 2 Cor. 5, 19.

v. 2. *πάντες, omnes)* Hic versiculus huic epistolae addit *symboli* formam. — *ἐκκλησίαις, ecclesiis)* Plurali utitur, ob multitudinem ecclesiarum et oppidorum in Galatia. Neque addit epitheta, uti ad Rom. Cor. etc. — *γαλατίας, Galatiae)* 1 Petr. 1, 1.

v. 4. *τοῦ δόντος, qui dedit)* Gratiae et pacis apprecationi nusquam alibi Paulus talem periphrasin addit. *qui tradidit*, c. 2, 20. — *ἁμαρτιῶν, peccatis*) quae nos malo huic seculo manciparant. — *ἐξέληται, eriperet)* Totum beneficium redemtionis Paulus describit ab ea parte, in qua potissimum laborabant Galatae, malo Judaico abrepti. — *ἐνεστῶτος, praesente) Praesens* hoc durat, quam diu malitia viget. — *αἰῶνος πονηροῦ, seculo malo*) Rarum loquendi genus, quo notatur tota oeconomia peccati, sub potestate Satanae. Huic *seculo*, [*et pravo et infelici*, V. g.] de quo conf. Rom. 5, 6., quo Galatae paene ablati erant, opponuntur *secula seculorum*. v. seq. Praesens *seculum* obstat gloriae Dei, et est sub potestate *τοῦ πονηροῦ, Mali.* Nusquam parcius, quam in hac epistola, Paulus de Satana loquitur. — *κατὰ, secundum*) Constr. cum *qui dedit.* Joh. 10, 18. fin. — *τὸ θέλημα, voluntatem*) sine merito nostro. conf. Joh. 6, 38. s. — *καὶ, et)* Vid. Rom. 15, 6. not.

v. 5. *ἡ δόξα, gloria*) pro hac *voluntate* salutifica. Exordium laetum.

v. 6. *θαυμάζω, miror*) Ad reliquas omnes ecclesias scribens Paulus exorditur ab expressa gratiarum actione et laude Dei: quae, re hic aliud poscente, tamen repraesentata est versu 5. Etiam appellationem *fratrum* differt. Summam epistolae hanc damus: Partes sunt III.

I. Inscriptio. c. I. 1—5.
II. Revocatio Galatarum ad verum evangelium: ubi
  1. eos reprehendit. 6—10.
  2. evangelii ab sese praedicati auctoritatem divinam asserit: quippe qui
    1) ex persecutore factus sit apostolus per vocationem coelestem. 11—17.
    2) ipsi Petro se nunquam imparem gesserit. 18. s. 21. s. II. 1. s. 11. s.
  3. justificationem per fidem vindicat, Galatas denuo objurgans. III. 1. s. 15. — IV. 11.
  4. Galatis, tenerrimo affectu, eandem rem per allegoriam filii ancillae et filii liberae explanat. IV. 12.
  5. inde ad libertatem tuendam eos hortatur: V. 1—12.
    et a libertatis abusu deterret, atque ut non in carne, sed in spiritu ambulent, monet. 13. s. 16. — VI. 5. 6—10.
III. Conclusio. 11. s. 17. 18.

Vid. etiam not. ad cap. 2, 16.

— *οὕτω ταχέως, tam cito)* Non multo ante Paulus apud Galatas fuerat. Vide *Ord. temp.* pag. 281. [*Ed. II.* p. 242. no. 6.] — *μετατίθεσθε, transferimini)* Grave verbum, admixta excusatione. Hie-

ronymus: *Galatia* translationem *in nostra lingua sonat.* — *ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς, ab eo qui vocavit vos*) Vocatio, gratiae canalis, regula in posterum. c. 5, 8. 13. Habetur versu 6—10. *Propositio* et *Partitio* quaedam: et de *vocatione in gratia* agitur deinceps a versu 11. de *turbatoribus*, c. 5, 7. seqq. — *ἐν χάριτι, in gratia*) Act. 15, 11. — *χριστοῦ, Christo*) Hoc construitur cum *ἀπὸ ab.* *)

v. 7. *ὅ, quod*) Ref. ad *evangelium*, non ad *alterum evangelium.* — *οὐκ ἔστιν ἄλλο, non est aliud*) Diff. ab *ἕτερον, alterum.* Paulus non modo illud, quod Galatae sibi obtrudi passi erant, sed quodvis aliud repudiat. — *τινές, quidam*) infelices. v. 8. c. 5, 10. 12. — *ταράσσοντες, turbantes*) c. 5, 10. — *θέλοντες, volentes*) Re ipsa non poterant: *volebant* tamen obnixe. Saepe Paulus hoc verbo tangit Galatas eorumque corruptores. c. 4, 9. 17. 21. 6, 12. s. Sic Col. 2, 18. — *μεταστρέψαι*) Hoc verbo saepe הפך exprimitur. — *τὸ εὐαγγέλιον τοῦ χριστοῦ, evangelium Christi*) Turbatores non plane negabant Jesum Christum: sed Paulus evangelium nonnisi purum agnoscit.

v. 8. *ἡμεῖς*) *nos*, multi. v. 2. — *ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ, aut angelus ex coelo*) cujus auctoritas, extra Deum et Christum, summa est. c. 4, 14. — *ὃ εὐηγγελισάμεθα; quod evangelizavimus*) Infallibilitas apostolica. — *ἀνάθεμα, anathema*) expers Christi et Dei. Antitheton, c. 6, 16. — *ἔστω, esto*) Controversiae non modo possunt, sed ne debent quidem sine affectu tractari: sed affectus debet esse sanctus.

v. 9. *ὡς, sicut*) Deliberate loquitur. Videtur inter utriusque versiculi scriptionem pausa fuisse interjecta. Similis asseveratio iterata, c. 5, 2. 3. 21. — *προειρήκαμεν, ante diximus*) Plurale. nam v. 8. scripsit, *nos et evangelizavimus*, item pluraliter. — *λέγω, dico*) in singulari. Omnes sciebant veritatem evangelii; Paulus, Galatas vere imbutos evangelio. ideo nunc dicit, *recepistis*, in quo verbo epitasis est hujus iterationis. — *εἰ*) Hoc magis positivum, quam *ἐάν*, v. 8. — *ὑμᾶς εὐαγγελίζεται, vos evangelio instruit*) Hic *vos* ante verbum *evangelizare* ponitur, versu 8. postpositum; emphaseos causa. neque nullum in casu discrimen est: *evangelium praedicavimus vobis*, habet dativum commodi; *evangelio aliquem instruere*, convenit insultationi falsorum doctorum.

v. 10. *ἄρτι γάρ, nunc enim*) Causa, cur etiam *nunc* tam asseveranter scribat. *nunc* repetitur ex v. 9. — *ἀνθρώπους, homines*) Hoc sine articulo: at mox, *τὸν θεὸν Deum*, cum articulo. Dei solius habenda est ratio. — *πείθω*) *πείθω τινὰ* fere idem, ac mox *ἀρέσκω, placere quaero alicui. πείθειν τινά*, consensum alicujus aut veniam impetrare. Plato de Leg. lib. 10. init. conf. 2 Cor. 5, 11. not. — *ἀνθρώποις, hominibus*) Antitheton: *Christi.* — *ἔτι, adhuc*) Sensus: neque antea quaesivi, neque *adhuc* placere hominibus quaero. Conf. *adhuc*, c. 5, 11. Particulae temporis praesentis, *ἄρτι nunc* et *ἔτι adhuc*, refutant sermones ejus, qui Galatas turbabat: contradistinguunt hoc loco tempus praesens superiori tempori, non pharisaico, sed idem apostolico. De pharisaico neque negat Paulus h. l. neque ait. Paulus non multo ante circumciderat v. gr. Timotheum. Id in vim consequentiae apud Galatas ei vertere volebant. — *ἀνθρώποις, hominibus*) Nam hominum sensus a Deo et Christo abhorret. hinc

---

*) *Haec ipsa vox χριστοῦ, utut per marginem* utriusque Ed. *non prorsus firma censeatur, exprimitur tamen in* Vers. germ. E. B.

seculi malignitas. v. 4. — *ἤρεσκον, placerem*) *ἀρέσκω,* quaero placere. Rom. 8, 8. not. Cui autem quisque placere quaerit, vel non quaerit, ei fere aut placet aut non placet. — *χριστοῦ, Christi)* cui placere quaero, ut *servum* decet. Tit. 2, 9.

v. 11. *ἀδελφοὶ, fratres)* Nunc demum *fratres* appellat. — *κατὰ, secundum*) *κατὰ* complectitur vim praepositionum *ἀπὸ, διὰ* et *παρὰ,* v. 1. 12. Non est humani census evangelium meum.

v. 12. *παρέλαβον, accepi)* Diff. a *doctus sum.* nam alterum fit sine labore, alterum cum labore discendi. — *δι᾽ ἀποκαλύψεως, per revelationem)* scil. *accepi.*

v. 13. *ἠκούσατε, audivistis)* antequam ad vos veni. — *ποτὲ, aliquando)* quo tempore Paulus minime cupidus fuerat evangelii colendi. — *ἐπόρθουν, vastabam)* Hoc plane contrarium *aedificationi* notat.

v. 14. *προέκοπτον, proficiebam*) in factis ipsis. — *συνηλικιώτας, coaetaneos)* vegetos tum. — *πατρικῶν μου, patriarum mearum*) carissimarum, ut si me solo patrono niterentur. Mimesis.

v. 15. *εὐδόκησεν, beneplacitum habuit) Beneplacitum* divinum est summum, ubi quisque de suae salutis causis quaerit. Nil meritis tribuit Paulus: mox addit, *ex utero.* conf. Rom. 9, 11. — *ὁ ἀφορίσας με, qui separavit me*) ut hoc *beneplacitum* mihi praestaret. — *ἐκ κοιλίας μητρός μου, ex utero matris meae*) Jer. 1, 5.

v. 16. *ἀποκαλύψαι, revelare)* Constr. cum *beneplacitum habuit.* Insigne verbum. — *τὸν υἱὸν αὐτοῦ, filium suum*) c. 2, 20. — *ἐν ἐμοὶ*) *in me,* non modo, *per me.* id enim demum consequens. Revelatus erat antea filius Dei, nunc revelabatur etiam *in Paulo,* quod ad Paulum attinet, i. e. Paulo. Sic *in* mox hoc versu et v. 24. — *ἐν τοῖς ἔθνεσιν, in gentibus*) quarum vocatio in multis meae respondet. Eo minus opus erat, Hierosolyma petere. — *εὐθέως, statim*) Cohaeret maxime cum *ἀπῆλθον abii.* Notatur subita habilitas apostoli. Act. 9, 20.: *statim praedicabat.* [*Attamen, animi modestia permotus, collegis senioribus, siquando praesentes eos habuit, lubens palmam concessit.* V. g.] Hieronymus construit: *ut evangelizem continuo.* — *οὐ προσανεθέμην*) *non retuli* ad carnem et sanguinem, consulendi causa. Idem verbum, et *ἀνεθέμην,* c. 2, 6. 2. Lexica (quae vide) nullam verbi compositi et decompositi differentiam tradunt: sed apostolus videtur considerate distinxisse, ut *πρὸς* valeat *praeter, ultra.* i. e. satis mihi fuit divina revelatio. — *σαρκὶ καὶ αἵματι, carni et sanguini)* i. e. homini, vel, hominibus. c. 2, 6. conf. Matth. 16, 17. not.

v. 17. *οὐδὲ ἀνῆλθον*) *neque ascendi.* sic, *ἀνῆλθε,* Joh. 6, 3. — *ἱεροσόλυμα, Hierosolyma)* sedem apostolorum. — *ἀραβίαν, Arabiam)* regionem *gentium.* — *πάλιν ὑπέστρεψα, iterum reversus sum)* Paulus hic Damascenum iter, in quo conversus erat, ut notum praesupponit. — *δαμασκὸν, Damascum)* Syriae. Non datur alia *Damascus*, nisi Syriae. Sed *Syriae* mentionem addidi, quia antea de *Arabia* etc. sermo erat.

v. 18. *τρία, tres)* editis documentis muneris apostolici. — *ἱστορῆσαι*) Grave verbum, ut de re magna. Non dixit *ἰδεῖν,* sed *ἱστορῆσαι. ὅπερ* (inquit Chrys.) *οἱ τὰς μεγάλας πόλεις καὶ λαμπρὰς καταμανθάνοντες λέγουσι.* Solonem Plutarchus aliosque reponit multos, qui *πολυπειρίας ἕνεκα καὶ ἱστορίας* peregrinati sunt. Julianus, magos consulturus in urbibus Graeciae, eundi causam obtendit *καθ᾽ ἱστορίαν*

τῆς ἑλλάδος καὶ τῶν ἐκεῖσε παιδευτηρίων. Greg. Naz. Or. 4. *Cresoll.* theatr. rhet. p. 163. — *πέτρον, Petrum)* Hunc ergo Paulus ceteris antetulit. c. 2, 7. — *δεκαπέντε, quindecim)* Tantillo tempore, inquit Paulus, Petrus me non potuisset apostolum facere. [*Juvat curatius, quae tecum aguntur, notare; ut, quum res tulerit, post longa etiam intervalla confidenter ad ea provocare queas.* V. g.]

v. 19. *τὸν ἀδελφὸν τοῦ κυρίου, fratrem Domini)* Jesu consobrinum. Non alius Jacobus frater Domini, atque apostolus.

v. 20. *ἰδοὺ, ecce)* scil. *ἐστὶ, est.* nam *ὅτι, quod.*

v. 21. *ἦλθον, veni)* cum evangelio. v. 23.

v. 22. *τῆς ἰουδαίας, Judaeae)* extra Jerusalem.

v. 23. *ὁ διώκων, persequens)* Hoc nomine notissimus fuerat: neque tam celebre ipsum nomen Sauli, quam persecutoris.

v. 24. *ἐδόξαζον, glorificabant)* Atque hodie ecclesia Deum glorificat *in Paulo.* [*Idem observare memento, quoties bona fama perlata ad te fuerit.* V. g.] — *ἐν ἐμοὶ, in me.* conf. not. ad v. 16. Glorificarant Deum antea; nunc glorificabant etiam Pauli *causa.*

CAPUT II.

v. 1. *Διὰ, per)* interjectis XIV annis, inter duo itinera Hierosolymitana.

v. 2. *κατὰ ἀποκάλυψιν, secundum revelationem)* Paulo, revelationes habenti, non opus erat, discere ex hominibus. Haec revelatio ei magna de causa obtigerat. — *ἀνεθέμην) proposui,* ut solent aequales; non ut confirmarent me, sed ut alios. Act. 15, 2. — *αὐτοῖς, illis)* Hierosolymitanis. Id tractatur v. 3. s. — *κατ᾽ ἰδίαν) seorsum.* non omnes capiebant. — *τοῖς δοκοῦσι, iis, qui magni fiebant)* Antitheton ad Paulum, qui minus agnoscebatur. [*Apostoli praecipue indigitantur*, v. 9. V. g.] conf. 2 Cor. 11, 5. Hesychius, *δοκοῦντες, οἱ ἔνδοξοι.* Id tractatur v. 6. s. — *μήπως, ne)* Hoc pendet a *proposui.* In vanum currerem, inquit, aut cucurrissem, si circumcisio judicata fuisset necessaria. — *τρέχω, curram)* cum celeri victoria evangelii.

v. 3. *οὐδὲ) Ne* Titi *quidem*, qui mecum erat, circumcidendi necessitatem nobis imponi passi sumus.

v. 4. *διὰ δὲ)* Id *vero*, de Tito, factum est *propter* etc. *δὲ, vero*, particula, declarat et intendit. — *παρεισάκτους)* Hic et in *παρεισῆλθον παρὰ* notat *praeter, sub.* — *ψευδαδέλφους, falsos fratres)* Majorem eorum, qui professi Judaei erant, rationem habuerat in Timotheo. Act. 16, 3. — *οἵτινες, qui)* Conf. Act. 15, 1. 24. — *κατασκοπῆσαι) explorare,* et pessundare.

v. 5. *τῇ ὑποταγῇ, subjectione)* Limitat. *Amore,* libenter cessissemus. — *ἡ ἀλήθεια) veritas evangelii,* evangelium genuinum; non alterum, c. 1, 6. quod substituere conabantur *fratres non genuini.* Eadem locutio, v. 14. Col. 1, 5. Veritas, praecisa, rigida: nil suum deserit, nil alienum admittit. — *ὑμᾶς, vos)* Graecos. Vestra causa defendimus, quae vos repudiatis.

v. 6. *ἀπὸ)* Subaudi *οἱ, οἱ ἀπὸ κτλ.* et construe, *οὐδέν μοι διαφέρει, ὁποῖοί ποτε ἦσαν ἀπὸ κτλ. nil mea interest, quales tandem fuerint illi ex insignioribus.* Pariter praepositio posita, omisso articulo, Marc. 5, 35. Luc. 11, 49. Non tantum tres, Jacobus, Petrus

et Johannes, erant *δοκοῦντες*· ideo dicit *ἀπὸ τῶν. οἱ δοκοῦντες, οἱ ὑπὲρ λίαν ἀπόστολοι.* 2 Cor. 11, 5. — *εἶναί τι*) *esse aliquid*, apud eos, qui Paulum non ita aestimabant. — *ὁποῖοί ποτε*) *qualescunque. ποτὲ* enclitica h. l. est, non adverbium temporis. — *θεὸς, Deus*) Dei judicium sequebatur Paulus. Auctoritatem divinam asserit; non deprimit apostolicam. — *γὰρ, enim*) Aetiologia non rei, sed sermonis. Praefationem aliquam modo posuit Paulus; nunc innuit, cur ea praefatione usus sit, et rem ipsam proponit. Simile *enim*, c. 6, 7. Praefatur, se non pendere ex consensu aliorum: deinde tamen consensum illum ostendit. — *οὐδὲν προσανέθεντο*) *nil* ad me *retulerunt.* i. e. nil in mea doctrina reprehenderunt. Saepe qui vult reprehendere aut monere, id modeste facit per speciem communicationis. Nulla tali ratione usi sunt *antecessores*, (sic Tertullianus appellat *τοὺς δοκοῦντας*,) erga Paulum. Ego illis *ἀνεθέμην*, v. 2. illi nil *προσανέθεντο*, nil habuere, quod adderent.

v. 7. *ἰδόντες*) *videntes*, ab ipso effectu, quem eis demonstravi. v. 8. Act. 15, 12. — *τῆς ἀκροβυστίας, praeputii*) i. e. gentium, citra circumcisionem ad fidem perducendarum.

v. 8. *εἰς τὰ ἔθνη, in gentes*) i. e. in apostolatum gentium.

v. 9. *γνόντες, cognoscentes*) me audito et viso. — *δοθεῖσαν, datam*) conf. de Paulo, 2 Petr. 3, 15. — *ἰάκωβος*, *) *Jacobus*) Hic primo loco ponitur, quia maxime manebat Hierosolymis, vel etiam quia maxime agebat in hac re, Paulusque videri potuisset magis ab Jacobo, quam a Petro, magis a Petro, quam ab Johanne abhorrere. Etenim ex multis rebus intelligi potest, Jacobum et Paulum, nec non Petrum et Paulum etc. in sua natura et in ipsius animae affectu habuisse, qui alter erga alterum, cum sui abnegatione, amorem et tolerantiam exerceret, salva veritate omnibus agnita. Hinc fit, ut non facile et Jacobum et Paulum aeque capiat unus idemque homo aut coetus. Luthero hoc excidit, ut Jacobi epistolam diceret strammeam: quod qui exagitant, viderint, quid monstri ipsi adversus Paulum alant. Unum caput, unus Sol Christus est: maximi apostoli, membra erant; neque hi singuli, omnes Solis illius radios aeque exceperunt, sed universi Christum in apostolatu retulere. Conf. de varietate illorum Ap. 21, 14. 19. s. Divinitusque ita gubernata res est, ut Jacobus, legis retinentior, Judaeis; Paulus, nunquam ceterorum odore imbutus, ac fidei libertatisque studiosior, gentibus praedicaret: et ut quisque ad clima sibi assignatum characterem et dotes afferret quam aptissimas. — *κηφᾶς, Cephas*) Hoc nescio quomodo augustius sonat, quam *Petrus.* Si Petrus illum primatum, qui ei postea tributus est ab hominibus, jam tum habuisset, maxima Paulo fuisset causa, primatum illum hic commemorandi, aut Petrum certe eximio loco nominandi. — *στύλοι*) Hoc Hebraeo עמוד respondet, Prov. 9, 1. et passim. — *δεξιὰς ἔδωκαν*) Sic, *δῶμεν δεξιὰν, pacem faciamus.* 1 Macc. 6, 58. etc. — *κοινωνίας*) *communionis*, quae collegarum est. — *ἵνα, ut*)

---

*) *Lectio marginalis πέτρος καὶ ἰάκωβος, hoc versu, in* utraque Ed. gr. *aequiparatur lectioni ἰάκωβος καὶ κηφᾶς, tum in* Vers. germ. *tum in* Gnom. *expressae:* v. 11. *nomen κέφας, quod* Ed. maj. *itidem in aequilibrio posuerat, in* Ed. 2. *et* Vers. germ. *aperte praefertur alteri: denique* v. 14. *lectio κηφᾷ, per marginem* Ed. maj. *genuinis adnumerata, in margine* Ed. 2. *ad minus firmas dejicitur, et in* Vers. germ. *permutatur cum lectione πέτρῳ.* E. B.

scil. iremus, cum evangelio. — *εἰς τὰ ἔθνη, in gentes)* praecipue. Nam Paulus etiam Judaeos, Petrus et Johannes etiam gentes docuere: sed ille extra Judaeam cucurrit; hi in Judaea, dum ea fuit, substiterant. Petrus si Romam venit, certe fixam ibi sedem non habuit.

v. 10. *τῶν πτωχῶν, pauperum)* ex Judaeis. — *μνημονεύωμεν, meminerimus)* Antecedens pro consequente. nam *studuit* Paulus non modo *meminisse,* sed *sublevare.* — *ἐσπούδασα, studui)* etiam apud Galatas. 1 Cor. 16, 1. Paulus non abjecit *studium* bonorum operum.

v. 11. *ὅτε, quum)* Ad summa venit argumentum. Paulus ipsum Petrum reprehendit: ergo non debet homini doctrinam suam. — *ἀντιόχειαν, Antiochiam)* arcem tum ecclesiae ex gentibus. — *κατὰ πρόσωπον) coram.* (conf. v. 14., *coram omnibus)* Sic LXX, 1 Reg. 1, 23. bis: 1 Chron. 28, 8. Ps. 50, 21. Dan. 11, 16. etc. Infra, *κατὰ,* c. 3, 1. — *ἀντέστην, restiti)* Rigidum verbum. — *κατεγνωσμένος) κατακεκριμένος, condemnatus*, propter actiones contrarias, quarum altera alteram condemnabat. v. s. coll. v. 18. Participium habet vim reciprocam. Suo enim ipse judicio, sua se praxi condemnaverat Petrus.

v. 12. *συνήσθιεν) una edebat,* nobiscum, cum gentibus. — *ὑπέστελλε, subducebat)* paulatim. — *ἀφώριζεν, separabat)* plane. — *φοβούμενος, timens)* Timor hominum, multum obest.

v. 13. *οἱ λοιποὶ) ceteri*, credentes. — *καὶ) etiam* Barnabas, quem minime censeres id facturum. — *συναπήχθη, una abductus est)* Vis exempli frequentis.

v. 14. *εἶδον, vidi)* Beata animadversio. — *ὀρθοποδοῦσι) recto* et aperto *gradu incedunt,* ad canonem, c. 6, 16.; in via recta, vel potius corpore erecto, ut opponatur claudicationi, et praevaricationi proprie dictae. Innuitur rectitudo pedum. Graeci dicunt etiam *ὀρθοβατεῖν, ὀρθοδρομεῖν.* — *τοῦ εὐαγγελίου, evangelii)* Namque evangelium docet, cum redemtione per mortem Christi non constare justitiam ex legis operibus et observationem necessariam legis ceremonialis. — *εἶπον, dixi)* Unus Paulus rem sustinuit, sine sociis, hoc loco, contra judaismum: deinde etiam contra ethnicismum. 2 Tim. 4, 16. s. — *τῷ)* Auctores rei peti debent. — *ἔμπροσθεν πάντων, coram omnibus)* 1 Tim. 5, 20. — *εἰ σὺ, si tu)* In hoc elencho Paulus Petro in memoriam redigit elenchum Petri ad Pharisaeos, Act. 15, 10. s. Incipit hic propositio bimembris, cujus pars prior, *si tu* etc. tractatur v. 15. s. altera, *quid gentes* etc. tractatur v. 17. s. — *ἰουδαῖος ὑπάρχων, Judaeus cum sis)* eoque propinquior legi. — *ἐθνικῶς ζῇς, ethnice vivis)* Sic Paulus loquitur *κατ' ἄνθρωπον.* nam Petrus priorem agendi modum retractans pro *ethnico* declaravit, cum in se esset rectus. Demta hac figura, propositio ipsa, non vivendum jam esse judaice, tractatur mox. — *τὰ ἔθνη, gentes)* lege solutas. — *ἀναγκάζεις, cogis)* facto tuo. *Necessum* habuissent gentes aut sequi Judaicum ritum, aut carere communione ecclesiae. — *ἰουδαΐζειν, judaizare)* Quod antea fuerat obedientia erga legem, nunc est merus Judaismus.

v. 15. *ἡμεῖς, nos)* Paulus, Petri personae parcens, missa secunda singulari transit ad primam pluralem; inde ad primam singularem, figurate, v. 18. inde proprie, *ego,* v. 19. s. Nos, quamvis natura Judaei, et non ex gentibus peccatores, scil. *fuimus:* coll. praet. *scientes* — *credidimus.* Hoc *nos,* interjecta per parenthesin aetiolo-

gia, reassumitur versu seq. cum epitasi, et pertingit ad *credidimus.* — φύσει, *natura)* non modo proselyti. — ὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοὶ, *non ex gentibus peccatores)* Paulus ut rem confessam pronunciat, gentes, quae legem ne habebant quidem, esse peccatores, quum Judaei e contrario legem vel etiam opera haberent, Tit. 3, 5. Inde obiter concedit, nonnisi in Christo Judaeos cum illis communionem habere posse; praecipue autem justificationem gentium, per fidem, ut confessam pronunciat; eandemque etiam de Judaeis infert. Huc refer, *peccatores*, v. 17. not.

v. 16. εἰδότες, *scientes)* i. e. quoniam cognovimus. — ἄνθρωπος, *homo)* quivis, Judaeus, Graecus. — ἐξ ἔργων νόμυ, *ex operibus legis)* Galatismi sectatores, ex ipsius legis moralis natura ac fine haud perspecta et sinistre accepta, legem ceremonialem obnixe tuebantur: et discrimen legis ceremonialis et moralis aut nullum aut exiguum agnoscentes, uno utramque *legis* vocabulo comprehendebant, adeoque in totius legis observatione justificari quaerebant. Pariter igitur apostolus eos refutans, uno utramque vocabulo comprehendit, aut ubi legis vocabulo strictius utitur, ipsam legem moralem innuit; legem ceremonialem aliter appellat, elementa etc. Controversiae autem status magis in oculos incurrit, quatenus ea erat de lege ceremoniali, quam quatenus erat eadem de lege morali: materia quippe illius, circa tempora, praeputium, cibos etc. versantis, in oculos magis incurrebat, quam hujus: et abrogatio illius, ex toto facta, magis conspicua erat, quam hujus, secundum quid facta. Sic fit, ut argumenta quaedam contra justificationem ex lege ceremoniali particulariter militent; plura tamen contra justificationem ex lege universa, etiam morali. Totum patet lucidius ex oeconomia epistolae ad Galatas. nam c. 1. et 2. apostolus se demonstrat divinitus missum et doctum, ceterisque apostolis nullatenus inferiorem, uti Collationes Irenicae, imo etiam polemicae, cum illis, ipsoque cum Petro habitae, evincant. Capite 3. est tractatio de lege morali. unde c. 4, 1—11. argumenta de lege ceremoniali deducuntur, et, interjecta allegoria ad utramque spectante, capite 5. speciatim de circumcisione agitur. Summa: e diametro inter se opponuntur, Moses et Jesus Christus: lex et promissio: facere et credere: opera et fides: merces et donum: maledictio et benedictio. Decalogusque aut a Paulo plane intactus relinquitur, aut sub legis vocabulo continetur: imo decalogus ea proprie lex est, quae, justificare negata, tamen per fidem stabilitur: nam sane lex ceremonialis *aboletur;* Rom. 3, 31. *Sina* autem, Gal. 4, 24., multo magis ob decalogum, quam ob legem ceremonialem, celebratur. Neque per se intolerabile jugum erat lex ceremonialis, sed robur ex morali habuit. Act. 15. Itaque lex moralis est *legalior*, ut ita dicam, quam ceremonialis, quae simul erat quasi evangelium elementare et praeliminare. Vid. etiam Rom. 3, 20. not. — ἐὰν μὴ, *si non)* Particula resolvenda in ἀλλὰ, *sed*, sed majore vi. Non justificatur homo ex legis operibus, neque adeo ulla alia ratione, nisi per fidem. Eadem mox vis particulae *et non.* — διὰ, *per) Per*, de gentibus: *ex*, mox, de Judaeis. Rom. 3, 30. not. — ἰησῦ χριςῦ, *Jesu Christi)* i. e. *in Christum Jesum;* ut sequitur mox, transpositis nominibus. Gentibus nomen *Jesu*, Judaeis nomen *Christi* prius innotuit. Quare non semper promiscuus est ordo, ubi utrumque nomen, ut hic, ponitur. Rom. 15, 5. s. 1 Tim. 1, 15. s. 2, 5. 6, 13. 14. 2 Tim. 1, 9. s. nott. Et

fere in sermone solenniori dicitur, *Christus Jesus:* in communiori, *Jesus Christus.* — καὶ ἡμεῖς) *nos quoque* ipsi; quanto magis gentes. — ἐπιςεύσαμεν) *credidimus;* i. e. pridem credere coepimus. — διότι, *propterea quod)* Probatur consequentia ad Judaeos.

v. 17. εἰ δὲ, *si vero)* Quum Petrus communitatem victus cum gentibus coeptam, subducto se ipso, retractavit, tantundem id fuit, ac si se communitate illa *peccatorem ethnicum* egisse dixisset. Necessitudinem autem cum gentibus, cujus causa recte cum illis comederat, conciliarat Christus. Quare si Petrus cum illis comedendo peccavit, consequens erit, illius *peccati ministrum* fuisse Christum. Ab hujus consequentis inconvenientia sic abhorret Paulus, ut non modo subjiciat, *absit*, sed statim in eo exprimendo sermonem molliat per interrogationem, adhibito etiam verbo, διάκονος, *minister*, ad indignitatem hoc loco notandam aptissimo. Culpa nulla Christi est, gentibus justitiam et sanctitatem conferentis; sed est tota ejus, qui separationem a gentibus, postquam ad Christum conversae sunt, *instaurat.* v. seq. — ζητοῦντες) *quaerentes*, inde a suscepta fide, et libertate a lege. Hoc *quaerere* exprimitur versu praec. Estque nervosum antitheton, *quaerentes* — *inventi sumus.* — εὑρέθημεν, *inventi sumus)* nunc, postliminio. — καὶ αὐτοὶ) *ipsi quoque*, nostra sponte. — χριςὸς, *Christus) in quo* tamen quaerimus justificari.

v. 18. κατέλυσα, *destruxi)* per fidem Christi. — πάλιν οἰκοδομῶ, *iterum aedifico)* per subjectionem erga legem. — παραβάτην) *praevaricatorem*, transgressorem legis, dum [*retractata quasi prisca Judaismi immutatione*, V. g.] ejus observator esse videor. Vocabulum horribile, legis studiosioribus. [*Hoc scilicet erat fidei legem transgredi.* V. g.] — συνίςημι, *commendo*) Petrus voluerat commendare se. v. 12. fin. Ejus commendationis tristem Paulus fructum hac mimesi ostendit.

v. 19. ἐγὼ γὰρ, *ego enim*) Aetiologia ad μὴ γένοιτο, *absit.* Christus non est minister peccati et mortis, sed Stator justitiae et vitae: in Ipso totus sum. Haec summa ac medulla Christianismi. — διὰ νόμου νόμῳ) *per legem* fidei, *legi* operum. Rom. 3, 27. Non sum injurius in legem: lege nitor, non minus divina. Hoc quasi per aenigma proponitur, et mox declaratur, descripta lege fidei. Quo sensu *praevaricator* dicitur, eo sensu *lex* dicitur, in sermone de fide. — ἀπέθανον, ἵνα θεῷ ζήσω) Rom. 7, 4. 6. not.

v. 20. συνεςαύρωμαι, *una crucifixus sum)* Cruce includitur mors, ut patet ex antitheto, *vivo.* conf. Phil. 2, 8. De eadem communione, Phil. 3, 10. — ζῶ δὲ, *vivo vero*) ex illa morte. — οὐκ ἔτι ἐγὼ) *non jam ego*, ut *Judaeus.* Col. 3, 11.

v. 21. οὐκ ἀθετῶ) *non aboleo*, ut faciunt Judaizantes, sed tota anima amplector. — τὴν χάριν τοῦ θεοῦ, *gratiam Dei*) qua Christus pro nobis mortuus est. — εἰ γὰρ, *si enim*) Christus est justitia nostra per se; non quatenus legis justitiam implet in nobis. Id patet ex praesenti consequentia Pauli. — ἀπέθανεν, *mortuus est*) et sic, *resurrexit.* Nihil horum opus fuisset, si ex lege esset justitia.

CAPUT III.

v. 1. Ὦ, *o*) Ex abrupto Galatas adoritur. — ἀνόητοι γαλάται, *insipientes Galatae*) rem liquidissimam non assequentes aut retinentes. v. 3. Non appellat ἀγαπητοὺς, *dilectos;* quia non erant amabi-

les, sed reprehendendi: quanquam revera eos amabat. — *ἐβάσκανε, fascinavit*) [*h. l. tam repentinam eamque ingentem vobis mutationem intulit.* V. g.] Huic verbo, si illud, *non obedire veritati*, seponas *), cohaeret propius, quod sequitur; nam *fascino* impediuntur *oculi.* [*ut quis vel non videre opinetur, quae videt; vel, quae non sunt, existimet videre.* V. g.] — *κατ' ὀφθαλμοὺς, ob oculos*) evidentissime. — *προεγράφη, praescriptus est*) *προγράφεσθαι* dicuntur, quae publice scripta ante oculos omnium ponuntur, ut docet H. Valesius, Not. in Harpocr. p. 116. Ita scriptus sive pictus fuerat Jesus Christus ante oculos Galatarum per evangelium. — *ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος, in vobis crucifixus*) forma crucis ejus in corde vestro per fidem expressa, ut jam vos etiam cum illo crucifigeremini, c. 2, 20. 4, 19. not. praesertim in S. Coena.

v. 2. *μόνον, solum*) Grave argumentum. — *μαθεῖν, discere*) quid sentiatis vos. Aculeus: multa didicistis ex me; ego hoc solum volo a vobis discere. — *ἐξ ἔργων νόμου, ex operibus legis*) in quibus justitiam quaeritis. — *τὸ πνεῦμα, Spiritum*) [*in quo DEUM compellastis Patrem,* V. g.] per charismata conspicuum, v. 5. Marc. 16, 17. Hebr. 2, 4. Justitiam comitatur donum Spiritus. v. 14. Eph. 1, 13. Ideo saepe alterum pro altero ponitur. conf. not. ad Rom. 6, 18. Hoc argumentum repetitur versu 5., et interjecto v. 3. 4. pondus additur. Porro Paulus in hac una sua epistola, quum toties nominet Spiritum, tamen epitheton, *sanctum*, ne semel quidem addit; id quod non temere fecisse videtur. nempe epitheton illud est valde laetum; at haec epistola plane severa. — *ἢ, an*) Duo directe opposita. — *ἐξ ἀκοῆς πίστεως, ex auditu fidei*) Exquisite sic denotatur natura fidei, non operantis, sed recipientis.

v. 3. *οὕτως ἀνόητοι, adeo insipientes*) *οὕτως* facit epitasin. non modo picturam Christi evangelicam, sed etiam donum Spiritus negligitis, quod multo magis in sensum incurrebat. vid. ad 1 Cor. 1, 6. — *ἐναρξάμενοι, cum inceperitis*) Initio respondet progressus. Non datur justificatio secunda per opera legis. — *νῦν, nunc*) quum magis magisque deberetis spirituales fieri, relicta carne. — *σαρκὶ, carne*) Hebr. 9, 10. [Phil. 3, 2. Rom. 2, 28.] Sine dubio putarant Galatae, se profundius in Spiritum ire. facile potest caro pro Spiritu, etiam a proficientibus, haberi, nisi maneant in fide pura. — *ἐπιτελεῖσθε, consummamini*) ad finem tendentes, carnem sectamini. Omnia fine censentur et exitu.

v. 4. *ἐπάθετε*) *passi estis:* dum patientissime (quae patientia fructus est Spiritus) sustinuistis pertulistisque me, quum vobis Christum ejusque crucem ob oculos pingerem, v. 1. not. et in vos laborarem, infirmus carne, ut explicatius loquitur ex intervallo, c. 4, 11. (ubi repetitur vocula *εἰκῆ, frustra*) 13. seq. Non dicit, *fecistis,* (coll. 2 Joh. v. 8.) quia *operantes* hoc loco refutat: dicit autem, *passi estis*, valde *proprie;* nam *patitur*, qui paritur, c. 4, 19. nec non, qui currit: c. 5, 7. et *apposite*, ad indignitatem damni amplificandam. Non dissimilis usus hujus verbi, Amos 6, 6. Zach. 11, 5. Interdum *εὖ πάσχειν, ἀγαθὸν πάσχειν*, est *beneficio affici*, Baruch. 6, 33. Sed haec quidem notio a Paulo non est adhibita. — *εἴγε καὶ*

---

*) *Seponendum vero esse,* utriusque Ed. *margo, consentiente* Vers. germ., *innuit.* E. B.

εἰκῆ, si tamen etiam frustra) Est haec quasi correctio: non frustra passi tanta estis. nam Deus vobis Spiritum dedit, et operatus est virtutes in vobis. Conf. Hebr. 10, 32.

v. 5. *ὁ ἐπιχορηγῶν — καὶ ἐνεργῶν) qui praebebat — et operabatur.* Sic Chrysost. Etenim participium imperfecti temporis habetur in praesenti. *ἐπὶ* in priore participio vim habet: nam qui praedicat, *χορηγεῖ.* Deus *ἐπιχορηγεῖ* proprie. — *δυνάμεις, virtutes)* miraculosas. — *ἐξ, ex)* subaudi, *fecit* id. — *ἐξ ἀκοῆς πίστεως, ex auditu fidei)* Hoc cum versu seq. propositionem constituit, et in *καθὼς, sicut,* induit vim affirmativam.

v. 6. *ἀβραάμ, Abraham)* Vid. Rom. 4, 3. not. Genesis, armamentarium Pauli. v. 6. 8. 16. c. 4, 22. Recurrendum enim ad origines. Matth. 19, 4.

v. 7. *γινώσκετε, cognoscite)* Imperativus, coll. 2 Tim. 3, 1. Indicativum nec Galatarum tarditas aeque ferebat, nec tractatio iniens. — *οἱ ἐκ πίστεως, qui ex fide)* Nam Abraham credidit. — *οὗτοι) hi* demum, exclusis ceteris Abrahamo natis. — *υἱοὶ, filii)* v. 29.

v. 8. *προϊδοῦσα δὲ, providens vero) Δὲ, vero, ἐπιτατικὸν,* vim argumenti extendit etiam ad *gentes. τὸ providens* innuit *praescientiam* divinam, lege antiquiorem. Excellentia magna scripturae sacrae, quod omnia, quae in controversiam vocari possunt, in ea provisa et decisa sunt, etiam verbis aptissimis. — *ἡ γραφὴ, scriptura)* Sermo multipliciter concisus, uti evolventi patebit: Deus est, qui haec testatus est. Deus praescivit, se cum gentibus sic acturum. Deus ideo jam cum Abrahamo simili ratione egit. Deus etiam scripto id consignari fecit. et quidem tum, cum scripto consignaretur, adhuc futurum fuit. Haec omnia continentur in illo *providens* — —. Haec omnia nostro more loquendi non sic breviter exprimi possent: alias obscura haberentur. Sed facit id ardor pectoris apostolici, quod Spiritu plenum in unam eamque principalem rem intentum erat. Quae *Abrahamo* dicta sunt, *Mosis* tempore perscripta sunt. — *ἐκ πίστεως, ex fide) non ex operibus.* — *δικαιοῖ, justificat)* Praesens, respectu Pauli scribentis. sic, *benedictionem habent.* v. 9. — *προευηγγελίσατο, ante evangelizavit)* Verbum ad catachresin accedens suavissime. Abrahamo *ante* tempora evangelii *evangelizatum* est. Evangelium lege antiquius. — *ἐνευλογηθήσονται)* ונברכו Gen. 12, 3. inde expressius והתברכו Gen. 22, 18. Ps. 72, 17. Mera benedictionis promissio; nil, operum. Porro justificatio et benedictio conjuncta sunt. Simul ex forma Hebraici verbi patet natura fidei: *benedicent sibi,* gratulabuntur sibi de benedictione. Es. 65, 16. coll. Deut. 29, 18. — *ἐν σοὶ, in te)* ut in patre Messiae: ergo multo magis in Messia. Gentes, ut credentes in Christum, sunt semen Abrahae. Abrahamo semen prius, deinde benedictio promissa est. Adde not. ad v. 16.

v. 9. *οἱ ἐκ πίστεως) qui ex fide* sunt, omnes, et soli: ut patet ex opposito. v. seq. — *σὺν τῷ πιστῷ, cum fideli)* Ipsi Abrahamo per fidem collata benedictio: *cum* quo, qui credunt, benedicti sunt. Observa: nunc *σὺν cum* dicit, non *ἐν in. in te*, dictum, antequam natus est Christus ex Abrahami semine; deinceps, *cum,* immo etiam antea. conf. *coheredes.* Hebr. 11, 9.

v. 10. *ὑπὸ κατάραν, sub maledictionem) Sub*, hic et deinceps cum accusativo magna vi ponitur. *maledictio* et *benedictio*, opposita. — *εἰσὶν, sunt)* Verbum hoc iteratur magna vi. — *γέγραπται,*

scriptum est) Deut. 27, 26., ἐπικατάρατος πᾶς ἄνθρωπος, ὅςις ὀυκ ἐμμένει πᾶσι τοῖς λόγοις τȣ̃ νόμȣ τȣ́τȣ, ποιῆσαι αὐτȣ́ς. ubi πᾶς et πᾶσι non est in Hebraeo, sed in Samaritano. Requiritur obedienta perfecta, *in omnibus*, et perpetua, *permanet*. Hanc nemo praestat. — τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ, *scriptis in libro*) Hoc addit Paulus paraphraseos gratia.

v. 11. ἐν νόμῳ, *in lege*) Pressius urget Paulus rem, ne quis dicat: *Agnosco, justitiam non esse ex operibus legis; sed ea tamen ex ipsa lege est*. Multi nitebantur lege, quamvis eam non servarent. Rom. 2, 17. 23. Respondet, eam nil juvare non facientes. v. 12. — παρὰ τῷ θεῷ, *apud Deum*) quicquid sit apud homines. Rom. 4, 2. — δῆλον, ὅτι, *manifestum, quia*) Formula pertinet ad ea, quae sequuntur. 1 Tim. 6, 7. 1 Cor. 15, 27. Δηλονότι a Graecis adhibetur tanquam una vox, ut latinum *id est*. Quod attinet ad id, quod in lege nemo justificetur coram Deo, id sane certum est et indubitatum, quod justus ex fide victurus sit. Prius illud adhuc tanquam in dubio allegatur, posterius vero est τὸ δῆλον, *manifestum*, per quod etiam prius illud extra dubium collocari debet. — ὁ δίκαιος ἐκ πίςεως, *justus ex fide*) Vid. Rom. 1, 17. — ζήσεται, *vivet*) Idem verbum, v. seq.

v. 12. οὐκ ἔςιν ἐκ πίςεως, *non est ex fide*) non agit fidei partes: non dicit, *crede*, sed, *fac*. — ὁ ποιήσας αὐτὰ, *faciens illa*) Rom. 10, 5.

v. 13. χριςὸς, *Christus*) Christus solus. Hoc ex abrupto, sine conjunctione, cum indignatione quadam adversus operarios legis, exclamat. Non dissimile asyndeton, Col. 3, 4., ubi item de Christo. — ἡμᾶς, *nos*) Judaeos praecipue pressit maledictio: nam etiam benedictio propior illis erat. antitheton, *in gentes*. v. 14. conf. c. 4, 3. 6. — ἐξηγόρασεν, *exemit*) *emtione* nos *inde* eruit, ubi tenebamur. Idem verbum, c. 4, 5. — ἐκ τῆς κατάρας, *ex maledictione*) sub qua sunt, qui vel lege vel legis operibus nituntur. — γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα, *factus pro nobis maledictio*) Abstractum nomen, non concretum, hic ponitur. Quis auderet sine blasphemiae metu sic loqui, nisi apostolus praeiret? *Maledictio* plus dicit, quam *anathema*, Rom. 9, 3. nam *maledictio* aliunde infligitur, anathema ultro incurritur. Pariter de Christo dictum, יכרת ἐξολοθρευθήσεται, Dan. 9, 26. coll. v. 24. cum annot. C. B. Michaëlis. Etiam ὑπὲρ *pro* hic summa proprietate accipitur. nam *maledictio*, quae nos eramus, factus est Christus, vicem nostram, ut nos esse desineremus. — γέγραπται, *scriptum est*) Deut. 21, 23. κεκατηραμένος ὑπὸ θεȣ̃ πᾶς κρεμάμενος ἐπὶ ξύλȣ. — ἐπὶ ξύλȣ, *in ligno*) inter coelum et terram. Nostra vernacula dicit *patibulum*. Apostoli, dum de redemtione agunt, crucem potius, quam agonem in monte Oliveti commemorant. 1 Petr. 2, 24. Nisi crucis supplicium pridem esset abrogatum, magis in oculos incurreret stupenda crucis Christi vis.

v. 14. ἵνα· ἵνα, *ut: ut*) Prius *ut* respondet τῷ *factus etc*. posterius respondet τῷ *nos exemit*. conf. *ut* geminatum, c. 4, 5. not. — εἰς τὰ ἔθνη) *in gentes*, quae procul erant. v. 8. — τὴν ἐπαγγελίαν τȣ̃ πνεύματος, *promissionem Spiritus*) Luc. 24, 49. not. — λάβωμεν, *acciperemus*) nos, Judaei, benedictioni in Christo propinqui. Hoc verbo exprimitur natura fidei: promissio et fides, relata sunt. — διὰ τῆς πίςεως, *per fidem*) non ex operibus. nam fides sola *promissione*

nititur. *Spiritus ab extra in nobis excitat aliquam scintillam fidei, apprehendentem Christum et etiam ipsum Spiritum, ut intra nos habitet.* Flacius.

v. 15. ὅμως) *tamen;* etsi *hominis* tantummodo testamentum est, unde comparatio sumitur. — *ἀνθρώπου, hominis)* cujus institutum servari, longe minus refert. — *κεκυρωμένην, sancitum)* quum semel omnia rata sunt, v. gr. per mortem testatoris. Hebr. 9, 16. sic, *καὶ ἐκυρώθη ὁ ἀγρὸς,* ויקם Gen. 23, 20. — *οὐδεὶς) nemo,* ne auctor quidem ipse, nisi causa nec opinata aut in animo ipsius aut extra incidat; (qualis causa Deo non potest occurrere:) nedum alter quispiam; [*Siquidem* de jure *sermo sit; ipso enim* facto *testamenta aut legata humana citius seriusve, non sine gravi reatu, infringuntur,* V. g.] cui alteri in apodosi respondet lex. Consideratur enim hic lex ὁ νόμος quoque, ut alter quispiam a Dei promissione, quasi per prosopopoeiam, sicuti opponuntur *peccatum et lex Deo*, Rom. 6, 13. 8, 3. et *Mamonas*, quasi herus, opponitur Deo: Matth. 6, 24. et *elementa mundi* comparantur cum *tutoribus*, et lex dicitur *paedagogus:* mox, v. 24. c. 4, 2. 3. Spectatur promissio, ut antiquior, et a Deo dicta: lex, ut recentior, et praescindendo a Deo legislatore: quia promissio est magis propria Dei; lex, quasi quiddam alienius. vid. v. 17. s. 21. s. nott. — *ἀθετεῖ ἢ ἐπιδιατάσσεται, abrogat aut insuper praecipit)* in toto vel in parte; abrogando, legata demendo, aut mandata et conditiones novas addendo. utrique verbo respondet, *irritum facit,* v. 17.

v. 16. *ἐῤῥέθησαν, dictae sunt)* Grave verbum. — *αἱ ἐπαγγελίαι, promissiones)* Plurale: promissio saepe repetita, [*v.* 17. 18.] eaque duplex, rerum terrenarum et coelestium; terrae Canaan, et mundi, et bonorum divinorum omnium. Rom. 4, 13. At lex semel data. — *καὶ, et)* Gen. 13, 15. 12, 7. 15, 18. 17, 8. — *λέγει, dicit)* Deus. — *ὡς ἐπὶ πολλῶν, quasi de multis)* quasi aliud esset semen ante legem, aliud sub lege. — *ὡς ἐφ' ἑνὸς, tanquam de uno)* Vide, quanti ponderis conclusionem Paulus ex accidente Grammatico, numero, deducat: idque eo magis mirandum, quia זרע nunquam in plurali ponitur, nisi 1 Sam. 8, 15., ubi tamen *agros*, non *semina* denotat. Videlicet in LXX int. magis apparet vis numeri singularis. Porro non statuit hic Paulus, *semen* denotare unicam prolem, *semina* demum multam; nam semen in singulari saepissime multitudinem denotat: sed hoc dicit, unum esse semen, i. e. unam posteritatem, unam familiam, unum genus filiorum Abrahami, quibus omnibus per promissionem obtingat hereditas; [post *Mosen aeque ac* ante *Mosen: ex* praeputio *non minus quam ex* circumcisione, V. g.] non aliis per promissionem, aliis per legem. Rom. 4, 16. Bene autem discernenda est promissio benedictionis et promissio hereditatis mundi sive terrae: in illa, non in hac, *seminis* appellatio *Christum* spectat. Namque benedictio fit *in Abrahamo*, non per se, qui obiit ante gentes benedictionem assecutas; sed quatenus habet semen: et fit *in semine Abrahami*, non quatenus semen illud est innumerabile; nam Abraham ipse non benedixit, sed benedictionem accepit; quanto minus posteri ejus benedicere possunt, qui *cum* Illo benedictionem, per fidem, duntaxat accipiunt? Fit ergo benedictio in Christo, qui est Semen unum excellentissimum et exoptatissimum, per se benedicens. Sed tamen, quia cum hoc propinquitatem habet omnis posteritas

Abrahami; ideo communiter *in semine* Abrahami dicitur fieri benedictio, *ad gentes* vero pervenire. v. 14. Terrae autem atque adeo hereditatis promissio data est Abrahamo et semini ejus, i. e. posteritati numerosae: v. 19. 22.: non autem Christo, sed *in Christum.* — *ὅς ἐςι χριςὸς, qui est Christus)* ὅς, *qui* non refertur praecise ad *semini*, sed ad totum sermonem praecedentem, hoc sensu: *id quod totum Deus dicit in Christum.* [i. e. *ad Abrahamum ejusque semen promissiones pertinent seu benedictio* in Christo *promissa,* V. g.] nam Christus promissiones omnes sustinet. 2 Cor. 1, 20. In Graeco et Latino saepe genus pronominis respondet Substantivo subsequenti. Cic. *Ignes, quae sidera vocatis.*

v. 17. *τοῦτο δὲ λέγω, hoc vero dico)* Ostendit, quo pertineat similitudo. v. 15. — *διαθήκην)* Vocabulum hic paullo latiore, quam *testamenti* notione accipitur. nam *ὁ διαθέμενος* hic laudatur Deus *immortalis.* Et tamen huc magis congruit *testamenti* appellatio, (v. 18. fin.) quam *foederis.* Conf. not. ad Matth. 26, 28. — *προκεκυρωμένην,* *) *ante sancitum)* Respondet, *sancitum*, v. 15. sed accedit *πρὸ, ante*, ob CCCCXXX annos illos. *Sancitum* est testamentum promissione ipsa, eaque iterata, et juramento, et quidem multis *ante* annis. cum hoc *ante* congruit *ἔτι,* v. 18. — *μετὰ, post)* Dices: Epistola ad Hebraeos, (c. 7, 28. not.) passim ea, quae *μετὰ post legem* sancita sunt, legi praefert: quomodo hic id, *post quod* lex facta est, praefertur? Resp. Illic ea notantur, in quibus veteri sanctioni expresse derogabat nova: sed promissioni, quae hic urgetur, legem derogare, nec Abrahami nec Mosis tempore additum est. Utrimque praefertur *τὸ ἀπ᾿ ἀρχῆς, id quod ab initio fuit.* conf. Matth. 19, 8. Ubique Christus praevalet. — *ἔτη, annos)* Magnitudo intervalli auget promissionis auctoritatem. — *γεγονὼς, facta)* Hoc quoque pertinet ad postponendam legem, et ad prosopopoeiam ornandam. non dicit, *data*, quasi lex fuisset, antequam data sit: neque addit, *a Deo*, ut de testamento dixerat. Alia ratio horum verborum, Joh. 1, 17. — *νόμος, lex)* Casu recto loquitur; ut certa ratione opponatur *Deus* promittens et *lex* non derogans. Et hujus antitheti cardo est prosopopoeia ante notata. — *ὐκ ἀκυροῖ, non irritum facit)* Metonymia consequentis, i. e. lex non confert hereditatem. — *εἰς τὸ καταργῆσαι) ad reddendam inanem* promissionem. Redditur autem inanis, si vis conferendae hereditatis ab ea ad legem transfertur.

v. 18. *εἰ, si)* Syllogismus conditionalis; cujus consequente sublato, tollitur antecedens: ut conclusio sit, *ergo non ex lege est hereditas.* — *ὁ θεὸς, Deus)* Hic expresse promissio praedicatur de Deo.

v. 19. *τί ὖν ὁ νόμος;)* Sunt, qui distinguant sic: *τί ὐν; ὁ νόμος κτλ.* Et saepe quidem per se dicitur *τί ὖν;* interdum tamen producitur interrogatio. *τί οὖν φημι;* 1 Cor. 10, 19. *τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ ἰυδαίυ;* Rom. 3, 1. *Quid ergo lex?* i. e. Diceret aliquis: ergone lex frustra data est? — *τῶν παραβάσεων χάριν, transgressionum gratia)* ut agnoscerentur et invalescerent. Notantur transgressiones non tam ante legem datam, Rom. 5, 13., quam deinceps ab homini-

*) *Verba sequentia, εἰς χριςὸν, per marginem* Ed. maj. *omittenda potius fuerant: sed, praelucente crisi* Ed. 2., *recepta sunt in* Vers. germ. E. B.

bus patratae. Idem vocabulum, Rom. 4, 15. not. Idem pluralis, Hebr. 9, 15. Antitheton, *permanere*. v. 10. Res ipsa declaratur versu 21. s. Omnia sub peccatum conclusa. — *ἐτέθη) posita est*, inquit, non *surrogata*. Multi habent προσετέθη· sed ἐτέθη facilius stat cum versu 15. — *ἔλθη, veniret)* Conf. *veniret*, v. 23. — *τὸ σπέρμα, semen)* fideles Novi Test. quibus obtingit promissionis impletio. v. 22. — *ᾧ ἐπήγγελται) cui promissio facta est:* vel potius, *cui promisit* Deus. conf. *ἐπήγγελται*, Rom. 4, 21. Hebr. 12, 26. — *διαταγεὶς, disposita)* non *ἐπιδιαταγεὶς*, coll. v. 15. — *δι' ἀγγέλων, ἐν χειρὶ μεσίτε, per angelos, in manu mediatoris)* Dupliciter mediate. Pro Deo, angeli: Hebr. 2, 2. mediator aliquis, pro populo. Angelis legem delegavit Deus, quasi alienius quiddam et severius: promissionem sibi reservavit, et ipse pro sua bonitate dedit ac dispensavit. Mediator erat Moses: hinc frequens illud ביד משה *per Mosen*. Definitio mediatoris exstat Deut. 5, 5. Mediator Moses, longe alius, atque Christus. Ille arcet; hic adducit.

v. 20. *ὁ δὲ μεσίτης, Mediator vero)* Articulus habet vim relativam. *Mediator ille*, Moses, promissione longe serior, idemque severus. — *ἑνὸς, unius)* Medius terminus in syllogismo, cujus major propositio et minor exprimitur, conclusio subauditur. *Unus non utitur mediatore illo:* (id est, quisquis est unus, is non, prius, sine mediatore; deinde idem per mediatorem agit: neque postea se subtrahit, ut per mediatorem agat; nam familiaritas non solet decrescere, sed crescere:) atqui *Deus est unus*. Ergo Deus, non, prius sine mediatore, deinde per mediatorem, egit. Ergo is, cujus erat mediator, non est unus idemque cum Deo, sed diversus a Deo, nempe *ὁ νόμος, Lex*. — *ὁ δὲ θεὸς εἷς ἐςὶν, Deus autem unus est)* Non est alius Deus ante legem, alius deinceps: sed unus idemque Deus. Ante legem egit sine mediatore; ergo mediator Sinaiticus non est Dei, sed legis; Dei autem, promissio. conf. de Dei unitate, eadem in re, Rom. 3, 30., nec non 1 Tim. 2, 5. Et pulcerrime assonat ad unitatem seminis ante legem et post legem unitas Dei ante legem et post legem. Sic infert Paulus ex ipso modo legislationis, legem datam esse peccati causa: et sic cohaeret objectio nova, v. seq.

v. 21. *ἒν, igitur)* Sic objici possit ex eo, quod lex dicatur data transgressionum causa. Respondet, legem non esse adversus promissiones, responsionisque duae sunt sententiae. una: Lex per se, cum velit, non potest vitam promissam dare. v. 21. altera: veruntamen paedagogice adjuvit promissionem vitae. v. 22—c. 4, 7. Prior sententia hoc enthymemate (quale etiam v. 18.) probatur: Si lex posset vivificare, justitia foret ex lege. atqui justitia non est ex lege. subaudi, ergo lex non potest vivificare. Major est evidens. nam nonnisi justus vivet. v. 11. Minor, simulque ipsa illa altera sententia, probatur versu 22., idque per epanodon. nam ex his quatuor, *vivificare*, *justitia*, *peccatum*, *promissio*, primum et quartum, secundum et tertium inter se respiciunt. — *νόμος, lex) Lex* dicitur, non, *Dei lex;* at *promissiones Dei*, non *promissiones* absolute. — *εἰ γὰρ, si enim)* Vis conditionalis non super *data est* cadit: nam utique lex data est: sed super *potens*. — *ὁ δυνάμενος, potens)* Articulus demonstrat emphasin in *δύναμαι*. Lex vellet, v. 12. nam *vivet* ait: sed non potest. — *ζωοποιῆσαι, vivificare)* Hoc verbo praesupponitur *mors* peccatori intentata, adeoque oratio fit valde evidens. Lex vitam offert,

sub conditione: v. 12. sed non confert; quia non potest, infirmata per peccatum. — ὄντως, *revera*) non solum opinione operariorum. Res agitur seria, quamlibet nunc impossibilis legi. — ἡ δικαιοσύνη, *justitia*) Nam justitia est vitae fundamentum. Antitheton, *peccatum*. v. 22.

v. 22. ἀλλὰ, *sed*) Tantum abest, ut ex lege sit justitia, ut potius ex lege sit agnitio peccati. — συνέκλεισεν, *conclusit*) peccatores antea securos comprehendit et conclusit omnes simul. conf. *concluserunt*, Luc. 5, 6. — ἡ γραφὴ, *scriptura*) Scriptura, non Deus, dicitur omnia sub peccatum conclusisse; quum tamen ejusmodi conclusio adscribatur Deo alibi. Rom. 11, 32. Notanter porro dicit, *scriptura*, non, *lex*. Non tum, quum promissio, sed tum, quum lex dabatur, scribi coeptum est. nam Deus etiam sine scripto stat promissis: sed peccatoris perfidiam per literam redargui opus fuit. Porro subsequenti quoque commate, *ut etc.* tangit Paulus quiddam, quod legis, non scripturae, sphaeram excedit. — τὰ πάντα, *omnia*) non modo *omnes*, sed etiam *omnia*, quae illi sunt et habent.

v. 23. τὴν πίστιν, *fidem Jesu Christi*) sic v. seqq. — ἐφρουρούμεθα συγκεκλεισμένοι, *custodiebamur conclusi*) Eleganter haec duo verba disjungunt legem et fidem. Inclusionis consequens, custodia. Sap. 17, 16., ἐφρουρεῖτο εἰς τὴν ἀσίδηρον εἱρκτὴν κατακλεισθείς. — συγκεκλεισμένοι εἰς) Sic LXX, συγκλείειν εἰς θάνατον κτλ. Ps. 78, (77,) 50. 31, 9. Amos. 1, 6. 9. Est autem locutio concisa: conclusi adeoque reservati atque adacti *ad fidem* etc. [*ita ut nullum nobis perfugium restaret praeter fidem.* V. g.] Polybius, εἰς αὐτὰς συνεκλείσθη τὰς ἐν ἰδίοις οἰκέταις καὶ φίλοις ἐλπίδας. et sic idem saepe. vide Raphelium. Irenaeus, *In fidem adventus filii Dei concluduntur.* l. 3. c. 25.

v. 24. παιδαγωγὸς, *paedagogus*) qui nos continuit in disciplina, ne elaberemur. Tali egent νήπιοι, *infantes*. c. 4, 3. Prosopopoeia, iterum, de lege.

v. 26. υἱοὶ) *filii*, emancipati; remoto custode.

v. 27. χριστὸν ἐνεδύσασθε, *Christum induistis*) Christus vobis est toga virilis. Non jam censemini eo, quod fuistis, aeque estis in Christo, et Christi. v. seqq. Christus est Filius Dei, et vos in illo estis filii Dei. Tho. Gatakerus: *Si quis Christiani definitionem me poscat, ei ego nullam ista promtius darem: Christianus is est, qui Christum induit.* l. 1. misc. c. 9.

v. 28. οὐκ ἔνι, *non est*) Antea erant hae differentiae; nunc exspirant, una cum suis causis et signis. ἔνι pro ἔνεστι, cum praepositione, cui mox respondet ἐν. — ἰουδαῖος κτλ., *Judaeus etc.*) Col. 3, 11. not. — ἄρσεν καὶ θῆλυ, *masculus et femina*) In circumcisione erat *masculus*. nam sexus sequior, per quem transgressio incepit, expers erat. — εἷς, *unus*) homo novus, Christum indutus. Eph. 2, 15. — ἐν χριστῷ ἰησοῦ, *in Christo Jesu*) Constr. cum *unus*.

v. 29. ἄρα, *ergo*) Christus totam Abrahami posteritatem sanctificat. — ἐπαγγελίαν, *promissionem*) Abrahamo datam.

CAPUT IV.

v. 1. Λέγω δὲ, *dico vero*) Declarat, quod c. 3, 24. dixit de paedagogo. — ὁ κληρονόμος, *heres*) Haec appellatio repetitur ex c. 3, 29. — νήπιος) *infans*, minorennis. — οὐδὲν διαφέρει δούλου, *nihil dif-*

fert a servo) quia non est sui arbitrii, in actionibus et contractibus. — *πάντων, omnium*) eorum, quae ad hereditatem spectant.

v. 2. *ἐπιτρόπους*) *tutores* heredis. — *οἰκονόμους*) *curatores* bonorum.

v. 3. *ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, sub elementa mundi*) *Στοιχεῖον, elementum*, primum quiddam, ex quo cetera oriuntur et constituuntur: in universo, 2 Petr. 3, 10. not. et in literis, Hebr. 5, 12. (coll. *στοιχείωσις*, de foetu, 2 Macc. 7, 22.) inde per metonymiam, *elementa mundi*, h. l. item, *infirma et egena elementa*, mox v. 9., i. e. rationes victus, in temporibus, v. 10., motu *elementorum*, i. e. solis et lunae, definitis, item in cibo, potu, aliisque rebus sublunaribus, materialibus et externis sitae. c. 3, 28. Conf. Col. 2, 8. 16. 20. ss. *Tutores* dicuntur in concreto, *elementa* in abstracto. His *mundanis* opponitur Filius Dei, coelitus missus, et Spiritus Filii Dei. v. 4. 6. — *δεδουλωμένοι, in servitutem redacti*) Resp. *nihil differt a servo.* v. 1.

v. 4. *τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, plenitudo temporis*) Resp. *in quantum tempus* et *praefinitum* tempus. v. 1. 2. Suas etiam ecclesia aetates habet. — *ἐξαπέστειλεν, emisit*) *ex* coelo, *a* sese, ut promiserat. Idem verbum repetitur v. 6., de Spiritu sancto. [*Immensus Patris amor!* V. g.] Conf. Es. 48, 16., ubi Castellio et alii sic interpretantur: *Dominus Jehovah misit me suumque Spiritum.* Ante hanc *visitationem* minori curae Deo esse homines videbantur: Hebr. 8, 9. deinde nova rerum facies exstitit. — *τὸν υἱὸν αὐτοῦ, filium suum*) auctorem libertatis. *αὐτοῦ,* sensu reciproco, *proprium.* Id quid sit, ex ipsa serie hujus loci patet. nam prius *adoptionem*, deinde *Spiritum adoptionis* accepimus. Ergo Christus ipse non ideo demum est Filius Dei, quia a Patre missus et unctus est.

v. 5. *ἵνα τοὺς κτλ. ἵνα τὴν, ut — ut*) Anaphora. Prius *ut* refertur ad *factum sub legem:* itaque alterum ad *natum ex muliere* spectat. Simillimus *χιασμὸς*, Eph. 3, 16. 5, 25. s. cum annott. Christus similitudine conditionis nostrae, conditionem nostram bonam fecit: similitudine naturae nostrae nos Dei filios fecit. *γενόμενον* iteratur cum vi. potuerat *γενέσθαι ἐκ γυναικὸς,* et tamen non *γενέσθαι ὑπὸ νόμον·* sed tamen *ἐγένετο ἐκ γυναικὸς,* ut *fieret sub legem.* Prius *γενόμενον, factum*, addito *ἐκ γυναικὸς,* significationem *natus* adsciscit. — *ἐξαγοράσῃ, eximeret*) ex servitute in libertatem. — *τὴν υἱοθεσίαν, adoptionem*) *dignitatem filiorum*, qua gaudent majorennes, cum usufructu hereditatis. — *ἀπολάβωμεν*) *reciperemus.* *ἀπὸ* dicit convenientiam rei divinitus pridem destinatae.

v. 6. *ὅτι, quia*) *Filiorum statum* sequitur inhabitatio Spiritus sancti, non hanc ille. — *ἐστὲ*) *estis;* etiam vos, ex gentibus. — *υἱοὶ, filii*) majorennes, ingenua libertate cum Patre agentes. — *ἀββᾶ ὁ πατήρ, Abba Pater*) Suaviter hic ponitur nomen Hebraicum: conf. Marc. 14, 36. et idiomatis Hebraici Graecique conjunctio congruit cum Hebraeorum et Graecorum uno clamore mixto. Hebraeus dicit, *Abba;* Graecus, *ὁ πατήρ.* uterque *ἀββᾶ ὁ πατήρ.* conf. Ap. 1, 7. Ita geminatur, *pax pax*, item pro Judaeis et Graecis, Es. 57, 19. Neque tamen non singuli appellationem Patris geminant. Haec tessera filiorum in Novo Testamento. conf. Matth. 6, 9. not. — *εἶ — υἱὸς, es — filius*) Suaviter Paulus a plurali ad singularem transit: c. 6, 1. simulque hoc loco exprimitur responsum Dei paternum erga singulos,

Abba in Spiritu clamantes. — *δῦλος, servus*) more minorum. — *κληρονόμος*) *heres*, actu.

*) v. 8. *τότε, tum*) *quum essemus infantes.* — *ὐκ εἰδότες θεὸν, non noscentes Deum*) Status gentium miserrimus. — *ἐδυλεύσατε, serviistis*) servitute alia, ac Judaica. v. 3. Non vero cultu deos non veros affecistis. Non assueveratis cultui Mosaico: eo magis mirandum, vos nunc eum affectare. Sine elementis illis ad veritatem pervenistis: nunc demum illa sequimini. — *τοῖς μὴ φύσει ὖσι θεοῖς*) Sic LXX, *τῷ μὴ ὄντι θεῷ*, 2 Chron. 13, 9.

v. 9. *γνόντες θεὸν, noscentes Deum*) Deum verum, qui Spiritus est. quo cognito, quum tamen elementa ista sectamini, idem est ac si magister velit ad tabellam abecedariam reverti. — *μᾶλλον, potius*) Dei donum est. Is vos agnovit et suos filios esse declaravit. conf. Ex. 33, 12. 17. *Potius* est, quod Dei est, ad salutem nostram, quam quod nostrum. conf. Phil. 3, 12. — *πῶς, quomodo*) Interrogatio admirabunda. c. 1, 6., *miror.* — *πάλιν, iterum*) ut olim serviimus nos. — *ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ, debilia et egena) Debilitas* opposita parrhesiae filiali; *egestas*, opulentiae hereditatis. — *οἷς, quibus*) elementis, non Deo. — *πάλιν ἄνωθεν, iterum denuo*) Vultis servire *iterum;* nunc elementis, ut antea idolis; et *denuo*, iisdem vos *de integro* elementis, quibus antea servierat Israël. conf. *iterum*, Rom. 8, 15. not. — *δυλεύειν, servire*) indigne liberis. — *θέλετε, vultis)* Vid. v. 21. et Marc. 12, 38. not. [*Non quaevis* volendi *facilitas bona est.* Col. 2, 18. 23. V. g.]

v. 10. *ἡμέρας*) *dies:* Rom. 14, 5. i. e. *sabbata*, Col. 2, 16. not. Sabbati tempus omnium religiosissimum. Notandus igitur ordo gradationis, coll. 1 Chron. 23, 31. 2 Chron. 31, 3. *σάββατα, νυμηνίας, ἑορτὰς, sabbata, novilunia, festa,* in oratione affirmante: nam in sermone prohibente invertitur. Col. l. c. — *παρατηρεῖσθε*) *observatis*, quasi sint aliquid, *praeter* fidem. — *καὶ καιρὺς, et tempora*) mensibus majora, anno minora: i. e. festa. מועדים LXX saepe *καιρὺς*. — *ἐνιαυτὺς, annos*) solennia anniversaria, v. gr. ineunte anno cum mense Tisri. neque enim annos sabbaticos, qui terrae Canaan affixi erant, a Galatis observatos dixeris, quanquam sub annum sabbaticum, Anno Dion. 48. elapsum, scripta est haec epistola. Vid. *Ord. temp.* p. 281. 423. [*Ed. II.* p. 242. 364.]

v. 11. *ὑμᾶς, vos*) Non mea, sed vestra causa hoc timeo. — *εἰς ὑμᾶς*) *in vos.* Emphatica locutio.

v. 12. *γίνεσθε, estote*) Subito, *τὺς λόγυς argumenta docentia* intermittens, *ἤθη καὶ πάθη argumenta conciliantia et moventia* admovet: v. 11—20.: quorum facultatem quisquis non habet, (habet autem carnalis nemo) non est perfectus doctor. inprimis hic tenerrima apostoli pietas se demittit ad Galatas. — *ὡς ἐγὼ, ut ego*) Harmonia animorum *fraterna* facit, ut, quae docentur, facilius accipiantur. 2 Cor. 6, 13. Ait ergo: conjungite vos mecum in sensu erga Christum. Particula *ut* summam conjunctionem denotat. conf. 1 Reg. 22, 4. — *κἀγὼ, etiam ego*) scil. *sum.* — *ὡς ὑμεῖς, ut vos*) Vestrum

---

*) *θεῦ, Dei*] Vid. App. P. II. ad h. l. ubi multiplex varietas probabile reddit, *θεῦ* insertum esse ex Rom. 8, 17. *Not. crit.* — *Attamen margo* Ed. 2. *minus favet omissioni, et* Vers. germ. *vocem* Dei, *quasi non dubiam, exprimit.* E. B.

detrimentum, meum esse duco. — *δέομαι ὑμῶν*) *rogo vos*, ut mecum sentiatis. — *ὐδέν με ἠδικήσατε, nihil me offendistis*) Qui alterum offendit aut offensum putat, abhorret ab altero. ea causa non est apud vos. Dices: Nonne Paulum offenderant, laborem ejus paene faciendo irritum? v. 11. Respondet Paulus: Hoc ignovi; non revoco ad animum. Simul est *μείωσις*· i. e. summo amore me complexi estis. v. 14. s.

v. 13. *δι' ἀσθένειαν*) *διὰ, propter infirmitatem.* Infirmitas non fuerat causa praedicationis ipsius; sed tamen adjumentum, cur Paulus efficacius praedicaret, 2 Cor. 12, 9., cum Galatae facilius rejicere posse viderentur.

v. 14. *τὸν πειρασμόν μυ, tentationem meam*) i. e. me, cum tentatione. Sancti, etiam apostoli, tentationes suas olim non ita dissimularunt, ne publice quidem. — *ἐν τῇ σαρκί μυ, in carne mea*) *Palum in carne* appellat 2 Cor. 12, 7. — *ὐκ ἐξυθενήσατε, non aspernati estis*) per superbiam naturalem. — *ὐδὲ ἐξεπτύσατε, neque respuistis*) per superbiam spiritualem, majori fastidio. Discrimen est 1) ratione objecti, *tentationis in carne*, quae tentationes duplici modo poterant contemtu dignae videri. 2) ratione antitheti, quod duplex est:

α) *non aspernati estis, sed — ut angelum:* qui poterat magni aestimari ex loco de creatione: habet enim praestantissimam naturam, propter quam etiam homo carnalis *angelos* non potest non magnifacere.

β) *neque respuistis, sed — ut Christum:* magis ex spirituali ratione.

— *ἄγγελον, angelum*) In angelos non cadit *caro, infirmitas, tentatio:* quare *ut angelum suscipere* est suscipere cum magna veneratione. — *χριςὸν, Christum*) angelis majorem.

v. 15. *μακαρισμὸς*) *Μακαρισμὸς* dicitur a *μακαρίζω.* Gratulati vobis fuistis de evangelio, meque ejus nuncio. quae causa fuit *gratulationis*, si nunc vos poenitet mei? — *) *ὀφθαλμὺς, oculos*) carissimos.

v. 16. *ἐχθρὸς, inimicus*) Qui *verat*, amicus est: neque ei veritas apud vos odium debuit parere. — *ἀληθεύων, verans*) meram veritatem praedicans, etiam extra tentationem.

v. 17. *ζηλῦσιν, aemulantur*) Isti *aemulantes* vos ambiunt. Non nominat aemulos. — *ὐ καλῶς, non bene*) non in Christo, quanquam *bene* videntur. Antitheton, *in bono.* v. 18. Nec *causa* apud istos, inquit, nec *modus* bonus est. — *ἐκκλεῖσαι ὑμᾶς*) *excludere vos* a nobis, a me. Putant, nos exclusum iri a vobis; sed non nos a vobis, verum vos a nobis excluderent. *ἐκκλεῖσαι* non putarim eo sensu dici, ut Latinis *excludi* dicuntur *pulli.*

v. 18. *καλὸν δὲ, bonum vero*) Monet, ne se excludi patiantur. — *τὸ ζηλῦσθαι*) Post activum medio utitur. Pauli, nomine Christi, est *ζηλῦν,* 2 Cor. 11, 2.: ecclesiae, tanquam sponsae, est *ζηλῦσθαι,* amori ardenti respondere, zelo zelum accendere, (vid. Chrys.) zelare inter se. *τὸ* facit epitasin. — *ἐν καλῷ, in bono*) *quum* de re bona

---

*) *ἐδώκατέ μοι, dedissetis mihi*] gratum animum eo nomine testaturi, quod tantam per me beatitudinem consecuti estis. Spontanea ista pietas est, nullo unquam exposcenda mercenario. *V. g.*

agitur. Resp. *ἐν τῷ παρεῖναί με, quum adsum.* Respondet etiam *πάντοτε, semper:* quod est tempus generale, cum *τὸ quum adsum* tempus speciale sit et quidem modificatum, ut simul complectatur rationem illius zeli, quod de praesentia Pauli sic exsultare potuissent. *τὸ ἐν καλῷ* assonat ad *ἐν τῷ παρεῖναι,* et sumi potest cum *semper* pro una idea, quandocunque aliquid boni obversatur, et non solum me praesente. — *ἐν τῷ παρεῖναί με, quum adsum)* Paulum antea praesentem magno zelo amoris fuerant prosecuti, et mutuum Pauli zelum exacuerant. v. 15.

v. 19. *τεκνία μου, filioli mei)* Filius *ζηλωτὸς cum zelo colendus est* genitor. Arcte hoc cohaeret cum *vos*, ut *δὲ vero* subsequens ostendit. Compellat Paulus Galatas, non ut rivalis, sed ut pater, conf. 1 Cor. 4, 15., cum auctoritate et sympathia tenerrima erga *filiolos*, filios debiles et alienatos. Saepe sermo patheticus tropos conglomerat. Hic tamen praevalet schema maternum. *ζῆλος* conjugalis in nota ad *ζηλοῦσθαι* assumtus est ex parallelismo. Etiam in spiritualibus amor interdum descendit potius quam ascendit. 2 Cor. 12, 15. — *πάλιν, iterum)* ut *prius.* v. 13. — *ὠδίνω) parturio*, *zelo* summo, (2 Cor. 11, 2.) cum *clamore.* v. 20. [*Haec ipsa scribens Paulus omnes nervos intendebat.* V. g.] Loquitur, ut res fert. nam in partu naturali *formatio* est ante *dolores partus.* — *ἄχρις οὗ, usque dum)* Non desistendum a nitendo. Correlatum, *semper.* v. 18. — *μορφωθῇ, formetur)* ut nil nisi Christum vivatis et sentiatis, c. 2, 20., ejusque passionem, mortem, vitam. Phil. 3, 10. s. Hoc *pulcrum* est summum: haec *forma* opponitur *στοιχειώσει formationi* mundanae. — *χριστὸς, Christus)* Non dicit hic, *Jesus*, sed, *Christus:* et hoc per metonymiam concreti pro abstracto. Christus, non Paulus, in Galatis formandus. — *ἐν ὑμῖν, in vobis)* Col. 1, 27.

v. 20. *δὲ) vero:* tametsi praesentia mea non est unica illa causa, quae vestrum zelum debet accendere. — *παρεῖναι, adesse)* v. 18. — *ἄρτι) Nunc* magis opus esset, quam antea. conf. *iterum,* v. 19. — *ἀλλάξαι) varie attemperare.* Ita solent, qui zelum habent, dum voluntates abalienatas recuperent. Molliter scribit, v. 12. 19. sed mollius loqui vellet. — *τὴν φωνήν μου, vocem meam)* Vox prae literis flecti potest, ut res poscit. Praecipua est loquendi ratio; scribendi, vicaria duntaxat et subsidiaria. 2 Joh. v. 12. 3 Joh. v. 13. s. — *ἀποροῦμαι, haesito)* non invenio aditum et exitum. Maximae facilitati sermonis operam dedit Paulus ad Galatas. Galaticae tarditati quam maxime accomodavit sermonem, ut illos convinceret. Theopneustia inde non periclitatur. vid. 1 Cor. 7, 25. not.

v. 21. *λέγετέ μοι, dicite mihi)* Urget, quasi *praesens: dicite.* — *οὐκ ἀκούετε; non auditis?)* in lectione publica. Proinde agitis, ac si nil de Abrahamo in lege scriptum audiretis. Non nisi extrema necessitate cogente ad allegoriam venit: haec est quasi ancora sacra. v. 20.

v. 22. *γέγραπται, scriptum est)* Gen. 21. — *ἀβραάμ, Abraham)* cujus filii esse vultis.

v. 24. *ἀλληγορούμενα)* Componitur ex *ἄλλος* et *ἀγορέω dico:* ut *allegoria* sit, ubi aliud dicitur, aliud potius significatur, v. gr. in mythologia. vide Eustathium ejusve saltem indicem. Collationem adjuvabit Schema.

SUBJECTA.

Historice, Abrahae filii duo.

Hagar, ancilla:	*Libera.*
Filius ancillae:	*Isaac filius liberae.*

Allegorice, duo testamenta.

Quae habet virum:	*Deserta.*
Qui sunt *a monte Sina:*	*Qui* sunt *promissionis.*
Mons; (modo:)	*Quae sursum* est; (mox.)
Jerusalem, quae nunc est:	*Jerusalem, quae supra est.*
Caro:	*Spiritus.*

PRAEDICATA.

Mater; *gignit servos:*	*gignit liberos.*
Proles; *copiosa initio:*	*copiosior* postea.
persequitur:	*persecutionem patitur.*
ejicitur:	*hereditate gaudet.*

Loquitur autem Paulus latissime, ut sermo ejus et doctrinam legis et evangelii, et oeconomiam veterem ac novam; neque haec omnia simul in abstracto tantum, sed etiam populum utriusque doctrinae et oeconomiae, quasi duas familias, cum earum matribus, in concreto, complectatur. Hinc illa enunciatio, *Agar est testamentum a monte Sinai:* cui opponitur, *nos*, v. 28. Hinc expeditus, a rationum paritate, in allegoria ab uno ad alterum commeatus. — *μία μὲν, unum quidem)* Huic *quidem* respondet *autem*, v. 26. subsequiturque versu 28. expressa *promissionis* mentio, in antitheto ad Sinai sive legem: idemque *promissionis* vocabulum absorbet, quod in apodosi dicendum videretur, *alterum testamentum.* — *σινᾶ, Sina)* Ergo maxime de lege *morali* disserit Paulus. conf. c. 3, 19. Hebr. 12, 18. seqq. — *εἰς δουλείαν γεννῶσα, in servitutem generans)* Habet enim filios, eosque initio multos. — *ἥτις, quae)* Praedicatum. *Hagar*, subjectum: si enunciatio spectetur intra contextum. contra, praedicatum, extra contextum, ut fit in sermone allegorico. Matth. 13, 37. s.

v. 25. *τὸ γὰρ σινᾶ ὄρος κτλ., Sina enim mons est in Arabia, congruit autem Hierosolymae praesenti, servit enim cum filiis suis)* Opponuntur inter se *Hagar*, v. 24., et *Isaac*, v. 28. ubi notandum, quod *Hagar* suo nomine appellatur, non *Sara;* et tamen *Isaac*, non *Ismaël.* ancillam quippe matrem sequitur partus, at liberae filius suo nomine censetur. Sic *Hagar* in hac periocha expeditam habet rationem. Interim, versu 24. et 28., opponuntur inter se foedus *ex monte Sina* et *promissio:* item, versu 25. et 26., *Jerusalem nunc* et *Jerusalem supra.* Nonnulli haec verba, *σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ ἀραβίᾳ,* in omnibus monumentis reperta, pro glossemate habent; perperam. Sic enim enervatur argumentum Pauli, servitutem a monte Sina, ad eam, quae nunc est, Jerusalem, proferentis, v. 24. 25. Potius *Hagar* ex versu 24. in versum 25. inductam esse, docent monumenta idonea in Apparatu citata, et neutrum genus articuli *τό.* nam *Hagar* foemininum est, sed *Sina* neutrum *). Neque

*) *Hinc omissio vocis ἄγαρ hoc versu, in margine* Ed. maj. *minus adprobata, per marginem* Ed. 2. *lectionibus firmioribus adnumeratur, consentiente* Vers. germ. — *Sed conferri jam merentur, quae cel.* Michaëlis

Hagaris mentionem postulant illa verba, *servit enim cum filiis suis:* nam *suis* refertur, ut non ad *Sina*, neutrum, ita multo minus ad *Hagar*, sed ad *Jerusalem*, *quae nunc est.* illa habuit *filium*, haec autem *filios.* Haec de tota periocha: nunc singulatim aliqua videbimus. — *σινᾶ ὄρος, Sina mons) Monte Sina*, habet v. 24.: nunc vertitur verborum ordo. (conf. Eph. 2, 1. not.) Priore loco potior ratio habetur *montis*, quatenus in eo lex data est, quodcunque is nomen haberet: postea, magis consideratur *Sina* mons, in Arabia. — *συςοιχεῖ δὲ) δὲ, autem*, tametsi in Arabia est. *συςοιχεῖν* dicitur, quod in comparatione congruit. Haec congruentia per se patet: nam idem est populus, qui in monte Sinai legem accepit, et qui urbem Jerusalem inhabitat; eademque populi utroque tempore ratio. Accedit, quod Sinai et Jerusalem sub eodem fere Meridiano erant, et per montes sine magna interpellatione quasi concatenatos cohaerebant. — *τῇ νῦν, praesenti)* Antitheton, *superna. νῦν, nunc*, temporis est, *supra* loci. utriusvis ex altero supplendum antitheton in oratione semiduplici: Jerusalem *praesens* et terrestris; *superna* et aeterna. *Superna* dicitur eo commodius, ut alludat ad superiorem nobilioremque Hierosolymorum partem, *supergrediaturque montem* Sina: et Jerusalem superna, quatenus jam est *mater* nostra, non commode diceretur *futura;* neque solum *futura* est, sed etiam antiquior est, quam *ἡ νῦν, praesens*, quae nec pridem fuit, nec olim erit. — *δουλεύει, servit)* Ut Hagar herae suae, sic Jerusalem, quae nunc est, legi, et, conveniente statu spirituali et civili, Romanis servit.

v. 26. *ἡ δὲ ἄνω, superna autem)* Hebr. 12, 22. Ap. 21. — *ἐλευθέρα, libera)* ut Sara. — *ἥτις, quae) Jerusalem.* — *μήτηρ, mater)* Veteres de Roma sua: *Roma communis nostra patria est.* — *πάντων, omnium)* quotquot sumus. Huc ref. *multi*, v. seq.

v. 27. *γέγραπται, scriptum est)* Es. 54, 1. — *εὐφράνθητι, laetare)* cum cantico. — *ςεῖρα, sterilis)* Sion, Jerusalem superna. — *ῥῆξον, erumpe)* ad *clamorem.* — *καὶ βόησον, et clama)* prae gaudio. — *τῆς ἐρήμου, desertae)* Ecclesiae N. T. ex gentibus promissionis *expertibus* maximam partem collectae, quae antehac id non egisse visa non pariens, nec parturiens appellatur. — *τῆς ἐχούσης, habentis)* ecclesiae Judaicae.

v. 28. *κατὰ ἰσαάκ) ad similitudinem Isaaci.* — *ἐπαγγελίας, promissionis)* v. 23. — *ἐσμὲν) sumus*, et esse debemus ac volumus. sic v. 31.

v. 29. *ἐδίωκε, persequebatur)* petulanter. Gen. 21, 9. Persequi, carnalium est, non spiritualium. *Cave parvi aestimes quaecunque aguntur contra filios* liberae. V. g.] — *τὸν κατὰ πνεῦμα)* sc. *γεννηθέντα, eum qui secundum Spiritum genitus est.* Paulus apodosin in mente habens, sermonem de Ismaële et de Isaaco ita format, ut conveniat in carnales et in fideles. Ubi Spiritus, ibi libertas.

v. 30. *ἡ γραφὴ, scriptura)* Sara, de Isaaco; *Scriptura*, per allegoriam. — *ἔκβαλε, ejice)* e domo et hereditate. — *τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς, ancillam et filium ejus)* Ipsa servilis conditio

---

habet, *in der* Einleitung etc. T. I. *p. m.* 646. *sq.*, *ubi docet*, Hagar *arabico idiomate* petram *denotare*, *adeoque verba τὸ Ἄγαρ Σινᾶ ὄρος ἐςὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, ita debere transferri:* Das Wort Hagar bedeutet in Arabien den Berg Sinai. E. B.

meretur ejectionem; sed persecutio contra filios spirituales ansam dat exsequendae poenae. — ὐ γὰρ μὴ κληρονομήσῃ, *non enim hereditatem cernet*) Respicit Sara divinam ordinationem de Isaaco herede unico, quamvis etiam Ismaël circumcisus esset.

v. 31. *) τῆς ἐλευθέρας, *liberae*) Sequitur, *libertate.* Anadiplosis.

CAPUT V.

v. 1. Τῇ ἐλευθερίᾳ — στήκετε, *libertate — state*) Incisum, *qua nos Christus liberavit*, vim habet aetiologiae. Antitheton, *libertas, servitus.* Asyndeton, uti c. 3, 13. *libertate* emphatice ponitur sine *in:* ipsa libertas vim standi confert. ἠλευθέρωσε significat *liberos reddidit*, et ῇ cohaeret cum *liberos. state*, erecti, sine jugo. — πάλιν, *iterum*) c. 4, 9. not. — ζυγῷ δϋλείας, *jugo servitutis*) Sic appellatur non circumcisio sola Abrahamo data pro signo promissionis, sed circumcisio cum tota multo post in Sinai data lege. c. 4, 24. 3, 17. Assueverant enim Judaei circumcisionem spectare potius, ut partem legis per Mosen susceptae, quam ut signum promissionis Abrahamo datum. Joh. 7, 22. Neque circumcisio tam per se jugum erat, quam per legem jugum factum est, et lex ipsa multo magis jugum erat. Itaque Paulus gravi metonymia consequens pro antecedente ponit: nolite circumcidi. nam qui circumciditur, cum hac parte legem totam subit et a Christo deficit. v. 2—4. Neque tam circumcisioni Christum apostolus, quam legi immediate opponit. Loquitur secundum eorum perversam consuetudinem, dum eorum Galatismum et Judaismum refutat: et veritati tamen nil decedit. Etiam Petrus Act. 15, 10. *jugum* vocat. — ἐνέχεσθε) ἐνέχομαι, medium: *obnixe teneo.* Vim verbi ostendit illud *Xiphil.* in Epit. Dion. de pertica humi fixa et evelli recusante, ἐν τῇ γῇ ἐνέσχετο, ὥσπερ ἐμπεφυκώς.

v. 2. ἐὰν περιτέμνησθε, *si circumcidamini*) Hoc cum magna vi pronunciandum. Circumcidebantur, ut qui in lege justitiam quaererent. v. 4. — οὐδὲν, *nihil*) c. 2, 21.

v. 3. ὀφειλέτης, *debitor*) sub periculo salutis. — ὅλον, *totam*) Id quod nunquam poterit praestare.

v. 4. κατηργήθητε ἀπὸ τϋ χριςϋ, *evacuati estis a Christo*) Sic Vulgatus. Germanice dixeris, *ohne werden.* Conf. v. 2. Rom. 7, 2. 6. — δικαιϋσθε, *justificamini*) justitiam quaeritis. Medium. — τῆς χάριτος ἐξεπέσατε, *gratia excidistis*) Conf. v. 3. Excidistis Novo Testamento, quaqua patet. In gratia sumus et *stamus* nos potius, quam gratia est in nobis. Conf. Rom. 5, 2.

v. 5. ἡμεῖς γὰρ, *nos enim*) Ego, et omnes fratres, et quotquot in Christo sumus. Qui a nobis dissentiunt, habeant sibi. — πνεύματι) *Spiritu gratiae*, sine circumcisione etc. — ἐκ πίςεως) *ex fide Christi.* conf. v. praec. — ἐλπίδα δικαιοσύνης, *spem justitiae*) *Justitia* jam est praesens; eaque nobis *spem* in reliquum praebet. Rom. 5, 4. s. — ἀπεκδεχόμεθα) *exspectamus et exspectando assequimur.* Decompositum. Paulus, dum ulteriora commemorat, praesentia includit et confirmat.

v. 6. ἰσχύει) *valet*, pollet. Idem verbum, Matth. 5, 13. Jac. 5, 16. — ὔτε ἀκροβυςία, *neque praeputium*) Hoc pertinet ad eos, qui

---

*) ὐκ ἐσμὲν, *non sumus*] i. e. nec debemus esse nec volumus. *V. g.*

si se liberos a lege statuant, vel ob id solum se Christianos esse putant. — πίςις δι' ἀγάπης ἐνεργυμένη, *fides per amorem operans)* Haec nova *creatura* est. c. 6, 15. Cum *fide* conjunxit v. 5. *spem;* nunc *amorem.* in his stat totus *Christianismus.* ἐνεργυμένη non est passivum, sed medium: 1 Thess. 2, 13. neque Paulus amorem ponit pro forma fidei, sed docet, cum fide nil aliud nisi amorem manere, v. 13. 14. quo tamen ipso idem docet, quod Jacobus c. 2, 22. *Fides* commendatur iis, qui *circumcisionem* defendunt: *amor* iis, qui *praeputium* aliquid esse putant. [*ut moneantur, legem non tolli per fidem, sed confirmari.* V. g.] *Amor* opponitur odiis apud Galatas grassantibus. v. 13. 15. 20. 26. [*Longissime ab* amore *absunt operarii, Spiritus est* fidei et amoris *spiritus.* V. g.]

v. 7. ἐτρέχετε καλῶς, *currebatis bene)* in fidei stadio, ut *vocatio* requirebat. v. 8. coll. Phil. 3, 14. Id alacrius, quam *ambulare.* Iterum venit ad argumenta conciliantia et moventia. — τίς, *quis)* nemo, cui auscultare debuistis. Sic, *quis*, c. 3, 1. — ἐνέκοψε, *impedivit)* in cursu.

v. 8. ἡ πεισμονὴ) Plerique interpretantur, *persuasio*, etiam addito *haec, ista, vestra*, teste Lubino ad h. l. Conf. Chrys. h. l. Rarissima haec vox est: unusque, quod repererim, Eustathius ad Odyss. χ. eam habet, ubi docet, πεῖσμα καὶ πεισμονὴν ἐπὶ τῶν ἐνςατικῶν εἰρῆσθαι, τροπικῶς, ἀπὸ τῶν κατὰ νῆας πεισμάτων ἤγυν σχοινίων. Est autem ἐνςατικὸς, atque adeo πεισμονὴν habet, *homo pertinax et obstinatus*, qui intermisso *cursu* ἐνέχεται, qui sibi uni persuadet et credit, alterique ὑ πείθεται, v. 1. 7.: quo pacto μὴ πείθεσθαι, et ἡ πεισμονὴ, et πέποιθα, v. 10. antanaclasin efficiunt; quae figura et Paulo, ut multi passim observant, et reliquis scriptoribus sacris, ut Glassius praeclare demonstrat, frequens est. Sive metaphora est sive minus, certe verbale hoc, ut cetera in ονὴ, intransitivum est. — ὐκ, *non)* subaudi *est. non* est *ex* (Deo) qui vos vocabat, sed a vi videlicet inimica. Et subest metonymia abstracti pro concreto, ut ex praevio, *quis*, non *quid*, apparet. — καλῦντος) *qui* vos *vocabat.* conf. v. 13. *vocati estis.* sic, 1 Thess. 5, 24. coll. Phil. 3, 14. *Vocatio*, norma totius cursus.

v. 9. μικρὰ ζύμη, *parvum fermentum)* unus turbator. v. 10. [*Improbus unus multum boni perdit. Eccl.* 9, 18. *Unius hominis malitia, calliditas aut violentia immanem saepe noxam parit.* V. g.]

v. 10. ἄλλο, *aliud)* atque scribo. — φρονήσετε, *sentietis)* his lectis. conf. Phil. 3, 15. — ὁ δὲ, *qui vero)* Discrimen inter seductorem, de quo minus spei est, et inter seductos. — ταράσσων — κρίμα, ὅστις, *turbat — judicium, quicunque)* c. 1, 7. s. — βαςάσει, *portabit)* ut grave onus. — τὸ κρίμα, *judicium)* pro tanto crimine certo imminens. Articulus vim habet. — ὅςις ἂν ᾖ, *quicunque sit)* Clandestinus erat in Galatis turbator. ὅςις, *quisquis*, qualiscunque.

v. 11. ἔτι*), *adhuc)* c. 1, 10. — κηρύσσω, *praedico)* Hinc colligas, turbatorem dixisse, Paulum ipsum praedicare circumcisionem: et fortasse praetextum sumsit a circumcisione Timothei; cujus tamen alia, pridem factae, causa fuerat. — διώκομαι, *persecutionem pa-*

---

*) *Particula haec, in* Ed. maj. *infirmioribus lectionibus annumerata, per marginem* Ed. 2. *firmioribus accensetur, adeoque etiam in* Vers. germ. *bis hoc versu exprimitur.* E. B.

tior) Persequebantur Paulum, quod circumcisionem tolleret. Inutilis jam erat ritus, quem si Paulus condonasset adversariis; pax erat: sed non cessit. Vide, quam acriter defendenda sit veritas. — *ἄρα, ergo)* Si circumcisionem praedicarem, inquit, hodie nullum esset scandalum crucis. atqui scandalum adhuc fervet. Ergo falso dicor praeco circumcisionis. — *σκάνδαλον, scandalum)* apud carnales. — *τῦ ςαυρῦ, crucis)* cujus virtus non stat cum circumcisione. c. 6, 12. 14. Innuitur ipsa Christi crux. Magna erat Judaeorum et Judaizantium confusio. Multi praeconium de *cruce* Christi facilius ferebant, attemperata ei circumcisione ejusque praeconio. Sic aliquid tamen retinuerunt.

v. 12. *ἀποκόψονται, abscindentur)* Sub elenchum de praeterito, Paulus de Galatis in posterum bene sperat: sed seductoribus poenas denunciat, duabus sententiis, quae, particula *ὄφελον* tantisper seclusa, sic habent: *ὁ δὲ ταράσσων ὑμᾶς βαςάσει τὸ κρίμα κτλ. καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀναςατῦντες ὑμᾶς.* Unus ille occultus *turbator* ceteris pejor, v. 10., qui ipsius Pauli consensum de circumcisione jactabat, hic in transcursu refutatur: v. 11. ceteris vero item, Galatas de statu evangelii deturbantibus, denunciatur, fore, ut *abscindantur.* Ita particula *καὶ et* vim suam naturalem obtinet, cohaerentque verba haec, *βαςάσει — δὲ — καὶ ἀποκόψονται,* uti illa, *κρίνετε — δὲ — καὶ ἐξαρεῖτε.* 1 Cor. 5, 12. s. *ἀποκόψονται* est futurum medii, quod, ut saepe, ita hic, vim passivam habet: respondet Hebraeo כרת estque conjugatum verbi *ἐγκόπτειν,* v. 7. Dicitur alias *ἀποκόπτεσθαι* vel totum, decisa parte; vel pars, de toto decisa. Priorem sensum nonnulli hoc loco tribuunt zelo apostolico, ut notetur *mutilatio corporis circumcisi;* ac saepe quidem pro כרת LXX *κόπτω, ἀποκόπτω* etc. praesertim Deut. 23. (1.) 2., ubi *ἀποκεκομμένος* dicitur pro eo, quem Galli h. l. interpretantur, *plus quam circumcisum:* sed vix nisi per metonymiam ab apostolo dictum possis accipere: i. e. ut *tanquam exsecti* arceantur ab ecclesia. Deut. l. c. Alter sensus magis congruit gravitati apostolicae, ut hoc dicat: Quemadmodum praeputium per circumcisionem abscinditur, ut quiddam, quo carere decet Israëlitam: ita isti tanquam praeputium rejiculum de communione sanctorum abscindentur, et anathema erunt. cap. 1, 7. seqq. Simili ad *περιτομὴν circumcisionem* respectu Paulus Phil. 3, 2. *κατατομὴν* dicit, *concisionem.* nec plane alienum est, quod de Judaeis ait Apollon. in Philostr. 5, 11. *jam olim se absciderunt non a Romanis tantum, sed etiam ab hominibus omnibus.* Nunc quid fiet particula *ὄφελον;* Plerique construunt, *ὄφελον καὶ ἀποκόψονται·* sed *ὄφελον,* quum sat frequens sit particula, nusquam cum futuro indicativi constructum reperias. Quod cum agnoscerent *Complutenses, ἀποκόψωνται* ediderunt: sed id codicum suffragiis caret. Multae in sacris literis imprecationes exstant, neque in ulla earum formula hoc *ὄφελον* adhibetur: neque hoc loco Paulus post categoricam denunciationem demum voto militaret in turbatores. Post *ὄφελον* in *Augustano sexto* ponitur *ςιγμή·* opinor, in pluribus mss. si philologi annotarent talia. nam comma certe est in editionibus quibusdam antiquis, praesertim Basileensi Ann. 1545. Immo *ὄφελον* percommode connectas cum praecedentibus: *ἄρα κατήργηται τὸ σκάνδαλον τῦ ςαυρῦ· ὄφελον. Ergone sublatum est scandalum crucis? Velim, ita sit.* Subjungitur *ὄφελον* in re optabili, (qualis notatur etiam 1 Cor. 4, 8.) ut *μὴ γένοιτο,*

c. 3, 21. et passim, in re minime placita: et *εἶεν*, apud Graecos, in concessione, vel *esto*, apud Latinos. Atque uti c. 2, 17. post *ἄρα* ponitur *μὴ γένοιτο*, ita hic post *ἄρα* ponitur *ὄφελον*. *Utinam crux nemini sit pro scandalo: utinam in cruce omnes cum Paulo posthac glorientur.* c. 6, 14. s. — *οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς*) Idem verbum, Act. 17, 6. Notat *de statu plane dimovere.*

v. 13. *ὑμεῖς, vos*) Tantum abest, ut circumcisionem praedicem, ut potius libertatem vobis demonstrem. — *ἐπ' ἐλευθερίᾳ, super libertate*) ut libertate gauderetis. Vocatio non est ad *πεισμονήν*, sed ad libertatem. — *μόνον μὴ*) Ellipsis Imperativi, *εὐλάβειαν* habens, *μόνον μὴ ἐλεύθεροι ἦτε τὴν ἐλευθερίαν* etc. aut accusativus *τὴν ἐλευθερίαν* absolute positus. — *ἀφορμήν, occasionem)* cujus avida *caro* est. — *τῇ σαρκί, carni*) v. 16. s. — *διὰ τῆς ἀγάπης, per amorem*) v. 14. 22. — *δουλεύετε, servite*) Decorum antitheton.

v. 14. *πληροῦται, impletur)* Rom. 13, 9. not.

v. 15. *δέ, vero*) Oppositum servitutis per amorem serviendae. — *δάκνετε, mordetis)* in fama. — *κατεσθίετε, comeditis)* in facultatibus. — *ἀναλωθῆτε, consumamini*) Per rixas et dolores *consumitur* virtus animae, valetudo corporis, existimatio, facultates. [*Notabilis proh dolor! eorum numerus est*, *quorum alter vitam alterius praecidit.* Durioris *ingenii homines necopinantes et curarum nescii consumunt reliquos:* molliores, *solicitudinem tacite devorantes*, *praematura morte conficiuntur.* V. g.]

v. 16. *λέγω δέ, dico vero*) Ingreditur explicare, quae v. 13. proposuit. — *πνεύματι, spiritu*) vid. [v. 18. 22. 25. 6, 1—8.] Rom. 8, 4. not. — *οὐ μὴ τελέσητε*) *non perficietis.*

v. 17. *τὸ δὲ πνεῦμα*) *Spiritus autem* contra carnem. verbum *ἐπιθυμεῖ* ipsum, vel, quia id fere in malam partem sumitur, alterum ei analogum subauditur. Ellipsis certe sive zeugma elegantiam habet. — *ἀντίκειται, adversantur) ἀντιπραγίᾳ* pugna mutua seria. — *ἃ ἄν, quaecunque*) Carnales faciunt, *quaecunque* volunt; tametsi interdum caro cum carne pugnat: eorum, qui resipiscunt, alia eaque mirabilis est conditio. nam spiritus obnititur carni et actioni malae; caro, spiritui et actioni bonae, *ut* (*ἵνα*) neque illa neque haec peragatur. Tali in statu, ancipiti quippe, multae malae et multae bonae actiones impediuntur: ubi *vero* spiritus vincit, v. 18. acie res *decernitur.* Haec summa iis quodammodo respondet, quae Rom. 7, 14. seqq. copiose explanantur: quanquam in praesenti status praesupponitur magis jam spiritualis.

v. 18. *πνεύματι, spiritu)* Dei, Rom. 8, 14. et, libertatis. — *ἄγεσθε, ducimini)* Medium. l. c. cum annot. — *ὑπὸ νόμον, sub lege*) Rom. 6, 14. s.

v. 19. *φανερὰ δέ, manifesta autem*) Caro occulta, per sua se opera prodit, ut facilis sit cognitio sui. — *τὰ ἔργα, opera) infructuosa. Opera*, in plurali; quia divisa sunt, et saepe inter se pugnantia, et vel singula carnem produnt. At *fructus*, bonus, v. 22., in singulari, quia conjunctus et concors. Conf. Eph. 5, 11. 9. — *ἅτινα, quae)* Ea opera carnis enumerat, in quae maxime proclives erant Galatae; contra, eas etiam partes fructus Spiritus, quae eis maxime debebant esse commendatae v. 15. Ordinem hunc tenet, ut enumeret peccata, commissa cum proximo, adversus Deum, adversus pro-

ximum, et circa se ipsum: cui ordini respondet enumeratio fructus Spiritus. — *ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, impuritas, lascivia)* 2 Cor. 12, 21. not.

v. 20. *φαρμακεία)* Vid. LXX, Exod. 7, 11. et passim: neque Paulum hic de naturali veneficio, sed de magia loqui, ex eo patet, quia non cum *homicidio*, sed cum *idololatria* conjungit. Conf. Ap. 21, 8. not. — *διχοστασίαι, dissidia)* de rebus civilibus. — *αἱρέσεις, haereses)* de rebus sacris. 1 Cor. 11, 19.

v. 20. 21. *ζῆλοι — φθόνοι, zeli — invidiae)* Et *zelus* et *invidia* aegre fert commodum alterius: *zelus*, commodi sui causa; *invidia*, etiam sine commodo suo. — *ἐριθεῖαι)* Diff. ab *ἔρεις*. *ἔρις*, *Hader: ἐριθεία, Trutz. ἐριθεία* vult major esse, *ἔρις* non certe minor. — *προλέγω, praedico)* ante eventum. — *ὑμῖν, vobis)* Saepe securi sunt operarii. *)

v. 22. **) *ἀγάπη, amor)* Hic familiam ducit. Pauciora in bonis vocabula ponuntur, quia bonum est simplicius, et una saepe virtus multa habet contraria. conf. Eph. 4, 31. s. — *χαρά, gaudium)* de rebus bonis. — *χρηστότης, ἀγαθωσύνη)* Differunt. *χρηστότης* magis refertur ad alterum, *ἀγαθωσύνη, bonitas* quasi effusa, sponte sua. — *πίστις)* אמונה constantia, *fidelitas:* cui opponuntur *dissidia* et *haereses*. Expende ordinem verborum.

v. 23. *τῶν τοιούτων, tales)* Hoc tantundem est, ac si etiam post *continentia* addidisset et *similia his*, quanquam ipsum asyndeton hanc vim habet. Matth. 15, 19. not. *τῶν τοιούτων*, masculinum, coll. v. 18. 21. fin. ubi *πράσσοντες* additur, quod nunc quasi per *τοιούτων* compensatur. 1 Tim. 1, 9. 10. init. — *οὐκ ἔστι νόμος, non est lex)* Ipsa lex amorem praecipit. [*Adeoque talibus non abjudicatur Dei regnum.* V. g.]

v. 24. *οἱ δὲ τοῦ χριστοῦ, qui vero Christi sunt)* Repetit thesin versu 18. datam. — *τὴν σάρκα, carnem)* de qua v. 19. s. — *ἐσταύρωσαν, crucifixerunt)* Id faciunt cum *Christo*, Rom. 6, 6., suscepto baptismo et fide. *crucifixam habent*, in praesenti. Subaudi, et spiritus in eis viget. Id includitur versu 24., ex versu 22. — *παθήμασι, passionibus)* Ex *passionibus* nascuntur et aluntur *concupiscentiae*. utraque, *affectus* et *appetitus*, idem supplicium, quod *caro*, merentur. [Passiones, *vehementes illae quidem sunt, iracundae atque infestae:* concupiscentiae *contra*, *placidum sensuum pabulum venantur.* V. g.]

v. 25. *εἰ, si)* Redit ad hortationem. *ambulate*, dixit v. 16., nunc, *στοιχῶμεν, incedamus.* Ex principio *vitae* spiritualis duci debet *ὁ κατὰ στοῖχον, ὅ ἐστι, τάξιν*, (inquit Eustathius) *incessus*. conf. de malis, Col. 3, 7. — *στοιχῶμεν, incedamus)* Idem verbum, c. 6, 16. [*In spiritu vivunt, moventur et sunt spirituales.* V. g.]

v. 26. *μὴ γινώμεθα, ne fiamus)* Qui non incedunt Spiritu accurate, proxime declinant ad *vanae gloriae cupiditatem*, cujus hic duo effectus nominantur. — *κενόδοξοι)* Vid. Chrys. de sacerd. §. 587. ***)

---

*) *τὰ τοιαῦτα, talia)* Si quis non omnia quidem ista, sed aliqua certe vel unum eorum perpetret: regnum Dei perdidit. *V. g.*

**) *ὁ καρπὸς, fructus*] Singulare, non plurale. Carnis opera multa sunt eaque dispersa: fructus spiritus integrum quoddam constituit, idque conjunctum. *V. g.*

***) *Τίς οὖν, inquit, τῶν θηρίων τούτων (τὰ πάθη τῆς ψυχῆς innuit) ἡ τρο-*

— *προκαλούμενοι, provocantes*) ad *invidiam*. Relatum, ex parte potentiorum. — *φθονοῦντες, invidentes*) Correlatum, ex parte infirmiorum.

CAPUT VI.

v. 1. *Ἀδελφοὶ, fratres*) Sequitur monitum ad Galatas proprie accommodatum. — *ἐὰν καὶ, si etiam*) Saepe, qui provocat, alterum pro provocante habet: sed si revera alter *ante captus fuerit*, tamen nos non debemus nos provocatos ducere, sed alteri potius consulere. *ἐὰν καὶ* denotat rem facilem, sed apud spirituales non nimis frequentem. — *προληφθῇ, ante captus fuerit)* Passivum perinde, ut appellatio *homo*, pertinet ad veniam conciliandam: sed praepositio *πρὸ ante* refertur vel ad *delictum*, coll. Sap. 17, 17. *προληφθείς*· vel potius ad partem laesam, ut *ante captus fuisse* dicatur, qui nos, non laesus, laesit. ut Herodianus l. 5., *τοὺς εὐεργεσίαις προειληφότας* dicit, *qui prius benefecere*. — *ἐν τινὶ παραπτώματι, in aliquo delicto*) v. gr. *vanae gloriae*, c. 5, 26., aut reditus ad servitutem legalem. conf. *delictum*, Rom. 11, 11. s. — *οἱ πνευματικοὶ*) *qui Spiritu valetis*, et lapsum illum, vigilantes, animadvertitis. sic, *validi*, Rom. 15, 1. Congruit mox, *in spiritu*. [*Conf.* c. 5, 25.] — *καταρτίζετε*) *restituite*, ut membrum ecclesiae. Omnes, qui possunt, juvare debent. — *πρᾳότητος, mansuetudinis*) In hac sanandi vis est: haec character palmarius hominis spiritualis. [*Conf.* c. 5, 22.] — *σκοπῶν, spectans*) Singularis post pluralem. Quisque sibi debet attendere. — *καὶ σὺ, etiam tu*) Tentato uno, facile tentatur alter; praesertim si velit mederi alteri, nec *mansuetudinem* servet. — *πειρασθῇς, tenteris*) eodem aliove modo.

v. 2. *τὰ βάρη, onera*) Sane onus est omne *delictum*. Versu 5. *φορτίον*. *φορτίον*, par ferentis viribus: *βάρη*, quae excedunt. — *βαστάζετε, portate*) constanter: non modo semel sublevate. — *καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε, et sic adimplete*) Imperativus, includens futurum indicativi, uti Joh. 7, 37. *ἀνα* praesupponit defectum aliquem apud Galatas sarciendum. — *τὸν νόμον τοῦ χριστοῦ, legem Christi)* Rara appellatio. conf. Joh. 13, 34. Rom. 15, 3. Lex Christi, lex amoris. Moses multa alia habet praecepta. Verba haec, *onera* et *legem*, habent mimesin ad Galatas, *oneri legali* obnixe subesse conantes.

v. 3. *δοκεῖ εἶναί τι, videtur esse aliquid*) *in Spiritu*. Qui sibi non videtur esse aliquid, hic demum aliorum fert onera.

v. 4. *τὸ δὲ ἔργον, opus vero*) Statim iterum occurritur alteri extremo, ne alios juvans tui obliviscare. — *ἔργον*) *rem*, non opinionem de se. — *εἰς ἑαυτὸν μόνον, in se ipsum solum*) Multi, dum se comparant cum aliis, qui deteriores videntur, gloriam capiunt. itaque Paulus ab hac comparatione deterret. Ne de nostris quidem bonis gloriari debemus; sed multo minus de alienis vitiis, quibus nos careamus. Gloriam de his dum eximat, gloriam de illis videtur concedere, sed non admodum concedit. nam *probatio* suarum rerum statim objiciet multa, per quae *gloriatio* imminuatur: et mox non *glo-*

φή; κενοδοξίας μὲν, τιμαὶ καὶ ἔπαινοι· ἀπονοίας δὲ, ἐξουσίας καὶ δυναστείας μέγεθος· βασκανίας δὲ, αἱ τῶν πλησίον εὐδοκιμήσεις· φιλαργυρίας, αἱ τῶν παρεχόντων φιλοτιμίαι· ἀκολασίας, τρυφὴ καὶ αἱ συνεχεῖς τῶν γυναικῶν ἐντεύξεις· καὶ ἕτερον ἑτέρου. — E. B.

riationem dicit, sed *φορτίον, onus.* immo ipsum vocabulum, *gloriatio,* per mimesin adhibitum, simul includit contrarium. — *τὸ καύχημα, gloriationem*) illam, qua dicit: Ego aliquid sum. — *ἕξει, habebit*) se ipso judice.

v. 5. *φορτίον, onus*) aut grave aut leve. Conf. *βάρη,* v. 2. — *βαςάσει, portabit*) in judicio divino. Futurum; cujus antitheton in praesenti, v. 2. Est tamen in his verbis oratio semiduplex, ut alterum altero connotetur. *Gloriatio* ad hominem dicitur, quia alter falsam *gloriationem* prae se fert. haec ei eximitur, atque proprium bonae conscientiae testimonium per parodiam tantisper etiam *gloriatio* appellatur.

v. 6. *κοινωνείτω δὲ, participato vero*) *Proprium*, quum dixi, inquit Paulus, id non debet trahi ad imminuendam liberalitatem. *κοινωνέω,* perinde ut *participo*, et accipiendi et dandi notionem includit. hic, dandi, uti Phil. 4, 15. magna elegantia. — *ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς, in omnibus bonis*) in omni facultatum genere, ut usu venit.

v. 7. *Θεὸς ὐ μυκτηρίζεται*) Verbum medium. *Deus non patitur sibi fumos vendi.* Locutio minime obvia alludere videtur ad LXX, et quidem Prov. 12, 8., *νωθροκάρδιος μυκτηρίζεται·* ut sensus sit: Deus non est *νωθροκάρδιος,* sed vere judicat, nec sine fine tacet. Ps. 50, 21. Illudere conantur, qui sic cogitant: Seminabo in carnem, et tamen persuadebo Deo, ut messem vitae mihi det. — *ὃ ἐὰν, quodcunque)* sive malum sive bonum. — *σπείρῃ, seminaverit*) speciatim de facultatibus. 2 Cor. 9, 6. — *ἄνθρωπος, homo*) quilibet. — *τῦτο*) *id ipsum.* — *θερίσει, metet*) Messis tempore scripta videtur epistola. Prov. 22, 8. *ὁ σπείρων φαῦλα θερίσει κακά.*

v. 8. *εἰς, in*) tanquam in agrum. — *τὸ πνεῦμα, spiritum*) Hic non additur, *suum.* Per nos sumus carnales, non spirituales. Caro *suitati* dedita est. — *ζωὴν αἰώνιον, vitam aeternam*) Non additur articulus. non enim agitur hic de fide, sed de fructu fidei.

v. 9. *τὸ*) Quum bonum facimus, adjungi debet perseverantia. — *τὸ καλὸν ποιῦντες, bonum facientes)* Alia locutio, *operemur bonum,* v. 10. coll. *bonis,* v. 6. — *ἰδίῳ, proprio*) post sementem. Tantisper exspectandum. Adde not. ad 1 Tim. 6, 15. Tum non erit potestas serendi. — *μὴ ἐκλυόμενοι*) *Ἐκκακεῖν* est in *velle: ἐκλύεσθαι,* in *posse. μὴ ἐκλύεσθαι* est quiddam plus, quam *μὴ ἐκκακεῖν·* Utrumque refertur ad sementem. Nam *ἐκλύεσθαι* est ex interna remissione virium. Sic LXX, *ἴσθι μὴ ἐκλυόμενος,* Prov. 6, 3. Chrysostomus eo interpretatur, quod illic nemo fatigetur, ut in messe mundana.

v. 10. *ὡς*) *ut, quoad,* quo tempore, modo, loco etc. Conf. Kohel. 9, 10. בכחך LXX, *ὡς ἡ δύναμίς σου, ut vales, dum vales.* — — *καιρὸν*) *tempus,* totius vitae, et in ea partem temporis opportuniorem. Sic, *καιρὸν ἔχοντες,* 1 Macc. 15, 34. — *ἔχομεν, habemus)* Non enim semper habebimus. Satanas paucitate temporis acuitur ad nocendum, Ap. 12, 12.: nos acuamur ad bene agendum. — *τὺς οἰκείυς τῆς πίςεως, domesticos fidei*) Quilibet benefacit necessariis suis; fideles, necessariis in fide, praesertim iis, qui se totos impendunt propagandae fidei. v. 6. Sic fidem ipsam commendat apostolus in hoc fine tractationis.

v. 11. *ἴδετε, videte)* Conclusio. — *πηλίκοις γράμμασιν) quantis literis.* i. e. quanta epistola: uti *longae literae* dicuntur pro longa epistola. quantitas refertur non ad singulas literas, sed ad conjunctas.

Longior est epistola ad Hebraeos, quae tamen brevis dicitur, c. 13, 22.: haec autem, longa; quia de uno argumento, ipsius Pauli manu, de re, in qua Galatae pridem debuerant esse confirmati. Et illa ad paracleticam, haec ad polemicam Theologiam comparata. Nullam antea longiorem dederat.

v. 12. *ὅσοι) quotquot.* — *εὐπροσωπῆσαι) bona specie se commendare coram.* conf. 2 Cor. 5, 12. — *ἀναγκάζουσιν, cogunt)* exemplo suo, v. 13. et importunitate. Idem verbum, c. 2, 3. 14. — *μόνον, solum)* Tales ergo ceteroqui volebant haberi pro Christianis. — — *διώκωνται, persecutionem patiantur)* a Judaeis, vel etiam a gentibus, vetustatem judaicam facilius jam ferentibus, quam novitatem fidei Christianae supernaturalem.

v. 13. *αὐτοὶ, ipsi)* Tantum abest, ut illorum intersit, a vobis legem observari. — *σαρκὶ, carne)* si ea circumcisa sit.

v. 14. *ἐμοὶ δὲ, mihi vero)* Nolim istorum esse particeps. — *μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι)*, Jos. 24, 16., חלילה *μὴ γένοιτο ἡμῖν καταλιπεῖν Κύριον.* — *καυχᾶσθαι, gloriari)* Specimen talis gloriationis, 2 Cor. 5, 15—19. Phil. 3, 8. seqq. — *ἐν τῷ σαυρῷ, in cruce)* cui nil cum circumcisione carnis. Oxymoron: *gloriari in cruce.* — *δι' οὗ, per quam)* crucem. Nam de *cruce* hic potissimum sermo est: et, si *τὸ δι' οὗ* etiam ad Christum referretur, tamen ratio sub qua esset *crux.* Per quod unumquodque est tale, illud magis est tale. — *κόσμος ἐσαύρωται, mundus crucifixus est)* Nil penes me valet mundus cum suis elementis. c. 4, 3. Gradatio a *carne* ad *mundum.* — *κἀγὼ τῷ κόσμῳ, et ego mundo)* Mundus a me abhorret. etiamsi vellem, tamen nullam posthac a mundo gratiam inire possem. Crux haec mortem includit. Col. 2, 20.

v. 15. *οὔτε γὰρ περιτομή τι ἐςὶν οὔτε ἀκροβυςία)* Sic vetustissima habet lectio: recentior ad c. 5, 6. conformata est. *) Non modo nil valet, sed etiam *nil est* et circumcisio et praeputium: est vero nova creatura, et gloriatio in cruce Domini Jesu Christi. — *καινὴ κτίσις) nova creatio,* ex *cruce* Christi. Eph. 2, 15. s. Oppositum ad vetera, 2 Cor. 5, 17.

v. 16. *κανόνι, regula)* Pertinet hoc praesertim ad doctores. — — *εἰρήνη, pax)* sit, et erit. De *pace* conf. Eph. cap. cit. v. 14—17. — *ἐπ' αὐτοὺς, super illos)* Antitheton ad *praeputium.* — *καὶ ἔλεος, et misericordia)* Rom. 15, 9. — *καὶ ἐπὶ τὸν ἰσραὴλ τοῦ θεοῦ, et super Israëlem Dei)* Antitheton ad *circumcisionem.* Israël Dei sunt credentes ex circumcisione sive gente Judaica. [*Phil.* 3, 3.] Sensus apostoli quam minime judaicus pulcre arripuit locutionem ab idiotismo gentis abhorrentem. nam Hebraei non dicunt *Israël Dei,* neque enim nomen proprium in statu constructo ponunt.

v. 17. *τοῦ λοιποῦ, de cetero)* Formula abrumpendi. — *κόπους, labores)* Piis laboriosa est theologia polemica seria. v. 11. not. et cap. 4, 20. Vid. *L. Osiandri* Antisturmius alter, p. 87. 107. *κόποι,* animi labor et solicitudo. Matth. 26, 10. — *μηδεὶς παρεχέτω, nemo exhibeat)* *Ἀποτομία, severitas,* apostolica. — *ἐγὼ γὰρ, ego enim)*

---

*) Gnomoni *respondet h. l.* Vers. germ.: *quamvis lectionem breviorem ad minus firmas retulerit* Ed. maj. *Margo* Ed. 2. *per signum β congruit cum* Gnom. *et* Vers. *Eadem est ratio voc. ἐςὶν, cui per crisin recentiorem cedere debet ἰσχύει.* E. B.

Afflicto non est addenda afflictio. — *τὰ ςίγματα, stigmata*) ex verberibus. Act. 16, 23. Haec *stigmata* Paulo infamiam apud mundum, re ipsa dignitatem magnam, nam hinc *servus* Christi noscebatur, adferebant. Opponuntur *stigmata in corpore* notae circumcisionis; *corpus* Pauli, *carni* alienae. v. 13. — *τȣ̃ κυρίȣ, Domini*) Col. 1, 24.: *afflictionum Christi.* — *βαςάζω, porto*) ita ut honori mihi ducam, v. 14. Proinde molesti mihi erunt, qui qualibet alia re sibi placent.

v. 18. *ἡ χάρις, gratia*) Hoc congruit cum tota epistola. — *μετὰ τȣ̃ πνεύματος ὑμῶν, cum spiritu vestro*) victa carne. v. 1. conf. 1 Thess. 5, 23. 2 Tim. 4, 22. Philem. v. 25. — *ἀδελφοὶ, fratres*) Ita mollitur totius epistolae severitas. coll. c. 1, 6. not.

IN

EPISTOLAM AD EPHESIOS.

CAPUT I.

v. 1. *θελήματος, voluntatem*) Sic v. 5. 9. 11. — *τοῖς ἁγίοις τοῖς ȣ̓σι καὶ πιςοῖς*) Id est, *sanctis et fidelibus*, *qui sunt* in omnibus iis locis, quo Tychicus cum hac epistola venit. Nullam civitatem nominatim a Paulo fuisse in hac inscriptione expressam, ex monumentis in *Apparatu* laudatis apparet: unde alii *Laodiceam* supplerunt, (quamvis, quae ad Laodicenses quoque seorsum spectarent, in epistola ad Colossenses eodem tempore data Paulus expedit, c. 4, 15. s.) alii *Ephesum.* utrumvis ad mentem apostoli. nam sine dubio dixit Tychico Paulus, quo ire deberet, Laodiceam v. gr. et inde Colossas (Laodiceae vicinas) et vel primo vel postremo Ephesum. Quare annotationes nostrae ad *Ephesios* interdum speciatim sunt accommodatae. Veruntamen h. l. *τοῖς ȣ̓σιν*, i. e. *qui praesto sunt*, absolute dicitur, uti Act. 13, 1., *κατὰ τὴν ȣ̓σαν ἐκκλησίαν*· et Rom. 13, 1. *αἱ δὲ ȣ̓σαι ἐξȣσίαι.* Paulus ad ecclesias scribens, per ipsum plantatas, multa solet commemorare de suis ecclesiarumque rebus praesentibus ac pristinis: at Ephesi fuerat, idque multum, non multis ante annis. Act. 20, 31. cur ergo scribit, tanquam ignotus, v. 15. c. 3, 2. 4. et cur in hac epistola minus, quam in ulla alia ad particularia descendit? cur c. 6, 23. 24. in tertia persona, ac non in secunda, ut alias semper, concludit? cur nullas salutationes addit, quas tamen ne ad Colossenses quidem praetermittit? cur Timothei non meminit, quem tamen Col. 1, 1. sibi adjungit? Nam uno tempore utramque epistolam, hanc et ad Colossenses missam esse, simillimum utriusque filum, eademque in utraque Tychici latoris mentio et multa alia confirmant. Cur nonnisi c. 6, 10. dicit *fratres?* Resp. Haec omnia videlicet argumento sunt, Paulum totam ita instruxisse epistolam, ut et Ephesi et in pluribus ecclesiis Asiae (ad quas fortasse nominatim sibi indicatas venturus esset Tychicus) recitari sive legi posset omnesque eam tanquam

ad se scriptam possent accipere. conf. Col. 4, 16. 1 Thess. 5, 27. Erat pro hac parte quasi *carta bianca. Notandum,* inquit Usserius ad A. M. 4068, *in antiquis nonnullis codicibus generatim inscriptam fuisse hanc epistolam, ut in literarum encyclicarum descriptione fieri solebat*, sanctis qui sunt ..... et fidelibus in Christo Jesu. *ac si Ephesum primo, ut praecipuam Asiae metropolim, missa ea fuisset, transmittenda inde ad reliquas (intersertis singularum nominibus) ejusdem provinciae ecclesias. etc.* Dices: Paulus hanc epistolam ante scripsit, quam Ephesios vidisset. Resp. Nulla vincula erat antea perpessus tam insignia et diuturna, Act. 16, 35. 18, 10. haec autem, quae allegat, erant illustria. Eph. 3, 13. 6, 20. Ceterum in hac inscriptione *sanctitas* ponitur ante *fidem.* v. 4. 11. 12., ubi etiam *τὸ κληροῦσθαι* est ante *spem.* porro, 2 Thess. 2, 13. 1 Petr. 1, 2. Dei est, sanctificare nos et sibi asserere; nostrum, ex Dei munere, credere.

v. 3. *εὐλογητὸς — εὐλογήσας — εὐλογίᾳ, Benedictus — qui benedixit — benedictione*) Antanaclasis: aliter benedixit Deus nobis, aliter nos benedicimus illi. Cum sensu gratiae N. T. congruunt doxologiae in principiis epistolarum apostolicarum. Sic fere incipit epistola 1 Petri, etiam in Asiam adeoque Ephesum missa. Paulus scribit affectu per adversa sublimato: et singulare haec epistola specimen praebet tractationis evangelicae in thesi, hujusque capitis versu 3—14 compendium ea evangelicum [*de gratia* Dei, V. g.] exhibet, [*ita quidem, ut* Christi *beneficium v.* 7., *et* Spiritus Sti *v.* 13., *ordine legitimo, inseratur.* V. g.] Inde nullum speciatim errorem aut vitium refutat aut redarguit, sed generatim incedit. Et quantumcunque lucis in Epistola ceteroqui parallela ad Colossenses ex Historia ecclesiastica petatur, in hac epistola minus opus est. Convenienter ad Ephesios quoque de Judaeorum et gentium conjunctione nova scribitur. nam Ephesium templum fuerat arx paganismi, sicut e contrario templum Hierosolymitanum, Judaismi.

Epistola summatim sic habet:

I. Inscriptio. c. I. v. 1. 2.

II. Doctrina, pathetice exposita.
- I. Benedictio Dei pro tota benedictione coelesti: v. 3—14. et inde Gratiarum actio et preces pro sanctis. 15—II. 10.
- II. Specialior admonitio de statu illorum quondam misero, nunc beato: v. 11—22. et inde Apostoli supplicatio pro corroboratione illorum, III. 1. s. 14. s. cum Doxologia. 20. s.

III. Adhortatio:
- 1. generalis, ut ambulent digne, prout postulat
  - 1. unitas Spiritus et diversitas donorum. IV. 1. s. 7. s.
  - 2. differentia status ethnici et christiani. 17—24.
- 2. specialis:
  - 1) ut vitetur
    - 1. mendacium. 25.
    - 2. iracundia. 26. s.
    - 3. furtum. 28.
    - 4. sermo putris. 29. s.
    - 5. acerbitas. 31—V. 2.
    - 6. impuritas. 3—14.

7. ebrietas. v. 15—20. commendatis ubique virtutibus, quibus vitia illa opponuntur, adjuncta submissione. 21.
2) ut officium faciant
1. mulieres et viri. 22. s. 25. s.
2. liberi et patres. VI. 1. s. 4.
3. servi et heri. 5. s. 9.
3. finalis, ad militiam spiritualem. 10. s. 19. s.
IV. Conclusio. 21. s. 23. s.

Magna hujus epistolae et epistolae ad Colossenses est similitudo, modo notata: quare tabellas ambas commode inter se contuleris.

— ἐν πάσῃ, *omni)* Describit Paulus hujus *benedictionis* fontem et archetypum, *elegit* — *praedestinans*, v. 4. s. indolem, *gratia amplexus est*, v. 6. partes, *remissionem etc.* v. 7. s. — εὐλογίᾳ, *benedictione)* Ipsum vocabulum connotat *abundantiam.* — πνευματικῇ, *spirituali)* Novi Testamenti propria. — ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, *in coelestibus)* Declaratur τὸ *spirituali.* Saepe in hac epistola memorat τὰ ἐπουράνια, *coelestia.* v. 20. c. 2, 6. 3, 10. 6, 12. Sedes gloriosa coelitum. — ἐν χριστῷ, *in Christo)* Huc ref. v. seq. *sicut* — *in ipso.* Jam hic tangit aliquid de tribus personis Deitatis, salutem nostram curantibus. *Patris* sunt τὰ ἐπουράνια, *coelestia: Christum* ipsum nominat: *Spiritus sanctus* producit *spiritualia.* Omnia deinceps tractat Paulus. [*Universus utique* Christi *cursus*, *inde a* nativitate *usque ad* adscensionem, *h. l. ante oculos Apostolo versatus est.* Nativitatem *spectat hoc versu: deinde* circumcisionem, *quare v.* 5. *demum nomen* Jesu, *in circumcisione Ipsi impositum*, *exprimitur: v.* 6. baptismus *Filii* dilecti *indigitatur: quem v.* 7. *excipit* cruenta mortis perpessio. *Sequuntur denique* resurrectio et ascensio, *v.* 20. *etc.* V. g.]

v. 4. καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς, *sicut elegit nos)* Electioni *respondet*, et eam subsequitur, *benedictio*, et patefacit. — ἐν αὐτῷ, *in ipso)* c. 3, 11. Haec praesupponunt aeternitatem Filii Dei. namque Filius, ante mundum factum, erat objectum amoris paterni non futurum tantummodo, sed jam tum praesens. Joh. 17, 24. 5. alias non per se, sed item per alium Patri dilectus fuisset. — πρὸ, *ante)* Joh. 17, 24. — εἶναι, *esse)* i. e. τοῦ εἶναι, *ut essemus.* — ἁγίους, *sancti)* positive. — ἀμώμους, *immaculati)* sine malo et vitio. [c. 5, 27.]

v. 4. 5. ἐν ἀγάπῃ προορίσας ἡμᾶς. *in amore praedestinans nos)* Multi construunt cum praecedentibus verbis, *sancti et immaculati coram eo in amore.* Utroque modo, uti vel divinus vel noster amor denotetur, in hac epistola regnat τὸ *amo*, *amor*, *amatus:* sed ipsi principio epistolae congruit, ut *amor* construatur non cum *sancti et immaculati*, quod item sine expressa *amoris* mentione ponitur c. 5, 27., sed cum subsequente descriptione *adoptionis*, *) coll. c. 2, 4. 3. 1 Joh. 3, 1.: utque amor Dei prius celebretur, quam noster. Hoc pacto *in amore* summa eorum erit, quae sequuntur. v. 5. fin. Sic *amor* ponitur, initio tmematis, c. 3, 18. Et vicissim τὸ *praedestinans* multo majorem emphasin habet, si ab initio collocatum exi-

*) *Atque hunc quidem distinctionis nexum praetulerat margo* Ed. maj.: *alterum illum*, *quo verba* ἐν ἀγάπῃ *ad antecedentia referuntur, margo* Ed. 2. *in aequilibrio ponit, et* Vers. germ. *distincte exhibet.* E. B.

stimetur: et passim apostolus, hoc praesertim capite, periodum claudit inciso quopiam, quod respectu antecedentium sit instar syncategorematis: respectu subsequentium, Thema. Hoc si tenueris, et nexum per participia et relativa observaris, expeditam habebis analysin. Hic mos est veterum, diversus ab hodierna methodo, quae per multas distinctiones et subdistinctiones, exserte positas, progreditur. — *προορίσας, praedestinans)* Participium pendet ab *elegit.* Rom. 8, 29. Electi ex ceteris, sunt *praedestinati* ad omnia, quae pertinent ad beatitudinem assequendam. v. 11. — *κατὰ τὴν εὐδοκίαν, secundum beneplacitum)* Ultra hoc *beneplacitum* nobis neque in salutis nostrae, neque in ullis operum divinorum causis rimandis ire licet. v. 9. Quid philosopharis de mundo optimo? cave, ne tute sis malus. Neque in nobis quicquam fuit, quod amorem mereretur. — *τȣ̃ θελήματος, voluntatis)* v. 9. 11. 1.

v. 6. *εἰς, in)* Finis. — *ἔπαινον δόξης τῆς χάριτος, laudem gloriae gratiae) Laudem gloriae*, v. 12. 14. Primum nascitur *laus gratiae,* v. 7., *inde laus gloriae.* [*De gloria conf.* v. 6. 17. 18. V. g.] — *ἐν ᾗ,) χάριτι.* Conjugata, ut *ἀγάπην ἠγάπησεν,* c. 2, 4. — *ἐχαρίτωσεν) χαριτόω,* formae *ἀγαθόω, δυναμόω, ἐντυπόω, εὐοδόω, ζηλόω, θανατόω, κακόω, κυκλόω κτλ.* significat *gratia amplector.* cujus rei immediatum consequens est *benedictio.* conf. Luc. 1, 28. Huc ref. *gratiae*, modo, et v. 7. — *ἠγαπημένῳ, amato)* Filio unigenito. Antonomasia, opportuna. *amor* plus significat, quam *gratia.* vid. 1 Petr. 2, 10.: ubi de iis, qui *misericordiam* consecuti sunt, ea dicuntur, supra quae *ὁ ἠγαπημένος, Amatus* longe eminet. *ἔλεος* necessario praesupponit praeviam miseriam, sed *amor* non item.

v. 7. *ἔχομεν, habemus)* in praesenti. — *τὴν ἀπολύτρωσιν — τὴν ἄφεσιν, redemtionem — remissionem)* Bonum novi Testamenti. Rom. 3, 24. [*Sequitur altera* redemtio, v. 14. V. g.] —*) *τὸν πλȣ̃τον τῆς χάριτος, divitias gratiae)* c. 2, 7. *divitiae gloriae*, v. 18. conf. c. 3, 8., ubi *divitiae gratiae*, et consequenter gloriae, item v. 16., ubi *gloria* ipsius Patris *opulentissima* intelligitur.

v. 8. *ἧς) pro, ἥν, χάριν.* — *ἐπερίσσευσεν, abundavit) Deus.* — *σοφίᾳ) sapientia*, de praeterito et praesenti, de his, quae Deus facit. v. 17. — *φρονήσει) prudentia*, de futuro, de his, quae nos faciamus.

v. 9. *γνωρίσας, notum faciens)* Hoc pendet ab *abundavit.* Idem verbum, c. 3, 3. 5. 10. 6, 19. — *τὸ μυστήριον, mysterium)* c. 3, 3. 4. 9. 6, 19. Rom. 16, 25. Col. 1, 26. s. — *ἥν, quod) beneplacitum.* — *προέθετο) proposuit* sibi. Inde, *propositum*, v. 11. — *ἐν αὐτῷ, in ipso)* in Christo.

v. 10. *εἰς, in)* Constr. cum *γνωρίσας notum faciens.* — *οἰκονομίαν τȣ̃ πληρώματος τῶν καιρῶν, dispensationem plenitudinis temporum) Plenitudo τῶν καιρῶν temporum* distinguitur nonnihil a *plenitudine τȣ̃ χρόνȣ temporis.* Gal. 4, 4. involvit enim plenitudinem beneficiorum ipsorum, et hominum ea percipientium. Marc. 1, 15. Utraque tamen plenitudo est in Christo: et hujus plenitudinis propria quaedam est oeconomia et dispensatio. Col. 1, 25. Verbo *πληρόω* et *πλήρωμα* persaepe utitur Paulus ad Ephesios et Colossenses. — *ἀνα-*

*) *αἵματος, sanguinis*] c. 2, 13. V. g.

κεφαλαιώσασθαι) ut sub unum caput redigerentur. Omnia sub Christo fuerant: per peccatum autem facta erat avulsio et divulsio: atque haec rursum sublata est. Christus caput angelorum et hominum: illi cum Ipso conveniunt in natura invisibili; hi, in natura visibili. — *τὰ πάντα, omnia)* non modo Judaei et gentes, sed etiam ea, quae in coelis et quae super terra sunt: angeli hominesque, et hi vel viventes vel pridem etiam defuncti. c. 3, 15. — *τοῖς οὐρανοῖς, coelis)* Plurale.

*) v. 11. *ἐν αὐτῷ, ἐν ᾧ, in ipso, in quo)* Hoc repetitur ex versu 9, ut versus 10 sit parenthesis. — *ἐκληρώθημεν)* Hic loquitur per personam Israëlis: *eramus facti* נחלה *κλῆρος* sive *κληρονομία sors, hereditas Domini;* conf. Deut. 32, 9. Antitheton *vos* v. 13. Sermo tamen de beneficio spirituali. *κληρῶσθαι* non est duntaxat *sortem nancisci.* vid. Chrys. ad h. l. interpretatur is, *ἐγενήθημεν κεκληρωμένοι.* — *τὰ πάντα) omnia*, etiam in regno filii sui. — *βουλὴν, consilium)* liberrimum.

v. 12. *ἡμᾶς, nos)* Judaeos. — *τοὺς προηλπικότας, ante sperantes)* Praedicatum. Spem in Christo (1 Cor. 15, 19.) exhibito, primum nacti sunt Judaei, deinde gentes. Act. 13, 46. *τὸ ante* hic non refertur ad tempora V. T. conf. de spe, v. 18. c. 2, 12. 4, 4.

v. 13. *ᾧ, quo)* Ref. ad *Christo*, v. 12. vel ad *ipso*, v. 11. — *ἀκούσαντες, audientes)* Oratio manet suspensa, dum correlatum participium accedit, *credentes.* — *τῆς ἀληθείας, veritatis)* Hinc dicitur *auditus fidei.* Recurrit *veritatis* mentio, c. 4, 15. 21. 24. 25. 5, 9. 6, 14. — *ἐν ᾧ καὶ, in quo etiam) in quo*, post incisum, hic reassumitur. conf. *in ipso*, v. 11. not. — *ἐσφραγίσθητε — ὅς ἐστιν ἀῤῥαβὼν, obsignati estis — qui est arrhabo)* 2 Cor. 1, 22. not. — *τῷ πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ, Spiritu promissionis sancto)* Per verbum promissus erat Spiritus sanctus; dato igitur Spiritu sancto, ii, qui credidere verbo, obsignati sunt. Et qui Spiritum S. habent, omnem promissionem sibi praestitum iri sciunt.

v. 14. *ἡμῶν, nostrae)* Hic complectitur Judaeos et Graecos. — *εἰς ἀπολύτρωσιν, in liberationem)* Constr. cum *obsignati estis*, c. 4, 30. Haec futura *liberatio* sive *redemtio*, addito *τῆς περιποιήσεως conservationis*, distinguitur a *redemtione* facta per sanguinem Christi. Sic *περιποίησις σωτηρίας* et *ψυχῆς*, 1 Thess. 5, 9. Hebr. 10, 39. *περιποίησις* dicitur de eo, quod, cum cetera pereant, superat. LXX, 2 Par. 14, 12. (13.) Malach. 3, 17.

v. 15. *ἀκούσας, audiens)* procul. Hoc referri potest non solum ad ignotos facie, Col. 1, 4., sed etiam ad familiarissimos, Philem. v. 5., pro statu eorum praesenti. — *πίστιν) fidem* erga Deum *in Domino Jesu.* — *καὶ, et)* Quisquis *fidem* et *amorem* habet, particeps est totius *benedictionis.* v. 3. seqq. Accedit *spes*, v. 18. — *πάντας, omnes)* Character Christianismi. Saepe Paulus *omnes* complectitur. c. 3, 8. 9. 18. 4, 6. 13. 6, 18. 24.

v. 16. *οὐ παύομαι, non desino)* Paulus omnium ecclesiarum mentionem fecit in precibus. Col. 1, 9.

---

*) v. 11. 13. *ἡμεῖς — ὑμεῖς, nos — vos]* Israëlitae — gentiles. V. g.
v. 13. *πνεύματι, spiritu]* Conf. v. 17. V. g.
v. 14. *τῆς κληρονομίας ἡμῶν, hereditatis nostrae]* quae filiorum est, v. 5. denuo memorata v. 18. V. g.

v. 17. *ἵνα, ut*) Argumentum precum pro veris Christianis. — *ὁ πατὴρ τῆς δόξης*) *Pater gloriae*, infinitae illius, quae refulget in facie Christi; imo gloriae, quae est ipse Filius Dei. unde etiam nobis hereditas gloriosa obtinget. v. 18. — *πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως, Spiritum sapientiae et revelationis*) Idem Spiritus, qui est promissionis, in progressu fidelium est etiam sapientiae et revelationis. *Sapientia* in nobis operatur sapientiam: *revelatio*, cognitionem. — *ἐν, in*) Constr. cum *det.* — *αὐτοῦ, ipsius*) Dei.

v. 18. *πεφωτισμένους, illuminatos*) Accusativus absolutus, uti Act. 26, 3. i. e. quum oculi cordis vestri fuerint illuminati. Articulus *τοὺς* apud *ὀφθαλμοὺς* praesupponit oculos jam praesentes, neque patitur ut possint tanquam demum dandi considerari. Quodsi *ὀφθαλμοὺς* esset sine articulo, posset in sensu abstracto sumi et cum *det* construi. — *τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας, oculos cordis*) Conf. c. 4, 18. Matth. 13, 15. *Cor* est, quo tantas res percipimus. c. 3, 17. Sic *aures cordis* dicit Theophilus l. I. ad Autol. c. 3. Adde Not. ad Chrys. de Sacerd. p. 429. s. et plane *ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας, oculos cordis*, Smyrn. ep. de Polycarpo §. 2. [*καρδίας, insignis lectio.* Not. crit.] — *τίς, τίς, τί, quae, quae, quae*) coll. v. seq. Tria insignia momenta, in futurum, in praesens (coll. c. 3, 6.) et in praeteritum. — *τῆς κλήσεως αὐτοῦ, vocationis Ipsius*) vocationis, qua vos vocavit. Sequitur, *sanctis:* ut saepe apostolus *vocatos* simul et *sanctos* appellat.

v. 19. *τοὺς πιστεύοντας, credentes*) Fides igitur vivum quiddam et efficax. — *τὴν ἐνέργειαν, operationem*) Haec actus est. — *τοῦ κράτους, roboris*) Hoc in actu est. Job 21, 23., בעצם תמו LXX, *ἐν κράτει ἰσχύος αὐτοῦ.* — *τῆς ἰσχύος, virtutis*) Haec ipsa virtus divina est.

v. 20. *ἣν, quam*) scil. *ἐνέργειαν, operationem. ἐνεργεῖν ἐνέργειαν* dicitur, ut *ἀγαπᾶν ἀγάπην*, c. 2, 4. — *ἐγείρας — καὶ ἐκάθισεν, excitans — et collocavit)* Saepe a participio sermo flectitur ad indicativum. c. 2, 17. Col. 1, 6. Ap. 3, 7.

v. 21. *ὑπεράνω*) Compositum. Christus non modo praecedit, sed imperat super omnia. — *ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως*) 1 Cor. 15, 24. not. — *καὶ κυριότητος*) Col. 1, 16. — *καὶ παντὸς ὀνόματος, et omne nomen*) Scimus, Imperatorem anteire omnes, etiamsi non possimus enumerare omnes ministros aulae ejus: ita scimus, Christum esse collocatum super omnes, quamvis non omnes *nominare* possumus. — *ἐν τῷ μέλλοντι*) *Αἰὼν, seculum*, denotat hic non tempus, sed systema rerum et operum suo tempore revelatum et permanens. *futurum* dicitur, non quo adhuc non sit, sed quia nondum cernitur. *Imperia*, *potestates etc.* sunt *in futuro*, sed tamen *nominantur* etiam *in seculo hoc:* at ea quoque, quae in praesenti ne nominantur quidem, sed in futuro demum nobis nomine et re patefient, Christo subjecta sunt.

v. 22. *πάντα ὑπέταξεν, omnia subjecit*) 1 Cor. 15, 27. — *ἔδωκε*) *dedit.* neque tamen Christus non antea erat caput ecclesiae. c. 5, 25. Joh. 3, 29. — *ὑπὲρ πάντα, super omnia*) Ecclesia, *super omnia*, super *imperia etc.* quorum caput [v. 10.] Christus est, Col. 2, 10., potest dicere: Christus est caput meum: ego sum corpus ejus. *τῷ super* contradistinguitur Dativus commodi, *ecclesiae.*

v. 23. *τὸ πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου, plenitudinem omnia in omnibus implentis*) Hoc neque de ecclesia praedica-

tur, ut plerique censent; neque, ut aliis visum, cum *dedit* construitur; sed absolute ponitur accusativo casu, uti *τὸ μαρτύριον testimonium*, 1 Tim. 2, 6. Est enim epiphonema eorum, quae a v. 20. dicuntur, innuitque apostolus, in Christo esse *plenitudinem* Patris omnia implentis in omnibus. Vide de plenitudine Dei, Christi et Spiritus, c. 3, 19. 4, 13. 5, 18., item c. 4, 10. Joh. 1, 14., de plenitudine temporum, c. 1, 10. Gloria *amoris* divini implet omnia, et in Christo super omnia se extendit. Analogiam habet locus cum 1 Cor. 15, 28. Hoc, quod modo explanavi, inquit apostolus, repraesentat nobis *plenitudinem* etc. ut Mathematici dicunt: id quod erat demonstrandum. Hoc totum potest ad hunc titulum revocari, *τὸ πλήρωμα....* — *ἐν πᾶσι, in omnibus*) Neutrum, masculini potestatem includens. — *πληρȣμένȣ*) i. e. *πληρȣ̃ντος*. Sed major vis Mediae vocis, in denotanda relatione Ejus, qui implet, et eorum, qui implentur.

CAPUT II.

v. 1. *Καὶ ὑμᾶς, et vos*) Hoc arctissime nectitur cum *operatus est*, c. 1, 20. *vos* constr. cum *una vivificavit.* v. 5. — *ὑμᾶς ὄντας, vos, cum eratis* etc.) *cum eramus nos*, v. 5. Utrinque prior vocula emphasin habet, uti Phil. 2, 7. not. — *νεκρȣ̀ς, mortuos*) Quid miserius? — *τοῖς παραπτώμασι*) Huc refer neutrum, (quamquam foemininum, *ταῖς ἁμαρτίαις*, intervenit,) *οἷς, quibus*, v. 3. coll. *οἷα, οἵȣς*, 2 Tim. 3, 11., ubi item duplex genus. — *ταῖς ἁμαρτίαις, peccatis*) Huc ref. *αἷς, quibus*, v. 2. *Αἱ ἁμαρτίαι, peccata*, praecipue dicuntur de gentibus Deum ignorantibus; *τὰ παραπτώματα, delicta*, de Judaeis legem habentibus, a luce deficientibus. v. 5. Et hi parebant *carne;* illi, *principi potestatis aëreae.* v. seqq.

v. 2. *κατὰ τὸν αἰῶνα τȣ̃ κόσμȣ τȣ́τȣ*) *Αἰὼν* et *κόσμος* differunt. 1 Cor. 2, 6. 12. 3, 18. s. Ille hunc regit et quasi informat. *κόσμος* est quiddam exterius; *αἰὼν*, subtilius. *Tempus* dicitur non solum physice, sed etiam moraliter, connotata qualitate hominum in eo viventium: et sic *αἰὼν* dicit longam temporum seriem, ubi aetas mala malam aetatem excipit. conf. Act. 14, 16. 1 Petr. 1, 18. — *κατὰ τὸν ἄρχοντα, secundum principem*) Sic res fit expressior. *Seculum* sentiunt omnes; hunc *principem* subesse, non intelligunt. c. 6, 11. s. conf. Joh. 12, 31. — *τῆς ἐξȣσίας τȣ̃ ἀέρος, potestatis aëris)* Haec potestas est late diffusa et penetrans. Conf. Job. 1, 15. seqq. Sed tamen infra orbem fidelium. v. 6. 1 Joh. 5, 18. Vid. Buxt. Dict. rabb. col. 1495. Ipsi etiam orbes coelestes varii sunt. Christus tamen superior est Satana, quamvis etiam in *ἐπȣρανίοις* se hic teneat. Eph. 6, 12. — *τȣ̃ πνεύματος, spiritus*) Est appositio *τῆς ἐξȣσίας, τȣ̃ πνεύματος.* Non hic ipse princeps dicitur *spiritus*, sed *spiritus* est h. l. principium illud internum, ex quo fluunt actiones infidelium, oppositum spiritui fidelium filiorum Dei. conf. Luc. 4, 33. — *νῦν, nunc*) *hodienum:* vel potius, *nunc maxime.* nam non *adhuc*, sed *nunc* dicit. qui evangelium per *incredulitatem* spernunt, manent mancipia spiritus illius, et amplius capiuntur. Expressa Satanae mentio inprimis fit in describendo statu gentium. Act. 26, 18. — *ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, in filiis incredulitatis*) Ipsa *incredulitas* adversus evangelium ostendit, quam potens sit ille *spiritus.* Affine, *filii irae.* v. 3. Super *infideles*, ira manet. Joh. 3, 36.

v. 3. *καὶ ἡμεῖς) nos quoque*, Judaei. Extremo veteris testamenti tempore etiam apud Judaeos valde invaluerat peccatum, quo magis superabundaret gratia. Rom. 5, 6. 20. Tit. 3, 3. Luc. 1, 17. 79. Matth. 4, 16. — *ἀνεστράφημεν, conversati sumus*) Hoc quiddam speciosius, quam *ambulare*. v. 2. — *τῆς σαρκὸς, carnis*) sine Spiritu Dei. — *τῆς σαρκὸς καὶ τῶν διανοιῶν, carnis et cogitationum*) *Cogitationes* callidius peccandi studium inferunt: *caro*, caeco ruit impetu. — *φύσει, natura*) *Natura* denotat statum hominis, citra gratiam Dei in Christo. *Naturae* nostrae [*utut* Judaei *fuerimus*, Jes. 1, 13. V. g.] hoc debemus, ut simus *filii irae*. — *ὀργῆς, irae*) quum putaremus nos esse liberos Dei. Antitheton, v. 4. — *οἱ λοιποὶ*) 1 Thess. 4, 13. *ceteri*, qui non credunt, aut certe nondum.

v. 4. *πλούσιος, dives*) super omnes. Rom. 10, 12. — *ἐλέει· ἀγάπην, misericordia: amorem*) *Misericordia* removet miseriam: *amor* confert salutem.

v. 5. *καὶ, et)* Hoc copulatur cum *vos quum eratis*. v. 1. — *ἡμᾶς, nos*) utrosque, Judaeos et gentes. — *συνεζωοποίησε τῷ χριστῷ· χάριτί ἐστε σεσωσμένοι, una vivificavit cum Christo: gratia estis servati*) Vivificatio resuscitationem antecedit; et c. 1, 20. vitam resuscitatio praesupponit. Vivificati sumus tum, quum Christus vivificatus est. conf. 2 Cor. 5, 15., de morte Christi: et sic de ceteris gradibus. Quum autem *fides* suscipitur, ea omnia a Deo applicantur homini, et ab homine rata habentur. Hunc ipsum salutis ordinem enumerans apostolus, *gratiam* esse docet proram et puppim, versu hoc et 8., et propter parem Judaeorum et gentium rationem promiscue interdum in prima et secunda persona loquitur. — *τῷ χριστῷ, Christo*) Hinc fons est. v. 6—10.

v. 6. *συνεκάθισεν, simul sedere fecit*) Fideles resuscitati sunt spiritualiter, resuscitabuntur corpore: et huic utrique resurrectioni respondet sessio in coelestibus. Non sane sunt in coelo praesentia corporali, sed jure et virtute spirituali, et singuli habent in coelo sedem nominatim sibi assignatam, suo tempore possidendam. In Deo tantisper occultantur. Col. 3, 3. — *ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, in coelestibus*) Non dicit, *in dextra:* Christo sua manet excellentia. — *χριστῷ ἰησοῦ, Christo Jesu*) In hac potissimum oratione grandi Paulus *Christum Jesum* appellat; saepius alias *Jesum Christum.*

v. 7. *ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις, in seculis supervenientibus)* Plurale, contra unum *seculum malum*, v. 2., cui *secula beata* superveniunt potenter. Congruit haec locutio menti Pauli, de die novissimo non proxime instante. — *ὑπερβάλλοντα, excellentem*) Rom. 5, 20.

v. 8. *τῇ — χάριτι*) *τῇ* habet vim relativam ad v. 5., *χάριτι*. — *γὰρ, enim*) Non *igitur* ait, sed *enim*, quia ab effectu ad *causam* concludit. — *διὰ τῆς πίστεως, per fidem*) ortam ex resuscitatione Christi. c. 1, 19. [*unde non* v. 5., *sed* v. 8. *demum memoratur*. Vid. Col. 2, 12. V. g.] Antitheton, *non ex operibus:* quale etiam inter *gratiam* et *gloriationem*. — *καὶ τοῦτο*) *et hoc*, nempe *credere*, sive *fides*, non est ex vobis. Antitheton: *Dei* solius *hoc donum est.*

v. 10. *αὐτοῦ, ipsius*) *Dei.* — *γὰρ, enim*) Probat, salutem esse per fidem, non ex operibus; ac fidem ipsam totam esse ex dono Dei. — *ποίημα, factura*) Rarum hoc sensu verbum, cujus vim auget *κτισθέντες, creati*, coll. v. 15., facti ex nihilo spirituali. Alias dici-

mur *regenerari.* Nihilum, nil operatur. *Posteri* fideles, non sólum עם נולד Ps. 22, 32., sed etiam עם נברא Ps. 102, 19. — *ἐπὶ*) bonorum operum *ergo;* ut postea demum illis incumberemus. Ex ea ratione Paulus opera legis nunquam *bona* appellat. — *οἷς*) *οἷς* — — *ἐν αὐτοῖς,* אשר בהם pro, *ἐν οἷς, in quibus.* — *προητοίμασεν*) *Τὸ πρὸ* totam rem Deo tribuit. Verbum *ἡτοίμασεν* neutraliter ponitur, magna vi: LXX, 2 Chron. 1, 4., *ὅτι ἡτοίμασεν αὐτῇ δαυίδ.* Sic *ὥςε ἑτοιμάσαι αὐτῷ,* Luc. 9, 52. *Deus ita comparavit.* [*Gratia itaque cum salute antecedit opera.* V. g.] — *περιπατήσωμεν, ambularemus)* non, *salvaremur,* aut, *viveremus.*

v. 11. *μνημονεύετε, recordamini)* Talis recordatio gratum animum acuit, et fidem roborat. v. 19. — *τὰ ἔθνη*) הגוים gentes. — *ἐν σαρκὶ, in carne)* Hoc considerate Paulus jungit cum *gentes.* nam Judaei gentes simpliciter dicebant *praeputium*, non *praeputium in carne.* — *οἱ λεγόμενοι ἀκροβυςία, dicti praeputium)* magna cum vestra ignominia. *dicti* et *dicta* indicat, haec vocabula jam esse antiquata, sublato discrimine. — *λεγομένης, dicta)* Hoc constr. cum *circumcisione* seorsum ab epitheto, *in carne, manu facta.* Et *circumcisio* dicitur in concreto, pro populo circumciso: *in carne manu facta,* in abstracto.

v. 12. *ὅτι, quod)* Hinc pendet *eratis* et *facti estis.* repetitur autem particula ex v. 11. — *χωρὶς, sine)* Antitheton, *in Christo.* v. 13. Sunt tria capita miseriae: *sine*, *et hospites* —, *et athei:* eratis sine Christo, sine Spiritu sancto, sine Deo. conf. v. 18. et v. seqq. c. 3, 6. 4, 4. s. nott. — *χωρὶς χριςȣ̃, sine Christo*) Id probat commate sequenti, *abalienati.* neque dicit, *alieni.* conf. not. ad c. 4, 18. — *τῆς πολιτείας τȣ̃ ἰσραήλ, politia Israël)* Tota respublica Israëlis spectabat *Christum.* — *καὶ ξένοι, et hospites)* expertes. — *τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, testamentorum promissionis*) Deus promiserat, praesupposito nimirum dono Christi, maxime Spiritum sanctum: c. 1, 13. Gal. 3, 14. not. Luc. 24, 49. Act. 2. eique promissioni inservierant *testamenta.* Rom. 9, 4. Hoc comma probatur commate sequenti, *spem non habentes:* nam si promissionem habuissent, spem habuissent illi respondentem. at spem non habuerant. ergo ne promissionem quidem. — *ἄθεοι, athei)* Non statuerant, nullos esse deos; nam vel Dianam et Jovem habebant: Act. 19, 35.: sed verum Deum ignorabant; tantum aberat, ut haberent. 1 Thess. 4, 5. Prius ait, *fuistis extra Christum:* postea infert, *eratis sine Deo.* — *ἐν τῷ κόσμῳ, in mundo*) Paulus hoc quoque, quod fuerint *sine Deo,* probat; et probat ex eo, quia errarint in mundo, amplo (2 Cor. 1, 12.) et vano, (Luc. 12, 30. Joh. 1, 10. fin.) servientes creaturis, fruentes caducis, *longe* remoti.

v. 13. *μακρὰν*) *procul,* a populo Dei et a Deo. v. 17. not. — *αἵματι, sanguine*) c. 1, 7.

v. 14. *αὐτὸς*) *Ipse.* Emphasis. — *ἡ εἰρήνη*) *pax*, non modo *pacificator.* nam *sui* impensa pacem peperit, et ipse vinculum est *utrorumque.* — *ὁ*) Appositio: *Pax; is qui fecit* etc. Insigne dictum, v. 14—18., ipso verborum tenore et quasi rhythmo canticum imitatur. Describitur *α* conjunctio gentium cum Israële, v. 14. 15., et inde *β* gentium et Israëlis, tanquam unius jam hominis, conjunctio cum Deo, v. 15. med. — v. 18. Utraque descriptio subdividitur in duas partes, ita ut prior priori, de *inimicitia sublata;* altera alteri, de *decretis*

evangelicis, respondeat. — τὰ ἀμφότερα, *ambo)* Neutrum pro masculino, v. 18., commode, quia sequitur ἕν, *unum.* — μεσότοιχον τȣ̃ φραγμοῦ, *parietem intergerinum sepis) Paries* dicitur, quia intervallum fuit valde munitum; *sepes*, quia suo tempore facile soluta. *paries* disjungit domos; *sepes*, regiones. conf. v. 19. Innuitur ergo discrimen circumcisionis et praeputii. Ipsa congruebat structura templi hierosolymitani. *Paries* et *sepes* arcent: et arcebantur gentes, quatenus minus propinquum habebant aditum, quam Israëlitae quamlibet gregarii. — λύσας, *qui solvit) Qui solvit* — *qui sustulit*, *et* non iterato, arcte cohaerent. Hoc incisum, *et solvit*, declaratur versu 15., hemistichio priore: *Inimicitiam sustulit in carne sua;* coll. v. 16. fin. *Legem jussuum*, ad Israëlitas proprie accommodatam, *sustulit in decretis* gratiae universalibus. coll. v. 17. init.

v. 15. τὴν ἔχθραν, *inimicitiam)* Judaei gentes abominabantur: gentes pro ludibrio habebant Judaeos, ob circumcisionem, sabbatum etc. — ἐν τῇ σαρκὶ αὐτȣ̃, *in carne sua*) Sic, *in uno corpore.* v. 16. [*i. e. per passionem et mortem suam.* V. g.] — τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν) *legem jussuum*, ceremonialium. — ἐν δόγμασι, *in decretis, in placitis)* evangelicis, per quae proponebatur misericordia in omnes. Col. 2, 14. not. [*easdem voces, hanc ipsam rem innuentes*, *vid.* Act. 16, 4. 15, 28. V. g.] — καταργήσας, *tollens*) Cum hoc participio, ut modo innuimus, utrumque ἐν, *in*, construitur. Christus *carne* sua *inimicitiam*, *dogmatibus* evangelicis in totum orbem diditis *legem praeceptorum* sustulit. Quod si τὸ *in decretis* pertineret ad ἐντολῶν, *jussuum*, non praeponeretur τὸ *in carne sua*, sed postponeretur. Est quasi stilo lapidari scriptum:

τὴν ἔχθραν	ἐν τῇ σαρκὶ αὐτȣ̃
τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν	ἐν δόγμασι

καταργήσας.

— τȣ̀ς δύο, *duos*) Eleganter omittit *homines:* antea enim vix humanum nomen tuiti erant. *Duo*, qui erant Judaeus et Graecus. — καινὸν, *novum*) sublata antiquitate literae. — ποιῶν, *faciens)* A verbo *crearet* pendet participium *faciens:* et a *reconciliaret* pendet *occidens.* utrumque habet vim declarandi, fluentem ex iis, quae proxime praecedunt. — εἰρήνην, *pacem*) Haec pacificatio antecedit promulgationem. v. 17.

v. 16. ἐν ἑνὶ σώματι, *in uno corpore)* cruci affixo. Huc ref. *in uno spiritu.* v. 18. Conf. c. 4, 4. — ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν, *occidens inimicitiam)* Inimicitiam, adversus Deum ipsum, *occidit, morte* sua. — ἐν αὐτῷ) *in eo,* scil. in corpore suo. Conf. antecedentia.

v. 17. ἐλθὼν, *veniens)* a morte, profectione ad inferos, resurrectione, victor laetus ipse *ultro* nunciavit. Insigne verbum. 2 Tim. 1, 10. Joh. 14, 18. — εὐηγγελίσατο, *evangelizavit)* Verbum pro participio. coll. ποιήσας. v. 14. *Pacem* nunciavit ore suo apostolis, Luc. 24, 36. Joh. 20, 19. 21. 26., et per hos ceteris. — εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν κτλ.) Act. 2, 39. not. — καὶ τοῖς) Elegantiae est, quod semel h. l. dicit εἰρήνην, *pacem.* Indivisa est pax utrorumque.

v. 18. ὅτι) *quia.* — πρὸς τὸν πατέρα) *ad Patrem*, ut ad Patrem. Hoc versu fit mentio Christi, Spiritus, Patris, eodem ordine, quo Christus, Spiritus promissionis, et Deus spectatur versu 12. [*Conf.* c. 1, 3. 5.] Aliter, Apoc. 1, 4. 5.

v. 19. *ὐκέτι) non jam.* Antitheton ad pristina. — *ξένοι, hospites)* Oppositum *cives.* metaphora a civitate. — *πάροικοι, inquilini)* Oppositum *domestici.* metaphora a domo. — *τῶν ἁγίων, sanctorum)* Israëlis. v. 12. conf. c. 3, 18. — *τῦ θεῦ, Dei)* Iterum innuitur S. Trinitas, v. 19. 20. 22.

v. 20. *ἐποικοδομηθέντες, superaedificati)* Frequens Paulo ad Ephesios, c. 3, 18., (coll. Act. 20, 32.) et ad Timotheum, Ephesi episcopum, metaphora a re architectonica. 1 Tim. 3, 15. 2 Tim. 2, 19. s. — *ἐπὶ τῷ θεμελίῳ, super fundamento)* Ut fundamentum sustinet totam structuram; sic testimonium apostolorum et prophetarum substructum est fidei credentium omnium. per illos jactum est fundamentum: Christus Jesus, *caput anguli* h. l. Idem, fundamentum ipsum dicitur 1 Cor. 3, 11. — *καὶ προφητῶν, et prophetarum)* prophetarum N. T. qui ab apostolis sunt proximi. c. 4, 11. 3, 5. — *ὄντος ἀκρογωνιαίυ αὐτῦ, lapide angulari ejus)* Paulus locum Esajae c. 28, 16., tanquam notissimum breviter innuit. coll. 1 Petr. 2, 6. not. Christus Jesus est *lapis summus angularis fundamenti.* Participium, *ὄντος,* initio commatis hujus, valde demonstrat in praesenti tempore. Pronomen *αὐτῦ* refertur ad *θεμελίῳ·* nam si construeretur cum *χριςῦ,* diceretur *αὐτῦ ΤΟΥ*) χριςῦ ἰησῦ,* uti dicitur *αὐτὸς ὁ ἰωάννης κτλ.* cum articulo, Matth. 3, 4. Marc. 6, 17. Luc. 3, 23. 24, 15. 36. Joh. 2, 24. 4, 44. 2 Cor. 11, 14.

v. 21. *ἐν ᾧ, in quo)* in Christo. Hoc per anaphoram iteratur versu seq. — *συναρμολογυμένη αὔξει, coagmentata crescit)* Verba de mole viva. c. 3, 18. not. et 1 Petr. 2, 5. Sic, *συναρμολογύμενον, coagmentatum.* c. 4, 16. Sic combinatur *germen* et *domus*, Zach. 6, 12. — *ναὸν, templum)* Est domus, eaque sancta: cui cedere debet Dianae Ephesiae fanum. — *ἅγιον, sanctum)* i. e. *Dei.* v. 22. — *ἐν κυρίῳ, in Domino)* in Christo. Huc resp. *in Spiritu.* ibid. Sic quoque c. 3, 17. 16.

CAPUT III.

v. 1. *Τύτυ χάριν) hujus* rei *gratia.* Hoc reassumitur versu 14. [*Spiritus apostolici haec ubertas est.* V. g.] — *ὁ δέσμιος)* legatus, isque *vinctus.* — *ὑπὲρ ὑμῶν, pro vobis)* Pauli studio erga gentes incensi sunt persecutores, ut vincirent illum; et vincula ipsa profuere gentibus. v. 13. 2 Tim. 2, 10. — *τῶν ἐθνῶν, gentibus)* Hoc declaratur v. seqq.

v. 2. *εἴγε ἠκύσατε, siquidem audivistis)* Quae de Paulo *audierant*, (conf. not. ad c. 1, 1.) ea testimonio erant, illum v. 1. vera de se dicere.

v. 3. *κατὰ ἀποκάλυψιν, secundum revelationem)* Gal. 1, 12. Act. 9, 3. s. — *ἐγνώρισέ μοι, notum fecit mihi)* Deus, ex gratia. — *τὸ μυςήριον, mysterium) Christi* v. seqq. — *προέγραψα ἐν ὀλίγῳ) superius scripsi, paucis verbis.* Respicit c. 1, 9. 10., et illinc verba huc repetit ipsa.

---

*) *Utrum lectio χριςῦ ἰησῦ an ἰησοῦ χριςοῦ praeferenda sit, in medio relinquit* utriusque Ed. *margo:* Versio germ. *nomen Ἰησῦ signo parentheseos sequestrat.* E. B.

v. 4. *πρὸς ὅ, ex quo)* Hoc non refertur praecise ad *paucis*, sed ad totum noëma: et *πρὸς* notat analogiam, *ex:* ut in illo, *Ex ungue leonem* *). *Ex eo, quod superius scripsi, potestis etc.* — *δύνασθε, potestis)* Modeste et liberaliter positum verbum. — *ἀναγινώσκοντες, legentes)* Est hic liber valde sublimis, et tamen omnium lectioni commissus. — *νοῆσαι τὴν σύνεσίν μȣ, animadvertere intelligentiam meam)* adeoque per me proficere. In hac epistola apertius et sublimius scripsit Paulus, quam antehac in ulla.

v. 5. *ὅ, quod)* Ref. ad v. 3., ut verbum *γνωρίζω, notum facio*, iteratum indicat. — *ἑτέραις γενεαῖς, ceteris generationibus)* Casus sextus temporis, uti Act. 13, 36. — *ȣ̓κ ἐγνωρίσθη, non notificatum est)* Non dicit, *ȣ̓κ ἀπεκαλύφθη, non revelatum est.* Notificatio per *revelationem* (v. 3.) est fons notificationis per praeconium. *Revelatio* est quiddam specialius. *notificatio* fit ad reliquos etiam auditores, *revelatio* tantum ad prophetas. — *τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, filiis hominum)* Latissima appellatio, causam exprimens ignorantiae, ortum naturalem, cui opponitur *Spiritus.* conf. Matth. 16, 17. De statu veteri loquitur idiotismo linguae Hebraicae. Porro antitheton *apostolorum et prophetarum* N. T. ad filios hominum infert, hac appellatione denotari praecipue *prophetas* antiquos, v. gr. Ezechielem, qui saepe dicitur בן אדם et civitatem domumque Dei copiose descripsit, ut h. l. Paulus. — *ἐν πνεύματι, in Spiritu)* cujus donum Novo Testamento reservatum, ad Christum glorificandum.

v. 6. *εἶναι) quod sint;* et, *ut sint.* — *συγκληρονόμα, coheredes)* in hereditate *Dei.* — *σύσσωμα, ejusdem corporis)* Sub capite *Christo.* — *συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας, consortes promissionis)* in communione *Spiritus sancti.* Eadem *μετοχή, participatio*, laudatur Hebr. 6, 4. eadem *promissio*, c. 1, 13. Conf. de Trinitate, c. 4, 4. 5. 6. 18. 21. 30. 5, 1. 2. 18. 2 Cor. 13, 13. — *ἐν τῷ χριςῷ, in Christo)* Constr. cum *sint.*

v. 7. *οὗ, cujus) evangelii.* — *κατὰ τὴν ἐνέργειαν, secundum operationem)* v. 20. c. 1, 19.

v. 8. *τῷ ἐλαχιςοτέρῳ, minimo)* Notio nominis *Paulus* cumulata per comparativum superlativo superiorem: quo se sanctis vix accenset. elegantissima modestia. — *τῶν ἁγίων, sanctorum) Sancti* hic opponuntur gentibus. conf. not. ad Act. 20, 32. — *ἀνεξιχνίαςον, impervestigabiles)* v. 18. 19. Simile epitheton, *multivaria.* v. 10. — *πλοῦτον, divitias)* Hic laudantur *divitiae* coelestes; mox, *sapientia.* v. 10.

v. 9. *φωτίσαι) docere.* Conf. Col. 1, 28. Nam הורה LXX *φωτίζω*, 2 Reg. 12, 3. et aliis locis. — *τίς ἡ οἰκονομία, quae oeconomia)* Col. 1, 25. s. [*Agnoscitur lectio οἰκονομία a studiosissimis receptiorum lectionum defensoribus.* Not. crit. — *ἐν τῷ θεῷ, in Deo)* Antitheton ad creaturas, etiam excellentissimas. v. 10. — *τῷ τὰ πάντα κτίσαντι, qui omnia creavit)* Rerum omnium creatio fundamentum est omnis reliquae oeconomiae, pro potestate Dei universali liberrime dispensatae. Illud, *omnia*, continet *τὰς ἀρχὰς κτλ. imperia etc.*

v. 10. *νῦν) nunc* primum. conf. v. 5. — *ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξȣσίαις, imperiis et potestatibus)* bonis, vel etiam malis; sed alio

---

*) *Similem phrasin ex* Thucydide *profert* Joh. Michaëlis: *πρὸς τὰς ἐπιςολὰς ὑπόπτευον αὐτὸν*, ex epistolis habebant ipsum suspectum. E. B.

alioque modo. — *διὰ, per)* ex iis, quae obtingunt ecclesiae. haec enim operum divinorum theatrum est. conf. 1 Cor. 4, 9. — *πολυποίκιλος)* Syr. *plena varietatum.* — *σοφία, sapientia)* Circa hoc objectum inprimis versantur angeli.

v. 11. *πρόθεσιν τῶν αἰώνων) propositum seculorum*, de seculis, ante secula. 2 Tim. 1, 9. — *ἣν, quod)* Ref. ad *πρόθεσιν, propositum.* — *ἡμῶν, nostro)* fidelium, qui sunt *ecclesia.*

v. 12. *τὴν παῤῥησίαν, libertatem) oris*, in orando. — *τὴν προσαγωγὴν ἐν πεποιθήσει, admissionem in fiducia)* in re et corde.

v. 13. *αἰτοῦμαι) rogo*, Deum. conf. v. 20. 12. Sic, *rogantes*, absolute, Col. 1, 9. — *μὴ ἐκκακεῖν, non segnescere)* ne vitium capiam, sed ut strenue loquar et multos alliciam. Infinitivus ejusdem personae, ac verbum finitum *rogo.* — *θλίψεσί μου ὑπὲρ ὑμῶν, afflictionibus meis pro vobis)* v. 1. — *δόξα) gloria* spiritualis; quatenus fides vestra adjuvatur. [1 Cor. 4, 10.]

v. 14. *κάμπτω τὰ γόνατά μου, flecto genua mea)* Si praesens adfuisset Paulus, genua flexisset, exardescente pectore. Act. 20, 36. — *πατέρα)* Conjugatum, *πατριά.*

v. 15. *ἐξ οὗ) ex quo*, scil. Patre I. C. Fundamentum omnis filiationis est in Jesu Christo. — *πᾶσα) omnis*, angelorum, Judaeorum, hominum ceterorum. — *πατριὰ) familia*, ex ipso, ut patre, pendens. conf. *πατριὰ*, Luc. 2, 4. Act. 3, 25. — *ὀνομάζεται, nominatur)* Passivum, vel medium. *nominantur* filii Dei, a Deo ipso, et hoc nomine gaudent. Es. 44, 5. conf. *vocabo*, Rom. 9, 25. s.

v. 16. *δυνάμει, potentia)* Hoc congruit cum mentione *Spiritus.* — *εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, in internum hominem) Homo internus* est homo ipse cum omnibus facultatibus, secundum interna spectatus. c. 4, 22. 24. 1 Petr. 3, 4. Spiritui Dei est homo internus, quod Christo corda sanctorum, v. 17. Homo internus sumitur maxime in bonam partem: quia apud malos omnia in plena ad malum harmonia sunt, ubi non opus est limitatione vel distinctione. Scriptura maxime spectat res internas. Observandus *χιασμός.* prima sententia, *det vobis:* secunda, *habitare:* tertia, *in amore — ut evaleatis:* quarta, *ut impleamini.* secundum tertia respicit, primam quarta. In prima et quarta memoratur *Deus:* in secunda et tertia *Christus.* Post *ἄνθρωπον* et post *χριστοῦ* cogita colon: res erit perspicua.

v. 17. *κατοικῆσαι) ut habitet* in perpetuum Christus. Asyndeton. Ubi Spiritus Dei, ibi etiam Christus.

v. 18. *ἐν ἀγάπῃ, in amore)* Christi. v. 19. not. — *ἐῤῥιζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι, radicati et fundati) Radix*, arboris; *fundamentum*, aedis. Praecedit Syllepsis, sic resolvenda: ut habeatis Christum inhabitantem, *radicati.* conf. Col. 2, 2. not. Nisi potius Nominativus cohaeret cum *evaleatis* *), ardore Pauli in ea quae sequuntur intento. sic medio sermone ponitur *si* et *quomodo*, 1 Cor. 11, 14. s. 14, 7. 16. ipsumque *ἵνα ut*, 1 Cor. 14, 12. 2 Cor. 2, 4. Faciunt autem contentionem valde emphaticam, quae has particulas praecedunt. — *ἐξισχύσητε) evaleatis.* plus ultra. — *καταλαβέσθαι) assequi*, comprehendere. — *τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος καὶ βάθος καὶ ὕψος, quae latitudo et longitudo et profunditas et altitudo)* Hae dimen-

---

*) *Huic verborum nexui et margo* utriusque Ed. *favet*, *et* Vers. germ. *congruit.* E. B.

siones templi spiritualis pertinent ad *plenitudinem Dei*, v. 19., cui ecclesia, pro sua capacitate, respondere debet. conf. c. 4, 10. 13., de Christo. Significatur enim *latitudo* plenitudinis atque amoris Christi, eaque respectu omnium hominum, populorumque; et *longitudo*, per omnia secula, v. 21.; tum, *profunditas*, nulli creaturae percontanda; et *altitudo*, c. 4, 8., quae a nullo hoste attingitur. Conf. Psalm. 117. Ad hanc latitudinem, longitudinem, profunditatem, altitudinem, quae omnia sunt una magnitudo, nil est latum, longum, profundum, altum, in omni creatura. Memoratur *κατὰ χιασμὸν, amor, latitudo: amor, plenitudo.* Tertium respondet primo, secundum itaque quarto. In v. 19. demum sermo expressus est de *amore*, v. 18. vero de *plenitudine* Dei *in se.* Sed ipsa haec etiam *amore* tincta est.

v. 19. *γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως κτλ., et cognoscere superiorem cognitione etc.)* Hoc quoque pendet ab *evaleatis.* Suavissima haec quasi correctio est: dixerat, *cognoscere;* statim negat *cognitionem* idoneam haberi posse. hoc duntaxat novimus, amorem esse uberiorem notitia nostra. Amor Christi erga nos semper excedit cognitionem nostram; et sic versu 20. potentia Dei cogitationem nostram. — *ἵνα, ut)* Asyndeton, coll. *ἵνα ut,* v. 18. Conjuncta sunt, notitia spiritualis et plenitudo. — *εἰς, in)* Haec meta est.

v. 20. *ὑπὲρ πάντα) Πάντα* regitur a *ποιῆσαι*· unde *ὑπὲρ* ponitur adverbialiter, ut mox *ὑπερεκπερισσοῦ*, et *ὑπερλίαν,* 2 Cor. 11, 5. Potest tamen etiam *τὸ ὑπὲρ* cum *πάντα* construi, coll. c. 1, 22., *ὑπὲρ πάντα, id quod est maximum*: super omnem exaltationem haec est, quod Ipse est Caput ecclesiae etc. — *ὑπερεκπερισσοῦ, superabundanter)* Constr. cum *facere.* — *ὧν*) Genitivus regitur a comparativo, qui continetur in *περισσοῦ.* — *ἢ νοοῦμεν, aut cogitamus*) *Cogitatio* latius patet, quam *preces.* Gradatio. — *κατὰ, secundum*) Paulus allegat experientiam.

v. 21. *ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, in ecclesia)* v. 10. — *εἰς πάσας, in omnes)* v. 11. c. 2, 7. coll. iterum Ps. 117. In omnes generationes, quas complectitur *ὁ αἰὼν,* qui terminatur in *τοὺς αἰῶνας* perpetuos. — *τὰς γενεὰς, generationes) Generatio* proprie periodus aetatis humanae, dum a parentibus ad liberos proceditur. *αἰῶνες* periodi oeconomiae divinae ab una quasi scena ad aliam decurrentes. Hic amplificandi causa utrumque vocabulum, cum metaphora in *γενεὰ, generatio*, conjungitur, ut significetur tempus bene longum. Nam in *αἰῶσι* non jam sunt *generationes.*

CAPUT IV.

v. 1. *Ὁ δέσμιος, vinctus)* Vincula Pauli subserviebant *vocationi* Ephesiorum, et hos movere debebant, ut Paulum obsequio exhilararent. *ἦθος* magnum. — *ἐν κυρίῳ, in Domino*) Constr. cum *vinctus.* — *τῆς κλήσεως, vocatione)* v. 4. Hoc derivatur ex c. 1, 18. immo ex capp. 1. 2. 3. [*Nam* altera *Epistolae* pars *hic incipit*, *adhortationes complectens*, *easque ex doctrina jam pertractata fluentes.* V. g.] conf. Col. 3, 15.

v. 2. *μετὰ, μετὰ, cum, cum*) Huc ref. duo participia subsequentia, *ἀνεχόμενοι, σπουδάζοντες, tolerantes*, *studentes;* quae casu recto pendent a praecedente imperativo implicito, *ambulate.* [*Qui vocationis divinae sensu, ut par est, afficitur, eum virtutibus h. l.*

memoratis ornatum reperies. 1 Petr. 3, 9. Phil. 1, 27. V. g.] — *πάσης, omni)* Constr. etiam cum *mansuetudine.* Col. 3, 12. s. — *ταπεινοφροσύνης, humilitate animae)* ex sensu gratiae. Rom. 11, 20. — *ἐν ἀγάπῃ, in amore)* Huic respondet, *in vinculo pacis.* v. 3. Hoc recurrit v. 15. 16. Et hic praedicatur *amor: fides,* v. 5. *spes,* v. 4.

v. 3. *τηρεῖν, servare)* Etiam ubi nulla fissura est, monitis opus est. — *τὴν ἑνότητα, unitatem)* penes nos. nam Spiritus sanctus in se *unus* manet, v. 4. — *ἐν τῷ συνδέσμῳ, in vinculo) Vinculum,* quo *pax* retinetur, est ipse *amor.* Col. 3, 14. 15.

v. 4. *ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα, unum corpus et unus Spiritus)* In symbolo apostolico articulum de Spiritu sancto commode excipit articulus de ecclesia. — *καὶ ἕν, et unus) Spiritus, Dominus, Deus et Pater:* Trinitas. coll. v. seqq. — *ἐν μιᾷ ἐλπίδι, in una spe)* Spiritus est *arrhabo,* atque ideò cum ejus mentione conjungitur *spes hereditatis.*

v. 5. *μία πίστις, ἓν βάπτισμα, una fides, unus baptismus)* in Christum, Dominum. Modo baptismus, modo fides praeponitur. Marc. 16, 16. Col. 2, 12.

v. 6. *πάντων, omnium)* Hoc ter, et mox, *omnibus,* masculinum est. nam *omnes* ad unitatem rediguntur. — *ἐπὶ) super* omnes cum gratia sua eminens. — *διὰ πάντων) per omnes* operans *per* Christum. — *ἐν πᾶσιν)* *) *in omnibus* habitans *in* Spiritu sancto.

v. 7. *δὲ, autem)* Antitheton, *unum* et *unus.* in antecedd. — *ἐδόθη, data est)* Hoc ducitur ex Psalmo, v. seq.

v. 8. *λέγει, dicit)* David, imo Deus ipse. Ps. 68, (19.) 20., *ἀνέβης εἰς ὕψος, ᾐχμαλώτευσας αἰχμαλωσίαν· ἔλαβες δόματα ἐν ἀνθρώπῳ.* Aliqui etiam apud LXX legunt *ἀναβάς.* Sed in versione LXX virali plerumque ea lectio est sequior, quae cum textu N. T. propius congruit, quippe ad eum conformata. — *ὕψος, altitudinem)* Sic *coeli* vocantur poësi Hebraea: item Es. 32, 15. — *ᾐχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν, captivam duxit captivitatem)* Frequens geminatio, v. gr. 2 Par. 28, 5. Hic notantur copiae infernales, 2 Petr. 2, 4., oppositae *hominibus.* eas Christus ascendens captivas duxit. neque propterea melius agitur cum malefico capitis reo, ubi ex carcere in forum aut curiam ducitur. Hic *ductus* statum tartareum non interpellavit. Si tamen unquam spes evadendi pro illis fuisset, fuisset tum. conf. c. 6, 12. fin. et Col. 2, 15. Neque quilibet ascensus, sed ascensus captam captivitatem habens conjunctam, praesupponit et infert descensum in inferiores terrae partes. — *ἔδωκε δόματα, dedit dona)* Huc ref. *dedit,* v. 11., et *data est,* et *doni,* v. 7. In Hebraeo concisus est sermo לקחת Christus videlicet *accepit* dona, quae statim *daret.* Conf. לקח Gen. 15, 9. 2 Reg. 2, 20., ubi actio subita denotatur sermone conciso. sic, *λαβέτωσάν σοι,* Ex. 27, 20. Lev. 24, 2. — *τοῖς ἀνθρώποις, hominibus)* Dativus commodi pro באדם Prosunt dona non iis tantum, qui accipiunt, sed omnibus.

v. 9. *τὸ δὲ, ἀνέβη, hoc vero, ascendit)* Probat Paulus, psalmi sermonem referri ad Christum: et ex descensu infertur ascensus. Joh. 3, 13. Commorationem Filii Dei in terra omnes spectarunt: ascensionem, quam non viderunt, inde credere debuerunt. Similis argu-

---

*) *Omissionem pronominis sive ὑμῖν sive ἡμῖν praetulerat* Ed. maj.: *sed pronomen ἡμῖν, crisin* Ed. 2. *secuta, recepit* Vers. germ. E. B.

mentatio, Act. 2, 29. ss. 13, 36. s. maximeque Hebr. 2, 8. s. In Jesum conveniunt praedicata Messiae humilia: ergo ad illum etiam gloriosa referri praedicata debent. — *κατέβη πρῶτον, descendit prius)* Praesupponit Paulus deitatem Christi. nam qui ex terra sunt, ii, quamvis antea non descenderunt, ascensum nanciscuntur. — *εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς)* non modo in terram ipsam, sed *in imas terrae partes.* [*ita, ut per omnia profunda nihil relinqueret non visitatum, coll.* v. 10. V. g.] *Imis terrae partibus* sive omnibus terris opponuntur summa coelorum sive *omnes coeli.* Possessionem omnium, primo terrae, deinde coeli, per se capessivit Christus. Cum mentione *terrae* conjuncti sunt *homines;* cum mentione *locorum inferiorum* conjuncta est *captivitas.* — *τῆς γῆς, terrae)* in qua sunt *homines.*

v. 10. *αὐτὸς) ille,* non alius. — *ὑπεράνω πάντων τῶν ϐρανῶν, supra omnes coelos)* Plane sublimis locutio. Christus ascendit non modo in coelum, Marc. 16, 19. sed per coelos. Ebr. 4, 14. not. *supra* omnes coelos; *coelos coelorum.* Deut. 10, 14. — *πληρώσῃ, impleret)* praesentia et operatione sua, *se ipso.* — *τὰ πάντα) omnia,* ima et summa. Conf. Jer. 23, 24., ubi etiam LXX verbo *πληρϐν* utuntur.

v. 11. *αὐτὸς) ipse,* summa potestate. id repetitur ex v. 10. Ministri non dedere se ipsos. [*Ad hos a communi* rerum universitate, *modo memorata, mirabili, ut videtur,* saltu *descendit apostolus. Ad* Corpus Christi *nimirum respicit. Pari pacto* c. 1, 22. V. g.] — *ἀποςόλϐς· προφήτας· εὐαγγελιςὰς κτλ. apostolos: prophetas: evangelistas etc.)* Cum summis gradibus conjuncti poterant esse inferiores, v. gr. Johannes apostolus idem etiam prophetam egit in apocalypsi, et evangelistam in evangelio: sed non contra. Omnes apostoli simul etiam vim propheticam habuerunt. Tantummodo hic gradus eminens prophetiae, quo *Apocalypsis* data est, erat Johanni peculiaris. Sed prophetae et evangelistae non simul etiam apostoli fuerunt. Propheta antecedit evangelistam. nam propheta de futuris, evangelista de praeteritis infallibiliter testatur: propheta totum habet a Spiritu; evangelista rem visu et auditu perceptam memoriae prodit, charismate tamen majori ad munus maximi momenti instructus, quam pastores et doctores. Non adduntur hic *thaumaturgi;* nam horum actiones jam aliquanto minus pertinent *πρὸς τὸν καταρτισμὸν κτλ. ad aptationem etc.* Et fortasse jam ante extrema apostolorum tempora rarius fuit donum miraculorum. conf. Hebr. 2, 4. — *ποιμένας καὶ διδασκάλϐς, pastores et doctores) Pastoris* appellatio alias ubique soli Domino datur. Pastores et doctores hic junguntur: nam *pascunt docendo* maxime, tum admonendo, corripiendo etc.

v. 12. *πρὸς, εἰς, εἰς, ad, in, in)* Huc ref. *in, in, in.* v. seq. quanquam *ad* et *in* nonnihil differunt. Rom. 15, 2. Hoc versu denotatur functio ministrorum; versu sequenti, meta sanctorum; versu 14. 15. 16. via incrementi: et quodlibet horum habet tres partes, eodem ordine expressas. Sunt tres periochae tripartitae. Primae tres partes invicem respiciunt: tum, secundae: postremo, tertiae: citra chiasmum. — *καταρτισμὸν, aptationem)* Hoc maxime facit ad *unitatem.*

v. 13. *μέχρι, dum)* Ne apostoli quidem se putarunt metam assecutos: Phil. 3. nedum ecclesia. Semper proficiendum fuerat, non stan-

dum, nedum deficiendum. Et nunc ecclesia ideam sui optimae non a tergo respiciat oportet, sed ante oculos habeat, ut futuram, etiamnum assequendam. Notate hoc, qui antiquitatem non tam sequimini, quam obtenditis. — καταντήσωμεν) *perveniremus.* hoc tempus, tempori praeterito subjunctum, imperfectum est. Hoc jam fieri debebat, quum Paulus hoc scripsit. nam *fides* est viatorum. — οἱ πάντες) *cuncti,* sancti. — εἰς, εἰς, εἰς, *in, in, in)* Asyndeton iteratum. Aetas naturalis excrescit *ad* sapientiam, robur et proceritatem: his respondet in aetate spirituali *fides una*, *animus corroboratus*, *et plenitudo Christi.* — ἑνότητα, *unitatem)* Haec *unitas* amice opponitur *varietati* donorum, et *universitati* sanctorum: contrarius autem huic unitati est *omnis* ventus, v. 14. — τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως, *fidei et cognitionis)* Haec duo et conveniunt et differunt. nam *cognitio* perfectius quiddam *fide* sonat. — τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, *filii Dei)* In Christo cognoscendo summum est, quod sit filius Dei. — εἰς ἄνδρα τέλειον, *in virum perfectum)* Concretum pro abstracto: abstracta sunt enim *unitas* et *mensura.* de *perfectione*, conf. Phil. 3, 15. — ἡλικίας, *staturae)* ut Christus sit omnia et in omnibus. ἡλικία *statura* spiritualis est plenitudo Christi.

v. 14. μηκέτι) *non*, ut antea et *adhuc.* — νήπιοι, *infantes)* Νήπιοι opponuntur *viro* in secundo gradu, et juveni in primo gradu. *Vir perfectus*, qui non jam in altum crescere potest, sed alias tamen fit perfectior: *infans*, qui vix incipit crescere. — κλυδωνιζόμενοι, *fluctuantes)* intrinsecus, sursum deorsum, etiam citra ventum. — περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ, *circumacti quovis vento)* extrinsecus, huc illuc, aliis nos adorientibus. — κυβείᾳ) *versutia.* Metaphora ab aleatore, qui talorum jactum fingit, ut semper appareat, quod ipsi placet. — μεθοδείαν) Hoc vocabulo uti amant inprimis *Methodistae* Romanenses. Vid. c. 6, 11. not. Adde D. *Maichelii* Diss. inaug. de ecclesiae Romanae moliminibus *methodis*que. — τῆς πλάνης, *erroris)* i. e. Satanae. Metonymia abstracti occultam agendi rationem exprimit, qua hostis utitur.

v. 15. ἀληθεύοντες, *verantes)* Oppositum, *erroris.* De eadem *veritate*, v. 21. 24. — ἐν ἀγάπῃ, *in amore)* quo corpus coagmentatur. Hic est prora, et versu 16. puppis. *Verantes*, *in amore* conjunguntur. Hoc est simplicius. — αὐξήσωμεν, *crescamus*) Pendet ab *ut* v. 14. Haec αὔξησις, *augmentatio*, v. 16. media est inter *infantes* et *virum.* — εἰς αὐτὸν, *in eum)* Paulus *Jesum* in animo habens primum dicit *eum*, deinde declarat, quem dicat. — τὰ πάντα, *omnia)* subaudi κατὰ, *secundum.* singuli, et universi, secundum omnia. — ὅς, *qui)* Ref. ad *Christus: caput* per incisum ponitur. — ὁ χριστὸς, *Christus)* Ploce, emphatica. Antea enim jam dictum fuerat εἰς αὐτὸν, *in illum:* cum tamen postea demum ὁ χριστὸς cum summa emphasi memoretur: quasi dicat: *Christus est Christus.* Ad hunc omnia referuntur.

v. 16. ἐξ, *ex*) Fons augmentationis. — συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον) *compactum et commissum* corpus; concretum pro abstracto. i. e. compactura et commissura corporis, per rectam conformationem et firmam coagmentationem. συναρμολογούμενον pertinet ad τὸ regulare, ut partes omnes in situ suo et relatione mutua recte aptentur: συμβιβαζόμενον notat simul firmitudinem et consolidationem. — διὰ πάσης ἀφῆς τῆς ἐπιχορηγίας) In palaestra sunt ἀφαὶ,

quibus apprehenditur antagonista laedendus; hostes enim pulvere et arena se invicem conspergebant, ut, quamlibet inunctus, adversarius comprehendi posset: hic dicuntur *ἁφαὶ τῆς ἐπιχορηγίας, ansae ad mutuum auxilium.* *διὰ, per*, constr. cum *ποιεῖται, facit.* — *κατ' ἐνέργειαν, secundum efficaciam*) Facultas debet etiam exerceri. conf. *κατὰ τὴν ἐνέργειαν*, c. 1, 19. 3, 7. Sed hoc loco abest articulus; quia sermo est de efficacia particulari, singulorum membrorum. — *ἑνὸς ἑκάστου, unius cujusque*) Constr. cum *ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ.* — *τοῦ σώματος, corporis*) Nomen pro pronomine reciproco. ideo *ποιεῖται* dicitur, non *ποιεῖ.* — *ἐν ἀγάπῃ, in amore*) Constr. cum *aedificationem.*

v. 17. *τοῦτο οὖν λέγω, hoc igitur dico*) Redit eo, unde coepit v. 1. — *μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν, ne posthac ambuletis*) Antitheton, v. 1. — *ἐν ματαιότητι, in vanitate*) Radix talis ambulationis, discessio ab agnitione veri Dei. Rom. 1, 21. 1 Thess. 4, 5. *in* constr. cum *ambulant. Vanitas* exponitur v. 18. *ambulatio*, v. 19.

v. 18. *ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ ὄντες, qui sunt obtenebrati mente*) Habet hic versus quatuor commata. ad primum refer tertium, et ibi ad *ὄντες, οὖσαν·* ad secundum refer quartum. Nam etiam Tit. 1, 16. *ὄντες* cum epitheto praecedente nectitur. *obtenebrati, abalienati*, participia, praesupponunt, gentes ante defectionem suam a fide patrum, immo potius ante lapsum Adami, fuisse participes *lucis* et *vitae.* conf. *renovari*, v. 23. — *τῆς ζωῆς, vita*) de qua c. 2, 5. — *τοῦ θεοῦ, Dei*) Vita spiritualis accenditur in credentibus ex ipsa Dei vita. —*) *πώρωσιν, obdurationem*) Antitheton: *vita. vita* et *sensus* simul sunt, simul desunt. conf. Marc. 3, 5. not. *Πώρωσις, obduratio* caecitati, ubi haec expresse simul notatur, contradistinguitur: alias, eam in se continet. — *καρδίας, cordis*) Rom. 1, 21.

v. 19. *ἀπηλγηκότες*) Verbum significantissimum, in quo *dolor* (*ἄλγος*) per synecdochen dicitur pro omni sensu affectus et intellectus, sive molesto sive jucundo. Etenim dolor urget ad medicinam: dolore amisso, non modo spes, sed etiam studium et cogitatio rerum bonarum amittitur, ut homo sit excors, effrons, exspes. Ea est *obduratio*, v. 18. *Desperantes*, apud Vulgatum et Syrum, aliquid dicit, et significationem illustrat. Quo pacto apud Chrysostomum conjunctim notatur *ἡ ἀναλγησία ἡ ἀπόγνωσις.* homil. VI. in Hebr. 3, 13. Ipsum autem verbum *ἀπαλγεῖν παραφράζειν* videtur Cicero lib. II. famil. Ep. 16. quum ait, *diuturna DESPERATIONE rerum obduruisse animum ad DOLOREM novum.* Itaque *ἀπαλγεῖν* plus est, quam *desperare.* Pulcre de hoc verbo ex Polybio disseruit Raphelius: ubi de duobus exemplis apud Suidam Polybio tributis alterum iisdem verbis apud Xiphilinum exstat. — *ἑαυτοὺς παρέδωκαν, se ipsos tradiderunt*) ultro. — *πάσης, omnis*) *ἀσέλγεια, lascivia*, species: *ἀκαθαρσία, impuritas*, genus. His operibus carnis qui vacant, materiae ardore correpti incidunt etiam in *avaritiam:* et frequens apud gentes ex impudicitia quaestus.

v. 20. *ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν χριστὸν, vos vero non sic didicistis Christum*) Assonat ad illud Deut. 18, 14. s. *σοὶ δὲ οὐχ οὕτως ἔδωκε Κύριος ὁ θεός σου προφήτην — αὐτοῦ ἀκούσεσθε.* Unus est Christus, inquit Paulus, (coll. 2 Cor. 11, 4.) eum uti audistis, sic ex-

---

*) *διὰ τὴν ἄγνοιαν, propter ignorantiam*] Haec ipsa calamitosi status initium est. Rom. 1, 21. 23. V. g.

primere debetis. Ad *non sic* ref. mox *sicut. non sic* opponitur *impuritati:* v. 19. *si quidem etc.* opponitur *vanitati.* v. 17. s. — *τὸν χριστὸν, Christum)* Expressius v. seq. ponit nomen *Jesu. Christi* ideam perfectissime et fulgidissime explevit *Jesus.*

v. 21. *εἴγε, si quidem)* Particula non minuit, sed auget vim admonitionis. — *αὐτὸν, illum)* Hoc, et mox *in illo*, huc redundat ex commate sequenti: ut *vos*, Gal. 4, 11. *Audire Christum* dicit plenius quiddam, quam *audire de Christo.* — *ἠκούσατε, audivistis)* Etiam prima auditio de Christo tollit peccata. — *ἐν αὐτῷ) in illo.* i. e. illius nomine, quod ad illum attinet. — *ἐδιδάχθητε, docti estis)* doctrinam suscepistis. Consequens *τοῦ audire* et *τοῦ doceri*, est *τὸ discere.* — *καθὼς, sicut)* i. e. *ita*, *uti.* conf. *καθὼς, sicut*, 1 Cor. 8, 2. *ita*, uti veritas reapse est in Jesu. Antitheton, *secundum*, v. 22. — *ἀλήθεια, veritas)* Hoc opponitur *vanitati* ethnicae in summa; v. 17. et reassumitur v. 24., uberius tractandum. Veritas, vera agnitio Dei veri. — *ἐν τῷ ἰησοῦ, in Jesu)* Qui credunt in Jesum, *verant.* conf. 1 Joh. 2, 8.

v. 22. *ἀποθέσθαι, deponere)* Hoc pendet a *dico*, v. 17.: et inde vis particulae, *non jam*, quasi post parenthesin reassumitur per asyndeton in verbo aequipollente *deponere.* nam contrarium eorum, quae v. 18. 19. dicuntur, jam expeditum est v. 20. 21. Et tamen hoc verbum *ἀποθέσθαι deponere* respectum quendam habet ad verba proxima v. 21. *Τῷ deponere* ex adverso respondet *induere*, v. 23. — *κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν, secundum pristinam conversationem)* pro eo ac prius ambulastis. Antitheton, versus 23. totus. *secundum* declarat vim verbi, relationem habentis, *deponere*, non modo *abstinere.* — *τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, veterem hominem)* Concretum pro abstracto, ut mox v. 24. *novum*, coll. v. 13. not. Abstractum v. gr. est *mendacium*, v. 25. — *τὸν φθειρόμενον, qui corrumpebatur)* Imperfectum, ut *κλέπτων*, *qui furabatur*, v. 28. Antitheton, *creatum;* idque in aoristo sive praeterito, respectu primae creationis et intentionis. — *κατὰ τὰς ἐπιθυμίας, secundum concupiscentias)* Antitheton, *secundum Deum, in justitia etc.* — *τὰς ἐπιθυμίας, concupiscentias)* Antitheton, *justitia et sanctitas.* — *τῆς ἀπάτης) erroris* ethnici. antitheton, *veritatis.*

v. 23. *τῷ πνεύματι τοῦ νοὸς, spiritu mentis)* 1 Cor. 14, 14. *Spiritus* est intimum *mentis.*

v. 24. *τὸν καινὸν) Τὸν νέον* dicit Col. 3, 10. de eo, quod fidelibus *nativum* est: sed hic modo dixit *ἀνανεοῦσθαι.* vicissim *ἀνακαινούμενον* subjicit l. c. de *studio* fidelium. — *κτισθέντα, creatum)* initio rei christianae. In Christo creatus est hic novus homo. conf. c. 2, 10.

v. 25. *τὸ ψεῦδος, mendacium)* Universali commendationi veritatis convenienter subjungitur mentio mendacii et veritatis in loquendo. *) — *ὅτι, quia)* Col. 3, 11. not. — *ἀλλήλων, invicem)* Judaei et Graeci. ibid. — *μέλη, membra)* v. 4.

v. 26. *ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε, irascimini nec peccate)* sic LXX, Ps. 4, 5. Ira nec imperatur, nec plane prohibetur: sed hoc jubetur, ut peccatum ab ira absit. est tanquam venenum, quod interdum medicinae vim habet, sed cautissime tractandum est. Saepe vis modi cadit super partem duntaxat sermonis. Jer. 10, 24. — *ὁ ἥλιος,*

---

*) *ἀλήθειαν, veritatem*] v. 21. 24. V. g.

sol) Affectus noctu retentus alte insidet. — *μὴ ἐπιδυέτω, ne occidat)* Deut. 24, 15. *οὐκ ἐπιδύσεται ὁ ἥλιος ἐπ' αὐτῷ.* — *ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν, super iracundia vestra)* Non solum iracundia cessare, sed etiam frater sine procrastinatione corrigi, et reconciliatio fieri debet, praesertim cum proximo, quem posthac visurus non sis in hac vita, quemve primum in via, hospitio, foro videris.

v. 27. *μήτε, neque)* Diabolo datur locus per iracundiam pertinacem, praesertim nocturnam. conf. *tenebrarum*, c. 6, 12. *μήτε* ponitur, ut *καὶ μὴ*, v. 30.

v. 28. *ὁ κλέπτων, qui furabatur)* Id mitius, quam *ὁ κλέπτης, fur.* Participium imperfecti temporis, praesenti hic non excluso. — *μᾶλλον δὲ) potius vero* etiam, quam si non furatus esset. In quovis peccati genere qui peccavit, contrariam deinde debet exercere virtutem. — *κοπιάτω, laborato)* Saepe furtum et otium sunt una. — *τὸ ἀγαθὸν, bonum)* Antitheton ad furtum, prius *manu* piceata male commissum. — *ταῖς χερσὶν, manibus)* quibus ad furtum abusus erat. — *ἵνα ἔχῃ, ut habeat)* Lex restitutionis non debet nimis stricte urgeri contra legem amoris. [*Praeter ablati restitutionem scilicet liberalitatem etiam, qui furatus est, exercere debet.* V. g.]

v. 29. *σαπρὸς, putris)* vetustatem redolens, v. 22., expers gratiae, insulsus. Col. 4, 6. Oppositum, *bonus.* — *μὴ ἐκπορευέσθω, ne egreditor)* Si jam in lingua sit, resorbete. — *εἴ τις) si quis*, quotiescunque. Non tamen postulatur ab omnibus par facundia. — *πρὸς οἰκοδομὴν — τοῖς ἀκούουσι, ad aedificationem audientibus)* Talis sermo *non caret usu, non subvertit audientes*, ut ii, de quibus 2 Tim. 2, 14. — *δῷ χάριν, det gratiam)* Magna vis est in colloquiis piis.

v. 30. *μὴ λυπεῖτε, nolite contristare)* per sermones putres. Contristatur Spiritus sanctus non in se, sed in nobis, [*aliisve hominibus*, V. g.] quum testimonium ejus serenum turbatur. *λυπεῖν* LXX saepe pro חרה et קצף ponunt. — *ἐσφραγίσθητε, obsignati estis)* ut sciatis, non solum esse aliquem diem liberationis, sed illum diem etiam vobis, ut filiis Dei, fore diem liberationis; eoque nomine *laetamini.* — *εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως, in diem liberationis)* Hic dies est novissimus; cujus repraesentatio quaedam est in die mortis. praesupponit dies citeriores. Rom. 2, 16. In illo maxime die referet, quis inveniatur obsignatus.

v. 31. *πικρία, amaritudo)* Oppositum, v. 32., *χρηστοὶ, benigni*, erga omnes. — *θυμὸς, saevitia)* Oppositum, *misericordes*, erga imbecilles et miseros. — *καὶ ὀργὴ, et ira)* Oppositum, *condonantes*, erga laedentes. Hactenus descendit Climax, in prohibitis. — *βλασφημία, blasphemia)* Atrox species *clamoris.* Utrumque tollit amor. — *κακίᾳ) vitio.* Hoc genus est, ideo *omni* additur. [*Eam pravitatem notat, qua quis difficilem se et molestum conversantibus praebet.* V. g.]

v. 32. *ἐχαρίσατο, condonavit)* Praebuit se *benignum, misericordem, condonantem.*

CAPUT V.

v. 1. *Μιμηταὶ, imitatores)* in *condonando*, (coll. antec.) et in *amando;* nam sequitur, *amati.* O quanto gloriosius et beatius est,

esse imitatorem Dei, quam Homeri, Alexandri, Apellis etc. — ὡς τέκνα, *tanquam liberi)* Matth. 5, 45.

v. 2. περιπατεῖτε, *ambulate)* Fructus amoris nostri, ex Christo accensi. — ὑπὲρ ἡμῶν, *pro nobis)* Non cum verbo *tradidit* construitur Dativus *Deo*, sed cum proximis praecedentibus, *oblationem et victimam.* Alludit enim Paulus ad Mosen, apud quem solennia sunt illa, ὁλοκαύτωμα τῷ Κυρίῳ· εἰς ὀσμὴν εὐωδίας, θυσίασμα τῷ Κυρίῳ ἐςί. κτλ. Exod. 29, 18. 25. 41. Lev. 23, 13. 18. etc. — προσφορὰν καὶ θυσίαν, *oblationem et victimam)* Conf. Hebr. 10, 5. ss. — εἰς ὀσμὴν εὐωδίας, *in odorem bonae fragrantiae)* Hoc bono odore sumus reconciliati Deo.

v. 3. πορνεία, *scortatio)* impurus *amor.* — ἢ πλεονεξία, *aut avaritia)* v. 5. c. 4, 19. — μηδὲ ὀνομαζέσθω, *ne nominetur quidem)* scil. ut facta: conf. 1 Cor. 5, 1. ἀκούεται, *auditur:* aut sine necessitate. conf. v. 4. 12. — πρέπει, *decet)* Oppositum, οὐκ ἀνήκοντα *non convenientia.* v. 4.

v. 4. αἰσχρότης, *turpitudo)* in sermone, vel etiam gestu etc. — μωρολογία, *stultiloquium)* ubi risus captatur, etiam sine sale. — ἢ εὐτραπελία) *aut facetia.* Haec subtilior, quam *turpitudo* aut *stultiloquium:* nam ingenio nititur. Ea maxime delectati Asiani: superioribusque temporibus per aliquot aetates regnaverunt facetiae, etiam apud literatos. cur? Aristoteli εὐτραπελία virtus est: et Plautum triverunt. τὴν εὐτραπελίαν a Paulo ita reprehendi notat Olympiodorus, ὥςε οὐδὲ τὰ ἀςεῖα δεκτέον, *ut ne urbanitati quidem sit locus.* — τὰ οὐκ ἀνήκοντα, *quae non conveniunt)* Epitheton. Subaudi praedicatum, *absint.* — εὐχαριςία, *gratiarum actio)* subaudi ἀνήκει, *convenit.* Linguae abusui opponitur sanctus et tamen laetus usus. v. 18. s. Non conveniunt abusus et usus. εὐτραπελία, et εὐχαριςία, concinna paronomasia. illa turbat animam, (et quidem subtilis aliquando jocus et lepos tenerum gratiae sensum laedit;) haec, exhilarat.

v. 5. ἔςε, *este)* Imperativus. Gal. 5,21. — ὅς ἐςιν εἰδωλολάτρης, *qui est idololatra)* Col. 3, 5. Avaritia est summa defectio a creatore ad creaturam, Matth. 6, 24. Phil. 3, 19. 1 Joh. 2, 15., et summe violat eadem praeceptum de diligendo proximo, quod simile est praecepto de diligendo Deo. est igitur idololatria, adeoque peccatum maximum. 1 Sam. 15, 23. — τοῦ χριςοῦ καὶ θεοῦ, *Christi et Dei)* Articulus simplex, summam unitatem indicans. 1 Tim. 5, 21. 6, 13. 2 Thess. 1, 12. conf. Marc. 14, 33. Alibi geminatur, emphaseos causa. Col. 2, 2.

v. 6. κενοῖς λόγοις, *vanis sermonibus)* quibus ira Dei contemnitur; quibus officio se suo subducere, bonum pro nihilo habere, malum etiam extenuare et incrustare homines nituntur. [*quibus ubivis denique omnia scatent,* V. g.] Hoc genus est: species tres, v. 4. Sic LXX, μὴ μεριμνάτωσαν ἐν λόγοις κενοῖς. Exod. 5, 9. — διὰ ταῦτα, *propter haec)* propter *scortationem etc.* — ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ, *ira Dei)* Antitheton reconciliationis. v. 2. c. 4, 32. — ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας, *super filios incredulitatis)* in gentilismo.

v. 7. μὴ, *ne)* ne ira super vos veniat. Duae partes: *nolite, et nolite,* v. 7. 11. Vitanda communio cum malis et hominibus v. 7., et operibus, v. 11.

v. 8. σκότος· φῶς, *tenebrae: lux)* Abstractum pro concreto, emphasi egregia. nam sequitur, *filii lucis.*

v. 9. ὁ καρπὸς τοῦ φωτὸς, *fructus lucis)* Antitheton, *opera in-*

fructuosa tenebrarum. v. 11. — *ἐν, in*) est, consistit *in* etc. — *ἀγαθωσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ, bonitate et justitia et veritate*) Haec opponuntur vitiis modo descriptis a c. 4, 25.

v. 10. *δοκιμάζοντες, probantes*) Constr. cum *ambulate*, v. 8.

v. 11. *δὲ καὶ*) *καὶ, etiam.* Non satis abstinere est. — *ἐλέγχετε, redarguite*) verbis et factis luce dignis.

v. 12. *γὰρ, enim*) Causa, cur indefinite loquatur versu 11., de operibus tenebrarum, quum fructum lucis v. 9. definite descripserit. Simul hinc patet facilitas, justitia, salubritas *elenchi.* — *κρυφῇ, secreto*) per fugam lucis, frequentissime. — *ὑπ' αὐτῶν*) *ab illis*, qui sunt in tenebris. — *αἰσχρὸν, turpe*) Ad Corinthios, familiarius scribens, *nominat;* etiam ad Romanos, quia opus erat: hic, gravius agit. — *καὶ*) *vel* dicere, nedum facere. — *λέγειν, dicere*) Existimari possunt a contrariis, *bonitate, justitia, veritate.*

v. 13. *δὲ, autem;* tametsi non dicas aut appelles ea. — *ἐλεγχόμενα, reprehensa*) per vos. v. 11. — *ὑπὸ τοῦ φωτὸς φανεροῦται*) Conjugata, *φάος, φανερός.* — *φανεροῦται, manifestantur*) ut agnoscatur eorum turpitudo, sive ii, qui patrarunt, recalcitrent, sive resipiscant. — *πᾶν, omne*) Abstractum pro concreto. nam hic sermo jam est de homine ipso. coll. v. seq. *propterea.* — *γὰρ, enim*) *Enim* facit epitasin, in gradatione. — *τὸ φανερούμενον*) Antanaclasis. nam *φανεροῦται* est passivum: *φανερούμενον*, medium, *quod manifestari non refugit.* conf. mox, *ἔγειραι* et *ἀνάστα.* — *φῶς, lux*) Metonymia, ut v. 8. — *ἐστι, est*) fit, et mox *est*, lux.

v. 14. *διὸ λέγει, propterea dicit*) Summa celeusmatis hujus exstat Es. 60, 1., *φωτίζου φωτίζου, Ἱερουσαλήμ· ἥκει γάρ σου τὸ φῶς.* Hebr. קומי אורי Sic ibid. c. 52, 1. 2., *ἐξεγείρου· ἀνάστηθι.* Sed apostolus expressius loquitur, ex luce N. T., atque ut requirit status ejus, qui excitandus est. Simul videtur in mente habuisse formulam, quae in festo buccinarum adhiberi solita fuerat: *Excitamini excitamini e somno vestro: evigilate e somno vestro, qui vana tractatis. nam sopor vobis gravissimus immissus est.* etc. Vid. Hotting. ad Godw. p. 601. Et fortasse illo anni tempore scripsit hanc epistolam. conf. 1 Cor. 5, 7. not. — *ἔγειραι· ἀνάστα*) Ammonius: *ἀναστῆναι, ἐπὶ ἔργον· ἐγερθῆναι, ἐξ ὕπνου.* — *ἐκ τῶν νεκρῶν, ex mortuis*) c. 2, 1. — *ἐπιφαύσει, illucescet*, tanquam Sol. conf. Es. cap. cit. v. 2. Thema, *ἐπιφαύσκω*) apud LXX. Sic a *γηράσκω, γηράσω, ἀρέσκω, ἀρέσω.*

v. 15. *βλέπετε, videte*) Hoc repetitur v. 17. — *πῶς, quomodo*) Solicitudo etiam *modum* spectat. Respondet, *tanquam.* — *ἀκριβῶς*) *praecise.* [*Man soll es* genau *nehmen.* V. g.] conf. Act. 26, 5. — — *μὴ ὡς ἄσοφοι, non tanquam insipientes*) qui praeter propter viam ambulant.

v. 16. *ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν, redimentes tempus*) Sic LXX, *καιρὸν ὑμεῖς ἐξαγοράζετε.* Dan. 2, 8. Dies, inquit Paulus, mali sunt; et in malorum hominum, non in vestra potestate: quare, quum vos urgeri videtis, date operam, ut, dum intervalla istius temporis inimica transeunt, tempus, si minus cum lucro, at certe sine damno ducatis et traducatis, quod fit quiescendo, vel certe modice agendo. Haec vis verbi דמם in loco Amosi mox citando. *Sapientia* et *ἀκρίβεια* praecipitur, non ignavia. Alia tamen agendi ratio est in aestate, alia in hieme, vel majori cum labore. Qui tempore malo nullum tantisper temporis fructum praeter tempus ipsum (exemplo magorum,

Dan. l. c. aut more urbis obsessae, subsidium exspectantis) quaerunt; hi *sapienter* faciunt, et deinceps meliori tempore, quod sic *redemerunt*, melius utentur. Sir. 10, (27) 31., *μὴ δοξάζου ἐν καιρῷ στενοχωρίας σου.* Simillima locutio Smyrnensium in Ep. de Polycarpo, ubi martyres dicuntur *διὰ μιᾶς ὥρας τὴν αἰώνιον κόλασιν ἐξαγοραζόμενοι*, §. 2. Oppositum est, *tempus perdere.* — *ἡμέραι, dies*) c. 6, 13. *πονηραὶ, mali*) Amos 5, 13., *ὁ συνιῶν ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ* (ידם) *σιωπήσεται, ὅτι καιρὸς πονηρός ἐστιν.*

v. 17. *συνιέντες, intelligentes*) Amos, modo, *ὁ συνιῶν.* hinc colligas, Paulum ad illum locum respexisse. — *τί τὸ θέλημα* *) *τοῦ κυρίου, quae voluntas Domini*) non solum universe, sed certo loco, tempore etc.

v. 18. *μὴ μεθύσκεσθε οἴνῳ, nolite inebriari vino*) Sic plane LXX, Prov. 23, 31. (30.) Convenienter dehortationi ab impuritate subjungit dehortationem ab ebrietate. — *ἐν ᾧ*) *in quo*, vino scil. quatenus immoderate hauritur. — *ἀσωτία*) Ἄσωτος dicitur pro ἄσωστος. inde *ἀσωτία* denotat omnem luxuriam frugalitati inimicam. oppositum vide versu 19., de effectu plenitudinis spiritualis. — *ἀλλὰ*) Sic fere LXX, l. c. *ἀλλὰ ὁμιλεῖτε ἀνθρώποις δικαίοις.*

v. 19. *λαλοῦντες ἑαυτοῖς*) *loquentes inter vos:* antitheton, *Domino.* conf. Col. 3, 16. not. Spiritus, fideles facit *disertos.* — *ψαλμοῖς, psalmis*) biblicis, Davidicis, novis, extemporalibus; adjuncto instrumento. — *ὕμνοις, hymnis)* ad laudem Dei expressam. — *ᾠδαῖς*) *carminibus*, quae canuntur aut cani possunt, de quocunque argumento sacro. — *πνευματικαῖς, spiritualibus*) non mundanis, ut sunt ebriorum. — *τῷ κυρίῳ, Domino)* Christo, qui *corda* scrutatur.

v. 20. *εὐχαριστοῦντες, gratias agentes*) Hoc officium Paulus saepe urget et ipse diligenter exercet. peragitur animo, lingua, opere. Col. 3, 17. — *πάντων, omnibus*) Neutrum, masculini potestate inclusa. conf. 1 Thess. 5, 18. — *Ἰησοῦ, Jesu*) per quem omnia nobis obtingunt.

v. 21. *ἀλλήλοις, invicem*) Nunc de officio erga alios: cujus fundamentum est *timor Christi*, **) motiva sua hauriens ex fide Christiana. 1 Petr. 2, 13. Rara phrasis. conf. 2 Cor. 5, 11. 1 Cor. 10, 22.

v. 22. *αἱ γυναῖκες, mulieres*) Inferiores priore loco ponuntur; deinde superiores. v. 25. c. 6, 1. 4. 5. 9. 1 Petr. 3, 1. 7. quia propositio est de *subjectione:* et inferiores debent officium facere, qualescunque sunt superiores. Multi etiam ex inferioribus fiunt superiores: et qui bene subest, bene praeest. Porro his omnibus scribitur in secunda persona: omnium est ergo audire et legere scripturam. conf. 1 Joh. 2, 13. — *ἰδίοις, suis*) Mulieres obsequi debent *suis* maritis, etiamsi alibi meliora viderentur habere consilia. *ὑποτασσόμεναι* subauditur ex v. 21. ***) De liberis et servis dicitur, *obedite*, c. 6, 1. 5. Conjugum, major paritas. Conf. tamen Rom. 13, 1. — *ὡς, sicut) Subjectio*, quae ab uxore praestatur viro, simul praestatur ipsi Domino, Christo. Non est comparatio cum obedientia, quam ecclesia praestat Christo, sed

---

*) *Lectionem θεοῦ, per marg.* utriusque Ed. *lectorum arbitrio relictam, praefert hoc versu* Vers. germ. E. B.

**) *Hanc videlicet lectionem, ἐν φόβῳ χριστοῦ, quam* Ed. maj. *minus firmam judicaverat, et margo* Ed. 2. *firmioribus accenset, et* Vers. germ. *exprimit.* E. B.

***) *Quare in* Vers. germ. *nonnisi per parenthesin exhibetur.* E. B.

cum ea, quam ipsa uxor Christo praestare debet. Obedientia praestatur viro, intuitu Christi. Ergo etiam ipsi Christo.

v. 23. *καὶ αὐτὸς, et ipse*) Vir autem non est servator uxoris. in eo Christus excellit. Hinc *sed* sequitur.

v. 24. *ἀλλ' ὥσπερ, sed sicut*) Antitheton, *vir*, *mulieres*. — *ὑποτάσσεται, subordinatur*) Subaudi hic quoque, *in omni* re. — *αἱ γυναῖκες, mulieres*) *subordinentur*.

v. 25. *ἑαυτὸν παρέδωκεν, se ipsum tradidit*) ex amore.

v. 26. *ἁγιάσῃ, sanctificaret*) Saepe *sanctitas* et *gloria* sunt synonyma: quare hic quoque sequitur, *sisteret gloriosam*. — *καθαρίσας, mundans*) *Mundatio* praecedit *donationem gloriae* et nuptias. — *ἵνα, ut*) Constructio est, *tradidit* — *mundans* (i. e. *et mundavit:*) ab utroque pendet *ut*, bis in textu positum. *Sanctificatio* deducitur ex morte sive sanguine Christi, coll. Hebr. 13, 12.: *mundatio* sive *purificatio*, mox, ex baptismo et verbo. Sanctitas est *gloria* interior: *gloria* est sanctitas emicans. Cur Christus ecclesiam *amavit* et se ipsum *tradidit?* ut sanctificaret. Cur eam *mundavit?* ut sisteret. — — —. Prius est jus novum acquisitum Christi in ecclesiam: posterius ostendit, quomodo ornaverit ipse suam sponsam, ut convenit tali sponsae talis sponsi. Et conjuncta mox urgetur mentio *lavacri* et *verbi*, etsi *verbum* ad *τὸ mundans* referatur. In *verbo* est vis mundifica, et haec exseritur per *lavacrum*. *Aqua* et *lavacrum* est vehiculum: sed *verbum* est causa instrumentalis nobilior. — *τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι, lavacro aquae in verbo*) Insigne testimonium de baptismo. Tit. 3, 5. — *ἐν ῥήματι, in verbo*) Baptismus vim purificandi habet ex verbo. Joh. 15, 3. *in* constr. cum *mundans*. אֹמֶר *ῥῆμα*.

v. 27. *ἵνα παραστήσῃ, ut sisteret*) Id valet suo modo jam de hac vita. conf. c. 4, 13. — *ἑαυτῷ, sibi ipsi*) tanquam Sponso. — *ἔνδοξον, gloriosam*) Ex amore Christi debemus haurire aestimationem sanctificationis. quae sponsa contemnit ornatum a sponso oblatum? — *τὴν*) *illam*, *quae* respondeat ideae suae aeternae. — *σπῖλον*) *maculam*, ex quacunque mala dispositione. — *ῥυτίδα*) *rugam*, e senio. — *ἵνα ᾖ*) ita, *ut sit*. — *ἄμωμος, expers vitii*) Cant. 4, 7.

v. 28. *ἑαυτὸν, se ipsum*) v. 29. 31. fin.

v. 29. *οὐδεὶς*) *nullus*, nisi scilicet a natura et a se ipso desciscat. — *τὴν ἑαυτοῦ σάρκα, suam ipsius carnem*) v. 31. fin. — *ἐκτρέφει*) *valde nutrit*, intus. — *θάλπει*) *fovet*, extra. Idem verbum, Deut. 22, 6. Job. 39, 14. 1 Reg. 1, 2. 4. Id spectat *amictum*, ut, *nutrit*, victum. — *τὴν ἐκκλησίαν, ecclesiam*) *nutrit et fovet*.

v. 30. *ὅτι, quia*) Causa, cur Dominus ecclesiam alat et foveat, est arctissima necessitudo, quae hic exprimitur verbis Mosaicis de Eva huc accommodatis. Ecclesia ex Christo propagatur, ut Eva fuit ex Adamo; et haec propagatio est fundamentum connubii spiritualis. *propter hoc*. v. 31. — *τοῦ σώματος αὐτοῦ, corporis ejus*) Corpus hic dicitur non ecclesia, quae continetur in subjecto *sumus*, sed corpus ipsius Christi. — *ἐκ, ex*) Gen. 2, 23. s. *εἶπεν ἀδὰμ, τοῦτο νῦν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου. αὕτη κληθήσεται γυνὴ, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη. ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.* — *ἐκ τῆς σαρκὸς*

αὐτοῦ κτλ. ex carne ejus etc.) Moses *ossa* prius, Paulus *carnem* prius nominat. naturalem quippe structuram, de qua ille, ossa potissimum sustinent: at in nova creatione, caro Christi magis consideratur. Porro Moses plenius loquitur; Paulus omittit, quae ad propositum non aeque pertinent. Non ossa et caro nostra, sed *nos* spiritualiter propagamur ex humanitate Christi, carnem et ossa habente.

v. 31. *καταλείψει, relinquet*) Versus 30. protasin, de conjugio naturali, ex Mose praesupponit; apodosin, de conjugio spirituali exprimit: inde vicissim hic versus 31. protasin exprimit; apodosin subaudiendam permittit. conf. v. 32. med. Etiam Christus Patrem quasi reliquit, et ecclesiae adhaesit. — *προσκολληθήσεται, adhaerebit*) per unitatem matrimonialem. — *εἰς σάρκα μίαν, in carnem unam*) non solum uti antea, respectu ortus; sed respectu novae conjunctionis.

v. 32. *μέγα, magnum*) Plus sensit Paulus, quam ii, ad quos scribebat, caperent. *mysterium* appellatur non matrimonium humanum, v. 33., sed ipsa conjunctio Christi et ecclesiae. [*Tria omnino sunt officiorum genera, quae* marito *Lex praescribit Exod.* 21, 10. *Priora duo sensu spirituali apostolus nuncupaverat v.* 29.: *nunc ad tertium ordo deduceret, cujus summam Hoseae istud exhibet c.* 2, 20.: Cognosces Dominum. *At praecidit sermonem apostolus. Exquisitissimae indolis et capacitatis mentes requiruntur.* V. g.]

v. 33. *πλὴν, veruntamen*) Paulus prae nobilitate digressionis quasi oblitus propositae rei nunc ad rem revertitur. — *ἵνα, ut*) Subaudi *volo* aut simile quidpiam. coll. 1 Cor. 4, 2. not. 7, 29. 2 Cor. 8, 13. Particula vim habet; vim temperat ellipsis morata.

CAPUT VI.

v. 1. *Ὑπακούετε, obedite*) Id plus etiam dicit, [*coll. v.* 5.] quam *subordinamini. Obedire* est imperitioris: *subordinari*, cujusvis inferioris. — *δίκαιον, justum*) etiam natura.

v. 2. *τίμα, honora*) Liberis expressius, quam parentibus, officium praescribitur. amor enim descendit magis, quam ascendit: et ex liberis fiunt parentes. — *ἐντολὴ, praeceptum*) Deut. 5, 16. *τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ὃν τρόπον ΕΝΕΤΕΙΛΑΤΟ σοι κύριος ὁ θεός σου, ἵνα εὖ κτλ.* — *πρώτη ἐν ἐπαγγελίᾳ, primum in promissione*) Praeceptum de diis alienis non habendis fert secum promissionem quidem, sed item comminationem, earumque utramvis ad omnia praecepta pertinentem: praeceptum de abusu nominis divini, habet comminationem. Etenim officia erga Deum sunt maxime necessaria et maxime debita; ideo sic muniuntur: officia erga homines minus sunt debita hominibus, et eatenus minus necessaria; ideo promissionem habent. Praeceptum de honorandis parentibus, de quo Paulus, promissionem propriam ante omnia primum, si totum decalogum spectes, habet; si tabulam secundam, solum etiam promissionem habet: primum autem cum promissione est respectu omnium praeceptorum etiam decalogum subsequentium. Et perquam convenienter. nam praesupposita parentum pietate in liberis ad Dei praecepta educandis, honor parentibus per obedientiam praesertim praestitus, initio aetatis omnium praeceptorum obedientiam continet: Haec observatio apostolica argumento est, legis meditationem in N. T. non esse antiquatam.

v. 3. *εὖ σοὶ, bene tibi)* Attende, juventus. — *καὶ ἔσῃ, et eris)* LXX, utroque, Exodi et Deuteronomii, ubi decalogus recensetur, loco, *καὶ ἵνα μακροχρόνιος γένῃ.* sed Deut. 22, 7., *ἵνα εὖ σοι γένηται καὶ πολυήμερος ἔσῃ.* ex cod. Al. ubi ed. Rom. *γένῃ.* Rarum futurum Subjunctivi, *ἔσῃ.* Qui diu bene vivit, diu experitur gratiam Dei, etiam per liberos honorem retribuentes, et longam habet sementem messis aeternae. — *μακροχρόνιος, longaevus)* Tenerior aetas pro captu suo allicitur promissione longae vitae: adultis et maturis expressius additur exceptio crucis. Promittuntur autem longa tempora non tantum singulis parentes honorantibus, sed toti eorum genti. — *ἐπὶ τῆς γῆς, super terra)* Moses ad Israëlem, *ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἀγαθῆς, ἧς Κύριος ὁ Θεός σε δίδωσί σοι.* Hodie aeque bene vivunt pii in omni terra, atque Israël olim in illa.

v. 4. *καὶ οἱ πατέρες, et patres) Et* praefigitur etiam v. 9., *et domini:* non praefigitur c. 5, 25., *viri.* Facilius parentes et heri abutuntur potestate sua, quam mariti. *Parentes* dixit v. 1., nunc *patres* potissimum alloquitur. nam hos facilius aufert iracundia. Eadem differentia vocum, eadem admonitio, Col. 3, 20. 21. — *μὴ παροργίζετε, nolite irritare)* ne exstinguatur *amor.* — *ἐκτρέφετε, enutrite)* benigne. — *ἐν παιδείᾳ καὶ νεθεσίᾳ, in eruditione et admonitione)* Harum altera occurrit ruditati; altera oblivioni et levitati. Utraque et sermonem et reliquam disciplinam includit. Sic apud Jurisconsultos *νεθέτημα admonitioque* dicitur, etiam quae fit per plagas. Job. 5, 17., מוסר *νεθέτημα.* 1 Sam. 3, 13., *ἐκ ἐνεθέτει* Eli filios suos.

v. 5. *οἱ δῦλοι, servi)* Hic late dicitur, de servis et libertis, tanquam specie servis proxima. v. 8. fin. — *τοῖς κυρίοις κατὰ σάρκα, dominis secundum carnem)* Non conveniebat, post mentionem veri Domini, v. 4., tales statim etiam absolute vocari dominos. eo magis addit, *secundum carnem.* — *μετὰ φόβε καὶ τρόμε, cum timore et tremore)* non secus, ac si *minae,* quod ad fideles heros attinet, sublatae non essent. v. 9. Respicitur conditio servorum veterum. — *ἁπλότητι τῆς καρδίας, simplicitate cordis)* Sic LXX pro Hebr. יֹשֶׁר לֵבָב 1 Chron. 29, 17. Haec declaratur v. seqq. ubi *simplicitati* maxime opponitur *servire ad oculum.* conf. Col. 3, 22. Servitus subordinatur Christianismo, non cum illo committenda.

v. 6. *ὡς ἀνθρωπάρεσκοι, tanquam hominibus placentes)* Antitheton, mox, *tanquam servi Christi, facientes etc.* Quos dicit *servos Christi?* Resp. *facientes voluntatem Dei.* Tales Deo *ἀρέσκεσι,* placere curant. Idem antitheton Col. 3, 22. Sic exprimitur, *timentes Deum.* Parallela enim sunt, *facientes voluntatem Dei,* ad Eph. et, *timentes Deum,* ad Col. — *ἐκ ψυχῆς, ex animo)* Sic *ἐκ ψυχῆς,* Col. 3, 23. Sic 1 Macc. 8, 25. 27. parallela sunt, *καρδίᾳ πλήρει,* et *ἐκ ψυχῆς.*

v. 6. 7. *ἐκ ψυχῆς μετ' εὐνοίας, ex animo cum benevolentia) Benevolentiam,* praecipuam servi virtutem fuisse habitam, qua commodis heri sui faveret, ex oeconomico Xenophontis pulcre notat Raphelius. hanc autem habet, qui *non oculis* heri, sed *ex animo* servit. *εὔνοιαν,* inquit Xenophon de villico, servo, *δεήσει αὐτὸν ἔχειν, εἰ μέλλοι ἀρκέσειν ΑΝΤΙ ΣΟΥ παρών. benevolentiam,* quae in servo est, ne asperitas quidem heri exstinguit; ut in catellis. —

τῷ *) κυρίῳ, *Domino)* Christi dominium omnes movere debet, et gubernare, etiam in servienda servitute externa. Dominus cor spectat.

v. 8. ὃ ἐάν τι) Tmesis, pro ὅτι ἐὰν, Col. 3, 23. — ἀγαθὸν, *bonum)* in Christo.

v. 9. τὰ αὐτὰ, *eadem)* ea, quae sunt *benevolentiae*, compensate. *Amor* officia servilia et herilia moderatur, ut lux una eademque varios colores. Aequalitas naturae et fidei potior est, quam differentia statuum. — ἀνιέντες τὴν ἀπειλὴν, *remittentes minas)* Deposita fere a dominis saevitia erat, suscepta fide; nunc etiam minae remittendae, ne ostentent servis potestatem suam, ad terrendum. זעם LXX, ἀπειλή. — αὐτῶν καὶ ὑμῶν **), *illorum et vester)* Non dissimilis locutio, Rom. 16, 13. — ἐν οὐρανοῖς, *in coelis)* omnipotens. Ut Dominus vos tractavit, ita vos tractate servos: aut, ut vos tractatis servos, ita ille vos tractabit.

v. 10. τὸ λοιπὸν, *ceterum)* Particula sive formula concludendi, et ut ad rem magnam excitandi. 2 Cor. 13, 11. — ἀδελφοὶ ***), *fratres)* Hoc uno epistolae loco sic eos alloquitur. Nusquam magis milites *fratrum* invicem titulo utuntur, quam in *acie*. — ἐνδυναμοῦσθε, *confortamini)* Qui robur intra se habent, hi demum ad panopliam gestandam apti sunt. — καὶ) Ἓν διὰ δυοῖν. — κράτει τῆς ἰσχύος, *valore roboris)* Hoc de Christo dicitur, uti c. 1, 19. de Patre.

v. 11. πανοπλίαν, *armaturam)* v. 13. — στῆναι, *stare)* Verbum agonisticum et castrense. conf. not. ad Matth. 12, 25. Domini virtus, nostra est. — μεθοδείας, *insidias)* quas et vi et astu instruit. μέθοδος, via rectae opposita, *circuitus*, quali utuntur, qui insidiantur: 2 Macc. 13, 18. unde μεθοδεύειν, 2 Sam. 19, (27.) 28., LXX. Esth. κεφ. μθ. de Aman: πολυπλόκοις μεθόδων παραλογισμοῖς. *Μεθοδεία* in bonam partem adhibuit Chrysostomus, Homil. IV. de poenit. εὐχαριστεῖν ὀφείλομεν τῷ θεῷ τῷ διὰ πολλῶν μεθοδειῶν ἰωμένῳ καὶ σώζοντι τὰς ψυχὰς ἡμῶν. διὰ πολλῶν μεθοδειῶν, per secunda et adversa. — τοῦ διαβόλου, *diaboli)* principis hostium, qui v. 12. ostenduntur. [*Idem*, *qui* v. 16. *dicitur* ὁ πονηρός. V. g.]

v. 12. οὐκ ἔστιν, *non est)* Pone homines, qui nos infestant, latent spiritus. — ἡ πάλη) *lucta*. — πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, *ad sanguinem et carnem)* Conf. Matth. 16, 17. not. דם ובשר *sanguis et caro*, homines imbecilli, etiam Romae, ubi Paulum tenebant. — ἀλλὰ, *sed)* Post mentionem bonorum angelorum valde claram, c. 1, 21. 3, 10., convenienter etiam de malis spiritibus sic loquitur, ad Ephesios praesertim, coll. Act. 19, 19. Quo apertius quisque scripturae liber de oeconomia et gloria Christi agit, eo apertius rursum de regno contrario tenebrarum. — πρὸς, *ad)* *Ad*, quater. tribus commatibus notatur potentia hostium; quarto, natura et ingenium. — κοσμοκράτορας) *munditenentes*, Tertulliani verbo. bene quod non sunt *omnitenentes*. Magna tamen non solum ipsius diaboli, sed etiam eorum,

---

*) *Lectionem* ὡς τῷ, *in* Ed. maj. *minus firmis annumeratam*, *praefert margo* Ed. 2. *et* Vers. germ. E. B.

**) *Lectio haec*, *margine* Ed. maj. *nixa*, *per marginem* Ed. 2. *ad minus firmas ablegatur; hinc* Vers. germ. *usitatum* auch euer Herr *adscivit*. E. B.

***) *Pronomen* μου, *cujus omissioni utriusque* Ed. margo *favet*, *nescio quo casu in* Vers. germ. *irrepsit*. E. B.

quibus praeest, potentia est. Videntur alia esse genera malorum spirituum, quae magis domi in arce regni tenebrarum manent, *imperia*, *potestates;* aliud, hoc tertium, quod foris mundanas quasi provincias obtinet, *munditenentes*. — *τῦ σκότυς, tenebrarum)* Eo distinguuntur ab angelis lucis. *tenebrae* hae sunt maxime spirituales, c. 5, 8. 11. Luc. 22, 53., quae pro synonymo mox habent *malitiam:* quibus tamen etiam tenebrae naturales magis congruunt, quam lux. In tenebris pugna difficilior. — *τῦ αἰῶνος τύτυ, seculi hujus*) *Munditenentes* regit immediate duos genitivos, *tenebrarum* et *seculi*, pro utravis compositi parte. *Κόσμος, mundus*, et *αἰὼν, seculum* ad se mutuo referuntur, ut tempus et locus. Appellatio *munditenentes* est ratio sub qua haec malignitas exercetur. Sunt tenebrici principes mundi in praesenti seculo. Connexio inter *κόσμον, mundum* et *αἰῶνα, seculum* non est grammatica sed logica. *κόσμος, mundus*, in sua extensione: *αἰὼν, seculum*, praesens mundus in sua indole, cursu et sensu. Non possum dicere *κόσμος τοῦ αἰῶνος*· ut e contrario dicere possum *αἰὼν τοῦ κόσμου*. — *τὰ πνευματικὰ, spiritualia*) Antitheton, *sanguinem et carnem*. Haec *spiritualia* opponuntur *spiritualibus gratiae;* 1 Cor. 12, 1., adversanturque fidei, spei, amori, donis, vel per vim contrariam, vel per falsam imitationem. Porro ut ibidem c. 14, 12. *spiritus* dicuntur pro *spiritualia*, sic h. l. *spiritualia* pro *spiritus*. aptissime. Nam hi *spiritus* tanta subtilitate ac pernicitate incurrunt, ut anima fere non putet, illas substantias subesse alienas, sed ex se ipsa intus exstitisse quidpiam, quod spiritualiter eam tentet. atque etiam *πνευματικὸν, spirituale*, in singulari accipi potest pro quodam copiarum genere: quo pacto dicitur *τὸ ἱππικὸν, equitatus*, Ap. 9, 16., et alibi *τὸ ϛρατιωτικὸν, exercitus;* ut hic dicantur *τὰ πνευματικὰ* sc. *τάγματα*, ut apud Zosimum, l. 3., *τὰ πεζικὰ τάγματα, ξενικὸν*, milites *externi*, Aristot. 3. pol. 10. p. 210. — *ἐν τοῖς ἐπυρανίοις, in supracoelestibus*) Etiam hostes, sed captivi (c. 4, 8. not.) in regia esse, eamque ornare possunt.

v. 13. *ἀναλάβετε, assumite*) v. 16. נָשָׂא Deut. 1, 41. LXX, *ἀναλαβόντες*. — *τὴν πανοπλίαν, armaturam*) Grande verbum. Paulus *militi Christiano* (inquit Vict. Strigelius in argumento hujus capitis,) *attribuit tegumenta*, *munimenta et tela. tegumenta tria sunt*, *thorax*, *cingulum et calcei. munimenta sive φυλακτήρια duo*, *clypeus et galea*, *tela sive ἀμυντήρια totidem sunt*, *gladius et hasta*. Spectavit, ut opinor, ordinem induendi, et ab iis, quae virum etiam extra aciem ornant, (ut *thorax* e qualicunque materia) ad ea, quae militi propria sunt, Paulum progredi censuit. et quidem *τὸ super omnibus* inter *tegumenta et munimenta* interponitur. Addit, *hasta*, *precatio*. Quanquam precatio a Paulo potius eo refertur, ut tota armatura rite utamur. — *ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ, in die malo)* Ps. 41, 2. LXX, *ἐν ἡμέρᾳ πονηρᾷ*. Bellum est perpetuum; pugna alio die minus, alio magis fervet. *dies malus*, vel ingruente morte, vel in vita; longior, brevior, in se ipso saepe varius. [*Ubi* Malus *vos invadit*, v. 16.: *et* copiae malignae *vos infestant*, v. 12. V. g.] Tum standum, non demum comparandum. — *ἅπαντα κατεργασάμενοι*) *omnibus* rebus *probe comparatis* ad pugnam. Ita, *κατεργάζεσθαι*, 2 Cor. 5, 5. Ex. 15, 17. 35, 33. 38, 24. Deut. 28, 39. Congruit anadiplosis: *stare*, *state*.

*) v. 14. *περιζωσάμενοι, cincti)* ut sitis expediti. conf. Luc. 12, 35. Ex. 12, 11. Es. 5, 27. — *τὴν ὀσφὺν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, lumbos vestros in veritate)* exemplo Messiae, Es. 11, 5. — *ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης — καὶ τὴν περικεφαλαίαν τȣ̃ σωτηρίȣ)* Es. 59, 17., *καὶ ἐνεδύσατο δικαιοσύνην ὡς θώρακα, καὶ περιέθετο περικεφαλαίαν σωτηρίȣ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς.* — *τὸν θώρακα, thoracem)* In pectore sedes est conscientiae, quae munitur justitia. — *τῆς δικαιοσύνης, justitiae)* Es. 11. v. cit. Nam saepe junguntur *veritas* et *justitia*. c. 5, 9. Hostis per omnia ipsi contraria vincendus.

v. 15. *τȣ̀ς πόδας, pedes) Pedum* saepe conjuncta mentio cum *evangelio* et cum *pace*. Rom. 10, 15. 3, 15. seqq. Luc. 1, 79. — *ἐν ἑτοιμασίᾳ) ἑτοιμασία* saepe Hebraeo מכון respondet. v. gr. Ezr. 2, 68. 3, 3. Ps. 10, 17. 89, 15. Pedes militis christiani *firmantur* evangelio, ne loco moveatur aut cedat. [1 Petr. 5, 9. V. g.]

v. 16. *ἐπὶ πᾶσιν) super omnibus*, quaecunque induistis. — *τὰ πεπυρωμένα)* proprie, *ignita*. Congruit, *exstinguere*.

v. 17. *τȣ̃ σωτηρίȣ, salutaris)* i. e. Christi. Act. 28, 28. not. Concinne subsequitur mentio Spiritus, adeoque, coll. v. 13., habetur mentio S. Trinitatis. *Salute* erigitur caput, et munitur. 1 Thess. 5, 8. Ps. 3, 3. 4. — *δέξασθε, accipite) oblatam* a Domino. — *ῥῆμα θεȣ̃, verbum Dei)* Matth. 4, 4. 7. 10.

v. 18. *διὰ, per)* Quotiescunque oratis, orate in Spiritu, quippe qui nullo tempore excluditur.

v. 19. *δοθῇ, detur)* Non nitebatur Paulus habitu suo. — *ἀνοίξει τȣ̃ ϛόματος)* פתחון פה — *ἐν παῤῥησίᾳ γνωρίσαι, cum fiducia notum facere)* Ideo parrhesia opus, quia est mysterium.

v. 20. *πρεσβεύω ἐν ἁλύσει, legatione fungor in catena)* Paradoxon. Mundus habet legatos splendidos. Hinc pendet mox *ἵνα ut*. — *ἐν αὐτῷ, in illo)* in mysterio. — *ὡς, uti)* Constr. cum *notum facere*.

v. 21. *καὶ ὑμεῖς) vos quoque*, perinde ut alii. — *πάντα, omnia)* Relatio salutaris. — *πιϛὸς, fidelis)* qui vobis vera nunciabit.

v. 22. *πρὸς ὑμᾶς, ad vos)* longe. — *παρακαλέσῃ, confirmaret)* ne offenderetis in meis vinculis.

v. 23. *εἰρήνη, pax)* pax cum Deo, *amorque* Dei erga nos. Hoc verbo *pax* continetur anakephalaeosis. conf. Jud. v. 2. — **) *μετὰ πίϛεως, cum fide)* Haec praesupponitur, ut donum Dei.

v. 24. *πάντων, omnibus)* ex Judaeis et gentibus, in omni Asia etc. — ***) *ἐν ἀφθαρσίᾳ, in incorruptibilitate)* Constr. cum *gratia*, scil. *esto*. conf. c. 3, 13. *μὴ ἐκκακεῖν, non segnescere*, quod *incorruptibilitatis* est. Adde 2 Tim. 1, 10. Oppositum, c. 4, 22. *ἀφθαρσία* dicit sanitatem labis expertem, et inde fluentem perpetuitatem. Congruit cum tota summa epistolae: et inde redundat etiam *ἀφθαρσία* in amorem fidelium erga Jesum Christum.

---

*) *ϛῆναι, stare*] pugnandi caussa, v. 14. *V. g.*

**) *τοῖς ἀδελφοῖς, fratribus*] In Conclusione hac non ait *vobis*, ut v. 21. Encyclica videlicet epistola fuit. *V. g.*

***) *τῶν ἀγαπώντων, amantibus*] vide, quanti momenti sit amor iste. 1 Cor. 16, 22. *V. g.*

IN
EPISTOLAM AD PHILIPPENSES.

CAPUT I.

v. 1. *Δοῦλοι, servi)* Familiarius scribit ad Philippenses, quam ad eos, ubi se *apostolum* nominat. Sub hoc praedicato communi discipulum Timotheum mediate vocatum sibi humanissime adjungit, qui recens Paulo adjunctus Philippos venerat. Act. 16, 3. 12. — *σὺν, cum)* Ecclesia potior est, quam episcopi. Et ad ecclesiam magis directe, quam ad antistites scriptura mittitur apostolica. Hebr. 13, 24. Eph. 3, 4. Col. 3, 18. ss. 4, 17. Ap. 1, 4. 11. 1 Thess. 5, 12. — *ἐπισκόποις καὶ διακόνοις, episcopis et diaconis)* Illi tum interna, hic externa curabant proprie: 1 Tim. 3, 2. 8. nec tamen hi non interna, neque illi non externa. Interdum Paulus in inscriptionibus *ecclesias* appellat: interdum periphrasi utitur, quae vel majus quiddam sonat, ut notavimus ad 1 Cor. 1, 2., vel ideo v. gr. ad Romanos adhibetur, quia minus adhuc erant in formam *ecclesiae* redacti. Haec una ad Philippenses epistola ita inscribitur, ut cum emphatica paraphrasi conjungatur mentio *episcoporum et diaconorum.* *)

v. 3. *εὐχαριστῶ, gratias ago)* Hoc loco damus Epistolae conspectum. Est in ea

I. Inscriptio. — c. I. 1. 2.

II. Gratiarum actio et preces pro laeto Philippensium flore. — v. 3. s. 9. s.

III. Refert Paulus statum suum praesentem, et spem bonam in posterum: — v. 12. s. 18. s.
Unde Philippenses
hortatur, ut 1. quum in vita sit mansurus, evangelio digne ambulent, — v. 25—II. 16.
2. etiamsi occidatur, secum gaudeant: — 17. s.
seque per Timotheum proxime certiores eos facturum ait, v. 19. s. et interim Epaphroditum mittere. — v. 25. s.

IV. Hortatur ad gaudium: c. 3, 1. monens, ut caveant falsos justitiarios, et imitentur veros; v. 2. s. et commendans concordiam. c. 4, 1—3., itemque hortatur ad gaudium, cum lenitate et tranquillitate animi: v. 4—7. et ad omnia praeclara. — v. 8. 9.

V. Amplectitur Philippensium liberalitatem. — v. 10—20.

VI. Conclusio. — v. 21—23.

— *ἐπὶ, super) Mentio*, recordatio, est occasio gratiarum actionis. — *πάσῃ, omni)* Latum erat cor Pauli. conf. v. seq. ter.

v. 4. *ὑπὲρ, pro)* Constr. cum *precatione.* — *μετὰ χαρᾶς, cum gaudio)* Summa epistolae: *Gaudeo, gaudete.* Commode epistolam ad Ephesios, ubi *amor* regnat, sequitur haec de *gaudio.* nam per

---

*) Syriacae *N. T.* Versionis *venerabilem antiquitatem ex eo etiam cel.* Michaëlis, (*in der* Einleitung etc. *T. I. p. m.* 165. *sq.*) *confirmat, quod* seniorum *h. l. nomen pro* episcoporum *exhibeat, adeoque eo tempore, quo realis differentia* episcoporum *ac* presbyterorum *nondum agnita sit, adornata fuerit.* E. B.

petua *gaudii* mentio, v. 18. etc. it. cap. 2, 2. 19. 28. 3, 1. 4, 1. 4. Fructus spiritus, *amor*, *gaudium*. *Preces* inprimis gaudium animat. — *τὴν δέησιν, precationem)* de qua modo.

v. 5. *ἐπὶ, super)* Constr. cum *gratias ago*. — *κοινωνίᾳ, communione)* quae vobis obtigit divinitus *), et a vobis exercetur liberalitate sancta. c. 4, 10. 15. s. coll. 2 Cor. 9, 13. — *ἀπὸ, a)* Constr. cum *gratias ago*. — *ἡμέρας, die)* cum facti estis *participes* evangelii.

v. 6. *πεποιθὼς, confisus)* Haec fiducia nervus est gratiarum actionis. — *ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν, qui incepit in vobis)* Bis *in*, cum emphasi. — *ἔργον ἀγαθὸν, opus bonum)* Unum est opus Dei magnum et perpetuum ad salutem nostram. c. 2, 13. — *ἐπιτελέσει, perficiet)* Initium est pignus consummationis. Ne homo quidem temere aliquid incipit. — *ἄχρις, usque) Diem Christi* potius, quam suam mortem sibi pro meta proponebant credentes. — *ἡμέρας, diem)* v. 10.

v. 7. *καθὼς, sicut)* Declarat, cur de Philippensibus tam benigne loquatur. — *δίκαιον, justum)* Justas invenio causas penes me, ex necessitudine fidei, non leves. Jure et teneor et postulo. — *φρονεῖν) agitare animo*. — *διὰ, propterea quod)* Nexus est hic: Ego vos tanquam consortes gratiae in corde meo habeo (2 Cor. 7, 3.) atque desidero, neque id affectu naturali, sed pietate Jesu Christi. inde persentisco, eodem erga vos affectu esse ipsum potius Dominum, qui rem a principiis ad suos exitus est deducturus. — *δεσμοῖς, ἀπολογίᾳ, vinculis, apologia) ἓν διὰ δυοῖν*. Vincula non constringunt amorem meum. — *ἀπολογίᾳ, apologia)* Romani criminabantur evangelium. — *βεβαιώσει, confirmatione)* Haec amplius quiddam est, quam *apologia*. — *τοῦ εὐαγγελίου, evangelii)* quo *gratia* nunciatur. — *συγκοινωνοὺς* — *ὑμᾶς ὄντας) ὑμᾶς* jam modo dixit. itaque hic est accusativus pro genitivo, uti Act. 7, 21. not.

v. 8. *ἐν σπλάγχνοις Ἰησοῦ Χριστοῦ, in visceribus Jesu Christi)* In Paulo non Paulus vivit, sed Jesus Christus; quare Paulus non in Pauli, sed Jesu Christi movetur visceribus.

v. 9. *καὶ τοῦτο, et hoc)* Inde a v. 3. declaravit, se orare pro illis; nunc, *quid* pro illis oret, ostendit. — *ἡ ἀγάπη, amor)* Amor facit dociles et prudentes. 2 Petr. 1, 7. 8. Nata hinc formula in concionibus ecclesiasticis pridem usitata, nobisque vernacula, *Caritas vestra*, latiore sensu. — *ὑμῶν, vester)* Correlatum amoris Pauli. v. 7. 8. Allusio praevia ad amorem, quem ei praestiterant. c. 4, 10. 18. — *ἔτι μᾶλλον, etiam magis)* Ignis in apostolo nunquam dicit: Sufficit. — *ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει, in cognitione et omni sensu) Cognitio* est species nobilissima, ut visus in corpore: *αἴσθησις, sensus*, est genus. nam etiam spiritualis datur visus, auditus, olfactus, gustus, tactus: i. e. sensus investigativi et fruitivi, ut appellantur. Sic *sensus* pars est *gaudium*, in hac epistola frequenter memoratum. Generis indicium, *et omnis*. 2 Cor. 8, 7. not. In philosophia peripatetici tantum ad *cognitionem* referebant omnia [*quod modernorum quoque Philosophorum*, *ubi in* spiritualia *incidunt*, *prin-*

*) *Si alterutra duntaxat*, *eaque posterior*, communionis *hujus pars, quae* liberalitate exercenda *absolvitur*, *intelligenda fuerit (quod aliquibus videtur): vix capio*, *qui* v. 6. *fin. satis opportuna sint verba: ἄχρις ἡμέρας Ἰησοῦ Χριστοῦ*. E. B.

cipale vitium est, V. g.]; Platonici etiam ad αἴσθησιν reliquam, v. gr. apud Jamblichum. In Christianismo habenda utriusque ratio: utraque obtingit in cruce, et aptos reddit πρὸς τὸ δοκιμάζειν, *ad probandum.* Hic, post amorem expresse nominatum, *fidem* describit, et v. seq. *spem.* Paulus ubique Christianismum ut vegetum quiddam describit. quare doctrina Mysticorum de Privatione sic est accipienda, ut alacritati illi ne quid obsit.

v. 10. *δοκιμάζειν) explorare* et amplecti. Rom. 12, 2. — *τὰ διαφέροντα, praestabilia)* non modo prae malis bona, sed in bonis optima, quorum praestantiam non nisi provectiores cernunt. Sane in rebus externis eligimus accurate: cur minus in spiritualibus? Theologia comparativa, magni est. [*a qua longissime absunt, qui, quousque libertatem citra peccatum extendere liceat, quaerere non desinunt.* V. g.] — *εἰλικρινεῖς, sinceri)* ex *cognitione.* — *ἀπρόσκοποι, inoffensi)* ex *sensu* omni.

v. 11. *πεπληρωμένοι καρπὸν δικαιοσύνης κτλ., repleti fructu justitiae etc.)* Eadem constructio, Col. 1, 9., ἵνα πληρωθῆτε τὴν ἐπίγνωσιν: et *fructus justitiae* singulari numero dici solet, Hebr. 12, 11. Jac. 3, 18., nec non Rom. 6, 22.: perinde ut alibi Paulus *fructum spiritus, lucis, labiorum* dicit. Communior lectio, *πεπληρωμένοι καρπῶν κτλ.*

v. 12. *γινώσκειν, nosse)* Contrariis rumoribus praeoccupari potuissent ecclesiae. — *μᾶλλον, potius)* tantum abest, ut vincula mea obfuerint. — *εἰς, in)* Omnia adversa dextre accipit fides. v. 19. 28. 2, 27. — *ἐλήλυθεν, venerunt)* facile.

v. 13. *τοὺς δεσμούς, vincula)* Paulus cum aliis captivis traditus, par eis visus erat: deinde innotuit, aliam esse Pauli causam, et sic invaluit evangelium. — *φανερούς, manifesta)* Col. 4, 4. — *πραιτωρίῳ, praetorio)* aula Caesaris. conf. c. 4, 22. — *καὶ) et,* inde. — *τοῖς λοιποῖς, ceteris)* externis. 2 Tim. 4, 17. Sic, *ceteri*, 1 Thess. 4, 13.

v. 14. *τῶν ἀδελφῶν, fratrum)* qui antea timuerant. — *ἐν κυρίῳ, in Domino)* Constr. cum *audeant.* — *τοῖς δεσμοῖς μου, vinculis meis)* Videbant Paulum in confessione et constantem et salvum. — *ἀφόβως) nemine* eos *terrente.* Saepe conantes timor fugit.

*) v. 15. *τινὲς μέν, τινὲς δέ, aliqui quidem, aliqui vero)* Sejugatio. nam proponuntur duo membra, quae deinde uberius tractantur. — *δι' εὐδοκίαν) propter voluntatem propensam.* *εὐδοκία* saepe Hebraeo רצון respondet.

v. 16. **) *ἐξ ἐριθείας, ex contentione)* Constr. cum *annunciant.* — *οὐχ ἁγνῶς, non pure)* non pura intentione: vel, non sine fermento Judaico. conf. Gal. 6, 12. s. Dicebant et referebant, quid Paulus doceret: ipsi id vel non credebant, vel se id credere non fatebantur. Rumor, fama, praeconium generale, utile est ad excitandos multos, neque magnam ἱκανότητα annunciantium requirit, quae necessaria est et puritatem *mentis doctrinaeque* postulat in applicatione propiore, v. gr. apud Galatas. conf. Gal. 1, 7. ss. — *οἰόμενοι, putantes)* Putabant, gentes, conspecto incremento evangelii, concitatum iri

---

*) *τὸν λόγον, verbum*] quod ego, *inquit*, praedico. *V. g.*

**) *Commati huic* 16. *versum* 17. *anteponit* Vers. germ., *marginem* Ed. 2. *potius*, *quam* Ed. maj. *secuta.* E. B.

in Paulum potissimum. sed nec res succedebat adversariis, nec Paulus id pro *pressura* habuit. ideo dicit, *putantes*. — *θλίψιν, pressuram)* vel cum mortis periculo. — *ἐπιφέρειν, inferre)* Vincula jam *pressura* erat: afflicto afflictionem addebant.

v. 17. *ἐξ ἀγάπης, ex amore)* erga Christum et me. — *εἰδότες, scientes)* Antitheton, *putantes*. — *εἰς ἀπολογίαν, in apologiam)* non meo nomine. — *κεῖμαι, jaceo)* uno loco. Jacens, currens, profecit Paulus. 2 Tim. 2, 9. Romae commorabatur, ut legatus alicubi longioris negotii causa.

v. 18. *τί γάρ; quid enim?) Quid refert?* id est, utrinque juvor. v. 12. — *πλὴν, tamen)* nihilo secius. — *προφάσει) per praetextum.* Tales, inquit, nomen Christi praetexunt: revera mihi invidiam parant. — *ἀληθείᾳ, vere)* ex animo, serio.

v. 19. *γὰρ, enim)* Aetiologia, cur *gavisurus sit.* — *τοῦτό μοι ἀποβήσεται εἰς σωτηρίαν, hoc mihi evadet in salutem)* Sic plane LXX, Job. 13, 16., quibus in uno illo libro frequens est verbum *ἀποβαίνω*· eodemque loco, Job. 13, 15. 16. de *sinceritate* mentis, quae Paulo est *puritas*, v. 16., agitur. — *εἰς σωτηρίαν, in salutem)* non modo non *in pressuram.* v. 16. — *δεήσεως, precationem)* in coelum ascendentem. — *ἐπιχορηγίας, exhibitionem)* de coelo venientem. *ἐπὶ* relationem indicat.

v. 20. *ἐν οὐδενὶ αἰσχυνθήσομαι, ἀλλ᾽ ἐν πάσῃ παῤῥησίᾳ μεγαλυνθήσεται χριστὸς, in nulla* re *pudefiam, sed in omni parrhesia magnificabitur Christus)* Ignominiam a sese removet; sibi parrhesiam, Christo ipsi gloriam tribuit. — *σώματι, corpore)* in vinculis. — *εἴτε διὰ ζωῆς, εἴτε διὰ θανάτου, sive per vitam sive per mortem)* Sejugatio sequitur v. 21. s. Ut cadet, inquit, bene erit. Non possum damnum facere. Paulus ipse nesciebat, quo evasurum esset; neque enim apostoli erant omniscii, sed potius in rebus ad sese pertinentibus, per fidem et patientiam exercebantur.

v. 21. *ἐμοὶ) Mihi*, initio periochae, valet, *quod ad me attinet.* nam versu praec. de Christi rationibus egit. — *τὸ ζῆν, χριστὸς, vivere, Christus)* Articulus, nota subjecti, ut mox iterum. Quicquid vivo, (vita naturali,) Christum vivo. [*Christi caussam, dum vitam in mundo ago, meam esse censeo.* V. g.] — *τὸ ἀποθανεῖν κέρδος, mori lucrum)* quamvis moriens videar omnium rerum *jacturam* facere.

v. 22. *εἰ δὲ, sin autem)* Hic prius membrum tractare incipit: alterum, c. 2, 17., *sed si et libor.* Ponit autem *δὲ, autem*, quia ex disjunctione versu praec. posita nunc unum assumit: quo assumto, mox, quasi poenitentia ductus, dubitationem instituit, sic tamen, ut id tantisper assumere non refugiat. — *τὸ ζῆν)* scil. *ἐστί μοι.* si *vivere est:* si vivendum est. — *ἐν σαρκὶ, in carne)* Limitat. nam etiam morientes vivunt. — *καρπὸς ἔργου, fructus operis)* Hunc *fructum* inde habeo, ut plus *operis* facere possim. *opus* nobile, c. 2, 30.: *fructus* optabilis, Rom. 1, 13. Alius ex opere fructum quaerit. Paulus ipsum opus pro fructu habet. Hoc, vivere, est mihi fructus operis. *καρπὸς ἔργου* dicitur, ut flumen Rheni, virtus liberalitatis. pretium operae est immediatum consequens. Cicero: *Ego mihi fructum amicitiae propono ipsam amicitiam, qua nihil est uberius.* — *αἱρήσομαι, eligam)* Conditionem supponit: si sibi obtingat potestas eligendi. Haec ratio Futuri. [*Egregia sane Christiani sors est.*

Rerum nonnisi bonarum *optio fieri potest ut haesitatione animum distineat. Frustrari unquam nequit.* V. g.] — *ȣ γνωρίζω) non explico*, scil. *mihi:* i. e. non definio.

v. 23. *συνέχομαι, distineor)* Hanc *haesitationem* convenienter exprimit, quum huic deliberationi immoratur. — *δὲ, vero)* Declarat causam dubitationis suae. — *ἔχων, habens)* Participium, moratum, pro indicativo. — *εἰς τὸ ἀναλῦσαι) decedere*, ex vinculis, carne et mundo. Non opus est, metaphoram quaerere. Late patet hujus verbi usus. Luc. 12, 36. 2 Tim. 4, 6. — *σὺν χριςῷ, cum Christo)* ibi, quo Christus praeivit. Paulus ut rem certam praesupponit, se post martyrium statim fore cum Christo, melioremque multo habiturum esse conditionem, quam in carne. [*Qua spe lactari quam dulce est!* Christum, *Lector, diligis? Cogita igitur, quae futura sit, post mensium aliquot vel dierum intercapedinem, animi tui affectio, si* cum Christo *fueris? Id si certum tibi esset, quid faciendum putares? Hoc ipsum videlicet jamnunc fac facias.* V. g.] — *πολλῷ μᾶλλον κρεῖσσον, multo magis melius)* Ad *esse*, non ad *decedere*, refertur hoc incisum, sive pro praedicato sumas, sive potius id subaudito *ὂν* absolute accipias, hoc sensu, *quum id sit multo magis melius.* Est enim comparativus cumulatus, coll. 2 Cor. 7, 13. not. *Decedere* est melius, quam manere in carne: *cum Christo esse, multo magis melius.* Vulgatus solus, quod sciam: *multo magis melius.* recte. *Decedere*, sanctis nunquam non optabile fuit: sed *cum Christo esse*, ex novo testamento est. conf. Hebr. 12, 24.

v. 24. *ἐπιμένειν) amplius manere.* — *ἀναγκαιότερον, magis necessarium)* magis ad me pertinet, inquit, etiam ad sensum amoris mei: magis, quam ipse aditus beatitudinis modo memoratae. Philippenses potuissent dicere: *necessarius est nobis hic vir.* Egoismus in pausa est apud Paulum: ideo agnoscit illud quidem: coll. cap. 2, 25.: addit tamen etiam hoc: *Antiquius mihi est vobis inservire, quam coelo frui citius. Coelum mihi non deerit.*

v. 25. *καὶ τȣτο, et hoc)* Dum haec scriberet, in animo dictamen propheticum exstitit de mansione. — *πεποιθὼς οἶδα, confisus novi)* Norat per *fiduciam* spiritualem; nondum norat ex relatione hominum, v. 17. c. 2, 23. — *μενῶ, mansurum me)* in vita. — *συμπαραμενῶ, una mansurum)* sat diu manebo vobiscum. Ps. 72, 5. LXX, *συμπαραμενεῖ τῷ ἡλίῳ.* Non dubium est, quin Paulus ex priore captivitate in illa climata redierit. Phil. v. 22. Hebr. 13, 19.

v. 26. *τὸ καύχημα ὑμῶν, gloriatio vestra)* de me vobis restituto, orantibus id ipsum. Correlatum, *in gloriationem mihi.* c. 2, 16. *Gloria* est *gaudium* ex honesto: *gloriatio* est significatio gaudii, affectus gaudio pleni: ex honesto, vel vero vel falso: unde *gloriatio* etiam vel vera vel falsa est. conf. Es. 57, 12., ubi *justitia* dicitur justitia falso sic dicta.

v. 27. *μόνον, tantum)* Hoc unum curate: nil aliud. [— — — *quicquid fiat de adventu meo. Hoc illove eventu supposito tales denique fore se, quales fas est, non pauci sibi persuadent: atqui praestat, praesenti semper officio, citra ambages, fungi.* V. g.] — *τȣ εὐαγγελίȣ, evangelio)* cujus propagandi causa me manere juvat. [*Homine* christiano, *qui* evangelicus *dici gestit, quae digna sint; hoc ipso loco aperte docetur. Memoratur fides*, v. 27.: *spes*, v. 28.: *amor*, c. 2, 2. V. g.] — *ἰδὼν — ἀκȣ́σω, videns — audiam)* Conf.

v. 30. — *ἀκούσω*) *audiam*, et cognoscam. nam refertur etiam ad *τὸ veniens et videns vos.* — *ἐν ἑνὶ πνεύματι, in uno spiritu*) *uno*, inter vos. — *μιᾷ ψυχῇ, una anima*) Est interdum inter sanctos naturalis aliqua antipathia: haec vincitur, ubi unitas est non solum spiritus, sed etiam animae. — *συναθλοῦντες*) *una* mecum *luctantes*. Luctabatur Paulus, v. 30.

v. 28. *μὴ πτυρόμενοι, non pavefacti*) subito magnoque terrore. Nam *πτύρω* proprie de equis dicitur. — *ἥτις, quae*) *τὸ obniti.* — *αὐτοῖς*) *ipsis.* — *ἔνδειξις, demonstratio*) 2 Thess. 1, 5.

v. 29. *ὅτι, quod*) Vis declarandi cadit super verbum *ἐχαρίσθη, ex gratia dedit* Deus. Gratiae munus, *signum salutis* est. — *τὸ ὑπὲρ*) Id, post interveniens incisum, repetitur, *τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν.* — *πιστεύειν· πάσχειν, credere: pati*) v. 27. fin.

v. 30. *ἔχοντες, habentes*) Constr. cum *statis non pavefacti.* — *εἴδετε, vidistis*) Act. 16, 12. 19. s. — *ἐν ἐμοὶ, in me*) *non pavefacto.*

CAPUT II.

v. 1. *Εἴ τις*) Si hoc quater legendum videtur, ita resolvas: *si quod ergo* (gaudium est) *exhortatio in Christo*, *si quod* (gaudium) *consolatio amoris*, *si quod* (gaudium) *communio Spiritus*, *si quod* (gaudium) *viscera et miserationes*, *implete meum gaudium:* ut quater cum subjecto expresso subauditum jungatur praedicatum. Vide de tali ellipsi Marc. 15, 8. not. Certe gaudium Paulo erat praesentissimum: et cum communi lectione, *) *εἴ τις* — *εἴ τινα, si qua* — *si qua*, tamen implicite notatur gaudium, per concordiam etc. implendum. — *οὖν, ergo*) Resp. c. 1, 27., *uno spiritu, una anima.* — *παράκλησις ἐν χριστῷ, exhortatio in Christo*) Haec adjunctam habet *consolationem amoris*, et *communio Spiritus* adjuncta habet *viscera et miserationes.* His quatuor nervis respondent quatuor fructus, eodem ordine, *ut etc.* v. seq. uti vel *amoris* mentio bis secundo posita loco indicat: et utriusque paris opposita removentur versu 3. et 4. Omnia derivantur ex Christo et Spiritu sancto.

v. 2. *τὸ αὐτὸ φρονῆτε, idem sentiatis*) Hinc pendet subsequens participium. — *σύμψυχοι, unanimes*) scil. *sitis.* Hinc quoque pendet sequens participium. — *τὸ ἕν, unum*) *Idem sentiatis*, notat easdem in res tendere *sensum* debere: *unum sentientes* notat, eundem esse debere ipsum *sensum.*

v. 3. *μηδὲν, nihil*) scil. *sentite*, *facite.* — *ἐριθείαν, contentionem*) aliis placere non curantem. — *κενοδοξίαν, vanae gloriae studium*) aliis nimium placere curans. — *ὑπερέχοντας, superiores*) jure et dotibus. Fieri id potest, non externe tantum, sed per veram *ταπεινοφροσύνην*, cum quis per abnegationem oculos avertit a suis praerogativis, et alterius dotes, quibus prior est, studiose contemplatur.

v. 4. *μὴ τὰ ἑαυτῶν*) *non vestram* duntaxat rem, nec vestra causa. Conf. v. 21. — *μὴ τὰ* — *τὸ*) Perversa utilitas, multiplex; *vera*, simplex. Haec differentia *τὰ* et *τὸ*. **)

---

*) *Quam et margo* utriusque Ed. *gr. et* Vers. germ. *praeferre videtur.* E. B.

**) *Nimirum lectionem μὴ τὰ* — — *καὶ τὸ praefert margo* Ed. maj., *suffragante* Vers. germ.: *sed lectionem τὸ (initio versus, nescio, an sub finem) minus firmam declarat margo* Ed. 2. E. B.

v. 5. *φρονείσθω, sentiatur*) Non dicit, *φρονεῖτε sentite*, sed *φρονείσθω, hunc sensum alite.* — *ἐν χριςῷ ἰησοῦ, in Christo Jesu*) Paulus quoque spectabat, quae aliorum, non quae sua erant, c. 1, 24.: eaque res illi occasionem praebuit hujus moniti: non tamen se, sed Christum pro exemplo proponit, qui non sua quaesierit, sed se ipsum demiserit. [*Cujus exempli pondus gravissimum verborum quoque series,* Christi *nomine prius posito, innuit.* V. g.]

v. 6. *ὅς*) quippe *qui.* — *ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, in forma Dei exstans*) Nomen *Deus* hoc et sequenti commate non denotat Deum Patrem, sed ponitur indefinite. *Forma Dei* non denotat ipsam *deitatem* sive naturam divinam, sed quiddam ex ea promicans: et tamen rursum ea non denotat *τὸ esse pariter Deo,* sed quiddam prius, *speciem Dei,* i. e. formam ex ipsa gloria deitatis invisibilis effulgentem. Joh. 1, 14. Ipsa natura divina decorem habebat infinitum, in se, etiam sine ulla creatura, illum decorem intuente. Ille decor erat *μορφὴ θεοῦ, forma Dei*, sicut in homine ex sana constitutione et eleganti symmetria corporis emicat pulcritudo, sive ea spectatorem habeat, sive non habeat. Ipse homo per suam *formam* conspicitur: sic Deus et gloriosa ejus Majestas. Quo ipso hic locus eximie probat Deitatem Christi. nam ut *forma servi* non ipsam dicit humanam naturam; servi enim forma non fuit perpetua, natura humana est perpetua; sed tamen humanam naturam praesupponit: sic *forma Dei* non est natura divina, neque *τὸ esse pariter Deo* est natura divina; sed tamen is, qui in forma Dei *exstabat,* et qui potuerat *esse pariter Deo*, Deus est. Dicitur autem *forma Dei* potius, quam *forma Domini,* ut mox, *pariter Deo:* quia *Deus* magis est vocabulum absolutum, *Dominus* involvit relationem ad inferiores. In ea Dei forma *exstabat* filius Dei ab aeterno: neque, quum in carne venit, in ea esse desiit, sed potius, quod ad humanam naturam attinet, coepit in illa *exstare.* et quum in ea forma esset, ipsa sua, Domini, excellentia, integrum ei fuit, etiam secundum humanam naturam, statim ut eam assumsit, esse *pariter Deo*, victu cultuque uti, qui dignitati ipsius responderet, ut ab omnibus creaturis tanquam dominus earum exciperetur et tractaretur. sed aliter fecit. — *οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο, non rapinam duxit)* Quibus occasio quaedam subiti commodi offertur, avide solent alias involare, celeriterque arripere, nulla aliorum ratione habita, et strenue uti ac frui. Inde *ἁρπαλέα,* apud Eustathium, *τὰ πάνυ περισπούδαςα· quae quis omni studio ad se rapiat sibique vindicet:* et phrases, *ἅρπαγμα, ἁρπαγμὸν, ἕρμαιον, εὕρημα, νομίζειν, ποιεῖσθαι, ἡγεῖσθαι, ἁρπάζειν.* Exempla collegit E. Schmidius et G. Raphelius, ex Heliodoro et Polybio. At Christus, quum posset esse *pariter Deo*, non arripuit, non duxit rapinam, non subito usus est illa facultate. conf. Ps. 69, 5. Gen. 3, 5. seq. Hic ejus *sensus* verbo *ducere* simul indicatur. Non fuisset *rapina*, si jure suo usus esset; sed perinde abstinuit, ac si fuisset *rapina.* conferatur similis locutio, 2 Cor. 11, 8. not. — *τὸ εἶναι ἴσα θεῷ) ἴσα,* accusativus adverbiascens, ut saepe in Jobo. *pariter* et convenienter *Deo. Esse pariter Deo* dicit *plenitudinem* et *altitudinem*, ut patet ex antitheto duplici, *se ipsum exinanivit et humiliavit.* Articulus, sine quo *μορφὴν* ponitur, nunc epitasin facit. Non mirum ergo, quod se nunquam *Deum,* rarius *Dei filium,* plerunque *filium hominis* appellavit.

v. 7. *ἀλλ', sed)* Huc spectant duae periochae: *se ipsum exinanivit*, quo pertinet *forma servi;* et *humiliavit se ipsum*, unde pendet *obedientia.* Illud privative, hoc etiam contrarie opponitur τῷ *esse pariter Deo.* quare haec duo verba per gradationem ponuntur, et *humiliavit* ante *se ipsum* ponitur. (coll. Jac. 2, 18. not.) Etenim v. gr. Philippus V., quum Hispaniarum regem agere intermisit, de quo, dum haec meditabamur, acta fervebant, eatenus *exinanivit se ipsum*, nec tamen aeque *humiliavit.* regnum is deposuit, sed non subiit. — *ἑαυτὸν ἐκένωσε, se ipsum exinanivit)* חִסְּרוֹ LXX, *κενὸν ποιῆσαι,* Es. 32, 6., ubi de re quidem prorsus alia agitur, sed tamen Paulus, *ἐκένωσεν* dicens, rependit verbum חסר Ps. 8, 6. coll. Hebr. 2, 7. Ubicunque est *exinanitio*, ibi est continens et contentum. Continens illud in *exinanitione* Christi, est *ipse:* contentum erat *plenitudo* illa, quam recepit in exaltatione. Manebat *plenus*, Joh. 1, 14., et tamen perinde se gessit, ac si *inanis* esset. celavit enim, quoad expediebat, homines, et angelos, imo etiam se ipsum: Rom. 15, 3.: adeoque non solum celavit, sed etiam abnegavit et abstinuit. — *μορφὴν, formam)* Haec tria, *μορφὴ, ὁμοίωμα, σχῆμα, forma, similitudo, habitus*, non sunt synonyma, neque enim inter se permutari poterunt; sed tamen affinia. *forma* dicit quiddam absolutum: *similitudo* dicit relationem ad alia ejusdem conditionis: *habitus* refertur ad aspectum et sensum. — *λαβὼν, sumens)* Actus *exinanitionis* habet *sumtionem formae servi.* Potuit autem *sumere*, quia *in similitudine hominum fuit.* — *ὁμοιώματι ἀνθρώπων, similitudine hominum)* Factus est similis hominibus, verus homo.

v. 8. *καὶ σχήματι, et habitu)* Distinctus gradus et ulterior *exinanitionis.* Opposita, *forma Dei* et *forma servi.* Ea tamen manet divisio, quae duo verba *exinanivit*, *humiliavit* per *et,* citra asyndeton, consociat. *'Αλλὰ, sed* v. 7. dirimit antitheton, quod in priori parte, post *ὃς qui*, habet incisa duo; in altera plura. — *σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, habitu inventus ut homo)* *σχῆμα, habitus*, cultus, vestitus, victus, gestus, sermones et actiones. — *εὑρεθεὶς, inventus)* talem se exhibens et gerens revera. — *ὡς ἄνθρωπος) tanquam homo*, vulgaris, ac si nil esset praeterea, nec inter homines quidem excelleret. nil sibi sumsit eximium. — *ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, humiliavit se ipsum)* Status exinanitionis gradatim profundior. — *γενόμενος ὑπήκοος) factus obediens*, Hebr. 5, 8., scil. *Deo.* Ellipsis haec *εὐλάβειαν, demissionem* Jesu Christi exprimit. *obedientia servum* decet. — *μέχρι, usque ad)* Constr. cum *humiliavit*, nec non cum *obediens.* In morte *humiliatio* maxima: c. 3, 21. Act. 8, 33. Ps. 90, 3. LXX. et *obedientia* maxima. Joh. 10, 18. — *σταυροῦ, crucis)* qua *servi* solebant affici.

v. 9. *διὸ καὶ, propterea etiam)* Exinanitionis praemium justissimum est exaltatio. Luc. 24, 26. Joh. 10, 17. Neque ea non potuit illam consequi. Joh. 16, 15. Quaecunque Patris sunt, Filii sunt. Ea non potuere ita esse Patris, ut non essent Filii. conf. Joh. 17, 5. Eos quoque, qui se Christi exemplo humiliant, exaltatum iri, eleganter subaudiendum relinquit Paulus: imo exprimit c. 3, 21. — *ὁ θεὸς, Deus)* Christum Christus exinanivit, Christum Deus exaltavit, conf. 1 Petr. 5, 6., eumque fecit esse *pariter Deo.* — *ὑπερύψωσε, superexaltavit)* Sic compensata est *humiliatio.* Compositum grande. — *καὶ ἐχαρίσατο, et donavit)* Sic compensata est *exinanitio,* cui etiam

expressius opponitur *plenitudo*, Eph. 1, 23. 4, 10. Verbo *χαρίζεσθαι donare* denotatur, quam accepta Deo fuerit *exinanitio* Christi: et quam subjecto animo Christus, omni illa *servitute* perfunctus, *donum* hoc susceperit. — *ὄνομα) nomen*, cum re: i. e. dignitatem, laudem. — *ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, super omne nomen*) Eph. 1, 21. non modo super omne nomen humanum.

v. 10. *πᾶν γόνυ· πᾶσα γλῶσσα, omne genu: omnis lingua)* Synecdoche. i. e. ut omni modo colant et recognoscant, ut *Dominum.* Conf. Ap. 5, 13. — *κάμψῃ) flectat*, sc. se; vel cum plausu, vel cum tremore. — *ἐπουρανίων, supracoelestium*) Masculinum. Coelestes genua flectunt: nam Christus Dominus *coelum* cepit. — *ἐπιγείων, terrestrium)* Nam in *terra* versatus est. — *καταχθονίων, infernorum*) Vid. Marc. 3, 11. Job. 26, 5. [Eph. 4, 9. Ap. 5, 13. V. g.] Postea illis quoque se stitit. Divisio haec in altum et profundum longius abit, quam illa Ex. 20, 4.

v. 11. *ἐξομολογήσηται, confiteatur)* diserte. — *κύριος, Dominus)* non jam *in forma servi.* — *εἰς, in)* Jesum Christum esse Dominum, quippe qui sit in gloria Dei Patris. sic *εἰς,* Joh. 1, 18. — *θεοῦ πατρὸς, Dei Patris)* Filius agnoscit et ii, qui gloriam Filii vident, agnoscunt item, quod hanc gloriam Filius apud Patrem et a Patre habeat. Conf. 1 Cor. 15, 28.

v. 12. *ὥστε, itaque*) Proposito Christi exemplo, infert, ut salutem ab illo nobis partam tueamur. — *ὑπηκούσατε, obedivistis)* mihi, ad *salutem* vos hortanti, ipsique Deo. conf. *obediens.* v. 8. — *μετὰ φόβου καὶ τρόμου, cum timore et tremore*) Servi esse debetis, exemplo Christi, v. 8.: servum autem decet *timor et tremor*, Eph. 6, 5., i. e. humilitas: coll. Rom. 11, 20. Notavit *Joh. Jac. Wolfius* in exegesi ms. ep. ad Phil. Paulus gaudii plenus tamen serio scribit. — *ἑαυτῶν, vestram ipsorum*) In hac parte quidem *sua quisque spectate.* conf. v. 4. *vestram ipsorum*, inquit: quia ego vobis non adesse possum, ipsi vos curate eo magis. — *σωτηρίαν, salutem)* eam, quae est in *Jesu.* — *κατεργάζεσθε, operamini*) usque ad metam.

v. 13. *ὁ θεὸς γὰρ, Deus enim*) Deus solus; praesens vobis, etiam absente me. Nil deest vobis; modo ne vobis ipsi desitis. conf. 2 Petr. 1, 5. 3. [*Vos ex vobis valetis nihil: fugite securitatem. Sunt, qui nimium lautiore statu suo confisi existimant, posse se gratiam DEI eodem loco habere, quo Israëlitae cibum coelitus demissum,* Num. 11, 8.; *adeoque suum esse, ei vel obluctari vel aditum denuo concedere.* V. g.] — *τὸ θέλειν, velle*) ut salutem volueritis, me praesente, et velitis. — *τὸ ἐνεργεῖν, perficere)* etiam nunc, me absente. — *ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας, pro beneplacito)* Huc ref. *τὸ velle.* ad *ὁ ἐνεργῶν operans* ref. *τὸ ἐνεργεῖν perficere.*

v. 14. *ποιεῖτε, facite) cum beneplacito.* Patrem imitari debent filii. v. 15. — *χωρὶς γογγυσμῶν, sine murmurationibus)* respectu aliorum. Huc ref. *ἄμεμπτοι, inculpati.* Amori adversantur non modo rixae et clamores, a quibus remoti jam erant Philippenses, sed etiam murmurationes. His jungitur dubitatio, uti irae 1 Tim. 2, 8. [*Utrumque vel apud se fovere quis potest vel in aliis excitare.* V. g.] Quaere vel argue coram: noli murmurare a tergo vel clanculum. — *καὶ διαλογισμῶν, et dubitationibus)* respectu vestri. Huc ref. *ἀκέραιοι, indelibati*, in *fide.* Complura ejusmodi et activa simul

et passiva sunt. Conf. Rom. 16, 19. not. *'Ακέραιον patrimonium,* Chrys. de Sacerd. §. 17.

v. 15. *Θεοῦ, Dei)* boni. — *σκολιᾶς) tortuosae.* — *φαίνεσθε) lucetis*, hac scilicet adhortatione servata. Sequitur, *vitae:* ut saepe conjuncta vitae lucisque mentio. — *ἐν κόσμῳ, in mundo)* in humano genere, ex quo multi adhuc sunt convertendi, ceteri redarguendi.

v. 16. *λόγον ζωῆς, verbum vitae)* quod vobis praedicavi. Frequens *vitae* mentio in hac epistola. c. 4, 3. — *ἐπέχοντες) tuentes;* ne mundo concedatis. — *εἰς καύχημα, in gloriationem)* Constr. cum *tuentes.* — *εἰς ἡμέραν, in diem)* Philippenses diem Christi ita propinquum putabant, ut Pauli vita ad eum usque diem produci posset. Id Paulus refutare non necesse habebat. — *οὐκ εἰς κενὸν, non in vanum)* cum fructu vestro.

v. 17. *ἀλλ' εἰ καὶ, sed si etiam)* Respice c. 1, 22. not. — *εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ, si etiam libor super victima et sacrificio)* Philippenses, ut reliquae gentes ad fidem conversae, erant *oblatio*, Paulus *minister:* Rom. 15, 16. et quemadmodum ad holocausta solebat vinum libari ac fundi ad basin altaris, sic Paulus sanguinem suum fundi gaudet. Sacrificii complementum utrisque futurum erat laetabile. Martyrii praestantia. Congruit phrasis cum supplicio gladii, Paulum manente. — *θυσίᾳ, victima)* Huc ref. *congaudeo* et *gaudete.* — *λειτουργίᾳ, officio)* Huc ref. *gaudeo* et *congaudete.*

v. 18. *συγχαίρετέ μοι) congaudete*, gratulamini *mihi*, libato.

v. 19. *δὲ) autem:* tametsi nunc non habeo, quod de meo exitu categorice scribam. — *ὑμῖν) vobis.* id plus, quam *ad vos.* — *κἀγὼ) etiam ego;* non modo vos, cognitis rebus meis, v. 23. — *εὐψυχῶ, bono animo sim)* Solicitus est de Philippensibus; et tamen bene sperat.

v. 20. *οὐδένα, nullum)* nullum alium, hunc unum. *qui* pendet ab *hunc* subaudito. — *ἰσόψυχον, unanimum)* Paulus alter, Timotheus. Sic Ps. 55, 14. ואתה אנוש כערכי *σὺ δὲ, ἄνθρωπε ἰσόψυχε.* Deut. 13, 7. (6.) אשר כנפשך *ὁ ἴσος τῇ ψυχῇ σου.* [*Ubi* Timotheus *est, inquit Paulus, ibi* me ipsum *adesse censeatis.* V. g.] — *γνησίως, germane)* v. 22. 1 Tim. 1, 2. — *μεριμνήσει) curabit,* apud vos: et *accurate* ad me referet.

v. 21. *οἱ πάντες, omnes)* Si tam lauto illo tempore Paulus de sua quasi cohorte (c. 1, 14. 17.) unum duntaxat plane probavit, de his loquens, qui tum aderant; c. 4, 21. et quidem tam procul ad ecclesiam Philippensium scribens: nostro tempore quam multos Deo se probare arbitremur? [*Experiri hoc datur, ubi quis cominus eminusve laudabili instituto, quod vel in mandatis non habet, vel suis inservire commodis non persentiscit, adjutrices manus admovere debebat.* Judic. 5, 23. 8, 6. *Quin fit aliquando, ut, qui singulare nonnihil possidet, multum eo nomine sibi placeat, si qua frugem illius denegandi aliis occasionem nactus fuerit. O indignos nomine Christianos.* V. g.] Subtilissima erat *αἴσθησις*, qua hoc percepit Paulus. — *τὰ ἑαυτῶν, sua)* v. 4. O quam multi sua causa pii sunt! quanquam non sunt *hostes.* c. 3, 18. — *ζητοῦσι, quaerunt)* Pie etiam auditoribus piis significari potest, cujusmodi sint hi vel illi antisti-

tes. — *οὐ τὰ* *) *χριςȣ̃ ἰησȣ̃, non quae sunt Christi Jesu)* Hoc experiuntur, qui communi aedificationi ex animo inserviunt. Raros inveniunt adjutores. Jud. 5, 17. 23. 8, 6. 8. Ubi nulla obligatio e propinquo, nulla spes mercedis aut famae, destituuntur. Regno Christi ubi consulitur, fere id fit per modum innoxiae utilitatis. Ubi aliquid impendendum erat, non pugnat vir, sed fugit, et se spe alias pugnandi excusat.

v. 22. *δὲ, autem)* Antitheton: *omnes; ejus.* Rara laus. Neh. 7, 2. — *γινώσκετε) nostis.* conf. Act. 16, 1. 12. — *τέκνον σὺν, filius cum)* Concinne loquitur, partim ut de filio, partim ut de collega. sic c. 3, 17. se ut typum sistit, et tamen *συμμιμητὰς, una imitatores,* non mere *imitatores*, esse jubet.

v. 23. *ὡς ἂν ἀπίδω) ἀπιδεῖν, notitiam auferre, consequi.* — *ἐξαυτῆς, mox)* Vis relativa in *αὐτῆς* spectat *τὸ notitiam consecutus fuero.*

v. 25. *ἐπαφρόδιτον, Epaphroditum)* c. 4, 18. — *συςρατιώτην, commilitonem)* c. 1, 27. 30. — *ὑμῶν δὲ ἀπόςολον, vestrum vero legatum)* Philippenses eum legaverant ad Paulum. [c. 4, 18.] — *λειτȣργὸν τῆς χρείας μȣ, ministrum necessitatis meae)* Huc quoque ref. *vestrum.* nam Philippensium nomine inservierat Paulo. Et vide, quanti aestimetur etiam externa ministratio. v. 30. — *πέμψαι, mittere) Mittere*, ait, non, *remittere.* nam ideo ad Paulum venerat, ut cum eo maneret. v. 30.

v. 26. **) *ἀδημονῶν)* Hesychius, *ἀδημονῶν, ἀγωνιῶν. ἀδημονῶ, ἀκηδιῶ, ἀγωνιῶ. Ἀκηδιῶν,* prae tristitia lassus. *Acedia,* torpor in rebus spiritualibus. — *ἠκȣ́σατε, audivistis)* eoque nomine soliciti fuistis.

v. 27. *παραπλήσιον, prope)* Mollius loquitur, ne statim terreat Philippenses: deinde v. 30. dicit *appropinquavit*, quo verbo majus periculum innuitur. — *αὐτὸν ἠλέησεν, illius misertus est)* reddita valetudine et vita. — *καὶ ἐμὲ, et mei)* Sanctis licitum est omnia sibi data existimare. — *λύπην, tristitiam)* de morte Epaphroditi. *tristitiam,* gaudio oppositam, de quo tota agit epistola. — *ἐπὶ λύπῃ, super tristitia)* de morbo Epaphroditi, de vinculis etc.

v. 28. *σπȣδαιοτέρως, studiosius)* citius, quam Timotheum. v. 19. — *χαρῆτε, gauderetis)* Omnibus ex rebus piis licet gaudium capere. — *ἀλυπότερος ὦ, magis dolore vacem)* quum sciam, vos gaudere.

v. 30. *μέχρι θανάτȣ, usque ad mortem)* Pertinet hoc ad comparationem officiorum. Ministrare Paulo, per se videtur res aliquanto minor, quam periculum vitae Epaphroditi, qui tamen hoc incommodo commodum illud rectissime redemit. conf. 2 Tim. 1, 16. s. — *ἤγγισε, appropinquavit)* Epaphroditus Philippis proficiscens non videtur scisse fore, ut in morbum incideret: sed tamen, quum arduum iter suscepit, non reformidans, quicquid vel ab inimicis Pauli vel aliunde posset accidere, benigne ei morbus imputatur quamvis improvisus. — *παραβȣλευσάμενος τῇ ψυχῇ) τῇ ψυχῇ,* Dativus. Hesychius: *παραβȣλευσάμενος, εἰς θάνατον ἑαυτὸν ἐκδȣ́ς.* Proprie *παραβȣλεύομαι*

---

*) *Lectioni ἰησȣ̃ χριςȣ̃* utriusque Editionis *margines, nec non* Vers. germ., *palmam h. l. decernunt.* E. B.

**) *ἐπιποθῶν, desiderans*] *Naturae* nonnihil admixtum fuerit: sed praevalente *gratia*, ex amore aestimantur omnia. *V. g.*

significat *consilium capio praeter mea commoda.* Estque paronomasia ad verbum *παραβάλλομαι, audeo, projicio me in periculum:* quo apostolus videtur sciens abstinuisse. conf. c. 3, 2. fin. not. — *τὸ ὑμῶν ὑςέρημα, vestrum defectum) Defectum* hunc non tam Paulus censuit esse, quam ipsi Philippenses, pro suo in illum amore. c. 4, 10. s.

CAPUT III.

v. 1. *Τὸ λοιπὸν, ceterum)* Formula progrediendi. 1 Thess. 4, 1. Sic *λοιπὸν, τῦ λοιπῦ.* — *) *τὰ αὐτὰ, eadem)* de gaudio. [*Legitima ad gaudendum institutio mox offertur, in communione cum Christo.* V. g.] — *ὐκ ὀκνηρὸν, non molestum)* Nam suave est laeto, scribere: *gaudete.* Contrarium, Gal. 6, 17. — *ὑμῖν δὲ ἀσφαλὲς, vobis vero certum)* Gaudium spirituale optimam affert *certitudinem* contra errores, Judaicos praesertim. v. 2.

v. 2. *βλέπετε, videte)* Vehemens anaphora. *videte*, et cavebitis. metonymia antecedentis. Antitheton, *σκοπεῖτε spectate*, v. 17. Nam huc redit v. 17., mirabiliter temperato elencho et adhortatione. — *τὺς κύνας, canes)* Non est dubium, quin hac appellatione *saepe* v. 18. coram usus fuerit, eamque nunc Philippensibus in memoriam revocarit. unde illi facilius intelligerent, quam nos. conf. 2 Thess. 2, 5. Tribus quidem commatibus hujus versus respondent gradatione retrograda tria membra versus subsequentis: ut *canes* sint falsi apostoli et carnales, qui non Christo, sed carne nituntur, et turpitudini serviunt libidinis. [*a vera sanctitate, utut* Judaeorum *nomine gestientes, alienissimi.* V. g.] v. 19. Sic *canes* dicuntur *abominandi*, Ap. 22, 15.: coll. Ap. 21, 8.; sive *abominabiles*, impuri, Tit. 1, 16. 15., a sanctitate alieni, Matth. 7, 6., alii plane, ac Paulus vivens et moriens. nam in vita scatent vitiis caninis, foeditate, impudicitia, importunitate, 2 Petr. 2, 22. Deut. 23, 19. (18.) Ps. 59, 7. 16. maximeque hostes sunt crucis Christi, versu 18. coll. Ps. 22, 17. 21. et in morte sunt *canes mortui:* (quo proverbio vilissimum quiddam notatur:) conf. v. 19. In hos quadrat, quod dici solet: *Cave canem.* Judaei, gentes canum loco habebant: vid. ad Matth. 15, 26. nunc canes appellantur, qui nolunt esse Israël Dei. — *τὺς κακὺς ἐργάτας, malos operarios)* qui Deo non serviunt. conf. 2 Cor. 11, 13. — *τὴν κατατομὴν, concisionem)* Paronomasia. nam gloriosam appellationem *περιτομῆς, circumcisionis* vindicat Christianis. v. seq. Circumcisio corporis jam erat inutilis, immo damnosa. vide *κατατέμνω* de concisione vetita, Lev. 21, 5. 1 Reg. 18, 28. Non sine indignatione loquitur.

v. 3. *γὰρ, enim)* Causa, cur versu 2. alios tam longe secludat. [*atque externam carnis* circumcisionem *nonnisi* concisionem *dicat.* V. g.] — *ἡ περιτομὴ, circumcisio)* Abstractum pro concreto: *verus populus.* — *πνεύματι, spiritu)* non litera. Rom. 2, 29. — *πνεύματι θεῷ λατρεύοντες, spiritu Deo servientes)* Sic Rom. 1, 9. — **) *καυχώμενοι, gloriantes)* Id plus, quam *πεποιθότες confisi.*

---

*) *χαίρετε ἐν κυρίῳ, gaudete in Domino*] Gnaviter de Domino tuo, Jesu Christo, tute etiam, idque constanter, gaudes? c. 4, 4. *V. g.*

**) *ὐκ ἐν σαρκὶ, non de carne*] carnali circumcisione atque origine. v. 5. *V. g.*

v. 4. *καίπερ ἐγὼ, quanquam ego)* Singularis includitur in plurali praecedente: *nos gloriamur, et ego* glorior, *quamvis* etc. quia vero sermo a plurali ad singularem progreditur, interponitur *ego*, et additur, quia Philippenses fuerant gentes; Paulus, ex circumcisione. conf. Apoc. 17, 8. not. — *ἔχων, habens)* Participium, proprie. nam constructio pendet ab iis, quae praecedunt. *habens*, non *utens*. — *εἴ τις ἄλλος, si quis alius)* Sermo universalis. *alius* redundat suaviter. conf. Not. ad Gregorii Neocaes. Paneg. p. 195. — *ἐγὼ μᾶλλον, ego magis) confisus sum.* Loquitur de pristino suo sensu, cum mimesi eorum, qui gloriabantur. v. seq.

v. 5. *περιτομῇ ὀκταήμερος, circumcisio octavo die)* Haec capita quasi in digitis concise et breviter enumerata sermonem faciunt planissimum. Brevitatis autem gratia miscet sermonem abstractum et concretum, *circumcisio, Hebraeus:* uti Col. 3, 11. — *ὀκταήμερος, octavo die)* non demum adulta aetate. — *βενιαμὶν, Benjamin)* ex Rahel, non ex ancilla. — *ἐξ ἑβραίων, ex Hebraeis)* non proselytus, non altero utro parente ex gentibus. — *φαρισαῖος, Pharisaeus)* accuratissimus.

v. 6. *διώκων, persequens)* Antehac se optime facere putarat.

v. 7. *ἅτινα, quae)* modo enumerata. — *κέρδη, lucra)* Pluralis grandis. — *ἥγημαι, duxi)* Professio *christianissima*, de praeterito, praesenti et futuro: usque ad v. 14. — *διὰ τὸν χριστὸν, propter Christum)* Huc ref. v. 8. 9., *ἵνα κτλ. ut* etc. — *ζημίαν) jacturam.*

v. 8. *μενοῦν, sane)* Incrementum sermonis, in hac particula et per epitasin deinde synonymorum, etiam in pleniore ipsius Christi appellatione. — *καὶ ἡγοῦμαι, etiam duco) καὶ etiam* intendit vim praesentis temporis in *ἡγοῦμαι duco.* Justitia non initio solum, sed semper, in toto cursu sanctorum, ex fide est. — *πάντα, omnia)* non solum ea, quae modo dixi, sed *omnia.* — *διὰ — γνώσεως κτλ., propter — cognitionis etc.)* Constr. cum *duco.* Et ref. huc v. 10. s. *τοῦ γνῶναι, ut cognoscam.* — *τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως, eminens cognitionis)* Proprie *eminentia* est Christi: quo cognito, *cognitio* ejus item *eminentiam* nanciscitur. — *τοῦ κυρίου μου, Domini mei)* Fidelis appropriatio. — *ἐζημιώθην)* non modo *jacturam duxi*, sed revera *abjeci.* — *σκύβαλα)* Crescit sermo de fideli abnegatione rerum omnium. *ζημία, jactura*, fit aequo animo: *σκύβαλα* propere abjiciuntur, posthac neque tactu neque aspectu dignanda. Hebr. פרש antanaclasin habet ad *Pharisaeos.* vid. P. Zornii T. II. Opusc. sacr. p. 514. Gatakerus: *σκύβαλον vile quodvis rejectamentum designat, qualia sunt excrementa animantium, liquorum feces et fraces, metallorum scoria, stirpium decidua, frugum purgamenta, farinae furfures, mensarum analecta, manuum apomactra, quae canibus destinantur.* Vid. Adversar. misc. posth. cap. 43. copiosissime. — *ἵνα, ut)* Non potest utrumque fieri, ut et retineas cetera, et Christum assequare. — *κερδήσω καὶ εὑρεθῶ, lucrifacerem et invenirer)* Utrumvis opponitur *jacturae.* Qui omnia, ne se ipso quidem excepto, amittit, Christum lucrifacit, et in Christo lucrifit. Christus est illius, et ille est Christi. Plus ultra. Loquitur Paulus, quasi adhuc non lucrifecerit.

v. 9. *εὑρεθῶ ἐν αὐτῷ)* scil. *ὤν.* — *μὴ ἔχων, non habens)* Verba, *jacturam pati, lucrifacere, inveniri, habere*, allegoriam faciunt. *Τοῦ* esse et reperiri in Christo, consequens immediatum est habere justi-

tiam ex fide Christi. Lib. מחזור Judaeorum Euchologium אני ממעשים שולל וערום וצדקתך לבדה היא כסתי i. e. *Ego plane vacuus et nudus sum ab operibus, justitiaque tua sola est amictus meus.* — *ἐμὴν, meam)* Oppositum, *eam quae ex Deo:* sed *ἐμὴν,* sine articulo, ad oblivionem innuendam. — *τὴν ἐκ νόμου, eam quae ex lege)* v. 6. conf. *ex*, Rom. 4, 14. Oppositum, *eam quae per fidem.* — *διὰ πίστεως χριστοῦ) per fidem* Christi, in Christum. — *ἐπὶ τῇ πίστει) super fide.*

v. 10. *τοῦ γνῶναι, cognoscere)* Genitivus *τοῦ* cohaeret cum *fide*, et reassumit mentionem *cognitionis* v. 8. factam, nunc uberius explicandam. — *αὐτὸν) Ipsum.* — *δύναμιν, virtutem)* Rom. 1, 4. — *τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ)* Seriei sermonis congruit, ut verbale *ἀνάστασις* accipiatur non de resurrectione ex mortuis, quae mutato verbo exprimitur versu 11., sed de *exortu* Christi: Hebr. 7, 14., uti verbum *ἀναστῆσαι,* Act. 13, 32. not. Neque enim *ἀνάστασις* semper de resurrectione mortuorum ponitur. Luc. 2, 34. [7, 16.] Thren. 3, 63. Sophon. 3, 8. Et sane ipse exortus sive adventus Messiae suam habet *δύναμιν, virtutem*, cujus cognitione fideles nituntur. 2 Petr. 1, 16. — *τὴν κοινωνίαν, communionem)* Gal. 2, 20. — *συμμορφούμενος, conformatus)* Casus rectus, post infinitivum, Graecis frequens est, quanquam hic cum verbo finito subsequente potest construi. *conformantur* fideles per fidem. Imitatio non est exclusa, sed certissime consequitur. Gal. 3, 1. not. Conf. *conforme*, v. 21.

v. 11. *εἴ πως, si quomodo)* Hoc denotat nixum fidei Paulinae. sic, *εἰ, si* v. 12. — *καταντήσω, occurram)* Ab allegoria *damni et lucri* paulatim accedit ad allegoriam *cursus.* *Καταντᾶν* est pervenire, ipse assequendi et potiendi actus. — *ἐξανάστασιν**) *τῶν νεκρῶν)* i. e. *ἀνάστασιν (χριστοῦ) ἐκ τῶν νεκρῶν, resurrectionem* (Christi) *ex mortuis* conf. Rom. 1, 4. not. [2 Tim. 2, 11.] Paulinus enim stilus Christo adscribit *ἀνάστασιν, ἐξανάστασιν* Christianis. Sed Christi resurrectio et nostra resurrectio consideratur ut una resurrectio per *κοινωνίαν, communionem.* Sub mentionem resuscitationis, interjicit aliqua, praesenti suo statui consentanea; et pertexit cetera versu 20. s.

v. 12. *οὐχ ὅτι, non quo)* In summo fervore sobrietatem spiritualem non dimittit apostolus. — *ἔλαβον, acceperim)* brabeum. — *τετελείωμαι)* Differunt *τέλειος* et *τετελειωμένος·* ille, cursui habilis, v. 15. 16.: hic, brabeo proximus, jam jam *accepturus.* — *καὶ καταλάβω) Καὶ, etiam*, intendit. nam *καταλαμβάνειν comprehendere* plus est, quam *λαμβάνειν prehendere. τὸ λαμβάνειν prehendere* fit in instanti, mox ut passus ultimus est confectus; *τὸ καταλαμβάνειν, comprehendere* fit, cum quis plene potitur. Exemplum accipientis jam jamque, 2 Tim. 4, 7. 8. [Ps. 73, 23. 28.] — *ἐφ' ᾧ) quoniam.* Sensus virtutis Christi accendit Christianum. — *καὶ κατελήφθην, etiam comprehensus sum)* per vocationem coelestem. v. 14. Act. [9, 6.] 26, 14. 19. 2 Cor. 5, 14. Christus, *auctor et consummator*, ut suum fidei cursum consummavit, etiam suos consummat Hebr. 12, 2. ubi ipsa *ἀρχηγοῦ principis (auctoris)* appellatio dicit relationem Ipsius ad asseclas. *καὶ, etiam*, iterum intendit, ut observetur vis aoristi 1., statum praesentem notantis.

---

*) *Lectionem τὴν ἐκ νεκρῶν, in* Ed. maj. *non probandis annumeratam,* Vers. germ. *recepit, crisin* Ed. 2. *imitata.* E. B.

v. 13. *ἀδελφοὶ, fratres*) Familiariter fatetur. — *ἐγὼ, ego)* Facile hoc alii de Paulo existimare possent. — *ὐ λογίζομαι, non existimo*) Convenit sanctis et ad alacritatem conducit, ut minus, quam pro veritate rei, de sese existiment.

v. 14. *ἓν, unum*) scil. *facio.* — *τὰ ὀπίσω, quae retro*) etiam ipsam confectam cursus partem. — *ἐπεκτεινόμενος*) id est ad literam, *superextensus.* Oculus manum, manus pedem praevertit et trahit. — *κατὰ σκοπὸν, secundum scopum*) recta. — *διώκω, sequor*) Sumitur neutraliter, ut Luc. 17, 23. — *βραβεῖον, brabeum)* coronam vitae. — *ἄνω, supra*) v. 20.

v. 15. *τέλειοι, perfecti)* v. 12. not. — *τῦτο*) *hoc* unum. v. 14. — *ἑτέρως*) *aliter*, ac perfecti; (nam mutatur persona, *sentiamus, sentitis:)* non tamen *ἕτερον* sive *ἄλλο, aliud*, nil terrenum. v. 19. conf. etiam Gal. 5, 10. — *καὶ τῦτο*) *etiam hoc*, quod nos perfecti sentimus, versu 14. expressum. — *ὁ Θεὸς, Deus*) vel me non scribente. — *ὑμῖν, vobis*) ad perfectionem nitentibus. — *ἀποκαλύψει, revelabit*) Eph. 1, 17.

v. 16. *πλὴν, modo*) De gradu, quem jam firmiter tenetis, non debet vos depellere exspectatio novae revelationis. — *εἰς ὃ*) in eo, *in quod* pervenimus. — *ἐφθάσαμεν, pervenimus)* magis minusve longe. Cum *perfectis* ut ceteri faciant, monentur. — *ςοιχεῖν, incedere*) Infinitivus, molliter, pro imperativo. Rom. 12, 15. — *κανόνι*) Omittunt hoc *Al. Boern. Clar. Colb.* 7. *Copt. Hilarius* uterque, *Facundus*, vel etiam, collato Pelagio, *Sedulius.* Sic respondent incisa, *τῷ αὐτῷ ςοιχεῖν, τὸ αὐτὸ φρονεῖν.* Neque enim *Latinis*, qui, comite *Coveliano* 2, incisa transponunt, obsequimur, quum *ἐφθάσαμεν* et *ςοιχεῖν* propius cohaereant, et *ςοιχεῖν* metaphoricum per subsequens *φρονεῖν* declaretur. Plane *τὸ κανόνι* ex Gal. 6, 16. huc traductum videtur. — *τὸ*) Asyndeton. — *τὸ αὐτὸ φρονεῖν, idem sentire)* Huc redit c. 4, 2.

v. 17. *συμμιμηταὶ, una imitatores*) Ipse Paulus, *imitator Christi:* Philippenses ergo, *una imitatores.* — *σκοπεῖτε, spectate*) cum consensione. — *ὕτως, sic)* Exempla minora exigi debent ad majora et perfectiora, amicorum crucis Christi.

v. 18. *) *περιπατῦσιν, ambulant)* ante oculos vestros. — *πολλάκις, saepe*) Assiduus debet elenchus esse. — *κλαίων, flens*) Credibile est, Paulum hoc adjecisse, postquam lacrymis madefecit epistolam. In gaudio, tamen dolor. Rom. 9, 2. — *τὺς ἐχθρὺς τῦ ςαυρῦ, hostes crucis*) Gal. 6, 12. 14.

v. 19. *ὧν, quorum*) Nominativus implicitus, coll. mox *οἱ*, pendens ab *ambulant.* — *τὸ τέλος, finis*) Hoc ponitur ante alia, quo majore cum horrore haec legantur. In fine videbitur. [*Finis, ad quem cujusvis rationes tendunt, ostendit sane, quae sit ejus conditio.* V. g.] — *ἀπώλεια, perditio*) Antitheton, *Salvatorem.* v. 20. — *ὧν ὁ Θεὸς ἡ κοιλία, quorum Deus venter*) Rom. 16, 18. Antitheton, *Dominum*, v. 20.: et, *corpus*, v. 21., uti 1 Cor. 6, 13. Istorum venter nitet: nostrum corpus atteritur. utrumque *schema* commutabitur. — *ἡ δόξα, gloria*) *Deus* et *gloria* ponuntur, ut parallela, adeoque *δόξα* hoc loco notat *deum* vel *gloriationem* de deo. Hos. 4, 7. LXX, *τὴν δόξαν αὐτῶν εἰς ἀτιμίαν θήσομαι.* — *αἰσχύνη, pu-*

---

*) *πολλοὶ, multi*] Multos imitando persequi, periculosum. *V. g.*

dor) Respondet Hebraeo בשת v. gr. Hab. 2, 10. confer, de hoc propheta, not. ad Col. 2, 23. item ערוה infra *κοιλίαν, ventrem.* Simul autem alludit sermo ad idolum, cui בשת *αἰσχύνη* respondet. Pro ערוה LXX interdum *αἰσχύνη.* itaque hoc loco videtur Paulus notare *τὴν κατατομὴν, concisionem*, ut innuat, circumcisionem non jam esse *gloriosam*, sed *ignominiosam.* Sic *venter* et *pudor* sunt affinia. Id colunt isti, cujus ipsos maxime pudere debebat, et suo tempore pudebit misere, quanquam nunc quoque parrhesia carent. — *οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες, terrena sentientes*) Antitheton, v. seq. ineunte.

v. 20. *ἡμῶν, nostra*) quos typum habetis. — *γὰρ, enim*) Causa, cur Philippenses imitari illos debeant. — *τὸ πολίτευμα*) *res communis, patria, civitas.* sequitur enim, *ὑπάρχει exstat.* Itaque huc etiam refertur *ἐξ οὗ, ex qua.* — *σωτῆρα, Salvatorem*) Ratio, sub qua exspectamus. 2 Tim. 4, 18. — *κύριον, Dominum*) exaltatum. c. 2, 11. Confirmatio exspectationis hujus.

v. 21. *ὃς μετασχηματίσει, qui transformabit*) non modo *salutem* dabit, sed etiam *gloriam.* 2 Tim. 2, 10. — *τῆς ταπεινώσεως, humiliationis*) quae fit per crucem. v. 18. c. 4, 12. 2, 17. 2 Cor. 4, 10. דכא LXX *ταπείνωσις,* Ps. 90, 3. — *κατὰ, secundum*) Constr. cum *transformabit.* Opus omnipotentiae Domini. — *τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι, efficaciam potentiae*) Infinitivus loco nominis. Potentia producetur in actum. — *καὶ*) *etiam:* non modo conforme facere corpus nostrum suo. — *τὰ πάντα, omnia*) etiam mortem.

CAPUT IV.

v. 1. *Ὥστε, itaque*) tanta exspectatione proposita. — *ἀγαπητοὶ, amati*) Hoc magna suavitate bis ponitur: primum, ut ineunte periocha; deinde, pro nervo hortationis. — *ἐπιπόθητοι, desiderati*) Sic appellat absentes. c. 1, 8. — *στέφανός μου, corona mea*) c. 2, 16. — *οὕτω*) *ita*, ut statis, state. conf. *οὕτω, ita.* 1 Cor. 9, 24. not. — *στήκετε, state*) c. 1, 27.

v. 2. *παρακαλῶ, hortor*) Hoc bis ponit, quasi coram adhortans seorsum utramvis, idque summa cum *aequitate.*

v. 3. *ναὶ, nae*) Dulcis particula. Philem. v. 20. Hebr. נא Ei qui rogatur, in os quasi ingeritur, ut ea tantum pronunciata roganti annuat. — *σύζυγε γνήσιε, compar sine fuco*) *ὁ καὶ ἡ σύζυγος, conjux*, proprie in matrimonio; inde in aliis rebus, ita tamen, ut sermo sit de duobus, et notetur paritas quaedam. etiam *γνήσιος* generis communis est. Sunt, qui dicant, Paulum aliquando *conjugem* habuisse: sed hoc quidem loco virum ab eo appellari, non immerito statuimus. *συνεργοὺς, cooperarios*, habuit multos; *συζύγους compares* non multos, primum Barnabam, deinde Silan. Atque hunc ipsum hoc loco videtur appellare. nam apud ipsos Philippenses Pauli *compar* fuerat Silas. Act. [15, 40.] 16, 19. [*Vel, quod malim*, Epaphroditus. V. g.] Certe et antistes erat, quem Paulus hic rogat. — *συλλαμβάνου αὐταῖς, adjuva eas*) ut concordiam inter eas, amotis impedimentis, retineas. — *αἵτινες, quae*) Qui semel bene stetit, huic, etiam cum vacillat, auxilium obtingere fas est. — *συνήθλησάν μοι, concertaverunt mecum*) Videntur implicatae fuisse periculo illo, quod describitur Act. 16, 19. — *μετὰ, cum*) Hoc pendet a *concertaverunt.* — *κλήμεντος, Clemente*) Magnos viros, in quibus *Clemens*

excelluit, imitatae erant. Id magno mulieribus honori et favori erat. — *τὰ ὀνόματα, nomina*) quamlibet hic non expressa. Alluditur ad athletas, victores, quorum *nomina* cluebant. — *ἐν βίβλῳ ζωῆς, in libro vitae*) scil. *exstant*, vel, *exstent.* Saepe supplendus optativus. v. 23. Videntur jam tum fuisse *defuncti.* tales enim solemus votis ejusmodi prosequi. ל"ז Horum socios superstites quis non juvet? Societas cum iis, qui pulcre defuncti sunt, magna ad superstites juniores commendatio ejus, qui sic quasi in medio stat: ex. gr. Timothei ad Philippenses, quia Paulo familiariter usus fuerat. [*Egregium concordiae etiam fomitem habent ii, quorum alii alios vitae aeternae consortes existimare possunt.* 1 Petr. 3, 7. V. g.]

v. 4. *χαίρετε ἐν κυρίῳ· πάντοτε, πάλιν ἐρῶ, χαίρετε, gaudete in Domino: semper, iterum dico, gaudete*) Particula *iterum* epitasin requirit, uti Gal. 1, 9., ubi epitasis est in *παρελάβετε,* coll. v. 8.: sic Galatae fortius constringuntur, quia etiam *assumserunt* evangelium praedicatum: Adde Gal. 5, 3., ubi *testor* epitasin facit ad *λέγω, dico,* v. 2., et *παντὶ omni* epitasin habet ad *τὸ vobis,* v. 2., et *ὀφειλέτης debitor* ad *τὸ nihil proderit*, v. 2. hic eam epitasin efficit vocula *semper* cum verbo *gaudete* repetito. Initio versiculi dicitur, *gaudete in Domino,* uti c. 3, 1. Alii *τὸ πάντοτε* cum praecedentibus verbis jungunt.

v. 5. *τὸ ἐπιεικὲς, aequitas*) Gaudium in Domino parit veram *aequitatem* erga proximum, et legitimam securitatem in suis rebus, v. 6.: item, verum candorem erga *homines* ipsumque *Deum:* qui candor exprimitur verbis *cognoscatur*, opere; *innotescant*, oratione, v. 6. Tristitiam et curam comitatur morositas. — *γνωσθήτω, cognoscatur*) ex re ipsa. Sunt, qui aequitatem animo alant, neque hominibus iniquis male velint: sed tamen benignitatem dissimulant. hi non recte faciunt. — *πᾶσιν ἀνθρώποις, omnibus hominibus*) bonis et malis, sive iniquis, c. 2, 15., etiam ut mali lucrifiant. Nemo ita asper est, ut non alicui se aequum praebeat, ex sympathia, timore, lucri spe, aemulatione etc. Fidelis omnibus. [*Quodsi inter omnes homines vel* unum *noveris*, *qui contrarium a te expertus sit: etiamnum fac ei* aequitatem *exhibeas.* V. g.] — *ὁ κύριος, Dominus*) Christus, judex, vobis propitius, vindex in malos. Haec consideratio *aequitatem* parit. Jac. 5, 9.

v. 6. *μηδὲν μεριμνᾶτε, nihil curate*) Ubi alii non sunt *aequi* erga vos, ubi alia vos urgent, nolite curare; orate potius. Curare et orare, [*itemque curare et gaudere*, V. g.] plus inter se pugnant, quam aqua et ignis. — *ἐν παντὶ*) *in omni* re. — *μετὰ εὐχαριστίας, cum gratiarum actione*) Optimus hic character est solutae a curis animae et orationis cum resignatione voluntatum humanarum conjunctae. Ideo sequitur *pax:* v. 7.: gratiarumque actio et pax conjunguntur etiam Col. 3, 15. Omnia salva et tranquilla. — *τὰ αἰτήματα, petita*) *Petitum*, materia *δεήσεως, precationis.* — *γνωριζέσθω, innotescant*) Qui desideria sua, praepostero pudore ac diffidenti modestia, quasi nimis aut parva aut magna essent, velant, suffocant ac retinent, curis anguntur: qui filiali et liberali fiducia erga Deum expromunt, expediuntur. Confessionibus ejusmodi scatent Psalmi. — *πρὸς τὸν θεὸν, ad Deum*) etiamsi saepe ignorent homines, eosque modeste celetis. Ne Paulus quidem rogarat Philippenses. [*Cete-*

rum, simplicis candoris erga homines, v. 5., *et, h. l.*, erga DEUM *exercitium optime congruit.* V. g.]

v. 7. ἡ εἰρήνη, *pax*) omnis solicitudinis immunis *pax.* [*gaudii comes. Conf.* v. 9. V. g.] — ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν) *exsuperans omnem intellectum*, adeoque omne *petitum.* Eph. 3, 20. — φρουρήσει) *custodiet;* adversus omnes insultus et curas muniet, et quod dexteritati desideriorum vestrorum deest, corriget. Rom. 8, 26. s. — καρδίας· νοήματα, *corda: cogitationes*) *Cor* sedes *cogitationum.*

v. 8. τὸ) Summa. In c. 3, 1. τὸ λοιπὸν concludit admonitionem particularem ad *gaudium:* et hic τὸ λοιπὸν concludit generalem exhortationem ad omne officium. — ὅσα, *quaecunque*) in genere. ἃ, *quae*, v. 9., speciatim in Paulo. — ἀληθῆ — ἔπαινος, *vera — laus*) Octo nomina, per duos ordines quadrimembres, quorum alter officium, alter commendationem spectat. Si utrumque invicem contendas, primum nomen primo, secundum secundo, tertium tertio, quartum quarto respondet. χιασμὸς multiplex et concinnus, liberorum quoque, parentum, conjugum et cetera complectens officia. — ἀληθῆ, *vera*) in sermone. — σεμνὰ, *honesta*) in actione. — δίκαια, *justa*) erga alios. — ἁγνὰ, *casta*) respectu vestri. — προσφιλῆ, *amabilia*) Προσφιλῆ συναγωγῇ σεαυτὸν ποίει. Sir. 4, 7. ὁ σοφὸς, ἐν λόγῳ ἑαυτὸν προσφιλῆ ποιήσει. idem, c. 20, 12. (13.) — ὅσα εὔφημα, *quaecunque dictu bona*) *Amabilia*, coram: *dictu bona*, de absentibus. conf. c. 1, 27. — ἀρετὴ, *virtus*) Hoc uno loco Paulus hoc vocabulum ponit. Ref. ad *justa.* ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή 'στι. — ἔπαινος, *laus*) etiam in iis rebus, quae ad proximum minus, quam ad vos ipsos pertinent. — ταῦτα λογίζεσθε) *horum rationem habete.* Id pertinet ad *vera* etc. quae etiam ab aliis facta sunt vel fiunt, ut ea probemus, recordemur, adjuvemus, augeamus, imitemur. Non solum debemus facere, in quae incidimus, sed etiam providere facienda. Sequitur, *haec facite*, per asyndeton, quod denotat, alterum genus bonarum rerum ab altero non differre.

v. 9. ἃ καὶ) *quae etiam.* Καὶ *etiam* versum hunc connectit cum sequentibus, non cum antecedentibus verbis. Facit transitionem a generalibus (ὅσα, *quaecunque*) ad Paulina. Locus fuisset τῷ καὶ *et* ante ἃ, *quae*, τῷ *etiam* manente. — ἠκούσατε, *audistis*) etiamsi nondum satis *acceperitis.* — εἴδετε, *vidistis*) etiamsi nondum satis *didiceritis.* — καὶ ὁ θεὸς, *et Deus*) Hoc pertinet etiam ad *rationem habete.* — ὁ θεὸς τῆς εἰρήνης, *Deus pacis*) non modo pax Dei, v. 7., sed Deus ipse.

v. 10. μεγάλως, *magnopere*) Hoc vix placuerit Stoico. Paulus ingentes affectus habuit, sed *in Domino.* — ἤδη ποτὲ, *jam aliquando*) Exspectatum sibi fuisse Philippensium munus ostendit. qua mente, vide v. 11. 17. *jam*, non serius: *aliquando*, non citius. Fuit tempus *opportunum.* Hebr. הַפַּעַם זֹאת — ἀνεθάλετε, *reviruistis*) ut arbores. conf. c. 1, 11., *fructu.* ἀναθάλλω hic neutrum, a quo *sentire* pendet, subaudito *secundum. reviruistis*, opere ipso. Videtur legatio a Philippensibus tempore verno constituta, a quo metaphora sumitur. In hiemem quadrat illud, *carebatis opportunitate.* — τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ) Accusativus τὸ regitur a φρονεῖν. τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ dicitur, ut τὰ παρ' ὑμῶν. v. 18. — ἐφ' ᾧ, *in quo*) *pro eo, quod.* ἐπιθεραπεία. — ἠκαιρεῖσθε) Καιρὸς per synecdochen denotat omnem facultatem et opportunitatem.

v. 11. *καθ' ὑςέρησιν*) *pro egestate.* — *ἐγὼ, ego)* in tot adversis. — *ἔμαθον*) *didici,* divinitus. conf. Hebr. 5, 8. Chiasmus directus in quatuor verbis, *didici*, *novi: institutus sum*, *valeo.* Ad *didici* accedit *τὸ institutus sum:* ad *novi τὸ valeo.* Saepe verba intellectus inferunt etiam virtutem in voluntate. — *ἐν οἷς εἰμὶ) in quibus sum*, in praesenti. Hebr. 13, 5. — *αὐτάρκης*) *contentus.*

v. 12. *ταπεινοῦσθαι, humiliari)* in cultu et victu. — *περισσεύειν, abundare)* etiam in sublevandis aliis. Invertitur mox ordo verborum, ut transitus a paucis ad multa, et a multis ad pauca notetur. — *ἐν παντὶ*) *in omni* re. Symperasma, uti, *omnia*, v. 13. — *ἐν πᾶσι, in omnibus)* respectu omnium hominum. — *μεμύημαι*) disciplina arcana *imbutus sum*, ignota mundo. — *καὶ χορτάζεσθαι*, *et saturari)* Constr. cum *institutus sum.* — *χορτάζεσθαι καὶ πεινᾶν, saturari et esurire)* in diem unum. — *περισσεύειν καὶ ὑςερεῖσθαι, abundare et penuriam pati*) longiori tempore. Repetita mentio *τοῦ abundare* congruit cum statu Pauli, qui ex Philippensium liberalitate tum *abundabat.* Praecesserat *humiliatio*, et secutura fortasse erat *penuria.* Qui alios *sublevare* potest, amplitudinem habet, cui opponitur *humiliatio.*

v. 14. *συγκοινωνήσαντες*) *quum* mihi, afflicto, *communicastis* de vestris facultatibus. Composito verbo innuitur, etiam alios alio modo fuisse *κοινωνήσαντας.*

v. 15. *οἴδατε, nostis)* Ostendit se memorem etiam pristinorum. *nostis*, *memoriam* significat, respectu Philippensium; *scientiam*, respectu ceterarum ecclesiarum. — *φιλιππήσιοι, Philippenses*) Nomen proprium innuit antitheton ad ecclesias aliorum oppidorum. — *ἐν ἀρχῇ, in principio)* penes vos. Pridem ab illis exierat. — *ὅτε, quum*) Hoc junge cum verbis sequentibus, *nulla etc.* — *οὐδεμία, nulla*) Poterant dicere, *Faciemus*, *si alii fecerint:* nunc eo major horum laus est: ceterorum, eo minor. — *ἐκκλησία, ecclesia)* Ergo ecclesia Philippensis, in commune, Paulo misit. — *εἰς λόγον*) *quod attinet.* limitat. — *δόσεως, dati*) ex parte vestra. — *λήψεως, accepti*) ex parte mea. — *μόνοι, soli*) laudabiliter. Ostendit suam indigentiam.

v. 16. *καὶ ἅπαξ καὶ δὶς*) *Δὶς,* ordinale hoc loco. id est, non semel et bis, quod aequipolleret *τῷ ter*, sed una atque altera vice, ut sub *τῷ δὶς, bis* iterum comprehensum sit *τὸ ἅπαξ, semel.* Sic 1 Thess. 2, 18.

v. 17. *οὐχ ὅτι, non quo)* Declarat, cur pluribus verbis utatur. — *ἐπιζητῶ, quaero*) beneficium vestrum amplexus. — *εἰς λόγον ὑμῶν*) *ratione vestri.*

v. 18. *ἀπέχω*) Apocha apostolica. — *περισσεύω, abundo*) Vide animum contentum et gratum. — *τὰ παρ' ὑμῶν, ea quae a vobis*) Miserant numos, aut vestes et quae inservire possent. — *ὀσμὴν εὐωδίας, odorem bonae fragrantiae*) Pulcre ornat rem. — *θυσίαν, victimam*) Ebr. 13, 16.

v. 19. *ὁ δὲ θεός μου*) *Deus vero meus*, qui, quod servo ejus datur, remunerabitur. In v. 19. per *δὲ vero* clauditur haec particularis tractatio de liberalitate Philippensium: sed in v. 20. per *δὲ vero* fit clausula totius hujus laetae periochae. — *πληρώσει*) impleat, imo *implebit.* [*Egregie sane*, *si vel solum hoc apostoli votum peperit*, *Philippensium istud beneficium collocatum esse sentis.* V. g.] —

χρείαν, necessitatem) ut vos meam necessitatem sublevastis. vacuum istud vestrum non manebit vacuum. — *ἐν δόξῃ, in gloria)* Hoc refer ad totam sententiam. Sunt *divitiae in gloria*, gloriosae divitiae, proxime: deinde, Deus *implebit in gloria*, i. e. gloriose.

v. 20. *ἡ δόξα, gloria)* pro suo dono. 2 Cor. 9, 15. Doxologia fluit ex gaudio totius epistolae.

v. 21. *πάντα ἅγιον, omnem sanctum)* singulatim. Sic mox v. 22. *omnes Sancti, καὶ οἱ*, scil. *ἅγιοι, sancti*, late dicti. Itaque *fratres* potius, v. 21., de *Judaeis* possint accipi, (coll. Act. 28, 21.) iisque credentibus.

IN

EPISTOLAM AD COLOSSENSES.

CAPUT I.

v. 2. *Ἐν κολοσσαῖς, Colossis)* Phrygiae urbe. — *ἁγίοις, Sanctis)* Habet hoc vim substantivi. Dicit conjunctionem cum Deo: *fidelibus fratribus*, conjunctionem cum hominibus Christianis. Conjunctionem dicit *τὸ fratribus.* Hi erant *credentes.*

v. 3. *εὐχαριςῦμεν — ἀκύσαντες, gratias agimus — audientes)* Conf. Eph. 1, 15. s. Etenim epistola ad Colossenses magnam habet convenientiam cum duabus illis, quibus subjungitur: cum Epistola ad Ephesios in thesi, et in paraclesi; cum epistola ad Philippenses, in antithesi et elencho. Plura notabimus suis locis. Epistolae ad Ephesios et Colossenses uno tempore missae, per Tychicum. c. 4, 7. Eph. 6, 21. — *πάντοτε, semper)* Constr. cum *orantes.* Rom. 1, 10. Phil. 1, 4.

v. 4. *πάντας, omnes)* praesentes et absentes.

v. 5. *διὰ, propter)* Ex spe patet, quanta sit causa *gratias agendi* pro dono fidei et amoris. *propter* constr. cum *gratias agimus*, v. 3. [*Fides*, *amor*, *spes*, v. 4. 5., *summa Christianismi. Conf.* v. 9. 10. 11. V. g.] — *ἀποκειμένην, repositam)* sine periculo. — *ἣν, quam) spem*, coll. v. 23. — *προηκύσατε) ante audistis*, quam ego scriberem. — *ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας, in verbo veritatis)* Eph. 1, 13. *Veritati* praeconii respondet *veritas* agnitionis. v. 6. Neutra admittit mangonium.

v. 6. *εἰς) Εἰς* et *ἐν* h. l. parallela sunt. — *καὶ ἔςι, et est)* Post participium oratio redit ad indicativum: v. 26. c. 2, 13. 14. *praesentis* (i. e. *quod adest)* — *et* (repete *quod*, ex anteced.) *est fructificans.* — *καρποφορύμενον* *), *fructificans) in omni mundo.* — *καθὼς,*

---

*) *Lectio plenior, καρποφορύμενον καὶ αὐξανόμενον, in marg.* Ed. maj. *ad minus firmas relata, firmioribus per marg.* Ed. 2. *et* Vers. germ. *accensetur.* E. B.

sicut) Peregrinantes magna cum laetitia recognoscunt eosdem in omnibus climatibus evangelii fructus: et fructus probant, esse verbum veritatis. Confer *sicut*, mox v. 7. Permutatur enim et tandem ad Colossenses inclinatur, ad propagationem sermonis. — *ἀφ' ἧς, a quo*) Constr. cum *in vobis*. — *ἐν ἀληθείᾳ, in veritate*) veritate testimonii evangelici, et fidei ex testimonio et erga testimonium.

v. 7. *καθὼς, sicut*) Ita Paulus confirmat et comprobat doctrinam Epaphrae, a nonnullis fortasse spreti. Pauli prae Epaphra fuit scribere. — *ἡμῶν, nostro*) Pauli et Timothei. — *ὑπὲρ ὑμῶν*) *pro vobis*, vestra causa. — *ἀγάπην ἐν πνεύματι, amorem in spiritu*) Amor, fructus Spiritus: *amor spiritualis*. coll. v. 9. fin.

v. 9. *ἠκούσαμεν, audivimus*) v. 4. — *προσευχόμενοι, precantes*) Precum mentionem generatim fecit v. 3.: nunc exprimit, quid precetur. — *πληρωθῆτε, impleamini*) Hoc verbum cum conjugatis suis frequens in hac epistola, usque ad c. 4, 12. 17. — *τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, cognitione voluntatis ejus*) Gradatio est v. seq. *in cognitionem Dei*. — *τοῦ θελήματος, voluntatis*) Eph. 5, 17. 1, 9. — *σοφίᾳ, sapientia*) Frequens verbum in hac epistola: quo magis deducantur a falsa sapientia et philosophia. conf. Eph. 1, 8. [*Et videtur* cognitionis *aliqua penuria apud* Colossenses, *optime ceteroquin animatos, locum habuisse: quare apostolus tanto eam opere urget per totam epistolam*, v. 11. 28. 2, 2. 3. 3, 10. 16. 4, 5. 6. V. g.] Apud Corinthios, inflationi propiores, minus commendatur cognitio. *Sapientia* denotat gustum. conf. Matth. 23, 34. not. — *συνέσει, intellectu*) quo discernatis, quid cum veritate congruat vel pugnet: neque praetermittatis, quod considerandum est. *Sapientia* (*σοφία*) est quiddam generalius: *σύνεσις* est solertia quaedam, ut quovis tempore aliquid succurrat, quod hic et nunc aptum est. *σύνεσις* est in intellectu: *sapientia* est in toto complexu facultatum animae. — *πνευματικῇ, spirituali*) non, *naturali*.

v. 10. *περιπατῆσαι*) *ut ambuletis*. Talis ambulatio fluit ex cognitione voluntatis Dei. — *ἀξίως τοῦ κυρίου*) *ut* Christo *Domino dignum est*. Eph. 4, 1. — *ἀρέσκειαν*) *studium placendi*, ex parte vestri; usque eo, ut revera placeatis Domino. חן LXX, *ἀρέσκειαι*, Prov. 31, 30. — *καρποφοροῦντες, fructum ferentes*) Ex verbo *impleamini* pendent participia, *fructum ferentes*, *crescentes*, *corroborati*.

v. 11. *δυνάμει, virtute*) Eph. 1, 19. 3, 16. 6, 10. — *δόξης, gloriae*) Rom. 6, 4. — *μακροθυμίαν, longanimitatem*) Eph. 4, 2. — *μετὰ χαρᾶς, cum gaudio*) v. 24.

v. 12. *εὐχαριστοῦντες, gratias agentes*) i. e. *gratiasque agimus*. Pendet a v. 9. Sequitur, *nos*, mox: et *vos*, v. 21. [Israëlitarum *videlicet nomine* v. 12—20.; gentium *causa* v. 21. *sqq. gratias agit. Cf. Eph.* 2, 3. 11. V. g.] — *τῷ ἱκανώσαντι, qui idoneos fecit*) Fueramus enim inidonei. Idem verbum, 2 Cor. 3, 6. — *εἰς, in*) i. e. ut acciperemus partem sortis sanctorum: coll. v. seq. et Eph. 1, 11., vel potius, Act. 20, 32. 26, 18. — *μερίδα τοῦ κλήρου*) *partem, sorte*, non pretio, *datam*. — *ἐν, in*) Constr. cum *partem*. *Lux* est *regnum Dei*, habentque fideles *in* hoc Regno *partem* beatam. *ἐν in* est quasi praepositio loci. Conferatur oppositum Matth. 4, 16., ubi bis est *in*. — *τῷ φωτὶ, luce*) Antitheton, *tenebrarum*. v. 13. Conf. Eph. 5, 8. *Lux* est agnitionis et laetitiae.

v. 13. *ὃς, qui) Pater*. — *ἐξουσίας, potestate*) Antitheton, *reg-*

num. potestas detinet captivos; *regnum* fovet cives lubentes. conf. Eph. 2, 2. 5, 5. 6, 12. — σκότυς) *tenebrarum* caecitatis, odii, miseriae. — τῦ υἱῦ τῆς ἀγάπης αὐτῦ, *filii amoris sui*) Joh. 17, 26. Eph. 1, 6. Hoc tractatur versu 15. et seqq.

v. 14. ἐν ᾧ, *in quo)* Filio. Eph. 1, 7. — τὴν ἀπολύτρωσιν, *redemtionem*) Hoc tractatur v. 18. med. et seqq.

v. 15. ὅς ἐςιν, *qui est*) Describit gloriam Christi et eminentiam, etiam super angelos summos: atque ea semina spargit, ex quibus deinceps redarguet angelorum cultores. [*ad ipsum Christum, tanquam Salvatorem suum, eundemque Omnium caput, adplicare se docet fideles.* V. g.] Hanc cognitionem de Christo ii demum plenam assequuntur, qui mysterium redemtionis experti sunt. — εἰκὼν τῦ Θεῦ, *imago Dei*) 2 Cor. 4, 4. not. — τῦ ἀοράτυ, *invisibilis*) Gloriosissimum Dei epitheton. 1 Tim. 1, 17. Deum invisibilem solus Filius unigenitus repraesentat, qui ipse *imago invisibilis* est secundum naturam divinam: *visibilis*, secundum humanam [Joh. 14, 9.] *visibilis* etiam ante incarnationem, quatenus a creatione, quae per illum facta est, *invisibilia Dei* coepta sunt *cerni*. Huc ref. v. 16., *visibilia et invisibilia.* — πρωτότοκος πάσης κτίσεως, *primogenitus omnis creaturae)* Est genitus; et genitus ante creationem rerum omnium. τὸ πρὸ, quod continetur in πρωτότοκος, regit genitivum, κτίσεως. Tempus est accidens *creaturae:* ergo ortus Filii Dei praecedit omne tempus.

v. 16. ὅτι, *quia)* Declaratur versus 15. pars altera. — ἐν, *in)* ἐν *in* denotat prius quiddam, quam mox διὰ, et εἰς. Notatur initium, progressus, finis. Summa repetitur versu seq. — αὐτῷ, *ipso) Ipse*, hic saepe positum, magnam significat majestatem, et omnem excludit creaturam. — ἐκτίσθη, *creata sunt)* De creatione illa agi, quae Gen. 1. describitur, patet ex enumeratione mox subsequente. conf. v. 23. — τὰ ἐν τοῖς ὐρανοῖς, *ea quae in coelis)* et coeli ipsi. Nominantur autem potius ea, quae sunt in coelis: quia incolae sunt nobiliores, quam domus. — τὰ ὁρατὰ, *visibilia)* Sequitur, per gradationem, *et invisibilia*, quorum species subjunguntur. [*Quum* visibilia, *qualia sunt sol, luna, stellae, prius nominentur,* invisibilia *deinceps: consideratu haud indignum fuerit, annon* visibilia *sextidui tempore,* invisibilia *die septimo creata sint?* Gen. 2, 1. 2. Exod. 31, 17. V. g.] — εἴτε θρόνοι εἴτε κυριότητες, *sive throni sive dominationes)* illi his majores. Abstractum pro concreto. — εἴτε ἀρχαὶ εἴτε ἐξυσίαι, *sive imperia sive potestates)* illa his validiora. Utraque dicunt functionem respectu creaturarum: sed *throni et dominationes* appellationem videntur habere magis in illo respectu ad Deum, quatenus sunt ὀχήματα, *vehicula*, majestatis ejus. Eph. 1, 21.

*) v. 17. ἐςι, *est)* Non dicit, *factus est;* neque *erat*, quorum hoc tamen augusto sensu dici poterat, coll. Joh. 1, 1., sed *est*, in praesenti. conf. Joh. 8, 58. — πρὸ πάντων) *ante omnia*, etiam ante tempus: i. e. ab aeterno. — καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέςηκε) *et omnia in illo convenerunt* in unum *systema:* rerum universitas in illo complementum nacta est. LXX, τὰ συςήματα τῶν ὑδάτων. Gen. 1, 10. Ipse est *primus et novissimus*. Ap. 22, 13. [Jes. 41, 4., *in fonte:* Ego Dominus, primus: et cum ultimis Ego sum. V. g.]

---

*) εἰς αὐτὸν, *in Illum*] Omnia ad Ipsum referuntur. Nil quidquam sine Ipso factum est. Joh. 1, 3. *V. g.*

v. 18. καὶ, *et*) Nunc a toto descendit ad partem praecipuam, ecclesiam. conf. Eph. 1, 22. not. — ὅς ἐςιν, *qui est)* Anaphora, coll. v. 15. ostendit, hic initium esse novae periochae: et utrique membro additur suum ὅτι, *quia*. — ἀρχὴ, *principium*) Hoc verbum respondet Hebraeo ראש praesertim de Christo, Hos. 2, 2., et ראשית speciatim de primogenito quopiam, Deut. 21, 17., sed maxime de Christo, Prov. 8, 22. ἀπαρχὴ, *primitiae*, dicitur 1 Cor. 15, 23., vocabulo magis restricto ad resurrectionem mortuorum: ἀρχὴ, *principium*, expressius notat *eminentiam*. conf. c. 2, 10. Ps. 89, 28. ἀρχὴ singulare opponitur plurali ἀρχαὶ, *imperia*. v. 16. — πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, *primogenitus ex mortuis)* Christus etiam ante resurrectionem ex mortuis, immo ante creationem mundi, erat primogenitus, v. 15., sed *primogenitus ex mortuis* dicitur, quatenus ideo, quia filius Dei erat, non potuit non resuscitari, et quatenus ex resurrectione agnoscitur Filius Dei esse. conf. Act. 13, 33. not. praesertim quum ex resurrectione illius fluat vita fratrum multorum. — πᾶσιν, *omnibus*) Neutrum. v. 17. — αὐτὸς) *Ipse*, per se, sine locumtenentibus, sine vicario. — πρωτεύων, *primas tenens*) v. gr. in resurrectione, ascensione. etc. Joh. 3, 13. *Primarius*, interpretatur Victorinus.

v. 19. *) εὐδόκησε, *beneplacitum habuit) Deus.* Hoc subaudiendum ex mente Pauli, qui beneficium Christi commemorans, nunquam dimittit memoriam Patris. De Patris beneplacito in Filio confer Matth. 3, 17. εὐδοκῶ, sequente accusativo et infinitivo, 2 Macc. 14, 35. Porro ab εὐδόκησε, *beneplacitum habuit*, pendet *reconciliare*, et *pacificans*. — πᾶν τὸ πλήρωμα, *omnem plenitudinem*) c. 2, 9. 10. 2. 4, 12. 17. 1, 9. 25. Eph. 1, 23. not. Quis exhauriat profundum hoc? — κατοικῆσαι, *habitare*) constanter, tanquam in templo, in quo nobis praesto est. Haec inhabitatio est fundamentum reconciliationis.

v. 20. ἀποκαταλλάξαι, *reconciliare*) Eph. 2, 16. — τὰ πάντα, *omnia*) Eph. 1, 10. — εἰς αὐτὸν, *in ipsum*) *in Deum*. v. 22. fin. 2 Cor. 5, 19. — εἰρηνοποιήσας, *pacificans*) Eph. 2, 14. 17. Nominativus pendet a *beneplacitum habuit*. — διὰ τοῦ αἵματος τοῦ ςαυροῦ αὐτοῦ) *per sanguinem in cruce* effusum et mortem adeo crucis: vel est appositio cum metonymia, *per sanguinem*, *crucem ipsius*. Crucifixionis effectus (quamvis non solius crucifixionis) est effusio sanguinis. — δι' αὐτοῦ, *per ipsum*) Hoc, iteratum, et ad emphasin facit, et ostendit, *omnia* statim declarari per illud, *sive quae etc.* Hoc *omnia* continet etiam defunctos. — ἐπὶ τῆς γῆς, *in terra*) *In terra* initium fuerat inimicitiarum; ideo terra priore loco ponitur. — τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, *quae in coelis*) Luc. 19, 38. Certum est, angelos, Dei amicos, fuisse inimicos hominum Deo infensorum.

v. 21. καὶ ὑμᾶς, *et vos*) Eph. 2, 1. 12. — ἀπηλλοτριωμένους καὶ ἐχθροὺς, *abalienatos et hostes*) *Abalienatio* actualis effecit *hostes* habituales. — τῇ διανοίᾳ) prima intimaque *vi mentis*, ceteras facultates post se trahente. — νυνὶ) *nunc*, quum fidem suscepistis, qua ad *conciliationem* in cruce factam aggregati estis. i. e. eratis pridem *abalienati*, nunc autem *reconciliavit*. quanquam *hostes* eratis, *tamen* reconciliavit. Apodosis refertur ad proxime praecedentia, licet

*) ἐν αὐτῷ, *in Ipso*] Filio nimirum. Diligenter et hoc et seq. capite discernenda sunt verba, vel *Patrem* spectantia vel *Filium*. *V. g.*

non faciant sententiam completam. — *ἀποκατήλλαξεν, reconciliavit*) *Deus.*

v. 22. *ἐν τῷ σώματι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, in corpore carnis ejus*) Tota hac appellatione distinguitur ab ecclesia, quae *corpus Christi* dicitur: simulque *corpus* notat veram ac totam humanitatem Christi: Rom. 7, 4. *Caro*, innuit capacitatem patiendi et passionem ipsam. Eph. 2, 15. — *παραστῆσαι, ut sisteret*) Eph. 5, 27. — *ἁγίους, sanctos*) erga Deum. — *ἀμώμους, sine macula*) respectu vestri. — *ἀνεγκλήτους, sine querela*) respectu proximi.

v. 23. *εἴ γε, si quidem*) Pendet hoc a verbo finito *reconciliavit*, v. 21., potius, quam ab infinitivo, *παραστῆσαι*· hocque *παραστῆσαι*, finale, ipsum est fructus laetissimus *reconciliationis.* unde a perseverantia Colossensium non suspenditur veritas factae reconciliationis, sed fructus in posterum laetissimus, qui non consequitur, nisi Colossenses perseveraverint. conf. *εἴ γε*, Eph. 4, 21. *ἐάνπερ*, Hebr. 3, 6. — *τῇ πίστει*) *fide*, fiducia; cui *spes* jungi solet. — *τεθεμελιωμένοι*) *affixi fundamento. ἑδραῖοι, stabiles*, firmi intus. Illud metaphoricum est, hoc magis proprium: illud importat majorem respectum ad *fundamentum*, quo sustentantur fideles: sed *ἑδραῖοι, stabiles* dicit internum robur, quod fideles ipsi habent: quemadmodum aedificium primo quidem fundamento recte solideque inniti, deinde vero sua etiam mole probe cohaerere et firmiter consistere debet. — *καὶ ἑδραῖοι καὶ, et stabiles et*) 1 Cor. 15, 58. not. Eph. 3, 18. — *τοῦ εὐαγγελίου, evangelii)* quo nunciatur reconciliatio. — *πάσῃ, omni*) v. 20. Marc. 16, 15. not. — *διάκονος, minister*) v. 25. Eph. 3, 7.

v. 24. *νῦν, nunc*) Antitheton, *a quo die.* v. 9. — *καὶ, et*) Resolve, *in passionibus meis, in quibus vicissim adimpleo.* Ponitur *et*, uti *sed*, Eph. 5, 27. — *ἀνταναπληρῶ, vicissim adimpleo*) Fixa est mensura passionum, quas tota exantlare debet ecclesia. quo plus igitur Paulus exhausit, eo minus et ipsi posthac et ceteris relinquitur. hoc facit communio sanctorum. [*Mensura passionum*, Paulo *destinata*, *dum adimpleta fuit;* gentes *ad plenam evangelii communionem pertigerunt.* V. g.] Inde pontificii merita statuunt pro aliis: ut in illorum systemate permulti errores ex subtili veritate indiscrete accepta nati sunt. — *ὑπὲρ, pro*) Eph. 3, 1. not.

v. 25. *τὴν οἰκονομίαν τοῦ θεοῦ, oeconomiam Dei*) Inde Paulus, *oeconomus gratiae Dei.* Eph. 3, 2. — *εἰς ὑμᾶς, in vos*) gentiles. v. 27. — *πληρῶσαι*) *implere*, ad omnes perducere. Paulus ubique ad summa tendit. conf. Rom. 15, 19., *πεπληρωκέναι.* Id requirebat *plenitudo* Christi et temporum.

v. 26. *τὸ μυστήριον, mysterium*) *ἐν διὰ δυοῖν. τὸν λόγον, τὸ μυστήριον.* i. e. *sermonem de mysterio.* Mysterium declaratur v. seq. Eph. 1, 9. 3, 9. *Gloria* est objectum *mysterii.* — *ἀποκεκρυμμένον, occultatum*) Sic, *occulti.* c. 2, 3. — *ἀπὸ τῶν αἰώνων, a seculis*) in quibus silentium fuerat majus. — *ἀπὸ τῶν γενεῶν, a generationibus*) in quibus sensim facta revelatio aliarum rerum. Aeones referuntur ad angelos; generationes, ad homines. — *ἐφανερώθη, manifestatum est*) Iterum verbum post participium. — *τοῖς ἁγίοις, sanctis*) Eph. 3, 8. not.

v. 27. *οἷς*) quippe *quibus.* Declaratio. — *ἠθέλησεν, voluit*) liberrime. — *ὁ πλοῦτος, divitiae*) super omnes homines. Eph. 1, 7. not. — *ὅς, qui*) pro *ὅ, quod.* — *χριστὸς ἐν ὑμῖν, Christus in vobis*)

Parallela, *in gentibus*, et *in vobis*. *Christus in gentibus*, summum illis temporibus paradoxon. conf. *in*, Eph. 3, 8. [17.] 1 Tim. 3, 16. *) — *ἡ ἐλπὶς τῆς δόξης, spes gloriae)* Christus in nobis, per se laetissimum: sed multo laetius, respectu eorum, quae revelabuntur. cap. 3, 4. Eph. 1, 18. Sic Rom. 5, 2.

v. 28. *ἡμεῖς, nos)* v. 1. — *πάντα ἄνθρωπον, omnem hominem)* Hoc toties positum maximam habet *δεινότητα* ac vim, et causam continet, cur etiam ad ignotos scribat. c. 2, 1. Conferatur distributio *omnium*, c. 3, 11. — *καὶ διδάσκοντες, et docentes) νουθετοῦνται, admonentur*, qui jam docti sunt, ut Colossenses; *διδάσκονται, docentur*, rudes. — *τέλειον)* Eph. 4, 13. *perfectum*, sine elementis mundi.

v. 29. *ἀγωνιζόμενος, certans)* Huc respicit c. 2, 1., *certamen*. conf. c. 4, 12. — *κατὰ, secundum)* Paulus per se non valeret, pro eo ac Christus in eo operatur, pollet. — *αὐτοῦ, ejus) Christi.*

CAPUT II.

v. 1. *Θέλω γὰρ, volo enim)* Declarat, cur verbo *certans* usus sit c. 1, 29. nam sequitur mox, *certamen*. — *ἀγῶνα, certamen)* solicitudinis, studii, precum, quibus sarcio ea, quae praestare non possum, absens. — *καὶ ὅσοι, et quicunque)* Sub his comprehendi possunt, qui erant Hierapoli, c. 4, 13. Paulus se omnium gentium debitorem statuit. — *οὐχ ἑωράκασι, non viderunt)* Hac de causa Paulus *familiaribus* titulis, *fratres*, *dilecti*, in tota hac, eaque sola, epistola non utitur. [*Porro*, *ad eas ecclesias*, *quas coram Paulus instituerat*, *de rebus particularibus*, *postliminio inculcandis*, *scribit: multa supponit*, *et elencho identidem utitur paternam potestatem redolente. Ad ea vero loca*, *quae praesens non viderat*, *tales literas dedit*, *quae sermonibus ad auditores non domesticos habendis* (Gastpredigten) *comparari queant; universae doctrinae salutaris compendium suggerens. Utroque disserendi genere fac juveris.* V. g.] — *τὸ πρόσωπόν μου, faciem meam)* Vel aspectus Pauli habebat vim *paracleticam*. v. 2. Act. 20, 38.

v. 2. *συμβιβασθέντων)* Participium categorice affirmans: *sunt conjuncti* (inquit Paulus,) amore. coll. v. 5.: accedere debent reliqua. Si placeat legere **) *συμβιβασθέντες*, resolves, *ἵνα παρακληθῶσι ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμβιβασθέντες.* conf. 1 Cor. 6, 16. not. — *ἐν ἀγάπῃ) in amore* Dei et fidelium mutuo. — *καὶ) etiam.* — *εἰς, εἰς, in, in)* Anaphora, cujus partem priorem declarat altera duobus commatibus. — *τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ τοῦ χριστοῦ, Dei Patrisque et Christi)* Articulus accurate positus. De Deo et de Christo proponit hic, et tractat versu 8. s. 12. s. nam in Christo est *omnis plenitudo deitatis*. v. 9.

v. 3. *ἐν ᾧ) in quo* scil. mysterio Dei Patrisque et Christi. Hoc

---

*) *Eundem igitur vocis ἐν significatum (non* meris emphasibus *intentus) b.* Bengelius *etiam h. l. agnovit, quem cel.* Ernesti *in* Attone *comprobat, Bibl. th.* T. X. p. 130. *Sed maturiorem istam communionem cum Christo, quae omnem certe* rationem *humanam superat*, *laetum praedicationis inter gentes* Consequens *esse, allegatione loci* Eph. 3, 17., *in margine* Vers. germ. *innuere non dubitavit.* E. B.

**) *Sic nimirum legere potius suadet margo* Ed. 2., *quam* Ed. maj. E. B.

qui tenet, nil ultra requirere debet, ad *sapientiam* et reliqua bona. De Christo ipso, agitur versu 9. — *εἰσὶ, sunt)* Construe: *omnes arcani thesauri sunt in mysterio illo. ἀπόκρυφοι,* sine articulo. — *πάντες, omnes)* Resp. *omnes.* v. 2. — *οἱ θησαυροὶ, thesauri)* Hinc *πλοῦτος divitiae.* ibid. — *τῆς σοφίας, sapientiae)* Hinc *σύνεσις intellectus.* ibid. — *τῆς γνώσεως, cognitionis)* Hinc *ἐπίγνωσις cognitio.* ibid. conf. 1 Cor. 13, 12. not. — *ἀπόκρυφοι, occulti)* Est enim *mysterium.* ibid. Conf. 1 Cor. 2, 7. s.

v. 4. *μή τις, ne quis)* Sic. v. 8. 16. 18. — *παραλογίζηται ἐν πιθανολογίᾳ, decipiat in plausibili sermone)* Conf. Rom. 16, 19. cum anteced. *plausibilis sermo* est, qui v. gr. *humilitatem* prae se fert. v. 18. 23. Erant, qui Judaismum et philosophiam orientalem commiscerent. vid. Budd. eccl. apost. p. 466. s.

v. 5. *χαίρων καὶ βλέπων, gaudens et cernens)* i. e. cum gaudio cernens. — *τάξιν, ordinem)* ne quid sit *luxatum.* Hebr. 12, 13. *Ordo* debet esse in singulis et conjunctis. Conjunctos spectat Paulus, ut sint *συμβιβασθέντες,* v. 2. — *στερέωμα, firmamentum)* ut *ordinem* non facile amittat. *Fides firma* non patitur quicquam ex *ordine* suo moveri. Haec *firmitudo* requiritur in singulis, uti *plerophoria* v. 2. *Ordo* intelligitur *amoris. Fides* est *firmamentum,* quum ipsa firma est.

v. 6. *τὸν κύριον, Dominum)* Articulus ostendit, eos Christum *ut* Dominum accepisse. — *ἐν αὐτῷ περιπατεῖτε, in Eo ambulate)* in illo solo. Hic epistolae scopus est. Summam damus hanc:

I. Inscriptio. c. I. v. 1. 2.
II. Doctrina, qua mysterium Christi pathetice exponit apostolus, per gratiarum actionem pro Coloss. v. 3. seq.
et preces pro iisdem, 9. s. 12. s. 15. s. 21. s.
cum sui in illos studii declaratione. 24. s. II. 1. s.
III. Adhortatio,
1) generalis: qua eos excitat ad perseverantiam in Christo, 6. s.
et monet, ne decipiantur. 8.
Hic iterum describit mysterium Christi, ordinatim, 9. s.
et eodem ordine monita deducit
ex Christo, capite: 16.
ejusque morte, 20. ss.
et exaltatione. III. 1—4.
2) specialis:
1. ut vitentur vitia, 5—9.
et colantur virtutes, 10. s.
praesertim amor, 12. s.
et studium verbi Christi. 16. s.
2. ut officium faciant
1. mulieres et viri, 18. 19.
2. liberi et patres. 20. 21.
3. servi et domini. 22. s. IV. 1.
3) finalis, ad preces: 2. s.
ad prudentiam. 5. s.
IV. Conclusio. 7. s. 10. s. 15. s. 8.

v. 7. *ἐῤῥιζωμένοι, radicati)* Eph. 3, 18. Praeteritum, pro initio. — *ἐποικοδομούμενοι)* Praesens, etiam in progressu. Act. 20, 32. — *ἐν αὐτῷ, in illo)* in Jesu Christo, ut Domino. Parallelum mox, *in fide.* — *ἐν εὐχαριστίᾳ, in gratiarum actione)* Haec licitum et laetum facit ostenditque usum rerum, quas alii interdictis onerant. v. 21. Conf. 1 Cor. 10, 30. 1 Tim. 4, 3. 4.

v. 8. *μή τις ἔςαι*) Sic, *ἵνα ἔςαι*. Ap. 22, 14. — *συλαγωγῶν*) qui non solum de vobis, sed vos ipsos *spolium faciat*. Et huic verbo et *τῷ inanem* opponitur *plenitudo*, *divitiae*, *thesauri*. — *διὰ*, *per*) Hoc dicit instrumentum. — *φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης*, *philosophiam et inanem fraudem*) ἓν διὰ δυοῖν, uti v. 18. Philosophia in se est *medium* quiddam: sed tamen facilior abusus ad *fraudem*, in ea praesertim philosophia Judaica, quam tum jactabant, et puritati fidei attemperare conabantur. neque enim *per philosophiam* Paulus nos ad Christum adduci ait. Quod adversarii jactabant esse philosophiam et sapientiam, v. 23., id Paulus *inanem fraudem* esse dicit. — *κατὰ*, *secundum*) Hoc determinate indicat, quae philosophia notetur: et generalem appellationem restringit ad philosophiam judaicam. Ea innuitur in tractatione, v. 11. 16. 20.: quare propositio versu 8. non debet latius extendi, ad philosophiam gentilem: quanquam a gentilibus philosophiam sumserant Judaei; et a paritate rationum id valet in philosophiam omnem. — *τῶν ἀνθρώπων*, *hominum*) Antitheton, *deitatis*. — *τὰ ςοιχεῖα*, *elementa*) Antitheton, *corporaliter*. v. 9. 17. Conf. *elementa*, Gal. 4, 3. not. — *καὶ ὀ κατὰ χριςὸν*, *et non secundum Christum*) Unice ergo *secundum Christum* debemus admittere doctrinam.

v. 9. *ὅτι*) *quoniam*. Ratio, cur ii soli audiendi, qui secundum Christum docent. — *ἐν αὐτῷ*, *in ipso*) Joh. 14, 10. — *κατοικεῖ*, *habitat*) c. 1, 19. not. — *πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος*, *cuncta plenitudo Deitatis*) Fideles implentur *in omnem plenitudinem Dei*, Eph. 3, 19. in Christo vero habitat *cuncta plenitudo deitatis*, Deitas plenissima: non modo divinae virtutes, sed ipsa *divina natura*. c. 1, 19. Vocabulum abstractum significantissimum. — *σωματικῶς*, *corporaliter*) *Deus* est *caput* Christi, 1 Cor. 11, 3. et Christus est caput omnium, v. 10. atque ad Deum Christus se habet, ut ad Christum *corpus* ejus, ecclesia: sed non commode diceretur Christus corpus Dei. Ideo variatur oratio. Ipsa deitas, ipsa quasi solida substantia Deitatis in Christo habitat, praesentissimo modo, et verissimo. Typus erat inhabitatio gloriae Dei in templo Salomonis. *σῶμα* non semper notat proprie *corpus*. v. 11. 17.

v. 10. *καὶ*) *et* ideo. — *ἐςὲ*) *estis*. — *πεπληρωμένοι*, *repleti*) Joh. 1, 16. *Plenitudo* Christi redundat in ecclesiam. Ps. 133, 2. Ergo *plenitudo* ipsius infinite abundantior. Ipse, *plenus*: nos, *repleti*, sapientia et virtute. — *ἡ κεφαλὴ πάσης*, *caput omnis*) Eph. 1, 10. — *πάσης ἀρχῆς*, *omnis imperii*) A Christo igitur, non ab *angelis* petere debetis.

v. 11. *καὶ*) *etiam*. Nunc enumerat Paulus processum eorum, qui *plenitudinis* Christi participes facti sunt. — *περιετμήθητε*, *circumcisi estis*) Ut circumcisio, sic baptismus ad initiandum pertinet. — *περιτομῇ*, *circumcisione*) cordis. — *ἀχειροποιήτῳ*, *non manu facta*) Epitheton valde conveniens Novo Testamento. conf. Eph. 2, 11. Hebr. 9, 11. 24. — *ἀπεκδύσει*) Verbum significantissimum. v. 15. — *τοῦ σώματος*, *corporis*) Hoc, tanquam totum, opponitur parti, praeputio. *ἀπέκδυσις σώματος*, *detractio corporis*, benigna definitio *mortis*. est diversa utique a baptismo; est circumcisio cordis; est *mors* spiritualis, bona; cum *baptismus* comparetur *sepulturae*. Sunt tamen *detractio* illa et *baptismus* conjuncta. [*Describitur hoc versu et seq. communio cum* morte et sepultura et resurrectione *Christi*.

V. g.] — *τῆς σαρκὸς, carnis)* Appositio, *corpus peccatorum*, *caro.* — *ἐν τῇ περιτομῇ τῦ χριςῦ) circumcisione Christi*, novo testamento congrua: cui cedit illa Mosis, in carne.

v. 12. *βαπτίσματι, baptismate)* Ut mors est ante resurrectionem; sic baptismus natura praecedit, in hoc tertio comparationis, fidem adultam. — *ἐν ᾧ, in quo)* Anaphora, coll. v. 11. — *διὰ τῆς πίςεως τῆς ἐνεργείας τῦ θεῦ)* Insignis locutio. *fides est* (opus) *operationis divinae:* et operatio divina est in fidelibus. Eph. 1, 19. 2, 8. 1 Thess. 2, 13.

v. 13. *καὶ ὑμᾶς, et vos)* Sermo v. 10—12. sub secunda persona fuit indefinitus: nunc proprie loquitur in secunda persona. Et quidem insigne est asyndeton, quo versus 13. 14. 15. nectuntur. — *νεκρὸς ὄντας, mortuos)* Eph. 2, 1. s. — *τῇ ἀκροβυςίᾳ τῆς σαρκὸς, praeputio carnis)* Exquisita appellatio peccati originalis. — *συνεζωοποίησε σὺν αὐτῷ) vivificavit* vos Deus *cum Christo.* conf. Eph. 2, 4. s. Hinc pendent per asyndeton verba *sustulit* et *ostentavit*, cum participiis annexis, omnia ad Deum Patrem referenda. — *χαρισάμενος)* Aoristus determinatur per tempus verbi, cui additus est. Nunc amplector lectionem hanc, *χαρισάμενος ὑμῖν* — *), et hoc incisum connecto cum verbis antecedentibus. Sic versus 13. cum antecedentibus alloquitur gentes: versus 14. introducit Judaeos loquentes. — *παραπτώματα, delicta)* unde *mors* orta erat. Cum hac liberatione a peccato conjuncta est liberatio ab opprobrio peccati, v. 14., et liberatio a potestate tenebrarum, v. 15.

v. 14. *ἐξαλείψας, delens)* Verbum proprium de *scripto.* junge cum *ἦρκεν, sustulit.* — *καθ᾽ ἡμῶν, contra nos)* Hic versus inducit Judaeos loquentes. [*Non solum* contra nos *fuit Lex postulatis suis, sed* inimica *etiam* nobis *accusatione sua.* V. g.] — *χειρόγραφον, chirographum)* Ubi debitum est contractum, sequitur plerumque, ut debitor chirographo suo fateatur, se teneri. debitum *condonatur:* et tum demum chirographon *deletur.* Peccata nostra erant debita: chirographon non erant peccata ipsa, sed, ex consequenti, non inficianda labes, memoria, clamor, (vid. plane Jer. 17, 1. 2.) non tam in conscientia nostra, quam coram Deo, Lege variis nos modis peragente. Hebr. 10, 3. 17. 1 Cor. 15, 56. *Contra* esse, et *inimicum esse*, differunt, sicut status belli, et ipsa pugna. Chirographon erat contra nos; sed delevit Deus. Chirographon inimicum erat nobis: sed e medio sustulit Deus. [Eph. 2, 15. sq.] — *τοῖς δόγμασιν, decretis) placitis.* Haec sunt decreta gratiae. In eo, quod contra nos erat, non in eo, quo sublevati sumus, *scriptionis* includitur mentio. *Litera occidit.* 2 Cor. 3, 6. Vid. Ven. D. Hauberi tract. ad h. l. — *ὑπεναντίον) inimicum. ὑπὸ* non dicit *clam*, in hoc composito: ut ex LXX patet. — *καὶ αὐτὸ) ipsum quoque.* — *ἦρκεν ἐκ τῦ μέσυ)* Sic, *καταργήσας*, Eph. 2, 15. — *προσηλώσας, affigens)* Alluditur ad *clavos* crucis Christi. Chirographum perforatum, pro abolito censetur. resolve, *postquam affixerat cruci.* nam *ἦρκεν sustulit* pertinet ad fructum resurrectionis. Sic etiam v. 15., *postquam triumphum fecerat in illos.* Plenum exercitium potestatis in devictos jam est initium *triumphi*, ubi victi vinciuntur et ad spectaculum adaptantur. *Triumphus* vic-

---

*) *Nam lectio ὑμῖν, in* Ed. maj. *minus firmis annumerata, per marginem* Ed. 2. *suffragante* Vers. germ., *ad firmiores refertur.* E. B.

toriam praesupponit et subsequitur ex intervallo. Factum forsan in descensu Christi ad inferos.

v. 15. *ἀπεκδυσάμενος, exuens*) Matth. 12, 29. — *τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξυσίας, imperia et potestates*) Qui angelos bonos colebant, iidem malos timebant: neutrum jure. conf. v. 10. — *ἐδειγμάτισεν, ostentavit*) Id factum in ascensione. Eph. 4, 8. — *ἐν παῤῥησίᾳ, aperte*) spectantibus et ipsis invicem, et bonis angelis, et deinde hominibus, et Deo ipso. Nuditas hostis devicti patuit, re ipsa, et in evangelio. — *αὐτὺς*) *eos:* masculinum spectat ad angelos. — *ἐν αὐτῷ, in eo*) in Christo. sic explicat *Hilarius* diaconus. Hoc pertinet ad totam periocham [*de* DEO, *inde a* v. 12. *agentem*, V. g.] quae hic concluditur. [*Plane, ut Eph.* 1, 20. 2, 5. V. g.]

v. 16. *ὖν, igitur*) Ex v. 8—15. deducitur *igitur*. v. 16. (coll. not. 1. ad v. 20.) cap. 3, 1. 5. 12. — *κρινέτω, judicet*) Metonymia antecedentis: i. e. neminem, qui vos judicare conatur, audiatis, sic v. 18. — *ἐν βρώσει, in esu*) *Ταπείνωσις*. — *ἐν μέρει ἑορτῆς, in parte festi*) Videtur *τὸ in parte* hic habere vim sejungendi. Alius poterat ex capite cibi et potus (v. 21.) alius rursum ex *capite* festorum turbare fideles. *festum*, annuum: *novilunium*, in mense: *sabbata*, in hebdomade. conf. Gal. 4, 10. not. — *ἢ σαββάτων, aut sabbatorum*) Pluralis pro singulari, Matth. 12, 1., sed hic significanter positus: nam *sabbata* dicuntur dies singuli hebdomados. Matth. 28, 1. itaque Paulus omne discrimen dierum hic sublatum innuit: neque enim unquam apertius de sabbato scripsit. Non obscure Christus, postquam ipse, sabbati Dominus, venerat, vel ante passionem docuit libertatem sabbati: apertius vero, post resurrectionem, per Paulum eam asseruit. Neque tamen expresse definitum est, quid sabbato, quid diei Dominico tribuendum: sed hoc cujusque *mensurae fidei* relictum. Sabbatum non laudatur, non imperatur: Dominica memoratur, non praecipitur. Qui profundius in mundi negotiis haerent, his utilis et necessarius est dies definitus: qui semper sabbatizant, majori libertate gaudent. Sabbatum est typus rerum etiam aeternarum, Hebr. 4, 3. s. nec tamen ideo in N. T. durat. alias etiam *novilunia* forent retinenda. Es. 66, 23.

v. 17. *σκιὰ, umbra*) Hebr. 8, 5. 10, 1. *Umbra*, vitae expers. — *σῶμα, corpus*) ipsa veritas, per veteres ritus adumbrata. *corpus*, perinde ut *umbra*, cui opponitur, praedicatum est. quare sic resolvas: *esus, potus etc.* sunt *umbra futurorum;* sed *corpus Christi* est *corpus*, sive, *corpus* est *Christi.* Ad ipsum corpus Christi alluditur, sed intelligitur res Christiana: *τὸ τῦ χριςῦ* est *σῶμα*. Si etiam in Subjecto supponas *corpus*, erit Ploce.

v. 18. *μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω, nemo vos pro arbitrio tractet*) Verbum affine *τῷ judicare* et *dogmatizare*. v. 16. 20. nam *βραβεύω, moderor:* c. 3, 15. not. a quo *καταβραβεύω* differt, ut a *χράομαι* differt *καταχράομαι,* et *ὑμᾶς* accusativum regit verbum ipsum, quod cum *κατὰ* componitur, nam *κατὰ* praepositio genitivum postularet. Hesychius: *καταβράβεται* (leg. *καταβραβεύεται*) *κατακρίνεται, καταγωνίζεται.* Hoc ergo dicit Paulus: ne quis brabeutae potestatem usurpans atque adeo potestate abutens, vos currentes moderetur, perperamque praescribat, quid sequi, quid fugere debeatis, brabeum accepturi. Gallus quidam interpres usus est verbo *maitriser*. scite: neque enim sermo est de aemulo palmam stadii praeripiente, sed de

brabeuta sinistro, perverso, insolente. Ab hoc verbo pendent quatuor participia, per totidem sententias, quarum prima et tertia, secunda et quarta inter se respiciunt. cujus *χιασμȣ̃* observati multiplex statim patebit utilitas. — *θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ*) Saepe חפץ sequente ב exprimitur verbo *θέλω, ἐθέλω, εὐδοκῶ, βȣ́λομαι ἔν τινι.* v. gr. 1 Sam. 18, 22. 25. Conf. compositum, *ἐθελοθρησκεία.* v. 23. *θέλων, qui cum prolubio facit.* conf. Marc. 12, 38. not. — *ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων, humilitate sensus et cultu angelorum*) *ἓν διὰ δυοῖν.* Humilitatis modestiaeque praetextu angelos colunt, quasi non ausi Deum et Christum immediate et recta compellare. *Adeo alte*, inquit Alexander Morus, *radices egerat hic error, ut ne post terna quidem secula potuerit avelli. contra eum enim conditus est Canon* 35 *Concilii Laodiceae, quae metropolis Phrygiae, ubi et* Colossi. *Damnat ille Canon* Angelicos, *ita enim dicebantur.* Angelici, *inquit Augustinus Haeres.* 39, *in angelorum cultu inclinati.* Hoc nervo invocatio sanctorum et quamlibet speciosa cum spiritibus commercia perimuntur. — *ἃ μὴ ἑώρακεν, ἐμβατεύων*) *Eadem ratione dixit, qua Graecorum Tragici dicerent, Κεῖν' ἐμβατεύων, ὅσσα μὴ βλέπειν θέμις.* Heinsius. *ἑώρακεν, vidit*, ab oculis, et *ἐμβατεύων*, a pedibus, per metaphoram de animo dicitur. oculos non debet pes antevertere. *ἐμβατεύω, ingredior*, immeo, pervado. de irruptione hostili adhibetur 1 Macc. 12, 25. transfertur ad intellectum, notatque *scrutor, tracto.* Chrysost. de sacerd. *Nam qui discendi causa interrogaret* Christus *ὁ τὰς ἁπάντων ἐμβατεύων καρδίας;* quem ad locum plura notavimus, T. I. p. 376. Est porro compositum *κενεμβατεῖν*, de *inani studio rerum abstrusarum*, de quo in thesauro Suicerus: Platonicumque hoc verbum fuisse, Damascii exemplis probat idem Al. Morus. Atque ipsi Paulo in mente fuisse Platonicum verbum, eos refutanti, qui Platonice de Angelis opinabantur, vix est dubium. conf. *κενῆς*, v. 8. Sed tamen, cum dicere posset, *ἃ μὴ ἑώρα κενεμβατεύων*, tamen non ita dicit: (etenim ea, in quae *catabrabeuta* se infert, non sunt in se plane *κενὰ*, sed tantum isti *non visa:)* quiddam vero etiam gravius ponit. quippe *τὸ ἐμβατεύειν* fastum catabrabeutae magis exprimit. Ex adverso respondet *τὸ, κρατεῖν, tenere caput*, quod non fit *frustra*, sed facit ad *augmentum.* — *φυσιȣ́μενος, inflatus)* Antitheton, *humilitate sensus:* et tamen haec duo conjuncta sunt.

v. 19. *ȣ̓ κρατῶν, non tenens)* Qui non unice Christum tenet, plane non tenet. — *τὴν κεφαλὴν, caput)* Hic habet fides, ubi figatur. Oppositum, *ἃ μὴ ἑώρακεν, ἐμβατεύων*, qui *transvolat in medio posita et fugientia captat.* — *ἐξ οὗ, ex quo)* *ex tenendo caput:* vel, *ex quo*, scil. *Christo*, capite. — *διὰ τῶν ἁφῶν*) *per nexus, fidei.* Eph. 4, 16. Huc spectat *ἐπιχορηγȣ́μενον.* — *καὶ συνδέσμων*) *et juncturas*, amoris et pacis. Eph. 4, 3. Huc spectat *συμβιβαζόμενον.* coll. v. 2. — *ἐπιχορηγȣ́μενον*) *ἐπιχορηγίαν* accipiens. Sic 3 Macc. 6, 38., *πάνθ' ὑπὸ τȣ̃ βασιλέως χορηγȣ́μενοι.*

v. 20. *εἰ, si)* Continuatur illatio versu 16. coepta: et c. 3, 1. nova illatio sequitur. — *ἀπεθάνετε ἀπὸ, mortui estis ab)* Concise: id est, *mortui* et sic liberati *ab* elementis etc. — *ἀπὸ τῶν ςοιχείων, ab elementis)* v. 8. — *δογματίζεσθε*) Medium: *dogmata*, placita, *suscipitis.*

v. 21. *μὴ, ne*) Sic dictitabant dogmatistae. — *ἅψῃ, tetigeris*) Genus. species, *gustare* lingua et *attingere* manu.

v. 22. *ἅ ἐςι, quae sunt*) Ea scil. quae *tanguntur*, *gustantur* etc. — *εἰς φθορὰν, in corruptionem*) neque adeo inquinant. 1 Cor. 6, 13. med. Matth. 15, 17. — *τῇ ἀποχρήσει*) *abusu*, non stricte dicto, sed quatenus *usum* denotat naturalem, civilem, externum, vere adiaphorum, a timore et rigore superstitioso remotum. — *κατὰ, secundum) pro eo ac solent* praecepta humana. — *τὰ ἐντάλματα καὶ διδασκαλίας, praecepta et doctrinas)* Matth. 15, 9. not.

v. 23. *ἅτινα, quae*) Anaphora, coll. *ἃ*, *quae*, v. 22. — *ἔςι, sunt)* Constr. *sunt ad expletionem:* ut v. 22., *sunt in corruptionem*. itaque *ἔχοντα* resolve, *cum habeant*, ut sit incisum. *ἔςι sunt* et *πρὸς ad* disjuncto, apposite suspensa fit oratio. — *λόγον*) *nomen* et speciem. — *μὲν, quidem)* Vis particulae, *δὲ sed*, apodosin facientis, latet in verbo finito *ἔςι sunt*. — *ἐθελοθρησκείᾳ, cultu voluntario) ἐθελοθρησκεία* perinde ut *humilitas sensus* speciem habet plausibilem. Hoc enim vocabulum, ut optime docet E. Schmidius, notat cultum (sive rectum sive perversum,) libenter et promta voluntate praestitum. talis *εὐπείθεια*, *facilitas*, habet *speciem sapientiae*, conf. Jac. 3, 17. videtur enim abesse a pertinacia, sicut *humilitas sensus* a superbia. — *ταπεινοφροσύνῃ, humilitate sensus)* v. 18. not. — *καὶ ἀφειδίᾳ σώματος, et severa tractatione corporis)* quum corpori multa, quae poterant praeberi, subtrahuntur, v. 21., imo ipsum corpus atteritur. Hoc quoque speciem habet. nam sanctos decet, 1 Cor. 9, 27.: quanquam *ἀφειδία* odiosius quiddam sonat, quam l. c. *τὸ ὑπωπιάζειν καὶ δουλαγωγεῖν*. Haec tria speciosa involvunt triplicem respectum, Dei, angelorum, sui; adeoque conjunctim habent speciem perfectam. — *οὐκ ἐν τιμῇ τινι, non in pretio quodam*) Cohaeret hoc comma cum praecedente, et *ἐν, in*, hoc opponitur *ἐν, in*, praecedenti. LXX, *ἄνευ τιμῆς*, i. e. *gratis*. Es. 55, 1. Ps. 44, 13. Job. 31, 39. Homini per fidem generoso convenit justa sui non in se ipso, sed in uno Domino suo Jesu Christo, aestimatio, qua sese tanti redemtum, ad tanta contendentem, non indigne projiciat, v. gr. per *ἐθελοθρησκείας* speciem. Act. 13, 46. Rom. 2, 7. 1 Cor. 6, 15. 3, 21. 7, 23. 1 Thess. 4, 4. Haec aestimatio parit *φιλοτιμίαν, ambitionem* sanctam, 2 Cor. 5, 9.: temperatur autem abnegatione sui vera; rursumque violatur per praecepta humana, quae quia *nullum operae pretium* afferunt, (conf. Hebr. 13, 9.) inanem et cassam plane speciem sapientiae et omnis rei bonae habent. Conf. plane, *frustra*. v. 18. Congruit hic locus cum Phil. 3, 19. not. et uterque cum Hab. 2, 16. *ΠΛΗΣΜΟΝΗΝ ΑΤΙΜΙΑΣ ἐκ δόξης κτλ. satiasti te turpitudine, loco gloriae: quare tu quoque bibito et praeputiatus conspicitor.* Vera autem *τιμὴ, pretium*, eorum est, qui *gloriam Domini* vident. ib. v. 14. — *πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκὸς) πλησμονὴ, expletio, satietas*, fere excessum denotat: *σὰρξ, caro*, non denotat corpus, sed ponitur ut versu 18. Hilarius diac. cujus commentarius in XIII epistolas Pauli inter opera *Ambrosii* invenitur, ad h. l. *Sagina carnalis sensus, traditio humana est.* Aurea sententia. Traditio inflat: sensum coelestem impedit. Opposita sunt igitur, et tamen conjuncta: *ἐθελοθρησκεία κτλ.* et *πλησμονὴ τῆς σαρκός*. Veram *τιμὴν* dimittunt, ut carnem explere possint. *πρὸς* denotat id, quod interest, sive finem, cujus gratia assumuntur cetera.

CAPUT III.

v. 1. *Τὰ ἄνω ζητεῖτε, superna quaerite)* Christus a resurrectione statim contendit ad coelum. Joh. 20, 17. not. Sic fideles, Eph. 2, 6.

v. 2. *φρονεῖτε, sapite)* Qui vere *superna quaerunt*, non possunt non *sapere superna*. *Sapite* dicit apostolus secundo loco, non *quaerite*. est enim antitheton ad *terrena*, quae *sapere*, *curare* dicimur, non commode *quaerere*, quia praesentia.

v. 3. *ἀπεθάνετε, mortui estis)* terrae et mundo, spiritualiter. cap. 2, 20. — *ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται, vita vestra abscondita est)* Sermo concisus, hoc sensu: *mortui estis* mundo, ut Deo vivatis; ea autem *vita est abscondita* adhuc quidem. — *κέκρυπται σὺν τῷ χριστῷ, abscondita est cum Christo)* Neque Christum neque christianos novit mundus; ac ne christiani quidem plane se ipsos.

v. 4. *ὅταν, quum)* Sermo absolutus lectorem totum, quasi verborum praecedentium immemorem, repentina luce percellit: ut dubium sit, utrum et an *vero* subaudiri debeat. — *φανερωθῇ, manifestatus fuerit) in gloria.* 1 Petr. 4, 13. — *ἡ ζωὴ ὑμῶν, vita vestra)* Ratio sub qua manifestabitur. — *τότε, tunc)* Prius non debemus postulare. — *καὶ ὑμεῖς, etiam vos)* Haec spes abstrahit a terra. — *ἐν δόξῃ, in gloria)* vita gloriosa.

v. 5. *νεκρώσατε)* omni *morte multate.* [*parcere nescii.* V. g.] — *τὰ μέλη, membra)* ex quibus conjunctis constat corpus peccati. c. 2, 11. [*Omnis hic impuritas, citra exceptionem, arcetur.* V. g.] — *ἐπὶ τῆς γῆς, super terra)* ubi suum habent pabulum. Ea mox enumerantur. — *πορνείαν κτλ. scortationem etc.)* Eph. 5, 3. s. — *πάθος, passionem)* morbum libidinis, intrinsecus. — *ἐπιθυμίαν, concupiscentiam)* sensum externorum. — *τὴν πλεονεξίαν, avaritiam)* Articulus facit ad epitasin, et totum genus vitii a genere enumeratarum modo specierum diversum complectitur. *Avaritia* maxime affigit ad terram.

v. 6. *δι' ἅ, propter quae)* Eph. 5, 6.

v. 7. *ἐζῆτε) vivebatis*, tanquam in vestro principio, origine, elemento. Conf. Gal. 5, 25., de vita spirituali.

v. 8. *καὶ ὑμεῖς, etiam vos)* Assonat ad *τὸ etiam vos*, v. 7. In v. 7. erat *etiam vos*, sicut alii filii infidelitatis. In v. 8. *etiam vos*, sicut alii fideles. — *τὰ πάντα) omnia* vetera, speciatim *iram* etc. Sic in antitheto, *super omnibus.* v. 14. — *ὀργὴν, θυμὸν, iram, saevitiam)* Eph. 4, 31. — *κακίαν) vitium* animi: v. gr. suspicionem, perversitatem, impatientiam. — *βλασφημίαν, αἰσχρολογίαν, blasphemiam, turpiloquium)* Huc spectat, *ex ore vestro.*

v. 9. *μὴ ψεύδεσθε, ne mentiamini)* Eph. 4, 25. — *εἰς) erga:* vel, *contra.* Hist. Susannae, v. 55. 59., *ἐψεύσω εἰς τὴν σεαυτοῦ κεφαλήν.* — *ἀπεκδυσάμενοι, exuentes)* Eph. 4, 22.

v. 10. *τὸν νέον τὸν ἀνακαινούμενον, novum renovatum)* ib. v. 24. not. — *εἰς ἐπίγνωσιν, in cognitionem)* veritatis (c. 1, 6. 9. 10.) qua necatur omnis amor mendacii. — *κατ' εἰκόνα, secundum imaginem)* Haec imago consistit in veritate perfecta. — *τοῦ κτίσαντος αὐτὸν, ejus, qui condidit illum)* id est, Dei. Eph. 4, 24. conf. ibidem c. 2, 10. Creationis vocabulo innuitur regeneratio, ex qua resultat *imago.*

v. 11. *ὅπου) ubi*, i. e. *in quo*, sive, *qua in re.* — *οὐκ ἔνι, non inest)* neque Dei neque fidelium aestimatione inest Judaeus etc. —

ἕλλην καὶ ἰουδαῖος, *Graecus et Judaeus)* Concretum pro abstracto, uti mox etiam *Christus*. nam abstracta sunt mox, *circumcisio et praeputium*. — ἀκροβυστία, *praeputium)* Etiam Graecus poterat circumcidi. Ergo praeputii mentio expressiorem facit sermonem. — βάρβαρος, σκύθης, *Barbarus, Scytha)* Haec duo per asyndeton posita aeque συζυγίαν, *par*, faciunt, ac *servus, liber*. *Graeci*, ad occidentem: *Judaei*, ad orientem: *Barbari*, ad meridiem (etenim *Barbaros* proprie Numidas dici, Arabica voce, Scaliger docet:) Scythae ad Septentrionem, barbaris barbariores. qua mente Anacharsi, ut Galenus refert, a nescio quo exprobratum est, ὅτι βάρβαρος εἴη καὶ σκύθης, *barbarum esse eum*, et barbarum *Scytham*. Quaelibet gens, ut aliam sibi, sic se rursum ceteris quoquo obtentu praefert. itaque inter Graecos et Scythas medius Barbarus palmam dabat Graeco, Scytha se meliorem ducebat. Hoc discrimen tollit fides. Fortasse Colossis erat unus alterque Scytha Christianus. — τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι χριστὸς, *omnia et in omnibus Christus)* Appositio χριστὸς (ὢν) τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι. Scytha non est Scytha, sed Christi: Barbarus non est Barbarus, sed Christi. Christus est *omnia*, idque *in omnibus*, qui credunt. In Christo est nova creatura. v. 10. Gal. 6, 15.

v. 12. ἐκλεκτοὶ, *electi)* Hoc instar substantivi: epitheta, *sancti et amati*. *Electos Dei* dicit, uti Rom. 8, 33. Ordo verborum exquisite respondet ordini rerum: *electio* aeterna praecedit *sanctificationem* in tempore: sanctificati, sentiunt *amorem*, et deinceps imitantur. — σπλάγχνα, *viscera)* Eph. 4, 32. — ταπεινοφροσύνην, *humilitatem sensus)* ib. v. 2. Hae virtutes exercentur tolerando et condonando.

v. 13. ἀνεχόμενοι, *tolerantes)* in offensis praesentibus. — χαριζόμενοι, *condonantes)* offensas praeteritas. Hinc pendet, *sic etiam vos*. — ὁ χριστὸς, *Christus)* cui maxima fuerat nobiscum querendi causa.

v. 14. ἐπὶ, *super)* Incrementum sumit sermo: omnibus potior amor. 1 Petr. 4, 8. — τὴν ἀγάπην, *amorem) induite*. — σύνδεσμος, *vinculum)* Amor complectitur virtutum universitatem. 2 Petr. 1, 7. — τελειότητος, *perfectionis)* תם τελειότης. Jud. 9, 16. Prov. 11, 3. Qui habet amorem, ei nil deest: non tenetur elementis mundi. Ex hoc fonte derivantur etiam officia particularia. v. 19. 21.

v. 15. καὶ) *atque* ita. Nexum colligas ex Eph. 4, 3. — ἡ εἰρήνη τοῦ θεοῦ, *pax Dei)* Phil. 4, 7. — βραβευέτω) Insigne verbum. Hesychius, βραβευέτω, μεσιτευέτω, μηνυσάτω, ἰθυνέσθω. Sap. 10, 12.: *Sapientia Jacobo* ἀγῶνα ἰσχυρὸν ἐβράβευσεν. itaque βραβεύειν est *moderari* currentem, donec ad metam pervenit. Affine, *custodire* Phil. 4, 7. *Permittite vos paci divinae omnia gubernanti*. Imperativus, post imperativum, significationem futuri indicativi involvit. Oppositum, cum excessu, καταβραβεύειν, c. 2, 18. not. — ἐκλήθητε, *vocati estis)* Eph. 4, 4. — εὐχάριστοι, *grati)* pro illa vocatione. Haec est propositio eorum, quae sequuntur. Idem officium praecipitur Eph. 5, 4.

v. 16. ὁ λόγος, *sermo)* per quem vocati estis. — ἐνοικείτω, *inhabitet)* tanquam in templo, perpetuo. — ἐν ὑμῖν, *in vobis)* in interiori vestro. conf. *pleni*, Rom. 15, 14. — πλουσίως, *abundanter)* Sequitur distributio: *in omni sapientia — vos ipsos: in gratia —*

in *) *corde vestro.* i. e. mutuo et seorsum. *in sapientia*, *in gratia:* recurrit c. 4, 5. 6. — ἐν πάσῃ σοφίᾳ διδάσκοντες, *in omni sapientia docentes*) Sic construendum, coll. c. 1, 28. Casus rectus per Syllepsin pendet ab ἐνοικείτω, *inhabitet*, i. e. inhabitantem habete. quae constructio eo commodior, quia paullo ante positum, γίνεσθε, *estote*, mentem lectoris tenet. — ἑαυτοὺς, *vos ipsos*) ἀλλήλους, *invicem.* Sunt parallela, v. 13. — ψαλμοῖς, *psalmis*) Eph. 5, 19. — ἐν χάριτι, *in gratia*) χάρις, חן Ps. 45, 3.

v. 17. ποιῆτε, *facitis*) Lato sensu ponitur, ut etiam τὸ *loqui* includat. — πάντα, *omnia*) scil. facite. — ἐν ὀνόματι, *in nomine*) ut perinde sit, ac si Christus faciat, v. 11., vel certe, ut Christo omnia probetis. Qui potest dicere, *Hoc in tuo, Jesu Christe, nomine feci*, is certo actionem suam Christo probat. *Christi nomine*, Christi causa. conf. v. seqq. — δι' αὐτοῦ, *per eum*) *non per angelos.* Theodoritus.

v. 18. — cap. 4, 1. αἱ γυναῖκες κτλ. *uxores* etc.) Eph. 5, 22. — 6, 9. — ἐν κυρίῳ, *in Domino*) Constr. cum *subordinamini*, coll. Eph. 6, 1., vel cum *convenit*, coll. hic v. 20.: nisi v. 20. item construas *obedite in* —. Ambiguum.

v. 19. μὴ πικραίνεσθε, *nolite amari esse*) *Πικρία* odium amori mixtum. Multi, qui foris erga omnes humani sunt, tamen domi in uxorem ac liberos, quos videlicet non timent, occulta facile acerbitate utuntur: quae ubi vincitur, specimen est magnae mansuetudinis.

v. 21. **) ἵνα μὴ ἀθυμῶσιν, *ne animum despondeant*) ἀθυμία, *fractus animus*, pestis juventutis.

v. 22. θεὸν, *Deum*) qui *corda* novit.

v. 23. ὅτι ἐὰν ποιῆτε, *quodcunque facitis*) in servitute. ὃ ἐὰν τι. Eph. 6, 8.

v. 24. τῆς κληρονομίας, *hereditatis*) quamvis in mundo non habetis hereditatem, sed pars estis hereditatis, ab hero ad liberos transeuntis. — χριστῷ, *Christo*) remuneranti eos, qui ipsi serviunt. — δουλεύετε, *servitis*) dum ita servitis.

v. 25. ἀδικῶν, *qui injuriam facit*) corde et re. — οὐκ ἔστι προσωποληψία, *non est acceptio personarum*) Tenues saepe putant, sibi propter tenuitatem ipsorum esse parcendum. Id negatur.

CAPUT IV.

v. 1. Τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα, *justum et aequitatem*) τὰ αὐτὰ *eadem*, Eph. 6, 9. not.

v. 2. τῇ προσευχῇ, *precationi*) Eph. 6, 18.

v. 3. ἡμῶν, *nobis*) c. 1, 1. — ἀνοίξῃ θύραν τοῦ λόγου, *aperiat januam sermonis*) i. e. *os.* Eph. 6, 19. coll. Mich. 7, 5. Dicitur alias, *janua*, occasio magna. 1 Cor. 16, 9. — δέδεμαι, ἵνα φανερώσω, *vinctus sum, ut patefaciam*) Paradoxon, uti 2 Tim. 2, 9. Phil. 1, 12. s.

v. 4. ὡς, *uti*) Id pendet a *loqui*, v. 3.

v. 5. ἐν σοφίᾳ, *in sapientia*) Eph. 5, 15. not.

---

*) *Pluralem* ἐν ταῖς καρδίαις, *non probatum in marg.* Ed. maj., *praefert* Ed. 2., *et clare exprimit* Vers. germ. E. B.

**) οἱ πατέρες, *patres*] Maritus uxoris caput; quare *patribus* praecipue potestas tribuitur. *V. g.*

v. 6. *πάντοτε, semper)* s. *ἤτω, esto.* — *ἐν χάριτι) cum gratia* conjunctus spirituali. Eph. 4, 29. — *ἅλατι) sale* sapientiae. [*Ne quid putridi subsit.* V. g.] — *εἰδέναι)* Infinitivus, casu sexto.

v. 7. *τὰ κατ᾽ ἐμὲ, mea)* Eph. 6, 21.

v. 8. *γνῷ τὰ περὶ ὑμῶν) γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν* habent *Al. Colb.* 7. *etc.* Id ex Eph. 6, 22. huc translatum est. Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. Multa sane inter se simillima habet utraque epistola, sed tamen mutatis mutandis. Et fere in ejusmodi parallelismis, quos librariorum sedulitas *commiscuit*, *alia* uno loco, *alia* altero genuina est lectio. Statum *Colossensium* Tychicus, et per Tychicum, ut apparet, Paulus (unde pro *γνῷ* etiam *γνῶ* legi possit,) cogniturus erat, uti Thessalonicensium statum per Timotheum, Corinthiorum per Titum, Philippensium per Epaphroditum: et quidem Colossensium eo magis, quia Paulus magnum de his agonem habebat. Cognitio autem Colossensium de Paulo non solum in verbis praecedentibus, ut in epistola ad Ephesios, sed etiam in verbis subsequentibus, epistolae huic ad Colossenses propriis, satis notatur: *πάντα ὑμῖν γνωρίσουσι τὰ ὧδε.*

v. 10. *συναιχμάλωτός μου, consors vinculorum meorum)* Talis Aristarchus, non Epaphras; v. 12. at Epaphras, non Aristarchus, Philem. v. 23. s. Fortasse Epaphras, ut Romam venit, captus fuit, et mox liberatus. Aristarchum sic vocare potuit Paulus, quia antea captus fuerat. — *ὁ ἀνεψιὸς βαρνάβα, propinquus Barnabae)* Barnabas notior erat, quam Marcus. ideo hic ab illo denominatur. — *περὶ οὗ, de quo)* scilicet *Marco.* casum rectum spectat *τὸ οὗ,* non obliquum, *Barnabae.* — *ἐλάβετε) accepistis.* Haec *mandata* ad Colossenses pertulisse videntur Tychicus et Onesimus, cum hac epistola. *accepistis*, inquit, non, *accipietis.* nam veteres sermonem aptarunt tempori epistolae lectae; non tempori scriptae, ut nos. sic, *scripsi*, pro *scribo.* Philem. v. 19. — *ἐντολὰς) mandata.* opponuntur literis. — *ἐὰν, si)* Haec summa illorum *mandatorum.*

v. 11. *οἱ ὄντες, qui sunt)* sc. Aristarchus, Marcus, Jesus. — *μόνοι) soli,* ex circumcisione. — *παρηγορία)* Observanda verbi proprietas: quod *παραμυθία* est in moerore domestico, id *παρηγορία* est in forensi periculo.

v. 12. *τέλειοι καὶ πεπληρωμένοι, perfecti et impleti)* Hoc infertur ex tractatione superiore. — *ἐν παντὶ, in omni)* Constr. cum *stetis.*

v. 13. *γὰρ, enim)* Aetiologia proprie est in *habet.* Verbum *testor* modale est. — *ζῆλον, zelum)* ne seducamini. cap. 2, 4. conf. 2 Cor. 11, 2.

v. 14. *ὁ ἰατρὸς, medicus)* Sic appellatur, vel quia fecerat medicinam, vel, quia faciebat. Lucam, Timotheo satis notum, solo nomine appellat: 2 Tim. 4, 11. Colossensibus ignotum, *medicum* vocat. — *δημᾶς, Demas)* Hic solus sine elogio ponitur. Confer 2 Tim. 4, 10. nisi Demas epistolam, dictante Paulo, scripsit.

v. 15. *νυμφᾶν, Nymphan)* Laodicensem, ut ex hoc loco potest colligi. Congregationibus fidelium Colossensium Philemonis domus patebat. Philem. v. 2.

v. 16. *ἀναγνωσθῇ, lecta erit)* publice, *in ecclesia.* Conf. 1 Thess. 5, 27. Ap. 1, 3. Deut. 31, 11. — *ἡ ἐπιστολὴ, epistola)* haec ipsa. — *ποιήσατε, facite)* Sic quoque 1 Thess. l. c. — *τὴν ἐκ λαοδικείας, eam quae ex Laodicea)* Millius epistolam ad Ephesios innui censet, quae

fuerit ex Laodicea petenda et Colossas perferenda. Certe non sine causa Paulus potius appellat oppidum, *ex* quo fuerit petenda epistola, quam eos, *ad* quos ipse miserit epistolam.

v. 17. *εἴπατε, dicite)* vos, meis verbis, dicite, tanquam testes. Hoc magis movebat, quam si ipsum Archippum appellaret. Et fortasse Archippus, antistes, imbecillitate valetudinis vel senectutis detinebatur, quo minus in concionem veniret. Nam metae proximum fuisse, colligi potest ex verbo, *impleas.* Philem. v. 2. *Archippo* non alii praepositi ecclesiae, sed ecclesia ipsa dicere jubetur. Ergo epistola directa est ad ecclesiam, quamvis valde sublime habet argumentum. [*Cur itaque* homines, *quos dicunt*, laici *a lectitanda Scriptura arcendi sint?* V. g.] — *ἣν παρέλαβες, quod accepisti)* vocatione mediata. non enim sequitur, *a Domino*, coll. 1 Cor. 11, 23. sed, *in Domino.*

v. 18. *ὁ ἀσπασμὸς, salutatio)* Hunc versum sua manu adjecit Paulus, superiora a se profecta agnoscens. — *μνημονεύετε, memores estote)* praecipue in orando. v. 3.

IN

EPISTOLAM PRIOREM

AD

THESSALONICENSES.

CAPUT I.

v. 1. *Παῦλος, Paulus)* Paulus neque apostolicum, neque alium titulum in hac epistola omnium suarum prima adhibet, quia familiarissime ad pios Thessalonicenses scribit, ad quos non opus erat auctoritatis apostolicae praefatione. c. 2, 6.

Partes epistolae sunt hae:

I.	Inscriptio.	c. I. v. 1.
II.	In tractatione celebrat gratiam Dei erga Thessalonicenses: v. 2. ss. subjungens suam et collegarum sinceritatem, cap. 2, 1. s. et Thessalonicensium obsequium.	13. s.
III.	Inde declarat 1) desiderium suum:	17.
	2) sollicitudinem:	III. 1.
	3) gaudium, cum voto.	6. s. 10. s.
IV.	Hortatur ad profectum 1) in sanctitate.	IV. 1. s.
	2) in amore fraterno, cum prudentia.	9. s. 11. s.
V.	Docet, cum exhortatione, 1) de dormientibus.	13. s.
	2) de temporibus.	V. 1. s.
VI.	Addit hortationes miscellas, v. 12. s. 14. s. cum voto,	23.
	et solatio.	24.
VII.	Conclusio.	25. 26. 27. 28.

Habet haec epistola meram quandam dulcedinem, quae lectori dulcibus affectibus non assueto minus sapit, quam ceterae, severitate quadam palatum stringentes. Expedita erat apud Thessalonicenses exspectatio adventus Christi. Tam lautus eorum status fuit et tam expedita Christianismi apud eos ratio, ut in horas possent Dominum Jesum exspectare. Epistolae ad hos scriptae sunt ante alias: postea apud ecclesias varia irrepsere mala. — *θεσσαλονικέων, Thessalonicensium)* Jac. Mehrningius: *Patrum nostrorum memoria duo Graeci primum apud fratres in Moravia, deinde in Belgio fuere, qui confirmarent, apud Thessalonicenses etiamnum utramque S. Pauli ad ipsos epistolam in autographo probe asservari.* Hist. baptismi, A. 1647 Germanice edita, p. 739. — *ἐν, in)* Conjunctio cum Deo innuitur.

v. 2. *μνείαν — ἀδιαλείπτως, mentionem — indesinenter)* Conf. Rom. 1, 9. 2 Tim. 1, 3.

v. 3. *ὑμῶν, vestrae)* Pendet a *fidei etc.* — *ἔργȣ· κόπȣ· ὑπομονῆς· operis: laboris: patientiae)* Epithetorum vim haec habent, adjuncta fidei, amori, spei. *opus* opponitur *sermoni inani*, et, in singulari, dicit perpetuum quiddam et efficax, quod habet fides in sese; eo ipso, quod credit, se exercens, non ex amore demum proveniens. — *) *κόπȣ, laboris)* in beneficiis spiritualibus vel externis. Qui sui commodi et suae quietis ratione ducta, omne negotium subterfugiunt, parum *amant*. [*Ecquis, inquies, ut vacet mihi, perfecerit? Immo vero cave desidia, conviviis longius justo protrahendis, et conversationum vanitatibus tempus perdas: et amplum amoris labori spatium lucraberis.* V. g.] — *τȣ̃ κυρίȣ, Domini)* Construe cum *patientiae*, uti 2 Thess. 3, 5.: uti possum dicere, *devotio suspiriorum coelestis.* Constantia pro Christi nomine. — *ἔμπροσθεν, coram)* Constr. cum *recordantes.*

v. 4. *εἰδότες, scientes)* Constr. cum *gratias agimus*, v. 2. — *ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι ὑπὸ θεȣ̃, fratres amati a Deo)* Conf. 2 Thess. 2, 13. — *ἐκλογὴν, electionem)* 1 Cor. 1, 27. not.

v. 5. *ὅτι, quod)* Hoc *quod* vim suam ultra hunc versum porrigit. — *εἰς ὑμᾶς) quod ad vos attinet.* — *ἐν, in)* Haec pertinent et ad doctores, collato fine hujus versus, et ad Thessalonicenses, v. seq. — *ἐν δυνάμει, in virtute)* v. gr. ad fidem. — *ἐν πνεύματι ἁγίῳ) in Spiritu sancto*, ejusque operatione salutari, v. gr. ad amorem, nec non miraculosa. — *ἐν πληροφορίᾳ, pleno latu)* v. gr. ad spem. v. 3. — *οἴδατε, scitis)* Resp. *scientes*, v. 4. Utrique sciebant. — *οἷοι, quales)* sermonem vobis impertientes cum gaudio. — *δι᾽ ὑμᾶς, propter vos)* ut vos lucrifaceremus.

v. 6. *μιμηταὶ, imitatores) Imitatores* fiunt *typi.* v. 7. — *τȣ̃ κυρίȣ, Domini)* Christi, qui Patris apostolum egit, et verbum de coelo attulit, et sub adversis docuit. — *μετὰ, cum)* Constr. cum *suscipientes.*

v. 7. *τύπȣς,* **) *typi)* exempla *fidei.* vid. mox, et v. seq.

v. 8. *γὰρ, enim)* Particula intensiva. — *ἐξήχηται)* claro *sono di-*

---

*) *πίστεως — ἀγάπης — ἐλπίδος, fidei — amoris — spei*] c. 5, 8. 2 Thess. 1, 3. 4. *V. g.*

**) *Singularem, τύπον, per marginem* utriusque Ed. *aequiparatum plurali*, *exprimit* Vers. germ. E. B.

ditus est. — *τῦ κυρίυ, Domini)* Christi. — *ὥςε, ita ut*) Fas est loqui, de conversione animarum. Hoc Paulus praesupponit, et ipse quoque materiam suorum colloquiorum a conversione Thessalonicensium sumsisset, nisi alii rem jam antea scivissent et de ea collocuti fuissent. — *λαλεῖν τι, loqui quidquam)* de fide vestra. v. 9.

v. 9. *περὶ ἡμῶν, de vobis*) utrisque, docentibus et credentibus. — *δυλεύειν θεῷ, servire Deo)* Ita distinguuntur Thessalonicenses a gentibus: a Judaeis, v. seq. — *καὶ ἀληθινῷ, et vero*) Hoc veritatem naturae denotat.

v. 10. *καὶ ἀναμένειν, et exspectare*) Compositum *ἀναμένειν* de eo dicitur, qui abiit ita, ut venturus sit. Conf. Joh. 14, 3. not. Act. 1, 11. not. Non plane nego *reditum*, sed *adventum* dico eleganter dici pro *reditu*, quia *adventus* gloriosus permulta habet nova. [*Exspectare, certissimus veri Christiani character.* V. g.] — *ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, quem excitavit ex mortuis)* Inseritur argumentum palmarium, ex quo constat, *Jesum* esse *Dei Filium.* — *ῥυόμενον, qui eripit)* Christus nos semel *ἐλυτρώσατο, redemit:* semper *ῥύεται, eripit.* — *ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῆς ἐρχομένης, ab ira veniente*) Ira venit in judicio novissimo. c. 5, 9.

CAPUT II.

v. 1. *Γὰρ, enim)* Ref. ad c. 1, 5. 6. nam quod ibi propositum erat, id nunc tractandum reassumitur, et quidem de Paulo et comitibus, v. 1—12.: de Thessalonicensibus, v. 13—16. — *ὐ κενὴ*) *non inanis*, sed plena virtutis.

v. 2. *προπαθόντες, antea passi)* id quod alios a praedicando deterrere potuisset.

v. 3. *γὰρ, enim)* Recurrit *enim* v. 5. Est aetiologia duplex. *α* in thesi, de toto perpetuoque more suo. v. 3. 4. *β* in hypothesi, quomodo apud Thessalonicenses versati fuerint. v. 5. seqq. conf. 2 Cor. 1, 12., de respectu generali et speciali. — *παράκλησις, hortatio*) Sic nominatur totum praeconium evangelicum, passionum dulcedine tinctum. v. 2. coll. 2 Cor. 1, 3. ss. *παράκλησις, Zuspruch*, late patet: ubi desides excitat, est *hortatio;* ubi tristitiae medetur, est *solatium.* confer mox v. 11. not. — *ὐκ, ὐδὲ, ὔτε, non*, *nec*, *neque)* Removet malas intentiones respectu Dei et sui et aliorum. Oppositum universum, v. seq. coll. v. 10. — *ὐκ ἐκ πλάνης, non ex errore*) scil. *est.* Conf. *loquimur*, praesens, v. 4. — *ὐδὲ ἐξ ἀκαθαρσίας, neque ex impuritate)* Haec est, ubi fructus carnis quaeritur. conf. Phil. 1, 16. Carnis fructus, subtilior: *Eigenheit.* De *puritate* opposita vid. Act. 15, 9.

v. 4. *δεδοκιμάσμεθα, probati sumus*) Huc ref. mox *probanti.* — *ἀρέσκοντες*) *placere curantes.*

v. 5. *ἐν λόγῳ κολακείας, in sermone adulationis*) Antitheton, v. 7. s. sicut *in praetextu avaritiae* antitheton habet v. 9. et *τὸ gloriam*, v. 6., antitheton habet v. 10. — *κολακείας, adulationis*) qua inprimis utuntur, qui *hominibus placere student.* — *καθὼς οἴδατε· θεὸς μάρτυς, sicut nostis: Deus testis*) Haec duo inter se respondent; sicut de tertio membro, quod versu sequente ponitur, gemina confirmatio sequitur eodem versu 10. Rei apertae testes appellat homines: rei in corde occultae, Deum: rei partim apertae partim

occultae, homines et Deum. — πϱοφάσει) *praetextu* specioso, quo tegeremus *avaritiam.*

v. 6. ἀπ' ἄλλων, *ab aliis*) iis scilicet, qui nos admirati essent, si vos superbius tractassemus. — δυνάμενοι) *cum possemus:* quamvis possemus. — ἐν βάϱει εἶναι, *in gravitate esse*) כבד βάϱος, *gravitas;* splendor, quem *legato* conciliat Domini majestas. Affine δόξα, *gloria,* versu praec. Conf. βάϱος δόξης, 2 Cor. 4, 17. Fulgor *gravis* est visui, ut pondus tactui, sonus magnus auditui. Unde talia dicuntur *ferri* aut *non ferri.* Hebr. 12, 20. Conjugatum, ἐπιβαϱῆσαι. mox, v. 9. Utraque notio, *gravitatis* et *oneris,* includenda est. Sed ab utroque sibi temperarunt apostoli.

v. 7. ἤπιοι, *lenes*) Suavissimum vocabulum, de parentibus praecipue et de medicis dici solitum. Opponitur hoc *adulationi.* nam ἤπιος dicitur, qui veram lenitatem habet. — ἐν μέσῳ ὑμῶν, *in medio vestri*) sicut gallina pullis circumdata. Non agebant, quasi ex cathedra, quae Petri dicitur, et stilum curiae suae, apostolicum appellat. — τϱοφὸς) mater, eademque *nutrix.* Expende *suos ipsius.* Affectus spirituales analogiam habent cum affectibus naturalibus. v. 11. 1 Tim. 5, 1. 2.

v. 8. οὕτως, ἱμειϱόμενοι ὑμῶν, εὐδοκοῦμεν) *quod quum ita esset, i. e. quum vestri amore teneremur, promti eramus* etc. Textus simul ad pronunciationem est accommodatus: in notis curatior distinctio instar notae est. Idem verbum, ἱμείϱονται, Job. 3, 21. εὐδοκοῦμεν, etiam sine augmento, tamen imperfectum esse potest: in nota narratione omnia in praeterito procedunt, quod versiones etiam hic habent. — ψυχὰς, *animas*) Anima nostra cupiebat quasi immeare in animam vestram.

v. 10. *) ὡς ὁσίως καὶ δικαίως καὶ ἀμέμπτως, *quam sancte et juste et inculpate*) Qui nullam ex hominibus gloriam quaerunt, hoc assequuntur, ut se gerant *sancte* in rebus divinis, *juste* erga homines, *inculpate* respectu sui ipsorum. — τοῖς πιστεύουσιν, *credentibus*) tametsi aliis non ita videremur.

v. 11. ὡς ἕνα ἕκαστον, *quomodo unumquemque*) Id non faciunt, qui gloriam quaerunt. v. 6. — ὡς πατὴϱ, *ut pater*) Gravitas temperata, patrum. — παϱακαλοῦντες, *adhortantes*) Hoc pendet ab ἐγενήθημεν, *facti sumus.* v. 10. παϱάκλησις, *hortatio,* movet, ut facias aliquid libenter; παϱαμύθιον, *consolatio,* ut cum gaudio; τὸ μαϱτυϱεῖσθαι, *contestatio,* ut cum timore.

v. 12. βασιλείαν καὶ δόξαν, *regnum et gloriam*) Magnificum σύνθετον.

v. 13. διὰ τοῦτο, *propter hoc*) i. e. quia tales habuistis doctores. — εὐχαϱιστοῦμεν, *gratias agimus*) Sententia categorica: *accepistis.* Modalem sermonem, addita *gratiarum actione,* affectus effecit. — παϱαλαβόντες) παϱαλαμβάνω dicit *simplicem acceptionem:* δέχομαι, connotat *prolubium in accipiendo.* — οὐ λόγον ἀνθϱώπων, *non sermonem hominum*) Declaratur, quod modo dixit, *Dei. accepistis,* nempe, *non verbum hominum etc.* — ὃς, *qui*) Deus, ostendens, verbum vere esse Dei verbum. c. 4, 8. 9. Act. 14, 3. — ἐνεϱ-

---

*) ὑμεῖς μάϱτυϱες καὶ ὁ θεὸς] *Vos* estis *testes, et,* quod multo pluris est, testis est *Deus. Decoro* non repugnat sermo, ut Judaei calumniantur. Vid. Jos. 22, 22. 1 Sam. 12, 5., in fonte. *V. g.*

γεῖται, *operatur*) Gal. 3, 5. [*operatur nimirum patientiam*, v. 14. V. g.]

v. 14. γὰρ, *enim*) Operatio divina maxime conspicitur et sentitur in afflictionibus. — ἐν τῇ ἰȣδαίᾳ, *in Judaea*) Ecclesiae Judaicae erant exempla insignia ceteris. — τὰ αὐτὰ, *eadem*) Sic, *idem*, Phil. 1, 30. Idem fructus, eaedem afflictiones, eadem experimenta fidelium, omnibus in locis et temporibus, eximium praebent criterium veritatis evangelicae. — ἰδίων, *propriis*) Matth. 10, 36. Luc. 13, 33. fin. — συμφυλετῶν, *contribulibus*) Hi erant Thessalonicenses, Judaei et gentes. Act. 17, 5. s.

v. 15. ἀποκτεινάντων, *qui interfecerunt*) Hoc sane peccatum est totius populi, maximum, adhuc non agnitum. — προφήτας, *prophetas*) Constr. cum *qui interfecerunt*. Pristinus ille reatus tum maxime evigilavit, quum ipsum Dominum occiderunt. — ἡμᾶς, *nos*) apostolos. — ἐκδιωξάντων, *qui persequendo ejecerunt*) Luc. 11, 49. not. — μὴ ἀρεσκόντων) *placere non quaerentium*. — ἐναντίων, *adversorum*) Judaei aversabantur gentes, et illo tempore nolebant gentibus verbum praedicari.

v. 16. λαλῆσαι, *loqui*) Ταπείνωσις. — εἰς τὸ ἀναπληρῶσαι, *ut impleant*) Contumacia contra verbum implet maxime mensuram peccatorum. — αὐτῶν, *sua*) Judaeorum. — πάντοτε) ut *semper*, ita nunc quoque. — εἰς τέλος, *in finem*) Tristis exitus. Eadem phrasis Luc. 18, 5. Sub Herode Agrippa res Judaica refloruerat: sed eo mortuo, Act. 12, 23., rediere procuratores Romani. Cumanus et Felix eorumque successores magis magisque Judaeos vexabant. Scripta est haec epistola A. D. 48, et circa id tempus, in paschali festo, ingens multitudo Hierosolymis, orto tumultu, oppressa est. nonnulli plus 30 millia narrant. Urgebat miseros *ira* Dei, et εἰς τέλος *tandem* urbem cum templo delevit.

v. 17. ἀδελφοὶ, *fratres*) Incipit novum caput epistolae. — ἀπορφανισθέντες, *orbati*) ut parentes, liberis absentibus. — πρὸς καιρὸν ὥρας, *ad tempus horae*) καιρὸς, *tempus*, indefinitum; *hora*, definitum quiddam. Ex. 13, 10. למועדה LXX κατὰ καιρȣ̀ς ὡρῶν. — ἰδεῖν, *videre*) 2 Tim. 1, 4.

v. 18. ἅπαξ καὶ δὶς) Sic LXX, Neh. 13, 20. — ὁ σατανᾶς, *Satanas*) Sapienter hanc causam mali primam subesse censuit Paulus; de qua nos non suspicaremur, legentes historiam, Act. 17, 13. seq. Satanas egit per homines malos.

v. 19. τίς γὰρ) Sic, τίς γὰρ, LXX, 1 Sam. 11, 12. — ἐλπὶς κτλ.) *spes* etc. Confer finem versus hujus. Magna laus. — ϛέφανος καυχήσεως, *corona gloriationis*) Sic LXX, Prov. 16, 31. — καὶ ὑμεῖς, *etiam vos*) Alios non excludit: hos maxime numerat. — ἐν, *in*) De hac particula conf. c. 3, 13. Rom. 2, 16. not. Tam longe spes porrigitur!

CAPUT III.

v. 1. Διὸ μηκέτι ϛέγοντες, *quapropter non jam ferentes*) Hoc, quasi post parenthesin, reassumitur versu 5. — μόνοι, *soli*) Vide, quanti fuerit Timotheus; quo digresso, Paulus et Silas sibi videbantur esse soli, in urbe videlicet a Deo alienissima. conf. Ord. temp. p. 278. [Ed. 2. p. 239.]

v. 2. *ἐπέμψαμεν, misimus*) Ego et Silvanus.

v. 3. *σαίνεσθαι*) *σαίνω*, a *σέω, moveo.* Eustathius proprie dici docet de canibus, caudam remulcendo, blandientibus; per metaphoram, *εἰς τοὺς ὑπούλους καὶ κολακικούς,* quae notio hic quoque locum habet. Etenim in afflictionibus et propinqui et adversarii et cor ipsum adulationes admiscent: quibus victis, confirmantur fideles. — *ταύταις, his*) Praesens. — *κείμεθα, jacemus*) Argumentum ex vocatione. conf. c. 5, 9., *posuit.*

v. 5. *ὁ πειράζων, tentans*) i. e. Satanas. c. 2, 18. Euphemiam habet sermo. Saepe hic hostis subest, ubi non putares eum subesse. Conf. ad Matth. 4, 3.

v. 6. *ἄρτι, nunc*) Statim sub Timothei adventum, recenti gaudio, tenerrimo amore, haec scribit. Congruit *τὸ εὐαγγελισαμένου,* participium insigne. — *ἐπιποθοῦντες, desiderantes*) Hoc signum bonae conscientiae.

v. 7. *διὰ τῆς — πίστεως, per — fidem*) Constr. cum *παρεκλήθημεν, solatio affecti sumus.*

v. 8. *νῦν ζῶμεν, nunc vivimus*) nunc sentimus, nos vivere. Formula testandae summae laetitiae. conf. Ps. 63, 4.

v. 10. *νυκτὸς, nocte*) Sanctae cogitationes nocturnae. 2 Tim. 1, 3. — *τὰ ὑστερήματα, defectus*) Etiam Thessalonicenses habebant, quod crescerent.

v. 11. *αὐτὸς*) *Ipse.* Utraque epistola ad Thessalonicenses fere singula capita singulis suspiriis obsignata habet. c. 5, 23. 2 Thess. 1, 11. 2, 16. 3, 5. 16. — *Ἰησοῦς, Jesus*) Preces et vota diriguntur etiam ad Jesum Christum, nam et ad hunc et ad Patrem tendit *τὸ dirigat.* conf. 2 Thess. 2, 16. s.

v. 12. *ὑμᾶς, vos*) sive nos veniemus, sive minus. — *πλεονάσαι καὶ περισσεύσαι*) De differentia verborum conf. 2 Cor. 4, 15. not. — *καὶ ἡμεῖς, etiam nos*) scil. sumus amore pleni.

v. 13. *μετὰ, cum*) Constr. cum *adventu.* coll. 2 Thess. 1, 7. — *πάντων τῶν ἁγίων, omnibus sanctis*) Hoc angelos et electos e terra complectitur. — *αὐτοῦ, suis*) Christi. Act. 9, 13.

CAPUT IV.

v. 1. *Ἀρέσκειν*) *placitos praestare vos.*

v. 2. *παραγγελίας, praecepta*) Primo hoc tempore Paulus hoc verbum adhibet ad Thessalonicenses scribens, quorum pietas id recte ferebat, perinde ut Timothei, cui severissime praecipit. Idem verbum v. 11. 2 Thess. 3, 4. 6. 10. 12. Ad alias deinceps ecclesias, constituta auctoritate sua, perraro id ponit.

v. 3. *θέλημα, voluntas*) Sic c. 5, 18., sine articulo. Multae sunt *voluntates.* Act. 13, 22. — *ὁ*) Nota Subjecti. — *ἁγιασμὸς ὑμῶν, sanctificatio vestra*) *Vestra* revocat Thessalonicensibus in memoriam statum profanum pristinum. *Sanctificatio* complectitur castitatem maxime. — *ἀπὸ τῆς πορνείας, a scortatione*) Tanti christiani hoc tamen erant monendi, quia gentiles non horruerant stupra.

v. 4. *εἰδέναι, nosse*) *οἶδα, novi,* non modo scientiam, sed facultatem animi denotat. Phil. 4, 12. conf. *secundum cognitionem,* 1 Petr. 3, 7. Utrumque sane ad castitatem matrimonialem requiritur. — *σκεῦος, vas*) corpus. 1 Sam. 21, 5. 1 Cor. 6, 18. *κτᾶσθαι possidere*

illustratur ex Luc. 21, 19. — *καὶ τιμῇ, et honore)* Contrarium, *ἀτιμία dedecus.* Rom. 1, 26. 24.

v. 5. *μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας, non in passione concupiscentiae) Concupiscentia* dominans tandem invalescit, ut fiat miserum *πάθος* et morbus. 2 Sam. 13, 4. — *τὰ ἔθνη, gentes)* Hae quoque notantur v. 12. 13., alia et alia periphrasi. — *τὰ μὴ εἰδότα, quae non norunt)* Ignorantia, impudicitiae origo. Rom. 1, 24. [*Coeli serenitatem adspice: impuritatis taedium te capiet.* V. g.]

v. 6. *τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν*) Articulus *τὸ* facit epitasin, quae cadit super verbum *ὑπερβαίνειν.* Eustathius, *ὑπερβῆναι, τὸ καθ' ὑπερβολὴν ἀσχῆσαι τοῦ δέοντος.* Itaque non videtur Paulus hic dicere *avaritiam,* quae tamen Eph. 5, 5., et Col. 3, 5., (ubi item articulus epitasin facit,) peccatis impuritatis jungitur, et, tanquam summa transgressio, *idololatria* dicitur: sed fraudes et artes moechorum. Hebr. 13, 4. nam asyndeton indicat, ejusdem argumenti sermonem continuari: et sermo est de tali *negotio,* cujus major est culpa, quam furti, Prov. 6, 30. et versu 7. redit mentio de sola impuritate et sanctimonia. Euphemia est, quod *adulterium* non appellat apostolus. — *ἐν τῷ πράγματι, in negotio)* Articulus demonstrat negotium, quod sub manu est hoc illove tempore. 2 Cor. 7, 11. — *ἀδελφὸν, fratrem)* Aetiologia fugiendae *transgressionis.* — *ἔκδικος, vindex)* Hebr. 13, 4. not. — *ὁ κύριος, Dominus)* Christus, judex.

v. 7. *ἐν ἁγιασμῷ, in sanctificatione) ἐπὶ, super,* magis exprimit finem, *ἐν, in,* indolem rei.

v. 8. *ὁ ἀθετῶν) qui* hoc *spernit.* — *τὸν καὶ δόντα, qui etiam dedit) Etiam* innuit, novum hic addi momentum superiori proximo. — *τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον εἰς ὑμᾶς, Spiritum suum sanctum in vos)* Eph. 4, 30.

v. 9. *οὐ χρείαν ἔχομεν, non opus habemus)* Hebr. 8, 11. — *θεοδίδακτοι*) *divinitus docti.* Amore Deus nos imbuit per regenerationem. itaque *τὸ docti* habet quandam catachresin, ut *scriptioni* opponatur. — *εἰς τὸ ἀγαπᾶν, ad diligendum)* Doctrinae divinae vis confluit in amorem.

v. 11. *φιλοτιμεῖσθαι ἡσυχάζειν*) Oxymoron. *φιλοτιμία* politica erubescit *ἡσυχάζειν.* Oppositum *περιεργάζεσθαι.* 2 Thess. 3, 11. s. Ideo hic additur, *πράσσειν τὰ ἴδια.* Proprietas tamen accedit verbo *φιλοτιμεῖσθαι* ex v. 12. fin. — *ἐργάζεσθαι, laborare)* Hoc opus erat dici hominibus, qui coeli gustum ceperant: mundo mersi, sua sponte laborant. Crescit monitum, 2 Thess. 3, 6. s.

v. 12. *εὐσχημόνως, honeste)* ne possint dicere, Christianismum esse desidiae et egestatis. Oppositum, *inordinate.* c. 5, 14. 2 Thess. 3, 6. — *μηδενὸς*) *nullius* rei, quam ab externis petatis. Summus gradus *εὐπορίας,* expeditae rei familiaris, Christiano optandae, ob libertatem.

v. 13. *) *ἵνα μὴ λυπῆσθε, ut ne contristemini)* de nuper defunctis, in fide. de his enim valet spes. Efficacia religionis christianae vel maxime ex eo patet, quod ea desiderium mortuorum, affectuum subtilissimum, et mortuorum vel olim vel nuper, non tollit aut exacerbat, sed suaviter temperat. **)

---

*) *περὶ τῶν κεκοιμημένων, de iis qui obdormivere*] Solatium in recenti luctu; — non super defunctis pridem. *Not. crit.*

**) *ἐλπίδα, spem*] et gaudium. *V. g.*

v. 14. *γὰρ, enim)* Scriptura ex tot solatiis contra mortem, hoc fere unum, tanquam palmarium, de resurrectione propinat. — *ἀπέθανε, mortuus est)* Hoc verbum de Christo dici solet; de fidelibus, *obdormire*. 1 Cor. 15, 3. 6. 18. 20. 51. — *οὕτω)* item, uti Jesus ipse surrexit, sic nos vivos ductum iri credimus, per iter mortis. — *διὰ τοῦ ἰησοῦ, per Jesum)* Construe cum *κοιμηθέντας, qui obdormiverunt.* Nam *τὸ ducet*, quod sequitur, jam habet appositum *cum illo*. — *ἄξει) ducet*, suave verbum. dicitur de viventibus. — *σὺν αὐτῷ, cum illo)* quia cum illo conjuncti sunt.

v. 15. *ὑμῖν)* vobis, hoc nosse dignis. — *λέγομεν ἐν λόγῳ κυρίυ, dicimus in verbo Domini)* Dominus, Christus, nobis dixit; nos, vobis. conf. 1 Reg. 20, 35. בדבר יהוה *ἐν λόγῳ κυρίυ*. Tales formulae adhibentur in re, quae nunc primum aperitur. [*Multae nimirum singularis argumenti res, quas frustra quaesiveris alibi, h. l. describuntur.* V. g.] — *ἡμεῖς, nos)* Sua aetate sic loquentes sancti auxere subsequentium aetatum obligationem exspectandi Dominum. *τὸ nos* mox declaratur per verbum subsequens, *viventes*, et ulterius, *superstites*. — *οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι, viventes superstites)* Sic quoque v. 17. Est hoc instar appositionis. *viventes*, antitheton ad *dormientes*. Simul innuitur paucitas viventium, ad multitudinem mortuorum; item, dormientium conditio bona, quo viventes desiderent aggregari. Homines omnium aetatum conjunctim unum quiddam repraesentant: fidelesque jam olim exspectantes, habentesque se loco illorum, qui victuri sunt in adventu Domini, pro eorum persona locuti sunt. *Viventes*, et *qui supersunt ad adventum Domini*, sunt iidem: et hi pronomine *nos* denotantur. Unaquaeque generatio, quae hoc vel illo tempore vivit, occupat illo vitae suae tempore locum eorum, qui tempore adventus Domini victuri sunt. Sic *τὸ nos* hic ponitur, ut alias nomina *Cajus* et *Titius*: idque eo commodius, quia fidelibus illius aetatis amplum temporis spatium usque ad finem mundi nondum distincte scire licuit. Tempus praesens in utroque participio est praesens pro ipso adventu Domini, uti Act. 10, 42., et passim. Neque eo asseruit Paulus, tam propinquum esse diem Christi. vid. 2 Thess. 2, 2. s. Similis locutio, Rom. 13, 11. 1 Cor. 15, 51. Jac. 5, 9. 1 Petr. 4, 5. s. Matth. 24, 42. not. — *τῦ κυρίυ, Domini)* Jesu Christi. — *ὐ μὴ φθάσωμεν, non praeveniemus)* Suaviter contradicit timori superstitum de defunctis, nec majorem sui, quam dormientium, commodi rationem ducit.

v. 16. *αὐτὸς, Ipse)* Grandis sermo. — *ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλυ, καὶ ἐν σάλπιγγι θεῦ, in celeusmate, in voce archangeli, et in tuba Dei)* Gradatio, tria complectens. *κέλευσμα* dicitur, quo multitudo aliquid jubetur, v. gr. per praeconem. Non habent LXX. — *ἀρχαγγέλυ, archangeli)* Michaëlis aliusve. Non adhibetur articulus. — *ἐν σάλπιγγι θεῦ, in tuba Dei)* cum tuba Dei, adeoque magna. — *πρῶτον) prius.*

v. 17. *ἅμα)* Ammonius, *ἅμα μέν ἐςι χρονικὸν ἐπίῤῥημα· ὁμῦ δὲ, τοπικόν.* Vides hic proprietatem sermonis apostolici. — *εἰς ἀέρα, in aërem)* Impii in terra remanebunt: pii, absoluti, assessores fient judicii. — *καὶ οὕτω, et sic)* Paulus, quum, quae scribi opus erat ad consolandum, scripsit, maximas res hac brevitate involvit. — *πάντοτε, semper)* sine ullo discessu. — *σὺν κυρίῳ, cum Domino)* non modo in aëre, sed in coelo, unde venit. — *ἐσόμεθα, erimus)* utrique.

v. 18. *παρακαλεῖτε ἀλλήλους, consolamini invicem*) in luctu. confer etiam c. 5, 11.

CAPUT V.

v. 1. *Περὶ τῶν χρόνων, de temporibus*) quum haec, quae dixi, evenient. *χρόνων* partes, *καιροί*. — *οὐ χρείαν ἔχετε, non opus habetis*) Qui vigilant, his non opus est dici, quando futura sit hora. nam semper parati sunt.

v. 2. *ὡς κλέπτης, sicut fur*) 2 Petr. 3, 10. Solennis locutio apostolis, congruens cum parabola Domini, Matth. 24, 43. — *ἐν νυκτὶ, in nocte*) Refer ad *fur*, modo. Ibi *nox* est, ubi securitas et quies. confer tamen Matth. 25, 6. — *οὕτως*) *sic*, uti dicetur versu sequente. Conf. *sic*, sequente *) *enim*, Matth. 1, 18. — *ἔρχεται, venit*) Praesens, subitum eventum magna emphasi exprimens. Sic v. 3., *repentinus instat.* conf. Luc. 21, 34.

v. 3. *λέγωσιν, dicunt*) *ceteri*, *qui* sunt *tenebrarum.* v. 5. 6. [c. 4, 13.] — *εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια, pax et securitas*) Mundum statuent aeternum.

**) v. 6. *καὶ νήφωμεν, et sobrii simus*) Hoc denotat statum. actum, *ἀνανήφω, ἐκνήφω*, 2 Tim. 2, 26. 1 Cor. 15, 34. *νήφω*, mitius.

v. 7. *μεθυσκόμενοι — μεθύουσιν, qui inebriantur — ebrii sunt*) *Μεθύσκομαι* notat actum; *μεθύω*, statum, vel habitum. sic in *καθεύδοντες — καθεύδουσι* Ploce apparet. Habet enim *καθεύδοντες* primo vim inchoativam, *in somnum incidentes*, deinde *καθεύδουσι* habet vim continuativam, *in somno pergunt.* — *νυκτὸς*) *noctu*, ut plurimum. Etiam diurna somnolentia et ebrietas noctem aggravat. A die abhorrent.

v. 8. *ἐλπίδα σωτηρίας, spem salutis*) Huc ref. v. seq.

v. 9. *ἔθετο, posuit*) Sic LXX, Ps. 66, 9., *τοῦ θεμένου τὴν ψυχήν μου εἰς ζωήν*. Jud. 1, 28., *ἔθετο τὸν χαναναῖον εἰς φόρον*, ubi lectio quidem Vaticana habet *ἐποίησε*, sed *ἔθετο* fuit certe phraseologia Librario non insueta. — *περιποίησιν σωτηρίας*) Notatur *salus* ejusmodi, qua *ex* multitudine pereuntium excipiuntur, qui salvantur.

v. 10. *ἀποθανόντος, qui mortuus est*) In ipsa morte Christi sita est *positio* illa *in conservationem peculiarem.* — *εἴτε καθεύδωμεν, sive dormiamus*) corpore, in somno vel morte. — *ἅμα*) *simul*, ut fit adventus. Num potius, *simul*, ubi et uti ille vivit? Non putem. Totum institutum est *περὶ τῶν χρόνων*, et in fine tractationis redit oratio ad principia. Adventum Christi semper ut propinquum sibi proposuerunt. Sic etiam *Lubinus* exponit.

v. 12. *ἐρωτῶμεν*) *oramus:* orat Paulus, causam operantium in verbo suam quasi faciens. sequitur aliud verbum, *παρακαλοῦμεν adhortamur.* v. 14. — *εἰδέναι*) *nosse*, rationem habere. Metonymia antecedentis. — *κοπιῶντας, laborantes*) Interdum unus idemque potest *laborare*, *προΐστασθαι praeesse*, *νουθετεῖν monere;* interdum diversi, pro varietate charismatum. *Laborare* non tantum genus est, sed diversas functiones denotat, quae sub *τῷ praeesse et monere*

---

*) *Attamen h. l. voc. γὰρ*, enim, *per* utriusque Ed. *marginem omittenda potius censetur.* Vers. germ., *nexus causa, ponit* nemlich. E. B.

**) *καὶ οὐ μὴ ἐκφύγωσι, et non effugient*] utut vellent libenter. *V. g.*

non comprehensae sunt. ex. gr. Rom. 16, 2. *Phoebe* erat προςάτις. e contrario v. 12. *Tryphaena* et *Tryphosa laboraverant* quidem, sed non fuerant προςάτιδες, non *praeerant. Praeesse* notat auctoritatem, *νουθετεῖν, monere* notat studium et solertiam, quam unus prae altero exercet.

v. 13. *ἐν ἑαυτοῖς, in vobis ipsis*) invicem.

v. 14. *τοὺς ἀτάκτους, inordinatos)* Tales non aberant, quamlibet florente illa ecclesia. Et mox crevit *ἀταξία, inordinatio.* 2 Thess. III, 6. 11. — *ἀντέχεσθε*) *observate.* שמר *ἀντέχεσθαι, rationem habere.* Prov. 4, 6. — *πρὸς πάντας, ad omnes*) Nemo est fidelium, cui non possit *longanimitas* praestari: nemo, cui fidelis eam non praestare debeat. Multi eam magis praestant alienis, quam domesticis; potentibus, quam tenuioribus: sed praestanda est erga *omnes.*

v. 15. *ὁρᾶτε, videte)* Quisque custodiat et se et alterum. Laesus, qui in fervore est, nimium videt: ergo proximi videre debent.

v. 18. *ἐν παντὶ*) *in omni* re, etiamsi adversa videatur. (— *idque non generatim tantum, sed, Davidis ad instar, in casibus singularibus.* V. g.] — *τοῦτο, hoc)* ut gratias agatis. — *θέλημα, voluntas*) semper bona, semper spectans salutem vestram *in Christo Jesu.*

v. 19. *τὸ πνεῦμα*) *spiritum*, i. e. charismata. Metonymia. — *μὴ σβέννυτε, nolite exstinguere*) Spiritus, ubi est, ardet: ideo non exstinguendus, nec in nobis, nec in aliis.

v. 20. *προφητείας, prophetias*) prae ceteris charismatis exercendas. 1 Cor. 14, 1. 39. — *μὴ ἐξουθενεῖτε, nolite spernere)* Alia charismata erant speciosiora.

v. 21. *πάντα*) *) *omnia*, spiritualia, quae ad vos ullo modo pertinere, nec vestram facultatem excedere, sine incuria et curiositate existimare potestis.

v. 22. *ἀπὸ παντὸς εἴδους πονηροῦ, ab omni specie mala*) *Species*, apparentia, *mali*, esset *εἶδος ΤΟΥ πονηροῦ,* cum articulo, quem habet *ΤΟ καλὸν bonum*, v. 21. Sed *εἶδος πονηρὸν* est *species mala. εἶδος, species*, Germ. *Gattung.* LXX, Jer. 15, 3. Sir. 23, 21. (16.) 25, (2.) 3. Ab omni specie mala abstinere debemus, ne decipiamur. Totum *genus* boni est simplex, spiritus, animae, corporis: *species* mali, multae. 2 Cor. 7, 1. Conf. oppositum v. seq.

v. 23. *αὐτὸς*) *Ipse.* Non meo studio, inquit Paulus, sed divino praesidio muniti eritis. — *ὁ θεὸς τῆς εἰρήνης, Deus pacis)* qui bona omnia donat, mala omnia removet. *εἰρήνη* et *ὁλοτελὴς* in Hebraeo שלם sunt conjugata. [*Insequens igitur votum, quid appellatio haec involvat, ostendit.* V. g.] — *ὁλοτελεῖς* — *ὁλόκληρον)* Optat, ut *universi* et *singuli* Deo penitus asserantur et asserti maneant: *universi*, omnes omnino Thessalonicenses, ut nemo excidat: *singuli*, unusquisque eorum cum spiritu, anima et corpore. Ipsa expositio versus hujus tempore fortasse mitescet. Esset chiasmus elegans et *ὁλόκληρον* si adverbiascens esset, nancisceretur novam expositio lucem. Alio sensu, *ὁλόκληρον ἡμῶν* Genus esset et totum: tria sequentia essent partes. — *ὑμῶν τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, vester spiritus et anima et corpus)* *Vos* modo dixit universe: nunc eosdem denominat a statu spirituali, *vester spiritus* (Gal. 6, 18.)

---

*) *Voculam δὲ, crisin* Ed. 2. *sequuta, subjicit* Vers. germ. E. B.

optans, ut servetur ὁλόκληρον, *integer:* tum a statu naturali, *et anima et corpus*, (nam his duabus partibus absolvitur natura hominis totius, Matth. 10, 28.) optans, ut id servetur *inculpate.**) *Corporis* mentio congruit cum superiore tractatione. c. 4, 4. not. 16.

v. 24. **) ὁ καλῶν ὑμᾶς) *qui vocavit vos*, ita ut ne nunc quidem mutet vocationem. Magnam hic versiculus exultationem habet. — ποιήσει, *faciet) servabit vos:* v. 23. ut vocatio finem suum assequatur. Phil. 1, 6. 1 Petr. 5, 10. Rom. 8, 30.

v. 25. περὶ ἡμῶν, *de nobis)* uti nos pro vobis. v. 23. [*Idem Paulus petit in altera ad* Thessal. *epistola*, *nec non ad* Romanos, Ephesios, Colossenses, *et* Philemonem, *atque*, *in transitu*, *in altera ad* Corinthios, *ad* Philippenses *pariter. In epistolis ad* Timotheum *et* Titum *non petit: quod vel ut filios eos compellavit, vel per se intercessionis eorum certus fuit. Neque vero* Corinthios, *in priori epistola*, *istud petit*, *neque* Galatas: *etenim paterna eos auctoritate reprehendere opus habuit*, V. g.]

v. 27. ὁρκίζω ὑμᾶς, *adjuro vos)* In V. T. publice lecti sunt Moses et prophetae: in N. T. haec epistola, prima omnium a Paulo scripta, omnium instar lectioni publicae commendatur, uti deinde Apocalypsis, c. 1, 3. Gravissima erat haec ratio, quare Paulus Thessalonicenses [*eosque tantopere sibi deamatos*, V. g.] ita adjuraret: periculumque fuerat, ne ob laudes ipsis datas celandam putarent epistolam. — τὸν κύριον, *Dominum)* Christum. Divinus invocationis cultus huic exhibetur. Ps. 63, 12. — πᾶσι, *omnibus)* Thessalonicae, vel etiam in tota Macedonia. — ἀδελφοῖς, *fratribus)* Dativus, proprie. Legenda erat epistola, *omnibus* auscultantibus, maxime iis, qui ipsi legere non poterant; mulieribus et liberis non exclusis. conf. Deut. 31, 12. Jos. 8, 33. s. *Quod Paulus cum adjuratione jubet, id Roma sub anathemate prohibet.* [*Qui Scripturam surripiunt, et verbi divini lectionem tam difficilem reddunt plebeiis, ii non dubium est quin ipsi iniquius in ejus tractatione versentur: sunt igitur lucifugae. At quam obmutescent misere, quum Judex percontatus fuerit: Vos cur tanta violentia verbis meis interdixistis reliquos? cur illis eripuistis, qui melius ea, quam vosmetipsi habuissent?* Optabile esset *(quae Theologi cujusdam Vitembergensis probatissimi observatio est)*, ut multis, iisque sublimioris etiam conditionis, locis orationum sacrarum loco, quae frequentiores esse subinde, quam par erat, videntur, Scripturae sacrae capitum quorundam praelectio institueretur in Ecclesia atque celebraretur. etc. *Franz. de Interpr. p.* 47. *Recte id quidem fieret. Jam vero tanto magis fas est nobis dolere*, *quod multis hodie concionum dignitas* major *nonnisi ex* minori *cum Scriptura concentu aestimatur.* V. g.]

---

*) Versio germanica, *in margine, hanc loci periphrasin exhibet:* Servetur spiritus vester, i. e. vos ipsi, plenissime, pro statu vestro spirituali, quem et animae et corporis respectu nacti estis.

**) πιςὸς, *fidelis*] Brevi hoc commate omnis solatii Summa continetur. Vocatione si frueris: de fide Ejus gaude, qui faciet. *V. g.*

IN
EPISTOLAM II. AD THESSALONICENSES.

CAPUT I.

v. 3. *Ὀφείλομεν, debemus*) urgente animi exultatione, de causis adeo conspicuis. Sic quoque c. 2, 13. [*Generosus debiti ejusmodi sensus est.* V. g.] — *ἄξιον, dignum*) ob rei magnitudinem. conf. 1 Cor. 16, 4. [*Tuine Christianismi specimina digna sunt, quorum nomine gratias DEO agant, qui te norunt?* V. g.] — *ἡ πίστις· ἡ ἀγάπη, fides: amor*) De spe, v. 4. s. Nam haec tria jungi solent.

v. 4. *ἡμᾶς αὐτοὺς, nos ipsi*) *Ipse* Paulus cum Sylvano et Timotheo gloriabatur, tanquam testis, non modo audiebat ex testibus. — *ὑπὲρ, pro*) Constr. cum *gratias agere.* Hinc v. 3. fin. comma ponendum. conf. Col. 1, 5. not. Parallelismus momentum habet. — *καὶ πίστεως, et fide*) Fides hoc loco notat fidelem constantiam confessionis.

v. 5. *ἔνδειγμα*) scil. *ὄν*. Accusativus absolutus. conf. Act. 26, 3. not. *τὸ ἀνέχεσθαι, tolerare*, est *demonstratio.* — *δικαίας, justi*) Quod hoc commate proponitur, tractatur versu 6. s. — *εἰς τὸ καταξιωθῆναι, ut digni fiatis*) Hoc cohaeret cum *toleratis.* — *ὑπὲρ ἧς, pro quo*) *Τὸ pati* facit *dignos* regno.

v. 6. *παρὰ θεῷ, apud Deum*) tametsi homines boni et mali non tanti aestimant horum injurias et illorum passiones. — *θλίβουσιν — θλίψιν, prementibus — pressuram*) Talio. Huc ref. v. 8. 9.

v. 7. *καὶ ὑμῖν, et vobis*) Huc ref. v. 10. s. — *τοῖς θλιβομένοις, pressis*) Medium: *qui pressuram toleratis.* coll. v. 4. fin. — *ἄνεσιν, relaxationem*) Magna proprietate inter se opponuntur *θλίψις, pressura*, et *ἄνεσις, relaxatio:* 2 Cor. 7, 5. 8, 13. includit autem *relaxatio* etiam bonorum abundantiam, v. 10. — *μεθ' ἡμῶν*) *nobiscum*, i. e. cum sanctis Israëlitis. v. 10. not. Conf. 1 Thess. 2, 14. — *μετ' ἀγγέλων δυνάμεως, cum angelis potentiae*) Angeli inserviunt Christo in exserenda ejus potentia.

v. 8. *ἐν πυρὶ φλογὸς*) Alii, *ἐν φλογὶ πυρός.* Eadem varietas, Act. 7, 30. *ἐν φλογὶ πυρὸς*, LXX Es. 66, 15. — *τοῖς μὴ εἰδόσι θεὸν*) *qui in* ethnica *ignorantia de Deo versantur.* 1 Thess. 4, 5. Ps. 79, 6. Sic Job. 18, 21. לא ידע אל *τῶν μὴ εἰδότων τὸν κύριον.* — *μὴ ὑπακούουσι, non obedientibus*) *Judaeis* maxime, quibus evangelium de *Christo* *) praedicatum fuerat.

v. 9. *ἀπὸ, a*) Divina *animadversio* poenam eis infliget. מפני *a facie.* Daemones non erunt tortores: nam ne in hac quidem vita homines mali puniuntur per daemones, sed potius per bonos angelos: et Ps. 78, 49. *τὸ angelos malorum* potest etiam bonos denotare. conf. Ex. 12, 23. 2 Sam. 24, 16. — *προσώπου, facie*) Haec facies erit illis intolerabilis. Non videbunt, sed persentiscent. *Facies* et *gloria* fere sunt parallela. — *ἰσχύος, roboris*) Ponite ferociam, o improbi!

---

*) Christi *tamen hoc versu nomen per marginem* Ed. 2. *omittendum potius censetur; quare nec in* Vers. germ. *legitur.* E. B.

v. 10. *ἐν, in)* Sancti et credentes non modo spectabunt, sed per illos se exseret gloria Christi admiranda. v. seqq. — *ἁγίοις, sanctis)* Suaviter jungitur mentio *gloriae* et *sanctorum*, tum *admirationis* et *credentium*. — *πᾶσι, omnibus)* Hoc non *sanctis*, sed *credentibus* additum, innuit, latius patere quodammodo vocabulum *credentium*, quam *sanctorum*. vid. Act. 20, 32. not. Sic *omnis*, Phil. 1, 9. not. Sancti, ex circumcisione: fideles, ex gentibus, in quibus erant etiam Thessalonicenses. [*qui, cum Apostolorum testimonium ad ipsos quoque* pertigisset, *laudabili istud animi firmitate receperunt*. V. g.] — Confer duo opposita. v. 8. not. — *ὅτι, quod)* Motivum admirationis erit, quod testimonium apostolorum, de Christo, fidem apud Thessalonicenses nactum exstet *in die illo*, quo una veritas constat. conf. Phil. 2, 16. 1 Thess. 2, 19. — *ἐπιςεύθη)* נאמן *πιςὸν* exstitit, et ut tale a vobis, *super* quos venerat, susceptum est. — *ἐφ' ὑμᾶς) ad* vos usque, in occidente. — *ἐν τῇ)* Construe cum *ἔλθῃ, venerit.*

v. 11. *εἰς ὃ, in quod) Huc* orando nitimur. — *ἀξιώσῃ) dignos efficiat.* Ante vocationem nulla dignitas in nobis: 2 Tim. 1, 9.: postea demum confertur nobis eo modo, qui mox describitur. — *ὁ θεὸς ἡμῶν) Deus noster*, cui servimus. — *εὐδοκίαν, beneplacitum)* ex parte Dei. — *πίςεως, fidei)* ex parte vestri.

v. 12. *τὸ ὄνομα, nomen)* Nos nil Domino, Dominus nobis salutem revera confert. inde *nomen* illius glorificatur in nobis; *nos* autem ipsi in illo. — *χάριν, gratiam)* Hac mente dixit *ἀγαθωσύνης, bonitatis*. v. 11.

CAPUT II.

v. 1. *Ἐρωτῶμεν, rogamus)* Epistolae partes, quarum praecipua hic incipit, sunt quinque:

I. Inscriptio.	c. I. v. 1. 2.
II. Gratiarum actio pro Thessalonicensibus,	3. s.
cum voto.	11. s.
III. Doctrina, de homine peccati ante diem Christi venturo:	II. 1. s. 3. s.
unde contra illam calamitatem sanctos consolatur;	9. s. 13. s.
subjuncta cohortatione et voto.	15. 16. s.
IV. Hortatio ad preces, item cum voto:	III. 1. s.
et ad fratres, qui inordinate ambulant, in ordinem redigendos, hic quoque subjuncto voto.	6. s. 16.
V. Conclusio.	17. 18.

— *ὑπὲρ) de.* Particula facit ad declarandam rem, de qua agitur, non ad obtestationem: quamquam res, de qua agitur, Thessalonicenses per se commovere debebat. conf. *ὑπὲρ*, 2 Cor. 5, 20. — *ἐπισυναγωγῆς, congregatione)* quae fiet *adventus* Jesu tempore. cavendum, ne quis excidat. Fideles jam sunt aggregati ad Dominum: sed illa demum congregatio erit absoluta. Haec vis decompositi. conf. Hebr. 10, 25. not.

v. 2. *σαλευθῆναι, moveamini)* mente. — *θροεῖσθαι, turbemini)* affectu. Id facile accidit cupidioribus sciendi futura. — *πνεύματος) πνεῦμα, spiritus* prophetans. — *λόγε· ἐπιςολῆς, sermonem: episto-*

lam) v. 15. — *ὡς δι' ἡμῶν) ut per nos.* ratio sub qua moveri poterant Thessalonicenses. Poterat quidem epistola vere Paulina sinistre exponi: poterat vero etiam aliena supponi. c. 3, 17. — *ὡς ὅτι ἐνέστηκεν, ut si instet)* Magna hoc verbo propinquitas significatur. nam *ἐνεστὼς* est *praesens.* Ideo talis propinquitas diei Christi negatur. Antiquissimae epistolarum apostolicarum sunt epistolae ad Thessalonicenses. Hinc patet, apostolos, de propinquitate diei Christi loquentes, non errasse, sed scienter esse locutos. — *τοῦ χριστοῦ, Christi)* cui opponitur, sensu vocabuli in ecclesia pridem usitato, *antichristus* *).

v. 3. *κατὰ μηδένα τρόπον, nullo modo)* Tres modos innuit v. 2. — *ὅτι, quod)* Subaudi, ex antecedentibus, particulam negantem, cum verbo substantivo: *non fit, nisi* etc. Habet autem ellipsis haec *εὐλάβειαν. Εὐλαβὴς* est, qui rem propositam capit bene, non importune et temeraria audacia, *sachte, scheu,* etc. *Εὐλάβεια* est, quod Paulus non expresse dicit: *Non venit dies Christi, nisi* etc. Leniter loquitur: abstinet verbis, quae non libenter audiret amator adventus Christi. — *ἐὰν μὴ, nisi)* Quae v. 3—8. leguntur, uberiorem considerationem postulant. Ac primum quidem hanc periocham per se intuebimur: deinde Apocalypsin conferemus. *Prior intuitus has fere positiones complectitur:*

I. *Scopus Pauli est, monere Thessalonicenses, ne diem Christi propinquiorem putent, quam revera sit.* — Magnum scandalum affert exspectatio rerum futurarum, quae divino putatur testimonio niti, et tamen in exitu falsa deprehenditur. Maximum scandalum afferre poterat talis exspectatio diei Christi. Quare Paulus solicite occurrit. Parati erant Thessalonicenses ad Dominum cum gaudio excipiendum, c. 1, 11. 1 Thess. 1, 10.: et ejusmodi quidem cupiditas spem praesupponit et fidem, sed tamen ipsa potest esse inordinata. In ordinem ergo redigitur.

II. *Speciatim docet Paulus, venturum prius esse ingens quoddam malum.* Paulus non omnia, quae inter aetatem illam et inter diem Christi intercessura essent, enumerat: sed unum quoddam maxime insigne indicat, cujus declaratio erat jam tum tempestiva et Thessalonicensibus salutaris. Describit ergo *apostasiam, hominem peccati etc.*

III. *Non modo malum, sed etiam Retinaculum ejus indicat apostolus.* — Memoratur *ὁ κατέχων retinens,* qui retinet hominem peccati. Id retinaculum ipso malo prius est quodammodo, adeoque indicium ejus magnopere ad institutum apostoli pertinet, ut tempus revelandi adversarii, cum justa tamen latitudine, definiatur.

IV. *Malum a temporibus Pauli se porrigit usque ad apparitionem adventus J. C.* — Non solum latissime patet malum illud, v. 4. 10. 12., sed etiam valde diuturnum est, et quamvis per varios gradus exsurgat, tamen est continuum quoque, a primis suis staminibus ad finem usque. *Jam,* inquit apostolus, *operatur mysterium iniquitatis.* Jam apostolorum tempore, magis vero post obitum eorum, maxime post obitum apostolicorum virorum, operabatur. Non optime consulunt, qui ideam ac regulam ecclesiae in antiquitate potius

---

*) *Lectionem tamen κυρίου, post marg.* utriusque Ed., *praefert* Vers. germ. E. B.

seculorum primorum aliquot, majorem tantummodo posteritatis declinationem redarguentium, quam in ipsa veritate sitam censent.

V. *Retinaculum quoque tempore Pauli erat, idemque tum demum in medio esse desinit, quum in nervum erumpit malum.* — *Qui retinet jam*, inquit Paulus, *donec e medio fiat.* Patet hinc, Retinaculum non esse praeconium evangelii, aut universum, aut apostolicum. mansit retinaculum etiam post apostolos, qui multo ante consummarunt cursum, quam retinaculum desineret esse retinaculum: totum vero praeconium evangelicum nunquam e medio tollitur.

VI. *Malum describitur primum in abstracto, deinde in concreto.* — *Mysterium iniquitatis* dicitur *jam operans:* ex intervallo autem, revelabitur ille ipse *iniquus.* Tali ordine res evenit. Non dissimile est, quod prius appellatur *apostasia*, deinde *homo peccati.* In praeconio de Christo dicebatur primum, in abstracto, *appropinquavit regnum coelorum;* deinde ipse Christus cum gloria sua est apertius ostensus. Sic ex opposito se habet testimonium de malo. Vitiosus humor in unum tandem apostema contrahitur et erumpit.

VII. *Magnum malum est apostasia et mysterium iniquitatis.* — Diversas partes habet descriptio mali in abstracto et in concreto, eaeque se mutuo explicant. *Apostasia* est *defectio* a fide, dilucideque describitur 1 Tim. 4, 1. Nullo definito loco terminatur haec apostasia: quam late patuit fides, tam late fere patet apostasia; maxime tamen apud *Judaeos* invaluit. Etiam eorum est apostasia, quibus oblata fuerat fides, quamvis eam non susceperint: qui eam susceperant, eorum nonnulli *resilierunt.* conf. Hebr. 3, 12. Populus est instar unius hominis, sive divina gratia, se offerens, spectetur, sive recusatio humana quaecunque. *Apostasia* populi erat, recusantis intrare in terram promissam. LXX Num. 14, 31. *Thessalonicae* inprimis Judaeorum acerbitas vehementissima erat: Act. 17, 5. 11. 13. Romaeque *Judaismus* Christianismo multum detrimenti attulit. *Iniquitas* item, cujus mysterium jam tum operabatur, non est iniquitas quaelibet, quamvis multiplex, Matth. 24, 12., sed ea, ex qua ipse *Iniquus* denominatur versu 8. coll. v. 3. 4. Hujus iniquitatis jam tum operabatur *mysterium*, (conf. Deut. 31, 21. 27.) et ita erat occultum, ut ipsis hominibus fere inscientibus obreperet, et per multas aetates cresceret. Operatur vero etiamnum, donec ipsum Iniquum producet operatio Satanae. v. 9. Judaismus, Christianismum inficiens, est fomes: mysterium iniquitatis est scintilla.

VIII. *Maximum malum est Iniquus ipse.* — Est *homo peccati, filius perditionis, oppositus et elatus super omnem dictum deum aut cultum, ita ut ipse in templo Dei quasi deus consideat, declaretque, sese esse deum.* Est *Iniquus* ipse, *cujus adventus est secundum efficaciam Satanae etc.* Haec momenta postea expendemus singulatim.

IX. *Retinaculum*, masculino *genere et* neutro *genere promiscue dicitur: nisi* neutrum ideo in Textu *praecedit, ut postea ὁ κατέχων, Retinens opponatur adversario singulari.* — *QUI retinet JAM*, inquit, *in medio esse desinet:* et paulo ante, *Id QUOD retinet, nunc scitis, ut reveletur ille SUO TEMPORE.*

X. *Non apostasiam et mysterium iniquitatis cohibet retinaculum illud, quantum quantum est, sed ipsum hominem peccati, ipsum nefarium.* — *Mysterium iniquitatis*, et *is qui retinet*, in unum idem-

que tempus cadunt. at quum *is qui retinet*, et *id quod retinet*, in medio esse desiit, *tum* revelatur iniquus.

XI. *Ex apostasia tandem nascitur, homo peccati: hunc autem ipsum retinet potentia politica Romana.* — Ex mutua collatione mali et retinaculi, et qualitatum utriusque, perspicitur, quid utrumque sit. *Iniquus* ille praeter signa mendacii habet etiam *majestatem* quandam, fuco spirituali adornatam, *quasi deus* esset. Eam civilis cohibet potestas, quae tempore Pauli Romana utique erat, Hierosolymam, Romam, Corinthum, unde ille scribebat, Thessalonicam, quo scribebat, complexa. etc.

XII. *Tempus epistolae hujus non parum adjuvat interpretationem.* — Scripta est tempore Claudii: coll. Act. 18, 2. 5. cum 1 Thess. 3, 1. 6. quo ipso penitus refutatur Grotius, prophetiam Pauli conans de Caligula interpretari. Ipsum praecise *Claudium* veteres putarunt esse retinaculum. hinc enim, ut apparet, factum est, ut successorem Claudii *Neronem* existimarent esse hominem peccati: cumque improbitas Neronis quamlibet vesana eam tamen non implesset mensuram, *Domitianum* et alios ejusmodi imperatores quasi pro complemento mali habuere. Non exhauserunt illi quidem prophetiam: sed tamen aliquid ex vero assecuti sunt, *Romanum* hic nempe quiddam quoquo modo spectari.

Propius accedamus. Retinaculum est aliquid, quod Thessalonicenses, quum Paulus non multo ante apud eos fuisset, non norant; et nunc, quum idem haec scriberet, norant, respondentibus eventuum initiis, magis quam paulo ante putassent multi. Id patet ex antitheto versus quinti et sexti. Scripta est epistola circa annum VIII Claudii, Ae. Dion. 48., ut in *Ordine temporum*, p. 278. ostendimus. Eo tempore Claudius Judaeos, sive credentes, sive non credentes, et hos quidem assidue tumultuantes, Roma expulerat: et in ipsa Judaea Cumanus graviter eos premebat. Ergo in provinciis praesides et procuratores, in Italia ac Romae ipse imperator malum retinebat. Insigne specimen est, quod Judaei non nisi post obitum Festi et ante adventum Albini Jacobum interemerunt. Quicquid ea fecerunt occasione, libenter alias fecissent contra Christum, sed per Romanos non potuerunt. Sic Corinthi eos retinebat Gallio, Hierosolymis Claudius Lysias. Act. 18, 14. 21, 32. Tempore Pauli certo retinebat Malum potentia Romana. non immediate. ergo mediate. Medium autem, rigor in Judaeos, qui longius essent progressi, si per Romanos potuissent. Faciliorem interpretationem libenter audiam.

XIII. *Quum retinaculum in medio esse desiit, revelatur Iniquus ille.* — Convenit haec positio cum quinta, et tamen ab ea differt quoque. Illa diuturnitatem retinaculi notat: haec, tempus Nefarii revelandi. *Nefarii adventus est secundum efficaciam Satanae in omni vi et signis et prodigiis mendacii etc.* Hic adventus nondum est factus, quanquam praeludia non desunt pridem: ergo retinaculum adhuc est. Atque ipso hoc firmissimo argumento constat, retinaculum esse potentiam politicam Romanam. Nullum enim aliud tam potens, tamque diutinum usquam reperietur retinaculum. Non tamen Satanae efficaciam cohibuit hoc retinaculum, sed Nefarii dominatum: et amoto retinaculo, Nefario opem fert Satanas.

Nunc Apocalypsin adsciscemus.

XIV. *Nefarius ille est bestia ex abysso ascendens.* — Tam diutinum, tam continuum est malum a Paulo descriptum, §. IV., ut non possit non in apocalypticae aliquando bestiae tempora incurrere: tantaque similitudo nefarii est ac bestiae, tam late diffusa, tam elata potestas, ut non nisi unum possit esse subjectum. Nefarius non demum post interitum bestiae interibit: nam proelio illo, quod Ap. 19. describitur, ita conficiuntur hostes, ut calamitas per Paulum descripta non possit ulterius extendi. Idem Nefarius non peribit prius: nam manet usque ad apparitionem adventus Domini.

XV. *Itaque totum malum a Paulo descriptum cum re Romana proprie intimeque conjunctum est.* — Quid necessitudinis apostasia et ipse homo peccati cum urbe Roma haberet; Thessalonicenses non potuere cognoscere, nisi Paulus eos coram docuit. Nos Apocalypsis et eventus docet, ac posteritatem docebit uberius. Nos igitur pro captu temporis nostri collationem instituemus.

XVI. *Nefarius ille, adhuc est venturus.* — Una eademque bestia est, quae primum ex mari, deinde ex abysso ascendit. Ea bestia cum muliere, quae est Babylon, Roma, plurimum habet negotii. Aliquando mulierem portat: postremo, suffragantibus decem cornibus, eam delet. Bestia ex mari, est papatus Hildebrandinus: sed bestia ex abysso, praeter successionem in papatu (quae traditionem antiquam de antichristo ex *Judaeis* oriundo non tollit, sed suo loco relinquit) novam habebit ac plane singularem malitiam, cujus nomine dicitur *homo peccati* etc. *Haec omnia demonstrantur in Germanica et Latina interpretatione Apocalypseos.* Antichristus sive homo peccati, seculo XIX. venturus, non potuit retardari per potentiam Romanam seculi I. et seq. de quibus conf. Ap. 8. s. Ergo Imperator Romanus erit in X. regibus, Isque, ubi cum novem ceteris potestatem suam dabit bestiae, e medio fiet, et homini peccati locum dabit. Potentia Romana est retinaculum usque ad exortum Nefarii, qui post exortum suum vastat meretricem, ope decem cornuum.

XVII. *Roma tamen alveus est, in quo apostasia et mysterium iniquitatis per multa secula fluxum habet.* — Non diu Claudius exclusos Roma Judaeos et cum iis Christianos habuit: brevi post redierunt, et cum bono etiam malum crescendi copiam est nactum. Duae partes mali sunt: apostasia, et mysterium iniquitatis. *Apostasia a fide*, et διχοστασίαι sive *dissensiones* a *doctrina* apostolica recedentes, valde conjunctae sunt: atque hae jam tum *Romae* fiebant a quibusdam, auctore Satana. Rom. 16, 17. coll. v. 20. Et apostasia a fide, *doctrinas* invehens de cultu *divorum intermediorum*, de *nuptiis*, spiritualis perfectionis obtentu, et *cibis*, quibusdam utique tantummodo, vitandis, 1 Tim. 4, 1. 3., in Romam, quamvis ab aliis haeresibus diu intactam, proprie convenit. *Iniquitas* in *peccato perniciosissimo Elationis* potissimum est sita. v. 3. 4. *Initium superbiae hominis, apostatare a Deo: quoniam ab eo, qui fecit illum, recessit cor ejus. Quoniam initium omnis peccati est superbia.* Sir. 10, 14. 15. Semina ac stamina prima latebant in elatione auctoritatis humanae, in *Petrismo*, 1 Cor. 1, 12. not. Inde paulatim enatus est primatus episcopi Romani, ac totatus papalis.

XVIII. *Et Papa stricturas subinde habet ipsius hominis peccati etc.* — Papa est quodammodo *homo peccati*, dum legis divinae et praeceptorum divinorum transgressionem vehementer auget, obser-

vationemque eorum magnopere impedit, sua vero placita summo rigore tuetur: *filius perditionis*, dum innumeras animas in perniciem demersit, et ingentes copias hominum ipsi vel devotorum vel ulla ex parte renitentium morti tradidit: *oppositus* majestati Caesaris, domini quondam sui, et *elatus supra omnem dictum deum aut cultum*, summam potestatem, summum cultum sibi vindicans, angelis imperans, imperatorem sibi subjiciens. Neque semel eo erupit paroxysmus pontificii fastus, ut se *deum* aut *vicedeum* appellaret aut appellari pateretur: tantundemque valet solennis titulus *Sanctissimi Domini* (nam *deitas* et *sanctitas* stilo Scripturae sunt synonyma) et *Beatissimi Patris.* coll. Matth. 19, 17. Interdum papa, quasi ferculum *divinum*, cum *sella* imponitur *altari* per bajulos principes. Manet primis Romae episcopis indelibata sua laus: sed tamen in progressu temporum, per gradus spirituales et civiles, ordine textus, lineamenta conspiciuntur ejus formae, quae suo tempore in Nefario illo quam manifestissime se exseret.

XIX. *Primum is qui retinet, deinde id quod retinet, in medio esse desinit.* — Diximus hoc jam §. IX. sed hoc loco strictius repetendum venit. *Is qui retinet*, est, qui Romam sub ditione habet: id est, Imperatores, ethnici, christiani, Romae, Constantinopoli: Reges Gothici, Longobardici: rursum Imperatores, Carolingi, Germani, a quibus plaga gladii. Ap. 13. Hic est Retinens, longe in media bestiae ex mari exortae tempora. Ita retinuerunt principes illi papatum, ut tamen etiam juvarent: ita juverunt, ut tamen etiam retinerent. Extremo tempore *id quod retinet* est potentia Romae ipsius, quando bestia mulierem portat, et ipsa non est. Id quum amotum erit, revelabitur Nefarius ipse.

XX. *Revelatur Nefarius, quum aperta improbitate agere incipit.* — *Mysterio* opponitur *revelatio*, et haec ter memoratur, v. 3. 6. 8. Itaque revelatio non ea dicitur, qua Nefarius per testimonium veritatis convincitur; sed ea, qua ipse, Retinente amoto, aperta improbitate agit, quanquam improbitatem pauci perspiciunt.

XXI. *Apparitio adventus I. C. qua Nefarius conficietur, praecedet ipsum adventum novissimumque diem.* — Haec apparitio, cum interitu bestiae, sive Nefarii, describitur Apoc. 19, 11. seqq. ubi hi *duo*, bestia et pseudopropheta, vivi jaciuntur in stagnum ignis ardens in sulphure, reges autem terrae et exercitus eorum occiduntur v. 20. 21. Sequitur demum captivitas Satanae et regnum sanctorum. Etenim inter cladem bestiae et inter diem novissimum liquido Apocalypsis millenos interjicit annos. *Ii vero anni quomodo cumPaulo conciliabuntur?* Resp. Paulus Danielem, ut postea videbimus, respiciens, ea simul innuit, quae apud eundem inter cornu parvi exitium et inter finem rerum, eventura denotantur. c. 7, 9. 14. 22. 26. 27. Multae res interitu bestiae longe priores, atque ipse Jesu Christi patientis ingressus in gloriam, cum adventu ejus in nubibus connectitur: Matth. 26, 64. Joh. 21, 22. nott. Ergo idem adventus potuit etiam connecti cum destructione adversarii, quae inter utrumque Christi adventum permagna res est. Atque ut cum vastatione Hierosolymorum connecti potuit finis mundi, quia revelatio eventuum intermediorum nondum erat matura: sic cum interitu adversarii connectere potuit Paulus adventum Christi; quia in Apocalypsin reservati erant anni milleni, quae omnino haec puncta multo clarius exponit, ita ut

ex Apocalypsi ipsa dein Danielis prophetia lucem nanciscatur. Quanquam scite Paulus *apparitionem adventus* dicit, non *adventum* ipsum. Nondum erat tempus specialioris indicii: et tamen ea Paulo verba Spiritus veritatis dictavit, quae cum rebus ipsis, specialius posthac revelandis, exacte convenirent. Gradatim prophetia procedit. Apocalypsis explicatius loquitur, quam Paulus: et Paulus hoc loco explicatius loquitur, quam ipse Dominus ante glorificationem Matth. 24, 29.: ubi vide notas. *Antiquiora autem et involutiora dicta ex novissimis quibusque et distinctissimis interpretari, non illis ad haec enervanda et eludenda abuti debemus.* Quin etiam re ipsa interitus adversarii cum adventu Christi cohaeret. etenim duo sunt maxime illustria in gloria Christi, videlicet, quod est Filius Dei, et quod est Veniens ad judicandum. De horum utroque similem loquendi morem habet Scriptura diligenter nobis observandum. Generationem Filii tanquam *praesentem* allegat, quotiescunque aliquid Unigenito Patris valde dignum occurrit. Act. 13, 33. not. Et sic adventum quoque gloriosum sub judiciis Judice viventium et mortuorum valde dignis *repraesentat.* conf. Rom. 2, 16. not. Bestia et pseudopropheta primi omnium in stagnum ignis jaciuntur in *apparitione adventus* Domini Jesu: in ipso ejus *adventu* omnes, qui non inveniuntur in libro vitae scripti, jaciuntur in stagnum ignis. Prius judicium est praeludium et specimen plane singulare judicii alterius: imo unum est idemque revera judicium, tempore tantummodo discretum, et ex toto sub septimi jam angeli cadens tubam.

Praecipua rei *momenta*, *ut arbitror, expedita sunt: nunc residuas* locutiones *illustrabimus.* — *ἡ ἀποςασία, defectio)* Frequens in hac periocha est articulus graecus, *ἡ ἀποςασία* — *ὁ ἄνομος*· isque vel ad Pauli refertur antegressum sermonem, vel ad prophetias V. T. — *ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, homo ille peccati) justitiae* verae infensissimus. Hunc ita describit Paulus, ut ex opposito ad Jesum Christum, maximeque ad locum Zach. 9, 9. 10., alludat. nam Rex Sionis est 1) *Justus:* 2) *Salutis* plenus: 3) *mansuetus* et *vectus asino:* in summa, *auctor pacis.* At hostis est 1) homo *peccati:* 2) filius *perditionis:* 3) *oppositus* et *elatus:* in summa, *nefarius.* Ubi enim jus et *fas* viget, viget *pax.* Totum beneficium Christi *pace* indicatur. *Nefarius* vero omnem miseriam et calamitatem affert. Lex est *sancta* et *justa* et *bona.* *ἄνομος* contra est profanus et injustus et malus. Porro quae alias de Jesu Christo praedicat inprimis Paulus, de hoste idem, contrariam in partem, enunciat, *revelationem* ei adscribens, et *mysterium, adventum, signa* etc. — *ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, filius ille perditionis)* qui et quam plurimos in perditionem dabit praecipites, et ipse in profundissimam perditionem abibit. Ap. 17, 8. 11.

v. 4. *ὁ ἀντικείμενος κτλ., oppositus etc.)* Praecedentia duo nomina ex contrario respondent nomini *Jesu:* quae sequuntur, ex contrario respondent majestati *Christi.* Sic Dan. 11, 3. seq. *καὶ ὑψωθήσεται καὶ μεγαλυνθήσεται ὁ βασιλεὺς ἐπὶ πάντα θεὸν καὶ ἐπὶ τὸν θεὸν τῶν θεῶν, καὶ λαλήσει ὑπέρογκα.* Hoc igitur dicit Paulus: Non venit dies Christi, nisi impletum sit (in homine peccati,) quod Daniel de *Antiocho* ita praedixit, ut magis etiam conveniat in hominem peccati, Antiocho respondentem, et illo deteriorem. conf. ad Apoc. 13, 1. Thess. VII. §. *Non momentanea* etc. in fine. Sub uno stant articulo haec duo vocabula, *oppositus et elatus:* nam ideo se

opponit, ut se efferat. Effert se corde, lingua, stilo, factis, per se, per suos. — *ἐπὶ πάντα λεγόμενον, θεὸν ἢ σέβασμα, super omnem dictum deum aut cultum)* *dii dici* solent angeli, et homines imperio pollentes. 1 Cor. 8, 5. Super *omnem* talem *deum* se extollet Nefarius. *σέβασμα* est, *quod colitur:* et singulari titulo *ὁ σεβαςὸς, Augustus*, dicitur imperator Romanus. Act. 25, 21. Itaque *σέβασμα* in terris praecipuum est Caesaris majestas et potestas, Romae maxime conspicua. Adeo autem se effert Nefarius, ut non modo majorem potestatem et cultum sibi arroget, quam ullus deus dictus aut cultus habet, sed etiam, ut omnis deus dictus aut cultus ei subesse cogatur, in terra, aut fingatur, quod ad coelites attinet. Clemens VI. in Bulla de jubilaeo mandavit angelis paradisi, ut animas morientium in itinere, a purgatorio penitus absolutas, in paradisi gloriam introducerent. — *ὥςε κτλ., ita ut etc.)* Complexus potestatis spiritualis et civilis, utrinque summae. — *εἰς τὸν ναὸν τȣ̃ θεȣ̃, in templum Dei)* in illud Dei templum, quod memoratur Ap. 11, 1. Nam ibidem versu 7. de hoc adversario agitur. — *καθίσαι, sedeat)* pro imperio. *) — *ἀποδεικνύντα ἑαυτὸν, declarans se ipsum) ἀποδείκνυμι, designo, declaro.* Herodianus non semel, *ἀποδεῖξαι καίσαρα, Caesarem appellare.* — *ὅτι ἔςι θεὸς, esse se Deum)* Magna exprimitur Nefarii de se ipso asseveratio. Non dicet, se esse ipsum Deum creatorem coeli et terrae, sed tamen, se esse deum quovis alio deo dicto majorem.

v. 5. *ȣ̓ μνημονεύετε; non recordamini?)* Innuit apostolus, se sibi non contradicere, neque sermoni pristino declaratione qualicunque nova, ut solent opinatores post offensionem, subvenire: non ita propinquum se dixisse diem Domini, ut non aliae res magnae interim essent eventurae. — *ἔτι, adhuc)* Antitheton, *νῦν, nunc*, v. 6. — *πρὸς ὑμᾶς, apud vos)* Thessalonicae hodie magnopere viget Judaismus, et suo tempore poterit observari, num Nefarius in ea inprimis urbe magnas sit partes habiturus. Ante mortem et resurrectionem duorum testium etiam ex *tribubus* (Israëlis) nonnulli a bestia stabunt, Ap. 11, 9., et post ascensionem eorum in coelum et terrae motum, resipiscent. Per me fieri potest, ut Judaeus occultus fiat Papa. conf. Thess. 16. ad v. 3. Nil affirmo. — *ἔλεγον ὑμῖν, dixisse vobis)* Sic v. 15., *docti estis.*

v. 6. *τὸ κατέχον, id quod retinet)* Sunt, qui interpretentur de *obtinente* imperium: sed non sic dicitur absolute *ὁ κατέχων*, nedum *τὸ κατέχον. κατέχειν* est *detinere, morari.* LXX Gen. 24, 56., *μὴ κατέχετέ με.* A *κατέχον* pendet mox *εἰς τὸ* — —. Nisi *τὸ κατέχον* esset, citius revelaretur *Nefarius.* — *οἴδατε, nostis)* Norant ex praesenti hujus epistolae indicio, rerum intuitu addito. Tute loquitur: neque opus erat, apertius dici. — *ἐν τῷ αὐτȣ̃ καιρῷ, suo tempore)* non prius.

v. 7. *γὰρ, enim)* Ratio, cur modo *revelationem futuram* dixerit. Subjungitur enim, *μυςήριον, arcanum*, jam praesens. — **) *ἐνεργεῖται, operatur)* Medium verbum, (uti Rom. 7, 5.) cum prosopopoeia,

---

*) *Nam verba ὡς θεὸν, ante καθίσαι posita, non pro variante aestimanda, sed retinenda esse, tum* utriusque Ed. *margo tum* Vers. germ. *innuit.* E. B.

**) *ἤδη, jamjam*] Unica est colluvies, per multa se tempora diffundens. *V. g.*

occultissimam hostis actionem innuente. — *μόνον, solummodo)* Indicat hoc non brevitatem retinentis nec celeritatem pleni eventus, sed *unitatem* retinentis. *ἕως, usque dum*, mox denotat moram. Subjectum est, *qui retinet jam:* praedicatum ellipticum, *is retinet*, sive, *in medio est, donec e medio fiat*, sive, in medio esse desinat, ita ut nullo loco officiat nefario illi. Potentia *Retinentis* tanquam totum potestativum in multas partes deinceps divisa fuit. et est tamen unus Retinens.

v. 8. *τότε, tum)* confestim. — *ὁ ἄνομος)* Haec ultima est et gravissima appellatio, praecedentium vim complexa: *iniquus ille, nefarius, exlex*, et (pressiore Plauti Noniique vocabulo,) *illex.* רשׁע LXX *ἀσεβής, impius.* Jes. 11, 4., *καὶ πατάξει γῆν τῷ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ ἐν πνεύματι διὰ χειλέων ἀνελεῖ ἀσεβῆ.* — *ὅν, quem)* sat diu grassatum. — *ὁ κύριος,*) Dominus) Dominus dominorum.* Ap. 19, 16. — *τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, Spiritu oris sui)* Ex hoc ore egreditur etiam *rhomphaea.* ibid. v. 15. 21. — *τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, apparitione adventus sui)* Alibi *apparitio*, alibi *adventus* dicitur, v. 1., eodem sensu: hic autem *apparitio adventus* ipso *adventu* prior est, vel certe prima ipsius adventus emicatio, uti *ἐπιφάνεια τῆς ἡμέρας.*

v. 9. *οὗ, cujus)* Nefarii. Subjungit nunc Paulus descriptionem calamitatis uberiorem, hoc consilio, ut ex opposito consoletur Thessalonicenses. v. 13. — *τοῦ σατανᾶ, Satanae)* Ut ad Deum se habet Christus, sic e contrario ad Satanam se habet antichristus, medius inter Satanam et perditos homines. — *καὶ σημείοις, et signis)* Haec signa patrabuntur per pseudoprophetam, bestiae inservientem, et quidem etiam ante adscensum bestiae ex abysso. Ap. 13, 13.

v. 10. *τῆς ἀληθείας, veritatis)* quae est in Christo Jesu. — *οὐκ ἐδέξαντο, non receperunt)* Hoc vel maxime fecerunt Judaei, Joh. 5, 43. Judaeisque inprimis damnosus erit Nefarius ille. Huc pertinent, quae paulo ante in positionibus hinc inde de *Judaeis* adspersimus.

v. 11. *πλάνης, erroris)* qui est in antichristo.

**) v. 12. *πάντες, omnes)* Late ergo et diu et vehementer grassatur error ille.

v. 13. *ἡμεῖς δὲ, nos vero)* Solatium post praedictionem rerum tristium. Sic 2 Tim. 2, 19. Dices, Quid opus fuit jam tum solatio ad Thessalonicenses? Resp. Jam tum agebatur mysterium iniquitatis: et ex longe futuris aeque derivatur doctrina, atque ex dudum praeteritis. 1 Cor. 10, 1. ss. — *ὀφείλομεν, debemus)* c. 1, 3. — *ὑπὸ κυρίου, a Domino)* Christo. — *εἵλετο — ἀπ᾽ ἀρχῆς)* Non ait, *ἐξελέξατο*, sed, uno hoc loco, hac de re, *εἵλετο.* Id effectum est per vocationis evangelicae successum; et tamen additur, *a principio*, i. e. ab aeterno, coll. 1 Joh. 1, 1., quia decreto aeterno muniti assertique sunt credentes: Eph. 1, 4.: contra atque ii, qui hominem peccati colunt. Ap. 13, 8. Conf. Deut. 7, 7. 10, 15. *προείλετο κύριος ὑμᾶς καὶ ἐξελέξατο κτλ.* Ibid. c. 26, 18., האמירך *εἵλετό σε σήμερον γενέσθαι σε αὐτῷ λαὸν περιούσιον.* Decretum revera est ab aeterno, quam vere nativitas filii Dei ab aeterno est: aliud tamen est *decretum*, aliud

---

*) *Pleniorem lectionem ὁ κύριος Ἰησοῦς praefert* Ed. 2., *quam sequitur* Vers. germ. E. B.

**) *εἰς τὸ, ut*] Omnibus itaque nervis id age, ut credas veritati. *V. g.*

est *nativitas.* — *ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος, in sanctificatione Spiritus)* Spiritus sanctus sanctificat nos, et sanctificatio est criterium electionis. 1 Petr. 1, 2.

v. 14. *εἰς ὃ, in quod)* Declaratur *τὸ in salutem.* — *εἰς περιποίησιν, in liberationem)* Reassumitur *in.* subaudi *videlicet.* Non est *περιποίησις* sive *liberatio* mera ex naufragio mundi, sed conjuncta cum *glorificatione.* 2 Tim. 2, 10. Congruit *περιούσιον.* Deut. l. c. — *τοῦ)* Constr. cum *περιποίησιν.*

v. 15. *ἄρα οὖν, itaque)* Conclusio. — *κρατεῖτε, tenete)* nil addentes, nil detrahentes. — *τὰς παραδόσεις, traditiones)* Utinam ii, qui *Traditiones* maxime urgent, etiam ex hoc loco, *tradita* hoc capite a Paulo, tenuissent ac tenerent. *Traditio* est ingens beneficium. Tradit Deus per nuncios evangelii: accipiunt fideles. c. 3, 6. Paulus multos annos docuit, antequam scribere inciperet. Traditur vel ore [*coll.* v. 5.] vel scripto. — *δι' ἐπιστολῆς, per epistolam)* Scripserat de hac re 1 Thess. 4. et 5.

v. 16. *ὁ κύριος, Dominus)* Huc ref. *in gratia.* — *ὁ Θεὸς, Deus)* Huc ref. *qui dilexit.* 2 Cor. 13, 13. — *αἰωνίαν, aeternam)* Nil ergo pessundare potest fideles.

v. 17. *παρακαλέσαι, adhortetur)* Id deducitur ex *qui dedit παράκλησιν consolationem.* — *στηρίξαι, stabiliat)* Id deducitur ex *qui dedit spem bonam in gratia.* — *λόγῳ* *), *sermone)* per *παράκλησιν.* Talis hic sermo, quem tractavit Paulus. — *ἔργῳ, opere)* per *στήριξιν.* 1 Cor. 15, 58.

CAPUT III.

v. 1. *Τρέχῃ, currat)* celeriter, conf. Ps. 147, 15. sine sufflamine. 2 Tim. 2, 9. — *δοξάζηται, glorificetur)* Act. 13, 48.

v. 2. *ἀτόπων) ἄτοπος, ineptus,* importunus. — *οὐ πάντων, non omnium)* *Ταπείνωσις.* i. e. paucorum. Thessalonicenses, qui promte crediderant, facile putare possent, *omnes* ita promtos fore. id *negat* Paulus, alia omnia expertus. — *ἡ πίστις) fides,* in Deum per Christum. haec sola tollit *τὸ ἄτοπον καὶ πονηρὸν, ineptum et malum.*

v. 3. *πιστὸς δὲ, fidelis autem)* Post mentionem rei tristissimae statim subjicit, quae possint esse solatio. ita c. 2, 13. Contra *infidelitatem* hominum, laudat *fidelitatem* Domini. sic 2 Tim. 2, 13. — *στηρίξει ὑμᾶς, stabiliet vos)* quamvis ceteri fidem ne capiant quidem. — *ἀπὸ τοῦ πονηροῦ) a malo,* a Satana; non modo a malis hominibus, per quos ille fidem oppugnat.

v. 4. *ἐν κυρίῳ, in Domino)* Nulli homini per se fidas. — *παραγγέλλομεν, praecipimus)* v. gr. ut oretis de nobis, ut muniatis vos ipsos. v. 1.

v. 5. *κύριος, Dominus)* Christus. — *εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, in amorem Dei)* Ita favebitis cursui verbi Dei, neque eritis *ἄτοποι inepti.* — *εἰς ὑπομονὴν τοῦ χριστοῦ, in patientiam Christi)* Ita tolerabitis odium *malorum* hostium Christi. Utrumque sumendum est objective: *amor* erga *Deum, patientia* propter *Christum* praestita.

v. 6. *στέλλεσθαι)* Verbum hoc proprie dicitur de navigantibus et

---

*) *Lectionem ἔργῳ καὶ λόγῳ, ordine inverso, et margo* utriusque Ed. *et* Vers. germ. *praefert.* E. B.

proficiscentibus, *tendere aliquo* vel *alicunde:* inde, *vitare.* conf. v. 14. Suspensos tenet Thessalonicenses, donec v. 11. rem ipsam exprimit. Videntur ob propinquitatem diei Christi omisisse laborem. Prior epistola lenius monuit: altera jam habet, quod queratur, quanquam de ejusmodi labe, quae non nisi lautas animas tentat. — *παντὸς, omni)* quamvis ceteris rebus speciose ambulet. — *ἀτάκτως, inordinate)* Igitur *Ordo* mendicantium non est ordo, sed *gravat* rempublicam ipsam. v. 8. Si Thessalonicenses se obstrinxissent voto, quid Paulus dixisset?

v. 7. *πῶς) quali ratione* vivendi.

v. 8. *ἐργαζόμενοι, operantes)* Constr. cum *edimus.* — *ἐπιβαρῆσαι, aggravare)* Rem justam, jure suo cedens, exprimit vocabulo graviore.

v. 10. *ὅτε, quum)* Jam tum necessitatem hujus praecepti apud Thessalonicenses viderant. — *εἴ τις οὐ θέλει, si quis non vult) Nolle*, vitium est. — *μηδὲ ἐσθιέτω, neque edito)* Enthymema. Subaudi: atqui quilibet edit; ergo quilibet laborato. Non vult Paulus, tali homini statim ab aliis subduci victum; sed ex necessitate edendi necessitatem laborandi demonstrat, adsperso hocce charientismo: *talis praestet se angelum.* Simile enthymema, 1 Cor. 11, 6.

v. 11. *ἀλλὰ, sed)* Ab otio valde proclive est hominum ingenium ad curiositatem. Semper enim quaerit natura, quod agat. — *περιεργαζομένους, curiosa sectantes)* Oppositum, *facere sua.* 1 Thess. 4, 11.

v. 12. *μετὰ ἡσυχίας, cum tranquillitate)* missa *curiositate.* — *ἑαυτῶν, suum ipsorum)* non alienum.

v. 13. *καλοποιοῦντες, bene facientes)* etiam manuum industria.

v. 14. *) *διὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦτον σημειοῦσθε, per epistolam hunc notate)* Innuitur haec ipsa epistola. conf. 1 Thess. 5, 27.: ubi articulus eandem vim habet demonstrandi. *σημειοῦσθε, notate,* notâ censoria; hanc epistolam, ejus admonendi causa, adhibentes, eique inculcantes. Confer ויהיו לנס *καὶ ἐγενήθησαν ἐν σημείῳ* Num. 26, 10. Affinis significatio verbi *παραδειγματίζειν.* Fieri id potest vel ad alios, per literas, peregre, vel in faciem, coram. haec circumstantiarum diversitas significatum non mutat. — *ἵνα ἐντραπῇ) ut,* aliorum judicio perspecto, *se demittat.* נכנעו *ἐνετράπησαν,* 2 Chron. 12, 7.

v. 15. *καὶ μὴ, neque)* Ubique cavetur, ne in extrema incidamus. — *νουθετεῖτε, monete)* Non satis est, *non uti* aliquo: v. 14. scire debet, cur id fiat.

v. 16. *ὁ κύριος τῆς εἰρήνης, Dominus pacis)* Christus. — *τὴν εἰρήνην) pacem,* fraternam. — *ἐν παντὶ τρόπῳ) in omni ratione* vitae, etiam quod ad opus faciendum attinet. conf. c. 2, 3., *κατὰ μηδένα τρόπον, nulla ratione. Παντὶ τρόπῳ,* citra *ἐν,* dicit Paulus Phil. 1, 18.

v. 17. *τῇ ἐμῇ χειρὶ, mea manu)* Major ergo pars epistolae alia manu erat scripta. — *σημεῖον, signum)* Credibile est, Paulum [*ut omnis generis fraudi caveret*, c. 2, 2. V. g.] singulari et inimitabili pictura et ductu literarum expressisse illud, *gratia* etc. v. 18. — *ἐν πάσῃ ἐπιστολῇ, in omni epistola)* Jam tum ergo plura scripserat. — *οὕτω, sic)* non aliter. Dubitationi occurrit.

---

*) *τῷ λόγῳ ἡμῶν, sermoni nostro*] oretenus prolato, v. 10. *V. g.*

IN

EPISTOLAM PRIOREM AD TIMOTHEUM.

CAPUT I.

v. 1. *Ἀπόστολος, apostolus)* Hic titulus facit ad confirmandum Timotheum. Familiaritas seponenda est, ubi causa Dei agitur. — *κατ' ἐπιταγὴν, secundum mandatum)* Sic Rom. 16, 26. Conf. 1 Cor. 1, 1. not. — *σωτῆρος ἡμῶν, Servatoris nostri)* Sic appellatur etiam Deus Pater. c. 2, 3. 4, 10. Tit. 1, 3. 2, 10. 3, 4. Jud. v. 25. Luc. 1, 47. Causa explicatur 2 Tim. 1, 9. — *τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, Spei nostrae)* Synonymon, *Servatoris.*

v. 2. *τιμοθέῳ, Timotheo)* Epistolae ad Timotheum, ad Titum et ad Philemona, habent aliqua, ut ad singulares personas datae, potius signata, quam exposita, v. gr. v. 18. Si nulla ad Timotheum extaret epistola, optaremus inprimis, exstare aliquam, ut videremus, quid Paulus Timotheo potissimum commendaret: nunc quum duae exstant, eo studiosius eas debemus in usum vertere. — *τέκνῳ, filio)* Act. 16, 1. s. — *χάρις, ἔλεος, εἰρήνη, gratia, misericordia, pax)* Paulus, ad ecclesias, *gratia vobis et pax.* Ad Timotheum, addit, *misericordia*, h. l. et multis post annis 2 Tim. 1, 2. conf. Jer. 16, 5. Gal. 6, 16. *Misericordia* dicit gratiam quasi teneriorem, erga miserabiles: et hujus misericordiae divinae experientia affert habilitatem ad ministerium evangelicum. v. 13. 16. 2 Cor. 4, 1. 1 Cor. 7, 25. conf. Hebr. 2, 17. — *χριστῷ ἰησοῦ, Christo Jesu)* Inprimis saepe ad Timotheum Paulus cognomen *Christi* ponit ante nomen *Jesu*, respectu promissionum V. T. de *Messia*, quae impletae sunt in *Jesu*, et Timotheo notae erant. 2 Tim. 3, 15.

v. 3. *καθὼς, sicut)* Protasis. apodosis, v. 18. [*Interim Paulus eos, qui* aliter docebant, *extantissimo conversionis suae exemplo refellit.* V. g.]

Partes epistolae sunt tres:

I. Inscriptio. c. I. v. 1. 2.

II. Instructio Timothei ad rem apud Ephesios, absente Paulo, sancte gerendam: ubi

1) in genere, Praeceptum, legem secus docentibus dandum, evangelii summa suo exemplo comprobata, ei commendat. v. 3. s. 8. s. 11. s. 18. s.

2) speciatim: 1) ordinem orandi praescribit, c. 2, 1. s. viris praecipue: v. 8. mulieribus autem, bona opera, v. 9. s. cum modestia. v. 11. s.

2) requisita episcopi recenset, c. 3, 1. s. diaconorum item, et mulierum, officia. v. 8. s. 11. 12. s.

3) quid ipse Timotheus docere debeat, momentis rerum gravissime declaratis, v. 14. — c. IV. 3. explicat: v. 4. s. et quid vitare, quid sequi debeat. v. 7. s. 12. s. tum, quomodo agendum cum viris et mulieribus, V. 1. 2.

cum viduis:	v. 3. s. 9. s. 11. s. 16.
cum presbyteris:	v. 17. s.
cum peccantibus:	v. 20. s.
cum ipso Timotheo:	v. 22. 23.
cum iis, de quibus ambigitur:	v. 24. 25.
cum servis.	c. VI. 1. 2.
4) SECUS DOCENTES redarguuntur: v. 3. s. 6. s. Timotheus autem monetur et excitatur: v. 11. s. eique praecipitur, v. 13. s. et praecepta divitibus danda praescribuntur.	v. 17. s.
III. Conclusio.	v. 20. s.

— *προσμεῖναι, remanere)* Idem verbum Act. 18, 18. Praesentia bonorum reprimit malos. Timotheus Ephesi, Titus Cretae, non fuere episcopi, sed episcoporum rectores et quasi vicarii apostolici. — *μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν) ne aliter doceant,* atque ego docui: nil surrogent, nil affricent. Conf. sermo Pauli ad eosdem Ephesios, Act. 20, 28. s. Idem verbum, c. 6, 3.: quo loco elenchus est contrariorum, ut ineunte epistola commendatio rerum bonarum. Etiam quae *diversa* duntaxat videntur, *contrarium* quiddam adferunt. Legem docebant contra evangelium. v. 7. 11.

v. 4. *μηδὲ προσέχειν, neque attendant)* in docendo. — *μύθοις καὶ γενεαλογίαις, fabulis et genealogiis) ἓν διὰ δυοῖν.* Conf. de fabulis, c. 4, 7. 2 Tim. 4, 4. Tit. 1, 14.: de genealogiis, ib. c. 3, 9. Quae duo quia conjunguntur, et quia ii, qui talia docebant, legem jactabant; patet, non esse sermonem de genealogiis familiarum judaicarum, sed de genealogiis *aeonum*, contra quas Irenaeus et Tertullianus hunc ipsum locum allegant. Quin etiam Paulus veram *aeonum* considerationem illis opponit, v. 17. Quodsi dubitaveris, an vocabulo *aeonum* jam tum usi sint, *qui aliter docebant:* eo magis admirere *sapientiam* Dei, *sermones* haud dum natos refutantem. conf. not. ad Matth. 26, 27. *γενεὰ* et *αἰὼν,* affinia. Judaei curiosiores se tum temporis valde cum gentibus commiscuerant. Genealogias civiles non reprehendit Paulus. *fabulas* praeponit, id quod non congruit cum *genealogiis* familiarum, quae non plane erant *fabulosae.* Certe Paulus id non curasset, veraene sint an falsae. Fuit apud illos homines quaedam jactantia, quod mysteria in lege profundius rimari possint: id quod virtutem evangelii, circa Ephesum inprimis, valde impediit. — *ζητήσεις, quaestiones)* Quaestiones, nulla decisione terminandae, nil optabile; liquida veritas juvat. conf. de his et de logomachiis, c. 6, 4. 2 Tim. 2, 14. 23. s. et mox, v. 6. s. Tit. 3, 9. — *οἰκονομίαν θεοῦ, Oeconomia* hoc loco dicit actum, non statum; actum autem assiduum. Ubi tempus teritur *quaestionibus* inutilibus, ibi negliguntur necessariae et salutares *functiones* in *domo* Dei.

v. 5. *τὸ τέλος, finis)* quo omnia tendunt. Articulus nota subjecti. Hunc *finem* quisquis rite spectat, non potest se in alia diffundere. Paulus ne Timotheo quidem de profundis mysteriis potissimum scribit: quo magis redarguat Gnosticos. necessaria, non sublimia, rector ecclesiae in munere suo spectare debet. — *τῆς παραγγελίας, praecepti)* quod Ephesi urgere debes. v. 3, 18. — *ἀγάπη, amor)* Fundamentum, *fides* v. 4. Finis, *amor.* v. 14. Tit. 3, 15. Huic amori adversantur *contentiones.* — *καθαρᾶς, puro)* 2 Tim. 2, 22. Tit. 1, 15. — *συνειδήσεως ἀγαθῆς, conscientia bona)* c. 3, 9. 2 Tim. 1, 3. 1 Joh.

3, 19. not. Hic, apud Paulum, *conscientia* est in intellectu, *cor* est sedes *amoris*. Illa esset in *idea*, hoc in *desiderio*, coll. Matth. 22, 37. not. — *πίστεως, fide*) *Fides*, erga Deum, purificato corde, erga proximum, et emendata conscientia, respectu sui, amplius invalescit. quare tertio loco ponitur. De fide sincera et conscientia bona conjunctim agitur etiam v. 19. et cap. 4, 1. 2.

v. 6. *ὧν, a quibus*) puro corde etc. — *ἀστοχήσαντες*) Idem verbum, c. 6, 21. 2 Tim. 2, 18. *ἀστοχεῖν* dicitur, qui, quo tendebat, non pertingit: qui *finem* non assequitur. — *ἐξετράπησαν, aversi sunt*) non modo non meliores, sed deteriores facti sunt. Falsa et praepostera cognitionis sublimitas et amplitudo hominem quovis idiota alieniorem facit a fide, a sensu boni et mali etc. — *εἰς ματαιολογίαν, in vaniloquium*) Tit. 1, 10. 3, 9. Hoc uno vocabulo complectitur *vocum inanitates* et *oppositiones*, c. 6, 20. Vanitas maxima, ubi de rebus divinis non vere disseritur. Rom. 1, 21.

v. 7. *θέλοντες, volentes*) temere. — *μήτε· μήτε, neque: neque*) Bonus doctor debet esse intelligens, simulque certus. istis, inquit Paulus, utrumque deest. — *ἃ*) *ea, quae. περὶ τίνων, de quibus. ὃς* et *τίς* differunt. — *μήτε ἃ λέγουσι, neque quae dicunt*) Inde *profanae vocum inanitates*. c. 6, 20. — *μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται, neque de quibus asseverant*) Inde *oppositiones falso nominatae cognitionis*. c. 6, 20. Congruunt *βέβαιος* et *θέσις, firmus* et *positio*. — *διαβεβαιοῦνται, asseverant*) Tit. 3, 8.

v. 8. *ὁ νόμος· νομίμως*) Conjugata. *νομίμως, pro eo ac legi consentaneum est.* Pugnabant de lege. Tit. 3, 9. — *χρῆται*) *νόμῳ χρῆσθαι* Sophocles dicit, quod Scholiastae est *νομοθετεῖν·* et sic Paulus hoc loco non de auditore legis, sed de doctore loquitur.

v. 9. *εἰδὼς, gnarus*) Constr. cum *utatur*. — *δικαίῳ, justo*) Huic uni verbo opponuntur multa, quae sequuntur. Late ergo *justitia* patet. — *οὐ κεῖται*) *non est in medio.* Ergo verus doctor non debet lege uti contra justum. Gal. 5, 23. Antitheton, *ἀντίκειται*. v. seq. — *ἀνόμοις, injustis*) Paulus pro ordine decalogi hic nominat injustos. ex quo patet, quartum esse praeceptum, non tertium: *Honora patrem.* — *ἀνόμοις καὶ ἀνυποτάκτοις, injustis et inobedientibus*) Primum praeceptum, fundamentum *legis;* fundamentum omnis *obedientiae*. — *ἀσεβέσι καὶ ἁμαρτωλοῖς, impiis et peccatoribus*) Dei nomen *non venerantibus;* eoque magno reatu obstrictis. Ex. 20, 7. — *ἀνοσίοις καὶ βεβήλοις, impuris et profanis*) verum Dei cultum *profano* animo contemnentibus. Tales erant illi ipsi, quos Paulus notat. coll. 4, 7. *Βέβηλος* componitur ex inseparabili praepositione *βε*, Lat. *ve*, et *βηλὸς, limen*, sacrum praesertim. unde *βέβηλοι τόποι, οἱ βατοὶ καὶ τοῖς τυχοῦσι.* Vid. E. *Schmid.* ad Matth. 12. et *Eustathium*.

v. 10. *ἀνδραποδισταῖς*) qui liberos homines per vim *ἀνδράποδα mancipia* faciunt. Non longe ab his absunt ii, qui militem non conscribunt, sed per illecebras, fraudem, vim, auferunt. — *ἕτερον, aliud*) nono et decimo praecepto repugnans. — *τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ, salubri doctrinae*) Sic 2 Tim. 4, 3. Tit. 1, 9. 2, 1. et, *salubres sermones*, c. 6, 3. 2 Tim. 1, 13. et *sanum esse*, de fidelibus. Tit. 1, 13. 2, 2. Contrarium, *morbidus*, c. 6, 4. *gangraena*, 2 Tim. 2, 17.

v. 11. *κατὰ, secundum*) Constr. cum *salubri doctrinae*. Paulus auctoritatem sui *praecepti* constituit. Qui gloriam Dei ex evangelio

norunt, ii flagitia vehementer detestantur. Fide stabilitur lex. Vel constr. cum *χρῆται, utatur*, v. 8., quanquam nescio an dicatur, lege utendum juxta *evangelium:* vel cum *πίστεως, fide*, v. 5. — *τῆς δόξης, gloriae)* *Gloria* in evangelium redundat ex *beatitate* divina, et inde doctrinae sanitas existit. — *τοῦ μακαρίου, beati)* Idem epitheton de Deo, c. 6, 15. Singularis locutio, *immortalitatem* et *beatitatem* indicans, potentissime moventem ad evangelium confitendum. Summa laudis, *beatitudo.* Conf. Not. ad Chrys. *de sacerdotio* p. 371. Beatus beat. inde *Servator* dicitur v. 1. — *ὃ ἐπιστεύθην ἐγὼ, quod creditum est mihi)* Tit. 1, 3. Eximia Pauli praerogativa. Rom. 15, 16. Eph. 3, 8. Col. 1, 25.

v. 12. *χάριν ἔχω, gratiam habeo)* Sermo modalis. Correlata sunt haec: Christus Paulo credidit evangelium: Paulus Christo gratiam habet, fidelis habitus. Gratiam habet versu 17. et in omnibus epistolis earumque ipsis exordiis. — *ἐνδυναμώσαντι, qui potentem reddidit)* Vera conversio et vocatio *potentiam* confert. Rom. 5, 6. — *πιστόν με ἡγήσατο, fidelem me duxit)* Phrasis metonymica, antecedentis pro consequente: i. e. commisit mihi munus evangelicum. *θέμενος, dum posuit* notat ipsum actum. quod *commisit* munus, est morale: quod *posuit*, est quasi physicum. In *τῷ fidelem me duxit* inest *ἀνθρωποπάθεια.* Si quem enim *fidelem* duco, et ei fido, hoc quasi oppositum est *scientiae.* Atqui judicium divinum de Paulo, eum fidelem futurum, infallibile est. Deus videt et scit omnia. Ergo in eum non cadit proprie *πίστις* activa. *Fides* et *Visio* sunt opposita. Haec omnia per *metonymiam* istam explicare volui.

v. 13. *βλάσφημον, blasphemum)* contra *Deum.* — *διώκτην, persecutorem)* contra *homines* sanctos, ne ceteri converterentur. — *ὑβριστὴν, contemtorem)* in repudianda *mea* ipsius salute. Hic respectus triplex, ad Deum, proximum, et se ipsum, in hac praecipue et ad Titum epistola frequens est. vid. mox v. 14. in antitheto hujus versus: item v. 5. 9. Tit. 2, 12., ubi *τῇ ἀσεβείᾳ, impietati* opponitur *τὸ εὐσεβῶς, pie*, et tamen *mundanis concupiscentiis* opponuntur duo illa *sobrie* et *juste.* Sic hic, solus *amor* habet triplicem respectum; est amor erga Deum, cujus oppositum, *blasphemus:* est amor erga ecclesiam, cujus oppositum, *persecutor*: est amor erga se ipsum, cujus oppositum, *contemtor.* — *ἠλεήθην, misericordiam nactus sum)* Hoc quasi post parenthesin reassumitur v. 16. Hic sensus misericordiae perpetuus fuit in apostolo. v. 2. not. — *ὅτι, quod)* *Ignorantia* non meretur veniam per se, sed, in genere causarum, quae impellerent ad repudiandam salutem, opponitur superbiae et omni majori malitiae gradui.

v. 14. *ὑπερεπλεόνασε δὲ, superabundavit autem*) Declarat, quomodo *misericordiam nactus sit*, videlicet *cum fide etc.* Hanc abundantiam singulariter spirant epistolae ad Timotheum. — *ἡ χάρις, gratia)* qua *misericordiam nactus sum*, v. 13. — *κυρίου, Domini)* Jesu. — *μετὰ πίστεως, cum fide)* Oppositum, *infidelitate*, v. 13. — *καὶ ἀγάπης, et amore)* Oppositum, ut diximus, *blasphemum*, *persecutorem*, *contemtorem.* Respondent inter se *misericordia* et *gratia.* Opponuntur *ἀπιστία, infidelitas* et *fides.*

v. 15. *πιστὸς, fidus)* Gravissima praefandi formula. Scit Paulus, *quod dicit et de quo confirmet:* ipsaque sermonis simplicitate refu-

tat secus docentes, eo communiora tractans, sed decore, quo abstrusiora affectabant alii. Sic quoque Tit. 2, 1. — *πάσης, omni*) Etiam *fides* est species *acceptionis. omnem acceptionem* omnium totius animae facultatum meretur hic sermo. *ἀποδοχὴ* (a *δέχεσθαι*, Luc. 8, 13.) est, quum gratiam habeo, et dico, *bonum factum.* conf. correlatum, *ἀποδεκτὸν, acceptum*, c. 2, 3. — *χριστὸς ἰησοῦς*) *Christus*, promissus: *Jesus:* exhibitus. Eo sensu nomen *Christi* h. l. prius, deinde *Jesu* poni docet *Franckius* in Homil. ad h. l. Conf. 2 Tim. 1, 9. not. — *κόσμον, mundum*) peccati plenum. Joh. 1, 29. Rom. 5, 12. 1 Joh. 2, 2. — *ἁμαρτωλοὺς, peccatores*) magnos, notabiles. Etiam minores peccatores salvat: sed multo plus est, quod tantos salvat. Qui ipsi gratiam gustarunt, vix fieri potest, quin ejusdem universalitatem gustent, et similiter favorem inde concipiant erga omnes homines. Paulus a se uno concludit ad omnes. — *πρῶτος, primus*) Hoc summa vi iteratur versu seq. *Incomparabile* exemplum Pauli, sive peccatum sive misericordiam spectes. [*quale nullum inde a Domini ascensione tum extiterat.* V. g.)

*) v. 16. *ἀλλὰ, sed)* tametsi primus sum peccatorum. — *διὰ τοῦτο*) *propter hoc* ipsum. — *τὴν πᾶσαν μακροθυμίαν*) *cunctam* longanimitatem: quum minores peccatores etiam mensura quasi minor possit restituere. conf. Ex. 33, 19. illud כל טובי *omnem bonitatem* Domini, respectu populi valde rei. — *πρὸς ὑποτύπωσιν, ad exemplar)* ut ceteri possent ita *ὑποτυποῦσθαι, ad exemplar conformari*, sive animo agitare et cogitare: Si credis, ut Paulus; salvabere, ut Paulus. [*Pari modo Davides quoque exemplo esse gestivit. Ps.* 32, 6. V. g.] Idem vocabulum 2 Tim. 1, 13. — *ἐπ᾽ αὐτῷ) super illo*, in Deum. — *εἰς, in*) Potest construi cum *exemplar.*

v. 17. *τῷ δὲ*) Ex sensu gratiae fluit doxologia. — *βασιλεῖ τῶν αἰώνων, regi aeonum*) Phrasis frequens Hebraeis. De gratia certos inprimis juvat memoria aeternitatis, ceteros misere terrentis. — *ἀοράτῳ, invisibili)* Hoc ad laudem pertinet. Vide quam perversi sint, qui Deum, quia non vident, negant. — *μόνῳ θεῷ, soli Deo)* Sic, *solus dynasta.* c. 6, 15. conf. Ps. 86, 10. Joh. 5, 44. Jud. v. 25. [*Magnifica lectio!* Not. crit.] — *τιμὴ, δόξα, honor, gloria)* Asyndeton adhiberi solet, ubi res et affectus cumulatiora verba faceret, v. gr. *honor et gloria et robur etc.* et tamen ea in animo auditoris supplenda relinquit. Tale asyndeton ardorem apostolicum in doxologiis magnopere decet: c. 6, 16. 1 Petr. 5, 11.: quanquam *καὶ* passim inseruere librarii. Non est fortuita tot locis omissio hujus particulae, sed curiosa adjectio.

v. 18. *παρατίθεμαί σοι, committo tibi*) ut auditoribus proponas. v. 3. [*Summa ejus indicatur* v. 5. V. g.] — *προαγούσας, praeeuntes*) Quum Timotheo manus imponerentur, Spiritus propheticus aperuit, Timotheo multa et magna commissum iri. c. 4, 14. — *προφητείας*) *praedictiones* divinas, (Act. 11, 27.) per testes multos in te editas. c. 6, 12. — *στρατεύῃ, milites)* Similitudo a re militari: a re navali, v. seq. — *αὐταῖς*) *προφητείαις, praedictionibus.* — *τὴν καλὴν στρατείαν*) *bonam illam militiam.*

v. 19. *ἔχων, habens)* dum militandum est. — *πίστιν, fidem) Fi-*

---

*) *εἰμὶ, sum*] *Sum*, inquit; non, *fui*, ipsum scriptionis momentum includens. *V. g.*

des est, ut liquor pretiosissimus: *bona conscientia*, ut vitrum mundum. — *ἣν, quam)* bonam conscientiam. — *ἀπωσάμενοι, repellentes)* Recedit invita. semper dicit: noli me laedere. qui eam retinet, fidei navem non facile frangit. — *ἐναυάγησαν, naufragium fecerunt)* Ergo *fidei* cursum ingressi erant. Hesychius, *ἐναυάγησαν, ἐκινδύνευσαν.*

v. 20. *ὑμέναιος καὶ ἀλέξανδρος, Hymenaeus et Alexander*) Elenchus nominalis. Conf. de Hymenaeo et Alexandro, 2 Tim. 2, 16. 17. 4, 14. s. — *οὓς, quos*) absentes. Illi erant Ephesi; Paulus Romae. Erat hoc apostoli; Timothei, vitare duntaxat et cavere. — *παρέδωκα, tradidi*) *in perniciem carnis.* — *μὴ βλασφημεῖν) ne incidant in blasphemiam*, reatumque plane consumment, sibi et aliis nocentiores. [*Facto fidei naufragio blasphemiae periculum adest. Potuit illos vexare Satanas: ad blasphemandum adigere non potuit.* V. g.]

CAPUT II.

v. 1. *Παρακαλῶ, adhortor)* Hoc capite informat cultum publicum, I) ratione precum. II) ratione doctrinae. v. 11. s. — *οὖν, igitur*, Haec adhortatio fluit ex illo sensu gratiae. Neque solum, quid ipse velit, Paulus innuit, sed quid Timotheus urgere debeat. — *πρῶτον πάντων ποιεῖσθαι, primum omnium facere*) Summum officium. [*Satis hic negotii praebet Apostolus, contra quascunque ἀλλοτριοεπισκοπίας,* c. 1, 4. V. g.] — *δεήσεις, προσευχὰς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας*) Pluralis numerus vim indicat. *δέησις* (a *δεῖ*) est *imploratio* gratiae in necessitate quadam speciali: *προσευχὴ, oratio,* exercetur qualibet oblatione voluntatum et desideriorum erga Deum: *ἔντευξις* est *deprecatio* pro aliis hominibus creaturisve, c. 4, 5., vel si pro sese orare nesciant. *εὐχαριστίας gratiarum actiones* quoque pro omnibus hominibus fieri decet, quod v. gr. omnes salvari Deus velit, omniumque Mediator sit Christus. — *ὑπὲρ, pro*) Hoc nectitur cum *implorationes* — *gratiarum actiones. Omnes*, divisis temporibus, habent necessitates *speciales.* — *πάντων, omnibus*) v. 4. 6.

v. 2. *ὑπὲρ βασιλέων, pro regibus*) a quibus ceteri mortales pendent. [*Et qui minori subinde opportunitate fruuntur ad cognitionem veritatis salutaris perveniendi.* V. g.] — *πάντων, omnibus*) Saepe tenuissimi magistratus, etiam in pagis, multa nocent aut juvant. — *ἐν ὑπεροχῇ, in eminentia*) ut sunt regum consiliarii, vel, ubi rex nullus, ceteri magistratus. — *ἵνα, ut)* Causa, cur orandum pro regibus. — *ἤρεμον, tranquillam*) liberam, *remotis* hominibus alienis. *Chrysostomus* ex gr. *ἠρεμίαν* tribuit *Sancto sanctorum* in templo: et convenit vox cum *eremo* per metathesin. — *ἡσύχιον, quietam*) liberam, iis, qui alieni sunt, certe *nil turbantibus.* — *εὐσεβείᾳ, pietate)* erga Deum. Frequens verbum ad Timotheum et Titum. [*Eodem Lucas utitur in Actis, et Petrus in epistola posteriori. Insigne in hac perversissimi mundi colluvie stratagema dixeris, regno DEI contrarium et Satanae rebus proficuum, quod* pietas, *nomine certe nunquam antehac sublesta, a pessimae notae Anonymo, cujus, ut fama fert, funestus obitus fuit, in convicium tandem,* Pietista, *conversa est, idque latissime undiquaque diffusum. Ne ipsa terminatio quidem (vocibus* Statist, Copist, Linguist *respondens) per se mali quidquam involvit. Quodsi fanaticos ho-*

mines et sanctitatem mentientes singulari nomine designare animus est, qua quidem in re innocentes non feriri certum esse debet: cur quaeso pietas *mulctatur. Seria res agitur. Clamat experientia: in confabulationibus et compotationibus facile quis, ubi, ne verbulo religionis caussa prolato, verecundius aliquantum se gesserit, titulo isto lacessitur, cujus aliquando ne pronunciatio quidem plebeculae satis cognita est. Dici vix potest, quam numerosi* pietatis *igniculi* pietistae *scommate sufflaminentur. Judicium* DEUS *faciet.* Jud. v. 15. V. g.] — *σεμνότητι, honestate)* hominum invicem.

v. 3. *τȣ̃το γὰρ, hoc enim)* Causa, cur orandum pro omnibus. Quaeris, cur non plures convertantur? non satis oramus. Fas est, nos pro nobis et pro aliis occurrere voluntati Dei, in nos propensae. — *καὶ) et* ideo. — *τȣ̃ σωτῆρος ἡμῶν, Servatore nostro)* qui *nos* credentes *salvavit* actu. Antitheton, versu seq. *Omnes,* etiam non credentes, *vult salvari.* Conf. c. 4, 10. Mirum, si anima salutem Dei vere nacta, universalitatem gratiae negare potest.

v. 4. *πάντας) omnes,* non partem duntaxat, nedum minimam. v. 3. not. — *ἀνθρώπȣς, homines)* per se perditos. — *θέλει, vult)* voluntate seria. ibid. — *σωθῆναι, servari)* Hoc tractatur v. 5. 6. — *καὶ εἰς, et in)* Hoc tractatur v. 6. 7. — *ἀληθείας) veritatis* salvificae. — *ἐλθεῖν, venire)* Non coguntur.

v. 5. *εἷς) unus,* omnium. Hunc unum Deum qui non habent, per mediatorem unum; nullum habent. [— *adeoque non salvantur. Atqui omnes homines* salvari *vult DEUS salvifica Dei ac Mediatoris cognitione; sed legitimus est et sanctissimus voluntatis istius* ordo, *quo excipere eam homines debent. Universi homines* unum *veluti hominem coram Deo constituunt: quare salutem nactos intercedere fas est pro illis, qui longius absunt. Id si fieret, quanto melius ageretur de humano genere! Oret quaeso, qui novit orare!* V. g.] — *γὰρ, enim)* Ex versu 5. probatur versus 4., ex versu 4. versus 1. Omnia universalia. Conf. Es. 45, 22. — *εἷς καὶ, unus etiam)* Non dicit, *etiam unus.* itaque accentus non tam cadit super adjectivum *unus,* quam super substantiva. Non possemus gaudere, esse Deum, nisi *etiam* homine mediatore gauderemus. — *εἷς· εἷς, unus: unus)* Marc. 12, 29. 32. 1 Cor. 8, 6. Eph. 4, 5. 6. — *μεσίτης, mediator)* Hoc veluti epitheton est nominis *homo:* et horum utrique simul cohaeret vocula *unus.* — *ἄνθρωπος, homo)* Salvator non sine ratione appellatur hic *homo* potius, quam Deus; ut denotetur causa, cur omnes homines ad hunc mediatorem sint convertendi, qui se dedit pro omnibus. conf. Rom. 5, 15. not. Non additus est articulus. Vicissim, *Deum* appellat, c. 3, 16.

v. 6. *τὸ μαρτύριον, testimonium)* Accusativus absolutus, ut *ἔνδειγμα,* 2 Thess. 1, 5. Aptum verbum Pauli et Timothei personis: erant enim testes. Innuitur testimonium redemtionis universalis. — *καιροῖς ἰδίοις, temporibus suis)* c. 6, 15. not.

v. 7. *κήρυξ) praeco* solennis, a Deo missus. Grandis sermo, uti 2 Cor. 5, 20. 1 Thess. 2, 6. fin. — *ἀπόςολος, apostolus)* Christi. — *ἀλήθειαν λέγω, ȣ̓ ψεύδομαι, veritatem dico, non mentior)* Pertinet haec affirmatio ad comma praecedens: nam subsequenti additur parallela, *ἐν πίςει καὶ ἀληθείᾳ, in fide et veritate.*

v. 8. *βούλομαι οὖν, volo ergo)* Hoc verbo exprimitur auctoritas *apostolica* c. 5, 14. coll. mox v. 12., *non committo.* Particula *ergo* reassumit versum 1. — *προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας, orare viros)* Sic etiam 1 Petr. 3, 7. praecipua quadam ratione *viris* adscribuntur preces. Sermo de precibus publicis, ubi sermonem orantis subsequitur multitudinis cor. coll. v. seq. de *mulieribus.* — *ἐν παντὶ τόπῳ, in omni loco)* Constr. cum *ἄνδρας, viros.* Paulus etiam alias in hac materia ad similem omnium ecclesiarum morem provocat. Ubicunque sunt homines, ibi sunt, a quibus et pro quibus preces fiant. — *ἐπαίροντας, attollentes)* Obvertebant volas coelo, ut solent opem petentes. — *ὁσίους χεῖρας, sanctas manus) Ira* et *dubitatio* sunt in anima: sed *manus* quoque debent esse sanctae. Contrarium Es. 1, 15. fin. *τὸ ὁσίους* inprimis in graeca proprietate adhibetur de immunitate a violentia. — *ὀργῆς, ira)* quae [*viros praecipue infestans,* V. g.] contraria *amori,* (conf. 1 Petr. 3, 7. fin.) et mater dubitationis. — *διαλογισμοῦ, dubitatione)* quae adversatur *fidei.* Fide et amore constat Christianismus, gratiam et veritatem amplectens. itaque summa votorum nostrorum esse debet, ut sine dubitatione et ira et oremus, et vivamus et moriamur. Precum et Christianismi totius exercitium simul vel verum est vel vanum. Gratia *fidem* alit; veritas *amorem.* Eph. 4, 15.

v. 9. *καταστολῇ)* Grande verbum. Mulieres delectantur vestitu mundo. eo alluditur h. l. Ephesi erant divites. c. 6, 17. — *κοσμίῳ, mundo)* spiritualiter, ut mox describitur, v. 10. — *αἰδοῦς, verecundia)* v. 11. 12. — *σωφροσύνης, sobrietate)* Frequens verbum in epp. ad Tim. et Titum. Haec virtus gubernat totam vitam privatam. — *) *μὴ)* *οὐ* negat: *μὴ* prohibet, in hujusmodi sermone. Magnum inter *οὐ* et *μὴ* discrimen. Posset quidem *οὐ* etiam hic adhiberi, quia non adest verbum finitum: et sic apud participia. Sed alias particulae commutari non possunt.

v. 10. *ἐπαγγελλομέναις) promittentibus,* profitentibus. Idem verbum, cap. 6, 21. — *δι᾽ ἔργων, per opera)* Constr. cum *ornare. per opera,* etiam sine sermone, qui viris competit. v. 8. 11. s. 1 Petr. 3, 1. Perfrequens *operum* mentio in epp. ad Tim. et Titum, et *bonorum operum* appellatione ornantur ea, quae in media vita hominum exercenda veniunt.

v. 11. *μανθανέτω, discito)* Antitheton, *docere.* — *ὑποταγῇ, subjectione)* Antitheton, *auctoritate uti.*

v. 12. *οὐκ ἐπιτρέπω) non committo,* i. e. non habeo committere. Litotes. — *αὐθεντεῖν ἀνδρὸς) auctoritate uti in virum.* docendo, verba faciendo, v. gr. in precibus. — *ἀνδρὸς, in virum)* Id non modo maritum notat, sed totum genus virorum.

v. 13. *ἀδὰμ γὰρ, Adamus enim)* Quae ratio primi hominis, ea valet pro omnibus viris; quae Evae, ea pro omnibus mulieribus. Rursum, quae de salute mulieris dicuntur, v. 15., commode etiam de matre prima accipiuntur. — *πρῶτος) prior,* ita, ut mulier propter illum condita sit. 1 Cor. 11, 8. s.

v. 14. *οὐκ ἠπατήθη, non deceptus est)* Serpens mulierem decepit: mulier virum non decepit, sed ei persuasit. Gen. 3, 17., *audisti*

---

*) *κοσμεῖν ἑαυτάς, ornare seipsas*] Construendum cum *δι᾽ ἔργων ἀγαθῶν,* v. 10. *V. g.*

vocem mulieris tuae. Versu praec. docetur, cur mulier non debeat *auctoritate uti:* nunc, cur non debeat *docere.* facilius decepta, facilius decipit. conf. Eccl. 7, 29. *Deceptio* indicat minus robur in intellectu: atque hic nervus est, cur mulieri non liceat docere. — *ἀπατηθεῖσα, ἐν παραβάσει γέγονε, decepta, in transgressione facta est)* i. e. deceptionem admisit, (Gen. 3, 13., ὁ ὄφις ἠπάτησέ με) atque ita coepit esse in transgressione. Non dicitur, *ἐν παραβάσει γεγονυῖα ἠπατήθη, in transgressione facta decepta est.* itaque *facta est* non dicit ipsum mulieris ortum; hunc enim *deceptio* demum est secuta: sed *γέγονε* arcte cohaeret cum illo, *ἐν παραβάσει,* nominis vim habente. vide Act. 22, 17. et confer. not. ad Joh. 1, 15. Innuitur *deceptionem* semel admissam repente subsecutus *transgressionis* status. Simillima phrasis Num. 26, 10., ἐγενήθησαν ἐν σημείῳ.

v. 15. *σωθήσεται δὲ, servabitur vero)* eripietur e noxa illa. — *διὰ τῆς τεκνογονίας, per liberorum generationem)* Describitur munus mulieris, in antitheto ad munus docendi et gubernandi. *τεκνογονία, liberorum generatio et educatio.* Non agitur hic de propria salutis causa: nam multae, quae pariunt, tamen pereunt; multae, quae non pariunt, tamen salvantur: sed denotatur conditio sive status, in quo mulier salutem sit assecutura, quamvis non admisceat sese functioni virili. Quare mox *si* majorem vim habet, quam *per:* et τὸ *manere* praesupponit τὸ *stare* in fide etc. — *μείνωσιν, maneant)* scil. *mulieres.* Syllepsis numeri. Mulieribus enim competit, quae mox laudatur, *sobrietas.* coll. v. 9. Hos intra fines *manento.* — *πίστει καὶ ἀγάπῃ, fide et amore)* Partes generales. — *ἁγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης)* *Sanctificationis* pars specialis est *modestia*, virtus hominem moderans respectu sui ipsius, quemadmodum *fides* respectu Dei, *amor* respectu proximi. *ἁγιασμὸς, sanctimonia,* speciatim castitas. *σωφροσύνη, modestia,* temperantia. v. 9. 11.

CAPUT III.

v. 1. *Πιστὸς ὁ λόγος, fidelis sermo)* Haec praefatio adhibetur, quia mundo non sic videtur. — *ὀρέγεται· ἐπιθυμεῖ)* Magna verborum hic proprietas. *ὀρέγω, extendo:* inde *ὀρέγομαι, manu porrecta expeto, prenso.* *ἐπιθυμία* animi, τὸ *καλὸν, rem bonam* petens, parit *ὄρεξιν·* rursum *ὄρεξις ἐπιθυμίαν* indicat. *ὀρέγεσθαι, φεύγειν,* opposita. vid. Arist. 1. rhet. 10. n. 12. Humanis in rebus gratiora sunt, quae quis ultro, quam quae rogatus defert aut praestat: quanto magis in sacris? 1 Cor. 16, 15. fin. Sed apage ambitum sacrilegum. Non deerant, qui vellent. conf. Jac. 3, 1. Horum voluntatem Paulus non plane repudiat, sed in ordinem redigit. — *καλοῦ, honestum,* praeclarum, pulcras virtutes postulans. Huc ref. *igitur*, v. seq. — *ἔργου, opus)* Est opus, negotium, non otium. Act. 15, 38. Phil. 2, 30.

v. 2. *δεῖ, oportet)* Docet Paulus, quid spectare Timotheus debeat in constituendis episcopis. v. 15. Quare virtutes ita potissimum describit, uti in oculos incurrunt. — *οὖν, igitur)* Bonum negotium bonis committendum. — *τὸν ἐπίσκοπον, episcopum)* *Episcopo* immediate opponuntur *diaconi*, v. 8. itaque *presbyterum* includit. Act. 20, 28. not. — *ἀνεπίληπτον, irreprehensibilem)* sine crimine, fama, et suspicione justa. conf. Tit. 1, 6. — *εἶναι, esse)* non modo dum fungitur officio, sed etiam dum constituitur. v. 10. Observandus ordo

virtutum, quae sequuntur. — *μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα, unius uxoris virum)* Sic v. 12. c. 5, 9. Tit. 1, 6. Primo loco ponitur haec pars hominis irreprehensibilis. Antiqua conjugii natura est, ut unus habeat unam. Est igitur simplex periphrasis mariti: *vir unius mulieris.* c. 5, 9. not. Opinio de polygamia successiva hic episcopis prohibita, videtur olim ducta ex canonibus apostolorum. nam quum Canon XVII. sic haberet: ὁ δυσὶ γάμοις συμπλακεὶς μετὰ τὸ βάπτισμα ἢ παλλακὴν κτησάμενος ȣ̓ δύναται εἶναι ἐπίσκοπος κτλ. sic aliqui acceperunt, quasi δευτέροις γάμοις interdiceret. certe vetus interpretatio sic reddit: *Si quis post baptisma secundis fuerit nuptiis copulatus* etc. Unde sinistra Canonis interpretatio facile ad Paulum translata fuit. Quid vero interest, utrum vir v. gr. per XX. annos unam conjugem, an interveniente viduitate duas in adjutorium habeat? Sed cur Paulus, monogamiam episcopi potius praesupponens, quam requirens, non addit, *ἢ ἄγαμον, aut coelibem?* Rari tum erant coelibes; neque hos excludit a munere sacro: sed tamen praesupponit, aliquanto huc aptiorem esse patremfamilias: et ex duobus candidatis, si cetera sint pares, eum, qui habet uxorem et familiam probam, praestare coelibi, qui minus testimonii a re ipsa habet. v. 4. 5. namque qui domesticis ipse, quae hic tam crebro commemorantur, officiis adstringitur, hic mundo pariter alligatos magis allicit, et populariore exemplo in medium prodest. v. 4. Accedit, quod multos indiscretus coelibatus reprehensibiles fecit. Judaei quoque docent, sacerdotem non coelibem, non illiberem esse debere, ne sit immitis. — *νηφάλιον) vigilantem* animo. sic v. 11. Tit. 2, 2. nam *νήφω, vigilo.* Vid. ad *Chrys.* de *sacerd.* p. 428. Opponitur hoc somnolentiae et socordiae, quae peccat in defectu. *Νήφω,* ubi solum ponitur, notat utrumque, et *vigilare* et *sobrium esse*, et per metonymiam unum sumitur pro altero: (conf. 1 Thess. 5, 9.) sed ubi *γρηγορέω* et *νήφω* conjunguntur, (ex. gr. 1 Thess. 5, 6.) hoc proprie significat *sobrium esse*, et opponitur *τῷ μεθύσκεσθαι, ebrium esse.* — *σώφρονα) sanae mentis*, temperantem. Hoc opponitur vehementiae animi, quae peccat in excessu. Congruunt derivata, *σωφρονῶ, σωφροσύνη κτλ.* Conf. Tit. 1, 7. 8., ubi *πάροινος,* (quod Graecis hominem audacem et temerarium notat, quales solent esse temulenti:) et *σώφρων* opposita sunt. — *κόσμιον, mundum)* Quod *σώφρον* est intus, id *κόσμιος* est extra. Hesychius, *κοσμίȣς, ἀνεπιλήπτȣς.* Plato, *κόσμιοι καὶ εὔκολοι, homines moderati et faciles.* Homo novus festum quiddam est, et abhorret ab omni eo, quod pollutum, confusum, inconditum, immoderatum, vehemens, dissolutum, affectatum, tetricum, perperum, lacerum, sordidum est: ipsi necessitati naturae materiaeque, quae ingerendo, digerendo, egerendo agitatur, parce et dissimulanter paret, corporisque corruptibilis tecta habet vestigia. Phil. 4, 8. — *φιλόξενον, hospitalem)* erga hospites, egenos praesertim et exules, a multis fastiditos. — *διδακτικὸν, docentem)* Vid. 2 Tim. 2, 24. not.

v. 3. *μὴ πάροινον, non temulentum)* Huc ref. *ἀλλ' ἐπιεικῆ, sed aequum.* Nam *παροινία* hic, ut passim, non solum *temulentiam* notat, coll. v. 8. Tit. 2, 3., sed etiam importunitatem ex ea provenientem. — *μὴ πλήκτην, non percussorem)* lingua, manu. Nil enim vetat hoc proprie accipi. 2 Cor. 11, 20. not. Ref. huc, *ἀλλ' ἄμαχον, sed a pugnis alienum.* coll. 2 Tim. 2, 24.

v. 4. *τȣ̃ ἰδίȣ οἴκȣ, suae domui)* Multi, foris v. gr. mansueti,

domi eo minus coercent iracundiam, erga conjuges etc. — *καλῶς προϊσάμενον, qui bene praesit)* Huc imprimis pertinet *ἀφιλαργυρία*. — *μετὰ πάσης σεμνότητος, cum omni honestate)* ut absit *luxuria*. Tit. 1, 6.

v. 5. *οὐκ οἶδε, non novit)* Innuit Paulus, quisquis recte praesit domui suae, hunc liberos habiturum esse probos. — *πῶς, quomodo)* Plus est, regere ecclesiam, quam familiam.

v. 6. *μὴ νεόφυτον) non recens* ab ethnicismo *conversum*. tales poterant facilius et tutius praefici aliis item recens conversis, Act. 14, 23., quam veteranis, iisque multis, in quibus major erat copia candidatorum. Metaphora a plantis. Joh. 15, 2. not. *Neophyta* fere luxuriantem habent virorem: *recens conversus* cruce nondum maceratus est. *) Antitheton, *antiquus discipulus*, Act. 21, 16. — *τυφωθεὶς, elatus)* Idem verbum, c. 6, 4. not. 2 Tim. 3, 4. *τύφω* est *καίω*. *τῦφος* ardor fumosus expers flammae. unde *τυφοῦσθαι* dicuntur, quos *vinum*, item quos *opinio scientiae* et *fastus* impotes sui facit, et vertigine implet, vid. Es. 28, 7. version. Luth. — *εἰς κρίμα, in judicium)* i. e. in idem judicium, in quod diabolus, *elatus*, ipso lautissimi sui status initio, (instar neophyti,) incidit. conf. Job. 38, 15., de superbis. *Videtur prius, quam alii angeli, ad praefecturam super multos angelos, licet multis junior esset, fuisse suscitatus et evectus; quod ipsum quoque ei occasio superbiae fuit.* Artemon. ad init. Joh. praef. p. 23. Non totum hoc evincunt Pauli verba. *Judicium* hic dicitur passive, et tamen *ὀνειδισμὸς, opprobrium*, v. seq. active. nam *judicium* respondet interno animae statui, *opprobrium* opponitur externo testimonio bono: et diabolus potest *opprobrium* inferre, *judicium* inferre non potest. non enim judicat, sed judicatur.

v. 7. *καὶ μαρτυρίαν) etiam testimonium*. ne prioris quidem vitae opprobrio laborare debet. Non sufficit fama; sed cum virtutibus bona fama esse debet, immo testimonium bonum. Magnam christianorum existimationem Paulus esse vult. conf. c. 5, 14. not. — *ἀπὸ τῶν ἔξωθεν, ab extraneis)* ut hi facilius lucrifiant, et Deus glorificetur. — *ὀνειδισμὸν, opprobrium)* Conf. c. 5, 14. Diabolus potest antistiti malis testimoniis laboranti plurimum excitare molestiae, per se et per homines calumniatores. — *καὶ παγίδα, et laqueum)* Conf. Matth. 22, 15.

v. 8. *διακόνους, diaconos)* Subaudi, *oportet esse*. — *μὴ διλόγους, non bilingues)* ad alios alia loquentes. Talium peccatorum occasionem in obeundo munere capere poterant diaconi. Diaconi non debebant esse *bilingues:* diaconissae, *non calumniatrices*. videlicet diaconi plures domos obibant, quam diaconissae. — *μὴ οἴνῳ, non vino)* Ebrietatis periculum imminet multas domos ex officio obeuntibus.

v. 9. *τῆς πίστεως, fidei)* De fide christiana loquebantur diaconi persaepe, occasione muneris sui: et tametsi non loquerentur, tamen munus et ecclesiam obire debebant sancta mente et bono exemplo.

v. 10. *καὶ οὗτοι δὲ, et hi vero)* Episcopus plures majoresque de-

---

*) In omni vitae genere observare licet, eos, qui a summo statim fastigio ordiuntur, difficulter sibi consulere, ad inferiores vix descendere, afflictorum sorte non moveri, seque ipsos regere et modum in rebus tenere non posse. Maxime vero omnium in episcopi munus haec omnia conveniunt. *V. g.*

bebat virtutes habere conspicuas, et majore erat dignitate; quare non alia *exploratio* requiritur: at diaconi debebant prius edere specimen sui in ipsa diaconia, quam plene immitterentur in munus.

v. 11. *γυναῖκας, uxores*) Pendet ab *habentes*. v. 9. — *ὡσαύτως, similiter*) Ref. ad versum 8. — *μὴ διαβόλους, non calumniatrices*) praesertim apud *extraneos*. — *πιστὰς, fidas*) Ref. ad v. 9.

v. 13. *βαθμὸν*) *gradum* ab humilitate diaconiae ad majora munera, in ecclesia. Qui in minore gradu fidelis est, ad majora promovetur. — *ἑαυτοῖς, sibi ipsis*) Non solum aliis inserviunt. — *πολλὴν παῤῥησίαν*) *multam fiduciam* erga Deum et homines, ex bona exercitatione. — *ἐν πίστει, in fide*) ut fidei et bonorum ejus consortes sese locupletissime persentiscant.

v. 14. *ταῦτα, haec*) totam epistolam. — *ἐλπίζων, sperans*) Nec tamen distulit Paulus monita necessaria. — *ἐλθεῖν, venire*) c. 4, 13.

v. 15. *ἐὰν δὲ βραδύνω, si vero tardavero*) Conf. c. 4, 13. init. — *ἵνα, ut*) Scopus epistolae. — *πῶς δεῖ, quomodo oporteat*) Conf. c. 4, 11. — *ἐν οἴκῳ θεοῦ, in domo Dei*) Deus est *ὁ δεσπότης, herus*. 2 Tim. 2, 12. — *ἥτις, quae*) Ecclesiam innuit universalem, non universe, sed quatenus pars ejus tum erat Ephesi, commissa Timotheo. — *ἐκκλησία θεοῦ, ecclesia Dei*) universitas eorum, *qui sunt Domini*. 2 Tim. 2, 19. — *ζῶντος, viventis*) Ecclesia Dei viventis opponitur fano Dianae Ephesiorum. *Vita Dei*, fundamentum *spei* nostrae, c. 4, 10., et fons *veritatis*. h. l. Epitheton eidem nomini prius non additum: dein, ob epitasin, additum, uti 2 Cor. 6, 16. — *Στύλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας καὶ ὁμολογουμένως μέγα κτλ.*) *Primam hanc*, inquit Jac. Cappellus in Observ. ad h. l. *hujus loci lectionem fuisse, visum est insignibus viris, collegis nostris longe charissimis, Andreae Melvino, Johanni Cameroni, Johanni Fabricio. Nec desunt huic sententiae rationes.* De eadem lectione sive distinctione delibavi aliquid in Apparatu, p. 709. s. [*Ed. II. p.* 399. *sq.*] quem respici velim: sed plura in *Gnomonem* huncce reservavi. Plane periocham superiorem a v. 1. hucusque deductam, versu 14. 15. concludit apostolus, et nunc novae periochae initium facit, quae c. 4, 1. ita arcto nexu continuatur, ut Veteres septimum hujus epistolae caput a c. 3, 16. inclusive ad c. 4, 7. apud R. Stephanum et alios numeraverint. Nunc periodi initium *prope communis* interpretum hodie apud Protestantes sententia figit in vocabulo *στύλος*. Permultos in Apparatu citavi: accedunt G. G. Zeltnerus, I. C. Herzogius. Sane incisum hoc, *στύλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας*, parum commode cum praecedentibus verbis connectitur, quanquam *Synedrium* magnum hoc titulo passim honestari ait Lightfootus: idem vero multo incommodius a sequentibus divellitur. Nam particula *καὶ, καὶ ὁμολογουμένως*, novae periochae initio non congruit. Fac, *ὁμολογουμένως*, absque *καὶ*, esse scriptum: tum demum aptum agnosces novi capitis principium. coll. v. 1. et cap. 4, 9., quibus locis, simillima ratione, sermo absque *καὶ* sic inchoatur, *πιστὸς ὁ λόγος*. Nunc quum *καὶ* in medio est, connectuntur verba, quibus interponitur: *στύλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας καὶ ὁμολογουμένως μέγα κτλ.* Advocari huc solitae sunt non dissimiles formulae Rabbinicae, quibus firmitudo et gravitas rei, quae dicenda venit, declaratur: sed prius considerandae sunt formulae apostolicae. Frequens enim est in hac epistola, Timotheum confirmante et excitante, praefandi formula, qua Paulus

rem quampiam mox a se dicendam, commendat ut *veram et bonam, et firmam et salubrem*, *ut omni intelligendi et appetendi vi apprehendendam:* πιϛὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος κτλ. c. 1, 15. 4, 9. 6., ubi πίϛεως cum πιϛὸς, καλῆς cum ἀποδοχῆς ἄξιος congruit. Eam ille bimembrem formulam hoc longe magnificentissimo loco grandioribus verbis exprimit, apud Hebraeos obviis. v. gr. R. Levi Barcelonita rationem, quare liberationis Iraëlitarum e servitute aegyptiaca, tot signa memorialia in XV. praeceptis ad Pascha concurrentibus assignentur, hanc affert: *quia fundamentum id magnum sit et columna valida legis ac religionis judaicae.* ac Maimonides: *Fundamentum fundamenti*, inquit, *et columna sapientiae haec est, ut sciamus etc.* Itaque Paulus ait: ϛύλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐϛὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυϛήριον. i. e. *Hoc mysterium pietatis, est columna et firmamentum veritatis* (πιϛὸν) *et* est quiddam *confesso magnum*, (ἀποδεκτόν.) Evolvamus singulatim. Haec duo vocabula, ϛύλος καὶ ἑδραίωμα, sunt instar unius vocabuli, solidissimum quiddam exprimentis, quo notetur mysterium, *altissimum* (unde ϛύλος, a ϛάω) et *fundatissimum* (unde ἑδραίωμα, ab ἕζω.) Iren. 1, 3. c. 11, *Columna et firmamentum ecclesiae est evangelium.* In Hebraeo conjugata sunt אמת *veritas* et נאמן πιϛόν. Pariter aequipollent ὁμολογία (unde ὁμολογουμένως) et ἀποδοχὴ et cordis et oris utraque; coll. 2 Tim. 2, 19. Hebr. 3, 1. Joh. 20, 28. Inde etiam aequipollent πάσης ἀποδοχῆς ἄξιον, et ὁμολογουμένως μέγα. μέγα non est epitheton, cum ἑδραίωμα, aut cum μυϛήριον, construendum, sed ponitur absolute, μέγα *res magna*, uti 1 Cor. 9, 11. 2 Cor. 11, 15., ut ἀγαπητὸς, *dilectus*, Phil. v. 1. Mysterium est magnum per se, maximo opere confitendum, omni confitendi vi amplectendum, cujus magnitudinem norunt et confitentur omnes filii veritatis, ad magnam salutem. Non memoravit Paulus τὸ ἀποδεκτὸν citra τὸ πιϛὸν hoc loco, sed utrumque laudavit: uti τὸ πιϛὸν καὶ τὸ καλὸν commendantur. *Mysterium pietatis* est subjectum: reliqua verba, praedicatum. *Pietasque* cum *veritate* copulatur, uti Tit. 1, 1. Habebant etiam gentes mysteria, sed impietatis et erroris. *Veritati*, quod maximopere observandum est, cap. 4, 1. seqq. opponitur (interjecta δὲ particula, v. 1.) *apostasia a fide et mendacium, fabulaeque:* v. 1. s. 7. *confessioni, hypocrisis falsiloquorum, qui in sua conscientia cauterizati sunt:* v. 2. *magnitudini*, id, quod *anile* est: et *pietati, profanitas.* v. 7. [c. 6, 3.] Denique, insigne oxymoron est, ὁμολογουμένως et μυϛήριον, *confessio* et *mysterium.* In *tota*, at in *sola* ecclesia celebratur haec doctrina pietatis. Nunc relege textum, Lector, si vacat, a cap. 3, 14. ad c. 4, 7. s. ac rem libero religiosoque expende judicio.

v. 16. *θεὸς, Deus) Hominem* appellarat, c. 2, 5. nunc, quod ibi derogasse videri poterat, compensat, *Deum* appellans; (vide tamen *Apparat.* p. 710. s.) [*Ed. II. p.* 400. *seqq.*] etenim *magnitudo* mysterii vel maxime pendet ex magnitudine Subjecti, *Deus.* Paulus ad Timotheum Titumque, qui provecta fide erant, Patrem *Salvatorem*, et vicissim Filium *Deum* appellat. Subjungitque *tria paria* praedicatorum, quibus tota Christi oeconomia ab ejus exitu ad reditum sive assumtionem summatim comprehenditur. Summum eorum, *assumtus est in gloria*, eidem Subjecto, *Deo*, tribuitur Ps. 47, 6. s. qui vel unus locus compensat ambiguitatem, si qua h. l. superest, lectionis Paulinae. — ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ, *manifestatus est in carne)* Idem

verbum, 1 Joh. 1, 2. Idem nomen, Joh. 1, 14. Haec *manifestatio* dicit totam oeconomiam Christi, oculis quondam mortalium conspicui. — *ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, justificatus est in Spiritu)* Christus, dum *manifestus in carne* inter peccatores et mortales ambulavit, similis ipsorum existimatus fuit, et revera *peccata* eorum tulit: sed deinde per mortem in carne toleratam abolevit peccatum in se conjectum, et *justitiam* aeternam, Patre penitus approbante, sibi suisque asseruit, ex conspectu hominum decedens, et statum *spiritualem* et gloriosum, justitiae suae convenientem, intrans per resurrectionem et ascensionem. Vide de notione *carnis* et *spiritus*, Rom. 1, 3. 4. 1 Petr. 3, 18. not. Sic in spiritu justificatus est. In ipso pretiosissimo mortis suae articulo desiit esse mortalis et peccato mundi onustus. Confer, de *justitia* et *justificatione* Christi, Matth. 3, 15. Luc. 7, 35. Joh. 19, 30. 16, 10. Act. 22, 14. Rom. 6, 10. 7. Ebr. 9, 28. Es. 50, 8. 1 Joh. 2, 1. Eamque ipse justitiam, in spiritu ad spiritus in custodia profectus, praedicavit et ab illo tempore potenter exseruit. conf. Rom. 4, 25. Hoc comma cum citato Petri loco convenit; uti illud, *praedicatus est in gentibus*, cum 1 Petr. 4, 6. — *ὤφθη ἀγγέλοις) conspectus est*, maxime post resurrectionem, *angelis*, bonis, vel etiam malis: quorum illis simul oeconomia ejus patefacta, his terror incussus. Eph. 3, 10.: congruit angelorum proprie dictorum mentio huic summario Paulino. — *ἐκηρύχθη, praedicatus est)* Hoc concinne sequitur. *Angeli* proximae admissionis erant: *gentes*, longissime remotae. Et hujus praeconii et fidei in mundo existentis fundamenta jacta sunt ante *assumtionem* Christi in coelum. Joh. 17, 18. Praecones et fideles primi erant quasi semen ceterorum. — *ἐπιστεύθη) fides ei habita est.* — *ἐν κόσμῳ) in mundo*, toto. [*Plena stuporis res!* V. g.] *Mundus* sive orbis terrae opponitur coelo, in quod *assumtus est* Deus. Omnia implet. — *ἀνελήφθη ἐν δόξῃ) assumtus est sursum in gloria*, subaudi, et nunc est in gloria, et venit in gloria. Primum est, *manifestatus in carne:* postremo, *assumtus in gloria.* Haec vel maxime pertinent ad mysterii magnitudinem. Etiam hoc unum verbum *assumtus est* redarguit ea, quae de hoc loco habet Artemonius praef. p. 27.

CAPUT IV.

v. 1. *Δὲ, autem)* Antitheton, inter *firmamentum*, c. 3, 15., et inter *ἀποστήσονται deficient:* tum, inter mysterium pietatis et mysterium iniquitatis, de quo h. l. et nominatim 2 Thess. 2, 7. — *ῥητῶς) diserte*, ut de re magni momenti et cito futura, *verbis conceptis.* — *λέγει, dicit)* per prophetas, Pauli tempore, ipsumve Paulum, qui item propheta erat. hinc, *nosce*, 2 Tim. 3, 1. — *ἐν ὑστέροις καιροῖς, in posteris temporibus)* Haec *tempora*, post ascensionem Domini, c. 3, 16., jam tum esse, Paulus docet, quum praesentem medicinam adhibet. v. 5. 6. conf. 2 Tim. 3, 1. seqq. *ὕστερος* dicitur comparative: aliud enim est *ὕστατος*. — *ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως, deficient aliqui a fide)* Conf. 2 Tim. 2, 18. *deficient*, vera negando, falsa addendo. — *τινὲς) aliqui*, multi, et paullatim plures. Rom. 3, 3. not. Non indicantur nominatim. Non desunt, qui de Apollonio Tyanaeo suspicentur, qui vivo Timotheo Ephesum venerit. Male merentur de veritate, qui Haeresiologiam seculi I. nimis extenuant.

— τῆς πίϛεως, *a fide*) quae exacte retinet revelationem divinam. v. 6. [*et cujus* fundamentum *proxime antea descriptum fuit.* V. g.] — πνεύμασι πλάνοις καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων, *spiritibus fallacibus et doctrinis daemoniorum*) *Spiritus fallaces* sunt, qui per prophetas falsos loquuntur, et appellantur *spiritus* non solum respectu naturae suae, sed quatenus spirant. ideo parallelum est *doctrinis. daemoniorum*, est genitivus causae. δαιμόνιον apud Graecos v. gr. apud Athenienses, Act. 17, 18., saepe in bonam partem dicitur; sed apud LXX int. et apostolos, semper malos spiritus notat.

v. 2. ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, *in hypocrisi falsiloquorum*) Constr. cum *deficient. hypocrisis* ea, quae est *falsiloquorum*, illos auferet. τινὲς, *aliqui*, illi, sunt seducti: *falsiloqui*, seductores. *falsiloquorum*, genitivus, unice pendet ab *hypocrisi. Tò falsiloquorum* dicit relationem ad alios: ergo antitheton est in ἰδίαν, *sua.* — κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν, *cauterizatorum sua conscientia*) Sicut fides et bona conscientia junguntur, c. 1, 5. not. sic *hypocrisis* (i. e. *infidelitas* Matth. 24, 51. not.) et conscientia prava, hoc loco; ubi mox e contrario commendatur fides veritatisque cognitio et gratiarum actio. Cauterii usus medicus ad sanandum pertinet: hic ergo notatur alius, ad infamandum. Innuuntur αὐτοκατάκριτοι, Tit. 3, 11. *qui ipsi in sua sibi conscientia*, *inustis ei perfidiae maculis*, *infames sunt*: habentes conscientiam non bonam et puram, quippe quam repulerunt; sed μεμιασμένην, *inquinatam.* Sic enim Tit. 1, 15. describuntur *cauterizati* illi, sicut *falsiloqui* describuntur per *intellectum inquinatum.* καυτὴρ, *cauter*, notat idem in malam partem, quod *sigillum* in bonam, 2 Tim. 2, 19. tametsi utroque vocabulo in bonam partem utitur Macarius, de grege Christi, Homil. XII. §. 13. Plato in Gorgia appellat ψυχὴν διαμεμαςιγωμένην καὶ ὀλῶν μεςὴν ὑπὸ ἐπιορκιῶν καὶ ἀδικίας, ἃ ἑκάςῳ ἡ πρᾶξις αὐτῦ ἐξωμόρξατο εἰς τὴν ψυχήν. Claudianus: *Quid demens manifesta negas? en pectus inustae Deformant maculae.* — τὴν ἰδίαν, *sua*) dum alios tamen urgent.

v. 3. κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων, *prohibentium nubere*, *abstinere a cibis)* Exprimitur hypocritica species falsarum doctrinarum maxime austera et plausibilis, ceteris colorem concilians. conf. Col. 2, 23. Resolve: *praecipientium*, *nuptiae ne fiant*, *cibis ut abstineatur.* κωλύω idem quod *praecipio*, *ne.* Cum *praecipientium* construitur *nubere* et *abstinere: negativa* ad *nubere* tantummodo pertinet. Hujus zeugmatis exempla notavit Pricaeus, ex quibus maxime quadrat illud Chrysostomi: ταῦτα λέγω, ὁ κηδεύειν κωλύων, ἀλλὰ μετὰ συμμετρίας τῦτο ποιεῖν. Errorem de *cibis*, speciosiorem, refutat Paulus; de *matrimonio*, nominasse satis habet, (nisi ἃ *quae* subsequens etiam huc referas:) et refutat etiam infra, c. 5, 14. — βρωμάτων, *cibis)* Non interdicent cibis omnibus, (ideo non additur articulus;) quis enim tales audiret? quibusdam igitur. Et qui vel una specie interdicit, injurius est in creatorem et in credentes. Notantur praecipue veteres haereses: sed earum tamen reliquiae pervenerunt ad jactatores antiquitatis. — τοῖς) Dativus, ut ל Hebraicum, valet, *quod attinet ad credentes.* Deus enim cibos *creavit*, etiam iis, qui fide carent neque gratias agunt. Ab iis, qui fide et veritatis cognitione carent, Paulus abstrahit, atque eos sibi quasi relinquit: sermonem de fidelibus sibi esse, declarat. — πιςοῖς καὶ

ἐπεγνωκόσι, credentes et cognoscentes) Synonyma. Alterum Synonymon, *cognoscentes veritatem*, dat occasionem *veritatis* mox declarandae, *ὅτι πᾶν κτλ.* et facit antithesin expressiorem ad *mendacium ψεῦδος,* quod continetur in *ψευδολόγων* v. 2. — *τὴν ἀλήθειαν, veritatem*) Haec declaratur versu seq.

v. 4. *καλὸν, bona)* Gen. 1. — *καὶ, et)* Particula nectit duas enunciationes, quarum altera hoc habet subjectum, *omne, quod cum gratiarum actione accipitur:* praedicatum, *non est rejiculum.* — *μετὰ εὐχαριςίας, cum gratiarum actione)* Haec includit bonam conscientiam. Rom. 14, 6.

v. 5. *ἁγιάζεται, sanctificatur*) Lev. 19, 24. — *διὰ λόγȣ θεȣ̃, per verbum Dei*) Omnem *gratiarum actionem* ingreditur verbum Dei, immo etiam *creationem* et *concessionem* ciborum. — *καὶ ἐντεύξεως, et deprecationem)* Filiorum Dei est *ἐντυγχάνειν, deprecari*, pro creaturis, quibus utuntur. Magna dignitas. Etiam Judaei et gentes mensam precibus consecrabant, non modo Christiani.

v. 6. *ὑποτιθέμενος*) *subjiciens*, mansuete. Eustathius, *νοεῖν μὲν τὸ αὐτόθεν καὶ οἴκοθεν· ὑποθέσθαι δὲ, τὸ ἐκ παραινέσεως νȣ̃ν ἐμποιεῖν.* — *καλὸς διάκονος, bonus minister*) 2 Tim. 2, 15. — *ἐντρεφόμενος*) Praesens cum respectu praeteriti, *innutritus.* 2 Tim. 1, 5. 3, 15. *Nutrimentum perpetuum.* — *τῆς πίςεως, fidei*) pro te. — *τῆς καλῆς διδασκαλίας, bonae doctrinae*) pro aliis. — *ᾗ παρηκολȣ́θηκας) quam subsequi instituisti.* De hoc verbo vid. Luc. 1, 3. not.

v. 7. *βεβήλȣς, profanas)* Antitheton mox, *pietatem.* hanc quidquid non adjuvat, tametsi speciosum, profanum est. 2 Tim. 2, 16. — *) *μύθȣς, fabulas)* Antitheton, *fidelis.* v. 9. — *παραιτȣ̃*) *recusa*, ne *subjicias fratribus.* — *γύμναζε δὲ σεαυτὸν, exerce vero te ipsum)* Rara phrasis, (uti 1 Joh. 5, 21.) pro *γυμνάζȣ.* Conf. Not. ad Chrys. de Sacerd. p. 393. Paulus coram solitus erat Timotheum exercere: nunc jubet, ut Timotheus sibi ipse Paulus sit.

v. 8. *ἡ σωματικὴ γυμνασία, corporalis exercitatio*) eaque vel aspera, vel jucunda. — *πρὸς ὀλίγον, ad exiguum)* ad rem familiarem, ad existimationem, ad oblectationem, ad vitam diuturnam; adeoque terminatur in *hac vita corporis.* Videtur Timotheus juvenis interdum usus fuisse aliqua exercitatione corporis [c. 5, 23.]: quam Paulus non tam prohibet, quam non laudat. Similem admonitionem juveni salutarem eidem elencho contra profanas doctrinas admiscet 2 Tim. 2, 22. — *πρὸς πάντα, ad omnia*) in corpore et anima. — *ἐπαγγελίαν, promissionem)* In hanc fertur *spes.* v. 10. Quicquid huc non facit, vix est *utile.* — *ζωῆς τῆς νῦν, vitae, quae nunc* est) cui alias consulere videntur, qui corpus exercent.

v. 9. *πιςὸς, fidelis)* Cum hac praefatiuncula versus sequens cohaeret per *enim*, uti 2 Tim. 2, 11. Pii saepe videntur detrimentum pati in fructu vitae praesentis. id refutat Paulus.

v. 10. *εἰς τοῦτο, in hoc)* hoc nomine, hoc fine, hac spe. — *καὶ κοπιῶμεν καὶ ὀνειδιζόμεθα, et laboramus et opprobria toleramus)* spretis vitae hujus commodis et praesidiis. *ὀνειδιζόμεθα,* Medium. — *ἠλπίκαμεν, speravimus*) *spem* nostram, in futurum, praesentia aspernantes, *collocavimus.* — *ζῶντι, vivente*) qui etiam nobis vitam dabit.

---

*) *καὶ γραώδεις, et aniles*] Utrumque vitandum: tum *aniles* fabulae, tum concupiscentiae *juveniles*, 2 Tim. 2, 22. *V. g.*

v. 8. 2 Tim. 2, 18. — *πάντων ἀνθρώπων, μάλιςα πιςῶν, omnium hominum, maxime fidelium*) Paulus se et sui similes a Deo salutem sperare duplicem ostendit: *hujus vitae salutem*, nam Deus servat omnes homines; (quin etiam omnes in aeternum salvari vult:) tum, quod *majus* est, *futurae*, nam servat *maxime* fideles: qui quidem in hac quoque vita ob majores tentationes majora praesidia experiuntur. — *μάλιςα, maxime*) Latet nervus argumenti a minori ad majus.

*) v. 11. *ταῦτα*) *haec*, missis ceteris.

v. 12. *μηδεὶς, nemo*) Talem te gere, quem nemo possit tanquam juvenem contemnere. Libenter id faciunt senes inanes. — *τύπος, typus*) Ratio parandae verae auctoritatis. — *ἐν λόγῳ*) *in sermone*, publico et privato. — *ἐν ἀναςροφῇ*) *in quotidiana consuetudine*. — *ἐν ἀγάπῃ, ἐν πνεύματι, in amore, in spiritu*) 2 Cor. 6, 6. not. — *ἐν πίςει, in fide*) Fides, extra munus justificationis spectata, saepe mediam ingreditur enumerationem ejusmodi: et denotat sinceritatem animi Deo fidentis in rebus secundis et adversis. c. 6, 11. 2 Tim. 2, 22. conf. Gal. 5, 22., qui locus item in media enumeratione *fidem* habet. — *ἐν ἁγνείᾳ, in castitate*) c. 5, 2.

v. 13. *τῇ ἀναγνώσει, lectioni*) Scripturae sacrae, in ecclesia. Huic adjunguntur duo praecipua genera, *adhortatio*, quae ad agendum, et *doctrina*, quae ad cognoscendum pertinet. c. 6, 2. fin. Rom. 12, 7. s.

v. 14. *μὴ ἀμέλει, ne negligas*) *Negligunt*, qui non exercent, necputant, se posse excidere. — *χαρίσματος, donum*) 2 Tim. 1, 6. — *διὰ προφητείας μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου, per prophetiam cum impositione manuum presbyterii*) Constr. *prophetiam presbyterii*. nam manus imposuit Paulus Timotheo. l. c. *Presbyterium* constabat ex Paulo ipso, (coll. 2 Joh. v. 1. 1 Petr. 5, 1.) et Sila, vel etiam aliis. Multi *Latini* habent, *presbyteri*. *Impositio manus* proprie fit per unam personam, et quidem digniorem. *Prophetia* vero fiebat etiam per aequales, per plures, qui, dum Paulus Timotheo manus imponebat, gratulati sunt, et bona quaeque ominati, forsan etiam Timotheo absente. Strenuus est, inquiebant, hic vir juvenis. Deus multum boni per eum efficiet.

v. 15. *μελέτα, meditare*) *Μελετᾶν* etiam dicitur de re gymnastica. conf. v. 7. Hoc *studium*, inquit, esto tuum. Hoc ipso in *studio* Timotheum etiam longius provectum *manere* jussit Ep. 2. c. 3, 14. seqq. Quis non eodem studio, dum vivit, teneatur? Omnium aliorum studiorum est vicissitudo; alia hodie moris sunt, alia cras erunt: unum, quod Scripturae sacrae impenditur, nunquam valde eminere videtur, sed idem unum nunquam obsolescit. Regnum, sine tyrannide et fascino, perenne habet, pretium solidum, usum nunquam poenitendum. — *ἐν τούτοις ἴσθι, in his esto*) In his qui est, minus erit in sodalitatibus mundanis, in studiis alienis, in colligendis libris, conchis, numis: quibus multi pastores notabilem aetatis partem inscientes conterunt. — *προκοπὴ, profectus*) exercitatione constans.

v. 16. *ἔπεχε, attende*) Hesychius: *ἔπεχε, ἐπίκεισο, πρόσεχε, κάτεχε, ἐπίμενε.* Job. 18, 2. תְּבִינוּ *ἐπίσχες*. Et sic saepe Siracides. —

---

*) *πιςῶν, fidelium*] spem suam collocantium in DEO vivente. *V. g.*

αὐτοῖς, illis) Ref. ad *haec:* v. 15. vel ad seq. i. e. *audientibus.* — *σώσεις, servabis*) ne seducamini. v. 1. — *τοὺς ἀκούοντας, audientes)* cum obedientia.

CAPUT V.

v. 1. *Πρεσβυτέρῳ, seniorem*) Aetatis vocabulum, hic. — *μὴ ἐπιπλήξῃς, noli increpare*) Hoc pertinet etiam ad ea, quae sequuntur. — *ὡς ἀδελφούς, quasi fratres)* Sic senex juvenes hortari debet, *quasi liberos.*

v. 2. *ὡς ἀδελφάς, quasi sorores)* Hic respectus egregie adjuvat *castitatem.*

v. 3. *χήρας, viduas*) De viduis copiose Chrysost. de sacerd. pag. 166. seqq. — *τίμα, honora*) beneficiis, v. 17. s. — *ὄντως χήρας, revera viduas)* Ploce. *τὸ revera* excludit eas, quae liberos habent, et luxuriosas.

v. 4. *μανθανέτωσαν, discant*) filii, ac potius nepotes. nam in correlato commemorantur soli *progenitores.* Elegans metonymia antecedentis. consequens est, ut viduae maneant apud suos. — *πρῶτον τὸν ἴδιον, prius suam)* antequam publico muneri admoveantur. — *οἶκον εὐσεβεῖν*) *familiam pie tractare.* Idem verbum cum accusativo, Act. 17, 23. Ratio pietatis patet ex fine versus. — *ἀμοιβὰς ἀποδιδόναι τοῖς προγόνοις, mutuam vicem reddere progenitoribus)* Sunt, qui hic innui putent viduarum, quae familiam habent, officium; confertque huc Pricaeus illud Augustini de matre Monica: *Mutuam vicem parentibus reddiderat, domum suam pie tractaverat.* I. 9. Confess. c. 9. Congruit illud censorum Romanorum in senes coelibes: *Natura vobis, quemadmodum nascendi, ita gignendi legem scribit, parentesque vos alendo nepotum nutriendorum debito (si quis est pudor) alligaverunt.* Val. Max. l. 2. c. 4. Sed verbum *μανθανέτωσαν, discant*, ejusque numerus pluralis, ostendit, agi de officio liberorum et nepotum. Itaque viduae, liberos habenti, opponitur versu 5. vidua, cui non sunt, a quibus *mutuam vicem* accipiat, quae spes unice in Deum collocatas habet.

v. 5. *μεμονωμένη*) *ad solitudinem redacta.* Explicatur notio vocabuli *χήρα, orbitatem* significantis. — *ἤλπικεν, speravit)* Antitheton, versu 4. — *προσμένει ταῖς δεήσεσι, instat precibus)* Antitheton, versu 6.

v. 6. *σπαταλῶσα*) Jac. 5, 5., *ἐτρυφήσατε καὶ ἐσπαταλήσατε.* Hesychius, *σπαταλᾷ, τρυφᾷ.* — *ζῶσα τέθνηκε, vivens mortua est)* Potest hoc de quolibet impio, quamvis in vita se strenue gerat, dici: sed maxime de vidua voluptuosa. Quamvis ipsa sibi adhuc vita frui videatur, tamen vivens mortua est, quippe quae nec naturaliter jam, nec spiritualiter frugi sit: adeoque nullum *honorem* meretur.

v. 7. *ταῦτα, haec)* quae modo dicta sunt. — *ὦσιν, sint)* viduae verae.

v. 8. *ἰδίων, suis)* extra *domum* quoque. — *τῶν οἰκείων, domesticis)* qualis vel maxime est mater aut avia vidua, *domi.* v. 4. Multi parentes hoc praetexunt avaritiae suae: atqui hoc loco de nepotum officio agitur potissimum, quod ex amore fluere, non fidei opponi debet. — *οὐ προνοεῖ, non prospicit)* victu et amictu necessario. — *τὴν πίστιν ἤρνηται, fidem negavit)* Sperat Paulus, neminem fore inter Chri-

stianos, qui matri non prospiciat. Fides non tollit officia naturalia, sed perficit et firmat. — *ἀπίςϐ, infideli)* quem vel natura hoc docet, nunquam fidem amplexum.

v. 9. *καταλεγέσθω) cooptetur.* — *μὴ ἔλαττον ἐτῶν ἑξήκοντα)* Genitivus hic non pendet a comparativo, sic enim scribendum fuerat *ἐλάττων*, sed a *χήρα*. *ἔλαττον* (pro *κατὰ ἔλαττον*, ut Lat. *summum*, *minimum*, pro *ad summum*, *ad minimum*,) adverbiascit. Sic Plato, *τἄλλαντα ϐκ ἔλαττον ἑκατόν*. — *ἐτῶν ἑξήκοντα, annorum sexaginta)* Antitheton, v. 11. Etiam virgines hujus aetatis accenseri viduis poterant. Sed minime laudaret apostolus eos, qui filias minores in monasteria detrudunt, ubi ab adolescentia ad obitum usque maneant. — *ἑνὸς, unius)* i. e. quae legitimo matrimonio juncta fuerit, sive unum habuerit maritum, sive unum et postea alterum.

v. 10. *ἔργοις καλοῖς, operibus bonis)* Talia mox enumerantur: in quibus haec quoque species est, *παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπακολϐθεῖν*, ubi *ἀγαθὸς* plus est, quam *καλός*. — *ἐτεκνοτρόφησεν) liberos* recte *aluit*, vel suos, vel alienos, ecclesiae commodo. — *ἐξενοδόχησεν, hospites excepit)* ut digna sit, cui ecclesia in suos collata beneficia publice compenset. — *πόδας ἔνιψεν, pedes lavit)* Synecdoche partis, pro omni genere officiorum humilitatis. — *θλιβομένοις, pressis)* paupertate. — *) *ἐπηκολϐθησε, subsecuta est)* Antistitum et virorum est *bonis operibus praeire*. Tit. 3, 8. 14. mulierum, *subsequi*, adjuvando pro sua parte. Glossae ap. Pricaeum, *ἐπηκολϐθησεν, ἐκοινώνησεν ὑπηρέτησεν*.

v. 11. *παραιτϐ, recusa)* noli causam earum suscipere. Idem verbum, Tit. 3, 10. — *ὅταν γὰρ καταςρηνιάσωσι τϐ χριςϐ) quum enim luxuriam contrahunt contra Christum*, de beneficiis ecclesiasticis. Genitivus regitur a *κατά*. *ςρῆνος* quid sit, vid. Ap. 18, 3. Luxus et Christus nullo modo conveniunt. — *τϐ χριςϐ, Christum)* cui se totas addixerant. — *θέλϐσιν, volunt)* re non jam integra.

v. 12. *ἔχϐσαι, habentes)* certo, jam. — *ὅτι) quia.* — *τὴν πρώτην πίςιν ἠθέτησαν) Πίςιν ἀθετεῖν*, ut Raphelius ex Polybio docet. est *fidem non servare*. conf. v. 8. Dicitur *πρώτη πίςις, prima fides*, primi temporis fides, quam initio habebant, priusquam viduis adscriberentur. Hanc frangunt, eique opponuntur, *vota secunda*. Conf. *primus amor*, Ap. 2, 4.

v. 13. *μανθάνϐσι περιερχόμεναι, discunt obeuntes)* Non est participium hoc pro infinitivo positum, sed reprehenditur discendi genus: sequiturque species, *discunt*, *quae domos obeundo discuntur*, i. e. statum familiarum curiose explorant. mimesis est in eo, quod *discunt* dicitur. Alias enim non nisi ea dicuntur disci, quae bona sunt. Hae vero *obeundo* discunt, omnia indagant, et inde proficiunt

*) *παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ, omne opus bonum*] Ubicunque boni quidquam cominus eminusve progerminat, ei fas est ut suppetias eamus. Id si viduarum fuit, quae aliorum deinceps adjumento frui gestiebant: quanto magis viros decet, eosque in officiis constitutos? Multi gnatorum fortassis, agnatorum, vicinorum populariumve suorum curam gerunt: enimvero ignotis atque peregrinis tribuere aliquid, aut, si qua res alienior videtur vel paullulum remotior esse, hujus quidem causa tentare nonnihil, prorsus alienum ducunt. 1 Sam. 25, 10. Experietur, quicunque bonum opus aggressus fuerit. *V. g.*

in pejus. — *τὰς οἰκίας, domos)* 2 Tim. 3, 6. — *φλύαροι, garrulae)* verbis. — *περίεργοι, curiosae)* factis. — *λαλοῦσαι, loquentes)* Hoc construitur cum *discunt:* quae didicere eloquuntur. — *τὰ μὴ δέοντα)* *ἃ μὴ δεῖ.* Tit. 1, 11.

v. 14. *νεωτέρας, juniores)* Non addit, *viduas.* nam *vidua* h. l. proprie, quae vidua manet. Et haec ratio, quam apostolus commemorat, aeque pertinet ad innuptas, atque ad viduas LX annis minores. A toto sensu apostolico abhorrent instituta monialium monastica neque de ullo monachorum grege gubernando Paulus ad Timotheum scribit. nulli enim erant.*— *γαμεῖν, τεκνογονεῖν, οἰκοδεσποτεῖν, nubere, liberos gignere, familiam regere)* Tres gradus societatis domesticae. Sic habebunt, quod agant, citra otium et curiositatem. — *τῷ ἀντικειμένῳ, adversario)* Verbum שׂטן Symmachus Ps. 38, 21. expressit verbo *ἀντίκειμαι.* et v. seq. fit mentio Satanae: accipias tamen h. l. *τὸ ἀντικείμενος adversarius* de malis hominibus. conf. c. 6, 1. Tit. 2, 8. 10. — *λοιδορίας χάριν, calumniae gratia)* quae paucorum vitia exaggerare, toti ecclesiae, ipsique doctrinae imputare gestit.

v. 15. *ἤδη, jam)* Particula provocandi ad experientiam. — *τινὲς, aliquae)* viduitatem professae temere. — *ἐξετράπησαν, abstractae sunt)* eoque occasionem dedere *calumniae.* — *ὀπίσω τοῦ σατανᾶ, post Satanam)* qui eas a Christo abstraxit.

v. 16. *ἐπαρκείτω, suppeditet)* v. 10. — *ἡ ἐκκλησία, ecclesia)* viduis *suppeditans.* — *ἐπαρκέσῃ, sufficiat)* scil. ecclesia.

v. 17. *διπλῆς, duplici)* ob presbyteratum et ob munus. *Presbyteratus* per se involvit venerationem aetatis. Etiam Petrus opponit *presbyteros νεωτέροις,* et tamen tanquam de munere loquitur. 1 Petr. 5, 5. 1. ss. *duplex,* largum. Ap. 18, 6. — *μάλιστα, maxime)* Poterant ergo aliqui praeesse, et bene praeesse, tametsi non versarentur *in sermone et doctrina,* in studiis sacris et in aliorum institutione. Qui vero ita *occupati erant,* minus vacabant opificio et rei familiari, et digni erant compensatione.

v. 18. *καὶ, ἄξιος, et, dignus)* Allegat hoc apostolus vel tanquam *scripturam;* vel tanquam proverbium, etiam a Domino approbatum, Matth. 10, 10. Luc. 10, 7.

v. 19. *πρεσβυτέρου, seniorem)* v. 17. — *κατηγορίαν, accusationem)* Privatus poterat, lege Mosis, citari uno teste, non condemnari: presbyterum ne citari quidem Paulus jubet. nam et innocentiae majore est existimatione, et invidiae calumniaeque magis expositus. — *μὴ παραδέχου, noli accipere)* Habebat ergo Timotheus potestatem judicandi in ecclesia. v. 21. 24.

v. 20. *τοὺς ἁμαρτάνοντας) peccantes,* presbyteros, testibus convictos. his contradistinguuntur *ceteri.* — *οἱ λοιποὶ) ceteri,* in grege, qui aut commiserunt idem peccatum, aut ne committant. — *φόβον, timorem)* peccare paratis congruum.

v. 21. *ἐνώπιον, coram)* Repraesentat Paulus Timotheo judicium extremum, in quo Deus revelabitur, et Christus cum angelis coram conspicietur. Conf. 2 Tim. 4, 1. Neque tamen *τὸ coram* non pertinet ad tempus praesens. v. 4. 2 Cor. 8, 21. Vid. cap. 6, 13. seq. — *καὶ κυρίου, et Domino)* Articulus non additur, cum tamen mox addatur de angelis. Ergo *Dei* appellatio et *Domini* ad unum per-

tinet subjectum. conf. tamen 2 Tim. 4, 1. *κυρίε* non habet lectio vetusta*). — *ἐκλεκτῶν*) Epitheton, Timothei reverentiam acuens. *ἐκλεκτὸς, eximius.* 1 Petr. 2, 6. — *χωρὶς προκρίματος*) *χωρὶς τε̃ προπετῶς καὶ δίχα κεκριμένης βελῆς πρᾶξαί σε τί.* Gloss. ap. Pricaeum. *πρόκριμα, praejudicium,* is facit, qui *decernit*, *ante*quam res sese aperuerit. v. 22. not. *Judicium* esse debet, non *praejudicium.* v. 24. — *κατὰ πρόσκλισιν*) Glossae apud eundem, *κατὰ πρόσκλισιν, κατὰ χάριν, προσπάθειαν, ἢ ἑτερομέρειαν,* Breviter, *praejudicium* per odium, *inclinatio* per favorem. [*Saepe quis praecipiti quodam raptu actus hunc illumve vel male habet vel bene: atqui considerate agendum est, et, quid voluntati divinae conveniat, cogitandum.* V. g.]

v. 22. *χεῖρας, manus)* Timothei erat, manus imponere presbyteris. — *ταχέως, cito)* re inexplorata. — *μηδὲ κοινώνει, neque participaveris)* Id faciunt, qui *cito* aliquid faciunt. [*Atqui hoc quidem loco repentina* manuum impositio *inhibetur. Enimvero in reliqua etiam vita frequentissima est alienorum* peccatorum participatio. *Fit ea, vel ante vel post factum, cogitationibus, affectibus, gestibus, verbis, scriptis, operibus; agendo, omittendo; erga superiores, aequales, inferiores, antistites, subditos; majori minorive culpae parte modo huic modo illi lateri incumbente.* V. g.] Salubrem exspectationem esse, docet v. 24. s. admonitionemque interponit, Timotheo juveni tantisper observandam.

v. 23. *σεαυτὸν, te ipsum)* Antitheton: *aliena.* In transitu monetur Timotheus, quomodo in medio aliorum regimine se regere debeat: elegantissimeque haec *parenthesis* imitatur moram negotiis *interponendam.* — *μηκέτι, non jam)* Tutum monitum, praemisso illo, *te ipsum castum serva.*

v. 24. *τινῶν, quorundam)* Non modo diversa ratio est *peccatorum*, quae admittuntur, sed etiam hominum, eadem peccata admittentium. — *αἱ ἁμαρτίαι, peccata)* facta mala, et inde cognoscendi habitus mali. — *πρόδηλα*) *ante manifesta,* quam inquiratur, vel de hominibus quicquam statuatur. — *προάγεσαι*) *antevertentia*, praeeuntia patrantem, ut statim manuum impositione indignus cernatur. antitheton, *insequuntur.* — *εἰς κρίσιν*) *quod attinet ad judicium* de hominibus faciendum. — *τισὶ*) Id majorem emphasin habet, quam si iterum diceret *τινῶν. quosdam* etiam insequuntur peccata ipsorum. — *ἐπακολεθεσι, insequuntur)* Interim patienter exspectandum, dum res se aperiat, nec inquirendum morosius. Fidelem servum tamen regit Deus, ut opportuna agat et dicat. Praepositio *ἐπὶ* dicit intervallum non longum.

v. 25. *τὰ ἄλλως ἔχοντα, quae aliter se habent)* quae non sunt *manifesta prius.* Insigne dictum et hodie inprimis observandum, quod exstat Eccl. 8, 14. — *κρυβῆναι, abscondi)* diu. — *ἐ δύναται, non possunt)* tametsi saepe celare velint, qui faciunt.

CAPUT VI.

v. 1. *ὑπὸ ζυγὸν*) *sub jugum*, dominorum ethnicorum. Antitheton, *autem*, v. 2. Servitus ergo apud fideles, non est jugum. —

---

*) *Quapropter omittitur in* Vers. germ., *praecedente* utriusque Ed. *margine.* E. B.

ἰδίες, suos) ne se ab iis avertant, et ad alios applicent. Confusio prohibetur. — *τιμῆς, honore)* quanquam foris sunt. Oppositum, *contemnere*, mox. — *ἀξίες, dignos)* tametsi virtute careant. — *ἡγείσθωσαν, ducant)* affectu et re ipsa. — *ἵνα μὴ, ut ne)* Nam contumaciae causam huc collaturi forent *heri*. conf. Tit. 2, 5.

v. 2. *ἀδελφοὶ, fratres)* eoque pares. — *εἰσὶν, sunt) heri*. Servi poterant praetextum obsequii denegandi quaerere, sive infideles sive fideles heros haberent. utrique peccato occurritur. — *δελευέτωσαν, serviant)* maneant in familia. — *πιςοί εἰσι καὶ ἀγαπητοὶ, fideles sunt et amati)* Subaudi, *heri*. *amati*, amorem divinum experti, amoremque inde servis praestantes. — *οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι, beneficentiae subservientes) Beneficentia* est *beneficentia* Dei, ut *verbum*, *nomen*, *spiritus*, *ira*, *verbum Dei*, *nomen Dei*, *etc.* Huic beneficentiae subserviunt heri fideles, *evergetae*. *Beneficentiam* coelestem erga homines experiuntur, et ei subserviunt fideles, v. gr. heri, erga familiam, et per familiam erga alios. Hoc implicite etiam fideles heros officium docet: docet etiam versus 17.

v. 3. *ἑτεροδιδασκαλεῖ, aliter docet)* Antitheton, *doce*. Conclusio, respondens ineunti tractationi. c. 1, 3. — *μὴ προσέρχεται, non accedit)* Seneca, *accedere opinioni*. et sic alii, apud Pricaeum.

v. 4. *τετύφωται, μηδὲν ἐπιςάμενος)* Harpocration, *τετύφωμαι, ἀντὶ τε ἐμβεβρόντημαι, ἔξω τῶν φρενῶν γέγονα. κτλ.* Confer Raphelium ad Polyb. — *μηδὲν ἐπιςάμενος, nil sciens)* quamvis *ἐπιςήμην scientiam* sibi vindicet. conf. cap. 1, 7. — *νοσῶν περὶ, morbidus de)* Antitheton, *salubribus*. Plut. *νοσεῖν περὶ δόξαν, περὶ σφραγίδια πολυτελῆ, insanire amore gloriae*, vel *sigillorum pretiosorum*. — *λογομαχίας, logomachiis)* 2 Tim. 2, 14. not. — *ἐξ ὧν γίνεται, ex quibus fit)* Ib. v. 23. — *ἔρις, lis)* Tit. 3, 9. — *ὑπόνοιαι πονηραὶ, suspiciones malae)* per quas ii, qui non omnia statim assentiuntur, invidi putantur.

v. 5. *διαπαρατριβαὶ) Διατριβὴ, tractatio scholastica. παρὰ* insertum, facit significatum rei perversae, uti *κατατομὴ*, pro *περιτομὴ*, Phil. 3, 2. Opponitur *τῷ accedere*, v. 3. — *διαπαρατριβαὶ διεφθαρμένων ἀνθρώπων) perversae tractationes*, quae non nisi *corruptos* mente *homines* decent. 2 Tim. 3, 8., *homines corrupti mente*. — *νομιζόντων, putantium)* i. e. quippe cum putent. non enim praemittitur *et*. conf. Rom. 2, 18. 20. 2 Tim. 2, 21. Hebr. 6, 6., ubi similis participiorum ratio. — *πορισμὸν) quaestum*, rei parandae causa datum.

v. 6. *ἔςι δὲ, est vero)* Non plane vult negasse, *quaestum esse pietatem*. — *πορισμὸς) expedita vitae ratio*. — *μέγας, magnus)* Nam affert *αὐτάρκειαν, animum sua sorte contentum*, ceteris incognitum. — *μετὰ αὐταρκείας, cum animo sua sorte contento)* Hic pietatis comes.

v. 7. *ὐδὲν, nihil)* Animo et corpore constat homo nascens: cetera, aliena et externa ei sunt. — *εἰσηνέγκαμεν, intulimus)* Subaudi, *et tamen vitam nacti sumus*. vid. Matth. 6, 25. — *δῆλον ὅτι) scilicet*. Formula declarandi. — *ὐδὲ ἐξενεγκεῖν, neque efferre)* Cur ergo multa coacervemus? Id tantum agitur, ut habeamus *πόρον, expeditum iter*, dum patriam attingimus.

v. 8. *ἔχοντες, habentes)* Implicite affirmatur, nos *habituros esse*. — *διατροφὰς) alimenta*, quibus *interim* alamur. hoc *διὰ* valet.

Σκεπάσματα, amictum, nec non tectum. — *τούτοις*) *his*, etiamsi absit argentum. v. 10. — *ἀρκεσθησόμεθα*) *satis habituri sumus*, in re: cur non etiam in affectu?

v. 9. *βουλόμενοι, volentes*) Haec *voluntas*, *animi sua sorte contenti* inimica; non ipsae opes. quas idcirco divites non jubentur abjicere. v. 17. s. — *πλουτεῖν, divites esse*) habere plus, quam victum et amictum. — *ἐμπίπτουσιν· βυθίζουσι, incidunt: mergunt*) Tristis gradatio. — *πειρασμὸν*) Paronomasia, *πορισμὸς, πειρασμός*. *Tentatio* opponitur victui, item fidei; laqueus, amictui, et justitiae; concupiscentiae, animo contento. — *παγίδα, laqueum*) adeo non inveniunt *πόρον*. — *ὄλεθρον, interitum*) corporis. — *ἀπώλειαν, perditionem*) etiam animae. conf. *omnium*. v. 10. Hoc opponitur *magno* illi *quaestui*. v. 6.

v. 10. *πάντων τῶν κακῶν, omnium malorum*) Nam perimit fidem, bonorum omnium radicem. prima specie videtur amor numi flagitiis plerisque alimentum subtrahere, ut luxuriae, proterviae etc. sed revera malorum omnium est radix. *Mala omnia* in v. 9. comprehenduntur, sub *tentatione, laqueo, concupiscentiis, interitu, perditione:* quanquam articulus *τῶν* non praecise illud respicit, sed ad *πάντων* pro more additur ad rem exaggerandam, absque vi relativa. — *φιλαργυρία, amor numi*) quum argentum amatur per se, non ad paranda alimenta et tegumenta adhibetur. — *ἧς*) *φιλαργυρίας, ἀργύρου*. — *τινὲς*) *quidam*, Ephesii. conf. c. 5, 15. — *ὀρεγόμενοι, appetentes*) c. 3, 1. not. — *ὀδύναις πολλαῖς, doloribus multis*) conscientiae, de male partis mordentis: animi, ad plura congerenda urgentis. Horum dolorum remedium, *fides*.

v. 11. *ὦ ἄνθρωπε τοῦ θεοῦ*) Sic LXX pro Hebr. *Vir Dei*, i. e. propheta, internuncius Dei ad homines, a rebus terrenis remotus. — *ταῦτα φεῦγε, haec fuge*) Reassumit post parenthesin, quae dixerat v. 5. in fine. Itaque *haec* refertur ad v. 4. 5. nam utraque enumeratio apertum facit antitheton. quo pertinet *fuge, sectare.* — *δικαιοσύνην, justitiam*) Haec cetera complectitur, primoque loco ponitur iterum, 2 Tim. 2, 22. — *εὐσέβειαν, pietatem*) Antitheton, abusus *pietatis*. v. 5. — *πίστιν, ἀγάπην, fidem, amorem*) Opposita, *invidia, lis*. v. 4. — *ὑπομονὴν, patientiam*) qua perferuntur etiam *blasphemiae*. ibid. — *πραότητα, mansuetudinem*) qua vincuntur *suspiciones malae*. ibid.

v. 12. *τὸν καλὸν ἀγῶνα, bonum certamen*) Antitheton, *logomachiae*. v. 4. — *ἐπιλαβοῦ, apprehende*) ut quiddam, quod praesto est: ceteris relinque suas *quaestiones*. ibid. Metonymia consequentis, cum argumento a facili. Eadem locutio, v. 19. Simile a stadio et brabeo. conf. 2 Tim. 4, 7. seq. — *ἐκλήθης καὶ ὡμολόγησας, vocatus et confessus es*) Correlata, vocatio divina et confessio fidelium. Utraque in baptismo fit. [*Siquando promissum DEO fecisti; Ipse obnoxium sibi te judicat. Eaque insignis est benevolentia.* V. g.] — *τὴν καλὴν ὁμολογίαν*) *bonam illam confessionem*. [*de regno Christi*, v. 13. V. g.] Sic quoque, v. seq. Sed differunt verba: *confessus es*, cum assensione testium: *testatus est*, non assentiente Pilato. — *ἐνώπιον πολλῶν μαρτύρων, coram multis testibus*) qui contra te, si deficeres, testaturi forent.

v. 13. *παραγγέλλω, denuncio*) Vide, quantum munus evangelii praedicandi. 2 Tim. 4, 1. — *τοῦ ζωοποιοῦντος τὰ πάντα, vivificante*

omnia) LXX, Neh. 9, 6. Praesupponitur hic, quae ibidem commemoratur, creatio omnium. Pars hymni exprimitur: hymnus totus innuitur. Dei virtus te quoque, o Timothee, in officio tuo *animat* et ad vitam aeternam resuscitabit. — *τȣ̃ μαρτυρήσαντος, testante*) Confessio Christi *animat* omnes confessiones. *Testari confessionem*, erat Domini: *confiteri confessionem*, Timothei. — *ἐπὶ Ποντίȣ Πιλάτȣ, super Pontio Pilato*) Periocha temporis notissima. — *τὴν*) *illam*, quam omnes christiani ab Ipso factam norunt, de *regno*. v. 15.

v. 14. *τὴν*) *hoc*. — *ἄσπιλον, ἀνεπίληπτον, labis expertem irreprehensibilem*) Masculina. — *μέχρι, usque*) Fideles in praxi sua proponebant sibi diem Christi, ut appropinquantem: nos solemus nobis horam mortis proponere. — *ἐπιφανείας, apparitionem*) Saepe recurrit hoc verbum in 2 ad Tim. et Titum.

v. 15. *καιροῖς ἰδίοις, temporibus suis*) Numerus pluralis observandus, brevitatem temporum non valde coarctans. *suis*, quorum ratio, potestas, notitia et revelatio penes Ipsum est. sic, *ἴδιος*, c. 2, 6. 2 Tim. 1, 9. Tit. 1, 3. Reservatum divinum. — *δείξει, ostendet*) *Ostendi* dicitur, quod jam ante erat. Deus ostendet: (Act. 3, 20.) cujus hic magnificentissimum subsequitur encomion, ipsam involvens Christi gloriam. — *ὁ μακάριος καὶ μόνος δυνάστης, beatus et solus dynasta*) Duo praedicata. prius, addito item *solus*, tractatur v. 16. nam *τὸ μακάριος* et *ἀκήρατος* idem etymon habent, et *immortalem* dicunt. et inde ei debetur *honor*. alterum, tractatur mox, h. v. et inde ei debetur *robur aeternum*. Causa, cur in confessione evangelii non debeant timeri homines *potentes* et *mors* ab eis intentata. Sic, *potentia aeterna* dicitur Rom. 1, 20. — *τῶν βασιλευόντων, τῶν κυριευόντων, regnantium, dominantium*) spiritualiter et politice.

v. 16. *μόνος, solus*) Hoc *solus* commode huc dilatum est, quia subsequitur alia similis locutio in *nullus, neque*. — *ἔχων*) *habens*, eoque daturus nobis. — *ἀθανασίαν, immortalitatem*) Adjectivum *immortalis* non exstat in N. T. sed *ἄφθαρτος, incorruptibilis*. Neque *ἀθάνατος* aut *ἀθανασία* habent LXX. Utrumque habet Sapientiae liber, qui semper graecus fuit. — *φῶς, lucem*) Post *vitam* statim mentio *lucis*. — *ἀπρόσιτον*) *inaccessam*, creaturis; nisi quatenus et ab Ipso admittuntur, et ipse ad eas exit. — *ȣ̓δεὶς ἀνθρώπων, nemo hominum*) Sic plane Exod. 33, 20. Quod *hominibus* negatur, Joh. 1, 18. 1 Joh. 4, 12., id sanctis obtinget. Matth. 5, 8. 1 Cor. 13, 12. 1 Joh. 3, 2. Ap. 22, 4.

v. 17. *τοῖς πλȣσίοις, divitibus*) Multi divites Ephesi. Appendix epistolae (*Post scriptum*) magni momenti. — *ἠλπικέναι, sperasse*) Haec spes mala, tenacitatis nervus, *fructum*, quem Paulus mox appellat, sufflaminans. — *ἀδηλότητι, incerto*) Ideo non sperandum in opibus, quia *incertissimae* sunt, *in futurum*. — *ἐπὶ τῷ Θεῷ, super Deo*) *Ἐπὶ* habent *Al. Aug.* 6. *Baerner. Clar. Colb.* 7. pluresve. Sic expressius est antitheton ad illud, *ἐπὶ πλȣ́τȣ ἀδηλότητι*. Spes, Deo *innixa*, firmitudinem habet. *Ἐν* habet lectio communis, quae subjungit, *τῷ Θεῷ τῷ ζῶντι*, ex cap. 4, 10., ut videtur. nam *τῷ ζῶντι* non habent *Al. Baern. Colb.* 7. *Rae.* 2. *Aeth. Lat.* in ms. Reutling. *Gildas*, *Haimo*. — *πλȣσίως, abunde*) Alias nemo foret *πλȣ́σιος, dives*. — *εἰς ἀπόλαυσιν, in fructum*) *Fructus* est in dando, non in tenacitate. Otium abesse debet, ut ab homine, sic ab ejus facultatibus. Jac. 5, 2. 3.

v. 18. *ἀγαθοεργεῖν) studere beneficiis.* Hanc diligentiam sequitur, ut *sint divites* in *bonis* operibus. *ἀγαθὸν* et *καλὸν* differunt. *ἀγαθὸς* infert simul notionem *beatitudinis,* (coll. Marc. 10, 18. not.) *καλὸς* connotat *pulcritudinem.* — *εὐμεταδότους, liberales)* impertiendo, singulatim. — *κοινωνικοὺς, communicativos)* mutuum dando, in commune conferendo, cum multis. Alias *divisione* actionum, consiliorum, rerum, maxime delectantur divites, et sunt imperiosi, insolentes.

v. 19. *ἀποθησαυρίζοντας ἑαυτοῖς, recondentes sibi ipsis)* Peculium optimum, quod in posterum reconditur. Antitheton *κοινωνικοὺς, communicativos.* Sic Tob. 4, 10., *μὴ φοβοῦ ποιεῖν ἐλεημοσύνην· θέμα γὰρ ἀγαθὸν θησαυρίσεις σεαυτῷ εἰς ἡμέραν ἀνάγκης.* Alias divites non sibi, sed aliis thesauros colligunt. *Dando colligere,* suave oxymoron. Praepositio *ἀπὸ* in *ἀποθησαυρίζοντας* egregiam vim habet, *seorsum, in longinquum.* — *θεμέλιον καλὸν, fundamentum bonum)* Appositio elliptica. i. e. *ἀποθησαυρίζοντας θησαυρὸν, θεμέλιον καλόν.* Metaphora cumulata, uti Ps. 37, 5. cum explic. Gejeri. Opera beneficentiae appellat *fundamentum bonum,* cui opponitur *divitiarum incertum. θεμέλιος* Hebr. עיקר illud cui innitimur, ut est Syngrapha, hypotheca. etc. [Fundum *vulgo dicunt.* V. g.] — *εἰς τὸ μέλλον, in futurum)* Antitheton, *in praesenti seculo.* v. 17. coll. c. 4, 8. — *ἐπιλάβωνται, arripiant)* tanquam ex naufragio emergentes. Mercatore naufragio salvus thesauros domum praemissos invenit. In v. 12. expressa est *agonis* mentio; eadem locutio, non eadem allegoria. — *τῆς* *) *ὄντως ζωῆς)* Conf. *ὄντως,* c. 5, 3. 5. 16. *Vera vita,* ex Deo vivente.

v. 20. *ὦ τιμόθεε, o Timothee)* Appellat, familiariter, ut filium, c. 1, 18., cum gravitate et amore. Extrema, versu 20. 21., respondent initio epistolae, et exinde sunt explicanda. — *τὴν παραθήκην, depositum)* c. 1, 18. Sic, *praeceptum.* v. 14. 2 Tim. 1, 14. not. Oppositum hoc loco, *vocum inanitates.* — *τὰς βεβήλους κενοφωνίας, profanas vocum inanitates)* LXX, *τοὺς κενολογοῦντας,* pro המצפצפים Es. 8, 19. Usitata pridem sunt Magis vocabula barbara, quae arcanam perhibentur habere vim, cum revera nullam habeant, sintque *inania* prorsus. Eo respexisse videtur Paulus, substituto vocabulo significantiore. nam *φωνὴ, vox,* vehemens. conf. 2 Tim. 2, 15. 16. not. Quin etiam *τὸ γνῶσις* convenit cum Hebraeo ידעני l. c. quod Graeci certe in libb. Sam. et Reg. interpretati sunt *γνώστην.* Quo pacto Paulus falsos doctores vocabulis magos et magiam notantibus appellat, ut ostendat, quam eos abominetur. conf. *γόητες,* 2 Tim. 3, 13. Clemens Al. l. 2. Strom. f. 280. ad haec Pauli verba subjicit, *ὑπὸ ταύτης ἐλεγχόμενοι τῆς φωνῆς οἱ ἀπὸ τῶν αἱρέσεων, τὰς πρὸς τιμόθεον ἀθετοῦσιν ἐπιστολάς.* — *καὶ ἀντιθέσεις, et oppositiones) Oppositiones* varias falsa *γνῶσις cognitio,* ex philosophia desumtas, curiose venditabat, duos deos *ἀντιτέχνους,* alterum bonum, alterum malum, et in utroque genere miras *ἀντιστοιχίας* fingens. Has *oppositiones* notat Paulus, simulque graviter eas illudit per amphiboliam, quod earum doctores *opponant* se ipsos veritati, eorumque *theses contrariae* sint fundamento pridem posito. Vide conjugata, *ἀντι-*

---

*) *Hanc lectionem, cui* Ed. maj. *minus tribuerat, lectioni αἰωνίου praefert margo* Ed. 2., *suffragante* Vers. germ. E. B.

διατιθεμένους et *θεμέλιος*, 2 Tim. 2, 25. 19. Ipse contra Paulus in epistolis, ad Timotheum inprimis, sapientissimas *antitheses* pertractat. v. gr. 1 Tim. 1, 7. 8. 3, 16. 4, 1. 6. 7. 6, 2. 3. 5. 6. 10. 11., ubi expresse, *Tu vero*. Porro 2 Tim. 2, 15—23.: unde rursum frequens illud, *Tu vero*, c. 3, 10. 14. 4, 5. — *ψευδωνύμου γνώσεως, falso nominatae cognitionis*) Ad *cognitionis*, sejuncto epitheto, refertur *quam*, v. 21. *Cognitionem* jactabant et appellabant *gnostici*, qui hic per metonymiam abstracti notantur: sed *falso* eam sic *nominari* Paulus ait. sunt *μὴ νοοῦντες non intelligentes*, c. 1, 7.

v. 21. *περὶ τὴν πίστιν ἠστόχησαν, in fide aberrarunt*) Quanquam *ἐπιστήμην scientiam* et *γνῶσιν cognitionem*, v. 4. 20., ejusque *εὐστοχίαν* et sagacitatem ad se redigere conantur, tamen veram sagacitatem, quae *fidei* est, amiserunt, non capientes, quid sit *credendum*, et quid sit *credere*. conf. 2 Tim. 3, 7. 8. — *ἡ χάρις, gratia*) non ignota tibi. Breviter indicat. — *μετὰ σοῦ, tecum*) Nullae hic addunter erga alios salutationes. neque enim publice erat legenda epistola.

IN
EPISTOLAM II. AD TIMOTHEUM.

CAPUT I.

v. 1. *Παῦλος, Paulus*) Tres sunt hujus epistolae partes:

I. Inscriptio.
II. Invitatio, VENI AD ME VINCTUM, varie insinuata. c. I. 1. 2.
  1. Desiderio suo erga Timotheum declarato, v. 3. s. comiter eum hortatur: NE TE PUDEAT MEI: v. 6. s. subjunctis exemplis tristibus, v. 15.
     et beatis. v. 16. s.
  2. propositio bipartita: ESTO FORTIS, et fidis hominibus partes tuas COMMITTE. cap. 2. v. 1. 2. Prior pars tractatur v. 3—13., altera, v. 14., cum adhortatione, ut Timotheus ipse ante iter se sancte gerat. v. 15. s. c. III. 1. s. IV. 1. s.
  3. VENI CELERITER. v. 9. Hic Paulus
     1. solitudinem suam commemorat. v. 10. s.
     2. libros apportari jubet. v. 13.
     3. de adversario monet. v. 14. s.
     4. hominum inconstantiam notat, et Domini fidem praedicat. v. 16. s.
  4. VENI ANTE HIEMEM. Haec invitatio salutationibus circumdatur. v. 19. s.
III. Votum. v. 22.

Volebat Paulus, ut Timotheus ad se vinctum sine timore veniret: eique ante suum decessum lampada evangelici muneris erat traditurus. c. 4, 5. 6. Testamentum Pauli et cygnea cantio est haec epistola. Longe ea post priorem ad Tim. epistolam scripta, et tamen valde similis est utriusque tonus.

— *κατ' ἐπαγγελίαν, secundum promissionem)* Huic promissioni subservit Paulus in suo munere. Sic *κατὰ secundum,* Joh. 2, 6. Conf. de particula et de re, Tit. 1, 1. 2. — *ζωῆς, vitae)* et mihi, et tibi, et electis paratae. Nervus ad Timotheum hortandum, v. 10. c. 2, 8. [Vitae *nimirum discrimine non videbatur iter suscipiendum carere.* V. g.]

v. 2. *ἀγαπητῷ, dilecto)* Epitheton aptum. sequitur enim summa amoris declaratio. In ep. I. scripserat, *genuino:* id compensatur hic versu 5.

v. 3. *χάριν ἔχω, gratiam habeo)* Martyrio proximus, tamen gratias agit. *Gratiam habet* Deo Paulus, pro fide Timotheo donata, v. 5. Itaque *sicut indesinentem — implerer* per parenthesin ponitur, ad declaranda illa, quae sequuntur, *recordationem accipiens,* namque *ὡς sicut* declarandi particula est. — *ᾧ λατρεύω, cui servio)* Rom. 1, 9. not. — *ἀπὸ προγόνων, a majoribus) Majores* Paulus innuit, non Abrahamum etc. quos *patres,* nunquam *προγόνους* appellat; sed progenitores proximos: significatque suam in vera religione vetustatem, inde a superiore aetate hominum, sive ipsi majores Pauli pii fuerint, id quod valde credibile est, sive minus; nam non addit, *meis.* Defungi paratum juvat memoria antecessorum, ad quos aggregatur. Etiam Timotheo aviam et matrem in memoriam revocat. v. 5. Haec praecipue epistola habet quiddam senile, mite, facile.

v. 4. *ἐπιποθῶν σε ἰδεῖν, desiderans te videre)* Invitare Timotheum incipit, paulatim. — *μεμνημένος σου τῶν δακρύων, recordatus tuarum lacrumarum)* Non solum de lacrumis pristinis Timothei, Paulo valedicente profusis, (solent enim apud valedicendum lacrymae cieri, conf. Act. 20, 37.) sed de pia ejus consuetudine loqui videtur. In hoc quoque genere *unanimem* eum habebat. conf. Act. 20, 19. not. Lacrumae, flos cordis; aut summam hypocrisin, aut summam sinceritatem indicant. Ludibrium ex lacrumis indicium est pravitatis nostri seculi. — *ἵνα, ut)* Construe cum *videre.*

v. 5. *ὑπόμνησιν λαμβάνων, recordationem accipiens)* Paulo externa quaedam occasio aut nuncius a Timotheo in memoriam revocarat hujus fidem. Ammonius, *ἀνάμνησις, ὅταν τις ἔλθῃ εἰς μνήμην τῶν παρελθόντων· ὑπόμνησις δὲ, ὅταν ὑφ' ἑτέρου εἰς τοῦτο προαχθῇ.* — *πίστεως, fidei)* Ex omnibus Timothei virtutibus *fides* maxime ad propositum pertinet. — *ἐνῴκησε, inhabitavit)* Hoc verbo notatur perpetuitas. — *πρῶτον) prius:* fortasse ante natum Timotheum. Huc pertingit memoria Pauli. Loidos parentes quales fuerint, non definitur. — *μάμμῃ, avia)* Suavis est defunctorum memoria familiaribus, praesertim morti vicinis, et posteris. — *μητρὶ, matre)* Haec nupserat viro Graeco. — *εὐνείκῃ, Eunike)* Exstat id nomen apud Hesiodum in Theogonia. Lois videtur Eunikes mater fuisse, et utraque defuncta.

v. 6. *δι' ἣν αἰτίαν, quam ob causam)* quia scil. *ὑπεμνήσθην, admonitus sum.* — *ἀναμιμνήσκω, admoneo)* Admonitus, monet. — *ἀναζωπυρεῖν) ut resuscites.* Idem verbum, Gen. 45, 27. 1 Macc. 13, 7. *ζωπυρέω,* de mortuo *resuscitato,* 2 Reg. 8, 1. 5. Oppositum, *σβεννύειν, exstinguere.* Matth. 25, 8. 1 Thess. 5, 19. Videtur Timotheus, Paulo diu carens, nonnihil remisisse. conf. not. ad c. 2, 22. certe nunc ad majora stimulatur. — *τὸ χάρισμα, donum)* cum fide conjunctum, v. 5., vividum, v. 7.

v. 7. *πνεῦμα, spiritum)* Id est, Spiritus, quem Deus nobis dedit, non est spiritus timoris, sed virtutis etc. Hinc testantur fideles. v. seq. et Joh. 15, 26. 27. — *δειλίας*) Eustathius, *δειλὸς, ὁ δεδιὼς τὰς ἴλας, timens agmina militum.* conf. Sir. 37, (11.) 12. Id etymon huc valde quadrat. coll. c. 2, 3. Est *timor*, cujus causae potius in animo sunt, quam foris. Causas, quae *foris* sunt, hic timor *intus* nimis exaggerat. Actus timoris semper causam habet in animo, sed habitus animosus pellit et vincit causas externas. — *δυνάμεως) Δύναμις, robur* timori oppositum. Innuitur divinum *robur* in nobis, non nostrum, v. 8., et sic *amor* et *sobrietas.* Haec omnia in nobis operantur, nosque animant ad officia erga Deum, et sanctos, et nos ipsos. *robur* et *sobrietas* sunt duo, sed bona, extrema: *amor*, medium, utriusque vinculum et quasi temperamentum, mala duo extrema, timiditatem et temeritatem, eximens. De *robore* sive *virtute*, v. 8. seqq. de *amore*, c. 2, 14. ss. de *sobrietate*, c. 3, 1. ss. [*Potiora haec sunt quibuscunque viribus miraculosis.* V. g.] — *καὶ ἀγάπης, et amoris)* Amor autem etiam vinctos amplectitur, pulso timore. conf. 1 Joh. 4, 18. — *καὶ σωφρονισμȣ̃, et sobrietatis)* Verbale. *σωφρονίζεσθαι, sobrie agere*, est juvenum, Tit. 2, 4. 6. et juvenis erat Timotheus. c. 2, 22. 1 Tim. 4, 12. Ideo monetur, ut omnia *vitae* commoda missa faciat, c. 2, 4., et spinas removeat, Luc. 8, 14. Id docet Spiritus: et qui discit, a timore liberatur, et *testimonium* Domini sui amplectitur.

v. 8. *μὴ ȣ̃ν ἐπαισχυνθῇς, ne igitur pudeat te)* Timorem pudor comitatur: victo timore, fugit pudor malus. Conf. v. 12. 16., ubi Paulus suum et Onesiphori exemplum, contrariis versu 15. admixtis, proponit. — *τȣ̃ κυρίȣ ἡμῶν, Domini nostri)* Rara antonomasia. Alias Paulus aut *nostri* omittit, aut nomen *Jesu Christi* addit. nunc, quum dicit, *Domini nostri*, hunc opponit Caesari, quem sui sic appellabant. — *μηδὲ ἐμὲ, neque mei)* Causa servorum Dei non potest sejungi a causa Dei. — *τὸν δέσμιον, vincti)* Vinctorum facile pudet, Romae praesertim. — *συγκακοπάθησον, una patere mala)* *Patere mala*, c. 2, 3. 4. 5., idque *mecum* et *cum evangelio.* — *δύναμιν, virtutem)* Haec, omnia exsuperans, nervose describitur v. 9. 10. simulque adhortatio praevia, v. 8., ex re ipsa deducitur, et nervos suos ex sequenti descriptione v. 9. s. nanciscitur. — *θεȣ̃, Dei)* Memoratur etiam Christus Jesus et Spiritus sanctus. v. 13. s.

v. 9. *σώσαντος, qui servavit)* per conversionem. Act. 2, 47. Egregie describitur amor Patris et gratia Salvatoris, et tota salutis oeconomia, pro qua propaganda operae pretium sit pati ac mori. *Servatio* haec est applicativa, non tantum acquisitiva, eam ipsam ob causam, quia tam arcte cum *vocatione* connectitur. Omnia, quae v. 9. sub *κατὰ* stant, actu ipso praecedunt *salvationem* et *vocationem*: *salvatio* et *vocatio* in re sequuntur. Si quis in statum *vocationis* venit, hoc jam initium est totius salutis: quo sensu *vocatio* est pars *salvationis*, *salvatio* est totum: sunt autem ambo conjunctissima. Ipsa solicitudo Pastoris prior est, quam vocem pastoris ovicula audit. — *κλήσει ἁγίᾳ, vocatione sancta)* quae tota ex Deo est et nos totos Deo vindicat. sanctitas et divina origo hujus vocationis mox uberius describitur, praesertim epitheto *ἰδίαν, suam*, opera nostra excludente. — *ἰδίαν, suam)* Rom. 9, 11. Eph. 2, 8. 1 Tim. 6, 15. not. — *τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν, datam nobis)* Antequam nos essemus, data est nobis, acceptante jam tum Mediatore. — *ἐν χριςῷ ἰησȣ̃* —

διὰ — ἰησοῦ χριστοῦ, in Christo Jesu — per — Jesu Christi) Perquam scite nomen *Christi* in mentione oeconomiae veteris, nomen *Jesu* in mentione novae praeponitur. — *πρὸ χρόνων αἰωνίων, ante tempora aeterna)* Tit. 1, 2. Rom. 16, 25. not.

v. 10. *φανερωθεῖσαν, manifestatam)* Congruunt illustria verba, *apparitionem* et *luci exponentis.* — *ἐπιφανείας, apparitionem)* in carne. Non significatur hic ipse tantummodo adventus, sed tota commoratio Christi inter homines. — *τὸν θάνατον, mortem)* Articulus notanter positus. *Mortem* Paulus hoc loco quasi removet directe. Mortem ergo jam non timere debet miles Christi. — *φωτίσαντος, luci exponentis)* Sermo concisus: et comparavit nobis, (id subaudiendum ex opposito, *καταργήσαντος qui abolevit*, et luci exposuit per evangelium. Conf. Eph. 2, 17. — *ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν) ἐν διὰ δυοῖν.* — *διὰ τοῦ) Schoettgenius* construit cum *καλέσαντος* v. 9. Possis construere *διὰ τῆς* — *(καὶ) διὰ τοῦ εὐαγγελίου, per apparitionem* — *(et) per evangelium.*

v. 11. *ἐθνῶν, gentium)* Constr. etiam cum *praeco et apostolus.* Tria sunt nomina, *praeco, apostolus, doctor.* I) *Praeco* publicus est etiam in uno eodemque loco. II) *Apostolus* ubique discurrit, sed apostolico suo muneri satisfecisset, si nuncium suum semel exposuisset. III) *Doctor.* Hic accedit assiduitas et perseverantia docendi: unde exstitit *passio.*

v. 12. *ταῦτα πάσχω, haec patior)* haec adversa mihi obtingunt. — *γὰρ, enim)* Pudorem pellit fiducia futuri. — *ᾧ) ᾧ,* inquit, non *τίνι.* novi *eum*, *in quem* fidem collocavi meam; tametsi mundus eum non novit. — *πεπίστευκα) credidi*, depositumque meum commisi. Hic innuitur Dei *fidelitas;* coll. c. 2, 13. mox memoratur etiam *potentia.* — *πέπεισμαι, persuasus sum)* Rom. 8, 38. — *δυνατὸς, potens)* adversus tot hostes. — *τὴν παραθήκην μου, depositum meum)* Aliud est depositum, quod nos divinitus nobis commissum custodire debemus, v. 13. coll. c. 2, 2., *παράθου·* aliud, quod Deus, a nobis ipsi commissum, custodit, hoc versu: et hoc quidem est anima nostra, 1 Petr. 4, 19. coll. Luc. 23, 46., nos ipsi, et portio nostra coelestis. Paulus, decessui proximus, duo deposita habebat: alterum Domino, alterum Timotheo committendum. — *φυλάξαι, custodire)* etiam in morte. — *ἐκείνην, illam)* v. 18. c. 4, 8.

v. 13. *ὑποτύπωσιν) Ὑποτυπόομαι, mente agito.* Vult ergo Paulus, ea, quae Timotheus semel audierat, semper animo ejus obversari et impressa manere. Inde nervos debet sumere confessio externa. Fidem et amorem Paulus Timotheo proposuit: fidem et amorem Timotheus exprimat ac referat. — *ἔχε) tene.* Aptum verbum sermoni de deposito. *ἔχε* dicit, non *ἔχεις.* Neque institutum erat Pauli, ut daret ceu doctor Timotheo informationem de summa verborum salutarium. — *παρ' ἐμοῦ ἤκουσας, a me audivisti)* conf. c. 2, 2., ubi diverso verborum ordine dicitur, *audivisti a me.* Scilicet hic, v. 13. urgetur auctoritas Pauli, cur eo magis tenere debeat: hinc praeponitur *a me.* Sed c. 2, 2. opponuntur *audivisti* et *committe:* hinc praeponitur *audivisti.* — *ἐν, in)* Constr. cum *ἔχε tene.* coll. 1 Tim. 3, 9.

v. 14. *τὴν καλὴν παραθήκην) τὴν, hoc bonum depositum:* videlicet *sermones salubres*, quos ad te deposui. conf. c. 2, 2. — *διὰ πνεύματος ἁγίου, per Spiritum sanctum)* Hic est arrhabo depositi

coelestis: quod qui custodit, etiam depositum sibi commissum custodit. unde urgetur *inhabitatio.*

v. 15. *ἀπεστράφησάν με, aversati sunt me)* Romae. c. 4, 16. — *ἐν τῇ ἀσίᾳ, in Asia)* Eo igitur remigrarunt. Non sic Timotheus, quamvis etiam in Asia erat, Ephesi. — *φύγελλος καὶ ἑρμογένης, Phygellus et Hermogenes)* Hos aliquis fortasse ceteris constantiores putasset.

v. 16. *δῴη, det)* Inconstantibus non imprecatur: v. 15. constantibus optime precatur. Sententia categorica: Onesiphorus pulcre stetit. Sermonem modalem efficit affectus. — *ἔλεος, misericordiam)* Onesiphorus abundarat operibus *misericordiae.* — *ὁ κύριος, Dominus)* Christus. — *τῷ ὀνησιφόρου οἴκῳ, Onesiphori domui)* Ephesi. v. 18. c. 4, 19. Ipse Onesiphorus aberat, vel jam tum obierat. ideo superstites voto mactat Paulus, immo etiam ipsum. v. 18. — *πολλάκις, saepe)* Ephesi et Romae.

v. 17. *καὶ εὗρε, et invenit)* divina ope. Res magna, in tanta urbe, ubi non multi curarent Paulum vinctum. Huc respondet, *invenire*, v. 18. Invenit me, in tanta frequentia: inveniat misericordiam, in illa panegyri. Similis allusio, bis, c. 2, 9. not.

v. 18. *δῴη, det)* Anaphora, pathetica. — *αὐτῷ) ipsi.* antitheton ad domum ejus. — *ὁ κύριος, Dominus)* Christus, cui id praestitit ille. — *παρὰ κυρίου, a Domino)* Idem Christus, qui retribuet. Nomen pro pronomine reciproco, cum emphasi, uti Luc. 11, 17. not. 2 Thess. 3, 5. — *διηκόνησε, ministravit)* etiam post meam profectionem. 1 Tim. 1, 3. — *βέλτιον) melius,* quam ego.

CAPUT II.

v. 1. *Σύ, tu)* Intenditur adhortatio. v. 3. c. 3, 10. not. — *τέκνον μου, fili mi)* Argumentum, cur Timotheo imitandus sit Paulus; a necessitudine spirituali. — *ἐνδυναμοῦ)* c. 1, 7. *fortis esto* et talem te praebeto. [*Tractatur hoc v.* 3—13. V. g.] — *ἐν τῇ χάριτι, in gratia)* Gratia communis, impellit et corroborat etiam ad singularia officia. Incentivum est et stimulus.

v. 2. *διὰ, per) coram.* 1 Tim. 6, 12. — *παράθου, committe)* antequam istinc ad me proficiscare. — *πιστοῖς, fidelibus)* Virtus eorum, quibus depositum committas. — [*Tractatur v.* 14—21. V. g.] — *ἔσονται, erunt)* post abitum tuum.

v. 3. *σὺ οὖν, tu ergo)* Anaphora, coll. v. 1. Timotheus ad altiora vocatur. coll. v. 2.

v. 4. *οὐδεὶς, nemo)* Hoc versu commendatur *τὸ abstine:* accedit versu seq. *τὸ sustine.* — *στρατευόμενος, militans)* Age, quod agis. — *πραγματείαις, negotiationibus)* quibus implicati sunt mercatores et opifices. — *ἀρέσῃ, placeat)* totus rei militari intentus.

v. 7. *νόει) attende*, quae dico. *σύνεσις, intellectus*, est divini muneris: *νοεῖν attendere* est hominis ingenui. Si versum 6. conferas cum v. 5., hoc dicit Paulus: Si laboraverit agricola (Timotheus,) tum primum oportet eum fructus (quibus scatet resurrectio Christi, v. 8. 11. s.) participare. sed si haec esset tota Pauli mens, dixisset: *τὸν μεταληψόμενον δεῖ κοπιᾶν.* Itaque ex hoc v. 7. colligas, aliam potius sententiam hic esse repositam, quae huc redeat: Paulus Timothei animam excoluit, c. 1, 6., ergo fructus ei inprimis ex Timo-

theo debentur. quo pacto Paulus non aperte, ut ad homines tardos opus est, sed per amphiboliam et aenigma, officium exigit a Timotheo ingenue agnoscendum et praestandum, tribus parabolis, de milite, athleta, agricola, propositis. — *δῴη γάρ σοι, det enim tibi*) Sensus est, *dabit.* sic cohaeret, *attende* et *enim.* sed affectus addit modum. — *ὁ κύριος, Dominus*) Christus. — *ἐν πᾶσι, in omnibus*) *In multis* jam *dederat:* hoc praesupposito, Paulus dicit, *in omnibus det.*

v. 8. *μνημόνευε*) *recordare*, ita, ut sequare. Paulus exemplo Christi suum, ut solet, exemplum animat. — *ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν*) Sermo concisus. i. e. *qui mortuus est et resuscitatus ex mortuis.* sic nos. v. 11. Hinc pendet *κατὰ secundum.* — *ἐκ σπέρματος δαυὶδ, ex semine Davidis*) Hanc unam *genealogiam* a Timotheo vult attendi, quae argumento est, Jesum esse Christum.

v. 9. *ἐν ᾧ, in quo*) scil. in evangelio. — *κακοπαθῶ, mala patior*) Conjugatum, *κακȣ̃ργος, maleficus.* Malum passionis, ut si praecessisset malum actionis. — *δεσμῶν, vincula*) Conjugatum, *ȣ̓ δέδεται, non vinctus est.* — *ὡς κακȣ̃ργος, ut maleficus*) cum periculo capitis et infamia. — *ȣ̓ δέδεται*) *non est vinctus:* i. e. expedite proficit.

v. 10. *διὰ τȣ̃το, propter hoc*) quia me vincto evangelium currit. *σωτηρίας μετὰ δόξης, salutem: cum gloria*) Exquisita verborum proprietas. *σωτηρία, salus*, assertio ex malis, est fidem suscipientium: *δόξα, gloria*, bonorum abundantia, metam assequentium. Act. 2, 47. Rom. 8, 24. 21. [*Conf.* Ps. 84, 12.]

v. 11. *συναπεθάνομεν*) *σὺν*, ter: scil. *cum* Christo. *συναπεθάνομεν*, sensu praeteriti, respectu sperantium vitam.

v. 12. *ὑπομένομεν, sustinemus*) Praesens, et quiddam hoc loco significantius et ulterius quam *mori.* ideo etiam praemium ulterius, quam *vita*, *regnum.* — *εἰ ἀρνȣ́μεθα, si abnegamus*) ore. *Si non credimus*, corde. v. seq. Abnegatio prius ponitur. nam *fidem*, quae fuerat, exstinguit. — *κἀκεῖνος, etiam Ille*) Christus.

v. 13. *πιϛὸς μένει, fidus manet*) Hoc, collato *abnegabit*, fidelem lectorem, non abnegandum, praeter exspectationem suavissime afficit: *fidus manet* sibi, adversum nos sui dissimiles. [*Nostra igitur ipsorum culpa est, si excidimus.* V. g.] Ita quadrat axioma subsequens: *negare* etc. Ita Deut. 7, 9. s. laudatur *Deus fidus*, *ὁ θεὸς ὁ πιϛὸς*, qui et pios remuneratur, et osores ulciscitur. — *ȣ̓ δύναται, non potest*) Hoc *non posse* laudabile. Jer. 44, 22.

v. 14. *ταῦτα*) *haec*, quae ex me audisti. v. 2. — *ὑπομίμνησκε, admone*) eos, quibus praees. Tit. 3, 1. — *ἐνώπιον τȣ̃ κυρίȣ, coram Domino*) Conf. 1 Tim. 5, 21. not. — *μὴ λογομαχεῖν*) *Logomachia* hic non dicitur pugna *de verbis*, sed pugna, quae *verbis* committitur, v. 23. s. *de rebus* maximis. v. 17. s. Conf. Act. 18, 15. — *χρήσιμον, utile*) sc. *ὄν.* accusativus absolutus, uti Luc. 24, 47. Respondet, *bene utile.* v. 21. — *ἐπὶ, super*) Non modo non prosunt, sed obsunt etiam et subvertunt. *ἐπὶ* dicit consequens, uti 1 Thess. 4, 7. *ȣ̓κ ἐπὶ ἀκαθαρσίᾳ.* *Subversio* opponitur *aedificationi.*

v. 15. *σπȣ́δασον*) *gnavus esto.* Verbum conveniens characteri totius epistolae. — *σεαυτὸν, te ipsum*) Antitheton ad *opus*, cujus conjugatum est *operarius.* — *δόκιμον*) *probatum* Deo, non *reprobum ad omne opus bonum*, Tit. 1, 16. sed habentem *opus perfectum.* Jac. 1, 4. Hesychius, *δόκιμον, χρήσιμον, τέλειον.* — *ἐργάτην ἀνε-*

παίσχυντον, operarium non pudefactum) cui *tua* ipsius conscientia nullum pudorem incutiat. Scholiastes Pricaeo laudatus, *ἀνεπαίσχυντον, παῤῥησιαζόμενον.* conf. Phil. 1, 20. Sequitur, *ὀρθοτομοῦντα,* qui verbum veritatis apud *ceteros* amplificet. — *ὀρθοτομοῦντα)* Hic plerique *secandi* notionem inesse statuunt. at Vulgatus, *recte tractantem.* optime. conf. LXX, Prov. 3, 6. 11, 5. *ὀρθοτομεῖν ὁδοὺς·* perinde ut Latini, *viam secare.* Neque *sectionem* proprie dicunt *καινοτομία, κερτομία, (κέαρ, cor secatur* metaphorice per *κερτομίαν·) καινοτομέω, ῥυμοτομέω, ἰθύτομος οἶμος.* Proprietas ac vis *τοῦ ὀρθὸς* potius retinenda est in *ὀρθοτομοῦντα.* Nam ll. cc. exstat Hebr. יַשֵּׁר quae verbi forma eodem verbo graeco exprimi potuerat 2 Chron. 32, 30., de aquaeductu, et Ps. 119, 128., de ipso *verbo* divino. Itaque hoc vult Paulus, ut Timotheus *rectum cursum paret* verbo veritatis, et ipse recta ad hanc lineam incedat, neque dextrorsum neque sinistrorsum declinans, *non aliter docens:* 1 Tim. 1, 3. quo pacto mox antitheton verbi *proficient* liquidius perspicitur. — *τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, sermonem veritatis)* Antitheton, mox, *κενοφωνίας,* cujus compositi prior pars, *inane* dicens, opponitur *veritati;* posterior, vehementiam *vocis* involvens, *sermoni* temperato.

v. 16. *τὰς δὲ)* Sic v. 22. 23., per anaphoram. Differunt ergo *profanae vocum inanitates,* quae magnos errores alunt; et *quaestiones,* de rebus nauci. illae, perniciosae; hae, inutiles. Tit. 3, 9. — *περιΐστασο)* Idem verbum, ibid. in quo *περὶ* eleganter idem valet, quod in *περιγίνομαι.* sed *περιγίνομαι* notat actum separandi et superandi; *περιΐσταμαι,* statum. Timotheus nunquam se implicarat: itaque Paulus eum ad constantiam hortatur: *sejunctus maneto.* — *ἐπὶ πλεῖον ἀσεβείας)* Sic, *ἐπὶ πλεῖον κακίας προβαίνειν.* Diodorus Siculus apud Pricaeum. — *προκόψουσιν, proficient)* scil. ii, qui tales *vocum inanitates* spargunt. Huc quoque refertur *illorum,* v. 17. Inest mimesis, ut mox in phrasi, *pastionem habere.* Tales videntur sibi *proficere* in sacris. Futurum, proprie: est enim praedictio, ut in *habebit,* v. seq. coll. c. 3, 1.

v. 17. *ὑμέναιος, Hymenaeus)* pertinax. coll. 1 Tim. 1, 20. — *καὶ φίλητος, et Philetus)* Hymenaeo assentiens.

v. 18. *τὴν ἀνάστασιν, resurrectionem)* Fortasse colorem arripuerant hi Ephesii ex ipsa ad Ephesios epistola Pauli. Eph. 2, 6. Clemens Al. ait, vituperatores conjugii resurrectionem Luc. 20, 35. de hac vita fuisse interpretatos. [*Sic vitae aeternae spes sublata fuit.* V. g.] — *ἀνατρέπουσι, subvertunt)* Allegoria: *fundamentum, domus.* v. seqq.

v. 19. *ὁ μέντοι στερεὸς, firmum quidem)* Antitheton, *subvertunt.* v. 18. Adde 1 Tim. 3, 15. not. omnino. *Quidem* apodosin habet in *sed,* v. 20. — *θεμέλιος τοῦ θεοῦ, fundamentum Dei)* Hebr. עִיקָּר *fundamentum,* id est, res, de qua agitur, v. gr. in contractu, ut observat Sam. Petitus var. lect. c. 10. *Fundamentum Dei,* cui innituntur, qui sunt ipsius, ita ut everti nequeant, est fides Dei immota. — *ἕστηκεν, stetit) Stare* dicitur, pro *immotum jacere,* ut *sententia stare* dicitur. Respondet mox *desistat.* Paulus vim verbi הָקִים *ratum esse* exprimit. — *σφραγίδα, sigillum) Sigillis* olim inscribi solitae sententiae. — *ταύτην, hoc)* Huc refertur tota pars reliqua hujus versus. — *ἔγνω κύριος, novit Dominus)* LXX, *ἐπέσκεπται*

καὶ ἐπέγνω ὁ θεὸς τοὺς ὄντας αὐτȣ῀, καὶ τȣ̀ς ἁγίȣς προσηγάγετο πρὸς ἑαυτόν. Num. 16, 5. *Novit* amanter, nec nosse desinit, sed perpetuo servat suos: idque יֹדַע *notum faciet.* ibid. — *καὶ, et) Observa,* inquit Petitus, *e Paulo*, *sigilli* orbiculo utrinque adscripta esse quaedam verba; nam in una *sigilli* facie, leguntur ista, *novit etc.* in altera vero, *desistat etc.* — *ἀποςήτω ἀπὸ ἀδικίας, desistat ab injustitia)* Ibid. v. 26., *ἀποσχίσθητε ἀπὸ τῶν σκηνῶν τῶν ἀνθρώπων τῶν σκληρῶν τȣ́των.* Abstractum *injustitia* Paulus pro concreto ponit; coll. v. 21., *purgando sese exierit ab his:* simulque respicit illud Esajae 52, 11., *ΑΠΟΣΤΗΤΕ ΑΠΟΣΤΗΤΕ — ΑΚΑΘΑΡΤΟΥ μὴ ἅψησθε — ἀφορίσθητε οἱ φέροντες τὰ ΣΚΕΥΗ Κυρίȣ.* Imperativus, *desistat*, nomine Dei pronunciatus, importat facultatem discedendi; et eorum, qui discedunt, beatitudinem. — *πᾶς ὁ ὀνομάζων) quisquis nominat* nomen Christi, ut Domini sui. conf. Act. 19, 13. not. Id fit praedicando, Jer. 20, 9., et celebrando, Ps. 20, 8. — *τὸ ὄνομα, Nomen)* De *nomine* Domini, de *Domino* non nisi *suos noscente*, de *injustitia*, conf. Matth. 7, 22. 23.

v. 20. *μεγάλῃ, magna)* Talis est ecclesia. — *χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, aurea et argentea)* ex materia pretiosa, dura, ignem ferente. — *ξύλινα καὶ ὀςράκινα, lignea et testacea)* ex materia viliori, fragili, ignem timente. — *καὶ ἃ μὲν, ἃ δὲ) et illa quidem*, aurea, ad honorem; *haec vero,* lignea, ad alia omnia. Potest etiam aureum vas ad usus inhonestos; ligneum, ad honestos adhiberi: sed id non fit facile in oeconomia prudenter constituta. Membra ecclesiae donis et gradibus fidei et sanctificationis inferiora non sunt vasa in dedecus, neque ab his quisquam se debet *ἐκκαθαίρειν.*

v. 21. *ἐὰν ȣ̂ν τις, si ergo quis)* v. gr. Timotheus. — *ἐκκαθάρῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τȣ́των) purgando sese, exierit de numero horum vasorum* in dedecus. Activum cum pronomine reciproco indicat liberrimam facultatem fidelium. — *ἡγιασμένον, sanctificatum)* proprium et plane consecratum Deo. — *καὶ, et) In honorem paratum*, quatuor incisa: quorum primum declaratur per secundum, tertium per quartum. Itaque *et* duo paria illa copulat. Conf. c. 3, 17. *ἄρτιος, ἐξηρτισμένος.* — *τῷ δεσπότῃ, hero)* Deo, cujus domum Paulus in epp. ad Tim. dicit ecclesiam. — *πᾶν ἔργον ἀγαθὸν, omne opus bonum)* c. 3, 17. Tit. 1, 16.

v. 22. *νεωτερικὰς, juveniles)* quibus *juvenes* indulgent. 1 Joh. 2, 16. not. quae *puritati cordis* obstant. mox, et v. 21. Antea Paulus Timotheum deterruerat ab *anilibus* fabulis et ab *aquae* potu, 1 Tim. 4, 7. 5, 23. nunc eum deterret ab altero extremo, *juvenilibus concupiscentiis.* — *δικαιοσύνην, justitiam)* Haec primo loco ponitur, opposita *injustitiae.* v. 19. *μετὰ, cum)* Constr. cum *pacem.* Sanctarum partium studium, sanctum est. Rom. 12, 9. 3 Joh. v. 11. — *τῶν ἐπικαλȣμένων, invocantibus)* Conf. ad v. 19. Act. 9, 14. — *τὸν κύριον, Dominum)* Christum. — *καθαρᾶς, puro)* v. 21., *ἐκκαθάρῃ.* Hanc puritatem infestant concupiscentiae; comitatur justitia, fides, amor, pax.

v. 23. *μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτȣς, stultas et ineruditas)* Tu enim debes *παιδεύειν,* erudire v. 25., et sapiens esse, c. 3, 15. conf. *stultas*, Tit. 3, 9. — *μάχας, pugnas)* Ibidem.

v. 24. *ȣ̓ δεῖ μάχεσθαι, non oportet pugnare)* non oportet esse

Polemicum acerbum. — *ἤπιον, διδακτικόν· ἀνεξίκακον, παιδεύοντα, mitem, docentem; patientem, erudientem*) *Χιασμός.* Respectu *omnium*, servus Domini debet esse *mitis*, ita erit *docens:* erga *adversarios*, debet esse *patiens*, ita poterit *erudire.* Nec oppugnare debet, nec repugnare: debet esse *mitis*, ne mala inferat; et *patiens*, ut mala perferat. — *διδακτικὸν, docentem)* i. e. *aptum ad docendum.* Hoc non solum soliditatem et facilitatem in docendo, sed vel maxime patientiam et assiduitatem significat. Oportet enim *ἀντέχεσθαι*, Tit. 1, 9. not. idque cum lenitate, Jac. 3., et perseverantia. Act. 20, 31., *in omni longanimitate et doctrina*, infra, c. 4, 2. — *ἀνεξίκακον*) mala tolerantem. Zelo interdum, lenitate semper opis est.

v. 25. *μήποτε*) *μὴ* interrogans: *hac exspectatione, si quando* etc. — *δῷ αὐτοῖς ὁ θεὸς, det illis Deus)* Non est enim opis humanae. Motivum patientiae. [*Qui violentia conatur uti, tanto minus quidquam efficit. Neque tamen ullus torpori locus esse debet.* V. g.] — *μετάνοιαν, poenitentiam)* Haec antecedit *cognitionem.* — *εἰς, in)* Sic *εἰς*, v. seq.

v. 26. *καὶ*) *atque* ita. — *ἀνανήψωσιν*) Hoc pendet a *si quando: evigilent*, sopore discusso. — *ἐκ τῆς — παγίδος, ex laqueo)* Duo mala *captivitas* et sopor: duo bona, *vigilia* et liberatio. Sermo concisus. — *ἐζωγρημένοι*) Luc. 5, 10. *capti*, lubentes. — *ὑπ' αὐτοῦ, ab illo)* a servo Domini. Ubi *Deus* praeit, v. 25., *servi* opus succedit. Deus excitat: servus extrahit. — *εἰς τὸ*) Constr. cum *evigilent.* Terminus a quo in *ἐκ*, terminus ad quem in *εἰς* innuitur. Ille, *opponere se* et *laqueus diaboli:* hic, *agnitio veritatis* et *voluntas Dei.* — *ἐκείνου, illius)* *Dei.* — *θέλημα, voluntatem)* liberrimam et liberantem. 1 Petr. 4, 2. Oppositum, *laqueo.* In *voluntatem* Dei excitatus est ipse Paulus. Act. 22, 14.

CAPUT III.

v. 1. *Τοῦτο δὲ γίνωσκε, hoc vero cognosce)* Liquido scribit apostolus. 1 Tim. 4, 1. — *ἐν ἐσχάταις ἡμέραις, in ultimis diebus)* qui jam tum esse coeperunt, v. 5. fin. Similis locutio, 2 Petr. 3, 3. Jud. v. 18. — *ἐνστήσονται*) *aderunt*, ex improviso. Futurum, respectu prophetiae antegressae. — *καιροὶ χαλεποὶ, tempora difficilia)* ubi vix reperias, quid agas.

v. 2. *ἔσονται οἱ ἄνθρωποι, erunt homines)* *erunt*, majore gradu et numero tales, quam unquam, in ecclesia. v. 5. Pejores etiam iis, qui solo lumine naturali fuerant abusi. Rom. 1, 29. seqq. ubi multa in notis explicamus, hic recurrentia. — *φίλαυτοι, amantes sui)* Radix prima. — *φιλάργυροι, amantes numi*) Radix altera. — *γονεῦσιν ἀπειθεῖς, parentibus inobedientes*) Character temporum colligendus inprimis etiam ex juventutis moribus. — *ἀχάριστοι, ingrati*) Obligatio grati animi proxima est ab officio filiali. — *ἀκρατεῖς, ἀνήμεροι, intemperantes, immites*) simul et molles et duri. — *ἀφιλάγαθοι, boni non amantes*) Contrarium, *amans boni.* Tit. 1, 7. not. 3.

v. 4. *προπετεῖς*) temerarii, qui praecipites sunt in agendo etc. — *τετυφωμένοι, inflati*) 1 Tim. 6, 4. not. ut si quis *fumo* ita suffocatur, ut mentis non amplius compos sit. Tales enim facit fastus. — *φιλήδονοι, amantes voluptatis*) Epicureorum epitheton. Voluptas exstinguit amorem et sensum de Deo. Tales Epicurei nostri.

v. 5. *μόρφωσιν) speciem* externam, non sine rudimento quodam interno. — *ἀποτρέπυ) Τρέπεται,* qui coactus fugit: *ἀποτρέπεται,* qui *ἀναχωρεῖ,* recedit ac vitat ultro. Eustath.

v. 6. *ἐκ τύτων, ex his)* v. praec. *hos.* Plane demonstrat. — *οἱ ἐνδύνοντες, irrepentes)* clanculum. — *γυναικάρια) mulieres imbelles;* quae mox, ut istorum similes, describuntur. — *ἐπιθυμίαις ποικίλαις, concupiscentiis variis)* mentis et carnis. c. 4, 3. Haec quoque *varietas* delectat.

v. 7. *μανθάνοντα, discentes)* curiose. — *μηδέποτε, nunquam)* unde facile *capiuntur.* v. 6.

v. 8. *ἰαννῆς καὶ ἰαμβρῆς, Jannes et Jambres)* Euseb. 1, 9. Praep. Ev. haec verba ex Numenio Pythagorico philosopho citat: *ἰαννῆς καὶ ἰαμβρῆς αἰγύπτιοι ἱερογραμματεῖς ἄνδρες ὐδενὸς ἧττυς μαγεῦσαι κριθέντες εἶναι ἐπὶ ἰυδαίων ἐξελαυνομένων ἐξ αἰγύπτυ. κτλ.* Notissima Pauli temporibus nomina erant Jannes et Jambres: plurima enim eorum in antiquis Hebraeorum libris mentio, ut qui fuerint principum magorum par apud Aegyptios. Acutissimus *Hillerus* ex Abessinorum lingua *Jannes* interpretatur *empaectam* et *Jambres praestigiatorem;* statuit enim, appellativa temporum lapsu mutata esse in propria. Onom. S. pag. 671. 843. Certe si plane propria fuerunt, *μέσα* primitus vocabula fuisse credas, quae ipsam artis professionem indicarent. conf. Act. 13, 8. — *ἀντέςησαν μωσῆ, restiterunt Mosi)* prodigia aliquatenus aemulando. — *ἀνθίςανται, resistunt)* Oppositum: *persecutionem patientur.* v. 12. — *ἀδόκιμοι) nullam probandi facultatem habentes.* — conf. Rom. 1, 28.

v. 9. *ὐ προκόψυσιν ἐπὶ πλεῖον, non proficient amplius)* non ita, ut alios seducant; quanquam ipsi et eorum similes *proficient in pejus.* v. 13. Saepe malitia, quum late non potest, profundius proficit. — *ἄνοια, insipientia)* tametsi sibi *sapientes* videantur. — *ἔκδηλος) ex occulto in apricum prolata.* — *ἡ ἐκείνων, illorum)* Ex. 7, 12. 8, 18. 9, 11. Tenui oratione poena gravissima denotatur, ab apostolo, in re nota.

v. 10. *σὺ δὲ, tu vero)* Antitheton. sic rursum, post novas descriptiones malorum, v. 14. c. 4, 5. — *παρηκολύθηκας, subsecutus es)* Post persecutiones hoc loco memoratas Timotheus Pauli comes est factus. Act. 13, 50. 14, 5. 19. 16, 3. Exquisite ergo ponitur hoc verbum, uti Luc. 1, 3. Sic Antiochus de filio suo, *παρακολυθῦντα τῇ ἐμῇ προαιρέσει.* 2 Macc. 9, 27. — *τῇ ἀγωγῇ) ἀγωγὴ, ratio vitae.* Gall. *conduite.* — *τῇ προθέσει, propositum) Vitae rationem* subsequitur *propositum* in posterum. conf. Act. 11, 23. not. ac *fidem, longanimitas:* uti Hebr. 6, 12. *amorem, patientia:* uti 2 Thess. 3, 5.

v. 11. *ἐν ἀντιοχείᾳ, ἐν ἰκονίῳ, ἐν λύςροις, Antiochiae, Iconii, Lystris)* Act. 13, 14. 51. 14, 6. — *οἷα) οἷος* demonstrat rei gravitatem. 1 Macc. 5, 56., *ἤκυσε τῶν ἀνδραγαθιῶν καὶ τῦ πολέμυ, οἷα ἐποίησαν.* — *οἵυς διωγμὺς, quantas persecutiones)* Nomen interjecto alio iteratum, perspicuitatem et pondus addit sermoni. *Διωγμὸς, πάθημα,* Species, Genus. *persecutio* proprie est, si quem ex una urbe in aliam pellunt, vel eum in fuga prehendere conantur. Sed *passio* est in genere omnis calamitas, ex gr. ubi Paulus lapidatus fuit. etc. — *ὑπήνεγκα, sustinui)* Character apostoli. — *ἐῤῥύσατο, eripuit)* Alius character, miraculose conservari. Ps. 34, (33.) 17., *ἐκ*

πασῶν τῶν θλίψεων αὐτῶν ἐῤῥύσατο αὐτοὺς. — ὁ κύριος, Dominus) Christus.

v. 12. *καὶ πάντες δὲ, et omnes autem) omnes*, et soli. Tertius character, persequentes habere: tantum abest, ut persecutio debeat quenquam offendere. Ineunte *persecutione*, nondum apparet, eam esse characterem apostoli: apparet demum ex *ope* et *tolerantia.* Hinc tamen tertius est character. *ὑπομονὴ*, magnum est apostolo. eam omnibus aliis praefert. Omnia alia eripi alicui possunt, ut jacturam faciat, et ipse excidat. Sed ubi *ὑπομονὴ* est, omnia conservantur. Hinc Timotheus simul poterat colligere, se quoque passurum persecutionem. Similis transitus a Paulo ad omnes pios, c. 4, 8. — *οἱ θέλοντες, volentes)* Computa igitur, an velis. Conf. *volens*, Luc. 14, 28. *Voluntas* etiam continua habet initium. — *εὐσεβῶς ζῆν) pie vivere*, tota vitae vi collocata in pietate christiana. Phil. 1, 21. — *ζῆν, vivere)* degere. Gal. 2, 14. — *ἐν χριςῷ, in Christo)* Extra Christum Jesum nulla *pietas.* [*Atque eam quidem religionis larvam, quae in seipsa subsistit, facile fert mundus: quae vero* ex Jesu Christo *pietas efflorescit, ea ut priscis Judaeis, sic modernis Christianis, omine carentibus, perquam exosa est.* V. g.] — *διωχθήσονται, persecutionem patientur)* neque eam videlicet recusabunt. Gal. 5, 11. Huic futuro respondet in opposito *τὸ proficient.* v. 13.

v. 13. *πονηροὶ, maligni)* Antitheton, *pie*, v. 12. Hi sunt *πλανώμενοι,* media significatione, *qui se seducendos permittunt. — γόητες) incantatores,* Aegyptiorum illorum instar. v. 8. Hi sunt *πλανῶντες, seducentes. — προκόψουσιν, proficient)* ita ut nemo illos, illi pios persequantur. — *πλανῶντες καὶ πλανώμενοι, seducentes et seducti)* Qui semel alios decipere coepit, eo minus ipse ab errore se recipit, et eo facilius alienos errores mutuo amplectitur.

v. 14. *σὺ δὲ, tu vero)* quicquid illi faciant. Reassumit, quae v. 10. ingressus est dicere. — *ἐπιςώθης) Πιςόω,* confirmo rem vel animum. *ἐν οἷς ἐπιςώθης, in quibus πιςὸς fidelis et firmus es redditus.* [*e Scriptura*, v. 15. V. g.] Conf. LXX, Ps. 78, 8. 37., ubi *τῷ* נאמן respondet *πιςοῦσθαι.* — *εἰδὼς — καὶ ὅτι οἶδας, sciens — et quia nosti)* Aetiologia duplex; cujus pars prior refertur ad *in iis quae didicisti*, altera ad *fidelis es redditus.* Similis constructio *διὰ — καὶ ὅτι,* Joh. 2, 24. s. *ἐπιγνοὺς — καὶ ὅτι,* Act. 22, 29. — *παρὰ τίνος, a quo)* a Paulo, doctore probato. v. 10. s.

v. 15. *καὶ, et)* Etiam post Pauli obitum Timotheus eo magis ad scripturam alligatur. Non ad sese unum Paulus adstringit Timotheum, sed eum quamlibet adultum in fide filium scripturas jubet adhibere. Hoc perpendere debent, qui doctoribus suis, quorum disciplinae semel innutriti erant, ita se addicunt, ut extra eorum circulum nihil e Scriptura deinceps oblatum admittant. Interdum deses animi saturitas, et *αὐθάδεια,* constantiae et sobrietatis nomine obrepit. — *ἀπὸ βρέφους, ab infantia)* Tenella aetas aptissima *πρὸς τὸ πιςοῦσθαι,* ut fides ei imprimatur, firmitudinem diffundens in omnem vitam. — *τὰ ἱερὰ γράμματα, sacras literas)* libros Mosis et prophetarum. Nam hi exstabant, cum Timotheus esset parvulus. — *οἶδας, nosti)* instituente matre. c. 1, 5. — *τὰ δυνάμενα) quae poterant.* Vis praeteriti ex *nosti* redundat in participium. *Potentia* haec dicit sufficientiam, perfectionem. — *σὲ, te)* ita, ut si tibi soli scriptae essent. — *σοφίσαι, sapientem reddere)* Grande verbum.

Antitheton, *ἄνοια insipientia.* v. 9. — *εἰς σωτηρίαν, in salutem*) tuam et aliorum. — *διὰ πίστεως, per fidem*) Qui non credit, non accipit sapientiam et salutem. *per* constr. cum *salutem.*

v. 16. *πᾶσα γραφὴ, omnis scriptura)* Scriptura sacra, secundum omnes suas partes. Novissima quaeque epistola Pauli quam maxime commendat scripturam. — *θεόπνευστος, divinitus inspirata)* Est haec pars non subjecti, (quam enim scripturam dicat Paulus, per se patet, ut alibi, sic hoc loco:) sed praedicati. *divinitus inspirata est*, non solum dum scripta est, Deo spirante per scriptores; sed etiam, dum legitur, Deo spirante per scripturam, et scriptura Ipsum spirante. Hinc ea tam *utilis.* — *πρὸς διδασκαλίαν, ad doctrinam) Doctrina* instituit nescientes; *elenchus* convincit etiam in errore et praejudicio versantes. *correctio* ab obliquitate ad rectitudinem revocat; *eruditio in justitia* positive instruit. c. 2, 24. not. Sir. 18, 13.

v. 17. *ἄρτιος ᾖ, aptus sit)* in officio. — *ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος, homo Dei*) 1 Tim. 6, 11. not. — *πρὸς πᾶν, ad omne*) Genera talium operum enumerantur v. 16. Nam *homo Dei* debet *docere, convincere, corrigere, instituere.* conf. c. 4, 2. — *ἐξηρτισμένος, coaptatus)* per scripturam. Debet *ἐξαρτίζεσθαι·* tum erit *ἄρτιος. fieri* et *esse* differunt.

CAPUT IV.

v. 1. *Οὖν, ergo)* Deducitur hoc ex toto capite 3. — *ἐγὼ, ego*) quem nosti. c. 3, 14. — *ζῶντας καὶ νεκροὺς, viventes et mortuos*) Paulus erat morti proximus, Timotheo superstite. — *κατὰ*) tum, quum apparebit. *κατὰ* temporis, Hebr. 1, 10. — *ἐπιφάνειαν*) ἓν διὰ δυοῖν, *ἐπιφάνεια καὶ βασιλεία. ἐπιφάνεια* est *revelatio* et exortus *regni.* 1 Tim. 6, 14. s.

v. 2. *ἐπίστηθι) insta*, urge. — *εὐκαίρως, ἀκαίρως*) Pricaeus accipit quasi *παροιμιακῶς* dictum, pro *assidue* vel *in omni tempore:* et confert, quae sequuntur. Nicetas Choniates, *παιδαγωγῷ ἐμβριθεῖ ἐοικὼς, εὐκαίρως ἀκαίρως ἐπέπληττεν.* Tale illud Senecae Tragici: *Incipe quicquid potes, Medea, quicquid non potes.* Plauti: *Qui comedit, quod fuit, quod non fuit.* Terentii: *Cum milite isto praesens absens ut sies.* Catulli: *Hoc facias, sive id non pote, sive potest.* Juliani: *ἐπορεύετο ἐπὶ τὰς τῶν φίλων οἰκίας ἄκλητος κεκλημένος, διαλλάσσων τοὺς οἰκειοτάτους ἀλλήλοις.* Aristophanis, *δικαίως καὶ ἀδίκως*, ubi Scholia, *ἀντὶ τοῦ, παντὶ τρόπῳ.* Virgilii: *digna indigna pati.* ubi Servius: *Proverbialiter dictum pro omnia.* Terentii: *justa injusta.* ubi Donatus: *Proverbiales sunt hujuscemodi elocutiones; fanda nefanda, digna indigna.* Haec et plura Pricaeus: quae non eandem omnia rationem habent. Apostolus hoc dicit: Insta, temporibus solitis ac legitimis, et extra ea: sive tibi auditoribusque commodum est, sive minus: nocte dieque. Act. 20, 31. — *ἔλεγξον, ἐπιτίμησον, convince, increpa*) Asyndeton conveniens. Haec omnia *longanimitatem* non violant, sed requirunt. — *διδαχῇ, doctrina*) c. 2, 24. not.

v. 3. *ἔσται) erit*, et jam est. c. 3, 1. not. — *διδασκαλίας, doctrinam*) Sequitur concretum, *doctores.* Qui sanam doctrinam fastidit, sanos doctores relinquit: similes labra lactucas quaerunt. — *ἐπιθυμίας*) carnales *concupiscentias*, in quibus non libenter interpellantur

a veris doctoribus, et quarum condimentum quaerunt in dulcedine doctrinae mollioris. — *ἐπισωρεύσουσι, accumulabunt*) Compositum grave, copiam notans. Varietas delectat prurientes.

v. 4. *τὴν ἀκοὴν, auditum*) Auris humana non fert doctores concupiscentiis cordis contrarios.

v. 5. *νῆφε ἐν πᾶσι, vigila in omnibus*) in omnibus rebus, ut nunquam dormites. sic, *περὶ πάντα*. Tit. 2, 7. — *ἔργον, opus*) 1 Tim. 3, 1. — *ποίησον, fac*) Includitur maxime iter ad Paulum. — *εὐαγγελιστοῦ, evangelistae*) Vocabulum grande. — *πληροφόρησον, exple*) istis renitendo, ad me veniendo. Idem verbum, v. 17.

v. 6. *ἐγὼ γὰρ, ego enim*) Causa, quae Timotheum moveat ad officium: Pauli discessus et beatitudo. *Finis coronat opus.* — *ἤδη, jam*) Ut Petro, 2 Petr. 1, 14., sic Paulo indicatum tempus. — *σπένδομαι, libor*) Phil. 2, 17. not. — *ἀναλύσεως, discessus*) Ibid. c. 1, 23. not.

v. 7. *τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν*) *bonum illum agonem.* conf. 1 Tim. 6, 12. not. — *τὴν πίστιν, fidem*) Res bis per metaphoram expressa nunc tertio loco exprimitur proprie. — *τετήρηκα, servavi*) usque ad finem. Ap. 2, 10.

v. 8. *λοιπὸν, ceterum*) Quam laeta particula: momentum decretorium. Paulus pro ipso abitus sui articulo tres status suos spectat: 1) praeteritum, *certavi.* 2) instantem, *reposita est.* 3) futurum, *reddet.* — *ἀπόκειται, reposita est*) omni labore et periculo in perpetuum superato. — *δικαιοσύνης*) *justitiae*, pro qua pugnavi. Huc ref. *justus.* — *στέφανος, corona*) *Corona* dabatur post luctam, cursum, pugnam. — *ἀποδώσει, reddet*) Congruit *τὸ justus.* 2 Thess. 1, 6. 7. — *ὁ κύριος, Dominus*) Christus. De quo etiam v. 1. 14. 17. 18. 22. — *ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, in illo die*) Anne sciverit Paulus de prima resurrectione, et an tale quid sibi arrogaverit, haud scio. *Ille dies*, est novissimus, pantocriticus. Magna gloriae pars tum demum accedet electis. 2 Cor. 5, 10. qui locus universaliter accipi debet. Nil obstat, quo minus participes primae resurrectionis in novissimo quoque die *coronam* accipiant, et in illa panegyri maxime novum praeconium reportent. *Fratrum* numerus Matth. 25. longe minor erit, quam ceterorum beneficorum in eos. Ideo sententia in eos propitia praesupponitur. — *ἐμοὶ, mihi*) Applicatio individualis. — *πᾶσι, omnibus*) Id Pauli gaudium cumulat; Timotheum acuit. Multos horum lucrifecerat Paulus. — *ἠγαπηκόσι, qui amaverunt*) Id grandius, in praeterito, quam *ἀγαπήσας*, v. 10., ubi luctuosum vide antitheton. Hoc desiderium apparitionis Domini, praesupponit totum Christianismi statum, fidem maxime. Metonymia consequentis. — *ἐπιφάνειαν, apparitionem*) primam et secundam.

v. 9. *σπούδασον, stude*) Hoc iteratur versu 21. — *ἐλθεῖν πρός με, venire ad me*) Quod Paulus adhuc tectius tractavit, in epilogo demum aperte scribit. v. 21. Timotheus et Paulo martyri futurus erat solatio, et per eum corroborandus, et postea evangelii negotium, Romae fortasse aliquantisper, gesturus. Ephesi martyr factus esse fertur.

v. 10. *) *εἰς Θεσσαλονίκην*) *Scholiastes ms. in Medic. bibliotheca*, *καὶ ἐκεῖ* (*Thessalonicae*) *ἱερεὺς εἰδώλων γενόμενος· de qua re*

---

*) *γὰρ, enim*] Paulus fere solitarius est. *V. g.*

nil uspiam legi. Pricaeus. — *γαλατίαν, Galatiam)* Hoc olim ex rhythmo *δαλματίαν* irrepsisse videtur. Idonea monumenta, *γαλλίαν.* *) Et nonnulli, qui *γαλατίαν* retinent, ad Galatiam occidentalem sive Europaeam, id est, Galliam, referunt. Vid. Pregizeri Suevia sacra, pag. 499. seq. ex P. de Marca. — *τίτος, Titus)* Ergo ex Creta discessit, compositis rebus. Tit. 1, 5. Hi Paulum aut comitati erant aut viserant.

v. 11. *λουκᾶς, Lucas)* Lucas non ad hoc usque tempus deduxit Acta Apostolorum. — *μόνος, solus)* Sermo est de comitibus. nam amici plures aderant. v. 21. — *εὔχρηστος, utilis)* magis quam olim. Act.13, 13. 15, 38. conf. Philem. v. 11. Demas deficit: Marcus se recipit; sed qui in negotio faciliori abierat, nunc ad graviora debet adesse.

v. 12. *τυχικὸν, Tychicum)* quem Timotheus poterat ecclesiae praeficere. sed hoc Paulus ei permittit. conf. Tit. 3, 12.

v. 13. *τὸν φαιλόνην, tunicam)* De theca libraria accipiunt alii: sed theca non seorsum a libris appellaretur. — *ἀπέλιπον, reliqui)* Romae Paulo, si ipse secum tulisset, fortasse ablata fuisset penula impetu primo. Nunc quum Timotheus ferre jubetur, non obscure ei securitas promittitur. — *παρὰ κάρπῳ, apud Carpum)* Homo valde fidelis fuerit oportet, cui pretiosissimum depositum crederet apostolus.

v. 14. *ἐνεδείξατο, exhibuit)* Ephesi, vel etiam Romae. — *ἀποδῴη, reddat)* Sciebat apostolus, illum non inultum fore. subscribit igitur judicio Domini. — *λίαν, valde)* Igitur non desinet. — *ἡμετέροις, nostris)* Communis est fidelium causa: et Timotheus jamtum fuerat Pauli comes. Hic adversarius erat ibi, ubi Timotheus erat et ubi Paulus fuerat, Ephesi, Timotheo *cavendus.*

v. 16. *πρώτῃ, prima)* Jam igitur erat secunda: in qua Timotheum vult sibi adesse, et Dominum sibi adstiturum confidit, ut vincat. — — *συμπαρεγένετο) Τὸ σὺν* innuit, non magnum fuisse illis periculum. — **) *ἐγκατέλιπον, deseruerunt)* ex timore. — *μὴ αὐτοῖς λογισθείη, ne illis imputetur)* Innuitur peccati magnitudo, et Pauli votum. *illis*, verbo praepositum, significat, illis *imputatum iri*, qui pios deterruissent.

v. 17. *ὁ δὲ κύριος, Dominus vero)* eo magis. — *παρέστη, adstitit)* Id plus quam *παραγίνεσθαι, adesse.* — *ἐνεδυνάμωσε, confortavit)* Oppositum, *deseruerunt.* — *ἵνα δι' ἐμοῦ, ut per me)* Una saepe occasio maximi est momenti. — *πάντα τὰ ἔθνη, omnes gentes)* quarum Roma caput. — *ἐρρύσθην ἐκ στόματος λέοντος, liberatus sum ex ore leonis)* Ps. 22, 22. *σῶσόν, με ἐκ στόματος λέοντος.* Credibile est, obtigisse Paulo visum aliquod sub schemate Leonis. Leo vel Neronem, vel quemvis, qui pericula intentaret, significat. Tropus certe est: nam *ex ore leonum* diceret, si proprie bestias innueret. *Liberatus sum*, inquit: non, *liberavit me.* quia, *Dominum id fecisse,* extrinsecus non apparebat.

v. 18. *καὶ, et)* A praeterito ad futurum spes concludit. — *ῥύσεταί με, liberabit me)* Omnia Paulus in partem salutarem accipit

---

*) *Hinc margo* Ed. 2. *lectionem γαλλίαν, signo ε olim notatam, elevat ad signum γ, et* Vers. germ. *Galliam omnino exprimit.* E. B.

**) *πάντες, omnes*] flebile auditu! *V. g.*

vivit? liberatus est. decollabitur? liberabitur, liberante Domino. — *ἔργυ πονηρῦ)* Antitheton, *αὐτῦ.* — *καὶ, et)* Suavis conjunctio. Dominus est et liberator, 1 Thess. 1, 10. et Salvator, Phil. 3, 20. Mala aufert: bona confert. — *σώσει) salvum perducet.* Haesit hoc verbum Paulo ex Ps. cit. — *βασιλείαν, regnum)* Neroniano melius. — *ᾧ ἡ δόξα, cui gloria)* Doxologiam parit spes; quanto majorem res.

v. 20. *ἔραςος — τρόφιμον, Erastus — Trophimum)* Causa, cur hi non salutent, implicite indicatur. — *ἔμεινεν, mansit)* me iter prosequente: Secunda Pauli vincula non fuere diuturna. scripsit enim haec brevi post iter, paulo ante exitum. — *ἐν κορίνθῳ, Corinthi)* patria sua. Rom. 16, 23. — *) *ἐν μιλήτῳ, Mileti)* Miletus, vicina Epheso. Trophimi morbum sive scierat Timotheus, sive nescierat, tamen commemorare Paulus potuit. Et fortasse Trophimus Timotheum postea comitatus est Romam. Scholiastes ad h. l. apud Pricaeum: *τρόφιμος, ἀρίςαρχος, καὶ πέδης, ἐν τοῖς διωγμοῖς τῷ ἀποςόλῳ συγκακοπαθήσαντες, τέλος σὺν αὐτῷ τὰς κεφαλὰς ἀπετμήθησαν.*

v. 21. *πρὸ χειμῶνος, ante hiemem)* Ipsa hieme, navigatio olim fere nulla: et imminebat martyrium Pauli. — *ἐλθεῖν, venire)* Invitatur mentione *Eubuli* etc. qui cum Paulo erant, et tamen in vita manebant. — *καὶ λίνος, et Linus)* Hic tertio loco ponitur. nondum erat episcopus.

v. 22. *μεθ' ὑμῶν, vobiscum)* v. 19.

IN
EPISTOLAM AD TITUM.

CAPUT I.

v. 1—3. *Παῦλος, Paulus)* Titulus conveniens Pauli personae et Titi muneri. — *κατὰ, ad)* Conf. *κατὰ,* v. 4. 9. 2 Tim. 1, 1. not. Apostoli est, propagare fidem. Rom. 1, 5. — *πίςιν, fidem)* Summa Christianismi, *fides — spes:* quae Titus in omni doctrina respicere, et cetera omnia vitare debet. conf. 1 Tim. 1, 5. 3, 15. s. 4, 1. 3. 10. — *ἐκλεκτῶν θεῦ, electorum Dei)* quorum causa facere et pati debemus omnia. 2 Tim. 2, 10. *Electi*, ex Judaeis et gentibus: quorum *communis* fides. v. 4. 2 Petr. 1, 1. ex illis, Paulus; ex his, Titus.

v. 2. *ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίυ, spe vitae aeternae)* c. 3, 7. *Spes* refertur ad *promissionem.* — *ἣν, quam) vitam.* — *ἀψευδὴς, fallere nescius)* Fundamentum fiduciae nostrae. — *πρὸ χρόνων αἰωνίων, ante tempora aeterna)* Vitae aeternae *promissio* jam continetur in appellatione *Dei Abraham* etc. Innuitur promissio explicita ad homines. vid. Gen. 3. etc. *χρόνοι αἰώνιοι secuti sunt* creationem et lapsum.

---

*) *ἀπέλιπον, reliqui]* Itaque Romam Paulus ex Asia haut ita pridem redierat. *V. g.*

v. 3. *καιροῖς*) His *χρόνοι* longiores erant.

v. 4. *κοινὴν, communem*) Alias Titus, ex gentibus natus, excideret.

v. 5. *τούτου χάριν, idcirco*) Partes epistolae sunt IV.

I. Inscriptio. c. I. v. 1. s.
II. Instructio Titi, quae huc redit:
1) Bonos constitue presbyteros. 5. s.
2) His opus est, apud malos Cretenses. 10. s.
3) Ipse eos severe increpa et mone. 13. s.
4) Doce senes et anus, et juvenes, ipse bonorum operum exemplum praebens: c. 2, 1. s. itemque servos, v. 9. s. ubi eximium ex evangelii medulla motivum inseritur. 11—14 s.
5) Admone de obedientia magistratibus, lenitate omnibus hominibus praestanda: ubi idem motivum iteratur. III. 1—7.
6) Bona opera facienda: stolidae quaestiones vitandae: haereticus facile sibi relinquendus. 8—11.
III. Invitatio Titi, ut Nicopolin veniat; et admonitio, ut res necessarias curet. 12. s.
IV. Conclusio. 15.

*) — *τὰ λείποντα, quae desunt*) quae ego per temporis brevitatem non potui coram expedire. — *ἐπιδιορθώσῃ*) Paulus *διορθώσατο.* Titus *ἐπιδιορθοῦται.* — *ὡς, sicut*) Paulus dixerat, quas virtutes habere deberent presbyteri: nunc repetit.

v. 6. *πιστὰ, fideles*) Nam qui liberos non potuit ad fidem perducere, quomodo alios perducet? — *ἀσωτίας, luxuriae*) quae ex bonis ecclesiae perperam aleretur.

v. 7. *ὡς θεοῦ οἰκονόμον, tanquam Dei oeconomum*) Quo major quisque est Dominus, eo majores in servo virtutes esse debent. Paulus ministros evangelii appellitat *oeconomos Dei,* 1 Cor. 4, 1. not. Potestas igitur episcopi circumscripta illa quidem est, sed tamen non est nulla. *Oeconomus* is est, et *Dei oeconomus;* oeconomus autem aliquid certe arbitrii et potestatis habet, fidei ejus et dexteritati committitur aliquid, non sola facultate loco motiva utitur, non est instrumentum aut machina: oeconomus Dei non est hominum mancipium, non mediastinus aut lixa: modo verus sit oeconomus. Notandum adversus pseudopoliticos; qui non Dei, non fidelium, sed suos cupiunt esse et ministros Christi, et ipsos principes, quorum nomine abutuntur, et fideles et omnia. — *μὴ αὐθάδη, non praefractum*) Antitheton, v. 8. *hospitalem.* nam *αὐθάδης, praefractus*, negligit hospites tenues, ut Nabal fecit: 1 Sam. 25. se unum curat, et quae circum se habet: alios item suas sibi res et curas habere jubet. — *μὴ ὀργίλον, non iracundum*) Antitheton, *boni amantem.* — *μὴ πάροινον, non vinolentum*) Antitheton, *sobrium.* — *μὴ πλήκτην, non percussorem*) Antitheton, *justum*, qui ratione et aequitate, non vi decidat. — *μὴ αἰσχροκερδῆ, non turpis lucri cupidum*) Turpe lucrum quaeri poterat in re per se honesta, ut in opificio, in contractibus et negotiis, in ipso episcopatu. v. 11. 1 Tim. 6, 5. 2 Cor. 11, 12. 20. Phil. 3, 19. 1 Petr. 5, 2. 2 Petr. 2, 3. Antitheton, *ὅσιον, sanctum.*

v. 8. *ἐγκρατῆ, continentem*) *Ἐγκρατὴς* et *ἀκρατὴς* interdum la-

---

*) *ἐν Κρήτῃ, in Creta*] Quae *Candia* hodie dicitur, frequens insula. *V. g.*

tius accipitur. conf. Matth. 23, 25. not. Oppositum ἀκρατὴς apertum est, ita ut non necesse fuerit id exprimere: et ἀκρασία, quatenus τῇ παροινίᾳ opponitur, minus in oculos Titi incurreret.

v. 9. ἀντεχόμενον) *qui retineat*, defendat, urgeat studiose. Hoc verbo maxime Hebraicum חזק exprimunt LXX. — κατὰ) ὁ κατὰ τὴν διδαχὴν λόγος, *sermo ad doctrinam pertinens*. πιςὸς, *firmus*, unde *adhortatio* et *elenchus* robor accipit. — καὶ, καὶ) *et, et*.

v. 10. ματαιολόγοι καὶ φρεναπάται, *vaniloqui et seductores*) Duo nomina, quorum epitheton, ἀνυπότακτοι *contumaces*. *Vaniloqui* qui sint, vid. 1 Tim. 1, 6. 7. φρεναπάται, *qui mentes* hominum *seducunt*. ἀνυπότακτοι, *contumaces*, frenum mordentes, qui se nolunt submittere ad obedientiam fidei.

v. 11. ἐπιςομίζειν) *obturare os*, ad silentium redigere, vi spiritus, ut merentur *contumaces*. — ὅλους οἴκους, *totas domos*) Magnum Paulo detrimentum. [*Hodie vero quid de vicis fit*, *quid de pagis et urbibus?* V. g.] — ἀνατρέπουσι, *subvertunt*) ut *seductores*. — διδάσκοντες ἃ μὴ δεῖ, *docentes quae non oportet*) ut *vaniloqui*. — αἰσχροῦ κέρδους χάριν, *turpis lucri gratia*) Constr. cum *subvertunt*. Turpitudo maxime in *vilitate* lucri conspicitur. Ez. 13, 19. [1 Tim. 6, 5.]

v. 12. εἶπέ τις, *dixit aliquis*) Non debent sibi plaudere profanorum scriptorum nimii cultores, quod Paulus aliquid ex Arato, Menandro, Epimenide ponat: nam hos tamen ne nominat quidem. Act. 17, 28. 1 Cor. 15, 33. — ἐξ αὐτῶν ἴδιος αὐτῶν, *ex illis proprius illorum*) ortu et conditione. Id auget auctoritatem testis. Etiam de Cilicibus mala ferebantur testimonia, sed ab aliis. ideo Paulus, Cilix, hoc sine probro potuit allegare.— προφήτης, *propheta*) Multa praedixit Epimenides, ut Diogenes Laërtius memorat: et *prophetam* egit, etiam quum haec dixit, quae Paulus citat. — ἀεὶ, *semper*) Quivis homo naturalis aliquando mendacem etc. agit; sed *semper*, gravius. — ψεῦςαι, *mendaces*) Deo dissimiles, v. 2., etiam in doctrina de Deo, quum *fabulas* amant. v. 14. Jovis sepulcrum habebant Cretenses: ideo a poëtis *mendaces* appellati. — κακὰ θηρία, *malae bestiae*) Creta χώρα ἄθηρος, *regio bestiis carens*, habita. id sive verum sive falsum, inde lepidum Epimenidem judicat Al. Morus. — γαςέρες ἀργαὶ) Pasor ἀργὸς hîc per aphaeresin dici statuit pro μάργος, *edax*. Conf. c. 2, 2—6. Placet tamen communis notio. *ventres pigri* sunt, qui nemini sunt utiles.

v. 13. ἀληθὴς, *verum*) quamvis a Cretensi profectum. — ἔλεγχε, *convince*) Summa *elenchi* subsequitur.

v. 14. μύθοις, *fabulis*) Antitheton, *veritatem*.

v. 15. πάντα μὲν, *omnia quidem*) Hoc colore utebantur fabularum et praeceptorum humanorum defensores: quem Paulus diluit. — τοῖς καθαροῖς, *puris*) subaudi, *et fidelibus*, ex contrario. 1 Tim. 4, 3. Act. 15, 9. Rom. 14, 23. Omnia externa iis, qui intus sunt mundi, munda sunt. — μεμιασμένοις, *inquinatis*) Id tractatur mox. — ἀπίςοις, *infidelibus*) Id tractatur versu 16. — οὐδὲν) *nil*, neque intra, neque adeo extra. — νοῦς) *intelligentia*. Rom. 14, 5. — συνείδησις, *conscientia*) de rebus agendis vel actis. 1 Cor. 8, 7.

v. 16. θεὸν, *Deum*) quem nosse, summa est Sapientia. — ὁμολογοῦσιν εἰδέναι) *confitentur*, et confessione *cognitionem* sibi vindicant. 1 Tim. 6, 20. — ἀρνοῦνται) *negant* Deum. — βδελυκτοὶ) Congruit hoc cum LXX, Prov. 17, 15. ἀκάθαρτος καὶ βδελυκτός. — ἀδό-

κιμοι) Hic active accipias pro iis, qui non sunt apti ad quicquam, quia bonum probare non possunt, nec in se, nec in aliis.

CAPUT II.

v. 1. *Λάλει, loquere*) ore non cohibito: sedulo, strenue, cum parrhesia.

v. 2. *πρεσβύτας, senes*) subaudi, *adhortare*, ex v. 6. — *νηφαλίους, vigilantes*) affectu. — *σεμνοὺς, graves*) in actionibus. — *σώφρονας, sobrios*) in victu. — *τῇ ὑπομονῇ, patientia*) Virtus senes inprimis decens.

v. 3. *ἐν καταστήματι* *) *ἱεροπρεπεῖ*) *ἱεροπρεπὴς*, sacri decori observans. *κατάστημα, habitus*, dicitur hic de ornatu virtutum, quae mox enumerantur. *κατάστημα* lato sensu dicitur, ut docet Lexicon Graecum Basileae olim excusum, in fol. — *δεδουλωμένας, servitio addictas*) Sane servitus est, gulam non vincere 2 Petr. 2, 19. — *καλοδιδασκάλους*) *quae doceant res bonas;* ut sequitur.

v. 4. *σωφρονίζωσι τὰς νέας, sobrietatem doceant juvenes*) Cressas aliquanto severius tractare jubetur Titus, quam Ephesias Timotheus. 1 Tim. 5, 2. Has ipse; illas Titus per provectiores aetate monet.

**) v. 7. *περὶ πάντα*) *usquequaque.* — *σεαυτὸν, te ipsum*) Etiam Titus *junior.* — *ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, in doctrina*) Innuitur doctrina publica, cui opponitur mox *λόγος, sermo*, in consuetudine quotidiana. In illo genere requiruntur *ἀφθορία* et *σεμνότης*, quibus in altero respondent epitheta *ὑγιῆ* et *ἀκατάγνωστον*, ut in utroque et materia et forma se recte habeant. — *ἀφθορίαν*) scil. *παρεχόμενος.* hic non repetendum *σεαυτόν.*

v. 8. *ἐντραπῇ, confundatur*) Magna veritatis et innocentiae vis.

v. 9. *δούλους, servos*) scil. *hortare.* v. 6.

v. 10. *ἀγαθὴν, bonam*) in rebus non malis. — *κοσμῶσιν, ornent*) Quo vilior conditio servorum, eo pulchrius describitur eorum pietas. [*Ne isti quidem projicere seipsos debuerunt, quasi nihil, quales essent, referret.* V. g.]

v. 11. *ἐπεφάνη γὰρ ἡ χάρις, apparuit enim gratia*) *Apparitio* duplex, *gratiae* et *gloriae.* v. 13. — *σωτήριος, salutaris*) ut ipsum nomen *Jesu* indicat. [*Conf.* v. 10.] — *πᾶσιν, omnibus*) [*quorum tam diversa genera memorantur* v. 2—9. V. g.] etiam servis, etiam gentibus. conf. c. 3, 2.

v. 12. *τὴν ἀσέβειαν, impietatem*) Antitheton, *εὐσεβῶς pie.* — *τὰς κοσμικὰς, mundanas*) quae *sobrie et juste* vivere prohibent. — *σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς, sobrie et juste et pie*) Tres virtutes cardinales; ex quibus vel singulis vel conjunctis ceterae nascuntur.

v. 13. *προσδεχόμενοι, exspectantes*) cum laetitia. — *ἐλπίδα — θεοῦ, spem — Dei*) Referri potest ad Christum. — *σωτῆρος, Servatoris*) c. 3, 4. 6. ubi conjunctissima est Patris et Filii mentio, uti hic, c. 2, 11. 13. [*Salvatoris nomini respondet* spes: *Dei*, apparitio gloriae. V. g.]

---

*) *Pluralem ἱεροπρεπεῖς praetulerat* Ed. maj.; *sed ἱεροπρεπεῖ ad lectiones firmiores refert margo* Ed. 2. *quem*, Gnomoni *respondens*, *imitatur* Vers. germ. E. B.

**) v. 5. *οἰκουρούς*] proprie, *domum custodientes.* Prov. 7, 11. *V. g.*

v. 14. *ἵνα λυτρώσηται, ut redimeret)* Allusio ad redemtionem e *servitute.* — *λαὸν περιούσιον)* Latine diceres, *superfactum.* Columella, *Villica debet separare, quae consumenda sunt; et quae superfieri possunt, custodire.* Conf. *περιποίησις,* 1 Petr. 2, 9. not.

v. 15. *μηδείς, nemo)* 1 Tim. 4, 12. not. — *περιφρονείτω, contemnat)* Minister verbi divini, inermis, imbellis, ab iis, qui divino verbo se non submittunt, sed politica tantummodo praesidia aliquid esse putant, certo contemnitur. Segnius vero docentem multo magis spernunt contumaces auditores. *ἐπιταγὴν, inculcationem* ex auctoritate, sentire debent, non eam ad se trahere.

CAPUT III.

v. 1. *Ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις, imperiis et potestatibus)* Creta Romanorum provincia. — *ὑποτάσσεσθαι, πειθαρχεῖν, subjici, obedire)* Opposita, *ἀνόητοι insipientes* (coll. Ps. 32, 9.) *ἀπειθεῖς inobedientes* etc.

v. 2. *ἀμάχους, non pugnaces)* qui non adoriantur. — *ἐπιεικεῖς aequos)* qui adorienti cedant. — *πάντας, omnes)* Creta frequens insula hominum commerciis; atque ii fere tales erant, quales describuntur versu 3.

v. 3. *γὰρ, enim)* Ut Deus nos tractavit, sic nos debemus tractare proximum. — *καὶ ἡμεῖς, et nos)* Eph. 2, 3. — *ἀνόητοι, insipientes)* Non agnovimus Deum ultro. [*Ipsissima haec vitae humanae extra gratiam imago est. Gratia vel stupori medetur demum. Sunt, quod mireris, qui, cum singulari in quibusdam dexteritate atque sagacitate polleant, quoad alia tamen, ubi de pietate vel et aequitate duntaxat naturali agitur, miserrime hallucinantur sibique imponi patiuntur, et suam turpiter auctoritatem collocari.* V. g.] — *ἀπειθεῖς, inobedientes)* Deo se revelanti non paruimus. — *ἡδοναῖς, voluptatibus)* quae sunt etiam in maledicentia, non modo in gustu linguae. — *ποικίλαις, variis)* 2 Tim. 3, 6. Insigne epitheton. Varietas delectat.

v. 4. *ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλανθρωπία, benignitas et humanitas)* Hominum vitia plane contraria enumerantur versu 3. — *σωτῆρος, Servatoris)* Conjugatum *ἔσωσεν, servavit,* v. 5.

v. 5. *οὐκ ἐξ ἔργων, non ex operibus)* Negativa pertinet ad totum sermonem. non fueramus in justitia: non feceramus opera in justitia: non habebamus opera, per quae possemus salvari. Sic Moses Israëli Deut. 9, 5. — *) *διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως πνεύματος ἁγίου, per lavacrum regenerationis, et renovationem Spiritus sancti)* *Renovationem* immediate construitur cum *per.* namque ut *lavacrum et regeneratio*, sic *renovatio et effudit* cohaerent. Duae res commemorantur: *lavacrum regenerationis*, quae baptismi in Christum periphrasis: et *renovatio Spiritus sancti.* Conf. Hebr. 2, 4. not. Utroque enim loco laudantur beneficia, quae nobis per Christum et per Spiritum sanctum obtigere. Appellatur ita opus divinae gratiae, non solum respectu individuorum, sed respectu oeconomiae uberrimae N. T. Haec *regeneratio et renovatio* tollit omnem, in

---

*) *ἔσωσεν ἡμᾶς, salvos nos fecit*] Ipse Christianismus, pristinae miseriae (v. 3.) oppositus, praesentissimam salutem infert. *V. g.*

qua misere jacuimus, mortem et vetustatem, versu 3. descriptam. 2 Cor. 5, 17.

v. 6. οὗ) *πνεύματος ἁγίου.* — *διὰ, per)* Hoc pendet a *servavit* etc. ut conjugata, *servavit*, et *Servatorem*, indicant.

v. 7. *ἵνα, ut)* Hoc pendet a *servavit.* — *δικαιωθέντες, justificati)* Nam antea expertes fueramus *justitiae.* v. 5. — *ἐκείνου, Illius)* Dei, v. 4. 5. Saepe *τὸ ἐκεῖνος ille* innuit remotum aliquod. Remotius aestimatur ex situ verborum, non praecise ex ipsa sententia. Ordinaria phrasis est *gratia Dei*, cujus *benignitas et humanitas* apparuit, cui hic omnia tribuuntur. Deus, optimus: nos, valde mali. — *χάριτι, gratia)* Antitheton ad *opera.* — *κατ' ἐλπίδα, secundum spem)* qua carebamus antea. [*Haec videlicet emollit mentem.* 1 Petr. 3, 9. V. g.] — *ζωῆς, vitae)* Constr. cum *heredes.*

v. 8. *πιστὸς, fidus)* Refertur hoc ad antecedentia. — *περὶ τούτων, de his)* non de rebus frivolis. 1 Tim. 1, 7. fin. — *φροντίζωσι, curent)* non jam *insipientes*, v. 3. [*Diligentia opus est.* V. g.] — *καλὰ) bona*, solide. Antitheton, *vanae.* v. seq. — *ὠφέλιμα, utilia)* Antitheton, *inutiles.* ibid.

v. 10. *αἱρετικὸν, haereticum)* suo arbitrio sectantem ea, quae v. 9. reprehenduntur. — *παραιτοῦ, aversare)* monere desine. quid enim juvat? laterem lavares. Matth. 7, 6.

v. 11. *ἐξέστραπται)* Sic LXX Hebraicum נֶהְפַּךְ exprimunt, Deut. 32, 20. — *ἁμαρτάνει, peccat)* Quicquid agit et sentit, errat. — *ὢν αὐτοκατάκριτος)* Ἁμαρτίαν comitatur *κρίσις ἑαυτοῦ*, et subsequitur *κατάκρισις.* Rom. 14, 22. 23.

v. 12. *Ἀρτεμᾶν ἢ Τυχικὸν, Arteman aut Tychicum)* cui lampada tradere posset Titus. — *ἐλθεῖν πρός με, venire ad me)* rebus in Creta amplius expeditis. — *ἐκεῖ, illic)* Non dicit, *hic.* Nondum erat Nicopoli Paulus.

v. 13. *ἵνα μηδὲν, ut nihil)* Habebat ergo Titus facultatem. Non ibant vacui.

v. 14. *μανθανέτωσαν, discant)* tuo admonitu et exemplo. — *καὶ οἱ ἡμέτεροι, etiam nostri)* non modo nos, sed etiam nostri, quos Cretae lucrifecimus. Hi videntur Zenan et Apollo, cum deberent, non satis juvisse. [*Non convenit, alios rem a se ad alios identidem devolvere.* V. g.] Zenas et Apollo jam in Creta fuerunt apud Titum. haec enim ratio est, cur eos ab Artema et Tychico distinguat, demum mittendis. — *εἰς τὰς ἀναγκαίας χρείας, in necessarios usus)* etiam ut *necessitudo* spiritualis postulat. sic *χρεία*, Act. 6, 3. *Spiritualis necessitudo* dat fundamentum obligationum, quo minus se alter alteri subducere possit.

IN
EPISTOLAM AD PHILEMONEM.

v. 1. *Παῦλος, Paulus*) Epistola familiaris, mire ἀστεῖος, privatissima de re, inserta est libris N. T. summae sapientiae praebitura specimen, quomodo Christiani res civiles debeant tractare ex principiis altioribus. Frankius: *Unica epistola ad Philemonem omnem mundi sapientiam longissime superat.* Praef. N. T. Gr. p. 26. 27. — *δέσμιος, vinctus*) cui cur negaret Philemon? v. 9. s. — *τιμόθεος, Timotheus*) Haec epistola (v. 22.) scripta est ante ep. II. ad Tim.

v. 2. *ἀπφίᾳ, Appiae*) Philemonis uxori, ad quam nonnil pertinebat negotium Onesimi. — *οἶκόν σου, domum tuam*) Philemonis.

v. 5. *ἀκούων, audiens*) Philemonem lucrifecerat Paulus, v. 19. et hic constantiam ejus commendat. Ex ipso Onesimo potuit amorem ejus et fidem audire. — *ἀγάπην — πίστιν — πρὸς — ἰησοῦν καὶ εἰς — ἁγίους, amorem — fidem — ad — Jesum et in — sanctos*) Sic Eph. 1, 15. sed hoc loco ad Philemonem est *χιασμός.* primum nectitur cum quarto, secundum cum tertio. primo autem loco ponitur *amor*, quia ad *amoris* specimen hortatur Philemonem, cui ordo fidei et amoris pridem erat notus. Pro beato hocce Philemonis statu gratias Deo agit Paulus.

v. 6. *ὅπως, ut*) Hoc pendet ab *habes.* v. 5. — *ἡ κοινωνία τῆς πίστεώς σου, communio fidei tuae*) i. e. fides tua, quam communem nobiscum habes, et exerces. — *ἐνεργὴς γένηται, efficax fiat*) Primum indefinite loquitur Paulus. — *ἐν ἐπιγνώσει παντὸς ἀγαθοῦ, in agnitione omnis boni*) *Omne bonum* est omnis illa opulentia, quam JESUS sua egestate, qua *pauperem* egit, nobis paravit. Breviter signat ad amicum, quae expressius ponit ep. 2. ad Cor. 8, 9., ubi etiam est *cognoscitis.* Oportet, ut JESUS vicissim (in Suis) fruatur iis, quae nobis benefecit. Circulus elegans. *ἀγαθὸν, beneficium*, mox v. 14. — *εἰς, in*) Constr. cum *fiat.* Bonum nobis exhibitum redundare debet in Christum.

v. 7. *χαρὰν — καὶ παράκλησιν, gaudium et consolationem*) Solenne syntheton: 2 Cor. 7, 4. et, *gaudeo*, inquit, pro *gratiarum actione.* 1 Cor. 16, 17. not. — *τῶν ἁγίων, sanctorum*) His patuit domus Philemonis. v. 2.

v. 8. *διὸ, quapropter*) Hinc pendet *adhortor.* — *ἐπιτάσσειν, imperare*) Magna auctoritas, cujus fundamentum, Philemonis obligatio, v. 19. *obedientiam* postulans. v. 21.

v. 9. *ἀγάπην, amorem*) meum erga te, tuum erga Onesimum. Philemonis amor erga Paulum antea commemoratus est. Amantem amanter rogat Paulus. — *μᾶλλον, potius*) Non dicit, si reniteris, *meam et Petri indignationem incurres.* ut habet stilus curiae Romanae minime apostolicus. — *παρακαλῶ, rogo*) Tres sunt partes epistolii:

I. Inscriptio.	v. 1—3.
II. Commemorato Philemonis flore spirituali, v. 4. ss. ROGAT eum, ut Onesimum, qui aufugerat, recipiat, v. 12. 17.	
hospitium etiam parari sibi cupiens.	22.
III. Conclusio.	23. 25.

— *τοιῦτος, talis)* Tria ponit argumenta, cur malit amanter hortari, et rogare, quam imperare: indolem suam, *Pauli*, Philemoni pridem perspectam, senectutem, et vincula. Senectus mites facit: coll. Luc. 5, 39. sed ante senectutem quoque Paulus erat Paulus. pridem ex benignitate aliena pendebat, et nunc, foris nihilo beatior, pendet. Lepos est in hac epistola mixtus gravitate.

v. 10. *παρακαλῶ, adhortor)* Hoc verbum, quasi post parenthesin, iteratur, magna vi. — *περὶ τοῦ ἐμοῦ τέκνου, de meo filio)* Favorabilem praemittit praeter alia prosopographiam, oratione suspensa, donec invisum *Onesimi* nomen ponit. Et sapit tota epistola recentem de Onesimo lucrifacto laetitiam, quem ipsum videtur celasse, se tam benigne de illo scribere. — *ἐγέννησα, genui)* Erat hic Paulo filius senectutis. — *ὀνήσιμον, Onesimum)* Ad hoc nomen suaviter alludit versu seq.

v. 11. *ἄχρηστον, inutilem)* Litotes. erat enim noxius. Similiter lenis sermo in verbo *sejunctus est*, v. 15. item v. 18., *sin autem — debet.* — *σοὶ καὶ ἐμοὶ, tibi et mihi)* Philemonem civiliter praeponit sibi. De se agit v. 13. s. de illo, v. 15. s. *χιασμός.* — *εὔχρηστον, bene utilem)* Alluditur ad nomen *Onesimi.* sic, *ὀναίμην*, v. 20. Sine pietate ne servus quidem officium facit: cum pietate, quilibet frugi est. — *ἀνέπεμψα, remisi)* Onesimus etiam antequam ad frugem veram pervenisset, tamen bene de Paulo existimarat, et ipsius flagitii sui occasione ad illum confugit.

v. 12. *τὰ ἐμὰ σπλάγχνα, mea viscera)* Exemplum *στοργῆς pietatis* spiritualis. v. 17. — *προσλαβοῦ) accipe.* Mite verbum, recurrens ibidem.

v. 13. *ὃν, quem)* Ostendit, jam fide dignum esse Onesimum. — *ὑπὲρ σοῦ, pro te)* tuo nomine.

v. 14. *ὡς, quasi)* Particula mitigans. nam etiamsi non coactus fuisset Philemon, tamen voluntas ejus minus apparuisset. — *ἀνάγκην, necessitatem)* Non enim potuisset refragari Philemon.

v. 15. *τάχα, forsitan)* Humano more sic loquitur apostolus, uti 1 Cor. 1, 16. *Occulta sunt quippe judicia Dei.* vid. Hieron. ad h. l. — *ἐχωρίσθη, secessit)* Lene verbum. — *αἰώνιον, aeternum)* in hac vita, Ex. 21, 6. et in coelo. Elegantissima amphibolia, utrinque verissima. Ad eam diuturnitatem comparatum totum tempus absentiae Onesimi erat *horula.* — *ἀπέχῃς) tibi haberes.*

v. 16. *οὐκέτι ὡς δοῦλον, non jam ut servum)* Servus fuerat. — *ὑπὲρ δοῦλον, supra servum)* Hoc instar epitheti. *Sed* nectitur cum *fratrem. supra servum:* ex quo majorem, quam e servo sis fructum capturus. *ὑπέρδουλος* compositum est apud Apollonium l. 4. de Syntaxi c. 3.: quod quid denotet, aut an huc referri possit, nescio. — *ἀδελφὸν, fratrem)* Non addit *ὡς tanquam.* Plane pro fratre commendat. — *ἀγαπητὸν, amatum)* Amor in fratrem amicumque fertur, non in servum. — *μάλιστα ἐμοὶ) maxime mihi*, prae cunctis aliis, qui tamen non excluduntur. — *σοὶ) tibi*, etiam prae me. *mihi* et *tibi* constr. cum *fratrem amatum.* In carne, *ὑπὲρ δοῦλον* est, libertus: (conf. *ὑπὲρ* v. 21.) in Domino, frater.

v. 17. *ἔχεις) habes*, proprie. infertur enim hinc, *accipe.* — *κοινωνὸν, participem)* ut tua sint mea, et mea tua.

v. 18. *εἰ δέ τι, sin autem aliquid)* Lenis oratio. Confessus erat Onesimus Paulo, quae fecerat. — *ἢ ὀφείλει, aut debet)* Mitius syno-

nymon ponitur post verbum *injuria affecit.* — *ἐλλόγει*) Hesychius, *ἐλλόγει, καταλόγησαι.* Me debitorem habe.

v. 19. *ἐγὼ παῦλος, ego Paulus*) Chirographum. — *ἐγὼ ἀποτίσω, ego solvam*) ut parens solet aes alienum filii solvere. Vinctus scribit serio, cum fiducia, non defore sibi facultatem. Sed tamen conditionate spondet, si scilicet exacturus sit Philemon. v. 21. — *σεαυτὸν, te ipsum*) Dici non potest, quanta sit obligatio erga eos, qui animas lucrifecere. Pro spiritualibus debentur externa; sed non obligatione politica. — *προσοφείλεις, etiam debes*) Hoc respicit ad *debet.* v. 18. Non modo Onesimum mihi condonari aequum est, sed *etiam* te mihi *debes.*

v. 20. *ἐγὼ, ego*) Ex Onesimo debitus erat fructus tibi; ex te debetur mihi. — *ὀναίμην, fruar*) Allusio ad nomen *Onesimi.* — *ἀνάπαυσον, recrea*) recepto Onesimo.

v. 21. *ποιήσεις, facies*) erga Onesimum.

v. 22. *ξενίαν, hospitium*) ubi alii ad me divertant. Vide vim spei. Paulus, vinctus, tanto intervallo condicit.

v. 23. *συναιχμάλωτος, una captivus*) Hoc ipso nomine Epaphras ceteris anteponitur.

v. 24. *λουκᾶς, Lucas*) Hic, Paulo conjunctissimus, post ceteros appellatur. In duobus codd. Gr. apud Millium et Kusterum annotatur, beatum Onesimum Romae martyrio crurifragii defunctum esse.

IN

EPISTOLAM AD HEBRAEOS.

Anonymi scriptores multi conantur ignoti prodesse lectoribus: hujus autem divinae epistolae scriptor iis, quibus scribit, notum se fert. cap. 13, 19. Ac *Paulus* apostolus magno veterum consensu scriptor epistolae perhibetur. Ante omnes Petrus ad electos advenas dispersionis Ponti, Galatiae, Cappadociae, Asiae et Bithyniae scribens, Pauli ad eosdem literas laudat: at reliquae Paulinae ad conversos ex gentibus missae sunt, haec una ad *Hebraeos* est, quanquam *Hebraeos* ipse non appellat, minusque commode in titulo, vetusto sane, sed post Pauli manum praefixo, *Hebraei* dicuntur pro *Judaeis Hellenistis Christianis,* ad quos eum scripsisse, infra ad Cap. 6, 10. observavimus. Pauli porro methodum ac stilum facile agnoscas. nam propositionem et partitionem praemittit tractationi, c. 2, 17.: parti didascalicae paedeuticam distincte et separatim subjungit: partem paedeuticam prolixiorem in fine epistolae ponit: eadem dicta V. T. citat, quae alibi: c. 2, 8. 10, 30. 38.; nec non cap. 1, 6. iisdem noëmatibus et locutionibus utitur. vid. not. ad c. 1, 3. 6. 2, 2. 5. 8. 9. 10. 14. 15. 3, 1. 6. 12. 16. 4, 9. 16. 5, 6. 11. sqq. 6, 1. 9. 10. 11. 12. 7, 2. 5. 18. s. 22. 25. 26. 28. 8, 1. 6. 11. 13. 9, 1. 10. s. 15. 28. 10, 5. 39. 11, 7. 11. 13. 19. 35. 37. 12, 1. 4. 10. 12. 22. s. 27. 13, 1. 5. 9. 10. 14. 18. 20. 21.

23. 25. Olim alii *Barnabam*, vel *Lucam*, vel *Clementem Romanum*, auctorem censuere: nempe quia quisque eorum hanc epistolam, sine auctoris nomine, in manibus habebat, pro ipso auctore quisque eorum est habitus. Sed cur huic uni epistolae non praefixit Paulus nomen suum, quod iis, ad quos scribebat, carum fuisse patet ex cap. 13, 19.? Non praefixit, quia non adhibuit inscriptionem. neque enim ea semper utebantur veteres, pro simplicitate antiqua: conf. 2 Reg. 5, 6. 10, 2. 6.: ubi excerpta potius dari quam epistolas ipsas verbum לאמר praepositum vix patitur, ut credamus. Atque ardor Spiritus in hac perinde, ut in Johannea prima epistola in rem protinus ipsam erumpens, auditores percellit; salutationem vero et gratiarum actionem initio ceterarum epistolarum a Paulo poni solitam, in conclusione epistolae rependit. Haec Pauli, duaeque Petri epistolae (quibus simillimas Jacobi Judaeque addas licet) et ad eosdem Israëlitas credentes in Ponto, Galatia, Cappadocia, Asia et Bithynia dispersos, et eodem fere tempore, scriptae sunt. Triennio ante vastationem Hierosolymorum Paulus et Petrus Romae sunt interemti. igitur haec quoque ad illos epistola templo stante scripta est. cap. 8, 5. Petrus paulo ante martyrium utramque suam scripsit epistolam: et in secunda laudat epistolas Pauli, nominatim hanc, quae tum recens erat, multis primorum *auditorum* jam defunctis. Hebr. 2, 3.

Ut Petrus, Jacobus, Judas, sic Paulus hic quoque Graece scripsit, non Hebraice. etenim *Graecam* Mosis et Psalmorum lectionem, ab Hebraica diversam, allegat: c. 1, 6. 10, 5. uno verbo *Graeco*, *κατάπαυσις*, vim Hebraicorum duorum שבת et מנוחה complectitur: cap. 4, 4. 5. Hebraica *Graece* interpretatur: c. 7, 2. propriamque *Graeci* vocabuli, *διαθήκη*, notionem urget. c. 9, 16.

Totus in id incumbit, ut fratrum *fidem* in Jesum Christum *confirmet*, cap. 13, 8. s. Confirmat autem eam per demonstrationem *Gloriae* ipsius. *Caput* hoc ipse appellat. c. 8, 1. Itaque omnes partes epistolae, monitis acerrimis et stimulis efficacissimis praeditae, una eademque sermonis forma edisseruntur, et doctrina ususque quovis loco per *ergo* conjunguntur.

SUMMA est haec:

Elucet Jesu Christi gloria

I. ex PRAEVIA Comparatione cum PROPHETIS atque ANGELIS. — c. I. v. 1—14.
  ERGO debemus attendere sermoni ejus. — II. 1—4.

II. ex PRAECIPUA Comparatione PASSIONIS et CONSUMMATIONIS. Hic notanda
  1) Propositio et Summa, ex Psalmo VIII. — 5—9.
  2) Tractatio: Habemus auctorem salutis et gloriae CONSUMMATUM, qui NOSTRA causa PASSUS est prius, ut (1) MISERICORS fieret et (2) FIDELIS (3) ARCHISACERDOS. — 10—18.
    Haec tria singulatim, PASSIONE et CONSUMMATIONE aptissime subinde intertexta, explicantur.
  A. Habet virtutes sacerdotales:
    I) Est FIDELIS.
      ERGO vos ne sitis INFIDELES. — III. 1. s. 7.—IV. 13.
    II) Est MISERICORS.
      ERGO accedamus cum FIDUCIA. — 14. V. 3.

B. EST Ipse a Deo appellatus SACERDOS. Hic
I) SUMMA ex Psalm. II. et CX. et ex re gesta proponitur, 4—10.
Auditoresque inde SUMMATIM EXCITANTUR. 11. — VI. 20.
II) Res ipsa COPIOSE
1) explicatur. Est nobis
α) SACERDOS MAGNUS:
I) talis, qualem PSALMUS CX. describit:
1) secundum ordinem MELCHISEDEK. VII. 1—19.
2) cum JUREJURANDO. 20—22.
3) in AETERNUM. 23. s. 26—28.
II) adeoque singulariter excellens:
1) COELESTIS: VIII. 1—6.
2) isque NOVI testamenti. 7—13.
β) INTROITUS IN SANCTUARIUM. IX. 1. — X. 18.
2) ad Usum vertitur. ERGO
I. praestate fidem, spem, amorem. X. 19. 39.
Haec tria uberius urgentur:
α) FIDES cum tolerantia,
quae exemplo VETERUM, XI. 1—40. XII. 1.
et ipsius JESU, 2. 3.
praestanda est 4—11.
ALACRITER, PACATE, SANCTE. 12—17.
β) SPES. 18—29.
γ) AMOR. XIII. 1—6.
II. ad profectum in his virtutibus utimini ANTISTITUM
1) priorum memoria: 7—16.
2) praesentium vigilantia. 17—19.
Huic periochae, et toti epistolae respondet VOTUM, DOXOLOGIA, CONCLUSIO placida. 20—25.

Appellationes eorum, ad quos scribitur, v. gr. *Fratres*, non inconsiderate adhibentur, sed aut novam epistolae partem aut affectum indicant. Itaque apostolus primum eos appellat cap. 3, 1. 12. et ait, *fratres sancti*, *vocationis coelestis participes*, et simpliciter, *fratres:* et sic rursus demum c. 10, 19. Etenim his locis praecipue duae cohortationes ineunt. Praeterea *fratres* appellat in Conclusione, c. 13, 22. et *dilectos*, sub illam acrem admonitionem, c. 6, 9. Qui has appellationes, et *Partitiones*, c. 2, 17. 10, 19—21., quarum alteram tractatio sua in textu subsequitur, alteram praecedit; et Particulam *ergo*, in Conspectu epistolae expenderit, is eum etiam ipsum conspectum non confictum a nobis, sed ex ipsa Epistola eductum facile agnoscet fructuoseque versabit.

In eodem conspectu *Comparationes* aliquas notavimus: sed multo plures ipsa habet epistola, quae tamen ad duo fere capita redeunt. I) Magni sunt prophetae, angeli, Moses, Josua, Aaron etc., sed infinitis intervallis major Jesus Christus. Veterum Hebraeorum sententia habet: *Rex Messias est major Abrahamo et patriarchis*, *Mose*, *et angelis ministerialibus*. Eam sententiam huc confert *Schoettgenius*, cujus Horae ad hanc inprimis Epistolam frugi sunt. II) Bona erat conditio fidelium veterum: sed melior est conditio *Christianorum*. Atque hoc alterum tractatur potissimum capite 11. Ubique autem exemplis bonis et beatis interserguntur etiam mala et misera. Exstat igitur in hac epistola Recapitulatio totius *V. T.* simulque Judaismus antiquatur, et promulgatio *N. T.* ad ἀκμὴν et summum fa-

stigium perducitur, in ipso millenarii IV. et V. confinio. Vid. *Ord. temp.* p. 288. [*Ed. II. p.* 247. *sq.*]

CAPUT I.

v. 1. *Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως*) DEUS locutus est *πολυμερῶς, per multas partes.* Creatio, revelata tempore Adami; judicium, tempore Enochi: et hic subinde explicatior data est cognitio. locutus est etiam *πολυτρόπως per varios modos* revelationum, in somniis et visionibus. Itaque *πολυμερῶς* pertinet ad materiam, *πολυτρόπως* ad formam. In utroque est antitheton ad unam totalem et perfectissimam DEI erga nos communicationem in Jesu Christo. Ipsa prophetarum *multitudo* indicat, eos ex *parte* prophetasse. Ergo non debetis, inquit, terreri novitate Christiana. — *πάλαι· olim*) Non minimo intervallo prophetae nulli exstiterant, quo exspectatior esset Filius. [*Malachias, prophetarum V. T. novissimus, aliquot seculorum ante natum Christum intervallo vaticinatus est.* V. g.] — *ὁ θεός, Deus*) Tractat apostolus de *DEO,* h. l. de *Christo,* c. 2, 3. de *Spiritu S.* c. 3, 7. — *λαλήσας· locutus*) Synecdoche, de omni communicatione, uti Ps. 2, 5. Sic דבר *ῥῆμα verbum* late dicitur. — *ἐν· in*) Ergo Deus ipse erat *in prophetis;* tum maxime in *Filio.* Rex mortalis loquitur *per* legatum, non tamen *in* legato. Nisi in prospectu ad sequentia, ut de *υἱῷ* dicatur, apostolus *τὸ ἐν in* posuisset, posuisset sine dubio *διὰ τῶν προφητῶν, per prophetas.* Ex hac ratione *τὸ ἐν in* urgeri absonum non est. — *ἐν τοῖς προφήταις· in prophetis*) *Ἐν τοῖς ἀγγέλοις* Artemonius Part. I. cap. 43. contendit scripsisse Lucam. Lucam enim epistolae hujus scriptorem censet p. 98. quae sententia non abhorret a Clem. Alex. adumb. in 1 Petr. 5, 13. ubi *Lucas Pauli ad Hebraeos epistolam interpretatus* dicitur, quanquam eam ab ipso Paulo Graece scriptam, supra probavimus. *Ἐν τοῖς προφήταις,* omnia monumenta habent: et epistola excellentiam Christi, tot comparationibus adhibitis, ostendens, utique etiam *prophetis,* iisque cunctis, eum anteponit. coll. Matth. 11, 13. 12, 41. Joh. 8, 53. Anteponit autem eum prophetis aut nusquam, aut hoc loco; et hic quidem id attingit quasi obiter in ipso ingressu, comparatione hac mox per alias magis illustres absorpta. Habet interim haec *prophetarum,* in ipso epistolae initio, summatim facta mentio, egregiam occupationem et argumentum concilians, ut apostolus se *Scripturam V. T.* totam amplecti, neque quicquam ei contrarium dicere velle, declaret. Plura Wolfius ad h. l.

In prophetis praecipuus est Moses, de quo postea seorsum agit Paulus. *Prophetarum* et *Filii* antitheton idem est, quod Matth. 21, 34. 37. Atque ipsa *Filii* appellatio excellentiam ejus prae prophetis innuit: et quicquid mox de angelis dicitur, multo magis de prophetis sentiendum innuitur. — *ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων· in novissimo dierum horum)* Similis locutio Num. 24, 14. באחרית הימים LXX, *ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν·* item 1 Petr. 1, 5. 20. et in aliam partem, 2 Tim. 3, 1. not. Antitheton, *olim.* Nullam posthac aliam, innuit apostolus, exspectandam esse loquelam. Tota haec epistola, de qua conf. 2 Petr. 3, 15., finem rerum ut propinquum proponit. c. 2, 8. 9, 26. 28. 10, 13. 25. 37. 11, 40. 12, 23. 13, 4. — *ἐλάλησεν, locutus est)* omnia, uno modo perfectissimo. — *ἡμῖν· nobis*) Antitheton, *τοῖς πα-*

τράσιν, *patribus.* — ἐν υἱῷ, *in Filio*) Ἐν saepe notat *per*, sed hic plus valet, coll. Joh. 14, 10. Quantus *propheta*, ipse *Filius* Dei! *Filii* nomen hoc loco ponitur per Antonomasian instar nominis proprii: nomen autem proprium apud Hebraeos est sine articulo: et sic in praesenti omittitur articulus. Omittitur etiam in v. 5. 3, 6. 5, 8. 7, 28. Sic בר Psalm. 2, 12. Locutus est Deus nobis in Filio solo. Sermo factus est etiam apostolis; qui ipsi quoque considerantur ut tales, quibus sermo factus est, antequam ipsi ad alios sermonem facere possent: erant ὑπηρέται τοῦ λόγου· sed apostoli nil docuere novum post Christum, et ut Pater in Filio, sic Filius in apostolis locutus est. Locutus est etiam Filius in V. T. per prophetas, sed alio modo. Hujus Filii Majestas *PROPONITUR* I) *absolute*, α) per ipsum *Filii* nomen: v. 1. β) per tria gloriosa praedicata, totidem verbis finitis cum pronomine *qui* expressa: *quem posuit; per quem fecit; qui consedit*: quo pacto Ejus quasi cursus ab initio rerum omnium usque ad Ipsius metam describitur.: v. 2. 3. II) *comparate* ad angelos. v. 4. Huic propositioni mox respondet *CONFIRMATIO*, et ipsum *Filii* nomen probatur mox versu 5. tum, *hereditas*, v. 6—9. *factura aeonum*, v. 10—12. *sessio a dextris.* v. 13. s. Videamus singula.

v. 2. ὃν ἔθηκε κληρονόμον πάντων, *quem posuit heredem omnium* rerum) Convenienter statim sub Filii nomen memoratur *hereditas.* et hunc revera heredem posuit, antequam secula faceret Deus: Eph. 3, 11. Prov. 8, 22. seq. proinde in textu factura seculorum subsequitur. Filius, est primogenitus: Heres, heres oecumenicus. v. 6. — δι' οὗ καὶ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας) Hic antiquus verborum ordo: *per quem etiam fecit secula.* Emphasis particulae καὶ *et* cadit super verbum *fecit,* hoc sensu: Filium non solum definiit heredem rerum omnium, ante creationem; sed *etiam fecit* per eum secula. *) Particula διὰ *per* nil adimit majestati Filii. De re vide versum 10. et de particula confer cap. 2, 10. Per Filium fecit *secula* et omnia in iis decurrentia. c. 11, 3. Ergo ante secula omnia erat Filius: et gloria ejus patet antrorsum et retrorsum, quanquam extremis demum diebus in Eo locutus est nobis Deus. Summam quidem salutem eo pacto in extremos hosce dies contulit.

v. 3. ὃς — ὑψηλοῖς, *qui — excelsis*) Tertium de gloriosis illis praedicatis est, *consedit in dextra Majestatis in excelsis.* Huic autem praedicato rursum tria interseruntur momenta, per tria participia. Ea momenta eodem ordine memorat *Paulus* Col. 1, 15. 17. 20. Primum participium, et item secundum, ex aoristo verbi finiti ἐκάθισεν, *consedit*, habent vim imperfecti temporis, et resolvuntur in *quia*, ὢν, φέρων τε, *quia erat*, *quia portabat;* (conf. ὢν, c. 5, 8.) tertium autem, sine particula τὲ *et*, propius cum eodem verbo finito cohaerens, resolvitur in *postquam*, ποιησάμενος, *postquam fecit.* — ὢν — φέρων τε, *quia erat — et ferebat*) Quam gloriam Filius in exaltatione ad dexteram Patris capessivit, eam nullus angelus capiebat, cepit autem eam Filius: nam eam etiam antea habebat, respectu Dei, cujus *gloria* in eo *refulget*, et respectu rerum *omnium*,

---

*) *Itaque in* Vers. germ., *quae postremo loco verbum* gemacht *posuit, pronunciatione compensandum est, quod ordinis facilitati h. l. concessit auctor.* E. B.

quas *portat.* Joh. 6, 62. Ap. 1, 18. — ἀπαύγασμα· *splendor)* Sap. 7, 25. 26. ἀτμὶς γάρ ἐςιν (ἡ σοφία) τῆς τȣ̃ Θεȣ̃ δυνάμεως, καὶ ἀπόῤῥοια τῆς τȣ̃ παντοκράτορος ΔΟΞΗΣ εἰλικρινής. διὰ τȣ̃το ȣ̓δὲν μεμιασμένον εἰς αὐτὴν παρεμπίπτει. ΑΠΑΥΓΑΣΜΑ γάρ ἐςι φωτὸς ἀϊδίȣ, καὶ ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον τῆς τȣ̃ Θεȣ̃ ἐνεργείας, καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτȣ̃. ἀπὸ habet in hoc composito vim intendendi, ut in ἀποςίλβω, ἀποκυέω, ἀποτίκτω, ἀπέχω, non imminuendi. dicit nec minus nec majus, sed propagationem. — τῆς δόξης· *gloriae)* *Gloria* naturam DEI denotat revelatam in fulgore suo: idem quod *sempiterna virtus et divinitas.* Rom. 1, 20. — χαρακτὴρ, *character)* Quicquid habet *Substantia* Patris, id in *Filio* tanquam *charactere* repraesentatur. — ὑποςάσεως· *substantiae)* Si vim hujus verbi a LXX varie, nunquam tamen de DEO, adhibiti, ex illis colligas, hic denotat immobilem vitae et potentiae divinae perennitatem. conf. v. 11. Itaque parallela sunt δόξα *gloria* semper intemerata, Rom. 1, 23. et ὑπόςασις *substantia*, eundem semper quasi locum obtinens. Hac mente videntur Rabbini veteres Deum vocasse מקום *Locum* vel potius *Statum.* — τὰ πάντα, *omnia)* Articulus refertur ad πάντων, *omnium.* v. 2. — τῷ ῥήματι· *verbo)* Filius DEI est persona. nam habet sermonem. — αὐτȣ̃) idem quod mox ἑαυτȣ̃. — δι' ἑαυτȣ̃) *per se.* sine instrumento externo levitico. Haec ejus virtus elucet ex appellationibus modo positis. — καθαρισμὸν, *purificationem)* Latet hic occupatio. Conversatio Christi in carne non videbatur tam augusta de eo ferre praedicata. respondet apostolus, id factum esse ad tempus, pro purgandis peccatis. Gloriam Christi, ita potissimum, ut est Filius DEI, hoc capite describit; deinceps, Gloriam Christi hominis. c. 2, 6. Ipsam gloriam filii DEI, ante exinanitionem, summatim commemorat; post exaltationem, copiosissime. nam ex hac demum evidentissime conspici coepta est Gloria, quam habebat ab aeterno. Et *purgatio peccatorum*, et insecuta *sessio in dextera Majestatis,* uberrime tractantur in cap. 7. seqq. — ἐκάθισεν· *consedit)* voluntate Patris. conf. ἔθηκε, *posuit.* v. 2. De hac sessione vid. v. 13. s. Sacerdotes ministrantes *stabant. sessio* igitur notat consummationem sacrificii, et regnum gloriosum. Hoc verbo finito, *consedit,* post participia, denotatur scopus, thema, *caput* epistolae. coll. c. 8, 1. — τῆς μεγαλωσύνης) *majestatis,* i. e. DEI. — ἐν ὑψηλοῖς· *in excelsis)* in coelis. c. 8, 1.

v. 4. τοσȣ́τῳ, *tanto)* Duo incisa hic versus habet, quorum alterum v. 5. per χιασμὸν, prius autem versu 13. tractatur, Interrogatione utrumque acuente. χιασμὸς, σχῆμα χιαςὸν, *decussata oratio,* in hac epistola ita frequens est, ut una hujus figurae observatio plurimum ad analysin epistolae conferat. vid. v. 9. 2, 9. 12. 17. 3, 1. 8. 4, 14. 15. 16. 5, 7. 6, 7. 7, 6. 8, 4. 10. 9, 1. 10, 20. 23. 33. 38. 11, 1. 33. 12, 22. 23. s. 13, 10. cum annott. Dices: *Cur in hac una epistola, per omnia capita, regnat ista figura?* Resp. *Paulum* etiam alibi χιασμὸν habere, ad loca quaedam ex iis, quae modo citavi, ostensum invenias: sed saepius eo utitur ad *Judaeos*, quorum doctores tali sermonis figura in suis scriptis multum uti, docet Surenhusius in βίβλῳ καταλλαγῆς p. 78. seqq. 607. seq. Sapienter igitur apostolus omnia factus omnibus suam Hebraeis methodum attemperavit: et hi viri, qui a Spiritu ferebantur, omnes sermonum formas, magis, quam rhetores exercitatissimi, in numerato habuere. — κρείττων γενόμενος.

melior factus) per exaltationem. v. 3. 13. Antitheton, *ἠλαττωμένον, diminutum* c. 2, 9. Conferatur hoc ad Marc. 10, 18. not. *κρείττων, melior*, excellentior, potentior. *οἱ κρείττονες*, dii, apud veteres ethnicos. — *τῶν ἀγγέλων· angelis)* quorum magna alioqui praestantia. — *παρ' αὐτοὺς) παρὰ* ingentem praeter ceteros excellentiam denotat. Conf. *παρὰ*, v. 9. 3, 3. Excluduntur angeli, partim expresse, v. 5. 13. partim implicite. nam dum eorum nullus hoc nomen, *Filius DEI*, cepit, eo ipso non sunt *heredes nominis* hujus, neque adeo *heredes omnium*, sed ipsi sunt portio, insignis quidem, de hereditate Filii, quem ut Dominum *adorant;* v. 6. neque per eos facta sunt *secula*, sed ipsi potius facti sunt. v. 7. — *κεκληρονόμηκεν ὄνομα· hereditavit nomen)* Filio, quia Filius est, Filii *nomen* convenit: et in hoc praecipue nomine consistit *hereditas:* hereditatis additamentum sunt *omnia.* v. 2. *Nominis hereditas* est ipsis antiquior seculis: *Omnium hereditas* aeque antiqua est, atque omnia ipsa.

v. 5. *τίνι γὰρ, cui enim)* Frequens in hac epistola argumentum a silentio Scripturae. v. 13. c. 2, 16. 7, 3. 14. — *τῶν ἀγγέλων· angelorum)* Hanc enim gloriam nemo illorum capiebat. — *υἱός, filius)* Act. 13, 33. — *ἐγὼ — υἱόν)* Sic LXX, 2 Sam. 7, 14. Promissio illa, *Ego ero illi in patrem*, *et ille erit mihi in filium*, spectabat, Salomonem, sed multo magis, usque adeo augusta est, Messiam: alias etiam Salomo esset major angelis. *Semen Davidis*, sive *filius Davidis*, est unum nomen, sub quo, pro ratione praedicati, modo Salomon, modo Christus, modo Salomon et magis Christus innuitur, aenigmate temporibus exspectationis aptissimo. Conf. Ps. 89, 27. 28. Veri interpretes verborum divinorum sunt apostoli; etiamsi nos sine illis talem sententiam non assequeremur.

v. 6. *ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην· cum vero iterum introducit primogenitum in orbem terrae)* Ad *ὅταν cum* confer *ὅταν* Jac. 1, 2. cum aor. 2. subj. Particula *δὲ vero* innuit, majus quiddam subsequi. Non modo major est angelis Filius, sed ab angelis adoratur. *ἡ οἰκουμένη* est orbis Christo subjectus, cap. 2, 5. tanquam primogenito. Vide Psalmum modo citatum et mox citandum. Haec introductio plus quiddam dicit, quam *missio:* utraque tamen praesupponit *τὴν προΰπαρξιν Esse prius* Filii DEI: respondetque illi introitus in mundum. c. 10, 5. Intravit, voluntate DEI, quum se ad voluntatem DEI faciendam stitit, c. 10, 5. coll. c. 9, 11. quum *in mundum venit*, ut passim dicitur. *Πάλιν, rursum*, vulgari voculae *item* respondens, adhibetur, ubi scriptura super scripturam allegatur: v. 5. c. 2, 13. 10, 30. Ceterum vis particulae hujus cernitur liquidius, ubi ea, verbo *inquam* aut alio ejusmodi subaudito, parenthesi includitur, hoc modo: *quum vero (rursus* dictum DEI de Filio proferam) *introducit Primogenitum.* Sic Joh. 12, 39.: *Non poterant credere*, *quia (rursus* Esajam allegabo) *idem propheta dixit*, *Excaecavit.* Matth. 5, 33.: *Audistis (rursus* Exemplum proponam) *dictum esse antiquis.* Etenim allegandi formulae orationi liberius interponuntur, ut cap. 8, 5.: *ὅρα γάρ φησι,* pro, *Dicit enim, Vide.*

Primogeniti appellatio includit appellationem *Filii*, et vim significationis amplius declarat. Involvit enim jura *primogeniturae*, quae unigenitus habet modo eminentissimo. Sic etiam Rom. 8, 29. Col. 1, 15. 18. *Paulus* loquitur. Hoc loco, *Primogeniti* appellatio continet

descriptionem subjecti, de quo Psalmus agit, cum aetiologia praedicati. *Introducitur: est enim primogenitus.* — λέγει· *dicit*) Concisa oratio. Quum praedicta est introductio illa, datus est sermo: quum facta est, idem impletus est. *dicit*, DEUS, coll. v. 5. Itaque τὸ αὐτῷ, *ei*, mox refertur ad filium. — καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι θεῦ, *et adorent eum omnes angeli DEI)* LXX, Deut. 32. ante versum 43. haec habent: εὐφράνθητε ὀυρανοὶ ἅμα αὐτῷ, καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι θεῦ. quae in textu Hebraico et in paraphrasi Chaldaica desiderantur. Millius hiatum, recurrente verbo הרנינו pridem admissum statuit. Inde sequitur apud Mosen, εὐφράνθητε ἔθνη μετὰ τῦ λαῦ αὐτῦ הרנינו גוים עמו (ubi ב post נ ἐλλείπει) quod *Paulus* Rom. 15, 10. item ad Messiae tempora refert. Moses, in Cantico praesertim, de Christo scripsit. Veruntamen Psalmus 47, 7. habet, προσκυνήσατε αὐτῷ πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτῦ. atque hunc Psalmum Paulus respicit. nam inscriptioni Psalmi apud LXX, τῷ δαβὶδ, ὅτε ἡ γῆ αὐτῦ καθίςαται, id est, *Davidis, quum terra in potestatem ejus redigitur*, ut Oederus observavit, Primogeniti *in orbem introductio* h. l. respondet.

v. 7. πρὸς, *ad*) *ad angelos*, indirecto sermone, conf. πρὸς, *ad*, c. 11, 18. not. Apostolus etiam versum 20. Psalmi 103. videtur in mente habuisse, qui proxime praecedit locum Ps. 104, 4. — λέγει· *dicit*) DEUS, per prophetam. — ὁ ποιῶν — φλόγα) LXX, totidem literis Ps. 104, 4. Πνεύματα *spiritus* et πυρὸς φλόγα *ignis flammam* innuit non modo officium angelorum, sed ipsam eorum naturam, praestantem illam quidem, metaphora a rebus subtilissimis et efficacissimis sumta, sed tamen majestate Filii longissime inferiorem. Itaque τὸ ποιῶν *faciens* innuit, angelos esse creaturas jussu factas: at Filius est aeternus, v. 8. et creator, v. 10. Subjectum, ἄγγελοι *angeli*, et λειτυργοὶ *ministri*, cum articulo videlicet positum, habet antitheton v. 8. 9. Antitheton autem τῦ ποιῶν, *faciens*, creationem angelorum innuentis, exstat v. 10. s. Patris esse hoc praedicatum existimo, coll. v. 8.

v. 8. πρὸς τὸν υἱὸν, *ad Filium)* directo sermone. Conf. πρὸς, *ad*, v. 7. — ὁ θρόνος — μετόχυς σῦ) Sic iterum plane LXX, Ps. 45, 7. 8. *Thronus tuus, DEUS, in seculum seculi: virga aequitatis virga regni tui. Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem: propterea, unxit te DEUS, DEUS tuus, oleo exsultationis prae participibus tuis.* De *Throno* conf. Thren. 5, 19. [*Regimen super omnia innuitur.* V. g.] — ὁ θεὸς, *Deus)* Summam emphasin habet vocandi casus cum articulo. Apertam textui vim inferunt, qui Nominativum hoc loco statuunt, ut Artemonius Part. II. c. 2. *Thrônus* et *Sceptrum* junguntur: neque dixit Deus, *Ero thronus tuus;* sed, *firmabo thronum filii David.* Ps. 89, 5. 30. 37. — αἰῶνα· εὐθύτητος· *seculum: aequitatis) Aeternitas* et *justitia*, attributa valde conjuncta. Ps. 89, 15. ubi expendantur verba יקדמו et מכון Vide etiam v. 3. Psalmi hujus 45., ubi expendatur לעולם.

v. 9. διὰ τῦτο· *propterea)* Ex amore justitiae, quo Christus excellit, deducitur hic non tam unctio, quam muneris, ad quod unctus est, perennitas. Habet hic sermo quatuor partes: *thronus* — *virga* — *dilexisti* — *propterea.* ex his prima et quarta, secunda et tertia sunt parallelae, per χιασμόν· illae enim describunt beatitudinem Regis; hae, virtutem ejus. — ὁ θεὸς, ὁ θεός σῦ) Possis resolvere:

Deus, *qui Deus tuus est.* coll. Ps. 43, 4. 67, 7. Sed Filius ipse dicitur *DEUS*, uti versu praec. — *ἔλαιον ἀγαλλιάσεως*) *Oleum exultationis* gaudiique perennis est Spiritus sanctus. — *παρὰ τοὺς μετόχους σου· prae consortibus tuis*) Hi consortes alicui videri possint Angeli. nam et angelis nomen *deorum*, *filiorum Dei*, *stellarum matutinarum* (quamvis longe tenuiore significatu) et Filio DEI nomen *Angeli* (quamvis longe augustiore vi) dari solet. Ac revera Filius DEI habet sodales angelos, Gen. 18, 2. Job. 33, 23. Ps. 68, 18. 1 Tim. 3, 16. Matth. 25, 31.: et videri potuerat angelos potius, quam semen Abrahae assumturus fuisse, nisi alia oeconomia aliud postulavisset: c. 2, 16. ipsaque privatio illa, de qua ibidem v. 7. praesupponit commercium. Quid? ipse Psalmus 45. Christum alloquitur ut *Deum*, hoc ipso hemistichio, et paulo ante ut גבור *Fortem*, quomodo rursum appellantur angeli, Ps. 103, 20. Ergo angeli possint videri consortes Christi appellari, praesertim cum Paulus omnia Dicta hic allegata ad eminentiam Christi prae angelis referat. Veruntamen propria Christi cum hominibus necessitudo facit, ut sodales ejus intelligamus *homines*. cap. 2, 11. seqq. Nam Sponsus consortes suos habet, ut Sponsa suas: Ps. 45, 15. eademque comparatio est ibid. v. 3. *perpulcher es prae filiis HOMINUM.*

v. 10. *καὶ, et*) Haec particula testimonia connectit. — *σὺ κατ' ἀρχὰς* — *οὐκ ἐκλείψουσι*) Ps. 102, 26—28. LXX, *κατ' ἀρχὰς σὺ, κύριε, τὴν γῆν*, et reliqua iisdem verbis. Innuitur tempus creationis, cui opponitur finis mundi. quo ipso solvitur Artemonii Dissertatio III. — *σὺ, tu*) idem ille, ad quem sermo dirigitur versu praec. — *Κύριε, Domine*) Id LXX repetiere ex v. 23. ejusdem Psalmi. Praedicatur Christus etiam iis in locis, ubi inprimis contenderent multi, de Patre esse sermonem. — *γῆν, terram: οὐρανοὶ, coeli*) Gradatio. Nil obstat, quo minus sub *coelis* angeli innuantur, quemadmodum creatio hominis innuitur sub *terra* praetereunte.

v. 11. *αὐτοὶ, ipsi*) terra et coelum. — *ἀπολοῦνται· peribunt*) Idem verbum. Luc. 5, 37. Jac. 1, 11. 1 Petr. 1, 7. 2 Petr. 3, 6.

v. 12. *ἀλλάξεις· mutabis* — *ἀλλαγήσονται· mutabuntur*) Multi, *ἑλίξεις*, pro *ἀλλάξεις·* sed in Hebraeo bis unum verbum est חלף, a LXX saepe per *ἀλλάσσω*, nunquam per *ἑλίσσω* expressum.*) — *ὁ αὐτὸς*) הוא *Idem*, nunquam alius, sine ulla vetustate et immutatione. Vid. Hiller. Onom. pag. 71. 262. Sic 1 Sam. 2, 10. יהוה LXX *Αὐτός*.

v. 13. *δὲ, vero*) Epitasis.

v. 14. *πάντες, omnes*) quanquam in varios ordines variis nominibus, etiam *dominationem* aliquam sonantibus, distincti. Eph. 1, 21. — *λειτουργικὰ* — *ἀποστελλόμενα· qui ministrant* — *qui mittuntur*) *Ministrant* coram Deo: [*laudationibus vacantes*, V. g.] *mittuntur*, foras, ad homines. [*DEI mandata exsecuturi de aliis rebus crea-*

---

*) *Notandum tamen*, *quod margo* Ed. 2. *(ab* Ed. maj. *abludens) lectioni ἀλλάξεις* non majus *jam pretium constituit*, *quam lectioni ἑλίξεις*. *Congruit*, *quod in* Vers. germ. *legitur* umwenden. Posteriores *itaque* Bengelii cogitationes *non refutantur*, *sed confirmantur ista crisi*, *quam exhibet cel.* D. Ernesti, *Bibl. th. T. VI. p.* 6. *Ceterum idem Eruditus*, l. c. *T. V. pag.* 216. *monet*, *et ἑλίξεις et ἀλλάξεις in sermone graeco hebraizante idem esse*, *quod* abolebis, ad nihilum rediges. *Considerent*, *qui possunt.* E. B.

tis, V. g.] Utrumque opponitur *sessioni ad dextram.* Conf. Luc. 1, 19. — *τὺς μέλλοντας κληρονομεῖν· eos, qui hereditatem capient)* i. e. electos, eosque vel credentes vel credituros. Suavis periphrasis. — *σωτηρίαν· salutem)* ex tot tantisque periculis.

CAPUT II.

v. 1. *Δεῖ*) Alibi utitur verbo *ὀφείλειν debere:* hic, *δεῖ oportet.* Illud dicit *obligationem:* hoc, *urgens periculum.* v. 3. Jam sermo vergit ad hortationem, per momenta capiti praecedenti respondentia, de Christo propheta, rege, sacerdote: *propheta*, dicitur enim, *locutus est: rege,* dicitur enim, *thronus: sacerdote*, dicitur enim, *purificationem fecit.* et sic cap. 2. de *propheta*, mox v. 1. ss. de *rege, coronasti:* de *sacerdote*, ubique. Hortatio incipit in prima persona; deinde in secunda incrementum capit, c. 3, 1. — *περισσοτέρως, abundantius)* Comparativus, proprie. v. seq. Constr. cum *δεῖ oportet.* — *προσέχειν, attendere)* per obedientiam. coll. v. 2. not. — *τοῖς ἀκυσθεῖσι· iis, quae audita sunt)* Ref. ad c. 1, 1. fin. et conf. infra v. 3. c. 5, 11. Potiores sunt loquendi et audiendi, quam scribendi et legendi partes. — *μήποτε παραῤῥυῶμεν*) Aoristus 2. passivi, activa significatione, a *ῥεύω fluo*, et *fundo. ne quando,* inquit, *praeterfluamus*, animo levissimo. conf. Gen. 49, 4. Respexit apostolus *τὺς* LXX, Prov. 3, 21. *υἱέ, μὴ παραῤῥυῇς, ne praeterlabaris, ne dimiseris* ex oculis. ubi etiam v. 20. legitur, *νέφη ἐῤῥύη δρόσω,* activo sensu, et sic passim. Zosimus l. 2., *ἡ ῥωμαίων ἀρχὴ ὑπεῤῥύη κατὰ βραχύ· paulatim defecit.* Greg. *ἵνα μὴ ἐξίτηλα τῷ χρόνῳ γένηται τὰ καλὰ καὶ μὴ παραῤῥυῇ.* Metaphora hujus verbi frequens. Hesychius, *παραῤῥυῶμεν, ἐξολισθῶμεν.* Simili verbo exprimitur poena socordium, *ἐτάκησαν,* Sap. 1, 16. Verbum stat: homo socors praeterfluit.

v. 2. *δι' ἀγγέλων· per angelos) Διὰ, per*, proprie sumitur, uti v. seq. collatis *Pauli* verbis Gal. 3, 19. Alias non valeret argumentatio apostoli ab angelis ad Dominum. v. 5. Locutus ergo est *DEUS* Ex. 20, 1. per angelos: [*ita tamen, ut ipsa quoque DEI vox resonaret.* c. 12, 26. V. g.] in N. T. locutus est Deus per Dominum. — *ἐγένετο βέβαιος· factus est firmus)* auctoritate ei per poenas violantium constituta. — *πᾶσα*) *omnis*, sine acceptione personarum. — *παράβασις καὶ παρακοὴ*) *Παράβασις transgressio*, committendo mala: *παρακοὴ inobedientia,* omittendo bona. Metonymia abstracti, pro transgrediente et inobediente, qui proprie *mercedem accipit.* Antitheton in concreto, *nos*, *negligentes.* v. 3. Antitheton in abstracto, *προσέχειν τοῖς ἀκυσθεῖσι, attendere iis*, *quae audita sunt.* *Δεῖ* habet accusativum cum infinitivo. Inde sententia: *Nos* (Subjectum) *debemus attendere iis, quae audita sunt* (Praedicatum.) Praedicatum hoc habet antithesin in abstracto. — *ἔλαβεν· accepit)* non modo in sanctione, sed etiam in exsecutione.

v. 3. *πῶς ἡμεῖς ἐκφευξόμεθα*) *quomodo nos effugiemus* mercedem justam et gravem? Sic cap. 12, 25. *Illi non fugerunt: nos non effugiemus.* — *σωτηρίας*) *salutis*, in *orbe futuro*, cum *gloria* conjunctae. v. 5. 10. nott. *Salutis* vocabulum, quod versu illo 10 repetitur, affine est nomini *Jesu*, quod resonat in Evangelio *salutis.* — *ἀρχὴν, initium)* Antea non erat praedicata salus tanta, tam augusto

interprete. — λαλεῖσθαι· dici) a baptismo usque ad ascensionem. Act. 1, 2. — διὰ τοῦ κυρίου· per Dominum) Augusta appellatio: coll. c. 3, 4. ss. Ps. 110, 1. Non dicit h. l. *per dominum nostrum.* nam etiam *angelorum dominum* innuit, quem ipsi angeli *Dominum* appellant. Luc. 2, 11. Matth. 28, 6. [*Continetur hac appellatione, quicquid* c. 1. *atque deinceps* v. 7—10. *memoratur.* V. g.] Antitheton, *per angelos.* v. 2. Conf. v. 5. seq. — ὑπὸ τῶν ἀκουσάντων) *ab iis, qui* ex ipso Domino coram *audierant. Spectatores* etiam illi fuerant et ministri, Luc. 1, 2. sed *auditum* hoc loco memorat apostolus, convenienter instituto suo. v. 1. s. Respicit apostolus non solum in genere ad historiam evangelicam, sed etiam ad singularia capita, v. gr. de supplicatione in horto. etc. c. 5, 7. not. Ad ecclesias ex gentibus scribens Paulus multa solet de sua vocatione, deque fructibus laboris sui dicere: hic vero ad fratres ex circumcisione scribens, apostolos potissimum citat longo tempore cum Domino versatos. conf. Act. 1, 21. 10, 41. 13, 31. not. atque illos ipsos apostolos tantummodo generatim citat, ut Hebraeos ad solum Dominum redigat. — εἰς ἡμᾶς· *in nos)* Hoc denotat aetatem praesentem illam. — ἐβεβαιώθη· *confirmata est)* non per poenas, sed per charismata. Resp. βέβαιος *firmus.* v. 2.

v. 4. συνεπιμαρτυροῦντος) Decompositum. Christi est, *testari:* DEI est, συνεπιμαρτυρεῖν, *testimonium superaddere.* Idque fecit et in terris ambulante Christo, *signis et prodigiis,* et in coelum sublato, *variis virtutibus.* Act. 2, 22. 33. Id Testimonium totum agit de *Domino* Jesu Christo. Act. 2, 36. 10, 36. 42. Rom. 14, 10. 1 Cor. 12, 3. Phil. 2, 11. Si quis *varias virtutes* etiam ad Christum in terris ambulantem referre velit, non repugno. Me, ni fallor, induxit parallelismus notae sequentis. — ποικίλαις, *variis)* Parallelum, μερισμοῖς *distributionibus.* coll. 1 Cor. 12, 11. — κατὰ τὴν αὐτοῦ θέλησιν· *secundum suam voluntatem)* liberrime, uberrime, clementissime, non pro *arbitrio* accipientium: unde patet, donum esse plane supernaturale. αὐτοῦ, *ipsius* Dei. רצון LXX θέλησις.

v. 5. οὐ γὰρ ἀγγέλοις· *non enim angelis)* Aetiologia, versum 3. ubi *Salutis* et *Domini* appellatio scite inserta est, respiciens, novae periochae inchoandae inservit. Quo major *Salus,* quo gloriosior *Dominus* spernitur, eo gravior est culpa spernentium. Non angelis, de quibus nil in eam sententiam scriptum est, sed homini, hominisve filio, Jesu Christo, et angelos et omnia subordinavit Deus. Plus negotii habuerunt angeli in V. T. sed in N. T. evecta per Christum humana natura angeli sunt conservi nostri. *Plus negotii* dixi εὐλαβῶς. ex antitheto etiam illud cogitari possit, quod in V. T. major angelis reverentia debebatur, quam in N. T., ubi nunc *conservi nostri* sunt. Eo ipso autem, quia *nostri conservi* sunt, intelligitur, eos non esse in N. T. otiosos, sed tantum sub alio respectu agere, quam in V. T. Ut hoc loco angeli opponuntur *Domino,* sic v. 16. opponuntur *fratribus.* Apostolus soli Christo solos homines credentes copulat. — ὑπέταξε, *subordinavit)* Hoc verbum jam repraesentatur ex v. 8. *Subordinavit* Deus. nam ad cap. 1, 1. respicit oratio. — τὴν οἰκουμένην τὴν μέλλουσαν· *orbem terrae futurum)* Una omnium temporum οἰκουμένη *terra* est, c. 1, 6. Itaque οἰκουμένη μέλλουσα *terra futura* dicitur, ut *sol crastinus,* quamvis unus omnium sol dierum est. Hebraice הבא Graece μέλλουσα. *Orbis* unus est, sub gratia et sub gloria; *futurus* dicitur, non quin jam sit, sed quia olim praedictus. No-

vitas, quae per Christum in N. T. instituta fuit, tanti aestimatur in Scriptura, ut inde exsistat dichotomia inter tempora V. T., et inter tempora N. T. una cum aeternitate inde pendente. haec, simul sumta, vocantur *ἡ οἰκουμένη ἡ μέλλουσα. Μέλλοντα* sunt identidem, ex prospectu V. T. prophetico in Novum Testamentum, Bona in N. T. praesentia, per Christum parta; quae incipiunt, dum orbis futurus ei subjicitur, quum primum gloria et honore coronatus fuit. De *Paulina* hac locutione conf. not. ad Rom. 3, 30. Quanquam etiam pro hujus epistolae tempore *futurus* est suo modo, tum, quum omnia Christo subjecta erunt, etiam mors. 1 Cor. 15, 24. seq. expende *nondum*, v. 8. et ipsam orbis futuri descriptionem, cap. 12, 26. sqq. Late patet nomen *orbis.* vide Psalmum, qui mox citatur. *πατὴρ τοῦ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ αἰῶνος, Pater futuri seculi,* Es. 9, 6. in Graec. et Lat. — *περὶ ἧς λαλοῦμεν· de quo loquimur) loquimur:* nos doctores. c. 5, 11. not. Huic versiculo per hoc incisum vis propositionis conciliatur. Propositio autem est: *Omnia subjicientur Jesu Christo.*

v. 6. *διεμαρτύρατο δέ που τὶς, testatus est autem alicubi aliquis) aliquis*, scil. *testis.* Non hic locutus est David de se ipso: quare nomen ejus non opus erat poni. Neque subsistendum est in internunciis, sed spectandum verbum DEI, semel *testatum.* Testatus est David in Psalmo 8. ad quem Psalmum hoc caput saepe respicit, etiam a versu 10., ut videbimus. *δὲ, autem,* facit antitheton inter *angelos* et inter eum, cui Psalmus omnia subordinata testatur. — *τί ἐστιν* — *ποδῶν αὐτοῦ)* Sic plane LXX, Ps. 8, 5—7. Incisum illud, *et constituisti eum super opera manuum tuarum*, apostolus in sua certe argumentatione non assumit, omnia ex eo, quod in Psalmo praecedit et subsequitur, deducens. Memorantur in inciso illo *opera manuum* DEI, i. e. coelum, luna et stellae (*Sol* abest: vel, quia, ut Abrahamo seminis sui servitus et liberatio, Gen. 15, 12. sic Davidi exinanitio et exaltatio Messiae, *noctu* indicata et ab eo decantata est: quemadmodum etiam sermo Domini ad Jobum noctu fuisse videtur, Job. 38, 7. 31. s. vel, quia Messias in cruce, derelictus, obscurato *sole, lunam et stellas vidit:*) at ultra horum durationem manet imperium Christi. — *τί ἐστιν ἄνθρωπος) quid est homo,* ad opera DEI, coelum etc. quid vero ad Deum ipsum? Ita demissior est sermo, quam si diceret: quis sum ego? *ἄνθρωπος, homo*, sine articulo; tanquam unus e multis. אנוש *homo, παθητὸς, passionibus et morti addictus.* — *ὅτι μιμνήσκῃ αὐτοῦ, quod meministi ejus)* Talis status Messiae describitur, in quo a divina recordatione et cura praetermissus videri posset. Unde hoc ipsum, *recordationem* sui, miratur ipse, admiranda humilitate: quanto magis tantam gloriam sibi paratam? Non *aliter* esse poterat: Act. 2, 24. at orat, quasi vix *ita* esse potuerit. — *ἤ) sive.* Tenuius quiddam hoc loco sonat בן אדם *filius hominis,* quam אדם *homo.* — *υἱὸς ἀνθρώπου)* בן אדם coll. Ps. 49, 3. Iterum sine articulo. — *ἐπισκέπτῃ αὐτὸν, rationem ejus habes)* Incrementum sermonis. nam *memoria* est vel de absente: *ἐπισκέπτεσθαι, invisere,* praesentem curam denotat.

v. 7. *βραχύ τι) perbreve* tempus. Idem verbum, Luc. 22, 58. — *παρ' ἀγγέλους)* Psalmo 8, 6. illud ותחסרהו מעט מאלהים hunc habet sensum: *Fecisti filium hominis paulisper minorem esse Deo*, id est, se ipso. Pulcra periphrasis Christophori Corneri: *Christus homo factus sub cruce se humiliavit, et INFRA DEUM se ab-*

jecit, cum, quiescente natura divina et vires suas non exserente, ipse Deus et Dominus gloriae crucifixus et mortuus est. Expos. Psalm. p. 24. Haec est vis Mem praefixi 2 Chron. 15, 16. Es. 52, 14. vid. Nold. Concord. hac partic. §. 21. Ipsum חסר sequente Mem, Cohel. 4, 8. Alia phrasi *Paulina* dicitur μὴ ὢν ἴσα Θεῷ et κενώσας ἑαυτὸν, Phil. 2, 6. 7. not. Interpretationem vero LXX interpretum apostolus suo aptam instituto retinet; nam homonymia hebraicae vocis אלהים naturam significat invisibilem, eoque humana superiorem, sive angelicam sive divinam: et qui praeter angelos minoratus est, utique praeter DEUM minoratus est: *DEI* autem appellationem postliminio quasi supplet capite 3. v. 4. Sic enim solet apostolus verbis LXX interpretum commode uti, et vim Hebraicorum, ubi ad propositum plus faciunt, lectori postliminio propinare. c. 10, 8. 12, 6. nott.

*) v. 8. πάντα ὑπέταξας) vid. 1 Cor. 15, 27. et anteced. cum annot. — γὰρ, *enim*) Infert apostolus, *cur* hunc locum *allegarit:* quia videlicet docemur in eo, *Jesum* esse, cui subordinata sunt omnia, adeoque futurus orbis. v. 5. Saepe γὰρ *enim* facit ad *aetiologiam Dicti.* c. 7, 14. 9, 24. Et sic *Paulus,* Rom. 3, 28. — αὐτῷ, αὐτῷ) *ei, ei,* de quo loquitur, homini, filio hominis. Id declaratur demum versu 9. medio, de *Jesu,* aptissime dilatum. — τὰ πάντα) τὰ secundo tertioque loco vim habet relativi ad πάντα *omnia* praecedens. Eadem vis articuli, Joh. 19, 5. 7. Gal. 5, 13. 6, 14. — οὐδὲν, *nihil*) ne angelos quidem. v. 5. cap. 1, 6. — ἀφῆκεν, *reliquit*) in sermone Psalmi, cui eventus rerum partim respondet, partim respondebit. — νῦν δὲ οὔπω, *nunc autem necdum*) *Νῦν nunc* hic servit anthypophorae. nam *tempus* denotatur in οὔπω *nondum*, et hoc construitur cum ὁρῶμεν *videmus*, in antitheto ad *praesens* βλέπομεν, *cernimus.* Subjecta Christo jam sunt plura, quam videmus; et suo tempore prorsus omnia erunt ei subjecta, nobis cernentibus. Eph. 1, 22. 1 Cor. 15, 27. s. sed cur *nondum omnia?* quia et corpus ejus, ecclesia, laborat: et ipse non agnoscitur, certe non conspicitur. Verbum βλέπω *cerno* notat quiddam magis definitum: ὁράω *video*, quiddam latius atque augustius.

v. 9. δὲ, *vero*) Antitheton inter id Psalmi, quod *nondum videmus*, et inter id, quod jam *cernimus* impletum in Jesu. Quid autem cernimus? Jesum, *qui* paululum praeter angelos minoratus erat, cernimus, *quod* propter passionem mortis sit gloria et honore coronatus. In hac periocha, ἠλαττωμένον (διὰ — ἐστεφανωμένον) ὅπως κτλ. est χιασμὸς, qualem habet *Paulus* Gal. 4, 4. 5. atque in praesenti inciso, διὰ κτλ. quod incisum ante δόξῃ nullam στιγμὴν desiderat, id *propter* quod coronatus est Jesus, nempe *passio mortis,* ex naturali ordine rei, nec sine emphasi, ante coronationem ipsam memoratur. Eximit Judaeis apostolus infestum crucis scandalum; et argumentum, quod a passione Jesu contra gloriam ipsius eamque nobis quoque gloriosam duci posset, ita solvit, ut etiam invertat. Passionem mortis adeo non obstare, ostendit, gloriae et honori Messiae, ut eam potius confirmet nobis. Unde infert, minorationem Jesu praeter angelos, quae ad paululum facta fuerit, non eo spectasse, ut in morte maneret, sed ut morte semel exantlata *omne* sibi subordinatum haberet.

---

*) τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου, *opera manuum tuarum*] Solem, lunam, stellas etc. Ps. 8, 4. *V. g.*

Jesus est, in quem et minoratio et coronatio in Psalmo descriptae conveniunt: Idem ergo est, cui etiam potestas in *omne*, quae in gradatione Psalmi subsequitur, convenit. — *βραχύ τι, paululum quiddam)* Aliquot horae crucis, dies passionis, anni laborum, quantulum sunt ad aeternitatem. — *παρ' ἀγγέλυς, praeter angelos)* pati ac mori nescios. — *ἠλαττωμένον) tenuiorem*, minorem, vermem *factum*. conf. Luc. 22, 43. *Participium* innuit, Jesum per se et sua causa potuisse sine passione capessere gloriam: sed fratrum etiam ducenda fuit ratio. — *βλέπομεν, cernimus) Adspectus*, inquit, *loquitur*. Idem verbum c. 3, 19. 10, 25. Res et eventus congruit cum fide testimonii praevii. v. 6. init. — *τὸ πάθημα τῦ θανάτυ, passionem mortis) Mortis* passio, summa. vid. cap. 5, 7. — *δόξῃ καὶ τιμῇ, gloria et honore)* Filium Dei decente. [Gloria *mortem praesupponit: passionem* honor. V. g.] — *ἐςεφανωμένον, coronatum)* post *mortem*. — *ὅπως, ut)* Necti debet cum *τῷ tenuiorem factum*, et ideo finem notat. — *χάριτι θεῦ, gratia Dei)* Alii pridem, *χωρὶς θεῦ, praeter Deum*. Bonam utraque lectio sententiam fundit: utramque videamus. Incisum hoc, cum *χωρὶς, praeter*, sic habet: *Christus mortem gustavit pro omni, excepto Deo.* Haec periocha est, per partes suas declaranda. I) *παντὸς*, quemadmodum *πάντα* v. 8. et 10. quinquies, est neutrum, ut *Orig. Theod. Ambros.* apud Estium agnoscunt. etenim in masculino plurale esse solet, *ὑπὲρ πάντων*, 2 Cor. 5, 15. 1 Tim. 2, 6. et plurale *πάντων, πᾶσι*, plerumque masculinum quidem, et interdum neutrum est: sed *παντὸς, παντὶ*, sine substantivo aut participio, positum, semper neutrum est. vide supra ad 2 Cor. 11, 6. Marc. 9, 49. Ostendit Apostolus gloriam Christi ex Psalmo 8., maximeque ex illo inciso, כֹּל *omne posuisti sub pedibus ejus*, atque emphasin numeri *singularis*, quae in grandi illa syllaba כֹּל inest, a LXX int. praetermissam supplet, quum in hoc duntaxat palmario nervo ait, *παντός*. Neque enim *παντὸς* neutrum, sine articulo, non est Graecum: Hesiodo quippe *πλέον ἥμισυ παντὸς* dicitur. Hoc *πᾶν*, hoc *omne*, cui *ὐδὲν nihil* neutro item genere opponitur v. 8., et *omnes*, masculino genere, includuntur, Joh. 3, 35. 36., complectitur maxime *angelos*, praeter quos paululum minoratus fuerat Christus: et tali pacto protasis et apodosis inter se respondent, *Nondum videmus ei omnia subjecta*, *sed tamen id*, *pro quo mortem gustavit, est Omne.* II) *Gustare mortem*, dicit mortis veritatem, et tamen hoc loco etiam brevitatem, ut *Chrysostomus*, *Sedulius*, *Haymo*, *Flacius* ad h. l. agnoscunt. III) Hinc demum colligitur, quid *ὑπὲρ* significet, *pro omni*: Germ. *um alles*, non, *für alle*. *ὑπὲρ* hoc loco denotat rem consequendam, ut Joh. 11, 4. 2 Cor. 1, 6. 12, 8. 19. 2 Thess. 1, 5. *Mortem gustavit pro omni;* ut *omne* sibi vindicaret, ut omnium rerum potestatem capesseret: sive, *pro* eo, ut ipsi obtingeret, quod scriptum est, *OMNE posuisti sub pedes ejus.* IV) Omne illud habet apertissimam et justissimam exceptionem. *Paulus* 1 Cor. 15, 27. eundem Psalmum, eundem versiculum, eandem voculam כֹּל *omne* tractans, adjicit, *δῆλον, ὅτι ἐκτὸς τῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα.* Eadem igitur exceptio hoc loco ponitur, *χωρὶς θεῦ ὑπὲρ παντός. omne, praeter Deum, Christo subjectum est. χωρὶς* exceptioni servit. Sic Epiphanius, *διὰ παντὸς, χωρὶς πεντηκοςῆς.* haeres. LXXV. Thomas Magister: *τὸ πλὴν καὶ τὸ ἐκτὸς, τὸ χωρὶς δηλῦσι.* Agnoscit Theodoritus, *χωρὶς* hoc loco exceptioni inservire:

quae autem sit exceptio, ille Psalmi parallelismus nos docet. Atque ipsa exceptio amplitudinem rerum Christo subjectarum, quae sunt *praeter Deum plane omnia*, quam significantissime, et tamen, ne sermo interpelletur, quam brevissime commonstrat: decenterque exceptio ipsi rei, de qua fit exceptio, praemittitur.

Idem incisum, si χάριτι *gratia* retineas, sic explicabis: *ut gratiâ DEI pro omni gustaret mortem. Gratia DEI*, erga nos, Gal. 2, 21. Rom. 5, 8. et erga ipsum Jesum. Adversarii putabant, Jesum ira DEI esse passum et mortuum, Ps. 22, 8. s. 69, 27. Es. 53, 4. Joh. 19, 7. Sed plane gratia DEI passus est et mortuus, cujus gratiae munus est honor et gloria. Phil. 2, 9. ἐχαρίσατο· Luc. 2, 40. 52. Rom. 5, 15. Atque hoc nomen, *χάριτι*, idem dicit, quod verba *μιμνήσκῃ, ἐπισκέπτῃ, recordaris, rationem habes*. v. 6. ex Psalmo illo 8. In hac interpretatione ὑπὲρ παντὸς posset valere *pro omnibus*, Germ. *für alle*, quod ad praepositionem attinet: sed obstat neutrum παντός.

Nunc quaeritur, utra lectio genuina sit. Non ignoro, χάριτι plausibilius esse, quam χωρίς. et sine labore ullo a me impetrarem, ut hoc missum facerem, et illud amplecterer. Sed ubi de verbo DEI, ubi de unico DEI verbulo agitur, nil temporis causa statuere debemus. Facilius χωρὶς in χάριτι, quam χάριτι in χωρὶς librariorum sedulitas, planiora omnia quaerens, mutavit: et tamen χωρὶς remanet in monumentis antiquis, multis, gravibus. Ea enumerat *Apparatus* criticus: iis addatur *Anastasii* abbatis, qui seculo VIII. in Palaestina floruit, liber contra Judaeos, diserte hanc lectionem exhibens. Neque lectionem hanc, neque interpretationem hic a nobis propositam, quisquam, ut spero, exagitabit: lectori tamen integrum est, rem amplius expendere. *Syriacorum* exemplarium in utraque lectione conjungenda constantiam declarat La Croze lib. III. de Christianismo Indico, c. 3. §. 64. — *γεύσηται, gustaret)* Notatur hac phrasi *veritas* mortis, ut passim: et hoc loco, ut diximus, simul *τὸ βραχὺ brevitas*, cui notandae aptus est genitivus, *θανάτου*, coll. c. 6, 4. not. Aliud est, partem mortis gustare; aliud, pars sive brevitas temporis, qua mors tota gustatur. Brevitatis significationi non obstat locus Matth. 16, 28. nam ibi est locutio negativa, uti Luc. 14, 24. Adjuvat autem eam locus Psalmi 34, 9. *γεύσασθε καὶ ἴδετε*· i. e. *gustate modo, et videbitis*. alias *gustus* non poneretur ante *visum*.

v. 10. *ἔπρεπε, decebat)* Sic Psalm. 8, 2. הודך LXX, *ἡ μεγαλοπρέπειά σου*. Ceteroqui toto hoc versu 10. propositio, quae versu 8. 9. verbis ejusdem Psalmi vestita erat, nunc verbis ad apostoli institutum propius accommodatis declaratur: sed cum hac differentia, ut versus 8. 9. expressius agat de *Gloria*, ex antecedentibus; versus 10. de *Passionibus* agat expressius, transitionem ad subsequentia parans. Praedicatum propositionis est, *Decebat illum, propter quem omnia et per quem omnia* sunt: subjectum sequitur, *multos filios in gloriam ἀγαγόντα ducentem, principem salutis eorum per passiones consummare.* Posset *ἀγαγόντα* resolvi, *ἵνα ἀγαγὼν τελειώσῃ*· sed construitur sic, *ἀγαγόντα τὸν ἀρχηγὸν*, ut *primus dux salutis* sit etiam *perducens in gloriam. ἀρχηγὸς* componitur ex *ἀρχὴ* et *ἄγω*· et *ἀρχὴ* prospicit in textu ad *τελειῶσαι* (coll. cap. 12, 2.) at *ἄγω* respicit ad *ἀγαγόντα*. Itaque complectitur Propositio sententias magnas et multas, quas sic evolveris:

1) Jesus est dux *salutis*.
2) Ut patiendo salutem pararet, necesse fuit.
3) Per passiones est *consummatus*.
4) Cum ea consummatione conjuncta est *gloria* filiorum.
5) Filii sunt *multi*.
6) Totum hoc institutum valde *decebat* Deum, quamvis infidelitas pro *dedecore* habeat.
7) Decebat Deum, ut Jesus pateretur et filios salvaret. nam *propter eum* sunt *omnia*.
8) Decebat Deum, ut Jesus consummaretur, et filii ad gloriam perducerentur. nam *per eum* sunt *omnia*.

Ex his, quatuor momenta, totidem literis notata, servato textus ordine, ponimus

A	B
Gloria filiorum:	dux patiens:
C	D
salus filiorum:	consummatio ducis.

Haec momenta reducuntur ad Deum, *propter quem et per quem omnia* sunt, id est, cui tribuenda sunt omnium rerum initia et exitus. Ad initia rerum pertinet B et C. ad exitus rerum pertinet D et A. Enimvero eadem quatuor momenta per *χιασμὸν* in textu sunt transposita, ut a fine *A* pulcherrimo ordine progrediatur oratio ad media, quae in *BCD* continentur. — *αὐτῷ*) *eum*, Deum Patrem: qui memoratur versu 9. et subauditur versu 5. — *δι' ὃν, δι' οὗ, propter quem*, *per quem)* Subtili et eleganti discrimine *Paulus* praepositiones cumulare solet. — *πολλοὺς, multos*) quam plurimos. unde *ἐκκλησία, coetus.* v. 12. — *υἱοὺς, filios*) Stilo V. T. dicuntur *παιδία pueri*, coll. v. 13. s. not. stilo N. T. *υἱοὶ filii*, quorum status opponitur *servituti*, v. 15.: ut apud *Paulum*, Rom. 8, 15. Gal. 4, 6. Ipse Jesus, Filius: is nos facit *filios* Dei, nos habet *sobolem* suam. ילדים *παιδία, soboles* sunt Synonyma. conf. Ps. 22, 31. Es. 53, 10. — *εἰς δόξαν, in gloriam)* Haec gloria in eo ipso consistit, quod sint filii, et tanquam filii tractentur. Rom. 8, 21. Expende Joh. 17, 10. 22. ac totam illam orationem: et confer v. 7. hujus capitis 2. Proximam inter se significationem habent *gloria* et *sanctitas*, *ductio in gloriam* et *sanctificatio*, v. 11. — *τῆς σωτηρίας αὐτῶν, salutis eorum)* Hoc ipsum vocabulum praesupponit *perniciem:* ex qua ut educeremur, *patiendum* Christo fuit. *Salutem* excipit *δόξα gloria*, stilo *Pauli*, 2 Tim. 2, 10. not. — *τελειῶσαι, consummare*) Hoc verbo continetur perductio ad finem molestiarum et ad metam gloriae plenam. c. 5, 9. Metaphora agonistica. Frequens enim in hac epistola, *τελειοῦσθαι, τέλειος, τελειότης, τελείωσις, τελειωτὴς*, de Christo et Christianis. Haec per *passiones consummatio* duo momenta innuit: I) *Gloriam* Christi, quippe cui, *consummato*, *omnia subordinantur*. II) *Passiones* praegressas. De *passionibus* mox tractat expresse, v. 11—18. quanquam eas etiam in praecedentibus attigit: tractationem de *Gloria* hoc ipso loco praemisit, ad acuendam hortationem suam, et ad praesanandum scandalum passionis et mortis. Uberiorem vero utriusque momenti considerationem intertexit insequenti tractationi de Sacerdotio, quae versu 17. proponitur. Ac de *Passionibus* quidem res aperta est: *Gloriam* vero describit, dum opportunis locis memorat, Jesum *esse consummatum*, *esse in coelis*, *altiorem coelis factum*, *sedere ad dex-*

teram Dei, *secundo conspectum iri*, *hostes ejus positum iri scabellum pedum ejus.* hoc versu, et cap. 4, 14. 5, 9. 7, 26. 28. 8, 1. s. 9, 24. 28. 10, 12. 13. 12, 2.

v. 11. *γὰρ, enim)* Necessitudo summa, causa, cur decuerit, Jesum non sine nobis *consummari.* — *ὁ ἁγιάζων, sanctificans)* Christus. c. 13, 12. *Sanctificans* dicitur Christus propter totum illud beneficium, quod ipse per sese nos *sanctos*, i. e. *divinos*, facit. — *οἱ ἁγιαζόμενοι, qui sanctificantur)* populus. c. 10, 10. 14. 29. Synonyma, *sanctificare*, *ad DEUM adducere; sanctificari*, *ad DEUM adduci*, *appropinquare*, *accedere. Sanctificans* est a Patre genitus et Sanctificator constitutus: *qui sanctificantur*, a DEO creati, et ad sanctificationem accipiendam constituti. conf. *ἔδωκεν*, *dedit.* v. 13. Haec origo fraternitatis et communionis cum sanguine et carne. — *ἐξ ἑνὸς*, *ex uno)* *εἷς unus* ille est Abraham, uti Malach. 2, 15. Es. 51, 2. Ez. 33, 24. Ex uno Adam, omnes homines: ex uno Abraham, omnes Abrahamidae. Toto hoc loco, ad Abrahamidas scribens, Paulus ad eos sermonem seorsum accommodat, v. 16. 17. c. 13, 12. quemadmodum etiam Psalmo 22., qui hic citatur v. 12., sermo est de Israële, v. 23. ss. de gentibus autem, v. 26—32. ac tota deinceps de sacerdotio deque sacrificiis tractatio praecipue ad Hebraeorum captum congruit. Quocirca multum haec aliquando epistola ad *Israelis* salutem conferre poterit. Si *unus* hic Deum innueret, angeli includendi essent, qui removentur versu 16. — *πάντες*, *omnes)* Constr. cum *ἁγιαζόμενοι qui sanctificantur.* nam dicit, *πάντες*, *omnes*, *utrosque* dicturus, si *sanctificantem τῷ πάντες omnes* includeret — *οὐκ ἐπαισχύνεται) non erubescit*, quum extra hanc *causam*, (quod *ex Abrahamo* sunt, qui non ut peccator, ut salutis indigus, sed ut stirps communis, ut is qui promissionem acceperat, consideratur:) multa fuissent, cur eum puderet. nam minime sancti et valde sontes v. 14. s. fueramus. tamen non erubescit: imo propter sanctitatem illam et gloriam, in quam nos duxit, gloriosum sibi ducit. Tales *filios* restitutos habere, Deum *decet:* tales *fratres non erubescit* Christus. conf. *non erubescit*, c. 11, 16. not. — *καλεῖν) appellare*, appellando declarare.

v. 12. *λέγων, dicens)* Tria hic sunt allegata V. T. quibus praecedens sermo apostoli egregie confirmatur, per *χιασμὸν*, ordine retrogrado. Namque

apostolus memorat	Christus in dictis V. T. ait:
v. 10., *filios:*	v. 13. fin. *ego et nati.*
ibid. *consummationem* per passiones:	v. 13. init. *confisus ero*:
v. 11., *necessitudinem* ejus, qui sanctificat, et eorum, qui sanctificantur:	v. 12. *fratribus meis:*

Ac rursum v. 14—17. ordine inverso memorantur *nati*, et res a Christo *bene* gesta, et *fratres.* Duae catenae allegationum, c. 1. de Gloria Christi, et c. 2. de Redemtione, suavissime inter se respondent. — *ἀπαγγελῶ — ὑμνήσω σε)* Ps. 22, 23. LXX, *διηγήσομαι·* cetera, iisdem verbis. *Nomen* Domini boni, fratribus ignotum, Messias praedicat, ut fratres quoque laudent illum. Ps. cit. v. 24. — *ὑμνήσω*, *canam)* tanquam dux chori. conf. Psalm. 8, 3.

v. 13. *ἐγὼ ἔσομαι πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ, ego ero fidens in eo)* LXX, καὶ πεποιθὼς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ· apud Esajam proxime ante locum ex c. 8. citandum mox. πεποιθὼς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ 2 Sam. 22, 3. quod ecclesia imitatur Es. 12, 2. Innuitur filialis fiducia Messiae ex *passionibus* ad Patrem confugientis. [*et nequaquam frustrati, coll.* v. 10. fin. V. g.] c. 5, 7. coll. 2 Sam. cap. cit. v. 4. seqq. Particula allegatur; periocha tota innuitur ab apostolo. Recte reprehendunt Theologi nostri scholasticos, negantes, satisfactionem Christi ex se et simpliciter condignam esse. vid. Calov. mataeol. pap. in Dedic. Sed tamen hujus satisfactionis fragrantissima pars est fiducia purissima, qua fiducia unice nixus ipse est in accessu ad Patrem. Ps. 22, 10. Matth. 27, 43. neque enim sua merita ostendit, quin peccata potius in se conjecta confessus est. Ps. 69, 6. Ut igitur ille per sese fide in Patrem nixus est; sic nos fide in Christum, et per Christum in Patrem nitimur. Gravissimum argumentum contra humana operum merita. Hac autem fiducia Christus est usus non pro se; nam ipse et Pater unum sunt: sed pro suis. v. 16. Praesens quodque auxilium dabat *fiduciam* de auxilio futuro, (conf. Phil. 1, 6.) usque ad plenam ex morte et diabolo victoriam. — *ἰδοὺ — ὁ θεός*) Es. 8, 18. LXX, iisdem verbis. παιδία ילדים *natos* vocat, decente *Primogenitum* sermone, qui eosdem et *fratres* et *minores* innuit: atque hos omnes Deo, qui eos ipsi *dederat salvandos*, juxta secum *glorificandos sistit.*

v. 14. *ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία, quia ergo pueri)* τὰ παιδία *pueri* h. l. non est nomen aetatis naturalis; sed deducitur ex v. 13. Messias non commode choro puerorum naturalium hic ingeritur. loquitur de filiis suis spiritualibus. οὖν *igitur* infert ex v. 10. seqq. — *κεκοινώνηκεν αἵματος καὶ σαρκός, communionem inter se habuere sanguinis et carnis)* Praeteritum, respectu majoris partis, quae jam vixerat tempore testimonii in Psalmo editi. In psalmo *fratres;* in Esaja, *natos* memorat: pro eo tempore, cum David et Esajas prophetarent, jam multi *fratrum* et *natorum* vivebant et vixerant, quos reconciliaturus erat. Hi non excluduntur, sed includuntur. κοινονέω cum genitivo, Prov. 1, 11., ubi etiam v. 18. μετέχω eadem vi ponitur. κοινωνήσας ὁδοῦ, Job. 34, 8. Hoc tamen loco elegans est verborum commutatio, ut μετέσχε dicat similitudinem unius ad ceteros: κοινωνεῖν multorum inter se. σὰρξ καὶ αἷμα dicitur interdum per metonymiam pro homine, Gal. 1, 16.: sed hoc loco magis proprie sumitur in abstracto, ut 1 Cor. 15, 50. quanquam illo Pauli ad Corinthios loco σὰρξ καὶ αἷμα vetustatem corruptae naturae connotat. Alias, ut modo vidimus, dicitur σὰρξ καὶ αἷμα, potiore parte, *carne*, quae etiam sola interdum nominatur, praeposita: hic αἷμα καὶ σὰρξ (quanquam nonnulli voces trajecere) perinde ut Eph. 6, 12., πρὸς αἷμα καὶ σάρκα. Utrum promiscua sit locutio, an αἷμα aliquando certa de causa (quae ex Physicis hoc loco peti queat) praeponatur, non ausim definire. Etiamsi ad talia non descendat commentatio mea, tamen nimis curiosae subtilitatis notam apud generosos verborum coelestium libripendes aegre effugit. — *αὐτός*) Suaviter subsequitur, τῶν αὐτῶν. — *παραπλησίως, similiter)* παρὰ in παραπλήσιος interdum, ut Latinum *sub*, minuit significationem compositi, perinde ut in πάρεγγυς. Hoc autem loco idem fere est, atque mox κατὰ πάντα *per omnia*, v. 17. c. 4, 15. Itaque παραπλησίως *similiter* apostolo hanc tractationem ingredienti inservit ad εὐλάβειαν, ut gradatim eloquatur, quod sentit: conf. Phil.

2, 27. not. eoque commodior est particula minus significans, quia hic nondum additur, *sine peccato.* Manet igitur *veritas participationis*, quae asseritur apud Raphelium in annot. ex Herodoto. — *τῶν αὐτῶν)* Non est hoc merum relativum, ut articulus ostendit. *τὰ αὐτὰ, eadem*, quae fratribus accidunt, sanguine et carne laborantibus, ne *morte* quidem excepta. — *ἵνα, ut)* Hic res breviter notatur: uberius declaratur c. 5, 7. 8. 9. Utrumque locum, c. 5. et 2., seria meditatione invicem contulisse juverit, donec perspicias, quomodo uterque in elogium *sacerdotis magni* terminetur. — *διὰ τοῦ θανάτου, per mortem)* Paradoxon. Jesus mortem passus, vicit: diabolus mortem vibrans, succubuit. Vicissim Jesus per suam carnem et sanguinem vitam nobis impartit. Joh. 6. Assumsit, ut traderetur corpus et effunderetur sanguis. Ergo praecipue spectatur traditio et effusio. Joh. 6, 51. — *καταργήσῃ, destrueret)* Hoc infertur ex verbo *ὑπέταξας, subordinasti.* v. 8. coll. 1 Cor. 15, 27. cum anteced. ubi *Paulus* iisdem synonymis utitur *καταργεῖν, ὑποτάσσειν.* Sic Ps. 8. v. 3. לְהַשְׁבִּית *τοῦ καταλῦσαι ad reprimendum hostem et ultorem.* — *τὸ κράτος, robur)* magnum sane. Matth. 12, 26. 29. — *ἔχοντα) habentem*, jure quodam, quatenus scilicet captivis nulla fiebat injuria: conf. צַדִּיק Es. 49, 24., ubi videtur dici non *justus* moraliter, sed *potens* tyrannus, diabolus, qui *ἐξουσίαν potestatem* in captivos habebat: Col. 1, 13. 2 Petr. 2, 19. fin. quanquam hoc loco *robur*, restricte, non *potestas* dicitur. Diaboli, tanquam improbi Domini, lictor et minister erat mors, tradens ei homines, quos in peccato auferebat. sed Jesus, moriens, morientes, fecit suos. Rom. 14, 9. — *τοῦ θανάτου, mortis)* per peccatum. — *τουτέστι, id est) Robur* erat manifestum: quis subesset, mortales fugiebat.

v. 15. *ἀπαλλάξῃ) liberaret*, a diabolo vim mortis habente. — *τούτους, hos)* Demonstrativum, cum relatione ad antecedentia. — *φόβῳ) timore*, etiam antequam ipsum robur experirentur. id enim sequebatur. de timore conf. c. 12, 19. s. Ex. 19, 21. s. 2 Sam. 6, 9. — *θανάτου, mortis)* Mortes repentinae sub Mose et postea etiam incautis transgressoribus inflictae sunt. — *διὰ παντὸς, per omnem)* Antitheton, *paululum* v. 9. Multae aetates, et aliae post alias, sunt *fratrum.* — *τοῦ ζῆν, vitam)* Vita illa non erat vita. — *δουλείας, servituti)* Antitheton, *filios in gloriam.* Idem antitheton tractat *Paulus* Rom. 8, 15. s. Politici libertatem describunt, *τὸ ζῆν, ὡς βούλεταί τις, suo vivere arbitratu: servitutem τὸ ζῆν μὴ ὡς βούλεται, non suo vivere arbitratu.*

v. 16. *δήπου)* Particula morata *στοχασμὸν* sonans, sed *οὐκ* adjuncto *βεβαίωσιν* alens. totus versiculus miram declarandi vim habet. conf. *πρόδηλον*, c. 7, 14. Non angelos; *nos* igitur. nil est tertium. — *ἀγγέλων, angelos)* sine articulo. Id est, non sunt angeli, carnis et mortis expertes, quos apprehendit. — *ἐπιλαμβάνεται) apprehendit* Christus, sive *assumit*, in dictis citatis; opem laturus, liberaturus. v. 15. 10. s. Idem verbum c. 8, 9. Matth. 14, 31. Si sermo esset de incarnatione ipsa Filii DEI, in antitheto esset singularis numerus, *ἀγγέλου angelum*, angelicamve naturam: nunc quum *ἀγγέλων angelos* dicitur in plurali, etiam *σπέρματος semen* accipitur ut collectivum. — *σπέρματος ἀβραάμ, semen Abrahae)* Sic appellat totum genus humanum, sed per synecdochen: quia respicitur Genesis, et ibi Abrahae data promissio, quae promissio praecipue ad Abramidas per-

tinuit. et ex Abrahae progenie natus est Christus. accedit, quod hic ad Abrahamidas scribitur, neque commodum erat dicere, *σπέρματος ἀδὰμ, semen Adami:* quia opponuntur Adamus primus et secundus. Nec tamen gentes excluduntur. non enim his, sed angelis opponitur semen Abrahae; et omnes fideles sunt semen Abrahae. [*Vid.* v. 10., *de* coetu magno; *coll.* Ps. 22, 23. 26. 28. V. g.] Praetermissionem articuli apud *σπέρματος* arbitror respondere statui constructo Hebraico. Non tam gentes includeret, quam Judaeos carnales excluderet praetermissio articuli.

v. 17. *ὅθεν*) Particula *ὅθεν* sexies in hac epistola occurrit; in epistolis *Pauli* nomine insignitis nunquam; sed tamen in sermone Pauli Act. 26, 19. — *ὤφειλε, debebat*) Grande verbum. c. 5, 3. *debebat*, ex necessitudine consanguinitatis, et quia in V. T. receperat. v. 12. 13. Incrementum fiduciae in loquendo, coll. v. 11., *non erubescit.* — *κατὰ πάντα, per omnia*) per omnes passiones et tentationes. — *τοῖς ἀδελφοῖς, fratribus*) v. 11. — *ὁμοιωθῆναι, similis fieri*) Anakephalaeosis haec est eorum, quae antecedunt. Statim additur summa eorum, quae sequuntur. — *ἵνα, ut*) Ter attingit apostolus summum sacerdotium, dum ad plenam tractationem cap. 7. accedit. Attingit autem per tres gradus. I. *UT misericors FIERET* et fidelis *archisacerdos*, debuit fratribus assimilari, h. l. II. *APPELLATUS est Sacerdos summus*, in ipsa consummatione. c. 5, 10. III. Summus Sacerdos *FACTUS* est, ingrediens ad id, quod intra velum est: cap. 6, 20. quo introitu semel facto semper faciei divinae pro nobis ut sacerdos obversatur. c. 9, 24. — *ἐλεήμων, misericors*) Hoc quoque, ut *πιςὸς, fidelis*, construitur cum *ἀρχιερεὺς pontifex*. c. 4, 15. 5, 2. *Misericors* est factus erga *populum* peccatis laborantem: *πιςὸς fidelis*, quod ad *DEUM* attinet. *χιασμὸς* hic locum habet. *Sacerdos* et *princeps Sacerdos* est, qui jus habet accedendi et adducendi ad DEUM. *τὸ πιςὸς, fidelis*, tractatur c. 3, 2. seqq. addito usu: *τὸ ἐλεήμων, misericors*, c. 4, 14. seqq. usu item addito: *τὸ ἀρχιερεὺς pontifex*, c. 5, 4. s. 7, 1. s. addito usu ad c. 10, 19. Simillima propositio multarum rerum, Rom. 1, 16. not. De tribus hisce momentis unum, *ἐλεήμων misericors*, ante *γένηται fieret* ponitur, quia ex ante dictis deducitur. Reliqua duo commode innectuntur, quia cum primo illo postmodum tractanda veniunt. Eleganter autem in hac propositione magis absolute sonat *misericors* et conjunctim *fidelis archisacerdos*, quia vicissim tractatio subsequens *fidelitatem* citra *sacerdotium*, in Mose, et *misericordiam* cum *sacerdotio*, in Aarone spectat. Primum *misericors* est Jesus. Nemo putet, Jesum ante passionem habuisse plus misericordiae, et nunc plus severitatis. Effugiamus modo iram Agni etiamnum futuram. — *ἀρχιερεὺς*) *Pontifex* Latinis dicebatur sacerdos ex eo, quod *pontem* Romae, vel sacra in *ponte faceret:* ac *pontifex*, *ἱερεὺς* vel unicus vel gregarius; *ἀρχιερεὺς* vero *pontifex maximus*, supra alios, quibus praeest, eminens. In Evangelistis et Actis, ubi frequens judaicorum *ἀρχιερέων* mentio, neminem, ut arbitror, offendet usitatum interpreti Vulgato ceterisque *pontificis* vocabulum: sed in hac epistola, maxime ubi de Christo agitur, nescio an id Pauli stilo aeque, ac Numae institutis, aptum sit. Invitus eo certe utitur Seb. Schmidius, et subinde dicit *princeps sacerdos:* sed praestat unum vocabulum, praesertim ubi alia epitheta accedunt, ut hoc loco *misericors et fidelis:* neque enim c. 4, 14. commode dixeris *pontificem maximum magnum.*

Opportunissimum vocabulum, *archisacerdos:* quod ab eruditis pridem est adhibitum, et aeque bene sonat, atque *archigubernus* apud Jabolenum, et apud alios *archiflamen*, *archipraesul*, *archipontifex*, et alia, quae notat Vossius de vitiis Latini sermonis p. 371., et alii. Quod ad rem attinet, mox gloriosus hicce *summi sacerdotis* titulus recurrit cap. 3, 1. Nusquam autem nisi in Psalmo 110., et Zach. 6, 13., et in hac Epistola Christus expresse appellatur *Sacerdos:* et in hac unice epistola de Sacerdotio Christi ex professo agitur. Unde patet, quam singularis in suo genere, quamque necessarius hic Novi Testamenti sit liber. Omnibus tamen hisce, etiam Veteris Testamenti, locis additur *regni* mentio: quod saepius alibi sine sacerdotio memoratur. Etiam in cruce, in qua hic Sacerdos sacrificium peregit, titulus *Regis* erat. Sacerdotium juxta cum regno huic Primogenito competit. — *τὰ πρὸς τὸν θεὸν, ad Deum*) Sic c. 5, 1. — *εἰς τὸ ἱλάσκεσθαι*) *ad expiandum.* — *τὰς ἁμαρτίας, peccata)* mortem et metum ejus afferentia. — *τοῦ λαοῦ, populi*) *populi*, quem dixit *semen Abrahae.* v. 16. Ipse peccatum non norat: *populi* peccata expiavit. Es. 53, 8.

v. 18. *ἐν ᾧ, in quo)* Hoc instar adverbii. Rom. 2, 1. — *δύναται, potest*) De hac animi potentia agitur c. 4, 15. 5, 2. — *βοηθῆσαι, opitulari)* Hinc infert Paulus *βοήθειαν opem*, c. 4, 16.

CAPUT III.

v. 1. *Ὅθεν, unde*) Urgens particula. Ex iis ipsis, quae dicta sunt capite 2., fluere debet *consideratio.* — *ἀδελφοὶ, fratres)* Nunc primum eos appellat, ad quos scribit. Et *fratrum* titulus *sanctitatem* habet ex cap. 2, 11. — *ἅγιοι, sancti)* Habet hic versus *χιασμόν.* — *κλήσεως ἐπουρανίου, vocationis coelestis)* per Dominum e coelo factae, et eo, unde facta est, perducentis: c. 12, 25. *vocationis Dei superne*, ut *Paulus* ait Phil. 3, 14. Vocationis correlatum *ὁμολογία confessio:* de qua mox. Sic *Paulus* 1 Tim. 6, 12. — *μέτοχοι, participes*) Idem verbum v. 14. c. 6, 4. 1, 9. 12, 8. — *τὸν ἀπόστολον*) *Apostolum*, Legatum, Dei Patris: eum, qui Dei causam apud nos agit. Inde dicimur, *vocationis coelestis participes.* — *καὶ ἀρχιερέα, et archisacerdotem)* qui causam nostram apud DEUM agit. Inde dicimur *sancti.* Hic *Apostolatus* et *Pontificatus* uno *Mediatoris* vocabulo continetur. Ut *apostolum* confert Jesum Mosi; ut *sacerdotem* (quae appellatio reassumitur c. 4, 14.) Aaroni, simulque utrique praefert. utramque dignitatem, quam duumviri illi fratres divisam habebant, hic unus conjunctam habet, et multo eminentiorem. Hoc loco dicitur, sensu respectivo, *πιστὸς fidelis*, uti *ἀληθὴς verus*, Joh. 5, 31., *unverwerflich*, testimonium, quod non potest recusari. — *τῆς ὁμολογίας ἡμῶν, confessionis nostrae)* *Confessio* innuitur, non ea, quae fit ad homines, sed quae fit ad DEUM. Egregie hoc verbo exprimitur natura fidei, quae *prono responsu* in promissionem fertur. DEUS, qui filium *misit* et *sacerdotem* nobis dedit, *λέγει, dicit:* homo, *ὁμολογεῖ, condicit*, assentitur, subscribit. Sic c. 4, 14. 10, 23. Id faciebant solennissime in baptismo. Oppositum, *ἀντιλογία, contradictio.* c. 12, 3.

v. 2. *πιστὸν ὄντα, qui fidelis est)* Num. 12, 7. in fine עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא LXX, *ὁ θεράπων μου* (conf. mox v. 5.) *μωϋσῆς,*

ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ μου πιστὸς ἐστι. fidelem dicit eum, qui et ipse talis est, et a DEO talis agnoscitur, et laudatur. Inde fluit fidelitas in officio, et fides auditorum sine exceptione, eam ipsam ob causam, quia Moses sit נאמן conf. Num. cap. eod. v. 8., item in fine. — *τῷ ποιήσαντι αὐτὸν)* Jesum *fecit Christum* et *apostolum* suum et *archisacerdotem* Pater coelestis. c. 5, 5., ubi *τῷ ποιήσαντι* respondet *τὸ γενηθῆναι fieri*, per verbum Domini. Adde Act. 2, 36. Et hoc ad *fidem* nos movet. Simillima locutio 1 Sam. 12, 6. 8. *Dominus qui fecit* (LXX, *ὁ ποιήσας,*) et misit *Mosen et Aaron.* — *ὡς καὶ μωϋσῆς, ut etiam Moyses)* Sic Deut. 18, 15. Laudat Mosen, Judaeos concilians; antequam ei Christum praeponit: quanquam animos eorum ad id audiendum praeparavit, Eundem etiam angelis praeferens. — *οἴκῳ, domo)* Rara appellatio, Mosis tempore. — *αὐτοῦ, ejus)* DEI. v. 6. not.

v. 3. *πλείονος, uberiore)* Christus, propheta, ut Moses, Act. 3, 22. not. (quum ceteri prophetae Mosen tantummodo declaraverint:) et tamen alius atque Moses, c. 8, 9. Joh. 1, 17. Mose major. h. l. — *γὰρ, enim)* Aetiologia respicit ad *κατανοήσατε considerate.* — *δόξης, gloria)* Mox *τιμὴν, honorem. τιμὴ* h. l. quiddam magis internum notat. eam *δόξα* sequitur. — *τοῦ οἴκου)* Genitivus regitur a *πλείονα* comparativo. Est enim enthymema: Christus est major domo: (nam domus paratur; Christus paravit domum et omnia, adeoque DEUS est:) Ergo Christus est major Mose. Ratio: nam Moses est minor domo, tanquam minister et quasi quaedam portio domus. Conf. Matth. 12, 6. not.

v. 4. *ὁ δὲ, hic autem)* Christus. Articulus nota Subjecti, hoc loco etiam vi relativa praeditus, uti c. 7, 6. *Θεὸς, DEUS*, praedicatum. — *Θεὸς, DEUS)* absolute. Moses erat deus Aaronis; sed idem non erat DEUS absolute.

v. 5. *καὶ, et)* Altera ratio excellentiae Christi supra Mosen. — *θεράπων, famulus)* Sic LXX, Num. 12, 7. Hoc innuit Mosis excellentiam contra omnes prophetas alios: sed rursus Mosen inferiorem dicit Christo Domino. — *εἰς, in)* Serviit, ut per eum testata fierent. — *τῶν λαληθησομένων, eorum, quae dicenda forent)* quae loquuturus esset Moses, (c. 9, 19.) de Christo maxime; et deinceps Christus ipse. In cap. 9, 19. est parallelismus verbalis, qui tamen simul infert parem rationem, quae Moses pro tempore Num. 12. et locutus erat et locuturus. Miriam non de praeterito sollicitabat Mosis auctoritatem, sed in posterum volebat sibi tantundem vindicare, ob specimina quaedam praeterita.

v. 6. *χριστὸς δὲ, Christus vero)* Huic Moses cedit. Legatus, absente rege, valde conspicuus est: praesente rege, ad multitudinem recidit. Hic quoque subaudi: *πιστὸς ἐστι fidelis est.* Filius fidem praestat in omnibus Patris sui iisdemque suis ipsius rebus. — *ἐπὶ, super)* Hoc *ἐπὶ* על *super* indicat eminentem ejus potestatem. *ἐν in* datur Mosi, v. 5. — *αὐτοῦ, ejus)* DEI. c. 10, 21. — *ὃς)* Haec lectio vetustissima. *) alii, *οὗ*, ex alliteratione ad *αὐτοῦ·* quo pacto scripturus erat Paulus, *οὗ ὁ οἶκος*, quemadmodum Erasmus initio edidit. Dicitur enim, *οὗ τὸ πτύον, ἧς ὁ ἀδελφὸς, ὧν τὸ στόμα, ὧν τὰ ὀνόματα, οὗ ἡ πληγὴ, ὧν τὰ κῶλα, οὗ ἡ φωνὴ, οὗ ἡ οἰκία.* Non agitur

*) *Consentit h. l.* Gnomon *cum* Ed. 2. *et* Vers. germ.; *mutata crisi* Ed. maj. *quae lectioni οὗ palmam decreverat.* E. B.

hic quaestio, *Cujus sit domus?* nam id ipsum modo in *αὐτῦ ejus* memoratur: sed *quae sit domus*, diversa ab illa, cujus portio erat Moses. — *ἐὰν, si)* Eadem sententia v. 14. Sermo concisus. *domus sumus*, quum fiduciam habemus: *domus erimus*, si fiduciam retinebimus. Simillimus sermo *Pauli* Col. 1, 23. not. — *τὴν παῤῥησίαν)* Frequens vocabulum in hac epistola, *παῤῥησία*, c. 4, 16. 10, 19. 35., et *ἐλπὶς*, c. 6, 11. 18. 7, 19. 10, 23., item *πληροφορία*, *ὑπόϛασις*. *παῤῥησίαν fiduciam*, erga DEUM: *καύχημα gloriam*, contra hostes. — *κατάσχωμεν, retineamus)* Sic v. 14. c. 10, 23. Sic *κρατεῖν*, c. 4, 14. 6, 18.

v. 7. *διὸ, quapropter)* Exquisita illatio, nervusque totius loci hujus: Jesus est *πιϛὸς fidelis;* vos ne sitis *ἄπιϛοι infideles.* v. 2. 12. — *) *λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, dicit Spiritus sanctus)* Sic c. 9, 8. 10, 15. — *σήμερον — τεσσαράκοντα ἔτη. διὸ προσώχθισα — καὶ εἶπα· ἀεὶ —)* Ps. 95, 7. ad fin. LXX, *σήμερον —. τεσσαράκοντα ἔτη προσώχθισα —. Τὸ σήμερον, hodie*, Davidicum, opponitur *diei illi*, qui erat tempore Mosis. v. 8. — *ἐὰν, si) Si vocem ejus audietis obedienter.* Sub hac auditione continetur etiam auditio qualiscunque. v. 16. c. 4, 2. Hujus hemistichii vis in Hebraeo jungitur cum antecedentibus, et inde in subsequentia redundat. — *φωνῆς, vocem)* quae plena gratiae, in his verbis propheticis, ob id ipsum audiendis.

v. 8. *παραπικρασμῷ — πειρασμῦ, exacerbatione — tentatione)* Versu 9., per *χιασμὸν*, primum *tentatio* tractatur, deinde *exacerbatio*, *ὕϛερον πρότερον ἑβραϊδὸν*, ut Franc. Junius loquitur, eandem figuram in hac epistola aliquoties observans. Utrumque respicit Historiam Ex. 17, 7., utpote primam. conf. infra, v. 16., *egressi.* Prima offensa caveri debet: nam plures inde facillime nascuntur; et prima gravissime solet exprobrari. — *κατὰ, secundum)* id est, *sicut in die.* Ita textus Hebraicus. — *ἐν τῇ ἐρήμῳ, in deserto)* maximarum rerum theatro.

v. 9. *ὖ)* scil. *πειρασμῦ.* Attice, pro *ᾧ.* — *ἐπείρασάν με· tentaverunt me)* an possem, an vellem. — *οἱ πατέρες ὑμῶν, patres vestri)* quorum durities cordis saepissime commemoratur. Adeo non valet auctoritas *priscorum.* — *ἐδοκίμασαν, probarunt)* i. e. *explorarunt.* Non, *approbarunt.* Expendantur, quae sequuntur. — *εἶδον, viderunt)* evidenter, sed sine profectu. — *τὰ ἔργα μυ, opera mea)* gloriosissima, opis, partim etiam vindictae. — *τεσσαράκοντα ἔτη, quadraginta annos)* Hoc jungitur cum *προσώχθισα* apud LXX, et in Hebr. et infra, v. 17. Eodem tempore populus et פעל opus DEI vidit, et DEUM offensum habuit; donec mensuram implevit. Hic cum *εἶδον, viderunt*, jungitur, eoque durum populi cor innuitur.

v. 10. *διὸ, quapropter)* Haec particula non est in Hebr. neque apud LXX. — *προσώχθισα)* Verbum apud LXX perfrequens, sed alibi vix obvium. Eustathio *ὄχθος* (sive *ὄχθη*, in genere, *locus editus;* in specie, *ripa:*) *παρὰ τὸ ἔχειν*, i. e. *ἐξέχειν, eminere, prominere.* notat *τοπικὸν ἐπανάϛημα·* inde *ὀχθέω* et *ὀχθίζω*, de animo, *concitor. προσώχθισα infensus fui* eis, quo minus intrarent terram, cum vellent sero. Affinis phrasis, *adversum incedere*, Lev. 26, 24. 28.

---

*) *καθὼς, sicut]* Apodosis est versu 12. *Not. crit.*

— τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ) ἐκείνῃ, *illi*, hic habet vim removendi et alienandi *). Hebr. בְּדוֹר absolute, eadem vi. — *καὶ εἶπα, et dixi) προσωχθισμὸν, taedium animae* meae declaravi *ore* meo. Observa Gradationem subsequentem: primo *taedium* erga eos, qui *peccabant*, fecit, ut *diceret:* deinde *ira*, illo gravior, erga eos, qui *non credebant*, fecit, ut *juraret.* coll. v. 17. s. Prima tentatio, Ex. 17., mox causa fuit, propter quam Deus *προσώχθισεν, infensus fuit.* Secuta est querela de errore cordis; ira et juramentum. Sic *taedium* et *ira*, *querela* et *juramentum* magis distinguuntur. — *αὐτοὶ, ipsi)* הֵם in Hebr. iteratur magna vi. Accentus hic incipiunt hemistichium. Itaque non continetur sub *εἶπον dixi*, sed sensus hic est: illi, me sibi infensum esse, sentiebant, *αὐτοὶ δὲ, iidem* tamen nihilo magis vias meas cognoscere voluerunt. Simile antitheton: *illi, et ego.* c. 8, 9. coll. v. 10. Sic, *at illi*, Ps. 106, 43. Conf. etiam Luc. 7, 5. Es. 53, 7. in Hebr. — *οὐκ ἔγνωσαν, non cognoverunt)* Haec est *ἀπείθεια, non credere. ἁμαρτία peccatum* describitur v. 9., *ἐπείρασαν tentaverunt.* De utroque iterum v. 12. 13., et v. 17. s. — *τὰς ὁδούς μου, vias meas)* qua eos tanquam gregem meum volui ducere in requiem.

v. 11. *ὡς ὤμοσα, ut juravi)* Juramentum praecessit XL annos. — *εἰ, si)* Apodosis reticet aliquid per euphemiam, quod vim ipsius juramenti habet. *εἰ* hic negat, ut *ἦ μὴν* affirmat c. 6, 14. — *εἰσελεύσονται, intraverint)* per vias meas. — *εἰς τὴν κατάπαυσίν μου, in requiem meam)* in terra promissa. Populus, oves; Ps. 95, 7.: harum bonum, מְנוּחָה *requies*, Ps. 23, 2.

v. 12. *βλέπετε)* Hoc verbum pendet a *διὸ, quapropter:* v. 7. neque apodosis non fert *τὸ ἀδελφοὶ, fratres.* 1 Thess. 3, 7. Idem verbum c. 12, 25. *Cordi* non fidendum. Jer. 17, 9. — *μήποτε — ἀπιστίας, ne — infidelitatis)* Observa nexum. Christus est *πιστὸς, fidelis*, v. 2.: ideo nos debemus esse *πιστοὶ, fideles*, erga illum, non *infideles*, ut patres adversus Mosen. v. 18. s. c. 4, 2. s. 6, 12. Pari modo *fidem* Dei et *perfidiam* hominum opponit *Paulus* Rom. 3, 2. s. 2 Tim. 2, 13. — *ἔσται, futurum sit)* Cura etiam in futurum porrigenda, ob periculi magnitudinem. Utitur futuro indicativi prae praesenti Subjunctivi. — *πονηρὰ, malum)* Populus *ἄπιστος, infidelis*, רַע *mala* natio, et infelix. conf. *κακοὺς κακῶς* Matth. 21, 41. — *ἐν τῷ ἀποστῆναι, in discedendo)* Antitheton, *προσερχώμεθα, adeamus:* c. 4, 16. et *ὑποστάσεως substantiae.* mox v. 14. Conf. Jer. 6, 8., *μὴ ἀποστῇ ἡ ψυχή μου ἀπὸ σοῦ.* Tota haec apostoli periocha congruit cum Jer. 17, 5. 6. *ΕΠΙΚΑΤΑΡΑΤΟΣ ὁ ἄνθρωπος, ὃς τὴν ΕΛΠΙΔΑ ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον, — καὶ ΑΠΟ ΚΥΡΙΟΥ ΑΠΟΣΤΗ ἡ καρδία αὐτοῦ — οὐκ ὄψεται ὅταν ἔλθῃ τὰ ΑΓΑΘΑ.* — *ἀπὸ θεοῦ ζῶντος, a DEO vivo)* *Vita* DEI *fidem* nostram efficacissime et praesentissime animat. Laudatur etiam *Deus vivus*, c. 9, 14. 10, 31. 12, 22. Qui a Christo desciscit, a DEO desciscit. Cap. 3, 12—19. *χιασμός.*

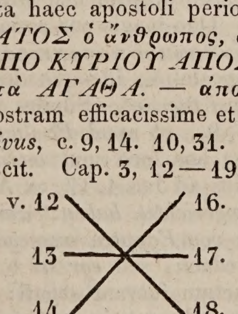

*) *At lectionem ταύτῃ* utriusque Ed. *margo praefert*, *subsequente* Vers. germ. *Ergo hypothetica saltim est pronominis ἐκείνῃ explicatio ista.* E. B.

v. 13. *ἑαυτοὺς, vosmet ipsos)* quisque se ipsum et alterum. tantum abest, ut alter alterum debeat instigare et exacerbare. — *ἡμέραν, σήμερον, diem, hodie)* Conjugata. c. 4, 7. — *ἄχρις οὗ, donec)* quamdiu. Non erit hoc *hodie* perpetuum. — *τό)* Relativum. — *καλεῖται, vocatur)* dum Psalmus ille auditur et legitur. — *ἵνα μὴ σκληρυνθῇ τις, ut ne obduretur quisquam)* Id repetitur ex v. 8. — *ἀπάτῃ, fraude)* Resp. *πλανῶνται errant.* v. 10. — *τῆς ἁμαρτίας, peccati)* *ἀπιστία, ἁμαρτία, infidelitas* et *peccatum*, tantundem. Joh. 16, 9. Neh. 6, 13. Ubi *ἀπιστία* et *ἁμαρτία* simul memorantur, differunt ut species et genus, et *infidelitas* tanquam praecipua species *peccati* habet aliquid tristius et funestius. Quod si vero *peccatum* solum ponitur, contrahitur genus *ἁμαρτία* ad hanc praecise speciem, nimirum *infidelitatem:* quemadmodum *ἁμαρτία* proprie est, ubi a scopo aberratur, quod quam maxime per *ἀπιστίαν* fit, gratia Dei neglecta.

v. 14. *μέτοχοι χριστοῦ, participes Christi)* v. 1. 6. Sic *μέτοχοι, participes,* Spiritus sancti. c. 6, 4. — *ἀρχὴν* — *μέχρι τέλους, initium — usque ad finem)* conf. c. 6, 11. 12, 2. Christianus, quamdiu non est *τετελειωμένος, consummatus*, habet se pro *incipiente.* — *τῆς ὑποστάσεως, substantiae)* c. 11, 1. 2 Cor. 9, 4. not. — *βεβαίαν, firmam)* Frequens in hac epistola verbum, cum synonymis, *ἀκλινής, ἀμετάθετος, ἀσφαλής, ἰσχυρός.*

v. 15. *ἐν τῷ λέγεσθαι, dum dicitur)* Hoc annectitur versui 13., ad *παρακαλεῖτε.* Etiam in psalmo paraclesis divina praecedit, *venire.* Confer היום Ps. 95, 7., perpenso Athnach praevio, qui subdistinctivus est posterioris hemistichii: i. e. tantummodo per vos stat, ut haec non modo sit mera invitatio et oblatio, in actu primo, sed etiam actu secundo vera fruitio. Sic *ἐν τῷ λέγειν, in dicendo,* c. 8, 13. — *ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ, ut in Exacerbatione)* כמריבה nomen proprium cum sua significatione accipitur.

v. 16. *τίνες, qui)* Plerique *τινὲς* scribunt: sed sic languidior redditur elenchus apostoli, *τινές, ἀλλ' οὐ πάντες.* generalis potius sermo est de exacerbatione, c. 4, 6. Ex. 17, 2. Plane est interrogatio, *τίνες,* uti c. 1, 5. 13. et simul anaphora gravissima, *τίνες· τίσι· τίσι·* v. 16. 17. 18. notaturque tribus hisce versiculis 1) Initium exacerbationis, sub exitum *ex Aegypto.* 2) Quadraginta anni molesti *in deserto.* 3) Negatus ingressus *in terram quietis.* Ponitur *ἀλλ' οὐ* v. 16., uti *εἰ μὴ* v. 18. nam utrumque proprie non interrogat, sed stat sub vocula interrogante *τίνες.* Quo magis perspiciatur vis particulae, finge, dicere aliquem, *ἦσαν ἄνθρωποι παραπικραίνοντες, ἀλλ' οὐχ οὗτοι οἱ ἐξελθόντες.* id negat apostolus, ideoque dicit, *τίνες ἦσαν ἀλλ' οὐχ οὗτοι; id est, plane hi ipsi fuerunt.* Similes particulae, apud Lucam, *τίς, ἀλλ' οὐχί;* c. 17, 7. 8., et apud *Paulum*, *τίς, ἢ οὐχὶ καὶ κτλ.* 1 Thess. 2, 19. *Πάντες* hoc loco sunt *meri.* quam vim vocis *πᾶς* pulcre explanat Raphelius ad Jac. 1, 17. ex Ariano. Germ. *Diejenige, die eine Erbitterung angerichtet haben, wer waren sie? es waren lauter solche Leute, die von Egypten ausgegangen waren durch Mosen.* Hi non dicuntur *educti*, sed *egressi* h. l. Jam pignus habuerant divinae opis, et ductum fuerant secuti: sed praeclaro illi *initio* (conf. v. 14.) non responderunt in progressu. Plane *τίνες* legit Chrysostomus: *τίνων μέμνηταί φησι σκληρυνθέντων;* ubi *σκληρυνθέντες,* coll. v. 15., iidem sunt, qui *παραπικράναντες.* — *ἀκούσαντες,*

audientes.) v. 15. — *παρεπίκραναν) exacerbarunt*, Dominum, rixantes cum Mose. Ex. 17, 2. — *διὰ μωϋσέως, per Moysen)* cujus sermonibus auditis debuerant credere.

v. 17. *ὧν, quorum)* Probat eventus. sic quoque v. 19. — *ὧν· τὰ κῶλα ἔπεσον ἐν τῇ ἐρήμῳ)* Num. 14, 29. LXX, *ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ πεσεῖται τὰ κῶλα ὑμῶν.* Semper haec appellatio פגרים *κῶλα corpora mera et caduca*, indignationem indicat. *κῶλα,* artus, proprie pedes apud Eustathium. Si XL anni in dies resolvantur, et in singulos dies aequalis morientium conferatur numerus, quilibet dies habuit XL virorum mortes. Magna causa Psalmi XC!

v. 19. *οὐκ ἠδυνήθησαν, non potuerunt)* quamvis postea voluerant.

CAPUT IV.

v. 1. *Φοβηθῶμεν, timeamus)* Ubi multi cecidere, causa timoris est. — *καταλειπομένης ἐπαγγελίας) quum relicta et reservata est nobis*, postquam alii eam neglexere, *promissio.* Idem verbum eodem sensu Rom. 11, 4. Affine verbum, *ἀπολείπεται relinquitur, superest*, v. 6. 9. c. 10, 26. Hoc, admonitioni intextum, propositio est, quae probatur v. 3. Plurimum est, in hac epistola, verbum *ἐπαγγέλλομαι, promitto*, et nomen *ἐπαγγελία, promissio.* Hoc capite sermo est de requie vitae aeternae. adhuc enim est *hodie*, quum, si duritiei cordis indulgemus, cadendi periculum manet. *Hodie*, bene collocatum, desinit in *requiem. Requies* est id, quod, semel impetratum, non iterum amittitur. Nos nunc (coll. c. 2, 5. not.) urgemur plus ultra. Praegustus in hac vita non negatur: negatur plena quies. Omnes praegustus *quietis* plane sunt tenues, collati ad superna. — *δοκῇ τις, videatur quispiam)* Euphemia. Quilibet ita currat, ut sine specie contrarii dici possit: *Hic currit.* Conjugata sunt, *δοκεῖν*, h. l. *ὑπόδειγμα, exemplum*, v. 11., et *ἐνδείκνυσθαι, ostendere*, c. 6, 11.: *δείκω*, praeter. medii, *δέδοκα*, inde *δοκέω*, et ipsa noëmata congruunt. nam qui studium *ostendit*, non *videtur* remanere: qui remanere *videtur, exemplum* est contumaciae. — *ὑστερηκέναι, defecisse)* Idem verbum c. 12, 15. Exempla, c. 12, 17. Num. 14, 40. Luc. 13, 25. LXX, *ὑστερεῖν ποιῆσαι τὸ πάσχα.* Num. 9, 13. *ὑστερεῖν*, Platoni, Gorgia ineunte, est *post festum venire.*

v. 2. *γὰρ, etenim)* Ref. ad *φοβηθῶμεν, timeamus.* — *εὐηγγελισμένοι, evangelio imbuti)* Hoc nobis dictum censeamus inprimis, qui *Evangelici* appellamur. v. 6. — *κἀκεῖνοι, etiam illi) Illis* veteribus nunciata erat promissio terrae Canaan. v. 6. — *οὐκ ὠφέλησεν, non profuit) Μείωσις*, contra ea maximam cepere noxam non credentes. Subaudi quoque: nec nobis proderit, sine fide. — *μὴ συγκεκραμένος, non admistus)* Verbum miscetur et insinuatur penitus animae credenti: et ubi miscetur, viam suam exserit mirifice, ut potus salutaris, et quidvis eo efficacius. v. 12. s. — *τῇ πίστει) fidei.* Dativus. — *τοῖς ἀκούσασιν) quod attinet ad eos, qui audierunt.* conf. Rom. 4, 12. not. His opponuntur *οἱ πιστεύσαντες, qui crediderunt.* v. seq.

v. 3. *γὰρ)* Hoc ref. ad illud, *relicta promissione.* v. 1. — *καθὼς, sicut)* Sola *infidelitas* remoratur. — *καίτοι, quamvis)* Protasis: *quamvis opera ab initio mundi facta sunt.* Apodosis: *tamen dixit, Juravi.* Sed quia apodosis in textu praecedit, *tamen* retice-

tur. Propositio est: Restat nobis requies. Haec v. 3—11. probatur hoc modo: In Psalmo memoratur requies: nec tamen ibi significatur I) requies DEI a creatione; haec enim fuit diu ante Mosis tempora. Ergo Mosis temporibus exspectanda erat alia requies: qua quidem iisdem temporibus plane exciderunt, qui audierant. nec tamen rursum hujus requiei titulum tuetur II) requies illa, quam nacti sunt per Josuam. nam postea demum cecinit Psaltes. Cecinit igitur III) de requie his omnibus requiei generibus recentiore, futura in coelo. — τῶν ἔργων ἀπὸ καταβολῆς κόσμου γενηθέντων) Genitivus absolutus, i. e. *quanquam opera* Creatoris inde *a condito mundo facta* et consummata *erant.*

v. 4. εἴρηκε, *dixit)* DEUS, qui etiam versu 5. 7. loquitur. — ἑβδόμης) scil. ἡμέρας. — καὶ κατέπαυσεν ὁ θεὸς ἐν τῇ κτλ. Gen. 2, 2. LXX, καὶ κατέπαυσε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἐποίησε. *requievit,* se quasi recepit in suam aeternam tranquillitatem. Notabile est, quod Moses dierum superiorum, sed non septimi finem scripsit. Hebr. *ab opere suo.* erat opus unum, multa opera complexum. Unum verbum κατέπαυσεν Hebraicis מנוחה et שבת respondet opportunissima duorum locorum Ps. 95. et Gen. 2. consociatione.

v. 5. ἐν τούτῳ) *in hoc,* scil. Psalmi dicto. sic, ἐν ἑτέρῳ, *in alio.* c. 5, 6.

v. 6. ἐπεὶ οὖν, *quoniam ergo)* DEUS non vult, requiem suam vacare. Luc. 14, 23. — πρότερον, *prius)* sub Mose. — εὐαγγελισθέντες) Rarus verbi usus de veteribus. nempe sermo est de promissione terrae Canaan; sed cum prospectu ad *evangelium* vitae aeternae.

v. 7. πάλιν, *rursum)* Quis existimasset, tantam esse tamque solennem concionem in Psalmo 95. Magni faciamus verba DEI. Conf. c. 10, 8. not. — ὁρίζει, *definit)* DEUS. — ἡμέραν, *diem)* Hoc deducitur ex eo, quod mox allegatur, σήμερον *hodie.* Vide quam pulcre premat voculam יום *dies*, et sic saepe singula verba c. 2, 8. 11. s. 7, 11. 21. 8, 13. 10, 9. 12, 5. 27. *diem,* contendendi ad requiem coelestem. v. 8. — ἐν, *in)* Sic c. 1, 1. — τοσοῦτον χρόνον) *tantum tempus*, plus CCCC annorum a Mose et Josua ad Davidem, qui Psalmum cecinit. — καθὼς προείρηται, *sicut ante dictum est)* Remittit Apostolus auditores ad totum textum ex Psalmo supra repetitum.

v. 8. Ἰησοῦς) *Josua.* — οὐκ ἄν) Similis ratio argumentandi c. 7, 11. 8, 4. 7. 11, 15. — περὶ ἄλλης ἡμέρας, *de alio die)* quo observato, pateat aditus ad requiem item aliam.

v. 9. ἄρα, *ergo)* ideo, quia alio de die loquitur. — σαββατισμὸς, *sabbatismus)* Commutatur vocabulum, pro κατάπαυσις, *requies.* conf. v. seq. In tempore sunt sabbata multa; sed tum erit *sabbatismus,* agitatio quietis una, perfecta, aeterna. Verbale emphaseos plenissimum, apud LXX int. non obvium. Non erit elementare sabbatum in coelo, sublato quippe terrestri labore; sed quies perpetua, quae tamen ipsa suas rursum habebit rationes diversas, pro vario statu sacerdotum et reliquae carnis beatae, proque ipsis temporum coelestium intervallis, quibus numeniae sabbatumque judaicum respondebant. Es. 66, 21. 23. — τῷ λαῷ τοῦ θεοῦ, *populo DEI)* Absolute dixerat, *populi,* c. 2, 17., de reconciliatione agens: sed nunc, de aeterna requie agens, dicit, *populo Dei,* id est, *Israëli Dei*, ut *Paulus* loquitur Gal. 6, 16. Israëlitas igitur (quatenus ad *Hebraeos* scribit,) eosque fideles, speciatim innuit.

v. 10. *γὰρ, enim)* Versus 9. probatur: Qui ingressus est, in requiem DEI, quiescit a suis operibus. atqui populus DEI nondum requiescit. Ergo nondum est ingressus. Restat, ut ingrediatur. — *ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ) ab operibus suis*, etiam bonis, tempori operis faciendi convenientibus. Labor ante quietem. Idque futurum fuit sine dubio etiam in paradiso. Gen. 2, 15. — *ὥσπερ, sicut)* DEI opus et quies est archetypon illud, ad quod nos conformari debemus.

v. 11. *ἐκείνην, illam)* futuram, magnam. — *ἐν τῷ αὐτῷ) eodem*, ac veteres illi. — *ὑποδείγματι, exemplo)* Idem verbum, c. 8, 5. 9, 23. Qui per *infidelitatem* cadit, exemplo est aliis, qui inde dicunt: *Ecce, ὁ δεῖνα, ille*, pariter cecidit. — *πέσῃ) ruat*, anima, non modo corpore. c. 3, 17. Moses praescindit ab animarum ruina, quum stragem populi in eremo recenset.

v. 12. *ζῶν γὰρ, vivens enim)* Efficacia verbi DEI, et omniscientia ipsius DEI describitur, ut salutaris iis, quorum fidei verbum DEI contemperatur; terribilis autem, contumacibus. conf. 2 Cor. 2, 15. — *ὁ λόγος τοῦ θεοῦ) sermo DEI* praedicatus, v. 2., et evangelicus, ibid. et cum comminatione conjunctus, v. 3. Nam Christus, verbum hypostaticum, non dicitur esse *gladius*, sed habere *gladium*: (conf. Jos. 5, 13.: quem locum hic locus, Josuam respiciens, v. 8., simul respicere videtur:) neque *κριτικὸς, judicialis*, sed *κριτὴς, Judex*, appellatur. Appellatio gladii, Deo tributa Deut. 33, 29., convenit cantico, non ordinario orationis epistolicae stilo. — *τομώτερος) secantior.* — *διικνούμενος ἄχρι μερισμοῦ, pertingens usque ad divisionem)* Parallelum mox, *κριτικὸς, judicialis.* — *ψυχῆς τε καὶ πνεύματος, animae juxta ac spiritus)* Patet hinc, animam et spiritum non esse synonyma: sed spiritus est in anima. Homo secundum suam naturam spectatus, constat anima et corpore, Matth. 10, 28.: sed ut operationem verbi DEI in se habet, constat spiritu, anima et corpore. *ἁρμοὶ καὶ μυελοὶ, juncturae et medullae*, dicuntur synecdochice partes intimae et recessus in spiritu, anima et corpore hominis. Animam format Moses, Spiritum Christus: 2 Cor. 3, 6. corpus trahit anima, utrumque spiritus. 1 Thess. 5, 23. Spiritus per efficaciam verbi DEI dividitur ab anima, quum ille DEO asseritur; haec sibi relinquitur, quatenus spiritum aut non assequitur, aut non sequitur. Atque ut *juncturae* non solum a *medullis* dividuntur, sed ipsae *juncturae* in suas partes, *medullae* in suas partes dividuntur; neque *intentiones* solum a *cogitationibus*, sed ipsae *intentiones*, ipsae *cogitationes* dijudicantur: sic non solum *anima* a *spiritu*, sed *quasi* pars *spiritus* a parte spiritus, pars animae a parte animae dividitur. Luc. 2, 35. Separatur etiam *caro* et *spiritus.* 1 Petr. 4, 6. not. — *ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν, intentionum et cogitationum)* A partibus majoribus, ut sunt *anima et spiritus*, et minoribus, ut sunt *juncturae et medullae*, venit ad facultates. *ἐνθύμησις, intentio*, involvit affectum; sequitur, per gradationem, *ἔννοια cogitatio*, quae dicit simplicius, prius et interius quiddam. utrumque aut bona aut mala alit. *θυμὸς*, a *θύω, ὁρμῶ· νόος* a *νέω, κινοῦμαι.*

v. 13. *κτίσις, creatura)* Sermo plane universalis. mox *πάντα omnia.* — *ἐνώπιον αὐτοῦ, in conspectu ejus) ejus*, DEI v. 12. Facilis erit analysis dicti, si utraque ejus pars recto casu proferatur: *Deus* est, cujus verbum est vivum; *Deus* est, coram quo nulla creatura non apparet. Sic cap. 11, 23. casus rectus subauditur: fide, *pa-*

tres Mosis Mosen occuluerunt. Ibid. v. 30.: fide, circuierunt *Israëlitae* muros Jericho, ut ruerent. Omniscientia DEI patefit hominibus per verbum: et qui non habent verbum, tamen sentiunt vim illam omnisciam in conscientia. Argumentum insigne pro veritate religionis ab efficacia. — *τετραχηλισμένα*) *τραχηλίζω, resupino*, Graece et Latine dicitur pro *patefacio*. Corpora, quae prona jacent, vix nuda censentur; nam se ipsa tegunt: *resupinata*, secundum partes nobilissimas quasque et distinctissimas visui patent. *Pudorem, timorem*, o homo, exhibe DEO tuo: nam nullo velamine, tortu, flexu, colore, fuco tegi *perfidia* potest. — *αὐτοῦ, ejus*) Iterum refertur ad *DEUM*. — *πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος, ad quem nobis est ratio*) Negotium, res, est nobis *cum Hoc*, cum *Deo*, tali, qui versu 12. 13. describitur: [*cujus faciem effugere atque judicium non possumus*. V. g.] ergo *studium* nobis est necessarium. Relativum, *ὃν, quem*, habet vim demonstrativi. *λόγος*, דָּבָר *ratio, negotium*. Sic LXX, Jud. 18, 28., *λόγος οὐκ ἔστιν αὐτοῖς μετὰ ἀνθρώπου*. 2 Reg. 9, 5., *λόγος μοι πρός σε*. Conf. Act. 19, 38. Eadem locutio Chrysostomi *περὶ ἱερωσ*. p. 336. *αἱ θυγατέρες τῶν ἱερέων, αἷς οὐδεὶς πρὸς τὴν ἱερωσύνην λόγος*.

v. 14. *ἔχοντες, habentes*) Simile initium hortationis, c. 10, 19. 12, 1. — *οὖν, ergo*) Reassumit, quod proposuerat c. 2, 17. — *μέγαν, magnum*) Est enim *Filius DEI*, celsior coelis. *Sacerdos magnus*, hebraica phrasi dicitur, absolute, c. 10, 21. hic autem, *archisacerdos magnus*, major *archisacerdote* levitico. — *διεληλυθότα*) *qui transiit*, non modo intravit coelos. c. 7, 26. — *κρατῶμεν, teneamus*) A c. 3, 1. ad cap. 5, 3. sunt quatuor momenta per *χιασμὸν* exposita, quippe quae doctrinam et usum, usum et doctrinam continent. Respiciatur, quaeso, Conspectus epistolae.

v. 15. *οὐ, non*) Comparationem levitici pontificis et Christi, 1) quod ad qualitates, 2) quod ad vocationem attinet, apostolus per *χιασμὸν* instituit. in priore est apodosis et protasis: in altera, protasis et apodosis. c. 4, 15. s. 5, 1. s. 4. 5. — *συμπαθῆσαι, compati*) *Compatitur*, eadem perpessus. Es. 50, 6. 4. Cognatum nomen, *misericordia*. v. 16. Respicitur ad cap. 2, 17. — *ταῖς ἀσθενείαις, infirmitatibus*) Aptum vocabulum. c. 5, 2. Peccati notio, nostri respectu, includitur: respectu Christi, excluditur. sequitur mox, *absque peccato*. — *καθ' ὁμοιότητα, secundum similitudinem*) quatenus similis nobis est factus. c. 2, 17. — *χωρὶς ἁμαρτίας, sine peccato*) Sic c. 9, 28. Quomodo autem, *sine peccato* tentatus, compati potest tentatis *cum peccato?* In intellectu, multo acrius anima Salvatoris percepit imagines tentantes, quam nos infirmi: in voluntate, tam celeriter incursum earum retudit, quam ignis aquae guttulam sibi objectam. Expertus est igitur, qua virtute sit opus ad tentationes vincendas. Compati potest: nam et sine peccato, et tamen vere est tentatus.

v. 16. *προσερχώμεθα, accedamus*) Idem verbum, c. 7, 25. 10, 1. 22. 11, 6. 12, 18. 22. item, *ἐγγίζειν*, c. 7, 19. *εἰσέρχεσθαι*, c. 6, 19. *εἴσοδος*, c. 10, 19. Sic *Paulus* etiam Rom. 5, 2., *προσαγωγή*. — *τῷ θρόνῳ, ad thronum*) c. 8, 1. 12, 2. Es. 16, 5. — *τῆς χάριτος, gratiae*) Hoc quoque verbum in hac epistola frequens. — *λάβωμεν κτλ.*) *Sumitur* misericordia Christi, ostensa; et, ulterius, gratia DEI *invenitur*. Alteri nomini praemittitur conveniens verbum, alteri subjungitur. *χιασμός*. — *ἔλεον, misericordiam*) Ref. ad *compati*. —

χάριν, gratiam) Ref. ad *gratiae.* — *εὔκαιρον, tempestivam*) Fideles apparatum gratiae non sentiunt simul in longa tempora; sed quum incidit tempus, praesentem eam inveniunt: et haec opportunitas maxime incidit in tempora N. T. Rom. 3, 26. 5, 6., et sub eo in tempora crucis. — *βοήθειαν, opem*) c. 2, 18.

CAPUT V.

v. 1. *Πᾶς*) *omnis,* leviticus. Antitheton ad Christum. nam de levitico sacerdote sermo est v. 1—3. neque apodosis additur, quippe quae in *antecedentibus* habetur. At v. 4. in nova parte comparationis est protasis *subsequente* apodosi. Summa est haec: Quicquid praestans est apud sacerdotes leviticos, id in Christo est, et quidem modo eminentiore: quicquid illis deest, id tamen etiam in Christo est. — *ἐξ ἀνθρώπων λαμβανόμενος, ex hominibus sumtus*) Pars praedicati. Antequam sumebantur, ejusdem plane erant conditionis. — *ὑπὲρ, pro*) *ex hominibus, pro hominibus.* concinna oratio. — *καθίσταται, constituitur*) Praesens: *constitui solet.* — *τὰ πρὸς τὸν θεὸν, quae sunt ad DEUM*) Sic LXX, Deut. 31, 27. — *δῶρα, dona*) *in rebus inanimatis.* — *θυσίας ὑπὲρ ἁμαρτιῶν, sacrificia pro peccatis*) ex animalibus.

v. 2. *μετριοπαθεῖν*) *moderate affici.* Hesychius, *μετριοπαθὴς, μικρὰ πάσχων, ἢ συγγινώσκων ἐπιεικῶς.* Opponitur *τὸ μέτρον moderatio* severitati et rigori, qui non nisi in contumaces editur. c. 10, 28. — *δυνάμενος, qui possit*) qui non placeat sibi. conf. Rom. 15, 3. *ἀγνοοῦσι καὶ πλανωμένοις, ignorantibus et in errore versantibus*) peccantibus per ignorantiam et errorem. שגה LXX, *ἀγνοεῖν. Ignorantia* (simplex) est mera privatio advertentiae, memoriae: sed *error* permutat bonum et malum, verum et falsum. — *ἀσθένειαν, infirmitatem*) peccaminosam, sacrificiis expiandam.

v. 3. *διὰ ταύτην, propter hanc*) *infirmitatem* subaudi. vel *ταύτην, hanc* ponitur pro neutro, uti Matth. 21, 42.

v. 4. *καὶ, et*) Hic ingreditur in tractationem de ipso sacerdotio Christi. — *τὶς, quisquam*) Sacerdos leviticus. — *τὴν τιμὴν, honorem*) Sacerdotium, honos est. Synonymon, *δόξα gloria.* v. 5. — *ἀαρὼν, Aaron*) accepit, vocatus.

v. 5. *ἀρχιερέα, archisacerdotem*) Sic saepe appellatur Christus: idem saepe, et mox v. 6., *sacerdos* dicitur. *Sacerdos* absolute, quia unicus est, sine pari: *archisacerdos,* respectu typi Aaronitici, et respectu nostri, quos suo ad Deum aditu et ductu sacerdotes fecit. — *ὁ λαλήσας πρὸς αὐτὸν, qui locutus est ad eum*) יְהֹוָה אָמַר אֵלַי Ps. 2, 7. — *υἱός μου, filius meus*) Non innuit apostolus, *tum, quum* Pater dixit: *Filius meus es Tu,* Patrem Filio honorem sacerdotii contulisse; nam *generatio* utique prior est *sacerdotio:* sed declarat, Filium, qui nil a se ipso facere potest, sed semper in Patris potestate est, et, quod Pater vult, id demum facit, quod Pater dat, id demum accipit, a Patre etiam, *sacerdotii honorem* accepisse, cujus nemo nisi ipse Filius capax erat. Inde nexus, *καθὼς, quemadmodum.* v. seq. Tali modo David *filios* habebat *sacerdotes,* i. e. intimae admissionis. 2 Sam. 8, 18. cum Scholiis Michaëlis. Et *Filii* et *Sacerdotis* nomen, ex Psalmis citatum versu 5. 6., mox versu 8., et cap. 7, 3. 28. repetitur.

v. 6. *ἐν ἑτέρῳ, in alio*) Sic *Paulus* etiam Act. 13, 35. — *λέγει, dicit*) DEUS. — *σύ*) Ps. 110, 4., ubi LXX totidem verbis. — *μελχισεδὲκ, Melchisedek*) Quis fuerit Melchisedekus, scire ceteroqui nil refert, praeter id quod de eo commemoratur, immo ipsum silentium de reliquis ejus rebus mysteria continet. Fuit certe rex et sacerdos illo tempore, ex humano genere.

v. 7. *ὅς, qui*) nempe *Christus, Filius Dei, Sacerdos.* Non dicitur *hic*, sed *qui*, magna relativi pronominis significatione. namque nominibus versu 5. 6. positis respondet sermo subsequens. Habetur versu 7—10. summa eorum, quae cap. 7. et seqq. tractabuntur, interjecta insigni *προθεραπείᾳ* et praeparatione. v. 11. s. Exquisitissimeque comprehenditur in hac summa processus passionis, cum intimis suis causis, a Gethsemane usque ad Golgatha, et adhibentur eaedem locutiones, quae ab evangelistis. conf. etiam Ps. 22, 3. 20. ss. 25. 69, 4. 11. 109, 22. — *ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, in diebus carnis suae*) *in diebus* illis, duobus praecipue, quibus ea passus est, quae ut pateretur, *carnem* peccaminosae et mortali similem assumsit: c. 2, 14. 10, 20. Matth. 26, 41. fin. quum prae infirmitate visus est merus esse homo. Joh. 19, 5. — *δεήσεις τε καὶ ἱκετηρίας, precationes juxta atque supplicationes*) Pluralis. nam in Gethsemane ter oravit. Particula *τὲ que* indicat, non esse mera synonyma hoc loco. *orationes* sunt animi; *supplicationes*, etiam corporis, ut docet etymon vocabuli *ἱκετεύω supplico*, apud Eustathium. De utrisque vide Matth. 26, 39. — *πρὸς τὸν δυνάμενον σώζειν αὐτὸν ἐκ θανάτου, ad eum qui posset ipsum servare ex morte*) *Abba Pater*, inquit, *omnia sunt POSSIBILIA tibi: transfer calicem a me hunc.* Marc. 14, 36. coll. Joh. 12, 27. Hoc *posse* opponitur infirmitati carnis Christi. — *σώζειν, servare*) *σώζειν* et mox *σωτηρίας*, conjugata: *salvare, salus.* — *ἐκ*) Mox *ἀπό.* Duae voculae, alioqui aequipollentes, hic differentiae rei congruunt: *ex morte, ab horrore.* Mortem, *ex* qua Pater eum liberare posset, ne moreretur, tamen subiit, voluntati Patris obediens: *ab* horrore plane liberatus est per exauditionem. — *μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς καὶ δακρύων, cum clamore valido et lacrymis*) In cruce, *clamasse* dicitur; *lacrymasse* non dicitur. Utrumque horum, ut series rerum ostendit, respicit locum Gethsemane. *κράζειν* et *κραυγὴ* apud LXX verbis זעק et צעק et שוע respondet, notatque clamorem animae sive desiderium vehemens, *ἐκτενέστερον, impensius*, Luc. 22, 44. *promtissimo spiritu*, Matth. 26, 41. quaecunque sit vox oris; in Psalmis passim: sicut אמר *dicere* etiam cogitationem notat. Sane lacrymis et tristitiae magis convenit clamor animi, ore tacito. nec dubium tamen est, quin et *orationibus* stimulum addiderit Jesus in Gethsemane per *clamores* breves interjectos, uti *supplicationibus* per *lacrumas*, (observetur *χιασμὸς*,) non solum ex oculis, sed ex tota facie et toto corpore *aestu* illo summo expressas. Luc. l. c. coll. Ap. 7, 17. 16., *καῦμα, δάκρυον, aestus, lacryma. Sudor* et *sanguis* Christi effusus est *aquae* instar. In tota Passione alternatim clamavit et siluit. Matth. 26, 37. seqq. Psalm. 22, 2. s. 15. 69, 2. seqq. 109, 21. seqq. ubi *silentium* innuit *cor interfectum.* — *καὶ εἰσακουσθεὶς, et exauditus*) הושיע LXX *εἰσακούειν*, Ps. 55, 17. עזר item, 2 Par. 18, 31. Itaque h. l. *σώζειν, εἰσακούειν, servare, exaudire*, sunt proxima. Respicitur agon ille ejusque exitus. *ἤρξατο λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν* — *ἕως*

θανάτυ, Matth. 26, 37. s. *ἐκθαμβεῖσθαι,* Marc. 14, 33. *ἀγωνίαν* et *sudorem* commemorat Luc. c. 22, 44. Oblato calice, oblata est animae Salvatoris illa horrenda imago mortis cum dolore, ignominia et maledictione conjunctae, ac lentae; eumque movit ad deprecandum calicem. Sed horrorem puritas affectus filialis in Salvatore illico sancta ratione et moderatione temperavit, et deinceps, redeunte serenitate, plane absorpsit. Atque *exauditus est,* non ut ne biberet calicem, sed ut jam sine ullo horrore biberet: unde etiam per angelum est corroboratus. Horribilius quiddam erat timor, quam mors ipsa: horrore ante adventum hostium demto, calicem, quem sub conditione optarat non bibere, jam non posse non bibi statuit. 18, 11. — *ἀπὸ*) Locutio concisa, *εἰσακυσθεὶς ἀπὸ,* uti *ἐῤῥαντισμένοι ἀπὸ,* c. 10, 22. Sic Ps. 118, (117) 5. עָנָנִי בַמֶּרְחָב *ἐπήκυσέ μυ εἰς πλατυσμόν.* — *ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, ab horrore*) Graecum vocabulum singularem hic habet elegantiam, et multo subtilius quiddam notat, quam si *timorem* diceres. Latinum commodius nullum, quam *horroris,* occurrit. Conf. *εὐλαβηθεὶς,* cap. 11, 7. Sine articulo dixit modo *θανάτυ·* nunc *τῆς εὐλαβείας,* cum articulo, cujus relativa vis indicat, *εὐλαβείας* significationem contineri in mentione *mortis,* quae incursione sua *horribilis* erat.

v. 8. *καίπερ ὢν υἱὸς, quanquam erat filius)* Periocha haec, *in diebus etc.* duas habet partes. Prior est, *in diebus* — *obedientiam:* altera, *et consummatus* — *aeternae.* Prior pars valde humilia loquitur; nam *mortem* et *horrere,* et, quamlibet sublato horrore, *obire, obedientiam*que a tali passione *discere, servile* quiddam videri potest: quare hoc inciso, *quanquam erat filius,* cavetur, ne sermo in ea parte praecedens et subsequens offendat quenquam. Altera plane laeta est et gloriosa, et ex versu 5. repetendum insinuat, *quia erat Filius.* coll. cap. 7, 28. fin. Luctans, in Gethsemane, tam suaviter, tam saepe, *Patrem* appellavit, Matth. 26, 39. etc. Evidentissimeque hinc confirmatur, Jesum non demum ex resurrectione esse Filium DEI. — *ἔμαθεν, didicit*) Promtissima voluntate *discentem* Christum eleganter refert verbum *discendi* verbo *patiendi* praemissum. *Didicit* obedientiam, dum pati coepit, dum ad bibendum calicem se contulit. Verbum *discere* innuit *initium* quoddam, et huic *initio* respondet *consummatio,* de qua mox. Suavis paronomasia, *ἔμαθεν ἀφ' ὧν ἔπαθε.* Ipsi quoque fuere *παθήματα μαθήματα.* Viam obedientiae unus munivit Christus, ad voluntatem Patris. *Obedientia* sine *votis* praestari potest. — *ἀφ' ὧν*) Sic *μαθεῖν ἀπὸ,* Matth. 24, 32. — *τὴν ὑπακοὴν, obedientiam*) humilem illam ad patiendum et moriendum. Phil. 2, 8. not. *Ut tu vis,* ait Patri. Conjugata, *εἰσακυσθεὶς, ὑπακοὴν. Auscultavit* Pater Filio, et Filius Patri. Item Patri *obediit* Christus: nos *obedimus* Christo. v. seq.

v. 9. *καὶ τελειωθεὶς, et consummatus)* per passiones. c. 2, 10. — *τοῖς ὑπακύυσιν αὐτῷ, obedientibus ipsi*) 2 Cor. 10, 5. Obediendum, item per crucem et mortem, [*ut Christus Patri obedivit.* V. g.] maximeque per fidem. c. 11, 8. — *πᾶσιν, omnibus*) Magna *potentia.* c. 2, 10. 11. 15. — *αἴτιος σωτηρίας αἰωνίυ, auctor salutis aeternae) Dessen habe der liebe Herr Jesus Dank von uns in Ewigkeit.* E. Schmidius. pie. Est autem *αἴτιος* vocabulum valde dignum et aptum (coll. 1 Sam. 22, 22., *αἴτιος ψυχῶν·*) quo innuitur, Christum consummatum agere causam fratrum ex eo, quia Ipsius jam plane

est, salutem eorum *praestare. potest* enim: conf. *δυνάμενον qui poterat*, v. 7. c. 7, 25. et *debet:* conf. *ὤφειλε debebat*, c. 2, 17. [*Der für Etwas stehet, an den man sich halten kann.* V. g.] Observandum etiam epitheton *aeternae* salutis, quod brevitati dierum carnis Jesu opponitur, et ex v. 6., *in aeternum*, fluit. De ipsa *salute* respice cap. 2, 10. 14. seqq. *Aeternitas salutis* memoratur Es. 45, 17., *ἰσραὴλ σώζεται ὑπὸ Κυρίου σωτηρίαν αἰώνιον.*

v. 10. *προσαγορευθεὶς) appellatus. Filius DEI* est nominatus; *Sacerdos* cognominatus, appellatus. *προσηγορία, appellatio* sacerdotis, non solum secuta est consummationem Jesu, sed antecessit etiam passionem, tempore Psalmi, 110, 4. Idem verbum 2 Macc. 14, 37., ubi Razis fertur *πατὴρ τῶν ἰουδαίων προσαγορευόμενος.*

v. 11. *περὶ οὗ, de quo) οὗ* masculinum, coll. *ὃς qui.* v. 7. Nunc ingreditur *προθεραπείαν* sive praeparationem illam bene longam, quae reprehensione, admonitione, cohortatione et consolatione constat. *Captationem* benevolentiae vocant rhetores. Saepe plus operae requirit praeparatio cordis, cui doctrina mandatur, quam doctrina ipsa. — *πολὺς)* רב *multus*, i. e. nimius. coll. c. 13, 22. — *ἡμῖν, nobis)* Includit *Paulus*, ut solet, Timotheum aliosve. coll. c. 6, 1. 3. 9. 11. 2, 5. 13, 18. — *δυσερμήνευτος, difficilis interpretatu)* non scribentis, sed vestro vitio. — *λέγειν)* Correlatum, *ἀκοαῖς. Λέγειν* non *παρέλκει· τὸ dicere* opponitur *scriptioni*, uti c. 13, 22. Difficile dictu: difficilius scriptu, et tamen scriptu eo magis necessarium. — *νωθροὶ)* c. 6, 12. Etymon dicit *στέρησιν τοῦ θεῖν, verlegen* in via. — *γεγόνατε, facti estis)* Notandus Judaeorum status, qua malus, qua bonus. v. 12. c. 6, 10. 10, 25. 32. s. 12, 4. s. 12.

v. 12. *διδάσκαλοι, doctores)* Vocabulum non muneris, sed facultatis h. l. Antitheton: *τοῦ διδάσκειν ὑμᾶς, docendi vos.* — *διὰ τὸν χρόνον) per aetatem.* Sic Arist. l. 7. Polit. c. 9. hac phrasi utitur. Antitheton, *διὰ τὴν ἕξιν, propter habitum*, v. 14. Aetas dicitur vel in abstracto pro annis; vel in concreto, pro robore. Aetas aut vigorem affert cum tempore, aut impeditur. — *πάλιν χρείαν ἔχετε, rursum indigetis)* Sequitur, *γεγόνατε χρείαν ἔχοντες facti estis indigentes.* Illud spectat articulos doctrinae V. T. hoc, articulos doctrinae N. T. — *τίνα)* Non modo ipsa *elementa* docendi estis, sed etiam, *τίνα, quaenam* illa sint. Ideo enumerantur c. 6, 1. s. — *στοιχεῖα) elementa.* Verbum *Paulinum*, Gal. 4, 9. Et plane haec periocha usque ad finem capitis scatet locutionibus *Paulinis.* Literae, *Buchstaben, elementa*, prima, simplicia. Articuli V. T. habent se ad perfectionem doctrinae N. T. uti literae ad doctrinam ulteriorem. Sed tamen *literae, Buchstaben*, per tropum, denotant principia disciplinae, quae rudimenta vocantur. Sic quaelibet disciplina habet sua *elementa*, et *elementorum* titulus saepe datur systemati non plane subtili. Confer finem notae ad 2 Petr. 3, 10. — *τῆς ἀρχῆς, initii)* c. 3, 14.: ubi altera phrasis alteram illustrat: quanquam altera theoriam, praxin altera innuit. Antitheton, interjecta similitudine a cibis, expeditur c. 6. ineunte, ubi ipsum vocabulum recurrit. — *τῶν λογίων τοῦ θεοῦ, eloquiorum DEI)* Rom. 3, 2. — *γάλακτος, lactis) Lac* est h. l. doctrina ex V. T. repetita. 1 Cor. 3, 2. — *καὶ) adeoque.* Huc ref. *γὰρ, enim*, v. seq.

v. 13. *ὁ μετέχων, participans)* Lacte etiam robusti vescuntur, sed non lacte praecipue, nedum lacte solo. Itaque notantur hoc loco

ii, qui nil denique nisi lac aut capiunt aut petunt. — *ἄπειρος, expers)* non expertus, carens robore et usu. — *λόγε δικαιοσύνης, sermonis justitiae)* *Δίκαιον* a *δίχα*. conf. *διάκρισιν, discretionem*, v. seq. Est enim *δικαιοσύνη, justitia*, talis *perfectio* (תמים Jos. 24, 14., LXX.) quae, sejuncto *malo, justum boni* gradum assequitur. congruit *γεγυμνασμένα, exercitata*. conf. c. 12, 11., ubi item *exercitatio* et *justitia* conjungitur. Talis *sermo justitiae* est doctrina Christi in N. T. Intelligitur *justitia* fidei et vitae, utraque utrobique; pro re nata. — *νήπιος, parvulus)* Antitheton, *τελείων, perfectorum*, coll. Eph. 4, 13. s.

v. 14. *τελείων, perfectorum)* Conjugatum, *τελειότητα, perfectionem*. c. 6, 1. *Τέλειοι καὶ μανθάνοντες* inter se opponuntur 1 Chron. 25, 8. מבין עם תלמיד — *ἐςιν, est)* Perfecti et appetunt et capiunt solidum cibum. — *διὰ*) *propter*. — *τὴν ἕξιν, habitum)* Utuntur hoc verbo LXX, Jud. 14, 9. 1 Sam. 16, 7. Dan. 7, 15.: et utitur Sir. 30, 14. Dicitur de toto, in quo partes se invicem *habent* et *habentur*, tenent et tenentur: et h. l. notat *robur facultatis cognoscentis ex maturitate aetatis spiritualis existens;* non *habitum exercitatione* acquisitum. *διὰ τὴν ἕξιν, eo quod sunt habitiores. Habitum exercitatio* sequitur: ac *robur* facit, ut aliquis capiat *exercitationem*, cum alacritate, dexteritate, utilitate, sine affectatione et perversa aliorum imitatione. — *τὰ αἰσθητήρια)* proprie, *sensoria:* v. gr. linguam, gustandi organon. conf. *αἰσθήσει, sensu*. Phil. 1, 9. not.

CAPUT VI.

v. 1. *Διὸ, quapropter)* Dicendum putares, *δὲ, autem:* sed excitatior est particula *διὸ, quapropter*. Sic *Paulus* etiam Rom. 2, 1. not. — *ἀφέντες, omittentes)* in hac tractatione. Ceteroqui haec capita non abjiciuntur, sed praesupponuntur. Suo et aliorum doctorum nomine loquitur, *plurali* numero. — *τὸν λόγον, sermonem)* c. 5, 11. — *τῆς ἀρχῆς τῦ χριςῦ, initii Christi)* Tria capitum paria, quae versu hoc et sequenti enumerantur, ejusmodi erant, ut Judaeus apud suos ex V. T. probe institutus ea ad *Christianismum* fere adferre debuerit. De *poenitentia, resurrectione et judicio* res est aperta: nam quod *vita aeterna* in his duntaxat implicite, et in antitheto expresse memoratur, v. 5., utriusque item testamenti rationi congruit. tum, *fidem* apostolus appellat in *DEUM*, non in *Dominum Jesum*. coll. Act. 11, 21. not. *Baptismos* dicit in plurali, quos ad initiandum habebant varios Judaei: *manuumque impositio* (Num. 27, 18. 23.) valde erat illis usitata. quae duo qui callebat, doctrinam de *Baptismo* Christiano deque *impositione manuum* apostolica celeriter capiebat: quae ipsa est ratio, cur haec duo capita ceteris magis fundamentalibus intertexantur; quia nempe his in antitheto respondet donum *Spiritus sancti*, quorum utrumque ad perfectionem pertinet, non ad initium. Haec igitur sex capita erant *ἡ ἀρχὴ τῶν λογίων τῦ θεῦ initium eloquiorum DEI*, c. 5, 12., item *ἡ ἀρχὴ τῦ χριςῦ, initium Christi*, scil. apud discentes Christum. saepe quippe *Christus* dicitur *Paulo* per metonymiam concreti pro *Christianismo*. Gal. 4, 19. Phil. 1, 21.: *vita mea*, sive mansio in carne, *est Christus*, id est, *opus Christi*. Adde Col. 3, 11. not. Haec capita fuerant, ut ita dicamus, *catechismus Christianus* veteris Testamenti; iique, qui

Jesum agnoscere Christum coeperant, confestim luce nova capitibus hisce *fundamentalibus* illata *initium Christi* habere censebantur. Huic *initio* opponitur *perfectio*, perfecta de ipso Christo doctrina. [v. 4. 5.] — *φερώμεθα, feramur)* Strenuum verbum. Hunc subjunctivum commode praemittit indicativo *ποιήσομεν, faciemus.* v. 3. — *πάλιν, iterum)* Huc congruit v. 6., *iterum.* — *θεμέλιον, fundamentum)* Synonymon *ἀρχῆς, initii.* — *καταβαλλόμενοι, jacientes)* Verbum architectonicum. — *μετανοίας κτλ., poenitentiae* etc.) Poterat dicere: *de DEO et fide in eum, de peccato et de poenitentia;* vel certe, *de poenitentia ex operibus mortuis, de fide in DEUM:* sed protinus dicit, *fundamentum poenitentiae* etc. Adeo non morari debemus in consideratione peccati, sed a *poenitentia* agenda incipere. Adeo cum prima de *DEO* mentione *fidem* copulare debemus. Adeo practica est Theologia. — *ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, a mortuis operibus)* Sic c. 9, 14. Fastidium peccati habet haec appellatio.

v. 2. *βαπτισμῶν διδαχῆς)* Non ponitur *καὶ* ante *βαπτισμῶν,* enumerantur enim tria capitum paria, et in quovis pari secundum caput habet conjunctionem; sed non nisi ipsum par tertium similiter conjungitur: ex quo etiam patet, *βαπτισμῶν διδαχῆς* non esse divellenda. *βαπτισμοὶ διδαχῆς* erant *baptismi,* quos qui suscipiebant, *doctrinae* sacrae Judaeorum sese addicebant. itaque adjecto *διδαχῆς doctrinae* distinguuntur a lotionibus ceteris leviticis. c. 9, 10. — *κρίματος αἰωνίου) judicii aeterni.* Vid. Marc. 3, 29. not.

v. 3. *τοῦτο, hoc)* Ref. ad *φερώμεθα feramur.* — *ἐάνπερ, si quidem)* Huc ref. *enim*, v. seq. Sine benedictione divina non proficit agricultura. v. 7.

v. 4. *ἀδύνατον) impossibile* hominibus, quamlibet idoneis. — *ἅπαξ, semel)* Adverbium non extenuat rem, sed sermonem facit praecisum. — *φωτισθέντας, illuminatos)* Totum est Christianismus, in quem intratur per evangelium fide susceptum et per baptismum. Sequuntur hic tres partes, respectu trium summorum beneficiorum in N. T. *a Filio DEI*, *a Spiritu sancto*, *a DEO*, proficiscentium. Sic, *illuminati*, c. 10, 32. unde perfrequens hujus verbi apud patres usus de baptismo. *Vita* et *Lux* saepe conjunctim memoratur, saepe alterum in altero connotatur. itaque in Baptismo, ut *regeneratio,* sic quoque *illuminatio* fieri dicitur. Inprimisque Israëlitis haec locutio congruit; qui per fidem ex V. T. non expertes fuerant *vitae*, ubi abstinebant a *mortuis* operibus: v. 1. sed tamen nova deinde *luce* N. T. *tingebantur.* — *γευσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου, gustum nactos doni coelestis)* In visu est fructus *lucis:* nunc visui additur *gustus,* quo invitati credentes semper retineri debent. *ἡ δωρεὰ ἡ ἐπουράνιος, donum coeleste*, est *DEI Filius*, ut exprimitur versu 6. *Christus*, qui per fidem, nec non in sacra ipsius Coena gustatur: 1 Petr. 2, 3. atque hic gustus plus involvit, quam *poenitentia a mortuis operibus et fides in DEUM.* Participium *γευσαμένους,* quanquam genitivus et accusativus saepe promiscue adhibetur, tamen hoc loco differentiam casuum videtur inferre. alter *partem* denotat; nam gustum Christi, *doni coelestis,* non exhaurimus in hac vita: alter plus dicit, quatenus *Verbi* DEI praedicati gustus *totus* ad hanc vitam pertinet, quanquam eidem verbo futuri virtutes seculi annectuntur. — *μετόχους, participes) Participatio* haec, uti ad v. 1.

notavimus, plus involvit, quam *baptismi doctrinae* et *impositio manuum.* In hoc inciso non adhibetur vocabulum *gustus;* quia Spiritus sanctus hoc loco potius, ut effector gustus, quam ut objectum ejusdem spectatur. — *πνεύματος ἁγίου, spiritus sancti)* Saepe hujus conjuncta cum Christo mentio. Act. 2, 38.

v. 5. *γευσαμένους, qui gustaverunt)* Gustus novus, item plus involvens, quam notitia *resurrectionis mortuorum et judicii aeterni.* — *καλὸν ῥῆμα, bonum verbum)* Jer. 33, 14. את הדבר הטוב Evangelium. — *δυνάμεις, virtutes) sapidissimas.* Plurale grande. Idem verbum, c. 2, 4. conf. c. 11, 34. Uterque locus declarat emphasin vocabuli *δυνάμεις.* — *μέλλοντος αἰῶνος, futuri aevi)* Maxime innuitur gloria aeterna, coll. v. 2. fin. sicut dicitur *ἡ μέλλουσα πόλις futura civitas,* c. 13, 14. Sed non excluditur tempus hoc sub N. T. nam sic quoque dicuntur *τὰ μέλλοντα futura.* c. 9, 11. 10, 1. 2, 5. not.

v. 6. *καὶ παραπεσόντας, et prolapsos)* Grave verbum, subito occurrens, justum terrorem incutit. Sic Hebraeum מעל exprimunt LXX. Non *relapsos* modo dicit in pristina, sed nova pernicie *praeterlapsos a toto illo statu lautissimo, simulque a fide, spe et amore,* v. 10. ss. idque sponte. c. 10, 26. Talis lapsus potest esse sejunctus a blasphemia in Spiritum sanctum: sed tamen amara animae constitutio prope eadem est. conf. c. 10, 29. not. Non dicit apostolus, eos, ad quos scribit, tales esse, sed innuit, tales fieri posse. Ovum, quod pulli stamina habuit et perdidit, ne vescum quidem est: qui fidem perdidit, deploratior est, quam qui nunquam credidit.—*πάλιν ἀνακαινίζειν, iterum innovare)* Innovatio jam facta erat; ideo additur *πάλιν iterum:* idque respondet *τῷ ἅπαξ semel.* v. 4. Maxime vero observandum est, *ἀνακαινίζειν, innovare,* dici in activo. hominibus est *impossibile*, non DEO. ideo apostolus hoc, quod agit, sub hac ipsa conditione, si DEUS *ἐπιτρέπῃ permittat,* agendum suscepit. v. 3. not. Matth. 19, 26. [*Similis admonitio, c.* 10, 26. V. g.] Homines, ministri, quod poterant, erga tales pridem fecerunt: Tit. 3, 11. ministri certam habent mensuram: hanc, adversando excesserunt illi contumaces: superest, ut ministri eos DEO relinquant, et (sive plus interim sive minus eos moneant et de iis sperent) exspectent, quid daturus sit DEUS, 2 Tim. 2, 25., per singulares afflictiones et operationes. Graecolatinus codex *Claromontanus* habet hoc loco: *ἀδύνατον, difficile.* — *εἰς μετάνοιαν, in poenitentiam)* Convenienter appellat id, quod primum in fundamento est. v. 1. Subaudiuntur autem cetera, vel per se, vel in suo effectu spectata. — *ἀνασταυροῦντας, iterum crucifigentes)* Superioribus participiis descripsit subjectum: nunc aetiologiam *τοῦ ἀδυνάτου impossibilitatis* illius subjicit. Praepositio in *ἀνασταυροῦντας* significat *sursum,* apud Herodianum quidem: sed hoc loco, *iterum.* assonat enim ad *ἀνὰ* in *ἀνακαινίζειν. ἑαυτοῖς, sibi,* quod additur, facit antitheton ad *παραδειγματίζοντας, ostentantes*, scil. *aliis.* vid. *σταυρόω* cum eodem casu, Gal. 6, 14. Ex quo manifestum est, de iis esse sermonem, qui ex odio et acerbitate illudunt Christo, animi causa; revera id ipsum, si possent, Christo facturi, quod sub Pilato fecerant *Judaei.* Qui efficaciam crucis Christi pridem exantlatae non credunt, vel jure cum a Judaeis crucifixum putant, perinde faciunt, ac si Christum dicerent demum esse crucifigendum. conf. Rom. 10, 6. 7.

v. 7. *γῆ, terra)* Allegoria. — *πιοῦσα, bibens)* non solum in su-

perficie. — *ἐπ' αὐτῆς, super ipsa)* Hoc significantius est, quam si diceret, *ἐπ' αὐτὴν, super ipsam.* denotat enim *continuam* coeli benignitatem. — *πολλάκις, saepe)* Hinc mitigatur *τὸ ἅπαξ, semel.* v. 4. — *ἐρχόμενον, venientem)* ultro. — *τίκτουσα, gignens)* per viam legitimam generationis. Antitheton, *ἐκφέρουσα, proferens,* sine lege et ordine. v. seq. Etiam in bonam partem LXX int. *ἐκφέρω, profero,* ponunt: sed hic vis particulae *δὲ autem* cadit super *ἐκφέρουσα proferens.* — *εὔθετον, aptam)* Antitheton, *ἀδόκιμος, reproba.* — *δι' οὓς) propter quos.* — *καὶ, etiam)* Haec particula intendit vim verbi praesentis in *γεωργεῖται, colitur,* constanter. Opposita, per *χιασμὸν, cultura, benedictio: maledictio, exustio.* — *μεταλαμβάνει, particeps est)* Antitheton, *propinqua.* Benedictio divina bonae terrae durabilis est: maledictio divina malam terram excipit. De utraque confer Jer. 17, 5. 7. — *ἀπὸ τοῦ θεοῦ, a Deo)* non modo colitur ab hominibus.

v. 8. *ἐκφέρουσα, proferens)* Hoc quoque cohaeret cum *πιοῦσα, bibens.* — *ἀκάνθας καὶ τριβόλους, spinas ac tribulos)* unice, vel certe praecipue. — *ἀδόκιμος, reproba)* ut inculta relinquatur. — *κατάρας ἐγγὺς, maledictioni propinqua)* ut omni malo cumuletur. — *ἧς)* sc. *γῆς terrae.* — *εἰς καῦσιν, in exustionem)* Hae voculae magnam hoc loco *ἀποτομίαν,* severitatem, exprimunt. Subaudi *βλέπει,* vel *ἔρχεται,* coll. LXX, Prov. 14, 12. 13. 16, 25. vel *ἐστὶ,* coll. LXX, Es. 44, 15., *ἵνα ᾖ ἀνθρώποις εἰς καῦσιν.* Eadem ellipsis v. 16., *πέρας εἰς βεβαίωσιν. Ignis,* poena *Judaeorum,* Matth. 22, 7., *terraeque* illorum. Strictura prophetica, perpaucis annis ante *combustam* urbem Hierosolymorum. Perditissimi Judaeorum erant, qui in urbe, et circum eam, fidei repugnabant.

v. 9. *πεπείσμεθα — ἀγαπητοὶ, confidimus — dilecti)* 1 Cor. 13, 7. Hoc uno loco sic eos appellat, *dilecti;* hortandi videlicet causa. Nam saepe sine hoc titulo hortatur *Paulus,* sed eodem nusquam, nisi hortandi causa, utitur. Sic ad Romanos, item semel, nempe cap. 12, 19., saepius autem ad Corinthios et Philippenses. — *δὲ, autem)* Insignis *ἐπιθεραπεία* et mitigatio. — *περὶ ὑμῶν, de vobis)* Antitheton, in hypothesi, ad eos, qui in thesi notantur versu 6. 7. 8. — *τὰ κρείσσονα, meliora)* pietati magis consentanea. v. 10. — *ἐχόμενα σωτηρίας, ea, quae saluti sunt proxima)* Egregia locutio. DEUS, salutem nobis conferens, nos *ἔχει,* nos, ex Ipso per fidem pendentes, *ἐχόμεθα,* quo pacto dicimus, *ἔχεσθαι ἀγκύρας, tenere se in ancora.* conf. v. 19. Ipsa salus bonos retinebit.

v. 10. *οὐ γὰρ ἄδικος, non enim injustus)* i. e. plane justus et bonus. — *ἀγάπης, amoris) De spe* agitur v. 11. de *fide,* v. 12. de *amore* h. l. Sic *Paulus* 1 Cor. 13, 13., et passim: item infra, c. 10, 22, 23. 24. Ansam ab amore capit, ut illos ad spem et fidem acuat. — *ἐνεδείξασθε, ostendistis)* Etiam ubi minor spes est, quacunque de causa, in praesenti, pristina multum juvant. Ap. 3, 10. Eodem *Paulus* verbo utitur 2 Cor. 8, 24. — *εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, in nomen ipsius)* Ita לשם ponunt Hebraei. conf. 3 Joh. v. 7. Matth. 10, 41. Nomen *DEI* movet verum amorem. — *διακονήσαντες τοῖς ἁγίοις, quum ministravistis sanctis) Pauli* phrasis Rom. 15, 25. 1 Cor. 16, 15. *Sanctis* in *Hierusalem* pauperibus praestabatur ministerium beneficentiae: fratres in Graecia et Asia, praestabant. ll. cc. Saepe sic fit apud Paulum, ut quamvis ad Judaeos et gentes promiscue loquatur,

adhibeat tamen ea motiva, quae alterutram partem in specie tangebant.

v. 11. *ἐπιθυμοῦμεν δὲ, cupimus autem)* Ideo sic loquimur. — *ἕκαστον, quemvis)* non modo, ut adhuc fecistis, in communi. — *τὴν αὐτὴν) eandem* in spe ac fide, quam in *amore.* Haec epistola magis necesse habuit, *fidem* urgere; *Jacobi*, *opera.* c. 10, 36. 13, 7. — *ἐνδείκνυσθαι, ostendere)* Iteratur verbum ex v. 10. — *πρὸς)* i. e. *quod attinet.* — *τὴν πληροφορίαν τῆς ἐλπίδος, plenitudinem spei.)* Affine, *longanimitas.* v. 12. Sic, *ἐν πληροφορίᾳ πίστεως,* c. 10, 22. et *Paulus* saepe, v. gr. Rom. 4, 21. *Πληροφορία, quasi plenum iter*, dicit plenitudinem vel negotii, 2 Tim. 4, 5. 17., vel animi. 1 Thess. 1, 5. et h. l. Coh. 8, 11., LXX. — *ἄχρι, usque)* Constr. cum *ἐνδείκνυσθαι ostendere.*

v. 12. *νωθροὶ, segnes)* Sequitur mox antitheton, *διὰ πίστεως, per fidem* etc. Erant *νωθροὶ ταῖς ἀκοαῖς, segnes auribus.* c. 5, 11. nunc cavet, ne fiant *νωθροὶ segnes*, absolute, etiam *animo.* — *διὰ πίστεως καὶ μακροθυμίας, per fidem et longanimitatem)* Sic *Paulus* 2 Tim. 3, 10., et Jacobus c. 5, 8. Est *longanimitas amoris*, 1 Cor. 13, 4. est etiam *longanimitas fidei.* v. 15. — *κληρονομούντων)* Participium imperfecti temporis, coll. v. 15. nam respicitur *Abraham.* — *ἐπαγγελίας, promissiones)* Hoc ipso vocabulo excitatur fiducia: et sequitur mox *ἐπαγγειλάμενος, pollicitus.*

v. 13. *κατ᾽ οὐδενὸς, per neminem)* Delectatur haec epistola comparationibus: hic nullam comparationem inveniri indicat. — *ὤμοσε, juravit)* Quos cap. 3. et 4. admonuerat ex juramento irae, nunc consolatur ex juramento gratiae: quanquam juramentum quidem irae non porrexit vim suam ultra desertum in perpetuum; nil enim ex ipso juramento David et Paulus in sua tempora deducunt: sed gratiae juramentum habet vim in perpetuum.

v. 14. *ἦ μὴν)* כִּי Gen. 22, 17. LXX, *κατ᾽ ἐμαυτοῦ ὤμοσα, λέγει κύριος,* — *ἦ μὴν εὐλογῶν εὐλογήσω σὲ, καὶ πληθύνων πληθυνῶ τὸ σπέρμά σου.* sic *ἦ μὴν* Gen. 42, 16. *Devarius,* exemplis *ἦ μὴν* particulae collectis, infert, *ornamenti locum obtinere vocem hanc, cum sponsioni aut jurijurando adhibetur: secus in simplicibu saffirmationibus, in quibus necessario adhibetur.* Resolvas autem sic: *ἦ sit*, quicquid evenerit, *μὴν tamen* hoc fiet.

v. 15. *μακροθυμήσας, longanimiter agens)* Id patet ex Abrahami vita. — *ἐπέτυχε τῆς ἐπαγγελίας, obtinuit promissionem)* reportavit id, quod promissum erat. v. 14.

v. 16. *κατὰ τοῦ μείζονος, per majorem)* per ipsum plerumque DEUM. — *καὶ, et) et* sic, propter auctoritatem majoris allegatam. — *ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν, contradictionis terminus in confirmationem)* quo controversia terminatur *in* confirmationem rei, omni exceptione majorem. Prov. 18, 18., מִדְיָנִים *ἀντιλογίας παύει κλῆρος.* — *ὁ ὅρκος, juramentum)* Ultimum remedium; quo non debemus uti, quum alia superest *ἀντιλογίας, contradictionis* tollendae via.

v. 17. *ἐν ᾧ, in quo)* qua in re. — *περισσότερον) abundantius,* quam sine juramento factum videretur. — *βουλόμενος — τῆς βουλῆς)* Conjugata. Summa hic exprimitur benignitas. — *ἐμεσίτευσεν) in medium descendit.* DEUS [*qui largissimam fidem verbo suo habendam a nobis requirere posset*, V. g.] juramento propius ad nos accedens et mirabiliter condescendens, inter se et inter nos, cum

sit maximus, quasi medius agit, et intervenit; ut si minor esset, dum jurat, se ipso, per quem jurat. Adhuc non credis, auditor promissionis?

v. 18. *δύο, duo)* Alterum promissio, alterum juramentum. — *ἐν οἷς, in quibus)* Ref. ad *δύο, duo.* — *ἰσχυρὰν, robustam)* quae omnem contradictionem diffidentiae absorbeat. Sequitur, *βεβαίαν firmam*, v. 19. Utrumque verbum conjungitur etiam c. 9, 17. *ἰσχυρὸς, robustus,* qui hosti suo dura verbera infligit: *βέβαιος, firmus,* qui non de gradu dimovetur suo. — *οἱ καταφυγόντες, qui confugimus)* velut a *naufragio.* sequitur *ἄγκυραν, ancoram.* — *προκειμένης) quae proposita est.* Idem verbum, c. 12, 1. 2.

v. 19. *ἣν) quam*, spem. Comparata sunt:

navis;	anima:
ancora certa;	spes, id est, bona coelestia, a DEO proposita, a nobis sperata: sensu complexo.
nexus navis et ancorae;	paraclesis per promissionem et juramentum DEI.

— *ἀσφαλῆ, certam)* respectu nostri. — *βεβαίαν, firmam)* in se. — *τοῦ καταπετάσματος, velaminis)* Pedetentim redit ad sacerdotium. c. 9, 3. 10, 20.

v. 20. *πρόδρομος, praecursor)* celer. Verbum valde significans. praecursor habet, qui subsequantur. Alibi dicitur *primus, primitiae, primogenitus.* — *κατὰ, secundum)* Hoc emphaseos causa ponitur ineunte commate.

CAPUT VII.

v. 1. *Οὗτος)* Subjectum, *Hic*, qui nempe c. 6, 20., ex Psalmo, idemque ille, qui in Genesi memoratur: Praedicatum, v. 3., *ἀπάτωρ — εἰς τὸ διηνεκὲς, sine patre — in perpetuum.* Summa hujus capitis: Christus, ut ostendit typus Melchisedeki, ipso Abrahamo, ex quo Levi descendit, majoris, habet Sacerdotium prorsus excellens, novum, perfectum, firmum, perpetuum. — *βασιλεὺς — ἱερεὺς, rex — sacerdos)* Etiam Christus utrumque est. — *ἱερεὺς τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου)* Sic LXX, Gen. 14, 18.: id est, *sacerdos DEI summi.* — *ὁ συναντήσας ἀβραὰμ ὑποστρέφοντι ἀπὸ τῆς κοπῆς)* LXX, ibid. v. 17., *ἐξῆλθε δὲ βασιλεὺς σοδόμων εἰς συνάντησιν αὐτῷ μετὰ τὸ ὑποστρέψαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς κοπῆς κτλ.* In *Ordine temporum* p. 176. *τὴν κοπὴν* presse accepi pro *caede* interituque ipsorum regum: sed cum verbo הכות (LXX *κοπὴ*) etiam *fuga* stare potest. Gen. 14, 17. coll. v. 15. Itaque hic locus non prohibet, quo minus Arjoch rex Ellasar post cladem vixerit et regnarit. Arjochum ibi non ausus fui eundem affirmare atque Arium, et hodie minus audeo. Ita incerta foris est Assyriorum antiquitas: de quo speciose disputat L. Offerhaus in secundo Spicilegiorum libro. — *εὐλογήσας)* LXX, *εὐλόγησε.*

v. 2. *δεκάτην ἀπὸ πάντων — 4 ἔδωκεν)* LXX, *ἔδωκεν αὐτῷ δεκάτην ἀπὸ πάντων.* — *πρῶτον, primum)* ex nomine suo. *ἔπειτα deinde,* ex nomine loci. Etiam in nominibus propriis hominum et locorum saepe sunt mysteria. — *δικαιοσύνης· εἰρήνης)* Sic *justitiae pacisque* conjuncta apud *Paulum* mentio Rom. 5, 1. — *δὲ καὶ)* scil. *ὤν.* nam *τῷ ἑρμηνευόμενος* respondet *ὅ ἐστι.*

v. 3. *ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, sine patre, sine matre,*

sine genealogia) Melchisedeki parentes, majores, liberi, posteri, non deducuntur ex Levitis, ut apud Levitas fieri debebat, v. 6., ac ne memorantur quidem apud Mosen. Atque hoc silentium est plenum mysterii, quod mox panditur. Pauci sunt etiam levitici sacerdotes in Scriptura, quorum *matres* memorentur: sed tamen universe cautum est leviticae earum sanctitati, Lev. 21, 13. s. et Aaronis certe uxor, ex qua omnes sacerdotes orti sunt, commemoratur, Ex. 6, 23. atque Sara, uxor ipsius Abrahami, Es. 51, 2. — *μήτε ἀρχὴν, neque initium)* Innuitur *aeternitas Filii Dei.* — *ἔχων, habens)* apud Mosen, qui tamen Aaronis mortem refert. — *ἡμερῶν, dierum)* Non ita commodum erat dicere, *vitae initium* aut *dierum finem.* conf. v. 16., ubi cum *vita* jungitur mentio *virtutis.* — *ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ, assimilatus autem filio DEI) δὲ autem* proprie spectat oppositionem inter negativa, quae praecedunt, et inter positivum, quod sequitur, illa quoque praesupponens. *Assimilatio* Melchisedeki cum Filio DEI et ad illa et ad hoc pertinet; cum hoc autem expressius jungitur, quia magis pertinet ad propositum. Non dicitur Filius DEI assimilatus Melchisedeko, sed contra. nam Filius DEI est antiquior, et archetypus. conf. c. 8, 5. [*ubi itidem* res coelestes *antiquiores sistuntur leviticis*, V. g.] *μένει, manet)* Positivum pro negativo, respectu Melchisedeki: *manet* et *vivit.* v. 8. i. e. nil de ejus decessu vel successione refertur. Sed de Christo proprie valet.

v. 4. *θεωρεῖτε) videtis:* coll. Act. 25, 24. not. vel potius, *videte.* Nam docere instituit hoc loco Paulus, simulque admirationem movet. Congruit *οὗτος, hic.* — *ᾧ, cui)* tanquam majori et sacerdoti. — *καὶ) etiam.* Magnitudo Melchisedeki describitur in iis omnibus, quae hoc comma praecedunt et sequuntur: sed praecipuum est *decimas* accipere. Hoc enim est Superioris. — *ἐκ τῶν ἀκροθινίων)* quae Abrahami proprie fuerant, ut victoris. Hesychius, *ἀκροθίνιον, ἀπαρχὴ καρπῶν, ἢ σκῦλα, λαφύρων ἀπαρχαί. Ἀκροθίνιον, ἀπαρχὴ τῶν θινῶν. θῖνες δέ εἰσιν οἱ σωροὶ τῶν πυρῶν ἢ κριθῶν· ἢ πᾶσα ἀπαρχή.* — *ὁ πατριάρχης, patriarcha)* Magnifice laudat Abrahamum, quo major fiat Melchisedekus. *Patriarcha*, major etiam rege, regum progenitor.

v. 5. *τὸν λαὸν, populum)* Sermo concisus, resolvendus in subjectum et praedicatum bimembre: *Sacerdotes* (et levitae) *decimant* (levitas et) *populum* Num. 18, 21. 26. Neh. 10, 38. Sic fert *Pauli* stilus Rom. 5, 16. not. — *κατὰ τὸν νόμον) in lege.* c. 9, 19. — *ἀδελφοὺς, fratres)* quibuscum eadem sunt naturali conditione. His tamen praeferuntur levitae; his sacerdotes; his, Abraham patriarcha; huic, Melchisedekus.

v. 6. *ἐξ αὐτῶν) ex illis,* quibus etiam antiquior erat. — *καὶ, et)* Habet hic versus duas propositiones, quarum priorem antecedit declaratio; alteram subsequitur. *χιασμός.* Simulque hoc alterum momentum praestantiae Melchisedeki prae Abrahamo, nempe *benedictio*, commode innectitur priori momento de *decimis*, quippe cujus descriptio postea pertexitur. — *τὸν ἔχοντα, qui habebat)* Hoc et dignitatem Abrahae auget; et innuit, etiam posteros, qui Abrahamo jam tum promissi erant, concedere Melchisedeko. — *τὰς ἐπαγγελίας, promissiones)* Pluralis. Ubi de Christo agitur, *promissio* dicitur: *promissiones*, ad reliqua pertinent. Bis jam promiserat DEUS Abrahamo, Gen. 12, 2. 13, 15., ante benedictionem Melchisedeki. — *εὐλόγηκε, benedixit)* In protasi, de sacerdotibus leviticis, implicite continetur etiam *benedictio*, quam sacerdotes in populum pronunciabant.

v. 7. εὐλογεῖται, *benedictionem accipit)* si videlicet benedictio fiat cum auctoritate v. gr. sacerdotali.

v. 8. μαρτυρούμενος) *testimonio ornatus.* — ὅτι ζῇ, *quod vivat)* Melchisedeki mors in V. T. non memoratur: id positive exprimitur *vitae* vocabulo, propter apodosin de Christo.

v. 9. ὡς ἔπος εἰπεῖν) Quum in explicatione rei alicujus post alias partes, de quibus dictum erat et dici poterat, de improviso summum quiddam dicendum venit, in quo Latinis particula *denique* apta est; haec formula morata, ὡς ἔπος εἰπεῖν, vel ὡς εἰπεῖν, in N. T. alias non obvia, a Graecis ad vitandam hyperbolen vel praecisioris sermonis prolixitatem vel cujuscunque προθεραπείας et mitigationis causa, adhiberi solita fuit, quo innuerent, rem, nisi praesentibus verbis exprimatur, vix posse dici, et tamen necessario dici. Vid. Not. ad Chrys. de Sacerd. p. 494. — λευΐ, *Levi)* sacerdotum progenitor. — λαμβάνων, *accipiens)* v. 5.

v. 10. ἔτι, *adhuc) Adhuc*, inquit, non *jam.* Proles e parentis potestate egressa, in suam venit tutelam: sed quoad in parentis potestate, imo in lumbis est, illius conditionem sequitur. Dices: Annon, ut Levi, sic ipse Christus secundum carnem, erat in lumbis Abrahae? coll. Act. 2, 30. Resp. Christus per Psalmum diserte proponitur, tanquam sacerdos secundum ordinem Melchisedek, et quidem ita, ut Melchisedekus Filio DEI, non Filius DEI Melchisedeko, assimiletur: neque Abrahamo subordinatur Christus, sed levitis opponitur. Atque Abrahamus, quum ei Melchisedekus benediceret, Gen. 14, 19. jam habebat promissiones, Hebr. 7, 6.: eas videlicet, quibus continebatur et benedictio generalius expressa et naturale semen, adeoque etiam Levi. Gen. 12, 3. 7. 13, 15. s. sed eae promissiones, sub quibus Christus continebatur, subsecutae sunt occursum Melchisedeki, perinde uti laudatissima Abrahami fides. Gen. 15, 1. seqq. ubi notabile initium, *Posthaec.*

v. 11. εἰ μὲν οὖν, *si ergo)* Nunc apostolus, psalmo 110. in partes vocato, demonstrat, leviticum sacerdotium cedere sacerdotio Jesu Christi: quia Melchisedek, secundum cujus ordinem et similitudinem Jesus Christus sacerdos est, (1.) Aaroni opponitur: v. 11—14. (2.) non habet finem vitae. v. 15—19. — τελείωσις, *consummatio)* Hoc verbum ponunt LXX pro Hebraico מִלֻּאִים Ex. 29, 22. etc. Lev. 7, 37. 8, 22. 28. 29. 31. 33. ubi sermo est de consummatione *levitica:* hic vero innuitur τελείωσις τελεία, *consummatio absoluta.* conf. v. 19. Non additur articulus; eoque auget Paulus vim orationis negativae. — ἦν) *esset.* sic ἦν, c. 8, 7. — ὁ λαὸς γὰρ, *populus enim)* Conjunctio γὰρ nomini postposita, uti v. 28., innuit, nomen *populus* hic habere emphasin: *populus DEI totus.* Eadem ipsa ostendit, cur quispiam levitico sacerdotio forte posset *consummationem* adscribere, et cur opus sit hanc opinionem confutari. conf. γὰρ, *enim,* item subjunctum τῷ εἰ, *si*, c. 8, 7. 8. — ἐπ' αὐτῇ, *super eo)* super sacerdotio levitico. Ἐπὶ, cum Dativo, *super*, denotat saepe objectum, idque interdum vel causae vel effectus vim habens. c. 8, 1. 6. 9, 10. 17. 11, 4. — νενομοθέτητο, *legem susceperat)* Plusquamperfectum, quia intervenit tempus, quo exiit psalmus 110. Ut תורה est νόμος, *lex,* v. 12. ita verbum הורה LXX exprimunt, νομοθετεῖν τινα, *instituere aliquem,* Ps. 25, 8. 27, 11. 119, 33. 102. Populus uni-

ce institutus est de levitico sacerdotio, in quo tota lex occupatur, de nullo alio loquens sacerdotio: v. 5. at psalmus 110. aliam institutionem introducit; quia nempe DEUS sacerdotium transtulit. — τίς ἔτι, *quae jam)* Hoc *jam* valde urget. — χρεία, *necessitas)* Nam DEUS nil facit frustra. — ἕτερον, *alterum)* Confer epitheta, *novum, secundum.* c. 8, 13. 10, 9. — ἀνίςασθαι) *exsistere* de integro. v. 15. Antitheton, λέγεσθαι, *dici* ex instituto veteri. — λέγεσθαι, *dici)* in Psalmo, cujus tempore vigebat *Aaron*, i. e. *ordo Aaronis.*

v. 12. μετατιθεμένης, *translato)* ex ordine in ordinem, ex tribu in tribum. — γὰρ, *enim)* Aperit, cur versu 11. urgeat verba Psalmi de ordine Melchisedeki: quia inde consequatur, cum sacerdotio simul etiam legem transponi, et utrumque ad Christum redigi. — νόμου, *legis)* v. 5. 16. 19. 28. c. 8, 4. De Christo dicitur τάξις, *ordo.*

v. 13. ἐφ' ὃν) is, *in quem* haec dicuntur per Psalten, Jesus. — μετέσχηκεν, *participavit)* Idem verbum, c. 2, 14. — τῷ θυσιαςηρίῳ, *altari)* levitico.

v. 14. πρόδηλον) *manifestum* est. Illo igitur tempore nulla difficultate laborabat genealogia Jesu Christi: et hoc ipsum difficultatibus postea exortis abunde medetur. Rem olim liquidam fuisse, et constat et sufficit. — ἐξ ἰούδα, *ex Juda)* Vide Luc. 1, 27. 39. not. et cap. 2, 4. s. Etenim *Tribus* praecipue spectatur; nec tamen non urbs, ubi natus est Dominus noster, *Bethlehem Juda;* quin etiam *urbs Juda*, Hebron, ubi eum conceptum esse, admodum verisimile ait esse etiam Lightfootus in Chron. N. T. Part. I. sect. 3. et 4. et in Harmon. evangel. ad Luc. 1, 39. — ὅτι ἀνατέταλκεν, *exortum esse)* ut *Germen* justitiae. — εἰς ἣν) *in quam.* Sic εἰς, *in*, Eph. 5, 32. 1 Petr. 1, 11.

v. 15. κατάδηλόν ἐςιν) *patet*, scilicet illud, quod versu 11. asseritur. [*nullam consummationem factam esse per sacerdotium leviticum.* V. g.] — εἰ, *si)* Elegans particula, pro ὅτε *quum*, ad eos, quibus res esse nova aut dubia videtur; uti Act. 26, 23. — ὁμοιότητα, *similitudinem)* Hanc includit τάξις, *ordo:* et similitudo dicitur, quia hic sermo instituitur de *perenni vigore* sacerdotii, v. seq. ex illo, εἰς τὸν αἰῶνα, *in aeternum.* v. 17.

v. 16. ὃς γέγονεν) *qui factus est* sacerdos. Cum *sacerdos* construitur κατὰ *secundum.* — νόμον ἐντολῆς σαρκικῆς, *legem praecepti carnalis) Legi* mox opponitur *virtus: praecepto vita: carnali indissolubile. Praeceptum* recurrit v. 18., *lex* versu 19., de *carne* conf. c. 9, 10. — δύναμιν ζωῆς, *potentiam vitae)* Utrumque verbum recurrit versu 25.

v. 18. ἀθέτησις, *sublatio)* Sic, ἀναιρεῖ, *tollit.* c. 10, 9. — γίνεται, *fit)* in Psalmo. — προαγούσης ἐντολῆς, *praecedentis praecepti)* Notatur hoc praeceptum in abstracto, v. 16. et in concreto, cum hominibus, v. 28. perinde ut *prius testamentum*, c. 8, 7. s. — ἀσθενὲς καὶ ἀνωφελὲς, *infirmitatem et inutilitatem)* Sic *infirma elementa* appellat *Paulus*, Gal. 4, 9. idemque utilitatem saepe desiderat et spectat. c. 13, 9. coll. Epp. ad Tim. et Tit.

v. 19. οὐδὲν ἐτελείωσεν ὁ νόμος, *nil perfecit lex)* Non multo aliter *Paulus* dicit τὸ ἀδύνατον κτλ. *impossibile legis, quia infirmabatur per carnem.* Rom. 8, 3. — ἐπεισαγωγὴ) *superintroductio* proprie. Constr. cum γίνεται, *fit.* (— *in Psalmo nimirum.* V. g.] Manifestum antitheton: *sublatio quidem, superintroductio autem.* ἐπὶ in ἐπεισαγωγὴ opponitur τῷ πρὸ in προαγούσης, et valet μετὰ, *post.*

v. 28. — *κρείττονος, melioris)* id est, *non infirmae et inutilis.* Frequens in hac epistola epitheton, *κρείττων*, item *αἰώνιος, ἀληθινὸς, δεύτερος, διαφορώτερος, ἕτερος, ζῶν, καινὸς, μέλλων, νέος, πρόσφατος, τέλειος.* — *ἐγγίζομεν, appropinquamus)* Haec vera *τελείωσις perfectio.*

v. 20. *καθ᾽ ὅσον, in quantum)* subaudi ex eo, quod sequitur, *sacerdos factus est.* Apodosis est v. 22. *κατὰ τοσῦτον, in tantum.* — *ὁρκωμοσίας)* Compositum magnificum.

v. 21. *διὰ τῦ λέγοντος πρὸς αὐτὸν, per eum, qui dicebat ad illum)* Alias jurat, qui munus recipit: hic juravit, qui sacerdotium contulit. De hoc juramento nil apud Mosen, sed in Psalmo. Vide, quanta Psalmorum quoque auctoritas! v. 28. — *ὤμοσε Κύριος καὶ ὐ μεταμεληθήσεται, juravit Dominus, et non poenitebit eum)* Sic LXX. Ipso jurejurando innuitur decretum *ἀμεταμέλητον, nulla poenitudine retractandum.*

v. 22. *κρείττονος, melioris)* nunquam poenitendi testamenti, aeterni. c. 13, 20. — *διαθήκης, testamenti)* Ab hoc loco frequens hoc verbum est capp. 8. 9. 10. it. c. 12, 24. 13, 20. *Paulo* etiam alibi frequens. Denotatur institutum divinum, partim foederis, partim testamenti rationes complexum. — *ἔγγυος, sponsor)* Hesychius, *ἔγγυος, ἀνάδοχος.* Synonymon, *μεσίτης, mediator.* c. 8, 6.

v. 23. *πλείονες, plures)* alius post alium. — *παραμένειν) una manere,* in terra. Antitheton, *μένειν, manere,* absolute, in coelo. v. 24.

v. 24. *μένειν, manet)* in vita et in sacerdotio. — *αὐτὸν)* quia *Ipse* manet. *σὺ, tu* es *Sacerdos,* in singulari. — *ἀπαράβατον) non transeuntem)* in successores.

v. 25. *ὅθεν, unde)* ex eo, quia *manet.* — *καὶ, etiam)* non modo ipse manet, sed etiam salvat. — *σώζειν, salvare)* suo, *Jesu,* nomine, v. 22. — *εἰς τὸ παντελὲς, prorsus)* Sic Luc. 13, 11. Valet *παντελῶς, omnimodis,* l. 2. Macc. saepe. Constr. cum *δύναται, potest; ut πάντοτε, semper,* cum *ζῶν, vivens.* — *τὐς προσερχομένυς, accedentes)* fide. c. 4, 16. 10, 22. — *δι᾽ αὐτῦ, per ipsum)* tanquam per sacerdotem. — *τῷ θεῷ, ad DEUM)* c. 11, 6. 12, 22. s. — *πάντοτε ζῶν, semper vivens)* Quia semper vivit: ideo prorsus *potest.* Non impeditur morte. conf. v. 23. *εἰς, ad)* id est, usque adeo, ut interveniat pro illis. Conferatur, in simillimo *Pauli* loco, gradatio, Rom. 8, 34. et *εἰς τό,* infra, c. 11, 3. Oblatio una quidem erat, v. 27. sed *ἔντευξις, interpellatio,* pro salvandis nobis, in *coelis* perpetua est, v. 26.: qua fit, ut non possimus unquam separari ab amore DEI in Christo. Vid. iterum Rom. 8, 34. 38. 39.

v. 26. *τοιῦτος, talis)* Ex antecedentibus magna exsultatio sanctae gloriationis in hunc et sequentem versum diffunditur. — *ἔπρεπεν ἡμῖν) decebat nos,* qui minime eramus *pii* etc. Ita verbum *decebat* facit orationem paradoxam, qualem *Paulus* amat, in plausum exardescens. Idem verbum, c. 2, 10. — *ὅσιος, pius)* in respectu ad *DEUM.* — *ἄκακος, sine vitio)* secundum *se.* תמים LXX *ἄκακος.* — *ἀμίαντος) nil labis trahens* a ceteris *hominibus.* Idem verbum, c. 13, 4. Omnia haec praedicata, conjunctim, faciunt periphrasin *τῦ ἅγιος, sanctus,* et illustrantur per praeparationem sacerdotis summi levitici ad festum expiationis, quum etiam in *solitudine* et *loco edito* commorari debuit. Princeps sacerdos noster debebat esse prorsus immunis a peccato, et, post mortem semel gustatam, a morte quoque. — — *κεχωρισμένος ἀπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν)* non modo a peccato immu-

nis, sed etiam separatus a peccatoribus. Separatus est, relicto mundo. Expende incisum subsequens et Joh. 16, 10. 1 Joh. 2, 1. — *ὑψηλότερος τῶν οὐρανῶν*) *altior coelis*, atque adeo coelitibus. [*Est verus DEUS. Conf.* Hiob. 22, 12. Ps. 57, 6. Prov. 30, 4. V. g.] Eph. 1, 21. 4, 10. — *γενόμενος, factus)* Christus altior coelis et erat antea; et postea factus est. conf. *γενόμενος, factus*, c. 1, 4. Eadem vis participii *τετελειωμένον, consummatum.* v. 28.

v. 27. *οὐ, non)* Negatio dupliciter valet, et sic evolvitur: Non habet necesse offerre, 1) quotidie: 2) pro suis quoque peccatis. Non *quotidie:* id enim fecit *semel.* Non *pro suis* peccatis: nam se ipsum obtulit, victimam sanctam. Accedit chiasmus inversus. Prius ex altero consequitur: alterum versu 28. confirmatur. Saepe in Scriptura duae theses ponuntur, et per duplex *γὰρ, enim* sequens probantur. — *καθ' ἡμέραν, quotidie)* Proprie *κατ' ἐνιαυτὸν, quotannis:* c. 10, 3. *Diem*, pro *die expiationis*, dicunt Hebraei: unde nonnulli *καθ' ἡμέραν* interpretantur, *quovis die expiationis:* sed hoc, *καθ' ἡμέραν,* usitatam vim retinet, ut sit quaedam quasi indignabunda hyperbole (qualis est c. 10, 1. *εἰς τὸ διηνεκὲς, in perpetuum*) innuens, nihilo plus profecisse principem sacerdotem *quotannis*, stato *die*, offerentem, quam si cum vulgo sacerdotum *quotidie* obtulisset. c. 9, 6. 7. — *τοῦτο*) *hoc*, simpliciter refertur ad *oblationem*, non ad oblationem etiam pro se. — *ἐφάπαξ, semel* Rom. 6, 10. not. Sic infra, c. 9, 12. 10, 10.

v. 28. *ὁ νόμος γὰρ, ὁ λόγος δὲ, lex enim, sermo autem)* Antitheton valde expressum, conjunctione nominibus postposita. — *ὁ λόγος, sermo*) firmissimus ex juramento. — *τῆς μετὰ τὸν νόμον*) Non modo sermo, sed ipsum juramentum divinum factum dicitur post legem, [*coll.* v. 18.] tempore Davidis, et quidem per Davidem, sicut DEUS persaepe ex ore prophetarum jurat. Conf. Act. 2, 30. ubi de regno Christi per juramentum eadem aetate sancito. Argumentatur *Paulus* ex ordine revelationum, uti Gal. 3, 17. not. Infra, c. 10, 7. 16. — *υἱὸν*) *Filium* DEI. Antitheton, *homines habentes infirmitatem.* — *εἰς τὸν αἰῶνα, in aeternum)* Resolve: Filius (semel consummatus) constitutus est sacerdos in aeternum. c. 5, 9. 10. not. Aeternitas absoluta hic innuitur. In aeternum manet sacerdos Jesus. Absolutis actibus, manet status.

CAPUT VIII.

v. 1. *Κεφάλαιον, caput)* Accusativus absolutus, quo *Paulus* utitur 1 Tim. 2, 6. not. *Caput*, id est, praecipuum. — *ἐπὶ τοῖς λεγομένοις*) *dum* haec *dicuntur*, dum hoc objectum tractamus, dum haec omnia de archisacerdote nostro dicimus, caput totius sermonis, ordine ita postulante, commemorandum venit. conf. *ἐπὶ,* v. 6. c. 9, 10. 15. 17. 10, 28. Praepositionum graecarum vis interdum per se capi debet, nec periphrasin adaequatam latinam aut germanicam subit. Videatur nota 3. ad ipsum v. 15. cap. 9. Eum versum non allegavi ad cap. 7, 11. not. 5.: quare verba hujus notae 5. non sunt ad cap. 9, 15. extendenda. *ἐπὶ* etiam concomitantiam dicit, quae per *dum* exprimitur. — *τοιοῦτον, talem)* Propositio *capitalis*, valde exstans. Finita enim evolutione *typi* in Melchisedeko, *simpliciter* tractare ingreditur excellentiam sacerdotii Christi prae sacerdotio levitico. — *ἐκάθισεν,*

consedit) peracta oblatione. [*Hoc ipsum* caput *rei est*, *inquit Apostolus*, *quod Christus* sedens, in coelo, *sacerdotio suo fungitur*. cap. 10, 12. V. g.] — *τῆς μεγαλωσύνης, Majestatis)* i. e. *τῦ θεῦ, DEI.* c. 12, 2. fin.

v. 2. *τῶν ἁγίων, sanctorum)* sanctuarii, absolute dicti, *veri*, non manufacti. c. 9, 8. 12. 10, 19. — *λειτυργὸς*) scil. *ὤν*. sic, *λειτυργία*. v. 6. Latine possis, sed augustissimo sensu, dicere, *Officialis, officium.* — *τῆς σκηνῆς, tabernaculi)* c. 9, 11. not. — *τῆς ἀληθινῆς, veri)* c. 9, 24. — *ἔπηξεν, fixit)* firmiter. — *ὐκ ἄνθρωπος, non homo)* ut Moses. v. 5.

v. 3. *γὰρ, enim)* Causa, cur *λειτυργὸν* appellet. v. 2. — *ἀναγκαῖον, necessum)* scil. *ἦν, erat.* nam sequitur aoristus, *προσενέγκῃ offerret.*

v. 4. *γὰρ, enim)* Causa, cur dixerit, *ἐν τοῖς ὐρανοῖς, in coelis.* v. 1. *χιασμὸς*, coll. v. 2. 3. — *ἐπὶ γῆς*) *Si* sacerdos noster *esset* sacerdos *in terra*, si sacerdotium ejus terminaretur in terra, ne sacerdos quidem. Is omnino esset. Christus, dum sacerdotio functus est, intravit in coelum. — *ὄντων*) quippe *quum* jam in medio *essent* sacerdotes.

v. 5. *ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ*) *ἓν διὰ δυοῖν*, posterius additur, ne prius augustiore notione accipiatur. utrumvis repetitur seorsum c. 9, 23. 10, 1. Est autem hoc loco casus sextus: *exemplari et umbra.* sic, *ὑποδείγματι*, c. 4, 11. — *λατρεύυσι, serviunt)* Idem verbum, c. 9. passim, c. 10, 2. 13, 10. Loquitur in praesenti, templo nondum destructo. c. 9, 6. 13, 11. — *τῶν ἐπυρανίων, coelestium)* quae et antiquiora sunt, in intentione, et ulteriora, in consummatione. Conf. Ap. 11, 19. *Coelo* congruit *montis* mentio. — *κεχρημάτιςαι*) *divinitus jussus est.* — *ὅρα γάρ φησι ποιήσῃς πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει*) Ex. 25, 40. LXX, *ὅρα ποιήσῃς κατὰ τὸν τύπον τὸν δεδειγμένον σοι ἐν τῷ ὄρει.* et sic ibid. v. 9. c. 26, 30. 27, 8.

v. 6. *νυνὶ, nunc)* Hoc opponitur *τῷ εἰ, si*, v. 4. — *) *τέτευχε*) Eadem locutio, 3 Macc. 5, 32. *βοηθείας τετευχότες.* — *ὅσῳ, quanto)* Naturam testamenti sequitur ratio officii, ut promissiones, quas illud habet, ad exitum perveniant. — *διαθήκης μεσίτης* — *ἐπαγγελίαις νενομοθέτηται*) Omnia *Paulina*, 1 Tim. 2, 5. Rom. 9, 4. — *ἐπαγγελίαις, promissionibus)* quae enumerantur v. 10. 11. Promissiones *veteres*, *praecise* spectatae, erant de rebus hujus vitae. atque illae exacte impletae sunt, ut populus satiatus coelestes deinde avidius amplecteretur. — *νενομοθέτηται*) Eleganti verborum differentia de V. T. dicitur, *ὁ λαὸς νενομοθέτητο, populus lege fixus erat*, c. 7, 11.: sed Novum Testamentum *ipsum νενομοθέτηται lege fixum est.* Homo violat: DEUS servat. Verbum graecum *νενομοθέτηται* non fert particulam *quasi:* et tamen sensus est, *durch ein Gesetz*, vel, *durch Gesetze*, v. 10. *νόμος, institutum.*

v. 7. *ἡ πρώτη, prius)* Metonymia. nam *reprehensio* cadit non in institutum divinum, sed in objectum reale et personale. *αὐτοῖς, eis*, dicitur v. 8. ex quo patet, novum testamentum non modo ipsum esse sine *reprehensione*, sed etiam populum ejus. — *ἐκείνη, illud)* Pronomen praeteritae rei aptum. — *ἐζητεῖτο, quaereretur)* Aptum verbum. omnia occuparat prius illud.

---

*) *διαφορωτέρας, praestantiorem*] coelestem. *V. g.*

v. 8. *μεμφόμενος*) Exquisitum verbum, ut modo, *ἄμεμπτος*. *Ammonius*, *Μέμψις, ἀμελᾶντος κατηγορία*· et penes populum veterem fuit *ἀμέλεια*. *Ἀμέλεια* populi activa erat, quae *ἀμέλειαν* divinam erga se provocavit. v. 9. not. — *αὐτοῖς*) *illis*, qui erant sub veteri testamento. *μέμφομαι* dativum regit. — *ἰδȣ̀, ecce*) Jer. 31, 31—34. LXX ubi differant, notabimus. — *λέγει*) LXX *φησί*. et sic v. 9. 10. Ter enim adhibetur gravissima formula: *Dicit Dominus*. — *συντελέσω*) LXX, *διαθήσομαι*. Hebr. כרת pro quo verbo LXX *συντελεῖν* ponunt Jer. 34, 8. 15. Aptum huic loco verbum, *consummabo*, coll. antitheto, v. 9. fin. et promissione, v. 10. fin. — *ἐπὶ*) LXX, *τῷ οἴκῳ ἰσραὴλ καὶ τῷ οἴκῳ ἰȣ́δα*. Hebr. את *cum*. Dativus retinetur v. 9. de V. T. sed praepositio *super* plus dicit de N. T. — *ἰσραὴλ* — *ἰȣ́δα, Israël* — *Juda*) Ergo decem tribus aeque ac Juda hujus foederis participes sunt.

v. 9. *ἐποίησα, feci*) LXX, *διεθέμην*, *disposui*. *consummare* plus est, quam *facere* et *disponere*. — *ἡμέρᾳ, die*) Huic uni *diei* opponuntur *dies* plures. v. 8. Hi plures dies sunt dies interjecti inter diem Exodi et inter N. T. — *ἐπιλαβομένȣ μȣ τῆς χειρὸς αὐτῶν, quum apprehendi manum eorum*) Recenti sensu opis et virtutis divinae, veteres morem gesserunt; sed mox deficere *solebant*, et Deum a se avertere. Hunc morem habebant. confer mox *non manserunt*. Non erat tantummodo unicus actus. — *ἐκ γῆς αἰγύπτȣ, ex terra Aegypti*) Tria sunt tempora: 1) promissionis; 2) paedagogiae; 3) impletionis. Paedagogia coepit tempore exitus ex Aegypto, cum eo, quod debebat veterascere. — *αὐτοὶ ȣ̓κ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μȣ, κἀγὼ ἠμέλησα αὐτῶν, illi non manserunt in foedere meo, et ego non curavi eos*) Correlata, uti v. 10. ex opposito: *Ero eis in DEUM, et illi erunt mihi in populum*. sed ratione inversa: populus fecerat initium tollendi foederis prius: in novo omnia et incipit et perficit DEUS. v. 10. s. — *κἀγὼ ἠμέλησα αὐτῶν*) LXX, *καὶ ἐγὼ ἠμέλησα αὐτῶν*. ואנכי בעלתי בם *et ego dominatus sum in eos:* quanquam sunt, qui verbo בעל notionem געל *ἀμελείας fastidii* ex Arabismo vindicent. Dominatus quidem et *ἀμέλεια* conciliari quodammodo possunt, hoc sensu: *tractavi eos, ut si ego non essem illis*: Hos. 1, 9. *nec propitius fui peccatis eorum*. Deut. 29, 19. 31, 16. seqq. In quos talis *dominatio* exercetur, ii non *curantur*, non gaudent admissione illa, qua gaudent *foederati* sive *amici:* Joh. 15, 15. sed tractantur, ut *servi*, neque magna eorum, quicquid obtingat, ratio habetur. Ez. 24, 6. fin. Jer. 15, 1. s. Simile quiddam dicunt loca Jer. 3, 14. Ex. 20, 33. 37. Sed utroque loco promissio est magis, quam comminatio. Quin etiam in praesenti, Jer. 31, 32. Hebraeorum magistri, ut Surenhusius in *βίβλῳ καταλλαγῆς* p. 628. docet, verbum בעלתי de *dominio amoris et beneplaciti* accipiunt, neque id nisi per paragramma in contrarium בחלתי *fastidivi* vertunt. Plane LXX געלתי בם legisse videntur, quo ipso verbo Jeremias c. 14, 19. utitur: *μὴ ἀπὸ σιὼν ἀπέςη* (געלה) *ἡ ψυχή σȣ;*

v. 10. *διαθήκη*) *διαθήκη μȣ* LXX. — *ἰσραὴλ, Israël*) Hic subauditur *Juda*. Nova conjunctio populi: quae in V. T. duae domus erant, v. 8. in Novo fiunt una domus. — *διδȣ̀ς*) Participium pro verbo. 2 Petr. 1, 17. *διδȣ̀ς δώσω*, LXX. sic *διδȣ̀ς*, Es. 40, 29. Sunt quatuor sententiae per *χιασμὸν* dispositae: prima, *Dabo:* secunda, *et ero:* tertia, *et non:* quarta, *quia omnes*. Primam declarat secunda,

tertiam quarta. — *νόμυς μυ*) Hebr. את תורתי *legem meam.* Summa harum legum est mox, *Ero eis in DEUM, et illi erunt mihi in populum.* — *εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν*) בקרבם *in medium eorum:* ut obediant ex animo. — *ἐπὶ καρδίας*) Genitivus. c. 10, 16. — *ἐπιγράψω αὐτὺς*) LXX, *γράψω αὐτὺς, καὶ ὄψομαι αὐτύς.*

v. 11. *ὐ μὴ διδάξωσιν, non docebunt)* Metonymia consequentis: i. e. omnes a DEO ipso edocti erunt, praesertim amorem, qui summa legis est. Non negatur absolute opera fraterna in docendo. primum enim docendi sunt homines, dum ipsum testamentum eis promulgatur: Act. 3, 25. Es. 2, 3. tum, qui ipsam virtutem testamenti assequuntur in remissione peccatorum et cognitione Domini, his certe non plane necessaria jam est fraterna institutio. *Non opus est nobis, ut scribamus; non vobis, ut scribatur,* inquit *Paulus,* 1 Thess. 4, 9. 5, 1. Plenissimum harum promissionum complementum erit, quum venerit *perfectum,* vita aeterna. In via autem quisque se ipsum et fratrem *hortari* certe debet. c. 13, 22. Jud. v. 3. quid? etiam doctrina, quae vel solidus cibus est vel lac, pro robustis et pro minoribus, utrisque piis, pios juvat: Hebr. 5, 12. s. 13, 7. imo hi ipsi *doctrinam* nunc demum maxime capiunt. 1 Cor. 2, 6. 3, 1. atque ipse apostolus et hic et in toto suo munere *docet.* Summa illa, *γνῶθι τὸν Κύριον, nosce Dominum,* a Domino discitur. omnem doctrinam huic summae consentaneam, alter alteri indigitat. Maximeque admonitio locum habet. 2 Petr. 1, 12. Interim non est operosa et coacta doctrina: quia gratia omnes facit valde dociles. neque enim jam literae, sed spiritus ministerium est. 2 Cor. 3, 6. not. Neque fidelium firmitudo *auctoritate doctorum* humanorum nititur. Est haec quoque causa, cur Scriptura N. T. multo sit brevior; et cur aliqua sint minus aperte decisa. DEUS ipse suos docet. — *τὸν ἀδελφὸν, fratrem*) Hoc arctiorem necessitudinem sonat, quam *proximus* aut *civis.* *) — **) *ἀπὸ μικρῦ, a parvo*) *Debilis in eis erit ut David.* Zach. 12, 8.

v. 12. *ὅτι, quia*) Remissio peccatorum, radix beneficiorum et agnitionis. — *ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν, iniquitatibus eorum)* Abstractum pro concreto. peccatum aboletur: peccatores gratiam consequuntur. — *καὶ τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν, et iniquitatum eorum)* Hoc non exstat in Hebraeo, neque apud LXX. Sed apostolus addit, gravitatis causa. c. 10, 17. coll. ibid. v. 8. 5. — *ὐ μὴ μνησθῶ ἔτι, non recordabor posthac)* Conf. c. 10, 3.

v. 13. *ἐν*) *in.* Notatur tempus, quo dictum est per Jeremiam. — *πεπαλαίωκε, antiquavit*) Neque enim utrique simul locus esse potest. Praeteritum verbi *antiquavit* innuit, antiquationem esse factam tum, quum per Jeremiam locutus est. semel in V. T. promissum fuit *Novum testamentum* sub hac ipsa appellatione. Et tamen id valde urget apostolus. Tanti sunt verba prophetica. — *τὸ παλαιύμενον, quod antiquatur)* ore DEI. Etiam 2 Cor. 3, 14. *vetus testamentum* appellat *Paulus.* — *καὶ γηράσκον, et quod senescit)* desciscente populo. Opposita *παλαιὸς* et *καινὸς,* item *γέρων* et *νέος.* inde *διαθήκη νέα.* c. 12, 24. est enim *vita* nova. c. 10, 20. 2 Cor. 5,

---

*) Civis, *inquit: nam lectio πολίτην et praefertur lectioni πλησίον in marg.* utriusque Ed., *et in* Vers. germ. *exprimitur voce* Mitbürger. E. B.

**) *εἰδήσυσί με, noscent me*] ex penitissima gratiae meae experientia. Jer. 9, 24. *V. g.*

17. 13. — *ἐγγὺς, prope)* Jeremias tempore captivitatis Babylonicae, paene extrema prophetarum aetate, longo [*i. e. annorum* 899, V. g.] intervallo post exitum ex Aegypto, non valde diu [*anno nimirum circiter* 627.] ante adventum Messiae, cujus propinquitas eo ipso comprobabatur, haec cecinit.

CAPUT IX.

v. 1. *Ἡ πρώτη, primum)* Subauditur *διαθήκη, testamentum,* non *σκηνὴ, tabernaculum.* Etenim ipsum tabernaculum erat *τὸ ἅγιον κοσμικὸν, sanctuarium mundanum*, quod mox videbimus. Elegantissima ellipsi praetermittitur vocabulum *διαθήκη,* quippe quod potius novo testamento convenit: unde etiam v. 15. dicitur *διαθήκης καινῆς,* substantivo ante adjectivum posito. [*Admirabilis hic introitus Christi in verum Sanctuarium descriptio habetur, usque ad* c. 10, 18. V. g.] — *δικαιώματα, justa officia)* ea, per quae muneris sacri partes implebantur. [v. 6. s.] Idem verbum v. 10. — *λατρείας, cultus)* externi. — *ἅγιον κοσμικὸν, sanctum mundiale)* Oxymoron. Sanctuarium illud erat *mundiale* (quae *Sidonii* vox opportuna est ad exprimendum *τὸ* materiale) sive *mundanum,* (quomodo *elementa mundi* dicit *Paulus* Gal. 4, 3.:) et *carnale:* c. 7, 16. Constabat ex materia pretiosa; sed tamen ex materia. Habet hic versus partitionem, in qua primum *officia* proponuntur, deinde *sanctuarium.* sequitur tractatio primum de *sanctuario,* v. 2—5., deinde de *officiis,* v. 6. seqq. (Simillimus *Pauli χιασμὸς,* 1 Cor. 9, 1. not.) utrorumque antitheton, v. 11. 12.

v. 2. *ἡ πρώτη, primum)* anterius tabernaculum. — *ἥ τε λυχνία καὶ ἡ τράπεζα, candelabrum et mensa)* Typus lucis et vitae. — *ἡ πρόθεσις τῶν ἄρτων, propositio panum)* Metonymia abstracti. i. e. panes, qui propositi erant. — *ἅγια)* Proparoxytonon, nil officiente foeminino *ἥτις·* nam sic quoque mox, *ἡ λεγομένη ἅγια ἁγίων. τὰ ἅγια* saepius in hac epistola significat *sancta sanctorum:* sed hic *ἅγια,* sine articulo, denotat *sancta,* in antitheto ad *ἅγια ἁγίων.* Aliqui *ἁγία* habent h. l.

v. 3. *ἡ λεγομένη, quod dicitur)* Sic v. 2., *λέγεται dicitur.* Oppositum *τῶν ἀληθινῶν verorum.* v. 24.

v. 4. *χρυσοῦν, aureum)* Iis verbis utitur apostolus, quae pretiosum quiddam et gloriosum sonant. uti *δόξης, gloriae* v. 5. — *θυμιατήριον)* Sic LXX dicunt מקטרת *turibulum;* non *altare suffitus,* quod altari holocausti non memorato, nihilo magis memorari debuit. Turibulum autem solum cum arca foederis hoc versu citatur, quia praecipua erat pars supellectilis, qua summus sacerdos utebatur in die expiationis; et quamvis eo die et inferret demum et rursus efferet turibulum, tamen participium *ἔχουσα, habens,* rei congruit. Porro prius hoc ponitur, quia *arcae* descriptio sequitur copiosior. — *ἐν ᾗ, in qua)* scil. *κιβωτῷ, arca.* nam huc quoque refertur *αὐτῆς, ejus.* v. 5. — *στάμνος χρυσῆ ἔχουσα τὸ μάννα, urna aurea habens manna)* Articulum habet *μάννα, manna,* non *στάμνος, urna.* nam pluris erat contentum, quam continens aureum, Ex. 16, 33. צנצנת אחת LXX, *στάμνον χρυσοῦν ἕνα.* Hanc urnam et virgam Aaronis, duo nobilissima cimelia, perpetuo miraculo instructa, alii suspicantur ex arca ante templum conditum exemta fuisse; alii, postea demum imposita:

quia nempe 1 Reg. 8, 9. tabularum duntaxat in arca repositarum mentio fiat. Atqui ibidem liquido confirmatur, Mosis exemplo fecisse Salomonem: et Mosis tempora apostolus spectat, v. 6. init. c. 8, 5. coll. c. 13, 11., ubi nulla *urbis*, ut hic nulla *templi* mentio. Quid ergo dicemus? in ipsa arca solae fuerunt tabulae: sed urna et virga erant לפני העדות *ante testimonium*, adeoque ante arcam, Ex. 16, 34. Num. 17, 25 in Hebr., proxime arcam, tanquam ejus appendices: quomodo etiam liber legis, et cimelia Palaestinorum posita sunt a latere arcae. Deut. 31, 26. 1 Sam. 6, 8. Itaque *ἐν in* h. l. latitudinem quandam habet, uti Luc. 9, 31. etc. — *τὸ μάννα, manna*) Monumentum divinae in Israëlem providentiae. — *ἡ ῥάβδος, virga)* Monumentum sacerdotii legitimi. Num. 17, 16. ss. in Hebr. — *αἱ πλάκες τῆς διαθήκης, tabulae testamenti*) Deut. 9, 9. Hae extremo loco ponuntur per gradationem.

v. 5. *χερουβὶμ, Cherubim*) Ex. 25, 20. 37, 9. — *δόξης, gloriae*) Erant ex materia pretiosissima, et repraesentabant Gloriam DEI, vehentis super Cherubim. Ez. 10, 4. — *κατασκιάζοντα*) LXX, *συσκιάζοντες*. ll. cit. — *περὶ ὧν, de quibus*) Pronomen refertur ad totam enumerationem a v. 2. — *οὐκ ἔστι νῦν λέγειν, non est nunc dicere*) Non tam de sanctuario, ejusque apparatu, quam de sacrificiis tractationem institutam habet apostolus: neque dicit, *posthac non*, sed, *non nunc*, innuens, de his quoque singulatim rebus utiliter dici posse.

v. 6. *εἰσίασιν, intrant*, in praesenti. Sic v. 7. 13. 22. 25. c. 10, 1.

v. 7. *ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ*) Sic LXX, Lev. 16, 34. *semel anno:* uno anni die, eoque ipso die semel. vid. *A. A. Hochstetteri* Ex. de Ingressu summi pontificis in sanctum sanctorum, p. 19—24. — *ὑπὲρ ἑαυτοῦ) pro se ipso.* Vulgatus, pro *sua*, scil. ignorantia. non tamen puto, *ὑπὲρ τῶν ἑαυτοῦ* in Graeco ejus exemplari fuisse. Quanquam sacerdos a popularibus ignorantiis immunis esset, tamen neque peccatis carebat, neque sacrificiis non egebat. c. 7, 27. — *ἀγνοημάτων, ignorantiis*) Vocabulum late patet, ut e contrario *ἐπίγνωσις, cognitio.* Vid. Num. 15, 22—31.

v. 8. *δηλοῦντος, ostendente*) tanquam rem, quae nobis aliter occulta mansisset. sic, *δηλοῖ ostendit*, c. 12, 27. — *πεφανερῶσθαι, manifestatam esse*) Idem verbum, v. 26. — *τῶν ἁγίων, sanctuarii*) Plurale Graecum respondet Hebraico singulari. Ut sancta se habebant ad sancta sanctorum, sic totum tabernaculum leviticum se habuit ad sanctuarium coeleste. inde, ut sancta arcebant illos ab aditu in sanctum sanctorum: sic totum tabernaculum interpellabat introitum in sanctuarium coeleste. Itaque *πρώτης primo* mox, habet amphiboliam parabolicam. si de *loco* accipias, denotat anteriorem partem tabernaculi, oppositam sanctis sanctorum: sin de *tempore*, denotat tabernaculum leviticum universum oppositum coelo. — *ὁδὸν, viam*) nedum *εἴσοδον, introitum.* conf. c. 10, 19. s. — *ἐχούσης στάσιν, habente stationem*) Apta phrasis. מעמד LXX, *στάσις*. Nondum erat, Paulo scribente, destructum templum sive primum tabernaculum: sed tamen *statio* jam nulla ejus erat, ex quo velum fuerat scissum: et statione fracta, ipsum etiam tabernaculum paulo post penitus destructum est.

v. 9. *ἥτις παραβολὴ, quae est parabola*) *ἥτις*, pro *ὅ*, ante foemininum, *παραβολή*. Relativum hoc spectat ad tres versus antecedentes. — *ἐνεστηκότα*) *praesens*, respectu *stationis* illius. *Statio*,

emphatice talis, *nulla* jam erat, quanquam ἡ σκηνὴ nondum *fracta*, nondum *deleta*, nondum *diruta*. Antitheton, *μελλόντων, futurorum.* v. 11. — *δῶρά τε καὶ θυσίαι μὴ δυνάμεναι κτλ., munera et victimae, non valentes etc.*) Poterant *victimae* videri efficaciores *muneribus* reliquis. itaque eleganter victimis expressius abdicitur efficacia. — *συνείδησιν, conscientiam*) Idem verbum, c. 10, 2. 22. Antitheton, *σαρκὸς, carnis*, v. 10.: uti v. 13. 14. [1 *Petr.* 3, 21.] — *τὸν λατρεύοντα, servientem*) sacerdotem, qui pro se offerebat; vel Israëlitam, pro quo sacerdos offerebat.

v. 10. *μόνον, tantummodo*) Praecepta de *cibis* etc. sunt quasi appendix praeceptorum de *sacrificiis:* eamque appendicem extenuat haec particula. *Sacrificia* non purgant *conscientiam: cibi* ad *carnem* spectant. De utrisque confer c. 13, 9. seqq. Saepius *μόνον tantummodo* absolute ponit *Paulus.* 1 Cor. 7, 39. Gal. 2, 10. 5, 13. Phil. 1, 27. 2 Thess. 2, 7. — *ἐπὶ, super) ἐπὶ* cum Dativo, dicit quiddam concurrens, ut modo de *appendice* notavimus. conf. v. 15. 17. 26. Concurrunt *sacrificia* in *cultu publico*, et *cibi* etiam in *vita quotidiana;* dum eadem lex ceremonialis de utrisque agit, et in his atque similibus rebus tota versatur. — *βρώμασι, cibis*) quorum alii nunquam, alii non omnibus, nec semper, nec ubique permissi. — *πώμασι, potibus)* Lev. 11, 34. Num. 6, 3. — *διαφόροις βαπτισμοῖς, diversis lotionibus*) Hae multifariae erant, sacerdotum, levitarum, aliorum hominum. — *δικαιώματα*) Appositio casus recti et obliqui, uti Luc. 22, 20. not. — *διορθώσεως, correctionis*) היטיבו LXX *διορθοῦν* Jer. 7, 3. 5. itaque verbale *διόρθωσις correctio* respondet epitheto *κρείττων melior.* v. 23. — *ἐπικείμενα, incumbentia)* tanquam onus, sine intermissione.

v. 11. *χριςὸς — ἀρχιερεὺς, Christus — archisacerdos)* Sic Lev. 4, 5, ὁ *ἱερεὺς ὁ χριςὸς, sacerdos unctus.* Etiam Paulus hic Christum ut sacerdotem spectat: sed apud Mosen *unctus* est epitheton. — *παραγενόμενος, praesens factus)* Tum dixit repente: *Cedite, levitae.* c. 10, 5. 7. — *τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, futurorum bonorum*) Sic c. 10, 1. Ea bona describuntur v. 15. fin. — *διὰ, per*) Constr. cum *εἰσῆλθεν, intravit.* v. 12. — *μείζονος*) quod erat *majus* et nobilius. sic *πλείονα, potiorem.* c. 11, 4. — *σκηνῆς, tabernaculum*) Erat id Corpus ipsius. c. 10, 5. 20. coll. Joh. 2, 21. Tabernaculo opponitur corpus, ut sanguis sanguini, v. 12. Recte *Schomerus* in exeg. ad h. l. p. 33.: *tabernaculum hic sumitur pro via, ad interius Sanctum.* Etenim abstractam ejusmodi notionem comprobat subsequens appellatio *κτίσεως, instituti*, ut non ipsum denotetur Tabernaculum, sed *institutum, die Anstalt.* Igitur *Corpus* sive *Caro* (nam caro a corpore est *inseparabilis*) est velum; et Sanctuarium, Coelum. Sic, ut spero, res distincte evolvitur. — *ὀ χειροποιήτου, non manufactum*) Ideo majus erat hoc v. 24. Sic *Paulus*, Col. 2, 11. — *ὀ ταύτης, non istius*) Tabernaculum, per quod Christus intravit. *non* erat *istius*, fabrilis, structurae.

v. 12. *τράγων καὶ μόσχων, hircorum et vitulorum*) Unus uno tempore mactabatur hircus et juvencus, Lev. 16, 9. 3. sed is per se non erat melior omnibus ejusdem speciei animantibus. ideo pluralis hic ponitur. Accedit annua reiteratio. פר LXX, *μόσχος* l. c. et passim. — *εἰς τὰ ἅγια, in sancta*) in coelum. v. 24. — *αἰωνίαν, aeternam*) non modo ad diem aut annum. — *εὑράμενος, inveniens)* Sic,

inveni propitiationem, Job. 33, 24. Denotatur *inventoris* studium, sapientia et fides; *inventionis* novitas et festivitas. c. 10, 20. Arduus fuit Christi aditus ad Patrem. c. 5, 7. Nemo antea calcarat viam vitae. Act. 2, 28. Joh. 3, 13. Christus non potuit non invenire; sed tamen *quaerere*, laboris fuit.

v. 13. *γάρ, enim*) Confirmat, tantam esse vim unius sacrificii Christi, quantam versu 12. innuit. — *ταύρων καὶ τράγων, taurorum et hircorum*, brutorum. Extenuatio. — *δαμάλεως, vaccae*) rufae. Num. 19. Maimonidis de ea tractatum amplificavit vir S. R. Andr. Christ. Zellerus, hunc Apostoli conferens locum, p. 504. seq. Novem ejusmodi vaccas fuisse mactatas, a Mose usque ad vastationem templi secundi, tradunt Judaei. vid. ibid. p. 416. seq. — *τὲς κεκοινωμένες, inquinatos*) Participium: minus quam *κοινὲς, communes.* Construe cum *ἁγιάζει, sanctificat*, coll. seqq. — *καθαρότητα, munditiem*) Purificatio fiebat per aspersionem, non per lotionem: lotio autem indivulso nexu sequebatur. Num. 19, 19. Id praeclare facit ad distinguendam justificationem et renovationem.

v. 14. *τὸ αἷμα*) *sanguis*, et mors. v. seqq. — *διὰ πνεύματος αἰωνίε, per Spiritum aeternum*) per Spiritum sanctum. Vid. Luc. 4, 18., et conf. Rom. 1, 4. 15, 16. *Spiritus* opponitur conditioni animantum ratione carentium. v. 13. Epitheton *aeternus* intelligitur ex v. 12. 15. c. 7, 16., et opponitur *vaccae cinefactae.* — *ἄμωμον, sine vitio*) prae omni victima levitica. — *καθαριεῖ, mundabit*) Resp. *καθαρότητα, munditiem.* v. 13. Sic v. 22. 23. 10, 23. 1, 3. Futurum ponitur, in antitheto ad praesens *ἁγιάζει, sanctificat*, levitice. v. 13. — *ἀπὸ*) *ἀπὸ, εἰς, ab, in*, denotant res contrarias. — *νεκρῶν ἔργων. mortuis operibus*) *Mortua*, maxime *inquinant.* Antitheton, *ζῶντι, viventi.* Sanguine Christi abolitus est vigor peccati et mortis. — *εἰς τὸ λατρεύειν, ad serviendum*) in perpetuum, modo beatissimo et vere sacerdotali. [*v.* 12. *Apoc.* 22, 3. V. g.]

v. 15. *διαθήκης καινῆς, testamenti novi*) Hic testamentum potius, quam novitas testamenti urgetur. coll. v. 16. — *θανάτε γενομένε, morte facta*) id est, tum, cum mors evenisset. Articulus hujus mortis proprie dirimit V. T. a novo. — *εἰς ἀπολύτρωσιν τῶν ἐπὶ τῇ πρώτῃ διαθήκῃ παραβάσεων, in redemtionem earum, quae sub primo testamento erant, transgressionum*) Simillimus *Pauli* locus, Rom. 3, 24. s. Praepositio *ἐπὶ sub* non solum tempus denotat, sed innuit, primum testamentum non habuisse vim redimendi, et populum veterem eo magis fuisse transgressorem. Compositum *ἀπολύτρωσις*, h. l. Simplex, *λύτρωσις,* v. 12. — *ἐπαγγελίαν, promissionem*) Abrahamo datam. — *λάβωσιν, accipiant*) Nam prius non potuerant. — *οἱ κεκλημένοι*) *vocati*, appellati heredes. [*c.* 3, 1.] — *κληρονομίας, hereditatis*) Apposita appellatio. nam est allegoria: *testamentum, mors, hereditas.*

v. 16. *διαθήκη, testamentum.* Haec Graeci vocabuli prae ברית Hebraico proprietas est. Articulus *ἡ* praetermissus generali sententiae congruit, uti Gal. 3, 15. — *φέρεσθαι*) *praestari.* Graeca *φέρεσθαι, προσφέρεσθαι* v. 14., inter se alludunt. — *τε διαθεμένε, testatoris*) Christus est testator respectu nostri. Congruit hoc cum verbis Domini ante mortem, Luc. 22, 29.

v. 17. *ἐπὶ νεκροῖς, super mortuis*) Breviter expressum, pro his verbis: *super obitu testatorum.* Sic LXX Lev. 21, 5., *ἐπὶ νεκρῷ,*

super mortuo. — *μήποτε*) Haec particula plane infert interrogationem: *ἐπεὶ* autem cum interrogatione vim habet. Rom. 3, 6. 1 Cor. 14, 16. 15, 29. Vid. Not. ad Chrys. de Sacerd. p. 424.

v. 18. *ὅθεν, unde)* Vocabula duo ברית et *διαθήκη*, differunt: sed tamen idem significant, quatenus ambo denotant *conventionem*, sive *dispositionem*, ejusmodi, quae *sanguine* sancitur. Ubi *conventio* sancitur sanguine alieno, animalium, quae *pacisci* non possunt, nedum *testari*, non est proprie *διαθήκη, testamentum*, sed tamen ברית *foedus*, a testamenti ratione, ob caesas victimas, non longe remotum: ubi *dispositio* sanguine ipsius disponentis, id est, morte ejus, sancitur, est proprie *διαθήκη testamentum*, quod etiam vocabulo hebraico, latiorem significatum habente, ברית dicitur. Particula *ὅθεν unde* non debet nimium premi, quasi Testatoris sanguine sive morte etiam V. T. fuerit dedicatum. sed tamen vim suam habet, quatenus innuitur, testamentum novum, atque *adeo* etiam vetus, sanguine dedicandum fuisse. — *ἐγκεκαίνισαι, initiatum est)* Sic LXX Hebraeum חנך exprimunt. Illo ipso initiationis die, maxime proprie coepit Vetus testamentum: idque mansit usque ad noctem et diem, quum Dominus proditus et mortuus est.

v. 19. *λαληθείσης, recitato)* Ex. 24, 16. ss. — *πάσης ἐντολῆς κατὰ νόμον, omni praecepto in lege)* Recitarat sive legerat Moses ea, quae Ex. 20., et fortasse etiam ea, quae capp. seqq. praecepta erant. Et totius recitationis anakephalaeosin habebat momentanea indigitatio scripti libri. — *τῶν μόσχων καὶ τράγων, vitulorum et hircorum)* Ex. 24, 5. expresse appellantur *μοσχάρια, vituli: τράγυς, hircos* innuunt *holocausta.* — *μετὰ ὕδατος καὶ ἐρίυ κοκκίνυ καὶ ὑσσώπυ, cum aqua et lana coccina et hyssopo)* Haec l. c. non exstant, sed ut ex aliis Mosis locis jam nota praesupponuntur. Lev. 14, 5. s. Lana coccina Hebraeo תולעת שני respondet. LXX תולעת vertunt *κόκκινον.* שני *κλωσὸν, διπλῦν, netum duplex*, a forma; apostolus a materia. *coccinus* color, *sanguini* similis. — *βιβλίον*) Plerique, et Latini quidem ex Vulgato, hoc construunt cum *ἐῤῥάντισε, aspersit:* sed plane construi debet cum *λαβὼν, accipiens*, uti Ex. 24, 7., *καὶ λαβὼν τὸ βιβλίον τῆς διαθήκης, et accipiens librum testamenti.* Concinna est conjunctio, *τὸ αἷμα αὐτό τε τὸ βιβλίον,* collatis verbis illis, *τῦτο τὸ αἷμα τῆς διαθήκης*· ut sanguis in hac ceremonia demonstretur, per se; testamentum, demonstrato libro: et *ἐγκαινισμὸς dedicatio* gemina illa demonstratione perficiatur. *αὐτὸ, ipsum*, additur, quia testamentum, libro descriptum, pluris erat, quam sanguis ille. *τε* non semper spectat particulam *καὶ* subsequentem, v. 1. Joh. 2, 15., ubi connectit sermonem potius cum antecedentibus, quam cum sequentibus: *etiam oves et boves.* confer porro Act. 26, 11.: quare non opus est hoc loco construi, *αὐτό τε τὸ βιβλίον καὶ πάντα τὸν λαὸν ἐῤῥάντισε.* Cetera, quae hic ab apostolo commemorantur, nec tamen Exodi c. 24. exstant, aliis ex locis peti possunt: de *libri* vero aspersione, quae tamen ingens illius ceremoniae portio esset, nil in toto Mose invenias. Porro si liber aspersus esset, et si eam aspersionem diceret apostolus; eam non cum aspersione populi, sed cum aspersione tabernaculi et vasorum, adeoque altaris copularet. conf. *van Hoeke*, p. 190. Vide tamen *Jun.* I. 1209. l. 54. Verum enimvero ne aspergi quidem decuit librum ipsum. nam *liber continens verbum DEI, ipsum DEUM ibi repraesentabat*, ut ait Fla-

cius in Glossa, ubi tamen librum quoque aspersum fuisse putat. Certe tabernaculum quidem cum vasis, [*illo ipso tempore adaptatum altari*, Ex. 24, 6—8. 25, 8. V. g.] purificationis eguit, v. 21. Lev. 16, 16. 19. seq. 33. 2 Chron. 29, 21. sed liber sive verbum DEI non eguit. Quae cum ita sunt, tamen *καὶ* ante *πάντα* non modo nil incommodi, sed plurimum elegantiae habet. Est enim oratio copulativa: *KAI πάντα τὸν λαὸν ἐῤῥάντισε* Moses ex una parte, *KAI τὴν σκηνὴν δὲ — ἐῤῥάντισεν* idem ex altera parte. Latini dicunt: *et, et vero:* vel, *non modo, verum etiam.* Sic, *οὔτε — καὶ οὐ*, Ap. 9, 20. 21. — *πάντα τὸν λαὸν ἐῤῥάντισε*) LXX, *κατεσκέδασε τοῦ λαοῦ.* l. c. Alibi autem frequenter ponunt *ῥαίνω, ῥαντίζω κτλ.*

v. 20. *τοῦτο τὸ αἷμα τῆς διαθήκης, ἧς ἐνετείλατο πρὸς ὑμᾶς ὁ θεὸς*) LXX, *ἰδοὺ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης, ἧς διέθετο Κύριος πρὸς ὑμᾶς περὶ πάντων τῶν λόγων τούτων.* — *ἐνετείλατο πρὸς ὑμᾶς*) *Praecepit* mihi, ut perferrem *ad vos.*

v. 21. *τὰ σκεύη, vasa)* etiam vestes. — *ἐῤῥάντισε*) LXX, *τὸ ἥμισυ τοῦ αἵματος προσέχεε πρὸς τὸ θυσιαστήριον.*

v. 22. *σχεδὸν, fere)* Vis hujus particulae restringentis non cadit super *πάντα, omnia;* hoc enim non admittit exceptionem: sed super proximum illud, *in sanguine;* quia praeter sanguinem etiam alia adhibebantur materialia. v. 19. — *χωρὶς αἱματεκχυσίας οὐ γίνεται ἄφεσις, sine sanguinis effusione non fit remissio)* Hoc axioma totidem verbis exstat in Tr. Talmudico Joma. vid. inprimis Lev. 17, 11. — *ἄφεσις*, *remissio)* levitica.

v. 23. *οὖν, igitur*) Particula innuit complexum hoc loco factum eorum, quae a v. 18. commemorata sunt. — *κρείττοσι θυσίαις, melioribus victimis)* Pluralis, plurali levitico respondens, pro singulari adhibitus, propter praestantiam unici sacrificii Christi, omnibus partibus absoluti. Si Judaeus quaerat, quae sunt sacrificia vestra? respondebimus, Sacrificia nostra consistunt in unico Crucifixi sacrificio. In hac apodosi verbum *καθαρίζεσθαι, mundari*, subauditum, facit hypallagen. nam *coelestia* per se sunt pura: sed nos purificandi fuimus, ut illa possemus capessere. v. 14. sic, *ἁγιάζεται, sanctificatur*, 1 Tim. 4, 5. 4. i. e. usus redditur sanctus respectu nostri. Conf. Lev. 16, 16. 19. Num. 18, 1.

v. 24. *οὐ, non)* Jesus Hierosolymis nunquam in intima templi venit; nunquam sacrificium pro se offerendum curavit, toto inter baptismum et oblationem sui tempore. — *ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, exemplaria verorum)* Vera, antiquiora: manu facta, imitamina illorum. c. 8, 5. — *εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, in ipsum coelum)* quo nil ulterius erat. — *νῦν, nunc)* Sic v. 26. — *ἐμφανισθῆναι, ut appareret*) Conveniens verbum respectu DEI: respectu nostri, *πεφανέρωται, manifestatus est*, v. 26., et *ὀφθήσεται, cernetur.* v. 28. — *τῷ προσώπῳ τοῦ θεοῦ, faciei DEI)* magis, quam Aaron, in tabernaculo, coram arca.

v. 25. *οὐδ' ἵνα*) *neque* ideo ingressus est, *ut.*

v. 26. *ἐπεὶ ἔδει, alioqui oportuisset)* Hic praesupponitur, Christum passum esse pro peccatis ab initio mundi commissis. v. 15. Christus in principio jam is erat, qui est secundum divinam naturam. Pro toto genere humano obtulisse archisacerdotem Hebraeorum, docet *Philo*, de mon. p. 637. — *παθεῖν, pati*) Igitur oblatio non est sine passione. — *ἅπαξ*) Hoc *semel* est absolutum, adumbratum in

semel respectivo, levitico. v. 7. — *ἐπὶ συντελείᾳ, in consummatione)* quum ad summa venerat peccatum. conf. not. ad Joh. 1, 10. — *τῶν αἰώνων, aevorum)* Initium aevorum horum non est ducendum a Mose, sed a *conditu mundi:* conf. c. 1, 2. not. adeoque *consummatio* hoc loco non est finis V. T. sed mundi. *ἡ συντέλεια τοῦ αἰῶνος* est ipsa *seculi consummatio,* apud Matthaeum, saepius: *ἡ συντέλεια τῶν αἰώνων,* hoc loco, tempora etiam citeriora complectitur, plurali numero. Sacrificium Christi totam mundi aetatem in duas secat partes, quarum prior certe non brevior est, quam altera. — *ἁμαρτίας, peccati)* Singularis, magna vi. — *πεφανέρωται, manifestatus est)* mundo.

v. 27. *καθ᾽ ὅσον, in quantum)* Hoc habet vim ad comparandum, et ad apodosin intendendam. — *ἀπόκειται, manet)* ex divina sanctione. — *ἅπαξ, semel)* Huc refertur *semel* v. seq. — *ἀποθανεῖν, mori)* Verbum, pro nomine: *mors* ejusque status. — *μετὰ δὲ τοῦτο, posthac vero) Mors* et *judicium* immediate conjunguntur, quia status hominis interjectus est uniformis. — *κρίσις, judicium)* tum, quum *Christus cernetur.* coll. versu eod. Conf. Matth. 7, 22. not.

v. 28. *οὕτω, sic)* i. e. Christus liberavit nos a morte et judicio; tametsi ut *mors,* sic *judicium* nominetenus remanet. — *προσενεχθεὶς εἰς τὸ ἀνενεγκεῖν)* Differunt verba. conf. 1 Petr. 2, 24., *τὰς ἁμαρτίας ἀνήνεγκεν, peccata tulit.* In eum conjecta a Patre erant peccata: dum ergo sublatus est in lignum, peccata secum sustulit. Eodem verbo LXX, Num. 14, 33., *ἀνοίσουσι τὴν πορνείαν ὑμῶν.* Alias promiscue ponuntur. c. 7, 27. — *πολλῶν, multorum)* Suave antitheton: *semel; multorum,* qui tot seculis vixerunt. Es. 53, 12. LXX, *καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκε, et ipse peccata* (Hebr. *peccatum*) *multorum tulit.* — *ἐκ δευτέρου, secundo)* Sic absoluta vis unius sacrificii Christi clarissime evincitur. Congruit *τὸ πάλιν* Joh. 14, 3. Uterque locus agit de adventu secundum se spectato. Sed adventus I. in carnem erat in peregrina servi forma: adventus II. est in Sua gloria. In oculis omnium, qui eum antea non viderant, sed nec agnoverant, est tum temporis *Veniens.* Cogitetur adveniens hospes, patrisfamilias necessarius, familiae ignotus. Paterfamilias cogitabit: *REDIT frater.* In familia dicetur: *VENIT hospes.* — *ὀφθήσεται, cernetur)* in sua gloria. — *ἀπεκδεχομένοις, exspectantibus)* Dativus commodi. Etiam injusti eum videbunt, sed non ad salutem. *Exspectantibus Salvator* erit. Phil. 3, 20. — *εἰς σωτηρίαν, in salutem)* adeoque in immunitatem a *judicio.*

CAPUT X.

v. 1. *Σκιὰν, umbram)* Antitheton, *εἰκόνα, imaginem.* — *αὐτὴν τὴν εἰκόνα, ipsam imaginem)* imaginem archetypam et primam solidamque. c. 9, 24. not. Hanc *umbra* illa, quanquam futuris praeludebat rebus, non tamen, ut in pictura, praecessit, sed subsecuta fuit aliquantisper. Vid. omnino c. 8, 5. — *κατ᾽ ἐνιαυτὸν, quotannis)* Hoc pertinet ad totam sententiam usque ad finem versus. — *ταῖς αὐταῖς) iisdem,* non numero, sed specie. — *ἃς προσφέρουσιν εἰς τὸ διηνεκὲς, quas offerunt in perpetuum) offerunt,* scil. ii, qui offerunt, qui accedunt et serviunt. *Offerunt in perpetuum,* i. e. non desinunt offerre, nec desinent, nisi coacti. — *οὐδέποτε δύναται, nunquam potest)* Sic v. 11.

v. 2. *ἐπεὶ*) Sic plane *ἐπεὶ*, cum interrogatione, c. 9, 17. not.

v. 3. *ἐν αὐταῖς, in iis*) sacrificiis. — *ἀνάμνησις, commemoratio*) publica. conf. v. 17. — *ἁμαρτιῶν, peccatorum*) anni proximi, et annorum omnium. Dies expiationis non eo die fuit, quo Christus est crucifixus, sed die X Tisri, de quo vid. *Ord. Temp.* p. 22. Huic *admonitioni* opponitur *oblivio peccatorum*. v. 17. — *κατ' ἐνιαυτὸν, quotannis*) Epanalepsis, coll. v. 1. Sermo est maxime de sacrificiis *solennibus*.

v. 4. *ἀφαιρεῖν, auferre*) *περιελεῖν, demere*, v. 11. Apud Mosen elementariis illis cultibus grandes effectus tribuuntur; eo ipso fine, ut appareret, illos non per se tantam vim habere.

v. 5. *εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον, intrans in mundum*) Psalmo 40. introitus Messiae in mundum repraesentatus est. Mundi pars erat ipsum tabernaculum, c. 9, 1., et mundus hic dicitur, quia Messiae sacrificium multo latius, quam levitica, patet, ut per omnia tempora, sic per mundum omnem ei assertum, Ps. 40, 10., quippe cujus Ipse est heres. *τὸ εἰσερχόμενος, intrans*, elicitur et repraesentatur ex *ἥκω, veni*. v. 7. — *θυσίαν — οὐκ εὐδόκησας. — τοῦ ποιῆσαι, ὁ θεὸς, τὸ θέλημά σου*) LXX, Ps. cit. *θυσίαν — οὐκ ἐζήτησας. τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου, ὁ θεός μου, ἠβουλήθην, καὶ τὸν νόμον σου ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου.* Apostolus verba illa, *τοῦ ποιῆσαι, ὁ θεὸς, τὸ θέλημά σου*, a subsequentibus sejuncta, cum prioribus idem spectantibus conjungit, uti *XL annos* in deserto, c. 3, 9. — *σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι*) Hebr. *aures perfodisti mihi* (conf. Exod. 21, 6.) scil. ut voluntati tuae, perfecto amore, serviam. conf. Es. 50, 5. Servus, cujus aures perfodiebantur, toto corpore asserebatur hero suo, quem amabat. Interpretationem Graecam Prophetarum et Psalmorum Essenis adscribit Sam. Petitus var. lect. c. 28., et ab Essenis repetit illud, *corpus aptasti mihi.* nam *servum* apud Essenos fuisse nullum: fuisse vero *corpora* sive collegia eorum, qui inter se ministrarent atque obtemperarent. Lectionem, *aures*, quamlibet magni libertatis fautores retinere poterant: *corporis* vero propriam acceptionem tuetur apostolus. *Aures*, pars: earum obedientiam sequitur *corpus*, totum. *corpus aptasti mihi*, ad oblationem. v. 10. *Totius* mentio valde hic est conveniens. Simillimus *Pauli* sermo de *corpore* Christi, Rom. 7, 4.

v. 7. *τότε, tunc*) De hac particula agemus ad v. 8. Parallela sunt
tunc; adsum; in libro: dixi; de me; scriptum est.
— *ἥκω*) *praesto adsum.* Respondet באתי praeterito Hebraico, *)

---

*) *Venio*, vel potius, *Veni*; Symbolum quasi Domini Jesu fuit. *Veni*, inquit, *legem impleturus*, Matth. 5, 17.: *praedicaturus*, Marc. 1, 38.: *peccatores vocaturus ad poenitentiam*, Luc. 5, 32.: *gladium immissurus, hominemque separaturus*, Matth. 10, 34. 35.: *coelitus descendi, voluntatem Ejus perfecturus, qui misit me*, Joh. 6, 38. sq. — Quae ipsa sunt Psalmi 40. verba. — *Missus sum ad oves perditas domus Israëlis*, Matth. 15, 24.: *veni in hunc mundum ad judicium*, Joh. 9, 39.: *veni, ut vitam habeant et satietatem*, c. 10, 10.: *salvaturus, quod perditum fuerat*, Matth. 18, 11.: *animas hominum servaturus*, Luc. 9, 56.: *ignem terrae injecturus*, c. 12, 49.: *ministraturus*, Matth. 20, 28.: *quaesiturus et salvaturus, quod fuerat amissum*, Luc. 19, 10. coll. 1 Tim. 1, 15.: *veni in mundum, Lumen*, Joh. 12, 46. etc. *veritatem testaturus*, c. 18, 37. Fac, Lector, scopo isto suo Salvator tuus ut potiatur in te. Tu vero,

De verbo ἥκω agitur ad Ap. 2, 25. — *ἐν κεφαλίδι βιβλίυ γέγραπται περὶ ἐμȣ̃, in volumine literario scriptum est de me)* מגלת ספר LXX, *κεφαλὶς βιβλίυ,* h. l. et Ez. 2, 9. מגלה iidem *κεφαλὶς,* Ez. 3, 1. s. Ezr. 6, 2. Non de singulari aliqua *parte* Pentateuchi (praeter hunc enim tempore Davidis non exstabant alia, quae Psalmus respicere videretur, prophetica scripta,) accipi potest haec nomenclatura: nam plures, imo omnes, de Christo agunt. neque de *toto:* nam totum volumen legis, etsi saepe laudatur, tamen nunquam sic appellatur. Porro sacrificia h. l. dicuntur *τὸ πρῶτον, primum,* quare *κεφαλὶς βιβλίυ, volumen literarium*, non denotat librum ipsam antehac sacrificiorum quoque rationem complexum. Secutaque est sacrificiorum demum assiduitatem nausea divina, et Messiae exhibitio sui ad faciendam DEI voluntatem. Quid ergo est *κεφαλὶς βιβλίυ, volumen literarium?* Non longe abierimus. est ipsa pagina, in qua scriptus est hic ipse Psalmus. Sunt enim parallela haec duo: *Dixi, ecce adsum:* et, *in libello scriptum est* עלי *super me*, *de me. hac ipsa scriptione in me recipio*, *me facturum esse voluntatem tuam.* Utraque locutione sponsorem se sistit Messias: summaque hinc perspicitur Spiritus prophetici praesentia. Libellum, in quo Psalmus scribebatur, in oculis et manu habebat David, atque hunc ipsum demonstrat, tanquam Messiae *Syngrapham.* conf. Nehem. 10, 1. Ab eo ipso die, cum hic Psalmus scribebatur, nova quadam ratione *incubuit* Christo, voluntatem DEI facere. Congruit, quod non dicitur, *in libro tuo*, aut *in libro Domini*, uti Ps. 139, 16., et Es. 34, 16., sed simpliciter, *in libro.* Conf. not. ad v. seq. Augustinus interpretatur de principio libri Psalmorum: sed eo tempore nondum in unum collecti erant Psalmi. Alii de tota scriptura sacra: sed ne veteris quidem testamenti scripta, quae tum erant, ita in unum erant collecta, ut unus liber dici posset. — *τὸ θέλημά σȣ, voluntatem tuam)* Aliud quiddam *velle* DEUM eique placere, atque sacrificia legalia, patebat ex eo ipso, quia boum caro, sanguis hircorum, Ei non satisfaciebant: quid autem velit, deducitur ex ipsa aptatione corporis Messiae; quo oblato sanctificandi eramus. v. 10. Hanc DEI voluntatem agnoscit et amplectitur Christus in Psalmo.

v. 8. s. *ἀνώτερον λέγων — τότε εἴρηκεν, superius dicens — tunc dixit)* Urget Paulus ordinem verborum Psalmi, innixum particulae אז *τότε tunc*, ostendens, eam cadere super illud ipsum tempus, quum propheta Psalmum per Messiae personam cecinit, et super illum ipsum temporis articulum, quum sub verba illa, *θυσίαν κτλ. sacrificium* etc. *ἀνώτερον, superius* in Psalmo illo posita, nascebantur haec verba, *ἰδοὺ ἥκω, ecce veni.* Itaque אז est valde demonstrativum praesentis (conf. אז *τότε,* Ps. 69, 5.) cum antitheto rerum, ex quo *πρῶτον καὶ δεύτερον*, *primum* et *secundum* sapientia apostolica infert. conf. *μετὰ, post,* c. 7, 28. not. אז Hic terminus esto. Ponit etiam Paulus primo verbum LXX virale *εἶπον,* deinde significantius, *εἴρηκεν.* Unde patet, *λέγων, dicens*, esse imperfecti temporis. Vide autem, quanta *Psalmorum* sit auctoritas. Jusjurandum Jehovae factum est eo ipso tempore, quum Psalmus 110. factus est. Hebr. 7, 28. not. Invitatio solennis ad populum facta est, quum

---

dic cur hic? Dei voluntatem tunc quoque perficis? ex quo tempore? et quibus modis? *V. g.*

Psalmus 95. factus est. c. 4, 7. Declaratio Filii facta est, quum Psalmus 2. factus est. Act. 13, 33. not. Sic Messias DEO, se facturum esse voluntatem ejus, promisit tum, quum Psalmus 40. factus est. Hocce chirographon, quod David administrabat, opponitur *legi* per Mosen scriptae. v. 8. fin. Quare Christus semper, potissimum autem ineunte passione, ad scripturas summa vi provocavit. — ***κατὰ τὸν νόμον, secundum legem)*** Nervus, quo id ipsum, quod v. 1. dicitur, ex Psalmo probatur.

v. 9. *ἵνα)* Potens particula: *ut* continuo statuat secundum. — ***ϛήσῃ, statuat)*** summa auctoritate, suo quasi chirographo. Ab *ἵϛημι, ϛάσις* est, c. 9, 8., eadem notione.

v. 10. *ἐν ᾧ θελήματι) in qua voluntate* DEI, per Christum ejusque sacrificium facta et exsaturata. Nonne haec *Satisfactio* dici meretur? — *ἡγιασμένοι, sanctificati)* Idem verbum v. 14. 29. 13, 12. 2, 11. — *σώματος, corporis)* v. 5.

*) v. 12. *ὗτος)* Sic c. 3, 3. Alii *αὐτὸς*, facili alliteratione **). *μίαν, unam)* Antitheton, *easdem saepe.* v. 11. — *εἰς τὸ διηνεκὲς, in perpetuum)* Oblatio Christi, semel peracta, in aeternum una et sola manebit: non alia superveniet. — *ἐκάθισεν, consedit)* Antitheton, *ἕϛηκε, stetit.* v. 11. Cum Sessione ad Dextram DEI non consistit missaticum sacrificium. nam Christi sacrificium, in Missa neque continuatur neque reiteratur. Apostolus non modo identitatem, sed *τὸ ἅπαξ semel* urget de sacrificio Christi, in antitheto ad sacrificia levitica *saepe* oblata, quamvis *eadem* essent. Sacrificium, quod saepe iteratur, quamvis idem sit, non satisfacit DEO. Christi non solum est corpus unum, sed una etiam oblatio, eaque inseparabilis a passione. c. 9, 26. Posterior quaeque oblatio declarat, priorem esse nullam: prior quaeque declarat, posteriorem esse supervacuam. c. 10, 2. 18.

v. 13. *ἐκδεχόμενος, exspectans)* Hoc verbo non negatur scientia Domini exaltati, Ap. 1, 1. coll. Marc. 13, 32. sed subordinatio ejus erga Patrem innuitur. Act. 3, 20. *Sedens et quietus exspectat.* — *οἱ ἐχθροὶ αὐτῦ, hostes sui)* quorum robur in *peccato* situm.

v. 14. *μιᾷ γὰρ προσφορᾷ, una enim oblatione)* An potius legendum, *μία γὰρ προσφορὰ, una enim oblatio* ***). Nam in abstracto incedit oratio etiam v. 11. et cum ipso verbo *τελειῦν, consummare*, quod hic apodosin sustinet, incessit c. 7, 19. 9, 9. 10, 1. — *γὰρ, enim)* Refertur aetiologia ad v. 12. — *τὺς ἁγιαζομένυς, eos qui sanctificabantur)* Participium imperfecti temporis. Nam haec sanctificatio peracta est in ipso actu sacrificii. v. 10.

v. 15. *καὶ) etiam.* Accedit, non testimonium ad rationes. nam etiam praecessere testimonia: sed *μαρτυρῶν* ad *μαρτυρῦντας.* Posuerat Paulus, de sacerdotio Christi, testimonium Patris, c. 5, 10., et Filii, c. 10, 5., nunc etiam Spiritus sancti, eandem ubique conclusionem inferens. v. 18. Respice *Conspectum* epistolae. Repetitque mox

---

*) V. 11. *πᾶς — ἱερεὺς, omnis sacerdos]* archisacerdos praecipue quilibet. *V. g.*

**) *Atque αὐτὸς praetulerat quidem* Ed. maj.: sed Gnomoni *et margo* Ed. 2. *respondet, et* Vers. germ. E. B.

***) *Lectionem hanc, per marginem* utriusque Ed. *in aequilibrio positam, praefert* Versio germ., Gnomonis *rationes persecuta.* E. B.

in admonitione hunc respectum ad S. Trinitatem, v. 29. not. — *μετὰ, post)* Verbum *φησὶν inquit* absorbetur in inciso, *λέγει Κύριος, dicit Dominus.* v. seq. Ostendit autem hoc *μετὰ post*, Novi Testamenti esse remissionem peccatorum. Ideo intermedia verba Jeremiae hic non repetuntur. Locus Jer. citatur Hebr. 8. ob *τὸ καινὴν*, et cap. 10. ob *ἄφεσιν*. congruit appellatio *Spiritus gratiae.* v. 29.

v. 16. *αὕτη, hoc)* Vid. c. 8, 10. 12.

v. 18. *ἄφεσις, remisssio)* Ea patet ex v. 17.

v. 19. *ἔχοντες, habentes)* Adhortatio ducitur ex iis, quae ad cap. 5, 4. tractata sunt, ab anakephaleosi initium sumens — *εἴσοδον* — *ἱερέα μέγαν, introitum — sacerdotem magnum)* v. 21. De *sacerdote magno* egit apostolus a cap. 5, 4. 5.; de *introitu* a cap. 9, 1. 12. Nunc, per *χιασμὸν*, de *introitu* h. v. et de *sacerdote magno*, v. 21.; ineunte adhortatione, mentionem facit. Eadem et sententia et figura, c. 6, 20., coll. capp. seqq.

v. 20. *ἣν)* scil. *εἴσοδον*. nam sequitur, *ὁδὸν*, quasi synonymon. Non tamen sunt synonyma simpliciter, sed quatenus *ἡ ὁδὸς, via,* pertingit ad metam. *PER velum.* — *ἐνεκαίνισεν, initiavit)* Idem verbum c. 9, 18. Hoc verbo innuitur, ea via, qua Christus iit, nostrum esse sequi. — *πρόσφατον)* Saepe LXX hoc verbo utuntur. *Πρόσφατον* dicitur proprie *recens mactatum.* — *πρόσφατον καὶ ζῶσαν, recentem et viventem)* Via *recens* per sanguinem effusum et mortem Christi munita, atque *vivens* est. Opponitur *veteri* et *exanimo.* Per prosopopoeiam *vita* adscribitur *viae,* ex ipsa *vita* Christi, qui est *Via.* Denotat vigorem Novi Testamenti, ut *spes viva:* e contrario sunt opera mortua. Est quasi Oxymoron, quod *πρόσφατος (recens mactatus)* et *vivens* conjunguntur. Quum primum Christus per momentum mortis transierat, praesto fuit mera *virtus* et *vita.* — *τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, carnem suam)* quae item scissa est, ut velum.

v. 21. *ἱερέα μέγαν, sacerdotem magnum)* c. 7. — *ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ, super domum DEI)* c. 3. 6.

v. 22. *προσερχώμεθα, accedamus)* via illa. — *ἀληθινῆς)* quod *(cor) veritatem* penitus imbiberit. v. 26. — *πίστεως, fidei)* Accedit *spes, amor.* v. 23. 24. Haec tria manent. *Fides* et *Spes* saepe eandem habent rationem: quare et hic arcte conjunguntur, et in sequentibus periochis coalescunt. c. 11, 1. [12, 18. 13, 1.] etc. — *ἐῤῥαντισμένοι, aspersi)* Sic c. 12, 24. 9, 13. 19. 21. 1 Petr. 1, 2. — *τὰς καρδίας, corda)* Et *corda* et *corpus* v. 23. mundantur. Non necesse est *κατὰ* subaudire. nam ut dicitur, *διδάσκω τὸν υἱὸν*, sic, *διδάσκομαι τὸν υἱὸν, filium docendum curo,* et sic, *ῥαντίζομαι τὴν καρδίαν, λούομαι τὸ σῶμα.* — *ἀπὸ, a)* Sermo concisus: *adspersi* et liberati *a conscientia mala.* — *συνειδήσεως, conscientia)* c. 9, 9. not.

v. 23. *καὶ λελουμένοι, et loti)* Singula verba et singula participia cohaerent versu 22—24., et cola dirimit particula *καὶ et.* Per *χιασμὸν* vero ponitur verbum, participium; participium, verbum; verbum, participium. — *τὸ σῶμα, corpore)* Alludit ad lotiones leviticas: nec tamen dicit *carne*, sed *corpore*, quo per synecdochen tota hominis substantia denotatur. *Corpus* etiam peccato antea fuerat inquinatum, sed abluitur, ut idoneum sit, exemplo sancti corporis Christi, v. 10., ad oblationem. Rom. 12, 1. 1 Cor. 6, 13. 20. — *ὕδατι καθαρῷ, aqua munda)* Ez. 36, 25. Joh. 19, 34. 1 Cor. 6, 11. Tit. 3, 5. 1 Joh. 5, 6. —

*) τὴν ὁμολογίαν, *confessionem)* In baptismo *confessio* suscepta est: ea *retinenda* est.

v. 24. κατανοῶμεν, *attendamus)* Sic, ἐπισκοποῦντες, *inspicientes.* c. 12, 15. — εἰς) *ad.* — παροξυσμὸν ἀγάπης, *provocationem amoris)* cui contraria provocatio odii.

v. 25. τὴν ἐπισυναγωγὴν ἑαυτῶν, *nostram ipsorum episynagogam)* Ἐπισυναγωγὴν versio neograeca interpretatur συχνοσύναξιν. Sed alludit apostolus ad synagogam judaicam, praepositione ἐπὶ significatum vocabuli nonnihil immutante. Sensus est: non modo debetis synagogam frequentare, ut Judaei, quod libentius facitis, sed etiam episynagogam, ut Christiani. neque tamen innuitur praecise aggregatio in unum *locum;* aut aggregatio ad unam *fidem:* sed, medio sensu, congregatio mutua *per amorem* et communicatio publica et privata officiorum Christianorum, qua frater fratri se non subducit, sed alter alterum acuit et ab altero acuitur. Nam etiam spiritualis calor et ardor separat heterogenea, et congregat homogenea. Sic satisfit et ordini sermonis, quo secundum fidem erga DEUM, *amor* erga sanctos commendatur; et verbali ἐπισυναγωγὴν, ejusque singulari numero; et pronomini, quod est ἑαυτῶν, *nostram ipsorum,* non *nostram;* et querelae, *sicut mos est quibusdam,* et antitheto, *hortantes.* — τισὶν, *quibusdam)* Judaeos fortasse timentibus. — παρακαλοῦντες, *hortantes)* Vis hortandi, quae requiritur, includit ardorem cujusque proprium. — καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, *et tanto magis)* Hoc pertinet ad totam adhortationem a v. 22. coll. v. 37. — βλέπετε, *videtis)* ex signis temporum, et ex ipso sacrificio pro peccatis consummato. v. 13. — τὴν ἡμέραν, *diem)* diem Christi. Post adventum Christi in carne per *tot* aetates mundi exspectatum, illico appropinquans censetur adventus gloriosus. conf. v. 27. 30. 35. seqq.

v. 26. ἑκουσίως, *sponte)* Nam post *agnitam* veritatem sublata est *ignorantiae* excusatio. — ἁμαρτανόντων, *peccantibus) Peccare* h. l. dicit plenam defectionem a DEO, v. 29. c. 3, 12. 2 Reg. 21, 16., et violationem, non legis, v. 28., sed totius oeconomiae N. T. v. 29. Conf. ἀθετήσας, *tollens.* v. 28. not. — μετὰ τὸ λαβεῖν, *postquam accepimus)* Hoc non tam ad singulos pertinet, quam ad statum fidelium N. T. unde tamen ad singulos conclusio valet. v. 29. — τῆς ἀληθείας, *veritatis) Veritas,* h. l. et *gratia,* v. 29., dicitur de N. T. *Spiritus gratiae,* ibid. *Spiritus veritatis,* Joh. 14, 17. — οὐκέτι, *jam non)* Fructus ex sacrificio Christi semper patet non repudiantibus: qui autem repudiant, non aliud habent. — περὶ ἁμαρτιῶν, *pro peccatis)* Ref. ad ἁμαρτανόντων, *peccantibus.*

v. 27. φοβερὰ, *terribilis)* pessima Spes. — ἐκδοχὴ, *exspectatio)* longe alia, atque illa, quae describitur versu 13. — πυρὸς τοὺς, ὑπεναντίους) Es. 64, 1. LXX, κατακαύσει πῦρ τοὺς ὑπεναντίους. Non est in ὑπὸ, *sub,* quaerendum aliquid. Ex. 15, 7. ὑπεναντίοι dicuntur hostes apertissimi. — πυρὸς, *ignis)* Deut. 32, 22. coll. Ps. 106, 18. — ζῆλος, *zelus)* Deut. 29, 20. — ἐσθίειν, *edere)* c. 12, 29. Es. 26, 11.

v. 28. ἀθετήσας, *tollens)* non quovis errato, sed enormi violatione, contra totam legem tendente, delicto morte plectendo. *Pauci*

---

*) καθαρῷ — τῆς ἐλπίδος, munda — spei] Pari modo cum spe conjungitur mundities 1 Joh. 3, 3. *V. g.*

ita legem violarunt, ut capite plecterentur. — *χωρὶς οἰκτιρμῶν· sine misericordia*) sine mitigatione et sine dilatione poenae praescriptae.

v. 29. *χείρονος*) quae quovis supplicio corporis *pejor* et horribilior. — *ὁ*) i. e. is, qui atrocissime peccat in *DEUM*, cujus *filius* est Sacerdos, c. 5, 5. et in *Filium*, cujus ipsius sanguis est sanguis N. T. et in *Spiritum S.* qui est Spiritus gratiae. Talis homo totam baptismi formulam et confessionem retractat, totam oeconomiam N. T. repudiat. conf. c. 6, 6. not. — *καταπατήσας, conculcans*) cum deberet adorare. Conculcat autem, qui sponte peccat, uti v. 26. describitur. — *τῆς διαθήκης*) *testamenti*, melioris, quod DEUS pepigit. — *κοινὸν, communem*) ut si esset sanguis hominis *ψιλȣ̃*, communis, vel etiam sontis. Antitheton, *sanctificatus erat.* — *ἡγησάμενος, ducens*) sine discretione. conf. 1 Cor. 11, 29. — *ἐν ᾧ ἡγιάσθη, in quo sanctificatus erat*) Ergo Christus etiam pro tali mortuus est. Idem verbum, de redemtis, v. 10. 14. c. 2, 11., (ubi distinguuntur a *sanctificante* Redemtore*:) c. 13, 12., ubi item *sanguinis* fit mentio. — *τῆς χάριτος, gratiae*) Vid. not. ad v. 26. — *ἐνυβρίσας, ignominiose tractans*) repellendo. *Ignominia* fit factis; *blasphemia*, verbis. conf. 1 Tim. 1, 13. not. *Blasphemia* ubi accedit, multo gravissimus fit reatus. Marc. 3, 29.

v. 30. *τὸν εἰπόντα, Eum, qui dixit*) DEUM, qui non frustra minatur. — *ἐμοὶ, mihi*) Vid. Rom. 12, 19. not. ex Deut. 32, 35. — *πάλιν, iterum*) paucis verbis in eodem cantico Mosis interjectis. — *Κύριος κρινεῖ τὸν λαὸν αὐτȣ̃, Dominus judicabit populum suum*) Deut. 32, 36. LXX, *κρινεῖ Κύριος τὸν λαὸν αὐτȣ̃.* Passim haec epistola Canticum Mosis et Deuteronomion, qui liber multum inde explicationis habebit, respicit. *judicabit*, in gratia et in ira, ut quemque inveniet.

v. 31. *τὸ ἐμπεσεῖν, incidere*) Bonum est *incidere* cum fide; 2 Sam. 24, 14. temere, terribile. v. 27. conf. Sir. 8, 1.

v. 32. *ἀναμιμνήσκεσθε, recordamini*) Imperativus. Subjungit consolationem. — *φωτισθέντες, illuminati*) i. e. statim post *φωτισμὸν*, i. e. baptismum Christianum. c. 6, 4. In *baptismo* induitur Christus: Christus est lux: Ergo lux induitur in baptismo. *illuminatio* notat id, quod ad vim et virtutem Spiritus ex V. T. praejacentem amplius accessit, ex vigore Novi Testamenti, apud eos, qui baptizabantur. Hic primus erat ingressus ad Christianismum; baptismus apud idoneos salutare medium. Existimo, haec instituta divina etiam in theoria non tanti aestimari, quanti decebat. Apud ipsum *baptismum* Christi sancta ejus humanitas magnifice *illuminata* fuit. Jam antea erat filius Dei: et tamen virtus hujus divini testimonii diu eum vivide affecit. Quemadmodum vero homo corpore et anima constat, ita instituta divina etiam talem duplicem speciem habent. Nihil ergo separandum, neque vitrum pro liquore, vel vagina loco gladii prensanda est.

v. 33. *τȣ̃το· τȣ̃το*) Pronomen adverbiascens. Proponuntur duo capita, quae ordine per *χιασμὸν* inverso exponuntur v. 34.

v. 34. *δεσμίοις, vinctis*) Horum mentio fit etiam c. 13, 3. et in his fuerat Timotheus. ibid. v. 23. quare non de se, vel certe non de se uno, Paulus loquitur. coll. c. 6, 10. Alii tamen habent *δεσμοῖς*, et

porro *δεσμοῖς μου,* *) ex rhythmo *ὀνειδισμοῖς,* vel ex frequenti alias *vinculorum* Pauli mentione. — *ὑπαρχόντων, facultatum)* Conjugatum, in Graecis, *ὕπαρξιν, substantiam.* — *προσεδέξασθε, excepistis)* Elegans oxymoron, collato *rapinae* vocabulo. — *γινώσκοντες, noscentes)* statuentes, cum fiducia. — *ἔχειν ἑαυτοῖς, habere vobismet)* Dativus proprietatem significans: uti c. 5, 4., *sibi sumere.* Sic Latini: *tibi habe.* Describuntur bona propria. Luc. 16, 12. [12, 33.] — *κρείττονα, meliorem)* coelestem. conf. c. 11, 16. — *καὶ μένουσαν)* nulli rapinae expositam.

v. 35. *μὴ ἀποβάλητε, ne abjeceritis)* Parrhesia ubi semel locum invenit, non nisi pulsa recedit. pellitur autem et abjicitur, ut si vile quiddam esset, ab iis, qui non perstant. — *ἔχει, habet)* Ad hoc praesens refertur versus 37. — *μισθαποδοσίαν, mercedis redditionem)* Sic c. 2, 2. 11, 26., et *μισθαποδότης, mercedis redditor,* ibid. v. 6.

v. 36. *ὑπομονῆς)* Paulatim apostolus, ab hoc versu ad 38., prophetam inducit, Hab. 2, 3. 4., ubi LXX sic: *ὅτι ἔτι ὅρασις εἰς καιρὸν, καὶ ἀνατελεῖ εἰς πέρας καὶ οὐκ εἰς κενόν. Ἐὰν ὑστερήσῃ, ΥΠΟΜΕΙΝΟΝ αὐτὸν, ὅτι ἐρχόμενος ἥξει καὶ οὐ μὴ χρονίσῃ. ἐὰν ὑποστείληται, οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχή μου ἐν αὐτῷ· ὁ δὲ δίκαιός μου ἐκ πίστεως ζήσεται.* — *τὸ θέλημα, voluntatem)* c. 13, 21. — *ποιήσαντες)* ut, *quum* voluntatem DEI *fecistis* adhuc, v. 32. s. nunc etiam *patientiam* praestetis, adeoque *promissam* obedientiae mercedem *assequamini.* Conf. cap. 6, 10—12. Et agendum est et patiendum. 1 Petr. 4, 19. Apostolus, ut patet, rationes sumit ex praeterito, et specimina, quod voluntatem Dei fecerint, v. 32. ss. recenset. Neque tamen *τὸ facere voluntatem Dei* in praesens et in futurum excluditur. Hoc, *facere voluntatem Dei,* praesupponitur in omnibus fidelium *virtutibus,* quae hic capite 11. percensentur. alias ea, quae ibi, v. gr. versu 33., laudantur, inania fuissent. coll. Matth. 7, 21. seqq. — *κομίσησθε, reportetis) Promissionem,* id est, vitam aeternam, conjunctim accipient fideles V. et N. T. in adventu Christi. v. seq. *Promissio,* vita aeterna. c. 4, 1. 9, 15. 11, 13. 12, 26. Individualis beatitudo nemini abjudicatur: sed ardua est ingens *consummatio* adhuc futura. Exsistet futuro Die magna *βελτίωσις,* quae multo majoris aestimari debebat. Etiam praesens lautitia fidei, qua multi tam large utuntur, non potest cum illa conferri. — *τὴν ἐπαγγελίαν, promissionem)* חזון Hab. l. c.

v. 37. *μικρὸν ὅσον ὅσον)* Sic LXX, Es. 26, 20. Vocula, *μικρὸν* addito *ὅσον ὅσον,* formam accipit diminutivam, sed tamen indefinitam; adeoque huic loco valde congruit. Gen. 27, 30.: אך *ἐγένετο ὅσον ἐξῆλθεν.* — *ὁ ἐρχόμενος, Veniens ille)* Apostolus articulo addito verba prophetae eleganter flectit ad Christum. — *ἥξει) aderit.*

v. 38. *ὁ δὲ)* Apostolus hemistichia transponit; et sic, addito versu sequente, aptissimum *χιασμὸν* efficit. Repetuntur enim opposita: *fides in vitam, subtractio; subtractio, fides in vitam.* v. 38. 39. Particula *δὲ autem* facit antitheton ad segnes. — *δίκαιος, justus)* Vid. Rom. 1, 17. not. — *ἐκ πίστεως, ex fide)* LXX, *ἐκ πίστεώς μου,*

---

*) *Sed margo* Ed. 2. *lectionem δεσμίοις, alteri olim aequiparatam, ad signum β elevavit; hinc et* Vers. germ. *interpretatur:* mit den Gebundenen. E. B.

vel eodem sensu, *μȣ ἐκ πίςεως*, ex fide mea. Confer pronomen item praepositum 1 Cor. 11, 24. Joh. 6, 54. 9, 10. Hebr. *in fide ejus;* scil. *Visi*, i. e. Christi, qui *non fallet*, eleganti antitheto. Textum N. T. ad Hebraica refero, quoad fieri potest. — *καὶ*) *et:* pro *sed.* Eleganter. nam ex eodem affectu sancto fluit utrumque hemistichium. — *ἐὰν ὑποςείληται*) Hebraea sic, ut videtur, habeant: *Ecce, si subduxerit se* anima, *non recta* (nec placita) *est anima ejus* (ejus scil. qui se subducit) *in eo* (scil. *in viso* sive promisso:) *at justus, in fide ejus* (scil. promissionis,) vivet. Conf. Marc. 16, 16. Verbum עפלה habet metaphoram ab iis, qui se atris abdunt speluncis. vid. Sam. Petiti var. lect. c. 13.

v. 39. *ȣ̓κ ἐσμὲν, non sumus*) Moratum verbum, ex *Pauli* stilo. Rom. 8, 12. not. — *ὑποςολῆς*) Resp. *ὑποςείληται*. v. 38. — *εἰς ἀπώλειαν, in perniciem*) Pereunt, qui animam suam DEO non probant. — *εἰς περιποίησιν ψυχῆς, in conservationem animae*) Resp. *vivet.* v. 38.

CAPUT XI.

v. 1. *Ἔςι δὲ πίςις, est autem fides*) Reassumitur hoc ex cap. 10, 39. Atque eam fidei descriptionem apostolus hoc loco ponit, quae rei propositae maxime congruit, ut fratrum animi confirmentur. — *ἐλπιζομένων ὑπόςασις, πραγμάτων ἔλεγχος ȣ̓ βλεπομένων, eorum, quae sperantur, substantia; rerum demonstratio, quae non cernuntur*) *Quae sperantur*, sunt species; genus, *quae non cernuntur.* nam illa sunt futura duntaxat et nobis laeta; haec etiam praeterita vel praesentia, eaque vel laeta vel tristia nobis aliisve. v. 3. 7. 8. 27. 29. Unde duo commata hujus versus in asyndeto gradationem habent. Porro ut ad *ea, quae sperantur*, se habent *ea, quae non cernuntur*, sic ad *substantiam* habet se *rerum demonstratio.* adeoque fides est *substantia*, qua futura, quae sperantur, repraesentantur, sive ut praesentia sistuntur: eademque est *rerum demonstratio*, qua ea, quae non cernuntur, sistuntur ut *πράγματα, res solidae. Substantiae* opponitur id quod abest; *rerum elencho*, non ens, somnium. Unde patet, quam arcte cohaereant duo verba *πραγμάτων ἔλεγχος*, ut quasi compositum, *rerum demonstratio;* et cur hoc, *rerum*, in posteriore, non etiam in priore commate collocetur. Opponitur *ὑπόςασις τῇ ὑποςολῇ, substantia subtractioni*, modo repudiatae. cap. 10. fin. dicitur enim per metaphoram a columna oneri *substante*, et notat patientiam et constantiam, *καρτερίαν*. coll. v. 27. *ὑπόστασις*, Vulgato, *substantia:* recte. nam *Substantia* opponitur *opinioni*, l. 10. §. 1., Digest. *de diversis temporalibus praescriptionibus, et de accessionibus possessionum*, et alibi. Est igitur *Substantia*, rei certae, adeoque etiam rei *praesentis.* Fide *repraesentantur* res futurae. *ἔλεγχος* est *demonstratio*, philosophorum quoque idiomate. *Ὑπόςασις substantia* prior proponitur; deinde *πραγμάτων ἔλεγχος rerum demonstratio.* at exempla, quae subsequuntur, primum sunt *demonstrationis rerum*, v. 3. etc. deinde *substantiae eorum, quae sperantur.* v. 6. etc. *χιασμός*.

v. 2. *ἐν ταύτῃ, in hac*) *in fide*, i. e. *fide.* v. seqq. *κατὰ πίςιν, secundum fidem; διὰ πίστεως, per fidem*, v. 13. 33. — *γὰρ, enim*) Ex veterum exemplis demonstrat Paulus fidei naturam. Multa, quae

illi sperarunt ac non viderunt, deinceps exstiterunt et conspecta sunt, fidem confirmante eventu. — ἐμαρτυρήθησαν, *testimonium nacti sunt*) Praegnantissimum verbum. DEUS testimonium non modo *de illis*, sed partim etiam *ad illos* dedit: illi *TESTIMONIUM SUSCEPERE*, ipsarum rerum instar. Conf. v. 4. 5. 39. Inde illi quoque sunt *testes* facti, ut ipsi ad alios, et alii de illis *testarentur*, cap. 12, 1. — οἱ πρεσβύτεροι) *seniores*, qui et olim et diu vixerunt. Non dicit οἱ ἀρχαῖοι *veteres*, sed οἱ πρεσβύτεροι *seniores*, quasi per prosopopoeiam, quod adhuc vigente testimonio fungantur tanquam praesentes. conf. c. 12, 1. Est hoc egregium quoddam V. T. summarium, quo apostolus, insigni gradatione, veterum studia, labores, peregrinationes, exspectationes, tentationes, martyria complectitur, docetque, quomodo sub historiarum involucro succum doctrinae interdum breviter indigitatum, copiose quaerere debeamus. Priores eorum habuere exercitium patientiae potissimum in longa aetate; posteriores in afflictione acriore.

v. 3. πίστει, *fide)* Aliquatenus quidem etiam citra fidem, Rom. 1, 20., sed fide multo magis, quae habetur v. gr. capiti 1. Geneseos. — νοοῦμεν, *intelligimus) Intellexerunt* etiam *Seniores*, quorum mentio idcirco praemittitur versu 2. Intellexit etiam Adam, post omnia cetera creatus, quae non fieri vidit, sed facta credidit. Sed de hujus fide Moses plenum mysterii silentium tenet. Et Mosen sequitur apostolus, praeterquam quod haec ante Abelis sacrificium commemorans fidem protoplastorum agnoscit. Adamus non consideratur, nisi ceu stirps miseriae nostrae; abstrahendo a ceteris, quae de eo dici poterant. — κατηρτίσθαι, *confecta esse*) Καταρτισμὸς, *coagmentatio*, *consolidatio* totius mundi, includit Creationem singularum partium, Providentiamque continuam, per omnes aetates; mirabili harmonia. — τοὺς αἰῶνας) *secula, aeva.* Grandis pluralis, quo innuitur coeli, terraeque et omnium quae in eis sunt, invisibilium et visibilium, decursus ad metam, et status deinceps (post decursum ad metam) perpetuus: quaecunque tandem sit, quae metam comitatur, mutatio. Atque ut creatio fundamentum et specimen est omnis oeconomiae divinae: sic fides creationis, est fundamentum et specimen omnis fidei. — ῥήματι, *verbo*) jussu, potentia, sine materia aut instrumento. Congruit, quod mox sequitur. — εἰς τὸ) *usque eo ut.* Conf. εἰς τὸ, 2 Cor. 7, 3. Multa οἱ αἰῶνες, *aeva*, complectuntur, quae non cernuntur; quodque illa verbo DEI producta esse, non nisi fide intelligimus, minus mirere: sed *adeo* horum, quae cernuntur, creationem fide intelligimus unâ optime; id quod multo magis admirandam ostendit fidei vim. Hoc commate amplificatur τὸ κατηρτίσθαι *confecta esse.* — μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι) Apprime observanda verborum differentia. φαίνομαι, *appareo, incipio cerni*, notione inchoativa: βλέπομαι, *cernor*, ante oculos versor. τὰ βλεπόμενα, *quae cernuntur*, sunt hodieque lux, coelum, terra, astra etc. eadem autem tum, quum ἐξ οὐκ ὄντων *ex non entibus* fiebant, 2 Macc. 7, 28., ex exoriri jubebantur, erant φαινόμενα, *apparentia.* Atque ita quidem *dici posset*, ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι, scil. secundum se: id est, ea, quae hodienum cernuntur, initio fuisse apparentia; non fuisse ab aeterno, sed aliquando apparere et conspicua esse coepisse, cum antea non essent. conf. ἐκ, *ex*, Rom. 6, 13. Sed respectu nostri apostolus, μὴ, *non*, prae-

posito, *diversum* dicit, et declarat *μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι, non ex apparentibus ea, quae cernuntur, facta esse.* Nam mundo jam producto, et primus homo factus est, et nos nascimur. Non fuimus spectatores creationis. Expendatur Interrogatio illa Creatoris, Job. 38, 4. ss. Ideo fide creationem percipimus. fides et retrorsum et prorsum habet, unde exerceatur. Patet hinc, particulas *μὴ ἐκ non ex* suo ordine debere explicari; quanquam interdum *ὀ'* vel *μὴ non*, cum praepositione, *ἤθους* et morati sermonis gratia, sensu fere manente, trajicitur, uti 1 Chron. 15, 13., *οὐκ ἐν τῷ πρότερον ὑμᾶς εἶναι ante vos adhibitos.*

v. 4. *πλείονα*) *potiorem*, eoque pluris habitam. Suum utervis frater vitae genus in sacrificio sequebatur, sed rectius in suo genere Abel se gessit. Agricola Cain de *fructibus terrae* obtulit: Abel, ovium pastor, de *primogenitis* et de *pinguedine* earum. Hic igitur optima sumsit, quod ille non dicitur fecisse. Simul Caini *oblatio* confessionem duntaxat obligationis habuit; Abelis *victima* confessionem peccati et desiderium expiationis. Id *fidei* valde congruebat. — *παρὰ κάϊν, praeter Cainum*) fide carentem, eoque testimonii divini expertem. — *δι' ἧς, per quam*) *Per fidem* nactus est et justitiam, et justitiae testimonium. v. 7. — *μαρτυροῦντος, testante*) Nam *ἐπεῖδεν, intuitus est*, Gen. 4, 4. signo quodam etiam in Caini oculos incurrente. — *δι' αὐτῆς, per illam*) *fidem.* Constr. cum *ἀποθανὼν, mortuus*, coll. v. 13. nam *διὰ* valet *κατὰ* vel *ἐν*, 1 Tim. 2, 15. — *λαλεῖ, loquitur*) *loquitur de se* et sui similibus contra Cainos. c. 12, 24.

v. 5. *μετετέθη, transpositus est)* Quorsum transpositus sit? hoc fides nostra exspectat. Gen. 5, 22. 24. LXX, *εὐηρέστησε δὲ ἐνὼχ τῷ θεῷ καὶ εὐηρέστησεν ἐνὼχ τῷ θεῷ, καὶ οὐχ εὑρίσκετο, ὅτι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ θεός.* — *μὴ, non)* Igitur ex mortalitate sine morte in immortalitatem traductus est. — *πρὸ, ante)* Constr. cum *εὐηρεστηκέναι, placuisse.* — *εὐηρεστηκέναι, placuisse)* Pro *ambulare cum DEO, coram DEO*, habent LXX *εὐαρεστεῖν* etiam Gen. 6, 9. 17, 1. 24, 40. 48, 15. Ps. 116, 9. Conf. Ps. 26, 3. 35, 14. Notat non modo *placere*, passivo sensu, sed connotat *studium placendi.* ideo Gen. 39, 4. שרת est *εὐαρεστεῖν.* conf. *ἀρέσαι*, Rom. 8, 8. not.

v. 6. *χωρὶς, sine)* Probat ab eventu fidem Enochi. — *εὐαρεστῆσαι*) *placitum se exhibere.* Parallelum mox, *προσέρχεσθαι τῷ θεῷ accedere ad DEUM, ambulare cum Deo.* Itaque Hebraicum textum et Graecum scite conjungit apostolus. — *πιστεῦσαι, credere)* Henocho, ut hinc colligere licet, nulla obtigerat apparitio divina, sicut nec Mosi ante relictam Aegyptum. v. 27. Thesis, *illum esse etc.* apud Henochum vigebat, et ex Henochi fide asseritur. Videtur *Henochi* fides, quae tam singulari modo describitur, non adeo multa, perspicua Data habuisse. Alias fides ejus non ad hoc praecise punctum reduceretur. — *δεῖ, oportet*) Illatio *necessaria* et firma innuitur, quae hoc loco exstat. — *τῷ θεῷ, DEO*) quippe invisibili. v. 27. — *ὅτι ἐστὶ*) *illum esse.* Hinc absolute dicitur *ὁ ΩΝ.* Sap. 13, 1. conf. *πραγμάτων rerum.* v. 1. not. Qui *cum* Deo ambulat, Deum esse agnoscit. Hoc opponitur atheismo antediluviano. — *καὶ*) Hoc quoque pendet ab *ὅτι.* — *τοῖς*) iis, non aliis. — *ἐκζητοῦσιν, exquirentibus)* sine visu. Compositum grande. — *μισθαποδότης, mercedis redditorem)* ut Henocho, quem transposuit. — *γίνεται, fore)*

Futura mercedis redditio innuitur. *Merces* est, Ipse, qui *exquiritur. CUM DEO*, inquit Moses, et *communionem* innuit.

v. 7. *χρηματισθεὶς) divino admonitu.* Revelatio prophetica fidem non tollit. v. 20. ss. — *περὶ) de* diluvio venturo. Constr. cum participio antecedente. — *εὐλαβηθεὶς, timens)* Idem participium, Act. 23, 10. Mundus contra, *non credens*, non cepit *timorem*, neque cautionem ullam adhibuit poenitentiae aut perfugii. contempsit, risit secure. — *κιβωτὸν, arcam)* Articuli praetermissio convenit paradoxae aedificationi illi. — *δι' ἧς) per quam*, fidem. v. 4. — *κατέκρινε) condemnavit*, insigni *testimonio.* — *τὸν κόσμον, mundum)* qui Noachi dissimillimus erat. — *τῆς κατὰ πίςιν δικαιοσύνης, justitiae, quae secundum fidem est)* Sic *Paulus* Rom. 1, 17. *κατὰ* pari modo positum, Tit. 1, 1. Noe איש צדיק *ἄνθρωπος δίκαιος vir justus*, Gen. 6, 9. *δικαιοσύνης κήρυξ, justitiae praeco.* 2 Petr. 2, 5. — *κληρονόμος, heres)* in successione patriarcharum, ex quibus semper erat aliquis caput credentium promissioni, eorumque propagator. Appositum h. l. eoque frequens vocabulum, v. 8. 9. perinde ut *ἐπαγγελία, promissio.* v. 9. 11. 13. 17. 33. 39.

v. 8. *ἀβραὰμ, Abraham)* Rom. 4, 1. 16. ss. — *ὑπήκουσεν ἐξελθεῖν, καὶ ἐξῆλθε, obediit, ut exiret, et exiit)* Gradatio, coll. 2 Cor. 8. v. 10. fin. et v. 11. — *ἔμελλε)* Aptum rebus *futuris* verbum. Sic v. 20. coll. v. 1. — *μὴ ἐπιςάμενος, nesciens)* Conf. Act. 7, 3. fin.

v. 9. *παρῴκησεν) advena concessit.* v. 13. not. — *τῆς ἐπαγγελίας, promissionis)* Promissa erat statim Gen. 12, 7. — *ἐν σκηναῖς, in tabernaculis)* Gen. 12, 8. Tentoriis utuntur *πάροικοι, advenae.* Antitheton, *πόλις urbs.* v. 10. — *μετὰ, cum)* Idem victus, ejusdem fidei indicium. Constr. cum *παρῴκησεν, advena fuit.* — *καὶ ἰακὼβ, et Jacob)* Hic XV annis natus ante obitum Abrahae. — *τῶν συγκληρονόμων, coheredibus)* Alias filii non dicuntur parentum *coheredes*, sed heredes. Non Abrahamo Isaacus, non Isaaco Jacob in acceptis retulit hereditatem, sed singuli ab ipso DEO acceperunt. Locutio haec, *heredes promissionis*, *ἐπέτυχε ΤΗΣ ἐπαγγελίας, adeptus est promissionem*, cap. 6, 17. 12. 15., dicitur de *ipsa re promissa:* at utraque, in hoc cap. 11, v. 9. 33. *coheredibus promissionis*, et *ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν* (sine articulo *τῶν*,) *obtinuere promissiones*, itemque, v. 17., *ὁ τὰς ἐπαγγελίας ἀναδεξάμενος, qui promissiones susceperat*, de *promissione rei futurae* dicitur; et *ipsam rem promissam*, in hoc eodem potissimum capite, credentes dicuntur *λαμβάνειν, κομίζεσθαι, accipere, reportare.* v. 13. 39. Differentia locutionum diverso capitis 6. et 11. scopo congruit. namque capite 6. laudatur ipsa veterum conditio, et in exemplum proponitur: sed capite 11. conditio fidelium N. T. prae illa celebratur.

v. 10. *τοὺς θεμελίους, fundamenta)* quibus tentoria carebant. De his fundamentis vide in Ap. 21, 14. — *πόλιν, urbem)* quae non dimovetur. v. 16. — *ἧς, cujus)* quae digna DEO conditore. — *τεχνίτης καὶ δημιουργὸς, artifex et conditor)* Synonyma innuunt, totam urbem plane ab hoc uno esse conditore. is eam non solum fecit, sed etiam invenit.

v. 11. *καὶ αὐτὴ) etiam ipsa:* vas infirmius. — *σπέρματος, seminis)* a marito sene profecti. — *παρὰ καιρὸν ἡλικίας, praeter tempus aetatis)* Similis locus *Pauli* Rom. 4, 19. — *πιςὸν ἡγήσατο,*

fidum ducebat) Alias non risisset. Diffidentiae aliquid admixtum risus arguebat; sed plus tamen *fidei*, praesertim post elenchum.

v. 12. *ἀφ᾽ ἑνὸς, ab uno*) ab Abrahamo, per Saram. — *ἐγεννήθησαν*) *nati sunt*, scil. Nati.

v. 13. *κατὰ πίςιν, juxta fidem*) Non dicit hic *πίςει fide.* nam cum verbo *ἀπέθανον mortui sunt* magis congruit *κατὰ πίςιν juxta fidem.* Conf. *κατὰ*, Matth. 1, 20. — *ἀπέθανον, mortui sunt*) Fides maxime apud morientes viget: v. 20. ss. et in morte maxime elucet spes in invisibilia et futura. — *ὗτοι, hi*) Pronomen refertur ad eos, qui a v. 8. memorantur, expressiores nacti promissiones. — *τὰς ἐπαγγελίας, promissiones*) i. e. ea, quae promissa erant, v. 39. bona, etiam coelestia v. 13. fin. — *ἰδόντες καὶ ἀσπασάμενοι, conspicati et amplexati*) Id cum *πόῤῥωθεν, procul*, facit oxymoron, quo *Paulus* delectatur. namque *ἀσπάζεσθαι* Eustathio est *εἰς ἑαυτὸν σπᾶσθαι καὶ ἕλκειν διὰ δεξιώσεως καὶ περιπλέκεσθαι.* sic enim solent amici, inter se occurrentes. Exquisite sic describitur fides veterum: et plane videtur respici illud Joh. 8, 56.: *Abrahamus diem Christi vidit et gavisus est.* — *ὁμολογήσαντες, fassi*) ultro. Confessio peregrinitatis nascitur ex amplexu coelestium. — *ξένοι καὶ παρεπίδημοι*) Gen. 23, 4., *πάροικος καὶ παρεπίδημος ἐγώ εἰμι.* ib. 47, 9., *αἱ ἡμέραι ἃς παροικῶ — ἃς ἡμέρας παρῴκησαν. παρὰ*, in *παρεπίδημοι*, minuit. mundum tenent mundani; credentes vix in aliqua parte haerent, aut re aut animo certe. — *ἐπὶ τῆς γῆς, super terram*) Antitheton, *ἐπȣρανίȣ coelestis.* v. 16.

v. 14. *ἐμφανίζȣσιν, ostendunt*) Insigne verbum. Es. 3, 9. לא כחדו *ἐνεφάνισαν.* — *ἐπιζητȣ͂σιν, requirunt*) *Cosmopolitae* se non *Cosmoxenos* appellant.

v. 15. *ἐμνημόνευον, meminissent*) Obliti erant, per fidem. — *καιρὸν, tempus*) tot annis.

v. 16. *ȣ̓κ ἐπαισχύνεται*) *non erubescit*, tametsi sunt terricolae et peregrinatores: *non erubescit*, quia beatitudinem magnam, ut a Deo dari decet, eis tribuit, et promissiones eis datas explevit. itaque non solum non erubescit, sed laudem in eo reponit. *μείωσις.* vel etiam, *non erubescit:* quia *ὀρέγονται, cupide prensant:* modo ne divinum *beneplacitum* videatur demum ex ipsorum obedientia tanquam ex merito consecutum esse. — *ἐπικαλεῖσθαι, cognominari*) Verbum mediae vocis. Primum ipse se, deinde illi eum ita cognominarunt: *DEUS Abrahae etc.* — *πόλιν, urbem*) in qua ipse regnat. [*Cujus quantum splendorem esse debere existimes, quum ipse DEUS eam ostentet!* V. g.]

v. 17. *προσενήνοχεν, obtulit*) quantum in ipso erat. — *τὸν μονογενῆ, unigenitum*) respectu uxoris Sarae et promissionum. Ceteros filios amandavit Abraham. — *ὁ*) Hoc rem auget, uti *ὁ*, c. 7, 4. — *ἀναδεξάμενος, complexus*) item fide.

v. 18. *πρὸς ὃν, de quo*) Refertur pronomen ad *unigenitum*, imo definitionem *unigeniti* hic versus habet. *Πρὸς, quod attinet*, determinandi vim habet. Sermo dictus erat ad Abraham, sed pertinebat ad Isaacum. conf. *πρὸς ad* Luc. 19, 9.

v. 19. *καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγείρειν δυνατὸς, etiam a mortuis excitare potens*) tametsi nullum antehac exstiterat exemplum mortui suscitati. Pari modo commendat *Paulus* fidem Abrahae, Rom. 4, 17. 21. Statuit, si Isaacum, qui necdum uxorem et liberos habebat, immolasset,

resuscitari illum posse, atque ita tamen promissa in illo impletum iri. — *ὅθεν, unde*) Particula illativa. — *καὶ ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο, etiam in parabola tulit*) *ἐν παραβολῇ* scil. *ὤν*. Simillima locutio Num. 26, 10., *ἐγενήθησαν ἐν σημείῳ.* Abraham non modo *tulit* filium, ut antea eum ad montem duxerat, sed etiam ipse factus est *parabola*, adeoque *testimonium nactus est.* v. 2. Omnis enim posteritas celebrat *fidem* Abrahae, offerentis *unigenitum*. sic *παραβολή*, Hab. 2, 6., et passim.

v. 20—22. *πίστει, fide*) Plura exstant fidei in Isaaco, Jacobo et Josepho specimina, sed apostolus sat habet singulorum singula posuisse, de rebus maxime futuris. — *εὐλόγησεν, benedixit*) futura, quasi praesentia, utrique filio assignans.

v. 21. *ἀποθνήσκων, moriens*) morti vicinus. Gen. 47, 29. — *τῶν υἱῶν ἰωσὴφ, filiorum Joseph*) etiam suis filiis benedixit; Gen. 49. et terram Canaan inter eos, quasi jam occupata esset, distribuit: sed benedictio filiorum Joseph, quorum *utrique* manum imposuit, multa habebat singularia. nam suos filios pridem noverat; Josephi filios visu non potuerat distinguere, et tamen fide distinxit, Gen. 48, 10., et ex nepotibus filios declaravit, jure primogeniturae in Josephum translato, et duobus illis adoptatis. — *καὶ προσεκύνησεν) et adoravit* Dominum. Gen. 47, 31. Apostolus id ipsum respicit, quod Moses commemoravit ab Israël esse factum, quum juramento Josephi confirmatum esset de sepultura in terra promissionis. conf. v. 22. unde animus et corpus pii senis erecta sunt. — *ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ*) Sic plane LXX l. c. *super extremum baculi sui.* Legerunt הַמַּטֶּה pro eo, quod Hebraice legitur הַמִּטָּה *τῆς κλίνης lecti:* ut habet Chaldaeus quoque paraphrastes, Aquila, Symmachus. *Lectus* Jacobi memoratur etiam mox Gen. 48, 2. et 49, 33. et tamen Jacobo etiamnum *baculum* ad manum fuisse, existimare possumus. Id enim fieri solitum est apud senes debiles. Confert *Hombergkius* Homerum, qui heroas verba facientes inducens dicere soleat: *σκήπτρῳ ἐρεισάμενος.* sed idem dehinc *τὸ προσεκύνησεν* tenuius interpretatur *incurvavit se;* nedum *verba facientem*, nedum stantem illo ritu Jacobum, Moses memorat. Major causa fuit, cur a Mose et *lectus* et *lecti caput*, quam cur *virga* et *virgae extremum* commemoraretur. Nam pariter 1 Reg. 1, 47. David *rex adoravit super cubile.* Et Jacob illo situ corporis, quo juramentum Josephi in femore cubans exceperat, paululum mutato, facieque a reliquo lectulo aversa, et ad *summam* ejus *partem*, ubi cervical est, (ראשׁ *ἄκρον*, summa pars montis, muri etc.) conversa, videtur de geniculis, et collectis viribus, uti Gen. 48, 2., adorasse. In ipso tamen *lecto* latus aut brachium *baculo* suffulcire potuit. *Sic solent utriusque Testamenti scriptores alii interdum supplere, quod ab aliis est omissum, et data occasione quaedam ex majorum suorum traditione inserere, quae praeterlapsis temporibus non valde nota sunt.* Surenhusius. Sive veram esse circumstantiam de *baculo* quoque, divino aut humano documento norat apostolus, sive eam in summa rei nil mutare statuit, lectionem LXX viralem recte retinet, ut mox versu 23.

v. 22. *ἐμνημόνευσε, meminit) memoriam* rei, patribus promissae, retentam protulit et quasi renovavit in futurum. — *περὶ τῶν ὀστέων, de ossibus)* ut vel mortuus Aegyptum relinqueret, et in terram pro-

missionis veniret. Qui fide carent, aut nullam aut vanam et evanidam ossium curam habent.

v. 23. *πίςει, fide)* Fides hoc versu non innuitur Mosis, sed *patrum*, uti v. 30. non civium *Jericho*, sed Israëlitarum. — *πατέρων, patribus)* LXX, Exodi 2, 2. seq. sic habent; *ἰδόντες δὲ αὐτὸ ἀςεῖον ὄν, ἐσκέπασαν αὐτὸ μῆνας τρεῖς. ἐπειδὴ δὲ ὀυκ ἐδύναντο ἔτι κρύπτειν αὐτὸ, ἔλαβεν ἡ μήτηρ αὐτῷ θίβιν.* In Hebraeo totum hoc matri adscribitur: ab apostolo, *patribus. Patrum* nomine *patrem et matrem* innuunt Syri: sed apud Hebraeos Graecosque id aegre ostenderis. Chrys. h. l. *ἄρχεται ἀπὸ τῶν γονέων τῦ μωϋσέως, ἀσήμων τινῶν ΑΝΔΡΩΝ.* Hesychius, *πατέρες, πλὄσιοι ἢ πρόγονοι.* Sic *πατέρες*, c. 1, 1. 3, 9. 8, 9. Eph. 6, 4. not. Nunquam LXX dicunt *γονεῖς* pro אבות neque in N. T. pro verbo *γονεῖς*, tam saepe occurrente, *πατέρας* commode surrogari cognosces. Occultatus est Moses a *patribus*, id est, a patre, [*Amram*] et ab avo, non materno, qui erat ipse Levi, sed paterno, qui erat Kahath. Vixit ergo Kahath, nascente Mose. Magnus loci hujus recte explicati usus est in Chronologia sacra. vid. *Ord. Temp.* p. 68. [*Ed. II. p.* 58.] — *εἶδον, videbant)* cum quodam magnarum rerum praesagio. — *ἀςεῖον, pulcrum)* Act. 7, 20. not. — *ὀυκ ἐφοβήθησαν, non timuerunt)* Affectus ponitur pro effectu. v. 27. not.

v. 24. *πίςει μωϋσῆς, fide moses)* Tantum abest, ut fides adversa sit Mosi, ut ipse eximium ejus sit exemplum. Iteratur Mosis nomen, quia versu 23. de *patrum*, hic de ipsius fide agitur. De usu hujus observationis respice, si vacat, Apparatum, p. 725. [*Ed. II. p.* 418.] — *μέγας γενόμενος)* Sic LXX, Ex. 2, 11. — *ἠρνήσατο, negavit)* Specimen magnae *abnegationis* sui.

v. 25. *ἑλόμενος)* Resolve, *et elegit:* sed, *ἡγησάμενος, quia duxit.* v. 26. — *συγκακὄχεῖσθαι, una affligi)* Oppressus erat populus. Antitheton, *ἀπόλαυσιν, fructum.* — *πρόσκαιρον, temporalem)* Opponitur *fidei* exspectanti *futura.* ideo emphatice ponitur ante *ἔχειν, habere.* — *ἁμαρτίας, peccati)* cui implicitus fuisset in aula Aegyptiaca, idololatrica. Abstracto simul innuitur concretum, *peccatores*, Aegyptii. Antitheton, *τῦ θεῦ, DEI.*

v. 26. *τὸν ὀνειδισμὸν τῦ χριςῦ, opprobrium Christi)* Sic c. 13, 3. Exspectatio Christi, quae vel maxime in Mose erat, centrum fuit rerum omnium, quarum nomine et Aegyptii et omnes gentes Israëlem despicabantur, maxime circumcisionis: cujus oppositum, praeputium, dicitur *ὁ ὀνειδισμὸς αἰγύπτυ, opprobrium Aegypti*, circumcisione carentis. Jos. 5, 9. Neque tamen ideo Moses populum deseruit. — *ἀπέβλεπε) prospiciebat*, in longinquum. — *τὴν μισθαποδοσίαν, mercedis redditionem)* quae *opprobrium Christi* sequitur, Aegypti thesauris lautior, et Mosi et sanctis omnibus exspectanda. Grande verbum.

v. 27. *μὴ φοβηθεὶς, non veritus) timebat* ille quidem, Ex. 2, 14. et tamen *non verebatur.* Utrumvis ex effectu distincte noscitur. *Timuit* et fugit: *non timuit*, neque respexit, quam in partem rex vel caedem Aegyptii vel fugam Mosis esset accepturus. Hoc fidei erat, ex qua deinde regi obstitit fortissime. — *τὸν ἀόρατον) Invisibilem*, DEUM. — *ἐκαρτέρησε, tenuit)* firmiter, cum exspectatione, fidei robore. Hesychius, *ἐκαραδόκυν, ἐκαρτέρυν, ἐπετήρυν.*

v. 28. *πρόσχυσιν, affusionem)* זרק LXX saepe *προχέω* vertunt.

Exodi 12. id verbum non occurrit. — ὁ ὀλοθρεύων, *Perditor)* Sic LXX, Ex. 12, 23. Hic sine dubio fuit angelus bonus. Conf. Act. 12, 23. not.

v. 29. διέβησαν, *transierunt)* Moses et Israël. — ἐρυθρὰν, *rubrum)* Edomiticum mare. אדם *ruber.* — πεῖραν λαβόντες, *tentantes)* Notatur temeritas, sine *fide.* [*Ausu non absimili multi ruunt in aeternitatem,* V. g.] Duo cum faciunt idem, non est idem. Hactenus ex Mose, ejusque Genesi et Exodo: dein ex *prophetis* prioribus et posterioribus exempla citantur.

v. 30. κυκλωθέντα) *circumita,* sine machinis. LXX, Jos. 6, 6. (7.) Implicite laudatur hoc loco fides Josuae: nec tamen memoratur solstitium miraculosum, quippe cui simile alterum non futurum erat. Jos. 10, 12. 14. — ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας, *ad dies septem)* Alioqui obsidiones multae, multorum annorum.

v. 31. ἡ πόρνη, *meretrix)* אשה זונה LXX, γυνὴ πόρνη. Jos. 2, 1. Ratio haec, cur Rahab solita sit peregrinos excipere, auget etiam admirationem, cur deinde servata sit.

v. 32. περὶ, *de)* *Συναθροισμὸς* et Congeries insignis, Subjecti, tum Praedicati. — γεδεὼν κτλ.) Ordo temporis, *Barak, Gedeon, Jephthah, Samson, Samuel, David, prophetae,* cur mutatus, colligas ex not. ad v. seq. Graeca orthographia apud LXX eadem. יפתח ἰεφθάε, ε pro χ ut in νῶε. — σαμουὴλ, *Samuel)* Samueli commode subjicitur mentio *prophetarum.* Etiam David propheta erat: sed Samuel propheta, non rex. — τῶν προφητῶν, *prophetis)* Eliae, Esajae etc. Simul innuuntur alii fideles, quibus aliquid cum prophetis intercessit.

v. 33. s. οἳ — ἀλλοτρίων, *qui externorum)* Subjectis VII. modo enumeratis, dantur IX. praedicata, verbis commata δεινῶς graviter incipientibus. De *Davide* enim potissimum dicitur illud, κατηγωνίσαντο βασιλείας, *debellarunt regna.* 2 Sam. 8, 1. ss. De *Samuele,* εἰργάσαντο δικαιοσύνην, *operati sunt justitiam.* 1 Sam. 8, 9. 12, 3. ss. 23. 15, 33. De *Prophetis* postremo generatim, ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, *obtinuere promissiones.* hoc enim eis proprie *obtigit,* ut *promissiones,* aliquando in Christo implendae, per eos ederentur. v. gr. Dan. 9, 21. Hic phraseos significatus ipsi *prophetarum* vocabulo congruit. Sic hodie dicitur, *obtinere diploma.* Conf. not. ad v. 9. De prophetis item, ἔφραξαν στόματα λεόντων, ἔσβεσαν δύναμιν πυρὸς, *occluserunt ora leonum, exstinxerunt vim ignis,* Dan. 6, 22., (ubi eadem phrasis τῶν LXX) 3, 27. quae sunt ultima in V. T. et quidem in *Hagiographis,* descripta miracula. Atque h. l. de ipsis fidelibus praedicantur ea, quae ll. cc. DEO adscribuntur, ejusque angelo. His demum exemplis, unde fides apertius elucet, antiquiora illa, quae evidentiam ex his accipiunt, subtexuntur, per χιασμὸν, (qualis est Matth. 22, 46. coll. v. 41. 29.) retrogradoque ordine. *) namque de *Jephthah*

---

*) *Quem ordinem* Notulae criticae [*App. crit. Ed. II. P. IV. N. XIV. p.* 918.] *sequenti* Schemate *exhibent:*

1. γεδεὼν — — παρεμβολὰς ἔκλιναν ἀλλοτρίων.
2. βαρὰκ — — ἐγενήθησαν ἰσχυροὶ ἐν πολέμῳ.
3. σαμψὼν — — ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας.
4. ἰεφθάε — — ἔφυγον στόμα μαχαίρας.
5. δαυὶδ — — κατηγωνίσαντο βασιλείας.

potissimum dicitur, *ἔφυγον ϛόμα μαχαίρας, effugerunt aciem gladii:* Jud. 12, 3. de *Simsone*, *ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας, convaluerunt ex infirmitate:* Jud. 15, 19. 16, 28. s. de *Barak*, *ἐγενήθησαν ἰσχυροὶ ἐν πολέμῳ, facti sunt robusti in bello:* Jud. 4, 14. s. de *Gideone*, *παρεμβολὰς ἔκλιναν ἀλλοτρίων, castra pepulerunt externorum:* Jud. 7, 21. ut haec quatuor praedicata, coll. v. 32., totidem subjectis, ordine retrogrado, singulariter respondeant, gradatione inclusa. Sic maxima quaeque, etiam heroica facinora, civilia et militaria, fides animat. Denique observa, hac Congerie summatim comprobari auctoritatem Prophetarum priorum et posteriorum.

v. 34. *ἔκλιναν, pepulerunt)* fuga hostium et caede eorundem mutua. — *ἀλλοτρίων, alienorum)* i. e. hostium.

v. 35. *ἔλαβον, acceperunt)* quasi eripuerunt. — *γυναῖκες, mulieres)* credentes, natura infirmae. — *ἐξ ἀναϛάσεως, ex resurrectione) ex*, ait, non, *per*. Futuram resurrectionem anteverterunt. — *νεκρὺς) mortuos* filios. 1 Reg. 17, 22. 2 Reg. 4, 35. — *ἄλλοι δὲ, alii vero)* Ab agentibus ad patientes venit; (quanquam et agentis et patientis exemplum vel Abel pridem fuit, v. 4.) ac *δὲ vero* particula epitasin facit. haec genera distinguit *τὸ ἄλλοι, alii:* species patientium distinguit *τὸ ἕτεροι, ceteri.* v. 36. Eandem differentiam observat *Paulus* 1 Cor. 12, 8. seq. — *ἐτυμπανίσθησαν) τύμπανον*, bacillus tympanistae. inde, *fustuarium;* Gallice, *bastonnade. ἐτυμπανίσθησαν, fustibus caesi sunt.* Hesychius, *ἐτυμπανίσθησαν, ἐκρεμάσθησαν, ἐσφαιρίσθησαν.* Vulgatus, *distenti sunt.* etenim ut in tympano membrana sive corium, sic in tali supplicio corpora distendebantur, quo magis paterent ad ictum. Respicit apostolus Eleazarum, in persecutione Antiochina, 2 Macc. 6., de quo v. 20. sic scribitur: *αὐθαίρετος ἐπὶ τὸ τύμπανον προσῆγε.* rursum, v. 28., *ἐπὶ τὸ τύμπανον εὐθέως ἦλθε.* tum, v. 30., *μέλλων δὲ ταῖς πληγαῖς τελευτᾷν, ἀναϛενάξας εἶπε· τῷ κυρίῳ τῷ τὴν ἁγίαν γνῶσιν ἔχοντι φανερόν ἐϛιν, ὅτι δυνάμενος ἀπολυθῆναι τῦ θανάτυ, σκληρὰς ὑποφέρω κατὰ τὸ σῶμα ἀλγηδόνας μαϛιγύμενος κτλ.* Porro ut *τυμπανίζειν* est *fustibus caedere*, sic *ἀποτυμπανίζειν fustibus occidere:* et simplici verbo utitur apostolus, quia post *τυμπάνων πεῖραν* (conf. v. 36.) etiamnum poterant, si fidem frangere vellent, *τὴν ἀπολύτρωσιν liberationem* accipere. Vide Suiceri Thesaurum ex Gatakero illud quoque demonstrantem, id verbum saepe de qualibet morte violenta dici: opinor, quia maxime obvium armorum genus in omni tumultu et concursu fustes sunt. certe hoc ipso loco videtur apostolus universum tumultuariae necis genus per fustes inflictum denotare (cui tympanum Antiochi ante cetera tortorum instrumenta memoratum includitur) et versu seq. ad quaesitiora venire supplicia. Habet autem forma passiva vim mediam: *passi sunt se fustibus caedi.* sic quoque v. 37., coll. v. 36. — *τὴν ἀπολύτρωσιν, liberationem)* Eleazarus, *ἀπολυθῆναι,* dixit, ut modo vidimus. Ipse scriptor libri II. Maccabaici cavit, ne nulla videretur egere venia: excusat se c. 2, 24-31-33.: sed tamen historia populi Judaici ab aedificatione templi secundi ad

---

6. *σαμψὴλ — εἰργάσαντο δικαιοσύνην.*
7. *προφητῶν — ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν,*
ἔφραξαν στόματα λεόντων,
ἔσβεσαν δύναμιν πυρός.

initium N. T. pretiosa est. — *κρείττονος*) Resurrectio illa *melior* est, quam ea, quae vitam mortalem restituit. Respicitur initium hujus versus. Planum est antitheton: *mulieres* accepere mortuos et recuperarunt ex resuscitatione ad vitam temporalem: *martyres*, mortem subeuntes, proposuere sibi *resurrectionem meliorem*, non ad temporalem vitam, sed aeternam. Conf. 2 Macc. 7, 9. 11. 14. 29. 36.

v. 36. *ἐμπαιγμῶν καὶ μαστίγων*) Eadem verba, 2 Macc. 7, 7. 1. — *πεῖραν ἔλαβον, experientiam ceperunt*) Hoc auget constantiae laudem. multos, qui sibi fortes videbantur, fregit *experientiae* acerbitas. Eadem phrasis Deut. 28, 56. Hanc *experientiam* ignorant delicati et lauti; modo ne fugiant eam. — *ἔτι δὲ, insuper vero*) Incrementum. coll. Luc. 14, 26. — *δεσμῶν κτλ., vinculorum* etc.) Videtur apostolus hic descendere ad exempla recentia; quanquam talia etiam in libris canonicis exstant.

v. 37. *ἐπρίσθησαν*) *Esajam serratum esse a Manasse serra lignea, apud Judaeos certissima traditio est; unde et nostrorum plurimi illud, quod de passione sanctorum in ep. ad Hebr. ponitur*, serrati sunt, *ad Esajae referunt passionem.* Hieronymus lib. XV. comm. in Esaj. Si de Esaja, ut Tostato et aliis videtur, fabula est: aliis vere accidit. — *ἐπειράσθησαν, tentati sunt*) Habet periocha quatuor partes: prima est varia, *ludibriorum etc.* secunda varia, *lapidati, serra divisi sunt:* tertia simplex, *tentati sunt;* quarta simplex, *in occisione gladii mortui sunt.* Primae respondet tertia *πεῖραν, ἐπειράσθησαν, tentamen, tentati,*) secundae quarta, cruciatibusque neces alternatim miscentur. *tentati sunt*, quovis modo, (idem verbum, v. 17. c. 2, 18.) minis, contumeliis, tormentis, quorum varietas et novitas, verborum copiam excedit; rursum blanditiis (1 Thess. 3, 3. not.) quae saepe non minus solicitant, pollicitationibusque et beneficiis. conf. iterum 2 Macc. 6, 21. s. 7, 24. — *ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον, in caede gladii mortui sunt*) לפי חרב LXX non uno loco *ἐν φόνῳ μαχαίρας*. Gladius, suppliciorum extremum, *Paulo* notatus, Rom. 8, 35. not. — *ἐν μηλωταῖς, in pellibus ovinis*) ut Elias. LXX, 1 Reg. 19, 13. Eliam tamen etiam falsi prophetae externo habitu sunt imitati. Zach. 13, 4.

v. 38. *ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος, quibus non erat dignus mundus*) Sancti quamvis pauci et miseri sunt pluris, quam reliquus mundus omnis. Sic Prov. 8, 11., *πᾶν τίμιον οὐκ ἄξιον αὐτῆς ἐστιν.* Construitur incisum cum *circumierunt*: et tamen hoc demum loco ponitur ob antitheton inter *mundum* spatiosum et inter *foramina terrae.* — *πλανώμενοι, errantes*) ab improbis exclusi. — *σπηλαίοις, speluncis*) 1 Reg. 18, 4. 13. — *καὶ ταῖς*) Articulus facit epitasin, *adeo*, conf. annot. ad Chrysost. de Sacerd. p. 493.

v. 39. *καὶ οὗτοι πάντες, et hi omnes*) Symperasma patheticum. — *μαρτυρηθέντες, testimonium nacti*) v. 2. not. — *τὴν ἐπαγγελίαν, promissionem*) i. e. promissam coelestem hereditatem. c. 10, 36. not. Flacius: *Probabile est, sanctis animabus aliquem quasi gradum cumulumve beatitatis, veniente omniaque implente Christo, accessisse; sicut eo sepulto multos resurrexisse Evangelistae testantur, qui procul dubio cum ipso in coelum ascenderunt.* Omnino in morte Christi et ipse Christus *consummatus est*, cap. 2, 10., et vivi mortuique *consummationis* potiti sunt: cap. 10, 14. et fit *consummatio*

fidelium singularis in ipsorum obitu; c. 12, 23. universalis vero fidelium et extrema *consummatio* fiet in adventu Domini; de qua h. l.

v. 40. *κρεῖττόν τι, melius quiddam)* Hoc *melius* est promissae salutis revelatio clarior, confirmatio testatior, exspectatio propior, per Christum exhibitum, et tandem ipsa salus et gloria. — *προβλεψαμένου, providente)* Exquisitum verbum. Quae *nondum videt* fides, DEUS *providet.* Gen. 22, 8. 14. Joh. 6, 6. Ex hac *provisione* fluxit tota oeconomia temporum, et *testimonium* DEI ad veteres. — *χωρὶς ἡμῶν, sine nobis) Μείωσις.* non modo non sine nobis consummati sunt, sed illi potius nobiscum, quam nos cum illis. Non dicit, *ne nos sine illis,* sed, *ne illi sine nobis.* Hoc probe tenendum est. non enim innuitur tantummodo aggregatio nostra ad illos, sed melior conditio nostra, quam illorum *exspectantium.*

CAPUT XII.

v. 1. *Περικείμενον)* proprie, *circumjacentem.* Verbo *κεῖμαι,* ejusque compositis, ut mox v. 2., saepe utuntur Graeci, et varie: quare verbum *jaceo* hic non valde premendum est. Sed praepositio *περὶ* dicit, *prope circumdantem, urgentem nubem,* magna emphasi. Congruit ex opposito *περὶ* in *εὐπερίστατον.* — *νέφος) nubem* dicit, ob multitudinem magnam, cum sancta velocitate tendendi in altum. *νέφος ἅγιον καὶ διειδὲς, nubem sanctam et pellucidam* dixit *Clemens Al.* l. IV. Strom. — *μαρτύρων, testium)* c. 11, 39. not. — *ὄγκον) ὄγκος* (ab *ἔγκω, ἐνέγκω*) *pondus.* inde, quum ad animum transfertur, *tumor, fastus.* Themistius Or. IV, *αὐτοὶ μὲν μέτριοι φύσει εἰσὶν, ἐγὼ δὲ αὐτοὺς ὄγκου ἐμπίπλημι καὶ χαυνότητος.* Hesychius, *ὄγκος, φύσημα, ὑπερηφανία, ἔπαρσις, μέγεθος.* Talis *ὄγκος moderationi* spirituali inimicissimus est, et amentiam conjunctam habet. — *τὴν εὐπερίστατον) περίστασις, τὸ περιεστηκός.* inde, per synecdochen speciei, *τὸ δύσκολον, periculum, incommodum.* inde *εὐπερίστατος.* Hesychius, *τὴν εὐπερίστατον, τὴν εὔκολον,* i. e. *facillime difficultates objicientem, et in pericula conjicientem.* ואליך תשוקתו Gen. 4, 7., *peccatum ambit te.* Contra, *ἀπερίστατον ἕλκος,* Galeno, *ulcus periculo carens. ἡ ἁμαρτία, peccatum,* genus: species, *ἡ εὐπερίστατος ἁμαρτία, infidelitas,* quia praesentaneum est ejus periculum, et quia hoc peccatum, si admittas, maximum perniciei periculum affert. c. 3, 12. ss. Neh. 6, 13. — *δι' ὑπομονῆς, per patientiam)* Respicit ad c. 10, 36. Huic opponitur *ὄγκος,* in excessu; et *ἡ εὐπερίστατος ἁμαρτία,* in defectu: uterque morbus, *judaicus.* illi respondet *τὸ ὀλιγωρεῖν, vilipendere;* huic *τὸ ἐκλύεσθαι, frangi.* v. 5. not. — *τρέχωμεν, curramus) cursu conficiamus* certamen. Sic *Paulus* 1 Cor. 9, 24. s.

v. 2. *ἀφορῶντες) ἀπὸ* notat *longe,* ut in *ἀπέβλεπε.* c. 11, 26. Ille, inquit, sedet in dextra throni DEI. — *εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν, in fidei principem et consummatorem)* Hac appellatione distinguitur Jesus ab omnibus iis, qui c. 11. enumerantur. Ipse exemplum unicum, unica norma ac regula fidei est. *fidei princeps et consummator* dicitur, quia ipse fidem Patri ab initio ad exitum praestitit. c. 2, 13. Eum fides nostra initio et fine spectat: ex eo ad sequelam trahitur et corroboratur: eum fideles a primo ad novissimum usque intuiti sunt et intuentur. c. 11, 26. 13, 8. — *ἀντὶ,*

pro) Denotatur fides Jesu. *Pro* gaudio proposito, illo scilicet, quod mox erat aditurus, Act. 2, 28., crucem tantisper aeque libenter sustinuit. [— — — Pro gaudio, *i. e. ut consequeretur gaudium.* V. g.] Christus non eo fuit animo, ut crux ipsi videretur non esse *gaudii.* conf. v. 11. Sic inter se respondent προκείμενον et προκειμένης. — *σαυρὸν, crucem)* Nunc demum Paulus, confirmata eorum fide, ad quos scribit, invisum multis nomen crucis exprimit. — *αἰσχύνης, contumeliam)* maximam; cum cruce conjunctam. Conf. c. 13, 13. 1 Petr, 2, 24. not. Matth. 27, 35. — *καταφρονήσας, contemnens)* quanquam ea dolori fuit. Ps. 69, 20. s. — *ἐν δεξιᾷ τε, atque in dextera)* postquam consummatus est. In *Dextra* illa est *gaudium*, Ps. 16, 11., et *gloria.* Opponuntur inter se, *gaudium* et *crux: ignominia* et *sessio in dextra throni DEI.*

v. 3. *ἀναλογίσασθε) comparatione* instituta *cogitate:* Dominus tanta tulit; *quanto magis* servi ferant aliquid? Est quasi locutio modalis. Rarissime enim fit, ut γὰρ ad imperativum addatur. tantundem est, ac si diceret: Dominus *enim* tantam *contradictionem* sustinuit: et id vos recordari debetis. Vis aetiologiae cadit in alterum verbum, quod ad latus apponitur. confer *ὑπομεμενηκότα,* hic, et *ὑπέμεινε,* v. 2. — *ὑπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν, a peccatoribus)* De nobis dicitur, *adversus peccatum*, v. 4.: coll. v. 1. Nos ipsum peccatum oppugnat, quo alii aguntur et quo nos tentamur; Christo non peccatum, sed peccatores *contradixerunt.* — *ἀντιλογίαν)* LXX, *ἀντιλογία,* pro מדון Ps. 80, 7.: pro ריב saepe. *Contradictio* involvit repugnationem, Joh. 19, 12. Act. 28, 19., maximeque denotat indolem *infidelitatis*, sicut *fidem* sequitur *confessio.* — *ἵνα μὴ κάμητε ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν)* LXX, *κάμνων τῇ ψυχῇ μου·* Job. 10, 1. Nam alias *κάμνειν* est corporis. Sed *ἐκλυόμενοι* ponitur absolute, uti v. 5. — *ἐκλυόμενοι)* v. 5. Qui *ἐκλύεται deficit* actu, is *κάμνει defatigatur* habitu.

v. 4. *οὔπω, nondum)* Asyndeton animosum. — *μέχρις αἵματος, usque ad sanguinem)* usque ad vulnera et mortem. A cursu venit ad pugilatum, ut *Paulus* l. c. Opes, inquit, non sanguinem, impendistis. c. 10, 34. Proponite vobis graviora. [*qualia scil. nondum experti estis.* 1 Cor. 10, 13. V. g.] — *ἀντικατέστητε, restitistis)* Quod *contradictio* est in malam partem, id *ἀντικαταστῆναι resistere* dicit in bonam. LXX, loco mox citando. — *πρὸς)* Constr. cum *ἀντικατέστητε.* Deut. 31, 21., *καὶ ἀντικαταστήσεται ἡ ᾠδὴ αὕτη ΚΑΤΑ πρόσωπον αὐτῶν μαρτυροῦσα, et respondebit canticum hoc adversus eos tanquam testis.* — *ἀνταγωνιζόμενοι, repugnantes)* Peccatum pugnam excitat: nostrum est *repugnare.*

v. 5. *καὶ)* et tamen jam. — *ἐκλέλησθε, obliti estis)* ex memoria et animo dimisistis. Sic *meminisse* et de memoria et de animo dicitur. — *τῆς παρακλήσεως, hortationis)* Illustre testimonium de auctoritate librorum Salomonis. Conf. 1 Petr. 3, 6. 4, 8. 18. nott. et c. 5, 5. 2 Petr. 2, 22. Haec paraclesis plus apud vos valere debebat, quam apud certantes in mundo omnes voces *hortantium.* — *ὡς υἱοῖς, tanquam filiis)* Dicitur enim, *υἱέ μου, fili mi*, amantissime. — *υἱέ μου, fili mi)* Prov. 3, 11. 12. LXX, *υἱέ.* cetera usque ad *παραδέχεται,* iisdem verbis. Et solent illi בני *υἱέ* vertere. Sic enim Salomo eum, quem in Paroemiis, DEI nomine, instituit, appellitat. — *μὴ* *) *ὀλι-*

*) ὀλιγώρει — — — ἐκλύου] Duo extrema: ὀλιγωρεῖν est animi contuma-

γώρει) אל תמאס (coll. מאס Es. 8, 6.) id est, *ne spreveris*, animo contumaci. Praecipitur *ὑποταγὴ, subjectio*, v. 9., respectu *παιδείας, disciplinae*, quae lenior. — *μηδὲ ἐκλύε*) ואל תקץ (coll. קץ Es. 7, 16.) *ne refugeris animo fracto.* Praecipitur *ὑπομονὴ, patientia*, v. 7. respectu *ἐλέγχε, quo quis arguitur* severius.

v. 6. *μαςιγοῖ δὲ, flagellat autem)* Hebr. וּכְאָב et (subaudi, *Dominus* יסר *castigabit)* sicut pater filium, quem *placitum habebit.* LXX legerunt יַכְאִב *μαςιγοῖ δέ*. Id retinuit apostolus, quanquam id alias non denotat paternam castigationem. Flagello cietur sanguis. v. 4. Atque ipse vim lectionis Hebraicae insinuit v. seqq. Prudentis doctoris est, versionem apud plures non aperte reprehendere: et tamen vim fontium eis inscientibus propinare.

v. 7. *εἰ, si)* Disciplinae necessitas asseritur hic et versu seq. eorum autem, quibus disciplina obtingit, officium, versu 9. seq. Itaque versu 7. *disciplina* potius spectatur, quam *patientia.* In v. 7. et 9. *disciplina* simul comprehendit *elenchum;* sed in v. 5. *disciplina elencho* contradistinguitur. — *υἱοῖς*) non modo *τέκνοις*. Gloriosissima conditio *filiorum.* — *προσφέρεται*) *praebet se*, eo ipso, dum castigat. — *τίς γὰρ, quis enim)* Praesupponitur, omnes egere castigatione, ob culpam.

v. 8. *εἰ δὲ χωρίς ἐςε*) Si *estis* et esse vultis etc. *χωρὶς, extra*, particula tristis. — *μέτοχοι, participes)* Verbum favorabile. — *πάντες, omnes)* omnes filii, v. 7. omnes *testes*, v. 1. — *ἄρα νόθοι ἐςὲ καὶ ὐχ υἱοὶ, nothi igitur estis, ac non filii)* Enthymema, in quo subaudias hoc: atqui non volumus esse nothi, sed filii. Ergo suscipiemus disciplinam.

v. 9. *εἶτα*) *tum.* Particula, quae argumentum institutum persequitur, et auditorem amplius urget. Vid. ad Chrysost. *περὶ ἱερωσ.* p. 462. — *τὺς μὲν τῆς σαρκὸς ἡμῶν πατέρας, carnis quidem nostrae patres)* Antitheton, *τῷ πατρὶ τῶν πνευμάτων, Patri spirituum.* Ex hominibus generatio carnalis; ex DEO spiritualis. Non negatur hic propagatio *animae* per parentes, sicut mentione *spirituum* non negatur, *carnem* nostram, i. e. naturam, a DEO formari. — *εἴχομεν*) *habebamus*, ferebamus, aequo animo, initio aetatis. — *καὶ ἐνετρεπόμεθα*) Fructus disciplinae, *verti* ad virtutem et frugem. *ἐντρέπεσθαι, τὸ ἐπιςρέφεσθαι, μεταβάλλεσθαι*, in Homero notat Eustathius. sed et pro נכנע LXX *ἐντρέπεσθαι*. 2 Chron. 7, 14. 12, 7. 12. 30, 11. 36, 12. etc. — *τῷ πατρὶ τῶν πνευμάτων, Patri spirituum)* Exquisita appellatio. conf. *πνεύμασι, spiritibus.* v. 23. Sic LXX, *Κύριος ὁ θεὸς τῶν πνευμάτων.* Num. 27, 16. nec non Num. 16, 22. — *καὶ ζήσομεν, et vivemus)* vita spirituali et perpetua. Id declaratur v. seq. Saepe *spiritus* et *vita* conjunctim memorantur. *καὶ et* habet vim consecutivam, ut modo *καὶ ἐνετρεπόμεθα, et reverebamur.*

v. 10. *πρὸς ὀλίγας ἡμέρας*) *ad paucos dies*, quibus vita nostra in carne constat. Notantur dies non solum ii, quos durat ipsa disciplina: sed *ad* quos disciplinae fructus pertinet. Huic *πρὸς* respondet *τὸ εἰς*, in fine versiculi: coll. c. 9, 13. 14. Similiter has praepo-

---

cis: *ἐκλύεσθαι*, fracti. Illud dicitur *ὄγκος*, v. 1.: hoc, *ἡ ἁμαρτία*, non in genere, sed speciatim *ἡ εὐπερίςατος ἁμαρτία*, id est, *ἀπιςία* c. 3, 12. *Not. crit.*

sitiones jungit *Paulus* Eph. 4, 12. not. — *κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, prout ipsis videbatur*) Sane ita est. Multum indulgentia, multum severitate in disciplina peccant patres carnis: nec tam castigant, quam castigare se putant. At Pater spirituum plane *ἐπὶ τὸ συμφέρον, commodo* nostro castigat. *αὐτοῖς ipsis* continet antitheton ad eos, qui castigantur a patribus carnis. Sic respondet *δοκοῦν*, et *δοκεῖν* v. seq. — *εἰς τὸ μεταλαβεῖν τῆς ἁγιότητος αὐτοῦ, ut fiamus consortes Sanctitatis ipsius) ἁγιωσύνη, sanctimonia: ἁγιασμὸς, sanctificatio:* v. 14. at *ἁγιότης, sanctitas. Sanctitas DEI*, i. e. Deus, qui sanctus est: quem non assequuntur nisi sanctificati; quem qui assequuntur, vita spirituali aeternum fruentur. [*Filiali reverentia fas est hanc* Sanctitatem *prosequi: neque tamen prope ad eam accedere non datur.* V. g.] Appellatio abstracta, uti *ἡ μεγαλωσύνη Majestas* c. 1, 3. *ἡ δόξα αὐτοῦ, Gloria ipsius.* Jud. v. 24. *ἡ μεγαλοπρεπὴς δόξα, magnifica Gloria*, 2 Petr. 1, 17. Atque illud, *ἵνα γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως, ut fiatis divinae consortes naturae*, i. e. DEI, 2 Petr. 1, 4. cum praesenti loco singulariter congruit.

v. 11. *πᾶσα, omnis*) quam et patres carnis et Pater spirituum adhibet. — *δὲ, autem*) Occupatio. — *δοκεῖ, videtur*) Saepe enim sensus dolorosus impedit judicium sincerum. — *λύπης, moeroris*) Castigatores videntur eorum, qui castigantur, *moerorem* habere propositum; sed non ita est. 2 Cor. 1, 24. 7, 8. — *εἰρηνικὸν* — *δικαιοσύνης*) LXX, *καὶ ἔσαι τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης εἰρήνη.* Es. 32, 17. *εἰρηνικὸν, pacalem* Hebr. שלם LXX *εἰρηνικὸς*, Gen. 37, 4. etc. antitheton ad *δοκεῖ videtur.* Castigator demonstrat, se fideliter fecisse: castigatus id agnoscit, et gratiam habet. inde *pax.* — *γεγυμνασμένοις, exercitatis*) Tales et minus oneris habent, et quicquid oneris habent, facilius ferunt. Callent. — *ἀποδίδωσι*) *reddit*, scil. antehac reservatum fructum. — *δικαιοσύνης, justitiae*) Suaviter haec declaratio, postquam suspensum sermo lectorem tenuerat, in extremo additur: fructum pacatum, nempe *justitiae*, qua praeditus homo accedit ad *Sanctitatem* DEI, cum gaudio.

v. 12. *διὸ, propter quod)* Reassumitur cohortatio. v. 1. — *τὰς παρειμένας χεῖρας καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἀνορθώσατε*) Es. 35, 3. LXX, *ἰσχύσατε χεῖρες ἀνειμέναι, καὶ γόνατα παραλελυμένα.* Iidem, Deut. 32, 36., *εἶδε γὰρ αὐτοὺς παραλελυμένους καὶ παρειμένους. παρειμένας χεῖρας — παραλελυμένα γόνατα.* Sic Sir. 25, 25. Habet haec cohortatio tres partes, respectu ipsorum, et aliorum, et DEI, quem triplicem respectum saepe habet *Paulus*, v. gr. 1 Cor. 6, 11. Prima pars incipit, *τὰς παρειμένας, remissas:* secunda, *εἰρήνην, pacem:* tertia, *καὶ τὸν ἁγιασμὸν, et sanctimoniam:* et primam respicit illud, *μή τις ὑστερῶν, ne quid se retardet.* secundam illud, *μή τις ῥίζα πικρίας, ne quae radix amaritudinis:* tertiam illud, *μή τις πόρνος ἢ βέβηλος, ne quis scortator aut profanus.* Id anaphora in *μή τις ne quis* ter posito comprobat. — *χεῖρας, manus)* vestras, coll. v. 13. et fratrum v. 15. Es. cap. cit. v. 4. et sic, *γόνατα, genua*, et *ποσὶν, pedibus.*

v. 13. *καὶ τροχιὰς*) *orbitas*, conspicuas. Hexameter, valde opportunus. Prov. 4, 26. *ὀρθὰς τροχιὰς ποίει σοῖς ποσίν.* — *) *τοῖς πο-*

*) *ὀρθὰς, rectas*] rectâ viâ ad gaudium et gratiam deducentes. v. 1. 2. 15. *V. g.*

σὶν, pedibus) Dativus, Genitivo Hebraico in Prov. l. c. conveniens. Ipsi pedes, *claudi* quippe, opis egent, non minus, quam *manus* et *genua*. — τὸ χωλὸν) Hoc in pedibus est, quod πάρεσις in manibus. desinite *claudicare* inter Judaismum et Christianismum. conf. 1 Reg. 18, 21. et Es. cap. cit. v. 6. — ἐκτραπῇ, *deflectat*) ad dextram vel sinistram, a rectitudine. Prov. l. c. v. 27. Τὸ ἐκτρέπεσθαι novum *clauditati* vitium addit. — ἰαθῇ *sanetur*) Ipsa exercitatio recta ad sanitatem confert.

v. 14. μετὰ, *cum*) Constr. cum εἰρήνην, *pacem*. coll. πολλοὶ, *multi*. v. 15. — καὶ τὸν) Articulus facit epitasin. c. 11, 38. — ἁγιασμὸν, *sanctificationem*) cujus praecipuae partes, *castitas* et *sobrietas*. coll. v. 16. — ὐδεὶς ὄψεται, *nemo videbit*) tanquam sacerdos, Ap. 22, 3. s. aut filius. conf. 2 Sam. 14, 24. — τὸν Κύριον, *Dominum*) sanctum, purum.

v. 15. μή τις ὑςερῶν, *ne quis se retardet*) per segnitiem in currendo. — μή τις ῥίζα πικρίας ἄνω φύυσα ἐνοχλῇ, *ne quae radix amaritudinis, supra germinans, turbas det*) Deut. 29. 18. LXX, μή τις ἐςὶν ἐν ὑμῖν ῥίζα ἄνω φύυσα ἐν χολῇ καὶ πικρίᾳ. Sed apostolus pro ἐν χολῇ totidem literis scripsit ἐνοχλῇ. Potuit ἐνοχλῇ etiam antea apud LXX invectum esse: potuit apostolus primum ita scribere. Opportune certe inflexum est verbum ad commendandum *pacis* studium. ἐν χολῇ non scripsit apostolus, ut τὸ πικρίας, trajectum, ostendit. In Hebraeo is ipse, qui pessime cogitat, שׁרשׁ *radix* appellatur, id quod etiam apostoli contextui congruit. *Amaritudine* perimitur dulcis *pax*. Adverbium *supra* opponitur *radici*, quae infra est. conf. Es. 37, 31. — πολλοὶ, *multi*) Deut. cap. cit. v. 19. *irriguum cum sitibundo*, scil. solo sive terra.

v. 16. πόρνος, *scortator*) c. 13, 4. 1 Cor. 10, 8. — ἢ, *aut*) *Libido* et *intemperantia cibi*, affines. — βέβηλος, *profanus*) spiritualem praerogativam projiciens pro fructu *gulae*. vide Gen. 25, 34. Esau *et edit et bibit; et surrexit et abiit*. Graphica profani animi hypotyposis. — ὡς ἠσαῦ, *ut Esau*) Exemplum aptissimum ad horrorem, *Jacobi* secundum carnem filiis incutiendum. — μιᾶς, *una*) Id culpam auget, non misericordiam meretur. conf. Gen. 3, 6. In utramque partem *unica* quandoque actio maximum habere momentum potest. Constat idem exemplo Rubenis et Sauli: et rursum Abrahami, Pinechasi etc. — τὰ πρωτοτόκια, *primogenituram*) pretiosissimam. Etiam Hebraeorum, ad quos scribitur, erat jus primogeniturae ante gentes, v. 23. not. — αὐτῦ, *suam*) Hanc ergo revera habuerat. Primogeniturae spiritualis consortes decet sancta sobrietas et temperantia.

v. 17. ἴςε γὰρ, *scitis enim*) Causa admonitionis ex Gen. 27, 30. ss. — καὶ μετέπειτα, *etiam deinceps*) *Qui non habet*, *amittit*. Luc. 8, 18. — θέλων, *volens*) Rom. 9, 16. — ἀπεδοκιμάσθη) *repulsus est*. Non omni benedictione excidit, c. 11, 20., sed ea, quae primogenituram secutura fuerat. — μετανοίας τόπον, *poenitentiae locum*) *Μετάνοια* fuisse nulla dicitur, non penes Isaacum: non quo res ipsa obstet, nam is sane sententiam adeo non mutavit, ut de Jacobo dixerit, ηὐλόγησα αὐτὸν, καὶ εὐλογημένος ἔςαι, Gen. 27, 33.: sed quia apud LXX et alios quidem τὸ μετανοεῖν vel etiam μετάνοια dicit poenitentiam, qua quis sententiam mutat quamcunque, in Novo autem Testamento semper illam, qua peccator totus resipiscit. Neque nulla fuisse dicitur penes Esavum: qui quum primogenitura quidem, sed

benedictione nunquam, se abdicaverit, *consilii mutationem* (si vel maxime hanc denotaret μετάνοια) non dicetur quaesisse. Quod reliquum est, ille labor animi in Esavo benedictionem postliminio postulante μετάνοια appellatur, vocabulo ad apodosin (conf. not. ad Matth. 18, 13. Gal. 4, 29.) spectante, de *profanis* contemtoribus, *gratiam* ultro abjicientibus. v. 15. s. Hi sane *olim* quaerent poenitentiam, sed frustra. c. 6, 6. Matth. 25, 10. s. Locutio eadem Sap. 12, 10. *κρίνων δὲ καταβραχὺ, ἐδίδυς τόπον μετανοίας. Μετάνοια* ponitur quasi impersonaliter, uti *θέλημα voluntas* 1 Cor. 16, 12. *Es wollte bey Esau nicht mehr seyn.* Natura rei recusabat. — *μετὰ δακρύων, cum lacrymis)* Antea sine lacrymis habuisset: postea quamlibet flens, repulsam tulit. [*Durissimae aliquando indolis hominibus* lacrymae *oboriuntur:* 1 Sam. 24, 17. *Tum quae non fiunt, vix fiunt deinceps.* V. g.] Utamur tempore! Luc. 13, 28. — *αὐτὴν, eam) benedictionem.* Sic diserte scriptum est Gen. 27, 38. Et synonyma sunt hoc loco, *volens hereditare*, *exquirens.*

v. 18. *ὐ γὰρ)* Causa, cur toti huic hortationi ex sacerdotio Christi deductae obtemperare debeant, quia praesentior salus est, et praesentior ultio. Conf. c. 2, 1. ss. — *προσεληλύθατε)* Deut. 4, 11. LXX, *καὶ προσήλθετε καὶ ἔςητε ὑπὸ τὸ ὄρος, καὶ τὸ ὄρος ἐκαίετο πυρὶ ἕως τῦ ὐρανῦ· σκότος, γνόφος, θύελλα κτλ.* — *ψηλαφωμένῳ) qui tangebatur*, divinitus, ita ut totus commoveretur, v. 26. Ps. 104, 32. 144, 5., a nullo tantisper homine aut bruto attingendus. v. 20. Ita *ψηλαφᾶν tangere* ponitur Jud. 16, 26. Tangebatur mons uno illo tempore: sed aeterna DEI sedes describitur versu 22. — *ὄρει, monti)* Eleganter nomen *Sina* reticetur, *Sion* memoratur. — *κεκαυμένῳ πυρὶ) igni, qui ardebat.* — *καὶ γνόφῳ καὶ σκότῳ, et caligini et tenebris)* Ephraim Syrus f. 85. ed. Oxon. *ὔτε φῶς ἐκτὸς πυρὸς, οὔτε σκότος γνόφυ χωρὶς,* unde apparet vocum proprietas. Eadem verba *τῶν* LXX jam vidimus. *γνόφυ* synonymon *ζόφος.*

v. 19. *καὶ σάλπιγγος ἤχῳ, et tubae sono)* Ex. 19, 16. LXX, *φωνὴ τῆς σάλπιγγος ἤχει μέγα.* Tuba auditores excitat ad audienda verba. — *καὶ φωνῇ ῥημάτων, et voci verborum)* Sic LXX, Deut. 4, 12. Innuuntur autem *τὰ δέκα ῥήματα, Decalogus,* ib. v. 13. pronunciatus *φωνῇ μεγάλῃ, voce magna.* ib. c. 5, 19. (22.) — *ἧς)* Constr. cum *ἀκύσαντες.* — *παρῃτήσαντο) recusarunt,* vel verbum amplius dici. Ex. 20, 16. (19.) — *μὴ προστεθῆναι, ut ne adderetur)* Deut. 5, 19. LXX, *ταῦτα τὰ ῥήματα ἐλάλησε Κύριος — καὶ ὐ προσέθηκε.* Cetera enim Mosi deinceps commissa sunt.

v. 20. *τὸ διαςελλόμενον, interdictum)* illud ipsum, *Etsi bestia* etc. Participium loco nominis, uti v. seq. — *κἂν θηρίον θίγῃ τῦ ὄρυς, λιθοβοληθήσεται, si bestia tetigerit montem, lapidabitur)* Plenus textus, apud Mosen, de monte: *ὐχ ἅψεται αὐτῦ χεὶρ, ἐν γὰρ λίθοις λιθοβοληθήσεται, ἢ βολίδι κατατοξευθήσεται· ἐάν τε κτῆνος, ἐάν τε ἄνθρωπος, ὐ ζήσεται.* Ex. 19, 13. Hic duplex edictum est, ut telo interimatur *bestia; lapidibus*, homo. Apostolus brevitatis studio, ex altera sententia subjectum exprimit, ex altera praedicatum; cetera ex his ipsis subaudienda relinquens. Sermo eadem prope ratione concisus est cap. 7, 5. Act. 7, 16. nott. *Semiduplex* potest oratio dici, cujus exempla plura habet *Ordo temporum*, p. 83. 88. 213. [*Ed. II. p.* 73. 77. 187. s.] Librarius parum antiquus, qui ex LXX adjecit, *ἢ βολίδι κατατοξευθήσεται,* non cogitavit, pari jure ex LXX

adjiciendum fuisse, *λίθοις lapidibus*, quod responderet *jaculo:* majori vero jure supplendum sibi fuisse, *κἂν ἄνθρωπος, etsi homo.* nam in *hominem* sontem, prae *bestia*, conveniebat *lapidatio;* in *bestiam*, prae *homine*, *jaculatio.*

v. 21. *τὸ φανταζόμενον)* Notatur *visum* verissimum. Herodianus, *εἴτε ἀληθῶς ἐφαντάσθη τισὶν, ἢ κτλ.* — *μωϋσῆς, Moses)* qui tamen proximae unus admissionis erat, et ob id ipsum magis vidit et sensit, quam ceteri. Internuncium ille quidem egit; sed dum ipsa Decem verba pronunciata sunt, adstitit tanquam unus auditorum. Ex. 19, 25. 20, 16. (19.) seqq. — *ἔκφοβός εἰμι καὶ ἔντρομος) timore* animi *et tremore* corporis *perculsus sum.* Differunt verba, 1 Cor. 2, 3. not. Deut. 9, 19. pro יגרתי LXX habent *ἔκφοβός εἰμι,* in praesenti. Id accipit Apostolus, et supplet, *καὶ ἔντρομος.* Moses ibi timorem suum tremoremque notat super ira Dei per delictum populi post legem datam incensa: sed *visum* ipsum Mosi, qui antea quoque populo accensebatur, Ex. 19, 23. in voce בנר cap. 34, 27., timorem eo majorem super delicto populi fecit, perseverante etiam *montis ardore.* Deut. 9, 15.

v. 22. *ἀλλὰ, sed)* Septemplex oppositio: videamus articulos.

I. *Mons* qui tangebatur:	Sion *mons:*
II. Incensus ignis:	Urbs DEI viventis:
III. Caligo:	Myriades, angelorum et primogenitorum:
IV. Tenebrae:	Judex DEUS omnium:
V. Procella:	Spiritus justorum consummatorum:
VI. Tubae sonus:	Testamenti novi mediator Jesus:
VII. *Vox* verborum:	Sanguis aspersionis perbene *loquens.*

In articulo I. et VII. evidens est oppositio; non dubium, quin etiam in intermediis, quorum etiam numerum apostolus invicem aptat. *Accessus* in V. T. ejusmodi erat, ut populus submoveretur: in accessu N. T. omnia patent. — *προσεληλύθατε, accessistis)* fide N. T. suscepta. Atque ab eo initio fructum accessus hujus magis magisque percipiunt consortes Christi usque ad consummationem sui in obitu, et ad judicium, et in vitam aeternam. Neque enim hic sermo est de accessu ad militantem ecclesiam, quippe cum ad Israëlem potius accesserint reliqui, quam Israëlitae ad alios: sed lautissimus describitur status fidelium N. T. per communionem cum ecclesia consummata, ipsoque Christo et ipso DEO. Hic quoque accessus, non minus, quam ille pristinus, v. 18. cum *audiendi* facultate, in hac quidem vita, conjunctus est, v. 24. seqq. quanquam *appropinquatio* nostra coelestibus oculis multo magis est obvia, quam nostris adhuc velatis: et optimas in posterum *spes* secum trahit. Excellentem coelestis oeconomiae cognitionem promit hoc loco apostolus, dignam beato illo *Pauli* raptu 2 Cor. 12, 2. 4. — *σιὼν ὄρει, Sion monti)* Haec est sedes oeconomiae Christi. [*adeoque spiritus justorum consummatorum complectitur,* V. g.] Ap. 14, 1. Joh. 12, 15. 1 Petr. 2, 6. — *καὶ πόλει θεοῦ ζῶντος, et urbi DEI viventis)* Sedes oeconomiae *DEI,* v. 23. [*angelorum atque primogenitorum complectens myriades,* V. g.] Est enim chiasmus: 1) *Sion*, 2) *urbs Dei:* 3) *Judex Deus,* 4) *Mediator Jesus.* primum et quartum, secundum et tertium correspondent. — *ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, Jerusalem coelesti)* Ap. 21, 2. — *μυριάσιν, myriadibus)* Hae dicuntur absolute, ut in prophetia

Henochi Jud. v. 14. coll. Deut. 33, 2. Dan. 7, 10. — *ἀγγέλων, angelorum)* Non licet construere, *καὶ μυριάσιν ἀγγέλων, πανηγύρει καὶ ἐκκλησίᾳ κτλ.* Nam et polysyndeton retinendum est; et aliorum sine dubio est *panegyris;* aliorum, *ecclesia.* quis enim *conjungeret* synonyma, *panegyris et ecclesia?* *Ecclesia*, *primogenitorum est; panegyris* igitur, *angelorum.* *Myriades* vero non solum in *angelorum panegyri* consistunt, sed etiam in *ecclesia primogenitorum.* Utrique enim convenit *myriadum* vocabulum, et ad utrumque accommodatus est Dativus *μυριάσιν.* Addantur mox dicenda. Interim hic notandus *χιασμὸς* genitivi et dativi, *angelorum panegyri*, *et ecclesiae primogenitorum.* — *πανηγύρει, panegyri)* Hoc verbum, et mox, *ecclesiae* et *judici*, solennitatem indicant; quae et jam est in coelo, et maxima erit in revelatione Jesu de coelo. Expende illud, *omnes angeli, omnes gentes*, Matth. 25, 31. s.

v. 23. *καὶ ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἐν ὐρανοῖς ἀπογεγραμμένων, et ecclesiae primogenitorum in coelis descriptorum)* *Primogenitorum* nomine veniunt *filii* DEI, ex aetatibus Christum praegressis, et fideles Israëlitae, Ex. 4, 22. Jer. 31, 9. Eph. 1, 12.: patriarchae praesertim, Matth. 8, 11.: et qui primum illum *Primogenitum ex mortuis* resurgentem comitati sunt, Matth. 27, 53.: neque tamen non etiam reliqui, ut sic dicam, gregarii. Est enim horum *ecclesia* sive coetus, ut angelorum est *panegyris.* *Descripti* sunt primogeniti sub Mose, Num. 3, 40.: hi autem, de quibus apostolus, *in coelis*, quia cives urbis coelestis. conf. *ἀπογράφεσθαι, describi.* Luc. 2, 1. Hinc patet, non ideo, quia in coelis descripti sunt, ipsos non esse in coelis. Sunt tamen descripti etiam, ut nomina eorum olim publice citentur. Ap. 20, 12. 21, 27. Horum *primogenitorum* suave antitheton est, *consummatorum:* nam per alteros ducitur agmen beatorum, per alteros clauditur. Denique notabile est, hos primogenitos in Gradatione propius, quam angelos, conjungi cum mentione DEI. conf. Jac. 1, 18. — *καὶ κριτῇ θεῷ πάντων, et Judici DEO omnium)* Hic est *DEUS omnium*, Eph. 4, 6. *judex* vester, propitius vobis, contra hostes. — *καὶ πνεύμασι δικαίων τετελειωμένων, et spiritibus justorum consummatorum)* Hoc extremo loco apostolus ea enumerat, quae viatorum oculos oeconomiae DEI splendore perculsos, ex oeconomia Christi lenius afficiant et reficiant. *Spiritus*, animae separatae. 1 Petr. 3, 19. Tres pueri in Cantico suo, *εὐλογεῖτε πνεύματα καὶ ψυχαὶ δικαίων τὸν κύριον.* v. 86. *Justi consummati*, fideles N. T. qui *consummationis*, quae per Christi mortem facta est, et *justitiae* inde exortae, consummatum post suam mortem fructum capiunt. conf. c. 11, 40. not. Horum minor adhuc erat numerus: et ob hanc quoque causam sejuncti sunt a *myriadibus*, adeoque a primogenitis illis. Cur *primogeniti* et *spiritus justorum consummatorum* in sermone disjungantur, patebit e serie sermonis mox evolvenda. *Paulus* ipse dum vivit, negat se *τετελειῶσθαι, consummatum esse*, Phil. 3, 12. alia enim ratio est verbi *τετέλεκα,* 2 Tim. 4, 7. alia verbi *τελειὄμαι.* illud munus spectat, hoc personam. *τελειὄμαι* non valet, quam diu quis vel unum passum ante se habet, etiamsi eo usque in perfectione sua interna non amplius proficiat. Ipse Christus in morte *τελειωθεὶς,* Hebr. 5, 9. In 2 ad Tim. gratulatur sibi Paulus de cursu confecto: in ep. ad Philipp. alacriter instigat ad cursum, eoque fine ipse se talem facit, qui procul adhuc a meta absit. conf. Hebr. 3, 14. not.

v. 24. *διαθήκης νέας, testamenti novi)* Alias dicitur καινή· νέα, hic. νέος notat novitatem ejus, quod *nativum* vel etiam *vivum* est. conf. c. 8, 13. not. et cap. 10, 20. Es. 43, 19. — *μεσίτη, Mediatori)* Olim *Moses*, ipse *internuncius, timebat et tremebat:* nunc ad Mediatorem N. T. accessus est datus. — *αἵματι ῥαντισμοῦ, sanguini adspersionis)* Notabilis conjunctio: *novi testamenti Mediatori Jesu, ET sanguini adspersionis.* Sanguis spectatur h. l. ut est in coelo, quemadmodum spectatur etiam *Mediator*, et *Deus*, et *myriades etc.* Attende, Lector, quae dicenda veniunt, per Positiones distinctas.

§. I. *Sanguis J. C. in passione et post mortem effusus est quam largissime.*

In victimis V. T. requirebatur *αἱματεκχυσία effusio sanguinis;* et penitus erat effundendus sanguis, ita ut nil remaneret in venis et vasis corporum. Hoc peractum est etiam in unica N. T. oblatione corporis Jesu. Omnimoda pretiosissimi sanguinis tum facta est effusio, in horto, per sudorem; in praetorio, per flagellationem; in cruce, per clavos; et post mortem, per lanceam. Ita Christus ἐθανατώθη plane est *necatus* carne. 1 Petr. 3, 18. Vel guttam de tota sanguinis massa in corpore sanctissimo remansisse, haud scio an dicere possit, qui verba Psalmi 22. v. 15. 16. perpenderit: *Sicut AQUA effusus sum. ARUIT tanquam testa virtus mea, et lingua mea adhaesit faucibus meis: et in PULVEREM mortis* deduxisti me. Revera *ἐσφάγη mactatus est* Agnus Dei. Non est alia pars Sanguinis ejus effusa, alia non effusa: sed sicut totum corpus est traditum, sic omnis sanguis effusus. Matth. 26, 28. *Effusio sanguinis* et *mors Christi* sunt concomitantia, non illa hujus causa. Vere sanguinem et vitam posuit; sed non ob naturales causas, ob quas alias obeunt, qui violenta morte obeunt. Id est et praestantia Subjecti.

§. II. *Actualem sanguinis illius effusionem* status *effusi sanguinis est insecutus.*

Actualis erat effusio sanguinis, *dum* effundebatur: *statum* effusi sanguinis dicimus omnem commorationem sanguinis extra corpus dominicum, sive brevis ea sit sive diuturna.

§. III. *Sanguis ille etiam in statu effusionis ab omni corruptione* indelibatus *est.*

NON CORRUPTIBILIBUS, argento aurove, redemti sumus, sed PRETIOSO sanguine, ut agni sine vitio et macula, Christi. 1 Petr. 1, 18. 19. Omnem *corruptionem* excludit *pretiositas* sanguinis illius. Hoc certum et ratum manet: neque ullo modo probamus indignas quorundam de effuso Domini sanguine opiniones, quos nominatim redarguit inprimis Hoepfnerus in tract. de S. C. pag. 55.

§. IV. *Sanguinem, qui effusus est, in venas corporis dominici iterum esse immissum, affirmari nequit.*

Nil nisi animale humana capit ratio: quare non nisi Scriptura nitimur. Ea sanguinis effusionem et mortem J. C. saepissime refert: eadem resurrectionem ejus et vitam perennem non minus celebrat. Sed de sanguine in corpus iterum immisso nil expresse indicat: neque per consequentiam ea immissio ex scriptura deducitur. Saltum certe committit haec argumentatio: *Sanguis Christi est incorruptus, ergo in venas rediit.* Si corpus sine sanguine, si sanguis extra corpus, in triduo mortis, incorrupta fuerunt: utrumvis etiam magis post

mortem exantlatam sine altero incorruptum permanet. Audiamus, quid scriptura suggerat.

§. V. *Adscensionis tempore sejunctus a corpore sanguis in coelum est illatus.*

Introitus sacerdotis N. T. in sanctuarium verum Adscensio erat in coelum: et in morte quidem J. C. discissum est velum templi terreni, ac tum apertum est sanctuarium verum, coelum; sed introitus ipse peractus est per adscensionem in coelum. Tertio die post mortem erat resurrectio; quadragesimo post resurrectionem, adscensio. Porro *per sanguinem proprium* introivit Christus in sanctuarium; (non modo *post* effusum sanguinem, et *vi* effusionis, neque *cum* sanguine in corpus resumto, sed *PER* sanguinem:) ergo separatim a corpore sanguinem proprium hic ipse sacerdos in sanctuarium intulit, (recteque temeritatis Scherzerus in Syst. p. 390. arcessit quendam, qui putavit, particulas carnis Christi, quae flagello, coronae spineae clavisque adhaeserint, et guttulas sanguinis effusas, miraculose in terra conservari, et in eucharistia multiplicari:) atque ipso introitus sive adscensionis tempore sejunctum Christus a corpore sanguinem habebat. Exsangue corpus erat; non tamen exanime, sed vivum. Sanguis in corpore, non respondisset typo sacerdotis in V. T. cum sanguine animalium in sanctuarium ingressi. Vid. cap. 9, 7. 25. maximeque 12, ubi δι' et διὰ eadem prorsus inter sese vi respondent. *Analogiam typi et antitypi servandam esse*, agnoscit *Witsius* in Diss. de sacerdotio Aaronis et Christi, T. I. misc. p. 510., ubi de loco Hebr. 13, 11. agit. Idem vero *sanguinem* Christi, animam ejus interpretatur, non recte. nam *sanguis*, proprie dictus, ut in typo, sic in antitypo, denotatur. conf. Exx. in Symb. ap. p. 171. Porro dilutior est Sibrandi Lubberti explicatio, lib. II. c. Socin. de J. C. Servatore, c. 21.: *Legimus de anniversario sacrificio, de quo est Levit.* 16., *quod ejus sanguis allatus sit in sacrarium. Jam vero inter hunc et Christi sanguinem magna est differentia. Materialis enim sanguis, qui effundebatur, cum anniversaria victima mactaretur, inferebatur in sanctuarium: sed materialis Christi sanguis, qui effusus est, cum ille pro nobis occideretur, NON allatus est in coelum. Quid igitur? ut sacerdos legalis cum sanguine caesae victimae pro se et pro populo apparebat in sacrario levitico: ita Christus non cum materiali sanguine effuso, sed vi et vigore sanguinis pro nobis effusi apparet pro nobis in coelo.* Non *vim et vigorem* sanguinis dicit apostolus, sed *proprium* sanguinem Christi, *per* quem factus sit introitus in sanctuarium: nec *materialem* sanguinem appellat, sed *sanguinem* ejus, *qui per spiritum aeternum seipsum obtulit immaculatum Deo.* Hanc, apostolicam, emphasin saepe imitantur excellentium interpretum sermones. Chrysost. Hom. 33. in Hebr. 13. *αὐτὴ ἡ οἰκονομία ἔξω πάθους ἦν. ἔξω· ἀλλ' εἰς τὸν οὐρανὸν τὸ αἷμα ἀνηνέχθη. ὁρᾷς ὅτι αἵματος μετέχομεν τοῦ εἰς τὰ ἅγια εἰσφερομένου, τὰ ἅγια τὰ ἀληθινά· τῆς θυσίας ἧς μόνος ἀπήλαυσεν ὁ ἀρχιερεύς.* Quaedam periochae verba alii aliter referunt: sed *ἀλλ' εἰς τὸν κτλ.* uno tenore. Sic verterim: *Ipsa passionis dispensatio foris erat: foris; sed IN coelum sanguis est sublatus. vides, participes nos esse sanguinis, qui inferebatur in sancta, sancta vera; sacrificii, quo solus est gavisus archisacerdos.* Conr. Pellicanus in Hebr. 9.: *Christus pretium sanguinis sui*

pro nobis redimendis intulit Deo Patri in coelum. Calvin. in Hebr. 10.: *Pecudum sanguis quum statim tabesceret, non potuit diu vigorem suum retinere: at Christi sanguis, qui nullo tabo corrumpitur, sed puro semper colore fluit, nobis in finem usque mundi sufficiet. Nihil mirum, si caesae pecudum victimae vivificandi facultate non pollebant, quum essent mortuae. at Christus, qui a morte resurrexit, ut nobis vitam conferat, suam in nos diffundit. Haec est perpetua viae dedicatio, quod coram facie Patris semper quodammodo stillat sanguis Christi ad irrigandum coelum et terram.* et in cap. 13.: *Christus sanguinem suum, ut mundi peccata expiaret, IN coeleste sanctuarium intulit.* Rursum: *Videtur mihi Apostolus* (Hebr. 13, 20.) *hoc velle, Christum ita resurrexisse a mortuis, ut mors tamen ejus non sit abolita, sed aeternum vigorem retineat: ac si dixisset, Deus Filium suum excitavit, sed ita ut sanguis, quem semel in morte fudit, ad sanctionem foederis aeterni, post resurrectionem vigeat, fructumque suum proferat, perinde ac si semper flueret.* Hunnius in Hebr. 13.: *Christus suum proprium sanguinem sancto sanctorum intulit.* Dorscheus P. I. Theol. Zach. p. 51. seqq. *Sanguis,* inquit, hoc loco, Zach. 9, 11., *cum illa affectione profusionis et effusionis, non autem, ut est in naturali suo statu et intra vasa sua ordinaria, consideratur.* 1) *Quia hoc requirit typi ratio. Sanguis enim in V. foedere, ut extravasatus et effusus, considerabatur, et hoc ipso adumbrabat profusionem et effusionem sanguinis in N. foedere futuram.* 2) *Quia hoc foederis divini indoles requirit, quae postulat αἱματεκχυσίαν.* 3) *Quia in hac ratione sanguinis exercetur actus obedientiae satisfactoriae Deo pro peccatis debitae etc.* Sal. Deylingius: *Christus in coelos evectus sedensque ad dexteram DEI res nostras commendat DEO, et sanguinem pro nobis effusum ac vulnera ostentat Patri.* Iterum, Rappoltum laudans: *Patri suo,* inquit, *sanguinem suum, ut λύτρον et pretium redemtionis pro nobis offert* (demonstrat,) *ejusque effusione justitiae divinae satisfactum esse docet.* Observ. miscell. p. 571. seq. Non affirmo, hos interpretes praesentem sanguinis effusi statum docere: sed dico, sermones eorum, si talem statum in mente habeas, textibus, quos tractant, magis congruere.

§. VI. *Sanguis J. C. semper manet sanguis effusus.*

Si unquam fieri potuit aut debuit reditus sanguinis J. C. in corpus ipsius, fieri potuit ac debuit in ipso saltem resurrectionis momento, non postea demum. At ante adscensionem hoc non esse factum, patet ex §. praeced. Ergo non factum est in resurrectione: neque adeo ullum tempus reperitur, cui reditum illum adscribamus. Perpetuus est effusi sanguinis status. Ipse Jesus in coelo est, et corpus ejus: etiam sanguis ejus est in coelo: sed non propterea nunc sanguis inest in corpore. Non retulerim huc *visionem* Apoc. 1, 14., de *albedine* capitis J. C. quasi exsangui. Nam ea *capillos niveos* spectat, *facies* vero cum lucidissima solis virtute comparatur ibidem v. 16. Neque, quod Luc. 24, 39. exstat, huc, ab Augustino allegatum, nos allegamus. nam *sanguis,* etiamsi in corpore sit, minus palpatur et cernitur, quam *caro et ossa.* Alia dantur sanguinis a corpore sejuncti indicia. Divisam corporis et sanguinis rationem, non solum in passione et morte Domini, sed etiam in coena ad recorda-

tionem mortis ejus instituta, sacrae exhibent literae. Expende cap. 13, 9. seqq. 10, 10. 29. 1 Cor. 11, 24. seq. Modus praedicandi sequitur modum essendi: hanc ipsam ob causam distinctissime considerantur corpus et sanguis Christi, quia a parte rei distinctio sive sejunctio adest. Igitur adhuc in coelo sanguis, ut effusus, exstat ante oculos Dei: adhuc loquitur pro nobis: adhuc est sanguis adspersionis. 1 Petr. 1, 2. Sanguis Abel, quem terra aperto ore de manu Kaini hausit, clamabat, *seorsum* a corpore: sanguis J. C. loquitur, item *seorsum*, in coelo, potentius et benignius. Hac proprie de causa *seorsum* ab ipso Jesu sanguis adspersionis h. l. memoratur, uti cap. 10, 19. 21. introitus sanctuarii in sanguine Jesu et hic ipse sacerdos magnus *seorsum* laudatur, et cap. 13, 12. *sanguis Jesu seorsum* ab ipsius *corpore* (coll. v. 11.) consideratur, et cap. 13, 20. ipsa magni ovium Pastoris resuscitatio facta dicitur in *sanguine* testamenti *aeterni*. Conf. Rev. Riegeri Hist. Frr. Boh. Vol. II. p. 68. seqq. ubi per vestigia Pfaffiana amplissimus veterum et recentiorum opinionum campus ita nobis panditur, ut haec una sententia, ab illo scite proposita, ex omnibus reliquarum incommodis emergat. Sanguis ipse effusus, non effusio sanguinis, *λύτρον, redemtionis* aeternae *pretium* est. Id pretium, Deo solutum, solutum manet, sine restitutione in Redemtoris corpus. Aeterna est redemtio: aeternus pretii valor, perinde, ac si redemtor quotidie pro nobis in cruce pendens exspiraret. In morte ejus erat vis vitae non dissolvendae: in vita ejus est valor mortis perpetuus. Ipsa mors Domini absorpsit infirmitatem vitae in mundo, in qua sanguinis et carnis particeps erat factus subeundae mortis causa; cap. 2, 14.: adeoque eadem mors, tanquam transitus in vitam gloriosam *protinus* quiddam gloriosae vitae consentaneum habebat. conf. 1 Tim. 3, 16. not. Inde *annunciatio mortis Domini* complectitur totam Ipsius commemorationem, etiam sepulturae et resurrectionis, (cui illa arcte conjungitur 1 Cor. 15, 4.) adscensionis, sessionis ad dexteram Dei, *usque dum venit*. 1 Cor. 11, 26. Ex mortuis eductus est magnus ovium pastor; sed testamentum, in cujus sanguine eductus est, *aeternum* est. c. 13, 20. Patet hinc, quanta proprietate Johannes Agnum *ut* mactatum in vita gloriaque Ipsius sibi visum descripserit.

§. VII. *Id ipsum agnoverunt antiqui doctores ecclesiae.*

Magna patres consensione statuerunt, *exsangue* nunc esse corpus Domini, vel etiam *aëreum*. vid. Magnif. *Pfaffii* diss. c. Roger. p. 50. Atque inde ad nimiam etiam subtilitatem devenerunt aliqui. Auctor quaestionum inter opera Athanasii T. II. f. 433. qu. 128. *Ipsi quoque Veteres,* inquit, *et prisci prophetae baptizati sunt ex eo, qui de latere Christi fluxit, sanguine et aqua. Et quomodo? audi. Quoniam quatuor elementis constat corpus hominis, rursum post mortem in ea resolvitur. Sic factum est etiam Christo: quia sanguinem et aquam sanctum ejus dedit latus, ἀνελύθη resoluta sunt, quo resoluta sunt etiam prophetarum, in elementa nempe, et inventa ea baptizavit etc.* Paraphrasin hujus philosophematis adornavit *Theodorus Abucaras,* cui uni id adscribit Ittigius in Exercitatione opusculum Abucarae et luci reddente et refutante. *In elementa resolvi*, quid est, nisi *corrumpi?* Absit vero a nobis ejusmodi de sanguine Domini cogitatio. Non essent in eam delapsi hi scriptores, si ex antiquioribus audissent, sanguinem corpori resuscitato immissum fuisse. Haud scio, an immissio illa vel a patribus agnita (ag-

nitam affirmanti incumbit probatio,) vel prius saltem in medium producta reperiatur, quam communio sub una specie (Seculo demum XIII ac XIV) invalesceret, cujus patronis, Scholasticis, opportunus erat concomitantiae praetextus. Ne *Gersonis* quidem aetate sanguinem immissum omnes affirmabant, ut patet ex Serm. in die circumcisionis Domini, et ex Josephinis, dist. 8. Post Reformationem multi eam sententiam, sine controversia, et ideo, ut fit, sine dubitatione admiserunt et propagarunt: rationes autem, quibus nituntur, evincunt illae quidem, sanguinem Domini a corruptione mansisse immunem, neque reliquias ejus in terra, miraculis comitatas, remanere, quorum utrumque nos ex animo agnoscimus; sed per easdem non definitur positive, quae sit in praesenti conditio sanguinis illius pretiosi. Vid. *I. Gerhardi* dispp. p. 789. 1426. seq. *I. Meisneri* exam. catech. Pal. p. 596. etc. Tuum erit, Christiane Lector, quasvis hac de re sententias inter se conferre, et ad normam Scripturae sacrae dijudicare.

§. VIII. *Unio personalis, et status effusi sanguinis, bene conveniunt.*

Non pugnant inter sese in triduo mortis: ac multo minus post triduum illud inter sese pugnant unquam. Nihil Nestorianum, nihil Eutychianum, tota admittit haecce consideratio.

§. IX. *Resurrectio et vita J. C. gloriosa non tollit statum effusi sanguinis.*

Si quis putaret, in corpore Salvatoris etiam post latus perfossum remansisse modicum sanguinis, rationi naturali eo minus necessaria videri posset effusi sanguinis in corpus immissio: sed revera omnis sanguis est effusus, nec tamen iterum immissus. nam naturalis quidem sive animalis vita sita est in sanguine et circulatione ejus, et sustentatur pane: sed sine pane verbum Dei pascit corpora sanctorum. Vid. de Mose, Ex. 24, 18. 34, 28. nec non de Elia, 1 Reg. 19, 8.: maxime vero de Jesu Christo, Matth. 4, 2. 4. Etenim tota ipsius *diaeta* ultra munditiem omnium mortalium evecta noscitur vel ex apto vestitu. Joh. 19, 23. not. Quodsi in terra id praestat virtus Dei, quanto magis in coelo id fit et fiet? Matth. 22, 29. (quam ob causam hoc quoque, obiter, sed serio, monendus est Lector, noviter productum sanguinem, in loco effusi, redivivo Redemtori a nobis ne per somnium quidem adscribi.) Vita gloriosa non desiderat circulationem sanguinis: tota ex Deo est. Rom. 6, 4. 10. 1 Cor. 6, 13. 15, 44. 50. Nostrum corpus, noster sanguis, corruptioni sunt obnoxia: sanguine nostro, quid futurum sit, ignoro; (in ipsa quidem vita animali, summam sanguinis jacturam, modo mors absit, minoris aestimamus, quam digiti articulive mutilationem:) corpus certe conforme faciet Salvator corpori gloriae suae. Conf. *Samml. von A. und N.* 1739. I. Beytr. art. 8. *Vales.* philos. sacr. p. 81. *Melch.* I. 712.: *Manifestum esse putamus, pugnam* Michaëlis Ap. 12. *non absolutam fuisse mox post Christi adscensum in coelos, quo SANGUIS AGNI illatus accusandi jus draconi infringebat* etc. *Pfaff.* Syst. germ. p. 307. *Heding.* ad Hebr. 9, 24. 10, 14. *Kraft* Nachr. I. Band p. 878. Hiatus in latere (qualis in corpore naturali vulnus letale esset) perpetuum gloriosae vitae documentum et ornamentum est. Ez. 37, 6. 8. non memorantur *venae:* sed גידים sunt *nervi* aut *musculi.*

§. X. *Status effusi sanguinis validissime corroborat communionem sub utraque.*

Nullum speciosiorem fucum habent defensores communionis sub una, quam *concomitantiam* corporis et sanguinis. Sed *distinctissima* in sacra coena ratio est corporis et sanguinis Domini. Primum dicit, *Hoc est corpus meum:* deinde, *Hic est sanguis meus.* Igitur corpus non per sanguinem exhibetur, sed per se: sanguis non per corpus exhibetur, sed per se. Locum Gen. 9, 4. huc confert Lightfootus in Chron. V. T. Apposite vero Dannhawerus scribit: *Res coelestis in sacra* (eucharistica) *potione est sanguis Jesu Christi pro discipulis et pro multis effusus, et, quia incorruptibilis, adhuc existens*, 1 Petr. 1, 19. *quem Christus in sanctuarium ἀχειροποίητον intulit, et tamen ille ipse, qui in passione effusus est. Non hic in litigia scholastica, vere scholastica ac otiosa, ingrediendum, de reliquis sanguinis Christi, et reassumtione illius, de quibus videndus Baron.* etc. Hodos. p. 1202. In morte Domini ex corpore eductus est sanguis: ejus mortis annunciatio postulat, ut panis benedictus in recordationem Domini edatur, et ut poculum benedictum, item in recordationem Domini, bibatur. 1 Cor. 11, 24. 25. Profundum *Thomas Bromley* Responsum, in decem tractatibus editum, habet, de *differenti* ratione fruendi corpore et sanguine Christi.

§. XI. *Eadem causa fidem nostram egregie sustentat.*

In Revelatione Paradisi sic scribit idem Bromlejus: *In sanctuario sanguis aeterni foederis spargitur, quod per Dominum Jesum post adscensionem ipsius semel singulari modo factum est, secundum* Hebr. 9. v. 12.: Per proprium sanguinem semel in sanctuarium introivit, aeternam redemtionem inveniens. *Id vero adhuc certis temporibus per magnum archisacerdotem continuatur ad sedandam iram Dei, per peccatum commotam: et propterea dicitur* sanguis adspersionis, *propter usum ejus, qui continuatur in coelo, et in conscientiis sanctorum in terra.* Hebr. 9. v. 14. Dijudicent haec, qui spirituali valent judicio. Sane fideles in omni exercitio fidei, maximeque in sacra coena, aeque fruuntur efficacia sanguinis J. C. ac si in eo momento, quo sanguis ejus est effusus, constituti essent.

§. XII. *Haec res considerationem ab amatoribus Christi uberiorem postulat.*

Quod in exercitatione de Ingressu summi pontificis in sanctum sanctorum Andreas Adamus Hochstetterus p. m. scripsit: *Non dubitamus, Lectorem ex argumenti tam perplexi magnisque etiam Interpretibus transmissi tractatione perspecturum, quantum ἐρευνήσει nostrae relictum adhuc sit, et, quam in veri latentis indagatione operam sumsimus, ad Servatoris gloriam adplicaturum:* pag. 20. 21. id ad praesentem considerationem transferre licet. Parum eam adhuc, fateor, excultam reperio: et tali in re pauci solent adduci, ut subsistant, et oculos in ea consideranda defigant. Sed qui non confestim resiluerit, ex eo, quod initio paradoxon erat, dulcedinem paulo post gustabit cum profectu fidei. Nil tamen obtrudo cuiquam: tantum rogo Sapientes, ut totam rem non ad humani, sed divini sensus normam religiose examinare dignentur. Non curiositas carnalis hic locum habet, sed desiderium cognoscendi Redemtoris, quoad Ipse gloriam suam per radios apostolici testimonii amatoribus suis voluerit patefacere.

In Commentariis quidem et Systematibus haec res non facile vel uberius tractata vel leviter duntaxat tacta reperitur: idque ex ratio-

nibus forte sequentibus. 1) In locis de *gratia applicatrice* dicitur: *Causa operans terminative est Spiritus S.* id quod verum est: sed mentio Christi et meriti ejus fit nonnisi apud quaestionem *de causa externa impulsiva.* Sic fit, ut nec uno nec altero loco *efficax operatio Christi et sanguinis ejus* in considerationem veniat. 2) *Propria* consideratio sanguinis Christi parce instituitur, multique confestim se ad *tropum* vertunt, ubi sub hac voce, *sanguis*, aut universum meritum Christi, aut *vitam, animam* ejus intelligunt. 3) In seriis tractationibus confestim potius ad sanctos et beatos fructus, quam ad modum ipsarum operationum respicitur, e quibus fructus oriuntur. Confer ex gr. scriptum Anonymi, *die reinigende Kraft des Gottes-Blutes Jesu Christi* (ed. A. 1745 Prenzl.) p. 49. Equidem jam in juventute mea solidam disquisitionem *de habitu meriti Christi ad nostram salutem* cupide animo meo versabam: sed post multas cogitationes nunquam ad peculiarem de ea re scriptionem ventum est. *Dominus Jesus nobis nunc porro bonum lucis suae radium largiatur propter se ipsum. Amen.*

1) Duplex nobis beneficium obtingit per sanguinem Christi, nempe I. *liberatio* a reatu peccati, et II. *donatio* novarum virium vitae, quae deinceps in bonis operibus se exserunt. Illa vocatur *justificatio* per sanguinem Jesu Christi: et hanc adipiscitur, qui carnem Christi edit et sanguinem ejus bibit. Joh. 6.

2) Quia vero sanguis Christi est *sanguis aspersionis*, quaeritur, an is sanguis, *qua talis*, *utroque* nunc memorato modo, an tantum *priore* modo fidelibus obtingat?

3) In V. T. multae erant *aspersiones*, sive considerentur ii, qui aspersionem peragebant; sive materia, qua aspersio fiebat; sive homines et res, pro quibus et in quibus aspersio fiebat; sive scopus aspersionis, ad dedicationem, consecrationem etc. *Aspersio* fiebat Ex. 24, 8. apud totum populum, et Ex. 29, 21. Lev. 8, 23. ss. apud Aaronem et filios ejus: utrumque, initio, ad initiationem, adeoque *semel*, ut ajunt, *pro semper*. Apud leprosos item erat initiatio quaedam ad conversationem cum aliis in Israële, a quibus tempus bene longum exclusi erant. Aspersio ad *altare* semper erat praecipua: Israëlitae vero ex sua parte per esum victimarum in communione cum Deo conservabantur.

4) In N. T. est aspersio, quae per *sanguinem* Christi Jesu fit: et quia haec *unica* N. T. aspersio est, omnia levitica autem ad Christum tendebant: opus est, ut omnes leviticae aspersiones meri typi ejusdem aspersionis fuerint; uti sane sanguis Christi non tantum adversus sanguinem *taurorum* et *hircorum*, sed etiam adversus *cinerem vaccae* apud aquam aspersionis, in spirituali sua excellentia celebratur, cap. 9, 13. s.

5) Memoratur *aspersio sanguinis*, 1 Petr. 1, 2., et iterum *sanguis aspersionis*, nostro hoc loco. Dicimur etiam in *cordibus aspersi* et per aspersionem liberati *a conscientia mala*, unde *verum cor in plerophoria fidei* habeamus, Hebr. 10, 22. Plura in N. T. non occurrunt de aspersione Novi Testamenti: sed Esajas vaticinabatur, c. 52, 15.: *sic* (Christus, Jehovae magnus Minister,) *asperget gentes multas: super eo obturabunt reges os suum.* etc. ubi semel videmus, quis Is sit qui aspergit; qui sint Illi qui asperguntur; qua ratione illa aspersio sequela Passionis Ejus sit; et quod obedientia fidei inde

sequatur, quemadmodum Petrus *obedientiam* et *aspersionem sanguinis* Jesu Christi conjungit.

6) Leviticae aspersiones non *physice* purificabant, sed *moraliter*. Nam 1) non praecise manus vel alia certa pars corporis, quae impuritatem forte contraxerat, neque etiam totum corpus aspergebatur, sed in genere fiebat aspersio, quocunque sanguis vel aqua aspersionis caderet. 2) aspersio analogiam habebat cum sanguine paschatis, Ex. 12, 7. 13., qui non corporibus sed januis affundebatur, et Israëlitis tamen profuit. 3) Post aspersionem debuit aspersus demum corpus suum et vestes suas lavare. Per consequens *aspersio* habebat effectum *moralem*, et *lotio* effectum *physicum*.

7) Cum hac *lotione* analogiam in N. T. habet *lotio*, quae tribuitur aquae mundae, Spiritui sancto, 1 Cor. 6, 11. Hebr. 10, 23., nec non sanguini Jesu Christi. *Lavit nos ex peccatis in sanguine suo*, Ap. 1, 5. *Laverunt stolas suas et dealbarunt in sanguine Agnelli*, cap. 7, 14.

8) *Aspersio* autem habet vim *moralem*. *Dorscheus: Illa conspersio ALITER non FIT, NISI per communicationem virtutis meritoriae, seu potius acquisitae satisfactionis et redemtionis Jesu Christi.* Part. I. Theol. Zachar. pag. 53.

9) Locus ille Joh. 6. de *esu* carnis Christi et de *potu* sanguinis ejus valde emphaticus est: non tamen verba nimis ample extendenda sunt. Nam Jesus ibi, (quemadmodum interdum adversus duros oblocutores faciebat,) usus est locutione metaphorica plane singulari, qua erga discipulos, ante et post, non utebatur. *Tò vere* v. 55. explicandum est ex c. 15, 1. *Ego sum vitis vera:* ubi tamen metaphora manet, et quidem apud ipsum praedicatum. In sententia illa, *caro mea vere est cibus* etc. illud *vere* non afficit praedicatum, sed copulam, *est*, ut res adversus contradictionem confirmetur. Ab initio et in fine colloquii *esus* carnis Christi et *bibitio* sanguinis ejus (ut Joh. 3. nova nativitas) in *Fidem* resolvitur. Per tales repraesentationes cavetur, ne quis *fidem* nimis tenuiter et leviter accipiat: et per phrases de *fide* docemur, illas repraesentationes non esse justo difficiliores.

10) Apud haec omnia clarum est certumque, quod per *esum* carnis Christi et *bibitionem* sanguinis ejus, vel per fidem, 1) Christiani cum Christo intime uniantur: 2) quod id carni ejus et sanguini, quippe quam edunt, quem bibunt, in acceptis referre debeant: 3) quod caro et sanguis Christi efficacem, intimam operationem in illis habeant, et vitam aeternam illis afferant.

11) Ubi alias sanguini Christi *mundatio* a peccatis tribuitur, id pro ratione contextus vel *moraliter* vel *physice*, vel utroque modo, accipiendum est: ex. gr. Hebr. 1, 3. 1 Joh. 1, 7. Idemque valet de *victoria*. Ap. 12, 11.

12) Haec omnia naturam transcendunt, et valde opus est, ut a dulci fallacia sensuum humanorum nobis caveamus. Conf. *Closterbergische Sammlung* P. II. p. 138. et seqq. ubi homilia *Lavii* de *virtute sanguinis* Christi laudatur, et monita adversus deviationes dantur. Si quando ex. gr. gaudium Spiritus se in animam vel etiam in corpus diffundit, id non debet reprimi. Non per sensum *(Gefühl) ad* fidem venitur, etsi fides saepe aliquid quod sentiri potest *post* se trahat: quod tamen absit ut vel nomine *caloris* vel physicae cujus-

dam qualitatis appellemus. Quae se sine affectatione dant, ea cum humili gratiarum actione accipiamus et sine ostentatione custodiamus. Nemo tamen aliis se tanquam modulum et exemplar obtrudat, neque alios sibi sic imitandos proponat. Alias multi in cupidam et violentam activitatem adiguntur, ut existiment, eadem experimenta et sensationes sibi ipsis extorquendas esse: et apud conatum ejusmodi natura defatigatur, ut se tandem per id, quod ipsa, sibi non conscia, conficit, vel in somnio, tranquillet.

13) Paucis, sanguis Christi pretiosus applicatur nobis apud aspersionem, apud lotionem, apud bibitionem, propter unionem personalem, *modo reali*, supernaturali tamen, adeoque plane incomprehensibili. *Id* (dictum de sanguine Jesu Christi, 1 Joh. 1, 7.) *non tantum de MERITO sanguinis Christi in cruce semel perfecto accipiendum est, sed Johannes eo loco de ea re agit, quod in negotio justificationis non tantum divina natura in Christo, verum etiam ipsius sanguis per modum EFFICACIAE nos ab omni peccato emundet. Ita caro Christi est vivificus cibus.* Form. Conc. Art. 8. de Persona Christi, pag. 776.

14) Simili modo, ex nostra parte, *fides* non modo habet vim *moralem*, sed etiam *suo modo* physicam quandam efficaciam et operationem, ad nostram justificationem et salutem.

15) Gaudebo equidem, si per ea, quae dixi, ad augmentum amoris et agnitionis Redemtoris nostri, qui sanguinem nobis suum impendit, ansa quaedam dabitur. Capacitas nostri cordis ad sancta mysteria, non tam exercitatione intellectus, quam per incrementum hominis novi amplificatur.

16) Jesus *salvare prorsus potest accedentes per Ipsum ad Deum, semper vivens, ad interveniendum pro illis.* — *κρεῖττον*) Sic codd. probatiores *): recentiores aliqui, *κρείττονα.* — *λαλοῦντι, loquenti)* non, *clamanti.* — *παρὰ τὸν Ἄβελ, quam Abel)* Sanguis Abel, primo parricidio effusus, per synecdochen ponitur pro omni sanguine effuso in *terra* et vindictam clamante coelum versus, reliquosque peccati in mundo clamores cumulante: et hunc *clamorem* sanguinis a Kaino celati violentum vincit *loquela* aperta et placida sanguinis Christi in *coelo* pro nobis, et ex coelo ad nos. Conf. *κρείττονα, meliora*, c. 6, 9.

Nunc, quorsum accesserint Christiani, universe recognoscamus.

Est *A. Sion* mons,
B. et urbs DEI viventis, *Jerusalem coelestis.*
C. a. et myriades;
α. angelorum panegyris.
β. et ecclesia *primogenitorum* in coelis descriptorum:
b. et judex *DEUS* omnium:
D. c. et *spiritus* justorum consummatorum:
d. et novi testamenti mediator *Jesus;*
e. et *sanguis* adspersionis, melius loquens, quam Abel.

Haec enumeratio non modo non confusa est, sed ordinem plane consideratum habet. *A* et *D*, *B* et *C*, inter se respiciunt per *χια-*

---

*) *Hinc margo* Ed. 2. *apertius, quam* Ed. maj., *palmam concedit lectioni κρεῖττον, et* Vers. germ. *habet:* besser. E. B.

σμὸν, In *B* et *C* describitur oeconomia DEI, latius extensa, eaque ita potissimum, uti in die novissimo gloriosissimo apparebit, qui fidei jam praesens est, v. 26. cap. 11, 1. et a *Paulo* sic consideratur Rom. 2, 16. not. In *A* et *D*, oeconomia Christi, interior, novi testamenti, quatenus ea tantisper viget, ut *Paulus* testatur 1 Cor. 15, 24. De utriusque oeconomiae differentia et nexu confer annot. ult. Exeg. Germ. ad Ap. 14, 10. Naturali ordine *A* ponitur ante *B*, quia in Ap. cap. 14. et 21. mons Sion conspicitur ante Jerusalem novam; adeoque *D* et *C*, et articuli in *D* et *C*, retrogrado ordine (de quo conf. c. 11, 33. not.) considerandi veniunt.

v. 25. *βλέπετε, videte)* Admonitio, quae acuitur particula *οὖν igitur* praetermissa. — *μὴ παραιτήσησθε, ne recusetis)* per infidelitatem. — *τὸν λαλοῦντα, eum qui loquitur)* nempe, DEUM, cujus sermo, jam praesens, est ejusmodi, ut praeludium sit commotionis ultimae. Eadem vox, quae in evangelio de *coelis* auditur, concutiet *coelum* et terram. Sanguis *loquitur* ad DEUM, v. 24.: sed in v. 25. est *loquela*, quae ad nos fit. *λαλοῦντι* v. 24. est neutrum ad *αἷμα· λαλοῦντα* est masculinum. Apostolus redit ad prima. c. 1, 1. — *οὐκ ἔφυγον, non fugerunt)* non potuerunt auditui se subducere, imo in poenas incurrerunt. — *παραιτησάμενοι, recusantes)* v. 19. — *χρηματίζοντα, oracula dantem)* Deum ipsum innuit. v. 26. initio. — *πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς, multo magis nos)* scil. *non fugiemus.* — *τὸν ἀπ᾽ οὐρανῶν)* scil. *χρηματίζοντα, Eum*, qui *de coelis* oracula dat. Mons Sinai pertingebat *in terra* ad infimam regionem coeli: sed *ex coelis*, adeoque ex ipso coelo gloriae et Filius attulit beatitudinem ejusque praeconium, unde frequentissima in ipsius sermonibus mentio *regni coelorum;* et Pater testimonium superaddidit: ac jam in sermone suo repraesentat coeli commotionem, de qua v. 26. — *ἀποστρεφόμενοι, aversantes)* Id majorem contumaciam significat, quam *παραιτησάμενοι, recusantes.*

v. 26. *οὗ ἡ φωνὴ) quippe cujus vox.* Declaratur, qualis fuerit illa in terra, et qualis haec sit a coelis oraculorum loquela, *χρηματισμός.* Non igitur obstat articulus *τὸν* v. 25., quo minus unus sit idemque, qui super terra, et qui ex coelis loquitur. Est tamen mimesis, et exprimitur affectus eorum, qui *Loquentem* non agnoscunt. — *τὴν γῆν) γῆ ἐσείσθη, terra commota est.* Ps. 68, 9. רָעָשָׁה quo eodem verbo Haggaeus utitur. Etiam *coelos* tunc stillasse, Psalmus memorat; videlicet monti vicinos: Haggaeus autem de omnibus coelis factis loquitur. — *νῦν, nunc)* Ostendit apostolus, quid DEUS *nunc* non modo promiserit, sed quid faciat. — *ἐπήγγελται) promisit.* Est promissio, *spei* sanctorum proposita, quanquam impii terrentur ea re. habet igitur hic locus admonitionem plane evangelicam. coll. c. 2, 3. — *ἔτι ἅπαξ, ἐγὼ σείσω οὐ μόνον τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανὸν, adhuc semel ego concutiam non solum terram, sed etiam coelum)* Hagg. 2, 6. עוד אחת מעט היא ואני מרעיש וג׳ LXX, *ἔτι ἅπαξ ἐγὼ σείσω τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηράν. κτλ.* et v. 21., *ἐγὼ σείω τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηράν.* Duos versiculos in unum confert apostolus: quo ostendit, unam eandemque esse commotionem, cujus prima unus versiculus Haggai, alter extrema denotat. Coepit enim illa adventu Messiae priore; consummabitur, adventu altero. de priore con-

fer Matth. 3, 17. 27, 51. ss. 28, 2. Act. 2, 2. 4, 31.; de altero, Matth. 24, 7. Ap. 16, 20. 20, 11. Illustre est testimonium *Is. Newtoni* ad Dan. p. 91.: *vixque in omni V. T. aliquod de Christo exstat vaticinium, quod non, aliquatenus saltem, secundum ejus adventum respiciat.* — σείσω) Alii, σείω. Utrumque habent LXX, ut modo vidimus. sed *σείσω, movebo*, exprimit *promissionem* *).

v. 27. *τῶν σαλευομένων, eorum quae moventur)* coeli et terrae. — *τὴν μετάθεσιν, transpositionem)* Idem verbum c. 7, 12. Antitheton, *μείνῃ, manerent.* Dices: Quum terra commoveretur olim, nulla facta est transpositio; quomodo jam cum coeli et terrae commotione conjuncta est transpositio? Resp. Haec commotio est *totalis:* est *finalis:* est *promissa*, adeoque innuit, iis quae moventur, successura esse meliora, id est, ea quae non moventur, sed immobilia sunt. Prior illa praeludium erat alterius. — *ὡς πεποιημένων, tanquam factorum)* Ratio, cur ea, quae commovenda dicuntur, sub *transpositionem* cadant. sunt enim *facta*, olim, per creationem; et *ita* facta, ut non manerent ipsa, sed moverentur; et ut deinceps ea tantummodo manerent, quae non moventur. Sic *Paulus* loquitur 2 Cor. 5, 1. — *ἵνα μείνῃ) ut manerent. Μείνῃ* enim ait, non *μένῃ*. Imperfectum pendet a praeterito *πεποιημένων factorum.* Saepe *μένω, maneo,* dicitur de re, quae, ceteris transeuntibus, superstes est. unde etiam ex *μένω* est *μόνος*. 1 Cor. 13, 13. — *τὰ μὴ σαλευόμενα, ea quae non moventur)* urbs DEI viventis, v. 22. novum coelum et nova terra. Ap. 21, 1. not.

v. 28. *βασιλείαν) regnum*, coelo terraque praesenti augustius. — *παραλαμβάνοντες, accipientes)* a DEO promissum, *lubentia* fidei *acceptantes.* — *ἔχωμεν χάριν, habeamus gratiam) χάριν ἔχειν* est *gratiam habere, gratum esse*, Luc. 17, 9. et saepe: valet etiam, *acceptum esse*, Act. 2, 47.: et sic fere 2 Cor. 1, 15. *Gratiam habere,* passive, est *gratia affici:* sic quoque fere hoc loco. *Gratiam invenire* est actus: *gratiam habere* status, cum fidelium prolubio conjunctus. — *λατρεύωμεν* **), *serviamus)* tanquam sacerdotes regales. — *μετὰ αἰδοῦς, cum verecundia)* ex agnitione indignitatis nostrae, ne DEI oculos offendamus. — *καὶ εὐλαβείας, et metu)* ex agnitione majestatis divinae, ne nobis ipsis perniciem arcessamus. Hesychius, *εὐλαβεῖσθαι, φυλάττεσθαι, φοβεῖσθαι. Verecundia et metu* temperatur *spes*, ne in protervam audaciam degeneret. confer versum seq. cum c. 10, 27.

v. 29. *καὶ γὰρ, etenim)* Epiphonema gravissimum. — *ὁ θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον, Deus noster ignis consumens)* Deut. supra ad v. 18. 19. aliquoties cit. cap. 4, 24., LXX, *ὅτι Κύριος ὁ θεός σου πῦρ καταναλίσκον ἐστὶ, θεὸς ζηλωτής.* conf. ibid. c. 9, 3. *Deus noster*, in quem *speramus*, idem *metuendus est.*

CAPUT XIII.

v. 1. *Ἡ φιλαδελφία, fraternus amor)* Hujus virtutis partes explicantur in seqq. Eodem vocabulo *Paulus* alibi utitur. — *μενέτω,*

---

*) *Eaque lectio, in* Ed. maj. *non probandis annumerata, per marginem* Ed. 2. *aequiparatur lectioni σείω, et praefertur omnino in* Vers. germ. E. B.

**) *Indicativum λατρεύομεν, praefert* utriusque Ed. *margo.* E. B.

maneto) quamvis vetera transierint. *manet (Pauli* verbum) per se: 1 Cor. 13, 8. 13. *maneto* etiam penes vos.

v. 2. *μὴ ἐπιλανθάνεσθε, nolite oblivisci)* quanquam spoliati. Facilis oblivio talis officii. v. 16. sic, *μιμνήσκεσθε, μνημονεύετε, recordamini.* v. 3, 7. — *ἔλαθον ξενίσαντες, latuere hospitio accipientes)* pro, *λαθόντες ἐξένισαν.* Hypallage Graecis frequens. Conf. ad Chrysost. de Sacerd. p. 427. Occurritur diffidentiae erga *ignotos* hospites. — *τινὲς, quidam)* Abraham, Lot. Gen. 18, 2. 19, 1. — *ἀγγέλους, angelos)* Sic saepe hospes ignotus est dignior, quam videtur, et comites, quamvis non conspicuos, habet angelos. Actiones aestimantur pro eo, quod quis facit, non solum pro eo, quod se facere putat. Matth. 25, 40. 45.

v. 3. *μιμνήσκεσθε, mementote)* in precibus, in beneficiis. — *ὡς συνδεδεμένοι, tanquam simul vincti)* propter unitatem corporis sub uno capite Christo. — *ἐν σώματι, in corpore)* in corpore naturali *incommodis* eorumque periculis nondum erepto. Alius toto vitae tempore adversa multa experitur, ut Jacob: alius in juventute, ut Joseph: alius in confirmata aetate, ut Job: alius demum extremo tempore; et in talem eventum praecipue conducit haec admonitio.

v. 4. *τίμιος)* scil. *ἔστω*, coll. v. 5. i. e. *honoretur.* Antitheton ad *scortatores.* Coelibes, quibus scortationis periculum imminet, hortatur, ut matrimonium contrahant, tanquam *pretiosum* quiddam agnoscentes, ejusque bono digne utantur. conf. 1 Thess. 4, 4. — *γάμος) nuptiae*, id est, matrimonium. — *ἐν πᾶσι) in omnibus.* Latius patet periculum scortationis, quam adulterii. conf. 1 Cor. 7, 2., *ἕκαστος, quivis:* omnesque debent matrimonium magni facere, ut, si quis eo ipse non utatur, alios tamen *non prohibeat.* 1 Tim. 4, 3. — *ἡ κοίτη) cubile*, torus, status ususque matrimonii. *Nuptiae — cubile — scortatores — adulteros:* Chiasmus. — *ἀμίαντος, impollutum)* Subaudi iterum, *sit.* Antitheton ad *adulteros.* — *κρινεῖ ὁ θεὸς, judicabit DEUS)* Longe plurima pars scortatorum et adulterorum est sine dubio, quae effugit notitiam judicum mortalium; quum talia furta non iis modis patefiant, quibus olim: Num. 5, 20. s. magna pars, etiamsi innotescat, tamen poenam civilem et disciplinam ecclesiasticam vel effugit, vel levissime persentiscit. [*Videlicet scortatores et adulteri sunt ipsi quandoque* judices, *ecclesiasticis politicisve muneribus ornati: adeoque consulere sibi norunt; quin et aliis, sui similibus, ubi res tulerit, consulunt. Plurima prorsus celata manent in mundo; vel variis artibus diluuntur; vel sustinentur per violentiam.* V. g.] *Deus judicabit;* [*Horrendum dictu!* c. 10, 30. 31. V. g.] eos maxime, quos homo non punit. conf. 2 Sam. 3, 39. Loquitur apostolus de judicio, ut propinquo. [*Amplissimo illo die quanta, quaeso, in lucem protrahentur! Tum profecto nefanda ista* scelera *desinent* morum venustatibus *accenseri.* V. g.]

v. 5. *ὁ τρόπος) vita quotidiana.* — *ἀρκούμενοι)* Participium pro imperativo. perinde ut ellipsis verbi *sit*, sic verbi *estote* morata est. — *τοῖς παροῦσιν, praesentibus)* Sic *Paulus* de se, Phil. 4, 11. — *αὐτὸς) IPSE.* — *εἴρηκεν, dixit)* Quod Jacobo, Josuae et populo, et Salomoni dictum est, etiam ad nos pertinet. — *οὐ μή σε ἀνῶ, οὐδ' οὐ μή σε ἐγκαταλίπω)* Gen. 28, 15. LXX, *οὐ μή σε ἐγκαταλίπω.* Deut. 31, 6., *οὐ μή σε ἀνῇ, οὐδ' οὐ μή σε ἐγκαταλίπῃ*, ibid. v. 8., *οὐκ ἀνήσει σὲ, οὐδ' οὐ μή σε ἐγκαταλίπῃ.* Jos. 1, 5., *οὐκ ἐγκατα-*

λείψω σὲ, ὀὐδ' ὑπερόψομαί σε. 1 Par. 28, 20., *ὀὐκ ἀνήσει σὲ, καὶ ὀὐ μὴ ἐγκαταλίπῃ σέ.* Est igitur instar adagii divini. Neque *opem*, neque *praesentiam* subtrahet.

v. 6. *Κύριος ἐμοὶ κτλ.*) Sic LXX, Ps. 118, 6., et sic fere Ps. 56, 5. 12.

v. 7. *ἡγουμένων*) *antistitum.* v. 17. 24. Late patet hujus verbi usus, de principe, de doctore etc. Mox declaratur h. l. *qui locuti sunt vobis verbum DEI.* Innuit ergo doctores ex primis Christi testibus et apostolis, eorumve discipulis et sociis, qui paulo ante *decesserant*, vel jam jamque decessuri erant. — *ἀναθεωροῦντες*) *spectantes,* id est, quum spectatis cum recordatione. Idem, grande, verbum, Act. 17, 23. *Magnam ἀναθεώρησιν res habet,* Cicero lib. XIV. ad Att. Ep. XV. *quanta est ἀναθεώρησις!* ep. XVI. — *τὴν ἔκβασιν, exitum)* beatum, optatum. — *τῆς ἀναστροφῆς, conversationis)* in fide, constantis. — *μιμεῖσθε, imitamini)* Imperativus. Facilius spectamus et miramur beatum obitum piorum, quam fidem, qua eum consecuti sunt, imitamur. — *τὴν πίστιν, fidem)* in *exitu* maxime praestitam.

v. 8. *ἰησοῦς χριστὸς, Jesus Christus)* Solennis appellatio: Summa Evangelii, fide tenendi. Non solum innuitur doctrina *de Christo*, sed *ipse Jesus Christus*, de quo agit doctrina fidei. In ea fide, verbo DEI nixa, antecessores nostri salvi decesserunt. — *χθὲς καὶ σήμερον, heri et hodie)* Propria significatione *ἐχθὲς καὶ σήμερον heri et hodie* occurrit 1 Sam. 20, 27. sed apostolus ampliore sensu loquitur. Jesus Christus, qui erat heri, idem est hodie: *heri,* ante passionem et mortem: *hodie,* in gloria. conf. c. 1, 3. Ap. 1, 18. Ut inter *heri* et *hodie* nox intervenit, et ipsa nox tamen ab *heri* et *hodie* absorbetur, sic *passio* gloriam Jesu Christi *hesternam*, ut sic loquar, et *hodiernam,* non ita interpellavit, ut eadem non esset continua. Proverbii vim habent hae locutiones, *heri, heri et pridie, heri et hodie, heri et cras:* Es. 30, 33. Deut. 4, 42. 2 Sam. 15, 20. Sir. 38, 23. et in hac apostoli sententia generali *heri et hodie* instar est proverbii, ut denotet quodvis tempus *praeteritum* et *praesens*, praesertim in tractatione hactenus deducta notatum. Idem est Jesus Christus, *heri,* ante adventum in mundum, ante passionem, ante adscensionem, et *hodie,* in coelo: *heri et hodie,* in priore et altera hujus Hortationis parte: *heri,* tempore antecessorum nostrorum veterum et proximorum, et *hodie,* nostra aetate. Quoquo modo accipias, *heri* breve et *secula* longa non potest inter se committere Artemonius p. 347. — *ὁ αὐτὸς*) Alii comma praemittunt, minus commode. Sententia apostolica: *Jesus Christus* semper idem est; qui *heri* erat, *IDEM est HODIE,* imo *in secula.* [*Idem semper Salvator idemque Doctor.* V. g.] Etiam vera, vobis per *doctores* vestros tradita, doctrina, semper *eadem* est, non *varia.* v. 7. 9. Ipse semper idem est. Cap. 1, 12., *tu idem es. Idem,* in V. et N. T. c. 12, 2. not. Vid. etiam 1 Cor. 3, 11. Phil. 3, 16. Non mutatur Hic, nec moritur, quamvis doctores obeant. — *καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας*) *et in secula.* v. 20. c. 7, 3. 16. 24. s.

v. 9. *διδαχαῖς, doctrinis*) Sic *Paulus* Eph. 4, 14. — *ποικίλαις, variis*) quae differunt a fide una in unum eundemque Jesum Christum. Varietas erat in cultu levitico. c. 9, 10. — *ξέναις, peregrinis)* quae differunt a fide *antistitum.* Fidei praesenti jam etiam levitica erant *peregrina,* v. 9—14., ipsiusque jam *vetustatis* oblitus erat apo-

stolus: ideo non *vetera*, sed *peregrina* appellat. — *μὴ παραφέρεσθε*) *nolite auferri*. [*Neben hin*. Not. Crit.] Sic *παρὰ* in composito, cap. 2, 1. Antitheton, *βεβαιοῦσθαι firmari*. 1 Sam. 21, 13. (14.) ויתהלל LXX, *καὶ παρεφέρετο*. Eccl. 1, 17. הוללות Theodotion *παραφορὰς*. — *καλὸν γὰρ χάριτι βεβαιοῦσθαι τὴν καρδίαν, bonum enim est gratia firmari cor*) Sententia categorica, *χάριτι βεβαιούμεθα* (*κατὰ*) *τὴν καρδίαν, gratia firmamur cor*: cui respondet antitheton, *non cibis*. sed modale, *bonum*, additur ex affectu apostolico, ad acuendam admonitionem. Sic *Paulus*, Rom. 6, 17. not. *Καλὸν, bonum*, pulcrum, salutare; jucundum etiam, citra *varietatem peregrinam;* et *proficuum*. Antitheton, *nil profecerunt*. — *χάριτι, gratia*) gratia, quae per Christum, oblato ejus corpore, nobis obtigit. — *βεβαιοῦσθαι*) *firmari*. Affine verbum, *στηριχθῆναι, fulciri*, quemadmodum *pane*, sive *baculo panis*, ut Hebraica locutio habet, *fulcitur cor*. Jud. 19, 5. Es. 3, 1. Ps. 104, 15. etc. Id hic de *cibis* negatur, et gratiae vindicatur. — *οὐ, non*) Non convenit Judaismus et Christianismus. — *βρώμασιν, cibis*) Extenuatio, uti c. 9, 10. Etiam ii notantur cibi, qui in loco sancto edebantur. Antitheton, *edere*. v. 10. Judaeis suus est cibus; noster cibus, saluberrimus, nobis. — *ἐν οἷς, in quibus*) Constr. cum *ambulantes*. — *οὐκ ὠφελήθησαν*) Conf. *ἀνωφελὲς*. c. 7, 18. — *οἱ περιπατήσαντες, ambulantes*) diu multumque.

v. 10. *ἔχομεν, habemus*) Habet hic versus duo commata. ex priore pendet versus 15. et 16., ex altero, versus interjecti. *χιασμός*. — *θυσιαστήριον, altare*) *Crucem Christi*, in qua immolatum est corpus ipsius. — *ἐξ οὗ*) *ex quo*. Hujus quoque altaris participes sunt, qui victimam ejus, non alterius, edunt. conf. 1 Cor. 10, 18. — *φαγεῖν, edere*) Cibus, caro Christi data pro nobis. Antitheton ad cibos ceremoniales. *Editur* inprimis in S. Coena, ubi exhibetur corpus pro nobis traditum, et sanguis pro nobis effusus in *sacrificio* illo crucis unico. — *οὐκ, non*) Gal. 5, 2. seqq. — *τῇ σκηνῇ, tabernaculo*) Amphibolia parabolica, qualis c. 9, 8. not. Namque tabernaculum, si protasin spectes versu 11. expressam, denotat partem sanctuarii anteriorem: sin apodosin, de qua v. 12., innuit totum cultum leviticum. Est etiam aculeus, quod dicit *τῇ σκηνῇ, tabernaculo*, non *ἐν τῇ σκηνῇ, in tabernaculo*. Similiter *Paulus* Rom. 7, 6. not.

v. 11. *ὧν γὰρ εἰσφέρεται*) Lev. 6, 23. (30.) *καὶ πάντα τὰ περὶ τῆς ἁμαρτίας, ὧν ἂν εἰσενεχθῇ ἀπὸ τοῦ αἵματος αὐτῶν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου ἐξιλάσασθαι ἐν τῷ ἁγίῳ, οὐ βρωθήσεται, ἐν πυρὶ κατακαυθήσεται*. — *ζώων, animalium*) c. 9, 12. s. — *αἷμα· σώματα, sanguis: corpora*) quae erant umbrae sanguinis et corporis Christi. — *ἔξω τῆς παρεμβολῆς*) *extra castra*, in quibus erat tabernaculum, et sacerdotes levitici, et quotquot illi cultui inhaerebant. Sic LXX, Lev. 4, 12. 21. etc. c. 16, 27.

v. 12. *ἵνα ἁγιάσῃ*) *ut sanctificaret*, a peccatis mundaret, ex mundo ad DEUM duceret. Resp. *sancta*, v. 11. — *ἰδίου, proprium*) Antitheton, *animalium*. — *αἵματος, sanguinem*) Corporis mentio latet sub verbo, *passus est*. quo pacto apodosin hic habet versus 11., de *sanguine* animantum eorumque corporibus. — *τὸν λαὸν, populum*) c. 2, 17. — *ἔξω τῆς πύλης, extra portam*) quasi indignus hominum aestimatus consortio. Matth. 27, 32. coll. Lev. 24, 13. *Extra portam* passus est urbis (quanquam *urbis* vocabulo scite abstinet apostolus,) quae urbs ipsa erat instar *castrorum* in deserto, et tem-

plum habebat, sicut castra habuerant tabernaculum. — ἔπαθε, *passus est)* Typus passionis, victimarum combustio. *Passio* proprie est illa in cruce, *extra portam.*

v. 13. τοίνυν) Particula initio posita (Es. 5, 13. 27, 4. 33, 23.) hoc loco deliberatam fidelium fortitudinem spirat. Sic τοιγαροῦν initio capitis 12. — ἔξω τῆς παρεμβολῆς, *extra castra)* v. 11. *Castra* Judaismum notant. — τὸν ὀνειδισμὸν αὐτοῦ, *opprobrium ejus)* i. e. crucem. c. 12, 2. — φέροντες, *portantes)* ut Simon Cyrenaeus. Matth. l. c.

v. 14. γὰρ, *enim)* Ratio, cur dicat *castra*, non *urbem.* v. 13. Hierosolymam ipsam fides pro castris habet. — μένουσαν, μέλλουσαν) Paronomasia. Simul *non manentem* alludit ad instantem Hierosolymorum vastationem. non dignatur eam *appellare* urbem, quae non manet. Nos non manemus hic: nec ipsa urbs manet omnino. — πόλιν, *urbem)* c. 11, 10. not. Pari modo *Paulus* Phil. 3, 20. — μέλλουσαν, *futuram)* c. 2, 5. not.

v. 15. δι' αὐτοῦ, *per ipsum)* 1 Petr. 2, 5. — θυσίαν, *hostiam) Altare* memoratur v. 10. nunc *sacrificia* enumerantur: *laudationis*, h. l. *beneficentiae*, v. 16. — αἰνέσεως, *laudationis)* pro salute firma. — διαπαντὸς, *jugiter) Juge* sacrificium. Nil de Missa. Huic *jugiter* respondet, quod sequitur, *nolite oblivisci.* v. 16. — καρπὸν χειλέων, *fructum labiorum)* Sic LXX, Hos. 14, 3., nec non Es. 56, 19.; sed Hebraea priore loco פָּרִים שְׂפָתֵינוּ altero שְׂפָתָיִם (נִיב) נוּב — ὁμολογούντων, *confitentium)* in fide, contemta omni contumelia mundi. v. 13.

v. 16. εὐποιΐας, *beneficentiae)* erga egentes. — κοινωνίας, *communionis)* erga merentes Gal. 6, 6. coll. mox v. 17. — τοιαύταις, *talibus)* Ref. etiam ad v. praeced. *his*, *talibus*, non sanguine quadrupedum. — εὐαρεστεῖται) Verba, εὐαρεστοῦμαι, δυσαρεστοῦμαι, cum sexto casu, significant, *hoc mihi placet*, *displicet.* δυσαρεστούμενος, *sibi displicens;* ut solent, qui prope a morbo absunt. Diogenes Laërtius in Arcesilao, καί τινος μὴ εὐαρεστουμένου τῇ διατριβῇ αὐτοῦ, *cum quidam non libenter cum eo esset.*

v. 17. πείθεσθε, *obedite)* Doctoribus defunctis *memoriam* praestate, v. 7., viventibus *obedientiam.* — ὑπείκετε, *concedite)* Id plus est, quam obedire. *Obedite* in iis, quae praecipiunt vobis tanquam salutaria: *concedite*, etiam ubi videntur plusculum postulare. Hinc pendet, *ut.* — αὐτοὶ, *ipsi)* Ut *ipsi* sunt accurati, sic, quum vos accuratos esse volunt, debetis *concedere.* — ὡς λόγον ἀποδώσοντες, *tanquam rationem reddituri)* Sane hoc et ad vigilandum movet, et ad cavendum auctoritatis abusum. His verbis anima Chrysostomi semper concussa fuit, ut ipse fatetur initio libri VI. de sacerdotio: quem ad locum aliqua notavimus p. 490. — μετὰ χαρᾶς, *cum gaudio)* si vos videant vigilantiae suae respondere. — τοῦτο, *hoc)* Spectat hoc τοῦτο non ad *rationem reddituri*, sed ad *vigilant.* Auditores debent ductoribus suis *obedire* et *concedere*, *ut cum gaudio* etc. *Gementes rationem reddere* ipsis ductoribus laetum non esset: e contrario *gementes vigilare* ductoribus damnosum non est, auditoribus est inutile. — καὶ μὴ, *ac non)* Non est bonus antistes, quisquis non aut *gaudet* aut *suspirat*, aut utrumque. — στενάζοντες, *gementes)* Audiuntur gemitus creaturarum aliarum: quanto magis, pa-

storum? — *ἀλυσιτελὲς, inutile)* Tristitia, *gaudio* opposita, ex qua fluunt suspiria, ductores vehementer debilitat: et ipsa eorundem *suspiria* auditoribus *non prosunt*, imo multum nocent.

v. 18. *προσεύχεσθε περὶ ἡμῶν, orate pro nobis)* Sic solet *Paulus*, praesertim in conclusione, rogare eos, ad quos scribit. Rom. 15, 30. — *πεποίθαμεν) confidimus*, nos ipsos exaudiri et liberatum iri. — *γὰρ, enim)* Vis aetiologiae proprie cadit super versum 19. — *ὅτι)* id est, *quia*. nam *confidimus* ponitur absolute, uti *audemus*. 2 Cor. 5, 8. Conscientia fiduciam affert. 1 Joh. 3, 21. 2 Cor. 1, 12. — *καλὴν, καλῶς, bonam, bene)* Conjugata. — *πᾶσι, omnibus)* Neutrum. vid. not. ad 2 Cor. 11, 6. — *θέλοντες, volentes)* Voluntatem sequitur conscientia.

v. 19. *περισσοτέρως, amplius)* Constr. cum *ποιῆσαι, facere*. — *παρακαλῶ, rogo)* Hoc primum epistolae hujus loco Paulus aliquid de se uno scribit. — *τάχιον)* eo *citius*.

v. 20. *ὁ δὲ θεὸς, Deus vero)* Fratres jussit orare pro se, v. 18. nunc pro illis orat. — *τῆς εἰρήνης, pacis) Paulus* saepe *Deum pacis* appellat. Rom. 15, 33. Hic congruit *τὸ καταρτίσαι, coaptet*. v. 21. — *ὁ ἀναγαγὼν ἐκ νεκρῶν, qui reduxit ex mortuis)* Deus pastorem duxit, Pastor gregem. e profundo reduxit in altum, ubi ab omnibus conspiciatur. Non concludit apostolus, antequam mentionem fecerit *resurrectionis* Christi. — *τὸν ποιμένα τῶν προβάτων τὸν μέγαν, Pastorem ovium magnum)* Apposita appellatio. Habetis, inquit, antistites multos, v. 17. sed hic omnium est *Antistes*. Ego sum absens, v. 19. sed DEUS non abest, neque deerit. Alluditur ad Es. 63, 11. [*Unde varians lectio ἐκ τῆς γῆς*, pro *ἐκ νεκρῶν, h. l. oborta*. Not. crit.] et hac illusione apostolus, in ipsa conclusione epistolae, Christum etiam atque etiam Mosi, de quo Es. l. c. sermo est, anteponit. — *ἐν) in*. Significanter. Constr. cum *ὁ ἀναγαγὼν, qui reduxit*. coll. c. 2, 9., *διὰ, propter:* item Joh. 10, 17. 18. Phil. 2, 9. — *αἰωνίου, aeterni)* Augustum epitheton. Haec aeternitas testamenti infert necessitatem resurrectionis. Act. 13, 34. not. ex Esaja.

v. 21. *καταρτίσαι, coaptet)* 1 Cor. 1, 10. not. — *ποιῆσαι· ποιῶν)* Deo *faciente*, nos *faciemus*. [*Deus aptat nos ad* faciendum: *immo vero Ipse potius* facit. 2 Petr. 1, 3. V. g.] — *τὸ θέλημα, voluntatem)* Conf. Es. 53, 10. de *resurrectione* Christi et progressu *voluntatis* divinae. — *διὰ, per)* Constr. cum *ποιῶν, faciens*. Phil. 1, 11. — *ᾧ, cui)* scil. *θεῷ, DEO*. v. 20. Rom. 16, 27. not. Gal. 1, 5. not. Tum demum gloria Deo dari potest, si te voluntati ejus salutari subjeceris. Conf. de *Christo*, 2 Petr. 3, 18. — *δόξα, gloria)* Non dederant hi, ad quos scripsit, locum exordii laeti, in quo gratiarum actio fieret. hoc igitur loco Doxologia ponitur a *Paulo*, uti Gal. 1, 5. 6. not.

v. 22. *παρακαλῶ· παρακλήσεως, hortor: hortationis)* Conjugata suaviter posita. — *τοῦ λόγου, verbum)* quo vestri antistites vos coram et copiose hortantur. Antitheton, *ἐπέστειλα, misi*, scripsi. conf. Act. 15, 27. 32. — *διὰ βραχέων) paucis*, pro copia rerum. — *ἐπέστειλα, misi)* hanc nempe epistolam, *paracleticam*, hortatoriam.

v. 23. *γινώσκετε) scitote*, cum gaudio. — *τὸν ἀδελφὸν, fratrem)* Sic Timotheum *Paulus* appellat. Vid. not. ad 1 Cor. 4, 17. — *ἀπολελυμένον, solutum)* Fuerat igitur in custodia. — *ἔρχηται, veniat)* ad me. Diversis ergo fuerant in locis.

v. 24. *πάντας τὲς ἡγουμένες ὑμῶν, omnes praepositos vestros)* Tarditate laborabant: habet autem epistola solidum pro perfectis cibum. Ergo, si ulla epistola, haec certe multitudini subducenda fuisset. Et tamen haec quoque epistola ad multitudinem potius, quam ad antistites, ad quos minus necesse erat, dirigitur. [*Sic ad mulieres, liberos, servos, adolescentes etc. dirigitur sermo* Eph. 5, 22. *etc.* 1 Joh. 2, 18. 2 Joh. v. 1. *atque ad omnes omnino* 1 Petr. 3, 8. 5, 5. *Paulus* Archippo *mandatum dat per* Colossenses, c. 4, 17. V. g.] Scripta apostolorum publice in coetu, quemadmodum olim prophetarum, recitabantur: quanto magis privatim legere, quoad opus est, cuivis ita liberum relinqui debet, ut non demum per dispensationem pontificalem concedatur. Nam quae semel audire tutum est, saepe legere plus juvat. Alibi memorat Paulus *episcopos et diaconos*, Phil. 1, 1. Hic tantummodo *ἡγεμένες, antistites*, appellat. conf. 1 Thess. 5, 12. 1 Tim. 5, 17. *Omnes* eos salutari jubet: nam ii, ad quos scribit, multis in locis erant. — *πάντας τὲς ἁγίες, omnes sanctos)* credentes, Israëlitas praesertim.

v. 25. *ἡ χάρις, gratia)* Clausula *Pauli* propria.

ANNOTATIONES
IN
EPISTOLAM JACOBI.

CAPUT I.

v. 1. *Ἰάκωβος, Jacobus*) *Petrus, Johannes, Jacobus*, apostolatu circumcisionis functi sunt: Gal. 2. et *Jacobus* quidem Hierosolymis et in Palaestina Syriaque; *Petrus* Babylone et in aliis orientis partibus; *Johannes* Ephesi et in Asia potissimum, versati. Atque horum, et Judae, de XII apostolis, habemus Epistolas VII, quae conjunctim antiquo potius, quam apto peraeque omnibus titulo *Catholicae* appellantur, quum familiares sint nonnullae; et *VII Canonicarum* titulo a Paulinis canonicis distinguuntur. *Johannes* Epheso misit ad Parthos, ut antiqui tradidere: *Petrus*, Babylone, ad *Dispersos* Ponti, Galatiae, Cappadociae, Asiae et Bithyniae: Judas, nescio unde, ad eosdem, ad quos frater, Jacobus: Jacobus, Hierosolymis, ad *XII tribus dispersas*. Hic Jacobus est apostolus: de quo vid. ad Act. 15, 23. atque hujus epistolae partes sunt tres:

I. Inscriptio. CAP. I. 1.
II. Adhortatio,
   1. ad Patientiam, ut fratres tentationes
      a) externas bene ferant. v. 2—12.
      b) internas vincant. v. 13—15.
   2. ut quivis, divinae bonitatis respectu, v. 16—18, sit celer ad AUDIENDUM, tardus ad LOQUENDUM, tardus ad IRAM. Atque haec tria

a) proponuntur. v. 19—21.
b) tractantur.
I. AUDITUS sit conjunctus cum facto, v. 22—25. (et quidem in specie cum taciturnitate, v. 26., cum misericordia et abstinentia, v. 27., sine intuitu personarum, c. 2, 1—13.) adeoque fides sit conjuncta universe cum operibus. v. 14—26.
II. LOQUELA sit modesta. c. III. 1—12.
III. IRA, cum ceteris tumidis affectibus, cohibeatur. 13—IV. 10. 11. s. 13—17.
3. iterum ad Patientiam, quam
a) acuit Judicis ADVENTUS, in quo appropinquat
I. calamitas injustorum. c. V. 1—6.
II. liberatio justorum. 7—12.
b) nutrit ORATIO. 13—18.
III. Conclusio, per apodioxin. 19—20.

— *κυρίε ἰησε̃ χριςε̃, Domini Jesu Christi)* *Jesu Christi* nomen hic apostolus in hac epistola non nisi c. 2, 1. iterum ponit; nec in oratione Act. 15, 14. s. 21, 20. s. unquam. Videri potuisset, si *Jesum* saepe appellaret, id ex ambitione facere, cum esset frater Domini. Atque eo minus novit Christum secundum carnem. 2 Cor. 5, 16. Nil de Abrahamo, et Isaaco, (nisi obiter, c. 2, 21.) de Jacobo, de Mose, nil de Judaea, Hierosolymis, templo memorat: tota epistola ex novitate illa christiana fluit. — *δώδεκα φυλαῖς, duodecim tribubus)* Israëlis. — *διασπορᾶ, dispersione)* 1 Petr. 1, 1. Act. 8, 1. LXX Deut. 28, 25. 30, 4. — *χαίρειν, gaudere)* Verbum in salute dicenda frequens, et huic loco proprie conveniens. *χαρὰν, gaudium.* v. seq. [*quod promovetur potius*, *quam impeditur afflictionibus.* V. g.] Scopus est hortari ad *ὑπομονὴν, patientiam*, in afflictione illorum temporum, et compescere *tumorem* Judaicum abusu fidei christianae exaggeratum: brevius, commendare mediocritatem, vel, si mavis, spiritualem animae temperantiam. v. 19. not. Conf. Hebr. 12, 1. Etenim multis in rebus epistolae ad Hebraeos epistola Jacobi respondet: itemque priori epistolae Petri. Convenientiam suis notabimus locis. Saepe prophetae, saepe apostoli diversi easdem sententias locutionesque adhibuerunt, ad confirmandas mentes auditorum. Anadiplosis, latius sumta, Jacobo frequens, ut *χαίρειν, χαρὰν,* v. 1. s. et sic in verbo *ὑπομονὴν,* v. 3. s. *λειπόμενοι,* v. 4. s. *διακρινόμενος,* v. 6. Adde v. 13. ss. 19. s. 21. s. 22. s. 26. s.

v. 2. *πᾶσαν χαρὰν, omne gaudium)* Sententia: *omnis tentatio gaudium duci debet.* inde *τὸ omnis* a subjecto ad praedicatum transponitur, manente hoc sensu: tentatio non nisi gaudium duci debet. Conf. Hebr. 12, 11. Luth. h. l. *eitel Freude:* et c. 3, 16., *πᾶν, eitel böse Ding.* Sic 1 Petr. 5, 10., *πάσης χάριτος, omnis gratiae.* Es. 60, 21., *ὁ λαός σε πᾶς δίκαιος, populus tuus omnis justus.* Sic Num. 13, 2. 3. Dan. 12, 1. coll. Ap. 20, 15. Summo patientiae gradu, *gaudio,* continentur ceteri. — *ἀδελφοὶ, fratres)* Persaepe hac appellatione Jacobus utitur, praesertim ineunte nova periocha. — *πειρασμοῖς ποικίλοις, tentationibus variis)* Sic v. 12. 1 Petr. 1, 6. *variis,* animae et corporis, v. gr. *morbis.* c. 5, 16. — *περιπέσητε)* Idem verbum, Luc. 10, 30. coll. v. 36.

v. 3. *τὸ δοκίμιον ὑμῶν) probamentum, probatio vestra.* Sic, *τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίςεως,* 1 Petr. 1, 7. LXX, Prov. 27, 21., *δο-*

κίμιον ἀργυρίῳ, καὶ χρυσῷ πύρωσις· ἀνὴρ δὲ δοκιμάζεται διὰ ςόματος ἐγκωμιαζόντων αὐτόν. Herodianus, δοκίμιον ςρατιωτῶν (adde, χριςιανῶν) κάματος, ἀλλ' ἐ τρυφή. Zosimus, εὐνοίας δοκίμια παρασχόμενος. Itaque δοκίμιον est *tentatio patienter suscepta.* Nisi parallelismus Petrinus me retineret, lectionem τῆς πίςεως tot fultam testibus apud Jacobum facilius amplecterer. *) Ut est, *probatio* absolute dicta, probationem fidei, amoris et spei complectitur. Et quamvis τὸ τῆς πίςεως in hoc versu omittatur, tamen *fides* etiam Jacobo prora et puppis est, v. 6. c. 5, 15.: et *probatio fidei* speciatim salva manet ex Petri testimonio. — κατεργάζεται ὑπομονὴν, *operatur patientiam*) Idem Rom. 5, 3. dicitur, et additur, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, *patientia autem probationem.* conf. infra v. 12. — ὑπομονὴν, *patientiam*) v. 12. Luc. 8, 15. not. Sic Ps. 62, 6. LXX, ὅτι παρ' αὐτῷ ἡ ὑπομονή μυ.

v. 4. ἔργον τέλειον, *opus perfectum*) Sequitur, τέλειος. a rebus et opere denominatio fit hominis ipsius. Id ut assequare, *gaudio* opus est. Τέλειος idem, qui δόκιμος, v. 12. coll. not. ad 2 Tim. 2, 15. — ἐχέτω, *habeat*) Hortatur: ut in v. 2., *existimate.* Perfecta est patientia, quae gaudet. — τέλειοι καὶ ὁλόκληροι, *perfecti et integri*) Id denotat absolutum quiddam; *in nullo deficientes,* respectivum. namque opponuntur inter se λείπεσθαι et πλεονεκτεῖν. [*Homines seculi, vel et literati, siquando amplissima laude mactare quendam gestiunt, hominis aut viri* omnibus numeris absoluti (consummatissimi) *encomio eum ornant. Hoc praedicatum qualibus ex vero competat, videre est hoc ipso loco:* probatio *requiritur et* opus perfectum. *Quod* absolutum *videtur mundo,* nullum *coram DEO est, si* fidem *detraxeris.* V. g.]

v. 5. εἰ, *si*) Nexum rerum a v. 1. seqq. et cap. 4, 1. ss. is facile inveniet, qui, dum injuriam patitur, animum huc refert. Nam boni et mali affectus varie cientur. — δὲ, *vero*) Antitheton, *in nullo deficientes: deficit.* — σοφίας, *sapientia*) qua intelligimus, unde veniat tentatio, et cur; et quomodo ferenda; et quomodo v. gr. *morbo* occurrendum. Patientia magis est in potestate hominis pii, quam sapientia. illa praestanda; haec petenda. Summa sapientiae, quae patientiam in tentatione paupertatis et opum gubernat, v. 9. 10. describitur. — αἰτείτω, *postulet*) Valde urget Jacobus *preces fidei.* coll. c. 5, 13. ss. — πᾶσιν, *omnibus*) recte rogantibus. — ἁπλῶς, *simpliciter*) Constr. cum *qui dat omnibus.* Admirabilis virtus, divina *simplicitas.* dat simpliciter, magis minusve dignis, sive bene sive pejus usuri sint. Huic simplicitati respondet simplicitas fidelium, non διψύχων. — μὴ ὀνειδίζοντος, *qui non exprobrat*) Non dat repulsam: nec, quum bona dat, insipientiam et indignitatem praeteritam nobis exprobrat, neque abusum futurum.

v. 6. πίςει, *fide*) Etiam Jacobo *fides* est prora et puppis, coll. c. 5, 15. In media epistolae parte remoras duntaxat fidei removet. [*et veram ejus indolem ostendit.* V. g.] — ἔοικε) Idem verbum v. 23. — κλύδωνι θαλάσσης, *fluctui maris*) Talis est, qui sapientia destituitur, per preces non impetrata. — ἀνεμιζομένῳ, *qui a vento mo-*

---

*) *Et sane b.* Auctor *lectionem istam pleniorem praetulit postea in marg.* Ed. 2.; *diserte vero expressit in* Vers. germ. E. B.

vetur) extrinsecus. — *ῥιπιζομένῳ, qui circumfertur)* intrinsecus, sua instabilitate.

v. 7. *μὴ γὰρ οἰέσθω, ne enim opinetur)* Fides non *opinatur.* is, qui *opinatur*, ut *δίψυχος, duplex animo*, frustra *opinatur.*

v. 8. *ἀνὴρ δίψυχος)* Sic *δίψυχοι* dicuntur c. 4. 8., qui non habent cor purum et Deo *simpliciter* deditum. Alias nusquam occurrit in N. T. hoc nomen, neque apud LXX int. Possis reddere *bianimis*, uti dicitur *bilinguis.* Utrumque in Germ. *falsch.* Hesychius: *διψυχία, ἀπορία.* Est igitur affine τῷ *διακρινόμενος.* Habet quasi duas animas, quarum altera hoc, altera illud sentit. Sir. 2, 13., *οὐαὶ καρδίαις δειλαῖς, καὶ χερσὶ παρειμέναις, καὶ ἁμαρτωλῷ ἐπιβαίνοντι ἐπὶ δύο τρίβους.* [Viri *nomen occurrit etiam* v. 12. 20. V. g.] — *ἀκατάστατος, inconstans)* Non enim impetrat per preces gubernationem divinam: *sapientiae*que expers dissidet a se et ab aliis. c. 3, 16.

v. 9. *καυχάσθω δὲ, glorietur autem)* Optimum remedium contra *διψυχίαν* sive *animam bifidam. Gloriandi* verbum exstat etiam cap. 2, 13. 3, 14. 4, 16. — *ὁ ἀδελφὸς, frater)* Hac appellatione Jacobus dignatur potius humilem, quam divitem. — *ὁ ταπεινὸς) humilis*, pauper, tentatus. — *ὕψει, altitudine)* Proponit Jacobus de humili et de divite: mox subjicit tractationem de divite, v. 11. deinde de humili. v. 12., utrumque tractaturus uberius capite 5. Totius epistolae institutum est, omnia ad aequabilitatem redigere. Conf. c. 2, 1. 5, 13. *ὕψος*, beatitudo, corona vitae, sine *marasmo.*

v. 10. *πλούσιος, dives)* Synecdoche, pro omni florente et lauto. — *ἐν τῇ ταπεινώσει, in humiliatione)* Hoc proprie construitur cum *glorietur.* conf. 2 Cor. 12, 9. 2 Sam. 6, 22. *ταπείνωσις* non dicit *marasmum* divitis; sed demissionem animi, ex illius marasmi intuitu. — *ὅτι ὡς, quoniam sicut)* Protasis, *sicut — periit:* apodosis, *ita.* v. 11. — *ἄνθος χόρτου, flos foeni)* Graminis pars amoenissima, flos. 1 Petr. 1, 24.

v. 11. *ἀνέτειλε — ἀπώλετο, exortus est — periit)* Quatuor momenta. primum est causa secundi; tertium, quarti. — *καύσωνι) aestu* meridiano, et vento urente, *ortum* subsequente. Gradatio. — *ἡ εὐπρέπεια, decor)* qui est in flore. — *πορείαις)* Divitibus alias adscribitur *εὐπορία·* apostolus autem ponit verbum simplex, idque plurali numero, ob molestam negotiorum amplitudinem. *πορεία, iter*, a *πορεύομαι*, ut *βασιλεία, βασιλεύω.* Lectioni *πορίαις* (litera *ε* demta) nil tribuo. Alleganda in Appar. p. 728 fuit, quia *Millius* de *codicibus nonnullis* ita legentibus obscure loquitur, et de *Estio Gaignaeum* allegante silet. — *μαρανθήσεται, tabefiet)* in morte.

v. 12. *μακάριος, beatus) μακάριος* ex *μὴ* et *κὴρ, immortalis.* Hoc, et *vitae*, opponitur τῷ *μαρανθήσεται.* — *ὑπομενεῖ, sufferet)* v. 3. 4. 1 Petr. 2, 20. Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. — *ἐπηγγείλατο, promisit)* c. 2, 5. — *ἀγαπῶσιν, qui amant)* Amor parit *patientiam.* [*Omnes nimirum tentationes eo, quo par est, loco habere novit.* Rom. 8, 28. V. g.]

v. 13. *μηδεὶς πειραζόμενος, nemo, qui tentatur)* Nunc aliud de tentationibus caput sequitur. Magnus patientiae nervus, ortum scire mali. — *λεγέτω, dicat)* corde aut ore. — *αὐτὸς) Ipse.* i. e. nec mala ulla Deum, ad nos in deteriora solicitandos, extrinsecus tentant; nec vero ipse sua sponte quenquam tentat. Id ipsum etiam est *simpli-*

citatis divinae. v. 5. Saepe *τὸ αὐτὸς* spontaneum quiddam innuit: unde congruit, in opposito, *τὸ βυληθεὶς*, v. 18.

v. 14. *ἕκαςος, unusquisque)* Antitheton, *ὐδένα, neminem.* v. 13. — *ὑπὸ, a)* Concupiscentia est pellex; homo ipse, quasi vir. — *ἰδίας, sua)* Causam igitur peccati debemus in nobis quaerere, non extra nos. Ne ea quidem, quae diabolus injicit, periculum facessunt, antequam fiant *ἴδια nostra. Propriam* quisque *concupiscentiam* habet, ex ingenio, temperamento, more, *suo.* — *ἐξελκόμενος, abstractus)* initio tentationis, *ex* veritate et virtute *trahentis.* Passivum. — *δελεαζόμενος, illectus)* ulteriore progressu, illecebram *ad* malum admittens. Medium.

v. 15. *συλλαβῦσα, cum conceperit)* peccatum, ex hominis voluntate. — *ἁμαρτίαν, peccatum*) peccati actum. Non ideo concupiscentia ipsa non est peccatum. Qui hominem gignit, homo est. — *ἀποτελεσθεῖσα, consummatum)* adultum robur nactum. id quod celeriter fit. — *θάνατον, mortem)* Peccatum morte gravidum nascitur.

v. 16. *μὴ πλανᾶσθε, nolite errare*) Summus *error* est, non bona, sed mala accepta referre Deo. ab hoc errore deducere, est *amoris.* Fidelis admonitio. coll. c. 5, 19. *Μὴ οὖν Al. Lat.* Constat vel hoc exemplo, consensioni *Al. Lat.* nullis aliis testibus firmatae me non nimium tribuere, quod hanc varietatem in margine textus indicare nolui.

v. 17. *πᾶσα, omne)* Nexus sermonis patet, si ita resolvas: *δόσις, datio*, quae omnis est bona: *δώρημα, donum*, quod omne est perfectum etc. bona tantummodo et perfecta, nulla mala, superne sunt. *bona* et *perfectum* in inciso est praedicatum: *datio* et *donum* subjectum: *omnis* et *omne*, si sensum spectes, pertinet ad subjectum. conf. *omne*, v. 2. not. — *δόσις, datio) Datio bona*, in antitheto ad *peccatum*, denotat ea, quae initio et indies conducunt ad justitiam et pietatem: *donum perfectum*, in antitheto ad *consummatum* et *mortem*, denotat ea, quae pertinent ad *consummationem* et vitam beatam. conf. 2 Petr. 1, 3. — *ἄνωθέν ἐςι καταβαῖνον*) *est id, quod desursum descendit.* conf. *descendens.* c. 3, 15. — *ἀπὸ, a)* nempe *a Patre luminum.* Declaratur *τὸ superne.* — *τῦ πατρὸς τῶν φώτων, Patre luminum) Patris* appellatio congruens huic loco. sequitur *ἀπεκύησεν.* Ipse Patris et matris loco est. Est Pater luminum etiam spiritualium in regno gratiae et gloriae. Ergo multo magis Ipse *Lux* est. 1 Joh. 1, 5. *Lucis* mentione statim, ut solet, subjungitur mentio *vitae*, ex regeneratione. v. 18. — *παρ᾽ ᾧ ὐκ ἔνι παραλλαγὴ ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα, apud quem non est transmutatio, aut vicissitudinis obumbratio) Παραλλαγὴ* dicit mutationem in intellectu; (vid. LXX, 2 Reg. 9, 20.) *τροπὴ* mutationem voluntatis. In utroque vocabulo est metaphora a stellis, huic loco, ubi *luminum* mentio fit, aptissima. *παραλλαγὴ* et *τροπὴ* est in natura, (vid. *τροπὰς*, Job. 38, 33.) quae habet quotidianam vicissitudinem diei et noctis, et longiores modo dies modo noctes: in Deo nil tale est. Ipse est Lux mera. *παραλλαγὴ* et *τροπὴ,* si qua accidit, penes nos est, non penes Patrem luminum. *ἀποσκίασμα* interdum dicit *ὁμοίωμα.* sic enim Hesychius interpretatur. unde Gregorius Naz. *τὸ τῆς ἀληθείας ἴνδαλμα καὶ ἀποσκίασμα* tanquam synonyma ponit: et apud Tullium, Budaeo observante, *adumbratio rei* opponitur *perfectioni*

ejus: sed hoc loco opponitur *luminibus*, adeoque magis proprie sumitur, ut *ἀποσκίασμα τροπῆς* sit *jactus umbrae primulus*, *revolutionem habens conjunctam.* Idem Hebraismus genitivi mox, *abundantiam malitiae.* ex quo colligere licet, *τὸ transmutatio* opponi *τῷ datio bona*, quemadmodum *vicissitudinis obumbratio* opponitur *τῷ donum perfectum.* *Παραλλαγὴ* aliquid majus est. hinc gradatio in oratione negante: *ne quidem vicissitudinis adumbratio.* Hoc demum efficit *perfectionem;* illud, *bonum* est. *Perfectior* est, qui ne quidem vicissitudinis adumbrationem habet.

v. 18. *βυληθεὶς*) *volens*, voluntate amantissima, liberrima, purissima, foecundissima. Hebr. אב ab אבה *voluit:* conf. Joh. 1, 13. Congruit *ἔλεος*, *misericordia*, 1 Petr. 1, 3. Antitheton, *concupiscentia cum conceperit.* — *ἀπεκύησεν*) Antitheton, *ἀποκύει*, v. 15. — *ἡμᾶς*) *nos*, credentes, praesertim ex Israël. Opponitur inter se duplex generatio: eaque in malo describitur per abstracta; in bono, per concreta. — *ἀληθείας*, *veritatis*) N. T. — *ἀπαρχήν τινα τῶν αὐτῦ κτισμάτων*, *primitiae quaedam creaturarum ejus*) Sumus ex Deo per creationem et generationem, *factura et genus ejus*, Eph. 2, 10. Act. 17, 29. *Creaturae* reliquae visibiles sunt tot ac tantae; sed harum *primitiae* sunt fideles, pars prima et nobilissima, sanctior ceteris, et ceteras sanctificans; qui ob id ipsum tentationibus exercentur. *quaedam*, habet modestiam: nam *primitiae* proprie et absolute unus est Christus.

v. 19. *ὥςε*, *igitur*) Symperasma: simulque Propositio eorum, quae sequuntur, trimembris. Auscultationi salutari inimica est nimietas in verbis et affectibus, *oris et cordis.* v. 26. — *πᾶς*, *omnis*) Oppositum, *nemo*, v. 13. Nam eo, non modo ad versum proximum, respicit versus 19. — *ταχὺς εἰς τὸ ἀκῦσαι*, *velox ad audiendum*) Vera audiendi ratio *(suscipite)* cum obedientia et recta auditorii constitutione tractatur v. 21—27., et capite 2. toto. — *βραδὺς εἰς τὸ λαλῆσαι*, *tardus ad loquendum*) Hoc tractatur v. 26., et c. 3. *Tardus ad loquendum*, ut nil loquatur contra Deum, c. 1. v. 13.; nec sinistre de Deo, c. 3, 1—13. — *βραδὺς εἰς ὀργὴν*, *tardus ad iram*) Hoc tractatur cap. 3, 13. s. c. 4. 5. *Tardus ad iram* sive impatientiam erga Deum; iracundiam erga proximum. Qui *tardus* ad iram est; facile omni ira, mala certe, supersedebit. Festinatio impellit ad peccandum.

v. 20. *ὀργὴ*) *ira*, affectus potentissimus. — *ἀνδρὸς*, *viri*) Sexus virilis maxime iram alit: 1 Tim. 2, 8. actionesque ejus vel justae vel injustae latius patent. Innuitur ira naturalis, extra gratiam. — *δικαιοσύνην Θεῦ*, *justitiam Dei*) omnia officia divinitus praescripta et Deo placita. — *οὐ κατεργάζεται*, *non operatur*) i. e. plane impedit justitiam Dei; [*adeoque orationis hujus trimembris praecipuam ea partem constituit.* V. g.] tametsi sibi, dum fervet, quam maxime operari eam videatur. Purius sine ira fit.

v. 21. *ἀποθέμενοι πᾶσαν ῥυπαρίαν*, *deponentes omnem immunditiam*) Metaphora a veste. c. 2, 2. *ῥυπαρία sordities*, quae expurgatur *audiendo* verbum. Joh. 15, 3. — *περισσείαν κακίας*) *abundantiam*, *nimietatem*, *quae solet vitiosa esse*, praecipue in *loquendo.* (Matth. 5, 37.) [*In cogitationibus*, *verbis*, *gestibus*, *operibus vitio non caret excessus.* V. g.] *κακία* non est *malitia* sive *nequitia*, sed *malitas* sive *vitium*, virtuti contrarium: et genitivus *κακίας* habet

hoc loco vim epitheti. — *ἐν πραΰτητι, in mansuetudine)* Haec opponitur *irae:* praestaturque in omnibus rebus. Conf. 1 Petr. 2, 1. 2. Ira et subitus animi impetus impedit auditum: ideo lenitate opus est. — *δέξασθε) accipite* animo, auribus, opere. [*Promtos agite auditores.* V. g.] — *τὸν ἔμφυτον) insitum*, per regenerationem, v. 18. et per *habitum*, [*ab ineunte aetate vobis conciliatum*, V. g.] Hebr. 5, 14., nec non per assuetudinem inde a majoribus, Israëlitis. [*DEI videlicet populo.* V. g.] v. 1. coll. 2 Tim. 1, 5. Est insitum: ergo summa necessitudine fidelibus conjunctum, et propinquum: Rom. 10, 8. ergo accipiendum in mansuetudine. — *λόγον, verbum)* Evangelium. 1 Petr. 1, 23. ss. — *τὸν δυνάμενον, quod potest)* magna efficacia. — *σῶσαι, salvare) Salutis* spes alit *mansuetudinem:* et haec illam sustentat.

*) v. 23. *ὅτι, quia)* Explicatur ille *paralogismus* otiosorum auditorum. — *γενέσεως)* c. 3, 6. — *ἐν ἐσόπτρῳ, in speculo)* Demonstratur hinc veritas Scripturae, quod homini faciem animae refert exactissime.

v. 24. **) *εὐθέως, statim)* aversus ad alia. Magnam vim exprimendae hujus celeritatis cum levitate conjunctae habet *καὶ* cumulatum. Gen. 25, 34. — *ἐπελάθετο, oblitus est)* Oblivio non excusat. v. 25. 2 Petr. 1, 9.

v. 25. *παρακύψας, qui perspexerit)* Resp. *consideravit*, v. 24. Verbo *παρακύπτω* innuitur rei reconditae indago, non in *superficie speculi* haerens, sed ad interiora penetrans. Sir. 14, 24. *ὁ παρακύπτων διὰ τῶν θυρίδων τῆς σοφίας.* Beata curiositas, si efficax ad fructum. — *εἰς νόμον τέλειον τὸν τῆς ἐλευθερίας, in legem perfectam libertatis)* Sic appellat legem, quatenus per fidem stabilitur. Rom. 3, 31. Conf. infra c. 2, 12. 8. not. Cavet Jacobus, ne quis abutatur idiomate Paulino de *servitute legali et jugo.* Qui legem facit, liber est. Joh. 8, 31. s. *Perfectioni* legis respondere homo debet perfectione cognitionis et obedientiae: alias non est liber, sed *reus.* c. 2, 10. — *καὶ παραμείνας, et permanserit)* Antitheton, *abiit.* v. 24. — *ὗτος — ὗτος) hic, hic*, inquam. Verba interjecta aetiologiam addunt praedicato, et repetitio vim habet.

v. 26. *εἴ τις, si quis)* Nunc exempla addit *factionis operis.* — *θρῆσκος, religiosus)* cultor Dei, privatim et publice. Hesychius, *θρῆσκος, ἑτερόδοξος, εὐγενής.* i. e. qui plus novit, quam ceteri, et nobiliori mente praeditus est. Congruit Oecum. exegesis, cui *θρῆσκος* est *γνώςης τῶν ἐν τῷ νόμῳ ἀποῤῥήτων καὶ ἀκριβὴς φύλαξ.* — *μὴ χαλιναγωγῶν, non refroenans)* Aptissima metaphora c. 3, 2. s. — *γλῶσσαν, linguam)* et cor. — *καρδίαν, cor)* et linguam. Altera alteram et ducit et sequitur. linguae est loquela; cordis, affectus. v. 19. [*Utrumque pari modo conjungitur Cohel.* 5, 1.: *qui Salomonis liber cum hac* Jacobi *epistola in eo praecipue conspirat*, *quod utrinque* mediocritas *urgetur per omnia. Conf. etiam Matth.* 12, 34. *Lingua peccatur objurgando*, *pejerando*, *mentiendo*, *jocando*, *falsa promittendo*, *murmurando etc.* V. g.]

---

*) *παραλογιζόμενοι ἑαυτὺς, decipientes semetipsos*] Audiendo sibi placentes. *V. g.*

**) *κατενόησε, contemplatus est*] Haud facile nullam plane sui cognitionem affert auditus verbi. 1 Cor. 14, 24. *V. g.*

v. 27. *θρησκεία, religio)* Id est, qui miseros sublevat, et mundi lautitia mersos vitat, ejus demum cultus omnis, Deo praestitus, recte se habere potest. — *καθαρὰ καὶ ἀμίαντος, munda et immaculata)* ex amore *puro* fluens, et a *mundi sordibus* remota. — *ἐπισκέπτεσθαι, visitare)* cum consilio, solatio, beneficio, etiam sua sponte. — *ὀρφανοὺς καὶ χήρας, pupillos et viduas)* i. e. afflictos, etiam alieniores, a multis neglectos. Synecdoche. — *ἐν τῇ θλίψει, in afflictione)* Nam si aliis de causis id fiat, non est *religio.* — *ἄσπιλον ἑαυτὸν, immaculatum se)* Id fit, si abstineatur a consuetudine aliorum, qui neque nobis prosunt, neque nos illis. — *τηρεῖν, custodire)* solicite.

CAPUT II.

v. 1. *Ἀδελφοί μου, fratres mei)* Aequalitas Christianorum, *fraterno* nomine indicata, fundamentum hujus admonitionis. — *ἐν)* Similes phrases, *ἐν προσωποληψίαις ἔχειν, ἐν ἐπιγνώσει ἔχειν,* Rom. 1, 28. — *προσωποληψίαις, personarum acceptionibus)* quarum altera divitum a fide alienorum, altera pauperum Christianorum valde diversa. — *τὴν πίστιν, fidem)* qua pauperes abundant. — *τῆς δόξης, gloriae)* Hoc quo minus a *Domini* construi videatur, facit pronomen *nostri.* Est igitur appositio, ut ipse Christus dicatur *ἡ δόξα, Gloria.* conf. Luc. 2, 32. Es. 40, 5. Eph. 1, 17. 1 Petr. 4, 14. *Δόξα,* ipse Christus. Ita et Ipsum Jacobus ut Filium Dei praedicat, et resurrectionem ejus ex mortuis; ut apostolum decet. Christus, Gloria: hinc etiam fides in eum gloriosa, et fideles gloriosi. Hanc fidelium gloriam nullus mundi honos aequat: nemo personarum acceptor agnoscit.

v. 2. *εἰσέλθῃ, introierit)* tanquam hospes ignotus. — *συναγωγὴν) coetum eumque sacrum.* addit enim, *vestrum.* Nomen a Judaeis ad Christianos traductum. — *ἀνὴρ χρυσοδακτύλιος, vir aureum annulum habens)* Rarior olim usus annulorum. Antitheton simplex, *pauper.* — *λαμπρᾷ, splendida)* nitida, nova, cujuscunque coloris.

v. 3. *ἐπιβλέψητε, intueamini)* cum admiratione. — *τὸν φοροῦντα) gestantem*, quamvis, quis sit, nesciatis; cum fortasse sit ethnicus. — *σὺ — σὺ, tu — tu)* Hoc instar est nominis proprii h. l. — *κάθου ὧδε, sede hic)* Antitheton, *sta istic.* — *καλῶς)* הטיב LXX *καλῶς. honeste.* — *ἐκεῖ, istic)* procul a nobis.

v. 4. *καὶ οὐ, neque) Si,* v. 2. apodosin habet in hoc versu, *καὶ οὐ, καὶ, neque, et.* — *οὐ διεκρίθητε)* Isto discrimine divitis et pauperis utentes, tamen *non discrevistis* justa dubitatione, consideratione et aestimatione, quid tribuendum esset pauperi potius, vel certe non minus, quam diviti. *διεκρίθη,* active, etiam Rom. 4, 20. praeterea vero *διακρίνεσθαι* in bonam partem, in hoc loco Jacobi. Huic composito opponitur simplex *κριταὶ,* quo notantur definite aliquid *constituentes. διάκρισις κρίσιν* debet praecedere: vos illa omissa hanc exercetis. — *κριταὶ διαλογισμῶν πονηρῶν) judices*, approbatores, *malarum cogitationum*, i. e. divitum, foris splendentium, sed malis cogitationibus scatentium. Qui divitem prae paupere honorant, non praecise cupiunt *malas* ejus *cogitationes* approbare, sed Jacobus id sic interpretatur et imputat, quia dives in sua pompa plenus est malarum cogitationum. Communior sententia ut nota praesupponitur.

v. 5. *ἀκούσατε, audite)* Hac compellatione *sistit* ac retinet apostolus *judices* praecipites; ostendens, de paupere potius, quam de divite esse bene praesumendum. — *ὁ Θεὸς, Deus)* Dei judicio subscribere nostrum debet judicium, etiam in ceremoniis et gestibus externis. — *ἐξελέξατο τοὺς πτωχοὺς, elegit pauperes)* Qui electi sunt, egeni sunt. Non denotantur hic pauperes omnes, neque soli; nam paupertas ac divitiae neminem per se faciunt bonum aut malum: sed tamen passim pauperes prae divitibus beati praedicantur. c. 5, 1. Suntque fere synonyma, *impius et dives*, *justus et pauper.* Es. 53, 9. Amos 2, 6. 5, 12. Dives, si pius est, divitias abnegat: pauper, si malus est, paupertatis bonum negligit. Christiani multi ex pauperibus erant; pauci ex divitibus: praesertim Hierosolymis, et inter eos, ad quos Jacobus scribit. conf. cit. cap. 5, 1. ss. Sic quoque, *elegit*, 1 Cor. 1, 37. — *πλουσίους ἐν πίστει, καὶ κληρονόμους, divites in fide, et heredes)* Beza sic interpretatur: *elegit pauperes, ut fierent divites fide et heredes etc.* E. Schmidius sic: *elegit pauperes, qui tamen sunt divites in fide, ut sint etiam heredes etc.* Hic duo momenta arctissime cohaerentia, *divites et heredes*, divellit; ille, contra scopum apostoli, post *electionem* ponit *fidem et amorem.* - Neque enim aliter Jacobus agit de ordine electionis, fidei et amoris, atque ille ordo nobis innotescit, adeoque judicii recti regulam de pauperibus praebet. quo quidem modo non solum fides, sed etiam amor electionem in ordine cognitionis nostrae antecedit. Mens apostoli haec est: *Deus elegit pauperes, qui sunt divites in fide et qui sunt heredes etc.* unde hoc fluit argumentum: Quicunque sunt divites in fide et heredes: illos debemus ut a Deo electos agnoscere et tractare. atqui pauperes etc. Sic electio adeo non antecedit fidem, ut etiam hereditas electionem antecedat; antithetoque inter *elegit*, et *ignominia affecistis*, expenso haec emergit conclusio: Divites in fide et heredes regni et Deus magni facit et nos magni facere debebamus. — *ἐν πίστει, in fide)* quae tendit in Dominum gloriae. v. 1. Huic *fidei* tanquam sequela tribuuntur *divitiae* coelestes et mundi futuri, sicut *amori hereditas.* — *κληρονόμους) heredes*, quia filii. — *τῆς βασιλείας, regni)* Maxima dignitas.

v. 6. *ἠτιμάσατε, ignominia affecistis)* dum pauperem postposuistis. Grande verbum. — *οὐχ οἱ πλούσιοι, nonne divites)* Non omnes, sed tamen plerique, et soli. nam pauperes, etiamsi vellent, non possunt. Commemorat hoc apostolus, non ut pios ad invidiam concitet, sed ut indignitatem divitum demonstret. — *αὐτοὶ, hi)* Demonstrativum, uti v. 7. Hebr. הם *Hi* sunt, qui et vi aperta et specie juris agunt. — *ἕλκουσιν ὑμᾶς, trahunt vos)* importune.

v. 7. *βλασφημοῦσι, blasphemant)* Prov. 30, 9. Loquitur apostolus maxime de divitibus ethnicis. conf. 1 Petr. 4, 14. 2, 12. Inter Judaeos enim non erant multi divites, certe Hierosolymis. — *τὸ καλὸν ὄνομα, bonum Nomen)* השם nomen Dei, laudandum super omnia, כי טוב *quoniam bonum est*, et *nomen* ejus *bonum.* Huc notavi: *κ pro λ, ed. non una hodie: sphalmate omnibus modis emendando.* Subjunxit *Baumg. a quo* (Sphalmate) *nemo facile periclitabitur.* Respondeo: non *periculi*, sed *pietatis* causa dandum fuit monitum. — *τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ὑμᾶς, quod invocatum est super vos)* ex quo appellati estis *populus Dei.* Similis locutio, Gen. 48, 16. Es. 4, 1.

v. 8. *νόμον βασιλικὸν) legem regiam*, quae se non patitur sub arbitrium humanum in *servitutem* redigi; sed ipsa *libertatis* lex est, v. 12., et summa praeceptorum, omnes et amare et amari jubens: *legem* maximam *Regis* summi, qui Amor est, apud quem nulla est *personarum acceptio*, et qui suos omnes ad libertatem et ad regnum evehit, et personarum acceptionem fugere jubet, et transgressores punire potest. Conf. Not. ad Chrysost. de Sacerdotio p. 443., de epitheto *βασιλικός*. — *τελεῖτε, perficitis)* etiam per fugam *acceptionis personarum*. — *κατὰ, secundum) Secundum* determinat. *lex* est totum: *scriptura* illa, *diliges etc.* est pars. conf. v. 10. s. — *ἀγαπήσεις, amabis)* etiam in habendo honore. Lex regia, amoris. Luth. *die Liebe ist Kayserin.* conf. 2 Cor. 2, 8. not. — *τὸν πλησίον σȣ, proximum tuum)* etiam pauperem. — *καλῶς) pulchre:* prae illo *καλῶς, bene*, quod notatur v. 3. Conf. v. 19. 7.

v. 9. *προσωποληπτεῖτε, personas accipitis) Personarum acceptio* non amat omnes aeque. — *ἁμαρτίαν ἐργάζεσθε, peccatum operamini)* Omnis actio vestra peccatum est. Huc ref. *enim*, v. 10. — *ἐλεγχόμενοι, convicti)* propter *acceptionem personarum*, incurrentes in elenchum.

v. 10. *πταίσει) offendet*, gravius praesertim. *πταίειν,* de offensione quotidiana. c. 3, 2.

v. 11. *ὁ γὰρ εἰπὼν, qui enim dixit)* Unus est, qui totam legem tulit: cujus voluntatem qui una in re violant, totam violant.

v. 12. *ȣ̔́τως λαλεῖτε, sic loquimini)* Tales estote in loquendo. In hac anakephalaeosi respicit cap. 1, 26. — *διὰ νόμȣ ἐλευθερίας, per legem libertatis)* Vid. c. 1, 25. not. Lex abhorret a servitute. ergo etiam a respectu personae.

v. 13. *ἡ γὰρ κρίσις, judicium enim)* Judicium illud Dei de nobis, quod nemo subterfugiet, tale erit in quemque, qualis fuerit quisque, *haud misericors* illi, qui non fecerit *misericordiam.* — *ἔλεος, misericordiam)* Haec, praesupposita communi miseria, synonymon est *amoris.* v. 8. — *κατακαυχᾶται, gloriatur contra)* Grande verbum: memorabile axioma. Ipsum judicium libenter fert hanc *gloriationem.* Frequens apostolis est asyndeton: et hujus criterium solet esse varietas particularum, quas librarii supplent, ut hoc loco alii *καὶ* praefixerunt, alii *δὲ* subjecerunt. Lectio brevior, media, genuina. Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. — *ἔλεος, misericordia)* divina, humanae respondens.

v. 14. *τί, quid)* Apostolus a cap. 1, 22. adhortatus est ad faciendum: nunc iis occurrit, qui fidei praetextu facere fugiunt. Porro sic docebat Paulus: *Ex fide est justitia et salus, non ex operibus.* id, ut omnia solet perversitas humana, jam tum in abusum rapuerant pseudochristiani, et verba Pauli, contra mentem Pauli, usurparant. quare Jacobus (iisdem phrasibus, testimoniis et exemplis, quae Paulus posuit. Rom. 4, 3. Hebr. 11, 17. 31., hic repetitis, v. 23. 21. 25.) non doctrinam Pauli, sed errorem abutentium, post Pauli verba latitare conantem, refutat. v. 24. 14. Aliquando usus locutionum per se bonarum, dum multi abutuntur, inhibetur. Jer. 23, 33. coll. Hab. 1, 1. Malach. 1, 1. Diversus erat character, nemo negabit, Pauli et Jacobi: et hujus diversitatis vestigia quaedam in hoc potissimum capite animadverti possunt. conf. Gal. 2, 9. not. Neque tamen idcirco inter se pugnare censendi sunt, ut facile censere posset, quisquis aut

Paulo aut Jacobo seorsum sese addixerit. Summa potius cum reverentia et simplicitate, et sine fastidio verborumque tortura, utriusque doctrinam, ut apostolicam, a Christo ejusque Spiritu profectam, suscipere debemus. Uterque enim et vera et dextre scripserunt; sed alio alioque modo, ut qui etiam quum vario hominum genere negotium haberent. Proinde alia in scena ipse Jacobus fidei causam egerat, Act. 15, 13—21. et ipse deinceps Paulus opera strenue ursit, in epistolis praesertim extremo tempore scriptis, quum homines jam doctrina de fide abuterentur. Nunc autem eadem verba non eodem plane uterque modo posuit, ut mox videbimus. Hic porro versiculus Summarium est trium partium: et ad *quae utilitas* spectat v. 15 — 17. ad *si dicat quis* respondet v. 18. 19. et *num potest* explicatur v. 20 —26. Prima parte finiente, et sub finem secundae, et tertia finiente, adeoque ter, infertur fides sine operibus *mortua.* v. 17. 20. 26. — *ἐὰν πίϛιν λέγῃ τὶς ἔχειν, si fidem dicat aliquis habere* se) Non dicit, *si quis habeat*, sed, si quis putet et dictitet: hic ergo Jacobus, ut Paulus ubique, fidem innuit veram et vivam, et sic quoque v. 22. 18. fin. ubi de subjecto sancto agitur: sed mox hoc versu et in hoc reliquo elencho sub *fidei* vocabulo, per mimesin, studio brevitatis, et *καθ' ἄνθρωπον,* intelligit fidem hypocriticam, paralogismo nixam. c. 1, 22. Non docet, fidem posse esse sine operibus, sed potius, fidem sine operibus esse non posse. Non opponit fidem et opera; sed inane fidei jactatae vocabulum, et fidem veram solidamque in se atque fructibus onustam. — *ἡ πίϛις*) *fides ista.* Articulus habet vim pronominis. *ista*, praetensa, quae *fides* dicitur, ut *sapientia* dicitur *ea,* quam *mendaces* jactant. c. 3, 15. — *αὐτὸν*) *ipsum.* neque *utilitatem* ullam ea proximo affert, neque *ipsum* salvat.

v. 15. *ἐὰν δὲ, si autem*) Comparatio, (cujus protasis etiam per se opportunam habet admonitionem, ab instituto non alienam:) hinc Epanalepsis, *quae utilitas?* v. 14. 16.

v. 16. *ἐξ ὑμῶν, ex vobis*) Haec tacita communicatio apodosin facit penetrantiorem. — *ὑπάγετε ἐν εἰρήνῃ, ite in pace*) Hodierna repulsae formula: *sublevet te Deus,* id est, *non ego.* — *θερμαίνεσθε καὶ χορτάζεσθε, calefacite et satiate vos*) Bonum consilium et come; si adsit res, amictus calefaciens et cibus satians.

v. 17. *ἐὰν μὴ ἔργα ἔχῃ, si non opera habeat*) Si opera, quae alias viva fides parit, nulla sunt; id *indicio* est, fidem *ipsam* (id valet *καθ' ἑαυτὴν*) nullam esse, eamve, quam quis fidem jactat, mortuam esse. — *νεκρά ἐϛι, mortua est*) Ut dicere illud, *cape cibum*, *potum*, *vestem*, non est cibus et potus satians, vestis calefaciens: *sic* dicere, *habeo fidem,* non est *fides* realis, proximo *utilitatem* adferens, ipsi dicenti salutaris. Appellatio, *mortua,* horrorem incutit. Abstractum ponitur: concretum innuitur. Fides est mortua: id est, homo, qui se fidem habere dicit, non habet illam vitam, quae ipsa est fides. Similis hypallage, c. 3, 4. not. — *καθ' ἑαυτὴν, secundum semet ipsam)* et, ubi opera habet, non *secundum opera,* sed *secundum semet ipsam viva* est et esse dignoscitur. Non habet suam vitam ex operibus.

v. 18. *ἀλλ' ἐρεῖ τις*) *sed dicet aliquis,* rectius sentiens, quam ille *aliquis,* de quo v. 14., et veram fidei operumque rationem vindicans. — *δεῖξόν μοι*) *ostende mihi fidem tuam sine operibus tuis;* (ostende, si potes, i. e. nullo modo poteris:) *et ego ostendam tibi ex ope-*

ribus meis, quibus me carere non posse scio, *fidem meam*. Sunt duo effata, quorum prius fidem ante opera, posterius opera ante fidem, emphaseos causa, enunciat: (sic quoque v. 22. Luc. 11, 36. not.) et prius spectat ad illud, *tu fidem habes;* posterius ad illud, *et ego opera habeo.* Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. [*Τὸ χωρὶς acuit provocationem*, *δεῖξον κτλ.* Not. crit.]

v. 19. *σὺ πιςεύεις, tu credis)* Anaphora est in *tu:* nam hic quoque versus continetur sub *dicet quis.* — *ὁ θεὸς εἷς, Deus unus)* Notanter ponitur fundamentalis ille articulus, qui semper fideles ab infidelibus diremit. — *πιςεύουσι, credunt)* Verbum *credo* latissime hic accipitur: nam daemonia sentiunt et intelligunt et meminerunt, Deum esse et unum esse. — *καὶ φρίσσουσι, et tremunt)* terribili exspectatione aeternorum cruciatuum. Usque adeo fides illa nec justificat nec salvat: et tamen efficaciam aliquam habet, sed in contrarium. Hoc praeter exspectationem lectoris additum magnam vim habet.

v. 20. *θέλεις, vis)* Morata interrogatio. sane *inanes* homines nolunt scire, et dissimulant. — *κενέ, inanis) inania* verba jactans. — *χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐςιν, sine operibus mortua est)* Id et declaratur et probatur versu seq. — *νεκρά, mortua)* expers vitae et vigoris justifici et salvifici. *ἀργή, Cov.* 4. *Gen.* cum *Latinis plerisque.* Negat *Baumgartenius* hanc variationem inter *memorabiliores* referri oportuisse. Memoravi in margine haud fortasse memoraturus, nisi *Latina* lectio usitata haberet *otiosa.* Addidi tamen *ε.* Praeterea in editione minore delevi.

v. 21. *ἀβραάμ ὁ πατὴρ ἡμῶν, Abraham pater noster)* Sic Paulus, Rom. 4, 1. — *ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ex operibus justificatus est)* Agnoscit Jacobus internum propriumque fidei vigorem, operibus priorem et ab operibus eorumque in fidem redundante virtute distinctum, v. seq. ignorant autem eundem hypocritae; opera, quibus tamen iidem carent, facilius palpantes. quare Jacobus *ad hominem* agit, et ad eos convincendos fere opera commemorat, ipsum fidei vigorem sub eorum commemoratione subaudiens. Neque verbum *δικαιοῦσθαι justificari* Jacobus non eodem, quo Paulus significatu adhibet; quo videlicet *justitia* conjunctissimam habet salutem. v. 14. Est autem significatus ille valde praegnans, ut quam late patet *peccatum* cum *reatu* et *vitio*, tam late ex adverso pateat *justitia*, (vid. omnino Rom. 3, 20. not.) denotans omne id, quo homo sit, et judicetur, et dicatur *justus*, i. e. talis, cui Deus jam non sit iratus ob reatum, sed reconciliatus; et qui vicissim jam non sit hostis Deo, sed *amicus.* v. 23. coll. Rom. 8, 7. cum antec. et conseq. Hunc unum eundemque significatum vocis *δικαιοῦν justificare* Paulus restrictius adhibet, Jacobus latius. cur? nimirum ille loqui solet de actu justificationis, qui maxime constat in remissione peccatorum: hic, quod apprime notandum, de statu loquitur ejusdem justificationis (qui perperam appellitatur justificatio secunda) quum homo in justitia, quae fidei est, perstat; in ea, quae operum est, progreditur. Exinde Paulus Abrahamum credentem, ex Gen. 15, 6. Jacobus, etiam immolantem multo post, ex Gen. 22, 10. producit. Ille simpliciter allegat *τὸ reputatum est:* hic etiam *τὸ amicus appellatus est,* quod postea accessit. Ille ait: *Deus justificat,* et, *justificat impium,* et, *justificati sumus:* hic simpliciter, *homo justificatur.* Ille fidem solam, non opera quam-

vis ex fide fluentia memorat; hic, fidem et opera. — *ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, super altare*) Innuit, opus Abrahami fuisse plane serium.

v. 22. *ὅτι, quod*) Duo commata, quorum in priore si illud, *fides*, in altero *operibus* cum accentu pronunciaveris, sententia liquido percipietur, qua exprimitur, quid utravis pars alteri conferat. — *ἡ πίστις, fides*) Fide obtulit Abraham. Hebr. 11, 17. — *συνήργει, cooperabatur*) Igitur aliam fides habet *ἐνέργειαν*, efficaciam et *operationem*, aliam opera; et quidem illa ante haec, et *cum* his. Non animant opera fidem, sed fides opera parit, opera fidem consummant. — *ἐτελειώθη, consummata est*) Non dicit, *vivificata est*. Ex operibus fides habet, non ut sit vera, nam veritatem habet ante opera; sed ut sit perfecta, et amicitiam divinam assequatur. v. 23. coll. Joh. 15, 10. Vigor fidei, qui opera parit, ex illo partu et actu augetur, excitatur et corroboratur, uti calor nativus corporis labore, quem ciet. conf. 1 Joh. 3, 22. Multo perfectior in fide rediit Abraham a sacrificio illo, quam eo accesserat. Idem verbum, *τελειοῦσθαι* adhibet Alexander Aphrod. l. 2. de Anima, cap. *Τρίτος δέ ἐστι*, quum describit intellectum, cognitione auctum rerum extra ipsum positarum. Fides ipsa *consummatur* per opera, i. e. *) vera demonstratur.

v. 23. *ἐπληρώθη ἡ γραφή, impleta est scriptura*) Ampliatio in sermone est. nam *impletum* ante fuit, quam *scriptum*. porro quo Abrahae tempore impletum? quum primum credidit, an postea quum immolavit? utroque tempore: sed ad tempus immolationis maxime refert Jacobus, de statu quippe Abrahami justificati loquens, ad quem etiam pertinet illud, *amicus appellatus est*. sed hinc probat justificationem ex operibus, illinc justificationem ex fide. — *δὲ*) Particulam hanc reperi in duobus ms. *Lat*. Id quod notasse juvat, ne dubitationem de genuina ejus lectione augeant aliae versiones. — *καὶ φίλος θεοῦ ἐκλήθη, et amicus Dei appellatus est*) Haec est totius versus pars altera; neque enim pertinet ad ditionem verbi *impleta est*. Fuerat *amicus Dei* Abraham, jam ante obitum, et post obitum ita appellatus est a posteris, 2 Chron. 20, 7., et a Deo ipso, Es. 41, 8. *Amicus* erat, active, *amator Dei*, id quod pertinet ad opera; et passive, *amatus a Deo*, id quod pertinet ad justificationem ex operibus. Uterque sensus, vi relatorum conjunctus, habetur etiam Joh. 15, 14. In Hebraeo est אהב quod ll. cc. active sonat, passive significat: certe apud Esajam parallela sunt *servus*, *electus*, *amicus*. et LXX, *ὃν ἠγάπησα*, uti l. c. Chron. *τῷ ἠγαπημένῳ σου*. quem ad locum etiam Halenses annotant, Arabibus Abraham velut proprio nomine *Alchalilo* i. e. amicum Dei dici. Sic quoque Judith 8, 22.: *Abraham amicus Dei effectus est*. quae tamen Graece non leguntur.

v. 24. *ὁρᾶτε, videtis*) Sic, *βλέπεις, vides*, v. 22. — *ἐξ ἔργων δικαιοῦται, ex operibus justificatur*) v. 21. not. — *ἄνθρωπος, homo*) Judaeus, Graecus. — *μόνον, solum*) Cyclopas evangeliophoros, ut Erasmus appellat, degeneresque Lutheri discipulos, qui fidem *solam*, non Paulinam, sed ab operibus desolatam pro vexillo habent, praevidens hoc loco notavit Scriptura.

v. 25. *καὶ ῥαάβ, et Rahab*) Post virum Abrahamum Judaeorum patrem ponitur mulier; nam viros et mulieres appellat c. 4, 4.:

---

*) *Conf*. *D*. Ernesti. *Bibl. th*. *T*. *VI*. p. 22. E. B.

eaque ex gentibus, quae plane flagitiosa fuerat, ne quis a Judaeis tantum opera requirat.

v. 26. *γάρ, enim*) *Enim* pro *igitur*, uti Rom. 3, 28. not. — *τὸ σῶμα χωρὶς πνεύματος, corpus sine spiritu*) *πνεῦμα* saepe *πνοὴν halitum*, vitae indicem; sed quum *corpori* opponitur, spiritum sive animam notat: neque id h. l. alienum. fides sine operibus est ut corpus exanime: sed non ideo fides viva originem vitae habet ex operibus. cur Jacobus opera potius, quam proprium fidei vigorem commemoraverit, notatum est ad v. 21. Habent vani *speciem*, non *virtutem*. 2 Tim. 3, 5. Tit. 1, 16.

CAPUT III.

v. 1. *Μὴ πολλοὶ, ne multi*) Rarum, lingua recta. v. 2., *omnes*. rari ergo debent esse doctores. conf. Rom. 15, 18. Ex ea ratione etiam is, qui doctorem agit, non debet *multus* esse in loquendo. — *γίνεσθε, sitis*) ultro. — *μεῖζον κρίμα, majus judicium*) ob plures offensiones. Conf. Sap. 6, 6. [*Omnium scilicet verborum reddenda erit ratio.* V. g.]

v. 2. *πολλά*) *multis* variisque rebus et *modis*. — *ἅπαντες, omnes*) Ne se ipsos quidem excipiunt apostoli. 1 Joh. 1, 8. — *ἐν λόγῳ*) *in sermone*, uno. Antitheton, *multa*. Lingua non semper satisfacit sensui. — *πταίει, offendit*) Hoc verbum proprie de linguae vitio lapsuve dicitur. — *ὗτος*) *hic* demum. — *δυνατὸς — σῶμα, potens — corpus*) Descriptio *perfecti*. — *τὸ σῶμα*) *corpus*, i. e. hominem, sese. Antitheton ad linguam, *membrum*, v. 5. Conf. *corpus*, v. 3. 6.

v. 3. *ἴδε*) Sic edidi ex potissima testium parte. *ἰδὲ* *Er.* Ex mss. perpauci remanent, quos *ἰδὲ* habere, satis firmiter statuamus. Interjectio *ἴδε* est ex activo verbo, *ἰδὲ* mediam vocem imitatur. Si quid differentiae est, *ἴδε* consideratum quiddam sonat potius, *ἰδὲ* patheticum magis est. Itaque Jacobus primo hoc loco *ἴδε* ponit, postea *ἰδὲ* saepe, in incremento *δεινότητος*. Certe alibi quoque unus scriptor, et *ἰδὲ* et *ἴδε*, habet, idque in brevi sermonis tractu. Joh. 12, 15. 19. 16, 29. 32. *ἴδε*. Media est lectio: ex qua pauci fecerunt *ἰδὲ*, ac multi pridem (fortasse etiam Cant. 2. quem ad v. 4. refert *Millius*, et cum eo *Baumgartenius*:) *εἰ δὲ* vel *εἰδὲ*, discrimine unius voculae vel duarum, quod in mss. Graecis minus apparet, quam apud *Arab. Copt.* in *Lat. Si autem.* In re levicula non ero prolixus: tantum dicam, non poenitere me rationum pro *ἴδε* paullo ante redditarum. — *τῶν ἵππων, equorum*) Hoc emphaseos causa ponitur initio. — *ϛόματα, ora*) Apposite. nam in ore lingua est. — *αὐτῶν*) *Omittit Hunt.* 2. *nec est in Barb.* 2. etc. Sic *Baumgartenius:* at ed. 1 Millii: omittit Hunt. 1. nec est in B. 2. (id est, in Bas. 2.) etc. Ipsi cel. Viro nil nocet, aliis autem expedit, si eum notitia codicum exactissima nondum uti patet. — *μετάγομεν*) *circumagimus*.

v. 4. *καὶ*) *etiam*. Non modo animalia, sed etiam naves. — *σκληρῶν*) *σκληρὸς, vehemens*. Duplex momentum: navium moles, et ventorum vis. — *πηδαλίυ, gubernaculo*) Elegans simile, ad linguam. Respondent inter se, *minimo*, et, *parvum membrum*. Eadem ratio calami, linguae vicarii, inter absentes. — *ἡ ὁρμὴ, impetus*) vis movens ac vertens tendensque in locum. Huic respondet

affectus linguam movens. — *βȣ́ληται, voluerit*) Hypallage. id est, quocunque vult regens, penes quem est *impetus*.

v. 5. *) *μεγαλαυχεῖ*) *magnopere se jactat:* plurimum sibi arrogat, de praeteritis et in futurum. Saepe *magnitudo* est earum rerum, quas securi *parvas* putant. *Magna* etiam exprimit *mundus*, et *rota*, et *gehenna*. v. 6. — *ἰδȣ̀, ecce*) *ecce*, tertium, tertiae comparationi praemissum. — *ὀλίγον*) Sic modo, *μικρόν. ἡλίκον Alex.* cum quo *Latinus*, neque is solus, plane conspirat: ac tamen jure a margine meo hanc varietatem removi: 1) quia plana est alliteratio ad *ἡλίκην* subsequens. 2) quia *modicum* etiam *Latini* scriptores retinent. Hoc sufficit ad tuendam lectionem receptam.

v. 6. *ὁ κόσμος, mundus*) Pars subjecti, articulo addito, (ut mox illud *ἡ σπιλȣ̃σα κτλ.*) declarans, cur lingua dicatur *ignis:* quia scilicet illa est *mundus* (Vulgato, *universitas*) *iniquitatis*. Respiciunt inter se *quantam sylvam* et *mundus*. Ut macrocosmi instar est microcosmus; sic microcosmi instar est lingua, hunc totum ciens. Frequens est a macrocosmo ad microcosmum metaphora: Ps. 139, 15. Cohel. 12, 2.: neque solum ad hominem, sed etiam ad cetum, Jon. 2, 3. 6. 7. Eam Jacobus adhibet. *Mundus* habet superiora et inferiora. ea, ad partem meliorem, sunt coelum et terra; ad deteriorem, terra et gehenna. atque ut in mundo ad terram se habet coelum aut gehenna: sic in homine ad totum *corpus* sive naturam se habet cor, cui lingua servit. nam penes pios coelum, penes malos gehenna suas habet in corde venas, unde tot mira ad *rotam nativitatis* diffunduntur. Haec *rota* quid notet, ex Ps. 77, 19. declarari possit: *φωνὴ τῆς βροντῆς σȣ ἐν τῷ τροχῷ, ἔφαναν αἱ ἀςραπαὶ σȣ τῇ οἰκȣμένῃ.* namque uti ibi בגלגל *τροχὸς τῇ οἰκȣμένῃ* תבל oppositus denotat sphaeram coelestem sive aëream; sic hoc loco *τροχὸς τῆς γενέσεως, τῇ γεέννῃ* cordive oppositus, denotat partes terrae superiores, hominisve naturam totam, mediam inter coelum et gehennam; atque adeo *corpus* cum toto ejus temperamento. Conf. *desursum, terrena, daemoniaca:* infra, v. 15. *γένεσις*, constitutio naturalis, cap. 1, 23., et vita; Judith 12, 19., *πάσας τὰς ἡμέρας τῆς γενέσεώς μȣ.* Metaphora a *rota rotunda* valde congruens. nam ut rota celerrime circumagitur; sic sphaera coeli, et hominis natura. et haec accensa, dum circumagitur, mox tota exardescit, ut ignis non solum in gyrum agi, sed gyrus esse videatur. Confer, de *rotis flammeis* throni divini, Dan. 7, 9. — *ȣ̔́τως, sic*) Haec vocula, Afris haud lecta, ex initio versus 5. huc est illata. Si apostolus eam in hac similitudine iterum adhibere voluisset, non in medio, sed in principio apodoseos adhibuisset, *ȣ̔́τω καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ.* Pauca, sed magni momenti sunt monumenta, quae *ȣ̔́τως* omittunt, praesertim Isidoro Pelusiota accedente. Comparationes sunt tres, ab *ἴδε, ἰδȣ̀, ἰδȣ̀* (v. 3. 4. 5.) incipientes. Tertia comparatio protasin habet in versu 5. medio: *ἰδȣ̀ ὀλίγον πῦρ ἡλίκην ὕλην ἀνάπτει·* apodosis incipit versu 6. ineunte, et ex duabus constat enunciationibus, quarum prior haec est: *καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ, ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας* scil. *ἐςίν·* altera vero, *ἡ γλῶσσα καθίςαται ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν ἡ σπιλȣ̃σα ὅλον τὸ σῶμα.* In hac altera enunciatione *ἡ γλῶσσα* tanquam Subjectum per anaphoram et

---

*) *ἡ γλῶσσα, lingua*] Eadem de *penna* valent, linguae vicem saepenumero praestante. *V. g.*

emphasin iterum appellatur, citra particulam ὕτως· praedicatum est, καθίςαται — — σῶμα, facili hoc sensu, *Lingua est quae maculat totum corpus.* Inter duo haec membra ὕτως alienum esse videtur: tantum abest, ut ὕτως amoto *truncata* fiat oratio. Subsequitur declaratio: *quippe quae et inflammat et inflammatur. etc.* ubi, per metaphoram a macrocosmo ad microcosmum, *Rota* sive sphaera superior (coll. Ps. 77. v. cit.) est ipsa *natura* humana rationalis: *gehenna* vero est pars profundior, cor. *Lingua,* in medio, ex inferioribus inflammatur, et superiora inflammat, ipsa *mundus* sive orbis injustitiae. Sic expedita fore spero, quae Wolfius ad h. l. notavit: eademque, quae dixi, cum *interpretatione Baumgarteniana* h. l. conferri facile patior. — καθίςαται) Idem verbum, c. 4, 4. — σπιλῦσα, *maculans*) ut ignis, per fumum. — καὶ φλογίζυσα καὶ φλογιζομένη) quippe *quae et inflammat et inflammatur.* Activo passivum postponitur: nam magis magisque e sua potestate exit, qui lingua peccat.

v. 7. γὰρ, *enim*) Nil acrius igni. — φύσις θηρίων) i. e. θηρία. Periphrasis. — δαμάζεται καὶ δεδάμαςαι) *domatur,* sensu passivo; *et domita est,* sensu medio. — τῇ φύσει, *naturae*) Dativus notat obedientiam eorum, quae domantur.

v. 8. ὐδεὶς, ἀνθρώπων, *nullus hominum*) Antitheton, *humanae.* v. 7. ὐδεὶς, *nemo* alius: vix ipse quisque. — ἀκατάσχετον κακὸν) Phocylides, λαός τοι καὶ ὕδωρ καὶ πῦρ, ἀκατάσχετα πάντα. Sic v. 6., πῦρ. — μεςὴ, *plena*) Nominativus, collato post parenthesin versu 6. Tum maxime est malum cohiberi nescium, *quum* turget veneno letali.

v. 9. ἐν αὐτῇ — καὶ ἐν αὐτῇ, *in ipsa — et in ipsa*) Sermo valde expressus. — θεὸν) κύριον *Alex. Colb.* 7. *Syr.* Errorem agnoscit *Baumg.* etenim solennis est appellatio, *Deus et Pater,* non *Dominus et Pater*: sed addit versionem veterem *vulgatam* seu *italam.* In ms. quidem *Reutlingensi* sic legitur; nam *Dei* et *Domini* nomen saepe librarii promiscue scripserant: sed ceteri *Latini* codices constanter *Deum,* (unde etiam multi eorum particulam *et* continuo subsequentem omittunt.) et sic *Cassiodorus* in Complex. disertiusque in praef. ps. — καὶ πατέρα) Annotat, *Millii* nomine, *Baumgartenius: Deest δὲ in Arab. Aethiop.* — γεγονότας) γεγεννημένυς *Alex. Colb.* 7. additque pro δὲ legendum esse καὶ. Ipse *Millius* καὶ habet; δὲ *Kusterus.* Hic etiam γεγενημένυς, ν simplici. — καθ' ὁμοίωσιν θεῦ, *ad similitudinem Dei*) Amisimus Dei similitudinem: sed exinde tamen remanet nobilitas indelebilis, quam in nobis et in aliis debemus revereri. mansimus tamen homines, ad similitudinem illam, per *benedictionem* divinam, cui humana subscribere debet, reformandi. Id interpellant, qui maledicunt. Absalom excidit gratia parentis: sed tamen populus eum agnoscit filium regis.

v. 10. ἐκ τῦ αὐτῦ ςόματος ἐξέρχεται εὐλογία καὶ κατάρα) Ps. 62, 5. LXX, τῷ ςόματι αὐτῶν εὐλόγυν, καὶ τῇ καρδίᾳ αὐτῶν κατηρῶντο. — ὐ χρὴ, *non opus est*) i. e. nullo modo convenit. — ταῦτα ὕτω, *haec sic) haec* bona, *sic* adjunctis malis.

v. 11. πηγὴ, *fons*) Huic simile cor. — ὀπῆς, *foramine)* Huic simile os.

v. 12. μὴ δύναται, *num potest)* Nunc ab ore ad cor transitionem praeparat. de illo dixerat, *non opus est;* de hoc, *non potest.*

— ὄτως ὄδὲ ἁλυκὸν γλυκὺ ποιῆσαι ὕδωρ, *sic neque salsum dulcem facere aquam*) Scil. *δύναται*, *potest*. Sic gravissimi testes *Colb*. 7. *Cov*. 4. *Gen. Aeth. Copt. Lat.* nec non *Syr.* οὔτε ἁλυκὸν *Alex.* Longa hic est *Baumgartenii* disquisitio pro receptiore lectione Exam. p. XXXII. ss. Responsionem videbis in App. crit. Ed. II. ad h. l.

Dixerat apostolus v. 11., ex uno principio non convenire, ut proficiscantur duo contraria: nunc ait, ex quolibet principio non nisi id, quod suae speciei sit, provenire posse. *Salsum*, casu recto, vim habet substantivi, ut modo *dulce* et *amarum*. Apud Hesychium, ἁλυκὴ ἡ θάλασσα. Jacobo, ἁλυκὸν, latiore notione, *lacus aut scatebra salsa*, *aquam fundens*. [*ut* Salzmeer, salziger Teich *etc. Hunc nominativum sequitur accusativus*, süss Wasser. Not. crit.] *Οὕτως*, *sic*, adhibetur ante *salsum* demum, quia haec similitudo jam versu 11. repraesentata, majorem proprietatem induit, et h. l. ipsam apodosin continet, mox verbis propriis continuandam.

v. 13. *τίς*, *quis*) Omnes videri sapientes volunt: non omnes sunt. Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. — *δειξάτω*, *ostendat*) re potius, quam verbis. v. 1. — *καλῆς ἀναςροφῆς*, *bona conversatione*) Oppositum, v. 16. Ipsa *bona conversatio* describitur v. 17. s. coll. 1 Petr. 2, 12. — *ἐν πραΰτητι σοφίας*, *in mansuetudine sapientiae*) *in mansuetudine*, cum qua conjuncta est vera *sapientia*.

v. 14. *ζῆλον πικρὸν*, *zelum amarum*) Non damnatur zelus dulcis et ira dulcis, ex fide et amore. — *μὴ*, *ne*) Gloriantur et mentiuntur contra veritatem, qui, quum zelum amarum habeant, tamen se eosdem sapientiam habere dictitant. — *μὴ κατακαυχᾶσθε*) *μὴ καυχᾶσθε Al.* et alii. Vid. App. crit. Ed. II.

v. 15. *) *ἐπίγειος*, *terrena*) non coelestis, quae descendit a Patre. — *ψυχικὴ*, *animalis*) non spiritualis, quae est a Spiritu sancto. conf. *animalis* 1 Cor. 2, 14. Jud. v. 19. Hoc medium est inter *terrenum* et *daemoniacum*. — *δαιμονιώδης*, *daemoniaca*) talis, qualem habent etiam daemonia: c. 2, 19. non ea, quam dat Christus.

v. 16. *ἐκεῖ ἀκαταςασία*, *ibi conquassatio*) *paci* contraria. v. 17. Ex effectu cognoscitur, cujusmodi sit sapientia ista. *fructum* appellare dedignatur Jacobus. coll. v. 17. 18. — *πᾶν φαῦλον πρᾶγμα*, *omne pravum negotium*) Vis voculae *omne* apparet, hac enunciatione formata: *omne negotium* inde nascens est malum. Antitheton, *plena misericordiae et fructuum bonorum* etc.

v. 17. *πρῶτον μὲν ἁγνή ἐςιν*, *primum quidem pura est*) pura a sordibus terrenis, animalibus, daemoniacis. Occupatio quaedam. *pacem* commendaturus removet prius *pacem impuram* cum mundo, quae omnia obvia convasat et conglutinat. c. 1, 27. fin. et c. 4, 4. toto. sic, *emundate*, c. 4, 8. 1 Petr. 1, 22. — *μὲν*, *quidem*) Sequitur *autem*, v. 18. — *εἰρηνικὴ*, *pacifica*) Totum: sequuntur partes mox. — *ἐπιεικὴς*) *aequa*, lenis, non rigida; ubi agitur de officiis proximi. — *εὐπειθὴς*) *tractabilis*, facilis, non morosa; ubi agitur de culpa proximi. — *μεςὴ ἐλέους*, *plena misericordiae*) ubi agitur de miseria proximi. — *καρπῶν ἀγαθῶν*, *fructuum bonorum*) Sequuntur duo fructus insigniores, et iis, ad quos scribitur, inprimis commendabiles: *non judicans et sine simulatione*. — *ἀδιάκριτος*, *non judicans*) Non facit *discrimen*, ubi non opus est, v. gr.

*) *ἄνωθεν*, *superne*] c. 1, 17. *V. g.*

inter potentes ac tenues. Hesychius, ἀδιάφορον, ἀδιάκριτον. Omnia bona et justa amplectitur: omnia mala rejicit. nullo discrimine agit, non alterum prae aliis duriter habet. — ἀνυπόκριτος, *sine simulatione)* remota a simulatione et adulatione, quae erga potentes exercetur directe; indirecte vero, per asperitatem erga tenuiores.

v. 18. καρπὸς δὲ δικαιοσύνης ἐν εἰρήνῃ, *fructus autem justitiae in pace)* Sic Hebr. 12, 11. not. Fructus justitiae, uberrimus: quanquam ubertas illa non statim initio apparet. *Justitia* est pacata: *pax* est fructuosa. — ἐν εἰρήνῃ σπείρεται, *in pace seminatur)* Cum *fructus* congruit *seminatur*. *Pax* descripta est v. 17. De *semente* et *justo* conf. Ps. 97, 11. in Hebr. — τοῖς ποιοῦσιν εἰρήνην, *facientibus pacem)* Dativus commodi, cum limitandi vi. Vid. oppositum c. 4, 1. s. ποιεῖν εἰρήνην, *pacem proferre*, ut ποιῆσαι ὕδωρ, *aquam proferre*. v. 12.

CAPUT IV.

v. 1. Πόθεν, *unde)* Innuit Jacobus, multos saepe quaerere de causis litium, quae tamen in promtu sunt. — πόλεμοι καὶ μάχαι, *bella et pugnae)* adversa paci, de qua cap. 3. *Pugna* est actio *belli*. Sequitur mox in v. 2. *pugnatis et bellatis*. Chiasmus inversus. καὶ μάχαι ἐν ὑμῖν· sed ἐν ὑμῖν, καὶ πόθεν μάχαι Alex. in ed. *Ox.* min. nam verborum ordinem *Millius*, ut solet, praetermittit. πόθεν ante μάχαι, inserunt etiam *L. N.* 1. In hac varietate nescio quid sit memorabile. — ἐντεῦθεν, *hinc)* Refertur ad *voluptates*, de quibus confestim (coll. v. 3.) mentio expressa fit; implicita, c. 3. — στρατευομένων, *quae militant)* Idem verbum, 1 Petr. 2, 11. — μέλεσιν, *membris)* Corpus, prima sedes belli: inde procedit bellum hominis cum homine, regis cum rege, gentis cum gente.

v. 2. ἐπιθυμεῖτε, *concupiscitis)* Anaphora quasi, in qua incrementum est: *concupiscitis*, affectu in rem; *occiditis et zelatis*, actione et affectu singulorum ad singulos; *pugnatis et belligeratis*, actione multorum cum multis. — φονεύετε καὶ ζηλοῦτε, *occiditis et zelatis)* *occiditis* per odia et zelum. est ἓν διὰ δυοῖν. Idem verbum, c. 5, 6. Qui concupiscit, sublatum e medio cupit possessorem pristinum. Homicidas dicit, uti v. 4. adulteros. conf. 1 Joh. 3, 15. Sic, φονεύετε, LXX, Ps. 62, 4. תְּרָצְּחוּ Haec enim hebraica lectio, media inter ceteras, bene ab Halensibus statuminatur. Atque cum toto hoc Psalmo tota Jacobi epistola quam simillimum tenorem habet. vid. not. ad v. 7. 12. 14. c. 1, 3. 3, 10. vid. etiam Ps. 10, 8. — οὐκ ἔχετε δὲ) Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. — διὰ, *propter)* Hoc cohaeret cum triplici illa clausula, *et non habetis: et non potestis adipisci: non autem habetis*. — μὴ αἰτεῖσθαι, *quod non petitis)* Neque enim cupidus, homicida, pugnax homo orare potest.

v. 3. καὶ οὐ λαμβάνετε, *et non accipitis)* Hic non dicit: *non habetis*. *Rogare* et *accipere* sunt relata. — αἰτεῖσθε, *petitis)* Nunc alios redarguit, qui paulo meliores videri volunt.

v. 4. μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες, *adulteri et adulterae)* Viri et mulieres tali bello implicantur, et fidem Deo datam frangunt. — ἡ φιλία τοῦ κόσμου, *amicitia hujus mundi)* *mundi* via, *voluptas* v. 3. — ἔχθρα, *inimicitia)* 1 Joh. 2, 15. ἐχθρὰ *Steph.* ī. *Lat.* Hoc praeterii, quia sententiae obest. Opposita sunt enim, ἔχθρα et φιλία. — ὃς ἂν οὖν,

quicunque ergo) Priori sententiae supperadditur quiddam in hac altera per verba *voluerit* et *constituitur.* — ἐχθρὸς, *inimicus)* nil exoraturus. — καθίςαται) Medium. i. e. *se ipsum constituit.*

v. 5. κενῶς) *inaniter, sine re*, ut nil referat ad noxam aut ad salutem. Seria sunt, quaecunque Scriptura dicit: omnia verba revereri debemus. — λέγει, *dicit)* non, λαλεῖ, *loquitur. dicit* ea, quae sequuntur. — πρὸς φθόνον) *contra invidiam.* Hoc nomen apud LXX nusquam occurrit; nec videtur Jacobus, versu 6. aliud dictum totidem verbis allegans, hic tam multa voluisse mutare. Hinc colligas, ex scriptura N. T. allegationem fieri: nam Novi quoque Testamenti scripta *scripturis* accensentur 2 Petr. 3, 16. Referunt alii ad Gen. 6, 5. 3., vel ad Num. 11, 29., vel ad Prov. 21, 10., vel ad librum quempiam, qui interciderit. Sed sat prope accedunt Jacobi verba ad Gal. 5, 17. ss. ubi φθόνοι *invidiae* ponuntur inter opera carnis, et contra carnem *concupiscere* dicitur *spiritus*, quo qui *ducuntur*, hi non sunt *sub lege, sed sub gratia.* Maxime vero assonant ad 1 Petr. 2, 1. s. 5. *deponentes — INVIDIAS, — lac CONCUPISCITE — DOMUS SPIRITUALIS.* Quodque hic sequitur, *majorem vero dat gratiam:* congruit cum illo, *suavis est Dominus.* ib. v. 3. Qui locum Petri probe habuerit animo impressum, Jacobi respectum ad illum prorsus agnoscet. Neque obest chronologica epistolarum series. Sic Jacobus non solum Petro, sed etiam Paulo subscribit. — φθόνον) *Invidiam* necessario parit amicitia mundi: *invidiam* non fert Spiritus, qui habitationem cepit in nobis. — τὸ πνεῦμα) *Spiritus gratiae* et amoris. — κατῴκησεν) *habitationem cepit.* — ἐν ἡμῖν, *in nobis)* filiis N. T.

v. 6. μείζονα) eo *majorem*, quo longius recesseris ab *invidia.* — δίδωσι, *dat)* Deus. — λέγει, *dicit) Scriptura*, v. 5. Confirmat Jacobus auctoritatem Salomonis: quem convenienter allegat, a *sapientiae* impedimentis nos dehortans. — ὁ θεὸς — χάριν) Prov. 3, 34. LXX, Κύριος. cetera iisdem verbis. Plane cum Petro Jacobus congruit vid. 1. ejusdem ep. c. 5, 5. — ὑπερηφάνοις, *superbis)* Superbia mater *invidiae*, de qua v. 5. Hebr. ללצים *irrisoribus.* tales sunt, qui scripturam *inaniter* loqui putant. — ἀντιτάσσεται, *resistit)* Hebr. יליץ *irridebit.* Humiles ita animati sunt, ut Deo, si fieri posset, ut Ipse cujusquam gratiam requireret, eam praestaturi forent; superbi autem resistere Ei conantur, ut Pharao. utrisque ergo par pro pari refert. superbis resistit; humilibus dat gratiam. — χάριν, *gratiam)* Cui Deus *gratiam* dat, is omnem *invidiam* dediscit.

v. 7. ὑποτάγητε οὖν τῷ θεῷ) LXX, Ps. cit. v. 6., πλὴν τῷ θεῷ ὑποτάγηθι ἡ ψυχή μου. Hoc *submittite vos* congruit cum *humilibus*, v. 6., et interjecta explicatione hujus submissionis concluditur versu 10. coll. 1 Petr. 5, 6. — ἀντίςητε — ἀφ᾽ ὑμῶν, *resistite — a vobis)* Sequitur oppositum: *appropinquate — vobis.* Conf. *resistite*, 1 Petr. 5, 9. — τῷ διαβόλῳ, *diabolo)* superbo, maxime per superbiam tentanti; hosti, cui militant superbia et invidia in mundo. — φεύξεται, *fugiet)* ut superatus. Laetum verbum. 1 Joh. 5, 18.

v. 8. ἐγγίσατε, *appropinquate)* Fugam diaboli sequitur, naturae potius quam temporis ordine, appropinquatio ad Deum, per bonas preces. v. 2. s. — ἐγγιεῖ, *appropinquabit)* ut propitius. Laetissimum verbum. — καθαρίσατε, *mundate)* ut possitis diabolum fugare. —

ἁγνίσατε, purificate) ut possitis accedere ad Deum, deposito adulterio animae. — *δίψυχοι, duplices animo*) qui et Deo et mundo vos datis. v. 4. Alternat oratio in hac epistola; et modo fratres sancti, modo peccatores, modo fluctuantes compellantur. *Bianimus* laborat *corde;* peccator, etiam *manibus.*

v. 9. *ταλαιπωρήσατε, miseri estote*) ut ablactemini et abalienemini a mundo. Miseria haec beata. non additur hic, *ululantes,* c. 5, 1.

*) v. 11. *μὴ καταλαλεῖτε, nolite obtrectare)* Nunc alios notat irrequietae animae excessus, postquam c. 3. quietem, et cap. 4. ineunte turbam descripserat. — *τὸν ἀδελφὸν, fratrem*) Articulus hic additus, ad *ἀδελφοῦ* non additus. fraterna aequalitas laeditur obtrectando; sed *magis,* judicando. — *κρίνει νόμον, judicat legem*) Proinde enim facit, ac si lex ipsa non faceret illud officium, in quod homo ejusmodi involat. — *εἰ δὲ, si vero) si judicas, es judex.* Ploce. — *νόμου, legis*) Ab hoc loco desinit *Legis* expressa in volumine Novi Test. mentio, neque in epp. Petri, Johannis, Judae obvia, neque in Apocalypsi.

v. 12. *ὁ νομοθέτης*) *Unus est,* nempe *Legislator Deus, qui potest* etc. *καὶ κριτὴς* addunt *Al. Lat.* aliique testes sat multi et valde graves: sed huic pleniori lectioni receptiorem olim praetuli. Saepenumero negat *Baumg.* me mihi constare. Atqui sententiam in melius mutare, laudabile est: eodem autem tempore me a me ipso dissentire, nusquam evicit. Vid. omnino App. crit. Ed. II. ad h. l. — *ὁ δυνάμενος, qui potest*) Nostrum non est judicare; praesertim cum exequi non *possimus.* — *σῶσαι*) Ps. cit. v. 2., *παρ' αὐτῷ γὰρ τὸ σωτήριόν μου.* et sic ibidem v. 3. 7. 8. Verborum ordinem invertit *Lat.* et sic Scriptura saepe, *occidere et vivificare, percutere et sanare, contristare et consolari.* Vid. App. crit. Ed. II. — *σὺ δὲ*) *Σὺ* soli Graeci, atque hi pauci: quos cel. *Baumgartenius* non conaretur in multitudinem extendere, nisi criticis, codices ad Erasmi textum recensentibus, nimium confideret. Iterum conf. App. crit. Ed. II. ad h. l. In crisi magnopere valet illud, *Defectus non possunt numerari,* Eccl. 1, 15. — *τίς, quis)* imbecillus. — *τὸν ἕτερον*) Multi *ὁ κρίνων τὸν πλησίον·* et sic aperte etiam *Syr.* coll. c. 2, 8. Graecum *ἕτερος* alio verbo, quod *socium,* non *proximum* dicit, interpretari solet. **)

v. 13. *ἄγε νῦν, age nunc*) Interjectio ad excitandam attentionem. c. 5, 1. — *λέγοντες, dicentes)* categorice, gloriabundi, v. 16. — *σήμερον ἢ αὔριον, hodie aut cras)* Unus dicit, *hodie,* idem aliusve *cras,* ut commodum est; quasi liberam haberet optionem. *ἢ αὔριον Beza;* et ad hanc lectionem accommodata fuit pridem annotatio in Gnomone: postea *καὶ αὔριον* in progressu criseos praetuli. Vid. App. crit. Ed. II. — *πορευσώμεθα κτλ., proficiscemur etc.)* Subjunctivus facit sermonem modalem, et innuit rationes rerum urgentes. — *τήνδε*) Hoc ponitur loco nominis proprii, ut *ὁ δεῖνα.* — *καὶ, et) et* fre-

---

*) *εἰς κατήφειαν, in demissionem vultus*] Eadem locutio, quae Germanis dicitur *Kopfhängen.* Conf. 1 Reg. 21, 29. Jes. 58, 5. Mich. 6, 8. Eo nomine qui alios carpunt, ipsi tales sunt vulgo, ut prae aliis *vultum demittere* opus habeant. *V. g.*

**) *Itaque et margo* utriusque Ed. *et* Vers. Germ. *praefert lectionem τὸν πλησίον.* E. B.

quens. Polysyndeton exprimit libidinem animi securi. — *ἐνιαυτὸν ἕνα, annum unum)* Sic loquuntur, quasi mox etiam de insequentibus annis deliberaturi.

v. 14. *οὐκ ἐπίστασθε, non scitis)* Prov. 3, 28. — *τὸ τῆς)* Vid. App. crit. — *ποία)* Ps. cit. v. 10. — *ἡ ζωὴ) vita*, unde crastina actio suspenditur. — *ἀτμὶς, vapor)* Diminutivum. — *γὰρ, enim)* Ex interrogatione repetitur particula in responsione, cum vi. — *ἔσται, erit)* Vid. App. crit. Ed. II. In futuro *ἔσται* verisimilitudinem sensus confirmat *τὸ αὔριον cras*, et totus futuri temporis sermo v. 13. 15.

v. 15. *ἀντὶ τοῦ λέγειν ὑμᾶς, cum dicere vos oporteret)* Ref. ad *dicentes*, v. 13. Latet hic imperativus, *potius sic dicite.* — *καὶ, et) Si Dominus voluerit; ET vivemus Et faciemus. et vivemus*, pars apodoseos. nam si esset pars protaseos, *et* non poneretur ante *faciemus. καὶ ζήσωμεν* Latinus expressit *si vixerimus*, *si* non recte addito, et *καὶ* subsequente non recte omisso: nam ad apodosin pertinet *καὶ ζήσωμεν*, i. e. *vivemus;* ut diximus: et gloriabundus homo ita loquitur, ut si in sua potestate haberet 1) speciem actionis, 2) actionem, 3) vitam; quamvis a voluntate Domini pendet 1) vita hominum. 2) actio. 3) actionis species. Iterum conf. App. crit. Ed. II. ad h. l. — *ζήσωμεν· ποιήσωμεν)* Subjunctivus modestiam sermoni adspergit.

v. 16. *καυχᾶσθε ἐν ταῖς ἀλαζονείαις, gloriamini in arrogantiis) Arrogantiae* exprimuntur in illis verbis, *proficiscemur — lucrabimur; gloriatio*, in praesumtione temporis. — *πονηρὰ, mala)* Oppositum, *bonum*, v. 17.

v. 17. *εἰδότι, scienti)* Conclusio praecisa, contumaces sibi relinquens. — *μὴ, non)* Peccatum omissionis.

CAPUT V.

v. 1. *Οἱ πλούσιοι, divites)* [*qui neglexistis per beneficentiam frui divitiis vestris.* v. 2. 3. V. g.] Saepe apud prophetas externae gentes compellantur per apostrophen, cum tamen prophetia non ad illas, sed ad Judaeos perveniret. Sub eadem figura apostolus de divitibus non tam ad divites ipsos, a fide alienos, scribit, quam ad sanctos, ut illorum vim patienter ferant, v. 7. — *ταλαιπωρίαις, miseriis)* Scripta sunt haec paucis annis ante obsidionem Hierosolymorum. — *ἐπερχομέναις, supervenientibus)* de improviso, et celeriter.

v. 2. *σέσηπε, putrefactae sunt)* Notatur tenacitas divitum. — *σητόβρωτα) ἱμάτιον σητόβρωτον.* Job. 13, 28.

v. 3. *ὁ ἰὸς αὐτῶν, aerugo eorum)* Synecdoche. Etiam divitiarum et vestimentorum situs erit in testimonium captivitatis, qua detentae facultates nemini profuere, sed otiosae jacuere, sine foenore. — *ὑμῖν, vobis)* contra vos. — *φάγεται, comedet)* morte. — *σάρκας, carnes)* vivas. non dicit *κρέα*. — *ὡς πῦρ, sicut ignis)* Locutio adagialis, de consumtione celeri ac totali; quum rubigo antea fuerit lenta et modica. — *ἐν ἐσχάταις ἡμέραις, in novissimis diebus)* Thesaurus in posterum solet reponi: vos collegistis sero; non fruemini. Eadem phrasis, 2 Tim. 3, 1. not. Apostolus adventum Domini proponit hic ad terrorem impiorum; ad solatium sanctorum, versu 7. ss.

v. 4. *) *κράζει, clamat)* De iis maxime peccatis clamor ascendit

---

*) *τῶν ἀμησάντων, qui demessuere*] Dignum consideratu est, quod, cum

ad Deum, de quibus silentium est apud homines [*vel quibus in violentia patet refugium; quo minus luant in his terris.* V. g.]: ut de impudicitia et injustitia. [*Hodie*, *ob* disciplinae ecclesiasticae *defectum, omnis omnium, quos dicunt, Christianorum vita et conversatio* unum *fere* peccatum clamans *constituit. Qua in re non facinorosorum duntaxat, sed eorum quoque culpa est, qui, cum publica munera gerant, nimis in agendo frigidi sunt atque inertes.* V. g.] Eum clamorem et *merces negata* et *operarii* emittunt. Duplex clamor. — *εἰσεληλύθασιν, introiverunt*) Metonymia antecedentis. id est, nunc venit ultor Dominus.

v. 5. *ἐτρυφήσατε, deliciati estis*) deliciis speciosis, quas ex illa ipsa *mercede* aluistis. — *ἐπὶ τῆς γῆς*) *super terra*, nunc vastanda. — *καὶ ἐσπαταλήσατε, et luxuriati estis*) luxu sordido et insano, vosque consumente. *τρυφὴ* parit *σπατάλην*· et *σπατάλη* affine *τῇ σφαγῇ*. Mixtim describit Jacobus divitum voluptatem et immanitatem, uti gradationi congruit. — *ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς, ut in die mactationis*) Adagium. *mactatio* hic innuitur non divitum, sed boum, ovium etc. ad epulas. *Aethiops* omittit: *Millius* omissionem approbat: me qui approbationem illam non confutarim, cel. *Baumgartenius* reprehendit. Atqui talia satis confutavi in Appar. p. 443. [Ed. II. p. 78.]

v. 6. *κατεδικάσατε, ἐφονεύσατε, condemnavistis, occidistis*) Asyndeton, celeritatem exprimens. Denuo conf. App. crit. Ed. II. ad h. l. Gratiam habeo ven. *Baumgartenio:* nam dum nullam lectionem memoratu digniorem a me omissam profert, plenitudinem delectus mei egregie confirmat. — *τὸν δίκαιον, Justum*) Distributiva significatio in singulari numero locum invenit, denotans quemlibet justum, ut quemque nanciscuntur improbi: maxime vero Christum ipsum, *Justum.* Act. 3, 14., a Judaeis et gentibus occisum; et deinceps Jacobum, haec scribentem, ab Hebraeis *Justum* cognominatum, cujus supplicium hic divinitus praesignificetur. Congruit praesens, *non resistit vobis.* quo commate subsequente per asyndeton simul innuitur, ipsa Justi patientia impios sese ad caedem acuere. conf. Sap. 2, 10—20.

v. 7. *οὖν, igitur*) quicquid interim faciant improbi. — *παρουσίας, adventum*) v. 8. 9. 12. — *τοῦ κυρίου, Domini*) Jesu Christi. — *ἐκδέχεται, exspectat*) exspectando assequitur, in messe. יִקְצֹר *metet*, LXX, *ἐκδέξεται.* Hos. 8, 7. — *τίμιον, pretiosum*) operae et patientiae pretium. — *ἕως, usque*) Constr. cum *patienter ferens.* Non prius desinit. — *ἄν*) Vid. App. crit. — *λάβῃ*) *acceperit*, coelitus. — *πρώϊμον*) post satum. — *ὄψιμον*) cui messis proxima.

v. 8. *ἡ παρουσία, adventus*) qui item afferet pretiosum fructum. — *ἤγγικε, appropinquavit*) Vere hoc dixerunt apostoli; tametsi tempora interveniunt illa, de quibus 2 Thess. 2., et in Apoc. Conf. not. ad Act. 2, 39.

v. 9. *μὴ στενάζετε, ne ingemiscite*) per impatientiam. — *ἵνα μὴ κριθῆτε, ut ne judicemini*) Judice veniente. Suspiria nocent et iis, a quibus, et iis, contra quos mittuntur. Vid. App. crit. Ed. II. — *ὁ κριτὴς, Judex*) Christus is est: in cujus officium involant, qui perperam suspirant, et judicii tempus antevertunt. Si cel. *Baumgartenius* ullo vestigio docuerit, articulum *Stephano* non fuisse lectum,

---

tanta sit injustitiae varietas (Job. 22, 6—9. 24, 2—12. 31, 7. 13.), ea solo memoratur h. l., quae in *messe* committitur. *V. g.*

negabo, articulum, ineunte linea, per sphalma excidisse. — *θυρῶν, fores)* Summa propinquitas. Matth. 24, 33. — *ἕστηκεν, stitit se)* stat, semper audiens omnia.

v. 10. *ἀδελφοί μου, τῆς κακοπαθείας*) Lectionis hujus vindicias habet App. crit. Ed. II. ad h. l. — *τῆς κακοπαθείας, tolerantiae malorum)* ne quid novi vobis accidisse putetis. Verbum *κακοπαθεῖ* exstat v. 13. — *τοὺς προφήτας, prophetas)* singulariter suo tempore pressos, inde beatos. Matth. 5, 12. — *ἐλάλησαν, locuti sunt)* Innuitur, quanta fuerit et injuria mundi, et patientia prophetarum. — *τῷ ὀνόματι, nomine)* Innuitur obedientia prophetarum in celebrando nomine Domini. *ἐν* subauditur, uti Matth. 7, 22. LXX Lev. 19, 12.

v. 11. *ἰδοὺ*) Vid. App. ad h. l. — *τοὺς ὑπομείναντας, eos qui perpessi sunt)* prae iis, qui molliter vixerunt. Pondus codicibus, qui hic *ὑπομείναντας* habent, addunt *Al.* et *Euthal.* — *ὑπομονήν, patientiam)* Redit ad prima Jacobus, coll. c. 1, 3. not. תקוה LXX, *ὑπομονή*, apud ipsum Jobum, c. 14, 19. Hic notat constantiam fine sperato potitam. — *τὸ τέλος Κυρίου*) *exitum*, quem *Dominus* Jobo dedit. — *εἴδετε, vidistis)* Idem usus verbi, de re olim facta, Hebr. 3, 19. *Patientia* et *exitus* congruunt. c. 1, 4. Matth. 24, 13. Non reticuit Jacobus patientiae Jobeae exitum. — *ὅτι, quoniam)* Hoc pendet a verbis proximis. Est oratio continuata. Bis memoratur *patientia;* bis, *Dominus* *). Sir. 2, 12., *οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος.* — *πολύσπλαγχνος*) *patienti* non ultra vires injungit. — *οἰκτίρμων*) clementer dat *exitum* beatum. Chiasmus. *οἰκτίρμων*, ab *εἴκω, cedo*, notat tenerum affectum etiam citra respectum calamitatis vel miseriae, ut David ad Dominum dicit ארחמך Ps. 18, 2.

v. 12. *μὴ ὀμνύετε, ne jurate)* v. gr. per impatientiam. Opponitur linguae in adversis usus versu 13. — *μήτε τὸν οὐρανόν, neque per coelum)* Matth. 5, 34. s. — *ὑμῶν τὸ ναί, ναί, vestrum etiam, etiam)* Vestrum *etiam*, quod est in re, sit pariter *etiam* in sermone. — *ὑπὸ κρίσιν, sub judicium)* Conf. v. 9. *Hoc totius*, inquam in Apparatu, *epistolae tenori congruit.* Apud *Baumgartenium*, pro *Hoc*, irrepsit *Nec.* id quod moneo, ne secum pugnare videatur.

v. 13. *προσευχέσθω· ψαλλέτω, oret: psallat)* Licet etiam psallere in adversis, et orare in secundis: sed plerumque animus in adversis minus fert *τὸ psallere;* et quod fert animus, id magis fieri debet. Faciebant id maxime publice in coetu fidelium; ut docet antitheton, *advocet*, de aegroto; v. 14.

v. 14. *πρεσβυτέρους, presbyteros)* qui dum orant, non multo minus est, quam si tota oraret *ecclesia.* — *ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ, ungentes eum oleo)* Quod Christus apostolis commiserat, Marc. 6, 13., id deinceps in ecclesia continuatum est, etiam post apostolorum tempora: atque hoc ipsum charisma, maxime simplex, conspicuum et salutare, ex omnibus unum diutissime duravit. Exemplum vide in *Macarii* Op. p. 272. Testimoniumque illustre habet Ephraim Syrus *συμβουλ. ος. Ἐὰν οἰκονομίαν πληρῶν ἀλείφῃς ἐλαίῳ τὸν κάμνοντα κτλ.* Immo divinitus eo consilio datum fuisse videtur, ut semper maneret in ecclesia, tanquam specimen ceterorum: sicut portio Mannae

*) *Quanquam repetitio vocis Κύριος, per marginem* utriusque Ed. *et per* Vers. germ. *ad lectiones dubias refertur.* E. B.

fuit specimen miraculi antiqui. certe *presbyteris*, ministris ordinariis, Jacobus administrationem hujus olei adscribit. Erat haec ecclesiae summa Facultas Medica, ut Juridicam ejusdem habemus 1 Cor. 6. Beata simplicitas! intermissa vel amissa per ἀπιςίαν. Nam quod ecclesia Latina *unctionem extremam*, Graeca εὐχέλαιον habent; multo minorem huic μυςηρίῳ sive sacramento, ut illae appellant, efficaciam ad sanitatem corporis, experientia cogente, tribuunt, quam ritui apostolico Jacobus. Nervose Whitakerus contra Duraeum: *Oleo utantur, qui possunt aegrotis sanitatem precibus impetrare: qui non possunt, abstineant inani symbolo.* Unus enim illius *unctionis* scopus initio erat miraculosa sanatio: qua deficiente non est nisi *inane symbolum.* Sed *impositio manuum* etiam pius externus ritus est, licet Spiritum S. non actu conferat. Neque enim, etiam initio, hoc semper et uno scopo adhibita fuit. — *ἐν, in)* Hoc non certe minus cum verbo *orent*, quam cum participio *ungentes* cohaeret: unde sequitur, *oratio fidei.* — *τοῦ κυρίου, Domini)* Jesu Christi.

v. 15. *ἡ εὐχὴ τῆς πίςεως, oratio fidei)* [*Non*, oleum, *inquit.* V. g.] Ubi aliquot fideles orant, tota vis fidei per totum corpus ecclesiae diffusa agitatur. Jacobus, si quis eum diceret remissionem peccatorum tribuisse operibus, magnam sibi injuriam fieri questurus esset. — *κἂν, etsi)* Potest aliquis aegrotare, etiamsi non admiserit peccata. — *ἀφεθήσεται, remittetur)* *τὸ admisisse peccata.*

v. 16. *ἐξομολογεῖσθε, confitemini)* Aegrotus et quisquis offendit, jubetur confiteri; offensus, orare. confitenda, quae maxime premunt: cui fit confessio, scit magis, quomodo orare debeat, et magis commovetur. — *ἀλλήλοις, invicem)* Confessio cuilibet fieri potest, qui orare potest. — *ὅπως ἰαθῆτε, ut sanemini)* Grassabantur ergo morbi. — *πολὺ, multum)* etiam ad sanitatem restituendam. — *ἰσχύει, valet)* etiam pro altero. — *δικαίου, justi)* qui ipse non haeret in lapsu aliquo. — *ἐνεργουμένη, efficaciam habens)* *Efficaciam* sequitur exauditio; ex hac *valet* precatio. Itaque *tria* sunt: 1) *efficacia* precum. 2) *exauditio.* 3) *τὸ ἰσχύειν, valere.* Hoc sequitur demum ex duobus prioribus. Primum est internum in animo precantis: tertium producit etiam effectus ad extra.

v. 17. *ἠλίας, Elias)* Omnis effectus precum est supernaturalis, et eatenus miraculosus, quanquam foris non sic apparet. — *ὁμοιοπαθὴς, similiter affectus)* Idem verbum Act. 14, 15. eadem *πάθη*, eosdem *affectus* habens animi et corporis, in quos non videretur cadere tanta *ἐνέργεια efficacia.* — *προσευχῇ προσηύξατο, oratione oravit)* vigente idololatria Baalitica, mera at seria utebatur precatione; nullis aliis adjumentis usus ad hoc apotelesma producendum. Ipsa phrasis hebraea, ubi verbum et substantivum vel quasi substantivum junguntur, semper aliquid vehemens notat: ex. gr. *moriendo morieris*, ita morieris, ut mors appellari digna sit.

v. 18. *πάλιν προσηύξατο, rursum oravit)* abolita idololatria. Gestus orantis, 1 Reg. 18, 42. — *καὶ ἡ γῆ, et terra)* *καὶ atque ita.* — *αὐτῆς, suum)* quem paullo ante dare non potuerat.

v. 19. *ἀδελφοὶ, fratres)* Jacobus, multitudinem verborum, Spiritu ipsum agente, vitans, finem facit. Ego, inquit, hac epistola salutem vestram quaero: quaerat quilibet coram salutem alterius. conf. Hebr. 13, 22. — *τὶς, τὶς, aliquis, aliquis)* *Quilibet cujuslibet* salutem debet quaerere. — *πλανηθῇ, seductus fuerit)* per peccatum. — *τὶς,*

aliquis) quisquis erit, hujus praeda illa erit. Apta conclusio epistolae.

v. 20. *γινωσκέτω)* *scito*, et convertens, ut sit studiosior; et conversus, ut gratus obsequatur. — *σώσει, salvabit)* Futurum. olim constabit. — *ψυχὴν αὐτȣ̃, animam ejus)* peccatoris. Magnum opus. — *ἐκ θανάτȣ, ex morte)* errantes haustura. Connexio: non solum in corporis *morbis* v. 14. invicem succurrite; sed etiam animae *mortem* depellite. — *καλύψει)* *teget*, illo ipso *amore* impulsus, quo ductus errantem revocavit. 1 Petr. 4, 8. not. — *πλῆθος ἁμαρτιῶν, multitudinem peccatorum)* peccata, quae errans vel commiserat, convertenti nota, vel commissurus fuerat. [*Itemque, quae a convertente aliisve vel commissa fuerant vel porro committi potuissent.* V. g.] *Peccatorum ejus* Steph. Aethiop. Cur *Steph.* apud cel. Baumgartenium inseratur, nescio. Conclusionem facit Jacobus, non ut epistolae, sed ut libri cujuspiam.

IN

EPISTOLAM PETRI PRIOREM.

CAPUT I.

v. 1. *Πέτρος, Petrus)* Mirabilis est gravitas et alacritas Petrini sermonis, lectorem suavissime retinens. Utriusque Epistolae scopus est, *suscitare, per admonitionem, sinceram mentem* fidelium, 2 Petr. 3, 1., et munire non modo contra errorem, sed etiam contra dubitationem. c. 5, 12. Id agit per commemorationem gratiae evangelicae, qua delibuti fideles inflammantur ad ferendos fidei, spei, amoris, patientiae fructus, in omni functione et afflictione. Prioris epistolae partes sunt tres.

I. Inscriptio. Cap. I. 1. 2.
II. Excitatio sinceri sensus. Excitat autem electos
- a] tanquam Renatos ex Deo. Hic tam beneficia DEI erga fideles, quam officia fidelium erga Deum commemorat, et alternatim ea contexit, per tria momenta, quibus ex mysterio CHRISTI robur additur.
  - A) Deus nos regeneravit ad SPEM vivam, ad hereditatem gloriae et salutis: v. 3—12. Propterea SPERATE perfecte. v. 13.
  - B) ut filii obedientiae, sancto Patri fructum FIDEI ferte. v. 14—21.
  - C) per Spiritum MUNDATI, PURO corde AMATE, sine vitio. v. 22. c. II. 10.
- b] tanquam Peregrinos in mundo: ut ABSTINEANT a carnalibus cupiditatibus, v. 11., et fungantur
  - A) CONVERSATIONE bona: v. 12.
    - 1. speciatim,
      - 1. subditi, v. 13—17.

2. servi, exemplo Christi: v. 18—25.
3. uxores, c. III. 1—6.
4. mariti, v. 7.
2. generatim, omnes. v. 8—15.
B) PROFESSIONE bona:
1. per apologiam, et per mali sodalitii fugam. v. 15 — 22. c. 4, 1 — 6. (Huic parti vim addit totus Christi cursus, a passione ad judicium.)
2. per virtutes et bonam charismatum administrationem. v. 7—11.
c] tanquam Consortes gloriae futurae: ut SUSTINEANT adversa. Id faciat quisque
1. in universo statu Christianismi. v. 12—19.
2. in suo seorsum statu. c. V. 1—11.
(A prima parte secundam, et a secunda tertiam dirimit titulus *ἀγαπητοὶ*, *dilecti*, bis adhibitus. c. 2, 11. 4, 12. Status, *presbyterorum* etiam spectatur ut status aerumnosus in hac vita, ex quo prospectus esse debeat salutaris ad *gloriam*, c. 5, 1. 4. atque *τὸ subjicimini*, c. 5, 5. tamen etiam passionem infert et *sustinentiam*, et videtur haec praecise ratio esse, cur hos duos status c. 5, 1 — 11. separet apostolus ab iis statibus, de quibus cap. 2, 12 ss.
III. Conclusio. v. 12—14.

— *ἐκλεκτοῖς, electis)* in coelo. *electis*, ex toto populo, ex humano genere. Hoc, et versum 5., confer cum Matth. 24, 24. — *παρεπιδήμοις, advenis)* in terra. [*patriae coelestis respectu.* V. g.] — *διασπορᾶς πόντȣ, dispersionis Ponti)* Judaeos dispersos compellat: Jac. 1, 1.: quanquam subinde etiam fideles ex gentibus, illis admixtos, alloquitur. c. 2, 10. not. 4, 3. Quinque provincias nominat eo ordine, quo occurrebant scribenti ex oriente. c. 5, 13. Memoratur *Cappadocia, Pontus et Asia*, Act. 2, 9. Epistolae Petri olim ante epistolas Johannis, Jacobi et Judae ponebantur: atque inde omnes videntur *Catholicae* dictae, quia id nomen primae earum inprimis convenit. Utrum in pontum Petrus epistolam primum, an Hierosolyma, ubi confluxerint, miserit, non constat.

v. 2. *κατὰ πρόγνωσιν, secundum praescientiam)* Constr. cum *electis*. Laudatur etiam *praescientia*, v. 20. Complectitur etiam voluntatem et amorem. — *θεȣ̃, Dei)* Mysterium Trinitatis, et oeconomia salutis nostrae innuitur hoc versu, atque adeo summa epistolae. [*Agitur deinceps de Patre* v. 3. 15. 17. 21. 23.: *de Christo* v. 3. 7. 11. 13. 19. 2, 3.: *de Spiritu* v. 11. 12. 22. V. g.] — *πατρὸς, Patris)* etiam nostri. — *ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος, in sanctificatione Spiritus)* 2 Thess. 2, 13. not. — *εἰς ὑπακοὴν, in obedientiam)* *Obedientia* innuitur ea, quae praestatur per fidem v. 22. not. certe *sanctificationem Spiritus* et *fidem* jungit Paulus l. c. Observa etiam particulas *κατὰ, ἐν, εἰς*· quibus habitus trium beneficiorum cardinalium ad electionem et mutuus ipsorum ordo (coll. Ap. 1, 4. 5. 6.) indigitatur. — *καὶ ῥαντισμὸν, et adspersionem)* Obedientes illi asperguntur, ad remissionem peccatorum. 1 Joh. 1, 7. Est autem hic *aspersio* passiva, qua *obedienter* admittitur aspersio. De *obedientia* iterum vide v. 14.: de *sanguine* aspersionis, v. 19. — *πληθυνθείη, multiplicetur)* Plus ultra. Idem verbum, 2 Petr. 1, 2. Sic Dan. 3, 31., *εἰρήνη ὑμῖν πληθυνθείη.*

v. 3. *εὐλογητὸς, benedictus)* Sententia: Deus nos regeneravit. Accedit modus sive gratiarum actio. — *πατὴρ, Pater)* Tota haec epistola valde congruit cum *oratione Dominica*, maxime autem cum prioribus ejus articulis. Conferantur inter se sententiae, ordine suo:

Pater:	c. 1, 3. 14. 17. 23. 2, 2.
noster:	c. 1, 4. fin.
in coelis.	ibid.
Sanctificetur nomen tuum:	c. 1, 15. 16. 3, 15.
Adveniat regnum tuum:	c. 2, 9.
Fiat voluntas tua.	c. 2, 15. 3, 17. 4, 2. 19.
Panem quotidianum.	c. 5, 7.
Remissio peccatorum.	c. 4, 8. 1.
Tentatio.	c. 4, 12.
Liberatio.	c. 4, 18.

Atque ad preces ipsas multa expresse refert Petrus. c. 3, 7. 4, 7. — *κατὰ — ἔλεος, secundum misericordiam)* Fueramus miseri. Eph. 2, 1. s. — *ἀναγεννήσας, qui regeneravit)* v. 23. c. 2, 2. [*Ab hoc inde loco usque ad c.* 2, 10. *commemorat Petrus*, *quae nostro commodo DEUS fecerit; atque ex ea salutis penu efficacissima monita derivat ad spem, v.* 3—13.; *ad sanctificationem et timorem in fide,* v. 14—21.; *ad amorem,* v. 22—c. 2, 10.; *suavissime doctrinam de Christo subingerens.* V. g.] — *εἰς, in)* Insignis anaphora: *in spem, in hereditatem, in salutem.* — *εἰς ἐλπίδα ζῶσαν, in spem vivam) Spes* haec est hereditas coelestis, v. 4.: et dicitur *viva,* quia ex resurrectione Christi efflorescit. Amat Petrus epitheton *vivus,* v. 28. c. 2, 4. s. et mentionem *spei,* v. 13. 21. c. 3, 5. 13. Conf. epitheta v. seq. Spei autem jungit fidem et amorem. v. 8. 21. 22. — *δι᾽ ἀναςάσεως, per resurrectionem)* Hoc pendet a *vivam*, coll. v. 21.

v. 4. *κληρονομίαν, hereditatem)* Filii, regeniti, sunt heredes. De *hereditate* etiam c. 3, 7. 9. — *ἄφθαρτον, incorruptibilem)* Est enim hereditas *divina.* — *ἀμίαντον, incontaminatam)* Nullus enim impurus e *proximis* est coheres. — *ἀμάραντον, marcoris expertem)* Nam heredes ipsi non *μαραίνονται,* non moriuntur. Amat Petrus synonyma cumulata. v. 7. 8. 19. c. 5, 10. — *τετηρημένην, servatam)* ab initio. Conf. v. 10. Idem verbum, Joh. 17, 12. Conf. ibid. c. 2, 10. — *ἐν ȣ̓ρανοῖς, in coelis)* penes Deum. — *εἰς ὑμᾶς, in vos)* hoc tempore viventes.

v. 5. *ἐν δυνάμει Θεȣ̃, in virtute Dei)* Ipse facit et faciet plane. c. 5, 10. coll. 2 Petr. 1, 3. [1 Thess. 5, 24. Matth. 19, 26. *Hac tutela destituti qui persisteremus coram adversario?* 1 Petr. 5, 8. V. g.] Nemo potest sibi proponere, qua ratione velit ad metam pervenire. Salutem nobis praestat contra hostes potentia Dei; contra nos ipsos, longanimitas Domini. 2 Petr. 3, 15. Exemplo sunt apostoli ipsi. — *φρȣρȣμένȣς, qui custodimini)* Hereditas *servata* est: heredes *custodiuntur.* Neque illa his, neque hi deerunt illi. *Corroboratio* insignis, 2 Petr. 3, 17. — *διὰ πίςεως, per fidem)* Per fidem salus et accipitur et retinetur. — *ἑτοίμην ἀποκαλυφθῆναι, paratam ut reveletur) Revelatio* fit in die novissimo: ea parari coepta est, quum Christus veniret. — *ἀποκαλυφθῆναι, ut reveletur)* Frequens verbum in hac epistola. v. 7. 12. 13. 4, 13. 5, 1. — *ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ, in tempore ultimo)* Petrus totum tempus ab initio N. T. ad gloriosum

Christi adventum pro uno tempore, eoque brevi, in comparatione ad tempora V. T. accipit. conf. not. ad Act. 1, 11. Itaque *in* constr. cum *paratam.*

v. 6. *ἐν ᾧ) qua in re.* — *ἀγαλλιᾶσθε, exultatis)* Praesens. v. 8. Augustinus, *gaudete.* conf. Jac. 1, 2. — *ὀλίγον, paululum)* Id respectu cunctae ecclesiae dicitur. c. 5, 10. coll. c. 4, 7. — *εἰ δέον ἐςὶ, si opus est) Si,* affirmandi vim habet. v. 17.

v. 7. *δοκίμιον, probatio)* Id est, *fides vestra,* quae sic *probatur.* nam comparatur cum auro. — *πολυτιμότερον, multo pretiosior)* Epitheton subjecti. — *τοῦ ἀπολλυμένου, quod perit)* Aurum, cum mundo, perit, v. 18.: nec tum juvabit quenquam. Idem participium, Joh. 6, 27. — *δὲ,* *) *sed)* Fides cum auro comparatur, non ut illud perit, *sed* ut per ignem probatur. — *εὑρεθῇ, inveniatur)* Nunc enim non apparet: apparebit autem, quum cetera *peribunt.* — *ἔπαινον, laudem)* verbis. — *τιμὴν, honorem)* rebus. — *δόξαν, gloriam)* judicio. — *ἀποκαλύψει, revelatione)* v. 13.

v. 8. *οὐκ εἰδότες ἀγαπᾶτε) amatis, tametsi non novistis* facie. Paradoxon: nam notitia amorem alias parit. Hoc de amore: idem mox de *fide* Petrus praedicat. *quem* et *in quem,* anaphorae affine asyndeton. — *εἰς ὃν, in quem) In* proprie pertinet ad *credentes,* sicut etiam *nunc.* — *μὴ ὁρῶντες, non videntes)* Praesens, i. e. quamvis non videtis eum in gloria adhuc. Apostoli, qui ipsi viderant, fidem suam non tam magnam censuere, quam aliorum. — *ἀνεκλαλήτῳ) ineffabili,* jam nunc. 1 Cor. 2, 9. — *καὶ δεδοξασμένῃ, et glorificato)* Glorificatum est hoc gaudium in se, et glorificatum per testes: conf. v. 10.: ceteroqui ineffabile.

v. 9. *κομιζόμενοι, reportantes)* jam, in praesenti. — *τῆς πίςεως, fidei)* v. 8. — *ψυχῶν, animarum) Anima* praecipue salvatur: corpus in resurrectione participat.

v. 10. *περὶ ἧς σωτηρίας, de qua salute)* Magnum argumentum veritatis, prophetarum praedictio et studium. — *ἐξεζήτησαν καὶ ἐξηρεύνησαν, exquisiverunt et perscrutati sunt)* Magna emphasis duorum verborum compositorum. *ἐκζητεῖν, exquirere,* quaerendo assequi: *ἐξερευνᾶν, perscrutari,* scrutando assequi. Simplex verbum, *ἐρευνῶντες, scrutantes* v. 11. Quid quaerendo et scrutando sint assecuti, exprimitur et limitatur versu 12. *ἐρευνῶντες, scrutantes* refertur ad scrutinium primum et principale, de Christo ipso: *ἐξεζήτησαν καὶ ἐξηρεύνησαν, exquisiverunt et perscrutati sunt,* ad scrutinium progrediens, de Christianis. — *προφῆται, prophetae)* cum ceteris justis. Matth. 13, 17. Joh. 8, 56. Articulus hic praetermissus grandem, ut saepe, etiam apud Germanos, facit orationem: nam auditorem a determinata individuorum consideratione ad ipsum Genus spectandum traducit. sic v. 12. *angeli.* Gradatio. — *εἰς ὑμᾶς) in vos,* hac aetate viventes. — *χάριτος, gratia)* Gratia N. T. v. 13. *Gratia vera,* c. 5, 12. coll. Joh. 1, 17.

v. 11. *εἰς τίνα ἢ ποῖον, in quod vel quale)* Disjunctiva exprimit ingens prophetarum studium: utrum ipsorum an postero tempore illa essent eventura. v. 12. *Quod* innuit tempus per se, quasi dicas *aeram* suis numeris notatam: *quale* dicit tempus ex eventibus variis

---

*) *Valet haec particula ex judicio* Ed. 2. *potius, quam ex crisi* Ed. maj.; *quanquam in* Vers. germ. *non exstat.* E. B.

noscendum. Dan. 9, 2. — *πνεῦμα χριςȣ) Spiritus Christi*, testans de Christo. Ap. 19, 10. *Spiritus Dei*, Gen. 1, 2., *Spiritus Messiae* dicitur in *Baal Hatturim*. — *τὰ — παθήματα, passiones)* Hinc *salus*. — *τὰ εἰς χριςὸν παθήματα) passiones in Christum* eventuras. — *μετὰ ταῦτα) post has*, passiones. — *δόξας, glorias)* Plurale. Gloriam resurrectionis: gloriam adscensionis: gloriam judicii novissimi et regni coelestis.

v. 12. *οἷς) quibus*, scrutantibus. — *ὅτι) quod.* — *ȣ̓χ ἑαυτοῖς, non ipsis)* Matth. 13, 17. Ps. 102, 19. Dan. 12, 13. — *ἡμῖν, nobis)* Tempora v. gr. per LXX hebdomadas apud Danielem definita exacte pertingunt ad aetatem Christi in terra et ad fideles tum viventes. id valet, *nobis*. Et *Petro* quidem agente exierunt illae hebdomades. Vid. *Ord. Temp.* p. 366. [*Ed. II.* 314.] — *αὐτὰ) res illas.* nam cum *ministrabant* subauditur *prophetae*, ut patet ex reciproco, *non ipsis*. conf. *διακονέω* cum accusativo, c. 4, 10. Ad *αὐτὰ* ref. *ἃ* et *εἰς ἅ*. — *νῦν) nunc.* Latine dicitur, *hodie*. — *ἐν, in)* Evangelistae, testes infallibiles. — *ἀπ' ȣ̓ρανȣ̃, a coelo)* id est, a Deo. — *ἐπιθυμȣ̃σιν, concupiscunt)* Angelis non tam cito revelatum est, certe non omnibus. *Curiositas* ordinata, non modo prophetica, v. 10., sed etiam angelica virtus. — *ἄγγελοι, angeli)* Incrementum sumit revelatio coelestis. Prophetae, justi, reges, cupiebant videre et audire, quae Christus loquebatur et faciebat: Matth 13. quae Paracletus de Christo docet, angeli cupiunt inspicere. — *παρακύψαι, inspicere)* Nobis per auditum; angelis per visum, quod majus est, innotuit. 1 Tim. 3, 16. Nos tamen propius attingit. angelorum est, *παρακύπτειν· παρὰ*, observandum.

v. 13. *διὸ, quapropter)* Adhortatio nunc deducitur ex iis, quae dicta sunt. — *ἀναζωσάμενοι, succincti)* ad colligendas vires. Conf. *excitare*, 2 Petr. 1, 13. — *τὰς ὀσφύας, lumbos)* Similis phrasis, Job. 38, 3. — *νήφοντες) sobrii.* c. 5, 8. — *τελείως ἐλπίσατε, perfecte sperate)* eam spem habete, quae *τέλος, finem*, propositum apprehendat. v. 9. *sperate* repetitur ex v. 3. — *φερομένην) quae praestatur* et exhibetur. Idem verbum, Hebr. 9, 16. Gratia *perfecte* nobis obtigit: ei *perfecte* nostra respondere spes debet. Correlata. — *ἐν ἀποκαλύψει, in revelatione)* Una est revelatio, quae toto Novi Testamenti fit tempore, per epiphaniam Christi utramque. Tit. 2, 11. 13.

v. 14. *τέκνα, filii)* v. 17. init. — *ὑπακοῆς, obedientiae) ὑπακοὴ, obedientia*, praestatur vel *veritati* divinae, v. 22., vel praecepto divino. Haec est fructus fidei; illa est *fides* ipsa. Itaque Petrus *spem* excitat, v. 3. seqq. (ipso *spei* vocabulo adhibito, v. 3. 13.) *fidem*, v. 14. seqq. (ipso *fidei* vocabulo adhibito, v. 21. bis:) *amorem*, expresse, v. 22. sic tamen, ut spei attemperet fidem, v. 7. seqq. et rursus fidei spem, v. 21., et amori fidem. v. 22. c. 2, 6. seqq. — *μὴ συσχηματιζόμενοι)* scil. *γενήθητε*. v. 15. *ne conformemini.* — *ἀγνοίᾳ, ignorantia)* Status pristinus, ante *vocationem*, etiam apud Judaeos.

v. 15. *κατὰ, secundum)* Summum exemplum. — *καλέσαντα, qui vocavit)* Saepe *vocationem* allegat Petrus. c. 2, 9. 21. 3, 9. 5, 10. 2 Petr. 1, 3. 10. — *ἀναςροφῇ, conversatione)* v. 17. 18.

v. 17. *ἐπικαλεῖσθε) appellatis*, et ex ejus nomine appellamini. — *ἀπροσωπολήπτως, citra respectum personarum)* sive quis sit Hebraeus sive Graecus. — *ἀπροσωπολήπτως — ἐν φόβῳ)* Conf. 2 Chron.

19, 7. — *ἔργον, opus)* Singularis. Unius hominis, unum est opus, bonum malumve. — *ἐν φόβῳ, in timore)* Spei adjungitur timor. utrumque ex eodem fonte. timor prohibet, ne spe excidamus. — *παροικίας, incolatus)* *Advenas* appellat, quia in mundo sunt: c. 2, 11. non tamen sine allusione ad *διασπορὰν, dispersionem* in Asia. v. 1.

v. 18. *ȣ̓ φθαρτοῖς, non corruptibilibus)* v. 23. — *ματαίας, vana)* Vana vivendi ratio, quae, ubi tempus praeteriit, nil reliqui fructus habet. — *πατροπαραδότȣ, a patribus tradita)* Unus *Pater* imitandus. v. 17. Idem antitheton, Matth. 23, 9. Nimium libenter inhaerent homines in religione vestigiis patrum, Judaei praesertim.

v. 19. *τιμίῳ, pretioso)* Sanguis Christi, *incorruptibilis.* v. 18. — *ὡς, ut)* Aetiologia *τȣ̃ pretioso.* — *ἀμώμȣ, sine vitio)* Jesus Christus *in se* non habuit labem. — *ἀσπίλȣ, sine macula)* Neque *extrinsecus* maculam contraxit.

v. 20. *προεγνωσμένȣ, praecogniti)* Act. 2, 23. — *πρὸ, ante)* Igitur in Christo omne Dei beneplacitum est. — *φανερωθέντος δὲ, manifestati autem)* *Praescientia* penes solum Deum fuerat. — *χρόνων) temporibus*, mundi.

v. 21. *δι' αὐτȣ̃, per ipsum) per Christum*, in cujus resuscitatione, est argumentum et virtus fidei et spei. — *) *ὥςε) ut adeo.* — *πίςιν ὑμῶν καὶ ἐλπίδα, fides vestra et spes)* Haec duo sunt conjunctissima, et tamen differunt, respectu praesentis et futuri. [*Ex resuscitatione Christi derivatur fides; spes, ex glorificatione.* V. g.] — *εἰς θεὸν) in Deum* solum, c. 3, 5., qui Jesum exaltavit nobisque ancoram paravit. Hebr. 6, 19. Rom. 8, 34.; quem, extra Christum, nonnisi timeremus. Nunc liquido credimus et speramus.

v. 22. *τὰς ψυχὰς, animas)* Asyndeton, uti v. 14. s. — *ἡγνικότες, qui mundastis)* qui purificationem animarum vestrarum suscepistis. Hinc mox *καθαρᾶς puro. τὸ ἁγνίζειν* et *castitatem* et reliquam puritatem omnem denotat. vid. LXX. — *ὑπακοῇ, obedientia)* Haec est fides; cui amor jungi solet. nam purificationem tribuit fidei Petrus, Act. 15, 9. — *τῆς ἀληθείας, veritatis)* in Christo revelatae. — *διὰ πνεύματος, per Spiritum)* Spiritus sanctus confert obedientiam illam et puritatem. Conf. c. 1, 2. — *εἰς φιλαδελφίαν — ἀγαπήσατε, in amorem fraternum — amate)* Duo gradus: coll. 2 Petr. 1, 7. Unde quae hic versu 22., et illic versu 5. 6. antecedunt, pari modo inter se conferri possunt. — *ἀνυπόκριτον, non simulatum)* Fluit enim ex veritate. Conf. cap. 2, 1. 2. — *ἀγαπήσατε, amate)* Congruunt noëmata cap. 2, 3. 10. — *ἐκτενῶς, impense)* c. 4, 8.

v. 23. *ἀναγεγεννημένοι, renati)* inde fraternitas. — *ἐκ σπορᾶς, ex sementi)* Verbum Dei, est *σπόρος, semen:* verbum Dei praedicatum, *σπορὰ, sementis.* inde mox non repetitur *ex*, sed *per verbum* dicitur. — *ζῶντος καὶ μένοντος, vivens et manens)* Constr. cum *verbum*, v. 25. Evangelium fert fructus *incorruptibiles*, non opera mortua; quia ipsum est *incorruptibile. Verbum vivens*, plenum virtutis: *manens in aeternum*, ab omni corruptione immune.

v. 24. *πᾶσα σὰρξ, omnis caro)* Es. 40, 6—8. *Caro,* i. e. homo, ex veteri generatione. — *ὡς χόρτος, ut foenum)* LXX, *ὡς ut* non habent: **) neque *αὐτȣ̃, ejus*, mox. — *δόξα, gloria)* sapientia, ro-

---

*) *πιςεύοντας, credentes*] manifestationis istius virtute. *V. g.*

**) *Hinc* omissio *voculae h. l. et in margine* Ed. 2. *ut lectio firmior pro-*

bur, opes, justitia humana. — *ἐξηράνθη, aruit*) radicitus. — *ὁ χόρτος, foenum*) i. e. *caro.* — *ἄνθος, flos*) i. e. *gloria.* — *ἐξέπεσε, excidit*) in summa parte.

v. 25. *Κυρίου*) LXX, *τοῦ θεοῦ ἡμῶν.* — *εὐαγγελισθὲν, evangelizatum*) v. 12. — *εἰς ὑμᾶς, in vos*) quibus inde insita est immortalitas.

CAPUT II.

v. 1. *Πᾶσαν κακίαν, omne vitium*) *omne*, *omnem*, *omnes*, notat tria genera. *κακίαν*, vitium animi, virtuti contrarium. — *πάντα δόλον καὶ ὑποκρίσεις καὶ φθόνους, omnem dolum et simulationes et invidias*) in actionibus. *Dolus* nocet, *simulatio* decipit, *invidia* infestat proximum: omnia *amorem* laedunt, de quo c. 1, 22. — *πάσας καταλαλιὰς, omnes obtrectationes*) in sermonibus.

v. 2. *ὡς ἀρτιγέννητα, ut modo geniti*) qui nil aliud agunt; tantum appetunt. Denotatur prima aetas ecclesiae N. T. — *βρέφη, infantes*) in quos dolus nullus cadit. — *λογικὸν*) Dicitur a *λόγος, verbum.* c. 1, 23. *Lac verbi*, est periphrasis *verbi* ipsius. conf. Rom. 12, 1. not. *) — *ἄδολον, absque dolo*) Antitheton, *dolum.* v. 1. — *γάλα, lac*) Hoc idem est, quod antea *semen*, c. 1, 23. — *ἵνα ἐν αὐτῷ αὐξηθῆτε εἰς σωτηρίαν*) *Regeneramur ad salutem.* c. 1, 3. 5. 9. et *crescimus ad salutem.* h. l. Gravissima monumenta pridem habent, *εἰς σωτηρίαν*· in recentioribus, unius alteriusve librarii oculo ab *εἰς* in *εἴπερ* dilapso, hiatus est admissus. **) Erat in mente Petri Psalmus 34., qui versu 9. mox sub ea verba, quae Petrus repetit, *σωτηρίαν* nobis propinat. *γεύσασθε καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος. ΜΑΚΑΡΙΟΣ ἀνὴρ, ὃς ἐλπίζει ἐπ' αὐτόν.* Primos gustus, de bonitate Domini, uberiora subinde experimenta et beatiora excipiunt.

v. 3. *ἐγεύσασθε, gustatis*) Gustus appetitum ciet. [*Conf. Mal.* 3, 10. V. g.] — *ὅτι, quod*) Ps. 34, 9. Eundem Psalmum citat Petrus cap. seq. — *χρηστὸς, bonus*) ex quo qui renati sunt, similes ei sunt et esse debent. — *ὁ Κύριος, Dominus*) יהוה Christus. v. 4. Ps. 47, 6.

v. 4. *ὃν, quem*) Appositio, *quem*, scil. *Dominum*, *lapidem.* — *προσερχόμενοι, accedentes*) ultro, per fidem. — *λίθον, Lapidem*) Hunc quomodo spectent et fideles et infideles, declaratur v. 6. 7. Haerebat animo *Petri* cognomen ipsi a Domino datum: hinc varie ad id alludit, non modo *Lapidis* vocabulo, Act. 4, 11., sed etiam frequenti *firmitudinis* mentione. — *ζῶντα, viventem*) *viventem*, a principio, 1 Joh. 1, 1., et resuscitatum ex mortuis, Ap. 1, 18. postquam eum repudiarant *homines* Judaei et gentes. — *ἀποδεδοκιμασμένον, reprobatum*) praesertim ante mortem. v. 7. not. — *ἐκλεκτὸν, electum*) v. 6.

v. 5. *καὶ*) *etiam.* — *αὐτοὶ*) *ipsi*, ejusdem nominis (*lapis*) parti-

---

batur, et observatur in Vers. Germ. *Simili ratione, mox, lectioni ἀνθρώπου, in* Ed. maj. *pluris aestimatae, nunc in margine* Ed. 2. *et* Vers. germ. *praefertur lectio αὐτῆς.* E. B.

*) *Ibi scil. ratio redditur, cur voc. λογικὸν non eodem prorsus h. l. significatu sumendum esse auctor censeat. Attamen et hic in* Vers. germ. *retinuit voc.* vernünftig. E. B.

**) *Pleniorem itaque lectionem confidentius margo* Ed. 2., *quam* Ed. maj., *tuetur, eandemque exhibet* Vers. germ. E. B.

cipes. — *λίθοι, lapides)* Multa nomina, quae Christo competunt in singulari, Christianis tribuuntur in plurali. Christus, Lapis vivus; Christiani, lapides vivi. Ex illo, hi quoque sunt filii, sacerdotes, reges, agni etc. Ex Salomone dicitur Sulammitis. — *ζῶντες, viventes)* Tales, vivi lapides, possunt simul et domus esse et sacerdotium. — *οἰκοδομεῖσθε, aedificamini)* Indicativus, uti Eph. 2, 22. — *οἶκος) domus*, templum. — *ἱεράτευμα, sacerdotium)* multitudo sacerdotum. Hoc declaratur mox, et (praemisso contrario, v. 8.) v. 9. 10. — *ἅγιον) sanctum*, Dei. — *θυσίας, hostias)* laudis. v. 9. — *εὐπροσδέκτους)* Es. 56, 7., *αἱ θυσίαι αὐτῶν ἔσονται δεκταὶ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν μου.* — *διὰ, per)* Christus et ipse *pretiosus* est, et nos acceptos facit. est enim altare. vid. Es. l. c.

v. 6. *περιέχει, habetur)* Verbum impersonale h. l. — *ἰδοὺ, ecce)* Vid. Rom. 9, 33. not. — *ἐκλεκτὸν, ἔντιμον, electum, pretiosum) Electum* proprie pertinet ad *lapidem; pretiosum*, ad *summum angularem* Hebr. אבן *lapidem* בחן פנת יקרת מוסד מוסד *explorationis*, lapidem *anguli pretiositatis fundatissimi. Electum* dicitur etiam de credentibus, v. 9. Ex *pretiosum* ducitur *pretium*, v. 7. — *ὁ πιστεύων, credens)* Inde ducitur *credentibus.* v. 7. — *οὐ μὴ καταισχυνθῇ, non pudefiet)* Christi pretiositatem sentiet in se, credentem, redundare.

v. 7. *ἡ τιμὴ, pretium)* scil. *ἐστὶν, exstat*, constat, i. e. penes vos pretiosus est. *ἡ illud* refertur ad *pretiosum* v. 6. not. Abstractum, *pretium*, dicit rationem, sub qua fideles Christum intueantur. — *λίθον — γωνίας, lapidem — anguli)* Vid. Matth. 21, 42. not. Idem dictum citarat Petrus, Act. 4, 11., et hoc loco citat aptissime. *Λίθον κτλ.* Syrus interpres, Graecusve librarius, illo superior, a *λίθον* ad *λίθος* delapsus, intermedia verba, ut fit, praetermisit. Atqui ea plane ad rem pertinent. Citat Petrus v. 6. et 7. Dicta tria, primum ex Esaja, secundum ex Psalmis, tertium ex Esaja iterum. Ad tertium alludit versu 8., sed ad secundum et primum versu 4., jam tum mente utrumque agitans, allusit. Itaque verba *ἀποδεδοκιμασμένον* et *ἀπεδοκίμασαν* v. 4. 7. inter se respiciunt. Dativus *ἀπειθοῦσι*, uti modo *ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν*, congruit cum Hebraico ל praefixo, hoc sensu, *quod ad non credentes attinet;* et huic Dativo reliqua pars hujus versiculi cohaeret, facilisque est constructio: *ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας καὶ λίθος προσκόμματος κτλ.* duorum Dictorum consociatione disparitatem casus obliqui et recti molliente, *εἰς κεφαλὴν — λίθος.* Dupliciter congruit dictum Psalmi. nam I) qui lapidem *ἀπεδοκίμασαν*, sane *ἀπειθοῦντες* erant. II) Iidem, dum lapidem reprobarunt, operam vel inscii eo contulerunt, ut fieret *κεφαλὴ γωνίας*· nec jam id possunt prohibere, quamvis ringantur: et caput anguli Eum esse, magno suo malo experientur. Matth. 21, 44. — *κεφαλὴν, caput)* Christus est *caput anguli* proprie respectu credentium, qui ei superstruuntur; infideles tamen alio modo experiuntur.

v. 8. *οἳ προσκόπτουσι, τῷ λόγῳ ἀπειθοῦντες, qui offendunt, verbo non credentes)* Diversa fidelium et infidelium de Christo judicia exposuit v. 7. nunc ipsam fidelium et infidelium differentiam exponit. Multi construunt, *προσκόπτουσι τῷ λόγῳ*· sed *προσκόπτουσι*, absolute positum, (uti Joh. 11, 9.) ex Esajano vocabulo *προσκόμματος* deducitur, subsequente declaratione, *τῷ λόγῳ ἀπειθοῦντες*, uti c. 4, 17., *τί*

τὸ τέλος τῶν ἀπειθέντων τῷ τȣ̃ θεȣ̃ εὐαγγελίῳ; et plane c. 3, 1., *εἴ τινες ἀπειθȣ̃σι τῷ λόγῳ.* In verbo evangelii panditur *pretium* Christi. qui verbo non credunt, Christum spernunt et in illo offendunt. — *εἰς ὃ καὶ ἐτέθησαν, in quod etiam positi sunt*) *quod* refertur ad *offendunt.* qui non credunt, offendunt: qui offendunt, in offensionem etiam ponuntur. Hoc *poni* sequitur infidelitatem et offensionem, ut particula quoque intensiva, *etiam*, et ordo commatis hujus postremo collocati innuit. Sed tamen *offendunt* praesens est, *positi sunt* praeteriti vim habet; quo innuitur, infideles justissimo divino judicio indies magis magisque offendere. *positi sunt* respondet *τῷ pono*, v. 6., sed cum differentia. nam Deus Christum et electos active dicitur *ponere:* infideles dicuntur *poni*, passive. Conf. Rom. 9, 22. not.

v. 9. *ὑμεῖς δὲ, vos vero)* scil. *estis.* Post mentionem rei tristissimae solatur pios: uti 2 Thess. 2, 13. — *γένος — εἰς περιποίησιν, genus — in proprietatem*) Bis duo elogia eximia, fidelium respectum innuentia, ut erga Patrem et erga Deum. Es. 43, 20. 21. LXX, — *τὸ γένος μȣ τὸ ἐκλεκτὸν· λαὸν μȣ ὃν περιεποιησάμην, τὰς ἀρετάς μȣ διηγεῖσθαι.* Ex. 19, 5. 6., *λαὸς περιȣ́σιος ἀπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν βασίλειον ἱεράτευμα, καὶ ἔθνος ἅγιον. περὶ* in compositione saepe dicit *superstes quiddam*, ut *περιγίνεσθαι,* vincere, hoste submoto. *περιποιεῖσθαι,* reservare aliquid, cum cetera omittas. *περιβιȣ̃ν,* non interficere: *περιόντες* שרידים superstites. Job. 27, 15. Itaque pro סגלה LXX *περιȣ́σιος* Exod. l. c. etc. *περιȣσιασμὸς* et *περιποίησις.* Malach. 3, 17. Non addit Petrus *ἀπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν, ab omnibus gentibus:* quia etiam gentes hoc titulo ornat, v. 10. — *ἐκλεκτὸν*) *electum*, eximium. — *βασίλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν, regale sacerdotium, gens sancta, populus in proprietatem) Regnum Sacerdotum* in Hebraeo dicitur. Deus est Rex: ejus sacerdotes sunt fideles. Ap. 1, 6. conf. 2 Sam. 8, 18. cum 1 Chron. 19, (c. 18.) 17. *Gens sancta*, Dei propria. *περιποίησις* in abstracto idem est, quod apud LXX *περιȣ́σιος* in concreto. conf. Eph. 1, 14. not. — *τὰς ἀρετὰς*) *virtutes:* gloriam admirabilem, h. v. misericordiam, v. seq. bonitatem, v. 3. [*Conf. Num.* 14, 17. V. g.] Vocabulo *ἀρετὴ* semel utitur Paulus, Phil. 4, 8., de piis: Petrus, hoc uno hujus epistolae loco, de Deo; in altera, c. 1, 3., iterum de Deo; ibid. v. 5. de fidelibus. Hebr. תהלתי l. c. quod verbum LXX etiam ejusdem prophetae capite 42, 8. 12. 63, 7. per *ἀρετὰς* reddunt, sicut pro הוד *ἀρετὴ* ponunt Hab. 3, 3. Zach. 6, 13. Eustathius ad Hom. Od. *Σ. ἀρετὴν ȣ̓ μίαν τινὰ λέγει, ἀλλὰ τὸ εὔδαιμον τῆς ζωῆς καὶ μακαριςὸν, ἢ καὶ πᾶσαν δεξιότητα, ȣ̓ μόνον τὴν κατὰ φρένας, ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ ἔργα καὶ οἰκονομίαν καὶ ὅσα τοιαῦτα.* et sic ille passim. — *ἐξαγγείλητε, enuncietis*) Sensus: ut agnoscatis et enuncietis. LXX, Ex. 42, 12., *τὰς ἀρετὰς αὐτȣ̃ ἐν ταῖς νήσοις ἀπαγγελȣ̃σι. ἐξ* in *ἐξαγγείλητε* innuit multorum ignorantiam, quibus fideles debent virtutes Dei praedicare. — *τȣ̃*) Dei. 2 Petr. 1, 3. not.

v. 10. *οἵ ποτε, qui aliquando*) Vid. Rom. 9, 25. not. et cum *aliquando* conf. mox *eratis*, v. 25. Ex Hosea citatum est quasi aenigma. In Hosea, vi literae, ad Judaeos spectat: nam pro contextu tanquam axioma tantum ad hypothesin applicatur, sed thesis tamen potest in pectore loquentis universalior esse, et ad plura dein applicari. *Vocabo populum meum, qui non erat populus (meus)*: convenit

in Judaeos et gentes. Sic cavetur, ne sensus textus videri debeat duplex esse. — *ὁ λαὸς, non populus*) Rom. 10, 19. not. ne populus quidem, nedum Dei populus. Prius hemistichium maxime convenit in gentes; posterius in Judaeos. Conf. de his Tit. 3, 4., et contextum: de illis, Act. 15, 14.

v. 11. *ἀγαπητοὶ, dilecti*) Hortatio amica et propensa. — *παρακαλῶ, hortor*) Sic c. 5, 1. [*Magna adhortatio, cujus prior pars incipit hic: altera, c. 3, 15. medio. Utraque pars habet, ἵνα ἐν ᾧ κτλ.* Not. crit.] — *παροίκους καὶ παρεπιδήμους, advenas et peregrinos*) Gradatio, non tantum, ut in aliena *domo*, sed etiam ut in aliena *civitate* estis, vos, ex Judaeis et gentibus credentes. Causa, cur *abstinendum* sit. Lev. 25, 23., *προσήλυτοι καὶ πάροικοι ὑμεῖς ἐστε ἐναντίον ἐμοῦ.* Ps. 39, 13., *ὅτι πάροικος ἐγώ εἰμι παρὰ σοί· καὶ παρεπίδημος, καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου.* Conf. Hebr. 11, 13. not. — *ἀπέχεσθε, abstinete*) Imperativus, uti cap. 5, 1. seq. *hortor* — *pascite.* Sic cohaeret *habentes* etc. v. seq. et cap. 3, 7. 8. 9. atque ipsum *parati.* ibid. v. 15. — *σαρκικῶν, carnalibus*) 2 Petr. 2, 10. 18. — *στρατεύονται, militant*) Non modo impediunt, sed oppugnant. Grande verbum.

v. 12. *τὴν ἀναστροφὴν, conversationem*) Duo sunt, in quibus advenae et peregrini debent se rite praestare: *Conversatio*, quae praescribitur pulcra subditis, v. 13.; servis, v. 18.; mulieribus, cap. 3, 1.; viris, ibid. v. 7., omnibus, ibid. v. 8.: et *Confessio*, ib. v. 15. med. et 16., qui locus hunc locum aperte respicit. Uterque locus ducitur ex *voluntate* Dei. c. 2, 15. 3, 17. — *καταλαλοῦσιν, obtrectant*) Id jam tum frequens erat. v. 15. c. 3, 16. 4, 4. 14. — *ὡς κακοποιῶν, tanquam maleficis*) quasi potestatibus magistratibusque et honestis legibus non pareatis. v. seqq. — *ἐκ, ex*) Constr. cum *glorificent.* — *καλῶν ἔργων, bonis operibus*) Inde, *benefacientes.* v. 14. 15. Ea est vera *subjectio.* — *ἐποπτεύσαντες, inspectantes*) Idem verbum, c. 3, 2. Piorum actiones ceteri curiose inspectant. — *δοξάσωσι τὸν θεὸν, glorificent Deum*) Deum, qui similes sui habeat filios. — *ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς, in die visitationis*) *ἡμέρᾳ die,* indefinite. *). Innuitur *visitatio* divina, quum Deus innocentiam piorum, diu latentem, saepe per ipsos magistratus infensos, dum inquirunt, patefacit, ipsosque saepe adversarios convertit. Sic LXX, *ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς,* Es. 10, 3. *ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς,* Jer. 6, 15. Dum dies talis venit, patientia opus est.

v. 13. *πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει, omni humanae creaturae*) *Creatura* dicitur rex sive Caesar, praesidesque ab illo missi; per metonymiam abstracti pro concreto, uti locutione politica dici solet *eine Creatur, creare magistratum:* (conf. *κτίσις, creatura*, Hebr. 9, 11.) unde *τὸ omni* dividitur per *sive*, *sive.* Et *humanae* appellantur *creaturae,* quia res humanas moderantur, humano more: quae locutio sensum apostoli coelestem sapit supra humana omnia evectum. Atque hoc ipso nomine ii, qui ad nobilitatem fidei pervenerunt, possent *creaturam* illam omnem despicere. id Petrus cavet, et jubet subjici, *propter Dominum*, Christum, qui olim subjectus fuit, cui omnia sunt subjecta. — *διὰ, propter*) Summa obligatio, per nomen Jesu Christi, cujus honos agitur. — *βασιλεῖ, regi*) Caesari. Erant

*) *Nota in* Vers. germ. *interpretatur de die* novissimo. E. B.

enim provinciae Romanae, in quas mittebat Petrus. Obsequium detrectabant zelotae Judaici. — *ὑπερέχοντι, supereminenti*) Gallis, *Souverain.*

v. 14. *ἀγαθοποιῶν, beneficorum*) Valde frequens verbum in hac epistola.

v. 15. *φιμῶν, obturare*) ad silentium redigere. — *ἀγνωσίαν, ignorationem*) v. gr. de Christianorum probitate. Hoc verbo continetur ratio, cur Christiani debeant misericordiam ethnicis.

v. 16. *ὡς ἐλεύθεροι, tanquam liberi*) citra *malitiam.* Hoc pendet a v. 13. De libertate conf. v. 9. — *κακίας*) *malitiae*, vitii servilis.

v. 17. *πάντας, omnes*) quibus honos debetur. Rom. 13, 7. — *τιμήσατε, honorate*) Alieniores civiliter tractandi; fratres, familiariter. Hunc aoristum sequitur triplex praesens. Rex ita honorandus est, ut non laedatur amor fraternitatis, et Dei timor. — *τὴν ἀδελφότητα, fraternitatem*) Abstractum. c. 5, 9. Fratres diligendi, quia fratres. — *τὸν θεὸν, Deum*) LXX, Prov. 24, 21., *φοβȣ τὸν θεὸν υἱὲ καὶ βασιλέα.* — *τὸν βασιλέα, regem*) v. 13. — *τιμᾶτε, honorate*) etiam re, non modo affectu.

v. 18. *οἱ οἰκέται, servi*) His, non heris, quorum plerique ethnici erant, officia praescribit. — *ὑποτασσόμενοι, subjecti*) Participium, pro imperativo, pendens ab *ὑποτάγητε,* v. 13. Unde imperativi forma per zeugma repeti debet. Sic quoque c. 3, 1. — *ȣ μόνον, non solum*) Aequitas facilius impetrat obedientiam, quam asperitas. — *ἀγαθοῖς, bonis*) nil mali inferentibus. — *ἐπιεικέσιν, aequis*) errata ignoscentibus. — *σκολιοῖς, pravis*) *tristitias, colaphos, convicia* sine causa intentantibus.

v. 19. *χάρις, gratia*) apud Deum, v. 20. — *διὰ συνείδησιν θεȣ̃, propter conscientiam Dei*) propter conscientiam animi, bona et Deo placita, etiamsi nulli homini placeant, (expendatur mox *κλέος,*) facientis. [*Justus quum benefaciendo non probatur hominibus, neque assensum, subsidium grative animi significationem vel ante vel post acquirit, immo vero contraria quaevis experitur; doloribus haut exiguis potest affici. Quodsi DEUM conscientia propitium habuerit, mera dulcedo restat.* V. g.] — *ἀδίκως, injuste*) i. e. patiens ea, quae injuste inferuntur. חנם LXX, *ἀδίκως.* Prov. 1, 11. 17.

v. 20. *κλέος*) *Κλέος* notat *laudem* non tam a multis, quam a bonis, et hic a Deo ipso proficiscentem, pro contumeliis. — *κολαφιζόμενοι, colaphis caesi*) Poena *servorum*, eaque subita. — *πάσχοντες, patientes*) deliberatis malis affecti. — *χάρις, gratia*) Imitatur Petrus phrasin, quam ipse, recens discipulus, ex Domino audierat. Luc. 6, 32. ss.

v. 21. *εἰς τȣ̃το, in hoc*) ad imitationem Christi; qui exemplum suum dignatur servis proponere, ipse olim pro servo habitus. — *ἐκλήθητε, vocati estis*) vocatione coelesti, quae vos in statu servili invenit. — *ὑπολιμπάνων, relinquens*) in abitu ad Patrem [*in gloriam.* V. g.] — *ὑπογραμμὸν*) *Ὑπογραμμὸς, praescriptum*, attemperatur captui tironis pingere discentis. Sic plane Petrus hoc loco servis exemplum Christi ante oculos pingit, ea lineamenta exprimens, quae servis praecipue apta sunt. — *ἴχνεσιν, vestigia*) innocentiae et patientiae. Idem verbum, Rom. 4, 12. not.

v. 22. *ὃς ἁμαρτίαν ȣ̓κ ἐποίησεν, ȣ̓δὲ εὑρέθη δόλος κτλ. qui pec-*

catum non fecit, nec inventus est dolus etc.) Es. 53, 9. LXX, *ὅτι ἀνομίαν ὐκ ἐποίησεν, ὐδὲ δόλον ἐν τῷ ϛόματι αὐτῦ.* i. e. *nec manifestum nec subdolum peccatum admisit.* Verba ad servos admonendos aptissima, quorum facilis lapsus in peccata ac dolos, convicia erga conservos, et minas, ex ira sine viribus.

v. 23. *ὐκ ἀντελοιδόρει, non vicissim conviciabatur*) Es. 53, 7. — *ὐκ ἠπείλει*) *non minabatur*, quamvis posset, ut Dominus. [*et quamvis adventum suum professus fuerit Matth.* 26, 64. V. g.] quanto magis oportet, servos patientiam habere. [*Ejusmodi nimirum armis utuntur subinde qui sunt imbelles; quales praecipue servi erant, qui judicium divinum facile intentare poterant heris.* V. g.] — *παρεδίδυ δὲ, tradebat autem*) scil. *judicium.* — *δικαίως, juste*) Justitia Dei, fundamentum tranquillitatis apud afflictos.

v. 24. *ὃς, qui*) Petrus infert, posse et debere nos vestigia Christi subsequi. — *αὐτὸς ἀνήνεγκεν, ipse sustulit*) Servum decet *αὐτυργία*, ut *ipse*, quod faciendum est, faciat. [*Er muss selber daran.* Not. crit.] Alienas partes Jesus Christus ipse suscepit: non alios sibi surrogavit, ut hodie faciunt, qui *Horas canonicas* aliis locant. Congruit Petrus cum Es. cap. cit. v. 11. LXX, *καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει.* Conf. Hebr. 9, 28. not. — *ἐν τῷ σώματι αὐτῦ*) *in suo corpore*, afflictissimo. — *ἐπὶ τὸ ξύλον, super lignum*) Ligno, cruce, furca plecti soliti erant *servi.* — *ἵνα, ut*) Hoc *ut* indicat, expiationem peccatorum, proprie dictam, factam esse in cruce Christi; quippe cujus demum fructus est liberatio a servitute peccati. — *ἀπογενόμενοι, defuncti*) Apposite denotatur liberatio a *servitute* peccati. nam *γενέσθαι τινὸς fieri alicujus* dicitur servus. *ἀπὸ* dicit sejunctionem, ut LXX Job. 15, 4., *ἀπεποιήσω φόβον.* Germ. *ohne werden.* Oppositum *προσγίνεσθαι,* apud LXX. Corpus Christi *ἀπεγένετο* mox *ademtum est* ligno illi, in quod peccata nostra sustulerat: sic nos peccato. — *τῇ δικαιοσύνῃ, justitiae*) Justitia tota una est: peccatum multiplex, *peccatis.* De *justitia* conf. Es. l. c. v. 11. — *ζήσωμεν, vivamus*) ingenua servitute.

v. 25. *ὗ τῷ μώλωπι αὐτῦ ἰάθητε. ἦτε γὰρ ὡς πρόβατα πλανώμενα, cujus vibice sanati estis. eratis enim sicut oves errantes*) Es. l. c. v. 5. 6. LXX, *τῷ μώλωπι αὐτῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν.* Paradoxon apostolicum, *vibice sanati estis.* Est autem *μώλωψ, vibex*, frequens in corpore servili. Sir. 23, (10.) 12. — *ποιμένα καὶ ἐπίσκοπον, pastorem et episcopum*) cui obsequi debetis. Synonyma, coll. c. 5, 2.

CAPUT III.

v. 1. *Ὑποτασσόμεναι, subjectae*) In progressu sermonis participium, morata enallage, ponitur pro imperativo, v. 7. s. — *καὶ εἴ τινες, etiam si qui*) Clementer loquitur Petrus. — *λόγῳ· λόγου, verbo: verbo*) Antanaclasis. priore loco denotatur *evangelium:* deinde, *loquela.* Ipsa *conversatio* vim doctrinae spirat. — *κερδηθήσωνται*) Rarum futurum subjunctivi. Sic *καυθήσωμαι*, 1 Cor. 13, 3. *ἐμβληθήσηται,* Dan. 3, 11. 6, 7. Est futurum remotius, ut apud Latinos, *lucraturus eris.*

v. 2. *ἐν φόβῳ, in timore*) Refer ad *ἁγνὴν, castam*, non ad *ἀναϛροφὴν, conversationem.* *Timor* est aliquid generale, omnibus chri-

stianis commendatum ab apostolo, inprimis autem commendatum mulieribus, ut *conversatio* earum sit *casta.*

v. 3. ὧν ἔςω, *quarum sit*) Ethopoeia. Ipsae mulieres ita animum inducunt: nobis vindicamus, nostrum ducimus, non externum mundum, sed internum hominem etc. — οὐχ ὁ — κόσμος, *non — mundus*) Quamvis tali *mundo*, ut res fert, utantur; tamen pro mundo non habent. — ἐμπλοκῆς· περιθέσεως· ἐνδύσεως) Verbalia innuunt operam comendi multa tempora absumentem.

v. 4. ἀλλ' ὁ κρυπτὸς, *sed absconditus*) *Exteriori* opponitur *interior:* sed pro eo dicitur *absconditus*, quo justum connotatur occultandi sui studium. — ἄνθρωπος, *homo*) Eph. 3, 16. not. — ἐν, *in*) Subaudi ὢν *qui est.* Hic homo absconditus non est ipse mundus, sed mundo ornatur: mundus ipse, *incorruptibile* etc. unde ornatae sunt eae, quarum *homo* absconditus tali *spiritu* gaudet. — ἀφθάρτῳ, *incorruptibili*) Eph. 6, 24. not. Hoc opponitur mundo externo, qui *corrumpitur.* conf. de *auro*, c. 1, 18. *mansuetudo* et *tranquillitas* debet esse *incorruptibilis. Corruptio* autem ejus est *contumacia* et *pavor.* — πραέος καὶ ἡσυχίε, *mansueti et tranquilli*) *Mansuetus*, qui non turbat, *tranquillus*, qui turbas aliorum, superiorum, inferiorum, aequalium, fert placide. ad illud ref. v. 5. fin. ad hoc ref. v. 6. fin. Adde, *mansuetus* in affectibus; *tranquillus* in verbis, vultu, actu. — ὅ, *quod*) *incorruptibile.* — ἐνώπιον τε̃ Θεε̃) *coram Deo*, qui interna, non externa spectat: cui placere curant pii.

v. 5. αἱ ἅγιαι γυναῖκες, *sanctae mulieres*) imitatione dignissimae. — αἱ ἐλπίζεσαι, *sperantes*) Vera sanctitas, spes in Deum. Est hoc epitheton pars subjecti. — ὑποτασσόμεναι, *subjectae*) Declaratur mundus matronarum veterum, per *subjectae* (cujus *subjectionis* exemplum est Sara) et per *benefacientes et non timentes etc.*

v. 6. ὡς, *sicut*) Particula allegandi exemplum. — ὑπήκεσε, *obedivit*) Gen. 18, 6. — κύριον, *dominum*) Gen. 18, 12. LXX, ὁ δὲ κύριός με. Sic iidem 1 Sam. 1, 8., καὶ εἶπεν αὐτῇ ἐλκανᾶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἄννα. καὶ εἶπεν· ἰδὲ ἐγὼ κύριε. καὶ εἶπεν αὐτῇ· τί ἐςί σοι ὅτι κλαίεις; — αὐτὸν, *eum*) quamvis eodem patre genitus erat. Gen. 20, 12. — ἐγενήθητε) *factae estis*, ait; non, *estis.* Alloquitur etiam credentes ex gentibus. — τέκνα, *filiae*) Filiae matrem imitari debent, ut filii Abrahamum. — ἀγαθοποιε̃σαι, *benefacientes*) Hoc quoque ab *ornabant* pendet. — καὶ μὴ, *et non*) Conf. v. 13. et v. 16. 15. Recte faciendo neminem timeas. — φοβέμεναι, *timentes*) Viros ira, mulieres timor infestat. — πτόησιν) *terrorem*, extrinsecus obvenientem. v. 14. not. Prov. 3, 25., καὶ ε̇ φοβηθήσῃ πτόησιν ἐπελθε̃σαν.

v. 7. ὁμοίως, *similiter*) *Similitudo* non spectat ad officia specialia, quae alia habet uxor, alia maritus; sed ad fundamentum amoris. sic *similiter*, c. 5, 5. — γνω̃σιν) Herus praestat *lenitatem*, c. 2, 18.: maritus, γνω̃σιν. γνω̃σις, quae *vasis infirmioris* rationem habet, dicit *moderationem*, et parit γνώμην, de quo vocabulo vid. 1 Cor. 7, 25. not. Excludit ergo omnem, qua *terror* incutitur infirmioribus, importunitatem, iracundiae praesertim. Egregium dominii maritalis, modestia temperati, exemplum praebuit Adam, qui mulieri ipse nomen, nominisque liberis dandi potestatem dedit. — ὡς, *tanquam*) bis hic ponitur: priore loco pertinet ad γνω̃σιν *moderationem;* altero, ad τιμὴν *honorem. Moderationem* poscit *infirmitas vasis; honorem* (qui plus dicit) *hereditas* injungit. — ἀσθενεςέρῳ, *infir-*

miori) Comparativus. etiam vir habet *infirmitatem*. — *σκεύει, vasi*) Denotat hoc sexum et totum ingenium temperamentumque foemineum. — *τῷ γυναικείῳ*) *Τὸ γυναικεῖον*, absolute: id est, mulieres. — *ἀπονέμοντες τιμὴν, tribuentes honorem*) Hoc dicitur pro eo, quod mulieres jubentur *subjici*. conf. c. 2, 17. — *τιμὴν, honorem*) justae existimationis de illis, beneficentiae, castae consuetudinis. conf. *honore*, 1 Thess. 4, 4. — *συγκληρονόμοι*) Alii, *συγκληρονόμοις*· atqui officium praescribit apostolus maritis erga conjuges quasvis, etiam eas, quae verbo non credunt, coll. v. 1. Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. *συγκληρονόμοι, coheredes*, heredes cum ceteris credentibus. Ratio, cur vir mulieri *moderationem* exhibere debeat, deducitur a *mulieris infirmitate*: ratio, cur vir mulieri *honorem* habere debeat, deducitur ex eo, quod Deus etiam viro *honorem* habeat, tanquam heredi. Gloriae aeternae spes facit generosos et mites. Simile mox argumentum v. 9.: *benedicite*, *vocati* ad hereditatem benedictionis. Concinne casus rectus, *coheredes*, respondet *τῷ cohabitantes*. *Coheredes* dicuntur viri, non mulierum, sed fidelium omnium. conf. *συνεκλεκτὴ, coëlecta*. c. 5, 13. — *ἐγκόπτεσθαι*) Perpauci, *ἐκκόπτεσθαι*. Cum utroque Graeco verbo congruunt Hebraeorum locutiones apud Schoettgenium, et quidem עקר cum verbo *ἐκκόπτεσθαι*, ubi agitur de *sterilitate*, qua liberi, parentibus in *precando* alias succedentes, deficiunt; עכב et עכר cum verbo *ἐγκόπτεσθαι*, ubi agitur de *peccatis preces* impedientibus. Haec igitur lectio praestat. Nam ne impediri quidem aut interpellari orationes virorum vult apostolus. Interpellantur autem per intemperantiam et iracundiam. 1 Cor. 7, 5. Nunquam magis, quam inter orandum, subit offensarum recordatio: [*haud raro etiam, ubi inter amicos, vicinos, collegas, eruditos simultas invaluerit, interdiu noctuque animum detinens, cessant omnino preces*. V. g.] et qui non remittunt, iis quamlibet orantibus non remittit Pater coelestis. — *προσευχὰς, preces*) quibus hereditatem illam capessitis, et mulierum salutem petitis. Conf. 1 Tim. 2, 8. not.

v. 8. *πάντες, omnes*) Antehac a cap. 2, 18. specialia descripsit officia. — *ὁμόφρονες, unanimes*) mente. Membra tria versus 8 et 9 per *χιασμὸν* inverso ordine respondent Psalmo, qui versu 10 et 11 per tria cola repetitur. [*Itaque locutio τὸ δὲ τέλος non totius epistolae conclusionem spectat, sed hortationem ad conversandum ut fas est, v*. 11. V. g.] — *συμπαθεῖς, compatientes*) affectu, in rebus secundis et adversis. Latitudinem notionis probat Raphelius ex Polybio: *θάρσος ἐμβαλεῖν καὶ συμπαθεῖς ποιῆσαι τὰς παρακαλουμένους*. — *φιλάδελφοι, fraterna caritate praediti*) erga sanctos. — *εὔσπλαγχνοι, misericordes*) erga afflictos.

v. 9. *κακὸν, malum*) in re. — *λοιδορίαν, convicium*) in verbis. — *τοὐναντίον, e contrario*) Hoc refertur ad *convicium*. nam *malum* est contrarium eorum, quae versu praecedente occurrunt. — *ὅτι, quia*) Nullum *convicium* vobis potest nocere. conf. v. 13. Deum, vobis *benedicentem*, debetis imitari. — *εἰς, in*) Sic, *in hoc, ut*, c. 4, 6. — *εὐλογίαν*) *benedictionem* aeternam; cujus primitias jam nunc pii habent. v. seq.

v. 10. *ὁ γὰρ θέλων ζωὴν ἀγαπᾶν καὶ ἰδεῖν ἡμέρας ἀγαθὰς, qui enim vult vitam amare et videre dies bonos*) Si vultis, inquit Petrus, hereditatem illam gustare, debetis abstinere a malitia dicti et

facti. Ps. 34, 13—17. LXX, τίς ἐςιν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωὴν, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθάς; et sic ibi Hebr. et h. l. Versio Syriaca. Petrus, manente sensu, novum salem addit: θέλων ζωὴν ἀγαπᾷν, *qui vult ita vivere, ut ipsum non taedeat vitae.* Oppositum, ἐμίσησα τὴν ζωὴν, Coh. 2, 17. i. e. poenituit me vitae. et sic Gen. 27, 46. Num. 11, 15. — παυσάτω τὴν γλῶσσαν αὐτȣ̃) LXX, παῦσον τὴν γλῶσσάν σȣ· et reliqua, in secunda persona, usque ad illud, δίωξον αὐτήν.

v. 12. ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ) LXX, ὀφθαλμοί· cetera iisdem verbis, usque ad illud, κακά. — ἐπὶ δικαίȣς, *super justos*) qui inde vitam habent et dies bonos. — πρόσωπον, *vultus*) cum ira. Conf. 2 Sam. 22, 28. Ira totam *faciem* humanam commovet: *amor* oculos tingit.

v. 13. καὶ τίς, *et quis*) *Et* habet vim inferendi et contendendi. — τίς ὁ κακώσων, *quis est qui afflicturus sit*) i. e. saepe multo facilior est res, quam putatur. Oppositum, *boni.* Es. 50, 9. מִי הוּא יַרְשִׁיעֵנִי LXX, τίς κακώσει με; — τȣ̃ ἀγαθȣ̃ *) μιμηταὶ, *boni imitatores*) *Imitare bonum*, neutro genere, dicit Johannes ep. 3, 11. Et sic Petrus h. l. Dicitur Satanas ὁ πονηρὸς, *malus:* at Deus est *bonus*, sed hoc epitheton non solet poni per antonomasian.

v. 14. πάσχοιτε, *patiamini*) Lenius verbum, quam κακȣ̃σθαι, *affligi.* — μακάριοι, *beati*) c. 4, 14. Ne hoc quidem vitam beatam vobis aufert; immo potius auget. Insignis tractatio de cruce. — τὸν δὲ φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε, μηδὲ ταραχθῆτε. Κύριον δὲ τὸν θεὸν ἁγιάσατε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, *timorem autem eorum ne timueritis, neque turbemini: Dominum autem Deum sanctificate in cordibus vestris*) Docet, quomodo suscipienda sint adversa, ne beatitas imminuatur. Es. 8, 12. 13. LXX, τὸν δὲ φόβον αὐτȣ̃ (τȣ̃ λαȣ̃) ȣ̓ μὴ φοβηθῆτε, οὐδὲ μὴ ταραχθῆτε. τὸν Κύριον τῶν δυνάμεων αὐτὸν ἁγιάσατε, καὶ αὐτὸς ἔςαί σȣ φόβος. Timorem, quem improbi et alunt ipsi et vobis incussum eunt, nolite timere. φοβεῖσθαι φόβον dicitur, ut χαίρειν χαρὰν, *gaudere gaudium.* Unus timendus est, *Dominus;* qui puro timore *sanctificatur*, et vere *ut Deus* honoratur, affectu piorum respondente divinae omnipotentiae etc. [*Jes.* 8, 13.]

v. 15. ἕτοιμοι δὲ, *parati vero*) *Parati* parrhesiam innuit; δὲ vim habet. non modo *conversatio* debet esse pulcra; de qua c. 2, 12. not. *sed* etiam quilibet paratus ad *confessionem.* — τῷ αἰτȣ̃ντι, *poscenti*) Inter ethnicos alii erant aperte mali, v. 16.; alii dubitabant. his respondere comiter jubentur credentes. — ἐλπίδος, *spei*) quam fatentur, qui se in mundo *peregrinari* ajunt, et concupiscentias ejus vitant. c. 2, 11. coll. Hebr. 11, 13. seqq. *Spes* Christianorum saepe commovit alios ad percontandum. — μετὰ, *cum*) Hoc cum *poscenti* construit Twellus P. I. p. 125., sed pendet a *parati ad defensionem. Mansuetudine* opus est respectu nostri; *timore*, erga alios; *bona conscientia*, erga Deum. — φόβȣ, *timore*) Vulgo, *respect.* Qui bonam habent conscientiam, ii cum accusantur, facilius exacerbantur, et minus facile, quam sontes, *mansuetudinem* et *timorem* servant. itaque hoc loco admonentur, ut cum *bona conscientia mansuetudi-*

---

*) *Lectionem* ζηλωταὶ, *per marginem* utriusque Ed. *in medio relictam, praeferre videtur* Vers. germ. E. B.

nem et *timorem* conjungant, et sic plena potiantur victoria. Valet inprimis *mansuetudo*, ubi cum inferioribus res est; *timor*, ubi cum superioribus.

v. 16. *ἔχοντες, habentes*) Hoc τῷ *parati* additur per asyndeton. — *ἐπηρεάζοντες ὑμῶν — ἀναστροφήν, qui incessunt vestram — conversationem*) Sermo concisus. i. e. qui vos incessunt propter bonam conversationem.

v. 17. *κρεῖττον, melius*) beatius, infinitis modis. — *εἰ, si*) Atque haec voluntas agnoscitur ex iis, quae nobis obveniunt. — *τὸ θέλημα, voluntas*) benigna. — *τοῦ θεοῦ, Dei*) Nam nostra voluntas non vult. conf. verba Christi ad *Petrum*, Joh. 21, 18.

v. 18. *ὅτι, quia*) *Melius* est illud, in quo Christo similiores reddimur, in morte et vita. cujus passio *optimum* et Ipsi exitum tulit et nobis fructum. — *χριστὸς, Christus*) Sanctus sanctorum. Concinne sonant haec: *Christus pro peccatis, justus pro injustis.* — *ἅπαξ, semel*) non posthac unquam. Nobis quoque *melius* est, semel cum Christo, quam in aeternum sine Christo. — *περὶ ἁμαρτιῶν, pro peccatis*) perinde ac si ipse ea admisisset. — *ἔπαθε, passus est*) et ita quidem, ut hostes eum ob *confessionem* interfecerint. sed praeconium non est impeditum: eo enim functus est et ante diem mortis, et in die mortis, et statim a morte. — *δίκαιος, Justus*) [*qui modo extantissimo bonum perpetravit, v. 17. V. g.*] Cur nos non patiamur propter justitiam? v. 14. — *ἵνα ἡμᾶς προσαγάγῃ, ut nos adduceret*) *ut nos*, qui abalienati fueramus, ipse *abiens* ad Patrem, secum una, justificatos, *adduceret* in coelum, v. 22., per eosdem gradus, quos ipse emensus est, exinanitionis et exaltationis. Ex hoc verbo Petrus, usque ad c. 4, 6., penitus connectit Christi et fidelium iter sive processum, (quo etiam ipse *sequebatur* Dominum, ex ejus praedictione, Joh. 13, 36.) infidelitatem multorum et poenam innectens. — *τῷ θεῷ*) Deo, id volenti. Plus notatur per Dativum, quam si diceretur, *ad Deum.* — *θανατωθεὶς*) *morte interemtus*, quasi jam nullus esset. Ostendit Petrus, quomodo *προσαγωγὴ* peracta sit. — *σαρκὶ, carne*) *Caro* et *spiritus* non denotant proprie naturam Christi humanam et divinam: coll. c. 4, 6.: sed utramvis, quatenus est principium statusque vitae et operationis congruae vel inter mortales, quamlibet justae; vel cum Deo, etiam gloriosae. Rom. 1, 4. not. Illi statui aptior est anima in corpore; huic anima vel extra corpus, vel cum corpore glorificato et *spirituali.* conf. 1 Cor. 15, 44. — *ζωοποιηθεὶς, vivificatus*) *Vivificatio* ex antitheto ad *mortificationem* resolvi debet. Ceteroqui Christus, vitam in semet ipso habens, et Ipse vita, spiritu vivere neque desiit neque iterum coepit; sed simul atque per mortificationem involucro infirmitatis in carne solutus erat, *statim* (ut insignes Theologi agnoscunt,) vitae solvi nesciae virtus modis novis et multo expeditissimis sese exserere coepit. Sapienter igitur D. *Hauberus* sepulturam Redemtoris quodammodo ad exaltationem ejus refert. *in den Betrachtungen über die Begräbniss J. C.* pag. 8. Conf. *Essenii* diss. p. 10. Hanc vivificationem conjunctamque cum ea profectionem praedicationemque ad spiritus necessario celeriter subsecuta est *excitatio* corporis ex morte et *resurrectio* e sepulcro. v. 21. Vivit Christus Deo. Rom. 6, 10. conf. *secundum Deum*, infra c. 4, 6. Domini sermo, Joh. 6., quem versu 68. decenter acceperat Petrus,

fixus erat in corde Petri: et cum periocha illa, praesertim v. 51. 53. 62. 63. conferri possunt, quae Petrus scribit c. 1, 2. 19. 3, 18. 22. 4, 1.

v. 18. 19. *πνεύματι· πνεύμασι, spiritu: spiritibus)* Congruens sermo.

v. 19. *ἐν ᾧ) in quo*, spiritu. Christus cum viventibus egit in carne; cum spiritibus, in spiritu. Ipse efficax est apud vivos et mortuos. Mira sunt in mundo illo, quem non cernimus. In loco mysterii pleno non debemus proprietatem sermonis ex eo dimittere, quod non habeat parallelos. Nam ii, quibus mysterium quodvis primo revelatum est, etiam sine locis parallelis verbo Dei generosissime credidere. v. gr. illud, *Hoc est corpus meum*, non nisi semel dixit Salvator. Mysterium de mutatione viventium semel scriptum est. — *τοῖς — πνεύμασι, spiritibus)* Non dicit Petrus, omnes spiritus fuisse in illa custodia; nam multi poterant esse in loco tristiore: sed innuit, omnibus, qui in custodia erant, Christum praedicasse. — *ἐν φυλακῇ, in custodia)* In carcere, puniuntur sontes; in *custodia*, servantur, dum experiantur, quid facturus sit judex. Analogiam habet locutio de statu degentium sub V. T. Gal. 3, 23. — *πνεύμασι) spiritibus*, defunctorum. Conf. Hebr. 12, 23. Non appellat *animas*, uti v. seq. — *πορευθεὶς, profectus)* scil. ad spiritus illos. Idem verbum v. 22. Spiritus illi non erant in sepulcro Jesu: ad illos profectus est. — *ἐκήρυξεν, praedicavit)* Hac praedicatione, quae sane vivificationem subsecuta est, Christus se et *vivum* jam tum et *justum* ostendit. Nolebat Petrus dicere *εὐηγγελίσατο, evangelizavit*, si vel maxime praedicatio gratiae sola hic innueretur: nam auditores ante *evangelii* tempora obdormierant. Itaque verbo latiore utitur, *praedicavit*. Noe, *praeco* justitiae, contemtus: 2 Petr. 2, 5. at Christus, *praeco* potentior; qui justitiam suam, a priscis non creditam, pristina infidelitate eorum coram confutata, in spiritu vivificatus asseruit. 1 Tim. 3, 16. Si sermo esset de praeconio per Noe, *τὸ aliquando* aut plane omitteretur, aut cum *praedicavit* conjungeretur. Hoc praeconium erat praeludium judicii universalis, coll. c. 4, 5., ipsumque praeconii vocabulum in sua latitudine accipiendum est, ut intelligatur fuisse quibusdam evangelicum, quemadmodum Hutterus loquitur, ad consolationem, quod magis proprium Christi est; aliis, et fortasse plerisque, legale, ad terrorem. Etenim si ipsum judicium aliquibus erit laetum; sane praeconium non omnibus horribile fuit. Auctor Adumbrationum, quae Clementi Al. et Cassiodoro tribuuntur, ait: *speciem quidem ejus non viderunt, sonum vero vocis audierunt. Calvinus* in Inst. L. II. c. 16, 9. *Nam et contextus*, inquit, *eo nos ducit*, *fideles qui ante id tempus defuncti fuerant consortes fuisse ejusdem nobiscum gratiae: quia vim mortis inde amplificat, quod ad* mortuos *usque penetraverit*, *dum piae animae* ejus visitationis, *quam sollicite exspectaverant*, praesenti aspectu *sunt potitae: contra*, reprobis *clarius patuit se excludi ab omni salute. Quod autem* Petrus *non tam distincte loquitur*, *non ita accipiendum est, quasi nullo discrimine pios simul et impios permisceat: sed tantum docere vult* communem utriusque *fuisse mortis Christi* sensum.

v. 20. *ἀπειθήσασι, qui increduli fuerant)* qui in vita non habuerant fidem patriarchis, Dei nomine monentibus. — *ποτὲ, aliquando)* Hoc *aliquando*, (etiam v. 5. ad longum tempus relatum,) et haec *longanimitas*, de qua mox, pertinet ad omnia secula V. T. ante-

gressa mortem Christi. Dicitur *tolerantia*, Rom. 3, 26. *Longanimitas* praecessit adventum Christi primum, h. l. et secundum, 2 Petr. 3, 9. not. — ὅτε) Debilis lectio, ὅτι, recte refutatur a Wolfio. Editio quaedam, quae ὅτι habet, valde vitiosa est, etiam in hoc ipso dicto. *Nonnulli codices* ὅτι habent apud Erasmum, etiam in prima ejus editione: sed non alius ac *Basileensis secundus* reperitur, quem Erasmus raro, et tamen hic recte deseruit. — ἀπεξεδέχετο) Alii cod. ἅπαξ ἐδέχετο· sed perpauci sic habent, ε primo in α, ut saepe accidit, depresso; neque simplex verbum δέχεσθαι huc quadrat. Vid. App. crit. ad h. l. ἀπεξεδέχετο, i. e. *exspectabat* Deus, ut homines crederent. Sed major vis est in decomposito Graeco: *exspectabat, donec* exspectandi *finis* erat, in morte hominum. — ἐν, *in)* Subaudi οἷον. id est, *exempli gratia*, *in diebus Noe.* Subjicitur generi species maxime insignis. quia 1) nunquam plures simul vitam cum morte commutarunt, quam in diluvio. 2) per mentionem *aquae* percommode transit Petrus ad baptismum. 3) interitus mundi per aquam est praeludium interitus per ignem, 2 Petr. 3, 6. 7., conjuncti cum judicio extremo. c. 4, 5. Neque mirum τὸ *aliquando* latius extendi, quam *dies Noe;* quando etiam dies Noe in universum multo plures fuere, quam *dies arcae aedificatae*, qui tamen statim subjiciuntur. Conferatur determinatio gradatim specialior. Marc. 14, 30. Luc. 4, 25. Deut. 31, 10. O quam ampla praedicatio! — κατασκευαζομένης κιβωτοῦ, *cum appararetur arca)* κιβωτοῦ sine articulo. Hebr. 11, 7. Conformatur sermo ad mentem spectatorum infidelium. Longi temporis haec structura fuit: neque enim verisimile est, in opere multos Noachum adjuvisse. Totum inprimis illud tempus exspectavit Dei longanimitas. — εἰς ἥν) *in quam.* In arcam ingressi, per fidem, salutem petierunt et invenerunt. — ὀλίγοι, *pauci)* Eo probabilius est, nonnullos ex tanta multitudine, veniente pluvia, resipuisse; cumque non credidissent, dum exspectaret Deus, dum arca strueretur, postea, cum arca structa esset, et poena ingrueret, credere coepisse: quibus postea Christus, eorumque similibus, se praeconem gratiae praestiterit. Minus huic interpretationi Lutherus tribuit in homiliis ad 1 Petri, A. 1523 editis: magis vero eam est amplexus paulo ante obitum. Notus est locus Comm. in Gen. 7, 1. congruitque Enarratio Hoseae, anno 1545 edita, ubi cap. 6, 2. *biduum* retulit ad descensum ad inferos, et hunc Petri adhibens locum ait, *Hic Petrus clare dicit*, *non solum apparuisse Christum defunctis patribus et patriarchis*, *quorum sine dubio Christus aliquos*, *cum resurgeret*, *secum ad vitam aeternam excitavit*, *sed etiam aliquibus*, *qui tempore Noae non crediderunt, ac expectaverunt patientiam Dei*, *hoc est*, *qui sperarunt*, *Deum non sic duriter grassaturum in universam carnem*, *praedicasse*, *ut agnoscerent*, *SIBI per Christi sacrificium peccata CONDONATA esse.* Consonae his commentationes sunt *L. Osiandri* in h. l. *Hutteri* in Explic. Concordiae p. 993. quin etiam *Petri Martyris*, T. I. LL. CC. col. 783. — ὀκτὼ, *octo)* Demto Chamo, maledictionem incursuro, erant VII. numerus sacer. — δι' ὕδατος, *per aquam)* διὰ, *per*, apta particula, *transitum* notans, citra considerationem vel periculi ab aquis per se intentati, vel salutis per vecturam praestitae. Ita cohaeret versus sequens.

v. 21. ὃ καὶ ἡμᾶς ἀντίτυπον) Relativum ὅ, *quae*, loco nominis ὕδωρ, *aqua*, ponitur, et additum habet epitheton, ἀντίτυπον· sub-

stantiva vero *baptisma* et *interrogatio* per appositionem constructa. — *νῦν, nunc*) hoc tempore, ceteroqui malo. — *σώζει, servat*) educit e pernicie mundi totius, et populi Judaici. Resp. *conservati sunt.* v. 20. Ostendit Petrus, ut olim fuerint alii, qui perirent per infidelitatem; alii, qui servarentur per fidem: sic prorsus in N. T. alios esse, qui salvi fiant, h. l. alios autem, qui pereant. c. 4, 4. ss. utrosque, sed diversis modis, virtutem Christi experiri: quod ipsum ad pios ex impiis educendos et in patientia confirmandos egregiam vim habet. — *ȣ σαρκὸς, non carnis*) Declarat, quare et quatenus baptismus tam salutarem vim habeat. Etiam apud Judaeos fuere baptismata; sed carnem abluentia, eoque ipso effectu terminata: etiam hodie in baptismo abluitur caro, sed carnis ablutio non agitur in baptismo, neque ex ea parte, quatenus est *manu factus,* salvat; conf. Eph. 2, 11. verum quatenus est *interrogatio etc.* Nomen *σαρκὸς carnis* emphatice praeponitur, *carni*que adscribitur *depositio sordium;* (ideo non dicitur, *depositio sordium carnis:*) et *carni* opponitur *conscientia.* — *συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα, conscientiae bonae interrogatio*) Dan. 4, 14. שאלתא (cujus parallelum פתגמא *decretum judiciale,* Hebr. דבר) LXX, *ἐπερώτημα.* hoc uno loco. at שאל et דרש iidem saepe verbo *ἐπερωτάω* reddunt. Graeca Scholia *ἐπερώτημα, τȣτέςιν, ἀῤῥαβὼν ἐνέχυρον, ἀπόδειξις.* Non dubium est, quin Hebraicum שאלה spectarit apostolus. Piorum est, *rogare,* consulere, compellare cum fiducia, Deum; at impiorum, non rogare illum, aut idola rogare. Jud. 20, 18. 23. 27. 1 Sam. 10, 22. 23, 2. 4. Es. 30, 2. Hos. 4, 12. quibus omnibus locis LXX *ἐπερωτᾷν.* Salvat ergo nos *rogatio bonae conscientiae*, i. e. rogatio, qua nos Deum compellamus cum bona conscientia, peccatis remissis et depositis. conf. v. 16. Hebr. 10, 22. Haec rogatio in baptismo datur, et in omnibus fidei, precum, vitaeque christianae actibus exercetur: eamque Deus semper responso dignatur. Conf. Deut. 26, 17. 18. את יהוה האמרת *τὸν θεὸν εἵλȣ.* ויהוה האמירך *καὶ Κύριος εἵλετο σε.* Es. 19, 21. — *δι' ἀναςάσεως, per resurrectionem*) Constr. cum *servat.* coll. c. 1, 3. 21.

v. 22. *ὅς ἐςιν ἐν δεξιᾷ τȣ̃ θεȣ̃, καταπιὼν τὸν θάνατον, ἵνα ζωῆς αἰωνίȣ κληρονόμοι γενώμεθα.*) Sic habet interpretatio longe omnium antiquissima, *qui est in dextera Dei, deglutiens mortem, ut vitae aeternae heredes efficeremur.* Id sequitur *Augustinus, Fulgentius*, *Cassiodorius*, *Beda*, et, ut Millius affirmat, *Latini omnes.* Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. Ex Christi passione, ex morte, ex vivificatione, ex resurrectione, ex profectione in coelum, ex judicatione vivorum et mortuorum, peculiares usus derivat Petrus: ex sessione ad dexteram Dei, aut nullum deducit usum, aut eum, qui *Latine* adhuc legitur. Omnino in *morte* sua mortem destruxit Christus: sed sessio ejus *ad dexteram Dei* praesupponit mortem illam semel pro nobis vitae asserendis exantlatam, et *STATUM* involvit *VITAE* gloriosum, aeternum, nobis salutarem. Act. 2, 28. Rom. 6, 9. 10. Hebr. 7, 16. 24. s. 1 Cor. 15, 54. Joh. 14, 19. Praeteriti temporis significatio in *καταπιὼν* apprime considerari debet. — *πορευθεὶς*) *postquam profectus est.* — *ἀγγέλων, angelis*) Subjecti sunt ei angeli, iique *omnium ordinum*, sive boni sive mali: et sic quoque homines.

CAPUT IV.

v. 1. *Χριςῷ, Christo)* qui est Dominus gloriae. — *σαρκὶ, carne)* Mox, *ἐν σαρκὶ* *), *in carne.* — **) *ὁπλίσασθε) armamini*, contra hostes. — *ὅτι) quod.* Haec est illa ipsa *cogitatio* continua. conf. plane Rom. 6, 6—11. — *πέπαυται) pausam*, immunitatem, *nactus est.*

v. 2. *εἰς τὸ) ut degat.* nam construitur cum *τῷ pausam nactus est.* Conjuncta sunt *τὸ in carne*, v. 1., et *τὸ in carne*, v. 2. *Peccatum*, v. 1., exserit se in *concupiscentiis*, et *passio in carne* commonefacit hominem, quod *reliquum in carne tempus* habiturum aliquando sit finem. — *ἀνθρώπων, hominum)* vestris et aliorum. — *ἐπιθυμίαις, concupiscentiis)* variis. at *voluntas Dei*, perfecta. Idem antitheton, 1 Joh. 2, 17. — *βιῶσαι)* Aptum verbum. non dicitur de brutis.

v. 3. *ἀρκετὸς, sufficit) Μείωσις.* nam ne pristina quidem tempora debuere peccatis teri. Simul notatur fastidium peccati apud resipiscentes. — *κατεργάσασθαι, patravisse)* scil. *vos.* Id mox declaratur. — *πεπορευμένους, profectos)* progressos, insaniter. Oppositum, *profectus* c. 3, 19. 22. — *οἰνοφλυγίαις, κώμοις, πότοις, vinolentiis, comessationibus, potationibus)* Illas, singuli exercent; has, sodalitia. — *ἀθεμίτοις, nefariis)* quibus sanctissimum Dei jus violatur. Rom. 1, 23. s. — *εἰδολολατρείαις, idololatriis)* varii generis. Sic ex opposito, *variae.* v. 10.

v. 4. *ἐν ᾧ, in quo)* dum statuitis, satis esse, male vixisse. — *συντρεχόντων, concurrentibus)* turmatim, avide. — *τὴν αὐτὴν) eandem*, atque adhuc illi, et antea vos cum illis. — *ἀνάχυσιν, confusionem)* Haec depingitur versu 3. — *βλασφημοῦντες, blasphemantes)* jactantes convicia in vos, superbiae, singularitatis, occultae impietatis etc.

v. 5. *ἀποδώσουσι λόγον, reddent rationem)* praecipue de blasphemiis. Judae v. 15. — *τῷ)* Christo. — *ἑτοίμως ἔχοντι, qui paratus est)* Apostoli, ubi non ex professo de tempore adventus Christi agunt, adventum illum exspectationi suae et pietati tanquam instantem proposuerunt. inde illos, qui tum blasphemabant, Petrus sub *viventibus* comprehendit, quasi mox judicandis.

v. 6. *γὰρ, enim)* Particula connectit *paratus* et *appropinquavit.* v. 5. 7. Paratus est Judex. nam, evangelio praedicato, nil nisi finis restat. — *καὶ νεκροῖς, etiam mortuis)* Appellat Petrus *mortuos* eos, qui toto N. T. tempore fuerunt, ex quo *evangelium* per apostolos post adscensionem Christi praedicatum est, maxime de Christo *judice*, Act. 10, 42., et quos eosdem judex jamjam venturus *mortuos* inveniet ac resuscitabit. v. 5. Etiam *viventibus* praedicatur; sed *mortuos* citat, quia in morte maxime peragitur *τὸ ut judicarentur etc.* ex quo ipso etiam patet, evangelii praedicationem innui morte illa priorem, non posteriorem. Quum corpus in morte exuitur, anima vel in malam, vel in bonam partem plane figitur. Evangelium nulli post mortem praedicatur. iis, qui olim vixerant, Christus ipse prae-

*) *In* Vers. germ. *differentia haec non est notata; et in margine* utriusque Ed. gr. *dubie posita.* E. B.

**) *τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, eandem mentem*] patiendi cum prolubio. *V. g.*

dicavit. c. 3, 20. in N. T. abunde praedicatur viventibus. ad quos ea praedicatio in vita non pervenit, de iis videt Dominus. — εὐηγγελίσθη, *evangelizatus est)* scil. Christus. Dum viverent illi, per evangelium eis praedicari se fecit. Evangelium hodie semper praedicatur: sed Petrus in praeterito loquitur, pro tempore judicii, quod ille, ut diximus, tanquam ingruens spectat. — ἵνα, *ut)* Evangelii finis et efficacia, ut similes reddantur homines Christo in morte ac vita. c. 3, 18. Omnibus et munita et ostensa est via salutis per Christum: qui crediderunt, salvi sunt, ceterisque imitandi, non blasphemandi erant: qui non crediderunt, quin etiam blasphemarunt, jure plectuntur. — κριθῶσι· ζῶσι, *judicarentur: viverent)* Qui evangelium suscipiunt, fiunt mortis Christi similes per poenitentiam, et deinceps per adversa omnia usque ad mortem corporis. ea mors *judicium* dicitur, respectu veteris hominis, cui judicio, mala a bonis secernenti, fideles ipsi aequo animo subscribunt; neque venient sub *judicium* horrendum universale. v. 5. 17. s. 1 Cor. 11, 32. Iidem autem *vivunt* cum Christo: et *vivere* dicuntur, non *vivificari*, quia vivificatio illorum jam facta est cum Christo. c. 3, 18. coll. Eph. 2, 5. De hoc judicio et vita confer v. 1. 2. 3. nam fideles, dum in carne versantur, jam initium harum rerum capiunt. — κατὰ ἀνθρώπους) *quod ad homines attinet.* sunt enim exemti rebus humanis. — κατὰ θεὸν) *quod ad Deum attinet.* nam Deo vivunt. — πνεύματι, *spiritu)* c. 3, 18. not.

v. 7. πάντων) rerum *omnium;* adeoque etiam petulantiae malorum; et passionum, piorum. — τέλος, *finis)* ubi mortuorum et viventium numerus erit completus [*in ultimo judicio.* V. g.] — οὖν, *itaque)* Revertitur ad hortationem: et officia v. 7—11. opponuntur peccatis v. 3. enumeratis. Sunt enim opposita, *luxuriae*, et *sobrium esse et vigilare; concupiscentiae*, et *amor; vinolentiae*, *comessationes*, *potationes*, et *hospitalitas; nefariae idololatriae*, et legitima *administratio* coelestium munerum ad gloriam veri Dei. — καὶ νήψατε, *et vigilate)* Temperantia adjuvat vigilantiam, et utraque preces. qui absunt a temperantia, sunt somnolenti: et somnolenti segnes sunt ad orandum, vel ideo, quia labori et vitae communi nil temporis libenter deducunt. — προσευχὰς, *preces)* extremo tempore necessarias.

v. 8. τὴν — ἀγάπην, *amorem)* Amor jam praesupponitur: ut sit vehemens, praecipitur. — ὅτι ἀγάπη καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν, *quod amor operit multitudinem peccatorum)* Prov. 10, 12. LXX, πάντας δὲ τοὺς μὴ φιλονεικοῦντας καλύψει φιλία. conf. Prov. 17, 9. Qui amat valde, tegit peccata, quotquot sunt, ejus, quem amat. suos oculos ab iis avertit, et alios, quoad fas est, celat de illis; et Deum implorat. Atque hunc amorem divinus amor ope et approbatione prosequitur; eumque ipsum qui amat, pariter remunerat. Matth. 6, 14. Etiam amor necessarius inprimis ideo, quia Judex prope est. Jac. 5, 9. Beatique sunt, quos non nisi *opertis peccatis* invenit rerum *omnium finis.*

v. 9. εἰς ἀλλήλους, *invicem)* Hoc ad eos pertinet, qui in diversis urbibus aut regionibus habitabant. — γογγυσμῶν, *murmurationibus)* Hae vitantur, aequalitate officiorum servata, inaequalitate non curiose expensa.

v. 10. καθὼς, *sicut)* Subaudi mox, *ita.* — αὐτὸ, *id ipsum)* non affectato alio. — ποικίλης, *variae)* *varia* dona distribuentis, ad sermonem vel ad diaconiam. v. seq.

v. 11. *ὡς λόγια θεῦ) tanquam oracula*, scil. loquatur, quae Deus *suppeditat*, in praesenti. — *ὡς ἐξ ἰσχύος, tanquam ex virtute)* strenue. — *ἐν πᾶσι) in omnibus.* nam omnes et *omnia* ex illo, per illum, in illum. — *ᾧ, cui)* Deo. De Christo similiter, 2 Petr. 3, 18. — *ἡ δόξα, gloria)* v. gr. Sapientiae, *oracula* fundentis. — *τὸ κράτος, robur) virtutem* praebens piis. Eadem doxologia, c. 5, 11.

v. 12. *ἀγαπητοὶ μὴ ξενίζεσθε, dilecti, nolite novum putare)* Amanter hortatur. Gustus divinae virtutis, quem versus praecedentes referunt, vetat *offendi ut re peregrina.* Adversa Sanctis obtingere, est partim *peregrinum* quiddam; nam sunt filii Dei: partim *non peregrinum;* convenit enim iis, excoqui. — *πυρώσει, ardore)* c. 1, 7. — *πρὸς πειρασμὸν)* nonnisi *ad tentationem.* — *ὑμῖν, vobis)* Dativus commodi. — *γινομένῃ, facto)* consilio divino. — *συμβαίνοντος, contingente)* temere.

v. 13. *καθὸ, sicut)* Mensurae passionum respondet gloria, sed multo abundantius. — *κοινωνεῖτε, communicatis)* libenter. — *παθήμασι, passionibus)* v. 1. — *χαίρετε, ἵνα, gaudete, ut) Ut* hic plus est, quam si diceret *ὅτι quod.* Gaudio desiderioque assequimur gaudium et exultationem. conf. *ἵνα ut* Joh. 8, 56. Spectatur praemium patientiae laetae. — *ἀγαλλιώμενοι, exultantes)* sine omni tum passione.

v. 14. *εἰ ὀνειδίζεσθε ἐν ὀνόματι χριςῦ, si probris afficimini in nomine Christi)* Probrum putabant gentes, si quem appellarent *Christianum.* v. 16. — *τὸ τῆς δόξης καὶ τὸ τῦ θεῦ πνεῦμα, Gloriae et Dei Spiritus)* Idem Spiritus, qui super Christum fuit. Luc. 4, 18. Hic dicitur *Spiritus gloriae*, omnia mundi probra devincens, et *Spiritus Dei*, cujus Filius est Jesus Christus. Abstractum *Gloria* ponitur pro concreto, uti 2 Petr. 1, 17. 3. 4. Articulus *τὸ*, summa vi, bis ponitur, uti Ap. 21, 6. et *gloria* ita accipi potest, ut sit *ἓν διὰ δυοῖν, Gloria et Deus*, i. e. *Deus gloriae;* vel ut sit appellatio Christi, (coll. v. 16., *ut Christianus*, et v. 13. Jac. 2, 1. not.) innuaturque, Spiritum Christi eundem esse Spiritum Dei Patris. Fideles, gaudium persentiscentes, eundem Spiritum interdum ut Spiritum Gloriae, interdum ut Spiritum Dei, diverso sensu, cujus differentiam ipse Spiritus pandit, experiuntur. — *ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται, super vos requiescit)* Spiritus ille super pios est etiam antequam convicia ferant: sed tum ea ipsa de re magis confirmantur, et solatia Spiritus accipiunt uberiora. Num. 11, 25. 26., *ἐπανεπαύσατο ἐπ' αὐτὺς τὸ πνεῦμα.* — *βλασφημεῖται) blasphematur*, Christus. — *δοξάζεται, glorificatur)* in mediis vestris contumeliis. v. 16. Expertus scribit. coll. Act. 5, 41.

v. 15. *μὴ γὰρ, non enim)* Particula *enim* innuit, cur apud eos, qui patiuntur, glorificetur Dominus. praesupponit enim, illos secum constitutum habere, non aliter velle pati, nisi ut Christianos; neque contrarium quicquam, poena dignum, admittere. Similis imperativus, c. 3, 3. — *ὡς φονεὺς, ut homicida)* Turpes tituli. — *ἢ ὡς ἀλλοτριοεπίσκοπος, aut ut alienarum rerum inspector)* Particula *ut* hic demum repetita, *alienarum rerum inspectorem* longius sejungit a generibus maleficorum, sed tamen eundem etiam a Christiano distinguit. Tales sunt, qui sese in negotia publica aut privata, sacra aut civilia, ad ipsos nil pertinentia, quasi magna prudentia

et fidelitate et odio mundanae iniquitatis impellerentur, ingerunt. cujusmodi homines saepe mala, immo pejore, quam merebantur, a mundo, (praesertim ab iis, qui rerum potiuntur, et justos monitores inspectoresque minus, quam sui similes ferunt,) gratia inita, facile in *passiones* incurrunt. Idque inprimis fieri poterat apud ethnicos magistratus.

v. 16. *μὴ αἰσχυνέσθω, ne erubescat*) quamvis mundus pudorem pudet. — *δοξαζέτω, glorificet*) Poterat Petrus, antitheti vi, dicere, *honori sibi ducat:* sed honorem Deo resignandum esse docet. glorificet Deum, qui hominem honore passionum dignatur, simulque magnum ei beneficium tribuit, cum immunitate a poenis impiorum insecuturis. Simile antitheton in Ps. 79, 12. 13.: *pudefiant hostes nostri: Dominus glorificetur.* — *ἐν τῷ μέρει**) *τούτῳ*) *in hac parte* passionum meliorum. v. seq.

v. 17. *ὁ καιρὸς, tempus*) scil. *nunc est.* — *τοῦ ἄρξασθαι τὸ κρίμα, ut incipiat judicium*) Unum idemque est judicium a tempore *evangelii* per apostolos praedicati usque ad *judicium* extremum. *Ἄρξασθαι*, medium. — *ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ, a domo Dei*) ecclesia. c. 2, 5. Ab hac incipit judicium, miti initio. Jer. 25, 29. 49, 12. Ez. 9, 6. — *τί τὸ τέλος, quis finis*) Judicium, initio tolerabilius, sensim ingravescit. pii, sua parte perfuncti, cum immunitate spectant miserias impiorum: impii, dum pios affligunt, suam mensuram implent, et discunt, quae sua ipsorum portio futura sit; sed id melius sciunt pii, quare patientes sunt.

v. 18. *καὶ εἰ ὁ δίκαιος — φανεῖται; et si justus — comparebit*) Prov. 11, 31. LXX, *εἰ ὁ μὲν δίκαιος — φανεῖται;* Justis, interim delinquentibus, gravissimae incutiuntur castigationes: quanto graviores poenas luent improbi? Paucis annis persecutio Neroniana praecessit calamitatem Judaeorum. *Justus*, *impius et peccator:* Oratio semiduplex: *justus* respectum habet ad proximum, *impius* ad Deum, *peccator* ad se ipsum. Supplendum ergo, vi oppositorum, in prima propositione *εὐσεβὴς, pius* et *ὅσιος, sanctus:* in secunda *ἄδικος, injustus.* — *μόλις*) *aegre.* [*coll. Matth.* 25, 5. 9.] Hoc temperatur 2 Petr. 1, 11., *πλουσίως prolixe.*

v. 19. *καὶ οἱ πάσχοντες, etiam qui patiuntur. καὶ etiam*, concessive. *καὶ, etiam*, cum participio, idem quod *εἰ καὶ, et si* cum verbo. *εἰ καὶ πάσχοιτε, et si patiamini*, c. 3, 14. Non debemus ex passione diffidentiam capere. — *κατὰ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, secundum voluntatem Dei*) ob factam Dei voluntatem, secus ac malefici, qui patiuntur secundum Dei voluntatem, quatenus Deus eos vult puniri. v. 15. In Christo est voluntas Dei. — *πιστῷ κτίστῃ, fideli creatori*) ei, cui tuto *committuntur* animae, qui *passiones* non ad damnum immittit primo quoque tempore. Viderint Supralapsarii, quomodo Creatorem erga omnes fidelem agnoscant. — *παρατιθέσθωσαν, committant*) tanquam *depositum*, non absterriti, sed potius exhilarati passionibus, quippe quas in optimam partem accipiunt. — *ψυχὰς, animas*) tametsi corpus videatur interire. — *ἐν ἀγαθοποιΐᾳ, in beneficentia*) Haec una patientium cura: *bene* et *agere* et pati. cetera

---

*) *Lectionem ἐν τῷ ὀνόματι τούτῳ, quam non probandam censuerat* Ed. maj., *aperte praefert* Ed. 2., *et confidenter exhibet* Vers. germ. E. B.

curabit Ille. Constr. cum *committant. Beneficentia* semper conjunctam habet fiduciam. c. 3, 6. 1 Joh. 3, 22.

CAPUT V.

v. 1. *Πρεσβυτέρους, presbyteros)* Vocabulum muneris, v. 2., et aetatis, v. 5. — *συμπρεσβύτερος, compresbyter)* Hortatio mutua inter aequales et collegas inprimis valet. apposite et modeste sic se appellat primus apostolorum. — *καὶ μάρτυς, et testis)* Petrus et viderat ipsum Dominum patientem, et nunc passiones sustinebat. — *δόξης, gloriae)* v. 4. 2 Petr. 1, 16. — *κοινωνὸς, consors)* Ap. 1, 9. Stimulus bonorum pastorum.

v. 2. *ποιμάνατε, pascite)* per disciplinam et doctrinam. — *τὸ ἐν ὑμῖν) vobis pro vestra parte commissum.* — *μὴ ἀναγκαστῶς, non coacte)* Necessitas incumbit, 1 Cor. 9, 16. sed hujus sensum absorbet lubentia. Id valet et in suscipiendo et in gerendo munere. Non sine reprehensione sunt pastores, qui, si res integra esset, mallent quidvis potius esse. —*) *μηδὲ αἰσχροκερδῶς, neque turpis lucri gratia)* Merces non est prohibita, 1 Cor. 9, 14., sed abesse debet turpitudo, et esse alacritas ingenua. — *προθύμως, libenter)* ut fructus non sit merces, sed pastura.

v. 3. *ὡς κατακυριεύοντες, ut dominantes)* qui tantum praecipiant, elato animo, non humili, et urgeant. Presbyteri postea dominatum sumserunt. unde ex *Seniore* factus est *Signore*, in Italia praesertim. — *τῶν κλήρων, sortibus)* Plurale: singulare, *gregis. Grex*, unus, sub uno pastore principe Christo: sed *κλῆροι, portiones* multae, pro numero locorum vel antistitum. Accedit autem sermo ad mimesin. nam coetus non est *sors propria* presbyteri; sed is, qui *dominatur*, ita tractat, ac si *sors* ejus esset. *κλῆρος sors:* inde, portio ecclesiae, quae presbytero pascenda obtigit: inde, pasturae officium: inde, pastores; inde, ceteri *clerici.* quanta metalepsis, et notionis degeneratio tandem. conf. Not. ad Chrys. de Sacerd. p. 504. s. — *τύποι, exempla)* Exemplo impetratur obsequium purissimum. [*quale vix videris praestari acerrimis quibusvis institoribus.* V. g.] Talis communitas frangit dominandi pruritum.

v. 4. *φανερωθέντος, manifestato)* Fidei est, servire Domino nondum viso. — *ἀρχιποίμενος) ἀρχιποίμην,* penacutum ut *φιλοποίμην, βουποίμην.*

v. 5. *ὁμοίως, similiter)* Hortationis praecedentis et subsequentis fundamentum, humilitas. — *ἀλλήλοις, invicem)* etiam citra respectum aetatis. — *ἐγκομβώσασθε, induite) κόμβος, nodus*, vinculum, quo illigabantur manicae, praesertim in vestitu servorum. Hesychius: *κομβώσασθαι, στολίσασθαι.* et, *ἐγκομβωθεὶς, δεθείς·* et *ἐγκεκόμβωται, ἐνείληται.* Itaque *ἐγκομβώσασθε, induite vos et involvite*, ut amictus humilitatis nulla vi vobis detrahi possit. — *ὁ Θεὸς, Deus)* Vid. Jac. 4, 6. not.

v. 6. *κραταιὰν χεῖρα, potentem manum)* Manus Dei instituit ordines: frangit superbos: exaltat humiles. Qui propter Dominum subjicitur ordinationibus humanis, c. 2, 13., ipsi Domino se submit-

*) *ἀλλ' — ἀλλὰ, sed — sed*] Motivum et scopum oportet vitio carere. *V. g.*

tit. conf. Rom. 13, 2. — *ἐν καιρῷ) in tempore*, opportuno. conf. *ὀλίγον* v. 10. Petrus saepe spectat diem judicii.

v. 7. *πᾶσαν τὴν μέριμναν, omnem solicitudinem*) si mundus vos deprimat, vel si multa vobis desint. — *ἐπιῤῥίψαντες, conjicientes*) animose. [*Egregie cum humilitate conspirat immunitas a curis.* V. g.] Ps. 55, 23. LXX, *ἐπίῤῥιψον ἐπὶ Κύριον τὴν μέριμνάν σου, καὶ αὐτός σε διαθρέψει. conjicientes: vigilate.* arcte cohaerent haec duo officia, Luc. 12, 22. 37., et utrique Petrus addit suum *quia.* Deus providet: ergo nolite curare. Diabolus quaerit: ergo vigilate. — *μέλει, curae est*) Id lenius, quam *μέριμνα, solicitudo.*

v. 8. *νήψατε, vigilate*) Haec vestra cura sit. *Vigilate*, anima. — *γρηγορήσατε, vigilate*) corpore. — *ὁ ἀντίδικος — καταπίῃ, adversarius — devoret)* simul et per speciem juris petit pios, et per vim. Ap. 12, 10. — *ὠρυόμενος, rugiens*) cum furore. — *ζητῶν, quaerens*) cum insidiis. — *τίνα, quem*) ex fidelibus maxime. Job. 1, 8. — *καταπίῃ, devoret*) primum quod ad animam, tum quod ad corpus attinet. Maxime autem insidiatur per tristitiam curarum, *fidei* noxiam.

v. 9. *τῇ πίστει, fide*) Constr. cum *resistite.* — *τὰ αὐτὰ τῶν παθημάτων, ea ipsa passionum*) *ea ipsa*, non modo *similia. ea ipsa* regit Dativum *fraternitati.* Sic Lucretius: *eadem aliis sopitus quiete est.* Chrysost. de sacerd. p. 202, *εἰς τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ἐκπίπτειν μανίαν.* Apostoli sensus est: *quae fratribus, eadem vobis exantlantur.* conf. Matth. 5, 12. 2 Cor. 1, 6. Phil. 1, 30. [*Itaque non mali indicii res est, siquem diabolus passionibus infestet.* V. g.] — *ἐν κόσμῳ) in mundo* hoc toto, qui jacet in malo, *diabolo*, v. 8. Antitheton ad *gloriam aeternam* Dei, v. 10. — *ὑμῶν ἀδελφότητι, vestrae fraternitati*) ex Judaeis et gentibus. — *ἐπιτελεῖσθαι, peragi*) Sensim mensura impletur passionum.

v. 10. *πάσης χάριτος) omnis* et merae *gratiae*, incipientis et consummantis, *vocantis*, *fundantis* etc. [Gratiae *est*, *quum vel passiones immittit DEUS.* V. g.] — *ἐν, in*) Constr. cum *qui vocavit.* — *ὀλίγον, paullum*) Quantumcunque videtur, *parvum* et breve est, ad gloriam *aeternam.* — *παθόντας, passos*) *Passiones* aliquae ferendae sunt: tum obtingit *perfectio etc.* — *αὐτὸς*) *Ipse.* [*hominibus necquicquam conferentibus.* V. g.] Vos tantum vigilate, et resistite hosti: reliqua Deus praestabit. Conf. *Ego*, Jos. 13, 6. 1. — *καταρτίσει*) *perficiet*, ne remaneat in vobis *defectus.* Indicativo magis, quam optativo, quem aliqui hic legunt, congruit Doxologia subsequens. coll. 1 Tim. 1, 17. 2 Tim. 4, 18. — *στηρίξει, stabiliet*) ne quid vos labefactet. — *σθενώσει, roborabit*) ut superetis vim omnem adversam. Digna *Petro* oratio. Confirmat fratres suos.

v. 11. *κράτος*) *robur*, cujus effectus v. 10. innuitur.

v. 12. *σιλουανοῦ, Silvanum*) Silvanus sive Silas, Pauli comes, a Paulo ad Petrum videtur missus fuisse. hac occasione Petrus doctrinam et acta Pauli comprobat. conf. 2 Petr. 3, 16. — *ὡς λογίζομαι, ut existimo*) Fidelem fratrem esse Silvanum, non revelatum est Petro, sed ex judicio prudentis charitatis *existimavit*, non multum antehac cum illo conversatus; ideoque epistolam ei commisit. — *δι' ὀλίγων ἔγραψα, paucis scripsi*) In hac ipsa scilicet epistola. Locutio concisa: *scripsi*, scriptum misi, *per Silvanum.* conf. Act. 15, 23. — *παρακαλῶν, adhortans*) Causa brevitatis. *Doctrina* copiosiorem,

quam *adhortatio* sermonem postulat. — *καὶ ἐπιμαρτυρῶν, et insuper testans*) Compositum. *testimonium* jam per Paulum et Silam audierant pridem: Petrus *insuper testatur*. 1 Joh. 2, 27. — *ταύτην εἶναι ἀληθῆ χάριν*) *hanc*, praesentem, 2 Petr. 1, 12. *gratiam, esse veram* illam et olim promissam per prophetas gratiam, neque alteram esse exspectandam. — *εἰς ἣν ἑστήκατε, in qua statis*) Rom. 5, 2. not. In vera gratia debet vera esse nostra statio.

v. 13. *ἐν βαβυλῶνι, in Babylone*) Haec erat Babylon Chaldaeorum, quae scatebat Judaeis. v. Lightf. Hor. in 1 Cor. p. 269. Ex hujus Babylonis prospectu sequitur series regionum, c. 1, 1. not. — *συνεκλεκτὴ, coëlecta*) Sic conjugem suam appellare videtur. conf. c. 3, 7. erat enim *soror*. 1 Cor. 9, 5. et congruit mentio *filii*, Marci.

v. 14. *ἀγάπης*) *amoris* sancti. — *εἰρήνη, pax*) שלום i. e. *salutem* vobis precor: valete.

IN

EPISTOLAM PETRI SECUNDAM.

CAPUT I.

v. 1. *Συμεὼν πέτρος, Simeon Petrus*) Cognomen solum posuerat ineunte priore epistola; nunc, etiam nomen, extremo tempore admonens se ipsum conditionis pristinae, antequam cognomen nactus erat. Egregie congruit hujus epistolae character cum priore Petri epistola et cum sermonibus ejusdem in actis. Vid. not. ad cap. 2, 22. 3, 1. Partes rursum sunt tres:

I. Inscriptio. — cap. I. 1. 2.
II. Iterata sinceri sensus excitatio: qua
  1. hortatur fidei consortes, ut divinis muneribus macti, exhibeant omne studium, ad incrementum in gratia et cognitione Jesu Christi. — v. 3—11.
  2. stimulos addit
    1. a verorum doctorum firmitudine. — v. 12—21.
    2. a falsorum doctorum pravitate. — c. II. 1—22.
    3. munit contra empaectas:
      1. errorem redarguit. — c. III. 1—9.
      2. diem novissimum describit, cum hortationibus congruentibus. — v. 10—14.
III. Conclusio, qua
  1. suum Paulique consensum declarat. — v. 15. 16.
  2. summam epistolae repetit. — v. 17. 18.

— *δοῦλος καὶ ἀπόστολος, servus et apostolus*) *servus* ut Domini Jesu; *apostolus* ejusdem, ut *Christi*. — *ἰσότιμον, aeque pretiosam*) *Fides* habet *pretium*, sicut *pretiosa* apprehendit *promissa*. v. 4. *aeque pretiosa* est, ex Jesu Christo, fides eorum, qui Jesum Christum viderunt, ut Petrus et reliqui apostoli; et eorum, qui citra vi-

sum credunt: eandem justitiam ac salutem apprehendit. 1 Joh. 1, 3. 1 Petr. 1, 8. — ἡμῖν) *nobis*, apostolis. v. 18. — λαχοῦσι, *sortitis*) Non ipsi sibi pararunt. — ἐν δικαιοσύνῃ, *in justitia*) Ratio τοῦ *aeque pretiosam*. Est haec *justitia Dei*, *fide* prior: nam fides est *in* justitia. De hac *justitia Dei* conf. Rom. 1, 17. 3, 26. nott. Convenienter additur appellatio σωτῆρος *Servatoris*.

v. 2. ἐν ἐπιγνώσει τοῦ κυρίου ἡμῶν) Brevis haec lectio et simplex, videtur primaeva fuisse et *Latini* interpretis et paullo ante ipsius apostoli. Namque *cognitionem Dei* praesupponit haec epistola; v. 3. *cognitionem* autem *Domini nostri*, nempe *Jesu Christi* urget proprie. v. 8. c. 2, 20. 3, 18., ubi conclusio huic principio respondet. Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l.

v. 3. ὡς πάντα ἡμῖν, *ut omnia nobis*) Mira est hujus exordii alacritas, ab ipsa incipiens exhortatione, *subministrate*, v. 5. Hic enim scopus est v. 13. c. 3, 1. *Omnia*, hic, et *omne*, v. 5., ad sese referuntur. nam ut hic protasis, sic ibi apodosis est. *ut* pertinet ad declarandum, uti 2 Cor. 5, 20. Confer omnino parabolam de decem virginibus Matth. 25. Flammula est id, quod nobis absque nostro labore a Deo et ex Deo impertitur; sed oleum est id, quod homo suo studio et fidelitate affundere debet, ut flammula nutriatur et augeatur. Sic extra parabolam res proponitur in hoc loco Petrino: in v. 3. 4. est flammula: sed v. 5. 6. ss. est id, quod homo, praesupposita divina gratia, ipse affundere debet. — τῆς θείας δυνάμεως αὐτοῦ, *divina virtute ejus*) *ejus*, scil. *Dei*. hoc enim repetendum ex *divina*. Ex virtute Dei, virtus omnis ad vitam et pietatem. — τὰ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν) *ea*, *quae* pertinent *ad vitam* ex Deo *et studium in Deum*. Ecce, non demum pietate vitam consequimur. *Vitam* affert divina *gloria*, (coll. Rom. 6, 4. not.) *pietatem virtus*. Alteri opponitur *corruptio*, alteri *concupiscentia*. v. 4. — δεδωρημένης, *donante*) Sic, δεδώρηται, *donavit:* bis, activo sensu. sic LXX, Gen. 30, 20., δεδώρηταί ὁ θεός μοι δῶρον καλόν. — τοῦ καλέσαντος, *ejus, qui vocavit)* Huc ref. *vocationem*, v. 10. *Vocatio* et *cognitio* sunt correlata. *Cognitio* innuitur Dei, et ad hanc vocat nos Deus. — ἰδίᾳ δόξῃ καὶ ἀρετῇ, *sua gloria et virtute*) Explicatur, quid sit *divina potentia:* ut ad *gloriam* referantur attributa Dei naturalia; ad *virtutem* ea, quae dicuntur moralia. intime unum sunt utraque.

v. 4. δι' ὧν, *per quae*) scil. *per gloriam et virtutem. Gloria* facit, ut *promissa* sint *maxima: virtus*, ut sint *pretiosa*. — ἡμῖν γένησθε, *nobis — fieretis*) Paulatim jam accedit ad hortationem. Et commutationem personae primae et secundae sustentat τὸ *aeque pretiosam*. v. 1. — ἐπαγγέλματα δεδώρηται, *promissa donavit)* Donum est ipsa promissio; tum, quae eam subsequitur, res promissa. Valde σεμνῶς *graviter* Petrus et in Actis verba faciens et in epistolis scribens, substantiva plurali numero solet ponere. — ἵνα διὰ τούτων, *ut per has*) id est, per Gloriam Ejus et Virtutem. Promissa est ipsa *communio* cum Deo: quare poterat Petrus *quod* dicere; sed *ut* dicit, majore vi. nam promissio ad hoc data est, ut per ipsam allecti, re promissa, magna et pretiosa, potiamur. — θείας κοινωνοὶ φύσεως, *divinae participes naturae) Divina natura*, Deus ipse. Sic, *divina potentia:* v. 3. *magnifica gloria:* v. 17. *sanctitas Dei*. Hebr. 12, 10. pro *Deo ipso* vid. Macar. Homil. 39. Similiter *natura humana* etc. Jac. 3, 7. Uti τῷ *participes* opponitur *effugientes*, sic

divinae naturae opponitur *in concupiscentia corruptio.* porro contraria sunt *gloria* et *corruptio*, *virtus* et *concupiscentia.* itaque *divinae naturae* appellatio *gloriam et virtutem* complectitur: eademque dicitur *divina potentia*, quatenus est origo omnis boni; *divina natura*, quatenus nos ad se admittit. Est autem gradatio, differuntque ut pars et totum haec duo: *δυνάμεως POTENTIAE divinae* dona suscipere, et *NATURAE divinae* consortem i. e. sanctum fieri. conf. Rom. 1, 20. — *ἀποφυγόντες, effugientes)* expedite et celeriter. *φεύγω, fugio: ἀποφεύγω, effugio.* Haec fuga non tam ut officium nostrum, quam ut beneficium divinum, communionem cum Deo comitans, hoc loco ponitur. conf. c. 2, 18. 20. — *τῆς ἐν κόσμῳ ἐν ἐπιθυμίᾳ φθορᾶς, quae in mundo est in concupiscentia corruptionem)* c. 2, 20. 18. 19. Sententia: *in* mundo est corruptio *in* concupiscentia.

v. 5. *καὶ) etiam*, item. — *αὐτὸ τοῦτο, ipsum illud)* Accurate exprimitur piorum responsus erga dona divina. *αὐτὸ τοῦτο* *) ponitur quasi adverbialiter, pro *κατ' αὐτὸ τοῦτο.* — *σπουδὴν, studium)* *Studium*, multa complectitur, 2 Cor. 7, 11. not., et apud Petrum ea, quae sequuntur. unde huc refertur *studete*, v. 10. Sic *studere*, v. 15. c. 3, 14. — *παρεισενέγκαντες, subinferentes) παρὰ sub* modestiam indicat. Deus facit: nos studemus. — *ἐπιχορηγήσατε, exhibete)* Resp. *exhibebitur.* v. 11. Dei dona sequitur studium nostrum; studium nostrum, introitus in regnum. — *ἐν τῇ πίστει, in fide)* Haec dicitur *cognitio*, v. 3., qua gratia et veritas agnoscitur et hanc Deus nobis, perinde ut *vitam*, *suppeditat: fides*, Dei donum, Eph. 2, 8. ideo non jubemur *subministrare* fidem, sed in fide fructus illos, qui septem enumerantur, *fide* chorum ducente, *amore* concludente. — *ὑμῶν, vestra)* Constr. cum *fide.* 1 Petr. 1, 7. 9. 21. — *τὴν ἀρετὴν, virtutem)* qua *virtutem* Dei imitemini, v. 3., et omnia, quae vita spiritualis molitur, strenue efficiatis. Praesens quisque gradus subsequentem parit et facilem reddit; subsequens priorem temperat ac perficit. Ordo est autem naturae potius, quam temporis. *Ἀρετὴ, virtus*, strenuus animae tonus ac vigor. 1 Petr. 1, 13. Hanc parit *fides.* 2 Cor. 4, 13. 16. init. Inde *γνῶσις, cognitio*, *moderatio:* coll. Rom. 15, 14. not. *Virtus* facit alacres, vigilantes, circumspectos, discretos, ut reputemus, quid Dei, quid nostra, quid aliorum causa sit faciendum vel fugiendum, et quomodo, ubi, quando etc. 1 Cor. 16, 18. fin. Inde *ἐγκράτεια, abstinentia.* Hanc parit *γνῶσις*, quippe quae malum a bono secernit, et mali fugam docet. Inde *ὑπομονὴ, patientia.* Frangit incontinentia mentem: *continentia* mollitiem pellit, nervos confert. Inde *εὐσέβεια, pietas:* sanctificat affectus naturales erga parentes etc. immo etiam erga Creatorem. Omnia *pietatis* impedimenta removet *ὑπομονὴ, patientia.* Inde *φιλαδελφία, dilectio fratrum.* Qui naturales affectus habet sanctificatos, is ad *στοργὴν* pure spiritualem progreditur. *Ἀγάπη, amor* generalis claudit chorum. Col. 3. versu 14. toto. Qui erga *fratres* recte est animatus, amorem ad alieniores extendit, imo ad hostes. Hinc patet, quomodo praesens quisque gradus subsequentem pariat facilemque reddat. Porro, quomodo sequens quisque priorem temperet ac perficiat, patebit, si hoc schema ordine re-

---

*) *Atqui lectio αὐτοὶ δὲ τούτῳ* (ipsi vero huic rei etc.) *et in margine* utriusque Ed. *et in* Vers. germ. *praefertur alteri.* E. B.

trogrado expendatur. Qui habet *amorem*, *fraternam dilectionem* sine partialitate exercebit. Qui habet *fraternam dilectionem*, sentiet *pietatem* esse plane necessariam. *Εὐσεβὴς*, *pius*, nil Stoicum admiscebit *τῇ ὑπομονῇ*, *patientiae*. *Patienti* facilis est *abstinentia*. *Ἐγκρατὴς*, *continens*, mente serena perpendit omnia et habet *γνῶσιν*. *Γνῶσις* cavet, ne *ἀρετὴν* inconsultus auferat impetus. Oppositorum similis ratio apud malos: *infidelitas* parit *vitium*, etc. — *γνῶσιν*, *moderationem)* 1 Petr. 3, 7. not.

v. 6. *ἐγκράτειαν*, *abstinentiam)* quae vitat malas concupiscentias. *Abstine*. — *ὑπομονὴν*, *patientiam)* qua tolerantur adversa et adversarii. *Sustine*. — *εὐσέβειαν*, *pietatem)* qua fideles Deum super omnia spectant. *Εὐσέβεια* potest esse pietas erga necessarios, parentes, fratres etc. sed sanctificata. conf. 1 Tim. 5, 4.

v. 7. *φιλαδελφίαν*, *fraternam dilectionem)* erga sanctos in Deo vobis conjunctos. — *τὴν ἀγάπην*, *amorem)* Ex *fraterna dilectione* deducitur *amor*. 1 Petr. 1, 22.

v. 8. *ταῦτα*, *haec) virtus*, *moderatio etc.* Involvitur conditio: haec si habetis, tum demum habetis veram cognitionem. conf. v. 9; *enim*. — *ὑμῖν ὑπάρχοντα*, *si vobis adsint)* vere. Eadem phrasis Act. 3, 6. Huc. ref. *non otiosos*. — *καὶ πλεονάζοντα*, *et abundent)* copiose. Veritatem celeriter sequitur abundantia. Huc ref. *neque infructuosos:* i. e. habebitis fructum bonum et largum, quem producit cognitio I. C. v. 3. — *καθίςησιν*, *constituunt)* in praesenti. — *εἰς*, *in)* Conf. *εἰς*, *in*, Rom. 4, 20. — *ἐπίγνωσιν) agnitionem*, cum *purificatione peccatorum* conjunctam.

v. 9. *γὰρ) enim*, proprie. — *τυφλός ἐςι*, *κτλ. caecus est etc.)* Eximio regressu sermonis depinguntur gradus relapsuum. talis 1) obliviscitur purificationis, peccatorum suorum, *pristinorum*. 2) caecutit ad *praesentia* bona, v. 12. 3) plane caecus est ad *futura*, v. 11. *Regressus* sermonis est in eo, quod temporis *praeteriti* ratio in textu habetur ultimo loco, cum secundum naturam rei dicatur, *praeteritum*, *praesens*, *futurum*. — *μυωπάζων*, Hesychius, *μυωπάζων*, *ὀφθαλμιῶν*. — *λήθην λαβὼν) oblivionem nactus*. Aptissima phrasis, participio *nactus* exprimente, quod homo volens patitur. conf. not. ad Rom. 5, 19. Qui cogitat, quam multa sint pristina, a quibus purgatus erat, facilius desistit.

v. 10. *μᾶλλον*, *magis)* Qui *studium* habent, majus tamen habere debent. — *ἀδελφοὶ*, *fratres)* In priore epistola nunquam, in altera semel hanc appellationem Petrus adhibet: ex quo gravitas hujus loci apparet. — *βεβαίαν*, *firmam)* Haec confirmatio fit per *virtutem*, *moderationem*, *abstinentiam etc.* unde mox sequitur, *haec enim facientes*. conf. Hebr. 6, 10. — *βεβαίαν ὑμῶν τὴν κλῆσιν καὶ ἐκλογὴν*, *firmam vestram vocationem et electionem)* id est, vos in vocatione et electione vestri firmos. nam quorum foret *τὸ labi*, eorum est *confirmatio*. *Vocatio* ponitur ante *electionem*, secundum nos.

v. 11. *πλουσίως) abundanter:* ut quovis tempore, *inoffenso* pede, non tanquam ex naufragio vel incendio, sed quasi cum triumpho, intrare possitis: et praeterita, praesentia, futura vos juvent. Hic non jam *aegre* ait Petrus, ut 1 ep. 4, 18. Resp. *abundent*. v. 8.

v. 12. *διὸ*, *quapropter)* Loquitur ex praegustu sui jam instantis *exitus* et *introitus*. v. 15. 11. — *μελλήσω ὑμᾶς ἀεὶ ὑπομιμνήσκειν)* Vim lectionis hujusce vix agnoscent, qui non justum habent Graecae

linguae usum, vel certe elegantias verbi μέλλω minus callent. Ipsi Graeci recentiores fecerunt, ὐκ ἀμελήσω, ex μελλήσω. μέλλειν, Germ. *sollen.* Sic Gregorius Neocaes. ἀρετὰς ἔχειν ἔτι μέλλω. *nondum habeo virtutes.* Paneg. ad Orig. p. 86. 203. ed. Stutgard. et vulgo, *venire debet*, i. e. *nondum venit.* Itaque Petrus ait, *vos semper admonendos habebo:* nunquam reputabo, quantum vos admonuerim; unum semper cogitabo, vos mihi admonendos esse. Praesens μέλλω, rem futuram innuit: quare μελλήσω est futurum cumulatum: *admoniturus ero.* Hesychius, μελλήσω, σπεύδάσω· atque id ipsum synonymon σπεύδάσω mox sequitur v. 15., ubi observanda est et σπεύδὴ Apostoli, *per literas* se ultra ipsius decessum porrigens; et apta inde vocis μνήμη proprietas. Ammonius, Μνήμη μὲν γίνεται νεκρῦ· μνεία δὲ, ζῶντος. Vid. LXX Eccl. 1, 11. etc. — ἀεὶ, *semper)* Innuit, cur alteram scribat epistolam brevi intervallo post primam. Petrus magis magisque opus esse statuit admonitione propter ingruentem corruptionem malorum hominum. c. 2, 2. — εἰδότας, *scientes) veritatem.* — ἐϛηριγμένυς, *stabilitos)* Affine verbum, διεγείρειν, *excitare*, v. 13. Et firmos eos esse vult, et quam erectissimos. — παρύσῃ, *praesenti)* Veritas, ut in Novo Testamento, praesens est. 1 Petr. 5, 12. not.

v. 13. δὲ, *autem)* Particula declarandi. — σκηνώματι, *tabernaculo)* Innuitur animae immortalitas et brevis mansio in corpore mortali, cum facilitate discessus in fide.

v. 14. ταχινή ἐϛιν) *repentina est.* Praesens. qui diu aegrotant, possunt alios adhuc pascere. Crux id Petro non erat permissura. Ideo prius agit, quod agendum est. — ἀπόθεσις, *depositio)* violenta et tamen optata. Sic, *exitum*, v. 15. — ἐδήλωσε, *patefecit)* Patefecerat pridem, Joh. 21, 18. s. *quum senesces. Ingruebat* jam senectus Petri. Potest etiam subsecutum esse aliud indicium.

v. 15. σπυδάσω, *studebo)* Hinc pendet, ὑμᾶς-ἔχειν, *ut vos habeatis.* Sic quoque Latini *studeo* construunt. — ἑκάϛοτε, *quovis tempore)* quotiescunque usus venerit. — ἔχειν) Elegans locutio, ἔχω ποιεῖσθαι. Habituri autem erant, hac eis epistola a Petro relicta. [*coll.* c. 3, 2.]

v. 16. γὰρ, *enim)* Ostendit, dignam rem esse, de qua vel morti proximus scribat; allegans apostolicum testimonium et propheticum sermonem. — σεσοφισμένοις) πλαϛοῖς, c. 2, 3. *callide concinnatis.* — μύθοις) *fabulis*, quales de diis suis habebant gentes. — ἐξακολυθήσαντες) Τὸ ἐξ errorem notat, c. 2, 2. 15. Talis error in hac re nullus. — δύναμιν καὶ παρυσίαν, *vim et praesentiam)* ἓν διὰ δυοῖν· i. e. majestatem praesentissimam. δύναμις *vis* opponitur *fabulis.* conf. 1 Cor. 4, 20., ubi opponuntur *sermo* et *vis.* Transformatio in monte specimen est revelationis gloriae in die novissimo: et hanc revelationem spectat omne testimonium apostolorum. Act. 10, 42. — ἐπόπται, *spectatores)* ad intima arcana admissi, v. gr. in monte. — ἐκείνυ, *Illius)* Ἐκεῖνος *Ille* remotum quiddam et admirabile et magnum notat. — μεγαλειότητος, *magnitudinis)* Correlata sunt, ut nomen *Patris* et *Filii*, sic *magnifica gloria* et *magnitudo. Magnifica gloria*, in textu tribuitur Patri, *magnitudo* sive μεγαλειότης (differt enim vox graeca a voce latina non nihil) tribuitur Filio.

v. 17. λαβὼν, *accipiens)* Participium, pro indicativo. *accepit*, testimonio paterno. — τιμὴν καὶ δόξαν, *honorem et gloriam)* divi-

nam. Mox repetitur vocabulum *Gloriae.* — *φωνῆς ἐνεχθείσης, voce delata)* Hoc graviter iteratur versu seq. — *αὐτῷ) ei* soli. — *τῆς μεγαλοπρεπῦς δόξης, magnifica Gloria)* Sic appellatur Deus ipse. —

v. 18. *ἡμεῖς, nos)* Johannes etiam adhuc vivebat. — *ἐξ ὀρανῦ, ex coelo)* divinitus. — *τῷ ἁγίῳ, sancto)* Ex illa ipsa re sanctus erat mons, illo certe tempore.

v. 19. *ἔχομεν βεβαιότερον, habemus firmiorem)* Non dicit, clariorem, sed *firmiorem.* quare non hic opus est disquirere, de differentia claritatis propheticae ante implementum et post. Sed certe *firmior* fit sermo propheticus ex implemento. Rom. 15, 8. Eandem ob causam propheticus sermo non est firmior apostolico, neque in se, neque respectu eorum, ad quos scribit Petrus. v. 12. 16. [*Neque etiam vel visui vel auditui apostolico praefertur sermo propheticus.* Dies *nimirum in N. T. obtinet; atque ipsius diei jubar eximium fuit visus et auditus in monte sancto: tantum abest, ut lychno debeatur palma.* V. g.] Per se semper firmus erat etiam propheticus sermo: *firmior* autem factus est, non dicam, apud apostolos, sed vel apud auditores, (quorum nomine ait, *habemus*, non *habetis)* quibus apostoli demonstrabant complementum in Jesu Christo factum, et inde porro futurum inferebant. Ea quae ad lucernam debilius videras, dies superveniens te tamen recte vidisse *confirmat.* Vid. not. ad v. 20., *non fit.* — *τὸν προφητικὸν, propheticum)* Mosis, Esajae, et omnium prophetarum sermones unum sermonem sibi undequaque constantem faciunt. Non jam singularia dicta Petrus profert, sed universum eorum testimonium complectitur, ut jam patefactum. conf. Act. 10, 43. Moses adeo in monte simul fuerat. — *καλῶς, bene)* Petrus eos non objurgat tarditatis nomine, qui prophetis adhuc plus credant, quam sibi et ceteris apostolis. Suum cuique fulcrum fidei, quo maxime nititur, quisque laudare debet. Sed tamen ad ulteriora eos invitat. — *προσέχοντες ὡς, attendentes ut)* Intuitum ac respectum *lychni* jubar diei non tollit, sed tamen vincit. lumine majori minus et ut minus agnoscitur et corroboratur: lumine minori ostenditur majoris excellentia. [*Grata reminiscentia inculcatur, coll.* c. 3, 2. V. g.] — *λύχνῳ, lychno)* cujus in nocte usus est. [*At lychnus propheticus juvat etiamnum in die versantes.* V. g.] — *φαίνοντι) qui lucebat.* Est imperfectum, (ut *ὄντες* v. 18.) nam sequitur: *donec dies dilucesceret* etc. eadem vi temporis, non, in praesenti, *διαυγάζῃ, ἀνατέλλῃ, dilucescat, oriatur.* — *αὐχμηρῷ, obscuro)* ubi neque latex neque lux. — *τόπῳ, loco)* Talis locus, cor nostrum. — *ἕως ὗ, donec)* Non tollitur Scripturae usus omnis apud illuminatos, praesertim in aliis convincendis, ut ipsius Petri exemplum nos docet. Conf. *donec*, Matth. 1, 25. Sed tamen illuminati jam id ipsum habent, quod prophetae testantur. quare v. gr. Johannes in Ep. I. ad tales scribens et se scribere toties commemorans, nunquam ad *τὸ scriptum est* propheticum provocat, tantum testimonium apostolorum allegat. nam tenebris pulsis lux lucebat, 1 Joh. 2, 8. Et sic reperias *τὸ scriptum est* multo saepius occurrere in antiquioribus N. T. libris, quam in iis, qui postremo scripti sunt. — *ἡμέρα, dies)* plena lux N. T. En! ut differt lychnus et dies, sic lux V. T. et N. T. 1 Joh. l. c. — *διαυγάσῃ, dilucesceret)* perruptis tenebris. — *φωσφόρος, lucifer)* Jesus Christus: Ap. 22, 16.

v. 20. *τῦτο, hoc)* Ratio *τῦ bene facitis.* quippe *hoc scitis.* —

πρῶτον) prius, quam ego dico. Germ. *vorhin.* Sic c. 3, 3. Petrus in his epistolis non docet, sed commonefacit. — *προφητεία γραφῆς) prophetia*, quae exstat in *Scripturae* corpore. — *ἰδίας ἐπιλύσεως ϐ γίνεται, propriae interpretationis non fit) ἐπίλυσις* ex *ἐπιλύω*, Marc. 4, 34. Act. 19, 39. פתר Graeci quidam, *ἐπέλυσε*, Gen. 41, 12. Ut *callide concinnatis fabulis* opponitur spectatio apostolica; sic *propriae interpretationi* opponitur *φορὰ vectura* prophetica. Itaque *ἐπίλυσις* dicitur *interpretatio*, qua ipsi prophetae res antea plane clausas *aperuere* mortalibus. *Prophetia* nec primo humana est, *nec* a se ipsa unquam ita desciscit, ut incipiat esse verbum *propriae*, i. e. humanae *ἐπιλύσεως*, sed plane divinae patefactionis est, et in rebus exituque talis esse cognoscitur, imo etiam *firmior* fit. Ita cohaeret *enim*, v. 21. — *ϐ γίνεται) non fit.* Quod semel vere dictum est per prophetas, hodienum manet veritas. Lychnus non est dies; sed tamen vincit tenebras.

v. 21. *θελήματι) voluntate*, studio. LXX Jer. 23, 26. Homo saepe, quod *vult*, fingit in fabulis, aut occultat in errore. conf. *volentes.* c. 3, 5. — *ἀνθρώπϐ) hominis*, meri. Antitheton, *sancti Dei homines.* prophetarum definitio. — *ἠνέχθη, lata)* Sic v. 17. 18. Hebr. משא a נשא *ferre.* — *ποτὲ) unquam*, remoto aut propiori tempore. *hinc prophetia* sine articulo, indefinite dicitur. — *ἀλλ' ὑπὸ, sed a)* Conf. Joh. 11, 51. — *φερόμενοι, vecti)* Resp. *ἠνέχθη, lata est.* Pulcerrimum antitheton: non ferebant, sed ferebantur. passive, non active, se habuerunt. Quod fertur; nulla sua vi, non suo labore movet et promovet. Conf. de prophetis, Ps. 45, 2. Jer. 36, 18. Mox verbum *locuti sunt* denotat quoque facilitatem propheticam. — *ἐλάλησαν, locuti sunt)* Hoc quoque ad *calamum* spectat, *scripturae. Locuti sunt:* hoc praeteritum ostendit, Petro proprie sermonem esse de prophetis V. T. conf. cap. 2, 1. not. et cap. 3, 2. — *ἅγιοι, sancti)* quia *sanctum Spiritum* habebant.

CAPUT II.

v. 1. *Ἐγένοντο δὲ καὶ ψευδοπροφῆται, exstitere autem etiam pseudoprophetae)* Antitheton ad veros prophetas V. T. de quibus c. 1, 19. *καὶ, etiam.* — *λαῷ, populo)* Israël. Ad Israëlitas scribit. Exemplum pseudoprophetae, v. 15. — *ἔσονται) erunt.* et jam esse coeperant tum. Prophetia; antehac data, nunc iterata. c. 3, 2. Jud. v. 4. 14. — *ψευδοδιδάσκαλοι, falsi doctores)* Antitheton ad veros doctores N. T. — *παρεισάξϐσιν, subintroducent) παρὰ praeter* doctrinam salutarem de Christo. — *αἱρέσεις ἀπωλείας) haereses* non modo malas, sed pessimas; *perditas.* — *καὶ) etiam.* congruit epitheton *celerem*, vocabulo *perditionem* iterato additum. — *τὸν ἀγοράσαντα αὐτϐς, eum qui emit ipsos)* cujus idcirco confessioni immori debebant. c. 1, 16. — *δεσπότην)* quem vera doctrina *Dominum* testatur. — *ἀρνϐμενοι, negantes)* doctrina et operibus. Jud. v. 4. *negant*, illum vere venisse in carne, et sic totum *redemtionis* mysterium tollunt. 1 Joh. 4, 2. s. — *ἐπάγοντες, inferentes)* Homo *infert* sibi: Deus *infert*, ut vindex. v. 5. — *ταχινὴν, celerem)* ob celerem adventum Domini.

v. 2. *πολλοὶ, multi)* Triste! — *ἀσελγείαις)* Alii, *ἀπωλείαις.* sed *ἀσέλγειαι,* non *ἀπώλειαι,* plurali numero, apud Petrum et alibi le-

guntur: et *luxuria* est illa esca, quae *multos in sequelam* trahit. Jud. v. 4. Sequelam illam demum *excipit perditio: luxuria*, non perditio, ita in oculos incurrit, ut homines ad *blasphemandam veritatis viam* inducantur: eademque crimen illud est, quo poena versu 6. memorata contrahitur. In tali varietate facile est, pro alterautra lectione rationes producere: sed non opus est, ubi codicum testimonio peragitur decisio. Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. — *δι' ὃς, propter quos)* Ref. ad *eorum*. — *ἡ ὁδὸς, via)* v. 15. 21. Gen. 24, 48. דרך אמת *ἐν ὁδῷ ἀληθείας*. — *βλασφημηθήσεται, blasphemabitur)* ab iis, qui foris sunt, discrimen ignorantibus verorum et falsorum Christianorum.

v. 3. *πλεονεξίᾳ, avaritia)* v. 14. — *πλαςοῖς, fictis)* ut faciunt mangones. — *ὑμᾶς ἐμπορεύσονται)* LXX, *ἐμπορεύεσθαι* cum accusativo pro Hebr. סחר ponunt, Gen. 34, 21. Prov. 3, 14. Ez. 27, 21. ed. Vat. Sensus: *mercaturam in vos exercebunt.* dabunt verba: accipient pecunias. Plinius, de medicis quibusdam: *Nec dubium est, omnes istos, famam novitate aliqua aucupantes, animas statim nostras negotiari.* Plin. lib. 29. cap. 1. — *οἷς, quibus)* Ad consolandos et muniendos pios pertinet, quod poena copiose describitur ante commemorationem operum impiorum. — *ἔκπαλαι)* quasi *ex — olim.* a lapsu angelorum. — *ὐκ ἀργεῖ) non est otiosum.* i. e. plane viget. unum idemque est judicium super omnes peccantes, quod in animo Judicis sine intermissione agitatur, dum erumpit: et in iis, qui puniti in Scriptura memorantur, ostenditur, quid ceteros maneat; tametsi peccantes putant, illud cessare, ipsique *dormitant.* — *ἀπώλεια αὐτῶν, pernicies eorum) pernicies*, cui adjudicabuntur. Sic quoque *judicium et pernicies*, conjunctim, c. 3, 7. — *ὐ νυςάζει, non dormitat)* Idem verbum, Matth. 25, 5. not. Conf. *novit*, v. 9.

v. 4. *εἰ, si)* Apodosis exstat v. 9. — *ἀγγέλων, angelis)* creaturis nobilissimis. Rom. 8, 38. not. — *ὐκ ἐφείσατο, non pepercit)* Sic quoque v. 5. Severum innuitur judicium in eos, quibus parsum iri putasses. — *σειραῖς) σειρὰ, plecta*, ex vimine, cannabi, crinibus etc. Sic, *δεσμοῖς, vinculis*, Jud. v. 6. — *ζόφυ, tenebrarum)* Tenebrae ipsae vinctos tenent, suntque pro catenis. Sap. 17, (17.) 18., *ἁλύσει σκότυς ἐδέθησαν.* — *ταρταρώσας)* Nomen *ὁ καὶ ἡ τάρταρος*, plur. *τάρταρα*, verbum *ταρταρόω*, neque in N. T. alias exstat, neque apud LXX interpretes. Itaque significatio aliunde est repetenda, ex Homero, Hesiodo, Platone: apud quos *tartarus* est locus infimus in rerum natura, caligine et frigore horridissimus. Unde Hesychius, *τάρταρος, ὁ ὑπὸ τὴν γῆν κατώτατος τόπος.* Eustathius ad Il. H. *τάρταρος, ὃς φερωνύμως τετάρακται, ἀὴρ ὑπόγαιος καὶ ἀνήλιος, καὶ διὰ τῦτο καὶ ψυχρός. κτλ.* Quam notionem confirmat hoc loco vocabulum *ζόφυ, tenebrarum.* Inde *ταρταρῦν*, ex *ταρταρόω*, (formae *θανατόω, κατιόω, κυκλόω, πυρόω, σκοτόω, ςαυρόω, ταπεινόω, φιμόω*) est *tartaro*, sive *tenebris, addicere et tradere.* Possunt autem v. gr. in terra quoque versari mancipia tartari: Luc. 8, 31. Eph. 2, 2. Ap. 9, 11. 14. 12, 9. etc. sicut bello captus etiam extra locum captivitatis potest ambulare. Gradatim igitur angeli, qui peccarunt, *ταρταρῦνται* ad tartara dantur. — *παρέδωκεν) tradidit*, sicut judex captivum tradit ministris. conf. Ap. 20, 2. — *εἰς κρίσιν τηρυμένυς, in judicium servatos) judicium, magnae diei.* Jud. v. cit.

v. 5. *ἀρχαίυ, antiquo)* antediluviano. — *ὄγδοον νῶε, octavum*

Noe) Noe cum suis, *octo* erant. Hunc usum numeralium apud Graecos demonstrat Raphelius. conf. 1 Petr. 3, 20. *Octo* animis opponitur *universitas*, *mundus impiorum* numerosissimus. — *δικαιοσύνης κήρυκα, justitiae praeconem)* Non solum ipse erat justus, sed etiam justitiam mundo praedicarat. — *κατακλυσμὸν, diluvium)* Quamvis igitur pii serventur, tamen impii non possunt sperare, cum illis se servatum iri.

v. 6. *πόλεις, urbes)* Ergo similia peccata etiam in vicinia Sodomorum fuere, Gomorrhae etc. — *τεφρώσας καταστροφῇ)* Gen. 19, 25. 29. verbo *καταστρέφειν* et *καταστροφὴ* utuntur LXX. — *τεθεικὼς, ponens)* Irrefragabile monumentum erat Dei et judicii divini.

v. 7. *δίκαιον, justum)* Gen. 19, 1. 7. — *ἀθέσμων, nefariorum)* eorum, qui contra naturam peccabant. — *ἐν ἀσελγείᾳ, in luxuria)* ib. v. 5.

v. 8. *ὁ δίκαιος — ψυχὴν δικαίαν, justus — animam justam)* suam. Concinne notatur dolor reflexus. Lot se cruciabat: et cruciatus erant rei Sodomitae. — *ἡμέραν ἐξ ἡμέρας)* Sic LXX non semel יום יום exprimunt. — *ἔργοις) factis*, dictis.

v. 9. *οἶδε) novit*, et meminit; etiam ubi nullum homines auxilium norunt. Specimina hoc ostendunt. De *voluntate* Domini, dubium non est. — *εὐσεβεῖς, pios)* qualis *Noë* et *Lot. pios* et justos. — *ῥύεσθαι, eripere)* Plura exempla, Jer. 39, 11. 18. 45, 5. — *ἀδίκους) injustos* et impios, quales multi modo memorati. — *κολαζομένους) cruciandos*, futurum: et tamen praesens, quia poena certa et imminens. v. 3.

v. 10. *μάλιστα)* Hi *maxime* punientur. — *ὀπίσω, post)* Genus, *post carnem proficisci:* species, *post carnem proficisci in concupiscentia pollutionis.* — *καὶ, et)* Partitio, de impuritate et blasphemia: *post* —, *et dominationem* —. Hoc tractatur mox: *audaces etc.* illud, *voluptatem etc.* v. 13. Utraque tractatio habet nominativum et verbum finitum. Eadem duo capita respiciuntur v. 18., *superba: pelliciunt.* — *κυριότητος καταφρονοῦντας, dominationem contemnentes)* In hac propositione *dominationem* appellat; mox, in tractatione, *δόξας dignitates:* altero alterum connotans. Utrumque, grandi metonymia abstracti pro concreto, angelos eosque peccatores (quanquam Hornejus in Ep. Jud. de sanctis angelis accipit) significare videtur. nam illud *judicium blasphemum*, quod hic contra *dignitates* ab angelis ferendum negatur, v. 11., idem *diabolo* ab archangelo illatum negat Judas v. 9., sermone magis definito, sententia eadem. *Dominatio* videtur dici *princeps spirituum lapsorum: dignitates*, *ceteri spiritus lapsi.* Certe etiam Judas v. 8. singularem et pluralem observat: *dominationem spernunt, dignitates vero blasphemant.* Uterque apostolus de creaturis, quas impii *non norint*, loqui se ostendit. Angeli, qui peccarunt, tamen, ut creaturae Dei, habent bonitatem, ut ait Gerh. ad h. l. et in sua natura praestantissima, quam a Creatore acceperunt, characterem retinent indelebilem majestatis; conf. Luc. 10, 18. 19. Matth. 12, 26. 29. Joh. 14, 30. 2 Cor. 4, 4. quam non ipsorum, sed Dei causa reverenter habere debemus. conf. Jac. 3, 9. not. Etenim hoc magnificentissimum est divini judicii reservatum, quod in angelos exercetur. huc nullus angelus, nullus homo, nedum impius (Sir. 21, 27., *ἐν τῷ καταρᾶσθαι ἀσεβῆ τὸν σατανᾶν, αὐτὸς καταρᾶται τὴν ψυχὴν αὐτοῦ*.) sua auctoritate, se

ingerere debet: id autem nescio quomodo hi, quos Petrus Judasque notant, conabantur, spiritualia omnia susque deque habentes. v. 12. Jud. v. 10. 19. Vide majestatem sanctorum, quibus potestas erit judicandi angelos. 1 Cor. 6, 3. v. Ad *Sashout* f. 472. 480. — *τολμηταὶ, audaces)* tametsi Michaël *non ausus est.* Jud. v. 9. Casus rectus mox habet verbum, *non contremiscunt.* Multi comma ponunt, *τολμηταὶ, αὐθάδεις·* sed quin substantivum et adjectivum copulentur, causa nulla est. *αὐθάδεια τολμᾶν superbia audaciam* parit: *audaciam* mox notat *τὸ οὐ τρέμουσι.* — *οὐ τρέμουσι, non contremiscunt)* tametsi *robore et potentia* pusilli sint. — *βλασφημοῦντες, blasphemantes) Blasphemia*, prius illorum crimen; cujus radix praemittitur, *audacia*, *superbia.* Sic alterum, *impuritas*, v. 14., cujus radix item praemittitur, *luxus.* v. 13.

v. 11. *ὅπου) ubi*, pro *cum.* Particula elencho apta. 1 Cor. 3, 3. — *ἄγγελοι, angeli)* atque adeo archangelus. Quod Petrus, lectoribus vel jam notum vel nondum aperiendum, in mente habuit; id Judas postea expressit. Utriusque epistola, proprie parallela. — *ἰσχύι) Robore* jus defenditur: et haec ambo inter se conveniunt. Homines utrinque, pusilli; angeli, majores: Deus, optimus maximus. — *μείζονες, majores)* Asteismus gravis, *majores* homunculis. — *οὐ φέρουσι κατ᾽ αὐτῶν, non ferunt contra eas)* id est, *non inferunt dignitatibus etc.* Jud. l. c. — *παρὰ κυρίῳ) apud Dominum.* Judicem, eumque praesentem, reveriti, abstinent judicio. — *βλάσφημον) Blasphemum* interdum est, quod tametsi vere, at non convenienti ratione dicitur in aliquem. Deo convenit judicium, non angelis.

v. 12. *ἄλογα ζῶα, irrationalia animalia)* Hoc multum distat ab angelis. Ps. 49, 21. — *φυσικὰ γεγεννημένα) naturalia nata*, ignobilia ex ipso suo ortu, et ex suo principio *φυσικῶς, naturaliter*, agentia, Jud. v. 10. naturali sensuum ductui obsequentia, in pastu etc. nec quicquam his superius, supernaturale, spirituale noscentia. sequitur, *in his quae ignorant.* — *εἰς ἅλωσιν καὶ φθορὰν, in capturam et corruptionem)* Antitheton ad homines, qui ad *libertatem et gloriam* coelestem debebant contendere. — *βλασφημοῦντες, blasphemantes)* Magna cautio in sermone esse debet. — *ἐν τῇ φθορᾷ αὐτῶν καταφθαρήσονται, in corruptione sua plane corrumpentur) Pernicies* iniquitatis, justam habet mercedem, *plenam perniciem* miseriae. Alia de re LXX, *φθορᾷ καταφθαρήσῃ.* Ex. 18, 18.

v. 13. *κομιούμενοι) auferentes* libenter. — *ἡδονὴν) voluptatem* illam, quam homo summe debeat appetere. [*et quae alia omnia continet.* V. g.] — *ἡγούμενοι, ducentes)* Similis phrasis, c. 3, 15. — *ἐν ἡμέρᾳ) in die* agaparum praesenti quovis, secure; quicquid vecturus sit crastinus. — *σπῖλοι καὶ μῶμοι) maculae* per se; *dedecora*, alios ad ipsius ecclesiae vituperationem irritantia. Ut *maculae* nitidissima quaeque pessime dehonestant; sic isti agapas vestras. — *ἐντρυφῶντες) deliciantes* ita, ut sibi indulgeant, ceteris illudant. Verbum *μέσον·* idemque posuere, sequente *ἐν*, LXX. Es. 55, 2. 57, 4. — *ἀπάταις)* Judas v. 12., *ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν·* Petrus, *ἐν ταῖς ἀπάταις αὐτῶν*, gravi paragrammate utens. Observavit hoc Anonymus in MS. Catena, Millio laudatus: *οὐ δι᾽ ΑΓΑΠΗΝ καὶ τὸ μεταλαβεῖν ἀλῶν, φησὶ, συνευωχοῦνται ὑμῖν, ἀλλὰ διὰ τὸ καιρὸν εὑρίσκειν τῆς πρὸς γυναῖκας ΑΠΑΤΗΣ ἐπιτήδειον.* Certe ad *agapas* Petrum alludere, apparet ex eo, quod et uterque addit, *convivantes;* et al-

ter *deliciantes*, alter *se ipsos pascentes*. — *συνευωχέμενοι ὑμῖν*) *εὐωχία*, epulum lautum, maxime sacrum. *ἀπὸ τῦ εὖ ἔχειν τὺς συνιόντας εἰς εὐφροσύνην τιμῇ τῦ θεῖυ, καὶ εἰς ἄνεσιν ἑαυτὺς καθιέναι*. vid. Eust. fol. 281. ed. Rom.

v. 14. *μοιχαλίδος, adulterae*) Occupavit oculos eorum *adultera*, i. e. concupiscentia alliciens. Parallelum, *peccati*. — *δελεάζοντες, pellicientes*) oculis illis, ad flagitia carnis. — *καρδίαν, cor*) Praeter *oculos* fit etiam *cordis* mentio. Ez. 6, 9. — *κατάρας, maledictionis*) non *benedictionis* in Christo. 1 Petr. 3, 9. *maledictio* maxime *avaritiam* sequitur. v. ss.

v. 15. *ἐξακολυθήσαντες τῇ ὁδῷ τῦ βαλαάμ, secuti viam Balaam*) Vid. not. ad Jud. v. 8. ex Es. 56. — *βοσὸρ, Bosor*) Hoc, et *Beor*, synonyma. vid. Hill. onom. p. 700. 763. 774. Sigma pro ע per *Chaldaismum* a Petro apud Babylonios scriptum statuit Lightf. Hor. in Act. p. 270.

v. 16. *ὑποζύγιον ἄφωνον· προφήτυ, jumentum mutum: prophetae*) Grave antitheton. Tanta Bileami fuit amentia, quae ne elencho careret, asina fari debuit. — *ἄφωνον*) *expers vocis*, humanae.

v. 17. *οὗτοί εἰσι, hi sunt*) A v. 10. ad 16. descriptus est character falsorum doctorum: nunc ipsa eorum ratio notatur, qua ad discipulos utuntur. — *πηγαὶ, putei*) *Puteus* et *nubes* aquam pollicentur: sic illi *ὑπέρογκα praegrandia* jactant, quasi lumina ecclesiae. conf. v. 10. 19. init. sed hi *putei*, hae *nubes*, nil praebent. *praegrandia* illa sunt *vanitatis*. — *νεφέλαι*,*) *nubes*) nebulones. — *οἷς, quibus*) Non refertur hoc ad *putei, nubes*: sed ad *hi*. Definitio ponitur pro definito, *ἀςέρες πλανῆται, stellae erraticae*. coll. Jud. v. 13. not. — *ὁ ζόφος τῦ σκότυς*) *ζόφος* est *horror algidus*, quem habet *σκότος*. conf. not. ad Hebr. 12, 18. — *τετήρηται, servatus est*) Ideo maxime, quia tot animas auferunt. v. seq.

v. 18. *σαρκὸς ἀσελγείας*) *Σὰρξ ἀσελγείας* est *caro impudicissima*. Multi pro *ἀσελγείας* scripsere *ἀσελγείαις*, plane proclivi post *ἐπιθυμίαις* calami in rhythmum lapsu. — *τὺς ὀλίγως ἀποφεύγοντας τὺς ἐν πλάνῃ ἀναςρεφομένυς, eos, qui parum aufugiebant a versantibus in errore*) *τὺς* iteratum, non est appositio, sed *ἀποφεύγοντας*, coll. v. 20., regit illud *τοὺς ἐν πλάνῃ ἀναςρεφομένυς*, ut notetur, quid effugerint: et hi *ἀναςρεφόμενοι* sunt vel iidem falsi doctores vel alii. Accusativus accusativum regens, uti Luc. 18, 9., *ἐξυθενῦντας τὺς λοιπύς*. Pro *ὀλίγως*, alii *ὄντως*. Pari proclivitate utrumvis pro altero arripuere librarii. Verbum compositum *ἀποφεύγειν* per se tantam vim habet, ut etiam citra adverbium *ὄντως* eos denotet, qui *revera effugiunt*, v. 20. c. 1, 4. at *ὀλίγως* ei verbo adjectum, insigne quiddam superaddit. *Simul atque* eos, qui in errore versantur, effugerunt aliqui, hi miseri ab illis denuo capiuntur. Talis celeritas notatur versu 21. et 22., propter quam videlicet stultus manet stultus, Prov. 26, 11., canis canis, sus sus. In apparatu accidit mihi, ut minus, quam et margo textûs et rationes ferrent, lectioni *ὀλίγως* tribuerem.

v. 19. *ἐλευθερίαν, libertatem*) ut nec diabolum reformident, nec carnem fastidiant. — *ᾧ γάρ τις ἥττηται*) *cui enim aliquis se super-*

---

*) *Lectionem καὶ ὁμίχλαι* (et nebulae) *praefert margo* utriusque Ed., *suffragante* Vers. germ. E. B.

andum permisit, victumque se praebuit. — *τούτῳ καὶ δεδούλωται)* 1 Sam 17, 9. Theocr. Idyll. 22., *σὸς μὲν ἐγώ, σὺ δ' ἐμὸς κεκλήσεαι, εἴκε κρατήσω.*

v. 20. *ἀποφυγόντες, effugientes)* Hoc de iis, qui pelliciuntur, dicitur, uti v. 18. Atque hi pellicientium cladi implicantur. *superantur.* — *μιάσματα, inquinamenta) corruptionem* ferentia. — *τούτοις)* His, impuris. — *δέ, autem)* Antitheton inter duo participia. — *χείρονα, deteriora)* Antitheton, *melius,* v. 21.

v. 21. *ἢ ἐπιγνοῦσιν, quam cognoscentibus)* Subaudi *est,* ex *erat.* — *παραδοθείσης, tradito.)* Jud. v. 3.

v. 22. *δέ, autem)* Mirere, illos ita recedere; *sed* minus mirum. erant enim antea, et manent, canes et porci. — *παροιμίας)* משלי LXX, *παροιμίαι σολομῶντος.* Prov. 1, 1. Ibid. c. 26, 11. *ὥσπερ κύων ὅταν ἐπέλθῃ ἐπὶ τὸν ἑαυτοῦ ἔμετον, καὶ μισητὸς γένηται κτλ.* Proverbia Salomonis saepe citarat Petrus, epistolae prioris capite 1, 7. 2, 17. 4, 8. 18. nunc citat in altera quoque. Addatur hoc ceteris de uno utriusque epistolae scriptore argumentis. — *ἐξέραμα, egeriem)* Animantia, quae inter homines degunt, facilius ingluviem contrahunt, quam ferae. Rarum vocabulum, et jambici carminis vestigia notat Gatakerus:

Κύων ἐπιστρέψας ἐπ' ἴδιον ἐξέραμ'
ὗς θ' ἡ λουσαμένη εἰς κύλισμα βορβόρου.

Quis non fastidiat *egeriem* peccati?

CAPUT III.

v. 1. *Ἤδη, jam)* Priorem igitur paullo ante scripserat. Epistolae 7. canonicae ab apostolis fere ante decessum eorum scriptae sunt. Dum in vita erant, minus opus esse statuerant. — *αἷς, quibus)* Syllepsis. i. e. in qua, ut in priore. — *ἐν ὑπομνήσει, in admonitione)* c. 1, 12. s. Jam *scitis,* v. 3. tantum admonitione opus est. Jud. v. 5. — *εἰλικρινῆ, sinceram)* nullo errore adulteratam.

v. 2. *προφητῶν, prophetis)* Jud. v. 14. — *τῶν ἀποστόλων, ἡμῶν)* Appositio, uti Act. 10, 41. Alii, *τῶν ἀποστόλων ὑμῶν, apostolorum vestrorum,* inter vos hac aetate versantium; in antitheto ad prophetas veteres. conf. *apostolus gentium,* Rom. 11, 13. — *τοῦ κυρίου, Domini)* Constr. cum *Apostolorum.*

v. 3. *πρῶτον, primum)* Sic c. 1, 20. not. — *γινώσκοντες, scientes)* Casus rectus cohaeret cum *memores esse.* conf. Act. 15, 23. not. *Norant* pii ex sermone apostolorum. Jud. v. 17. s. — *ἐλεύσονται) venient,* majore numero et protervia. quo ipso veritatem hujus praedictionis ipsi confirmant. — *ἐμπαῖκται,* *) *illusores)* Sic LXX, Es. 3, 4. pro תעלולים qui gravissima levissime agunt, etiam sine joco et risu. [*Toti in eo sunt, ut illudant, nullum praeterea placitorum fundamentum habentes.* V. g.] —**) *ἐπιθυμίας, concupiscentias)* Haec origo erroris: radix Libertinismi.

---

*) *Plenior lectio ἐν ἐμπαιγμονῇ ἐμπαῖκται et in margine* utriusque Ed. *praefertur, et in* Vers. germ., *quae habet* lauter Spötter, *vel potius (ut in* marg. *Vers. germ. legitur)* Erz-Spötter. E. B.

**) *κατὰ τὰς ἰδίας — πορευόμενοι, secundum proprias — ambulantes*] Exactissima haec perditi hominis descriptio est, ut, quicquid libuerit, agat, neque ulla DEI reverentia refrenetur. *V. g.*

v. 4. *πῦ ἐςιν; ubi est)* Putant, aut jam fieri debuisse, aut nunquam fore. Hac etiam mente dicunt, *omnia sic permanent.* — *ἡ ἐπαγγελία, promissio)* Empaectae sic appellant, non respectu sui, sed per mimesin, quia piis est optata *promissio.* — *αὐτῦ, Ejus)* Domini venientis, quem appellare dedignantur. — *ἀφ' ἧς, ex qua)* scil. *ἡμέρας, die.* — *οἱ πατέρες, patres)* qui promissione nitebantur. — *πάντα, omnia)* coelum, aqua, terra. — *ὕτω, sic)* Adverbium praegnans. i. e. sic permanent, ut permanent. — *ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως, ab initio creaturae)* Illud saltem hi empaectae confitentur, mundum non esse ab aeterno.

v. 5. *λανθάνει γὰρ, latet enim)* Causa, cur ita dicant. Antitheton, *ne lateat.* v. 8. — *τῦτο, hoc)* Nominativus. — *θέλοντας, volentes)* Voluntaria ignorantia. Petulanter negligunt considerationem diluvii. — *ὐρανοὶ — γῆ, coeli — terra)* Coeli et terra ante diluvium non ad substantiam, sed tamen ad qualitatem multo erant aliter, atque nunc. — *ἦσαν ἔκπαλαι) fuerant, olim,* perinde ut nunc. Aeque incredibile, inquit Petrus, videri potuit diluvium, atque interitus mundi per ignem: et tamen illud evenit; et hoc eveniet. Quomodo empaectae argumentabantur contra finem mundi per ignem, sic potuissent homines ante diluvium argumentari contra diluvium. Sed ut horum argumentum, teste eventu, inane erat: sic illorum quoque. Instantia de diluvio infringit *τὸ sic* empaectarum. Plusquamperfectum respicit a tempore diluvii ad tempus creationis: eoque refertur etiam *tunc,* v. 6. — *ἐξ ὕδατος καὶ δι' ὕδατος, ex aqua et per aquam)* Gradatio. aqua terram texerat: *ex* aquis terra emersit; et aqua *inserviit,* ut terra consisteret, sicut Creator eam formavit et collocavit. Aqua ceteroqui levior est, et terra inferiores partes petit, usque eo, ut omnis aqua, in linea recta a superficie ad centrum orbis hujus sive rotundi systematis, terram semper sub se habeat: sed in ipsa superficie terra passim supra aquas plus minusve eminet; et vel hunc aqua locum quasi invita, et potentissimo jussu divino coacta, terrae concessit et reliquit. Ex. 20, 4. Ps. 24, 2. 104, 5—8. 136, 6. Job. 38, 10. s. 4 Ezr. 16, 59. — *συνεσῶσα, consistens)* sc. *erat.* Notatur compages, et diuturnitas. et sic *consistens* respondet *τῷ olim.* Hoc participium (Anglis ambiguum, *standing,)* Thomas Burnetius non modo ad *terram,* sed etiam ad *coelos* refert, lib. II. theor. tellur. c. 5. Quo errore animadverso, multa, quae Burnetius ei superstruit, vitaveris. — *τῷ τῦ θεῦ λόγῳ, Dei verbo)* Gen. 1, 6. 9. Constr. cum *erant* expresso et *erat* subaudito. Verbo Dei definitur duratio rerum omnium, ut nec longior illa nec brevior esse queat.

v. 6. *δι' ὧν, per quae)* per coelos et terram; unde aqua confluxit. — *ὁ τότε κόσμος,* qui *tum* erat *mundus)* id est, genus humanum: neque enim *ἀπώλεια interitus* coelo et terrae, ut Burnetius accipit, adscribitur hoc loco. conf. v. 7. fin. et v. 10. seqq. Fuit universalis cataclysmus. — *ἀπώλετο, periit)* Sequitur epitasis: *judicii et perditionis.* v. 7. Respondet illud, *peribunt, judicabuntur.* Rom. 2, 12. Ante diluvium dixit Deus: *Non judicabit Spiritus meus in hominem in aeternum.* Gen. 6, 3. Reservatum est judicium diei novissimo.

v. 7. *οἱ δὲ νῦν οὐρανοὶ, qui autem nunc sunt coeli)* Iidem coeli sunt eademque terra, atque olim; (quanquam non levem videntur in

diluvio mutationem subisse:) sed empaectae perinde loquuntur, ac si plane non essent eadem. Horum sensum exprimit apostolus. *δὲ autem* facit antitheton: *aqua*, et, *igni*. Ignis confutabit empaectas. Hic quoque versus pendet a *quod*. v. 5. — *τῷ αὐτῷ*) Raro ponitur articulus ante *αὐτῷ*. *) sed sic ponitur Hebr. 2, 4. Jac. 1, 18. — *τεθησαυρισμένοι, repositi*) Itaque coeli et terra non senescunt citius. — *πυρὶ, igni*) Dativus. Cogitentur phaenomena ignea, quae nostra aetate ex alto aethere saepius promicant. — *τῶν ἀσεβῶν, impiorum*) horum ipsorum, et reliquorum.

v. 8. *ἓν δὲ τοῦτο*) *unum vero hoc*, quod scilicet ad hanc rem attinet. Hoc unum ad *docendum* pertinet in hac epistola, ceteroqui monente, non docente. — *μὴ λανθανέτω*) *nolite* committere, ut vos *lateat*. — *ὑμᾶς, vos*) Antitheton, *illos*, v. 5. Empaectis non tam copiose respondet, quam fideles docet. — *μία ἡμέρα παρὰ Κυρίῳ ὡς χίλια ἔτη, καὶ χίλια ἔτη ὡς ἡμέρα μία*) Ps. 90, 4. LXX, *ὅτι χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου, κύριε, ὡς ἡμέρα ἡ ἐχθὲς ἥτις διῆλθε, καὶ φυλακὴ ἐν νυκτί.* Antecedentia hanc vim habent: Perfugium nostrum Tu es, aeterne Deus, non nos ipsi caduci homunciones. Ratio: *nam mille anni* etc. Moses aeternitatem Dei aliquanto magis absolute describit: Petrus, cum relatione ad diem novissimum et ad homines eum spectantes: ut et notetur ipsa aeternitas, qua omnem temporis mensuram admirabiliter in essendo et in operando excedit; et connotetur scientia divina, cui omnia futura coram sunt; et Potentia, quae non longis eget moris ad suum opus perficiendum; Longanimitasque, a qua omnis abest impatientia exspectationis et cupiditas festinationis. *Apud Dominum unus dies est instar mille annorum:* (hoc Petrus addit ad Mosis dictum:) i. e. In uno die, in uno puncto, aeque beatus est, atque in mille annis et omni aevo: in uno die operari Ille potest opus millennii. unde versu seq. infertur: *non tardat:* semper EI integrum est, *promissionem* suam implere. *Et mille anni instar unius diei sunt:* (sic Petrus, dum hoc commate ad prius assonat, et utrumque ad rem propositam accommodat, verba Mosis apposite variat:) i. e. nulla mora Deo longa accidit. ut homini valde pecunioso mille aurei sunt instar assis unius; sic Deo aeterno mille anni instar unius diei. unde versu seq. infertur: *sed longanimis est*, poenitentiae spatium sine sua molestia dat nobis. conf. Sir. 18, 10. 11. Summa: Dei *aeonologium* (sic appellare liceat) differt ab *horologio* mortalium. Illius gnomon omnes horas simul indicat in summa actione et in summa quiete. Ei nec tardius nec celerius labuntur tempora, quam Ipsi et oeconomiae ejus aptum est. Nulla causa est, cur finem rerum aut protelare aut accelerare necessum habeat. Qui hoc comprehendemus? si comprehendere possemus, non opus foret a Mose et Petro addi, *apud Dominum*.

v. 9. *οὐ βραδύνει*) *non moratur*, ac si jam tempus fuerit adventus promissi. Hebr. 10, 37. not. Sic Sir. 35, 22., *καὶ κρινεῖ δικαίως* (*ὁ Ὕψιστος*) *καὶ ποιήσει κρίσιν, καὶ ὁ κύριος οὐ μὴ βραδύνῃ, οὐδὲ μὴ μακροθυμήσῃ ἐπ' αὐτοῖς κτλ.* Valde congruit hic Siracidae locus et locus epistolae Petri. — *τῆς ἐπαγγελίας, promissionis*) scil. *ἕνεκα*

*) *Attamen lectio αὐτῷ, per marginem* Ed. maj. *ad non probandas relata, in margine* Ed. 2. *aequiparatur lectioni αὐτοῦ, et* Vers. germ. *habet:* durch eben das Wort. E. B.

causa. Implebitur promissio, v. 13., quicquid empaecte garriant. v. 4. — *μακροθυμεῖ, longanimis est)* Ideo differt, dum plenus erit salvandorum numerus. v. 15. — *τινὰς, aliquos)* ne eos quidem, qui modo *aliqui* dicti sunt. — *ἀπολέσθαι, perire)* Id fieret, nisi poenitentiae spatium daret. Conf. 4. Ezr. 8, 59. — *χωρῆσαι) confugere.*

v. 10. *ἥξει) aderit.* — *οἱ οὐρανοὶ, coeli)* quos empaectae sic mansuros dictitant. v. 4. — *ῥοιζηδὸν)* Vocabulum *ῥοῖζος* habet literas, stridorem referentes sagittae, aquae etc. — *ςοιχεῖα, elementa)* i. e. *quae in coelis sunt opera*, coll. verbis mox seqq. Sol, luna, stellae, saepe dicuntur *ςοιχεῖα* a Theophilo Antiocheno p. 22. 148. 228., et ab aliis, quos ad eum contulit Wolfius, quosque Suicerus notavit, et Menagius ad Diogenem Laërt. l. VI. §. 102. *elementa*, ab Hieronymo. Ut in creatione, sic in fine mundi sol, luna, stellae inprimis memorari solent; Matth. 24, 29.: et aliquo hypotyposeos Petrinae loco utique continentur, maximeque *elementorum* vocabulo, prae *igne*, *aëre*, *aqua*, *terra.* Nam *terram* Petrus seorsum memorat, sub ea *aquam*, vel etiam *aërem*, (quem tamen Scriptura de rerum natura loquens vix appellat,) complectens: *ignis* erit ipse, quo elementa liquescent. Idem vocabulum, Sap. 7, 17. Metaphora elegantissima. nam quod litera est in membrana, id in coelo astrum est. — *ἔργα, opera)* naturae et artis.

v. 11. *λυομένων, cum solvantur)* Praesens: quasi id jam fiat. sic v. 12., *τήκεται, liquescunt.* Quarto hexaëmeri die etiam astra facta sunt. Gen. 1, 16. Eadem solventur, cum terra. Falluntur, qui historiam creationis et descriptionem interitus tantummodo ad tellurem et ad regionem coeli, telluri viciniorem, restringunt; stellas autem terra antiquiores et terrae superstites fingunt. Non uni coelo, quod terram ambit, sed *coelis*, et solutio et novitas adscribuntur, v. 10. 13. — *δεῖ, oportet)* Hoc est illud *praeceptum*, v. 2. Alii distinguunt — *ὑμᾶς;* — *εὐσεβείαις προσδοκῶντας* —. — *ἀναςροφαῖς, conversationibus)* circa res humanas. — *εὐσεβείαις, pietatibus)* circa res divinas.

v. 12. *τὴν παρουσίαν, adventum)* Hoc pendet ab *exspectantes et accelerantes* conjunctim: *quum vota faciatis pro celeri adventu.* qui desiderio urgetur, rem ipsam, si possit, urget ad festinandum. *σπεύδω* cum accusativo, LXX, Esth. 5, 5. Es. 16, 5. Participio includitur aetiologia, uti v. 14. — *τοῦ θεοῦ, Dei)* Rara locutio, *dies Dei.* Pro *diei Dei*, interpres Latinus, aut librarius valde antiquus, *diei Domini*, commodioris fortasse pronunciationis gratia, posuit. Id secuti sunt codices quidam Graeci passim latinizantes. Vicissim unus cod. Latinus in margine Lovan. habet *diei Dei.* Multas dierum myriadas *hominibus* concedit Deus: unus, novissimus, est *Dei* ipsius magnus dies. — *δι᾽ ἣν, propter quem)* scil. *adventum.* *χιασμὸς* quatuor partium: *quales* — *exspectantes* — *propter quem* — *novos vero.* prima deducitur ex tertia; secunda, ex quarta. — *πυρούμενοι· καυσούμενα) Πυροῦσθαι* alias magis competit sicco: *καυσοῦσθαι,* humido corpori.

v. 13. *καινοὺς, novos)* Magnum mysterium, *novi coeli et nova terra.* Est aliquid extra Deum et extra hominem. — *ἐπάγγελμα, promissum)* v. 4. — *ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ, in quibus justitia habitat)* Idcirco non veterascent. Absoluta tum exstabit boni et mali separatio. Matth. 3, 12. 13, 30. *Justi* esse debent etiam incolae. v. 11.

coll. v. 6. s. In novo mundo (qui coelum et terram complectitur) habitat justitia. Unum totum est novus mundus: in eo habitat justitia. Pars ea, quam infecerat injustitia, erit liberata.

v. 14. προσδοκῶντες, *exspectantes*) cum tremore et gaudio. Late patet hujus verbi vis. — αὐτῷ, *Ei)* Deo.

v. 15. σωτηρίαν ἡγεῖσθε, *salutem ducite*) quamvis empaectae isti *tarditatem ducunt.* v. 9. — καθὼς, *sicut)* Hoc refertur ad totam tractationem hactenus progressam. Conf. περὶ τούτων, *de his,* v. 16. — ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφὸς, *dilectus noster frater*) Paulus Petrum non laudavit: Petrus Paulum laudat, ostendens, se ei non esse infensum, quamvis aliquando ab illo reprehensus et in opere Domini longe superatus esset. de Pauli *amore* erga Petrum nil dubii esse poterat. — ὑμῖν, *vobis*) Hebraeis. Innuit, eo minus opus esse, ut ipse pluribus verbis scribat; Paulique epistolam approbat. Scripserat autem Paulus in hanc sententiam, de consummatione seculi instante, Hebr. 1, 1. 9, 26. 10, 25. 37., et sic in ceteris epistolis.

v. 16. ἐν πάσαις, *in omnibus*) Petrus hanc epistolam proxime ante suum et Pauli martyrium scripsit. Ergo Paulus epistolas suas, fere omnes, multo ante scripserat, etiam epistolam ad hos, quibus scribit Petrus. Cunctas igitur Pauli epistolas legit Petrus, ab ipso fortasse Paulo ad illum missas: neque indigne tulit, quae de Petro scripserat Paulus ad Gal. cap. 2. Quis dubitet, quin Pauli epistolae mature in unum corpus redactae sint? — περὶ τούτων) *de his* rebus: de adventu Domini, per longanimitatem dilato, sed tamen propinquo et repentino, quaeque in illo et ante illum evenient. Cum Paulus diem Domini videretur diutius differre, quam ceteri apostoli: erant, qui adventum ipsum aut dubium facerent aut negarent. — ἐν οἷς, *in quibus*) scil. rebus. — δυσνόητα, *difficilia intellectu*) Aliud est difficile, aliud impossibile intellectu. — τινὰ) *quaedam*, non omnia. — ἃ) *quae, quas res*, adeoque etiam Pauli *scripta.* Respondet mox *scripturas*, adeoque etiam res in iis commemoratas. Altero alterum connotatur. — οἱ ἀμαθεῖς, *indociles*) doctrinae coelestis expertes. — στρεβλοῦσιν) *distorquent*, cum illa in se recta sint. Exemplum, 2 Tim. 2, 18. — τὰς λοιπὰς γραφὰς, *ceteras scripturas*) Pauli igitur epistolae jam pars *scripturarum.* conf. *scripsit*, v. 15. — πρὸς) *ad:* ut videantur *ad* sensum perversorum perditum congruere. — ἰδίαν, *propriam*) sine Pauli noxa. — ἀπώλειαν, *perniciem*) c. 2, 1.

v. 17. ὑμεῖς) *vos*, aliorum damno admoniti. — προγινώσκοντες) *ante scientes* periculum. — στηριγμοῦ, *munimento*) Conf. v. 16. cap. 1, 12. Hoc *munimentum* est Gratia. coll. Jud. v. 21.

v. 18. αὐξάνετε, *crescite*) eo magis, quo magis isti decrescunt. — *) ἡμέραν αἰῶνος, *diem aeternitatis*) Congruit haec appellatio cum eo sensu, quem apostolus hoc toto capite habuit. *Aeternitas* est *dies*, sine nocte, merus ac perpetuus.

---

*) ἐν χάριτι καὶ γνώσει, *in gratia et cognitione*] c. 1, 3. 8. *V. g.*

IN
EPISTOLAM PRIMAM JOHANNIS.

CAPUT I.

v. 1. *Ὃ ἦν, quod erat*) Epistolam [*augustissimo exordio ornatam,* V. g.] scribit Johannes simpliciter, sine inscriptione et conclusione. Non videtur peregre misisse, sed coram impertiisse auditoribus. v. 4. coll. 2 Joh. v. 12. fin. *Quod erat a principio,* ait, pro *qui*, c. 2, 13.; quia mox *quod* recurrit. Amat apostolus, de Deo et Christo loquens, antonomasian, *Ipse, Ille, Sanctus, Verus,* et periphrasin, *qui* est *a principio*, etc. Primo commate denotat *λόγον Verbum* ipsum; deinde ea, quae de illo audiverunt. — *ἦν*) *erat*, etiam antequam *manifestatum est. erat*, apud Patrem. v. 2. — *ἀπ' ἀρχῆς, a principio*) Locutio *ἀπ' ἀρχῆς, a principio,* in hac epistola frequens, non uno eodemque modo accipi, sed ex praesenti quolibet loco declarari debet. c. 2, 7. 13. s. 3, 8. Hoc primo epistolae loco, *a principio*, complectitur statum Verbi vitae totum, *apud Patrem*, v. 2., qui status ejus manifestationem antecessit. conf. *in principio* Joh. 1, 1. not. Quare non est inconveniens orationis saltus. — *ὃ ἀκηκόαμεν, quod audivimus*) Sensus disciplinae, *auditus*, primo loco ponitur: sequitur, per gradationem, *visus*. Utrumque reassumitur versu 3., ubi *inquam* subaudiri potest. Tantam praedicat Johannes evidentiam hujus *manifestationis*, ut non jam necesse sit prophetas allegare. conf. 2 Petr. 1, 19. not. Loquitur plurali numero, nomine suo et aliorum *patrum*. c. 2, 13. Videtur eo tempore scripsisse, quo multi remanebant patres in vita. — *ἐθεασάμεθα*) *contemplati sumus,* plurimum. — *περὶ, de*) Perceperunt veritatem carnis, et unigeniti gloriam in ea. hanc denotat *τὸ erat,* illam *τὸ manifestata est.* — *τῦ λόγυ τῆς ζωῆς, Verbo vitae*) *ὁ λόγος Verbum* dicitur simpliciter, et *Vita* simpliciter; unde Appositio, *Verbum Vita:* tum, *Verbum vitae; Verbum, in quo vita erat;* Joh. 1, 4. et, *Vita*, scil. *aeterna;* et, *vita aeterna.* v. 2. Sic appellatio illa, *Deus gloriae,* absolutam *Dei* appellationem includit.

v. 2. *ἐφανερώθη, manifestata est*) in oculos, aures, manus se dedit, in carne. Joh. 1, 14. Idem verbum, de adventu glorioso, c. 2, 28. — *καὶ μαρτυρῦμεν καὶ ἀπαγγέλλομεν, et testamur et annunciamus*) *Testimonium*, genus: species duae, *annunciatio et scriptio,* v. 3. 4. *Annunciatio* ponit fundamentum, v. 5—10.: *scriptio* superaedificat, v. 4. not. — *ὑμῖν, vobis*) qui non vidistis. — *τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, Vitam aeternam*) Ineunte epistola commemoratur *Vita aeterna*, quae semper erat, et postmodum nobis apparuit: in fine epistolae commemoratur eadem *Vita aeterna*, qua semper fruemur. Haec una appellatio docet, summam Jesu *Bonitatem* non negari Marc. 10, 18. not. — *ἦν, erat)* Epanodos, coll. v. 1. init. — *πρὸς τὸν πατέρα, apud Patrem*) Joh. 1, 1., *apud Deum.*

v. 3. *ἀκηκόαμεν, audivimus)* Hoc jam post visum ponitur, quia ex auditu est annunciatio maxime. — *κοινωνίαν μεθ' ἡμῶν, com-*

munionem — nobiscum) eandem, quam nos, *qui vidimus.* — *κοινωνία*) scil. ἐςί. *Communio*, ut ipse sit noster; Ille in nobis, nos in illo. — *μετὰ τῦ πατρὸς, cum Patre*) qui Filium misit. [v. 4—10.] — *μετὰ τῦ υἱῦ αὐτῦ, cum Filio ejus*) quem Pater misit. [cap. 2, 1. sq.] De Spiritu sancto, vid. c. 3, 24. not.

v. 4. *ταῦτα, haec*) A singulari emphatico ad pluralem venit, commodioris sermonis causa. *haec*, non alia: 2 Cor. 1, 13. nedum minora et leviora, ut traditionum defensores perhibent. — *γράφομεν ὑμῖν, scribimus vobis*) Huic praesenti respondet praeteritum, *scripsi.* c. 5, 13. conf. c. 2, 1. 12. seqq. *Scriptio* valde confirmat. — *ἵνα, ut*) Gaudium plenum, ex plena et cumulata confirmatione animi in fide et amore. Huc maxime facit *annunciatio* et *scriptio* conjunctim. conf. 2 Joh. v. 12. — *χαρὰ, gaudium*) Sic quoque Johannes in evangelio, c. 15, 11. 16, 22. Est gaudium fidei, gaudium amoris, gaudium spei. Hoc loco primum notatur gaudium fidei; estque locutio concisa, *gaudium vestrum*, i. e. fides vestra, et inde nascens gaudium: notatur vero inde etiam gaudium amoris ac spei.

v. 5. *ἡ ἀγγελία*) c. 3, 11. *Annunciatio*, quod ad ipsam summam attinet. Johannes neque in evangelio, neque in epistolis *evangelium* appellat, sed *testimonium*, *verbum*, *veritatem*, et hic, proximo sono, *ἀγγελίαν, annunciationem.* Quae in ore Christi fuit *ἀγγελία*, eam apostoli *ἀναγγέλλυσι*· nam *ἀγγελίαν, annunciationem*, ab ipso acceptam *reddunt* et propagant. *Sermo* dicitur cap. 2, 7. — *ἀπ᾽ αὐτῦ, ab Illo*) a Filio Dei. Joh. 1, 18. — *φῶς*) *Lux*, sapientiae, amoris, gloriae. Quod oculo naturali est lux, id oculo spirituali est Deus. Ut hic Deum Lucem dicit: sic c. 2, 8. Christum Lucem dicit. — *σκοτία, tenebrae*) Harum ratio patet ex opposito.

v. 6. *ἐὰν εἴπωμεν, si dicamus*) *Dicere*, secus ac res est, fraus est. v. 8. 10. sic, *dicens*, c. 2, 4. 9. *si quis dicat*, c. 4, 20. *Dicere* est persuadere sibi et aliis, cogitare, prae se ferre, assimulare. — *κοινωνίαν, communionem*) v. 3. — *ἐν τῷ σκότει, in tenebris*) Conf. c. 2, 8. ss. — *περιπατῶμεν, ambulemus*) actione interna et externa, quoquo nos vertimus. — *ψευδόμεθα, mentimur*) Similis locutio, cap. 2, 4. — *ὐ ποιῦμεν τὴν ἀλήθειαν, non facimus veritatem*) i. e. veritas non *facto* ipso nostro apud nos locum habet.

v. 7. *ὡς, sicut*) Imitatio Dei, criterium communionis cum Illo. — *αὐτὸς*) *Ipse*, Deus. Sic saepe Hebraei, הוא *Ille* i. e. Deus. Sic, *αὐτὸς*, 1 Macc. 3, 22. — *ἐςιν, est*) Id verbum penitius et Deo dignius est, quam *ambulare.* — *κοινωνίαν ἔχομεν, communionem habemus*) i. e. tum vere dicimus, nos communionem habere. hanc enim certo et statim sequitur ambulatio in luce. — *μετ᾽ ἀλλήλων*) *mutuam*, inter nos et vos. v. 3. nam *ἀλλήλων, invicem*, de Deo et hominibus, non videtur digne dici, coll. Joh. 20, 17. Est autem locutio concisa: v. 6., *cum Illo*, subaudi ex v. 7., *et inter nos;* v. 7., *inter nos*, subaudi ex v. 6., *cum Illo.* conf. Joh. 14, 10. not. — *καὶ τὸ αἷμα, et sanguis*) Describitur communio cum Filio Dei. Conf. de *Sanguine*, cap. 5, 6. Joh. 6, 53. ss. Ap. 1, 5. — *καθαρίζει ἡμᾶς, purificat nos*) per remissionem et ablationem. conf. v. 9. — *πάσης, omni*) originali, actuali.

v. 8. *ἁμαρτίαν, peccatum*) Opponuntur inter se, qui dicunt, *Non habemus peccatum;* et qui *peccata sua* (plurale) *confitentur.* Sermo igitur est de actualibus peccatis, ex originali manantibus.

Prout quisque minus aut plus contraxit, ita minus aut plus confiteri necessum habet, Prov. 28, 13., idque vel de praeterito, v. 10., vel de praesenti, v. 8. Johannes sermonibus suis omnes, ad quos *annunciatio* illa pervenit, et bonos et malos, pro suo quosvis modulo, complectitur. Erant autem jam tum, qui peccatum, adeoque etiam gratiam, extenuarent. — *ἡ ἀλήθεια, veritas*) Saepe Johannes *veritatis* notione *fidem* simul complectitur. cap. 2, 4. אמת et אמונה conjugata. — *ὀυκ ἔςιν ἐν ἡμῖν, non est in nobis)* non in corde, neque adeo in ore. Vitium est *in nobis*, nostrum: Dei est gloria. v. 9.

v. 9. *ἐὰν ὁμολογῶμεν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, si confiteamur peccata nostra*) Ponitur hic versus inter duo antitheta, uti c. 2., versus 10. Est enim antitheton, dicere: *peccatum non habeo*, et, *non peccavi.* v. 8. 10. illud, de *reatu* peccati *adhuc* manente; hoc, de *actu commisso.* illo, *decipimus nos ipsos;* hoc, *mendacem facimus Illum.* Optimum consilium, *confiteri*, erga Deum, nos peccatores reos agentem: v. 10. et hujus confessionis necessitas hic asseritur universalis, ut Johannes non solum dicat, si peccaverimus, confitendum esse; sed omnes habere quod dicant, *peccatum habeo*, et, *peccavi*, idque confiteri debere, quanquam vario gradu. Alias non egeremus purificatione per sanguinem Jesu Christi. — *πιςὸς, fidelis*) Omnia praestat, quae nobis de Deo bono pollicemur. — *ἔςι, est*) ita ut nos id experiamur, nec mendacem faciamus illum. — *καὶ δίκαιος, et justus)* ut peccatori parcat, peccata aboleat. Sic quoque Jesus Christus dicitur *Justus.* c. 2, 1. — *ἀφῇ, remittat)* dum reatum tollit. — *καθαρίσῃ, purificet)* ut posthac non peccemus.

v. 10. *ψεύςην ποιῦμεν αὐτὸν, mendacem facimus eum)* Deus dicit: *peccasti.* id negare, nefandum est. Conf. c. 5, 10. — *ὁ λόγος αὐτῦ, verbum ejus)* verum. v. 8. Verbum nos vere accusat, et contradicendo arcetur a corde. — *ἐν ἡμῖν, in nobis)* adeoque nos sumus *mendaces.* c. 2, 4.

CAPUT II.

v. 1. *Τεκνία μῦ, filioli mei)* Diminutivum, amoris causa. Nunc primum eos appellat, quibus scribit. — *ταῦτα) haec*, quae sequuntur. — *ἵνα μὴ ἁμάρτητε, ut ne peccetis) μὴ, ne*, cum accentu pronunciandum. Praemunit animos, ne sermone de reconciliatione abutantur ad licentiam peccandi. Est hoc loco *προθεραπεία*· et similis *ἐπιθεραπεία,* c. 5, 18. not. Omnia instituta, verba, judicia divina, tendunt contra peccatum, aut utne fiat, aut ut aboleatur. — *ἐάν τις ἁμάρτῃ, si quis peccet)* et fiduciam pro se ipso rogandi, de qua vide Joh. 16, 26., amittat. — *παράκλητον, advocatum)* qui causam nostram agit, ne *Pater* amorem a nobis avertat. — *δίκαιον, justum*) v. 29. Jesus Christus, apud Patrem, in dextera ejus, maxime ex accessu ad illum, peracto sacrificio pro peccatis, *Justus* appellatur. Joh. 16, 10. Ejus *justitia* tollit *peccatum* nostrum: ipsa non imminuitur ex eo, quod Paracletus est pro peccantibus. Es. 53, 11. s.

v. 2. *αὐτὸς, Ipse*) Hoc facit epitasin. *paracletus* valentissimus, quia ipse *propitiatio.* — *ἱλασμὸς ἐςι, propitiatio est*) Verbum *ἱλασμὸς* et *ἐξιλασμὸς* apud LXX frequens: notat *sacrificium propitians.* c. 4, 10. conf. 2 Cor. 5, 21. Id ipse Salvator est. Ergo offensa fuerat

inter Deum et peccatores. — ἡμῶν, *nostris)* fidelium. Non refertur hoc ad Judaeos; neque enim ad Judaeos scribit. c. 5, 21. — περὶ ὅλȣ) *de* peccatis *totius mundi.* Si tantum *mundi* dixisset, uti c. 4, 14., *totius* subaudiendum esset: nunc, *totius* expresso, quis restringere audet? c. 5, 19. Quam late patet peccatum, tam late *propitiatio.*

v. 3. ἐν τȣ́τῳ γινώσκομεν, *in hoc cognoscimus)* i. e. Ita demum vera *cognitio* est in nobis. Novimus, nos nosse: cognitio reflexa. Saepe in hac epistola dantur gnorismata spiritualia. *manifesti: novimus.* c. 3, 10. 14. 19. Redarguuntur *Gnostici,* qui jactabant scientiam, obedientiam abjiciebant. — ὅτι ἐγνώκαμεν αὐτὸν) *nos eum habere cognitum,* ut est *paracletus, justus, propitiatio.* sic v. 4. 13. 14. Es. l. c. — ἐντολὰς, *praecepta)* de fide et amore. — τηρῶμεν, *servemus)* Joh. 8, 51. not.

v. 5. αὐτȣ̃ τὸν λόγον, *ejus verbum)* verbum Jesu Christi, de Patre. c. 1, 5. *Praecepta* multa: unum *verbum.* — ἀληθῶς, *vere)* Non est mendacium aut vana jactantia. Adverbium hoc magnam ineunte commate vim habet. — ἡ ἀγάπη τȣ̃ θεȣ̃) *amor Dei,* erga hominem, per Christum nobis reconciliatus. — τετελείωται, *perfectus est)* perfectum regimen nactus, et perfecte cognitus est. c. 4, 12. — ἐν τȣ́τῳ, *in hoc)* Refertur ad praecedentia, *quicunque autem servat:* uti c. 4, 6., *ex hoc.* — ἐν αὐτῷ ἐσμεν, *in ipso sumus)* Synonyma, cum gradatione: *Illum nosse: in Illo esse: in Illo manere.* v. 6. Cognitio: communio: constantia.

v. 6. μένειν, *manere)* Frequens hoc verbum, capp. 2. 3. 4. Innuit statum durabilem, sine intermissione, sine fine. — ὀφείλει) *debet,* vi exempli illius divini. sic, *debemus,* c. 3, 16. 4, 11. — καθὼς ἐκεῖνος, *sicut Ille) Ille,* quem quondam vidimus. Sic, *sicut ille,* etc. c. 3, 3. 5. 7. 16. 4, 17. Nomen facile supplent credentes, plenum pectus habentes memoria Domini. — περιεπάτησε, *ambulavit)* dum in mundo erat.

v. 7. ἀπ' ἀρχῆς) *a principio,* quo primum tempore *audistis* evangelium Christi. v. 24. c. 3, 11. — ὁ λόγος, *verbum)* v. 5. — ὃν ἠκȣ́σατε, *quod audistis)* Hoc *verbum* Johannes, ut jam cognitum, non necesse habuit reponere. *audistis,* inquit saepius. nam *audierant,* antequam apostoli etiam scriberent.

v. 8. ἐντολὴν καινὴν, *praeceptum novum)* quod vobis nunc primum in hac epistola scribitur. Sapit hic locus plenitudinem Spiritus in apostolo. — ὅ ἐςιν ἀληθὲς, *quod est verum) Verum,* substantive, uti v. 27., ubi opponuntur *verum* et *mendacium.* inde etiam ὅ pro ἣ, scil. ἐντολή. Sensus: *praeceptum est veritas.* i. e. vere transeunt tenebrae etc. Uti versu 7. τῷ *vetus,* sic hoc versu τῷ *novum* statim sua subjicitur definitio, quid sit *vetus,* quid sit *novum.* vetus est, quod habebamus ab initio: novum est, quod verum est in Jesu Christo et in nobis. Huc facit differentia temporis in *habebatis* et *est.* In Christo omnia semper vera sunt et ab initio illo erant; sed in Christo et in nobis, conjunctim, praeceptum tum est veritas, quum veritatem, quae in illo est, agnoscimus, eandemque in nobis vigentem habemus. Laudat Johannes praesentem eorum, quibus scribit, statum in veritate, etiam eo ipso, quem initio evangelii auditi habuerant, lautiorem, uti Rom. 13, 11. 12. unde etiam praeceptum vetus eis sub nova ratione cum suavitate propinari poterat. — ὅτι)

quod. Hoc est illud praeceptum, amor fratris, ex luce. Hinc v. 9. initio subaudiendum *igitur.* coll. c. 1, 5. s. — *παράγεται)* Non dicit, *παράγει, transit*, sed, *παράγεται, traducitur*, commutatur, ita ut tandem absorbeatur. Idem verbum, v. 17., ubi opponitur *mansioni.* Sic Ezr. 9, 2. LXX, *παρήχθη σπέρμα τὸ ἅγιον, semen sanctum ad gentes traductum*, et cum iis commixtum est. Herodianus, *ὄνομα παραχθὲν, nomen commutatum*, aliunde aliorsumve traductum l. 1. c. 16. et l. 5. c. 7. Observandum praesens, ut in *lucet.* — *τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, lux vera)* Jesus Christus. Joh. 1, 9. — *ἤδη) jam,* apud vos. lucebit autem amplius in perpetuum. v. 28. Conf. *usque nunc,* v. 9. — *φαίνει, lucet)* Hanc ob causam Johanni in epistolis minus jam necesse erat allegare prophetas, quam Petro, cujus confer Ep. 2. c. 1, 19., de *die et phosphoro.* Petrus cum suis epistolis est fere in medio inter passionem Christi et inter extremam aetatem Johannis.

v. 9. *ἐν τῷ φωτὶ, in luce)* tanquam in suo elemento. sic *in,* v. 11. — *ἀδελφὸν, fratrem)* fidelem. 3 Joh. 3, 5. 10. Ipsa appellatio, amoris causam continet.

v. 10. *σκάνδαλον ἐν αὐτῷ οὐκ ἔϛιν, scandalum in eo non est)* Contrarium, v. 11., *excaecaverunt.* Suppletur autem notio alterius ex altero: in eo qui amat, nec caecitas est, nec *scandalum;* in eo qui non amat, et *caecitas* est et scandalum. Qui fratrem odit, ipse sibi offendiculum est, et incurrit in se ipsum et in omnia intus et foris: qui amat, expeditum iter habet.

v. 11. *ὁ δὲ μισῶν, qui autem odit)* Oppositio immediata. Ubi non est amor, odium est: cor non est vacuum. — *πȣ͂) ubi* et quorsum. — *ἐτύφλωσε, excaecarunt)* Tenebrae non solum circumdant illum, sed etiam excaecarunt.

v. 12. *ἔγραψα ὑμῖν τεκνία, scripsi vobis, filioli)* Johannes, ut in tota epistola, sic capite 2., omnes, quibus scribit, *τεκνία filiolos* vocat: speciatim vero v. 13—27. eos in *patres, juvenes, παιδία* sive *puerulos*, distribuit. quare *τεκνία καὶ παιδία* non sunt synonyma. Ad *τεκνία filiolos* c. 2, 1. scribens, initio periochae dicit, *scribo,* v. 1. (coll. v. 7. 8.) et hic, in conclusione, *scripsi* subjicit, superiora illa non mutans, sed etiam atque etiam confirmans. v. 12. coll. 1 Petr. 5, 12. *scripsi.* Inde convenienter alloquitur tres gradus aetatis, naturales illos quidem, sed gratia varie delibutos: ac *patres* appellat, qui tempus *Jesu Christi* in mundo versantis viderant: *juvenes,* qui maligno devicto, etiam mundum in maligno situm, et mundi *concupiscentiam strenue* vincere debebant: *παιδία puerulos,* quos, post patrum et juvenum decessum, ultima occupabat hora, et in ea *antichristus.* Haec allocutio habet propositionem et tractationem. In propositione ait: *scribo vobis, patres: scribo vobis, juvenes: scribo vobis, παιδία pueruli.* v. 13. at in tractatione ait, *scripsi vobis, patres*, v. 14.: *scripsi vobis, juvenes*, v. 14—17.: *scripsi vobis, παιδία pueruli*, v. 18—27.: ipso verbo *scripsi* bis interjecto, v. 21. 26. Simillima ratio est horum locorum, atque initii et conclusionis. nam c. 1, 4. *scribendi* verbo in praesenti utitur; at c. 5, 13. dicit *scripsi.* Finita allocutione tergemina, ad universos redit, *τεκνία, filiolos* iterum appellans. v. 28. Ex hac partitione variantes lectiones v. 12. seqq. in *Apparatu* notatae, facilius diluuntur. — *ὑμῖν, vobis)* Doctrina de *remissione peccatorum* pertinet etiam ad *patres*, de quibus modo diximus. — *ἀφέωνται, remissa sunt)* Hanc anakephalaeosin eorum, quae hacte-

nus tractavit, ponit apostolus, pergens ad alia, quorum fundamentum est remissio peccatorum. — *διὰ) propter.* — *αὐτῦ, ipsius)* Jesu Christi.

v. 13. *ὅτι) quod.* Sic ter, coll. v. 12. 1 Petr. 5, 12., ubi *τὸ quod* explicatur per accusativum cum infinitivo, quod clarius est. Tria proponit, et mox tractabit; et quae tractaturus est, eorum summas hic repraesentat. — *ἐγνώκατε, cognostis)* vos, Patrem coelestem, prae parentibus carnis. — *τὸν πατέρα, Patrem)* adeoque omnia. v. 20.

v. 14. *ἔγραψα, scripsi)* Versu 13. et 14., a *scribo* transit ad *scripsi;* non temere. Scilicet verbo *scribendi* eo praesenti in praeteritum transposito innuit commonitionem firmissimam. — *ὅτι) quod.* — *ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς, cognovistis eum, qui a principio) Qui a principio,* est Jesus Christus. *Ἀρχὴ* non principium evangelii, sed principium rerum omnium. c. 1, 1. not. Excipit Artemonius, sic quoque Deum Patrem potuisse appellari. Part. 2. c. 13. Resp. Quidni? Sed antonomasia frequens est Johanni de Christo loquenti. conf. v. 20. Vivebant jam *patres,* perinde ut apostolus, eo tempore, quo Jesus Christus in terris fuerat conspiciendus; et eorum nonnulli, ut verisimile est, eum et facie et fide, coll. c. 3, 6. not. 1 Cor. 15, 6. Matth. 13, 16., omnes certe fide cognorant, et auream illam aetatem ecclesiae viderant, cui opponitur aetas minorum, qui antichristos vitare debeant. Hoc comma Johannes ex versu praecedente, non additis pluribus verbis, repetit, propositioni tractationem aeque brevem subjungens, et modestia ad *patres* utens, quibus non opus erat multa scribi. Etiam horum cognitio summa est de Christo, omnia complectens. Patribus et minoribus tribuitur cognitio; juvenibus, robur. — *ἰσχυροὶ, robusti)* alii juvenes, corpore; vos, fide. — *ὁ λόγος τῦ Θεῦ, Verbum Dei)* ex quo robur. c. 4, 4. — *ἐν ὑμῖν μένει, in vobis manet)* neque Malus potest id vobis excutere, neque vobis imminet antichristus. — *τὸν πονηρὸν, Malum)* qui juventuti maxime insidiatur. Videtur Johannes spectare insigne quoddam specimen virtutis a juvenibus, quibus scribit, exhibitum: cujusmodi erat constantia confessionis in persecutione Domitiani; itemque reditus *juvenis* illius, quem apostolus summa mansuetudine a latrocinio ad poenitentiam reduxit, (quanquam apostolus redux ex pathmo demum eam expeditionem fecit: conf. v. 22. not.) suavissime descriptus a *Clemente Al.* lib. quis dives salv. c. 42. ab *Eusebio* l. 3. H. E. c. 20. et a *Chrysostomo* Paraen. I. ad Theodorum lapsum, cap. 11.

v. 15. *μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον, nolite diligere mundum)* Ad vos, juvenes, hoc proprie pertinet. Prosequimini *victoriam* contra *malignum,* in quo *mundus* jacet. c. 5, 19. — *ὐκ ἔςιν, non est)* Contraria non sunt simul. — *ἡ ἀγάπη τῦ πατρὸς) amor Patris* erga suos, et filialis erga Patrem.

v. 16. *πᾶν — ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἡ ἀλαζονεία τῦ βίυ, omne — concupiscentia carnis, et concupiscentia oculorum, et arrogantia vitae)* Haec habet mundus *omnia,* nil praeterea. *Concupiscentia carnis* dicit ea, quibus pascuntur sensus, qui appellantur, fruitivi, gustus et tactus. *Concupiscentia oculorum,* ea, quibus tenentur sensus investigativi, *oculus* sive visus, auditus et olfactus. *ἀλαζονεία* est *arrogans pompa,* cum quis nimium sibi aut verbis aut factis assumit. vide Raphelium. Con-

tinetur etiam sub *concupiscentiae* vocabulo versu seq. itaque *arrogantia vitae* est, quae *cupiditatem* foras educit, et longius in mundum diffundit, ut homo *velit quam plurimus esse in victu*, cultu, apparatu, suppellectile, aedificiis, praediis, famulitio, clientibus, jumentis, muneribus etc. conf. Ap. 18, 12. s. Chrysostomus l. c. appellat *τὸν τύφον τὸν βιωτικὸν* et *τὴν φαντασίαν τȣ̃ βίȣ,* ubi juvenile exemplum narrat talis insolentiae, sancto amore victae. *concupiscentia* utraque est igniculus; *arrogantia,* incendium. Etiam ii, qui *arrogantiam vitae* non amant, tamen *concupiscentiam oculorum* sectari possunt; et qui hanc superarunt, tamen *concupiscentiam carnis* persaepe retinent. haec enim est profundissima et communissima, apud inopes, medioximos et potentes; apud eos etiam, qui abnegationem sui colere videntur. et rursum, nisi vincatur, ab ea facile progreditur homo ad *concupiscentiam oculorum*, ubi materiam habet; et ab hac ad *superbiam vitae,* ubi facultatem habet. tertioque includitur secundum, secundo primum. Non coincidunt cum his tribus tria vitia cardinalia, voluptas, avaritia, superbia; sed tamen in his continentur. conf. Luc. 8, 14. Deut. 17, 16. 17. Matth. 4, 3. 6. 9. Atque haec tria maxime *juventus* vitare jubetur, coll. 2 Tim. 2, 22., quum maximo vigore abuti posset. Cohel. 12.

v. 17. *καὶ, et)* Sermo concisus. i. e. *mundus transit et concupiscentia ejus* et qui mundum amat: Deus vero et *qui facit* etc. — *ποιῶν, faciens)* ut amor Patris secum fert. — *τὸ θέλημα, voluntatem)* Haec voluntas postulat a nobis continentiam, temperantiam, modestiam, mundo contraria. — *μένει, manet)* et habet bona manentia, vere optanda, tribus istis opposita: divitias, et gloriam, et vitam. Prov. 22, 4. — *καθὼς καὶ ὁ θεὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα, sicut etiam Deus manet in aeternum)* Varians lectio egregia et sine dubio vera *). Habent eam latini patres, non contemnendi.

v. 18. *παιδία, pueruli)* Vid. ad v. 12. Non est supra captum tenerioris aetatis doctrina de antichristo. 2 Joh. v. 7. not. Unde etiam *Catechesis* undecima Cyrilli de antichristo agit. — *ἐσχάτη) ultima*, non respectu omnium mundi temporum: sed in antitheto *puerulorum* ad *patres*, et ad *juvenes.* [*Tres omnino horae erant, quarum una post aliam et incoavit*, *et, conjunctim continuato cursu, ad finem se inclinavit. Patrum idemque juvenum hora statim absoluta fuit. Hinc* puerulis *Johannes dicit:* ultima hora est. *Hac ultima hora* nos *etiamnum vivimus omnes.* V. g.] — *καὶ καθὼς, et sicut) et* ita est, *sicut audistis*, nempe, *antichristum venire: atque* adeo *jam multi* etc. Similis ellipsis, v. 27. not. — *ἠκȣ́σατε, audistis)* c. 4, 3. — *ὅτι, quod)* Particula non abundat. conf. v. seq. Sermo planior est per *ὅτι quod* appositum. — *ὁ ἀντίχριςος, antichristus)* Defectionem *multorum* a veritate Christi Jesu Filii Dei praedixerat Spiritus: sed *antichristi* vocabulum singulari numero Johannes non nisi in Ep. I. cap. 2, 18. 22. 4, 3. Ep. II. 7. ponit; in Epistola tertia, in Evangelio, in Apocalypsi, non ponit: neque alius ullus scriptor N. T. id ponit. Sive id vocabulum phrasis apostolica, sive sermo fidelium introduxit, Johannes errores, qui oriri possent, praecisurus, non modo

---

*) *Attamen neque in margine* Ed. maj. *notata*, *neque in contextu* Vers. germ. *(sed in* nota *duntaxat). Nimirum* graecorum *codicum editionumque auctoritas desideratur.* E. B.

antichristum, sed etiam *antichristos* vult dici: et, ubi *antichristum*, vel *spiritum antichristi*, vel *deceptorem et antichristum* dicit, sub singulari numero omnes *mendaces* et veritatis inimicos innuit. Audierant fideles, *spiritum antichristi* et *ipsum antichristum* venire. id agnoscit Johannes, et addit, *spiritum antichristi nunc in mundo esse jam, nunc antichristos multos esse factos.* Quemadmodumque *Christus* interdum pro *Christianismo*, sic *antichristus* pro *antichristianismo* sive doctrina et multitudine hominum Christo contraria dicitur. Unus est adversarius insignis, qui dicitur *Cornu magniloquum*, Dan. 7, 8. 20., *homo peccati* etc. 2 Thess. 2, 3. seq. *bestia ascendens ex abysso*, Ap. 11, 7. 17, 8. sed is quidem ex usu potius ecclesiastico antiquo et novo, quam ex apostolico sensu videtur eodem *antichristi* vocabulo denotari. conf. *H. Mori* synopsis proph. lib. 1. cap. 1. §. 4. *Antichristum* jam tum venire, ita assentitur Johannes, ut non unum, sed multos, id quod amplius quiddam et tristius esse censet, antichristos factos esse, doceat. Saepe totum genus eorum, qui bonam aliquam aut malam indolem habent, singulari numero cum articulo exprimitur. ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος, *bonus homo*, etc. Matth. 12, 35. 18, 17. 1 Petr. 4, 18. Tit. 2, 8. Joh. 10, 10. 12., et sic passim, maxime in Proverbiis, item 1 Joh. 4, 2. 3. 6. Sic ὁ ψεύστης, ὁ πλάνος, ὁ ἀντιχριστος, *mendax, deceptor, antichristus* c. 2, 22. Ep. 2. Joh. v. 7. Igitur *antichristus* sive *antichristianismus* ab extrema Johannis aetate per omnem seculorum tractum se propagavit, et permanet, donec magnus ille adversarius exoritur. — *ἔρχεται) venit*, aliunde. antitheton, *facti sunt*, ex nobis. v. 19. Conf. Act. 20, 29. 30. — *καὶ νῦν) καὶ, et: νῦν*, Lat. *hodie.* Germ. *würklich.* Opponitur hoc auditioni merae praeviae. — *ὅθεν — ἐστὶν, unde — sit)* Sequitur hinc moniti necessitas.

v. 19. *ἐξῆλθον, egressi sunt)* Antitheton, *mansissent.* — *εἰ γὰρ, si enim)* Vere fidelis non facile deficit. c. 3, 9. 5, 18. — *ἀλλ' ἵνα, sed ut)* i. e. *sed* egressi sunt, *ut* etc.

v. 20. *καὶ ὑμεῖς χρίσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου, et vos unctionem habetis a Sancto)* Sermo concisus (uti Joh. 1, 18. 14, 10. nott.) hoc sensu: *Chrisma habetis* a Christo: Spiritum sanctum habetis *a Sancto.* Alludit autem appellatio *chrismatis* ad *antichristi* nomen, ex opposito. v. 18. *ὁ χρίσας, θεὸς, qui unxit, Deus.* 2 Cor. 1, 21. *χριστὸς,* Christus, *Unctus*, Filius Dei. Act. 4, 26. s. *χρίσμα, unctio*, Spiritus sanctus. Hebr. 1, 9. Eam unctionem spiritualem habent *τὰ παιδία pueruli:* namque cum baptismo, quem susceperunt, conjunctum erat donum Spiritus sancti; cujus significandi causa ex hoc ipso loco deinceps usu receptum esse videtur, ut oleo corpora baptizatorum ungerentur. Vide Suiceri Thesaurum in *χρίσμα.* De Spiritu sancto apertius. cap. 3, 24. 4, 13. 5, 6. Habet enim Johannes hanc methodum, ut subinde aliquid attingat, ex intervallo planius et uberius tractandum. Sic, *genitus est*, v. 29. coll. c. 3, 9. sic, *libertatem*, c. 3, 21. coll. c. 5, 14. — *ἀπὸ τοῦ ἁγίου) a Sancto*, Justo, v. 1. 29. Filio Dei. Joh. 10, 36. Vide de *unctione Sanctitatis sanctitatum.* Dan. 9, 24. Olim erat *unguentum sanctum* materiale, Ex. 30, 25., nunc spirituale. — *καὶ) et* inde. — *πάντα) omnia*, quae vos scire opus est. Hoc responso repellendi erant seductores: sicut prudens homo institori importuno respondet, *Nil mihi deest.*

v. 21. *ἔγραψα, scripsi)* Id fecit versu 13. fin. — *ὅτι) quod.* sic

v. 13. not. Oratio est valde confirmans: *scitote*, *vos scire*. conf. v. 3. — *τὴν ἀλήθειαν) veritatem*, de Filio, adeoque de Patre. v. cit. — *πᾶν ψεῦδος, omne mendacium)* Veritas est plane vera, nil falsi alit.

v. 22. *τίς; quis?)* Sic, *quis?* c. 5, 5. — *ὁ ψεύςης) ὁ* vim relativam habet ad abstractum, *mendacium*, v. 21. i. e. *quis est illius mendacii imposturaeque reus?* — *ὅτι, quod)* Summa veritas, Jesum esse Christum. Joh. 20, 31. Hanc summam Paulus in Actis constanter demonstravit: in epistolis autem praesupposuit. Hanc summam Johannes in evangelio et in epistola hac et sequente saepe memorat. Ex quo colligas, hos libros ab eo non plane ultima aetate esse scriptos. — *ὁ ἀντίχριςος, antichristus)* v. 18. Veritas de Jesu, hunc esse Christum, esse Filium Dei, et in carne venisse, integra tenenda est. qui partem unam de Jesu negat, is et Ipsum totum non habet, et simul Patrem. Id egit et agit antichristi spiritus et antichristus ipse. — *τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν, Patrem et Filium)* i. e. Filium, adeoque Patrem.

v. 23. *πᾶς, omnis)* etiamsi non putet, se eundem esse, qui Patrem neget. — *ἔχει, habet)* in agnitione et communione. 2 Joh. v. 9.

v. 24. *ὑμεῖς, vos)* Antitheton est in pronomine. ideo adhibetur trajectio, uti v. 27. — *ὃ) quod*, de Patre et filio. — *ἠκούσατε, audistis)* Hoc cum emphasi pronunciandum. — *μενέτω, maneto)* Hortatur. unde, *si maneat*, hanc vim habet, *si tales eritis*, *in quibus maneat.* — *ὃ ἀπ' ἀρχῆς, quod a principio)* Jam hoc cum emphasi pronunciandum. — *καὶ ὑμεῖς, etiam vos*, vicissim. Sic, *in vobis: in ipso.* v. 27.

v. 25. *αὐτὸς) Ipse*, Filius. v. 27. 28. — *ἡμῖν) nobis*, in Illo manentibus. — *τὴν ζωὴν, vitam)* Constructio sequitur verbum proximum, *promisit.* sensus, *promissio est vita aeterna.*

v. 26. *ταῦτα ἔγραψα, haec scripsi) haec*, a v. 21. Eadem formula Johannes, ut solet, orditur et concludit: finitaque quasi parenthesi versum 20. continuat versu 27. — *πλανώντων, seducentibus)* i. e. seducere conantibus.

v. 27. *καὶ ὑμεῖς, et vos)* Hinc pendet, *non opus est vobis.* aptum hyperbaton. — *ἐλάβετε ἀπ' αὐτοῦ, accepistis ab ipso)* Joh. 1, 16. — *ἐν ὑμῖν μένει, in vobis manet)* Habet hic indicativus perquam subtilem adhortationem, (conferendam ad 2 Tim. 3, 14.) qua fideles, a deceptoribus sollicitatos, ita eis respondere facit: *Unctio in nobis manet: non egemus doctore. illa nos verum docet: in ea doctrina permanebimus.* Vide quam amoena sit transitio ab hac sermocinatione ad sermonem directum, versu sequenti. *Manet in vobis: manebitis in Illo*, correlata. — *καὶ) et* ideo. — *οὐ χρείαν ἔχετε, non opus est vobis)* Phrasis morata, repulsam fidelium contra mendaces exprimens. *Αὐτάρκεια θεοδιδάκτων*· Deus iis, quos docet, sufficit. — *τὶς) quisquam*, quisquis ille sit. Toto seductorum genere rejecto, singuli facilius jubentur facessere, quamvis videri velint ceteris excellentiores. — *διδάσκῃ, doceat)* Hebr. 8, 11. not. — *ὑμᾶς, vos)* Estis *παιδία parvuli*, non tamen rudes. — *ἀλλ' ὡς, sed sicut)* Subaudiendum inter duas particulas verbum substantivum, ut inter *sed ut*, *et sicut*, *non sicut*, supra v. 19. 18. c. 3, 12. 2 Cor. 3, 13. Neque *sicut* hic apodosin demum in *est* aut in *manebitis* habet. — *τὸ αὐτὸ) idem* semper, non aliud atque aliud, sed sibi constans; et *idem* apud sanctos omnes. — *διδάσκει ὑμᾶς, docet vos* Non tollitur

sed comprobatur communicatio mutua eorum, qui chrismatis in uno corpore participes facti sunt. *docet*, praesens: ex quo praeteritum fit, *docuit*, intuitu futuri *manebitis*. — *περὶ πάντων*) *de omnibus*, quae scire et doceri debetis. Antitheton ad *unum idemque*. — *καὶ ὐκ ἔςι ψεῦδος*) *ac non est mendacium*, simile illius, quod isti jactant. — *ἐδίδαξεν, docuit*) unctio. — *μενεῖτε, manebitis*) *Sicut unctio*, dicere jubentur fideles, *nos docuit;* in ea doctrina manentes, *manebimus in Filio*, adeoque in Patre. v. 24. Vim consolandi et hortandi habet hoc Futurum. Totus sermo a v. 18. ad hunc versum deductus suavissime congruit in parvulos, praesertim mentio *doctrinae* et *unctionis*.

v. 28. *τεκνία,**) *filioli*) Nunc expeditis tribus aetatibus, ad cunctos revertitur. — *μένετε*) *manete*. — *ἐν αὐτῷ, in ipso*) in Jesu Christo. Hic enim *manifestabitur*. — *παῤῥησίαν*) *fiduciam*, servatae veritatis. [c. 3, 21. 4, 17. 5, 14.] — *μὴ αἰσχυνθῶμεν, ne pudefiamus*) O quantus tum erit pudor vester, Judaei, Sociniani, pseudochristiani omnes, et quoscunque negabit esse suos. — *παρυσίᾳ, adventu*) Hunc patribus, juvenibus, minoribus proponit. Epistolam igitur hanc prius scripsisse videtur, quam apocalypsin, in qua demum adventus magis est dilatus. Epistolam postea scriptam fuisse, censet Tertullianus.

v. 29. *ἐὰν εἰδῆτε, si scitis*) Ex mentione futurae *manifestationis* Filii filiorumque Dei deducit tractationem novam de peccato et justitia. — *δίκαιός ἐςι*) *Justus est* Jesus Christus. v. 1. c. 3, 5. s. — *γινώσκετε*) *agnoscitis*. — *πᾶς*) *omnis* et solus. — *γεγέννηται, natus est*) Justus justum gignit.

CAPUT III.

v. 1. *Δέδωκεν, dedit*) non modo destinavit et contulit, sed etiam exhibuit. — *τέκνα θεῦ, filii Dei*) Quid majus, quam *Deus?* quae propior necessitudo, quam *filialis?* — *κληθῶμεν, vocemur*) Simus, cum titulo; qui mundo inanis videtur. — *διὰ τῦτο, propter hoc*) Consectarium, uti v. 13. Mundo pios contemnenti opponendum *τὸ videte*. — *ἡμᾶς, nos*) Dei similes. [*Quodsi aliquo te loco habuerint, qui DEUM nihili faciunt; est sane, cur solicitudinem concipias.* V. g.]

v. 2. *ἀγαπητοὶ*) *dilecti* mihi, quia Pater nos amat. — *νῦν*) *nunc*, in praesenti. Antitheton, *nondum*. In hoc versu inprimis videndum, quae verba exstantiore sono pronuncianda sint: *nunc*, *nondum*, *quid*, *similes ipsi*. — *τέκνα, filii*) Hoc repetitur ex v. 1. — *τί ἐσόμεθα*) *quid simus futuri* amplius, vi hujus filiationis. Hoc *quid* per epitasin innuit ineffabile quiddam, situm in similitudine Dei, quae filios Dei ita evehit, ut *quasi dii* sint. — *οἴδαμεν*) *scimus*, in genere. — *φανερωθῇ*) *manifestatum fuerit*. Idem verbum, c. 2, 28. — *ὅμοιοι αὐτῷ, similes ipsi*) Deo, cujus sumus *filii*. — *ὅτι, quoniam*) Ex aspectu, similitudo. 2 Cor. 3, 18. uti totum corpus, facies, maxime oculi, eorum, qui *solem* spectant, *insolantur*. — *ὀψόμεθα, videbimus*) Visus omnes alias sensuum species conno-

*) *Voc. μυ, per marginem* utriusque Ed. *ad lectiones non probandas relata, nescio quo casu irrepsit in* Vers. germ. E. B.

tat. — *αὐτὸν, ipsum*) Deum. — *καθώς ἐςι, sicut est*) id est, *manifeste.*

v. 3. *τὴν ἐλπίδα, spem*) De fide egit et aget; de amore, aget deinceps: nunc, de spe. — *ἐπ' αὐτῷ, in ipso*) in Deo. — *ἁγνίζει, mundat*) Apta est haec sanctimoniae appellatio post mentionem *visus*, qui *puritate* delectatur. — *ἐκεῖνος, Ille*) Jesus Christus. v. 5.

v. 4. *ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, qui facit peccatum*) Antitheton, *qui facit justitiam*, v. 7. *ποιεῖν* est *facere*, exercere. — *καὶ*) *etiam*, eo ipso. — *τὴν ἀνομίαν, iniquitatem*) *ἀνομία iniquitas* horribilius quiddam, apud eos praesertim, qui legem et Dei voluntatem magni faciunt, sonat, quam *ἁμαρτία peccatum.* Ex lege agnitio peccati. Affine dictum, c. 5, 17., *omnis injustitia peccatum est.* Linea curva cernitur per se; sed magis, ad regulam collata. Pertinentissime redarguitur hoc dicto *peccatum philosophicum.* — *καὶ*) *et*, immo. non solum conjuncta est ratio *peccati* et *iniquitatis*, sed eadem. sic *καὶ et*, c. 5, 4. et *γὰρ, enim*, c. 5, 3. — *ἡ ἁμαρτία ἐςὶν ἡ ἀνομία, peccatum est iniquitas*) *Peccatum* est subjectum, quippe de quo totus sermo agit. Antitheton, *faciens justitiam justus est:* qui justitiam facit, non censetur *ἄνομος iniquus*, sed testimonium et laudem justitiae habet. v. 7. coll. Gal. 5, 23. 1 Tim. 1, 9.

v. 5. *ἐφανερώθη, manifestatus est*) in carne. — *τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, peccata nostra*) quippe ei maxime displicentia. — *ἄρῃ, tolleret*) Joh. 1, 29. not. — *ἐν αὐτῷ*) *in Ipso.* Huc respicit illud, *Ille justus est.* v. 7.

v. 6. *οὐχ ἁμαρτάνει, non peccat*) Bonum justitiae in eo non superatur a malo peccati. — *οὐχ ἑώρακεν αὐτὸν*) *non vidit Illum* spiritu; quamvis forte de facie eum in carne *viderit.* vel etiamsi spiritu viderit, in ipso peccati momento talis fit, ac si eum nullo viderit modo. — *οὐδὲ ἔγνωκεν αὐτὸν*) *neque novit illum* vere; quamvis forte de facie quondam *noverit.* Visio et cognitio, similes Deo facit. v. 2.

v. 7. *μηδεὶς πλανάτω, nemo seducat*) Fallit, qui sine justitiae factis se justum perhibere posse putat. *)

v. 8. *ἐκ τῦ διαβόλυ*) *ex diabolo*, tanquam *filius.* v. 10. non tamen hic dicitur, *genitus;* neque *semen*, sed *opera.* Nam ex diabolo non est generatio, sed corruptio. — *ἀπ' ἀρχῆς, a principio*) ex quo diabolus est diabolus. minime diu tenuisse videtur statum primitivum. — *ἁμαρτάνει, peccat*) Sermo concisus. i. e. ab initio peccavit, et omnium peccatorum causa est, et adhuc *peccat: peccat*, (cumulatiore indies reatu,) et ad peccandum inducit. Nunquam satiatur. [*At in abysso ceu carcere concludetur grandis peccator: tum supplicium denique sumetur de ipso in igne.* V. g.] *quia*, oppositum. v. 8. 9. — *εἰς τῦτο, in hoc*) Diabolus peccandi finem non facit: peccatum solvere, Filii Dei opus est. — *τὰ ἔργα*) *opera* contortissima, quae solvere, res digna erat Filio Dei.

v. 9. *ἁμαρτίαν ὐ ποιεῖ, peccatum non facit*) Mox intenditur sententia: *et non potest peccare.* utrique propositioni suum *quia* additur: alteri, ex parte seminis sive hominis renati; alteri, a Deo ipso. — *σπέρμα αὐτῦ ἐν αὐτῷ μένει, semen ejus in ipso manet*) In eo, qui genitus est ex Deo, manet semen Dei, i. e. verbum, cum sua virtu-

---

*) *δίκαιός ἐςι, justus est*] Deuteron. 6, 25. *V. g.*

te: 1 Petr. 1, 23. Jac. 1, 18. quamvis peccatum saepe furioso impetu conetur prosternere renatum. Vel potius sic: *Semen Dei*, i. e. is, qui natus est ex Deo, *manet* in Deo. *σπέρμα, natus.* Tales sunt vere זרע אלהים *semen Dei.* Malach. 2, 15. — *ὀ δύναται, non potest*) Non negatur penitus, id fieri posse: sed hoc dicitur, novam generationem et peccatum *non posse* esse simul. sic, *quomodo potest,* c. 4, 20. coll. Ap. 2, 2. Act. 4, 20. Res se habet, ut in abstemio, qui non potest vinum bibere, et in variis antipathiae generibus. Gatakerus hanc paraphrasin concinnavit: *Regenitus non peccat: vitam peccato immunem, quantum potest, sibi proponit; nec peccato unquam sponte dat operam. quod si quando praeter animi propositum deliquerit, nec in peccatum totus proruit, nec in eodem persistit; sed errore agnito ad institutum mox pristinum, quam primum quantumque potest, festinus revertitur.* Posth. c. 33.: ubi similitudinem addit acus magneticae, quae polum petit; facile dimovetur; sed semper polum repetit. — *ἐκ τοῦ θεοῦ γεγέννηται, ex Deo natus est*) Priora verba, *ex Deo*, majorem habent in pronunciando accentum: quod ubi observatur, patet, non idem per idem probari, collato initio versus.

v. 10. *ἐν τούτῳ, in hoc*) Hoc refertur ad antecedentia. — *καὶ ὁ μὴ ἀγαπῶν, et non amans*) Transitio a genere vel toto ad partem.

v. 11. *ἀγγελία, annunciatio*) Liberalissima appellatio. nunquam *legem* appellat.

v. 12. *οὐ καθὼς, non sicut*) Ellipsis c. 2, 27. not. — *κάϊν, Kain*) De ipso *Adamo* lenius loquitur Scriptura, quam de Kaino hujusque similibus. — *ἐκ τοῦ πονηροῦ, ex Malo*) Mox, *πονηρὰ mala.* Antitheton, *ex Deo.* v. 10.

v. 13. *ἀδελφοί μου, fratres mei*) Hoc uno loco *fratres* dicit, in antitheto foras ad *mundum*, et in mentione *fratrum* perfrequenti. Alias dicit, *dilecti, filioli,* c. 2, 7. 1. 12. — *μισεῖ, odio habet*) ut Cainus ipsum fratrem. [*internecino scil. odio: etenim mala ejus opera vestris operibus justis redarguuntur.* V. g.]

v. 14. *μεταβεβήκαμεν, transcendimus*) fueramus igitur in morte. — *ἐκ τοῦ θανάτου, ex morte*) spirituali. — *εἰς τὴν ζωὴν, in vitam*) spiritualem, eandemque aeternam. v. seq. Iterum sermo reciprocus: *nos in vita; vita in nobis:* v. 15. — *ὅτι, quia*) Criterium ab effectu. — *μένει, manet*) adhuc est.

v. 15. *ἀνθρωποκτόνος, homicida*) ut Cain. Omne odium est Conatus contra vitam: at vita vitam non insectatur. Qui odit fratrem, aut illum aut se ipsum non vult vivere. Hinc *Duella.* [*quae, quum* v. 16. *vitam* pro *fratribus ponere jubeamur, id inferunt* (*horrendum dictu!*) *ut* suam *quis vitam impendat, ne vita non surripiatur* alteri. *Desperatae hoc insaniae est, a fortitudine alienae. Ipsum diabolum mirari existimes, qui homines, christiani etiam nominis, eo usque delapsi fuerint. Dolendum est, summos in mundo Imperantes omni vi a DEO ipsis concessa aut non posse ista supprimere aut non velle. Unicum hujus generis nefas universum genus humanum, universam Christianorum panegyrin, militumve universa castra tristissimo coram DEO reatu involvere valet.* V. g.] — *μένουσαν, manentem*) Revera vita aeterna est in credente et amante.

v. 16. *τὴν ἀγάπην, amorem*) amoris naturam.

v. 17. *τὸν βίον τȣ͂ κόσμȣ, victum mundi*) Litotes, in antitheto ad *animas*, v. 16. — *κλείσῃ, clauserit*) rogatus, vel non rogatus opem. Aspectus miserorum, corda spectatorum illico pulsat, vel etiam aperit: tum homo libere vel claudit, vel pandit amplius viscera. Conf. Deut. 15, 7. — *τὰ σπλάγχνα, viscera*) Cum visceribus clauditur vel aperitur res familiaris. — *ἡ ἀγάπη τȣ͂ Θεȣ͂*) i. e. *amor erga Deum.* — c. 4, 20. — *μένει, manet*) Dicebat, se amare Deum: sed *non jam* amat. v. 18.

v. 18. *λόγῳ*) *sermone* otioso. opponitur *opere.* — *γλώσσῃ*) *lingua* simulante. opponitur *veritate.*

v. 19. *ἐν τȣ́τῳ, in hoc*) Hinc pendet *cognoscimus* et *pacabimus:* et huc ref. *quoniam major*, v. 20. — *ἐκ τῆς ἀληθείας, ex veritate*) *Ex* dicit principium sive ortum. Rom. 2, 8. Veritas etiam amorem facit verum. v. 18. — *ἔμπροσθεν αὐτȣ͂*) *Coram illo*, omnia vere noscente, pacabimus corda in precibus, v. 22. — *πείσομεν, pacabimus*) ut desistant *condemnare.* Idem verbum, Matth. 28, 14. — *τὰς καρδίας ἡμῶν, corda nostra*) Vocabulum *συνείδησις, conscientia*, Petrus et Paulus, soli ex sacris scriptoribus, adhibent: nec nisi semel, idque alio sensu, ponunt LXX Eccl. 10, 20. nam Hebr. לב dicitur *καρδία* v. gr. 1 Reg. 2, 44. 8, 38. Itaque nusquam Johannes *συνείδησιν, conscientiam*, vocat, hic autem *cordis* eam nomine innuit. conscientia enim *pacatur, condemnat.* Conf. *Apparat.* p. 588.

v. 20. *ὅτι ἐὰν*) *ὅτι ἐὰν, quicquid:* Col. 3, 23. not. idem propemodum quod *ὃ ἐὰν*, mox v. 22. quicquid sive quibuscunque rebus condemnarit nos cor nostrum, id poterimus *pacare.* Vel potius, si *ὅτι* et *ἐὰν* diremtum velis, *quod* post incisum, subaudito *inquam*, repetitum statues, ut persaepe fit. — *καταγινώσκῃ, condemnet*) non de toto statu nostro, sed de uno alterove defectu aut errato. Hoc verbum cum emphasi pronunciandum est: at versu sequente emphasis cadit in vocabulum *cor.* — *ὅτι μείζων, quod major*) Conscientia pusilla est, et scit aliquid nostri duntaxat, non sine trepidatione, neque habet quod condonet: at Deus magnus est, novit omnia nostra, praesentia, praeterita, futura, et omnium, et habet jus voluntatemque condonandi. Hoc per se nondum *pacat* corda: sed dum hoc idem pii agnoscunt, et delicta sua confitentur, et a conscientia ad Deum, illa majorem, appellant, Deique omniscientiae se nulla re subducere conantur; tranquillitatem assequuntur. c. 1, 9. Exempla, Ps. 51, 8. cum contextu: Ps. 32, 5. 19, 13. 90, 8. — *γινώσκει, noscit*) nec tamen *καταγινώσκει, condemnat.* Dulce Paregmenon in Graeco.

v. 21. *μὴ καταγινώσκῃ, non condemnet*) vel laesa nunquam, vel iterum placata. — *παῤῥησίαν, fiduciam*) in rogando. Id repetitur c. 5, 14. s. Haec *parrhesia* longo gradu excellit tranquillitatem illam, quae verbo *πείσομεν placabimus* exprimitur.

v. 23. *τῷ ὀνόματι*) *nomini.* conf. Hebr. 6, 10. — *καθὼς, sicut*) Particula haec pertinet ad verba *credamus et amemus.*

*) v. 24. *ἐκ τȣ͂ πνεύματος, ex Spiritu*) Prima est haec *Spiritus* sancti in hac epistola mentio, oeconomiae divinae hîc, ut etiam in evangelio Johannis, c. 14, 1. ss. 26., convenienter. Et hoc versu est

---

*) *ἡμῖν, nobis*] *Pronomen hoc, utut expressum in* Vers. germ., *per marginem* utriusque Ed. gr. *exulare potius censendum est.* E. B.

quasi transitio ad tractationem de Spiritu sancto, quae sequitur mox, c. 4, 1. seqq. Datur nobis *ex* Spiritu, et datur Spiritus.

CAPUT IV.

v. 1. *Παντὶ*) *cuivis* obvio. — *πνεύματι*) *spiritui*, quo doctor aliquis agitur. — *δοκιμάζετε, probate*) ad regulam, quae datur v. 2. s. — *πολλοὶ*) *multi*, ut aliis temporibus, sic illa quoque aetate. Horrenda haeresium seges illis temporibus exorta est. Contra eas cum zelo agit Johannes. Hodie si viveret, nimis severus diceretur a quibusdam. — *ψευδοπροφῆται, pseudoprophetae*) 2 Petr. 2, 1. Matth. 24, 11. 24. — *ἐξεληλύθασιν, exiere*) ex sedibus suis. *Intrarunt* in mundum. 2 Joh. v. 7. — *κόσμον, mundum*) deceptu facilem. v. 4. s.

v. 2. *γινώσκετε*) *) *cognoscitis*. De haeresibus aetatis illius recentia et obvia scripta sunt, Buddei Eccl. apost. I. Langii Dispp. etc. — *πᾶν, omnis*) Sermo est de spiritibus illius temporis. nam aliis temporibus alia etiam doctrinae de Jesu Christo capita impugnarunt pseudoprophetae. — *πᾶν πνεῦμα, omnis spiritus*) Spiritus Dei est unus: sed ex eo quilibet verus doctor habet suum motum, qui *πνεῦμα spiritus* dicitur. — *ὁμολογεῖ*) *agnoscit*, assensu cordis et oris. Hoc verbo praesupponitur doctrina jam rata et confirmata. — *ἐν σαρκὶ*) *in carne*. Est ergo Ipse aliquid praeter carnem. Haereses veritatem carnis Jesu Christi negantes praesupponunt et eo ipso confirmant *Deitatem* ejus, quippe cum qua non poterant conciliare carnem, tanquam ea dignam. — *ἐληλυθότα, qui venerit*) Ab hoc adventu pendet tota doctrina de Christo, quam adventus ille partim praesupponit, partim complectitur, partim post se trahit. v. 15. not.

v. 3. *τὸ*) scil. *πνεῦμα*. — *καὶ νῦν, et nunc*) c. 2, 18. not.

v. 4. *ὑμεῖς, vos*) Jesum Christum agnoscentes. — *νενικήκατε, vicistis*) c. 5, 4. s. — **) *ὁ ἐν ὑμῖν, qui in vobis*) Deus. — *ὁ ἐν τῷ κόσμῳ, qui in mundo*) spiritus antichristi, vel Malus.

v. 5. *αὐτοὶ*) *ipsi*. — *ἐκ τȣ̃ κόσμȣ λαλȣ̃σι, e mundo loquuntur*) ex mundi vita ac sensu sermones suos promunt. — *ἀκȣ́ει, audit*) propter congruentiam.

v. 6. *ἐσμὲν, sumus*) Subaudi, *propter hoc ex Deo loquimur*. — *ἐκ τȣ́τȣ*) *ex hoc*, quod v. 2—6. dicitur.

v. 7. *ἀγαπῶμεν, diligamus*) Ex ea ipsa doctrina, quam modo defendit, nunc adhortationem ad amorem educit. vid. v. 9. Dei amor effusus est in cordibus nostris per Spiritum sanctum. v. 2. Rom. 5, 5. — *ἡ ἀγάπη, amor*) Omnis amor ex Deo est.

v. 8. *ȣ̓κ ἔγνω, non novit*) non est natus ex Deo et non novit Deum. — *ὁ θεὸς ἀγάπη ἐςὶν, Deus amor est*) *ἀγάπη*, sine articulo, uti v. 16. Haec sententiola Johanni tantisper duntaxat, dum eam perscripsit, plus dulcedinis attulit, quam totus mundus afferre potest.

v. 9. *ἐν ἡμῖν, in nobis*) i. e. amor Dei, qui nunc *in nobis* est, per omnem experientiam spiritualem. — *ὅτι, quod*) Hoc motivum amoris ducitur ex v. 3. Ex eo, quod v. 3. dicitur de Jesu Christo, qui venit in carne, infertur v. 7. amor mutuus: consequentia proba-

---

*) *Lectio γινώσκεται* (cognoscitur), *in margine* utriusque Ed. *lectorum arbitrio relicta*, *praefertur in* Vers. germ. E. B.

**) *αὐτȣ̀ς*, *illos*] pseudoprophetas. *V. g.*

tur ex amore Dei erga nos, qui filium misit, ut viveremus. Est *argumentum* amoris Dei erga nos: est *motivum* amoris nostri mutui.

v. 10. *ἐςὶν, est)* Id notat prius quiddam, quam, *manifestatus est.* — *τὸν θεὸν, Deum)* amari dignissimum. — *ἡμᾶς, nos)* indignissimos.

v. 11. *ὁ θεὸς, Deus)* nil debens.

v. 12. *ὁ θεὸς) Deus*, ceteroqui invisibilis. conf. v. 20. — *ἐν ἡμῖν μένει, in nobis manet)* Hoc tractatur v. 13—16. — *τετελειωμένη ἐςὶν, perfectus est)* omnia peragit, quae expiationem peccatorum consequuntur. Hoc tractatur v. 17—19.

v. 13. *ὅτι ἐκ, quoniam ex)* Ubi Spiritus Dei est, ibi Deus est.

v. 14. *καὶ ἡμεῖς) et nos*met. Sic Joh. 15, 27. — *τεθεάμεθα καὶ μαρτυρῦμεν, spectavimus et testamur)* Hoc infertur ex eo, quod sequitur, *cognovimus et credidimus*, v. 16. Per *τὸ cognovimus* notatur, ut apparet, primula *cognitio*, ut est in vernacula *Kennen lernen.* Est enim quaedam *cognitio*, quae *fidem* antecedit; et fides antecedit *μαρτυρίαν, testimonium.* Sed *τὸ spectavimus* notat plenum *pabulum oculorum* in spectando. — *τὸν υἱὸν, filium)* Duo fundamenta et criteria mansionis nostrae in Deo et Dei in nobis: communio Spiritus et agnitio Filii Dei. v. 13. 15.

v. 15. *ὁ υἱὸς τῦ θεῦ, Filius Dei)* adeoque *Salvator mundi.* v. 14.

v. 16. *καὶ ἡμεῖς, et nos)* Anaphora: coll. v. 14. not. Est hic quoque epitasis: quare mox *ἐν ἡμῖν* proprie valet *in nobis.* coll. fine versus.

*) v. 17. *μεθ' ἡμῶν, nobiscum)* Dei amor in se semper idem ac perfectus est: sed *nobiscum τετελείωται, consummatus est,* ex sua ad nos descensione magis magisque assurgens. — *ἵνα) usque eo, ut.* — *παῤῥησίαν, parrhesiam)* Oppositum. *timor.* — *ἐν, in)* Sic *in,* Rom. 2, 16. not. — *ἡμέρα) die* aliis terribilissimo, prae ipso mortis die. — *τῆς κρίσεως) judicii* extremi. — *ὅτι, quia)* Refertur ad *hoc.* — *ἐκεῖνός ἐςι, Ille est)* Jesus Christus est amor, in coelo; quod tacite opponitur *mundo.* Per *τὸ in coelo* tamen suppono praeviam ejus commorationem in mundo. *τὸ est* autem praesentem utique statum Jesu Christi indicat. — *ἡμεῖς ἐσμεν, nos sumus)* amantes Dei. v. seq. Joh. 15, 10. — *ἐν τῷ κόσμῳ τύτῳ, in mundo hoc*, amoris experte, judicium timente. Mentio *mundi* argumento est, *τὸ ille* innuere Jesum Christum. coll. v. 9.

v. 18. *φόβος, timor)* Deum refugiens et judicii diem. Varius hominum status: sine timore et amore; cum timore sine amore; cum timore et amore; sine timore cum amore. — *ἀγάπῃ, amore)* erga Deum. — *τελεία, perfectus)* Huc ref. *consummatus est.* — *κόλασιν ἔχει, tormentum habet)* Nam diffidit, omnia inimica et adversa sibi fingit ac proponit, fugit, odit.

v. 19. *ἀγαπῶμεν)* **) *amamus,* pellentes timorem. — *πρῶτος ἠγάπησεν) prior amore complexus est* nos, quanto magis posthac? ergo timor ejicitur.

v. 20. *ὃν ἑώρακε, quem vidit)* In hac vita tenemur sensibus ex-

---

*) *ἐν τῇ ἀγάπῃ, in amore*] divino scilicet. *V. g.*

**) *Omissio pronominis αὐτὸν, utut expressi in* Vers. germ., *firmioribus lectionibus annumeratur per marginem* utriusque Ed. E. B.

ternis. — πῶς δύναται, *quomodo potest)* Sermo modalis: *impossibile est, ut talis sit amans Dei*, in praesenti.

v. 21. τὴν ἐντολὴν, *praeceptum)* servandum Dei amantibus. Matth. 22, 39. [*Qui fratrem non amat, non servat praeceptum de φιλαδελφίᾳ, adeoque non amat DEUM.* V. g.]

CAPUT V.

v. 1. Πᾶς, *omnis)* Scopus et summa hujus periochae patet ex conclusione. v. 13. — καὶ πᾶς, *et omnis)* Qui non amat fratrem, non amat Deum: c. 4, 20. qui Deum amat, amat fratrem. Concinne apostolus in hac tractationis parte mentionem amoris ita collocat, ut fides, tanquam prora et puppis totius tractationis, in extremo spectetur. — καὶ) *etiam.* ϛοργὴ, *amor* spiritualis, magnus, erga quemlibet fratrem. ubi est aversatio, statim laeditur vita nova. — τὸν γεγεννημένον, *eum qui genitus est)* Enthymema, cujus conclusio: Credens gaudet amore omnium Dei amatorum: et vicissim illos amat. v. 3.

v. 2. καὶ, *et)* ἓν διὰ δυοῖν. coll. v. 3.

v. 3. βαρεῖαι οὐκ εἰσὶν, *gravia non sunt)* regenitis, amantibus; et in sese. In se sunt suavia: sed τὸ *non gravia* contradicit et occurrit iis, qui *gravia* esse putant.

v. 4. πᾶν τὸ γεγεννημένον, *omne natum)* Joh. 3, 6. not. — τὸν κόσμον, *mundum)* servandis Dei mandatis et cognitioni Jesu Christi infensum, et omnia, quae mundus objicit ad invitandum et terrendum. — ἡ νίκη, *victoria)* Quantum fides in corde invalescit, tantum mundus cedit. — ἡ πίϛις, *fides)* Vide vim fidei.

v. 5. τίς ἐϛιν, *quis est)* Credens omnis et solus vincit. Prae Filio Dei nil aestimat.

v. 6. ὗτός ἐϛιν, *Hic est)* Versum hunc cum sequentibus conjunctim mox videbimus.

v. 7. s. ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυρῦντες ἐπὶ τῆς γῆς — ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ πατὴρ καὶ ὁ λόγος (ὁ υἱὸς) καὶ τὸ πνεῦμα· καὶ οἱ τρεῖς ἕν εἰσιν. *quod tres sunt qui testantur in terra — in coelo, Pater et Verbum (Filius) et Spiritus: et hi tres unum sunt)* Formulam in margine editionis meae adhibitam, et ab aliquo reprehensam, pridem declaravi. quanquam tota in ipso Apparatu dissertatio ad locum vere vindicandum comparata fuerat. Nunc quum fulgidissimum hocce Dictum etiam atque etiam sub considerationem nostram venit, primum racemationem *criticam* instituemus, et nervos aliquot *) ex apparatu nostro, secundum seriem thesium ibi tractatarum, ciebimus, quibus Critici, si placet, invitentur ad ea, quae illo loco diximus, amplius, prout veritas postulaverit, discutienda: ultima vero illarum thesium nos ad contemplationem multo dulciorem, *hermeneuticam*, deferet.

Ad §. I. Plerique studium suum criticum intra unum hunc locum terminant, vel id certe ab hoc loco ordiri volunt. Perinde fa-

---

*) *Hos equidem (utut alteri* App. critici *Editioni per b.* Burkium *legitime insertos), non putavi, ut reliquas annotationes criticas, hoc praecipuo loco eliminandos esse; facile, ut confido, veniam nacturus vel gratiam adeo initurus penes lectorum eos, quibus ipse* App. crit. *non ad manus fuerit.* E. B.

ciunt, ac si quis Geometriae studium a quadratura circuli inchoaret. Tales vix inveniunt, ubi consistant: qui vero per reliquos anfractus penetravit, hic quoque poterit evadere, et dociles certe aliorum animos pacare. Nonnisi mutata hic velificatione, portus tenetur: propriam methodum praesens locus postulat.

Ad §. II. Non pauci ex iis, qui dictum hoc ipsum recte religioseque defendunt, justo tamen sunt avidiores in conquirendis et adhibendis ejusmodi quoque fulcris, quae nullam firmitudinem habent. Accidit id praestanti viro, Leonardo Twells, cujus farraginem, ex Anglico sermone in Latinum traductam, Wolfius ad h. l. pag. 300—313. cum una et altera castigatione exhibuit. Twellsium legi et pensavi, antequam Apparatum emitterem: quare ubi diffidentius incessi, atque ille, non temere id feci, cogitandique materiem esse, lector velim putet. Nil novi magnopere supplendum habeo: paucula, quae ad rem pertineant, commemorabo.

Ad §. III. *Complutenses*, Latinorum codicum auctoritate, uti c. 2. v. 14. partem priorem, et c. 5. comma extremum versus octavi, quamvis Graece legerent, omiserunt, sic ipsum versum septimum, Graece non lectum, restituerunt; singulari quidem in hac epistola libertate utentes. Aperta Stunicae confessio, de Latinis codicibus hic adhibitis, potior est omni suspicione de duobus codicibus Graecis Vaticanis, quorum alter caruerit dicto, alter id ipsi Stunicae ejusve collegis suggesserit. Vaticanum Hispanos exemplar hic secutos esse, non est clara Erasmi, ut Twellsius accipit, professio. tantum, *ni fallor*, ait. Si Amelotus postea in Vaticano codice dictum legit, videndum, ne hic latinizet.

Ad §. IV. Ex Britannia schedae aliquid Erasmus, nescio per quem, est nactus: ipse diffisus est: diffidentiae causas, non sane iniquas, enarravit. Idoneum hinc codicem manuscriptum *Britannicum* sola credulitas spontanea potest fingere. *Aliam* dicti versionem Graecam ex Latinis dedere Complutenses, *aliam* Britannus Erasmi, *aliam* Graecus concilii Lateranensis metaphrastes, *aliam* Montfortini codicis interpolator.

Ad §. V. In nullo ms. Graeco dictum *Stephanis* lectum esse, Latinorum Roberti Bibliorum margo vel solus evincit.

Stephanicas editiones et reliquas citare, plane supervacaneum est. Erasmicas et Complutensem, in omittendo vel exprimendo dicto, omnes ceterae sunt secutae.

Ad §. VI. Non adeo grandes sunt copiae codicum Gr. ms. in quibus epistolae, v. gr. Johannis, descriptae sint: et quorum hodie copia est, eorum vix unus alterque mille annorum aetatem excedit; ceteri aliquanto vel etiam multo, recentiores sunt. Eo minus mirandum est, Graece hodie vix reperiri dictum in cod. Graecis, quibus adjiciendum esse didici regium *Hafniensem*, et *Ebnerianum*, et *Parisinos* omnes (in libro, *Journal des savans*, A. 1720 mens. Jun.) et complures, quos sibi visos ait cel. *La Croze* in Hist. christianismi Ind. pag. 316. ed. II. Germ. In codicibus *Florentinis*, quos recenset V. C. *Jo. Lamius* in libro de eruditione apostolorum, c. 13, reperiuntur duodecim, qui et habent epistolas Catholicas, et hoc dicto carent: sed omnes post seculum IX scripti sunt. Eo contra pluris aestimare debemus succenturiatam translationem vetustissimam *Latinam*, unde hoc dictum a multis patribus continua serie lectum et

laudatum fuit, et subinde in aliarum linguarum monumenta redundavit, et hodie in codicibus Latinis N. T. superat.

Vallam in Graecis suis codicibus legisse dictum, ex ejus silentio sine ulla ratione conjicitur. Praeteriit Valla etiam versu 6. insignem differentiam, ubi Graece est τὸ πνεῦμα, Latine *Christus*. et capite 2. priorem partem versus 14., qua Latini carent, sine dubio Graece legerat Valla, et tamen in pausa est. Oppido parcas in hanc epistolam notulas dedit.

Concilium *Lateranense* inciso illo, *sicut in codicibus QUIBUSDAM invenitur*, non respicit totum versum 7., sed clausulam versus 8., *et hi tres unum sunt:* quae clausula, in *OMNIBUS* Graecis codicibus obvia, vel sola demonstrat, concilium non de Graecis loqui codicibus, sed de Latinis, quorum tantummodo *QUIDAM* illam habent clausulam.

Montfortinum, sive *Dubliniense*, sive *Hibernicum* exemplar, cui permultum, hujus dicti gratia, alicubi tribuitur, novum est et latinizat, in occidente descriptum, ut Latina, quam sequitur, capitum distinctio prodit. *Berolinensem* codicem nil seorsum a Complutensibus valere, Berolinensium candor fatetur.

Ad §. VIII. Patribus Graecis, qui dictum non legerunt, accensendus est *Germanus* Constantinopolitanus, uti Theoria rerum eccles. demonstrat. Negativum argumentum, in tali quaestione, repudiari non potest. Nil id valet de uno alterove duntaxat ecclesiastico scriptore: valet de permultis, dictum tam insigne, ad controversias decidendas singulariter opportunum, praetereuntibus. Si Afri tam frequentes id citant, cur Asiani tam frequentes id non citant? Hi non legerunt: illi legerunt.

Ad §. XIX. *Latinos* Florentinorum codices, qui Dictum habent vel non habent, memorat *Jo. Lamius* in libro citato, p. 260. 266. 284. Porro Latinae versionis, ubicunque eam Tertullianus, Cyprianus, et quorundam duntaxat, sed tamen continuus ordo patrum sequitur, tanta est antiquitas, tanta auctoritas, ut ea optimo jure nitamur, neque suspensi manere cogamur, quamvis nondum constet, quid insecuta secula in aliis aliisque orientis partibus legerint. Qui abstrusiores illas versiones in numerato habent, iis facile usu venit, ut *Latinam*, a Romanensibus nimium evectam, nimium deprimant.

Ad §. XXI. Cod. Florentinus, isque Laurentianus, quem ex Burneto citavimus, idem est, ni fallor, quem describit *Jo. Lami* lib. cit. pag. 265. Accedunt alii Florentinorum codices Latini, qui eum *ordinem* versiculorum habent, pag. 258. 268. 285. Habet etiam scriptor seculi VIII, *Etherius* Axumensis in Hispania episcopus, qui libro I. contra Elipandum, permagnam hujus epistolae partem recensens, duos versus sic exhibet: *Quia tres sunt, qui testimonium dant in terris, aqua et sanguis et caro; et tria haec unum sunt: et tres sunt, qui testimonium dant in coelo, Pater, Verbum et Spiritus; et haec tria unum sunt in Christo Jesu.* Eos quoque vel codices vel patres Latinos, qui sic legunt, imitatus est *Corn. Jansenius*, comm. in Concord. evang. cap. 144. *Versus septimus*, Cameronis judicio, *parenthesi includendus est, et sextus conjungendus cum octavo.* Non opus parenthesi: sextus versus cum octavo conjunctus est per se.

Ad §. XXII. Quod *Manuel Calecas*, *DOMINICANUS*, et

Lectionarium Graecorum, hic certe interpolatum, *VENETIIS* editum, Vulgatae translationis auctoritatem sequuntur, minime mirum est. Prius fecerunt idem Armenii.

Ad §. XXIII. Raris (i. e. paucos gemellos habentibus, qui in suo genere peculiares erant,) codicibus epistolicis usum fuisse *Basilium M.* patet ex Appar. p. 690. [Ed. II. p. 378.]: atque is Johannei dicti vestigium nobis pandit, quum libro V. adv. Eunom. ait: *Deus et Verbum et Spiritus, una Deitas et sola adoranda.* Dialogo, qui *Maximo* adscribitur, vix plus tribui potest, quam in apparatu meo tribuitur. Latinis Afrorum codicibus notitiam dicti sine dubio debet auctor ille: in Graecis an deinceps repererit, considerent eruditi.

Nunc *plurima* manuscripta, quae Ger. a Mastricht in Notis ad h. l. corrogat, et *XIV testes Graecos*, quos Twellsius, pagina Wolfii 302, enumerat, et e diverso haec, quae ad §. III. et deinceps sublegimus, Lector, velim, serio invicem conferas. Operam ab eo navatum iri dices, qui, *unum* duntaxat testem alterumve Graecae auctoritatis esse, utcunque probaverit. Qui firmos testes ex Graeca antiquitate producet, gratiam ab ecclesia inibit.

Ad §. XXV. Qui dictum defendunt, non idcirco causam, cur in tot monumentis desideretur, scire aut proferre necessum habent. Minus certa causa esto praetermissionis: praetermissio tamen, atque adeo ipsa germanitas dicti, certa est. qui cimelium amisit et invenit, etiamsi, quomodo amissum fuerit, ignoret, tamen id agnoscit et recuperat. Tarde, ut arbitror, exspirabit suspicio hiatus hoc loco ex homoeoteleuto nati. Homoeoteleuton quidem quantam in hiatibus vim habere soleat, passim animadverto: sed in praesenti loco eam causam valere non posse, evici, ni fallor, in Appar. p. 765. [Ed. II. p. 474.] Alia vero ibidem, quomodo expunctum fuerit dictum, non irrationabilis subjungitur conjectura: e contrario, nullo modo id tanquam assumentum reputari potest, a Latinis patribus, dicto ipso carentibus aut gaudentibus, notis aut ignotis deperditisve, antiquissimis, recentioribus, profectum. Suspicionibus quoquoversus indulge: nil conficies. Tam mature, tam serio, tam passim gentium, tam perpetua aetatum serie allegant.

Ad §. XXVIII. Haec ultima thesis deducit nos ad pretiosissimi Dicti exegesin, qua versus 7. (1) ad contextum totius epistolae, maximeque (2) ad versum 8. collatus, ex intimis rationibus vindicatur.

(1) Scopum dispositionemque hujus epistolae non facile inveniri, sunt qui censeant: at sine violentia, si simpliciter eam intueamur, resolvetur. Johannes epistola, vel libello potius, (nam epistola ad absentes mittitur; ille autem apud eos, quibus scribebat, eodem tempore fuisse videtur:) id agit, ut beata et sancta cum Deo et Jesu Christo communio fidelium confirmetur, Gnorismatis lautissimi eorum status ostensis.

Partes sunt tres:

Exordium, c. I. 1—4.
Tractatio, c. I. 5—V. 12.
Conclusio, c. V. 13—21. *Evolvatur textus ipse.*

In Exordio apostolus ab apparitione Verbi Vitae constituit auctoritatem praedicationi et scriptioni suae, et scopum (*ἵνα, ut,* v. 3. s. exserte indicat: exordio respondet (ut hoc statim expediamus,) Con-

clusio, eundem scopum amplius explanans, instituta Gnorismatum illorum recapitulatione per triplex *novimus*. c. 5, 18. 19. 20.

Tractatio habet duas partes, agens

I. speciatim
  α) de communione cum DEO, in luce. c. I. 5—10.
  β) de communione cum FILIO, in luce. c. II. 1. s. 7. s. subjuncta applicatione propria ad patres, juvenes, puerulos. v. 13 — 27. Innectitur hic adhortatio ad MANENDUM in eo, c. II. 28. — III. 24., ut fructus ex MANIFESTATIONE ejus in carne, se porrigat ad MANIFESTATIONEM gloriosam.
  γ) de corroboratione et fructu mansionis illius, per SPIRITUM. capite IV. toto, ad quod aditum parat c. III, versus 24., conferendus ad c. IV. 12.

II. per Symperasma sive Congeriem, de Testimonio Patris et Filii et Spiritus, cui fides in Jesum Christum, generatio ex Deo, amor erga Deum et filios ejus, observatio praeceptorum, et victoria mundi innititur. c. V. 1—12.

Saepe partes similiter incipiunt et desinunt, uti exordio quoque respondet conclusio. vid. supra ad c. 2, 12. Interdum est allusio praevia in parte aliqua praecedenti, et recapitulatio in subsequenti. Quaelibet pars agit de beneficio divino, et de officio fidelium: atque ex beneficio officium derivatur per consectaria convenientissima, de amore erga Deum, de imitatione Jesu Christi, de amore fratrum; et quanquam multa videri possint sine ordine repeti, tamen ordinatissimis modis ex aliis causis alio intuitu eadem illa consectaria formantur.

Habet ergo versus septimus anakephalaeosin, quae sane, uti de Patre et Filio, sic etiam de Spiritu agit. Quod Sol est in mundo, quod in pyxide nautica acus, quod in corpore cor, id in hac tractatione est versus septimus capitis V. Adhibe primum editionem eo versu destitutam, deinde editionem eo praeditam: facile senties, quid universus Johannei sermonis postulet tenor.

(2) Adamantinus versuum nexus est, in hocce textu: v. 6. *Hic est, qui venit per aquam et sanguinem, Jesus Christus; non in aqua solum, sed in aqua et sanguine: et spiritus est qui testatur; quia spiritus est veritas* 7. *Quia tres sunt, qui testantur in terra, spiritus et aqua et sanguis; et hi tres in unum sunt:* 8. *et tres sunt, qui testantur in coelo, Pater et Verbum et Spiritus; et hi tres unum sunt.* 9. *Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est.*

Ne quid confusionis oboriatur, monemus, *versum* 7. a nobis in hac deinceps consideratione dici eum, qui agit de testantibus *in terra;* et *versum* 8., qui agit de testantibus *in coelo.* Atque hunc ipsum versum 8. partim ut argumentis criticis in Apparatu confirmatum, partim ut exegeticis argumentis amplius confirmandum supponimus.

v. 6. *οὗτός ἐϛιν, Hic est)* Causam Johannes exponit: cur ei demum, qui credit, Jesum esse Filium Dei, victoriam ex mundo adscribat: quia nempe illa in Jesum Dei Filium fides invictum robur habet, a testimonio hominum, satis eo quidem firmo, sed multo magis a testimonio Dei, absolutam firmitudinem habente. — *ὁ ἐλθὼν, qui venit)* Non dicit, *ὁ ἐρχόμενος, veniens*, in praesenti, sed *ὁ ἐλ-*

θών, aoristo tempore, praeteriti vim habente: uti c. 1, 2., *ἐφανερώθη, manifestatus est:* c. 4, 2., *ἐληλυθότα*· et infra, v. 20., *ἥκει*· nam *ἥκω* praesens non *venio* significat, sed *veni:* (v. 20. not.) unde Johannes ibidem subjicit, *et dedit*, in praeterito. Jesus est is, quem propter promissiones venire oportuit, et qui venit revera: idque testantur et probant spiritus et aqua et sanguis. — *δι᾽ ὕδατος καὶ αἵματος, per aquam et sanguinem*) *Aqua* dicit baptismum, quem primum administravit Johannes, inde Baptista cognominatus, et ideo in aqua baptizare missus, ut Jesus manifestaretur tánquam Filius Dei. Joh. 1, 33. 34. Porro baptismus etiam per discipulos Jesu administratus est, Joh. 4, 1. s. Act. 2, 38. etc. *Sanguis* est utique sanguis unius ipsiusqne Jesu Christi, qui effusus in passione, in coena dominica bibitur. — *ἰησοῦς ὁ χριστὸς, Jesus Christus*) *Jesus*, per aquam et sanguinem veniens, eo ipso monstratur ut *Christus*. — *οὐκ ἐν τῷ ὕδατι μόνον, non in aqua solum*) Modo dixit, *per;* nunc, *in.* Utraque particula opponitur *τῷ χωρὶς*; 1 Cór. 11, 11. s. Hebr. 9, 7. 12. 25. Ostendit apostolus, verba proxima antecedentia plane considerate esse posita. Articulus *τῷ* habet vim relativam. *Per* magis proprie videtur referri ad *aquam* et *in* ad *sanguinem.* nam Johannes aqua baptizans, Jesum venientem antecessit, et Jesus venit *per* aquam: sed Jesus peracto opere, quod Pater ei faciendum dederat, sanguinem impendit; itaque prius venerat *in sanguine.* — *ἀλλ᾽ ἐν τῷ ὕδατι καὶ τῷ αἵματι, sed in aqua et sanguine*) Non modo suscepit, ad *baptismum* accedens, munus implendae omnis justitiae, Matth. 3, 15., sed etiam effuso *sanguine* consummavit. Joh. 19, 30. quo facto *sanguis et aqua* ex latere J. C. in cruce mortui exiit. ibid. v. 34. — *καὶ τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ μαρτυροῦν, et spiritus est qui testatur*) *testatur*, de Jesu Christo, v. 5. c. 2, 22. 2 Joh. v. 9. — *ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια, quia spiritus est veritas*) Declarat apostolus, quid hîc innuat vocabulo *spiritus*, *veritatem* videlicet. Quid porro *veritatis* vocabulo innuit? Non dubium est, quin hac professa enumeratione complectatur quodammodo omnia, quae, praeter ipsum divinum testimonium, ad testimonium de Jesu Christo pertinent. Ea colligemus ex Johannis aliisque N. T. scriptis. Testantur de Jesu Christo scripturae, Joh. 5, 39., i. e. Moses et prophetae, Joh. 5, 46. 1, 46. Act. 10, 43. Testatus est Johannes baptista, Joh. 1, 7. Testati vero sunt deinceps apostoli, Joh. 15, 27. 1 Joh. 1, 2. 4, 14. Act. 1, 8. 2, 32.: maximeque scriptor hujus epistolae, Joh. 19, 35. Nunc quum apostolus testimonia de Jesu Christo, tanquam de eo, qui venit, colligit, sane evangelium minime praetermisit. *Evangelium* ille quidem nunquam appellat: *testimonium* plerumque appellat. Sed hoc loco minus commode diceretur: *tres sunt testantes, testimonium et aqua et sanguis.* quare pro testimonio *veritatem*, veritatem videlicet non modo cognitionis, sed etiam praedicationis dicit, et veritatem *spiritûs* vocabulo insignit. cui subjecto praedicatum *testari* eleganter cohaeret. Expendatur nomen *spiritus*, c. 4, 1. s. 1 Cor. 14, 12. Ap. 19, 10. Joh. 6, 63. Hoc spiritu propheticum quoque testimonium V. T. cum complemento ejusque demonstratione continetur. Dicit apostolus: *Jesus Christus venit et per aquam et per sanguinem:* non dicit hîc: *et aqua et sanguis sunt, qui testantur.* Rursum dicit, cum insigni epitasi, *ΚΑΙ τὸ πνεῦμά ἐστι ΤΟ μαρτυροῦν, spiritus est testans:* non dicit, *Jesus Christus venit per spiritum* sive *in spiritu.* etenim *spi-*

ritus etiam ante adventum Christi testabatur, multis seculis: at aqua et sanguis cum ipso adventu erant conjunctissima. Testimoniumque magis proprie adscribitur spiritui, quam aquae et sanguini: testandi quippe vim per se habet spiritus, eandemque vim aqua et sanguis accedente spiritu nanciscuntur et exserunt.

v. 7. *ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες, quia tres sunt testantes)* Participium, *testantes*, pro nomine, *testes*, adhibitum, actum effectumve testimonii semper praesentem innuit. Antea etiam de spiritu dixerat, neutro genere, *τὸ πνεῦμά ἐστι ΤΟ ΜΑΡΤΥΡΟΥΝ·* nunc masculino genere, *tres sunt*, *qui testantur*, etiam de spiritu dicit, simul aquam et sanguinem testantes esse dicens, item masculino genere. Foeminina illa, *fides, spes, caritas, tria* dicuntur, neutro genere, 1 Cor. 13, 13.: at hic *πνεῦμα, ὕδωρ, αἷμα,* omnia neutrius generis in Graecis, id est, *spiritus, aqua, sanguis,* sunt *τρεῖς μαρτυροῦντες,* masculino genere. *Testantes esse*, proprie personis convenit; quodque tres in terra testantes, quasi personae essent, per prosopopoeiam describuntur, id personalitati trium in coelo testantium pulcre subservit: sed tamen neque spiritus (veritas evangelica) neque aqua neque sanguis personae sunt. Tropum igitur a versu praecedenti ad praesentem progressus apostolus adhibet, brevitati sermonis opportunum, ut hoc dicat: Tria sunt genera hominum, (v. 9. coll. Joh. 5, 34.) qui ministerio testandi in terra funguntur: 1) illud, in universum, genus testium, quod praeconio evangelii vacat; et speciatim 2) illud genus testium, quod baptismum administrat, ut Johannes baptista et ceteri; itemque 3) illud genus testium, quod passionem et mortem Domini spectavit et celebrat. Est ergo *METALEPSIS*, eaque gravissima: ubi *α*) per Synecdochen numeri, pro toto genere testium, unus, qui testetur, ponitur, ut si diceretur, *propheta, baptista, apostolus.* quamvis enim hae tres functiones saepe in uno homine poterant concurrere, tamen ipsae erant divisae: coll. Eph. 4, 11. eoque commodior est metonymia, de qua mox. Gradus trium harum functionum, strictius tamen sumto *prophetae* vocabulo, exstant Matth. 11, 9. 11. *β*) per Metonymiam abstracti, pro iis, qui testantur, tanquam *αὐτόπται καὶ ὑπηρέται,* ipse *spiritus*, *aqua*, *sanguis*, memorantur. — *ἐν τῇ γῇ, in terra)* Vid. infra. — *τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα, spiritus et aqua et sanguis)* Ordinem permutat apostolus. nam cum antea spiritum tertio loco posuisset, nunc eum primo loco ponit ex ordine naturae. spiritus, ut modo dictum est, ante aquam et sanguinem testabatur, et spiritus etiam sine aquae et sanguinis testimonio, sed aqua et sanguis nunquam sine spiritu testantur. — *καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσιν, et hi tres in unum sunt)* Sunt ejusdem aeque terrestris *naturae* per se, propheta, baptista, apostolus: (conf. *unum sunt:* 1 Cor. 3, 8.) et ad unum penitus *finem* ordinati, ut testentur de Jesu Christo, ut de eo, qui venit in mundum. conf. *εἶναι εἴς τι,* Luc. 5, 17. *τὸ ἕν,* cum articulo, non tam *unum*, quam *idem* notat.

Num dilutior videtur haec versiculi 7. interpretatio? Mox proderit nobis haecce *querela.*

v. 8. *καὶ τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες, et tres sunt qui testantur)* Testimonium spiritus et aquae et sanguinis per insignem gradationem et epitasin corroboratur superveniente testimonio trium majus testi-

monium perhibentium. conf. omnino Joh. 3, 8. 11. — *ἐν τῷ ὀυρανῷ, in coelo)* Vid. infra. — *ὁ πατὴρ, Pater)* sub hoc nomine simul intelligitur nomen *Dei*, ut sub *Verbi* nomine, (de quo tamen mox vide,) *Filius;* ex natura relatorum. conf. 1 Cor. 15, 28. — *ὁ λόγος, Verbum) Verbi* appellatio egregie convenit cum testimonio. *Verbum* testatur de se, ut de Filio Dei, Ap. 1, 5. 19, 13. Patres aliqui hoc loco scribunt *Filius*, ex frequentiori Scripturae locutione. Habent tamen hoc *(filius)* etiam cod. MSS. Lat. *Florentinus* et *Reutlingensis.* — *τὸ πνεῦμα, Spiritus)* Hoc loco, et ubique in hac epistola, Johannes, de Spiritu sancto loquens, *Sancti* epitheton subaudit. Jesus Christus ante passionem de suo et Patris testimonio aperte locutus erat: accedit, post glorificationem maxime, testimonium Spiritus sancti. c. 2, 27. Joh. 15, 26. Act. 5, 32. Rom. 8, 16. Quare, ut antea binarius testium urgebatur, Joh. 8, 17. s. ita nunc Trias. — *καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἕν εἰσι, et hi tres unum sunt)* Versus praecedens habet, *et hi tres in unum sunt:* nunc, *hi tres unum sunt.* Considerata sermonis differentia, quanquam alias *εἰς* promiscue vel ponitur vel omittitur. Unum sunt hi tres; sicut duo, Pater et Filius, unum sunt. Spiritum a Patre et Filio sejungere nil potest. nam si cum Patre et Filio Spiritus unum non esset, dicere deberemus, cum Patre et Filio, qui unum sunt, Spiritum esse duo. quod abhorret a tota revelationis divinae summa. Unum sunt, essentia, notitia, voluntate, atque adeo consensu testimonii. Joh. 10, 30. 38. 14, 9. seqq. Non universis tribus, sed singulis, tres singulatim opponuntur, hoc sensu: Testantur, non solum spiritus, sed etiam Pater; Joh. 5, 37. non solum aqua, sed etiam Verbum; Joh. 3, 11. 10, 41. non solum sanguis, sed etiam Spiritus. Joh. 15, 26. seq. Nunc quam necessaria sit versus octavi lectio, dispalescit. Non potuit Johannes cogitare de spiritus et aquae et sanguinis testimonio, et testimonium Dei tanquam majus subjungere, quin etiam de testimonio Filii et Spiritus sancti cogitaret, idque in enumeratione tam solenni memoraret: neque ratio ulla excogitari potest, cur sine tribus in coelo testantibus testantes in terra, eosque tres enumeraret. Solent ejusmodi enumerationes non simplices esse, sed multiplices, Prov. 30. quanto magis hoc loco? Versus septimus, quantus quantus est, vim habet respectivam, et eo pertinet, ut a versu 6. ad versum 8. progressus fiat. Atque hic sita est utilitas *querelae* supra notatae. Sive cum antecedenti sive cum subsequenti versu conferas versum 7. de tribus in terra testantibus, necessarius est octavus. Nam versus sextus et septimus nonnulla habent eadem, nonnulla diversa. Quae eadem sunt, ideo tantum iterata sunt, ut aptarentur versui octavo: quae diversa sunt, et vel orationem variant, vel ad sententiam aliquid amplius addunt; clariorem etiam respectum habent ad octavum versum. v. gr. In absoluto sermone, spiritus tantummodo dicitur esse testans; in respectivo, etiam aqua et sanguis. Similiter versus septimus et octavus nonnulla habent communia verba: in aliis, ubi oratio commutatur, ipsa sententia diversum quiddam importat, ut *in unum* et *unum.* Ternarium testantium in terra, accommodatitium, plane sustentat Trinitas coelestis, archetypa, fundamentalis, immutabilis. Poterat apostolus testantes in terra vel plures statuere, coll. v. 9., vel omnes ad unum revocare spiritum, coll. v. 6., sed ad ternarium eos redigit, solo trium in coelo testantium intuitu. Ex eo, quod Pater et Verbum et Spiritus proprie tres sunt,

et testantes sunt, et unum sunt, etiam spiritus et aqua et sanguis per tropum similia praedicata nanciscuntur, quae eis per se minus competere, et sua sponte patet, et ii sensere, qui in versu de spiritu et aqua et sanguine *tres* mutarunt in *tria*. Vid. Appar. p. 750. 755. Si ullam testantes in terra relationem habent ad testantes in coelo, series verborum, *spiritus et aqua et sanguis*, postulat, ut *spiritus* referatur ad *Patrem*, *aqua* ad *Verbum*, sanguis ad *Spiritum*: at hoc non nisi expressa *Patris et Verbi et Spiritus* lectio comprobat: qua seposita, varie fluctuans allegoria verborum ordinem mutavit. Vid. Appar. p. 757. 764. *Praecepta* Dei gravia esse negans apostolus, observationem eorum non modo ex sacramentis, sed maxime etiam ex fide S. Trinitatis deducit, uti Dominus ipse, Matth. 28, 19. 20. Plane Johanneum ex Deo sensum eoque sensu dignum stilum tota haec sapit periocha. Qui versum 8. non admittunt, non possunt versum 7. commode resolvere. *Metalepsin*, quam supra notavimus, in apertam *catachresin* ii deducunt, sed admisso versu 8., tota illa metalepsis mitigatur, et ordo, quo spiritus ante aquam et sanguinem ponitur, declaratur, et omnium vocum ratio redditur. Intima denique versus utriusque connexio, exactus rhythmus, indivulsa parodia est: et alter sine altero se habet tanquam periodus composita aut stropha poëtica, ubi pars dimidia desideratur.

v. 7. 8. *ἐν τῇ γῇ· ἐν τῷ ὀρανῷ, in terra: in coelo)* Non fertur testimonium in coelo, sed in terra: qui autem testantur, sunt in terra, sunt in coelo. i. e. illi sunt naturae terrestris et humanae, hi sunt naturae divinae et gloriosae. Porro quia testantes qui sunt in terra, et testantes qui sunt in coelo, testantur de Jesu Christo, et testis verus praesens est, non absens, non tam respectu eorum, ad quos testatur, quam respectu eorum, quae testatur: ideo testantes qui sunt in terra, testari dicuntur de Jesu Christo, ita, ut testimonium eorum agat praecipue de commoratione Jesu in terra, ut testatum fiat, illum esse Christum; unde ipse per aquam et sanguinem dicitur *venisse*, in mundum videlicet: neque tamen status exaltationis, praesertim dum apostoli viverent, excluditur. Sed testantes qui sunt in coelo, testantur de eodem Jesu Christo, ita ut testimonium eorum agat praecipue de coelesti gloria Jesu, Filii Dei, exaltati ad dexteram Patris, non tamen excluso statu exinanitionis. Certe testimonium v. gr. aquae, sive baptismi, per Johannem maxime administratum fuit, ante mortem, imo ante manifestationem I. C. in terra ambulantis: testimonium vero Paracleti in glorificationem I. C. reservatum est. Unde *μαρτυρεῖτε, testamini*, in praesenti, de apostolis: *μαρτυρήσει, testabitur*, de Paracleto dixit Dominus. Joh. 15, 27. 26.

Habet ergo versus 7. cum versu 6. anakephalaeosin totius oeconomiae Christi Jesu a baptismo ejus usque ad pentecosten Act. 2. Habet versus 8. summam oeconomiae divinae ab exaltatione ejus et deinceps. Vid. Joh. 8, 28. 14, 20. Matth. 26, 64. Quocirca Christus ascendens jussit baptizare in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti: Matth. 28, 19. et Apocalypsis gratiam et pacem a S. Trinitate praefatur.

Quae cum ita sint, novum argumentum suboritur, eum ordinem versuum, qui testantes in terra praemittit, ac deinde testantes in coelo memorat, Gradatione rebus ipsis longe convenientissima praestare.

v. 9. *εἰ, si*) Ab eo, quod negari nequit, et tamen minus est, concludit ad majus. — *τῶν ἀνθρώπων, hominum*) in quocunque negotio, Joh. 8, 17., et in ipso spiritus et aquae et sanguinis testimonio administrando. nam tametsi id divino instituto et jussu faciunt, tamen ipsi manent homines. Joh. 5, 34. 3, 31. — *ἡ μαρτυρία τοῦ θεοῦ, testimonium Dei) Patris*, cujus Filius est Jesus. Vide finem versus hujus. Notatur autem simul cum testimonio Patris testimonium Filii et Spiritus item divinum et coeleste, quia opponitur testimonio *hominum* in plurali. Testimonium Patris est quasi basis testimonii Verbi et Spiritus sancti, sicut testimonium spiritus est quasi basis testimonii aquae et sanguinis. — *μείζων ἐστὶν, majus est)* [*adeoque acceptatione multo dignius.* V. g.] Joh. 5, 36.

Summa eorum, quae diximus, haec est: Graeci codices, in quibus epistolae, v. gr. Johanneae, habentur, nec tam multi sunt, nec tam antiqui, ut versui de Tribus in coelo testantibus, quippe cujus plane singularis est ratio, debeant officere. Latino is nititur interprete, solo propemodum, sed vetustissimo et sincerissimo, quem continuo sequuntur plurimi perpetua seculorum serie patres, in Africa, Hispania, Gallia, Italia, cum provocatione ad Arianorum consentientem lectionem. Ipse denique contextus hunc versum tanquam centrum et summam epistolae comprobat. — *αὕτη ἐστὶν, hoc est*) Plane in eo versatur.

v. 10. *ἐν ἑαυτῷ,* *) *in se ipso*) intime.

v. 12. *ὁ ἔχων*) *habens*, in fide. — *τὸν υἱὸν, Filium*) Habet versus duo cola. in priore non additur *Dei:* nam fideles norunt *Filium.* in altero additur, ut demum sciant infideles, quanti sit, non habere. — *ἔχει, habet*) Priore hemistichio cum emphasi pronunciandum est *habet;* in altero, *vitam.*

v. 13. *ταῦτα*) *haec*, quae in hac epistola habentur. Verbum *scribo*, in exordio, cap. 1, 4., nunc in conclusione fit praeteritum, *scripsi.* — *τοῖς* **) *πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, credentibus in nomen Filii Dei*) Summa versus 5—10. — *ἵνα εἰδῆτε ὅτι ζωὴν ἔχετε αἰώνιον, ut sciatis quod vitam habetis aeternam*) Id fluit ex versu 11. — *καὶ ἵνα πιστεύητε*) *et ut credatis*, scil. sub propiore spe vitae. Id fluit ex v. 12. Plane in fide esse debemus.

v. 14. *κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, secundum voluntatem ejus*) Conditio aequissima, latissime patens. [*Pron. αὐτοῦ DEUM spectat.* V. g.]

v. 15. *ἐὰν οἴδαμεν*) *ἐὰν* interdum habet indicativum, praeteriti temporis; idque hic facit ad confirmandum. — *ἔχομεν*) *habemus*, etiam ante eventum ipsum: (conf. 1 Sam. 1, 17. s.) et eventum ipsum scimus non esse fortuitum, sed precibus impetratum.

v. 16. *ἐάν τις, si quis*) Additur casus omnium maximus; ut possis orare etiam pro altero, in re gravissima. conf. c. 2, 1. — *ἴδῃ, viderit*) Ergo peccatum hoc potest nosci a regenito. — *ἁμαρτάνοντα ἁμαρτίαν, μὴ πρὸς θάνατον, peccantem peccatum, non ad mortem*) qualecunque peccatum, *modo ne* ad mortem. *μὴ, ne*, formula excipiendi, (Matth. 19, 9.) plus, quam *οὐ non*, v. 17. Quam diu non

---

*) *Lectionem ἐν αὐτῷ praefert crisis* Ed. 1. et 2. *Sensus perstat.* E. B.

**) *Hic verborum ordo nititur crisi* Ed. maj.; *alius*, *in* Vers. germ. *obvius*, *sequitur crisin* Ed. 2. E. B.

constat, esse peccatum ad mortem, orare fas est. — *θάνατον, mortem*) De morbo, ex quo Lazarus mortuus est, sed postea mox resuscitatus, dicitur, *non est ad mortem*, Joh. 11, 4. not. at Ezekias aegrotavit למות *ad mortem*, Es. 38, 1., nisi miraculo convaluisset. Hoc autem loco Johannes *mortem* et *vitam* dicit, uti cap. 3, 14. Quid porro sit *peccatum ad mortem*, declaratur ex opposito, versu 17., ubi subjectum est, *Omnis injustitia;* praedicatum bimembre, *peccatum, idque citra mortem.* Ergo quaelibet injustitia, quae in vita communi admittitur, est peccatum non ad mortem. Peccatum autem ad mortem est peccatum non obvium, neque subitum, sed talis status animae, in quo fides, et amor, et spes, in summa, vita nova, exstincta est: si quis sciens volensque *mortem* amplectitur, non ex illecebris carnis, sed ex amore *peccati*, sub ratione *peccati.* Repudium gratiae proaereticum. Homo, dum hoc peccatum peccat, vitam a se repellit: quî igitur alii vitam ei concilient? Datur tamen etiam *peccatum ad mortem* corporis, v. gr. apud populum, pro quo ter deprecatus propheta, deprecari vetatur: Jer. 7, 16. 11, 14. 14, 11. 15, 1. 2.: imo *peccatum ad mortem* ejusmodi ipse admisit Moses, ad mortem non deprecandum: Deut. 3, 26. Conf. 1 Sam. 2, 25. 3, 14. de domo Eli: et contra, de peccatis et morbis per preces depellendis, Jac. 5, 14. seqq. — *αἰτήσει*) ὁ παῤῥησιαςής. — *δώσει, dabit*) Deus, rogatus. — *αὐτῷ*) illi, fratri. — *ζωὴν, vitam)* Ergo peccans ad mortem est in morte, et tamen ulterius peccat ad mortem. — *τοῖς*) ל i. e. quod attinet ad peccantes non ad mortem. — *ἔςιν ἁμαρτία πρὸς θάνατον, est peccatum ad mortem*) Summum praeceptum est fides et amor. ergo summum peccatum est, quo fides et amor perimitur. Illic, vita, hic, mors. Non tamen denotatur hic tale peccatum, quod nos appellamus, mortale, ut sunt omnia irregenitorum, c. 3, 14., et nonnulla *fratrum* relabentium; qui proprie soli egent, ut *vita* eis *detur.* — *ὐ* — *λέγω, non* — *dico*) pro *dico* — *non.* locutio morata et Attica. Deus non vult, ut pii frustra orent. Deut. 3, 26. Si ergo, qui peccatum ad mortem commisit, ad vitam reducitur, id ex mero provenit reservato divino. — *ἐκείνης, illo*) Vocula habet vim removendi h. l. — *ἐρωτήσῃ*) Modo, *αἰτήσει.* Differunt verba. Joh. 11, 22. not. Hic non modo non *αἰτεῖν*, sed ne *ἐρωτᾶν* quidem praecipitur. *ἐρωτήσῃ* est ut genus: *αἰτεῖν* species quasi humilior. Non *αἰτεῖν* modo removetur, sed etiam genus. Species haec *αἰτεῖν* non occurrit apud preces Christi. *αἰτεῖν* in victum quasi et reum convenit.

v. 17. *πᾶσα ἀδικία*) *omne nefas.* Ubique occurrunt in vita exempla *peccati non ad mortem.* — *καὶ, et*) et quidem. Enunciatio est haec: *Quodlibet nefas est peccatum non ad mortem:* sed ne quisquam id levius interpretetur, praemittit, *est peccatum.*

v. 18. *οἴδαμεν, novimus*) Anaphora. v. ss. — *ὅτι πᾶς, quod omnis*) Nunc cavet, ne quis versu 16. 17. ad securitatem abutatur. — *γεγεννημένος*) Mox, *γεννηθείς.* Praeteritum grandius quiddam sonat, quam aoristus. Lexicon vetus: *ὠψωνηκότες, μέγα· ὀψωνήσαντες δὲ, μικρόν.* Non modo qui magnum in regeneratione gradum assecutus, sed quilibet, qui regenitus est, servat se. — *τηρεῖ ἑαυτὸν, servat se ipsum*) non deficit intrinsecus. — *ὐχ ἅπτεται, non tangit*) Regenitus non pessundatur extrinsecus. Malignus appropinquat, ut musca ad lychnum; sed non nocet, ne tangit quidem. Antitheton, *jacet.* v. 19.

v. 19. *ἐκ, ex*) Sermo concisus: *Ex Deo sumus*, et in Deo manemus: *at mundus* ex malo est, et *in malo jacet totus.* — *ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται, in malo jacet*) [*Itaque non magis, ac Malus, in quo jacet, filios DEI tangere potest.* V. g.] *Malus*, coll. v. 18., opponitur *Vero*, v. 20. Totus mundus [*isque universus, eruditos, honestos, aliosve complectens omnes, exceptis duntaxat qui DEO se et Christo vindicarunt.* V. g.] non modo tangitur a malo, sed plane jacet, (Germ. *bleibt liegen,*) per idololatriam, caecitatem, fraudem, vim, lasciviam, impietatem, malitiam omnem, in malo, expers et vitae ex Deo et *διανοίας, sensûs.* Vid. 1 Cor. 5, 10. 11. 32. Brevi hac summa vividissime denotatur horribilis status mundi. Commentarii loco est ipse mundus et mundanorum hominum actiones, sermones, contractus, lites, sodalitia etc. [*Mundanos pessimis non pejora perpetrare, mirandum potius est, quam pessime agere. Felices in miseria sua seipsos aestimant, et salute cassos DEI filios.* V. g.] Antitheton. *manet*, de Deo et sanctis. Habetis, regeniti, quod oretis. cap. 2, 2. [*Habetis, quod e mundo cupiatis ad DEUM evolare.* V. g.]

v. 20. *ἥκει*) *adest.* Sic, *ἥκω*, Marc. 8, 3. not. — *δέδωκεν, dedit*) *Deus.* nam etiam in praecedenti commate Subjectum implicite est *Deus*, hoc sensu: *Deus misit Filium suum:* et huc refertur *αὐτοῦ, ejus*, mox. — *διάνοιαν, sensum*) non solum notitiam, sed facultatem noscendi. — *τὸν ἀληθινὸν, Verum*) subaudi, *Filium ejus Jesum Christum*, ut mox. unde perspicitur, quanta majestate sic se appellet Filius, Ap. 3, 7. — *οὗτος*) *Hic*, Verus, Filius Dei Jesus Christus: cui convenit appellatio *Vitae aeternae.* — *ζωὴ αἰώνιος, Vita aeterna*) Initium epistolae et finis conveniunt.

v. 21. *φυλάξατε ἑαυτοὺς*) *custodite vos* ipsos, me absente, ne quis vos decipiat. Elegantia activi verbi cum pronomine reciproco plus dicit, quam *φυλάξασθε custodimini.* Vid. ad Chrys. de sacerd. p. 423. — *ἀπὸ τῶν εἰδώλων*) *a simulacris*, neque solum ab ipsorum cultu, sed etiam ab omni eorum communione et communionis specie. Ap. 2, 14. 20.

IN

EPISTOLAM JOHANNIS SECUNDAM.

v. 1. *Ὁ πρεσβύτερος, Senior*) Appellatio conveniens familiari epistolae, huic, et sequenti. Et quidem admirabili temperamento gravitas argumenti et familiaritas epistolii concurrunt. Partes epistolae sunt tres:

I. Inscriptio.	v. 1—3.
II. Hortatio ad perseverantiam in veritate amoris et fidei.	v. 4—11.
III. Conclusio.	v. 12. 13.

— *ἐκλεκτῇ, electae*) Appellat *electam*, a conditione spirituali. nomen enim hoc appellativum esse, patet ex eo, quia etiam sorori

tributur. v. 13. quod si proprium esset, foret ἐκλέκτῃ, ab ἔκλεκτος. Erant aut viduae, aut uxores prae maritis piae. *Κυρία* autem, [*hebraico* Martha *respondens*, V. g.] ut passim, ita hoc loco, esse nomen proprium, docet Heumanni Poecile, T. 2. lib. 3. artic. 13. et T. 3. lib. 1. art. 2. Neque dubitare quisquam potest, nisi qui stilum veterum ignorat, aut non recordatur. Appellativum *Κυρία, domina*, extra relationem ad servos, eo tempore vix reginae sine invidia dari poterat. Etiam ad personas illustres olim nomina propria sunt adhiberi solita, prae appellativis. Eleganter autem *Senior* vocabulum spiritualis necessitudinis, unde epistolion fluxit, interponit inter suum et mulieris nomen. Recurrit *Κυρία*, v. 5. Syrus nomen proprium retinet: et synopsis Athanasiana ait, *γράφει κυρίᾳ*, ubi nomen proprium ponit, epitheton *ἐκλεκτῇ, electa*, reticet. Saepe autem nomina propria et appellativa invicem confunduntur. v. Wesseling. Probabil. p. 199. seqq. — *οὓς, quos)* Ref. ad matrem et liberos. — *ἐν ἀληθείᾳ, in veritate)* Amor non modo verus amor est, sed veritate evangelica nititur. v. 3. fin. — *πάντες, omnes)* Communio sanctorum.

v. 2. *διὰ, propter)* Constr. cum *ἀγαπῶ amo.* Amantes in veritate, amant etiam propter veritatem. — *τὴν μένουσαν, quae manet)* quae adhuc est. Sequitur futurum, *erit. τὴν μένουσαν — καὶ ἔσται,* resolve, *QUAE manet, et erit.* conf. 1 Cor. 7, 37. not.

v. 3. *ἔσται, erit)* יהי Votum cum affirmatione. — *μεθ' ὑμῶν, vobiscum)* Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. *Latinus* habet, *vobiscum:* et hoc proprie salutationi congruit. conf. 3 Joh. v. 2. — *χάρις, ἔλεος, εἰρήνη, gratia, misericordia, pax) Gratia* tollit culpam; *misericordia,* miseriam: *pax* dicit permansionem in gratia et misericordia. — *εἰρήνη, pax)* etiam ingruente tentatione. — *κυρίου, Domino)* Hoc uno loco appellationem *Domini*, salutationi convenientem, habent epistolae Johannis *). *Filium Dei* appellitat. — *ἐν ἀληθείᾳ καὶ ἀγάπῃ, in veritate et amore)* De illa, v. 4. de hoc, v. 5. Paulus appellare solet *fidem et amorem.* etenim *fides* et *veritas* synonyma sunt; et utroque vocabulo Hebraeum אמת passim exprimunt LXX. Conf. 3 Joh. v. 3., *veritati tuae.*

v. 4. *εὕρηκα, inveni)* Rarum hodie *inventum*, rarum gaudium. — *ἐκ τῶν τέκνων σου, ex liberis tuis)* Liberos Kyria ad minimum quatuor habebat. coll. v. 1. cum 4. Hos liberos in domo materterae eorum invenerat Johannes. v. 13. — *καθὼς, sicut)* Norma.

v. 5. *οὐχ ὡς — καινὴν, non tanquam — novum)* Amor utramque paginam facit. nil aliud fert veritas.

v. 6. *αὐτοῦ, ejus)* Patris. v. 4. — *ἐν αὐτῇ, in eo)* in amore. Epanodon habet hic versus, valde dulcem. — *περιπατῆτε, ambuletis)* Modo, *ambulemus.* nunc secunda persona respondet verbo *audistis*, scil. ex nobis, apostolis.

v. 7. *ὅτι, quia)* Ratio, cur jubeat retinere audita *a principio.* — *πολλοὶ, multi)* 1 Joh. 2, 18. 4, 1. — *εἰσῆλθον) intrarunt.* Mundus est aversus a Deo et Christo, siliquis suis intentus: sed ut Deum et Christum oppugnet, a Satanae fermento est. — *ἐρχόμενον) qui veniebat.* sic, *ἐρχομένων,* 3 Joh. v. 3. Conf. *ἐληλυθότα,* 1 Joh. 4, 2. — *οὗτός ἐστιν, hic est)* Gradatio. Hic ipse est etiam magni impo-

*) *Atqui*, utriusque Ed. *margo etiam hoc loco praefert* omissionem voc. *κυρίου*, *et omittit omnino* Vers. germ. E. B.

storis et antichristi character. non alius atrociori specie quaerendus est. — *πλάνος, seductor)* contrarius Deo. — *ἀντίχριςος, antichristus)* contrarius Christo. Etiam ad mulieres et adolescentes pertinet admonitio contra antichristum. v. 4. s. Antichristus negat Patrem et Filium; neque confitetur Jesum Christum venientem in carne.

v. 8. *ἑαυτὰς, vosmet ipsos)* me absente. — *ἵνα μὴ ἀπολέσητε κτλ.)* Apostolum scripsisse arbitror, *ἵνα μὴ ἀπολέσητε ἃ εἰργάσασθε**), *ἀλλὰ μισθὸν πλήρη ἀπολάβωμεν·* unde alii totam sententiam admonentem in secunda persona, alii deinde in prima retulerint. — *ἀλλὰ, sed)* Nulla merces sanctorum dimidia est: aut tota amittitur, aut plena accipitur. Oppositio est immediata. Consideranda tamen diversitas graduum in gloria. — *πλήρη, plenam)* in plena communione cum Deo. v. 9.

v. 9. *ὁ παραβαίνων, qui transgreditur)* ex perfidia. — *ἐν τῇ διδαχῇ τȣ̃ χριςȣ̃, in doctrina Christi)* in doctrina, quae Jesum docet esse *Christum* Filium Dei. — *ȣ̃τος) hic* demum.

v. 10. *ἔρχεται, venit)* quasi doctor aut frater. — *ταύτην) hanc*, Christi. — *ȣ̓ φέρει, non fert)* per veram professionem. — *καὶ) atque* adeo. — *χαίρειν, salutem)* Eo loco sit vobis, quo ethnicus, cui tamen *salutem* tutius dicitur. 1 Cor. 5, 10. Sermo est de salutatione familiari, eaque fraterna et christiana. Inter ignotos et alienos videntur olim rariores fuisse salutationes.

v. 11. *γὰρ, enim)* Severitas in amore. — *κοινωνεῖ, communicat)* Eum enim declarat pro tali, cui possit obtingere gaudium et salus in isto ipso statu antichristiano. [*Subtilissimae sunt purioris doctrinae rationes.* V. g.] — *ἔργοις) operibus*, fidei et amori contrariis. — *τοῖς πονηροῖς, malis)* Contra, bonorum operum communicatio, beata.

v. 12. *πολλὰ) multa*, laeta. Hoc igitur, quod scribit apostolus, maxime erat necessarium et subitum. — *ȣ̓κ ἠβȣλήθην, non volui)* Ipsa scribendi opera non juvat semper cor affectu sacro plenum. — *διὰ χάρτȣ καὶ μέλανος, per chartam et atramentum) Ταπείνωσις.* Antitheton, *os ad os. Charta*, non membrana, usus est apostolus ad hoc epistolium.

v. 13. *ἀσπάζεταί σε, salutant te)* Comitas apostoli, minorum verbis salutem nunciantis. [*Suavissima communitas!* V. g.]

---

*) *Congruit hactenus margo* Ed. 2., *nec non* Vers. germ.; *sed quoad membrum alterum* Vers. germ. *abludit*, *secundam personam retinens*, *eoque ipso eam* Gnomonis *observationem*, *quae mox ad voc. ἀλλὰ subsequitur*, *confirmans*. E. B.

IN
EPISTOLAM JOHANNIS TERTIAM.

v. 1. *Ὁ πρεσβύτερος, Senior)* Tres hujus quoque epistolae sunt partes:

I. Inscriptio. v. 1. 2.
II. Commendatio hospitum: ubi
1. superiora Caji beneficia probat. v. 2—6.
2. commendationem ipsam promit, rationes, et exempla in utramque partem, innectens. v. 6—12.
III. Conclusio. v. 13—15.

— *γαΐῳ, Cajo)* Cajus Corinthi, de quo Rom. 16, 23., vel huic Cajo, Johannis amico, fuit simillimus, in hospitalitate, vel idem: si idem, vel ex Achaja in Asiam migravit, vel Corinthum Johannes hanc epistolam misit.

v. 2. *ἀγαπητὲ, dilecte)* Sic ter, v. 2. 5. 11. — *περὶ πάντων, de omnibus)* quod ad omnes partes attinet. — *εὐοδοῦσθαι, prospere agere)* in re familiari etc. — *ὑγιαίνειν, valere)* in corpore. — *καθὼς, sicut)* Ubi *anima* valet, omnia valere possunt.

v. 3. *ἐχάρην, gavisus sum)* Hoc amplificatur versu 4. — *γὰρ, enim)* Ex operibus cognoscitur valetudo animae, et hanc prosequuntur vota sanctorum. — *καθὼς, sicut)* Declarat. — *σὺ) tu.* Antitheton, *Diotrephes.* v. 9.

v. 4. *τούτων) his*, gaudiis.

v. 5. *πιστὸν ποιεῖς, fidele facis) facis* quiddam, quod facile a te *pollicebar* mihi et fratribus. Sic *quodcunque* congruit. — *ἐργάσῃ, operatus fueris)* labore amoris. — *καὶ) et*, quod maximum, *in hospites* speciatim.

v. 6. *ἐνώπιον ἐκκλησίας, coram ecclesia)* Publice commemorabantur exempla, ad hortandum [*methodo perquam familiari.* V. g.] — *καλῶς ποιήσεις, bene facies)* Morata formula hortandi. Sic, in praeterito et praesenti, ad approbandum, *bene dixisti*, *fecisti* etc. Luc. 20, 39. Act. 10, 33. Marc. 7, 37. Joh. 4, 17. cap. 13, 13. Jac. 2, 8. 19. 2 Petr. 1, 19. — *προπέμψας, deducens)* cum commeatu. Tit. 3, 13. Beneficium praesta usque ad finem. — *ἀξίως τοῦ Θεοῦ, ut Deo dignum est)* Qui tales, quales versu sequente describuntur, honore afficit, is Deum honorat.

v. 7. *τοῦ ὀνόματος, Nomine)* Subaudi, *Dei.* Lev. 24, 11. Conf. Jac. 2, 7. — *) *μηδὲν, nihil)* De jure suo decesserunt: et vel mercedem laboris reliquerunt, vel rapinam facultatum tolerarunt. — *ἀπὸ, a)* Constr. cum *exiverunt.*

v. 8. *συνεργοὶ, cooperatores)* ut veritatem adjuvemus, ne ea impediatur.

v. 9. *ἔγραψα, scripsi)* de his. Ea epistola non exstat. — *τῇ ἐκκλησίᾳ, ecclesiae)* illius loci, ex quo exierunt. v. 7. Occupatio: ne Cajus dicat, *cur itur ad nos?* — *ὁ φιλοπρωτεύων αὐτῶν, qui vult*

*) *ἐξῆλθον, exierunt*] vel ut exules, vel ut praecones Evangelii. *V. g.*

esse primus eorum) si jam tum Diotrephes exstitit, vivente apostolo, quid postea non factum? — *ἡμᾶς, nos)* commendantes et commendatos.

v. 10. *ἐὰν ἔλθω, si venero)* v. 14. — *ὑπομνήσω, commonebo)* Metonymia antecedentis: i. e. *animadvertam, notabo,* ita ut sentiat. — *λόγοις πονηροῖς, verbis malis)* quibus se excusare conatur. — *τὰς βουλομένους, volentes)* scil. *accipere.* — *ἐκβάλλει, ejicit)* Magna importunitas.

v. 11. *τὸ κακὸν, malum)* in Diotrephe. — *τὸ ἀγαθὸν, bonum)* in Demetrio. — *ἐκ τοῦ θεοῦ) ex Deo,* bono. — *ἐστιν, est)* ut ex Ipso natus.

v. 12. *δημητρίῳ, Demetrio)* Videtur hic fuisse antistes hospitalis. — *ἡμεῖς, nos)* ego et qui mecum sunt. — *δὲ) tamen,* etsi jam multis ornatus testimoniis sit Demetrius. — *καὶ οἴδατε, et nostis)* neque enim in ulla re mentimur.

v. 15. *φίλους, amicos)* Conf. Joh. 15, 15. Rara in N. T. appellatio, absorpta a majori, *fraternitatis.* Errant philosophi, qui putant amicitiam non instrui a fide. — *κατ᾽ ὄνομα, nominatim)* non secus ac si nomina eorum perscripta essent.

IN
EPISTOLAM JUDAE.

v. 1. *Ἰούδας, Judas)* Partes epistolae sunt tres:

I. Inscriptio. v. 1. 2.

II. Tractatio, qua hortatur ad certamen pro fide, v. 3., et, adversariorum interitu moribusque descriptis, v. 4—16., sanctos commonefacit, v. 17. 18., confirmat, v. 19. 20. s. de officio erga alios instruit. v. 22. 23.

III. Conclusio per Doxologiam. v. 24. 25.

Valde haec epistola congruit cum secunda Petri; eamque videtur prae oculis habuisse Judas. v. 17. 18. coll. cum 2 Petr. 3, 3. Eam Petrus extremo suo tempore scripsit: ex quo colligi potest, S. Judam diutius vixisse, magnamque vidisse jam tum in ecclesia inclinationem rerum a Petro praedictam. Sed tamen alia praetermittit, alia alio instituto et sermone ponit, alia addit, sapientia apostolica perspicue elucente, et severitate incrementa sumente. Sic Paulum Petrus, Petrum Judas allegat et comprobat. — *ἀδελφὸς δὲ ἰακώβου, frater vero Jacobi)* Jacobus erat celebrior, *frater Domini* appellatus. pro eo Judas se appellat *fratrem Jacobi,* modeste. — *τοῖς)* Periphrasis, cui respondet contrarium versu 4. — *ἠγαπημένοις, dilectis)* Exordio respondet conclusio. v. 21. — *τετηρημένοις, servatis)* Christo indelibatum servari, laetum. Joh. 17, 2. 11. 15. 2 Cor. 11, 2. Significantur salutis origines et consummatio: habetque hic locus *προθεραπείαν,* ne pii percellantur mentione rerum dirissimarum. — *κλητοῖς, vocatis)* *Vocatio*, omnis beneficii divini praerogativa.

v. 2. *ἔλεος κτλ., misericordia etc.*) tempore miserabili. hinc primo loco ponitur *misericordia. misericordia*, Jesu Christi, v. 21.: *pax*, in Spiritu S. coll. v. 20.: *amor*, Dei, v. 21. Testimonium de S. Trinitate.

v. 3. *πᾶσαν σπουδὴν ποιούμενος*) *cum omnem operam darem*. — *γράφειν—σωτηρίας, scribere—salute*) Antitheton, *praescripti in judicium*. v. 4. — *περὶ, de*) Scopus epistolae, v. 20. s. Prima et extrema epistolae, accurate conveniunt. — *κοινῆς, communi*) per *aeque pretiosam fidem*. 2 Petr. 1, 1. Ratio mutuae adhortationis. — *σωτηρίας, salute*) Etiam severae admonitiones, *salutares* sunt. — *ἀνάγκην ἔσχον*) *non potui non*. — *γράψαι ὑμῖν παρακαλῶν, scribere vobis adhortans*) Ex omnibus scribendi generibus *adhortationem* hoc tempore saluberrimam statuit Judas. *τὸ scribere* arcte cohaeret cum *adhortans*. *Adhortatio* infertur v. 17. s. Hic scopus epistolae expressus. — *ἐπαγωνίζεσθαι, ut decertetis*) Officium duplex, *pugnare* strenue pro fide, contra hostes: et aedificare se ipsum, in fide. v. 20. conf. Neh. 4, 16. ss. — *ἅπαξ, semel*) Particula valde urgens. nulla alia dabitur fides. coll. *secundo*, v. 5. — *παραδοθείσῃ, tradita*) divinitus. — *τοῖς ἁγίοις*) *sanctis* omnibus, ex fide *sanctissima*. v. 20. Constr. cum *tradita*. — *πίστει, fide*) qua venitur ad *salutem* v. 20. 21.

v. 4. *παρεισέδυσαν, subrepserunt*) *παρὰ, sub, obiter*. — *οἱ πάλαι προγεγραμμένοι εἰς τοῦτο τὸ κρίμα, olim praescripti in hoc judicium*) quos venturos esse, praedictum est, v. 17. et quos hoc judicium, de quo mox, subituros esse, patet ex poenarum exemplis in similes impuros editis, pridem perscriptis. Non innuitur praedestinatio, de qua tamen locutio exstat similis, *οἱ γραφέντες εἰς ζωὴν*, Es. 4, 3., sed Scripturae praedictio. *Πάλαι, olim*, Enochi tempore: v. 14. qui si ipse tantum dixit, non etiam scripsit; sermo erit concisus, hoc sensu: *pridem* per Enochum praedicti, et postea *per scripturam notati*. quare *τὸ ἀσεβεῖς, impii*, confer cum versu 15. *εἰς* valet *quod attinet*. *Τοῦτο, hoc*, valde demonstrat, apostolo jam quasi cernente poenam. Sermo per Enochum factus complectitur omnes impios primi et extremi mundi. Par omnium indoles et poena. — *ἡμῶν, nostri*) non *impiorum*. — *χάριν, gratiam*) evangelicam. — *τὸν μόνον δεσπότην*) Sir. 18, 33. in ed. Complut. *Κρείσσων παῤῥησία ἐν δεσπότῃ μόνῳ, εἴπερ νεκρὰ καρδία νεκρῷ ἀντέχεται*. — *καὶ κύριον*) S. Judas impietatem eorum, quos notat, ostendit incurrere et in Deum et in Christum, *τὴν τοῦ ΘΕΟΥ ἡμῶν χάριν μετατιθέντες εἰς ἀσέλγειαν, καὶ τὸν μόνον δεσπότην καὶ κύριον ἡμῶν ΙΗΣΟΥΝ ΧΡΙΣΤΟΝ ἀρνούμενοι*. Hoc non observarunt, qui post *δεσπότην* interposuere *θεόν*. Locus proprie parallelus, 2 Petr. 2, 1., *τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς δεσπότην ἀρνούμενοι*. — *ἀρνούμενοι, negantes*) Expendantur portenta haereticorum veterum a patribus commemorata.

v. 5. *ὑπομνῆσαι, commonere*) Activum. — *εἰδότας ὑμᾶς, scientes vos*) Accusativus absolutus, ut Act. 26, 3. Causa, cur admoneat duntaxat; quia jam sciant, semelque cognitum habeant. Respondet haec formula Petrinae illi, *hoc primum scientes*. — *ἅπαξ*) *semel*. v. 3. not. — *σώσας, servans*) Antitheton, *perdidit*.

v. 6. *ἀγγέλους, angelos*) 2 Petr. 2, 4. not. — *μὴ τηρήσαντας, non servantes*) Debuerant igitur servare. — *ἀρχὴν*) *imperium*, statum *semel* eis assignatum, sub Filio Dei. Col. 1. — *ἀπολιπόντας, relin-*

quentes) ultro. — *ἴδιον, proprium*) conveniens. — *οἰκητήριον*) *domicilium* lucidum. Antitheton, *ζόφον caliginem*. — *ἀϊδίοις*) *sempiternis*. Epitheton horribile, h. l. Sic v. 7., *αἰωνίε, aeterni*. — *τετήρηκεν, servavit*) servare instituit.

v. 7. *τέτοις*) *his*, impiis, parem poenam subituris. — *ἐκπορνεύσασαι*) Saepe pro simplici *πορνεύω* זנה LXX habent *ἐκπορνεύω*. sed hic proprie convenit in libidinem magis abominandam. — *ἀπελθέσαι — ἑτέρας, abeuntes — alteram*) praeter naturam. —*) *δεῖγμα — δίκην, exemplum — poenam*) Appositio. *poena*, quam sustinent, est *exemplum ignis aeterni*, ut Cassiodorius loquitur. neque enim ipsa urbium illarum poena aeterna est. Ez. 16, 53. 55. Conf. 2 Petr. 2, 6.

v. 8. *μέντοι, quidem*) Particula declarans, impuritatemque talium impiorum cum Sodomis comparans, unde similitudo poenae versu 7. memorata pateat. — *ἐνυπνιαζόμενοι*) *somniis* impuris et confusis *agitati*, et ex somniis futura conjectantes. Aequipollet illud, *non norunt* v. 10. Es. 56, 10. 11. LXX, *ὀκ ἔγνωσαν —· ἐνυπνιαζόμενοι κοίτην· — ὀκ εἰδότες σύνεσιν, πάντες ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν ἐξηκολέθησαν*. [*Uno verbo ἐνυπνιαζόμενοι hominum mere naturalium indoles graphice admodum descripta est. Somnians multa videre, audire etc. sibi videtur; concupiscentia agitatur, gaudio, angore, timore, rel. At nescit imperare sibi in isto statu: sed qualis est imago in somnio ex imagine orta, talis hominum illorum conditio. Hinc, omnibus licet rationis nervis adhibitis, concipere nequeunt, filios lucis vera libertate, in luce expergefactos, perfrui*. V. g.] — *κυριότητα, dominationem*) Vid. 2 Petr. 2, 10. not.

v. 9. *ὁ δὲ μιχαὴλ, Michaël vero*) Hujus pugnae notitiam utrum ex sola revelatione, an ex traditione majorum acceperit apostolus, nil refert: sufficit, quod vera, quin etiam confessa fratribus, scribit. conf. v. 14. not. *Δὲ* respondet *τῷ μέντοι — ὁ ἀρχάγγελος, archangelus*) Hoc loco et 1 Thess. 4, 16., (ubi item de re gravissima, resuscitatione mortuorum, agitur,) archangeli fit mentio; alibi nusquam: ut, utrum unus hic sit, an plures, definire nequeamus. — *ὅτε, quum*) Quando haec disceptatio facta sit, et quo die, non exprimitur: facta est certe post mortem Mosis. — *τῷ διαβόλῳ, diabolo*) contra quem pugnare Michaëli inprimis convenit. Ap. 12. — *διακρινόμενος διελέγετο, disceptans disputaret*) Erat ergo pugna judicialis. — *περὶ τε μωσέως σώματος, de Mosis corpore*) De ipso Mosis corpore exanimi apertus est sermo. In re mysterii plena non debemus apertam sermonis partem pro eo, ac nobis commodum est, inflectere. In corpus Mosis conatus est aliquid, quicquid fuit, diabolus, mortis robur habens, adeoque Mosis fortasse resuscitationem impedire postulans. — *ὀκ ἐτόλμησε, non ausus est*) Virtus angelica, modestia. Eo major deinceps Michaëli data est victoria. Ap. 12, 7. Synopsis Sohar p. 92. n. 6. *Non licet homini ignominiose convitiari genus adversum*, h. e. spiritus malos. Schoettgenius. *οὐκ — ἀλλ' ὡς*, Rom. 9, 32. — *βλασφημίας, blasphemiae*) id est, *βλάσφημον, blasphemum*. 2 Petr. 2, 11. — *ἐπιτιμήσαι σοι, animadvertat in te*) Reservatum divinum. — *Κύριος*) *Dominus*, solus. Hujus judicio in antecessum subscribit angelus.

---

*) *πρόκεινται, ante* (oculos) *jacent*] Non *in* mari mortuo, sed *ad* litus sitae erant urbes. *V. g.*

v. 10. *ὅσα) omnia, quae.* — *οὐκ οἴδασι, non norunt*) de rebus spiritualibus, Dei et sanctorum. — *φυσικῶς, naturaliter*) per facultates naturales, de rebus naturalibus, modo cognoscendi naturali, appetitu naturali. *physicum* opponitur hic *spirituali.* v. 19. — *ἐπίστανται, sciunt*) Subtilius quiddam notat *norunt.* — *φθείρονται*) *pereunt,* coll. v. seq.

v. 11. *οὐαὶ, vae*) Uno hoc loco unus hic apostolus *vae* intentat, ex triplici ratione, quae mox sequitur. Petrus, eadem vi, *maledictionis filios* appellat. — *τοῦ κάϊν, Caini*) fratricidae. — *τοῦ βαλαὰμ, Balaami*) pseudoprophetae. — *μισθοῦ*) *mercede.* — *ἐξεχύθησαν*) *effusi sunt,* ut torrens sine aggere. — *ἀντιλογίᾳ*) מריבה LXX, *ἀντιλογία.* — *τοῦ κορὲ, Core*) sacerdotio se ingerentis.

v. 12. *ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν, in agapis vestris*) in vestris conviviis, quibus *amor* fraternus alitur. — *σπιλάδες*) Quemadmodum inter Petrum et Judam in *ἀγάπαι,* et *ἀπάταις* paronomasia intercedit: sic inter eosdem in vocabulo *σπῖλοι* 2 Petr. 2, 13., et *σπιλάδες* h. l. homonymia locum invenit. nam *σπιλάδες* pro *maculis* quidem accipi possunt, ut Vulgatus reddit: coll. v. 23. unde *Hesychius, σπιλάδες, μεμιασμένοι,* simul metonymiam h. l. ostendens. Sed idem, *σπιλάδες, αἱ περιεχόμεναι τῇ θαλάσσῃ πέτραι.* quin *σπιλὰς* etiam *procellam* denotat, et hanc ipsam notionem, cujus exemplum notavimus ad Chrys. de Sacerd. p. 375., Oecumenius probat. Eligat lector. Sequuntur hanc metaphoram quatuor aliae, ab aëre, terra, mari, coelo. — *συνευωχούμενοι ἀφόβως, convivantes sine timore*) Cum *timore* [*luxuriei opposito.* V. g.] colenda sunt *convivia* sacra. *Convivari* per se nil vitii habet: ideo *sine timore* huic verbo annecti debet. — *ἑαυτοὺς, se ipsos*) non gregem. — *δένδρα φθινοπωρινὰ*) *Φθίνων* sc. *μὴν, extrema pars mensis.* sic *φθινόπωρον, autumnus extremus.* inde *δένδρον φθινοπωρινὸν, arbor tali specie, qualis est autumno extremo, sine foliis et pomis.* Est hic gradatio quadrimembris. Primum, et inde secundum, refertur ad fructum: tertium, et inde quartum, refertur ad arborem ipsam. — *ἄκαρπα, infructuosae*) arbores nil vescum ferentes. — *δὶς*) *bis,* i. e. plane: respectu status pristini, et status christiani. — *ἐκριζωθέντα, eradicatae*) Hic gradus est ultimus h. l.

v. 13. *ἐπαφρίζοντα, despumantes*) prae copia turgidi. Es. 57, 20. — *ἀστέρες πλανῆται, stellae errantes*) Recentiori aevo compertum est, *planetas* esse per se corpora opaca, mutuato lumine fulgentia. id S. Judas jam tum ex lumine divino innuit. neque enim ad etymon tantum errantium stellarum alludi (quanquam hoc quoque congruit) patet ex subsequente *tenebrarum* mentione. coll. 2 Petr. 2, 17. Eademque ratio prohibet accipi de *ignibus fatuis.* Aperte alii dicuntur apud Aristotelem *οἱ δοκοῦντες ἀστέρες διάττειν,* alii *οἱ πλανῆται ἀστέρες.* lib. I. Meteor. cap. 4. et 6. — *οἷς, quibus*) Ut modo nubibus, arboribus, fluctibus, sic jam stellis errantibus sua additur descriptio, cum respectu ad apodosin.

v. 14. *προεφήτευσε*) *prophetam egit.* — *καὶ τούτοις*) *etiam his:* non modo de his, non modo antediluvianis. ait enim, *omnes.* v. 15. — *ἕβδομος, septimus*) Innuitur antiquitas prophetiae, v. 4. quae de adventu Judicis prima videtur fuisse. Quinque duntaxat patres fuere inter Enochum et Adamum: 1 Cor. 1, 1. et Enochi translatio facta est ante A. M. 1000. Estque hoc ipsum elogium Enochi proprium,

Hebraeis frequens. *Septimus ab Adam*, mysterii non expers, in quo immunitas a morte et numerus sanctus concurrunt. nam septimum quodque, aestimatissimum. Septenarium quidem decemplicatum refert Fragmentum Henochi; quod impii illi diluvio oppressi *δεθέντες ἐπὶ ἑβδομήκοντα γενεὰς εἰς τὰς νάπας τῆς γῆς* ligati ad LXX generationes fuerint in obscuras terrae valles, usque ad diem judicii eorum. vid. Heidan. de orig. err. p. 174. — *ἀπὸ ἀδὰμ, ab Adam)* Adamo praedictus est adventus Christi prior; Enocho, secundus. Septimus ab Adam prophetavit, quae septimam aetatem mundi terminabunt. — *ἐνὼχ, Enoch)* Utrum ex libro veteri, an ex traditione, an ex revelatione immediata hoc quoque habuerit S. Judas, quis definiet? Si ex libro; alius tamen fuisse censetur ab illo, contra quem disputat *Bangius* in Exx. de ortu literarum, maxime pag. 94. Conf. Suicer. Thes. P. I. col. 1131. — *Κύριος, Dominus)* Jam Henochi tempore nomen *Jehovah* notum erat. — *ἐν ἁγίαις μυριάσιν, in sanctis myriadibus)* angelorum. Matth. 25, 31. Ellipsis cryptica primis illis temporibus congruebat.

v. 15. *κρίσιν, judicium)* Ultra diluvium prospexit Enoch. — *κατὰ πάντων)* *contra omnes*, homines, qui defecerunt. Genus. — *ἐξελέγξαι*, *) *redarguere)* Elenchus, qui jam tum erat, in judicio consummabitur. *Elenchus* adhibetur contra eos, qui nosse nolunt. — *πάντας τοὺς ἀσεβεῖς, omnes impios)* Species. — *ἐλάλησαν, locuti sunt)* v. 8. 10. — *κατ' αὐτοῦ, contra Ipsum)* etiamsi non putassent, omnes sermones impios [*quibus Domini filii quoque atque servi impetuntur*, Job. 42, 7. Mal. 3, 13. V. g.] *contra Ipsum* tendere. — *ἁμαρτωλοὶ ἀσεβεῖς, peccatores impii)* *Peccator*, malus est: *ἀσεβὴς*, peccans *sine timore*, pejor.

v. 16. *γογγυσταὶ, murmuratores)* adversus homines. — *μεμψίμοιροι, queruli)* contra Deum. — *πορευόμενοι, incedentes)* respectu sui ipsorum. v. 18. — *θαυμάζοντες πρόσωπα)* Sic LXX pro נשא פנים et הדר פנים in utramque partem.

v. 17. *ὑμεῖς δὲ ἀγαπητοὶ, vos vero dilecti)* sic quoque v. 20. — *μνήσθητε, recordamini)* Ergo hi, ad quos Judas scribit, ceteros quoque apostolos audierant. — *ἀποστόλων, apostolis)* Non eximit se Judas apostolorum numero. nam v. seq. dicit, *vobis*, non *nobis*.

v. 19. *οὗτοι, hi)* *Horum* mores ostendit tales esse, quales praedicti sint. v. 18. — *οἱ ἀποδιορίζοντες) ἑαυτοὺς* subauditur, quanquam id ipsum alii adjecerunt. Es. 45, 24. LXX, *αἰσχυνθήσονται πάντες οἱ ἀφορίζοντες* (*διορίζοντες* ed. Vatican) *αὐτούς*. *Segregant* se, a Deo et a communione viva ecclesiae; tametsi non a societate hujus externa. v. 12. init. Conf. Hos. 4, 14., יפרדו [*Prov*. 18, 1. *Es*. 66, 5. *Luc*. 6, 22. V. g.] — *ψυχικοὶ, animales)* quos anima mera, sine spiritu, animat. — *πνεῦμα μὴ ἔχοντες, spiritum non habentes)* Itaque spiritus non est pars essentialis hominis.

v. 20. *δὲ, autem)* Opposita: *segregantes*, et, *superstruentes vos ipsos*. item, *animales*, et *in Spiritu sancto*. — *ἁγιωτάτῃ) sanctissimae;* qua nulla sanctior esse potest. Superlativus singularis, magnam cohortandi et urgendi vim habens. — *ἐν πνεύματι ἁγίῳ προσευχόμενοι, in Spiritu sancto orantes)* Eph. 6, 18. Zach. 12, 10. Joh.

---

*) *Attamen simplici ἐλέγξαι palma conceditur in margine* utriusque Ed. E. B.

4, 24. Memorat Judas Patrem, Filium et Spiritum sanctum: memorat fidem, amorem, spem. versu hoc et sequente. — *προσευχόμενοι, orantes)* Requiritur studium piorum, sed multo magis preces, quibus opem divinam impetrant.

v. 21. *ἑαυτοὺς, vos ipsos)* Qui se primum defendit, alios demum servare potest. v. seqq. — *προσδεχόμενοι, exspectantes*) *Exspectare* possunt cum fiducia, qui sese muniunt. — *ἔλεος, misericordiam)* Antitheton, *ignis* v. 23. — *εἰς, in)* Constr. cum *exspectantes*.

v. 22. *καὶ, et)* Qui sibi jam consuluit, consulat aliis.

v. 22. 23. *οὓς μὲν ἐλέγχετε διακρινομένους· οὓς δὲ σώζετε ἐκ πυρὸς ἁρπάζοντες· οὓς δὲ ἐλεεῖτε ἐν φόβῳ, alios quidem redarguite dubitantes: alios vero servate ex igne rapientes: aliorum vero miseremini in metu)* Tria genera enumerat apostolus eorum, quorum saluti consulere sancti debeant: ac primum quidem genus intellectu laborat; secundum affectu, vehementer; tertium affectu, minus vehementer. Itaque I. *elenchus* sive demonstratio boni et mali adhiberi debet iis, qui cum dubitationibus conflictantur, et in medio ancipitique haerent. II. quos *ignis* jam prope corripuit, ii rapida vi, quacunque parte prehensi, *servari* debent. III. *misericorditer* et leniter tractandi sunt ii, qui metu solo, et benigna periculi demonstratione, in viam reduci possunt. Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. — *μισοῦντες, odio habentes*) Hoc proprie cohaeret cum *ἐλεεῖτε, miseremini*. Aliter ex igne, inquit, aliter ex luto eximendi sunt miseri. Hos clementer, metu duntaxat incusso, tractari sufficit: hi, ferme intacti a vobis, ex hoc ipso sentiant vestrum *odium* et fastidium adversus ipsam impuritatis superficiem. — *καὶ, etiam)* non modo *carnem* ipsam, quam isti polluunt, v. 8., sed etiam amictum. — *ἐσπιλωμένον χιτῶνα, maculatam tunicam)* *Tunica* est totus vitae habitus exterior, qua ab aliis attingimur. Locutio proverbiali similis.

v. 24. *φυλάξαι αὐτοὺς ἀπταίστους, custodire vos* *) *a titubatione immunes)* contra impios istos. *αὐτοὺς,* pro *ὑμᾶς,* refertur ad praedicata praecedentia, uti Matth. 23, 37. — *κατενώπιον τῆς δόξης αὐτοῦ, coram Gloria sua)* coram se ipso, quum gloriosissime revelabitur. — *ἀμώμους, inculpatos)* penes vos ipsos. Antitheton, *a titubatione immunes*.

v. 25. **) *δόξα καὶ μεγαλωσύνη, gloria et magnificentia)* Ref. ad *soli Deo*. — *κράτος καὶ ἐξουσία, robur et potestas*) Ref. ad *potenti*.

---

*) *Cur et h. l. et in* Vers. germ. *pronomen αὐτοὺς per* vos (euch) *translata sit, haec ipsa* Gnomonis *nota indicat. Lectio videlicet ὑμᾶς per crisin* utriusque Ed. gr. *non videtur eligenda.* E. B.

**) *Verba, διὰ Ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, immediate praecedentia, in* Vers. germ. *recepta sunt, suadente crisi* Ed. 2. E. B.

ANNOTATIONES
AD
APOCALYPSIN.

PROOEMIUM.

Duas in Apocalypsin commentationes uno tempore adornavi: alteram *Germanicam*, separatim editam, *) in gratiam videlicet eorum etiam, qui, quamvis Latine nesciant, tamen veritatem requirunt; alteram, *Latinam*, quae est haec ipsa Gnomonis N. T. pars extrema. Nolim putes, Lector, eas sola lingua differre: majus multo discrimen intercedit, cujus causa *conjungi* possunt, vel, si mavis, debent. Germanica illa tractatio plena, justa, perpetua est: hae autem Latinae annotationes miscellum quasi spicilegium, in suo item genere salubre, exhibent. etenim testimonia antiquitatis, Graecarum locutionum explicationem, critica supplementa, **) falsarum opinionum refutationem, Latino commodius, censuimus, quam vernaculo sermone proponi. Igitur quae illic fusius explanantur, hic tantummodo attinguntur: quae illic vix loci quidquam habuere, hic copiosius tractantur. Alia est et alia commentatio: utraque in suo genere integrum quiddam est. ***) Qui conjunxerit, unius operis instar esse dicet, duplicem autem fructum percipiet.

2) *Crisis* vero, inquis, hoc etiam loco inculcatur? Saturior egomet hujusmodi sum laboris, quam videar multis. Nam quum apocalypticum textum in versiculos plus CCCC diviserit Rob. Stephanus, totidem fortasse dierum operam sola Apocalypseos *recognitio*, (ignoscat, quisquis ejus operae pretium non perspicit,) sibi antehac a me vindicavit. Exemplaria excusa, et quidem praecipua ad verbum, conferre, Kusteri editionem ex Milliana ipsa retractare, manuscriptos codices Graecos et Latinos recensere, excerpta codicum ab aliis hinc inde prolata digerere, versiones consulere, patres Graecos et Latinos excutere, interpunctiones examinare, quam prolixi laboris sit, ambitiose exaggerare nolo. Neque tamen id ipsum plane dissimulari hoc loco oportere putavi. Namque ab iis, qui tali in re justam dicere

---

*) *Hujus Editio* prima *prodiit A.* 1740; secunda, *in rebus praecipuis nil mutata*, *et novo stipata* Prologo, *A.* 1746: *de* reliquis, *post obitum Beati recusis*, *ut et de subsecutis A.* 1747. *Sermonibus sacris in Apoc. s. t.* 60 erbauliche Reden, *quorum itidem plures jam Editiones prostant*, *non est quod verba faciam. Unum nescire nolo rerum ignaros:* Es waren keine öffentliche Predigten (wie man sie schon genennet hat), sondern vertrauliche Vorträge, die in sogenannten Erbauungs-Stunden gemacht worden. E. B.

**) *Haec et h. l.*, *maximam partem*, *ob rationes in* Prooemio *meo allegatas*, *abesse nunc jussi:* aliqua *tamen*, *utut* Apparatui *inserta*, *cur non existimaverim resecanda*, *res ipsa loquitur.* E. B.

***) *Nemo itaque* integram *istam commentationem germanicam ea methodo*, *qua notulas* Vers. germ. *inserui*, Gnomonis *lectoribus propinandam fuisse censebit.* E. B.

sententiam velint, optimo jure postulatur, ut, praeter caeteras dotes quamlibet excellentes, in numerato habeant codicum, versionum, patrum lectionem tenoremque, et horum testium indolem, numerum, consensionem, divortia, vim modo majorem, modo minorem calleant: neque ea loca, in quae inciderint, subito arbitrio singulatim expediri posse putent, sed decisiones varietatum ex cohaerentibus totius scrutinii rationibus repetant. Huc plane spectant *Fundamenta criseos apocalypticae*, in Apparatu, a pag. 776. ad 789. [*Ed. II. p.* 487. *sqq.*] posita, in quibus *universam* Apocalypseos considerationem non perfunctorie institui , et subsequenti ibidem *singulorum* locorum tractationi criticae lucem et robur praeparavi. Fundamentorum summam dedi in Defensione altera, *) et partem ejus summae hoc loco repetam: „Ad Apocalypsin Erasmus, *ut ipse confitetur*, non nisi unum „habuit MS. Graecum a Jo. Capnione, et quidem Andreae Caesa„reensis exegesin, cui textus (τὸ κείμενον) erat interjectus. *Ex eo*, „inquit, *contextus verba describenda CURAVIMUS.* Cumque *mu„tilus* esset libet, textum ex Vulgata nondum revisa *properanter*, „et, cum hanc prophetiam haud plurimi faceret, *citra summam cu„ram* supplevit. Stephanus, eruditus ille quidem, sed negotiis obru„tus typographus, talem Erasmi textum apocalypticum *ad verbum* „recudit, praecipue in ultima sua editione, quam tot alii sunt secuti. „*Hoc ad oculum patet.* At ante hos duos, id est, ante Reformatio„nem, in editione Complutensi, praeclarissimus et ad *testimonium* „contra papatum inprimis efficax apocalypticus textus, quem *nullo* „*modo extenuare* debemus, in media exiit Hispania, in aliis Europae „regionibus late propagatus. *Postmodum orientales* linguae versio„nesque sunt excultae: antiquissima *Latina* versio restituta, in qua „spicilegium tale, quale Apparatus meus exhibet, nactus sum: multi „Graeci Latinique *patres*, et ii quidem, qui Apocalypsin copiose fir„miterque allegant, eruti et recogniti. Multi et diversi *Graeci codi„ces MS.* apocalyptici, antehac adeo rari, sunt comparati: et de duo„bus, quorum ego sum potius, alter opportune eandem habebat An„dreae Caesareensis exegesin, quo adjutus dispexi accuratius, qua „parte Erasmus vel valeret vel laboraret. Quodque praecipuum est, „*Alexandrinus* codex MS. qui *vetustatis*, et, praecipue in Apoca„lypsi, *sinceritatis* et *auctoritatis* nomine a veris criticis pro *incom„parabili* agnoscitur, in occidentem est delatus. Quae omnia a Deo „data subsidia Erasmus ét Stephanus, si hodie viverent, cum *admi„ratione et gaudio*, melius sane, quam omnes ipsorum asseclae, ad„hiberent, et uno ore declararent, non eas editiones, quas ipsi tam „aegre, et alii post ipsos tam religiose procudissent, sed *ambas* con„junctim classes editionum, imo vero etiam totam *Antiquitatem* „christianam, et *Medullam* documentorum ejus, textum nobis apo„calypticum propinare quam purissimum. Haec omnia sunt, quibus „crisis mea superstruitur. Tali modo non solum multa minoris, quan„quam non plane nullius, momenti, sed etiam quaedam *ponderosis„sima* loca, oeconomiam divinam spectantia in Apocalypsi, *REGIA* „*PROMULGATIONE J. C.* amatoribus apparitionis ejus postli„minio sunt repraesentata. Hoc agnoscunt jam complures bonae ani„mae: Deo gratias agunt, et rem in suum usum vertunt.“ Huc

*) *App. crit. Ed. II. P. IV. N. IX.*]

quum res evadit, ulteriores animadversiones, mihi, fortasse prae quovis altero quamlibet erudito, sua sponte, etiam quum alias res ago, subinde occurrentes, obiter notare, vindiciisque eas, ubi usu venit, augere, nec molestum esse sentio, et fas esse duco.

3) Ad ea subsidia, quae in Apparatu adhibui, nunc commentarius in Apocalypsin, *Apringio* adscriptus, accedit, de quo aliquid dixisse juverit. Pacis Juliae in Hispania episcopus circa annum DXXXX *Apringius* fuit, quem *Aprigium* plerique, nonnulli aliter paulo aliterque appellant. Commentarium ejus in Apocalypsin, ab *Isidoro* Hispalensi aliisque laudatum, erant qui pro deperdito haberent. At *exstat*, inquit *Garsias Loaisa* apud Fabricium, *opus ingens manuscriptum in Apocalypsin. Sed ego, cum vidissem codicem Gothicum Legionensem, scriptum aera millesima octava, animadverti, de auctoris nomine inde non constare, sed editum opus in gratiam cujusdam Aeterii. Quin et in praefatione auctor ille ait, se collegisse sua ex libris Victorini, Isidori et Aprigii.* Aliud exemplar membranaceum *Barcinonae ex alio vetustiore* (fortasse Legionensi illo,) *A MXXXXII descriptum*, ex Hispania, superiore seculo pervenit in Daniam. Ibi *Arnae Magnaei Islandi*, Professoris Hafniensis, concessu librum quondam descripsit cel. Abbas *I. L. Moshemius*, qui certiorem me fecit, membranas incendio Hafniensi consumtas esse, et tamen suum exemplar, ex illis accuratissime deductum, liberaliter mihi muneri misit. *Apringius* in eo codice constanter vocatur: et *Apringio* episcopo tractatus hicce, ubi *incipit* et ubi *explicit*, adscribitur; sed tamen interpolatum esse opus, liquido apparet. Uno loco, Johannes dicitur sub Claudio scripsisse Apocalypsin: alibi, sub Domitiano. Numerus *DCLXVI* ad voculam *DICLVX* redigitur, cujus se inventorem duobus an tribus post Apringium seculis professus est *Ambrosius Ansbertus*. Ipsius *Apringii* nominatim *explanatio* uno alteroque loco ita cum ceteris contexitur, ut partes praecedentes eo ipso aliis tribuantur auctoribus. Commentarius cujusmodi sit, hoc loco dicere nil attinet: textum, commentario interjectum, ita fere pro suo tum instituto descripsit Moshemius, ut prima duntaxat et extrema periocharum verba exprimeret: sed tamen multorum locorum lectiones perspiciuntur, quae sinceritatem subinde *Vulgati* referunt interpretis, ac sententias nostras ante notitiam Apringii latas passim confirmant. *Apringium* verbo ubi citamus, lectiones apographi Hafniensis a nobis innui, lector meminerit, quamvis *Apringianae* ipsae ab reliquis internosci vix possint. Neque enim magni interest, quum ipsae interpolationes satis antiquae et quaedam earum ex auctoribus Apringio fortasse antiquioribus decerptae sint, et vel cum ipsius Apringii vel cum aliorum codicum Latinorum N. T. textu congruant. Certe *Hispaniensem* Latinae Apocalypseos lectionem, vix alibi obviam, hinc subinde colligere possumus.

4) Pervenit porro editio nostra N. T. cum apparatu critico ad manus *Jo. Christophori Wolfii* p. m. antequam quartum is volumen Curarum in N. T. emitteret: quare in Apocalypsi potissimum rationem habuit annotationum nostrarum. Aliter interdum, ut libenter credo, judicasset, si properatio, quam opus praeclarum in extremo redolet, penitiorem considerationem tulisset. Subinde ille quidem sententiam meam calculo comprobavit suo: quae laudatissimi viri con-

sensio multos a praejudiciis in hoc genere frequentibus deducere debet. Aliis locis dissensionem suam vel certe dubitationem professus est, rationes simul commemorans, cum Theologica civilitate. Talia etiam atque etiam a me declarari existimavi oportere, ea quidem lege, ut argumentis non magis, quam humanitate cum Defuncto certarem. Quae in fundamentis illis explanavi, uno jam non repetimus loco: in Apparatu legant, quibus commodum est. Ad singula sparsim loca monui, quod opportunum esset: a quibus attentus lector non sine fructu, quemadmodum spero, esset discessurus. Nam de iis locis, ubi in dictione versatur controversia, non multa dixi: sed *gravissimas* aliquot lectiones vindicavi studiosius. *)

5) Neque tamen *Exegesin*, praecipue nobis in hoc opere propositam, *critica* racematio obruit, nedum excludat. Bilicem dixeris tractationem. Operam enim dedi, ne nimis macilenta haec pars evaderet, neve eadem a solida ceterorum N. T. librorum consideratione in hocce *Gnomone*, cujus exegesin *Apparatus* criticus etiam ad Apocalypsin crebro citavit, abluderet. Res maximas in qualibet prophetiae periocha comprehensas, nervose strictimque, per lemmata duntaxat, indicavi. Insignis exegetae, D. *Joachimi Langii*, sententia compluribus in locis examinata, dilucidiorem feci tractationem meam. Uberiorem vero argumentorum et emblematum explanationem a *Germanico* nostro commentario repetendam esse memineris.

6) *Synopsin* equidem totius Apocalypseos, nativam, ut spero, atque utilem, in hoc quoque limine colloco.

Apocalypsin constituunt

I. Introitus:
- 1. Titulus libri. — Cap. I. 1—3.
- 2. Inscriptio. — 4—6.
- 3. Summa. — 7. 8.
- 4. Apparitio gloriosa, qua DOMINUS JESUS
  - a. JOHANNEM ad scribendum instruit. — v. 9—20.
  - b. ANGELOS SEPTEM ECCLESIARUM, Ephesi et Smyrnae et Pergami, et Thyatiris et Sardibus et Philadelphiae et Laodiceae, ut ad Ipsius adventum digne se parent, excitat, Vincenti bona futura promittens. — Cap. II. III.

II. OSTENSIO eorum, quae fient. Hic in uno continuo Viso proponitur
- 1. generatim et universe, omnis potestas in coelo et in terra, a Sessore throni data Agno, SEPTEM SIGILLIS obsignati libri apertis. cap. 4. 5. Primis quatuor sigillis continentur visibilia, ad ortum, occasum, meridiem, septentrionem; cap. 6, 1—8.; reliquis tribus, invisibilia; cap. 6, 9. etc. Septimum, ut momentosissimum,
  - a. propriam habet praeparationem, — cap. VII.
  - b. complectitur silentium in coelo, septem angelos cum tubis, et magnum suffitum. — cap. VIII. 1—6.
- 2. specialis Exsecutio, qua sub SEPTEM ANGELIS EORUMQUE TUBIS regnum mundi conquassatur, donec id Dei et Christi fit. Hic considerandi sunt
  - A. quatuor angeli primi, cum suis tubis: — cap. VIII. 7—12.

*) *in ipsius nunc* Apparatus *critici Ed. II., ut diximus, quaerendas.* E. B.

B. tres angeli reliqui cum suis tubis; et vae tria, per locustas, equitatum, bestiam. cap. 8, 13. 9, 1. etc. Tuba angeli septimi est amplissima: unde notandum
a. Jusjurandum angeli de consummatione mysterii divini sub tuba angeli septimi, et futura urbis magnae conversio. c. X. XI.
b. Tuba ipsa, et sub ea
I. Summa rerum ac propositio. c. XI. 15.
II. praevia gratiarum actio seniorum pro exsecutione. v. 16—18.
III. exsecutio ipsa. v. 19. Hic memoratur
a. Filii masculi nativitas, et hostis primarii jactus e COELO. c. XII. 1—12.
b. Remora in TERRA, vae tertium horribile: ubi
1. vae ipsum excitatur 1. per draconem: c. XII. 12.
2. per duas bestias. c. XIII.
2. homines interim
1. per tres angelos monentur: c. XIV. 6.
2. per messem et vindemiam colliguntur: v. 14.
3. per plagas sive PHIALAS SEPTEM affliguntur et ad poenitentiam invitantur. c. XV. XVI.
3. meretrix magna cum bestia calamitatem cumulat. c. XVII.
c. Victoria regalis, qua hostes illi, inverso ordine, submoventur. Namque
1. meretrix magna judicatur, et regnum Dei praevalet. Cap. XVIII. XIX.
2. bestia et pseudopropheta in stagnum ignis jaciuntur. c. XIX.
3. diabolus ligatur. c. XX.
d. Regnum expeditum. Id enim, post superiores gradus, subinde ante tubam angeli septimi, c. 7, 9. et maxime sub ea indicatos, c. 14, 1. 13. 15, 2., nuncpenitus viget.
1. Nationes non a satana seducuntur, sed a Christo pascuntur. c. XX. 3.
2. Participes primae resurrectionis regnant cum Christo. v. 4.
3. Gog et Magog delentur, et diabolus, parvum chronon solutus, in stagnum ignis jacitur. v. 7.
4. mortui judicantur. v. 11.
5. Coelum novum, terra nova: Jerusalem nova, regnum in secula seculorum. c. XXI. XXII.

III. Conclusio, ad introitum libri exacte respondens. c. XXII. 6—21.

Tabellam etiam cel. D. Joachimus Langius Commentario praefixit apocalyptico. Utrum illa, an nostra, nativum prophetiae *Nexum* referat, declarent, velim, qui rem tenent.

7) Qui *Tabellam* nostram animo infigere, *Notas*que sapidiores, seorsum a criticis, quanquam interdum coalescunt, sumere, et, quanquam paucae sunt, vim earum expendere dignatus fuerit, is fructum certe aliquem, ut confido, percipiet, neque solum vaga multorum commenta vitabit, sed etiam verae interpretationis adminicula agnoscet.

Prophetica *tempora* in communia suis resolvimus locis: demonstratio autem ejus rei, id quod semel monuisse satis esse debet, potissimum ad cap. 13, 18. datur.

CAPUT I.

v. 1. *Ἀποκάλυψις*) *Revelationem* appellant Latini patres, proprie. Nam res antea tectae revelantur in hoc libro. Hunc titulum nulla in V. T. habet prophetia: uni *Revelationi Jesu Christi* in N. T. reservatus erat. Est *Manifestum*, ut vocant, idque Regni Christi. — *ἰησȣ͂ χριςȣ͂, Jesu Christi)* Titulus ab hominibus praefixus est, *ἀποκάλυψις ἰωάννȣ τȣ͂ θεολόγȣ.* Antiquus ille quidem est *), sed dubitationes de scriptore Apocalypseos, longo post seculum apostolicum intervallo ortas; Theologique cognomen et in ecclesiam introductum et Johanni tributum; et alias Apocalypses nescio quas, a quibus haec vera discerneretur, praesupponit. *Theologi* cognomen *apostolum* propemodum obruit. Sane *Johannes* est apostolus, qui hunc librum scripsit: sed Auctor **) est *Jesus Christus. Johannis* nomine veteres Apocalypsin veram a tot apocryphis voluere discernere. Evangelia epistolaeque apocryphae, praesupponunt canonicas, et sic apocalypses apocryphae apocalypsin genuinam. *Apocalypsin ante Cajum* presbyterum Romanum, *et Alogos, neminem unquam repudiasse, verum ab omnibus receptam fuisse*, non temere affirmat Artemonius de Init. Evang. Joh. p. 88. 140. seqq. Multa ante discessum apostolos docuit Dominus: sed ea, quae tum dici non conveniebat, in Apocalypsin contulit. Quare in N. T. Aethiopico non inepte post IV Evangelistas Apocalypsis continuo ponitur. — *δεῖξαι, ostendere)* Hoc verbum recurrit c. 22, 6. Et sic partes hujus libri passim inter se respiciunt. Omnino structura libri hujus prorsus artem divinam spirat: estque ejus quodammodo proprium, ut res futuras multas, et in multitudine varias, proximas, intermedias, remotissimas, maximas, minimas, terribiles, salutares, ex veteribus prophetis repetitas, novas, longas, breves, easque inter se contextas, oppositas, compositas, seque mutuo involventes et evolventes, ad se invicem ex intervallo parvo aut magno respicientes, adeoque interdum quasi disparentes, abruptas, suspensas, et postea de improviso opportunissime sub conspectum redeuntes, absoluto compendio complectatur: atque his rebus, quas complectitur liber, structura libri exacte respondet. Itaque in omnibus suis partibus admirabilem habet varietatem, spirasque pulcerrimas, simulque summam harmoniam, per ipsas anomalias, quae illam interpellare videntur, valde illustratam: idque tanta subtilitate, ut nusquam magis unum saepe verbum aut commation additum demtumve (c. 22, 18. s.) intelligentiam contextus et col-

---

*) *adeoque etiam in rubro* Vers. Beng. *non posthabitus.* E. B.

**) *Vid.* Erkl. Offenb. *Ed. II.* p. 154. sq. *et conf. si placet*, *meine* Beleuchtung etc. §. 2. p. 4—8. §. 33. n. 4. p. 149 sq. *Neque tam vesanum est*, singulare *huic libro* momentum *tribuere*, *uti quidem cel.* Ernesti *judicat v. gr. Bibl. th.* noviss. *T. I.* p. 689. *Facilius enim e. gr. vel Matthaeus Marcum, vel Paulinarum epistolarum aliam alia, quam* ullus *N. T.* liber *ea rependere posset, quae in* Apocalypsi *serius revelata sunt.* E. B.

lationem locorum possit impedire, finesque libri sanctissimos intervertere. Illudque inprimis est admirabile, quod quum res maximas ex prophetis veteribus vel digito innuat, novas autem copiosius explicet; tamen summam proportionem servat. Quae cum ita sint, vera ac plena analysis, quaecunque est, non poterit non nimis ingeniosa videri, et simplicitatis amatoribus, veritatis cognitione dignissimis, suspecta esse. Verum enim vero a DEI ingenio, si sic loqui licet, profecta est Apocalypsis, et *πολυποίκιλον multifariam* ejus sapientiam in oeconomia tot seculorum N. T. effulgentem, in summa quidem simplicitate dignissime refert. Quare qui ob varietates rerum ex contextu in interpretationem redundantes, interpretationem repudiare velit, ipsam simplicitatem, Scripturis utique obsequentem, violaverit. Illud certe cavendum, ne humanum ingenium, hunc sibi campum dari putet, et una alterave concinnitate observata, omnia in Systema sibi placitum cogat. Quod scriptum est, id solum, id omne, tenere; et ut *ostenditur*, ita observare debemus. — *τοῖς δȣ́λοις αὐτȣ̃, servis suis)* Qui sibi non patitur *ostendi, quae fieri oportet*, is *servi* officio deest. Utinam id cogitent viri sancti, qui ita in optima quaeque intenti sunt, ut hanc ostensionem pro impedimento habeant, quae tamen *servos J. C.* in omni opere bono provehere potest. — *ἃ δεῖ γενέσθαι, quae oportet fieri)* Sunt homines, qui ita usum aliquem didascalicum et paracleticum, (quem ne Bossuetus quidem inficietur,) ex hoc libro peti posse agnoscant, ut ultra non tendant. Non *partem tantisper sensus specialis prophetici* tantummodo seponunt, ut summa sobrietate in dissertatione de *excellente apocalypseos doctrina fidei et morum* fecit Ven. D. Weismannus; (quo pacto Systemata Theologica Apocalypsin nullo non citant Loco sive articulo:) sed totum sensum propheticum reapse rejiciunt, et hoc nomine sibi plaudunt. Neque solum ipsi non intrant in hujus libri intelligentiam, sed etiam intrantes prohibent, deterrent, irrident. Videant vero, ne peccent, neve ab ipso libri scopo aberrent. quae ad doctrinam et exhortationem pertinent, in aliis libris continentur: Apocalypsis autem praecipue ostendit, *qui oportet fieri;* idque tam serio, ut juramentum maximum interponatur. c. 10. Hunc scopum non debemus invertere: quid dicam, quae Deus conjunxit, videlicet notitiam eventuum futurorum, atque adeo temporum, et poenitentiam, vigilantiam etc. separare? Sancti omnium temporum, martyres etc. perpetuam habuere successionem exspectationum ex Apocalypsi: et quanquam in hypothesi non potuere tum tempora discernere, tamen in thesi usum habuere praesentissimum, error autem eis non nocuit. Veritatem generalem alii et fundamentalem a Christo in evangelio propositam defendunt? recte. sed non ita se gerere debent, ac si Apocalypsis non eundem haberet auctorem, per omnes libri partes; eundemque glorificatum. Nemo eorum, qui reliqua scriptura salutariter utuntur, Apocalypsin sine singulari fructu colit: si non invenit, quod quaerebat, invenit, quod non quaerebat. Quae *fieri* oportet, ostenduntur hoc libro. Verbum *γίνομαι* (cujus tempora quaedam, v. gr. *γενέσθαι* h. l. ex inusitato *γενέομαι* deducit Sylburgius ad Clenard. p. 470.) si quis hunc librum percurrens, (adhibitis fortasse Concordantiis,) consideraverit, non sine suavitate discedet. *fiunt* tristia, *fiunt* laeta, magna, multa. Repraesentat hic liber, *ea quae fiunt*, absolute, id est, rerum summas ac seriem, per tot secula, ad

ipsum Jesu Christi *adventum.* Illuc Daniel, illuc Johannes, a sua utervis aetate, pertingunt. — *ἐν τάχει, celeriter)* *Cura Christianismi secum affert curam temporum.* Paulus Antonius in Collegio antithetico, p. 930. De *celeritate*, omnino, velim, videas Not. ad Cap. 6, 11., unde constabit, dilutiorem esse interpretationem cel. D. Langii, de eventu sigillorum etc. interjectis multis seculis, *celeri* futuro. Tom. I. Gl. Chr. Part. I. sive comm. apoc. fol. 22. Ipsum finale *tempus prope* est, v. 3.: eaque propinquitas etiam adventum et ortum rerum citeriorum, non modo eventum et cursum earum, celerem reddit. Totus liber tanquam unum verbum uno momento pronunciatum debet accipi. Exceptis temporibus definitis, sat spatiosis, omnia fiunt *ἐν τάχει, celeriter*, verissime. Talis significatur *celeritas* c. 11, 14. 2 Petr. 1, 14. et passim. — *ἐσήμανεν, significavit)* Apocalypsis scatet Hebraismo, in verbis simplicibus, *μάχαιρα,* coll. Gen. 49, 5., ubi jam memorantur מכרות *κτλ.* et in verbis plane Hebraicis, ut *ἀβαδδών, σατανᾶς, ἁρμαγεδών.* et in constructione, ut *ἀπὸ ἰησοῦ χριςοῦ, ὁ μάρτυς ὁ πιςός· κτλ. ἀπὸ ὁ ὢν κτλ.* ut nomen proprium Hebraico more *ἄκλιτον* et sine articulo ponatur. Atque hic non dicitur, *ἀπέςειλε,* sed *ἐσήμανεν ἀποςείλας,* quanquam praecessit verbum *δεῖξαι.* Itaque Johannes videtur innuere Hebraicum סִמֵּן, cui respondeat Graecum *δεῖξαι.* Saepe enim Hebraica et Graeca jungit. *σημαίνειν* LXX ponunt de magno indicio magnae rei. Ez. 33, 3. Vid. etiam Joh. 12, 33.

v. 2. *ὅσα εἶδε, quaecunque vidit)* Vid. App. crit. ad h. l. Ed. II. *ὅσα εἶδε, quaecunque vidit,* testatus est Johannes, quum in hoc ipso libro *omnia* quae vidit, et *nihil nisi* quod vidit, testatus est. Nec tamen se *testari* dicit, sed *testatum esse.* quia tum, quum in Asia, legebatur liber, jam scriptum habebat. Non debuit Lampius, ob tempus verbi *ἐμαρτύρησε, testatus est,* de Johanne versus 1. 2. 3. scriptore dubitare. Medit. anecd. in Apoc. pag. 255. 257. Conf. v. 9. not. Eundem, et alios interpretes, qui verbum *testatus est* ad Evangelium et Epistolas Johannis referunt, particula *τὲ* aliena induxit. Porro ut in Apocalypsi *visio* et *testimonium*, sic apud eos, qui hunc librum rite tractant, *mensura fidei* et *prophetia* (Rom. 12, 3. 6.) sive cognitio et interpretatio, commensurantur. Sapienter D. Antonius, in eodem Collegio, de *Novissimis,* ex Apocalypsi praecipue, ita disserit, ut et *antipropheticum* morbum, et *idiopropheticum* pruritum reprimat.

v. 3. *μακάριος, beatus)* Sunt, qui librum sanctissimum irrequieta curiositate *misere* tractent: ex quo fit, ut alii in contrarium currentes vel nomen Apocalypseos, quo excitari debebant, audiant inviti; ipsique libro ob singularem interpretationum sinistrarum et conjecturarum eventu carentium multitudinem diffidant. Inde, cum omnia scire velint, unam scientiam eorum, quae Dominus *futura ostendit,* rejiciunt; inde conatum veri hic investigandi pro aerumna; socordiam pro modestia; taciturnitatem pro prudentia habent, et quidvis potius curant et quaerunt, perinde ac si scriptum esset: *Beatus, qui non legit, et qui non audiunt, etc.* Videant, ne, dum omnes praetextus excogitant, pro dono coelesti recusando, molestiam Deo exhibeant (Es. 7, 12. 13.) et erga Jesum Christum reperiantur INGRATI. Immo vero *beatus, qui legit, et qui audiunt et servant;* nostris maxime temporibus, quae a magna rerum mutatione, ut vide-

bimus, prope absunt. Praestat, in quaerendis temporibus, modo fides, spes, amor in corde palmam obtineat, quam plurimum conari et rideri, (Gen. 37, 19.) quam cum fortibus mundi spiritibus paradoxa monita contemnere, et rerum eventibus opprimi, Dan. 2, 34. 45. coll. Matth. 22, 44. fin. vel eventus etiam pristinos, Judaeorum more, identidem exspectare. *Maledicunt* Judaei, tempora Messiae calculantibus: Apocalypsis *benedicit* bonis auditoribus prophetiae, propinquitatem temporis et tempora interim calculanda complexae. Interpretationum quidem luctuosa varietas quotidie crescit: unde multorum oculis quaedam quasi nebula offunditur, ut veritatem, liquido propositam, vel minus, quam figmenta speciosa, vel certe non magis admittant. Non desunt tamen adjumenta intelligentiae omnibus qui recte iis utuntur, spem intelligendi non abjicientes.

I. Fundamentum est, textus sincerus, ex optimis monumentis restitutus.

II. Articulatissimus est hic liber: res multifarias per septenas epistolas, sigillas, tubas, phialas digerit: quemlibet de hisce septenariis, in quaternarium et ternarium dividit: multa ipse interpretatur, declaratque, quid sint *septem stellae; septem candelabra; Agnus, ejusque cornua septem et oculi septem; thymiamata; draco; spiritus tres, ranarum instar; capita bestiae et cornua; aquae, ubi sedet meretrix; byssinum; testimonium Jesu; mors secunda; Agni uxor.* Formulas nobis praebet opportunissimas: *vae primum abiit* etc. *numerus hominis: mensura hominis, quae est angeli.* etc.

III. Juvat etiam collatio prophetarum veterum, et praedictionum Jesu et apostolorum in ceteris libris N. T. plurimum vero ipsius literae apocalypticae evidentia, et cum tropis propheticis contemperata proprietas. Hoc ipsum aliquanto uberius declarabimus.

1) Complexus est Dominus Jesus in Apocalypsi Reliquum *veteris prophetiae,* quod attinet ad tempora ascensionem ejus et adventum Paracleti, finemque Judaismi subsequentia. Itaque a veteri Jerusalem ad novam Jerusalem pertingit liber, omnibus rebus in unam summam concinnumque ordinem redactis; magnamque cum prophetis antiquis habet similitudinem. Exordium et conclusio congruit cum *Daniele:* cum *Esaja,* descriptio Filii masculi et promissiones Sioni datae; cum *Jeremia,* judicium Babylonis: rursum cum *Daniele,* Jeremiam secuto, determinatio temporum; cum *Ezechiele,* Esajam secuto, architectura urbis sanctae; cum *Zacharia,* emblemata equorum, candelabrorum etc. Ex illis prophetis multa per eos copiosius descripta, nunc summatim repetuntur, iisdem saepe verbis. ad illos igitur respiciendum. Habet tamen Apocalypsis αὐτάρκειαν quandam, et ipsa ad sui interpretationem sufficit, etiamsi veteres prophetas, ubi de iisdem rebus loquuntur, nondum intelligas; imo ad intelligendos illos filum praebet. Saepe etiam sub similitudine Apocalypseos et veterum prophetarum latet quaedam dissimilitudo, stirpemque a pristino aliquo propheta sumit Apocalypsis, novum ei calamum inserens. v. gr. Oleas duas habet Zacharias; habet etiam Johannes, sed alio significatu: Bestiam decem cornuum habet Daniel; habet etiam Johannes, non eodem plane significatu. Hic differentia verborum, emblematum, rerum, temporum, studiose debet observari. Sed et multum juvat Tabernaculi per *Mosen* erecti et descripti ratio. nam

coelestia, quorum exemplari et umbrae servierunt sacerdotes levitici, Hebr. 8, 5., in Apocalypsi accurate exhibentur.

2) Multa praedixit *Dominus* ante passionem; v. gr. Matth. capp. 13. 22. seqq. Joh. 14. s. sed non omnia: neque enim maturum erat. multa sparsim in *Epistolis* Johannis ceterorumque apostolorum per Spiritum Christi praedicta habentur; prout videlicet necessitas primorum illorum temporum ferebat. Nunc uno omnia libello complectitur Dominus, superiora illa respiciens, praesupponens, explicans, continuans, pertexens. Illa ergo conferre prorsus decet; non tamen cum illorum brevitate horum ubertatem committere. In Evangelistis praedixit Christus, quae ante Apocalypsin Johanni dictandam erant eventura, adjunxitque descriptionem Novissimorum; in Apocalypsi, intermedias quoque res. Ex utrisque unum quoddam Totum constat.

3) Non solum summa et clavis prophetiae, et olim et proxime antegressae, in hoc libro exhibetur, sed etiam supplementum, sigillis antea clausis. Igitur non potest non multa habere nunc primum revelata, neque in reliquis Scripturis exstantia, ut Gomarus et Cluverus agnoscunt. Erga revelationem igitur hanc tantam, statui exaltationis Christi reservatam, parum grati sunt, qui quicquid in ea primum revelatur aut determinatius describitur, idcirco segnius aestimant, et timidius accipiunt audaciusve repudiant. Argumenti amplitudo et libelli brevitas evincunt, omnia verba esse longe significantissima. — ὁ ἀναγινώσκων καὶ οἱ ἀκούοντες, *qui legit et qui audiunt)* *Unus*, ille primum, per quem Johannes librum ex Patmo in Asiam misit, *legebat* publice in ecclesiis, et multi audiebant. Magnopere Scriptura publicam sui lectionem commendat. Deut. 31, 11. Neh. 8, 8. Jer. 36, 6. Luc. 4, 16. Act. 15, 21. Col. 4, 16. 1 Thess. 5, 27. 1 Tim. 4, 13. Plus esset aedificationis, si doctores minus de suo loquerentur, vel certe Scriptura multitudini sane rudi legeretur copiosius. — τῆς προφητείας, *prophetiae)* Est *apocalypsis*, respectu Jesu Christi: est *prophetia*, respectu Johannis, cujus mentione facta, *prophetiae* demum vocabulum ponitur. *Prophetiae* se sua, adeoque divina tuentur auctoritate, speciatim Apocalypsis, quae idcirco antiquas prophetias non allegat, nisi summatim, idque semel. c. 10, 7. In ceteris libris N. T. allegantur prophetiae V. T. ut earum videlicet completio demonstretur: in Apocalypsi non allegantur. Hinc quum v. gr. Surenhusius allegata V. T. per singulos evangelistas, per Acta apostolorum, per epistolas Paulinas catholicasque deduxisset, non habuit, quod in Apocalypsi allegatum conferret. Pari fere modo Franc. Junius Parallelos abrupit, ita in conclusione scribens: *Sunt quidem innumerae voces, sententiae multae, argumenta non pauca in toto libro Apocalypseos, quae Testamentum vetus redolent dignitate maxima: sed eorum interpretatio mihi quidem non videtur hujus loci esse, tum quia NON ADDUCUNTUR NOMINATIM scripturae loci, aut profertur authoritas aliqua una, unde illi depromti sunt; sed plurimum bini, terni, aut plures loci una consuuntur artificio elegantissimo: tum vero quia, si quis hoc instituerit, eum necesse fuerit aggredi totius libri Apocalypseos interpretationem.*

v. 4. ἀπὸ ὁ) ἀπὸ τοῦ ὁ, *Erasmus* introduxit.

Primus hic locus est ex iis, in quibus me defendi posse plane negat censor. Atqui lectio mihi probata, ἀπὸ ὁ primaeva est. Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. — *Quando tandem movebuntur, qui pre-*

lum Stephani pluris faciunt, inscientes, quam cuncta vestigia Johannis in Patmo? — *ἀπὸ ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, a Qui est et qui erat et qui venit)* Decem Sephiroth, *) tres superiores et septem inferiores, in hac salutatione descriptas quaerit *Jacobus Rhenferdus* in Dissertatione de stilo Apocalypseos cabbalistico. Et aliquam quidem esse similitudinem, evicit ille: sed nil protulit ex Cabbalistis, quod non purius apud Johannem exstet. conf. Lamp. comm. in Apoc. p. 253. Nomen Hebraeum יהוה est ἄκλιτον· ejusque nominis periphrasis est haec, ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, ut videbimus mox versu 8. Itaque periphrasis quoque sine flexione casus ponitur. Articulus ὁ ter expressus Graecae paraphrasi nominis Hebraici conciliat formam nominis. — *ἑπτὰ, septem)* Judaei *ab* Es. 11, 2. *multa et magna loquuntur de* Septem Spiritibus Messiae. *Lightfoot.*

v. 5. *ἀπὸ ἰησοῦ χριστοῦ, ὁ μάρτυς κτλ.)* Frequens in hoc libro est Appositio, casu obliquo et recto. Exempla collegimus in Appar. pag. 778. [*Ed. II. p.* 488.] Ita nempe Hebraei solo v. gr. *Mem* praefixo nomenclaturam multis vocabulis constantem declinant: similiterque Galli, adhibita praepositione *de* etc. Quin etiam Lucas, *ἐν τῷ αἵματί μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον.* c. 22, 20. — *τῶν νεκρῶν)* Editi, *ἐκ τῶν νεκρῶν.* In *sola* Apocalypsi diversam interdum ab editis lectionem noster exhibet textus. Causam dixi in Apparatu pag. 788., [*Ed. II. p.* 498. *sq.*] et in utraque Defensione, [*App. crit. Ed. II. P. IV. N. IV. et IX.*] prolixe. — *ἀγαπῶντι)* Sic habet cod. antiquissimus *Alex.* et sex alii non contemnendi, ac fortasse plures a pristinis collatoribus neglecti. Alii, *ἀγαπήσαντι,* ob sequens *λούσαντι* et *ἐποίησεν·* idque praefert Wolfius. Sed participium praesens etiam praeteriti imperfecti vim includit. *οἱ μισοῦντες, οἱ ἀγαπῶντες, οἱ φιλοῦντες, οἱ δοξάζοντες, qui oderant, qui amabant, qui diligebant, qui honorabant,* 2 Sam. 19, 6. Thren. 1, 2. 8. Sic Matth. 2, 20. *οἱ ζητοῦντες, qui quaerebant.* 2 Petr. 1, 19. *φαίνοντι* notat *lychnum qui LUCEBAT.* nam sequitur aoristus 1. *διαυγάσῃ καὶ ἀνατείλῃ.* Sic *θεωροῦντες,* et *ὢν,* in imperfecto, Joh. 9, 8. 25., et passim. Eoque facilius erat *ἀγαπῶντι* cum vi praeteriti, quia duo aoristi subsequuntur. Sic praesens, pro praeterito, subsequente praeterito, cap. 13, 12. Veruntamen *ἀγαπῶντι* proprie praesens est, et denotat *amorem perpetuum*, ut Joh. 3, 35., *ὁ πατὴρ ΑΓΑΠΑ τὸν υἱὸν, καὶ πάντα ΔΕΔΩΚΕΝ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ.* ubi praesens et praeteritum copulantur. *Qui nos amat*, reddidi studiose in Germanica Apocalypseos translatione, et talia, ut intelligo, loca displicent multis. At-

---

*) *Magnifica harum delineatio, ante hos centum annos* (1673) *principis* Antoniae *b. m. jussu atque impensis adornata, prostat in templo* Deinacensi, *quod non multis antea annis illustrissimae Virginis Frater,* Eberhardus III. *Würtembergiae Dux, in gratiam hospitum* acidulis *utentium curaverat exstrui. Descriptionem hujus monumenti,* Turris Antonia *dicti, uberiorem, adjecto* chalcographo, *dedit S. R.* F. C. Oetingerus, *Monasterii nunc Murrhardensis Abbas, s. t.* Oeffentliches Denkmal der Lehrtafel einer weyl. Würtembergischen Princessin Antonia etc. *Tub.* 1763. *Sunt, qui alto supercilio talia omnia, ut quisquilias Rabbinicas, rideant: sunt fortassis, qui nimium eis pretium statuant, in cortice fere subsistentes. Viderit quilibet, quid vera σωφροσύνη suadeat, quidve permittat fidei mensura et cognitionis ex Verbo DEI haustae analogia.* E. B.

qui Johannis stilus et hodiernus gustus toto coelo differunt. Ego in transferendo non molles auriculas delinio, sed Johannem, qui ex Hebraico plane sensu scripsit, religiose imitor. Haec pars est contumeliae Christi. — *) αὐτῦ) Αὑτῦ, etiam reciprocum, leni ubique spiritu expressi **), Erasmi exemplo, qui quidem in editionibus suis fere promiscue exhibet αὑτῦ, facilitatis, ut arbitror, gratia, et αὐτῦ, etiam reciproco sensu, ex mss. Causa in Apparatu p. 453. [Ed. II. p. 93.] semel dicta est, (suffragante Buttigio in praef. N. T.) et quovis loco dicta putari debet. Conf. igitur etiam ad h. l. Appar. crit. Ed. II. p. 504. — Ut apud Hebraeos ו et alia suffixa tertiae personae et relativam et reciprocam vim habent: sic scriptores N. T. αὐτῦ promiscue ponunt. Itaque h. l. Ap. 1, 5. αὐτῦ omnino ad *Jesum Christum* refertur, qui nos in sanguine *suo* lavit.

v. 6. καὶ ἐποίησεν) Sensus erat, ὃς ἀγαπᾷ ἡμᾶς καὶ ἐποίησε· sed prius verbum cum articulo postpositivo transiit in participium; alterum verbum mansit, et cum eo subaudiri debet articulus absorptus. — βασιλείαν, ἱερεῖς) Wolfius quum in multas lectiones, quamvis minus ipsi probatas, *unam* meam editionem allegarit, (id quod optimo eum animo fecisse existimo,) lector, velim, meminerit, easdem lectiones *in aliis editionibus a me suo loco citatis* exstare. Semel hoc monere necessum duco, ne contextus meus nimis saepe solus incedere videatur. Vid. App. Ed. II. Similem varietatem infra videbimus ad c. 5, 10. sed sive βασιλεῖς sive βασιλείαν illo loco genuinum est, hic certe βασιλείαν legi debet. Illic enim loquuntur quatuor animalia, et viginti quatuor presbyteri, coronati, quorum dignitas eminet: hic sermo est omnium fidelium nomine. hos Christus fecit DEO et Patri suo sacerdotes: et horum sacerdotum universitas est regnum, quod Ipso gaudet Rege. Βασίλειον ἱεράτευμα dicitur Exod. 19, 6. 1 Petr. 2, 9., ubi ἱεράτευμα, ut ςράτευμα, *exercitus*, collectivum est. Eandem vim habet Appositio, *regnum, sacerdotes*. quanquam inter cives regni eximia apud regem admissione sacerdotes gaudent. Davidis sacerdotes erant filii. 2 Sam. 8, 18.

***) v. 7. ἔρχεται) videlicet ὁ ἐρχόμενος. *Venit*, qui venit. Innuitur adventus gloriosus in die novissimo. — ἐξεκέντησαν, *pupugerunt)* Evidentissimis clavorum lanceaeque notis in corpore redivivo et glorificato Salvator et Judex se exhibuit et exhibebit. Tum fastidia et convicia hostium, Judaeorum praesertim, quae tantisper admiranda fert longanimitate, refutabuntur in perpetuum. — κόψονται, *plangent)* sine dubio prae terrore hostili, vel etiam apud quosdam poenitentiali.

---

*) καὶ λύσαντι, *et lavit*] Nimirum non lotus nequit fungi sacerdotio *V. g.*

**) *Id quidem factum in* Ed. maj. *et* min. *de A.* 1734: *sed in* Admonitione, *Editioni man. de A.* 1753 *praemissa, haec habet Beatus:* In pronunciatione apostolicum morem prae recenti fas est imitari: sed quia in αὐτῦ reciproco non modo tirones, sed etiam viri valde docti adhaerescunt, αὑτῦ iis fere locis, ubi Stephanorum editiones sic habent, excudendum curavi; idque cordatiores non pro norma pronunciationis, sed pro adjumento interpretationis, velim, habendum meminerint. — *Specimen habes, Lector, non eum fuisse* Bengelium, *qui cedere nesciret.* E. B.

***) αὐτῷ, *Ipsi*] Jesu Christo videlicet. *V. g.*

v. 8. τὸ ἄλφα καὶ τὸ Ω) Ω non ω μέγα, hoc loco legere et pronunciare debemus. nam ω μέγα opponitur ο μικρῷ. ω, tanquam ultima alphabeti Graeci litera, opponitur τῷ *alpha.* Graece scripsit Johannes. Valde solennis hic est locus: in quo pauci, cum *Apringio*, ἀρχὴ καὶ τέλος addunt, *expositionis causa*, ut in notis Vatablo adscriptis existimatur, videlicet ex parallelis. Cernamus vero parallela loca. Ea (non annumerato versu 11., de quo inferius dicemus,) sunt quatuor.

I) *Τὸ ἄλφα καὶ τὸ Ω, Alpha et O.* c. 1, 8.

II) *Ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, Primus et Ultimus.* c. 1, 17. 2, 8.

III) *Τὸ ἄλφα καὶ τὸ Ω, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, Alpha et O, Principium et Finis.* c. 21, 6.

IV) *Τὸ ἄλφα καὶ τὸ Ω, πρῶτος καὶ ἔσχατος, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος, Alpha et O, Primus et Ultimus, Principium et Finis.* c. 22, 13.

Itaque in principio libri unum incisum ponitur, primum de Patre, c. 1, 8., coll. c. 4, 8., deinde de Christo, c. 1, 17. In fine libri copiosior fit sermo, et duo incisa ponuntur de Patre, *sedente* in throno, c. 21, 6., et tria, de Christo, *Veniente*, c. 22, 13. Saepe in hoc libro unam sententiam Graece et Hebraice exhiberi, mox videbimus. Idque hic jam quoque fit. Pater dicitur τὸ ἄλφα καὶ τὸ Ω Graece: Idem Johanni, Hebraice, ut mox videbimus, cogitanti, est *Principium et Finis*, quod per א et ת primam et extremam Hebraeorum literam Hebraice exprimitur. Et sic quoque Christus.

Locus quartus, tribus incisis constans, memorabilem ansam nobis praebet. Tertium ejus incisum nunquam ponitur sine primo, ergo pertinet ad primum declarandum. Secundum ponitur aliquando sine primo: ergo suam per se, ut in Esaja, sic in Apocalypsi, significationem habet. Primum et tertium adscribitur etiam Patri, cap. 21. secundum, Christo soli. c. 1, 17. *Alpha*, *et Principium*, est Deus, ut Ipse, rerum omnium conditor et auctor, tantas res proponit, declarat, promittit. *Ω et Finis* est Idem, ut Apocalypsin, praesertim in tuba septimi Angeli, ad opus, complementum, *finemque* exspectatissimum et gloriosissimum perducit. Et sic quoque Christus. *Prima et extrema* rei, stilo scripturae, est res sive totum ipsum. vid. 1 Sam. 3, 12. Cohel. 10, 13. 2 Chron. 35, 27. Graeci *proram et puppim* proverbio dicunt. Ergo *Alpha et Ω, Primus et Postremus, Principium et Finis,* est *Unus omnia, semperque Idem.* Confer Psalmum 8., initio et fine, ubi *Intentio* et *Exsecutio* describitur. Sic, magnifico sensu, finis ab origine pendet. Continet Apocalypsis in augusta appellatione, *Alpha et Ω* etc. in principio, Protestationem Dei contra draconem, et Christi contra bestiam, ceterosque hostes; et in fine, triumphum ex hostibus. Hostes enim procedente libro insurgunt, sed penitus delentur, ut nusquam appareant. Est item Protestatio contra omnes falsos deos et falsos christos, ad nihilum redituros. Nam ante revelationem Dei primam in creatione, et post ultimam in consummatione, nullus est alius Deus; omnes falsi dii intermedio tempore et ficti et sublati sunt; ante adventum Christi in carne et post adventum ejus ad judicium nullus est alius Christus; omnes pseudochristi intermedio tempore fuerunt. *Quumque omnia subordinata erunt Filio Dei, tum et ipse Filius subordi-*

nabitur ei, qui omnia subordinavit ipsi, ut sit Deus omnia in omnibus. 1 Cor. 15, 28. — *Κύριος, Dominus)* Augustus est totus hic locus; et magnificus hoc loco ac plenus Dei titulus, uberiorem considerationem postulat.

§. I. Rudimentum nos quidem duntaxat ponemus: et in eo complures confluent observationes, quae nemini vel placeant ex toto (etenim ne mihi quidem ipse satisfacio,) vel ex toto displiceant, adeoque cujusvis delectui et examini maturiori subjiciuntur.

§. II. Quatuor membra habet titulus:

1) *Κύριος, Dominus,*
2) *ὁ Θεός, Deus:*
3) *ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, Qui est et qui Erat et qui Venit,*
4) *ὁ παντοκράτωρ, Omnitenens.* Haec membra commode ordine retrogrado spectaverimus.

§. III. *Quartum, ὁ παντοκράτωρ, Omnitenens,* in V. T. non nisi duobus Hebraicis vocabulis respondet. nam in Jobo saepe ponitur pro שדי sed absolute, non in appositione cum aliis divinis nominibus: quare parallelismus non est ibi figendus. Vid. infra, §. XXIV. de loco Exod. 6. Alterum vocabulum, quod ceteris in locis comprehendit nomenclatura *ὁ παντοκράτωρ, est Sabaoth.*

§. IV. *Sabaoth* non est nomen divinum recto casu, sed ingreditur nomenclaturam Dei, quum dicitur *Jehovah Sabaoth, Deus Sabaoth, Jehovah Deus Sabaoth,* i. e. *exercituum.*

§. V. Nomenclatura haec non occurrit in Genesi: exstant demum principia ejus in Exod. 7, 4., *educam exercitus meos, populum meum, filios Israël, ex terra Aegypti.* et cap. 12, 41.: *exierunt omnes exercitus Jehovah ex terra Aegypti.* Josuae, trajecto Jordane, apparuit, qui se ipse sic appellavit, *Dux exercitus Jehovah.* Jos. 5, 14. seq. Inde in libris Samuelis et Regum, in Chronicis, in Psalmis, in Esaja, Jeremia et plerisque prophetis minoribus, ante captivitatem Babylonicam, et post eam, frequentissima est locutio de *Domino Deo Sabaoth.* Varie expressere LXX interpretes: sed maxime utuntur epitheto *παντοκράτωρ,* et dicunt *Κύριος παντοκράτωρ, ὁ Κύριος ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ.* Id in ceteris N. T. libris nusquam reperitur, nisi 2 Cor. 6, 18., in expressa videlicet loci Esajani allegatione. In sola Apocalypsi saepe dicitur.

§. VI. Denotat vocabulum *Sabaoth exercitus* sive *copias* ingentes, speciatim quidem Israëliticas illas, sed generatim in coelo et in terra omnes, quia omnium Deus est Jehovah: et inde *ὁ παντοκράτωρ* dicit *Omnitenentem.* Huic uni omnis militia servit: et omnis illius militiae opera in Apocalypsi cietur et ad summa pervenit.

§. VII. Quae cum ita sint, Hebraico יהוה non potest non respondere membrum *Tertium, ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος.* nam epitheton, *ὁ παντοκράτωρ,* nunquam ponitur, quin immediate aut *θεὸς* aut יהוה praecedat. Illud mediate praecedit in praesenti: ergo יהוה est immediate praecedens. Respondent autem nomini יהוה vel tria incisa simul, *ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος,* vel tertium sine dubio, *ὁ ἐρχόμενος.*

§. VIII. *Ὁ ἐρχόμενος* dicitur *Is qui* יהוה *erit:* nec tamen dicitur *ὁ ἐσόμενος,* sed, perquam scite, *ὁ ἐρχόμενος,* ne quid de *esse*

praesenti detrahi videatur, et ut adventus clarius exprimatur. *Futurus*, Hebr. הבא *veniens*, coll. Joh. 16, 13. et sic aliae linguae.

§. IX. Quomodo nomen יהוה legendum sit, et quam late ejus significatio pateat, vehementer contenditur: nonnulli, quia ei puncta nominis אלהים saepe, et nominis אדני saepissime appicta sunt, alias vocales introducunt, et v. gr. יִהְוֶה *Iihvaeh* legunt.

§. X. Sed etiamsi nomen יהוה semper alienas, nunquam suas vocales in codicibus nostris adscriptas haberet, tamen aeque posset *Jehovah*, quam *Iihvaeh* legi. Atqui etiam oportere *Jehovah* legi, multa evincunt.

§. XI. Curaverunt Hebraei, ut nomen יהוה nunquam nisi quam sincerissime pronunciaretur: quare ubi praefixa mutationem vocalium importabant, saepissime nomen אדני vocales quam maxime ad יהוה accedentes habens surrogarunt. Sed ubicunque יְהוָה scribitur, plane *Jehovah* legendum est. Hac una de causa sub Jod retinuere Scheva: id quod etiam Chaldaei paraphrastae faciunt, in ipso scriptionis suae compendio יְיָ nomen *Jehovah* et *Adonai* referente. Quemadmodum יֱהֹוִה per puncta nominis אלהים scribitur, sic per puncta nominis אדני posset יְהֹוָה scribi, nisi יְהוָה per se pronunciandum esset. Nomina propria, ut *Jehojakim*, et multa alia, quae ex nomine יְהוָה formantur, et Graecas nominis hujusce scriptiones, ad eos, qui foris sunt, propagatas, eruditi pridem collegerunt.

§. XII. Incomparabilis et admiranda est coagmentatio nominis יהוה ex יְהִי *Erit* et הֹוֶה *Ens* et הָוָה *Erat*. Manavit haec nominis divini paraphrasis per tria tempora ad poetas Graecos vetustissimos et ad scriptores Talmudicos. Loca exstant apud Wolfium T. IV Curar. in N. T. pag. 436. Summum vero robur habet Apocalypsis.

§. XIII. *Secundum* membrum, ὁ θεὸς, nullam habet difficultatem: nomen θεὸς, a θέω *pono*, dicit auctorem rerum omnium. *primum* vero, Κύριος, aliquid dici postulat.

§. XIV. Jo. Pearsonus in Expos. Symb. Apost. p. 261. rem eo deducere conatur, ut τὸ κύριος, quatenus τῷ יהוה respondet, derivetur a κύρω, *sum*. Sed exempla, quae ex Tragicis potissimum profert, omnia *esse* quoddam *fortuitum* inferunt, ut κύρω vel potius κυρῶ non magis verbo ὑπάρχω, quam verbo τυγχάνω in significatu, et verbo קרה in ipso sono respondeat. Qui vim nominis κῦρος, ex quo κύριος dicitur, perspexerit, qua non modo moralem auctoritatem, sed etiam naturalem stabilitatem firmitudinemque denotat, is facile agnoscet, nomen κύριος idoneum esse ad interpretandum nomen יהוה demto temporum ternione, et certe denotare *Eum qui est.*

§. XV. Quotiescunque nomini Κύριος nomen θεὸς apponitur, illud nomini proprio יהוה respondet: idque in praesenti quoque loco valet.

§. XVI. Jam quid causae est, cur, quum inter tot commemorationes *Dei*, quae in V. T. exstant, hae ipsae, tres ad summum, appellationes, *Jehovah Deus omnitenens*, uno loco poni sint solitae, Apocalypsis hic quatuor, Κύριος tribus reliquis praemisso, ponat?

§. XVII. Saepe Apocalypsis dupliciter aliquid exprimit, Hebraice et Graece, ut ναὶ, ἀμήν· ἀβαδδὼν, ἀπολλύων· διάβολος, σατανᾶς· κατήγωρ, κατηγορῶν. Hostium nomina duplici idiomate exprimuntur: et prius ipsius Domini Dei nomen dupliciter exprimitur.

§. XVIII. Graece in titulo divino, quem consideramus, membrum I et II per se ponuntur, membrum autem III et IV, quae idem quod duo priora significant, unice eo pertinent, ut lectori Hebraicum יהוה צבאות in memoriam redigant. quanquam enim ipsum nomen יהוה Graecis exprimi posset, tamen in populo Dei nunquam sic expressum fuit. Graeco et Hebraico nomine Deus Judaeorum et Gentium describitur.

§. XIX. Membrum I et III sunt parallela, utrumque nominis proprii vim habens: primo additur ὁ θεὸς, tertio ὁ παντοκράτωρ, utrumque appellativum.

§. XX. Hactenus hunc locum tractavimus seorsum: nunc idem cum parallelis conferendus venit. Dicitur enim ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, h. l. et ὁ ἦν καὶ ὁ ὢν καὶ ὁ ἐρχόμενος, c. 4, 8. et deinceps, ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν· denique, ὁ ὢν. Vid. infra ad c. 11, 17. 19, 1.

§. XXI. Quum in rubo apparuit Mosi Deus, Ipse se nominavit אהיה *Ero.* Exodi c. 3, 14. hanc nominis sui rationem praestruit: *Ero qui Ero,* sicuti ad Mosen dixerat ibidem v. 12.: *Ero tecum.* Deinde Nomen exprimit Ipse, Mosen dicere jubens: אהיה *ERO misit me.* Verbum אהיה fit Nomen, ut ὁ ἦν, praefixo articulo: et ipsum ὁ ἦν, commoda locutio, ut apud Aristotelem, εὐθὺς τὸ ἔςαι καὶ τὸ μέλλειν, ἕτερον. l. 2. de gener. et corrupt. c. 11.

§. XXII. Hoc Nomine ad Mosen promulgato, in eadem continuo apparitione, et per totam deinceps scripturam V. T. nomen יהוה memoratur. אהיה primae personae, ibi locum habere videri posset, ubi Dominus de se loquitur, et יהוה tertiae personae, ubi de Domino loquuntur angeli et homines. Atqui Moses dicere jussus est, אהיה *ERO misit me;* et Dominus se ipsum quoque יהוה *Jehovah* vocat: ac nomen אהיה deinceps non repetitur, nomen יהוה nusquam non occurrit. Plane igitur nomen יהוה ad significatum nominis אהיה praeter differentiam primae tertiaeque personae amplius quiddam superaddit: ut primum videlicet Dominus se appellavit *Ero,* mox se appellitare instituit *Erit — Ens — Erat.*

§. XXIII. Olim ante Mosis tempora, nomen יהוה ita memoratum legitur, ut certum habeamus, Mosen id non ex sui demum temporis idiomate in tempora Enosi, Abrami etc. intulisse. Gen. 4, 26. 13, 4. 14, 22. 15, 2. 7. etc.

§. XXIV. Rursus apertum est, Mosi et per Mosen Israëlitis eam revelationem esse factam, qua nomen *Jehovah* novo modo eis *innotuerit.* Laudavimus modo locum Exod. 3, 15. Accedit alter, Exod. 6, 3.: *Visus sum erga Abraham, erga Isaac et erga Jacob* באל שדי *qua Deus abundans* omnibus bonis: *sed nomine meo Jehovah non sum eis notus factus.* Hic τῷ אל praefigitur ב et rationem *sub qua* denotans, per Gallicum *en* apte reddi potest, sicut v. gr. dicunt *vivre en Chretien.* Abrahamo quum apparuit Deus, appellavit se אל שדי Gen. 17, 1. et inde Isaac et Jacob saepe Eum sic appellarunt. Appellabatur tum quoque *Jehovah,* sed minus solenni usu. Mosis demum tempore Ipse hoc nomen suum in seculum, et hanc mentionem sui in progeniem et progeniem esse jussit. Ex. 3, 15. Tunc *nomen sibi*

aeternum re ipsa *fecit.* Es. 63, 12. Videatur locus Exod. 15, 3., et totum illud Canticum.

§. XXV. יהוה ab הוה *esse*, dicitur: ac potest id Ipsius nomen considerari vel absolute, ut est in se *Is qui est* ab aeterno in aeternum: vel respective, uti populo suo, promissionem per opus ipsum implendo, innotescit ut *Is qui est.*

§. XXVI. Priore notione nomen יהוה celebratum est etiam patriarcharum temporibus: sed altera notione superinducta Mosis demum tempore Israëlitis se notum fecit Dominus, per ingens illud opus eductionis ex Aegypto.

§. XXVII. Tali modo significationem nominis sui יהוה admirabili methodo quasi contraxit, ut quemadmodum *Deus*, quamlibet omnium Deus, tamen non erat alius, neque alius dicebatur, neque alius dici volebat, atque *Deus Israëlis*, sic יהוה *Is qui est* non esset alius, atque *Is qui* Israëli *est*, sive qui Israëli se praestat et re exhibet. *Ero vobis*, revera dixit, sicut postea, *non ero vobis.* Hos. 1, 9. non dissimili ratione, quotiescunque Deus insigne aliquod opus fecit, Ipsum nomenve ejus cognitum esse legimus. Ps. 76, 2. 83, 19. Es. 52, 6. Ez. 39, 7.

§. XXVIII. Itaque Mosis tempore quasi ab integro se nominavit אהיה *Ero.* Non dicit, *Ero qui eram*, *Ero qui sum*, sed אהיה אשר אהיה *Ero qui Ero:* ubi declaratio involvitur beneficii jam jamque praestandi. Id est, *Ero* Israëlitis is, *qui* eo ipso *Ero* patribus eorum, et quem me iis fore dixi, quemque me iis fore oportet, promissionem olim datam deinceps implendo. Itaque significatio futuri praevalebat in אהיה includens et recapitulationem revelationum et promissionum Dei, quae patribus obtigerant, et declarationem rei jam exhibendae per eductionem populi ex Aegypto.

§. XXIX. Nomen אהיה mox in nomen יהוה quasi excrescens eandem simul futuri significationem in nomen יהוה transmisit, ut in ipsa nominis forma futurum emineret, atque inde ad praesens cum praeterito progressus fieret.

§. XXX. יהוה idem est syllabatim, quod *ὁ ἐρχόμενος καὶ ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν.* Ita conveniens erat sermo Veteri Testamento. Sed in Apocalypsi ordo per elegantiam non nisi superbis fastidiendam invertitur, et cap. 4, 8. dicitur *ὁ ἦν καὶ ὁ ὢν καὶ ὁ ἐρχόμενος*, ubi, ordine naturali temporum, quatuor animalia Dominum celebrant summatim, ut Ipse se exhibuit, et exhibet, et exhibiturus est. Hic autem, cap. 1, 4. 8. et Johannis stilo et ore suo Dominus dicitur *ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος*, et ita novo, sed in ipsa natura divina fundato idiomate, *τὸ ὤν*, tanquam principale et radicale, primum ponitur, notabili praeludio et omine permutationis illius, qua deinceps et *τὸ ἐρχόμενος* et *τὸ ἦν*, ut §. XX. indicavimus, ad *τὸ ὢν* se recipiunt.

v. 9. *ἐν τῇ θλίψει, in tribulatione)* In tribulatione fidelibus maxime hic liber sapit. *) Asiatica ecclesia, praesertim a floridissimo Constantini tempore, minus magni aestimavit hunc librum. Vix vestigium reperias Apocalypseos a Constantinopolitanis doctoribus allegatae: ubi in Chrysostomi operibus citatur, hoc ipsum alieni tractatus indicium est. Africana ecclesia, cruci magis obnoxia, semper

---

*) *Conf. not.* Gnom. *ad phrasin ἃ δεῖ γενέσθαι, v.* 1. E. B.

hunc librum plurimi fecit. — *καὶ βασιλείᾳ καὶ ὑπομονῇ, et regno et patientia*) Conjunguntur haec etiam 2 Tim. 2, 12. *Patientiae spes* (1 Thess. 1, 3.) uberrimum in Apocalypsi nutrimentum habet. Notabilis *ordo* verborum: *afflictio, et regnum, et patientia.* cum primo horum et tertio *simul* datur secundum. — *ἐγενόμην ἐν τῇ νήσῳ*) *γενέσθαι ἐν ῥώμῃ* est *pervenire Romam*, 2 Tim. 1, 17. Itaque Johannes hoc loco innuit, se *delatum esse in insulam Patmum*, et sub adventum suum haec, quae memorat, audisse et vidisse. Neque praeteritum hocce tempus nos impedit, quo minus Apocalypsin in Patmo scriptam existimemus. Nam veteres in scribendo tempora verborum accommodarunt ad tempus lectionis, non scriptionis. Act. 15, 27. *misimus.* Tenuis haec videtur observatio: sed magnis erroribus medetur. — *τῇ καλουμένῃ, quae vocatur*) Sunt, qui hoc participium omittant: recte, ut videtur. *) Sive id legas, sive non legas, *Patmus*, quamlibet Asiae vicina, tamen non omnibus Asiae incolis nota fuit. Ideo Johannes memorat, *Patmon* esse *insulam.* At *Cyprus*, celebris insula, per se nominatur, Act. 13, 4., nec dicitur *insula Cyprus*, nedum, *insula, quae appellatur Cyprus.* — *πάτμῳ, Patmus*) Erat ibi, tempore Domitiani et Nervae. Opinionem de vita Johannis usque ad ultima Domitiani aut prima Trajani tempora, falsam quidem et ex confusione duorum Joannum exortam esse putat Artemonius in lib. de Init. evang. Joh. p. 350. Atqui Petrus sub Nerone defunctus est martyrio: et longe ultra Petrum mansit Johannes. Joh. 21, 22. Apocalypsin autem non diu ante obitum scripsit. Neque enim partem unam sub Claudio, aliam sub Domitiano aut Nerva scriptam dixeris, una quippe est *Apocalypsis*, una prophetia, unus liber. Neque Epiphanius, qui eam sub Claudio, id est, ante Petri sub Nerone mortem, editam censet, unus veterum est Irenaeo caeterisque anteponendus. Titulus versionis Syriacae jam est recentior. Cur in Apocalypsi, dices, multo magis *hebraizat* Johannes, quam in Evangelio? nonne tum, quum Apocalypsin scriberet, Graecismo demum assueverat? nam Evangelium scripsit ante vastationem Hierosolymorum, Apocalypsin postea. Enimvero non ex assuetudine, sed *ex divino dictamine*, cujus infinita est *εὐπορία*, formam totus trahit Johannis stilus, sed magis propheticus.

v. 10. *ἐγενόμην*) Periodus trimembris: *ἐγενόμην. ἐγενόμην· καὶ ἤκουσα.* v. 9. 10. — *ἐν τῇ κυριακῇ ἡμέρᾳ, die dominico)* Et esse aliquem et dici *Dominicum diem*, vel ex hoc constat loco: diem autem Dominicum esse illum diem, qui dies Solis a gentibus dicebatur, qui primus est hebdomadis cujusque dies, qui Sabbato, septimo hebdomadis diei opponitur, universo antiquitatis christianae testimonio constat. Rationem appellationis rursus ex ipsa Scriptura N. T. discamus. Appellationem multi ex eo repetunt, quod illo die resurrexerit Dominus. Vera haec quidem, sed non praecipua, aut non unica ratio fuerit. Insignes sunt dies Nativitatis, Baptismi, Transformationis, Crucis, Resurrectionis, Ascensionis, Adventus gloriosi. Quis horum maxime dominicus dies est? Coena dominica est coena Domini: Dies dominicus est dies Domini nostri Jesu Christi; quo nomine stilus apostolicus denotat unum diem adventus, qui etiam absolute *dies*,

---

*) *Hinc omittit etiam* Vers. germ., *quamvis optionem lectoribus reliquerit margo* utriusque Edit. E. B.

vel *dies ille* dicitur. Non abhorret sensus veterum Christianorum, de quo apud *Hieronymum* ad illud, *Media nocte*, Matth. 25. haec leguntur: *Dicamus aliquid, quod forsitan lectori utile sit. Traditio Judaeorum est, Christum media nocte venturum in similitudinem aegyptii temporis, quando pascha celebratum est, et exterminator venit, et Dominus super tabernacula transiit: et sanguine agni postes nostrarum frontium consecrati sunt. Unde reor et traditionem apostolicam permansisse, ut in die vigiliarum paschae ante noctis dimidium populos dimittere non liceat, exspectantes* adventum *Christi; et postquam illud tempus transierit, securitate praesumpta, festum cunctis agentibus diem.* Ad diem quemque dominicum exspectabatur Dominus, quanquam exspectationis solennitas ante paschalem potissimum celebrabatur Dominicam. Monumentum creationis dies septimus: primus dies, monumentum consummationis. Ille, dies Jehovah: hic, dies dominicus. Certe quisquis animo suo praecipit, diem hebdomadis primum, dominicum ideo dici diem, quia eo die veniat Dominus, is demum perspicit, quam singulari convenientia obtigerit Johanni, ut Dominico die Dominum venientem et videret et describeret.

Putavi aliquando, visionem illam, quam Ezechiel a cap. 40. refert, fuisse die sabbati, eumque diem sabbati cum die dominico hic memorato posse conferri: sed id ultro nunc omitto. Nam in anno quidem mundi 3374, in quo visionem illam ponit Calvisius, dies 1 Tisri fuit sabbatum: sed visio fuit tribus post annis die 10 Tisri, media hebdomade. Aliam indaginem dominicus aperit dies. Apocalypsin visam esse *ΠΡΟΣ τῷ τέλει in fine imperii Domitiani*, ejusdem prope aetatis scriptor affirmat Irenaeus: quem praeter alios *Newtonus* in Observ. ad Ap. p. 163. seqq. frustra oppugnat. Vid. *Exeg. Germ.* p. 174. Occisus est autem Domitianus anno 96 Dion. d. 18 sept. die Dominico: quumque visionis tempus per celeberrimum persecutoris interitum ita accurate notat Irenaeus, tutissimum fuerit ab ipso die quam minimum recedere. Quid si *dies* ille *dominicus* eo anno fuerit d. 3 april. id est, pascha: vel d. 19 junii, coll. *Ord. temp.* p. 389. [*Ed. II. p.* 334. *sq.*] vel ipse dies 18 septembris? Nil definio: Irenaei vestigia sequor. Certe Apocalypsis ante Domitiani exitum data aliam quoque praebet observationem. Verba ad populum *Ephesi* faciebat Apollonius Tyaneus, et in media oratione exclamabat, *Feri tyrannum*, iterumque, *Confidite, tyrannus occisus est.* Atque eo die, ea hora, Domitianus Romae est occisus. Sive conjurationem in Domitianum scierat Apollonius, sive aliunde, quid ageretur, persensit: Apocalypsis multo majus rerum futurarum indicium Ephesiis, ad reprimendos Apollonii asseclas, et ad vindicandam Jesu Christi gloriam, eodem tempore dedit. — *ἤκουσα ὀπίσω μου, audivi post me)* Johannes faciem habuerat versam ad orientem: similiterque Dominus, dum ei apparet, faciem ad orientem, Asiam versus, quo scribendum erat, direxit.

v. 11. *λεγούσης)* Saepe Johannes verba, quorum sententia cum remotioribus cohaeret, Hebraico more cum propioribus construit. Dicere volebat: *φωνὴν λέγουσαν·* pro eo dicit, *σάλπιγγος λεγούσης.* — *ὃ βλέπεις) Ἐγώ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, καὶ,* praemittunt nonnulli. Vid. App. crit. ad h. l. Ed. II. Saepe demum post apparitionis initium Is qui apparet, eloquitur, quis Ipse sit.

Exod. 3, 6. In praesenti autem grandis illa summa, *ὃ βλέπεις, quod vides*, et ipsa adeo Johannis visio, per se titulorum omnium instar erat, dum versu 17. mox titulus sequebatur expressus. Atque ex hoc ipso fonte derivantur tot tituli in capite 2. et 3. In summa, intuitu versus 8. et 17., illata potius versui 11. haec verba videntur, quam pro superfluis habita. Non facile pro superfluo aliquid hodie habent complures docti viri, eademque mente plerique quondam librarii fuere. Codicibus tutius, quam rationibus talia loca deciduntur: atque in eo genere eximium pondus *Latinus* habet interpres, ubicunque eum propriis non laborare naevis, idonei, quamlibet pauci, testes Graeci confirmant. Utinam hoc omnes penitus infixum animo habere vellent: maximum ad plerasque dubitationes eximendas compendium foret. De antiquitate Latini interpretis egimus in Appar. p. 391. 419. etc. [*i. e. P. I. §. XXXII. Obs. VI. XX. Cons. VIII. etc.*] eamque confirmat egregia Latinorum patrum cum textu interpretis consensio. Carebat aetas illa multis additamentis, quae posteritas, ut alibi paulatim, sic hoc loco invexit. — *εἰς βιβλίον, in librum)* Huic *libro*, talem ortum habenti, nec non ceteris, ex quibus sacrae corpus Scripturae constat, quis est, qui tantum tribuat, quantum res ipsa postulat, posthabita multitudine aliorum librorum? Eccles. 12, 12.

v. 12. *βλέπειν τὴν φωνὴν, videre vocem) videre* eum, cujus erat *vox*. vel, Oratio semiduplex.

v. 13. *ποδήρη)* מְעִיל LXX *ποδήρης*, de vestitu Aaronis.

v. 14. *ἡ κεφαλὴ καὶ αἱ τρίχες) ἓν διὰ δυοῖν*· id est, capilli. Sic vidit Johannes.

v. 15. *πεπυρωμένῳ)* Sic *Uffenb.* pluresve, et versiones antiquae. Alii, *πεπυρωμένοι*. Epitheton est, non pedum, sed *χαλκολιβάνου*· *) ideo non repetitur c. 2, 18. *Χαλκὸς, aes: λίβανος, tus. χαλκολίβανος*, aeris species, turi similis. Vide Bocharti Hierozoicon, in extremo, ubi *aes album* interpretatur copiosa disputatio. Conf. Dan. 10, 6., de *aere splendente*. Hesychius, *ἅπασα χαλκῆ, λαμπρὰ ὅλη, κρῆτες.*

v. 17. **) *ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, primus et postremus)* Gloriosissima appellatio Hebr. ראשון אחרון Es. 44, 6. 48, 12., ubi LXX reddunt, *ἐγὼ πρῶτος καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι Θεός*. et rursum, *ἐγώ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγώ εἰμι εἰς τὸν αἰῶνα.* Utroque loco vocabulum *ἔσχατος* videntur non satis dignum putasse, quod tamen revera Hebraeo egregie respondebat. Es. 41, 4. *Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ εἰς τὰ ἐπερχόμενα* (את אחרנים) *ἐγώ εἰμι*. Loquitur Messias de sese, coll. c. 48, 16. Hinc id praeconium in Apocalypsi Dominus Jesus ad se applicat, et per verba subsequentia declarat. Spectetur Schema:

Ego sum primus, et Postremus:
et Vivens; et fiebam mortuus, et
ecce vivens sum etc.

Immediata constructio, *Primus et Postremus*, declarat, Vitam ejus, interventu mortis perbrevi, ita interpellatam esse, ut ne interpellata quidem existimari debeat. *Artemonius* in tr. de Initio Evang.

---

*) *Huic observationi minus suffragatur* Ed. maj. *quam margo* Ed. 2. E. B.

**) *ὡς νεκρὸς, ut mortuus*] Largam spiritualium donorum collationem ingens naturae contritio solet praecedere. *V. g.*

Joh. *Primum et Ultimum* interpretatur *praestantissimum et abjectissimum.* p. 248. sed si haec sententia esset, ordo rerum postularet inverti, et dici, *Ultimus et Primus.* Plane titulus divinae gloriae est, *primus et ultimus*, apud Esajam, apud quem frustra Artemonius eundem titulum ita conatur flectere, ut denotet *Principium et Finem.* p. 249. seqq.

v. 18. *ἐγενόμην νεκρὸς, fiebam mortuus)* Dici poterat, *ἀπέθανον, mortuus fui:* sed hoc loco elegantia singulari dicitur, *fiebam mortuus*, ad denotandam temporum et in iis rerum differentiam. — *αἰώνων)* Et formula *εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων,* et vocula *ἀμὴν,* perfrequens est in Doxologiis. ideo librarii, quanquam hic non est Doxologia, tamen post formulam illam etiam voculam hanc prono calamo perscripserunt, ut in Apparatu notavi. [*Vid. Ed. II. ad h. l., ubi memorabilis de nimio* Editionum *aestimio cautela habetur.*]

CAPUT II.

v. 1. *Τῷ ἀγγέλῳ, angelo)* Gravissima VII harum epistolarum causa est. Populus legem in Sinai suscepturus, prius sanctificabatur: idem opera Johannis Baptistae, quum immineret regnum Dei, per poenitentiam praeparabatur: nunc ecclesia christiana ad tantam Revelationem digne suscipiendam (perinde ut antea scriptor ipse, per deportationem et per consternationem,) his instruitur epistolis. Id enim agitur, ut malos, prius admonitos, et mala ex medio sui exterminans, ipsa cum sua posteritate ad hoc pretiosissimum depositum, hanc tanti momenti revelationem, quam ipsi coelites tam profundis adorationibus prosequuntur, recte amplectendam asservandamque, ad eventus maximos spectandos, et fructus uberrimos percipiendos plagasque effugiendas praeparetur, inspersis in ipsas epistolas revelationis reliquae stricturis fulgidissimis, ad attentionem excitandam et viam intelligentiae muniendam aptissimis: ecclesiaeque per poenitentiam renovatio, ut par est, conspectui iridis praemittitur. c. 4, 3. Quisquis igitur idoneus esse vult auditor apocalypseos, monita harum VII epistolarum debet observare *): tum enim ex specimine, quod illae praebent, discet, quomodo apocalypsis in omnes homines aetatesque applicanda sit. Nonnulli septem epistolas capite 2. et 3. comprehensas ad septem periodos ecclesiae referre sunt conati, historico earum sensu vel servato, vel, quod deterius erat, remoto. Cel. D. *Langius*, servato historico sensu, propheticum a tempore Johannis usque ad meretricis et bestiae cladem extendit, in Comm. apoc. f. 34. seq. Sed humanae solertiae esse septem epistolarum ad septem periodos accommodationem, ostendimus. Vid. *Erkl. Offenb.* pag. 285—295. Epistolae tum plane ad septem ecclesias in Asia, et earum maxime angelos, spectabant: et sive tum, quum mittebatur e Patmo liber in Asiam, aliae ecclesiae his VII fuere comparandae, sive minus, consideratur hic subordinatio harum ecclesiarum sub *Johanne:* inde vero omnes auditores, omnium locorum et temporum, boni,

*) *Memini ego sub* extremas *peregrinationis suae horas (ante hos* 20 *et quod excurrit annos) Epistolarum apocalypticarum lectitationem et scrutinium impense Suis commendare b. Parentem; addita ratione:* es ist nicht leicht etwas, das einen so durchdringen und durchläutern könnte. E. B.

mali, varii, ad sese referre debent, quae ad ipsos pari modo pertinent. Quodvis alloquium *ad* angelum ecclesiae concludit promissio, quae *vincenti* datur. — τῆς) Cod. *Alex.* τῷ· neque id per incuriam. Ter enim habet, τῷ ἐν ἐφέσῳ ἐκκλησίας. τῷ ἐν περγάμῳ ἐκκλησίας· (Latine diceres, *angelo ecclesiastico, qui est Ephesi, Pergami:*) et, τῷ ἐν θυατίροις. Hi ipsi tres angeli sunt, qui partim laudantur, partim reprehenduntur: et sermo magis directe eos tres petit in epistolis, quam binos reliquos, qui sine exceptione vel laudantur vel vituperantur. — ἐν ἐφέσῳ, *Ephesi*) In ea urbe et floruit diu Timotheus, et obiit paulo post Apocalypsin datam. *Polycrates*, Ephesi episcopus, martyrium descripsit Timothei: quod quidem scriptum, ut alia permulta, cteriorum Graecorum sedulitas interpolavit, sic tamen, ut res praecipuae manerent, easque ab interpolamento simpliciora defenderent exemplaria. Is igitur Polycrates apud Usser. de anno solari f. 96. Catagogia infidelium Ephesi fuisse ait d. 22. januarii, et tertio post die Timotheum ab illis interfectum, Nerva imperatore. Diem 22 et 24 januarii imperator non vidit Nerva, nisi A. XCVII solus, et A. XCVIII cum Trajano, mox d. 27 jan. mortuus. Itaque apocalypsis Ephesum quoque missa fuerat, perbrevi utique ante necem Timothei: neque tamen hunc apocalyptico putarim alloquio peti. Evangelista erat Timotheus, non ecclesiae unius angelus: idemque, si extremo suo tempore *a primo amore delapsus* esse potuit, certe non minus de morte tam propinqua, ut credibile est, quam Smyrnensis ecclesiae angelus, admoneretur.

v. 2. οἶδα τὰ ἔργά σȣ, *scio opera tua*) Hoc οἶδα *scio* septies occurrit:

scio tua opera, c. 3, 1. 8. 15.
scio tuam pressuram, c. 2, 9.
scio, *ubi habites*, c. 2, 13.
scio tuum amorem, c. 2, 19.

— καὶ ὅτι) *Καὶ* omissum a quibusdam olim: sed retinendum est. *) Sunt enim diversae [*utut conjunctae in hoc Viro*, V. g.] virtutes, *tolerantia* et *severitas contra malos*. — ἐπείρασας) Ἐπειράσω, *Erasmus*, sine ullo codice: ἐπείρασας cod. *omnes*. Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. Medium πειράομαι non nisi cum infinitivo, idque raro, occurrit, ut ἐπειρᾶτο κολλᾶσθαι, Act. 9, 26. πειρῶμαί σε, cum accusativo, nunquam dicitur: πειράζω, in omnes partes usitatum est. [*Praeclarum in hoc Antistite judicii acumen fuerit.* V. g.] — ἀποςόλȣς, *apostolos*) Repelluntur hoc loco falsi apostoli: falsi Judaei, v. 9., Ethnicismo dediti, v. 13. s.

v. 3. ȣ̓ κεκοπίακας) Sic *Alex.* habet. Ceteri item, magno consensu, ȣ̓κ ἐκοπίασας· tantummodo *Σ* pro *K*, ex rhythmo ἐβάςασας. Vid. App. Ed. II. ad h. l. κοπιᾶν, pro κάμνειν, Matth. 11, 28. 1 Cor. 4, 12., nec non Joh. 4, 6. Unde apud LXX verbis לאה כשל חשל חלה עיף maximeque יגע respondet. Hesychius, κεκμηκὼς, κεκοπιακώς. Antanaclasis a Wolfio laudata, haec est: *novi* laborem *tuum*, *nec tamen* laboras, *id est*, labore *non frangeris*.

v. 5. **) εἰ δὲ μὴ) Hoc dicitur absolute, sine verbo, v. 16., ἐὰν

---

*) *Omissionem praetulerat margo* Ed. maj., *sed* Gnomoni *et* Ed. 2. *congruit*, *et* Vers. germ. E. B.

**) *μνημόνευε*, *memento*] Plurimum juvat ejusmodi reminiscentia. c. 3, 3. *V. g.*

μὴ, cum verbo, mox, et v. 22. C. 3, 3. 20. — *ἔρχομαί σοι καὶ κινήσω*) Adventus Domini futurus erat *uno* tempore; et adventus *denunciatio* facta est primum Ephesi, etc. postremo Laodiceae. [*Crescit in his denunciationibus propinquitas.* v. 16. 25. c. 3, 3. 11, 20. Not. crit.] Tanta constantia verbum *ἔρχομαι* in praesenti ponitur, ut etiam subsequente futuro maneat. *ἔρχομαι καὶ κινήσω· ἔρχομαι καὶ πολεμήσω*, v. 16. Vide etiam Joh. 14, 3. Multum praestare debet angelus, propter arctam necessitudinem cum ecclesia sua.

v. 7. *οὖς*) Singularis eo magis notandus, quia pluralis usitatior. *πίστις, ὦτα ψυχῆς* ait Clemens Al. Strom. V init. quanquam in Hebraeo frequens est *auris*. — *ταῖς ἐκκλησίαις*) Casus sextus, uti c. 22, 16. Pari modo dicitur, *ταῖς προσευχαῖς*, c. 8, 3. 4. Conferantur, quae in Notis ad Marc. 5, 2. collegit Heupelius. — *τῷ νικῶντι*) Septem promissiones variam habent constructionem.

I. *τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ κτλ.*
II. *ὁ νικῶν οὐ μὴ ἀδικηθῇ κτλ.*
III. *τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ κτλ.*
IV. *καὶ ὁ νικῶν, δώσω αὐτῷ κτλ.*
V. *ὁ νικῶν, οὗτος περιβαλεῖται κτλ.*
VI. *ὁ νικῶν, ποιήσω αὐτὸν κτλ.*
VII. *ὁ νικῶν, δώσω αὐτῷ κτλ.*

In quatuor citerioribus, *ὁ νικῶν*, ut si distinctivum accentum Hebraicum haberet, majore emphasi notatur: in *tribus* prioribus *τῷ νικῶντι* (cui aequipollet in secunda *ὁ νικῶν*, absque *οὗτος*,) arctior est conjunctio cum subsequenti verbo.
— *ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, ὅ ἐστιν ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ θεοῦ μου*) LXX Gen. 2, 9., *τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου·* ubi coll. Gen. 3, 3. *τὸ ἐν μέσῳ* magna cum proprietate dicitur, quod reliquae arbores forent in horto, sed non in medio horti. Hoc loco simpliciter *in paradiso Dei* dicitur esse, juxta codices potiores, lignum vitae: neque aliud lignum, nisi lignum vitae memoratur. *In medio* quidem plateae Jerusalem est lignum vitae. c. 22, 2. Ex eo loco, vel ex Genesi, nonnulli hic scripsere, *ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου*.

*) v. 10. *βαλεῖν, conjicere*) *quendam*, subaudi, vel *quosdam* potius.

v. 11. *τοῦ θανάτου τοῦ δευτέρου*) Hanc phrasin מותא תנינא habet Paraphrasis Chaldaica, Deut. 33, 6. Es. 22, 14. [*Conf.* Apoc. 20, 6. V. g.]

v. 13. *πίστιν*) Huc mox respondet conjugatum *πιστός*. — *ἐν ταῖς ἡμέραις*) Vid. App. ad h. l. — *αἷς ἀντίπας*) scil. *οὐκ ἠρνήσατο*. Antipam sub Domitiano occisum ajunt Menologia; Martyrologia, eum in taurum aeneum ardentem fuisse conjectum.

v. 14. *τῷ βαλὰκ*) Sic habet cod. *Alex.* et quidem, ut in Apparatu monui, in prima editione Millii. Vid. App. Ed. II. — *Ipsi passim Millio a philologis cismarinis adscribuntur, quae Kusteriana demum editio deteriora vel etiam meliora fecit. Magno equidem labore, ex prima editione Millii, errata secundae, in Apocalypsi praesertim, correxi: quare ubi a secunda Apparatus meus dif-*

---

*) *τὴν θλίψιν*] Alii, *τὰ ἔργα καὶ τὴν θλίψιν*. Elegantem multorum locorum diversitatem recentiores ex parallelismo obliteraverunt. vide mox v. 13. *Not. crit.*

fert, *non temere id accidisse*, *etiam atque etiam confirmo.* — Omnino in hac phrasi, *docuit τῷ Balak*, obtinet Dativus commodi, quem non diffitetur Wolfius p. 463. neque usquam is casus magis est obvius, quam in historia de Balaamo: *κατάρασαί μοι τὸν λαὸν τοῦτον κτλ.* Num. 22. et 23. Josephus l. 4. Ant. c. 6. §. 6. Balaamum sic loqui facit: *Βάλακε καὶ τῶν μαδιανιτῶν οἱ παρόντες· χρὴ γάρ με καὶ παρὰ βούλησιν τοῦ θεοῦ χαρίσασθαι ΥΜΙΝ κτλ.* Eadem igitur mente Apocalypsis habet, *ἐδίδασκεν τῷ βαλάκ.* Neque enim Balakum docuit Balaamus, sed populum Balaki, Balaki causa, a quo Balaamus conductus fuerat. Vid. Num. 24, 14. 25, 1. s. 31, 8. 16.

v. 15. 16. *ὁμοίως μετανόησον οὖν*) *Similiter resipiscere* jubetur Pergamensis, ut Ephesius. Respondet *καὶ etiam.* v. 15. Lectionem *ὁμοίως*, pro qua alii *ὃ μισῶ* ex v. 6. rescripsere, defendunt testes fere *) omnes. Manet tamen *οὖν*, *igitur*, magna emphasi, coll. v. 5. cap. 3, 3. 19.

v. 16. *ἔρχομαί σοι καὶ πολεμήσω μετ' αὐτῶν*) *Ταχὺ*, post *σοὶ*, inseruere plerique, ex parallelis. Sed *cito* non habuit *Italica* versio Johannis manui proxima. Ad scriptores eam secutos accedit *Ansbertus* satis constanter, et *Beda*, et *Ambrosius*, etiam in Psalm. 118. Serm. 19. neque *cito* habet *Apringius* in paraphrasi hujus loci. Operae pretium fuerit, Latinos codd. Apocalypticos mss. hoc loco evolvisse. Interdum lectio plenior, genuina est; plerumque vero, brevior. Utrumvis quo casu obtineat, dicemus. Plenior, potior interdum. nam I. in homoeoteleuto vel iisdem verbis syllabisve recurrentibus librarii facile intermedium textum transiliverunt, ex vetustioribus testibus restituendum. II. Conjunctiones, in aliis linguis minus frequentes, quam in Graeca, saepe omissae sunt in versionibus, quas hac in parte cupide sequi nil attinet. III. Subinde Graeci a publica lectione, cui plerique codices accommodabantur, aliquid removerunt: ac tum plenior lectio, vetustissimis aliis documentis, *Latino* praesertim interprete nixa, retineri debet. Exempla passim occurrunt. A tribus hisce causis si discesserimus, character germanae lectionis tantum non perpetuus est *brevitas.* Nam quum in duo genera dirimantur codices Graeci, et secuti eos metaphrastae ac patres, videlicet in Asiaticos et Africanos, ut in Apparatu copiose explanavi, raro utrosque simul, sed tamen alibi ex his, alibi ex illis multos reperias brevia loca per declarationes aliquas supplere conatos. Inde plenior lectio, quae nunc a plerisque nimis religiose defenditur, fere semper fucata; brevior autem genuina est. Talibus in locis testes quamlibet pauci, modo idoneam habeant antiquitatem, valere debent: qua in parte *Latini* rursum eminent, ut paullo ante ad c. 1, 11. notavimus. Sane praestat, ubi de talibus micis agitur, genuinum aliquid in tanta panis abundantia praeterire, quam heterogeneum quidquam et ab humano sensu adspersum arripere. Id certe ubivis praeferendum est, quod rationes ei loco, qui sub manu est, propriae postulant. *Hic nemo quidem criticus alios ad assensum potest cogere: sed ipsum vicissim alii nullo jure retinere possunt.* Revertimur ad particulam *cito.* Multipliciter denunciat Dominus adventum suum in Apocalypsi, maxime a cap. 2, 5. ad c. 3, 20., ita quidem, ut adventum grada-

*) *Praefertur igitur haec lectio* (*ὁμοίως*) *in marg.* Ed. 2. *et* Vers. germ., *secus ac in* Ed. maj. *factum.* E. B.

tim propiorem faciat. Particula *cito* adhibetur demum c. 3, 11. itaque in praesenti, c. 2, 16., nondum locum habet.

v. 17. ψῆφον λευκὴν, καὶ ἐπὶ τὴν ψῆφον ὄνομα καινὸν γεγραμμένον) Scribebant veteres multa in *lapillis* (vid. Not. ad Gregorii Neocaes. Paneg. pag. 139.) praesertim suffragia. *Calculum album* fuisse tesseram σιτήσεως docet Sam. Petitus var. lect. c. 8. idque ille huc confert. Sed hoc loco *calculus candidus* et *nomen novum* per se praemium est, ideoque post manna absconditum ponitur.

v. 18. τῆς ἐν Θυατείροις ἐκκλησίας) τῷ ἐν Θυατίροις cod. *Alex.* nec non *Tertullianus*, non addito ἐκκλησίας vocabulo. Ubi conjunctim angeli memorantur septem ecclesiarum, c. 1, 20., non excipitur nomen *ecclesiae* Thyatirensis. Nunc ubi series ad *angelum in Thyatiris* seorsum pervenit, praetermissum *ecclesiae* vocabulum, (etenim *ecclesiam* tum ibi fuisse, olim negavere nonnulli,) paucitati certe Christianorum in oppido illo congruit. Separatim ad eos sermo fit versu 24. Apud Hebraeos decem minimum requirebantur homines ad coetum sacrum: rursum Neocaesareae quum essent XVII Christiani, episcopus iis datus est Gregorius. Thyatiris ergo parvulus grex et ignotus esse potuit, qui *ecclesiae* nomen vix sustineret, et tamen angelum haberet. Hic S. Carpus fuisse fertur.

v. 19. τὰ ἔσχατα πλείονα τῶν πρώτων) Similis locutio, τὸ ἔσχατον ὑπὲρ τὸ πρῶτον, Ruth. 3, 10. Contra, τὰ ἔσχατα χείρονα τῶν πρώτων, Matth. 12, 45.

v. 20. ἔχω κατὰ σοῦ) Non modo aliquot codices, sed multo plurimi testes, hanc lectionem exhibent, quam ceteri, πολλὰ, vel πολὺ, de suo, vel ὀλίγα, ex v. 14. supplentes, hoc ipso suo in extrema discessu comprobant. Talibus in locis brevior lectio tantum non semper genuina est. Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. Versu 19. πλείονα comparativus ultima opera primis praefert, non ad ὀλίγα opponitur. Nec multa, nec pauca, sed unum illud, quod exprimitur, Dominus contra angelum Thyatiris habebat, uti contra angelum ecclesiae Ephesi, c. 2, 4., ubi Andreas ἓν *unum* reprehendi scribit. quare his duobus leniora denunciantur, quam angelo ecclesiae Pergami, contra quem Dominus *pauca* habebat. — ὅτι ἀφεῖς τὴν γυναῖκα Ἰεζάβελ, ἡ λέγουσα ἑαυτὴν προφῆτιν, καὶ διδάσκει καὶ πλανᾷ τοὺς ἐμοὺς δούλους) Negat se *intelligere* Wolfius, *quomodo ἀφεῖς Graece dici possit.* Atqui ἀφεῖς legitur Exodi 32, 32., in edd. probatissimis; ἀφεῖς Ex. 32. citat Chrys. hom. 3. ad Pox. Ant. in notis Ducaei. et in Apocalypsi consensu nititur mss. omnium, si a silentio unius alteriusque segnius collati discesseris. Conf. Marck. in Ap. II. §. 46. 53. Ex ἕω (Jon. ἕημι, communiter ἵημι,) formatur ἀφέω, ἀφέεις, ἀφέει, etiamsi solum ἀφεῖς, idque contractum, in usu sit. Utut est, nil prohibuit, quin Johannes ipse aeque ἀφεῖς scriberet, ac librarii Graeci, significatu dubitationis experte. *Arethas*, qui ἀφίης surrogat, alibi quoque Johanneis meliora Graeca, ut ipsi videbantur, fecit. vid. infra, ad c. 16, 13. Eadem causa est, quod ad codices attinet, verborum subsequentium, καὶ διδάσκει καὶ πλανᾷ, quorum item sensus est obvius. nam primo verbum ἀφίημι etiam absolute ponitur, Matth. 3, 15. deinde hoc loco subjicitur determinatio: *sinis mulierem* istam, scil. docere, *et* revera *docet* etc. Sic c. 11, 3., dabo *duobus testibus meis* ut prophetent, *et prophetabunt.* Conf. etiam c. 13, 16. Vid. App. crit. Ed. II. ἡ λέγουσα, pro τὴν λέγουσαν, alias expeditum dedi-

mus. — τὴν γυναῖκα) Multi pridem, τὴν γυναῖκά σȣ. Certe *maritum* habebat, habebat enim *moechos*. v. 22. Illud σȣ videtur esse glossa, sed cum re ipsa conveniens. Eleganter autem dicitur, *mulierem*, pro, *mulierem tuam;* vel quia talis ellipsis frequens est: Act. 7, 20. vel quia hic agitur de adultera; coll. Joh. 4, 18. Act. 24, 24. et, *mulierem Jezabel*, quum ipsum *Jezabelis* nomen mulierem indicaret. namque partes *docendi*, contra ac *mulierem* decet, usurpabat.

v. 22. βαλῶ) Sic *Hunt. Aeth. Arab. Lat.* multi, qui *mittam*, et *Tertullianus*, qui *dabo* habet. βάλλω, ceteri. Etenim λλ pro λ saepe in hoc verbo ponunt librarii, et ἰδȣ plerumque cum praesenti construitur: interdum tamen etiam cum futuro. Luc. 1, 20. 31. 48. Et huic loco futurum congruit, quia conditio, *si non resipiscent*, intervallum dat temporis: et cum βαλῶ cohaeret ἀποκτενῶ· denique in omnibus his denunciationibus futurum praevalet, c. 2, 5. κινήσω· v. 16. πολεμήσω· v. 24. βαλῶ, ubi item multi βάλλω· cap. 3, 4. περιπατήσȣσι· v. 9. ποιήσω, cum ἰδȣ· v. 20. εἰσελεύσομαι κτλ.

v. 23. ἀποκτενῶ ἐν θανάτῳ) Ez. 33, 27. בדבר ימותו LXX, θανάτῳ ἀποκτενῶ.

*) v. 24. ὅσοι ȣκ ἔχȣσι — ȣκ ἔγνωσαν) Tertia persona pro secunda. Vid. Vorst. de Hebraism. c. 26. — ȣκ ἔγνωσαν) Non erant *Gnostici*. — τὰ βάθεα) Dan. 2, 22. in bonam partem dicitur, αὐτὸς ἀποκαλύπτει βαθέα καὶ ἀπόκρυφα.

v. 25. πλὴν) Amos 3, 2. רק LXX πλήν. — ἄχρις ȣ ἂν ἥξω) Ἥκω, derivatum a praeterito verbi ἵημι, jam in praesenti praeteritum involvit. Itaque futurum, ἥξω, *adero*, c. 3, 3. propius est, quam ipsum praesens ἔρχομαι per se. Sic, ἥκω, ἥκει, ἥκȣσι. Joh. 8, 42. 2, 4. 4, 47. 1 Joh. 5, 20. Luc. 15, 27. Marc. 8, 3. not. Unde Hebr. 10, 7. 9. ἥκω, pro praeterito באתי Ps. 40, 8.: et sic LXX passim: Num. 23, 1. (vel c. 22, 36.) Deut. 33, 2. Jos. 23, 14. s. Jud. 16, 2. 1 Sam. 16, 2. 29, 6. 10. 2 Sam. 3, 23. Insigne exemplum Eccl. 5, 14., ἐπιςρέψει, ὡς ἥκει.

v. 26. ὁ νικῶν — δώσω αὐτῷ) Quae Graece minus sonare putes, Hebraice cogitata, bene sonabunt. Talia vide c. 6, 8. 7, 2. 9, 12. (ubi femininum pro neutro:) 14. 20, 8. Simillima constructio, Κύριος, ἐν ȣρανῷ ὁ θρόνος αὐτȣ. Ps. 11, 4. et sic Ps. 57, 5. (4.) 103, 15. — ἐπὶ τῶν ἐθνῶν) Ps. 2, 8. 9., αἴτησαι παρ' ἐμȣ, καὶ δώσω σοὶ ἔθνη τὴν κληρονομίαν σȣ, καὶ τὴν κατάσχεσίν σȣ τὰ πέρατα τῆς γῆς. ποιμανεῖς αὐτȣς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾶ, ὡς σκεύη κεραμέως συντρίψεις αὐτȣς.

v. 27. ποιμανεῖ) In Hebraeo est תרועם *confringes eos*, Ps. 2, 9. a רעע *confregit*, subsequente verbo cognatae significationis תנפצם *dissipabis eos*, συντρίψεις αὐτȣς. LXX, ut si priore loco legissent, תרעם a רעה *pavit*, reddidere ποιμανεῖς. Id verbum Apocalypsis, valde aptum, non imitatione LXX interpretum, sed sua adhibet auctoritate. Atque aliis ea locis, ad veterem prophetiam alludens, Hebraici textus proprietatem decentissime servat. c. 6, 16. 7, 17. 11, 4.**)

---

*) ὁ ἐρευνῶν — — — δώσω, *scrutans — dabo*] Utrumque conjunctim habetur Prov. 24, 12. Jer. 17, 10. *V. g.*

**) παρὰ τȣ πατρός μȣ, *a Patre meo*] Jesus, quum in terra degeret, saepiuscule dixit, *Pater meus in coelis:* jam vero, *Pater meus*, simpliciter; Ipse videlicet *in coelis*, apud Patrem, constitutus. *V. g.*

CAPUT III.

*) v. 2. Ἔμελλον) Sic *Al. And. Pet.* 3. ἔμελλεν *Cov. Areth.* nec non *Uff.* μέλλει *Er.* ex Andreae comm. ἔμελλες *Leicestrensis* et (ἀποθανεῖν idcirco in ἀποβάλλειν mutato,) octo alii, nec non *Comp. Arab.* Non displicebat quondam mihi haec incisi lectio, ἃ ἔμελλες ἀποθανεῖν, hoc sensu: *confirma reliquas partes, quas, nisi admonitus hic esses, morte spirituali amissurus eras.* Simillima Philonis locutio, τὸν τῆς ἀρετῆς βίον θνήσκειν. item, τὰς ψυχὰς τεθνᾶσι. Heraclitique apud Philonem, τεθνήκαμεν τὸν ἐκείνων βίον. Sed ea ipsa locutio magis philosophica videtur, quam prophetica. Simplex et germana sententia fuerit, quam *Latinus* refert, *quae moritura erant.* atque ita *Armen. Copt. Syr.*

v. 3. πῶς· ποίαν) Respectus *qualitatis* pristinae Sardensem munire debet, ut hora futura, *quaecunque* erit, ipsi non sit calamitosa.

v. 7. κλεῖν) Hinc pluralis κλεῖς, c. 1, 18. — καὶ κλείει) Articulus ὃς continetur in ὁ ἀνοίγων, et inde subaudiendus est.

v. 9. τῶν λεγόντων) Hoc pendet a subaudito τινάς. — ποιήσω αὐτὺς, ἵνα) Eadem constructio, c. 13, 12. 16.

v. 10. **) τὺς κατοικῦντας ἐπὶ τῆς γῆς) Sic saepe LXX, quum in Hebraeo יושבי הארץ exstat, Es. 26, 21. etc. At de coelicolis dicitur, σκηνῦν. c. 12, 12.

v. 12. ***) ναῷ) Recens sphalma habet, λαῷ. Vid. Appar. ad h. l. Ed. II.

†) v. 16. μέλλω σὲ ἐμέσαι) mitior est oratio, quam si esset ἐμέσω σέ. μέλλω ex oratione categorica facit modalem. [*Innuit abnegationem coram Patre sub ista hypothesi futuram.* Ps. 16, 4. V. g.]

v. 17. ὅτι λέγεις) Hoc ὅτι non nectitur cum antecedentibus, quibus suum ὅτι insertum est, ὅτι χλιαρὸς εἶ· sed cum subsequentibus, ut res ipsa loquitur. Sic c. 18, 7. seq. ὅτι — διὰ τῦτο. — πλύσιος) Pauci, ὅτι πλύσιος. Talis usus particulae ὅτι, ad recitandum cujuspiam sermonem, frequens est, sed non in Apocalypsi. Vid. cap. 5, 12. 18, 7. etc. — πεπλύτηκα) *Divitiis meis usus sum,* et auro meo paravi mihi multa, v. gr. *vestimenta.* Sic LXX, πεπλύτηκα, Hos. 12, 9.

---

*) v. 1. ὄνομα, *nomen*] Hoc rem non conficit. c. 2, 2. *V. g.*

**) σέ, *te*] Gratiosissima exceptio, in tanta tentatione! *V. g.*

***) *De* columna *tacet quidem Bengelius et* h. l. *et in der* Erkl. Offenb. (*ut* S. R. Ernesti *monet, Bibl. th.* noviss. *T. I. p.* 708.): *at, non dissimulandum puto, quod illustrare locutionem studuerit* in den LX Reden, *p.* 155. *sq. his verbis usus:* Der Tempel Gottes ist das Heiligthum Gottes. In demselben eine Säule abgeben, ist eine sehr grosse Ehre. — — Sie gehöret ganz in jene Welt, und da ist es eine immerwährende Ehre, denn er wird nicht mehr hinauskommen. So lang der Tempel selber steht, wird auch der Pfeiler darinn stehen. Wann einer in der Welt schon etwa viel zu bedeuten hat, ist ein General oder Gesandter, oder Staats-Minister, auf welchem ein Königreich, als auf einer Säule, ruhet; so kann er über eine Weile gestürzet und weggethan werden, dass man kaum weiss, wo er hingekommen ist. Aber ein Pfeiler in Gottes Tempel kommt nimmer hinaus. (*Conf.* Apoc. 22, 5. fin. *Vid. etiam* Gal. 2, 9.) E. B.

†) v. 14. ἡ ἀρχή, *Principium*] Prov. 8, 22. Col. 1, 18. *V. g.*

v. 18. *συμβουλεύω, consilium do)* Atqui si Superior suam potestatem tantisper seponit, id ipsum animi potest esse alienioris, ut si servus a Domino increpatur et Dominus dicit, *suasor tibi sum, ut caveas tibi.* Etiam *amicis* consilia damus, sed non dum increpamus. *ἡ αἰσχύνη* Hebr. ערוה LXX interdum, *αἰσχύνη.* — *κολλούριον*) scil. *ἀγοράσαι, emere,* ad ungendum. [*Hoc postremum est. Divitiae cum vestitu praecedunt.* V. g.] De *collyriis* multa Celsus.

v. 19. *φιλῶ*) Philadelphiensem *ἠγάπησε.* Laodicensem *φιλεῖ.* Illud, judicio: hoc, gratia. Conf. Joh. 21, 15. not. Utroque loco *ἀγαπᾶν* est plus quam *φιλεῖν.* Joh. l. c. pluris est necessitudo spiritualis, quam Petri judicium. Hic, in Apoc., beatius est judicio Domini florere, quam gratia mera castigari. — *ζήλωσον*) Et *ζεστός,* v. 15. 16., et *ζῆλος,* est ex *ζέω.*

v. 20. *ἰδοὺ —, ecce —*) Hoc ipso *propinquitatis* incremento nititur tota fere observatio de ordine retrogrado, de quo vide *Erkl. Off.*

CAPUT IV.

v. 1. *Μετὰ ταῦτα, posthaec*) Magnum hoc loco bivium est interpretationum. Incidit enim quaestio, Utrum *sigillorum* eventus coeperit sub libri *scriptionem,* an is totus adhuc *futurus* sit? Hoc affirmat, praeter alios, cel. D. Langius: illud vel particula *posthaec,* iterata hoc versu, firmissime docet. Prius *posthaec* connectit visionem; alterum, connectit eventum. *Post haec,* id est, post ea, *quae SUNT,* quae ad septem ecclesias eorumque angelos attinent, *fieri oportet,* quae jam ostendet Dominus. Praeteritum et praesens et futurum, cap. 1. vers. 19. (ex quo versu illud *posthaec* repetitur hoc loco) *totum* librum insequentem complectuntur: et quemadmodum praeteritum et praesens adeo sunt conjuncta, ut praesens versu 11., *quod vides,* transeat in praeteritum, *quae vidisti,* v. 20.; et rursus praeteritum, *quae vidisti,* transeat in praesens, *sunt, sunt:* ibid. sic praesens et futurum, immediate, sine ullo hiatu, cohaerent, connexioque praeteriti et praesentis tantummodo connexioni praesentis futurique inservit. Non modo nullum dilationis ab aetate Johannis in ultima tempora vestigium est, sed etiam mora aperte excluditur. Futura, quorum *celeritas* c. 1, 1. 22, 6. evidenter declaratur, per *posthaec* praesentibus arcte annectuntur.

Particulam *posthaec* ita interpretatur D. Langius, ut, *post* elapsas, ex sensu prophetico septem epistolarum, totidem periodos ecclesiae, impleantur *sigilla* etc. Comm. apoc. f. 62., 73. Resp. I. *Talem* propheticum septem epistolarum sensum refutavimus ad c. 2, 1. II. Stante historico epistolarum sensu, particula *posthaec* intra eventus ecclesiarum in Asia terminatur: idque ita esset, etiamsi eae propheticum sibi sensum haberent affixum. III. Periodi si essent, non abrumperentur intereunte meretrice et bestia, ut D. Langio videtur, sed potius ultra millennium et parvum tempus soluti Satanae ad finem mundi cum ipsa ecclesia viatrice, cujus idem mutationem nimis magnam in millennio statuit, (vid. infra, ad cap. 19, 11. 21, 2.) pertingerent, adeoque ultra sigilla et tubas et phialas excurrerent. Argumentum apocalypseos *PRAECIPUUM* ait esse mysterium *ultimorum* temporum, cap. 10, 7. 11, 15. seqq. Vid. *Comm. apoc.* fol. 5. *Hermen. Einl.* p. 27. *Facile fit, ut veritatis alicujus cum gaudio*

susceptae declaratio nimis avide, et longe ultra proprios limites, proferatur. Sic vir cel. millennium pro semihora silenti in sigillo septimo amplectitur, sigillis prioribus valde coarctatis, et tubis omnibus ad id accommodatis: tum opinionem de mysterio ultimorum temporum, tanquam *praecipuo* apocalypseos argumento, mox, quasi *demonstratam*, assumit et constanter supponit. fol. 9. et 11. init. Hic cardo est systematis apocalyptici a celeberrimo Exegeta adornati. Sed tali pacto nimium extenditur *PRAECIPUUM* istud. Est illud apocalypseos argumentum inde quidem a citatis locis, (quatenus id ibi *proponitur,)* ad finem usque libri: sed argumentum capitum praecedentium ipsa textus verba multo latius extendunt, quam illi videtur. Nulla in iis bestia, nulla meretrix: post caput 10. demum in scenam prodeunt, idque ex intervallo. Quare initium judiciorum in hostes antichristianos ab ipsis v. gr. sigillis duci non debet. Plura vide ad cap. 6, 2. 11, 15.

Capita Apocalypseos ibidem f. 7. ita partitur, ut omnia fere in futurum differantur. Nos ita partimur:

CAP. 1. 2. 3. habent Praeparationem:
4. 5. Propositionem.
6—9. sunt impleta, ut sine violentia ostenditur.
10—14. sunt in cursu, jamdudum, ut idoneis evictum est argumentis.
15—19. exhibent Futura brevi.
20—22. spectant ulteriora.

Et illius et meam tractationem ad leges DEMONSTRATIONIS quam severissime exigat, quisquis potest.

v. 2. *ἐν τῷ ὀυρανῷ, in coelo)* Sic describitur coelestis curia. Quae de rebus coelestibus, templo, throno, synedrio, altari, arca foederis, Apocalypsis passim attingit, ea ex veterum Hebraeorum scriptis non inepte illustrari possunt. vid. Christiani Schoettgenii Dissertatio V. Horis hebraicis adjecta, p. 1212—1223.

v. 3. *ἰάσπιδι, jaspidi) Cum* Sardius *sit igneus et speciem sanguinis referat,* Jaspis *ruborem ALBICANTEM exprimit.* Lampius ad h. l. — *σαρδίῳ) Erasmus*, cum *Latinis* deterioribus, *σαρδίνῳ*· ceteri, *σαρδίῳ,* recte. Substantiva sunt, *λίθῳ ἰάσπιδι καὶ σαρδίῳ,* coll. c. 21, 20. sed adjectivum, etiam foeminino genere, est *σμαραγδίνῳ* (*ὁράσει,*) ex quo per rhythmum librario obrepsit illud *σαρδίνῳ,* quanquam Wolfius terminationem *σαρδίνῳ* ex *σμαραγδίνῳ* confirmari censet.

v. 4. *θρόνοι — καὶ εἰκοσιτέσσαρας πρεσβυτέρους — καὶ — στεφάνους χρυσοῦς)* Vid. App. crit. Ed. II. Recte habet prima Erasmi editio. etenim miscere casus solet Johannes. c. 1, 16. 18, 12. 13. etc. — *τοὺς)* Articulus vi relativa. Sunt igitur throni 24., seniores 24.: et singuli seniores singulos habent thronos. Utinam hunc articulum considerasset, qui thronos atque sessores nupero opere cabbalistico multiplicavit. Seniores (coll. *πρεσβύτεροι* Hebr. 11, 2.) iique 24. videntur esse totidem individua excellentissima ex genere humano, ex gr. *Adam, Seth, Enos, Kenan, Mahalaleel, Jared, Hanoch, Methusela, Lamech, Noa, Sem, Arphachsad, Selah, Eber, Peleg, Regu, Serug, Nahor, Thara, Abram, Isaac, Jacob, Abel, Japhet,* (Melchisedek, Job.)

v. 5. *ἀστραπαὶ καὶ φωναὶ καὶ βρονταὶ)* Memorantur *βρονταὶ καὶ*

ἀστραπαὶ καὶ φωναὶ καὶ σεισμὸς c. 8, 5., ἀστραπαὶ καὶ φωναὶ καὶ βρονταὶ καὶ σεισμὸς καὶ χάλαζα μεγάλη c. 11, 19., et rursum, cum epitasi, quod ad σεισμὸν καὶ χάλαζαν attinet, c. 16, 18. 21. Molestum est, quod librarii *fulgura et voces et tonitrua* quatuor his locis tam neglecto ordine descripserunt. *fulgura* tamen c. 4, 5. 11, 19. omnes primo loco ponunt: c. 16, 18. fere omnes: c. 8, 5. nullus. — ἑπτὰ λαμπάδες, *septem lampades)* Spiritus sanctus, oeconomice, ut *Sapientia* חכמות plurali numero. cap. 5, 6. textus se ipse explicat.

v. 6. ὡς θάλασσα ὑαλίνη, *ut mare vitreum)* Vis particulae ὡς *ut* magis cadit super *vitreum*, quam super *mare:* et *mare* aliquanto magis proprie dicitur, quam *vitreum.* notatur enim Profundum quiddam, idque et *fluidum* et *pellucidum*, quanquam non fluens, sed placide stans. Conf. cap. 15, 2., ubi et *ut mare vitreum* et *mare vitreum* dicitur, idem quoad substantiam, ut arbitror. Sic Joh. 6, 19., ὡς σταδίους εἰκοσιπέντε, ubi ὡς proprie super numerum cadit. Vitringa a significatu *maris* longius abit, quum *stratum* sive *pavimentum* interpretatur. — ζῶα) ζῶον et θηρίον valde differunt. φύσεις ζώων καὶ θυμοὺς θηρίων, Sap. 7, 20. Haec quatuor animalia sunt viva throni *emblemata* et ornamenta, propioris admissionis, quam 24. Seniores. [*Germanice* Lebbilder *dixeris*, *ut* Mannsbild, Weibsbild. V. g.] Videatur ipsorum confessio c. 5, 9. unde conjunctissima eorum, quasi partium insertarum, cum throno mentio solet fieri.

v. 7. μόσχῳ) *juvenco*, *bovi.* Hebr. בקר et פר et שור LXX μόσχος.

v. 8. ἔχον) *Εἶχον Er.* (invitis ceteris *Andreae* codicibus,) et *Bar. L.* ἔσχον Hunt. *Τὸ ἀνὰ* pluralem verbi formam requirere censetur Wolfio: singularis, tamen exstat Ap. 21, 21. ἔχον vel εἶχον ceteri habent, magna consensione. — *) γέμουσιν ὀφθαλμῶν) γέμουσιν ὀφθαλμοὺς habet *Uffenb.* recens ille quidem liber: sed sic alios quoque legisse, colligas ex *And.* 1. qui surrogat ἔχοντα ὀφθαλμούς. Idem *Uff.* v. 6. item habet γέμοντα ὀφθαλμούς. Fortasse plures mss. eandem varietatem habent, a collatoribus praetermissam. Verbum γέμω cum genitivo simul et cum accusativo exstat cap. 17, 4. — ἅγιος ἅγιος ἅγιος, *sanctus sanctus sanctus)* Novies hoc scripsere librarii quidam, ex more Graecorum liturgico: sed ter, ut Esajas, sic Johannes. Atque apud Johannem id quatuor animalia acclamant Sedenti in throno, id est, Patri, ex cujus dextera librum septem sigillis obsignatum Agnus, id est, Christus, sumit. *Τρισάγιον,* ut Graeci appellant, occurrit etiam Psalmo 99., ubi sub Majestatis se ostensurae, Justitiae se ostendentis, Clementiae ostensae praeconium tria resonant Epiphonemata de *Sanctitate.* Atque ut illud, sic Apocalypticum quoque *Τρισάγιον* in ipso textu suam secum rationem indicatam habet.

Sanctus, Qui erat:
Sanctus, Qui est:
Sanctus, Veniens.

Sanctificandum Ipse se exhibuit in creatione rerum omnium: Sanctificandum se exhibet amplius in gubernatione rerum omnium: Sanctificandum se exhibebit maxime, in consummatione rerum om-

---

*) κυκλόθεν, *circumcirca*] Ad oculos hoc, non ad alas, referendum. *V. g.*

nium. *Ex Ipso, et per Ipsum, et in Ipsum omnia: Ipsi gloria in secula.* Quae de *Sanctitate* diximus in notis Germanicis, ab iis non abhorret Castellio, quo interprete קדוש est *Augustus*, ut in Indice Bibliorum Castellionis observat I. L. Bunemannus.

In simili hymno, Es. 6, 3., additur, *plena est omnis TERRA gloriae Ejus:* in Apocalypsi vero id differtur, dum *terram*, deletis hostibus, Gloria DOMINI replet. Vid. cap. 5, 10. 11, 16. 17. 18. 19, 2. Quibus locis adhibitis colligimus, quatuor animalia magis occupata esse, dum in coelo res agitur; presbyteros, dum in terram res profertur.

v. 9. 10. *ὅταν δώσουσι — πεσοῦνται*) Futurum utrumque exprimit simultaneum glorificationis actum apud animalia et apud presbyteros: et simul habet vim frequentativam. *quotiescunque animalia dant gloriam: protinus seniores cadunt.*

v. 11. *θέλημα, voluntatem*) רצון voluntatem liberam et benignam. — *ἐκτίσθησαν*) *Condita sunt*, id est, manent. Simillimae locutiones: *benedictus erit*, i. e. manebit, Gen. 27, 33. *scripsi*, i. e. non muto, Joh. 19, 22. *domita est*, domitam se permittit, Jac. 3, 7. *mutabuntur*, mutata erunt et manebunt. Hebr. 1, 12. [Creatio *omnium reliquorum DEI operum, adeoque omnis etiam gratiarum actionis a creaturis profectae fundamentum est.* V. g.]

CAPUT V.

v. 1. *Βιβλίον, librum)* Non septem erant libri, sed unus, septem sigillis obsignatus. — *ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν*) Sic Ez. 2, 10. *κεφαλὶς βιβλίου — καὶ ἦν ἐν αὐτῇ γεγραμμένα τὰ ἔμπροσθεν καὶ τὰ ὄπισθεν.* Atque *ὄπισθεν*, pro *ἔξωθεν,* in hunc locum vel ex cap. 4, 6., vel ex illo Ezechielis loco inferre potuere librarii. Opposita sunt *ἔμπροσθεν* et *ὄπισθεν* *ἔσωθεν* et *ἔξωθεν.* Sed quum Ez. 2, 10. פנים ואחור exstat, *ἔσωθεν καὶ ὄπισθεν* ex Hebraismo defenditur. *ὄπισθεν* ipsum habet Origenis philocalia. *) — *σφραγῖσιν ἑπτὰ, sigillis septem)* Scatet haec prophetia *septenariis*, ex quibus quatuor copiosissime describuntur: septem angeli *ecclesiarum;* septem *sigilla* libri obsignati; septem angeli cum *tubis:* septem angeli cum *phialis. Ecclesiae*, sunt exemplar, ad quod *Commune ecclesiae*, omnium climatum et seculorum, juxta cum doctoribus et pastoribus, conformari debet. *Sigilla* referunt *potestatem omnem* in terra et in coelo, datam Agno. *Tubis* conquassatur *regnum mundi*, ut id tandem Domini et Christi ejus fiat. *Phialis* frangitur *bestia*, et quicquid cum ea conjunctum est. Hanc *Summam* semper ante oculos habere debemus. Sic tota Apocalypsis nativo suo decurrit *ordine.* Divisio horum septenariorum in IV et III infra explicabitur. Hypothesis VII periodorum ecclesiae, non solum per VII ecclesias, sed etiam per VII sigilla, VII tubas, VII phialas repraesentatae, aliis septenariis in V. et N. T. ad eandem pertractis, multorum Theologiam, exegeticam praesertim, valde enervavit.

v. 2. *ἰσχυρὸν, robustum)* Psalm. 103, 20.

v. 4. *ἔκλαιον, flebam)* Optimo exemplo Johannes cupidum se docilemque Apocalypseos discipulum sistit. conf. cap. 10, 10. 17, 1.

---

*) *Idque etiam in* Vers. germ. *N. T. exhibuit b.* Auctor. E. B.

21, 9. 22, 8. Longe absunt a Johannis sensu, in hac certe parte, qui quidvis potius quaerunt, quam hujus libri ab Agno aperti argumentum, et se faciles putant, si aliis, qui quaerunt, veniam dent. Quae tempore silentii divini vel angelis optabilia intuitu fuerant, ea nunc, quum divinitus patefacta in verbo prophetico emicant, ad gloriam Dei cognoscenda et admiranda, ab hominibus viatoribus tanquam circumstantialia et inutilia contemnuntur. — *πολὺ*) Sic *πολὺ*, Luc. 7, 47. — *ἀνοῖξαι*) Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. Inconcinnus nascitur ordo verborum, *non aperire*, *non legere*, *non videre*. Versu 1. *vidit* librum Johannes: versu 4. negat *videri* potuisse librum, id ipsum est legi. quanquam sermo, citra *legendi* verbum, regalior est et Agni majestati convenientior.

v. 5. *εἷς, unus) Procul dubio unus eorum, qui cum Christo resurrexerunt et in coelum ascenderunt*, Matth. 27, 52. *Videtur esse patriarcha Jacobus, quia ex ipsius vaticinio Christo nomen* leonis *tribuitur*. Gen. 49. v. 9. Joh. Gerhardus et alii ap. *Richter* ad h. l. et ap. Viet. Sed hoc, de *Jacobo*, *incertum* esse judicat Cluverus.

v. 6. *ἀρνίον*) *Ἀμνὸς* dicitur absolute, Joh. 1, 29. 1 Petr. 1, 19., nunc, *ἀρνίον*, respectu gregis subsecuturi. *Κριὸς*, *ἀμνὸς*, *ἀρνίον*, aetate differunt. Orig. t. 2. f. 140. in Joh. 1, 29. *ἀρνίον*, *agnellus*, quatenus tamen sexum masculinum connotat, proprie ducatum gregis propius spectat.

v. 9. *ᾠδὴν καινὴν*) Sic Ps. 144, (143.) 9. *ᾠδὴν καινήν·* sed ceteris in Psalmis *ᾆσμα καινόν*. — *ἐκ πάσης φυλῆς καὶ γλώσσης καὶ λαοῦ καὶ ἔθνους*) Sic, *ἐκ παντὸς ἔθνους καὶ φυλῶν καὶ λαῶν καὶ γλωσσῶν* c. 7, 9. *ἐκ τῶν λαῶν καὶ φυλῶν καὶ γλωσσῶν καὶ ἐθνῶν* c. 11, 9. *ἐπὶ πᾶσαν φυλὴν καὶ λαὸν καὶ γλῶσσαν καὶ ἔθνος* c. 13, 7. *πᾶν ἔθνος καὶ φυλὴν καὶ γλῶσσαν καὶ λαὸν* c. 14, 6. Sic fere, *ἐπὶ λαοῖς καὶ ἔθνεσι καὶ γλώσσαις καὶ βασιλεῦσι πολλοῖς* c. 10, 11. *λαοὶ καὶ ὄχλοι καὶ ἔθνη καὶ γλῶσσαι* c. 17, 15. In his locis semper memorantur *γλῶσσαι, ἔθνη, λαοί·* at, loco *φυλῶν, ὄχλοι* semel, *βασιλεῖς* semel. semper igitur *quaternarius* servatur, quatuor mundi plagas spectans. Ternarius, Dan. 3, 4. 7. 29., demtis *tribubus*, (in Hebraeo,) id est, Israelitis.

v. 10. *αὐτοὺς—καὶ βασιλεύσουσιν*) Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. Conf. Matth. 23, 37. et Jud. v. 24. Sic quoque *ἐν αὐτῇ*, pro *ἐν σοί*, cap. 18, 24. *ἡ λέγουσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς*, pro *σοῦ*, Es. 47, 8. 10. Hoc loco Hebraismus tertiae personae pro prima, et graphice refertur ad *redemtos*, et simul modestius sonat, quam *nos — sacerdotes etc.* — *βασιλείαν*) Sic *Al. Lat. Cyprianus*. uti cap. 1, 6. Recentiores hic quoque, *βασιλεῖς*. *) Sed qui coronas suas ante thronum abjiciunt, ipsi se non appellant *reges* in conspectu *Regis* magni, quanquam sacerdotalis eorum admissio tantam habet dignitatem, ut potestas regnandi in terra eam certe non exsuperet. Pariter c. 20, 6. participes primae resurrectionis dicuntur *sacerdotes*, et dicuntur *regnaturi;* nec tamen *regum* eis nomen datur. — *ἐπὶ τῆς γῆς, super terra) Ἐπὶ* hic notat locum, uti cap. 3, 10., et passim: vel potius potestatem, uti cap. 2, 26.: quomodo dicitur, *βασιλεύει ἐπὶ τῆς*

---

*) *Quae lectio quum palmam nacta sit in* Ed. maj., *alteri tamen postposita est ut in* Gnom. *ita et in* Ed. 2. *et* Vers. germ. E. B.

ἰουδαίας, Matth. 2, 22. Et sic LXX, Jud. 9, 8. 1 Sam. 8, 7. 12, 12. 14. 2 Reg. 8, 20. 11, 3. Non igitur ausim ex hac phrasi affirmare horum super terram regnantium commorationem in terra. Presbyteri fuere mansueti: (confer Matth. 5, 5.) sed mansuetorum grex ceteroqui multo major est.

v. 11. *μυριάδες μυριάδων καὶ χιλιάδες χιλιάδων*) *μυριὰς*, decem millia. *μυριάδες*, (si subaudias tantum *δύο*, uti c. 12, 14., *καιρὸς*, scil. *δύο*,) sunt viginti millia. inde *myriades myriadum*, sunt 200,000,000. et sic praeterea *chiliades chiliadum*, 2,000,000. Numerus minor majori adjunctus vetat utrumque nimis indefinite sumi.

v. 12. *ἄξιος*) *Ἀρνίον* est neutrum; unde plerique scripsere *ἄξιον*· sed *ἄξιος* spectat sententiam ipsam *). — *τὴν δύναμιν καὶ πλοῦτον κτλ.*) Septemplex plausus respondet septem sigillis, quorum quatuor primis visibilia, tribus reliquis invisibilia Agno subjecta continentur.

v. 13. *πᾶν κτίσμα — ἐν αὐτοῖς*, *omnem creaturam — in iis) omnia opera Domini in omnibus locis dominii ejus.* Psalm. 103, 22. — *καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς, πάντας ἤκουσα λέγοντας*) Lectio haec majore nititur numero codicum. Pauci *πάντας*. vel etiam *λέγοντας*, in neutrum verterunt. *τὰ ἐν αὐτοῖς* absolute dicitur, uti c. 10, 6. Et hoc, *πάντας ἤκουσα λέγοντας*, *concentum omnium* incolarum, quos habent regiones quatuor in universitate rerum, egregie complectitur.

v. 14. *καὶ προσεκύνησαν*) Hoc verbo terminatur periocha in *monumentis* omnibus. Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. Talia additamenta, deposito timore, resecare pium est. Brevior lectio, *καὶ προσεκύνησαν*, *et adoraverunt*, adorationem *et Sedenti in throno et Agno* praestitam denotat. coll. v. 13. Saepe *προσκυνεῖν* absolute dicitur. c. 11, 1. Joh. 4, 20. 12, 20.

CAPUT VI.

v. 1. *Καὶ, et)* Primis quatuor sigillis ostenditur, omnia omnium seculorum tempora publica, *florem imperii*, *bellum*, *annonam*, *calamitates*, esse Jesu Christo subjecta: ac primi sigilli specimen, Trajano imperante subsecutum, innuitur, in oriente; secundi, in occidente; tertii, in meridie; quarti, in septentrione et toto orbe terrarum. Etenim eas mundi regiones *leo*, *bos*, *homo*, *aquila* spectabant. — *ὡς φωνὴ βροντῆς*) Vid. App. Ed. II. De casu recto, *φωνὴ*, qui Wolfio displicet, Vallae non displicet, vide infra ad cap. 16, 13. — *ἔρχου, ἴδε*) Verba mea ad hoc celeusma decurtavit Wolfius: sententiam meam lectores, si quid refert, ex Apparatu ad h. l. velim repetant.

v. 2. *ἵππος λευκὸς*, *equus albus)* Sigilla plane in futurum confert cel. D. Langius, Comm. apoc. f. 73., ubi quinque argumentis utitur:

I. a figuris sigillorum. Resp. Praeterita, recte explicata, iis congruunt.

II. a defectu rationum, quibus Vitringa cum aliis nitatur. Resp. Meliores suppetunt et proferuntur. Vid. ad cap. 4, 1.

III. a parallelismo Matth. 24, 6. seqq. cum sigillo secundo, tertio,

*) *Hinc margo* Ed. 2. *lectionem ἄξιος*, *in* Ed. maj. *minus firmis annumeratam*, *retulit inter firmiores.* E. B.

quarto, quinto. vid. fol. 83. 257. Resp. Matth. 24, 14. *finem* denotare vastationem Hierosolymorum, totus probat sermonis nexus, maximeque particula *ὅν igitur*, v. 15., et quaestio discipulorum, ut eam Marcus et Lucas referunt. Similitudo plagarum in utroque textu non easdem infert plagas. Vide supra, pag. 135. seq.

IV. a parallelismo Zach. 6. cum iisdem sigillis. vid. fol. 84. Resp. Apud Zachariam non sunt singuli singulorum colorum equi, sed plures, iique curribus juncti: neque colores plane iidem (certe *pallorem* pro *albedine* ponit D. Langius:) neque idem colorum ordo: neque idem ad quatuor mundi plagas iter: neque eadem expeditio. In primo sigillo album ille equum refert ad victorem Christum; in tertio, nigrum ad caritatem annonae: hoc quomodo cum Zach. 6, 6. 8. parallelum sit, ostendi nequit.

V. a nexu cum tubis et phialis. Resp. Ut epistolas nimium dilatat cel. interpretes, sic idem sigilla, tubas, etc. nimium coarctat. Phialae id propemodum omne exhauriunt, quod ille etiam in sigillis et tubis repraesentatum autumat. Sunt *sphaerae* quatuor distinctae, quae singulae convenientem *ecclesiarum*, *sigillorum*, *tubarum*, *phialarum* titulis materiem habent, et, ubi distincte explicantur, amplitudinem hac prophetia dignam nanciscuntur. Tali modo vera explicatio nativum libri servat *ORDINEM*, quo semel seposito, humanum ingenium nil non dividere potest atque componere, et sibi de veritate reperta gratulari. Quod ad Ven. D. Langii systema attinet, *tempus* breve sub sigillo quinto; *menses* 42 *et dies* 1260., capite 11.: *dies* 1260 *et tempus paucum et tempus* 1. 2. $^1/_2$, capite 12.: *menses* 42., capite 13.; et *paululum*, capite 17. quae periodi sunt temporum *et omnifariam et longe et eleganter* diversae, id systema non modo pro aequalibus, sed etiam pro una, eaque $3^1/_2$ annorum, accipit, et ad eam hypothesin sigilla et tubas digerit. Comm. Apoc. f. 16. 115. etc. quo pacto quam multa in prophetia loco moveantur, perspicient, qui rite expenderint ibid. f. 15. 88. 95. 133. 143. etc. In epicrisi, v. gr. p. 390., meas rationes, fiducia eorum, quae antea scripserat, minus ponderavit.

*) v. 4. τὴν εἰρήνην τῆς γῆς) Vid. App. Brevior lectio, plerumque germana. — ἵνα) Vid. App. — [*Dirissima bella significantur.* V. g.]

v. 5. μέλας) Famem, quam hic eques, nisi inhiberetur, hominibus infligeret, poëtae Graeci appellant αἴθοπα λιμὸν, λιμὸν αἰανῆ, id est, *atram*, *luridam:* iisdemque epithetis utuntur Latini.

v. 8. χλωρὸς) χλωρὸς c. 8, 7. est *viridis:* at hic, *pallidus*, ὠχρός. quae notio ab Eustathio firmatur: sicut etiam utroque Graeco LXX Hebraeum ירק exprimunt. — ἐξουσία ἐπὶ τὸ τέταρτον) Similis constructio, ἐπὶ cum accusativo, c. 16, 9. — ἐν θανάτῳ) *peste.* דבר *pestis*, LXX θάνατος, Ex. 9, 3. 2 Sam. 24, 13., et passim. [*Diversarum calamitatum cumulus.* V. g.]

v. 9. καὶ, *et)* Sigillum quintum, sextum, septimum referuntur ad Invisibilia: quintum, ad bene defunctos, nominatim martyras. sextum, ad male defunctos, *reges* etc. coll. Ez. 32, 18. seqq. septimum, ad angelos, praesertim illos eximios, quibus *tubae* dantur. — ὑποκάτω) Congruit, quod 2 Maccab. 7, 36. septimus fratrum ait, οἱ μὲν γὰρ νῦν

---

*) νικῶν, *vincens*] Brevi post exhibitam prophetiam meras victorias Regnum Romanum spiravit. *V. g.*

ἡμέτεροι ἀδελφοὶ βραχὺν ὑπενέγκαντες πόνον ἀεννάυ ζωῆς ΥΠΟ διαθήκην Θεοῦ πεπτώκασι. pro quo Latinus interpres, *Nam fratres mei modico nunc dolore sustentato, sub testamento aeternae vitae effecti sunt.* Non modo ecclesia sub Christo, ut mundus sub Satana militans, sed etiam ecclesia consummata, et regnum tenebrarum, describuntur hoc libro. Quin piarum juxta atque impiarum copiarum in terra actiones, et ex hac in statum beatiorem miserioremve translationes, diversis temporibus inter se succedentes, per varios gradus distinctae, per varios plausus celebratae, atque ipsius exspectationis tripudiique coelestis, ipsiusque terroris ac poenae infernalis incrementa commonstrantur. Vid. capp. 4. 5. 6. 7. 14. 19. ss. et nott.

v. 11. *αὐτοῖς ἑκάστῳ*) *Merito dubites*, inquit Wolfius, *Ioannem scripsisse αὐτοῖς ἑκάστῳ.* At scripsit *ὑμῖν ἑκάστῳ* c. 2, 23. et sic Lucas, c. 2, 3., et Act. 2, 8., *πάντες, ἕκαστος· ἡμεῖς, ἕκαστος.* Paulus, Eph. 5, 33., *ὑμεῖς ἕκαστος.* Ipsum *αὐτοῖς ἑκάστῳ,* Sir. 17, 14. Qui consociationem pluralis et singularis numeri non ceperunt, varie mutarunt: eorum aliqui *ἑκάστῳ* omiserunt, non recte assentiente Millio, Proleg. §. 1003. — *) *χρόνον*) Alii, *χρόνον μικρόν·* idque defendit Wolfius. *Eadem phrasi*, inquit, *utitur Ioannes infra* 20, 3. Ex illo videlicet loco huc intulere nonnulli adjectivum: etenim adjectiva passim inserere gestierunt librarii, ne abruptior videretur oratio. unde etiam *Augustinus* l. II. contra Gaudentium c. 19. non semel, et *Hieronymus* in lib. de Viro perf. sic habent. Atqui hic *χρόνος,* de quo c. 6, 11., longo intervallo exit ante initium *μικροῦ χρόνου,* de quo c. 20, 3. Subjicit Wolfius: *Poterat utique ad excitationem animarum illarum multum facere, si intelligerent, exiguam fore judiciorum divinorum moram.* Hoc sane induxit Afros, ut *μικρὸν,* in martyrum solatium, adjicerent; (conf. Antonii Colleg. antithet. p. 909., de spe praecipitata:) quanquam ubi mora reapse non exigua est, ii non durabilem praebent excitationem, qui moram tamen exiguam dicunt. Optimum in ipsa veritate solatium est, quae tamen graviora subinde laetioribus admista, ut hoc loco moram diuturniorem, orationis involucro interim mitigat. Quod ad *crisin* attinet, nil habeo hoc loco, quod Apparatui adjiciam, nisi exegesin *Apringii,* quae sic habet: *Sed quia in novissimo tempore et sanctorum remuneratio perpetua et impiorum ventura est damnatio, dictum est eis exspectare, et pro corporis solatio etc.* De *parvitate* temporis nil notat. *χρόνον,* absolute dicitur, ut *ἐπὶ χρόνον,* sine epitheto, Luc. 18, 4. quem ad locum E. Schmidius notat, *χρόνον* etiam absolute saepius dici ab Homero. Dicitur vero etiam Act. 19, 22., et Es. 27, 11. apud LXX. Sic, *δι' ἡμερῶν,* Marc. 2, 1. etiam sine epitheto. *Χρόνον,* lectio antiquissimis, plurimis, optimis testibus nixa, brevis, nativa, absque fuco, et, ut *exegesis* ex totius nunc libri compage demonstrat, necessario vera. *Breve* quidem *tempus* a clamore animarum ad judicium ultionemque statuit cel. D. Langius, comm. apoc. f. 81. et passim. Est hic locus de iis, in quibus apocalypticus cel. viri labor majorem tulisset fructum, si momenta sincerae lectionis penitius explorasset. Parvitatem hujus temporis recusat prophetia. Argumentum ejus a tempore Johannis per secula mundi residua, elapsis non multo pauciora, continuo filo extenditur ad finem mundi:

---

*) *στολὴ λευκὴ, stola alba*] Sic et c. 7, 9. *V. g.*

et tamen multa in periodos temporum bene *longas* suis locis definite *expressas* includit: *cetera* omnia fiunt *ἐν τάχει, celeriter.* Itaque sigilla septem protinus et subita serie aperit Agnus, quorum quintum animas clamantes habet. Hic clamor, haec *querela*, multo post in *canticum*, IISDEM VERBIS, transponitur, c. 19, 2., tum demum videlicet, quum judicium sanctorum, et apostolorum, et prophetarum, judicatum erit ex Babylone sive Roma. c. 18, 20. Itaque duo notantur martyrum genera: alterum sub Roma ethnica, alterum sub Roma papali. illi jubentur requiescere, dum hi ad eos aggregentur. illos jam Johannis habebat aetas: horum primitias seculum XIII tulit. Illi igitur dum hos exspectabant, non erat *μικρὸς χρόνος*, sed plane *χρόνος*. Specialem in hoc libro significatum, uti *καιρὸς*, c. 12, 12. 14., sic etiam *χρόνος* habet, quem etiam latine *Chronon* (cujus vocabuli derivata Latinis non ignota sunt,) dicimus, ne cum eo *tempus καιρὸς* confundatur. Habet *chronus* annos 1111 1/9, ut suo loco ostendimus, et hic chronus fluxit ab A. 98 ad 1209, sive ab anno primo Trajani ad Cruciatam expeditionem, Innocentii III. zelo contra Waldenses excitatam. Antea papa nunquam cruentus persecutor fuerat: postea nunquam talis esse desiit. Huicce Chrono opponitur *Non — chronus*, c. 10, 6. unde suave antitheton utriusque loci, *χρόνον ἔτι, χρόνος οὐκέτι.* Ipse *Non — chronus* includit tempora sat longa, c. 11. et 12. et 13. expressa: et tamen *Non — chronum* longitudine excedit *Chronus.* Quam recte haec, quamlibet paradoxa, dicantur, veritas patefaciet, sed tempore. Dicam hic aliquid, quod ad *omnia* loca, temporis indicium habentia, pertinet: *Non ex rebus tempora determinantur penitus, nedum res ex temporibus: sed mutuum sibi auxilium praestant, ut eventus definite dignoscatur.* — *ἕως, usque dum)* Chronus interjicitur inter hoc responsum et inter initium *πληρώσεως, complementi*, sicut 4 reges Persidis inter prophetiam et inter cladem regis quarti. Dan. 11, 3. Post *chronum* accedunt fratres, quorum occisione continua sub bestiae furoribus peracta, impletur promissio. *Chronus* pertingit in tempora bestiae: his elapsis, fit *judicium.* — *πληρωθῶσι)* Passivum hoc habent *Comp. Al. Lat.* convenientissime. Neutrum, *πληρώσωσι*, plerique cum *Andrea* Caesariensi. Medium, *πληρώσονται*, (quanquam subjunctivum postulabat constructio,) *Erasmus* solus. qui in Apocalypsi recognoscenda quomodo versatus fuerit, demonstravi in Apparatu, Fund. Cris. §. XVII. Sed quia disputatio illa non ad certum aliquem textum specialiter accommodata est, valde vereor, ne plerique lectores eam praetereant, et in singulis textus locis, ad quae applicari ea debebat, eo minus expeditum faciant judicium. Quare meum esse duxi, in his quoque annotationibus nervos quosdam ciere. Hoc loco dicam, quae huc conveniant.

I) Erasmus in Apocalypsi unum tantummodo exemplar manuscriptum habuit, Reuchlinianum.

II) Reuchlinianum exemplar erat commentarius Andreae Caesariensis in Apocalypsin, qui *τὸ κείμενον* sive textum habebat interpositum.

III) Vetustatem ejus exemplaris mire extollit Erasmus. Textum id certe bonum, et aliquando singulariter excellentem habuit: sed mutilum idem fuisse, ex eo intelligitur, quod Erasmus et auctorem com-

mentarii nescivit, et partem capitis 22. ex Latinis supplevit. Illud ipse in Annotationibus ad N. T. et hoc in Epistolis suis fatetur.

IV) Erasmi editio saepe ab editione *Complutensi* et a mss. omnibus, praesertim rite collatis, et ab omnibus versionibus ac patribus, quorum suffragia exstant, et ab reliquis ipsius Andreae exemplaribus, ita discrepat, ut cum Latinis codicibus, iisque deterioribus et per meliores Latinos refutatis, interdum etiam cum Ticonio, mendosave ejus editione, congruat, verbaque Graeca textui inferat a Graeci sermonis usu remota.

V) Non pauca nobis, dum haec commentamur, occurrunt talia loca. et talibus in locis, dubium nón est, quin exemplar Reuchlinianum vetustate exesum fuerit, et Erasmus defectum ejus ex Latinis sarserit.

Hoc igitur loco Erasmus ex Latino *compleantur* dedit *πληρώσονται,* Mediamque vocem, verbo proximo *ἀναπαύσωνται* respondentem, facile arripuit. Quotiescunque tale quiddam Erasmo accidit, recensio ejus ne unius quidem codicis vim habet, neque ullae sequacium editionum centuriae, omnibus mss. refragantibus, meliorem ejus conjecturam faciunt. *Τολμηρότερον* et confidentius loquor interdum, non equidem per immodestiam, sed ut ad veritatem cernendam excitentur, qui nimis religiose unamquamque editionem, cui semel assuevere, defendunt. *πληρωθῶσι* dicitur hoc loco de numero martyrum complendo.

v. 12. *τὴν ἕκτην, sextum)* Vid. not. ad vers. 9. Sigilli *sexti res esse futuras, omnium fere interpretum consensu comprobari* ait cel. D. *Langius*, comm. apoc. f. 11. At omnes fere interpretes, cum ab iis discesseris, qui ad ipsam seculi consummationem referunt, de praeteritis interpretantur, ut vel Jungnitii Parallela sententiarum apocalyptica docent, p. 138. seqq. Quod ad rem attinet, hoc sigillum ad ea referri, quae ante finem mundi futura, nec tamen adhuc facta sint, non evicit ille: et tamen huic theoremati totam molem superstruit. fol. seq. Quare hoc quam firmissime demonstratum oportuit. Locum Matth. 24., cui parallelus est Luc. 21., vindicavimus modo. — *ὁ ἥλιος — ἡ σελήνη,* *) *sol — luna)* Sumuntur h. l. proprie. Describitur terror inferis incussus eo universi habitu, qui erit in die novissimo: incussus tempore apocalypseos scriptae: quae jam tum vere dixit, *venit.* [*Nimirum neque ad ipsum* mundi interitum *haec referri possunt; nam sequitur demum septimum sigillum plurimas res easque ingentes continens: neque ad* judicium quoddam *aliud, contra hostes exercendum; quorum videlicet mentio postmodum incidit. Pari ratione sub sigillo quinto animabus sub altari, gratiose quidem istis, quid ipsorum causa ageretur, patefactum est. — A terra fit initium. ut* c. 20, 11. V. g.]

**)

*) *Epitheton ὅλη minoris factum in margine* Ed. maj., *quam in* Ed. 2. *et* Vers. germ. E. B.

**) v. 15. *ἔκρυψαν ἑαυτὸς, abscondiderunt se*] Ubi eorum nunc animositas, quos tantopere mundus reformidaverat? *V. g.*

v. 17. *τίς, quis*] Ii, qui liberati sunt ira futura, communionem cum Agnello colentes. *V. g.*

CAPUT VII.

v. 1. *Ἄνεμος, ventus*) *Venti* denotant hoc loco lenimenta malorum imminentium: etenim *suppressio* eorum *laedit.* Insignis allegoria.

v. 2. *ἄλλον, alium*) Distinguitur *alius* hic angelus vel ab angelo praecone, c. 5, 2. vel ab angelis quatuor laedentibus. h. l.

*) v. 3. *σφραγίσωμεν, obsignemus*) Hac obsignatione muniuntur servi Dei ex tribubus Israël inde a tempore Johannis adversus calamitates sub septem tubis imminentes. Antea non opus fuerat, ante periculum. Alio tempore majores, alio tempore posteri eorum obsignantur. Si majores occiderentur, nulli essent posteri. Sub tuba angeli quinti ne ii quidem occiduntur, qui non sunt obsignati: ergo obsignati multo minus occiduntur.

v. 4. *ἰσραήλ*) *Israël* proprie notatur. Etenim multa proprie de Israële pronunciat hic liber, quae nonnulli per tropum interpretantur. *Israëlismus*, ut H. Morus appellat lib. I. Synops. proph. cap. 4., non nimis debet extendi. Recte Lampius *Judaeos in Apocalypsi plus* ait *esse quaerendos*, *quam plerique interpretes invenerint.* Medit. anecd. in Apoc. p. 261.

v. 5. s. *δώδεκα χιλιάδες, duodecim millia*) Ita duodecim millia duodecies accipere debemus, ut in summa non sint 143 aut 145, sed 144 millia. Numeri rotundi saepe praecise valent. Vid. Jer. 52, 30.: ubi summa 4600 animarum colligitur ex numeris, eodem loco praecedentibus, minime rotundis. Fortasse sunt tot capita sive patres (sicut Rom. 11, 4. *viri*, non animae numerantur:) cum sua posteritate. [Tribus *duodecim* [*die zwölf* Stämme] *per sex paria referuntur*. Not. crit.]

v. 6. *νεφθαλίμ· μανασσῆ· Naphthali: Manasse*) *Omittitur Dan, quia jam olim ea Tribus ad unam familiam Hussim reciderat, ut ajunt Hebraei, quae ipsa familia bellis interiisse videtur ante Esdrae tempora. Nam in Paralipomenis, ubi posteritas Patriarcharum memoratur, Dan omittitur. Et forte id praedicitur apud Amosum*, 8, 14. *Ex Danis tribu paucos superfuisse, eosque in Phoenicem profugisse, narrat Johannes Antiochenus.* Grotius. Non tam omittitur Dan, quam paucitas ejus, sub Manasse latens, cum Naphthali, cujus frater uterinus erat, conjungitur. [*Unus enim* Naphthali, *nisi hoc subinnuatur*, *in tota hac serie* uterinum *sibi conjunctum non haberet.* — *Ceteroquin* Levi *in hac enumeratione suum denuo locum occupat*, *et* Josepho *binae portiones*, *altera* suo, *altera* Manassis *titulo*, *tribuuntur*. V. g.]

v. 9. *μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἰδοὺ ὄχλος πολὺς — ἑστῶτες — περιβεβλημένους κτλ.*) Media lectio: unde totam periocham alii ad nominativum redigunt, alii ad accusativum. Displicet Wolfio mixtura casuum: quae in hoc quidem libro frequens est. Describitur hoc loco *ὄχλος agmen* aliquod beatorum, cui Simultaneum est cum obsignatione praecedenti et cum subsequentibus tubis, sub quibus plaga non

---

*) *ἀπὸ ἀνατολῆς ἡλίου, ab ortu solis*] Ab Oriente igitur ordiebantur plagae. *V. g.* — *τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, terram et mare*] Connotantur hic arbores. Terra est Asia, mare Europa, amnes (c. 8, 10.) et arbores Africa. *V. g.*

tangit obsignatos. Huc incidit hic *ὄχλος*, in suo ordine, post beatum ex mundo discessum. Postea plura ejusmodi agmina memorantur. cap. 14, 1. 15, 2. etc. Varii sunt *gradus* beatitudinis, et valde diversi; sed infimus eorum, comparate loquendo, jam est supra omnem purgationis indigentiam. — *ἐκ παντὸς ἔθνους καὶ φυλῶν καὶ λαῶν καὶ γλωσσῶν*) In tali enumeratione cetera loca aut pluralem quater habent, aut quater singularem numerum. vid. Not. ad cap. 5, 9. Hoc uno loco singularis primo loco, deinde pluralis ter ponitur, non temere. Educta est *haec multitudo* ex toto genere humano. Id unum est *ἔθνος*, inde ab origine sua. Act. 17, 26. Sed progressu temporis, ipso *Adamo* vivente, multiplicatum est, et in *tribus* et *populos* et *linguas* discessit.

v. 10. *κράζουσι*) Sic cod. omnes. Librarius Andreanus, *κράζοντες*, ex rhythmo *λέγοντες*, festinans arripuit. Ipsum Andreae exemplar Augustanum habet *κράζουσι*.

*) **) v. 12. *ἡ τιμὴ*) Apocalypsis passim septenarios in quatuor et tria dividit, ut suo loco ostendimus. Nunc quum omnes angeli dicunt: *ἡ εὐλογία καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ σοφία καὶ ἡ εὐχαριστία*, (*καὶ*) *ἡ τιμὴ καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἰσχὺς τῷ θεῷ ἡμῶν*, primi quatuor plausus referuntur ad tubam angeli primi, secundi, tertii, quarti; tres reliqui, ad tubam angeli quinti, sexti, septimi. Itaque si *καὶ* ante *ἡ τιμὴ* omissum sit, sententia quasi denuo inchoatur. Omittit quidem et particulam *Latinus*, et cum eo *Ambrosius Ansbertus*. Neque id negligendum videtur. nam saepe in polysyndeto incisa quaedam sine conjunctione ponuntur. Ex. 23, 23. 33, 2. Jer. 1, 10. Librarii Graeci facile *καὶ* suppleverunt: atque hoc loco opportune in septem vocabulis — hymni quaternarius et ternarius distinguuntur. Nil definio. Judicet lector. [*Opportune autem hic hymnus descriptioni multitudinis vestibus albis ornatae inseritur; quum statim postea 7 angelis tubae tradantur.* V. g.]

***) †) v. 17. *ὅτι*) כִּי praecedente *non*, valet saepe *sed*. — *ἀνὰ μέσον τοῦ θρόνου*) *ἐν μέσῳ τοῦ θρόνου κτλ.* vidit Johannes *τὸ ἀρνίον*, c. 5, 7. Hoc uno loco dicit *ἀνὰ μέσον τοῦ θρόνου*. Confer *ἀνὰ μέσον* 1 Cor. 5, 6. — *ἐπὶ ζωῆς πηγὰς ὑδάτων*) Prona constructio esset, *ἐπὶ πηγὰς ὑδάτων ζωῆς*. sed *ζωῆς* emphaseos causa praeponitur, (uti *σαρκὸς* 1 Petr. 3, 21.) et *πηγὰς ὑδάτων* est quasi unum vocabulum compositum, ut sit, *zu den Lebens-Wasserbrunnen*. Vid. App. Ed. II. — *ἐκ*) Iterum vid. App. Ed. II. *Ἀπὸ* et *ἐκ* Wolfius conjungit infra, c. 22, 19. Itaque in una sententia Johannes *ἐκ*, et inferius *ἀπὸ*, scribere potuit.

---

*) *ἡ σωτηρία*, *salus*] Salute eos DEUS mactavit, quam depraedicant. Sublimiores doxologiae sequuntur deinceps. *V. g.*

**) v. 11. *πάντες*, *omnes*] Nondum haec vocula exstat c. 5, 11. *V. g.*

***) v. 14. *οἱ ἐρχόμενοι*, *venientes*] Ergo nondum completus est eorum numerus, hac ipsa de causa tanto minus determinandus. *V. g.* — *ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἀρνίου*, *in sanguine Agnelli*] Non potest multitudinis hujus numerus iniri, adeoque Beatos etiam ex V. T. complectitur: iisque sua quoque in sanguine agnelli pars est. *V. g.*

†) v. 15. *διὰ τοῦτο*, *propterea*] Nemini integrum est in conspectum prodire, nisi alba stola praedito. *V. g.*

CAPUT VIII.

v. 1. *Σιγὴ, silentium)* *Silentium* opponitur *voci.* *Voces* in hoc libro quo sunt frequentiores, v. gr. cap. 7, 10. seqq. eo magis notabile est hoc exspectationis venerabundae *silentium*, tubarum *clangorem* praecedens. *Mille annorum sabbatismum* interpretatur cel. D. *Langius*, (*Hermen. Einleit.* p. 30. 68. etc.) errore (verum dicere cogor,) plurima turbante. Neque *silentium* est sabbatum, neque *semihorium* est millennium. Vid. *Erkl. Offenb.* p. 407. seqq.

v. 2. *) *ἑπτὰ σάλπιγγες, septem tubae)* Per has tubas regnum mundi conquassatur, donec id sub tuba angeli septimi, post gravissimas remoras, ad Dominum et ad Christum ejus redigitur. Tubae angeli primi, secundi, tertii, quarti, propriam inter se conjunctionem habent; et item tubae angeli quinti, sexti, septimi, quae solae habent *vae vae vae.*

v. 3. *καὶ ἄλλος ἄγγελος ἦλθε, καὶ ἐςάθη ἐπὶ τȣ̃ θυσιαςηρίȣ ἔχων λιβανωτὸν χρυσȣ̃ν· καὶ ἐδόθη αὐτῷ θυμιάματα πολλὰ, ἵνα δώσῃ ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων κτλ. et alius angelus venit et stetit ad altare, habens turibulum aureum; et dati sunt ei suffitus multi, ut afferret* (eos) *cum precibus sanctorum etc.)* De angelo, sanctorum preces Deo offerente, Hebraei in *Elle shemoth rabba* sect. 21. loquuntur in hunc modum, *Cum Israëlitae precantur, non inveniuntur omnes simul precari, sed unaquaeque synagoga* (seu *congregatio* כנסת) *seorsum precatur, primum haec synagoga, deinde alia. et cum omnes synagogae omnes preces suas consummaverint,*

המלאך הממונה על התפלות נוטל כל התפלות
שהתפללו בכל הכנסיות כולן ועושה אותן עטרות
ונותנין בראשו של הק״ בה שנא׳ עדיך כל בשר יבואו
ואין עדיך אלא עטרה שנא׳ כי כלם כעדי תלבשי

Angelus qui precibus praeficitur, portat omnes preces, quas precati sunt in omnibus synagogis, et facit eas coronas, et imponit eas (pro נותנין legendum censeo נותנן) *capiti Dei* S. B. *sicut dictum est* Psal. 65, 2., *omnis caro veniet corona tua:* (sic ibi exponitur עדיך ut ex sequentibus clarius elucescit; cum revera exponi debeat, *ad te) vox autem* עדיך *non nisi coronam denotat, quemadmodum dicitur* Isa. 49, 18., *Et indues te eis omnibus tanquam corona.* Christoph. Cartwright. in Mellif. hebr. lib. 3. c. 8. Itaque Hebraei dicunt, esse Angelum, qui praesit precibus coetuum suorum: Apocalypsis tantummodo dicit, esse Angelum, qui suffitum faciat, dum sancti orant. *ταῖς προσευχαῖς* v. 3. 4. est casus sextus, *concomitantiam* denotans, uti Rom. 11, 11. 30. 31. *τῷ αὐτῶν παραπτώματι, τῇ τȣ́των ἀπειθείᾳ, τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει.* Plura aliunde notavimus ad Chrysost. de sacerd. p. 514. Sunt, qui h. l. subaudiant *σὺν*· non incommodius subaudires *ἐπί*· sed neutrum est necessarium. Imo casus sextus absolute, *ταῖς προσευχαῖς,* majorem vim habet. Suffitus angeli, et precationes sanctorum in terra, sunt simul: sed sanctorum precationes acceptae sunt Deo per Jesum Christum, non per angelum. [*Vide, qualis sit legitima precatio. Est* Sanctorum *precatio, quam comitatur suffitus* angelicus, *et Christus ipse* coram

---

*) *τȣ̀ς ἑπτὰ ἀγγέλȣς, septem angelos*] Magna hi praerogativa gaudent. Unus eorum Gabriel est. Luc. 1, 19. *V. g.*

Patre *gratam reddit. Tune precaris ita, ut in memoriam coram DEO venire queant preces tuae?* V. g.] *Angelorum* nomine angelos creatos in N. T. praesertim in Apocalypsi notari, confirmat *Thummius* in admon. de error. Wigel. p. 280. et hoc ipso in loco id agnoscunt in commentariis ad Ap. *Nic. Selneccerus, L. et Andr. Osiandri, Beza, Hogelius* p. 277. nec non *Chemnitius* Part. III. Exam. Conc. Trid. f. 189. quem hoc nomine laudat Melch. Kromajer. in Ap. p. 111. *Arndius* de V. C. l. 2. c. 35. Accedunt D. Ioach. Langius et Dimpelius. Liturgia coelestis, cum effectu in mundo. — *ἐπὶ τὸ*) Scita casuum varietas: Angelus stetit *ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου juxta* altare: et dedit thymiamata *ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον super* altare.

v. 7. *ὁ πρῶτος) Ἄγγελος* suppletur in textu Andreae: sic enim initium sermonis VIII apud illum postulabat. Id secutus est *Erasmus:* id defendit Wolfius. Sed Graeci codices N. T. (omnes, ut existimare licet,) omittunt *ἄγγελος*. Et hoc arctissimo nexui versus 6. et 7., primum angelum praecipue urgenti, convenit. In mentione sequentium angelorum tubicinum exprimitur *ἄγγελος,* per longiora videlicet sermonis eventuumque intervalla. Tubarum eventum perbrevi sub libri scriptionem coepisse, patet ex eo, quod obsignatio servos Dei muniit contra plagas, quae non sub sigillis, sed sub tubis, et sub ipsa primi angeli tuba sequebantur. Adde quod *obsignatio* praecedit apertionem sigilli 7. Atqui sigilla mox incipiunt post apocalypsin datam. ergo etiam *obsignatio* mox procedat oportet.

Angeli *primi* tuba *Judaeos*, convenienter, pulsat: et complectitur bella Judaica sub Trajano et Adriano, de quibus inprimis legendae sunt S. R. Abbatis *Zelleri* annot. hist. ad. *R. Abraham ben Dior* comment. rerum Rom. pag. 69—79. Is ceteros scriptores copiose recenset, quibus adjicias *Hottingeri* Hist. eccl. N. T. Sec. II. pag. 65., et ex antiquis *Orosium*, lib. VII. c. 12. et 13. — *καὶ τὸ τρίτον τῆς γῆς κατεκάη*) Hoc incisum omnes testes, integri certe et penitius excussi, exhibent, in his *Andreas.* Carebat autem eo Capnioneus liber: hiatumque Erasmus sequitur, et defendit Wolfius. Tam facile omissum est hoc incisum, quam ab aliis illud, quod sequitur, *καὶ τὸ τρίτον τῶν δένδρων κατεκάη,* recurrente videlicet verbo *κατεκάη*. Neutrum omitti debet: ac prius, *de terra combusta,* retinendum est, quia *terram* proprie spectat angeli primi tuba, (quare locus c. 9, 4. huc minus commode confertur,) et *terra* praeter *arbores* et *gramen* multa alia complectitur.

v. 8. *ὡς ὄρος, quasi mons)* Moles gentium barbararum innuitur: de quarum migratione et irruptione, cum maximis detrimentis conjuncta, a Seculo III. tam plena est historia, ut non opus sit scriptores allegari. *Mons* in *mare* jactus apte exprimitur ex Cassiodorii Variis, ubi obvia satis est *Gothorum Romanorumque* mentio conjuncta.

v. 9. *διεφθάρησαν)* Vid. App. Ed. II. Singularis, ineunte commate, non obest. nam singularem excipit pluralis etiam versu 7., *ἐγένετο χάλαζα καὶ πῦρ μεμιγμένα ἐν αἵματι.* Simile illud, quod Wolfius notat, *tertia pars hominum occisi.* c. 9, 18.

v. 10. *ὁ τρίτος, tertius)* Arianas et Vandalicas calamitates hic notari, series rerum, temporum et locorum probat. *Stellam* Arium esse, recte censet *Bullingerus*, *Nigrinus*, *Viegas*, (quanquam, Lyrano et Aureolo obsecutus, de Pelagio quoque disputat,) tum *Forbesius*, *Coccejus*, *Gulichius*, *Sandhagenius*, *N. Mulerius*, *Bier-*

mannus, *Amelius*, *Horchius*, *Vitringa*, *Reinbeckius*, *Stockius*, *Loesekenius:* atque ante hos omnes *Seb. Meyerus* Arium juxta cum aliis haereticis hic notari existimavit. Interpretamentum *Brightmanni* de Imperatoribus Arianis, Constantio, Valente, solide refutat Marckius: *Si imperatores hi ut stella considerentur propter principalem majestatem, non video, quomodo lapsus non ad imperii ablatum decus, sed ad defectionem a fide referri possit.* Quo ipso argumento etiam *Jacobus Abbadie* refellitur, stellam de *Bonifacio* Comite, cujus invitatu Vandali Africam occuparunt, interpretans, in opere non solum Gallice, sed etiam Belgice edito. Ceteroqui magnus Arianismi in remp. quoque influxus fuit: ne eam haeresin in tubis miremur locum habere.

v. 11. *καὶ τὸ ὄνομα τȣ͂ ἀςέρος λέγεται ὁ ἄψινθος, et nomen stellae dicitur Absinthus)* Arianismus, amaritudinis plenus. Theodoritus lib. II. H. E. c. 14. de Arianis sub Georgio Cappadoce episcopos pellentibus, *ȣ̎τω ΠΙΚΡΩΣ ἤλασαν αὐτȣ̀ς κτλ. tanta amaritudine eos pepulerunt etc.* Victor lib. I. de Persec. Vandalica, Augustinum, in obsidione Hipponis, ita miseratur, *Dulcedo suavitatis in AMARITUDINEM ABSINTHII versa est.* *Ἄψινθος* est ex *α* privativo, et *ψίνθος,* quod est *τέρψις* apud Hesychium. Graecumque, *ἀψίνθιον,* ex Hebraica pronunciatione אפסינתין vel אפסינתא videtur factum esse trisyllabon.

v. 12. *ἐπλήγη, percussa est)* Id factum seculo V., Italia, et Roma, sede imperii, per externas nationes occupata et obscurata.

v. 13. *ἀετȣ͂)* Alii, *ἀγγέλȣ*. Sed vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. Certe lectionem *ἀετȣ͂ Itala* versio, aliique testes antiquissimi, seculis et climatibus inter se remotissimi, et longe plurimi, ab omni glossae suspicione vindicant. Omnino *alius angelus volans in medio coeli* c. 14, 6. praesentem locum respicit: sed hunc respectum non perimit lectio *ἀετȣ͂.* Ipsa *aquilae*, non *angeli*, appellatio, priore hoc loco, monet, non innui *angelum* proprie dictum, et altero illo loco respectus ad priorem hunc locum docet, *angeli alius* vocabulo insignem ex humano genere praeconem, ut eximii agnoscunt interpretes, denotari. — *μεσȣρανήματι) Μεσȣράνημα,* verbale, a verbo *μεσȣρανεῖν,* quod dicitur de sidere tribus zodiaci signis ante solem orto, adeoque meridianum tenente, ut demonstrat Tzetzes in Exegesi Hesiodi, ad illud, *εὖ τ᾽ ἂν δ᾽ ὠρίων καὶ σείριος εἰς μέσον ἔλθῃ ȣ̓ρανόν· ἔργ.* v. 607. seq. — *ȣ̓αὶ ȣ̓αὶ ȣ̓αὶ, vae vae vae)* Circa finem Seculi V. non defuere praesagia futurarum calamitatum. Primo vae gravius est secundum; secundo, tertium. — *ἐπὶ τῆς γῆς, super terra) Vae tria,* inquit cel. D. Langius, *quae vindictam adhuc futuram in bestiam et meretricem spectant, non modo in praeterita tempora refert* Bengelius, *sed etiam ipsum papatus initium ad vae tertium revocat, adeoque vae tertium jam mille abhinc annis et amplius venisse perhibet. At quum de vae secundo, Ap.* 11, 14., *dicatur,* Vae secundum abiit, ecce vae tertium venit cito: *et continua tuba septima, quae consummationem judiciorum et amplificationem regni Christi spectat, sequatur, facile existimari potest, vae tertium non posse tam longe retrahi.* Epicr. p. 406. Resp. Vae tria *terricolas* spectant, ac pridem ea venisse, et vae tertium non mille quidem, sed tamen propemodum octingentis abhinc annis venisse, ostendi. Tuba angeli septimi, elapso vae secundo, primum proponit res

optatissimas: deinde vae *tertium* describit: eoque exantlato, judiciorum fit consummatio et regni Christi amplificatio. Hunc ordinem migrat Halensis Theologi interpretatio: et vae tria, *terricolis* denunciata, sine causa ad extrema hostium tempora restringit; bestiaeque furorem, qui revera in vae tertio est, pro vae secundo habet. Quo pacto ordinatissima textus series vehementer luxatur. — *τῆς σάλπιγγος, tubae)* Singularis numerus, distributive, pro, *tubarum.*

CAPUT IX.

v. 1. *Τοῦ φρέατος)* *φρέαρ,* quasi orificium abyssi.

v. 2. *καὶ ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος καὶ ὁ ἀήρ, et obscuratus est sol et aër)* Est ἓν διὰ δυοῖν, uti c. 1, 14. *caput et capilli:* c. 19, 16. *vestis et femur.* Aër, quatenus per solem illuminatur; sol, quatenus lumen suum per aëra ad homines transmittit, obscurabatur. Hinc *ἐσκοτίσθη* dicitur, non *ἐσκοτίσθησαν.* Quare non seorsum hic quaeri opus est, quid sit sol et ejus obscuratio, quid aër et ejus obscuratio. Notantur tenebrae, Judaeis in Perside obortae [*Sec. VI.*]

v. 5. 10. *βασανισθῶσι. ἀδικῆσαι)* Dupliciter una res exprimitur, passive et active. *ἀδικοῦσι laedunt* locustae: *βασανίζονται cruciantur* homines. Sic, *occidere et occidi:* v. 15. 18. *alentes* habere, et *ali.* c. 12, 6. 14.

v. 5. *μῆνας πέντε)* *Lat.* aliqui, *menses sex.* Pridem, sed facile, ad *V* appictum est *I.* Iteratur *quinarius* versu 10. *Quinque menses* prophetici sunt anni communes 79 pleni, ab A. 510 ad 589. Homines, qui cruciabantur, erant Israëlitae, sigillo divino carentes: locustae, Persae, qui illos vehementer vexarunt.

v. 8. *ὡς τρίχας γυναικῶν, ut capillos mulierum)* id est, capillos promissos. Sic Arabes apud Plinium: sic quondam etiam Persae. Aeschylus apud Athenaeum l. 14. f. 627, *βαθυχαιτήεις μῆδος.* Persae, *κομῆται* dicti ab oraculo Delphico. Herodotus l. 6. f. 176. Vid. omnino Thom. Hyde Hist. relig. vet. Pers. pag. 369. *Ursus* villosus, Persarum regnum. Dan. 7, 5.

v. 9. *τρεχόντων)* Ut constructio appareat, *φωνὴν* habent *ἅρματα ἵππων πολλῶν τρέχοντα εἰς πόλεμον.* Andreas *ἅρματα πολεμικὰ* vocat h. l. Equi currentes trahunt currum: sed *strepitum* proprie proximeque currus ipsi suo cursu efficiunt, Vid. Joël 2, 5.

v. 11. *) *ἀβαδδὼν — ἀπολλύων) Abaddon* LXX interpretantur *ἀπώλεια·* hic ponitur in concreto, *ἀπολλύων.* — *ἐν δὲ τῇ ἑλληνικῇ)* Foemininum, pro neutro, per Hebraismum, ut mox *ἡ οὐαί·* vel per ellipsin nominis *γλῶττα,* cujus a Graecis omissi exempla notat L. Bos. Hebraica et Graeca hujus angeli nomenclatura Judaeos Graecosque a locustis vexatos innui agnoscunt Patricius Forbesius et Jac. Durham.

v. 12. *ἡ οὐαὶ ἡ μία)* Foemininum, modo notatum. Nos *vae* modo neutro genere, cum Latinis interpretibus dicemus, modo foeminino, prout perspicuitati conducet sermonis nostri. *Vae una,* id est, prima.

v. 13. *καί, et)* Vae secundum est Saracenicum. — *ἐκ τῶν τεσσάρων κεράτων) τεσσάρων* omittunt antiqui. *cornua* habuit altare suffitus: *quatuor cornua* habuisse non legitur apud Mosen.

---

*) *τὸν ἄγγελον τῆς ἀβύσσου, angelum abyssi*] Non est ipse Satanas. *V. g.*

v. 13. 14. φωνὴν μίαν — λέγοντα) Hanc codicis *Alexandrini* lectionem pro genuina habeo. Vid. App. crit. Ed. II. Genus masculinum a participio in adjectivum transfertur in cod. Berolinensi, interjecto puncto, *vocem. unum* etc. — ἐνώπιον —, *coram* —) ubi liturgia coelestis peragitur.

v. 14. ὁ ἔχων) Vid. App. *Τῷ* ἀγγέλῳ ὁ ἔχων quomodo dicatur, patebit ex notula ad c. 20, 2. — μεγάλῳ) Frequens hoc *Euphratis* epitheton *magis necessarium* dixi c. 16, 12., quam c. 9, 14. Utrique loco aeque conveniens censetur a Wolfio: sed certe miraculum *exsiccationis* amplificat magnitudo sive latitudo et profunditas fluminis: Psalm. 74, 15. hic autem ad angelos flumini *alligatos* non tantopere pertinet eadem fluminis magnitudo; imo alienior ea est, si angeli, quod nemo aut affirmare aut negare potest, in ea regione, ubi *minor* sit ille fluvius, alligati fuerint. Utut est, ad testes, adjectivo hocce carentes, *Apringii* commentarius accedit; et *flumen magnum Euphrates* legitur Deut. 1, 7. Jos. 1, 4. sed *flumen Euphrates*, Deut. 11, 24. in Hebraeo: nam ibi quoque Graece τȣ͂ μεγάλȣ additur. Neque inepte iteratur articulus, τῷ ποταμῷ τῷ εὐφράτῃ. sic enim legimus Gen. 19, 9., τὸν ἄνδρα τὸν λώτ. Apud Ez. saepius, ἐπὶ τȣ͂ ποταμȣ͂ τȣ͂ χοβάρ. Est Appositio.

v. 15. τὴν) Articulus tollit vim distributivam, ut docet E. Schmidius in Not. ad N. T. f. 806. quare hic non quaelibet *hora*, *dies*, *mensis*, *annus*, denotatur, sed definita temporum periodus. Ea est propemodum 207 annorum, si videtur, ab A. 629 ad A. 836. an ab A. 634 ad A. 840, id est, ab extremo Abubeker tempore ad obitum Mutasimi. Videatur inprimis Drechsleri chronicon Saracenicum a *Reiskio* auctum, p. 14—37. et *Hottingeri* Hist. eccl. Sec. VII. VIII. IX. et Comp. theatr. orient. Part. I. cap. 3.

v. 16. δισμυριάδες μυριάδων) Chilias est 1000; at myrias, 10,000. Myriades (plurali numero strictissime sumto, pro binario, uti c. 12, 14.) 20,000. Ergo una chilias chiliadum, 1,000,000. chilias myriadum, 10,000,000. myrias myriadum, 100,000,000. myriades myriadum, 200,000,000. Sed quid sunt δισμυριάδες μυριάδων, δὶς in optimis monumentis ad pluralem myriadum numerum superveniente? Saepe δισμύριοι exstant in libro II. Macc. Inde δισμυριὰς, (instar δισχιλιὰς, priore compositi parte, ut fit in numeralibus, immutabili,) id est, *myrias duplicata;* [400 *millionen, auf das wenigste.* Not. crit.] qualia etiam sunt illa, Gen. 32, 3., *bina castra.* Kohel. 6, 6., *mille annos bis.* Psalm. 68, 19., *duae myriades, millia iterata;* Geiero inprimis interprete. Apud *Primasium* quisquis *octoginta millia* interpretatus est, neque Graecus neque Arithmeticus fuit: sed tamen is quoque, ut alii apud Primasium legebant, δισμυριάδες μυριάδων legisse videtur: ac, ni fallor, primo *myriadas myriadum*, quadratum quiddam referre visas, putavit esse *quatuor myriadas*, sive 40,000. deinde, hac ipsa summa ob δὶς particulam duplicata, sumsit 80,000, cum essent 400,000,000 *equites.* Complures temporum periodos, praesertim sub vae primo et tertio, dupliciter exprimit Apocalypsis: at secundi vae durationem semel notat per *horam et diem et mensem et annum;* ac vicissim sub eo vae pro altero temporis indicio numerum *exercituum equestrium*, id est, equitum indicat. Vae secundum est fere 207 annorum humanorum. itaque in singulos annos, (si alii sive novi quotannis equites existerent,) numerosissimae

copiae 2,000,000, vel certe, si cui δὶς illud non placet, 1,000,000 equitum conferuntur. *Auditum sibi numerum eorum* quum subdit Johannes, innuit, numerum certum, si pro incerto sit positus, non tamen latam habere incertitudinem; et magnitudinem numeri, quamvis *incredibilis* videatur, tamen credendam esse. In extremo major etiam multitudo exsurgit c. 20, 8.

v. 17. *πυρίνους καὶ ὑακινθίνους καὶ θειώδεις, igneos et hyacinthinos et sulphureos)* Eosdem colores in alia re conjungit Lucretius lib. IV., *lutea russaque vela Et ferruginea.* ferruginea, eadem, quae *hyacinthina.* Virgilius *ferrugineos hyacinthos* dicit; id Servio est, *nigri coloris.* Quare hoc loco *hyacinthini thoraces* et *fumus* inter se respondent: ut *ignei thoraces et ignis*, *sulphurei thoraces et sulphur.* Propria et tropica versu hoc et seqq. sunt contemperata.

v. 19. *αἱ γὰρ οὐραὶ αὐτῶν ὅμοιαι ὄφεσιν, ἔχουσαι κεφαλὰς, καὶ ἐν αὐταῖς ἀδικοῦσι, nam caudae eorum similes serpentibus, habentes capita, et in iis laedunt)* Talis serpens, amphisbaena, *ἀμφικάρηνος,* de qua Plinius lib. VIII. c. 23., *Geminum caput amphisbaenae, hoc est, et a cauda, tanquam parum esset uno ore fundi venenum.* Lucanus: *et gravis in geminum surgens caput amphisbaena.* Solinus c. 30., *Amphisbaena consurgit in caput geminum, quorum alterum in loco suo est, alterum in ea parte, qua cauda. quae causa efficit, ut capite utrinque secus nitibundo serpat tractibus orbiculatis.* Adde Nicandrum et Hesychium, qui ait esse *εἶδος ὄφεως — τὴν οὐρὰν κολοβὴν ἔχον, καὶ ταύτῃ πολλάκις τὴν πορείαν ποιούμενον, ὥστε τινὰς ἀμφισβητεῖν, μὴ δύο κεφαλὰς ἔχει.* Caput in cauda amphisbaenae qualecunque est, hanc apocalypticam picturam illustrat.

v. 20. 21. *οὔτε — καὶ οὐ)* Praedicatum bimembre. Latine, *neque, neque.* Similes particulae, Joh. 4, 11. 3 Joh. v. 10. Marc. 5, 3. s. [Poenitentia *plagarum scopus fuerat.* V. g.] — *τὰ εἴδωλα, simulacra)* Cultus imaginum A. 842 in oriente solenniter stabilitus est. — *τῆς πορνείας)* Dicitur in plurali, *πορνεῖαι,* 1 Cor. 7, 2., et tamen hoc loco singularis numerus pluralibus interponitur. Alia scelera ab hominibus per intervalla patrantur: una perpetua *πορνεία* est apud eos, qui munditie cordis carent.

CAPUT X.

v. 1. *Καὶ, et)* A cap. 10, 1. ad cap. 11, 13. insignis est locus, quo amplissima septimi angeli tuba praelibatur. Dum enim draco etiamnum in *coelo* est, et ex *mari terra*que bestia septiceps et bestia biceps ascensurae sunt, neque calamitatum ullus in mundo finis apparet: *angelus,* quem creatum angelum esse Cluverus T. III. f. 4. agnoscit, *coelo* dextram manum, *mari* pedem dextrum, *terrae* sinistrum immittit, ostendens et jurato confirmans, omnes tamen hosce hostes [*quomodocunque saeviant,* draconem *nimirum coelo, mari terraque* bestiam, V. g.] *intra chronum* amotos fore. [*DEI videlicet, Creatoris (v. 6.) sunt manentque coelum, terra et mare.* V. g.] Habet hic locus duas partes parallelas: cap. 10, 1—7. et v. 8. — cap. 11, 13. Unde etiam duae periodi, *Non — chronus*, et *multitudo regum*, parallelae sunt, c. 10, 6. 11. Ambae periodi incipiunt ante exitum vae secundi, cap. 11, 14.: sed, ubi semel inceperunt, con-

tinuo cursu in ipsam angeli septimi tubam longe porriguntur, usque ad magnam illam metam, de qua c. 12, 14. Ideo ob concatenatum nexum cum iis rebus, quae ortum bestiae ex mari praecedunt, complura hic, non turbato libri ordine, repraesentantur, quae tamen multo inferius recurrunt. Sic *consummatio indignationis Dei*, cap. 15, 1., praecedit laetam *mysterii Dei consummationem*, c. 10, 7.: et haec consummatio ut futura notatur etiam in cap. 17, 17. Ascensus bestiae ex *abysso*, cap. 11, 7., futurus est etiamnum in cap. 17, 8. *Terrae motus* ille, quo urbs magna in *tres* partes scinditur, c. 16, 19., praecedit *terrae motum* hunc, quo pars ejusdem urbis *decima* cadit, et reliqui convertuntur, c. 11, 13. Firma est haec et valde necessaria observatio, cujus ope magni multique errores, passim obvii, effugiuntur. — *ὡς ςῦλοι πυρὸς*) Apud LXX dicitur *ςῦλος πυρὸς* columna, qua Israëlitae ducebantur noctu in deserto. Pedes hujus angeli, *columnis* similes, erant *paralleli* in stando; et rotundi, rotunditate aequali, ad plantam usque. conf. Ez. 1, 7.

v. 2. *βιβλαρίδιον*) At v. 8. 9. 10., *βιβλίον*. Hac lectione, *libellulus* esse primum videbatur Johanni, ad ingentem staturam, in qua angelus apparebat, coelum, mare, terram quodammodo complectens. Deinde vox e coelo appellavit *librum*, ob magnitudinem argumenti: et hanc appellationem ore ac manu docili imitatus est Johannes. *Βιβλιδάριον σφόδρα ὑποκοριςικῶς λεχθὲν* dicitur apud Andream Caesariensem in cod. Augustano. — *θαλάσσης — γῆς, mari — terra) Le Buy*, *Marckius*, *Newtonus*, recte *mare* interpretantur Europam, *terram* Asiam. quo pacto *flumina* Africam denotant, et *sol* ad totum orbem pertinet. cap. 8, 7. 8. 10. 12. 16, 2. 3. 4. 8. Mare, Europa: Terra, Asia. Sic *Huth* diss. II. ad Ap. 14. p. 12.

v. 3. *μυκᾶται*) *ὠρύεσθαι* dicit vocem animalis fame vel ira affecti: *μυκᾶσθαι*, vocem naturalem. Utrumque etiam leoni tribuitur. Theocritus *μύκημα* adscribit leaenae.

v. 6. *ὅτι χρόνος οὐκέτι ἔςαι, chronum non amplius fore*) Gravissimum hoc apophthegma levi commento multi praetermittunt. Henr. Efferhen in Homilia VI. et XIII. de Gog et Magog interpretatur sic, *non praeteribit spacium anni*, videlicet inter Gog et inter finem rerum. Agnovit, *chronon* hic speciali significatu accipi oportere: sed Gog multo serior est, quam *Non-chronus*, (quem *Ne-chronum* dixeris latinius:) et haec periodus multo longior est, quam *annus*. Immo longior est, quam 1000 anni: et brevior, quam chronus, id est, quam anni 1111¹/₉. Exibit A. 1836. Inde retrorsum *chronus* est ad priores partes Anni 725: et mox initium Chroni initia Non-chroni exceperunt. Ineunte non-chrono Saraceni non solum Hierosolymam tenebant, sed etiam toti ecclesiae christianae, ad summum veniente vae secundo, interitum videbantur intentare. Sed tamen *intra* chronum et haec et insequentia mala fore superata confirmat angelus. Eudo Saracenos A. 726 vicit: et Carolus Martellus A. 731 ingentem eorum multitudinem praelio Turonensi delevit. v. *Vitringa* ad Ap. 12, 16. Nepos Martelli Carolus M. A. 800 novum in occidente inchoavit ordinem Imperatorum, sive *regum multorum* v. 11. Atque hic Non-chronus complectitur, praeter cetera, paucum tempus vae tertii, tempora 3¹/₂ mulieris in deserto, et durationem bestiae varie divisam. Magna quidem super his periodis est dubitatio, et multi negant, ante exitum sciri quidquam posse: quo ipso martyres testes-

que veritatis, in Reformatione, et antea et postea, Apocalypsi, ejusque maxime capite 13. et 17. freti, deseruntur, et palmarius prophetiae, contra mala imminentia nos praemonentis et praemunientis, fructus evacuatur. Sane ad reserandam Apocalypsin aut totus eventus est necessarius, aut pars bona sufficit. Si totus eventus est necessarius, Apocalypsis neutiquam ante consummationem seculi intelligetur: nam eventus eo usque, imo in ipsam aeternitatem porrigitur. Si pars bona sufficit, quin utimur ea parte, ut ex praeteritis futura metiamur, neque in eventus incurramus imparati! *Temerarius* est, qui dormit in periculo, non qui id prospicit. Non ita debemus esse confidentes in determinandis futuris, ut non ex eventu suspendi debeant, quae textus non definiit, vel certe interpres nondum distincte cernit. Multa exempla habet *Die Erkl. Offenb.* pag. 725. 874. 1064. etc. Sed qui omnia specialia vitant, ne quid in eventu quidem observare debeant, norunt. Spiritualis docilitas et sobrietas bene conveniunt.

v. 7. *καὶ ἐτελέσθη*) *καὶ* habet vim consecutivam, *atque*, uti Joh. 4, 35., *ἔτι τετράμηνός ἐςι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται. — τὸ μυςήριον — τοῖς προφήταις, mysterium — prophetis*) Hoc *mysterium*, Apocalypsi cum *prophetis* V. T. copiosissime collata, egregie illustravit D. Joach. Langius in *Gloria Christi. Tempus* autem consummandi hujus mysterii, modo ad versum 6., et alias passim, declaravimus. Non solum per prophetas, sed ipsis quoque prophetis annunciatum est. Dan. 10, 12.

v. 9. *δοῦναι*) *δὸς,* perpauci, facilitatis gratia: *δοῦναι,* multo plurimi. unde olim *Latinus* reddidit, *ut daret*, et sic quoque *Syrus.* At praesenti allocutioni rectus sermo prae obliquo congruit. Quod superest, Infinitivus pro Imperativo ponitur. Frequens enim est haec enallage Modi apud Graecos, ut ostendimus ad Chrysost. de Sacerd. p. 510. seq. Adde Biblioth. Brem. Class. VIII. p. 945. seqq. Ipsum *δοῦναι* pro *δὸς* exstat apud Theocritum. Fert hoc Hebraeus etiam sermo, de quo vid. Dign. Speidelii Gramm. Hebr. pag. 139. Ac LXX Gen. 45, 19. קחו *λαβεῖν — καὶ παραγίνεσθε.* Adde Luc. 9, 3. Rom. 12, 15. Phil. 3, 16. Moratum talis figura sermonem efficit, eique vel *majestatis* sensum indit, praesertim ubi Deus loquitur: vel *modestiam,* ut h. l. Etenim Johannes magnam subinde in hoc libro, ac propemodum nimiam erga coelites reverentiam declaravit, c. 7, 14. 19, 10. 22, 8. Itaque *δοῦναι* pro *δὸς* modestiae illi respondet, qua in postulando libello usus est erga angelum. Johannis exemplo humilitatem cordis et scrutinium propheticum debemus conjungere: eamque conjunctionem commode explicat, si dextre accipias, Lampius ad Psalmum 131.

v. 11. *) *προφητεῦσαι, prophetare*) Johannes, in visione agit per totum libri decursum.

CAPUT XI.

v. 1. *Καὶ ἐδόθη μοι κάλαμος ὅμοιος ῥάβδῳ λέγων*) Vid. App.

---

*) *πάλιν, iterum*] ut alii, te praegressi. v. 7. *V. g.* — *βασιλεῦσι πολλοῖς, regibus multis*] cum illa temporis periodo, quae v. 6. memoratur, pari passu ambulantibus. *V. g.*

crit. Ed. II. ad h. l. *Ἐδόθη μοι λέγων* posset per syllepsin resolvi. nam Hebraei לאמר absolute ponunt, unde idiotismus LXX interpretum, *λέγων* et *λέγοντες*, v. gr. Es. 7, 2., *καὶ ἀπηγγέλη εἰς τὸν οἶκον Δαυὶδ λέγων·* ubi passivo *ἀπηγγέλη* continetur activum *ἀπήγγειλεν*, et ex *ἀπήγγειλεν* pendet *λέγων*. 2 Reg. 18, 36. *ὅτι ἐντολὴ τῦ βασιλέως, λέγων*. Et sic saepe, praesertim in Genesi et in Prophetis prioribus, et Ex. 18, 3. 6. 2 Chron. 10, 15. Es. 30, 21. Ez. 12, 22. Ps. 78, 4. Job. 22, 17. Pari modo *λέγων* hic necti posset cum verbo *ἔδωκεν*, quod continetur in *ἐδόθη*. Sed commodius ipsi calamo per metonymiam loquela tribuitur, Johanne Eum, qui calamum dabat, ex v. 3. 8. noscendus, non conspiciente. Nam sic etiam *Altare loquens* audivit Johannes c. 16, 7. — *μέτρησον, metire)* *Mensio*, adhuc futura.

v. 2. *τὴν αὐλὴν*) In tabernaculo Mosaico, in templo Salomonis, et in templo Ezechielis pro Hebraico חצר LXX *αὐλὴ* ponere solent. Notatur atrium *subdiale* (in quo facile חציר *gramen* crescit:) quare sequitur, *τὴν ἔξωθεν τῦ ναῦ· ἔσωθεν*, pro *ἔξωθεν*, alicubi irrepsit: sed haec, *αὐλὴ*, quum unica sit, intra templum, cui contradistinguitur, esse non potest. Etiam Ezech. 8, 16. est חצר פנימית. Sed hic solius *aulae (templo* contradistinctae) *exterioris* mentio fit: quae in *mensurando* non cum templo in censum venire, sed ut *exterior* est, ita extra templum sini debet. Per codices lectio *ἔξωθεν* multo est firmior. — *ἔξωθεν — ἔξω*) Ploce: uti Es. 32, 19., *in humili humilis erit urbs.* — *πατήσυσι, calcabunt)* Vid. Luc. 21, 24. not. — *μῆνας τεσσαράκοντα δύο, menses XLII)* Hi menses, et versu 3. *dies MCCLX* sunt communes. namque in eventu seriores sunt numero bestiae, qui partim aenigmatice partim proprie positus, transitum libri a propheticis temporibus ad communia definit, ut alias ostendi copiosius. Porro, in *Harmonia Evangelistarum*, A. 1736, declaraveram, me in Gnomone responsurum ad *Joh. Christiani Seiz.* Demonstrationem mathematicam de 1260 diebus testium et mulieris, Apoc. 11. et 12. Responsionem equidem hoc loco adornatam habui satis copiosam, non modo ad illam Demonstrationem, sed etiam ad alteram, quam idem, anno 1737 ineunte, *Calami mensorii* titulo edidit. Sed eodem anno, ut res tum postulabat, scripsi diatriben, a collectoribus operis, quod vocatur *Geistliche Fama*, post alias Seizii et meas commentationes, Parti XXIII insertam: et interea dies, decisionem afferens, sententiam meam comprobavit, responsionemque supervacuam fecit. Hac igitur amota, alios interea nactus adversarios, illum dimitto. nam a disceptationibus haud necessariis vehementer abhorreo.

v. 3. *δώσω, dabo)* videlicet, ut *prophetent.* [*Jesu Domini hic sermo est, de servis prorsus eximiis.* V. g.] *καὶ* sequitur hic tale, quale ו est Jobi 6, 9. ויאל אלוה וידכאני Gen. 47, 6. ואם ידעת ויש — *τοῖς δυσὶ μάρτυσί μυ, duobus testibus meis)* Non sunt hi Moses et Elias: sed insignes duumviri, (ut praeter alios interpretes Nic. Selneccerus agnoscit,) illorum simul, et Josuae ac Zorobabelis similes. Ceterum venturus utique est, ante adventum Christi ad judicium, *Elias* propheta, uti venit ante adventum Christi in carne *Johannes* baptista, Mal. 3, 23. (4, 5.) Et quemadmodum se habet indoles et agendi ratio Johannis baptistae ad adventum priorem, ita

habet se indoles et agendi ratio Eliae prophetae ad adventum ultimum. conf. Matth. 17, 12. not.

v. 4. αἱ δύο ἐλαῖαι καὶ αἱ δύο λυχνίαι αἱ ἐνώπιον τοῦ κυρίου τῆς γῆς ἑστῶτες) Vid. App. crit. Ed. II. *Deus coeli* dicitur versu 13., et *Deus terrae*, Es. 54, 5. *Deus coeli et Deus terrae*, Gen. 24, 3. sed hoc loco *Dominus terrae*, ut in parallelo, Zach. 4, 14. — Omnino Grammaticis regulis et multorum gustui congruit ἑστῶτες, ac potius αἱ ἑστῶσαι· neque recusarem αἱ ἑστῶτες pro vitio librariorum habere, si hic unus ejusmodi locus esset. Sed quia Apocalypsis scatet figuratis locutionibus, ut passim ostendimus: quovis loco variante *paradoxam*, fateor, lectionem *genuinam* esse praesumo, eamque per librarios minus obstinatos fideliter simpliciterque propagatam, ceteras vero ad vulgarem regulam per recentiores librarios conformatas censeo. In praesenti exprimitur illud העמדים ex Zach. l. c. quamvis in Hebraeo facilior sit constructio, quam in Graeco, uti modo in לאמר λέγων v. 1. Articulus hoc loco est necessarius, ad nexum sermonis, ut ה in העמדים Nullus liber οἱ habet: manet igitur αἱ. Multo flexilior est articulus Graecus, quam nostra fert assuetudo: ut τῷ τὸν φόρον, ὁ τὸ πολύ, οἱ μακρὰν κτλ. Itaque αἱ — ἑστῶτες, si placet, dicitur, ut si diceretur αἵ — εἰσὶν ἑστῶτες, ubi αἵ subjectum et ἑστῶτες praedicatum non male conveniunt. Non dissimilis generum disparitas c. 14, 19. Vid. etiam Not. ad Chrys. de Sacerd. p. 504. Si quis statuit, Johannem non potuisse ita scribere, sequatur, quod eum scripsisse judicat.

v. 8. 9. τὸ πτῶμα) נבלה singulari numero, collective dicitur, Ps. 79, 2. Es. 26, 19. Jer. 34, 20. et sic h. l. τὸ πτῶμα, de duobus. Etiam *caput Oreb et Zeeb* dicitur, pro *capitibus*, Jud. 7, 25. Tertio mox loco τὰ πτώματα dicuntur: quanquam ibi quoque singularis numeri vestigium est in cod. *Leicestrensi*, τὸ σῶμα. Differentiae rationem tametsi nullam videmus, tamen nullam esse temere dixeris. [Jacere *non dicuntur in textu. Quid, si* suspensum *iri supponas, quemadmodum et Dominus eorum e cruce fuit suspensus?* V. g.] — τῆς πλατείας — ἐσταυρώθη, *platea — crucifixus est) Crucis* locus sub Tiberio extra urbem erat, haud scio an etiam sub Adriano: in urbem a Constantino exstructam transisse *martyrium* Dominicum sive crucis locum, docet Eusebius lib. III. de vita Const. cap. 32., et cap. 38., ubi *plateae* vicinae meminit. Varie mutata est urbis figura, et posthac mutabitur. Urbs intra moenia locum *crucis* sive habet hodie, sive non habet, (nam peregrinatores inter se dissentiunt, et qui negant, longe majori cum specie id faciunt: testium certe tempore locum crucis habebit in *platea*, vel intra moenia, vel extra. nam sic quoque רחב πλατεῖα dicitur. 2 Sam. 21, 12. Prov. 26, 13. Neh. 8, 1. cum adnot. Halens. p. 178. Luc. 10, 10. (coll. Matth. 10, 14.) Esth. 4, 6. Conf. Lightfoot. Hor. in Matth. p. 54. Bestia pridem valde laborat de Palaestina: post ascensum ex abysso laborat multo magis.

v. 9. καὶ βλέπουσιν — καὶ οὐκ ἀφήσουσι) Praesens, subsequente alio tempore. Sic mox, χαίρουσι καὶ εὐφρανθήσονται. Conf. c. 12, 4. 13, 12. — ἡμέρας τρεῖς ἥμισυ) *dies* 3½, non 3, aut 4. Irrefragabile exemplum vel unus praebet hic locus, quam religiose, i. e. quam praecise interpres, DOMINI verba tremens, propheticos numeros, proverbiali rotunditate carentes, accipere debeat. vid. *Erkl. Offenb.* p. 99.

v. 11. *πνεῦμα ζωῆς*) Sic LXX Gen. 6, 17. — *εἰσῆλθεν αὐτοῖς*) Hanc lectionem *Wolfius*, Graecc alioqui callentissimus, *exemplo destitui* arbitratur. Atqui *Plutarchus*, *πυθομένοις τοῦτο, δεινὸν εἰσῆλθε μῖσος*. Multo antiquior *Herodotus*, *τοῖσι ἐσελθεῖν ἡδονήν*. *Plato*, *εἰσέρχεται αὐτῷ δέος*. Veruntamen hoc ab Hebraismo remotius est. Malim *εἰσῆλθεν ἐν αὐτοῖς* בם ab *Alex.* et *Augustano* codice admittere, praesertim quum facile syllabam *ἐν* bis legendam, semel scripserint librarii. Sic Luc. 9, 46., *εἰσῆλθε δὲ διαλογισμὸς ἐν αὐτοῖς*· ubi item *ἐν* in duobus codicibus, Seldeni et Wolfii, omittitur.

v. 13. *ὀνόματα ἀνθρώπων χιλιάδες ἑπτά*) Frequens appositio: *δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι*, c. 7, 5. seq. *τρεῖς χιλιάδας παραβολάς*, 1 Reg. 4, 32. *ψυχὰς ἀνδρῶν ἑκατὸν χιλιάδας*, 1 Chron. 5, 21. — *καὶ οἱ λοιποὶ, et reliqui)* qui ex *Decimatione* supererant [*i. e.* 63 *hominum millia. Amplissima conversio!* V. g.] *Baal Turim* (ut docet Lightfootus in Chron. N. T. ad Joh. 3.) *in* Num. 24, 8. *in ea verba*, Consumet gentes inimicas sibi, et ossa eorum franget; *notat literam* צ *donatam peculiari quodam signo*, *quod praemonstrat* eradicaturum septem gentes (Canaanitarum *scilicet*) et tempore venturo לעתיד לבוא reliquas sexaginta tres gentes, *i. e. universas septuaginta gentes mundi.* Tristitiam ominis mitigat hic Apocalypseos locus. — *) *ἔδωκαν δόξαν, dedere gloriam)* Character conversionis. Jer. 13, 16. — *τῷ θεῷ τοῦ οὐρανοῦ, Deo coeli) Dominus terrae* dicitur, versu 4. quando in terra jus suum per duos testes adversus contumaces declarat: *Deus coeli* dicitur, quando non solum, post calamitosissimam siccitatem, pluviam dat *de coelo*, sed etiam duobus testibus *in coelum* sublatis suam *in coelo* majestatem ostendit.

v. 14. *ἡ οὐαὶ ἡ δευτέρα, vae secundum)* Hoc cel. D. Langio *designat periodum furoris antichristiani* 42 *mensium.* Comm. Ap. f. 221. Sed plane vae secundum attulerunt quatuor angeli Euphrataei. Vid. *Erkl. Offenb.* p. 73. etc.

**) v. 15. *ὁ ἕβδομος, septimus) Septimi* angeli praecipua Tuba est. Haec ipsis apostolorum temporibus habebat propinquitatem: habitura vero eadem erat diuturnitatem. Propinquitatem rerum, quae in ea secuturae erant, saepe seorsum spectavere apostoli, et fidelibus proposuere: ex diuturnitate autem ipsum terminum, ad quem res decursura foret, negarunt empaectae; fideles diuturnitatem ipsam minus ceperunt. Ab utrisque causa apostolis data est, mysterii plenius explicandi. 2 Petr. 3. 2 Thess. 2.

Num *Gabriel* hic sit angelus, *cogitandum* lectori proponimus in Exegesi Germanica. Atque ipsum nomen גבריאל congruit. nam אל est *Deus:* et גבר *vir*, *validus.* Itaque id nomen, summam exhibet legationis ad Mariam, Luc. 1, 31. 35., et tubae in coelo hic ineuntis. nam c. 12, 5. nascitur *υἱὸς ἄρρην*. Is est אל גבור Es. 9, 5. Nil definio: nil conjicio: tantum quaero. Quod vero sequitur, affirmo: Haec tuba omnium est amplissima, quae et ipsa laetissimum hic habet argumentum, et omnes tubas priorum angelorum, coelitibus

---

*) *ἔμφοβοι ἐγένοντο, perterrefacti sunt*] Optabilius hoc auditu, quam istud: *quorum nulla fit mutatio*, *quique Deum nihil reverentur.* Ps. 55, 20. Conf. etiam Apoc. 16, 9. *V. g.*

**) *ἡ οὐαὶ ἡ τρίτη, vae tertium*] Ultima hoc vice praedicitur c. 12, 12.: tum c. 13. sq. reapse consequitur. *V. g.*

duntaxat, laetas reddit. Quare audiendi non sunt, qui hic malunt *tristes buccinas*, ab Judaeis in excommunicatione adhibitas, quam *festivas tubas* interpretari. Antiquitatum Judaicarum abusus in exegesi N. T. praesertim Apocalypseos, plus obest, quam usus earundem prodest. Veritas, ex ipsa textus evidentia, suam habente *αὐτάρκειαν*, discitur: abusus, errores injicit. Alia exempla videmus ad cap. 13, 18. (annot. 2. §. 2.) et ad cap. 14, 20. 17, 9. not. 1. Praestaret, non attingere Judaeorum libros, si non melius operae pretium ex iis reportari posset. — *ἐν τῷ ὀυρανῷ, in coelo)* Hoc proprie parallelum est cum loco illo Dan. 2, 44.: *IN Diebus regum illorum* (non posteaquam deleti erunt) *Deus COELI eriget regnum.* Dicitur *Deus coeli*, majestatem suam in *coelo* ostendens. conf. omnino v. 13. *not.* Postea res in *terram* descendit. Vid. mox de *regno mundi.* — *λέγοντες)* Vid. App. Ed. II. Sic c. 4, 1. multi, *ἡ φωνὴ λέγων.* Vid. etiam cap. 5, 12., et quae notavimus supra ad cap. 9, 13. s. quaeque notat Wolfius ad c. 14, 7. 19, 1. De scriptore Apocalypseos, non 200 post annis, sic existimavit Dionysius Alexandrinus, *διάλεκτον μέντοι καὶ γλῶσσαν ὀυκ ἀκριβῶς ἑλληνίζουσαν αὐτοῦ βλέπω, ἀλλ' ἰδιώμασι μὲν βαρβαρικοῖς χρώμενον, καί που καὶ σολοικίζοντα. Verum sic*, inquit Lightfoot, *de dialecto et phrasiologia judicat, qui neutram callebat, et id, quod hunc librum maxime commendat, ceu vituperium culpat.* Johannes *enim θεοδίδακτος passim in sua* Apocalypsi *veteris Testamenti stylum assumebat: hic autem, qui* Hebraeae *linguae erat ignarus, id omne, quod DEI DIALECTUS erat, SOLOECISMO imputabat, et quod intelligere nequibat, barbarum esse credebat.* Op. posth. f. 145. Sed tamen lectiones apocalypticae, (soloecismi *specie* praeditae,) ut Dionysius demonstrat, vetustae sunt, frequentes sunt, atque analogiam inter se habent: quae autem syntaxin communem sequuntur, per librarios sunt invectae, multis post Dionysium seculis. — *ἐγένετο ἡ βασιλεία τοῦ κόσμου, factum est regnum mundi)* Multo gloriosior est haec primaeva lectio, quam illa festinantis librarii, *ἐγένοντο αἱ βασιλεῖαι κτλ.* Tales et tanti naevi, quos cap. 1, 18. 3, 12. 5, 14. 6, 11. 11, 2. 17. 14, 1. 15, 3. 17, 8. 16. 20, 4. 21, 24. 22, 19. etc. notavimus, in iis remanent editionibus, quae certatim recuduntur: quae iis medetur recensio (non mea queror causa) neglecta jacet. Vid. Praef. §. VIII. monit. 20. Revertimur ad locum. Divino *mundi regno* regna mundi cedunt. Sic Obad. v. 21., et Psalmi passim. Recte quidem Vitringa: *Tempore Constantini*, inquit, *implementum hujus oraculi frustra quaeritur:* Anacr. Ap. p. 512. sed idem prophetiam hanc *post interitum bestiae* impletum iri putat. In utroque assentitur ei cel. D. Langius. Hic vera textus analysis summe est necessaria: repraesentavimus autem eam supra, in Prooemio ad Apoc. num. 6. Multi nativam seriem capitis 11. et sequentium convellunt: sed ea se ipsam vindicat. vid. *Erkl. Offenb.* p. 71. seq. 552. 564. etc. Vae tertium, quod capite 12, 12. proponitur, et praecipue capite 13. describitur, jamdiu est in cursu: et ex praesentibus dignoscitur, quae sub tuba angeli septimi praeterita sint, quae futura. — *τοῦ κυρίου)* Vid. App. crit. Ed. II. Sane *κυρίου* hic ponitur ut nomen proprium, (ut Grotius et Le Buy agnoscunt,) cui optime cohaeret, quod mox sequitur, *καὶ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ.* Etenim *Christus Domini* משיח יהוה dicitur, non *Christus Domini nostri.* Et sic in Apocalypsi coelites dicunt *Deus, Do-*

minus, *Deus noster*, *Dominus Deus noster:* nunquam, *Dominus noster.* Eandem, si non lectionem, at mentem, habuere *Athanasius* in Synopsi ad h. l. et *Rupertus* in comm. p. 308. — *καὶ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ, et* Christi, sive *Uncti, ejus)* Prima haec est in Tractatione hac prophetica, post Exordium libri, appellatio *Christi*, in mentione videlicet *Regni* sub tuba angeli septimi. Namque rex antonomastice dicitur *Christus*, ut observat Hillerus Syntagm. p. 356. Conf. Brentii Homil. XLII. in Act. et Explic. catech. p. 114. seq. et p. 23. *Unctus* fuit Elisa *propheta*, 1 Reg. 19, 16. *Uncti* fuere *sacerdotes*, Exod. 28, 41.; sed maxime proprie *Reges*. Unde absoluta *Uncti* appellatio non nisi *regem* denotat. *Unctus Domini* solet dici, non *rex unctus:* at non nisi *sacerdos unctus* dicitur, per epitheton, Lev. 4, 5. imo Unctus etiam expresse a sacerdote distinguitur, 1 Sam. 2, 35. Psalm. 132, 16. 17. In tota historia evangelica nomen *Christi* nunquam vocabulo *sacerdotis*, *regis* nomine saepissime declaratur. Adeoque quotiescunque in Scriptura *Messias* memoratur, *Regnum* ejus spectatur. Sacerdotale officium simul et propheticum in regio (quod per metaphoram etiam *Pastor* significat, cap. 12, 5.) continetur. Vid. Hebr. 2, 17. not. Regnum saepe ad sacerdotium unus homo apud gentes quoque gessit, modo sub sacerdotis, modo sub regis titulo.

v. 16. *ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ)* Sic major pars codicum, *) quanquam antiquiores, *τοῦ θρόνου*, saltu a *τοῦ* ad *τοῦ* facto, omiserunt. *Throni* mentio vel maxime huic loco, de *regno*, congruit, ubi etiam *throni* seniorum memorantur. **)

v. 17. *ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν, qui est et qui erat) Καὶ ὁ ἐρχόμενος,* addidere aliqui. Brevior lectio, hic quoque genuina; plenior, ex parallelismo est. Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. Tales varietates non cursim, ex rationibus communibus, sed explorate, ex nervis cuilibet proprie loco insitis, decidendae veniunt. Quo pacto deprehendemus in praesenti, non tam cum tribus praecedentibus hunc locum c. 11, 17., quam cum uno subsequenti illo c. 16, 5., esse conferendum. Trium praecedentium locorum quae sit ratio, ad ea ipsa loca, praesertim ad c. 1, 8., notavimus supra: nunc vero uterque hic locus, c. 11, 17. et 16, 5., in tubam angeli septimi, adeoque in consummationem mysterii Dei cadit, in qua, quod antehac per *τὸ καὶ ὁ ἐρχόμενος* praenunciatum fuerat, nunc opere ipso exhibetur, et exhibetur quidem primum in coelo, c. 11, 17., deinde in terra, c. 16, 5. Viderunt id pridem interpretes h. l. Ansbertus: *Nequaquam subjungunt*, *ut solebant*, et qui venturus es; *praesentem jam demonstrant.* Haymo, Ansberti vestigiis insistere solitus: *Intuendum est*, *quia non subjungit*, qui venturus es, *ut supra. Praesentem enim jam in judicio*, *quo haec omnia agentur*, *demonstrant*, *quem venturum minime praedicant.* Joh. Purvaeus in comm. cum praefatione Lutheri excuso: *Tertium quod apponere consuevit*, *scilicet*, Et qui venturus est, *ideo non apponit*, *quia intellectuali visione tunc vidit propheta*, *quasi Deum jam judicantem.* Zeltnerus dissertationem A. 1712. edidit, quae in-

---

*) *Eamque confidentius margo* Ed. 2. *cum* Vers. germ. *sequitur*, *quam* Ed. maj. E. B.

**) *ἐπὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν, in facies suas*] Nusquam alibi de Senioribus hoc legitur. *V. g.*

scribitur *Evangelium tetragrammaton e Novo Testamento exulans.* Argumentum, ut id titulus complectitur, ex vero trahit aliquid. Quum Filius Dei versabatur in mundo, de promissionibus in V. T. datis et in nomine *Jehovah* comprehensis, quotquot eo tempore implendae erant, impletae sunt: et tum, quod futurum fuerat, in praesens ibat. Sed tamen in prophetia N. T. id est, in Apocalypsi, illud ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, qua tetragrammaton יהוה exprimi solet, quasi de integro proponitur, et ipsum futurum, καὶ ὁ ἐρχόμενος, quasi redivivum in altero adventu Christi, de quo vid. Hebr. 10, 37., sistitur, donec ineunte amplissima septimi angeli tuba primum καὶ ὁ ἐρχόμενος, quod initio solum in אהיה exstabat, deinde etiam καὶ ὁ ἦν, quod terminatio nominis יהוה denotabat, gloriosissime absorbentur et in merum illud ὁ ὢν transeunt. Hinc fit, ut etiam res magnae, ab hoc ipso loco, non *venire* dicantur, uti *venire* dicebantur modo v. 14. et cap. 9, 12., sed *venisse,* mox v. 18. et cap. 14, 7. 15. 19, 7. Normativam Scripturae vim, etiam in locutionibus tenendam, ii minus tenent, qui etiamnum in precibus, in canticis, subinde dicunt, *Jehovah,* pro, *Domine* vel *Jah.* Nam sub tuba septimi Angeli desinit usitatum esse hoc *Tetragrammaton*, et solum *Digrammaton* יָהּ cum plausu effantur sancti. c. 19, 1.

v. 17. s. ἐβασίλευσας· καὶ τὰ ἔθνη ὠργίσθησαν) Psalm. 99, 1. LXX int. Κύριος ἐβασίλευσεν· ὀργιζέσθωσαν λαοί. Verbum ὀργιζέσθωσαν respondet hic Hebraeo רגז uti Exod. 15, 14. 2 Reg. 19, 28., coll. v. 27. quo denotatur iracundia cum trepidatione.

v. 18. καὶ ὁ καιρὸς) scil. ἐςίν. Non enim videtur hic ὁ καιρὸς jungi cum ἦλθεν (quanquam saepe alias tempus et *esse* subintelligitur, et *venire* dicitur, idque uno junctim loco Psalmi 102. v. 14.) quum sententia illa, τὰ ἔθνη ὠργίσθησαν, καὶ ἦλθεν ἡ ὀργή σου, jam absoluta sit. Similiter post verbum ἔρχομαι subauditur ἐςὶ c. 22, 12. Similiter, ὁ καιρὸς (scil. ἐςὶ) τοῦ ἄρξασθαι τὸ κρίμα, 1 Petr. 4, 17. πότε ὁ καιρός ἐςιν, Marc. 13, 33. — τῶν νεκρῶν, *mortuorum)* mortalium et defunctorum. Plura sic loquentis Scripturae loca citat Exegesis Germanica. Adde Siracidem, supra notatum, ad Jud. v. 4. — κριθῆναι) Hoc verbum perinde, ut δοῦναι καὶ διαφθεῖραι, de Deo dicitur: respondetque Hebraeo נשפט quod item de Deo dicitur. Es. 66, 16. Ez. 38, 22. in Hebr. et Ez. 17, 20. 20, 35. 36. Joel 4, (3,) 2. in Hebr. et apud LXX int. qui tamen non κριθῆναι, sed διακριθῆναι habent: et Jer. 2, 35. 25, 31.: quibus locis habent κρίνομαι. Innuitur admiranda Judicis summi συγκατάβασις, qua *disceptationem,* pro justitia suae causae demonstranda, judicationi irrefragabili attemperat. ὅπως ἂν νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε, Rom. 3, 4. not.

v. 19. ὁ ναὸς) ὁ ναός, cap. 3, 12. 7, 15., est היכל templum *totum,* sed h. l. et deinceps דביר interior *pars* templi. *)

CAPUT XII.

v. 3. Πυῤῥὸς) Alii πυρὸς, quod veteres ex πῦρ declinarunt, ut si Johannes diceret μέγαν πυρὸς δράκοντα. Sed etiam pro πυῤῥὸς

---

*) τῆς διαθήκης, *testamenti)* foederis, cum Abrahamo, Isaaco et Jacobo sanciti. *V. g.*

scribitur πυρὸς, c. 6, 4. Vid. Apparat. p. 805. 820. [*Ed. II. p.* 524. 544.] Igneam draconis indolem refert color. — *κεφαλὰς ἑπτὰ, capita septem) qualia commemorat etiam historia, et in hac ipsa urbe* (Hamburgi) *olim ostensum fuit talis draconis septicipitis sceleton. Joh. Diet. Winckler.* Disquisition. p. 162.

v. 4. *καταφάγῃ, devoraret) Olim apud plures fidem obtinuit, serpentes recens natorum infantium carnibus inhiare solitos.* Pricaeus.

v. 5. *ἔτεκεν, peperit) Filium masculum* peperit ecclesia christiana, Christum, non in persona sua, sed in regno consideratum. De Constantino, imperii potito, interpretatur Vitringa, quem graviter refutat cel. D. Langius, in comm. Ap. f. 137. 141. Neque vero, ut hic idem statuit, *Israelis conversio* hoc loco significatur: nam ea natio in conversione sua non parit, sed nascitur: et *corona stellarum duodecim*, duodecim tribus conversas praefigurat: coll. Gen. 37, 9. Partus hic descriptus jamdudum est factus: conversio illa nondum est facta. Peperit mulier, quum seculo IX multo plures, quam antea, *nationes*, cum suis principibus, ad coetum christiani nominis aggregatae sunt, *Slavorum* nominatim. Hoc igitur fere totum caput impletum est, quamvis in futura referat *D. Langius*, ibidem, et in Epicr. p. 408. Ipsum draconis bellum cum reliquo mulieris semine, v. 17., praecedit exortum bestiae ex mari: hic autem factus est Seculo XI, ut mox demonstrabitur. — *υἱὸν ἄῤῥενα)* Contulere huc literati homines loca apud Aristophanem et Alciphronem, ubi mulier dicitur peperisse *παιδίον ἄῤῥεν*· sed diversa est ratio. nam *παιδίον* est genus, *υἱὸς* species. Nec tamen sine causa *υἱὸν ἄῤῥενα* scribit Johannes. Etenim sic quoque Jer. 20, 15. dicitur בן זכר ubi Graece est *υἱὸς ἄρσην*, vel *ἄρσην* simpliciter, ut hoc loco Primasius, *filium* omittens, *masculum* dicit, quemadmodum versus 13. habet. — *ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, in virga ferrea)* Vindicta in diutinam contumaciam, dum se ad obsequium submittunt.

v. 6. *εἰς τὴν ἔρημον) Eremus* est pars orbis occidua, Europa, ejusve regiones praecipue cis Danubium: nam trans Danubium jam antehac magis imbutae erant Christianismo. Conjugata sunt ערבה *eremus*, et מערב *occidens.* Spectari hoc loco statum ecclesiae a Seculo IX, recte existimat *D. Laurentius Reinhardus* in Chronotaxi apoc. pag. 14. — *ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἑξήκοντα, dies MCCLX,) Dies MCCLX* prophetici sunt anni communes DCLVII pleni: quos si ab A. 864. ad 1521. numeres, certe non longe a vero aberraveris. *Firmum* in deserto, in Europa, locum mulier est nacta, in *Bohemia* praecipue, et ibi potissimum nutrita est, donec per *Reformationem* liberius et lautius ei *nutrimentum* obtigit. Terminus dierum 1260. est Reformatio *): terminus temporum, 1, 2, et ½, est Millennium.

---

*) *Alia paullulum computandi ratione, in der* Erkl. Offenb. *Ed. II. p.* 592., terminus a quo *dierum* 1260 *(quibus ibi anni communes* 677 *aequiparantur) non* in anno 864, *sed* 940, *et* terminus ad quem *non in anno* 1521, *i. e. in* Reformatione, *figitur, sed in* Ecclesiae Bohemicae *violenta* suppressione, *anno* 1617 *subsecuta; eo quidem pacto, ut ipsa* Reformatio v. 14., *in* medio temporum 1. 2. ½, *et, praecise loquendo, in* medio binarii, *quem haec tempora referunt, locum suum inveniat. Ne magnum hic saltum committi existimes, Lector! memineris velim (aus der*

Inter Reformationem et Millennium non est notabilior revolutio, quam ipsa Reformatio, cujus hinc momentum ingens satis perspicitur.

v. 7. ὁ μιχαὴλ, *Michaël)* Archangelus, sed tamen angelus creatus. Dan. 10, 13. Jud. v. 9. Creatum agnoscunt angelum Nic. Collado, Raph. Eglinus, Jonas Le Buy, Grotius, Cluverus, Medus, Dimpelius, alii. — τοῦ πολεμῆσαι) scil. ἦσαν. Elegans locutio. Sic Basilius Seleuciensis de Abele, ὅλος τοῦ δώρου γενόμενος, *totus in id, quod offerebat, intentus.* Conf. 2 Chron. 26, 5. in Hebr. Bellum coepit super πλάνῃ, qua totus orbis ablatus erat. — μετὰ) *cum,* id est, *contra.* Sic μετὰ, v. 17. 2, 16. 11, 7. 13, 4. 7. 17, 14. 19, 19.

v. 8. οὐκ ἴσχυσεν — αὐτῷ) Alii, οὐκ ἴσχυσαν, οὐδὲ τόπος εὑρέθη αὐτῶν. Pluralis numerus si valeret, esset οὐδὲ τόπος εὑρέθη αὐτοῖς (non αὐτῶν) uti dicitur Ap. 20, 11. Dan. 2, 35., nec non Job. 16, 18. *Victorinus* quoque habet, *Et non est inventus EI* (non, *EORUM) locus in coelo.* Et *Cassiod.* in Complexion. *draco praecipitatus in terram corruit, ita ut locum beatitudinis ulterius non HABERET.* Exegesis item *Andreae* de dracone solo, non de angelis ejus loquitur. Quo pacto fere omnia pro plurali testimonia disparent. Stilus Apocalypticus, quod boni fit, quod adversi accidit, id principi sive antistiti, in singulari numero, prae iis quos habet subjectos, solet tribuere. Id hoc quoque loco obtinet. nam versu 7., in proelio, draco primum solus, deinde idem cum angelis suis, singulari tamen verbo, ἐπολέμησε, memoratur: et sic versu 9. 10., in clade, draco primum solus, deinde cum angelis suis describitur. Posthac solius draconis mentionem hic liber facit: quare ex hoc primo loco angeli draconis, ubi res fert, subaudientur. Simplex verbum ἰσχύειν, pro

---

Einleitung *zur Erkl. Offenb.*, §. 52.), diem propheticum *complecti* ½ annum communem, *additis* fere 14 *diebus. Si* plenos 14 *dies sumas:* dies 1260, *ex hac mensura, efficient* annos 678 cum appendice (*quos exhibet propemodum die* Erkl. Offenb. *l. c.); sin* 8 pro 14 diebus *sumseris: emerget* summa annorum 657 *(quam* Gnomon *propinat qui pari fere ratione ab* Erkl. Offenb. *abludit* c. 9, 15. *Ipsa igitur computandi* ratio *nonnisi* 21 annorum *differentiam infert* (*qua in re malim der* Erkl. Offenb., *cujus* Editio *certe* II *Gnomone recentior est, quam* Gnomoni *palmam dare): sed* terminorum *a quo et ad quem diversa constitutio intra* annorum 96 *spatium vagatur; quae ipsa differentia quoad* caput rei, *amplissimas revolutiones, easque* gradatim *factas, complexae, nihil variat. (Conf. de tali* latitudine *den* Beschluss *der Erkl. Offenb., II St. p.* 1082 *sq., vel die* Vorrede *zu meiner* erklärenden Umschreibung etc. *p. IX.) Huc referas conclusionem, in der* Erkl. Offenb. *Ed. II. p.* 591. *obviam:* Also wären die 677 Jahre zwischen A. 1524 und 1624 ausgeloffen. In dem Raum dieser 100 Jahre ist nichts bedenklicher, als die *Reformation*, und die mit deren Bestätigung verknüpfte betrübte Zerstörung der *Böhmischen Brüder-Gemeine:* und also ist bey solcher Revolution das Ziel der 677 Jahre oder der 1260 prophetischen Tage zu suchen. Wir lassen einem jeden die Freyheit, das Jahr zu bestimmen: doch prüfe man, was folgt. A. 1517 nahm diess grosse Werk seinen Anfang. Die Böhmische Brüder-Gemeine, und die Reformation, *stunden* 100 *Jahr nebeneinander*, bis auf das Jahr 1617. — Von A. 1617 kommt man mit 677 Jahren zurücke auf das Jahr 940. — und also geben die 1260 Tage den Periodum der böhmischen Kirche. — E. B.

quo Pricaeus mallet *κατισχύειν,* ponitur hoc loco, uti apud LXX int. Psalm. 13, (12,) 5. Dan. 7, 21. *ἰσχύειν πρός τινα.* — *ἐν τῷ ὀρανῷ, in coelo)* in quo, inde a triumpho Christi, adhuc accusarat fratres coelitum, v. 10. Conf. v. 12. Coelo terra includitur: non contra.

v. 9. *ὁ καλούμενος διάβολος, καὶ ὁ σατανᾶς κτλ.)* *Diabolus* et *Satan* exacte sunt synonyma, ut docet Drusius, et Raphelius in Annot. ex Polyb. p. 719. nam et שטן et *διαβάλλειν* est *interjicere se* ad obsistendum: quare etiam LXX pro שטן quod 1 Reg. 11, 14. 23. 25. Graece retinetur, saepius ponunt *διάβολος.* Proinde non magis differunt, quam *gladius* vocabulo communi, et *ensis* poëtice. In solo idiomate Hebraeo et Graeco inest differentia: ac notatur adversarius, gentes, ut *diabolus,* Judaeos, ut *Satanas,* infestans, hoc quidem loco utrosque sanctos. Etiam Andreas Caesariensis vidit, vim esse in duplici appellatione; et hanc duplicitatem ad Judaeos et Gentes, ne ego nimiae subtilitatis arcessar, refert Grotius. Ceterum nota ad hunc textum pertinet, in quo utrumque, hebraeum et graecum nomen jungitur, in aliis textibus etiam *diaboli* appellatio, sola quippe, ad Judaeos pertinere utique potest. — *ὁ πλανῶν, seducens)* Diabolus est *mendax* et *homicida,* Joh. 8, 44. *seductor,* h. l. et *saevus,* v. 12., ubi *desperatio,* ex paucitate temporis, saevitiam incendit. At sancti, qui eum vincunt, habent *fidem, amorem, spem.*

v. 10. *ἄρτι, nunc)* Evidentissime docet haec particula, caput hoc 12. ab ipso suo initio ad septimi tubam angeli pertinere, nam quod sub ejus tubae clangore protinus cap. 11, 15. resonabat, de *regno,* id hoc loco eximia cum epitasi iteratur, neque ullo modo ante tubam hancce collocari potest. *Accusator* non impedivit *regem,* sed cives. porro cum hoc ipso loco superior pars capitis 12. arctissime cohaeret. Capite 11, 15—18. *proponuntur,* quae complectitur amplissima haec tuba: versu 19. et cap. 12—22. est Exergasia, et copiosa exsecutionis descriptio. — *ὁ κατήγωρ)* Nomen etiam orientali civitate donatum, a *Syro* interprete h. l. adhibitum. Itaque hoc ipso loco non ut Graecum (id quod Camero notat,) sed ut Hebraicum ponitur, subsequente synonymo mere Graeco, *ὁ κατηγορῶν.* Copulatur utraque lingua, uti versu 9. et passim in hoc libro, Israëlitas et gentes spectante. Vid. Schoettgen. Hor. Hebr. p. 1120. seqq. ubi etiam *Michaëlis* officium, et *antiqui serpentis* appellatio, ex Hebraeorum scriptis illustrantur.

*) v. 12. *οὐαὶ, vae)* Haec est *vae* tertii, gravissimi, saepius jam denunciati, denunciatio ultima: et sub eo deinceps grassatur bestia. Quare quae Wolfius T. IV. Curar. p. 530. *Novissime,* animadvertit, ea idem p. 535. comprobat, quum eos interpretes ceteris praefert, qui per bestiam Ap. 13, 1. imperium *Romano — pontificium* designari existimant. — *τῇ γῇ καὶ τῇ θαλάσσῃ, terrae et mari)* Terra ante mare ponitur, *vel* quia terra, coelo opposita, potior est, et mare pars tantummodo est terrae, quae versu seq. sub terra subauditur: *vel* quia vere in Asia prius coepit vae tertium, quam, per

---

*) v. 11. *οὐκ, non]* Hac *negatione* contradicitur accusationi, cujus argumentum hoc ipso indicatur. *V. g.* — *τὴν ψυχὴν αὐτῶν, animam suam]* vel *vitam.* Pari modo Jobum quoque criminatus fuerat Satan, Job. 2, 4. Vitae amori qui renunciat, in eum nihil jam valet calumniator. *V. g.*

bestiam, in Europa. — *ὀλίγον καιρὸν, paucum tempus)* *καιρὸς*, hoc loco, singulari significatu est *tempus* $222^{2}/_{9}$ annorum: et *ὀλίγος καιρὸς* est periodus proxime major temporibus, $3^{1}/_{2}$, de quibus versu 14., adeoque *tempora* 4., sive $888^{8}/_{9}$ anni, ab A. 947 ad A. 1836, ut ex aliarum periodorum, quibuscum haec connectitur, rationibus colligitur. Vid. *Erkl. Offenb.* p. 619.

v. 13. *καὶ ὅτε κτλ., et ut vidit draco, se jactum esse in terram)* *Draconem portentosum in aëre*, inquit Usserius, *circa haec tempora conspectum affirmat, qui se oculatum rei testem facit Arnolfus monachus Ratisbonensis. (de S. Emmerammo l.* 2. *t.* 2. *ant. lect. H. Canisii p.* 98. 99.) Ante aliquot annos in Pannonia constitutus, die quadam a tertia hora usque ad sextam diabolum vel draconem in aëre suspensum vidi. Erat autem magnitudo ejus incredibilis, longitudo tanta, ut quasi unius milliarii spatio videretur esse protensus. *Ex Arnolfo quaerit, qui in hoc dialogo sermonem cum eo confert, Admonitius:* Nunquid in illo tempore recordatus es aliquid horum, quae beatus Johannes in Apocalypsi sua de dracone et bestia scribit? *Respondet ille:* Vere in memoriam venerunt haec, maxime autem urgebat me recordatio scripturae ejusdem apocalypsis, in qua continetur: *Vae vobis, quia draco venit ad vos cum ira magna, sciens, quod modicum tempus habet.* de success. eccl. christian. f. 46. 47. Idem s. 36. ex Glabro *Rodulpho* memorat tale portentum in Gallia visum, circ. A. 1000 vel post. Floruitque *Arnolfus* circ. A. 1040. Quare visiones a *Rodulpho* et *Arnolfo* memoratae, erant inter initia *pauci temporis* et $3^{1}/_{2}$ *temporum*, et tum *in terram* certe jam erat *jactus* draco, *mulierem persequens:* sed revera hunc hostem tunc in Gallia et in Pannonia esse visum, minus sum credulus, quam ut assentiar. Referendum tamen censui, quia vir gravissimus, Jacobus Usserius, et retulit et satis aperte assensus est. Qui plura tantorum phaenomenorum testimonia inveniunt, ea producant: qui spirituali judicio pollent, considerent.

v. 14. *αἱ δύο πτέρυγες)* Hebraicum duale כְּנָפַיִם non semper *binarium* involvit: sed adhibetur etiam in notatione *quatuor* vel *sex* alarum, Ez. 1. et Es. 6. Unde apud LXX nunquam כְּנָפַיִם sunt *δύο πτέρυγες*. Itaque hoc loco non sine magna significatione dicitur, *αἱ δύο πτέρυγες, duae illae alae.* ipsa *aquila magna* est imperium Romanum: duae alae, ditio orientis et occidentis. — *εἰς τὸν τόπον αὐτῆς, in locum suum)* Hic *locus* *) amplissimas regiones complectitur, *Poloniam*, *Russiam*, *Hungariam*, *Transilvaniam etc.* quibus ad ecclesiam aggregatis, A. 965 et deinceps, ditio Christiana continuo tractu ab orientali imperio ad occidentale pertigit. — *καιρὸν καὶ καιροὺς καὶ ἥμισυ καιροῦ)* Sic Dan. 7, 25., *ἕως καιροῦ καὶ καιρῶν καὶ ἥμισυ καιροῦ·* et c. 12, 7., *εἰς καιρὸν καὶ καιροὺς καὶ ἥμισυ καιροῦ.* Utroque loco de calamitate sancti populi agitur. Plurale *καιροὺς*, notat duo *tempora.* Pluralis numerus strictissime sumendus. Hoc sermone, *post annos*, biennium significatur, l. 17. §. 3. Digest. *de*

---

*) *Determinatius aliquanto in der* Erkl. Offenb. *Ed. II. p.* 642. *ab* eremo, *regiones istas complexo*, (*coll. p.* 639.) *distinguitur* locus *eremi singularis*, Germania; *ita, ut fugae in* eremum *ala orientalis, occidentalis fugae in* locum *quam maxime inserviret.* E. B.

manum. test. Post annos *indistincte liber esse jussus*, post biennium *liber erit: idque et favor libertatis exigit et* verba *patiuntur.* Sic עשר *decem,* עשרים *decades* duae, id est, *viginti. Secundum veterum Hebraeorum Doctorum regulam, in sacris Scripturis exponendis usitatam, numerus pluralis de* duobus *est intelligendus, si nihil obstet.* Guil. Surenhusius de Alleg. V. T. in N. T. p. 589. Et hoc quidem loco stricta acceptio vel eo nomine locum habet, quia inter *unum* et inter *dimidium* interjacet. Indefinito sensu *aliquot καιροὶ* sunt *χρόνος.* Moeris Atticista, *ὥρα ἔτȣς, ἀττικῶς· καιρὸς ἔτȣς, ἑλληνικῶς.* Ammonius et Thomas Magister, *καιρὸς μέρος χρόνȣ, οἷον μεμετρημένων ἡμερῶν σύϛημα· χρόνος δὲ, πολλῶν καιρῶν περιοχὴ καὶ σύλληψις.* Apocalyptico sensu *καιρὸς tempus* definitam habet longitudinem, ut ex distributione hujus ipsius periodi in *tempus et tempora et dimidium temporis* patet. Incipit haec periodus ante numerum bestiae, et ultra eum excurrit: nec tamen eum tota longe excedit. Habet annos 777 $^7/_9$. Tali pacto etiam *chronus* definitam habet longitudinem, et *quinque καιρȣ̀ς* sive *tempora* complectitur: quanquam Leop. Frid. Gans Nobilis de Putliz *καιρὸν* statuit habere 80 annos, et *chronon* 240 annos, adeoque *tres καιρȣ̀ς* pro chrono habet. Per *tempus et tempora et dimidium temporis* alitur ecclesia, serpenti subducta, et flumine, *Turcico* impetu, petita, nec tamen obruta: ergo ea tempora terminantur captivitate serpentis, et per historiae Turcicae articulos commode dividuntur. Captivitatis initium, uti suo loco ostenditur, erit A 1836. Itaque *tempus* sunt 222 $^2/_9$ anni, ab A. 1058 ad 1280. ac medio seculo XI novum apud Turcas regnum est exortum, et mox orientalem orbis christiani partem *inundavit:* exeunte autem eo seculo, Hierosolymorum urbs eis est erepta, quam non multo post denuo ceperunt. *Tempora* sunt 444 $^4/_9$ anni, ab A. 1280 ad 1725. Eo intervallo maximopere infestarunt ecclesiam, Constantinopoli capta, Buda diu possessa, Vienna non semel obsessa. *Dimidium temporis*, sunt 111 $^1/_9$ anni, ab A. 1725 ad 1836. Ante hujus dimidii temporis exitum, et quidem aliquanto ante, ultimos fluminis impetus terra absorbet. — *ἀπὸ προσώπȣ)* Constr. cum *τρέφεται.* Conf. מפני *ἀπὸ προσώπȣ,* 2 Reg. 16, 18., et Jud. 9, 21., ubi accentus hebraicus locutionem plane parallelam efficit: et Neh. 4, (9.) 3.

v. 17. *μετὰ τῶν λοιπῶν, cum reliquis)* Hi sunt fideles in terris infidelium dispersi.

*) v. 18. *ἐϛάθην)* Sic *Arethas* quoque: et probat *Ribera.* quanquam *Latini* plerique habent *stetit, ἐϛάθη,* quam vicissim lectionem probat Doelingius de antichr. p. 284., et Peganius in Ap. p. 212. Utriusque lectionis par fere et a codicibus est auctoritas, et ad sensum commoditas. Nam de dracone sic flueret oratio: *Iratus est, et abiit: et stetit in arena maris, et dedit bestiae ex mari ortae potestatem suam.* Sed quia nova pars incipit in *et stetit*, et hujus partis initio non iterum expressum est draconis nomen, haec statio potius ad Johannem refertur. Qui quidem, tam varia quum vi-

---

*) *τῶν τηρȣ́ντων τὰς ἐντολὰς τȣ̃ θεȣ̃, servantium praecepta DEI*] Hoc eorum est omnium, qui draconem habent adversarium. *V. g.* — *τὴν μαρτυρίαν Ἰησȣ̃, testimonium Jesu*] quod Filius DEI sit ac mundi Salvator. *V. g.*

derit, tamen nullam aliam profectionem suam, nisi in spiritu factam, v. gr. c. 17, 3., commemorat: enimvero haec quoque statio super arenam maris facta est in visione. Valde singularis est haec visio, et hinc Johannes hanc suam in arena maris stationem commemorat. De visionibus ad aquas conf. Dan. 8, 2. 10, 4. Ez. 1, 3. Gen. 41, 1.

CAPUT XIII.

v. 1. *Ἐκ τῆς θαλάσσης, ex mari)* Tria vae orbem terrae ab ortu ad occasum permeant. Primum erat in Perside: secundum, ab Euphrate profectum est: tertium, sub dracone, bestia in occidente sustentat. In epilogo commentationis Germanicae, leges et characteres plus quadraginta verae interpretationis apocalypticae enumeravimus. In his non minimam vim habet expedita vae trium, et ipsius vae tertii, evolutio. — *θηρίον κτλ., bestiam etc.) θηρίον,* sono diminutivum, non sensu. nam etiam elephanti *θηρία* dicuntur: et apud Homerum *μάλα μέγα θηρίον* est magnus cervus ab Ulysse confixus.

Vetustissimi patres *capita septem* bestiae statuerunt esse totidem secula sive regna mundi ab ejus initio ad finem: a quo interpretamento non longe remotus est D. *Gebhardi*, cui bestia apocalyptica est abusus potestatis politicae, civitatis antichristianae fulcrum; septem capita, Pharao, Jeroboam, Assur Babel, Antiochus, Synedrium pharisaicum, tum, Imperator Romae, et bestia ex abysso. vid. comm. in XII proph. pag. 508—524. coll. pag. 217. seqq. 292. Contra, *Victorinus* caput sive regem unum accepit de Domitiano, qui Johannis tempore imperabat: cetera de ejus quinque antecessoribus singulis et successore proximo: et sic Hammondus a Claudio ad Domitianum; sic Bossuetus, de Maximino ejusque quinque consortibus, quibus ipse superstes erat, et uno ei superstite Licinio, quod ipsum ab Epilysi Raph. Eglini non longe abest. Altera interpretatio nimis *laxa* est; altera nimis *angusta*, quanquam commodior, quatenus septem montes non deserit. Ab utravis ansam potuere sumere, qui septem illa capita magno consensu referunt ad septem formas politiae Romanae, quas dent (vide inprimis Borrhaum ad h. l.) 1) Reges, 2) consules, 3) decemviri, 4) tribuni militares consulari potestate, 5) dictatores, 6) Imperatores. Septimam paulo post videbimus. Quid autem I. opus est, res Romanas, quas Daniel, cujus id antiquitati conveniebat, satis jam tum descripsit, in apocalypsi non solum supra vae tertii initia sed etiam a bestiae quartae Danieliticae initiis, imo longe altius repetitas quaerere? nam Daniel bestiae tertiae quartam, uti secundae tertiam, primae secundam duntaxat subnectit: at ii, quibus caput primum bestiae apocalypticae sunt Romae reges, ultra bestiam Danieliticam tertiam totam ascendunt, quum vel ultimus rex et primi consules Romae in principia secundae, id est, Persarum, cadant. II. Ipse septenarius capitum titubat hoc modo; neque consules, decemviri, tribuni, pro tribus capitibus numerari possunt, sed aut pro uno, qui collegarum numerus speciem regiminis non variat: aut pro viginti circiter; adeo saepe consulibus interjecti sunt ceteri: aut si interjectu illo numerus formarum non augetur, etiam reges (ut dictatores, quocunque placet, referas) cum imperatoribus pro uno capite numerandi fuerint. Certe chronologi epochas Romanas non nisi a regibus consulibusque denominant, et his reliqua subordinant, donec ad impera-

tores veniunt. vid. Com. Camilli de Sylvestris Chronol. p. 190. seqq. Utut est, ex diversitate capitum, et ex numero septem regum, bestia ejusque caput ultimum non demum cognoscuntur; quanquam id unum causantur interpretes: clarius vero, citra ejusmodi ambages, prophetia et meretricem et cum ea bestiam innuit. III. Soli septimo capiti *paullulum mansionis* adscribitur. at ceteris capitibus, v. gr. si decemviri sunt caput, quorum potestatem ultra biennium valuisse, Tacitus in prooemio annalium negat; quis hac methodo longiorem mansionem conficiet? IV. Quum ad imperatores, quasi ad caput sextum, deventum est, varie se exercent ingenia, quis eorum ultimus hoc respectu sit habendus: Domitianus, cui succedere coeperint imperatores externi; an Diocletianus, in quo ethnicismus finierit; an Constantinus, qui paululum manere debuerit, Romae videlicet; an Augustulus, ab Odoacro devictus? V. In *septimo* capite illud non effugiunt, quin nimis longam ejus mansionem, nimisque magnum ab eo discrimen octavi, qui tamen e septem est, introducant: ut quum huc referunt Constantinum, qui in oriente sedere coeperit; aut Odoacrum Herulosque cum Gothis et Longobardis; aut Bonifacium III. aut Carolum M. cum utriusque successoribus. Plura ad tales opiniones refutandas idonea, si opus est, sumi possunt ex iis, quae jam sequuntur.

Namque hoc potissimum loco Germanica mea *Exegesis*, et cel. D. *Joachimi Langii* Epicrisis, invicem conferendae sunt. Ac primum constare debet, quid sit in quaestione. Uterque nostrum agnoscit, I. aliam esse *bestiam*, aliam *meretricem:* II. *Babylonem* esse Romam, eamque novissimi praecipue témporis sui: III. non nulla, quae in Apocalypsi de bestia dicuntur, dici etiam apud *Danielem* de quarta bestia: IV. bestiam et ut *corpus*, et ut *individuum* describi: V. *papatum* quoque in Apocalypsi notari: VI. Impium illum, qui *antichristus* dicitur, esse individuum. Sed in eo vis est differentiae, quod Theologus Halensis *papatum* sub *Babylonis* pictura ait haberi; ego, sub descriptione *bestiae*, ita quidem, ut capita hujus denotent *successionem* papalem a seculo XI, ac postremo tempore Impius ille *unus* simul et papatum gerat, quatenus e septem est, et novam ex abysso malignitatem adjungat, quatenus octavus ipse est. *Permagnum igitur nobis momentum in hac prophetiae parte situm est, cujus eventum hodiernus habet dies.* Primum *THESES* in illa exegesi ad h. l. exhibitas, et in Epicrisi examinatas, repetam, partimque declarabo amplius, partim vindicabo. Solicite agam et perspicue: tu, Lector, si quid tua referre judicas (refert autem multum,) fac adsis. Miserum enim est, ubi in re seria multum verborum fit, profectuum nihil. Qui tractationem illam meam in singulas Theses, et Epicrisin Langianam, ad verbum expenderit alternatim, et cum utravis praesentem meam explanationem contulerit, hunc operae non poenitebit.

THESIS I. *Una eademque bestia est, cornuum decem et capitum septem, quae* Apoc. 13. et 17. *describitur.* — Concedit D. Langius, p. 376. Sed quum ego hanc thesin praestruxissem ea tantummodo mente, ut demonstratio ex capite 13. et 17. deinceps conjunctim deducenda cohaereret, ille ante, quam ego quidquam de meretrice dicam, protinus occupat, et ait, Ap. 13. et 17. *bestiam ita sisti, ut meretricem SIVE PAPATUM pessundet.* De suo addit, *sive papatum.* Bestiam a meretrice diversam esse uterque nostrum,

ut dixi, peraeque agnoscit: sed antequam quaestio de textibus, qui *papatum* notent, decisa sit, *papatum* neque mihi pro *bestia*, neque illi pro *meretrice* licet ponere. Perpetuus ex *homonymia* error Epicrisin tenet. Tu, Lector, recordabere: neque enim quovis id loco inculcabo. Pro mea autem parte distincte incedam.

THESIS II. *Bestia est potestas regno Christi opposita ecclesiastico politica.* — Hoc quoque concedit, p. 377. Sed quum ego opinioni quorundam, qui bestiam pro potestate vel mere spirituali vel mere politica (invito D. Langio,) haberent, occurrerem, neque adhuc de papatu subsumerem: ille, ne de papatu accipiam, intercedit. Exspectandum erat, donec ego hac utrinque agnita thesi in progressu abuti viderer.

THESIS III. *Bestia cum urbe Roma intimam et plane singularem habet conjunctionem.* — Hanc Thesis Epicrisis p. 377. ita concedit, ut ne *probationis* quidem egere dicat: et tamen p. 378. ei quoque ipsam *verisimilitudinem* abdicit; quatenus videlicet bestia non idcirco, et Roma, sint idem. Sed ego non magis, idem esse, dico. Conjuncta non sunt idem: conjunctionemque probavi, capitis 17. allegatione, non quod eam hodie negari putarem, sed quo firmius haec Thesis cum Thesi IV. sustentaret Thesin V.

THESIS IV. *Bestia est in praesenti.* — Postularam, ut hae Theses quam rigidissime examinarentur. Examinavit Theologus Halensis, sed, ut ait, *parum rigide: neque enim opus fuisse.* p. 386. Opus certe fuit in hac Thesi, ob Thesin sequentem, cujus examen speciatim petieram, idque jure. Amanter dicam atque aperte: (nam veritas hoc sontico loco in discrimen adducta cogit:) *Epicrisis lectoribus suis*, *quos utique multos propter celebritatem Auctoris habet, non refert*, *quod referri magnopere oportuit.* Ea tota sic habet: *Haec Thesis innititur praecedenti. Sed quum ea plane fundamento careat*, *nempe bestiam esse papatum*, *juxta cum illa ruit*, p. 377. Strenuae formulae, *plane*, *ruit*, et aliae, quas Venerando Auctori plerophoria sententiae suae passim suppeditat, lectorem occupare non debent, quo minus dubitet, et, quae uterque nostrum profert, invicem expendat. Valde necessaria est et admonitio haec et ejus recordatio. Ego Thesin sic probaram: *Nondum praeteriit bestia: nam Roma stat*, *et hac urbe vastata*, *interit demum bestia. Non tota demum FUTURA est: nam vae secundum jam pridem abiit; eo autem elapso tertium vae veniebat cito*, *et sub initium hujus vae bestia ex mari cito est exorta. Ergo bestia*, *quaecunque est*, *hodie est.* Non Thesi praecedenti, quamvis et Theologo Halensi et mihi placitae, Thesin IV., ut ille ait, superstruxi: multo minus huic propositioni, *bestia est papatus*, quam, per se veram, ille Thesi praecedenti aequipollentem sine causa facit, Thesis IV. vim suam in acceptis refert; indignus quippe circulus esset, collata Thesi V.: minime omnium *sola* ea propositione, solam enim Epicrisis refert, Thesis IV. nititur. Mea probatio perstat: 1) Bestia nondum praeteriit: 2) non tota FUTURA est: 3) ergo in praesenti est. *Quartum* non datur: *primum* agnoscit Theologus Halensis: ex primo et secundo *tertium* necessario sequitur; idque totam de bestia sententiam Langianam tollit, meam sustentat. *Secundum*, ut debui, probavi, paucis, sed tamen ex toto prophetiae nexu, qui lectorem commentationis ad eum usque locum deductae continuum (talem enim

postulat) non potest fugere. Summam petis argumentorum ex analysi temporum desumtam? Vide *Erkl. Offenb.* p. 114. Summam mavis argumentorum a temporum analysi sejunctam? Vide ibidem p. 92. seqq. Haec referre potius et examinare debuit Epicrisis, quam in ipso controversiae *centro* unum mihi argumentum prorsus inane attribuere, et, eo facile soluto, rem aliis quasi transactam repraesentare.

THESIS V. *Bestia est Papatus Romanus.* — Haec vero Thesis est palmaria, de qua Epicrisis agit p. 378. Thesis III. est extra controversiam: Thesin IV. vindicavimus modo. Thesis haec V., duabus illis innixa, manet irrefragabilis, id est, evidens et certa. Bestia, inquam, cum urbe *Roma* arcte conjuncta est: et bestia est *hodie.* Ergo aut aliam potestatem hodiernam papa majorem et cum urbe Roma conjunctiorem monstrari, aut papam pro bestia haberi, necesse est. Plura dixeram ad hanc ipsam Thesin, p. 664. et congruunt, quae disserueram pag. 659: *Per considerationem vae trium, et omnium adeo, quae in prophetia ejusque eventu praecedunt et sequuntur, ita includimur, ut neque antea neque postea, neque in oriente, neque in occidente, aliud quidpiam cogitare possimus, atque papatum. Conferantur, quae ad* cap. 12, 12. 14. *exposita sunt.* Adde *Introductionem*, praesertim §. 31. 40, 42. 44., num. 12. Omnes hi nervi adhuc sunt integri.

Ulterior Elenchus *(Fernerer Beweis)* Daniele praecipue adhibito, a cel. viro est adornatus, noviter, hoc nomine, ut me convinceret. p. 393. seqq. coll. p. 381. 384. Gratum est munus: rem ipsam considerabo.

Probat Elenchus, 1) bestiam apocalypticam primo, ut totum corpus, deinde ut individuum spectari: 2) eandem esse monarchiae Romanae. p. 393. s. 402. s. Resp. Utrumque ego, etiam citra ambages rationum ex Daniele quaesitarum, concedo: et id ipsum interpretationem bestiae a me datam adjuvabit. Videamus momenta singula.

1) Hac differentia, quae bestiam primo ut totum corpus, deinde ut individuum sumat, non percepta, errorem praesto ait esse. p. 394. Resp. Sane haec differentia est; etiam *magis varia*, quam Theologo Halensi videtur. Inde erroris, in quo versatur, originem videbimus, maxime Thesi X.

2) *Bestiae*, etiam totius, ac *meretricis* (et papatus) magnam esse *conjunctionem*, demonstrat. p. 934. seqq. Praeclare; si glossa de papatu a meretrice ad bestiam transferatur.

3) *Demonstratio*, ut Auctor appellat, *concentrata*, qua ostendatur, bestiam apocalypticam non esse papam, tribus constat rationibus. p. 396. sq. Eas solvemus.

a) Negat, me sententiam meam ulla re probasse. Resp. Probavi plane, et probo, hac ipsa potissimum Thesi, iterum iterumque. Singulas *textus* partes postea recognoscemus. Neque contrarium quidquam cum demonstratione mea unquam contexere necesse habui.

b) Totam vim demonstrationis meae, quod bestia sit papa, desumtam ait esse a regio statu et dominatu paparum: at papalem hierarchiam sub schemate meretricis regalis sisti. p. 397. Resp. Hanc quaestionem, utrum bestiae an meretricis regnum sit papae regnum, regalis status et dominatus, quem utraque

illarum habet, non terminat. Regalem statum et dominatum paparum ostendi oportuit, quia *sine* eo papatus non esset bestia: sed papatum esse bestiam, aliis antea modis ostensum est.

c) repetit, aliam esse bestiam, atque meretricem. ibid. coll. p. 371 — 374. Iterum et saepius concedo: sed non ostendit, papam esse meretricem.

4) Parallelismus quoque prophetiae Danieliticae et Apocalypticae, a Theologo Halensi subjunctus, ibidem, sententiam ejus ita frangit, ut meam corroboret. Distincte procedemus, et per aliquot Observationes speciales Thesin hanc V. denuo resultantem videbimus.

Observ. 1. *cum bestia quarta*, Dan. 7, 7. s. *similitudinem habet Apocalyptica.* — Permultas similitudines enumerat Epicrisis, p. 398 — 402. In his eminet ipsa *bestiae* appellatio utrique communis: *decem cornua:* ingens *potentia: duratio* usque ad regnum Christi et sanctorum. De *ore magniloquo*, de *bello cum sanctis*, de *temporibus* $3^1/_2$ infra dicemus.

Observ. 2. *Notabilis est etiam dissimilitudo.* — Nonnulla solus memorat Daniel: speciem formidabilem, robur ingens, ferreos dentes, diversitatem a prioribus bestiis, cornu parvum, oculos hujus humanos, tria cornua evulsa, ungues aereos etc. Rursus multa nova sunt in Apocalypsi: capita septem, (quum unum sit in Dan. 7, 20.) nomen blasphemiae; similitudo ipsius bestiae, pedum, oris, cum bestia apud Danielem tertia, secunda, prima; draconis praesidium, plaga letalis eaque sanata, terrae admiratio, terricolae adorantes, insidens mulier, ascensus ex abysso etc. Ipsa decem cornua aliter Daniel describit, aliter Johannes.

Observ. 3. *Non eadem prorsus bestia est.* — Eandem esse, Theologus Halensis existimat: sed similia non semper sunt eadem; dissimilia, etiam rarius: et cum tali dissimilitudine, qualis hoc loco est, quod v. gr. ad capita pertinet, identitas stare nequit.

Observ. 4. *Multis seculis seriorem ortum habet apocalyptica bestia*, *quam Danielitica.* — Quarta apud Danielem bestia, utrum sit regnum *Graeco-Syriacum*, an imperium *Romanum*, ambigitur. Utrumvis interpretes non proletarii statuunt: illud v. gr. Franc. Junius, hoc Joach. Langius. Sume Romanum imperium, et quidem ortum ejus quam maxime serum, sub Augusto, qui Aegypti, ultimi regni de Graeca monarchia, potitus est. Id erat ante Johannis, non dicam, nativitatem, sed visionem. Porro visio et prophetia futurarum est rerum: unde, quanquam monarchia Babylonica, Daniele propheta, in medio flore erat, tamen initia ejus in visione, quasi ex abrupto, a tempore tum praesente ducuntur. Dan. 2, 38. 7, 17. Certum igitur est, Danieliticam bestiam habere ortum antiquiorem, quam Apocalypticam. Hanc autem visionis Johanneae series ortam esse demonstrat *post* abitum vae secundi, Saracenici, et, sub tuba angeli septimi, *post* draconis res capite 12. relatas, sub vae tertio, *post* ipsum draconis abitum ad bellum cum reliquis seminis mulieris gerendum. Recte cel. D. *Langius* in comm. Germ. ad Apoc. fol. 92. observat, cap. 9, 1. *πεπτωκότα* in praeterito, non *πίπτοντα* in praesenti, dici de stella: quanquam de ipso stellae ibi lapsae tempore nunc non quaerimus. Non minus observandum est, quod h. l. *θηρίον* dicitur

vicissim *ἀναβαῖνον* in praesenti, non *ἀναβεβηκὸς* in praeterito. Ascensus bestiae ex mari est sub vae tertio.

Observ. 5. *Bestia apocalyptica est papatus Romanus.* — Hoc inevitabili sequela ex praecedentibus fluit observationibus. Neque rationes, quas ex Daniele et Apocalypsi conjunctim proponit Halensis Theologus, id impediunt, sive ex Apocalypsi sola, sive ex Daniele quoque stringantur:

α) *Bestia est tale*, inquit, *individuum*, *quod in suo regno successores non habet: quippe quod regnum cum interitu bestiae simul deletur. At papae in sua hierarchia habent successores.* Epicr. p. 403. Resp. Ultimum in ea successione individuum, quod Thesi X. videbimus, non habet successorem.

β) *Bestia oritur ex stirpe principum (Regenten-Stamm) monarchiae Romanae: inde autem nullus papa est exortus.* ibid. Resp. Utrum *genealogico* sensu *stirpem principum* dicat Epicrisis, an *politico*, non apparet. *Genealogico* sensu ipsi imperatores tam variae stirpis fuere, ut plerique pontifices majori jure censeantur *Romanae* stirpis, quam ipse v. gr. Trajanus. *Politico* sensu, quicquid potentiae habet papa, ex *Romana*, non hierarchia, sed monarchia habet.

γ) *Bestia est futura: papae jam diu regnant.* ibid. Resp. Papa ultimus, singularis, pessimus, est futurus.

δ) *Bestia summo imperio politico regna obtinebit.* p. 404. Resp. Papae obtinuerunt, et papa individualis postremo suo tempore obtinebit multo magis.

ε) *Bestia jacietur in stagnum ignis: Babylon prius delebitur*, *ab ipsa bestia. Babylon igitur non est bestia.* ibid. Resp. Concedo, salva Thesi.

Uberiorem Elenchum, ut arbitror, expediimus: nunc revertimur ad Theses, quarum decima, quintam hancce amplius dilucidabit, etiam quod ad Danielem attinet.

THESIS VI. *Hic papatus sive regnum papale jam dudum esse coepit.* — Hac thesi non conor probare, *papam esse bestiam*, ut Epicrisis refert, p. 378. Id probatum est hactenus. Nunc, eo constituto, progressus legitimae demonstrationis postulat, ut ostendatur, talem potestatem, qualis in prophetia adscribitur bestiae, prae ea, quae meretrici adscribitur, in papatu reperiri: et ut investigetur, quo potissimum tempore sit orta. Quare vel maxime ad rem faciunt, quae ad hanc Thesin collegeram. Opponitur Christo, non quod ad Personam ejus, sed quod ad *Regnum* attinet, bestia: et hic apprime considerandum est, quod in Praefatione ad Sherlockii Antidotum contra Papismum egregie docet Ven. Langius: doctrinam de Persona Christi in Papatu, propter concilia oecumenica, plus sanitatis retinuisse; sed doctrinam de Officio *regnoque* Christi apertissime et maximopere esse corruptam.

THESIS VII. *Regni papalis conditor est Hildebrandus sive Gregorius VII.*

a) Distinguit Epicrisis inter incunabula regni, et inter fastigium. p. 379. Incunabula papalia praecipue repetit a Bonifacio III., cujus nomen *oecumenicum* haud praeterii, pag. 462. coll. pag. 445. s. 548. quamvis rem tum ipsam non magnam fuisse, peculiari dissertatione ostendit Magnif. *Pfaffius.*

b) Fastigium non inficiatur Epicrisis in Hildebrando, *ibidem:* atqui fastigium decisionem affert, ubi regnum aliquod, superiore victo, primas arripit. Vid. *Erkl. Offenb.* p. 675.

c) Notat Epicrisis, quod in Thesi VI., et deinceps, non bestiae, sed papatus vocabulo utar. p. 380. Resp. Ex methodi lege id fit. nam Thesis V. docuit, bestiam esse papam: nunc progrediente demonstratione, ex praedicato, *papa*, fit subjectum, cui ulteriora praedicata junguntur in Thesibus sequentibus. Talia non debent promiscue dici, dum quaestio est: sed quaestione expedita, pressior fit sermo, ut ad Thesin I. monuimus.

d) Proprio hoc loco *Vitringam* commendavi, argumentis ejus et D. Langii probe perpensis. Alter ceteroqui implenda multa pro impletis habet, alter impleta fere omnia pro implendis: ego medium verumque cum textus ordine sequor. Ubi Vitringa errat vel veram sententiam non veris argumentis defendit, et Theologus Halensis aut recte ei aut non recte aut refragatur aut assentitur, ego securus specto. Quare Systema hic meum cum Vitringiano non recte comparat p. 381. Gregoriana quidem epocha, per Vitringam et per me demonstrata, manet. *Elenchus*, cujus ibidem fit mentio, solutus est Thesi V.

Novum enim quiddam Romano episcopatui opera Gregorii VII. acquisitum esse, agnoverunt omnes, etiam qui tum vivebant, etiam qui postea Romam defenderunt: atque id ipsum, bestiam sive imperium quoddam constituit. Clamant Gregorii dicta nova; clamant Acta nova. Dicta sive *Dictatus* hominis hi fuere:

I. *Quod Romana ecclesia a solo Domino sit fundata.*

II. *Quod solus Romanus pontifex jure dicatur universalis.*

III. *Quod ille solus possit deponere episcopos vel reconciliare.*

IV. *Quod legatus ejus omnibus episcopis praesit in concilio, etiam inferioris gradus, et adversus eos sententiam depositionis dare possit.*

V. *Quod absentes Papa possit deponere.*

VI. *Quod cum excommunicatis ab illo inter cetera nec in eadem domo debemus permanere.*

VII. *Quod illi soli licet pro temporis necessitate novas leges condere, novas plebes congregare, de Canonica Abbatiam facere, et e contra, divitem episcopatum dividere, et inopes unire.*

VIII. *Quod solus uti possit imperialibus insignibus.*

IX. *Quod solius Papae pedes omnes principes deosculentur.*

X. *Quod illius solius nomen in ecclesiis recitetur.*

XI. *Quod unicum est nomen in mundo.*

XII. *Quod illi liceat Imperatores deponere.*

XIII. *Quod illi liceat de sede ad sedem, necessitate cogente, episcopos transmutare.*

XIV. *Quod de omni ecclesia, quocunque voluerit, clericum valeat ordinare.*

XV. *Quod ab illo ordinatus alii praeesse ecclesiae potest, sed non militare, et quod ab aliquo episcopo non debet superiorem gradum accipere.*

XVI. *Quod nulla Synodus absque praecepto ejus debet generalis vocari.*

XVII. *Quod nullum capitulum, nullusque liber canonicus habeatur, absque illius auctoritate.*

XVIII. *Quod sententia illius a nullo debeat retractari, et ipse omnium solus retractare possit.*

XIX. *Quod a nemine ipse judicari debeat.*

XX. *Quod nullus audeat condemnare Apostolicam sedem appellantem.*

XXI. *Quod majores causae cujuscunque ecclesiae ad eum referri debeant.*

XXII. *Quod Romana ecclesia nunquam erravit, nec in perpetuum, Scriptura teste, errabit.*

XXIII. *Quod Romanus pontifex, si canonice fuerit ordinatus, meritis B. Petri indubitanter efficitur sanctus, testante S. Ennodio, Papiensi episcopo, ei multis S. Patribus faventibus, sicut in decretis B. Symmachi papae continetur.*

XXIV. *Quod illius praecepto et licentia subjectis liceat accusare.*

XXV. *Quod absque synodali conventu possit episcopos deponere et reconciliare.*

XXVI. *Quod Catholicus non habeatur, qui non concordat Romanae ecclesiae.*

XXVII. *Quod a fidelitate iniquorum subjectos potest absolvere.*

Genuinos esse hos dictatus, agnovit Panvinius, P. de Marca, et Christianus Lupus, ad quos accedit Joh. Mabillon de re diplom. f. 63. mentem eos certe Hildebrandi exacte referre, demonstrat Magnif. Pfaffius Inst. H. E. p. 510. imo Privilegia apostolicae sedis et Romani pontificis appellat Baronius: neque abludunt cetera Postulata Romanensia, quae magno numero collecta exhibet liber publicus Germanice scriptus de *recus. Concil. Trid.* p. 134. 159. *Phil. Nicolai* l. 1. de Regno Christi, c. 7. *Calixti* Digress. p. 446. 456. *Carpzov.* Isag. in libb. symb. p. 813. seq. et alii. Dictum, factum: dictatibus *Acta* congruunt, quae ubique exstant. Summa est haec: Adhuc subjecti pontifices fuerant imperatori, quanquam freno saepe morso: tum autem papa imperatorem subegit, et ipse totius orbis Christiani, sub spirituali praetextu, Monarcham agere coepit. Palmarium erat illud, ut Majestatem Caesaream, quae inprimis obstabat, subigeret. De *Investituris* titulus ferebatur: atque haec ipsa *pars* majoris opinione momenti erat, sed *totum* multo maximi. Etenim *imperii vel omnino tollendi vel in perpetuum stabiliendi causam tunc maxime* tractatam esse docet Panvinius. Videatur *Justi Christophori Dithmari Vita Gregorii VII, et Historia controversiae de Investitura episcoporum usque ad Henrici V et Calixti II pactum,* praesertim in extremo. Imperatorem Henricum IV. Gregorius VII. A. 1076. in Synodo Romana, praesentibus CX episcopis, *anathemate notavit, privatum PRIUS* (ut Platina loquitur) *omni regia administratione. Abrogationis autem pontificiae habita fere haec formula est:* (inquit idem; nam Sigonius Latiniorem fecit:) *Beate Petre apostolorum princeps, inclina quaeso aures tuas, et me servum tuum exaudi, quem et ab infantia educasti, et usque ad hunc diem ab iniquorum manibus vindicasti, qui me pro mea in te fide oderunt et persecuti sunt. Tu mihi testis es optimus et pia JESU CHRI-*

STI mater, et frater tuus Paulus tecum martyrii particeps, me non sponte, sed invitum pontificatus gubernacula suscepisse. Non quod rapinam arbitratus sim sedem tuam legitime conscendere, sed malebam vitam meam in peregrinatione degere, quam locum tuum pro fama et gloria tantum occupare. Fateor ego, ac merito quidem, mihi tua gratia, non meritis meis, populi christiani curam demandatam esse, concessamque ligandi et solvendi potestatem. Hac itaque fiducia fretus, pro dignitate et tutela ecclesiae suae sanctae, omnipotentis Dei nomine, Patris, Filii et Spiritus sancti, et Henricum regem Henrici quondam imperatoris filium, qui audacter nimium et temerarie in ecclesiam tuam manus injecit, imperatoria administratione regiaque dejicio: et Christianos omnes imperio subjectos, juramento illo absolvo, quo fidem veris regibus praestare consueverunt. Dignum est enim, ut is dignitate careat, qui majestatem ecclesiae imminuere conatur. Praeterea vero quia monita mea, imo tua ad sui ipsius populorumque salutem pertinentia contempsit, et se ab ecclesia Dei, quam seditionibus pessundare cupit, separavit, eum anathematis vinculo colligo, certo sciens, te esse Petrum, in cujus petra, ut in vero fundamento, rex noster CHRISTUS aedificavit ecclesiam suam. Eandem *vero exsecrationem*, inquit Platina, *his verbis* A. 1080 *denuo confirmavit: Beate Petre apostolorum princeps, et tu Paule gentium doctor, vestras quaeso aures mihi paululum praebete, meque clementer exaudite: nam veritatis discipuli estis et amatores: quae dicam vera sunt. Hanc causam suscipio veritatis gratia, ut fratres mei, quorum salutem exopto, mihi obsequentius acquiescant, sciant, intelligant, quod vestro auxilio fretus post Christum et matrem ejus semper virginem, flagitiosis et iniquis resisto: fidelibus autem praesto adsum et auxilium fero. Non enim volens et libens hanc sedem conscendi, sed invitus et lacrymans, quod me indignum judicabam, qui in tam excelso throno sederem. Haec autem dico, quia non ego vos, sed vos me elegistis, et gravissimum pondus humeris nostris imposuistis. In me autem vestro jussu montem ipsum conscendentem, clamantem et annunciantem populis eorum scelera, et filiis ecclesiae peccata, membra diaboli consurrexere, et ad sanguinem usque manus suas in me conjecere. Astiterunt enim reges terrae et principes seculi, cum his conjurarunt ecclesiastici quidam et vulgares in Dominum et nos Christos* (al. *Christianos*) *ejus, dicentes: Dirumpamus vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipsorum: hoc autem fecere, ut me vel morte vel exilio mulctarent: quorum de numero fuit Henricus, quem regem vocant, Henricus, inquam, Henrici imperatoris filius, qui cornua et calcem contra ecclesiam DEI superbe nimium erexit, facta conjuratione cum multis episcopis Italici, Gallici, Germanicique nominis, cujus superbiae vestra adhuc restitit auctoritas, qui fractus potius, quam ad sanitatem redactus, ad me in Cisalpinam perveniens, absolutionem anathematis suppliciter quaesivit. Hunc ego, quem ad poenitentiam venisse credideram, in gratiam recepi, huicque tantummodo communionem reddidi, non tamen in regnum, e quo eum in Romana synodo merito depuleram, restitui, nec vectigalibus regni, ut ad finem* (fort. *fidem*) *redirent, conces-*

si. Hoc ideo feci, ut si redire in gratiam cum finitimis suis, quos semper vexaverat, differret, reddereque res tum ecclesiasticas tum profanas ex foedere abnueret, cogi ad officium execrationibus et armis posset. Hac opportunitate adjuti quidam Germaniae episcopi et principes, ab hac fera bestia diu vexati, in locum Henrici suis flagitiis e regno cadentis, ducem suum et regem Rodulphum deligunt. Qui regia modestia et integritate usus statim nuncios ad me misit, a quibus intelligerem, se coactum regni gubernacula suscipere, non esse tamen adeo regnandi cupidum, ut non malit nobis, quam regnum pollicentibus obtemperare: futurum se in Dei potestate semper ac nostra, idque ut arbitremur ipsum facturum, filios obsides pollicitus est. Stomachari tum Henricus coepit, et nos primo quidem precari, ut Rodulphum ab occupatione regni execrationibus propelleremus. Dixi me velle videre, cui jus competeret, et eo missurum nuncios, qui rem omnem resciscerent, meque deinceps judicaturum, uter ipsorum in causa potior habendus esset. Vetuit Henricus, quo minus rex a legatis nostris decerneretur, multosque tum seculares tum ecclesiasticos interfecit, ecclesias diripuit et profanavit, atque hoc modo sese anathematis vinculis illigavit. Hanc ob rem fidens in Dei judicio et misericordia, inque patrocinio beatae virginis, fultus etiam auctoritate vestra, ipsum Henricum ejusque fautores vinculo anathematis colligo: atque iterum regiam ei potestatem adimo, interdicoque Christianis omnibus illo juramento absolutis, quo fides regibus dari consuevit, ne Henrico ulla in re obtemperent, Rodulphum in regem suscipiant, quem multi provinciae principes abrogato Henrico in regem optimum sibi delegere. Etenim par est, ut sicuti Henricus ob superbiam et contumaciam facultatibus suis privatur, ita Rodulphus omnibus gratus pro sua pietate et religione regia dignitate et potestate donetur. Agite igitur apostolorum sanctissimi principes, et quod dixi vestra auctoritate interposita confirmate, ut omnes nunc demum intelligant, si potestis in coelo ligare et solvere, in terra quoque imperia, regna, principatus, et quicquid habere mortales possunt, auferre et dare nos posse. Si enim quae ad Deum pertinent, judicare potestis, quid de his inferioribus et profanis censendum est? Et si angelos dominantes superbis principibus vestrum est judicare, quid in servos illorum facere vos (al. *nos*) *decet? Ediscant nunc reges hujus exemplo et omnes seculi principes, quid in coelo possitis: quantique apud Deum sitis, ac deinceps timeant sanctae ecclesiae mandata contemnere. Hoc autem judicium cito in Henricum exercete, ut intelligant omnes, iniquitatis filium non fortuito, sed vestra opera e regno cadere. Hoc tamen a vobis optaverim, ut poenitentia ductus in die judicii vestro rogatu gratiam a Domino consequatur. Actum Romae nonis Martii, indictione tertia.* Divino interdicto, *Mihi vindicta*, compesci debet humana bilis etiamnum, si quis legit aut recordatur inauditam imperatoris juvenis contumeliam et pastoris superbiam, in toto negotio: illum ab omnibus desertum: veniam coram petere coactum: asperrima hieme non tam euntem, quam repentem: sordido habitu foris exspectantem, donec huic commodum fuit ex alta Canusina arce despicere saltem imperatorem supplicem, A. 1077. Tum Henricus Italiam reliquit; Grego-

rius, Romae institutus, strenue regnare coepit. Eodem anno epistolas misit in *insulam* Corsicam, quae adscensum ex *mari* non mediocriter illustrant. Una sic habet apud Nic. Coletum:

Gregorius episcopus servus servorum Dei omnibus episcopis, clericis, consulibus, majoribus et minoribus, in insula Corsica consistentibus, salutem et apostolicam benedictionem.

Quoniam propter multas occupationes ad peragendum nostrae solicitudinis debitum, singularum provinciarum ecclesias per nosmet ipsos visitare non possumus, necessarium valde est, ut exigente ratione vel tempore aliquem modo ad illas partes mittere studeamus, per quem commissa nobis secundum voluntatem Dei repraesentetur auctoritas, et dominici gregis salus atque communis provideatur utilitas. Scimus enim quoniam sine detrimento et magno animarum periculo esse non potest, cum illius diligentia, ad quem summa negotiorum et curae necessitas praecipue spectat, diu subditis ac commissis sibi fratribus deest. Quapropter considerantes, et valde timentes, ne hujusmodi erga vos providentiae tam diu praetermissum studium et nobis in negligentiae culpam reputetur, et vestrae saluti (quod absit) perniciosum aut contrarium fuerit, data primum opportunitate, misimus ad vos hunc fratrem nostrum Landulphum Pisanae ecclesiae electum episcopum, cui et vicem nostram in vobis commisimus, ut ea quae ad ordinem sacrae religionis pertinent rite exequens, juxta prophetae dictum, evellat et destruat, aedificet et plantet: *cui vos obedire et unanimiter assistere volumus, admonentes, et apostolica auctoritate praecipientes, talem sibi honorem et reverentiam exhibeatis, qualem ex constitutione sanctorum patrum iis exhibere oportet, quos sancta et apostolica sedes in partem suae solicitudinis assumendos, quibusque vicem Romani pontificis committendam esse praevidet. Data Senae Kalendis Sept. indictione INCIPIENTE PRIMA.*

Pondus huic epistolae addit altera, quae sequitur:

Gregorius episcopus servus servorum Dei omnibus episcopis et viris nobilibus, cunctisque tam majoribus quam minoribus in insula Corsica consistentibus, salutem et apostolicam benedictionem.

Scitis, fratres et carissimi in Christo filii, non solum vobis, sed multis gentibus manifestum esse, insulam, quam inhabitatis, nulli mortalium, nullique potestati, *nisi sanctae Rom. ecclesiae ex* debito *vel* juris proprietate *pertinere: et quod illi qui eam hactenus violenter, nihil servitii, nihil fidelitatis, nihil penitus subjectionis aut obedientiae beato Petro exhibentes, tenuerunt, semet ipsos crimine* sacrilegii, *et animarum suarum gravi periculo obligaverunt. Cognoscentes autem per quosdam fideles nostros et vestros amicos, vos ad honorem et justitiam apostolici principatus, sicut oportere cognoscitis, velle reverti, et diu subtractam ab invasoribus justitiam beato Petro vestris temporibus vestrisque studiis redhiberi, valde gavisi sumus, scientes, vobis hoc non solum ad praesentem, sed etiam ad futuram provenire utilitatem et gloriam. Nec diffidere quidem, aut quidquam in hac causa vos dubitare oportet: quoniam, si modo vestra voluntas firma et erga beatum Petrum fides immota permanserit, habemus per miseri-*

cordiam Dei in Tuscia multas comitum et nobilium virorum COPIAS, ad vestrum adjutorium, si necesse fuerit, defensionemque paratas. Quapropter, quod in hac re opportunissimum nobis visum est, misimus ad vos fratrem nostrum Landulphum Pisanae ecclesiae episcopum, cui etiam inter vos vicem nostram in spiritualibus commisimus, ut TERRAM ex parte beati Petri et nostra vice suscipiat, et eam cum omni studio et diligentia regat, et de omnibus rebus ac causis beato Petro et nobis per illum pertinentibus se intromittat. Cui vos pro amore et reverentia ejusdem beati Petri apostolorum principis obedire et fideliter in omnibus assistere, volumus, et apostolica auctoritate monemus; et ut magis securus magisque ad omnia inter vos promtus esse valeat, fidelitatem quoque, si postulaverit, praemissa tamen sancti Petri et nostra nostrorumque successorum, non denegetis, nec aliqua occasione sibi facere recusetis. Data Romae decimo sexto Kalendas Oct. Indictione prima.

Adde Imperatorem postmodum a filio suo per Paschalem II. concitato imperialibus insignibus exutum: ne panem quidem ei privato, a clericis, quos ditarat, datum: sepulturam denique diu interpellatam. Neminem unquam calonem parochus ullus pejus tractavit. Hoc novum et singulare quiddam erat: sic insigniendum fuit tempus, quum imperator factus est inferior, papa superior. Neque solum imperatoriam, sed omnem omnium principum Christianorum Majestatem Gregorius ad Petrum, id est, ad se ipsum redigere postulavit, et magna ex parte redegit, ut regna, titulos, feuda auferret, conferret, transferret, tanquam rex regum, augusto augustior, ἀνυπεύθυνος. Moribundum Gregorium sive non poenituit, sive poenituit; successores nihilominus, quod ille adeptus erat, rapinam arbitrati sunt: (conf. eatenus Matth. 27, 4.) et fundamentis semel jactis molem Monarchiae suae superstruxerunt. Nota enim sunt, quae Papae deinceps in imperatores principesque et ausi et exsecuti sunt, a posterioribus papis adeo non retractata, ut Gregorius VII. demum a Clemente VIII., a Paulo V., a Benedicto XIII., gradatim Divis adscriberetur. Reges feudatarios recenset Fulmen brutum Sixti V. p. 75. seqq. etc. Aperte Tannerus: *Dico, pontificem esse caput ipsius Romani imperii ac christianae ecclesiae universae: addo et amplifico dictum, esse caput Romani imperatoris, omniumque et singulorum principum imperii.* Anat. Demonstrat. 5. n. 131. Habemus bestiam, id est, regem: unde etiam sub illa tempora, v. gr. A. 1103, *chartae quaedam datae dicuntur PAPA REGNANTE*, ut docet Mabillon. de Re diplom. p. 187. Regem tamen, non nomine, sed re. Non nomine: etenim ipse Antichristus *imperium Romanum tenebit, tamen sine nomine Romani imperatoris*, ut Bellarminus praeclare ait l. 3. de Rom. Pont. c. 15. Sed re. nam Blondus: *Dictatorem nunc perpetuum*, inquit, *non Caesaris, sed piscatoris Petri successorem, et Imperatoris praedicti vicarium, pontificem summum, principes orbis adorant et colunt.* et Aug. Steuchus: *Everso imperio, nisi Deus pontificatum restituisset, futurum erat, ut Roma, a nullo excitata et restituta, inhabitabilis, posthaec foedissima boum et pecorum futura esset habitatio. At in pontificatu, etsi non illa veteris imperii magnitudo, specie certe non longe dissimilis renata est, quia gentes omnes ab ortu et occasu haud secus pontifi-*

cem Romanum venerantur, quam olim imperatoribus parebant. Videlicet nomen regis ab re ipsa sejungit titulus spiritualis. nam *Romanum imperium commutatum est DE TEMPORALI IN SPIRITUALE,* ut scripsit Thomas in 2 Thess. 2. et in Romanae *Sedis potestatem fuit temporale illud imperium commutatum*, ut ex Leone ep. Rom. dictat Dominicus a Soto. imo ut episcopatus interdum dicuntur secularisari; sic orbis christianus imperans est quasi spiritualisatus et amortisatus. Hujus vero novitatis caput est *Gregorius. Hic PRIMUS specie religionis, artichristi imperii fundamenta jecit,* ut *Epocham* hanc *CLXX* post *annis* in conventu Ratisbonensi notavit Eberhardus archiepiscopus Salisburgensis, apud Aventinum. Aventinus ipse: *Gregorius VII. PRIMUS*, inquit, *imperium pontificium condidit.* Vid. Vitringa in Ap. qui p. 570. seqq. et hunc ipsum exortum Hildebrandinum, ceteris, de Roma ethnica, de Diocletiano etc. refutatis, firmatum dedit, et testimonia, quae modo produximus, pleraque collegit. Sed et M. Ant. de Dominis, de Hildebrando, *PRIMUS*, inquit, *aperto marte temporalem voluit exercere in reges et impp. potestatem.* l. 4. de rep. eccl. c. 3. et NOVO inauditoque exemplo factum esse, ut papa Caesarem non solum excommunicaret, sed etiam exauctoraret, gravissimis Ottonis Frisingensis, Godofridi Viterbiensis, Joh. Trithemii et On. Panvinii suffragiis confirmat Lairizius in hist. pap. Germanice adornata p. 482. seqq. Addantur *Is. Casauboni* Exx. c. Baron. passim: *Johannis* episcopi *Roffensis* de potestate papae in rebus temporalibus liber maxime II. cap. 9. et 10. *Hottingeri* hist. eccl. Sec. XI. *Blondelli* diatribe de formula, *Regnante Christo*, sect. II. cap. 16. *Edm. Richerii* Hist. conc. gen. T. I. c. 13. p. 758. *Natalis Alexandri* Hist. eccl. Sec. XI. et XII. Diss. II. art. IX. *Lud. Ellies du Pin* de antiqua ecclesiae disciplina, diss. septima: *A. Rechenbergii* diss. de totatu Hildebrandino: *Sal. Deylingii* Observ. misc. exerc. sexta, de novitate regiminis monarchici in ecclesiam universam: D. *Maichelii* Diss. de jure principis circa doctrinam publicam, p. 57. s. etc.

Memorabili ratione Lutherus in *Supputatione annorum mundi,* T. IV. Jen. Lat. fol. 741. seqq. sub annum salutis millesimum notavit, *fit episcopus Romanus antichristus etiam vi gladii.*

Non momentanea metamorphosi a spirituali simplicitate primorum episcoporum ultra omnem mundanam majestatem transiit papa: sed sensim auctoritatem opesque acquisivit, donec nixu plane extraordinario culmen est assecutus. Ab hoc exortu regnum novum suo statu, sua forma, suo apparatu, multo magis, quam antea, usum est: cumque antehac papa pastor fuisset, annexo principatu; jam monarcha evasit, annexo episcopatu, episcopatus tamen titulo. Quocirca etiam hodierno die Reges externi, v. gr. Sinenses, Papam *Regem* appellant in literis. Eamus per summas rerum. Pedetentim nactus est proprium senatum, Cardinales, paribus cum papa crescendi gradibus gavisos, qui primum populo, deinde etiam clero omni atque Imperatore excluso, papam, eumque ex sese, facerent: proprios milites, Clericos, potestati civili subtractos, per coelibatum pontifici mancipatos, per usum calicis eucharistici a laicis distinctos: ditionem amplissimam, per Mathildem inprimis: proprios vasallos, reges christianos, ut diximus: proprium corpus legum, Jus canonicum, theologia scholastica septum: propria comitia, concilia, suis auspiciis co-

acta; antea enim omnia concilia oecumenica fuerant in oriente, deinceps omnia in occidente: proprios satellites, monachos praecipue Dominicanos et Franciscanos, novissimeque Jesuitas: proprium tribunal, Inquisitionis: proprium insigne, tiaram illam mysticam, A. 1048 triplicatam, quae *Regnum mundi* vocatur. *Ab ipso maxime Gregorio VII. pontifices, omissis imperatorum annis, suos substituerunt, eumque morem deinceps cum Indictione retinuerunt,* ut ait Mabillon. p. 181. quod quam vim habeat, patet ex 1 Macc. 13, 41. s. et id ipsum paucis post annis Paschalis II. solennius facere coepit. Ab illo fere tempore, coronationis major, quam consecrationis papalis ratio habetur ab historicis, v. gr. a Panvinio in Chronico pontificum, et ab ipso papa in numerandis annis suis. Ipsum *Papae* nomen, *Sanctitatisque* titulum, et *pedum osculum*, quae communia fuerant episcopis abbatibusque idem Gregorius sibi tum uni vindicavit. Neque ultra seculum Hildebrandinum Claudius Fleury habuit, quod de *moribus Christianorum*, libro gallico descriptis, diceret. Sed et illo primum tempore publica adversus hoc regnum e coelo terraque mixtum protestatio increbuit, (quam pura, non quaerimus,) per Arnaldum Brixiensem, quem exinde *politicorum haereticorum patriarcham* Baronius fuisse censet. Non est praetermittendum, quod a Gregorio VII. maxime, simul et imperii majestas et conjugii sanctitas est afflicta; unde duae illae haereses fictae, Simoniacorum et Nicolaitarum. Ac conjugii quidem sanctitas apud sacerdotes, non apud omnes homines, est impugnata, sed tamen ex iis rationibus, quae ipsum statum deprimerent. Quisquis est rex, quem Daniel c. 11. notat, illud certe, quod versu 37. exstat: *Appetitum feminarum, et quenquam deorum, non curabit:* (sic enim LXX habent, quos Vulgatus haud assecutus, a priore parte negationem avellit:) in contemtorem conjugii et majestatis caesareae Pontificem Gregorium VII. inprimis convenit.

Exprobrant Romanenses Protestantibus, quod in assignando antichristi initio multis seculis inter se discrepent.*) Mille vero annos et amplius objicere poterant: tantam res latitudinem habet. Revera omnia, quae fiunt, et tempus habent, quo fiunt, et articulum temporis, quo fieri incipiunt: temporisque scientia, quo accuratior est, eo plus scientiam rei adjuvat. Sed rursum scientia rei esse potest, etiamsi a temporis scientia multum absis: alias plurimi mortalium de semet ipsis, an sint in rerum natura, dubitare debebunt, quia, qua hora, quo die, quo mense, quo anno et amplius, nati sint, haud sciunt. Veruntamen bestiae natale tempus satis expeditum est. Et-

*) *Ejusmodi autem* discrepantias *ab Eruditorum recentiorum nonnullis, qui* Lutherani *dicuntur, quavis occasione exprobrari, quis non miretur? Indies cumulatur conquerendi materia, quam his verbis b.* Auctor (*in der* Erkl. Offenb. *Ed. II. p.* 687. *sq.*) *tetigit:* Viel beschwerlicher ist es, dass von wenigen Jahren her etliche in der *evangelischen* Kirche selbst die rechte Auslegung des Thiers nicht nur fahren lassen, sondern auch gar bestreiten, da dieselbe doch von der Waldenser Zeiten her mit dem Blut so vieler Wahrheits-Zeugen bekräftiget, durch die Reformation so theuer behauptet, durch das immer zunehmende Licht so deutlich erwiesen ist, und, in der bevorstehenden Drangsal auszuharren so unentbehrlich seyn wird. — *Enimvero; non audit currus habenas.* — E. B.

enim apostasia et mysterium iniquitatis a primis suis staminibus varie crevit et crescit, donec evadit ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος, *Contrarius et Extollens sese.* 2 Thess. 2, 3. ss. Totius durationis dichotomiam facit Tuba angeli VII. in apocalypsi. ante eam tubam ex aliis vel apocalypseos locis vel apostolicis scriptis praesupponitur adversarius in mysterio: sub tuba angeli septimi, brevi intervallo post initium ejus, Christo opponitur *bestia* in *regno* aperto, quae momenti longe majoris est consideratio. Priorum graduum tempora ob id ipsum, quia et varii et occulti sunt, in N. T. non praecise definiuntur, quare ne in eventu quidem curiose ea notare attinet: sed regni ac floris, de quo Ap. 13. agitur, simul *praecise* definiuntur tempora, ac *Johannes*, ut Bellarminus l. 3. de Rom. Pont. c. 3. ait, *etiam minutias addidit;* quas quidem ipsas minutias ad tempora pertinere ostendimus. Patet hinc, quid ex vero responderi debeat Bellarmino, qui l. 3. de R. P. c. 3. in fine, sententiam, quam W. Musculo tribuit, de antichristi initio tempore Bernardi, ita refutat: *Fuerunt pontifices sine comparatione ulla pejores ab anno* 900 *ad* 1000, *quam ab* 1100 *ad* 1200. *si ergo illi non fuerunt antichristi, quare isti erunt?* Enimvero non malitia illorum propria (quae tamen opinionem publicam de antichristo appropinquante non mediocriter promovit, et certe in initia vae tertii incurrit) sed novi regni per Gregorium VII. constituti forma pessima, regno Christi adversissima, ecclesiae funestissima, reputari debet.

THESIS VIII. *Papatus Hildebrandini initium proprie habet Annus* 1077. De hoc ipso quoque anno agitur Thesi VII: de parte anni, Thesi IX.

THESIS IX. *In anno* 1077 *consideratu dignus est mensis September, ejusque dies primus.* Epocham Hildebrandini Totatus comitatur *Indictio*, quae cum Septembri mense tum *incipiebat*, eaque *prima.* Primae Indictionis initio distinctae sunt literae ad Corsos, Thesi VII. exhibitae.

Non in puncto ortum ex mari peractum esse dicimus: sed latitudinem habet notabilem, et quidem a Gregorio VII, si placet, ad Alexandrum III. Vid. *Erkl. Offenb.* p. 670. Horoscopus tamen, ut sic dicam, observandus venit.

THESIS X. *A veritate hujus interpretationis neque inimici neque amici veritatis debent nos deducere. Dissensum* facilius fero, quam autumat Epicrisis, p. 382. sed quum longaevum veritatis testimonium, quatenus eximia ejus portio est germana bestiae de papatu interpretatio, periclitatur, et viri insignes, hac autem in parte errantes, nunc demum deditionem faciunt, justus est dolor: et quo plures suffragabuntur, eo major fiet timor detrimenti secuturi. Multo plus nervorum ad *patientiam et fidem* recta affert expositio, quae papatum sub descriptione bestiae cernit, quam sequior illa, quae eum sub meretricis descriptione quaerit: omninoque a genuina prophetiae sententia discedere nocet. Negat Halensis Theologus, p. 383., testes illos veritatis pro bestia habuisse papatum. Habuere vero, multi, ut ante Reformationem Purvaeus; post, Cluverus: alii certe pro altera bestia, illi conjunctissima, Ap. 13., habuere, ut Lutherus.

Idem ille, *meretricem plane esse urbem Romam, quatenus nempe urbs a papatu, qui pro bestia apocalyptica habendus sit, distinguatur, non meminit unquam audire vel legere:* singularis-

que opinionis speciem in me confert. *Utrum auctor*, inquit, *an CUM ALIIS ego hallucinatus sim, lector judicet.* Epicr. p. 385. seq. Diserte mecum facit Parcus, comm. in Apoc. col. 874. 892, neque alios addo. Etenim omnes, qui papatum in capite 13. Apocalypseos notatum agnoscunt, (qui permulti sunt,) iidem Babylonem non possunt non ab eo distinguere, quanquam non omnes aeque commode distinguunt. Novus saepe videor, ubi antiquam veritatem, a Luthero in omnibus fere hic partibus agnitam, refero: nec diffiteor, mihi notitiam priscarum sententiarum, sine praejudicio auctoritatis, non parum adjumenti attulisse. Vid. *Erkl. Offenb.* p. 1111. 1121. Ad rem redeamus.

Bestiam a *meretrice* diversam esse, eandemque vel ut *corpus* vel ut *individuum* spectari, recte quidem docet Halensis Theologus: sed neque periochas de *corpore*, de *individuo* agentes; neque *mare* et *abyssum*, unde bestia alium aliumque ortum habet; neque *capita* ejus et *cornua* distinguit; neque de *Roma*, si papatus removeatur, satis amplam habet ideam. Epicr. p. 385. 387. s. 393. Quare has quoque partes per Observationes quam distinctissimas evolvemus. Adeste, qui veritatem amatis.

Observ. 1. *Bestia apocalyptica est Papatus Romanus per complura jam secula dominans.* — Hanc proram et puppim habet Thesis V. Ubi ea desinit, ibi haec reliqua consideratio incipit.

Observ. 2. *Bestia habet et cornua decem et capita septem.* — Id aperte scribit Johannes.

Observ. 3. *Capita septem sunt septem et montes et reges: eademque sunt diversa a decem cornibus.* — Prior pars observationis diserte scripta exstat: *septem capita, septem montes sunt, in quibus mulier sedet, et reges septem sunt.* Nec potuisset unum ex *capitibus* bestiae esse *quasi mactatum ad mortem*, si id esset mons seorsum a rege. Quod ad alteram observationis partem attinet, *capita sunt capita*, *cornua cornua: capita septem*, *cornua decem.* Non sunt synonyma, neque cornua in capita mutantur: nam conjuncta eorum est mentio. *Capita inter se succedunt: cornua sunt simul. Capita per totam bestiae durationem extenduntur: cornua sunt extremo bestiae tempore. Capita sunt de substantia bestiae: cornua sunt quiddam adscititium.* In unum hic cumulum differentias conjecimus: quicquid earum dubium est, jam jamque confirmabitur. Halensis Theologus, differentia bestiae Danieliticae et Apocalypticae haud perspecta, ne capitum quidem, quae septem demum habet Apocalyptica bestia, notabili a decem cornibus differentiae potuit satisfacere, et e contrario capita septem et reges septem, longe, non bene, separavit. Reges suspicatur esse Pharaonem, Jeroboam, Achab, Nebucadnezar, Antiochum, (quid his cum montibus Romae?) Domitianum, Antichristum: capita vero eosdem ait esse una aetate reges atque cornua, quorum tribus evulsis denarius numerus, sub antichristo, cum septenario commutetur. Comm. Apoc. f. 202.

Observ. 4. *Alius bestiae ortus ex mari est*, *alius ex abysso.* — Saepe *mare* memorat Apocalypsis, saepe *abyssum:* nunquam vero haec duo promiscue appellat, atque in locis de bestia clarissime distinguit. nam bestia h. l. ex mari ascendit, et cap. 11, 7. ita ascensus ejus ex abysso repraesentatur, ut idem capite 17, 8. tanquam futurus describatur. Hoc sedulo tenendum est.

Observ. 5. *Bestiae capita non ante ortum ejus ex mari incipiunt, sed cum ortu ipso.* — Quis profectus est intelligentiae, ubi bestia, tanquam *subjectum*, a Romulo, Bruto etc. tanquam principibus Romae, vel certe a Pharaone, Jeroboamo etc. tanquam prodromis antichristi, (de quibus fere consentiunt DD. Gebhardi et Langius) designatur? Imo *Praedicata* bestiae per hypotyposin rerum ejus actionumque futurarum describuntur: et hoc ad docendum facit. Quemadmodum post draconis e coelo jactum, et post initium vae tertii, bestia ex mari est orta: Thes. V. Obs. 4. sic ortum bestiae non antecedunt, sed comitantur et sequuntur pedes et os et cornua, etc. neque capita sola excipi et ortu illo priora putari debent. nam super capita sine exceptione, omnia videlicet, (sicut super omnia ejus cornua sunt diademata,) nomen blasphemiae esse dicitur: neque uni alterique capitum citeriorum, sed ipsi bestiae ex mari exortae, id quod accuratissime notari debet, tempora adscribuntur, quanquam a temporibus deinceps capita revelli non possunt. Rursus, cum ipso ortu ex mari incipiunt capita. nunquam enim bestia est sine capite: ac primo quoque tempore mentio fit capitis unius, id est, primi, letali plaga affecti.

Observ. 6. *Capita inter se succedunt.* — Reges, cel. D. Langius recte agnoscit, inter se succedere: igitur etiam capita inter se succedunt. nam capita sunt reges. Observ. 3. Successio declaratur Observatione sequente.

Observ. 7. *Id spatium temporis, quod septem capitum seriem habet, in tria incisa, sive in tres articulos, dividitur.* — *Quinque* (de regibus, qui cum montibus per capita bestiae significantur,) *ceciderunt: unus est; alter nondum venit, et quum venit, paulum eum oportet manere.*

Observ. 8. *Praesens tempus, pro quo angelus loquitur, in medium incisum cadit.* — Praesens tempus Theologo Halensi est pro visione Johannis. unde sic interpretatur: *unus* (i. e. Domitianus) *est*, et *alter* (i. e. antichristus) *nondum venit.* At hoc, *unus est*, et illud, quod mox videbimus, *bestia non est*, inter se respondent: neque aut illud, *non est*, quoquo vertatur, ullo modo pro tempore visionis ad imperium Romanum applicari potest; aut hoc, *unus est*, ad Domitianum referri patitur clausula subsequens, *alter nondum venit.* nam particula *nondum* excludit intervallum inter *unum* et *alterum*, quos etiam contradistinctio *quinque* regum ad *unum* et *alterum* proprie conjungit: Domitianus autem annis abhinc plus 1600 occisus est, et hodienum valet illud: *alter nondum venit.* Saepe tempus praesens sermonis pro ipsa rerum serie praesens est. tale illud, *cingebas te ipsum*, etc. Joh. 21, 18. Inde prophetae futuros tanquam jam natos et degentes alloquuntur, v. gr. Ez. 38, 17. Sic vae primum et secundum *abisse* dicitur. Ap. 9, 12. 11, 14. Adde illud: *vixerunt: qui habet: erunt.* c. 20, 4. 6. Confer cap. 17, 12. 14. Praeclare hanc ipsam loquendi rationem probavit, ne ceteros dicam, Bossuetus, in thesi; nam hypothesis, cui inserviit, nihil est, ab aliis pridem confutata, idque operosius, quam necesse fuit. Ita h. l. exprimit angelus tria tempora diserte, in medio eorum, i. e. in secundo, et se collocans et Johannem, quo commodiore differentia primum tempus in praeterito, secundum in praesenti, tertium in futuro

declaretur: neque alia erat causa, cur angelus illud tempus potius, quo bestia non est, quam quo est, pro praesenti sumeret.

Observ. 9. *In eosdem articulos ipsa dividitur bestiae duratio.* — *Bestia erat: non est: ascendet ex abysso et interibit etc.* Cap. 17. versu 8. bis, et versu 11. Inter hos versiculos tanquam parallelum interponitur illud, *quinque ceciderunt: unus est; alius nondum venit etc.* v. 10. Summa ex utrisque conflata, est *Bestia ex mari: Non bestia: Bestia ex abysso.*

Observ. 10. *Babylon est Roma.* — Nomen, *Roma*, ῥώμη, a robore dicitur: unde olim eadem *Valentia* appellata. *Urbs valida*, cap. 18, 10., per antonomasian, non per epitheton. In Romam omnia, et in Romam solam conveniunt, quae de Babylone dicit Apocalypsis. Babylon haec est, donec prorsus deletur: sed quando esse coepit? tum, quum *magna* esse coepit. Quum in oriente desiit Babylon, in occidente emersit. Erat igitur *apostolorum* jam tempore, quorum judicium ex Babylone judicari dicitur, cap. 18, 20. non ideo, quia apostoli judicium illud praedixere, quam causam profert D. Langius in Comm. Ap. f. 213., Babylonem ad hierarchiam seculo VII. degenerem restringens, adeoque nimis seram faciens: sed quia, ut sanctos et prophetas, sic etiam apostolos interfecit. coll. v. 24. Prima Babylonis mentio est cap. 14, 8., neque ibi indicatur, tum Romam Babylonem esse incipere: sed quemadmodum Agnus, qui pridem Agnus erat, ut talis praesupponitur in Apocalypsi; et e contrario draco, qui pridem draco fuerat, ut talis praesupponitur: sic Babylon, quae pridem Babylon fuerat, ut talis praesupponitur. Praesens Babylonis agentis tempus in Apocalypsi determinatur per ea, quae urbi attribuuntur.

Observ. 11. *Bestia et ante regnum Babylonis regnat, et post regnum Babylonis.* — Recte judicat Theologus Halensis, non posse simul regno tanto gaudere et meretricem et bestiam: sed idem bestiae regnum nonnisi post regnum meretricis collocat. Primum regnat bestia, cap. 13, 1. seqq. deinde Babylon, c. 17, 1. seqq. iterumque bestia, ibid. v. 8. seqq. Seriem textus analysis nostra exacte servat: Epicrisis, non servat.

Observ. 12. *Capita sunt de ipsa bestiae substantia: cornua sunt quiddam adscititium.* — Plaga *capitis* unius dicitur etiam *ipsius* bestiae plaga: sed *cornua* sive reges *CUM bestia* regnum accipiunt. c. 13, 3. 17, 12. Praeterea reges septem non per se, sed cum montibus sunt capita bestiae: ergo cum urbe eam habent necessitudinem, quam soli pontifices Romani; et sunt ipsi pontifices. at illud unum, *cornua ET bestia*, ibid. v. 16., cornua satis a bestia distinguit, ut quiddam subsidiarium.

Observ. 13. *In primum incisum cadunt menses XLII. bestiae: qui certe sunt aliquot seculorum.* — Bestia ex mari orta est A. 1077, et paulo post data est ei potestas menses XLII. potestas autem hodienum durat. Propior determinatio alibi explanatur.

Observ. 14. *Bestiae Non — esse et Babylonis Regnum sunt simul.* — Utrumque horum aperte confert prophetia in medium incisorum trium, ex quibus constat duratio bestiae. Bestia post ascensum ex mari vehementer grassabatur, donec per phialam angeli quinti regnum ejus obscuratum fieret. Sed tamen obscuratum regnum est regnum; et bestia, obscuratum habens regnum, est bestia. Deinceps

autem res eo deveniebat, ut locus esset huic sermoni: *Bestia erat*, erat bestia, id est, regnabat, improbe illa quidem: *et non est*, non est bestia, non regnat, eo statu, quem ex mari orta habebat, amisso: cur? quia *Mulier* insidet bestiae, et bestia illi pro jumento servit, mulier autem, regno gaudens super reges terrae, sedet *regina*. Tali ea schemate in scenam producitur sub vae tertio, post bestiam ex mari, et alteram ex terra exortam, post res capitis 14., atque adeo post phialas effusas, donec bestia ex abysso exorta, adscitis decem regibus, eam de subito delet.

Observ. 15. *Eo maxime tempore manifesta erit, quae nunquam nulla fuit, differentia Romae et Papae.* — Differentiam Romae a Papa nimis tenuiter definiit Vitringa, Anacr. p. 756., eoque majori specie Theologus Halensis papatum sub Roma abdidit. Ampliorem differentiam ostendimus in libro, *Erkl. Offenb.* praef. §. IX. et pag. 689. 776. seq. et ad totum caput 17., maxime pag. 845. sed quum ea, quae sparsim ibi notata sunt, a plerisque praetereantur, distinctius pleniusque hoc uno in loco rem exponemus. *Roma* quum dicitur, etiam seorsum a pontifice, tria dicuntur: *Urbs septicollis*, *Ecclesia Romana*, *Civitas Romana*. *Civitatem Romanam* describit *Is. Newtonus* in Observ. ad Dan. interprete Guil. Suderman, ea ille quidem mente, ut tria cornua, per cornu parvum evulsa, interpretetur de Exarchatu, de regno Longobardorum, et de Roma ejusque senatu, sub potestatem papae redactis. Hac opinione seposita, quae cornu fingit nimis maturum, totus locus rectam de civitate Romana ideam egregie adjuvabit. *Roma cum suo Ducatu*, inquit, *qui* Etruriae *et Campaniae partem complectebatur*, *a Graecis Imperatoribus defecit A. C.* 726, *et libera evasit Respublica sub Senatus Romani regimine. Hujus Senatus auctoritas in rebus civilibus deinceps suprema fuit, Papae auctoritate hactenus non ultra res ecclesiasticas patente.* pag. 53. Iterum: *Anno* 796 Leo III., *creatus Pontifex electionis suae Carolum Magnum*, *legatione certiorem fecit*, *missis etiam muneri aureis Confessionis Petri clavibus*, *nec non urbis Romae vexillo: illas quidem in professionem quod Papa urbes Exarchatus Ravennatensis et Longobardiae dono Caroli possideret; hoc ad significandum Regi ut rediret ac S. P. Q. Romanum subigeret, perinde ac subegerat Exarchatum et Longobardorum regnum. Petiit quippe eodem tempore a Carolo Pontifex, ut quosdam ex suis principibus Romam mitteret, qui populum Romanum ei subjicerent, atque obstringerent sacramento* in fide et subjectione, *ut verba*, *quibus utebatur*, *refert Sigonius. Anonymus Poëta*, *quem Argentorati edidit* Boeclerus, *hoc modo illud describit:*

> Admonuitque piis precibus, qui mittere vellet
> Ex propriis aliquos primoribus, ac sibi plebem
> Subdere Romanam, servandaque foedera cogens
> Hanc fidei sacramentis promittere magnis.

Hinc inter Papam et Romanos cives dissidium exortum est. Et hi quidem duobus vel tribus post annis, *quibusdam ex Clericis adjuti*, *tantos in illum excitarunt tumultus*, *ut novae rerum in omni Occidente faciei causa exstiterint. Duo enim e Clericis Papam quorumdam criminum accusarunt*, *quem mox armata vi corripuere Romani*, *vestibusque sacerdotalibus exutum monasterio*

incluserunt. Auxilio autem amicorum ille cum evasisset, in Germaniam ad Carolum Magnum fugit, apud quem de Romanis conquestus est, quasi eo animo sese ipsi opponerent, ut omnem Ecclesiae excuterent auctoritatem, pristinamque libertatem recuperarent. Eo absente ipsius accusatores copiis suis Ecclesiae ditiones depopulati sunt, accusationisque capita ad Carolum Magnum miserunt. Hic autem, anno nondum circumacto, Papam cum ingenti comitum pompa Romam remisit. Nobiles et Episcopi e Francia, qui ipsum comitabantur, praecipuos ex ipsius accusatoribus Romae examinarunt, eosque in Franciam in custodiam miserunt. Contigit hoc anno 799. *Proximo anno ipse Carolus Romam profectus est et statuto die Concilio Italorum et Francorum Episcoporum praesedit, utramque partem auditurus. Quum vero Papae adversarii se auditum iri exspectarent, statuit Concilium, illum qui supremus omnium hominum esset Judex, majorem esse quam qui ab ullo, praeter se ipsum, judicaretur: quo facto ille solenni oratione coram omni populo innocentiam suam professus est, atque ita habitus pro absoluto. Brevi post, die quo natalis Domini memoria celebrabatur, populus Romanus, qui hactenus suos Episcopos elegerat, ac se suumque Senatum censebat veteris Senatus Populique Romani jura rite possidere, Carolum Imperatorem elegit, atque eadem ipsi se submisit ratione, qua vetus Imperium Romanum ejusque Senatus olim Romanis Imperatoribus erant subjecti. Huic Papa diadema capiti imposuit, eumque sacro inunxit oleo, atque adoravit flexis genibus, ut olim fiebat Imperatoribus Romanis, narrante id hisce verbis Poëta supra citato:*

Post laudes igitur dictas et summus eundem
Praesul adoravit, sicut mos debitus olim
Principibus fuit antiquis. — — —

Ab altera parte Imperator hoc sacramento Papae se obstrinxit: In nomine Christi spondeo atque polliceor Ego Carolus Imperator, coram Deo et beato Petro Apostolo, me Protectorem ac defensorem fore hujus sanctae Romanae Ecclesiae, in omnibus utilitatibus, quatenus divino fultus fuero adjutorio, prout sciero poteroque. *Porro etiam creatus est Imperator urbis Romae Consul, ejusque filius* Pipinus *Rex Italiae coronatus, atque ex eo tempore ille hac ratione nomen suum scribi voluit:* Carolus serenissimus, Augustus, a Deo Coronatus, Magnus, pacificus, Romae gubernans Imperium, *vel* Imperator Romanorum; *proque eo in Ecclesiis Romanis dicebantur preces. Ex hoc etiam tempore ejus effigie Romani nummi signabantur. Papae autem adversarii, trecenti numero e Romanis, duo vel tres e Clericis, ad mortem damnati sunt. Illi uno eodemque die omnes* in campis Lateranensibus *securi percussi; hisce vero intercessione Papae noxa remissa est, ipsique in Franciam in exilium missi. Atque ita* Romani Imperatoris *titulus, quo hactenus insigniti fuerant Imperatores Graeci, sive Orientis, ad Reges Franciae in Occidente translatus est. Post haec Carolus Urbis et Ducatus Romani principatum Papae dedit, sibi tamen ut Romanorum Imperatori subjectum: hyemem in rebus Romae politicis, iisque quae ad Sedem Apostolicam attinebant, imo totius Italiae negotiis tam civilibus quam ecclesia-*

sticis ordinandis, novasque de iis condendo leges transegit: proxima aestate in Franciam reversus est, relicta sub imperio Senatus civitate, et illo simul et hac sub Papa atque se ipso. Audito autem novas suas leges nec a Judicibus in edicendo jure, nec a populo illi obsequendo observari, nec non potentiores a liberis hominibus, imo et ab Ecclesiis et monasteriis, servos capere, qui in suis vinetis, agris, pascuis domibusque opus facerent: pergere etiam illos ab hisce pecora exigere et vinum, eosque qui Ecclesiis ministrabant opprimere; literas ad filium Pipinum dedit, monentes ut his malis ille mederetur, Ecclesiae curam gereret, ac videret ut leges suae observarentur. pag. 55. seqq. Cetera complura, si opus est, apud Newtonum legantur. *Ecclesia Romana* quid sit, seorsum a pontifice, patet, 1) quando concilium habetur, vel ante pontificis confirmationem, vel citra eam. 2) quando in schismate judicium fit de papa legitimo. 3) quando sedes vâcat, praesertim longiori tempore, et Interregnum sive Interpontificium, et Conclave est. 4) quando zelus pro Catholicismo etiam ab iis, qui pontificia amplitudine minus capiuntur, exercetur. 5) quando ipse papa Inquisitioni suspectus est, aut primoribus ordinum, v. gr. Generali Lojolitarum praeposito non satisfacit. *Roma* denique *septicollis* cum suis muris, templis, palatiis, domiciliis, quomodo a papa differat, non opus est dicere. In summa, Roma et *architectonice*, et *politice*, et *ecclesiastice* spectata, quiddam a papa divisum habet. Bestia quidem regnante, Roma vix, nisi papae radiis coruscat, ut apparuit, quum Papa Avenione sederet: idcirco pauci Romam a papa distinctam animadvertunt. Sed commutabitur utriusque ratio: mulier regnabit, bestia eam portabit. Tum vero in omnium oculos incurret differentia.

Observ. 16. *Bestia est corpus, in primo et secundo inciso durationis suae: in tertio, est individuum.* — Grandes duo errores pridem exstitere, quorum alter septimum tantummodo bestiae caput pro papatu multorum seculorum, alter totam bestiam septicipitem pro antichristo individuali habet. Contra, bestia septiceps est papatus multorum seculorum: caput septimum, homo peccati, qui a plerisque antichristus dicitur. Bestia est *corpus*, a cap. 13, 1. ad cap. 17, 7. Est *corpus et individuum*, ibid. v. 8—11., pro diversis incisis. Est *individuum*, ibid. a v. 12. ad c. 19, 20. Haec, ut spero, distincta sunt et facilia. Bestiam Halensis quidem Theologus ait esse primo *corpus*, deinde *individuum:* sed eam capite 13. ut *individuum*, capite 17. ut *corpus*, tractat. Id cujusmodi sit, patet. Quae in Epicrisi p. 387. 388. notantur, ea non allegavi ut sententias aliorum, (quemadmodum cel. D. Langius accipit) quanquam Ribera certe totam bestiae durationem annis $3^1/_2$ includit; sed ut consequens absonum, quo prematur opinio bestiam cum ipso corpore suo in annos $3^1/_2$ coarctans. Nam cum ortu bestiae ex mari incipit series septem capitum (ut ostendimus Obs. 5.) quae annos $3^1/_2$ longe excedit, praesertim quum ultimo tantummodo capiti sive regi *paululum* mansionis adscribatur.

Observ. 17. *Individuum illud est caput bestiae septimum; sive rex, post quinque et unum, alter; ipse octavus, idemque e septem.* — Ex septem capitibus sive regibus est, quatenus papa est: ipse autem octavus est, sive bestia ipsa, non caput duntaxat; non

quatenus papa est, sed quatenus novam et plane singularem malitiam ex abysso affert. Similitudo rem illustrabit: arbor septem ramorum, quorum sex sint graciliores, et septimus valde crassus; si sex decisi sint, et septimus supersit, manet arbor. Conf. *Erkl. Offenb.* p. 885. Prius autem dicitur octavus, quam e septem: quia non prius papam aget, quam hominem peccati. Germanica mea exegesis cum parenthesibus cel. D. Langii haec est: *Bestia, respectu capitis ultimi, vel potius (non habet certum ipse commentator,) eo tempore, quando ultimum caput, ac proprie bestia ipsa, tanquam octavus, grassatur, est persona singularis (quae tamen non erit papa ullus) etc.* Epicr. p. 387. Resp. Formula, *vel potius*, non habet dubitationem de re, sed tantummodo inadaequatae locutioni subjungit adaequatam, quarum collatio lectori non sit inutilis. Ultimus ille papa, omnibus longe pejor, causa nulla est, quin eum habeat interitum, qui Ap. 19, 20. descriptus, Babylonis vastationem subsequitur.

Observ. 18. *Is est Impius, Homo peccati, Filius perditionis, Adversarius et Elatus, Nefarius.* — Sic eum Scriptura appellat, praesertim Paulus, 2 Thess. 2, 3. Quem ad locum quae notavi, ea hic velim respici.

Observ. 19. *Idem dicitur, usitatissimo vocabulo, antichristus.* — Nomen *antichristi*, ubi non adhibentur Epistolae Johannis, extra quas id in Scriptura non occurrit, commodissime seponitur, propter homonymiam. Dicitur enim vel de *antichristianismo* sub apostolorum tempora exorto, quo sensu ipse Johannes jam tum non unum, sed multos antichristos esse factos scripsit, 1. ep. c. 2. v. 18. vel de *papatu* per complura jam secula dominante, quo sensu plerique Protestantium accipiunt: vel de *Homine peccati* in individuo, ut inprimis Theologus Halensis adhibet. Ego non utor vocabulo in tantam adducto ambiguitatem, praeterquam ubi aut Epistolas Johannis tracto, aut sententias aliorum, qui utuntur, refero: et, si in Apocalypsi tractanda uterer, (quanquam Nefarius ille se *deum* perhibebit, non *Christum,)* eodem uterer sensu, quo Theologus Halensis, qui tamen negat, me rectam habere de *antichristo* ideam. Epicr. p. 375. 389. Non negaret, si *Praefationi* saltem meae vacasset attente perlegendae.

Observ. 20. *Cum bestia simul potestatem quasi reges accipiunt decem cornua sive reges unam horam.* — Id aperte dicitur Ap. 17, 12. *Bestia* innuitur individualis: et *una hora* est gerendi regni, quippe quod decem cornua mox dant bestiae. Bestia modo dicebatur *non esse:* quare potestatem denuo accipit, et *cum* ea reges, qui hora interjecta suam quoque potestatem tam recentem dant bestiae.

Observ. 21. *Tota vis monarchiae Romanae in decem regna divisae conferetur in bestiam.* — Id dicitur ibidem versu 13. 16. 17. Reges decem, non modo decem regna, erunt; reges autem, prorsus dediti bestiae, mirabili consensione.

Observ. 22. *Decem cornua, et bestia, meretricem vastabunt.* — Id dicitur ibidem, versu 16. Momentosissima particula, *καὶ, et:* vulgo obliterata, vindicatur suo loco.

Observ. 23. *Postremo bestia, cum decem cornibus, ceterisque regibus terrae, in magnam illam cladem irruet.* — Id scriptum est Ap. 19, 19., ubi sub *regibus terrae, decem cornua* contineri, patet ex cap. 17, 14. 17. fin.

Observ. 24. *Huic considerationi Daniel, quacunque eum ratione interpretere, non officit.* — Quae hactenus ex Apocalypsi didicimus, ea nos ad ipsum bestiae decemque cornuum exitum perducunt, et per se plana sunt, neque per Danielem, sive Langiana, sive alia ejus interpretatio vera est, labefactantur. Fac, bestiam quartam apud Danielem esse regnum *Graeco-Syriacum:* aut cornu parvum esse *Muhammedem:* (quam sententiam certe Epicrisis ratione minus idonea refutat, p. 404. s.) aut denique *decem cornua* apud Danielem alia esse, atque apud Johannem: (etenim *post* decem cornua cornu apud illum surgit, c. 7, 24. in Chaldaico; apud hunc autem decem cornua simul *cum* bestia regnum accipiunt, c. 17, 12.) horum nil interpretationi obest meae. Nam quemadmodum bestia apocalyptica similitudinem quandam habet etiam cum tertia, secunda, prima Danielitica, ut vidimus Thesi V., obs. 2. nec tamen idcirco eadem est cum ulla earum: sic similitudo bestiae apocalypticae cum quarta Danielitica non eandem bestiam infert. Hoc in gratiam eorum dixerim, qui Danielem aliter interpretantur, atque nos Apocalypsin, vel certe de Danielis interpretatione dubitant. Sed progrediamur.

Observ. 25. *Bestia quarta Danielitica est Romana monarchia.* — Regnum Graeco Syriacum sub quaternis alis capitibusve tertiae bestiae continetur: neque per se amplitudinem totius bestiae, nedum quartae, a prioribus tantopere distinctae, assequitur. Aegre in eo decem cornuum successiva ostendi series potest, unius temporis, ut textus postulat, multo minus. Denique multo id citius exspiravit, quam vel quarta bestia interiret, vel Lapis abscinderetur. Nil superest, nisi Romanum imperium: id quod, praeter alios, solide docet Abbadie in Apoc. T. IV. p. 446—537., et Janus de IV Monarchiis. Romanum si praetermissum esset, inter bestias Danieliticas et inter Apocalypticam unus, isque magnus esset hiatus. Atqui et Daniel, cap. 2. et 7., et Apocalypsis, cap. 13—19., a diversis regnorum, quae describunt, initiis, continuo filo, ad unam eandemque metam, ad Christum ejusque regnum sub toto coelo, deveniunt.

Observ. 26. *Eadem bestia Continuum quiddam est, ab initio monarchiae Romanae, usque dum throni ponuntur: et bestiam Apocalypticam et mulierem et multa alia diversa in se complectitur.* — Quae potissimum victoria initium dederit monarchiae Romanae, non magni interest. Quodcunque fuit initium, ab eo usque ad metam quatuor monarchiarum quarta instar est fluminis, quod unum a suo fonte alveum habet, sed interdum rivos quosdam imbibit, interdum in plures ipsum rivos dividitur, et tamen unum continuum flumen manet. Primum Romana potestas erat indivisa: deinde rudimenta quaedam divisionis exstitere, et divisio ipsa in orientem et occidentem, quae multas habuit vicissitudines. Tum partes potentiae sibi Romanae vindicarunt Herulorum, Gothorum, Longobardorum reges: Exarchi: ipsi Romani: Imperatores Carolingi, Germani, non exclusis aliis regibus. Quicquid potentiae vel papa quoque vel urbs ante Gregorium VII. habuit, id bestia Danielitica immediate continet: quicquid potentiae papatus a Gregorio VII., (qui *Chrono* ab Augusto abest,) etiam sub schemate spirituali, in urbem, in Patrimonium Petri, in vasallos, in reges, in populos exercet, bestia apocalyptica refert: sed ipsa rursum bestia apocalyptica, et item Roma cum potentia sua extrema, adeoque et id quod retinet, et is qui re-

tinetur, sub Danielitica bestia comprehenditur; quae propter papatum ab omnibus prioribus bestiis differt: c. 7, 7. Apud Danielem est series principum multo longior, quam in Apocalypsi. Ipsa varietas partium, ex quibus bestia quarta apud Danielem constat, praecipuam ejus differentiam a tribus prioribus bestiis exhibet: ac tertia quidem post mortem Alexandri M. multa diversa complectebatur, et tamen una erat; sed multo magis varias partes habet quarta, sic tamen, ut et conjunctim a tertia differant, et inter se cohaerentes unam bestiam exhibeant.

Observ. 27. *Cum interpretatione nostra Apocalyptica sic quoque congruunt, quae Daniel de decem cornibus vidit.* — Apud Danielem de decem cornibus tria evelluntur, emergente cornu parvo: at in Apocalypsi decem cornua pleno se numero adjungunt bestiae, extremo ejus tempore. Ergo decem sunt prius apud Danielem, quam in Apocalypsi. Diversam dixeris formam, eandem materiam esse; ideoque Johannem, respectu Danielis, ante omnia cornuum in textu mentionem facere, versu 1. quae tamen postea constanter capitibus postponit. Varia pridem fuere, praesertim citerioribus seculis, *denarii* regum lineamenta ac molimina: *ipse denarius nondum liquido apparuit;* neque ternarius eorum, qui evulsi sint. Fient autem decem: et, quantum ex utriusque prophetiae collatione existimari potest, de decem regibus cornu aliud parvum, princeps non magnus, tres sibi vicinos subiget: idemque, admirantibus terricolis, nova ex abysso malitia mactus, regnum ipse, et cum eo reges, ex nova divisione, decem, accipient, idemque erit et octavus et ex septem, eique decem reges, post unius horae regnum, potestatem suam conferent. Ipse Daniel, cap. 7., uno versu 20., respectu decem cornuum, et trium, *aliud* memorat: deinde, multo exsertius, *cornu* illud, quod oculos et os magniloquum habebat.

Observ. 28. *Nec pugnant, quae Daniel de cornu parvo vidit.* — Cornu parvum, quod a quarta bestia differt, ut pars a toto, (neque enim versu 11. id pro ipsa bestia dicitur,) est apocalyptica bestia aut septiceps aut individualis. si septiceps, bene est; si individualis, (ut, quemadmodum Christus est Cornu salutis, sic Adversarius sit Cornu perniciei,) videtur tamen id ortum aliquanto celeriorem habere apud Danielem, ut tres reges de decem prius dejiciantur, quam bestia cum decem regibus regnum accipiat. Utut est, de bestia septem capitum dicuntur in Apocalypsi, quae cornu apud Danielem habet, ut *os magniloquum et blasphemum*, *bellum cum sanctis et victoria ex iis:* neque id obstat nobis. Nam quae male agit bestia in primo inciso durationis suae, ea in tertio agere perseverat atrocissime: quam ipsam ob causam actio bestiae individualis capite 17. et 19. parcius describitur; quia nempe pleraque ex capite 13. repetenda sunt. Vid. *Erkl. Offenb.* p. 893. Eo uberius est indicium propheticum, quod subjectum aliter aliterque spectatum eadem habet praedicata.

Observ. 29. *Tempora bestiae apud Danielem et in Apocalypsi suaviter conveniunt.* — *Tempora* $3^1/_2$, dum cornu dominatur, Dan. 7, 25., et *menses* 42. bestiae grassantis, Ap. 13, 5., et ὀλίγον *paululum* illud mansionis, c. 17, 10. (ne cetera loca addamus, quae supra ad c. 6, 2. attigimus,) pro annis $3^1/_2$, iisque communibus, in-

genti cum affirmatione habet Epicrisis p. 390. 399. et Comm. ap. f. 203. Obvia quidem facilitate multis pridem arridet mensis 30. dierum, ut dies 1260, menses 42., anni 3½ inter se aequentur: sed ea ipsa facilitas, collatis dierum, mensium, annorum naturalium arduis invicem rationibus, fallax deprehenditur. Neque Johannis neque Danielis aevo singulares anni reperiuntur, qui habuerint dies 360, sine epagomenis, multo minus anni 3½, qui habuerint dies 1260, ut vel Nabonassarei anni Daniele vetustiores evincunt. *Tempus* aliis locis alios habet significatus: vid. *Erkl. Offenb.* p. 130. s. 148. et *tempus* (*καιρὸς*) in Apocalypsi est longius anno, etiam prophetico: et *anni* 3½ sive menses 42. sunt longiores diebus 1260, sive propheticos sive communes annos, menses diesque spectes. Vid. *ibidem* p. 136. etc. unde facile liquescent argumenta a cel. D. Langio in comm. apoc. f. 115. seq. pro periodo 3½ annorum allata. Annuo die nitebatur cum multis Seizius: communis diei princeps assertor est Theologus Halensis. Et illius et hujus rationibus examinatis, vera temporum analysis, me in medio ducens, (v. 18. not.) mirifice confirmatur, nullo aut subito aut deliberato impetu retexenda. *Danieliticam* chronologiam, quod ad novissima pertinet tempora, expendi in *Ordine temporum*, pag. 371. seqq. [*Ed. II. p.* 319. *seqq.*] *Arcanum temporum* panditur in Apocalypsi et per eam in Daniele: et id ipsum spectant augustissima juramenta in utraque prophetia. Interpretatio, quae longas in iis temporum periodos ad brevitatem redigit, non potest non plurimum turbare. Est parallelismus temporum in Daniele et in Apocalypsi, sed reconditus, et, quum semel inveneris, concinnus, longe ultra dierum 1260, mensium 42, temporum 3½ congruentiam. Vid. *Ord. Temp.* l. c. et pag. 322. seq. [*Ed. II. p.* 274. *sq.*] Quod ad *tria citata loca* attinet, parallelismus in iis quaesitus se ipse conficit. Primum locum infra cum tertio componemus, ad c. 17, 10. sed secundus a tertio, adeoque etiam a primo longe differt. *Menses* 42. sunt ante phialas, et primum bestiae incisum propemodum exhauriunt, Observ. 9. 13. at post phialas est *ὀλίγον paululum*, et *tempora* 3½ in inciso tertio. Non aequalis est periodus, nedum eadem. *Multo elegantior et subtilior est propheticarum periodorum varietas, quam ut in unam tam multa massam conjicienda veniant.*

Observ. 30. *Hac demum ratione conciliantur invicem etiam ea, quae de interitu bestiae scribuntur in utraque prophetia.* — Epicrisis hac quoque in parte solam notat similitudinem, p. 400. *Daniel ignem*, inquit, *tribuit bestiae: idque confirmat Johannes.* conf. p. 373. Dissimilitudo non minus est notabilis. *Vidi*, inquit Daniel, *donec occisa est bestia, et corpus ejus perditum est: et data est incendio ignis.* v. 11. Extremum illud, *et data est*, et accentus, et genus foemininum in Chaldaeo quoque, a *corpore* bestiae sejungunt, et cum ipsa *bestia* conjungunt. Pro uno eodemque, ultimo, bestiae tempore et Johannes loquitur et Daniel: sed Daniel *bestiam* innuit in toto *complexu*, (conf. Observ. 26.) id est, decem cornua, sive reges, in capite ejus, et cornu singulare inter decem cornua, et *corpus;* Johannes *decem cornua* secernit a bestia. Ideo hic ait, 1) *bestiam* cum pseudopropheta *vivam* conjectam in stagnum ignis, 2) *ceteros* hostes, et in eorum turba *decem* illos et reliquos terrae *reges*, *occisos:* at ille scribit, 1) ipsam *bestiam*, quod ad decem cornua capitis a *corpore* distincti attinet, esse *occisam;*

2) *corpus*, i. e. copias et opes bestiae *periisse:* ac rursum 3) *bestiam*, quod ad cornu singulare attinet, conjectam esse *in incendium ignis.* Dum primum hic et tertium membrum dirimuntur, simultaneum utriusque cum secundo indicatur. Interitus bestiae quartae, apud Danielem, conjunctum habet interitum priorum bestiarum, c. 7, 12. 2, 35. 45., et interitum bestiae apocalypticae postea exortae.

Hactenus de decem *Thesibus.* de quibus quicquid dixi, in Exegesi Germanica dixeram: sed quia *multi judicant* et *pauci legunt*, rem uno hic fasce comprehensam iterum oculis subjici oportuit. Deinceps Theologus Halensis annotationes meas ad versiculos capitis 13. singulatim visurus expendit, quomodo ostendam, bestiam esse papatum. Hoc autem, antea demonstratum, ego in annotatis praesuppono, et in textu, ut quaelibet portio postulat, tractando progredior. Qui superiora rite cognorit, facile pro me respondebit: strictim tamen aliqua notabo. Negat, ullam versiculi hujus et sequentium applicationem ad papatum a me dari. Epicr. p. 386. seqq. Non dedi pagina 690—695., quas citat: nam ibi similitudinem, nec non dissimilitudinem, bestiae Danieliticae et Apocalypticae praestruxi, ut par erat. Dedi applicationem, ordinatim, p. 658. 678. 696. seqq. et remisi pagina 663. lectorem ad caput 17., ubi de *capitibus* et *cornibus* distincte copioseque egit, p. 853. seqq. De *pardo, urso, leone*, eo brevior esse potui, quo uberius haec explicant, qui hanc periocham de papatu frequentes interpretantur. Neque nil navarunt Danielis exegetae. Non facile scribo, quod ab aliis scriptum sit prius. *Papae nomen*, (*ὄνομα,* singulare, *Erasmus* ex antiqua lectione refert *Andreae Caesariensis,)* blasphemum esse negat. p. 388. Ut papa hoc nomen ad se unum redegit, nullum is nomen majus, adeoque nullum magis blasphemum habet. Vid. *Erkl. Offenb.* p. 697., et adde *Forbes.* in Ap. p. 118.

v. 3. *καὶ μίαν)* Sic omnia antiquissima vestigia. *εἶδον* interserunt duo tresve libri. Assentior Wolfio, *μίαν,* quum *εἶδον* deleveris, non referri ad verbum *ἔδωκε* proxime praecedens, quanquam glossa, in Apparatu notata, esse videtur, quae *μίαν* eo referat. Quodsi *εἶδον* subaudiendum est, ex v. 1. id repeti debet, quomodo verbum *videndi* per hyperbaton adhibet Plinius lib. VIII. H. N. c. 6., *Elephantos Italia primum vidit Pyrrhi regis bello, et boves Lucas appellavit — Romae autem* (scil. *vidit) in triumpho etc.* Sed aeque commode cohaeret sermo, *ἔχον μίαν κτλ.* coll. v. 14. et *Latinus* interpres, quum *vidi* olim non legeret, sic construxisse videtur: *et vidi bestiam habentem capita septem — et* (habentem) *unum de capitibus SUIS* (non, *ejus*,*) quasi occisum in mortem.* Ea videlicet v. 1. 2. 3. casuum mixtura exstat, quam non semel vidimus, et aliquanto inferius videbimus: facilisque est nexus *capitum septem* et *unius ex capitibus. Unum* dicitur caput, pro *primo.* nam *εἷς, unus*, etiam sine articulo *primum* dicit. c. 6, 1. bis: Ez. 32, 1., praesertim apud LXX etc. Accusativus *μίαν,* qui, ut modo notavimus, ab *ἔχον* v. 1. per hyperbaton pendet, ascensum bestiae ex mari et vulnus arctissime connectit. Quare etiam *κεφαλὴν ἐσφαγμένην,* non *σφαττομένην* dicit, ut *ἀςέρα πεπτωκότα,* in praeterito. c. 9, 1. Primum bestiae caput est papa in *Laterano*, in monte *Caelio*, a Gregorio VII. ad Innocentium III. aut ultra. Eo temporum tractu plurima adversa evenere papae per contentionem cum Imperatore, sed

ex omnibus convaluit. — *ὡς ἐσφαγμένην* — *ἐθεραπεύθη, ut mactatum — sanata est)* Et plagae et sanationis paroxysmos in historia Gregorii VII., Paschalis II., Calixti II., Alexandri III., et aliorum videas. Quicquid tum adversi accidit, *plagae* est: quicquid secundi, *sanationis* est. — *καὶ ἐθαύμασεν ὅλη ἡ γῆ ὀπίσω τȣ̃ θηρίȣ, et admirata est tota terra post bestiam)* id est, admirabunda ivit post bestiam. Sermo concisus, uti Act. 15, 23., *scribentes* et mittentes *per manum eorum.* Secuti sunt omnes bestiam pedibus, vel oculis, vel affectu; v. gr. in Cruciatis.

v. 4. *καὶ προσεκύνησαν τῷ δράκοντι* — *καὶ προσεκύνησαν τὸ θηρίον)* Verbum *προσκυνεῖν,* quum de *Dei adoratione* agit, Dativum habet passim, et sic de *angeli adoratione*, c. 19, 10.: sed de *daemoniis et idolis*, Accusativum, c. 9, 20. Hinc *προσκυνεῖν* cum Dativo plus quiddam videtur dicere, quam cum Accusativo, praesertim ubi uno loco uterque casus ponitur, ut hic et cap. 14, 9. 11. 20, 4. Ex hac adoratione obiter confirmavi in Exegesi Germanica Thesin II., supra, ad versum 1., recognitam. Bestiam pro potestate mere politica habere se negat cel. D. *Langius.* Epicr. p. 389. Ego autem hac in parte refutavi eos, qui cum illo alias consentiunt, et potestatem politicam h. l. quamvis varie statuunt. vid. ibidem, p. 383. — *τίς δυνατὸς, quis potens)* scil. *ἐςί;* sic LXX, *δυνατὸς ἔσομαι;* Num. 23, 1. (22, 38.) Confer eosdem ibid. c. 13, 31. Gen. 32, 28. Dan. 3, 17. Adoratores bestiae provocant alios: *quis similis bestiae? quis potens bellare cum ea?* Car. Sigonius lib. XIV. de regno Italiae, ad Ann. 1176. *Facile*, inquit, *impulere* (Fridericum) *summi viri, qui* bellum *hoc non cum homine*, *sed* cum Deo geri *identidem admonentes*, *ut de pace legatos ad Alexandrum mitteret*, *pervicerunt.* Ipse mox apud eundem Alexander ait, *Dei in hoc* bello *causam agi, quam* Fridericus *justo oppugnando pontifice oppugnarit.* Horatius Tursellinus in Epitome hist. *Tandem Fredericus*, inquit, *non cum hominibus*, *sed cum DEO bellare se sentiens*, *pacem denique cum Alexandro fecit.* Eodem de negotio Matthaeus Parisius ita loquitur: *Fredericus Imperator venit AD PEDES ALEXANDRI PAPAE; audivit enim et certificatus est super hoc, quod cum fugeret a persequutione imperiali, et non erat ei tutus transitus per terram*, *imo per mare*, *exorta tempestate, assumpsit omnia ornamenta papalia in navi, quasi celebraturus*, *et stans imperavit mari et ventis vice Jesu Christi*, *cujus Vicarius erat*, *UT AIT*, *et statim facta est tranquillitas magna. Quo audito*, *Imperator stupefactus*, *humiliatus satisfecit ei per omnia*, *TIMENS TAMEN PLUS DEUM, quam HOMINES.* Hist. Angl. ad A. MCLXXVII. Sane magna et blasphema sunt, quae adoratores de bestia, et bestia de se, v. 5. 6. loquitur. Vid. Romae ruina finalis, p. 7—18. I. F. Mayerus in Diss. c. Grot. Num dogma papisticum sit, *Pontificem romanum esse deum.*

v. 5. *καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξȣσία μῆνας τεσσαράκοντα δύο)* Haec prisca, brevis, media, germana est lectio: ut accusativus *μῆνας menses* respondeat quaestioni *quam diu.* Alii supplevere *ποιῆσαι,* plures *πόλεμον ποιῆσαι.* Utrumque ex v. 7. Aliud momentum versu 5., aliud, crescente calamitate, versu 7. notatur. Uberior horum mensium consideratio versu 18. sequetur: qua adhibita non latebit, quid de exitu *potestatis* bestiae existimandum sit. Multi, ubi primum tale

quidpiam audiunt, veluti novellas rerum futurarum admirantur, non sicuti verbum Dei reverentur: rem denique consideratu dignam ajunt, nec tamen ita considerant, ut sepositis paullisper rebus levioribus (quid autem ad haec, tam magna, non leve est?) veritatem perspiciant: tum, ubi semel iterumque audierunt et narraverunt, gustu novitatis amisso fastidiunt; et quales semper erant, tales in judicia divina, incognita, cognita, incurrunt, nec praeterita, nec praesentia, nec futura curantes. Videant, quid agant. Illis non scribimus: illorum respectu non silebimus. Vid. cap. 22, 10. 11. Appropinquat igitur magis magisque exitus *potestatis* bestiae: eumque exitum praecedent res gravissimae, quae de capite 13. et 14. restant, et quae capite 15. et 16. continentur. Sequetur autem eundem exitum *Non—esse* bestiae, et multa alia, quae capite 17. et sequentibus descripta sunt.

v. 6. *τοὺς*) Asyndeton, uti Job. 42, 9.

v. 7. *πόλεμον ποιῆσαι μετὰ τῶν ἁγίων, bellum facere cum sanctis)* Dan. 7, 21. עבדא קרב עם קדישין LXX, *ἐποίει πόλεμον μετὰ τῶν ἁγίων.* Sic, *πόλεμον ποιεῖν,* Ap. 12, 17. 19, 19., et pro עשה מלחמה LXX saepe. Recte hoc *bellum cum sanctis* ad Cruciatas contra Waldenses refert *I. C. Becmannus* in Dissertatione de justitia armorum Cebennensium, pag. 33. — *πᾶσαν, omnem) Plus terrarum lex Romanorum pontificum, quam Imperatorum obtinuit.* Greg. VII. lib. 2. Ep. 75.

v. 8. *προσκυνήσουσιν, adorabunt)* Ordinarium verbum, ubi de ceremoniis circa papam agitur, est *Adoratio*, cujus conjugatum est *Osculum*, pedum scil. ejus, perinde ut *προσκυνεῖν, κυνεῖν, κύειν* est *osculari.* unde נשק LXX 1 Reg. 19, 18., et Symmachus Psalm. 2,12., *προσκυνεῖν.* — *ἀπὸ*) *ἀπὸ* hoc loco valet *ante*, uti Matth. 25, 34. not. et construitur plane cum *ȣ̓ γέγραπται,* idque tam facile, ut ne hyperbaton quidem dicendum sit. Omne dubium tollit locus proprie parallelus c. 17, 8. *Mactatum Agnum* saepe memorat apocalypsis; *a mundo condito* nunquam addit: nec sane a mundo condito mactatus est. Hebr. 9, 26. Qui eum in decreto divino mactatum causantur, pari sensu eum a mundo condito natum, resuscitatum, in coelos profectum dicent.

v. 10. *αἰχμαλωσίαν συνάγει*) LXX, *συγκλείειν αἰχμαλωσίαν, εἰςάγειν αἰχμαλωσίαν, ἄγειν αἰχμαλωσίαν,* dicunt de victis in captivitatem abductis: sed 1 Maccab. 14, 6. dicitur, *συνήγαγεν αἰχμαλωσίαν πολλήν·* i. e. *Simon multos, qui captivi fuerant, liberavit et in unum conduxit.* item 1 Maccab. 3, 9. 13., *συνήγαγεν ἀπολλυμένȣς, ἤθροισεν ἄθροισμα.* Eaque notio huic loco congruit, hoc sensu: *si quis captos armat, capietur.* — *ὑπάγει, abit)* facile abductus. — *ἀποκτένει*) Praesens, ut *συνάγει. κτένω, κτέννω, κτείνω,* idem.

v. 11. *καὶ, et)* Arctissime cohaeret utriusque bestiae descriptio, sicut capite sequenti descriptio rerum laetiorum. — *ἄλλο θηρίον, aliam bestiam)* Haec dicitur *pseudopropheta*, infra, saepius: et hoc loco ipsa ejus actio describitur, ut pseudoprophetae. Opportuna illi erit *larvata virtus et sapientia*, *quae citra Verbum DEI*, *sine Redemtore et Paracleto*, *a multis per se et gregatim colitur*, *Deismum*, *Socinismum*, *Pelagianismum haud reformidans*, *dogmate de Verbo interno abutens*, *Christianismum cum ipso Muhammedismo facile conciliatura*, *nec non perversa ipsius Apocalypseos totiusque Scripturae sacrae interpretatio.* De hac quoque

bestia aliter sentit cel. D. Langius in Epicr. p. 391. seqq. Strictim hic quoque notabo nonnulla. Jam ab Hildebrandi temporibus priori bestiae alteram (ob communia utriusque, sed magis ob sua, ut improbi faciunt, commoda) inservisse, nusquam dico. Neque menses XLII prioris bestiae dico esse communes, sed locutionem textus imitor, suo loco explicatam. Prior bestia ortum longe antiquiorem habet, quam altera: sed ubi haec quoque orta est, cum priore est. Gregorius VII. pridem fuit: sed causam ejus nondum exspiravisse, testis est Legenda ejus. Cum bestia priore imaginem ejus eodem tempore viguisse, nunquam cogitavi. De interitu bestiae et pseudoprophetae obiter egeram pag. 733., sed clarius, suo loco, p. 935. Apocalypticam et meam de bestia ideam si percepisset vir venerandus, non tot momenta inter se commisisset. Ad Elenchum, quem p. 393. subjungit, respondimus supra. — *ἐκ τῆς γῆς, ex terra)* *Terra*, *mari* opposita, coll. v. 1., est Asia: quae habet Palaestinam, Persidem etc.

v. 12. *ποιεῖ—ἐποίει*) Miscentur tempora, uti v. 15. et cap. 11, 9. 10. cum annot. in Apparatu, p. 818. [*Ed. II. p.* 541.] — *τὴν γῆν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ κατοικοῦντας, terram et habitantes in ea)* Singularis locutio. nam v. 14. et aliis locis dicitur, *τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς, habitantes in terra.* Nullam video sententiae differentiam, nisi hoc versu 12. *subita* innuitur *universalitas* adorationis, Edicto fortasse aliquo promulganda.

v. 13. *ἵνα, adeo ut)* *ἵνα* frequens Johanni particula. In omnibus suis libris non nisi sémel, capite 3. evangelii, v. 16., *ὥστε* posuit, *ἵνα* videlicet subsequente. — *ἐνώπιον*) Constr. cum *ποιῇ*, vel potius cum *ποιεῖ.*

v. 14. *τῆς μαχαίρας, gladii)* Proprie fuerat plaga gladii. Etenim Henricus V. in transactione cum Calixto II. contentionem antegressam appellat *GUERRAM.*

v. 15. *ἵνα λαλήσῃ ἡ εἰκὼν τοῦ θηρίου, ut loqueretur imago bestiae)* *Imagines loqui, res mira, non tamen incredibilis. Habes id in historiis romanis et Valerio Maximo, de simulacris Junonis Monetae, Fortunae Muliebris, Silvani. Et Moses Maimonides parte III, cap.* 24., *Ductoris dubitantium, duos sibi libros lectos ait de Imaginibus locutis.* Grotius ad h. l. Adde quae ad hunc quoque locum citant Petrus Crugotius et Nic. Mulerius. Non abludunt, quae ad Florum, libro II. c. 8. de sudore Apollinis Cumani agentem, collegit Freinshemius: *apud nostratia simulacra ante duo tria secula adeo haec omnia in consuetudinem verterant, ut prope saepius quam homines flerent, riderent, LOQUERENTUR etiam et ambularent, aliaque peragerent opera, quae nostri homines vix credere possunt.* — *ἵνα ἀποκτανθῶσι, ut occidantur)* Graviter Rupertus ad h. l. *Hoc Christus non fecit, neque prophetae ejus, neque apostoli docuerunt, neque reges christiani jam facti hoc acceperunt, ut occidant, et sanguine cumulandum existiment Christi servitium. Verus namque deus non coacta, sed spontanea servitia vult. Ergo et in hoc, imo maxime in hoc palam faciet sensum habentibus et ratione pollentibus, quod vere sit antichristus, quod vere non Christus, sed secundum nomen suum Christo sit contrarius. Hic est Christus: qui sanguinem suum fudit. Hic est Antichristus, qui sanguinem fudit alienum.* Post Reformatio-

nem insignes subinde interpretes persecutionem truculentissimam etiamnum a bestia imminentem statuerunt: ut *Phil. Nicolai* lib. II. de regno Christi, pag. 305. *Hoc* in Ap. 11. num. 78. *Doelingius* de antichr. p. 298. et passim. Adde *Matthaei Hofmanni* chronotaxin Apoc. p. 116.

v. 17. ἵνα) Alii, καὶ ἵνα. Id probat Wolfius, καὶ tamen etiam a *Copto* omitti notans. Sane brevior lectio antiquissimis nititur testibus. Latinis adjice *Apringium, Ansbertum, Etherium.* Vid. supra ad c. 6, 4. Constructio est haec, δῶσι χάραγμα, ἵνα κτλ. Tria esse Incisa durationis bestiae ostendimus ad v. 1. In extrema incisi primi parte exoritur acerbissima aerumna: cujus longitudo vix definiri poterit, nisi sit numerus dierum numero bestiae, de quo mox, per analogiam congruens.

v. 18. ὁ ἔχων νοῦν, ψηφισάτω, *qui habet intellectum, computet)* Non dicitur, *qui legit,* νοείτω, *advertat, intelligat,* uti Matth. 24, 15. sed νοῦς, *mens,* intellectus, praesupponitur; et quin *mentem* jam *habet,* etiam ad computandum bestiae numerum et ad calculos adhibendos excitatur. νοῦς, *intellectus,* contradistinguitur *spiritui*, 1 Cor. 14, 14. seq. sed hoc loco *sapientiae* contradistinguitur. *Calculandum* est: ergo praecise accipi numeros oportet, qui calculationem ingrediuntur, et qui numeris calculationem ingredientibus respondent. Calculare jubetur, qui νοῦν *intellectum* habet: igitur placide alterum ferre debet, qui calculos non capit; modo ne eos contemnat et obterat, praesertim ὧδε *hic,* ubi tale remedium est necessarium nobis. Respice locum Dan. 12, 4. 10. Quales sunt, quibus in hoc negotio vel diligentia et intelligentia, vel negligentia adscribitur? — ἀριθμὸς γὰρ κτλ., *numerus enim etc.)* Utrumque nomen sine articulo est, hoc sensu, ὁ ἀριθμὸς τοῦ θηρίου ἐστὶν ἀριθμὸς ἀνθρώπου. ἀριθμὸς, sine articulo, praedicatum est: et ἀνθρώπου dicit numerum *humanum.* Sic μέτρον, non τὸ μέτρον, cap. 21, 17. Particula γὰρ *enim* exstimulat nos, spem praebens, imo etiam clavem, resolvendi numeri. Mox enim indicatur et *qualitas numeri numerati,* quod videlicet sit *numerus hominis;* et *quantitas numeri numerantis,* nempe *DCLXVI.* Operosiorem hujus numeri calculationem ex professo dedi in *Germanica exegesi* Apocalypseos, et quidem in Introductione praecipue, §. 43. Hoc loco *Decidua* quaedam dabimus per aphorismos quosdam illustrationibus suis comitatos: ipsam vero demonstrationem severiorem ab exegesi illa peti pervelim.

§. I. *Recte legitur, Graece,* ἑξακόσια ἑξήκοντα ἕξ, *neutro genere; Latine tamen etiam ex vero,* sexcenti sexaginta sex, *masculino genere.* — Plerique habent literas numerales χξς. Id Latine est *DC. LX. VI.* Nullo vestigio constat, prophetas et apostolos, librariosque primos, in numeris exprimendis, literas numerales adhibuisse. Contra, non adhibuisse, existimare fas est: nam eae lectionem publicam impedissent. Certe *anagnostes*, ex Patmo in Asiam missus, sive χξς notavit Johannes, sive plenis verbis perscripsit, scire necessum habuit, masculino an neutro genere pronunciandum esset. Operae pretium fuerit, *Irenaeum*, libri V. capite 29. et 30., evolvere et expendere. Inde colligas, jam tum bestiae numerum Graece Latineque numeralibus literis fuisse descriptum, neque tamen apud omnes. Graece Irenaeum sua scripsisse, sed hac mente, ut mox e vestigio Latine per alios redderentur; adeoque ad Latinos aeque at-

que Graecos N. T. codices respexisse, ostendi in Apparatu pag. 826. Quare de numero bestiae ita disseruit, ut Graecae simul et Latinae lectioni congrueret. Graecum exemplar *Alexandrinum*, et *Latinus* interpres, ut passim, ita hic, inter se congruunt: sunt enim in illo *ἑξακόσιοι ἑξήκοντα ἕξ*, et apud hunc *sexcenti sexaginta sex*. Interpres, quo sensu masculinum vel Graece legeret vel Latine redderet, non fuit solicitus, ut arbitror: Graecus autem librarius id videtur praetulisse, quod in libris V. T. assuetus esset numeris fere masculino genere, v. gr. Ezr. 2, 13., ubi idem numerus, virorum, exstat, exprimendis. Inde Irenaeus non semel *sexcentos sexaginta sex* loquitur. Idem rursus, quum eundem numerum in nominibus Graecis *ΕΥΑΝΘΑΣ, ΛΑΤΕΙΝΟΣ, ΤΕΙΤΑΝ* quaesitum scribit, *ἑξακόσια ἑξήκοντα ἕξ*, neutro genere, Graece lectum fuisse docet. neque enim valor numericus *sexcentorum sexaginta sex*, in abstracto, per ejusmodi nomina, masculino genere, sed neutro, quaeri potuit. In censu virorum, v. gr. in libro quarto Mosis, qui inde *Ἀριθμῶν Numerorum* titulum habet, et apud Ezram masculino genere ponuntur numeri: sed ubi absolute ponitur numerus aliquis, non nisi neutrum genus commode adhibetur. *Masculino* genere numerum graecum exprimit Arias Montanus, Complutensium exemplo; Complutenses, Vulgati auctoritate: nam in ms. Graeco, Seideliani gemello, alias ab illis adhibito, *χξς* fuisse, ex Seideliani codicis excerptis, quae mihi amica impertiit manus, apparet. *Neutrum* genus complures, ut arbitror, codices manuscripti retinent: quorum a nota *χξς* differentiam collatores notare supervacaneum duxerint. nam ipse Millius extremo demum laboris sui tempore *Covelianum* codicem pro lectione *ἑξακόσια ἑξήκοντα ἕξ* allegavit, cui duos alios Apparatus meus, inter se longe remotos, eoque nomine satis ponderosos, adjecit.

§. II. *Numerus* 666 *certus est, neque pro incerto ponitur.* — Hoc paullo ante ex ipso *calculandi* jussu intulimus summatim. Audiemus eadem de re *Joh. Marckium: Magni quid*, inquit, *se reperisse putat* Carolus Gallus, *credens*, hominem *collective pro* hominibus *positum*, *et dein* numerum *hominum*, numerosam *admodum* multitudinem *significare. Verum quam probationis loco adducit, Hebraica phrasis*, *ipsius thesi plane adversatur. Illi sc.* homines numeri *pro* paucis *usurpant.* etc. *Prae reliquis vero sententiis omnibus rejicienda nobis esse videtur illa*, *quae* numerum *hic* definitum *pro* indefinito *positum vult*, *sicut cum* 144,000 *Agno tribuuntur*, *et notari tum numerum* magnum, *sive* blasphemiarum et errorum *antichristi*, *quorum corpus ita sit compactum et concatenatum*, *ut membra a se invicem pendeant*, *sive* Papistarum asseclarum *antichristi*, *quo bestia romana superbit*, *et alias pias reformatasque ecclesias longe vincit. Posterius hoc vult* Car. Gallus, *prius vero* Durhamus, *multis disputans*, *nomen debere notare doctrinas*, *quibus bestiae addicti discernantur*, *etiam ex antithesi electorum in fronte nomen patris habentium*, numerare *porro aliquando pro* trutinare cum judicio *poni*, *coll.* Dan. 5, 26. *et* sapientiam theologicam ex doctrinis potius et factis, quam ex literis collectiones deducere. *Ad haec paucis notasse sufficiet*, *quod ubi character certus bestiae in designato numero nominis constituitur*, *hominibusque ejus supputatio praecipitur*, *omnino definite ille debeat intelligi*, *magis etiam ideo*, *quod nec numerus hic sit rotun-*

dus, *nec alludens ad alium aliquem alibi celebrem hominum vel dogmatum calculum. Addo quodsi multitudo tantum indefinite notaretur*, *sive errorum sive errantium*, *nulla intelligentia et attentione tanta opus hic foret*, *quantam quidem exigit Johannes. Miror adhuc*, *quo pacto numerus* 666 *pro magna multitudine queat accipi*, *et facta quidem comparatione cum electis* 144,000, *siquidem hi illos magnopere excedunt. Quod Agnoscens* Car. Gallus, 666 *homines in totidem* myriadas hominum *audacter commutat.* etc. Comm. in Ap. p. 589. seqq. Alia interpretatio accipit 666 pro 6666, 6666 pro legione, legionem pro *multitudine* hostium ecclesiae; contra ac *Tacitus Nicolaus Zegerus*, qui in Epanorthote ita commentatur: *Videtur allusum et respectum esse ad nomen illud legionis*, *quod* 6666 *continet: et dum primus hic numerus sublatus est*, *insinuari videtur*, *maximam diabolo et virium et eorum*, *quos sub se habebat*, *per Christum* subtractam *esse* copiam, *ita ut jam gloriari et dicere non possit*, *sicuti olim*, Legio mihi nomen est. Non abludit ab utroque interpretamento *Sebastianus Meyer* in Ap. fol. 55. ac complura vel circa utrumque vel circa alterum utrum utiliter observari possunt. 1) Legionem constare viris 6666, unus ait Hesychius in Lexico, nisi librarius animi causa senarios minores adjecit. Aliter graves rei militaris scriptores, ut Vegetius l. II. c. 2. et 6. Certe nec pro Johannis nec pro bestiae tempore legio efficietur 6666 virorum. 2) Millenarius in aera, numerisque annorum a mundo condito, reticetur, apud Hebraeos; quibus id moris Johannis jam aevo fuisse, convinci etiamnum desideramus. Anonymus quidem ille, qui perhibetur fuisse *Tobias Littleton*, tempore reginae Elisabetae, et *Romae ruinam finalem* scripsit, A. 1655 Londini editam, Anglisque Romae versantibus persuadere voluit, ejus urbis ruinam anno, post millesimum, 666 fore, deceptus est. Reticetur item in magna summa sestertium apud Romanos, quos nemo huc retulerit. In reliquis omnibus numeris ubivis gentium minima quaeque, non maxima pars, maxime omitti solet. 3) Hebraeos hoc compendio uti coëgit penuria literarum, quibus millenarios exprimerent: at Johanni praesto erant notae graecae, quibus totum exprimeret, ϛχξϛ 6666. 4) Hebraei defectum supplent per formulam expressam לפרט קטון cui respondet interdum formula majorum nostrorum, *nach der mindern Zahl.* Johannes autem numerum ponit absolute. 5) Citra millenarium ejusque ellipsin, citra legionem ejusque metalepsin, facilius poterat decima legionis pars, Cohors, adeoque 666 vel 600 (uti *sexcenti* per proverbium dicuntur) vel 555 vel 500. (vide Veget. l. c.) pro multitudine indefinita poni vel accipi. 6) Sed neque cohors neque legio una promiscue magnam semper multitudinem innuit, sed pro re rata, v. gr. respectu unius obsessi. Marc. 5, 9. alias multae potius legiones multitudinem exprimunt, v. gr. angelorum. Matth. 26, 53. 7) Multitudo in numero bestiae vel seductores solos vel etiam seductos complecteretur. non seductos, qui multo sunt plures: v. 8. neque seductores; qui regimen habent vel nullum, vel democraticum, vel aristocraticum, vel monarchicum: quorum quodvis hanc multitudinis notionem repellet. Habent autem, opinor, regimen, idque monarchicum: atque in monarchia denominatio fieri solet non a multis, nedum a permultis, sed ab uno; id quod praesertim in bestia opus est, ut sit, ubi capita septem et cor-

nua decem figantur. 8) Indefinite notari multitudinem vel magnam vel imminutam, haud dixerit, quisquis rationem numerorum totius libri, totam bestiae picturam, maximeque extrema hujus capitis 13. Ap. expenderit. Eandem numeri bestiae interpretationem per legionem romanam, refutant Acta *Basileensia* etc. A. 1750 edita, pag. 42. seqq.

Alio tramite ad eandem metam contendit *Lightfootus*, quum ita scribit: *Menses* 42 *et dies* 1260, *nec non tempus*, *tempora*, *et dimidium temporis*, *PHRASIUNCULAE sunt*, *e Daniele sumptae*, *qui*, *eo loquendi modo usus*, *Antiochi rabiem*, *et conculcatam Religionem*, *per spatium triennii et sex mensium duraturam*, *describit*, Dan. 7, 25. *et* 12, 7. 11. *quibus adversa et afflicta quaedam tempora (HAUD DEFINITA ULLA PERIODUS) designari videtur. Hic equidem sensus istiusmodi dictionum apud scriptores Judaicos passim obtinuit.* Chron. N. T. ad Ap. 11. Duo exempla, quae ibi subnectit, aliena sunt: cumque numeri in iisdem, ipsique numeri Danielitici, praecise valeant; Apocalyptici numeri non debent, quasi ad Danieliticos tantummodo *alluderent*, enervari, sed aeque praecise accipi. Alias numerus tandem LXX hebdomadum, quem Lightfootus praecise accipit, tamen, quia rotundus est, ut certus pro incerto, nescio qua *allusione*, (quod absit,) positus habebitur.

In summa, indefinita interpretatio, perinde est, ac si diceret: Multitudo notatur *in genere;* nil opus est computo arithmetico, quo numeri *specialiter* solvuntur. At textus dicit, *computa.* Id quum haud frustra, sed ad ostendendam inveniendi spem dicatur, jam computare ingredimur.

§. III. *Numero bestiae per calculationem expediendo congruens alter*, *isque justae facilitatis*, *in textu et quaeri debet*, *et invenitur*, XLII mensium. — Prophetia 1) *computare* jubet: 2) appellat *numerum bestiae:* 3) appellat numerum *hominis:* 4) et ait *esse* 666. Ad rem pertinent haec omnia, eaque ordine apocalyptico, retrogrado, videbimus.

1) Dicitur *numerus esse* 666, solo adjectivo expresso. Numerus et adjectivo et substantivo expressus (v. gr. decem menses, centum drachmae, mille milites,) quorum alterum *numerantem* numerum, alterum *numeratum* numerum dicimus, solutionis non eget. At quum solvendus offertur numerus, tum aut substantivum patet, v. gr. numi; et adjectivum quaeritur et colligitur, v. gr. quinque myriades: Act. 19, 19., nec non Luc. 14, 28. aut adjectivum datur, ut 666, adeoque substantivum ei jungendum quaeritur; id quod vix nisi in aenigmatis, certe h. l. in aenigmate prophetico, usu venit. Datum, inquam, est adjectivum 666, idque tam aperte, ut rursum nullius solutionis egeat. Superest, ut investigetur et per calculos conficiatur non sane aliud adjectivum numerale merum, quo nil proficeretur, sed nomen substantivum, idque speciale, pro quo vocabulum generale *numeri* substituitur. Illud cujuscunque generis est, ellipsis ejus (lectoribus ad eam in vae tertio facilius ferendam, per ellipsin nominis *lingua* et *equites*, in vae primo et secundo praeparatis, c. 9, 11. 16. not.) ellipsis, inquam, substantivi certa est: tantum quaeritur, sintne 666 quasi puncta, qualia in eteostichis quaeri solent; an homines, an tempora, an quidvis aliud in mentem veniens. Interim magna apparet utriusque computi differentia. nam in priore quaesitum est nu-

merans numerus, per arithmeticam facile expediendus: sed in altero, qualis est sub manu, quaesitum est numeratus numerus, plus facultatis hermeneuticae postulans.

Quare 2) occurrit appellatio numeri *hominis*, differentiae alicujus utique causa: unde amplius constat, quaerendum imperari numerum numeratum; nam nullus *ab humano* diversus in rerum natura reperitur numerus numerans. Longius hic progredi nil attinet.

3) Notandum est, quod dicitur numerus *bestiae* unius, non bestiarum multarum: quodque computandus proponitur ipsius *bestiae* numerus, non *nominis* bestiae. Numerus quidem et *nomini* bestiae saepius, et ipsi *bestiae* in uno versu 18. tribuitur: atque aliud esse numerum *bestiae*, aliud numerum *nominis ejus*, serio, ne ego curiosior videar, notavit *Rupertus Tuitiensis* in Ap. p. 380., et *Potterus* in Interpretatione numeri 666, cap. 1., ubi plures consentientes laudat: ipsaque id sermonis proprietas evincit. occurrit enim I. bestia, II. nomen ejus, III. numerus nominis ejus, IV. numerus bestiae: neque magis quartum cum ceteris confundi debet, quam cetera inter se. Quia tamen nullus seorsum a bestiae numero numerus nominis bestiae indicatur; hunc per illum indagari, facile agnoscam. Interim locutio prophetica praecise tenenda est, sermonisque considerati sequenda proprietas. Non dicitur numerus *nominis* bestiae computandus, sed numerus *bestiae*. Porro numerus et *ipsius* et *unius* bestiae argumento est, esse numerum seu multitudinem *accidentium*. nam numerus quidem *bestiarum*, diceret numerum, quem substantiae multarum bestiarum simul sumtae constituunt: sed numerus *bestiae* est, quem accidentia quaedam bestiae unius simul sumta constituunt. Quumque accidentium est hic numerus, ea sane bestiae ipsi inhaerent. nam uti, si dicerentur dies bestiae, dies pro duratione quadam bestiae ipsius sumerem: sic numerus accidentium bestiae in ipsa bestia, non extra, quaeri debet.

4) Hic non numerare solum, sed *computare* jubemur. *ψηφισάτω* dicitur, non *ἀριθμησάτω*, coll. c. 7, 9. *Proprius numerus bestiae*, inquit *Cassiodorius* in Complexionibus ad h. l. *sub quodam modo CALCULATIONIS exponitur.* Jam calculatio et computus tali in re institui non potest, nisi altero numero adscito. Convenienter rationi Potterus: *Nec additio, nec subtractio, nec multiplicatio, nec divisio peragi possunt, nisi datis saltem duobus numeris, ut tertius investigetur, qui eorum vel summa sit, vel residuus, vel factus, vel quotiens.* unde idem, alio numero, qui *exprimeretur*, non observato, ipsum numerum 666, radicem quadratam extrahere conatus, dupliciter spectavit. vid. omnino tract. cit. cap. 10. Quid si alius sit in contextu numerus (ut Potterus postulabat) *expressus*, isque facilior, ex quo nomen huic epitheto 666 aptum eliciamus? num eum fortuito nobis offerri putabimus? Hem! praesto sunt 42 *menses*, v. 5. Quod nascitur, excipe, cupida veritatis anima, ac tolle. Menses 42 sunt tempora: ergo 666 sunt item tempora. Etenim quae accidentia, nisi tempora, numero 666, subesse posse putes?

§. IV. *Numerus, pro numero temporum, pro temporibus, annis etc. eleganter dicitur.* — Sententia haec, *bestia habet* 666 *dies, annos etc.* ubi jam inventa est, sequentibus verbis commode profertur, *numerus dierum, annorum etc. bestiae, sunt* 666. Longe vero commodior est locutio, *computa numerum* 666, ubi problema de-

mum proponitur solvendum, ut sensus sit, *computa* 666, *ut invenias*, *sintne dies*, *anni etc.* neque faciliorem problematis hujus proponendi formulam excogitare poteris. Quid? ne in categorica quidem enunciatione ineptum est, tempora vel per ellipsin vel per tropum exprimere. Nam sic LXX, Job. 36, 26., ὁ Ἰσχυρὸς ΠΟΛΥΣ, *Deus est multus*, i. e. aeternus: nam subjiciunt, ἀριθμὸς ἐτῶν αὐτοῦ, καὶ ἀπέραντος. sic 2 Chron. 30, 5. לרב ad interpretum quorundam sensum notat *saepe*, *multum*, *multis annis*. Plato libro de Republica octavo ineunte, periodum civitatum decantata illa numerorum suorum obscuritate circumscribens, vocabula, τριὰς, πεμπὰς κτλ. et ipsum vocabulum ἀριθμὸς absolute adhibet, *tempora* innuens: et apud omnes πεντὰς, δεκὰς, εἰκὰς, τριακὰς, *hebdomas*, pro numero dierum dicitur. *Cajus* de Cerintho, apud Eusebium l. III. Hist. eccl. c. 25., ἀριθμὸν χιλιονταετίας λέγει γίνεσθαι. *Hesychius*, σάρος, ἀριθμός τις παρὰ βαβυλωνίοις· est autem annorum numerus, de quo agit *Ordo temp.* p. 323. *Plinius* lib. VIII. hist. natur. c. 6., *septem annis ad superiorem NUMERUM* (annum urbis 472.) *additis.* Orosius in Apol. pro lib. arb. *mundi numerum* dicit, quem paulo ante dixerat *temporum statutorum plenitudinem.* pag. 753. Simillima phrasis: *numerus bestiae*, *numerus mundi.* Prologus ad Marcum latinus: *jejunium numeri*, i. e. XL dierum. Ticonius in Ap. 11, 3., *NUMERUM novissimae persecutionis dixit*, inquit, *et futurae pacis, et totius temporis a Domini passione etc.* Tempus et locus multa habent similia: simile est, quod ἀριθμὸν ὁδοῦ *numerum viae*, pro *longitudine*, dicit Xenophon in Cyri paedia. Adde Eurip. ed. Gr. p. 920. r. 3. ed. Lat. part. 2. p. 232. Eus. praep. ev. f. 288. ex Afric.

§. V. *Menses* 42 *et numerus* 666 *sunt aequales.* — Locustarum duratio, sub vae primo, per quinque menses bis exprimitur: angelis euphrataeis, sub vae secundo, datur *hora et dies et mensis et annus*, et huic spatio aequatur equitatus ille, *dismyriades myriadum.* Sic, sub vae tertio, aequales sunt 42 *menses* potestatis, quam bestia habet, et numerus 666 ejusdem bestiae.

§. VI. *Formula de numero hominis infert* 666 *annos communes, et, ex opposito,* 42 *menses propheticos.* — Numerus bestiae dicitur numerus *hominis.* Hoc vocabulum, *hominis*, aut denotat definite hominem, aut indefinite. Si definite, refertur aut ad bestiam decem cornuum, aut ad hominem computantem. horum neutrum opus est, in re per se obvia: ac neutrum faceret ad adjuvandum calculum. ergo indefinite: unde articulus in graeco non additur. itaque genitivus singularis, *hominis*, dicitur pro *humano*, quemadmodum dicuntur ὀςᾶ ἀνθρώπου 1 Reg. 13, 2. (i. e. ὀςᾶ ἀνθρώπινα, Num. 19, 16.) σωτηρία ἀνθρώπου Ps. 60, 13. μάχαιρα ἀνθρώπου Es. 31, 8. Est autem vel numerus temporum *humanus*, vel numerus temporum humanorum. Non illud: nam esset humanus aut annorum aut mensium aut dierum numerus. atqui anni 666 aetatem hominis pridem excedunt longissime: dies autem mensesve 666 longe breviores sunt, quam pro bestiae duratione; neque dierum talis aut mensium ellipsis usitata est; mensium denique vocabulum jam occuparunt ex opposito menses 42. Ergo est numerus temporum *humanorum.* Pro eo autem dicitur *numerus hominis*, percommode. nam uti Gal. 6, 11. *literis* tribuitur *magnitudo*, quae totius est epistolae; et *diebus* decurtatio, qua longius intervallum decur-

tatur; Ps. 102, 24. 25. et *annis* medium, quod est majorum mundi temporum: Hab. 3, 2. sic vicissim nomini collectivo datur interdum praedicatum individuis singulatim congruens. Prov. 30, 26., οἱ χοιρογρύλλιοι ἔθνος ὐκ ἰσχυρόν· item, *dies populi mei ut dies arboris*, Es. 65, 22. *populi*, i. e. singulorum in populo. Apud Romanos, *Gallia Togata*. Maximeque in aenigmate prophetico opportuna haec metalepsis fuit, donec inventae temporum monades epitheton *humanum*, a numero tantisper sustentatum, sed sibi proprie destinatum, ipsae subirent. Nunc quum epitheton *humanus* indefinite accipi et ad singula tempora referri constat, per se patet, talia tempora etiam degi a bestia, et, quod concinne cadit, a computatore numeri. Sic quoque res se habet in mensuris novae Jerusalem, quae sane non universae, sed singulae dicuntur *mensura hominis, quae est angeli:* c. 21, 17. et item angelus mensor de mensura hominis, quae est angeli indefinite, participat.

Vidimus §. V., numerum 666 et menses 42 aequales inter se esse. Ergo 666 humana tempora sunt 666 inter homines *usitati anni:* et, ex opposito, 42 menses, uti in textu non dicuntur menses hominis, sic revera sunt *menses prophetici:* Q. E. D.

Ita demum satisfit (ad hominem loquimur) Vulgato interpreti, apud quem, ut §. I. notavimus, *sexcenti sexaginta sex* leguntur. Si *DIoCLes aVgVstVs* Bossueti, aut aliud ejusmodi nomen, per sua 666 puncta numerum bestiae expleret, suppositio materialis postulabat *sexcenta etc.* neutro absoluto vim habente substantivi. quocirca etiam Rupertus Tuitiensis voculam *DICLVX*, ab Ambrosio Ansberto ex *DCLXVI* conflatam, resolvens, non potuit *sexcentos etc.* retinere, sed illam ait facere *sexcenta sexaginta sex.* Comm. in App. p. 379. quo ipso genere neutro multos interpretes libenter, Romanenses interdum invitos, uti videas ad h. l. Nunc *sexcentos sexaginta sex*, oportet, *aliquos* producant: aliter Interpretem, Tridenti tam alte evectum, ab errore, eoque sontico prorsus, (nam et res gravissima est, et lectio in latinis codicibus constantissima,) absolvere non poterunt. *Sexcenti sexaginta sex* illi, sunt anni. Annos jam pridem interpretatus est *Innocentius III* in epistola ad *UNIVERSOS* Christi fideles pro subsidio terrae sanctae, A. 1213. et, ut alios intermediorum seculorum commentatores omittamus, *F. Ludovicus S. Francisci* in globo arcanorum, p. 917. edit. Rom. Strictura haec *Innocentiana*, si addatur parallelismus mensium 42, analoga his longitudo vae primi et secundi, intervalla post vae primum et secundum, conjunctio bestiae et mulieris, veram totius prophetiae interpretationem, vel iis, qui ex *pontificia* pendent auctoritate, persuadere potest.

Ad rem ipsam revertimur. Frequens anni ellipsis est. Xenophon, οἱ δέκα ἀφ' ἥβης, *qui decimum a pubertate annum gerunt.* Plato lib. VI. de legib. κατ' ἐνιαυτὸν δὲ εἶναι καὶ μὴ μακρότερον χρὴ τὴν ἱερωσύνην ἑκάςῳ. ἔτι δὲ μὴ ἔλαττον ἑξήκοντα ἡμῖν εἴη γεγονὼς ὁ μέλλων καθ' ἱερὺς νόμους περὶ τὰ θεῖα ἱκανῶς ἁγιςεύειν. Polybius, ὀκτωκαίδεκα γεγονὼς, *annorum octodecim.* Apte vero ad hunc locum Dio Cass. τόσα γέγονα· quasi dicat, *hic meus est numerus*, annorum scilicet. Proxima duo testimonia habent Lamberti Bos ellipses graecae: atque ex omnibus substantivis, quae ille omitti solita collegit, non nisi ἔτος huc convenire agnoscas. Apud

Danielem LXX hebdomades, subaudito *temporum annalium* vocabulo, memorantur. Itaque ὁ ἀριθμὸς τῦ θηρίυ, idem est, quod ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐτῶν τῦ θηρίυ, sicut ἀριθμὸς γενημάτων idem quod ἀριθμὸς ἐνιαυτῶν γενημάτων, Lev. 25, 15. 16.

Haec *annorum* ellipsis non caret utilitate. Si nomen eorum fuisset expressum, hic lectori proclive fuisset tempora proprie et improprie notata inter se confundere, errore multa turbaturo: nunc anni communes appellationem suam, in conspectu mensium propheticorum occultant. Tanto minus offendere nos debent in hoc libro humana tempora tot propheticis tam parce provideque, adeoque sine confusionis periculo attemperata. Nam non per saltum, sed gradatim a temporibus propheticis ad annos communes hic per ellipsin indicatos et deinceps ad annos communes cap. 20. expresse sic dictos ducimur. Facit autem ellipsis etiam ad tempestivum aenigma, non solum respectu bestiae, cui eadem methodo occulta, atque olim regi Babylonico, *numerus* consummatioque regni sui ante oculos scribitur: Dan. 5, 26. sed etiam respectu sanctorum, quos tristissimorum temporum longitudo, si eam scissent, et sua et suorum causa exanimasset; nam tot annos ne mundo quidem ipsi superesse putarunt. constat autem, eos et ante reformationem et postea, spe illa diu fuisse sustentatos, celeriter finitum fore bellum in sanctos. Magno videlicet commodo suo (neque enim tum maturum erat) aetatem bestiae non ceperant. Bestia tempora aliquando, non se ipsam, noverat: sancti bestiam magis, quam tempora ejus noverant: nunc et bestia et numerus sive tempora ejus magis magisque simul innotescent.

Quod reliquum est, quaeritur, utrum masculino an neutro genere accipiendus sit, in graeco textu, 666 annorum numerus. Si illud, sunt ἑξακόσιοι ἑξήκοντα ἓξ ἐνιαυτοί· si hoc, sunt ἑξακόσια ἑξήκοντα ἓξ ἔτη. Veruntamen neutrum genus, quod §. I. praetulimus, longe praevalet, uti mox §. VII. amplius cognoscemus.

§. VII. *Hi* 666 *anni habent appendiculam.* Proprie inter se opponuntur 666, et 1000 anni sive ἔτη. Annos 666 grassatur bestia: 1000 annos regnant, qui bestiam non adoraverant. Praeterea 666 ad 1000 annos habent se, ut 2 ad 3, quam proxime: praecise vero, ut 3 se habent ad 2, sic 1000 anni expressi se habent ad $666/999$ | $2/3$ et hic numerus fractus congruit cum ellipsi, *annum* subaudiendum relinquente: nam quaelibet monas de numero bestiae est annus tropicus, sed cum aliquot horarum accessione, quae communis anni veritatem non tollit, sed tamen appellationem anni quodammodo impropriam facit. Tali modo numerus 666 et 1000 anni se mutuo confirmant et illustrant. Venit nonnullis in mentem, 1000 annos, scilicet ex hypothesi illa anni apocalyptici, 360 dies, i. e. totidem annos habentis, accipi posse pro 360 millibus annorum communium. Quae cogitatio tametsi multum absurda est, eum tamen non mediocriter exercere potest, quem accurata temporum apocalypticorum analogia perculerit. Nunc non illo uno loco, sed etiam prius in numero 666, anni communes et humani ponuntur. Vicissim quia mille anni dicuntur ἔτη, numerus 666 annorum supplemento vocabuli ἔτος aptissimo augetur, eoque magis evitatur confusio temporum communium et propheticorum. nam propheticus annus in hoc libro dicitur ἐνιαυτὸς, c. 9, 15. at hic ἔτη partim dicuntur, partim subaudiuntur. Sane ἐνιαυτὸς quiddam magis generale sonat, quam ἔτος. unde co-

micus ἐτῶν ἐνιαυτὸς dixit, a quo Plato in Cratylo non abludit. Propius huc spectat, quod nomen ἐνιαυτὸς anno positivo, ut sic dicam, cuicunque denotando inservit, ἔτος autem non nisi anno naturali. Apollodorus, lib. III., de Cadmo loquens, ἀΐδιον ἐνιαυτὸν ἐθήτευσεν Ἄρει· ἦν δὲ ἐνιαυτὸς τότε ὀκτὼ ἔτη. Ac LXX, Deut. 31, 10., μετὰ ἑπτὰ ἔτη, ἐν καιρῷ ἐνιαυτοῦ τῆς ἀφέσεως. et sic constanter. Lev. 25, 10. 11. 52. 27, 18. Jud. 10, 8. Unde fit, ut innumeris locis nomen ἔτη cum quovis cardinali numero, grandi saepe, construant; ἐνιαυτὸν autem nunquam sic adhibeant, sed indefinite fere, aut singulari numero. Gen. 47, 28. 2 Sam. 21, 1. coll. 1 Reg. 14, 21. 2 Reg. 24, 18. 2 Chron. 22, 2. Quae vocum differentia non ideo, quia Graecis propria, nec nobis consueta est, negligi debet.

Quae §. III. proposuimus, hactenus peregimus. Nam haec ratio plane 1) ψήφοις *calculis* constat, divisionem, multiplicationem, subtractionem, additionem habens: et per eos calculos primum ipsi epitheto 666 suum nomen, *anni*, sociatur; deinde ex iis multa quoque alia computantur. 2) quadrat in *numerum bestiae* proprie ita dictum. 3) fert numerum temporum *hominis*, 4) et annos 666.

§. VIII. *Hinc plures resolvuntur periodi temporum minores.* Ad analogiam 42 mensium aliae periodi, v. gr. quinque menses vae primi, hora et dies et mensis et annus vae secundi, facile resolvuntur, et respondet historia, ut suis locis ostendimus. Quaestione vero de praecisa longitudine ipsius singulatim horae, diei, mensis, anni apocalyptici supersederi posset. Si tamen ea quaeritur, facile ex iis, quae diximus, deducitur. Mensis est pars duodecima anni: annus habet $365^{97}/_{400}$ dies; dies habet 24 horas: et huic divisioni naturali respondet prophetica. Porro cum 42 menses prophetici sint $666^{2}/_{3}$ anni communes, longitudo propheticorum temporum bene dat sese. In summa, quodvis tempus commune ad tempus propheticum se habet, ut $190^{10}/_{21}$ ad 1, sive ut 4000 ad 21.

§. IX. *Eadem ratione resolvuntur etiam majores temporum periodi.* Progressionem hanc proponimus:

Semitempus sunt anni communes:	$111^{1}/_{9}$
Tempus (καιρὸς)	$222^{2}/_{9}$
Numerus bestiae:	$666^{6}/_{9}$
Tempus 1, 2, $^{1}/_{2}$:	$777^{7}/_{9}$
Paucum tempus:	$888^{8}/_{9}$
Millennium:	$999^{9}/_{9}$
Chronus:	$1111^{1}/_{9}$
Aevum:	$2222^{2}/_{9}$ etc.

Hanc *circiter* longitudinem periodorum ita crescentium comprobat nexus prophetiae, eventuumque series: hanc vero *ipsam* longitudinem primum suadet analogia numeri 666 et annorum 1000. deinde eam firmat *septenarius* inde resultans. Nam si omnes hujus progressionis articulos, astronomico rigore, in dies resolvas; secundus articulus meras dierum hebdomadas dabit, primus autem totidem semihebdomadas: (quae propria est ratio, cur primus ἥμισυ καιροῦ *dimidium temporis*, secundus autem demum καιρὸς *tempus* dicatur:) tum, quae vel primi vel secundi articuli ratio est, eadem est ceterorum, qui ex primo vel etiam ex secundo multiplicantur. Sic *Septenarius*, quem Moses et prophetae in temporibus, Apocalypsis in rebus tantopere frequentat, de improviso etiam ex temporibus apo-

calypticis, *insigni verae analyseos criterio*, emicat. Sed proprius demonstrationis hujusce locus est in *Ordine temporum*, c. 11. et 12.

§. X. *Non absona putari debet haec analysis temporum, in medio incedens.* — Non abhorrens a sensu coelesti communive videri nobis debet v. gr. propheticus dies sex circiter mensium. Dimidiata tempora Apocalypsis suggerit ipsa, c. 8, 1. 11, 9. 12, 14. et in dimidiatas temporum formas interpretes alii, diversis ex viis, pridem inciderunt. Menses 42, dies 1260, tempora 1. 2. $^1/_2$, *dimidiatam annorum hebdomadem* vocat *Seb. Meyer*, sed citra ulteriorem explicationem. *Joh. Napeir* septem periodos temporum, quas a vastatione Hierosolymorum ad consummationem seculi statuit, ex eo resolvere conatur, quod sint septem Jubilaei magni; non toti, 490 annorum: ergo DIMIDII, 245 annorum. vid. Expl. Apoc. Part. I. Propos. 5. *Petrus Molinaeus* 1260 annos dominantis bestiae censet esse septimanam; ita ut dimidia testium duorum occisorum septimana denotet persecutionem annorum 630, qui sint 1260 annorum DIMIDIUM. Vid. *Accompliss. des proph.* p. 357. Nec hi quidem tam rationum veritate, quam solius rei probabili specie ducti sunt. Speciosius incedit *Bened. Aretius* in h. l. dies 1335 apud Danielem et numerum 666 invicem conferens. *Sex mensium* spatium non modo pars temporis, sed tempus est: quemadmodumque Indi mensem in 15 dies descriptum habuere apud Curtium, (unde Malabari hodienum VII planetarum semicirculos XIV pro XIV mundis habent;) et Sinenses 24 menses semisolares in anno statuunt: sic *annum*, non inscite, aliqui veterum *aestate unum determinabant, et alterum hieme*, notante Plinio, l. VII. c. 48. eundemque apud Aegyptios, et inde apud Graecos, certe apud Cares et Acarnanes, quibus interjecta Patmus, et quidem Cariae proxima, sex mensibus terminatum commemorat Plutarchus, Censorinus, alii. Vid. Jo. Hiskiae Cardilucii T. I. *evang. Naturwissenschaft* in praef. et Fabricii lib. de Mensibus p. 7. seq. et 153. Thucydidis historia per hiemes et aestates digeritur. Saxones veteres annum in duas *Malinas* diviserunt, autumnalem et vernalem, ut ex Scaligero notat Martinius in Lexico etym. col. 1438. Atque in omni vitae civilis usu *semestre* tempus perquam frequens semper fuit. Multi magistratus semestres, v. gr. tribunatus apud Plin. Ep. 4. l. 4. Consulum fasces olim semestres: et hodie Magistratus academici aliique. Annuli apud Romanos fuere aestivi et hiberni: unde *semestre aurum* apud Juven. Sat. 7. Semestria principum consilia citant juris consulti. Vid. P. Fabri praef. in sua semestria. sic enim ille et alii juris consulti, et ex theologis Dorscheus monumenta quaedam sua inscripserunt: hodieque apud Gallos *Semestria* in re forensi vigent. Ab Alexandrinis annos patriarchales, ante Abrahamum, semestres habitos fuisse, suspicatur Jac. Cappellus, aeram mundi conditi Alexandrinam conferens cum Judaica. Disp. Sedan. T. I. p. 1048. Conf. quae ex Joh. Georgio Herbarto ab Hohenburg refert Calvis. ad A. M. 3185. Mathematicis interdum, quum futura ex phaenomenis coelestibus conjectant, dies calculo mystico semestre denotat. vid. Zimmermanni tr. de cometa anni 1680. p. 101. Maxime vero huc congruit anni apud Israëlitas in duas partes aequales, i. e. in duo semestria, quorum alterum ab initio mensium, alterum ab initio anni ducebatur, solennissime celebrata divisio, vere et autumno. Vid. *Ord. temp.* p. 19. 27. [*Ed. II.* p. 16. 23.] Neque primo mense Ju-

daei, sed septimo ineunte, aeram augent, ut v. gr. pro A. M. 5499 scribere incipiant 5500, non invito Mose. Ex. 23, 16. 34, 22. Certe a Mosis tempore Israëlitis semestre semper fuit tempus in vita ejusque vicissitudine admodum notabile: annumque in duo fere semestria diviserunt ephemeriae sacerdotales. Semestre etiam intervallum inter *praecursorem* Johannem et ipsum Christum Jesum. Luc. 1, 36. R. Ase discipulos quotannis sex menses secum habuit, sex menses domi eos esse jussit. Non ad demonstrandam ipsam diei prophetici longitudinem haec collegimus: sed tantummodo, ut ostenderemus, non tam paradoxam nobis eam longitudinem videri debere. Ipsam demonstrationem aliunde deduximus.

§. XI. *Imo ita demum vitantur interpretationes in avia et extrema discedentes.* — Dies *annuus*, quem multi Protestantium diu defenderunt, longior est, et multo longior, quam veritas patitur: dies *communis*, quem Romanenses et recentiores quidam nostri tuentur, brevior est, et multo brevior, quam veritas patitur. Utrumque demonstravi in Introductione germanica, §. 38. seqq. *Plane illae sunt duae scaturigines praecipuae, unde tot interpretationes falsae manarunt.* In medio est veritas. Huic quisquis se permittere potest, in tuto erit. Vid. ad versum 1. Thes. 10. Observ. 29.

§. XII. *Itaque et menses bestiae, et numerus ejus, et numerus nominis ejus, expeditam habent rationem.* — Annorum $666^2/_3$, qui menses bestiae, et numerum bestiae exaequant, (vid. *Erkl. Offenb.* p. 133.) initium fuit, cum eventus a principio capitis 13. ad medium versum 5. progrederetur, ineunte Coelestini II. pontificatu, A. 1143, d. 25 Septembris. Gregorius VII ab Imperatore *Romano*, Coelestinus II a *Roma* ipsa, qua vigente *non est* bestia, immunis esse coepit. Tum igitur *potestas data est* bestiae absolute. Numerus *nominis* bestiae a Gregorio VII incepit, qui *Papae* nomen uni praesuli Romano vindicavit, elatissimo sensu. Id nomen habent, qui Gregorii novitatem teterrimam, quasi divinum quiddam amplectuntur et approbant. Sic numerus *nominis* bestiae ex numero bestiae noscitur, eumque aliquantum excedit. Facilis est haec et simplex ratio, qua numerus nominis bestiae declaratur. At sunt, qui putent, posse fieri, ut quemadmodum nomen *ΙΗΣΟΥΣ,* id est *Jesus,* 888 valet, (vid. Estium h. l.) sic nomen adversarii in valore literarum numerali numerum 666 habeat. *Neque illud hoc loco praetereundum est,* inquit Edo Neuhusius, *quod historici adnotarunt, Numerum adsumti a Papa nominis vitae regnique duraturi omen plerumque facere. Sane Alexander II secundo, Clemens III tertio, Victor IV quarto, Pius V quinto, Leo X decimo, Gregorius XIII decimo tertio, Sixtus V quinto pontificatus anno ex mortali vita demigravit. Pari fato Benedictus II. Sixtus II. Anastasius II. Joannes II. Martinus II. Nicolaus II secundo imperii anno obierunt. Stephanus III. Martinus III. Clemens III. Nicolaus III. tertio; Felix IV. Martinus IV. Nicolaus IV. Paulus IV. Benedictus IV. Clemens IV. quarto; Bonifacius V quinto; Innocentius VIII octavo summae dominationis anno in vivis esse desierunt.* lib. II Fatid. sacror. c. 31. Similia exempla non in annis solum, sed etiam in mensibus notavit *Guil. Burius* in Notitia pontificum, sect. XVI. Ea mente totum numerum 666 pridem quaesivere multi multis in nominibus. Ex Irenaeo supra retulimus aliqua, quorum *ΛΑΤΕΙΝΟΣ* cui non dictum

est? quod quo modo jam tum cuipiam occurrere potuerit, suspicari liceat. In Sybillinis, quae antiqui multum respexere, lib. VIII dicitur, *λίνος αὐτὸν ὀλεῖται.* in multis autem principatibus primus et ultimus eodem nomine insigniti reperiuntur: primusque Romae episcopus non Petrus, sed Linus: postremum ergo, quanquam vetustus error *Petrum secundum* dicit, vetustior opinio *Linum secundum* (quam vere, nil refert) arripuisse videtur. Latine *LInVs seCVnDVs* 666 valeret forsitan: sed tales signaturae primo tempore, unde nonnulli pro ominibus habent, non extremo, in suis subjectis notari solent. Utut est, *ΛΙΝΟΣ* valet 360. Deficiunt ergo 306, id est, *ΤΕΑ*. Litteris *ΤΕΑ* et *ΛΙΝΟΣ* conjunctis, fiebat illud *ΛΑΤΕΙΝΟΣ*. Vel audierant, *Latinum* fore nomen bestiae, in Latina, non in Hebraea Graecave lingua exstiturum: et id, materiali suppositione, de ipso nomine *Λατεῖνος* interpretati sunt. Sive hoc sive illud erat, *λατεῖνος* cum *E* sumi non debuit. nam *EI* Graecum subsequente consona, Latini quidem per I exprimunt, ut *εἰκὼν, icon:* sed I Latinum Graece non transit in *EI*, neque *λατεῖνος* analogiam habet. non enim scribitur *ἀκυλεῖνος κτλ.* sed *ἀκυλῖνος, ἀλβῖνος, ἀκραγαντῖνος, ἀλεξανδρῖνος, ἀντωνῖνος, ἀρκτῖνος, ἀρχῖνος, βροντῖνος, καλουῖνος, καρῖνος, κολλατῖνος, κρατῖνος, κρισπῖνος, κουαρτῖνος, κωνσταντῖνος, λεοντῖνος, λευῖνος, λιβερτῖνος, λογγῖνος, μακρῖνος, μαξιμῖνος, μαρῖνος, νερυλλῖνος, νιγρῖνος, ξιφιλῖνος, πισῖνος, σαβῖνος, σατορνῖνος, στασῖνος, ταραντῖνος, τιγελλῖνος, φιλῖνος, φλωρεντῖνος.* Putidum esset, plura conquirere. Apud ipsum Irenaeum, *ἰουστῖνος, οὐαλεντῖνος, ὑγῖνος, φλωρῖνος,* constanter per I simplex: et sic *λατῖνος,* quod ipsum in Sibyllinis etiam I modo productum, modo correptum habet. Itaque in uno Andreae codice ms. *λατῖνος*, a librario emendante, contra Andreae institutum, est repositum: in altero ad *λατεῖνος* additur, *διὰ διφθόγγου,* aperta licentiae confessione, quae ut apud Germanos in Germanicis, sic apud Graecos in Graecis eteostichis frequens est. Etenim ejusdem numeri 666 gratia fecere *τειτὰν* ex *τιτὰν, παπεῖσκος* ex *παπίσκος, ἀρνοῦμε* ex *ἀρνοῦμαι.* Sed ejusmodi licentiae in re gravissima nil loci esse debet. Alia nomina, Hippolyti exemplo, *exercitii* causa, adjecit Andreas Caesariensis, ejusve hac in parte amplificatores. In iis maxime insigne est *ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΣ,* non solum in codice Augustano, qui alia aliis superaddit nomina, sed etiam in editione Sylburgiana: neque tamen Benedictus ille Nursinus, de quo Andreas audire potuit, quemque Nic. Mulerius huc confert, a Graeco quopiam librario notatus videtur: nam Graecorum quoque menologium prid. Id. Mart. memoriam ejus habet: sed Benedictus IX pontifex Romanus. Non abludit, qui Casparo Heunischio in mentem venit, *sILVester seCVnDVs.* Etenim Silvester, quum annus 1000 a nativitate Christi; Benedictus, quum annus 1000 a passione Christi numeraretur, sedebant: et ad utrumvis annum millesimum, quasi elapsi forent anni milleni capite 20. scripti, regnum bestiae exspectarunt veteres, (ut patet ex Andrea, cujus curioso cuipiam lectori numerum 666 ille *ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΣ,* ut apparet, subministravit:) nec tales hodie Benedicti illius, quales Silvestri fama vindices habet. Satis operae, opinor, considerandis antiquorum sententiis dedimus: recentiora etiam commenta vel nugamenta, praeter ceteros, recensere dignatus est Scherzerus in Syst. p. 865. Wolfius Tomo IV. Curar. p. 545. Itaque supersedere licet nobis: adjici tamen possit, quod Christopho-

rus Seebachius in clavi Germ. Ap. p. 309. *ἐπαῤῥησιάσατο*. sed minus certe coactum est nomen *LVDoVICVs*, quod tractatus Belgice et Germanice editus, cum titulo, *Fides et patientia sanctorum*, cap. 23., huc accommodavit, quanquam ne gravis quidem illa Reformatorum in regno Galliarum persecutio tantam numeri vim est assecuta, planeque aut nusquam aut in papali serie nomen hoc numero praeditum deprehendi debet. Nonnulli, cum Vitringa, qui in Ap. p. 629 ceteroqui anonymum illum ac librum ejus laudat, numeralem vim Latinarum literarum solicitant: sed omnes, praeter *D*, probat Baudius Ep. 79. cent. 1. plane omnes, Scaliger, Priscianum secutus, in libro de causis L. L. cap. XLI. Nos his argutiis supersederi posse existimamus. Numerus, etiam *nominis* bestiae, ut vidimus, aliam vim habet.

CAPUT XIV.

v. 1. *Ἑκατὸν κτλ.*) Sunt eaedem *CXLIV chiliades*, quae cap. 7., sed nunc longe lautiori statu. quare sine *αἱ* articulo memorantur: uti cap. 17, 3., *θηρίον bestia*, sine *τὸ* articulo, eadem bestia, quae capite 13, 1., sed postea sui valde dissimilis. — *τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ*) Hoc uni codici Reuchliniano defuit, quanquam non videtur defuisse antiquiori codici, ex quo ille descriptus erat. Nam pro subsequente participio *γεγραμμένον* Erasmus in ed. 1. 2. 3. posuit *καιόμενον*. id quod ex margine, qui illud *καὶ ὄνομα* sublestiore pictura, in marginibus frequenti, supplendum moneret, alieno loco inductum videtur: sicut mox versu 6 ad *τοὺς καθημένους* idem Reuchlinianus liber glossam marginis *τοὺς κατοικοῦντας* ex aliis locis propinabat. Wolfio *veri fit similius*, *καιόμενον glossemati acceptum ferri debere. Constat enim*, inquit, *notas ejusmodi vel frontibus vel manibus inuri solitas. Atque hunc morem aliquis indicaturus consultum putavit, vocem γεγραμμένον per καιόμενον interpretari.* Resp. Si *καιόμενον* dici potest nomen, quod *inuritur*, non tamen sic dici potest, quod *inustum* est. Pusilla res est: glossema utrinque agnoscitur: tantummodo de origine ejus agitur. Mea suspicio lectioni illi de *nomine Agni* asserendae militat. Erasmi lectione, quae *Agni nomine* caret, fretus non nemo, nomen *Patris* ac non *Agni* posthac celebratum iri, sperare voluit. Deceptus est inimicus Nicaenae fidei, atque gloriae Christi. Imo vero et *Agni nomen et nomen Patris ejus* scriptum est in frontibus CXLIV millium.

v. 2. *καὶ ἡ φωνὴ ἣν ἤκουσα ὡς*) Sic *Comp. Copt.* et monumenta fere omnia. At *Erasmi* lectio, *καὶ φωνὴν ἤκουσα,* absque *ὡς,* (quae tamen particula etiam in And. 1. exstat,) vix unum alterumque assensorem ex vetustate habet. Editionem meam cum Complutensi, non cum Graeco-Anglica, distinctius a Wolfio, quam a typotheta sociatam, lector velim observet. Johannes vocem sibi auditam gradatim articulatius describit; et *ἡ* articulus habet vim relativam, qua innuitur, *eandem* vocem primum ut *aquarum multarum* et *tonitrui magni*, deinde ut *citharoedorum* fuisse auditam.*)

v. 5. *ψεῦδος) δόλος,* textus apud Andream in cod. *Reuchlin.*

---

*) V. 4. *τῷ θεῷ — τῷ ἀρνίῳ, Deo — Agnello*] Hinc *Istius* coram throno hymnum canunt, *Hujusque* se comites praebere dignantur. *V. g.*

quem Erasmus sequitur, et in *Augustano.* Sed textus apud ipsum Andream a Sylburgio editum, et *Copt.* (apud Wolfium, qui tamen τὸ δόλος defendit,) cum monumentis omnibus, ψεῦδος. Petrinum illud, οὔτε εὑρέθη δόλος ἐν τῷ ςόματι αὐτῦ, aperte respicit locum Es. 53, 9. Apocalyptica vero phrasis, quanquam se sustentat ipsa, parallelum quiddam habet Malach. 2, 6., de sacerdote: Νόμος ἀληθείας ἦν ἐν τῷ ςόματι αὐτῦ, καὶ ἀδικία ὐχ εὑρέθη ἐν χείλεσιν αὐτῦ. Vocabulum ψεῦδος, cum derivatis et compositis, perfrequens est in omnibus scriptis Johanneis. — ἄμωμοι εἰσὶν) ἐνώπιον τῦ θρόνυ τῦ θεῦ addidere demum *Latini* recentiores. Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. Hoc quidem loco alienum est interpretamentum. nam harum primitiarum descriptio suaviter est figurata, instar cantici: atque ita duo haec incisa quendam quasi rhythmum habent, παρθένοι γάρ εἰσιν· ἄμωμοι εἰσίν· ubi, quod obiter notamus, in posterius incisum particula γὰρ ex praecedenti propagata videtur. Porro, *virgines* sunt, qua *Agnum* sequuntur: ἄμυμοι sunt, non qua *coram throno Dei* sunt, sed, qua emti sunt, primitiae, *Deo et Agno.* Quid multa? clausulam, *ante thronum Dei,* hoc loco nemo in Graecia, Asia, Syria, Africa legit: neque dubito Italiam Armeniamque antiquam addere. Non habuere illi editiones hodie obvias: genuinam lectionem habuere.

v. 6. *ἄγγελον, angelum)* *Angelorum* nomine v. 6. 8. 9. praecones coelestis doctrinae veniunt. [*Opponuntur illi, qui* triplex vae *exclamavit c.* 8, 13. V. g.] Quod autem G. G. Zeltnerus in Diss. de Chiliasmo praesenti, §. XIII. p. 22. habet, *Nec repugnabimus, si quis* Angelorum *aut* unius praecipui *in animandis Confessoribus Evangelii operam, eo sensu, quo et Paulo adstitisse dicitur Act.* 27, 23. *coll. Dan.* 10. *cap. toto, hic* (Apoc. 20, 1.) *intervenisse affirmet, idque nobis omnium MAXIME probari fatemur:* id magis in tres hosce praecones convenire existimamus. — *αἰώνιον, aeviternum) αἰὼν, aevum,* evangelio, sive praeconio, quod hic habet angelus, adscribitur. Est ergo *aevum* finitum *), quod, ex analogia ceterorum temporum propheticorum, duobus chronis constat, et a praeconio hujus evangelii ad ipsum *judicii* diem porrigitur. Haec *aevi* praecipue longitudo, praeter complura alia, considerandi ansam praebet, *num* hic angelus sit *Arndius. Secundum* angelum jam

*) Aevi *autem* finiti *notionem ad confirmandum reliquae chronologiae scripturariae concentum* non *conferre* nihil, *b.* Auctor *videtur mihi probasse in* Ord. Temp. *Ed. I. p.* 410. *Ed. II. p.* 352. *n.* 20.: Multam, *inquiens,* τῶν αἰώνων *aevorum* mentionem, praesertim in epistolis ingruente *millennarii quarti* exitu scriptis, Paulus facit. Rom. 16, 25. Eph. 2, 7. 3, 9. Col. 1, 26. 1 Tim. 1, 17. 2 Tim. 1, 9. Tit. 1, 2.; maxime 1 Cor. 10, 11., ubi ait, τὰ τέλη τῶν αἰώνων, *fines aeonum* advenisse. Habet aetas mundi tempora 35, sive chronos 7, sive aeonas 3½, in summa: et scribente illa Paulo, 18 tempora erant in exitu, et 17 tempora residua erant. Illa ad haec se habent, ut $1^{8}/_{10}$ ad $1^{7}/_{10}$, et in summa sunt aeones 3½. Quam distinctam de praeteritis et futuris mundi temporibus cognitionem habuerint apostoli ante Apocalypsin Johanni datam, ignoramus: sed certe divinitus ita sunt gubernati, ut indicio postea venturo ipsorum locutiones pulcre congruerent. — *Conf. cel. D.* Burscher, *in dem* Versuch einer kurzen Erläuterung des Propheten Jeremiae, *Leipz.* 1756. p. 255. seq. E. B.

venisse, minus certum habemus: si jam venit, de *Spenero* est cogitandum. *Tertius* exitum mensium 42 breviore intervallo antecedit: quanquam per eum bestiae ipsius, non modo imaginis serioris, adoratione interdicitur. — *εὐαγγελίσαι*) Similis locutio *πειρασμȣ—πειράσαι*, c. 3, 10. et h. l. *εὐαγγέλιον—εὐαγγελίσαι*. — *τȣ̀ς καθημένȣς*) *Τȣ̀ς κατοικȣ̃ντας*, unum alterumque exemplar, ex frequentiore Apocalypseos phrasi. Conjunxit utrumque Reuchlinianus liber. *τȣ̀ς καθημένȣς*, potior pars codicum, cum *Lat. Orig.* Innocentius quiddam est *sedere in terra*, quam *habitare in terra:* hoc civium, illud alienorum. *Habitantes in terra* dicuntur, quos vae tria feriunt: *sedentes in terra*, quibus evangelium aeternum praedicatur. Differentia verborum elucet ex Es. 18, 3. כל ישבי תבל ושכני ארץ

v. 7. *κρίσεως, judicii)* In extrema tempora refert hoc praeconium Ven. D. *Langius*, Epicr. p. 402. nec tamen justo serius id statui debet. Locum Matth. 24, 14., quem confert, expendimus supra, ad cap. 6, 2. — *πηγὰς, fontes)* Non additur articulus. nam sub *mari fontes* jam quodammodo continentur: quanquam hi per se quoque magnum quiddam sunt in universitate rerum. vid. Becmanni hist. geogr. cap. 3. part. 4.

v. 8. *ἔπεσεν ἔπεσε*) Vid. ad cap. 18, 2. — *βαβυλὼν ἡ μεγάλη*) Sic codices omnes, sic etiam *Copt.* sic cap. 16, 19. 17, 5. 18, 2. et LXX Dan. 4, 27. At *ἡ πόλις* interponitur ab *Erasmo*, ex cap. 18, 10. 21. Saepe nomini proprio additur epitheton, sine substantivo appellativo. Grandius quiddam sonat *Babylon magna*, absolute, quam *Babylon urbs magna*. — *ἐκ, de)* Asyndeton. — *τȣ̃ οἴνȣ*) Paucorum testium haec lectio est, antiquorum tamen, ex Graecis et Latinis, ad quos *Cassiodorius* accedit. Quia in iis locis, ubi de *ira Dei* agitur, *ὁ οἶνος τȣ̃ θυμȣ̃* dici solet, ideo hic et c. 18, 3., ubi de fornicatione Babylonis agitur, item *ὁ οἶνος τȣ̃ θυμȣ̃* a librariis est invectus. Sed vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. Saepe *ira Dei*, saepe *meretricia impuritas*, sub schemate potus describitur. In illo potu, non in hoc, adhibetur vocabulum *τȣ̃ θυμȣ̃*. — *πεπότικε, potavit)* Lutherus in Praefatione ad Roberti Barns Vitas pont. *Ego sane in principio*, inquit, *non valde gnarus aut peritus historiarum, a priori, ut dicitur, invasi papatum, h. e. ex scripturis sanctis. Nunc mirifice gaudeo, alios idem facere a posteriori, h. e. ex historiis. Et plane mihi triumphare videor, cum, luce apparente, historias cum scripturis consentire intelligo.* Itaque secundi hujus angeli praeconio subservit historia rerum Romanensium, quae magis magisque in lucem profertur: praecipue vero ponderare h. l. fas erit, seposito partium studio, quae sub initium hujus seculi in oriente per Missiones non tam pontificias, quam *Romanas*, gesta, et e contrario per Evangelicas Missiones geri coepta sunt. Impurum potum *gentibus* datum excipit purior.

v. 9. *ἄλλος, alius)* Bonum est praeconium angeli cum aeterno evangelio, bonum secundi ac tertii: sed tamen *alius* est angelus secundus, *alius* etiam tertius. Recte intra limites suos se continuit v. gr. Spenerus. vid. Bar. Canstein. in Vita ejus, §. 32. Sed si quis intra eosdem limites propheticum posteritatis scrutinium atque testimonium coercendum putaret, peccaret. Varia sunt et dona et tempora. Vid. *Erkl. Offenb.* p. 145. 158. s. 166. s. 176. ss. 1041. s. 1117. — *εἴ τις κτλ., si quis adoraverit bestiam et imaginem ejus, et ac-*

ceperit characterem in fronte sua aut in manu sua: et hic bibet de vino irae Dei, quod infusum est merum in calice irae ipsius, et cruciabitur igne et sulphure in conspectu angelorum et ante conspectum Agni. Et fumus tormentorum eorum ascendet in secula seculorum, nec habent requiem die ac nocte, qui adoraverunt bestiam et imaginem ejus, et si quis acceperit characterem nominis ejus) Una omnium horrendissima in tota Scriptura est haecce comminatio. Pellit timorem ab interfectoribus corporis timor ab Eo, qui potest et animam et corpus perimere. Luc. 12, 4. 5.

v. 10. *ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ — ἐν τῷ ποτηρίῳ τῆς ὀργῆς, ex vino excandescentiae — in poculo irae)* Ut se habet vinum ad poculum, sic *excandescentia* ad *iram*. Considerata verborum differentia. cap. 16, 19. 19, 15. *ἡ ὀργὴ τὸν θυμὸν* in actum deducit. conf. Rom. 2, 8. not. חמה *θυμὸς*, חרן *ὀργὴ* apud LXX. — *τοῦ κεκερασμένου ἀκράτου, quod infusum est merum) κεράννυμι, misceo*, dicitur in genere pro *infundo*, etiam de *mero mero. ἄκρατον merum* est, cui nil gratiae aut spei attemperatur. Tale *merum* jam est *mixtum* et paratum adoratoribus bestiae. Propinqua impendet et sanctis salus, et malis poena. Psalm. 75, (74) 9., *ποτήριον ἐν χειρὶ Κυρίου οἴνου ἀκράτου, πλῆρες κεράσματος.*

v. 11. *εἰς αἰῶνα αἰώνων)* Sic quoque cap. 19, 3. 20, 10. Vestigia hujus lectionis, studiosissimam indaginem desiderantis, notavimus in Apparatu. Ceteris locis scribitur, *εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.* Utraque quasi quadrata locutio est, ut *myrias myriadum, coeli coelorum.* Articulus emphasin habet, praesertim ubi de *Aeternitate Dei* sermo est. Magna in hisce locutionibus est opportunitas articuli Graeci vel adhibiti vel praetermissi. — *ἀναβαίνει, ascendit)* Praesens, post futurum, futuri vim habet, sed cum emphasi.

v. 12. *) *οἱ τηροῦντες, servantes)* Vel conjunguntur abstractum et concretum, *patientia* et *servantes:* vel potius est nominativus pro genitivo, *τῶν ἁγίων, οἱ τηροῦντες, sanctorum servantium:* coll. cap. 1, 5., *ἰησοῦ χριστοῦ, ὁ μάρτυς ὁ πιστός.*

v. 13. **) *ἀπάρτι, λέγει τὸ πνεῦμα)* Vocem illam, *Scribe, Beati mortui, qui in Domino moriuntur, ut requiescant etc.* elocutus est coelitum quispiam, cujus personae et conditioni proprie congruit, Jesum appellare *Dominum.* Eam vocem Spiritus ipse quasi per parenthesin interpellat, simulque comprobat et amplificat, per voculam *ἀπάρτι, a modo:* perinde uti post, *Scribe, Beati*, asseveratio sequitur capite 19, 9. *A modo*, scil. beati sunt, *inquit Spiritus. A modo*, ab hoc ipso articulo temporis, quum vox haec in serie prophetiae loquitur. Occurrit etiam loquela Spiritus, c. 22, 17. 2, 7. etc. Loquitur autem Spiritus in sanctis, praesertim afflictis, 1 Petr. 4, 14., domumque petentibus, 2 Cor. 5, 5. A vocabulo *μακάριοι* pendet *ἵνα*, uti c. 16, 15. 22, 14. *Ναὶ* primum in margine exstitisse videtur, uti c. 22, 20. *ναὶ* alterum: unde alii *ναὶ λέγει*, alii *λέγει ναὶ* fecerunt. Sine hac vocula constat sensus***). Latinus eam non legit, sed *ἀπ'*

---

*) *ὧδε, hic*] Etiam haec ad praeconium angeli tertii pertinent, quod itidem antithesin aliquam continet ad triplex vae. *V. g.*

**) *ἀποθνήσκοντες, morientes*] morte vel violenta vel naturali. *V. g.*

***) *Attamen majus ei pretium margo* Ed. 2., *quam* Ed. maj., *constituit.* E. B.

ἄρτι dupliciter expressit, *a modo jam*, uti Gal. 1, 6. *sic tam.* [*Conf. App. crit. Ed. II. P. IV. N. IX.* §. *CXVI. CXVIII.*] — *ἵνα ἀναπαύσωνται*) Futurum, uti *ἵνα ἔςαι*, c. 22, 14.

*) v. 14. *καὶ, et) Messis* et *vindemia*, quae hoc loco describuntur, extremum judicium antecedunt, ut Cluverus copiose demonstrat. Utraque describitur etiam apud Joël, c. 3, 18., et toto illo loco, ut Joach. Langius docet. — *καθήμενον ὅμοιον*) Alii, *καθήμενος ὅμοιος*· alii rursum, pro *νεφέλη λευκή*, *nubem candidam:* ut iidem fierent casus. Media lectio, casus miscet: (neque obstat hic *ἔχων* subsequens, coll. Appar. p. 778. *Ed. II.* p. 488.] vide supra ad cap. 4, 4. 7, 9. 13, 3. Communes constructionis regulas nemo ignorat: sed non temere tot locis in tam paradoxa sermonis figura codices optimi conveniunt. Quae hujus generis sunt, ab iis uti me, post longam considerationem, non facile recessurum puto, sic ea nemini obtrudo. Sensus in omnes partes idem manet. Per *messem* magna piorum, per *vindemiam* magna impiorum multitudo ex mundo educitur.

**) v. 15. *τῆς γῆς, terrae*) Sic quoque v. 18. in vindemia. *Terra* hic non contradistinguitur *mari:* sed tamen amplitudo hujus vocabuli restringitur versu 20. per *urbem.*

v. 18. *καὶ ἄλλος ἄγγελος ἐκ τοῦ θυσιαςηρίου, ὁ ἔχων ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ πυρὸς, ἐφώνησε κτλ.*) Observationem generalem de Interprete Latino vid. in App. crit. Ed. II. ad h. l. — *ἐπὶ τοῦ πυρὸς* dicitur singulari numero: videtur autem singularis pro plurali, quem *τὸ πῦρ* non habet, hoc loco positus, coll. *τῶν ὑδάτων.* cap. 16, 5. — *τοὺς βότρυας* — *αἱ ςαφυλαὶ*) Synonyma saepe sunt *ὁ βότρυς καὶ ἡ ςαφυλή.* sed interdum differunt, apud LXX. Num. 13, 23. אשכול ענבים *βότρυν ςαφυλῆς.* Gen. 40, 10., *πέπειροι οἱ βότρυες ςαφυλῆς.* Itaque *βότρυς*, totum: *uva: ςαφυλαὶ*, partes, *acini.* — *τῆς ἀμπέλου, vitis)* Non deest plurale גפנים LXX *αἱ ἄμπελοι*· et tamen hoc loco singulare est: impii omnes, unius vitis instar sunt, omnes cohaerent.

***) v. 19. *ἔβαλεν, jecit)* Hujus igitur angeli opera perferentur uvae de vite amplissima terrae in unum torcular. — *τὴν ληνὸν τὸν μέγαν*) Etiam Hebraeis foemininum est גת *ἡ ληνὸς*· sed ad *τὴν ληνὸν* adjectivum additum masculinum, Hebraico more: (vid. Buxtorf. Thes. p. 338. 399. 423.) idque hoc certe loco facit ad amplificandum, ut etiam apud Graecos. vid. Budaei comm. L. Gr. col. 1500. seq. Olim nonnulli, Hebraismo non perspecto, sic interpretati sunt: *Jecit magnum*, i. e. superbum, antiquum hostem, *in torcular irae Dei.* Ita habet Primasius, et Ansbertus.

v. 20. *αἷμα, sanguis) sanguis* uvarum, vinum rubrum, id est, sanguis impiorum. Metalepsis. Occidio impiorum innuitur, non cruciatus aeternus. Alii quoque hostes in torcular postea incidunt. cap. 19, 15. — *ἄχρι τῶν χαλινῶν τῶν ἵππων, ἀπὸ ςαδίων χιλίων ἑξακο-*

---

*) *τὰ ἔργα αὐτῶν, opera eorum*] connotata gratuita remuneratione. *V. g.*

**) *ἐξηράνθη, arefacta est*] maturitatem consecuta, in bono, ad metendum. Proxime huc res hodie pertigit; et quae restant, vix augescunt ultra. *V. g.*

***) *ἤκμασαν, maturuerunt*] poenae. Malitia penes omnis conditionis homines, qui nostra aetate vivunt, quoad omnia, quae fidei, spei et amori contrariantur, vix censenda est majora incrementa sumere posse. Perditissima est et plane desperata mundi facies. *V. g.*

σίων, usque ad frenos equorum, per stadia mille sexcenta) Utraque phrasis profundum et longum sanguinis torrentem denotat. confer c. 11. *Ἀπὸ ςαδίων κτλ.* de intervallo dicitur etiam Joh. 11, 18. Nonnulli Rabbinorum cultores hoc referunt ad Palaestinae circuitum aut longitudinem. Sed longitudo, etiam cum regionibus editis et ab inundatione immunibus, multo minor est; circuitus, multo major. Quid si innuatur vallis *Kidron*, inter *urbem* Jerusalem et inter *montem oliveti* (Act. 1, 12.) interjecta? nam torrens in ea valle, cum suis anfractibus, et in ipso mari, quoad sanguine tinctus fuerit, 1600 stadiorum longitudinem poterit habere. Locutionem proprie accipiamus. [*Conf. Ez.* 32, 6. *V. g.*]

CAPUT XV.

*) v. 2. *Νικῶντας ἐκ)* Rara phrasis, sed similis illa Lycurgi contra Leocr. *τί ποιῶν ἂν νίκην λάβοι παρὰ τῶν πολεμίων.* Quod ad praepositionem attinet, LXX habent, *ποιεῖν ἐκδίκησιν ἐκ τῶν ἐχθρῶν κτλ.* — *καὶ ἐκ τȣ̃ ἀριθμȣ̃ τȣ̃ ὀνόματος αὐτȣ̃)* Post *καὶ* additur apud Erasmum, *ἐκ τȣ̃ χαράγματος αὐτȣ̃·* et sic fere duo tresve codices, ita inter se propinqui, ut unius instar sint, qui tamen ipsi glossam, dum aliter aliterque in textum inferunt, produnt. Vid. App. ad h. l. Revera non sunt tria: *sed nomen* bestiae, AUT *numerus nominis* ejus, (disjunctive,) est ipse ille character. *Character*, est genus: species duae, *nomen* bestiae, et *numerus nominis* ejus. Inde *character* bestiae, indefinite plerumque, citatur, c. 14, 9. 16, 2. 19, 20. 20, 4. definite vero, *charagma nominis* ejus seorsum, cap. 14, 11. vel *numerus nominis* ejus seorsum, h. l. Nam horum altero alterum connotatur; vel uno tempore *nomen bestiae*, alio *numerus nominis ejus* magis viget. *ἐκ,* praepositio, aliquoties hic ponitur, uti cap. 18, 20. — *ἑςῶτας ἐπὶ τὴν θάλασσαν τὴν ὑαλίνην, stantes ad mare vitreum) ἐπὶ* cum accusativo, et cum ipso *standi* verbo, denotat vel *super, in*, cap. 7, 1. 11, 11. 12, 18. 14, 1. vel *juxta, ad*, cap. 3, 20.

**) v. 3. *ὁ βασιλεὺς τῶν ἐθνῶν, Rex gentium)* Augusta appellatio, et opportuna, coll. vers. seq. et Jer. 10, 7. et tamen a librariis varie mutata.

v. 4. *πάντα τὰ ἔθνη, omnes gentes)* Hic et conversio gentium omnium, (conf. Jer. 16, 19.) et motivum, cum tempore conversionis, declaratur.

v. 7. *φιάλας, phialas) φιάλη δέ φασιν, ἀγγεῖον λεβητοειδὲς πεπλατυσμένον ἄνωθεν. Eustathius.* Phialarum in superiore parte latitudo facit ad repentinae effusionis amplitudinem. Phialas vae tertium afferre, multi putant. Sed vid. *Erkl. Offenb.* p. 808.

v. 8. *καπνȣ̃, fumo)* Tegmen majestatis divinae. ***)

---

*) v. 1. *ἐτελέσθη, consummata est*] Post hanc consummationem instant meliora. *V. g.*

**) *τὴν ᾠδὴν τȣ̃ ἀρνίȣ, hymnum agnelli*] Agnellus hymnum istum Patri suo intonat, in coetu magno. Ps. 22, 23. 26. *V. g.*

***) *ȣ̓δεὶς, nemo*] ne ipsi quidem angeli phialis instructi. *V. g.* — *εἰς τὸν ναὸν, in templum*] utut reclusum, v. 5. Absolutis plagis patet accessus templi. *V. g.*

CAPUT XVI.

v. 1. *Τὰς ἑπτὰ φιάλας, septem phialas*) Epistolae ad VII. ecclesias distribuuntur in III. et IV. Sigilla VII. dividuntur in IV. et III. et item Tubae VII., ut vidimus: nunc etiam Phialae VII. Tubae longo circuitu regnum mundi labefactarunt: phialae celeri et acuta vi bestiam potissimum, quae se in regnum mundi induerat, et asseclas opesque ejus, frangunt. Itaque tubae phialaeque eodem ordine incedunt. Quaternae priores tangunt *terram*, *mare*, *flumina*, *solem:* ternae reliquae, aliorsum cadunt, et multo sunt acriores.

v. 2. *ὁ πρῶτος, primus*) Sic, *secundus*, *tertius*, *quartus*, *quintus*, *sextus*, *septimus*, sine nomine *angelus*. Sermo celerrimam phialarum effusionem exprimit: cujus celeritatis documentum est etiam hoc, quod phialae nullas temporum periodos notatas habent. Magnam eae similitudinem habent cum plagis Aegyptiacis, quas fere per mensium intervalla inflictas censent Hebraei. vid. Meyer ad Seder olam, p. 287. Quid si idem futurum sit in phialis? Tota quidem earum effusio adhuc in futuris est. — *ἕλκος πονηρὸν, ulcus malignum)* Deut. 28, 35., בשחין רע LXX *ἐν ἕλκει πονηρῷ.* [*Haec nova, credo, atque inaudita hactenus lues erit.* V. g.]

*) v. 5. *ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν, qui es et qui eras*) Vid. ad c. 11, 17. et conf. D. Lang. comm. apoc. f. 188. — *ὁ ὅσιος*) Alii *καὶ*, ante *ὁ*, vel pro *ὁ*, ponunt, vel *καὶ ὁ* praetermittunt. Saepe uniones germanae lectionis a scoriis varietatum sincera internoscit exegesis: praeclareque huc confert Wolfius locum c. 1, 8., *Κύριος ὁ Θεὸς, ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, ὁ παντοκράτωρ.* Juverit etiam contulisse alterum, c. 4, 8., *Ἅγιος ἅγιος ἅγιος, Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἦν καὶ ὁ ὢν καὶ ὁ ἐρχόμενος.* Summa est illorum duorum locorum similitudo, et hujus loci, qui sic habet: *δίκαιος εἶ, ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν, ὁ ὅσιος.* Subjectum, illic, *Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος·* hic, vocandi casu, *ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν.* Subjecti epitheton, illic, *ὁ παντοκράτωρ·* hic, eodem casu, *ὁ ὅσιος·* utrobique sine *καὶ* particula. Praedicatum, illic, c. 4, 8. *ἅγιος*. hic, *δίκαιος.* Neque enim ita construenda est oratio, *δίκαιος καὶ ὅσιος.* quum multa in textu verba sint interjecta. Primis et postremis Apocalypseos locis dicitur Dominus *ὁ παντοκράτωρ*, *Omnitenens;* hic, judiciis se exserentibus, *ὁ ὅσιος, pius.* Primum a *Robore* laudatur, ne tempore patientiae nil videatur valere, quum in fine satis sit ostensurus *Roboris;* deinde a *Gratia*, ineunte retributione. Pariter *Robur* et *Gratia* tribuitur Domino in Psalm. 62, 12. 13. Epitheton *ὅσιος* Hebraeo חסיד respondet, significatque, activo vel passivo sensu, *gratiosum.* Deus in omnibus operibus suis *gratiam suam* exhibet, et ab omnibus sanctis *gratiam* init.

v. 6. *ἄξιοι εἰσὶ, digni sunt*) Abrupta oratio, magna vi. Ita cap. 14, 5. *ἄμωμοι εἰσίν.* Psalm. 99, 5. קדוש הוא

v. 7. *ἤκουσα τοῦ θυσιαστηρίου λέγοντος, audivi altare dicens*) Audivit Johannes *altare*, qua clamor surgit et vindicta descendit, ejusve accolas, Johanni hic non conspectos, ut ipsum altare loqui vide-

---

*) *τοῦ θηρίου, bestiae*] Ergo phiala primi angeli prior erit bestiae character. *V. g.*

retur. Confer phrasin c. 1, 12. 9, 13. 11, 1. Talis illa, *χρόνος ἐςὶν ὁ λαλῶν*. Job. 32, 7.

v. 9. *ἐβλασφήμησαν, blasphemarunt)* Horribile peccatum, blasphemia: sed tamen vel contra voluntatem impiorum in honorem DEI cedit. fatentur enim, se succumbere.

v. 10. *ἐγένετο ἐσκοτωμένη)* Hoc multo majorem habet emphasin, quam si diceretur *ἐσκοτώθη* vel *ἐσκοτίσθη*, cap. 9, 2., vel, *ἐπλήγη τὸ τρίτον*, c. 8, 12. Similis locutio c. 17, 16. *ἠρημωμένην ποιήσουσιν*, c. 1, 18. *ἐγενόμην νεκρὸς*, Ps. 30, 8. *ἐγενήθην τεταραγμένος*. Arabs interpretatur, *desiit*. id vero nimium est. — *τοῦ πόνου)* כאב LXX *πόνος, dolor*.

v. 12. *ἐπὶ) ἐπὶ potius reddimus* super, *quam* in, *quod ob exsiccatas aquas hic mixtio sit facta*, *ut in* mari et fluviis, *ubi erat praepositio εἰς. Marckius.* — *ἐξήρανε, siccavit)* Sic *Alex. Lat.* Cohaeret cum *ἐξέχεε*, cumque *συνήγαγεν*, v. 16. Plerique, *ἐξηράνθη*, vel ex rhythmo *ἑτοιμασθῇ*, vel ex consuetudine *). Saepe enim *ἐξηράνθη* in N. T. exstat, et facile hic quoque a librariis arreptum est. — *αὐτοῦ, ejus)* adeoque eorum quoque fluminum, quae in Euphratem labuntur. Turcae id flumen hodie accolunt. Vel si perbrevi Mahomedismus, ut nonnulli putant, detrimenti aliquid capturus sit, fieri tamen poterit, ut angelus sextus phialam suam aliquanto serius effundat.

v. 13. *ὡς βάτραχοι)* Vid. App. ad h. l. Valet casus rectus, uti Exod. 34, 4., *δύο πλάκας λιθίνας, καθάπερ αἱ πρῶται*.

v. 14. *ἐκπορεύεσθαι)* Multae hic occurrunt varietates, in quibus speciem habet, *ἃ ἐκπορεύεται*. quae tamen si primaeva esset lectio, non tam varie fuisset mutata, quam infinitivus ille, *ἐκπορεύεσθαι*, propter parenthesin non aeque a librariis perceptus. Atqui sine infinitivo abrupta esset oratio, *εἶδον πνεύματα ἐκ τοῦ στόματος*. Non enim dicitur *bestia ex mari, ex terra, ex abysso*, sed *ascendens ex mari* etc. Neque obstat, allegatus a Wolfio, alter infinitivus, *συναγαγεῖν*, per asyndeton subjunctus. Saepe enim cumulantur infinitivi, Luc. 1, 74—79. Eph. 3, 16. s. 1 Thess. 4, 3. 4. 6. et hoc loco expeditus est sensus: *vidi exire, ut congregarent.* Est *Simultaneum*, de quo vid. *Erkl. Offenb.* p. 84. Notantur autem res duae concurrentes vel repetitis iisdem verbis, 2 Reg. 2, 14. vel interpellata constructione, ut h. l.

v. 15. *τὴν ἀσχημοσύνην)* ערוה LXX plerumque, *ἀσχημοσύνη*.

v. 16. *καὶ συνήγαγεν, et congregavit)* Non possumus hoc loco singulare verbum pro plurali, (quod *Syrus* exprimit,) positum censere, quia nomen neutrum *πνεύματα* tanto intervallo praecedit, v. 13. 14. et in ipso versu 14. plurale verbum *εἰσὶ* ponitur. Quis ergo *congregavit* reges? angelus sextus. Toto hoc capite saepe subauditur *angelus*. Sine incommodo saltu hic versus cum versu 12. connectitur. Vide Franc. Junium et E. Schmidium. — *ἀρμαγεδὼν)* Sic plerique cod. At pauci, *μαγεδὼν*, quomodo habet etiam ms. *Alex.* in 2 Par. 35, 22., *ἐν τῷ πεδίῳ μαγεδών*. *Magedon* vel *Megiddo* erat urbs, cujus frequens mentio in libris V. T. Ea loca, ut apparet, respexere librarii, qui vocabulo *ἀρμαγεδὼν* in Apocalypsi primam de-

---

*) *Nullum valorem lectioni ἐξήρανε tribuit margo* Ed. maj.; *modicum*, Ed. 2.; *certum*, Vers. germ., *suffragata* Gnomoni. E. B.

traxere syllabam: sed propter hanc ipsam potissimum syllabam τὸ ἑβραϊςὶ videtur esse adhibitum. *Armagedon* significat vel עיר *urbem Megiddo*, ut docet Hillerus in syntagmatis, p. 229. vel הר *montem Megiddo:* nam ubi est בקעה *vallis*, ut *vallis Megiddo*, 2 Chron. 35, 22., ibi etiam est mons. Ipsum *Megiddo* unde derivetur, non perinde disquirimus. ponitur enim ut nomen proprium loci in Palaestina ex magnis rebus, quae ibi antiquis temporibus acciderant, notissimi. Neque verbo ob funestam Josiae cladem hac allusione citatur, sed ob cladem *regum* Cananaeorum. Jud. 5, 19.

*) v. 21. ὡς ταλαντιαία, *ut talenti pondere)* multarum singulatim librarum. Proprie accipio, sub initium Bestiae Non-esse.

CAPUT XVII.

v. 1. *Τὸ κρίμα)* משפט *rationem.* v. 16. — *καὶ τῆς πόρνης, meretricis)* Conf. Gloss. p. 1195. 1440.

v. 2. *μεθ' ἧς, cum qua)* *Cum regnis* terrae fornicata est Tyrus. Es. 23, 17. 18. coll. Ap. 18, 23.

v. 3. *ἔρημον, desertum)* Europa, speciatim Italia. — *θηρίον κόκκινον, bestiam coccinam)* ut *rufus* erat draco. Id docet Ceremon. Romanum. Textus loquitur de tempore mulieris in bestia sedentis.

v. 5. *ἡ μεγάλη, ἡ μήτηρ κτλ. magna, mater etc.)* Gloriosum Romae nomen, si quisquam, Benedictus XIII., magnifice adornavit in Indictione universalis Jubilaei A. MDCCXXV. *Ad hanc sanctam civitatem, tot* sanctorum *martyrum memoria inclytam, ac beatorum praesertim apostolorum ecclesiae principum doctrina eruditam et glorioso sanguine consecratam, religiosa animi alacritate concurrite. Festinate ad locum, quem elegit Dominus, ascendite ad hanc Hierusalem novam, unde ab ipso ecclesiae nascentis exordio Lex Domini et Lux evangelicae veritatis in universas nationes effluxit. Urbem tot tantisque beneficiis auctam, tot muneribus cumulatam, ut civitas sacerdotalis et Regia in superbiam seculorum posita, Civitas Domini, Sion Sancti Israël jure optimo praedicetur. Hic vero confitemini Deo in ecclesia magna, in populo gravi laudabitis eum. Quandoquidem haec ipsa Catholica et apostolica Romana ecclesia per sacram B. Petri sedem, caput orbis effecta,* Mater *est cunctorum credentium, fida Divinitatis* interpres, et Magistra omnium ecclesiarum. *Hic intemeratum fidei depositum, hic fons sacerdotalis unitatis, hic claves regni coelorum, et summa ligandi atque solvendi potestas, hic demum inexhaustus ille thesaurus ecclesiae sacrarum indulgentiarum, cujus dispensator est Romanus pontifex, custoditur.* Sed gloriosum hunc titulum Johannes ex veritate παραφράζει et explanat: *Babylon etc.*

v. 6. *μεθύουσαν)* *Μεθύω, ebrius fio*, vel, *ebrius sum.*

v. 7. *τῆς γυναικὸς — τοῦ θηρίου, mulieris — bestiae)* Sequitur, per chiasmum, tractatio de *bestia*, v. 8—14. et, cum praefatiuncula iterata, *et dicit mihi*, tractatio *de muliere*, v. 15—18.

v. 8. *ἦν κτλ., erat etc.)* Tria durationis bestiae sunt incisa: quorum tempora per conjecturam refert liber *Erkl. Offenb.* p. 1147. seqq.

---

*) v. 19. *ἡ πόλις ἡ μεγάλη, Urbs magna]* Hierosolyma. c. 11, 8. *V. g.*

Possit autem (1) ad problema ibi datum secundarius quidam numeri bestiae cursus adjici, a consummato ejus ortu ex mari, in Alexandro III., A. 1169. ad A. 1836. (2) conferri, quod dixi supra ad cap. 13, 1. Thesi 10. observ. 29. (3) tota illa Thesis ad multas capitis hujus XVII. partes resolvendas repeti. —*) *βλεπόντων*) Genitivus simplex, absolute, uti Luc. 8, 20. *λεγόντων*. — *ὅτι, quod)* Ratio, sub qua terricolae admirantur bestiam. sic plane, *ὅτι*, Joh. 9, 8. — *καὶ παρέσαι*) Sic habent antiqua documenta, summo consensu: nonnulla, *καὶ πάρεσιν*. Tantummodo de *M.* et *Pet.* 3. minus liquet. Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. Ipse Erasmus, si viveret, tot codicibus, quorum nunc copia est, herbam, ut arbitror, porrigeret, et asseclas suos miraretur, qui lectiones ab ipso olim aegre constitutas tam religiose tuentur. — Neganti mihi, *καίπερ particulam ab Johanne usquam adhiberi,* Wolfius regerit, ne verbum quidem *παρέσαι* ab Johanne adhiberi. **) Sed dispar est ratio. nam verbum *παρέσαι* nullus idiotismus excludit: particulam *quamvis* Hebraismus, quem Johannes multum sequitur, fere ubivis per ו sive *καὶ* reddit, juxta Noldii Concord. p. 292. seq. non *καίπερ*. Accedit alia ratio, quae constructionem Erasmi, *καίπερ ἐςὶν,* aperte refellit. nam *καίπερ* non cum verbo, sed cum participio construi, docent omnia loca N. T. 2 Petri 1, 12. Hebr. 5, 8. 7, 5. 12, 17. maximeque Phil. 3, 4. Et sic *οἱ ἔξω. Demosth. ταῦτα μνημονεύετε ῥηθέντα, καίπερ ὄντες ἐ δεινοὶ τὲς ἀδικῦντας μεμνῆσθαι.* Idem, *ἕκαςον ὑμῶν, καίπερ ἀκριβῶς εἰδότα, ὅμως ὑπομνῆσαι βέλομαι.* Idem, *δεῖ με, καίπερ ἐ φιλολοίδορον ὄντα φύσει, αὐτὰ τὰ ἀναγκαιότατα εἰπεῖν περὶ αὐτῦ. Aristoteles, ἀλλὰ καίπερ ὄντος τοιέτε τῦ παρόντος λόγε, πειρατέον βοηθεῖν. Euripides, Κἀγώ σ' ἱκνῦμαι, καὶ γυνή περ ἐσ' ὅμως, Τοῖς δεομένοισιν ὠφελεῖν, οἷός τε δ' εἰ. Sophocles, γινώσκω σαφῶς, Καίπερ σκοτεινὸς* (scil. *ὢν*) *τήν γε σὴν αὐδὴν ὅμως. Dio, τὰ τῦ τιβερίε ἔργα, καίπερ* (Xiphilinus, *καὶ*) *χαλεπώτατα δόξαντα γεγονέναι, παρὰ τὰ γαΐε παρήνεγκαν. Zosimus, καίπερ ἐν τέτοις ὄντι τῷ ςρατοπέδῳ, περὶ φιλίας ὅμως ἐποιῦντο λόγες οἱ πέρσαι. Julianus, καίπερ ταῦτα πολυπραγμονῶν, ᾔδεῖτο τὸ μέγεθος αὐτῦ τῆς ἀρετῆς.* Sin aliquis *καίπερ* etiam cum verbo construi affirmat, exemplis probet, et iis quidem, in quibus *περ* non sit *παρέλκον,* ut apud Apollonium Rhodium, sed *quamvis* notet. Obstat natura particulae. nam etiam simplices voculae, ex quibus *καίπερ* componitur, nempe *καὶ* (pro *quamvis*) minus saepe, et *περ* (apud Devarium,) nunquam, verbum adsciscunt. Gravius est, quod conjectura *καίπερ* multum de sententia detrahit: nam *admiratio* terricolarum non tam per illud, quod *bestia erat et non est*, quam per hoc, quod bestia *παρέσαι aderit,* commovetur. Satis de crisi, nec tamen frustra. Momentosus enim locus est. Tetragrammaton illud יהוה *DOMINUS,* magnificam periphrasin habet, *ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, qui est et qui erat et qui venit.* At bestiam mirantur terricolae, quasi quoddam antitetragrammaton. nam *erat*, *et non est*, *et aderit.* Dominus dicitur

---

*) *ἐκ τῆς ἀβύσσε, ex abysso*] Ex mari bestia ascendit, quum esse coepit; postremo ascendet ex abysso. *V. g.*

**) *Quum ea, quae hic sequuntur, non ad* Crisin *tantum, sed ad* Philologiam *quoque sacram pertineant: nolui equidem eliminare, utut* Apparatui *inserta.* E. B.

ὁ ἐρχόμενος, *Veniens*: bestia παρέσαι, *aderit*, alio illo rege *veniente*, v. 10. eaque παρουσία (conf. omnino 2 Thess. 2.) est longe perniciosissima. Hebraico verbo בוא apud LXX et ἔρχομαι et πάρειμι respondet: et hoc loco, ad ἦν καὶ οὐκ ἔςι, καὶ παρέςαι aptissime adsonat, et minus quiddam dicit, quam si diceretur καὶ ἔρχεται vel καὶ ἔςαι.

v. 9. ὄρη — βασιλεῖς, *montes — reges)* Septem montes Romae, septem olim arcibus muniti et ornati erant. *Pacatus* in Paneg. *Spectabas haec a tuis collibus, Roma, et septena ARCE sublimis, celsior gaudio ferebaris.* cap. 46. *Hos colles*, inquit G. Fabricius capite III. Romae suae, *Virgilius in Georgicis, et in Epithalamio Ausonius, propter* sedes regias *aliquando in iis constitutas, septem* Arces *nominarunt.* Septem illi montes erant *Palatinus, Capitolinus, Coelius, Exquilinus, Viminalis, Quirinalis, Aventinus.* Sed prophetia septem montes pro tempore bestiae spectat, in quo *Palatinus* desertus est, et *Vaticanus* viget. Ceteri, iidem sunt, qui olim erant. Neque vero *septem capita* bestiae duplicem habet significationem, unam seorsum *montium* confusam, alteram seorsum *regum* distinctam: sed unicam habent significationem, sic tamen, ut significatum sit quiddam compositum, ex monte et rege constans. Nonnulli septem montes Hierosolymis quaerunt, sed, ut nervose docet Wolfius, non conficiunt. Vid. Es. 10, 32. Fac autem, septem quondam montes ibi fuisse: nunquam ibidem septem reges, nedum septem montes cum septem regibus singulatim conjuncti fuere: urbs ipsa prius deleta est, quam Johannes scriberet: nusquam Jerusalem, etiam ubi maxime culpatur, *Babylon* dicitur: et ordo prophetiae in tempora multo citeriora Babylonem detrudit. In urbem Romam haec omnia conveniunt. ac primum bestiae caput est Mons Coelius et in eo Lateranum, cum Gregorio VII. ejusque successoribus: secundum, Mons Vaticanus cum templo S. Petri, a Bonifacio VIII. tertium, Mons Quirinalis, cum templo S. Marci et cum Palatio Quirinali, a Paulo II. quartum, Mons Exquilinus, cum templo S. Mariae Majoris, a Paulo V. Per hos adhuc montes ambulat habitatio actioque pontificia, ita quidem, ut ad primum caput accedat alterum, non tamen ruente protinus primo; ad duo illa, tertium; ad tria, quartum: postea, ad quatuor, quintum, donec quinque reges et omnia in quinque montibus per eos constituta *cadunt.* Evolve *Bullarium* ordine: quatuor a Gregorio VII. notabilis tempora, quorum primo fere omnes bullae, in urbe datae, datae sunt in *Laterano;* secundo, apud *S. Petrum;* tertio, apud *S. Marcum* et in *Quirinali;* quarto, apud *S. Mariam Majorem.* Quintus, certe sextus septimusve, Mons nullus adhuc a papis ita cultus cernitur: et id ipsum veritatem hujus interpretationis comprobat. Septem montes, septimo exculto, distincte cernentur. — ὅπου — ἐπ' αὐτῶν) pro, ἐφ' ὧν. Hebr. אשר עליהם

v. 10. οἱ πέντε, ὁ εἷς, ὁ ἄλλος) Articulus habet vim relativam ad *septem* illos, qui in *quinque*, et *unum*, et *alium* distribuuntur. — ὀλίγον, *paulum)* Hoc pertingit usque ad *horam*, qua non alter per se, sed *cum bestia*, reges decem regnant. v. 12. Specialem temporum considerationem habet *Exegesis Germanica Apocalypseos* et *Ordo temporum*, in *Gnomone* autem volebam supersedere: et tamen ea theoria ita recurrit, ut etiam ingravescat. Quodsi mathematici, musici, pictores, artifices omnes, minima quaeque curant, et in

minimis DEMUM elegantiam quaerunt: cur non obsequamur prophetiae in minimis calculis se maxime admirabilem praebenti? Hanc quoque in partem *opera DOMINI sunt exquisita* דרושים Ps. 111, 2. Veram eorum subtilitatem nulla *μικρολογία* et curiositas humana potest excedere aut assequi. Temporum *mulieris alatae et bestiae* digerendorum *experimentum* quoddam fecimus in *Erkl. Offenb.* pag. 1072. et ea, *Daniele* etiam atque etiam adhibito, nunc aliquanto explicatius consolidantur. Quare ad illa, quae in cap. 13, 1. Thesi X. observ. 29. cel. D. Langio respondi, haec addi velim, quae sequuntur, salva, quam praefatus saepe sum, modestia et sobrietate, dum eventus futura explanet.

TABULA.

Termini:

A.	Anno 1058.	d. 2	sept.	fer. 4.	Mulier alas nacta.
B.	1077.	d. 1	sept.	fer. 6.	Bestia ex mari.
C.	1143.	d. 25	sept.	fer. 7.	Menses 42 ineuntes.
D.	1810.	d. 21	maj.	(stil. nov. d. 1 Jun.) fer. 7.	Menses 42 elapsi.
E.	1832.	d. 14	oct.	fer. 2.	Bestia ex abysso: hora una.
F.	1832.	d. 22	oct.	fer. 3.	Bestia, regno decem cornuum aucta.
G.	1836.	d. 18	jun.	fer. 1.	Bestia devicta.

Intervalla,

eo termino, unde singula incipiunt, incluso; et eo, qui subsequitur, excluso;

	Dies et horae:		sive hebdomades et dies:	
A.	6938,	12.	991:	$1^{1}/_{2}$.
B.	24130,	$3^{189}/_{777}$.	3447:	1. plen.
C.	243495,	praecise:	34785:	0.
D.	8170,	$22^{218}/_{777}$.	1167:	2.
E.	7,	$22^{370}/_{777}$.	1:	1. propemodum.
F.	1335.		190:	5.

Sunt, in summa, dies $284077^{1}/_{2}$. sunt hebdomades $40582^{1}/_{2}$. sunt hebdomades quadratae $5797^{1}/_{2}$. sunt anni $777^{7}/_{9}$. sunt monades Danieliticae (de quibus mox,) 686 praecise.

Primum Intervalla, in abstracto; deinde Terminos, in concreto, declarabimus.

Declaratio Intervallorum.

Intervallum *A*	complectitur	annos	19,	minus 1 d.
B		annos	$66^{66}/_{999}$	praecise:
C		annos	$666^{666}/_{999}$	praecise:
D		annos	$22^{123}/_{333}$	plen.
E		annos	$^{22}/_{999}$	quam proxime:
F		annos	$3^{218}/_{333}$	plen.
ADEF	conjunctim,	annos	$45^{45}/_{999}$	praecise:
ABDEF			$111^{1}/_{9}$	praecise:
ABCDEF			$777^{7}/_{9}$	praecise:

Danieliticae hebdomades LXX habent monadas 490, quae conjunctim sunt anni $555^{5}/_{9}$ ut ostendimus in *Ordine Temporum*, cap. 10.

In ejusmodi monadas et hebdomadas eadem Intervalla memorabili ratione transfunduntur.

Intervallum *C* habet monadas ejusmodi 588 praecise, quae sunt *hebdomades quadratae* duodecim.

B et *D* conjunctim, monadas 78, sine excessu diei.

B C D sunt monades 666, (sive dies $275795^{5}/_{14}$, qui ultra appendices dierum intervalli *B C D* non 17 horas excurrunt,) mirabili concentu. Etenim *numerus bestiae* dicitur *esse* 666, ea locutione, per quam is numerus non uno modo exstet. Vid. *Erklär. Offenb.* p. 742. init. Sic numerus 666 *primum et secundum Incisum* de duratione bestiae complectitur.

AEF conjunctim sunt monades 20, sine defectu diei.

ABDEF sunt monades 98, quae sunt *hebdomades quadratae* duae.

ABCDEF conjunctim sunt monades 686 praecise, sive *HEBDOMADES CUBICAE* duae.

Numeri, et, sub *diversorum* numerorum aenigmate *aequales*, periodi, apud Danielem et in Apocalypsi, *mire sunt ductiles et versatiles*, ut articulatissima expeditissimaque ratione *invicem* transmutentur, *firmo veritatis argumento.*

Declaratio Terminorum.

A. Mulier alas nacta: initium $3^{1}/_{2}$ temporum. Vid. *Erkl. Offenb.* p. 646.

B. De ascensu bestiae ex mari, deque ipso die 1 Sept. egimus ad cap. 13, 1., praesertim Thesi 9. Ab eo die est fluxus praevius annorum $666^{2}/_{3}$ (vid. *ibid.* p. 1069.) isque nunc ad exitum properans. Priusquam anni 5684 a mundo condito (vid. *Ord. Temp.* pag. 300. [Ed. II. p. 256.]) sive hebdomades annorum quadratae 116 compleantur, existimari poterit, quid ante exitum illum exspectari oporteat.

C. De potestate bestiae ad 42 menses data, et de initio mensium egimus, ad cap. 13, 18. §. XII. Idem est numerus bestiae, 666.

D. Mensibus 42 elapsis, bestia non idcirco protinus *non est.* nam etiam ante menses illos *erat.* Sed tamen sub phialam angeli quinti ita fit obscuratum regnum bestiae, ut plus laboret, quam ante initium mensium 42. Itaque observandum erit suo tempore, utrum sub exitum mensium 42 angelus ille phialam demum suam sit effusurus in thronum bestiae, an etiam bestia continuo meretricem portatura sit, dum ipsa *non est.* Hoc Intervallum, quo bestia *non est*, prope accedit ad *Semitempusculum*, de quo agit Ordo Temp. pag. 318. [Ed. II. p. 271.]

E. Horam unam, quam cornua decem regnum cum bestia accipiunt, ideo propheticam interpretamur, quia *mille annos* communi significatu ita dictos antecedit: possit vero eadem etiam de hora communi, naturali, sumi, quia, licet adhuc in tempora tristia bestiae, tamen proxime *post* numerum bestiae cadit. Res fere est in ambiguo. vid. *Erkl. Offenb.* Ed. II. p. 146. seq. 889.

F. Decem reges, et bestia, primo quoque tempore, quum regnum ei dederint, meretricem vastabunt. Roma condita est Anno 3960 Per. Jul. d. 29 Oct. (ut docet Des-Vignoles in Chronol. in extremo,) feria 2. Inde ad Ann. Dion. 1832 Per. Jul. 6545 d. 20. Oct. fer. 1. demto anni Juliani excessu, anni sunt 2585 praecise, sive hebdomades 134878, et dies 6 propemodum, a feria illa 2 ad feriam hanc 1.

Vel: Anno 3960 Per. Jul. d. 29 Oct. feria 2. Inde ad A. D. 1834. P. I. 6547 d. 20 Oct. fer. 3. demto anni Juliani excessu, anni sunt 2587 praecise, sive hebdomades 134981. d. 1. h. 8. 2'0. 2''4 a feria illa 2 ad feriam 3 *(martis)* exeuntem. Conf. *Zeugniss der Wahrheit.* p. 207. ss. Quid Roma post annos 90 die suo natali sit expertura, observent, qui tum erunt.

Duo haec intervalla, *E* et *F*, sunt conjunctissima. *In manus cornu* singularis *dabuntur*, *sancti*, vel, ut Tigurini interpretantur, *temporum status et leges* (sic parallela sunt *verba* Psalm. 31, 16.) *TEMPUS ET TEMPORA ET DIMIDIUM TEMPORIS.* Dan. 7, 25. *Rex alter, cum venerit, PAULULUM oportet maneat.* h. l. De utroque loco sat multa conjecimus in libro, *Erkl. Offenb.* p. 883. Adjuvat autem tertius: *Decem cornua potestatem ut reges UNAM HORAM accipiunt cum bestia.* v. 12. *Paululum*, est intervallum *EF* conjunctim; nam totam *regis alterius mansionem*, in *tertio* bestiae *Inciso*, complectitur: *E* est *una hora: F* habet residuum de intervallis superioribus, id est, dies 1335, eosque communes. Hos sequuntur continuo dies 1335 prophetici Danielitici (quos *mille annos* esse docet *Ordo temp.* p. 379. [Ed. II. p. 326. sq.]) qui promittuntur Dan. 12, 12. ut dies 1335 communes, miseri, *exspectationis*, sustentationis, subaudiantur; et dies 1335 prophetici, beati, *attingendi*, exprimantur. Verba, *qui exspectat, et attinget, dies, mille*, magnam ab accentibus vim habent. In Intervallum *F* cadunt, si id non explent, *tempus et tempora et dimidium temporis* apud Danielem: assentiorque Ven. D. Langio, esse annos 3½, sed, in summa, dierum 1278, ex veritate naturali, non dierum 1260, quos ille accipit, neque dierum 1333⅓, qui in mentem venire possent. Nunc quomodo etiam 1278 dies et 1335 conciliantur? Non dicam, utrumvis dierum numerum esse annos 3 cum פלג parte sive dimidio, non quadriennium; quemadmodum etiam intervallum *F*, intervallo *E* vel *seposito* vel *addito*, cum *Traditione* veteri de antichristo annos 3½ grassaturo congruit. Sed apud Danielem videtur bestiae ex abysso actio *in terra Israël* spectari: in Apocalypsi extra eam quoque terram bestia ex abysso *prius* habet, quod agat.

Dubia in articulis quibusdam singularibus Tabella nostra putari potest: sed intra limites suos exegeticis historicisque nervis tota corroboratur. Quae in periodo sex intervallorum minus definiuntur ex Apocalypsi, ea ex Daniele definiuntur, ut *esse* bestiae ante menses 42, et *non esse* ejusdem, et *paululum* regis alterius: et quae apud Danielem *proprie* expressa erant *tempora* 3½, ea in *paululum* illud *includit* Apocalypsis; rursum, quod apud Danielem *aenigma* 1335 *dierum* repraesentarat, id *propriis mille annorum* verbis declarat Apocalypsis. Num haec omnia sunt fortuita? Non omnia aequali confidentia affirmamus: sed tamen omnia proponimus, *ut posteri habeant, quod observent, et ex eventu partim emendent, partim comprobent.*

v. 11. *καὶ αὐτὸς ὄγδοός ἐςι, καὶ ἐκ τῶν ἑπτά ἐςι, et ipse octavus est, et ex septem est) Καὶ, καὶ,* valet *et*, *et.* *ὄγδοος* est pars praedicati, ideo sine articulo ponitur: cohaerens ei pronomen *αὐτὸς* item est pars praedicati, emphasin addens *τῷ octavus*, quatenus hic

ipse τοῖς septem contradistinguitur. *Octavus*, et *septem*, sunt masculina, ut *regis regum*ve nomen subaudiatur.

Innuitur hoc loco famosus ille pridem et magnus Adversarius, quem omnis antiquitas et tota ecclesia Romana pro *uno* quodam et *singulari* homine habet. Satis prope tetigit rem, qui patrum ultimus dicitur, *Bernardus.* nam sera aetate sua, Sermone VI. in Ps. *Qui habitat,* post amara de corrupto illo ecclesiae et antistitum statu lamenta, *superest*, inquit, *ut reveletur homo peccati, filius perditionis, daemonium non modo diurnum, sed et meridianum, quod non solum transfiguratur in angelum lucis, sed etiam extollitur super omne quod dicitur deus aut quod colitur.* Ex Reformatoribus, qui ceteroqui in sua potissimum tempora non immerito intenti erant, *Franciscus Lambertus* agnovit, unum tamen quendam insignem adversarium, filium perditionis, posthac esse venturum, eamque calamitatem flebiliter descripsit. Exeg. Apoc. p. 183. 193. 215. 265. In Thesibus *Hier. Zanchi* haec erat: *Etsi revelatum est jam pridem regnum Antichristi; quique in illo primatum tenet, et regnat, verus est Antichristus: dicere tamen*, sub finem seculi insignem quendam, et omnium iniquitate excellentissimum, verum et perfectum Antichristum, qui etiam miracula edat, venturum, *non pugnat cum Sacris literis.* etenim Argentinae in praelectione de fine seculi in hanc sententiam disseruerat, ab aliis idcirco reprehensus. Eam thesin A. 1561 approbaverunt Heidelbergenses Theologi, Tigurini vero etiam confirmarunt, his praeter cetera verbis: *Cum indies malitia crescat et sine modo augeatur: nil obstat, quo minus κατ' ἐξοχὴν aliquis ad extremum sit venturus, qui ceteros Evangelii hostes impietate sua longissime superet, quemque Dominus spiritu oris sui omnino sit profligaturus.* Vid. Zanchi misc. Theol. pag. 1. 18. 21. 44. 48. Neque aliter, hac duntaxat de re, eodem anno, *Jo. Brentius* Jo. Marpachio respondit: *De antichristo nollem contendere odiose. scimus, papatum esse antichristianismum. Fortassis autem fieri potest, ut inter papas exoriatur aliquis, qui impietate, astutia, dolis, crudelitate et tyrannide reliquos omnes superet, et det Filio Dei occasionem, ut properet ad extirpandum universum papatum et ad judicandum vivos ac mortuos. De hac re Dominus curabit: nos nostrum officium faciemus, et exspectabimus adventum Domini.* Conferatur Epistola *Lud. Crocii* Vossianis inserta, *Heding.* ad 2 Thess. 2, 3. *Weismanni* Inst. pag. 1121. lin. 5. seq. *H. Horchii* Patmus, p. 70. *C. B. Michaëlis* in Dan. p. 230. *Jac. Koch* tr. Germ. in Dan. p. 247 seq. *Quid si Pontificiis*, inquit Rob. Baillius, *concederemus, in quo quidem orthodoxi NON SUNT DIFFICILES, ut in longa antichristorum Romanorum serie aliquis in seculi fine sodalibus suis, licet improbissimis, quadam tamen improbitatis ἐξοχῇ nequior exoriatur, qui Antiochi dies proximus referat: nihil ex hac concessione ipsi lucrarentur.* Op. hist. et chron. f. 244. Apposite vero ad h. l. Vitringa: *Bestiam ipsam esse quoque* Octavum *regem, ex ordine superiorum; sic absque ulla accipi potest difficultate, post hosce reges mysticae Babylonis* unum *adhuc expectandum esse sub finem imperii* antichristiani, *qui* testes *Christi sit* occisurus, *et in ecclesiam prae ceteris omnibus saeviturus. de quo Spiritus sub nomine* bestiae *speciatim vaticinatus fuerat* Cap. 11, 7. Omnesque hodie congruunt, qui prophetica tempora, et in his menses XLII bestiae communi signifi-

catu accipiunt, tam brevem potestatem uni videlicet regi adscribentes. Non soleo testimoniis humanae auctoritatis niti: haud indiget iis veritas. sed ubi doctrina aliqua paradoxa putari posset, latentes in animis hominum anticipationes veritatis colligere expedit. Hic unus, ultimus, rex, ab omnibus suis antecessoribus, ut malignitate, sic interitus genere longissime differet. Illi naturali fere morte obeunt: hic vivus ad cruciatum aeternum dabitur, c. 19, 20. 2 Thess. 2, 8. — *ἐκ τῶν ἑπτὰ, ex septem)* Praeclare Primasius: *Hunc, quem octavum dicit, NE ALTERIUS GENERIS aestimares, subjecit, Ex septem est.*

v. 12. *τὰ δέκα κέρατα, decem cornua)* Decem cornua respondent decem digitis pedum in statua regali, Dan. 2, 41. s. 7, 7. 20. 24. Quumque utervis pedum quinos habeat digitos, exspectandum erit, *num* decem reges futuri sint aliqua ratione in duos quinarios distincti. — *οὐκ ἔλαβον — λαμβάνουσι — ἔχουσι — διδόασιν — πολεμήσουσι, non acceperunt: accipiunt, habent, dant: pugnabunt)* Praeteritum, praesens, futurum. *Non acceperunt,* quia bestiae dederunt, v. 17. Obj. Sic migratur ordo textus. Resp. Expendatur chiasmus modo notatus: ex quo etiam in v. 18. praesentia ponuntur ante futura versu 14. notata; et, citra eum, etiam ante futura versus 16ti. Sub interitum bestiae memoratur etiam regum clades. v. 8. 14. — *ὡς βασιλεῖς, ut reges)* regno nunc demum capto. — *μίαν ὥραν, unam horam)* Conf. v. 10. not. Non dicitur, *una hora,* uti c. 18, 10., sed *horam unam.* Similis accusativus c. 20, 2. — *μετὰ τοῦ θηρίου, cum bestia)* Bestia habet asseclas, decem reges: antitheton, v. 14., *cum eo,* Agno, qui suos item habet asseclas.

v. 13. *μίαν γνώμην, unam sententiam)* Magna consensio non semper est character bonae causae. — *διδόασιν, dant)* ad praelium cum Agno.

v. 14. *κλητοὶ καὶ ἐκλεκτοὶ καὶ πιστοὶ, vocati et electi et fideles)* Describuntur comites Victoris. Dicuntur hoc loco *κλητοὶ, κεκλημένοι* cap. 19, 9. Utrumque semel in hoc libro, ut etiam *ἐκλεκτοί.* Confer 1 Reg. 1, 41.: *καὶ πάντες οἱ κλητοὶ οἱ μετ' αὐτοῦ.*

v. 16. *κέρατα, cornua) Decem cornuum* ante *bestiam* mentio docet, potiores, in ipsa *inimicissima vastatione* meretricis, cornuum partes fore. nam etiam *αὐτῶν, eorum,* versu 17., ad cornua prae bestia refertur. — *καὶ τὸ θηρίον) ἐπὶ τὸ θηρίον,* fecit *Erasmus,* quem hic quoque sequuntur, qui solent, editores, quanquam lectionem hanc, e Latinis deterioribus fictam, vel solus *Andreas* Caesariensis redarguit. Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. — Haec vero oratio, *Et decem cornua, quae vidisti, καὶ et bestia, hi odio habebunt meretricem,* planissima est, *cornua et bestiam* per voculam *οὗτοι hi* complexa, et *ad sensum* gravissimum, quem ea demum exhibet, *accommodatissima,* quod non modo decem cornua, sed etiam bestia ista (quo pacto Protestantes ab invidiosissima classici adversus Romam canendi suspicione liberantur), meretricem odio sint habituri. Divina gubernatione provisum est, ut Apocalypsis ante Reformationem, in media Hispania, Compluti, valde sincera, praesertim in stricturis Romam ferientibus, ederetur. Atque hoc loco Complutensis editio et lectionem, *καὶ τὸ θηρίον,* exhibet, et puncto, approbationis signo, eam distinguit. Consentiuntque monumenta fere omnia.

Inanis esset tot codicum collatio, si talium quoque locorum germana lectio aut postponeretur sine fine, aut saltem in ancipiti relinqueretur. Hoc uno meam Wolfius in locis fere omnibus, ubi a me dissensit, sententiam firmat. — *τὴν πόρνην, meretricem)* Quaestio nascitur, utrum bestia, ex abysso ascendens, bellum cum duobus testibus gerat prius, (coll. *Erkl. Offenb.* p. 546.) an Babylonem vastet. Babylonem, ut videtur, prius delet, regno vixdum sibi a decem cornibus dato: deinde, relicta illa sede, totum in sanctam urbem furorem effundit, et mox cum suis in extremam cladem incurrit. Nam et sub duorum testium in coelum ascensum, resipiscente post terrae motum multitudine, *consummatur* mysterium DEI: et cornua decem regnum suum dant bestiae, donec *consummentur* sermones DEI. — *καὶ αὐτὴν, et ipsam)* Hoc emphasin habet, in antitheto ad *carnes* et opes meretricis.

v. 17. *τὴν γνώμην αὐτȣ̃, sententiam ejus)* bestiae videlicet. Locutio, *γνώμη θεȣ̃,* exstat Ezr. 6, 14. sed hoc loco Johannes *τὴν γνώμην τȣ̃ θηρίȣ, sententiam bestiae* contra meretricem, notat. — *καὶ ποιῆσαι μίαν γνώμην)* Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. Duplex momentum notatur, primum, quod decem cornua, *bestiae sententiam faciunt,* deinde quod *unam* inter se, de tradendo uni bestiae regno suo, *sententiam faciunt.* *)

CAPUT XVIII.

v. 2. *Καὶ ἔκραξεν ἰσχύϊ, φωνῇ μεγάλῃ λέγων)* Saepe verbo nomen cognatae significationis, emphaseos causa, Dativo casu additur, apud LXX. *ἀληθείᾳ ταπεινȣ̃ν, βίᾳ ἀχθῆναι, βρώσει φαγεῖν, δάκρυσι κλαίειν, δεήσει λαλεῖν, θανάτῳ τελευτᾷν, θυμῷ ὀργίζεσθαι, ὀργῇ θυμȣ̃σθαι, μέτρῳ λαμβάνειν, σοφίᾳ ἀριθμεῖν, τόλμῃ ἐπικεῖσθαι, ὕβρει τρέχειν, ὕβρει φέρεσθαι, ὑπερόψει ὑπεριδεῖν, φόβῳ δειλιᾷν, φυγῇ πορεύεσθαι, φωνῇ καλεῖν.* Vid. etiam Act. 2, 30. Eph. 3, 16. Phil. 1, 18. 1 Joh. 3, 18. Sic h. l. *κράζειν ἰσχύϊ* et v. 21., *ὁρμήματι βληθῆναι.* Ipsum *ἰσχύϊ* absolute dicitur 2 Chron. 28, 6. *ἀνδρῶν δυνατῶν ἰσχύϊ.* — *ἔπεσεν ἔπεσε, cecidit cecidit)* Nonnulli codices interpretesque, cap. 14, 8., et hoc loco, semel ponunt *ἔπεσε, cecidit:* atque horum locorum alteruter ad alterum conformatus videri possit. Emphasin auget interdum epizeuxis: sed *cecidit cecidit Babel* dictum est Es. 21, 9., multo ante casum, imo etiam ante florem ipsum: *cecidit Babel subito*, Jer. 51, 8., non multo ante casum ipsum. Itaque, si non utroque Apocalypseos loco una sit sequenda lectio, priore bis, altero semel legerim, eo fere modo, quo primum tria vae proponuntur, deinde duo, postremo unum: ut *cecidit cecidit* dicat casum gradatim ingruentem; *cecidit*, casum repentinum, totalem, finalem. nam *semel* saepe idem est, quod *prorsus.* Num. 20, 11. 1 Sam. 26, 8. Veruntamen librarii non raro verba bis scribenda semel scripserunt: et *ἔπεσεν ἔπεσε* cap. 14, 8., et cap. 18, 2., apud plerosque reperitur. Non esse actualem jam casum intelligendum hic, sed prophetiam de casu certe et proxime consecuturo, patet, quia v. 4. demum jubetur populus Dei exire. Sed populus ille Dei non est, cujus pastor est pontifex Romanus, uti non nemo Apocalypsin detorquere voluit. Dici-

---

*) *ἡ ἔχȣσα, habens*] Hoc eo ipso tempore, quo meretrici vastatio imminet, pro re praesenti habendum. *V. g.*

tur populus *meus*, non, pontificis romani: sicut Act. 18, 10. *populus* in urbe Corinthiaca *magnus* esse Domino dicitur, sine praeciso ad Paulum vel alium ibi Pastorem respectu. *)

**) v. 5. *ἐκολλήθησαν*) Mihi quidem, inquit Wolfius, suspecta est haec lectio. *Verbum enim κολλᾶσθαι de iis tantum dicitur, qui rei alicui vel personae, tanquam sibi placenti,* adhaerent, *quod quomodo de peccatis, atque adeo de peccatoribus, respectu ad coelos habito, dici possit, non perspicio.* At amplior est usus verbi *κολλᾶσθαι.* Zach. 14, 5., *καὶ ἐγκολληθήσεται φάραγξ ἕως ἀσαήλ.* Thren. 2, 2., *τὰ ὀχυρώματα τῆς θυγατρὸς ἰούδα ἐκόλλησεν* (*Κύριος*) *εἰς τὴν γῆν.* Addi possent loca, ubi דבק et *κολλᾶσθαι* inter se respondent. Sed rem conficiunt duo superiora. nam *ἕως* et *εἰς* in illis, et *ἄχρι* in Apocalypsi, phrasin plane similem reddunt, et exstat in illis verbum הגיע quo verbo 2 Chron. 28, 9. notatur caedes *in coelum pertingens.* LXX, *ἔφθακε.* Respondet apocalyptica phrasis loco illi Jer. 51, (Graecis 28,) v. 9., *ὅτι ἤγγισεν εἰς οὐρανὸν τὸ κρίμα αὐτῆς* (*βαβυλῶνος*·) Hebr. est נגע cujus verbi notionem procul omni dubio in mente habuit Johannes. At huic verbo exprimendo nunquam adhibetur *ἀκολουθέω,* adhibentur synonyma *φθάνειν, ἐγγίζειν, κολλᾶσθαι.* Habent *ἐκολλήθησαν* codices, firmo consensu: *ἠκολούθησαν, Erasmus,* ex mera conjectura, ut apparet. nam ne *Andreas* quidem sic habet. Sive *αἱ ἁμαρτίαι peccata* sunt h. l. sive potius *poenae,* differt locus Ap. 14, 13. nam *opera sequuntur cum morientibus in Domino: peccata* non cum Babylone *in coelum usque* sequuntur.

v. 6. *ἀπόδοτε, reddite)* Sancti sancto, morali modo, potius quam violento *reddent.*

v. 7. *κάθημαι — οὐκ εἰμὶ — οὐ μὴ ἴδω*) *κάθημαι,* ex *ἧμαι*· *ἧμαι,* praesens, vim habet praeteriti, ex *ἕω,* ut *στήκω* ex *στάω,* et *ἥκω* ex eodem *ἕω.* Itaque Babylon summam securitatem, pro praeterito, praesenti ac futuro tempore, ostentat. *Reginam* se appellat: erratque Bossuetus, quum corruptam tantummodo ecclesiam, non etiam civitatem regalem, in Roma, a nobis quaeri putat. Utrumque spectatur. Vid. c. 17, 5. 18.

v. 8. *ἰσχυρὸς, robustus*) אל LXX *ἰσχυρὸς,* 2 Sam. 22, 32., et passim.

v. 10. *βαβυλὼν ἡ πόλις ἡ ἰσχυρὰ, Babylon urbs robusta) Illa civitas Valida,* Tertull. de cultu foem. c. 12. *Ῥώμη, robur.* Antiquiores *Valentiam* dixerant: advenae Graeci, *Romam.* Ad nomen *Romae* retuleris etiam עצומים *Robustos.* Es. 53, 12. Multis partibus validior apud prophetas est notationis locus, quam apud philosophos. Similiter *rheda,* et *securis,* Romanis propria, notantur, v. 13. cap. 20, 4.

v. 11. seqq. *γόμον* ***) *κτλ.*) Constructio facilis est a *γόμον* ad *πρόβατα,* et cum his cohaeret *ψυχὰς,* eodem casu: sed ad *ἵππων, ῥεδῶν, σωμάτων,* denuo subaudias *γόμον.* nam *equi, rhedae, cor-*

---

*) *κατοικητήριον, domicilium*] Nondum hoc additum fuerat c. 14, 8. *V. g.*

**) v. 4. *ἐξέλθετε, exite*] Exitus hic proxime ante ingruentes Babylonis plagas injungetur. *V. g.*

***) *At lectio γόμος quoque,* v. 12. *in, praefertur in margine* utriusque Edit. E. B.

pora, vecturae variarum mercium inserviunt. Mixtura casuum, ut apud Hippocr. de humoribus, c. 25. Copiosus est Pricaeus, in exponenda hac enumeratione. Si *Ceremoniale Romanum* evolvas, sat crebro pleraque omnia harum mercium genera videas occurrere.

v. 12. *θύϊνον*) *θύα* nonnullis *citria:* sed *citria κιτρία* est, *θύα thya.* Etiam haec est arbor odora: itaque *thyae* generibus non absimilis *citria.* vid. Plin. l. XIII. c. 16. toto. Nil hic loci *hebeno*, sed paullo post. — *ἐκ ξύλε τιμιωτάτε, ex ligno pretiosissimo)* Pro *ξύλε, λίθε* Afri quidam legerunt, ex alliteratione ad praecedentia.*) Ex lapide pretiosissimo non fiunt vasa; sed ex lapide pretioso, vel ex ligno pretiosissimo. Tale inprimis *hebenum*, quod saepe cum ebore memoratur. Alterum candore, alterum nigrore excellit; utrumque laevore eximio. Vid. Fulleri misc. l. 6. c. 14. — *χαλκε κτλ.*) ex *aere et ferro et marmore.*

v. 13. *ἄμωμον, amomum)* fruticis genus, cujus lignum suavem praebet odorem. [*Non omittenda haec lectio.* Amomum *Italis gratum.* Not. crit.] — *καὶ κτήνη καὶ πρόβατα, et jumenta et oves)* Differunt haec genera, ut בקר et צאן apud Hebraeos. Sic צאן ובקר Jer. 31, (Gr. 38.) 12., *καὶ κτηνῶν καὶ προβάτων.* Locum Gen. 46, 34. perspicue expressit unus de LXX, an, pro numero librorum Mosis, de *quinque*, ut tractatus Talmudicus de scribis docet, interpretibus, *ἐρεῖτε, ἄνδρες κτηνοτρόφοι ἐσμὲν—βδέλυγμα γάρ ἐςιν αἰγυπτίοις πᾶς ποιμὴν προβάτων.—ῥεδῶν)* Vulg. *rhedarum.* רכב LXX *ἅρμα*, quod nomen exstat etiam cap. 9, 9. עגלה LXX saepe, *ἅμαξα.* Sed *ῥέδη*, neminem, qui Graece ante Johannem scripserit, reperias: nec res ipsa in specie videtur nota Graecis fuisse. nam aliae nationes aliis vehiculorum formis gaudent. Neque *rheda*, Isidoro *reda*, Graecum est, ut satis Andreas Caesareensis ad h. l. docet, *ῥέδαν* in gratiam Graecorum *ὄχημα* interpretatus, sicut Theophylactus *κεςωδίαν, φυλακήν*, Matth. 27, 65. Nec minus novum *rheda* in Graecis sonuit, quam in Latino sermone illud *ochema* sonaret. Hinc Graeci librarii tam varie h. l. scripsere *ῥεδῶν.* Neograeca versio, *ἁμάξια. Plurima Gallica valuerunt, ut* rheda, *quo Cicero utitur*, ait Quintil. l. I. c. 5. at Isidorus: *reda genus vehiculi quatuor rotarum. has antiqui* retas *dicebant, propter quod haberent* rotas. l. 20. c. 12. Arabs, Graece doctior, quam Latine, substituit *mulorum et camelorum.* Vocabulum Latina civitate donatum, atque adeo Latinum, non temere hoc loco est adhibitum. Romam videlicet propriumque Romae luxum haec strictura petit. Hieron. in Es. 66., *sarraco gallico, covinisque bellicis, et equis Cappadociae atque Hispaniae, ac REDIS ITALIAE etc.* Conf. de Hebraeis per Hebraica verba significatis, not. ad c. 7, 4. — *καὶ σωμάτων, καὶ ψυχὰς ἀνθρώπων)* Saepe Graeci *σώματα* dicunt pro *mancipiis:* Tob. 10, 10. (11.) *σώματα καὶ κτήνη καὶ ἀργύριον.* et sic LXX Gen. 36, 6. *πάντα τὰ σώματα τε οἴκε αὐτε.* Rursum iidem, Ez. 27, 13., *ἐνεμπορεύονταί σοι ἐν ψυχαῖς ἀνθρώπων.* Utroque hoc loco נפש et נפש אדם est in Hebraeo. *ψυχαὶ ἀνθρώπων* dicuntur *cadavera*, *defuncti*, Num. 9, 6. 19, 11. sed et *viventes*, Lev. 24, 17. praesertim captivi, sive *mancipia.* Num. 31, 35. 40. 46. Hoc loco, ubi mercatores inducuntur conquerentes, *cor-*

*) *Itaque* Ed. 2., *cum* Vers. germ., *lectioni ξύλε palmam concedit, deserta crisi* Ed.. maj. E. B.

pora sunt servi, ad portandum merces aut heros: *animae hominum*, servi, quatenus per se mercis loco habentur.

v. 14. *καὶ ἡ ὀπώρα κτλ.*) Hebraeo קיץ respondet apud LXX int. *ὀπώρα,* Jer. 48, 32., et denotat fructus arborum. Ab iis, quae in urbem per mercatores importabantur, nunc venitur ad domesticas ejus delicias, quarum haec una species, *ἡ ὀπώρα,* plurimi omnium ibi habita, exprimitur. Subsequuntur autem duo genera: *τὰ λιπαρὰ* sunt reliqua in victu, penes ipsam deliciosa; *τὰ λαμπρὰ* sunt in amictu et cultu, ad alios exsplendescentia. Opportunum ergo locum hic habent haec verba, quae nonnulli post versum 23. collocanda suspicati sunt. Verum uti v. 10. secunda persona adhibetur, eademque v. 22. tertiam excipit, ita hic quoque.

v. 17. *πᾶς ὁ ἐπὶ τόπον πλέων*) Non bene, ut arbitror, hanc lectionem in Apparatu posthabui. *) Optimis nititur monumentis, et denotat utique genus hominum diversum a *gubernatoribus*, quibus tamen adjungitur, et a *nautis*, et ab *omnibus qui mari operantur.* Itaque *ὁ ἐπὶ τόπον πλέων* is fuerit, qui unum in locum, emporium, regionem, identidem navem agit. Alii, *πᾶς ὁ ἐπὶ τῶν πλοίων πλέων.* alii, *πᾶς ἐπὶ τῶν πλοίων ὁ ὅμιλος.* Illud ex festinatione, ut videtur; hoc ex paraphrasi germanae lectionis. — *καὶ ὅσοι τὴν θάλασσαν ἐργάζονται*) *ἐργάζεσθαι* non solum est aliquid *operando efficere*, sed etiam, quod jam exstat, tractare. Sic LXX, *ἐργάζεσθαι γῆν, παράδεισον, ἀμπελῶνα, πόλιν, χρυσίον κτλ.*

v. 18. *τίς ὁμοία, quae similis*) Una urbs in mundo *incomparabilis* habita, Roma. Vid. Pauli Aringhi Lib. II. Rom. subterr. c. 1. *Terrarum dea gentiumque Roma, Cui PAR est NIHIL et nihil secundum*, dicitur Martiali: Athenaeo, *epitome orbis terrarum.*

v. 20. *οἱ ἅγιοι, sancti*) Hi ponuntur ante *apostolos et prophetas*, vel tanquam genus ante speciem, vel tanquam ii, quorum aliqui ante *apostolos et prophetas* sint occisi.

**) v. 22. *μουσικῶν*) *musicorum*, id est, *cantorum.* hi enim sunt praecipue. שרים LXX *μουσικοὶ,* Gen. 31, 27. Ez. 26, 13. — *τεχνίτης, artifex*) Nusquam magis, quam Romae, florent, cum *musica,* ars pingendi, sculpendi etc. ut docent Topographiae et Itineraria, v. gr. *Keyssleri,* Part. I. Ep. 49. etc.

v. 24. *ἐν αὐτῇ, in ea*) Hoc quoque angelus loquitur: nec tamen dicit *in te*, sed *in ea*, (conf. Matth. 23, 37.) nempe in deceptrice gentium, jam ita demersa, ut extremas hujus allocutionis partes non audiat. — *πάντων τῶν ἐσφαγμένων*, *omnium*, *qui mactati sunt)* Omnia Romani imperii theatra, Christianorum caedibus insignita, docet Aringhus T. I. operis citati, f. 125. idemque f. 132., *unam Romam mactandis Christi ovibus GENERALE quasi MACELLUM constitutum* fuisse ait. Multum saguinis effudit Roma pagana; non minus, pontificia. Ab A. 1518 ad 1548 plus 15 milliones protestantium, Inquisitionis opera, occidisse, sunt qui putent, ut memoratur in Exeg. Germ. h. l. Grandis hic numerus etiam duplicatur ab A. 1550 ad 1580 apud *Hoe* in Ap. 17. qu. 234. Neutrum verisi-

*) *Praefertur itaque in margine* Ed. 2. *et in* Vers. germ. E. B.

**) v. 21. *Οὕτως*, *ita*] Indicio est haec vocula, nondum hoc vaticinium impletum esse. *V. g.*

mile. Plus 90 myriades ab A. 1540 vel 1550 ad 1580 censentur apud *Frid. Seylerum* in Roma titubante, p. 339. s. Verus numerus, quisquis est, stupendus est.

CAPUT XIX.

v. 1. *Φωνὴν, vocem)* Longe diversam a questibus capite 18. descriptis. — *ἀλληλȣϊα, Hallelujah)* Gravissimum est hoc celeusma, de quo aliquid dicere necesse habemus.

§. I. Hebraicum est הללו יה ex הללו et יה compositum.

§. II. Nomen יָהּ occurrit in *hymnis* V. T. Exod. 15, 2. Es. 38, 11. Psalm. 118, 5. 14. 17. 18. 19., et passim alibi, praesertim in hoc ipso *Hallelujah*, quod in Novo Testamento sola Apocalypsis, in hac una periocha, sed saepe, exhibet.

§. III. Nonnulli יה ab יָאָה derivant, et ad *Decentiam* divinam referunt: sed, ut plerique agnoscunt, eo potius nomine denotatur *Is qui est.*

§. IV. Literam spiritalem tergeminam ההה statuminat Hillerus in Onom. p. 262. unde secunda radicali in י vel ו conversa, thema היה et הוה et porro nomen אהיה et יהוה derivatur.

§. V. Eodem pacto formatur יָהּ per pro ה (ut in עָטְיָה pro עָטְהָה et אֶהֱמָיָה pro אֶהֱמָהָה) perque הּ mappikatum. nam quemadmodum ex הּ finali fit ה medianum, pariter ex ה mediano fit הּ finale, ut in נהּ ex נהה et in aliis, quae Coccejus in Lexico, col. 284. bene notavit.

§. VI. Nemini hanc analysin obtrudo: non tamen facile quisquam negaverit, יָהּ dici eum *Qui est:* idque ratum manet, etiamsi cum Hillero ex יהי futuro repetas. nam illud, *καὶ ὁ ἐρχόμενος,* jam antea in pausam datum est. vid. supra, ad c. 11, 17. In tribus incisis, *ὁ ἦν καὶ ὁ ὢν καὶ ὁ ἐρχόμενος,* accurate erant discernenda tempora, sed ubi *τὸ* יָהּ seorsum exstat, derivatio ex יהי vim praesentis temporis, ut in tot propriis nominibus humanis conspicitur, non tollit. Nomen, *ὁ ὢν,* ponunt LXX int. Exod. 3, 14., et (ubi minus loci erat) Jer. 1, 5. (6.) 14, 13. 32, 17. ipsumque יָהּ idem dicit, quod *ὁ ὢν,* interprete Euthymio apud Fuller miscell. p. 486. seq. Adde Drusium ad h. l.

§. VII. Nomen יָהּ non ex nomine יְהוָֹה decurtatum esse, patet ex eo, quod יְהוָֹה multo saepius, quam יָהּ dicitur, et quod interdum conjunctim יָהּ יְהוָֹה laudatur.

§. VIII. Ut Deus per Mosen se יְהוָֹה nominari jussit, statim sub ipsum exitum ex Aegypto etiam nomen יָהּ introductum est in Cantico Mosis, Exod. 15, 2., his verbis: עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ubi ex *praesentissimo* saluberrimi operis divini sensu Dominus dicitur יָהּ *ὁ ὢν.* Hinc non nisi in *Canticis* hoc nomen citatur. Concinit cum Mosis cantico Esajas, populum ita loquentem inducens כי עזי

וזמרת יה יהוה ויהי לי לישועה cap. 12, 2. Idem בטחו ביהוה עדי עד כי ביה יהוה צור עולמים cap. 26, 4. Utroque autem loco Esajas simul ad *fiduciam* in posterum hortatur, ideoque is יהוה et יה יהוה Dominum appellat, eoque ipso nos utriusque nominis differentiam docet.

§. IX. יה dicitur Deus, quia *Est:* יהוה dicitur, quia *Erit et Est et Erat:* יה יהוה dicitur, quia v. gr. in Esajae Cantico celebratur, uti se *praesentem* Deum in opere ipso praestitit, et simul *in posterum se praestaturus*, omni fiducia declaratur. Nomen יהוה temporibus promissionum in effectum tendentium frequentabatur: יה omnibus temporibus aptum, praesenti ope exhilaratis, atque adeo maxime novissimis. Sic consideratio temporis futuri, nec non pristini (Jer. 23, 7.) in praesens coalescit, et qui antea dicebatur *ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος,* deinceps dicitur *ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν,* et, *ὁ ὢν.*

§. X. Huic igitur Cantico, Ap. 19., etiam atque etiam convenit *Hallelujah*, et in eo nomen יָה *ὁ ὢν Ens.*

§. XI. Laudatur passim observatio, quae apud Kimchi exstat, quod *Hallelujah* primo suo in Psalmis loco resonet sub interitum *peccatorum et impiorum*, Ps. 104, 35. Plura vero ex Rabbinis in eandem sententiam, coll. Prov. 11, 10., collegit Cartwrightus l. 3. Melif. Hebr. c. 8.

*) v. 5. *αἰνεῖτε τῷ θεῷ ἡμῶν*) LXX, *καὶ ᾔνεσαν τῷ Κυρίῳ,* 1 Chron. 16, 36. *αἰνεῖν τῷ Κυρίῳ,* c. 23, 5. item 2 Chron. 5, 13. 20, 19. Hebr. הלל ליהוה Describitur his locis solennis illa laudatio, Domino praestari solita, per Levitas. Adde locum Ezr. 3, 11., de cuncto populo, eadem phrasi Hebraica et Graeca. Quanto major solennitas in Apocalypsi! Excitantur omnes servi ejus, et timentes eum parvi et magni, ad laudem solenniter ei dicendam. Id faciunt versu 6. [*coll. Ps.* 115, 13.]

**) v. 7. *ἡτοίμασεν ἑαυτὴν, paravit se)* i. e. coepit parare se. ut *πεπίςευκα, ἠγάπηκα, ἤλπικα, nactus sum fidem etc.* De nuptiis ipsis vide c. 21, 2. 9. ss.

v. 8. *γὰρ, enim)* Particula explanativa, uti v. 10.

v. 9. *γράψον*) Codices hoc verbum omittentes memorat Apparatus. In iis sunt primae editiones Erasmi, quas secutus est Lutherus: unde suspicio typographici sphalmatis in Bibliis Germanicis eximitur. Recentiores Bibliorum Germanicorum editores id verbum inseruerunt. — *ἀληθινοὶ, veri)* Notabile epitheton. Hoc uno Apocalypseos loco per se ponitur, uti *πιςὸς, fidelis*, de Teste. c. 1, 5. Alibi utrumque jungitur. *Testis fidelis et verus.* c. 3, 14. *Fidelis et verus*, absolute. c. 19, 11. Inde, *Verba fidelia et vera.* c. 21, 5. 22, 6. Alibi aliud epitheton additur. Jesus, *Sanctus, verus*, c. 3, 7. Deus, *Dominus Sanctus et verus.* c. 6, 10. *Justae et verae viae* Dei: *vera et justa judicia* ejus. c. 15, 3. 16, 7. 19, 2. Ubi conjunctim ponuntur epitheta, *Sanctus* dicitur Deus, respectu sui: *fidelis et*

---

*) v. 2. *ἀληθιναὶ, veracia*] Quae per formam precationis c. 6, 10. referuntur verba, ea nunc, expresse iterata, transponuntur in doxologiam. *V. g.*

**) v. 6. *καὶ, et*] Satis jam fit excitationi v. 5. prolatae. Hallelujah! *V. g.*

justus, respectu suorum, et in verbo suis dato: *verus*, in opere, cujus exitus, hoc inprimis loco, respondet verbo antegresso. Ubi unum tantummodo epitheton ponitur, ut *Fidelis*, initio libri, et *Verus*, hic, circa finem, alterius vis est subintelligenda. Atque ut Ipse est, sic sermones ejus, et viae et judicia sunt.

*) v. 11. *ἵππος λευκὸς, equus albus)* Anthitheton ad *ὄνον* Matth. 21. — *κρίνει, judicat)* Multa loca, etiam Novi Testamenti, de adventu Christi glorioso, de resurrectione mortuorum, de judicio, cum hac periocha conjungit cel. D. Langius, comm. apoc. f. 107. seq. 256—269. Sed unus revera est adventus Christi gloriosus, in die novissimo: cujus tamen illustre et singulare praeludium est destructio *bestiae*. vid. supra, ad 2 Thess. 2. T. II. p. 333. sq., et *Ord. Temp.* p. 412. [*Ed. II. p.* 354.] Eundemque diem novissimum spectat summa testimonii de resurrectione et de judicio.

v. 14. *τὰ στρατεύματα, exercitus) Vocati et electi et fideles*, c. 17, 14. — *βύσσινον λευκὸν*) *Λευκὸν* non est superfluum epitheton. **) nam est aliqua *byssus* etiam flava.

v. 15. *ῥομφαία, romphaea)* ad occidendum. — *ῥάβδῳ, virga)* ad subigendum.

***) †) v. 20. *ἐπιάσθη) capta est* bestia: at draconem angelus *ἐκράτησε comprehendit.* cap. 20, 2. Bestia et pseudopropheta jam tum ad incitas redacti erunt: draco habebit vires, sed coërcebitur. — *ζῶντες, viventes)* Haec pernicies ipsa corporis morte longe horribilior est. Confer, de filio perditionis, 2 Thess. 2, 8., item Dan. 7, 11. 26., et Es. 11, 4., ubi רשע LXX *ἀσεβὴς* Chaldaeo paraphrastae est ארמילוס רשיעא *Romanus impius.* — *τὴν λίμνην τȣ̃ πυρὸς, stagnum ignis)* In Apocalypsi non occurrit *gehennae* vocabulum.

v. 21. *οἱ λοιποὶ, ceteri)* etiam reges. v. 18. 19. Cum turba miscentur, ut *Pharao*, *Zaerach*, *Gog.* Vid. *Ord. Temp.* p. 161. s. 182. s. [*Ed. II. p.* 142. *s.* 160.]

CAPUT XX.

v. 1. *Ἄγγελον, angelum)* De angelo creato interpretatur *Cluverus*, T. III. Dil. p. 321. *Primasius* in summario libri V., et *Ticonius* in homil. 17., *Andreas Caes.* sermone 20. caput 19. et 20. arctissime connectunt. *Joh. Frid. Schmidius* cladem antichristi, (quem quomodo interpretetur, nil interest h. l.) agnoscit priorem esse millennio, et qui id neget, in poenam, c. 22, 18. 19. praedictam incurrere. vid. *Chronol. Anleitung*, Part. II. p. 316.

v. 2. *τὸν δράκοντα ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος)* Appositio, casu obliquo

---

*) v. 10. *καὶ ἔπεσα, et cecidi*] Johannes ea, quae v. 9. exstant, pro conclusione Visionis habuisse videtur: atqui restabant prioribus excellentiora. *V. g.*

**) *Hinc omissio ejus, in* Ed. maj. *haut obscure probata, ad lectiones minus firmas relegatur per marginem* Ed. 2., *subsequente* Vers. germ., *quae habet* mit reiner weisser Seiden. E. B.

***) v. 17. *δεῦτε, adeste*] Victoria non potest non consequi. In antecessum hostium caro diripienda conceditur avibus. *V. g.*

†) v. 19. *μετὰ, cum*] Hostes id agent sine dubio, ut Sanctos in terra adoriantur. Enimvero Christus Dominus cum coelesti comitatu proelium faciet. *V. g.*

et recto. Vid. Appar. p. 778. [*Ed. II. p.* 488., §. *V.*] — *χίλια ἔτη, mille annos)* Dissertationem D. Zeltnerus edidit A. 1716 *de Chiliasmo* (proprie dixisset, *de Millennio*) *praesenti:* qua ineunte miratur, *Chiliastae titulum detrectare quenquam posse,* quia videlicet *mille annos* aliquo sensu admittere necesse habet, quisquis divinam Apocalypseos auctoritatem amplectitur. Praeclare. Sunt autem, qui insignem quandam et diuturnam ecclesiae tranquillitatem, hoc Textu cogente, futuram confiteantur, et id impune ferant. Quamobrem impune? ob hoc unum, quod MILLE ANNOS EX ORE DEI PROFECTOS REMOVENT AB ORE SUO. Non expedit, talem bonis hominibus timorem incutere. Ceterum ne passum quidem simul cum temporibus bestiae currunt hi mille anni, neque ex toto illa hi praecedunt, sed ex toto sequuntur. Comprobat hoc I. totius libri series, unum perpetuum rerum nexum repraesentans. II. Ratio tubae angeli septimi, quippe sub quam etiam hi anni cadunt. c. 10, 1. not. III. Speciatim hoc comprobant ea quae *praecedunt.* Partum mulieris, de quo supra, subsecuta est draconis *e coelo in terram* dejectio: et cum hac dejectione connexum est vae tertium, quo *draco* per bestiam et cum bestia (c. 16, 13.) vel laxatissimis agit habenis: exeunte vae tertio bestia depugnabit et victa in stagnum ignis mittetur: eodemque tempore, post cladem ejus videlicet, reliquus hostis princeps in *abyssum* includetur. IV. Ante exitum numeri bestiae, tempora in Apocalypsi sunt aenigmatica; postea, proprio significatu expressa. Excellentem hanc prophetiae methodum violant, qui tempora bestiae et annos millenos commiscent. V. *Ipsum* millennium nova, magna, pura et diuturna immunitate a malis internis et externis, quippe quorum auctores sublati sunt, et variae beatitatis affluentia eminet, qualem adhuc non vidit ecclesia: Rom. 11, 12. 15. 25. neque enim unquam *gentes* non *seductae* fuerunt, v. gr. per Muhammedismum. VI. Comprobant hoc, quae *sequuntur.* sequuntur autem novissima mundi tempora, et in iis solutio diaboli, Gogum et Magogum seducentis, et in stagnum ignis ad bestiam et pseudoprophetam aggregandi. In summa, accusatio Satanae in *coelo;* furor in *terra*, per spatium millennio brevius; captivitas in *abysso*, per mille annos; et, post seductum Gog et Magog, cruciatus in *stagno ignis*, in secula seculorum; ita inter se succedunt, ut nullum horum cum altero conjungi, nullius ordo trajici possit. *Omnem Scripturae perspicuitatem neget oportet, qui hoc negare perseveret ac refutare conetur.* Accedit VII. tenor sermonis versu 1. proxima superiora continuantis, non ad telam aliquam longius interruptam redeuntis. VIII. Eas res, quae capite 19. exstant, hae res quae a c. 20, 11. ad c. 22, 5. usque occurrunt, plane sequuntur: in medio est millennium, cujus neque initium, neque exitus, si praeteritum est, huc incidit. id igitur alio trahere non possunt, nisi quibus pro ratione voluntas est. Patet hinc, non recte a D. Gebhardi chiliasmum fere ex eo derivatum esse, quod *Nexus verbi prophetici* negligeretur. Comm. in XII. proph. p. 655. Denique IX. inter angelum evangelii *αἰωνίυ aeterni,* c. 14, 6., et inter consummationem seculi, *αἰὼν aevum* quoddam interjacet. id vero, exemto millennio, nemo poterit ostendere. Brevi tempore prae iis, qui millennium hoc fuisse contendunt, ii, qui idem instare credunt, veri sensus praerogativam obtinebunt: neque solis cursum remorantur, qui contra loquuntur. Interea quisque videat, quibus in rebus beatam

ipse vitam quaerat. Non in eo error est, nedum periculum, si mille annos dicas esse *futuros;* sed si annos vel futuros vel praeteritos ex sensu carnis interpretere. Mysterium est, doctrina de *Filio* Dei; tum, *crux* ejus; denique, etiam *gloria* ejus. Ipse *signum* est, cui in alia parte post aliam contradicitur. Multa credendi et confitendi materia.

v. 3. ἔκλεισε) *Αὐτὸν* addit *Erasmus*, invitis mss. et ipsius *Andreae* textu. Omnino *κλείειν claudere* non solum v. gr. de carcere, sed etiam de captivo dici potest: sed hic recte construit *Apringius*, *clausit super eum*, ut et ἔκλεισεν et ἐσφράγισεν cohaereat cum ἐπάνω αὐτῦ, uti Gen. 7, 16. dicitur, ἔκλεισεν ἔξωθεν αὐτῦ· et plane יסגר על איש Job. 12, 14. — *ἵνα μὴ, ut ne)* Unum hic exprimitur beneficium: sed id ipsum est longe maximum, et multa magna bona secum habet conjuncta. Nam regnum Dei, principe hoste remoto, vigorem non impeditum obtinet, apud *gentes*, et grande mysterium Dei, prophetis evangelizatum, consummatur. Ap. 10, 7.

Chiliasmum modernum, quasi *errorem*, eumque *in fundamento*, argumentis ex articulo de creatione, de redemtione, de sanctificatione depromtis, coarguit *Jo. Dietericus Wincklerus* in Disquisitionibus, p. 193. seqq. tum idem me tanquam *defensorem* ejus erroris notat. Atqui ne unum quidem ex tuis, politissime Wincklere, argumentis commentationem tangit meam: mihi vero gratum fecisti. Nulla enim res sanitatem meae de millennio sententiae evidentius potest efficaciusque demonstrare, quam collatio libri tui et mei. Respice, quaeso, *Erkl. Offenb.* pag. 950. seqq. Quae chiliastis tu tribuis, ab iis ego plane abhorreo: imo statum mundi naturalem, viatores egentes remissionis peccatorum et credentes, usum legis et evangelii, mortem nondum absorptam, etc. aeque statuit illa exegesis mea, ac disquisitio tua. Tuque, Lector, hoc quoque casu admonitus, alteram semper partem audiri oportere, memineris. Haec de Winckleró: ad rem revertimur.

Martyres, dum solutus est Satanas ex custodia mille annorum, et ultima faece terra laborat, viventes, non in terra, sed cum Christo regnant: *deinde*, adventus demum Christi gloriosus est in die novissimo: *deinde*, coelum novum, nova terra, nova Jerusalem. Quae pseudochiliasmus confundit, vera interpretatio, textui obsecuta, distinguit. Tali pacto, *millenorum annorum*, quos prophetia tantopere praedicat, assensor ego haberi longe malo, quam cum indiscretis *antichiliastis* facere, qui hoc ipso suo nomine vel literam prophetiae disertam infestant, et juxta cum errore veritatem obterunt. *Mysterium Dei* agitur. Ap. 10, 7. Id tum consummatur, quando bestia interit et Satanas ligatur. Ea consummatio magis magisque appropinquat. Eadem complectitur longe maximas res et cum gloria Dei conjunctissimas. Earum rerum cognitio indies emergit lucidior, distinctior, facilior. Extremaeque interim saevitiae diaboli occurrere, summe est necessarium. At Deo, cujus est mysterium, obloqui, ut multi faciunt: juramentum angeli, mysterium confirmantis, enervare: interpretes, digne illud tractantes, per ignorantiam (Jud. v. 10.) exagitare: gratiam apud sui similes ea exagitatione aucupari: nonne *σκληρὸν grave* tandem erit? Vicissim vero cavendum est, ne in millennium conferas, quae ipsi aeternitati reservantur. Neque satis est, si asseras, id adhuc futurum esse: sed quale sit, sobrie quoque debet

considerari. Veruntamen haec non verbosa tractatione insinuantur plerisque: spiritualis maturitas exspectanda est. — *μετὰ, post)* Elegans asyndeton, in opposito, uti v. 5. initio. — *μικρὸν χρόνον, parvum chronon)* Hic, ut vestigiis quibusdam colligitur, *dimidium καιρῦ temporis* aequiparat. [*Neque incipit serius, quam eorum, qui primae resurrectionis consortes erunt, millennarium regimen. Inhaerendum est prophetiae ordini. Amplissimae postremorum temporum res succincte describuntur. quas ideo non expedit levi saltu transvolari.* V. g.]

v. 4. *) *τῶν πεπελεκισμένων*) *πέλεκυς, securis*, Romanis proprie usitata in suppliciis. Confert huc Raphelius illud Polybii, *μαστιγώσαντες ἅπαντας, κατὰ τὸ παρ᾽ αὐτοῖς (τοῖς ῥωμαίοις) ἦθος ἐπελέκισαν.* — *ἔζησαν, vixerunt)* in vitam redierunt. [*eo modo, quo reliqui mortuorum non vixerunt ante resurrectionem universalem.* V. g.] sic idem verbum, eadem vi, v. seq. et c. 2, 8. Vidit Johannes non solum redivivos, sed reviviscentes; (coll. Ezr. 37, 7.) ut antea actum, non modo statum, ligati draconis. — *μετὰ, cum)* Erunt cum Christo, v. 6. et cum Deo, ibid. non Deus et Christus cum illis. Igitur id regnum erit in coelo. Conf. c. 21, 3., *μετὰ, cum.* — *χίλια ἔτη, mille annos)* Qui articulo *τὰ* hic a nonnullis ante *χίλια* perperam inserto retinentur, maximopere se impediunt. Duo millennia toto hoc loco memorantur, utrumque ter prius est millennium *ligati Satanae;* v. 2. 3. 7. alterum, *regni sanctorum.* v. 4. 5. 6. Bis mille annorum *fundamentum ullum* cel. D. Langius se *neque in textu, neque in re ipsa, neque in nexu partium apocalypticarum, invenire* scripsit. Epicris. p. 421. Atqui alterum millennium pertingit usque ad resurrectionem omnium mortuorum; v. 5. prius, ante finem mundi exit. v. 7. seqq. Ergo prioris initium et finis est ante initium et finem alterius. Propterea uti v. 2. in prima prioris, sic v. 4. in prima alterius millennii mentione dicitur, absque articulo, *χίλια ἔτη·* ceteris locis *τὰ χίλια ἔτη,* articulo vim relativam habente, et *illos mille annos* innuente, v. 3. 5. 7. Denique *χίλια ἔτη,* sine articulo, dicuntur versu 6., quasi in elogio seorsum posito. Articuli omissio minus adstrictam habet rationem, quam positio. Aliud esse ligati Satanae millennium, aliud sanctorum regnantium, *multi* agnoscunt, teste Pareo in Ap. col. 1093, ubi Thomam Brightmannum et Matthaeum Cotterium innuere videtur. Plane his adsentitur Jungmannus in Observ. germ. contra Beverley p. 71. Accedunt omnes ii, qui alterum duntaxat millennium pro ipsa aeternitate habent, ut Viegas in Ap. p. 793., Nic. Collado, Corn. a Lapide, et Nic. Mulerius.

Ingentem haec annorum bis mille diversitas *usum* praebet, eundemque tantae necessitatis, quae ipsam millenniorum diversitatem evincat. *Crucem figit,* judicio eximii viri, spes meliorum temporum, *vel ipsius etiam* regni millennarii *cum perversione illa extrema et securitate damnabili ultimorum hominum conciliatio.* Una difficultati medetur distinctio temporum. Priore millennio currente implebuntur promissiones de lautissimis ecclesiae temporibus: c. 10, 7. postea, dum sancti ex prima resurrectione regnabunt cum Christo, homines in terra erunt remissi et securi. Matth. 24, 37. seqq. quo pacto locus ille insignis, Luc. 18, 8., nativam verborum vim retinet.

---

*) *θρόνυς, thronos*] tribunalia. *V. g.*

De hac securitate, remotis jam hostibus, homines occupatura, egregium est *Hypomnema* apocalyptico Patricii Forbesii commentario subjunctum. Confusio utriusque millennii multos pridem peperit errores, et ipsum chiliasmi nomen fecit odiosum atque suspectum: distinctio utriusque millennii resolvit difficultates chiliasmo jure oppositas, et sinceram prophetiae adjuvat interpretationem. Evolvatur, quaeso, liber, *Erklärte Offenb.* p. 942. seqq. Quid superest, quod ipsa orthodoxia possit reprehendere? Dicant ii sententiam, quorum ex auctoritate pendent alii. Adde quod qui residua mundi tempora neque extendunt ultra Scripturae veritatem, neque decurtant, ii demum empaectis bene occurrunt.

Ultima est haec periodus in aetate mundi: quare hoc loco analysin temporum summatim repetemus, ea quidem sobrietate ac modestia, quam alibi affatim praefati sumus.

Aetas mundi, sunt $3^1/_2$ aeones:
Aeon, 2 chroni:
Chronus, 5 *καιροὶ* sive tempora:
Tempus, 2 secula prisca:
Seculum, 7 menses prophetici:
Mensis, 2 hebdomades Danieliticae:
Hebdomas $7^{59}/_{63}$ anni communes:
Annus, $365^{97}/_{400}$ dies.

Eadem aetas mundi complectitur annos naturales $7777^7/_9$, qui sunt menses prophetici 490.

Septenarius igitur perfectus elucet, non hic dicam, in diebus naturalibus, et quidem quadratus; sed in mensibus propheticis, et quidem quadratus: in annis naturalibus, cernitur per omnes totius summae articulos expressos, a millennario usque ad monadicum, et infra. Haec TESSELLATA temporum naturalium et propheticorum, Danieliticorum et Apocalypticorum, CONFIGURATIO, veritatem debet omnibus persuadere, quorum est quidquam, in hoc genere, veritatis capere.

v. 5. *ἡ πρώτη, prima)* Primam hanc resurrectionem multi agnovere, etiam ex antiquis. *Intra mille annorum aetatem concluditur sanctorum resurrectio, pro meritis maturius vel tardius resurgentium.* Tertull. l. 3. c. Marcion. c. 24. In eandem sententiam disserit *Ambrosius* in Luc. 17, 4., sed non item lib. I. de Interpellatione, cap. 7. quare verba ejus non exscribo. Quae *Augustinus* l. 20. de Civ. Dei, c. 7. disputat, non ipsam attingunt resurrectionem corporum primam, sed errores, quibus eam nonnulli contaminaverant. Citerioribus temporibus eam resurrectionem complures denuo defenderunt, inprimis *Petrus Crugotius* in Notis ad Apoc. cap. 20. nec non Apologia pro Confessione *Remonstrantium,* p. 209.

v. 6. *μακάριος, beatus)* Magna proprietate *μακάριος* dicitur, qui immunis est a *morte* secunda. namque *μὴ, κὴρ,* etymon est, ut *immortalem* dicat. — *ἐν τῇ ἀναςάσει τῇ πρώτῃ, in resurrectione prima)* Versio Aethiopica, apud Ioannem de la Haye, *in isto die, qui praecedit adventum ejus.*

v. 7. *τὰ, illi) illi* tantummodo mille anni, qui Satanam vinctum habebant: nunc enim iterum de Satana agitur. Articulus ad nomen *(mille annos)* duobus antea subjectis datum ita refertur, ut ad prius subjectum pertineat. Sic plane *τὸ θηρίον, bestia illa,* cap. 13, 15.,

non refertur ad v. 11., sed ad v. 1. Sic 2 Sam. 23, 19. 23. *τρεῖς* referuntur non ad ternarium proximum, sed ad remotiorem. v. 8. seqq. — *χίλια ἔτη, mille anni)* Triplex millennii prioris expressio (cui triplex alterius millennii mentio concinne respondet,) non obscure triplicem facit oppositionem, ad *Non-chronum* (qui versatur inter annos $1111^1/_9$ et $999^9/_9$ sive 1000.) ad *paucum tempus* (ann. $888^8/_9$) et ad *tempus* 1. 2. $^1/_2$ (ann. $777^7/_9$.) nam *tres* eas periodos, quas draco praecipue tristes fecit, continuo excipiunt laeti mille anni, dum draco vinctus est, *ter* expressi. — *λυθήσεται ἐκ τῆς φυλακῆς)* Locutio concisa: id est, *solvetur* a catena, et emittetur *ex custodia sua.*

v. 8. *τὸν γὼγ καὶ μαγὼγ)* *Magog*, Japheti filius, pater nationum septentrionalium, orientem versus. Earum gentium princeps, *Gog* dicitur apud Ez. cap. 38, 2., et h. l. Princeps et populus inimicissimus, fortasse minus boni, quam ceteri, ipsi tum minus mali, quam post *πλάνην* novam. Arctissimam principis et populi conjunctionem indicat unus *τὸν* articulus, et paronomasia, *Gog* et *Magog*. Utrumque significat *Celsum*, *Elatum*, ut *Hillerus* docet in Onomastico. Itaque *Magog* ut nomen proprium ponitur; *Gog* autem, grandis syllaba, per aphaeresin inde relicta, per antonomasian videtur proprii nominis tenere locum, dum ferox ille tot gentium sub Satana ductor suo olim nomine appareat. Non abhorrebat Hieronymus in Ez. 38. *Ros* ut nomen proprium accipere, si ei nomen talis gentis (Russorum) notum fuisset. Conf. Hist. univ. Vol. I. p. 257. — *συναγαγεῖν, congregare)* Non dicitur, *seducere et congregare*, sed, *seducere ad congregandum.* seductionis finis est *congregatio.* — *αὐτὲς, eos)* Alias Apocalypsis ducem prae copiis spectat, c. 12, 7., sed de Gogo principe nil seorsum a Magog, quae ejus sunt copiae, recenset, partim quia de eo satis erat dictum apud Ezechielem, partim quia Gog praeter conatum nil agit, et in suo interitu miscetur ipsi turbae, uti reges in cap. 19, 21. not.

v. 9. *τὴν πόλιν τὴν ἠγαπημένην)* *Πόλις ἠγαπημένη* dicitur Jerusalem, Sir. 24, 11. At hic ea et *castrorum* et *urbis* nomine venit. *ἓν διὰ δυοῖν.* Opposita, *μεμισημένος*, c. 18, 2. et *ἠγαπημένος*. et hoc tamen loco securitas urbis non plane innoxia videtur notari, uti Deut. 32, 15. Graece est, *ἀπελάκτισεν ὁ ἠγαπημένος.*

v. 10. *καὶ βασανισθήσονται)* Hoc *καὶ* male omittunt recentiores Latini: et inde construunt sic, *ubi et bestia et pseudopropheta cruciabuntur;* quasi diabolus ipse non sit cruciandus. Eo magis defendendus est hoc loco textus sincerus, ne oblireretur bestiae et pseudoprophetae conjectio in stagnum ignis ante diabolum, quam particula *καὶ* necessario infert. [*Hic demum Satanae poena inchoat. Ad istum usque terminum libere peccare pergit, si custodiam millennariam exceperis, qua interrumpitur pessima praxis.* V. g.]

v. 11. *καὶ, et)* Hactenus descripta sunt, quae inter diem visionis Johanneae et inter diem novissimum fieri debent. Hoc igitur loco juvat inserere *Synopsin temporum*, quae complectitur prophetia.

TABULA

CAPITUM APOCALYPTICORUM CHRONOLOGICA.

A. M.
3940 ineunte: JESU Christi Nativitas.
3943. Annus 1 Aerae Dionysianae.
A. D. 30. Jesus Christus patitur: moritur: resurgit: *stricturas* praebet Apocalypticas, Joh. 21, 22. 23. Act. 1, 7. et ascendit in coelum.
96. *Apocalypsis* datur: Adventus Domini denunciatur septem ecclesiis in Asia et earum angelis. Apoc. 1. 2. 3.
97. 98. Septem *sigilla* aperiuntur, et sub quinto *Chronus* promulgatur. cap. 4—6. Septem Angelis tubae septem dantur. cap. 7. 8.

Sec. 2. 3. 4. 5.	Tuba angeli 1. 2. 3. 4.	Cap. 8.
A. 510—589.	Vae primum.	Cap. 9.
589—634.	Intervallum post vae primum.	
634—840.	Vae secundum.	Cap. 9.
800—1836.	Non-chronus: reges multi.	Cap. 10. 11.
840—947.	Intervallum post vae secundum.	Cap. 11, 14.
864—1521.	Dies 1260 mulieris, postquam filium masculum pepererat.	Cap. 12, 6.
947—1836.	Vae tertium.	Cap. 12, 12.
1058—1836.	Tempus, tempora, dimidium temporis: et, intra eam periodum, Bestia, ejusque menses 42 et numerus 666.	C. 12, 14. 13, 5.
1209.	Bellum cum sanctis, finis Chroni.	Cap. 13, 7.
1614.	Evangelium aeternum.	Cap. 14, 6.
1810.	Finis 42 mensium bestiae, quibus elapsis, et septem phialis effusis, illa non est, et Babylon sedet regina.	Cap. 15. seqq.
1832.	Bestia ex abysso.	Cap. 17. 18.
1836.	Finis Non-chroni et regum multorum: consummatio sermonum Dei et mysterii Dei: resipiscentia superstitum in magna urbe. Finis pauci temporis, et $3^1/_2$ temporum. Interitus bestiae: captivitas Satanae.	Cap. 19. 20.
Postea:	Solutio Satanae ad parvum Chronon: millennium regni sanctorum incipiens: finis parvi Chroni.	Cap. 20.
Finis mundi.	nova omnia:	Cap. 20—22.

Qua conditione annos in hac tabula determinatos putari velim, passim declaro. Quare omnes oro, *ne a me quidquam adversus veram sobrietatem admissum existiment*, sed ut, quod commode offertur, dextre accipiant. Interim ad ductum Apocalypseos secula ab Johanne in Patmo ad nostram usque aetatem non incommode his characteribus distinxeris:

Sec. II.	Bustum Judaismi.	Apoc. 8, 7.
III.	Barbarorum incursus.	8.
IV.	*Arianum:* Ariana amaritudo.	10.
V.	Imperium Romae pessundatum.	12.

Sec. VI.	Synagoga discruciata.	Apoc. 9, 1.
VII.	Saracenicus equitatus.	13.
VIII.	*Iconoclasticum:* Reges multi.	10, 11.
IX.	*Photianum;* sed et Pastor gentium natus.	12, 5.
X.	*Infelix:* Vae tertium.	12.
XI.	*Hildebrandinum:* Bestiae ortus ex mari.	13, 1.
XII.	*Waldense:* Potestas data bestiae.	5.
XIII.	*Scholasticum:* Bellum cum sanctis.	7.
XIV.	*Wiclefianum:* Medium vae tertii.	} ll. cc.
XV.	*Synodale:* Medius bestiae vigor.	
XVI.	*Reformatum:* Mulier in eremo lautius nutrita.	
XVII.	Evangelium aeternum.	14, 6.
XVIII.	Bestiae et imaginis ejus adoratio.	9.

— *ἔφυγεν, fugit)* Hic est *dies*, ille, magnus, Hebr. 10, 25., *fugientis terrae coelique;* adeoque *ultimus*, resurrectionis et judicii. v. 12. seqq. Joh. 6, 39. 12, 48. Filio datum est omne judicium. Joh. 5. Act. 17.

v. 12. *ἑστῶτας, stantes)* Mirabilis est *parvulorum statio*, ex quibus pars longe maxima generis humani constat. *)

CAPUT XXI.

v. 1. *Οὐρανὸν καινὸν κτλ.)* *Coeli et terrae* nomen tuetur *coelum novum* et *terra nova* prae pristinis: ideo substantiva in priore duntaxat colo praecedunt; et sequitur, *nam primum coelum et prima terra* etc. Non lautam novissimi temporis ecclesiam, sed plane nova omnia et perfecta in aeternum, describit Johannes hoc loco. Augustinus: *In hoc quidem libro obscura multa dicuntur: verum in his verbis, ubi ait*, Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum, et mors jam non erit, neque luctus, neque clamor, sed nec ullus dolor, *tanta luce dicta sunt de seculo futuro et immortalitate atque aeternitate sanctorum: tunc enim solum atque ibi solum ista non erunt: ut nulla debeamus in literis sacris quaerere vel legere manifesta, si haec putaverimus obscura.* lib. XX. de Civ. Dei, c. 17. — *παρῆλθε)* At v. 4., *ἀπῆλθον*, uti cap. 9, 12. *Abire* amplius quiddam sonat, quam *praeterire* mors, luctus, clamor, dolor plane *abeunt:* prius coelum et prior terra *praetereunt*, coelo novo et terrae novae cedentes.

v. 2. *ἱερουσαλὴμ)* Non temere Johannes in evangelio omnibus locis scribit *ἱεροσόλυμα*, de urbe veteri: in Apocalypsi, semper, *ἱερουσαλὴμ*, de urbe coelesti. *ἱερουσαλὴμ* est appellatio Hebraïca, originaria et sanctior: *ἱεροσόλυμα*, deinceps obvia, Graeca, magis politica. Idem discrimen tenet Paulus, Judaismum refutans, Gal. 4, 26. (coll. ibid. c. 1, 17. s. 2, 1.) Hebr. 12, 22. tametsi alias promiscue loquitur, et ad Romanos Corinthiosque, *σεμνότητος* et favoris causa, *ἱερουσαλὴμ* dicit. — *εἶδον, vidi)* Haud recte *Johannis* nomen recentiores hoc versu inculcarunt. Initium erat pericopae ecclesiasticae: sed textus ipse coelum novum, terram novam, Jerusalem novam, arctissime connectit. Non est millennii urbs nova, ut cel. D. Lan-

*) *κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν, secundum opera eorum*] Nihil tum in lucem non proferetur. Bona fac facias, non mala. *V. g.*

gius, non solus, censet: comm. apoc. f. 241. seq. sed novitatis perfectae, atque aeternitatis, ut ostendit series visionum, descriptionis magnificentia, et oppositio ad mortem secundam. cap. 20, 11. 12. 21, 1. 2. 5. 8. 9. 22, 5. — *καταβαίνεσαν, descendentem*) Accipi hoc potest, in *visione*, de actu descendendi: in re ipsa, citra actum illum, de statu *συγκαταβάσεως* divinae ad homines. Saepe enim in *Topographiis* verba, quae *motum* sonant, *conditionem* significant, et in his ipsum verbum *descendendi*. Ps. 104, 8. Jos. 15, 3. 10. etc. Tota civitas est continens et contentum: quatenus ea incolas continet, *descendit*.

v. 3. *ἰδὲ*) Non necesse est, subaudire *ἐςὶ* verbum: *ecce tabernaculum Dei* est *cum hominibus*. nam *ἰδὲ* etiam per se rem demonstrat, v. gr. cap. 19, 11. et passim. — *) *μετ' αὐτῶν*) *cum eis*, *in terris*, habet, Idacii Clari nomine, *Vigilius Thapsensis*. *Ex coelo a Deo* descendentem urbem vidit Johannes: sed non addit, *in terram*.

v. 5. *καινὰ πάντα ποιῶ*) Antiquior lectio, *καινὰ ποιῶ πάντα*· et *καινὰ ποιῶ* uni verbo חִדֵּשׁ respondet, non intersecandum. Hoc est verbum non jussionis, sed promulgationis.

v. 6. *τὸ ἄλφα καὶ τὸ Ω, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος*) Gloriosa Dei appellatio. Prius incisum declaratur per alterum.

) v. 8. *τοῖς*) Dativus Hebraicum ל exprimit: id est, *quod attinet* ad formidolosos etc. Ita mox cohaeret *αὐτῶν, eorum*. — *) *φαρμακοῖς, veneficis*) *φάρμακον*, medium vocabulum est; saepe autem cum derivatis adhibetur de medicina noxia, veneficio, quod se saepe hominibus salubre jumentisque venditat, sed vel per se, vel etiam adjuncto expresso foedere aut caeco cum daemoniis commercio, pestilentissimum est. Hinc *idololatriae* jungitur Gal. 5, 20.

v. 11. *ὁ φωςὴρ*) Hesychius *φωςὴρ, θυρίς*. Es. 54, 12. שִׁמְשֹׁתַיִךְ LXX, *τὰς ἐπάλξεις σε*, plurali numero. Sed *ὁ φωςὴρ* in singulari (coll. Gen. 6, 16.) dicit in aedificio partem patulam, vel pellucidam, qua lumen solis (שֶׁמֶשׁ) permeat, ut sunt fenestrae vel spatia inter (*ἐπάλξεις*) pinnas moenium. vel, *φωςὴρ* est *λύχνος*. v. 23. *φωςὴρ* non componitur ex *φῶς* et *τηρῶ*, sed est derivatum.

v. 12. *ἔχεσα*) De casu recto vid. Apparat. p. 778. — *τεῖχος — πυλῶνας, murum — portas*) Chiasmus inversus, coll. v. hoc et seq. et v. 14. — *ἐπὶ*) Hic dicuntur *ἐπὶ πυλῶσιν ὀνόματα*. at Ez. 48, 31. *αἱ πύλαι ἐπ' ὀνόμασι τῶν φυλῶν τε ἰσραήλ. ἐπὶ* (עַל) variam vim habet; non solum superiorem locum dicit.

†) v. 16. *ἐπὶ ςαδίων δώδεκα χιλιάδων*) Sic *Latinus* legit. habet enim, *per stadia duodecim millia*. quodsi *ἐπὶ ςαδίες δώδεκα χιλιάδων*, legisset, interpretari habuerat *per stadia*, *duodecim millium*.

---

*) *λαὸς αὐτε — θεὸς αὐτῶν, populus Ejus — DEUS eorum*] Beatissimus terminus! *V. g.*

**) 6. 7. *διψῶντι — ὁ νικῶν, sitienti — vincens*] Duplex hominum; donorum duplex genus. *V. g.* — *τῆς ζωῆς, vitae*] Mors jam nulla restat. v. 8. *V. g.*

***) *δὲ, vero*] Idem antitheton v. 27. c. 22, 15. *V. g.*

†) v. 14. *θεμελίες, fundamenta*] alio juxta alium posito. *V. g.* — *ἀποςόλων, apostolorum*] Huc pertigerunt v. gr. qui in lacu Genezareth piscatum exercuerant. *V. g.*

Stupenda magnitudo! Alexandria XXX stadiorum longitudinem, non minus X stadiorum latitudinem habuisse dicitur apud Josephum. Hierosolymorum circuitus apud eundem XXXIII stadiis; Thebarum, apud Dicaearchum, XLIII stadiis; Ninives, apud Diodorum Siculum, CCCC stadiis definitur. Babylonem Herodotus libro I. ait habuisse in quolibet latere CXX stadia; in circuitu, CCCCLXXX stadia: murumque fuisse L cubitos crassum, CC cubitos altum. Quicquid urbium mundus habet, viculi sunt ad novam Jerusalem. *ἐπὶ* habet hoc loco vim distributivam, ut in tacticis. *ἐφ᾽ ἑνὸς, ἐπὶ τεττάρων, ἐπ᾽ ὀκτὼ, singuli, quaterni, octoni.* vide *Budaei* comm. linguae Gr. col. 881. Itaque *ἐπὶ* hoc versu, non sequenti, adhibetur, et significat, 12,000 stadia [i. e. *plus ducentis quinquaginta ad minimum milliaria germanica,* V. g.] singulorum esse laterum urbis, non totius circuitus.

v. 17. *καὶ ἐμέτρησε τὸ τεῖχος αὐτῆς, ἑκατὸν τεσσαράκοντα τεσσάρων μέτρον ἀνθρώπȣ ὅ ἐςιν ἀγγέλȣ*) Post *ἑκατὸν τεσσαράκοντα τεσσάρων* plerique addidere *πηχῶν.* sed antiquum testem non unum hoc vocabulo carere, ostendimus in *Apparatu*, cujus Ed. II. vid. ad h. l. Non *muros*, sed unius *muri* mensuras notari, certum est: ac possent subaudiri etiam *calami.* Stadia 12,000 exhibent urbis altitudinem quoque: 144 sive calami sive cubiti, dant muri altitudinem, altitudine urbis non multo minorem, vel ei potius parem. Etenim altitudo proprie spectatur in muris, ut vel poëtarum Graecorum Latinorumque epitheta comprobant. Stadia 12,000, quippe absolute dicta, erant humana: 144 sive cubiti sive calami, non erant humani, sed angelico-humani, humanis multo majores. Sive calami 144 sive cubiti erant, eandem muri altitudinem collatio 12,000 stadiorum exhibet. Sed tamen ut calamos potius accipiamus, magna ratio suadet. Nam quot cubitos habeat calamus, non indicatur: possetque habere quatuor cubitos, quia staturam *hominis* quatuor cubiti *metiuntur;* vel sex cubitos, uti Ez. 40, 5. Ergo si cubitorum 144 esset murus, nesciretur, quot idem calamorum esset; adeoque *calamus aureus,* qui *mensura* dicitur, ignota, id est, nulla revera esset mensura. Plane calamum centies quadragies quater admovente angelo, muri noscebatur altitudo. Apud Ezechielem, in simili argumento, et per ellipsin notatur saepius *mensura calami,* et aliquando, cap. 42, 17., perinde ut hic in Apocalypsi, Graeci intrusere *πήχεις.* Vid. Joh. Meyer de ultimis Ezech. pag. 26. seqq. Saepe Hebraei adjectivum numerale et substantivum plurali et singulari numero construunt, v. gr. וארבעת אלפים מדה Ez. 48, 30. 33. Et sic Johannes, *ἑκατὸν τεσσαράκοντα τεσσάρων μέτρον.* Angelum mensorem Johannes *ἀνθρωποειδῶς ἐθεώρησε, humana specie vidit,* ut Andreas Caesareensis loquitur. itaque *illa pertica,* inquit Grotius, *tanta erat, quanta erat statura formae humanae, in qua angelus apparebat, ac proinde ad eum modum etiam cubiti.* Clausulam de *cubitis* compendifacere Grotius poterat.

v. 18. *ἡ ἐνδόμησις*) Hesychius, *δώμησις* (nam *ω* et *ο* scribitur) *οἰκοδομή.* Ergo ipsa hic muri structura est jaspis, ut vulgo lapides. *ἐν* in composito hocce valet *penitus.*

v. 19. *κεκοσμημένοι, ornati*) id est, structi et ornati. nam ipsa fundamenta sunt gemmae; ut ipsae portae, *margaritae.* De *Adamante* vid. *Hilleri* Syntagm. p. 35. seq. Sermo concisus, ut apud

Vitruvium l. 10. c. 20., *pluteum*, *turriculae similitudine ornatum.* Herodotus lib. 1. de Babylone, *ἐκεκόσμητο δὲ ὡς ὐδὲν ἄλλο πόλισμα,* ubi *ornatum* urbis appellat fossam, murum, portas.

v. 20. *σάρδιος*) *σάρδιον**) probatissimi habent codices h. l. et LXX et Epiphanius. Conferatur hoc ad Hilleri Syntagmata, p. 86.

v. 24. *τὰ ἔθνη*) *τῶν σωζομένων* adjecit *Erasmus*, et innumeri editores, eum videlicet sine ulteriore examine secuti. Erasmus si hodie viveret, Andreae commentarium, quem pro textu arripuit, protinus, opinor, expungeret. Idem, et alii, qui primo recensuere N. T. Graecum, si copias his duobus seculis collectas, cum ea paucitate, qua ipsi conflictabantur quondam, compararent, veritati lubentes cederent, et cupidissimum quemque lectionis ab ipsis tam aegre interdum constitutae defensorem ad sese in meliora vel sequendos vel ducendos hortarentur. — *διὰ*) Respondet praefixo ל Es. 60, 3. Apud LXX est *τῷ φωτὶ* sine praepositione. — *φέρυσι*) Praesens, post futurum *περιπατήσυσι,* vim futuri habet, coll. v. 26.

v. 27. **) *ποιῶν*) Alii, *ὁ ποιῶν.* Sed articulus abest etiam c. 22, 15., *πᾶς ποιῶν.* et hic quoque *πᾶς* subaudiri potest e proximo *πᾶν.* — *ψεῦδος*) *ἐργαζόμενοι ψεῦδος,* Sir. 51, 4.

CAPUT XXII.

v. 1. *Ποταμὸν*) Vid. App. Ed. II. In mentione vestitus, *καθαρὸν λαμπρὸν* junctim dicit Apocalypsis non semel; ceteris in locis, vel *καθαρὸν* seorsum, vel seorsum *λαμπρὸν,* uti hoc loco pars testium longe ponderosissima.

v. 2. *ἐντεῦθεν καὶ ἐντεῦθεν*) *ἔνθεν καὶ ἔνθεν* Ez. 47, 7. 12. adverbialiter: sed hoc loco *ἐντεῦθεν,* ut alias *ἐνταῦθα,* praepositio est. — *ἀποδιδῦν*) pro *ἀποδιδὸν,* ut *διδόω,* pro *δίδωμι.* — *εἰς θεραπείαν*) לִתְרוּפָה Ez. 47, 12., ubi LXX, *εἰς ὑγείαν.* *θεραπεία* inchoativum aliquem significatum involvit: nec tamen morbidum quidquam erit. Conf. ibid. v. 9. Hinc possit expediri difficultas quaestionis de salute gentium.

v. 3. *κατάθεμα*) Sic *Comp.* cum aliis *Antverpiae Genevae*que excusis editionibus cumque mss. fere omnibus. Vid. App. Ed. II. — *ἐν αὐτῇ, in ea)* Possit hoc referri ad *plateam*, coll. Job. 29, 7., *ἐν δὲ πλατείαις ἐτίθετό μυ ὁ δίφρος.* Sed refertur ad ipsam urbem, uti v. 2. *αὐτῆς, ejus:* quanquam revera in conspicuo maxime urbis loco erit thronus. — *αὐτῦ, ejus)* Ubi et *Dei* et *Agni* fit mentio, subsequens relativum *αὐτῦ ejus* refertur vel ad *Agnum*, cap. 6, 17. item cap. 1, 1. 20, 6. quia his locis *Agno* adscribitur *ira*, *revelatio*, *regnum:* vel ad *Deum*, h. l. quia *thronus* saepius *Deo* adscribitur; qua ex causa etiam cap. 11, 15. verbum *βασιλεύσει regnabit* ad *Dominum* refertur. Non dicitur ibi, *regnabunt*, neque usquam dicitur, *αὐτῶν eorum*, in plurali, ob intimam unitatem. Sub mentione *Agni* innuitur etiam *Deus*: sub mentione *Dei* innuitur etiam *Agnus.*

v. 5. *ἐπ' αὐτὺς*) *ἐπ'* omittitur a plerisque quos tuetur Wolfius,

---

*) *Hinc, posthabita crisi* Ed. maj., *σάρδιον praefertur in margine* Ed. 2. E.B.

**) *καὶ ὐ μὴ εἰσέλθῃ, et non intrabit*] Inde quilibet, intraturus sit nec ne, colligere potest. *V. g.*

conferens praecipue locum c. 21, 23. Sed differunt loca. *civitatem* illuminat gloria Dei: *super cives* lumen fundit Dominus Deus. Sic dicitur להאיר על הארץ Gen. 1, 15. Antiquitas testium ἐπὶ particulam defendit.

v. 6. *καὶ, et)* Mira est interpretum dissensio de sermonibus in hoc epilogo distribuendis. Loquitur autem, si cui nostra distributio placet,

angelus, v. 6.
Jesus, v. 7.
Johannes, de facto suo et de angeli correctione, v. 8. 9.

Rursum, eodem ordine,

angelus, v. 10. 11.
Jesus, v. 12—17.
Johannes, v. 18. 19.
Johannes, et Jesus, iterumque Johannes, v. 20. 21.

— *πιςοὶ καὶ ἀληθινοὶ, certi et veri)* Firma fide, nec non digna interpretatione, suscipiendi. Confirmata fuit veritas horum verborum, speciatim, de nuptiis Agni, c. 19, 9. deque novitate universi: c. 21, 5. nunc generatim, ut in epilogo, veritas verborum confirmatur totius libri: eaque sibi constat, etiam ubi multi credere recusant. Vae autem iis, qui prae hac veritate mendacium amant, v. 15., ac veritatem, praesertim eam ipsam, quae inter has confirmationes interjacet, c. 20, 1. seqq. pro mendacio traducunt. — *ὁ θεὸς τῶν πνευμάτων τῶν προφητῶν, Deus spirituum prophetarum)* Unus est spiritus, quo acti loquebantur prophetae: 1 Petr. 1, 11. 2 Petr. 1, 21. singuli autem, pro mensura ipsis data, suos habebant spiritus. horum spirituum Deus est DOMINUS, v. gr. Deus Davidis, Deus Danielis. Idemque misit angelum suum, ut Johanni nunc eorum, quae per veteres illos prophetas praedicta erant, complementum in proximo ostenderetur.

*) v. 8. *καὶ ἐγὼ, et ego)* Dionysius Alexandrinus hoc quoque construxit cum *μακάριος, beatus.* v. 7., Subaudiendum potius *εἰμὶ, sum.*

**) v. 9. *ὅρα μή. σύνδελός σε εἰμὶ)* Post *σε, γὰρ* inseruere *Latini* recentiores et *Erasmus.* Sed pulcre animadvertit Wolfius, *omnem hanc angeli orationem concisam esse et ellipticam, qualis esse consuevit illorum, qui aliquid graviter aversantur.* Simillimum exemplum *γὰρ* omissi, exstat Act. 14, 15.

v. 10. *καὶ λέγει μοι, et dicit mihi)* Idem est angelus, cujus sermones versu 9. et 10. referuntur: et tamen formula, *et dicit mihi*, interponitur, quia angelus sermonem versu 6. memoratum, post interpellationes versu 7. 8. 9. factas, *denuo* prosequitur. Conf. *et dicit mihi*, cap. 17, 15. 19, 9. — *μὴ σφραγίσῃς, noli obsignare)* Obsignantium similes sunt, quibus consultum videtur, locupletiorem hujus prophetiae tractationem sub speciosis praetextibus inhibere.

v. 11. *ῥυπαρευθήτω) Erasmus*, Graeca ex Latinis hoc loco sarciens *ῥυπωσάτω* fecit, a *ῥυπόω. ῥυπάω*, non *ῥυπόω*, neutrum esse,

---

*) *ἀπέςειλε, misit*] Cum introitu libri exacte conspirat conclusio. *V. g.*

**) *ἔμπροσθεν τῶν ποδῶν, coram pedibus*] Angelum prius Johannes adorare voluerat, c. 19, 10.: jam nonnisi *ad pedes ejus* adorare (DEUM) parat. At ne hoc quidem permittit angelus. *V. g.*

dixi in Apparatu: verebatur autem Wolfius, *ut probari posset*, ῥυπάω tantummodo neutrum esse. Erat viri doctissimi, *affirmationem* suam de ῥυπόω etiam neutro exemplis tueri. Dantur quidem neutra in οω, δολιόω, μεσόω, σκηνόω· sed ubi ex uno themate duo verba formantur, persaepe forma in οω activa, in εω vel αω neutra est, ut καρπόω, εὐκαρπέω· ἀντιςατέω, ἀναςατόω. ἀσθενέω, ἀσθενόω. κρατερέω, κρατερόω. sic ῥυπάω, ῥυπόω. Certe apud Aristophanem, Wolfio citatum, neutra sunt (praeter ῥυπῶν, quod per se ambiguum est,) ῥυπῶντα, ἐῤῥύπων, non ῥυπȣ̃ντα, ἐῤῥύπȣν. Sed fac, ῥυπȣ̃ν etiam neutrum esse, verbum ῥυπαρεύομαι, etiamsi alibi non exstet, tamen analogia πονηρεύομαι, σοβαρεύομαι, ψυχρεύομαι, quae item rara sunt verba, et quod caput est, mss. omnes defendunt. — δικαιοσύνην ποιησάτω, *justitiam facito)* Sic, ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην, *qui facit justitiam*. 1 Joh. 2, 29. 3, 7. — ὁ ἅγιος, *sanctus)* et purus, fugiens *sordida* et profana omnia, contra ac faciunt canes et porci.

v. 13. ἐγὼ τὸ ἄλφα καὶ τὸ Ω, πρῶτος καὶ ἔσχατος, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος. *Ego Alpha et O, Primus et Ultimus, Principium et Finis)* Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. Aperte hoc loco Dominus Jesus loquitur: et tria sunt incisa, quorum primum expendimus in Cap. 1, 8., ubi Pater de se loquitur: secundum consideravimus in Cap. 1, 17., ubi Dominus Jesus de se loquitur: tertium, juxta cum primo, attigimus in Cap. 21, 6., ubi rursus Pater loquitur. Nunc, in praesenti loco, tria incisa cumulantur, luculentissimo gloriae Domini Jesu documento; qui et ea, quae Pater de se dixerat Cap. 21, 6., et ea, quae Ipse de se dixerat Cap. 1, 17., de se testatur. Num autem una eademque sententia tripliciter est expressa? Immo plus quiddam subest. *A et Ω* est quasi basis earum, quas modo notavimus, appellationum Dei et Christi, et habet vim quandam generalem et quasi hieroglyphicam, per alias appellationes supervenientes determinandam. Haec primum a Patre dicitur cap. 1, 8. eique respondet altera, qua Christus se dicit *primum et ultimum*, cap. 1, 17. *Praestantissimum et abjectissimum* interpretatur Artemonius, praeclare a Wolfio refutatus. *Eum* interpretatur Ipse per Esajam, *ante quem et post quem non est alter* salutis auctor Deus. Haec in principio libri. In exitu Is qui in throno sedet, ait, *Ego sum A* et *Ω*, et ipse declarat, *Principium et Finis*. cap. 21, 6. Tum Dominus Jesus, *Ego A et Ω*. Idemque declarationem addit, sed duplicem. nam et iterat suum illud, *primus et ultimus*, et nunc, quum *Dei et Agni* thronus in nova Jerusalem est, illud, quod Pater dixerat, de se loquens subjungit, *principium et finis*. Sine articulo dicitur, πρῶτος καὶ ἔσχατος, in primariis quidem codicibus; cum articulo autem, uti τὸ Α καὶ τὸ Ω, sic ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος. id quod gradationis cujusdam indicium est notabile.

v. 14. αὐτȣ̃, *ejus)* ejus, qui venit. v. 12. Ipse de se loquitur. Simillima phrasis, c. 5, 10. *eos*, id est, *nos*. — ἵνα ἔςαι) ἵνα declarat *beatitudinem* hic memoratam, uti cap. 14, 13.; et ἔςαι pro ᾖ sermonem facit valde emphaticum. — τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, *lignum vitae)* De quo qui edunt, in aeternum vivunt. Gen. 3, 22.

*) v. 15. φιλῶν ψεῦδος) Bona mens veritatem amat, mala men-

*) τοῖς πυλῶσιν, *per portas*] potestate videlicet legitima praediti. *V. g.*

dacium. Accommodari huc quodammodo possit illud Aristotelis, *τοῦτ᾽ ἔστιν ἡ κατ᾽ ἀλήθειαν εὐφυΐα, τὸ δύνασθαι καλῶς ἑλέσθαι τἀληθὲς καὶ φυγεῖν τὸ ψεῦδος· ὅπερ οἱ πεφυκότες εὖ, δύνανται ποιεῖν εὖ. οἱ γὰρ φιλοῦντες καὶ μισοῦντες τὸ προσφερόμενον εὖ, κρίνουσι τὸ βέλτιστον.* lib. VIII. Topic. cap. 14. Transferatur hoc ad spiritualia. Bonae indolis est, amare verum, odisse falsum: malae indolis, odisse verum, *amare falsum.* Tales nos quidem omnes sumus natura: sed alius verum admittit, alius surdae aspidis aemulus manet. Psalm. 58, 4. s. Hinc aversus multorum a canora veritate, apocalyptica praesertim, auditus. Perspicua sunt quae proponuntur ex verbis ipsis et ex parallelismo; sed *σωφροσύνη* adhibenda.

v. 16. *ταῖς ἐκκλησίαις*) Lectio genuina, cui non perceptae alius *ἐν*, alius *ἐπὶ* praefixit. Utramvis particulam, si initio scripta fuisset, librarii non tam facile aut commutassent aut omisissent. Distinguuntur tamen, ut Wolfius bene monet, ii, quos particula *vos* innuit, ab ecclesiis. nam *ὑμῖν* est dativus, et *ταῖς ἐκκλησίαις* casus sextus, uti c. 8, 3. 4. Ecclesiae septem in Asia cunctae sunt testes in singulas ecclesias, et hae in singulos ipsarum angelos atque auditores. — *ὁ ἀστὴρ ὁ λαμπρὸς ὁ πρωϊνὸς*) Non dicit, *ἑωσφόρος*, neque *φωσφόρος*, sed, nova appellatione, *ὁ ἀστὴρ ὁ λαμπρὸς ὁ πρωϊνός.* Id vim significationis valde auget.

v. 17. *λέγουσα, dicens*) Referri potest etiam ad *τὸ πνεῦμα,* per Hebraismum, quia רוח est feminini generis.

*) v. 18. *μαρτυρῶ ἐγὼ*) Vid. Appar. ad h. l. Severissima est versu 18. et 19. testificatio, gravissima admonitio, ad omnes Apocalypseos *auditores.* Qui *apposuerit*, super eum *imponentur* plagae: qui *ademerit*, ei *adimentur* bona. Talio. Gravius est, ut ex adjectis comminationibus patet, addere, quam demere, secus ac plerique critici, se existimare, re ipsa demonstrant, timidiores in delendis glossematis, quam in admittendis. Mutare est simul et apponere et adimere. Peccare in hanc partem potest primum *auditor* quilibet, quum pro apocalypticis venditat, quae talia non sunt, vel ea, quae vere apocalyptica sunt, supprimit. Peccat *tractator* imperitus, caecus et temerarius, maxime si se singulari quodam dono et munere prophetico instructum perhibet. Peccat vehementer *metaphrastes* infidelis, ac *librarius*, textum perperam describens. nam indelibato textu, praesertim in fonte, tractatoris et auditoris peccatum corrigi potest: corrupto textu, multo majus detrimentum est. Omnibus tamen hisce modis, plus minusve peccari potest, impedimento fidelibus allato, quo minus discant audire Domini *Venio*, et respondere *Veni*, adeoque veritatem fructumque libri totius singularumve partium et particularum percipere, et gloriam J. C. agnoscere. v. 17. 20. Neque levis eorum culpa est, qui mysteria perverse, sinistre, intempestive proferunt, invidiamque et suspicionem regno Dei apud mundum ejusque proceres pariunt. Non damnatur hic conatus modestus, cum voluntate proficiendi conjunctus, veritati aliunde exorienti viam non obstruens; damnatur profana audacia, ex sensu carnali pro-

---

*) *Ἔρχου, Veni*] In eo quidem cardo rei vertitur, ut fidenter atque cum gaudio et audire queas *τὸ Venio*, et *τὸ Veni* regerere. Quodsi nondum hoc adeptus fueris; ut consequaris, cura. *V. g.* — *ὁ ἀκούων, audiens*] Spiritum et sponsam dicentes, *Veni. V. g.*

veniens. Maximeque Cerinthum, qui postea in hanc censuram incurrit, Johannes praemonuit. Convenit haec clausula in omnes Scripturae sacrae libros, coll. Deut. 4, 2. Prov. 30, 6. sed maxime in Apocalypsin, prophetiae apicem, cui singulare imminebat periculum, et cujus subtilem admirabilemque nexum vel unius voculae mutatio turbare vel obscurare poterat. Magni momenti sunt singulae partes hujus libri, tam gravi interdicto muniti. Non semper omnes religiose in hac parte egisse, singularis in Apocalypsi varietatum multitudo clamat. [*In hoc interdicto, de non addendo aut demendo, XXIV varietates a librariis admissas notavi.* Not. crit.] Gratia Deo, qui vestigia nobis indaginesque sincerae lectionis per tot seculorum discrimina servavit! — *ἐάν τις ἐπιθῇ κτλ. si quis addat*) *Addere*, cel. D. Langio interprete, est ea, quae impleta sunt, differre: *detrahere*, futura pro impletis habere. Comm. Apoc. f. 250. Videat alius, ne addat: ego caveo, ne detraham.

v. 19. *ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς καὶ τῆς πόλεως τῆς ἁγίας, τῶν γεγραμμένων κτλ.*) Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l. Ipsum *lignum vitae*, et ipsa *urbs sancta*, sunt primum et extremum, (c. 2. 3. 22.) imo etiam summa, *egregiarum illarum praerogativarum*, *quarum in hoc libro spes facta est fidelibus.*

*) v. 21. *πάντων*) Addunt aliqui, *ὑμῶν*, et *ἀμήν*. *Ultimam vocem ἀμὴν, quae in codicibus manu exaratis plerisque, et editis omnibus legitur*, omitti recusat Wolfius. Quam impigri fuerint librarii ad *Amen* particulam usitatissimam quippe, in Doxologiis et Clausulis votivis inculcandam, patet ex plerisque omnibus Novi Testamenti libris, in extremo, et ex annot. Wolfii ad Ap. 1, 18., ubi *ἀμὴν* inepte interposuere librarii fere omnes. Unus librarius eam omittens pluris est, quam decem, eam, ut libet, addentes. Vid. App. crit. Ed. II. ad h. l.; [*ubi*, *quae cel.* Wolfii *ad b.* Bengelium *relatio fuerit, pluribus distincte exponitur.*] — Nunc si quis talem textum v. gr. Apocalypticum, qualem plerique amant hodie, penitus describat, lectionem plenam, planam, parallelismo tinctam, id est, interpolatam, et ex paucissimis recentissimisque testibus fere ubique conflatam habebit, quae, ad editiones collata, non multum abeat a textu per Henr. Stephanum et Elzevirios propagato. Mea recensio, in margine quidem, majore item testium numero destituitur interdum; sed hoc iis fit in locis, quae a patribus minus saepe citabantur: nec tamen idoneis testibus caret, quorum *antiquitas*, cum rationibus exegeticis ipsi textui innatis, numerum compensat. Talibus locis exceptis, (namque per exceptionem aliquantisper tractanda sunt,) textus meus perpetuo tenore ad monumenta longe plurima, a temporibus Johannis in omnes aetates et regiones didita, sive Graecos codices, sive versiones, maxime, *Italam* illam, sive patres, *Irenaeum*, *Hippolytum*, *Origenem*, *Athanasium*, *Andream*, *Tertullianum*, *Cyprianum*, *Hieronymum*, *Primasium* etc. spectes, accedit: nulli editioni, Complutensium, Erasmi, Bezae, Stephanorum, Elzeviriorum, unice addicta, et tamen raro ad solos codd. mss. se recipere coacta. Brevior ea lectio plerumque est; et ubi multiplex varietas erat, in

---

*) v. 20. *ἔρχομαι ταχὺ, venio cito*] Sic Jesus ait: Johannes, *Veni*, ait et post et ante. Uno haec momento coincidunt. Sic Ps. 27, 8.: *Dicit cor meum; (quaerite vultum meum:) vultum tuum quaero. V. g.*

medio ambulat: ubique priscum austerumque, id est, nativum colorem obtinet. Hoc cujusmodi esset, in *Supplementis* Curarum suarum, ut arbitror, dispexit Wolfius, (si eo usque progressus est,) et veritati liquidius indagatae manus dedit. Aequitatis ille in me suae semper memor fuit: omnesque, ut spero, intelligent, me quoque modestiae leges accurate servasse. Eodem pede *Exegesis*, cujus multo potiores hic partes erant, incedit. Ubicunque meam sententiam cum aliorum opinione permutare non potui, non pertinaciam, (nam sententia per multas antea dubitationes et considerationes collata, minus est mutabilis,) sed veritatis amorem, agnoscent, ut arbitror, idonei judices. iidemque, cum respexerint, quae primum fundamenta jecerim; cumque expenderint, quid ad dubitationes hinc inde objectas responderim: statuent fortasse, ceterorum quoque locorum, quae adhuc nemo reprehenderit, posthac, si reprehensa fuerint, idoneam defensionem *) vel mihi in mundo fore, vel lectoribus, me tacente aut defuncto, esse occursuram.

---

*) *Non fefellit sua* Beatum *exspectatio.* Defensores *post obitum suum nactus est complures, tum eruditionis fama, tum animi probitate spectatissimos; quorum quidem alii aliis* plus minusve accurate *mentem Bengelii vel* perspexerunt *vel* expresserunt. *Nominandi mihi h. l. veniunt e. g. S. R. D.* C. A. Crusius *Theologus Lips. primarius, in der* Vorrede *zu Hn. Past. Fehrens Anleitung zum rechten Verstand und Gebrauch der Offenb. Joh.*, 1760; *s. t. fassliche Vorstellung von dem ganzen Buche der Offenb. J. C., wie man es mit oder ohne Berechnung der geheimen Zeiten nutzen soll, recusa Lips.* 1766 *in Hypomnematibus ad Theologiam Propheticam*, *T. I. Lips.* 1764; *in der* Vorrede *zu Hn. Past.* Michaëlis *erläutertem N. T., Leipz.* 1769, *et passim: S. R. D.* J. F. Burscher, *in dem Versuch einer kurzen Erläuterung des Propheten Jeremiae, Leipz.* 1756: (*S. T.*) S. B. Fehre, *in der Anleitung zum rechten Verstand und Gebrauch der Offenb. Joh. Altenburg*, 1760: W. B. Christlieb, *in der Grundfeste der Bengelischen Erklärung der Offenbarung J. C. etc. Frkf. und Leipz.* 1760: *D.* C. F. Schmid, *in der allgem.* Vorbereitung *zu seiner kritischen Untersuchung, Ob die Offenb. Joh. ein ächtes göttliches Buch ist? Leipz.* 1771: *M.* M. F. Roos, *in seiner Auslegung der Weissagungen Daniels, die in die Zeit des N. T. hinein reichen, nebst ihrer Vergleichung mit der Offenb. Joh. nach der Bengelischen Erklärung derselben, Leipz.* 1771: *M.* J. F. Frisch, *in seinem apocalyptischen Catechismus, oder catechetischen Erklärung der Offenb. Johannis, auf eine deutlich und fassliche Art vor die gemeine Christenheit abgefasset, Leipz.* 1773: *quibus adjungi omnino merentur* Anonymus *in den schriftmässigen Anmerkungen über die in des Hn. D.* Ernesti *theologischen Bibliothek B. VI. St.* 4. *befindliche Recension, des Hn. D.* Crusii *Hypomnemata ad Theol. Proph. betreffend, Frkf. und Leipz.* 1766. (*quo in libello eximia facilitate plurimi interpretationis* nervi *cientur, et praecipue locus illustris Habakuki* de medio annorum, *ex sensu Bengeliano, mascule vindicatur*); *et max. ven.* J. G. Böhmer, *in seinen erläuternden* Anmerkungen *zu dem — von ihme übersetzten Bengelischen Cyclus oder Betrachtung über das grosse Weltjahr, Leipz.* 1773. (*ubi* Chronologiae Bengelianae *cum* Astronomorum observationibus *convenientia argumentis, ut spero, haud proletariis adstruitur.*) — *Qua in re nunquam velim Lectores animo dimittant, quod b.* Bengelius, *in seiner* Vorrede zur Erkl. Offenb. §. XIII. *his verbis neminem non rogatum voluit:* Was in dieser Erklärung enthalten ist, und aus derselben durch eine rechtmässige Folge fleusst, das gilt: hingegen wolle sich niemand bereden lassen, dass ich irgendwo etwas, das doch mit dieser Erklä-

rung keine Verwandtschaft hat, ausgesagt und veranlasset hätte etc. — *Ceterum si quis et reliquos recentiorum interpretum, in* alia omnia *abeuntes, scire aveat, ei notandi sunt v. gr.* (*S. T.*) J. C. Harenberg, *in der erklärten Offenbarung Johannis, Braunschw.* 1759: Anonymus *in Apocalypsi revelata, in qua deteguntur arcana, quae ibi praedicta sunt, et hactenus latuerunt, Amstelod.* 1766. (*de qua conf. meine* Beleuchtung etc. §. 16. p. 70. *sqq.*): *D.* Ph. F. Hane, *in seinem Entwurf der Kirchengeschichte N. T., wie solche in den erfüllten Weissagungen der göttlichen Offenbarung Joh. enthalten sind etc. Leipz.* 1768. 69. 72.: *D.* J. S. Semler, *in der freyen Untersuchung über die sogenannte Offenbarung Johannis, aus der Handschrift eines Fränkischen Gelehrten* (*D.* Oeders) *herausgegeben, mit eignen Anmerkungen. Halle* 1769. (— *qui liber etiamsi non continuam exegesin, sed* animosam *potius* rejectionem *apocalypseos contineat, hoc tamen loco non dissimulandus fuit*): Jac. Bruckerus, *in seinen* Anmerkungen *zum Englischen Bibelwerk, XIX. Th., oder des N. T. VIII. B. Leipz.* 1770: Anonymus, *s. t. die Offenbarung des heil. Johannis, erläutert, I. und II. Abschn. Halle* 1769. 72. *Inprimis vero et S. R. D.* Ernesti, *in seiner neuen und neuesten theol. Bibl.*, 1760—72, *et ill.* Michaëlis, *in seiner Einleitung in die göttliche Schriften des N. B.*, 1766, *acres se passim* Bengelii *censores, quoad punctum apocalypticum praebent, utut in* generalibus *potius* judiciis *subsistentes, quam argumentis maturam indaginem prodentibus ad arcem caussae descendentes. Atque hic quidem ven.* Hellwagii (*Praef. ad novam Edit. Ord. Temp.* §. *XI.*) *verba liceat epiphonematis loco repetere:* Quid dixerit scripseritve (Bengelius), revideant atque amplius examinent, qui praesentes fluctus reformidant. Bona Bengelii pace proficiant, qui possunt, in cognoscenda et testanda veritate, quam ille docuit, et Bengelium id ipsum optantem et nobis gratulantem (conf. omnino die Erkl. Offenb. ad c. 17, 9.), DEO dante, vincant; — *εἰδότες, ὅτι ὁ κόπος ὑμῶν οὐκ ἔστι κενὸς ἐν κυρίῳ.*

CONCLUSIO OPERIS.

Nunc, DEI benignitate, exegesin, non modo crisin, Apocalypseos et N. T. totius viridi aetate susceptam, ingravescentibus annis absolvi. Textum ad monumenta sincerissima exactum: sententiam ejus in dogmaticis, propheticis, historicis, chronologicis, explicatam: typum doctrinae evangelicae religiose observatum: omnia uno constanti regularum rationumque tenore coagmentata, boni lectores deprehendent. Quinque potissimum pensa sunt, ***Apparatus*** criticus ipsi textui adjectus, ***Harmonia*** evangelistarum, ***Apocalypseos*** exegesis Germanica, ***Ordo*** temporum, hic ***Gnomon*** denique: sed una tela est. Neque aliud habuere interea ***Defensiones*** meae: tantummodo, quae antea scripseram, rescripsi et recoxi. Molestum id quidem est, et putidum videtur: sed veniam dabunt periti. nam ob rei gravitatem et quorundam imbecillitatem sic fieri oportet. Verbum Dei quomodo mundus accipiat, dudum constat: ego si id ut Verbum Dei, quemadmodum confido, tractavi, me non aliter accipi postulo. Etiam cultores saepe veritatis ea, quibus haud assuevere, tardius admittunt. Cum pridem audierunt, ***Hoc est:*** quaerunt denique, ***Quid est?*** cumque Demonstratio defluxit, Postulata sibi proponi queruntur. Nonnulli obitu demum suo veritati, in parte non agnita, officere desinunt. Veruntamen non frustra laboratur: dum alii praeter opinionem desunt, alii praeter opinionem se dedunt vel dedent. Lux crescit indies: per adversa ad victoriam enititur veritas: multis de rebus posteritas aliter judicabit. O DEUS, Tuo judicio stat caditve, quicquid stat vel cadit: quod per me operari dignatus es, tuere: lectorum et mei miserere. Tibi est Gloria et esto in perpetuum.

INDICES

ad libros N. T. eorumque capita et versiculos idoneas ob causas, rarius autem ad paginas, accommodati,

quos ex usu quisque suo optime locupletaverit,

et qui, eo pacto aucti sunt, ut, ubi *Capitum* numeri *Germanici* comparent, Gnomonis ipse *textus*; ubi *Romani*, notae *marginales* indigitentur.

INDEX I.

LOCORUM V. T.

Gen. 1, 1. Principium T. I, pag. 352
3. Lux. 2 Cor. 4, 6
2, 2. Quies. Hebr. 4, 4
7. Homo de terra 1 Cor. 15, 45
23. Caro et ossa. Eph. 5, 30
24. Una caro. Matth. 19, 5
1 Cor. 6, 16
5, 22. Enoch. Hebr. 11, 5
10, 25. In diebus Peleg. Matth. 1, 11
12, 1. Exitus Abrahami. Act. 7, 3
3. Benedictio. Gal. 3, 8
13, 15. et semini tuo. 3, 16
14, 18. ss. Melchisedek. Hebr. 7, 1
15, 6. Credidit. Rom. 4, 3. Gal. 3, 6
13. Seminis peregr. Act. 7, 6
17, 5. Pater mult. gent. Rom. 4, 17
18, 12. Sarae dominus. 1 Petr. 3, 6
19, 26. Uxor Loti. Luc. 17, 32
20, 16. Tegmen. 1 Cor. 11, 10
21, 10. Ejice ancillam. Gal. 4, 22
12. Semen in Isaac. Rom. 9, 7
22, 17. Seminis multitudo. Hebr. 6, 14
18. Benedictio. Act. 3, 25
25, 23. Major serviet. Rom. 9, 12
34. Esau edit etc. Hebr. 12, 16
28, 15. Non deseram. Hebr. 13, 5
46, 27. Animae LXX etc. Act. 7, 14
34. Pecora. Ap. 18, 13
47, 31. Extremum baculi. Hebr. 11, 21
Exodi totus fere liber: Act. 7, 17—44. 1 Cor. 10, 1 ss. Hebr. 9, 1 ss. c. 11, 23 ss.
3, 6. Deus Abrahami etc. Matth. 22, 32
Exodi 3, 12. Colent me. Act. 7, 7
9, 16. Excitavi te. Rom. 9, 17
12, 46. Os non frang. Joh. 19, 36
16, 4. Panem e coelo. Joh. 6, 31
16, 18. Qui multum. 2 Cor. 8, 15
19, 5. 6. Peculium: regnum: gens sancta. 1 Petr. 2, 9
13. Si bestia. Hebr. 12, 20
20, 12. Honora patrem. Matth. 15, 4 Eph. 6, 2
12 s. Non occides etc. Matth. 19, 18 s. 5, 21. 27
21, 14. De altari. Matth. 8, 22
17. Qui maledixerit. 15, 4
24. Oculum pro oculo. 5, 38
24, 6 ss. Sumsit sanguin. Hebr. 9, 19
33, 19. Miserebor. Rom. 9, 15
34, 30. Facies Mosis. 2 Cor. 3, 7
Lev. 11, 34. T. II, pag. 439
18, 5. Qui fecerit. Rom. 10, 5
19, 18. Proximum, ut te. Matth. 22, 39. Rom. 13, 9. Jac. 2, 8
26, 11. Inhabitabo. 2 Cor. 6, 16
Num. 11, 4. etc. Concupiscentes etc. 1 Cor. 10, 6. 10
12, 7. Moses fidelis. Hebr. 3, 2
8. Videt Moses. 1 Cor. 13, 12
16, 5. Quis Domini. 2 Tim. 2, 19
25, 9. Millia 23 et 24. 1 Cor. 10, 8
Deut. 1, 31. Tulit te. Act. 13, 18
6, 4. s. Unus Dominus. Marc. 12, 29.
5. Amabis. Matth. 22, 37
13, 16. c. 8, 3. Eum colito. etc. Matth. 4, 10. 7. 4

Deut. 18, 15. Prophetam ut me. Act. 3, 22. 7, 37
21, 23. Qui pendet. Gal. 3, 13
24, 1. Libellus repudii. Matth. 5, 31. 19, 7. s.
25, 4. Bos triturans. 1 Cor. 9, 9
27, 26. Maledictus. Gal. 3, 10
29, 18. Radix amara. Hebr. 12, 15
30, 11. Mandatum prope. Rom. 10, 6
32, 21. Ad coelum provocarunt etc. Rom. 10, 19. 1 Cor. 10, 22
35. Mihi vindicta. Rom. 12, 19. Hebr. 10, 30
36. Judicabit. Hebr. 10, 30
43. Jubilate etc. Rom. 15, 10 Hebr. 1, 6
Ruth 1, 1. Judices. Matth. 1, 5
Libri Josuae et Judicum. Hebr. 11, 29 fs.
Jos. 15, 58. 59. Bethlehem. Matth. 2, 6
1 Sam. 21, 1. Sacerdos. Marc. 2, 26
2 Sam. 7, 14. Pater: filius. Hebr. 1, 5
1 Reg. 8, 9. Arca foederis. 9, 4
12, 32. Festum mense VIII. Joh. 4, 35
19, 15. Proph. occid. Rom 11, 3
2 Chron. 24, 20. Zacharias. Matth. 23, 35
Jobi summa. Jac. 5, 11
c. 5, 13. Capit sapientes. 1 Cor. 3, 19
12, 2. Populus. Rom. 10, 19
19, 25. Ultimus. 1 Cor. 15, 45
20, 26. Ignis. Matth. 3, 12
41, 2. Quis dedit prius? Rom. 11, 35
42, 17. Jobi resurrectio. Matth. 27, 52
Psalm. 2, 1 s. Quare fremuerunt. Act. 4, 25
2, 7. Filius meus. Act. 13, 33 Hebr. 1, 5. 5, 5
4, 5. Ira citra pecc. Eph. 4, 26
8, 3. Ex ore. Matth. 21, 16
8, 5 s. Quid homo? Hebr. 2, 6
8, 7. Omnia. 1 Cor. 15, 27
14, 2. Omnes recesserunt. Rom. 3, 10
16, 10. Sanctus incorruptus. Act. 2, 25. 13, 35
18, 50. Confitebor. Rom. 15, 9
19, 5. Canon et sermo eorum. 10, 18
22, 2. Deus meus. Matth. 27, 46
9. Servet eum. 43
23. Fratribus meis. Hebr. 2, 12
24, 1. Domini terra. 1 Cor. 10, 26
32, 1. Beatus. Rom. 4, 6 s.
34, 9. Gustate. 1 Petr. 2, 2.
13 s. Qui vult vita frui. 3, 10
Psalm. 34, 21. Os non frang. Joh. 19, 36
35, 19. Gratis oderunt. 15, 25
37, 9. etc. Heredes terrae. Matth. 5, 5
40, 7. Sacrificium. Hebr. 10, 5
41, 10. Qui edit. Joh. 13, 18
44, 23. Propter te trucid. Rom. 8, 36
45, 7. 8. Thronus tuus Hebr. 1, 8
48, 3. Magnus rex. Matth. 5, 35
51, 6. Ut justificeris. Rom. 3, 4
55, 23. Curam tuam. 1 Petr. 5, 7
62, 4. Occiditis. Jac. 4, 2
14. Reddet unicuique. Rom. 2, 6
68, 20. Ascendisti. Eph. 4, 8
28. Principes Zabulon. Matth. 4, 15
69, 10. Zelus: contumelia. Joh. 2, 17. Rom. 15, 3
23 s. Mensa eorum. Rom. 11, 9
26. Habitatio deserta. Act. 1, 20
78, 2. Aperiam. Matth. 13, 35
82, 6. Dii estis. Joh. 10, 34
87, 4. Tyrus. Act. 21, 3
89, 21. Inveni David. 13, 22
90, 4. Mille anni. 2 Petr. 3, 8
91, 11 s. Angelis. Matth. 4, 6
94, 11. Novit cogitata. 1 Cor. 3, 20
95, 7. Hodie. Hebr. 3, 7
97, 7. Adorate eum. Hebr. 1, 6
102, 26 s. Initio. 1, 10
104, 4. Angeli, venti. Hebr. 1, 7
35. Halleluja. Ap. 19, 1. §. 11
109, 8. Episcopatum ejus. Act. 1, 20
110, 1. Domino meo: Sede. Matth. 22, 43 s. Act. 2, 34
4. Juravit. Hebr. 5, 6
112, 9. Dispersit. 2 Cor. 9, 9
116, 10. Credidi. 4, 13
11. Homo mendax. Rom. 3, 4
117, 1. Laudate. 15, 11
118, 6. Mihi adjutor. Hebr. 13, 6
22. Lapidem. Matth. 21, 42 1 Petr. 2, 7
25. s. Hosianna: Benedictus. Matth. 21, 9. 23, 39
133, 2. Christus, unctus Sacerdos. Col. 2, 10
Prov. 3, 4. Providens bona. Rom. 12, 17
7. Ne sapias tibi. 16
11. s. Noli spernere. Hebr. 12, 5
34. Humilibus. Jac. 4, 6
8, 23 seqq. Initio. T. I, p. 352
25. Ante colles. Joh 8, 58
10, 12. Pecc. tegit amor. 1 Petr. 4, 8

Prov. 11, 31. Si justus. 4, 18
23, 31. Vino. Eph. 5, 18
24, 16. Septies cadet. Luc. 17, 4
25, 21 s. Si esuriat. Rom. 12, 20
26, 11. Canis. 2 Petr. 2, 22
Jes. 1, 2. Exaltavi. Act. 13, 17
9. Semen relictum. Rom. 9, 29
6, 1. Vidi. Joh. 12, 41
9. Audietis. Matth. 13, 14
Act. 28, 26
7, 14. Ecce virgo. Matth. 1, 22 s.
8, 12 s. Timorem eorum. 1 Petr. 3, 14
17 s. Confidam. Ego et liberi. Hebr. 2, 13.
23. c. 9, 1. Terra Zabulon. Matth. 4, 15
9, 5. Admirabilis T. I, p. 355
10, 22 s. Si fuerit pop. tuus. Rom. 9, 27
11, 10. Radix Jesse. Rom. 15, 12
22, 13. Edamus. 1 Cor. 15, 32
25, 8. Absorbebit mortem. 1 Cor. 15, 54
27, 9. Tolletur pecc. ejus. Rom. 11, 26
28, 11. Aliis linguis. 1 Cor. 14, 21
16. Lapis in Sion. Rom. 9, 33
1 Petr. 2, 6
29, 10. Spiritus soporis. Rom. 11, 8
13. Labiis honorant. Matth. 15, 8
14. Peribit sapientia. 1 Cor. 1, 19
16. Ut si lutum. Rom. 9, 20
33, 18. Ubi scriba? 1 Cor. 1, 20
40, 3 s. Vox clamantis. Matth. 3, 3
6 s. Caro foenum. 1 Petr. 1, 24
13. Quis novit? Rom. 11, 34
1 Cor. 2, 16
42, 1 ss. Ecce minister meus. Matth. 12, 18
12. Laudem ejus nunc. 1 Petr. 2, 9
43, 20 s. Populus electus. ibid.
45, 23. Omne genu. Rom. 14, 11
49, 6. Lux gentium. Act. 13, 47
52, 5. Nomen meum. Rom. 2, 24
7. Pulcri pedes. 10, 15
11. Exite. 2 Cor. 6, 17
15. Quibus non erat nunciatum. Rom. 15, 21
53, 1. Quis credit? Joh. 12, 38
4. Languores nostros. Matth. 8, 17
5. Vibice ejus. 1 Petr. 2, 23 ss.
7. Ut ovis. Act. 8, 32
12. Cum sceleratis. Marc. 15, 28
54, 12. Fenestrae. Ap. 21, 11
Jes. 54, 13. Docti a Deo. Joh 6, 45
55, 3. Benigna David. Act. 13, 34
56, 7. Domus prec. Matth 21, 13
10, 11. Dormitantes. Jud. v. 8
59, 7. s. Pedes veloces Rom. 3, 15
20 s. Redemtor Sionis. 11, 26
60, 1. Illuminare. Eph. 5, 14
3. Gentes in lumine. Ap. 21, 24
61, 1 s. Spiritus Domini. Luc. 4, 18
64, 3. Oculus non vidit. 1 Cor. 2, 9
65, 1 s. Invent. sum. Rom. 10, 20 s.
66, 1. Coelum mihi thr. Act. 7, 49
24. Vermis. Marc. 9, 44
Jer. 7, 11. Spelunca latr. Matth. 21, 13
9, 23. Qui gloriatur. 1 Cor. 1, 31
16, 16. Piscatores. Matth. 4, 19
22, 11. 18. 24. 28. 30 etc. Sterilis. T. I, p. 14
31, 15. Rama. Matth. 2, 18
31. N. T. T. I, p. 14. T. II, p. 435
Ez. 1, 28. Vidi et audivi. Joh. 5, 37
37, 7. Resurrectio. Apoc. XX. 4
38, 2. Gog. Ap. 20, 8
42, 17. Calami. 21, 17
48, 31. Portae. 12
Dan. 7, 7. etc. Bestia quarta. Ap. 13, 1 (thesi 5) et cap. 17, 10
9, 24. Hebd. LXX. T. I, p. 17. 434
27. Abominatio. Matth. 24, 15
11, 36. Elevabitur. 2 Thess. 2, 4
12, 12. Dies 1335. Ap. 17, 10
Hos. 2, 25. Non-populus. Rom. 9, 25
1 Petr. 2, 10
6, 6. Misericordiam. Matth. 9, 13
12, 7
11, 1. Ex Aegypto. 2, 15
13, 14. Ubi stimulus? 1 Cor. 15, 55
Joel 3, 1 s. Effundam. Act. 2, 17
Amos 5, 13. Dies mali. Eph. 5, 16
25. Num sacrificia. Act. 7, 42
9, 11. Tabernaculum David. 15, 16
Obad. v. 21. Domini regnum. Ap. 11, 15
Jon. 2, 1. Jonas in pisce. Matth. 12, 40
3, 5. Ninive paenitens. 41
Mich. 5, 1. Bethlehem. Matth. 2, 6
Hab. 1, 5. Videte. Act. 13, 40
2, 3. 4. Veniet. Hebr. 10, 36
3, 4. Justus. Rom. 1, 17. Gal. 3, 11
Sophon 2, 11. Loco suo. Rom. 9, 26
Hagg. 2, 6. Adhuc semel. Hebr. 12, 26
Zach. 6, 13. Inter utrumque. Joh. 8, 17
9, 9. Rex tuus. Matth. 2, 5.
2 Thess. 2, 3
11, 12 s. Argentei 30, Matth. 27, 9
12, 10. Videbunt. Joh. 19, 37
13, 7. Pastor percussus. Matth. 26, 31
14, 4. Mons olearum. 24, 15

Zach. 14, 8. Aqua viva Joh. 7, 38
Malach. 1, 2. Jacobum dilexi. Rom. 9, 13
3, 1. Ecce mitto. Matth. 11, 10
4, 5. Elias. 11, 14.
vers ult. anathemate.
Matth. 3, 12. Luc. 1, 63
Sap. 7, 25. Splendor. Hebr. 1, 3.
Sir. 35, 22. Non tardabit. 2 Petr. 3, 9
48, 11. Elias. Luc. 1, 17
2 Macc. 6, 19. etc. Tympanum. Hebr. 11, 35
4 Ezr. 1, 30. etc. Ut gallina. Matth. 23, 37

Permulta alia loca sedulo lectori occurrent: qui etiam *pericopas*, in diebus dominicis et festis tractari solitas, facile evolvet. v. gr. 1 Advent. T. I, pag. 141. et T. II, p. 86. etc. [*quae cum et* Editioni N. T. gr. *et* Versioni Germ. N. T. (*Ed. II.*) *subjunctae sint, h. l. tanto minus desiderabuntur.* Textus *enim nemini non debet ad manus esse, qui rite utitur quacunque exegesi.*]

INDEX II.

VERBORUM

Hebraeorum et Graecorum *quorundam* insignium.

אבות Hebr. 11, 23.
אהיה Apoc. 1, 8. §. 21.
אלף Matth. 2, 6.
אמן Matth. 5, 18.
בטן Joh. 7, 35.
בליעל 2 Cor. 6, 15.
ברית Hebr. 9, 16. Matth. 26, 28.
גוי Rom. 10, 19.
גלגל Jac. 3, 6.
דבר Joh. 6, 63.
הלך Joh. 15, 16.
הללו יה Apoc. 19, 1.
חכם Matth. 23, 34.
חק Rom. 1, 4.
חרובה Luc. 15, 16.
חרף Jac. 1, 5.
ידע 2 Tim. 2, 19.
יה Apoc. 19, 1.
יהוה Apoc. 1, 8. §. 7. sqq. c. 11, 17.
יצא Matth. 2, 6.
ישוע Matth. 1, 21.
כבוד Act. 2, 26.
כי Matth. 7, 14.
לוי Matth. IX, 9.
לצים Jac. 3, 6.
מוסר Eph. 6, 4.
מקנה' צאן diff. Apoc. 18, 13.
מתתי, מתי Matth. IX, 9.
נבלה Apoc. 11, 8.
נזר Matth. 2, 23.
עבד Matth. 12, 18.
עליה Act. 1, 13.
עלמה Matth. 1, 23.
ענה Matth. 6, 7.
צבאות Rom. 9, 29. Apoc. 1, 8.
קדוש Rom. 1, 4.
קהלת Matth. 12, 30.
קטיגור Apoc. 12, 10.
שאלה 1 Petr. 3, 21.
שטן Matth. 4, 1. Apoc. 12, 9.
שכינה Joh. 1, 14.
שרת Act. 1, 17.
תורה Matth. 12, 21.
תמים Hebr. 5, 13.

* * *

Ἀγαθὸς Marc. 10, 18. *ἀγαθὸς, δίκαιος*, diff. Rom. 5, 7
ἀγαλλιᾶσθαι, ex Arab. Joh. 5, 35
ἀγαπᾷν Marc. 10, 21. *φιλεῖν* diff. Joh. 21, 15
Ἄγαρ Gal. IV, 25
ἁγιασμὸς, ἁγιότης, ἁγιωσύνη, diff. Rom. 1, 4
ᾅδης Luc. 16, 23. 1 Cor. 15, 55
αἰγιαλὸς Matth. 13, 2
αἷμα καὶ σὰρξ Hebr. 2, 14

αἰτεῖσθαι, δεηθῆναι, ἐρωτᾷν, diff. Joh. 11, 22
αἴτιος Hebr. 5, 9
αἰχμαλωσία Eph. 4, 8. Ap. 13, 10
αἰὼν, γενεὰ Col. 1, 26
αἰὼν, κόσμος diff. Eph. 6, 12
ἄκαρπος Matth. 13, 22
ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια diff. Eph. 4, 19
ἄκακος Rom. 16, 18
ἀκρασία Matth. 23, 25
ἄκρον Matth. 24, 31
ἀλλὰ Matth. 11, 8. 9. Luc. 11, 42 Rom. 10, 8
ἄλλος, ἕτερος, diff. Act. 4, 12
ἅλων, ἀποθήκη diff. Matth. 3, 12
ἅμα, ὁμȣ̃, diff. 1 Thess. 4, 17
ἄμωμον Ap. 18, 13
ἂν Joh. 4, 10. Act. 3, 19
ἀνατολὴ Luc. 1, 78
ἀντὶ Joh. 1, 16
ἀπάγχεσθαι Matth. 27, 5
ἀπαλγεῖν Eph. 4, 19
ἅπαξ, ἐφάπαξ, diff. Rom. 6, 10
ἀπαρχὴ, ἀρχὴ, diff. Col. 1, 18
ἀπελπίζειν Luc. 6, 35
ἀπέρχεσθαι, πορεύεσθαι, diff. Joh. 16, 7
ἄπιϛον Act. 26, 8
ἀπὸ, propter Luc. 7, 35
ἀποθήκη, ταμεῖον diff. Luc. 12, 24
ἀποκατάϛασις Act. 3, 21
ἀποκτένω Matth. 10, 28
ἀπολύτρωσις, ἱλασμὸς, καταλλαγὴ diff. Rom. 3, 24
ἀπολύω, ἀφίημι, diff. Luc. 6, 37
ἀποϛέλλω, πέμπω, diff. Luc. 24, 49 Joh. 20, 21
ἄρα, οὖν, diff. Rom. 5, 18
ἀρέσκω Rom. 8, 8
ἁρπαγμὸς Phil. 2, 6
ἀῤῥαβὼν 2 Cor. 1, 22
τὴν ἀρχὴν Joh. 8, 25
ἀρχὴ, ἐξȣσία Col. 1, 16
ἀρχιερεῖς Matth. 2, 4
ἄρχομαι Matth. 4, 17
ἀσθένεια Rom. 5, 6
ἀσώτως Luc. 15, 13
αὔριον, ἐπαύριον, diff. Act. 25, 22
αὐτὸς Matth. 1, 21. Joh. 16, 27. αὐτȣ̃, reciprocum, Ap. 1, 5. αὐτὴ, Act. 8, 26. αὐτοὶ, Hebr. 3, 10. αὐτȣ̀ς, *nos* Ap. 5, 10.
ἄφεσις Luc. 4, 18
ἄφεσις, πάρεσις Rom. 3, 25
ἀφίημι Marc. 1, 34. Rom. 4, 7. ἀφεὶς Ap. 2, 20
ἄφιξις Act. 20, 29
ἀχλὺς Act. 13, 11
ἀχρεῖος Matth. 25, 30
ἄχρι Act. 3, 21

βάπτω Luc. 16, 24
βάρβαρος Act. 28, 2
βάρος, φορτίον, diff. Gal. 6, 2
βασιλικὸς Jac. 2, 8
βεβηλȣ̃ν Matth. 12, 5
βιάζεσθαι Matth. 11, 12
βίβλος γενέσεως Matth. 1, 1
βλέπω, ὁράω· θεωρῶ, ὄπτομαι, diff. Joh. 16, 16. Hebr. 2, 8
βόσκω, ποιμαίνω, diff. Joh. 21, 16
βρέφος, παιδίον diff. Luc. 18, 17

γάμος Matth. XXII, 4
γὰρ, Matth. 1, 18. Marc. 11, 13. Joh. 9, 30. Act. 15, 21. 27. Rom. 1, 18. 3, 28. 5, 7. 6, 4. Hebr. 2, 8.
γέεννα Matth. 5, 22.
γέμω Ap. 4, 8
γενεὰ Matth. 1, 27. §. 12. et cap. 24, 34
γίνομαι Joh. 1, 3. 14. 15. Act. 15, 25 Ap. 1, 1. 9.
γινώσκω, ἐπιγινώσκω, diff. 1 Cor. 13, 12
γινώσκομαι, pro *erudior*. 1 Cor. 8, 3
γνόφος, σκότος, diff. Hebr. 12, 18
γνώμη 1 Cor. 7, 25
γνῶσις 2 Cor. 6, 6. Diff. σοφία 1 Cor. 12, 8. 1 Petr. 3, 7. 2 Petr. 1, 5.
γραμματεὺς Matth. 2, 4

δαιμόνιον 1 Tim. 4, 1
δὲ epitaticum Rom. 8, 8
δέησις, προσευχὴ, ἱκετηρία, diff. 1 Tim. 2, 1. Hebr. 5, 7.
δεῖ, ὀφείλει, diff. 1 Cor. 11, 10. Hebr. 2, 1
δεισιδαίμων Act. 17, 22
δέρειν, τύπτειν, παίειν diff. Luc. 22, 63
δέρω Matth. 21, 35
δέχομαι Act. 3, 21
διὰ Hebr. 2, 10. Diff. ab ἐκ, Rom. 3, 30
διακονία Act. 1, 17
διαθήκη Matth. 26, 28. Hebr. 7, 22.
διακρίνομαι Jac. 2, 4
δίδραχμον Matth. 17, 24
διελθεῖν Hebr. 4, 14
δίκαιος Matth. 1, 19. Rom. 5, 7
δικαιȣ̃ν Luc. 7, 29. 35. Rom. 3, 20
δικαίωμα Rom. 5, 18
δικαίωσις, δικαιοσύνη diff. Rom. 4, 25
διχοτομεῖν Matth. 24, 51
δοκεῖν Matth. 3, 9. 1 Cor. 3, 18
δόξα DEI Rom. 6, 4
δόξα, σωτηρία, diff. 2 Tim. 2, 10
δύναμις Rom. 8, 38

ἐγκομβώσασθαι 1 Petr. 5, 5
ἐγκρατὴς Tit. 1, 8
ἑδραῖος, τεθεμελιωμένος diff. Col. 1, 23
ἐθελοθρησκεία Col. 2, 23
ἔθνος, λαὸς diff. Luc. 23, 2
εἰ Rom. 8, 31. εἰ καὶ 2 Cor. 7, 8
εἰκῆ Matth. 5, 22
εἰμὶ ὢν κτλ. Joh. 1, 1. 18. 3, 13. οὐκ ἔστι 1 Cor. 11, 20
εἶμι Joh. 7, 34
εἴπω, λαλῶ diff. Joh. 12, 49
εἰς Marc. 13, 9. Diff. ab ἐπὶ Act. 8, 22 Rom. 1, 17. 3, 22
εἶτα, ἔπειτα diff. 1 Cor. 15, 23
ἐκ Rom. 1, 17
ἐκ, διὰ diff. Rom. 3, 30
ἐκβάλλειν Matth. 9, 38. 11, 20
ἐκεῖνος Matth. 24, 36. Marc. 4, 35. diff. ab οὗτος Matth. 23, 23
ἐκκλησία Matth. 18, 17
ἐκπειράζω Matth. 4, 7
ἐκστῆναι Marc. 3, 21
ἐκφέρειν, τίκτειν, diff. Hebr. 6, 7
ἐλαῖαι Ap. 11, 4
ἔλεος Matth. 9, 13
ἔμπροσθεν Joh. 1, 15
ἐν Hebr. 9, 4. diff. a παρὰ et ἐξ. Joh. 14, 17. 18, 36
ἐν diff. ab εἰς Rom. 5, 21
ἐν pro, cum. Rom. 1, 23
ἕνεκα Luc. 4, 18
ἐνιαυτὸς, ἔτος, diff. Ap. 13, 18. §. 7.
ἔννοια 1 Petr. IV, 1
ἐνταφιάζειν Matth. 26, 12
ἐντολὴ Rom. 7, 9
ἐντὸς Luc. 17, 21
ἐξ, κατὰ diff. Rom. 2, 7
ἕξις Hebr. 5, 14
ἐξουσία, ἐξουσίαι, diff. Rom. 13, 1
ἐπαγγελία Act. 1, 4
ἐπεὶ Hebr. 9, 17
ἐπηρεάζειν Matth. 5, 44
ἐπὶ cum gen. Matth. 1, 11. Marc. 2, 26. 12, 26. Ap. 5, 10. 21, 16. cum dat. Ap. 21, 12. cum accus. Act. 1, 21. Luc. 1, 17.
ἐπιβάλλω Marc. 14, 72
ἐπιθυμεῖν, ὀρέγεσθαι, diff. 1 Tim. 3, 1
ἐπιούσιος Matth. 6, 11
ἔπω, λαλῶ diff. Joh. 12, 49
ἐργάζεσθαι Ap. 18, 17
ἐρεύγεσθαι Matth. 13, 35
ἔρημος Matth. 23, 38. Apoc. 17, 3
ἑταῖρος Matth. 26, 50
ἑτοιμασία Eph. 6, 15
εὐαγγελίζεσθαι Matth. 11, 5
εὐδοκεῖν Matth. 3, 17
εὐεργέτης Luc. 22, 25
εὐθέως, εὐθὺς Matth. 13, 20 s. Marc. 1, 20. s. et cap. 4, 29
εὐλάβεια 2 Thess. 2, 3. Hebr. 5, 7
εὔνοια Eph. 6, 7
εὐπερίστατος Hebr. 12, 1
εὐχαριστεῖν Matth. 15, 36
ἐφ' ᾧ Rom. 5, 12

ζιζάνια Matth. 13, 25

ἢ Matth. 12, 29
ἡγεμὼν Luc. 2, 2
ἥκω Marc. 8, 3. Ap. 2, 25
ἦ μὴν Hebr. 6, 14
ἡνίκα 2 Cor. 3, 16
ἦχος Luc. 21, 25

θειότης, θεότης, diff. Rom 1, 20
θέλημα Matth. 18, 14
θέλω Marc. 12, 38
θεὸς Ap. 1, 8. §. 13.
θεωρία Luc. 23, 48
θηρίον Ap. 13, 1
θρόνοι, κυριότητες diff. Col. 1, 16
θυμομαχεῖν Act. 12, 20
θυμὸς, ὀργὴ, diff. Rom. 2, 8
θύρα, πύλη diff. Luc. 13, 25

ἴδε, ἰδὲ Jac. 3, 3
ἰδιώτης, ἀγράμματος diff. Act. 4, 13
ἱκανὸν 17, 9
ἵλεως Matth. 16, 22
ἱμάτιον, χιτὼν, diff. Matth. 5, 40
ἵστημι Matth. 12, 25. 26, 15. Joh. 8, 44
ἱστορεῖν Gal. 1, 18

καθεὶς Marc. 14, 19
καθὼς Joh. 17, 11
καὶ Marc. 9, 5. Luc. 2, 14. 7, 16. 29. 37. Joh. 8, 25. 9, 36. 1 Cor. 15, 29. Ap. 10, 7.
καὶ consecutivum Matth. 6, 24
καὶ pro *sed* Joh. 7, 4
καὶ pro relativo Joh. 12, 35
καινὸς, νέος, diff. Hebr. 8, 13
καίπερ Ap. 17, 8
καιρὸς, χρόνος, diff. Act. 1, 7
κακία Matth. 6, 34. Rom. 1, 29. 1 Cor. 5, 8. Jac. 1, 21
καλὸς Rom. 7, 16
καλῶς Marc. 7, 9
κἂν Marc. 6, 56
κατὰ Act. 5, 15. Rom. 2, 7. 8, 27 2 Cor. 7, 9. 8, 2
καταβολὴ Matth. 13, 35
κατάνυξις Rom. 11, 8
κατάθεμα Ap. 22, 3
καταθεματίζειν Matth. 26, 74

καταλείπεσθαι Hebr. 4, 1
καταργεῖσθαι, παύεσθαι, diff. 1 Cor. 13, 8
κατάστημα Tit. 2, 3
κατεργάζεσθαι Eph. 6, 13
— diff. ab ἐργάζ. Rom. 2, 9. 10
κεραία Matth. 5, 18
κεράτια Luc. 15, 16
κερδαίνειν Act. 27, 21
κεφαλαιοῦν Marc. 12, 4
κλῆρος 1 Petr. 5, 3
κλίνη, κράββατος, diff. Act. 5, 15
κολλᾶσθαι Ap. 18, 5
κοπιᾶν Ap. 2, 3
κόσμος Rom. 4, 13. Eph. 6, 12
κόφινος, σπυρὶς, diff. Matth. 16, 9. s.
κρατεῖν, πιάζειν, diff. Apoc. 19, 20
κρυπτὸν, συγκεκαλυμμένον diff. Luc. 12, 2
κυρία 2 Joh. v. 1
κύριος Matth. 3, 3. Ap. 1, 8. §. 14
κῶλον Hebr. 3, 17

λαῖλαψ Marc. 4, 37
λαλῶ, ἔπω diff. Joh. 12, 49
λανθάνω Hebr. 13, 2
λατῖνος Ap. 13, 18. §. 12
λειτουργία Act. 1, 17. Hebr. 1, 14
λικμᾶν Matth. 21, 44
λόγος Joh. 1, 1
λούειν, νίπτειν, diff. Joh. 13, 10
λύειν Matth. 5, 17. 19. 18, 18

μαθητεύειν Matth. 28, 19
μακροθυμεῖν Luc. 18, 7
μαργαρῖται Ap. 21, 19
μάχαιρα, ῥομφαία, diff. Luc. 2, 35
μέλλω, 2 Petr. 1, 12. μέλλων Matth. 11, 14
μεσουράνημα Ap. 8, 13
μετὰ Luc. 1, 28. Hebr. 7, 28
μετανοεῖν Matth. 3, 2
μετάνοια Luc. 5, 32. 2 Cor. 7, 10
μεταξὺ Act. 13, 42
μετεωρίζεσθαι Luc. 12, 29
μηδὲ, μήτε diff. Act. 23, 8
μνήμη 2 Petr. 1, 12
μόνος Matth. 4, 10

ναὶ Matth. 15, 27
νεκροὶ Matth. 8, 22
νοεῖν, συνιέναι, diff. Matth. 16, 9
νομίζεσθαι Luc. 3, 23
νομικὸς Matth. 22, 35
νουθεσία, παιδεία diff. Eph. 6, 4
νουθετεῖν, διδάσκειν diff. Col. 1, 28 coll. Rom. 15, 14
νῦν Luc. 11, 39. Joh. 18, 36

ὁ, ἡ, τὸ, Matth. 18, 17. 20, 16. etc. Articuli adhibiti vel omissi ratio persaepe notatur. Vid. sub tit. *Articulus*.
ὄγκος Hebr. 12, 1
ὅθεν 2, 17
ὅλως 1 Cor. 5, 1. 15, 29
ὁμοίως· ὡσαύτως, diff. Luc. 13, 3
ὅπως ἂν pro למען Act. 3, 19
ὀρθοτομεῖν 2 Tim. 2, 15
ὁρίζειν, ἀφορίζειν diff. Rom. 1, 4
ὃς Matth. 13, 23
ὅσιος Ap. 16, 5
ὅταν Marc. 3, 11
ὅτι Matth. 2, 23. cum infinitivo, Act. 27, 10
οὐ Rom. 3, 9. μὴ diff. 1 Cor. 12, 15
οὐ μὴ Matth. 5, 18
οὐκ Joh. 7, 8
οὐὰ Marc. 15, 29
οὐαὶ Matth. 11, 21
οὗτος Matth. 5, 19
— diff. ab ἐκεῖνος Matth. 23, 23
οὕτως Joh. 4, 6
— incluso tempore Act. 7, 8
ὄφελον Gal. 5, 12
ὄχλος Act. 6, 7
— diff. a θόρυβος Act. 24, 18
ὀψὲ Matth. 28, 1

παιδεία, vid. νουθεσία
παιδία, τεκνία, diff. 1 Joh. 2, 12
παιδίον, βρέφος diff. Luc. 18, 17
παῖς Matth. 12, 18
παλιγγενεσία Matth. 19, 28
παντοκράτωρ Ap. 1, 8
παρὰ Marc. 3, 21. 1 Cor. 16, 2. Hebr. 1, 4
παράγεσθαι 1 Joh. 2, 8
παρακοὴ Rom. 5, 19
παράκλητος Joh. 14, 16
παραμυθία, παρηγορία, diff. Col. 4, 11
παραπλησίως Hebr. 2, 14
παραῤῥεύω Hebr. 2, 1
πάρεσις Rom. 3, 25
παρέχειν πίστιν Act. 17, 31
παρίστημι 1 Cor. 8, 8
παροιμία Joh. 16, 25
πᾶς Marc. 9, 49. Phil. 1, 9. Hebr. 2, 9. Jac. 1, 2
πάσχω Gal. 3, 4
πατέρες Hebr. 11, 23
πείθεσθαι, πειθαρχεῖν diff. Act. 5, 32
πείθω Gal. 1, 10
πειράζω Ap. 2, 2
πεισμονὴ Gal. 5, 8
περὶ Joh. 11, 19. 3 Joh. v. 2
περιαιροῦμαι 2 Cor. 3, 16

περιΐςασθαι, περιούσιος κτλ. 2 Tim. 2, 16 Tit. 2, 14
περισσεύειν, πλεονάζειν diff. Rom. 5, 17
πιςικὸς Marc. 14, 3
πλατεῖα Ap. 11, 8
πλεονεξία Marc. 7, 22
πλήρωμα Matth. XII, 35
πληροφορεῖσθαι Luc. 1, 1
πληρῶσαι (νόμον) Matth. 5, 17
πνευματικὸν Eph. 6, 12
πονηρία, κακία diff. Rom. 1, 29
πορνεία Act. 15, 20
ποτὲ Luc. 22, 32
πράσσειν, ποιεῖν diff. Rom. 1, 32
πρέπει Hebr. 2, 10
πρεσβύτεροι Matth. 15, 2. Hebr. 11, 2. 2 Joh. v. 1. not.
πρηνὴς Act. 1, 18
πρὸς (indirectum, Joh. 10, 35.) Marc. 12, 12
— diff. ab *εἰς* Rom. 3, 25
πρόσεχε Matth. 6, 1
προσκεφάλαιον Marc. 4, 38
προσκυνεῖν Matth. 2, 2
πρῶτον, sine apodosi Rom. 1, 8. 3, 2
πυγμῇ Marc. 7, 3
πύλη, θύρα diff. Luc. 13, 25
πυροῦσθαι 1 Cor. 7, 9

ῥάβδος Apoc. 19, 15
ῥακὰ Matth. 5, 22
ῥαβίζω Matth. 5, 39. 26, 67
ῥέδη Ap. 18, 13
ῥῆμα, res. Joh. 6, 63
ῥύεσθαι Rom. 7, 24

σεβόμενοι Act. 17, 4
σημεῖον Matth. 24, 30
σκληρύνειν Rom. 9, 18
σκύλλω Matth. 9, 36
σπαργανοῦν Luc. 2, 7
σπερμολόγος Act. 17, 18
σπεύδω 2 Petr. 3, 12
σπιλὰς Jud. v. 12
σπουδὴ 2 Cor. 7, 11
ςέγω 1 Cor. 9, 12
ςεναγμὸς Rom. 8, 26
ςήκω Marc. 11, 25
ςοιχεῖα Gal. 4, 3. Hebr. 5, 12. 2 Petr. 3, 10
σύμφυτος Rom. 6, 5
συναρμολογοῦμαι, συμβιβάζομαι diff. Eph. 4, 16

συνείδησις [2 *Cor.* 4, 2] 1 Joh. 3, 19
σφραγίζειν Joh. 6, 27

ταρταροῦν 2 Petr. 2, 4
τέλειος, τετελειωμένος, diff. Phil. 3, 12
τελέω, τελειόω diff. Joh. 19, 28
τέλος Rom. 10, 4
τηρεῖν Joh. 15, 20. diff. a *φυλάττειν* Joh. 17, 12
τί ἡμῖν κτλ. Matth. 8, 29. 1 Cor. 5, 12
τοίνυν Hebr. 13, 13
τοιοῦτος Matth. 19, 14
τροποφορεῖν Act. 13, 18
τυφοῦσθαι 1 Tim. 6, 4

ὑβρίζειν, ὀνειδίζειν diff. Luc. 11, 45
ὕβρις Act. 27, 10
ὑπάγειν, de gradu. vid. הלך Joh. 15, 16
ὑπακοὴ Rom. 1, 5
ὑπὲρ 1 Cor. 15, 29. Philem. v. 16
ὑπεριδεῖν Act. 17, 30
ὑπερῷον 1, 13
ὑπὸ Rom. 3, 9. 21
ὑποδείκνυμι Matth. 3, 7
ὑποκριτὴς Luc. 12, 56
ὑπόςασις Hebr. 1, 3. 11, 1
ὕψος Luc. 24, 49. *ὕψωμα*, diff. Rom. 8, 39

φθέγγεσθαι Act. 2, 4. 10. 18.
φιάλη Ap. 15, 7
φυλακτήρια Matth. 23, 5
φύσις θεία 2 Petr. 1, 4
φωςὴρ Apoc. 21, 11

χαρακτὴρ Hebr. 1, 3
χάρισμα πνευμ. Rom. 1, 11
χαριτόω Eph. 1, 6
χειρόγραφον. Col. 2, 14
χλωρὸς Ap. 6, 8
χόλος Joh. 7, 23
χρόνοι, καιροὶ. Act. 1, 7
χωρὶς Hebr. 2, 9

ψεῦδος Joh. 8, 44
ψῆφος Ap. 2, 17
ψωμίζω Rom. 12, 20

ὡς Joh. 7, 10. Act. 3, 22. 17, 14 Rom. 9, 32
ὥςε, οὕτως diff. Rom. 7, 4

INDEX III.

RERUM, OBSERVATIONUM, AUCTORUM.

Abnegatio sui. Matth. 16, 24
abruptus sermo. Luc. 13, 25
abstracta. Luc. 1, 35. 2, 50
abstractum pro concreto. Luc. 1, 17. 78. Joh. 1, 5. Rom. 4, 12. 6, 6. 8, 26. 10, 6. 1 Cor. 4, 5. 6, 14. 9, 10. 12, 28. 14, 32. 2 Cor. 3, 9. Gal. 5, 8. Eph. 4, 14. 5, 8. 13. Phil. 3, 3. Col. 1, 16. 2, 9. 2 Tim. 2, 19. 2 Petr. 2, 10.
abyssus. Rom. 10, 6
accentus emph. Luc. 14, 26. 1 Cor. 14, 22
accentus hebraici. Matth. 2, 18. 3, 3. 13, 15. Marc. 11, 17. 12, 29. Luc. 4, 18. Act. 7, 6. 15, 17. 28, 27. Rom. 9, 27. 1 Cor. 12, 12. Hebr. 3, 10. Apoc. 13, 1. (thes. 10. obs. 30.) etc. 17, 10.
accusativi duo. Act. 26, 3
accusativus absolutus. Act. 7, 21. 10, 36. 26, 3. Rom. 15, 20 2 Thess. 1, 5. 1 Tim. 1, 6. 2 Tim. 2, 14. — temporis, Act. 20, 16.
activum cum pronomine reciproco. 2 Tim. 2, 21. — pro conatu, Joh. 5, 16.
adaemonismus. Eph. 1, 21
adagialis sermo. Matth. 26, 24. Luc. 1, 17. 13, 32. 1 Cor. 2, 3. 9, 10. Jac. 5, 3. 5.
adjectivum, absolute positum, 1 Tim. 3, 15. — pro adverbio, Act. 4, 25. 1 Tim. 5, 19. — conveniens posteriori substantivo, Act. 5, 20.
adoptio. Eph. 1, 5
adventus Christi. Joh. 21, 22. Act. 1, 11. 2 Thess. 2, 3. (Thes. 21). Jac. 5, 8. Apoc. 1, 7.
adverbium pro nomine. Joh. 1, 15. Act. 15, 25.
aequilibrium carnis et spiritus. Rom. 8, 13
aevum finitum. Apoc. 14, 6
affectus Jesu. Joh. 11, 33
affinia verba. Luc. 1, 17
αἴσθησις. Phil. 2, 21
alacritas sermonis. 2 Petr. 1, 3
Alchalilo, Abrahamus. Jac. 2, 23
Alcoran. 1 Cor. 1, 17
Alexandrinus codex. Praef. §. 8., monit. 11. Apoc. 22, 21
Alexandrina dialectus. Act. 13, 18
allegationes V. T. Matth. 1, 22. Marc. 12, 26
allegoria. Act. 20, 29. 24, 16. Rom 2, 15. 6, 13. 15, 16. 1 Cor. 15, 36. 2 Cor. 3, 13. Phil. 3, 9. 11. 2 Tim. 2, 18.
allusiones. Praef. §. XV. pag. XXXIX not. Luc. 1, 69. 72. 78. Joh. 7, 38. 2 Tim. 1, 17. Hebr. 13, 20.
Alogi. T. I, p. 356
Alpha et O. Apoc. 1, 8
ambiguus sermo, *ἀμφιβολία.* Act. 17, 22. 1 Cor. 4, 8. 2 Cor. 10, 13. 12, 13. 2 Tim. 2, 17. Philem. v. 15.
amen. Matth. 5, 18. Joh. 1, 52
America. Act. 8, 39
amicitia. Rom. 5, 7. 3 Joh. v. 15. — Jesu in Johannem, Joh. 13, 23.
amoenum verbum. Luc. 1, 13. Joh. 4, 14. 52. Act. 7, 60. 1 Cor. 15, 42.
amor Dei et proximi. Matth. 22, 37 sqq. — purus, Rom. 2, 7.
amphisbaena. Apoc. 9, 19
ampla oratio. 1 Cor. 3, 22
anadiplosis. Joh. 18, 37. Gal. 4, 31. Jac. 1, 1
anakephalaeosis. Act. 7, 1. 13, 17 ss. Rom. 5, 1. 1 Cor. 10, 11.
analogia fidei. Rom. 12, 6
analogia scripturae. vid. *parallela.*
anaphora. Act. 7, 35. 20, 18. 22. coll. 25. 26, 18. 1 Cor. 3, 9 2 Cor. 2, 1. 8, 3. Gal. 4, 4. 5. Eph. 2, 21. 3, 19. Phil. 3, 2. Col. 1, 18. 2, 2. 23. 2 Tim. 1, 18. 2, 3. 16. Jac. 2, 19.
angeli. Matth. 18, 10. Luc. 15, 7. 9. 10. Act. 12, 15. 23. Col. 2, 15. Apoc. 16, 12. et passim.
antanaclasis. Rom. 2, 12. 1 Cor. 4, 7. Gal. 5, 8. Eph. 5, 13. Phil. 3, 8. 1 Petr. 3, 1. Apoc. 2, 3.
anthypophora. Rom. 8, 31. Hebr. 2, 8
antichristus. 1 Joh. 2, 18. Apoc. 13, 1. thes. 10. obs. 19.
antipathia. Joh. 8, 37
antiphrasis. 1 Cor. 8, 10
antiquitatum usus et abusus. Apoc. 11, 15
antonomasia. Act. 3, 14. 7, 52. 1 Cor. 15, 45. 2 Tim. 1, 8. Hebr. 1, 1.
aoristus. Joh. 1, 3. 4, 10. 15, 6. Col. 2, 13
ἀπεριεργία, virtus. Joh. 13, 6
Apocalypseos stricturae. Matth. 16, 28. Joh. 21, 22. Act. 1, 7. 11. — ex-

cellentia, Apoc. 1, 1. etc. — interpretes recentiores, Apoc. 22. fin.
apocrypha. Matth. 24, 15
apodosis, occulta. Joh. 14, 31. Act. 23, 9. Rom. 5, 12. 9, 22. — interrogans, Rom. 8, 31. fin.
Apostoli. Matth. 10, 1. sq. Marc. 3, 14. 16, 20. Joh. 17, 6. Act. 1, 13. 4, 36. 8, 18 Rom. 1, 11. eorum adolescentia, Matth. 4, 21. 8, 14. — non omniscii, Act. 20, 22.
apostrophe. Act. 15, 10. 26, 8
apostrophus. 1 Cor. 6, 11. Gal. 1, 1
apotomia. Rom. 9, 14
apparitiones. Luc. 16, 29
appellationes Dei. Matth 11, 25. Joh. 17, 1
applicatio singularis. Joh. 11, 26. Act. 26, 2
appodiare. Marc. 11, 25
appositio. Luc. 11, 11. 22, 20. Act. 10, 38. Col. 2, 11. 3, 11. — elliptica, 1 Tim. 6, 19. — cum metonymia, Col. 1, 20. — nominis et pronom. Act. 10, 41. Rom. 1, 20 8, 23. 12, 1. Hebr. 9, 10.
Apringius. Apoc. prooem. n. 3
apta verba. Luc. 8, 50. 9, 51. Act. 2, 2. 7, 48. 17, 29. 30. 31. 26, 25. 27, 3. 14. Col. 2, 11. 2 Tim. 1, 13. 2, 15.
arabismus. Matth. XII, 36
archangelus. Jud. v. 9
archisacerdos. Hebr. 2, 17
argumentum ab invidia. Joh. 7, 52
arithmetica demonstratio Justific. Rom. 3, 28
Arius. Apoc. 8, 10
Armena Versio. Matth. XXVII, 16
Arndius. Apoc. XIV, 6
Artemonius. Matth. 27, 53. Joh. 1, 1. 8, 58. 10, 34. 20, 28. Rom. 1, 4 9, 5. 1 Cor. 2, 11. 5, 12. Gal. 1, 1. 1 Tim. 3, 16. Hebr. 1, 1. 8. 10. 13, 8. 1 Joh. 2, 14. Ap. 1, 1. 9. 17. 22, 13.
artes, in regno DEI utiles. Act. 18, 24
Articulus. vid. ὁ, ἡ, τὸ. Ind. II. — promiscue scriptus vel omissus, Matth. 12, 35. — vim habens, Luc. 1, 62. 73. 3, 23. 15, 22. 23. Joh. 5, 35. Act. 1, 13. 2, 9. 47. 4, 11. 6, 11. 9, 35. 11, 13. 13, 2. 15, 20. 21, 27. 24, 25. 25, 11. 26, 10. 28, 14. Rom. 3, 5. 1 Cor. 1, 27. 2, 15. 4, 6. 9, 5. 2 Cor. 2, 17. 12, 12. Gal. 4, 18. 5, 10. Col. 2, 2. 6. 3, 5. 1 Thess. 4, 5. 2 Thess. 2, 3. 3, 14. — vim pronominis habens, Jac. 2, 14. — nota Subjecti, Joh. 2, 9. 1 Thess. 4, 3. 1 Tim. 1, 5. Hebr. 1, 7. — emphasin addens praedicato, Act. 18, 28. — omissus, Luc. 1, 69. 2, 12. 13. 13, 20. Act. 2, 3. 3, 19. 4, 9. 19, 2. 26, 2. 1 Cor. 1, 23. 2, 14. 4, 20. 6, 3. 14, 2. Gal 1, 10. 6, 8. Phil. 3, 9. Eph. 4, 10. 1 Tim. 2, 5 5, 21. Col. 2, 3. Jac. 5, 9. Hebr. 1, 1. — simplex, Eph. 5, 5.
articulus mortis mysticae. Rom. 7, 24
artifici non semper credendum. Act. 27, 11
ascensio Christi. Eph. 4, 8
asseveratio. Rom. 1, 9
asteismus, s. ἀστεῖος sermo. Luc. 14, 8. 1 Cor. 11, 19 2 Cor. 12, 13 2 Petr. 2, 11. Philem. v. 1.
asyndeton. Matth. 15, 19. Luc. 1, 17. 1 Cor. 13, 4. Gal. 3, 13. 5, 23. Eph. 3, 17. 4, 13 Phil. 3, 16. 4, 8. Col. 2, 13. 1 Thess. 4, 6. 1 Tim. 1, 17. 2 Tim. 4, 2. 1 Petr. 1, 22.
Athanasius. Matth. XXI, 28
Atheismus practicus. Luc. 16, 30
Attica dialectus. Luc. 4, 18. Act. 26, 3
Atto. Col. I, 27.
auctor Gnomonis, orthodoxiae deditus. Praef. §. 21. Ejus scripta, ibid. §. 7. et conclus. operis. Notae ad Gregorii Neocaes. Paneg. Matth. 7, 11. ad Chrysost. de Sacerd. Luc. 1, 47. Edd. N. T. Gr. et Defensiones, Praef. § 8. Apparatus criticus corr. Matth. 1, 25. Joh. 1, 1.: T. I. p. 362. Ap. 8, 13. 16, 13. et passim, (ut videre est in Ed. II., d. a. 1763). N. T. Gr. edd. vind. Luc. 10, 13. ed. min. anni 1734 corr. 1 Cor. 16, 5. Articuli quidam in libro, *Geistliche Fama,* Apoc. 11, 2. Harmon. Evang. Mtth. 12, 40. Defensio II, Act. 9, 6. *Erklärte Offenbarung,* Matth. 11, 27. Apoc. prooem. n. 1. et c. 1, 5. (Defensores ejus varii, Apoc. 22, 21. fin.) Ordo temporum, corr. Act. 13, 19. sq. Hebr. 7, 1. Cyclus, Praef. §. XX. p. XLVIII, not. (ejusque Vers. germ. anni 1773, Apoc. I, 1. XXII, 21. fin.) Versio Germ. N. T, Praef. §. 26. — Vita, Praelimm. p. LIII. seqq.
auditor bonus. Luc. 8, 16
augusta oratio. Act. 7, 36
Augustinus. Joh. 4, 42
aula. Marc. 6, 14. Luc. 9, 9. 23, 10
αὐτάρκεια. Joh. 14, 8. 16, 23

autographa N. T. Praef. §. 8. n. 17. Act. 19, 19.
auxiliare verbum. Act. 21, 35
axioma speciale amitti potest. Act. 15, 37

Babylon. 1 Petr. 5, 13
baptismus. Joh. 3, 5. Matth. 21, 25. Rom. 6, 3. 10, 47. — infantum, Act. 16, 15. — Johannis, Act. 19, 3. 5. — non iterandus, Act. 8, 13. — privatio bapt. non damnat, Marc. 16, 16
baptizatio, actio ministerialis. Joh. 4, 2
Baraterius, I. Ph. T. I. p. 357
barbarismus, negatur. Joh. 8, 58
Bartholomaeus. Joh. 1, 46
Baumgartenius. Matth. 1, 17. pag. 17. Rom. 1, 7. 16. 17. 4, 5. 6, 11. 12. 7, 10. 8, 1. 13 sq. 9, 5. 22 sq. 11, 21. 30 sq. 13, 5. 9. 14, 9. 16, 3. 20. Jac. 2, 7. et passim. (*Conf. App. crit. Ed. II.*)
beatus. Mtth. 5, 3. 11, 6 16, 17. Ap. 1, 3
Bellarminus. Joh. 21, 16
bellum. Matth. 24, 6
beneplacitum Dei. Matth. 11, 26
benignus sermo. Luc. 7, 40. 47. 12, 32. Act. 1, 7. 2, 15. 29. 3, 17. 5, 38. 11, 3. 17, 22. 29. 22, 5. 28, 19. 2 Cor. 8, 13.
Bertlingius, D. Praef. §. XVIII. pag. XLIV. not.
bestia, non Gregor. VII. Apoc. 13, 1. (obs. 1.)
Biblia Germanico-Originalia. Praef. §. 18. p. XLIII.
bivia chronologica. Matth. 1, 8
Blackwallus. Praef. §. 9. 11. p. XXIV. XXXIII. Rom. 11, 21.
blasphemia. Matth. 9, 3. 12, 31
Boehmer, I. G. Apoc. XXII fin.
Boernerianus codex. Praef. §. 8. monit 4.
bona ecclesiastica. Act. 6, 3
bona opera, libera simul et necessaria. Rom. 15, 27
Bromley, Thom. Hebr. 12, 24. T. II. p. 474.
Bruckerus, Jac. Apoc. XXII fin.
Buchstaben. Hebr. 5, 12
Büschingius, D. Praef. §. XVIII. p. XLIV.
Burkius, Ph. D. Prooem. p. 5. 9 sq. Praef. §. XXV. fin.
Burkius, I. A. Prooem. p. 10.
Burscherus, D. I. F. Apoc. 14, 6

Calculus mutatus. Apoc. 12, 6
Calvinus. 1 Petr. 3, 19
candor Luc. 1, 1
Canon, non mancus. Joh. 21, 25
canones apostolici. 1 Tim. 3, 2
canonizatio vera. Joh. 17, 19
capillamenta. 1 Cor. 11, 5
carnales, debitores. Rom. 8, 12
caro, peccati officina. Rom. 7, 4
caro et *spiritus.* Joh. 6, 63. Rom. 1, 4 1 Tim. 3, 16. 1 Petr. 3, 18. Conf. tit. *spiritus.*
carouges, *gall.* Luc. 15, 16
casus conscientiae, per regulas firmas decidendi. Matth. 9, 13. 12, 6. 19, 6. 1 Cor. 7, 15.
casus relativi. Rom. 6, 17
casus sextus. Act. 13, 36. 17, 29. Eph. 3, 5. Col. 4, 6. Hebr. 8, 5. Apoc. 8, 3. 18, 2.
catachresis. Gal. 3, 8
catechesis. Matth. 16, 13. Luc. 1, 4. 1 Joh. 2, 18.
catechismus Romanus. T. I. p. 56
Cerinthus. T. I. p. 352. 353. 356
characteres morales in scriptura. Mtth. 13, 20. 23, 13. Luc. 12, 17. 13, 31. 16, 20. — spirituales, Joh. 20, 4.
charientismus. Joh. 9, 30
charismata. 1 Cor. 12, 9
charta-blanca. Joh. 16, 23
chiasmus, figura. Praef. §. 24. Matth. 5, 44. Joh. 5, 21. 8, 25. 28. Act. 2, 46. 20, 21. Rom. 2, 14. 17—20. 6, 12 sq. 8, 9. 32. 34. coll. 38. 9, 4. 24 sq. 11, 33 sq. 13, 13. 1 Cor. 9, 1. 13, 5. 2 Cor. 2, 16. 4, 1. Gal. 4, 4. Eph. 3, 16. Col. 2, 18. 2 Tim. 2, 24. Philem. v. 5. Hebr. 1, 4. 3, 12.
chiliasmus. Praef. §. XXI. Ap. 20, 3 sq.
christiani. Act. 11, 26. 15, 7 sqq.
christianismus, unde aestimandus. Act. 2, 42
Christlieb, W. B. Apoc. XXII fin.
Christus. 2 Cor. 5, 16. Apoc. 11, 15. — metonymice, pro christianismus, Hebr. 6, 1. — de Christo interpretanda Scriptura, Matth. 2, 23. Act. 2, 31. 34. 8, 34 sq. vid. *Jesus.*
chronologica. T. I. p. 16. 263. 300. 404. 483. 549. T. II. p. 66. 335. 457.
Chrysostomus. Rom. 5, 13. Gal. 5, 26. 1 Joh 2, 14. 16. Apoc. 1, 9.
circumcisio. Rom. 2, 25
civilitas sancta. Joh. 21, 15. Act. 9, 38
clamores Christi Joh. 7, 28
classificatio. 1 Joh. 4, 18
claves. Matth. 16, 19
clepsydrae non alligandi spirituales. Act. 20, 7
clerus. 1 Petr. 5, 3
climax. Act. 23, 6. Rom. 1, 23. 5, 7. 10, 14 sq. Eph. 4, 31.

Cluverus. Rom. 8, 21
coelibatus. 1 Cor. 7, 1
coelitum scientia. Luc. 15, 6 sq.
coelum. Matth. 6, 9. — pro DEUS, Matth. 7, 17. Joh. 3, 27.
coena Dominica. Matth. 26, 28. 1 Cor. 11, 20
cognitio, maximi momenti res Joh. 17, 3
cognitio veritatis, unde? Joh. 7, 17
commentarii. Praef. §. 3. sq.
commissarius. Act. 26, 12
communicatio idiomatum. Marc. 13, 32
communicatio rhet. Act. 4, 19. 1 Cor. 6, 2
communio sub utraque. Matth. 26, 27. et T. II. p. 471.
communio bonorum. Act. 2, 45. 4, 32. 9, 36. 21, 8. Rom. 15, 26. Act. 9, 6. — precum, Matth. 18, 19. 20. — Sanctorum, Luc. 1, 40.
comparatio implicita. Rom. 5, 14 sq.
comparativa Theologia. Matth. 23, 23. 1 Cor. 12, 31. Phil. 1, 10.
compositum verbum. Luc. 1, 4. 19. 4, 3. 6, 35. 8, 43. 14, 3. Act. 13, 27. 2 Tim. 4, 3.
conceptio J. C. ubi facta? Luc. 1, 39. Hebr. 7, 14.
concilii boni exemplum. Act. 15, 6. 15
conciliantia argumenta. Matth. 14, 4
concinnitas. Luc. 14, 9. Act. 23, 5—9 1 Cor. 6, 19. 11, 31 13, 12. 2 Cor. 6, 8. 12, 7. 1 Petr. 3, 7. 16. 2 Petr. 2, 8.
concisa locutio. Matth. 2, 20. 4, 5. Luc. 1, 15. 17. 23. 4, 2. 38. 13, 7. 16, 26. Joh. 1, 23. 6, 21. 8, 58. 12, 31. 15, 21. 27. 21, 20. Act. 7, 7. 9. 16. 8, 22. 13, 33. 15, 23. Rom. 1, 8. 2, 10. 6, 4. 9, 4. 13, 7. 15, 18. 1 Cor. 1, 25. 9, 5. 10, 13. 2 Cor. 11, 3. Gal. 3, 8. 23. Col. 2, 20. 3, 3. 2 Tim. 1, 10. 2, 8. 26. Hebr. 4, 6. 5, 7. 7, 5. 10, 22. 1 Petr. 3, 16. 5, 12. etc. vid. *semiduplex.*
concordia. Act. 1, 14. 4, 32
concretum et *abstract.* Act. 10, 38. — pro abstracto, Gal. 4, 19. Eph. 4, 13. 22. Col. 3, 11.
concubinatus. Matth. 19, 6
conditiones iniquae. Joh. 10, 24
confessio laudis. Matth. 11, 25. — peccatorum, Matth. 3, 6. Act. 19, 18. — spei, 1 Petr. 3, 15.
conjugata. Luc. 8, 5. 1 Tim. 1, 8. 2 Tim. 2, 9.
conjugium. 1 Cor. 7, 1 sqq. conjugum officia, Eph. 5, 22. sqq.
conscientia. Act. 23, 1
consequentia a posse ad esse, Rom. 14, 4. — a majori ad minus, Rom. 8, 32. — a min. ad majus, Rom. 5, 6.
consequentiae. Matth. 22, 32
considerationes uberiores, Matth. 1, 16 de genealogia Josephi: 2, 23 de Nazareno: 10, 2 de apostolorum ordine: 12, 40 de passionis triduo: 13, 3 de 7 parabolis: 18, 17 de Articulo nunquam otioso: 22, 32 de consequentiarum valore: 24, 29 de optica vaticiniorum indole: 24, 33 de ordine verborum non posthabendo: Marc. 10, 18 de sermonibus Jesu ad captum audientium attemperatis, coll. 13, 32: 15, 25 de horis in cruce peractis: Luc. 3, 23. 36 de genealogia Mariae: 7, 35 de Sapientia a filiis justificata: 9, 50 de pronominibus non confundendis: 16, 8 de mamona injusto: Joh. 1, 1 de Artemonio: 1, 15 de utroque Johanne: 1, 52 de voce Amen: 3, 5 de aqua et spiritu: 6, 37 de stilo N. T. graeco: 8, 1. 6 de adultera et scriptione: 8, 20 de Didactica Christi: 13, 14 de pedilavio: 14, 28 de Christi sensu et sermone humili: 21, 22 de Johanne mansuro: Act. 1, 7 de Reservato divino: 3, 21 de Christo coelum capiente: 3, 22 de Christo et Mose: 5, 5 de poena Ananiae et uxori inflicta: 7, 1. 14. de sermone Stephani opportunissimo: 12, 21 de morte Herodis: 13, 18. 19 de DEO, populum gestante: 13, 33 de voc. Hodie ex Ps. 2, 7: 13, 48 de praedestin. et reprobatione: 17, 23 de ignoto Deo: 19, 5 de baptismo repetito: 19, 19 de αὐτογράφοις apostolorum: 23, 5 de Paulo, nec mendacii reo nec stratagematis: Rom. 1, 1 de epistolis, Paulinis praecipue: 1, 17 de justitia DEI: 3, 23 de gloria DEI: 3, 25 de παρέσει et ἀφέσει: 5, 7 de differ. Boni et Justi: 5, 12 sq. de peccato originali: 7, 14 de progressu hominis a statu sub lege in statum sub gratia: 8, 19 de creatura suspirante: 8, 31 de apodosi interrogante: 9, 3 de Paulo seipsum devovente: 9, 5 de Christo DEO: 12, 6 de prophetia et analogia fidei: 14, 9 de psychopannychia: 15, 6. 8 de nominibus DEI et Christi: 1 Cor. 1, 27 de electione: 7, 25 de theopneustia: 10, 2 de sacramentis V. T. 10, 9 de Christo in respectu ad V. T. 11, 7 sq. de muliere velanda: 12, 9 de fide com-

muni et miraculosa: 13, 4 de natura amoris: 15, 23 sq. de Ultimis: 15, 29 de baptismo super mortuis: 2 Cor. 5, 10 de peccatis fidelium manifestandis: 12, 2 de raptu Pauli: 12, 7 de colaphis satanicis: Gal. 2, 9 de Paulo et Jacobo: 2, 16 de legis operibus non justificantibus: 3, 16 de semine monadico: 4, 24 sq. de allegoria: Eph. 1, 1 de scopo epistolae: 1, 23 de plenitudine: 4, 11 de ministris evangelii: Phil. 1, 9 de cognitione et sensu: 2, 6 de exinanitione: Col. 2, 16 de sabbato: 2 Thess. 2, 3 sq. de mysterio iniquitatis: 1 Tim. 3, 2 de polygamia successiva: 3, 15 sq. de evangelio, ecclesiae columna et firmamento: 4, 2 de cauterizatis: Tit. 1, 7 de Oeconomo Dei: Hebr., *in Exord.*, de Paulo auctore: c. 1, 4 de chiasmo: 1, 6 de allegandi formulis: 2, 5 de angelis conservis: 2, 7 de Christo, pro omni mortem gustante: 4, 12 de anima et spiritu: 5, 7 de processu passionis: 6, 1 de catechismo V. T. christiano: 6, 4 de relapsu: 8, 11 de θεοδιδάκτοις: 9, 18 de voce ברית et διαθήκη: 10, 7 de Volumine: 11, 1 de fidei definitione: 11, 21 de baculo Jacobi: 11, 33 de prophetis: 12, 24 de sanguine adspersionis in coelo: Jac. 2, 14. 21 de Jacobo et Paulo: 3, 6 de macrocosmo et microcosmo: 5, 14 de unctione: 1 Petr. 3, 18 sq. de descensu ad inferos: 2 Petr. 1, 5 de systemate virtutum: 2, 10 de angelorum peccatorum praestantia: 3, 8 de mille annis Ps. XC. 4: 1 Joh. 2, 2 de gradibus aetatis: 2, 18 de antichristo: 5, 7 de tribus Testibus: 5, 16 de peccato ad mortem: Jud. v. 14 de Septenario: Apoc., *Prooem.* de subsidiis criticis: c. 1, 1 de titulo et argumento libri: 1, 3 de adjumentis intelligendae Apocalypseos. 1, 8 coll. 11, 17 de nominibus divinis, inprimis יהוה: 1, 10 de die Domini: 2, 1 de septem epistolis: 2, 16 de lectione breviori, plerumque genuina: 4, 1 de sigillorum eventu: 4, 8 de τρισαγίῳ: 6, 2 de interpretatione sigillorum Langiana: 6, 11 de chrono: ib. de editione Erasmi: 8, 3 de suffitu angelico: 10, 6 de non-chrono: 12, 9 de voc. διάβολος et שטן: 12, 14 de 1. 2. ½ temporibus: 13, 1 sqq. de bestia ex mari: 13, 18 de T. II. numero 666 T. II. p. 674 sq.: 17, 9 de urbe septicolli: 17, 10 Tabula chronologica: 17, 11 de filio perditionis: 18, 13 de rhedis: 19, 1 de voce הללו יה: 20, 2 sq. de chiliasmo: 20, 4 de septenario: 20, 11 Tabula chronologica: 20, 16. 17 de 12000 stadiis et 144 calamis: 22, 13 de titulo Jesu: 22, 18 de peccatis in librum Apocalypseos. etc.

consilia evangelica. Matth. 19, 21

constructiones singulares. Marc. 3, 27. Luc. 5, 17. 8, 20. 13, 16. Act. 15, 7. 23. 20, 3. 21, 16. 22, 17. 25, 20. 27, 1. 28, 27. Col. 2, 8. 2 Tim. 3, 14. Apoc. passim.

consuetudines J. C. Marc. 10, 1

consummatio seculi. Matth. 13, 39. 2 Petr. 3, 11.

controversiae quomodo tractandae. Gal. 1, 8

conversatio sancta. Act. 8, 30. 21, 29

conversio. Matth. 13, 15. Luc. 1, 17. 15, 17. Joh. 7, 17. Act. 3, 26. 9, 5. 9. 20. 11, 21. 24, 25. 26, 18. 19. differt a *poenitentia*, Luc. 15, 17. Act. 3, 19. 26, 20. — Judaeorum, Rom. 11, 18.

cor. Matth. 5, 8. 11, 29. 13, 15. Luc. 16, 15. Act. 1, 24. 8, 21.

Cornerus. Hebr. 2, 7

corpus Christi. Rom. 7, 4

correctio frat. Act. 7, 26

correctio serm. Gal. 3, 4 Eph. 3, 19

correptio. Matth. 12, 2

creatio. Marc. 10, 6. 16, 15. Hebr. 11, 3

Creatur. 1 Petr. 2, 13

crisis. Praef. §. 8. sqq. Apoc. prooem. n. 2, et cap. 22, 18. 21. etc.

Crusius, D. C. A. Praef. §. XIV. pag. XXXVIII not. §. XX. p. XLVI not. Matth. 1, 8. 12. XXIII 35. Luc. I, 9. VII. 30. Apoc. XXII fin.

crux. Matth. 10, 38. crucis horae etc. Joh. 19, 14.

cumulatio verborum. Luc. 13, 15

cursus. Act. 13, 25

cyclopae evangeliophori. Jac. 2, 24

Daemonia. Matth. 17, 21. 1 Cor. 10, 20. *daemonium habere*, Matth. 11, 18.

daemonologicae observationes: Matth. 4, 1. 3. 4. 5. 10. 24. 7, 22. 8, 28. 29. 31. 32. 10, 1. 12, 25. 26. 43. 44. 45. 13, 19. Marc. 1, 23. 24. 26. 3, 18. 5, 3. 7. 8. 10. 15. 6, 13. 7, 25. 30. 9, 22. 25. 26. Luc. 3, 22. 4, 6. 8, 12. 27. 31. 10, 18. 19. 11, 22. 12, 58. 16, 29. Joh.

8, 44. 12, 31. 13, 27. 14, 30. 16, 11. Act. 8, 7. 9. 16, 17. 19, 13. 19. Rom. 8, 20. 38. 39. 16, 20. etc.
Daniel, propheta. Matth. 24, 5
Dannhauerus. Hebr. 12, 24. T. II. p. 474
dativus. Luc. 9, 59. 12, 20. 15, 30. Act. 1, 6. 19, 27. Rom. 4, 12. 8, 24. 1 Thess. 5, 27. 1 Tim. 4, 3. Apoc. 2, 14.
decompositum. Act. 13, 26. 24, 12. 2 Cor. 9, 12. 2 Thess. 2, 1. Tit. 1, 5.
decorum in actione et sermone J. C. et in Scriptura N. T., Praef. §. 15. Matth. 3, 15. cap. 5, 11. 7, 28. 9, 13. 15, 23. Marc. 14, 8. Luc. 2, 9. 3, 23. 9, 50. 12, 21. Joh. 4, 6. 11, 15. Act. 2, 8. 14. 9, 9. 2 Cor. 9, 12. Gal. 5, 13. — in vita, Matth. 23, 26.
decretum absolutum. Rom. 11, 6
δεινότης in sermone. Luc. 12, 5. Act. 7, 43. 20, 24. 26, 6. Rom. 2, 5. 3, 19. 11, 17. Col. 1, 20. 25. 1 Tim. 1, 15.
de Dieu. Act. 15, 17
Deitas J. C. Matth. 11, 10. Luc. 1, 16. Joh. 1, 1. 5, 17. 8, 17. 19. 10, 30. 34. 17, 5. 20, 28. Rom. 9, 5. 14, 11. 1 Cor. 10, 9. Phil. 2, 6. 1 Thess. 5, 27. 1 Tim. 3, 16. Hebr. 1, 1 sqq. 3, 4. 7, 26. 1 Joh. 4, 2.
deprecatio pro aliis, magna res. 1 Tim. 2, 5
derelictio J. C. in cruce. Matth. 27, 46
descensus ad inferos. Eph. 4, 9. 1 Petr. 3, 19
detorsio, impia. Matth. 27, 47
Denarius. 2 Cor. 7, 8
DEUS est: Hebr. 11, 6. est in sanctis, 1 Cor. 14, 25 : est Deus *patientiae* etc. Rom. 15, 5. Dei patefactiones, Mtth. 3, 17. 17, 5. Act. 17, 24. de Deo, sermo expressus, Matth. 5, 45. vel per ellipsin, Matth. 4, 23. 3 Joh. v. 7. de *Deo*, de *nobis*, de *proximo*, saepe agitur. Matth. 6, 1. 11, 7. *Dei fides* etc. 1 Petr. 2, 19. *Dei zelus* Rom. 10, 2. *Deo pulcher*, Act. 7, 20. *Solus Deus*, 1 Tim. 1, 17.
Deylingius, Sal. Hebr. 12, 24. Ap. 13, 1. thes. 7.
diabolus. Joh. 8, 44. peccator, 1 Joh. 3, 8. tentator, Matth. 4, 1. *diaboli judicium*, 1 Tim. 3, 6. Conf. *daemonol.*
diaconi Act. 6, 2. Philem. v. 22 not.
diasyrmus. Joh. 7, 4
dic lux. Apoc. Prooem. n 3.
dico vobis. Matth. 5, 18. 6, 29. Luc. 13, 3
didactica Christi. (conf. *trivium*.) Joh. 8, 20
dies. 1 Cor. 3, 13. Hebr. 10, 25. ille, Matth. 7, 22. propinquus, Matth. 16, 28. 1 Thess. 4, 5. 2 Thess. 2, 2 sq. Hebr. 1, 1. 1 Joh. 2, 18. *dies Dei*, 2 Petr. 3, 12. *Christi*, Joh. 8, 56. *dominic.* Apoc. 1, 10. dies conversionis, Luc. 19, 9.
dilatio, periculosa. Act. 24, 25
diminutivum. Luc. 12, 32
disciplina eccl. Jac. 5, 4
discipuli. Matth. 10, 1
discrepantiae in exeg. Apoc., T. II, p. 594. Ap. XIII. 1. (th. VII.) T. II. p. 657.
divide et impera. Act. 23, 6
divinis de rebus nonnisi modeste ratiocinandum. Rom. 11, 34. 1 Cor. 12, 18
divortium. Matth. 5, 31. 19, 4
doctoris falsi character. Act. 20, 30
doctrina pura. Matth. 16, 6
dona sanctificantia et administrantia. Rom. 12, 4
doxologiae. 1 Tim. 1, 17
dubitatio. Act. 10, 20
duella. Matth. 5, 39

Ecclesia. Matth. 13, 26. 18, 17. Joh. 4, 42. Act. 5, 11. 6, 3. 8. 1 Cor. 1, 2.
Echo. Matth. 8, 3
ecstasis. Act. 10, 10
editiones auctae et emendatae. Praef. p. XLII. not.
efficacia verbi divini. Matth. 7, 29. 8, 7
efficax sermo. 1 Cor. 15, 3
electi. Matth. 20, 16. 24, 22. Col. 3, 12
electio, praedestinatio etc. Matth. 7, 24. 11, 26. Rom. 2, 4. 8, 29. 1 Cor. 1, 27. Eph. 1, 4.
elegantia. Luc. 12, 17. Joh. 1, 17. 5, 2. 6, 37. Act. 1, 21. 2, 33. 3, 14. 7, 48. 8, 31. 10, 28. 35. 13, 26. 17, 31. 26, 15. 23. 29. 1 Cor. 3, 10. 6, 13. 7, 1. 8, 12. 12, 15. 14, 5. 26. 15, 8. 39. 2 Cor. 1, 23. 3, 18. 4, 11. Gal. 5, 17. 6, 6. Eph. 2, 15. 17. 3, 8. 1 Tim. 5, 4. 23. Jac. 3, 4. 2 Petr. 1, 15.
elementa. Hebr. 5, 12
elenchus, quando opportunus. Joh. 8, 12. Act. 7, 51. Act. 13, 46.
elephantorum ejulatus. Rom. 8, 22
ellipsis. Marc. 6, 14. 15, 8. Luc. 8, 19. 12, 20. 47. 48. 13, 9. 14, 18. 18, 14. Joh. 7, 38. Act. 2, 3. 29. 7, 20. 48. 10, 10. 36. Rom. 1, 26. 2, 8. 18. 12, 19. 1 Cor. 15, 25. 39. 2 Cor. 8, 13. Eph. 5, 33. 2 Thess. 2, 3. 1 Tim. 6, 2. Hebr. 6, 8. 1 Joh. 2, 27. — imperativi, Gal. 5, 13. — optativi, Phil. 4, 3. 23. — praedicati, Phil. 2, 1. Eph. 5, 4. —

pronominis, Act. 5, 41. 6, 1. 23, 15. 27, 14. 43. 28, 3.
emphasis. Praef. §. 14. p. XXXV. Luc. 1, 4. 45. 2, 48. 4, 15. 13, 27. Joh. 5, 36. 42. 6, 37. Act. 15, 18. 22, 25. 1 Cor. 6, 8. 7, 22. 8, 12. 2 Cor. 10, 1. Gal. 5, 10. Eph. 2, 14. Col. I, 27. 1 Petr. 1, 10.
enallage. Joh. 6, 61. Act. 3, 21. 10, 28. 19, 34. 25, 22. Col.1, 27. Apoc.10,9
encaenia. Matth. 14, 6
epanalepsis. Joh. 14, 11. Act. 13, 24. Rom. 8, 1. 1 Cor. 2, 6. 4, 13. 10, 10. Jac. 2, 15.
epanodos. Joh. 14, 17
epiphonema. Rom. 1, 15. 1 Cor. 6, 20
episcopus. Act.6, 4. 20, 28. 1Tim.3,1sq.
epistolica forma in N. T. Rom. 1, 1.
epitasis Matth. 18, 19. Act. 7, 5. 10, 30. 39. 17, 27. Rom. 9, 7. 1 Cor. 9, 25. 15, 55. 2 Cor. 3, 6. 5, 8. 8, 3. Phil. 4, 4. Eph. 5, 13. Hebr. 1, 13. 1 Joh. 4, 16.
epitherapia. Act. 26, 29. 1 Cor. 4, 14. 2 Cor. 10, 17. 12, 1. Phil. 4, 10. 1 Joh. 5, 18.
epitheti omissio emphatica. 1 Cor. 6, 20. 7, 23
epizeuxis. Luc. 8, 24. 10, 41. Joh. 1, 52
Ernesti, D. I. A. Prooem. p. 6. Praef. §. VIII. n. XXII not. § XVI. p. XL not. Marc. X. 21. XVI. 17. Luc. XIII. 35. Joh. IV. 35. VII. 17. 37. Act. XIII. 32. Rom. XV. 29. 1 Cor. VIII. 7. XIV. 6. 2 Cor. I. 12 sq. XII. 9. Col. I. 27. Hebr. I. 12. Jac. II. 22. Apoc. I. 1. T. II, p. 591. III. 12. XXII fin..
erroris noxa. Joh. 8, 44. 46. 9, 41
Esrae liber. Matth. 23, 34
ethopoeia. 1 Petr. 3, 3
ethos. Luc. 10, 29. 12, 4. Act. 2, 8. 29. 20, 37. 21, 39. 23, 5. Rom. 6, 17. 7, 25. 9, 14. 12, 16. 1 Cor. 15, 57. 2 Cor. 1, 18. 2, 14. 7, 8. Eph. 4, 1.
evangelicus. Phil. 1, 27
Evangelistae. Matth. *tit.* Eorum harmonia, Praef. §. 18. — cura in recensendo, Joh. 21, 23.
Evangelium. Matth. 4, 23. Marc. 1, 1. Luc. 1, 19. Rom. 2, 16.
eventus, quatenus exspectandus in prophetiis, Ap. 10, 6.
evidentia. Act. 20, 26. 22, 3. 26, 4. Rom. 6, 19
εὐλάβεια. Marc. 12, 32. Act. 5, 41. Rom. 2, 18. 1 Cor. 10, 19. Gal. 5, 13. 2 Thess. 2, 3.
euphemismus. Matth. 8, 11. Luc. 7, 35. 13, 1. Joh. 2, 23. 17, 19. Act. 2, 39. 10, 25. 28. 15, 21. Rom. 1, 17. 3, 3. 9, 4. 12, 12. 1 Cor. 1, 26. 2 Cor. 7, 7. 12. 1 Thess. 3, 5. 4, 6.
Euphrates. Apoc. 16, 12
Eustathius. 1 Cor. 13, 12
Euthymius. Matth. 6, 13
exaltatio Christi. Phil. 2, 9. Hebr. 2, 5
excidium. Act. 3, 23
exegeseos sacrae aetates. Praef. §. 5.
exercitium propheticum. Marc. 16, 17 fin.
exinanitio Christi. Phil. 2, 7. Hebr. 2, 9
expressus sermo. Jac. 3, 9
exquisita appellatio. Luc. 1, 3. Joh. 5, 35. Col. 2, 13.
exultatio. 1 Thess. 5, 24

facilitas sermonis. Gal. 4, 20
familiaritas. 1 Cor. 16, 6. Phil. 3, 13
Fehre, S. B. Apoc. XXII fin.
festinatio, non semper expedit. Act.9,23
festis diebus multum peccatur. Joh.8,4
ficus. Marc. 11, 13
fides. Matth. 8, 10. Luc. 17, 7. Joh. 12, 16. Jac. 1, 6. conjuncta cum *spe* et *amore,* Act. 24, 14. 1 Cor. 13, 13. Hebr. 10, 22. 1 Petr. 1, 3. salutaris Matth. 9, 22 miraculosa, Matth. 17, 20. Marc. 16, 17. 1 Cor. 12, 9 extra munus justificationis spectata, 1 Tim. 4, 12. — implicita et explicita, Joh. 6, 68. — cognitione prior, Joh. 6, 69; exceptis *tardioribus,* Joh. 10, 38. — fructus verbi, Luc. 8, 12. — tardior, celeriorve, Luc. 24, 25. — est in *intellectu* et in *voluntate,* l. c. — non deses est, sed agilis, Joh. 12,35. — exoriens et defaecata, Marc. 16, 13. — omnipotentiam apprehendit, beatius vero misericordiam, Luc. 17, 7. — amore et cognitione vel prior vel posterior, Joh. 16, 27. 17, 21. — historica olim difficilior, Act. 1, 22. — in DEUM et Christum, Rom. 1, 7. — *quatenus* justificet, Rom. 3, 28. — Christum attrahit, Rom. 10, 8. — amplectitur, quae nondum capimus, Joh. 12, 16. *Fides Dei* quid? Marc. 11, 22. — *fides,* Treue, virtus ministri, Matth. 24, 45. Luc. 16, 10.
fiducia Christi erga Patrem. Hebr. 2,13
Filius hominis. Matth. 12, 32. 16, 13
Filius DEI, Jesus, sec. humanitatem. Luc. 1, 32. — amoris, Col. 1, 13.
Flacius. Rom. 7, 18. 10, 2
foecunditas sensus. Rom. 1, 4
foederalis methodus Theol. Matth.26,28

Foertschius, D. Rom. XV. 29
fons Graecus N. T. quis? Praef. §. 8. mon. 12.
Forbesius. Apoc. 20, 4
forense verbum. 2 Cor. 2, 6
formularum usus sanctior, Joh. 20, 19. Act. 15, 23. — impietatem auget solennitas. Act. 12, 22. Conf. *triviales* et *proverbia*
formula concludendi et excitandi, Eph. 6, 10. declarandi, 1 Tim. 6, 7. abrumpendi, Gal. 6, 17. extenuandi, Joh. 6, 9. explanandi in summa, 1 Cor. 7, 29. inducendi objectionem, Rom. 3, 1. laudandi, Matth. 25, 21. progrediendi, Phil. 3, 1. revelandi, 1 Thess. 4, 15. transeundi, Act. 3, 17. intervalli, Luc. 4, 24.
fortuita. Luc. 10, 31
Frankius, A. H. Philem. v. 1
Franzius. Matth. 5, 45. 1 Thess. 5, 27
fratres Christi. Matth. 25, 40. Joh. 2, 12. 20, 17. Hebr. 2, 11. *fratres,* titulus Christianorum, Rom. 1, 13.
frequentia verba: in Actis, c. 1, 13. 17. 4, 13.; in 1 ad Cor., c. 2, 2. 3, 18; in 2 ad Cor., c. 2, 14; in ep. ad Col., c. 1, 9; in 1 ad Tim., c. 2, 2. 9. 10. 6, 14; in 1 Petr., c. 1, 3. 5. 2, 14.
Freymäurer. 1 Cor. 1, 26
Frisch, I. F. XXII fin.
fructus. Rom. 1, 13
fuga, persecutionis tempore Act. 12, 17
futurum. Luc. 7, 43. 12, 42. — duplex, Act. 11, 28.
futurorum cognitio. Matth. 24, 4

Gabriel. Luc. 1, 9. Apoc. 11, 15
Gallia. 2 Tim. 4, 10
Gastpredigten. Col. 2, 1
Gatakerus. Matth. 20, 26. 1 Joh. 3, 9. Rom. 5, 7. 19.
gaudium. Matth. 5, 12. Act. 8, 8. Phil. 1, 4
Gebhardi. Apoc. 13, 1 (bis,) et c. 20, 2
gehenna. Matth. 5, 22
genealogia Christi. Matth. 1, 1 sqq. Hebr. 7, 14
genitivus. 1 Tim. 5, 11. absolutus, Luc. 8, 20. objecti, Joh. 12, 31. Rom. 11, 31
gentes quomodo refutarint apostoli, Act. 19, 37.
Gerberus. Rom. 1, 26
gloria: sanctitas. Act. 3, 14 coll. Rom. 5, 2.
gnome. 1 Cor. 6, 12
gnorismata spiritualia. 1 Joh. 2, 3
Gnostici. Joh. 2, 3
gradatio. Act. 7, 35. Rom. 11, 33. 1 Cor. 1, 12. 4, 8. 13, 1. 14, 8. 15, 38. 2 Cor. 4, 4. 6, 16. 7, 2. 1 Thess. 4, 16. 1 Petr. 1, 10. 2 Petr. 3, 5.
Graecae linguae observationes, pusillae interdum, et tamen utiles. Matth. 6, 11. 13, 30. 24, 15. 27. 13, 27. Marc. 1, 34. 6, 8. 7, 1. 14, 19. 15, 34. Luc. 1, 73. 3, 21. 17, 7. Joh. 1, 15. 7, 34. 17, 2. Act. 13, 18. Rom. 9, 32. 11, 3. 1 Cor. 4, 6. 6, 11. 15. 2 Cor. 7, 8. 12, 13. Eph. 1, 6 Hebr. 13, 2. 1 Petr. 3, 1. 5, 4. 2 Petr. 2, 4. Apoc. 1, 9. 22, 2. Collatio ejus ad Hebraeam, Matth. 2, 23. 10, 25. 12, 36. Marc. 3, 27. 15, 34. Joh. 18, 1. Col. 3, 15. 2 Petr. 2, 15 seq. Graecorum verborum differentiae non paucae notantur in Indice II. Vid. etiam in hoc Indice III. *articulus, concisa locutio, media verba, tempus etc.*
grande verbum. Luc. 3, 23. 12, 32. Joh. 1, 3. Act. 2, 17. 1 Thess. 4, 16. 1 Tim. 2, 7. 9. 2 Tim 3, 13. 4, 5. 8. 1 Petr. 2, 11. 2 Petr. 2, 10.
grandis sermo. Act. 1, 3. Rom. 1, 29. 2, 27. 1 Cor. 6, 1. 2 Cor. 1, 23. 4, 4. 8, 9. Eph. 2, 6. 6, 13. Phil. 2, 9. 3, 7. Jac. 2, 6. 13.
gratia universalis. Joh. 1, 29. 12, 47. Rom. 3, 3. Hebr. 10, 29. 1 Joh. 2, 2.
gratiarum actio. Rom. 14, 6
gratum verbum. Act. 14, 26. 1 Cor. 16, 2.
gravis sermo. Luc. 1, 1. 9, 31. 12, 5. 14, 11. Act. 15, 22. 24. Rom. 1, 26. 1 Cor. 3, 9. 5, 1. 3. 16, 1. 2 Cor. 1, 23. Gal. 1, 6. 18. 3, 2. 16. 1 Petr. 1, 1. 2 Petr. 1, 4. 2, 16.
Gregorius Neocaesariensis. T. I, p. 353
Gregorius VII. Apoc. 13, 1

de Haas, Gerh. Marc. X, 21
haeresiologia. 1 Tim. 4, 1
haeresis. Act. 24, 14. 1 Cor. 11, 19
haereticus. Tit. 3, 10
Harduinus. Joh. 18, 20
Harenberg, J. C. Apoc. XXII fin.
Hauberus, D. Praef. §. 9. ad can. 26. §. 18. Act. 15, 34. 1 Petr. 3, 17.
Hebraei. Exord. Ep. ad Hebr. T. II, pag. 390 sq.
hebraismus. Praef. §. XIV. p. XXXVII. Matth. 1, 1. 15, 5. Rom. 1, 17. 5, 14. 9, 8. 10. 11, 25. Apoc. 1, 5. et passim in his tribus et ceteris libris

N. T., v. gr. Luc. 1, 30. 2, 21. 11, 33. Act. 10, 36. 1 Tim. 4, 5.
Hellenistae. Act. 11, 20. Ex. ad Hebr. T. II, p. 390.
Hellwagius, E. F. Prooem. p. 5. Praef. §. XX. p. XLVIII. Apoc. XXII. fin.
hendiadys. Act. 9, 31. 23, 6. Rom. 2, 20. 27. 15, 4. 2 Cor. 8, 2. Col. 1, 26. 2, 8. 1 Tim. 1, 4. 2 Tim. 1, 10. 4, 1.
hermeneuticae observationes. Praef. §. 14. Matth. 1, 22. 2, 1. 15. 18. 23. 5, 18. 39. 9, 13. 16, 8. 11. 13. 18, 13. 24, 15. 29. 42. 26, 64. Marc. 1, 2. 7, 1. 13, 32. Luc. 3, 2. 9, 50. 16, 8. Act. 2, 39. 8, 34. Rom. 11, 34. 1 Cor. 3, 19. 7, 25. 9, 17. 2 Cor. 11, 17. 2 Thess. 2, 3. (pos. 21.) Hebr. 12, 17. 1 Joh. 2, 18. Apoc. 12, 8. etc.
Herodes. Matth. 2, 1
herorum officium. Eph. 6, 9
Hesychius, corr. Act. 3, 20
Heumannus. 2 Cor. I, 12 sq. 2 Joh. v. 1
Hieronymus. Joh. 21, 11
Hillerus. Matth. 2, 23. Ap. 19, 1
historiae ecclesiasticae enucleandae specimina. Act. 7, 1. Hebr. 11, 2
Hobbesius. Rom. 1, 21
Hochstetterus, A. A. Hebr. 12, 24. §. XII. T. II, p. 474.
Hofmannus, C. G. Praef. §. 9. Joh. 9, 14.
homicidium. Act. 28, 4
homiletica. vid. *pastoral.*
homiliarum fructus quomodo colligendus. Luc. 11, 27. Act. 2, 37.
hominis partes duae. Matth. 10, 28
hora ultima. 1 Joh. 2, 18
horae veterum. Marc. 15, 25
hospitalitas. Hebr. 13, 2
hostien. Joh. 6, 31
hostium amor. Matth. 5, 44. hostium veritatis iniquitas, Act. 5, 28.
humano more. Philem. v. 15
humilis corde Jesus. Matth. 11, 29. 12, 6
humilitas. 1 Cor. 3, 5. 4, 9. 13, 11
hypallage. Matth. 10, 15. Jac. 2, 17. 3, 4. Hebr. 9, 23.
hyperbaton. Marc. 9, 20. 16, 1
hypocrisis. Matth. 6, 2. 16, 3. 6. 23, 13. 16, 6 21, 16. 24, 51. Marc. 7, 6. Luc. 12, 1. 56.
hypothetica locutio. 1 Cor. 4, 3
hypotyposis. 1 Cor. 11, 13. 2 Cor. 4, 14.

Jacobus et Paulus. Gal. 2, 9. Jac. 2, 14. 4, 5.
ichthyologia. Joh. 21, 11
idololatrae. Act. 7, 41. 17, 29
jejunium. Matth. 6, 16
Jenisch, Jos. Marc. XVI, 17. (T. I. p. 238. fin.)
Jerusalem. Luc. 21, 24. Gal. 4, 26. Ap. 21, 2.
Jesus est Christus. Matth. 1, 1. 16. sq. 22. Jesu nomen, Matth. 1, 21. *Christus Jesus* (praemisso cognomine,) Rom. 15, 8. Gal. 2, 16. Majestas ejus et gloria, T. I. p. 64. T. II. p. 391. Conf. *methodus, preces, trivium, vita.*
ignis. Matth 3, 10. sqq. 1 Cor. 3, 13
illuminatio. Matth. 16, 17. Hebr. 6, 4
imago Dei. Col. 3, 10. 1 Cor. 11, 7
imperativus. Joh. 2, 19. Gal. 3, 7. — post imperativum, Joh. 7, 37. Col. 3, 15. — includens futurum indicativi, Joh. 1, 47 Gal. 6, 2.
impersonalis sermo. Luc. 9, 28. 12, 5. 1 Cor. 16, 12.
importunitas naturalis. Act. 17, 4
imputatio immediata. Rom. 5, 14
inchoativa verborum vis. Matth. 1, 5
incrementum boni et mali. Matth. 13, 7. 30. Marc. 4, 19. Apoc. XIV, 19 — sermonis, 1 Cor. 3, 3. 15, 9. Phil. 3, 8.
indefinitus sermo. Rom. 7, 7
indicativus. Luc. 1, 28. Act. 6, 3
indifferentismus. Act. 10, 35. 2 Cor. 11, 13.
individuorum cura. Matth. 18, 5. Joh. 17, 12. Act. 20, 31. Conf. *providentia.*
infidelitas fluctuat. Rom. 10, 6
infinitivus, pro imperativo, Luc. 9, 3. Phil. 3, 16. loco nominis, Phil. 3, 21. — moratus, Rom. 12, 15. Apoc. 10, 9.
infirmitas. Rom. 5, 6
initium sermonis. Act. 7, 48. 1 Cor. 16, 1.
injustitia innoxia. Luc. 16, 8
insigne verbum. Act. 11, 26. 17, 4. 2 Cor. 3, 16. Col. 2, 12. 13. 3, 15. Gal. 1, 16. 1 Thess. 3, 6.
inspiratio verborum. Matth. 10, 19. 16, 13. Joh. 4, 26. 14, 26. 21, 23. Conf. *theopneustia.*
interpunctio emendata. 2 Cor. 13, 5. Hebr. 2, 9.
interrogatio. Act. 7, 1
interrogationis utilitas. Joh. 16, 30 — nimietas, Luc. 10, 29. — vis erga contumaces, Luc. 20, 68. interrogatio *desultoria,* non semper reprehendenda, Joh. 4, 20.

invisibilia. Matth. 17, 3. eorum habita in Apocalypsi ratio. Ap. 6, 9.
Johannes, baptista. Matth. 14, 2. apostolus, scripsit evangelium, Joh. 21, 2. quibus, c. 10, 22. quo stilo, c. 20, 20. nomen ejus, c. 13, 23. — discipulus praedilectus. c. 13, 23. quando et qua lingua scripserit evangelium et epistolas, Joh. 1, 1. 5, 2. 11, 16. 19, 23. 21, 19. 1 Joh. 2, 22. et apocalypsin, Apoc. 1, 9. etc.
Jojada. Matth. XXIII, 35
Jonas, Just. T. I, p. 486
Josephus, quando obierit. Joh. 2, 12
jota. Matth. 5, 18
ira. Rom. 1, 18. 2, 9
Irenaeus. Apoc. 13, 18
ironia, decens et suavis. Joh. 9, 27. — Christo non usurpata, Joh. 7, 27.
Israël. Apoc. 7, 4. ejus conversio, Matth. 23, 39. Rom. 11, 25. ad eam utilis epistola ad Hebraeos, Hebr. 2, 11.
iteratio. Joh. 5, 36
Ittigius. T. I, p. 444. T. II, p. 472
jucunda verba. Luc. 1, 7
Judaeorum nomen. Matth. 2, 2. elenchus contra eos. Matth. 1, 22 sq.
Judas. Jud. v. 5. Judas Iscariotes, num interfuerit coenae Dominicae? Matth. 26, 26. Marc. 14, 23. Luc. XXII, 21.
judicium. Matth. 12, 41
juramentum. Matth. 5, 33. Hebr. 6, 16
juris remedia, in caussa Dei adhibenda. Act. 24, 11.
jus forense. Matth. 18, 16
justificatio. Rom. 3, 20. 28. Jac. 2, 21. justificatio Christi, 1 Tim. 3, 16.
justitia. Matth. 5, 2. 6. 20. 6, 1. *justitia DEI,* Rom. 1, 17. 3, 20.
Justus, Christus. Act. 22, 14

Kainan. Luc. 3, 36
κατ᾽ ἄνθρωπον. Marc. 13, 14
kennen lernen. 1 Joh. 4, 14
Kohlreiffius. T. I, p. 249
Korb, *pagus.* Act. 20, 15
Kornmannus. Matth. 23, 35
Korte. Joh. XIX, 1
Kusterus. Apoc. 2, 14
Kyria, nomen propr. 2 Joh. v. 1

Lacrumae. Matth. 26, 75. Joh. 11, 31. Act. 20, 19. 37. 2 Tim. 1, 4.
laeta verba. 1 Thess. 5, 8. 2 Tim. 4, 8. Jac. 4, 7. 8.
Lambertus. Apoc. 17, 11
Lamius. Praef. §. 12. Ap. 1, 4
Lampius. Apoc. 1, 2
Langius, Joach. Praef. §. 20 etc.
latinitas auctoris. Praef. § XXIII.
latronis crux. Luc. 23, 40
lebbilder. Apoc. 4, 6
lectio scripturae 1 Thess. 5, 27
lectulus, conversioni aptus. Act. 9, 9. — minus, quam crux, Luc. 23, 40
legio. Apoc. 13, 18
legis cerim. finiendae praeludium. Luc. 1, 22.
lenis sermo. Act. 17, 23. 19, 40. 2 Cor. 2, 10. Philem. v. 15. 18.
lex. Act. 15, 5. Gal. 2, 16. — naturalis, Rom. 2, 14.
lexica. Praef. §. XIV. fin. Gal. 1, 16
libri mali et boni. Matth. 21, 42. Act. 19, 19. Ap. 1, 11.
liberorum officium. Eph. 6, 1
libertas. Joh. 8, 32. Act. 17, 27
Lightfoot. Praef. §. 18. Apoc. 13, 18
Lilienthalius. Praef. §. 8. Apoc. 1, 4
linguae novae. Marc. 16, 17
litotes. Joh. 6, 37. Act. 17, 27. 26, 19. Rom. 10, 2. 1 Tim. 2, 12. Philem. v. 11.
loci theologici. Matth. 23, 23
Lockius. Matth. 16, 16.
Loeberus, D. Praef. §. XVIII. p. XLIV.
Loeflerus. Matth. 19, 30
Lorenz, D. Luc. XIII, 35
Lucas. Act. 16, 10
lucrum spirituale. Matth. 18, 15. Act. 16, 15.
luctus. Joh. 11, 31
Lüdecke, C. W. Matth. VI, 30
lusus ingenii. Praef. §. XXII. Matth. XVII, 3.
Lutherus. Act. 13, 25. 1 Petr. 3, 20.

Macarius. Matth. 27, 50
macrocosmus et *microcosmus.* Jac. 3, 5 sq.
magi. Matth. 2, 1. magia, Act. 8, 9. 19, 19. Conf. *daemonol.*
magistratus. Matth. 18, 16. 24, 6. 25, 24. Marc. 8, 15. Luc. 16, 9. Act. 4, 19. 12, 3. 13, 6. 18, 14. 26, 16. Rom. 13, 1 seqq.
magnificae locutiones. Luc. 2, 11. 13. 7, 21. 13, 32. Act. 5, 14. 7, 8. 13, 48. 1 Thess. 2, 12.
Maichelius. Eph. 4, 14
mansuetudo. Eph. 4, 2
manu laboravere apostoli. Joh. 21, 3. Act. 28, 3.

manuum impositio. Matth. 19, 15. Act. 13, 3. 1 Tim. 5, 22. Hebr. 6, 1. Jac. 5, 14.
manuscripti codices N. T. 1 Joh. 5, 7 s. Ap. 1, 4.
Marcus, nonnulla solus memorat. Marc. 1, 13. quando scripserit, c. 5, 37. stilus ejus, c. 1, 16. 21. 4, 35. 13, 26. — non epitomator Matthaei, Marc. 13, 9.
Maria. Act. 1, 14. an sine labe, Matth. 12, 46. Marc. 3, 31. Rom. 5, 15. ejus nomen, Matth. 1, 20. cultus, Matth. 2, 11. Luc. 1, 43.
Mastrichtius. Praef. §. 9
matrimoniales causae. Matth. 14, 4
Matthaeus, qua lingua scripserit. Matth. *tit.* et c. 21, 23. ubi? c. 9, 26. quo candore, c. 8, 25. 10, 2. 3. 15, 15. 17, 1. 16. 20, 24. quando? c. 27, 8.
maturitas exspectanda. Act. 7, 23
Mediator. Matth. 4, 2. 14, 23
media verba. Matth. 3, 6. 6, 17. Luc. 2, 5. 5, 15. 15, 6. Joh. 5, 25. Act. 3, 2. 17, 25. 20, 26. Gal. 5, 18. 6, 7. Col. 2, 20. 2 Thess. 1, 7. 2, 7. 1 Tim. 4, 10. 2 Tim. 3, 13.
medici. 1 Cor. 2, 9
mediocritas. Jac. 1, 26
μείωσις. Luc. 12, 4. Act. 19, 19. 20, 29. 22, 18. Rom. 1, 28. 5, 5. 14, 15. 1 Cor. 11, 22. Gal. 4, 12. 1 Petr. 4, 3.
memoria, fidem juvat. Joh. 2, 22
mendacium. Joh. 8, 24
Messiae character. Joh. 7, 15
messis. Joh. 4, 35
metalepsis. Act. 20, 25. 1 Cor. 8, 3. 1 Joh. 5, 7.
metaphora. 1 Cor. 3, 13. 2 Cor. 5, 1. Eph. 4, 14. 1 Tim. 1, 8. 2 Tim. 4, 7. — cumulata, 1 Tim. 6, 19.
methodus J. C. Matth. 7, 22. 8, 7. 11, 1. 13, 3. 16, 21. 19, 1. 17. 26. 21, 24. 26, 1. Marc. 10, 1. 21. 13, 5. Luc. 4, 16. 23. 9, 61. 10, 1. 21. 23. 34. 11, 22. 12, 1. 13, 32. Joh. 2, 11. 4, 7. 6, 44. 8, 12. 20. 32. 9, 4. 37. 11, 4. 7. 23. 26 12, 35. 13, 34. 14, 1. 16, 4. 5. 21, 28. — apostolica de justific. Rom. 6, 18. — gnomonica, Praef. §. XVI. p. XL.
metonymia antecedentis et conseq. Luc. 4, 23. Joh. 7, 49. Act. 12, 4. 13, 46. 15, 10. 27, 13. Rom. 2, 21. 15, 1. 1 Cor. 16, 18. 2 Cor. 11, 10. Gal. 2, 10. 3, 17. 5, 2. Phil. 3, 2. Col. 2, 16. 1 Thess. 5, 12. 1 Tim. 1, 12. 5, 4. 6, 12. 2 Tim. 4, 8.
metonymia. Luc. 1, 35. 13, 2. Joh. 3, 27. Act. 27, 9. 12. 1 Cor. 13, 4. 2 Cor. 9, 9. Eph. 5, 13. 1 Thess. 5, 19.
metropoles cepit evangelium. Act. 10, 1. 23, 11. Rom. 1, 8.
Michaël. Jud. v. 9. Apoc. 12, 7
Michaëlis, I. D. Praef. §. VIII. not. ib. p. XX. not. §. X. not. Matth. c. I, 25. X, 3. XII, 49. XXIII, 35. XXVII, 16. Marc. I, 13. XII, 26. Gal. IV, 25. 26. Eph. III, 4.
Michaëlis, C. G., Nov. Test. Praef. §. XVIII. p. XLIV. Apoc. XXII, fin.
Millius. Apoc. 2, 3. 14. 6, 1
mimesis. Marc. 14, 9. Act. 4, 3. 22, 3. Rom. 13, 2. 14, 13. 1 Cor. 4, 9. 15, 32. 2 Cor. 3, 5. 4, 4. 10, 1. Gal. 1, 14. 6, 2. 4. 2 Tim. 2, 16. 1 Petr. 5, 3.
minima curat Deus. Matth. 5, 26. 10, 30. 12, 36. 25, 23 sq. vid. *providentia*.
minister, debet orare. Luc. 14, 21. Act. 8, 15. ministerii necessitas, Act. 9, 6. Conf. *pastoral.* ministrorum solatium, Matth. 5, 12. 10, 13. Luc. 4, 26. 19, 40. Joh. 10, 40.
miracula. Matth. 4, 23. 8, 3. 16, 32. 9, 24. 11, 4. 12, 40. 13, 58. 16, 1. 17, 27. Marc. 14, 13. XVI, 17. T. I, p. 237 sq.
misericordia. Marc. 6, 34. 1 Tim. 1, 2
missa. Hebr. 10, 12. 13, 15
missionis fundamentum. Joh. 17, 18. 20, 21.
missiones. Apoc. 14, 8
mitigantia verba. 1 Cor. 4, 3. 2 Cor. 5, 1. 11, 1. Philem. v. 12. 14. 1 Petr. 5, 1.
modalis sermo. Act. 3, 23. Col. 4, 13. 1 Thess. 2, 13. 1 Tim. 1, 12. 2 Tim. 1, 16. 2, 7.
modestia et *liberalitas* sermonis. Joh. 3, 27. Act. 27, 22. 1 Cor. 4, 8. 16, 6. 2 Cor. 1, 21. 2, 10. 16. 4, 11. 12, 12. Eph. 3, 4. 8. Jac. 4, 15.
modus, in agendo. Joh. 18, 22
modus, indicativus etc. Joh. 5, 39. 10, 16. 1 Cor. 11, 26. 15, 49. Hebr. 12, 28. Jac. 4, 13. 1 Joh. 4, 19. Apoc. 10, 9.
Moldenhauerus. 1 Cor. XIV, 6. XV, 24.
molliores locutiones. 1 Cor. 11, 18. 12, 23. 2 Cor. 6, 14. Gal. 4, 20. 6, 18. Phil. 2, 27.

moneta vetus. Matth. 17, 24. 18, 24. Marc. 6, 37. Act. 19, 19.
moratus sermo. Praef. §. 15. Act. 5, 34. 17, 23. morata enallage, Act. 25, 22. 1 Petr. 3, 1. — interrogatio, Jac. 2, 20. — particula, Act. 5, 39. 1 Cor. 6, 7. 15, 1. 2 Cor. 3, 1.
mors Christi. Joh. 10, 18. mors fidelium, Joh. 11, 6. mortem violentam quid mitiget, Act. 7, 55. status post mortem, Matth. 7, 22. 14, 2. Luc. 16, 29 Rom. 14, 9. Phil. 1, 23. 1 Petr. 3, 19.
mors aeterna non dicitur. Rom. 5, 21. 6, 21.
mortui. Apoc. 11, 18
Morus. Apoc. 7, 4
Moschius. Joh. 10, 7
Moses, scriptor Pentateuchi. Marc. 10, 5. 21, 19. testatus est de Christo, Joh. 4, 25. Christi typus, Act. 3, 22.
Moshemius. Apoc. prooem. n. 3.
mundi duratio. Hebr. 9, 26
mundities. 1 Tim. 3, 2.
mysteria. Matth. 13, 11. Rom. 11, 25
mythologia. Rom. 1, 25

Nathanaël, forte Barthol. Joh. 1, 46
nativitas Christi. Matth. 1, 18
natura humana, pro divina. Rom. 1, 4.
natura et gratia. Joh. 15, 4
negatio geminata. Act. 19, 40
nervosa sententia. 1 Cor. 11, 24
neutralitas. Matth. 12, 30
neutrum genus. Luc. 1, 35. — nomen, Luc. 12, 47. Act. 19, 40. — verbum, Act. 9, 19. 11, 26. 18, 18. 26, 18.
Newtonus. Hebr. 12, 26. Apoc. 1, 10. 13, 1.: thes. 10, obs. 15.
Nicopolis. Tit. 3, 12
Noachi 7 praecepta. Rom. 5, 14. obs. 5.
nomen, loco pronominis. Matth. 12, 26. Luc. 11, 17. Act. 3, 16. Eph. 4, 16. 2 Tim. 1, 18.
nomina propria, veritatis arg. Marc. 5, 22.
nominativus. Matth. 12, 36. 2 Cor. 8, 23. Eph. 4, 2. — loco pronominis, Act. 3, 16. — cum accusativo subaudiendus, Act. 8, 7.
novellae. Matth. 24, 7
novissima. vid. *ultima.*
novum Testamentum. Hebr. 8, 13. initium ejus, Hebr. 9, 15. vid. *Testamentum.*
numerus, i. e. tempora, Apoc. 13, 18. numeri praecise accipiendi. Apoc. 7, 5.

Obedientia activa. Rom. 5, 19 sq.
obitus beati exempla. Joh. 12, 30
obsessio. Marc. 9, 18. Act. 8, 7. 16, 17. Conf. *daemonol.*
obsignatio. Eph. 1, 13
occasione utendum. Matth. 25, 40. Act. 2, 14. 8, 30. 17, 2. 21, 37. 24, 14.
occupatio. Act. 2, 23. 10, 22. 14, 16. 1 Cor. 10, 19. 14, 35. 16, 2. Hebr. 1, 1. 3. Jac. 3, 17.
oeconomia divina. Joh. 4, 4. 34. 16, 14. — triplex, Rom. 5, 14. — trium Testium, Joh. 16, 14.
oeconomus Dei, non machina. Tit. 1, 7
oecumenicus. Ap. 13, 1. thes. 7
Oederus. Ap. XXII. fin.
Oetingerus. Ap. I, 4
officia erga Deum, nos et proximum. Matth. 6, 1.
ohne werden. 1 Petr. 2, 24
oliveti mons. Act. 1, 12
omnipotentia et *omniscientia* Christi. Joh. XX, 31. XXI, 17.
opera bona. Eph. 2, 10. 1 Tim. 2, 10
opificium. Act. 18, 3
opinionum varietas. Matth. 16, 14. Marc. 6, 15.
opportuna verba. Act. 22, 4. 14, 16. 1 Cor. 14, 35. 16, 2. Hebr. 1, 1. 3. Jac. 3, 17.
orbiculares panes. Joh. 6, 31
ordo verborum. Praef. §. XV. p. XXXIX, not. Matth. 10, 2. 33. 24, 33. Marc. 3, 31. 13, 26. Luc. 9, 28. 11, 8. 36. 12, 22. Joh. 5, 2. 8, 21. 45. 12, 26. 14, 1. 2. 17, 16. 20, 6. Act. 1, 7. Rom. 2, 14. 15, 8. 2 Cor. 4, 10 s. Col. 3, 12. Hebr. 2, 10. 14. 12, 24. fin. Jac. 2, 18. 1 Joh. 3, 20 sq. et passim.
origines: ad eas recurrendum. Matth. 19, 4.
orthodoxia. Matth. 16, 6. Rom. 2, 20. orthodoxus. Matth. 7, 16.
osculum sanctum. Rom. 16, 16
Osiander, Luc. 1 Petr. 3, 20. — I. A., Ap. 22, 21. Matth. 6, 16.
oxymoron. Luc. 2, 34. Act. 5, 41. Rom. 1, 20. 4, 18. 1 Cor. 9, 17. 2 Cor. 4, 11. 17. 8, 2. 11, 30. Gal. 6, 14. 1 Thess. 4, 11. 1 Tim. 6, 19.

paedobaptismus. Act. 16, 15
parabolae. Matth. 9, 15. 13, 3

paradoxon. Rom. 3, 26. 5, 14. 7, 13. Col. 1, 27. 4, 3.
parallela loca non semper postulanda. 1 Petr. 3, 19.
paregmenon. Rom. 2, 1. 1 Joh. 3, 20
παρέλκον. Luc. 12, 37. 18, 5. Joh. 6, 15. Act. 16, 3. Rom. 15, 24.
parentheses. Act. 1, 15. 2, 8. Rom. 1, 2. 1 Tim. 5, 23.
paronomasia. 1 Cor. 11, 17. Eph. 5, 4. Phil. 3, 2. 1 Tim. 6, 9.
parrhesia. 1 Cor. 15, 34
participatio peccatorum. Matth. 23, 36
participium. Joh. 1, 18. 3, 13. Col. 2, 2. 1 Tim. 6, 5. 2 Tim. 3, 15. Hebr. 1, 3. loco adverbii, Act. 10, 37. pro indicativo, Phil. 1, 23.
particularum ἦθος. Act. 5, 39. Rom. 1, 10. 8, 32.
particula declarandi, 2 Tim. 1, 3. excitandi, Act. 15, 36. intensiva, 1 Thess. 1, 8. provocandi ad experientiam, 1 Tim. 5, 15. Conf. *formula.*
particularismus Judaicus. Rom. 9, 6.
pascha passionale. Matth. 26, 18
passio J. C. Joh. 10, 17
pastorales observationes. Matth. 3, 6. 12. 4, 23. 5, 1. 13. 19. 22. 7, 5. 6. 16. 22. 27. 8, 7. 18. 19. 10, 8. 11. 13. 14. 18. 19. 28. 12, 5. 30. 13, 19. 20 s. 57. 14, 4. 22. 30. 15, 26. 16, 6. 8. 13. 20 s. 17, 27. 18, 12. 14. 15. 17. 19, 16. 17. 21. 26. 29. 20, 1. 21, 14. 22, 16. 23, 34. 24, 45. 25, 15. 25. 40. 27, 24. 28, 8. Marc. 3, 4. 5. 4, 9. 14. 19. 28. 6, 20. 31. 34. 7, 14. 8, 38. 9, 39. 10, 23. 12, 38 4. 13, 35. Luc. 1, 80. 2, v. ult. 3, 19. 23. 4, 23. 26. 5, 1. 8. 16. 9, 45. 10, 5. 7. 26. 11, 1. 27. 12, 13. 54. 13, 32. 14, 7. 21. 35. 15, 4. 15. 16, 1. 10. 17, 7. 10. 21. 19, 40. 20, 14. 17. 39. 21, 31. 68. 23, 40. 24, 17. Joh. 1, 6. 52. 2, 11. 3, 31. 4, 10. 20. 37. 5, 35. 6, 5. 27. 44. 60. 64. 7, 7. 34. 8, 12. 20. 32. 9, 3. 10, 32. 11, 26. 12, 30. 43. 48. 13, 20. 16, 30. 17, 3. 12. 18. 18, 16. 19. 37. 20, 21. 21, 7. 15. Act. 1, 17. 24. 2, 14. 37. 40. 4, 8. 16. 6, 2. 4. 7, 27. 32. 51. 8, 2. 15. 21. 22. 30. 35. 37. 9, 6. 23. 10, 38. 44. 11, 26. 12, 17. 13, 2. 25. 46. 14, 9. 15, 5. 9. 32. 37. 16, 6. 15. 31. 17, 2. 18, 1. 5. 6. 11. 24. 26. 19, 9. 17. 18. 21. 27. 20, 7. 19. 20. 21. 27. 29. 30. 32. 21, 29. 22, 10. 24, 25. 25, 11. 26, 2. 25. 27, 24. etc.
Pater. Matth. 6, 4. 9. Joh. 14, 2. 17, 1. patrum officium. Eph. 6, 4.
πάθη et *ἤθη.* Act. 21, 39. 2 Tim. 1, 18
patientia. Luc. 8, 15
Patmos, insula. Apoc. 1, 9
Pauli, nomen. Act. 13, 9. apostolatus, c. 26, 17. ardor, c. 19, 21. character, Gal. 2, 9. epistolae, 2 Petr. 3, 15. sq. Saepe solus stetit, Act. 17, 16
pauperum cura. Act. 11, 30
pax. Rom. 1, 7. Phil. 4, 7.
peccandi periculum. Matth. 18, 28
peccatum. Marc. 7, 22. Joh. 8, 21. 16, 9. Act. 5, 2. 3. 4. 7, 33. 10, 14. Rom. 5, 13. 7, 4. 15. 23. 1 Joh 2, 1. clamans, Matth. 2, 16. originale, Matth. 7, 11. 15, 11. Rom. 3, 10. 5, 12. 7, 7. 18. peccata piorum quoque, patebunt, 2 Cor. 5, 10.
pecunia, facile scandalum parit. Matth. 17, 27.
pedantismus. Act. 26, 24
pedilavium. Joh. 13, 14
Pelagius. 1 Cor. 3, 5. 11, 27
pentecoste. Joh. 5, 1
peregrinationes religiosae. Joh. 4, 21
perfectio. Matth. 19, 21. Luc. 11, 36
periodi septem ecclesiae. Ap. 2, 1. 5, 1.
periphrasis. 1 Thess. 4, 5. Jac. 3, 7
persecutio. Matth. 5, 10. persecutionum auctores, Act. 17, 5. 24, 19 usus, Marc. 13, 10.
perspicuitas promiscua. Joh. 8, 20 Rom. 6, 19.
Petrismus. T. II, p. 337
Petrus. Matth. 16, 18. primus apostolorum, Matth. 10, 2. Marc. 1, 36 Luc. 9, 32. 22, 31. Act. 1, 13. 8, 14. 23, 11. Gal. 2, 9. Romaene fuerit? ibid. et Joh. 21, 16. Rom. 1, 11.
Pfaffius. Praef. §. 9, can. 22. Rom. 10, 21. Ap. 13, 1.: thes. VII. et T. II. p. 472.
phialae. Ap. 5, 1. 16, 1
philautia. Luc. 10, 20. Rom. 2, 1
philosophorum vitium. Act. 18, 1. Phil. 1, 9.
Plegontis eclipsis. Matth. 27, 45
physiognomia. Act. 7, 20
pietista. 1 Tim. 2, 2
piscium genera. Joh. 21, 11
planetae. Jud. v. 13
pleonasmus sublatus. Matth. 6, 26. Phil. 1, 23.
ploce. Matth. 5, 45. 19, 4. Luc. 11, 36. Joh. 3, 31. 10, 13. 12, 27. 19, 22. Rom. 6, 19. 7, 13. 8, 3. 9, 6. 15. 31. 12, 7. seq. 1 Cor. 16, 5. 2 Cor. 9, 5.

Eph. 4, 15. 1 Thess. 5, 7. 1 Tim. 5, 3. Jac. 4, 11.
pluralis. Luc. 2, 31. 12, 33. 13, 15. Act. 4, 27. 5, 14. 13, 34. 28, 8. 1 Cor. 10, 11. 2 Cor. 5, 11. 9, 6. Gal. 5, 19. 1 Tim. 2, 1. 6, 15.
plusquamperfectum. Joh. 4, 10
poenitentia. Luc. 5, 32. 15, 17. sqq. 18, 13. 23, 41. Act. 11, 18. laetum donum, Act. 5, 31. necessarium, Luc. 16, 30. fructus ejus, Luc. 3, 11.
Polycrates. Apoc. 2, 1
polygamia. 1 Cor. 7, 2. 1 Tim. 3, 2
polyptoton. 1 Cor. 2, 11. 15, 23
polysyndeton. Jac. 4, 13
Porphyrius. Marc. 1, 2
postumus fructus muneris. Joh. 10, 40
potentes mundi. Luc. 22, 8
praecepta Noachica. Rom. 5, 14
praeceptum novum. Joh. 13, 34.
praecisio. 1 Cor. 11, 16. Jac. 4, 17
praedestinatio. Act. 13, 48. Rom. 8, 29
praegnans locutio. 1 Cor. 15, 26. 2 Petr. 3, 4.
praejudicium. Marc. 7, 14. Joh. 8, 32
praejudicia judaica. Joh. 7, 27
praescientia divina. Act. 15, 18
praesens. Luc. 1, 34. 7, 9. 12, 49. 13, 28. 30. Joh. 1, 5. Act. 15, 17. 1 Thess. 5, 2. absolutum, Act. 25, 11. includit praeteritum, Luc. 15, 29. 31. etc. Joh. 8, 58.
praesentia, potior literis. Rom. 1, 11
praeteritum. Joh. 1, 3. Rom. 3, 23. 1 Tim. 4, 10.
preces J. C. Matth. 14, 23. Luc. 3, 21. 6, 12. ministrorum, Luc. 11, 1. 14, 21. Act. 6, 4. fidelium, etc. Matth. 6, 7. 8. 9. 7, 7. 11. 8, 31. 34. 9, 38. 11, 25. 18, 19. 21, 13. 24, 20. Marc. 8, 6. 11, 25. 16, 17. Luc. 1, 40. 7, 3. 11, 1. 2. 5. 6. 8. 13. 18, 1 s. 9 s. Joh. 12, 45. 15, 7. 16, 23. 17, 1. 9. Act. 6, 4. 7, 34. 8, 15. 24. 9, 11. 40. 10, 2. 4. 9. 10. 12, 5. Rom. 15, 30. 1 Tim. 2, 3 etc.
Pregizerus. 2 Tim. 4, 10
Prideaux. Act. 7, 43
Primasius. Apoc. 21, 17
privata pastorum cura. Act. 20, 20. 31
profani. Luc. 16, 30
profectus J. C. Luc. 2, 52
profectus in bono: 1 Tim. 4, 15. in malo, 2 Tim. 2, 16.
promissio maxima. Luc. 12, 57
pronomina: ἐγώ, Joh. 5, 45. ἐμοὶ, Act. 10, 28. 13, 33. 26, 10. σύ, Act. 9, 5. αὐτὸς, Joh. 6, 15. Col. 1, 16-18. ἐκεῖνος, Marc. 4, 35. Joh. 1, 18. Tit. 3, 7.
propheta, Christus. Joh. 16, 13. Act. 3, 22
prophetiae indoles. Act. 2, 19. Rom. 12, 6. 1 Cor. 14, 6.
prophetica, quae? Joh. 12, 38
propria verba. Act. 3, 7. 1 Cor. 2, 4. 2 Cor. 5, 4. Col. 2, 14. 1 Thess. 4, 17. 2 Thess. 1, 7.
proprietas sermonis. Luc. 4, 18. 13, 33. 15, 13. Act. 2, 30. 10, 28.
propriorum nominum mysteria. Hebr. 7, 2.
proselyti. Act. 6, 5
προσωποληψία. Matth. 22, 16. Marc. 12, 14.
prosopopoeia. Rom. 7, 1. Gal. 3, 15. 24. Hebr. 11, 2.
protherapia. Joh. 4, 21. 13, 3. Act. 1, 16. 2, 23. 29. Rom. 3, 2. 5, 15. 9, 6. 1 Cor. 3, 10. 10, 19. 14, 18. 2 Cor. 11, 1-16. 1 Joh. 2, 1.
proverbia prava. Joh. 7, 52
providentia divina. Matth. 6, 26. 10, 29. Act. 27, 24. vid. *individuorum cura* et *minima*.
provincialia verba. Praef. §. XIV. p. XXXVII. not.
provocatio, utilis. Joh. 6, 5
Psalmi. Act. 13, 33. eorum auctoritas, Hebr. 7, 21. 10, 8.
pseudojudaismus. Rom. 2, 8
pseudomessiae LXIV. Joh. 5, 43
pseudopolitici. Tit. 1, 7
pseudoprophetæ praeambula. Ap. 13, 11
psychologica. Matth. 8, 17. 10, 28. 12, 35. 13, 19. 16, 9. 22, 37. Marc. 3, 5. 8, 17. 34. 10, 32. 12, 30. 15, 37. Luc. 2, 35. Act. 7, 23. Rom. 3, 18. 7, 7. 23. 12, 1.
psychopannychia. Rom. 14, 9
pudor praeposterus, Rom. 1, 25. — vincendus, Marc. 8, 38.
punctum temporis beatum. Matth. 4, 20. Act. 26, 30.
purgatorium. Rom. 8, 10. 1 Cor. 3, 13

Quadraginta dies etc. Matth. 4, 2. Act. 7, 6.
quaestiones. Act. 18, 15. vid. *interrog*.
quaestus. Act. 19, 27

rara verba et phrases: Luc. 2, 14. Joh. 5, 28. Act. 7, 41. 13, 32. 15, 24. 26, 10. 1 Cor. 6, 14. 15, 55. 2 Cor. 5, 13. 13, 3. Gal. 6, 2. 7. 16. Eph. 5, 21. 6, 3. 1 Tim. 4, 7. 2 Tim. 1, 8. 1 Petr. 3, 1. 2 Petr. 2, 22.
Raumeierus, Dec. Leonb. Marc. 16, 17
reduplicativus significatus. Rom. 4, 4
Reformatio. Rom. 15, 23. Ap. 12, 6

Regale divinum. Rom. 1, 32
regeneratio. Joh. 1, 13. 3, 3
regnum coelorum. Matth. 3, 2. 4, 17.: Dei, Act. 1, 3.: Christi, T. II, p. 410. Act. 10, 41.: sanctorum, Ap. 20, 4
Reinhardus. Apoc. 12, 6
religio christiana. Vide, *Deus, Jesus, Scriptura, veritas.* — invisa mundo, Matth. 24, 9.
reliquiae. Matth. 9, 20
renovatio. Eph. 4, 24
reservata divina. Act. 1, 7. Rom. 12, 19. Jud. v. 9.
resistibilis est conversio. Act. 26, 19
resurrectio Christi. Act. 1, 22. 17, 31. mortuorum, Matth. 22, 23. Marc. 12, 25. Luc. 14, 14. Act. 26, 7. 1 Cor. 15, 12. prima, Apoc. 20, 4.
Reussius, D. I. F. Prooem. p. 8 sq. Joh. VII, 17.
Rhenferdus. Apoc. 1, 4
rhythmus. Luc. 15, 24. Joh. 15, 2. Eph. 2, 14.
Riegerus, I. C. T. II, p. 472
rigidum verbum. Gal. 1, 11
Roma, unde dicta. Apoc. 18, 10 quando condita, Apoc. 17, 10. frustra Petrum sibi vindicat, Joh. 21, 15. distincta a papa, Apoc. 13, 1.: thes. 10, obs. 15.
Roosius, M. F. Prooem. p. 8. Praef. §. XX. p. XLVII. not. XXII. fin.

Sabbatum. Matth. 12, 1 sq. 5. 24, 20. Marc. 2, 28. Col. 2, 16.
sacerdotium J. C. Hebr. 2, 14
sacramenta. 1 Cor. 11, 26
sadducaei. Matth. 16, 1. 22, 23
Sagittarius, Casp. Luc. XXI, 15
salvari. Act. 2, 40
salutatio. Luc. 1, 40
salutis initium. Act. 2, 40
Sanctitas: gloria. Act. 3, 14. Hebr. 2, 10
Sanctus. Rom. 1, 4. Sanctus, Sanctus, Sanctus, Apoc. 4, 8. sancti, Matth. 23, 29. 27, 52. sanctificati, Act. 20, 32
sanguis J. C. T. II, p. 470 sqq.
Sartorius, D. C. F. Prooem. p. 8. Praef. §. XVIII. p. XLIV. n.
satanae lapsus, Joh. 8, 44. satan, spiritus callidissimus, Act. 19, 13. vid. *daemonol.* et *magia.*
satisfactio. Rom. 5, 18. Hebr. 10, 10
scandalum. Matth. 13, 41. 17, 27. 18, 6 sqq.
scapha dicenda scapha. Rom. 1, 26
schechina. Joh. 1, 14
schisma, multiplex. Joh. 7, 43
Schmidius, Er., — C. F., Prooem. p. 7. Praef. §. XX. p. XLVI. not. Ap. I. 1. passim. XXII fin. — J. F., Apoc. 20, 1.
Schnelle, ἐν τάχει Apoc. I. 1. T. II. p. 595.
Schoettgenius. T. II. p. 392
schola J. C. Matth. 8, 23
Schroeckhius, I. M. Prooem. p. 11.
Schudt, Joh. Jac. Joh. 5, 43
Scripturae sacrae encomium, Praef. §. 1. et 27. Rom. 1, 2. 8, 28 not Gal. 3, 8. 1 Tim. 4, 13. auctoritas, Matth. 4, 4. 24, 6. 26, 13. Rom. 1, 2. efficacia, Act. 8, 28. integritas, Matth. 5, 18. verecundia, Act. 2, 30. veritas, Matth. 7, 11. Joh. 10, 35. 12, 38. 14, 26. Act. 2, 29. 39. utilitas, Luc. 3, 38. Joh. 21, 23. 25. 2 Tim. 3, 16. silentium, Rom. 4, 6. Hebr. 1, 5. 5, 6. summa, Rom. 15, 4. Sapienter a Domino citata, Matth. 4, 4. 9, 13. nil frustra dicit, Jac. 4, 5. ad nos se demittit, Joh. 3, 12. 11, 11. Rom. 6, 19. 1 Cor. 15, 29. nemini non legenda, Phil. 1, 1. Col. 4, 17. Hebr. 13, 24. Scripturae N.T. initia, Act. 15, 20. 1 Thess. 5, 27
sejugatio. Rom. 11, 22
Seiz. Apoc. 11, 2. 13, 1: thes. 10, obs. 29
semestre. Apoc. 13, 18: §. 10.
semiduplex oratio. Praef. §. 24. Matth. 7, 21. 13, 49. Marc. 1, 4. 13, 27. 14, 8. 16, 16. Joh. 5, 21. 24. 8, 28. 38. 10, 25. 14, 10. 17, 26 Act. 7, 16. Rom. 2, 8. 10. 5, 16. Gal. 4, 25. Hebr. 12, 20. 1 Joh. 1, 7. 2, 10. Vid. *concisa* locutio.
Semlerus, D. Prooem. p. 7. Joh. 1, 1. T. I. p. 354. Apoc. XXII fin.
senectus piorum. Luc. 1, 7
sensus literalis et literae. Matth. 16, 11
separatio. Act. 19, 9. Jud. v. 19
septem. Matth. 12, 45. Act. 19, 14. Jud. v. 14. septenarius in rebus, Apoc. 5, 1. dividitur in quatuor et tria, Ap. 16, 1. in temporibus, Ap. 13, 18. (§. 9.), et c. 20, 4.
septuaginta int. Vid. *Versio* Graeca V.T.
sepultura Christi. 1 Petr. 3, 18
servus Domini, quis? Act. 20, 19
servorum officium. Eph. 6, 5
sessio Christi ad dexteram Dei. Hebr. 10, 12
severitas sermonis. Act. 16, 37. Gal. 6, 17. vid. *apotomia.*
sigilla. Apoc. 5, 1. 12. 6, 1. 9
significantissima verba. Col. 2, 9. 11
signum. Matth. 24, 30. signa temporum, Matth. 16, 3.
Simonia. Act. 8, 18

simplicitas. Matth. 6, 22
simultates, gratiae impedimentum. Luc. 12, 54
singulares locutiones. Luc. 4, 33. Act. 12, 18
singularis numerus. Luc. 2, 2. 10, 19. Act. 15, 18. 1 Cor. 4, 17.
Siracidae liber. Luc. 1, 17
sobrietas. 2 Tim. 3, 15
solitudo, juvat. Matth. 26, 38. Marc. 6, 31. Luc. 1, 80. Act. 9, 40.
soloecismus. Joh. 6, 37
somnia. Matth. 1, 20. Act. 16, 9
somniantes, homines naturales. Jud. v. 8
σωφροσύνη. Rom. 12, 3
sors. Act. 1, 23. 26
speculator. Marc. 6, 27
Spenerus. Joh. 16, 23
spes. Rom. 8, 24
sphaera piorum. Act. 22, 10
Spiera, Franc. Act. 26, 11
Spinoza. Joh. 11, 4
spiritualitas Dei. Joh. 4, 24
spiritus: caro, in Christo, Rom. 1, 4: in homine, Rom. 8, 4.
Spiritus sanctus. Act. 5, 4. 10, 38. peccatum et blasphemia in eum, Matth. 12, 31. — non fuit *spiritus servitutis,* Rom. 8, 15.
stare, orantium. Marc. 11, 25
stilus apostolicus, Joh. 12, 6. Rom. 1, 12. 26: Johannis, vid. not. ad c. 1, 1: Pauli, vid. not. ad Hebr. 1, 1.
stilus, ex relativo recitativus, Act. 1, 4: ex recitativo relativus, Act. 23, 24
stoici, christiani non sunt. Joh. 11, 33
ϛοργή. Matth. 24, 12
Storrius, J. C. Luc. XXIII. 34
Studiosi Theol. Matth. 10, 7
studium saluberrimum. Luc. 1, 66. 1 Tim. 4, 15.
stupor, nonnisi gratia tollendus. Tit. 3, 3
suavitas sermonis. Luc. 1, 13. 2, 26. 5, 25. 11, 49. Joh. 4, 32. Act. 1, 3. 2, 17. 7, 60. 1 Cor. 6, 19. 14, 20. 15, 23. 54. 55. 2 Cor. 1, 5. 20. 8, 10. 10, 1. Eph. 3, 19. Phil. 4, 1. 3. 1 Thess. 2, 7. 4, 14. 15. 2 Thess. 1, 10. 1 Tim. 6, 19. 2 Tim. 2, 13. Hebr. 1, 14.
sublimes locutiones. 2 Cor. 3, 17. Eph. 4, 10
subtilitas, non inanis. Luc. 11, 36
successio canonica. Marc. 9, 39
Suevici Theologi. Praef. §. XVII n.
Suidas. Eph. 4, 19
summarium V. T. Hebr. 11, 2. doctrinae christianae, Act. 20, 21.
superbia, mater haeresium. Act. 8, 9
superlativus. Jud. v. 20
supralapsarii. 1 Petr. 4, 19
Surenhusius. Hebr. 8, 9
suspensa oratio. Col. 2, 23. 2 Thess. 4, 6
suspiria, πάθος. Matth. 8, 34. Act. 7, 34
syllepsis. Joh. 21, 12. Act. 7, 52. 1 Cor. 6, 16. 17. 15, 50. Eph. 3, 18. Col. 3, 16. 1 Tim. 2, 15 2 Petr. 3, 1.
syllogismus. Joh. 7, 18
symbolum Domini. Luc. 4, 43. Hebr. 10, 7
symperasma. 2 Cor. 5, 12 s. 6, 11. Phil. 4, 12. Jac. 1, 19.
συγκατάβασις, Dei. Hebr. 6, 17. scripturae, Joh. 3, 12.
syncategorema. 1 Cor. 1, 17
synecdoche. Rom. 7, 1. 2 Cor. 3, 3. Phil. 2, 10. 1 Tim. 5, 10. Hebr. 1, 1.
synopses librorum N. T. vid. *Testamentum.*
Syriaca versio. Eph. 1, 1
syriasmus. Matth. 10, 32

taciturnitas. Luc. 10, 4
Tafingerus, D. Praelim. p. LIX. §. 25.
talio. Matth. 5, 38. 7, 2. 10, 33. Act 28, 4
ταπείνωσις. Act. 10, 47. 22, 18. Rom. 1, 6. 5, 5. 1 Cor. 12, 3. Col. 2, 16. 1 Thess. 2, 16. 2 Thess. 3, 2.
tempus praeteritum, praesenti incluso. Rom. 3, 23.
tentatio. Matth. 4, 1. Hebr. 4, 15
tenuis oratio. Act. 7, 47. 2 Tim. 3, 9
Tertullianus. Matth. 22, 40
Testamentum novum p. 1. stilus, Praef. §. 14. differt a V. T., Matth. 9, 37. 11, 20. Luc. 1, 63. 10, 37. Rom. 1, 1. 7, 6. 8, 15. 18. 16, 25. admiranda in ea allegatio V. T., Rom. 1, 17. N. T. autographa, Act. 19, 19. et T. I, p. 580. differentia librorum historicorum et epistolarum, Matth. 27, 50. elegantia realis, Matth. 16, 13. Joh. 1, 1. 12, 17. In *synopsi* exhibentur libri N. T., e quidem:

Matthaeus	T. I, p.	1
Marcus		195
Lucas		239
Johannes		350
Acta apostolorum		485
Epist. ad Rom.	T. II, p.	1
I ad Cor.		100
II ad Cor.		180
ad Gal.		226
ad Eph.		256
ad Philipp.		285
ad Coloss.		304
I ad Thess.		320
II ad Thess.		331
I ad Tim.		343
II ad Tim.		368
ad Titum		382

ad Philem. 388
ad Hebr. 390
Ep. Jacobi 485
I Petri 509
II Petri 534
I Johannis T. II, p. 550
II Joh. 576
III Joh. 579
Judae 580
Apocalypsis 586

textus sermonum Jesu. Joh. 7, 34
Theologia est practica. Phil. 1, 16. Hebr. 6, 1. casualis, Matth. 9, 13. naturalis, catechetica et acroamatica, Act. 17, 22. prophetica, Joh. 16, 13.
theologorum falsorum character, Marc. 12, 38. futilitas, Luc. 14, 35.
Theophilus, Alexandrinus. Luc. 1, 3
theopneustia. Matth. 16, 13 fin. 2 Tim. 3, 16. Pauli, Rom. 15, 18. Conf. *inspiratio*.
Thyatirae ecclesia. Apoc. 2, 18
timidi. Joh. 7, 50
timor hominum. Matth. 10, 28. 14, 9
Timotheus. Apoc. 2, 1
tmesis. Eph. 6, 8. Col. 3, 23
traditiones. Matth. 15, 3. 5. Joh. 16, 12. 21, 23. Rom. 1, 2. 1 Cor. 11, 2. 2 Thess. 2, 15. Col. 2, 23.
trajectiones. Matth. 8, 15. Luc. 4, 5.
transitio ad Jesum, facilis a quolibet Scripturae textu, Act. 8, 35.
triduum mortis Christi. Matth. 2, 40
Trinitas. Matth. 3, 16 sq. 28, 19. Luc. 1, 14. 15. 4, 18. Joh. 3, 11. 4, 23. 5, 32. 16, 14. Act. 2, 38. Rom. 8, 9. 9, 4. Eph. 3, 6. Hebr. 1, 1. 6, 4. 10, 29. 1 Petr. 1, 2. 1 Joh. 5, 7 sq.
triviales formulae. Matth. 5, 22. Joh. 7, 52.
trivium discipulorum. Matth. 4, 23. voc. *καὶ περιῆγεν*. 6, 11 *τὸν ἄρτον*. 25 *μὴ μεριμνᾶτε*. c. 8, 14 *πενθερὰν*. 23 *πλοῖον*. 24 *μέγας*. 25 *ἀπολλύμεθα*. 26 *δειλοὶ* et *τότε*. c. 9, 11 *τοῖς μαθηταῖς*. 16 *οὐδεὶς*. c. 10, 1 *ἔδωκεν* et *αὐτοῖς*. 2 *τὰ ὀνόματα*. 7 *κηρύσσετε*. 9 *μὴ κτήσησθε*. 25 *οἰκοδεσπότην*. c. 13, 36. 14, 13 *κατ᾽ ἰδίαν*. 15 *ἑαυτοῖς*. 16 *ὑμεῖς*. 25 *τετάρτῃ ἀπῆλθε*. c. 15, 23 *κράζει*. c. 16, 13 *τίνα*. 16 *ἀποκριθεὶς* et *σίμων πέτρος*. 22 *προσλαβόμενος*. c. 17, 17 *ἄπιστος*, et *ἔσομαι*. 21 *τοῦτο*. 25 *σίμων*. 27 *ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ*. c. 19, 26 *ἐμβλέψας*. c. 21, 21 *ἀποκριθεὶς*. Marc. 1, 36. 4, 10. 11. 13. 38, *οὐ μέλει σοι*. 40 *οὐκ*. c. 6, 7. 52 *ἦν γάρ*. c. 9, 12 *εἶπεν*. 32. c. 10, 14. 18 fin. 24 *τέκνα*. Luc. 5, 11. 7, 19. 20. 8, 25. 9, 18. 54 *ἰάκωβος καὶ ἰωάννης*. c. 10, 23. 11, 1 *ὡς ἐπαύσατο*. c. 12, 1. 3. 4. Joh. 1, 37. 39. 40 *ἔμειναν*. 43 *ἐμβλέψας*. c. 2, 1 *γάμος*. 4 *τί ἐμοὶ καὶ σοὶ*. 11 *ἐπίστευσαν*. 12 *οὐ πολλὰς*. c. IV, 2 obs. h. l. 32 *οὐκ οἴδατε*. c. 6, 5 *φίλιππον*. 68 *ῥήματα*. c. 9, 2 *ἠρώτησαν*. 3 *ἀπεκρίθη*. c. 11, 7. 11 *ἡμῶν*. c. 12, 22.
tubae. Apoc. 5, 1. 7, 12. 8, 2

Vae. Matth. 11, 21
valedictio. Act. 20, 25 sq.
Vaticanus cod. Praef. §. 8: mon. 11.
vaticiniorum allegationes. Matth. 1, 22
vehemens verbum. 1 Cor. 7, 9
vehementia sanctorum. Act. 26, 25
veneficium. Gal. 5, 20
venerabilis. Marc. 6, 20
verbum finitum post participia, Hebr. 1, 3. pro adverbio. Act. 15, 16. pro participio, Eph. 2, 17.
verbi divini efficacia. Matth. 7, 29. Act. 18, 5. 19, 18.
verecundia intempestiva, pellitur fide. Luc. 8, 47
verecundia sermonis. Act. 2, 30. Rom. 1, 26
veritas, quid? Matth. 22, 16
veritas religionis christianae. Matth. 26, 13. Marc. 5, 22. 6, 20. Joh. 1, 47. 7, 17 s. 8, 29. 11, 4. 13, 19. Act. prooem. et cap. 2, 1. 4, 13. 5, 41. 8, 8. 9, 5. 13, 10. 16, 16. 21. 28. 17, 11. 22. 18, 15. 19, 12. 17 sq. 20, 19. 37. 24, 25. 26, 26. Rom. 1, 2. 8. 6, 17. 7, 16. 13, 1. 1 Cor. 9, 2. 14, 25. 2 Cor. 3, 2. 18. 10, 4. 1 Thess. 2, 14. 4, 13. Hebr. 2, 3 sq. 4, 13.
Theoph. *a Veritate*. Praef. §. 8.

Versiones: Graeca V. T. Matth. 1, 1. 2, 6. 4, 1. 9, 13. 27, 52. Luc. 4, 19. Joh. 8, 58. 19, 37. Act. 7, 14. 15, 17. Rom. 9, 29. 11, 3. 1 Cor. 3, 19. Hebr. 1, 6. 8, 9. 11, 21. 12, 15. Apoc. 18, 13. – N. T. Anglica vetus, Marc. 4, 35. Arabica, 2 Joh. v. 1, voc. *κυρία*. Armena, Apoc. 5, 14. Gothica, Luc. 9, 43. Latina, Vulgata: Praef. §. VIII. n. X not. Matth. 6, 13. Joh. 9, 21. Apoc. 1, 11. 13, 18. 14, 18 et passim. Syriaca, Act. 15, 23. Apoc. 11, 1. Versiones quomodo tractandae, Hebr. 12, 6.
versus jambicus. 1 Cor. 5, 6
vestis nuptialis. Matth. XXII, 11

vicarii ministri. Matth. 10, 7
vigilantia. Marc. 13, 35
vis sermonis. Act. 3, 18
visitatio ecclesiastica. Act. 15, 36
vita aeterna. Joh. 3, 15
vita J. C. succinctis annotationibus delineata: Matth. 4, 12. voc. *εἰς*. 23 *πᾶσαν*. 24 *κακῶς ἔχοντας*. c. 6, 1 *τὸ θέλημά σου*. 27 *τίς ἐξ ὑμῶν*. 30 *ὀλιγόπιστοι*. c. 7, 21 *κύριε*. 23 *ὁμολογήσω*. c. 8, 3. *θέλω*. 10 *ἐθαύμασε*. 18 *ἀπελθεῖν*. 20 *οὐκ ἔχει*. 24 *ἐκάθευδε*. c. 9, 1 *διεπέρασε*. 10 *συνανέκειντο*. 11 *διατί*. 20 *τοῦ κρασπέδου*. 21 *τοῦ ἱματίου*. 24 *ἀναχωρεῖτε*. 25 *ἠγέρθη*. 36 *ἐσπλαγχνίσθη*. c. 10, 25 *οἰκοδεσπότην*. 36 *τὸν σταυρὸν*. c. 11, 1 *ἐτέλεσεν*. 6 *μακάριος*. 25 *πάτερ* 29 *πρᾶος — ταπεινός*. c. 12, 6 *ὧδε*. 15. 16. 19. c. 13, 53 *μετῆρεν*. 55 *μήτηρ*. c. 14, 12 *ἀπήγγειλαν*. 19 *ἀναβλέψας*. 22 *ἕως*. 23. c. 15, 32. 36. c. 16, 7 *ἄρτους*. 23 *σκάνδαλόν μου — τὰ τοῦ θεοῦ*. c. 17, 17 *ἀνέξομαι*. c. 18, 6 *τῶν πιστευόντων*. c. 19, 13 *μαθηταὶ*. c. 20, 22 *ὃ ἐγὼ* 34 *σπλαγχνισθεὶς*. c. 21, 2 *πῶλον*. 14. 18. 19 *λέγει*. Marc. 1, 35. 43 *εὐθέως*. c. 3, 5 *περιβλεψάμενος* et *συλλυπούμενος*. 7. 9. 10. 20. 21 *ὅτι ἐξέστη*. c. 4, 36 *ὡς ἦν*. c. 5, 30. 40 *ἐκβαλὼν*. c. 8, 12. 23 *ἐπιλαβόμενος*. 26 *μηδὲ εἴπῃς*. c. 9, 25. c. 10, 1 *ὡς εἰώθει* 18. 21 *ἐμβλέψας*. 23 *περιβλεψάμενος*. c. 11, 2. 11. 15. Luc. 4, 14 *φήμη*. 15 *αὐτὸς*. 16 *κατὰ τὸ εἰωθὸς*. 23 *πάντως*. 43 *εἰς τοῦτο*. c. 5, 1 *ἐπικεῖσθαι* 7 *ἐθεάσατο*. 16. c. 6, 12. c. 7, 36. 44 *τοῖς δάκρυσιν*. 45. c. 9, 18. 51 *ἀναλήψεως*. 52. 54, *πῦρ*. 60. c. 10, 21. 23. 42. c. 11, 1 *τῶν μαθητῶν*. 22. 37. c. 12, 50 *πῶς συνέχομαι*. c. 13, 16 *ἰδὲ δέκα*. 31 *ἡρώδης*. 32 *ἐπιτελῶ* et *τελειοῦμαι*. c. 15, 4 *ἕως*. c. 18, 15. 16. Joh. 1, 40 *εἶδον*. c. 2, 1 *γάμος*. 11 *ταύτην — καὶ ἐφανέρωσε — ἐπίστευσαν*. 24 *οὐκ ἐπίστευεν*. c. 4, 6 *οὕτως*. 34 *τελειώσω — βρῶμα*. c. 5, 13 *ἐξένευσεν*. c. 6, 15 *βασιλέα*. c. 7, 5. 15. 20 *καὶ εἶπε*. c. 8, 1 *ἐπορεύθη*. 6 *κατηγορεῖν — δὲ*. 9 *ἀπὸ τῶν πρεσβ*. 29 *πάντοτε*. 57 *πεντήκοντα* fin. 59 *ἐκρύβη*. c. 9, 4 *οὐδεὶς*. 33. 37, *ὁ λαλῶν*. c. 10, 18 *ἀπ' ἐμαυτοῦ*. it. *παρὰ τοῦ πατρός μου*. 34 *ἀπεκρίθη*. c. 11, 30 *οὔπω* 33 *ἐνεβριμήσατο*, et *ἐτάραξεν*. 35. 38. 41. 42 *ᾔδειν*. c. 12, 14. 23. 27. 28. 31. 32. 44. etc.
vita b. Auctoris. post Praef. p. L sqq.
Vitringa. Apoc. 12, 5. 13, 1. (thes. 7). 17, 8.
vivida expressio. Act. 15, 37
vivificatio Christi. 1 Petr. 3, 18
ultima. Matth. 7, 22. 25. 8, 11 sq. 12, 32. 41. 13, 12. 24, 4. 43. Marc. 9, 44 sq. 12, 43. Luc. 16, 19. 18, 8. Joh. 12, 48. Rom. 11, 34. etc.
unctio. 1 Joh. 2, 20. extrema, Marc. 6, 13. Jac. 5, 14.
unio actualis cum *λόγῳ*. Luc. 1, 35
unio mystica. 1 Cor. 6, 17. Eph. 5, 30
vocatio. Luc. 14, 18. Eph. 4, 1. seria, Luc. 14, 21. ministrorum evangelii, Joh. 10, 1. Act. 1, 24. 7, 27. 13, 2. 20, 28.
vocativus. Luc. 1, 28
voluntas Dei antecedens. Rom. 3, 3
voluntas divina, humanam excitat, Joh. 7, 17. hominis, frangitur Matth. 8, 19. 21. — bona, bene impediri potest, Act. 19, 30.
votum. Act. 18, 18
Urlspergerus. Luc. XXIII, 34
vultus J. C. Marc. 10, 23

Walchius. Praef. §. 18.
Weisius. Joh. 10, 3
Weismannus. T. I, p. 357. T. II, p. 592 sq.
Wetstenius. Praef. §. X. p. XXXII.
Whitby. Praef. §. 9. Rom. 1, 16. 13, 1. 9. 14, 9.
Wincklerus. Apoc. 12, 3. 20, 3
Witsius. Joh. 2, 20
Wolfius. Jac. 5, 6. Ap. prooem. n. 4. et passim.
Wollius. Praef. §. 11. p. XXXIII.

Zanchius. Apoc. 17, 11
Zellerus. Hebr. 9, 13
Zeltnerus. Apoc. 11, 17. 14, 6. 20, 2
zelus. Matth. 13, 29. zelus falsus, Luc. 23, 10. Act. 17, 6.
zeugma. Marc. 13, 26. 1 Cor. 7, 10. Gal. 5, 17. 1 Tim. 4, 3.
Zullichau. Biblia. Praef. §. 8. p. XX.

INDEX

TERMINORUM TECHNICORUM

IN

GNOMONE NOVI TESTAMENTI

PASSIM OBVIORUM

ITA IN USUM TIRONUM ADORNATUS, UT CLAVIS GNOMONICAE VICEM SUSTINERE POSSIT

OPERA

M. IOANNIS ALBERTI BURKII.

AETIOLOGIA.

AETIOLOGIA [REI] est, cum sententia non simpliciter enunciatur, sed simul ratio ac caussa ejus affertur: quod vel *explicite* vel *implicite* fit. — 2 Cor. 11, 13. *οἱ γαρ τοιϐτοι ψευδαποςολοι* — — Aetiologia, *cur nolit istos similes putari ipsius.* Gn. ad h. l. — Rom. 13, 1. *πασα ψυχη ἐξϐσιαις ὑπερεχϐσαις ὑποτασσεσθω. Implicita* aetiologia: sc. *quia sunt ὑπερεχϐσαι.* Gn. ad h. l. Germ. *Weil sie souverain sind.* — 1 Thess. 4, 6. *το μη ὑπερβαινειν και πλεονεκτειν ἐν τῳ πραγματι τον ἀδελφον αὐτϐ, διοτι ἐκδικος ὁ Κυριος περι παντων τϐτων.* — *Notanda duplex* aetiologia: 1) *implicita, τον ἀδελφον αὐτϐ,* sc. *quia est ἀδελφος·* 2) *explicita: διοτι ἐκδικος ὁ Κυριος* — Conf. Gn. ad h. l.

AETIOLOGIA DICTI est, cum caussam reddimus, cur hac propositione vel enunciatione usi simus: ut, — Gal. 2, 6. *ἐμοι γαρ οἱ δοκϐντες ϐδεν προσανεθεντο.* Conf. 2 Cor. 5, 12. Hebr. 2, 8. *Saepe γαρ enim, facit ad aetiologiam dicti.* Vide Gnom. ad ll. cc.

ALLEGORIA.

ALLEGORIA componitur ex *ἀλλος* et *ἀγορεω, dico:* ut *Allegoria* sit, *ubi aliud dicitur, aliud potius significatur.* Vide Gnom. ad Gal. 4, 24.

Definitur *ALLEGORIA*, quod sit *Tropi ejusdem* per integram sententiam continuatio: nempe, si Rhetor totam aliquam sententiam, vel orationem continuam, per unum Tropi genus tractat, existit *Allegoria justa.*

Fieri hoc potest in omnibus Tropis, qui ea lege omnes tractandi sunt, ut conserves Tropum semel coeptum; sed quia in *Metaphoris* plerumque fieri solet, ut continuentur; sunt, qui *Allegoriam* minus accurate *continuatam Metaphoram* vocant.

Exempla: Joh. 6. v. 32. sqq. Sermo allegoricus *cum explicatione* propriis verbis *addita.* — Act. 20, 29. *εἰσελευσονται — λυκοι βαρεις εἰς ὑμας, μη φειδομενοι τϐ ποιμνιϐ.* Allegoria *ab animalibus* desumta. — Rom. 2, 15. *συμμαρτυρϐσης — κατηγορϐντων — ἀπολογϐμενων:* Alleg. *a judicio.* — Rom. 6, 23. *ὁπλα — ὀψωνια* — Allegoria *a re militari.* 2 Cor. 11, 8. — Cap. 15, 16. Allegoria *a cultu levitico V. T.* — 1 Cor. 15, 36. ss. Alleg. *ab agricultura.* — Phil. 3, 9. Allegoria *damni et lucri.*

AMPLIATIO.

AMPLIATIO est, cum denominativa aut epitheta de suis subjectis praedicantur, etiamsi denominationis ratio desierit. vel: quando mutata re, pristinum nomen asservatur. Sal. Glassii Philol. *S. LIII. Tract. I. Can. III. p. m.* 538. *ss.* ex. gr. — Matth. 10, 3. *ματθαιος ὁ τελωνης·* i. e. *qui olim fuerat:* cap. 9, 9. conf. Gnom. ad h. l. — Joh. 9, 17. *λεγϐσι τῳ τυφλῳ* — i. e. *τῳ ἀνθρωπῳ ὁς ἠν τυφλος·* v. 24.

Aliud genus *AMPLIATIONIS* est [*quam specialius* Prolepsin *vocant*] si denominatio rei a futuro eventu petitur: vel, si res describitur non tam qualis nunc est, quam qualis futura est. GLASS. L. c. p. 542. ex. gr. — Luc. 2, 11. ὁτι ἐτεχϑη ὑμιν σημερον Σωτηρ — *Coelites puerulum in* ampliatione *Salvatorem appellant.* Gn. ad v. 30. — Joh. 10, 16. και ἀλλα προβατα ἐχω — *alias oves,* i. e. futuras et praevisas. Gn. ad h. l. — 1 Cor. 14, 22. Jac. 2, 23. Vide Gnom. ad ll. cc.

Conf. FLACII Clavem Scripturae. *P. II. Tract. IV. p.* 299. et de *Prolepsi Constructionis:* p. 225.

ANADIPLOSIS.

ANADIPLOSIS est repetitio ejusdem vocis in fine praecedentis et principio sequentis membri. ex. gr. — Joh. 18, 37. Συ λεγεις, ὁτι βασιλευς εἰμι ἐγω. ἐγω εἰς τυτο γεγεννημαι. — Rom. 8, 17. εἰ δε τεκνα, και κληρονομοι· κληρονομοι μεν Θεϐ. — 2 Cor. 5, 17. 18. ἰδϐ γεγονε καινα τα παντα. Τα δε παντα ἐκ τϐ Θεϐ. —

Latius sumta etiam in conjugatis vocibus locum habet Anadiplosis [*Vide Gnom. ad Jac.* 1. v. 1. 2.]: ex. gr. — Gal. 4, 31. cap. 5, 1. ἀλλα της ἐλευϑερας. Τῃ ἐλευϑερια ὑν ἡ χριςος — Gn. ad h. l.

Vide GLASSII Philol. *S. L. V. Tract. II. cap. I. p. m.* 1992.

ANAKEPHALAEOSIS.

ANAKEPHALAEOSIS est pars Perorationis rhetoricae, [vel *Epilogi*] quando antea uberius proposita brevi repetitione denuo inculcantur. Universe designat etiam *quamcunque repetitionem brevem et concinnam. RECAPITULATIO* idem significat. [vide Gnom. ad Joh. 14, 12. 16, 28. 1 Joh. 5, 7. s. T. II. p. 569.] — Act. 7, 1. ss. *Stephanus rerum veterum instituit* Anakephalaeosin, i. e. *repetitionem.* Gn. ad l. c. — Rom. 8, 30. Anakephalaeosis *totius beneficii in justificatione et glorificatione siti.* Gn. ad cap. cit. v. 28. — Hebr. 2, 17. κατα παντα τοις ἀδελφοις ὁμοιωϑηναι — Anakephalaeosis *eorum, quae antecedunt.* Gn. ad h. l.

ANANTAPODOTON.

ANANTAPODOTON est, cum integra Apodosis omittitur. Id fit potissimum in Comparationibus. Ex ipsa Protasi, quae adest, et reliquo contextu intelligere est, quae Apodoseos vis subaudienda veniat. ex. gr. — Luc. 13, 9. κἀν μεν ποιησῃ καρπον. (Apodosis subauditur: *bene est;* vel: *relinquam:* vel: *faciat fructum.*) Gn. ad h. l. — Joh. 6, 62. ἐαν ὑν ϑεωρειτε τον υἱον τϐ ἀνϑρωπου — — το προτερον. Apodosis subaudienda: *quid erit?* Gn. ad h. l. — Rom. 9, 22. εἰ δε ϑελων ὁ ϑεος — Apodosis est in fine versus 23., ex v. 20. subaudienda: *multo jam major est, Deo, de homine querendi; et minor homini, cum Deo expostulandi, caussa.* Gn. ad h. l. — 2 Petr. 2, 4. ss. posset quidem referri ad *Anantapodoton,* sed recte Gnomon notat Apodosin v. 9. esse quaerendam. Conf. C. L. BAUERI Philologia Thucyd. Paull. *cap.* 13, 2. *p.* 277.

ANAPHORA.

ANAPHORA est ejusdem verbi in principiis frequens repetitio. — Habet ea magnam vim in ornandis argumentis gravioribus et amplificando; sed etiam saepissime, quod b. Parentem praecipere

memini, facem praefert in investigandis Sectionibus majoribus libri prophetici, ex. gr. Jesajae, concinnae Analysi inservituris. Id vero planum facere hujus nec instituti nec loci est. — Exempla: Matth. 11, 18. sq. *ἠλθε γαρ ἰωαννης — ἠλθεν ὁ υἱος τȣ ἀνθρωπȣ* — Insignis Anaphora. — Act. 20, 22. 25. *καὶ νυν ἰδȣ ἐγω δεδεμενος — και νυν ἰδȣ ἐγω οἰδα.* — 1 Cor. 3, 9. *θεȣ γαρ ἐσμεν συνεργοι· θεȣ γεωργιον, θεȣ οἰκοδομη ἐςε.* — Phil. 3, 2. *βλεπετε τας κυνας, βλεπετε τȣς κακȣς ἐργατας, βλεπετε την κατατομην.*

ANTANACLASIS.

ANTANACLASIS est, cum eadem vox in vicinia bis, sed duplici sensu, ponitur. — Haec Figura *et* Paulo, *ut multi passim observant, et reliquis scriptoribus sacris, ut* Glassius [Philol. *S. L. V. Tract. II. cap. III. p. m.* 2003. *ss.*] *praeclare demonstrat, frequens est.* Gnom. ad Gal. 5, 8. — Rom. 2, 12. *ὁσοι γαρ ἀνομως* [i. e. *ȣκ ἐν νομῳ*] *ἡμαρτον, ἀνομως* [i. e. *ȣ δια νομȣ*] *και ἀπολȣνται.* — Eph. 1, 3. *Εὐλογητος ὁ θεος — ὁ εὐλογησας ἡμας ἐν παση εὐλογια* — *Aliter benedixit Deus nobis, aliter nos benedicimus illi.* 1 Petr. 3, 1. *ἱνα και εἰτινες ἀπειθȣσι τῳ λογῳ* [i. e. *Evangelio*] — — *ἀνευ λογȣ* [i. e. *loquela*] *κερδηθησωνται* — —. Vide Gnom. ad ll. citt. — Vide Glassium L. c. p. 2003.

ANTHYPOPHORA.

ANTHYPOPHORA est pars refutationis per occupationem, cum refelluntur ea, quae contra nostram sententiam dici posse videantur. Vide Gnom. ad Hebr. 2, 8. — Exempla vide infra ad Tit. *OCCUPATIO.*

Differt haec *ANTHYPOPHORA, quae ad praevisam objectionem respondet,* ab altera ejusdem nominis, *quae objectionem ab adversario prolatam per contrariae sententiae oppositionem refutat.* [Glassii Philol. *S. L. V. Tract. II. cap. VII. p.* 2048.]

ANTIPHRASIS.

ANTIPHRASIS [praecipiente Franc. Sanctio in Minerva, *L. IV. cap. XVI. p.* 820. *ss.* ubi Grammaticorum *Antiphrasin* multum explodit] est Ironiae quaedam forma, quum dicimus negando id quod debuit affirmari.

Vulgo autem dicitur universe sermo, contrarium, quam quod positum est, significans: ut, 1 Cor. 8, 10. *ȣχι ἡ συνειδησις* — — *οἰκοδομηθησεται εἰς το τα εἰδωλοθυτα ἐσθιειν* — aedificabitur; *i. e. impelletur* [ad malum aliquod faciendum.] conf. Baueri Philol. Th. P. *cap. XVI.* 3. *p.* 303. — Act. 27, 8. coll. v. 12. Gn. ad ll. cc. — (Confer Tob. Godorf. Hegelmaieri admonitionem de *ANTIPHRASI,* in Notis ad b. Imman. Hofmanni Demonstrationem evangelicam, *Tom. I. p.* 17. *notâ e.*)

ANTITHETA.

ANTITHETA sunt, cum contraria contrariis opponuntur: *quod fit tripliciter, vel sic, ut verba singula singulis, vel bina binis, vel sententiae sententiis opponantur.* [Ernesti Init. Rhet. §. 351. p. 171. sq.] ex. gr. — Luc. 2, 14. *δοξα ἐν ὑψιςοις θεῳ, και ἐπι γης — ἐν ἀνθρωποις* —. Gn. ad h. l. — Rom. 8, 5. *οἱ γαρ κατα σαρκα ὀντες, τα*

της σαρκος φρονεσιν. οἱ δε κατα πνευμα, τα τε πνευματος. — Cap. 15, 12. *ἑςαι ἡ ῥιζα τε ἰεσσαι, και ὁ ἀνιςαμενος ἀρχειν ἐθνων·* [Hebr נס *vexillum.*] Radix est in infimo; vexillum ad summa surgit. Gn. ad h. l. et ad 2 Cor. 4, 17.

ANTONOMASIA.

ANTONOMASIA est, cum pro nomine proprio nomen commune, idque per excellentiam, ponitur: ut: Act. 3, 14. *ὑμεις δε τον ἁγιον και δικαιον* [i. e. *JESUM*] *ἠρνησασθε* — Conf. cap. 7, 52. 22, 14. — Eph. 1, 6. *ἐν τῳ ἠγαπημενῳ.* — 2 Tim. 1, 6. *τε Κυριε ἡμων·* vid Gnom. ad ll. cc.

Aliud genus Antonomasias est, cum pro communi proprium ponitur, ut: Matth. 2, 18. *ῥαχηλ κλαιεσα τα τεκνα αὐτης.* — cap. 11, 14. *αὐτος ἐςιν ἡλιας ὁ μελλων ἐρχεσθαι.* Vide Gnom. ad ll. cc.

APHAERESIS.

APHAERESIS est, quando prima litera aut syllaba vocis alicujus abjicitur. ex. gr. — Tit. 1, 12. *ἀργος* pro: *μαργος.* Gn. ad h. l. — Apoc. 20, 8. *Gog* pro *Magog.* Gn. ad h. l. *Fortuita Aphaeresis* notatur in *Apparatu crit.* ad 1 Tim. 3, 16. et Matth. 7, 14.

APOCOPE.

APOCOPE est, quando vox in fine literam aut syllabam amittit. ex. gr. — 2 Cor. 12, 7. *σαταν* pro *σατανας.* *Apocope considerata.* v. Gnom. ad h. l.

APODIOXIS.

APODIOXIS est, si id, quod in narrando aut docendo nostri videbatur esse officii scite in alium transferimus et ab ipso effectum iri perhibemus. — Eph. 6, 21. 22. Coloss. 4, 7. 8. 9. conf. Gn. ad ll. cc. — Vide Praef. Gnom. §. XXIV. p. 50. et CICERONIS Epp. ad diversos, Ed. BENGELII, *Lib. I. Ep.* 8, 1. *not. Ind. IV. cap. I. pag.* 981. (4.)

APOSTROPHE.

APOSTROPHE est, cum oratio ad aliam personam, praesentem aut absentem, subito convertitur, secus ac institutum fuerat. — Act. 15, 10. *νυν ἐν τι πειραζετε τον θεον, ἐπιθειναι ζυγον ἐπι τον τραχηλον των μαθητων.* — Vide Gnom. ad h. l. — Jacobi 5, 1. *ἀγε νυν οἱ πλεσιοι, κλαυσατε ὀλολυζοντες* — — Gn. ad h. l.

ASTEISMUS.

ASTEISMUS, sermo *ἀςεῖος,* est sermo acutus, festivus, urbanus, cum suavitate aut vi conjunctus. Ex. gr. — Epistola familiaris *ad Philemonem* est mire *ἀςεῖος.* Lepos est in ea mixtus gravitate. Gn. ad Philem. 1, 9.

Incomparabilem *ASTEISMUM* ut duae Epistolae ad Corinth. sic inprimis locus 1 Cor. 4, 8. habet. — Vide etiam Matth. 6, 34. 2 Cor. 12, 13. *εἰ μη ὁτι αὐτος ἐγω ἐ κατεναρκησα ὑμων; χαρισασθε μοι την ἀδικιαν ταυτην. Insignis Asteismus.* 2 Petr. 2, 11. *ἀγγελοι ἰσχυι και δυναμει μειζονες ὀντες* — — *Asteismus gravis.* Confer Gnom. ad ll. citt.

ASYNDETON.

ASYNDETON est species Ellipseos, cum conjunctiones *(copulativae, disjunctivae, adversativae, causales etc.)* omittuntur, vel inter singula verba vel inter singulas propositiones. ex. gr. — Matth. 15, 19. ἐκ γαρ της καρδιας ἐξερχονται διαλογισμοι πονηροι, φονοι, μοιχειαι, πορνειαι, κλοπαι, ψευδομαρτυριαι, βλασφημιαι — It. 1 Cor. 12, 28. Gal. 5, 22.

In talibus enumerationibus saepe *Asyndeton* vim habet τȣ͂ *et cetera*, quasi is, qui loquitur plura voluerit addere aut cogitanda relinquere. — Luc. 1, 17. ἐπιςρεψαι καρδιας — ἑτοιμασαι Κυριω λαον κατεσκευασμενον.

ASYNDETON etiam est: I. cum vocula, quae per *Anaphoram* poni debebat, omittitur: ex. gr. — 1 Cor. 13, 4. ἡ ἀγαπη μακροθυμει, χρηςευεται· ἡ ἀγαπη ȣ ζηλοι. — Ante: χρηςευεται repetenda videbatur vocula: ἀγαπη. — II. cum conjunctio ab initio sententiae vel semel tantum abest. ex. gr. — Joh. 19, 12. πας ὁ βασιλεα ἑαυτον ποιων. — Conjunctio causalis: *Enim*, abest. LUTHERUS: *denn wer sich zum Könige* — Gal. 3, 13. χριςος ἡμας ἐξηγορασε — ubi LUTHERUS adversativam: *Aber* supplet, ut etiam Coloss. 3, 4. — 1 Tim. 1, 17. est *Asyndeton*, quod ardorem apostolicum magnopere decet. vide Gnom. ad h. l.

CATACHRESIS.

CATACHRESIS est e quinque Troporum affectionibus, et vulgo dicitur apud artis rhetoricae magistros, *vocis a propria significatione ad alienam durior translatio.* [ERNESTI In Rhet. *P. II. cap.* 2. *p.* 164. conf. KINDERLINGS *Grundsätze der Beredsamkeit, zum Gebrauch der Schulen. Th.* 2. §. 117.

Generaliori fere sensu *CATACHRESIS* etiam dicitur, *abusio quaedam vocis, cum aliquid cognatum propriae rei notat: vocabula enim non semper propriissime rebus tribuuntur, sed ut aliquo saltem modo rei correspondeant.* [FLACII Clavis Script. *P. II. p. m.* 221.] ex. gr. — Rom. 3, 27. δια νομȣ πιςεως· *opportuna Catachresis vocabuli* Lex. — Gal. 3, 8. προευηγγελισατο τῳ Ἀβρααμ, *Verbum ad Catachresin accedens suavissime.* Abrahamo *ante tempora Evangelii* evangelizatum est. — 1 Thess. 4, 9. ȣ χρειαν ἐχομεν γραφειν ὑμιν· αὐτοι γαρ ὑμεις θεοδιδακτοι ἐςε — — *To· docti* habet quandam *Catachresin*, ut scriptioni opponatur. Gn. ad h. l. — Adde his, quam Gnom. [*ad Luc.* 16, 8., τον οἰκονομον της ἀδικιας] habet ulteriorem determinationem. *Frequens est et suavis saepe et grandis Catachresis, qua vocabulum non bonae rei tamen in bonam partem, non exstante aptiore altero, adhibetur. Talia sunt,* ἀλογον, *quod non reputatur:* ἀχαριςον, *pro quo nulla gratia digna referri potest: talia:* ἐξεςημεν· καταναρκαν et ἐσυλησα, 2 Cor. 5, 13. 11, 8. *et quae propius huc spectant,* — — βιαςαι ἁρπαζȣσιν, Matth. 11, 12. ἀναιδεια, Luc. 11, 8.

CHARIENTISMUS.

CHARIENTISMUS est, cum dictio, quae durior videri poterat, vocula temperante quasi mollitur: ut, Joh. 9, 30. ἐν γαρ τȣτῳ θαυμαςον ἐςιν — Vide Gnom. ad h. l. conf. 2 Thess. 3, 10.

CHIASMUS.

CHIASMUS, *σχημα χιαςον, decussata oratio, ἀλληλουχια,* nomen habet a Graecorum litera X, quae quasi typus est, ad quem sermo dispositus videtur.

Est figurata ratio loquendi, quando *duo paria* vocum aut propositionum ponuntur ita, ut lector attentus intelligat, relationem obtinere inter utramque vocem aut propositionem paris *prioris*, et utramque vocem aut propositionem paris *posterioris.*

I. *CHIASMUS* observatur vel *directus,* vel *inversus. CHIASMUS directus* est, cum vox aut propositio *prior* in primo pari referri debet ad vocem aut propositionem *priorem* in secundo pari: et vox aut propositio *posterior* in primo pari ad vocem aut propositionem *posteriorem* in secundo pari.

CHIASMUS inversus est, cum vox aut propositio *prior* in primo pari referri debet ad vocem aut propositionem *posteriorem* in secundo pari: et vox aut propositio *posterior* in primo pari ad vocem aut propositionem *priorem* in secundo pari.

Verbo: Sint duo paria: *A* et *B: C* et *D.* Si relatio est *τȣ· A* ad *το· C;* et *τȣ· B* ad *το· D;* est Chiasmus *directus:* Si relatio est *τȣ· A* ad *το· D;* et *τȣ B* ad *το· C;* est Chiasmus *inversus.* Si relatio est *τȣ· A* ad *το· B;* et *τȣ· C* ad *το· D;* tunc *NON EST Chiasmus,* sed *RELATIO IMMEDIATA.*

Non dantur nisi hi tres casus, quos jam planos faciam Exemplo quam simplicissimo: In Ep. ad Philemonem, v. 5. habetur *Chiasmus inversus.* [cf. Gn. ad h. l.] —— *ἀκȣων σȣ A) την ἀγαπην B) και την πιςιν, ἡν ἐχεις C) προς τον Κυριον Ἰησȣν D) και εἰς παντας τȣς ἁγιȣς. A)* nectitur cum *D): amor — in omnes sanctos: B)* nectitur cum *C) fides* quam habes *in Dominum Jesum.*

Fingamus Chiasmum *directum:* —— *ἀκȣων σȣ A) την ἀγαπην B) και την πιςιν ἡν ἐχεις C) εἰς παντας τȣς ἁγιȣς D) και προς τον Κυριον Ἰησȣν. A)* nectitur cum *C):* et *B)* cum *D).*

Jam quatuor membra eo ordine incedant, qui *Chiasmo* careat: —— *ἀκȣων σȣ A) την ἀγαπην ἡν ἐχεις B) εἰς παντας τȣς ἁγιȣς C) και την πιςιν D) προς τον Κυριον Ἰησȣν.*

Quo ordine ipse Apostolus ea incedere jussit, cap. 1. v. 15. ad *Ephesios* scribens: —— *ἀκȣσας A) την καθ' ὑμας πιςιν B) ἐν τῳ Κυριῳ Ἰησȣ C) και την ἀγαπην D) την εἰς παντας τȣς ἁγιȣς.* — Sic *A)* nectitur cum *B)* et *C)* cum *D).*

Aliud exemplum planissimum *Chiasmi inversi* est Matth. 12, 22. *ὡςε A) τον τυφλον B) και κωφον C) και λαλειν D) και βλεπειν.*

II. Jam videamus quaedam alia Exempla: Matth. 5, 44. *ἐγω δε λεγω ὑμιν· A) ἀγαπατε —— B) εὐλογειτε — C) καλως ποιειτε —— D) και προσευχεσθε* —— Est *Chiasmus directus:* cujus etiam vestigium adhuc observatur in v. 46. 47.

Igitur per duo paria disponuntur quatuor membra, quorum haec ad se relatio est: *A)* et *C)* deinde: *B)* et *D).* Chiasmum h. l. non fingi, *Lucae* relatio testatur, qui membra quatuor priora sic incedere jubet: *A) ἀγαπατε — B) καλως ποιειτε — C) εὐλογειτε — D) προσευχεσθε* — Cap. 7, 27. 28. coll. v. 32. sqq. — Iohannis 5, 21—27.

A) v. 21. *ὡσπερ γαρ ὁ πατηρ ἐγειρει —— ȣς θελει ζωοποιει.*

B) v. 22. *ȣδε γαρ ὁ πατηρ κρινει ȣδενα —— τον πεμψαντα αὐτον.*

C) v. 24. *Ἀμην ἀμην λεγω ὑμιν, ὁτι ὁ τον λογον — — θανατε εἰς την ζωην.*
D) v. 25. *Ἀμ. ἀμ. λ. ὑ. ὁτι ἐρχεται ὡρα — — και οἱ ἀκεσαντες ζησονται.*

Sunt quatuor membra: *A)* de vivificatione, *B)* de judicatione, *C)* de judicio, *D)* de resuscitatione. Ergo est *Chiasmus inversus.* Gn. ad h. l. Porro:

E) v. 26. *ὡσπερ γαρ ὁ πατηρ — ἐν ἑαυτῳ.*
F) v. 27. *και ἐξεσιαν ἐδωκεν αὐτῳ — — ἐςι.*
G) v. 28. *ὁτι ἐρχεται ὡρα — — και ἐκπορευσονται.*
H) v. 29. *οἱ τα ἀγαθα — — ἀναςασιν κρισεως.*

Sunt iterum quatuor membra: *E)* de vita, *F)* de judicio, *G)* de resurrectione, *H)* de judicio. Est ergo *Chiasmus directus.*

Hinc existit duplex series novem versus permeans:

A — D — E — G et: *B — C — F — H.*

Act. 20, 21. *διαμαρτυρομενος A) Ἰεδαιοις τε και B) ἑλλησι C) την εἰς τον θεον μετανοιαν D) και πιςιν την εἰς τον Κυριον ὑμων Ἰησεν χριςον.*

Relatio est inter *A)* et *D)* et inter *B)* et *C)* ergo *Chiasmus inversus,* ut supra Philem. v. 5. — Rom. 9, 24. *ὃς και ἐκαλεσεν ὑμας ὀ μονον A) ἐξ Ἰεδαιων, ἀλλα και B) ἐξ ἐθνων. C)* de *gentibus* agitur v. 25.: *ὡς και ἐν τῳ ὡσηε — — D)* de *Judaeis* agitur v. 27. *ἡσαΐας δε κραζει — —*

Chiasmus est *inversus.* Nominat enim Apostolus *A) Judaeos B) gentes* et tractat deinde *inverso ordine C)* de *Gentibus D)* de *Judaeis.* — 1 Cor. 9, 1. ss. est *Chiasmus inversus* ex sententia *Gnomonis* ad h. l. Sed lectio receptior duo membra vers. 1. ita ponit, ut existat *Chiasmus directus.* Videamus utrumque:

A) v. 1. *ὀκ εἰμι ἀποςολος,* B) *ὀκ εἰμι ἐλευθερος;*
C) v. 2. de *Apostolatu: ὀχι Ἰησεν χριςον —*
D) v. 4. de *Libertate: Μη ὀκ ἐχομεν ἐξεσιαν — —*

Relatio est inter *A)* et *C)* et inter *B)* et *D)* ergo *Chiasmus directus.*

A) *ὀκ εἰμι ἐλευθερος;* B) *ὀκ εἰμι ἀποςολος;*
C) *ὀχι Ἰησεν χριςον — —* D) *μη ὀκ ἐχομεν ἐξεσιαν — —*

Relatio est inter *A)* et *D)* et inter *B)* et *C)* ergo Chiasmus *inversus.*

III. *CHIASMUS* late sumtus existit etiam in membris, qui numerum quaternarium excedunt: ex. gr. — Rom. 2, 17. 20. *Εἰ δε συ ἰεδαιος ἐπονομαζη,*

A) *και ἐπαναπαυη τῳ νομῳ.*
B) *και καυχασαι ἐν θεῳ,*
C) *και γινωσκεις το θελημα,*
D) *και δοκιμαζεις τα διαφεροντα,*
E) *κατηχεμενος ἐκ τε νομε·*
F) *πεποιθας τε σεαυτον ὁδηγον εἶναι τυφλων,*
G) *φως των ἐν σκοτει,*
H) *παιδευτην ἀφρονων,*
I) *διδασκαλον νηπιων,*
K) *ἐχοντα την μορφωσιν της γνωσεως και της ἀληθειας ἐν τῳ νομῳ — —*

Est *Chiasmus directus* decem membrorum, per commata bis quinque dispositus.

Universe ostenditur 1) quid sibi Judaeus sumat: *A*, *B*, *C*, *D*, *E*: 2) quid is sibi amplius ad alios arroget: *F*, *G*, *H*, *I*, *K:* Speciatim correspondent *A* et *F; B* et *G*; *C* et *H; D* et *I;* denique *E et K*, *quae duo simul denotant* caussam *membrorum antecedentium.* — Vide locum fere geminum cap. 8,34. 38. 39. et Philipp. 4, 8. 9. coll. Gnom. ad ll. cc. — Chiasmum *inversum* vel *retrogradum* sex membrorum vide in Gnom. ad 1 Cor. 13, 5.

IV. Figurae hujus *maximus* saepe, et nunquam nullus, usus est in perspiciendo ornatu, in observanda vi sermonis; in intelligendo vero et pleno sensu; in declaranda sana Exegesi; in demonstranda vera et concinna Analysi textus sacri: ut in Gnomone passim docetur. Vide inprimis Gnom. ad Hebr. 1,4. *τοσουτῳ tanto*: et b. Parentis evang. Fingerzeig, *Tom. VI. P.* 2. *Vorrede von dem Nutzen der gnomonischen Auslegungsart.* §. 196. 197.

Dignus omnino est *CHIASMUS*, qui observetur studiose, cujusque cognitione studium hermenevticum porro adjutum iri speremus.

Quam sane spem vix nobis eripient, qui nomen et provinciam Chiasmi et *directi* et *inversi* [quem utrumque Bengelius docet] ita despiciunt, ut negent, eum in scrutando textu aliquid momenti habere; neque etiam ii, qui doctrinam de hoc genere Figurarum insolitae novitatis student insimulare. Dudum enim Eruditis *CHIASMUM* vel *inversum* vel *directum* et agnitum et probatum fuisse, testimoniis Bocharti, Crusii, Flacii, Ickenii, Scapulae, aliorumque, nullo negotio planum facere possem, nisi legem brevitatis, quae quidem scribenda mihi visa est, essem transgressurus.

CLIMAX.

CLIMAX est, quae eodem verbo sequentia antecedentibus jungit. vel: quae antecedentis sententiae ultimum sive verbum sive membrum, in sequente repetit. ex. gr. — Rom. 10, 14. ss. *πως ȣν ἐπικαλεσονται εἰς ὁν ȣκ ἐπιϛευσαν; πως δε πιϛευσȣσιν ȣ̔ ȣ̓κ ἠκȣσαν; πως δε ἀκȣσȣσι χωρις κηρυσσοντος; πως δε κηρυξȣσιν, ἐαν μη ἀποϛαλωσι;* — Est *Anadiplosis continuata*, ut recte praecipit Glassius p. 1992. Veruntamen *ANADIPLOSIS* proprie non dicitur, nisquando ultima vox praecedentis sententiae repetitur in initio sequentis; in *CLIMACE* vero sufficit, si una ex ultimis praecedentis sententiae repetatur. ex. gr. — Act. 23, 6. *ἐγω φαρισαιος εἰμι, υἱος φαρισαιȣ, Pharisaeus, Pharisaeorum filius.* Gn. ad h. l.

Generaliore etiam significatu vox: *CLIMAX* in Gnomone ad Rom. 1, 23. et Eph. 4, 31. adhibetur. Sic fit, ut sub *figura dictionis* simul lateat *figura sententiae.* — Conf. Tit. GRADATIO.

COMMUNICATIO.

COMMUNICATIO est, cum auditores [*vel lectores*] in consilium vocamus, ipsis, atque etiam adversariis, judicium permittimus: quod prodest in priori genere ad conciliandos animos; in utroque ad aequitatem caussae intelligendam. [Ernesti In. Rh. *P.II. Cap. III.* 356. p. 174.] ex. gr. — Actor. 4, 19. *Ει δικαιον ἐϛιν ἐνωπιον τȣ θεȣ, ὑμων ἀκȣειν μαλλον ἠ τȣ θεȣ, κρινατε.* — 1 Cor. 6, 2. *και ει ἐν*

ὑμιν κρινεται ὁ κοσμος, ἀναξιοι ἐςε κριτηριων ἐλαχιςων; — Conf. Glassii Philol. *S. L. V. Tract. II. cap. VI. p.* 2036.

CONCISA LOCUTIO.

CONCISA LOCUTIO est genus quoddam Ellipseos, cum altera vox ita ponitur, ut altera subintelligi debeat: vel, si ita loquitur scriptor sacer, ut ex Protasi Apodosis *AUT* ex Apodosi Protasis sit supplenda. ex. gr. — Matth. 4, 5. 8. *τοτε παραλαμβανει αὐτον ὁ διαβολος* — concise dicitur, pro: assumit *et ducit.* — Luc. 4, 1. 2. *ἠγετο ἐν τῳ πνευματι εἰς την ἐρημον ἡμερας τεσσαρακοντα,* ducebatur in desertum [*et in deserto erat*] quadraginta dies. Gn. ad h. l. — c. 16, 26. *μηδε οἱ* [*ἐκει*] *ἐκειθεν προς* — Joh. 1, 23. *ἐγω φωνη.* supplendum ita: Ego *sum ille, de quo dictum est:* Vox clamantis — —. cap. 6, 21. *ἠθελον ἐν λαβειν αὐτον εἰς το πλοιον·* voluerunt accipere [*et acceperunt,*] — — Rom. 1, 8. *ἡ πιςις ὑμων καταγγελλεται ἐν ὁλῳ τῳ κοσμῳ.* Protasis est supplenda: *fidem nacti estis; eam audio; etenim* fides vestra ubique praedicatur. — Hebr. 10, 22. *ἐῤῥαντισμενοι τας καρδιας ἀπο συνειδησεως πονηρας·* aspersi — — *et liberati* a conscientia mala. — 2 Tim. 2, 26. *ἀνανηψωσιν ἐκ της τε διαβολε παγιδος,* i. e. si quando evigilent [*sopore discusso: et liberentur*] ex laqueo Diaboli. Conf. Gnom. ad h. l. et Baueri Philol. Th. P. p. 293. — Nonnunquam *ex opposito* supplenda est concisa locutio, ut: 2 Tim. 1, 10. — Sermo multipliciter concisus notatur ad Gal. 3, 8. not. Gnom.: *ἡ γραφη.* — Confer infra Titt. SEMIDUPLEX ORATIO et SERMO PLENUS.

CONGERIES.

Vide Titulum SYMPERASMA.

CORRECTIO.

CORRECTIO est, cum tollimus quod dictum est, et melius graviusve reponimus, ut: Marci 9, 24.: *πιςευω Κυριε, βοηθει με τῃ ἀπιςιᾳ.* Credo Domine, [*inquit; mox vero memor infirmitatis suae, corrigit suam confessionem:*] succurre meae incredulitati! Glassii Phil. *S. L. V. Tract. II. cap. III. p.* 2010. *sqq.* Gal. 3, 4. *τοσαυτα ἐπαθετε εἰκη; εἰγε και εἰκη.* Gnom. ad h. l. Glassius L. c.

DATIVUS COMMODI.

DATIVUS COMMODI [*vel etiam INCOMMODI*] est talis dativus, qui non secundum praecepta grammatica a verbo regitur, sed ex speciali ratione ponitur ad indicandum aliquod commodum [*vel incommodum*] inde fluens.

DATIVUS [ut Ben. Ar. Mont. *de Idiot. H. L.* p. 4. praecipit] praeter verbi solennem constructionem orationi adjectus, utilitatis et usus significationem indicat. ex. gr. — Marci 9, 23. *παντα δυνατα τῳ πιςευοντι.* germ.: *alles ist möglich, dem Glaubenden zu gut.* Beng.: Vers. germ. not. ad h. l. et adde Gn. ad h. l. — Rom. 6, 10. *ὁ γαρ ἀπεθανε, τῃ ἁμαρτιᾳ ἀπεθανεν ἐφαπαξ.* i. e. *ad abolendum peccatum.* Dativus incommodi. — 2 Cor. 5, 15. *ἱνα οἱ ζωντες μηκετι ἑαυτοις ζωσιν, ἀλλα τῳ ὑπερ αὐτων ἀποθανοντι και ἐγερθεντι.* Dativus commodi. Vide Gn. ad h. l. — Vide etiam Gnom. ad Apoc. 2, 14. *τῳ βαλακ.*

DECORUM.

DECORUM est omne id, quod statui et provinciae agentis vel dicentis, vel eorum ad quos sermo dirigitur, vel tempori locoque etc. exacte et concinne convenit.

Speciatim in sermonibus et actionibus CHRISTI elucet ejusmodi Decorum, *quod ab Evangelistis tam bene expressum, argumento est, illos a Spiritu S. actos scripsisse. neque enim id humani ingenii, quamlibet excellentissimi, fuisset.* Gn. ad Matth. 3, 15. *In rebus summe humilibus tamen filius Dei cavet juri majestatis suae.* Ibid. *In omni humiliatione Christi, per* decoram *quandam protestationem cautum est gloriae ejus divinae.* Gn. ad Luc. 2, 9. et Matth. 21, 19., marg.

Decorum *est, quod Jesus plerumque in secunda persona loquitur; quod ipsum significat, non esse Eum conditionis communis.* Gn. ad Matth. 5, 11.

Perquam plena decoris *majestatisque est ratio Jesu, Scripturas citantis.* Gn. ad cap. 9, 13.

Cum decoro divino *pulcre congruit, quod praesente* vitae duce *nemo unquam legitur mortuus.* Gn. ad Joh. 11, 15.

Nolo autem omnia Specimina *DECORI DIVINI* in *Gnomone* observata huc inferre, cum Lectori, loca in Indice III. Gnomonis allegata evolvendi, magno numero sint occursura. Notamus quaedam alia: Decore *loquitur Lucas*, cap. 3, 23. Decenter *rogat et monet Petrus*, Act. 2, 14. Decora *appellatione utitur Paulus*, 2 Cor. 9, 12. *et* decoro *antitheto*, Gal. 5, 13. conf. Gnom. ad ll. citt.

ΔΕΙΝΟΤΗΣ.

ΔΕΙΝΟΤΗΣ [*δεινωσις*] est vis singularis verborum, quae auctoritatem dicentis indicat, et ornatus suavitati servit. ut: Rom. 2, 5. *θησαυριζεις σεαυτῳ ὀργην ἐν ἡμερᾳ ὀργης* — — cap. 11, 17. *συ δε ἀγριελαιος* — — Coloss. 1, 28. *νυθετυντες παντα ἀνθρωπον* — — *παντα ἀνθρωπον* — — *παντα ἀνθρωπον* — —. Gn. ad ll. cc.

DIAGRAMMA.

DIAGRAMMA, [*Schematismus*, *Schema*,] in Gnomone dicitur, si mutuus vocum aut enunciationum respectus, quasi in tabella, per duo latera ex adverso posita, aut lineas, aut literas majusculas, repraesentatur. — Vide Gnom. ad 1 Cor. 11, 7., nota: *κατακαλυπτεσθαι.* Rom. 5, 18. nota: *δικαιωματος* — —

DIASYRMUS.

DIASYRMUS est, si quis alterum exagitat, aut traducit: ex. gr. — Joh. 7, 4. *ὐδεις γαρ ἐν κρυπτῳ* — — — —) *Omnis, qui facit aliquid, id facit non in occulto, sed ita, ut quaerat ipse esse in propatulo.* Sic Jesum exagitant fratres, consobrini, ut si rem suam satis negligenter tractaret etc.

ELLIPSIS.

ELLIPSIS est vocis, aut sententiae etiam integrae ad sensum necessariae, omissio.

I.

Est vel grammatica *vel* rhetorica. *Illa* elegantiae *servit interdum: haec* Emphasi. *Utrum grammatice an rhetorice usurpetur, locus quisque indicabit.* [Vide Ernesti In. Rh. *P. II. cap. III.* 346. *p.* 169.] Deprehenditur

I. in singulis vocabulis *ELLIPSIS ABSOLUTA*, cujus supplementum solius contextus ratio suppeditat: cum omittitur *Substantivum*, *Adjectivum*, *Pronomen*, *Verbum*, *Participium*, *Adverbium*, *Praepositio*, *Conjunctio*. ex. gr.

Matth. 19, 17. *τηρησον τας ἐντολας*, [sc. *θεȣ*.] — Rom. 2, 18. *γινωσκεις το θελημα* [*θεου*.] — cap. 12, 19. *τῃ ὀργῃ* [*του θεου*·] *Ellipsis religiosa*. Gn. ad h. l. — Hebr. 9, 1. Gnom. *ἡ πρωτη* [*διαθηκη*.] — cap. 13, 25. *ἡ χαρις* [*θεȣ*] *μετα παντων ὑμων*. — Gn. ad Luc. 14, 18. *ἀπο μιας*. — 1 Cor. 3, 2. *βρωμα* (sc. *ςερεον*, coll. Hebr. 5, 12.) — Rom. 5, 11. *ȣ̓ μονον δε* [sc. *τȣτο*] — — 2 Cor. 3, 13. *και ȣ̓* [*ποιȣμεν*], *καθαπερ Μωϋσης ἐτιθει* — Gn. ad h. l. it. ad Luc. 19, 4., ubi *ἐλλειπει· δια*. — Luc. 18, 14. *subauditur μαλλον*.

II. *ELLIPSIS RELATA*, ubi quae suppleantur, verba ipsa, quae posita sunt, subministrant. ex. gr.

Verbum *ex Verbo*, vel *e Nomine Substantivo* supple: 1 Cor. 1, 26. 27. *βλεπετε γαρ την κλησιν ὑμων ἀδελφοι, ὁτι ȣ̓ πολλοι σοφοι κατα σαρκα* [sc. *ἐκληθησαν*, *vocati sunt:* (vide Gnom. ad h. l.) vel: *electi sunt*, coll. *ἐξελεξατο*, v. 27.] — Eph. 5, 24. *ὡσπερ ἡ ἐκκλησια ὑποτασσεται τῳ χριςῳ, ȣ̔τως και αἱ γυναικες τοις ἰδιοις ἀνδρασιν* [*supple: ὑποτασσεσθωσαν, vel ex v.* 21.: *ὑποτασσομεναι*] *ἐν παντι*. Gnom. ad h. l.

III. *SENTENTIÆ INTEGRÆ* passim omittuntur per Ellipsin: ex. gr.

Propositiones absolutae: Rom. 9, 7. *ἀλλ̓ ἐν Ἰσαακ κληθησεται σοι σπερμα. Hoc ponitur suppositione materiali. nam subauditur:* scriptum est, idque impletur. Gnomon ad h. l. Post *ἀλλα* intellige: *ἐςαι, καθως γεγραπται* — Baveri Phil. Th. P. p. 193.

Propositiones relatae, ex antecedentibus vel consequentibus supplendae: Rom. 8, 3. Vide Gnom. ad h. l. et Bauerum, L. c. p. 197.

II.

Quomodo igitur supplenda sit haec vel illa *ELLIPSIS*, colligi potest vel ex Antecedentibus, vel ex Consequentibus, vel ex natura rei ipsius, vel ex solo loquendi usu: ex. gr. — Rom. 7, 13. *ἀλλα ἡ ἁμαρτια* [*supple ex antecedente Hemistichiȣ: ἐμοι γεγονε θανατος*] *ἱνα φανῃ* — [Gnom. ad h. l.] vel, si mavis, fac *Enallagen* in: *κατεργαζομενη θανατον* et accipe pro finito: *κατειργαζετο*. Si priori modo explicatur, est simul Metonymia; sc. *θανατος* pro *causa mortis*, et Epexegesis: *δια τȣ — — κατεργαζομενη θανατον*. Gn. ad h. l. — Joh. 6, 32. *οὐ Μωσης δεδωκεν ὑμιν τον ἀρτον* [supple ex hemistichio posteriori: *τον ἀληθινον*] *ἐκ τȣ ȣ̓ρανȣ*. Gn. ad h. l. — v. 35. *ȣ̓ μη πεινασῃ* (*πωποτε*) — — *ȣ̓ μη διψησῃ πωποτε*. — Marc. 15, 8. *ὁ ὀχλος ἠρξατο αἰτεισθαι* (*ποιειν*) *καθως ἀει ἐποιει αὐτοις*. *Saepe omitti verbum ex commate sequenti repetendum*, Gnomon observat, et plura allegat loca. — Matth. 11, 18. *ἠλθε γαρ ἰωαννης μητε ἐσθιων* [i. e. *neque edens, cum aliis, vel ne in conspectu quidem aliorum*] *μητε πινων* [sc. *οἰνον και σικερα*, Luc. 1, 15.] Vide Gn. ad h. l. — 1 Cor. 9, 4. *φαγειν και πιειν* [supple ex natura rei vel ex materia substrata: *sine labore manuum*.] Gn. ad h. l. — Ep. Judae v. 14. *ἐν ἁγιοις μυριασιν αὐτȣ* [sc. *Angelorum*] Ellipsis cryptica. Gn. ad h. l. — Apoc. 1, 5. *ἀπο Ἰησȣ χριςȣ* [supple secundum usum loquendi: *qui est*] *ὁ μαρτυς ὁ πιςος* — — cf. Gn. ad h. l. — Cap. 19, 10. et 22, 9. *ὁρα μη*.

ubi Gnomon ex Wolfio notat, *omnem hanc Angeli orationem concisam esse et ellipticam, qualis esse consuevit illorum, qui aliquid graviter aversantur.*

Conf. Titt. ANANTAPODOTON. ASYNDETON. LOCUTIO CONCISA. ORATIO SEMIDUPLEX. SYLLEPSIS. ZEUGMA.

EMPHASIS.

EMPHASIS est, si ad ordinariam vocis significationem aliquod auctarium (vel, *augmentum*) accedit, quod ad significationis amplitudinem et gravitatem pertinet.

vel: *EMPHASIS est quaedam ad solitam verbi significationem accessio, augendi vim habens in utramque partem.* Ernesti Inst. Int. N. T. *P. I. Sect. I. cap. II.* 15. *p.* 21.

EMPHASIS ex mente et intentione scribentis aut dicentis, vel in singulis verbis, vel in phrasibus, vel in verborum compositione, structura, repetitione etc. locum habere potest, et observari ab Interprete debet. Ita idem verbum hoc loco cum singulari quadam vi, alio loco sine ea invenitur adhibitum.

EMPHASIS non est ipsa vis aut significatio cujusvis verbi vera et genuina; sed, si ad vim aut significationem nativam verbi *aliquid accedit.* Hinc recte praecipitur, et maxime in hoc loco est tenendum, *nullum verbum habere EMPHASIN per se: propterea, quod unum quodque verbum habet per se certam vim, indicatque certam quandam ideam rei, per se vel parvae vel magnae, in qua EMPHASIS esse non potest; nec, quia verbum aliquod rem valde magnam aut valde parvam significat, propterea ei statim EMPHASIS inest aut inesse putatur.* Ernesti L. c. p. 21. et *Sect. II. cap. V.* 6. *p.* 69.

Neque tamen peccant, qui *VERBA* quaedam *EMPHATICA* dicunt, quae sc. *prae aliis* foecunda sunt, aut quibus *prae aliis* ea peculiaris vis inest, ut cum notione principali, quam cum aliis communem habent, alias quoque accessorias, sive per se, sive in certis loquendi modis, contineant ac significent.

Singularis vis, ut hoc utamur, ad significatum verborum *potest* accedere a praepositionibus *ἐν, εἰς, ἀπο, συν, ἐκ, περι, ἐπι* etc. verum enim vero id fit *non universe, nec necessario,* quod post Bengelium *in Praef.* §. XIV. diserte praecipit Ernesti L. c. p. 69.

DIVIDI igitur possunt *EMPHASES* in

TEMPORARIAS, quae certo loco ac tempore verbis accedunt. Eae solent nasci vel ex affectu dicentis, vel e gravitate rei, quam verbum supra usum ordinarium exprimit.

CONSTANTES, cum verbum accipit a consuetudine significationem majorem, quam per se habebat, eamque in certis modis loquendi semper obtinet. Ernesti L. c. p. 21. s.

Conferendae omnino sunt b. Auctoris *Praefationes ad Novum Testam. germ.* §. X. n. 7. 8.; et ad *Gnomonem* §. XIV. cum Notis ab Editore additis, pag. XXXV. sq. et Ernesti L. c. cap. 5. *de Emphasibus judicandis.* p. 67. sqq. quorum praecepta et monita de hoc genere locutionum non est quod huc omnia inferam. Attentus Lector ipse dispiciet. Ego si dixi, *quid* res sit, dissolvi nomen: quomodo sit in ea versandum, non teneor praecipere.

In *Gnomone EMPHASIS* notatur: ad Matth. 24, 33. *ταυτα*

παντα. *Non semper* [ait Gnomon ad h. l.] *praeteriri debet ordo verborum: saepe EMPHASIS et, in pronunciando, accentus, super prius verbum cadit. Primus est hic locus, qui id demonstrari postulet: sic igitur faciemus* — —

Evolve, Lector! et vide, quid Bengelius praecipiat de *EMPHASI ex ordine verborum* colligenda! Conf. Luc. 2, 48. 1 Cor. 7, 22. — Luc. 1, 4. ἱνα ἐπιγνῳς — *verbum compositum, emphaticum.* — v. 45. αὐτῃ· pro: *tibi* emphatice ponitur: *illi,* [sc. *quae credidit*]. Luc. 4, 14. 15. — — περι αὐτου. και αὐτος ἐδιδασκεν· αὐτος repetitur non sine causa. vide Gnom. conf. Joh. 5, 36. Eph. 2, 14. — Joh. 5, 42. ἐν ἑαυτοις. 6, 37. προς ἐμε. *quam quidem lectionem non habet Editio manualis.* conf. Act. 15, 18. γνωϛον — το ἐργον — *pro:* γνωϛα — τα ἐργα — —. Act. 22, 25. ὑμιν. 1 Cor. 6, 8. ὑμεις. — 2 Cor. 10, 1. αὐτος δε ἐγω παυλος — — Gal. 3, 10. ὑπο καταραν. — Col. 1, 28. παντα ἀνθρωπον *ter positum, emphatice.* — 1 Petr. 1, 10. περι ἡς σωτηριας ἐξεζητησαν και ἐξηρευνησαν προφηται — *Magna emphasis duorum verborum compositorum.* Gn. ad h. l.

ENALLAGE.

ENALLAGE est Figura Grammatica Etymologica, quae vocibus mutationem infert. — Est vel *Antimeria* vel *Heterosis.*

ANTIMERIA est, quando partes orationis *inter se* permutantur. Nominari potest *Enallage partium orationis.* Permutatio potest fieri vario modo: ex. gr. Substantivum pro *Verbo*, *(Antimeria Nominis)* pro *Pronomine*, pro *Adjectivo* etc. Adjectivum pro *Substantivo*, pro *Verbo*, pro *Adverbio* etc. Verbum pro *Nomine*, *(Antimeria Verbi)* etc. Adverbium pro *Nomine*, *(Antimeria Adverbii)* pro *Pronomine* etc.

Exempla: *Enallage* (vel *Antimeria) Nominis:* Nomen pro Infinitivo *Verbi:* Marc. 12, 38. και ἐλεγεν αὐτοις ἐν τῃ διδαχῃ αὐτȣ· *in doctrina sua:* i. e. ἐν τῳ διδασκειν· *inter docendum.*

Enallage (vel *Antimeria) Verbi:* Infinitivus ponitur pro Nomine: Hebr. 2, 15. δια παντος τȣ ζην· i. e. *per omnem vitam.*

Adjectivi nominis Accusativus *adverbiascit:* Phil. 2, 6. εἰναι ἰσα θεῳ Gn. ad h. l.

Huc etiam commode referas Observationem Gnomonis: *Γινεσθαι και εἰναι, fieri et esse, cum ADVERBIO, saepe significationem adverbii NOMINALEM facit.* Exempla habes ad Joh. 1, 15. not.

HETEROSIS est, quando Accidentia partium orationis (numerus, genus, casus etc.) inter se permutantur.

Nominari potest: *Enallage accidentium.* vel speciatim solet nominari *Enallage Numeri; generis; casus;* et sic porro.

In *Nominibus* poni dicitur, *numerus* singularis pro plurali *(Enallage,* vel Heterosis, *numeri); genus* masculinum aut femininum pro neutro *(En. generis); casus* rectus pro obliquo *(En. casus); gradus* positivus pro comparativo; — — et vicissim, per singula.

In *Verbis* poni dicitur, *numerus* singularis pro plurali; *persona* prima pro secunda aut tertia *(Enall. personae); modus* Indicativus pro Imperativo aut Subjunctivo; *tempus* praesens pro futuro aut praeterito; etc. — — et vicissim, per singula.

Exempla: Enallage (vel *Heterosis) Casuum*, quae speciatim

Antiptosis vocatur: Act. 19, 34. *επιγνοντες δε ὁτι Ἰεδαιος ἐςι* — — Casus *rectus* pro *obliquo.* Gn. ad h. l.

Enallage (vel *Heterosis) Gradus:* Matth. 18, 8. *καλον σοι ἐςιν* — i. e. *melius est tibi.* Gradus positivus pro comparativo.

Enallage (vel *Heterosis) Modi:* Apoc. 10, 9. *δεναι μοι το βιβλιδαριον.* Modus *Infinitivus: δεναι,* pro *Imperativo: δος.*

Ad Enallagen *Modi* spectat, quod ad Rom. 15, 10. in Gnomone observatur: *Imperativus per Apostrophen positus, instar est indicativi categorici.* conf. Joh. 2, 19. et Gnom. ad h. l.

Enallage (vel *Heterosis) Temporis:* 1 Cor. 5, 10. *ἐπει ὀφειλετε ἀρα ἐκ τε κοσμε ἐξελθειν. Praesens* pro *Imperfecto.* Vide Gnom. ad h. l. et Baueri Philol. Th. P. p. 159. Conf. cap. 7, 14. *ἐπει ἀρα τα τεκνα ὑμων ἀκαθαρτα ἐςι* — —

Saepe *Imperativus* post imperativum habet vim *Futuri.* Joh. 1, 47. *ἐρχε και ἰδε.* Veni et *vide;* i. e. *videbis.*

Enallage (vel *Heterosis) Generis.* Genus *femininum* ponitur pro *neutro,* hebraice; quia Hebraei *neutro* genere carent, et, quia sermo N. T. hebraizat, idem in eo fieri mirum non est. Vide Gnom. ad Matth. 21, 42. et Apocal. 14, 19.

Plura Exempla vel colligere vel huc transscribere abstineo, quae si Lector copiosissime congesta desiderat, apud Glassium in *Philol. S.* et, qui primo loco nominandus erat, apud Bauerum in *Philol. Th. P.* largam messem inveniet.

Quaedam etiam habet Olearius L. de Stilo N. T. p. 266. ss. qui vero *Enallagen* universe ad *Hebraismos* N. T. retulit: minus accurate.

ΕΝΑΡΓΕΙΑ.

ΕΝΑΡΓΕΙΑ, Evidentia, est quae sermonem perspicuum et apertum facit, ut ex illo quid et quomodo actum sit [vel, *quid fieri debeat*] plane intelligi possit. — Vide Gnom. ad Act. 22, 3. cap. 26, 4. it. ad 1 Cor. 6, 15.

ʽΕΝ ΔΙΑ ΔΥΟΙΝ.

Vide Titulum HENDIADYS, infra.

ENTHYMEMA.

ENTHYMEMA logicum est ratio concludendi trunca quaedam et decurtata, sine diserta propositione aut assumtione [vel: *Syllogismus crypticus, i. e. is, cujus alterutra praemissa subintelligenda est.*] Est quoddam concludendi compendium, facileque ad pleni perfectique Syllogismi modum redigi potest. Ernesti Initia doctr. solid. P. II. *Dialect.* cap. 4, 78. [Ed. V. p. 344.]

ENTHYMEMA rhetoricum *habet duas formas, quarum altera est e* consequentibus, *altera e* contrariis, *quam non nulli veterum solam ENTHYMEMA vocarunt.* Ex consequentibus *est, quod proponit argumentum, eique statim subjicit confirmationem* — —. Ex contrariis *est, cum argumentum confirmatur e contrario.* Ernesti L. c. In. Rh. P. I. Sect. I. cap. X. 123. coll. 155. ex. gr. — Gal. 3, 21. Vide Gn. ad h. l. — 2 Thess. 3, 20. *ὁτι εἰ τις ε θελει ἐργαζεσθαι, μηδε ἐσθιετω.* — Hebr. 12, 8. 1 Joh. 5, 1. Vide Gnom. ad ll. citt.

Generaliori significatu appellatur *ENTHYMEMA*, pro Enunciatione simplici, in Gnomone ad Rom. 6, 17. *Fuistis servi peccati, sed nunc obedientes facti justitiae.*

EPANALEPSIS.

EPANALEPSIS est, cum idem verbum, vel eaedem voces duae pluresve, sunt in principio praecedentis et in fine [*immediate vel mediate*] sequentis membri: vel: *cum Antecedens post Parenthesin repetitur:* ex. gr. — Joh. 14, 11. *πιςευετε μοι ὁτι ἐγω ἐν τῳ πατρι, και ὁ πατηρ ἐν ἐμοι· εἰ δε μη, δια τα ἐργα αὐτα πιςευετε μοι.* — Rom. 8, 1—4. *Οὐδεν ἀρα νυν κατακριμα τοις ἐν χριςῳ Ἰησϐ, μη κατα σαρκα περιπατϐσιν, — — τοις μη κατα σαρκα περιπατϐσιν, Parenthesis clauditur per* Epanalepsin, *et orationem complet illud: ἀλλα κατα πνευμα.* — 1 Cor. 4, 11. 13. *ἀχρι της ἀρτι ὡρας — ἑως ἀρτι.* — Jac. 2, 14—16. *Τι το ὀφελος ἀδελφοι μϐ — — τι το ὀφελος;*

Vide GLASSIUM L. c. 1994. et BAUERI Philol. Thucyd. Paull. cap. XIII. 2. *b)* p. 278. sq.

EPANODOS.

EPANODOS est repetitio vocum [*vel quoad sonum vel quoad sensum*] earundem, ordine inverso. ex. gr. — Gal. 2, 16. *εἰδοτες ὁτι ϐ δικαιϐται — ἐαν μη δια πιςεως — ἐπιςευσαμεν, ἱνα δικαιωθωμεν ἐκ πιςεως χριςϐ* — — 2 Johannis, v. 6. — *ἱνα περιπατωμεν κατα τας ἐντολας αὐτϐ. αὑτη ἐςιν ἡ ἐντολη — ἱνα ἐν αὐτῃ περιπατητε.* — Joh. 14, 17. *το πνευμα της ἀληθειας, ὁ ὁ κοσμος* (1) *ϐ δυναται λαβειν, ὁτι* — (2) *ϐ γινωσκει αὐτο.* (2) *ὑμεις δε γινωσκετε αὐτο* (1) *ὁτι παρ' ὑμιν μενει, και ἐν ὑμιν ἐςαι.* conf. locum geminum, Gal. 3, 21. et Gnom. ad ll. citt. — 1 Joh. 1, 1. 2. *ὁ ἠν ἀπ' ἀρχης, ὁ ἀκηκοαμεν, και μαρτυρϐμεν, και ἀπαγγελλομεν ὑμιν — ἡτις ἠν* — Conf. Gnom. ad h. l. — Vide GLASSIUM L. c. pag. 1994. s.

EPEXEGESIS.

EPEXEGESIS s. EXERGASIA est *declaratio* aliqua expressa, in ipso ejusdem sermonis contextu; docens, quem significatum scriptor sacer voci alicui tribuerit, aut quae notio ex ipsius mente verbis suis subjicienda sit: e. g. Marc. 7, 2. *κοιναις χερσι, τϐτ' ἐςιν ἀνιπτοις* — 1 Cor. 4, 9. *τῳ κοσμῳ* (scil.) *και ἀγγελοις και ἀνθρωποις.*

EPICRISIS.

EPICRISIS est enunciatio quaedam sermoni addita, ex qua liquidius intelligi potest id quod sub manu est.

Desumitur ea fere *a caussis, loco, occasionibus, finibus, effectibus, impedimentis, rerum actionum et sermonum:* Gnom. ad Joh. 1, 24. ex. gr. — Joh. 5, 39. 40. *Ἐρευνατε τας γραφας — ἐχειν,* [*additur* Epicrisis, *quae Judaeorum scrutinium et spem approbat:*] *και ἐκειναι εἰσιν αἱ μαρτυρϐσαι περι ἐμϐ·* [*sequitur altera* Epicrisis, *defectum eorum ostendens:*] *και ϐ θελετε ἐλθειν προς με, ἱνα ζωην ἐχητε.* — cap. 12, 37. *τοσαυτα δε αὐτϐ σημεια πεποιηκοτος ἐμπροσθεν αὐτων, ϐκ ἐπιςευον εἰς αὐτον·* h. l. posset vulgari termino dici: *Eine Remarque des Evangelisten.*

EPIPHONEMA.

EPIPHONEMA est exclamatio post narrationem aut demonstra-

tionem rei gravis subjecta: ut: — Matth. 11, 15. *ὁ ἐχων ὠτα ἀκουειν, ἀκουετω.* Apocal. 2, 7. 11. 17. sqq. — Rom. 11, 33. *Ὠ βαθος πλουτου και σοφιας και γνωσεως Θεου·* — Vide Gnom. ad Rom. 1, 15. not. *ουτω.*

EPITASIS.

EPITASIS est, cum voci aut enunciationi jam propositae, in sequentibus enunciationibus aut tractatione continuata augmentum quoddam emphaticum vel quaecunque declaratio accedit. — ex. gr. — Marci 10, 43. *ἐςαι διακονος ὑμων* v. 44. — *ἐςαι παντων δουλος. Sensus iterum est hic: ἐςαι δουλος ὑμων, sed accedit* Epitasis: *παντων.* — Act. 7, 5. *και ουκ ἐδωκεν αὐτῳ κληρονομιαν ἐν αὐτῃ* — *accedit* Epitasis: *ουδε βημα ποδος.* — 1 Thess. 4, 56. — *ἡ ἱκανοτης ἡμων ἐκ του Θεου. accedit* Epitasis: *ὁς και ἱκανωσεν ἡμας διακονους* —

Nonnunquam sermo bis ponitur: primum simpliciter, deinde cum Epitasi, *ut* Joh. 13, 34. — *ἱνα ἀγαπατε ἀλληλους* — *ἱνα και ὑμεις ἀγαπατε ἀλληλους.* vide Gnom. ad h. l.

EPITHERAPIA.

EPITHERAPIA est, si universe declarationem nostri in lectores vel auditores animi dictis addimus; vel iis, quibus modestia, pudor, lenitas laedi potuisse videtur, mitigationem quandam subjungimus: ut: — Philipp. 4, 10. *ἐφ᾽ ᾡ και ἐφρονειτε, ἠκαιρεισθε δε.* Vide Gnom. ad h. l. — Conf. Tit. PROTHERAPIA.

EPIZEUXIS.

EPIZEUXIS est, quae vocem eandem in eadem sententia continue cum vi repetit. ex. gr. — Matth. 23, 37. *Ἱερουσαλημ, ἱερουσαλημ, ἡ ἀποκτενουσα τους προφητας* — Marci 5, 41. *Jesus mortuos excitans* Epizeuxin *non adhibuit.* Gn. ad h. l. — Luc. 8, 24. *ἐπιςατα, ἐπιςατα, ἀπολλυμεθα.* — Joh. 1, 52. *ἀμην, ἀμην λεγω ὑμιν* — Vide Gnom. ad h. l. et ad Apoc. 18, 2. nota: *ἐπεσεν ἐπεσε.* — Conf. Glassii Phil. *S. Rhet. S. Tract. II.* p. 1990. s.

ETHOS.

ETHOS, *ἠθος*, est, cum Rhetor vel Scriptor sacer animi habitum, animique affectionem et propensionem [*prudentiam*, *probitatem*, *modestiam*, *benevolentiam* —] declarat, sive ea sit constans; sive specialius ad rem casumque praesentem pertinens; adeoque affectum *lenem*, *mitem* atque *compositum* prodit.

Nullus liber in mundo paria facit cum Scriptura, etiam quod ad τα ἐθη και παθη, MORES et AFFECTUS, spectat. Gn. ad Act. 20, 37. Scriptores sacri vel declarant habitum animi sui, vel eorum, quos loquentes aut agentes introducunt. — Act. 23, 5. *ουκ ᾐδειν ἀδελφοι, ὁτι ἐςιν ἀρχιερευς·* Varium *ἠθος* Apostoli haec locutio exprimit. Gn. ad h. l.

Sic Paulus saepe animi habitum aut affectionem prodit Phraseologia de *Gratiarum actione*, Rom. 6, 17. 7, 25. 1 Cor. 15, 57. 2 Cor. 2, 14. ut intelligas, Paulum omnia ad Deum referre, pro omnibus gratias agere.

Saepe in particulis *ETHOS* latet: Luc. 10, 29. Act. 21, 39. *Paterna* Pauli *lenitas* colligere est ex iteratione *particulae ει και,* 2 Cor. 7, 8. 12.: *loco ἠθους apostolici plenissimo.*

Vide Gnom. ad ll. citt. et conf. quae habet *Praefatio* b. Auctoris, §. XV. p. XXXIX. sq. et ERNESTI Init. Rhet. *P. I. Sect. I. cap. IX. de Moribus, p.* 55. *sqq.* et b. BURKII *Evangel. Fingerzeig, Tom. VI. P.* 2. *Vorrede,* §. 270. *ss.*

ETHOPOEIA.

ETHOPOEIA habitum animi, sive sit constans, sive specialius ad rem casumque praesentem pertineat, eo modo pingit, quo eum fere externis signis, ut, vultu, voce, gestu, amictu etc. prodere solemus. — Luc. 18, 9. ss. est *ETHOPOEIA* in Parabola de Pharisaeo et publicano. Vide GLASSII Phil. *S. L. V. Tract. II. cap. VII. p.* 2043. — 1 Petr. 3, 3. Apostolus feminis auctor futurus, ut habitum animi externo amictu declarent, ipsa genera amictus muliebris pingit.

EUPHEMISMUS.

EUPHEMISMUS, vel EUPHEMIA, est, cum odiosa et ingrata res, aut cujus notatio propria offensionem aliquam habere posset, verbis lenioribus aut minus propriis exprimitur, aut subintelligenda fere relinquitur. ex. gr. — Matth. 8, 11. mavult Jesus hac circuitione uti ad designandos Ethnicos: *πολλοι ἀπο ἀνατολων και δυσμων* — quia ii, qui aderant, ferendae huic promissioni ethnicis datae impares videbantur. conf. Act. 2, 39. *πασι τοις εἰς μακραν.* — Plura loca allegat Index III. Gnomonis.

Huc etiam referas *verecundiam* Scripturae, quam Gnomon laudat ad Act. 2, 30. nota: *καρπȣ της ὀσφυος.* Conf. *Praef.* b. Auctoris, §. XV. et Tit. ETHOS, supra. PERIPHRASIS, infra.

EXERGASIA.

Vide Titulum EPEXEGESIS.

EXTENUATIO.

Vide Titulum LITOTES.

FIGURA.

FIGURA rhetorica est quaedam orationis vulgaris et simplicis cum virtute immutatio. *Virtus autem illa duplex est. Nam vel* suaviorem *orationem facit, vel* graviorem, *atque utraque de caussa affert Orationi ORNATUM.*

Suavitatem *porro afferunt* Figurae *vel sono quodam, vel sensu, vel copia: nam et soni quidam natura delectant aures animosque; et quaedam sententiarum conformatio jucundior est; denique copia omnes natura capimur.*

Gravitatem *autem efficiunt* Figurae *vel eadem illa copia, si rei augendae exaggerandaeque servit; vel affectu aliquo commovendo.* —

Est denique Figura *ipsa duplex; altera in* verbis, *altera in* sententiis. [*Figurae dictionis, Figurae sententiae.*] ERNESTI Init. Rhet. *P. II. cap. III. p.* 166. Conf. GLASSII Phil. S. *L. V. Tract. II. de Schematibus seu Figuris. p. m.* 1989. *ss.*

GNOME.

GNOME est sententia universalis, quae pertinet ad vitam actio-

nesque humanas, aut saltim cum humanis rebus aliquo modo est conjuncta; [ERNESTI In. Rh. §. 148.] ex. gr. — 2 Thess. 3, 10. *εἰ τις ϐ θελει ἐργαζεσθαι, μηδε ἐσθιετω.* — 1 Cor. 6, 12. Saepe Paulus prima persona singulari eloquitur, quae vim habent *GNOMES*, ut: — *παντα μοι ἐξεςιν, ἀλλ' ϐ παντα συμφερει.*

Sacrae literae sunt adeo praegnantes optimis rebus, ut sint quasi perpetuae quaedam sententiae, vel propalam tali forma propositae; vel quae licet sint circumstantiis convestitae et quasi ad individua applicatae [*Noëmata*] facile tamen ad generale dogma [*Gnomen*] perduci queant. FLACII Clavis Script. *P. II. p.* 233. Conf. CALDENBACHII Comp. Rhet. *L. III. cap. XXII.*

GRADATIO.

GRADATIO dicitur, cum quasi per gradus ab infimo ad summum progredimur. ex. gr. — Act. 7, 35. — *ἀρχοντα και δικαςην; τϐτον ὁ θεος ἀρχηγον και λυτρωτην ἀπεςειλεν* — Gn. ad h. l. — 1 Cor. 1, 12. *Ἐγω μεν εἰμι παυλϐ, ἐγω δε ἀπολλω, ἐγω δε κηφα, ἐγω δε χριςϐ.* — cap. 4, 8. *ἠδη κεκορεσμενοι ἐςε, ἠδη ἐπλϐτησατε, χωρις ἡμων ἐβασιλευσατε.* — 2 Cor. 7, 2. *ϐδενα ἠδικησαμεν, ϐδενα ἐφθειραμεν, ϐδενα ἐπλεονεκτησαμεν.*

GRADATIO [praecipiente MORHOFIO in Del. Orat. p. 190. s.] *est duplex: gradatio per ascensum, seu* incrementum; *et gradatio per descensum seu* decrementum.

HEBRAISMUS.

HEBRAISMO tinctus est sermo graecus novi Testamenti. *GNOM. Praef.* §. *XIV. p. XXXVII. sq. App. crit. p.* 488. §. *V.* hebraizat; *Gnom. ad Rom.* 9, 8.

Dictio novi Testamenti non est pure graeca; et imitatur hebraicam consuetudinem.

1) *in singulis verbis:* e. g. *ὁ Μεσσιας,* Joh. 1, 42. *Σατανας,* Matth. 4, 10. *Ἀλληλουϊα,* Apocal. 19, 1. *πασχα,* Luc. 2, 41. *ἐμμανϐηλ·* Matth. 1, 23.

2) *in formulis ac Phrasibus:* e. g. *αἱμα ἐκχιειν* pro: *interficere,* Matth. 23, 35. It. *ἐξερχεσθαι ἐξ ὀσφυος τινος·* pro: *generari vel nasci ab aliquo* Hebr. 7, 5. *υἱος γεεννης· Inferno dignus.* Matth. 23, 15.

3) *in figuris grammaticis*, e. g. Enallage; abstracti pro concreto: *ἀκροβυςια,* i. e. *praeputiati.* Rom. 2, 26. *περιτομη,* i. e. *circumcisi.* cap. 3, 30. Pleonasmo: (vid. *Pleonasmus*) Ellipsi; (vid. *Ellipsis.*) Hypallage; (vid. *Hypallage.*)

4) in universa forma Orationis. ERNESTI Inst. Int. p. 43. ss. §. 8. ss. JOH. OLEARII Liber de Stilo N. T. *Sect. didact. Membr. II. p.* 232. *sq.*

HEBRAISMUS etiam est, si voces graecae non eum significatum habent, in N. T. quem auctorum pure graecorum usus eis attribuit, sed eum, qui inest hebraeis illis vocibus, quarum vices graecae sustinent. ERNESTI l. c. §. 9. 10. e. g. *ῥημα,* Luc. 1, 37. uti דבר; pro *re* sive *negotio. σπερμα,* 2 Cor. 11, 22. uti זרע; pro *posteris* etc. Vide OLEARIUM L. c. p. 241. ss.

HENDIADYS.

HENDIADYS, (vel *ἐν δια δυοιν*) est figura *grammatica* syn-

tactica, quando unum per duo enunciatur. quod fieri potest vario modo:

I. quando una res per duo, vel synonyma, vel disparatae significationis vocabula exprimitur: ita, ut eorum alterum adjectivi vicem sustineat, ejusque habeat significationem.

II. quando duo Substantiva per copulam ET ita connectuntur, ut lector intelligat, alterum *per Genitivum* exponi debere.

III. quando idem fit in *Verbis,* ita ut alterum Verbum significatum adverbii nanciscatur. ex. gr. — Act. 9, 31. *οἰκοδομȣμεναι* (vel: *οἰκοδομȣμενη*) *και πορευομεναι* (vel: *πορευομενη*) i. e. Ecclesiae progressive aedificabantur. (vide III.) — Act. 23, 6. *περι ἐλπιδος και ἀναϛασεως νεκρων ἐγω κρινομαι·* de Spe et resurrectione ego judicor: i. e. de *sperata resurrectione.* (vide I.) vel: *de spe resurrectionis;* (vide II.) — Rom. 2, 20. *ἐχοντα την μορφωσιν της γνωσεως και της ἀληθειας·* — informationem cognitionis et veritatis, i. e. accuratae (vel, *orthodoxae*) cognitionis. (vide I.) — 1 Tim. 1, 4. *μηδε προσεχειν μυθοις και γενεαλογιαις ἀπεραντοις* — fabulis et genealogiis, i. e. *fabularum genealogiis*, nunquam finiendis. Nam Apostolus loquitur de genealogiis *Aeonum*, quae non nisi *fabulae* sunt. (vide II.) — 2 Tim. 4, 1. *κατα την ἐπιφανειαν αὐτȣ και την βασιλειαν αὐτȣ·* H. l. *ἐπιφανεια* et *βασιλεια* faciunt *ἐν δια δυοιν·* ut sensus sit: *secundum revelationem regni* — (vide II.)

HOMOEOTELEUTA.

HOMOEOTELEUTA [Gn. ad Matth. 2, 6. not. *γη ἰȣδα*] sunt, cum verba plura similiter desinunt, suntque plerumque etiam *HOMOEOPTOTA:* ex. gr. — Rom. 12, 15. *χαιρειν μετα χαιροντων, και κλαιειν μετα κλαιοντων.*

HOMONYMIA.

HOMONYMIA est, si res natura diversae uno nomine vocantur [*per* Analogiam, *i. e. comparationem vel proportionem:*] et *HOMONYMA* dicuntur, quorum solum nomen commune est, ratio vero naturae circa illud nomen, alia atque alia. [Franc. Sanctii Minerva, *L. IV. cap. XIV. p.* 741. *ss.*] Gn. ad 1 Cor. 8, 5. Hebr. 2, 7.

HYPALLAGE.

HYPALLAGE est ejusmodi immutatio aut transpositio verborum, qua de uno dicitur, quod dici deberet de altero: vel uni tribuitur, quod tribuendum esset alteri. — ex. gr. Matth. 10, 15. Gn. ad h. l. — Act. 5, 20. *παντα τα ῥηματα της ζωης ταυτης·* omnia verba vitae hujus, i. e. *omnia haec verba vitae.* Gnom. ad h. l. notat: *Sic apud Hebraeos adjectivum saepe convenit posteriori Substantivo.* — cap. 21, 3. *ἀναφανεντες δε την κυπρον·* — cum apparuissemus Cypro: i. e. *cum Cyprus nobis apparuisset.* — Rom. 7, 24. *τις με ῥυσεται ἐκ τȣ σωματος τȣ θανατȣ τȣτȣ;* i. e. *ab hoc corpore mortis.* — Cap. 15, 19. *ὡϛε με ἀπο ἱερȣσαλημ και κυκλῳ μεχρι τȣ ἰλλυρικȣ πεπληρωκεναι το εὐαγγελιον τȣ χριϛȣ·* i. e. *Evangelio Christi implevi Jerusalem etc.* — Hebr. 13, 2. *ἐλαθον τινες ξενισαντες ἀγγελȣς·* pro: *λαθοντες ἐξενισαν.* Gn. ad h. l. — Jac. 2, 17. *ἡ πιϛις — νεκρα ἐϛι καθ' ἑαυτην·* Gnom. ad h. l. et cap. 3, 4. et Hebr. 9, 23.

Vide C. L. Baueri Philol. Thuc. Paull. *cap. XII. de Hypallage, p.* 263. *sqq.*

HYPERBATON.

HYPERBATON est figura orationis, cum voces contra consuetum vel maxime naturalem constructionis ordinem transponuntur. — ex. gr. — Marc. 9, 20. *και ἠνεγκαν αὐτον (puerum) προς αὐτον·* (Jesum) *και ἰδων (puer) αὐτον* (Jesum) *εὐθεως το πνευμα ἐσπαραξεν αὐτον (puerum) και πεσων (puer) ἐπι της γης* —

Sermo sic decurrit, ut *VEL* ponendum sit, *ἰδον* pro *ἰδων,* [ita referri posset ad *πνευμα*] *VEL Transpositio* singulorum membrorum sit statuenda, quod placuit b. Bengelio in Gnom. ad h. l. — Vide etiam cap. 16, 1. 1 Joh. 2, 24. 27. — Apoc. 13, 3. 8. et Gnom. ad ll. citt. Conf. Tit. HYPALLAGE.

HYPERBOLE.

HYPERBOLE est, cum plus dixisse deprehenditur Scriptor, ad augendam rem aut minuendam, quam intelligi vult. — Joh. 12, 19. *ἰδε ὁ κοσμος ὀπισω αὐτȣ ἀπηλθεν. Hyperbole indignabunda.* Gn. ad h. l. — In propositionibus Jesu aut Apostolorum saepe *HYPERBOLE* esse videtur, quae non est: e. g. Marci 16, 15. *πορευθεντες εἰς τον κοσμον ἁπαντα, κηρυξατε το εὐαγγελιον παση τη κτισει.* Luc. 6, 23. 1 Cor. 15, 52. Vide Gnom. ad ll. citt.

Nolim tamen *HYPERBOLAS* omnes e Novo Test. eliminatum ire. *Probantur enim* [ut recte praecipit Ernesti In. Rh. §. 335. p. 165. nosque Exemplis planum faciemus]

1.) *si veluti proverbiorum vim obtinent; quod cum est, nil nisi excellens* [aut insolens] *aliquid in aliquo genere intelligitur:* ut, Matth. 21, 13. — *ὑμεις δε αὐτον* (*οἰκον*) *ἐποιησατε σπηλαιον ληςων.* Joh. 3, 26. 32. — *και παντες ἐρχονται προς αὐτον.* — *και την μαρτυριαν αὐτȣ ȣδεις λαμβανει.*

2.) *cum res ipsa naturalem modum excessit, ut ex re nata Hyperbole videatur:* ut, Luc. 18, 5. *ἱνα μη εἰς τελος ἐρχομενη ὑπωπιαζη με.* Hyperbole judicis injusti et impatientis personae conveniens. Gn. ad h. l.

3.) *cum affectus vehementior eas generavit, quo nihil efficacius est ad omne genus duritiei in tropis, atque etiam figuris, molliendum:* ut, Hebr. 7, 27. *ὁς ȣκ ἐχει καθ᾽ ἡμεραν ἀναγκην* — vide Gn. ad h. l. cap. 10, 1. — *θυσιαις ἁς προσφερȣσιν εἰς το διηνεκες* — — Huc quoque referri possunt istae locutiones Joh. 3, 26. 32. — Conf. Kinderlings *Grundsätze der Beredsamkeit,* §. 138. p. 110.

HYPOTYPOSIS.

HYPOTYPOSIS est, cum res acta verbis ita exprimitur, ut oculis subjecta videatur: ut, — Hebr. 12, 16. *μη τις πορνος, ἡ βεβηλος ὡς Ἡσαυ, ὁς ἀντι βρωσεως μιας ἀπεδοτο τα πρωτοτοκια αὐτȣ. Graphica profani animi hypotyposis.* Gn. ad h. l.

HYSTERON PROTERON.

HYSTERON PROTERON est species *Hyperbati,* cum duorum membrorum alterum priore loco ponitur, quod posteriore ponendum videbatur.

In N. T. vix ac ne vix quidem verum *Hysteron proteron* invenitur, quia scriptura sacra (1) vel ordinem *rerum* tenet contra ordinem temporis — (2) vel *Chiasmo inverso* utitur, qui nihil vitii, elegantiae quiddam habet, ut supra demonstratum dedimus. Ex. gr.

(1) Phil. 3, 19. *ὧν το τελος ἀπωλεια* — Mentio *finis*, quae ultimo loco ponenda videbatur, ponitur ante alia; quo majore cum horrore haec legantur. Gn. ad h. l.

(2) Hebr. 3, 8. ss. non est *Hysteronproteron*, ut JUNIUS vocat, sed *Chiasmus inversus*. Gn. ad h. l. — Rom. 13, 9. Paulus liberiore ordine praecepta recensens, quintum sexto postponit. — Conf. BAUERI Philol. Thucyd. Paull. *cap.* 13, 3. *p.* 280. *sqq.*

IDIOMA, vel IDIOTISMUS.

IDIOTISMI nomen non uno modo accipitur. *Nunc enim nativam et propriam* linguae alicujus *consuetudinem; nunc peculiarem* auctoris alicujus *phraseologiam aut consuetudinem loquendi notat.* [G. H. URSINI *Institt. lat. linguae P. II. p.* 582. *s.*] — Vide Gn. ad Matth. 16, 13., *nota: τον υἱον τȣ ἀνθρωπȣ, in fine.* Luc. 7, 30. Rom. 6, 17.

IRONIA.

IRONIA est Tropus, a disjunctione rerum ortus, et dicitur, cum vox aut Phrasis adhibetur contraria illi, quae debet intelligi: seu, ubi sensus vocis aut phraseos adhibitae significatui proprio contrarius est.

Est autem *IRONIA* duplex: altera, quae nihil irrisionis habet, sed contra suavitatis plurimum. — Joh. 9, 27. *μη και ὑμεις θελετε αὐτȣ μαθηται γενεσθαι; Ironia decens et suavis.* Gn. ad h. l. — altera, quae pertinet ad irrisionem; Marc. 15, 29. *ȣ̓α ὁ καταλυων τον ναον και ἐν τρισιν ἡμεραις οἰκοδομων.* —

ΗΘΟΣ.

Vide Titulum ETHOS, supra.

LITOTES.

LITOTES est, quando minus dicimus, quam intelligi volumus: et hactenus quidem *LITOTES* non differre videtur ab ista *Hyperbole, quae ad rem minuendam facit:* sed in eo fere *Litotes* et *Hyperbole minuens* differunt, quod illa ad *ETHOS*, haec ad *PATHOS* faciat. [Vide Titt. *Ethos et Pathos.*]

Igitur *Litotes* cum videatur minuere, saepe ad augendam rem facit; ut, cum vocabula negantia pro contrariis affirmantibus ponuntur: plus enim, *ut recte praecipit* VOSSIUS, negatione contrarii significamus, quam dicimus.

Potest etiam esse *ironica:* hinc est, quod quidam universe eam ad *Ironiam* referant; minus accurate.

LITOTES, Μειωσις, Ταπεινωσις, EXTENUATIO, quae singulae in Gnomone passim allegantur, vix ac ne vix quidem differunt. Percurramus Exempla:

LITOTES allegatur in Gnomone ad Joh. 6, 37. *τον ἐρχομενον προς με ȣ̓ μη ἐκβαλω ἐξω·* i. e. *recipiam, et omni modo tuebor.* — Act. 26, 19. *ȣ̓κ ἐγενομην ἀπειθης τῃ ȣ̓ρανιῳ ὀπτασιᾳ,* non factus sum

inobediens — i. e. *plane statim obedii.* — Rom. 10, 2. 1 Joh. 3, 17. Philem. v. 11. *Μειωσις* allegatur: — Luc. 17, 9. *ȣ δοκω.* 1 Cor. 9, 17. *ἑκων· volens,* i. e. *gratis. Ταπεινωσις* allegatur: — Act. 10, 47. *μητι το ὑδωρ κωλυσαι δυναται τις* — Aquam, pro: *baptismum* — cap. 20, 18. *ȣ παραδεξονται σȣ την μαρτυριαν περι ἐμȣ.* — Rom. 5, 5. *ȣ καταισχυνει·* non pudefacit, i. e. *summam parit gloriationem.* — *EXTENUATIO allegatur:* — Hebr. 9, 13. *το αἱμα ταυρων και τραγων* — taurorum et hircorum sanguis — i. e. *sacrificia.*

LOCUTIO CONCISA.

Vide Titulum CONCISA LOCUTIO.

ΜΕΙΩΣΙΣ.

Vide Titulum LITOTES: et confer Baueri Philol. Thucyd. Paull. cap. 11. p. 262.

METALEPSIS.

METALEPSIS est tropus duplex aut multiplex in eadem voce vel phrasi: sive, ut *idem* tropus multiplicetur, sive, ut *duo diversi* concurrant: Ernesti In. Rh. §. 332. p. 163. ex. gr. — Act. 20, 25. *ȣκετι ὀψεσθε το προσωπον μȣ ὑμεις παντες, ἐν οἱς διηλθον κηρυσσων την βασιλειαν τȣ θεȣ.* Est duplex *METONYMIA Consequentis pro Antecedente.* 1) ea mihi eventura sunt, ut vix ac ne vix quidem sim reversurus: 2) si vel maxime ego reversurus essem, vos tamen ipsi post tantum intervallum temporis fere omnes vel defuncti aliove delati eritis. Pro his duobus Antecedentibus ponitur Consequens: *non videbitis faciem meam.* Conf. Gnom. ad h. l. — 1 Petr. 5, 3. 1 Joh. 5, 7. *ὁτι τρεις εἰσιν* — *ἐν τη γη,* (— Apoc. 13, 18. *ἀριθμος γαρ κ. τ. λ.*) Vide Gnom. ad ll. citt.

METAPHORA.

METAPHORA, vel TRANSLATIO, est significationis propriae in alienam immutatio, *ob similitudinem*, quae rebus intercedit.

In omni igitur Metaphora est *similitudo* ad unum verbum redacta et conclusa, cujus fundamento quasi nititur. Ernesti In. Rh. p. 154. sqq. — Exempla: Matth. 16, 18. 19. *ἐπι ταυτη τη πετρα οἰκοδομησω μȣ την ἐκκλησιαν, και πυλαι ἁδȣ ȣ κατισχυσȣσιν αὐτης. Και δωσω σοι τας κλεις της βασιλειας των ȣρανων·* — Metaphora *ab architectura.* — 2 Cor. 5, 1. *οἰδαμεν γαρ* — *οἰκια τȣ σκηνȣς καταλυθη,* — *PAULUM tabernacularium* metaphora haec ab arte sua, potuit eo magis afficere. Gn. ad h. l. — 1 Tim. 6, 19. *ἀποθησαυριζοντας ἑαυτοις θεμελιον καλον* — Metaphora *cumulata,* quae vero nec taedium nec obscuritatem affert, sed ad vim et elegantiam facit. — 2 Tim. 4, 7. Res bis per Metaphoram expressa, *τον ἀγωνα* — *τον δρομον* — tertio loco exprimitur proprie: *την πιςιν τετηρηκα.* — Conf. Tit. ALLEGORIA: METONYMIA: SYNECDOCHE.

METONYMIA.

METONYMIA est modus loquendi, quo eorum, quae *externa* quadam ratione conjuncta sunt, *unum* ponitur pro *altero*, vel et ita, ut alterum simul cum ipso intelligendum sit. Estque quadruplex: *METONYMIA Caussae* — *Effecti* — *Subjecti* — *Adjuncti.* Sunt,

qui his etiam addant Metonymiam *Antecedentis* (i. e. pro Consequente) et Metonymiam *Consequentis*, (i. e. pro Antecedente) quod vero genus commode ad *Meton. Caussae* vel *Effecti* referas. — Exempla: Consequens pro Anteced. Luc. 4, 23. *παντως ἐρειτε μοι την παραβολην ταυτην* — vid. Gnom. ad h. l. item: *fama de re, pro re ipsa, quae famam paritura est:* 2 Cor. 11, 10. *ἡ καυχησις αὑτη ȣ φραγησεται εἰς ἐμε* — i. e. *posthac nihilo gravior ero, sic fiet, ut* etc. Gal. 3, 17. *διαθηκην — νομος ȣκ ἀκυροι,* i. e. Lex *non confert hereditatem, ergo* nec irritum facit testamentum.

Antecedens pro conseq. Rom. 2, 21. *ὁ ȣν διδασκων ἑτερον, σεαυτον ȣ διδασκεις,* i. e. non doces, *nec facis ea, quae te ipsum docere debueras.* item: Gal. 2, 10. *μονον των πτωχων ἱνα μνημονευωμεν ὁ και ἐσπȣδασα* — *Atqui* Paulus *non modo* meminisse *sed sublevare* studuit. item: Philipp. 3, 2. *βλεπετε — βλεπετε* — i. e. Videte *et cavebitis.* Metonymia Subjecti et Adjuncti: Luc. 1, 35. *δυναμις ὑψιςȣ ἐπισκιασει σοι·* Virtus Altissimi, pro *Altissimo, cujus infinita virtus est.* — Joh. 3, 27. *ἐκ τȣ ȣρανȣ.* Coelum, pro *eo qui habitat in coelis.* — Act. 27, 9. *δια το και την νηςειαν ἠδη παρεληλυθεναι.* *Adjunctum temporis pro tempore.* — 1 Thess. 5, 19. *το πνευμα μη σβεννυτε.* Spiritus *pro donis, quae impertitur.*

Pro Concreto *i. e. pro eo, cui aliquid tribuitur, ponitur* Abstractum, *i. e. ipsum Attributum.* ex. gr. — Eph. 5, 13. *παν γαρ το φανερȣμενον, φως ἐςι* — Vide Gnom. ad h. l.

Vide sis plura in prolixa Tractatione de *METONYMIA* apud Bauerum, Philol. Thuc. Paull. c. 11. p. 224. sqq.

MIMESIS.

MIMESIS est, cum alterius verba, nobis vel minus probanda vel refutanda, aut allegamus aut recensemus. ex. gr. — 1 Cor. 15, 32. *εἰ νεκροι ȣκ ἐγειρονται, φαγωμεν και πιωμεν, αὐριον γαρ ἀποθνησκομεν.* 2 Cor. 10, 1. et 10. *ταπεινος — ὁτι αἱ μεν ἐπιςολαι φησι, βαρειαι — ἐξȣθενημενος.* — Phil. 3, 4. 5. Vide Gnom. ad h. l. Col. 2, 21.

MIMESIS etiam est, cum ad vocabulum, quo alius uti solet, acute alludimus, ejus informandi gratia. ut; in isto loco 2 Cor. 10, 1. *ὁς κατα προσωπον μεν ταπεινος ἐν ὑμιν* — coll. v. 10. *ἡ δε παρȣσια τȣ σωματος* — Gal. 6, 2. *ἀλληλων τα βαρη — τον νομον τȣ χριςȣ.* Vide Gnom. ad h. l. Cf. Tit. ASTEISMUS.

MODALIS SERMO.

Cum Propositiones vel Enunciationes modales sint, *quae non simpliciter enunciantur, sed ita, ut simul modus explicetur, quo, rem fieri necesse sit, aut quo ea fieri possit, vel non possit, quo denique praedicatum Subjecto consentiat,* [Ernesti Init. doct. solid. p. 323. :] *MODALIS SERMO* est, cum propositiones categoricae non categorice et nude sed cum significatione affectus, gratiarum actionis, voti etc. efferuntur.

Cum Paulus Romanis potuisset dicere: *fuistis servi peccati* — utitur *MODO* morali: *Gratia Deo, quod,* cum fueritis servi peccati, *nunc obedistis justitiae.* quo loquendi modo quid porro significetur, docet Gnomon ad Rom. 6, 17. — Conf. 1 Cor. 15, 57. 1 Petr. 1, 3. — Matth. 26, 25. si interroganti respondeo: *Συ εἰπας, tu dixisti* — interrogationem ejus considero ut propositionem positivam, cui

tantummodo meus calculus adjiciendus sit. Ad interrogationem: *Ist Judas der Verräther?* responsio quasi elliptica ita suppleri potest: *Ja, Judas ist der Verräther, du hast recht.* — Coloss. 4, 13. ex affectu Apostolus dicit: *μαρτυρω γαρ αὐτῳ ὁτι* — pro: *αὐτος γαρ ἐχει* — — 2 Tim. 1, 16. Apostolus dicere potuisset simpliciter: *Onesiphorus pulcre stetit.* Sed affectus efficit ut *MODO* utatur: *Det misericordiam Dominus* [Onesiphoro ipsi, et] *Onesiphori domui* — — Conf. Tit. SYNCATEGOREMA.

MORATUS SERMO.

MORATUS SERMO est, qui *ἠθος* habet. Vide b. Auctoris Praefationem §. XV. p. XXXIX. sq. et Tit. ETHOS, supra.

NOEMA.

NOEMA est Gnome ad personam, tempus, locum, translata: i. e. sententia, quae pertinet ad vitam, actionesque humanas etc. applicata ad praesentem casum: ut, — 1 Cor. 6, 12. *παντα μοι ἐξεϛιν, ἀλλ' ȣ παντα συμφερει.* Est *NOEMA*, quod vim habet *GNOMES.*

Hoc Termino b. Bengelius in Gnomone passim usus est sensu latiore, pro quavis sententia vel enunciatione, quae verbis Scripturae continetur, ex. gr. Rom. 1, 1. T. II. p. 1. et 2. *congruentia noëmatum locutionumque* — Cap. 3, 2. T. II. p. 20.: *foecundissima noëmata* — Cap. 12, 1. T. II. p. 79. et 80. — Conf. Tit. GNOME.

OCCUPATIO.

OCCUPATIO, *προκαταληψις,* est, cum id quod contra nos dici potest, (1) proponimus atque (2) diluimus: quorum prius *ὑποφοραν,* alterum *ἀνθυποφοραν* vocant. [Ernesti In. Rh. §. 356. p. 174. Glassii Phil. S. L. V. Tract. II. cap. VI. p. 2036.] ex. gr. — 1 Cor. 15, 35. *ἀλλ' ἐρει τις, πως ἐγειρονται οἱ νεκροι; ποιῳ δε σωματι ἐρχονται; κ. τ. λ.*

Per Synecdochen quandam *Anthypophora* etiam *Occupatio* vocatur: ex. gr. — Act. 2, 23. *τȣτον τῃ ὡρισμενῃ βȣλῃ και προγνωσει τȣ θεȣ ἐκδοτον λαβοντες* — — cap. 10, 22. 14, 16. Jac. 3, 17. Vide Gnom. ad ll. cc.

ORATIO SEMIDUPLEX.

Vide Titulum SEMIDUPLEX ORATIO.

OXYMORON.

OXYMORON est, cum contraria acute et sapienter conjunguntur: vel, cum idem acute negatur quasi de se ipso. — Act. 5, 41. *ὁτι ὑπερ τȣ ὀνοματος κατηξιωθησαν ἀτιμασθηναι. Summa nimirum dignitas est, indigne propter Christum tractari!* Glassii Phil. S. *L. V. Tract. II. cap. 7. p. m.* 2046. — Rom. 1, 20. *τα γαρ ἀορατα αὐτȣ — καθορατai.* Vide Gnom. ad h. l. — 1 Cor. 9, 17. *εἰ γαρ ἑκων* [i. e. *gratis*] *τȣτο πρασσω, μισθον ἐχω* — Vide Gn. ad h. l.

PARABOLA.

PARABOLA est Oratio, quae per narrationem fictam, sed verae similem, a rebus ad vitae communis usum pertinentibus, desumtam, Veritates minus notas aut morales, repraesentat.

Ad *Allegoriam* ea proxime accedit, sed differt a *FABULA*, quae est *narratio rei fictae, non gestae, non possibilis*, *ergo nec verae historiae similis.*

Igitur, ut hoc obiter moneam, ad hujus minutam notionem non debebat deturbare insigne nomen et provinciam Parabolarum sacrarum, Rob. Lowthum, Anglum [*Praelectt. acadd. de sacra Poesi Hebraeorum, P. I. Prael. X.* p. 213.] in eo fere secutus D. Car. Frid. Barth in Vers. germ. N. T. cui Tit. *die neueste Offenbarungen Gottes in Briefen und Erzählungen.* Optimi Salvatoris Parabolae vel propterea aliis (ne dicam Fabulis, sed et) Parabolis palmam praeripiunt, quod res, quas repraesentant, sunt divinae et spirituales, ad regnum Dei, ejus oeconomiam, animarumque salutem, pertinentes. Vide ex. gr. — Matth. 13. 18. 20. 21. 22. 25. etc. singulas enim recensere, nil attinet: nec est, cur loca Gnomonis excitem. Sed adhuc restat, quod monendum videtur:

Cum *TYPUS* sit *res quaedam gesta*, *non ficta*, *qua res alia futura praefiguratur*, nec a Typo Parabola non differt: sed observandum est, Vocem: *Parabola*, sensu lato sumtam, etiam notionem Typi sustinere. Hebr. 11, 9. Usurpatur etiam in N. T. vel, pro quavis locutione *acuta* aut *figurata*, e. g. Matth. 15, 15. [conf. Gn. ad h. l.] vel, pro quavis *comparatione* aut *similitudine:* Marci 3, 23. vel, pro *Proverbio;* משל: Lucae 4, 23. Vide Gn. ad h. l.

PAREGMENON.

PAREGMENON est conjunctio Conjugatorum, item simplicium et compositorum.

Utriusque generis haec sunt: 1 Cor. 11, 29. ss. *κριμα ἑαυτῳ ἐσθιει και πινει, μη διακρινων το σωμα* — Jac. 2, 4. *και ȣ διεκριθητε ἐν ἑαυτοις, και ἐγενεσθε κριται διαλογισμων πονηρων.*

Posterioris generis haec sunt: Act. 8, 30. *ἀρα γε γινωσκεις ἁ ἀναγινωσκεις;* — Rom. 2, 1. *πας ὁ κρινων· ἐν ᾡ γαρ κρινεις τον ἑτερον, σεαυτον κατακρινεις· Τα δε αὐτα πρασσεις ὁ κρινων.* — 1 Joh. 3, 20. *ὁτι ἐαν καταγινωσκῃ — και γινωσκει παντα.* Vide Gnom. ad h. l.

Vide Ernesti In. Rh. §. 342. p. 168. et conf. Tit. PARONOMASIA, infra.

PARELKON.

PARELKON est species *Pleonasmi*, cum apponitur vocabulum, quo praetermisso sententia tamen quodammodo integra esset, quod tamen, adhibitum, orationem facit elegantem, emphaticam, suavem moratam etc. ex. gr. — Luc. 12, 37. *Participium παρελθων* redundat. it. c. 18, 5. *ἐρχομενη.* it. Act. 16, 3. *λαβων.* it. 1 Cor. 6, 15. *ἀρας·* sed inest in hoc participio summa *ἐναργεια,* indignitatem rei quasi depingens. Gn. ad h. l. — Joh. 6, 15. *Ἰησȣς ȣν — αὐτος μονος. Αὐτος* eleganter *παρελκει.*

PARENTHESIS.

PARENTHESIS, *Interpositio*, est quando flumen orationis per interjectam sententiam aliam, vel plures, ita dirimitur, ut interjacentes sententiae seorsim considerandae veniant.

In N. T. graeco notari solet per commata, et magis per cola. vid. *Ed. Bengel.* 1753. *Admonit.* p. 15. §. 5.

Post finitam *Parenthesin* verbum vel iteratur, vel tum demum ponitur. ex. gr. — Marci 7, 3. 4. *οἱ γαρ φαρισαιοι — και χαλκιων και κλινων·* est Parenthesis. Vide Gnom. ad Marci 7, 1. — Joh. 1, 24. *και οἱ — φαρισαιων·* est Parenthesis. Vide Gnom. ad h. l. — Act. 1, 15. *ἠν τε ὀχλος — εἰκοσι·* est Parenthesis. — Cap. 2, 8—11. *ἀκȣομεν ἑκαςος — κρητες και ἀραβες,* est Parenthesis. — 1 Tim. 5, 22. 23. *σεαυτον ἁγνον τηρει — ἀσθενειας.* est Parenthesis. vide Gnom. ad h. l.

PARONOMASIA.

PARONOMASIA est, cum vocis significatio mutatur, litera aut syllaba una alterave vel mutata vel transposita vel addita vel detracta. ex. gr. — 1 Cor. 11, 17. *ὁτι ȣκ εἰς το κρειττον, ἀλλ' εἰς το ἡττον συνερχεσθε.* — Phil. 3, 2. 3. *βλεπετε την κατατομην· ἡμεις γαρ ἐσμεν ἡ περιτομη* — — 1 Tim. 6, 6. 9. *πορισμος μεγας — ἐμπιπτȣσιν εἰς πειρασμον* —

Vix differt a *PARECHESI,* cum dictiones diversae vel literis vel syllabis jucunda quadam allusione inter se conveniunt. ex. gr. — Rom. 1, 29. 31. *πορνεια, πονηρια, — μεςȣς φθονȣ, φονȣ, — ἀσυνετȣς, ἀσυνθετȣς — — Neque vero, quod ego sciam in* Gnomone *N. T.* Parechesis *allegatur.*

PATHOS.

PATHOS est, cum Rhetor vel scriptor motum animi exstantiorem et affectum concitatum prodit vel declarat.

Παθος etiam dicitur ipse *Affectus:* qui est vehementior sensus alicujus vel voluptatis vel doloris: ejusque partes sunt quatuor; duae e voluptate: *amor et laetitia.* duae item e dolore: *odium et tristitia.* [Ernesti In. Rh. P. I. Sect. I. cap. 8. p. 48.] — Marci 7, 34. verbo *ἐςεναξεν* profundus animi affectus indicatur. Gn. ad h. l. — 2 Tim. 1, 16. 18. Anaphora pathetica: *δωη ἐλεος — δωη αὐτῳ ὁ Κυριος εὑρειν ἐλεος* — laetum amorem Pauli erga *Onesiphorum* pingit. Conf. Praef. Gnomonis §. XV. et Tit. *ETHOS.*

PERIPHRASIS.

PERIPHRASIS, CIRCUITIO, alia copiae servit, alia ornatus suavitati. Illa est, quae rem circumloquitur potius, quam suo vocabulo exponit, ad dilatanda verba singula spectans. Haec inprimis servit designando rei attributo; hinc rem non suo verbo appellat, sed pluribus verbis exprimit; vel augendi vel minuendi causa; vel saltem occultandae offensionis alicujus, quae in proprio verbo esse potuerat; vel ex rationibus specialioribus: ex. gr. — Matth. 26, 29. *ἐκ τȣτȣ τȣ γεννηματος της ἀμπελȣ·* Periphrasis *vini.* Vide Gn. ad h. l. — Matth. 27, 62. *τῃ δε ἐπαυριον* — Periphr. *Sabbathi.* vide Gnom. ad h. l. — Luc. 2, 11. *ἐν πολει Δαυιδ.* Periphr. *Bethlehem.* Vide Gnom. ad h. l. — 1 Thess. 4, 5. *τα ἐθνη τα μη εἰδοτα τον θεον.* v. 12. *προς τȣς ἐξω,* v. 13. *οἱ λοιποι οἱ μη ἐχοντες ἐλπιδα.* Periphr. *Gentium.* — Hebr. 1, 14. *δια τȣς μελλοντας κληρονομειν σωτηριαν* — Suavis Periphrasis *electorum.* — Conf. Tit. EUPHEMISMUS.

PLEONASMUS.

PLEONASMUS dici solet, ubi voce una alterave (e. g. *Nomine, Pronomine, Verbo, Adverbio etc.*) ita abundat oratio, ut vel sine illa sensus esset integer: ex. gr. redundat Substantivum, cujus notio latet in adjectivo: Rom. 12, 11. *τῃ σπȣδῃ μη ὀκνηροι.* Non inelegans est repetitio; ut optime Bauerus observat, apud quem videsis plura Exempla de Pleonasmo. [Philol. Th. Paull. *cap.* 10. *pag.* 202. *sqq.*]

PLEONASMUS etiam est, quando pluribus verbis et phrasibus, quae in communi loquendi consuetudine idem fere significant, aliquid exprimitur: ex. gr. — Luc. 18, 34. *και αὐτοι ȣ̓δεν τȣτων συνηκαν, και ἠν το ῥημα τȣτο κεκρυμμενον ἀπ᾽ αὐτων, και ȣ̓κ ἐγινωσκον τα λεγομενα.* — Joh. 1, 20. *και ὡμολογησε· και οὐκ ἠρνησατο, και ὡμολογησεν* — — Act. 13, 45. *ἐπλησθησαν ζηλȣ, και ἀντελεγον τοις ὑπο του παυλου λεγομενοις, ἀντιλεγοντες και βλασφημȣντες.* — Philipp. 1, 23. *πολλῳ μαλλον κρεισσον.*

Nec tamen abundantes voces otiosae plane sunt aut inutiles; siquidem *VEL* rem plenius exponunt, *VEL* Emphasin addunt, *VEL* affectum dicentis arguunt, *VEL* distributionem notant, *VEL* demum ex usu linguae sanctae ita ponuntur. [Glassii Philol. *S. L. IV. Tract. II. de PLEONASMO, Obs. XIII.*]

Prodest Pleonasmus et ad augendum et ad ornandum, nec tamen semper; sed est interdum *VEL* ex antiquissimae linguae simplicitate, cujus generis plures sunt in lingua *hebraica* et inde in *Novo Testamento; VEL* quacunque alia de caussa in consuetudine loquendi ortus, atque etiam ab eleganter loquentibus usurpatus: unde vitii argui non potest, nec tamen ad vim aut ornatum torqueri debet. [Ernesti Instit. Interpr. N. T. *P. II.* c. 10. §. 10. p. 194.] Videamus nonnulla Exempla: — Luc. 18, 34. indicat scriptor sacer, quanta fuerit discipulorum ignorantia; sed *Gradationem* in singulis phrasibus observat Gnomon ad h. l. et omnino fatendum est, ipsam hanc verborum copiam efficere, ut magis perspicua et fortior sit narratio. — Joh. 1, 20. Pleonasmus fortiorem facit orationem. — Act. 13, 45. iteratio verbi est ex *Hebraismo.* conf. Gn. ad h. l. — Philipp. 1, 23. Comparativus cumulatus Emphasi sane non caret. Vide Gnom. ad h. l. et ad 2 Cor. 7, 13. et conf. Baueri Philol. Th. P. c. 6, 2. p. 67.

Habet aliquid *Pleonasmo* simile figura alia, quae *HENDIADYS* dicitur: de qua vide supra.

PLOCE.

PLOCE est, cum vocula quaedam bis ponitur, ita ut semel ipsa, semel attributum ejus intelligatur.

Pertinet fere ad *ANTANACLASIN*, quam confer. Joh. 3, 31. *ὁ ὢν ἐκ της γης* [i. e. *secundum naturalem ortum*], *ἐκ της γης ἐϛι* [i. e. *secundum indolem et statum.*] Gn. ad h. l. — Cap. 19, 22. *Ὁ γεγραφα, γεγραφα* [i. e. *non scribam aliter.*] — Rom. 7, 13. *ἀλλα ἡ ἁμαρτια, ἱνα φανῃ ἁμαρτια* [i. e. *pessimum malum.*]

Ad hoc genus etiam refert Ernesti locum Joh. 1, 10. *ἐν τῳ κοσμῳ ἠν, και ὁ κοσμος δι᾽ αὐτȣ ἐγενετο, και ὁ κοσμος αὐτον ȣ̓κ ἐγνω.* [Inst. Int. N. T. p. 80.]

POLYSYNDETON.

POLYSYNDETON est species *Pleonasmi*, cum conjunctiones vocibus aut membris sermonis crebrius interseruntur. ex. gr. — Ep. Jacobi 1, 24. *κατενοησε γαρ ἑαυτον και — και —*] *magnam vim habet και cumulatum.* Gn. ad h. l. — cap. 4, 13. *σημερον και αὐριον πορευσωμεθα — και — και — και κερδησωμεν.* Polysyndeton *exprimit libidinem animi securi.* Gn. ad h. l. et ad Apoc. 18, 12. ss. — Conf. Tit. ASYNDETON.

PROSOPOPOEIA.

PROSOPOPOEIA est audacioris Metaphorae species, cum Vita, Oratio, aliaque quae hominum propria sunt, rebus fictis aut vita sensuque carentibus tribuuntur.

Sic diei *cura* tribuitur Matth. 6, 34. — Sic Rom. 7, 1. Ex sensu Apostoli Legi ipsi adscribitur *vita*, per Prosopopoeiam. Vide Gnom. ad h. l. et ad Gal. 3, 15. *not. ὀδεις.* — Gal. 3, 24. *Νομος* dicitur *παιδαγωγος.*

Prosopopoeia etiam dicitur, quando pridem defuncti tanquam praesentes testimonio fungi dicuntur. Vide Gnom. ad Hebr. 11, 2. coll. Luc. 16, 29.

PROTHERAPIA.

PROTHERAPIA est, si universe animum probum benevolumque in lectores vel auditores praefamur: vel talia quibus modestia, pudor, lenitas laedi videatur dicturi, praevia mitigatione aliqua nobis cavemus; sicque, ut facilior aditus ad animos lectorum vel auditorum detur, efficimus. ex. gr. — Matth. 8, 9. Centurio dicturus: *ἐχω ὑπ' ἐμαυτον ϛρατιωτας* [*quo dicto modestia laedi videbatur*] adhibet Protherapiam: *ἐγω ἀνθρωπος εἰμι ὑπο ἐξεσιαν.* — Act. 2, 29. PETRUS, *cum de Davide dicendum esset aliquid minus favorabile, praemittit* Protherapiam: *Ἀνδρες ἀδελφοι, ἐξον* [*ἐϛω*] *εἰπειν μετα παῤῥησιας* — — Rom. 3, 2. PAULUS ex praerogativa Judaeorum eos coarguere instituens, [*quod institutum lenitatem laesurum videbatur*] praemittit Protherapiam v. 1. ss.

Vide etiam Gnom. ad 1 Cor. 14, 18. Item Ep. Jud. v. 1. nota: *τετηρημενοις*: et loca in Indice III. Gnom. allegata. Confer Tit. PROTHERAPIA.

RECAPITULATIO.

Vide Titulum ANAKEPHALAEOSIS.

REGRESSUS.

REGRESSUS dicitur, cum plura vel supponuntur vel proponuntur et ad singula reditur explicanda aut perficienda, inverso ut plurimum, vel promiscuo, si placet, ordine.

Sic Paulus 1 Cor. 15, 13. instituit Regressum, et enumerat, quae v. 3—11. allegavit. — Conf. Gnom. ad Act. 1, 3. cap. 3, 16. et 2 Petr. 1, 9.

SEJUGATIO.

SEJUGATIO est, cum proponuntur duo membra, quae ambo deinde uberius tractantur, ut: — Rom. 11, 22. *ἰδε ὀν χρηϛοτητα και ἀποτομιαν θεϐ· ἐπι μεν τϐς πεσοντας κ. τ. λ.* — Philipp. 1, 15. ss.

τινες μεν και δια φθονον και ἐριν, τινες δε και δἰ εὐδοκιαν τον χριςον κηρυσσεσιν. οἱ μεν ἐξ ἐριθειας — οἱ δε ἐξ ἀγαπης — conf. Gnom. ad ll. cc.

SEMIDUPLEX ORATIO.

SEMIDUPLEX ORATIO est illa concisae locutionis species, quando duorum membrorum ea ad se relatio est, ut lector intelligat, alterum ex altero *MUTUO* debere suppleri.

Differentia *concisae locutionis* (vide supra) et *semiduplicis orationis* in eo fere consistit; quod Protasis ex Apodosi, *AUT* Apodosis ex Protasi debent suppleri *in sermone conciso:* — contra, quod alterum membrum Protaseos ex altero membro Apodoseos, et *SIMUL* alterum membrum Apodoseos ex altero membro Protaseos debent suppleri *in semiduplici oratione.*

Verbo: *Concisa locutio* ponit unum membrum et innuit alterum: *semiduplex oratio* ponit duo membra et innuit duo alia, vel relatione directa vel inversa. [Conf. b. Parentis Evang. Fingerzeig, *Tom. VI. P.* 2. *Vorr.* §. 194. 195.]

Attendenti paullo sollicitius ad hanc distinctionem patebit, eam fundamento non plane carere, illamque non sine caussa auctori Gnomonis in concinnando *Indice rerum* observatam esse. [Vid. Titt. *Concisa locutio* — *Semiduplex oratio.*]

Neque tamen dissimulandum, quod *Gnomon* (quae est in subtilioribus differentiis humanae memoriae labilitas, ad quaedam loca N. T. *concisam locutionem* notet, quae non obscure *orationem semiduplicem* continent. ex. gr. Rom. 6, 4. cap. 15, 18. 1 Cor. 10, 13. quemadmodum saepius *semiduplex oratio* notatur nomine *sermonis concisi.* ex. gr. — Matth. 13, 49. *τους πονηρους ἐκ μεσε των δικαιων,* i. e. (1) malos *et* (2) *injustos* ex medio (3) justorum *et* (4) *bonorum.* Vides, Lector, *duo membra* poni, (1) et (3); sed *duo alia* innui, (2) et (4). — Item Marci 1, 4. Item: cap. 14, 8. *ὁ ἐσχεν αὑτη, ἐποιησε.* id est: (1) quod habuit (2) *impendit: et* (3) *quod potuit* (4) fecit. — Sed videamus quaedam Exempla *sermonis bimembris* vel *orationis semiduplicis,* b. Auctori Gnomonis observata: — Joh. 5, 21. *ὡσπερ γαρ ὁ πατηρ ἐγειρει τες νεκρους και ζωοποιει, ὑτως και ὁ υἱος ὑς θελει ζωοποιει.* Sermo bimembris hoc valet: Quemadmodum Pater suscitat mortuos *(quos vult)* et vivificat: ita etiam Filius *(suscitat mortuos)* quos vult *(et)* vivificat. — Joh. 8, 28. *και ἀπ᾽ ἐμαυτε ποιω ὑδεν, ἀλλα καθως ἐδιδαξε με ὁ πατηρ με, ταυτα λαλω·* a me ipso (1) facio nil (2) *nec loquor,* sed — (3) haec loquor (4) *et facio.* Alterum ex altero supplendum. [cf. geminum locum v. 38.] — Joh. 10, 25. 14, 10. 17, 26.

Insignis locus et ad momentum hujus generis locutionum declarandum valde appositus, est Act. 7, 16. ubi conf. Gnom. ad h. l. — Hebr. 12, 20. *κἂν θηριον θιγη του ὀρους, λιθοβοληθησεται·* duplex edictum divinum Apostolus brevitatis studio ita allegat, ut ex altera sententia subjectum exprimat, ex altera praedicatum; cetera ex his ipsis subaudienda relinquens. *Orationem* dici posse *semiduplicem* Gnomon ad h. l. diserte notat. (cf. Ordo Temp. Ed. II. p. 73. 77. 187.)

Utroque genere loquendi elliptico, ut adhuc vidimus, scriptores sacri (inprimis *Salomo* in *Proverbiis)* utuntur passim.

SERMOCINATIO.

SERMOCINATIO est, quae loquentem inducit personam: vel, cum personae affingitur sermo, ipsius moribus et praesenti instituto conveniens. — 1 Cor. 9, 24. *ὅτω τρέχετε, ἵνα καταλαβῆτε. Hisce enim verbis non directe Paulus cohortatur Corinthios, sed per* sermocinationem *inducit illam cohortationem, qua Athlothetae et Paedotribae et spectatores usi sunt:* — quae Bengelii sententia est in Gn. ad h. l. — Conf. Tit. MIMESIS. et Glassium L. c. p. 2019. ss.

SERMO PLENUS.

SERMO PLENUS opponitur *concisae locutioni* (vide supra) ubi propositio quaedam diserte ponitur, quam facile quivis lector parum attentus subaudire aut supplere potuisset, ex. gr. — Matth. 7, 21. *οὐ πας ὁ λεγων μοι, Κυριε Κυριε, εἰσελευσεται — του ἐν οὐρανοις.* Ubi non quidem editio N. T. minor, sed *Gnomon* ad h. l. probat lectionem *latini* interpretis vetustissimi: — *sed qui facit voluntatem Patris mei, qui est in coelis, hic intrabit in regnum coelorum:* idemque notat, in tali antitheto *PLENUM SERMONEM* adhibere scriptores sacros. Conf. geminum locum 1 Joh. 2, 17. *Appar. crit.* Ed. II. p. 449. — Rom. 2, 13. *ὀ γαρ οἱ ἀκροαται τȣ νομȣ δικαιοι παρα τῳ θεῳ, ἀλλ' οἱ ποιηται τȣ νομȣ δικαιωθησονται·* Ne vero talis apparens abundantia vitio vertatur scriptori sacro, *Gnomon* cavit ad vocem: *δικαιωθησονται* l. c.

Interdum duarum propositionum correspondentium altera *conciso* quasi *sermone*, altera *pleno sermone* profertur: quod ipsum observatu amoenum est, et suavi, puto, ratione non caret. ex. gr. — 2 Tim. 1, 15. 16. 17. 18. — *ὧν ἐςι φυγελλος και ἑρμογενης. Δωη ἐλεος ὁ κυριος τῳ ὀνησιφορου οἰκῳ — δῳη αὐτῳ ὁ κυριος εὑρειν ἐλεος —.* Apostolus inconstantibus *non imprecatur*, constantibus *optime precatur.* Hoc latius et genio Novi Testamenti convenientius est: cetera sciebat, malos non inultos fore; igitur judicio Domini diserte subscribit cap. 4, 14. Gnom. ad h. l.

SIMULTANEUM.

SIMULTANEUM quid sit, b. Bengelius *in der erklärten Offenbarung* praecipit his verbis: *die zierliche Manier des Textes, da oft von zwey Dingen, die pünktlich in einerley Zeit gehören, das eine in zwey Theile getheilet, und gleichsam zerspalten, und das andere unversehens zwischen solche zwei Theile,* per parenthesin, *gesetzet wird.* [Vide *Einleitung* §. 19. p. 84.] ex. gr. Marci 14, 13. Apoc. 16, 14. Gn. ad ll. citt. et L. cit. multa Exempla ex Apocalypsi congesta invenies. Confer Bengelii *Harmonia der vier Evangelisten*, §. 182. not. 3. p. 510. et §. 250. not. p. 575.

SUPPOSITIO MATERIALIS.

SUPPOSITIO MATERIALIS [*Metallage*] est, si vox pro se ipsa literis vel syllabis constante sumitur, ut:

Vix illud potui dicere triste Vale!

Lass dir das Memento mori! *empfohlen seyn.* Conf. Gn. ad Rom. 9, 7. not. *ἀλλ' ἐν Ἰσαακ κ. τ. λ.*

SYLLEPSIS.

SYLLEPSIS est, quando concordia partium orationis turbatur; cum animus aliud concipiat, quam verbis profertur: i. e. cum *το νοȣμενον* et sensus magis respicitur quam verba.

SYLLEPSIS, ut SCIOPPIUS praecipit, [*Gramm. philos. p. m.* 183.] est vel *Generis*, vel *Numeri*, vel *utriusque*.

Syllepsis *Generis* est, cum aliud genus proferimus, aliud mente concipimus, ut: — Joh. 16, 13. 14. *ὁταν δε ἐλθῃ ἐκεινος, το πνευμα της ἀληθειας — ἐκεινος ἐμε δοξασει* — Masculinum ponitur pro neutro; neque hoc fit sine caussa, nam decentius erat de persona divina in *masculino* loqui.

Syllepsis *numeri* est, cum alium numerum proferimus, alium mente concipimus: ut, — Joh. 21, 12. *ȣ̓δεις δε ἐτολμα των μαθητων ἐξετασαι αὐτον— εἰδοτες* — Pluralis ponitur, cum constructio ipsa singularem postulare videatur, sed respicitur ad *το˙ μαθητων*. — 2 Cor. 5, 19. *κοσμον καταλλασσων ἑαυτῳ, μη λογιζομενος αὐτοις* — pro: *αὐτῳ*. Pluralis iste indicat, *κοσμον* esse *homines*, et ab *hoc plurali* pendet *το˙ αὐτοις*,

In nota Gnomonis ad Coloss. 3, 16., *ἐν παση* — quem locum BENGELIUS *per Syllepsin* explicari posse praecipit, haesisse me fateor; cum in isto loco nec *generis* nec *numeri* Syllepsin invenire detur. Permutatio quidem casuum [*Antiptosis*] solennis admodum Graecismus est, sed haec permutatio casuum [*cum relativum ponitur non in eo casu, quem requirebat verbum, cui jungitur, sed in eo, quo positum fuit Substantivum, ad quod refertur*] nec potest Syllepsis dici, nec in isto loco casus eadem lege permutati apparent.

Hinc mihi nata est suspicio, pro *SYNCHYSI Syllepsin* calamo excidisse: cum vero nec haec explicatio satis commoda videatur, Lectori liberum erit, per *Parenthesin*, vel *Anacoluthon* locum Paulinum difficultatibus liberare. Conf. WOLFII Curas Philol. et Crit. ad h. l. p. 341. sq.

SYMPERASMA.

SYMPERASMA seu CONGERIES [vide Gnom. ad 1 Joh. 5, 7. s. T. II. p. 569.] est complexio [vel conclusio] ex praemissa declaratione et demonstratione derivata; quae brevi quadam summa enunciationes praemissas complectitur. ex. gr. — Matth. 1, 17. *πασαι ȣ̓ν αἱ γενεαι ἀπο Ἀβρααμ ἑως Δαυιδ, γενεαι δεκατεσσαρες κ. τ. λ.* — Joh. 20, 30. *πολλα μεν ȣ̓ν και ἀλλα σημεια ἐποιησεν ὁ Ἰησȣς ἐνωπιον* — — Hebr. 11, 39. *Και ȣ̔τοι παντες μαρτυρηθεντες δια της πιςεως, ȣ̓κ ἐκομισαντο την ἐπαγγελιαν* — — Joh. 1, 2. *ȣ̔τος ἠν ἐν ἀρχῃ προς τον θεον.* Vide Gnom. ad ll. citt.

CONGERIES, *συναθροισμος*, etiam est largior enumeratio formarum (vel, *Specierum*) Generis, et partium Totius. [ERNESTI In. Rh. §. 385.] vel: cum plures voces, diversa in specie significantes, in unum aliquem cumulum conferuntur. [FLACII Clavis Script. P. II. p. 229.] ex. gr. — Hebr. 11, 32. ss. *περι Γεδεων, βαρακ τε και σαμψων και ἰεφθαε* — —

In Gnomone ipso ad 1 Tim. 3, 2., est *CONGERIES*: *Homo novus festum quiddam* etc. T. II. p. 352.

SYNCATEGOREMA.

SYNCATEGOREMA est Propositio accessoria, principali addita. ex. gr. — 1 Cor. 1, 17. *ἀλλ᾽ εὐαγγελισασϑαι* est propositio accessoria respectu antecedentium; sed hanc ipsam Ideam *de praeconio Evangelii* Apostolus in seqq. ita tractat, ut hae voces duae respectu consequentium Propositionis principalis vicem sustineant. Vide Gnom. ad h. l.

Geminus fere locus est cap. 12, 2. ubi *το· ὁτι ἠγεσϑε* ipsum praedicatum est, cum idea accessoria videri posset. vide Gnom. ad h. l. — Conf. Tit. MODALIS SERMO.

SYNCHYSIS.

SYNCHYSIS dicitur, cum ordo dictionum in sermone perturbatus est. *Hyperbaton* et *Synchysis* vix differunt.

Facit ad elegantiam sermonis, si rebus pulcre respondet, ut *Gnomon* notat ad Matth. 27, 53. — Conf. Tit. HYPERBATON.

SYNECDOCHE.

SYNECDOCHE est verborum permutatio aut translatio ab una re ad aliam, ob conjunctionem rerum *internam.* [ERNESTI In. Rh. p. 161. §. 327.]

SYNECDOCHES sunt IV. species: *SYNECDOCHE* Totius *(pro parte)* — Partis *(pro toto)* — Generis *(pro specie)* — Speciei *(pro genere).* — Exempla: — Totum *pro parte:* Rom. 7, 1. *ὁ νομος κυριευει* — ponitur tota lex pro lege *matrimoniali.*

Pars major *pro Toto:* Matth. 2, 6. *και συ βηϑλεεμ γη Ἰεδα·* *Und du Bethlehem, du Gegend Juda* — Vers. Beng. Germ.

Pars minor *pro Toto:* Matth. 12, 40. nota Gnom. *τρεις ἡμερας* — *primum noctiduum (synecdochice dictum) a feriae sextae hora circiter decima usque ad noctem exclusive.* — Haec *pars* noctidui sumitur pro *toto* primo noctiduo.

Genus *pro Specie:* Luc. 2, 11. *ἀπογραφεσϑαι πασαν την οἰκεμενην.* Orbis *pro mundo Romae subjecto, a quo Judaea non exemta.* — Species *pro Genere:* Hebr. 1, 1. *παλαι ὁ ϑεος λαλησας* — Sermo Dei *pro omni genere communicationis.* — Conf. Titt. METAPHORA: METONYMIA.

SYNTHESIS.

SYNTHESIS vel SYNESIS est, quando Pronomen, Verbum vel Participium cum *Nomine collectivo* non grammatice, sed secundum sensum construitur: ex. gr. — Matth. 25, 32. *παντα τα ἐϑνη, και ἀφοριει αὐτες* — pro: *αὐτα.* Item: cap. 28, 19. *μαϑητευσατε παντα τα ἐϑνη, βαπτιζοντες αὐτες* — — Conf. Tit. SYLLEPSIS.

SYNTHETON.

SYNTHETON sunt duae voces, quae aut emphatice — aut frequenter — conjunctae exstant in Scriptura sacra. ex. gr.

Saepe junguntur *sapientia et potentia.* Gn. ad Act. 7, 22. — *Gratiarum actio et pax:* Philipp. 4, 6. 7. *μετα εὐχαριςιας — και ἡ εἰρηνη* — Coloss. 3, 15. *και ἡ εἰρηνη — και εὐχαριςοι γινεσϑε.* — Luc. 1, 75. *ἐν ὁσιοτητι και δικαιοσυνῃ.* Eph. 4, 24. cf. 1 Thess. 2, 10.

ὁσιως και δικαιως —. — 1 Cor. 13, 4. *ἡ ἀγαπη μακροθυμει, χρηςευεται.* cf. Gal. 5, 22. *μακροθυμια, χρηςοτης.* — 2 Cor. 7, 7. 11. Philem. v. 7. Vide Gnom. ad ll. citt.

ΤΑΠΕΙΝΩΣΙΣ.

Vide Titulum LITOTES.

TAUTOLOGIA.

TAUTOLOGIA est inanis repetitio vocis aut sententiae, vel quoad sensum vel etiam quoad sonum plane ejusdem. — Vide Gnom. ad Act. 23, 6. not. *υἱος φαρισαιϐ.* — Rom. 7, 13. not. *κατεργαζομενη.*

TMESIS.

TMESIS (gr. *τμησις*, sectio) est, quando composita vel conjuncta dictio dividitur; ut — Eph. 6, 8. *ὁ ἐαν τι,* pro: *ὁτι ἐαν.*

TROPUS.

TROPUS est vocis cujusque a propria significatione in alienam cum virtute immutatio.

Hujus immutationis tres fontes sunt: *Similitudo rerum*, *conjunctio* et *disjunctio.*

Tropus a similitudine vocatur *Metaphora.*

— — — a conjunctione rerum, *Metonymia* et *Synecdoche.*

— — — a disjunctione, *Ironia.* [Ernesti In. Rh. *P. II. c. II.* 314. *pag.* 153. sq. Conf. Inst. Int. N. T. *P. I. Sect. II. c. IV. p.* 57. *ss.*] Differt a *FIGURA*, quae est, *quaedam* orationis vulgaris et simplicis *cum virtute immutatio.*

TROPUS est in singulis vocibus, quarum significatum mutat: *FIGURA* in habitu orationis, qui alteratur, sive mutata significatione vocum, sive retenta eadem. — 2 Tim. 4, 17. *και ἐῤῥυσθην ἐκ ςομαιος λεοντος. Est Tropus.* vide Gnom. ad h. l.

Confer, si placet, Titt. METAPHORA, etc.

ZEUGMA.

ZEUGMA, i. e. *jugatio*, vel *connexio*, est; in qua ad unum verbum duae vel plures sententiae referuntur, quarum unaquaeque desideraret illud, si sola poneretur. [*Franc.* Sanctii *Minerva*, *L. IV. cap. VIII. p. m.* 707. *ss.*] vel: quando semel posita bis intelligenda sunt sensu *dispari*, h. e. relato, vel conjuncto et connexo: vel e positis *contraria* supplenda; ut: — 1 Cor. 3, 2. *γαλα ὑμας ἐποτισα και ϐ βρωμα·* [sc. *cibavi;* nam *το· ἐποτισα* non convenit nisi *τῳ· γαλα*] Quod quidem genus *ZEUGMATIS* Scioppius [*Gramm. philos. p. m.* 182.] ad ellipsin referri mavult; non refragante, ut videtur, Bengelio in Gnom. ad h. l. — cap. 7, 10. *παραγγελλω, ϐκ ἐγω, ἀλλ' ὁ Κυριος* [*παραγγελλει.*] — Gal. 5, 17. 1 Tim. 4, 3. cf. Gn. ad ll. cc. — 1 Cor. 7, 19. *ἡ περιτομη ϐδεν ἐςιν, και ἡ ἀκροβυςια ϐδεν ἐςιν, ἀλλα τηρησις ἐντολων θεϐ* [supple: *ἐςι τι.*]

Singulare *ZEUGMA* notatur in Gnomone ad Marci 13, 26.: quod vero nihil habet difficultatis.

DATE DUE

[redacted]

GAYLORD

PRINTED IN U.S.A.

BS2335 .B466 1850 v.2
Gnomon novi testamenti : in quo ex
Princeton Theological Seminary–Speer Library
1 1012 00052 5883